

CORPVS CHRISTIANORVM

Series Latina

II

CORPVS CHRISTIANORVM

Series Latina

II

TERTVLLIANI
OPERA

PARS II

TVRNHOLTI
TYPOGRAPHI BREPOLS EDITORES PONTIFICII
MCMLIV

QVINTI SEPTIMI FLORENTIS

TERTVLLIANI
OPERA

PARS II

OPERA MONTANISTICA

TVRNHOLTI
TYPOGRAPHI BREPOLS EDITORES PONTIFICII
MCMLIV

XV

Q. S. FL. TERTVLLIANI

DE PALLIO

9/29/55 app.

CVRA ET STVDIO

A. GERLO

MONITVM

- F codex Florentinus Magliabechianus I, VI, 10, saec. XV.
 L codex Leidensis 2, saec. XV.
 N codex Florentinus Magliabechianus I, VI, 9, saec. XV.
 S codex «satis uetustus», quo usus est Salmasius.
 V codex olim Vindobonensis 4194, nunc Neapolitanus, lat. 55, saec. XV.
 X codex Luxemburgensis 75, saec. XV.

- B editio Martini Mesnartii, Parisiis, 1545.
 Cerda editio Ludouici de la Cerda, Parisiis, 1624.
 Gel. editio Sigismundi Gelenii, Basileae, 1550.
 Georg. editio P. Georgii, Parisiis, 1647.
 Iun. editio Francisci Iunii, Lugduni Bataurorum, 1595.
 Ma. editio Iosephi Marra, Augustae Taurinorum, 1932.
 Ma². altera editio eiusdem Iosephi Marra, Neapoli, 1937.
 Marc. editio Theodori Marcilii, Parisiis, 1614.
 Oe. editio Francisci Oehler, Lipsiae, 1853.
 Pam. editio Iacobi Pamelii, Antuerpiae, 1579.
 Rh¹, Rh² editio Beati Rhenani, Basileae, 1521, 1528.
 Rh consensus harum editionum.
 Rig. editio Nicolai Rigaltii, Parisiis, 1634.
 Salm. editio Claudii Salmasii, Parisiis, 1622.
 edd. editores omnes praeter Cerda, Georg., Iun., Marc., Rh², qui tantum passim adferuntur.
 Carrio coniecturae Ludouici Carrionis apud Pamelium.
 Cast. coniecturae Ludouici Castiglioni apud Marram.
 Cia. coniecturae Petri Ciaconii apud Pamelium, in appendice ad alteram eiusdem editionem, Parisiis, 1585.
 Lat. coniecturae Latini Latini apud Pamelium, ed. cit.
 Scal. Scaligeri emendationes in margine exemplaris editionis Iunianae (Bibliotheca Vniuersitatis Lugduni Bataurorum 734 A. 11).
 Turneb. Adriani Turnebi Aduersariorum libri XXX, Parisiis, 1580.

V. cl. Aloisius Gerlo comiter nobis licentiam dedit denuo euulgandi editionem suam criticam quam anno MCMXL instruxerat. Paucis manu ipsius auctoris emendatis, tantum addidimus uarias lectiones codicis Luxemburgensis, praesertim quando discrepat cum codicibus eiusdem classis, Vindobonensi nempe et Leidensi et Florentino Magliabechiano I, VI, 10.

DE PALLIO

I. 1. Principes semper Africae, uiri Carthaginenses, uetustate nobiles, nouitate felices, gaudeo uos tam prosperos temporum, cum ita uacat ac iuuat habitus denotare. Pacis
 5 haec et annonae otia. Ab imperio et a caelo bene est. Tamen et uobis habitus aliter olim tunicae fuere, et quidem in fama de subteminis studio et luminis concilio et mensurae temperamento, quod neque trans crura prodigae nec intra genua inuerecundae nec brachiis parcae nec manibus artae, sed
 10 (nec cingulo sinus diuidere expeditum) beatae quadrata iustitia in uiris stabant. Pallii extrinsecus habitus et ipse quadrangulus ab utroque laterum regestus et ceruicibus circumstrictus in fibulae morsu, humeris acquiescebat.

2. Instar eius hodie Aesculapio iam uestro sacerdotium est.
 15 Sic et in proximo soror ciuitas uestiebat, et sicubi alibi in Africa Tyros. At cum saecularium sortium uariavit urna et Romanis deus maluit, soror quidem ciuitas suoapte arbitrio mutare properauit, ut adpulsum Scipionem ante iam de habitu salutasset, Romanum praecoca. Vobis uero post iniuriae bene-

I. 1 DE MONOGAMIA TERTULLIANI EXPLICIT INCIPIT DE PALLIO
 N Explicit liber de monogamia. Incipit liber Tertulliani de pallio F Quinti Septimi florentis Tertulliani de Monogamia liber finit eiusdem de pallio incipit L 2 Africae NF (pro more) Carthaginenses codd. Rh. B Gel. (pro more) 5 et annona et otia LNF Rh. B. Gel. Pam. 6 aliter olim, tunicae, fuere interponit. Ma. : aliter olim, tunicae fuere Rh², aliter olim; tunicae fuere Salm. aliter olim tunicae fuere Salm. in comm. p. 94, et rell. edd. aliter enim (olim L¹) t.f. LN (uocem tunicae pro glossemate habuit et delendam putauit Adr. Bebotius Apophoret. III, 1) 7 subteminis LF Pam. Salm. Rig. Oe. Ma. : subteminis N Rh. B Gel. concilio Jm. Scal. Salm. Rig. Oe. Ma. : consilio codd. et cett. edd. 7/8 mensura et temperamento F mensura et temperamento VLN Rh. 8 prodige codd. (sed -e = -ae, cfr Proleg.) Rh. B Gel. 9 inuerecunde codd. (-e = -ae) B Gel. uerecunde Rh. parcae V² Pam. Rig. Oe. Ma. : parcae L (-e = -ae) Turneb., Aduers. VII, 20 parcae Salm. (a ficto quodam adiect. parus), probat Rig. in not. pare VNF (-e = -ae) Rh. B Gel. arte codd. (-e = -ae) Rh². B arte Rh². Gel. 9/10 sed (nec c. s. diuidere expeditum) beatae Salm. : ... diuidere expeditum beate VNF (-e = -ae ?) Rh². B diuidere expeditum brace V²L diuidere expedito, beate Ma. diuidere expedito umbratae Oe. diuidente expedita atque Gel. diuidente expeditae atque Pam. 10 quadratae VL Pam. 11 iustitia] instita V² L Rh². Gel. Pam. pallium NS Salm. Rig. palui F 12/13 circumstrictus LS Rh². Salm. Rig. Oe. Ma. : circumstructus VNF rell. edd. 13 humeris] numeris NF imminens VL 14 sacerdotium V² L 16 sortium uariavit urna S Pam. Turneb., Aduers. VII, 20, Salm. Rig. Oe. Ma. : sortium (socium L) uaria iuturna VL sortium uauia uirurna F Rh². consortium uauia uirurna N sortium domina Fortuna B Gel. 19 salutare Rh².

2 africae uiri. Africa uiri N africae uiri Africae uiri X [fortasse legebatur in archetypo : Principes semper Africae, uiri Africae, uiri Carthaginenses] Africae, uiri] del. interponit. J. Waszink, Museum, 49, 1942, p. 194 [probat Gerlo] 6 olim tunicae fuere] cfr J. Waszink, l.c. et Gerlo in comment., o.u.

20 ficium, ut senium non fastigium exemptis, post Gracchi
obscena omina et Lepidi uiolenta ludibria, post trinas Pompei
aras et longas Caesaris moras, ubi moenia Statilius Taurus
imposuit, sollemnia Sentius Saturninus enarrauit, cum con-
cordia iuuat, toga oblata est. Pro, quantum circummeauit, a
25 Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad Romanos, ut ab humeris subli-
mioris populi Carthaginenses complecteretur!

3. Exinde tunicam longiorem cinctu arbitrante suspendi-
tis, et pallii iam teretis redundantiam tabulata congregatione
fulcitis, et si quid praeterea condicio uel dignitas uel tem-
30 poralitas uestit, pallium tamen generaliter uestrum immemo-
res etiam denotatis. Equidem haud miror prae documento
superiore. Nam et arietem (non quem Laberius *reciprocicor-
nem et laniculem et testitrahum*, sed trabes machina est, quae
muros frangere militat) nemini unquam adhuc libratum illa
35 dicitur Carthago, *studiis asperrima belli*, prima omnium
armasse in oscillum penduli impetus, commentata uim tor-
menti de bile pecoris capite <se> uindicantis. Cum tamen
ultimant tempora patriae et aries iam Romanus in muros
quondam suos audet, stupuere illico Carthaginenses ut
40 nouum extraneum ingenium:

Tantum aevi longinqua ualet mutare uetustas!

Sic denique nec pallium agnoscitur.

II. 1. Sit nunc aliunde res, ne Poenicum inter Romanos aut
erubescat aut doleat. Certe habitum uertere naturae totius
sollemne munus est. Fungitur et ipse mundus interim iste
quem incumbimus. Viderit Anaximander, si plures putat, ui-

32/33 Cfr Ribbeck, CRP², p. 365, XX. 35 Cfr Verg. Aen. I, 14. 41 Cfr
Verg. Aen. III, 415.

B Gel. Pam. Romano Rb². Romana B Gel. Pam. 20 fastidium S Gel.
21 omina] omnia NF 22 aras om. VL stastilius F fastilius V²L faustilius V
24 Iubae (pro iuuat) B Gel. ablata VL 25 pelagis codd. ad lydosalidis N
ad lydo salides LF a lydo salides V 25/26 sublimiores codd. Rb. 27 arbi-
trantes codd. Rb. 28 teretis N tabulatam Scal. 29 si quod F si quae L
30 uestit Turneb. 31 Et quidem VLF Pam. 32 quem] quam F 33
ut laniculem codd. Rb². testitrahum Rb². B Gel. Pam. Salm. Rig. Oe. Ma.:
testitrahum VLNF Rb². uestitrahum Scal. 34 frangere militat] frangere
minuat Ciac., et alii ap. Casanb. ad Scriptt. Hist. Aug. p. 20 frangere debilitat (uel
deuilitat) Scal. 37 de bile] debile codd. Rb. Scal. capite <se> uindicantis
V. d. Vliet, Studia eccl., p. 96-97, Gerlo R. B. Pb. XVIII, p. 394 sq.: capite uindicantis
B Gel. Pam. caput uindicantis Rb². Scal. Salm. Rig. Oe. Ma. caput uindicantes codd.
Rb². capite dimicantis coni. Ma. in app. crit. capite minitantis (uel tale quid) Cast.
38 ultimant NFS Rb. Salm. Rig. Oe. Ma. ultimauit VL ultimarent B Gel. Pam.
42 nec om. Pam.

II, 1 Sic nunc codd. Rb². 2 uetere naturae codd. Rb². mutare naturae Rb².
3 et ipse] et ipso Rb². Salm. Rig. eo ipse maluerit Oe. in notis 4 Viderint, Anaxi-

5 derit, si quis uspiam alius, ad Meropas, ut Silenus penes au-
res Midiae blattit, aptas sane grandioribus fabulis. Sed et si
quem Plato aestimat, cuius imago hic sit, etiam ille habeat
necesse est proinde mutare. Quippe si mundus, ex diuersis
substantiis officiisque constabit, ad formam eius quod mundus
10 hic est; neque enim mundus, si non ut mundus proinde.
Diuersa in unum ex demutatione diuersa sunt. Denique di-
uersitatis discordiam uices foederant. Ita mutando erit mun-
dus omnis qui et diuersitatibus corporatus et uicibus tempe-
ratus.

2. Nostra certe metatio, quod clausis, uel in totum Home-
ricis oculis liquet, totum uersiforme est. Dies et nox inuicem
uertunt. Sol stationibus annuis, luna modulationibus men-
struis uariat. Siderum distincta confusio interdum reicit quid,
interdum resuscitat. Caeli ambitus nunc subdiuo splendidus,
20 nunc nubilo sordidus; aut imbres ruunt, et si qua missilia
cum imbribus; dehinc substillum et denuo sudum. Sic et mari
fides infamis, dum et flabris aequae mutantibus de tranquillo
probum, de flustris temperatum et extemplo de decumanis
inquietat. Sic et terram si recenseas temporatim uestiri aman-
tem, prope sis eandem negare, memor uiridem cum conspicias
35 flauam, mox uisurus et canam. Ceteri quoque eius ornatus
quid non aliud ex alio mutant, et montium scapulae decur-
rendo, et fontium uenae cauillando et fluminum uiae ob-
humando?

3. Mutauit et totus orbis aliquando, aquis omnibus ob-
situs. Adhuc maris conchae et buccinae peregrinantur in
montibus, cupientes Platoni probare etiam ardua fluitasse.
Sed et enatando rursus in forma mutauit rursus orbis, alius
idem. Mutat et nunc localiter habitus, cum situs laeditur,

mander si plures putat, uiderit maluerit Oe. in notis 6 blattit Pam. Salm. Rig.
6/7 si quem] qui quem F 8 proinde mature LF Rb². 10 hic est] stic est
FS istic est (i exp.) N scit est VL 11/12 discordiam diuersitatis NF 13 qui
et diuersitatibus codd. Pam. Salm. Rig. quidem et d. Cast. Ma. qui ex d. Rb. B Gel.
Oe. 17 solstitutionibus VLF Rb. B Gel. 18 reicit codd. Rb.: deicit Laurent.
XXVI, 7 (teste Marra) rell. edd. 19 resuscitat edd.: res uiciat codd. Rb². sub-
diuo] sub diuo LN Rb². Ma. sudo V Rb². 21 surdum Npe 23 pronum Lat.
decimanis VNF 24 si om. codd. Rb². 24/25 uestiri amantem] uerti
uariantem Turneb. 25 prope sis eandem] prope sis eadem V prope sis eadem
LNF Rb². prope possis eandem Turneb. 26/27 ornatus quid Rb. B Gel. Pam.
Oe. Ma.: ornatus si quid codd. ornatus si quid S Salm. Rig. 27 scopulae Rb².
scopuli Rb². B Gel. 28 cauillando] ebullando B Gel. Pam. 28/29 obhumando
Salm. Rig. Oe.: obumando S Ma. obumando obumbrando F obummando N
obumbrando VL rell. edd. obambulando Lat. 30 omnibus] omnis Scal.
32 fluctuasse VL 33 sed enatando N in forma Salm. Rig. Oe. Ma.: in-
firma codd. Rb². B Gel. in firma (sc. terra) dubitanter Löffstedt Verm. Stud. p. 108-109

19 res uicit X 28/29 obumando X 33 formam coni. A. Ernout, Rev. de
Philol., 1942, p. 208, conferens III, 1: „mutant et bestiae pro ueste formam”

35 cum inter insulas nulla iam Delos, harenae Samos, et Sibylla non mendax, cum <terra> in Atlantico Libyam aut Asiam adaequans iam quaeritur, cum Italiae quondam latus Hadria Tyrrhenoque quassantibus mediotenus interceptum reliquias Siciliam facit, cum tota illa plaga discidii contentiosos aequorum coitus angustis retorquens nouum uitii maris imbuat, non expuientis naufragia sed deuorantis.

4. Patitur et continens de caelo aut de suo. Aspice ad Palaestinam. Qua Iordanis amnis finium arbiter, uastitas ingens, et orba regio, et frustra ager. At urbes retro, et populi frequentes, et solum audiebat. Dehinc, ut deus censor est et impietas ignium meruit imbres, hactenus Sodoma, et nulla Gomorrha, et cinis omnia, et propinquitatis maris iuxta cum solo mortem uiuit. Ex huiusmodi nubilo et Tuscia Vulsinios pristinos deusta, quo magis de montibus suis Campania speret, erepta Pompeios. Sed absit. Vtinam et Asia secura iam sit de soli ingluuie! Vtinam et Africa semel uoraginem pauerit, unicus castris fraudatis expiata! Multa et alia huiusmodi detrimenta habitum orbis nouauere situsque mouere.

5. Bellis quoque plurimum licuit. Sed piget tristitia non minus quam et regnorum uices recensere, quotiens et ista mutauerint iam inde a Nino, Beli progenie, si tamen Ninus regnare primus, ut autumant superiorum profanitas. Ferme

infima Rb². Pam. 35 et Sibylla] ut Sibylla Scal. et si ille Pam. et illa, si Turneb. 36 cum] Aeon Rb. B Gel. Pam. autem VLF Plato Turneb. <terra> add. V. d. Vliet, p. 97; e. in V <regio> Ma. e. coniectura Ludouici Cast. 37 adaequans iam Ma. e. corr. Ludouici Cast.: adaequans nam codd. Rb². adaequans, nunc Turneb. adaequans quaeritur cett. edd. cum Italiae] nunc, Italiae B Gel. Pam. 38 reliquias] reliquia Rb². reliquias Ma. 40 angustis B Gel. Pam. retorquens] torquens NS nomen uitii B Gel. Pam. maris imbuat V Thörnelli I, p. 32 Ma.: mari imbuat LNF Rb². Salm. Rf. mari induit Rb². B Gel. Pam. Oe. 41 sed] et LN 44 ager: at Scal. Salm. Rig. Ma.: ageret LNF ager est et Pam. ager. Et rell. edd. 45 frequentis Scal. solum audiebat Gerlo R. B. Ph. XVIII p. 395 sqq., cfr. comm.: solum audiebat codd. edd. (corrupte, ut uid.), defendit Löfstedt, Spätlat. Studien p. 84 sq. solum exaudiebat Lat. Cerda Georg. solum sua dabat Ma². e. cont. Oehler sol sua uidebat Carrio solus <ager> audiebat Scal. solus <fertilis> audiebat (se, ager) Cast. est] esset B Gel. Pam. et codd. Rb² Ma.: om. rell. edd. 46 ignium S edd.: ignem codd. 47 cinis omnia] cini sonna NF cum sona VL 48 mortem uiuit Rig. Oe. Gerlo R. B. Ph. XVIII, p. 397 sq., uide comm.: mortem bibit Rb. B Gel. Pam. Ma. mortem bibit codd. mortuum bibit suspic. Kroymann (significandi causa Mare Mortuum) mortuum ibit S mortuum iuit Salm. in mortem iuit Salm. in Solin, p. 432 uulsinos VLN 53 nouauere] mutauere Salm. Rig. 54 licuit. Sed piget tristitia Rb². B Gel. Pam. Oe. Ma.: licuisse et piget tristitia VLF Rb². licuisse et perget tristitia NS licuisse et tristitia perget Salm. Rf. 55 quam et S Salm. Ma. (cfr. comm.): et om. codd. rell. edd. 56 mutauerint S Rb². B Gel. Pam. Oe. Ma.: mutauerit codd. Rb². mutauerunt Salm. Rig. 57 regnare] regnarit Rb². regnauit B Gel. Pam. autumant codd. Rb². Ma. tuetur

36 <terra> nel <regio> del. L. Castiglioni, Studi dedicati a P. Ubaldi, Milano, 1937, p. 261; cfr. Ad nat. I, 9 et Gerlo in comment. 40 torquens X

apud uos ultra stilus non solet: ab Assyriis, si forte, aevi historiae patescunt. Qui uero diuinas lectitamus, ab ipsius mundi natalibus compotes sumus.

6. Sed laeta iam malo, quippe et laeta mutant. Denique si quid mare diluit, caelum deussit, terra subduxit, gladius detotondit, alias uersura compensati reddit. Nam et primitus maiorem ambitum terra cassa et uacans hominum, et sicubi aliqua gens occuparat, sibimet soli erat. Itaque colere omnia (si demum intelligis alibi stipantem copiam, alibi deserentem), runcare atque ruspere consuluit, ut inde uelut ex surculis et propaginibus populi de populis, urbes de urbibus per ubique orbis pangerentur. Transuolauere redundantium gentium examina. Scythae exuberant Persas, Phoenices in Africam eructant, Romanos Phryges pariunt, Chaldaeam semen in Aegyptum educatur, dehinc cum inde transducitur, Iudaea gens est. Sic et Herculeae posteritas Temeno pariter Peloponnesum occupando producant; sic et Iones, Nelei comites, Asiam nouis urbibus instruunt; sic et Corinthii cum Archia muniunt Syracusas.

7. Sed uanum iam antiquitas, quando curricula nostra coram. Quantum reformauit orbis saeculum istud! Quantum urbium aut produxit aut auxit aut reddidit praesentis imperii triplex uirtus! Deo tot Augustis in unum fauente, quot census transcripti, quot populi repurgati, quot ordines illustrati, quot barbari exclusi! Reuera orbis cultissimum huius

Hoppe, Beiträge, p. 50 autumat rell. edd. 58 aui] cui VLF 59 lectitamus edd.: lectitant codd. Rb². 62 deussit Salm. Rig. Oe. Ma.: dixit codd. S textit Rb. B Gel. Pam. adussit Ciac. 63 compensati S Salm. Rig. Oe. Ma.: compensato NB Gel. Pam. compensato VLF Rb. Nam et primitus Pam. Salm. Rig. Oe. Ma.: iam et primitus VLF iam et primitiis NS Rb. B Gel. 64 maiore ambitu Pam. (damm. Lat.) 65 aliqua] alia VLF occuparet VL erat] erant Rb². Cast. (se, homines) 65/67 colere omnia (si demum intelligis ... deserentem) Salm. Rig. Ma. Gerlo R. B. Ph. XVIII, p. 398 sqq., cfr. comm.: colere (coleres N) o. si domum intelligis etc. NS colere o. se demum intellegens Oe. colares o. si domini intelligi (-ges F) VLF colares o. si domum intelligis Rb². cogitans o. sibi domum, intelligens B Gel. Pam. 67 ruspere codd. Rb² B Gel. Pam. Oe. Ma. ruspere Rb². rustare Salm. Rig. Georg. rutare (ex arch. uoc. rutabulum) Gesselen, Kyriaka u. Verwandes, p. 64 consuluit] instituit Salm. Rig. 69 orbis] urbes codd. Rb². peragerentur V 70 examina. Scythae] examina in aschite Rb². examina maschite N examina inaschitis VLF 71 eructant] erupant VL 72 Aegyptum] Aegypro V² educatur codd. edd.: educitur Turneb. Scal. Cast. Ma². 73 posteritas Temeno S Rb². Salm. Rig. Oe. Ma.: posteritas qui Temeno NB Gel. Pam. posteritas quae Temeno VLF Rb². posteritas cum Temeno Cerda posteritas a Temeno Leopold (cfr. Gerlo in Praef., p. 18) 74 producantur Leopold prodierunt Scal. Nili codd. Rb. Nilei B Gel. Pam. 75 nouis] nobis codd. 76 mociunt Salm. Rig. 80 quot] quod codd. S (sic et in sequentibus) 81 sensus N repurgati Salm. Rig. Ma.: repugnati NS Oe. repugnantes VL Rb². re-

imperii rus est, eradicato omni aconito hostilitatis et cacto et rubo subdolae familiaritatis conuulso, et amoenus super
85 Alcinoi pometum et Midae rosetum. Laudans igitur orbem mutantem, quid denotas hominem?

III. 1. Mutant et bestiae pro ueste formam; quamquam et pauo pluma uestis, et quidem de cataclitistis, immo omni conchylio pressior qua colla florent, et omni patagio inauratior qua terga fulgent, et omni syrmate solutior qua caudae iacent, multicolor et discolor et uersicolor, nunquam ipsa, semper alia, etsi semper ipsa quando alia, totiens denique mutanda quotiens mouenda.

2. Nominandus est et serpens, licet pone pauum; nam et iste quod sortitus est conuertit, corium et aeuum. Siquidem
10 ut senium persensit, in angustias stipat, pariterque specum ingrediens et cutem egrediens ab ipso statim limine erasus exuuiis ibidem relictis nouus explicat; cum squamis et anni recusantur. Hyæna, si obserues, sexus annalis est, marem et feminam alternat. Taceo ceruum, quod et ipse aetatis
15 suae arbiter, serpente pastus ueneno languescit in iuuentutem.

3. Est et

Quadrupes tardigrada, agrestis, humilis, aspera.

Testudinem Pacuianam putas? Non est. Capit et alia bestio-

17 Cfr Ribbeck, TRP⁸, p. 86 (*Antiope* fg. IV) cfr Cic. *de diuin.* 2.64, 133.

pugnantes F regnati Rb². propaginati B Gel. Pam. 83 omnia condito codd. Rb¹, corr. Rb² coacto codd. Rb. 84 conuulso Rb². Oe. Ma.: consultos VLF consultus NS Rb¹. Salm. Rig. concultus (= cultus) *manu* Salm. in comm. p. 173 consitum B Gel. Pam. 84/85 amoenus super Alcinoi Salm. Rig. Oe. Ma.: amenus per Alcinoi NS amoenus super Alcinoi B Gel. Pam. amoenusci paralcium (paralcimii Rb¹) F Rb¹. amo emisti paracitum (paradisum V² paracitum V) VL 85 Midae rosetum] mode rosetum VL

III, 2 cataclitistis Marc. Salm. Cerda Rig. Oe. Ma.: cataclitistis (cataclitistis N cataclitistis LF) codd. Rb¹. B Gel. Pam. Salm. in comm. p. 174 sqq. cataclitistis Rb². 3 pressior NS Salm. Rig. Georg. Oe. Ma.: depressior rell. codd. edd. 4 syrmate edd.: firinate F firmitate LN 5/6 nunquam ipsa sed semper alia N 8 pone Rb². rell. edd.: pene (paene N) codd. 10 ut senium persensit edd.: et seni persensit VLF ut spersensit N in angustias stipat codd. edd. (cfr comm.): in angusta se stipat Pam. 11 cutem S Salm. Oe. Ma.: cute codd. rell. edd. et c. egrediens om. Rig. 12 nouus explicat NF edd.: nouum se explicat Turneb. Pam. nouus (orbes) explicat Cast. nouus om. VL 13 recusantur NS Salm. Rig. Oe. Ma.: recusantur VLF Rb. B Gel. recurantur Pam. Hyæna F Pam. Salm. Rig. Oe. Ma.: et hiena L Hyænam VN rell. edd. 13/14 marem ac feminam NF 14 qui et ipse V² 15 serpentis Cast. anguescit Scal. 15 iuuentutem N Rb¹. rell. edd. Hoppe, Beiträge, p. 27: iuuentute VLF Rb¹. 18 Pacuianam Rb¹. rell. edd.: pacuua nam N pacuma nam VLF capit et alia B Gel. Pam.

84/85 amoenusci peralcinoi X 10 ut seni persensit X

la uersiculum, de mediocribus oppido, sed nomen grande.
20 Chamaeleontem qui audieris haud ante gnarus, iam timebis aliquid amplius cum leone. At cum offenderis apud uineam ferme et sub pampino totum, ridebis illico audaciam et Graeci iam nominis, quippe nec sucus est corpori, quod minutioribus multo licet. Chamaeleon pellicula uiuit. Capitulum statim a
25 dorso; nam deficit ceruix. Itaque durum reflecti, sed circumspectu emissicii ocelli, immo luminis puncta uertiginant. Hebes, fessus, uix a terra suspendit, molitur incessum stupens et promouet, gradum magis demonstrat quam explicat, ieiunus scilicet semper et indefectus, oscitans uescitur, follicans ruminat, de uento cibus. Tamen et chamaeleon mutare
30 totus, nec aliud ualet. Nam cum illi coloris proprietas una sit, ut quid accessit, inde suffunditur. Hoc soli chamaeleonti datum, quod uulgo dictum est, *de corio suo ludere*.

4. Multa dicendum fuit, ut ad hominem praestructum perueniretur. Hunc quoque primordio accipitis, nudus certe et inuestis figulo suo constitit; post demum sapientiam, haud
35 dum licitum, praereptam potitur. Ibidem quod in nouo corpore indebitum adhuc pudori erat protegere festinans ficulneis foliis interim circumdat; dehinc cum de originis loco
40 exterminat, quippe deliquerat, pellitus orbi ut metallo datur.

5. Sed arcana ista, nec omnium nosse. Cedo iam de uestro quod Aegyptii narrant et Alexander digerit et mater legit de tempestate Osiridis, qua ad illum ex Libya Ammon facit
ouium diues. Denique cum ipsis Mercurium autumant forte

Oe. Ma.: capite talia N capit et alis Salm. Rig. capite talis VLF capit et talis Rb. 19 oppidos et codd. 20 haud Rb², rell. edd.: aut codd. Rb¹. 21 amplius leone Scal. 22 ferme et sub Ma.: ferme est sub codd. Rb¹... (a. u. fere est) sub Rb². ferme sub rell. edd. 22/23 et Graeci iam nominis VLF Rb¹. B Gel. Salm.: Graeci iam nominis Geffeken p. 66, n. 1 Ma. et Graeciam nominis N Carrio Pam. Rig. Georg. et Graeci annominis Scal. e Graecia nominis Salm. con. in comm. p. 194 et gratiam nominis Rb². Turneb. egregiam nominis Lat. Jon. Oe. et Graeci (insolent) iam nominis Ma². e con. Ludouici Cast. (qui perperam dicit (cfr comm.): « nam si iam seruare uelis egregi scribendum est ») 23/24 quod ... licet Ma. Gerlo R. B. Pb. XVIII, p. 400, cfr comm.: et quod ... licet Salm. quo ... licet codd. Rb¹. et quo ... licet S qui ... licet Rb². B Gel. Pam. quo ... liquet Rig. qui ... liquet Georg. quod ... liquet Oe. Ma². 24 chamaeleo, si pellicula Salm. chamaeleosi pellicula S camelo si pellicula N 25/26 circumspici N circumspicere F 26 emissicii ocelli edd.: hiemis sciocelli N hiemis sic ocelli F Rb¹. hiemis sicco coeli VL 27 uix a terra suspendit codd. et uulgo: u. se a t. suspendit Turneb. Pam. Georg. 28 nec promouet Ciac. 29 scilicet semper] si semper N indefectus] inde fessus B Gel. 31 nec alius (= nec tamen alius) Salm. Rig. 31/32 una sit] nulla sit V, d. Vliet, p. 97 34 praestructum Rb². rell. edd.: praestructum NF Rb¹. perstrictum VL 37 licitum S Salm. Rig. Georg. Oe. Ma. Thörnelli, Studia Tertull., III, p. 29: licitum codd. Rb. B Gel. Pam. praereptem N praereptum con. adscripta marg. ex. Leid. 766 E. 16 p. 46 (ex bibl. Rubnke.), cfr supra d. l. praestructum 38/39 ficulneis foliis] in ficulneis f. Salm. Rig. 40 exterminatur Rb². quippe deliquerat om. Salm. Rig. ur] et L 42 et Alexander] ut Alex. N Alexander digerit et mater legit] A. d. et Afer legit B Gel. Pam. Alexandro digerente Afer relegit Scal. 43 de tempestate Marc. Oe. Ma.: ex tempestate (et t. L) codd. S rell. edd. Ammon] Aminono N facit] uasit Rb². B Gel. Pam. 44 omnium diues VL

45 palpati arietis mollitie delectatum deglubasse ouiculam, dumque pertemptat quod facilitas materiae suadebat, tractu prosequente filum eliquasse et in restis pristinae modum, quam philyrae taeniis iunxerat, texuisse. Sed uos omnem lanitii dispensationem structuramque telarum Mineruae ma-

50 huius, cum penes Arachnen diligentior officina.
6. Exinde materia. Nec de ouibus dico Milesiis et Selgicis et Altinis, aut quis Tarentum uel Baetica cluet natura colorante, sed quoniam et arbusta uestiunt, et lini herbida post uirorem lauacro niuescunt. Nec fuit satis tunicam pangere et
55 serere, ni etiam piscari uestitum contigisset; nam et de mari uellera, qua muscosae lanositatis lautiores conchae comant. Prorsus haud latet bombycem [uermiculi genus est], quae per aerem liquando araneorum horoscopia idonius distendit, dehinc deuorat, mox aluo reddere. Proinde, si necaueris, a
60 nemate iam stamina uolues.

45 deglubasse *Oe. Ma.*: diglubasse *B. Gel. Pam. Salm. Rig.* delibasse *N. Turneb.* dilabasse *VLF Rb.* dilabasse *V² delibasse Lat.* diglabasse *Jun.* depilasse *Rb.* *An delibasse legendum?* 45/46 ouiculam, dumque *Rb.* *rell. edd.*: ueculandumque *codd. Rb.* 46 quod *codd. Rb. B. Gel. Pam.*: et quod *Salm. Rig. Oe. Ma.* 47 filum *VLF* eliquasse *B. Gel. Pam.* eliquat *NFS Rb. Salm. Rig. Oe. Ma.* eliquit *VL* et *am. Salm. Rig. Oe. Ma.* In restis pristinae modum *Gerlo*: in restis pristini (*sic*) modum *Salm. Rig.* in restis pristini modum *NS Oe. Ma.* in uestis pristinae modum *Rb.* *B. Gel. Pam.* in tetis pristini modum *Rb.* niticis pristini modum *F niticis (naticis V)* pristino dum *VL* uitias pristini modum *V²* 48 quam *VNF Rb. B. Gel. Pam.*: quem *V²LS Salm. Rig. Oe. Ma.* philyrae taeniis *Oe. Ma.*: philyrae tenus (= τὸ τένος) *Salm. Rig.* philiretenus *codd. S. philyraetenus Rb.* philyra (philyra *Pam.*) tenui *B. Gel. Pam.* iunxerat] iunxerat *B. Gel. Pam.* texuisse *B. Gel. Pam. Oe. Ma.*: texuit *Rb.* texisse *V² exisse codd. S. Rb. Salm. Rig.* Sed uos *Rb.* *rell. edd.*: suos *VNF Rb.* suos per *L* 51 ouibus] ouilibus *codd. Rb. An cum codd.* ouilibus (ouilla = oues) *legendum?* nilensis *N* 52 cluit *Salm. Rig.* 53 quoniam] quod iam *Lat.* quomodo *L* et lini] de lini *N. Rb.* delim *VLF* ita lini *V²* 54 nitorem *VL* niuescunt *VL* fuit] si ut *codd. Rb.* *corr. Rb.* 54/55 et s.] aut s. *N* 56 qua *Oe. Ma.*: quo *Salm. Rig.* quae *codd. rell. edd.* quae *Turneb.* lautiores *B. Gel. Pam. Oe. Ma.*: plautiores (plautiores *N*) *NS Rb. Salm. Rig. Georg.* plantioris (-res *F*) *VLF* 58 liquando *S. Salm. Rig. Oe. Ma.*: aliquando *codd. rell. edd.* araneorum horoscopia idonius distendit *S. Rb. Oe. Ma.*: a. horos copi sidonius distendit *N. a.* et horoscopi si domus descendit *VLF* a. horoscopia idonius sedes tendit *Salm. Rig. Georg.* a. more scopis se distendit *B. Gel. Pam. Cerda* a. more scopis idoneis distendit *Jun.* 59 aluo *Rb.* *Salm. Rig. Ma.*: a quo (a quo *S. Rb.*) *LNF Rb.* aequo *V* aequo *B. Gel. Pam.* aequae *Jun. acui coni. adscripta marg. exc. Paris. ed. Rb.* (B. N. Rer. C. 294) uacuo *Salm. coni. in comm. p. 224* salua *Oe.* se quieti *Cerda* proinde *NS Rb.* *Pam. Jun. Salm. Rig. Cerda Oe. Ma.*: perinde *VLF rell. edd.* si necaueris] si neuerit *Scal.* se necat *Lat.* 59/60 a nemate iam stamina uolues *Ma. e. coni. Oehler.*, *cfr. comm.*: nemata iam stamine uolues *Geffcken p. 67 n. 6* nematam iam, stamen euolues *coni. Salm. p. 222 et 225* animata iam stamine uolues *LNF Rb. B. Gel. Pam.* animata iam stamina uolues (euolues *Turneb.*) *V Turneb. Salm. Rig. Georg. Oe.* annata iam stamina uolues *etiam coni. Oe.* iam animata stamine aluo *Cerda* exinanita iam sta-

48 Philii retens *X* 57 uermiculi genus est] *pro glossemate habendum putat A. Ernout, Rev. de Phil., 1942, p. 208 [probat Gerlo]*

7. Tantam igitur paraturam materiarum ingenia quoque uestificinae prosecuta, primum tegendo homini, qua necessitas praecessit, dehinc et ornando, immo et inflando, qua ambitio successit, uarias indumentorum formas promulgare.
65 Quorum pars gentilitus inhabitantur, ceteris incommunes, pars uero passiuus, omnibus utiles, ut hoc pallium, etsi Graecum magis, sed lingua iam penes Latium est. Cum uoce uestis intrauit. Atque adeo ipse qui Graecos praeter urbem censebat, litteras eorum uocemque senex iam eruditus, idem
70 Cato iuridicinae suae in tempore humerum exertus, haud minus palliato habitu Graecis fauit.

IV. 1. Quid nunc, si est Romanitas omni salus, nec honestis tamen modis ad Graios estis? Aut, ni ita est, unde gentium in prouinciis melius exercitis, quas natura agro potius elucutando commodauit, studia palaestrae, male senescentia et
5 cassum laborantia et lutea unctio et puluerea uolutatio, arida saginatio? Vnde apud aliquos Numidas etiam equis caesariatos iuxta cutem tonsor et cultri uertex solus immunis? Vnde apud hirtos et hirsutos tam rapax a culo resina, tam furax a mento uolsella? Prodigium est haec sine pallio fieri.
10 Illius est haec tota res Asiae. Quid tibi Libya, et Europa, cum xysticis munditiis, quas nestire non nosti? Reuera enim quale est Graecatim depilari magis quam amiciri?

mine aluo *Lat.* 61 paraturam] materiam *VLF Rb.* 62 uestificinae] festificinae *LF* testificinae *V* textificinae *V²* 64 promulgare *VLN Oe. Ma.*: promulgare *N²F rell. edd.* 68 Atque adeo] adque eo *N* praeter urbem *codd. S. Rb. Salm. Rig. Oe. Ma.*: pellendos urbe *B. Gel. Pam.* 69 litteras] ut terras *N* in terras *Rb.* intrans *VLF* 69/70 idem Cato *F edd.*: i. (= id est) Cato *N* id est Cato *L.* *An id est Cato (et inde idem Cato) pro glossemate habendum?* 70 in tempore humerum] in t. numerum *N* in tempore uerum *VLF Rb.*, *corr. Rb.*

IV, 1 si est] si et *codd. S. Rb.* omni salus] omnis alia *B. Gel. Pam.* 2 modis ad Graios *Salm. Rig. Ma.*: modis ad gratos *NS* admodis gratis *F Rb.* admodum gratis *VL* admodum Graeci *B. Gel. Pam. Oe.* Aut ni *Salm. Rig. Oe. Ma.*: aut ne *codd. S. Rb.* Anne *Rb.* *Pam.* At non *B. Gel.* 3 exercitus *codd. Rb.* 5 cassum] in e. *V² Pam. Georg.* 5/6 arida saginatio *codd. Rb. Ma.*, *cfr. comm. de ayndeto in tertio membro*: et arida saginatio *rell. edd.* 6 aliquo Numidas (*scil.* Carthaginienses) *Salm. Rig.* 7 cultrix *codd. cultris V²* 8 hircos *L* hircos *NF* a culo resina *Salm. Rig. Georg. Gerlo R. B. Ph. XVIII, p. 401, cfr. comm.*: ab ala resina *B. Gel. Pam. Oe. Ma.* a talore resina *Rb.* a talore sina (tam) *V* atalores si na (tam) (*sin. N*) *LNF Rb.* 9 amento *codd. Rb.*, *corr. Rb.* uolsella] uel sella *codd. Rb.* uolsella *V², corr. Rb.* est haec sine] est hoc sine *N* est et hoc sine *VL* 10 est haec] est hoc *N* est et haec *V²* est et hoc *L* haec *Gel. Pam.* tota res [Asiae] *V. d. Vliet, Studia eccles., p. 99, cfr. comm.* 11 xusticis *VLF Salm.* exusticis *N* exusticis *B. Gel. Pam. Georg. rusticis Rb.* 12 Graecatim *VLF Salm.* grecatum *N* depilari *Salm. Rig. Georg. Oe. Ma.*: depelari *NS* depalari *VLF*

2. Habitum transferre ita demum culpa prope est, si non consuetudo, sed natura mutetur. Sat refert inter honorem temporis et religionem. Det consuetudo fidem temporis, natura deo. Naturam itaque concussit Larissaeus heros in uirginem mutando, ille ferarum medullis educatus (unde et nominis concilium, quandoquidem labiis uacuerat ab uberum gustu), ille apud rupicem et siluicolam et monstrum eruditorem scrupula schola eruditus. Feras, si in puero, matris sollicitudinem patiens; certe iam histriculus, certe iam uirum alicui clanculo functus adhuc sustinet stolam fundere, comam struere, cutem fingere, speculum consulere, collum demulcere, aurem quoque foratu effeminatus, quod illi apud Sigeum strongyla seruat.

Plane postea miles est; necessitas enim reddidit sexum. De proelio sonuerat, nec arma longe. Ipsum, inquit, ferrum uirum attrahit. Ceterum, si post incentium quoque puellam perseuerasset, potuit et nubere. Ecce itaque mutatio. Monstrum equidem geminum, de uiro femina, mox de femina uir, quando neque ueritas negari debuisset neque fallacia confiteri. Vterque habitus mutandi malus, alter aduersus naturam, alter contra salutem.

3. Turpius adhuc libido uirum cultu transfigurauit quam aliqua materna formido. Tametsi adoratur a uobis qui erubescendus est, ille scytalosagittipelliger, qui totam epitheti sui sortem cum muliebri cultu compensauit.

Rb. B Gel. Lat. Scal. depellari Jun. depallari Pam. depallari Cerda 13 demum culpa Salm. Rig. Oe. Ma. : demum culae S demuncule NF domuncule (-ae Rb.) VL Rb. demum cultus B Gel. Pam. prope est] probrum est B Gel. Pam. 14 sed refert VL 15 religionem. Det Salm. Rig. Oe. Ma. : religionem dei codd. Rb. B Gel. Pam. religionem. Debet Georg. religionem Dei, debet Jun. Cerda 18 concilium Scal. Salm. Rig. Oe. Ma. : consilium codd. rell. edd. uacuerat] uacuerit VL uacauerit V² uacauerat Lat. 19 siluicolam codd. An cum codd. siluicolam scribendum, de adiect. Tertulliano (d. l.) siluiculis? 20 scrupula] strupea VL in scrupula maluerit Oe. Feras, si in puero, m. interpunct. Gerlo R. B. Ph. XVIII, p. 402 : Feras si in puero m. Rb. Salm. Rig. Oe. Ma. : in puero, m. Ma. inepte Feras in puero m. Rb. B Gel. Pam. matris] matri codd. Rb., corr. Rb. 21 iam histriculus Scal. Salm. Rig. Oe. Ma. : iam ustriculus NS Rb. ianuis trculus VLF iam ustriculus Rb. B Gel. Pam. iam striculus Turneb. uirum] uiros VL uxores V² 22 alicui NS Rb. Salm. Rig. Oe. Ma. : alicuius rell. codd. edd. clanculo Rb. B Gel. Pam. Oe. Ma. : clanculos codd. Rb. clanculus Salm. Ri. clanculis S 23 colum codd. 23/24 demulcere Rb. B Gel. Pam. Salm. Rig. Oe. Ma. : demulgere NF Rb., demulgare VL demulcare etiam probauit Oe. in not. p. 934 24 apud Sigeum] ad praesiga cum VF ad praesiga cum L 25 strongyla Salm. Rig. Oe. Ma. : strogyla S strogila N stagila VLF Rb. statua B Gel. Pam. 26 postea] post eam codd. Rb. 28 puellam codd. Salm. Rig. Oe. Ma., cfr. comm. : puella rell. edd. 30 et quidem N Lat. 35 Tametsi] quam et si VLF Rb., csi N 36 ille sc. codd. : sc. ille edd. 36/37 qui totam epitheti] leuitotam epithetis N leui totam ephiteti Rb. lenicotam ephitecis F lenicota ephytecis V leniconta ephitecis L 37 sortem] sertem NF (An seriem

13 demuncule X 35 tam et si X

Tantum Lydiae clanculariae licuit, ut Hercules in Omphale et Omphale in Hercule prostitueretur. Vbi Diomedes et cruenta praesepia? Vbi Busiris et bustuaria altaria? Vbi Geryon ter unus? Cerebris adhuc eorum claua foetere malebat, cum unguentis offenderetur. Vetus iam Hydrae Centaurorumque sanguis in sagittis pumice spiculi excludebatur, insultante luxuria, ut post monstra transfixa coronam forsitan suerent. Ne sobriae mulieris quidem aut uiraginis alicuius scapulae sub exuias bestiae tantae introire potuissent, nisi diu mollitas et euigoratas et exodoratas, quod apud Omphalem balsamo aut telino spero factum. Credo et iubas pectinem passas, ne ceruicem eneruem inureret sciria leonina. Hiatus crinibus infarsus, genuini inter antias adumbrati : tota oris contumelia mugiret, si posset. Nemea certe, si quis loci genius, ingemebat : tunc enim se circumspexit leonem perdidisse. Qualis ille Hercules in serico Omphales fuerit, iam Omphale in Herculis scorto designata descripsit.

4. Sed et qui ante Tirynthium accesserat, pugil Cleomachus, post Olympiae cum incredibili mutatu de masculo fluxisset, intra cutem caesus et ultra, inter Fullones iam Nouianos coronandus meritoque mimographo Lentulo in Catinensibus commemoratus, utique sicut uestigia cestuum uiriis occupauit, ita et endromidis solocem aliqua mulcticia synthesi extruxit.

5. Physconem et Sardanapallum tacendum est, qui nisi

legendum? 41 ter unus] terimus N tum unus VLF unus Rb. 42 offunderetur Salm. Rig. 42/43 Centaurorumque] centaurorum ue N centaurorum quaeue (queue F) LF centaurorum aequae Rb. 43 pumice spiculi Salm. Oe. Ma. : pumice speculi Rb. B Gel. Pam. Rig. pumice speculi VLF pumices peculi N pumice et peniculo V² 44 coronam] coronant LF Rb. coronanti N 45 mulieris quidem] quidem mulieris N 46 bestiae tantae] bestia et ante N bestiae et ante VL bestiae et antea F Rb. 47 exeduratas Salm. Rig. 48 pelino codd. S Rb., corr. Rb. 49 inureret et codd. Rb. sciria FS Salm. Rig. Oe. Ma. : sciria VLN Rb. B Gel. Pam. sciria Rb. inurerent scabra aut inureret scortea cont. Oe., p. 936 in not. 50 infarsus S Salm. Rig. Oe. Ma. : infarsus VNF Rb. infarsus Rb. B Gel. Pam. infarsus V² L genuini S Salm. Rig. Oe. Ma. : genuini N genuina F Rb. genuinos B Gel. Pam. gementia L genitia V adumbrari V² adumbratos B Gel. Pam. tota om. N ne tota Pam. 47 sqq. uulgata distinctio erat : ... exodoratas, quod ... factum. Credo ... passas. Ne ceruicem ... sciria leonina, hiatus ... adumbrati. Tota ... etc. Etiam displicet (cfr. Gerlo R. B. Ph. XVIII p. 402 sqq.) distinctio Oehlerii et Marrae : ... exodoratas (quod ... factum ; credo ... passas), ne sciria ... leonina. Hiatus ... etc. 51 loci] legis NF Rb. legis L, corr. Rb. 53 serico] sericho FS Rb. theristro Ri. Pam. 55 ante VLF S Seal. Salm. Rig. Oe. Ma. : ante N rell. edd. pugile leomachus VN pulige leomachus LF Rb., corr. Rb. 56 Olympia B Gel. Pam. incredibile codd. Rb. Oe. 57 intra N Salm. Rig. Oe. Ma. : infra S inter rell. codd. edd. 58 meritoque mimographo Lentulo] merito quem ima grafolentulo NF Rb. merito quem in agrafo lentulo L meritoque in agrafo lentulo V, corr. Rb. 58/59 Catinensibus N Gel. Chatiniensibus LF Rb. B Pam. 59 uestigia] fastigia Pam. 60 uiriis Salm. Rig. Georg. Oe. Ma. : uirus codd. S Rb. birus (= birrus) Salm. in comm. p. 307 uiria B Gel. Turneb. lib. XXIII, c. 19 uiriosa Pam. uiriola Seal. 61 extrussit LN extruxit F Rb. Pam. 62 Sarda-

insignes libidinum, alias reges nemo nosset. Tacendum autem, ne quid et illi de Caesaribus quibusdam uestris obmussitent
65 pariter propudiosis, ne caninae forte constantiae mandatum sit impuriorem Physcone et molliorem Sardanapallo Caesarem designare et quidem Subneronem.

6. Nec tepidior uis uanae quoque gloriae mutandis induiis, etiam uiro saluo. Calor est omnis affectus; uerum cum in
70 affectationem flabellatur, iam de incendio gloriae ardor est. Habes igitur ex isto fomite aestuantem magnum regem, sola gloria minorem. Vicerat Medicam gentem, et uictus est Medica ueste. Triumphalem cataphractem amolitus in captiua sara-
75 bara decessit; pectus squamarum signaculis disculptum textu perlucido tegendo nudauit, anhelum adhuc ab opere belli, et ut mollius uentilante serico extinxit. Non erat satis animi
tumens Macedo, ni illum etiam uestis inflatior delectasset; nisi quod et philosophi, puto, ipsi aliquid eiusmodi affectant.

7. Audio enim et in purpura philosophatum. Si philoso-
80 phus in purpura, cur non et in baxa? Tyrium calciari nisi auro minime Graecatium decet. Atquin alius et sericatus et crepidam aeratus incessit. Digne quidem, ut bacchantibus indumentis aliquid subtinniret, cymbalo incessit. Quod si
iam tunc locorum Diogenes de dolio latraret, non caenulentis
85 pedibus, ut tori Platonici sciunt, <incolasset>, sed omnino totum Empedoclem in adyta Cloacinarum detulisset, ut qui se caelitem delirarat, sorores prius suas, dehinc homines deus salutaret.

8. Tales igitur habitus, qui de natura et modestia trans-
90 ferunt, et acie figere et digito destinare et nutu tradere merito

napallum *codd.* Ma. (*sic et infra*); Sardanapalum *rell. edd.* 65 propudiosis, ne caninae *Salm. Rig. Oe. Ma.*: propudiosis ne caniae *S* propudiosis ne canae et *N* propudiosis ne cane et *F Rb.* propudiosis necant et *VL* propudiosis: nec magnae *B Gel. Pam.* 67 Subneronem *F Salm. Rig. Georg. Oe. Ma.*: sub nerone *VLNS Rb.* sub Nerone *Rb.* *B Gel. Pam.* 68 indubiis *codd. Rb.* *B Gel.* in dubiis *Pam.* 69 uiro] uero *B Gel. Pam.* 70 affectationem] affectionem *Barthius Aduers.* XVIII, 17, p. 926 71 aestuante *NF Rb.* extuante *VL* 73 cataphractem *Rb.* *B Gel. Pam.* 74 discessit *VL* disculptum *F edd.*: disculptum *VLN* disculptum *Lipsius, De Militia Rom. III, 6* 75 pellucido] perlucidum *N* per ludicum (perludicum *LF*) *VL* *Rb.* per ludicum *V² Rb.* anhelum] et anhelum *Salm. Rig.* ab opere belli] ad opere uelli *NF Rb.* ad opera uelli *VL, corr. Rb.* 75/76 et ut] ut *Salm. Rig. uelut Lat.* 77 delectasset] delectasset *Salm. Rig.* delaxasset *Scal.*, et *Oudin* in *Dorsill. Obs.* t. IV, p. 404 79 et in purpura] et inter purpura (purpuras *V*) *VL* 80 baxa] baxea *Pam. Cerda* bassa *N* Tyrium] tyrum *VL* tyria *B Gel. Pam. Cerda* calciare *B Gel. Pam. Cerda* calcare *Jun.* 81 aurum *B Gel. Pam. Jun. Cerda* Graecatium decet. Atquin *Ma.*: Graecatium decet atquin *VLNF Rb.* Graecatium. Dicet (= d. aliquis), atquin *Salm. Rig. Oe.* Graecatos decet. Atquin *B Gel. Pam. Cerda* 82 crepidam aeratus] crepidem eratus *S* crepidē (crepidem *VL*) mercatus *VLNF* crepidam mercatus *Rb.*, *corr. Rb.* ut *om. codd. Rb.* 83 substituerit *VL* 85 tori] thori *LF* thori *N* sciunt, <incolasset>, sed *con.* Oehler in *not.* p. 940, *cf. Gerlo R. B. Ph. XVIII, p. 404 et uide comm.*: sciunt, <insultasset>, sed *Oe. ibid.* sciunt, sed *codd. edd.* 88 deus *Salm. Rig. Oe. Ma.*: deas *codd. rell. edd.* 90 tradere]

sit. Prorsus, si quis Menandrico fluxu delicatam uestem humi protrahat, audiat penes se quod et comicus: *Qualem demens iste chlamydem disperdit?* Enimuero iamdudum censoriae intentionis episcynio disperso, quantum denotatui passiuas
95 offert? Libertinos in equestribus, subuerbustos in liberalibus, dediticios in ingenuis, rupices in urbanis, scurras in forensibus, paganos in militaribus: uespillo, leno, lanista tecum uestiuntur.

9. Conuerte et ad feminas. Habes spectare, quod Caecina
100 Seuerus grauius senatui impressit, matronas sine stola in publico. Denique, Lentuli auguris consultis, quae ita sese exauctorasset, pro stupro erat poena; quoniam quidem indices custodesque dignitatis habitus, ut lenocinii factitandi impedi-
105 menta, sedulo quaedam desuefecerant. At nunc in semetipsas lenocinando, quo planius adeantur, et stolam et supparum et crepidulum et caliendrum, ipsas quoque iam lecticas et sellas, quis in publico quoque domestice ac secrete habebantur,
eierauere. Sed alius extinguit sua lumina, alius non sua accendit. Aspice lupas, popularium libidinum nundinas, ipsas
110 quoque frictrices, et si praestat oculos abducere ab eiusmodi propudiis occisae in publico castitatis, aspice tamen uel sublimis, iam matronas uidebis.

10. Et cum latrinarum antistes sericum uentilat et immundior loco ceruicem monilibus consolatur et armillas, quas
115 ex uirorum fortium donis ipsae quoque matronae temere usurpassent, omnium pudendorum conscias manus inserit, impuro cruri purum aut malleolum inducit calceum, cur istos non spectas uel illos item habitus, qui nouitatis uestitus religionem mentiuntur? Cum ob cultum omnia candidatum

traducere maluerit *Oe.* (p. 940 in *not.*) *e. con.* Andr. Hoyi 91 Menandrico fluxu *S Salm. Rig. Oe. Ma.*: menandri confluxu *codd. Rb.* Menandrico fluxu *B Gel. Macandrico fluxu Rb. Pam.* 92 penes se quod et comicus (*sic. dicit*) *Geffcken, Kynika u. Verwandtes*, p. 72-73 (*sic legit Ma., qui autem audiuit supplendum putat, perperam, cf. comm.*): pone se quod et comicus *Rb. B Gel. Pam.* penes (pones *S*) se et comicus *NS Salm. Rig.* plene (pone *F*) sed quod et comicus *VL* penes se quod dicit comicus *Oe.* 97 uespulo *LNF* 99 et] te *V²* 99/100 Caecina Seuerus] cecinas euertis *codd. Rb.* Caecinae seueritas *V², corr. Rb.* 101 auguriis (auguris *Rb.*) consultis *codd. Rb.*, *corr. Rb.* 103/104 iactitandi impedimento (-ta *Rb.*) *codd. Rb.* 104 At] et *L* 105 quo planius *Rb.* *B Gel. Pam.* quod planius *codd. Rb.* 106 crepidulam *Turneb.* calliandrum *codd. Rb. B Gel.* et sellas] ad stellas *codd. Rb.*, *corr. Rb.* 107 habebantur] uehebantur *Rb. Lat.* 108 eierauere] et ierauere *N Rb.* et irrauere *VL*, *corr. Rb.* 110 frictrices *Rb. B Gel. Pam. Scal. Oe. Ma.*: frictrices *codd. Rb. Salm. Rig.* huiusmodi *N* 114 armillas *codd. Rb. B Gel. Salm., def. Löfstedt, Spätlat. Stud.*, p. 72 et *Verm. Stud.*, p. 149: armillas *Rb. Turneb. Pam. Rig. Oe. Ma.* 116 usurpassent] usurpant et *V²* inserunt *V²* 117 crure *codd. Rb.* malleolum *codd. Rb.* inducit] includit *codd. Rb.* 118 istos *Salm. Rig. Oe. Ma.*: istas *codd. rell. edd.* qui *om. VL* 118/119 nouitatis uestitus religionem *V² Ma.*: nouitatis uestitus religionem *Geffcken, o.e.* p. 74 in *not.* nouitatis uestitus religionem (-nem *L*) *codd.* nouitatis uestitus religione *Rb.* nouitate uestitus religionem *Rb. B Gel. Pam.*

120 et ob notam uitae et priuilegium galeri Cereri initiantur; cum ob diuersam affectionem tenebrae uestis et tetrici super caput uelleris in Bellonae montes fugantur; cum latioris purpurae ambitio et Galatici ruboris superiectio Saturnum commendat. Cum ipsum hoc pallium morosius ordinatum
125 et crepidae Graecatim Aesculapio adulantur, quanto tunc magis arguas illud et urgeas oculis, et (si) iam simplicis et in affectatae, tamen superstitionis reum? Enimuero cum hanc primum sapientiam uestit, quae uanissimis superstitionibus renuit, tunc certissime pallium super omnes exuias et peplos
130 angusta uestis superque omnes apices et titulos sacerdos suggestus. Deduc oculos, suadeo, reuerere habitum, unius interrim erroris tui renuntiatorem.

V. 1. Tamen, inquis, ita a toga ad pallium? Quid enim, si et a diademate et a sceptro? An aliter mutauit Anacharsis, cum regno Scythiae philosophiam praeuertit? Nulla in melius transgressi sint signa, est habitus iste quod faciat.

5 Prius etiam, ad simplicem captatellam eius, nullo taedio constat. Adeo nec artificem necesse est qui pridie rugas ab exordio formet et inde deducat in tilias totumque contracti umbonis figmentum custodibus forcipibus assignet, dehinc diluculo, tunica prius cingulo correpta, quam praestabat
10 moderatiorem texuisse, recognito rursus umbone et, si quid

nouitati suae stare religionem *S* nouitati suae stare religionem *Salm. Rig. Oe.* 119 ob cultum omnia] occultum omnia *codd. Rb¹*, ob cultimoniae (= *θημολογίας*). *Scal.* 120 uicte et priuilegium *L* uicte et pr. *N* uitae in pr. *V* Cereri] ceteri *F* coeteri *VL* 121 tetrici] tetrici *VL* tetrici *NF Rb¹*, tetrici *Rb²*. 122 montes *F Rb. B Gel. Pam. Cerda, Gerlo R. B. Pb. XVIII, p. 405 (cfr. comm.)*: montis *NS* monte *VL* mentes *Jun. Rig. Oe. Ma.* mentis (*m. fugari* = *σπερὸς ἐξίττασθαι*) *Salm. Georg. Ma². e. con. Ludouici Cast.* uagantur *Jun.* 125 crepidae Graecatim *Leopold (cfr. Gerlo in Praef., p. 18) Oe. Ma.*: crepidae Graecatim *Salm. Rig. cr. gr(a)ecata gr(a)ecatum NS cr. gr(a)ecatae gr(a)ecatum VLF cr. Graecatiae Graecatim Rb. B Gel. Jun. crepidae creatae Graecatim Turneb. Pa. Cerda Georg.* 126 et] quod *Lat.* urgeas *NS Rb². Salm. Rig. Oe. Ma.*: urges *VLF Rb¹. B Gel. Pam. Lat.* etsi iam *Salm. Rig. Oe. Ma.*: etiam *codd. rel. edd.* ut iam *Cast.* 127 ineffectatae *LF* infectatae *N* 128 restitutionibus *N* 130 angusta *LN* super quae *N* titulos *Salm. Rig. Oe.* 130/131 sacerdos suggestus] sacerdotumque suggestus *V² sacer suggestus Rb². B Gel. Pam.* 131 Deduc *S Salm. Rig. Oe. Ma.*: om. *L* deducit *VNF rel. edd.*

V. 1 ita a toga ad] ita toga ad *S* ita togato ad *N* ita cogato ad *VLF* 1/2 si et *codd. Rb. Ma.*: et om. *rell. edd.* 2 mutabit *codd. Rb.* 3 Scythiae] scythicae *codd. Scythico Rb². Sythice Rb¹.* 4 transgressi *codd. S Rb¹. Salm. Rig. Oe. Ma.*: transgressis *Rb². B* transgressus *Gel. Pam.* signa *S Rb². rel. edd.*: digna *codd. Rb¹.* faciant *VLF* 5 captatellam *codd. S Salm. Rig. Oe. Ma.*: captat tellam *Rb¹. spectat tellam Rb². B Gel. Pam.* 6 artifice *B Gel. Pam.* 7 in tilias *B Gel. Pam. Georg. Ma.*: in tilias *F* intillius *N Rb¹. intillis VL* in talias *Salm. Rig. nitidius Oe.* in tabulas *alii* 7/8 contractum bonis *VL Rb¹.* 8 assignent *VL* 10 mo-

exorbitauit, reformato, partem quidem de laeuo promittat, ambitum uero eius, ex quo sinus nascitur, iam deficientibus tabulis retrahat a scapulis et, exclusa dextera, in laeuam adhuc congerat cum alio pari tabulato in terga deuoto, atque
15 ita hominem sarcina uestiat.

2. Conscientiam denique tuam perrogabo, quid te prius in toga sentias, indutumne an onustum? habere uestem an baiulare? Si negabis, domum consequar; uidebo quid statim a limine properes. Nullius profecto alterius indumenti expositio quam togae gratulatur. Calceos nihil dicimus, proprium togae tormentum, immundissimam pedum tutelam, uerum et falsam. Quem enim non expediat in algore et ardore rigere nudipidem, quam in calceo uincipedem? Magnum incessui munimentum sutrinae Venetiae prospexere perones
25 effeminatos!

3. At enim pallio nihil expeditius, etiam si duplex, quod Cratetis. Mora nusquam uestiendo imponitur; quippe tota molitio eius operire est solutum. Id uno circumiectu licet, et quidem nusquam inhumano; ita omnia hominis simul contegit. Humerum uolens exponit uel includit, ceteroquin humero adhaeret, nihil circumfulcit, nihil circumstringit, nihil de tabularum fide laborat, facile sese regit, facile reficit; etiam cum exponitur, nulli cruci in crastinum demandatur. Si quid

derationem *VLF Rb¹. corr. Rb².* umbonem *codd. Rb¹. corr. Rb².* et] ut *codd. Rb.* 11 quidem partem *codd. Rb¹.* 11/12 promittat, ambitum uero] promittatū ero ambitum uero *N* promittat uero ambitu uero *VLF Rb¹. corr. Rb².* 13 in laeuum *codd.* 14 terga *NS Salm. Rig. Oe. Ma.*: tergo *rell. codd. edd.* deuoto *Rb. B Gel. Pam. Salm. Rig. Oe.*: denoto *N* de uoco *VLF demoto Jun. Scal. dimoto Cerda Georg. deuoluto Cast. Ma.* 15 sarcinam *NF Rb¹.* sarcinam *VL, corr. Rb².* 16 prorogabo *VL* 17 indutumne an onustum *F Pam. Lat.*: indictum ne an onustum *N* indutum mea non ustum *L* indutum inea nonustum *V* indutum anne onustum *rell. codd.* 22 in algore et ardore rigere] in algore (angore *L*) et ardore rigore *codd.* in algore rigere *propos. Salm. p. 391* in algore et ardore rigere (et calere) *V. d. Vliet, o.e., p. 99* 23 uincipedem *Salm. Rig. Oe. Ma.*: hunc pedem *codd. S Rb¹.* uincipedem *Rb². Pam. Georg. unguipedem B Gel. <uri> uincipedem Cast., ut contraria contrariis respondeant* 23/24 incessu *VLF Rb¹.* 24 Venetiae *B Gel. Pam. Georg.* 26 quod] quoque *Lat.* 27 Cratetis. Mora *Salm. Rig. Oe. Ma.*: cratetis (crateris *VL*) moram *codd. S Rb¹.* Cratetis more *Rb². B Gel. Pam. Lat.* imponitur *Oe. Ma.*: componitur *codd. S Rb. B Gel. Pam. Lat.* cum ponitur *Salm. Rig.* cum imponitur etiam *propos. Salm. p. 401* 28 solutum. Id uno: solutum id uno *Rb¹.* soluti miduno *N* soluti nuduno *VF* solutum nuduno *L* solutum, id est uno *Rb². B Gel. Pam.* solutum. Id ex uno *Salm. Rig. Oe. Ma.* 28/29 et quidem *N Cast. Ma.*: equidem *rell. codd. edd.* (licente quidem, nusquam inurbano *Lat. Jun. Scal.*) 30 uolens *codd. Ma.*: uelans *rell. edd. uel Salm. p. 403* ceteroquin humero (*cfr. comm.*): ceteroquin humerum *Salm. Rig. Oe. Ma.* cetero qua in humerum *Rb². B Gel. Pam. Cerda Georg.* ceteros quin humerum *S* ceteros quin uberum *N* cetero qui in uberum *F Rb¹.* cetero qui uberum *VL* ceteroquin uber fortasse rescribendum putant *Ma. rec. Ther. L. L. I. 634, 41 sqq.* 33 reponitur *Gel. Pam.* cruci *Salm. Rig. Georg. Oe. Ma.*: cruor

interulae subter est, uacat zonae tormentum; si quid cal-
ceatus inducitur, mundissimum opus est, aut pedes nudi ma-
gis, certe uiriles magis quam in calceis.

4. Haec pro pallio interim, quantum nomine comitiasti.
Iam uero et de negotio prouocat. Ego, inquit, nihil foro,
nihil campo, nihil curiae debeo; nihil officio aduigilo, nulla
rostra praecocco, nulla praetoria obseruo; canales non
odoro, cancellos non adoro; subsellia non contundo, iura
non conturbo, causas non elatro; non iudico, non milito, non
regno: secessi de populo. In me unicum negotium mihi est;
nisi aliud non curo quam ne curem. Vita meliore magis in
secessu fruare, quam in promptu. Sed ignauam infamabis:
scilicet patriae et imperio reique uiuendum est. Erat olim
ista sententia: nemo alii nascitur moriturus sibi. Certe cum
ad Epicuros et Zenonas uentum est, sapientes uocas totum
quietis magisterium, qui eam summae atque unicae uolupta-
tis nomine consecrauerunt.

5. Tamen propemodum mihi quoque licebit in publicum
prodesse. Soleo de qualibet margine uel ara medicinas mori-
bus dicere, quae facilius publicis rebus et ciuitatibus et im-

VL cruo NFS ceuo Rb. cippo Rb. B Gel. Pam. in crastinum] in posterum
S Salm. Rig. 34 subter est S Salm. Rig. Oe. Ma.: superest codd. rel. edd.
35/36 pedes nudi magis (= potius), certe uiriles magis] p. nudi (mundi) magis,
c. u. magis V. d. Vliet, p. 99 p. nudi magis certe uiriles rescribere maluerit Oe.
(p. 949 in not.), altero magis deleta pedes nudi magis VLF (om. certe uiriles magis)
37 comitiasti Salm. Rig. Oe., cfr. comm.: comitasti codd. S Rb. Geffcken, o.e., p. 77,
n. 4 Ma. incomitiasti Oe. p. 950 in not. concitasti Rb. B Gel. Pam. conuiciasti
(conuicio = conuicior) con. Kellner, Tert. ausgew. Schriften, I, p. 30 n. 1 quantum
nomini: cum ita sit, iam... prius contecerat Salm. (comm. p. 418) 38 prouocas
VLF Rb. 39 officia N 40/41 canales non odoro, cancellos non adoro Salm.
Rig. Georg. Oe. Ma.: can. non od., can. non adorio (altertümliche Nebenform für
adorior) Kellner p. 30, n. 4 cancellos non adoro, canales non odoro S can. non
adodo, canales non adoro Rb. can. non odoro, canales non adoro codd. cancellos
non adoro (om. rel.) Rb. B Gel. Pam. 43 in me VLN Salm. Rig. Oe. Ma.:
imme F in mo S imo rel. edd. mihi est edd.: nihil est VLF om. N 44 nisi
aliud non curo S Rb. Salm. Rig. Oe. Ma.: nisi aliud (aliud F) non curo NF
nisi et aliud non curo VL nihil aliud nunc curo Rb. nec aliud nunc curo Rb. Ma.,
B Gel. Pam. uitae mulierem (muliere F Rb.) codd. Rb., corr. Rb. 45 igna-
uam infamabis Salm. Rig. Oe. Ma.: ignaua infamauit VLN ignaua in fama ius
F Rb. ignaua infamabis Rb. ignaua infamat uis V ignaua infamat Scal. ignaua
infamique B Gel. Pam. 46 reique VNF Salm. Rig. Oe. Ma.: rei quae L Rb.
rei ue publicae Rb. reique publicae B Gel. Pam. est om. Ma. Erat L Salm.
Rig. Oe. Ma.: Errat rel. codd. edd. 47 sententia: nemo... Sie primus interponit
Ma. qui tamen interpretatur ut edd. supp., cfr. Gerlo R. B. Ph. XVIII, p. 406 sqq.;
sententia. Nemo... rel. edd. 48 Epicuros] episcaros F episcopos VL 49 quie-
tis] pnycis Scal. 50 consecrauerunt Salm. Rig. Oe. Ma.: conseruauerunt codd. rel.
edd. 51 tamen uel propemodum VLF Rb. tam uel pr. N, corr. Rb. 52 pro-
disse LF Rb. prodidisse N, corr. Rb. margine] imagine Turneb. 53 facilius

peris bonas ualeitudines conferent quam tuae operae. Quippe
si pergam ad acuta tecum, plus togae laesere rem publicam
quam loricae. Atquin nullis uitis adolor, nullis ueternis
parco, nulli impetigini. Adigo cauterem ambitioni, qua M.
Tullius quingentis milibus nummum orbem citri emit, qua bis
tantum Asinius Gallus pro mensa eiusdem Mauritaniae nume-
rat — hem, quantis facultatibus aestimauere ligneas macu-
las! —, item qua lances centenarii ponderis Sulla molitur!
Vereor sane, ne parua sit ista trutina, cum Drusillanus,
equidem seruus Claudii, quingenariam promulsidem aedificat,
suprascriptis fortassean mensis necessariam, cui si officina
exstructa est, debuit et triclinium.

6. Immergo aequae scalpellum acerbitati ei, qua Vedius
Pollio seruos muraenis inuadendos obiebat. Noua scilicet
saeuitiae delectatio terrenae bestiae exedentulae et exungues
et excornes; de piscibus placuit feras cogere, utique statim
coquendis, ut in uisceribus earum aliquid de seruorum suorum
corporibus et ipse gustaret. Praecidam gulam, qua Horten-
sius orator primus pauum cibi causa potuit occidere, qua
Aufidius Lurco primus sagina corpora uitiauit et coactis ali-
mentis in adulterinum prouexit saporem; qua Asinius Ce-
ler nulli unius obsonium sex sestertiis detulit; qua Aesopus
histrio ex aubus eiusdem pretiositatis, ut canoris et loqua-
cibus quibusque, centum milium patinam confiscauit; qua

NS: felicius rel. codd. edd. 54 conferrent N 57 nulli impetigini Salm. Rig.
Oe. Ma.: nullum petigini adolor adolor (bis) N nullum p. adolor VLF Rb. nulli
imp. adolor Rb. B Gel. Pam. nulli imp. addicor Ma. e. con. Ludouici Cast., ut
seruetur επικαδον 57/58 quam Tullius codd. quamquam Tullius Rb., corr. Rb.
58 nummum Rb. Hadr. Junius (Animadu. V, 10) Turneb. (Aduers. VII, 20) Pam.
Salm. Rig. Oe. Ma.: non unum codd. Rb. B Gel. 59 pro mensa] promenda
codd. pro menda Rb., corr. Rb. 59/60 numerat — hem... Ma.: numerat.
Hem... rel. edd. 62 ista om. N Drusillanus V Rusillanus F Ru-
sillanus L Rusilianus N Rb. 63 et quidem NB Gel. Scal. quingenaria
promulsidem NF Rb. quingenaria pro mulsidem VL, corr. Rb. 64 mensis N
et uulgo: mensisset VLF mensis et (= etiam) Ma. 66 acerbitat ei codd. Rb.
67 Pollio] pullo codd. mandendos Ciac. 68 saeuitiae delectatio Geffcken
p. 78, n. 3 Ma.: saeuitia delectatio Gel. Pam. Jun. saeuitia delectato L Rb. B
Turneb. Salm. Rig. Oe. saeuitia adelectato (a d. Rb.) NF Rb. saeuitia a delectatos
S saeuitia delectatos V saeuitia delectatus V Lat. Scal. Cerdas Georg. terrenae]
tenerae Lat. Cerdas Georg. non terrenae legendum putauit aliquando Salm., p. 450
exedentulae (exod. L) codd. Rb. B Gel. Turneb. Pam. Cerdas Geffcken, l.e. Ma.:
et exedentulae Georg. et edentulae Jun. Salm. Rig. Oe.; cfr. quae adnotavi in comm.
exungues (exungues L) et excornes codd. Rb. I. F. Gronovius (Obs. in Eccl.
Scriptt. c. 13) Oe. Geffcken l. e. Ma.: exunguis et excornis Rb. B Gel. Turneb. Pam.
Jun. Salm. Cerdas Rig. Georg. 73 Lurcho codd. Rb. initiauit VL 74 adul-
terinum Rb. Pam. Oe. Ma.: adulterium codd. S rel. edd. 74/75 Celer] ceter
codd. cetus Rb., corr. Rb. 75 sex sestertiis] sexis codd. Rb., corr. Rb.
(: sex HS) 76 ex aubus] aubus Salm. Rig., cfr. comm. 77 confiscauit]

filii eius, post tale pulpamentum, potuit aliquid sumptuosius esurire. Margarita namque, uel ipso nomine pretiosa, dehausit, credo ne mendicius patre coenasset.

7. Taceo Neronis et Apiciorum, Rufos. Dabo catharticum impuritatis Scauri et aleae Curii et uinolentiae Antonii. Et memento istos interim ex multis togatos fuisse; quales apud pallium haud facile. Has purulentias ciuitatis quis eliciet et exuaporabit, ni sermo palliatus?

VI. 1. Sermone, inquit, me suasisti, medicamine sapientissimo. Verum, etsi eloquium quiescat, aut infantia subductum aut uerecundia retentum (nam et elingua philosophia uita contenta est), ipse habitus sonat. Sic denique auditur philosophus dum uidetur. De occurso meo uitia suffundo. Quis non, aemulum suum cum uidet, patitur? Quis oculis in eum potest, in quem mentibus non potest? Grande pallii beneficium est, sub cuius recogitatu improbi mores uel erubescunt.

2. Viderit nunc philosophia, quid prosit; nec enim sola mecum est. Habeo et alias artes in publico utiles. De meo uestiuntur et primus informator litterarum et primus enodator uocis et primus numerorum harenarius et grammaticus et rhetor et sophista et medicus et poeta et qui musicam pulsant et qui stellarem coniectant et qui uolaticam spectant. Omnis liberalitas studiorum quattuor meis angulis tegitur. Plane post Romanos equites, uerum et accendones et omnis gladiatorum ignominia togata producit. Haec nimirum indignitas erit: « A toga ad pallium »!

Sed ista pallium loquitur. At ego iam illi etiam diuinae sectae ac disciplinae commercium confero. Gaude pallium et exulta! Melior iam te philosophia dignata est ex quo Christianum uestire coepisti.

conflavit Hadr. Junius (*Animadu. V, 10*) Pam. Scal. Marc. qua om. Salm. Rig. 79 esurire] esurere L esui ore NF 80 patrocinasset NS 81 Apiciorum, Rufos codd. Rb¹. Ma. (*de asyndeto cfr. comm.*): Apiciorum et Rufos *rell. edd.* 82 uinolentiae codd. 83 interim <paucos> ex multis V. d. Vliet, p. 100 85 exuaporabit] exsuppurabit Salm. Rig. Georg. Oe. Ma.

VI, 1 suasisti] sanauisti Mercurius (*cfr. Gerlo in Praef. p. 13*) 3 elingui V² Rb¹. Georg. elinguis Salm. Rig. 5 suffundo] sui fundo codd. Rb¹. corr. Rb² 10 Videris nunc, philosophia ... Jun. 12 enodator NS Salm. Rig. Georg. Oe. Ma.: edonator VLF Rb¹. edonator V² Rb². B Gel. Pam. 15 stellarum VN Rb¹. stellarium LF, corr. Rb². 16/17 Plane postrema, non equites Scal. 17 equites, uerum et Rb¹. Rig. Geffcken Ma.: equites: uerum et Salm. equites. Verum et *rell. edd.* accendones codd. Ma.: accedones Rb¹. accendones S Salm. Oe. accedones Rig. cordonones B Gel. Pam. Jun. Georg. 18 Nec nimirum LF erit] erat N 20 Sed] Sic Cast. Ac ego VLF iam me illi Pam. Georg. 21 ac] ad codd. Rb.

TERTVLLIANI DE PALLIO EXPLICIT (*sic*). INCIPIT ADVERSUS IDEOS N FINIT LIBER DE PALLIO: LAVS DEO L Explicit liber de pallio. Deo gratias. Amen. F

XVI

Q. S. FL. TERTVLLIANI

ADVERSUS VALENTINIANOS

CVRA ET STUDIO
AEM. KROYMANN

- M* codex Montepessulanus H 54, saec. XI.
P codex Scelestadtensis 439 (Paterniacensis), saec. XI.
F codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 10, saec. XV.
- R*¹ editio princeps Beati Rhenani, Basileae, 1521.
*R*² editio tertia Beati Rhenani, Basileae, 1539.
R^{1mg}, *R*^{2mg} margines harum editionum.
Iun editio Francisci Iunii, Franekeræ, 1597.
Rig editio Nicolai Rigaltii, Parisiis, 1634.
- Eng* emendationes et coniecturae Augusti Engelbrecht.

Textum et apparatus criticum Aemilii Kroymann hic denuo excudimus, paucis emendatis. Non enim singulos locos adnotandos ducimus, in quibus, si genuinam Septimii formam legere uis, lectionem traditam sequi debes, quam iusto saepius in apparatu reiecit audacissimus editor Vindobonensis. — ✓ in margine folia indicat C. S. E. L. tom. xlvii.

ADVERSVS VALENTINIANOS

V 177

I. 1. Valentiniani, frequentissimum plane collegium inter haereticos, quia, plurimum ex apostatis ueritatis, et ad fabulas facile est et disciplina non terretur, nihil magis curant quam occultare quod praedicant; si tamen praedicant qui occultant. Custodiae officium conscientiae officium est. Confusio praedicatur, dum religio adseueratur. Nam et illa Eleusinia, haeresis et ipsa Atticae superstitionis, quod tacent, pudor est. 2. Idcirco et aditum prius cruciant [diutius initiant] quam consignant, cum epoptas ante quinquennium instituunt, ut opinionem suspensio cognitionis aedificent atque ita tantam maiestatem exhibere uideantur, quantam praestruxerunt cupiditatem. Sequitur iam silentii officium. 3. Adtente custoditur quod tarde inuenitur. Ceterum tota in adytis diuinitas, tota suspiria epoptarum, totum signaculum linguae simulacrum membri uiriliter reuelatur. Sed naturae uenerandum nomen allegorica dispositio praetendens patrocínio coactae figurae sacrilegium obscurat et conuicium falsis simulacris excusat. Proinde quos nunc destinamus haereticos sanctis nominibus et titulis et argumentis uerae religionis uanissima atque turpissima figmenta configurantes, V 178 — facili + claritati ex diuinæ copiae occasione, quia de multis multa succidere est — Eleusinia Valentiniana fecerunt, lenocinio sancta, silentio magna, sola taciturnitate caelestia. 4. Si bona fide quaeras, concreto uultu, suspensio supercilio 'altum est' aiunt. Si subtiliter temptes, per ambiguitates bilungues communem fidem adfirmant. Si scire te subostendas, negant quicquid agnoscunt; si cominus certes, fatua simplicitate suam caedem dispergunt. Ne discipulis quidem propriis ante committunt, quam suos fecerint. Habent artificium, quo

2 INCIP ADVERSVS VALENTINIANOS PM, Incipit liber eiusdem Q. Septimii Florentis Tertulliani aduersus Valentinianos F 7 officium Scal: officium PMF 8 adseueratur PMF, adseruatur Iun 10 diutius initiant scal Eng 11 epoptas ante Scal: et portas ante PM, et portas F epoptas scal, futuros ante = antea 13 uideantur PMF, uidentur Scal quantum F 15 tota (alterum) F Rig: tot PM suspiria R¹, suspiria P (corr. R) MF, siparia R² epoptarum Scal: portarum PMF 17 intellego: sed allegorica dispositio, praetendens naturae uenerandum nomen, sacrilegium patrocínio coactae figurae obscurat, 18 obseruat F 19 falsi Rig

2 parenthesin indicant liberalitate fort., celeritate Eng 3 succidere Rig: succedere PMF Eleusinia Rig: eleusiniata PMF Valentiniani Rig 4 lenocinio scripti: lenocinia PMF magna scripti: magno PMF 6 subtiliter PM 7 subostendas FR, subostentas PM (corr. m. D) 8 certes fatua simplicitate scripti: certe statuam simplicitatem PMFR¹, certes tuam simplicitatem R², certes fatuam simplici-

prius persuadeant quam edoceant. Veritas autem docendo persuadet, non suadendo docet.

II. 1. Ideoque simplices notamur apud illos, ut hoc tantum, non etiam sapientes; quasi statim deficere cogatur a simplicitate sapientia, domino utramque iungente: Estote prudentes ut serpentes et simplices ut columbae. Aut si nos propterea insipientes, quia simplices, num ergo et illi propterea non simplices, quia sapientes? Nocentissimi autem qui non simplices, sicut stultissimi qui non sapientes. 2. Et tamen malim meam partem meliori sumi uitio, si forte: praestat minus sapere quam peius, errare quam fallere. Porro facies dei spectatur in simplicitate quaerendi, ut docet ipsa Sophia, non quidem Valentini, sed Solomonis. Deinde infantes testimonium Christi *** [sanguine litauerunt. Pueros uocem qui crucem clamant? Nec pueri erant nec infantes, id est simplices non erant.] 3. Repuerescere nos et apostolus iubens secundum dominum, ut malitia infantes per simplicitatem ita demum sapientes sensibus simu(s, seme)l dedit sapientiae ordinem de simplicitate manandi. 4. In summa: columba demonstrare Christum solita est, serpens uero temptare; illa est a primordio diuinae pacis praeco, ille a primordio diuinae imaginis praedo. Ita facilius simplicitas sola deum et agnoscere poterit et ostendere prudentia sola. [Concutere potius et prodere].

III. 1. Abscondat itaque se serpens, quantum potest, totamque prudentiam in latebrarum ambagibus torqueat; alte habitat, in caeca detrudat per amfractus seriem suam; (si) euoluat, tortuose procedat nec semel totus, lucifuga bestia. Nostrae columbae etiam domus simplex, in editis semper et apertis et ad lucem. Amat figura spiritus sancti orientem, Christi

15 Matth. 10, 16. 21 cf. Sap. 1, 1.
3 cf. Matth. 18, 3. 4 cf. I Cor. 14, 20.

V 178
V 179

tatem Rig 9 suam caedem scripsi: sua caede PMF, 14 deficere cogatur R³, defigere cogitur PMFR¹ 20 meam PMF, in eam R, eam Oehlerius uitio, si forte: praestat Eng: uitio, si forte praestat uulgo 22 spectatur Eng: expectat PMF, expectatur Oehlerius, spectat Rig quaerentes Pam 23 Salomonis R uulgo

1 lacunam signavi: habent, quod soli regnum dei hereditate habebunt intercidisse iudicio; horum autem uerborum iactura librario uel lectori cuiusdam, sane satis insulso, locum dedit interpolandi quae abhinc in libris mss. leguntur, decepto uidelicet uerbis testimonium Christi, quod pro martyrii testimonio accepit. 3 repuerescere R uulgo iubens scripsi: iubet PMF 4 dominum scripsi: deum PMF 5 simu(s, seme)l scripsi (semel = ein für alle Mal): simul PMF dedit scripsi: dedi in PMF sapientiae PM, sapientia F 6 manandi PMFR¹, manantis Rig, amando R³ columba demonstrare Christum scripsi: Christum columba demonstrare PMF 7 est (alt. loco) scripsi: et PMF 8 imaginis PM, magnus F 10 concutere—prodere solusi: addita uidentur ab eodem, cuius est interpolatio supra indicata; addidit autem, quia prudentia sola pro nominalino accepit 11 abscondit F 13 detrudat PMF, detrudat R uulgo seriem suam; (si) euoluat scripsi: seriem suam euoluat PMF uulgo 15 domus simplex etiam P 16 figura Rig: figuram PMF

V 179

figuram. 2. Nihil ueritas erubescit nisi solummodo abscondi; quia nec pudebit ullum aures ei dedere, eum deum recognoscere, quem iam illi natura commisit, quem cotidie in operibus omnibus sentit, hoc solo minus notum, quod unicum non putauit, quod in numero nominauit, quod in aliis adorauit. V 180 3. Alioquin a turba eorum et aliam frequentiam suadere, a domestico principatu ad incognitum transmouere, a manifesto ad occultum retorquere de limine fidem offendere est. Iam si et in totam fabulam initietur, nonne tale aliquid (recor)dabitur se in infantia inter somni difficultates a nutricula audisse, Lamiae turres et pectines Solis? 4. Sed qui ex aliqua conscientia uenerit fidei, si statim inueniat tot nomina Aeonum, tot coniugia, tot genimina, tot exitus, tot euentus felicitates infelicitates dispersae atque concisae diuinitatis, dubitabitne ibidem pronuntiare has esse fabulas et genealogias indeterminatas, quas apostoli spiritus, his iam tunc pullulantibus seminibus haereticis, damnare praeuenit? 5. Merito itaque non simplices, merito tantummodo prudentes, qui talia neque facile producant neque exerte defendunt, sed nec omnes quos edocent perdocent; utique astute, ut pudenda; ceterum inhumane, si honesta. Et tamen simplices nos omnia scimus. Denique hunc primum cuneum congressionis armabimus detectorem et designatorem totius conscientiae illorum, primamque hanc uictoriam auspicamur, quia quod tanto impendio absconditur, etiam solummodo demonstrare destruere est.

IV. 1. Nouimus, inquam, optime originem quoque ipsorum et scimus, cur Valentinianos appellemus, licet non esse uideantur. Abscesserunt enim a conditore, sed minime origo deletur, et si forte mutatur; testatio est ipsa mutatio. Sperauerat episcopatum Valentinus, quia et ingenio poterat et eloquio, sed alium ex martyrii praerogativa loci potitum indignatus de ecclesia authenticae regulae abruptit, ut solent animi pro prioratu exciti praesumptione ultionis accendi. 2. Ad expugnandam conuersus ueritatem et cuiusdam ueteris opinionis semen nactus colubro suo uiam delineauit. Eam postmodum Ptole-

11 cf. I Tim. 1, 4.

V 180

20 quam quod F

1 putant F 2 ad aliam fort. 4 fidem om. P (add. R in mg. ex Hirsingensis) V 180 ostendere F 5 (recor)dabitur se Eng: dabitur te PMF 7 aliqua scripsi: alia PMF 8 fidei PM, filii F 9 genimina M (yll. ni s. u. a m. i) NGR³, gemina PFR¹ 14 neque PM, nec F 16 utique astute scil. non omnes perdocent (= sie lehren vollständig) 17 omnia (ia ex es M) scimus MFGR³, omnes sumus PR¹ 18 armabimus scripsi: armauimus PMF 20 auspicamus (s in r) M 22 nouissimus F originem optime M 25 sperauerat R, separauerat P (corr. R) MF 2 haenticae M, autenticae F abruptit. ut uulgo 3 accendi, ad uulgo 4 semen nactus Lat: semini nactus PMFR¹, semini actu R³, semitam nactus Oehlerius 5 colubro suo scripsi (cf. 179, 7-14; acerbe autem suis cuique hic uindicatur coluber haere-

V 181

maeus intrauit, nominibus et numeris Aeonum distinctis in personales substantias, sed extra deum determinatas, quas Valentinus in ipsa summa diuinitatis ut sensus et affectus <et> motus incluserat. Deduxit et Heracleon inde tramites quosdam et Secundus et magus Marcus. 3. Multum circa imagines legis Theotimus operatus est. Ita nusquam iam Valentinus, et tamen Valentiniani, qui per Valentinum. Solus ad hodiernum Antiochia Axionicus memoriam Valentini integra custodia regularum eius consolatur. Alioquin tantum se huic haeresi suadere permissum est, quantum lupae feminae formam cotidie supparare sollemne est. 4. Quidni, cum spiritale illud semen suum sic in unoquoque recenseant? Si aliquid noui adstruxerint, reuelationem statim appellant praesumptionem et charisma ingenium, nec unitatem * sed diuersitatem. Ideoque prospicimus seposita illos sollemni dissimulatione sua, plerosque diuidi <de> quibusdam articulis, etiam bona fide dicturos 'hoc ita non est' et 'hoc aliter accipio' et 'hoc non agnosco.' Varietate enim innouata regularum facies habet etiam colores ignorantiarum. V 182

5. V. 1. Mihi autem cum archetypis erit limes principalium magistrorum, non cum adfectatis ducibus passiuorum discipulorum. Nec utique dicemur ipsi nobis finxisse materias, quas tot iam uiri sanctitate et praestantia insignes, nec solum nostri antecessores sed ipsorum haeresiarcharum contemporaneales, instructissimis uoluminibus et prodiderunt et retulerunt, ut Iustinus, philosophus et martyr, ut Miltiades, ecclesiarum sophista, ut Irenaeus, omnium doctrinarum coriosissimus explorator, ut Proculus noster, uirginis senectae et Christianae eloquentiae dignitas, quos in omni opere fidei, quemadmodum in isto, optauerim adsequi. 2. Aut si in totum haereses non sunt, ut qui eas pellunt finxisse credantur, mentietur apostolus, praedicator illarum. Porro si sunt, non aliae erunt quam

16 cf. I Cor. 11, 19.

V 182

maeus : colubroso PMF, colubrosum Eng, Colorbaso Lat (cf. adu. omn. haer. c. 8), <astu> colubroso Oehlerus declinauit Oehlerus Ptolomaeus scripti : tholomaeus PMF, Ptolemaeus R uulgo 7 personales substantias R³, personale (-i F) substantia PMFR¹ 9 et add. Rig 13 antiochia PM 14 regularum eius R³, regular eius PMR¹, regular ius F 15 se suadere = sich gefällig darstellen feminae, quod cum lupae, non cum formam coniungendum est, nescio an remouendum sit ut interpretamentum 16 supparare R³, superare PMFR¹ formam supparare = ihr Äußeres herausputzen quidni cum R³, quid iniquum PMFR¹ 17 recenseant PM, recenseat F 18 lacrimam signasti : negant uel dissimulant desiderio 20 illos scripti : illa PMF 1 <de> quibusdam Oehlerus 3 innouata scripti : innouatur PMF facies. V 182 habet uulgo 4 ignorantia eorum Scal, ignorantiae eorum Eng 7 utique scripti : undique PMF 10 retulerunt F 13 noster Scal : nostrae PMF 15 tota

quae retractantur. Nemo tam otiosus fertur, stilo ut materias habensingat. 20 VI. 1. Igitur hoc libello, quo demonstrationem solum praemittentes sumus illius arcani, ne quem ex nominibus tam peregrinis et coactis et compactis et ambiguis caligo suffundat, quomodo iis usuri sumus, prius demandabo. Quorundam enim de Graeco interpretatio non occurrit ad expeditam proinde nominis formam, 25 quorundam nec de sexu genera conueniunt, quorundam usitatio in Graeco notitia est. 2. Itaque plurimum Graeca ponemus; significantiae per paginarum limites aderunt, nec Latinis quidem deerunt Graeca, sed in lineis desuper notabuntur, ut signum hoc sit personalium nominum propter ambiguitates eorum, quae cum alia significatione communicant. Quamquam 5 autem distulerim congressionem, solam interim professus narrationem, sicubi tamen indignitas meruerit suggillari, non erit delibationi transfunctionaria expugnatio. Congressionis lusionem deputa, lector, ante pugnam; ostendam, sed non imprimam uulnera. 3. Si et ridebitur alicubi, materiis ipsis satisfiet. Multa sic digna sunt reuinci, ne grauitate adonerentur. Vanitati proprie festiuitas cedit. Congruit et ueritati ridere, quia laetans de aemulis suis ludere [quia] segura est. Curandum plane, ne risus eius rideatur, si fuerit indignus; ceterum ubicumque dignus risus, officium est. Denique hoc modo incipiam. 15 VII. 1. Primus omnium [Ennius] poeta Romanus 'caenacula maxima caeli' simpliciter pronuntiauit, elati situs nomine uel quia Ionem illic epulantem legerat apud Homerum. Sed haeretici quantas supernitates supernitatum et quantas sublimitates sublimitatum in habitaculum dei sui cuiusque suspenderint extulerint expanderint, mirum est. 2. Etiam creatori nostro 20 Enniana caenacula in aedicularum disposita sunt forma. Aliis atque aliis pergulis superstructis et unicuique deo per totidem scalas distributis, quot haereses fuerint, meritorium factus est

15 ex Annalium libro I. fragm. XXXV ed. Vahlen²

V 183

haeresi F 16 finxisse P, finxisse MF 18 fertur, stilo Eng : fertur stilo uulgo 20 quo<que> Eng 21 sumus illius scripti (cf. 25, 1) : solius PMFR¹, illius R³, totius Eng arcani ne PM (n in ras.), arcanie F 23 sumus MF, sumus P uulgo 26 Graeca Rig : graeco PMF 1 milites MF 5 congressionem R³, congressionem PMFR¹ 6 tamen om. F V 183 7 delibationi scripti : delibatione PMF transfunctionaria R³, transpunctionaria PMFR¹ 9 ipsis om. F 10 sic digna sunt MF, sunt sic digna P uulgo adonerentur M (in ras., ut uidetur), adonentur PF, adonentur Iun 12 quia seclui (intellege : weil sie in ihrer Freude davor, daß sie mit den Gegnern Spott treibe, sicher ist) 14 hoc PM, hic F 16 Ennius seclui : interpolatum hoc esse ipsa nominis positione demonstratur 17 legerat FR, legarat PM 18 supernitates om. F sublimitates om. P (add. in mg. m. 1) 19 dei P, de MF 21 disposita FR, deposita PM sunt R³, sint PMR¹, om. F forma, aliis uulgo 23 fuerint, meritorium uulgo meritorium F

mundus. 3. Insulam Feliculam credas tanta tabulata caelorum. V 184
Nescio ubi illic etiam Valentinianorum deus ad summas tegulas
habitat. Hunc substantialiter quidem *Αἰὼνα Τέλειον* appellant,
personaliter uero *Προπάτορα* et *Προαρχήν*, etiam Bythos, quod
5 in sublimibus habitanti minime congruebat. Innatum immen-
sum infinitum inuisibilem aeternumque definiunt, quasi statim
proberent esse, si talem definiant, qualem scimus esse debere.
4. Sic et ante omnia fuisse <non> ut dicatur, sed ut sit expostulo
nec aliud magis in huiusmodi denoto, quam quod post omnia
10 inueniuntur qui ante omnia fuisse dicuntur, et quidem non
sua. Se<det> itaque Bythos iste infinitis retro aeuīs in maxima
et altissima quiete, in otio plurimo placidae et, ut ita dixerim,
stupentis diuinitatis, qualem iussit Epicurus. 5. Et tamen quem
solum uolunt, dant ei secundam in ipso et cum ipso perso-
15 nam, Ennoian, quam et Charin et Sigen insuper nominant.
Et forte accedit in illa commendatissima quiete monere eum
de proferendo tandem initio rerum a semetipso. Hoc uice
seminis in Sige sua uelut in genitalibus uuluae locis collo-
cat. Suscipit illa statim et praegnans efficitur et parit, utique
20 silentio, Sige. Et quem parit? Nus est, simillimum patri et
parem per omnia. 6. Denique solus hic capere sufficit immensam
illam et incomprehensibilem magnitudinem patris. Ita et ipse V 185
pater dicitur et initium omnium et proprie Monogenes. Atquin
non proprie, siquidem non solus agnascitur. Nam cum illo
processit et femina, cui Veritas <nomen>. [Monogenes, quia
5 prior genitus, quanto congruentius Protogenes uocaretur!]
Ergo Bythos et Sige, Nus et Veritas prima quadriga defendi-
tur Valentinianae factionis, matrix et origo cunctorum.
Namque ibidem Nus simul accepit prolationis suae officium,
emittit et ipse ex semetipso Sermonem et Vitam. 7. Quae si
10 retro non erat, utique nec in Bytho. Et quale est, ut in deo

3—6. 11—185, 4 cf. Irenaeus *Ἐλεγχος καὶ ἀποτροπή τῆς ψευδοσύμου γνώσεως* I 1, 1. V 184
8—9. 11—13 cf. Iren. I 1, 1. V 185

1 Feliculam *om.* P (add. R in *mg.* ex *Hirsangiensis*) caelorum, nescio ubi, illic *uulgo* V 184
2 etiam PM, enim FRig 3 *Αἰωνάτεον* PM, Alronate Aeion F 4 *Προ-
πάτορα* et *Προαρχήν* Eng (Irenaeum secutus): *ΠΡΟΑΡΧΩ* ET *ΠΡΟΑΡΧΗΝ* M,
ΠΡΟΑΡΧΩ ET *ΤΙΠΑΡΧΗΝ* P, *τιποαρχω* e *πρappxhn* F Bythos Pam: bythion
PMF 8 sic et PM (add. s. u. ut m. 1), ut sic et F non addidi ut dicatur, sed
scripti: dicitur, sed PMF 10 ante *om.* F 11 se<det> itaque *scripti*: se itaque
PMFR¹, sit itaque R² *uulgo* iste PM, istos F aeuīs PM, eius F 13 stupentis
PM (ex stupentibus *corr.* m. 2), stupentibus F 15 Ennoian (Ennoean) Pam: et
notam PMF Charin PM, carni F 16 accedit *scripti*: accedunt PMF mo-
nere R¹: mouere PMF 17 hac F 18 in Sige sua Eng: in Sige suae R², in
signe suae PMFR¹ uelut in PMF, ueluti R¹ 20 sige M (n. add. s. u. m. 2),
sigen P, sige F Sige, et quem parit Nus est *uulgo*
3 non (prior) *om.* F agnascitur Lat: agnoscitur PMF 4 nomen add. Iun, V 185
<nomen, fortasse aptum, sed> *manu* suppleri Eng Monogenes—uocaretur *sechsi*
6 bythios PMF 8 probationis F 9 a semetipsa F 10 Bytho Pam: bythion

uita non fuerit? Sed et haec soboles, ad initium uniuersitatis
et formati<onem> Pleromatis totius emissa, facit fructum: Homi-
nem et Ecclesiam procreat. 8. Habes ogdoadem, tetradem dupli-
cem, ex coniugationibus masculorum et feminarum, cellas, ut
15 ita dixerim, primordialium Aeonum, fraterna conubia Valen-
tinianorum deorum, census omnis sanctitatis et maiestatis
haereticae, nescio criminum an numinum turbam, certe fontem
reliquae fecunditatis.

VIII. 1. Ecce enim secunda tetras, Sermo et Vita, Homo et
20 Ecclesia, quod in patris gloriam fruticasset huic numero,
gestientes et ipsi tale quid patri de suo offerre, alios ebulli-
unt fetus, proinde conjugales per copulam utriusque naturae.
Hac Sermo et Vita decuriam Aeonum simul fundunt, illac
Homo et Ecclesia duos amplius, aequiperando parentibus,
25 quia et ipsi duo cum illis decem tot efficiunt, quot ipsi
procreauerunt. 2. Reddo nunc nomina, quos decuriam dixi: Bythios
et Mixis, <Ageratos et Henosis, Autophyes> et Hedone, Acinetos V 186
et Syncrasis, Monogenes et Macaria. Contra duodenarius numerus
hi erunt: Paracletus et Pistis, Patricos et Elpis, Metricos et
Agape, Aeinus et Synesis, Ecclesiasticus et Macariotes, Thele-
5 tus et Sophia. Cogor hic, quid ista nomina desiderant, proferre
de pari exemplo. 3. In scholis Karthaginensibus fuit quidam frigi-
dissimus rhetor Latinus, Phosphorus nomine. Cum uirum fortem
peroraret: 'uenio', inquit, 'ad uos, optimi ciues, de proelio cum
uictoria mea, cum felicitate uestra, ampliatus gloriosus fortu-
10 natus maximus triumphalis'. Et scholastici statim familiae
Phosphori *φεῦ* acclamant. 4. Audisti Fortunatam et Hedonen et
Acinetum et Theletum: acclama familiae Ptolomaei *φεῦ*. Hoc
erit Pleroma illud arcanum, diuinitatis tricenariae plenitudo.
Videamus, quae sint istorum priuilegia numerorum, quater-

10—186, 5 cf. Iren. I 1, 2.

PMF in deo uita R², inde obita PMFR¹ 11 suboles PM 12 formationem
Grabius (ad Iren. p. 8): formati PMF 14 coniugationibus MFGR², coniunctionibus
PR¹ 16 omnis *scripti*: omnes PMF 20 fruticasset huic numero (*intelligo*: usque
in hunc numerum), gestientes *scripti*: fruticasset, huic numero gestientes *uulgo*, hic
numerus Eng fruticasset PM, fructificasset F 22 proinde PM, deinde F con-
iugales R², conjugalis PMFR¹ 25 quot FR, quod PM 26 bythios P, bythos
MF

1 Mixis R, maxis PM, maris F Ageratos et Henosis, Autophyes add. Pam ex V 186
Irenaeo: *om.* PMF hedone; a-cinetos M, hedonea cinethos PF 3 hi erunt MP,
habuerunt F helpis PMF 4 Acinus *scripti*: aenos M, aenus PF, Ainus R *uulgo*
synthesis MF, synthesis P thelethus F, et electus PM 6 in scholis Rmg:
inisiclis PMR, nus—olis F quidem F frigidissimus Iun: frigidissimus M (f
erat.), rigidissimus PF 7 Phosphorus R², phosphori PM, phophortis F 8 uenio
PM, nemo F 11 Phosphori *φεῦ* R², phosphorifē MF, phosphorife PR¹ ac-
clamant P, *om.* MF 12 theletum PMF Ptolomaei *φεῦ* R², tholomaieff PMF

15 narii et octonarii <et denarii> et duodenarii. 5. Interim in tricenario fecunditas tota deficit, — castrata est uis et potestas et libido genitalis Aeonum — quasi non et numerorum tanta adhuc coagula superessent et nulla alia de paedagogio nomina. Quare enim non et quinquaginta et centum procreantur? Quare non
20 et Sterceiae et Syntrophii nominantur?

IX. 1. Sed et hoc exceptio personarum est, quod solus ille Nus ex omnibus immensi patris fruitur notione, gaudens et exultans, illis utique maerentibus. Plane Nus, quantum in ipso fuit, et uoluerat et temptauerat ceteris quoque communi-
care quae norat, quantus et quam incomprehensibilis pater. Sed intercessit mater Sige, illa scilicet, quae et ipsis haereticis suis tacere praescribit, etsi de patris nutu aiunt factum,
7 uolentis omnes in desiderium sui accendi. 2. Itaque dum mace- rantur intra semetipsos, dum tacita cupidine cognoscendi patrem uruntur, paene scelus factum est. Namque ex illis duodecim Aeonibus, quos Homo et Ecclesia ediderant, nouis-
sima natu Aeon — uiderit soloecismus, Sophia enim nomen
10 est — incontinentia sui sine coniugis Theleti societate pro- rumpit in patrem inquirere et genus contrahit uitii, quod exorsum quidem fuerat in illis aliis, qui circa Nun, in hunc autem, id est in Sophiam, deriuarat, ut solent uitia in corpore alibi connata in aliud membrum perniciem suam efflare.
15 3. Sed enim sub praetexto dilectionis in patrem aemulatio superabat in Nun, solum de patre gaudentem. Ut uero impossibilia contendens Sophia frustra erat et uincitur difficultate et extenditur adfectione, modico abfuit prae ui dulcedinis et laboris deuorari et in reliquam substantiam dissolui; nec
20 alias quam pereundo cessasset, nisi bono fato in Horon incurassent, — quaedam et huic uis: est fundamentum uniuersitatis <et> illius extrinsecus custos — quem et Crucem appellant et Lytrotē et Carpistē. 4. Ita Sophia, periculo exempta et tarde persuasa <de> declinata inuestigatione patris, conqueuit et totam

21—187, 22 cf. Iren. I 2, 1—2.

23 cf. Iren. I 2, 4. 23—188, 2 cf. Iren. I 2, 2.

V 186

V 187

15 et denarii *add. Iun* 16 *parenthesin indicauit Eng* 20 sterceiae PMF, herceiae R^g, hetaeri Oehlerus syntrophii PMF, Syntrophae Pam 23 quantum R², et quantum PMFR¹

5 suis F 6 cupiditate P (*corr. in cupidine R ex Hirsangiensis*) 7 namque quae P V 187 (*del. quae R*) 9 nomen est M (*corr. in nomine m. 2*) 10 sui sine Pam: suisne F, uisne PN Theleti Croius: philetis PMF 13 deriuarat F 14 connata PMF, innata Oehlerus 15 praetexto PMF, praetextu R *uulgo* 17 frustra erat Iun, frustrarat PMF, frustrata erat Oehlerus 18 adfuit M, afuit F 20 per eum M (*corr. in pereundo m. 2*) fato R, facto PMF 21 *parenthesin indicauit Eng* 22 <et> illius *scripsi*: illius PMF, illius et Oehlerus 24 <de> declinata *scripsi*: declinata PMFR¹, de inclinata R² (*Iren: πεισθέντα, ὅτι ἀκατάληπτός ἐστιν ὁ πατήρ*)

animationem (enthymesin) cum passione, quae insuper acciderat, V 188 exposuit.

X. 1. Sed quidam exitum Sophiae et restitutionem aliter somniauerunt: post irritos conatus et spei deiectionem deformatam eam. Pallore, credo, et macie et incuria. Proprie utique patrem non minus denegatum dolebat quam amissum. Dehinc in illo maerore ex semetipsa sola, nulla opera coniugii, concipit et procreat feminam. Miraris hoc? Et gallina sortita est de suo parere; sed et uultures feminas tantum aiunt et
10 tamen sine masculino matres. 2. Et *** metuere postremo, ne finis quoque insisteret; haerere de ratione casus, curare de occultatione. Remedia nusquam. Vbi enim iam tragoediae atque comoediae, a quibus forma mutuaretur exponendi quod citra pudorem erat natum? Dum in malis res est, suspicit, conuertit
15 ad patrem. Sed incassum enisa, ut uires deserebant, in preces succidit. Tota etiam propinquitatis pro ea supplicat, uel maxime Nus. Quidni? Causa mali tanti! Nullus tamen Sophiae exitus uacuit. 3. Omnes aerumnae eius operantur in materiae originem, siquidem ex illa tunc conflictatione [peruenit] ignorantia pauore maerore substantiae fiunt. Ibi demum pater, motus aliquando,
20 quem supra diximus Horon per Monogenem Nun in haec promit in imagine sua, feminam marem, quia et de patris sexu ita uariant. Adiciunt autem Horon etiam Metagoea
(circumductorem) uocari et Horotheten. 4. Huius praedicant ope-

3—8, 10—12, 14—189, 1 cf. Iren. I 2, 3.

1—13 cf. Iren. I 2, 4.

V 188

V 189

1 animationem (enthymesin) *scripsi* (cf. 183, 2): animationem scenthimesi PMFR¹, V 188 animationem, id est enthymesin R², animationem, Enthymesin Oehlerus 5 *sic distincti*: incuria proprie MF, incuria prope PR¹, incuria formae R² *uulgo*, incuria propria Eng utique PMFR¹, ut quae R² *uulgo* 6 denegatum *sensu, ut uidetur, obscoeno* 8 concipit *scripsi*: concipit PMF hoc MF, haec P *uulgo* 9 aiunt MF, parere aiunt P *uulgo* 10 matres Iun: mater PMF *lactantiam statuit Pam, qui ex Irenaei interprete suppluit*: <primo quidem contristari propter inconsummationem generationis> ne finis quoque insisteret: Irenaeus (ex Epiphania corrigendus): μή και αὐτό τό εἶναι τέλος ἐγγ. inde fort. supplendum: ne finis <consistendi> quoque. 11 insisteret: haerere *scripsi*: insisteret haerere PMF, insisteret et haerere Oehlerus 12 atque MF, et P *uulgo* 13 mutuaretur P, mutaretur MF citra Pam: circa PMF 14 suspicit P, suscipit MF 15 ut Iun: et PMF 16 succidit R², succedit PMFR¹ 17 quidni R², quid in PMFR¹ 18 operantur in materiae originem *scripsi* (cf. 102, 16 et de Carne Chr. cap. 7): operantur PMF 19 ex illa conflictatione *scripsi*: et illa conflictatio in materiae originem PMF peruenit (prouenit M) *seclui pauore scripsi*: pauorem PMFR¹, pauor R² *uulgo*

1 maerore *scripsi*: maoror PMF Comparanda sunt ad haec uerba Irenaei: λέγουσι πρώτην ἀρχὴν ἐσχηκέναι τὴν οὐσίαν ἐκ τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς λύπης καὶ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐκπλήξεως. ibi demum R², ibidem PMFR¹ motus aliquando MF, aliquando motus P *uulgo* 3 et de *scripsi*: aede PMR¹, de FR² 5 <id est>

8 concipit *tuet. Löfstedt, Krit. Bem. Tert. Apol., p. 104*

V 188

ra et repressam ab illicitis et purgatam a malis et deinceps confirmatam Sophiam et coniugio restitutam; et ipsam quidem in Pleromatis censu remansisse, enthymesisin uero eius et illam adpendicem passionem ab Horo relegateam et crucifixam et extra eum factam. 5. Malum, quod aiunt, foras! Spiritalem tamen substantiam illam, ut naturalem quandam impetum Aeonis, sed informem et inspeciatam, quatenus nihil adprehendisset, ideoque fructum infirmum et feminam pronuntiatam.

XI. 1. Igitur post Enthymesisin extorrem et matrem eius 15 Sophiam coniugi reducem iterum ille Monogenes, ille Nus, otiosus plane de patris cura atque prospectu solidandis rebus et Pleromati muniendo iamque figendo, ne qua eiusmodi rursus concussio incurreret, nouam excludit copulationem: Christum et Spiritum Sanctum, turpissimam putem 20 duorum masculorum. 2. Aut femina erit Spiritus Sanctus, et uulneratur a femina masculus? Munus enim his datur unum: procurare concinnationem Aeonum, et ab eius officii societate duae scholae protinus, duae cathedrae, inauguratio quaedam 25 diuidendae doctrinae Valentini. Christi erat inducere Aeonas naturam coniugiorum — uides quam rem plane — et innati coniectationem et idoneos efficere <re>generandi in se agnitionem patris, quod capere eum non sit neque comprehendere, non 30 uisu denique, non auditu compotiri eius, nisi per Monogenem. 3. Et tamen tolerabo, quod ita discunt patrem nosse, † ne nos et illud. Magis denotabo doctrinae peruersitatem, quod docebantur incomprehensibile quidem patris causam esse perpetuitatis ipsorum, comprehensibile uero eius generationis illorum 10 et formationis esse rationem. Hac enim dispositione illud,

14—19. 21—22 cf. Iren. I 2, 5.

2—6. 9—11. 15—17 cf. Iren. I 2, 5.

circumductorem R³ *uulgo* 8 censu remansisse *Gel*: censura mansisse PMF 9 adpendicem M ab Horo relegateam R³, abhorreere ligatam PMFR¹ 10 eum Rig (*scil.* censum Pleromatis): acuum PMF spiritalem *scil.* esse 12 inspeciatam *Gel*: inspectatam PMF 13 praenuntiatum F 15 iterum ille *scripti*: ille iterum PMF 16 prospectu R³, prospectus PMFR¹ 17 eiusmodi PM, huiusmodi F 18 incurreret *Rmg Gel*: incuteret PMF 19 turpissimam *Eng*: turpissimum PMF 21 munus enim *Eng*: nomen in PMFR¹, nomen R³ *uulgo* 22 ab eius R³, dabis PMFR¹ societate R³, societatem PMFR¹

3 quam rem plane PMFR¹, quam rem piam R³ *uulgo* ex—coniectatione *fort.* V 190 (*cf.* Iren.: ἀγενήτου κατάληψιν γεννώσκειν) 4 regenerandi *scripti* (*secundum Irenaeum sic restitendum*: ἱκανούς τε εἶναι ἀναγορεύσας [ἀναγορεύσας *cod.*] ἐν αὐτοῖς τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπιγνωσιν): generandi PMF 7 discunt R³, discedunt PMFR¹, disserunt *Oehlerius* nosse, ne nos et illud. magis PMFR¹, *ego uerba* ne nos et *distographia orta ratus sic uelim restitui*: nosse. [ne nos et] illud magis denotabo doctrinae, [peruersitatem] quod; nosse, ne nos et illud (*scil.* *faciamus*), magis *Eng*, nosse, ne nosset. illam magis R³ *uulgo* 8 doctrinae denotabo PR¹ 9 incomprehensibile R, incomprehensibilem PMF 10 comprehensibile R, comprehensibilem PMF

opinor, insinuat, expedire deum non adprehendi, siquidem inadprehensibile eius perpetuitatis est causa. 4. Adprehensibile autem non perpetuitatis, sed natiuitatis et formationis, egentium perpetuitatis. Filium autem constituunt adprehensibile 15 patris; quomodo tamen adprehendatur, tum prolatus Christus edocuit. Spiritus uero Sancti prouincia, ut de doctrinae studio omnes peraequati gratiarum actionem prosequi nossent et ueram inducerentur quietem.

XII. 1. Itaque omnes et forma et scientia peraequantur, facti omnes quod unusquisque; nemo aliud, quia alteri omnes. Refunduntur in Nus omnes, in Homines, in Theletos, aequae V 191 feminae in Sigas, in Zoas, in Ecclesias, in Fortunatas, ut Ouidius Metamorphosis suas deleuisset, si hodie maiores cognouisset. 2. Exinde refectioni sunt et constabiliti sunt, et in requiem ex ueritate compositi magno cum gaudii fructu hymnis patrem concinunt. Diffundebatur et ipse laetitia, utique bene cantantibus filiis <et> nepotibus. Quidni diffunderetur, omni iocunditati Pleromate liberato? Quis nauclerus non etiam cum dedecore laetatur? Videmus cotidie nauticorum lasciuias 10 gaudiorum. 3. Itaque, ut nautae ad symbolam semper exultant, tale aliquid et Aeones: unum iam omnes etiam forma, nedum sententia, conuenientibus ipsis quoque nouis fratribus et magistris Christo et Spiritu Sancto, quod optimum atque pulcherrimum unusquisque florebat conferunt in medium. Vane, opinor. 15 Si enim unum erant omnes ex supra dicta peraequatione, uacabat symbolae ratio, quae ferme ex uarietatis gratia constat. 4. ** unum omnes bonum conferebant, quod omnes erant, de modo forsitan fuerit ratio aut de forma ipsius iam peraequationis. Igitur ex aere collatio, quod aiunt, in honorem et gloriam 20 patris pulcherrimum Pleromatis sidus fructumque perfectum

17—191, 6 cf. Iren. I 2, 6.

10—14. 19—23 cf. Iren. I 2, 6.

12 in sinu autem F expedire R³, experiri PMFR¹ 13 est s. u. M 15 adprehensibile *Eng*: adprehensibilem PMF 16 quomodo P, quoquo modo M, et quoquo modo F 17 prouincia (= munus, officium) *scripti*: propria PMF ut de R³, unde PMFR¹ 20 et forma MF, forma P *uulgo* scientia PMF, sententia Pam (*Iren*: γνώσις, sed legit *fort.* Tert: γνώσις), sapientia Rig

1 in Nus Pam: in nun PMF omnes <masculi> *fort.* aequae PMF, et quae V 191 Rig 3 maiores *scripti*: maiorem PMF 5 compositi P, compositi sunt M, compositis F 6 utique R³, et utique PMFR¹ 7 filiis et R³, filiis PMFR¹ diffunderentur omni *uulgo* 8 iocunditati *scripti*: iocunditate PMF 10 simululam PMF 11 et Aeones *scil.* *faciunt* Aeones, unum *uulgo* 12 nouis M (v ex b m. 2), nobis F, om. PR¹ 16 simululae PMF lacunam signant: aut si desidero 17 erant. de *uulgo* 19 collatio *Rmg*: collocatio PM, collatio F et

10 symbolam] *cf. d'Alès, Recb. sc. relig.* 1935, p. 496

compingunt, Iesum. Eum cognominant Soterem et Christum et Sermonem de patritis, et Omnia iam, ut ex omnium defloratione constructum: Gragulum Aesopi, Pandoram Hesiodi, Acci Patinam, Nestoris Cocetum, Miscellaneam Ptolomaei. 5. Quam propius fuit de aliquibus Osciae scurris † Pancapipannirapiam uocari a tam otiosis auctoribus nominum. Vt autem tantum sigillarium extrinsecus quoque inornassent, satellites ei angelos proferunt, par genus; si inter se, potest fieri, si uero Soteri consubstantiuos, — ambigue enim positum inueni — quae erit eminentia eius inter satellites coaequales?

XIII. 1. Continet hic igitur ordo primus professionem pariter et nascentium et nubentium et generantium Aeonum, Sophiae ex desiderio patris periculosissimum casum, Hori oportunissimum auxilium, Enthymeseos et coniunctae Passionis expiatum, Christi et Spiritus Sancti paedagogatum, Aeonum tutelarem reformatum, Soteris pauoninum ornatum, Angelorum comparaticum antistatum. 2. Quod superest, inquis, uos ualete et plaudite! Immo quod superest, inquam, uos audite et explodite! Ceterum haec intra coetum Pleromatis decucurrisset dicuntur, prima tragoediae scaena, alia autem trans siparium cōtornatio est, extra Pleroma dico. Et tamen (hic) exitus sub sinu patris intra ambitum Hori custodis: qualis extra iam in libero, ubi deus non erat?

XIV. 1. Namque Enthymesis, siue iam Achamoth, quod abhinc scribam hoc solo ininterpretabili nomine, ut cum uitio indiuiduae Passionis explosa est in loca luminis aliena, quod Pleromatis res est, in uacuum atque inane illud Epicuri, miserabilis etiam de loco est. Certe nec forma nec facies ulla, de uexatiua scilicet et abortiua genitura. Dum ita rerum habet, flectitur a superioribus Christus, — deducitur per Horon — aborsum

3 cf. Iren. I 2, 6. 7—13 cf. Iren. I 3, 1. 20—193, 3 cf. Iren. I 4, 1.

V 192

gloriam P, gloriam MF 21 Iesum R³, ieiunium PMR¹, uti unium F 22 patritis Scal: patritis PMF 23 gragulum PMF, Graculum R *uulgo* aesiadi PM, esiodi F 24 tholomaei PMF

1 Osciae scurris *scripti*: hostias (a ex ae M) curis (cur-ris M a m. 2) PMF, Atticis curis Rig, Atticis historicis R³ pancapipannirapiam PMFR¹, Pancapipanniraphiam *uulgo*, Carolus Hoppe *amicus*, quo uocabulo mixto centonem illum scurris *uexatiua* sollemnem putat significari (cf. Dietrich, *Pulcinella* p. 145), Pancarpium R³, Pancarpon Rig 3 inornassent (se in ras.) M 5 consubstantiuos R³, constantiuos PMFR¹ 7 primus *scripti*: primam PMF professionem PMFR¹ (= *παρρησιας*), processionem R³ *uulgo* 9 Hori R, mori PMF 11 Christi R³, Christo PMFR¹ 14 et explodite *scripti*: et proicite M, et proicite P, et proicite F, et prob dicite Scal, et proficite Oehlerus 17 (hic) exitus *scripti*: exitus PMFR¹, si talis R³ *uulgo* 18 custodis R³, custodes PMFR¹ 21 scribam *scripti*: scriptam PMFR¹, scriptum R³ *uulgo*

1 facie *fort.* de uexatiua *scripti* (cf. 200, 22): deuestiua PMFR¹, de bestia Eng (cf. 188, 8—10), defectiua R³, intempestiua Oehlerus 2 dum ita rerum habet = οὕτω τῶν πραγμάτων ἔχοντα (Iun) 3 parentesi in indicant aborsum = abortiuam

ut illud informet de suis uiribus, solius substantiae, non etiam scientiae forma. 2. Et tamen cum aliquo peculio relinquitur, id erat 'odor incorruptibilitatis', quo compos casus sui potiorum desiderio suppararetur. Hac misericordia functus, non sine Spiritus Sancti societate, recurrit Christus in Pleroma. Vsus est rerum ex liberalitatibus quoque nomina accedere: Enthymesis de actu fuit, Achamoth unde, adhuc quaeritur, Sophia de matre manat, Spiritus Sanctus ex angelo. 3. Accipit Christi, a quo derelictam se statim senserat, desiderium. Itaque prosiluit et ipsa lumen eius inquirere. Quem si omnino non nouerat, ut inuisibiliter operatum, quomodo lumen eius ignotum cum ipso requirebat? Tamen temptauit et fortasse adprehendisset, si non idem Horos, qui matri eius tam prospere uenerat, nunc tam importune filiae occurrisset, ut etiam inclamauerit in eam 'Iao'! Quasi 'Porro Quirites'! Aut 'Fidem Caesaris'! 4. Inde inuenitur Iao in scripturis. Ita depulsa, quominus pergeret, nec habens superuolare Crucem, id est Horon, quia nullum Catulli Laureolum fuerit exercitata, ut destituta, ut passioni illi suae intricata multiplici atque perplexae, omni genere eius coepit affligi: macore, quod non perpetrasset inceptum, metu, ne sicut luce ita et uita orbaretur, ad haec consternatione, tum ignorantia, nec ut mater eius, — illa enim Aeon — (sed) pro condicione deterius, insurgente adhuc et alio fluctu, conuersionis scilicet in Christum, a quo uiuificata fuerat et in hanc ipsam conuersionem temperata.

XV. 1. Age nunc discant Pythagorici, agnoscant Stoici, Plato ipse, unde materia, quam innatam uolunt, et originem et substantiam traxerit in omnem hanc struem mundi; quod

13—17 cf. Iren. I 4, 2.

V 194

4 informet R³, informat PMFR¹ de suis uiribus id est de ipsius aborsi illius uiribus 5 et tamen etc.: intellego: und dennoch (nämlich obgleich es eigentlich aus uiribus gebildet werden sollte) wird es zurückgelassen mit einer Art Erbenschaft. Eng. aliter uult distinguere: forma, et tamen cum aliquo peculio, relinquitur. 6 id erat *scripti*: iteratur PMF, iteratur Eng (= duplex, cf. Iren. I. c.: ἔχοντά τινα ὁδὴν ἀφθοροῦς ἐκπαλειφθεῖσαν ἐν αὐτῇ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος) compos casus M, compos se casus F 11 matre PMF, patre Rig (Iren. *secutus*) ex angelo (Christi adiutore) *fort.* 12 Christi Oehlerus: Christum PMF derelictam Oehlerus: derelicta PMF

1 ut passioni PMFR¹, Passioni R³ *uulgo* intricata Kellnerus (διὰ τὸ συμπλέχεθαι τὰ πάθη): intrichea PMF, in trica R³ *uulgo* multiplici R³, multiplicia PMFR¹ 2 perplexae *scripti* (cf. Iren. I. c.: τοῦ πάθους .. πολυμερούς καὶ πολυποικίλου ὁπάρχοντος): perplexa PMF 3 perpetrasset M (in ras.) metu R³, metum PMFR¹ sicut R³, si ut PMFR¹ 4 ad haec consternatione *scripti*, uerbis ad haec huc insertis, quae in mss. post Aeon (5) leguntur: cf. Irenaeum: ἀνορίαν δὲ ἐπὶ τοῦτο 5 sed addidi at haec pro condicione Eng 10 materia R³, materiam PMFR¹

nec Mercurius ille Trismegistus, magister omnium physico-
rum, recogitavit. 2. Audisti conuersionem, genus aliud passionis :
ex hac omnis anima huius mundi dicitur constituisse, etiam
15 ipsius Demiurgi, id est dei nostri; audisti maerorem et
timorem : ex his initiata sunt cetera. Nam ex lacrimis eius
uniuersa aquarum natura manauit. 3. Hinc aestimandum, quem
exitum duxerit, quantis lacrimarum generibus inundauerit.
Habuit et salsas, habuit et amaras et dulces, et calidas et
20 frigiditas guttas, et bituminosas et ferruginantes, et sulphu-
rantes utique et uenatas, ut et Nonacris inde sudauerit,
quae Alexandrum occidit, et Lyncestarum inde defluerit,
quae ebrios efficit, et Salmacis inde se soluerit, quae ma-
sculos molles. 4. Etiam caelestes imbres pipiauit Achamoth, et
nos in cisternis alienos luctus et lacrimas seruare curamus. V 195
Proinde ex consternatione et pauore corporalia elementa ducta
sunt. Et tamen in tanta circumstantia solitudinis, in tanto
circumspectu destitutionis ridebat interdum, qua conspecti
5 Christi recordans; eo de gaudii risu lumen effulsit. 5. Cuius
hoc? Prouidentiae? Beneficium quale! Illam ridere coge-
bat idcirco, ne semper nos in tenebris moraremur! Nec obstu-
pescas : quin laetitia eius tam splendidum elementum radia-
uerit mundo, cum maestitia quoque eius tam necessarium
10 instrumentum defuderit saeculo? O risum inluminatorem! O
fletum rigatorem! Et tamen poterat remedio iam agere cum
illius loci horrore. Omnem enim obscuritatem eius discussisset,
quotiens ridere uoluisset. ** uel ne cogeretur desertores suos
supplicare.
15 XVI. 1. Conuertitur enim ad preces et ipsa more materno. Sed
Christus, quem iam pigebat extra Pleroma proficisci, uicarium
praecepti Paracletum Soterem — hic erit Iesus, largito ei
patre uniuersorum Aeonum summam potestatem subiciendis
eis omnibus, uti in ipso secundum apostolum omnia conde-
20 rentur — ad eam emittit cum officio atque comitatu coaetane-

2—5 cf. Iren. I 4, 2. 15—106, 11 cf. Iren. I 4, 5. 10 cf. Col. 1, 17.

V 195

12 Trismegistus R, trimegistus PMF 14 mundi Gel : modi PMF 15 dem
iurgi M 16 I = sunt in ras. M 17 hinc F, hic PM uulgo 20 ferruginantes M
in ras. 21 utique FR, undique PM 22 Lyncestarum R³, lycesiarum PMF
24 molles MF, mollescit P etiam caelestes scripsi : caelestes PMF
1 alienos scripsi : etiam alienos PMF 2 corporalia R³, corporali PMFR¹ 4 cir-
cumspectu P, circumspecto MF 5 eo de gaudii Iun : eodem gaudio PMF aliter
distinxi : cuius hoc prouidentiae beneficium quale (quae P) illam uulgo 8 quin
Seal : quis M (is in ras.) PF 10 defuderit Rig : defuerit PMNF, defluerit GR³
12 discussisset Rig : discussit sed PMF 13 lacunam signavi : et utique debebat
uoluisse intercidisse puto 17 praefecti scripsi : praeficit PMF Paracletum. Sote-
rem uulgo 18 patre om. P (add. R ex Hirsangensi) uniuersorum R³, uniuerso
PMFR¹ 19 conderentur Pam : confoederentur PMF 20 ad FR, at PM

orum angelorum, credas et cum duodecim fascibus. 2. Ibi demum,
aduentu pompatico eius concussa, Achamoth protinus uela-
mentum sibi obduxit ex officio primo uenerationis et uere-
cundiae; dehinc contemplatur eum fructiferumque suggestum. V 196
Quibus inde conceperat uiribus occurrit illi, κίριε χαίρε dicens,
opinor. Susceptam ille confirmat atque conformat agnitione
iam et ab omnibus iniuriis Passionis expumicat, non eadem
5 negligentia in exterminium discretis, quam acciderat in casibus
matris. 3. Sed enim exercitata uitia et usu uiriosa confudit atque
ita massaliter solidata defixit seorsum, in materiae corporalem
paraturam commutans ex incorporali passione, indita habilitate
atque natura, qua peruenire mox possent in aemulas aequipe-
10 rantias corpulentiarum, ut duplex substantiarum condicio ordina-
retur, de uitii pessima, de conuersione passionalis. Haec erit
materia, quae nos commisit cum Hermogene ceterisque, qui
deum ex materia, non ex nihilo, operatum cuncta praesumunt.
XVII. 1. Abhinc Achamoth, expedita tandem de malis omnibus,
15 ecce iam proficit et in opera maiora frugescit. Prae gaudio enim
tanti ex infelicitate successus concalefacta simulque contemplatio-
ne ipsa angelicorum luminum, ut ita dixerim, subfermentata —
pudet, sed aliter exprimere non est — quodammodo subsuriit
intra et ipsa in illos et conceptu statim intumuit spiritali
20 ad imaginem ipsam, quam ui laetantis <et> ex laetitia prurientis
intentionis imbiberat et sibi intimarat. 2. Peperit denique, et facta
est exinde trinitas generum ex trinitate causarum, unum mate-
riale, quod ex passione, aliud animale, quod ex conuersione, V 197
tertium spiritale, quod ex imaginatione.

XVIII. 1. Hac auctoritate trium scilicet liberorum agendis rebus
exercitior facta formare singula genera constituit. Sed spiritalis
5 quidem non ita potuit attingere, ut et ipsa spiritalis. Fere
enim paria et consubstantia in alterutrum ualere societas

14—21 cf. Iren. I 4, 5 (in fine). 22—198, 6 cf. Iren. I 5, 1.

V 196

21 fascibus R³, facibus PMFR¹ ibi demum M, ibidem PF 22 sibi uelamentum
F 23 ex FR, et PM primo fort. delendum
1 fructiferum F 2 κίριε χαίρε Pam : quirie chaere PMF dicens, opinor. V 196
susceptam scripsi : hic, opinor, susceptam PMF 3 conformat Lat : confirmat MF,
atque confirmat om. P agnitionis iam <forma> fort. (cf. 193, 4, 5; 204, 4, 5).
5 quam F (cf. 41, 10), qui PM, quae R uulgo 6 usu uiriosa PM, uisu ossa uiri F
7 aliter distinxi : seorsum in materiae corporalem paraturam commutans uulgo
8 passione indita uulgo habilitate atque natura scripsi : habilitatem atque naturam
PMF 9 possent scripsi : posset PMF 11 de uitii R, diuitiis PMF 14 acha-
mota PMF 17 ipsa om. F 18 pudet (u ex e) M subsuriit Rig : substruit
PMFR¹, subauit R³ intra <se> Lat 20 ui scripsi : uis PMF laetantis R,
laetantes PMF <et> ex scripsi : ex PMF, et R uulgo
3 haec M 4 exercitior (ci. u. m. l) M 5 effingere Iun (secutus Irenaei μορφώσαι; V 197

naturae negavit. 2. Eo animo se unum ad animale conuertit, prolatis Soteris disciplinis. Et primum, quod cum magno horrore blasphemiae et pronuntiandum et legendum est et audiendum, deum fingit hunc nostrum et omnium praeter haereticorum, Patrem et Demiurgum et Regem uniuersorum, quae post illum. Ab illo enim; si tamen ab illo, et non ab ipsa potius Achamoth, a qua occulto, nihil sentiens eius, et uelut sigillario extrinsecus ductu in omnem operationem mouebatur. 3. Denique ex hac personarum in operibus ambiguitate nomen illi Metropatoris miscuerunt, distinctis appellationibus ceteris secundum status et situs operum, ut animalium quidem substantiarum, quas ad dextram commendant, Patrem nuncupent, materialium uero, quas ad laeuam delegant, Demiurgum nominent, Regem autem communiter in uniuersitatem.

XIX. 1. Sed nec nominum proprietas competit $\dagger$ proprietati operum, de quibus nomina, cum deberet illa haec omnia uocari, a qua res agebantur; nisi quod iam nec ab illa. Cum enim dicant Achamoth in honorem Aeonum *** imagines commentatam, rursus hoc in Soterem auctorem detorquent, qui per illam sit operatus, ut ipsam quidem imaginem Patris inuisibilis et incogniti daret, incognitam licet et inuisibilem Demiurgo, eundem autem Demiurgum Nun filium effingeret, Archangeli uero, Demiurgi opus, reliquos Aeonas exprimerent. 2. Cum imagines audio tantas trium illorum, feminam Achamoth imaginem patris, et ignarum matris Demiurgum, multo magis patris, imaginem (Nu) non ignorantis patrem, et Angelos famulos simulacra dominorum, quaero: non uis nunc, ut imagines rideam peruersissimi pictoris? Hoc est mulum de asino pingere et Ptolomaeum describere de Valentino.

13—199, 4 cf. Iren. I 5, 2.

sed cf. p. 199, 17—19) 7 se R³, si PMFR³ 10 fingit hunc R³, fingi adhuc PMFR⁴ 11 deum demiurgum P deum iurgum F 12 post R³, postea PMFR¹ 13 ipsa R³, ipso PMFR¹ Achamoth, a R, achamotha PMF qua R³, quo PMFR³ 14 sigillario R³, singillario PMFR¹ 16 Metropatoris R, metropateris PMF 19 materialium scriptis: maternarium PF, maternarum M, materiarum R uulgo 20 nominent (e ex a) M 21 competit (cui nec) proprietatis operum fort.; intellego autem: aber auch die Namen gehören dem nicht als Eigentum, dem nicht die Werke als Eigentum gehören, von denen die Namen stammen, uocabulum proprietatis sic interpretandum esse docent quae sequuntur 22 nomina PMF, nomina omnia R uulgo haec omnia intellego: Pater, Demiurgus, Rex. 23 agebantur (n r. u. m. i) M 1 lacunam signavi: <uniuersa facere uolentem, eorum> supplenda sunt ex Irenaeo: V 198 τὴν γὰρ Ἐνθὺμῳ τὴν αὐτὴν βουληθεῖσαν εἰς τὴν τῶν Αἰώνων τὰ πάντα ποιῆσαι εἰκόνας λέγουσι πεποιημέναι αὐτῶν 3 ipsam PM, ipsa F ipsam quidem intellego Achamoth 4 daret PM, darent F licet PMF, scilicet R uulgo inuisibilem R, inuisibilis PMF 5 effingeret PM, effingere F 7 femina F 9 imagine F (Nu) non scripsi: non PMF, Nu R 10 uerba: quaero—pictoris, quae in libris mss. supra l. 7 post trium leguntur, hic transposui ut imagines rideam intellego: non uis nunc, rideam (ear) ut imagines p. p. 12 tholomaeum PMF

XX. 1. Igitur Demiurgus, extra Pleromatis limites constitutus, in ignominiosa aeterni exilii uastitate nouam prouinciam condidit, hunc mundum, repurgata confusione et distincta diuersitate duplicis substantiae illius detrusae animalium et materialium. Ex incorporalibus corpora aedificat: grauius leuia, sublimantia atque uergentia, caelestia atque terrena. Tum ipsam caelorum septemplex scaenam solio desuper suo finit. 2. Vnde et Sabbatum dictus est ab hebdomade sedis suae, ut Ogdoada mater Achamoth ab argumento ogdoadis primigenitalis. Caelos autem voepōis deputant et interdum angelos eos faciunt, sicut V 199 et ipsum Demiurgum, sicut et Paradisum Archangelum quantum, quoniam et hunc supra caelum tertium pangunt, ex cuius uirtute sumpserit (aliquid) Adam, deuersatus illic inter nubes et arbusculas. 3. Satis meminerat Ptolomaeus puerilium dicibulorum, in mari poma nasci et in arbore pisces; sic et in caelestibus nuceta praesumpsit. Operatur Demiurgus ignorans et ideo fortasse non scit arbores in sola terra institui oportere. Plane mater sciebat. Quidni suggererebat, quae et effectum suum ministrabat? Sed tantum fastigium filio extruens per ea opera, quae illum et patrem et deum et regem ante Valentinianorum quoque ingenia testantur, cur se ipsam noluit ei notam, postea quaeram. XXI. 1. Interim tenendum Sophiam cognominari et Terram et Matrem et, quod magis rideas, etiam Spiritum Sanctum, quasi marem [terram]. Ita omnem illi (masculi) honorem contulerunt feminae, puto et barbam, ne dixerim cetera. Alioquin Demiurgus adeo rerum non erat compos, de animalis scilicet census inualitudine spiritalia accedere, ut se solum ratus contionaretur: Ego deus, et absque me non est. 2. Certe tamen non fuisse se retro sciebat. Ergo et factum intellegebat et factitorem facti esse quemcumque. Quomodo ergo solus sibi uidebatur, etsi non certus, saltem suspectus de aliquo factitatore?

13—15 cf. Iren. I 5, 3. (in fine)

17—20 cf. Iren. I 5, 4.

19 Es. 45, 5.

V 199

16 detrusae scriptis: (cf. 199, 7): detrusae PMF, distrusae Im, disclusae Oehlerius materialium scriptis materialium PMF 18 tum R³, cum PMFR¹ 20 dictus est F, dictum est PMR¹, dictum R³, dictus Im ut scripsi: et PMF ogdoada = ogdoas

1 voepōis Eng: noceros PMF 4 aliquid add. Eng. (Irenaeum secutus) 5 et V 199 fort. delendum meminerit F 6 discipulorum F 12 Valentinianorum quoque scripsi: valentinianorum PMF se ipsam scripsi: se quoque istam MF, sibi quoque ista P 13 noluit ei notam scripsi: noluit et notam MF, noluit esse nota P postea quaeram cf. infra cap. 25 male hoc loco distinguuntur capita tenendum R³, teneam dum M (deum corr. m. 2) P (deum corr. R), teneam deum F 15 quasi marem P (cf. Irenaei ἀπαρτυρώς), quasi matrem MF terram reclusi: ceterum Irenaeum secutus hic transposui haec uerba, quae in libris mss. post et Matrem (14) leguntur 16 masculi addidi 18 de animalis scilicet census inualitudine scriptis: de animalibus scilicet censu inualitudinis PMF 20 non est scil. deus; ceterum ubi hic locus adfertur legitur: et alius absque (practer) me non est 21 factitorem P (add. ta r. u. R) MF

XXII. 1. Tolerabilior infamia est apud illos in diabolium, uel
quia origo sordidior capit. Ex nequitia enim maeroris illius
deputatur, ex qua angelorum et daemonum et omnium spiri-
taliū malitiarum genituras notant. 2. Et tamen diabolium quoque
opus Demiurgi adfirmant et Munditenentem appellant et superio-
rum magis gnarum defendunt, ut spiritalem naturā, quam Demi-
urgum, ut animalem. Meretur ab illis praelationem cui omnes
haereses procurantur.

XXIII. 1. Singularium autem potestatum arces his finibus col-
locant: in summis summitatibus praesidet tricenarius Pleroma,
Horo signante lineam extremam. Inferius illum metatur medie-
tatem Achamoth, filium calcans. Subest enim Demiurgus in
Hebdomade sua. 2. Magis diabolus in isto nobiscum conuenit
mundo, coelementato et concorporificato, ut supra editum est,
ex Sophiae utilissimis casibus, qua nec aërem haberet, recipro-
candi spiritus spatium, teneram omnium corporum uestem,
colorum omnium indicem, organum temporum, si non et
istum Sophiae maestitia colasset, sicut animalia metus, sicut
conuersio eius ipsum Demiurgum. 3. His omnibus elementis atque
corporibus ignis inflabellatus est. Cuius originalem Sophiae
passionem quia nondum ediderunt, ego interim argumentabor
motiunculis eius excussum. Credas enim illam in tantis uexa-
tionibus etiam febricitasse.

XXIV. 1. Cum talia de deo uel de diis, qualia de homine
figmenta? Molitus enim mundum Demiurgus ad hominem manus
confert et substantiam ei capit non ex ista, inquit, arida,
quam nos unicam nouimus, terra, — quasi non, etsi arida
postmodum, adhuc tamen tunc, aquis * ante segregatis, V 201
superstite limo succida fuerit — sed ex inuisibili corpore mate-
riae, illius scilicet philosophicae, de fluxili et fusili eius, quod
unde fuerit audeo aestimare, quia nusquam * est. 2. Si enim
fusile et fluxile liquoris est qualitas, liquor autem omnis de
Sophiae fletibus fluxit, sequitur, ut limum ex pituitis et gramis
Sophiae constitisse credamus, quae lacrimarum proinde sunt

1-8 cf. Iren. I 3, 4. 9-13 cf. Iren. I 3, 3 (in fine). 24-201, 15 cf. Iren. I V 200
5, 5.

4 malitiarum R², militarium PMFR¹ 10 praesidet R², praesident PMFR¹ V 200
11 medietatem M 13 sua, magis *uulgo* conuenit PMFR¹, communi R² *uulgo*
14 editum PM, dictum F 15 qua = quia; *refer ad* utilissimis 17 indicem R²,
iudicem PMFR¹ 24 diis PF, deis M 26 ei R², si PMFR¹ 27 nos *om.* F
terra *Oehlerus*: terram PMF
1 adhuc tunc cf. 25, 17: adhuc proxime *lacunam signauit*: paulo *sine* modico V 201
intercidit 2 superstiti P, superstiti M, superstiti P succida fuerit *scripti*:
siccauerit PMF 4 audeo PMFR¹, audio F, haud *uulgo* R² *uulgo* aestimare intel-
lege: *coniectura inuenire* *lacunam signauit*: editum *desidero* (cf. 200, 20-22) 7 con-

faeces, sicut aquarum quod desidet limus est. Figulat ita (que)
hominem Demiurgus et de afflatu suo animat. Sic erit et
choicus et animalis, ad imaginem et similitudinem factus, qua-
druplex res, ut imago quidem choicus deputetur, — materialis
scilicet, etsi non ex materia, Demiurgus — similitudo autem
animalis; hoc enim et Demiurgus. 3. Habes duos interim. Carna-
lem superficiem postea aiunt choico supertextam, et hanc esse
pelliceam tunicam obnoxiam sensui.

XXV. 1. Inerat autem in Achamoth ex substantia Sophiae ma-
tris peculium quoddam seminis spiritualis, sicut et ipsa Achamoth
in filio Demiurgo sequestrauerat, ne hoc quidem gnaro. Accipe
industriam clandestinae prouidentiae huius. 2. Ad hoc enim et
deposuerat et occultauerat, ut, cum Demiurgus animam mox
de suo afflatu in Adam communicaret, pariter et semen illud
spiritalē quasi per canalem animam deriuaretur in choicum,
atque ita, feturatum in corpore materiali uelut in utero et
adultum illic, idoneum inueniretur suscipiendo quandoque ser-
moni perfecto. 3. Itaque dum Demiurgus traducem animae suae
committit in Adam, latuit homo spiritualis flatui eius insertus
et pariter corpori inductus, quia non magis semen nouerat
matris Demiurgus quam ipsam. Hoc semen Ecclesiam dicunt,
Ecclesiae supernae speculum et hominis (spiritalis) cenum,
proinde eum ab Achamoth deputantes, quemadmodum ani-
malem a Demiurgo, choicum substantia ἀρχῆς, carne mate-
rialem. Habes nouum, id est quadruplum Geryonem.

XXVI. 1. Sic et exitum singulis diuidunt: materiali quidem, id
est carnali, quem et sinistrum uocant, indubitatum interitum;
animali uero, quem et dextrum appellant, dubitatum euentum,
utpote inter materialem spiritalemque nutanti et illac debito,
qua plurimum adnuerit. Ceterum spiritalem emitti in animalis
comparationem, ut erudiri cum eo et exerceri in conuersatio-
nibus possit. 2. Indiguissē enim animalem etiam sensibilibus
disciplinarum. In hoc et paraturam mundi prospectam, in hoc

15 cf. Gen. 3, 21. 16-202, 8 cf. Iren. I 3, 6.
9-203, 4 cf. Iren. I 6, 1.

V 201
V 202

stitisse R², constituisse PMFR¹ 8 desidet R, desides P (*corr.* R) MF itaque
scripti (cf. 184, 11): ita PMF 11 materialis R², materiali PMFR¹ 13 duos.
interim *uulgo* 17 achamotha PMF 18 quidem *om.* F 22 canalem R², carna-
lem PMFR¹ <per> animam *fort.*, animae Eng (canalis animae = *Luftröhre*) ani-
ma deriuaret *Oehlerus* 24 sermoni R², sermone PMFR¹
1 anima F dum Eng: cum PMF 2 commisit Im flatui eius *scripti* V 202
(συγκαταναρῶν τῷ ἐμφυσήματι αὐτοῦ): flatu iesus PMFR¹, flatu R², flatu ipsius
Im 3 corpori *sc.* Adam 5 hominis (spiritalis) cenum *scripti*: hominis **
cenum M, hominis incensum PF, hominis cenum R *uulgo* 7 arches PM, archas F
carne PMFR¹, carnem R² *uulgo*, carnalem Eng 8 materia (lem) *scripti*: materia
PMF quadruplum R², ** quadruplum M, in quadruplum PFR¹ 12 nutanti
R², nuncianti PMFR¹ 13 qua R², quam PMFR¹ 15 possit Pam: potuit PMF

et Soterem in mundo repraesentatum, [in salutem scilicet animalis] alia adhuc compositione monstruosum. Volunt illum prosicias earum substantiarum induisse, quarum summam saluti esset redacturus, ut spiritalem quidem susceperit ab Achamoth, animalem uero a Demiurgo, quem mox induerit Christum; ceterum corporalem, ex animali substantia sed miro et inenarrabili rationis ingenio constructam, administrationis causa interim tulisse, quo congressui et conspectui et contactui et defunctui ingratissimae subiaceret; materiale autem nihil in illo fuisse, utpote salutis alienum. Quasi alii fuerit necessarius quam egenti salutem. Et totum hoc, ut carnis nostrae habitum alienando a Christo a spe etiam salutis expellant.

XXVII. 1. Nunc reddo de Christo, in quem tanta licentia Iesum inserunt quidam, quanta spiritale semen animali cum inflatu infulciunt, fertilia nescio quae commenti et hominum et deorum suorum: esse etiam Demiurgo suum Christum, filium naturalem eundemque animalem, prolatum ab ipso, promulgatum prophetis, in praepositionum quaestionibus positum, id est per uirginem, non ex uirgine editum, quia delatus in uirginem transmeatorio potius quam generatorio more processerit, per ipsam, non ex ipsa, non matrem eam sed uiam passus. 2. Super hunc itaque Christum deuolasse tunc in baptismatis sacramento Iesum per effigiem columbae. Fuisse autem et in Christo etiam ex Achamoth spiritalis seminis condimentum, ne marcesceret scilicet reliqua farsura. Nam in figuram principalis tetradis quatuor eum substantiis stipant, spiritali Achamothiana, animali Demiurgina, corporali inenarratiua et illa Soteriana, id est columbina. Et Soter quidem permansit in Christo impassibilis inlaesibilis inadprehensibilis. Denique cum ad prehensiones uenitur, discessit ab illo, in cognitione Pilati. 3. Proinde nec matris semen admisit iniurias, aequae

7-204, 6 cf. Iren. I 7, 2.

V 203

17 praesentatum F in salutem scilicet animalis *secluti*: explicant in hoc, 18 animalis. alia adhuc compositione monstruosum uolunt *uulgo* alia om. F 19 prosicias FM (r. u. a m. 2), prospicias PMR¹, prospicientias GR² induisse R³, inuudisse PMFR¹ salutis R³, salutis M, salutis PFR¹ 20 susceperit R³, susceperis PMFR¹ 21 a Demiurgo quem mox *scripsi*: quem mox a demiurgo PMF 22 substantia PMF, substantiam R *uulgo*

1 causa interim Eng: causam ui PM, causam in F, causa ideo Oehlerius 2 contractui M (del. r m. 2) 3 subiaceret R³, subiaceret PMFR¹ 4 alii MF, aliis P *uulgo*

egenti *scripsi*: egentibus PMF 5 salutem MF, salute P *uulgo* 6 expectant M (corr. m. 2) GR³, expectant F, excipiant P 7 tanta licentia R³, tanti licentiam PMFR¹ 8 quantum F 11 eundemque *scripsi* (ἴδιον ὄν, ἀλλὰ καὶ ψυχικόν): denique PMF 12 prophetis R³, profertis PMF 20 spiritali R³, spiritalis FR¹, spiritali PM 21 animalis MR, animalis PF Demiurgiana fort. sine enarratiua M (corr. m. 2) P (corr. m. 1) F 24 ad prehensiones *scripsi*: adprehensiones PM, prehensiones F, <ad> adprehensiones R *uulgo*

insubditium et ne ipsi quidem Demiurgo compertum. Patitur uero animalis et carnis Christus in delineationem superioris Christi, qui Achamoth formando substantiuali non agnitionali forma, Cruci, id est Horo, fuerat innixus. Ita omnia in imagines urgent, plane et ipsi imaginarii Christiani.

XXVIII. 1. Interea Demiurgus omnium adhuc nescius, aut si aliquid et ipse per prophetas contionabatur, ne huius quidem operis sui intellegens — diuidunt enim et prophetiale patrocinium in Achamoth, <in> semen, in Demiurgum — ubi aduentum Soteris accepit, propere et ouanter accurrit cum omnibus suis uiribus — centurio de euangelio — et de omnibus inluminatus ab illo etiam spem suam discit, quod successurus sit in locum matris. 2. Ita exinde securus dispensationem mundi huius, uel maxime ecclesiae protegendae nomine, quanto te(m)pore oportuerit * insequitur.

XXIX. 1. Colligam nunc ex disperso ad concludendum, quae de totius generis humani dispositione disserant. Triformem naturam primordio professi et tamen inunitam in Adam, inde iam diuidunt per singulares generum proprietates, nacti occasionem distinctionis huiusmodi ex posteritate ipsius Adae, moralibus quoque differentiis tripartita, Cain et Abel <et> Seth. 2. <Hos> fontes quodammodo generis humani in totidem deriuant argumenta naturae atque sententiae: choicum, salutis degeneratum, ad Cain redigunt, animale, mediae spei deliberatum, ad Abel componunt, spiritale, certae salutis praedicatum, in Seth recondunt. Sic et animas ipsas duplici proprietate discernunt, bonas et malas, secundum choicum statum ex Cain et animalem ex Abel. 3. Spiritalem ex Seth de obuenientia superducunt iam non naturam sed indulgentiam, ut quam Achamoth de superioribus in animas bonas depluat, id est animali censui inscriptas. Choicum enim genus, id est malas animas, numquam capere salutaria; inmutabilem enim et inreformabilem naturae naturam

7-16 cf. Iren. I 7, 4. 9-10 cf. Iren. I 7, 3 (in fine). 18-205, 14 cf. Iren. V 204 17, 5.

3 delineationem R *uulgo* 4 qui PMFR¹, qui ad R³ formando *scripsi*: formando PMFR¹, formandam R³ 5 imagines urgent R³, imagine surgent PMFR¹ 7 aut si *scripsi*: ut si PMF, etsi Gel 8 contionabatur *scripsi*: contionabitur PMF 9 prophetiale R³, prophetiae PMFR¹, prophetiarum fort. 10 <in> semen R³, semen PMFR¹ 11 suis uiribus PM, uiribus F, uiribus suis R *uulgo* 13 dicit F 15 tempore R³, te PMFR¹ 16 lacunam signat: consummare interdictis *pato*: τελέσειν τὴν κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομίαν 18 disserant R³, iusserat PMFR¹ 19 professi R³, profecti PMFR¹ inunitam PM, unitatem F 22 moralibus R, morabilibus MF, morabilis P (corr. R) tripartita *scripsi*: tripartitae PMF <et> Seth R³, sed PMFR¹

1 hos addidi fontes F, fontes M, fontes P (corr. R) 2 sententiae PMFR¹ V 205 (iudicialis dei intellego), substantiae Eng 8 quam Eng: quos PMF de Iun: in PMF 9 censui R, sensui PMF 11 natura (a ex ac m. 1) P

pronuntiauerunt. Id ergo granum seminis spiritualis modicum et paruulum iacitur, sed eruditus huius, <quem> supra diximus, fide augetur atque prouehitur, animaeque hoc ipso ita ceteris
 15 praeuerterant, ut Demiurgus tunc ignorans magni eas fecerit. 4. Ex earum enim laterculis et in reges et in sacerdotes allegare consueuerat. Quae nunc quoque, si plenam atque perfectam notitiam adprehenderint istarum neniatarum, naturificatae iam spiritualis condicionis germanitate certam obtinebunt salutem,
 20 immo omnimodo debitam.

XXX. 1. Ideoque nec operationes necessarias sibi existimant nec ulla disciplinae munia observant, martyrii quoque eludentes necessitatem qua uolunt interpretatione. Hanc enim regulam animali semini praestitutam, ut salutem, quam non de priuilegio status possidemus, de suffragio actus elaboremus. Nobis enim inscriptura huius seminis, qui imperfectae essentiae sumus, quia norimus Theletum, et utique abortui deputamur, quod mater illorum. 2. Sed nobis quidem uae, si excesserimus in aliquo disciplinae iugum, si obtorpuerimus in operibus sanctitatis atque iustitiae, si confitendum alibi nescio ubi et non sub potestatibus istius saeculi apud tribunalia praesidium optauerimus. 3. Illi uero de passinitate uitae et diligentia delictorum generositatem suam uindicent, blandiente suis Achamoth, quoniam et ipsa delinquendo profecit. Nam et honorandorum coniugiorum supernorum gratia edicitur apud illos meditandum atque celebrandum semper sacramentum 'comiti', id est feminae, adhaerendi; alioquin degenerem nec legitimum ueritatis, qui deuersatus in mundo non amauerit feminam nec se ei iunxerit. Et quid facient spadones, quos uidemus apud illos?

XXXI. 1. Superest de consummatione et dispensatione merce-

15-16 cf. Iren. I 7, 3. 21-206, 2 cf. Iren. I 6, 2.
 9-16 cf. Iren. I 6, 4. 17-207, 10 cf. Iren. I 7, 1.

V 205
 V 206

13 iacitur scripti: iactu PMF eruditus PMFR¹, eruditu R² uulgo <quem> supra diximus, fide scripti (supra diximus, quod in mss. post prouehitur inuenitur, hic transpositum): fides PMF (ad rem cf. 202, 13-15; eruditus intellego igitur sensu actum) 14 prouehitur, <ut> supra diximus R² uulgo animaeque PF, animae quae M 15 praeuerterant Eng: praeuertant PMFR¹, praeuertunt R² 16 eorum PR¹ enim MF, ergo P uulgo 17 consueuerat, quae uulgo 18 naturificatae PMF (cf. supra I. 8: iam non naturam sed indulgentiam): maturificatae Iren 20 omnimodo M 4 norimus PMFR¹, amoribus R² uulgo Theletum scripti: philetum PMFR¹, V 206 Theleti R² uulgo quia norimus Theletum intellego: quia secundum leges naturae orti sumus; per ironiam alluditur ad Sophiam sine masculino matrem cf. 188, 8-11. (Eng) deputatur R², deputatur PMFR¹, deputatum M (m. 2) 5 mater illorum id est Achamoth, magis uidelicet digna, quae abortui deputetur uae si R², quasi PMFR¹ 6 aliquo R², aliquot PMR¹, aliquod F obtorpuerimus R, obtortuerimus MF, obtortueribus P (corr. R) 9 de F, et de PM uulgo 10 blandiente R², blandiuntur PMFR¹ 11 profecit R², proficit PMFR¹ 12 gratia edicitur Oeblerus: gratiae dicitur PMF 14 feminae R², semini PMFR¹ adhaerendi scripti: adhaerendum

dis. Vbi Achamoth totam massam seminis sui presserit, dein
 20 colligere in horreum coeperit, [uel] tum ad molas delatum et defarinatum in consparsionis alutacia absconderit, donec V 207 totum confrequentetur, tunc consummatio urgebit. Igitur imprimis ipsa Achamoth de regione medietatis, de tabulato secundo in summum transferetur. Restitutam Pleromati statim excipit
 5 compacticius ille Soter, sponsus scilicet, <et> ambo coniugium nouum fient, — hoc erit in scripturis sponsus <et sponsa> — et sponsalis Pleroma. 2. Credas enim, ubi de loco in locum transmigratur, leges quoque Iulias interuenire. Sicut ex scaena et Demiurgus tunc de Hebdomade caelesti in superiora mutabit, in uacuum iam caenaculum matris, sciens iam, nec uidens illam. Nam
 10 si ita erat, semper ignorare maluisset.

XXXII. 1. Humana uero gens in hoc exitus ibit: choicae et materialis notae totum <in> interitum, quia omnis caro foenum. Et anima mortalis apud illos, nisi quae salutem fide inuenierit. Iustorum animae, id est nostrae, ad Demiurgum in medietatis
 15 receptacula transmittentur, — agimus gratias, contenti erimus cum deo nostro deputari — qua census animalis nihil in Pleromati palatium admittitur, nisi spiritale examen Valentini. 2. Illic itaque primo despoliabuntur homines ipsi, id est interiores, — despoliari autem est deponere animas, quibus induti uidebantur — easque demiurgo suo reddent, [quas ab eo auerterant] ipsi autem spiritus in totum fient intellectuales, neque detentui neque conspectui obnoxii, atque ita inuisibiliter in Pleroma
 5 recipiuntur. Furtim, si ita est. 3. Quid deinde? Angelis distribuentur, satellitibus Soteris. In filios putas? Non unus. Sed in adpa-

12-18 cf. Iren. I 7, 1. 13 Es. 40, 6. 19 cf. Col. 3, 9.

V 207

PMFR¹, adhaerendo R² uulgo 19 ubi R², subito PMFR¹ massam PMFR¹, messem R² uulgo presserit PMF (premere = ausdrücken, cf. uina, mella premere), messorit Eng, perfecit Oeblerus 20 uel seclui tum scripti: cum PMF
 1 alutacia scripti (saccos alutacios intellego, cf. Iren. 14, 282): salutata PMR¹, salutas V 207 F, alutacia R² uulgo 2 confrequentetur (id est colligatur) PMFR¹, confermentetur R² uulgo tunc igitur consummatio urgebit. imprimis fort. 3 medietatis R, medietatis PMF 4 transferetur PMFR¹, transfertur R² uulgo post transferetur granis distincti restituta scripti: restituta PMF Pleromati scripti: pleromati PMFR¹, pleromati et R² uulgo excipiet fort. 5 compacticius R² (cf. Iren. 10, 20) ex scaena scripti: comparcinus PMFR¹ et add. Eng 6 fient R, fiet PMF hoc Eng: hic PMF et sponsa add. Eng (cf. Iren. 10, 20) 7 ex scaena scripti: et calnan PMF, et scenam Oeblerus et demiurgus PM, demiurgus F 9 mutabit (sensu intransitivo) R², mutauit PMFR¹ 10 sciens iam R², scientiam PMFR¹ 11 maluisset FR, maluissent PM 13 <in> interitum scripti: interitum PMF, <interit> interitum Oeblerus 16 parenthesin indicant Eng 17 census animalis nihil scripti: census nihil animale PMF, census nihil animalis Eng 19 despoliabuntur scripti: despoliantur PMF 1 autem est R, est autem PMF 2 demiurgo = factori: suo scil. animalium V 208 quas ab eo auerterant reclusi 3 detentui M (m. 2) R, detentui PMF 5 recipiuntur R², recipiuntur PMFR¹ quid om. F 6 filios R², filio PMFR¹ non

ritores? Ne istud quidem. Sed in imagines? Vtinam uel hoc!
In quid ergo, si non pudet dicere? In sponsas. Tunc illi
Sabinas raptas inter se de matrimoniis ludent. Haec erit
10 spiritalium merces, hoc praemium credendi. 4. Fabulae tales
utiles, ut Marcus aut Gaius, in hac carne barbatus et in
hac anima seuerus maritus pater auus proauus, certe quod
sufficit masculus, in nymphone Pleromatis ab angelo — tacendo
iam dixi, et forsitan pariat aliquem Onesimum Aeonem. His
15 nuptiis recte deducendis pro face et flammeo tunc, credo, ille
ignis arcanus erumpet et, uniuersam substantiam depopulatus,
ipse quoque decineratis omnibus in nihilum finietur, et nulla
iam fabula. 5. Sed ne ego temerarius, qui tantum sacramentum
etiam inludendo prodiderim. Verendum mihi est, ne Achamoth,
20 quae se nec filio agnitam uoluit, insaniat, ne Theletus ira-
scatur, ne Fortunata acerbetur. Et tamen homo sum Demiurgi;
illuc habeo deuertere post excessum, ubi omnino non nubitur,
ubi superindui potius quam despoliari (habeo,) ubi, etsi despo-
rior, sexui meo deutor, angelis non angelus, non angela. V 209
Nemo mihi quicquam faciet, quem et tunc masculum inuenient.

XXXIII. 1. Producam denique uelut epicitharisma post fabu-
5 lam tantam etiam illa quae, ne ordini obstreperet et lectoris
intentionem interiectione dispargerent, hunc malui in locum
distulisse, aliter atque aliter commendata ab emendatoribus
Ptolomaei. Extiterunt enim de schola ipsius discipuli super
magistrum, qui duplex coniugium Bytho suo adfingerent:
10 Cogitationem et Voluntatem. 2. Vna enim satis non erat Cog-
itatio, qua nihil producere potuisset. Ex duabus facillime pro-
latum secundum coniugium Monogenem (et) Veritatem, ad ima-
ginem quidem Cogitationis feminam Veritatem, ad imaginem

14 cf. Phil. 10.

1 cf. II Cor. 5, 4. 2. 9-14 cf. Iren. I 12, 1. 8 cf. Matth. 10, 24.

V 208

V 209

unus scripti: non unius F, non PM *uulgo* adparitores R³, adparitoris PMFR¹
7 imagines R³, imaginis PMFR¹ hoc. in quid R³, hoc, inquit PMFR¹ 8 ergo
R³, erro PMFR¹ pudet R³, putet PMFR¹ sponsas R³, sponsa est PMFR¹,
9 inter se de matrimoniis (id est de coniugibus) PMFR¹, iure matrimonii R³ *uulgo* lu-
dent scripti: laudent PMFR¹, plaudent R³, claudent Oehlerus 11 et Gaius F in
hac carne Iun: in hanc carnem PMF in hac anima Iun: haec anima PMFR¹, haec
omnia R³ reliqui 13 nymphone R³, symphone PMFR¹ 14 pariat scripti: parias
PMF Onesimum PMF, nouissimum Lat, unum et tricesimum Oehlerus (in notis)
16 erumpet P, erumpit MF 21 Fortunata Pam: fortuna PMF 22 post ex-
cessum ubi scripti: ubi post excessum PMF nubitur Rig: obnubitur PMF

1 potius R³, potuit PMFR¹ habeo addidi 2 angelis non angelus, non angela, V 209
id est inter angelos nec angelus nec angela putabor 3 mihi om. F et tunc PMF, nec
tunc Oehlerus 8 tholomaei PMF 9 bythio PMF 11 facillime prolaturum
PMFR¹, facillimo prolaturum R³ *uulgo* 12 secundum coniugium Eng (Irenaeus: κατά
συζυγίαν): primum coniugium PMF Monogenem et R³, monogenes PMFR¹

Voluntatis marem Monogenem. Voluntatis enim uis, ut quae
15 effectum praestat cogitationi, uirilitatis obtinet censum.

XXXIV. 1. Pudiciores alii, honorem diuinitatis recordati, ut
etiam unius coniugis dedecus ab eo auellerent, maluerunt nullum
Bytho sexum deputare, et fortasse 'hoc deum', non 'hic deus'
neutro genere pronuntiant. Alii contra magis et masculum et
20 feminam dicunt, ne apud solos Lunenses Hermaphroditum
existimet annalium commentator Fenestella.

XXXV. 1. Sunt, qui nec principatum Bytho defendant, sed po- V 210
stumatum, ogdoadem ante omnia praemittentes, ex tetrade qui-
dem et ipsam sed aliis nominibus deriuatam. Primo enim consti-
tuunt Proarchen, secundo Anennoëton, tertio Arrheton, quarto
5 Aoraton. 2. Ex Proarche itaque processisse primo et quinto loco
Archen, ex Anennoëto secundo et sexto loco Acatalepton, ex
Arrheto tertio et septimo loco Anonomaston, ex Inuisibili
quarto et octauo loco Agenneton. Hoc quae ratio disponat,
ut singula binis locis et quidem tam intercisis nascentur, malo
10 ignorare quam discere. Quid enim recti habent quae tam
peruerse proferuntur?

XXXVI. 1. Quanto meliores qui totum hoc taedium de medio
amoliti nullum Aeonem uoluerunt alium ex alio per gradus
reuera Gemonios structum, sed mappa, quod aiunt, missa
15 semel octoingem istam ex Propatore et Ennoea eius excusam.
Ex ipso denique rerum motu nomina gerunt. 'Cum,' inquit,
'cogitauit proferre, hoc Pater dictus est. 2. Cum protulit, quia
uero protulit, hoc Veritas appellata est. Cum semetipsum
uoluit probari, hoc Homo pronuntiatus est. Quos autem prae-
cogitauit cum protulit, tunc Ecclesia nuncupata est.' Sonuit
20 Homo Sermonem, — et hic est primogenitus filius — et Sermoni
accessit Vita, et ogdoas prima conclusa est. Sed hoc taedium
pusillum.

XXXVII. 1. Accipe alia ingenia, cicuri iam anima, insignioris

1-8 cf. Iren. I 11, 5. 16-22 cf. Iren. I 12, 5.

V 210

imaginem R³, imagines PMFR¹ 14 marem monogenem. uoluntatis om. F
uoluntatis R³, uoluntas PMFR¹ uis, ut quae R³, uisa utique PMFR¹ 15 uiri-
litis scripti: ueritatis PMFR¹, maris R³ *uulgo* 17 coniugis PM, coniugis F,
coniugii Pam 18 ut Iun deum R³, dominum PMFR¹ 19 pronuntiant FR³,
pronuntient PMR¹ 20 Hermaphroditum R, herma par oditum PMF 21 existi-
met R, existiment PMF

1 sunt, qui R³, sunt, inquit, qui PMFR¹ 3 sed Pam: sed et PMF 4 secundo V 210
FR, secundum PM 6 Archen—loco om. F 14 Gemonios R³, gemonio PMFR¹
15 ex Propatore et scripti (secutus Irenaeum): et ex parte PMFR¹, ex patre et R³ *uulgo*
excusam Eng: ex causa PMR¹, ex causam F, exclusam R³ 16 rerum PMFR¹,
eius R³ *uulgo* 18 uero PMFR¹, uera R³ *uulgo* hoc Eng: hinc PMF 19 hoc
Eng: hic PMF 20 tunc cum protulit fort. 21 parenthesin indicauit Eng 23 pu-
sillum R³, non pusillum PMFR¹, omnino pusillum Oehlerus 24 cicuri iam anima

25 apud eos magistri, qui ex pontificali sua auctoritate in hunc modum censuit: 'est,' inquit, 'ante omnia Proarche, inexcogitabile et inenarrabile <et> innominabile, quod ego nomino Monoteta. Cum hac erat alia uirtus, quam et ipsam appello Henoteta. 2. Monotes et Henotes, id est Solitas et Vnitas, cum unum essent, protulerunt, non proferentes, initium omnium intellectuale innascibile inuisibile, quod sermo <Monada> uocauit. Huic adest consubstantia uirtus, quam appellat Vnionem. Hae igitur uirtutes: Solitas Vnitas <Singularitas> Vnio ceteras prolationes Aeonum propagarunt.' O differentia! Mutetur Vnio et Vnitas et Singularitas [et suum] et Solitas, quaqua designaueris: unum est.

XXXVIII. 1. Humanior iam Secundus, ut breuior, ogdoadem in duas tetradas diuidens, in dexteram et sinistram, in lumen et tenebras, tantum quod desultricem et defectricem illam uirtutem non uult ab aliquo deducere Aeonum, sed a fructibus † de substantia ueniant.

XXXIX. 1. De ipso iam domino Iesu quanta diuersitas scinditur! Hi ex omnium Aeonum flosculis eum construunt; illi ex solis decem constitisse contendunt, quos Sermo et Vita protulerunt, unde et in ipsum Sermonis et Vitae concurrerint tituli; isti ex duodecim potius, ex Hominis et Ecclesiae fetu, ideoque Filium Hominis auite pronuntiatum; alii <a> Christo et Spiritu Sancto, constabiliendae uniuersitati prouisis, confictum et inde paternae appellationis heredem. 2. Sunt, qui Filium Hominis <non> aliunde conceperint dicendum, quam quia ipsum Patrem pro magno nominis sacramento Hominem appellasse <se> praesumpserint. Et quid amplius speres de eius dei fide, cui nomine adaequaris? Talia ingenia superfruticant apud illos ex materni seminis redundantia. Atque ita inolescentes doctrinae Valentinianorum in siluas iam exoleuerunt Gnosticorum.

1-9 cf. Iren. I 11, 3. 11-15 cf. Iren. I 11, 2. 17-212, 2 cf. Iren. I 12, 4. V 211

scripti: cicuriantana PMF, cicuria [inania] Eng, circulatoria Oeblerus 25 ex R³, et PMFR¹

2 et add. R³ 5 proferentes R³, praeferentes PMFR¹ 6 Monada add. R³ (ex Irenaeo) consubstantia R³, cum substantia PMFR¹ 7 Vnionem *scripti*: unio PMF 8 Singularitas add. R³ (ex Irenaeo) Aeonum R³, eorum PMFR¹ 9 et Singularitas PMFR¹, Singularitas R³ *uulgo* 10 et suum *seclusi* (dittographia ortum uidetur ex eo quod sequitur unum est): est summa Oeblerus quaqua *scripti*: quamquam PMF 12 tenebras; tantum Oeblerus 15 ueniant PMF, uenientibus Pam; non sequor, quia nec ex Irenaeo hic deficiente nec ex interprete nec ex Epiphania emendandi rationem accipio 19 unde *scripti*: inde PMF tituli Oeblerus: oculi PMFR¹, flosculi R³ 21 auite PMF (= nach dem Großvater), auit Rig alia R³, alii PMFR¹ 22 inde *scripti*: in se PMFR¹, iure R³ *uulgo* 23 non addidi

1 quam quia *scripti*: quamquam PMF, quoniam Iun 2 se add. Eng 3 et V 212 *scripti*: ut PMF nomine *scripti*: nunc PMF adaequaris. talia *uulgo* 4 superfruticant R, superfrutificant PMF 5 inolescentes Lat: inolescentes PMF ADVERSUS VALENTINIANOS EXPLICIT PM, Explicit liber aduersus Valentinianos F

XVII

Q. S. FL. TERTVLLIANI

DE ANIMA

CVRA ET STUDIO

J. H. WASZINK

MONITVM

- A* Codex Agobardinus (Parisinus Latinus 1622) saec. IX, fol. 118^v-166^r.
- B* editio princeps Martini Mesnart (Parisiis 1545), uulgo Gagneiana, pp. 247^v-265^v.
- Bmg* margo editionis Mesnartianae.
- Gel.* editio Sigismundi Gelenii (Basileae 1550), pp. 639-689.
- Pam.* editio Iacobi Pamelii (Antuerpiae 1579), pp. 564-602 (adnot. : pp. 602-647.)
- La Cerda* editio Ludouici La Cerda, II (Parisiis 1630), pp. 222-434.
- Rig.* editio Nicolai Rigaltii (Parisiis 1634), pp. 304-357 (adnot. pp. 80-88).
- Rig. 2* editio Rigaltiana altera (ib. 1641), pp. 304-357 (adnot. pp. 84-93).
- Rig. 3* editio Rigaltiana tertia (ib. 1675), pp. 264-309.
- Seml.* editio J. S. Semleri, IV (Halaë Magdeburgicae 1771), pp. 209-336.
- Leop.* editio E. F. Leopoldii (*Bibl. Patr. Eccles. Latin. selecta*, cur. E. G. Gersdorf, vol. IV-VII), pars IV (Lipsiae 1841), pp. 169-247.
- Oehl.* editio Fr. Oehlerii, II (Lipsiae 1854), pp. 553-650 (editio minor [Lipsiae 1854], pp. 1000-1077).
- Lindn.* editio W. B. Lindneri (Lipsiae 1861).
- Rfd.* editio Augusti Reifferscheid (CSEL, vol. XX, Vindobonae 1890), pp. 298-396. Paginae huius editionis in margine adnotantur sub siglo V.
- Im.* notae Francisci Iunii editioni Pamelianae iteratae (Francerae 1597) additae, pp. 181-206.
- Lat.* Latini Latini Bibliotheca Sacra et Profana, a Dominico Marco Melitensi nunc primum e Bibliotheca Brancaccia in lucem edita (Romae 1677), p. 199.
- Priorius* notae Ph. Priorii, Rigaltianae tertiae adiectae (pp. 264-307).
- Scal.* notae Iosephi Iusti Scaligeri manu adscriptae exemplari editionis 'Iunianae' quod in bibliotheca Academiae Lugduno-Batauae adseruatur.
- Vrs.* Fuluii Vrsini lectiones, adseruatae a Ioa. a Wouwer, *Ad Q. Septimii Florentis Tertulliani opera emendationes epideicticae* (Francofurti 1603), pp. 76-91.
- Hartel ap. Rfd.* coniecturae Guiljelmi Hartelii, in adnotatione critica editionis Reifferscheidianae memoratae.
- v. d. Vliet* Vliet, J. van der, *Studia ecclesiastica. Tertullianus I. Critica et interpretatoria* (Lugduni Batauorum 1891), pp. 87-92.
- Kroym.* Aem. Kroymann, *Quaestiones Tertullianae criticae* (Oeniponte, 1893), pp. 100-120.
- Gomperz* Henr. Gomperz, *Tertullianea* (Vindobonae 1895), pp. 61-78.
- Blf.* J. W. Ph. Borleffs.
- Lfst.* Ein. Löfstedt.
- Tb.* Gösta Thörnell.

Magnanimitate qua solet nobis concessit eruditissimus uir, de textu Q. Sept. Florentis Tertulliani operis de anima iam optime meritis, J. H. Waszink, editionem suam alteram (anno 1947 Amstelodami, apud bibliopolas 'Noord Hollandse Uitgeversmaatschappij' euulgatam) in hac noua Septimii operum recensione denuo typis mandare, paucis sane locis mutatis uel aliter distinctis. Qua de re tam ipsi editori quam memoratae Societati bibliopolarum quam maxime gratias agimus.

DE ANIMA

V 298

I. 1. De solo censu animae congressus Hermogeni, quatenus et istum ex materiae potius suggestu quam ex dei flatu constituisse praesumpsit, nunc ad reliquas conuersus quaestiones plurimum uidebor cum philosophis dimicaturus. 2. Etiam in carcere Socratis de animae statu uelutatum est, nescio iam hoc primum, an oportuno in tempore magistri, etsi nihil de loco | interest. Quid enim liquido saperet anima tunc Socratis, iam sacro nauigio regresso, iam cicutis damnationis exhaustis, iam morte praesente utique consternata ad aliquem motum secundum naturam, aut exsternata, si non secundum naturam? Quamuis enim placida atque tranquilla, quam nec coniugis fletus statim uiduae nec liberorum conspectus exinde pupillorum lege pietatis inflexerat, uel in hoc tamen mota, ne moueretur, ipsa constantia concussa est aduersus incon-

In A principium libri deest usque ad aut micas (cap. VI, l. 56).

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINENSIS DE ANIMA LIBER. DE IMMORTALITATE ANIMAE. Si substantia animae, et an corporalis, et an effigiata, unum esse animam et spiritum, non separari animam et animum, an sit, ubi sit quod dicitur hegemonicon, de quinque sensibus corporalibus, quod philosophi et haeretici distinguunt inter sensualia et intellectualia. Intellectum semper animae inesse, De caeteris naturalibus animae, Vnde anima aduersus haereticos qui eam de coelis deferunt: Aduersus argumentum Platonis, quod discentias reminiscencias dicat: De contemptu animae aduersus eos qui post partum corpori eam inducunt: Aduersus Platonium dogma, quod non ex mortuis fiant uiui: Ad Pythagorae et Empedoclis opiniones de metempsychosi et metensomatismo: Aduersus Simonis opinionem et Carpocratii haeticorum: De sexu animae et carnis, quod simul in utero formentur, in eum: De aetate carnis et animae: De cibis, quomodo ad animam pertinere uideantur: Nullam pene animam sine daemonio esse: Quomodo caro peccatrix dicatur: De bono et malo animae: De morte: De somno pertinente ad tractatum mortis: Et de anima Hermotimi: De Hermotimo: De somniis, quomodo ea patiat anima, et unde eueniant: De ui mortis, et de Menandro haeretico: Nihil animae in corpore manere post mortem, ut uidetur quibusdam: De animae excessu, De receptu, De inferis, et an illuc omnes animae compellentur: An commorentur hic animae post mortem, uel ab inferis commeant, An aliquid interim animae patiantur apud inferos, B.

I. 4 plurimum] et plurimum Gel (quem refutat Pam in adnot.) 5 Socrati Scal uelutatum] uel ita uelutatum B est, nescio Lindn. Borleffs Museum 41 (1934), 312] est: nescio reliquid 6 magistri] magisterii Scal Magistri (uocat.) Rig. in annot. : delet Kroym. 101 7 Socratis] magistri Kroym. 101 susp. 9 motum Lat Im] modum B Gel; Kroym. 101 totam sententiam inde a uoce utique hoc modo immutat: utique ad aliquem modum, si non ad extremum secundum naturam, consternata 10 exsternata Rig] externum B Gel 10/11 naturam] conster-

stantiae concussionem. Quid autem aliud saperet uir quilibet iniuria damnatus praeter iniuriae solamen, nedum philosophus, gloriae animal, cui nec consolanda est iniuria, sed potius insultanda? 3. Denique post sententiam obuiam coniugi et muliebriter inclamanti: 'iniuste damnatus es, Socrates!' iam et de gratulatione responderat: 'uolebas autem iuste?' Quo nihil mirandum, si et in carcere inuiscatas Anyti et Meliti palmas gestiens infringere ipsa morte coram immortalitatem uindicat animae necessaria praesumptione ad iniuriae frustrationem. 4. Adeo omnis illa tunc sapientia Socratis de industria uenerat consultae aequanimitatis, non de fiducia compertae ueritatis. Cui enim ueritas comperta sine deo? Cui deus cognitus sine Christo? Cui Christus exploratus sine spiritu sancto? Cui spiritus sanctus accommodatus sine fidei sacramento? Sane Socrates facilius diuerso spiritu agebatur, si quidem aiunt daemonium illi a puero adhaesisse, pessimum reuera paedagogum, etsi post deos et cum deis daemonia deputantur penes poetas et philosophos. 5. Nondum enim Christianae potestatis documenta processerant, quae uim istam perniciosissimam nec unquam bonam, atquin omnis erroris artificem, omnis ueritatis auocatricem sola traducit. Quodsi idcirco sapientissimus Socrates secundum Pythii quoque daemonis suffragium | scilicet negotium nauantis socio suo, quanto dignior atque constantior Christianae sapientiae adsertio, cuius adflatu tota uis daemonum cedit? 6. Haec sapientia de schola caeli quidem saeculi negare liberior, quae nullum Aesculapio gallinaceum reddi iubens praeuaricetur, nec noua inferens daemonia, sed uetera depellens, nec adulescentiam uitians, sed omni bono pudoris informans, ideoque non unius urbis, sed uniuersi orbis iniquam sententiam sustinens pro nomine ueritatis tanto scilicet et perosioris quanto plenioris, ut et mortem non de poculo per habitum iocunditatis absorbeat, sed de patibulo et uinicomburio per omne ingenium crudelitatis exhauriat, interea in isto tene-

nata B 14 est del. Kroym. 101 17 est del. Rig 19 est, Socrates B Pam 1597 20 de gratulatione] de Socratica ratione Rfd susp. de grata simulatione Hartel ap. Rfd (Patr. Stud. 4, 48 lectionem traditam uindicans) ut de gratulatione Gomperz 61 Quo del. Gel 21 inuiscatas Gel; Cusp. Scioppius (sec. Oehl) in te inuiscatas B lemniscatas Lat lemniscatas vel minic(u)latas Iun et inter uincula inuiscatas Hartel ap. Rfd interim inuiscatas Hartel Patr. Stud. 4, 48 impiscatas Bickel B Pb W 52 (1932), 961 22 gestiens Bmg] gestio B gestit Rfd 22, 23 immortalitatem uindicat animae Lat] immortaltem uindicans animam B immortalitem uindicans animae Gel immortaltem uindicans animam Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 49 34/35 atquin omnis Oehl] atqui hominis B antiqui hominis Gel antiqui Lat homini (uel hominibus), antiqui Iun 38 constantior Christianae Vrs] constantiae Christianae atque B Gel 39 caedit Pam (corrigit Iun) 41 galliceum B 45 et om. Gel perosioris] alii operosioris Iun 48 post exhauriat punctum ponit

brosiore carcere saeculi inter suos Cebetas et suos Phaedonas, si quid de anima examinandum est, ad dei regulas diriget, certa nullum alium potiorum animae demonstratorem quam auctorem. A deo discat quod a deo habeat, aut nec ab alio, si nec a deo. Quis enim reuelabit quod deus texit? Vnde sciscitandum est? Vnde et ignorare tutissimum est. Praestat per deum nescire, quia non reuelauerit, quam per hominem scire, quia ipse praesumpserit.

II. 1. Plane non negabimus aliquando philosophos iuxta nostra sensisse; testimonium est etiam ueritatis euentus ipsius. Nonnunquam et in procella confusis uestigiis caeli et freti aliqui portus offenditur prospero errore, nonnunquam et in tenebris aditus quidam et exitus deprehenduntur caeca felicitate, sed et natura pleraque suggeruntur quasi de publico sensu, quo animam deus dotare dignatus est. 2. Hunc nacta philosophia ad gloriam propriae artis inflauit prae studio (non mirum, si istud ita dixerim) eloqui quiduis struere atque destruere eruditi magisque dicendo persuadentis quam docendo. Formas rebus imponit, eas | nunc peraequat, nunc priuat, de certis incerta praeiudicat, prouocat ad exempla, quasi comparanda sint omnia, omnia praescribit, proprietatibus etiam inter similia diuersis, nihil diuinae licentiae seruat, leges naturae opiniones suas fecit; ferrem, si naturalis ipsa, ut compos naturae de condicionis consortio probaretur. 3. Visa est quidem sibi et ex sacris, quas putant, litteris hausisse, quia plerosque auctores etiam deos existimauit antiquitas, nedum diuos, ut Mercurium Aegyptium, cui praecipue Plato adsuenit, ut Silenum Phrygem, cui a pastoribus perducto ingentes aures suas Midas tradidit, ut Hermotimum, cui Clazomenii mortuo templum contulerunt, ut Orpheum, ut Musaeum, ut Pherecydem Pythagorae magistrum. Quid autem, si philosophi etiam illa incursauerunt, quae penes nos apocryphorum confessione damnantur, certos nihil recipien-

Lindh 48/49 istos tenebrosiores carceres B 50 examine examinandum B diriget, certa Hartel ap. Rfd] diriget. Certe B Gel dirigat. Certe Pam diriget. Cedo (uel Crede) Lindh 51 demonstras demonstratorem Oehl demonstratorem habemus Rfd 52 auctorem reperiet Vrs discas Oehl habeat Vrs] habeas B Gel discat Vrs sec. Womw. (uel ipse Womw.?) 53 Vnde] inde Rig 54 Vnde] inde Scal unde? Iun dubitanter et] at Iun dubitanter

II. 2 etiam del. Seml inuentus Gel 4 aliquis Rig, Helenismus Aliqui pro aliquis Bmg 9 mirum, si Gel] mirum non B (inter has uoces lacunam undecim duodecim litterarum exhibens) mirum, si et ego Rfd susp. 11 uirgulam post eas ponit B 13 comparanda sint omnia, omnia Vrs] comparanda sit, omnia B comparanda, omnia Gel comparanda omnia; Iun comparanda sic omnia, omnia Hartel ap. Rfd 13/14 proprietatibus Lar] propria aetatibus B Gel 15 legis B fecit B; uindicat Lfst Krit. Apol. 104] facit Gel 16 compos] cum post B 21 ingentem B Hermotimum Paul. Leopardus Emendat. 8, 3] Hermippum B Gel 22 templo B 25 confusione La Cerda susp.

dum quod non conspiraret germanae et ipso iam aevo pronatae propheticae paraturae, quando et pseudoprophetarum meminimus et multo prius apostatarum spirituum, qui huiusmodi quoque ingeniorum calliditate omnem faciem saeculi instruxerint? 4. Postremo si etiam ad ipsos prophetas adisse credibile est indagatorem quemque sapientiae ex negotio curiositatis, tamen plus diuersitatis inuenias inter philosophos quam societatis, cum et in ipsa societate diuersitas eorum deprehendatur, siquidem uera quaeque et consonantia prophetis aut aliunde commendant aut aliorum subornant cum maxima iniuria ueritatis, quam efficiunt aut adiuuari falsis aut patrocinari. 5. Hoc itaque commiserit nos et philosophos in ista praesertim materia, quod interdum communes sententias propriis argumentationibus uestiant, contrariis alicubi regulae nostrae, interdum sententias proprias communibus argumentationibus muniant, consentaneis alicubi regulae illorum, ut prope exclusa sit ueritas a philosophia per ueneficia in illam sua; et ideo utroque titulo societatis aduersario ueritatis urgemur et communes sententias ab argumentationibus philosophorum liberare et communes argumentationes a sententiis eorum separare, reuocando quaestiones ad dei litteras, exceptis plane quae sine laqueo alicuius praeiudicii ad simplex testimonium licebit adsumere, quia et ex aemulis nonnumquam testimonium necessarium, si non aemulis prosit. 6. Nec ignoro, quanta sit silua materiae istius apud philosophos pro numero etiam ipsorum commentatorum, quot uarietates sententiarum, quot palaestrae opinionum, quot propagines quaestionum, quot implicationes expeditionum. Sed et medicinam inspexi, sororem, ut aiunt, philosophiae, sibi quoque hoc negotium uindicantem. Quidni? ad quam magis animae ratio pertinere uideatur per corporis curam. Vnde et plurimum sorori refragatur, quod animam quasi coram in domicilio suo tractando magis norit. Sed uiderit utriusque praestantiae ambitio. Habuit et philosophia libertatem ingenii et medicina necessitatem artificii ad extendendos de anima retractatus: late quaeruntur incerta, latius disputantur praesumpta. Quanta difficultas probandi, tanta operositas suadendi, ut merito Heraclitus ille tenebrosus uastiores caligines animaduertens apud examinatores animae taedio quaestionum pronuntiarit terminos animae nequaquam inuenisse omnem

26 ipso] ipsorum *Iun* 32 inter philosophos] inter prophetas et philosophos *Rfd susp.* inter philosophos et prophetas *v. d. Vliet 87/8* 42 in illam] in illa *Rfd* inlata *Hartel Patr. Stud. 4, 49* in illam] sua immiscens et illam in] sua *Kroym. 101.* 50 sylua *B Gel, ut semper* 55 Quidni? ad quam *Tb. St. T. 3, 31* quidem, ad quam *B* ut ad quam *Gel* quippe ad quam *Rfd* ad quam quidem *Hartel ap. Rfd (uel et quidem ad quam Patr. Stud. 4, 49)* 58 praestantiae] scientiae *Rfd susp.* 62 quanta difficultas probandi! quanta operositas suadendi! *Iun susp.* 65 inuenisse *Gel*] inueniens *B* inuenies *Rfd*

uiam ingrediendo. 7. Christiano autem paucis ad scientiam huius rei opus est. Nam et certa semper in paucis, et amplius illi quaerere non licet quam quod inueniri licet; infinitas enim quaestiones apostolus prohibet. Porro non amplius inueniri licet quam quod a deo discitur; quod autem a deo discitur, totum est.

III. 1. Atque utinam nullas haereses oportuisset existere, ut probabiles quique emicarent. Nihil omnino cum philosophis super anima quoque experiremur, patriarchis, ut ita dixerim, haereticorum, siquidem et ab apostolo iam tunc philosophia concussio ueritatis prouidebatur; Athenis enim expertus linguatam ciuitatem cum omnes illic sapientiae atque facundiae caupones degustasset, inde concepit praemonitorium V 303 illud edictum. 2. Proinde enim et animae ratio <conculsa est> per philosophatas doctrinas hominum miscentes aquas uino: alii immortalem negant animam, alii plus quam immortalem adfirmant, alii de substantia, alii de forma, alii de unaquaque dispositione disceptant; hi statum eius aliunde <de>ducunt, hi exitum aliorum abducunt, prout aut Platonis honor aut Zenonis uigor aut Aristotelis tenor aut Epicuri stupor aut Heracliti maeror aut Empedoclis furor persuaserunt. 3. Deliquit, opinor, diuina doctrina ex Iudaea potius quam ex Graecia oriens. Errauit et Christus piscatores citius quam sophistam ad praemonium emittens. Si qua igitur in hunc modum de nidibus philosophiae candidum et purum aerem ueritatis infuscant, ea erunt Christianis enubilanda et percutientibus argumentationes originales, id est philosophicas, et opponentibus definitiones caelestes, id est dominicas, ut et illa quibus ethnici a philosophia capiuntur, destruantur, et haec quibus fideles ab haeresi concutiuntur, retundantur. 4. Vna iam congressione decisa aduersus Hermogenem, ut praefati sumus, quia animam ex dei flatu, non ex materia uindicamus, muniti

II. 68 1 Tim. 1, 4.

III. 1 1 Cor. 11, 19. 7 Coloss. 2, 8. 9 Ies. 1, 22.

66 ingrediens *B* 68 infinitas] indefinitas *susp. Pam. (quem refutat Iun) et La Cerdà*

III. 5 praeuidebatur *Harrisius* 6 illic] illis *Pam 1597* 7 praemonitorium *B* 8 Proinde] perinde *Rfd* quem refutat *Hartel Patr. Stud. 4, 50* et] it *Hartel ap. Rfd*; quam coniecturam repudiat *Patr. Stud. 4, 50* <conculsa est> *Har. Fuchs per litteras; cf. Hartel loc. cit.* 12 aliunde deducunt *Lfst Spr. Tert. 76* alium deducunt *B* aliunde ducunt *Gel et reliqui* 14 uigor] rigor *Pam Iun susp.* 18/19 sophistas *Vrs* 21 originales] corruptum putat *Gomperz 61, uocabulum quoddam ut obscurus uel terrenus uel daemonicus dubitanter proponens; caliginosus susp. Tb. Gomperz ap. eundem 80* 24 post retundantur uirgulam ponunt *Gel Linda, post flatu (lin. 30) punctum* 25 En (ut praefati sumus) *B* 26 uindicauimus *Iun susp.; Rfd*

et illic diuinae determinationis inobscurabili regula: et flauit, inquit, deus flatum uitae in faciem hominis, et factus est homo in animam uiuam, utique ex dei flatu, de isto nihil amplius reuolendum; habet suum titulum et suum haereticum. Ceteris hinc exordium inducam.

IV. 1. Post definitionem census quaestionem status patitur. Consequens enim est, ut ex dei flatu animam professi initium ei deputarem. Hoc Plato excludit innatam et infectam animam uolens. Et natam autem docemus et factam ex initii constitutione. Nec statim erramus utrumque dicentes, quia scilicet aliud sit natum, aliud factum utpote <istud inanimalibus>, illud animalibus competens. Differentiae autem sua habendo loca et tempora | habent aliquando et passiuitatis V 304
idem omne quod quoque modo accipit esse generatur. Nam et factor ipse parens facti potest dici; sic et Plato utitur. Igitur quantum ad fidem nostram factae natae animae, depulsa est philosophi opinio, auctoritate prophetiae quoque.

V. 1. Accerseri(n)t Eubulum aliquem et Critolaum et Xenocraten et isto in loco amicum Platonis Aristotelen. Fortassean extruuntur magis ad auferendam animae corpulentiam, si non alios e contrario inspexerint, et quidem plures, corpus animae uindicantes. 2. Nec illos dico solos qui eam de manifestis corporalibus effingunt, ut Hipparchus et Heraclitus ex igni, ut Hippon et Thales ex aqua, ut Empedocles et Critias ex sanguine, ut Epicurus ex atomis (si et atomi corpulentias de coitu suo cogunt), ut Critolaus et Peripatetici eius ex
10 quinta nescio qua substantia (si et illa corpus, quia corpora includit), sed etiam Stoicos allego, qui spiritum praedicantes animam paene nobiscum, qua proxima inter se flatus et spiritus, tamen corpus animam facile persuadebunt. 3. Denique

27 Gen. 2, 7.

IV. 1 DE INNATA B DE SVBSTANTIA ANIMAE ET AN CORPORALIS
Gel 3 deputemus Vrs 5 statum Rfd; quod damnant Hartel Patr. Stud. 4, 50; v. d. Vliet 88 errabimus Blf Mus. 41 (1934), 312 et 53 (1948), 147; errauimus B Gel 6 istud (uel hoc) inanimalibus v. d. Vliet 88 addit; approbat Blf Mus. 41 (1934), 312 om. libri omnes 8 habendae Rfg. 9 pro in esse Kellner 293; pro inesse B Gel; quod falso uindicant Mnemos. III 3 (1936), 169 pro nasci Pam dici generari, pro in esse Vrs perinde esse Hartel ap. Rfd proinde uel perinde esse Hartel Patr. Stud. 4, 51 prouenisse Oehl promiscue Lindv v. d. Vliet 88/9 12 post animae punctum ponit Rfd 13 philosophiae Kroym. 102 (preli lapsu?) qui post hanc uocem magnam partem operis intercidisse putat opinio; auctoritate prophetiae quoque B distinguit

V. 1 accerserint Iun] accerserit B Gel 2/3 Aristotelen. Fortassean Petr. Ciacconius] Aristotelem fortasse an B Aristotelem fortasse. An Gel Aristotelen fortasse an Vrs 3 auferendum Iun 4 non] nos Seml 6 Hipparchus] Hippasus Iun

Zeno consitum spiritum definiens animam hoc modo instruit. Quo, inquit, digresso animal emoritur, corpus est; consito autem spiritu digresso animal emoritur, ergo consitus spiritus corpus est; ergo corpus est anima. 4. Vult et Cleanthes non solum corporis lineamentis, sed et animae notis similitudinem parentibus in filiis respondere, de speculo scilicet morum et ingeniorum et adfectuum, corporis autem similitudinem et dissimilitudinem capere et animam, <animam> itaque corpus similitudini uel dissimilitudini obnoxium. 5. Item corporalium et incorporalium passiones inter se non communicare; porro et animam compati corpori, cui laeso ictibus uulneribus ulce-
20 bus condolescit, et corpus animae, cui afflictae cura angore amore coaegrescit per detrimentum socii uigoris, cuius pudorem et pauorem rubore atque pallore testetur. Igitur anima corpus ex corporalium passionum communione. 6. Sed et Chrysippus manum ei porrigit constituens corporalia ab in-
30 corporalibus derelinqui omnino non posse, quia nec contingantur ab eis (unde et Lucretius; tangere enim et tangi nisi corpus nulla potest res), derelicto autem corpore ab anima affici morte. Igitur corpus anima, quae nisi corporalis corpus non derelinquet.

VI. 1. Haec Platonici subtilitate potius quam ueritate conturbant. Omne, inquit, corpus aut animale sit necesse est aut inanimale. Et si quidem inanimale est, extrinsecus moue-

V. 31 Lucr. 1, 305.

susp. 15 corpus] anima Gomperz 62 16 digresso am. B consitus] consitus autem B 17 corpus] anima Gomperz 62 prius est] est; consitus autem spiritus anima est Vrs est; consitus autem spiritus corpus est Gomperz 62 cleanthes B (Cleanthes Bmg) 19 filiis Iun] filios B Gel; dubitant Tb. St. Tert. 1, 50 et Flopse Gnom. 11 (1935), 252 filios, respondere de speculo Hartel Patr. Stud. 4, 51 distinguit; quem refutat Tb. St. T. 1, 50 20/21 corporis autem, similitudinem... capere; et animam itaque corpus Iun distinguit; Arnim, St. V. F. 1, frag. 518 21 <animam> itaque Blf Mus 53 (1948), 147; et Flor. Puchs per litteras (cf § 2 ex.: tamen corpus animam; § 3 ex.: ergo corpus est anima; § 5 ex.: Igitur anima corpus; § 6 ex.: Igitur corpus anima) corporis Rfd; contra quem disp. Hartel Patr. Stud. 4, 51 22 si similitudini Gomperz 63; refutat Tb. St. 1, 51 obnoxium Hicks (St. V. F. 1, frag. 518) Rfd obnoxia Gomperz 63 (qui ib. 80 hanc coniecturam repudiat) et (dubitanter) Tb. St. T. 1, 51; sed cf. Hartel Patr. Stud. 4, 51 Item] interim Rfd; refutat Hartel l.c. 26 coaegrescit Lat] cohaerescit B Gel socii Gel] societ B scilicet Vrs saucii Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 52 suci et Tb. St. T. 1, 52 cuiusque Rfd et cuius susp. Hartel Patr. Stud. 4, 52 27 pauore B 27 animam Iun 28 communione] communicatione Arnim, l. c., frag. 518 33 affici] hominem affici Rfd corpus cogitandum putat Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 53; sed cf. Lfst. Spr. T. 56; anima] animam Iun 33/34 quae nisi corporalis Gel] quam si corporali B a qua nisi corporali Kroym. 102 34 derelinquet. Haec Gel] cf. VI, l. 1

VI. 1 Haec Gel] derelinquet. Videntur haec B derelinqueret. Haec Pam derelinquere uideretur. Haec Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 53 derelinqueret, uideretur. Haec Rfd derelinqueretur. Haec Kroym. 102 Platonici B 1/2 ueritate.

bitur, si uero animale, intrinsecus. Anima autem nec extrinsecus mouebitur, ut quae non sit inanimalis, nec intrinsecus, ut quae ipsa potius moueat corpus. Itaque non uideri eam corpus, quae non corporalium forma ex aliqua regione moueatur. 2. Ad hoc nos mirabimur incongruentiam primo definitionis prouocantis ad ea quae in animam non conueniunt. 10 Non enim potest anima animale corpus dici aut inanimale, cum ipsa sit quae aut faciat corpus animale, si adsit, aut inanimale, si absit ab illo. Itaque quod facit non potest esse ipsa, ut dicatur animale uel inanimale. Anima enim dicitur substantiae suae nomine. (3.) Quodsi non capit animale corpus dici aut inanimale, quod est anima, quomodo prouocabitur ad animalium et inanimalium corporum formam? 3. Dehinc si corporis est moueri extrinsecus ab aliquo, ostendimus autem supra moueri animam et ab alio, cum uaticinatur, cum furit, utique extrinsecus, cum ab alio, merito quod mouebitur extrinsecus ab alio secundum exempli | propositionem corpus V 306 agnoscam. Enimuero si ab alio moueri corporis est, quanto magis mouere aliud? Anima autem mouet corpus, et conatus eius extrinsecus foris parent. Ab illa est enim impingi et pedes in incessum et manus in contactum et oculos in conspectum et 25 linguam in effatum, uelut sigillario motu superficiem intus agitante. Vnde haec uis incorporealis animae? Vnde uacuae rei solida propellere? 4. Sed quomodo diuini uidentur in homine sensus corporales et intellectuales? Corporalium aiunt rerum qualitates, ut terrae, ut ignis, corporalibus sensibus renuntiare, ut tactui, ut uisui, incorporeali uero intellectualibus conueniri, ut benignitatis, ut malignitatis. Itaque incorporealem esse animam constat cuius qualitates non corporalibus, sed intellectualibus sensibus comprehendantur. 5. Plane, si non huius definitionis gradum exclusero. Ecce enim incorporealia ostendo corporalibus sensibus subici, sonum auditui, colorem conspectui, odorem odoratui, quorum exemplo etiam anima corpori accedit, ne dicas idcirco ea per corporales renuntiare sensus, quia corporalibus accedant. Igitur si constat incorporealia quoque a corporalibus comprehendendi, cur non et anima, quae corporalis, ab incorporeali renuntietur? Certe definitio 40 exclusa sit. 6. De insignioribus argumentationibus erit etiam illa, quod omne corpus corporalibus ali iudicant, animam

uero, ut incorporealem, incorporealiis, sapientiae scilicet studiis. Sed nec hic gradus stabit etiam Sorano methodicae 45 medicinae instructissimo auctore respondente animam corporalibus quoque ali, denique deficientem a cibo plerumque fulciri. Quidni? quo adempto in totum dilabitur ex corpore. Ita etiam ipse Soranus plenissime super anima commentatus quattuor uoluminibus et cum omnibus philosophorum sententiis expertus corporalem animae substantiam uindicat, etsi 50 illam immortalitate fraudauit. Non enim omnium est credere quod Christianorum | est. 7. Sicut ergo Soranus ipse rebus V 307 ostendit animam corporalibus ali, proinde et philosophus exhibeat illam incorporealiis pasci. Sed nemo unquam cunctanti de exitu animae mulsam aquam de eloquio Platonis infudit aut micas || de minutiloquio Aristotelis infersit. Quid f. 118 autem facient tot ac tantae animae rupicum et barbarorum, quibus alimenta sapientiae desunt, et tamen || indoctae prudentia pollent, et sine academiis et porticibus Atticis et 60 carceribus Socratis, denique ieiunantes a philosophia, nihilominus uiuunt? Non enim substantiae ipsi alimenta proficiunt studiorum, sed disciplinae, quia nec opimiorum animam efficiunt, sed ornatiorem. Bene autem quod et artes Stoici corporales affirmant. Adeo sic quoque anima corporalis, si 65 et artibus ali creditur. 8. Sed enormis intentio philosophiae solet plerumque nec prospicere pro pedibus (sic Thales in puteum), solet et sententias suas non intellegendum uoletudinis corruptelam suspicari (sic Chrysippus ad elleborum). Tale aliquid, opinor, ei accidit, cum duo in unum corpora negauit, 70 alienata a prospectu et recogitatu praegnantum, quae non singula cotidie corpora, sed et bina et terna in unius uteri ambitu perferunt. Inuenitur etiam in iure ciuili Graeca quaedam quinionem enixa, filiorum semel omnium mater, unicus fetus parens multiplex, unicus uteri puerpera numerosa, quae 75 tot stipata corporibus, paene dixerim populo, sextum ipsa

Conturbant omne. Inquiunt B distinguat 11 si adsit, aut inanimale om. B 10 cum Gel] qui B quis Vrs quia Oehl surp., Rfd; delet Iun 21 agnoscam Gel] adgnoscam B Enimuero] iam uero Rfd 23 extrinsecus B Gel] intrinsecus Kroy. 103 foris delendum putat Fr. Leo ap. Kroy. 103 25 singillario Pam sigillaria Rfd; lectionem traditam uindicat Hartel Patr. Stud. 4, 53 motus B 26 agitantem B uis Lat] uisio B Gel incorporealis B; uindicat Tb. St. Tert. 1, 10] incorporeali reliqui 27 interrogationis signum post propellere primus posuit Lat homines B 29 terra B Gel 30 tactu, ut uisu Vrs 31 alt. ut] aut Gel uel Rig 33 sensibus] „alii corrupte legunt... censibus” Iun 38 sensus]

„alii census; uitiosissime” Iun 42 ali iudicant Gel] adiudicant B 46 deficientem a Gel] deficiente in ea B deficientem eam Vrs 48 etiam] et ne B 51 fraudabit B 53 perinde Rfd 54 incorporealiis] ita corporalibus B 55 mulsam B 56 deminuti loquio A qui ab his uerbis incipit de multiloquio Bmg aristotilis A ut semper except. XV, l. 16 intersit B Gel; post infersit interrogationis signum ponit Rfd 57 rupicum B Gel barbarorum] baronum P. Pitheus Vrs 58 quibus] quibus si Iun et om. B. Gel indoctae A; approbat Gomperz 63/4] indocta B Gel 60 carceribus Socratis] caesaribus sacra- tis A a om. A 62 sed] uel Rfd; quem refutat Gomperz 64 quatuor A corr. nec] net A 66 nec] net A sic] scit Heraldus tales A 67 et om. A 68 sic] scit Heraldus ad elleborum] adelborum A Bmg ad Delleborum B 69 in om. Rig 70 alienato Iun alienatus Vrs; lectionem traditam uindicat Kroy. 103 Gomperz 2 praegnantum... 71 singula] pregnata umquam e non singulatum A 71 singula tantum Kroy. 103 cotidie A et bina] labina A uel bina Wissowa op. Rfd terna] terrena A Gel 72 praeferebant Gel 73 uirgula ante filiorum ponit A solus 74 fetus] festus A

corpus fuit. 9. Vniuersa conditio testabitur corpora de corporibus processura iam illic esse unde procedunt. Secundum sit necesse est quod ex alio est. Nihil porro ex alio est, nisi, dum gignitur, duo sunt. |

VII. 1. Quantum ad philosophos satis haec, quia quantum V 308 ad nostros ex abundanti; quibus corporalitas animae in ipso euangelio relucebit. Dolet apud inferos anima cuiusdam et punitur in flamma et cruciatur in lingua et de digito animae
5 felicius implorat solacium roris. 2. Imaginem existimas exitum illum pauperis laetantis et diuitis maerentis? Et quid illic Eleazari nomen, || si non in ueritate res est? Sed et si f. 119v imago credenda est, testimonium erit ueritatis. Si enim non haberet anima corpus, non caperet imago animae imaginem
10 corporis, nec mentiretur de corporalibus membris scriptura, si non erant. 3. Quid est autem illud quod ad inferna transfertur post diuertium corporis, quod detinetur illic, quod in diem iudicii reseruatur, ad quod et Christus moriendo descendit (puto, ad animas patriarcharum), si nihil anima sub terris?
15 Nihil enim, si non corpus; incorporalitas enim ab omni genere custodiae libera est, immunis et a poena et a fouella. Per quod enim punitur aut fouetur, hoc erit corpus; reddam de isto plenius et oportunius. 4. Igitur si quid tormenti siue solacii anima praecerpit in carcere seu deuersorio inferum, in
20 igni uel in sinu Abrahae, probata erit corporalitas animae. Incorporalitas enim nihil patitur, non habens per quod pati possit; aut si habet, hoc erit corpus. In quantum enim omne corporale passibile est, in tantum quod passibile est corporale est.

VIII. 1. Abruptum alioquin et absurdum idcirco quid de corporalium eximere censu, quia ceteris corporalibus exemplis non adaequet. Et ubi proprietatum priuata discrimina, per

VII. 3 sqq. Luc. 16, 22 sqq.

76 condicio A 77 secundum] seorsum Bmg 78 alterum est A] sit B Gel
79 gignitur, duo A; approbat Kroym. 103] gignitur. Sed tunc duo B Gel

VII. 1 haec, quia] haec quidem, Im 7 eleazari A] Lazari B Gel est om. Rig. et si Bf Mus. 53 (1948), 147.] etsi AB 12 deuortium manu] lun illic om. A 14 patriarcharum, si A; approbat Kroym. 104] patriarcharum, sed quamobrem? si B Gel sub] detinet sub B Gel; Im dubitat, utrum anima detinet sub an animae detinetur sub scribendum sit 15 alterum enim om. A 16 liber est A prius et om. B Gel fouella Gel 18 oportunius B Gel 19 praecerpit Rig in carcere] in corpore A carcere in corpore B sine corpore in carcere Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 53 deuersorio lun manu] di-A 22 quantum A corr.

VIII. 2 exime recensu A 3 adaeque Im Et ubi AB] ubi Gel ubique Rfd

quae magnificentia auctoris ex operum eorundem diuersitate
5 signatur, ut sint tam discreta quam paria, tam amica quam et aemula? Siquidem et ipsi philosophi ex contrariis uniuersa constare condicunt secundum amicitiam et inimicitiam Empedoclis. 2. Sic | igitur etsi corporalia incorporalibus obiacent, V 309 ipsa quoque ita inter se differunt, ut differentia species eorum
10 ampliet, non genus mutet, ut sint corporalia, sic multa in dei gloria, dum uaria, sic uaria, dum diuersa, sic diuersa, dum his alii qualitatibus || sensus, alii illis, dum his alia alimenta, alia f. 120 illis, dum haec inuisibilia, illa uisibilia, dum haec grauiora, illa leuia. 3. Aiunt enim et idcirco animam incorporalem renun-
15 tiandam, quia digressa ea grauiora efficiantur corpora defunctorum, cum leuiora esse deberent, unius corporis pondere exempto, si anima corpus. Quid enim, inquit Soranus, si mare negent corpus, quia extra mare immobilis et grauis nauis efficitur? Quanto ergo ualidius corpus animae, quod tanti
20 postea ponderis corpus leuissima mobilitate circumfert! 4. Ceterum etsi inuisibilis anima, et pro condicione corporis sui et proprietate substantiae et pro natura etiam eorum quibus inuisibilis esse sortita est. Solem noctuae nesciunt oculis;
25 aquilae ita sustinent, ut natorum suorum generositatem de pupillarum audacia iudicent; alioquin non educabunt, ut degenerem, quem solis radius auerterit. 5. Est adeo alteri quid inuisibile, alteri non, quod non ideo incorporale sit, quia non ex aequo uis ualet. Sol enim corpus, siquidem ignis; sed
30 quod aquila confiteatur, neget noctua, non tamen praeiudicans aquilae. Tantundem et animae corpus inuisibile carni, si forte, spiritui uero uisibile est. Sic Iohannes in spiritu dei factus animas martyrum conspiciit.

IX. 1. Cum animae corpus adserimus propriae qualitatis et sui generis, iam haec condicio proprietatis de ceteris acci-

VIII. 31 Apoc. 6, 9.

susp. 5 discretam A 7/8 Empedoclis om. A 8 incorporalibus...
10 corporalia om. A 9 ita om. Rig 10 corporalia] incorporalia susp. Bf Mus. 53 (1948), 147. 11 gloriam lun Vrs; dubitat Lfst ap. Hoppe Beitr. 27 sic uaria om. A 12 alimenta, alii A 14/15 renunciandam A 17 mare om. A 19 animae... 20 corpus om. A 21 ceterum A, ut ubique etsi B] est A corr. et si Gel est Lat. Lat. est; aliter profecto malim etsi lun; lectionem traditam nundicat Hartel Patr. Stud. 4, 54 et] at lun manu] est Oehl 22 pro proprietate Gel 23 post inuisibilis uirgulum ponunt lun Lindh nesciunt; oculis F. J. Doelger distinguendum putat oculi Vrs 24 sorum A 25 alioqui B Gel 26 adeo] ideo B Gel alteri... 27 inuisibile om. A 27 *ideo A 28 uis] uisus lun susp. 29 nontamen (prius t. m. rec.) A 30 anima A 31 est om. B Gel Sic Iohannes] scio hanc A

IX. 1 DE EFFIGIE (- AE A) AB DE EFFIGIE ANIMAE Gel asserimus A 2 et sui B Gel; nundicat Bf Mus. 41 (1934), 312] et sensui A esse et sui

dentibus corpulentiae praeiudicabit aut haec adesse, quam corpus ostendimus, sed et ipsa sui generis pro corporis proprietate, | aut etsi non adsint, hoc esse proprietatis, non adesse corpori animae quae corporibus || ceteris adsint. Et tamen non inconstanter profitebimur sollemniora quaeque et omnimodo debita corpulentiae adesse animae quoque, ut habitum, ut terminum, ut illud trifariam distantium, longitudinem dico et latitudinem et sublimitatem, quibus metantur corpora philosophi. 2. Quid nunc, quod et effigiem animae damus, Platone nolente, quasi periclitetur de animae immortalitate? Omne enim effigiatum compositum et structile affirmat; dissolubile autem omne compositum et structile; sed animam immortalem, igitur indissolubilem, qua immortalem, et ineffigiatam, qua indissolubilem, ceterum compositum et structilem, si effigiatam, tamquam alio eam modo effigians intellectualibus formis, pulchram iustitia et disciplinis philosophiae, deformem uero contrariis artibus. 3. Sed nos corporales quoque illi inscribimus lineas, non tantum ex fiducia corporalitatis per aestimationem, uerum et ex constantia gratiae per reuelationem. Nam quia spiritalia charismata agnoscimus, post Iohannem quoque prophetiam meruimus consequi. 4. Est hodie soror apud nos reuelationum charismata sortita, quas in ecclesia inter dominica sollemnia per ecstasin in spiritu patitur; conuersatur cum angelis, aliquando etiam cum domino, et uidet et audit sacramenta et quorundam corda dinoscit et medicinas desiderantibus sumit. Iam uero prout scripturae leguntur aut psalmi canuntur aut allocutiones proferuntur aut petitiones delegantur, ita inde materiae uisionibus subministrantur. Forte nescio quid de anima disserueramus, cum ea soror in spiritu esset. Post transacta sollemnia || dimissa plebe, quo usu solet nobis re-nuntiare quae uiderit (nam et diligentissime digeruntur, ut etiam | probentur), inter cetera, inquit, ostensa est mihi anima corporaliter, et spiritus uidebatur, sed non inanis et uacuae qualitatis, immo quae etiam teneri repromitteret,

Gomperz 64 caeteris A 3 praeiudicauit B Gel aut Vrs] ut AB Gel et Oehl adesse] adesse ei Vrs; damnat Hoppe Beltr. 111 quam] qua Pam Iun 4 ostendamus Gel 6 ceteris Iun] caeteris A et ceteris (cau-B) B Gel 7 solenniora B Gel, ut semper 9 distantium (uel distinctum Lat) Lat Iun] distantium AB Gel distantium Vrs 10 dico et om. A 12 interrogationis signum post nolente ponunt B Gel, post damus Oehl Rfd periclitetur A 13 est A corr. 15/16 qua immortalem... indissolubilem om. A qua (bis) Seal Vrs] quam (bis) B Gel 19 Sed] et A 23 Iohannem A uirgulam post post Iohannem quoque ponit Iun 24 consequi] et consequi B Gel 26 extasin A, ut semper 28 dignoscit Rig sumit] submittit Pam 29 Iam uero] ita uero A; in mg. m. librarii Nota formam ueteris celebrationis 31 mathetiae A 32 spiritum A 33 dimissa* A usu A corr. 33/34 renunciare A 34 quae uiderit nam et dili-deest in A (p.f.i.) 35 inquit deest in A (p.f.i.) 36 uidebatur A corr.

tenera et lucida et aerii coloris, et forma per omnia humana. Hoc uisio'. Et deus testis et apostolus charismatum in ecclesia futurorum idoneus sponsor; tunc et si res ipsa de singulis persuaserit, credas. 5. Si enim corpus anima, sine dubio inter illa quae supra sumus professi, proinde et coloris proprietatis omni corpori aderit. Quem igitur alium animae aestimabis colorem quam aerium ac lucidum? Non, ut aer sit ipsa substantia eius, etsi hoc Aenesidemo uisum est et Anaximeni, puto secundum quosdam et Heraclito, nec ut lumen, etsi hoc placuit Pontico Heraclidi 6. — nam et cerauniis gemmis non ideo substantia ignita est, quod coruscent rutilato rubore, nec berullis ideo aquosa materia est, quod fluctuent colato nitore (quanta enim et alia color sociat, natura dissociat) —, sed quoniam omne tenue atque perlucidum aeris aemulum est, hoc erit anima, qua flatus et spiritus tradux, siquidem prae ipsa tenuitatis subtilitate de fide corporalitatis periclitatur. 7. Sic et effigiem de sensu iam tuo concipe non aliam animae humanae deputandam praeter humanam, et quidem eius corporis quod unaquaeque circumtulit. Hoc nos sapere interim primordii contemplatio inducat. Recogita enim, cum deus flasset in faciem homini flatum uitae, et factus esset homo in animam uiuam, totus utique, per faciem statim flatum illum in interiora || transmissum et per uniuersa corporis spatia diffusum simulque diuina aspiratione densatum omni intus linea expressum esse, quam densatus impleuerat, et uelut in forma gelasse. 8. Inde igitur et corpulentia animae ex densatione solidata est et effigies ex impressione formata. Hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter unus, habens et ille oculos et aures suas, quibus populus dominum audire

IX. 46 Ier. 5, 21.

alterum et] nec A 38 aerii AB Aug. gen. ad litt. 10, 25] aetherii Bmg Gel aerei Pam 39 Hoc uisio. Et deus Lindh] Hoc uisio, et deus A. Haec uisio est. Deus B Gel 'Hoc uisio'. Sed deus Kroym. 104 40 tunc et **si A tunc et si B] tu nisi Gel tu nec si Rig tu negas; sed si Fr. Leo ap. Kroym. 104 41 credas] ne credas Gel; lectionem traditam uindicat Tb. St. T. 2, 85/6 post dubio Rfd aliquid intercidisse putat, ut teneri eam et teneram esse inter] in se fert Hartel ap. Rfd et fert (uel in se fert) Hartel Patr. Stud. 4, 45 42 illa] alia sup. Gomperz 64 post professi punctum ponunt B Gel perinde Rfd 43 omni] ut omni sup. Gomperz 64/5; quem refutat Tb. St. T. 1, 23 aderit A; uindicant Gomperz 64/5 et Tb. St. T. 1, 23] adhaeret B Gel Quem] quae A 44 aereum Pam ut aer] uter A 45 aeneas idemo A Enesidemo B 47 et om. A cerauniis Iun] cerauneis AB Gel 49 nec] nec et A corr. beryllis B Gel aquos amateria A flutuent A collato B 52 flatus A] flatus est B Gel 54 non aliam] alienam A Bmg 55 et quidem Gel] etsi quidem A et si quidem B et, siquidem, Gomperz 65 56 nos] nobis A 57 contemplatio A recogitat A 58 homini A] hominis B Gel; uindicat Tb. Eran. 7 (1907), 84 59 totus AB; uindicat Tb. St. T. 2, 30/1 totum Gel utique] itaque A corr. 60 transmissum et per uniuersa-deest in A (p.f.i.) 61 diuina deest in A (p.f.i.) densatum] defusatum A 62 quam] quem A densatus Iun] densatur A densatum B Gel 64 ex impressione A; uindicat Tb. St. T. 2, 37] expressione B Gel ex expressione Rfd 66 populus] Paulus Vrs; lectionem traditam uindicant Lindh Kroym 104 Kellnerus

et uidere debuerat, habens et ceteros artus, per quos et in cogitationibus utitur et in somniis fungitur. Sic et diuiti apud inferos lingua est, et pauperi digitus, et sinus Abrahae. Per
70 has lineas et animae martyrum sub altari intelleguntur. A primordio enim in Adam concreta et configurata corpori anima, ut totius substantiae, ita et condicionis istius semen effecit.

X. 1. Pertinet ad statum fidei simplicem animam determinare secundum Platonem, id est uniformem, dumtaxat substantiae nomine. Viderint artes et disciplinae, uiderint et effigies. 2. Quidam enim uolunt aliam illi substantiam naturalem inesse spiritum, quasi aliud sit uiuere, quod uenit ab anima, aliud spirare, quod fiat a spiritu. Nam et animalibus non omnibus utrumque adesse; pleraque enim uiuere solummodo, non etiam spirare, eo quod non habeant organa spiritus, pulmones et arterias. 3. Quale est autem in examinatione
10 humanae animae culicis atque formicae argumenta respicere, quando et uitalia pro cuiusque generis dispositione omnibus propria animalibus temperauerit artifex deus, ut nulla inde || coniectura captanda sit? Nam neque homo, si pulmonibus et arteriis structus est, idcirco aliunde spirabit, aliunde uiuet, neque formica, si membris huiusmodi caret, idcirco negabitur
15 spirare, quasi solummodo uiuens. 4. Cui uero tantum patuit in dei opera, ut alicui haec deesse praesumpserit? Herophilus ille medicus aut lanus, qui sexcentos exsecuit, ut naturam scrutaretur, qui hominem | odiit, ut nosset, nescio an omnia
20 interna eius liquido explorarit, ipsa morte mutante quae uixerant, et morte non simplici, sed ipsa inter artificia exsectionis errante. 5. Philosophi pro certo renuntiauerunt culicibus et formicis et tineis deesse pulmones et arterias. Dic mihi, inspector curiosissime, oculos habent ad uidendum?
25 Atquin et pergunt quo uolunt, et uitant et appetunt quae uidendo sciunt: designa oculos, denota pupillas. Sed et exe-

300, domino A Bmg 68 cogitationibus A Ang I. c.] cogitationibus B Gel somnis Ang I. c.; Pam 72 conditionis B Gel 73 efficit B Gel

X. 1 DE SIMPLICITATE SVBSTANTIAE QVOD ET SPIRITVS IPSA SIT AB VNVM ESSE ANIMAM ET SPIRITVM Gel 2 dumtaxat B 4 effigies] haereses Vrs; lectionem traditam uindicat Kroym. 105 5 quasi... 6 spiritu om. A 8 *eo A 9 quales A corr. examinatione] animatione A Bmg 13 aptanda A neque... 14 uiuet om. A spirauit B 15 caret in rasura exhibet A 17 haec om. A 18 aut lanus,] an lanus? Im *qui A septingentos B (al. sexcentos Bmg) 19 scrutaretur A corr. odiit] odit Im quam lectionem uindicat Lfst Spr. Tert. 101 putans in A odit extare quod falso renuntiant Oehl Rfd occidit Diels Dox. 206, 21 simplicis A sed et ipsa Kellner 301, 21/22 exsectionis AB Gel 22 errante. Philosophi] errante philosopho B errantes philosophi Gel 23 cu*libus A corr. 26 pupillas B Gel et om. A; if.

dunt tineae: demonstra mandibulas, deprome genuinos. Sed et personant culices, ne in tenebris quidem aurium caeci: tubam pariter et lanceam oris illius ostende. Quoduis animal,
30 unius licet puncti, aliquo alatur necesse est: exhibe pabuli transmittendi decoquendi defaecandique membra. (6.) Quid ergo dicemus? Si per haec uiuitur, erunt haec in omnibus utique quae uiuent, etsi non uidentur, etsi non apprehenduntur pro mediocritate. Hoc magis credas, si deum recogites
35 tantum artificem in modicis quantum et in maximis. 6. Si uero non putas capere tam minuta corpuscula dei ingenium, sic quoque magnificentiam eius agnoscas, quod modicis animalibus sine necessariis membris nihilominus uiuere instruxerit, saluo etiam uisu sine oculis et esu sine denticulis et digestu
40 sine alueis, quemadmodum et incedunt quaedam sine pedibus || manante impetu, quod angues, et insurgente conatu, quod f. 122v uermes, et spumante reptatu, quod limaces. 7. Ita et spirari cur non putes sine pulmonum foliis et sine fistulis arteriarum, ut pro magno amplectaris argumento idcirco animae humanae spiritum accedere, quia sint quae spiritu careant, et idcirco ea spiritu carere, quia de flaturalibus artibus structa non
45 sint? Vinere sine spiritu existimas aliquid, spirare sine pulmonibus non putas? Quid est, oro te, spirare? Flatum, opinor, ex semetipso agere. Quid est uiuere? Flatum, opinor, ex se|metipso non agere. Hoc enim respondere debebo, si non V 314 idem est spirare quod uiuere. Sed mortui erit non agere flatum: ergo uiuentis est agere flatum. Sed et spirantis est agere flatum: ergo et spirare uiuentis est. Vtrumque si sine anima decurrere potuisset, non fuisset animae spirare, sed solummodo uiuere. At enim uiuere spirare est et spirare uiuere est.
55 Ergo totum hoc et spirare et uiuere eius est cuius et uiuere, id est animae. 8. Denique si separas spiritum naturam, separa et opera: agant in discreto aliquid ambo, seorsum anima, seorsum spiritus; anima sine spiritu uiuat, spiritus sine anima
60 spiret; alterum relinquat corpora, alterum remaneat, mors et uita conueniant. Si enim duo sunt anima et spiritus, diuidi possunt, ut diuisione eorum alterius discedentis, alterius inmanentis, mortis et uitae concursus eueniat. Sed nullo modo

Hoppe Beitr. 149, 27 mandibula Im 28 aurium] uenarum Rfd susp. 29 lanceam] hiantiam B Gel 30 puncti spatio aliquo Rfd susp. quem refutat Hartel Patr. Stud. 4, 55 exhibeas B Gel pabuli A 33 uiuent] uidentur Bmg uiuent Im susp.; approbat Blf Mus. 41 (1934), 312 33/34 adprehendantur B 37 quod modicis] quomodo dicis A 39 uisu] usu B 43/44 interrogationis signum post arteriarum, non post sint (47) ponunt B Gel 44 amplecturis A corr. 46 de om. B Gel artibus Gel partibus Im 49 ex semetipsum A est uiuere? A; Kroym. 106] est non uiuere? B Gel 52 uiuentis... 53 ergo om. A 53 si] sin A corr. 55 et spirare uiuere est] si et spirare uiuere B Gel 56 Ergo A] si ergo B sic ergo Gel 56/57 id est om. A 57 separe A corr. natura A] naturam B Gel et animam Vrs et animam naturam (aut natura) Kroym. 105 58 indiscreto A 62/63 manentis B Gel

eueniet; ergo duo non erunt, quae diuidi non possunt, quae
 65 diuidi possent, si fuissent. 9. Sed licet et duo esse concreta.
 Sed non erunt concreta, si aliud est uiuere, aliud spirare;
 distinguunt substantias opera. Et quanto nunc firmitus est,
 ut unum credas, cum distantiam non das, ut ipsa sit anima
 spiritus, dum ipsius est spirare || cuius et uiuere? Quid enim, f. 123
 70 si diem aliud haberi uelis, aliud lucem, quae accedat diei, cum
 dies ipsa lux sit? Plane erunt et alia genera lucis, ut ex ignium
 ministerio. Erunt enim et aliae spiritus species, ut ex deo, ut ex
 diabolo. Ita cum de anima et spiritu agitur, ipsa erit anima spiri-
 tus, sicut ipsa dies lux. Ipsum est enim quid, per quod est quid.

XI. 1. Sed ut animam spiritum dicam, praesentis quaestio-
 nis ratio compellit, quia spirare alii substantiae adscribitur.
 Hoc dum animae uindicamus, quam uniformem et simplicem
 agnoscimus, spiritum necesse est certa condicione dicamus,
 5 non | status nomine, sed actus, nec substantiae titulo, sed
 operae, quia spirat, non quia spiritus proprie est. Nam et flare
 spirare est. Ita et animam, quam flatum ex proprietate de-
 fendimus, spiritum nunc ex necessitate pronuntiamus, cete-
 rum aduersus Hermogenem, qui eam ex materia, non ex dei
 10 flatu contendit, flatum proprie tuemur. 2. Ille enim aduersus
 ipsius scripturae fidem flatum in spiritum uertit, ut, dum in-
 credibile est spiritum dei in delictum et mox in iudicium de-
 uenire, ex materia potius anima credatur quam ex dei spiritu.
 Idcirco nos et illic flatum eam defendimus, non spiritum, se-
 15 cundum scripturam et secundum spiritus distinctionem, et
 hic spiritum ingratissimum pronuntiamus secundum spirandi et
 flandi communionem. Illic de substantia quaestio est; spirare
 enim substantiae actus est. 3. Nec diutius de isto, nisi propter
 haereticos, qui nescio quod spiritale semen infundunt animae
 20 de Sophiae matris occulta liberalitate conlatum ignorante
 factore, cum scriptura factoris magis dei sui conscia nihil
 amplius promulgauerit quam deum flantem || in faciem f. 123v
 hominis flatum uitae et hominem factum in animam uiuam,
 per quam exinde et uiuat et spiret, satis declarata differentia

64 prius quae diuidi... 66 sed non erunt uncinis inclusit B 64/65 possunt,
 quae diuidi om. B quae diuidi possent... sed non erunt om. Gel 64/67 Ergo
 duo non erunt, quae diuidi non possunt. Concretas, si aliud est uiuere, aliud
 spirare, distinguunt substantias opera Iun 65 si] et B si duo Rfd; quod damnat
 Kroym. 106/6 et om. B 67 distinguunt A 68 uirgulam post das posuit v. d.
 Vliet 90 70 accedat A] accidat B Gel 71 planae A ut] aut A 72
 *spiritus A 74 enim] etiam Iun

XI. 4 condicione A 6 propriae A 11 ipsius om. A 16 ingratissimum Iun
 pronuntiamus A corr. pronuntiamus. Secundum B distinguit 17 com-
 munionem A] conditionem B Gel illic de substantia, (hic de actu substantiae)
 Kroym. 106 19 hereticos. A, ut ubique (sed haereses c. 50, 5) nescio A
 20 sophiae AB collatum Gel 21 sui conscia Gel] conscientia A sui consciam
 B 24 et uiuat] et om. A declarata differentia Oehl] declarat addifferentia A

25 spiritus et animae in sequentibus instrumentis, ipso deo pro-
 nuntiante: spiritus ex me prodiit, et flatum
 omnem ego feci. Et anima enim flatus factus ex spiritu.
 Et rursus: qui dedit flatum populo super
 terram et spiritum calcantibus eam. Primo
 30 enim anima, id est flatus, populo in terra incedenti, id est in
 carne carnaliter agenti, postea spiritus eis qui terram calcant,
 id est opera carnis subigunt, quia et apostolus non primum
 quod spiritale, sed quod animale, postea spiritale. 4. Nam
 etsi Adam statim prophetauit magnum illud sacramentum in
 35 Christum et ecclesiam: hoc nunc os ex ossibus
 meis et caro | ex carne mea; propter hoc V 316
 relinquet homo patrem et matrem et ag-
 glutinabit se mulieri suae, et erunt duo
 in unam carnem, accidentiam spiritus passus est:
 40 cecidit enim ecstasis super illum, sancti spiritus uis operatrix
 prophetiae. 5. Nam et malus spiritus accidens res est. Denique
 Saulem tam dei spiritus postea uertit in alium uirum, id est
 in propheten, cum dictum est: quid hoc filio Cis?
 an et Saul in prophetis? quam et mali spiritus
 45 postea uertit in alium uirum, in apostatam scilicet. Iudam
 quoque aliquamdiu cum electis deputatum usque ad loculo-
 rum officium, etsi iam fraudatorem, traditorem tamen non-
 dum, postea diabolus intrauit. 6. Igitur si neque dei neque
 diaboli spiritus ex natiuitate conseritur animae, solam eam
 50 constat ante euentum spiritus utriusque; si solam, et simpli-
 cem et uniformem substantiae nomine, atque ita non aliunde
 spirantem quam ex substantiae suae sorte. ||

XII. 1. Proinde et animum siue mens est νοῦς apud Graecos, f. 124
 non aliud quid intellegimus quam suggestum animae ingeni-
 tum et insitum et natiuitus proprium, quo agit, quo sapit,

XI. 26 Ies. 57, 16. 28 Ies. 42, 5. 32 1 Cor. 15, 46. 35 Eph. 5, 31/2.
 Gen. 2, 23/4. 43 1 Reg. 10, 11.

declarat ad differentias B declarans differentias Gel 25 in sequentibus] in-
 sequentibus A 25/26 pronuntiant A 28 super* A 31 calcant B
 32 carne B 33 postea quod sup. Kroym. 106 spiritale A; approbat Kroym.
 106] spiritale est B Gel 34 et si Rfd 37/38 agglutinabit A] adglutinabit
 B Gel 38 mulieri A] uxori B Gel 39 carnem unam Rig 40 uis] sui A
 41 de * nique A 42 alium] malum A corr. 44 mali A; nundicat Gomperz 63
 malus B Gel 45 euerit B Gel 46 aliquandiu A 46/47 adloculorum A
 47 et, si Rig. 1 tamen] tandem Gel; lectionem tamen restituit Lat. A non
 inspecto 48 sed postea B 50 euentum] aduentum Iun

XII. 1 DE ANIMO AB NON SEPARARI ANIMAM ET ANIMVM Gel
 animus Hartel Patr. Stud. 4, 55 uirgulam post est ponunt Pam Rig Oehl Rfd;
 quod damnat Kroym. 106 νοῦς] NOYC A quod νοῦς Kroym. 106 2 non] quo
 non AB; Hartel Patr. Stud. 4, 56 quid om. A 3 natiuum B (natiuitus Bmg)

quem secum habens ex semetipsa secum moueat in semetipsa,
 5 atque ita moueri uideatur ab illo tamquam substantia alio,
 ut uolunt qui etiam uniuersitatis motatorem animum decer-
 nunt, illum deum Socratis, illum Valentini Vnigenitum ex
 patre BYΘΩI et matre ΣΙΓΗI. 2. Quam Anaxagorae turbata
 10 sententia est! Initium enim omnium commentatus animum
 et uniuersitatis oscillum de illius axe suspendens purumque
 eum affirmans et simplicem et incommiscibilem, hoc uel
 maxime | titulo segregat ab animae commixtione et tamen
 eundem alibi animam edicit. 3. Hoc etiam Aristoteles deno-
 15 tauit, nescio an sua paratior implere quam aliena inanire.
 Denique et ipse definitionem animi cum differret, interim
 alterum animi genus pronuntiauit, illum diuinum, quem rur-
 sus et impassibilem subostendens abstulit et ipse eum a con-
 sortio animae. Cum enim animam passibilem constet eorum
 20 quae sortita est pati, aut per animum et cum animo patietur,
 si concreta est animo, non poterit animus impassibilis induci,
 aut si non per animum nec cum animo patietur anima, non
 erit concreta illi, cum quo nihil et cui nihil patitur. Porro si
 nihil per illum et cum illo anima patietur, iam nec sentiet nec
 25 sapiet nec mouebitur per illum, ut uolunt. 4. Nam et sensus
 passiones facit Aristoteles. Quidni? Et sentire enim pati est,
 quia pati sentire est. Proinde et sapere sentire est et moueri
 sentire est. || Ita totum pati est. Videmus autem nihil istorum
 animam experiri, ut non et animo deputetur, quia per illum
 et cum illo transigitur. 5. Iam ergo et commiscibilis est ani-
 30 mus aduersus Anaxagoran et passibilis aduersus Aristotelen.
 Ceterum si discretio admittitur, ut substantia duae res sint
 animus atque anima, alterius erit et passio et sensus et sapor
 omnis et actus et motus, alterius autem otium et quies et
 stupor et nulla iam causa, et aut animus uacabit aut anima.
 35 6. Quodsi constat ambobus haec omnia reputari, ergo unum
 erunt utrumque et Democritus obtinebit differentiam tollens
 et quaeretur, quomodo unum utrumque, ex duarum substan-

uirgulam ante proprium ponit Gel 4 secum moueat in semetipsa om. A
 secum moueat Im] se commoueat B Gel in semet ipsam Rfd; quod damnat
 Kroym. 106 5 alio A; iudicat Kroym. 106] alia B Gel 6 motatorem Bmg
 7 unigenitum A] Monogenem B Gel Monogenem Pam 8 BYΘΩI A 6000 B Gel
 Bytho Rig Σιγῆ Vri] ΣΙΓΗNE A κεψῖν B ελπίν Gel εναία Pam ἡρεσία Im Sige
 Rig quam A; iudicat Kroym. 106] quamuis B Gel 9 enim om. A 10 et
 ut Seml 11 incommiscibilem B 12 titulos A commistione B Gel
 13 animam edicit Gel] anima (* A) edicit AB animae addicit Rig animae dicit Lindh
 14 inanire] dammare B (al. inanire Bmg) 17 et del. Gomperz 65/6 ipse cum]
 ipsum Rfd ipse, cum Gomperz 65/6 18 constat A corr. 19 aut per om. A
 patietur A 20 potest B Gel 21 nec cum] necum A patietur A
 22 quo Vri] qua AB Gel cui AB Gel; iudicant Lindh Th. St. T. 2, 45/6] per
 quem Im qui Vri 23 animo Rig 29 transigitur B Gel 29/30 animae
 Rig 30 Anaxagoram B Gel aristotelen A Aristotelem B Gel 34 secundum
 et] ita Im matuit uocabit A

tiarum confusione, an ex unius dispositione. Nos autem ani-
 40 mum ita dicimus animae concretum, non ut substantia alium,
 sed ut substantiae officium.

XIII. 1. Ad hoc dispicere superest, principalitas ubi sit, id
 est, quid cui praest, ut cuius principalitas apparuerit, illa sit
 | substantiae massa, id autem, cui massa substantiae praerit, V 318
 in officium naturale substantiae deputetur. Enimvero quis
 5 non animae dabit summam omnem, cuius nomine totius
 hominis mentio titulata est? 2. Quantas animas pasco, ait
 diues, non ait animos, et animas saluas optat gubernator, non
 animos, et rusticus in opere et in proelio miles animam se, non
 animum, ponere affirmat. Cuius nominatiora pericula aut
 10 uota sunt, animi an animae? Quid autem agere dicuntur mo-
 ribundi, animum an animam? Ipsi postremo philosophi
 ipsique medici, quamuis de animo quoque disputaturi, faciem
 tamen operis frontemque materiae de anima unusquisque
 proscripsit. 3. Vt autem et a deo discas, animam semper deus
 15 alloquitur, animam compellat atque || aduocat, ut animum sibi f. 125
 aduertat. Illam saluam uenit facere Christus, illam perdere
 in gehennam comminatur, illam pluris fieri uetat, illam et
 ipse bonus pastor pro pecudibus suis ponit. Habes animae
 principalitatem, habes in illa et substantiae unionem, cuius
 20 intellegas instrumentum esse animum, non patrociniū.

XIV. 1. Singularis alioquin et simplex et de suo tota est,
 non magis structilis aliunde quam diuisibilis ex se, quia nec
 dissolubilis. Si enim structilis et dissolubilis, iam non im-
 mortalis. Itaque quia non mortalis, neque dissolubilis neque
 5 diuisibilis. Nam et diuidi dissolui est et dissolui mori est.
 2. Diuiditur autem in partes, nunc in duas a Platone, nunc in
 tres a Zenone, nunc in quinque ab Aristotele et in sex a Pa-
 naetio, in septem a Sorano, etiam in octo penes Chrysippum,

XIII. 16 Luc. 9, 56. 17 Mith. 10, 28. Luc. 14, 26. Ioh. 10, 15 (11).

38 post dispositione interrogationis signum ponit Im 39 substantiae B Gel

XIII. 1 despiciere A 2 quid] qui B Gel 3 prius substantia A prius
 massa... 4 in om. A 6 mentiot A 7 ait om. B Gel 10/11 mori* bundum A
 11 animam] anima A 12 disputarent B Gel 14 deus semper B Gel 15 com-
 pellatque/aduocat A 18/19 animae (ni ex m) principalita*tem A 20 intel-
 ligam B Gel

XIV. 2 structilis Kroym. 107; Blf Mus. 53 (1918), 147] instructilis AB in se
 structilis Im 3 et dissolubilis; si dissolubilis, iam B Gel 4 quia iam non B
 Gel 6 diuidetur A 7 Zenone] Varrone Pam susp.; del. Im in quinque
 ab Aristotele Pam susp.; Diels Dox. Gr. 205; approbant Kroym. 107; A. Schmiedel
 Philos. d. mittl. Stoa 269; R. Hirzel Unters. 7. Cic. phil. Scbr. 2, 772 sqq.; falsum
 putat Esser 113] inquitque A in quinque B Gel a filio Nicomachi in quinque Im
 susp. et] aut Esser l.c. 7/8 panetio A 8 in VII A et in septem B Gel

etiam in nouem penes Apolophanen, sed et in duodecim apud
 10 quosdam Stoicorum, et in duas amplius apud Posidonium,
 qui a duobus exorsus titulis, principali, quod aiunt *ἡγεμονικόν*,
 et a rationali, quod | aiunt *λογικόν*, in decem septem exinde V 319
 prosecuit; ita aliae ex aliis species diuidunt animam. 3. Huius-
 modi autem non tam partes animae habebuntur quam uires et
 15 efficaciae et operae, sicut de quibusdam et Aristoteles iudica-
 uit. Non enim membra sunt substantiae animalis, sed ingenia,
 ut motorium, ut actorium, ut cogitatorium, et si qua in hunc
 modum distinguunt, ut et ipsi illi quinque notissimi sensus,
 uisus auditus gustus tactus odoratus. Quibus omnibus etsi
 20 certa singulis domicilia in corpore determinauerunt, non
 idcirco haec quoque distributio animae ad animae sectiones
 pertinebit, quando ne ipsum quidem corpus ita diuidatur in
 membra, ut isti uolunt animam. 4. Atquin ex multitudine
 membrorum unum corpus efficitur, ut concretio sit potius ||
 25 ipsa diuisio. Specta portentosissimam Archimedis munificen- f. 125v
 tiam, organum hydraulicum dico, tot membra, tot partes, tot
 compagine, tot itinera uocum, tot compendia sonorum, tot
 commercia modorum, tot acies tibiaram, et una moles erunt
 omnia. Sic et spiritus, qui illic de tormento aquae anhelat,
 30 non ideo separabitur in partes, quia per partes administratur,
 substantia quidem solidus, opera uero diuisus. 5. Non longe
 hoc exemplum est a Stratone et Aenesidemo et Heraclito;
 nam et ipsi unitatem animae tuentur, quae in totum corpus
 diffusa et ubique ipsa, uelut flatus in calamo per cauernas,
 35 ita per sensalia uariis modis emicet, non tam concisa quam
 dispensata. Haec omnia quibus titulis nuncupentur et quibus
 ex se diuisionibus detineantur et quibus in corpore metationi-
 bus sequestrentur, medici potius cum philosophis considera-
 bunt; nobis pauca conuenient.

in octo] VIII A 9 nouem] VIII A apolphanen A duodecim A
 Bmg] decem B Gel; approbat Diels Dox. Gr. 206 duodecim et in quindecim K.
 Reinhardt Posidonius 355. 11 qui aduobus A quia duobus B tituli A
 hegemonicon A 12 a rationali] irrationali susp. Stein l.s. 180, 389; Esser l.s.
 λογικόν] ελογον susp. Stein l.s.; Esser l.s.; uoces et irrationali, quod aiunt ελογον
 ante et a rationali] per baplographiam intercidisse putat R. Philippson, Rh. Mus. N. 5. 78
 (1929), 339 λογικόν in om. A lacuna relicta decem septem A] decem et
 septem B Gel decem Iun duodecim Pam; approbat Stein l.s. 189; Diels Dox.
 Graeci 206; Philippson l.s. decem et quattuor Rfd susp.; lectionem traditam iudicat
 K. Schindler, Die stoische Lehre von den Seelenteilen und Seelenvermögen, etc. 59/61
 13 aliae A; approbat Th. St. T. 1, 40] in alias B Gel species A ut ubique, exc. c.
 10, 9 et 32, 3 17 actorium] altorium (= θεωρητικόν) susp. La Cerda 18 distin-
 gunt A distinguuntur Iun ut delet Iun in quinque Gel; dubitat Iun
 nouissimi A 22 corpus ita diuidatur] corpuisset adiuidatur A 25 porten-
 tosissimam A 26 hydrolicum Rig. primum tot] tot A corr. 28 com-
 mertia A 32 est om. A; damnat Hoppe Beitr. 45. 33 *ipsi A 34 de-
 fusa A 37 detineantur A Bmg] deriuentur B Gel distineantur Kroym. 107
 38 cum philosophis] tum philosophi Gel

XV. 1. Inprimis an sit aliqui summus in anima gradus
 uitalis et sapientialis, quod *ἡγεμονικόν* appellant, id est prin-
 cipale, quia si negetur, totus animae status periclitatur.
 Denique qui negant | principale, ipsam prius animam nihil V 320
 5 censuerunt. 2. Messenius aliqui Dicaearchus, ex medicis autem
 Andreas et Asclepiades ita abstulerunt principale, dum in
 animo ipso uolunt esse sensus, quorum uindicatur principale.
 Asclepiades etiam illa argumentatione uectatur, quod pleraque
 10 animalia adeptis eis partibus corporis, in quibus plurimum
 existimatur principale consistere, et insuper uiuant aliquate-
 nus et sapiant nihilominus, || ut muscae et uespae et lucustae, f. 126
 si capita decideris, ut caprae et testudines et anguillae, si
 corda detraxeris; itaque principale non esse, quo, si fuisset,
 amisso cum suis sedibus uigor animae non perseueraret.
 15 3. Sed plures et philosophi aduersus Dicaearchum, Plato
 Strato Epicurus Democritus Empedocles Socrates Aristoteles,
 et medici aduersus Andrean et Asclepiaden, Herophilus
 Erasistratus Diocles Hippocrates et ipse Soranus, iamque
 20 omnibus plures Christiani, qui apud deum de utroque deduci-
 mur, et esse principale in anima et certo in corporis recessu
 consecratum. 4. Si enim scrutatorem et dispecto-
 rem cordis deum legimus, si etiam prophetae eius occulta
 cordis traducendo probatur, si deus ipse recogitatus cordis in
 populo praeuenit: quid cogitatis in cordibus
 25 uestris nequam? si et Dauid: cor mundum
 conde in me deus, et Paulus corde ait credi
 in iustitiam, et Iohannes corde ait suo unum-
 quemque reprehendi, si postremo qui uiderit
 30 feminam ad concupiscendum, iam adul-
 terauit in corde, simul utrumque dilucet, et esse
 principale in anima, quod intentio diuina conueniat, id est
 uim sapientialem atque uitalem (quod enim sapit, uiuidum est),
 et in eo thesauro corporis haberi, ad quem deus respicit,
 5. ut neque | extrinsecus agitari putes principale istud secun- V 321

XV. 21 Sap. 1, 6. 22 Prou. 24, 12. 24 Mth. 9, 4. 25 Ps. 50, 12.
 26 Rom. 10, 10. 27 Ioh. 3, 20. 28 Mth. 5, 28.

XV. 1 DE HE*MOGENICON A DE HEGEMONICO B DE HEGEMO-
 NICO AN SIT ET VBI SIT Gel aliqui A] aliquis B Gel 2 egemonicon A
 3 quia om. A anima/status A periclitetur A; quod lapsus calami putat
 Hoppe Beitr. 36. 5 aliqui A] aliquis B Gel 6 abstulerint A corr. 10/11 ali-
 quatinus A 11 locustae B Gel 13 quo Kroym. 107 Gomperz 2; approbat
 Borleffr Mus. 41 (1934), 312] quod AB Gel 14 amisso A] amissus B Gel se-
 dibus om. A 15 aduerdi cae arcum A 16 Socrates] Xenocrates Diels Dox.
 Gr. 204 17 Andrean B Gel Asclepiadem B Gel 18 herasistratus A
 ipocrates A 19/20 ducimur A docemur Mercerus deducimus Iun 21/22 de-
 spectorem A 23 deus] dominus A 25 si] sic B Gel 31 quod] quo A
 32 sapit] rapit Bmg 33 thesauro A ad quem] atque A 34 neque] nec A

35 dum Heraclitum, neque per totum corpus uentilari secundum Moschionem, neque in capite concludi secundum Platonem, neque in uertice potius praesidere secundum Xenocraten, neque in cerebro cubare secundum Hippocraten, sed nec circa cerebri fundamentum, ut Herophilus, nec in membranulis, 40 ut Strato et Erasistratus, nec in superciliorum mediotulio, ut Strato Physicus, nec in tota lorica pectoris, ut Epicurus, sed quod et Aegyptii renuntiauerunt et qui diuinarum || com-
mentatores uidebantur, ut et ille uersus Orphei uel Empedo-
clis: namque homini sanguis circumcor-
dialis est sensus. 6. Etiam Protagoras, etiam Apol-
lodoros et Chrysippus haec sapiunt, ut uel ab istis retusus
Asclepiades capras suas quaerat sine corde balantes et muscas
suas abigat sine capite uolitantes, et omnes iam sciant se
potius sine corde et cerebro uiuere, qui dispositionem animae
50 humanae de condicione bestiarum praeiudicarint.

XVI. 1. Est et illud ad fidem pertinens, quod Plato bifariam
partitur animam, per rationale et irrationale. Cui definitioni
et nos quidem applaudimus, sed non ut naturae deputetur
utrumque. Naturale enim rationale credendum est, quod
5 animae a primordio sit ingentum, a rationali uidelicet auctore.
Quid enim non rationale, quod deus iussu quoque ediderit,
nedum id quod proprie afflatu suo emisit? Irrationale
autem posterius intellegendum est, ut quod acciderit ex ser-
pentis instinctu, ipsum illud transgressionis admissum, atque
10 exinde inoleuerit et coadoleuerit in anima ad instar iam
naturalitatis, quia statim in naturae primordio accidit.
2. Ceterum cum idem Plato (naturale) solum rationale
dicat, ut in anima dei ipsius, si nos etiam irrationale naturae
adscribimus, quam a deo anima nostra sortita est, aequae in-

15 rationale de deo erit, utpote naturale, quia naturae deus
auctor est. Sed enim a diabolo immissio delicti, irrationale
autem omne delictum; igitur a diabolo irrationale, a quo et
delictum, extraneum a deo, a quo est irrationale alienum.
Proinde delicti diuersitas horum ex distantia auctorum.
20 3. Proinde cum Plato soli deo segregans rationale duo genera
subdiuidit ex irrationali, indignatium, quod appellant
θυμικόν, et concupiscentium, || quod uocant ἐπιθυμητικόν, f. 127
ut illud quidem commune sit nobis et leonibus, istud uero cum
muscis, rationale porro cum deo, uideo et de hoc mihi esse
25 retractandum propter ea quae in Christo deprehenduntur.
4. Ecce enim tota haec trinitas et in domino: et rationale,
quo docet, quo disserit, quo salutis uias sternit, et indigna-
tium, quo inuehitur in scribas et Pharisaeos, et concupiscentium,
quo pascha cum discipulis suis edere concupiscit.
30 5. Igitur apud nos non semper ex irrationali censenda sunt
indignatium et concupiscentium, quae certi sumus in do-
mino rationaliter decucurrisse. Indignabitur deus rationaliter,
quibus scilicet debet, et concupiscet deus rationaliter, quae
digna sunt ipso. Nam et malo indignabitur et bono concupiscet
35 salutem. 6. Dat et apostolus nobis concupiscentiam: si
quis episcopatum concupiscit, bonum opus concupiscit; et bonum opus dicens rationalem
concupiscentiam ostendit. Concedit et indignationem. Quidni,
quam et ipse suscepit? Vtinam et praecedantur,
40 inquit, qui uos subuertunt. Rationalis et indignatio
quae ex affectu disciplinae est. 7. At cum dicit: fuimus
aliquando natura filii irae, irrationale indi-
gnatium suggillat, quod non sit ex ea | natura quae a deo
est, sed ex illa quam diabolus induxit, dominus et ipse dictus
45 sui ordinis: non potestis duobus dominis
seruire, pater et ipse cognominatus: uos ex diabo-
lo patre estis, ne timeas et illi proprietatem naturae
alterius adscribere, posterioris et adulterae, quem legis auena-
rum superseminatorem || et frumentariae segetis nocturnum f. 127v
50 interpolatorem.

36 Moschionem Bmg] oschionem A Moscionem B Muschionem Seml 39 herophilo A membranulis A corr. membranula eius Iun susp. 40 Strato et
seel. Diels Dox. Gr. 204 41/42 sed * quod Rfd putant nocet in corde habere sedem
intercidisse; etiam Kroym. 107 lacunam signat sed quod et] sed et quod Pam
secundum quod et Hartel ap. Rfd (Patr. Stud. 4, 57 lectionem traditam uindictans)
42 renuntiauerunt A et] ei B Gel; La Cerdas susp. (sc. Mercurio Trismegisto)
ii Vrs ut Hartel Patr. Stud. 4, 57 diuinorum Iun diuinarum litterarum Rfd;
contra quem disputat Hartel Patr. Stud. 4, 57 diuinarum rerum Kroym. 168
42/43 commemoratores A Bmg; uindictat Kroym. 107 alii contemptores, quod men-
dum puto? La Cerdas commentator esse uidebatur La Cerdas susp. 43 ut om.
Gel orphaei A 43/44 empedoclis A corr. 44 hominis B Gel 45 est]
'st Iun Protagoras] Praxagoras Pam susp. Pythagoras La Cerdas et Diels Dox.
Gr. 204 45/46 apollo durus A Apollo Horus La Cerdas susp. 46 haec]
haec A hoc Iun sapient Iun 50 humanae de om. A condicione A

XVI, 2 rationalem et irrationalem B Gel 3 adplaudimus B Gel 6 quid
enim? non Iun *ediderit A 7 propriae A 10 et coadoleuerit om. A
12 (naturale) solum Har. Fuchs per litteras] solum AB 13 ut delere uult Rfd 14 ad-

XVI. 35 1 Tim. 3, 1. 39 Gal. 5, 12. 41 Eph. 2, 3. 45 Mth. 6, 24.
46 Ioh. 8, 44 48 Mth. 13, 25.

scripserimus B Gel est] st A 15 quia naturae om. A 19 proinde del. Iun
delicti AB] om. Gel licuit Hartel Patr. Stud. 4, 58; post delicti lacunam signat
Rfd 20 Proinde] deinde Hartel Patr. Stud. 4, 58 21 irrationali] rationali
ex rationale A rationali Rfd 22 thymicon A ΕΠΙΘΥΜΗΤΙΚΟΝ A
23 *illud A 26 alterum et om. A 27 quo disserit Iun] quae disserit AB Gel
31 certi sumus] cer tissimus A 31/32 dñm A 37 sed bonum B Gel 38 et
om. A 40 est indignatio B Gel 43 suggillat A 44 quam] qua Iun 48 et/et
adulterae A 49 superseminatarum Rfd

XVII. 1. Contingit nos illorum etiam quinque sensuum quaestio, quos in primis litteris discimus, quoniam et hinc aliquid haereticis procuratur. Visus est et auditus et odoratus et gustus et tactus. 2. Horum fidem Academici durius damnant, secundum quosdam et Heraclitus et Diocles et Empedocles, certe Plato in Timaeo irrationalem pronuntians sensualitatem et opinioni coimplicitam. Itaque mendacium uisui obicitur, quod remos in aqua inflexos uel infractos adseuerat aduersus conscientiam integritatis, quod turrem quadrangulatam de longinquo rotundam persuadeat, quod aequalissimam porticum angustiore in ultimo infamet, quod caelum tanta sublimitate suspensum mari iungat. 3. Perinde auditus fallaciae reus, ut cum caeleste murmur putamus et plastrum est, uel tonitru meditante pro certo de plaustro credimus sonitum. Sic et odoratus et gustus arguuntur, siquidem eadem unguenta eademque uina posteriore quoque usu depretiantur. Sic et tactus reprehenditur, siquidem eadem pauimenta manibus asperiora, pedibus leuiora creduntur, et in lauacris idem calidae lacus feruentissimus primo, dehinc temperatissimus renuntiatur. 4. Adeo, inquiunt, sic quoque fallimur sensibus, dum sententias uertimus. Moderantur Stoici non omnem sensum, nec semper, de mendacio onerant. Epicurei constantius parem omnibus atque perpetuam defendunt ueritatem, || sed alia uia. Non enim sensum mentiri, sed f. 128
25 opi[n]ionem. Sensum enim pati, non opinari; animam enim V 324
opinari. Absciderunt et opi[n]ionem a sensu et sensum ab anima. 5. Et unde opinio, si non a sensu? Denique nisi uisus rotundam senserit turrem, nulla opinio rotunditatis. Et unde sensus, si non ab anima? Denique carens anima corpus
30 carebit et sensu. Ita et sensus ex anima est et opinio ex sensu et anima totum. Ceterum optime proponetur esse utique aliquid quod efficiat aliter quid a sensibus renuntiari quam sit in rebus. Porro si potest id renuntiari quod non sit in sensibus, sed in eis rationibus quae interueniant suo nomine?
35 6. Atque adeo licebit eas recognosci. Nam ut in aqua remus inflexus uel infractus appareat, aqua in causa est; denique extra aquam integer uisui remus. Teneritas autem substantiae

XVII. 1 DE QVINQVE SENSIBVS AB Gel Contingit Pam] contigit AB Gel 5 uirgulam post uoces secundum quosdam ponunt AB Gel; recte primus distinctio Pam Heraclitus et Diocles] Heraclides Iun susp. 6 * lato A timeo A pronuntiat B Gel pronuntiat Pam 7 complicitam B Gel 11 infamet] informet (ἀνορμήγη) Iun susp. 12 proinde Bmg 13 fallacia A 14 mugitante O. Hey, A.L.L. 11, 270 pro certo] procella Linda susp. 16 quoque] quaeque Rfd susp.; quem refutat Hartel Patr. Stud. 4, 58 depraetianatur A 19 calidus B Gel 25 sensum] sedum A 25/26 animam enim opinari] animam opinari Iun animam enim non opinari Rig 26 sensu] sensus A 26/27 et sensum ab anima om. A 28 rotunditatis A corr. 32 alter A corr. 35 eis

illius, qua speculum ex lumine efficitur, prout icta seu mota
40 est, ita et imaginem uiuens evertit lineam recti. Item ut turris habitus eludat, interualli condicio compellit in aperto; aequalitas enim circumfusi aeris pari luce uestiens angulos oblitte-
rat lineas. Sic et uniformitas porticus acuitur in fine, dum
45 acies in concluso stipata illic tenuatur, quo et extenditur. Sic et caelum mari unitur, ubi uisio absumitur, quae quamdiu ui-
get, tamdiu diuidit. 7. Auditum uero quid aliud decipiet quam
sonorum similitudo? Et si postea minus spirat unguentum
et minus sapit uinum et minus lacus feruet, in omnibus ferme
prima uis tota est. Ceterum de scabro ac leui merito manus ac
50 pedes tenera scilicet et callosa membra dissentiant. || 8. Igitur f. 128
hoc modo nulla sensuum frustratio causa carebit. Quodsi
causae fallunt sensus et per sensus opiniones, iam nec in
sensibus constituenda fallacia est, qui causas sequuntur, nec
in opinionibus, quae a sensibus diriguntur sequentibus causis.
55 9. Qui insaniunt, alios in aliis uident, ut Orestes matrem in
sorore et Ajax Vlixem in armento, ut Athamas et Agaue in
filiis bestias. Oculisne hoc mendacium exprobrabis, an furis?
Qui redundantia fellis auruginant, amara sunt omnia. Num V 325
ergo gustui praeuaricationem exprobrabis, an ualetudini?
60 Omnes itaque sensus evertuntur uel circumueniuntur ad
tempus, ut proprietate fallaciae careant. 10. Immo iam ne
ipsis quidem causis adscribendum est fallaciae elogium. Si
enim ratione haec accidunt, ratio fallacia perhiberi non
meretur. Quod sic fieri oportet, mendacium non est. Itaque
65 si et ipsae causae infamia liberantur, quanto magis sensus,
quibus iam et causae libere praeueunt, cum hinc potissimum
et ueritas et fides et integritas sensibus uindicanda sit, quod
non aliter renuntient quam quod illa ratio mandauit, quae
efficiat aliter quid a sensibus renuntiari quam sit in rebus!
70 11. Quid agis, Academia procacissima? Totum uitae statum
evertis, omnem naturae ordinem turbas, ipsius dei prouiden-
tiam excaecas, qui cunctis operibus suis intellegendis in-
colendis dispensandis fruendisque fallaces et mendaces do-
minos praefecerit sensus. An non istis uniuersa conditio sub-
ministratur? An non per istos secunda quoque mundo in-
structio accessit, tot artes, tot ingenia, tot studia negotia
officia commercia || remedia consilia solacia uictus cultus f. 129
ornatus, quae omnia totum uitae saporem condierunt, dum

A] his B Gel 41 conditio A 41/42 Aequalitas ex aequalitas A 44 illic] illuc Hartel ap. Rfd 46 quid aliud A 49 totum Iun 53 secuntur A 54 in om. B 56 Vlysem B Vlixem Gel 58 lis qui Gomperz 66; quem refutat Hoppe Beitr. III mara A corr. m. rec. 59 ualetudine A corr. ualetudinem B Gel 62 fallaciae] fallacie A ellogium Iun 63 fallacia] fallaciae B (fallacia Bmg) 66 post praeueunt interrogationis signum ponit Iun 68 quod delet Oehl 69 quit A quam sit] quod sit B 70 Academice procacissime B Gel 73 colendis Rfd 74 condicio A 78 ornatus, quae omnia Hartel

per hos sensus solus omnium homo animal rationale dino-
 80 scitur intelligentiae et scientiae capax, et ipsius Academiae?
 12. Sed enim Plato, ne quod testimonium sensibus signet,
 propterea et in Phaedro ex Socratis persona negat se cogno-
 scere posse semetipsum, ut monet Delphica inscriptio, et in
 85 Theaeteto adimit sibi scire atque sentire et in Phaedro post
 mortem differt sententiam ueritatis, postumam scilicet; et
 tamen nondum mortuus philosophabatur. 13. Non licet, non
 licet | nobis in dubium sensus istos deuocare, ne et in Christo V 326
 de fide eorum deliberetur, ne forte dicatur quod falso satanan
 prospectarit de caelo praecipitatum aut falso uocem patris
 90 audierit de ipso testificatam aut deceptus sit, cum Petri
 socrum tetigit, aut alium postea unguenti senserit spiritum,
 quod in sepulturam suam acceptauit, alium postea uini sapor-
 em, quod in sanguinis sui memoriam consecrauit. 14. Sic
 enim et Marcion phantasma eum maluit credere, totius corpo-
 95 ris in illo designatus ueritatem. Atquin ne in apostolis quidem
 eius ludificata natura est; fidelis fuit et uisus et auditus in
 monte, fidelis et gustus uini illius, licet aquae ante, in nuptiis
 Galilaeae, fidelis et tactus exinde creduli Thomae. Recita
 Johannis testationem: quod uidimus, inquit, quod
 100 audiuiimus, oculis nostris uidimus, et ma-
 nus nostrae contrectauerunt de sermone
 uitae. Falsa utique testatio, si oculorum et aurium et
 manuum sensus natura mentitur. ||

XVIII. 1. Conuertor ad intellectualium partem, quemad- f. 129v
 modum illam Plato a corporalibus separatam haereticis com-
 mendauerit agnitionem ante mortem consecutus. Ait enim
 in Phaedone: Quid tum erga ipsam prudentiae possessio-
 5 nem? Vtrumne impedimentum erit corpus, an non, si quis

XVII. 88 Luc. 10, 18. 89 Mtth. 3, 17. 90 Mtth. 8, 15. 91 Mtth. 26, 7/12.
 92 Luc. 22, 20 (Mtth. 26, 27/9). 96 Mtth. 17, 3 seqq. 97 Ioh. 2, 1 seqq.
 98 Ioh. 20, 27. 99 I. Ioh. 1, 1.

XVIII. 4 Plato Phaedo 65 A seq.

ap. Rfd] ornatusque. Omnia A ornatusque, omnia B ornatusque: omnia Gel
 ornatusque? omnia Rig, ornatusque omnia? Rig, ornatusque, omnia? Rfd orna-
 tus? Quae omnia Hartel Patr. Stud. 4, 59. 79 hos] os A corr. sensibus A
 corr. 79/80 dignoscitur Rig 80 et scientiae om. A 83/84 in te achibeto
 (h prius inductum) A 84 et om. A 85 sententiam] scientiam Hartel Patr.
 Stud. 4, 59 uirgulam ante ueritatis ponunt Rig Oehl Rfd postumam Gel
 88 mortuis Bmg non licet semel exhibent B Gel; cf. Lfst. Spr. Tert. 74 87 re-
 uocare B Gel 88 delibretur Iun Sachanaam B Satanaam Gel 90 testificatum
 A Linda 91 *spiritum A 93 *memoriam A 98 galileae A

XVIII. 1 DE INTELLECTUALIBVS AB QVOD PHILOSOPHI ET HAE-
 RETICI DISTINGVANT INTER SENSUALIA ET INTELLECTUALIA Gel
 2 a add. A m. rec. 4 Phaedone Pam] phado A Phaedro B Gel quid tum?

illud socium assumpserit in quaestionem? Tale quid dico:
 habetne ueritatem aliquam uisio et auditio hominibus? An
 non etiam poetae haec nobis semper obmussant, quod neque
 audiamus certum neque uideamus? Meminerat scilicet et
 10 Epicharmi Comici: animus cernit, animus au-
 dit, reliqua surda et caeca sunt. 2. Ita-
 que rursus illum ergo ait supersapere qui mente maxime
 sapiat, neque uisionem proponens neque ullum eiusmodi
 sensum at|trahens animo, sed ipsa mente sincera utens in V 327
 15 recogitando ad capiendum sincerum quodque rerum, si egres-
 sus potissimum ab oculis et auribus et, quod dicendum sit,
 a toto corpore ut turbante et non permittente animae possi-
 dere ueritatem atque prudentiam, quando communicat.
 3. Videmus igitur aduersus sensus corporales aliam portendi
 20 paraturam ut multo idoniorum, uires scilicet animae, intel-
 lectum operantes eius ueritatis, cuius res non sint coram nec
 subiaceant corporalibus sensibus, sed absint longe a communi
 conscientia in arcano et in superioribus et apud ipsum deum.
 Vult enim Plato esse quasdam substantias inuisibiles incorpo-
 25 rales supermundiales, diuinas et aeternas, quas appellat
 ideas, id est formas, exempla et causas naturalium istorum
 manifestorum et subiacentium corporalibus sensibus, et
 illas quidem esse ueritates, haec autem imagines earum.
 4. Relucentne iam haeretica semina Gnosticorum et Valenti-
 30 nianorum? Hinc enim || arripiunt differentiam corporalium f. 130
 sensuum et intellectualium uirium, quam etiam parabola
 decem uirginum adtemperant, ut quinque stultae sensus
 corporales figurauerint, stultos uidelicet, quia deceptui faciles,
 sapientes autem intellectualium uirium notam expresserint,
 35 sapientium scilicet, quia contingentium ueritatem illam arca-
 nam et supernam et apud pleroma constitutam, haereticarum
 idearum sacramenta; hoc enim sunt et acones et genealogiae
 illorum. 5. Itaque et sensum diuidunt et intellectualibus
 quidem a spiritali suo semine, sensualibus uero ab animali,
 40 quia spiritalia nullo modo capiat; et illius quidem esse in-
 uisibilia, huius uero uisibilia et humilia et temporalia, quae
 sensu conueniantur in imaginibus constituta. Ob haec ergo

11 Plato Phaedo 65 E seq.

possessionem utrumne... quaestionem? Iun distinguit 6 adumpserit B Gel
 7/8? An non etiam scripsi? An non? an etiam A an non? an non etiam B
 Gel 13 ullum] illum Bmg eiusmodi] aliusmodi Iun 14 sensum Bmg] om.
 AB Gel animo Bmg] animum AB 15 rogitando A 15/16 si egressus]
 segressus Rig 16 quod] quo Gel 20 uti ex ut A aut B idoneiorem Iun
 23 sconsentia A corr. 24/25 incorporales supermundiales om. A 26 exem-
 plares B Gel 33 quia] qui Rig 34 expresserint A 37 Dearum A (corr.
 m. rec.) dearum Bmg Idaeorum Pam, ut semper alioes B Gel 38 et intellectua-
 libus] intellectualibus Iun ex intellectualibus Rfd et in intellectualibus Hartel ap.

praestruximus neque animum aliud quid esse quam animae suggestum et structum, neque spiritum extraneum quid quam
 45 quod et ipsa per flatum, ceterum accessioni deputandum quod aut deus postea aut diabolus adspiraret. 6. Et nunc ad
 differentiam sensualium et intellectualium non aliud admittimus quam rerum diuersitates, corporalium et spiritualium, uisibilem et inuisibilem, publicatarum et arcanarum, quod
 50 illae sensui, istae intellectui attribuantur, apud animam tamen et istis et illis obsequio deputatis, quae perinde per corpus corporalia sentiat, quemadmodum per animum incorporalia intellegat, saluo eo, ut etiam sentiat, dum intellegit. 7. Non
 enim et sentire intellegere est et intellegere sentire est? || Aut
 55 quid erit sensus, nisi eius rei quae sentitur intellectus? Quid erit intellectus, nisi eius rei quae intellegitur sensus? Vnde ista tormenta cruciandae simplicitatis et suspendendae ueritatis? Quis mihi exhibebit sensum non intellegentem quod sentit aut intellectum non sentientem quod intellegit, ut
 60 probet alterum sine altero posse? 8. Si corporalia quidem sentiuntur, incorporalia uero intelleguntur, rerum genera diuersa sunt, non domicilia sensus et intellectus, id est, non anima et animus. Denique a quo sentiuntur corporalia? Si ab animo, ergo iam et sensualis est animus, non tantum intellectualis, nam dum intellegit, sentit, quia si non sentit, nec
 65 intellegit; si uero ab anima corporalia sentiuntur, iam ergo et intellectualis est uis animae, non tantum sensualis, nam dum sentit, intellegit, quia si non intellegit, nec sentit. Proinde a quo intelleguntur incorporalia? Si ab animo, ubi erit
 70 anima? Si ab anima, ubi erit animus? Quae enim distant, abesse inuicem debent, cum suis muneribus operantur. 9. Putabis quidem abesse animum ab anima, si quando, nam ita effici, ut nesciamus uidisse quid uel audisse, quia alibi fuerit animus. Adeo contendam immo ipsam animam nec
 75 uidisse nec audisse, quia alibi fuerit cum sua ui, id est animo. Nam et cum dementit | homo, anima dementit non peregrinante, sed compatiante tunc animo — ceterum animae princi-

V 328

f. 130v

V 329

Rfd; qui Patr. Stud. 4, 60 inter hanc coniecturam et lectionem traditam dubitat 43 prestruximus A 44 quidquam A (d. add. m. rec.) 46 adspirare Rig. in Erratis adspirare Rig. 50 apud A 51 obsequio om. A (quod approbat Kroym. 108); uncinis inclusit B 53 saluo... sentiunt] saluo eo, ut etiam (intellegat, dum sentit, etiam) sentiunt Kroym. 108 54 sentire est? non sentire est Vrs Aut] at B Gel 57 suspendae A 60 sine Bmg] ex AB (approbat Hartel Patr. Stud. 4, 60) excluso Rfd susp. 64 animo] anima Gel 64/65 intellectualis A 65 quia si] quasi B quia si... intellegit] om. A; uncinis inclusit B (al. desunt Bmg) 67 et om. A intellectualis] intellectus Gel 68 perinde Rfd 72 si quando. Nam ita effici Oehl; approbat Kroym. 108] si quando. Nam ita efficiunt AB Gel si quando animo ita afficimur Vrs aliquando? Nam ita efficiunt Linda 73 ut om. A uidisse A] nos uidisse B Gel; cf. Lfst Spr. Tert. 53 quia Vrs] nec audisse, quia AB nec non audisse, quia Gel 74 animus... 75 fuerit om. A Adeo] ideo Im susp. 76 dementit anima B Gel

paliter casus est. 10. Hoc unde firmatur? Quod anima digressa nec animus in homine inueniatur; ita illam ubique
 80 sequitur, a qua nec in fine subremanet. Cum uero sequitur et addicitur, perinde intellectus animae addicitur quam sequitur animus, cui addicitur || intellectus. Sit nunc et potior sensu f. 131
 intellectus et potior cognitor sacramentorum, dummodo et ipse propria uis animae, quod et sensus. Nihil mea interest,
 85 nisi cum idcirco praefertur sensui intellectus, ut ex hoc quoque separatio habeatur quo potior affirmatur. Tunc mihi post differentiam etiam praelatio retundenda est peruentura quoque usque ad potioris dei persuasionem. 11. Sed de deo suo quoque campo experiemur cum haereticis. Nunc de
 90 anima titulus et de intellectu non insidiosae praeferendo locus. Nam etsi potiora sunt quae intellectu attinguntur ut spiritualia quam quae sensu ut corporalia, rerum erit praelatio, sublimiorum scilicet aduersus humiliores, non intellectus aduersus sensum. Quomodo enim praefertur sensui intellectus, a quo
 95 informatur ad cognitionem ueritatum? 12. Si enim ueritates per imagines apprehenduntur, id est inuisibilia per uisibilia noscuntur, quia et apostolus nobis scribit: inuisibilia enim eius a conditione mundi de facta
 100 facies occultorum ea quae apparent, et: necesse est omnino hunc mundum imaginem quandam esse alterius alicuius, ecquid tibi uidetur intellectus duce uti sensu et auctore et principali fundamento nec sine illo ueritates posse contingi? Quomodo
 105 ergo potior erit eo per quem est, quo eget, cui debet totum quod attingit? 13. Ita utrumque concluditur, neque praefendum sensui intellectum | (per quod enim quid constat, V 330
 inferius ipso est) neque separandum a sensu (per quod enim quid est, cum ipso est). ||

XIX. 1. Sed ne illi quidem praetereundi qui uel modico f. 131v

97 Rom. 1, 20. 100 cf. J. H. Waszink in commentario ad locum, p. 267

78 unde] inde Vrs 80 nec] neque (que inductum) A alterum sequitur om. A; post hanc uocem uirgulam ponit Rfd 81 proinde Rfd posterior addicitur] adicitur A 82 sensui AB 83 prius et] ut Hartel Patr. Stud. 4, 60 84 mea] in ea Bmg 86 potior A 87 praelatio retundenda B peruenturo Rig; quod damnat Th. St. T. 1, 41 88 quoque om. A; uindicat Th. St. T. 1, 41 90 de om. Gel praeferendo] praetereundus Rfd susp.; quem refutat Hartel Patr. Stud. 4, 60 100 et: necesse est Linda distinguit 101 est] esse Gel 102 ecquid tibi uidetur Kroym. 108] uidetur A et quid sibi uidetur B et quod sibi uidetur Gel equidem ibi uidetur Oehl ecquid ibi? uidetur Linda ecquid ibi uidetur Rfd; quod approbat Hoppe Gnomon 11 (1935), 253 107 quod Kroym. 109] quem AB Gel quid] (inquit) B

XIX. 1 INTELLECTVM SEMPER (SEMPER om. A) ANIMAE INESSE

temporis uiduant animam intellectu. Proinde enim uiam sternunt postea inducendi eius, sicut et animi, a quo scilicet proueniat intellectus. 2. Volunt infantiam sola anima contineri, qua tantummodo vivat, non ut pariter sapiat, quia nec omnia sapiant quae uiuant. Denique arbores uiuere nec tamen sapere secundum Aristotelen et si quis alius substantiam animalem in uniuersa communicat, quae apud nos in homine priuata res est, non modo ut dei opus, quod et cetera, sed ut dei flatus, quod haec sola, quam dicimus cum omni instructu suo nasci. 3. Et si ad arbores prouocamur, amplectemur exemplum, siquidem et illis necdum arbusculis, sed stipitibus adhuc et surculis etiamnunc, simul de scrobibus oriuntur, inest propria uis animae. Verum pro temporis ratione remoratur coalescens et coadulescens robori suo, donec aetas adimpleat habitum, quo natura fungatur. Aut unde mox illis et frutices inoculantur et folia formantur et germina inflantur et flosculi inornantur et succi condiuntur, si non in ipsis omnis paratura generis quiescit et partibus promota grandescit? 4. Inde igitur et sapiunt unde uiuunt, tam uiuendi quam sapiendi proprietate, et quidem ab infantia et ipsae sua. Video enim et uitem adhuc teneram et inpuerem intellegentem tamen iam opera sua et uolentem alicui adhaerere, cui innixa et innexa proficiat. Denique non expectata rustica disciplina, sine arundine, sine ceruo, si quid attigerit, ultro amabit, et quidem uiriosius amplexabitur de suo ingenio quam de tuo arbitrio. Properat esse secura. 5. Video et hederas, quantum uelis premas, statim ad superna conari et nullo praeeunte suspendi, quod malint parietibus inuehi textili | silua quam humi teri uoluntaria iniuria. Contra quibus de aedificio male est, ut crescendo recedunt, ut refugiant? Sentias ramos aliorum destinatos, et animationem arboris de diuortio parietis intellegas. Contenta est paruitate quam ex primordio prouidentissimi fructicis edidit,

AB Gel 2 Proinde] perinde Rfd 3 et animi a quo Rfd] et animi ma quo A et anima quo B in anima Gel 10 quod] quo Rfd susp.; contra disputat Hartel Patr. Stud. 4, 61 11 nasci] nascitur Rfd susp.; refutat Hartel Patr. Stud. 4, 61 13 etiamnunc A corr. 16 impleat A 17 frutices A 18 suci Oehl Rfd 21 proprietate A 22 ipsa Kroym. 109 23 alicubi Gel 24 cui A] cum B Gel innixa] nixa A corr. innixa Lat 25 ceruo A Bmg] orno B corno Pam gero (uel ceruo) Iun susp. si quod Lat 26 amplexabitur Lat amplexabitur om. A 27 punctum post arbitrio primus posuit Rfd 28 ederas A primas A 29 mali in parietibus A corr. 32 refugiant? Sentias Vra] refugium sentias AB Gel Lindh quod hoc modo distinguit: ut... sentias, ramos... intelligas! ramis Iun destinatum Gel destinatis Iun aliorum tendere aliorum destinatos Rfd susp. tendere (uel refugere: Patr. Stud. 4, 61) mente addendum censet Hartel ap. Rfd 33 deuortio Iun Contenta est Rfd] continentia est A Bmg contenta sunt B contentae sua Gel contenta sua est Oehl contenta Lindh 34 paruitate B (paruitate Bmg), quod approbat Kellner 318, edidit Gel] sedidit A Se

timens etiam ruinam. 6. Has ego sapientias et scientias arborum cur non contendam? Viuant ut philosophi uolunt, sapiant ut philosophi nolunt, intellegat et infantia ligni, quo magis hominis, cuius anima uelut surculus quidam ex matrice Adam in propaginem deducta et genitalibus feminae foueis commendata cum omni sua paratura pullulauit tam intellectu quam et sensu. 7. Mentior, si non statim infans, ut uitam uagitu salutauit, hoc ipsum se testatur sensisse atque intellexisse quod natus est, omnes simul ibidem dedicans sensus, et luce uisum et sono auditum et umore gustum et aere odoratum et terra tactum. Ita prima illa nox de primis sensuum motibus et de primis intellectuum pulsibus cogitur. 8. Plus est quod de prospectu lacrimabilis uitae quidam augurum incommodorum uocem illam flebilem interpretantur, quod etiam praesciens habenda sit ab ingressu natiuitatis, nedum intellegens. Exinde et matrem spiritu probat et nutricem spiritu examinat et gerulam spiritu agnoscit, fugiens extranea ubera et recusans ignota cubilia ||, neminem appetens nisi ex usu. 9. Vnde illi iudicium nouitatis et moris, si non sapit? Vnde illi et offendi et demulceri, si non intellegit? Mirum satis, ut infantia naturaliter animosa sit non habens animum et naturaliter affectiosa sit non habens intellectum. At enim Christus ex ore | lactantium et paruulorum experiendo laudem nec pueritiam nec infantiam hebetes pronuntiauit, quarum altera cum suffragio occurrens testimonium ei potuit offerre, altera pro ipso trucidata utique nim sensit.

XX. 1. Et hic itaque concludimus omnia naturalia animae ut substantia eius ipsi inesse et cum ipsa procedere atque proficere, ex quo ipsa censetur. Sicut et Seneca saepe noster: insita sunt nobis omnium artium et aetatum semina, magisterque ex occulto deus producit ingenia, ex seminibus scilicet insitis et occultis per infantiam, quae sunt et intellectus. Ex his enim

XX. 4 Ben. 4, 6, 6.

didit B se diducit Lindh 35 timentis etiam Lat timentis iam Rfd susp. 36/37 sapient... nolunt om. A 37 intellegat et infantia Vra] intellegant et infantiam AB Gel 40 pullulabit B (-uit Bmg) Gel 42 ter statur A 44/45 odoratum aere A 46 motibus Tb. Eran. ? (1907), 92/3] om. A uocibus B Gel 47 lachrymabilis B Gel 47/48 augerem A 48 quod] quo Rfd 49 praesciens A corr. 50 Exinde] (non enim) exinde B (al. deest Bmg) non enim exinde Pam 52 et neminem B Gel 55/56 animum... non habens om. A 57 lactentium B Gel 57/58 expediendo B Gel (experiendo Bmg) 58 hebetes ex habentes A habentes B 60 utque A corr. uim] cum Rfd

XX. 1 DE NATURALIBVS AB DE CAETERIS NATURALIBVS ANIMAE Gel omnia om. A 4 insita sunt] inquit: sunt Iun susp. 5 magisterque]

producuntur ingenia. 2. Porro et frugum seminibus una generis cuiusque forma est, processus tamen uarii : alia integro statu
 10 euadunt, alia etiam meliora respondent, alia degenerant pro
 condicione caeli et soli, pro ratione operis et curae, pro tempo-
 rum euentu, pro licentia casuum ; ita et animam licebit semine
 uniformem, fetu multiformem. Nam et hic etiam de locis
 interest. 3. Thebis hebetes et brutos nasci relatum est, Athenis
 15 sapiendi dicendique acutissimos, ubi penes Colyttum pueri
 mense citius eloquuntur praecoca lingua, siquidem et Plato
 in Timaeo Mineruam affirmat, cum urbem illam moliretur,
 nihil aliud quam regionis naturam prospexisse talia ingenia
 pollicitam ; unde et ipse || in Legibus Megillo et Cliniae praeci-
 20 pit condendae ciuitati locum procurare. Sed Empedocles causam
 argutae indolis et obtusae in sanguinis qualitate constituit,
 perfectum ac profectum de doctrina disciplinaque deducit.
 Tamen uulgata iam res est gentilium proprietatum. Comici
 Phrygas timidos inludunt, Sallustius uanos Mauros et feroces
 25 Dalmatus pulsant, mendaces Cretas etiam | apostolus inurit. V 333
 4. Fortassean et de corpore et ualitudine aliquid accedat.
 Opimitas sapientiam impedit, exilitas expedit, paralysis
 mentem prodigit, pthisis seruat. Quanto magis de accidentibus
 habebuntur quae citra corpulentiam et ualentiam uel acuunt
 30 uel obtundunt ! Acuunt doctrinae disciplinae artes et expe-
 rientiae negotia studia ; obtundunt inscitiae ignauiae desidia
 libidines inexperience otia uitia, super haec, si et aliquae
 praesunt potestates. 5. Enimuero praesunt, secundum nos
 quidem deus dominus et diabolus aemulus, secundum com-
 35 munem autem opinionem prouidentia et fatum et necessitas
 et fortuna et arbitrii libertas. Nam haec et philosophi distin-
 guunt, et nos secundum fidem disserenda suo iam uouimus
 titulo. 6. Apparet quanta sint quae unam animae naturam
 uarie collocarint, ut uulgo naturae deputentur, quando non
 40 species sint, sed sortes naturae et substantiae unius, illius

25 Tit. 1, 12.

magister quae A 8 et] ut Pam 9 est] sit Scal 11 condicione A 14 et
 brutos om. A 15 Colyttum B Gel 16 elocuntur A praecoca B Gel
 19 Cliniae] inclinae A 20 locum] loci uim A procurarent B Gel 21 ar-
 gute A 22 disciplinam A disciplinamque B 23 Tamen uulgata] tam mul-
 tata A 26 ualitudine A ; approbant Lfst Spr. T. 62 ; W. A. Baebrens Beitr.
 298] de ualitudine B Gel 27 exilitas expedit om. A 28 pthisis B Gel
 29 circa B Gel et ualentiam om. A 30 optundunt A scunt A 30/31 et
 experientiae B] experientiae A et experientia Gel experientiae Rfd 31 ignauia
 B Gel 32 aliquae Mercerus] alia quae AB Gel 33 praesunt] presunt A
 34 dominus deus B Gel 35 prouidentia et fatum scripsi] prouidentiae fatum A
 et prouidentiae fatum B et prouidentia et fatum Gel 36 et fortuna et Gel] et
 fortunae A et fortunae et B fortunae et Th. St. T. 3, 33 36/37 distinguunt A
 37 uouimus Bmg] uouimus ex nouimus A nouimus B Gel 39 uariae A de-

scilicet quam deus in Adam contulit et matricem omnium
 fecit ; atque adeo sortes erunt, non species substantiae unius,
 id est uarietas ista moralis, quanta nunc est, tanta non fuerit
 in ipso principe generis Adam. Debuerant enim fuisse haec
 45 omnia in illo ut in fonte naturae atque inde cum tota uarietate
 manasse, si uarietas naturae || fuisset. f. 1337

XXI. 1. Quodsi uniformis natura animae ab initio in Adam
 ante tot ingenia, ergo non multiformis, quia uniformis, per tot
 ingenia, nec triformis, ut adhuc trinitas Valentiniana caeda-
 tur, quae nec ipsa in Adam recognoscitur. 2. Quid enim spiri-
 5 tale in illo ? Si quia prophetauit magnum illud sacramentum
 in Christum et ecclesiam : hoc os ex ossibus meis V 334
 et caro ex carne mea uocabitur mulier ;
 propterea relinquet homo patrem et ma-
 trem et agglutinabitur mulieri suae et
 10 erunt duo in carnem unam, hoc postea obuenit,
 cum in illum deus amentiam immisit, spiritalem uim, qua
 constat prophetia. 3. Si et malum eo in apparuit transgressio-
 nis admissum, nec hoc naturale deputandum est, quod in-
 15 stinctu serpentis operatus est, tam non naturale quam nec
 spiritale, quia et materiae fidem iam exclusimus. Quodsi nec
 spiritale nec quod dicitur materiale proprium in illo fuit (etsi
 ex materia fuisset mali semen), superest, ut solum in illo et
 unicum fuerit naturale quod censetur animale, quod statu
 20 simplex et uniforme defendimus. 4. De hoc plane relinquitur
 quaeri, an demutabile debeat credi, quod naturale dicatur.
 Idem enim conuertibilem negant naturam, ut trinitatem suam
 in singulis proprietatibus figant, quia arbor bona malos non
 ferat fructus nec mala bonos, et nemo de spinis metat ficus
 et de tribulis uuas. Ergo si ita est, neque de lapidibus filios
 25 Abrahae suscitare poterit deus nec genimina uiperarum facere
 paenitentiae fructus et errauit apostolus scribens : eratis
 et uos aliquando tenebrae et : fuimus et

XXI. 6 Gen. 2, 23/4. 22 Luc. 6, 43/4. 24 Mtch. 3, 7/9. 26 Eph.
 5, 8. 27 Eph. 2, 3.

putantur A corr. 42 adeo] ideo Rfd susp. 43 id est AB Gel] ut et Rig item
 Oehl moralis Bmg] mortalis AB quum quanta Vri quae quanta Oehl quia
 quanta Rfd susp. 46 manasses A si om. A

XXI. 2 quia uniformis] om. A quia multiformis Hartel ap. Rfd et Patr. Stud.
 4, 62 ; contra quem disputat Th. St. T. 1, 74 3 iam nec B Gel triformis B]
 quadriformis A Bmg qua triformis Rig 3/4 caedatur] credatur Bmg 4 quae]
 quia Iun susp. recognoscitur A 5 profetauit A 9 agglutinabitur B
 10 carne A unam om. A 11 cum] quam La Cerda susp. 12 profetia A
 15 materiale quia et om. A 16 etsi A] et si B Gel nam si Vrs Rig nam sic Rig, —
 17 post materia uirgulam ponit Vrs 18 status AB 19 uniformem AB 20 de-
 beat... naturale om. A 21 iidem Gel naturam] naturalem Bmg 25 gemina

nos aliquando natura filii irae et: in his
uos quoque fuistis, sed abluti estis 5. Sed
nunquam discordabunt sententiae sanctae. || Non dabit enim
arbor mala bonos fructus, si non inseratur, et bona malos
dabit, si non colatur, et lapides filii Abrahae fient, si in fidem
Abrahae formentur, et genimina uiperarum fructum paenitentiae
facient, si uenena malignitatis expuerint. 6. Haec erit
uis diuinæ gratiae, potentior utique natura, habens in nobis
subiacentem sibi liberam arbitrii potestatem quod *αὐτεξούσιον*
dicitur, quae cum | sit et ipsa naturalis atque mutabilis,
quoquo uertitur, natura conuertitur. Inesse autem nobis *τὸ*
αὐτεξούσιον naturaliter iam et Marcioni ostendimus et Hermo-
geni. 7. Quid nunc, si et naturae condicio sic erit definienda,
ut duplex determinetur, natorum et innatorum, factorum et
infectorum? Atque ita quod natum factumque constiterit,
eius natura capiet demutationem: et renasci enim poterit et
refici. Innatum autem et infectum immobile stabit. Quod cum
soli deo conpetat, ut soli innato et infecto et idcirco immortal
et inconuertibili, absolutum est ceterorum omnium natorum
atque factorum conuertibilem et demutabilem esse naturam,
ut, etsi trinitas animae adscribenda esset, ex mutatione acci-
dentiae, non ex institutione naturae deputaretur.

XXII. 1. Cetera animae naturalia iam a nobis audiit Her-
mogenes cum ipsorum defensione et probatione, per quae dei
potius quam materiae propinqua cognoscitur. Hic solummodo
nominabuntur, ne praeterita uideantur. Dedimus enim illi
et libertatem arbitrii, ut supra scripsimus, et dominationem
rerum et diuinationem interdum, seposita quae per dei gra-
tiam obuenerit ex prophetia. Itaque iam ab isto dispositionis
retractatu recedam, ut ordinem eius expungam. || 2. Definimus
animam dei flatu natam, immortalem, corporalem, effigiatam,
substantia simplicem, de suo sapientem, uarie procedentem,
liberam arbitrii, accidentis obnoxiam, per ingenia mutabilem,
rationalem, dominatricem, diuinatricem, ex una redundan-
tem. Sequitur nunc ut quomodo ex una redundet considere-
mus, id est, unde et quando et qua ratione sumatur.

28 1 Cor. 6, 11.

A corr. 28 post et distingi 30 nunquam *A* 32 filii *A* 33 formentur
fient formentur *A corr.* gemina *A corr.* 34 expuerint *A* 36 arbitrii *A*
autexusion (*m. rec. in mg. αὐτοεξουσίας*) *A* 37 quae cum] quaecumque *A corr.*
atque et *Seml.* 38 natura conuertitur *A om.* 38/39 *Τὸ ΑΥΤΕΞΟΥΣΙΟΝ*
A 39 et Marcioni] et *om.* *Rig.* 40 et naturae] et *om.* *Seml.* 46 et incon-
uertibili *om.* *A*

XXII. 1 a sup. uert. *A m. posteriore* 4 praeterita *A* 6 interdum *om.* *A*
7/8 gratia *A* 9 corporalem *om.* *A*; uenena inclusit *B* al. deest *Bmg* 10 sapien-
tem] patientem *Gel* uariae *A* 11 accidentis *Im Vrs* 13 ut] et *B*; corr. *A*

XXIII. 1. Quidam de caelis deuenisse se credunt tanta
persuasione quanta et illuc indubitate regressuros repromit-
tunt, ut Saturninus Menandri Simoniani discipulus induxit,
hominem affirmans | ab angelis factum primoque opus futille
et inuolidum et instabile in terra uermis instar palpitasse,
quod consistendi uires deessent, dehinc ex misericordia
summae potestatis, ad cuius effigiem, nec tamen plene per-
spectam, temere structus fuisset, scintillulam uitae consecu-
tum, quae illud exsuscitaret et erexerit et constantius anima-
rit et post decessum uitae ad matricem relatura sit. 2. Sed et
Carpocrates tantundem sibi de superioribus uindicat, ut
discipuli eius animas suas iam et Christo, nedum apostolis, et
peraequent et cum uolunt praeferant, quas perinde de sublimi
uirtute conceperint despectrices mundipotentium principa-
tum. 3. Apelles sollicitas refert animas terrenis escis de
supercaelestibus sedibus ab igneo angelo, deo Israelis et nostro,
qui exinde illis peccatricem circumfinxit carnem. 4. Examen
Valentini semen Sophiae infulcit animae, per quod historias
atque milesias aeonum suorum ex imaginibus uisibilium
recognoscunt. 5. Doleo bona fide Platonem omnium haeretico-
rum condimentarium factum. Illius est enim et in Phaedone,
quod animae hinc euntes sint illuc, et inde huc ||; item in
Timaeo, quod genimina dei delegata sibi mortalium genitura
accepto initio animae immortalis mortale ei circumgelauerint
corpus; tum, quod mundus hic imago sit alterius alicuius.
6. Quae omnia ut fidei commendat, et animam retro in su-
perioribus cum deo egisse in commercio idearum et inde huc
transuenire et hic quae retro norit de exemplaribus recensere,
nouum elaborauit argumentum, *μαθήσεως ἀναμνήσεως*, id est
discentias reminiscencias esse; uenientes enim inde huc
animas obliuisci eorum in quibus prius fuerint, dehinc ex
his uisibilibus edoctas recordari. Cum igitur huiusmodi ar-
gumento illa insinuantur a Platone quae haeretici mutuan-
tur, satis haeticos repercutiam, si argumentum Platonis eli-
dam. |

XXIII. 1 VNDE ANIMA AB VNDE ANIMA, ADVERSVS HAERETICOS
QVI EAM DE COELIS DEFERVNT *Gel* 2 et *om.* *B Gel* 3 Saturnus *B*
Saturnius *Rig.* 4 futille *B Gel* 5 et inuolidum *om.* *A* 8 scintillulam *B*
9 illum *B Gel* 13 proinde *B Gel* de *om.* *A* 14 despectrices *scripsi* de-
spectrice *AB Gel* mundi potentium *AB* 14/15 principatum *A* 15/16 de-
super caelestibus *AB (coe-B)* 16 [israhelis] *A* Israel *Rig* 17 circumdixerit
A Kellner 323 18 infulsit *Rig* 19 atque] aeque *vel casque Lat* millesias
A eorum *A* 21 phedone *A* Phaedrone *B* 23 gemina *B* germina
Gel 24 immortalis *Rfid susp.* 27 hunc *A* 29 *ΜΑΘΗΣΕΩΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΩΣ*
A 30 huc inde *Gel* 32 edoctas recordari *Rig*] et doctas recordari *A* recor-
dari edoctas *B Gel* igitur *om.* *A* 33 insinuantur *A* eretici *A*

XXIV. 1. Primo quidem obliuionis capacem animam non V 337
cedam, quia tantam illi concessit diuinitatem, ut deo adae-
quetur. Innatam eam facit, quod et solum armare potuissem
ad testimonium plenae diuinitatis; adicit immortalem, in-
5 corruptibilem, incorporealem, quia hoc et deum credidit, in-
uisibilem, ineffigibilem, uniformem, principalem, rationalem,
intellectualem. Quid amplius proscriberet animam, si eam
deum nuncuparet? 2. Nos autem, qui nihil deo adpendimus,
hoc ipso animam longe infra deum expendimus, quod natam
10 eam agnoscimus ac per hoc dilutioris diuinitatis et exilioris
felicitatis, ut flatum, non ut spiritum; et si immortalem, ut
hoc sit diuinitatis, tamen passibilem, ut hoc sit natiuitatis,
ideoque et a primordio exorbitationis capacem et inde etiam
obliuionis affinem. Satis de isto cum Hermogene. 3. Ceterum
15 quae, ut haberi merito possit ex peraequatione omnium pro-
prietatum deus, nulli passioni subiacebit, ita nec obliuioni,
cum tanta sit iniuria || obliuio quanta est gloria eius cuius f. 1357
iniuria est, memoria scilicet, quam et ipse Plato sensuum et
intellectuum salutem et Cicero thesaurum omnium studiorum
20 praedicauit. Nec hoc iam in dubium deducetur, an tam
diuina anima memoriam potuerit amittere, sed an quam
amiserit recuperare denuo possit. Quae enim non debuit
obliuisci, si oblita sit, nescio an ualeat recordari. Ita utrumque
meae animae, non Platonicae congruet. 4. Secundo gradu
25 opponam: natura compotem animam facis idearum illarum,
an non? Immo natura, inquis. Nemo ergo concedet natu-
ralem scientiam naturalium excidere; artium excidet, stu-
diorum; excidet doctrinarum, disciplinarum; excidet for-
tasse et ingeniorum et affectuum, quae naturae uidentur, V 338
30 non tamen sunt, quia, ut praemisimus, et pro locis et pro
institutionibus et pro corpulentis ac uoletudinibus et pro

XXIV. 1 ADVERSUS PLATONIS *παθήσεις καὶ ἀντιλήψεις* AB (græca add. A
m. rec.) ADVERSUS PLATONIS ARGUMENTVM, QVOD DISCENTIAS
REMINISCENTIAS DICAT Gel 2 concessit Bmg 3 eam] enim Iun susp.
4 addicit B 5 incorporalem ante inuisibilem ponere uult Iun 5/6 inuisibilem
om. A 7 eam] eam A corr. enim Iun 8 appendimus B Gel 10 et om. B
Gel 11/12 immortalem, ut hoc sit diuinitatis, tamen Gel] immortalem tamen A
immortalem (tamen passibilem) ut hoc sit diuinitatis: Et cum immortalem,
tamen B 14 cum hermogene, cum ermogene A 14/16 ceterum quae, ut...
possit, ex... deus, nulli Iun distinguit 15 haberi] deus haberi B 16 uirgulam ante
deus exhibent B Gel nulli] ut nulli Hartel Patr. Stud. 4, 62 ita] ea Rfd susp.
ista Kroy. 109 susp. 17 iniuria] iniuriæ Bmg obliuio] ob- uix legibile in A
18 memoriae Iun Kroy. 109 19 intellectum A corr. 20 Nec] Nec ne A
22 amisit A 23 ita om. A; approbat Kroy. 109 27 excidere; artium Iun
Gomperz 66/7] excidere artium; AB Gel artium excidet, studiorum excidet, doctri-
narum, disciplinarum excident, fortasse et, Iun distinguit 28 alterum excidet]
excident B Gel 30 ut] aut A corr.; B premisimus A 31 uoletudinibus
A corr.

potestatibus dominatricibus et pro libertatibus arbitrii ex
accidentibus constant. 5. Naturalium uero scientia ne in
bestiis quidem deficit. Plane obliuiscetur feritatis leo mansue-
35 tudinis eruditione praeuentus et cum toto suggestu iubarum
delicium fiet Berenices alicuius reginae lingua genas eius
emaculans. Mores bestiam relinquent, scientia naturalium
permanebit. Non obliuiscetur idem naturalium pabulorum,
naturalium remediorum, naturalium terrorum; et si de pisci-
40 bus et si de placentis regina ei obtulerit, carnem desiderabit,
et si languenti theriacam composuerit, simiam leo requiret, et
si nullum illi uenabulum obfirmabit, gallum tamen formidabit.
6. Perinde et homini omnium forsitan obliuiosissimo inoblit-
terata perseuerabit sola scientia naturalium, ut sola scilicet
45 naturalis, memor semper manducandi in esurie et bibendi in
siti, et oculis uidendum et auribus audiendum et naribus odo-
randum et ore gustandum || et manu contrectandum. Hi sunt f. 136
certe sensus, quos philosophia depretiat intellectualium prae-
latione. 7. Igitur si naturalis scientia sensualium permanet,
50 quomodo intellectualium, quae potior habetur, intercidet?
Vnde nunc ipsa uis obliuionis antecedentis recordationem?
'Ex multitudine', ait, 'temporis'. Satis improspecte! Quantitas
enim temporis non pertinebit ad eam rem quae innata dicatur
ac per hoc potissimum aeterna credatur. Quod enim aeternum
55 est, eo quia et innatum est, neque initium neque finem tempo-
ris admittendo nullum modum temporis patitur; cui tempo-
ris modus nullus est, nec ulla demutatione temporis subest nec
ea de multitudine temporis uis est. 8. Si tempus in causa est
obliuionis, cur ex quo anima corpori inducitur, memoria
60 delabitur, | quasi exinde tempus anima sustineat, quae sine V 339
dubio prior corpore non fuit utique sine tempore? Ingressa
uero corpus statimne obliuiscitur, an aliquanto post? Si
statim, et quae erit temporis nondum subputandi multitudo?
[Infantia scilicet.] Si aliquanto post, ergo illo in spatio ante
65 tempora obliuionis memor adhuc aget anima. Et quale est,
ut postea obliuiscatur et rursus postea recordetur? Quoque
autem tempore illam obliuio inruerit, quantus hic etiam ha-
bebitur modus temporis? Tota, opinor, uitae decursio satis
non erit ad euertendam memoriam tanti ante corpus aevi.

32 et Rig delet 39 naturalium remediorum om. A 42 obfirmabit A obfir-
mabitur Rfd susp. 45 memori Iun manducandum esurie et bibendum siti
Iun aesiuriae (a inductum) A 46 primum et] sciet Gomperz 63 uidendi,
etc.] uidendi, etc. Rfd susp.; sed cf. Lfst. Spr. Tert. 12, 48 deprecia A
50 intercidet B Gel 52 inprospectis A in prospectis B 55 et om. A 57 tem-
pori subest A Lat] temporis subest B Gel 57/58 nec... uis est om. A 58 ea
de Rig] eadem B Gel eadem in Lat ei de Rfd] temporis Rig uis] uisa Iun susp.
63 statim ne A et quaerit A ecquae erit Oehl supputandi Gel 64 in-
fantia scilicet reclusi aliquando A 65 post anima interrogationis signum ponunt
Oehl Rfd 68 uirgulam post temporis ponunt B Gel 69 euertendam Lat] uer-

- 70 9. Sed rursus Plato causam demutat in corpus, quasi et hoc fide dignum, ut nata substantia innatae uim extinguat. Magnae autem ac multae differentiae corporum pro gentilitate, pro magnitudine, pro habitudine, pro aetate, || pro f. 136v
75 tur? Sed uniformis obliuio est; ergo non erit corporalitas multiformis in causa exitus uniformis. 10. Multa item documenta teste ipso Platone diuinationem animae probauerunt, quae proposuimus iam Hermogeni. Sed nec quisquam hominum non et ipse aliquando praesagam animam suam sentit,
80 aut ominis aut periculi aut gaudii augurem. Si diuinationi non obstreperet corpus, nec memoriae, opinor, officiet. In eodem certe corpore et obliuiscuntur animae et recordantur. Si qua corporis ratio incutit obliuionem, quomodo contrariam eius
85 admittet recordationem (quia et ipsa post obliuionem recordatio memoria recidiua est)? Quod primae memoriae aduersatur, cur non et secundae refragatur? 11. Postremo, qui magis reminiscerentur quam pueruli, ut recentiores animae, ut nondum immersae domesticis ac publicis curis, ut ipsis solis debitae studiis, quorum discentiae reminiscantur sunt? V 340
90 Immo cur non ex aequo omnes recordamur, cum ex aequo omnes obliuiscamur? Sed tantummodo philosophi; ne hi quidem omnes. Plato scilicet solus in tanta gentium silua, in tanto sapientium prato, idearum et oblitus et recordatus est. 12. Igitur et si nullo modo consistit argumentatio ista praecipua, totum illud pariter euersum est, cui accommodata est, ut animae et innatae et in caelestibus conuersatae et consciae diuinorum illic et inde delatae et hic recordatae crederentur, ad occasiones plane haereticis subministrandas. ||

XXV. 1. Iam nunc regrediar ad causam huius excessus, f. 137
uti reddam, quomodo animae ex una redundant, quando et

tendam AB Gel; damnat Hoppe Beitr. 107. 70 demutat Rfd deputat Blf Mus. 41 (1934), 312; lectionem traditam uindicant Mnemos. III 3 (1936), 169/70 71 innata ac A 72 ac] et Gel multe A 72/73 gentilitate A 74/75 estimabuntur A 76 in causa exitus uniformis om. A 80 aut ominis Bmg] aut hominis AB aut uigilans aut insomnis uel aut insomnis aut uigilans Rfd susp. ut eminus Hartel ap. Rfd 82 prius et om. A 85 post est interrogatio signum ponit Rfd 86 refragetur B Gel 87 ut recentiores] uerentiores Bmg ut recentioris Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 62; sed cf. Th. St. T. 2, 32 88 immerse A 89 debitae A; uindicat Th. St. T. 2, 32] debite B debitae Gel reminiscantur om. A 91 ne] nec Lat. et Kroyen. 109 qui sic distinguit: immo... recordamur, cum... obliuiscamur, sed... philosophi, nec... omnes? hi] ii Lat 92 gentium] sagientium Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 63 93 alterum et om. A 94 et si] et om. B Gel 96 et innatae] et sup. uers. A conscie A 97 delatae et oblitae Rfd susp. 98 occasiones A

XXV. 1 ANIMAM ET CARNEM SIMVL CONCIPI AB DE CONCEPTV ANIMAE ADVERSVS EOS QVI POST PARTVM CORPORI EAM INDV-
CVNT Gel egrediar A 2 ut Gel rereddam A redundet A corr.

- ubi et qua ratione sumantur; de qua specie nihil refert, a philosopho an ab haeretico an a uulgo quaestio occurrat.
5 2. Nulla interest professoribus ueritatis de aduersariis eius, maxime tam audacibus quam sunt primo isti, qui praesumunt non in utero concipi animam nec cum carnis figuratione compingi atque produci, sed et effuso iam partu nondum uiuo infanti extrinsecus inprimi; ceterum semen ex concubitu
10 muliebribus locis sequestratum motuque naturali uegetatum compingescere in solam substantiam carnis; eam editam et de uteri fornace fumantem et calore solutam, ut ferrum ignitum et ibidem frigidae immersum, ita aeris rigore percussam et uim animalem rapere et uocalem sonum reddere. Hoc
15 Stoici cum Aenesidemo et ipse interdum Plato, cum dicit perinde animam extraneam alias et extorrem uteri prima adspiratione nascentis infantis adduci, | sicut exspiratione nouissima educi. Videbimus an ex sententia finxerit. Ne ex medicis quidem defuit Hicesius, et naturae et artis suae praeuicator. 3. Puduit, opinor, illos id statuere quod feminae agnoscerent. Et quanto ruborator exitus a feminis reuinci quam probari! In ista namque specie nemo tam idoneus magister arbiter testis quam sexus ipsius. Respondete, matres, uos quae praegnant, uos quae puerperae, steriles et masculi
20 taceant, uestrae naturae ueritas quaeritur, uestrae passionis fides conuenitur, an aliquam in fetu sentiat uiuacitatem alienam de uestro, || de quo palpitent ilia, micent latera, tota f. 137v
25 uentris ambitio pulsetur, ubique ponderis regio mutetur; an hi motus gaudia uestra sint et certa securitas, quod ita infantem et uiuere confidatis et ludere; an si desierit iniquis eius, illi prius pertimescatis; an et audiat iam in uobis, cum ad nouum sonum excutitur; an et ciborum uanitates illi desideretis, illi etiam fastidiatis; an et uoletudinibus inuicem communicetis, ille quidem usque et contusionibus uestris,
30 quibus et ipse intus per eadem membra signatur, rapiens sibi iniurias matris. 4. Si liuor ac rubor sanguinis passio est, sine

3 qua] ex qua B Gel spetiae anihil A 5 in nulla Hartel Patr. Stud. 4, 17 8 et del. Lat 11 compingescere Lat solam] solidam Priaeus Kellner 326, 13 ibidem] idem Rfd susp. frigide AB 14 uii A corr. 15 interdu A 16 proinde B (perinde Bmg) 16/17 adspiratione A 17 aspiratione A Bmg 17/18 nouissima educi Rig] nouissimae duci A nouissime duci B Gel nouissime educi Lat 18 ex sententia Rig] in Obscu.] ex sententias A sententiam B Gel ex sententia sua Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 63 fixerit A corr.; Rig in Obscu. 19 Hicesius] hic eius A hic Esius B 20 id A] hoc B Gel 21 Et A Bmg] at B aut Gel ruborator Lat] roborator AB Gel 22 spetiae A 23 sexus ipsus Scal sexus ipsius sensus Rfd sexus ipse Gomperz 63; lectionem traditam uindicat Hartel Patr. Stud. 4, 63/4 24 uos quae (hic) Gomperz 63] uos quae A uosque B Gel praegnant A 27 uestro, de quo] uestra de qua Rfd susp.; quem refutat Hartel Patr. Stud. 4, 64 28 an] han A corr. 30 iniquis A 31 et in uobis Gel 32 uanitates] uarietates Im 34 usque et AB] usque Gel usque de Lat usque co Vrs usque co, de Rig usque ex Obl 35 ipsae Im 36 liuorum A

anima non erit sanguis; si ualetudo omnis accessio est, sine anima non erit ualetudo; si alimonia inedia crementa decre-
 40 menta pauor motus tractatio est animae, his qui fungitur uiuet. Denique desinit uiuere qui desinit fungi. Denique et mortui eduntur; quomodo, nisi et uiui? Qui autem et mortui, nisi qui prius uiui? Atquin et in ipso adhuc utero infans trucidatur necessaria crudelitate, cum in exitu obliquatus denegat partum, matricida, ni moriturus. | 5. Itaque est inter
 45 arma medicorum et cum organo, ex quo prius patescere secreta coguntur tortili temperamento, cum anulocultro, quo intus membra caeduntur anxio arbitrio, cum hebetate unco, quo totum facinus extrahitur uiolento puerperio. Est etiam aeneum spiculum, quo iugulatio ipsa dirigitur caeco latrocinio;
 50 ἐμβρυοσφάκτην appellant de infanticidii officio, utique uiuentis infantis peremptorium. Hoc et Hippocrates habuit et Asclepiades et Erasistratus et maiorum quoque prosector Herophilus et mitior ipse Soranus, certi animal esse conceptum atque ita miserti infelicissimae huiusmodi || infantiae, ut prius occi-
 55 datur, ne uiua lanietur. 6. De qua sceleris necessitate nec dubitabat, credo, Hicesius, iam natis animam superducens ex aeris frigidi pulsu, quia et ipsum uocabulum animae penes Graecos de refrigeratione respondens. Num ergo barbarae Romanaeque gentes aliter animantur, quia animam aliud
 60 quid quam ψυχήν cognominauerunt? Quanta uero nationes sub feruentissimo axe censentur colorem quoque excoctae? Vnde illis animam, quibus aeris rigor nullus? Taceo cubiculares aestus et omnem illic caloris paraturam enitentibus necessariam, quas affari uel maxime periculum est. In ipsis
 65 paene balneis fetus elabatur, et statim uagitus auditur. 7. Ceterum si aeris rigor thesaurus est animae, extra Germanias et

37 sanguis... 38 non erit om. A 37 omnis] animae Vrs 38 inedia A
 39 anime A his] is B iis Vrs 40 prius desinit] desiit A alterum Denique]
 sedenim Gomperz 69 41 nisi] si A; Gomperz 69 prius et] ut Hartel
 Patr. Stud. 4, 64/5 (hoc modo distinguens: Denique... fungi, denique... eduntur.
 Quomodo, nisi ut uiui?) Gomperz 69 (Sedenim et mortui eduntur; quomodo si
 ut uiui?, sc. aduersarius dicit) et mortui] ei mortui susp. Hartel Patr. Stud. 4, 64
 mortui Gomperz 69 42 in om. A 43 in exitu] inexit A obligatus A Bmg
 44 ni] qui AB (in B uncinis inclusum) est A] et B Gel 45 et om. A cum
 organo (uel cum organio) Th. St. T. 2, 60/1] cum organia A organa B Gel organon
 Vrs ex] est Gel aes Lindn 46 anulocultro Rig] anulo cultro A anulo, cultro
 B anulo cultrato Gel 47 cum] aut cum Iun susp. 48 facinus] pecus Gel
 pignus Rfd susp. attrahitur B Gel 49 latro. cinio A 50 ἐμβρυοσφάκτην Vrs]
 ΕΜΒΡΥΟΣΦΑΚΤΗΝ A ἐμβρυοσφάκτην B ἐμβρυοσφάκτην Bmg ἐμβρυοσφάκτην Gel ἐμ-
 βρυοσφάκτην Lat ἐμβρυοσφάκτην Scal 52 maiorum] uiuorum Diels Dox. Gr. 206, 53
 animales se A corr. 54 miserati B Gel infelicissimae B 55 ne uiua lanietur
 Gel] ne uiuat A ne uiuat lanietur B 56 hic Esius B 57 quia et] quia A
 quia ut B paenes A 58 de refrigeratione respondens. Num AB Gel;
 uindicat Hartel Patr. Stud. 4, 65/6] de refrigeratione. Respondeat (-eas Rfd) num
 Vrs Rfd de refrigeratione respondeat. Num Rig 59 quia] qui A 60 quid
 quam] quicquam ex quicquid A ΨΥΧΗΝ A 61 quoque] quaeque Hartel
 ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 66 62 animam B Gel 64 quae Seml 66/67 et

Scythias et Alpes et Argaeos nemo debuit nasci. Atquin et
 populi frequentiores apud orientalem et meridiam tempe-
 70 raturam et ingenia expeditiora, omnibus Sarmatis etiam mente torpentibus. Et animi enim de rigoribus scitiores pro-
 uenirent, si animae de frigusculis euenirent; cum substantia
 enim et uis. 8. His ita praestructis | possumus illos quoque V 343
 recogitare qui exsecto matris utero uiui aerem hauserunt, Liberi aliqui et Scipiones. Quodsi qui, ut Plato, perinde non
 75 putat duas animas in unum conuenire, sicut nec corpora, ego illi non modo duas animas in unum congestas ostendissem,
 sicut et corpora, in fetibus, uerum et alia multa cum anima conserta, daemonis scilicet (substantiam), nec unius, ut in
 80 Socrate ipso, uerum et septenarii spiritus, ut in Magdalena, et legionarii numeri, ut in Geraseno, quo facilius anima cum
 anima conseretur ex societate substantiae quam spiritus nequam ex diuersitate naturae. 9. At idem in sexto Legum || f. 1387
 monens cauere, ne uitatio seminis ex aliqua uilitate concubi-
 tus labem corpori et animae supparet, nescio de pristina
 85 magis an de ista sententia sibi exciderit. Ostendit enim animam de semine induci, quod curari monet, non de prima
 aspiratione nascentis. Vnde, oro, similitudine animae quoque parentibus de ingeniis respondemus secundum Cleanthis
 90 testimonium, si non et ex animae semine educimur? Cur autem et ueteres astrologi genituram hominis ab initio conceptus
 dirigebant, si non exinde et anima est, ad quam aequae pertinet, si quid est, flatus?

XXVI. 1. Sed omnis inaequalitas sententiae humanae usque ad dei terminos. In nostras iam lineas gradum colligam, ut quod philosophis medicisque respondi, Christiano probem. De tuo, frater, fundamento fidem aedifica; aspice uiuentes
 5 uteros sanctissimarum feminarum nec modo spirantes iam illic infantes, uerum etiam prophetantes. 2. Ecce uiscera Rebeccae inquietantur et longe adhuc partus et aeris nullus impulsus. Ecce duplex fetus in locis matris tumultuatur et

XXV. 70 Marc. 16, 9. 80 Marc. 5, 1 segg.

XXVI. 6 Gen. 25, 22 segg.

Scythias delet Rig 67 Scythias Iun] cythias A Scythas B Gel Argaeos]
 algeos A 69 armatis AB 75 putat A corr. 77 cum Gel] ut cum AB;
 defendit Hartel Patr. Stud. 4, 66 78 daemonia Hartel Patr. Stud. 4, 66 scilicet
 (substantiam) Har. Fuchs per litteras; cf. Comm. meum ad loc. p. 333] scilicet A B
 81 conseretur Gel] conferetur AB censeretur Vrs ex] et A corr. 83 ul-
 ciatio A 84 pristinis A 87 oro te B Gel 88 Cleanthis B 80 et om. A
 seminae A 91 dirigebant AB] digerebant Bmg Gel et om. A est?
 ad Iun ad] at A corr. 92 si quid] quidquid Bmg flatus] status Vrs;
 Kellner 329.

XXVI. 3 responde A corr. 4 aedificem Bmg 5 faeminarum A 8 tu-

nusquam adhuc populi duo. Portentosa forsitan petulantia
 10 infantiae ante certantis quam uiuentis, ante animosae quam
 animatae, si tantummodo | matrem subsultando turbasset. V 344
 At cum partus aperitus et numerus inspicitur et auguratus
 recognoscitur, puto, iam non animae solummodo probantur
 infantum, sed et pugnae. 3. Detinebatur qui praeuenerat nasci
 15 a praeuento necdum plenius edito, tantum manu nato. Et si
 ipse animam de prima aspiratione potabat Platonico more aut
 de aeris rigore carpebat Stoica forma, quid ille qui expecta-
 batur, qui adhuc intus detinebatur et foris iam detinebat?
 Nondum, opinor, || spirans plantam fratris inuaserat, etiam-
 20 nunc calens matre se priorem prodisse cupiebat. O infantem
 et aemulum et ualidum et olim contentiosum, credo, quia
 uiuum. 4. Aspice etiam singulares conceptus et quidem mon-
 strosiores, sterilis et uirginis, quae uel hoc ipso imperfectos
 edere potuissent pro euerione naturae, ut altera seminis
 25 stupida, altera intacta. Decebat, si forte, sine anima nasci,
 qui fuerant non rite concepti, sed et illi uiuunt in suo quisque
 utero. Exsultat Elizabeth, Johannes intus impulerat; glo-
 rificat dominum Maria. Christus intus instinxerat. Agnoscunt
 matres suos inuicem fetus, agnitae mutuo ab ipsis utique
 30 uiuentibus, qui non tantum animae erant, uerum et spiritus.
 5. Sic et ad Hieremiam legis dei uocem: priusquam
 te in utero fingerem, noui te. Si fingit deus in
 utero, et afflat ex primordii forma: et finxit deus
 hominem et flauit in eum flatum uitae.
 35 Nec nosset autem hominem deus in utero nisi totum: et
 priusquam exires de uulua, sanctificaui
 te. Et mortuum adhuc corpus? Vtique nequaquam: deus
 enim uiuorum, non mortuorum.

XXVII. 1. Quomodo igitur animal conceptum? Simulne
 conflata utriusque substantia corporis animaeque an altera
 earum praecedente? Immo simul ambas et concipi et confici,

27 Luc. 1, 41. 46. 31 Hier. 1, 5. 33 Gen. 2, 7. 35 Hier. 1, 5. 37 Mth.
 22, 32.

multuantur Rig. 10/11 animosae quam animatae] animos aequa animate ex
 animos aequa animitate A animos aequae animate B 11 sussultando A
 14 infantium B Gel praeuenerat A 15 nec dum Rig 16 spiratione B Gel
 portabat AB (potabat Bmg) platoni comore A 19 opinor] post hoc
 uerbum in A duo folia desunt quae interiorum postquam paginae numeratae sunt; man. 1,
 XIX in fol. 141: hic duo folia desiderantur 20 in matre Iun 21 contentio-
 sum I credo Iun 24 pro euerione] prouersione Iun ut altera] altera ut Rfd
 contra quem disputat W. A. Baehrens Beitr. 311 semini Iun 35/36: et
 priusquam] Et, priusquam Iun 37 interrogationis signum post utique ponunt Lat
 Iun

XXVII. 2 utriusque] utriusque Bmg 3/4 confici, perfici B; uindicat Lfst. Spr.

perfici dicimus, sicut et promi, nec ullum interuenire momen-
 5 tum in | conceptu quo locus ordinetur. 2. Recogita enim de V 345
 nouissimis prima: si mors non aliud determinatur quam
 disiunctio corporis animaeque, contrarium morti uita non
 aliud definietur quam coniunctio corporis animaeque; si
 disiunctio simul utrique substantiae accidit per mortem, hoc
 10 debet coniunctionis forma mandasse pariter obuientis per
 uitam utrique substantiae. 3. Porro uitam a conceptu agno-
 scimus, quia animam a conceptu uindicamus; exinde enim
 uita, quo anima. Pariter ergo in uitam compinguntur quae
 pariter in mortem separantur. Tunc si alteri primatum damus,
 15 alteri secundatum, seminis quoque discernenda sunt tempora
 pro statu ordinis. Et quando collocabitur corporis semen,
 quando animae? 4. Immo si tempora seminum diuidentur,
 et materiae diuersae habebuntur ex distantia temporum.
 Nam etsi duas species confitebimur seminis, corporalem et
 20 animale, indiscretas tamen uindicamus et hoc modo con-
 temporales eiusdemque momenti. Ne itaque pudeat necessa-
 riae interpretationis. Natura ueneranda est, non erubescenda.
 Concubitus libido, non condicio foedauit. Excessus, non
 status est impudicus, siquidem benedictus status apud deum:
 25 crescite et in multitudinem proficite,
 excessus uero maledictus, adulteria et stupra et lupanaria.
 5. In hoc itaque sollempni sexuum officio quod marem ac fe-
 minam miscet, in concubitu dico communi, scimus et animam
 et carnem simul fungi, animam concupiscentia, carnem opera,
 30 animam instinctu, carnem actu. Vnico igitur impetu utriusque
 toto homine concusso despumatur semen totius hominis ha-
 bens ex corporali substantia humorem, ex animali calorem.
 Et si frigidum nomen est anima Graecorum, quare corpus
 exempta ea friget? 6. Denique ut adhuc uerecundia magis
 35 periclitetur quam probatione, in illo ipso uoluptatis ultimae
 aestu quo genitale | uirus expellitur, nonne aliquid de anima V 346
 quoque sentimus exire atque adeo marcescimus et denigesci-
 mus cum lucis detrimento? Hoc erit semen animale, protinus
 ex animae destillatione, sicut et uirus illud corporale semen
 40 ex carnis defaecatione. 7. Fidelissima primordii exempla. De
 limo caro in Adam. Quid aliud limus quam liquor opimus?
 Inde erit genitale uirus. Ex afflatu dei anima. Quid aliud

XXVII. 25 Gen. 1, 28.

Tert. 39] confici et perfici Gel 6 primum Rfd; quem refutat Gomperz 69
 8 quam]. Iam B 13 compinguntur Bmg] conginguntur B 14 tunc om. Gel.
 Iun 16 collocabitur B 21 eiusdemque] eius denique B 31 despumatur
 Iun Vrs; uindicat Hoppe Beitr. 393] despumat in B Gel 33 quare corpus] qualē
 et corpus et B calet et corpus Hartel ap. Rfd calet corpus et Hartel Pair. Stud. 4, 67
 35 periclitetur Bmg ultimo Vrs 37/38 deuiescimus Bmg

afflatus dei quam uapor spiritus? Inde erit quod per uirus illud efflamus. 8. Cum igitur in primordio duo diuersa atque diuisa, limus et flatus, unum hominem coegissent, confusae substantiae ambae iam in uno semina quoque sua miscuerunt atque exinde generi propagando formam tradiderunt, ut et nunc duo, licet diuersa, etiam unita pariter effluant pariterque insinuata sulco et aruo suo pariter hominem ex utraque substantia effruticent, in quo rursus semen suum insit secundum genus, sicut omni conditioni genitali praestitutum est. 9. Igitur ex uno homine tota haec animarum redundantia, obseruante scilicet natura dei edictum: *crescite et in multitudinem proficite*. Nam et in ipsa praefatione operis unius, faciamus hominem, uniuersa posteritas pluraliter praedicata est: et praesint piscibus maris. Nihil mirum repromissio segetis in semine.

XXVIII. 1. Quis ille nunc uetus sermo apud memoriam Platonis de animarum reciproco cursu, quod hinc abeuntes sint illuc et rursus huc ueniant et fiant et dehinc ita habeat rursus ex mortuis effici uiuos? Pythagoricus, ut uolunt quidam; diuinum Albinus existimat, Mercurii forsitan Aegyptii. Sed nullus sermo diuinus nisi dei unius, quo prophetae, quo apostoli, quo ipse Christus intonuit. Multo antiquior Moyses etiam | Saturno, nongentis circiter annis, nedum pronepotibus eius, certe diuiniore multo, qui decursus generis humani ab exordio mundi quoque per singulas natiuitates nominatim temporatimque digessit, satis probatus diuinitatem operis ex diuinatione uocis. 2. Si uero Samius sophista Platoni auctor est de animarum recidiuatu reuolubili semper ex alterna mortuorum atque uiuentium suffectione, certe ille Pythagoras, etsi bonus cetera, tamen ut hanc sententiam exstrueret, non turpi modo, uerum etiam temerario mendacio incubuit. Cognosce, qui nescis, et crede nobiscum. Mortem

53 Gen. 1, 28. 55/56 Gen. 1, 26.

XXVIII. 2 Plato Phaedo 70 C.

48 etiam] tamen Rfd susp. 52/53 redundantia, obseruante Gel Isot] redundantia obseruante, agitur B redundantia agitur, obseruante Pam; Rig in Obseru. redundantia. Obseruante agitur Lindn 57 distinctionem post mirum in omnibus editionibus obtinuit sustulit Tb. St. T. 3, 29.

XXVIII. 1 ADVERSUS PLATONEM, NON EX MORTUIS FIERI VIVOS B Gel 3 sint B Kroym. 109/10] eant Gel fiant B] fiant ex uiuis mortui Kroym. 110 uiuant Gel 3 ita habeat scripti] ita habeant B Kroym. 110 e uita abeant Gel 5 quidam; diuinum Albinus existimat Oehl] quidam diuinus Albinus (Malbinus Bmg) existimat B quidam diuinus, Albinus, ut existimo, aut Gel quidam, diuinus; Albinus, ut existimo, aut Isot quin et diuinus, ut Albinus existimat, aut Vrs quidam; diuinus, Albinus existimat, Lindn Mercurii B 6 unicus Gomperz 70 10 quosque Isot 11 probans Gel 13 animarum de Gel 15 qui

simulat, subterraneo latitat, septennio illic patientiam damnat; interea quae de posteris defunctis ad fidem rerum esset relaturus ab unica conscia et ministra matre cognoscit. Ut satis sibi uisus est corpulentiam interpolasse ad omnem mortui ueteris horrorem, de adytis fallaciae emergit ut ab inferis redditus. 3. Quis non crederet reuixisse quem crediderat obisse, audiens praesertim ab eo, quae de posteris mortuis nisi apud inferos non uideretur cognoscere potuisse? Sic ex mortuis uiuos effici senior sermo est. Quid enim, si et iunior? Neque ueritas desiderat uetustatem neque mendacium deuitat nouellitatem. Teneo plane falsum, antiquitate generosum; quidni falsum, cuius testimonium quoque ex falso est? Quomodo credam non mentiri Pythagoran, qui mentitur, ut credam? Quomodo mihi persuadebit Aethalidem et Euphorbum et Pyrrhum piscatorem et Hermotimum se retro ante Pythagoran fuisse, ut persuadeat uiuos ex mortuis effici, qui iterum se Pythagoran peierauit? Quanto enim credibilius ipse ex semetipso semel redisset in uitam quam totiens alius atque alius, tanto et in durioribus fefellit, || qui molliora mentitus f. 141 est. 4. Sed clipeum Euphorbi olim Delphis consecratum recognouit et suum dixit et de signis uulgo ignotis probauit. Respice ad hypogeum eius et, si capit, crede. Nam qui talem commentus est stropham, cum iniuria bonae ualetudinis, cum fraude uitae septennio excruciatum infra terram inedia ignauia umbra, cui tanti fuit fastidium caeli, quam non accesserit temeritatem, quam non temptauerit curiositatem, ut ad notam clipei illius perueniret? 5. Quid autem, si in historiis aliquibus occultioribus repperit? Quid, si defectae iam traditionis superstites aliquas famae aurulas hausit? Quid, si ab aedituo redempta clam inspectione cognouit? Scimus etiam magiae licere explorandis occultis per catabolicos et paredros et pythonicos spiritus. Non enim et Pherecydes, Pythagorae magister, his forsitan artibus diuinabat, ne dicam somniabat? Quid, si idem daemon in illo fuit qui et in Euphorbo res sanguinis gessit? Denique qui se Euphorbum ex argumento clipei probarat, cur neminem Troianorum commilitonum aequae recognouit? Nam et illi iam reuixissent, si uiui ex mortuis fierent.

tamen B 18 septenni se illic patientia Gel 31 Aethalidem] Ephalidem B Gel 32 Hermotimum Pam] Hermippum B Gel se] si B 35 semel Vrs] semet B; om. Gel 36 post alius interrogationis signum ponit Isot qui molliora] ab his uerbis redit A 39 hypogium A hypogaeum Isot 45 repperit Gel 47 aedituo A 48 magiae] magos Gel magia Lindn magiam Rfd Kroym. 110 licere] elicere B Gel; approbat Kroym. 110 dicere Rfd lectionem traditam uindicat Tb. Eran. 7 (1907), 93/5 48/49 per catabolicos B] per catabolicos A; approbat Tb. Eran. 7 (1907), 93/5 pro catabolicos Gel pericatabolicos Rfd 49 paredros A 49/50 pircydes A 50 forsitan B Gel 52 cessit AB in euphorbum (prius b erat.) A

XXIX. 1. Mortuos quidem ex uiuis effici constat, non ideo tamen et ex mortuis uiuos. Ab initio enim uiui priores, unde ab initio aequae mortui posteriores, non aliunde quam ex uiuis. Illi habuerunt unde potius orirentur, dum ne ex mortuis. Isti non habuerunt unde magis deducerentur, nisi ex uiuis. 2. Igitur si ab initio uiui non ex mortuis, cur postea ex mortuis? Defecerat ille, quicumque est origini fons? An formae paenituit? Et quomodo in mortuis salua est? Non, quia ab initio mortui ex uiuis, idcirco semper ex uiuis? || Aut enim in f. 141r utraque parte forma initii perseverasset aut in utraque mutasset, ut si uiuos ex mortuis postea fieri oportuerat, perinde oporteret etiam non ex uiuis effici mortuos. 3. Si non peraequare deberet fides institutionis, (3.) non usquequaque contraria ex contrariis reformari alternant. Et nos enim opponemus contrarietates nati et innati, uisualitatis et caecitatis, iuuentae et senectae, sapientiae et insipientiae; nec tamen ideo innatum de nato prouenire, quia contrarium ex contrario fiat, nec uisualitatem iterum ex caecitate, quia de uisualitate caecitas accidat, nec iuuentam rursus de senecta reuiuescere, quia ex iuuenta senecta marcescat, nec insipientiam ex sapientia denuo obtundi, quia de insipientia sapientia acuatur. 4. Haec et Albinus Platoni suo ueritus subtiliter quaerit contrarietatum genera distinguere, quasi non et haec tam absolute in contrarietatibus posita sint quam et illa quae ad sententiam magistri sui interpretatur, uitam dico et mortem. Nec tamen ex morte uita reddatur, quia ex uita mors deferatur.

XXX. 1. Quid autem ad cetera respondebimus? Primo enim, si ex mortuis uiui, sicut mortui ex uiuis, unus omnino et idem numerus semper haesisset omnium hominum, ille scilicet numerus qui primus uitam introisset. Priores enim mortuis uiui, dehinc mortui ex uiuis et rursus ex mortuis uiui.

XXIX. 2 et] sed A 3 post posteriores punctum ponit Oehl distinctionem post uiuis tollit B Gel hoc modo distinguens; B: non aliunde... errentur. Dum ne... deducerentur, nisi ex uiuis? Gel: non aliunde... proficiscerentur, dum ne... deducerentur. 4 habuerant B Gel potius orirentur Rig] potius orrentur A potius errentur B proficiscerentur Gel 5 habuerint B Gel nisi ex uiuis om. Gel 7 origini A; uindicat Lfst. Synt. 1, 167] originis B Gel 10 aut in] in aut in A corr. 11 ut om. A; approbat Hartel Patr. Stud. 4, 68 12 etiam] iam in dubitante uiuis] uisuis A corr. 12/13 mortuos, si non, peraequare... institutionis Lindu et Hartel ap. Rfd mortuos; si non, nec peraequare... institutionis Hartel Patr. Stud. 4, 67/8 14 alternare Hartel Patr. Stud. 4, 68 dubitante alternarent F. Vollmer Theol. I. L., I; 1754, 25 15 uis ualutatis A 16 insipientiae A corr. 17 ideo] idonco A 18 uisualitatem] cuius ualutatem A 18/19 quia de uisualitate om. A 19/20 reuiuiscere B Gel 21 ex sapientia] insipientiam A obtundi] obtendi Gel alii obtudi; legere malim obtundi in de] ex Gel 22 Haec] hic Rfd 25 ad sententiam Bmg] absentiam AB interpretatur in] interpretantur AB Gel

XXX. 3 haesisset A hominum om. A 4/5 enim ex mortuis B Gel 5 et

Et dum hoc semper ex iisdem, ita totidem semper, qui ex iisdem. Nam neque plures aut pauciores exissent quam redirent. 2. Inuenimus autem apud commentarios etiam humanarum antiquitatum paulatim humanum genus exuberasse, dum Aborigines || uel uagi uel extorres uel gloriosi quique f. 142 occupant terras, ut Scythiae Parthicas, ut Temenidae Peloponnesum, ut Athenienses Asiam, ut Phryges Italiam, ut Phoenices Africam, dum sollemnes etiam amigrationes, quas ἀποικίας uocant, consilio exonerandae popularitatis in alios fines examina gentis eructant. Nam et origines nunc in suis sedibus permanent et alibi amplius | gentilitatem fenerauerunt. 3. Certe quidem ipse orbis in promptu est cultior de die et instructor pristino. Omnia iam peruia, omnia nota, omnia negotiosa, solitudines famosas retro fundi amoenissimi oblitterauerunt, siluas arua domuerunt, feras pecora fugauerunt, harenas seruntur, saxa panguntur, paludes eliquantur, tantae urbes quantae non casae quondam. Iam nec insulae horrent nec scopuli terrent; ubique domus, ubique populus, ubique respublica, ubique uita. 4. Summum testimonium frequentiae humanae: onerosi sumus mundo, uix nobis elementa sufficiunt, et necessitates artiores, et querellae apud omnes, dum iam nos natura non sustinet. Reuera lues et fames et bella et uoragines ciuitatum pro remedio deputanda, tamquam tonsura insolescentis generis humani; et tamen, cum eiusmodi secures maximam mortalium uim semel caedant, nunquam restitutionem eius uiuos ex mortuis reducentem post mille annos semel orbis expauit. Et hoc enim sensibile fecisset aequa uis amissionis et restitutionis, si uiui ex mortuis fierent. 5. Cur autem mille annis post et non statim ex mortuis uiui, cum, si non statim supparetur quod erogatum, in totum absumi periclitetur praeueniente restitu-

rursus ex mortuis uiui om. A 6 hisdem A; isdem Oehl 7 isdem A nam om. A; Hoppo Beitr. 154 dubitat, utrum nam delendum sit an non pauiores A 7/8 redirent] redissent, neque plures, aut pauiores exissent quam redirent A redissent Rig in Obseruat; lectionem redirent uindicat Lfst. Krit. Apol. 99 8 autem Gel] etiam AB 8/9 humanarum A 10 ab origine A Bmg 11 primum ut] aut A corr. scythae A corr. Parthicas (p-A) AB Parthicas Vrs 11/12 ut Temenidae Peloponnesum om. A Temenidae in Scal] Menidae B Gel Amyclae Vrs 12 Phryges B 12/13 et Phoenices AB 13 sollemnes B Gel, ut semper migrationes B Gel 14 ἀποικίας A peroukias B (ἀποικίας Bmg) Gel uocant A] appellant B Gel 15 aborigines Vrs 16/17 fenerauerunt A 21 panduntur Wissowa ap. Rfd (coll. Liu. 21, 37, 3) 22 tantae iam urbes Vrs tantae urbes iam Rig 23 scopuli A 25 humanae: onerosi in primis distinct onerosi A 26 artiores Gel quacrellae A querellae B Gel 27 sustineret A 28 et uoragines] et del. Fr. Leo ap. Kroym. 110 et ceterae uoragines Kroym. 110 29 insolescentis Rig 31 nunquam A 32/33 Et hoc enim] hoc enim uel hoc etenim Kroym. 110 34 et non om. A 35 post uiui interrogationis signum ponit Vrs 36 erogatur Vrs periclitetur genus humanum

tionem defectione, quia nec pariasset commeatus hic uitae miliario tempore longe scilicet || breuior et idcirco facilius ante f. 142v
extingui quam redaccendi? Igitur quae hoc modo intercedisset, si uiui ex mortuis fierent, quando non intercedit, non
40 erit credendum uiuos ex mortuis fieri.

XXXI. 1. Iam uero si ex mortuis uiui, utique singuli ex singulis. Singulorum ergo corporum animas ut singulas in singula corpora reuerti oportuerat. Porro si et binae et trinae et quinae usque uno utero resumuntur, non erunt ex mortuis
5 uiui, quia non singuli ex singulis. Et hoc autem modo primordii forma signatur, | cum et nunc plures animae de una V 351
proferuntur. 2. Item cum uaria aetate discedant animae, cur una reuertuntur? Omnes enim ab infantia imbuuntur, qua infans reuertatur. Quale est autem, ut senex defunctus infans
10 reuertatur? Si decrescit foris anima retrograda aetate, quanto magis erat ut progressior reuertetetur mille post annis, certe uel coaetanea suae mortis, ut aeuum quod reliquisset iterum recepisset? 3. Sed etsi eadem semper reuoluerentur, licet non corporum quoque formas easdem, licet non factorum quoque
15 sortes easdem, tamen uel ingeniorum et studiorum et affectionum pristinas proprietates secum referre deberent, quoniam temere eadem haberentur carentes his per quae eadem probarentur. Vnde scias, inquis, an ita quidem fiat occulte, sed condicio miliarii aevi interimat facultatem recensendi, quia ignotae tibi reuertuntur? Atquin scio non ita
20 fieri, cum Pythagoran Euphorbum mihi opponis. 4. Ecce enim Euphorbum militarem et bellicam animam satis constat uel de ipsa gloria clipeorum consecratorum. Pythagoran uero tam residem et inbellem, ut proelia tunc Graeciae uitans Italiae

Kroym. III 37 parias set A parias, sed B 38 miliario A 39 quae] quia
Kroym. III 39/40 post intercedisset lacunam signat Rfd secundum quem haec fere
interierunt: humani generis aetas

XXXI. 2 anima Seml ut] et Rfd susp. 6 signatur Bmg Gel] singulatur AB
forte sigillatur; nihil muto Iun 7 uarietate A decedant Gel 8/9 qua
infans reuertatur om. A 9 reuertatur] reuertitur Iun manu] interroga-
tionis signum post reuertatur ponit Lat 10 retro gradua A 13 interroga-
tionis signum post recepisset primus posuit Iun aedem A eadem Bmg 14/15 licet
non factorum quoque sortes easdem, tamen Kroym. III] om. A licet non factorum;
tamen quoque fortes casum (causam Seal) B Gel Seal licet non factorum; tamen
Iun licet non staturam, tamen uel sortes easdem Lindn 15 uel del. Lindn 16 af-
fectionum] adiectionum B Gel 17 aedem A bis] Iis Lat 18 eadem
Lat] aedem A eadem B Gel 19 occultae A miliarii Iun 19/20 recensendi]
reminiscendi Rfd susp. 20 quia ignotae tibi Rig] quia ignota et ibi A quia
ignorata et ibi B Gel qua ignorata et ibi Pam quia ignota et sibi Mercerus qua igno-
rata tibi Iun quia ignorata tibi Lindn quia ignota tibi Rfd qua ignota tibi Hartel
Patr. Stud. 4, 68 21 Euphorbum] *euphorbum A 21/22 Ecce enim
Euphorbum Iun] ecce enim A ecce enim, Euphorbum mihi opponis, ecce enim
Euphorbum B Gel 23 consecrator A 24 graetiae A Graeciae Iun in

25 maluerit quietem geometriae et astrologiae et musicae deuotus, alienus studio et affectu Euphorbi. Sed et Pyrrhus ille fallendis piscibus agebat, || Pythagoras contra nec edendis, ut f. 143
animalibus abstinens. Aethalides autem et Hermotimus fabam quoque in pabulis communibus inruerat, Pythagoras
30 uero ne per fabalia quidem transeundum discipulis suis tradidit. 5. Quomodo ergo eadem animae recuperantur, quae | nec ingeniis nec institutis iam nec uictibus eadem proba- V 352
buntur? Iam nunc de tanto Graeciae censu quattuor solae animae recensentur. Sed et quid utique de solo Graeciae censu,
35 ut non ex omni gente et ex omni aetate ac dignitate, ex omni denique sexu, et metempsychosis et metensomatosis cotidie existant, cur solus Pythagoras alium atque alium se recognoscat, non et ego? 6. Aut si priuilegium philosophorum est, et utique Graecorum, quasi non et Scythae et Indi
40 philosophentur, cur neminem se retro meminit Epicurus, neminem Chrysippus, neminem Zenon, ne ipse quidem Plato, quem forsitan Nestorem credidissemus ob mella facundiae?

XXXII. 1. Sed enim Empedocles, quia se deum delirarat, idcirco, opinor, dedignatus aliquem se heroum recordari, thamnus et piscis fui, inquit. Cur non magis et pepo, tam insulsus, et chamaeleon, tam inflatus? Plane ut
5 piscis, ne aliqua sepultura conditiore putesceret, assum se maluit in Aetnam praecipitando. Atque exinde in illo finita est metensomatosis, ut aestiua cena post assum. 2. Perinde igitur et hic dimicemus necesse est aduersus portentosiorum praesumptionem bestias ex hominibus et homines ex bestiis
10 reuoluentem. Viderint thamni, licebit et lapathi, ne plus

XXXII. 3 cf. J. H. Waszink in commentario ad locum, p. 384.

italiae A 25 quiete A 27 fallendi A corr. nec edendis] recedendis A
28 Aephalides AB Ephalides Gel Hermotimus Paul. Leopardus] ermiptus A
Hermippus B Gel 29 inruerat] inuenerat Rfd susp. insuerat Hartel ap. Rfd et
Patr. Stud. 4, 69 31 aedem A 32 uictibus A corr. 33 gregiae A quat-
tuor... 34 censu om. A 35 ut del. Vrs et del. B Gel ac * tate A
36 prius et om. A metempsychosis et metem * somatosis A perephysis et
perephysis B Gel perephysis et perephysis Rig 37 quotidie A ex-
sistant A interrogationis signum post existant ponit Iun 40 se] et Leopold me-
minite picurus A 41 Zenone (e in ras. m. rec.) A ne om. A 42 facundie
ex factum die A

XXXII. 1 AD METEMPSYCHOSIS ET METENSOMATOSIS A ANIMAE
METEMPSYCHOSIS & METENSOMATOSIS B ADVERSUS PYTHAGORAE ET
EMPEDOCLIS OPINIONES DE METEMPSYCHOSI ET METENSOMA-
TOSI Gel empodocles A qui Leopold 3 thamnus A 4 planae A
5 sepultura conditiore putesceret Vrs (patesceret secundum Waver.)] sepultura
conditio reputesceret AB sepulturae conditio reputesceret Gel sepulturae con-
ditiore putesceret Mercerus 6 Aethnam (a-A) AB 7 est A] sit B Gel
fuit Iun proinde B (perinde Bmg) 8 demicemus A portensiorum A
(corr. i. mg.) 10 licet Lat et lapathi (uel bis elati) Lat] et lapathi AB Gel et
lappae Iun et lapathi Vrs et raptim Rig elati Lindn et lapathi Hartel ap. Rfd Ne...

ridere quam docere cogamur. Dicimus animam humanam nullo modo in bestias posse transferri, etiamsi secundum philosophos ex elementiciis substantiis || censetur. | 3. Siue enim ignis anima, siue aqua, siue sanguis, siue spiritus, siue aer, siue lumen, recogitare debemus contraria quaeque singulis speciebus animalia; igni quidem ea quae rigent, colubros stelliones salamandras, etiam quaecumque de aemulo producentur elemento, de aqua scilicet; perinde contraria aquae illa quae arida et exsuccida: denique siccitatibus gaudent lucustae papiliunculi chamaeleontes; item contraria sanguini quae carent purpura eius, cochleas uermiculos et maiorem piscium censuum; spiritui uero contraria quae spirare non uidentur, carentia pulmonibus et arteriis, culices formicas tineas et hoc genus minutalia; item aeri contraria quae semper subterraneum et subaquaneum uiuentia carent haustu eius (res magis quam nomina noueris); item contraria lumini quae caeca in totum uel solis tenebris habent oculos, talpas uesperegines noctuas. Haec ut ex apparentibus et manifestis substantiis doceam. 4. Ceterum si et atomos Epicuri tenerem et numeros Pythagorae uiderem et ideas Platonis offenderem et entelechias Aristotelis occuparem, inuenirem fors his quoque speciebus animalia quae nomine contrarietatis opponerem. Contendo enim ex quacumque substantia supra dicta constitisset humana anima, non potuisse eam in tam contraria unicuique substantiae animalia reformari et censum eis de sua translatione conferre, a quibus excludi ac respui magis haberet quam admitti et capi nomine huius primae contrarietatis, quae substantiui status diuersitatem committit, tunc et reliquae per consequentem ordinem || cuiusque naturae. 5. Nam et sedes alias humana anima sortita est et uictus et instructus et sensus et affectus et concubitus et fetus, item ingenia, tum opera gaudia taedia uitia cupidines uoluptates ualetudines medicinas, suos postremo et uitae modos et exitus mortis. 6. Quomodo igitur illa anima quae terris inhaerebat, nullius sublimitatis, nullius profunditatis intrepida, ascensu etiam scalarum fatigabilis, submersu etiam piscinarum strangulabilis, aeri postea insultabit in aquila aut mari postea desultabit in anguilla? Quomodo item pabulis liberalibus et delicatis atque curatis educata, non dico paleas, sed spinas et agrestes amaritudines frondium et bestias sterquili-

11, dicimus *Vrs* distinguit 13 substantiis *A* censeretur *B Gel* 14 secundum siue] sine *B* 16 quidem *om.* *A* 17 daemulo *A* 18 contra *A* aquae *lun]* atque *AB Gel* utique *Vrs* 19 *arida* *A* exsuccida *A* exsuccida *B Gel* denique quae *Hartel ap. Rfd et Patr. Stud.* 4, 69 20 locustae *B Gel* 21 cochleas *A* 25 per subterraneum *Hartel ap. Rfd et Patr. Stud.* 4, 69 26 nouerim *Bmg Gel* item] itae *A* contra *A corr.* 28, 29 substantiis *A* 29 atomo sepicuri *A* 30 numero pythagorae *A (h add.)* 34 eam] iam *A Bmg* 37 prime *A* 46 scalarum... etiam *om.* *A* 48 anguilla *A corr.* 50, 51 sterquili-

niorum [uermium], etiam uenena ruminabit, si in capram transierit uel in coturnicem, immo et cadauerinam, immo et humanam, sui utique memor, in urso et leone? Sic et cetera ad incongruentiam rediges. Ne singulis perorandis immoremur, ipsius animae humanae quisquis modus, quaecumque mensura, quid faciet in amplioribus longe uel minutoribus animalibus? Necesse est enim et corpus omne anima compleri et animam omnem corpore obducere. Quomodo ergo anima hominis complebit elephantum? Quomodo item obducetur in culice? Si tantum extendetur aut contrahetur, profecto periclitabitur. 7. Et ideo adicio: si nulla ratione capax est huiusmodi translationis in animalia nec modulis corporum nec ceteris naturae suae legibus adaequantia, numquid ergo demutabitur secundum qualitates generum et uitam eorum contrariam || humanae uitae, facta et ipsa contraria humanae per demutationem? Enimuero si demutationem capit amittens quod fuit, non erit quae fuit; et si quae fuit non erit, soluta est metensomatosis, non adscribenda scilicet ei animae quae, si demutabitur, non erit. Illius enim metensomatosis dicetur quaecumque eam in suo statu permanendo pateretur. 8. Igitur si nec mutari potest, ne non sit ipsa, nec permanere in statu, quia contraria non capit, quaero adhuc causam aliquam fide dignam huiusmodi translationis. Nam etsi quidam homines bestiis adaequantur pro qualitatibus morum et ingeniorum et affectuum, quia et deus: | assimilatus est, inquit, homo irrationalibus iumentis, non ideo milui ex rapacibus fient et canes ex spurcis et pantherae ex acerbis aut oues ex probis et hirundines ex garrulis et columbae ex pudicis, quasi eadem substantia animae ubique naturam suam in animalium proprietatibus repetat. Aliud est autem substantia, aliud natura substantiae, siquidem substantia propria est rei cuiusque, natura uero potest esse communis. 9. Suscipe exemplum. Substantia est lapis, ferrum; duritia lapidis et ferri natura substantiae est. Duritia communicat, substantia discordat. Mollitia lanae,

75 Ps. 48, 21.

norum ex sterquiliniorum *A* 51 uermium seclust, cf. *comm. meum ad loc.*, p. 389 (*uirgulam post uermium exeb. B, ante uermium Gel*) [uermium], etiam] uermisatum, et *lun]* uenerarum inabit *AB* 52 prius et *om.* *A* cadauerinam carnem *Rfd susp.* 53 Sic et] si *A* 54 redige *Seml* 55 ipse *A* 57 et *om.* *A* 58 corpori *A Bmg* 59 obduceretur *A* 60 extenderetur *B Gel* contrahetur *Vrs]* contraheretur *AB Gel* 61 si] quod *Gel* 63 adaequantia *A* 64 demutabitur *A* 65 contrarium/contrarium *A* 66 enimvero si demutationem *om.* *A* 67 non erit quae fuit *om.* *A* 68 et 69, 70 perueniens ad rationem *B Gel* 69 non erit quae fuit *Rfd]* quem refutat *Comperz* 70 72 quia] qui *Rfd susp.* 75, 76 assimilatus *B Gel* 76 in rationalibus *B* irrationalibus *Pam* 78 aut oues ex probis *om.* *A* 79 garrulis *A (r deterum)* 83 suspice *Seml*

mollitia plumae : pariant naturalia earum, substantiua non pariant. Sic et, si sacua bestia uel proba uocetur homo, sed non eadem anima : nam et tunc naturae similitudo notatur, cum substantiae dissimilitudo conspicitur. Ipsum enim quod hominem similem bestiae iudicas, confiteris animam non eandem, similem dicendo, non ipsam. 10. Sic et diuina pronuntiantia sapit, pecudibus adaequans hominem || natura, non substantia. Ceterum nec deus hominem hoc modo notasset et ipse, si pecudem de substantia nosset.

XXXIII. 1. Etiam cum iudicii nomine uindicatur hoc dogma, quod animae humanae pro uita et meritis genera animalium sortiantur, iugulandae quaeque in occisoriis et subigendae quaeque in famulatoriis et fatigandae in operariis et foedandae in immundis, perinde honorandae et diligendae et curandae et appetendae in speciosissimis et probissimis et utilissimis et delicatissimis, et hic dicam : si demutantur, non ipsae dispungentur quae merebuntur. 2. Euacuabitur ratio iudicii, si meritorum deerit sensus. Deerit autem sensus meritorum, si status uerterit animarum. Vertit autem status animarum, si non eadem [perseuerauerint. Aequae si perseuerauerint in iudicium, quod et Mercurius Aegyptius nouit, dicens animam digressam a corpore non refundi in animam uniuersi, sed manere determinatam, uti rationem, inquit, patri reddat eorum quae in corpore gesserit, uolo iudicii utique diuini iustitiam grauitatem maiestatem dignitatem recensere, si non sublimiore fastigio praesidet humana censura, plenior utriusque sententiae honore, poenarum et gratiarum, seuerior in ulciscendo et liberalior in largiendo. 3. Quid putas futuram animam homicidae ? Aliquod, credo, pecus lanienae et macello destina-

87 sacu abestia A uel proba om. A ; quod probant Hartel Patr. Stud. 4, 70 et Kroym. 112 ut homo Rfd susp. (contra quem Hartel Patr. Stud. 4, 70) et homo Kroym. 112 89 ipsud A 90/91 eandem, similem Lat. distinguit eandem similem, similem B Gel 91 uirgulam post dicendo tollit Kroym. 112 91/92 pronuntiatio A 92 adhaequans A 93/94 et ipse, si Th. Eran. 7 (1907), 95/6] et ipsi A si B Gel ut ipse Hartel Patr. Stud. 4, 70 94 de] eadem de Rfd susp. ; quem refutat Hartel Patr. Stud. 4, 70 nosse A

XXXIII. 2 pro uita meritis A corr. 5 proinde B Gel et diligendae om. A 6 speciosissimis A 7 delectatissimis B (delicatissimis Bmg) 8 non ipsae dispungentur om. A Et euacuabitur B Gel 9 si om. B meritum A 9/10 deerit sensus... sensus meritorum om. A 10/11 uertit... animarum om. A 11 acdem ex eadem A prius perseuerauerint] perseuerant A 11/12 Aequae si perseuerauerint del. Wisowa ap. Rfd aequae si perseuerant. Viderit iudicium Hartel Patr. Stud. 4, 72 aequae si non Vrs atque si Rfd susp. 12 post iudicium punctum ponit Rig 13/14 in animam uniuersi om. A 16 post gesserit punctum ponit Gel, punctum cum uirgula Hartel Patr. Stud. 4, 72 17 recense Gel post non uirgulam ponit Im 18 pleno Bmg 19 poenarum] poenarum et sententia-

tum, ut perinde iuguletur, quia et ipsa iugulauerit, perinde decorietur, quia et ipsa despoliauerit, perinde in pabulum proponatur, quia et ipsa bestiis fecerit eos quos in siluis et auis trucidauerit. 4. Si ita iudicabitur, nonne illa anima plus solacii quam supplicii relatura est, quod funus inter cocos pretiosissimos inuenit, quod condimentis Apicianis et Lurconianis humatur, quod mensis Ciceronianis infertur, quod lancibus splendidissimis Sullanis effertur, quod exsequias || con- f. 145* uiuium patitur, quod a coaequalibus deuoratur potius quam a miluis et lupis, ut in hominis corpore tumulata et in suum genus regressa resurrexisse uideatur, exsultans aduersus humana iudicia, si ea experta est ? 5. Namque illa sicarium uariis et exquisitis et iam praeter naturam eruditis feris dissipant, et quidem uiuentem, immo facile nec morientem curata mora finis ad plenitudinem poenae. Sed et si anima praefugerit ultimo gladio, ne corpus quoque euaserit ferrum, nihilominus iugulo utroque confossis costisque transfixis compensatio proprii facinoris exigitur. Inde in ignem | datur, ut et sepul- V 357 tura puniatur. Aliter denique non licet. Nec tamen tanta est rogi cura, ut reliquias aliae bestiae inueniant ; certe nec ossibus parcitur nec cineribus indulgetur nuditate plectendis. 6. Tanta est apud homines homicidii uindicta quanta ipsa quae uindicatur natura. Quis non praeferat saeculi iustitiam, quam et apostolus non frustra gladio armatam contestatur, quae pro homine saeuendo religiosa est ? Si ceterorum quoque sceleurum mercedem cogitemus, patibula et uiuicomburia et culleos et uncas et scopulos, cui non expediat apud Pythagoran et Empedoclen sententiam pati ? 7. Nam et qui laboribus atque seruitiis puniendi in asinos utique et mulos reincorporabuntur, quantum sibi de pistrinis et aquilegis rotis gratulabuntur, si metallorum et ergastulorum et operum publicorum ip-

XXXIII. 45 Rom. 13, 4.

rum B siuierior A 22 iuguletur... perinde om. A 24 fecerit AB ; cf. Hartel Patr. Stud. 4, 72] infecerit Gel obiecerit Vrs iecerit Rfd susp. eos quos] os, quas Gel 25 auis] auis B Gel 26 quam supplicii om. A coccos B Gel coccos... uel coquos' Im coccos La Cerdia susp. 27 preciosissimos A praetiosissimos B 27/28 lurchonianis A 28 alterum quod... 29 effertur om. A Syllanis B Gel 30 aco aequalibus A 33 expar tast A 34 etiam AB Gel preter A 35 facile nec A ; uindicat Hartel Patr. Stud. 4, 72/3] nec facile B Gel 35/36 curatam ora A poenae A 37 uirgulam post ferrum primum posuit v. d. Vliet 90/1 nihilominus A 38 utroque AB Gel] uentreque Lat utroque (= partibus genitalibus) Rig in Obteru. utroque Scal latereque Rfd confosso Vrs 39 propria v. d. Vliet 90 susp. Inde] inde nec Kroym. 112/3 hoc modo distinguens : 39/41 ut... puniatur (aliter... cura), ut... inueniant ; contra quem disputat Gomperz 71 41 ut] ut ne Rfd susp. inueniant] non inueniant v. d. Vliet 91/2 ; Gomperz 71 42 pascitur A 45 armata Gel (lape. preli, ut uidetur) 47 primum et om. Gel 48 phytagoran A 51 pristinis AB 52 et ergastulorum om. A publicorum ipsorumque] publicorumque A

sorumque carcerum, licet otiosorum, recordentur! Perinde
 qui integre morati commendauerint iudici uitam, quaero
 55 praemia, sed potius inuenio supplicia. Nimirum magna merces
 bonis in animalia quaecumque restitui. || 8. Pauum se meminit f. 146
 Homerus Ennio somniant; sed poetis nec uigilantibus
 credam. Et si pulcherrimus pauus et quo uelit colore cultissi-
 mus, sed tacent pennae, sed displicet uox, et poetae nihil
 60 aliud quam cantare malunt. Damnatus est igitur Homerus
 in pauum, non honoratus. Plus de saeculi remuneratione gau-
 debit, pater habitus liberalium disciplinarum, ut malit famae
 suae ornamenta quam caudae. 9. Age nunc, ut poetae in
 pauos uel in cynos transeant, si uel cynis decora uox est,
 65 quod animal indues uiro iusto Aeaco? Quam bestiam integrae
 feminae Didoni? Quam uolucrum patientia, quam pecudem
 sanctimoniam, quem piscem innocentia sortientur? Omnia
 famula sunt hominis, omnia subiecta, omnia mancipata. Si
 quid horum futurus est, diminoratur illic ille cui ob merita
 70 uitae imagines, statucae et tituli, honores publici, priuilegia
 rependuntur, cui curia, cui populus suffragiis immolat. V 358
 10. O iudicia diuina post mortem humanis mendaciora, con-
 temptibilia de poenis, fastidibilia de gratiis, quae nec pessimi
 metuunt nec optimi cupiant, ad quae magis scelesti quam
 75 sancti quique properabunt, illi, ut iustitiam saeculi citius
 euadant, isti, ut tardius eam capiant! Bene philosophi docetis,
 utiliter suadetis leuiora post mortem supplicia uel praemia,
 cum, si quod iudicium animas manet, grauius debet credi in
 disputatione uitae quam in administratione, quia nihil
 80 plenius quam quod extremius, nihil autem extremius quam
 quod diuinius. 11. Deus itaque iudicabit plenius, quia extre-
 mius, per sententiam aeternam tam supplicii quam refrigerii ||
 nec in bestias, sed in sua corpora reuertentibus animabus, et f. 146v
 hoc semel et in eum diem quem solus pater nouit, ut pendula
 85 expectatione sollicitudo fidei probetur, semper diem obser-

84 Mtth. 24, 36 (Marc. 13, 32).

53 prinde A proinde B 55 merces A 58/59 post cultissimus interrogationis
 signum ponit Rfd quem refutant Hartel Patr. Stud. 4, 73; v. d. Vliet 91 59 pinnae B
 Gel 61 non om. AB (al. non honoratus Bmg) Gomperz 72 qui distinguit: damna-
 tus...pauum, honoratus...remuneratione: gaudebit, pater... disciplinarum, ut...
 caudae. 63 caudae. Age Mercerus; Petr. Ciacconius] gaudae age A gaudeat. age
 B Gel caudae. At age Scal gaudia. at age Vrs poete A 65 Aeaco Vrs]
 deloco A de loco B Deloco Gel Deiocae P. Leopardus Emendat. VIII, 3 Deioei Lat
 66 femine A patientia A 69 demenoratur lum 70 et om. A 72 men-
 diciora Pam; approbat Kroym. 113 72/73 contemptibilia A 73 nec] n& A
 74 ad quae Mercerus] at quae A atque B Gel ad quem Mercerus ser. Oehl (unde?)
 76 ea Kroym. 113 78 debet A; cf. Hoppe Beitr. 32,] debeat B Gel 80 rastorum
 ante prius extremius exhibet A alterum extremius Th. Eran. 7 (1907), 96/97
 plenius AB Gel 83 nec uix legibile in A uirgulam post animabus primus
 posuit lum 84 et om. A

uans, dum semper ignorat, cotidie timens, quod cotidie
 sperat.

XXXIV. 1. Nulla quidem in hodiernum dementiae huius-
 modi sententia erupit sub nomine haeretico, quae humanas
 animas refingat in bestias, sed necessarie hanc quoque speciem
 intulimus et exclusimus ut superioribus cohaerentem, quo
 5 perinde in pauo retunderetur Homerus sicut in Pythagora
 Euphorbus atque ita hac etiam metempsychosi siue meten-
 somatosi repercussa illa rursus caederetur quae aliquid hae-
 reticis sumministravit. 2. Nam et Simon Samarites in actis
 apostolorum redemptor spiritus sancti, posteaquam dam-
 10 natus ab ipso cum pecunia sua in interitum frustra fleuit,
 conuersus ad ueritatis expugnationem quasi pro solacio ultio-
 nis, fultus etiam artis suae uiribus, ad praestrigias uirtutis
 alicuius Helenam quandam Tyriam de loco libidinis publicae V 359
 eadem pecunia redemit, dignam sibi mercedem pro spiritu
 15 sancto; 3. et se quidem fingit summum patrem, illam uero
 iniectionem suam primam, qua iniecerat angelos et archange-
 los condere; huius eam propositi compotem exilisse de patre
 et in inferiora desultasse atque illic praueunto patris proposito
 angelicas potestates genuisse ignaras patris, artifices mundi
 20 huius; ab his non perinde animo retentam, ne digressa ea
 alterius genimina uiderentur, et idcirco omni contumeliae
 addictam, || ut nusquam discedere depretiatam liberet, hu- f. 147
 manae quoque formae succidisse uelut uinculis carnis coer-
 cendam; 4. ita multis aeuis per alios atque alios habitus
 25 femininos uolutatam etiam illam Helenam fuisse exitiosissi-
 mam Priamo et Stesichori postea oculis, quem excaecasset

XXXIV. 8 Act. ap. 8, 18 seqq.

86 prius cotidie Rfd] quotidie AB Gel alterum cotidie A] quotidie B Gel

XXXIV. 1 ADVERSUS OPINIONEM SIMONIS HERETICI (HAB — Gel)
 AB Gel ad hodiernum B Gel 2 sententiae erupit A sub] suo A 3 re-
 uincat Bmg necessariae A necessario Rig 5 pauo retunderetur A] pauone
 runderetur B Gel pauo runderetur Scal 6 euphorbus A 8 subministravit
 B Gel hactis A 10 ab ipso] a Petro aut ab Apto' Mercerus ab apostolo Rfd
 Kroym. 113; lectionem traditam uindicat Gomperz 72 in interitum A; approbat
 Kroym. 113] interitum B Gel 11 solatio A 12 praestrigias A; uindicat
 Blf Mss. 53 (1948), 147] praestrigias B Gel 13 Helenam Rig] helenam A
 Helenem B Gel aut legendum Helenem aut... (quod malim) Helenam' lum locis
 A 14 mercedem Rig in Obseruat. 15 finxit Lat 16 qua] quam Rfd 16/17 et
 archangelos om. A 17 exsilisse B Gel 19 patris, artifices Hilgenfeld Ketzer-
 gesch. 2 186/291] patris artificis AB Gel 20 iis Lat non perinde animo (animo
 ex animam A) AB Gel Rfd (crucem ante non ponens)] perinde animo Pam uero per
 inuidiam Lat (ex Iren. 1, 23) compari inde animo Oehl non prompto animo Lindh
 propter inuidiam Kellner 343, non pio quidem animo Rfd susp. non pio perinde
 animo Hartel ap. Rfd 20/21 ea alterius] ex alterius AB ea alter Bmg 22 nun-
 quam Bmg 23 succidisse A 24 multi saeculis A 26 et excaecasset B Gel

ob conuicium carminis, dehinc reluminasset ob satisfactionem laudis; proinde migrantem eam de corporibus in corpora postrema dedecoratione sub titulo prostitisse Helenam uilior-
 30 rem. Hanc igitur esse ouem perditam, ad quam descenderit pater summus, Simon scilicet, et primum recuperata ea et reueta, nescio umeris an feminibus, exinde ad hominum respexerit salutem quasi per uindicatam liberandorum ex illis angelicis potestatibus, quibus fallendis et ipse configuratus
 35 aequae et hominibus hominem ementitus in Iudaea quidem filium, in Samaria uero patrem gesserit. 5. O Helenam inter poetas et haereticos laborantem, tunc adulterio, nunc stupro infamen, nisi quod de Troia gloriosius eruitur quam de lupanari, mille nauibus de Troia, nec mille denariis forsitan de
 40 lupanari. Erubescere, Simon, tardior in requirendo, inconstantior in retrahendo. At Menelaus statim insequitur amissam, statim repetit ereptam, decenni proelio extorquet, non latens, non fallens, non cauillabundus. Vereor, ne ille magis pater fuerit qui circa Helenae recuperationem et uigilantius et au-
 45 dentius et diutius laborauerit.

XXXV. 1. Sed non tibi soli metempsychosis hanc fabulam instruxit: inde etiam Carpocrates utitur, pariter magus, pariter fornicarius, etsi Helena minus. Quidni? cum propter omnimodam diuinae et humanae disciplinae eersionem constituendam recorporari animas asseuerauerit; nulli enim uitam istam rato fieri, || nisi uniuersis quae arguunt eam f. 147^r expunctis, quia non natura quid malum habeatur, sed opinione. Itaque metempsychosin necessarie imminere, si non in primo quoque uitae huius commeatu omnibus illicitis
 10 satisfiat (scilicet facinora tributa sunt uitae!), ceterum totiens animam reuocari habere quotiens minus quid intulerit, reliquatricem delictorum, donec exsoluat nouissimum quadrantem detrusa identidem in carcerem corporis. 2. Huc enim temperat totam illam allegoriam domini
 15 certis interpretationibus relucens et primo quidem simpliciter intellegendam. Nam et ethnicus homo aduersarius

XXXV. 12 Mtch. 5, 26.

27/28 satis factionem A 29 postremo dedecoratione Vrs Helena Rfd susp.
 31 patrem A 32 humeris A corr. B Gel 33 respexit Pam 35 et hominibus
 AB] hominibus et Gel ementitus] & mentitus A corr. 36 se gesserit Rfd
 quem refutat Lfit. Spr. Tert. 50 37 et] het A corr. sed B 39 prius mille...
 40 lupanari om. A 41 trahendo A statim... amissam om. A 42 repetit
 perpetit A decennii B Gel 43 cauillabundus A 44/45 exaudientius A

XXXV. 1 AD (ADVERSUS Gel) CARPOCRATIS OPINIONEM AB Gel
 3 etsi... Quidni?] praestat includi notis parentheseos' Inn 5 adseuerauerit B
 Gel 7 quia] qua Semi 8 necessariae A 14 allegoriam B Gel 16 intellec-

noster est, incedens in eadem uia uitae communis. Ceterum oportebat nos de mundo exire, si cum illis conuersari non
 20 liceret. Huic ergo boni animi praestes iubet (diligite enim inimicos uestros, inquit, et orate pro maledicentibus uos), ne aliquo commercio negotiorum iniuria prouocatus abstrahat te ad suum iudicem, et ad custodiam delegatus ad exsolutionem totius debiti arteris.
 3. Tum si in diabolum transfertur aduersarii mentio ex obseruatione comitante, cum illo quoque moneris eam inire
 25 concordiam quae deputetur ex fidei conuentione; pactus es enim renuntiassse ipsi et pompae et angelis eius. Conuenit inter uos de isto. Haec erit amicitia obseruatione sponsionis, ne quid eius postea rejsumas ex his quae eierasti, quae illi V 361 reddidisti, ne te ut fraudatorem, ut pacti transgressorem iudici deo obiciat, sicut eum legimus alibi sanctorum criminatorem et de ipso etiam nomine diaboli delatorem, et iudex te tradat angelo executionis, et ille te in carcerem mandet infernum, unde non dimittaris nisi modico quoque delicto mora
 35 resurrectionis expenso. Quid his sensibus aptius? Quid his interpretationibus uerius? 4. Ceterum ad Carpocraten: si omnium || facinorum debitor anima est, quis erit inimicus et f. 148 aduersarius eius intellegendus? Credo, mens melior, quae illam in aliquid innocentiae inpegerit adigendam rursus ac
 40 rursus in corpus, donec in nullo rea deprehendatur bonae uitae. Hoc est ex malis fructibus bonam arborem intellegi, id est, ex pessimis praeceptis doctrinam ueritatis agnoscere. 5. Spero huiusmodi haereticos Heliae quoque inuadere exemplum, tamquam in Iohanne sic repraesentati, ut metempsychosi patrocinetur pronuntiatio domini: Helias iam
 45 uenit, et non cognouerunt eum, et alibi: et si uultis audire, hic est Helias, qui uenturus est. Numquid ergo et Iudaei ex opinione Pythagorica

18 1 Cor. 5, 10. 19 Mtch. 5, 44 (Luc. 6, 27). 21 Mtch. 5, 25/6 (Luc. 12, 58/9). 30 Mtch. 5, 25/6 (Luc. 12, 58/9). 31 Apoc. 12, 10. 45 Mtch. 17, 12. 46 Mtch. 11, 14.

gendum A et om. A 17 incedens A in del. Rig eandem Rig
 uiam A Rig 19 boni A; approbant Gomperz 73; Tb. St. T. 3, 33/4] bonum B
 Gel praestes] praesto esto Gomperz 73 praesto es(se) Stowasser ap. Gomperz 73;
 lectionem traditam uindicat Tb. St. T. 3, 33/4 iubet om. A 20 enim om. A
 et om. Gel 21 commercio A 22/23 in custodiam B Gel 23 exsolutionem
 A 25 comitante Gomperz 74 27 renuntiassse A renuntiare B Gel 28 de
 obseruatione Rfd susp. obseruatio Bmg 29 ei eierasti B Gel 29/30 eie reddidisti
 (eie inductum) A 31 sicuti Pam 32 diaboli om. A 33 executionis B Gel
 36 ad A; approbat Lfit. Z. Spr. T. 87; sed cf. comm.] apud B Gel Carpocratem
 Gel 38 mens] meus B 39 aliquid innocentiae] aliud quid nocentiae Rfd
 susp. 44 sic om. A 45 patrocinetur praenuntio A 48 nunquid A

consulebant Iohannem: tu es Helias? et non ex praedicatione diuina: et ecce mittam uobis Helian Thesbiten? 6. Sed enim metempsychosis illorum reuocatio est animae iam pridem morte functae et in aliud corpus iteratae, (6) Helias autem non ex decessione uitae, sed ex translatione uenturus est, nec corpori restituendus, de quo non est exemptus, sed mundo reddendus, de quo est translatus, non ex postliminio uitae, sed ex supplemento prophetiae, idem et ipse, et sui nominis et sui hominis. Sed quomodo Helias Iohannes? Habes angeli uocem: et ipse, inquit, praecedet coram populo in uirtute et in spiritu Heliae, non in anima eius nec in carne. Hae enim substantiae sui cuiusque sunt hominis, spiritus uero et uirtus extrinsecus conferuntur ex dei gratia; ita et transferri in alterum possunt ex dei uoluntate, ut factum est retro de Mosei spiritu.

XXXVI. 1. In has quaestiones inde, opinor, excessimus quo nunc reuertendum est. Constitueramus animam in ipso et ex ipso seri homine et unum esse a primordio || semen, sicut et carnis, in totum generis examen, propter aemulas scilicet opiniones philosophorum et haereticorum et illum sermonem Platonis ueternosum. Nunc ordinem sequentium exinde tractatum teximus. 2. Anima in utero seminata pariter cum carne pariter cum ipsa sortitur et sexum, ita pariter, ut in causa sexus neutra substantia teneatur. Si enim in seminibus utriusque substantiae aliquam intercapedinem eorum conceptus admitteret, ut aut caro aut anima prior seminaretur, esset etiam sexus proprietatem alteri substantiae adscribere per temporalem intercapedinem seminum, ut aut caro animae aut anima carni insculperet sexum, 3. quoniam et Apelles, non pictor, sed haereticus, ante corpora constituens animas uiriles ac muliebres, sicut a Philomena didicit, utique carnem ut posteriorem ab anima facit accipere sexum. Et qui animam post partum carni superducunt utique ante formatae, marem

49 Joh. 1, 21. 50 Mat. 4, 5. 58 Luc. 1, 17. 63 Num. 11, 17.

phythagorica A 49/50 predicatione A 50 Heliam B Gel 51 inter-
rogationis signum post Thesbiten primus posuit Iun 56 ex post liminio A 59 et
sup. uers. A secundum in om. A 60 haec B Gel 62 dei] fidei Bmg
64 Mosis Rig

XXXVI. 1 DE SEXV ANIMAE ET CARNIS (CARNIS ET ANIMAE A)
PARITER ORIENTE AB DE SEXV ANIMAE ET CARNIS QVOD SIMVL
IN VTERO FORMENTVR Gel 9 in om. AB 10 in aliquam AB inter-
capedinem A 11 aut anima] ut anima A 13 intercapedinem A 14 quo-
niam] quomodo Rfd susp. 16 mulieres A a] ad A ab Rig Philomena
B Gel in carnem B 18 carni superducunt] carnis ducunt A uirgulam

aut feminam de carne sexum praeiudicant animae. 4. Vtriusque autem substantiae indiscreta semina et unita suffusio eorum communem subeunt generis euentum, qua lineas duxerit quaecumque illa est ratio naturae. Certe et hic se primordiorum forma testatur, cum masculus temperius effingitur (prior enim Adam), femina aliquanto serius | (posterior enim Eua). Ita diu caro informis est, qualis ex Adae latere decerpta est, animal tamen et ipsa iam, quia et illam tunc Adae portionem animam agnoscam. Ceterum et ipsam dei afflatus animasset, si non ut carnis, ita et animae ex Adam tradux fuisset in femina.

XXXVII. 1. Omnem autem hominis in utero serendi struendi fingendi paraturam || aliqua utique potestas diuinæ uoluntatis ministra modulatur, quamcumque illam rationem agitare sortita. Haec aestimando etiam superstitio Romana deam finxit Alemonam alendi in utero fetus et Nonam et Decimam a sollicitioribus mensibus et Partulam, quae partum gubernet, et Lucinam, quae producat in lucem. Nos officia diuina angelos credimus. 2. Ex eo igitur fetus in utero homo, a quo forma completa est. Nam et Mosei lex tunc aborsus reum talionibus indicat, cum iam hominis est causa, cum iam illi uitae et mortis status deputatur, cum et fato iam inscribitur, etsi adhuc in matre uiuendo cum matre plurimum communicat sortem. 3. Dicam aliquid et de temporibus animae nascentis, ut ordinem decurram. Legitima natiuitas ferme decimi mensis ingressus est. Qui numeros ratiocinantur, et decuriale numerum ut exinde reliquorum parentem colunt, denique perfectorem natiuitatis humanae. 4. Ego ad deum potius argumentabor hunc modum temporis, ut decem menses decalogo magis inaugurent hominem, ut tanto temporis numero nascamur quanto disciplinae numero renascimur. Sed et cum septimo mense natiuitas plena

XXXVI. 24/25 1 Tim. 2, 13.

XXXVII. 9 Ex. 21, 22.

ante uoces utique ante formatae ponit Gel 19 faeminam A 20 discreta AB
(indiscreta Bmg) unitas effusio A 22 certae A 23 temporis Gel 25 diu]
quamdiu Rfd dum Hartel ap. Rfd diutius Kroym. 113 Adae om. A 27 ani-
mam AB; uindicat Th. St. T. 2, 33] animal Gel animatam Vrs 29 faemina A

XXXVII. 1 DE AETATE ANIMAE (CARNIS ET ANIMAE Gel) AB Gel
2 figendi A diuine ex diuinæ A 3 quamcumque] alii quaecumque Iun
illa Vrs; damnat Kroym. 113 4 Haec] hoc A 5 alen-
dis... feribus Rfd susp. 6 sollicitioribus A 9 Moysi B Gel Moysi Seal Moysis
Vrs 10 hominis... 11 illi om. A 12 secundum et om. A 12 etsi] et sic Iun
14 ut om. A ordine A 16 parentum Gel 19 de decalogo Hartel ap. Rfd
et Patr. Stud. 4, 73/4; damnat Gampert 74 21 renascimur] nascimur A na-
T. II

est facilius quam octauo, honorem sabbati agnoscam, ut quo die dedicata est dei conditio, eo mense interdum producatur dei imago. Concessum est properare natiuitati et tamen
 25 idonee occurrere in hebdomadem, in auspicia resurrectionis et requietis et regni. Ideo ogdoas nos non creat; tunc enim nuptiae non erunt. 5. Societatem carnis atque animae iamdudum commendauimus a congregatione seminum ipsorum usque ad figmenti perfectionem; perinde nunc et a natiuitate
 30 defendimus, inprimis quod simul crescunt, sed diuisa ratione || pro generum condicione, caro modulo, anima ingenio, caro f. 149r habitu, anima sensu. Ceterum animam substantia crescere negandum est, ne etiam decrescere substantia dicatur atque ita et defectura credatur; sed uis eius, in qua naturalia peculia
 35 consita retinentur, saluo substantiae modulo, quo a primordio inflata est, paulatim cum carne producit. 6. Constitue certum pondus auri uel argenti, rudem adhuc massam: collectus habitus est illi et futuro interim minor, tamen continens intra lineam moduli totum quod natura est auri uel
 40 argenti. Dehinc cum in laminam massa laxatur, maior efficitur initio suo per dilatationem ponderis certi, non per adiectionem, dum extenditur, non, dum augetur; etsi sic quoque augetur, dum extenditur: licet enim habitu augeri, cum statu non licet. 7. Tunc et splendor ipse prouehitur auri uel argenti,
 45 qui fuerat quidem et in massa, sed obscurior, non tamen nullus. Tunc et alii atque alii habitus accedunt pro facilitate materiae, qua duxerit eam qui aget, nihil conferens modulo nisi effigiem. Ita et animae crementa reputanda, non substantiua, sed prouocatiua.

XXXVIII. 1. Quamquam autem et retro praestruxerimus, omnia naturalia animae ipsi substantiae inesse pertinentia ad

26/27 Mth. 22, 30. 33 ne etiam... 49 prouocatiua: adducit Aug. gen. ad litt. 10, 25, 40.

tiuitatis Rig 22 quoto Gel 23 est om. B Gel eo] toto B Gel 24 concessum A tam Rig 25 idonee] ideo ne AB ebdomadem A hebdomadem B 27 societatem A 28 congregatione A Bmg] concretionem B Gel 29 proinde B Gel a natiuitate] natiuitatem A 30 diuersa B Gel 33 decrescere] crescere A adque A 34 qua naturalia] quantunaturalia A qua intus naturalia susp. Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 74 pecunia A corr. 35 retinetur A 41 dilaionem B certi, non per adiectionem] certe non ad periectionem A 42 non, dum Aug. gen. ad litt. 10, 25, 40; Gel] nondum AB non*dum Wissowa ap. Rfd putans per incrementum uel tale quid intercidisse; refutat Hartel Patr. Stud. 4, 74 44 et splendor] esplendor A exsplendor Rig, in Obseru., Rig, in textu prouehitur], alii perhibetur; uitiose] lun 46 nullius Bmg et om. A 47 agit Pam auget lun 49 prouectiua lun

XXXVIII. 1 DE CIBIS QVOMODO AD ANIMAM PERTINEANT (PERTINERE VIDEANTVR B Gel) AB Gel quamquam AB Gel 2 subsub-

sensum et intellectum ex ingenito animae censu, sed paulatim per | aetatis spatia procedere et uarie per accidentia euadere V 365
 5 pro artibus, pro institutis, pro locis, pro dominatricibus potestatibus, quod tamen faciat ad carnis animaeque propositam nunc societatem, pubertatem quoque animalem cum carnali dicimus || conuenire pariterque et illam suggestu sensuum et f. 150 istam processu membrorum exurgere a quarto decimo fere
 10 anno, non quia Asclepiades inde sapientiam supputat, nec quia iura ciuilia abhinc agendis rebus attemperant, sed quoniam et haec a primordio ratio est. 2. Si enim Adam et Eua ex agnitione boni et mali pudenda tegere senserunt, ex quo id ipsum sentimus, agnitionem boni et mali profiteamur. Ab his autem
 15 annis et suffusior et uestitior sexus est, et concupiscentia oculis arbitris utitur et communicat placitum et intellegit quae sint et fines suos ad instar ficulneae contagionis prurigine accingit et hominem de paradiso integritatis educit, exinde scabida etiam in ceteras culpas et delinquendi non naturales,
 20 cum iam non ex instituto naturae, sed ex uitio. 3. Ceterum proprie naturalis concupiscentia unica est alimentorum solummodo, quam deus et in primordio contulit: ex omni ligno, inquit, edetis, et secundae post diluuium geniturae supermensus est: ecce dedi uobis omnia
 25 in escam tamquam olera faeni, prospectam non tam animae quam carni, etsi propter animam. Auferenda est enim argumentatoris occasio, qui quod anima desiderare uideatur alimenta, hinc quoque mortalem eam intellegi cupit, quae cibis sustineatur, denique derogatis eis euigescat, postremo subtractis intercidat. 4. Porro non solum proponendum
 30 est quisnam ea desideret, sed et cui; et si propter se, sed et cur et quando et quoniam usque; tum quod aliud | natura V 366 desideret, aliud necessitate, aliud secundum proprietatem,

XXXVIII. 22 Gen. 2, 16. 24 Gen. 9, 3.

stantiae A 3 sensum ex sum A corr. ex Rfd] et A et ex B Gel 4 uariae A accidentiae A corr. 11 quoniam Rig] qm A quod B Gel 12 a A] de B Gel euua A 13 ex quo id] et quoad A 17 sint et] sint * et Rfd putans instrumentum uel similem uocem intercidisse; damnat Hartel Patr. Stud. 4, 75 fines] sinus Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 75 ficulneae contagionis] ficulneae * contagionis Rfd secundum quem zonae uel tale quid intercidit; sed cf. Hartel Patr. Stud. 4, 74/5; Kroym. 114; Hoppe Beitr. 44; H. Koch, Theol. Stud. u. Krit. 105 (1933), 50 purigine AB (prurigine Bmg) pubere uel tale quid susp. Kellner 349, 19 et... naturales om. Rig, delinquenti lun 19/20 naturales, cum] naturales * cum Rfd qui existimat rationes uel uias uel modos uel similem uocem intercidisse; refutat Hartel Patr. Stud. 4, 75 20 institutio A corr. 22 et om. B Gel 25 olera A holera B Gel prospectam AB] prospectum Gel prospectans Vrs; inter prospectam et prospecta dubitat Tb. St. T. 2, 33/4 27 argumentatoris A 29 cybis A 32/33 natura desideret] est natura desiderare Bmg natura desiderare Kellner 349,

aliud in causam. Desiderabit igitur cibos anima sibi quidem
 35 ex causa necessitatis, carni uero ex natura proprietatis. Certe
 enim domus animae caro est, et inquilinus carnis anima. ||
 5. Desiderabit itaque inquilinus ex causa et necessitate huius f. 150v
 nominis profutura domui toto inquilinatus sui tempore, non ut
 ipse substruendus nec ut ipse loricandus nec ut ipse tibici-
 40 nandus, sed tantummodo continendus, quia non aliter conti-
 neri possit quam domo fulta. 6. Alioquin licebit animae di-
 lapsa domo ex destitutione priorum subsidiorum incolumi
 abire, habenti sua firmamenta et propriae condicionis ali-
 45 mentalitatem rationalitatem sensualitatem intel-
 lectualitatem arbitrii libertatem.

XXXIX. 1. Quae omnia natiuitus animae conlata idem,
 qui in primordio inuidit, nunc quoque obumbrat atque deprauat,
 quominus aut ultro prospiciantur aut qua oportet admini-
 5 nistrentur. Cui enim hominum non adhaerebit spiritus nequam
 ab ipsa etiam ianua natiuitatis animas aucupabundus, uel qua
 inuitatus tota illa puerperii superstitione? 2. Ita omnes ido-
 lolatria obstetrice nascuntur, dum ipsi adhuc uteri infulis
 apud idola confectis redimiti genimina sua daemoniorum
 10 candidata profitentur, dum in partu Lucinae et Dianae
 eiulatur, dum per totam hebdomadam Iunoni mensa proponi-
 tur, dum ultima die Fata Scribunda aduocantur, dum prima
 etiam constitutio infantis super terram Statinae deae sacrum
 est. 3. Quis non exinde aut totum filii caput reatui uouet aut
 15 aliquem excipit crinem aut totum nouacula prosecat aut
 sacrificio obligat aut sacro obsignat, pro gentica, pro auita,
 pro publica aut priuata deuotione? Sic igitur et Socraten
 puerum adhuc spiritus daemonicus inuenit; sic et omnibus V 367
 genii deputantur, quod daemonum nomen est. || Adeo nulla f. 151
 ferme natiuitas munda est, utique ethnicorum. 4. Hinc enim
 20 et apostolus ex sanctificato alterutro sexu sanctos procreari
 ait, tam ex seminis praerogatiua quam ex institutionis disci-

34 sibi] si A corr. in mg. 37 Desiderabit] siderabit A(p.f.i.) 38 inquilinatus A
 39 loricandus Lat] gloriandus AB Gel solidandus uel glutinandus susp. Lindn
 42 priorum A Bmg] propriorum B Gel

XXXIX. 4 ante Cui: NVLLAM FERRE (PENE Gel) ANIMAM SINE DAE-
 MONIO (DE — A) ESSE AB Gel nequam, qua susp. Rfd et M. Ihm, Thea.
 I. L. II: 1237, 93/6 5 ianua] innua A corr. animae Iun susp. uel] ultro
 Rfd susp. qua] quia Hartel ap. Rfd 7 ipsa AB uteri] uiri La Cerda susp.
 10 heulatur A eiulantur Bmg hebdomadam B Gel 11 diae A fata
 scribundo Iun dubitanter 12 Statinae deae] statim aedae (Ae — B) AB statim
 Aedae uel Idaeae (= Rheae, terrae) uel Adoneae (Aug. ciu. Dei 4, 21) uel Statinae
 Renatus ap. La Cerda Statilinae deae manu R. Agab. Jahrb. claus. Philol. Suppl.
 24 (1898), 171 13 filii] feli AB reatui] ea tui A Bmg 14 aliquid excipit;
 Crimen A totum Iun] tota AB Gel 16 publica A corr. 20 apostolus]
 lus deest in A(p.f.i.) 21 praerogatiua] procreatiua A Bmg

plina. Ceterum, inquit, immundi nascerentur,
 quasi designatos tamen sanctitatis ac per hoc etiam salutis
 intellegi uolens fidelium filios, ut huius spei pignore matrimo-
 25 niis, quae retinenda censuerat, patrocinaretur. Alioquin
 meminerat dominicae definitionis: nisi quis nasce-
 tur ex aqua et spiritu, non inibit in re-
 gnum dei, id est, non erit sanctus.

XL. 1. Ita omnis anima eo usque in Adam censetur, donec
 in Christo recenseatur, tamdiu immunda, quamdiu recensea-
 tur, peccatrix autem, quia immunda, recipiens ignominiam
 et carnis ex societate. 2. Nam etsi caro peccatrix, secundum
 5 quam incedere prohibemur, cuius opera damnantur concu-
 piscientis aduersus spiritum, ob quam carnales notantur, non
 tamen suo nomine caro infamis. Neque enim de proprio sapit
 quid aut sentit ad suadendam uel imperandam peccatela.
 Quidni? quae ministerium est, et ministerium non quale
 10 seruus uel minor amicus, animalia nomina, sed quale calix uel
 quid aliud eiusmodi corpus, non anima. Nam et calix ministe-
 rium sitientis est; nisi tamen qui sitit calicem sibi accom-
 modarit, nihil calix ministrabit. 3. Adeo nulla proprietas
 hominis in choico, nec ita caro homo tamquam alia uis animae
 15 et alia persona, sed res est alterius plane substantiae et alterius
 condicionis, | addicta tamen animae ut suppellex, ut instru- V 368
 mentum in officia uitae. Caro igitur increpatur in scripturis,
 quia nihil anima sine carne in operatione libidinis gulae
 uinolentiae saenitiae idololatriae ceterisque carnalibus non
 20 sensibus, sed effectibus. 4. Denique sensus delictorum etiam
 sine effectibus || imputari solent animae. Qui uiderit ad f. 151v

XXXIX. 22 1 Cor. 7, 14. 26 Joh. 3, 5.

XL. 1 Rom. 5, 14, 21. 21 Mtth. 5, 28.

23 sanctitati Vrs; cf. Lfit. Spr. T. 10 ac] hac A saluti Vrs 24 infi-
 delium Kroy. 114 pignora B Gel 25 patrocinarentur Gel 26, 27 nasce-
 tur B Gel 27 introibit B Gel ibit Rig

XL. 1 QVOMODO CARO PECCATRIX DICATVR AB Gel 2/3 quamdiu
 recenseatur] quamdiu ethnica (uel non Christiana) susp. Kroy. 115 quamdiu in
 mundo Fr. Leo ap. Kroy. 115; approbat Gomperz 2 et 75 3/4 recipiens ignomi-
 niam et carnis ex societate Lindn] recipiens ignominiam ex carnis ex societate A
 recipiens ignominiam suam ex carnis societate B Gel respuens ignominiam suam
 et in carnem et societatem Bmg recipiens ignominiam ex carnis societate Rig
 respuens ignominiam suam et in carnem ex societate Oehl Kroy. 115 nec recipiens
 ignominiam ex carnis societate Rfd nec capiens ignominiam ex carnis. Ex societate
 enim, etsi Gomperz 75 6 notantur infamia B Gel (infamia uicinis inclusit B)
 9 Quidni?] quid enim, Iun 10 animalia nomina A; approbat Th. St. T. 2, 35]
 animalia nomine B animalis nomine Gel animati et homines Oehl animati homines
 Lindn 12 est om. A tamen om. A 13 Adeo] ideo Rfd susp. 14 choi-
 cho A 15 plane substantiae et alterius om. A plane] conditionis. Plane B
 16 supellex B Iun 17 officina Pam increpaturis A corr. 18 gullae B
 19 uinolentiae B Gel idolatriae A 21 uiderit mulierem Pam; contra quem

concupiscentiam, iam adulteravit in corde. Ceterum quid caro sine anima perinde in operatione probitatis iustitiae tolerantiae pudicitiae? Porro quale est, ut cui nec bona documenta propria subscribas, ei crimina adpingas? Sed ea per quam delinquitur convenitur, ut illa a qua delinquitur oneretur, etiam in ministerii accusationem. Grauior invidia est in praesidem, cum officia pulsantur; plus caeditur qui iubet, quando nec qui obsequitur excusatur.

41.1. Malum igitur animae, praeter quod ex obuentu spiritus nequam superstruitur, ex originis uitio antecedit, naturale quodammodo. Nam, ut diximus, naturae corruptio alia natura est, habens suum deum et patrem, ipsum scilicet corruptionis auctorem, ut tamen insit et bonum animae, illud principale, illud diuinum atque germanum et proprie naturale. 2. Quod enim a deo est, non tam extinguitur quam obumbratur. Potest enim obumbrari, quia non est deus, extinguere non potest, quia a deo est. Itaque sicut lumen aliquo obstaculo impeditum manet, sed non comparet, si tanta densitas obstaculi fuerit, ita et bonum in anima a malo oppressum pro qualitate eius aut in totum uacat occulta salute aut qua datur radiat inuenta libertate. 3. Sic pessimi et optimi quidam, et nihilominus unum omnes animae genus; sic et in pessimis aliquid boni et in optimis nonnihil pessimi. Solus enim deus sine peccato et solus homo sine peccato Christus, quia et deus Christus. Sic et diuinitas animae in praesagia erumpit ex bono priore et conscientia dei in testimonium prodit: 'deus bonus' et 'deus uidet' et 'deo commendo'. Propterea nulla anima sine crimine, quia nulla sine boni semine. 4. Proinde cum ad fidem peruenit reformata per secundam natiuitatem ex aqua et superna uirtute, detracto corruptionis pristinae aulaco totam lucem suam conspiciat. Excipitur etiam a spiritu sancto, sicut in pristina natiuitate a spiritu profano. Sequitur animam nubentem spiritui caro, ut dotale mancipium, et iam non animae famula, sed spiritus. O beatum conubium, si non admiserit adulterium!

Iun et Kroym. 115 21/22, qui uiderit ad concupiscendum alii? *Seml* 23 interrogationis signum post anima ponit *Iun* 26 adpingas] appugnans *A* 27 uirgulam post oneretur delet *Iun* in om. *A* 27/28 accusatione *Iun* 28 praesidem *A*

41.1 DE MALO ET BONO ANIMAE *AB Gel* 4 deum] dominum *Rfd* 6 illud] illum *A corr.* propriae *A* 8 non est deus om. *A* 9 aliquid *A* 11 ita] uia, ita *AB* obuia, ita *Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 76* 12 occulta salute *AB Gel*] occultata luce *Rig* occulta] sua luce *Hartel Patr. Stud. 4, 76* 17 praesagia ex pressagia *A* 18 priore] proprio *Bmg*; cf. *adn. crit. ad c. 38, 42* 18/19 bonus] et] bonus est *B Gel* bonus *Rig* 22 uirtute, et detracto *Iun* 23 a om. *A*: cf. *Hoppe Beitr. 20*, 24 profanos sequitur *Iun* 25 ut] et *A* et iam non om. *A* 26 famulae *A*

XLII. 1. De morte iam superest, ut illic materia ponat, ubi ipsa anima consummat. Quamquam Epicurus uulgari satis opinione negarit mortem ad nos pertinere. Quod enim dissoluitur, inquit, sensu caret; quod sensu caret, nihil ad nos. Dissoluitur autem et caret sensu non ipsa mors, sed homo qui eam patitur. At ille ei dedit passionem, cuius est actio. Quodsi hominis est pati mortem dissolutricem corporis et peremptricem sensus, quam ineptum, ut tanta uis ad hominem non pertinere dicatur! 2. Multo coactius Seneca post mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipsa. Hoc si ita est, iam et mors ad semetipsam pertinebit, si et ipsa finitur; eo magis ad hominem, in quo inter omnia finiendo et ipsa finitur. Mors nihil ad nos, ergo et uita nihil ad nos. Si enim quo dissoluimur praeter nos, etiam quo compingimur extra nos. Si adeptio sensus nihil ad nos, nec adeptio sensus quicquam ad nos. 3. Sed mortem quoque interimat qui et animam; a nobis ut de postuma uita et de alia prouincia animae, ita de morte tractabitur, ad quam uel ipsi pertinemus, si ad nos illa non pertinet. Denique nec speculum eius somnus aliena materia est.

XLIII. 1. De somno || prius disputemus, post, mortem qualiter anima decurrat. Non utique extranaturale est somnus, ut quibusdam philosophis placet, cum ex his eum deputant causis quae praeter naturam haberi uidentur. 2. Stoici somnum resolutionem sensualis uigoris affirmant, Epicurei deminutionem spiritus animalis, Anaxagoras cum Xenophane defetiscentiam, Empedocles et Parmenides refrigerationem, Strato segregationem consati spiritus, Democritus indigentiam spiritus, Aristoteles marcorem circumcordialis caloris. Ego me

XLII. 3 Epic. sent. II, p. 71 Usen. 10 cf. J. H. Waszink in commentario ad locum, p. 460.

XLII. 1 DE MORTE *AB Gel* materiam *Oehl* ponatur *Rfd*; cf. *Hartel Patr. Stud. 4, 76*; *Lfst. Spr. Tert. 22* 2 consummat *Rfd*; cf. *Lfst. Spr. Tert. 22* quamquam *A* 4 quod] et quod *B Gel* 7 Quodsi] quid si *A* 8 corporis et peremptricem *his exhibent AB* 11/12 seipsam *Iun* 12 pertinebit, si, et ipsa finitur: *Iun* distinguit sic et *A* 13 inter] interim *Hartel Patr. Stud. 4, 76* omnibus *A* post nos interrogationis signum ponit *Iun* 14 quo] quod *AB* dissoluitur *Iun* hoc modo distinguunt: si enim quo dissoluitur, praeter nos; etiam quo compingimur, extra nos 15 quo] quod *A corr.* 16 Sed] si et *Iun* 17 quia *B Gel* a] in *Gel* 17/18 de postuma uita et *Rig*] depositum a uita et *AB* depositum habitat et ut *Gel* 18 ita] ista *Vir Doctus ad oram exemplaria mei* *Oehl* 19 non pertinet om. *A* denique nec om. *A*

XLIII. 1 DE SOMNO. Prius *AB* DE SOMNO PERTINENTE AD TRACTATVM MORTIS. De somno prius *Gel* disputem *A* 4 preter *A* 5 sensualis uigoris] animalis uaporis *Siebeck Gesch. d. Psychol. 2, 276*; sed cf. *L. Stein, D. Psychol. d. Stoa 1, 141, ann. 271* Epicurei *A* 5/6 diminutionem *B Gel* 6 cum cum *A* 7/8 Strato segregationem om. *A* 8 con sati *A* 8/9 indi-

V 37v
f. 1520

10 nunquam ita dormisse praesumo, ut ex his aliquid agnoscam. Neque enim credendum est defetiscentiam esse somnum, contrarium potius defetiscentiae, quam scilicet tollit, siquidem homo somno magis reficitur quam fatigatur. Porro nec semper ex fatigatione concipitur somnus, et tamen cum ex illa est, 15 illa iam non est. 3. Sed nec refrigerescentiam admittam aut marcorem aliquem caloris, cum adeo corpora somno concalescant et dispensatio ciborum per somnum non facile procederet calore properabili et rigore tardabili, si somno refrigereremur. Plus est, quod etiam sudor digestionis aestuantis est index. Denique concoquere dicimur, quod caloris, non frigoris operatio est. 4. Perinde deminutionem animalis spiritus aut indigentiam spiritus aut segregationem consati spiritus immortalitas animae non sinit credi. Perit anima, si minoratur. 5. Superest, si forte, cum Stoicis resolutionem sensualis uigoris 25 somnum determinemus, quia corporis solius quietem procuraret, non et animae. Animam enim ut semper mobilem et semper exercitam nunquam succidere quieti, alienae scilicet a statu immortalitatis; nihil enim immortale finem operis sui admittit, somnus autem finis est operis. Denique corpori, cui 30 mortalitas competit, ei soli quies | finem operis adulat. || ^{V 371} ^{f. 153} 6. Qui ergo de somni naturalitate dubitabit, habet quidem dialecticos in dubium deducentes totam naturalium et extranaturalium discretionem, ut et quae putauerit citra naturam esse naturae uindicari sciat posse, a qua ita esse sortita sunt, 35 ut citra eam haberi uideantur, et utique aut natura omnia aut nulla natura; apud nos autem id poterit audiri quod dei contemplatio suggerit, auctoris omnium de quibus quaeritur. 7. Credimus enim, si quid est natura, rationale aliquod opus dei esse. Porro somnum ratio praecit, tam aptum, tam utilem, 40 tam necessarium, ut absque illo nulla anima sufficiat, recreatorem corporum, redintegratorem uirium, probatorem ualitudinum, pacatorem operum, medicum laborum, cui legitime fruendo dies cedit, nox legem facit auferens rerum etiam colorem. Quodsi uitale salutare auxiliare somnus, nihil eius- 45 modi non rationale, nihil non naturale, quod rationale. 8. Sic et medici omne contrarium uitale salutare auxiliari

gentiam spiritus *om. A* 10 nunquam *A* 12 siquidem] si quid *A* 15 nec] non *Rig.* refrigerescentiam *A* 16 coloris *A* 17 et *Gel*] ut *AB* 18 properabilis *Gomperz* 75 et rigore tardabili *om. A* tardabilis *Gomperz* 75 19 quod *om. A* 20 concoquere dicimur] con quoque recedimur *A* (con *sup. uers.*) 21 proinde *B Gel* diminutionem *A* 22 con sati *A* 22/23 immortalis anima *B Gel* 24 superest] supest est *A* ut cum *Rfd susp.* 27 nunquam *A* succidere *Lat*; approbat *Floppé Gnm.* 11 (1935), 253] succedere *AB Gel* 30 adulat *B Gel*; uindicauit *Mnemor.* III 3 (1936), 170] adlat *A* adlatura *Mercerus* 32/33 et extranaturalium *om. A* 33 et *om. A* 34 sunt] est *AB* 41 probatorem] prolatores *uel* prorogatores *Lat*; quod damnat *Im* 42 pacatorem] peractorem *Hartel ap. Rfd*; qui *Patr. Stud.* 4, 77 hanc coniecturam repudiat 45 nihil

extra naturales cardines relegant. Nam et aemulas somno ualetudines, phreneticam atque cardiacam, praeter naturam iudicando naturalem somnum praediudicauerunt; etiam in 50 lethargo non naturalem notantes testimonio naturali respondent, cum in suo temperamento est. Omnis enim natura aut defraudatione aut enormitate rescinditur, proprietate mensurae conseruatur. Ita naturale erit statu, quod non naturale effici potest decessu uel excessu. 9. Quid, si et esum et potum 55 de naturae sortibus eximas? Nam et in his plurima somni praeparatura est. Certe his a primordio naturae suae homo inbutus est. Si apud deum discas, ille fons generis, Adam, ante ebibit soporem quam sitiit quietem, ante dormiit quam laborauit, immo quam et edit, || immo quam et profatus est, ^{f. 153v} 60 ut uideant naturalem indicem | somnum omnibus naturalibus ^{V 372} principaliorem. 10. Inde deducimur etiam imaginem mortis iam tunc eum recensere. Si enim Adam de Christo figuram dabat, somnus Adae mors erat Christi dormituri in mortem, ut de iniuria perinde lateris eius uera mater uiuentium figura- 65 retur ecclesia. Ideo et somnus tam salutaris, tam rationalis etiam in publicae et communis iam mortis effingitur exemplar. 11. Voluit enim deus, et alias nihil sine exemplaribus in sua dispositione molitus, paradigmate Platonico plenius humani uel maxime initii ac finis lineas cotidie agere nobiscum, manum 70 porrigens fidei facilius adiuuandae per imagines et parabolas sicut sermonum, ita et rerum. Proponit igitur tibi corpus amica ui soporis elisum, blanda quietis necessitate prostratum, immobile situ, quale ante uitam iacuit et quale post uitam iacebit, ut testationem plasticam et sepulturae, expectans

XLIII. 57 Gen. 2, 21 seqq. 62 1 Cor. 15, 35. 64 Ioh. 19, 34.

non naturale, quod rationale *scripti*] *om. A Gel* [nihil non naturale rationale quod rationale] *B* „al. desunt“ *Bmg* nihil non naturale *Pam* nihil non naturale, quia naturale, quod rationale *Kroym.* 115; inter lectionem libri *B* et nihil rationale non naturale, quod rationale *dubitat* *Tb. St. T.* 1, 77/8 47 naturales *AB*] naturae *Bmg Gel* 48 atque cardiacam *om. A* 49 indicando *B* 50/51 testimonio naturali respondent] somnum naturalem spondent *Rfd susp.* somnum, naturalem respondent *Kroym.* 115; lectionem traditam uindicant *Hartel Patr. Stud.* 4, 77; *Tb. St. T.* 2, 34/6 51 cum in] cum sine *Hartel ap. Rfd*; idem uel cum in iis sine *Hartel Patr. Stud.* 4, 77; quem refutat *Tb. St. T.* 2, 34/6 54 prius et *om. Gel* 55 et in his] et his uel etiam his *Hartel Patr. Stud.* 4, 78; refutat *Tb. St. T.* 2, 37 somni] homini *Hartel ap. Rfd susp.* 56 paratura *Pam*; contra disputat *Hartel Patr. Stud.* 4, 78 57 imbutus *B Gel* 58 dormit *B* 60 uideamus *Rfd susp.* uideas *Hartel Patr. Stud.* 4, 78 *susp.* indicem somnum] indigentiam somni *Rfd susp.* indici somnum *Hartel ap. Rfd qui Patr. Stud.* 4, 78 inter hanc coniecturam (pro indici etiam indicere (sc. deum) proponens) et lectionem traditam dubitat; sed cf. *Tb. St. T.* 2, 37 62 censere *Rfd susp.* 62/63 figuram dabat] figurabat *Bmg Gel* 63 mortem] uitam *Seybold Zeitschr. neutest. Wiss.* 12, 351 64 iniuria perinde lateris] uulneris percussu lateris uel ianua (sine ostio) aperti lateris *Seybold l.c.* 65 salutare *A corr.* 69 quotidie *A* 72/73 prostratum *A* 74 sculpturae *A*

animam quasi nondum conlatam et quasi iam ereptam. **12.** Sed et illa sic patitur, ut alibi agere uideatur, dissimulatione praesentiae futuram absentiam ediscens (de Hermotimo sciemus), et tamen interim somniat: unde tunc somnia? Nec quiescit nec ignauescit omnino nec naturam immortalitatis seruam soporis addicit. Probat se mobilem semper; terra mari peregrinatur negotiatur agitur laborat ludit dolet gaudet, licita atque illicita persequitur, ostendit quod sine corpore etiam plurimum possit, quod et suis instructa sit membris, sed nihilominus necessitatem habeat rursus corporis agitando. Ita cum euigilauerit corpus, redditum officiis eius resurrectionem mortuorum || tibi affirmat. Haec erit somni et ratio naturalis et natura rationalis. Etiam per imaginem mortis fidem initiaris, spem meditaris, discis mori et uiuere, discis uigilare, dum dormis. |

XLIV. 1. Ceterum de Hermotimo. Anima, ut aiunt, in somno carebat, quasi per occasionem uacaturi hominis proficisciente de corpore. Vxor hoc prodidit. Inimici dormientem nacti pro defuncto cremauerunt. Regressa anima tardius, credo, homicidium sibi imputauit. Ciues Clazomenii Hermotimum templo consolantur. Mulier non adit ob notam uxoris. **2.** Quorsum istud? Ne, quia facile est uulgo existimare secessionem animae esse somnum, hoc quoque Hermotimi argumento credulitas subornetur. Genus fuerat grauioris aliquanto soporis, ut de incubone praesumptio est uel de ea ualetudinis labe quam Soranus opponit excludens incubonem, aut tale quid uitii quod etiam Epimenidem in fabulam impegit quinquaginta paene annos somniculosum. Sed et Neronem Suetonius et Thrasymedem Theopompus negant unquam somniasse, nisi uix Neronem in ultimo exitu post pauores suos. **3.** Quid,

spectans A; cf. Hoppe Beitr. 107, 75 et] aut Hartel ap. Rfd erectam B (ereptam Bmg) 77 absentiae. Edisce A 77/78 de Hermotimo sciemus om. Gel 78 unde tunc somnia? om. Gel tunc] sunt B 80 seruam soporis Gel] serui soporis AB seruam sopori (uel soporis) Iun feriis soporis Oehl seruitio soporis Hartel ap. Rfd seruituti (uel seruam) soporis Th. St. T. 3, 22 81 peregrinatur A corr. negotiatur agitur om. A aginatur Iun (coll. adu. Hermog. 41 = 170, 21 Kr.) 86 At haec A 87 rationalis] lis uix legibile est in A

XLIV. 1 DE HERMOTIMO AB DE HERMOTIMI ANIMA Gel 2 uacaturi Gel hominis Gel; defendit Hartel Patr. Stud. 4, 79] nominis AB luminis Gel sec. Oehl. (unde?) somnis Hartel ap. Rfd uacaturi muneris uel uacaturae nomine Gomperz 76 4 uirgulam ante tardius ponunt Pam Iun 5 clazomeni A 5/6 Hermotimum Bmg] Hermippum AB 6 templum A consolatur A corr. m. rec. 7 quorsum A Ne quia A] ut ne quia B ut quia non Gel utne quia Rfd; cf. Hoppe Beitr. 132 7/8 successionem Seml 8 somnum Pam] somnium AB Gel 9 post subornetur interrogationis signum ponit Rfd 10 de ea om. A 11 labe om. A 12 Epimenidem B Gel 12/13 quinquaginta] sexaginta Iun uirp. „sed auctoritatem MSS desidero“ 13/14 scutonium A 14 Thrasymedem scripsi] tharis medem A Thasimedem B Thrasimedem Gel Thrasymedem Oehl

si et Hermotimus ita fuit, ut otium animae nihil operantis in somnis diuortium crederetur? Omnia magis coniectes quam istam licentiam animae sine morte fugitiuae, et quidem ex forma continuam. Si enim tale quid semel accidere dicatur, ut deliquium solis aut lunae, ita et animae, sane persuaderetur deunitus factum; congruere enim hominem seu moneri seu terri a deo, uelut fulgure rapido, momentaneae mortis ictu — si non magis || in proximo esset somnium credi, quod uigilanti potius accidere deberet, si non somnium magis credi oporteret.

XLV. 1. Tenemur hic de somniis quoque Christianam sententiam expromere, ut de accidentibus somni et non modicis iactationibus animae, quam ediximus negotiosam et exercitam semper ex perpetuitate motationis, quod diuinitatis et immortalitatis est ratio. Igitur cum quies corporibus euenit, quorum solacium proprium est, uacans illa a solacio alieno non quiescit et, si caret opera membrorum corporalium, suis utitur. **2.** Concipe gladiatorem sine armis uel aurigam sine curriculis, gesticulantes omnem habitum artis suae atque conatum; pugnatur, certatur, sed uacua iactatio est. Nihilominus tamen fieri uidentur quae fieri tamen non uidentur; actu enim fiunt, effectu uero non fiunt. **3.** Hanc uim ecstasin dicimus, excessum sensus et amentiae instar. Sic et in primordio somnus cum ecstasi dedicatus: et misit deus ecstasin in Adam et dormiit. Somnus enim corpori provenit in quietem, ecstasis animae accessit aduersus quietem, et inde iam forma somnum ecstasi miscens et natura de forma. **4.** Denique et oblectamur et contristamur et conterremur in somniis, quam affecte et anxie, passibiliter, cum in nullo permoueremur, a uacuis scilicet imaginibus, si compotes somniaremus. Denique et bona facta gratuita sunt in

XLV. 14 Gen. 2, 21.

negantum/quam A 16/17 animae... diuortium om. A 17 crederetur?] crederet, ut Lat 19 continuae Lat; quem refutat Iun continua Rfd susp.; lectionem traditam uindicat Hartel Patr. Stud. 4, 79 20 solis A soli Iun persuadere A 21 congrueret Hartel Patr. Stud. 4, 79 22 terri a deo, uelut Lat] terri; adeo uult ut A terri, adeo uelut B Gel fulgore Lat uirgulam post fulgure, non post rapido ponit Iun 23/25 si... oporteret om. Rig si non] nisi non Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 79; lectionem traditam uindicat Th. St. T. 1, 79

XLV. 1 DE SOMNIIS AB DE SOMNIIS QVOMODO EA PATIATVR ANIMA ET VNDE EVENIANT Gel 2 somni et non Rig] somnii et non AB „al. sed“ Bmg somni, sed non Gel somnis et Rfd susp. 4 ex] et B 6 proprium om. A 8 conspice Pam. 1597 9/10 artis suae atque conatum om. A 10 iactio A 11 ser. tamen del. Iun 12 affectu Gel extasin AB Gel legendum ubique ecstasin more Graeco; aut (si quis malit) extasin Iun 15 obdormiuit B Gel 19 et passibiliter B Gel 20/21 compotes A (sed 24 compotem) 21 et] ei

somnis et delicta secunda; non magis enim ob stupri uisionem damnabimur quam ob martyrii coronabimur. 5. Et quomodo, inquis, memor est somniorum anima, scilicet quam compotem esse non licet? Hoc erit proprietas amentiae huius, quia non fit ex corruptela bonae // ualitudinis, sed ex ratione naturae; nec enim exterminat, sed auocat mentem. Aliud est concutere, aliud mouere, aliud euertere, aliud agitare. 6. Igitur quod memoria suppetit, sanitas mentis est; quod sanitas mentis salua memoria stupet, amentiae genus est. Ideoque non dicimur furere, sed somnare; ideo et prudentes, si quando, sumus. Sapere enim nostrum licet obumbretur, non tamen extinguitur, nisi quod et ipsum potest uideri uacare tunc, ecstasin autem | hoc quoque operari de suo proprio, ut sic nobis sapientiae imagines inferat, quemadmodum et erroris.

XLVI. 1. Ecce rursus urgemur etiam de ipsorum somniorum retractatu quibus anima iactatur exprimere. Et quando perueniemus ad mortem? Et hic dixerim: cum deus dederit; nullae longae morae eius quod eueniet. 2. Vana in totum somnia Epicurus iudicauit liberans a negotiis diuinitatem et dissoluens ordinem rerum et in passiuitate omnia spargens, ut euentui exposita et fortuita. Porro si ita est, ergo erit aliquis et ueritatis euentus, quia non capit solam eam euentui omnibus debito eximi. Homerus duas portas diuisit somniis, corneam ueritatis, fallaciae eburneam; respicere est enim, inquit, per cornu, ebur autem caecum est. 3. Aristoteles maiorem partem mendacio reputans agnoscit et uerum. Telmessenses nulla somnia euacuant, imbecillitatem coniectationis incusant. Quis autem tam extraneus humanitatis, ut non aliquam aliquando uisionem fidelem senserit? Pauca de insignioribus perstringens Epicuro pudorem imperabo. 4. Astyages Medorum regnator quod filiae Mandanae adhuc uirginis uesticam in diluionem Asiae fluxisse somnio uiderit, Herodotus refert; item anno post nuptias eius // ex isdem locis uitem exortam toti Asiae incubasse. Hoc etiam Charon Lampsacenus

B 22 obtupri A 25 amietiae A 30 memoria stupet] memoria indicatur, si memoria stupet Rfd susp., in textu lacunam signans; quem refutat Hartel Patr. Stud. 4, 80 ideoque A] ideo B Gel 30/31 dicimus A corr. 34 ecstasi Hartel ap. Rfd; qui Patr. Stud. 4, 81 lectionem traditam uindicat

XLVI. 1 etiam B sententiam Rfd; quem refutat Hartel Patr. Stud. 4, 81 2 retractatu] ueritate aut euentu Rfd susp.; sed cf. Hartel Patr. Stud. 4, 81 expromere Oehl susp. (coll. c. 45 l. 2) 6 ut] et A 10 eburnam A perspicere Rfd; lectionem traditam uindicat Hoppe Beitr. 104 11 autem om. A 12 maiorem Rfd susp.; Bf Mus. 41 (1934), 312] maiore AB Gel maiori Oehl partem Rfd susp.; Bf l. c.] om. A sententiam B Gel mendatio A mendaciorum Rfd susp. reputans Bf l. c.] recitans A Gel ei recitans B citans Rfd susp. ueram Rig uera Rfd susp. 12/13 Telmessenses Iun manu 10 hisdem B Gel eiusdem Iun iisdem Rig

Herodoto prior tradit. Qui filium eius tanto operi interpretati sunt, non fefellerunt, siquidem Asiam Cyrus et mersit et pressit. 5. Philippus Macedo nondum pater Olympiadis uxoris naturam obsignasse uiderat anulo: leo erat signum; crediderat praecusam genituram, opinor, quia leo semel pater est. Aristodemus uel Aristophon coniectans immo nihil uacuum obsignari, filium, et quidem maximi impetus, portendi Alexandrum qui sciunt, leonem anuli recognoscunt. Ephorus scribit. 6. Sed et Dionysii Siciliae tyrannidem Himeraea quaedam somniauit. Heraclides prodidit. Et Seleuco regnum Asiae Laodice mater nondum eum enixa praecidit. Euphorion promulgauit. Mithridaten quoque ex somnio Ponti potitum a Strabone cognosco, et Baraliren Illyricum a Molossis usque Macedoniam ex somnio dominatum de Callisthene disco. 7. Nouerunt et Romani ueritatis huiusmodi somnia. Reformatorem imperii, puerulum adhuc et priuatum loci, et Iulium Octauium tantum et sibi ignotum Marcus Tullius iam et Augustum et ciuiliu turbinum sepulchrum de somnio norat. In Vitelliis commentariis conditum est. 8. Nec haec sola species erit summarum praedicatrix potestatum, sed et periculorum et exitiorum: ut cum Caesar in praelio perduellium Bruti et Cassii Philippis aeger, alias maius tamen discrimen ab hostibus relaturus, de Artorii uisione destituto tabernaculo euadit; ut cum Polycrati Samio filia crucem prospicit de solis unguine et lauacro Iouis. 9. Reuelantur et honores // et ingenia per quietem, praestantur et medellae, produntur et furta, conferuntur et thesauri. Ciceronis denique dignitatem

21 tanti operis Borg lacunam post tanto operi signat Rfd putans fore parem uel simile quid intercidisse interpretati A 23 praessit A 24 obsignatum esse Rfd obsignasse se (uel obsignasse) Hartel Patr. Stud. 4, 82; lectionem traditam uindicat Lfst. Spr. T. 32 uiderat] uisus erat Scal 25 genituram. Opinor... est, Aristodemus Iun distinguit mater La Cerda susp. post est lacunam signat Rfd putans aduersatus est uel tale quid intercidisse 26 coniectant uel <de maiore cautione interpretantur, sed Aristander> coniectans Hartel Patr. Stud. 4, 82 coniectant Bf Mus. 41 (1934), 312 29 dionysius A siciliae ex siliciae A 29/30 hemere. aquaedam A Hemerea B Himeram legit Valerius Bmg Himeria Gel 30 Seleuco B 31 praenixa A 31/32 promulgauit B Gel 32 mitridaten A Mithridatem B Gel Mithradatem Iun quoquo A 33 baraliren A Baralidem B Gel illyricum molossis A 34/35 Callisthene disco. Nouerunt] gallis tenendis cognouerunt A 35 huiusmodi omnia A corr. 36 alterum et om. A 37 Octauianum Rfd susp. Marcus Tullius et Carulus La Cerda susp. 38 notant Gel La Cerda 39 Vitelliis AB Gel; uindicat Mnemos. III 3 (1936), 170/1 Vitellii Vrs uitae illius Ger. Vossius 41 praelium AB Gel 42 cassi A philippus AB 42/43, alias maius tamen discrimen ab hostibus relaturus, de scriptis] alias maius tamen alias crimen ab hostibus relaturum se AB alias maiestatem, alias crimen (discrimen Pam) ab hostibus relaturus Gel Pam maius tamen alias discrimen Rig alias, maius tamen ratus discrimen ab hostibus relaturum se Oehl alias maius ominatus discrimen ab hostibus relaturum se Lindn alias, maius tamen discrimen ab hostibus relaturus, de Hartel ap. Rfd alias, maius tamen discrimen ab hostibus relaturum de Hartel Patr. Stud. 4, 82/3 43 artori AB 44/45 solis unguine] soli sanguine A 46 medellae B Gel

paruuli etiamnunc gerula iam sua inspexerat. Cynus de sinu Socratis demulcens homines discipulus Plato est. Leonymus
 50 pyctes ab Achille curatur in somniis. Coronam auream cum ex arce Athenae perdidissent, Sophocles tragicus somnians redinuenit. Neoptolemus tragoedus apud Rhoeteum Troiae
 | sepulcrum Aiacis monitus in somnis ab ipso ruina liberat, V 577 et cum lapidum senia deponit, diues inde auro redit. 10. Quanti autem commentatores et affirmatores in hanc rem? Artemon Antiphon Strato Philochorus Epicharmus Scrapion Cratippus Dionysius Rhodius Hermippus, tota saeculi litteratura. Solum, si forte, ridebo qui se existimauit persuasurum, quod prior omnibus Saturnus somniarit, nisi si et prior
 60 omnibus uixit. Aristoteles, ignosce ridenti. 11. Ceterum Epicharmus etiam summum apicem inter diuinationes somniis extulit cum Philochoro Atheniensi. Nam et oraculis hoc genus stipatus est orbis, ut Amphiarai apud Oropum, Amphilocho apud Mallum, Sarpedonis in Troade, Trophonii in
 65 Boeotia, Mopsi in Cilicia, Hermionae in Macedonia, Pasiphaeae in Laconica. Cetera cum suis et originibus et ritibus et reatoribus, cum omni deinceps historia somniorum, Hermippus Berytensis quinione uoluminum satiatissime exhibebit. Sed et Stoici deum malunt prouidentissimum humanae institutioni inter cetera praesidia diuinatricum artium et disciplinarum somnia quoque magis indidisse, peculiare solacium naturalis oraculi. 12. Haec quantum ad fidem somniorum || a nobis f. 156^v quoque consignandam et aliter interpretandam. Nam de oraculis etiam ceteris, apud quae nemo dormitat, quid aliud
 75 pronuntiabimus quam daemonicam esse rationem eorum spirituum qui iam tunc in ipsis hominibus habitauerint uel memorias eorum affectauerint ad omnem malitiae suae scenam, in ista aeque specie diuinitatem mentientes eademque industria etiam per beneficia fallentes medicinarum et admo-

80 nitionum, praenuntiationum, quo magis laedant iuuando, dum per ea quae iuuant ab inquisitione uerae diuinitatis abducunt ex insinuatione falsae? 13. Et utique non clausa | uis est nec sacrariorum circumscribitur terminis; uaga et V 378 peruolutica et interim libera est. Quo nemo dubitauerit domus quoque daemoniis patere nec tantum in adytis, sed in cubiculis homines imaginibus circumueniri.

XLVII. 1. Definimus enim a daemoniis plurimum incuti somnia, etsi interdum uera et gratiosa, sed, de qua industria diximus, affectantia atque captantia, quanto magis uana et frustratoria et turbida et ludibrosa et immunda. Nec mirum, si eorum sunt imagines quorum et res. 2. A deo autem, pollicito scilicet et gratiam spiritus sancti in omnem carnem et sicut prophetaturos, ita et somniaturos seruos suos et ancillas suas, ea deputabuntur quae ipsi gratiae comparabuntur, si qua honesta sancta prophetica reuelatoria aedificatoria uocatoria, 10 quorum liberalitas soleat et in profanos destillare, imbres etiam et soles suos peraequante deo iustis et iniustis, siquidem et Nabuchodonosor diuinitus somniat et maior paene uis hominum ex uisionibus deum discunt. Sicut ergo dignatio dei et in ethnicos, ita et temptatio mali et in sanctos, a quibus 15 nec interdiu absistit, ut uel dormientibus obrepat qua potest, si uigilantibus non potest. || 3. Tertia species erunt somnia f. 157 quae sibi met ipsa anima uidetur inducere ex intentione circumstantiarum. Porro quam non est ex arbitrio somniare (nam et Epicharmus ita sentit), quomodo ipsa erit sibi causa alicuius uisionis? Num ergo haec species naturali formae relinquenda est seruans animae etiam in ecstasi res suas per- 20 peti? 4. Ea autem, quae neque a deo neque a daemonio neque ab anima uidebuntur accidere, et praeter opinionem et praeter interpretationem et praeter enarrationem facultatis, ipsi 25 proprie ecstasi et rationi eius separabuntur. |

XLVII. 5 Ioel 2, 28/9. 10/11 Mtth. 5, 45. 12 Dan. 2, 1 seq.

Renatus La Cerda 70/80 admonitionum, A] admonitionum et B Gel 80 praenuntiatione A quo] quae Gel laedant/uuando A 82 insinuationem A 86 circumueniri v. d. Vliet 92; approbat Blf Mus. 41 (1934), 312] circumuenire AB Gel

XLVII. 2 de del. Iun 2/3 de... diximus notis parentheses includit Kroym. 116 3 post captantia punctum ponit Kroym. 116 4 secundum et del. Rig post immunda interrogationis signum ponit Kroym. 116 5 A del. Rfd; quem refutant Kroym. 116 Lfst. Spr. T. 93 6 prius et inductum in A 9 uocatoria om. A 14 prius et in om. A tertium et om. B Gel; cf. v. d. Vliet 91, Tb. St. T. 2, 82 15 nec interdiu nec noctu v. d. Vliet 91/2 qui in hac sententia lacunam signat absistit A 18 quam] qua Vrs quoniam Lat quum Seml quia Rfd; lectionem traditam uindicat Kroym. 116 19 picharmus A 20 forma A 21 seruanti Kroym. 116 22 ca] et A corr. 23 anima A corr. occidere Gel 24 interpretationem A narrationem A 24/25 facultati ipsi propriae Kroym. 116 25 propriae A

48 suam Gel 49 Cleonymus Gel 50 somnis Rig 51 prodidissent B tragigus A 52 Rhoeteum Iun] ritreum A Erithreum B Gel Rhoeteum Pam Rhoeteum Oehl Roeteum Rfd Troiae et Rfd 53 sepulchrum AB Gel ipsa B Gel liberatur B Gel 54 disponit Hartel Patr. Stud. 4, 83 55 et affirmatores om. A 55/56 artemon A 57 dionysius ex dionysius A et Dionysius B Gel 58 Rhodius A 60 uixit, Aristoteles, ignosce ridenti AB Gel; approbat Hartel Patr. Stud. 4, 83] uixit Aristoteles, ignosce ridenti Seml uixit Aristoteles. Ignosce ridenti Iun 61/62 somnia susp. A. O. F. Lorenz, Leb. u. Schr. des... Epicharmos (Berol. 1864), 299 63/64 apud Oropum, Amphilocho] apud Oropum, philoci A apud Oropum, Amphilocho B Gel 64 Trophonii A 65 boetia A calicia A Sicilia Rig 66/67 relationibus Seml 68 Berytensis B Berytensis Gel Berytensis Vrr 71 somnia] omnia Leopold magis A Bmg; approbat Kroym. 116 (qui bene uocem dat, plur. subst. q. e. magus putat) et Tb. St. T. 2, 38] nobis B Gel 73 et taliter Rig etsi aliter Kroym. 116 interpretandum AB Lindi qui hoc modo distinguunt: . Et aliter interpretandum. 75 pronuntiabimus A daemonicam Rig 76 uelad B Gel 77/78 scenam A 77 spetiae A 79 beneficia] ueneficia

XLVIII. 1. Certiora et colatiora somnari affirmant sub
extimis noctibus, quasi iam emergente animarum uigore
producto sopore. Ex temporibus autem anni uerno magis
quieta, quod aestas dissoluat animas et hiems quodammodo
obduret et autumnus, temptator alias ualeitudinum, succis
pomorum uinosissimis diluat. 2. Item ex ipsius quietis situ,
si neque resupina neque dextero latere decumbat neque
conresupinatis internis, quasi refusus oculis, statio sensuum
fluitet aut compressa iecoris sagina (sedes turbata) sit mentis.
Sed haec ingeniose aestimari potius quam constanter probari
putem, etsi Plato est qui ea aestimauit; et fortasse casu
procedant. Alioquin ex arbitrio erunt somnia, si dirigi pote-
runt. 3. Nam quod et de cibis distinguendis uel derogandis
nunc praesumptio nunc superstitio disciplinam somniis prae-
scribit, examinandum est: superstitio, ut cum apud oracula
incubaturis ieiunium indicitur, ut castimoniam inducat,
praesumptio, ut cum Pythagorici ob hanc quoque speciem
fabam respuunt onerosum et inflatui pabulum. Atquin trina
illa cum Daniele fraternitas || legumine solo contenti, ne regis
ferculis contaminarentur, praeter sapientiam reliquam som-
niorum praecipue gratiam a deo redemerunt et impetrando-
rum et disserendorum. 4. Ieiunus autem nescio an ego solus
plurimum ita somniem, ut me somniasse non sentiam. Nihil
ergo sobrietas, inquis, ad hanc partem? Immo tanto magis
ad hanc, quantum et ad omnem; si et ad superstitionem,
multo amplius ad religionem. Sic enim et daemonia expositu-
lant eam a suis somniatoribus ad lenocinium scilicet diuinita-
tis, quia familiarem dei | norunt, quia et Daniel rursus trium
hebdomadam statione aruit uictu, sed ut deum iniceret
humiliationis officiis, non ut animae somniaturae sensum et
sapientiam strueret, quasi non in ecstasi acturae. Ita non ad

XLVIII. 18 Dan. 2, 16 seqq. 28 Dan. 10, 1 seqq.

XLVIII. 1 collatiora A corr.; B 3 producto Seml autem om. A 4 quieta,
quod Vrs[us] qui & aquod A quieta est quod B Gel aestas Iun[on] om. AB Gel
dissoluat aestas Iun[on] animas del. Iun[on] hiemps A Rfd hyems B Gel 5 succus
A succus B sucis Oehl 6 pomorum A uinosissimus B uiriosissimis Iun
susp. 7 alterum neque neque/neque A 8 repulsis A Bmg localis AB
9 fluit et AB compressu Gel sagina A Bmg angina B Gel (sedes tur-
bata) sit scripsi (sedes... mentis — statio sensuum) sit AB 11 fortasse an AB
Gel 13 derogandis decorandis A decurandis Rfg 15 examinanda est
superstitio B Gel 16 incubaturis A corr. ut om. A uel Rfd casti-
moniam om. A castimonia Rfd inducat om. A inducit B inducitur Rfd
18 et inflatui et inflatum Gel ex inflatu Rfd susp. 19 regis B Gel 21 a sup.
uers. A 21/22 imperandorum A 22 ieiunus A; susp. Iun A non inspecto
ieiuniis B Gel 24 interrogationis signum post partem primus posuit Iun 28 dani-
hel A 29 aruit caruit Mercerus Rfd; damnant Hartel Patr. Stud. 4, 83/4; Lfst.
Spr. T. 77 31 in] om. A aliter uel alias in Rfd susp. sine Hartel ap. Rfd, Patr.

ecstasin summouendam sobrietas proficiet, sed ad ipsam ecsta-
sin commendandam, ut in deo fiat.

XLIX. 1. Infantes qui non putant somnare, cum omnia
animae pro modo aetatis expungantur in uita, animaduertant
succussus et nutus et renidentias eorum per quietem, ut ex
re comprehendant motus animae somniantis facile per carnis
teneritatem erumpere in superficiem. 2. Sed et quod Libyca
gens Atlantes caeco somno transigere dicuntur, animae utique
natura taxantur. Porro aut Herodoto fama mentita est non-
nunquam in barbaros calumniosa aut magna uis eiusmodi
daemonum in illo climate dominatur. Si enim et Aristoteles
heroem quendam Sardiniae notat incubatores fani sui uisioni-
bus priuantem, erit et hoc in daemonum libidinibus, tam
auferre somnia quam inferre, ut Neronis quoque seri somnia-
toris et Thrasymedis insigne inde processerit. || 3. Sed et a f. 158
deo deducimus somnia. Quid ergo nec a deo Atlantes somnia-
rent, uel quia nulla iam gens dei extranea est in omnem ter-
ram et in terminos orbis euangelio coruscante? Num ergo aut
fama mentita est Aristoteli aut daemonum adhuc ratio est?
Dum ne animae aliqua natura credatur immunis somniorum.

L. 1. Satis de speculo mortis, id est de somno, cum etiam
de negotiis somni, id est de somniis; nunc ad originem | huius
excessus, id est ad ordinem mortis, quia nec ipsam sine quae-
stionibus, licet finem omnium quaestionum. 2. Publica totius
generis humani sententia mortem naturae debitum pro-
nuntiamus. Hoc stipulata est dei uox, hoc spondit omne
quod nascitur, ut iam hinc non Epicuri stupor suffundatur

XLIX. 15 Rom. 10, 18.

Stud. 4, 84 lectionem traditam uindicans 33 commodandam Rfd susp.; quod
damnatur Hartel Patr. Stud. 4, 84

XLIX. 1 omni A 6 atlantico A Athlantico B Atlantica susp. Th. St. T. 2, 40
transigere A; uindicant Hartel Patr. Stud. 4, 84 Kroym. 117] non transigere B
(al. deest non' Bmg] noctem transigere Gel; Th. St. T. 2, 40 dubitat utrum noctem
omittendum sit neque 7 taxantur AB Kroym. 117] taxatur Gel Th. St. T. 2, 40 non
taxatur Rfd; dubitat Hartel Patr. Stud. 4, 84/5 9 et om. A 10 heroem B
12 auferre omnia A 13 Thrasymedis Iun] tharsi medis A Thrasymedis B Gel
13 Sed... 16 Num seculis Kroym. 118 14 somnia] omnia AB (al. somnia'
Bmg] quid ergo?... somniant? Iun Atlantes B 16 Num] nunc
Kellner 362, unum Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 86; lectionem traditam defendit
Hoppe Gnom. 11 (1935), 253 17 Aristoteli] delet Hartel Patr. Stud. 4, 86 Herodoto
Kroym. 118; inter utriusque coniecturas dubitat Th. St. T. 2, 41 adhuc] ad hoc
Rfd Kroym. 118 18 animae om. B Gel somniorum? Rfd; interrogationis signum
delet Iun Hartel Patr. Stud. 4, 86/6 Kroym. 118

L. 1 DE MORTIS VI (VI om. A) ET DE MENANDRO HAERETICO (HE—
A) AB Gel cum AB Gel] tum Iun Vrs 3 ad om. Gel ordinem mortis]
originem mortis B (al. ordinem' Bmg] mortem Kroym. 118 ipsa Rfd; quod
damnatur Kroym. 118 4 finis Rfd; quod damnatur Kroym. 118 7 suffundatur tantum

negantis debitum istud ad nos pertinere, sed haeretici magi Menandri Samaritani furor conspuatur dicentis mortem ad
 10 suos non modo non pertinere, uerum nec peruenire: in hoc scilicet se a superna et arcana potestate legatum, ut immortales et incorruptibiles et statim resurrectionis compotes fiant, qui baptismus eius induerint. 3. Legimus quidem pleraque
 15 aquarum genera miranda, sed aut ebriosos reddit Lyncestarum uena uinosa aut lymphaticos efficit Colophonis scaturigo daemonica aut Alexandrum occidit Nonacris Arcadiae uenena-
 20 nata. Fuit et Iudaeae lacus medicus ante Christum. Plane Stygias paludes poeta tradidit mortem diluentes, sed et Thetis filium planxit. Quamquam si et Menander in Stygem mergit,
 25 moriendum erit || nihilominus, ut ad Stygem uenias; apud f. 158v inferos enim dicitur. 4. Quatenam et ubinam ista felicitas aquarum, quas nec Iohannes baptizator praeministravit nec
 Christus ipse discipulis demonstravit? Quod hoc Menandri balneum? Comicum credo. Sed cur tam infrequens, tam
 30 occultum, quo paucissimi lauant? Suspectam enim faciam tantam raritatem securissimi atque tutissimi sacramenti, apud quod nec pro deo ipso mori lex est, cum contra omnes
 iam nationes ascendant in montem domini et in aedem dei Jacob mortem per martyrium quoque flagitantis, quam de
 35 Christo etiam suo exegit. Nec magiae tantum dabit quisquam, ut eximat mortem aut repastinet uitae modo uitam aetate renouata. Hoc enim ne Medae quidem licuit in hominem, etsi licuit in ueruecem. 5. Translatus est Enoch et Helias nec
 mors | eorum reperta est, dilata scilicet; ceterum morituri V 382 reseruantur, ut antichristum sanguine suo extinguant. Obiit
 et Iohannes, quem in aduentum domini remansurum frustra fuerat spes. Fere enim haereses ad nostra exempla prosiliunt inde sumentes praesidia quo pugnant. Postremo compendium
 40 est: ubi sunt illi quos Menander ipse perfudit, quos in Stygem suam mersit? Apostoli perennes ueniant, adsistant; uideat illos meus Thomas, audiat contrectet et credidit.

L. 28 Gen. 28, 12. 33 Gen. 5, 24 (Hebr. 11, 5). 4 Reg. 2, 11. 35 Apoc. 11, 3. 36 Ioh. 21, 23. 41 Ioh. 20, 24/9.

Gomperz 77 8 sed et Gomperz 77 magi] magis Vrs 14 sed aut] sicut aut Lindi dubitanter scilicet ut Oehl 15 aut] ut Oehl scaturigo A 16 aut] ut Oehl Alexandrum occidit scripsi] Alexandro accidit AB Gel ut Alexandrum, occidit Iun 17 iudeae A ante Christum] ante Christi Bmg 18 deluentes Iun post diluentes uirgulam posuit 19 quamquam A stygem (etiam I. 20) B 20 nihilominus] ni- uix legibile est in A 21 inferos A corr. 24 post balneum interrogationis signum primum posuit Iun comicum] magicum Vrs cur] quare B 25 quo paucissimi lauant] quod paucis simulabant Bmg 29/30 de Christo] dextro A 32 nemediae A Nemediae B 32/33 in hominem, etsi licuit om. A 33 licuit] quidem Rig. ueruecem AB 38 pugnent Iun susp. 40 mersit, apostoli perennes? Iun distinguat assistant ex ac sistant A 41 credat Pam crediderit Rfd; lectionem traditam uindicat Lfst. Spr. T. 91/2

LI. 1. Opus autem mortis in medio est, discretio corporis animaeque. Sed quidam ad immortalitatem animae, quam quidem non a deo edocti infirme tuentur, ita argumentationes emendicant, ut uelint credi etiam post mortem quasdam
 5 animas adhaerere corporibus. 2. Ad hoc enim et Plato, etsi quas uult animas ad caelum statim expedit, in Politia tamen cuiusdam || insepulti cadauer opponit longo tempore sine ulla f. 159
 labe prae animae scilicet indiuiduitate seruatum. Ad hoc et Democritus crementa unguum et comarum in sepulturis
 10 aliquanti temporis denotat. 3. Porro et aeris qualitas corpori illi potuit tutela fuisse. Quid enim, si aridior aer et solum salsius? Quid, si et ipsius corporis substantia exsuecior? Quid, si et genus mortis ante iam corruptelae materias erogarat? Vngues autem cum exodia neruorum sint, merito neruis
 15 resolutione porrectis prouectiores et cotidie deficiente carne expelli uidentur. Comae quoque alimenta de cerebro, quod aliquamdiu durare praestat secreta munitio. Denique in uiuentibus etiam pro cerebri ubertate uel affluit capillago uel deserit. Habes medicos. 4. Sed nec modicum quid animae
 20 subsidere in corpore est decessurum quandoque et ipsum, cum totam corporis scenam tempus aboleuerit. Et hoc enim in opinione quorundam est; propterea nec ignibus | funeran- V 383
 dum aiunt parcentes superfluo animae. Alia est autem ratio pietatis istius, non reliquiis animae adulatrix, sed crudelitatis
 25 etiam corporis nomine auersatrix, quod et ipsum homo non utique mereatur poenali exitu impendi. 5. Ceterum anima indiuisibilis, ut immortalis, etiam mortem indiuisibilem exigit credi, non quasi immortalis, sed quasi indiuisibili animae indiuisibiliter accidentem. Diuidetur autem et mors, si et anima,
 30 superfluo scilicet animae quandoque morituro; ita portio mortis cum animae portione remanebit. 6. Nec ignoro aliquod esse uestigium opinionis istius. De meo didici. Scio feminam quandam uernaculam ecclesiae, forma et aetate integra functam, post unicum et breue matrimonium cum in pace
 35 dormisset et morante adhuc || sepultura interim oratione f. 159v presbyteri componeretur, ad primum halitum orationis

LI. 1 NIHIL ANIMAE IN CORPORE SVBREMANERE AB Gel POST MORTEM Gel addit 2 quidam] quidem Vrs animae tuendam Kroym. 119 3 quidem Iun] quidam AB Gel a deo] adeo A Iun 6 celum A politiam A 11 enim om. B Gel 12 exsuecior A exsuecior Oehl 13 corruptelae Bmg; uindicat Kroym. 119] corruptele A corruptrices B Gel 13/14 erogat A Bmg 14 exodia Iun] exordia AB Gel 15 et] sed B ex Rfd susp. quotidie A Gel 17 praestat A 18 crebri A affluit A affluit B 19 medicos. Sed] medicos, si Gel 20 uirgulam post est posuit Iun 21 scenam A 25 homo] id est homo uel scilicet homo Rfd susp. humo Hartel ap. Rfd (approbat Gomperz 71) qui Patr. Stud. 4, 86 lectionem traditam uindicat 27 inuisibilis A Bmg inuisibilem A Bmg 28 inuisibili AB 28/29 inuisibiliter AB (indi-Bmg) 29 prius et om. A 30 morituro Iun] moriturae AB Gel 33 uernacula Harnack ap. Rfd 35 sepultura] se- deest in A (p.f.i.) 36 habitum B Gel additum Vrs

manus a lateribus dimotas in habitum supplicem conformasse
 rursumque condita pace situi suo reddidisse. 7. Est et illa
 relatio apud nostros, in coemeterio corpus corpori iuxta collo-
 cando spatium accessui communicasse. Si et apud ethnicos
 tale quid traditur, ubique deus potestatis suae signa proponit,
 suis in solacium, extraneis in testimonium. Magis enim cre-
 dam in testimonium ex deo factum quam ex ullis animae
 reliquiis, quae si inessent, alia quoque membra mouissent,
 et si manus tantum, sed non in causam orationis. Corpus etiam
 illud non modo fratri cessisset, uerum et alias mutatione
 situs sibimet ipsi refrigerasset. 8. Certe undeunde sunt ista,
 signis potius et ostentis deputanda, naturam facere non
 possunt. Mors, si non semel tota est, non est; si quid animae
 remanserit, uita est; non magis uitae miscebitur mors quam
 diei et nox.

LII. 1. Hoc igitur opus mortis: separatio carnis atque
 animae; seposita quaestione factorum et fortuitorum bifariam
 distinxit | humanus affectus, in ordinariam et extraordinariam
 formam, ordinariam quidem naturae deputans, placidae
 cuiusque mortis, extraordinariam uero praeter naturam
 iudicans, uolenti cuiusque finis. 2. Qui autem primordia
 hominis nouimus, audenter determinamus mortem non ex
 natura secutam hominem, sed ex culpa, ne ipsa quidem natu-
 rali; facile autem usurpari naturae nomen in ea quae uidentur
 a natiuitate ex accidentia adhaesisse. Nam si homo in mortem
 directo institutus fuisset, tunc demum mors || naturae adscri-
 beretur. Porro non in mortem institutum eum probat ipsa
 lex condicionali comminatione suspendens et arbitrio hominis
 addicens mortis euentum. Denique si non deliquisset, nequa-
 quam obisset. Ita non erit natura quod ex oblationis potestate
 accidit per uoluntatem, non ex instituti auctoritate per
 necessitatem. 3. Proinde etsi uarii exitus mortis, ut est multi-
 moda condicio causarum, nullum ita dicimus lenem, ut non
 ui agatur. Ipsa illa ratio operatrix mortis, simplex licet, uis est.
 Quid enim? quae tantam animae et carnis societatem, tantam
 a conceptu concretionem sororum substantiarum diuellit ac
 dirimit. Nam etsi prae gaudio quis spiritum exhalet, ut Chilon

38 condita *Im* illa] alia *Gel* 39 corpori fratris *Rfd susp.* 39/40 colo-
 cando *A* 40 accessui *Hartel ap. Rfd*] accessu *AB*; *nindicat Hartel Patr. Stud.*
3, 82 recessu Gel 41 aliquid *A* tradit *A* utique *B Gel* 42 in testimo-
 nium] *om. A* in *omittere manu* *Im* 47 undeunde *Scal. Mercerus*] unde *AB Gel*;
nindicat Im; *dubitat Hoppe Beitr. 113* 51 et *om. B Gel*

LII. 1 separationem *Gel* 2 factorum *Rfd susp.* 8 culpam *A corr.* 10 „al.
 ex accidenti. sed et accidentia Tertulliani est” *Im* 11 dir & to *A* 12 probat]
 - obat *deest in A (p.f.i.)* 15 obisset *B Gel* erat *Pam* oblationis] exor-
 bitionis *Rfd* abolitionis *Hartel ap. Rfd (Patr. Stud. 4, 87 hanc coniecturam delens)*
 18 diximus *AB* 20 Quid enim] quidni *Heraldus*

Spartanus, dum uictorem Olympiae filium amplectitur, etsi
 prae gloria, ut Clidemus Atheniensis, dum ob historici stili
 praestantiam auro coronatur, etsi per somnium, ut Plato, etsi
 per risum, ut P. Crassus, multo uiolentior mors quae per aliena
 grassatur, quae animam per commoda expellit, quae tunc
 mori affert, cum iocundius uiuere est in exultatione in honore
 in requie in uoluptate. 4. Vis est et illa nauigiis, cum longe a
 Caphereis saxis, nullis depugnata turbinibus, nullis quassata
 decumanis, adulante flatu, labente cursu, laetante | comitatu, V 385
 intestino repente percussu cum tota securitate desidunt. Non
 secus naufragia sunt uitae etiam tranquillae mortis euentus.
 Nihilo refert integram abire corporis nauem an dissipatam,
 dum animae nauigatio euertatur. ||

LIII. 1. Sed quo deinde anima nuda et explosa deuertit, f. 160v
 sine dubio prosequemur ex ordine; prius tamen quod est
 loci huius explebimus, ne, quia uarios exitus mortis ediximus,
 expectet quis a nobis rationes singulorum medicis potius
 relinquendas, propriis arbitris omnium letalium rerum siue
 causarum et ipsarum corporalium condicionum. 2. Plane
 ad immortalitatem animae hic quoque protegendam in
 mentione mortis aliquid de eiusmodi exitu interstruam, in
 quo paulatim ac minutatim anima dilabatur; habitum enim
 sustinens defectionis abducitur, dum absumi uidetur, et
 coniecturam praestat interitus de excessus temperatura. Tota
 autem in corpore et ex corpore est ratio. Nam quisquis ille
 exitus mortis, sine dubio aut materiarum aut regionum aut
 uiarum uitalium euersio est: materiarum, ut fellis, ut san-
 guinis; regionum, ut cordis, ut iecoris; uiarum, ut uenarum,
 ut arteriarum. 3. Dum igitur haec ex propria quaque iniuria
 causa uastantur in corpore ad usque ultimam euersionem et

24 Clydemus *AB* 24/25 ob historicistili praestantiam *Oehl*] ab historicis diu prae-
 stantiam *AB* ab histrionibus ob praestantiam *Gel* ob historiarum praestantiam *Rfd* his-
 toricis ludis praestantiam *Hartel Patr. Stud. 4, 88* 26 mors, quam quae v. d. V 161 92;
 quod damnat *Th. Eran. 7 (1907), 97* 28 iocundius *A* uiuere] uere *B* 29 requiete
A et illa] illa *Oehl* ut illa, *Hartel ap. Rfd et Patr. Stud. 4, 88* et inlata *Rfd*; *lectionem*
traditam nindicat Th. Eran. 7 (1907), 97/8 nauigii *AB* nauigia *Hartel Patr. Stud. 4, 88*
 30 Caphereis *scripsi*] chaperaci *A* Chaperis *B* Caphareis *Gel* nullis depugnata
 turbinibus *om. A* 31 cursu, laetante *om. A* (cursulae tantae) *B* 32 post
 desidunt *uirgulam ponit Hartel Patr. Stud. 4, 88* 33 naufragia *B*, alii naufrangia
Im post uitae *edd. omnes uirgulam exhibent quam delendam probauit Th. Eran. 7*
(1907), 98 35 dum *B Gel*; *nindicat Th. Eran. 7 (1907), 98* cum *A*

LIII. 1 DE ANIMARVM EXCESSV *AB Gel* Sed quo deest in *A (p.f.i.)*
 quo deinde] quod inde *B* deuertit *scripsi*] diuertit *A* deuertit *B Gel*
 diuertit *Pam* interrogationis signum post deuertit exhibent *Oehl Rfd*; *Im uirgulam*
 post deuertit *delet*, post sine dubio *ponit* 5 propriis *A* arbitris *B* letalium
B 8 mentionem *B* eiusmodi *B Gel* in *delet Im* 9 quo... anima]
 quoque protegendam animam *A* 10 abducitur, dum] dum abducitur, *Kreym.*
 119 13 aut regionum... 14 materiarum *om. A* 16 quaeque *Rfd*

rescisionem uitalium, id est naturalium, finium situum officiorum, necessario et anima dilabentibus paulatim instrumentis et domiciliis et spatiis suis paulatim et ipsa migrare compulsa deducitur in deminutionis effigiem, non alio modo quam quo et aurigam ipsum quoque defecisse praesumitur, cum uires equorum defatigatio denegauit, quantum de dispositione destituti hominis, non de passionis ueritate. 25 Perinde auriga corporis, spiritus animalis, deficiens uectaculi nomine, non suo deficit, opere decedens, non uigore, actu elanguens, non statu, constantiam, non substantiam decoquens, quia comparere cessat, non quia esse. 4. Sic et rapida quaeque mors, ut ceruicum messis, semel ac tantam ianuam pandens, ut ruinae uis semel omnia uitalia elidens, ut apoplexis, || interior ruina, nullam animae moram praestat nec discessum eius in momenta discruciat, at ubi longa mors, prout deserit anima, ita et deserit; non tamen conciditur hac facie, sed extrahitur, et dum extrahitur, postremam suam partem uideri facit. Non omnis autem pars statim et abscisa est, quia postera est, nec quia exigua est, statim et ipsa peritura est. Sequitur seriem suam finis et mediocritas trahitur a summa et reliquiae uniuersitati cohaerentes expectantur ab illa, non derelinquuntur. Atque ita ausim dicere: 40 totius ultimum totum est, quia, licet minus atque posterius sit, ipsius est. 5. Hinc denique euenit saepe animam in ipso diuortio potentius agitari sollicitiore obtutu, extraordinaria loquacitate, dum ex maiore suggestu iam in libero constituta per superfluum quod adhuc cunctatur in corpore enuntiat quae uidet, quae audit, quae incipit nosse. Si enim corpus istud Platonica sententia carcer, ceterum apostolica dei templum, cum in Christo est, sed interim animam consepito suo obstruit et obscurat et concreione carnis infaecat, unde illi, uelut per corneum specular, obsoletior lux rerum est. 50 6. Procul dubio cum ui mortis exprimitur de concreione

LIII. 46 1 Cor. 6, 19

18 recessionem Gel 20 spaciis A 21 deminutionis Inn] diminutionis AB Gel 25 deficiens uectaculi Th, St, T. 1, 56] deficiens uectaculis A deficiente uectaculi B Gel 27 languens Gel 28 comparare B (comparere Bmg) 29 ac del. Pam tantam] totam Inn 30 primum ut] aut Vrs ruina A Rig. in Obseru. uitalia om. Gel 33 prout Bmg] prouti AB anima] mors Bmg conceditur A Bmg conditur B 34 facies A Bmg 35 partim Rfd susp. 36 abscissa B Gel 37 ipsa om. Gel 38 a] ad B Gel 39 relinquuntur A atque ita, ausim dicere, totius Inn distinguit 41 uenit A; approbat Blf Mar. 41 (1934), 312; damat Hoppe Beitr. 110 euenit saepe, animam Inn distinguit 42 sollicitiore A corr. 44 per om. A 46 ceterum... 47 Christo del. Kroym. 119 47 sed] et Kroym. 119 48 et obscurat... 49 est del. Kroym. 119 49 per om. A 49/50 est

carnis et ipsa expressione colatur, certe de oppanso corporis erumpit in apertum ad meram et puram et suam lucem, statim semetipsam in expeditione substantiae recognoscit et in diuinitatem ipsa libertate respiscit, ut de somnio emergens ab imaginibus ad ueritates. Tunc et enuntiat et uidet, tunc exultat aut trepidat, prout paraturam deuorsorii sui sentit, de ipsius statim angeli facie, euocatoris animarum, Mercurii poetarum. |

LIV. 1. Quo igitur deducetur anima, iam hinc reddimus. V 387 Omnes ferme philosophi, || qui immortalitatem animae, qualiter- f. 161r qualiter uolunt, tamen uindicant, ut Pythagoras, ut Empedocles, ut Plato, quique aliquod illi tempus indulgent ab excessu usque in conflagrationem uniuersitatis, ut Stoici, suas solas, id est sapientium, animas in supernis mansionibus collocant. 2. Plato quidem non temere philosophorum animabus hoc praestat, sed eorum qui philosophiam scilicet exornauerint amore puerorum. Adeo etiam inter philosophos magnum habet priuilegium impuritas. Itaque apud illum in aethere sublimantur animae sapientes, apud Arium in aerem, apud Stoicos sub lunam. 3. Quos quidem miror, quod imprudentes animas circa terram prosternant, cum illas a sapientibus multo superioribus erudiri affirment. Vbi erit scholae regio in tanta distantia deuorsiorum? Qua ratione discipulae ad magistras conuentabunt tanto discrimine absentes? Quis autem illis postumae eruditionis usus ac fructus iamiam conflagratione perituris? 4. Reliquas animas ad inferos deiciunt. Hos Plato uelut gremium terrae describit in Phaedone, quo omnes labe 20 mundalium sordium confluendo et ibi desidendo exhalant et quasi caeno immunditiarum suarum grossiorem haustum et priuatum illic aerem stipent.

LV. 1. Nobis inferi non nuda cauositas nec subdualis aliqua

LIV. 7 Plato Sympos. 203. Phaedr. 248 seq. 18 Plato Phaedo 112 seq.

procul dubio: cum Inn distinguit 51 expressione A 53 expeditione A 54 ut de somno, ut de somno A ut de somno B Gel 55 Tunc et] et del. Inn et uidet] quae uidet Gel 56 exultat B deuorsorii Gel 57 uocatoris A

LIV. 1 DE RECEPTV AB Gel Quo] quod A 2 fermae A qui im-deert in A (p.f.i.) 2/3 qualiterqualiter Oehl Rfd] qualiter AB Gel 3 tamen] tantum B Gel pythagoras A 5 et stoici A 6 sapientum B Gel 10 & herem A 11 haerem A 13 illa A 14 scolae A 15 deuorsorium A 16 conuentabunt B Gel; uindicat Hoppe Gnom. 11 (1933), 253] conuertentur A Bmg 19 phedone A 20 ibi] ibidem B alterum et om. AB 21 suarum om. A crassiorum Gel haustu susp. Kroym. Thes. l. L. VI, 2: 2337, 3 22 illic aerem] illic aerem Rfd susp.

mundi sentina creduntur, sed in fossa terrae et in alto uastitas et in ipsis uisceribus eius abstrusa profunditas, siquidem Christo in corde terrae triduum mortis legimus expunctum, id est in recessu intimo et interno et in ipsa terra operto et intra ipsam clauso et inferioribus adhuc abyssis superstructo. | 2. Quodsi Christus deus, quia et homo, mortuus secundum scripturas et sepultus || secundum easdem, huic quoque legi satisfecit forma humanae mortis apud inferos functus, nec ante ascendit in sublimiora caelorum quam descendit in inferiora terrarum, ut illic patriarchas et prophetas compotes sui faceret, habes et regionem inferum subterraneam credere et illos cubito pellere qui satis superbe non putent animas fidelium inferis dignas, serui super dominum et discipuli super magistrum, aspernati, si forte, in Abrahae sinu expectandae resurrectionis solacium capere. 3. 'Sed in hoc', inquit, 'Christus inferos adiit, ne nos adiremus. Ceterum quod discrimen ethnicorum et Christianorum, si carcer mortuus idem?' Quo ergo animam exhalabis in caelum Christo illic adhuc sedente ad dexteram patris, nondum dei iussu per tubam archangeli audito, nondum illis quos domini aduentus in saeculo inuenerit, obuam ei ereptis in aerem, cum his qui mortui in Christo primi resurgent? Nulli patet caelum terra adhuc salua, ne dixerim clausa. Cum transactione enim mundi reserabuntur regna caelorum. 4. Sed in aethere dormitio nostra cum puerariis Platonis aut in aere cum Ario aut circa lunam cum Endymionibus Stoicorum? Immo, inquis, in paradiso, quo iam tunc et patriarchae et prophetae appendices dominicae resurrectionis ab inferis migrauerint. Et quomodo Iohanni in spiritu paradisi regio reuelata, quae subicitur altari, nullas alias animas apud se praeter martyrum ostendit? Quomodo Perpetua, fortissima martyr, sub die passionis in reuelatione paradisi solos illic martyras uidit, nisi quia nullis

LV. 4 Mtth. 12, 40. 6 Ps. 85, 13. 10 Eph. 4, 9. Ioh. 3, 13. 11 1 Petr. 3, 19. 14 Mtth. 10, 24. 15 Luc. 16, 22. 20 1 Thess. 4, 15/16. 27 Mtth. 27, 52. 30 Apoc. 6, 9.

LV. 2 alto] alio *Iun sup.* 4 Christum *B Gel* terrae] trita *A* triduum... expunctum *om. A* 5 in ipsa *Gel*] ex ipsa *AB* 6 clauso *AB*] cauato *Bmg Gel* 7 ante Quodsi: DE INFERIS ET AN ILLVC OMS *A* DE INFERIS ET AN ILLVC OMNES ANIMAE COMPELLENTVR (-ANTVR *Gel*) *B Gel* 8 secundum] secus *A* huic] hic *Gel* 9 apud inferos] -d infe- deest in *A* (p.f.i.) 12 regionem] originem *Gel* 13 quia *Gel* putant *Rig* 14 dno *A* 16 carpere *B* 19 Quomodo ergo *Gel* Quo ergo anima modo *Rig*; lectionem traditam uindicat *Kroy.* 119 anima *Gel* exhalabis *Kroy.* 119 qui hoc modo distinguit: Quo... exhalabis? In caelum? Christo... patris, nondum... audito, nondum... inuenerit, obuam... resurgunt (l. -ent?) exhalabit *AB Gel* 20 sedente... patris *om. A* turbam *A corr.* 22 raptis *Gel* 24 inclausa *Rfd sup.* 26 pueris *B Gel* 33 paradysi *A* martyras *A*] contra martyres *B* commartyres

romphaea paradisi ianatrix cedit nisi qui in Christo decesserint, non in Adam? 5. Noua mors pro deo et extraordinaria pro Christo alio et priuato || excipitur hospitio. Agnosce itaque differentiam ethnici et fidelis in morte, si pro | deo occumbas, ut paracletus monet, non in mollibus febribus et in lectulis, sed in martyriis, si crucem tuam tollas et sequaris dominum, ut ipse praecepit. Tota paradisi clauis tuus sanguis est. Habes etiam de paradiso a nobis libellum, quo constituimus omnem animam apud inferos sequestrari in diem domini.

LVI. 1. Occurrit disceptatio, an hoc ab excessu statim fiat, an quasdam animas aliqua ratio detineat hic interim, an etiam receptas liceat postea ab inferis ex arbitrio uel ex imperio interuenire. 2. Nec harum enim opinionum suasoriae desunt. Creditum est insepultos non ad inferos redigi quam iusta perceperint, secundum Homericum Patroclum funus in somniis de Achille flagitantem, quod non alias adire portas inferum posset arcentibus eum longe animabus sepulorum. Nouimus autem praeter poeticae iura pietatis quoque Homericarum industriam. Tanto magis enim curam sepulturae collocauit, quanto etiam moram eius iniuriosam animabus incusauit, simul et ne quis defunctum domi detinens ipse amplius cum illo maceretur enormitate solacii dolore nutriti. Ita querellas animae insepultae ad utrumque confinxit, ut instantia funeris et honor corporum seruaret et memoria affectuum temperetur. 3. Ceterum quam uanum, ut anima corporis iusta sustineat, quasi aliquid ex illis ad inferos auehat? Multo uanius, si iniuria deputabitur animae cessatio sepulturae, quam pro gratia deberet amplecti. Vtique enim tardius ad inferos abstrahi malet, quae nec mori uoluit: amabit impium heredem, per quem adhuc pascitur luce. Aut si qua pro certo iniuria est tardius sub terram detrudi, titulus autem iniuriae || cessatio est sepulturae, perquam iniquum eam iniuria affici, cui non imputabitur cessatio sepulturae ad

39 Mtth. 16, 24 (10, 38; Marc. 8, 34; Luc. 14, 27).

Gel uidit *A*] suos uidit *B Gel* (suos uincis inclusit *B*) 34 romphaea *A* caedit *B Gel* decesserint. Non... 36 hospitio *B Gel* distinguant; interrogationis signum post Adam primus posuit *Vrs* 36 excipitur] exci- deest in *A* (p.f.i.) 37 si]s- deest in *A* (p.f.i.) morte. Si... 40 praecepit, tota *Rig* distinguit 38 paracletus *A* 40 paradysi *A* habet *A*

LVI. 1 AN COMMORENTVR HIC ANIMAE POST MORTEM VEL AB INFERIS COMMEENT *Gel* 4 suasoria *Gel* 5 insepultas *B* non ante ad *Gel* redigi *A corr.* 7 somniis *Gel* 8 argentibus *A* 9 poetica *B Gel* 13 nutrito *Rfd* 14 querellas *A* querelas *B Gel* 15 memoria *A Bmg*] moeror *B Gel* 18 'deputatur alii' *Iun* 20 malet *B*] mallet *A Gel* 21 per quam *Gel* 23/24 ea iniuriam *B* 24 non deest in *A* (p.f.i.) imputatur *Gel*; lectionem tradi-

25 proximos scilicet pertinens. 4. Aiunt et im[matura] morte V 390
 praeuentas eo usque uagari istis, donec reliquatio compleatur
 aetatum, quacum peruixissent, si non intempestive obissent.
 Porro aut constituta sunt tempora unicuique, et constituta
 30 tamen uoluntate uel aliqua potestate mutilantur, frustra muti-
 lantur, si iam impleri sustinentur, aut si non sunt constituta,
 nulla erit reliquatio temporum non constitutorum. 5. Adhuc
 addam: ecce obiit uerbi gratia infans sub uberum fontibus,
 35 puta nunc puer inuestis, puta uesticeps, qui tamen octoginta
 annos uicturus fuisset. Hos praereptos ut anima eius hic post
 mortem transigat, quale est? Aetatem enim non potest capere
 sine corpore, quia per corpora operantur aetates. Nostri autem
 illud quoque recogitent, corpora eadem recepturas in resur-
 40 rectione animas in quibus discesserunt. 6. Idem ergo spera-
 buntur et corporum modi et eadem aetates, quae corporum
 modos faciunt. Quo ergo pacto potest infantis anima hic
 transigere praerepta tempora, ut octogenaria resurgat in
 corpore mensis unius? Aut si hic necesse erit ea tempora
 45 impleri quae fuerant destinata, num et ordinem uitae, quem
 sortita sunt tempora pariter cum illis hic destinatum, pariter
 hic anima decurret, ut et studeat ab infantia pueritiae dele-
 gata et militet ab adulescentia iuuentae excitata et censeat a
 iuuenta senectae ponderata, et fenus exprimat et agrum
 50 urgeat, nauiget litiget nubat labore aegritudines obeat et
 quaecumque illam cum temporibus || manebant tristitia ac f. 163
 laeta? 7. Sed haec sine corpore quomodo transigentur? Vita
 sine uita? Sed uacua erunt tempora solo decursu adimplenda.
 Quid ergo prohibet apud inferos ea impleri, ubi perinde nullus
 55 est usus illorum? Ita dicimus omnem animam quaqua aetate
 decesserit, in ea stare ad eum | diem usque, quo perfectum V 391
 illud repromittitur ad angelicae plenitudinis mensuram tem-
 peratum. 8. Proinde extorres inferum habebuntur quas ui-
 ereptas arbitrantur, praecipue per atrocitates suppliciorum,

tam uindicat Kroym. 120 Hoppe Beitr. 37/8 25 ante Aiunt: AN DEMORENTVR
 HIC ANIMAE POST MORTEM AB 26 praeuentos Kroym. 120 cosque
 A eosque B Gel isthic B Gel isti hic Im sup. relinquatio A 27 aeta-
 tum B; uindicat Kroym. 120] aetatum A aetatis Gel quacum A] qua cum B Gel
 quas tum Vrs; quod uindicat Hoppe Gnom. 11 (1935), 253 quantum (uel quam tum
 Lindh) Oehl Linda quam tum Rfd quascumque Kroym. 120 obiissent B Gel
 29 praecipi Gel non] ne B 30 potestate mutilantur] potestatum uilantur
 A potestatum mutilantur Bmg 31 sustinentur AB] sustinent Gel 34 octo-
 ginta] LXXX A 38/39 resurrectionem A; quod damnat Hoppe Beitr. 29,
 39 decesserunt B Gel lidem Gel 40 moduli B Gel aedem A 41 mo-
 dos] modo AB 47 adulescentia B Gel iuuentae Rfd] iuuenta A Gel iuuenta
 B a del. Lat 48 senecta Lat faenus A 50 manebant] mane-deest in
 A (p.f.i.) 51 Vita] uel deest in A (p.f.i.) 52 interrogationis signum post uita
 primum posuit Im 53 implere Rfd 55 eam A usque, quo Rfd] usquequo
 AB Gel 57 perinde Rfd nec extorres Vrs 58 praecipue per atrocitates

crucis dico et securis et gladii et ferae; nec isti porro exitus
 60 uiolenti quos iustitia decernit, uiolentiae uindex. Et ideo,
 inquires, scelestae quaeque animae inferis exulant. Alterum
 ergo constituas, compello, aut bonos aut malos inferos: si
 malos placet, etiam praecipitari illuc animae pessimae de-
 bent; si bonos, cur idem animas immaturas et innuptas et
 65 pro condicione aetatis puras et innocuas interim indignas
 inferis iudicas?

LVII. 1. Aut optimum est hic retineri secundum ahoros
 aut pessimum secundum biaethanatos, ut ipsis iam uocabulis
 utar quibus auctrix opinionum istarum magia sonat, Ostanes
 et Typhon et Dardanus et Damigeron et Nectabis et Berenice.
 5 2. Publica iam litteratura est quae animas etiam iusta aetate
 sopitas, etiam proba morte disiunctas, etiam prompta huma-
 natione dispunctas euocaturam se ab inferum incolatu pollice-
 tur. Quid ergo dicemus magian? Quod omnes paene, falla-
 10 ciam. Sed ratio fallaciae solos non fugit Christianos, qui spi-
 ritualia nequitiae, non quidem socia conscientia, sed inimica
 scientia nouimus, || nec inuitatoria operatione, sed expugna- f. 164
 toria dominatione tractamus multiformem luem mentis hu-
 manae, totius erroris artificem, salutis pariter animaeque
 uastatorem; sic etiam magiae, secundae scilicet idololatriae,
 15 in qua se daemones perinde mortuos fingunt, quemadmodum in
 illa deos. Quidni? cum et dii mortui. 3. Itaque inuocantur
 quidem ahori et biaethanati sub illo fidei argumento, quod
 credibile uideatur eas potissimum animas ad uim et iniuriam
 20 facere quas per uim et iniuriam saeuus | et immaturus finis V 392
 extorsit, quasi ad uicem offensae. 4. Sed daemones operantur
 sub ostentu earum, et hi uel maxime qui in ipsis tunc fuerunt,
 cum adiuuerent, quique illas in huiusmodi impegerant exitus.
 Nam et suggessimus nullum paene hominem carere daemonio,
 et pluribus notum est daemoniorum quoque opera et imma-

B Gel] praecipua atrocitate A Bmg 61 quaequae Rfd exulant A 62 aut
 malos inferos] inferos aut malos B Gel 62/63 si malos, placet: B Gel distinguant
 63 et iam Gel 64 alterum et del. Rig 65 interim] inter La Cerda uirgulam
 post interim posuit Gel indignas Im] dignas AB Gel 66 non iudicas Pam

LVII. 1 retineris A ahoros Gel] ahoros AB aoros Bmg 2 biaethanato
 A 3 magica B Gel ostentantes AB Hostanes Pam 4 Damigeron Im
 a littera A littera Bmg 6 sop*itas A 8 magiam B Gel paene] poenae B
 9 fallaciae A 11 *ope*ratione A 12 tractamus] actamus deest in A (p.f.i.)
 12/13 humanae totius, Im distinguit 13 salutis] alterum s deest in A (p.f.i.)
 14 uastatricem scientiam magiae Vrs uastatorem, totius erroris artificem, sic
 etiam magiae Gomperz 78 magiae] magiae obnitimur Kroym. 120 scilicet et
 B idolatriae A corr. i. mg. m. alia eundem aetatis 15 per*inde A 16 itaque],
 aeque Oehl ita Kellner 378 17 hacori A ahori B 19 et immaturus] etiam
 maturus AB 20 ad inuicem A Bmg Sed om. B 21 obtentu B Gel
 22 impegerunt Vrs; lect. trad. uindicat Lfst. Spr. T. 86 23 carere] capere A

25 turas et atroces effici mortes, quas incursibus deputant.
 5. Hanc quoque fallaciam spiritus nequam sub personis defunctorum delitescens, nisi fallor, etiam rebus probamus, cum in exorcismis interdum aliquem se ex parentibus hominis
 30 alibi deum, nihil magis curans quam hoc ipsum excludere quod praedicamus, ne facile credamus animas uniuersas ad inferos redigi, ut et iudicii et resurrectionis fidem turbent. Et tamen ille daemon, postquam circumstantes circumuenire temptauit, instantia diuinae gratiae uictus id quod in uero est
 35 inuitus confitetur. 6. Sic et in illa alia specie magiae, quae iam quiescentes animas euellere ab inferis creditur et conspectui exhibere, non alia fallaciae uis est: || operatio plane, f. 164^v
 quia et phantasma praestatur, quia et corpus affingitur; nec magnum illi exteriores oculos circumscribere, cui interiorum
 40 mentis aciem excaecare per facile est. 7. Corpora denique uidebantur Pharaoni et Aegyptiis magicarum uirgarum dracones; sed Moysi ueritas mendacium deuorat. Multa utique et aduersus apostolos Simon et Elymas magi; sed plaga caecitatis de praestigiis non fuit. Quid noui aemulatio ueritatis a
 45 spiritu immundo? Ecce hodie eiusdem Simonis haeretici tanta praesumptio se artis extollit, ut etiam prophetarum animas ab inferis mouere se spondeant. 8. Et credo, quia mendacio possunt; nec enim pythonico | tunc spiritui minus V 393
 licuit animam Samuelis effingere post deum mortuos consulente Saule. Absit alioquin, ut animam cuiuslibet sancti, nedum prophetae, a daemonio credamus extractam, edocti quod
 50 ipse satanas transfiguretur in angelum lucis, nedum in hominem lucis, etiam deum se asseueraturus in fine signaque portentosiora editurus ad euertendos, si fieri possit, electos. Dubitauit, si forte,
 55 tunc prophetam se dei asseuerare et utique Sauli, in quo iam

LVII, 40 Exod. 7, 12. 43 Act. ap. 8, 9 seqq. 13, 8 seqq. 48 1 Reg. 28, 6 seqq. 52 2 Cor. 11, 14. 53 2 Thess. 2, 4. 54 Mtth. 24, 24.

25 quas] quasi A 26 sub personis] supersonis A 28 hominis Mercerus] hominem AB Gel 29 sui] suis Vrs fuisse lum 31 predicamus A 32 turbet Vrs 33 speciae A 37 operatio] oper-dest in A (p.f.i.) operantior Oehl operatrix uel tale quid susp. Kellner 374₂ post operatio distinguit Vrs; sed cf. Hartel Patr. Stud. 4, 89 post plane distinguit B 38 quia del. lum praestat Vrs 39 magnum] imaginum B 42 Moysis Rig Mosi Seml deuorauit B Gel 43 Simon A] Simon dedit B Gel Simon edidit Seal Elimas B Gel 45 immundorum A corr. hodie A haeretici (he — A) A Bmg] haeticos B Gel heredes Gebhardt ap. Rfd 46 se artis extollit A; approbat Hartel Patr. Stud. 4, 89] artifex tollit B artis extollit Bmg Gel 47/48 mendatio A 48 pythonico A corr. 51 prophete A 52 Sathanas B Gel 54 in fine A] insigne B om. Gel signaque] que om. A portentosiora... euertendos om. A aedi-

ipse morabatur, 9. ne putes alium fuisse qui phantasma administrabat, alium qui commendabat, sed eundem spiritum et in pseudoprophete et in apostata facile mentiri quod
 60 fecerat credi, per quem Sauli thesaurus illic erat ubi et cor ipsius, ubi scilicet deus non erat. Et ideo per quem uisurum se credidit uidit, quia per quem uidit et credidit. 10. Si et de nocturnis imaginibus opponitur saepe non frustra mortuos uisos (nam et Nasamonas propria oracula apud parentum
 65 sepulcra mansitando captare, ut Heraclides scribit uel Nymphodorus uel Herodotus, et Celtas apud uirorum fortium busta || eadem de causa abnoctare, ut Nicander affirmat), non f. 165
 magis mortuos uere patimur in somnis quam uiuos, sed eadem ratione mortuos quae et uiuos et omnia quae uidentur. Non
 70 enim quia uidentur uera sunt, sed quia adimplentur. Fides somniorum de effectu, non de conspectu renuntiatur. 11. Nulli autem animae omnino inferos patere satis dominus in argumento illo pauperis requiescentis et diuitis ingemiscentis ex persona Abrahae sanxit, non posse inde relegari renuntiatorem
 75 dispositionis infernae, quod uel tunc licere potuisset, ut Moysi et prophetis crederetur. 12. Sed etsi | quasdam reuocauit in corpora dei uirtus in documenta iuris sui, non idcirco V 394
 communicabitur fidei et audaciae magorum et fallaciae somniorum et licentiae poetarum. Atquin in resurrectione exemplis, cum dei uirtus siue per prophetas siue per Christum siue
 80 per apostolos in corpora animas repraesentat, solida et conrectabili et satiata ueritate praeiudicatum est hanc esse formam ueritatis, ut omnem mortuorum exhibitionem incorporalem praestrigias iudices.

LVIII. 1. Omnis ergo anima penes inferos? inquis. Velis ac nolis, et supplicia iam illic et refrigeria: habes pauperem et

60 Mtth. 6, 21. 72 Luc. 16, 30/1.

LVIII. 2 Luc. 16, 19 seqq.

turus Gel 57 uirgulum post morabatur ponit Blf. Mus. 41 (1934), 312, interrogationis signum Rig, punctum Oehl Rfd phantasma A 58 administrauit A eodem A Bmg 59 pseudoprophete A 60 Saulis B Gel thesaurus A illicerat A 63 frustrari Gel 64 uisos Vrs] uiuos AB Gel Nasamonas B Gel Nasamonas Leopold 65 sepulchra B Gel 65/66 nymphodorus ex nymphodorus A 68 mortuos] -os deest in A (p.f.i.) patitur A Bmg sed] si A; undicat Gomperz 78 69 uiuos et omnia quae uidentur A; cf. Gomperz 78] uiuos et omnia quae uidentur uera sunt B uiuos. at somnia quae uidentur uera sunt Gel uiuos. nec omnia, quae uidentur uera sunt Rfd uiuos] -s deest in A (p.f.i.) 73 illo om. A ingemiscentis A 74 inde om. Gel renuntiatorem A 76 Mosi Seml et si B 81 representat A 84 praestrigias scripsi, cf. 34, 12] praestrigias AB

LVIII. 1 AN PVNIANTVR APVD INFEROS ANIMAE AB AN ALIQVID INTERIM PATIANTVR APVD INFEROS ANIMAE Gel omnes ergo animae B Gel interrogationis signum post inferos primus posuit lum inquit A 2 re-

diuitem. Et quia distuli nescio quid ad hanc partem, iam
oportune in clausula reddam. 2. Cur enim non putes animam
et puniri et foueri in inferis interim sub expectatione utriusque
iudicii in quadam usurpatione et candida eius? Quia saluum
debet esse, inquis, in iudicio diuino negotium suum sine ulla
praelibatione sententiae; tum quia et carnis opperienda est
restitutio || ut consortis operarum atque mercedum. 3. Quid
ergo fiet in tempore isto? Dormiemus? At enim animae nec
in uiuentibus dormiunt; corporum enim est somnus, quorum
et ipsa mors cum speculo suo somno. Aut nihil uis agi illic,
quo uniuersa humanitas trahitur, quo spes omnis sequestratur?
Delibari putas iudicium an incipi? Praecipitari an praeministrari?
Iam uero quam iniquissimum otium apud inferos, si et nocentibus
adhuc illic bene est et innocentibus nondum! Quid amplius uis
esse post, mortem confusa spe et incerta expectatione ludentem
an uitae recensum iam et ordinationem iudicii inhorrentem?
4. Semper autem expectat anima corpus, ut doleat aut gaudeat?
Nonne et de suo sufficit sibi ad utrumque titulum passionis?
Quotiens inlaeso corpore anima sola torquetur bile ira taedio
plerumque nec sibi noto? Quotiens item corpore afflicto furtiuum
sibi anima gaudium exquirat et a corporis tunc importuna societate
secedit? 5. Mentior, si non de ipsis cruciatibus corporis et gloriari
et gaudere sola consueuit. Respice ad Mucii animam, cum dexteram
suam ignibus soluit; respice ad Zenonis, cum illam Dionysii
tormenta praetereunt. Morsus ferarum ornamenta sunt iuuentutis,
ut in Cyro ursi cicatrices. Adeo nouit et apud inferos anima
et gaudere et dolere sine carne, quia et in carne et inlaesa si uelit
dolet et laesa si uelit gaudet. Hoc si ex arbitrio suo in uita, quanto
magis ex iudicio dei post mortem? 6. Sed nec omnia opera [optima]
cum carnis ministerio anima partitur; nam et solos cogitatus et nudas
uoluntates censura diuina persequitur. Qui uiderit || ad concupiscendum,
iam adulterauit in corde. Ergo

35 Mth. 5, 28.

frigeria habes, *Iun* distinguit 4 oportuna *A* opportune *B Gel* clausulam
B Gel 6 quadam *A* 7 in *del. Vrs* 8 tum] *om. A* et tunc *B* operi-
enda *B Gel* 9 ut consortis] ut co-dest in *A* (p.f.i.) 15 otium *A*; approbat
Hartel Patr. Stud. 4, 89 etiam *B Gel* 17 quid amplius? uis *Iun* quid? ampli-
ationem uis *Vrs* quid, amplius uis *Oehl* esse *om. A*; add. alia m. eiusdem aetatis
post, mortem *distinxi* post mortem, libri omnes confusam spem *Oehl*;
iudicat Hoppe Gnom. 11 (1935), 253 20 gaudeat] geat *A* 21 in laeso *B*
24 importuna tunc *B Gel* 26 Mucii *Blf Mus. 53 (1948), 147*] Mutii *AB* 27 ad
om. A 28 praeterunt *Iun* 30 et dolere et gaudere *Pam* 31 et inlaesa]
et *om. B Gel* 32 inuita *B* 33 optima *AB*; *om. Gel* optiuo *Rfd*; *Hoppe Beitr.*
82/3 dubitat, utrum optima delendum sit an non 34 partitur *Bmg Gel*] patitur *AB*

uel propter haec congruentissimum est animam, licet non
expectata carne, puniri, quod non sociata carne commisit.
Sic et ob cogitatus pios et beniuolos, in quibus carne non
eguit, sine carne recreabitur. 7. Quid nunc, si et in carnalibus
prior est quae concipit, quae disponit, quae mandat, quae
impellit? Et si quando inuita, prior tamen tractat quod per
corpus actura est; nunquam denique conscientia posterior
erit facto. Ita huic quoque ordini competit eam priorem
pensare mercedes cui priori debeantur. 8. In summa, cum
carcerem illum, quem euangelium demonstrat, inferos intel-
legimus et nouissimum quadrantem modicum quoque de-
lictum mora resurrectionis illic luendum interpretamur, nemo
dubitabit animam aliquid pensare penes inferos salua resur-
rectionis plenitudine per carnem quoque. Hoc etiam para-
cletus frequentissime commendauit, si qui sermones eius ex
agnitione promissorum charismatum admiserit. 9. Ad omnem,
ut arbitror, humanam super anima opinionem ex doctrina
fidei congressi iustae duntaxat ac necessariae curiositati
satisfecimus; enormi autem et otiosae tantum deerit discere
quantum libuerit inquirere.

46 Mth. 5, 25/6.

37 uel *om. Pam* haec] -c uix legibile est in *A* hoc *Gel* 38 puniri... carne *om. A*
39 beniuolos *B Gel* in quibus] quibus *Hartel Patr. Stud. 4, 90* et *Hoppe Beitr.*
83, putantes *A* in omittit quod falso renuntiat *Rfd* 40 Quid nunc] Quidni *Hartel*
Patr. Stud. 4, 90 in *om. A* 41 desponit *A* 43 nunquam *A* 44 or-
dine *Iun* eam] etiam *Gel* 45 priores *B* (priori *Bmg*) debeat *A* 46 quem
Vrs] quod *AB Gel* 46/47 intelligamus *Vrs* 47 quodque *Rig* 48 interpre-
temur *Vrs* 49 ad animam *A* 49/50 saluare. resurrectionis *A* 50 per] praeter
Iun susp. 50/51 paraclitus *A* 51 quis *B Gel* 54 curiositati *Iun*] curiositatis
AB Gel 55 satisfecimus *Lat*] fecimus *A Bmg* faciemus *B* satisfacimus *Gel*
satisfecerimus *Vrs* 56 TERTULLIANI DE CENSU ANIMAE EXPLICIT
A Q. Septimii Florentis Tertulliani libri de anima finis B

XVIII

Q. S. FL. TERTVLLIANI
DE CARNE CHRISTI

CVRA ET STVDIO
AEM. KROYMANN

- A* codex Parisinus Latinus 1622, saec. IX (Agobardus).
F codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 10, saec. XV.
G codex amissus Gorziensis, quem adhibuit Rhenanus in editione sua tertia.
M codex Montepessulanus H 54, saec. XI.
N codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 9, saec. XV.
P codex Seelestadtensis 439, saec. XI (Paterniacensis).
T codex Trecentensis 523, saec. XII.
- R*¹ editio princeps Beati Rhenani, Basileae, 1521 (codicibus Paterniacensi et Hirsaugiensi superstructa).
*R*³ editio tertia Beati Rhenani, Basileae, 1559.
R consensus harum editionum.
R^{mg} margo editionis primae Rhenani.
B editio Mesnartii, Parisiis, 1545.
B^{mg} margo editionis Parisiensis.
1 his uncis textui interpositis includuntur eae litterae quae in *A* euauerunt.

Textum exhibemus Kroymannianum, pauca emendantes iuxta G. Thörn-
 nell, in 'Gnomon', t. 22, 1950, pp. 156-159.

DE CARNE CHRISTI

V 189

- I. 1. Qui fidem resurrectionis ante istos Sadducaeorum propinquos sine controuersia moratam ita student inquietare, ut eam spem negent etiam ad carnem pertinere, merito
 5 Christi quoque carnem quaestionibus destruunt, tamquam aut nullam omnino aut quoque modo aliam praeter humanam, ne, si humanam constiterit fuisse, praedudicatum sit aduersus illos eam resurgere omni modo, quae in Christo resurrexerit. Igitur unde illi destruunt carnis uota, inde
 10 nobis erunt praestruenda. 2. Examinemus corporalem substantiam domini; de spiritali enim certum est. Caro quaeritur, ueritas et qualitas eius; retractatur, an fuerit et unde et cuiusmodi fuerit. Renuntiatio eius dabit legem nostrae resurrectioni. Marcion, ut carnem Christi negaret, negauit
 15 etiam natiuitatem, aut ut natiuitatem negaret, negauit et carnem, scilicet ne inuicem sibi responderent natiuitas et caro, quia nec natiuitas sine carne nec caro sine natiuitate. 3. Quasi non eadem licentia haeretica et ipse potuisset aut
 20 postea desertor ipsius, aut et carnem et natiuitatem pro-

I. 2 cf. Act. 23, 8

I. 1 INCIPIT DE CARNE XPI AN, INCIPIT DE CARNE X NICASI VIVAS
 IN XPO Dño NRō AMEN T, INCIP EIVSDē DE VERA CARNE Dñi P,
 Q. Septimii Florentis Tertulliani Incipit lib De carne christi F, *desit titulus in M,*
sed legitur in fine huius libri: DE CARNE XPI EXPLICIT 2 saducaeorum MP,
 saduceorum TNF 3 moratam MPNFRB, morata A, orta T Bmg ita
 Rig.: ista A, om. rel. omnes 4 spem] semper TBmg 5 xpi quoque carnem
 AT, quoque carnem christi MPNFRB destruunt Mercerus (cf. l. 9): destruunt
 A, distrahunt rel. omnes et libri et editiones 6 quoquo modo] quam (a litt. in ras.
 a m. 1, ut *id.*) T 7 ne, si humanam om. T fuisse ?ēpiudicatum (*hoc est: et*
compraedudicatum) T (?ēp in ras. a m. 2) 8 xpo A, x T, christum MPNFRB
 9 resurrexit T 11q. carnis qritur TB (in T quattuor litt. a me punctis signatae a
 m. 2 in ras. exaratae sunt) aliter distincti: caro quaeritur. Veritas et qualitas eius
 retractatur, an *uulgo* 12 retractatur AB, retractatur T, retractantur MPNFR
 12q. et unde et cuiusmodi fuerit om. A 13 renuntiatio eius] *hoc est responsio*
carnis: cf. supra l. 11: caro quaeritur 15 aut om. T 16 sibi responderent
 scripti: sibi testimonium responderent A, sibi testimonium redderent T, sibi
 testimonium redderent MPNFRB, sibi testimonium redderent et
 responderent F 18 et om. T 19 amissa T ut] aut T apelles ARB,
 apelles TMPNF 20 ipsius] eius T aut et MPNFRB, aut AT 20q.

I. 12 ueritas et qualitas eius retractatur: an fuerit recte *dist.* Thörn-
 nell 16 sibi
 testimonium responderent A, *met.* Thörn-
 nell

fessus aliter illas interpretari, ut condiscipulus et condessor eius Valentinus. 4. Scilicet qui carnem Christi putatiuam introduxit, aequae potuit natiuitatem quoque phantasma confingere, ut et conceptus et praegnatus et partus uirginis et ipsius exinde infantis ordo τῷ δοκεῖν haberentur ** eosdem oculos eisdemque sensus fefellissent quos carnis opinio elusit.

II. 1. Plane, natiuitas a Gabriele adnuntiatur. Quid illi cum angelo creatoris? Et in uirginis uterum conceptus inducitur. Quid illi cum essentia creatoris? Odit moras, qui subito de caelis Christum deferbat. 'Aufer hinc', inquit, 'molestos semper Caesaris census et diuersoria angusta et sordidos pannos et dura praesepia. Viderit angelica multitudo dominum suum noctibus honorans. Seruent potius pecora pastores; et magi ne fatigentur de longinquo; dono illis aurum suum. 2. Melior sit et Herodes, ne Ieremias gloriatur. Sed nec circumcidatur infans, ne doleat, nec ad templum deferatur, ne parentes suos oneret sumptu oblationis, nec in manus tradatur Simeoni, ne senem

II. 1 cf. Luc. 1, 26—30 2 cf. Luc. 1, 31. 35. 41 5 cf. Luc. 2, 1—5 6 cf. Luc. 2, 7 7 cf. Luc. 2, 13. 14 8 cf. Matth. 2, 1. 11 8sq. cf. Matth. 2, 16 10 cf. Matth. 2, 17; cf. Hier. 31, 15 cf. Luc. 2, 21 11 cf. Luc. 2, 24 12 cf. Luc. 2, 25—35 13 cf. Luc. 2, 36—38

professus T, confessus rell. omnes 21 illas ATBmg, illis MPNFRB 22 scilicet scripsi: sed et libri omnes et uulgo 23 natiuitatem A, natiuitatis TMPNFRB

phantasma AT, fantasmata MPNFRB 24 conceptus praegnantis F (et s. u. add. m. 2) 25 exinde om. M (add. in mg. m. 1) ordo τῷ δοκεῖν R²R³ (Iun.): ordo το δοκῶν A, ordo το δοκεῖν T, ordo το δοκεῖν B, ordo το δοκῶν MPR¹, ordo το δοκῶν N, orthodoxie F lacunam indicant: haberentur <magis esse quam haberent (scil. esse) ut> uelim suppleri comparato imitatore Hieronymo in Epist. ad Pamachium: sed et ipsa natiuitas τῷ δοκεῖν, idest putatiue, uisa magis sit quam fuerit 26 fefellisset T 27 elusit T Rig., elusit A, inlusit M (s in ras.) PNRB, illusit F

II. 1 gabrihele MP adnuntiatur] scil. in euangelio Lucae, non in Marcionis euangelio reprobantis prima illius duo capita (cf. Adm. Marc. IV 7) 2 creatoris et uirginis utero? BT 3 essentia BT (b. e. obata; cf. de hoc uocabulo quod disserit Quintil. VIII 3 idemque III 6): esset a A, esia MPNFR uulgo creatoris] propheta creatoris A 4 de caelis xpm T, christum de caelis MPNFRB, xpm de caelo A referebat A aufer ATR²B, aufers MPNFR¹, aufers Rmg 5 inquit AF 6 sordido spanos A, sordidos (alt. o in ras. M; dos ex bus corr. P m. 1) pannos MNFRB, pannos sordidos T 7 domum AF, deum TMPNRB noctibus om. T (Bmg: noctibus alibi deest) noctibus] = noctu cf. De cor. cap. 11, 18 8 pecora potius T magis A ne fatigentur ATRB, efatigentur MP, efatigentur NF 9 melior sit heres, T (et om.; litt. s in ras. a m. 1; duae litterae erasae, quae fuisse uidentur: es) 10 hieremias TMPF 11 nec ad TMPFRB, ne ad AN oneret ARB, honeret MPN, oneret T (litt. h erasa), honoret F 12 oblationis RB, obligationis AMPNFR symeonis T Bmg 12sq. ne senem moriturum MPNFRB, ne se moriturum T, ne senex

II. 3 cum essentia creatoris] cum Esia propheta creatoris optime restituit Thörnell

moriturum exinde contristet. Taceat et anus illa, ne fascinet puerum.' His, opinor, consiliis tot originalia instrumenta Christi delere, Marcion, ausus es, ne caro eius probaretur. 3. Ex qua, oro te, auctoritate? Exhibe. Si propheta es, praenuntia aliquid: si apostolus, praedica publice: si apostolicus, cum apostolis senti: si tantum Christianus es, crede quod traditum est: si nihil istorum es, merito dixerim, morere. 4. Nam et mortuus es, qui non es Christianus, non credendo quod creditum Christianos facit, et eo magis mortuus es, quo magis non es Christianus, qui cum fuisti, excidisti, rescindendo quod retro credidisti, sicut et ipse confiteris in quadam epistula et tui non negant [et nostri probant]. 5. Igitur rescindens quod credidisti iam non credens rescidisti, non tamen quia credere desisti, recte rescidisti, atquin rescindendo quod credidisti probas, antequam rescinderes, aliter <creditum tibi> fuisse. Quod credidisti aliter, illud ita erat traditum. Porro quod traditum erat, id erat uerum, ut ab eis traditum, quorum fuit tradere. Ergo quod erat traditum rescindens quod erat uerum rescidisti. Nullo iure fecisti. 6. Sed plenius eiusmodi praescriptionibus aduersus omnes haereses alibi iam usi sumus. Post quas nunc ex abundanti retractemus, desiderantes rationem, qua non putaueris natum esse Christum.

III. 1. Necesse est, quatenus hoc putas arbitrio tuo licuisse, ut aut impossibilem aut inconuenientem deo existimaueris natiuitatem. Sed deo nihil impossibile nisi quod non uult. An ergo noluerit nasci — quia si uoluit, et potuit et natus est — consideremus. Ad compendium decurro: Si enim

moriturus A 13 contristet TMNFR²B, constet PR¹, contristet A (Rig.

Oehler) 13sq. ne fascinet uel fatinet F (c s. u. add. m. 2) 14 tot om. T 15 Marcion delere T marciona usus A es AT, est MPNFRB 16 ex quo Oehler auctoritate? Exhibe. scripti: exhibe auctoritatem A (Oehler), auctoritate (om. exhibe) TMPNFR profetes AT, propheta reliqui 18 si tantum] si autem T, si tantummodo F christianus A 21 credendum A creditum ATBmgF, traditum MPRB, om. N 21sq. et eo magis mortuus es, quo magis in ras. a m. 2 T 22 quo magis AT (m. 2) Bmg, qui MPNFRB fuisti T, fuisses rell. omnes et uulgo 24 epistula A, epistola MPRB, epla TNF uerba et nostri probant nescio an eicienda sint, ut quae et sensu carere uideantur et clausulae legi obestrepant 25 iam non] non om. T, alias n o n deest Bmg 26 non tamen — rescidisti om. P rescidisti] (alt. loco) credidisti T Bmg 27 atquin N, adquin T (n eras.) MP, atque in A, ad qm F, atqui RB rescindendo] rescindens P 27sq. quam rescinderes — credidisti om. P probas — quod credidisti om. A 28 creditum tibi addidi credidisti] rescidisti T Bmg 29 ita

erat] iterat A, t (i. e. tibi) erat T 30 uerum] uerbum A ut ab eis] et abis T fuit] erat T 32 fecisti, T (duae litt. erasae) plenus MP, pleni** T (corr. ex plenus) 34 retractemus A, retractamus rell. omnes

III. 4 noluerit Vrs.: uoluerit libri omnes et potuit A, potuit T Bmg, om.

nasci se deus noluisse, quacunque de causa, nec hominem se uideri praestitisset. Nam quis hominem uidens cum negaret natum? Ita quod noluisse esse, nec uideri omnino uoluisse. 2. Omnis rei displicentis etiam opinio reprobatur, quia nihil interest, utrum sit quid an non sit, si cum non sit esse praesumitur. Plane interest, illud ut falsam non patiat, quod uere non est. 'Sed satis erat illi', inquit, 'conscientia sua. Viderint homines si natum putabant, quia hominem uidebant.' 3. Quanto ergo dignius, quo constantius humanam sustinuisse existimationem uere natus, eandem existimationem etiam non natus subiturus cum iniuria conscientiae suae. Quam tu ad fiduciam reputas, ut non natus aduersus conscientiam suam natum se existimari sustineret? Quid tanti fuit edoce, quod sciens Christus quid esset id se quod non erat exhiberet? 4. Non potes dicere: Ne, si natus fuisset et hominem uere induisset, deus esse desisset, amittens quod erat, dum fit quod non erat. Periculum enim status sui deo nullum est. 'Sed ideo', inquit, 'nego deum in hominem uere conuersum, ita ut et nasceretur et carne corporaretur, quia qui sine fine est etiam inconvertibilis sit necesse est. Conuertere enim in aliud finis est pristini. 5. Non competit ergo conuersio eius, cui non competit finis.' Plane, natura conuertibilium ea lege est, ne permaneant in eo, quod conuertitur in eis, et ita non permanendo pereant, dum perdunt conuertendo quod fuerunt. Sed nihil deo par est; natura eius ab omnium rerum condicione distat. Si ergo quae a deo distant, a quibus et deus distat, cum conuertuntur amittunt quod fuerunt, ubi erit diuersitas diuinitatis a ceteris rebus, nisi ut contrarium obtineat, id est ut deus et in omnia conuertere possit et qualis est perseuerare? 6. Alio-

MPNFRB 6 uoluisse T nec om. T 7 prescississet, T (quattuor list. in ras. a m. 2, una littera erasa, quae fuit ã) nam] om. T 8 ita quod AT, itaque quod MPNFRB uoluisse T omnino] homini A 10 an] aut A 11 praesumitur esse F interesse F illud om. A aliter distincti: interest illud, ut uulgo falsam (scil. opinionem) scripsi: falsum AMPNFR, falli T 12 inquit T 13 uiderunt T si] sed T 14 quo AT, quantoque MPNFRB 15sq. uere — existimationem om. A 16sq. grauius distincti: conscientiae suae, quam uulgo 17 quantum ad A fiduciam ATPN reputas, si non natus] reputans non tantum A 18 se] esse A 19 edoce] edocuit P, edoce, ut RB quod sciens AT, cum sciens MPNFRB, consciens Pam. esset id se AT, essetis se F, esset esse MPNFRB 20 non altera loco] et non A potes M (t. eras. ut uid.) ne si A, si T (duae list. erasae), nisi MPNF, si RB 22 quod erat, dum fit om. P dum fit A, dum est T, dum assumit MPNFRB 23 ideo, inquit] ego, inquit T 23sq. homine T 24 et (prius) om. AT 24sq. corporatur A 25 qui om. F sine] si T 26sq. conuertere enim — competit finis om. T, haec desunt in aliis Bmg enim conuertere F 27 eius cui A Rig., om. eius MPNFRB; sed cf. Ad nationes I 5 = I p. 66, 4: de re competit status nominis 28 conuertibilium P 29sq. perdunt TMPN, perdunt F, pereunt A 31 conditione ATP 32 quae TRB, quae A, om. reliqui aut a quibus Vrs. a quibus et deus (et s. u. a m. 1) T, et om. AMPN FRB 33 a om. A 34 contineat Gel. 35 omnia] omnibus N

quin par erit eorum, quae conuersa amittunt quod fuerunt, quorum utique deus (ut) in omnibus par non est, sic nec in exitu conuersionis. Angelos creatoris conuersos in effigiem humanam aliquando legisti et credidisti et tantam corporis ueritatem gestasse, ut et pedes eis lauerit Abraham et manibus ipsorum ereptus sit Sodomitis Loth, conluctatus quoque homini angelus toto corporis pondere dimitti desiderauerit ab eo, a quo detinebatur. 7. Quod ergo angelis inferioribus deo licuit, uti conuersi in corpulentiam humanam angeli nihilominus permanerent, hoc tu potentiori deo auferes, quasi non ualuerit Christus eius uere hominem indutus deus perseuerare? Aut numquid et angeli illi phantasma carnis apparuerunt? Sed non audebis hoc dicere. Nam si sic apud te angeli creatoris sicut et Christus, eius dei erit Christus, cuius angeli tales, qualis et Christus. 8. Si scripturas opinioni tuae resistentes non de industria alias reiecisses, alias corrupisses, confudisset te in hac specie euangelium Iohannis, praedicans spiritum columbae corpore delapsum desedis super dominum. Qui spiritus cum hoc esset, tam uere erat et columba quam et spiritus, nec interfecerat substantiam propriam adsumpta substantia extranea. 9. Sed quaeris, corpus columbae ubi sit resumpto spiritu in caelum: aequae ut angelorum eadem ratione interceptum est, qua et editum fuerat. Si uidisses cum de nihilo proferebatur, scis ses et cum in nihilum subducebatur. Si non fuit initium

III. 40 cf. Gen. 18, 4 41 cf. Gen. 19, 10, 11 42 cf. Gen. 32, 24-26
52 cf. Ioh. 1, 32-34

36 erat N quod] quae N 37 deus om. A ut addidi sic ATNF, si M (c. i. u. a m. 1), si PRB 40 ueritatem gestasse ATPN, gestasse ueritatem FR uulgo 41 lot A colluctatus AF 42 pondere corporis F 42sq. desiderauit R qui post Lot (41) grauius distincti 43 ab eo a q. T (a quo in ras. a m. 1) B, a deo AMPNFR ergo enim A Oehler 43sq. inferioribus deo MPNFRB, inferioribus dei T, inferioris dei A 44 conuersis A 44sq. ut angeli A, et angeli fort. 45 tu] ut A auferes A, auferes TMPNFRB 46 xps eius AT, Christus reliqui omnes et uulgo 47 phantasma A, phantasma TMPF, phantasmata N Rig. Oehler 48 si om. T 49 sicut] quem ad modum T eius dei AT, eius dei substantiae Bmg, eiusdem M (in mg. add. m. 1: substantiae), eiusdem substantiae PNFRB 50 cuius] cui T angeli AT, angeli M (add. in mg. m. 1 angeli), angeli angeli PNFRB 52 corrupisses A in hac specie ATBmg, hinc MPNFRB euuangelium A 53 delapsus A, dilapsus T, lapsus MPNFRB 54 desedis] sedisse T, descendisse F hoc] om. T, alibi deest h o c Bmg 55 uera T et post. loco om. T 56 adsumpta TMPF, assumpta ANRB 58 ut angelorum scripti: et angelorum ATM (red in M uocula et erasa est), angelorum PNFRB eadem AT, et eadem PNFRB (in M uocula et a m. 1 s. u. addita est) 60 et cum ATN cum MPFRB

uisibile, nec finis. Tamen corporis soliditas erat, quoquo momento corpus uidebatur; non potest non fuisse quod scriptum est. V 196

IV. 1. Igitur si neque ut impossibilem neque ut periculosam deo repudias corporationem, superest, ut quasi indignam reicias et accuses. Ab ipsa iam exorsus odio habita natiuitate, perora, age, iam spurcitas genitalium in utero elementorum, humoris et sanguinis, foeda coagula carnis ex eodem caeno alendae per nouem menses. Describere uterum de die insolescentem, grauem, anxium, nec somno tutum, incertum libidinibus fastidii et gulae. Inuehere iam et in ipsum mulieris enitentis pudorem, uel pro periculo honorandum, uel pro natura religiosum. 2. Horres utique et infantem cum suis impedimentis profusum; utique et ablutum dedignaris quod pannis dirigitur, quod unctionibus formatur, quod blanditiis deridetur. Hanc uenerationem naturae, Marcion, despicias, et quomodo natus es? Odis nascentem hominem, et quomodo diligis aliquem? Te quidem plane non amasti, cum ab ecclesia et fide Christi recessisti. Sed uideris, si tibi displices, aut si aliter es natus. 3. Certe Christus dilexit hominem illum in immunditiis in utero coagulatam, illum per pudenda prolatum, illum per ludibria nutritum. Propter eum descendit, propter eum praedicauit, propter eum omni se humilitate deiecit usque ad mortem, et mortem crucis. Amauit utique quem magno redemit. Si Christus creatoris est, suum merito amaui; si ab alio deo V 197

62sq. cf. Luc. 3, 22 (σωματικῶν εἰδέν)

IV. 21 cf. Phil. 2, 8

61 corporis solid.... T (quattuor litt. erasae, quae fuerunt itas ut uid.) corporis soliditas] elegantius dictum pro eo quod est corpus solidum quoquo A, quo reliqui omnes 62 non potest om. F (s. u. add. m. 1 nec potest)

IV. 1 ut (priori loco) om. A, neq. ut T (duae litt. erasae) ut (altero loco) om. T 3 iam TB, quidem AMPNFR odio habita TB, om. AMPNFR: habere e. dativo inunctum cf. Ad nat. I 1 = I p. 60, 5 4 spurcitas A 5 humoris A aliter distincti: humoris et sanguinis foeda coagula, carnis uulgo foeda om. T 6 coeno NF uulgo alendo T (corr. m. 1) 7 de die (dicae A) AMPNFR (cf. De an. 30 = I p. 350, 2), de die in diem TB nec somno tutum T Rig.: nec sono totum A, nexum, totum MPNFRB 8 fastidii A gulae M (u in ras.) in om. T 9sq. honorandum] horrendum T 10 religiosum] reuerendum T (a in e corr. m. 1) 11 ablutum AT, oblitum MPNFRB 12 dedignaris AT, dedignaberis MPNFRB uirgulam ante uocem quae est quod delens dirigitur] ducitur A 13 deridetur T 13sq. naturae marcion AT, o marcion naturae MPNFRB 14 despicias T odis T, odisti reliqui omnes 16 ecclesia AF, ecclesia TMPNFRB 17 displicet A es natus A, natus es T, est natus Bmg, natus MPNFRB certe AT, et certe MPNFRB 18sq. utero coagulato coagulatam A 19 illum per pudenda prolatum om. AP (in mg. haec add. Rhen.) illum (altero loco) om. T 20 descendit, propter eum om. A 21 deiecit que A 22 magno] magno pretio F 23 creatoris est A, creator, ei'ē T

est, magis amaui, quando alienum redemit. Amauit ergo cum homine etiam natiuitatem, etiam carnem eius. Nihil amari potest sine eo per quod est id quod est. 4. Aut aufer natiuitatem et exhibe hominem, adime carnem et praesta quem deus redemit. Si haec sunt homo, quem deus redemit, tu haec erubescenda illi facis, quae redemit, et indigna, quae nisi dilexisset non redemisset? Natiuitatem reformat a morte regeneratione caelesti, carnem ab omni uexatione restituit, leprosam emaculat, caecam reluminat, paralyticam redintegrat, daemonicam expiat, mortuam resuscitat, et nasci in illam erubescit? 5. Si reuera de lupa aut sue aut uacca prodire uoluisset et ferae aut pecoris corpore indutus regnum caelorum praedicaret, tua, opinor, illi censura praescriberet: 'Turpe hoc deo, et indignum hoc dei filio, et stultum propterea, qui ita, credat.' Plane stultum, si de nostro sensu iudicemus deum. Sed circumspecte, Marcion, si tamen non delesti: *Stulta mundi elegit deus, ut confundat sapientia*. 6. Quatenus haec stulta sunt? Conuersio hominum ad culturam ueri dei, reiectio erroris, disciplina iustitiae, pudicitiae, misericordiae, patientiae, innocentiae omnis? Haec quidem stulta non sunt. Quaere ergo, de quibus dixerit, etsi praesumpseris inuenisse: num erit tam stultum quam credere in deum natum, et quidem ex uirgine, et quidem carneum, qui per illas naturae contumelias uolutatus sit?

40 I Cor. 1, 27

(ei'ē in ras. a m. 2, prima littera erasa fuisse uidetur i), creator eius est MPNFRB 23sq. suum — deo est om. P (add. haec in mg. Rhen.) 24 amaui AT, adamaui MPNFRB quando] quam dō A 25 etiam carnem etiam natiuitatem T 26 amare T id] et A aut om. T aufer ARB, aufer, T (litt. s. erasa), aufer, MPN, auferes F 27 adime] aut adhibe A 28 grauius distincti: redemit, si uulgo homo] homini TBmg 28sq. redemit. tu uulgo distinguatur

29 quae] quē T (corr. m. 2), quem F 30 non redemisset. non redemisset T natiuitatem AT, natiuitate MPNFRB 30sq. reformata morte A, reformatā, mortuā T (ā litt. in ras. a m. 1) puncto infra lineam expuncta, una littera erasa, reformatā MPNFRB 32 leprosum T reluminat AT, perluminat MPNFRB paralyticam A 33 reintegrat N daemonicam AT, daemonicam MPNFRB 34 nasci in illam (illū T) erubescit TMPNFRB, nos illam erubescemus A (cf. quae disserui in Act. Acad. Vindob. CXLIII vol. VI) 35 aut ferae T peccoris MP 36 illi s. u. a m. 1 M 37sq. aliter distincti: et stultum. propterea uulgo 38 qui] quia A qui ita] seil. credit plane scripti: si plane A, sit plane TMPNFRB si de] si om. A 40 stulta, (in eras.) A mundi] multi A 40sq. sapientia A, sapientiā T, sapientes MPN FRB 41 stulta om. N hominum AT, hominis MPNFRB 42 culturam AT, cultum MPNFRB ueri] litt. u. s. u. a m. 1 A reiectio T disciplinae TBmg 43 misericordiae patientiae A, patientiae misericordiae MPNFRB, misericordiae sapientiae T omnis haec A, omnia haec TMPNFRB 44sq. dixerit: et si uulgo distinguatur 45 et si A, et si te reliqui omnes nū (ū in ras. a m. 1) T, num Bmg, non AMPNFRB tam stultum quam ATBmg, iam stultum MPNFRB 47 carneum] carnatum T uolutatus N

7. Dicat haec aliquis stulta non esse, <si> et alia sint, quae deus in aemulationem elegerit sapientiae saecularis. Et tamen apud illam facilius creditur Iuppiter taurus factus aut cycnus quam uere homo Christus penes Marcionem.

V. 1. Sunt plane et alia, tam stulta, quam pertinent ad contumelias et passiones dei. Aut prudentiam dic deum crucifixum aut aufer hoc quoque, Marcion, immo hoc potius. Quid enim indignius deo, quid magis erubescendum, nasci an mori? Carnem gestare an crucem? Circumcidi an suffigi? Educari an sepeliri? In praesepe deponi an in monumento recondi? Sapientior eris, si nec ista credideris. | Sed non eris sapiens, nisi stultus in saeculo fueris, dei stulta credendo. | 2. An ideo passiones a Christo non recidisti, quia ut phantasma uacabat a sensu earum? Diximus retro aequae illi et natiuitatis et infantiae imaginariae uacua ludibria subire potuisse. Sed iam hic responde, interfector ueritatis, nonne uere crucifixus est dominus? Nonne uere mortuus, ut uere crucifixus? Nonne uere resuscitatus, ut uere scilicet mortuus? 3. Falso statuit inter nos scire Paulus tantum crucifixum, falso sepultum ingressit, falso resuscitatum inculcavit? Falsa est igitur et fides nostra, et phantasma erit totum quod speramus a Christo. Scelestissime hominum,

V. 15 cf. I Cor. 2, 2 16 cf. I Cor. 15, 4 17 cf. I Cor. 15, 17

48 haec] ergo F si addidi (si et alia sint cf. infra p. 199, 1: sunt plane et alia) alia sint, quae] alias inique A 40sq. et tamen A, et tñ T, et tam M (tam s. u. a m. 2) P, et NF

V. 1 post alia *nirgalam* posui quam scripsi: quae (quae in quam corr. m. 1) T, quae AMPNFRB 2 et om. A aut] apud TBmg 2sq. dic deum crucifixum aut scripsi: dicant (dicam MPNFR) deum crucifixum ATMPNFRB 3 aufer ATRB, aufer MPNFR quoque hoc T 4 indignus A 5 an (primo loco) om. A gestasse T suffici T 6 sepelire T (corr. m. 1) monumento A, monumentum TMPNFRB 7 recondi] recludi T (sed. cf. Adu. Praeam cap. 10 = III p. 258, 11) 8 in AT, om. MPNFRB fueris 'q' dei stulta T] In epilogo uersionis tuae libri De res. carn. Soterus Isidori Etymologias secutus exponit, quid sibi uelit signum 'q' Significat autem inesse in uerbis traditis aliquam difficultatem uel obscuritatem. Et profecto iure aliquis dubitauerit, an spuria sint omnino uerba: sed non eris sapiens — stulta credendo, quippe quae, ut per se sunt perspicua, ita ab hoc sententiarum necn. uideantur aliena. Certe seclutis illis nihil erit, quod desideraueris 9 recidisti A, recedisti F, rescidisti TMPNFRB 10 fantasma TMPN a sensu ATBmg, ad sensum MPNFRB 11 imaginariae ABmg, imaginaria et TB, imaginarium imaginariae MPNF 12 hic] hinc A respondebo F 13 dñs T, dñs A, deus MPNFRB mortuus est A 14 ut ATRB, et MPF ut uere crucifixus om. N, crucifixus est T suscitatus AT 15 et mortuus T falso MPN, falsum AT, et falso enim F statuit TMPNFR, se statuit A (Rig. Oehler) 15sq. crucifixum TMPNFR, iesum crucifixum A (Rig. Oehler) 17 signum interrog. posui erit A, est TMPNFRB 18 hominem A

V. 15 falso se statuit: tantum Iesum crucifixum A, uet. Thörnelli

qui interemptores excusas domini? Nihil enim ab eis passus est Christus, si nihil uere est passus. Parce unicae spei totius orbis. Quid destruis necessarium dedecus fidei? Quodcunque deo indignum est, mihi expedit. Saluus sum, si non confundar de domino meo. Qui mei, inquit, confusus fuerit, confundar et ego eius. 4. Alias non inuenio materias confusionis, quae me per contemptum ruboris probent bene impudentem et feliciter stultum. Crucifixus est dei filius; non pudet, quia pudendum est. Et mortuus est dei filius; credibile est, quia ineptum est. Et sepultus resurrexit; certum est, quia impossibile. 5. Sed haec quomodo uera in illo erunt, si ipse non fuit uerus, si non uere habuit in se quod figeretur, quod moreretur, quod sepeliretur et resuscitaretur, carnem scilicet hanc sanguine suffusam, ossibus substructam, neruis intextam, uenis implexam? Quae nasci et mori nouit — humana sine dubio, ut nata de homine ideoque mortalis — haec erit in Christo 'homo' et 'filius hominis'. 6. Aut cur homo Christus et hominis filius, si nihil <in illo> hominis et nihil ex homine? Nisi si aut aliud est homo quam caro, aut aliunde caro hominis quam ex homine, aut aliud Maria quam homo, aut homo deus, Marcion. Haud aliter non dicetur homo Christus sine carne nec hominis filius sine aliquo parente homine, sicut nec deus sine spiritu dei nec dei filius sine deo patre. 7. Ita utriusque substantiae census hominem et deum exhibuit, hinc natum, inde non

23 Matth. 10, 33. Marc. 8, 38. Luc. 9, 26

19 qui] i. e. quare? interemptores A domini T, deireliqui signum interrog. posui ab his T 21 orbis, quid AT, orbis, qui MPNFRB uulgo dedecus ATMPN, decus FRB signum interrog. posui 22 sum] sim A 23 mei Rig. : me libri omnes 24 fuerit in ras. a m. 2 M 26 crucifixus ATBmg, natus MPNFRB 28 credibile AT, prorsus credibile MPNFRB uulgo inemptum MPNF 29 impossibile, sed haec MPNFRB, impossibile est. haec T, impossibile est. nam A (cf. quae disserui ad haec uerba l. I. p. 33) uera in illo A, in illo uera MPNFRB, in illo (om. uera) T 31 moreretur TP, non moreretur (non del. m. 1) A, moreretur MPN 32 hanc om. A sanguinem F 32sq. substructam] structam A 33sq. aliter distinci: implexam, quae ... ut nata de homine. ideoque mortalis haec erit uulgo 34 humana — nata AT, humanam — natam MPNFRB uulgo 35 ideoque AT Gel., ideo quia MPNFRB erit AT, est MPNFRB in christo homo AMPNFR, in christo q: xps hō T (q: xps hō in ras. a m. 2 ita scriptum, ut uocula hō stichorum terminum supergrediens in mg. adstet; rasura quatuor litterarum locum obtinet, in quo olim fuisse homo uerisimile est), in Christo, quia Christus homo B et editiones abhinc omnes 36 hominis filius AT, filius hominis MPNFRB 37 in illo addidi si om. Rig. aliud] alius A 38 aliunde] aliud T 39 aliud est R (non uideo, unde) uulgo aut homo

AT, om. MPNFRB deus, Marcion scripti: deus marcion. T (o s. u. a m. 1 ut uid. : duae litterae erasae, quae fuerunt : is), deus marcionis AMPNFRB 39sq. haud aliter B (hoc est aequae cf. infra sicut): aut aliter MPNFR, aliter AT 40 dicetur T, diceretur reliqui omnes 43 exhibuit ATN

natum, hinc carneum, inde spiritalem, hinc infirmum, inde
 45 praefortem, hinc morientem, inde uiuentem. Quae proprie-
 tas conditionum, diuinae et humanae, aequa utique naturae
 cuiusque ueritate dispuncta est, et spiritus et carnis. Eadem
 fide uirtutes spiritus dei deum, passiones carnem hominis
 50 passiones non sine carne. Si caro cum passionibus ficta,
 et spiritus ergo cum uirtutibus falsus. Quid dimidias
 mendacio Christum? Totus ueritas fuit. Maluit, crede, V 202
 nasci quam ex aliqua se parte mentiri. 9. Et in semetipsum
 quidem ut carnem gestarit sine ossibus duram, sine muscu-
 55 lis solidam, sine sanguine cruentam, sine tunica uestitam,
 sine fame esurientem, sine dentibus edentem, sine lingua
 loquentem, ut phantasma auribus fuerit sermo eius per
 imaginem uocis: fuit itaque phantasma etiam post resur-
 60 rectionem, cum manus et pedes suos discipulis inspiciendos
 offert *adspicite*, dicens, *quod ego sum, quia spiritus ossa*
non habet, sicut me habentem uidetis? 10. <Si> sine dubio ma-
 nus et pedes [et] ossa, quae spiritus non habet sed caro,
 quomodo hanc uocem interpretaris, Marcion? Qui et a deo
 simplici et optimo et bono tantum infers Iesum? Ecce fallit
 65 et decipit et circumuenit omnium oculos, omnium sensus,
 omnium accessus et contactus. Ergo iam Christum non de
 caelo deferre debueras, sed de aliquo circulatorio coetu, nec
 deum praeter hominem sed magum hominem, nec salutis

59 Luc. 24, 39 68 cf. Hebr. 9, 11

40 natura A 47 cuiusque ATB, om. MPNFR, utriusque Vrs. (otiose) et spiri-
 tus A, spiritus rel. omnes carnis ATBmg, caro MPNFRB 47sq. uerborum ordinem in-
 uertit: eadem fide et spiritus et carnis libri 48 fide] uic T (cs. n. a. m. 1), uice Bmg
 uirtutem N spiritus dei deum A, spiritum dei TMPNFRB carnem
 hominis libri: fort. carnis hominem 49 perinde A, proinde reliqui 50 carne
 om. A ficta] falsa T 51 quid] quid eū T (eū in ras. a. m. 2) 52 christum]
 christus T 52sq. crede nasci AMPNRB, credi nasci F, credi et nasci TBmg
 53 se parte T, parte se MPNFRB, parte A aliter distingi: mentiri, et uulgo
 in semetipsum] h. e. aduersus semetipsum, pro sua ipsius conscientia 53sq. in
 semetipsum quidem scripsi: quidem in semetipsum libri 54 ut] accipe sensu
 concessino sicut et infra l. 47 gestarit scripsi: gestaret libri omnes praeter F, qui
 praebet: gestari 55 tunica A (litt. m. erasa) 57 fantasma TMPNF (pro
 more) 58 uocis om. P uocis, fuit uulgo itaque] postpositum = igitur
 59 suis T 60 offert] offerret B, sufferret (corr. m. 1) T dicens MPNFRB,
 dicens inquit A, ait T sim A quia om. A 61 sicut — — non habet
 om. P signum interrog. posui si addidi 62 et deleui 62sq. caro, quomodo
 uulgo distinguitur 63 signum interrog. posui qui] = qui fit, ut qui et a deo
 scripsi: qui a deo et T, quia deo reliqui 64 simplici et optimo T, optimo et
 simplici reliqui infers] inter A Iesum om. T, al. deest ihm Bmg ecce]
 cece PR (sed in mg.: alias ecce) 68 magnum A hominum T

50 ficta] falsa T in rasura [Borleffs, Museum, 50 (1943) 245sq.] 54 ut] quod T

pontificem sed spectaculi artificem, nec mortuorum resusci-
 70 tatore[m] sed uiuorum auocatorem. Nisi quod et si magus V 203
 fuit natus est.

VI. 1. Sed quidam iam discentes Pontici illius, supra ma-
 gistrum sapere compulsi, concedunt Christo carnis uerita-
 tem, sine praedicio tamen restruendae natiuitatis. 'Ha-
 buerit', inquit, 'carnem dominus, dum non natam.' Per-
 5 uenimus igitur de calcaria, quod dici solet, in carbonariam,
 a Marcione ad Apellen, qui, posteaquam a disciplina Mar-
 cionis in mulierem carne lapsus est, dehinc in uirginem Phi-
 lumenen spiritu, uerum et solidum Christi corpus, sed sine
 10 natiuitate, suscepit ab ea praedicare. 2. Et angelo quidem illi
 Philumenes eadem uoce apostolus respondebit, qua ipsum
 illum iam tunc praecanebat dicens: *Etiamsi angelus de*
caelis aliter euangelizauerit uobis quam nos euangelizauimus,
anathema sit, his uero, quae insuper argumentantur,
 nos resistemus. 3. Confitentur uere corpus habuisse Christum. V 204
 15 Vnde corpus? Si caro corpus, unde caro, si non nata? —
 Quia nasci haberet ea futura quae nascitur —, si non ex ea
 qualitate, in qua uidebatur, unde materia? 'De sideribus',

VI. 11 Gal. 1, 8

69 spectali^{eu} (gyl. cu. add. m. 1) M, expectaculi T 69sq. resuscitatore[m] AT,
 suscitatore[m] MPNFRB 70 aduocatorem N nisi quod om. T et om. N

VI. 1 quidam iam T: quid iam AMPNFRB, quidam Vrs. pontici AMN,
 pontificis TF, pontici P 3 restruendae scripsi: renuendae ATN, renuen-
 dae MPF restruendae] a Marcione destructae (cf. De carn. res 31 = III p. 69, 18:
 ita et deus eam restructabat fidem quam populus destruebat) 4 dominus, dum
 non scripsi: dñs non A, dum omnino non TMPNFRB uulgo 4sq. peruenimus
 TB, paruimus AMPNFR 5 carbonariam NRB, carbonaria ATMPF 6 apellen
 ARB, appellē TMPNF ad disciplinam T 7 mulierem ATBFR²mg (cf.
 De praescr. haer. c. 39: in feminam lapsus), muliere MPNR carne] carnem T,
 om. P lapsus est, dehinc T, lapsus et dehinc MPNFRB, lapsus deinc A
 7sq. uirginem philumenen (filuminen T) ATBmg, uirginem philomene F, uirgine
 philumene MPN 8 spiritum TBmg uerum et scripsi (cf. supra l. 2 et infra
 l. 14), uerum est TBmg, euersus est AMPNFRB Christi] xps T sed AT,
 et MPNFRB, etiam Bmg 9 suscepit] suscipere TBmg praedicare A, praedi-
 cans MPNFRB, carnem TBmg et angelo ATBmg, et angelus F, ut angelus M
 PN 10 philumenes AMPN, philomenes F, filumencensi TBmg qua R³B,
 quia ATMPNFR¹ 11 praecanebat T, praecinebat reliqui 12 caelis] caelo T
 12sq. euangelizauimus] euangelizaueris A 13 anathema A que A, qui
 TMPNFR argumentantur] i. e. Philumena et Apelles argumentatur A
 14 resistemus ATF, resistamus M (corr. m. 1), resistimus PRB, rñemus N con-
 fidentes TB 15 aliter distingi: unde corpus, si uulgo caro AT (m. prior),
 non caro MPNFRB, caro T (ñ s. u. a. m. 2) corpus? unde uulgo distinguitur
 16 habere A 16sq. si non ex ea qualitate, in qua uidebatur, unde materia?
 scripsi: transtuli haec uerba in hunc locum, quae in mss. paulo supra l. 14 apparent post
 uerba habuisse Christum et hoc quidem ordine: unde materia, si non ex ea qualitate,
 in qua uidebatur si non ex ea qualitate] rubaudi: corpus illud constabat. quali-

inquirunt, 'et substantiis superioribus mundi<orem> mutuatus est carnem.' Et utique proponunt non esse mirandum corpus sine natiuitate, cum et apud nos angelis licuerit nulla uteri opera in carne processisse. 4. Agnoscimus quidem ita relatum, sed tamen quale est, ut alterius regulae fides ab ea fide quam impugnatur instrumentum argumentationibus suis mutuetur? Quid illi cum Moyse, quae deum Moysi reiecit? Si alius deus est, aliter sint res eius. Sed utantur, <ut> haeretici omnes, scripturis eius, cuius utuntur etiam mundo — erit illius hoc quoque [testimonium] iudicii, quod de exemplis ipsius blasphemias suas instruunt — : facile est ueritati etiam nihil tale aduersus eos praescribenti obtinere. 5. Igitur qui carnem Christi ad exemplum proponunt angelorum, non natam dicentes, licet carnem, comparent uelim et causas tam Christi quam et angelorum, ob quas in carne processerint. Nullus unquam angelus ideo descendit, ut crucifigeretur, ut mortem experiretur, ut a morte suscitareretur. Si numquam eiusmodi causa angelorum corporandorum, habes, cur non nascendo acceperint carnem. Non uenerant mori, ideo nec nasci. 6. At uero Christus mori missus nasci quoque necessario habuit, ut mori posset; non enim mori solet nisi quod nascitur. Mutuum debitum est natiuitati cum mortalitate. Forma moriendi causa nascendi est. 7. Si propter id quod moritur mortuus est Christus, id autem moritur quod et nascitur, consequens erat, immo

tas idem fere quod substantia cf. cap. 6, 76 (recentiorum codicum lectionem adiuuante Trecenti inter uerba recepi contra ea quae disserit Krit. Vorarb. p. 31/32) 18 et substantiis T, et de substantiis reliqui (sed cf. quae disserit Lfst. Zur Spr. Tert. p. 61sq.) substantiae superiores] idem quod substantiae caelestes c. 6, 76 superioribus ATP (m. 1), superioris MP (m. 2) NFRB uulgo mundi<orem> scripti: mundi libri omnes 21 carne AT, carnem MPNFRB 23 instrumentum ATRFB, instrumentum M (t. alt. ex d. corr. m. 2) N, instruendum PR¹ (in mg. legitur: alias instrumentum a m. Rhenani) 23sq. argumentationibus suis MPNFR, argumentationibus T, argumentorum A 24 cum moysi MPNFR que A, qui (i. ex e corr.) T, qui MPNFR uulgo 25 reiecit AF, reiecit TMPNFRB sed ATB, et MPNFR 26 ut addidi 27 illius A, illis TMPNFRB uulgo erit — iudicii] b. e. hoc quoque illius erit iudicii testimonium seculi: testimonium AN, in testimonium TMPFRB 28 ipsius] suis N (corr. m. 1) blasphemias N et facile F 29 ueritati TMPNFRB, ueritatem A perscribenti T (corr. m. 1) 29sq. obtinere AMNF, optinere TP obtinere] sicut dici solet consuetudo, lex obinet apud iuris consultos 31 dicentes AF, discentes MPNR, in T erasae sunt septem litt. quae fuisse uidentur dices licet AT, scilicet MPNFRB carnem AT, carnem MPNFRB 32 uelim dicent et castam xpi T et (alterum) om. A 33 carne AT, carnem MPNFRB processerint AT, processerunt MPN, uenerunt processerunt F, uenerunt R¹mg, Bmg 34 ut (primum) om. A expererur N 34sq. suscitaretur AT, resuscitaretur MPNFRB uulgo 35 causa T, fuit causa AMPNFRB 36 habes T, habes causam AMPNFRB acceperint AMP, acceperint T, acceperunt NF 37 uenerant] nouerant F mori om. A 38 mori possit T, posset mori F 39 est A, est inter se TMPNFRB 40 et forma F forma] i. e. lex siue necessitas 41 est si TMPNFRB, et si A xps est F 42 et om. A consequens AT, consequens autem MPNFR,

praecedens, ut aequae nasceretur propter id quod nascitur, quia propter id ipsum mori habebat quod, quia nascitur, moritur. Non competebat non nasci propter quod mori competebat. 'Atquin tunc quoque inter angelos illos ipse dominus apparuit Abrahae sine natiuitate cum carne.' Scilicet, pro eadem causae diuersitate. 8. Sed uos hoc non recipitis, non eum Christum recipientes, qui iam tunc et adloqui et liberare et iudicare humanum genus ediscebat in carnis habitu non natae adhuc, quia nondum moriturae*** nisi prius et natiuitas eius et mortalitas adnuntiarentur. Igitur probent angelos illos de sideribus accepisse substantiam carnis. 9. Si non probant, quia nec scriptum est, nec Christi caro inde erit, cui angelorum adcommodant exemplum. Constat angelos carnem non propriam gestasse, utpote natura substantiae spiritalis, — etsi corporalis alicuius, sui tamen generis, — in carnem autem humanam transfigurabilis ad tempus, ut uideri et congregari cum hominibus possent. 10. Igitur cum relatum non sit, unde sumpserint carnem, relinquitur intellectui nostro non dubitare hoc esse proprium angelicae potestatis, ex nulla materia corpus sibi sumere. 'Quanto magis,' inquires, 'ex aliqua?' Certum est. Sed nihil de hoc constat, quia scriptura non exhibet. 11. Ceterum qui ualent facere semetipsos quod natura non sunt, cur non ualeant et ex nulla substantia facere? Si fiunt quod non sunt, cur non et ex eo fiant, quod non est? Quod autem non est cum fit, ex nihilo est. Propterea nec requiritur

46 cf. Gen. 18, 11sq.

consequens item B 44 id om. T quia nascitur AT, quia id quod nascitur MPNFRB 45 propter quod T, pro quo AMPNFRB 46 atquin sqq.] uerba aduersarii indicant atquin MPF, ad quin AN, atqui TRB illos angelos PRB 47 habrahe (prius h. eras.) A post carne granis distincti carne] carneis T 49 cum MPNFRB, enim AT qui AB, quia TMPNFR 50 sediscebat A 51 moriturae AMPNFR, moritura erat T post moriturae haec fere intercedisse crediderim: moriturae, <ceteroquin nec natae homini credendae nec moriturae> nisi 52 adnuntiaretur A 53sq. de sideribus accepisse substantiam carnis TMPNFRB, carnem de sideribus concepisse A (Rig. Oehler) 56 gestasse] portasse A utpote ATN, utputa MPF 57 natura] naturae T, naturae P (a s. u. add. m. 1) parentherin indicant corporalis A, corporis TMPNFRB uulgo 58 carne ... humana T 58sq. transfigurabilis TF, transfigurabiles AMPNFRB uulgo 59 ut om. A concredidit A 59sq. posse A 60 sumpserint MPNFRB, sumpserit A, sumpserit T (add. litt. n. s. u. m. 2) 63 inquis T, inquis rel. omnes 64 nihil de hoc constat A (h. s. u. a. m. 1), nihil de eo constat MPNF, de nichilo constat T quia scriptura] quod creaturum T 65 qui ANF, quia PT, qui (a. eras.) M uolent N 66 et ex TMPNFRB, ex AF substantia ATRB, substantiam MPNF 66sq. quod non sunt — — fiant om. P (add. haec in mg. Rhen. ex Hirsangiensis, sed emendata) 67 et ex eo scripti: ex eo ATRB, et ex MNF fiat A 67sq. autem] aut A 68 requiritur]

nec ostenditur, quid postea factum sit corporibus illorum.
 70 Quod de nihilo fuit, nihil factum est. Possunt nihil ipsum
 conuertere in carnem qui semetipsos potuerunt conuertere
 in carnem. Plus est naturam demutare quam facere mate-
 riam. 12. Sed et si de materia necesse fuit angelos sumpsisse
 75 carnem, credibilis utique est de terrena materia quam de
 ullo genere caelestium substantiarum, cum adeo terrenae
 qualitatis extiterit, ut terrenis pabulis pasta sit. Fuerit nunc
 sic quoque siderea, eodem modo terrenis pabulis pasta,
 quando terrena non esset, quo terrena caelestibus pasta
 est, quando caelestis non esset — legimus enim manna tum
 80 populo esui fuisse: *Panem*, inquit, *angelorum edit homo* —
 non tamen infringitur † semel separata condicio dominicae
 carnis ex causa alterius dispositionis. 13. Homo uere futurus
 usque ad mortem eam carnem oportebat indueret, cuius et
 mors. Eam porro carnem, cuius et mors, natiuitas antecedit. V 208

VII. 1. Sed quotiens de natiuitate contenditur, omnes, qui
 respuunt eam ut praeiudicantem de carnis in Christo ueri-
 tate, ipsum dominum uolunt negasse se natum, quia dixe-
 rit: *Quae mihi mater et qui mihi fratres?* Audiat igitur et
 5 Apelles, quid iam responsum sit a nobis Marcioni eo libello,
 quo ad euangelium ipsius prouocauimus, considerandam
 scilicet materiam pronuntiationis istius. 2. Primo quidem
 numquam quisquam adnuntiasset illi matrem ut fratres eius
 foris stantes, qui non certus esset et habere illum matrem
 10 et fratres et ipsos esse, quos tunc nuntiabat, uel retro co-
 gnitos uel tunc ibidem compertos, licebit propterea abstu-

80 Ps. 77, 25

VII. 4 Matth. 12, 48; cf. Marc. 3, 33; Luc. 8, 20. 21 5 cf. Adu. Marc. IV
 19 = III p. 482, 2—483, 4

relinquitur TBmg 69 postea om. A corporibus T (de r. u. add. m. I) 73 sed
 et si AT, sed si MPNFRB fuit AT, fuisset MPNFRB 76 existerit A
 fuerit ATB, om. MPNFRB 76sq. nunc sic quoque MPFR, nunc quoque
 sic N, nunc quoque TR³B, sit nunc quoque A 77 eadem PR¹ post siderea
 uirgulam posui pasta pabulis N 78 quando] i. e. quamquam, cf. Ho. Synt. n.
 Stil p. 78 non] noti F quo] cum T (in ras. a m. 2) Bmg: ex quom ortum
 putauerim = quomodo 79 manna tum scripsi: mandatum T, manna A, manna
 MPNFRB 80 populo esui T, esui populo rell. essui A (s erat. m. I) 81 in-
 fringetur T semel AMPNFRB, om. T, an simili (scil. condicione)? condicio
 A, condicio rell. 83 enim eam F indueret AMP, ut indueret T, induere NF
 et AT, est MPNFRB ulgo 84 et A, est rell.

VII. 2 respuunt] respiciunt N 3 dñm AT, dñm MPNF, deum R ulgo ne-
 gasse se natum scripsi: negasse, natum A, negare natum T, negare esse natum
 MPNFRB ulgo quia A, qd (i. e. quidem) MP, qd T, quod NFR 5 apelles
 AT, apelles MPNF 6 quo ad A, quo TMPNFR ulgo 7 annuntiationis
 F primum T 8 adnuntias sedilli A 9 stantes A, stare TMPNFRB;
 dubito an neutrum inter uerba recipiendum sit cf. infra l. 44 et om. TMPNFRB
 10 in ipsos A 11 repertos FR³mg licebit (cf. Ho. Beitr. p. 38) A, licet

lerint haereses ista de euangelio, quod et creditum patrem
 eius Ioseph fabrum et matrem Mariam et fratres et sorores
 eius optime notos sibi esse dicebant qui mirabantur doctri-
 15 nam eius. 3. 'Sed temptandi gratia nuntiauerant ei matrem
 et fratres, quos non habebat.' Hoc quidem scriptura non
 dicit, alias non tacens, cum quid temptationis gratia factum
 est erga eum: *Ecce*, inquit, *surrexit legis doctor temptans* V 209
eum, et alibi: *Et accesserunt ad eum pharisaei temptantes*
 20 *eum*. <Eo> quod nemo prohibebat hic quoque significari tem-
 ptandi gratia factum, non recipio quod extra scripturam de
 tuo inferis. 4. Dehinc materia temptationis debet subesse.
 Quid temptandum putauerunt in illo? Vtique natusne esset
 an non. Si enim hoc negauit responsio eius, hoc captauit
 25 nuntiatio temptatoris. Sed nulla temptatio, tendens ad
 agnitionem eius, de quo dubitando temptat, ita subito pro-
 cedit, ut non ante praecedat quaestio, quae dubitationem
 inferens cogat temptationem. 5. Porro si nusquam de natiui-
 tate Christi uolutatum est, quid tu argumentaris uoluisset
 30 illos per temptationem sciscitari quod numquam produxe-
 runt in quaestionem? Eo adicimus: etiam si temptandus
 esset de natiuitate, non utique hoc modo temptaretur,
 earum personarum adnuntiatione, quae poterant etiam nato
 Christo non fuisse. Omnes nascimur, et tamen nos omnes
 35 aut fratres habemus aut matrem. 6. Adhuc potes et patrem
 magis habere quam matrem et auunculos magis quam
 fratres. Adeo non competit temptatio natiuitatis, quam
 licebat et sine matris et sine fratrum nominatione constare.
 Facilius plane est, ut certi illum et matrem et fratres ha-
 40 bere diuinitatem potius temptauerint eius quam natiuitatem,
 an intus agens sciret, qui foris esset, mendacio petitus prae-

12 cf. Luc. 3, 23 12—14 cf. Mc. 6, 2—4; Matth. 13, 55—56 18 Luc. 10, 25
 19 Matth. 19, 3

TMPNFRB ulgo 12 euangelium A et creditum MPNFR, et creditum
 (hoc est cred. est) T, creditum est B, creditum A 12sq. creditum patrem eius
 Ioseph] cf. ὁν υἱός, ὃς ἐκποῖζέτο, Ἰωσήφ (Luc. 3, 23) 14 optime AMPNFRB, aut
 hoies... (lac. trium litt.) T (in ras. a m. 2) 18 erga AT, circa MPNFR in-
 quid A (pro more) 19 pharisaei AMPNFRB, frs ei' (hoc est fratres eius) T (quod
 ex farisei ortum uidetur) 20 eum. quod A, quod MPFR, quos T, quo N eum.
 <Eo> quod scripsi significari MPNFRB, significari A, significare T 21 post
 factum lenius distinsi 22 inferis] inferis A (nescio an recte, quia et apud alios haec
 forma occurrit) 23 temptando T putauerunt] putauerint A (Oehler) utique
 om. T 24 an non? si ulgo distinguitur 25 temptatoris TMR³mg FR³, temp-
 26 taris A (add. syll. to s. u. m. I), temptaris PR¹, temptator N est temptatio TB

26 ita] ista T, ito P 29 uolutatm A quod tu T 31 quaestione T
 33 annuntiationem A 35 habent A aut matrem habemus N potes et
 scripsi: potest A, potest et rel. 38 licebat] licet T 39sq. certe illum habere di-
 uinitatem T (ñ et sed s. u. a m. 3) Bmg 41 quid ATN, quidem M, quod PF

VIII. 1. Solis istis capitulis, quibus maxime instructi sibi videntur Marcion et Apelles, secundum ueritatem integri et incorrupti euangelii interpretatis satis esse debuerat ad probationem carnis humanae in Christo per defensionem natiuitatis. 2. Sed quoniam et isti Apelleiaci carnis ignominiam praetendunt maxime, quam uolunt ab igneo illo praeside mali sollicitatis animabus adstructam et idcirco indignam Christo, et idcirco de sideribus illi substantiam competisse, debeo eos de sua paratura repercutere. Angelum quendam inclitum nominant, qui mundum hunc instituerit et instituto eo paenitentiam admiserit. 3. Et hoc suo loco tractauimus, — nam est nobis et aduersus illos libellus — an qui spiritum et uoluntatem et uirtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid paenitentia fecerit. Eum angelum etiam de figura erratae ouis interpretantur: teste igitur paenitentia institutoris sui peccatum erit mundus, siquidem omnis paenitentia confessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. 4. Si mundus delictum est, — qua corpus et membra — delictum erit perinde et caelum et caelestia cum caelo; si caelestia, et quicquid inde conceptum prolatumque est: mala arbor malos fructos edat necesse est. Caro igitur Christi de caelestibus structa de peccati constat elementis, peccatrix de peccatorio censu, et par iam erit eius, [substantiae, id est nostrae] quam ut peccatricem Christo dedignantur inducere. 5. Ita si nihil de ignominia interest, aut aliquam purioris notae materiam excogitent Christo quibus

VIII. 21 cf. Matth. 7, 17

VIII. 1sq. sibi uidentur AT, uidentur sibi MPNFRB 3 marcione apelles A 3 euangelii A 5 isti ipsi T apellaiaci A, apellaiaci T, apellaiaciani MRB, apelles*** P (rer. litt. erasae), appellatō NF 6 praeside om. N praeside mali] praeside esse alii TBmg 7 animalibus TBmg abstractam TMPNF 7sq. indignam Christo, et idcirco om. A 9 debeo] debemus T (fort. recte cf. l. 11: tractauimus) eos AT, illos MPNFRB 11 admiscuerit Lat. haec F 12 parenthesis indicant nam] non F est] ex N et om. MPNFRB aduersus] ad A 13 ad] hab A 14 paenitentia ATRB, paenitentia MPNF fecerit om. A istum u. in archetypo omissum fuisse opinor quem sic fere uelim restituere: fecerit nunc. Sponte cedimus de gradu nec aduersamur, cum. eum A, cum TMPNFRB uulgo 15 interpretantur A, interpretentur TMPNFRB uulgo 16 peccatum AT, delictum MPNFRB 18 est] et A parenthesis indicant qua Oehler: quam A, quia TMPNFRB 19 perinde A, proinde TMPNFRB 19sq. cum caelo; si caelestia om. A (Oehler) 20 conceptum MPNF 21 est et mala A malus F fructos AT, fructus MPNFRB uulgo 22 structa uel facta T, exstructa N peccatis PRB constat A (quod defenditur clausula rhytmica), constitit TMPNFRB 23 censu et MPNFRB, censui et A, censui T pars A (Oehler) eius] scil. carnis 23sq. substantia TBmg substantiae, id est nostrae reclusi 24 nostra TBmg ut] in N 24sq. xpo dedignantur inducere A, x dedignantur inducere (~ s. litteram a eras.) T, christus dedignantur inducere MPNFRB 25 ita] istas A 26 aliquam AT, aliam

displicet nostra, aut eam agnoscant, qua etiam caelestis melior esse non potuit. Legimus plane: *Primus homo de terrae limo, secundus homo de caelo.* 6. Non tamen ad materiae differentiam spectat, sed tantum terrenae retro substantiae carnis primi hominis, id est Adae, caelestem de spiritu substantiam opponit secundi hominis, id est Christi. Et adeo ad spiritum, non carnem, caelestem hominem refert, ut quos ei comparat constet in hac carne terrena caelestes fieri, spiritu scilicet. 7. Quodsi secundum carnem quoque caelestis Christus, non compararentur illi non secundum carnem caelestes. Si ergo qui fiunt caelestes, qualis et Christus, terrenam carnis substantiam gestant, hinc quoque confirma tibi ipsum etiam Christum in carne terrena fuisse caelestem, sicut ii sunt, qui ei adaequantur.

IX. 1. Praetendimus adhuc nihil, quod ex alio acceptum sit, ut aliud sit quam id, de quo est acceptum, ita in totum aliud esse, ut non suggerat, unde sit acceptum. Omnis materia sine testimonio originis suae non est, etsi demutetur in nouam proprietatem. 2. Ipsum certe corpus hoc nostrum, quod de limo figulatum etiam ad fabulas nationum ueritas transmisit, utrumque originis elementum confitetur, carne terram, sanguine aquam. Nam licet alia sit facies qualitatis, — hoc est quod ex alio aliud fit — ceterum quid est sanguis quam rubens humor? Quid caro quam terra conuersa in figuras suas? 3. Considera singulas qualitates, mus-

28 I Cor. 15, 47

IX. 6 cf. Ou. Met. I 76-88

MPNFRB materiae A 27 eam TMPNFRB, eandem A (Rig. Oehler); an eam tandem? agnoscant AT, cognoscant MPNFRB qua] que A caelestis ATRmgR²B, caelesti MPNFRB 31 id est adae om. A 33 adeo] ab eo TBmg non carnem AN, non ad carnem TMPFRB uulgo (sed cf. Lfst. Zur Spr. Tert. p. 61 sqq.) caelestem (e ex a) A 34 ei A, sic MPNFRB, om. T 36 compararentur M (-parären- in ras. a m. l) PNFRB, comparentur AT 37 qui fiunt R²B, que fiunt T, fiunt MPNFRB, in A desunt quinque litterae, quia exesa est hoc loco charta 38 et AT, est MPNFRB 39 hinc ATBmg, hic MPNFRB confirma tibi T (cf. Lucr. II 185), confirmatur AMPNFRB uulgo 40 ii] hii A, om. TMPNFRB

IX. 2 aliud sit — in totum om. A est T, sit MPNFRB uulgo 3 esse ut AT, est cui MPFRB 3sq. nostrum hoc A (Oehler) 6 figulatum AMPNFRB (cf. Adu. Val. 24 = III p. 201, 8; De an. 25 = I p. 340, 17), figuratum TN 7 utriusque originem elementi A (Oehler) originis T (corr. m. l) 8 carne terram A, carnē terram T, carne terrenam MPNFRB sanguine aquam nam A, sanguinē aquā; nam T (~ s. litt. a erat.), sanguine aquanam MPNFRB alia sit facies TMPNRB, alia facies sit P, alia species A (Oehler) 9 parenthesis indicant 10sq. conuersa in figuras suas TMPNFRB Rig., in figura sua (conuersa om.) A Oehler (comprobat autem alterius memoriae lectio cum ipsa re tum uersu Ouidiano

culos ut glebas, ossa ut saxa, etiam circum papillas calculos quosdam; aspice neruorum tenaces conexus ut traduces radicum, et uenarum ramosos discursus ut ambages riuorum, et lanugines ut muscos, et comam ut caespitem, et ipsos medullarum in abdito thesauros ut metalla. 4. Carnis haec omnia terrenae originis signa et in Christo fuerunt, et haec sunt, quae illum dei filium celauerunt, non alias tantummodo hominem existimatum quam ex humana tantum substantia corporis. Aut edite aliquid in illo caeleste, de Septentrionibus et Virgiliis et Suculis emendicatum — nam quae enumeramus, adeo terrenae testimonia carnis sunt ut et nostrae — : sed nihil nouum, nihil peregrinum deprehendo. 5. Denique uerbis et factis tantum, doctrina et uirtute sola Christum homines obstupescabant. Notaretur autem etiam carnis in illo nonitas miraculo habita. Sed carnis terrenae non mira condicio ipsa erat, quae cetera eius miranda faciebat, cum dicerent: *Vnde huic doctrina et signa ista?* 6. Etiam despicientium formam eius haec erat uox: adeo nec humanae honestatis corpus fuit, nedum caelestis claritatis. Tacentibus apud uos quoque prophetis de ignobili aspectu eius, ipsae passionibus ipsaeque contumeliae loquuntur, passionibus quidem humanam carnem, contumeliae uero inhonestam. 7. An ausus esset aliqui ungue summo praestringere corpus nouum, sputaminibus contaminare faciem nisi merentem? Quid dicis, caelestem carnem, quam unde caelestem intellegas non habes? Quid terrenam negas, quam unde terrenam agnoscas habes? Esurit sub diabolo, sitit sub Samaritide, lacrimatur super

28 Matth. 13, 54 29 cf. Es. 53, 2. 3 32 cf. ibidem 35 cf. Matth. 27, 30. Mc. 15, 19. Luc. 22, 64

Met. I 88 quem imitatur Tert.) 12 circa N 13 conexus T utra duces A 15 ut muscos] inasculis T (corr. m. 2 ex innasculos) 16sq. metalla carnis. haec uulgo distinguitur 18 et haec sunt — celauerunt om. T, et haec F, et A, haec MPNFB 19sq. ex humana tantum T, extantem humana A, ex humana MPN

FRB 21 et uirgiliis AN, aut uirgiliis T (corr. m. 2), et uirgiliis MPF suculis A, succulis T, siculis MPNFB emendicatum AT, emendatum MPNFB 23 sed] et T nichil TF (pro more), nihil MPNFB, nihilque A (Oehler) 24 denique] = namque et factis tantum AT, tantummodo et factis MPNFB 25 Christum homines scripsi: xpm hominem A (Oehler), xps homines TMPNFB 26 autem AT, om. MPNFB 27 non del. m. 1 T 31 uos] nos FB Oehler apud uos quo que] i. e. Apelleiacos, qui hac in re consentiunt cum Marcionitis 33 post loquuntur uirgulum posui quidam A 34 inhonestam AT Rig., inhonestam probauerunt MPNFB uulgo aliqui AT, aliquis MPNFB uulgo 35 praestringere N, perstringere TMPNFB, pertingere A sputaminibus AT, ullam sputaminibus MPNFB, nullam sputaminibus i³ 36 nisi libri omnes et uulgo: fort. nihil b. e. nulla contumelia dignam; confunduntur in libris mis. nihil et nisi cf. p. 219, 20; 229, 24 38 munde T terrenam om. A 39 esurit .. sitit T, esurit .. sitit AMNFB uulgo lacrimatur MPNFB, lacrimat_{as} (duae litt. eras.)

40 Lazarum, trepidat ad mortem — caro enim, inquit, infirma V 217 — sanguinem postremo fundit. 8. Haec sunt, opinor, signa caelestia? "Sed quomodo", inquit, "contemni et pati posset," sicut et dixit, si quid ex illa carne de caelesti generositate radiasset?" Et ex hoc ergo conuincimur, nihil in illa de caelis fuisse, propterea, ut contemni et pati posset.

45 X. 1. Conuertor ad alios aequae sibi prudentes, [cui car-nem Christi animalem adfirmant, quod anima caro sit facta. Ergo et caro anima, et sicut caro animalis, ita, et anima carnalis. Et hic itaque causa,] requiro. Si, ut 5 animam saluam faceret, in semetipso suscepit animam Christus, quia salua non esset nisi per ipsum, dum in ipso, non uideo, cur eam carnem fecerit animalem induendo carnem, quasi aliter animam saluam facere non posset, nisi carneam factam. 2. Cum enim nostras animas non tantum non carneas, 10 sed etiam a carne disiunctas saluas praestet, quanto magis illam, quam ipse suscepit, etiam non carneam redigere potuit in salutem? Item cum praesumant non carnis, sed animae nostrae solius liberandae causa processisse Christum, primum quam absurdum, ut animam solam liberatu- 15 rus id genus corporis eam fecerit, quod non erat liberaturus? 3. Deinde, si animas nostras per illam, quam gestauit, liberare suscepit, illa quoque, quam gestauit, nostra quaeque gestasse debuerat, id est nostrae formae. Cuius-cumque (autem) formae est in occulto anima nostra, non 20 tamen carnae. Ceterum non nostram animam liberauit,

30 cf. Matth. 4, 2—4. cf. Ioh. 4, 7. cf. Ioh. 11, 35 40 cf. Mc. 14, 33—43; Matth. 26, 41; Mc. 14, 38 43 cf. Matth. 16, 21; Mc. 8, 31; Luc. 9, 22

T, lacrimatur est A 40 trepidauit Rig. inquit om. N 41 postremo fundit A, postremo fudit T, fundit (fudit N) postremo MPNFB uulgo 42 si-gnum interrog. posui (opinor in elocutione interrogativa et alibi inuenitur) inquit A, inquit is TBmg, inquam MPNFB uulgo 43 dixit AT, dixi MPNFB uulgo ex T, in MPNFB uulgo carnea F de om. PR¹ 44 et ex hoc scripsi: et hoc T, ex hoc AMPNFB

X. 1 alios ATR³B, illos MPNFB¹ 3 fort. lacuna ante Ergo statuenda: 'si enim', inquit, 'anima caro est facta' 5 in ipsum N 6 nisi per ipsum libri 5 ad et uulgo; nescio an per ipsum nisi scribendum sit non] n T (n dū r. u. add. m. 2) 8 carnem A (sed carneam recentioris memoriae defenditur clausula rhythmica) 10 a carne AT, in carne MPNFB diiunctas T (corr. m. 1) 11sq. potuit salutem T (ad r. u. add. m. 1) 12sq. sed animae nostrae] hic desinit in fol. 294^r codex Agobardinus 14 primum T, primo MPNFB uulgo absurdum T, absurdum est MPNFB uulgo 15 genus] gestu TBmg 17 illam T (expunxit m. 1), illam MPNFB uulgo 17sq. nostra quaeque T, nostram MPNFB uulgo 19 autem addidi formae est om. F animi M 20 carnae ceterum MPNFB,

si carneam habuit; nostra enim carnea non est. 4. Porro si non nostram liberauit, quia carneam liberauit, nihil ad nos, quia non nostram liberauit. Sed nec liberanda erat quae non erat nostra, ut scilicet carnea. Non enim periclitabatur, si non erat nostra, id est non carnea. Sed liberatam constat illam. Ergo non fuit carnea, sed fuit nostra, si ea fuit quae liberaretur, quoniam periclitabatur. Iam ergo si anima non fuit carnalis in Christo, nec caro potest animalis fuisse.

XI. 1. Sed aliam argumentationem eorum conuenimus, exigentes, cur animalem carnem subeundo Christus animam carnalem habuisse uideatur. 'Deus' enim, inquit, 'gestiuit animam uisibilem hominibus exhibere, faciendo eam corpus, quae retro inuisibilis extiterit, natura nihil, sed nec semetipsam uidens prae impedimento carnis huius, ut etiam disceptaretur, natane sit anima an non, mortalis an non. Itaque animam corpus effectam in Christo, ut eam et nascentem et morientem et, quod sit amplius, resurgentem uideremus.'

2. Et hoc autem quale erit, ut per carnem demonstraretur sibi aut nobis quae per carnem non poterat agnosci, ut sic ostenderetur <quae latebat> dum id fit, cur latebat? [id est caro] Tenebras uidelicet accepit, ut lucere possit. Denique adhuc praeius retractemus, an isto modo ostendenda fuerit anima. Dicant <qui> in totum inuisibilem eam retro allegant, utrum quasi incorporalem an etiam habentem ali-

carne. ceterum T (corr. m. l) 21 si] sed N 22 quia carneam liberauit TB, om. MPNFR carneam Lat.: carnem TB 23 quia non nostram TB, quia carnea non est, quia non nostram MPNFR 24 enim] erat P 26 sed T, et MNFRB uulgo si ea non fuit FR¹mg 27 quoniam] quomodo F

XI. 3 habuisse uideatur T, uideatur habuisse MPNFRB uulgo inquit TBN, inquit MPF gestiuit PFR¹ 5 sed nec T, nec MPNFRB uulgo 7 nata ne sit T, nata est MPNFR, nata B Oehler mortalis an non T, mortalis

ne sit an non B, an non MPNFR Oehler 8 ut] ut T (corr. m. 2 ut uid.) 10 et hoc TF, ex hoc MPNFR et hoc autem] Incipere ab his uerbis secundam refutationis Valentinianae sententiae partem ipsa uerba et hoc autem nec non quod paulo infra sequitur (l. 13) denique satis comprobant. Necesse igitur est ante haec uerba primam refutationis partem a librorum nostrorum archetypo auferre. Inueniri autem ipsam istam partem, quae hoc loco desideratur, in eis, quae disputat auctor in capitulo tertio decimo et in eius appendice cap. 14, mihi quidem uerisimillimum uidetur. Nam ut taceam, quod prius fuit, ut a scriptore res ipsa refutaretur, hoc est sententia Valentinianorum, posterius, ut demonstraretur non per carnem animam fuisse manifestandam, animaduertendum est caput 13. sine ulla transitionis formula ad ea se applicare quae antecedunt, immo mutilum esse in ipso exordio erit] erat Vrs. (Rig. Oehler) per carnem b. e. propter carnem demonstraretur MNF, demonstraretur anima TPRB 11 nobis] uobis N, a nobis F 12 quae latebat addidi cur (= ob quod) scripsi: cui libri et uulgo 12sq. id est caro seclusi 13 possit] posset Rig. (Oehler) 14 adhuc TBmg, ad hoc rell. et uulgo pressius scripsi (id est intentius): prius TMRB, potius N, om. F 15 dicant] qui] scripsi: deinceps an TBmg, an MPNFR 16 allegant

XI. 15 retro eam T

quod genus corporis proprii. 3. Et tamen, cum inuisibilem dicunt, corporalem constituunt, habentem quod inuisibile sit. Nihil enim habens inuisibile quomodo inuisibilis potest dici? Sed nec esse quidem potest, nihil habens per quod sit. Cum autem sit, habeat necesse est aliquid, per quod est. 4. Si habet aliquid, per quod est, hoc erit corpus eius. Omne, quod est, corpus est sui generis. Nihil est incorporale nisi quod non est. Habente igitur anima inuisibile corpus, qui uisibilem eam facere suscepit utique dignius id eius uisibile fecisset, quod inuisibile habebatur, quia nec hic mendacium aut infirmitas deo competit: mendacium, si aliud animam quam quod erat demonstrauit, infirmitas, si id, quod erat, demonstrare non ualuit. 5. Nemo ostendere uolens hominem cassidem aut personam ei inducit. Hoc autem factum est animae, si in carnem conuersa alienam induit superficiem. Sed et si incorporalis anima deputetur, ut aliqua ui rationis occulta sit quidem anima, corpus tamen non sit quicquid est anima, proinde et impossibile deo non erat et proposito eius congruentius competeat, noua aliqua corporis specie eam demonstrare quam ista communi omnium, alterius iam notae, ne sine causa uisibilem ex inuisibili facere gestisset animam, iustis scilicet quaestionibus opportunam per carnis in illam humanae defensionem. 6. Sed non poterat Christus inter homines nisi homo uideri. Redde igitur Christo fidem suam, ut qui homo uoluerit incedere, animam quoque humanae condicionis ostenderit, non faciens eam carneam, sed induens eam carne.

XII. 1. Ostensa sit nunc anima per carnem, si constiterit

MNF, allegans T, allegant PR uulgo 10sq. aliquid MN 17sq. dicunt scripsi: dicant libri omnes et uulgo 18 corporalem TMNFR¹, corporalem eam R¹B uulgo constituent P 19 potest inuisibilis PR uulgo 20 nec TF, ne MPNFRB uulgo nihil TMFR¹mg, nisi PNRB uulgo 21 sit] fit N 22 est] sit P (sed in mg. est a m. l) si habet aliquid TBR¹, si aliquid MPN, et hoc liquid F 24 nisi TNR¹B, nihil MPFR¹ 24sq. corpus qui] corpus, corpus quod T 25 faceret T dignus N 25sq. id eius MPNFRB ut¹ eius T (duae litterae erasae, quae fuerant: id) 26 fecisset TR¹, fecisse MPNFR¹ 27 hic

om. F mendantium T aut infirmitas — mendacium om. T 30 aut T (add. ut i. u. m. 2) 31 animae TR¹ (ex Gorziensi, ut testatur), animale MPNFR¹ in carnem conuersa scripsi: in carne conuersam MPNFR¹, carne conuersa

TR¹ uulgo 32 sed et si] sed si T 33 occulte sit qd¹ anima T (duae litt. erasae quae erant id) 34 et impossibile scripsi: et possibile T, impossibile MPNFRB

uulgo 37 notae scripsi: notitiae libri omnes et uulgo 38 ex] et (corr. m. 2) T, et F iustis scripsi: uistis MN, istis TPFRB 38sq. iustis scilicet quaestionibus opportunam] begründeten Zweifelsfragen ausgesetzt 39 opportunam MNR uulgo in illam TB, om. MPNFR 39sq. defensionem] i. e. uindicationem

41 suam (s in ras.) M 42 incidere T conditionis TM 43 carneam] carnem TN

illam ostendendam quoquo modo fuisse, id est incognitam sibi et nobis. Quamquam in hoc uana distinctio est, quasi nos seorsum ab anima simus, cum totum quod sumus anima sit. Denique sine anima nihil sumus, neque hominis quidem, sed cadaueris nomen. Si ergo ignoramus animam, ipsa se ignorat. **2.** Ita superest hoc solummodo inspicere, an se anima sic ignoret, ut nota quomodo fieret *** Opinor, sensualis est animae natura. Adeo nihil animale sine sensu, nihil sensuale sine anima. Et ut impressius dixerim, animae anima sensus est. **3.** Igitur cum omnibus anima sentire praestet et ipsa sentiat omnium etiam sensus, nedum qualitates, cui uerisimile est, ut ipsa sensum sui ab initio sortita non sit? Vnde illi scire, quid interdum sibi sit necessarium ex naturali necessitate, si non scit suam qualitatem, cui quid necessarium? Et hoc quidem in omni anima recognoscere est, notitiam sui dico, sine qua sibi nulla anima a se ministrare potuisset. **4.** Puto autem magis hominem, animal solum rationale, compotem et animam esse sortitum, quae illum faciat animal rationale, ipsa in primis rationalis. Porro quomodo rationalis quae efficit hominem rationale animal, si ipsa rationem suam nescit, ignorans semetipsam? Sed adeo non ignorat, ut auctorem et arbitrum et statum suum norit. **5.** Nihil adhuc de deo discens deum nominat. Nihil adhuc de iudicio eius admittens deo commendare si dicit. Nihil magis audiens quam spem nullam esse post mortem et bene et male defuncto cuique imprecatur. Plenius haec prosequitur libellus quem scripsimus DE TESTIMONIO ANI-

XII. 2 quo q m T, quoquo modo R²B, quomodo MPNFR¹ incognita T
3 distinctio] distensio T *est (sua litt. erasa) T 5 denique] hoc est namque
neque T, nec MPNFRB ulgo homines T 7 ita T (q; s. u. add. m. 2)
8 sic scripsi: hic TB, om. MPNFR ignoret T, ignorarit MPNFRB ulgo
quomodo] quoque modo TB (Oehler) lacunam indicauit: quae desunt sic fere
uelim suppleri: <sibi ex semetipsa, ab initio ei non fuerit.> cf. infra p. 222, 29: si
anima semetipsam ignorans erat ab initio 10 impressius TNFR²B, pressius
(in s. u. a. m. 2) M, pressius PR¹ 11 sentire anima F 12 praestet et ipsa]
praestat ipsa T 13 cui] qui FR¹, qui N 14 quid TMNF, quod PRB ulgo
interdum] jewells 15 naturali TBmg, naturalium MPNFRB ulgo 16 ne-
cessarium? et hoc scripsi: necessarium est. et hoc F, necessarium est. hoc TMP
NRB ulgo omnia animam T 17 notitias T sine qua T, sine qua notitia
MPNFRB ulgo sui (sibi s. u. a. m. 1) T, sui MPNFRB ulgo a se TB, se
MPNFR Rig, Oehler 19 compotem TB, computes MPNFR, competere
Oehler compotem] coniunge cum sententia relativa: quae illum faciat et om. T
20 faciat] facit F 20sq. porro quomodo rationalis TB, om. MPNFR 21 effi-
ciet T 23 auctorem T (c ex u. corr.) T 24 dicens N 25 dicit] didicit R,
dicit (s. s. u. a. m. 2) T (sed cf. De testim. animae cap. 2 = I p. 137, 10) 27 cuique

XII. 14 sit sibi T

MAE. **6.** Alioquin si anima semetipsam ignorans erat ab in-
tio, nihil a Christo cognouisse debuerat nisi qualis esset. Nunc autem non effigiem suam didicit a Christo, sed salu-
tem. Propterea dei filius descendit et animam subiit, non
ut ipsa se anima cognosceret in Christo, sed ut Christum in
semetipsa. Non enim se ignorando de salute periclitabatur,
sed dei uerbum. **7.** Vita, inquit, manifestata est, non anima.
Et ueni, inquit, animam saluam facere, non dixit ostendere.
Ignorabamus nimirum animam, licet inuisibilem, nasci et
mori non incorporaliter, ut nobis nascens et moriens cor-
poraliter exhiberetur. Ignorauimus plane resurrecturam
cum carne. Hoc erat quod Christus manifestauit —
sed et hoc non aliter in se quam in Lazaro aliquo —
cuiusque caro non erat animalis, ita nec anima carnalis. V 223
Quid ergo amplius innotuit nobis de animae ignoratae retro
dispositione? Quid inuisibile eius fuit, quod uisibilitatem
per carnem desideraret?

XIII. 1. *** caro facta est anima, ut anima ostenderetur,
numquid ergo et caro anima facta est, ut caro manifestare-
tur? Si caro est anima, iam non est caro sed anima. Si anima
caro est, iam non anima est, sed caro. Vbi ergo caro, et
ubi anima, si alterutro alterutrum facta sunt, immo si neu-
trum sunt, dum alterutro alterutrum fiunt? Certe peruer-
sissimum, ut carnem nominantes animam intellegamus et
animam significantes carnem interpretemur. **2.** Omnia peri-
clitabuntur aliter accipi quam sunt, si aliter quam sunt
cognominantur, et amittere quod sunt, dum aliter accipiun-
tur. Fides nominum salus est proprietatum. Etiam cum de-

XII. 33 Ioh. 1, 4. 2 Cor. 4, 10 36 Luc. 9, 56

defuncto F defunctio T (corr. m. 1) 29 semetipsam ignorans erat] in seme-
tipsa ignorat N 32 dei filius TF, filius dei MPNFRB ulgo 34 periclitaba-
tur T, periclitatur MPNFRB ulgo 37sq. nasci et mori non incorporaliter
scripsi: nasci et non mori incorporaliter TBmg, nasci et mori incorporaliter N,
nasci et mori nisi (ni M) corporaliter MPNFRB ulgo 38sq. ut nobis nascens et
moriens corporaliter TBmg, om. MPNFRB ulgo 39 sed ignorauimus addidi
40 erat T, erit MPNFRB ulgo 41 parenthesin indicauit 42 cuiusque T, cuius
MPNFRB ulgo 43 ignorate T, ignoratae R¹mgB, ignorante F, ignorantiae
MP, ignorantis N 44 fuit om. F

XIII. 1 lacunam signauit (cf. quae disserui supra ad p. 219, 10): intercidisse puto talia:
<Ad haec primo ex illis quaerendum: si> post ostenderetur uirgulam posui
3 est anima T, anima est MPNFRB iam non est caro sed anima T, iam non
anima est sed caro MPNFRB 4 iam non anima est sed caro T, iam non caro
est sed anima MPNFRB 5 anima T, anima est MPNFRB ulgo si alterutro
T, om. MPNFRB ulgo facta sunt T, facta est MPNFRB ulgo 6 alterutro
alterutrum T, alterutrum alterum MPNFRB ulgo post fiunt signum interrog.
posui 9sq. si aliter quam sunt cognominantur] haec uerba, quae in libris omnibus
in sequenti uersu (l. 10) post uerba dum aliter accipiuntur exstant, hic transtuli 10 co-
gnominantur MPNFRB, om. T (sed add. in mg. accipiuntur m. 2) 11 pphatum

mutantur qualitates, accipiunt uocabulorum * possessiones. Verbi gratia argilla excocta testae uocabulum suscipit nec communicat cum uocabulo pristini generis, quia nec cum
 15 ipso genere. 3. Proinde et anima Christi caro facta non potest non id esse quod facta est, et id non esse quod fuerat, aliud scilicet facta. Et quoniam proximum adhibuimus
 20 exemplum, plenius eo utemur. Certe enim testa ex argilla unum est corpus unumque uocabulum unius scilicet corporis. 4. Nec potest testa dici et argilla; quia quod fuit, non est, quod autem non est, et non adhaeret. Ergo et
 25 anima caro facta uniformis soliditas et singularitas tota est et indiscreta substantia. In Christo uero inuenimus animam et carnem simplicibus et nudis uocabulis editas, id est ani-
 30 mam animam et carnem carnem, nusquam animam carnem aut carnem animam, quando ita nominari debuissent, si ita fuissent. 5. Sed etiam <ipse> sibi quamque substantiam diuise
 35 **pronuntiatas ab ipso, utique pro duarum qualitatum distinctione, seorsum animam et seorsum carnem. Quid, inquit, *anxiata est anima mea usque ad mortem?* et: *Panis, quem ego dedero pro salute mundi, caro mea est.* Porro si anima
 40 caro fuisset, unum esset in Christo: carnea anima aut caro animalis. At cum diuidit species, carnem et animam, duo ostendit. 6. Si duo, iam non unum; si non unum, iam nec
 45 anima carnalis nec caro animalis. Vnum enim est anima caro aut caro anima. Nisi si et seorsum aliam gestabat animam praeter eam, quae caro erat, et aliam circumferebat carnem praeter illam, quae anima erat. Quodsi una caro et una anima, illa tristis usque ad mortem et illa panis pro
 50 mundi salute, saluus est numerus duarum substantiarum

V 224

V 225

XIII. 29 Matth. 26, 38; Mc. 14, 34 30 Ioh. 6, 51

(corr. m. 1) T 12 lacunam signant: intercidisse uidetur aliorum 13 argillae excoctae F 14 cum] eum F, om. R^o 16 fuerat T, fuerit MPNFRB uulgo
 17 aliud T (ut s. u. add. m. 2) facta] faciat T quoniam] quomodo F proximum] i. e. manifestum, euident cf. Ad nat. II, 12 = I p. 120, 18, De idol. II = I p. 42, 11 <quod> adhibuimus fort. 18 utemur] uteremur T (corr. m. 2) testa om. T ex] et F 20 dici testa N, testa om. B 21 quod autem non est, et non adhaeret TB, om. MPNFR 21sq. ergo et anima MPNFR, et anima T (om. ergo), et anima non adhaeret. ergo et anima B (et omnes abbin editiones) 22 soliditas TBmg, soliditas MPNFRB et TN, sed MPFRB tota TBmg, tuta MPNFRB 23 indiscreta] indiscrepata TBmg 25 animam (alterum) om. P 26 quando] i. e. quamquam 27 ipse addidi quamque] pro utramque ut cuiusque pro utriusque supra quamquam N lacunam signant: intercidit talia: <defendit, ut diuise> pronuntiatas 27sq. pronuntiatas T (Vrs.), pronuntiatas MPNFRB 28 ab ipso TBmg, sub ipso MPNFRB 29 carne N 29sq. inquit anxiosa est T, anxiosa est inquit MPNFRB 32 et unum esset T christo carnea uulgo aut] ut T (corr. m. 1) 33 diuisit N 35 est enim F 36 nisi si T, nisi MPNFRB uulgo

in suo genere distantium, excludens carnea animae unicam speciem.

XIV. 1. 'Sed et angelum', aiunt, 'gestauit Christus.' Qua ratione? Qua et hominem? Eadem ergo sit et causa. Vt hominem gestaret Christus, salus hominis fuit causa, — scilicet id restituendum quod perierat: homo perierat, hominem restitui oportuerat — ut angelum gestaret Christus, nihil tale. 2. [De causa est] nam et si angelis perditio reputatur in ignem praeparatum diabolo et angelis eius, numquam tamen illis restitutio repromissa est. Nullum mandatum de salute angelorum suscepit Christus a patre. Quod
 10 pater neque repromisit neque mandauit, Christus administrare non potuit. Cui ergo rei angelum quoque gestauit, nisi ut satellitem forte, cum quo salutem hominis operaretur? 3. Idoneus enim non erat dei filius, qui solus hominem liberaret, a solo et singulari serpente deiectionem? Ergo iam
 15 non unus dominus nec unus saluator, sed duo salutis artifices, et utique alter altero indigens. An uero ut per angelum liberaret hominem? Cur ergo ipse descendit ad id, quod per angelum erat expediturus? Si per angelum, quid et ipse? Si per se, quid et angelus? Dictus est quidem
 20 'angelus magni cogitatus', id est nuntius, officii, non naturae uocabulo. Magnum enim cogitatum patris, super hominis scilicet restitutionem, adnuntiaturus saeculo erat. Non ideo tamen sic angelus intellegendus ut aliqui Gabriel aut Michael. 4. Nam et filius a domino uineae mittitur ad uinitores, sicut et famuli, de fructibus petunt, sed non propterea unus ex famulis deputabitur filius, quia famulorum successit officio. Facilius ergo dicam, si forte, ipsum filium angelum, id est nuntium patris, quam angelum in filio. Sed

V 226

XIV. 7 cf. Matth. 25, 41 20 cf. Es. 9, 5 24 cf. Matth. 21, 34-37

XIV. 1 sed et TF (cf. infra 11: angelum quoque), sed MPNFRB uulgo 2 post hominem signum interrog. posui sit T, est MPNFRB uulgo aliter distincti: causa, ut hominem gestaret christus, salus uulgo 3 fuit om. T parenthesin indicaui 4 id scripsi: ad libri omnes est uulgo 4sq. hominē restitutio T (s. u. a m. 2) 6 nihil tale] ex antecedentibus suppl. mente: causa fuit de causa est seclui; glossa: 8 (= deest) causa est inter uerba irrepsisse puto 11 ergo T, igitur MPNFRB uulgo 12 forte T, fortem MPNFRB uulgo 13 idoneus TB, ideo reus MPNFR 14 liberaret (s. u. a m. 1) N signum interrog. posui, quod et in T exstat 15 dominus T, deus MPNFRB uulgo sed T, si MPNFRB uulgo 16sq. per angelum] animaduerte aliud esse per angelum, aliud cum angelo (225, 12) 19 ipse T, om. MPNFRB uulgo 20 angelus magni cogitatus T, magni consilii angelus MPNFRB uulgo (correctum, ut uid., secundum graecum exemplar μεγάλης βουλῆς ἄγγελος) 22 restitutionem TMPNF, restitutione R uulgo 23sq. gabriel aut michael TMP, gabriel aut michael NFRB 24 domino] deo T 24sq. uinitores T, cultores MPNFRB uulgo 25 post petunt uirgulas posui pro puncto 27 si forte (si et t littera eras.) T (in mg. add. m. 2 foret

cum de ipso sit pronuntiatum : *Minuisti eum modicum quid*
 30 *citra angelos*, quomodo uidebitur angelus, sic infra angelos
 diminutus, dum homo sit, qua caro et anima et filius homi-
 nis ? 5. [Quia autem spiritus dei et uirtus altissimi, non potest
 infra angelos haberi, deus scilicet et dei filius.] Quanto ergo,
 35 dum angelum gestat. Poterat haec opinio Hebioni con-
 uenire, qui nudum hominem et tantum ex semine Dauid, id
 est non et dei filium, constituit Iesum, plane prophetis
 aliquot gloriosiore, ita ut in nonnullis angelum fuisse
 dicatur, quemadmodum in aliquo Zacharia. 6. Nisi quod a
 40 Christo nunquam est dictum : *Et ait mihi angelus, qui in*
me loquebatur ; sed nec cotidianum illud omnium prophe-
 tarum : *Haec dicit dominus*. Ipse enim erat dominus coram
 et ex sua auctoritate pronuntians : *Ego autem dico uobis*.
 Sed quid ultra ad haec Esaia exclamante : *Non angelus ne-*
 45 *que legatus, sed ipse dominus saluos eos fecit* ?

XV. 1. Licuit et Valentino ex priuilegio haeretico carnem
 Christi spiritalem comminisci. Quidquid uis eam fingere po-
 tuit quisquis humanam credere noluit, quando, quod ad
 omnes dictum sit, si humana non fuit nec ex homine, non
 5 uideo, ex qua substantia ipse Christus et hominem se et
 filium hominis pronuntiarit : *Nunc autem uultis occidere ho-*
minem ueritatem ad uos elocutum, et : *Dominus est sabbati*
filius hominis. De ipso enim Esaia : *Homo in plaga et sciens*
 V 228

29 Ps. 8, 6 40 Zach. 1, 14 43 Matth. 5, 34-39 44sq. Es. 7
 XV. 6 Ioh. 8, 40 7 Matth. 12, 8 8 Es. 55, 3

fuisse) 29 ipso] filio ipso PR *uulgo* modicum TNFR¹mg, modico MPR
 30 *citra*] circa F angelus T, angelum induisse MPNFRB *uulgo* 31 *deminu-*
 tus PRB *uulgo* sit T (Rig.), fir MPNFRB *uulgo* qua caro] quaero T 32 *quia*
 qua R² *uulgo* non] num Oehler 32sq. quia autem — — dei filius *reclusi* :
spuria iudico quippe quae ab argumentationis proposito prorsus sint aliena eoque minus
uideantur ferenda, quia et ipsa uerbis qua caro et anima et filius dei satis ab auctore
cauteum est, ne perperam intellegatur, et eis, quae infra inde a l. 35 sequuntur 33 quan-
 to] quam N 34 tanto TB, quanto MPNFR 34sq. non dum Gel. : nondum
 T, nondum B, dum MPNFR 35 poterat T, poterit MPNFRB *uulgo* he-
 bioni T, ebioni MPNFRB 38 aliquot *scripsi* : aliquid T (i ex o a m. 2), aliquo
 MPNFRB *uulgo* ita, ut *scripsi* : ut ita libri in nonnullis TB, in illo MPNFR
 angelus Lat. 39 dicatur TB, edicat MPNFR Oehler aliquo om. Oehler
 (mendose) 39sq. a christo TB, christo MPNFR 41 nec] ne T 43 et ex
 T, et F, ex MPNFRB *uulgo* 44 sed *scripsi* : et T, om. MPNFRB *uulgo* esaia
 exclamante T, esaia exclamantem audi MPNFRB *uulgo*

XV. 1 ex] et T (corr. m. 1) 2 quidquid uis T, quid uis MPNFRB *uulgo*
 3 uoluit F quando] h. e. quamquam quando, quod] quando qd (h. e. quando
 quidem) T 4 sit T (Vrs.), est MPNFRB *uulgo* 5 ipse christus et hominem
 se T, ipse christus hominem et MPNFRB ipse <sc> christus hominem Vrs.
 6 pronuntiarit MPNFRB, pronuntiauerit T (contra clausulae legem), pronuntiauit F
 7 elocutum T, locutum MPNFRB *uulgo*

ferre imbecillitatem. Et Ieremias : *Et homo est, et quis co-*
 10 *gnoscat eum* ? Et Daniel : *Et ecce super nubes tamquam*
filius hominis. Etiam Paulus apostolus : *Mediator dei et*
hominum homo Christus Iesus. Item Petrus in actis aposto-
 lorum : *Iesum Nazarenum uirum uobis a deo destinatum,*
 15 *utique hominem*. 2. Haec sola sufficere uice praescriptionis
 debuerunt ad testimonium carnis humanae et ex homine
 sumptae et non spiritalis, sicut nec animalis nec sidereae
 nec putatiuae, si sine studio et artificio contentionis haere-
 ses esse potuissent. 3. Nam ut penes quendam ex Valentini
 factiuncula legi, primo non putant terrenam et humanam
 20 Christo substantiam informatam, ne deterior angelis domi-
 nus deprehendatur, qui non terrenae carnis extiterunt, de-
 hinc, quod oporteret similem nostrae carnis similiter nasci,
 non de spiritu nec de deo, sed ex uiri uoluntate. 'Et cur
 non de incorruptela, si <non> de corruptela ? Et quare non,
 25 sicut et illa resurrexit et in caelo resumpta est, ita et nostra V 229
 par eius statim adsumitur ? Aut cur illa par nostrae non
 aequae in terram dissoluta est ?' 4. Alia ethnici uoluntabunt :
 'Ergo dei filius, in tantum humilitatis exhibitus, <cur non> est
 exhaustus et, si resurrexit in exemplum spei nostrae, cur
 30 nihil tale de nobis probatum est ?' Merito ethnici talia ; sed
 merito et haeretici. Numquid enim inter illos distat, nisi
 quod ethnici non credendo credunt, at haeretici credendo

9 Hier. ? 10 Dan. 7, 13 11 I Tim. 2, 5 13 Act. 2, 22 23 cf. Ioh.
 1, 13 24 cf. I Cor. 15, 50

10 cognoscat eum TN, cognouit illum MPFRB ecce T, om. MPNFRB
uulgo nubēs T (s. eras.) 10sq. tamquam filius] uerba filius hominis
 usque ad uerba in Actis apostolorum (l. 12) in codice T excarata sunt a manu
 rec. (m. 3) 11 etiam] et F 12 iesus christus F 15 et humanae ex T
 et r. u. a m. 1 F 16 spiritalēs — animalēs T (corr. m. 2) sidereae
 MF 17 putatiuae *scripsi* : putatiue imaginariae T, imaginariae MPNFRB
uulgo 17sq. hereses T (o in e corr. m. 2) 18 ex] et F 19 factiuncula
 Oehler, faciuncula TBmg, ratione MPNFRB, factione Gel. et humanam TB,
 om. MPNFR 20 ne om. T deterior angelus T (enim r. u. add. m. 2) 21 de-
 bandi
 predatur T (add. hendi r. u. m. 2) exstiterunt TB, extiterit MPNFR 22 no-
 strae carnis T, nostri carnem MPNFRB *uulgo* 23 uerba aduersariis attribui
 24 de incorruptela, si <non> de corruptela *scripsi* (cf. l. 39) : de corruptela sed de
 incorruptela MPNFRB *uulgo*, de corruptela T de incorruptela] *intellege* : de
 siderea substantia si non de corruptela] non de corruptela erat caro Christi, quia
 ne corrumpetur impediunt resurrectione 25 resumpta] sumpta T 26 pars T, pars

N adsumitur T (corr. m. 2) 27 alia *scripsi* : talia libri omnes et *uulgo* ethnici
 TMPN, et ethnici FRB *uulgo* uoluntabunt T (Vrs.), uolabant MPNFRB
uulgo 28sq. exhibitus est T, exhaustus MPNFRB *uulgo* : utrumque Tertulliani
 esse puto, sed ita, ut intercederint uerba cur non 29 si (c s. u. a m. 2) T, si om. N
 31 numquid MPNFRB, si aliquid T (in ras. a m. 2) non aliquid — legunt
 l. 33 in cod. T a m. 2 excarata sunt 32 quod om. T at TFRB, aut MPN

non credunt? 5. Legunt denique: *Minorasti eum modicum citra angelos* et negant inferiorem substantiam Christi, nec hominem se sed uermem pronuntiantis, qui nec formam habuit nec speciem, sed forma eius ignobilis, defecta citra omnes homines, homo in plaga, et sciens ferre imbecillitatem. 6. Agnoscunt hominem deo mixtum et negant hominem; mortuum credunt et quod est mortuum ex incorruptela natum esse contendunt, quasi corruptela aliud sit a morte. 'Sed et nostra caro statim resurgere debebat.' Expecta. Nondum inimicos suos Christus obpressit, ut cum amicis de inimicis triumphet.

XVI. 1. Insuper argumentandi libidine ex forma ingenii haeretici locum sibi fecit Alexander ille: quasi nos adfirmemus idcirco Christum terreni census induisse carnem, ut euacuaret in semetipso carnem peccati. Quod etsi dicemus, quacunque ratione muniremus sententiam nostram, dum ne tanta amentia qua putauit, tanquam ipsam carnem Christi opinemur ut peccatricem euacuata in ipso, cum illam et ad dexteram patris in caelis praesidere meminerimus et uenturam inde in suggestu paternae claritatis praedicemus. 2. Adeo, ut euacuata non possumus dicere, quia nec <est> euacuata, ita nec peccatricem, in qua dolus non fuit. Defendimus autem non carnem peccati euacuata esse in Christo, sed peccatum carnis, non materiam, sed naturam, nec substantiam, sed culpam, secundum apostoli auctoritatem dicentis: *Euacuauit peccatum in carne*. 3. Nam et si alibi in similitudine inquit carnis peccati fuisse

33 Ps. 8, 6 35 Ps. 21, 7 36-37 cf. Es. 53, 2, 3 42 cf. Ps. 8, 8; cf. I Cor. 15, 27, 28

XVI. 4 cf. Rom. 8, 3 7 cf. ib. 8 cf. Matth. 26, 64; Mc. 14, 62. Luc. 22, 69 9 cf. Matth. 16, 27; Mc. 8, 38 12 cf. Hebr. 9, 14. cf. Rom. 8, 3 15 Rom. 8, 2 16 Rom. 8, 3

33 denique] i. e. enim modicum T, modico MPNFRB uulgo 36 defecta TF (alibi scribit Tert.: deficiens), despecta MPNFRB uulgo 38 agnoscant F 41 debebant F 42 nudum T

XVI. 1 argumentum de libidine T ex forma] = secundum legem 3 idcirco TB, om. MPNFR 5 sentiam T (corr. m. 2) 6 quam putauit T 8 dextram F residere M (corr. m. 1) 9 inde in scripsi: inde MPNFRB, in T 10 post praedicemus grauius distingi: praedicemus, adeo uulgo ut om. T (add. s. n. m. 2) 11 quia nec <est> euacuata, ita nec peccatricem scripsi: ita nec peccatricem quia nec euacuata T, ita nec peccatricem nec euacuata MPNFRB uulgo 16 si T, om. MPNFRB uulgo alibi] ualde suspectum, quia eodem loco exstant haec uerba

XV. 36 ignobilis] ignorabilis T

XVI. 11 ita nec peccatricem, quia nec euacuata T, prob. Thörnell

Christum, non quod similitudinem carnis acceperit quasi imaginem corporis et non ueritatem, sed similitudinem peccatricis carnis uult intellegi, quod ipsa non peccatrix caro Christi eius fuerit par, cuius erat peccatum, genere, non uitio adaequanda. 4. Hinc etiam confirmamus eam fuisse carnem in Christo, cuius natura est in homine peccatrix, et sic in illa peccatum euacuatum, dum in Christo sine peccato habetur quae in homine sine peccato non habebatur. At neque ad propositum Christi faceret euacuantis peccatum carnis, non in ea carne euacuare illud, in qua erat natura peccati, neque ad gloriam. Quid enim magnum, si in carne meliore et alterius, id est non peccatricis naturae, uim peccati peremit? Ergo, inquit, si nostram induit, peccatrix fuit caro Christi. 5. Noli constringere explicabilem sensum. Nostram enim induens suam fecit; suam faciens non peccatricem eam fecit. Ceterum — quod ad omnes dictum sit, qui ideo non putant carnem nostram in Christo fuisse, quia non fuerit ex uiri semine — recordentur Adam ipsum in hanc carnem non ex semine uiri factum. Sicut terra conuersa est in hanc carnem sine uiri semine, ita et dei uerbum potuit sine coagulo in eiusdem carnis transire materiam.

XVII. 1. Sed remisso Alexandro cum suis syllogismis, quos in argumentationibus torquet, etiam cum psalmis Valentiniani, quos magna impudentia quasi idonei alicuius auctoris interserit, ad unam iam lineam congressionem dirigamus: an carnem Christus ex uirgine acceperit, ut hoc praecipue modo humanam eam constet, si ex humana matrice substan-

apostoli quo et antecedentia; aut igitur delendum uidetur alibi aut rescribendum: ille ibi<dem> similitudine R (cf. I p. 257, 17; III p. 94, 26): similitudinem TMP NFR 18 ueritatem T (Gel.): ueritatis MPNFRB 20 eius fuerit par scripsi: eius fuerit per T, eius fuit par MPNFRB uulgo, par eius fuit F 21 adaequanda T, Adae, quando MPNFRB uulgo 22 naturae T 23 dum T, quod MPNFRB uulgo 24 habetur TNF, habetur M (a alt. del. m. 1) P holem T 25 at T, nam MPNFRB uulgo neque] h. quae T (una litt. erasa) facere T 26 euacuaretur N 28 naturae TNB, natura MPFR 29 uim peccati peremit T, neuum (nenum F, om. spatio uacuo relicto N) peccati redemit MPNFRB uulgo inquit T (corr. m. 2 ex inquit), inquit MPNFRB uulgo 31 sensum] b. e. scripturae locum enim om. F 31sq. suam faciens non peccatricem eam fecit TNGR³B, om. M (sed in mg. add. haec uerba m. rec.) PFR¹ 32 ceterum *** ad T (tres uel quattuor litterae [quas?] eras.) 34 fuerit T, fuit MPNFRB uulgo 35 carne N ex uiri semine F

XVII. 1 syllogismus T quos] quo N 4 iam om. F 5 acceperit om. N 5sq. ut hoc (hoc om. N) praecipue modo humanam MPNFRB, ut praecipue hu-

19 non peccatrix om. T

XVII. 3 magna] cum add. T

tiam traxit, quamquam licuit iam et de nomine hominis et de statu qualitatis et de sensu tractationis et de exitu passionis humanum constituisse. **2.** Ante omnia autem commentanda erit ratio, quae praefuit, ut dei filius de uirgine nasceretur. Noue nasci debebat nouae natiuitatis dedicator, de qua signum daturus dominus ab Esaia praedicabatur. Quod istud signum? *Ecce uirgo concipiet in utero et pariet filium.* Conceptus igitur uirgo et peperit 'Emmanuel', quod est 'Nobiscum deus'. **3.** Haec est natiuitas noua, dum homo nascitur in deo, ex quo in homine natus est deus, carne antiqui seminis suscepta sine semine antiquo, ut illam nouo semine, id est spiritali reformaret exclusis antiquitatis sordibus expiatam. Sed tota no(ua nati)uitas ista, sicut est in omnibus de ueteri figurata, est rationali per uirginem dispositione. Homine domino nascente uirgo erat adhuc terra, nondum opere compressa, nondum sementi subacta; ex ea hominem factum accipimus a deo in animam uiuam. **4.** Igitur si primus Adam ita traditur, merito sequens uel nouissimus Adam, ut apostolus dixit, proinde de (virgine) terra, id est carne nondum generationi resignata, in spiritum uiuificantem a deo est prolatus. Et tamen, ne mihi uacet incursus nominis Adae: unde Christus Adam ab apostolo dictus est, si terreni non fuit census homo eius? †Sed et hic ratio defendit: quod deus imaginem et similitudinem suam a dia-

XVII. 12 13 cf. Es. 7, 14

manam T 7 licuit TMPNFR, liquit B uulgo et (post.) T (Gel.) om. MPNFRB 8 sensu] censu T 9 commentanda scripsi: commendanda MPNFRB, commendanda T 11 nouae] noui F de om. T 12 ysaia p] T (a m. rec. exaratum in ras.), isaia MPN, esaya F 13 istud T, est istud MPNFRB uulgo 14 emmanuel, quod est T, emmanuelem (om. quod est) MPNFRB uulgo 15 deus T, deum MPFRB uulgo, dominum N haec] nec F 16 in deo ex quo in homine T, in deo. in quo homine MPNFRB uulgo natus est deus T, deus natus est MPNFRB uulgo 18 spiritali T, spiritaliter MPNFRB uulgo 19 noua natiuitas scripsi: nouitas libri omnes et uulgo sicut est scripsi: sicut et libri omnes et uulgo 19sq. in omnibus] καὶ ἐκαὶ 20 de ueteri (scil. natiuitate)] pro ablatiu rei efficientis: Ho. Synt. u. Stil p. 34 aliter distincti: figurata est, rationali uulgo 20sq. rationali dispositione] ἐκ διαθεσεως τοῦ λόγου, cf. p. 234, 14 post dispositione grauius distincti, post nascente punctum delens 21 homine TB, om. MPNFR domino] scil. terrae, qui erat Adam adhuc om. F 22 compressa] complexa N sementis N 23 accepimus N 24 ita (scil. factus)] ita P, interra R 25 adam om. T uirgine addidi 26 carnem T nondum TBmg, non MPNFRB generationis T (corr. m. 1) 27 est prolatus TFB, prolatus est MPNR 28 nominis om. B (habet T) adae, unde christus adam TB, ad eundem christum adam MPNFR 29 homo eius] b. e. qui erat in eo homo 29sq. sed et hic ratio defendit libri omnes et uulgo: est et hic ratio defendi fort. b. e.: auch hier läßt sich zur Rechtfertigung sagen 30 deus TB, dei MPNFR

11 debebat] habebat T

bolo captam aemula operatione recuperauit. **5.** In uirginem enim adhuc Euam inreperat (diaboli) uerbum aedificatorium mortis; in uirginem aequae introducendum erat dei uerbum structorium uitae, ut quod per eiusmodi sexum abierat in perditionem per eundem sexum redigeretur in salutem. Crediderat Eua serpenti: credidit Maria Gabrieli. Quod illa credendo deliquit, ista credendo correxit. 'Sed Eua nihil tunc concepit in utero ex diaboli uerbo.' **6.** Immo concepit. Nam exinde ut abiecta pareret et in doloribus pareret, uerbum diaboli semen illi fuit. Enixa est denique diabolum fratricidam. Contra Maria eum edidit, qui carnalem fratrem Israël, interemptorem suum, saluum quandoque praestaret. In uulnam ergo deus uerbum suum detulit, bonum fratrem, ut memoriam mali fratris eraderet. Inde prodeundum fuit Christo ad salutem hominis, quo homo iam damnatus intrauerat.

XVIII. **1.** Nunc et simplicius respondeamus: non compete-
bat ex humano semine dei filium nasci, ne sic totus esset filius hominis. Non enim esset et dei filius nihilque (in) se haberet amplius Salomone nec amplius Iona (ess) et de Hebionis opinione credendus. Erat ergo iam dei filius ex patris dei semine, id est spiritu. **2.** Vt esset et hominis filius, caro ei eaque sola, erat ex hominis carne sumenda sine uiri semine. Vacabat enim semen uiri apud habentem dei semen. Itaque, sicut nondum natus ex uirgine patrem deum habere potuit sine homine matre, aequae cum de uirgine nasceretur, potuit matrem habere hominem sine homine patre. **3.** Sic denique homo cum deo, dum caro hominis cum spiritu dei: caro sine semine ex homine, spiritus cum semine ex deo. Igitur si fuit dispositio rationis super(nae) filium dei

32 inreperat T (corr. m. 2) diaboli addidi (cf. infra l. 38 et 40) 34 structorium T, exstructorium MPNFRB uulgo 36 credidit] crediderat F gabrieli M 37 ista credendo correxit T, haec credendo deleuit MPNFRB uulgo sed TRB, sed et MPNFR 42 interemptorem] -emptorem in ras. a m. 2 M, inte redemptorem P 44 eraderet Rig.: euaderet TBmg, redderet MPNFRB

XVIII. 1 et TP (m. 1 corr. in ut) ut MNFRB uulgo 2 humano semine T, semine humano MPNFRB uulgo ne sic scripsi: nisi TMPNFR, ne si B uulgo 3 πᾶσι ceter (hoc est: non enim esset) T (compendiosa scriptio primae manus ex parte erasa est) (in) se scripsi: se T (sed semirasum), om. MPNFRB uulgo 3sq. haberet] habere, T (eras. uidetur ligatura &) 4 Salomone et amplius om. N nec scripsi: et libri et uulgo (ess) et de scripsi: et de MPNFRB, de T, ut de Oehler hebionis TB, ebionis MPNFR 5 aliter distincti: credendus erat. ergo uulgo 6 post spiritu grauius distincti: spiritu, ut esset uulgo et hominis T (Vrs.): et om. MPNFR 6sq. caro ei, eaque sola, erat scripsi: caro ei (ei N Gel., ea MPFR) sola quae erat MPNFRB, caro quae sola erat T (om. ei [ea]), caro ei sola compete-
bat Oehler 8 dei semen] semen dei F 10 matre TB, om. MPNFR 11 hominem TB, om. MPNFR 14 super(nae) scripsi: super libri omnes et uulgo: ratio superna = λόγος ὁ ἐν ὑψηλοῖς (cf. Luc. 24, 49; Ebr. 1, 3)

15 ex uirgine proferendum, cur non ex uirgine acceperit corpus, quod de uirgine protulit? 'Quia aliud est, quod a deo sumpsit, quoniam,' inquit, 'uerbum caro factum est.' 4. Vox ista, quid caro factum sit, contestatur et declarat; nec tamen periclitatur, quasi statim aliud sit factum caro et
20 non uerbum, si ex carne factum est uerbum caro. Aut si ex semetipso factum est, scriptura dicat. Cum scriptura non dicat nisi quod sit factum, non et unde sit factum, ergo ex alio, non ex semetipso suggerit factum. Si non ex semetipso sed ex alio, <ex quo alio> iam hinc <re>tracta.
25 5. Et ex quo magis credere congruet carnem factum uerbum nisi ex carne, in qua et factum est? Vel quia ipse dominus sententialiter et definitiue pronuntiat: *Quod in carne natum est, caro est*, ** quia ex carne natum est. 'Sed de homine tantummodo dixit, non et de semetipso.' <Si non et de semetipso> plane nec de homine Christo. Nega <ergo> hominem Christum, et ita defendes non et in ipsum compe-
30 tisse. Atquin is subicit *et quod de spiritu natum est spiritus est*, qui deus spiritus et de deo natus est. 6. Hoc utique uel eo magis in ipsum tendit, si et in credentes eius. Si
35 ergo et hoc ad ipsum, cur non et illud supra? Neque enim potes diuidere hoc ad ipsum, illud supra ad ceteros homines, qui utramque substantiam Christi et carnis et spiritus non negas. 7. Ceterum si tam carnem habuit quam spiritum, cum de duarum substantiarum pronuntiat condicione, quas
40 in semet ipse gestabat, non potest uideri de spiritu quidem

XVIII. 27 Ioh. 3, 6 32 ib.

15 accepit N, acciperit T 16 uerba aduersarii indicant 17 inquit T, inquit MPNFRB uulgo factum TBmg, facta MPNFRB 18 et declarat T, om. MPNFRB uulgo 19 periclitatur] i. e. periculum subest 19sq. aliter distincti: et non uerbum, si ex carne factum est caro, aut si uulgo 21 semet ipso TB, semine ipso MPNFRB Oebler scriptura dicat TMPR, dicat scriptura N, scriptura dicit F 22 dicat TN (m. 1 corr. a in i) RB, dicit MPF 23 semetipso TB, semine ipso MPNFR 24 semetipso TB, semine ipso MPNFR ex quo alio addidi retracta scripti: tracta TMPNR uulgo, om. F (loco uacuo relicto) 25 et ex quo T, ex quo MPNFRB uulgo congruat T, congruat MPNFRB uulgo 26 signum interrog. posui 27 pronuntiat TN (a m. 1; corr. in -auit m. rec.), pronuntiauit MPFRB uulgo 27sq. quod in carne natum est] contra Graec. exemplar, quod habet: ἐκ τῆς σαρκός, sed haec uersio reperitur etiam Adu. Prax. 27 = III p. 282, 15 28 lacunam signauit: idcirco uidelicet uel tale quid intercidit uerba aduersario trinitati sed T, sed si MPNFRB uulgo 29sq. si non et de semetipso addidi 30 nec de homine Christo TBmg: om. MPNFRB uulgo ergo addidi 30sq. nega hominem Christum MPNFRB, om. T 31 defendes F, defende reliqui omnes et uulgo defendes] b. e. comprobabis in ipsum MPNFRB, in ipso T (o erasum; pro o adscriptis in mg. litteram l m. 2) 32 atquin is scripti: atquin MPNFR uulgo, ad quid (id in ras. ex is) T 33 qui F, quia reliqui omnes et uulgo spiritus T, spiritus est MPNFRB uulgo 34 ipso T 36 potes diuidere T, diuidere potest MPNF, diuidere potes RB uulgo 38 negant TBmg si TB, om. MPNFR 39 cum TB, om. MPNFR pronuntiat condicione T, condicione pronuntiat MPNFRB uulgo quas] quam T 40 in semet ipse

suo, de carne uero non sua determinasse. Ita cum ipse de spiritu dei spiritus deus est, ex deo natus, ipse et ex carne hominis <caro> est homo, in carne generatus.

XIX. 1. Quid est ergo non ex sanguine neque ex uoluntate carnis neque ex uoluntate uiri, sed ex deo natus est? Hoc quidem capitulo ego potius utar, cum adulteratores eius obduxero. Sic enim scriptum esse contendunt: 'Non
5 ex sanguine nec ex carnis uoluntate nec ex uiri, sed ex deo nati sunt', quasi supra dictos credentes in nomine eius designet. ** ut ostendant esse semen illud arcanum electorum et spiritualium, quod sibi imbuunt. 2. Quomodo autem ita
10 erit, cum omnes, qui credunt in nomine eius, pro communi lege generis humani ex sanguine et ex carnis et ex uiri uoluntate nascentur, etiam Valentinus ipse? Adeo singulariter, ut de domino, scriptum est: *sed ex deo natus est*; merito, qua uerbum dei, [et cum dei uerbo spiritus, et in spiritu dei uirtus et quicquid dei est Christus,] qua caro
15 autem non ex sanguine nec ex carnis et uiri uoluntate, quia ex dei uoluntate uerbum caro factum est. 3. Ad carnem enim, non ad uerbum, pertinet negatio formalis nostrae natinitatis, quia caro sic habebat nasci, non uerbum. Negans autem ex carnis [quoque] uoluntate natum [cur] non
20 negauit etiam ex substantia carnis. Neque enim, quia ex sanguine negauit, substantiam carnis rennuuit, sed materiam seminis, quam constat sanguinis esse + colorem, ut

XIX. 1 Ioh. 1, 13 5 cf. Ioh. 1, 12 6 cf. Rom. 8, 33; ib. 8, 5, 9 12 Ioh. 1, 13 16 cf. Ioh. 1, 14

gestabat T, et ipse gestat MPNFRB uulgo 41 ipse] sit ipse, ** T (uoc. sit linea subscripta deletum; post ipse tres litt. erasae), ipse sit MPNFRB uulgo 41sq. ita cum — deo natus] ad haec cf. supra p. 235, 33: deus spiritus et de deo natus; cum causale cum indicatio innotum cf. Ho., Synt. u. Stil p. 80 42 dei T, dei et MPNFR uulgo deus est om. T et T, est et MPNFRB uulgo 43 caro addidi est scripti: et F, om. TMPNRB

XIX. 1 est om. T 1sq. neque — neque T, nec — nec rell. omnes uoluptate N 2 natus est] sic Irenaeus et Tert. pro ἐκ γεννηθέντων; iniuria restitui uoluit Rig. nati sunt 3 adulatores N 6 nati sunt TBmg, natus est MPNFRB 6sq. designet] scil. id quod scriptum est siue scriptura grauius distincti: designet, ut uulgo 7 lacunam indicant; Carent igitur uel similia intercidisse puto ostendat T, ostendat MPNFRB uulgo, ostendat F esse] b. e. re uera esse, non modo praesumi semen esse F illud TBmg, illius MPNFRB 8 quod sibi imbuunt] imbuere alicui aliquid cf. De pud. 21 = I p. 270, 12 (ubi recte B fidei), Adu. Iud. 3, p. 266, 44

quod s. imbuunt T (i supra s et syll. im corr. in ras. m. 2; una littera erasa) 9 nomine eius T (eius r. u. inseruit m. 1), nomine domini MPNFRB uulgo pro TB, om. MPNFR 12 sed T, et MPNFR 13 uerba et cum — Christus seclui dei uerbo T, uerbo dei MPNFRB 14 Christus, qua uulgo qua] quia T 17 pertinet negatio formalis] pertinebat negauit formalis T (syll. lis linea infra scripta deleta) 18 sic om. T 19 quoque et cur seclui 21 rennuuit TMP, rennuuit NFR 22 colorem T, colorem MPNFRB uulgo: col(atum um)-o-

despumatione mutatum in coagulum sanguinis feminae.

4. Nam ex coagulo † in caseo eius substantiae est, quam medicando constringit, id est lactis. Intellegimus ergo ex concubitu natiuitatem domini negatam, quod sapit et <non> ex uoluntate uiri et carnis, † id est > non ex uuluae participatione. Sed quid utique tam exaggeranter inculcauit non ex sanguine nec ex carnis aut uiri uoluntate natum, nisi quia ea erat caro, quam ex concubitu natam nemo dubitaret? Negans porro ex concubitu non negauit et ex carne, immo confirmauit ex carne, quia non proinde negauit ex carne sicut ex concubitu negauit. 5. Oro uos, si dei spiritus non de uulua carnem participaturus descendit in uuluam — potuit enim extra eam fieri caro spiritalis simplicius multo quam ut intra uuluam — sine causa eo se intulit, unde nihil extulit? Si non sine causa descendit in uuluam, ergo ex illa accepit, quia, si non ex illa accepit, sine causa in illam descendit, maxime eius qualitatis caro futurus, quae non erat uuluae, id est spiritalis.

XX. 1. Qualis est autem tortuositas uestra, ut ipsam 'ex' syllabam praepositionis officio adscriptam auferre quaeratis et alia magis uti, quae in hac specie non inuenietur penes scripturas sanctas? Per uirginem dicitis natum, non ex uirgine, et in uulua, non ex uulua, quia et angelus in somnis ad Ioseph: *Nam quod in ea natum est*, inquit, *de spiritu sancto est*, non dixit ex ea. 2. Nempe, tamenetsi ex ea dixisset, in ea dixerat; in ea enim erat quod ex ea erat. Tan-

XX. 6 Matth. 1, 20

rem fort. (cf. cap. 4 p. 196, 5; cap. 9 p. 215, 2sq. et De an. 27 = I p. 345, 25sq.)

23sq. sanguinis feminae. nam ex coagulo TB, om. MPNFR 24 in case T (e s. l. a m. 1 ut uid.), in caseo MPNFRB uulgo: incase(ati)o fort. (etti hoc uocabulum alibi non inuenitur) eius] uis Gel. et omnes abhinc editiones substantiae est T, est substantiae rel. omnes et uulgo 26sq. et ex uoluntate T, uoluntas MPNFRB uulgo non addidi 27 id est addidi 28 sed T, et rel. et uulgo 29 aut uiri uoluntate TMNF, uoluntate aut uiri PRB uulgo 30 caro om. T 31 et ex T, ex rel. omnes et uulgo 33 spiritus] filius NR²GB et M s. u. a m. rec. 34 descendit in uuluam T, descendit in uuluam, cur descendit in uuluam? MPNFRB uulgo parenthesin indicant 35 extra TPRB, et extra MNF 35sq. quam ut intra uuluam T (add. in mg. m. 2 post intra hanc: uuluam fieret extra), quam intra uuluam fieret extra uuluam MPNFRB uulgo (de ellipsis uerborum facere et fieri cf. Ho. Syn. u. Stil p. 145) 37 signum interrog. posui 38 si non scripsi: sed si non T, sed non MPNFRB uulgo in illam] in illa N 39 qualitates T (corr. m. 2)

XX. 1 ipsam ex MPNFRB, ipsam T, ipsam et F 2 praepositionis TR²B, propositionis MPNFR² officio T (pro more) ascriptum T (s ex d) quae-ratis T (a erat.) 3 uti q̄ T (q̄ in rat. pro q̄ i), uti quae Gel., utique MPNFRB inuenietur T, inuenietur MPNFRB uulgo 5 et (alterum) om. T 6 ioseph N 7 nempe, tamen si T (una littera erasa, quae fuit n; t ex n a m. 2) 8 quod ex ea

tundem ergo et cum dicit in ea, ex ea consonat, quia ex ea erat quod in ea erat. Sed bene, quod idem dicit Mathaeus, originem domini decurrens ab Abraham usque ad Mariam, *Iacob autem genuit*, inquit, *Ioseph, uirum Mariae, ex qua natus est Christus*. Sed et Paulus grammaticis istis silentium imponit dicens: *Misit deus filium suum factum ex muliere*. Numquid per mulierem, aut in muliere? 3. Hoc quidem impressius, quod factum dicit quam natum; simplicius enim enuntiasset natum. Factum autem dicendo et uerbum caro factum consignauit et carnis ueritatem ex uirginis factae adseuerauit. Nobis quoque ad hanc speciem psalmi patrocinantur, non quidem apostatae et haeretici et Platonici Valentini, sed sanctissimi et receptissimi prophetae Dauid. Ille apud nos canit Christum, per quem se cecinit ipse Christus. 4. Accipe uicesimum primum et audi dominum patri deo colloquentem: *Quia tu es, qui auulsisti me ex utero matris meae*. Ecce unum. *Et spes mea ab uberibus matris meae, super te sum proiectus ex uulua*. Ecce aliud. *Et ab utero matris meae deus meus es tu*. Ecce aliter. Et ad sensus nunc ipsos decertemus. 5. *Auulsisti*, inquit, *ex utero*. Quid auellitur, nisi quod inhaeret, quod infixum, quod innexum est ei, a quo ut auferatur auellitur? Si non adhaesit utero, quomodo auulsus est? Si adhaesit qui auulsus est ex utero, quomodo adhaesisset, nisi dum est per illum neruum umbilicalem, quasi folliculi sui traducem, adnexus origini uuluae? Etiam

12 Matth. 1, 16 14 Gal. 4, 4 18 Ioh. 1, 14 24 Ps. 21, 10 25 ib. 27 Ps. 21, 11 29 Ps. 21, 10

erat TB, om. MPNFR 9 ex ea T, et ex ea B uulgo 10 dicit MPNFRB, dicens T (abundans inquit [cf. l. 12] post uerbum finitum dicendi et apud alios occurrere recte monet C. Prinz 11 recurrens T 12 iacob autem genuit inquit T, iacob inquit genuit MPNFRB uulgo 13 natus est TN (ut graece: ἐγεννήθη), nascitur MPNFRB uulgo 14 imponit silentium F (fort. propter clausulam rhythmicam) dicens: misit T, misit inquit MPNFRB uulgo, fort. dicens: misit, inquit 15 aut] et T in muliere NFRB, in mulierem TMP 16 quidem] idem N dicit MPNFR, potius dixit TB (sed ellipsis comparatiui magis uel potius scriptori sollemniss est) 18 factum T, factum est MPNFRB uulgo 18sq. ueritatem TB, ueritati

MPNFR 19 ex uirginis] scil. carne uirginis T (e s. u. a m. 2), uirgine MPNFRB uulgo factae] factam B 20 patrocinantur T, patrocinantur MPNFRB uulgo 21 ualentini om. T 23 se om. T XXI (i. e. uicesimum primum) T, christum Bmg Oehler, om. MPNFRB 24 et audi dominum TBmg, dauid domino MPNFRB patri deo colloquentem TBmg, deo patri eloquentem MPNFRB 25 meae] me M 25sq. ecce — — matris meae om. N 27 et ab] ex ab MP 28 aliter] aliud Pam. (Rig. Oehler) et ad sensus nunc T, nunc ad sensus MPNFRB uulgo 30 quod (alterum) T, om. MPNFRB uulgo a quo] a qua F 31sq. auulsus T 32 ex utero huc transpositi; in mis. l. insequenti post uerba nisi dum legitur 33 nisi dum est] ad dum causale cf. Ho., Syn. u. Stil p. 79 umbilicalem T, umbilicarem MPNFRB uulgo 34 adnexus TBmg,

35 cum quid extraneum extraneo adglutinetur, ita concarnatur et conuisceretur cum eo cui adglutinetur ut, cum auellitur, rapiat secum ex corpore, a quo auellitur, sequelam quandam, abruptae unitatis traducem et mutui coitus. 6. Ceterum cum et ubera matris suae nominat, — sine dubio 40 quae hausit — respondeant obstetrices et medici et physici de uberum natura, an aliter manare soleant, sine uuluae genitali passione, suspendentibus exinde uenis sentinam V 241 illam interni sanguinis et ipsa translatione decoquentibus in materiam lactis laetorem. Inde adeo fit, ut uberum 45 tempore menses sanguinis uacent. Quodsi uerbum caro ex se factum est, non ex uuluae communione, nihil operata uulua, nihil functa, nihil passa quomodo fontem suum transfudit in ubera, quem nisi habendo non mutat? Habere autem fontem non potuit lacti subministrando, si non haberet et 50 causas sanguinis ipsius, auulsionem scilicet suae carnis.

7. Quid fuerit nouitatis in Christo ex uirgine nascenti, palam est, solum hoc scilicet, quod ex uirgine secundum rationem quam edidimus et ***, uti uirgo est et regeneratio nostra spiritaliter, ab omnibus inquinamentis sanctificata 55 per Christum, uirginem et ipsum, etiam carnaliter, ut ex uirginis carne. XXI. 1. Si ergo contendunt hoc competisse nouitati, ut quemadmodum non ex uiri semine, ita nec ex uirginis carne caro fieret dei uerbum, quare non hoc

adnexum MPRB, ad nexum NF 35 extraneum] extranee P extraneo TPF

RB, extraneū M (corr. m. 1), om. N 35sq. concarnatur T 36 rapiat secum — auellitur (2) om. N a quo T, aliquid a quo MPFRB uulgo sequelam TMNF, quasi sequelam PRB uulgo 38 quandam TPRB, quandam MNF post quandam lenius distincti abruptae MPFRB, abruptae TN traducem et scripsi: et traducis TBmg, et producis MPNFR¹, et producem R²B 39 cum et T, et (om. cum) MNF, quae PRB uulgo nominat? sine dubio uulgo distinguatur 40 obstetrices MP et medici T, medici reliqui omnes et uulgo 41 uberum TM (corr. ex liberum) NGR², liberum F, liberorum PR¹ manare] manere MF uulua F 42 genitalis T suspendentibus TMNF, pendentibus PRB 42sq. uenis sentinam illam TBmg, uenissent in mamillam F, uenis in mamillam MNPRB, uenis sentinam illam interni sanguinis in mamillam Gel. et sequentes editores praeter Rig., qui non habet in mamillam 43 interni TBmg, interni PFRB, inferri M (corr. ex inferri) N (in PR uerba interni sanguinis comparant ante uerba in mamillam) de quoquentibus T 44 laetis (lac. in ras. a m. 2) T laetorem] laetorem PR¹ inde adeo MPNFRB, A¹ideo,*** T (A¹ et i a m. 2 in ras.; quattuor litt. erasae) uberum] uerbum F 45 mensis T sanguinis T, sanguinum MPNFRB uulgo 46 uulua F communione T, communicatione MPNFRB uulgo 47 functa TBmg, iuncta MPNFRB 47sq. in ubera transfudit F 48 quem scripsi: quae T, quae rel. et uulgo mutat] h. e. transfert autem om. T 49 fontem non* T (in ras. a m. 1; in loco uacuo erasum est: n), sanguinem non rel. omnes et uulgo et T, om. rel. omnes et uulgo 51 nascenti scripsi: nascendi libri omnes et uulgo 52 solum hoc scilicet TF, scilicet solum hoc MN, scilicet solummodo hoc PRB uulgo 53 et] eo Oehler lacunam signat: uirgo est editus intercidisse puto est et scripsi: esset libri omnes et uulgo regeneratione F 54 post spiritaliter uirgulam posui

sit tota nouitas, ut caro non ex semine nata ex carne pro- V 242
5 cesserit?

2. Accedant adhuc comminatus ad congressum. Ecce, inquit, uirgo concipiet in utero. Quidnam? Vtique dei uerbum, non uiri semen, certe ut pareret filium. Nam et pariet, inquit, filium. Ergo ut ipsius fuit parere, quia ipsius fuit 10 concepisce, ita ipsius est quod peperit, licet non ipsius fuerit quod concepit. Contra si uerbum ex se caro factum est, iam ipsum se concepit et peperit, et uacat prophetia.

3. Non enim uirgo concepit neque peperit, si non quod peperit ex uerbi conceptu caro ipsius est. Solane autem prophetae uox euacuabitur an et angeli, conceptum et partum uirginis adnuntiantis? An omnis etiam scriptura, quaecumque matrem pronuntiat Christi? Quomodo enim mater, nisi qui in utero eius fuit <ex utero eius aliquid accepit?> Si nihil ex utero eius accepit, quid matrem eam faceret, in cuius utero fuit? Hoc nomen non debet <ei> caro extranea: 20 matris uterum non appellat nisi filia uteri caro. Filia porro uteri non est, si sibi nata est. 4. Tacebit igitur et Helisabeth propheta portans iam domini sui conscium infantem et insuper spiritu sancto adimpleta? Sine causa enim dicit: 25 Et unde mihi hoc, ut mater domini mei ueniat ad me?, si Maria non filium, sed hospitem in utero portabat Iesum. <Et> quomodo dicit: beatus fructus uteri tui? Quis hic fructus

XXI. 7 Es. 7, 14 (Matth. 1, 23) 8 ib. 15 cf. Matth. 1, 20. 21 25 Luc. 1, 43 27 Luc. 1, 42

XXI. 4 sit TPRB, si MNF 4sq. semine nata MPNFRB, seminata T 5 ex T, om. MPNFRB uulgo 6 accedant TMPNF, accedam PR uulgo comminatus NFR²B, comminatus MPR¹, comunus T 8 semen TBmg, semine MPNFRB fortasse lacuna statuenda est ante certe: ut quid? (= tv ari?) intercidisse puto ut P, om. TMPNF 9 parere quia ipsius fuit T, om. MPNFRB uulgo 10 ipsius est ergo quod N 11 fuerit] fuit T 13 quod TMNF, qd qd P (corr. m. 1), quicquid R uulgo 14 uerbi conceptu T, uerbi conceptu MNF, uerbo conceptu PRB uulgo solane scripsi: sola an T, sola haec MPNFRB uulgo autem T, haec autem MPNFRB uulgo 14sq. prophetiae N 15 et partum om. T 16 adnuntiantis TMN, adnuntiantes PFRB uulgo (praeter Oehlerum) omnis etiam scriptura scripsi: omnis scriptura etiam T, et omnis iam scriptura PR uulgo, omnis iam scriptura MN, omnis scriptura F 17 pronuntiant P enim ergo mater T (ergo linea infra scripta expansa m. 1) 18 qui scripsi: quia libri omnes et uulgo ex utero eius aliquid accepit supplui si T, sed MPNFRB uulgo 19 quid scripsi: quod TMPRB, quomodo N, quot F 19sq. in cuius] in cuius in T 20 utero fuit ** nomen T (utero fuit in ras. a m. 2; duae litterae erasae) ei addidi 21sq. porro uteri T, uteri porro MPNFRB uulgo 22 si sibi nata est] h. e. non utero, quia sine eius auxilio tacebit TMNF, tacebat PRB elisabeth FR uulgo 32 propheta TBmg, prophetam MPNFRB uulgo portans ** T (duae litterae erasae, quae fuerunt: ns) Bmg, praecans MNF, praedicans PRB 24 adimpleta om. T signum interrog. posui 25 hoc ut T (in mg. add. m. 1), ut MPNFRB uulgo ueniat ad me TMPNF, ad me R, ad me ueniat B uulgo 26 portabat T, gestabat MPNFRB uulgo 26sq. Iesum. <et> quomodo scripsi, Iesum, quomodo libri omnes et uulgo 27 beatus] benedictus

uteri? Qui non ex utero genuit? Qui non in utero radicem egit, quia non eius est, cuius est uterus? Et ut quid utique 'fructus uteri' Christus? 5. An, quia ipse est 'flos de uirga' prophetae 'ex radice Iesse', — radix autem Iesse genus David, uirga ex radice Maria, [ex David] flos ex uirga filius Mariae, qui dicitur Iesus Christus — ipse erit et fructus? 6. Flos enim fructus, quia per florem et ex flore omnis fructus eruditur. Quid ergo? Negant et fructui suum florem et flori suam uirgam et uirgae suam radicem, quominus radix suam sibi uindicet per uirgam proprietatem eius, quod ex uirga est, floris et fructus? 7. Siquidem omnis gradus generis ab ultimo ad principalem recensetur, ut iam hinc carnem Christi non tantum Mariae, sed et David per Mariam et Iesse per David sciant adhaerere. Adeo hunc fructum ex lumbis David, id est ex posteritate carnis eius, iurat illi deus consessurum in throno ipsius. Si ex lumbis David, quanto magis ex lumbis Mariae, ob quam ex lumbis David?

XXII. 1. Deleant igitur et testimonia daemonum 'filium David' proclamantium ad Iesum, sed testimonia apostolorum delere non poterunt, si daemonum indigna sunt. Ipse in primis Mathaeus, fidelissimus euangelii commentator, ut comes domini, non aliam ob causam, quam ut nos originis Christi carnalis compotes faceret, ita exorsus est: *Liber generaturae Iesu Christi, filii David, filii Abrahae*. 2. His originis fontibus genere manante cum gradatim ordo deducitur ad Christi natiuitatem, quid aliud quam caro ipsa

30 cf. Es. 11, 1 40 cf. Ps. 132, 11; Act. 2, 30

XXII. 1 Matth. 20, 30; Mc. 10, 47; Luc. 18, 38 6 Matth. 1, 1

Pam. (Rig. Oehler) uteri tui] uentris tui T 28 post uteri et genuit signa interrog. posui 29 quia T, qui MPNFRB uulgo post uterus signum interrog. posui et ut quid scripsi: ut quid T (= Iva ri b. e. cur?), et qui MPNFRB uulgo 30 utique] überhaupt uteri, Christus uulgo distinguitur 31 prophetae T, projecta MPNFRB, projecta Pam. (Rig. Oehler) parenthesis indicauit radix autem Iesse om. TP (add. haec in mg. R ex Hirsauigiensi) 32 ex David secluit flos] non N 33 eruitur F eruditur in fructum MPNFR uulgo, etiam T (sed uerba in fructum linea infra scripta delent m. l.) 37 radix suam scripsi: suam radix TB, radix MPNFR uendicet PF 38 signum interrog. posui 40 iam hinc scripti (cf. Thea. l. L. VII, 113, 25sq.) : iam nunc libri omnes et uulgo 41 et Iesse TB, om. MPNFR, et Iesse per David om. R adeo T, deo MPNFRB, ideo Pam. (Rig. Oehler) 43 consessurum M ipsius] illius T ex T, in MPNFRB uulgo

XXII. 1sq. filium David proclamantium ad Iesum] cf. triumphum proclamare 2 proclamantia T (corr. m. l.), proclamantia MPNFRP uulgo ad Iesum MPNFRB, Iesum TB Pam. Rig. Oehler 3 poterunt B, potuerunt T, potuerunt MPNFR 7 generaturae T, geniturae MPNFRB uulgo fili David TM abrahae T, abraham MPNFRB uulgo 8 manente M (corr. m. l.) 9 ad christi

10 Abrahae et David, per singulos traducem sui faciens in uirginem usque, describitur inferens <se> in Christum, immo ipse Christus proditur<us> de uirgine? 3. Sed et Paulus, utpote eiusdem euangelii et discipulus et magister et testis, V 245 quia eiusdem apostolus Christi, confirmat Christum ex semine David secundum carnem, utique ipsius. Ergo ex semine David caro Christi. 'Sed secundum Mariae carnem ex semine David.' Ergo ex Mariae carne est, dum ex semine David. 4. Quocumque detorseris dictum: aut ex carne est Mariae quod ex semine est David, aut ex David semine est quod ex carne est Mariae. Totam hanc controuersiam dirimit idem apostolus, ipsum <Christum> definiens esse Abrahae semen. Cum Abrahae, utique multo magis David, quia recentioris. 5. Retexens enim promissionem benedictionis nationum in semine Abrahae: *et in semine tuo benedicentur omnes nationes, non, inquit, dixit, seminibus, tanquam de pluribus, sed, semine, de uno, quod est Christus*. 6. Qui haec nihilo minus <quam> legimus et credimus, quam debemus et possumus agnoscere in Christo carnis qualitatem? Utique non aliam quam Abrahae, siquidem semen 30 Abrahae Christus; nec aliam quam Iesse, siquidem ex radice Iesse flos Christus; nec aliam quam David, siquidem fructus ex lumbis David Christus; nec aliam quam ex Maria, siquidem ex Mariae utero Christus; et adhuc superius nec aliam quam Adae, siquidem secundus Adam Christus. V 246 35 Consequens ergo est, ut aut illos spiritalem carnem habuisse contendat, quo eadem condicio substantiae deducatur in Christum, aut concedant carnem Christi spiritalem non fuisse, quae non de spiritali stirpe censetur.

14 Rom. 1, 3; II Tim. 2, 8 24 Gal. 3, 8. 16 29 cf. ib. 30 cf. Es. 11, 1 32 cf. Ps. 132, 11 33 cf. Luc. 1, 42 34 cf. I Cor. 15, 45

natiuitatem TBmg, a christi natiuitate MPNFRB 10 habrae N per singulos <gradus> fort. 11 inferens <se> in christum scripti: inferens in Christum F, inferens Christum TMPNFRB uulgo 12 proditur<us> scripsi: proditur MPNFRB, producitur TBmg Oehler 13 testis] testis eius T 14 quia TRmg (i. e. Hirsauigiensi), qua MPF, quam N eiusdem MPNFRB, om. T, eiusdem ipsius R² (nescio unde) R³B uulgo apostolus christi T, christi apostolos MPNFRB 16 uerba aduersario tribui: si secundum Oehler 17 dauid T, est dauid MPNFRB uulgo 18 dictum] fructum TBmg 19 quod ex] aut T (om. ex) 21 Christum addidi 22 abrahae TPRB, abraham MNF cum abrahae T, cum abraham MPNFRB uulgo 23 quia T, quasi MPNFRB uulgo 24 semine abrahae TBmg, nomine abraham MPNFRB uulgo 26 de uno semine T 27 nihilo minus T, om. MPNFRB uulgo quam addidi et] i. e. etiam 28 et possumus] et om. T 29 abrahae T (bis), abraham rell. omnes (bis) 31 quam ex dauid T 32sq. ex maria] ex maria utero T, maria fort. 33 superius TMFRB, supernis PN 34 adae T, adam MPNFRB uulgo 36 quo eadem] quod eam T quo] = ut eo 37 X T, Xpo MPNFR 38 quae] qua Semler

XXIII. 1. Sed agnoscimus adimpleri prophetica uocem Si-
meonis super adhuc recentem infantem dominum pronun-
tiam: *Ecce hic positus est in ruinam et suscitationem mul-*
torum in Israel et in signum contradicibile. Signum enim
5 natiuitas Christi secundum Esaiam: *Propterea dabit uobis*
dominus ipse signum: ecce uirgo concipiet in utero et pa-
riet filium. 2. Agnoscimus ergo signum contradicibile concep-
tum et partum uirginis Mariae, de quo Academici isti: 'Pe-
perit et non peperit, uirgo et non uirgo'; quasi non, et si
10 ita esset dicendum, a nobis magis dici conueniret. Peperit
enim, quae ex sua carne, et non peperit, quae non ex uiri
semine, et uirgo, quantum a uiro, non uirgo, quantum a
partu. 3. Non tamen, ut (apud illos,) ideo non peperit quae
peperit, quia non ex sua carne, nec ideo uirgo quae non
15 uirgo, quia non ex uisceribus suis mater, sed apud nos ni-
hil dubium nec retortum in ancipitem defensionem; lux
lux, et tenebrae tenebrae, et *est est et non non; quod am-*
plius, hoc a malo est. Peperit quae peperit et (uirgo quae
uirgo, et) si uirgo concepit (et) in partu suo nupsit.
20 4. Nam nupsit ipsa patefacti corporis lege, in quo nihil inter-
fuit de ui masculi admissi; nam emissi idem illud sexus
resignauit. Haec denique uulua est, propter quam et de
aliis scriptum est: *Omne masculinum adaperiens uuluum*
sanctum uocabitur domino. Quis uere sanctus quam san-

XXIII. 3 Luc. 2, 34 5 Es. 7, 14 16 cf. Es. 5, 20 17 Matth. 5, 37
23 Exod. 13, 2 (cf. Gen. 17, 10)

XXIII. 2 dominum] deum T 2sq. pronuntiantum F 3sq. multorum,
et signum in israel T 4 contradicibile T, quod contradicetur MNFR²B, quod
contradicetur PR¹ 5 natiuitas scripti: natiuitatis libri omnes et uulgo ysaiam
T 6 concipiet in utero TN, in utero concipiet MPFRB uulgo 8 academici
T (h. e. u. a. m. 2), academici MPNF isti TBmg, uti MPNFRB 9 et
prioribus duobus locis om. Bmg (exertant in T) 10 esse dicendum (t. s. u. a. m. 1) T,
dicendum esset reliqui omnes uobis F dici TFR (ex Hirsangensi, ut uid.) B,
dicendum MPN 11 uir] uirili PR 12sq. a uiro, non uirgo quantum a
partu] haec uerba in mg. cod. T add. m. 2) 13 non tamen] tamen non T ut
MPNFRB, ut T (ut delendum indicauit m. recentior, ut uid.) apud illos addidi
peperit libri omnes: pepererit R¹mg et abhinc editores omnes 13sq. quae
peperit, quia non ex sua carne T, om. rell omnes et uulgo 14 nec scripti: et libri
et uulgo 15 ex T, de rell. omnes post mater leuius distinet: mater. Sed uulgo
18 est TBmg, om. rell 18sq. uirgo quae uirgo et suppleui 19 et addidi 20 nam
nupsit Oehler, non nupsit TB, om. MPNFR 21 admissi; nam emissi idem
scripti: admissi an emissi (anne missi T); idem libri et uulgo idem MNF, id
est TPRB sexus MPNFRB, rexum T idem sexus] nempe masculus illud]
scil. corpus 22 denique] h. e. enim 22sq. de aliis] b. e. ab aliis 24 uero] o

XXIII. 6 in utero concipiet T, cf. Borleffs, 'Museum', 1943, p. 249 13 tamen
non ut ideo T, uet. Thörnell

25 etus ille sancti filius? Quis tam proprie uulua adaperuit
quam qui clausam patefecit? 5. Ceteris omnibus nuptiae pate-
faciunt. Ita quae magis patefacta est, quia magis erat
clausa, (si) utique, magis non uirgo dicenda est quam uirgo,
saltu quodam mater antequam nupta. Et quid ultra de
30 hoc retractandum est, cum hac ratione apostolus non ex
uirgine, sed ex muliere editum filium dei pronuntiauit?
Agnouit adaperit uuluae nuptialem passionem. 6. Legimus
quidem apud Ezechielem de uacca illa, quae peperit et non
peperit. Sed uidete, ne uos iam tunc prouidens spiritus
35 sanctus notarit hac uoce disceptaturos super uterum Ma-
riae. Ceterum non contra illam suam simplicitatem pro-
nuntiasset, ut dubitatum Esaiam dicente: *Concipiet et pariet.*
XXIV. 1. Quod enim et alias iaculatur in suggillationem
haereticorum ipsorum et inprimis: *Vae qui faciunt de luce*
tenebras, de tenebris lucem, istos scilicet notat, qui nec
uocabula ipsa in luce proprietatum suarum conseruant,
5 ut anima non alia sit quam quae uocatur et caro non alia
quam quae uidetur et deus non alius quam qui praedicatur.
2. Ideo etiam Marcionem prospiciens ego sum, inquit, deus,
et alius absque me non est. Et cum alio (loco) id ipsum
eodem ipso modo dicit: *Ante me deus non fuit,* nescio quas
10 illas Valentinianorum Aeonum genealogias pulsant. Et non
ex sanguine neque ex carnis aut uiri uoluntate, sed ex deo

30 cf. Gal. 4, 4 33 Ez. 7 cf. Clem. Alex. Strom. 7, 94, 2 (= cap. 16, p. 756
Heins.) cum nota Stachlini 37 Es. 7, 14

XXIV. 2 Es. 5, 20 7 Es. 45, 5 9 Es. 46, 9 10 Ioh. 1, 13

in ras. a. m. 2) T 24sq. sanctus ille sancti filius scripti: sanctus ille T, sancti filius
FRmg, dei filius MPNRB 25 tam T, om. reliqui omnes et uulgo 26 clausam
TFR¹mg, clusam MPNRB, clausa N ceteris scripti: ceterum TMPNFRB
27 ita quae scripti: itaque libri et uulgo 28 post clausa uirgulae posui pro puncto
si addidi: uerba quae sequuntur magis non uirgo dicenda est quam uirgo adeo
audacter dicta sunt, ut nisi restringantur formulae huius auctori sollemni (si utique) tolerari
non possint 29 salui F 30 retractandum est? cum uulgo hac om. T
31sq. pronuntiauit, agnouit uulgo 33 ezechielem T (add. hi s. n. m. 2), ezechielem
FRB, ezechiel N, ezechiel MP quae om. T 34 iam TM (lit. i. ex t) NR,
tam PF tunc T Pam., nunc MPNFRB Oehler 37 ut dubitatum (b. e.
als Zweifel ausgesetzt) scripti: ut dubitatum T, dubitatum (om. ut) MPNFRB
et uulgo

XXIV. 1 et alias T, isaias et helyas F, esaias MPFRB uulgo iaculatur] reil.
spiritus sanctus suggillationem T, suggillatione MPNFRB uulgo 2sq. de
luce tenebras, de tenebris lucem T, dulce amarum et tenebras lucem MPNFRB
uulgo 4 ipsa T, ista MPNFRB uulgo 5 alia (alterum) alia sit F 8 alio
loco scripti: alio TMPNFRB. alias Pam. (Rig. Oehler) id ipsum MPNFRB,
om. T 9 eodem ipso T, eodem MPNFRB uulgo: ad idem ipse cf. e. g. Ad nat. I
cap. 19 (= 1 p. 74, 14): eadem ipsa 9sq. quas illas] quasi illos T 10 aeonum]
eo non T pulsant et] pulsa dei T 10sq. pulsant — respondit — dirigit] cf.
Lfst., Zur Spr. Ter., p. 23 11 aut T, et MPNFRB uulgo ex deo] deo T

natus est Hebioni respondit. Aequē etiamsi angelus de caelis aliter euangelizauerit uobis quam nos, anathema sit, ad energema Apelleiacae uirginis Philumenes dirigit. 3. Certe
 15 <cum dicit> qui negat Christum in carne uenisse, hic antichristus est, nudam et absolutam et simplici nomine naturae suae pronuntians carnem, omnes disceptatores eius ferit. Sicut et definiens ipsum quoque Christum unum multi-
 20 Christum alium Iesum, alium dilapsam de mediis turbis alium detentum, alium in secessu montis in ambitu nubis sub tribus arbitris clarum alium ceteris passuum ignobilem, alium magnanimum alium uero trepidantem, nouissime alium passum alium resuscitatum, per quod suam quoque in
 25 aliam carnem resurrectionem adseuerant. 4. Sed bene, quod idem ueniet de caelis, qui est passus, idem omnibus apparebit, qui est resuscitatus: Et uidebunt et agnoscent qui eum compunxerunt, utique ipsam carnem in quam saeuierunt, sine qua nec ipse esse poterit nec agnosci; ut et illi erubescant, qui adfirmant carnem in caelis uacuam sensu ut uaginam
 30 <inanem> exempto Christo sedere, aut qui carnem et animam tantundem, aut tantummodo animam, carnem uero non iam.
 XXV. 1. Sed hactenus de materia praesenti. Satis iam
 enim arbitror instructam esse carnis in Christo et ex uir-
 gine natae et humanae probationem. Quod et <si> solum dis-
 5 cussum sufficere potuisset, sed citra singularum ex diuerso opinionum congressionem <ae>quam ex argumentationibus

earum et scripturis, quibus utuntur, prouocauimus ex abundanti, uti cum eo, quo probauimus, quid et unde fuerit caro Christi, quid non fuerit aduersus omnes praedicare-
 10 mus. 2. Vt autem clausula de praefatione commonefaciat, resurrectio nostrae carnis alio libello defendenda hinc habebit praestruccionem, manifestato iam quale fuerit quod in Christo resurrexit.

(una littera erasa), quam MPNFRB uulgo ex T (corr. m. l), et MPNFRB uulgo
 6 prouocamus F 7 uti cum T, uti MPNFRB uulgo quo scripsi: quod libri
 omnes et uulgo 8 caro christi TP, christi caro MPNFRB uulgo post christi
 uirgulam posui 8sq. praedjudicaremur (s. i. u. a m. l) T, praedjudicauerimus MPN
 FRB uulgo praedicare] hic idem quod asserere 9 clausula TMPNRB, clau-
 sulam F (Pam. Rig. Oehler) commonefaciat scripsi: communē faciat T, com-
 muni faciat MPNFRB uulgo 10 resurrectionē T defendam T hinc T,
 hic MPNFRB uulgo 11 manifestato T, manifesto MPNFRB uulgo 12 re-
 surrexit FR¹mgB, resurrexerit TMPNR¹ expliē de carne X T, DE CARNE
 XPI explicat MPN, Deo grās. Explicit liber de carne (om. xpi) Q, Sept. Flor. Ter-
 tulliani F

12 Gal. 1, 8 13 cf. I Ioh. 2, 22 (4, 3) 18 cf. I Cor. 8, 6 26 cf. Act. 1, 11
 27 Ioh. 19, 37

12 respondit] scil. spiritus sanctus 14 energema FRB, enes gema T, energemam
 MPN Apelleiacae R, apelliaca TMPNF uirginis T Philumenes
 scripsi: filiū enim T, philomenem filium enen F, filium filomenen MPN, philu-
 menes filium R¹ Oehler, Philumenes filium R² 15 cum dicit addidi 16 est.
 nudam uulgo 18 ferit om. T 18sq. multiformis FRB, multiformes TMPN
 19 argumentatoris PF 20 Iesum] qui alium Iesum T delapsam T (corr. m. l),
 elapsam MPNFRB uulgo 21 detectum M (corr. m. l) secessū T 22 no-
 lem T (in s. u. a m. l) 23 trepidantem F 25 aliam carnem T, alia carne
 MPNFRB uulgo 26 ueniat T (corr. m. l) 28 compunxerunt T, confixerunt
 MPNFRB uulgo in qua T 30 sensu] sensu T 31 inanem addidi: uagina
 inanis Scheide ohne Schwert, ut Sen. Epist. 74, 5 funda inanis Schleuder ohne Stein
 exempto] i. e. ex carne 32 tantundem] tantum T tantundem: als das
 nämliche, scil. sedere in caelis adfirmant

XXV. 1 sed hactenus — — satis om. N materia] mana T 2 esses F
 et om. T 3 etsi scripsi: est T (expansit est et corr. in et m. l), et MPNFRB
 uulgo 3sq. disenssum l² 4 sed (hoc est tamen) MPNFRB, om. TBmg (Gel.
 Rig. Oehler): cf. Ho., Synt. u. Stil. p. 108; Beitr. p. 127 citra = praeter cf. De
 Ietonio cap. 3 = 1 291, 17 5 <ae>quam (scil. congressionem) scripsi: quā T

XIX

Q. S. FL. TERTVLLIANI
DE RESVRRECTIONE MORTVORVM

CVRA ET STUDIO

J. G. PH. BORLEFFS

B	editio Mesnartii, Parisiis 1545.
C	codex Joh. Clementis Angli deperditus, quo usus est Pamelius.
G	codex Gorziensis deperditus quem Rhenanus in editione tertia nonnusquam contulit.
H	codex Hirsaugiensis deperditus cuius lectiones Rhenanus in margine codicis P et in editione prima hic illic notauit.
M	codex Montepessulanus 54, saec. XI.
P	codex Seledstadiensis 88 (= Paterniacensis), saec. XI.
T	codex Trecensis 523, saec. XII.
X	codex Luxemburgensis 75, saec. XV ¹ .
[]	his uncinis includuntur, quae ab editore deleta,
< >	his uero quae addita sunt.
<i>litteris inclinatis</i>	indicantur quae ab editore mutata sunt, nisi quod in locis biblicis qui eodem modo impressi sunt, rectis eadem litteris significantur.
† †	crucis corruptelam indicant.
* *	asterisci in textu positi lacunam indicant, in adnotatione uero singulas litteras erasas denotant.
Brf	Borleffs.
Eng	coniecturae Augusti Engelbrecht a Kroymanno commemoratae.
Gel	editio Sigismundi Gelenii, Basileae 1550.
Im	editio Francisci Iunii, Franekerae 1597.
Krm	editio Aemilii Kroymann, Vindobonae 1906.
Lat	Latinus.
Lfst	E. Löfstedt.
Oel	editio Oehlerii maior, Lipsiae 1854.
Pam	editio Pamelii, Parisiis 1579.
R, R ¹ , R ²	consensus editionum Beati Rhenani, eiusdem editio prima, Basileae 1521, tertia, ibidem 1539.
Rig	editio Nicolai Rigaltii, Parisiis 1634, ² 1645.
Thrn	G. Thörnell, <i>Studia Tertullianea I-IV</i> , Vppsaliae 1917-1926.
Vrs	Fulvius Vrsinus
Vlt	J. van der Vliet, <i>Studia ecclesiastica I</i> , Lugduni Bataurum 1891.
Vulg	textus biblicus Vulgatae editionis.

1. Codicum MPT imagines photographicas contuli, codicem X ipsum inspexi. Italos codices uel Italia oriundos omnes neglexi ut qui praec X et R nullius fere momenti sint aestimandi.

I. Fiducia Christianorum resurrectio mortuorum. Illam credentes sumus; hoc credere ueritas cogit; ueritatem deus aperit. 2. Sed uulgus inridet, existimans nihil superesse post mortem, et tamen defunctis parentat, et quidem in pensissimo officio pro moribus eorum, pro temporibus esculentorum, ut, quos negant sentire quidquam, etiam desiderare praesumant. 3. At ego magis ridebo uulgus tunc quoque, cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit, isdem ignibus et promerens et offendens. O pietatem de crudelitate ludentem! Sacrificat an insultat, cum crematis cremat? 4. Plane cum uulgo interdum et sapientes sententiam suam iungunt: nihil esse post mortem Epicuri schola est; ait et Seneca omnia post mortem finiri, etiam ipsam. 5. Satis est autem, si non minor sententia Pythagorae et Empedocles et Platonici inmortalem animam e contrario reclamant, immo adhuc proxime etiam in corpora remeabilem adfirmant, etsi non in eadem, etsi non in humana tantummodo, ut Euphorbus | in Pythagoram, ut Homerus in pauum recenseantur. 6. Certe recidiuatum animae corporalem pronuntiauerunt, tolerabilius mutata quam negata qualitate, pulsata saltem, licet non adita ueritate. Ita saeculum resurrectionem mortuorum nec cum errat ignorat.

V 26

II. Si uero et apud deum aliqua secta est Epicureis magis

I, 14 Seneca, De immatura morte fr. 28 Haase (Tert. De anima 42, 2).

I, 1 Incipit de resurrectione mortuorum T (eandem fert titulum uetus uatologus Coloniensis qui anno Domini 833 digestus est: v. Liefstinck, Vig. Chr. 5 [1951] p. 203 et Dekkers, *Sacris erudiri* 4 [1952] pp. 372 sqq.): INCIPIT DE CARNIS RESVRRECTIONE M; Incipit eiusdē De RESVRRECCIONE CARNIS P; Q. Septimij Florentis Tertulliani Incipit liber de carnis resurrectione X 2 illam M X; illa P; S; illam T (S; il al. m. in ras.) 3 sumus hoc] hoc sum' T (hoc del., *supra*ser. nos) 4 nichil T ubique 5 parentat Krm: parent. at T; parentant M P X et quidem M P; haec quidem T; equidem X 6 eorum] sepulorum Krm esculentorum M P X; sepulorum T (sepul in ras. al. m.) Bmg 7 negant T B: negat M P X quicquam M P praesumant B; praesumant T; praesumat M P X 12 et om. T suam T B: om. M P X 13 scola T M P X 14 senecta T 15 non] nra T minom P (corr. R) sententia Pythagorae Brf: sententia. pitagore folophia (sic) T (so add. *supra* l.); phylosophia pytagore M P; philosophia pitagore X Empedocles et Brf: empedodes. et T; empedocli. Sed M P X; Empedoclis et Oel 16 Platonici] platonis. Illi T (s. Illi in ras. al. m.) 17 etiam] nos. etiam T corpore X adfirmant] d exp., *supra*ser. f T; affirmant X post adfirmant grauer distinctit Krm 18 etsi] et X Euphorbus R; euphoribus T (ribus del., post euphor al. m. in mg add. bius); euphorbius M P X 19 ut T: om. M P X re<dire> censeantur Eng recidiuā uatū aiam T 21 mutatam T negatam qualitatem T saltem T; saltem Bmg; salute M P X 22 addita M P.

adfinis quam prophetis, sciemus, quid audiant a Christo Sadu-
caei. Christo enim seruabatur omnia retro occulta nudare,
dubitata dirigere, praelibata supplere, praedicata repraesentare,
mortuorum certe resurrectionem non modo per semetipsum
uerum etiam in semetipso probare. **2.** Nunc autem ad
alios Saducaeos praeparatur, partiariorum sententiae illorum :
ita dimidium agnoscunt resurrectionem, solius scilicet animae,
denique alii salutem corporali substantiae inuident quam
alterius diuinitatis haeretici. **3.** Ideoque et Christum aliter
disponere coacti, ne creatoris habeatur, in ipsa prius carne
eius errauerunt, aut nullius ueritatis contententes eam secun-
dum Marcionem et Basiliden aut propriae qualitatis secun-
dum heredes Valentini et Appellen. **4.** Atque ita sequitur, ut
salutem eius substantiae excludant, cuius Christum consortem
negant, certi illam summo praepudicio resurrectionis instruc-
tam, si iam in Christo resurrexerit caro. **5.** Propterea et nos
uolumen praemisimus 'de carne Christi', quo eam et solidam
probamus aduersum phantasmatis uanitatem et humanam
uindicamus aduersus qualitatis proprietatem, cuius condicio
Christum et hominem et filium hominis inscripserit. **6.** Car-
neum enim atque corporeum probantes eum, proinde et obdu-
cimus praescribendo nullum alium credendum deum praeter
creatorem, dum talem ostendimus Christum, in quo dinoscitur
deus, qualis promittitur a creatore. Obducti dehinc de deo
carnis auctore et de Christo carnis redemptore, iam et de
resurrectione carnis reuincuntur, congruenter scilicet et deo
carnis auctori et Christo carnis redemptori.
7. Hoc ferme modo dicimus ineundam cum haereticis
disceputationem, — nam et ordo semper a principalibus deduci
exposcit — ut de ipso prius constet, a quo dicatur dispositum

V 27

II, 2 cf. Mt. 22, 23—33.

II, 3 seruabatur T 7 partiariorum] participes T, sed cipes in in ras. al. m.
8 ita T : om. M P X 9 ita M P X : om. T 12 creatoris T Bong : creator
carnis M P X ipso T carnem T 13 errauerunt M P X : negauerunt T,
sed nega in ras. al. m. 14 basilidem T 15 heredes T : haeresedes M : here-
sedes P : hereses X uulgo : heredes Valentini sunt 'Valentiniani' appelle T
16 consortem T B : om. M P X 18 resurrexit Gel 20 probauimus T, sed
probauit in ras. al. m. aduersus infantasmatis T 21 uindicamus T (ui in-
praser.) cuius] Et ut h T, sed in ras. omnia 22 scripserit T 23 enim P X :
neū T (n del.) : om. M, sed spatio uacuo relicto eum] Tū ex eū T 24 deum
om. T 26 dehinc <et> Krm 28 congruente T et deo carnis auctori et
christo carnis redemptori : hoc T : et de deo carnis auctore et de christo carnis
redemptore, Hoc M P : et de deo auctore carnis et de christo carnis redemptione.
Hoc X : hoc Im : et hoc Rig 32 exposcit M P X : expectat T parenthesin

esse quod quaeritur. **8.** Atque adeo [et] haeretici ex conscientia
infirmittatis numquam ordinarie tractant : certi enim, quam
laborent in alterius diuinitatis insinuatione aduersum deum
mundi omnibus naturaliter notum de testimoniis operum, cer-
te et in sacramentis priorem et in praedicationibus manifesta-
torem, sub obtentu quasi urgentioris causae, id est ipsius hu-
manae salutis ante omnia requirendae, a quaestionibus resur-
rectionis incipiunt, quia durius creditur resurrectio carnis
quam una diuinitas. **9.** Atque ita tractatum uiribus ordinis sui
destitutum et scrupulis potius oneratum depretiantibus car-
nem paulatim ad alterius diuinitatis temperant sensum ex ipsa
spei concussione et demutatione. **10.** Deiectus enim unusquis-
que uel motus de gradu eius spei, quam suscepit apud crea-
torem, facile iam declinatur ad alterius spei auctorem, etiam
ultra suspicandum. Per diuersitatem enim promissionum di-
uersitas insinuat deorum. Sic multos inretitos uidemus, dum
ante de resurrectione carnis eliduntur quam de unione diuini-
tatis instantur.

11. Igitur quantum ad haeticos demonstrauius, quo
cuncto <oc>currendum sit a nobis. Et occursum est iam suo
quoque titulo : de deo quidem unico et Christo eius aduersus
Marcionem, de carne uero domini etiam aduersus quatuor
haereses, ad hanc maxime quaestionem praestruendam : uti
nunc de sola carnis resurrectione ita et digerendum sit, tam-
quam penes nos quoque incerta, id est penes creatorem, —
nam et multi rudes et plerique sua fide dubii et simplices plu-
res, quos instrui dirigi muniri oportebit — quia ex hoc latere
unio diuinitatis defenditur : sicut enim negata carnis resurre-
ctione concutitur, ita uindicata constabatur. **12.** Animae
autem salutem credo retractatu carere <posse>. Omnes enim
fere haeretici eam, quoquo modo uolunt, tamen non negant.
Viderit unus aliqui Lucanus ne huic quidem substantiae par-

V 28

indicant Krm 33 ideo T, sed i in ras. et om. T : bobent M P X 34 num-
quam] Nūquid T, mutauit in N al. m. laborent T : laborant M P X 35 aduer-
sum T : aduersus M P X 37 manifestatiorem T : manifestiorem M P X
42 depretiantibus carnem T B : depreciantibus carnis M P X 43 ad T B : om.
M P X 44 Deiectus] defectus T, sed i in ras. 45 apud M P facile iam
M P X : facit eam T, sed i in ras. 46 declinare ex declinari T 50 instant(ur)
T (in ras. : super ta scriptum ti) : elidunt M P X, del. Krm : <se> elidunt de la Cerdā :
instigantur fortasse 52 occurrendum Gel : currendum T : decurrendum M P X
iam T Bong : etiam M P X 56 et T : om. M P X digerendum sit B :
dirigendum sit T : digerā dū X : digeram M P 57 nos quoque incerta id est
T B : nos quoque incertum uel X : nos incertum dum sit quoque certum M P :
nos quoque incerta, dum sic quoque certa Thru parenthesin indicant Krm
59 ex T : et M P X : et ex Eng 60 unio] uitiū T defenditur T X : defende-
tur M P resurrectio T 61 cun*stabilitur T (n ex m) 62 <posse> Vlt
enim om. T 63 quoquo modo] quomodo P R 64 aliquis T ne T :

65 cens, quam secundum Aristotelem dissoluens aliud quid pro ea subicit, tertium quiddam resurrecturus, neque anima neque caro, id est non homo, sed ursus forsitan, qua Lucanus. 13. Habet et iste a nobis plenissimum 'De omni statu animae' stilum. Quam inprimis inmortalem tuentes, solius carnis et defectio-
70 nem agnoscimus et refectionem cum maxime adserimus, re-
ductis in ordinarium materiae corpus si quae et alibi pro cau-
sarum incursione praestricta distulimus. 14. Nam ut quaedam
praelibari sollemne est, ita et differri necesse est, dummodo et
praelibata subpleantur suo corpore et dilata reddantur suo
75 nomine.

III. Est quidem et de communibus sensibus sapere in dei rebus, sed in testimonium veri, non in adiutorium falsi, quod sit secundum diuinam, non contra diuinam dispositionem. Quaedam enim et naturaliter nota sunt, ut immortalitas ani-
80 mae penes plures, ut deus noster penes omnes. 2. Vtar ergo et
sententia Platonis alicuius pronuntiantis: 'Omnia anima in-
mortalis'; utar et conscientia populi contestantis deum deo-
rum; utar et reliquis communibus sensibus, qui deum iudi-
cem praedicant: 'Deus uidet' et 'Deo commendo'. 3. At cum
10 aiunt: 'Mortuum quod mortuum' et 'Viue dum uiuis' et 'Post
mortem omnia finiuntur, etiam ipsa', tunc meminero et cor
uulgi cinerem a deo deputatum et ipsam sapientiam saeculi
stultitiam pronuntiatam, tunc, si haereticus ad uulgi uitia
uel saeculi ingenia confugerit, 'Discede,' dicam, 'ab ethnico,
15 haeretice; etsi unum estis omnes, qui deum fingitis, dum
hoc tamen in Christi nomine facis, dum Christianus tibi uide-
ris, alius ab ethnico es; redde illi suos sensus, quia nec ille
de tuis instruitur. 4. Quid caeco duce niteris, si uides? Quid
uestiris a nudo, si Christum induisti? Quid alieno uteris
20 clipeo, si ab apostolo armatus es? Ille a te potius discat
carnis resurrectionem confiteri quam tu ab illo diffiteri: quia
si et a Christianis negari eam oporteret, sufficeret illis de sua

III, 6 cf. Plato Phaedrus c. 24 (245 C). 10 cf. ad cap. 1, 4. 12 cf. Es. 44, 20. 12 cf. I Cor 1, 20, 3, 19. 19 cf. Gal. 3, 27. Rom. 13, 14. 20 cf. Eph. 6, 13-18.

nec MPX 65 quam secundum om. X 66 tertium TB: om. MPX re-
surrecturus Gel: resurrecturus TMPX 67 qua Gel: quasi T (ex qua); tam-
quam MP; tanquam X 70 agnoscimus et refectionem B: ostendimus (i exp.,
suprastr. e). et refectionem T; om. MPX adserimus MP: asserimus X;
asseremus T (ass. ex ads-) redactis] reddita T (i in ras.) 71 quae T: qua
MPX 73 sollemne X pro more differre T et (ante praelibata) om. T.

III, 1 de XR³: in T; om. M (add. supra l. m. 1) P 4 enim om. T naturaliter
T: natura MPX; cf. Adu. Marc. V 16 (p. 630, 18 Krm) 9 Deus] Dñs X;
Deo] dñs T 10 uiue dum Gel: uiuidum T Bmg; uiuens dum MPX;
uiuum dum B uiuis] unus X 11 etiam om. T 13 et haereticus Gel
16 cristianus X 17 es TB: om. MPX 18 Quid] Quod X duce niteris
T: duci inniteris MP; duci in t(er)ris X uides TB: uide* s M; uideris P X
20 a te potius T: potius a te MPX 22 et a MPX: et T; a Gel

scientia, non de uulgi ignorantia instrui'. 5. Adeo non erit
Christianus qui eam negabit, quam confitentur Christiani, et
25 his argumentis negabit, quibus utuntur non Christiani. 6.
Aufer denique haereticis quae cum ethnicis sapiunt, ut de
scripturis solis quaestiones suas sistant, et stare non poterunt.
Communes enim sensus simplicitas ipsa commendat et com-
passio sententiarum et familiaritas opinionum, eoque fide-
30 liores existimantur, quia nuda et aperta et omnibus nota defi-
niunt; ratio autem diuina in medulla est, non in superficie,
et plerumque aemula manifestis. |

IV. Itaque haeretici inde statim incipiunt et inde prae-
struunt, dehinc et interstruunt, unde sciunt facile capi men-
tes, de communione fauorabili sensuum. 2. An aliud prius uel
magis audias ab haeretico quam ab ethnico et non protinus et
5 non ubique conuicium carnis, in originem, in materiam, in
casum, in omnem exitum eius, immundae a primordio ex
faecibus terrae, immundioris deinceps ex seminis sui limo,
friulolae infirmae criminosa molesta onerosae et post totum
ignobilitatis elogium caducae in originem terrae et cada-
10 ueris nomen, et de isto quoque nomine periturae in nullum
inde iam nomen, in omnis iam uocabuli mortem? 3. 'Hancne
ergo,' <ait> uir sapiens, 'et uisui et contactui et recordatui tuo
ereptam persuadere uis, quod se receptura quandoque sit in
integrum de corrupto, in solidum de casso, in plenum de
15 inanito, in aliquid omnino de nihilo, et utique redhibentibus
eam ignibus et undis et aluis ferarum et rumis alitum et
lactibus piscium et ipsorum temporum propria gula? 4. Adeo-
ne autem eadem sperabitur quae intercidit, ut claudus et
luscus et caecus et leprosus et paralyticus reuertantur, ut
20 redisse non libeat ad pristinum, an integri, ut iterum talia
pati timeant? 5. Quid tum de consequentiis carnis? Rursusne
omnia necessaria illi et inprimis pabula atque potacula? Et

24 negabit] negauit T (bis) 25 utuntur non christiani TC: utitur non chris-
tianus MPX 26 aufer T (R³): aufers MPXR³ denique P (corr. R) quae
cum T (Gel): quacūq; MPX ethnicis T (Gel): ethnicis MPX 28 com-
munis T ipsa] ea* ipsa T (ea in ras. al. m.) 29 fideliores TXR³: fide-
liores** M (es in ras.) fidelioribus PR³ 30 definiunt T 31 et om. T ae-
mula manifestis] emulamini festis T.

IV, 1 incipiunt del. Krm et inde post praestruunt transp. Krm, at cf. Lfst, Spr.
p. 31 2 et (ante interstruunt) T; om. MPX interstruunt] instruunt T;
cf. Waszink, De anima p. 541 3 sensu* T 4 (tam) ab haeretico Vrs et
non protinus om. Gel 8 moleste onerosae T: onerosae molestae MPX;
onerosae Souter 9 terrae T: terram MPX 11 uocabuli] uocali X 12 (ait)
Krm 13 persuadere uis TB: persuadere MP; persuadere X receptura]
receptam X 15 redhibentibus R³: redibentibus TX; rehinentibus MPX
16 eam ignibus TGR³: ea imaginibus PX; ea im*ig*nib* M aluis TGP
XR³: alius MR³ 17 lactibus GR³: lactibus MPXR³: retribus T tem-
porum TB; om. MPX 18 ut TB: et MPX et] ut T 19 et cecus
T (Gel): caecus MPX; del. Krm 20 an om. T 22 illi om. T

pulmonibus natandum et intestinis aestuandum et pudendis non pudendum et omnibus membris laborandum? 6. Rursus 25 ulcera et uulnera et febris et podagra et mors redoptanda? Nimirum haec erunt uota carnis recuperandae, iterum cupere de ea | euadere. 7. Et nos quidem haec aliquanto honestius pro stili pudore. Ceterum quantum etiam spurciloquio liceat illorum, in congressibus <est> experiri tam ethnicorum quam 30 haereticorum.

V. Igitur quoniam et rudes quique [petras] de communibus adhuc sensibus sapiunt et dubii et simplices per eosdem sensus denuo inquietantur et ubique primus iste in nos aries temperatur, quo carnis condicio quassatur, necessario et a nobis 5 carnis primum condicio muniatur, uituperatione laudatione depulsa. Ita nos rhetoricari quoque prouocant haeretici, sicut etiam philosophari philosophi. 2. Futile et friuolum istud corpusculum, quod malum denique appellare non horrent, etsi angelorum fuisset operatio, ut Menandro et Marco placet, 10 etsi ignei alicuius extractio aequae angeli, ut Appelles docet, sufficeret ad auctoritatem carnis secundae diuinitatis patrocinium: angelos post deum nouimus. 3. Iam nunc quisquis ille summus deus haeretici cuiusque est, non inmerito ab ipso quoque deducere carnis dignitatem, a quo uoluntas producenda eius adfuisse: utique enim prohibuisset fieri quam fieri 15 scisset, si fieri noluisse. Itaque et secundum illos aequae caro dei res: nihil operis non eius est, qui passus est esse. 4. Bene autem, quod et plures et duriores quaeque doctrinae totam hominis figurationem deo nostro cedunt. Quantus hic sit, satis 20 nosti qui unicum credidisti. Incipiat iam tibi caro placere, cuius artifex tantus est!

5. 'Sed et mundus iste', inquis, 'dei opus est, et tamen praeterit habitus mundi huius, apostolo quoque auctore, nec

V, 23 I Cor. 7, 31.

23 natandum M P X: notandum T (o exp., *supra* a); halandum Eng; at cf. Warzink, *Mnemosyne* III ser. 3 (1936) p. 165. 24 non] *lincola del.* in T et omnibus membris laborandum om. T. 25 et podagra T B: om. M P X redoptanda M P: reobstanta X; impecanda T (impec. al. m. in ras.). 27 aliquanto T X R; aliquando M P (corr. R). 28 etiam] erant T spurciloqui T (utraq. i in ras.). 29 est hic inseruit Bf, post experiri Krm experire Oehlerus.

V, 1 petras T: om. M P X. 3 primus T (Gel): inprimis M P X nos] uos T. 4 condicio] conditio *supra scripto* quae a nobis T quassatus T (corr. al. m.) 5 muniatur T uituperationem laudatione depellens T (e in ras.); uituperationem laudatione depellas Gel (recte?). 7 etiam om. X philosophi T: om. M P X Futile] fuit inutile T. 8 malum] nullum T. 10 extractio M P: extractio T. 15 eius T: ei M P X. 16 itaque T: ita M P X. 17 eius est T R³: est eius est M P X, est eius R¹ *uulgo*. 18 et plures] plures Gel duriores] clariiores Krm quaeque] queque P (e pr. ex o); quoque R. 19 figurationem T *pro more* cedunt] credunt T. 21 tantus] natus T. 22 iste T: om. M P X. 23 mundi huius T: huius mundi M P X auctore M P X: doctore T, at cf. e.

idcirco restitutio mundi praeiudicabitur, quia | dei opus est. V 32
25 Et utique si uniuersitas inreformabilis post decessum, quid portio? Plane, si portio uniuersitati adaequatur. 6. Ad distantias enim prouocamur: primo quidem, quod omnia sermone dei facta sunt et sine illo nihil, caro autem et sermone dei constitit propter formam, ne quid sine sermone, — *Faciamus enim* 30 *hominem* ante praemisit — et amplius manu propter praedilectionem, ne uniuersitati conpararetur: *Et finxit, inquit, deus hominem*. 7. Magnae sine dubio differentiae ratio, pro conditione scilicet rerum. Minora enim quae fiebant eo, cui fiebant, si quidem homini fiebant, cui mox a deo addicta sunt. Merito 35 igitur, ut famula, iussu et imperio et sola uocali potestate uniuersa processerant, contra homo, ut dominus eorum, in hoc ab ipso deo extractus est, ut dominus esse possit, dum fit a domino. 8. Hominem autem memento carnem proprie dici, quae prior uocabulum hominis occupauit: *Et finxit deus hominem, limum de terra*, — iam homo, qui adhuc limus — *et insuflauit in faciem eius flatum uitae, et factus est homo*, id est limus, *in animam uiuam, et posuit deus hominem, quem finxit, in paradiso*. 9. Adeo homo figmentum primo, dehinc totus. Hoc eo commendari, uti quidquid omnino homini a deo 45 prospectum atque promissum est non soli animae uerum et carni scias debitum, [ut] si non ex consortio generis, certe uel ex priuilegio nominis. |

VI. Persequar itaque propositum, si tamen tantum possim V 33
carni uindicare, quantum contulit ille qui eam fecit, iam tunc gloriantem, quod illa pusillitas, limus, in manus dei, quaecumque sunt, peruenit, satis beatus etsi solummodo contactus. 2. Quid enim, si nullo amplius opere statim figmentum

27 cf. Ioa. 1, 3. 29 Gen. 1, 26. 31 Gen. 1, 27. 39 Gen. 2, 7. 42 Gen. 2, 8.

58, 10 24 praedilectur P R¹ quia ex qua T 25 si] sibi P (corr. R) 26 adaequaretur Krm dub. distantias T: distantiam M P X 27 prouocamur T: prouocamus M P X primo] cf. e. 6 in; Persequar 28 et sine illo nihil del. Krm constitit C 29 ne quid sine sermone <heret> Krm praedilectionem indicauit Krm 30 manus T 31 inquit deus hominem T (Gel); deus hominem inquit (inquit P) M P X 32 Minora enim M P X: enim minora T eo cui fiebant om. T 33 siquidem *uulgo* homini M P X: propter hominem T (al. m. in ras) 36 ut dominus — a domino del. Krm, at. n. Thru I p. 78 37 posset Gel 38 domino T M P: deo X Hominem] Nominem X dici om. T 39 prior M P X: priorum T (um del., *supra* a, is) 40 limum de terra M P X: de limo terrae T (= *Vulg*) praedilectionem indicauit Krm 41 factus] in factus T 42 in (ante animam) om. T 43 soli M P X: soli T 46 carnis T scias T X: suas M P (corr. R) ut del. Krm.

VI, 1 possum X 2 illi Krm qui ex qua T 3 pusillitas T (a in ras.) limi ex limus T 4 quaecumque sunt om. T 5 figmentum de contactu

de contactu dei constitisset? Adeo magna res agebatur quod ista materia extruebatur. Itaque totiens honoratur, quotiens manus dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur, dum effingitur. **3.** Recogita totum illi deum occu-
 10 patum ac deditum, manu sensu opere consilio sapientia prouidentia et ipsa inprimis adfectione, quae liniamenta dictabat. Quodcumque enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur, homo futurus, quod et limus, et sermo caro, quod et terra tunc. **4.** Sic enim praefatio patris ad filium: *Faciamus homi-*
 15 *nem ad imaginem et similitudinem nostram. Et fecit hominem deus*, id utique quod finxit, *ad imaginem dei fecit illum*, scilicet Christi. Et sermo enim deus, qui in effigie dei constitutus non rapinam existimauit paria(ri) deo.

5. Ita limus ille iam tunc imaginem induens Christi futuri
 20 in carne non tantum dei opus erat sed et pignus. Quo nunc facit ad infuscandam originem carnis nomen terrae uentilare, ut sordentis, ut iacentis elementi, cum, et si alia materia excudendo homini competisset, artificis fastigium recogitari oporteret, qui illam et eligendo dignam iudicasset et tractando
 25 fecisset? **6.** Phidiae manus Iouem Olympium ex ebore molitae adorantur nec iam bestiae, et quidem insulsissimae, dens est, sed | summum saeculi numen, non quia elephantus, sed quia Phidias tantus: deus uiuus et deus uerus quamcumque
 30 omni infirmitate sanasset? An hoc supererit, ut honestius homo deum [saeculi] quam hominem deus finxerit?

7. Nunc et si scandalum limus, alia iam res est. Carnem iam teneo, non terram, licet [et] caro audiat: *Terra es et in terram ibis*. Origo recensetur, non substantia reuocatur. **8.** Datum
 35 est esse aliquid origine generosius et demutatione felicius.

VI, 14 Gen. 1, 26. 17 cf. Phil. 2, 6. 33 Gen. 3, 19.

(contractu T) dei T M P X: de contactu dei figmentum Krm 6 (non) adeo Krm; (sed) a deo Eng 7 agebatur del Krm quod T: quae M P; qua X R 10 ac deditum X Gel: ac dedicatum M (ca exp.) P; accedit ē T (ē in ras.) 12 dicebat T Bmg: decebat M P X; dicebat Pam; dicebat Vrs 13 sermo caro T (Gel): caro sermo M P X R uulgo 14 et M P X: de T 17 christi M P X: Christum Bmg; et christum T 18 parari R³: paria T; par in M P R¹; par X; parem esse Rmg Oel: cf. Adu. Marc. V 20 (607, 24 Krm) et Waszink, De anima p. 377 22 cum om. T excudendo M P X: excludendo T (in mg. al. m.: uel exculpando) 23 oportere T (supra alteram t al. m. add. uel t, ita ut fiat oportet) 24 elegendo C iudicans. sed et tradendo (sic) T 25 Fidae M: fidei T; Fidei P (corr. R); fidei X manus] magnus T molitae adorantur Gel: molite adorant* T (eras. ur); molitur et adoratur M P X 26 dens] deus X 27 sed T (Gel): et M P X non quia T B: om. M P X 28 fidias T M P X et T C: om. M P X 29 Nonne T: non M P X 30 *omni T (eras. h) superit T (corr. al. m. in suppetit) 31 seculi T: om. M P X 32 et si] et quasi X iam (priore loco) om. T iam (sic, loco) om. T X 33 et (ante caro) om. T (Gel) 34 reuocatur. Datum del. Krm 35 originosius (sic) T de

Nam et aurum terra, quia de terra, hactenus tamen terra est, ex quo aurum, longe alia materia, splendidior atque nobilior, de obsoletiore matrice. Ita et deo licuit carnis aurum de limi, quibus putas, sordibus excusato censu eliquasse.

VII. Sed ne dilutior uideatur auctoritas carnis, quia non et ipsam proprie manus diuina tractauit, sicuti limum: quando in hoc tractauerit limum, ut postmodum caro fieret ex limo, carni utique negotium gessit. **2.** Sed adhuc uelim discas, quan-
 5 do et quomodo caro floruerit ex limo. Neque enim, ut quidam uolunt, illae pelliciae tunicae, quas Adam et Eua paradysum exuti induerunt, ipsae erunt carnis ex limo reformatio, cum aliquanto prius et Adam substantiae suae traducem in feminae iam carne [re]cognouerit — *Hoc nunc os ex ossibus meis et*
 10 *caro ex carne mea* — et ipsa delibatio masculi in feminam carne subpleta sit, limo, opinor, supplenda, si Adam adhuc limus. **3.** Obliteratus igitur et deuoratus est limus in | carnem. V 35 Quando? Cum factus est homo in animam uiuam de dei flatu, uaporeo scilicet et idoneo torrere quodammodo limum in
 15 aliam qualitatem, quasi in testam, ita et in carnem. **4.** Sic et figulo licet argillam temperato ignis adflatu in materiam robustiorem recorporare et aliam ex alia stringere speciem, aptiorem pristina et sui iam generis ac nominis. **5.** Nam et si scriptum est: *Numquid argilla dicet figulo?* id est homo deo,
 20 et si apostolus: *In testaceis*, ait, *uasculis*, tamen et argilla homo, quia limus ante, et testa caro, quia ex limo per adflatu diuini uaporem. **6.** Quam postea pelliciae tunicae, id est cutes superductae, uestierunt. Vsque adeo, si detraxeris cutem,

VII, 6 cf. Gen. 3, 21. 9 Gen. 2, 23. 13 cf. Gen. 2, 7. 19 Rom. 9, 20. 20 II Cor. 4, 7.

mutatione Krm, at cf. Hoppe, Beiträge p. 70 36 est T: om. M P X quo M P X: qua T 37 materies T splendor (sic) T 38 obsoletiore Gel: obsoletiore T M P X et om. T limis T (s exp.) 39 puta* T (eras. t, su-
 praser. s) excusata X.

VII, 1 ne T B: om. M P X non om. T 2 proprie M P X: propriam T (m exp.) 3 in M P X: ad T, quod aequae defendi potest tractauerit T M X: tractauit P 4 carnis T (Gel) quando et quomodo T X (Gel): quomodo et quando M P 5 floruerit] f**uerit T 7 erant M P X: erant T 8 ali-
 quando T (d exp., supraser. t) et T: ut M P X feminae iam carne M P X: feminam iam carne T; femina iam carnem C 9 cognouerit T: cognouerit M P X, at nota clausulam 10 delibatio M P: dilibatio X; debilitatio T (e ex
 i al. m. in ras., ili al. m. extra paginam) 11 sic] fuit T (al. m. ex sit) 12 Oblite-
 ratus X carne T 13 Quando? Cum] quando*** T uiuam de] uiuētē T (ēte in ras. al. m.) 14 uapore scilicet idoneo Lat, Vrs torrere] retorto T (al.
 m. in ras.) Bmg limum] limo T Bmg 15 et in T: in M P X sic et T P: Si* & M; Si et X 16 phigulo T adflatu T 17 stringere] fingere Gel 18 pristina et sui iam M P X: pristini etiā T 20 ait] aut X tamen del. Krm 21 adflatu T (d exp., supraser. f) M P: flatu X 22 Quam] quoniam X

nudaueris carnem. Ita quod hodie spoliū efficitur, si detra-
hatur, hoc fuit indumentum, cum superstruebatur. Hinc et
apostolus circumcisionem despoliationem carnis appellans tuni-
cam cutem confirmavit.

7. Haec cum ita sint, habes et limum de manu dei glorio-
sum et carnem de adflatu dei gloriosiore, quo pariter caro et
limi rudimenta deposuit et animae ornamenta suscepit. 8. Num
es diligentior deo, uti tu quidem Scythicas et Indicas gemmas
et Rubentis Maris grana candentia non plumbo, non aere,
non ferro, neque argento quoque oblaquees, sed delectissimo et
insuper operosissimo de scrobibus auro, uinis item et unguen-
tis pretiosissimis quibusque uasculorum prius congruentiam
cures, proinde perspectae ferruginis gladiis uaginarum adae-
ques dignitatem, — deus uero animae suae umbram, spiritus
sui auram, oris sui operam uilissimo alicui commiserit capulo
et indigne conlocando utique damnauerit? 9. Collocavit
autem an | potius inseruit et inmiscuit carni? Tanta quidem
concretionē, ut incertum haberi possit, utrumne caro animam
an carnem anima circumferat, utrumne animae caro an anima
adpareat carni. 10. Sed etsi magis animam inuēhi atque domi-
nari credendum est, ut magis deo proximam, hoc quoque ad
gloriam carnis exuberat, quod proximam deo et continet et
ipsius dominationis compotem praestat. 11. Quem enim natu-
rae usum, quem mundi fructum, quem elementorum saporem
non per carnem anima depascitur? Quidni? Per quam omni
instrumento sensuum fulta est, uisu auditu gustu odoratu
contactu? Per quam diuina potestate respersa est, nihil non
sermone prospiciens, uel tacite praemisso? Et sermo enim de

V 36

26 cf. Col. 2, 11.

24 hodie P (corr. R) detrahatur X 26 despoliatione T 27 confirmavit T (Gel)
adfirmavit M P X 29 afflatu X; afflatu (sic) T (afflatu in ras. al. m.) quo]
Quae T et limi] ut limi T (v. al. m. in ras.) 30 et (ante animae) om. T Num
Krm: Non T M P X 31 es] est T uti tu] ut uti T scythicas M P (corr.
R) X; scythicas T 32 mare X 33 neque T: ne M P X oblaquees sed
R³; oblaqueas: s; T (sup. alt. a ser. uel e. m. i, ut uidetur); oblaqueasset. sed M
P X delectissimo T: electissimo M P X 34 de scrobibus T: descrobes
M P X uinis item Gel: uenis itē T; om. M P X 35 congruentia T 36 p(ro)-
specte T (sup. pro ser. nec) ferruginis T Bmg; ferroginis C; ferrugineis M
P X 38 sui] sua P (corr. m. i) *oris T (eras. m) 39 collocando] pr. l in
ras. T 40 carni] cum carne T 41 congressione T utrumne T (sed e
exp.) 43 adpareat T (supraser. p): appareat Gel; pareat M P X uidgo Sed
om. T etsi T (Gel): et M P X inuēhi] inueniri T (tri al. m. in ras.) domi-
nari T (al. m. in ras.) 44 deo proximam] de proximo T (o post. in ras.) 45 proxi-
ma T 46 compotentem X 49 fulta est T (Gel): fulciatur M P X 51 pro-
spiciens T: perficiens M P X praemisso M P: promisso T (supraser. uel e) X

organo carnis est. 12. Artes per carnem, studia ingenia per car-
nem, opera negotia officia per carnem, atque adeo uiuere to-
tum animae carnis est, ut non uiuere aliud non sit animae
quam a carne diuertere. Sic etiam ipsum mori carnis est, cuius
et uiuere. 13. Porro si uniuersa per carnem subiacent animae,
carni quoque subiacent. Per quod utaris, cum eo utaris ne-
cesse est. Ita caro, dum ministra et famula animae deputatur,
consors et coheres inuenitur, si temporalium, cur non et aeter-
norum?

VIII. Et haec quidem uelut de publica forma humanae con-
dicionis in suffragium carnis procurauerim. Videamus nunc de
propria etiam Christiani nominis forma, quanta huic sub-
stantiae friuolae ac sordidae apud deum praerogatiua sit. 2.
Etsi sufficeret illi, quod nulla omnino anima salutem possit
adipisci nisi dum [est] in carne crediderit: adeo caro salutis
est cardo. De qua cum anima a deo allegatur, ipsa est, quae
efficit, ut anima allegi possit a deo. 3. Sed et caro abluatur, ut
anima | emaculetur; caro unguatur, ut anima consecratur;
caro signatur, ut [et] anima muniatur; caro manus inpositione
adumbratur, ut [et] anima spiritu inluminetur; caro corpore
et sanguine Christi uescitur, ut et anima de deo saginetur.
Non possunt ergo separari in mercede quas opera coniungit.
4. Nam et sacrificia deo grata, conflictationes dico [carnis]
animae, ieiunia et seras et aridas escas et appendices huius
officii sordes, caro de proprio suo incommodo instaurat. Virgi-
nitas quoque et uiduitas et modesta in occulto matrimonii
dissimulatio et una notitia eius de bonis carnis deo adulantur.

V 37

5. Age iam, quid de ea sentis, cum pro nominis fide in me-
dium extracta et odio publico exposita decertat, cum in car-
ceribus maceratur teterrimo lucis exilio penuria mundi squa-
lore paedore contumelia uictus, ne somno quidem libera, quippe
ipsis etiam cubilibus uincta ipsisque stramentis lacinata,

52 studia ingenia per carnem om. T 53 uiuere totum T: totum uiuere M P X
54 ut non] ut* T (eras. N) uiuere aliud non sit animae T: uiuere animae aliud
sit M P X R³; uiuere animae nil aliud sit R³ uidgo 55 a carne] ad carnem T
56 et M P X: est T 56 subiacent] subiciantur T 57 subiacent T (Gel):
subiaccant M P X cum eo utaris T B: om. M P X.

VIII, 1 Et haec quidem] & equidē aeternorum; 7h quidē T (7h al. m. in ras.)
2 in T (Gel): om. M P X suffragium T M X; suffragia P carnis T: carni
M P X 6 est om. T (Gel) 7 cardo] caro T De qua i. e. 'de carne' cum
om. T a deo T: deo M P X allegatur Bf; alligatur X; alligatur M P;
alligatur T; allegitur R; cf. Hoppe, Beiträge pp. 90 sqq. 8 allegi R: alligi M P;
eligi T; alligari X a deo T: om. M P X Sed et M P X: sed T; scilicet
Vrs 9 animenaculatur T (e in ras. al. m.) 10 et 11 et om. T (bis) 12 de
deo om. T 13 coniungunt X 14 grata] grā T (i. e. gratia) conflictationis
T carnis om. T 15 et aridas del. Souter, qui seras tamquam ἑνός interpreta-
tur appendices T 18 adulantur T Rmg; adulantur Bmg; adulantur M P;
adolatur X; adolentur Gel; cf. Hoppe, Beiträge p. 89 19 noīe fidei T (prius e in
ras.) 20 puplico M P (corr. R) 23 lacinata] lani*ata T (l ex e)

cum iam et in luce omni tormentorum machinatione laniatur,
 25 cum denique suppliciiis erogatur, enisa reddere Christo uicem
 moriendo pro ipso, et quidem per eandem crucem saepe, ne-
 dum per atrociora quoque ingenia poenarum? 6. Ne illa bea-
 tissima et gloriosissima, quae potest apud Christum dominum
 parere debito tanto, ut hoc solum debeat ei, quod ei debere
 30 desierit, hoc magis uincta quo absoluta!

IX. Igitur ut retexam, quam deus manibus suis ad imagi-
 nem dei struxit, quam de suo adflatu ad similitudinem suae
 uiuacitatis animauit, quam incolatui fructui dominatui totius
 suae operationis praeposuit, quam sacramentis suis discipli-
 5 nisque uestiuit, cuius munditias amat, cuius castigationes
 probat, cuius passiones sibi adpretiat, haecine non resurget,
 totiens dei res? 2. Absit, absit, ut deus manuum suarum ope-
 ram, ingenii sui curam, adflatu sui uaginam, molitionis suae
 reginam, liberalitatis suae heredem, religionis suae sacerdo-
 10 tem, testimonii sui militem, Christi sui sororem, in aeternum
 destituat interitum. 3. Bonum deum nouimus: solum opti-
 mum a Christo eius addiscimus. Qui dilectionem mandat post
 suam in proximum, facit et ipse quod praecipit: diligit car-
 nem tot modis sibi proximam, 4. etsi infirmam, sed *Virtus*
 15 *in infirmitate perficitur*; etsi inbecillam, sed *Medicum non*
desiderant nisi male habentes; etsi inhonestam, sed *Inho-*
nestioribus maiorem circumdamus honorem; etsi perditam,
 sed *Ego, inquit, ueni, ut quod periit saluum faciam*; etsi pecca-
 tricem, sed *Malo mihi, inquit, salutem peccatoris quam mor-*
 20 *tem*; etsi damnatam, sed *Ego, inquit, percutiam et sanabo*.
 5. Quid ea exprobras carni, quae deum expectant, quae in
 deum sperant? Honorantur ab illo quibus subuenit. Ausim
 dicere: si haec carni non accidissent, benignitas gratia miseri-
 cordia omnis uis dei benefica uacuisset.

X. Tenes scripturas, quibus caro infuscatur: tene etiam

IX, 11 cf. Mt. 19, 17; Luc. 18, 19. 12 cf. Mt. 22, 37. 14 II Cor. 12, 9.
 15 Luc. 5, 31. 16 I Cor. 12, 23. 18 Luc. 19, 10. 19 Ez. 18, 23. 20
 Deut. 32, 39.

24 lucē T laniantur T 25 supplicii] prius p ex b T 26 moriendo T M
 (yll. do in ras.) X: morientē P (corr. m. i) 27 Ne illa] Illane illa T (Illanei al.
 m. in ras.) 29 parere T.

IX, 1 ut retexam] et ea T (in ras.) 2 truxit T afflatu ex adflatum T
 4 praeposuit M P X: inposuit T 5 uestiuit T 6 resurget M P: resurgit T;
 resurgeret X 7 toties T dei res T: dei M P X 9 sacerdotū P (corr. R)
 12 eius om. P (add. R in mg) dilectione X mandat T: mandans M P X
 13 facit T Bmg: faciet M P X praecipit T: praecipit M P X diligit T:
 diligit M P X 18 saluam X 22 deum M P X: xpō dñō T quae hono-
 rantur Gel 24 omnis] hoīs T 25 benefica M: beneficia P (corr. R)
 X; et beneficia T uacuisset M P: uacuisset T; uacuassent X; uacuassent
 Rmg.

quibus inlustratur; legis cum quando deprimitur, adige oculos
 et cum quando releuatur. 2. *Omnis caro foenum*. Non hoc so-
 lum pronuntiauit Esaias, sed et: *Omnis caro uidebit salutare*
 5 *dei*. Notatur in Genesi dicens dominus: *Non manebit spiritus*
meus super ipsos homines, quia caro sunt. Sed et auditur per
 Iohelem: *Effundam de spiritu meo in omnem carnem*. 3. Apo-
 stolom quoque ne de uno | stilo noris, quo carnem plerumque
 10 compungit. Nam etsi negat habitare quidquam boni in carne
 sua, etsi adfirmat eos, qui in carne sint, deo placere non posse,
 quia caro concupiscat aduersum spiritum, et si qua alia ita
 ponit, ut carnis non tamen substantia, sed actus oneretur, di-
 cemus quidem alibi nihil proprie carni exprobrari oportere
 nisi in animae suggillationem, quae carnem ministerio sibi
 15 subigit, 4. uerum interim et in illis litteris Paulus est, cum
 stigmata Christi in corpore suo portat, cum corpus nostrum ut
 dei templum uitari uetat, cum corpora nostra membra Christi
 facit, cum monet tollere et magnificare deum in corpore no-
 stro. 5. Itaque si ignominiae carnis resurrectionem eius expel-
 20 lunt, cur non dignitates potius inducent? Quoniam deo magis
 congruit in salutem redigere quod reprobatum interdum, quam
 in perditionem dedere quod etiam probauit.

XI. Hucusque de praeconio carnis aduersus inimicos et
 nihilominus amicissimos eius. Nemo enim tam carnaliter uiuit
 quam qui negant carnis resurrectionem: negantes enim et poe-
 nam despiciunt et disciplinam. 2. De quibus luculenter et
 5 paracitus per prophetidem Priscam: *Carnes sunt, et carnem*
oderunt. 3. Quam si tanta auctoritas munit, quanta illi ad
 interitum salutis patrocinaris possit, numquid etiam dei ipsius

X, 3 Es. 40, 6. 5 Gen. 6, 3. 7 Ioel. 3, 1. 8 cf. Rom. 7, 18. 9 cf.
 Rom. 8, 8. 10 cf. Gal. 5, 17. 16 cf. Gal. 6, 17. 17 cf. I Cor. 3, 16-17.
 18 cf. I Cor. 6, 15. cf. I Cor. 6, 20.

X, 2 *inlustratur T (il ex in); inlustratur X cum quando M P X: tum
 quando T (t ex c) Pam; cum caro Vrs 3 cum M P X: tum T (t ex c) Pam
 releuatur T R: reuelatur M P X hoc om. Gel 4 esaias T (sup. e irr. y)
 P: esaias X: isaias M et M X: hoc T; om. P omnis om. M 5 domi-
 nus T: deus M P X; om. R³ 6 super ipsos homines T: in hominibus istis
 M P X 8 ne om. T noueris quod T 9 quicquam boni T: boni quicquam
 M P X 10 sunt T 11 caro T: om. M P X aduersum T: aduersus
 M P X 12 tamen] tam Krm acrus sed substantia Krm, at v. Thn I p. 47
 oneretur Bf: honoretur T (ex honoretur); inhonoretur M P X uulgo Dici-
 mus T 13 alibi] cap. 16 sc. 14 sibi om. T 15 subiit X et om. R³
 20 dignitas potius inducet T quoniam T M P: Quomodo X 21 repro-
 bavit Bf: reprobat T; reprobarit M P X 22 (aliquando) probauit Pam;
 probavit Krm.

XI, 3 negant M P X: negat T negantes ex negatis al. m. T enim et T;
 enim M P X 4-6 De quibus — oderant om. T 4 luculenter R X: luculente
 M P 5 paracitus X: paracletus M P 7 interitum T: meritum M P X

potentiam et potestatem et licentiam recensere debemus, an tantus sit, qui ualeat dilapsam et deuoratum et quibuscumque
 10 modis ereptum tabernaculum carnis reaedificare atque restruere? 4. An et aliqua nobis exempla huiusmodi sui iuris in publico naturae promulgauit, ne qui forte adhuc sitiunt deum nosse, qui non alia lege credendus est, quam ut omnia
 V 40 posse credatur?

15 5. Plane apud philosophos habes, qui mundum hunc innatum infectumque defendunt. Sed multo melius, quod omnes fere haereses natum et factum mundum adnuentes conditionem deo nostro adscribunt. 6. Igitur confide illum totum hoc ex nihilo protulisse et deum nosti fidendo, quod tantum
 20 deus ualeat. Nam et quidam, infirmiores hoc prius credere, de materia potius subiacenti uolunt ab illo uniuersitatem dedicatam secundum philosophos. 7. Porro et si ita in uero haberetur, cum tamen longe alias substantias longeque alias species ex reformatione materiae diceretur protulisse quam fuisse
 25 ipsa materia, non minus defenderem ex nihilo eum protulisse, si ea protulerat, quae omnino non fuerant. 8. Quo enim interest ex nihilo quid proferri an ex aliquo, dum quod non fuit fiat, quando etiam non fuisse nihil sit fuisse? Sic et fuisse e contrario non nihil est fuisse. 9. Nunc etsi interest, tamen utrumque mihi adplaudit. Siue enim ex nihilo deus molitus est cuncta, poterit et carnem in nihilum productam exprimere de nihilo; siue de materia modulatus est alia, poterit et carnem quocumque dehaustam euocare de alio. 10. Et utique idoneus est reficere qui fecit, quanto plus est fecisse quam refecisse,
 30 initium dedisse quam reddidisse: ita restitutionem carnis faciliorem credas institutione.

XII. Aspice nunc ad ipsa quoque exempla diuinæ potestatis. Dies moritur in noctem et tenebris usquequaque sepelitur; funestatur mundi honor, omnis substantia demigratur; sordent silent stupent cuncta, ubique iustitium est: [quies rerum] ita

dei] de T 8 potentiam et potestatem MPX: potestate et potentia T
 licentia T 10 restruere T: restituere MPX 11 aliqua T (qu exp.)
 huiusmodi T: huius MP; om. X 12 promulgauit Vrs: promulgauit
 TR²: promulgaret MPX R¹ sitiunt] siciant T MPX R¹: sciant GR²:
 nesciant Vrs 13 alia ex aliqua T ut om. T 15 (non) innatum Krm, at n.
 Hoppe, Beiträge p. 16 16 infectumque T defendat X 17 fere] uere X
 adnuentes T (d exp., supracr. n); adnuentes MPX 18 ascribunt ex ad-
 T: ascribuntur X 19 fidenda X deus tantum T, at nota claudam
 credere om. X 21 de materia, (de materia) potius Oel 22 uero] uerbo T
 haberet Krm 23 cum] aequum T tamen] tam R 26 fuerat M (add.
 n supra l.) 28 sic et fuisse MPX: nunc T e supra l. M 29 fuisse nunc
 om. T 30 mihi] nihil X applaudit T (ap ex ad) X 31 productam T (Oel.
 coll. Apol. 48, 9): productam MPX: perductam Vrs 32 modulatus TX R¹
 mg (ex H) Bmg (Gel): moderatus MP aliam T Bmg 34 fecit MP: fecit;
 & T; fecerit X.

XII, 1 ipsam X 2 tenebras X usquequaque M (add. que sup. l.) P (corr. R)
 3 funestatur] funest (sic) X omni MP (corr. R) 4 iustitium] iudiciū T (d

lux amissa lugetur. 2. Et tamen rursus cum suo cultu cum
 dote cum sole eadem et integra et tota uniuerso orbi | re-
 uiuescit, interficiens mortem suam, noctem, rescindens sepul-
 turam suam, tenebras, heres sibimet existens, donec et nox
 reuiuiscat, cum suo et illa suggestu. 3. Redaccenduntur enim
 10 et stellarum radii, quos matutina succensio extinxerat; redu-
 cuntur et siderum absentiae, quas temporalis distinctio exe-
 merat; redornantur et specula lunae, quae menstruus numerus
 adtriuera. 4. Reuoluuntur hiemes et aestates, [et] uerna et
 autumnus cum suis uiribus moribus fructibus. Quippe etiam
 15 terrae de caelo disciplina est: arbores uestire post spolia, flores
 demuo colorare, herbas rursus inponere, exhibere eadem quae
 absumpta sunt semina nec prius exhibere quam absumpta.
 5. Mira ratio: de fraudatrice seruatrix; ut reddat, intercipit;
 ut custodiat, perdit; interficit, ut uiuificet; ut integret, ui-
 tiat; ut etiam ampliaret, prius decoquit, siquidem et uberiora et
 20 cultiora restituit quam exterminauit, reuera fenore interitu et
 iniuria usura et lucro damno. 6. Semel dixerim; uniuersa con-
 ditio recidua est. Quodcumque conueneris, fuit; quodcumque
 amiseris, erit. Nihil non iterum est; omnia in statum redeunt
 25 cum abscesserint, omnia incipiunt cum desierint. Ideo finiun-
 tur, ut fiant; nihil deperit nisi in salutem.

7. Totus igitur hic ordo reuolubilis rerum testatio est resur-
 rectionis mortuorum. Operibus eam praescripsit deus ante
 quam litteris, uiribus praedicauit ante quam uocibus. 8. Prae-
 30 misit tibi naturam magistratam, summissurus et prophetiam,
 quo facilius credas prophetiae discipulus ante naturae, quo
 statim admittas, cum audieris quod ubique iam uideris, nec
 dubites deum carnis etiam resuscitatore, quem omnium
 noueris restitutorem. 9. Et utique si omnia homini resurgunt,
 35 cui procurata sunt, porro non homini nisi et carni, quale est,
 ut ipsa deperat in totum, propter quam et cui nihil deperit? |

al. m. in ras.) est] ē exp. T quies rerum del. Rig quies] qui est T (sup. i
 ser. as, ut fiat quasi) 6 ante dote corruptelae signum posuit Krm reuiuiscit T
 (corr.) X 8 existens donec et nox MPX: existendo. nox T 9 reuiuiscit T
 (ser. i in ras.) illa suggestu MP: illa (supracr. o) suggestu* T (erat. m); illorum
 X reaccenduntur T 10 et (ante stellarum) om. T succensio T Bmg
 (Gel): suggestio MPX: successio Eng 12 retornantur T, reornantur X
 mensuris T 13 et (ante uerna) T: om. MPX 16 eadem om. P (suppl.
 R in mg) quae TX R: quam MP 17 sunt T: sint MPX mira ratio]
 mirari T (ri exp.) 19 interficit, ut uiuificet T: om. MPX 20 decoquit T
 et uberiora T: uberiora MPX 22 et lucro damno MPX: dāpno. et
 lucro T, at nota claudam 23 conueneris MPX: cognoueris T Bmg, nescio an
 recte erit T (Krm): om. MPX 25 abscesserunt TX omnia incipiunt
 cum desierint TB: om. MPX 28 mortuorum om. T, an recte? cam MP
 X: eandem T 30 tibi] ibi T 31 prophete discipulos T ante T: om.
 MPX naturae MP: naturam T: natem X quo* T (ex quod) 32 ubi-
 que] *ibi T (ex ubi) nec TR: ne MPX 34 noueris T: noris MPX
 35 nisi MPX: siñ T (ñ in ras.: fuitne sibi?).

XIII. Si parum uniuersitas resurrectionem figurat, si nihil
tale conditio signat, quia singula eius non tam mori quam
desinere dicantur nec reanimari sed reformari existimentur,
accipe plenissimum atque firmissimum huius spei specimen,
5 siquidem animalis est res, et uitae obnoxia et morti: 2. illum
dico alitem orientis peculiarem, de singularitate famosum, de
posteritate monstruosum, qui semetipsum libenter funerans
renouat, natali fine decedens atque succedens, iterum phoenix
ubi nemo iam, iterum ipse qui non iam, alius idem. 3. Quid
10 expressius atque signatius in hanc causam aut cui alii rei tale
documentum? Deus etiam in scripturis suis [posuit]: *Et flore-*
bis enim, inquit, *uelut phoenix*, id est de morte, de funere, uti
credas de ignibus quoque substantiam corporis exigi posse.
4. Multis passeribus antistare nos dominus pronuntiauit: si
15 non et phoenicibus, nihil magnum. Sed homines semel inter-

XIV. Talia interim diuinarum uirium liniamenta non minus
parabolis operato deo quam locuto, ueniamus et ad ipsa
edicta atque decreta eius, quo cum maxime diuisionem istam
materiae ordinamus: 2. exorsi enim [sumus] ab auctoritate
5 carnis, an ea sit, cui dilapsae salus competat, dehinc prosecuti
de potentia dei, an tanta sit, quae salutem conferre dilapsae
rei ualeat, 3. nunc, si probauimus utrumque, uelim etiam de
causa requiras, an sit aliqua tam digna, quae resurrectionem
carnis necessariam et rationi certe omni modo debitam uin-
10 dicet, quia subest dicere: etsi caro capax restitui, etsi diuini-
tas idonea restituendi, sed causa restitutionis praeesse debet.

4. Accipe igitur et causam, qui apud deum discis tam opti-
mum quam et iustum, de suo optimum, de | nostro iustum.
Nisi enim homo deliquisset, optimum solummodo deum nosset
15 ex naturae proprietate. At nunc etiam iustum cum patitur ex
causae suae necessitate, tamen et hoc ipso optimum, dum et

XIII, 11 Ps. 91, 13. 14 cf. Mt. 10, 33.

XIII, 1 figurat *supra* l. T 2 signat** T (eras. ur) singula] signacula T Bmg
3 reanimari T: redanimari MP; redaminari (sic) X existimantur P (corr. R);
existimantur X 4 atque firmissimum om. T 8 faenix T M; fenix P; phenix
X 9 nemo iam X: iam nemo MP; nonne iam T alius s; T (s; *supra* l.)
11 in T (Eng); om. MP X posuit T; om. MP X florebit P 12 enim
om. T faenix T: phaenix MP; fenix X 15 faenicibus T: phaenicibus
MP; phenicibus X Sed] si T (i in ras.).

XIV, 1 diuinarum T 2 loquuto T ueniamus T 3 edicta] dicta T
adque P istam] iustam Krm 4 sumus om. T auctoritate MP (corr.
R) 5 prosecuti T 6 tanta] tuta X dilapsae* T (eras. e) 7 ualeat
Krm: soleat MP X probabimus T 9 uendicet MX 11 sed T (Gel);
etsi MP X; et sic Rmg B; cf. Hoppe, Beitrage p. 127 12 et (ante causam) om. X
deum] deum meum T 14 deliquisset X 15 eum] cu X 16 suae T:

iustum. 5. Et bono enim iuuando et malo puniendo iustitiam
exhibens utramque sententiam bono praestat, hinc uindicans
istud, inde remunerans illud. 6. Sed cum Marcione plenius
20 discas, an hoc sit dei totum. Interim talis est noster, merito
iudex, quia dominus, merito dominus, quia auctor, merito
auctor, quia deus. 7. Hinc et ille nescio quis haeticorum:
merito non iudex, non enim dominus, merito non dominus,
non enim auctor. Nescio iam, si deus, qui nec auctor, quia
25 deus, nec dominus, quod auctor. 8. Igitur si deo et domino et
auctori congruentissimum est iudicium in hominem destinare
de hoc ipso, an dominum et auctorem suum agnoscere et ob-
seruare curarit an non, idque iudicium resurrectio expunget,
haec erit tota causa, immo necessitas resurrectionis, congruen-
30 tissima scilicet deo: destinatio iudicii. 9. De cuius dispositione
dispicias, an utrique substantiae humanae diiudicandae cen-
sura diuina praesideat, tam animae quam et carni. Quod enim
congruet iudicari, hoc competet etiam resuscitari.

10. Dicimus plenum primo perfectumque credendum iudi-
35 cium dei, ut ultimum iam atque exinde perpetuum, ut sic
quoque iustum, dum non in aliquo minus, ut sic quoque deo
dignum, dum pro tanta eius patientia plenum atque per-
fectum. Itaque plenitudinem perfectionemque iudicii non nisi
de totius hominis repraesentatione constare. 11. Totum porro
40 hominem ex utriusque substantiae congregatione parere,
idecircoque in utraque exhibendum quem totum oporteat iudi-
cari, qui nisi totus utique non uixerit. Qualis ergo uixerit,
talem iudicatu[m] iuri, quia de eo, quod uixerit, habeat iudi-
cari. Vita est enim causa iudicii, per tot substantias dispen-
45 genda per quot et functa est.

XV. Age iam scindant aduersarii nostri carnis animaeque

om. MP X dum T (Gel); deum MP X 17 enim om. T iustitiam]
iustam T 18 exhibens T utramque sententiam] al. m. in ras. T bono
praestat] Bono prāt malū punit T (sed al. m. in ras.) 19 istud om. T (Gel) mar-
tione TP (corr. R) 20 hoc] i. e. 'iustum esse et in iusto bonum' (Krm) totum
MP X: uotum T Bmg talis est noster del. Krm noster merito T MP:
merito noster X 21 merito auctor om. T 23 dominus R: deus T MP X
24 quia T: quod MP X 25 quod T (Gel); om. MP X 26 auctori TB:
non auctori MP X 28 curarit T (Gel); curaret MP X idque T: itaque
MP X; id quoque Gel; utique Vrs; id utique Krm resurrectio del. Krm
expūnet T (n exp.); expūnet X aliter distinguit Bf: expūnet. Haec
uulgo 29 resurrectionis TR: rectionis MP X 30 scilicet TR³, scilicet et
MP X destinatio] destinatioi Krm, at Apol. 48, 4: ratio restitutionis desti-
natio iudicii est est. Souter destinatio T iudicii TR³. Dicis MP XR³
31 censurae diuine T (sed corr. sup. l.) 33 etiam om. T 34 primum X 35 sic]
sit T (sed t. ex c) 36-37 dignum deo X 38 Itaque T MP: Itaq; p(er)fectū
X; Atquin Krm, at cf. Thm I p. 21 40 congregatione MP X: concretionem T
(sed al. m. in ras.) Bmg 41 idcircoque] idcirco qua T 42 non] in T del.
Qualis] non qualis T (non in ras. al. m.) 43 talem PX: tale M; talis T
iudicatum iri Bf: iudicatur MP; iudicari XR; habet iudicari T: iudi-
catur Krm 44 substantias om. X dispungenda MP X: disponenda,
fungenda T.

V 44

contextum prius in uitae administratione, ut ita audeant scindere illud etiam in uitae remuneratione; negent operarum societatem, ut merito possint etiam mercedum negare. **2.** Non sit particeps in sententia caro, si non fuerit et in causa; sola anima reuocetur, si sola decedit. At enim non magis sola decedit quam sola decurrit illud, unde decedit, uitam hanc dico. **3.** Adeo autem non sola anima transigit uitam, ut nec cogitatus, licet solos, licet non ad effectum per carnem deductos, auferamus a collegio carnis, siquidem in carne et cum carne et per carnem agitur ab anima quod agitur in corde. **4.** Hanc denique carnis speciem arcem animae etiam dominus in suggillatione cogitatum taxat: *Quid cogitatis in cordibus uestris nequam?* et: *Qui conspexerit ad concupiscendum, iam adulterauit in corde*; adeo et sine opere et sine effectu cogitatus carnis est actus. **5.** Sed etsi in cerebro uel in medio superciliorum discrimine uel ubi ubi philosophis placet principalitas sensuum consecrata est, quod *ἡγεμονικόν* appellatur, caro erit omne animae cogitatorium. Numquam anima sine carne est, quamdiu in carne est; nihil non cum illa agit, sine qua non est. **6.** Quaere adhuc, an cogitatus quoque per carnem administrantur, qui per carnem dinoscuntur extrinsecus. Voluit aliquid anima: uultus operatur indicium, facies intentionum omnium speculum est; negent factorum societatem cui negare non possunt cogitatorum. **7.** Et illi quidem delinquentias carnis enumerant: ergo peccatrix tenebitur supplicio; nos uero etiam uirtutes carnis opponimus: ergo et bene operata tenebitur praemio. Et si anima est, quae agit et impellit in omnia, carnis obsequium est. **8.** Sed deum non licet aut iniustum iudicem credi aut inertem, iniustum, si sociam bonorum operum a praemiis arceat, inertem, si sociam malorum a suppliciis secernat, cum humana censura eo perfectior

V 45

XV, 13 Mt. 9, 4. 14 Mt. 5, 28.

XV, 3 operum C 6 mercedum T (Krm): mercedem MPX 7 decedit T bti decurrit MX: decurrit TP (corr. m. 1) C illud] illic T 9 solos T (os al. m. extra pag.) MP; solus X licet non] scilicet non T (sed del.) effectum T (Gel): affectum MP; affectum X 11 agitur ab] agit** T (eras. ur) 13 suggillatione Gel: suggillatione T; suggillationem MPX cogitationum T 15 adeo MPX: suo T alterum sine] si in T (sed in in ras. al. m.) cogitatus MPX: cogitare T 16 uel] & T 17 ubi ubi T (Gel): ubi MPX 18 ege- monicon T MPX 19 Numquam] Nunquid X 20 quamdiu in carne est T (Gel): om. MPX 21 an] si X 22 administrantur MPX: administrantur T (sed e. ex a. al. m.) Gel et extrinsecus X 23 anima et T operatur om. T faciens T 24 specula T 25 delinquentias] dinentias (sic) T (in mg. nertias) 28 p(ro)emio X 29 Sed T: om. MPX 32 censura eo MPX:

habeatur, quo etiam ministros facti cuiusque deposcit, nec parcens nec inuidens illis, quominus cum auctoribus aut poe-
nae aut gratiae communicent fructum.

XVI. Sed cum imperium animae, obsequium carni distribuimus, prospiciendum est, ne et hoc alia argumentatione subuertant, ut uelint carnem sic in officio animae conlocare, non quasi ministram, ne et sociam cogantur agnoscere. **2.** Dicent enim ministros et socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi et potestatem suae uoluntatis in utrumque, homines scilicet et ipsos; idcirco cum auctoribus merita communicare, quibus operam sponte adcommodarint: **3.** carnem autem nihil sapientem, nihil sentientem per semetipsam, non uelle non nolle de suo habentem, uice potius uasculi adparere animae, ut instrumentum, non ut ministerium. **4.** Itaque animae solius iudicium praesidere, qualiter usa sit uasculo carnis, uasculum uero ipsum non esse sententiae obnoxium, quia nec calicem damnari, si quis eum ueneno temperarit, nec gladium ad
bestias pronuntiari, si quis eo latrocinium fuerit operatus.

V 46

5. Iam ergo innocens caro ex ea parte, qua non reputabuntur illi operae malae, et nihil prohibet innocentiae nomine saluam eam fieri. Licet enim nec bona opera deputentur illi sicut nec mala, diuinae tamen benignitati magis competit innocentes liberare. Beneficos enim debet; optimi est autem, etiam quod non debetur offerre. **6.** Et tamen calicem, non dico uenena- rium, in quem mors aliqua ructuarit, sed fricticis uel archigalli uel gladiatoris aut carnificis spiritu infectum, quaero, an minus damnes quam oscula ipsorum? Nostris quoque sordibus nubi- lum uel non pro animo temperatum elidere solemus, quo magis puero irascamur. **7.** Gladium uero latrociniiis ebrium quis non a domo tota, nedum a cubiculo, nedum a capitis sui officio relegabit, praesumens scilicet nihil aliud se quam inuidiam animarum somniaturum urgendum et inquietantium sangui- nis sui concubinum? **8.** At enim et calix bene sibi conscius et

censura T (e corr. in a. m. 1) 33 quo MPX: quod T (Gel).

XVI, 2 et hoc T (Pam): et ex hoc MPX 3 uelint] uelut X sic] secus Krm, at sic = 'ea argumentatione' 4 quasi om. T ne et TX: ne & ex MP; ne ex hoc C 8 accommodant Gel 10 fasculi X 11 solius] corruptum putat Krm, at cf. De anima 33, 2: sublimiore fastigio praesidet humana censura 14 cum] cum X nec] ne X 15 pronuntiaris Gel eo* T 16 ea om. Gel 18 prius nec] ne T bonae operae Pam deputentur T: reputentur MPX 19 malae Pam diuina X benigniti T 20 beneficos (beneficos X; -us TB; -is Gel) enim debet, optimi est autem TBX: beneficus enim est atque opti- mus, debet autem MP 21 debetur T MX: deberetur P 22 quem MX: quam P (corr. R); quo T 23 ructuarit T: ructaret MPX; ructarit Gel fricti- cis Gel: fricticis MPX; strictius T (ex frictius, supraser. t) archigalli T 23 gla- diatores X 24 damnes] dampnis T (in ras. m. 1) 24 oscula] obscult* T 26 uero T (Gel): uel MPX 27 a domo] admino X 28 relegabit T (alt. e ex i) P (alt. e ex i m. 1): religabit MX aliud om. T quam] umquam T

de diligentia ministri commendatus de coronis quoque potatoris sui inornabitur aut aspergine florum honorabitur, et gladius bene de bello cruentus et melior homicida laudem suam consecratione pensabit.

- 35 **9.** Estne ergo et in uascula et [in] instrumenta sententiam
figere, ut dominorum et auctorum meritis et ipsa communi-
cent? **10.** Et huic quoque argumentationi satisfecerim, licet
ab exemplo uacet diuersitas rerum. Omne enim uas uel instru-
40 mentum aliunde in usus uenit, extranea omnino materia a sub-
stantia hominis; caro autem, ab exordio uteri consata confor-
mata congenita animae, etiam in omni operatione miscetur
illi. **11.** Nam [etsi uas uocatur apud apostolum, quod iubet in
honore tractari, eadem tamen ab eodem homo exterior appel-
45 latur, ille scilicet limus, qui prior titulo hominis incisus est,
non calicis aut gladii aut uasculi ullius. **12.** Vas enim [a] capa-
citatibus nomine dicta est, qua animam capit et continet, homo
uero de communione naturae, quae eam non instrumentum in
operationibus praestat, sed ministerium. Ita et ministerium
50 tenebitur iudicio, etsi de suo nihil sapiat, quia portio est eius,
quae sapit, non suppellex. **13.** Hoc et apostolus, sciens nihil
carnem agere per semetipsam quod non animae deputetur,
nihilominus peccatricem iudicat carnem, ne eo, quod ab ani-
ma uideatur impelli, iudicio liberata credatur. **14.** Sic et cum
55 aliquas laudis operas carni indicit: *Glorificate, [et] tollite deum*
in corpore uestro, certus et hos conatus ab anima agi, idcirco
tamen et carni eos mandat, quia et illi fructum repromittit.
15. Alioquin nec exprobratio competisset in alienam culpae
nec adhortatio in extraneam gloriae: et exprobratio enim et

XVI, 42 cf. I Thess. 4, 4. 43 cf. I Thess. 4, 8. 52 cf. Rom. 8, 3. 54 I Cor. 6, 20.

inuidiam T(Rig): inuidia MPXR¹; inuidia R³; inuidias Krm 31 mi-
nistri T Bmg; ministerii MPX de coronis TB; coronis MPX 32 in-
ornabitur B: inornabitur MP(corr. R in mg); morbitur X; ordinabitur T 33 be-
ne del. Krm 35 Estne Est Pam in (alterum) om. T 36 communicent M
37 Et huic T: ut huic MPX 38 strumentum T 39 aliunde abunde T
40 exordia T(a exp., suprascr. o) consata TMP; est sata X; consita R. con-
formata TP: confirmata MX 41 omni materia operatione X 42 quod
T(Krm): quam MPX 43 tractari TX(Gel): tractare MP exterior ap-
pellatur T(Gel): appellatur exterior MPX 45 a T: om. MPX dicta M
PX: dictum T 46 qua] quia T 47 instrumento in operibus X praestat]
habet Gel 48 ministerium (alterum) del. Krm 49 etsi T(Gel): ut MPX
sapiat] sapit X est om. T 50 suppellex X; supplex T(x exp., suprascr.
t) Bmg 53 uideatur] iudicatur X creditur X 54 operas] s exp. T car-
nis T et T: om. MPX; inquit et Pam 55 conatus] coronatus P id-
circo] d exp., suprascr. c T 56 repromittit T B: repromittunt MPX 57 nec]
in ras. T exprobratio] exprobari T culpam T Bmg 58 adhortatio] ador-
tari T(h suprascr.) gloriam T Bmg.

exhortatio uacarent erga carnem, si uacaret et merces, quae
60 in resurrectione captatur.

XVII. Simplicior quisque fautor sententiae nostrae putabit
carnem etiam idcirco repraesentandam esse iudicio, quia aliter
anima non capiat passionem tormenti seu refrigerii, utpote
incorporalis; hoc enim uulgus existimat. **2.** Nos autem animam
5 corporalem et hic profiteamur et in suo uolumine probauimus,
habentem proprium genus [substantiae] soliditatis, per quam
quid et sentire et pati possit. Nam et nunc animas torqueri
fouerique penes inferos, licet nudas, licet adhuc exules carnis,
probauit <E>I<e>azari exemplum.

10 **3.** Dedi igitur aduersario dicere: 'Ergo, quae habet corpu-
lentiam propriam, de suo sufficit ad facultatem passionis et
sensus, ut non egeat repraesentatione carnis.' Immo et eatenus
egebit, non qua sentire quid sine carne non possit, sed qua
necesse est illam etiam cum carne sentire. **4.** Quantum enim
15 ad agendum de suo sufficit, tantum et ad patiendum. Ad agen-
dum autem minus de suo sufficit, habet enim de suo solum-
modo cogitare uelle cupere disponere, ad perficiendum autem
operam carnis exspectat. **5.** Sic itaque et ad patiendum socie-
tatem carnis expostulat, ut tam plene per eam pati possit
20 quam sine ea plene agere non potuit. Et ideo in quae de suo
sufficit, eorum interim sententiam pendit, concupiscentiae et
cogitatus et uoluntatis.

6. Porro si haec satis essent ad plenitudinem meritorum, ut
non requirerentur et facta, sufficeret in totum anima ad perfec-
tionem iudicii, de istis indicanda, in quae agenda sola suffe-
cerat. **7.** Cum uero etiam facta deuincta sint meritis, facta au-
tem per carnem administrentur, iam non sufficit animam sine
carne foueri siue cruciari pro operibus etiam carnis, etsi habet
corpus, etsi habet membra, quae proinde illi non sufficiunt
30 ad sentiendum plene, quemadmodum nec ad agendum per-
fecte. **8.** Idcirco pro quo modo egit, pro eo et patitur apud in-
feros, prior degustans iudicium, sicut prior induxit admissum,

XVII, 1 fautor] auctor T putauit T(u exp., suprascr. b) 2 etiam] in ras. T
idcirco] corr. in ice- T 3 passionem MPX: possessionem T tormenti
X 4 autem om. X 5 probauimus T(Schanz): probamus MPX 6 sub-
stantiae del. Krm: substantiae R in mg P(R¹ mg); substantiae <ac> Eng 9 pro-
bavit TX(Gel): probabit MP Eleazari Souter; *I*azari T(eras. e et a);
lazari MPX; cf. De anima 7, 2 11 sufficiat X 12 et T: om. MPX 13 qua
(bis) XR²; quia T(ex qua) MP R¹ 14 carne om. X 16 enim] etiam C
18 et om. X 20 quae] qua T(suprascr. e) 25 istis T: his MP; hijs X
solo T(o exp., suprascr. a) 27 animam MPX: anima T 28 carnis(ex
carnisi) T etsi om. T 29 corpus etsi habet om. T quae del. Krm suf-
ficiunt] insufficient T 30 plene, quemadmodum T(Gel): om. MPX; quam
Krm perfecte] perfetiae M 31 quo modo TMP: quo quō X(i. e. quo
quomodo); quoquo modo Pam(Rig, Oel) 32 sicut prior* T(eras. i)

expectans tamen et carnem, ut per illam etiam facta compenset, cui cogitata mandauit. **9.** Denique haec erit ratio in ultimo finem destinati iudicii, ut exhibitione carnis omnis diuina censura perfici possit. Alioquin non sustineretur in finem, quod et nunc [animae] decerpunt apud inferos, si solis animabus destinaretur.

XVIII. Hucusque praestructionibus egerim ad muniendos sensus omnium scripturarum, quae carnis recidiuatum pollicentur. | Cui cum tot auctoritates iustorum patrocini-
 50 exempla earum, tum rationes iudicii et necessitates ipsius, utique secundum praedicia tot auctoritatum scripturas intellegi oportebit, non secundum ingenia haereticorum, de sola incredulitate uenientia, quia incredibile habeatur restitui substantiam interitu subductam, non quia aut substantiae ipsi inemeribile sit aut deo impossibile aut iudicio inhabile. **2.** Plane incredibile, si nec praedicatum diuinitus fuerit; nisi quod etsi praedicatum id a deo non fuisset, ultro praesumi debuisset, ut propterea non praedicatum, quia tot auctoritatibus praedicatum. **3.** At cum diuinis quoque uocibus personet, tanto
 15 abest, ut aliter intellegatur quam desiderant illa, a quibus etiam sine diuinis uocibus persuadetur.

4. Videamus igitur hoc primum, quonam titulo spes ista proscripta sit. Vnum, opinor, apud omnes edictum dei pendet: resurrectio mortuorum, duo uerba expedita decisa determinata. Ipsa conueniam, ipsa discutiam, cui se substantiae addicant. **5.** Cum audio resurrectionem homini imminere, quaeram necesse est, quid eius cadere sortitum sit, siquidem nihil resurgere expectabit nisi quod ante succiderit. Qui ignorat carnem cadere per mortem, potest eam nec stantem nosse per uitam.
 20 **6.** Sententiam dei natura pronuntiat: *Terra es et in terram ibis*,

XVIII, 25 Gen. 3, 19.

35 destinata (nata al. m. in ras.) iudicii T exhibitione T (supraer. h) 36 possit T (eras. n) 37 animae om. T decerpunt Gel: decerpunt T: decerpuntur MPX solis (i ex u) T 37-38 si—destinaretur del. Eng (Krm): at cf. Thru I p. 80.

XVIII, 2 recidiuatum] recidiua cu X 3 tot auctoritates TR²: tota auctoritate si MPXR¹ patrociniu T (sed u in ras. al. m.) 4 uires] cu res T 5 eorum cum X 6 praedicia] praedientia P (supraer. ica m. 1) 6-7 intellegi TX 8 quia MPX: Quia T 9 aut T (Gel): et MPX 10 inemeribile] irremeabile R in Pmg impossibile om. T inhabile TB: inhabitabile MPX 11 nec T (del. al. m.) praedicatum TX: praedictum MP 11-12 diuinitus — etsi praedicatum om. T 12 ut ultro T 13 ut] aut T 14 personet Rg: personat T MPX 15 intelligatur TX desiderant MPX: de T 17 titulo T MX: stilo PC 20 conuenia T substantiae] sententia T (al. m. in ras.; in mg. i sent) 22 sic MP: est T; om. X 23 quid X succiderit MPX: ceciderit T, at nota clausulam 24 stan-

et qui non audit, uidet: nulla mors non ruina membrorum est. Hanc corporis sortem dominus quoque expressit, cum ipse substantia indutus *Diruite*, inquit, *templum istud, et ego illud triduo resuscitabo*. **7.** Ostendit enim, cuius sit | dirui, cuius eli-
 30 di, cuius iacere, cuius et releuari et resuscitari, — quamquam et animam circumferret trepidantem usque ad mortem, sed non cadentem per mortem, — quia et scriptura *De corpore*, inquit, *suo dixerat*.

8. Atque adeo caro est, quae morte subruitur, ut exinde a
 35 cadendo cadauer enuntietur; anima porro nec uocabulo cadit, quia nec habitu ruit, atquin ipsa est, quae ruinam corpori infert, cum efflata est, sicut ipsa est, quae illud de terra suscitauit, cum inflata est. Non potest cadere quae suscitauit ingressa; non potest ruere quae elidit egressa. **9.** Artius dicam: ne
 40 in somnum quidem cadit anima cum corpore, ne tum quidem sternitur cum carne, sedenim agitur in somnis et iactitatur; quiesceret autem, si iaceret, et iaceret, si caderet: ita nec in ueritate mortis cadit quae nec in imagine eius ruit.

10. Sequens nunc uocabulum mortuorum acque dispice, cui
 45 substantiae insideat. Quamquam in hac materia admittam[us] interdum mortalitatem animae adsignari ab haereticis, ut, si anima mortalis resurrectionem consecutura est, praedictum sit et carni non minus mortali resurrectionem communicaturae. **11.** Sed nunc proprietates uocabuli uindicanda est suae sorti. Iam quidem eo ipso, quod resurrectio caducae rei est, id
 50 est carnis, eadem erit et in nomine mortui, quia caducae rei est resurrectio quae dicitur mortuorum. **12.** Sic et per Abraham, patrem fidei, diuinae familiaritatis uirum, discimus. Postulans enim Sarrae humandae locum de filiis (H)eth: *Date*

28 Ioa. 2, 19. 29 cf. Ioa. 2, 21. 30 cf. Mt. 26, 38. 32 Ioa. 2, 21. 54 Gen. 23, 4.

tem] ante T 26 est TB: om. MPX 27 cum om. Gel ipse Eng: ipsa T MPX 30 et releuari — circumferret] 7 reuelari ac cumferret T (7 reuelari ac m. 1 in ras.; in mg. add. resuscitari cum cir m. 1) cuius et] eius et Pam 31 circumferret T Pam: circumferret MX: circumferat (sic) P 32 et] etsi T (supraer. al. m. ut fiat sic) scriptam X 35 enuntietur T (Gel): renuntietur MPX porro T MP: uero X 36 atquin] atqui C, atquin T (in del) ruinas corporis T 37-38 suscitauit TR²: suscitabit MPX 38 Cu inflata e; T: ingressa MPX 38-39 Non potest — ingressa om. M (add. in mg. m. 1) P (add. in mg. R ex H) 40 tum T (mut. in cum al. m.) 41 sedenim] etenim C 41-42 iactitatur MP: iactatur X: iactatur T 42 prius iaceret T (t super i al. m.) et iaceret (mut. in iaceret al. m. T) si caderet TB: om. MPX 43 ueritatem Gel imaginem Gel 44 dispice TX: cui ex cui T 45 insideat TX: insidat MP admittam T: admittamus MPX 47 consecutura X 48 resurrectione M 48-49 communicatam X 50-52 caducae rei — est resurrectio om. T 50-51 est id est P: istud est MX 51-52 quia — mortuorum del. Krm 52 quae T (red del) 54 Sarrae] sare X humandae ex humani de T

55 *ergo, inquit, mihi possessionem | sepulchri uobiscum, et humabo* V 51
mortuum meum, carnem scilicet. Neque enim animae human-
 dae spatium desiderasset, et si anima mortalis crederetur, et
 si mortuus dici mereretur. Quodsi mortuus corpus est, corpo-
 rum erit proprie resurrectio, cum dicitur mortuorum.

XIX. Et haec itaque dispectio tituli et praeconii ipsius, fi-
 dem utique defendens uocabulorum, illuc proficere debebit, ut,
 si quid diuersa pars turbat obtentu figurarum et aenigmatum,
 manifestiora quaeque praeualeant et [de] incertis certiora
 5 praescribant. 2. Nacti enim quidam sollemnissimam eloquii
 prophetici formam, allegorici et figurati plerumque, non tamen
 semper, resurrectionem quoque mortuorum manifeste adnun-
 tiam in imaginariam significationem distorquent, adserentes
 ipsam etiam mortem spiritaliter intellegendam. 3. Non enim
 10 hanc esse in uero, quae sit in medio, discidium carnis atque
 animae, sed ignorantiam dei, per quam homo mortuus deo
 non minus in errore iacuerit quam in sepulchro. 4. Itaque et
 resurrectionem eam uindicandam, qua quis adita ueritate re-
 danimatus et reuiuificatus deo ignorantiae morte discussa ue-
 15 lut de sepulchro ueteris hominis eruperit, quia et dominus
 scribas et Phariseos sepulchris dealbatis adaequauerit. 5. Ex-
 inde ergo resurrectionem fide consecutos cum domino esse,
 quem in baptismo induerint.

6. Hoc denique ingenio etiam in conloquiis saepe nostros
 20 decipere consueuerunt, quasi et ipsi resurrectionem carnis ad-
 mittant: 'Vae', inquit, 'qui non in hac carne resurrexerit',
 ne statim illos percutiant, si resurrectionem statim abnuerint.
 Tacite autem secundum conscientiam suam | hoc sentiunt: V 52

XIX, 15 cf. Eph. 4, 22; Col. 3, 9. 10 cf. Mt. 23, 27.

Heth R: eth T M P X; Cheth Gel 56 mortuum meum T (Gel): mortuam
 meam M P X 56-57 animae humanae M P X: animā & humans T (& exp.)
 58 mortuus corpus M P X: corpus mortuū T: mortuum corpus B 59 proprie
 T: om. M X P.

XIX, 1 dispectio M P X: disceptatio T (recte?) ipsius M P X: eius T
 3 quid diuersa pars T B X: qua pars diuersa M P 4 praeualeatur X de
 om. T, del. Krm 5 praescribatur X 8 distorquent T (supraser. uel e, i. e.
 detorquent) adserentes T: adseruantes M; assuerantes P X 9 mortem
 om. P (add. R in mg.) intelligendam T P X 10 discidium P (c in s mut. R)
 11 homo om. X 12 errore et sepulchro locum inter se mutare iussit Krm et om. T
 13 uindicandam M P X: iudicandam T qua] quam T adita TR³: addita M P X
 14 uiuificatus T 15 hominis] somnij T (sed al. m. in ras.) 16 sepulchris M 18
 quem in baptismo T: cum eum in baptismo B; cum baptisma M P X 20
 consueuerunt X: consueuerint T (i corr. in u); consueuerunt M P quasi T
 (prius i exp., si postea add.) 20-21 admittant] sequentia in T ita habentur: ne statim
 illos percutiant; si resurrectionem statim abnuerint (im abnu in ras. al. m.). Ve
 inquit, quia (a exp.) non in hac carne resurrexit; ne statim illos percutiant; si
 resurrectionem statim adnuerint (d exp., supraser. b); tacite e. q. s. 22 abnuerant X

'Vae, qui non, dum in hac carne est, cognouerit arcana haere-
 25 tica'; hoc est enim apud illos resurrectio. 7. Sed et plerique ab
 excessu animae resurrectionem uindicantes de sepulchro exire
 de saeculo euadere interpretantur, quia et saeculum mortuo-
 rum sit habitaculum, id est ignorantium deum, uel etiam de
 ipso corpore, quia et corpus uice sepulchri conclusam animam
 30 in saecularis uitae morte detineat.

XX. Ob huiusmodi igitur coniecturas primum praestructio-
 nem eorum depellam, qua uolunt omnia prophetas per imagi-
 nes contionatos; quando, si ita esset, ne ipsae quidem imagines
 distingui potuissent, si non et ueritates praedicatae fuissent,
 5 ex quibus imagines deliniarentur. 2. Atque adeo si omnia figu-
 rae, quid erit illud, cuius figurae? Quomodo speculum obtin-
 des, si nusquam est facies? Adeo autem non omnia imagines
 sed et ueritates, nec omnia umbrae sed et corpora, ut in ipsum
 quoque dominum [ut] insigniora quaeque luce clarius praedi-
 10 carentur. 3. Nam et uirgo concepit in utero non figurate, et
 peperit Emmanuelem, nobiscum deum, [Iesum] non oblique,
 etsi oblique 'accepturum uirtutem Damasci et spolia Sama-
 riae', sed manifeste [deum] 'uenturum in iudicium cum pres-
 byteris et archontibus populi'. 4. Nam et tumultuatae sunt
 15 gentes in persona Pilati, et populi meditati sunt inania in per-
 sona Israelis; adstiterunt reges terrae, Herodes, et archontes
 congregati sunt in unum, Annas et Caiphas, aduersus dominum
 et aduersus Christum eius. 5. Qui et tamquam agnus ante tondentem, scilicet
 20 Herodem, et sine uoce — sic non aperuit os suum — dorsum
 suum | ponens ad flagella et maxillas ad palmas et faciem non
 auertens a sputaminum iaculis; deputatus etiam inter ini-

V 53

XX, 10 cf. Es. 7, 14; Mt. 1, 23. 12 cf. Es. 8, 4. 13 cf. Es. 3, 14. 14 Ps.
 2, 1-2. 18 Es. 53, 7. 20 cf. Es. 50, 6. 22 cf. Es. 53, 12

24 archana T corr., M corr. 26 uindicantes T corr., X sepulchro M P (h
 supraser. R) 30 detinebat Gel.

XX, 1 primum Souter: primam T M P X 3 contionatos T (ten del.);
 ecianatos P (o supraser. R) 4 ueritates P (corr. R) 5 deliniarentur M;
 deliniarentur P (corr. R) Adq; M P (corr. R) 5-6 figurae] figura sunt T
 6-7 obtendas P (corr. R); ostendens T 9 ut T: om. M P X 9-10 predicentur
 T 11 deum Pam: deus T (s exp., supraser. m); dominum M P X Iesum
 om. T, del. Krm 12 etsi oblique om. T 13 deum T: om. M P X 13-14
 presbyteris T M P X 14 archontibus T (Gel): principibus M P X tumultu-
 antes T 15 pylati T 16 adstiterunt M: astiterunt T P X 17 anna T
 18-19 tamquam ouis — adductus est et om. T iugulationem] uictimam
 Gel 19 tondentem <se> Gel 20 et sine T: sine M P X suum om. X
 21 ad T P: in M X 22 sputaminum iaculis] foeditate sputaminum Pam

quos, perfossus manus et pedes, sortem passus in uestimento et potus amarus et caput inidentium nutus, triginta argenteis adpretiatus a proditore. 6. Quae hic figurae apud Esaiam, quae imagines apud David, quae aenigmata apud Hieremiam, ne uirtutes quidem eius per parabolas profatos? Aut numquid nec oculi patefacti sunt caecorum, nec inclauit lingua mutorum, nec manus aridae et genua dissoluta reualuerunt, nec claudi salierunt ut cernuus? 7. Quae et si spiritaliter quoque interpretari solemus secundum comparationem animalium uitiorum a domino remediatorum, cum tamen et carnaliter adimpleta sunt, ostendunt prophetas in utramque speciem praedicasse, saluo eo, quod plures uoces eorum nuda et simplices et ab omni allegoriae nubilo purae defendi possunt: 8. ut cum exitus gentium et urbium resonant, Tyri et Aegypti et Babylonis et Idumaeae et Carthaginensium nauium, et cum ipsius Israelis plagas aut uenias, captiuitates, restitutiones ultimaeque dispersionis exitum perorant. 9. Quis haec interpretabitur magis quam recognoscet? Res in litteris tenentur, litterae in rebus leguntur. Ita non semper nec in omnibus allegorica forma est prophetici eloqui, sed interdum et in quibusdam.

XXI. Si ergo interdum et in quibusdam, inquires, cur non et in edicto resurrectionis spiritaliter intellegendae? Quoniam quidem plurima ratio intercedit. Primo enim quid facient tot alia instrumenta diuina, ita aperte corporalem contestantia resurrectionem, ut nullam admittant figuratae significationis suspicionem? 2. Et utique aequum sit, quod et supra demandauimus, incerta de certis et obscura de manifestis praedicari, uel ne inter discordiam certorum et incertorum, manifestorum et obscurorum fides dissipetur, ueritas periclitetur, ipsa diuinitas ut inconstans denotetur. 3. Tunc, quod uerisimile non est, ut ea species sacramenti, in quam fides

23 cf. Ps. 21, 17, 19. 24 cf. Ps. 68, 22; cf. Ps. 21, 8; cf. Zach. 11, 12. Mt. (Hier.) 27, 9 (cf. Adu. Marc. IV, 40, 2). 28 cf. Es. 35, 5-6. 37 cf. Es. 23, 1.

23 perfossus] u ex a T uestimentum T 25 esaiam T (sup. e scr. y) P: isaiam M; esaiam X 26 iheremiam M; ieremiam X 27 parabolas T praefatos C: profatos X; profati sunt T (i sunt in ras. al. m.) Aut numquid] quid? T 28 lingua T (n suprascr.) X (u ex n) 29 reualuerunt] reu***uer T 30 clodi Gel saluerunt X et si XR; et T, si et MP (Krm) 31 interpretare T 32 et] nec T 34 eo om. T, at cf. e. 32, 3 et Waszink ad De anima 18, 6 p. 262 35 et ab] ab T possunt MP X: posse T (e exp., suprascr. 7); possint Gel 36 et (ante Babyl.) om. T 37 et (ante Idum.) T (Gel); om. MP X idumaeae T MP: idumie X carthaginensium T: cartaginensium M; cartaginensium P X et (ante cum) T: ut MP X; an aut? 38 israhelis M 39 perorant** T (ant al. m. in ras.) he magis interpretabitur (sic) X 40 recognoscet** T (et in ras. al. m.) literis P (i suprascr.) X litterae TB: ut terrae MP X 41 allegorica] allegoriae T

XXI, 1 inquires Bf: inquires T; inquis MP X 1-2 non et] non* T 2 intelligendae TX Quoniam] quando X 6 aequum] cu T supra: e. 19, 1 8 praedicare T uel] ut Eng 10 Tunc] tum PR 11 species] spes de

tota committitur, in quam disciplina tota conititur, ambigue adnuntiata et obscure proposita uideatur, quando spes resurrectionis, nisi manifesta de periculo et praemio, neminem ad huiusmodi praesertim religionem, publico odio et hostili elogio obnoxiam, persuaderet. 4. Nullum opus certum est mercedis incertae, nullus timor iustus est periculi dubii; et merces autem et periculum in resurrectionis pendet euentu. 5. Sed et si temporalia et localia et personalia dei decreta atque iudicia in urbes et gentes et reges tam aperte prophetia iaculata est, quale est, ut aeternae dispositiones eius et uniuersales in omne hominum genus lucem sui fugerint? Quae quanto maiora, tanto clariora esse deberent, ut maiora crederentur. 6. Et puto deo nec liuorem nec dolum nec inconstantiam nec lenocinium adscribi posse, per quae fere promulgatio maiorum caullatur.

XXII. Post haec ad illas etiam scripturas respiciendum esse dicemus, quae non sinunt resurrectionem secundum animales istos, ne dixerim spiritales, aut hic iam in ueritatis agnitione praesumi aut ab excessu statim uitae uindicari. 2. Cum enim et tempora totius spei fixa sint sacrosancto stilo nec liceat eam ante constitui, aequum non licebit ita scripturas interpretari super illam, ut possit ante constitui. In aduentum, opinor, Christi uota nostra suspirant, in saeculi huius occasum, in transitum mundi quoque, ad diem domini magnum, diem irae et retributionis, diem ultimum et occultum nec ulli praeter patri notum, et tamen signis atque portentis et concussionibus elementorum et conflictationibus nationum praenotatum. 3. Euoluerem prophetias, si dominus ipse tacuisset, — nisi quod et prophetiae uox erant domini — sed plus est, quod illas suo ore consignat. Interrogatus a discipulis, quando euentura es-

XXII, 9 cf. Es. 13, 13; Soph. 2, 2; Os. 9, 7. 10 cf. Act. 1, 7. 15 cf. Luc. 21, 7.

la Cerdas quam] qua X 12 quam] qua T conititur T; idem in P restituit R 13 adnuntiata T: adnuntiata M; annuntiata P (fortassis leg. annuntiata R in mg); aiata X 14 manifestata X 15 huiusmodi T: eiusmodi MP X 16 obnoxiam T (sed u in ras.) 18 Sed TB: om. MP X 20 aperte Lat: aperta T MP X 22 hominum TMP: humanum X sui fugerint MP X; suffuerint T (suprascr. g), at nota claudam 24 inconstantia X 25 fere X: faciae T; ferre MP (corr. R).

XXII, 1-2 esse dicemus T: est MP X 2 quisinunt al. m. in ras. T 4 aut in mg T ab excessu] abscessu T 6-7 aequum — possit ante constitui T: om. MP X 7 aduentum MX: aduentu TP 8 in saeculi T (Gel): saeculi MP X occasu T 10 ulli illi X praeterquam R, at cf. 1. fist. Spr. p. 108 13 Euoluere X 14 prophetia uox erat T est om. P illa T 15 uentura T

sent quae interim de templi exitu eruperat, ordinem temporum primo Iudaicorum usque ad excidium Hierusalem, dehinc communium usque ad conclusionem saeculi dirigit. 4. Nam posteaquam edixit: *Et tunc erit Hierusalem conculcata* 20 *in nationibus, donec adimpleantur tempora nationum*, adlegendum scilicet a deo et congregandarum cum reliquiis Israelis, 5. inde iam in orbem et in saeculum praedicat secundum Ioelem et Danielelem et uniuersum concilium prophetarum 'futura signa in sole et luna et [in] stellis, conclusionem nationum, 25 cum stupore sonitus maris et motus refrigerantium hominum prae metu et expectatione eorum, quae immineant orbi terrae.' 6. *Virtutes enim, inquit, caelorum commouebuntur, et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nubibus caeli cum plurimo potentatu et gloria. Vbi autem coeperint ista fieri, emergetis et* 30 *eleuabitur caput uestra, quod redemptio uestra adpropinquauerit.* 7. Et tamen adpropinquare eam dixit, non adesse iam, et cum coeperint ista fieri, non cum facta fuerint, quia cum facta fuerint, tunc aderit redemptio nostra, quae eo usque adpropinquare dicetur, erigens interim et excitans animos ad 35 proximum iam spei fructum. 8. Cuius etiam parabola subtextitur tenerescentium arborum in caulem, floris et dehinc frugis | antecursorem. *Ita et uos, cum uideritis omnia ista fieri, scitote* V 56 *in proximo esse regnum dei. Vigilate ergo omni [in] tempore, ut digni sitis effugere omnia ista et stetis ante filium hominis*, utique 40 per resurrectionem, omnibus ante transactis. Ita etsi in agnitione sacramenti fruticat, sed in domini repraesentatione florescit atque frugescit.

9. Quis ergo dominum tam intempestiue, tam acerbe excitauit iam a dextra dei ad confringendam terram secundum 45 Esaiam, quae, puto, adhuc integra est? Quis inimicos Christi

16 cf. Luc. 21, 9-24. 18 cf. Luc. 21, 25-28. 19 Luc. 21, 24. 23 cf. Luc. 21, 25-26. 27 Luc. 21, 26-28. 35 cf. Luc. 21, 29-31. 37 Luc. 21, 31. 38 Luc. 21, 36. 44 cf. Es. 2, 19.

16 interint M (nt exp.) eruperant Gel. 18 dirigit] digerit Gel, at cf. Waszink ad De anima 25, 9 p. 335 hierusalē P; iherusalem M; ierlm T X coculcata (sic) in T; conculcatai M P X. 20-21 adlegendarum Gel. 21 isralis P. 22-23 ioelem T (b suprasr.); iohelem M P X. 23 et Danielelem om. T. daniellem M. 24 (in) luna Pam. in (alterum) om. T. conclusionem M P X; conclusionem T; conlusionem Pam; concussionem Souter. 26 metu T (u ex ū); motu P (corr. R). 28 caeli T; om. M P X; an delendum? 29 fieri] al. m. in ras. T. 32-33 quia cum facta fuerint om. T. 34 dicetur T (suprasr. i, sed del. deno); dicitur M P X. 35 parabola T (o in ras., fuit u). 36 in caulem floris et (flore), dehinc Oel. 37 et om. T. 38 proximu T. tempore T P; in tempore M X. 39 sitis T; habeamini M P X. 41 fruticat Pam; fructificat* T; fructificasset M P X. 43 intempestiue M P (corr. R). 44 a dextra] ad dextra T (d prior exp.); ad dexteram M P X; a dextra Krm. 45 ysaiam T (sed

iam subiecit pedibus eius secundum Dauid, qua[si] uelocior patre, omni adhuc popularium coetu reclamante 'Christianos ad leonem'? Quis caelo descendentem Iesum talem conspexit qualem ascendentem apostoli uiderunt secundum angelorum 50 constitutum? 10. Nulla ad hodiernum tribus ad tribum pectora ceciderunt, agnoscentes quem pupugerunt, nemo adhuc excepit Heliam, nemo adhuc fugit antichristum, nemo adhuc Babylonis exitum fleuit! 11. Et est iam, qui resurrexit, nisi haereticus? Exiit plane iam de corporis sepulchro etiamnunc 55 febribus et ulceribus obnoxius, et conculcauit iam inimicos etiamnunc luctari habens cum mundi potentibus, et utique iam regnat etiamnunc Caesari quae sunt Caesaris debens.

XXIII. Docet quidem apostolus Colossensibus scribens mortuos fuisse nos aliquando, alienatos et inimicos sensus domini, cum in operibus pessimis agebamus, dehinc consepultos Christo in baptismo et conresuscitados in eo per fidem efficaciae 5 dei, qui illum suscitauit a mortuis; 2. *Et uos cum mortui essetis* [in] *delictis et praeputatione carnis uestrae, uiuificauit cum* V 57 *eo, donatis uobis omnibus delictis*, et rursus: *Si cum Christo mortui essetis ab elementis mundi, quomodo* [quidam] *quasi uiuentes in mundo sententiam fertis?* 3. Sed cum ita nos mortuos faciat spiritaliter, ut tamen et corporaliter quandoque morituros agnoscat, utique et resuscitados proinde spiritaliter deputans aequae non negat etiam corporaliter resurrecturos. 4. Denique: *Si conresurrexistis*, inquit, *cum Christo, ea quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera dei residens; ea* 10 *quae sursum sunt sapite, non quae deorsum*. Ita animo ostendit resurgere, quo solo adhuc possumus caelestia adtingere, quae non quaereremus nec saperemus, si possideremus. 5. Subiecit

46 cf. Ps. 109, 1. 49 cf. Act. 1, 11. 50 cf. Zach. 12, 12. 51 cf. Zach. 12, 10. 52 cf. Mal. 4, 5; cf. Apoc. 12, 6. 53 cf. Apoc. 18, 9. 56 cf. Eph. 6, 12. 57 cf. Mt. 22, 21.

XXIII, 2 cf. Col. 1, 21. 3 cf. Col. 2, 12. 5 Col. 2, 13. 7 Col. 2, 20. 13 Col. 3, 1-2.

al. m.); essayam X. integra] interra T. inimicus X. 46 subiecit sub X. qua T; quasi M P X. 47 coeture clamante T; coetu clamante Gel. 49 uiderunt T; uiderant M P X. 51-52 excepit M P X; caepit T. 52 adhuc fugit] aufugit T (sed prior u in ras. al. m.). 53 habilonis T M P X. Et est T; est M P X. resurrexit T X; resurrexerit M P nisi (quod) Krm. 54 interrogationis signum post haereticus habet T. iam om. T. 55 et conculcauit iam inimicos om. T. 56 et om. T. 57 ce*sari T; cessari X.

XXIII, 1 Colossensibus R. 1-2 mortuus X. 3-4 xpi T (i exp., suprasr. o). 5 suscitauit T P (r& suprasr. m. 1); suscitaret M X; suscitauit R. uulgo. 5-6 essetis] cētis T (in ras.). 6 in T (Gel); om. M P X. nostre X. 7 rursus M P X; iterum T; cf. Mnemoyne 60 (1932) p. 85. 7-8 mortui essetis (= ἀπεθῆναι) T M P X; mortui estis R. uulgo. 8 quidam del Bf. quidam quasi T M P X; quasi quidam Pam. 10 et om. T. 12 resurrecturos T M P; resuscitatos X. 13 conresurrexistis Bf; resurrexistis P (supra res rrr. con m. 1, sed postea del.); cū resurrexistis T X; resurrexistis M. 14 christus est T; est christus M P X.

etiam : *Mortui enim estis*, — scilicet delictis, non uobis — *et uita uestra abscondita est cum Christo in deo*. Nondum ergo ad-
 20 prehensa est quae abscondita est. **6.** Sic et Iohannes : *Et non-
 dum*, ait, *manifestatum est, quid futuri sumus*. Scimus quia,
si manifestatus erit, similes ei[us] erimus. Tanto abest, ut
 simus iam quod nescimus, utique scituri, si iam essemus. **7.**
 Adeo contemplatio est spei in hoc spatio per fidem, non re-
 25 praesentatio, nec possessio sed expectatio. De qua spe et ex-
 pectatione Paulus ad Galatas : *Nos enim spiritu ex fide spem
 iustitiae expectamus*. Non ait 'tenemus'; iustitiam autem dei
 dicit ex iudicio, quo iudicabimur de mercede. **8.** Ad quam pen-
 dens et ipse, cum Philippensibus scribit : *Si qua*, inquit, *con-*
 30 *curram in resurrectione[m]*, quae est ex mortuis, non quia iam
accepi aut consummatus sum. Et utique crediderat et omnia
 sacramenta cognouerat, uas electionis, doctor nationum, et
 tamen adicit : *Persequor autem, si adprehendam, in quo sum*
adprehensus a Christo. **9.** Eo amplius : *Ego me, fratres, nondum*
 35 *puto adprehendisse* : unum tamen, oblitus posteriorum in priora
me extendens secundum scopum persequor ad palmam incrimi-
nationis, per quam concurrerem, utique in resurrectionem a
 mortuis, suo tamen tempore, **10.** sicut ad Galatas : *Bene autem*
facientes ne taceat, tempore enim suo metemus, sicut et ad Ti-
 40 motheum de Onesiphoro : *Det illi dominus inuenire misericor-*
diam in illo die. **11.** In quem diem ac tempus et ipsi praecipit
 custodire *mandatum immaculatum inreprehensibile, in adpa-*
rentiam domini Iesu Christi, quam suis temporibus ostendet
beatus et solus potentator et rex regnantium, de deo dicens.

19 Col. 3, 3. 20 I Ioa. 3, 2. 26 Gal. 5, 5. 29 Phil. 3, 11—12. 32 cf.
 Act. 9, 15. cf. I Tim. 2, 7. 33 Phil. 3, 12—14. 38 Gal. 6, 9. 40 II
 Tim. 1, 18. 42 I Tim. 6, 14—15.

18 uobis T Pam : nobis MPX et TC : sed MPX 19 uestra] nostra X
 Nundū T 21 ait om. T manifestatum TM : manifestum P (corr. R
 in mg) : manifestata X simus Gel 22 manifestatus erit T : manifestauerit
 MPX : (se) manifestauerit J. H. Baxter ap. Souter ei TP : eius MX 23 utique
 — essemus om. P (add. R in mg ex H) scituri] sciretur T (sed retur in rar. al. m.)
 24-25 repraesentatio TC : praesentatio MPX 26 galathas MPX Nos]
 Non T ex] s; T 27 iustici]e T MPX pro more iusticiam T : iusticiae
 MPX 28 iudicabimur TB : iudicabitur MPX quam] quas P (corr. R)
 29 philipensibus MPX scribit] ascribit X 30 resurrectionem Gel : resur-
 rectione T : resuscitationem MPX quae est ex T (est ex supra l. a. m. 1 ut
 uidetur) : quae est a C : quae a MPX 33 adiecit T persequar P (a exp.,
 suprastr. o. m. 1) : Prosequor X 34 Eo] Et Eng nondum T : non MPX
 35 puto adprehendisse (app- X) MPX : me adprehendisse arbitror T, quo recepto
 uocata me semel abundat tamen T : plane MPX 36-37 incriminationis
 i. e. ἀνεγκλητίας 37 concurrerem] concurrere T resurrectionem T : res-
 suscitationem MPX 38 galathas MPX 39 et supra l. T : om. X 39-40
 thimotheum X 40 onesiphoro X : onesifero T : onesifero MP 41 praecep-
 pit T 42 custodiri] (sic) X 43 quam] quem T ostendet ex-it T 44 po-

45 **12.** De quibus temporibus et Petrus in Actis : *Paeniteat ita-
 que uos et respicite ad abolenda delicta uestra, uti tempora uobis
 superueniant refrigerii ex persona dei, et mittat praedesignatum
 uobis Christum, quem oportet accipere caelos ad usque tempora
 exhibitionis omnium, quae locutus est deus de ore sanctorum*
 50 *prophetarum*.

XXIV. Quae haec tempora, cum Thesalonicensibus disce.
 Legimus enim : *Qualiter conuersi sitis ab idolis ad seruendum*
uiuo et uero deo et ad expectandum a | caelis filium eius, quem V 59
suscitaui ex mortuis, Iesum. **2.** Et rursus : *Quae enim spes*
 5 *nostra uel gaudium uel exultationis corona, quam ut et uos coram*
domino nostro Iesu Christo in aduentu ipsius ? Item : Coram
deo et patre nostro in aduentu domini nostri Iesu Christi cum
uniuersis sanctis eius. **3.** De quorum dormitione minus mae-
 renda docens simul et tempora resurrectionis exponit [di-
 10 cens] : *Si enim credimus, quod Iesus mortuus sit et resurrex[er]it,*
sic et deus eos, qui dormierunt per Iesum, adducet cum ipso.
4. Hoc enim dicimus uobis in sermone domini, quod nos, qui
 uiuimus, qui remanemus in aduentum domini nostri, non prae-
 ueniamus eos, qui dormierunt. **5.** Quoniam ipse dominus in
 15 iussu [et] in uoce archangeli et in tuba dei descendet de caelo ; et
 mortui in Christo primi resurgent. **6.** deinde nos, qui uiuimus,
 [qui] simul cum illis tollemur in nubibus obuiam domino [chri-
 sto] in aerem et ita semper cum domino erimus. **7.** Quae uox
 archangeli, quae tuba dei audita iam, nisi forte in cubiculis
 20 haereticorum ? Nam etsi tuba dei euangelicus sermo dici
 potest, qui illos iam uocarit, sed aut mortui erunt iam corpo-

45 Act. 3, 19—21.

XXIV, 2 I Thess. 1, 9—10. 4 I Thess. 2, 19. 6 I Thess. 3, 13. 10 I
 Thess. 4, 14—17.

tentator MPX : potens TB regnantium (et dominus dominantium) Gel
 45 petrus in actis MPX : petr' in actis apostolo4 T (sed omnia in rar. al. m.)
 45-46 itaque om. P 46 respicite] respiscite Erasmus abutenda delecta T
 nostra X uri MX : ut TP 47 praesignatum T 48 uobis T Pam :
 nobis MPX adusque] atque T 49 de T : om. MPX.

XXIV, 1 Quae haec TMR³ : Quae PR¹ : Hec X thesalonicensibus T
 (s. suprastr. al. m.) P (corr. R) : thesalonicensibus MX 2 legimus] in mg. add.
 uel Scimus T 3 alterum et om. T ad* T (gras. e) 4 rursus T : cf. ad cap.
 23, 2 5 exultationis MPX : expectationis T ut et uos TB MX : ut uos
 PR¹ : uos R³ 6 domino deo P nostro om. T aduentu R : aduentum
 T MPX 7 aduentu TX : aduentum MP nostri om. T 8 de exp. T
 dormitionem T (ne al. m. extra paginam) 8-9 maeenda docens] merendo.
 gens T : miseranda docens Gel 9 dicens P : om. T MX 10 Si] Siē (i. e.
 Sicut) T resurrexit TB : resurrexerit MPX 12 domini Pam : dei T MP
 X 13 nostri om. T 14 Quoniam] Quomodo X 15 et (post iussu) om. T
 in tuba T : tuba MPX 16 resurgunt P 17 qui om. T : qui (remane-
 mus) sup. Krm 17-18 domino christo T : christo MPX : christo del. Brf
 18 aere T 21 quis X illos iam] in illo tam T uocarit T (Pam) : uocaret

raliter, ut resurrexerint, et quomodo uiuunt? aut in nubibus erepti, et quomodo hic sunt? 8. Miserrimi reuera, ut apostolus pronuntiauit, qui in ista tantum uita sperantes habebuntur, excludendo, dum praeripiunt, quod post illam repromittitur, frustrati circa ueritatem non minus quam Phygelus et Hermogenes. Et ideo maiestas spiritus sancti perspicax eiusmodi sensuum [et in ipsa ad Thesalonicensis epistola suggerit: *De temporibus autem et temporum spatiis, fratres, non est necessitas scribendi uobis.* 10. *Ipsi enim certissime scitis, quod dies domini sicut fur in nocte ita adueniat.* 11. *Cum dicent 'Pax' et 'Tuta sunt omnia', tunc et illis repentinus insidet interitus.* 12. Et in secunda pleniore sollicitudine ad eosdem: *Obsecro autem uos, fratres, per aduentum domini nostri Iesu Christi et congregationem nostram ad illum,* 13. *ne cito commoueamini animo neque turbemini, neque per spiritum neque per sermonem, scilicet pseudoprophetarum, neque per epistolam, scilicet pseudoapostolorum, acsi per nostram, quasi insistat dies domini.* 12. *Ne quis uos seducat ullo modo, quoniam nisi ueniat abscessio primo, huius utique regni, et reueletur delinquentiae homo, id est antichristus, filius perditionis,* 15. *qui aduersatur et superextollitur in omne, quod dicitur deus uel religio, uti sedeat in templo dei, adfirmans deum se.* 16. *Non[ne] meministis, quod cum apud uos essem, haec dicebam uobis?* 17. *Et nunc quid teneat scitis, ad reuelandum eum in suo tempore.* 18. *Iam enim arcenum iniquitatis agitur; tantum qui nunc tenet [teneat], donec de medio fiat, quis, nisi Romanus status, cuius abscessio in decem reges dispersa antichristum superducet?* 19. *Et tunc reuelabitur iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui et euacuabit apparentia aduentus sui,* 20. *cuius est aduentus*

23 cf. I Cor. 13, 19. 26 cf. II Tim. 1, 15. 28 I Thess. 5, 1-3. 33 II Thess. 2, 1-7. 47 cf. Apoc. 17, 12-14. 48 II Thess. 2, 8-10.

MPX erunt] sunt Vrs 22 resurrexerunt P quomodomo T nubibus T: nubes MPX 25 excludendi T (sed in ras. al. m.) C, prob. Eng. At excludant id quod post hanc uitam repromittitur eo quod id ipsum iam hic praeripiunt 27 eiusmodi MPX: huiusmodi T, an recte? 28 et om. T thessalonicensis R 30 Ipse X quod] Quo T 31 sicut fur in T: quasi fur MPX adueniat T: adueniet MPX 32 prius et T: om. MPX 33 autem TC: om. MPX 34 ihu xpi TC: om. MPX 35 neque] nec T (sed e ex que) 37 pseudoprophetarum] pseudoapostolorum PR¹ 37-38 pseudoprophetarum PR¹ per om. PR¹ 39 nisi] si X 42 in TB: om. MPX dicitur deus TX: deus dicitur MP 42-43 in dei templo TX 43 Non meministis Bef: Nonne meministis T (Nonne me al. m. in ras.) MPX uos om. X 44 dicebam] dicebantur T quid teneat TMP (d del. R): qui teneat XR: quid detineat Gel 45 eum] cu X Iam enim] tam nunc T (tam ex illa) 45-46 archanum TPX 46 agitur T teneat TMP: om. X (del. Krm) 48 antichristum TR²: antichristi MPXR¹

secundum opera] lionem satanae in omni uirtute et signis atque portentis mendacii et in omni seductione iniustitiae his, qui pereunt.

XXV. Etiam in apocalypsi Iohannis ordo temporum sternitur, quem martyrum quoque animae sub altari ultionem et iudicium flagitantes sustinere didicerunt, ut prius et orbis de pateris angelorum plagas suas ebibat, et prostituta illa ciuitas a decem regibus dignos exitus referat, et bestia antichristus cum suo pseudopropheta certamen ecclesiae inferat, 2. atque ita diabolo in abyssum interim relegato primae resurrectionis praerogatiua de solis ordinetur, dehinc et igni dato uniuersalis resurrectionis censura de libris iudicetur. 3. Cum igitur et status temporum ultimarum scripturae notent et totam Christianae spei frugem in exodio saeculi conlocent, adparet aut tunc adimpleri totum quodcumque nobis a deo repromittitur et uacat, quod hic iam ab haereticis uindicatur, aut, si et agnitio sacramenti resurrectio est, salua utique illa creditur quae in ultimo praedicatur; 4. et sequitur, ut eo ipso, quo haec spiritalis uindicatur, illa corporalis praeiudicetur; quia, si nulla tunc admuntiaretur, merito sola haec et tantummodo spiritalis uindicaretur, cum uero et in ultimum tempus edicatur, corporalis agnoscitur, quia non et tunc spiritalis <adnuntiatur. 5. Cur enim iterum> adnuntiaretur resurrectio eiusdem conditionis, id est spiritalis, cum aut nunc eam deceret expungi sine ulla differentia temporum aut tunc sub omni clausula temporum? 6. Ita nobis magis competit etiam spiritalem defendere resurrectionem ab ingressu fidei, qui plenitudinem eius agnoscimus in exitu saeculi. |

XXV, 2 cf. Apoc. 6, 9-11. 4 cf. Apoc. 15, 7; 16, 1. cf. Apoc. 17, 12. 5 cf. Apoc. 19, 19-20. 8 cf. Apoc. 20, 4. cf. Apoc. 20, 9. 9 cf. Apoc. 20, 12.

51 sathan(a)e TX et om. T 52 iusticiae T his T: eis MPX.

XXV, 1 iohannis T: Ioannis Gel; om. MPX (cf. cap. 27, 1) 4 ebibat] sentiat T (in ras. al. m.) prostituata X 5 et] id& T (id exp.) 5-6 bestia — pseudopropheta om. T 5 antichristum X 6 certamina T ecclesiae dei C 7 abisso T; abisso X relegato Eng; religato TMPX primi X 8 de solis C: de solis MPX; deo solus T (us in ras. al. m.) igni Gel: igne MPX; in ignem T (in supra l. al. m.) 9 Dehinc Cum X (hinc del) 11 exodio Jm; exordio MPX; exordio fut T (sed fut supra l. al. m.) 12 a deo nobis promittitur X 13 uindicatur X 13-14 et agnitio] ab initio T 14 est TB: om. MPX 15 quo C: quod T (sed del.) MPX 16 uindicatur illa corporalis om. T uindicatur Pam: uindicetur MPX 18 edicatur TB: educitur MPX 19-20 spiritalis adnuntiatur. Cur enim iterum Gel: spiritalis TMPX; del. Krm 20-21 condicionis] conis T (o del., suprasec. ar. ut fiat carnis) 21 id est spiritalis T (sed del.) eam] eadem T deceret ex deceret T 22-23 clausula temporum] clausura Gel 25 in TC: om. MPX exitum P

XXVI. Vnum adhuc respondebo ad propositionem priorem V 62 allegoricarum scripturarum, licere et nobis corporalem resurrectionem de patrocinio figurati proinde eloqui prophetici vindicare. 2. Ecce enim diuina in primordio sententia terram hominem pronuntiando: *Terra es et in terram ibis*, secundum substantiam scilicet carnis, quae de terra erat sumpta et quae prior homo fuerat appellata, sicut ostendimus, dat mihi disciplinam in carnem quoque interpretandi, si quid irae vel gratiae in terram deus statuit, quia nec proprie terra iudicio eius obnoxia est, quae nihil boni seu mali admisit, maledicta quidem, quod hauserit sanguinem, sed et hoc ipsum in figuram carnis homicidae. 3. Nam et si iniuri seu laedi habet terra, id quoque propter hominem, uti ille iniuret siue laedatur per consistori sui exitus, quo magis ipse pensabit quae propter illum etiam terra patietur. 4. Itaque et cum comminatur terrae deus, carni potius comminari eum dicam, et cum quid terrae pollicetur, carni potius polliceri eum intellegam, ut apud David: *Dominus regnauit, exultabit terra*, id est caro sanctorum, ad quam pertinet regni diuini fructus; 5. dehinc subiungit: *Vidit et concussa est terra; montes uelut cera liquefacti sunt a facie domini*, caro scilicet profanorum. *Et uidebunt enim eum, qui confixerunt*.

6. Atque adeo, si simpliciter de terrae elemento utrumque existimabitur pronuntiatum, quomodo congruet et concuti et liquefieri eam a facie domini, quo supra regnante exultabit? 7. Sicut et apud Esaiam: *Bona terrae edetis* bona carnis intelleguntur, quae illam manent in regno dei reformatam et angelificatam et consecuturam quae *nec oculus uidit nec auris* V 63

XXVI, 5 Gen. 3, 19. 10 cf. Gen. 4, 11. 18 Ps. 96, 1. 20 Ps. 96, 4-5. 21 Zach. 12, 10; Ioh. 19, 37. 26 Es. 1, 19. 28 I Cor. 2, 9.

XXVI, 1 respondeo T 4 enim MPX: ergo T in T (Gel): om. MPX 5 terram] terra T 7 appellata T sicut in ras. al. m. T 8 in exp. T interpretandi] infra extundi T (extundi al. m. in ras.) 11 quod TR: quo MPX 12 Nam] iam Krm et del. Krm 13 id T: om. MPX 14 consistori Souter: consistoris TMP: consistorie X: consistorii R² uulgo 16 comminari eum] cum comminari X et om. T 17 eum] cum X intellegam TMPX 18 ut om. P regnabit T exultabit T (Krm): exultauit MPX: exultet Gel 19 regni etenim diuini X (sed etenim del.) 19-20 Dehinc subiungit MPX: deinde iungit T: del. Krm 20 uelut T MX: sicut P 21 Et del. Krm uiderunt T (supra ser. uel b) 22 enim om. T eum qui T (Gel): cum in quem MPX: in quem Vrs: in eum quem Krm 23 Atque adeo MPX: adeo* T: alioquin Krm, ut v. Hoppe, Beiträge p. 116 si om. T terra Gel existimabitur MPX: existamauimus (sic) T (supra u. ser. b) 25 liquefieri] eoquae fieri T (supra eo ser. li) exultabit T: exultauit MPX 26 Sicut T: sic MPX ysaiam T (sed al. m. in ras.) terre T (alterum e al. m. in ras.) 26-27 intelleguntur T 27 deformatam T 28 nec oculus] oculis T (sā al. m.

audivit nec in cor hominis ascenderunt. 8. Alioquin satis uanum, ut ad obsequium deus fructibus agri et cibariis uitae huius inuitet, quae etiam inreligiosis et blasphemis semel homini addicta conditione communicat, pluens super bonos et malos et solem suum emittens super iustos et iniustos. 9. Felix nimirum fides, si ea consecutura est, quibus hostes dei et Christi non modo utuntur uerum etiam abutuntur, ipsam conditionem colentes aduersus conditorem. Bulbos et tubera in terrae bonis deputabis, domino pronuntiante ne in pane quidem uicturum hominem? 10. Sic Iudaei terrena solummodo sperando caelestia amittunt, ignorantes et panem de caelesti re-promissum et oleum diuinae unctionis et aquam spiritus et uinum animae uigoris ex uite Christo. 11. Sicut et ipsam terram sanctam Iudaicum proprie solum reputant, carnem potius domini interpretandam, quae exinde et in omnibus Christum indutis sancta sit terra, uere sancta per incolatum spiritus sancti, uere lac et mel manans per suauitatem spei ipsius, uere Iudaea per fidei familiaritatem, — *Non enim qui in manifesto Iudaeus, sed qui in occulto* — 12. ut et templum dei eadem sit et Hierusalem, audiens ab Esaia: *Exurge, exurge Hierusalem, indue fortitudinem brachii tui, exurge, sicut in primordio diei*, scilicet in illa integritate, qua fuerat ante delictum transgressionis. 13. Qui enim in eam Hierusalem uoces eiusmodi competent exhortationis et aduocationis, quae occidit prophetas et lapidauit missos ad se et ipsum postremo dominum suum confecit? Sed nec ulli omnino terrae salus repromittitur, quam oportet cum totius mundi habitu praeterire. 14. Etiam si quis audebit terram sanctam paradisum potius argumentari, quam et patrum dici capiat, Adae scilicet V 64

32 cf. Mt. 5, 45. 35 cf. Rom. 1, 25. 37 cf. Deut. 8, 3; Luc. 4, 4; Mt. 4, 4. 39 cf. Ioa. 6, 51. 41 cf. Ioa. 13, 1. 42 cf. Exod. 3, 5. 45 cf. Exod. 3, 17. 46 Rom. 2, 28. 29. 48 Es. 51, 9. 53 cf. Mt. 23, 27; Luc. 13, 34. 55 cf. I Cor. 7, 31. 56 cf. Gen. 31, 3; 48, 21.

in ras.) 20 ascenderunt T XR: ascendit MP (corr. R) 30 ut ad] suisdat T (in ras. al. m.) de fructibus T (de supra l.) 31 inuitet om. T 32 conditione X 33 emittens TC: mittens MP: misit X 34 est TB: sunt MPX cristi X 35-36 conditionem X 36 bullos T (sed alt. l. ex b) 37 domino pronuntiante] deum pronunciantem T ne] nec T 38 iudei TMPX 38-39 speranda X 39 amittunt MP caelestis] caelis T 40 aquam C: uinum TMPX 40-41 et uinum C: aquam MPX: om. T uigoris] iugorantes T (is corr. in ui, rantes del.) christo T: christi MPX Sicut et] Sic et Souter 45 lac et mel T: lacte et melle MPX: cf. graece 46 iudea T: iudaeam MP (corr. R): iudeam X 46 fidei T: dei MPX 47 iudeis X 48 dei om. P R¹ 48-49 audiens — exurge Hierusalem om. T isaia P 49 induere R² fortitudine T 50 primordio diei TB: primordio die M: primordii die X: cf. graece 50 qua MP: quae TX 51 Qui Eng: Quae TMP: Que X 52 exhortationes et aduocationes T 53 lapidat T (Gel) missos ad se T MX: ad se missos P 54 confecit T CMX: confixit P omnino] adō*** T 56 terram om. T 57 quam] quia T

et Euae, proinde et in paradysum restitutio carni uidebitur re-
promissa, quae eum incolare et custodire sortita est, ut talis
60 illuc homo reuocetur, qualis inde depulsus est.

XXVII. Habemus etiam uestimentorum in scripturis men-
tionem ad spem carnis allegorizare, quia et apocalypsis Iohan-
nis: *Hi sunt, ait, qui uestimenta sua non coinquinauerunt cum*
mulieribus, uirgines scilicet significans et qui semetipsos
5 castrauerunt propter regna caelorum. 2. Itaque in albis erunt
uestibus, id est in claritate innubae carnis. Et in euangelio
indumentum nuptiale sanctitas carnis agnosci potest. 3. Ita-
que Esaias docens, quale ieiunium dominus elegerit, cum
subicit de mercede bonitatis: *Tunc, inquit, lumen tuum tem-*
10 *poraneum erumpet et uestimenta tua citius orientur*, non sub-
sericam utique nec pallium sed carnem uolens accipi, ortum
carnis resurrectionis de mortis occasu praedicauit. 4. Adeo
nobis quoque suppetit allegorice defensio corporalis resurrecti-
onis. Nam et cum legimus: *Populus meus, introite in cellas*
15 *promas quantulum, donec ira mea praetereat*, sepulchra erant
cellae promae, in quibus paulisper requiescere habebunt qui
in finibus saeculi sub ultima ira per antichristi uim excesser-
runt. 5. Aut cur cellarum promarum potius uocabulo usus est,
et non alienius loci | receptorii, nisi quia in cellis promis caro
20 salita et usui reposita seruatur, depromenda illinc suo tem-
pore? Proinde enim et corpora medicata condimentis sepul-
turae mausoleis et monumentis sequestrantur, processura
inde cum iusserit dominus. 6. Quod cum ita intellegi congruat,
— et quae enim ab ira dei cellariorum nos refugia seruabunt?
25 — hoc ipso quod ait: *donec ira praetereat*, quae extinguet anti-

V 65

XXVII, 3 Apoc. 14, 4; 3, 4. 4 cf. Mt. 19, 12. 5 cf. Apoc. 3, 5. 7 cf.
Mt. 22, 11. 9 Es. 58, 8. 14 Es. 26, 20. 25 Es. 26, 20.

capiat] habeat T (sed al. m. in ras.) 58 proinde om. T 59 incolare M P X;
incolae T (sed a in ras.); incolere C custodire X pro more 60 depulsus T X;
pulsus M P (depulsus R in mg); nota clausulam.

XXVII, 3 hij X ait M P; autem T; om. X inquinauerunt X 6 in-
nubae Rig; innube T M P X; in nube R 7 carni agnosci X 8 esaias M X;
ysaias T; isaias P dominus elegerit T; elegerit dominus M P X 9 mercede]
merce T 10 citius] cui T 10-11 subsericam Gel; subscribam M P X;
tunicam T; subuculam B 11 ortus T 12 Verba resurrectionis usque ad
occidens per c. 28, 5 desunt in T 13 allegorice (aduerb.) allegorica Gel 14 et]
ut X 16 habebunt M P; habent X 17 antecristi X 18 usus uocabulo X
20 salita] salua X 22 sequestrantur B 23 intelligi X 24 et quae M P;
et eque X; equae Oel seruabuntur X 25 quo ait C; quod aijt X ex-

christum, post iram ostendit processuram carnem de sepulcro,
in quo ante iram fuerit inlata. Nam et de cellariis non aliud
effertur, quam quod infertur, et post antichristi eradicationem
agitabitur resurrectio.

XXVIII. Scimus autem sicut et uocibus ita et rebus pro-
phetatum; tam dictis quam et factis praedicatur resurrectio.
Cum Moyses manum in sinum condit et emortuam profert et
rursus insinuat et uiuidam explicat, nonne hoc de toto homine
5 portendit? 2. Siquidem trina uirtus dei per illa trina signa
denotabatur cum suo ordine, primo diabolum serpentem
quamquam formidabilem subactura homini, dehinc carnem
de sinu mortis retractura, atque ita omnem sanguinem execu-
tura iudicio. 3. De quo apud eundem prophetam: *Quoniam et*
10 *uestrum*, inquit deus, *sanguinem exquiram de omnibus bestiis,*
et de manu hominis et de manu fratris exquiram eum. 4. Porro
nihil exquiritur nisi quod reposcitur, nihil reposcitur nisi
quod et reddetur, et utique reddetur quod ultionis nomine
repscitur et exquiretur. Neque enim uindicari poterit quod
15 omnino non fuerit; erit autem, dum restituitur, uti uindice-
tur. In carnem itaque dirigitur quicquid in sanguinem praedi-
catur, sine qua non erit sanguis: caro suscitabitur, ut sanguis
uindictetur.

5. Sunt et quaedam ita pronuntiata, ut allegoriae quidem
20 nullo careant, nihilominus tamen ipsius simplicitatis suae
sitiant interpretationem, quale est apud Esaiam: *Ego occidam et*
uiuificabo; certe postea quam occiderit uiuificabit. Ergo per
mortem occidens per resurrectionem uiuificabit. 6. Caro est
autem, quae occiditur per mortem, caro itaque et uiuificabi-
25 tur per resurrectionem. Certe si occidere carni animam eripere
est, uiuificare, contrarium eius, carni animam referre est,
caro resurgat necesse est, cui anima per occisionem erepta re-
ferenda est per uiuificationem.

XXIX. Igitur si et allegoricae scripturae et argumenta re-
rum et simplices uoces resurrectionem carnis, quamquam sine

XXVIII, 3 cf. Exod. 4, 6-7. 5 cf. Exod. 4, 2-9. 9 Gen. 9, 5. 21
Deut. 32, 39 (cf. I Reg. 2, 6).

tinget P 20 sepulchro X 28 antecristi X.

XXVIII, 1 sicut et M X; sicut P, cf. Lfst, Spr. p. 28 2 quam] cu X 6 no-
tabatur Gel 8 retractura M P; retracta X 8-9 iudicio executura X
10 uestrum M P; nostrum X 14 exquiretur P (e ex i) 15 uti om. P (add. R
ex H) 16 itaque M P; utique X sanguine X 17 ut P; om. M X
19 allegoricae P; allegorice M X quidam X 21 ego] ergo X 23 re-
surrectionem] hic redit T 24 occiditur T Bmg; occiderit M P X 25-26 eri-
pere est uiuificare contrarium eius carni animam referre est T B; referet M P X
27 anima T X R; anima M P (corr. R) erepta T; erepta M P (corr. R) X.

nominatione ipsius substantiae, obradiant, quanto magis quae hanc spem in ipsas substantias corporales speciali mentione determinant non erunt deducendae in quaestionem? **2.** Accipe Ezechielem: *Et facta est, inquit, super me manus domini et extulit me in spiritu dominus et posuit me in medio campi: is erat ossibus refectus.* **3.** *Et circumduxit me super ea per circuitum et ecce multa super faciem campi et ecce arida satis.* **4.** *Et ait ad me: Fili hominis, si uiuent ossa ista? Et dixi: Adonai domine, tu scis.* **5.** *Et ait ad me: Propheta in ossa haec et dices: Ossa arida, audite sermonem domini: 6. haec dicit dominus Adonai ossibus istis: Ecce ego adfero in uos spiritum, et uiuetis, 7. et dabo in uos neruos et reducam in uos carnes et circumdabo in uobis cutem et dabo in uobis spiritum, et uiuetis et cognoscetis, quod ego dominus.* **8.** *Et prophetaui secundum praeceptum, et ecce uox, dum propheto, et ecce motus: et accedebant ossa ad ossa, 9. et uidi et ecce | super ossa nerui et caro ascendit et circumpositae sunt eis carnes et spiritus in eis non erat.* **10.** *Et ait ad me: Propheta ad spiritum, fili hominis, propheta et dices ad spiritum: Haec dicit dominus Adonai: A quatuor uentis ueni, spiritus, et spira in istis interemptis, et uiuant.* **11.** *Et prophetaui ad spiritum, sicut praecepit mihi, et introiuit in ea spiritus et uixerunt et constiterunt super pedes suos ualentia magna satis.* **12.** *Et ait ad me: Fili hominis, ossa ista omnis domus Israel est. Ipsi dicunt: Exaruerunt ossa nostra et periit spes nostra, auulsi sumus in eis. 13. Propterea propheta ad eos: Ecce ego patefacio sepulchra uestra et eueham uos de sepulchris uestris, populus meus, et inducam uos in terram Israelis 14. et cognoscetis, quod ego dominus aperuerim sepulchra uestra et eduxerim uos*

V 67

XXIX, 6 Ez. 37, 1-14.

XXIX, 3 obradiant TC: subradiant MPX 4 spem MPX: speciem T
5 questionem T 6 ezechielem T (sup. pr. e. suprascr. h) inquit post me habet
X; in P post me spatium uacuum relictum est me (post super) supra l. add. T
9 super om. P (supra l. add. R) 10 et 12 adonai T (sup. i. ser. y) X; adonay
MP 11 tu om. X, sed spatium uacuum relictum 13 afferis ex adf. T 14-15 dabo
— uiuetis et om. T 14 dabo in uos MP; dabo in uobis X neruos Krm:
spem MPX in uos (post reducam) CX: uos in MP 14-15 ei circumdabo
in uobis T MPX; et om. R²; in om. Gel 16 dominus ego P (corr. m. 1)
prophetaui] propheta X 21 spiritum MPX: illum T (recte?) adonai
X: adonay MP; adonays T (ys al. m. in ras.) uentis T MPX: uentis caeli C
22 inspira X 23 introiuit TX: introiit MP in om. T 24 constiterunt
TCX: steterunt MP (= Vng) 26 israelis T (is in fine exp.): isrl MP; isral
X 26-27 et periit spes nostra om. P (add. in mg R ex H) 29 in terram om. M
(add. in mg); om. P (add. R in mg) israelis T; isrl MPX 30 aperuerim TC:

de sepulchris uestris, populus meus, 15. et dabo in uobis spiritum et uiuetis et requiescetis in terra uestra et cognoscetis, quod ego dominus locutus sum et fecerim, dicit Dominus.

XXX. Hanc quoque praedicationem scio, qualiter concutiant in allegoriae argumentationem, quia dicendo *Ossa ista omnis domus Israel est* imaginem ea fecerit Israelis et a propria condicione transtulerit, atque ita figuratam esse, non ueram resurrectionis praedicationem: statum enim Iudaeorum deformari quodammodo emortuum et exaridum et dispersum in campo orbis. **2.** Itaque et imaginem resurrectionis in illum allegorizari, quia recolligi habeat et recompingi os ad os, id est tribus ad tribum et populus ad populum, et recorporari carnibus facultatum et neruis regni atque ita de sepulchris, id est de habitaculis captiuitatis tristissimis atque teterrimis, | educi et refrigerii nomine respirari et uiuere exinde in terra sua Iudaea. **3.** Et quid post haec? Morientur sine dubio. Et quid post mortem? Nulla, opinor, resurrectio, si non haec erit ipsa, quae Ezechieli reuelatur. Sed enim et alias praedicatur resurrectio. Ergo et haec erit, et temere eam in statum Iudaicarum rerum conuertunt, aut, si alia est illa quam defendimus, nihil mea interest, dum sit et corporum resurrectio, sicut et rerum Iudaicarum. **4.** Denique hoc ipso, quod recidiuatus Iudaici status de recorporatione et redanimatione ossuum figuratur, id quoque euenturum ossibus probatur. Non enim posset de ossibus figura componi, si non id ipsum et occibus euenturum esset. **5.** Nam etsi figmentum ueritatis in imagine est, imago ipsa in ueritate est sui: necesse est esse prius sibi id quod alii configuretur. De uacuo similitudo non competit, de nullo parabola non conuenit. **6.** Ita oportebit ossuum quoque credi reuiscerationem et respirationem, qualis et dicitur, de qua possit exprimi Iudaicarum rerum reformatio, qualis adfigitur.

V 68

XXX, 2 Ez. 37, 11.

aperui MPX 31 in uobis T: uobis MPX 32 requiescetis T (e ult. ex i):
requiescit R² 33 sum T MX: sim P.

XXX, 1 praedicatione M 3 omnis om. T israel est TX (Gel): 5 isrl
MP israelis T: israheli. sed MP; isrl. sed X a om. T 5-6 iudeorum
T MPX 8 recompingi os] repingi os (pingi os al. m. extra pag.) pingi* T
9 tribus PX: tribum TM et om. T populus MPX: populum T 10 car-
nibus] carnis P facultatum T Bmg: facultate MPX et om. P 12 respi-
rari MP: respirati X; respirare T (alt. e ex i) Pam; cf. Hoppe, Syntax p. 137
exinde MPX: inde T 13 haec] hoc T 14 resurrectio TX: resusci-
tatio MP 15 ezechieli T (hi suprascr.) 16 et haec] aut haec T et temere]
ut temere T eam in statum T: in statum eam MPX 17 illa T (suprascr.
est) 19-20 Iudaici] iudaicus T 20 et 26 et 33 ossuum MP (ossium suprascr.
R) X: ossiū* T (iū ex uū); ossium R 21-22 posset] potest T 24 sibi] ibi T
24-25 id quod T: quo MPX 25 configuretur T (suprascr. u) 27 et dicitur

30 7. Sed magis religiosum est ueritatem de sua auctoritate et simplicitate defendi, quam sensus diuinae propositionis expostulat. Si enim ad res Iudaicas spectaret haec uisio, statim reuelato situ ossuum subiecisset: *Ossa ista omnis domus Israelis est*, et cetera deinceps. 8. At cum ostensis ossibus de propria spe eorum quid obloquitur, nondum nominato Israele, et fidem temptat prophetae: *Fili hominis, si uiuent ossa haec?* ut et ille responderet: *Domine, tu scis*, non utique deus prophetae fidem de ea re temptasset, quae futura non esset, quam numquam Israel audisset, quam credi non oporteret. 9. Sed quoniam praedicabatur quidem resurrectio mortuorum, Israel uero pro sua incredulitate diffidens scandalizabatur et aspiciens habitum senescentis sepulturae desperabat resurrectionem uel non in eam potius animum dirigebat sed in circumstantias suas, idcirco deus et prophetam, qua et ipsum dubium, praestruxit ad constantiam praedicationis reuelato ordine resurrectionis et populo id credendum mandauit, quod prophetae reuelauit, ipsos dicens esse ossa quae erant resurrectura, qui non credebant resurrectura. 10. Denique in clausula: *Ei cognoscetis*, inquit, *quod ego dominus locutus sum et fecerim*, id utique facturus, quod fuerat locutus, ceterum non id facturus, quod locutus, si aliter facturus quam locutus.

V 69

XXXI. Plane, si et populus allegorice mussitare ossa sua arefacta et spem suam perditam, dispersionis exitum querulus, merito uideretur et deus figuratam desperationem figurata promissione consolatus. 2. Sed cum dispersionis quidem iniuria nondum populo accidisset, resurrectionis uero spes apud illum saepissime cecidisset, manifestus est de corporum interitu labefactans fiduciam resurrectionis: ita et deus eam restruebat fidem, quam populus destruebat. 3. Quamquam et si aliqua praesentium rerum tunc conflictatione maerebat Israel, non

33 Ez. 37, 11. 36 Ez. 37, 3. 37 Ez. 37, 3. 48 Ez. 37, 14.

T: dicitur MPX 30-31 de sua auctoritate et simplicitate T: de sua simplicitate et auctoritate B: de suae ueritate simplicitatis MPX: de suae auctoritate simplicitatis Pam: de suae simplicitatis ueritate Krm dub.; de sua simplicitate Souter 33-34 israel X est om. T 35 quid] quod X: qui Pam et om. P 36 haec TB: om. MPX 37 Domine] domine mi X 40 quidem om. X 41 diffusus T 42 senescentis ex-is T 44 qua et T (sed lincola del.) MX: quia (mut. in quasi m. i) et P: quasi et R 48 qui non credebant resurrectura om. T 49 cognoscentes X inquit P (corr. R) sum T: sim MPX 51 quam locutus TB: om. MPX.

XXXI, 1 mussitaret T MP (corr. R) 2 exitu Gel, at 9. Lfst, Spr. p. 11 3 figuram desperationem T (e exp., suprascr. u) 4 consolatus M dispersionis T (a exp., suprascr. e) 6 cecidisset Gel: cecinisset T (n exp., suprascr. d) MPX: cf. Hoppe, Beitr. p. 95 manifestus est ('populus' sc.) MPX: manifestus* T: <ut> manifestus est Lat: <et> manifestus est Rig 7 resurrectionis, ita Lat, Rig 8 restruebat T MPX R¹: restituebat G R² 9 m(a)erebat T (Gel): haerebat

10 idcirco in parabola(m) accipienda esset reuelationis intentio sed in testationem resurrectionis, ut in illam spem erigeret illos, aeternae scilicet salutis et necessarios restitutionis, et auerteret a respectu praesentium rerum. 4. Ad hoc enim et alibi prophetae: *Exibitis* — de sepulchris — *uelut uili de uinculis soluti et conculcabitis inimicos*, et rursus: *Gaudebit cor uestrum, et ossa uestra uelut herba orientur*, quia et herba de dissolutione et corruptela seminis reformatur. 5. In summa: si proprie in Israelis statum resurgentium ossuum imago contenditur, cur etiam non Israeli tantummodo uerum et omnibus gentibus eadem spes admuntiatur et recorporandarum et redanimandarum reliquiarum et de sepulchris exsuscitandorum mortuorum? 6. De omnibus enim dictum est: *Viuent mortui et exurgent de sepulchris: ros enim, qui a te, medella est ossibus eorum*. 7. Item alibi: *Veniet adorare omnis caro in conspectu meo, dicit dominus*. Quando? Cum praeterire coeperit habitus mundi huius. 8. Supra enim: *Quemadmodum caelum nouum et terra noua, quae ego facio, in conspectu meo, dicit dominus, ita stabit semen uestrum*. 9. Tunc ergo et quod subiecit inplebitur: *Et exhibunt*, utique de sepulchris, *et uidebunt artus eorum, qui impie egerunt, quoniam uermis eorum non decidet et ignis eorum non exstinguitur, et erit satis conspectui omni carni*, scilicet quae resuscitata et egressa de sepulchris dominum pro hac gratia adorabit.

V 70

XXXII. Sed ne solummodo eorum corporum resurrectio uideatur praedicari, quae sepulchris demandantur, habes scriptum: *Et mandabo piscibus maris et eructabunt ossa, quae sunt comesta, et faciam conpaginem ad conpaginem et os ad os*. 2. Ergo, inquis, et pisces resuscitabuntur et ceterae bestiae et alites carniuorae, ut reuomant quos comederunt, quia et

XXXI, 14 Mal. 4, 2. 15 Es. 66, 14. 23 Es. 26, 19. 24 Es. 66, 23. 28 Es. 66, 22. 29 Es. 66, 24.

XXXII, 3 Enoch 61, 5 (d'Alès, Théologie de Tert., p. 22, 3).

MPX 10 parabola(m) Souter (Hoppe): parabola T MPX accipienda esset] accipiendas; T (prius s exp.) 12 necesioris X 14 alibi T R²: alii MP (alibi R in mg) X R¹ prophetae s. X: prophetae Rig uelud T M soluti om. T 15 rursus Gel 16 uelut herba T Bmg: uelociter MPX herba ex erba T (bis) 18 ossuum MP (ossium suprascr. R) X: ossiū* T (ū ex uū): ossium R 21 reliquiarum P R: reliquiarum MX: relinquantur T (n exp., super ua scr. i) 21-22 exsuscitandorum MX Gel: excitandorum TP 23 et TR: om. MPX qui a te est Gel 24 medella (medela Pam) est Brf: medulla ē T: medela MPX Veniet] Viuet X 25 meo Gel: dñi eo MPX: dñi: haec T cum om. X 27 nouum TP: om. MX 28 ita stabit] intrabit T et quod MPX: quod T 29 subiecit T: suū dicit MPX: subiecit Gel 30 eorum (alterum) T: illorum MPX 31 decedit T eorum TP: illorum MX exstinguitur T erit satis T MPX: erunt Gel 32 regressa X.

XXXII, 4 comesta P X faciam T Bmg: facient MPX 6 reuomant T

apud Moysen legis exquiri sanguinem de omnibus bestiis? Non utique. Sed idcirco nominantur bestiae et pisces in re-
 10 ditione carnis et sanguinis, quo magis exprimat resur-
 rectio etiam deuoratorum corporum, cum de ipsis deuoratori-
 bus exactio edicitur. **3.** Puto autem huius quoque diuinae pote-
 statis documentum idoneum Ionam, cum incorruptus utram-
 15 que substantiam, carnem atque animam, de alio bestiae
 piscis euoluitur, — et utique triduum concoquendae carni ui-
 scera ceti suffecissent quam capulum, quam sepulchrum,
 quam senium requietae atque conditae alicuius sepulturae, —
 4. saluo eo, quod et bestia feros in Christianum uel maxime
 nomen homines uel ipsos etiam iniquitatis angelos figurauit, de
 quibus sanguis exigitur per ultionem pensandam. **5.** Quis ergo
 20 discendi magis adfinis quam praesumendi et credendi diligen-
 tior quam contendendi et diuinae potius sapientiae religiosus
 quam suae libidinosus, audiens aliquid a deo destinatum et in
 carnes et cutes et neruos et ossa, aliud quid haec commentabi-
 tur, quasi non in hominem destinatur quod in istas substan-
 25 tias praedicatur? **6.** Aut enim nihil in hominem destinatur,
 non liberalitas regni, non seueritas iudicii, non quodcumque
 est resurrectio, aut, si in hominem destinatur, necesse est in
 eas substantias destinatur, ex quibus homo instructus est, in
 quem destinatur. **7.** Illud etiam de argutissimis istis demuta-
 30 toribus ossuum et carnum et neruorum et sepulchrorum re-
 quiro, cur, si quando in animam quid pronuntiatur, nihil aliud
 animam interpretantur nec transfingunt eam in alterius rei
 argumentum, cum uero in aliquam speciem corporalem quid
 edicitur, omnia potius adseuerant quam quod nominatur?
 35 **8.** Si corporalia parabola, ergo et animalia, si non et animalia,
 ergo nec corporalia. Tam enim corpus homo quam et anima,

V 71

7 cf. Gen. 9, 5. 12 cf. Ion. 2, 11. 14 cf. Ion 2, 1.

Gel) R³: uomant M P X R¹ 8 nominatur bestia T 8-9 redhibitione T;
 redhibitione Gel 11 edicitur] edicio P (corr. m. 1) diuinae om. X 12 ionas T
 12-13 utraq; substantia P 13 carne atque anima P bestie T: om. M (supraser.
 bestiae) P X; cf. Fronti, Princip. hist. 14 (p. 198, 8 v. d. Hour): beluis piscibus 14
 euoluitur] euomitur Lat utique P: utiq; T; utrique M X triduum T M X:
 triduo P (sed o ex u) R ualio 14-15 (tam) uiscera Krm, at u. Hoppe, Beitr. p. 47
 15 coeti P (tam) suffecissent Vrs finin'q(uam) capulū T (sed al. m. in ras.)
 16 reconditae Gel, at u. Warzink ad De anima 32, 1 p. 385; iniuria Krm conditae
 (i. e. 'tidy') a uerbo dicit 'condiendi' sepulturae] sepulchri X 17 bestia Krm:
 bestias T M P X 18 homines R³: hominis T M P X R¹ ipsos] ipse T (e
 in ras.) 20 quam ex quem T 22 libidinosus P (sed i ult. exp.) et in T:
 in M P X 23 carnes et T X: carne sed & M P (corr. R) 28 instructus T:
 structus M P X 29 destinatur T (supraser. uel e) 30 ossuum M P (supraser.
 ossū R) X: ossi*ū T: ossium R 34 edicitur omnia] edi*cit(ur) *alia T (in ras.)
 35 parabole T (o al. m. in ras.) non] uero T (al. m. in ras.) 36 Tam enim] tū

ut non possit altera species admittere aenigmata, altera ex-
 cludere.

XXXIII. Satis haec de prophetico instrumento. Ad euange-
 licum nunc prouoco, hic quoque occursurus prius eidem astu-
 tia eorum, qui proinde et dominum omnia in parabolis pro-
 nuntiasse contendunt, quia scriptum sit: *Haec omnia locutus*
 5 *est Iesus in parabolis et sine parabola non loquebatur ad illos,*
 scilicet ad Iudaeos. **2.** Nam et discipuli: *Quare, aiunt, in para-*
bolis loqueris illis? Et dominus: *Propterea in parabolis loquor*
ad eos, ut uidentes non uideant et audientes non audiant, secun-
 dum Esaiam. **3.** Quodsi ad Iudaeos in parabolis, iam non ad
 10 omnes; si (non) ad omnes in parabolis, iam non semper nec
 omnia parabola, sed quaedam, cum ad quosdam, ad quosdam
 autem, dum ad Iudaeos: nonnumquam plane et ad discipulos.
4. Sed quomodo referat scriptura considera: *Dicebat autem et*
parabolam ad eos. Ergo et non parabolam dicebat, quia non
 15 notaretur, cum parabolam loquebatur, si ita semper loqueba-
 tur. **5.** Etiam et nullam parabolam non aut ab ipso inuenies
 edisseratam, ut de seminatore in uerbi administrationem,
 aut a commentatore euangelii praeluminatam, ut iudicis su-
 perbi et uiduae instantis ad perseuerantiam orationis, aut ul-
 20 tro coniectandam, ut arboris fici dilatae in spem ad instar
 Iudaicae infructuositatis.
6. Quodsi nec parabola obumbrant euangelii lucem, tanto
 abest, ut sententiae et definitiones, quarum aperta natura
 est, aliter quam sonant sapiant. Definitionibus autem et sen-
 25 tentiis dominus edicit siue iudicium siue regnum dei siue re-
 surrectionem. **7.** *Tolerabilius erit, inquit, Tyro et Sidoni in die*

V 72

XXXIII, 4 Mt. 13, 34. 6 Mt. 13, 10. 7 Mt. 12, 13. 9 cf. Mt. 13, 14;
 Fs. 6, 9. 13 Luc. 18, 9. 17 cf. Mt. 13, 18-23. 18 cf. Luc. 18, 1-5.
 20 cf. Luc. 13, 6-9. 26 Mt. 11, 24.

in T (al. m. in ras.) et anima om. T 37 ut] aut T amittere T.

XXXIII, 1/2 euangelicum T (se. 'instrumentum'): euangelia M P X 2 occur-
 sus T 3-5 pronuntiasse — Iesus in parabolis om. X 4 loquutus T 6 ad
 Iudaeos] Iudeos P 7 loqueris et dominus propterea in parabolis om. X 7 il-
 lis T: om. M P X 8 audient T (e exp., supraser. a) 9 ysaiā T: esayā X
 9-10 iam non ad omnes; si non ad omnes in parabolis om. T 10 non prius add. R³
 11 parabole T (u exp., supraser. o) cum] et Gel 14 parabola X: om. Gel
 16 etiam et T: et tamen M P X 16 inuenies T: inuenias M P X 17 edis-
 sertatam R³: edisseratam T M P (al. edis...tam R in mg; ora pag. absissa) X
 in] ac T administratione T R 18 commendatore T iudices T (e
 exp., supraser. i) 19 instantes T (e exp., supraser. i) 20 coniectandam M P X:
 coniectatam T (u mut. in i) delatae T (e exp., supraser. i): delate X 21 Iudai-
 cae] iudice T (e exp., supraser. at) 22 nec] haec T (al. m. in ras.) 23 defini-
 ciones T: difinitiones X 24 difinitionibus X 26 tiro T (i exp., supraser.)

iudicii, et : *Dicite illis, quod adpropinquauerit regnum dei*, et : *Retribuatur tibi in resurrectione iustorum*. 8. Si | nomina absoluta sunt rerum, id est iudicii et regni dei et resurrectionis, ut
 30 nihil eorum in parabolam conprimi possit, nec [ea] in parabolas compelluntur, quae ad dispositionem et transactionem et passionem regni Iudaici et resurrectionem praedicantur, atque ita corporalia defenduntur ut corporalibus destinata, id est non spiritalia, quia non figurata. 9. Nam et ideo praestruximus tam corpus animae quam et carnis obnoxium esse mercedibus pro communi operatione pensandis, ne corporalitas animae occasionem subministrans figurarum corporalitatem carnis excludat, cum utramque participem et regni et iudicii et resurrectionis oporteat credi. 10. Et nunc eo pergitur, uti corporalitatem carnalem proprie demonstremus a domino significari in omni resurrectionis mentione, salua animali, quam et ipsam pauci receperunt.

XXXIV. In primis cum ad hoc uenisse se dicit, ut quod periit saluum faciat, quid dicis perisse? Hominem sine dubio. Totumne an ex parte? Vtique totum, siquidem transgressio, quae perditionis humanae causa est, tam animae instinctu ex
 5 concupiscentia quam et carnis actu ex degustatione commissa totum hominem elogio transgressionis inscripsit atque exinde merito perditionis impleuit. 2. Totus itaque saluus fiet qui periit totus delinquendo; nisi si et quis illa sine corpore amittitur et sine corpore reuocatur. Nam si caro quoque eius cum
 10 anima, quod pecus totum est, humeris boni pastoris aduehitur, ex utraque utique substantia restituendi hominis exemplum est. 3. Aut quam indignum deo, dimidium hominem redigere in salutem, paene | minus facere **, cum etiam saecula-

V 73

V 74

27 Mt. 10, 7. 28 Luc. 14, 14.

XXXIV, 1 cf. Luc. 19, 10. 8 cf. Luc. 15, 4-6.

y) sidoni TX: sydone M; sydoni P (i ex c) 28 retribuatur ex-itur T tibi cis T resurrectione T (e ex em); resurrectio M 28-29 absoluta T MX: absolute P 29 et (ante regni) exp. T dei et om. T 30 ea om. T 31 compelluntur T: compellantur M P X dispensationem P 32 iudaici T: iudicii MPX resurrectione T (nē in ras. al. m.): resurrectionis MPX 33 defendantur M (a ex c) 34-35 praestrinximus PR¹ 35 obnoxia T 36 pensandus M (corr. m. i) P (corr. m. i) ne ex nec T 37 sumministrans T 38 utrumque T 41 significare X 41-42 animalia T (a exp.); animalis M (s erat.) 42 ipsa X.

XXXIV, 1 uenisse se MPX: se uenisse T ut T: uti MPX 2 perit T (i suprasr.) dicas X 4 cause M (corr. m. i) P (corr. R) est] sit T in-structa T (a al. m. in ras.) ex] et T 5 ex mul. in et T commissa ex com-misi T 8 perit Gel: perit T (i suprasr.); perit MPX qui periit totus, delinquendo totus Gel si et] etsi T 9 si MX: & si T: nisi P (corr. R) 11-12 exemplo T 13 paene] bene T Lacunam indicant Km qui supplet quam

rum principum plena semper indulgentia uindicetur. Diabo-
 15 lus ualidior in hominis iniuriam intellegetur, totum eum eli-
 dens? Deus infirmior renuntiabitur, non totum eum rele-
 uans? Atquin et apostolus suggerit, ubi delictum abundaue-
 rit, illic gratiam superabundasse. 4. Quomodo denique saluus
 20 habebitur qui poterit et perditus dici? Carne scilicet perditus,
 anima uero saluus, nisi quod iam et anima in perditio consti-
 tuatur necesse est, ut salua effici possit: id enim saluum effici
 oportebit, quod perditum fuerit. 5. Porro aut recipimus
 animae immortalitatem, ut perditum non in interitum credatur
 sed in supplicium, id est in gehennam, — et si ita est, iam non
 25 animam spectabit salus, saluam scilicet suapte natura per in-
 mortalitatem, sed carnem potius, quam interibilem constat
 apud omnes, — 6. aut si et anima interibilis, id est non immorta-
 lis, quod et caro, iam et carni forma illa ex aequo proficere de-
 bebant proinde mortali et interibili, qua id quod perit saluum
 30 facturus est dominus. 7. Nolo nunc contentioso fune deducere,
 hac an illac hominem perditio depostulet, dum utrimque eum
 salus destinet in ambas substantias peraequata. Ecce enim ex
 quacumque substantia hominem perisse praesumpseris, ex
 altera non perit: saluus ergo erit iam ex qua non perit et sal-
 35 uus nihilominus fiet ex qua perit.

8. Habes totius hominis restitutionem, dum et quodcumque
 eius perit saluum facturus est dominus et quodcumque non
 perit utique non erit perditus. 9. Quid ultra de utriusque
 substantiae securitate dubitas, cum altera salutem consecu-
 40 tura sit, altera amissura | non sit? Et tamen adhuc sensum rei
 exprimit dominus Ego dicens ueni, non ut meam, sed [ut] pa-
 tris, qui me misit, faciam uoluntatem. Quam? oro te. Vt omne,
 quod dedit mihi, non perdam ex eo quidquam sed resuscitem il-
 lud in nouissimo die. 10. Quid a patre Christus acceperat, nisi

V 75

17 cf. Rom. 5, 20. 41 Ioa. 6, 38. 42 Ioa. 6, 39.

censuram humanam (collato e. 15, 8) uel simile aliquid cum] eū T 14 semper] spem per T indulgentiae T 15 ualidior] ualentior R² intellegetur Eng: intel-legitur M; intelligitur T (i ante g exp., suprasr. e) P X 16 infirmior T 17 ad-quin T (a exp.); atqui R 18 illa T (a exp., suprasr. ic) 19 dici T B: om. M P X 20 anima uero saluus del. Km 21-22 efficit oportebat T 22 fuerit T (i exp., suprasr. a) aut T: autem M P X 23 animae om. P (add. R ex H) in om. X, supra l. habet T interitu T 24 supplicium T gehennam X 25 salus] saluus X suapte sonter: suabie T (pr. a exp.); sua M P; sua X 26 inter-ribilem T 27 inte*ribilis T 28 quod MPX: quo T 29 qua MX: quia T (al. m. in ras.) P 31 hac om. T illac] illa T (a exp., suprasr. e) utrim-que R² mg: utrumque T M P X 34-35 et saluus — ex qua perit om. X 37 et] ei T 38 quid T: Quis MPX 39 dubitas T: dubitabit MPX altera T MX: alterutra P 40 prius sit om. T altera (al. m. supra l. T) amissura (eam add. B) non sit T B: om. M P X sensu rem Km 41 ut alterum om. T 43 dedit mihi MPX: michi dedit T 43-44 illud ex illū T 44 in T P: om.

45 quod et induerat? Hominem sine dubio, carnis animaeque
texturam. Neutrum ergo eorum, quae accepit, perire patietur,
immo nec quidquam utriusque, immo nec modicum. Quodsi
modicum caro, ergo nec carnem, quia nec modicum, nec quid-
quam, quia nec quidquam. Atquin si non et carnem resusci-
50 tabit nouissima die, iam non modicum patietur perire de ho-
mine, sed pro tanta dixerim parte prope totum. 11. Ingerens
amplius: *Hoc est patris uoluntas, ut omnis, qui aspiciit filium
et credit in eum, habeat uitam aeternam et suscitent illum nouis-
simo die* plenitudinem exstruit resurrectionis: [dis]tribuit
55 enim utrique substantiae per officia propria mercedem salu-
tis, et carni, per quam filius aspicietur, et animae, per quam
credebatur. 12. Ergo, dices, illis erit promissa res, a quibus
Christus uidebatur. Sit plane ita, ut et ad nos eadem spes inde
manauerit. Nam si uidentibus et idcirco credentibus fructuosa
60 tunc fuerunt opera carnis atque animae, multo magis nobis, —
feliciores enim *qui non uident et credent*, — quando, et si illis
negaretur carnis resurrectio, certe felicioribus conpetisset.
Quomodo autem felices, si ex parte perituri? |

XXXV. Sed et praecipit eum potius timendum, qui et cor-
pus et animam occidat in gehennam, id est dominum solum,
non qui corpus occidant, animae autem nihil nocere possint, id
est humanas potestates. 2. Adeo hic et anima immortalis natura
7 recognoscitur, quae non possit occidi ab hominibus, et carnis
esse mortalitatem, cuius sit occisio, atque ita resurrectionem
quoque mortuorum carnis esse, quae in gehennam nisi resusci-
tata non poterit occidi. 3. Sed quoniam et hic de interpreta-

V 76

32 Ioa. 6, 40. 61 Ioa. 20, 29.

XXXV, 1 cf. Matth. 10, 28.

MX nouissimo *TX*: nouissima *MP*: cf. cap. 22, 2; *Adu. Marc.* I 27 (p. 329,
11 *Krm*); *De pat.* 14, 7; *Ad uc.* I 5, 4 45 et *om.* *T* 46 textura *X* 47-49
Quodsi modicum caro, ergo nec carnem, quia nec modicum, nec quidquam *om.* *T*
48-49 nec quidquam, quia nec quidquam *del. Krm* 49 quia nec quidquam
(quicquam *T*) *TC*: *om.* *MPXR* adquin *T* (*n. exp.*); Atquin *P* (*n. del. R*);
atqui *R* 50 modicum] modo *T* 51 tanta] toto *T* parte prope totum]
partē pro totam *T* 52 Hoc *MPX*: haec *T* (= *Vulg.*) aspiciit *MPX*:
uidet *T* (= *Vulg.*) 53-54 nouissimo *MX*: nouissima *TP* 54 die *om.* *X*
exstruit *MX*: extruit *P*; extruxit *T* tribuit *T*: distribuit *MX*: distruit
P (*corr. R*) 55 propria *Krm*: propriam *MPX*; perfectam *T* (*al. m. in ras.*);
priora *Gel* 56 filius *TMX*: filius hominis *P* 58 Sit] Sic *T* (*c. ex t*) 59 et
idcirco credentibus *om.* *T* 60 fuerunt *MPX*: fuerint *C*; fuerat *T* animae
om. *X* 61 et] et non *X* credent *T* (*alt. c. exp., supraer. u*) *MPX*: credunt
Gel 63 autem *Krm*: enim *TMPX*.

XXXV, 1 et (*prior*) *om.* *T* praecipit *T* 1-2 et corpus *TMX*: corpus *P*
2 dominum *MPX*: deum *T* 3 possit *T* 5 recognoscatur *T* (*a. exp.,
supraer. i*) carnis] carcas *P* (*corr. R*) 6 occisio] occasio *T* 8 poterat *T*

tionem corporis quaestio cauillatur, ego corpus humanum non
10 aliud intellegam quam omnem istam struem carnis, quoquo
genere materiarum concinnatur atque uariatur, quod uidetur,
quod tenetur, quod denique ab hominibus occiditur. 4. Sic et
parietis corpus non aliud admittam quam caementa, quam
saxa, quam lateres. Si quis arcanum aliquod corpus inducit,
15 ostendat reuelet probet ipsum etiam esse, quod occidatur ab
homine, et de illo erit dictum. 5. Item si animae corpus oppo-
nitur, uacabit astutia: cum enim utrumque proponitur, cor-
pus atque animam, occidi in gehennam, distinguitur corpus
ab anima, et relinquitur intellegi corpus id, quod in promptu
20 est, caro scilicet, quae sicut occiditur in gehennam, si non
magis a deo timuerit occidi, ita et uiuificabitur in uitam ae-
ternam, si maluerit ab hominibus potius interfici.

6. Proinde si quis occisionem carnis atque animae in gehennam
ad interitum et finem utriusque substantiae adripiet et
25 non ad supplicium, quasi consumendarum, non quasi punien-
darum, recordetur ignem gehennae aeternum praedicari in
poenam aeternam, et inde aeternitatem occisionis agnoscat,
propterea humanae ut temporali praetimidam. 7. Tunc et
aeternas substantias credet, quarum aeterna sit occisio in
30 poenam. Certe cum post resurrectionem corpus cum anima |
occidi habeat a deo in gehennam, satis de utroque constat, et
de carnali resurrectione et de aeterna occisione. 8. Absurdissi-
mum alioquin, si idcirco resuscitata caro occidetur in gehennam,
ut finiatur, quod et non resuscitata pateretur: in hoc
35 scilicet reficietur, ne sit cui non esse iam euenit.

9. Eidem nos spei fulciens passerum quoque subiungit exem-
plum, quod ex duobus non cadat alter in terram sine dei uo-
luntate, ut et carnem, quae ceciderit in terram, proinde credas
et resurgere posse per eiusdem dei uoluntatem. 10. Nam et si
40 passeribus hoc non licet, sed nos multis passeribus antestam-
us eo, quod cadentes resurgamus, quorum denique capillos
capitis omnes numeratos adfirmans saluos utique repromittit.

26 cf. Matth. 23, 46. 36 cf. Mt. 10, 29. 40 cf. Mt. 10, 31. 41 cf. Mt. 10,
39.

et hic *MPX*: dehinc *T* 9 quaestio *del. Krm* humanum *T*: hominis
MPX 10 intellego *Krm* quoquo] que*** *T* (*e in ras. al. m.*) 13 ce-
menta ex incrementa *T* 14 aliquod ex aliquid *T* 15 ipsum etiam esse *MX*:
ipsum esse etiam *P*; etiam ipsum esse *T* 16 et *om.* *X* 16/17 opponit *T*
(*Gel*) 19 intelligi corpus *T* (*Gel*): corpus intellige *MPX*: corpus intellegi
Krm 20 est] ***e T* (*sed a m. 1*): sit *MPX* 23 animae] aie** *T* 24 et
(alterum) *T*: *om.* *MPX* 25 subplaciu *T* 27 occisionis ex occasionis *T*
28 et *om.* *T* 31 a deo *T* (*Gel*): *om.* *MPX*; delendum? consta** *T* (*erat.*
ui) 32 carnali *T* (*sed 7 del.*) 33 idcirco *P* pro more occidetur *TMX*:
occidatur *P* 34 ut *T*: uti *MPX* 35 cui] cu *T* 36 spei nos *P* (*corr. m. 1*)
R 37 alter ex aliter *T* terra *T* 42 adfirmans] affirmat *Vrs* repro-

11. Perituros enim quae ratio in numerum redeisset? Nisi quia hoc est: *ut omne, quod pater mihi dedit, non perdam ex eo quidquam*, id est nec capillum, sicut nec oculum nec dentem. 12. Ceterum unde erit fletus et dentium frendor, nisi ex oculis et ex dentibus? Occiso scilicet etiam corpore in gehennam et detruso in tenebras exteriores, — quae oculorum propria tormenta sunt — si quis in nuptiis minus dignis operibus fuerit indutus, constringendus statim manibus et pedibus, utpote qui cum corpore resurrexerit. 13. Sic ergo et recumbere ipsum in dei regno et sedere in thronis duodecim et adistere ad dexteram tunc uel sinistram et edere de ligno uitae corporalis dispositionis fidelissima indicia sunt.

XXXVI. Videamus nunc, an et Saduceorum uersutiam elidens nostram magis sententiam crexerit. Causa, opinor, quaestionis fuit destructio resurrectionis, siquidem Saducaei neque animae neque carnis admittunt salutem et ideo, ex qua uel maxime | specie resurrectionis fides labefactatur, ex ea argumentum problemati suo adcommodauerunt, de carnis scilicet obtentu nupturae necne post resurrectionem, sub eius mulieris persona, quae septem fratribus nupta in dubio haberetur, cui eorum restitueretur. 2. Porro seruentur sensus tam quaestionis quam responsionis, et controuersiae, occursum est. Si enim Saducaei quidem respuebant resurrectionem, dominus autem eam confirmabat, et scripturarum ignaros increpans, earum scilicet quae resurrectionem praedicassent, et uirtutis dei incredulos, idoneae utique mortuis resuscitandis, 3. postremo subiciens: *quoniam autem mortui re-*

44 Ioa. 6, 39. 46 cf. Mt. 8, 12; cf. Mt. 25, 30. 50 cf. Mt. 22, 11. 54 cf. Apoc. 2, 7.

XXXVI, 8 cf. Mt. 22, 23-28; Mc. 12, 18-23; Luc. 20, 27-34. 15 Luc. 20, 37.

mittit T M P : promittit X 45 id est] ul' X 46 flendor T (f in ras., super l ser. r; fuitne splendor?) 47 ex alterum om. Gel Occiso] Occisio X 49 proprie Krm tormenta sunt T M P : sunt tormenta X R 50 dignus T (u exp., suprasr. uel i) opertibus Krm probante Souter : operibus T M P X 51 resurrexerit Krm : surrexerit M P X ; resurrexit T, recte? De utpote qui c. ind. adi Hoppe, Syntax p. 64, ubi adde De fuga 1, 1 Sic] Si T 52 recumbere X thronis T 52-53 duodecim] .xii. T (suprasr. ci) : xpi M P X 53 et adistere om. T ad dexteram tunc T M P : tunc ad dexteram X R ad sinistram X.

XXXVI, 1 saduceorum T M P X 2 ne nostram T 4 qua] quo Gel 5 specie] spes Gel fides om. Gel ea] eo Gel 7 nupturae necne] nature nec T (nec. del.) 8 in om. X 9 seruentur T X : seruantur M ; seuantur P (corr. R) (quaestio)nis] Abbin usque ad cap. 37, 2 uitam in M, extrema paginae ora abscissa, multa interierunt quae bis uicinis] includuntur 10 occursum T 12 confirmabat T : confirmat P X ignaros <eos> Krm, at cf. Lfst., Spr. p. 54 13-14 praedicassent] parte dicassent T 15 quoniam B : qm' T (m al. m. in ras.) ;

surgant, sine dubio et confirmando esse quod, negabatur, id est resurrectio, nem mortuorum apud deum uiuorum, talem quoque eam confirmabat esse, qualis negabatur, utriusque scilicet substantiae humanae. 4. Neque enim, si nupturos tunc negauit, ideo nec resurrecturos demonstrauit, atquin filios resurrectionis appellauit per eam quodammodo nasci habentes, post quam non nubent, sed resuscitati. 5. Similes enim erunt angelis, qua non nupturi, quia nec morituri, sed qua transituri, in statum angelicum per indumentum, illud incorruptibilitatis, per substantiae, resuscitatae tamen, demutationem. 6. Ceterum nec quaeretur nupturi siue morituri necne rursus essemus, si non eius uel maxime substantiae restitutio in dubium uocaretur, quae proprie et morte et nuptiis fungitur, id est carnis. 7. Habes igitur dominum confirmantem aduersus haereticos Saduceorum, quod et nunc negatur apud Saducaeos Christianorum, solidam resurrectionem.

XXXVII. Sic et si carnem ait nihil prodesse, ex materia dicti dirigendus est sensus. Nam quia durum et intolerabilem existimauerunt sermonem eius, quasi uere carnem suam illis edendam determinasset, [et] ut in spiritum dispo-neret statum salutis, praemisit: *Spiritus est qui uiuificat* atque ita subiunxit: *Caro nihil prodest*, [sed] ad uiuificandum scilicet. 2. Exequitur etiam, quod uel intellegi spiritum: *Verba, quae locutus sum nobis, spiritus sunt, uita sunt*, sicut et supra: *Qui audit sermones meos et credit in eum, qui me misit, habet uitam aeternam et in iudicium non ueniet, sed transiet de morte in uitam*. 3. Itaque sermonem

19 cf. Mt. 22, 32. 22 cf. Luc. 20, 36. 24 Luc. 20, 36.

XXXVII, 1 cf. Ioa. 6, 64. 3 cf. Ioa. 6, 55. 5 Ioa. 6, 64. 8 Ioa. 6, 64. 9 Ioa. 5, 24.

quam M P X 18 resurrectione X deum T C : dominum M P X 21 negauit T R³ : negabit M P X R¹ demonstrauit T R³ : demonstrabit M P X R¹ 22 adquin T ; atqui R appellauit T C : appellat ut P X 23 sed] scilicet Krm dub., at v. Thra I p. 42 resuscitata X 24 enim del. in T (nubent, sed resuscitati similes [enim] erunt angelis Eng) qua non] quia n T (n supra l.) 25 sed <et> huius] quia ex qua T 27 tamen om. T nec M P X : ne T (Gel) quaeretur R : quere-tur T ; quaerentur P X 28 nupturi om. T 29 in dubium T R³ : in deum P X 33 solidum T (u al. m. in ras.).

XXXVII, 1 Sic et si Gel : licet si M P X ; licet sic T ait carnem T (sed al. m. in ras.) 3 existimauerunt ex-riint T 4 et ut T : ut P ; om. X 6 sed om. T Gel 7 quid] quod P X 7-8 spiritum] spiritus T 10 et aeternam T (sed et exp.) 11 transiet T (et al. m. in ras.) M P X : transibit Gel, nescio an

constituens uiuificantem, quia spiritus et uita sermo, eundem etiam carnem suam dixit, quia et sermo caro erat factus, proinde in causam uitae adpetendus et deuorandus auditu et ruminandus intellectu et fide digerendus. 4. Nam et paulo ante carnem suam panem quoque caelestem pronuntiabat, urgens usquequaque per allegoriam necessariorum pabulorum memoriam patrum, qui panes et carnes Aegyptiorum praeuerant diuinae uocationi. 5. Igitur conuersus ad recogitatus illorum, quia senserat dispargendos, *Caro*, ait, *nihil prodest*. Quid hoc ad destruendam carnis resurrectionem? Quasi non liceat esse aliquid, quod etsi nihil prosit, aliud tamen ei prodesse possit! Spiritus prodest; uiuificat enim. Caro nihil prodest; mortificatur enim.

6. Itaque secundum nos magis conlocauit utriusque propositionem. Ostendens enim, quid prosit et quid non prosit, pariter inluminauit, quid cui prosit, spiritum scilicet carni, mortificatae uiuificantem. 7. *Veniet enim*, inquit, *hora cum mortui audient uocem filii dei et qui audierint uiuent*. Quid mortuum nisi caro? Et quid uox dei nisi sermo? Et quid sermo nisi spiritus? merito carnem resuscitaturus, quod factus est ipse, et ex morte, quam passus est ipse, et ex sepulchro, quo inlatus est ipse. 8. Denique cum dicit: *Ne miremini, quod ueniet hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient filii dei uocem et procedent qui bona fecerunt in uitae resurrectionem, qui mala in resurrectionem iudicii, nemo iam poterit aliud mortuos interpretari, qui sunt in monumentis, nisi corpora et carnem, quia nec ipsa monumenta aliud quam cadauerum stabula*. 9. Siquidem et ipsi homines ueteres, id est peccatores, id est mortui per ignorantiam dei, quos monumenta intelligendos argumentantur haeretici, de monumentis processuri in iudicium aperte praedicantur. Ceterum quomodo de monumentis monumenta procedent?

15 cf. Ioa. 6, 51. 16 cf. Ioa. 6, 51. 20 Ioa. 6, 63. 28 Ioa. 5, 15. 33 Ioa. 5, 28-29. 39 cf. Eph. 4, 22; Col. 3, 9.

recte in T: ad M P X 12 uita sermo T M P: sermo uita X 15 fide] si de X dirigendus P 16 pronunciat* urgens T (at u al. m. in ras.) urguens M P X 18 egyptiorum X praeuerant M P X: praeposuerant T (prae-ex pro-) 19 ad] erat, in T 20 quia senserat M P X: qua senserat T (super qua al. m. ser. i a) dispargendos X ait] al. m. in ras. T 22 etsi M P: est si T: si X ei om. T 25 secundo X 26 primum quid ex quod T non] al. m. in ras. T 27 spiritum] spiritus T carnis T uirgulam post carni pos. Eng. 28 uiuificantem] em in ras. al. m. T inquit hora T: hora inquit M P X 31 factum P 32 est (post passus) om. X et ex — est ipse om. P (add. in mg. R ex H) ex] al. m. in ras. T quo* T (eras. d) 33 inlatus] illibatus X quod M P X: cum T 34 ueniat T (at in ras. al. m.) omnis M P 34-35 filii dei uocem T X: uocem filii dei M P 35 procedant T 36 iam om. X 37 sunt T: sint M P X 40 mortui M P X: mortis id est T 43 procedent M P: procedunt T X (recte?).

XXXVIII. Post dicta domini etiam facta eius quid sapere credamus, de capulis de sepulchris mortuos [re]suscitantis? Cui rei istud? Si ad simplicem ostentationem potestatis aut ad praesentem gratiam redanimationis, non adeo magnum aliquid illi denuo morituros suscitare. 2. Enimuero si ad fidem potius sequestrandam futurae resurrectionis, ergo et illa corporalis praescribitur de documenti sui forma. 3. Nec sustinebo dicentes idcirco tunc resurrectionem animae soli destinata in carne quoque decucurrisse, quia non potuisset aliter ostendi resurrectionem animae inuisibilis nisi per uisibilis substantiae resurrectionem. 4. Male deum norunt qui non putant illum posse quod non putant. Et tamen sciunt potuisse, si instrumentum Iohannis norunt: qui enim animas adhuc solas martyrum sub altari quiescentes conspectui subdidit, posset utique et resurgentes oculis exhibere sine carne! 5. At ego deum malo decipere non posse, de fallacia solummodo infirmum, ne aliter documenta praemisisse quam rem disposuisse uideatur. Immo si nec exemplum resurrectionis sine carne [non] ualuit inducere, multo magis plenitudinem exempli sine eadem substantia exhibere non poterit. 6. Nullum uero exemplum maius [est] eo, cuius exemplum est; maius est autem, si animae cum corporibus resuscitabuntur in documentum sine corpore resurgendi, ut tota hominis salus dimidia patrocineretur, quando exemplorum condicio illud potius expeteret, quod minus haberetur, animae dico solius resurrectionem, uelut gustum carnis etiam resurrectionis suo in tempore. 7. Atque adeo secundum nostram ueritatem, exempla illa mortuorum a domino suscitatorum commendabant quidem et carnis et animae resurrectionem, ne cui substantiae negaretur hoc donum, qua tamen exempla, eo minus aliquid edebant: non enim in

V 81

XXXVIII, 13 cf. Apoc. 6, 9.

XXXVIII, 1 etiam facta eius T: facta etiam eius M P: facta eius etiam X quid M X: quod P (del. R, suprascr. quid); qui T (lincola del.) 2 credamus M P X: debemus T suscitantis T: resuscitantis X R: resuscitandis M P (corr. R); nota clausulam 3 aliquid T (qui in ras., ut uidetur): om. P M X morituros] mortuos T suscitare T (Pam): suscitari M P X 9 carne T: carnem M P X decucurrisse T: praecucurrisse M P: praecurrisse X: procucurrisse Krm dub.: perucurrisse Souter 11 putant] potant X 13 qui] Quid X adhoc T 16 ne] nec T 18 si nec T (nec exp.): ne si M P X non del. Brf 19-20 sine eadem substantia T: in eadem substantia M P X: del. Krm 20 poterit T: possit M P X 21 est om. T exemplum est om. P (add. in mg. R ex H) 22 corporibus T: corpore M P X resuscitentur Vrs 26 Atque et adeo X: atque ideo Vrs 27 ueritatem T Bng: uero estimationem M P X: ueri aestimationem Leopold, probante Souter 29 resurrectionem T: resurrectionem M P X 30 qua Oel: quae T M P X edebant] habebant

gloriam nec in incorruptibilitatem sed in mortem aliam suscitabantur.

XXXIX. Quam Christus ediderit resurrectionem, apostolica quoque instrumenta testantur. Nam et apostolis nullum aliud negotium fuit, dumtaxat apud Israelem, quam ueteris testamenti resignandi et noui consignandi et potius iam dei in Christo contionandi. 2. Ita et de resurrectione nihil noui intulerunt, nisi quod et ipsam in gloriam Christi adnuntiabant, de cetero simplici et nota iam fide receptam sine ulla qualitatis quaestione, solis refragantibus Saducaei: adeo facilius fuit negari in totum mortuorum resurrectionem quam aliter intellegi. 3. Habes Paulum apud summos sacerdotes sub tribuno inter Saducaeos et Phariseos | fidei suae professorem: *Viri*, inquit, *fratres, ego Pharisaeus sum, filius Pharisaeorum, de spe nunc et de resurrectione iudicor apud uos*, utique communi, ne, quia iam transgressor legis uidebatur, de praecipuo fidei totius articulo, id est de resurrectione, ad Saducaeos sapere existimaretur. Ita quam nolebat uideri rescindere fidem resurrectionis utique confirmabat secundum Phariseos, respuens negatores eius, Saducaeos. 4. Proinde et apud Agrippam nihil se ait proferre citra quam prophetae adnuntiassent. Ergo seruabat resurrectionem quoque, qualem prophetae adnuntiauerant. 5. Nam et de resurrectione mortuorum apud Moysen scriptum commemorans corporalem eam norat, in qua scilicet sanguis hominis exquiri habebit. 6. Itaque talem praedicabat, qualem et Pharisei susceperant et dominus ipse defenderat et Saducaei, ne talem quoque crederent, in totum esse noluerant. 7. Sed nec Athenienses aliam intellexerant a Paulo portendi. Denique inriserant, non inrisuri omnino, si animae solius restitutionem ab eo audissent; suscepissent enim uernaculae suae

V 82

XXXIX, 6 cf. Luc. 24, 26. 10 cf. Act. 23, 1-9. 11 Act. 23, 6. 18 cf. Act. 26, 22. 21 cf. Act. 26, 22; cf. Gen. 9, 5. 26 cf. Act. 17, 32.

T (ha al. m. in ras.) 31 corruptibilitatem X mortem aliam] mortē mali T (i in ras. al. m.) 31-32 suscitabantur T (bu in ras. al. m.).

XXXIX, 1 ediderit christus P 2 Nam] al. m. in ras. T 3 israhelē MP 4 potius iam] potentiā T (al. m. in ras.) 5/6 intulerunt C: intulerant T MP X 8 saduceis P (d suprascr. R, ut fiat saduceis) 10 summos X tribuno] tribus Pam 13-14 communi ne (nec T, sed c. erat.) quia T (Gel): communi quia MP X; communione qua Bmg 16 resurrectionem T 18 eius] cuius X apud om. X 19 quam] quod Vnter dub. 20 quoque om. T adnuntiauerant T: adnuntiarant MP X 23 habebat T 24 susceperant T 26 nec om. P (add. in mg R ex II) athenienses T (h suprascr.) 27 inrisuri] inrisu T

philosophiae frequentiore praesumptionem. 8. At ubi iam nationes praeconium resurrectionis inaudita retro ipsa nouitate concussit et digna incredulitas rei tantae quaestionibus fidem torquere coepit, tunc et apostolus per totum paene instrumentum fidem huius spei corroborare curauit, et esse iam ostendens et nondum transactam et, de quo magis quaerebatur, corporalem et, quod insuper dubitabatur, non aliter corporalem.

XL. Nihil autem mirum, si et ex ipsius instrumento argumenta captantur, cum oporteat haereses esse; quae esse non possent, si non et perperam scripturae intellegi possent. 2. Nantiae denique haereses duos homines ab apostolo editos, 3. interiore, id est animam, et exteriore, id est carnem, salutem quidem animae, id est interiori homini, exitum uero carni, id est exteriori adiudicauerunt, quia scriptum est Corinthiis: *Nam etsi homo noster exterior corrumpitur, sed interior renouatur die et die*. 3. Porro nec anima per semetipsam homo, quae figmento iam homini appellato postea inserta est, nec caro sine anima homo, quae post exitum animae cadauer inscribitur. Ita uocabulum homo consortiarum substantiarum duarum quodammodo fibula est, sub quo uocabulo non possunt esse nisi cohaerentes.

4. Porro apostolus interiorem hominem non tam animam quam mentem atque animum intellegi mauult, id est non substantiam ipsam, sed substantiae saporem, siquidem Ephesiis scribens *in interiorem hominem habitare Christum*, sensibus utique intimandum dominum significauit. 5. Denique adiunxit: *per fidem et in cordibus uestris et in dilectione*, fidem quidem et dilectionem non substantiua animae ponens sed conceptiua, *in cordibus* autem dicens, quae substantiua sunt carnis, iam

V 83

XL, 2 cf. I Cor. 11, 19. 4 cf. II Cor. 4, 16. 8 II Cor. 4, 16. 10 cf. Gen. 2, 7. 18 Eph. 3, 16. 17. 20 Eph. 3, 17.

omnino] oñio T (al. m. in ras.) si om. T 29 iam om. P 31 digne Eng 32 extorquere P 33 iam T: eam MP X 35-36 uerba et quod — corporalem in T bis leguntur, sed sic loco deleta 35 dubitatur T.

XL, 1 si] sed X et om. T 1-2 argumenta captantur T: captantur argumenta MP X; captentur argumenta P 3 possunt X 4 nantiae Brf: hantae T (a exp., suprascr. i; te del.) nantiae Gel: natae MP X; nate X 6 exitum TX 7 est (alterum) T: sit MP X 9 die et die M: de die et die P; de die in die X; de die in diem T (= Vulg.) animam T (sed m. alt. exp.) 10 homini Gel: hominis T: homine MP X appellatio T 12 homo (post uocabulum) om. Gel 13 fibula TR³: fabula MP (fibula R in mg) X 14 nisi om. P (al. esse nisi coherentes R in mg) 17 saporem T MP: uaporem X 19 dominum] dñm T 20 dilectione] dilectionē T 21 substantiua] substantiā X ponens om. P (add. R supra l.) 22 substantiua] substantia X sint T (i exp., suprascr.)

et ipsum interiorem hominem carni deputauit, quem in corde constituit.

- 25 **6.** Inspice nunc, quomodo exteriorem quidem hominem corrumpi allegarit, interiorem uero renouari die ac die, ne illam corruptelam carnis adfirmes, quam ex die mortis in perpetuum defectura patiatur, sed quam in istius uitae spatio ante mortem et usque ad mortem uexationibus et pressuris, tormentis atque suppliciis nominis causa experiretur. **7.** Nam et homo interior hic utique renouari habebit, per suggestum spiritus proficiens fide et disciplina die ac die, non illic, id est non post resurrectionem, ubi non utique die ac die renouari habemus, sed semel ad summam. **8.** De sequentibus disce: *Quod enim ad praesens est*, inquit, *temporale et leue pressurae nostrae, per supergressum in supergressum aeternum gloriae pondus perficit nobis, non intuentibus quae uidentur*, id est passiones, *sed quae non uidentur*, id est mercedes. *Quae enim uidentur temporalia sunt, quae uero non uidentur aeterna sunt.* **9.** Pressuras enim et laesuras, quibus corrumpitur homo exterior, ut leues et temporales, idcirco contemnendas adfirmat, praefereens mercedum aeternarum et inuisibilium et gloriae pondus in compensationem laborum, quos hic caro patiendo corrumpitur.
- 45 **10.** Adeo non illa est corruptio, quam in perpetuum carnis interitum ad resurrectionem expellendam exteriori homini adscribunt. **11.** Sic et alibi: *Siquidem*, ait, *compatimur uti et glorificemur: reputo enim non esse dignas passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae in nos habet reuelari.* Et hic minora ostendit incommoda praemiis suis. **12.** Porro si per carnem compatimur, cuius est proprie passionibus corrumpi, eiusdem erit et quod pro compassione promittitur. Atque adeo

34 II Cor. 4, 17-18. 38 II Cor. 4, 18. 47 Rom. 8, 17-18.

u) 23 quem ex qua T 25 hominem quidem P (corr. m. 1) hominem om. T
26 allegarit T (Gel): allegaret MPX ac] a T (in ras.) ne T (Krm): nec
MPX 28 istius MPX: isto T 30 supplicii T experiretur T: experietur MPX: experitur Krm 32 illic ill* T (eras. a, suprascr. ic) 33 ac]
de T 35-36 nostrae om. T 36 in supergressum om. Gel: ingressum T
37 perficit nobis Krm coll. Scorp. 13 (p. 176, 6 R-W): perficit nobis T (ie in ras. al. m.): perfici a nobis MPX: perficit in nobis Gel intuentibus T X R: ut
tuentibus M: tuentibus P 39 uero MPX: enim T (linola del.) sunt alr.
om. Rig 41 contempnendus T (u exp., suprascr. a) 42 prius et T: om. MPX
43 patiendo caro susp. Krm 45 illa est] est illa X 47 uti et T R: uti ut M
P X 48 glorificemur X esse dignas T: dignas esse MPX: cf. Scorp. 13

carni adscripturus pressurarum proprietatem, ut et supra, dicit: *Cum uenissetis autem in Macedoniam, nullam remissionem habuit caro nostra*: **13.** dehinc, ut et animae daret compassionem: *In omnibus*, inquit, *compressi: extrinsecus pugnae, debellantes scilicet carnem, intrinsecus timor, afflicti scilicet animam.* **14.** Adeo etsi corrumpitur homo exterior, non ut amittens resurrectionem sed ut sustinens uexationem corrumpi intellegitur, et hoc non sine interiore. Ita amborum erit etiam conglorificari sicut et compati: secundum collegia laborum consortia quoque decurrant necesse est praemiorum.

XLI. Eandem adhuc sententiam exequitur remunerationes uexationibus praefereens: *Scimus enim*, inquit, *quoniam etsi terrena domus nostri tabernaculi dissoluatur, habemus domum non manu factam aeternam in caelis*, id est: pro hoc, quod dissoluetur caro nostra per passiones, domicilium consecuturi sumus in caelis. **2.** Meminerat euangelicae definitionis: *Beati, qui persecutionem passi fuerint propter iustitiam, quia illorum est regnum caelorum.* Non tamen carnis restitutionem negauit, si compensationem mercedis opposuit, cum ipsi compensatio debeatur, cui dissolutio reputatur, scilicet carni. **3.** Sed quia domum dixerat carnem, eleganter uoluit et in mercedis conparatione uocabulo domus uti, ipsi domui, quae dissoluetur per passionem, meliorem domum repromittens per resurrectionem. Nam et dominus multas mansiones quasi domos apud patrem repromittit.

4. Quamquam et de domicilio mundi potest intellegi, quo dissoluto aeterna sedes repromittatur in caelis, quia et quae sequuntur ad carnem manifeste pertinentia ostendunt priora non ad carnem pertinere. **5.** Diuisionem enim facit apostolus, cum subicit: *Nam et in hoc gemimus domicilium nostrum, quod de caelo est superinduere desiderantes: siquidem et exuti*

54-58 II Cor. 7, 5.

XLI, 2 II Cor. 5, 1. 6 Mt. 5, 10. 14 cf. Ioa. 14, 2. 20 II Cor. 5, 2-3.

(p. 175, 4 R-W) 53 adscripturus Oel: adscribitur ut MP: ascribitur ut X: adscribit T R: ut et T R: mutet MPX 53-54 dicit MPX: dicat T R
54-55 remissionem MPX: requiem T (= Vulg.) 55 daret T MPX: det Krm: diceret Souter dub. 56 pugne ex pagine T 58 et animam T ut om. P 60 intellegitur R: intellegitur T: intellegetur C: intellegetur MP X R: 62 quoque] etiam Gel.

XLI, 1 adhuc T (Gel): ad hoc MPX 3 nostri] nostra T 4 pro hoc quod T (Gel): quod pro hoc MPX: pro hoc GR 4-5 dissoluetur] dissoluetur T 5 passiones dom. consecuturi om. T quod domicilium P R 7 passi fuerint T: patiuntur MPX (ut Scorp. 9 [p. 162, 18 R-W]) 8 est T (Gel): esset MPX 9 si <pro dissolutione eius> Krm apposuit Souter 10 deputatur C 14 domos T: domus MPX, fortasse recte: cf. De anima 46, 13 16 et om. R: nec Vrs 17-18 quae secuntur MP (corr. R) X: persequuntur T 18-19 priora — pertinere om. P (add. in mg R ex H) 19 non] omnino Vrs 20 in C: om. T MPX gemimus] ingemiscimus C 21 superinduere T:

non nudi inueniemur, id est : ante uolumus superinduere uirtutem caelestem aeternitatis quam carne exuamur. **6.** Huius enim gratiae priuilegium illos manet, | qui ab aduentu domini
 25 deprehenduntur in carne et propter duritias temporum antichristi merebuntur compendio mortis per demutationem expunctae concurrere cum resurgentibus, sicut Thesalonicensibus scribit : **7.** Hoc enim dicimus uobis in sermone domini, quod nos qui uiuimus, qui remanemus in aduentum domini, non praeueniemus eos, qui dormierunt, quoniam ipse dominus in iussu
 30 et uoce et tuba dei descendet de caelo, et mortui in Christo resurgent primi ; dehinc nos cum ipsis simul rapiemur in nubibus obuiam Christo et ita semper cum domino erimus.

XLII. Horum demutationem ad Corinthios reddit dicens : Omnes quidem resurgemus, non autem omnes demutabimur, in atomo, in momentaneo motu oculi, in nouissima tuba, sed illi scilicet soli, qui inueniuntur in carne : Et mortui, inquit, resur-
 5 gent, et nos demutabimur. **2.** Hac ergo prius dispositione perspecta reliqua reuocabis ad superiorem sensum. Nam cum adicit : Oportet [et] enim corruptum istud induere incorruptelam et mortale istud induere immortalitatem, hoc erit illud domicilium de caelo, quod gementes in hac carne superinduere
 10 desideramus, utique super carnem in qua deprehendemur, quia 'grauari nos' ait, 'qui simus in tabernaculo, quod nolumus | exui sed potius superindui, uti deuoretur mortale a uita', scilicet dum demutatur superinduendo quod est de caelis. **3.** Quis enim non desiderabit, dum in carne est, superin-

V 86

V 87

28 I Thess. 4, 15-17.

XLII, 2-5 I Cor. 15, 51-52. 7 I Cor. 15, 53. 11 cf. II Cor. 5, 4.

superindui MPX (= *Vulg.*) et exuti T : exuti MPX ; induti Vrs ; cf. *Adm. Marc. V* 12 (p. 616, 1 *Krm*) : et despoliati 22 inueniemur MX : inueniamur TP, at cf. *Hoppe, Syntax* p. 83 superinduere TP ; superinducere MX 24 ad (d ex b) aduentu T 26 compendiu T 29 in MPX : ad T (*supra l.*) aduentum T (*Oel*) : aduentu PMX 30 ipse T (*sed & exp.*) 30-31 in iussu et om. *Gel* 31 uoce T MX : in uoce angeli (archangeli *Gel*) P ; cf. *cap.* 24, 5 et tuba T : et in tuba P ; tubae MX descendet M : descendat T (*a exp., supraser.* e) ; descendit PX 32 simul om. P (*add. R in mg*) 33 christo] domino in aera C.

XLII, 1 ad <omnes in prima ad> Corinthios *Krm* 2 omnes quidem resurgemus om. T <non> omnes *Krm* non autem omnes T MPX : omnes autem *Krm* 3 athomo T MP (*corr. R*) X 3-5 sed illi — nos demutabimur *del. Krm* 5 resurgent primi *Gel* et nos T (*Gel*) : nos MPX immutabimur *Gel* hac TP : haec MX ergo] uero X dispositione T (*Gel*) : positione MPX 5-6 perspecta *Krm* : prospecta T MPX 6 reuocauit T (-uit ex-bis) Nam om. T 7 enim TP (*et add. supra l. m. 1*) : etenim MX corruptum X ; corruptum R 7-8 incorruptelam T (*corr. m. 1*) incorruptelam — induere om. X 10 super MP : supra T deprehendimur T 11 quia] qua T simus T (*i exp., supraser. u*) 11-12 nolumus MP : noluit T ; uolumus X 12 exui ex exsuis T 13 demutatur MP (*demutamur R in mg*) : inmuta-

15 duere immortalitatem et continuare uitam lucrifacta morte per uicariam demutationem, ne inferos experiatur usque nouissimum quadrantem exacturos ? Ceterum demutationem etiam post resurrectionem consecutus est inferos iam expertus. **4.** Abhinc enim iam definimus carnem omnimodo quidem resurrecturam atque illam ex demutatione superuentura habitum angelicum suscepturam. **5.** Aut si in his solis, qui inueniuntur in carne, demutari eam oportebit, ut deuoretur mortale a uita, id est caro ab illo superindumento caelesti et aeterno : ergo qui mortui deprehenduntur uitam non consequentur, priuati iam materia et, ut ita dixerim, esca uitae, id est carne, aut necesse est recipiant eam et illi, ut et in ipsis mortale deuorari possit a uita, si uitam sunt consecuturi. **6.** Sed in mortuis, inquis, iam deuoratum erit mortale istud. Non utique in omnibus : quantos enim licebit uel pridianos inueniri, tam recentia cadauera, ut nihil in illis deuoratum uideri possit ? **7.** Utique enim deuoratum non aliud existimas quam interceptum, quam abolitum, quam omni sensui ereptum, quod comparere omni genere cessauerit. Nec gigantum autem antiquissima cadauera deuorata constabit, quorum crates adhuc uiuunt. **8.** Diximus iam de isto alibi. Sed et proxime in
 35 ista ciuitate cum odei fundamenta tot ueterum sepulturarum sacrilega conlocarentur, quingentorum fere annorum ossa adhuc succida et capillos olentes populus exhorruit. Constat non tantum ossa durare uerum et | dentes incorruptos perennare, quae ut semina retinentur fruticaturi corporis in resurrectione. **9.** Postremo etsi tunc deuoratum inuenietur mortale in omnibus mortuis, certe a morte, certe ab aeuo, certe per

V 88

22 cf. Mt. 5, 26 ; Luc. 12, 59. 27 cf. II Cor. 5, 4. 35 cf. Tert. De anima c. 51, 3. 41 cf. II Cor. 5, 4.

tur T ; demutamur XR¹mg 15 lucrifacta X : lucrifacta M (*sed - del.*) P ; lucrifacte T (*e exp., supraser. a*) 16 ne] nec T (*e del.*) 19 Abhinc M (*h supra l.*) PX : & hic T iam T : om. MPX 10-20 quidem omni modo *Gel* 20 resurrecturam atque *del. Krm* illam TC : illa MPX 22 deuoraretur T 23 et TC : om. MPX 24 deprehenduntur T (*u exp., supraser. e*) 25 materia et] matec& T (*in mg. adser. materia & m. 1, ut uidetur*) aescia MP (*corr. R*) 28 inquis iam] in nequitiam T (*in mg. adser. antiquis*) 29/30 inueniri] inuenierit T (*sed. corr.*) 30 in TB : om. MPX illis ex illas T 31 existimant exmans T 32 abolitum] molitū T sensui T (*Krm*) : sensu MPX 33 cūparere T autem] aut T 34 grates P (*corr. R*) 35 uiuant T, recte ? 36 odei *Gel* ; hodie MPXR¹ ; fodiant T ; eo die R² 37 sacrilega] sacrilegio *nel* apertura sacrilega *Eug* fere] uere X 38 succida MX olentes MPX : et dentes T 39-40 perennare quae] pleraq ; T (*supra e al. m. scr. uel u*) 40 fruticaturi *lm* : fructificaturi T MPX 40-41 resurrectionem T 42 tertium

aetatem, numquid a uita, numquid a superindumento, numquid ab immortalitatis ingestu? 10. Porro qui <ab> his ait deuoratum iri mortale, ab aliis negauit. Et utique hoc a diuinis uiribus, non a naturalibus legibus perfici praestarique conueniet. 11. Ergo cum a uita habeat deuorari quod mortale est, id exhiberi omnifariam necesse est, ut deuoretur, et deuorari, ut demutetur: si ignem dicas accendi oportere, non potes id, per quod accenditur, alibi necessarium adfirmare alibi non. 12. Sic et cum infulcit: *siquidem exuti non inueniemur nudi*, de eis scilicet, qui non in uita nec in carne deprehenduntur a die domini, non alias negauit nudos quos praedixit exutos, nisi quia et reuestitos uoluit intellegi eadem substantia, qua fuerant spoliati. 13. Vt nudi enim inueniuntur carne deposita uel ex parte discissa siue detrita, — et hoc enim nuditas potest dici — [et] dehinc recipient eam, ut reinduti carne fieri possint etiam superinduti immortalitatem: superindui enim nisi uestito iam conuenire non poterit.

XLIII. Proinde cum dicit: *Itaque confisi semper et scientes quod, cum immoramur in corpore, peregrinamur a domino; per fidem enim incedimus, non per speciem*, manifestum est hoc quoque non pertinere ad offuscationem carnis quasi separantis nos a domino. 2. Et hic enim exhortatio fastidiendae uitae huius obuertitur, siquidem peregrinamur a domino quamdiu uiuimus, per fidem incedentes, non per speciem, id est spe, non re. 3. Et ideo subiungit: *Fidentes autem et boni ducentes magis peregrinari a corpore et immorari ad dominum*, scilicet ut per speciem magis incedamus quam per fidem, per rem potius quam per spem. 4. Vides quam et hic corporum contemptum ad martyriorum praestantiam referat: nemo enim peregrinatus a corpore statim immoratur penes dominum, nisi ex mar-

51 II Cor. 5, 3.

XLIII, 1 II Cor. 5, 6—7. 8 II Cor. 5, 8.

certe om. X 43 primum numquid ex numquam T 44 ingestu MPX: ingressu T qui ab Gel: quia MP; qui TX 45 deuoratum iri mortale MPX: mutat(ur) immortale T; deuoratum iri mortale Krm a ex ad T 46 a om. T 48 exhiberi P 48-49 et deuorari ut demutetur om. T 49 potes R: potest TMPX 51 et] ut ex et T infulsit T (s. al. m. in ras.) inueniemur nudi MPX: inueniamur nudi T; nudi inueniamur C 53 exut*os T 54 et C: om. TMPX 55 enim om. T 56 discessa T (e exp., suprascr. i) 57 et dehinc TC: dehinc MPX; dehincum rō et reinduti TX: redinduti MP carnem Gel: carne TMPX 59 nisi uestito MPX: sine uestitu T poterit] potest R³.

XLIII, 2 immoramur TC: immoremur MP; immoremur X peregrinamur C: peregrinemur T (e exp.; suprascr. a, m. 1, ut uidetur) MPX 3 incedimus T 4 offuscationem MPX: *obfugatione T, unde obfuscationem conicias 5-6 Et hic enim — peregrinamur a domino TB: om. MPX 7 incedentes om. T 8 subiungi* T boni T (Krm): bonum MPX ducentes TX: dicentes M (i exp., suprascr. v) P (ducentes adscr. R in mg) 9 peregrinari X 11 et hic] hic

tyrii praerogatiua, paradiso scilicet, non inferis, deuersurus. 5. Defecerant autem apostolo uerba ad significandum de corpore excessum an ratione etiam noue loquitur? Temporalem enim absentiam a corpore uolens significare peregrinari nos ab eo dixit, quoniam qui peregrinatur etiam reuertitur in domicilium.

6. Exinde iam ad omnes: *Gestimus*, inquit, *siue peregrinantes siue immorantes placibiles deo esse: omnes enim manifestari nos oportet pro tribunali Christi Iesu*. Si omnes, et totos; si totos, et interiores et exteriores, id est tam animas quam et corpora: *ut unusquisque*, inquit, *reportet quae per corpus secundum quae gessit, bonum siue malum*. 7. Hoc iam quomodo legas quaero: quasi turbate enim per hyperbaton struxit. Vtrumne quae per corpus 'reportanda erunt' an quae per corpus 'gesta sunt'? 8. Sed et si quae per corpus reportanda sunt, corporalis indubitata resurrectio est, et si quae per corpus gesta sunt, per corpus utique pensanda sunt, per quod et gesta sunt. 9. Ita totus hic a capite tractatus apostoli tali clausula detextus, qua carnis resurrectio ostenditur, secundum haec erit intellegendus, quae cum clausula consonant.

XLIV. Si enim adhuc ad superiora respectes, unde mentio hominis exterioris et interioris inducta est, nonne et dignitatem et spem carnis integram inuenies? 2. Cum enim de lumine, quod inluserit deus in cordibus nostris ad inluminacionem agnitionis gloriae suae in persona Christi, dicit habere nos thesaurum istum in testaceis uasis, scilicet in carne: utrumne, quia testacea est secundum originem ex limo, destruetur an,

20 II Cor. 5, 9. 10. 24 II Cor. 5, 10.

XLIV, 2 cf. II Cor. 4, 16. 4 II Cor. 4, 6. 5 cf. II Cor. 4, 7.

et Pam 14 scilicet paradiso P deuersurus MP (al. diuersurus R in mg): diuersurus TX 15 significando T (o exp., suprascr. 5) 15-16 de corporis excessu T 16 noue T (suprascr. uel a) temporalem] corporalem P (corr. m. 1) 17 a corpore MPX: corporis T peregrinare T (suprascr. uel i) nos TM (supra l.) X: se P 17/18 ab eo MX: adeo TP 18 peregrinatur TM (hi add. in mg m. 1) P: peregrinabitur X reuertitur Eng: reuertetur T (ut, e al. m. in ras.) MPX 20 iam T: etiam MPX (et ideo) gestimus Gel 21 placibiles deo esse TMPX: placibiles illi esse C; placere illi Gel 22 pro om. T Iesu om. Gel 23 totos Gel: omis TMPX 24 ut T: uti MPX quae T (add. gessit al. m. in mg) X: om. MP 25 quae gessit] quod gessit T siue] seu M 26 turbatae T: turbati X yperbaton P (corr. R): iperbaton X struxit T (Gel): instruxit MPX 27 utrumne quae P: utrum neque T (recte dist. al. m.) MX 28-30 reportanda erunt — corpus om. T 28, 29-30 quae per corpus del. Krm (ter) 32 clausula textus T (sed la in ras. al. m.).

XLIV, 4 inluserit M: illuxerit PX: induxerit T (suprascr. uel II m. 2) inluminacionem T: luminacionem M; illuminationem PX 6 ***testaceis uasis T (al. m. in ras) scilicet M; scilicet** T (eras. et) utrumne] Verūne T 7 in

quia diuini thesauri conditorium est, extolletur? 3. Atquin si lumen ipsum dei, illud uerum, quod est in persona Christi, uitam in se continet eaque uita cum lumine committitur in carnem, peritura est in quam uita committitur? Plane, si periturus et ipse thesaurus! Periturus enim peritura creduntur, sicut ueteribus utribus nouum uinum.

4. Cum item subicit: *semper mortificationem Christi Iesu circumferentes in corpore nostro*, qualis ista res est, quae post dei templum iam et sepulchrum Christi potest dici? 5. Cur autem mortificationem domini circumferimus in corpore? *Vt et uita, inquit, manifestetur. Vbi? In corpore. In quo? In mortali.* Ergo in carne, plane mortali secundum culpam, sed et uitali secundum gratiam; uide quantam, ut in illa uita Christi manifestetur. 6. In re ergo aliena salutis, in substantia perpetuae dissolutionis manifestabitur uita Christi aeterna iugis incorrupta, iam et dei uita? Aut cuius temporis uita domini manifestabitur in corpore nostro? 7. Illa quidem, quam uixit usque in passionem, non modo apud Iudaeos in manifesto fuit uerum etiam omnibus nunc gentibus prodita est. Adeo eam significat, quae portas adamantinas mortis et aeneas serras inferorum infregit, quae exinde iam nostra est.

8. Denique manifestabitur in corpore. Quando? Post mortem. Quomodo? Dum resurgimus in corpore, sicut et Christus. Ne enim quis argumentetur nunc habere manifestari uitam Iesu in corpore nostro per disciplinam sanctitatis et patientiae et iustitiae et sapientiae, quibus domini uita floruerit, prouidentissima apostoli intentio suggerit: 9. *Si enim nos, qui uiuimus, in mortem tradimur propter Iesum, ut et uita eius manifestetur in corpore nostro mortali.* Adeo defunctis nobis hoc ait futurum in corpore nostro. Quodsi tunc, quomodo nisi

V 91

13 cf. Mt. 9, 17; Mc. 2, 22; Luc. 5, 37. 14 II Cor. 4, 10. 16 cf. I Cor. 3, 16. 18 II Cor. 4, 11. 27 cf. Ps. 106, 16. 34 II Cor. 4, 11.

testacea X; testacia T est] sit T ex T: in MPX 8 thesauri T (n del.) conditorium MPX: uas T 8-9 Atquin si] anquia inse T 9 dei TB: om. MPX uerum] uero T 10-12 eoque (sic) uita — periturus al. m. in ras. T 11 uita] uita quae T Plane, si] ita distingit Thru II p. 48; plane sic R; Plane sit. Krm 12 periturus (est) Krm 13 uinū; ω T (ω in mg, sed m. 1); Souter est Isid. Etym. I 21, 10 17 et mortificationem X 18 uita Iesu C inquit P (corr. R) in corpore nostro C 20 uitalij] uita T quantū T (ū ex ā m. 1) ut exp. in T 21 ergo om. X saluti sed in R 24 quam CX; qua T MP 25 non modo T M (add. quae supra l.) P (add. quae in mg R): que non modo XR in manifesto apud iudeos X 27 portis X teneas T (al. m. in ras.) 28 inferorum T 30 resurgimus T (i exp., suprascr. e) 32 disciplina X 33 dominus X 34 suggerit T: ingerit MPX 35 ut et T: et MPX; ut R 36 adeo T (Gel): ideo MPX

resuscitato eo? 10. Proinde et in clausula: *Scientes, ait, quod qui suscitauit Iesum et nos suscitabit cum ipso*, quia iam resurrexit a mortuis, nisi quia cum ipso sicut ipsum sapit; si uero sicut ipsum, non utique sine carne.

XLV. Sed et rursus alia caecitate in duos homines inpingunt, in ueterem et in nouum, monente apostolo 'deponere nos ueterem hominem, qui corrumpitur per concupiscentias seductionis, renouari autem spiritu sensus et induere nouum hominem, qui secundum deum conditus est in iustitia et religione ueritatis', ut et hic ad duas substantias distinguendo, uetustatem ad carnem, nouitatem ad animam, corruptionem perpetuam ueteri defendant, id est carni. 2. Porro si secundum substantias, nec anima nouus homo, quia posterior, nec caro ideo uetus, quia prior: quantum enim temporis inter manum dei et adflatum? 3. Ausim dicere: etiam si multo prior anima quam caro, eo ipso, quod anima impleri se expectauit, priorem eam fecit: omnis enim consummatio atque perfectio, etsi ordine postumat, effectu anticipat. Magis illud prius est, sine quo priora non possunt. 4. Si caro uetus homo, quando istud? A primordio? Atquin Adam nouus totus, et ex nouo uetus nemo. Nam et exinde a benedictione geniturae caro atque anima simul fiunt sine calculo temporis, ut quae simul in utero etiam seminantur, quod docuimus in commentario animae. 5. Contemporant fetu, coaetant natu: duos istos homines, sane ex substantia duplici, non tamen et aetate, sic unum edunt, dum prior neutra est. Citius est totos nos aut ueteres aut nouos esse; qua enim alterum possumus esse, nescimus.

V 92

38 II Cor. 4, 14.

XLV, 2 cf. Eph. 4, 22-24. 17 cf. Gen. 1, 22. 19 cf. Tert. De anima c. 27.

38 resuscitatio X 39 suscitabit T (b exp., suprascr. u) quia] Quis T 39-40 resurrexit T MX: resurrexerit P 40 nisi — sapit om. P (add. R in mg ex H) ipsum] idē T 41 ipsum] ipse* T (e al. m. in ras.).

XLV, 3 concupiscentias T: concupiscentiam MPX 4 spiritu sensus MP: spiritu rursus T; spiritus sensus X; sensu spiritus Bmg 5 deum om. X 6 distinguendo X 8 defendant T (Gel): defendat MPX 9 (ideo) nouus Krm 9-10 posterior nec caro MPX: posterior est carne (ex carni) T (suprascr. nec) 11 adflatum MP: afflatum X; flatum T au*sim T (eras. t) 12 quam TB: om. MPX 12 se MP: om. TX 13 enim om. X consumacio X 14 postumat effectu] positum. adeffectū T (primum e exp.) effectu tamen C 15 non MPX: eē non T (sed eē in ras. al. m.) 16 adquin T; atqui R et ex MPX: ex T 17 Nam et MPX: nam T; cf. Thru II p. 89 20 contemporant TR: contemperant MPX fetu] i. e. 'conceptione' duo isti Krm 21 substantiae T (supra ac scr. a) 22 edunt (sc. 'caro et anima'): eduntur Krm neutra est T (Gel): neutre MPXR²; neuter R³ citius MPX: citi T; rectius Oel; scitius Krm dub., at cf. Thru LL III 1212, 15 sqq. totus T aut] autē T 23 (unum et) alterum Krm possumus T: possumus Bmg; possidemus MP;

6. Sed apostolus ueterem hominem manifeste notat. *Expone*
 25 enim, inquit, secundum pristinam conuersationem ueterem ho-
 minem, non secundum alicuius substantiae senium. Neque
 enim carnem praecipit deponamus, sed quae et alibi carnalia
 ostendit, opera, non corpora accusans. 7. De quibus et hic sub-
 icit: *Deponentes mendacium loquimini ueritatem unusquis-*
 30 *que ad proximum suum, quoniam membra alterutrum sumus.*
 8. *Irascimini autem et nolite delinquere; sol non occidat super*
iracundiam uestram, neque dederitis diabolo locum. 9. *Qui iura-*
batur, iam non furetur, immo potius laboret operando manibus,
ut habeat impertire indigenti. 10. *Omnis sermo turpis non proce-*
 35 *dat ex ore uestro, sed qui sit optimus ad aedificationem fidei, ut*
gratiam audientibus praestet. 11. *Et nolite contristare spiritum*
dei sanctum, in quo signati estis in redemptionis diem. 12. *Omnis*
amaritudo et ira [animi] et clamor et blasphemia auferatur a
 40 *uobis cum omni malitia.* 13. *Estote autem in alterutrum benigni*
miseriordes donantes | inuicem, sicut et deus uobis donauit in
Christo. V 93

14. Igitur qui carnem ueterem hominem existimant, cur non
 mortem sibi properant, ut uetere homine deposito praeceptis
 apostoli occurrant? 15. Nos enim, qui totam fidem in carne
 45 administrandam credimus, immo et per carnem, cuius est et
 os ad proferendum optimum quemque sermonem et lingua ad
 non blasphemandum et cor ad non indignandum et manus ad
 operandum et largiendum, tam uetustatem hominis quam no-
 uitatem ad moralem, non ad substantialem, differentiam per-
 50 tinere defendimus. 16. Atque ita pariter agnoscimus homi-
 nem, qui secundum pristinam conuersationem uetus fuerit,
 eundem et corrumpi ita dictum secundum concupiscentias se-
 ductionis, quemadmodum et ueterem secundum pristinam
 conuersationem, non secundum carnem per interitum perpe-
 55 tuum, ceterum salua carne tam saluum quam eundem, utpote
 uitiosam disciplinam, non corpulentiam, exutum.

24 Eph. 4, 22. 27 cf. Gal. 5, 19. 29 Eph. 4, 25-27.

possedemus X 24 exponere T; exponens Gel 27 praecepit T 29 men-
 datum TP 31 de*linquere T 32 neque MPX: ne T(Gel) diabulo
 X 32-33 furabatur TXGR³; furatur MPR³ 34 ut T: uti MPX
 impartire R 35 ex] de X qui sit GR²; quis TM (supraser. it) P (qui
 R in mg) X; siquis Gel 36 contristari T 37 quo* T diem T; die MPX
 38 *animi T (eras. 7): om. MPX; an legendum: et animi? blasphemia et in-
 dignatio C auferantur T 44 Vos X 45 credimus T(Krm): credidimus
 MPX 45-46 et os MPX: os T 46 praeferendum X 46-47 ad non]
 n*ad T 49 ad substantialem] abstinatiam (sic) T 52 eundem ex eundem
 P 12 concupiscentias T: concupiscentiam MPX 53 pristinam om. T
 55 salua Bf: salue T; om. MPX 56 uitiosam TX exsutu T.

XLVI. Talem ubique apostolum recognoscas, ita carnis
 opera damnantem, ut carnem damnare uideatur, sed, ne ita
 quis existimet, [et] ex aliorum uel cohaerentium sensuum sug-
 gestu procurantem. 2. Nam et dicens eos, qui in carne sunt,
 5 deo placere non posse statim de prauo intellectu ad integrum
 reuocat adiciens: *Vos autem non estis in carne sed in spiritu.*
 3. Eos enim, quos in carne esse constabat, negando in carne
 esse in operibus carnis non esse monstrabat, atque ita illos
 demum deo placere non posse, non qui in carne essent, sed
 10 qui carnaliter uiuerent, placere autem illos deo, qui in carne
 positi secundum spiritum incederent. 4. Et rursus corpus qui-
 dem ait mortuum, sed propter delinquentiam, sicut spiritum
 uitam propter iustitiam. Vitam autem morti opponens in carne
 constitutae sine dubio illic et uitam repromisit ex iustitia, ubi
 15 mortem determinauit ex delinquentia. 5. Ceterum frustra
 opposuit uitam | morti, <si> non est illic, ubi est et ipsa, cui
 eam opposuit, excludendae utique de corpore. Porro si uita
 mortem de corpore excludit, non potest id perficere nisi illud
 penetret, ubi est quod excludit.

20 6. Et quid ego nodosius, cum apostolus absolutius? *Si enim,*
inquit, spiritus eius, qui suscitauit Iesum, habitat in uobis, qui
suscitauit Iesum a mortuis suscitabit et mortalia corpora uestra
propter inhabitantem spiritum eius in uobis; 7. ut et si ani-
 25 *mae quis corpus mortale praesumpserit, cum hoc et carnem*
negare non possit, carnis quoque resurrectionem cogatur
agnoscere secundum eiusdem status communionem. 8. *Ex se-*
quentibus adhuc discas opera carnis damnari, non ipsam: Ita-
que, fratres, ait, debitores sumus non carni ad uiuendum <se-
cundum carnem>; si enim secundum carnem uixeritis, futurum

XLVI, 4 cf. Rom. 8, 8. 6 Rom. 8, 9. 12 cf. Rom. 8, 10. 20 Rom. 8,
 11. 27 Rom. 8, 12-13.

XLVI, 3 et T: om. MPX 4 eos eo qui T; de siglo eo n. ad cap. 44, 3 in
 om. T sunt T(Pam): sint MPX 5 de prauo intellectu MPX: prauu
 (u in ras. al. m.) intellectu T 6 adiciens MPX: dicens T 10 qui carnaliter
 T (in exp. m. i) illos deo T(Gel): deo illos MPX 11 incederent T
 12 ait] inquit Gel 14 ex iustitia] et iusticia T 15 ex delinquentia] et delin-
 quentia T Ceterum = 'alioquin' 16 (si) R est illic MPX: et illic T
 est et MPX: est Et T 17 excludendae (sic) T 17-18 Porro si uita
 mortem de corpore om. T 18 illud (i. e. corpus) T MPX: illuc Lat uidgo
 19 penetrat] p(rac)mitteret T (mitte al. m. in ras.) 20 et T (e exp., supraser. v)
 21-22 habitat - Iesum om. T 22 a mortuis om. C suscitabit MPX:
 suscitauit T; uiuificabit C 23 et supra l. T 26 eiusdem T MP: eius X
 27 ipsam] a ex u T 28 carni] carne X ad uiuendum] ut secundum carnem
 uiuamus Pam <secundum carnem> Krm 29 enim T: om. MPX secun-

30 *est, ut moriamini, si uero spiritu carnis actus mortificaueritis, uiuetis.*

9. Porro, ut ad singula quaeque respondeam, si in carne constitutis, secundum spiritum tamen degentibus, salus re-promittitur, iam non caro aduersatur saluti, sed operatio carnis; operatione autem carnis exclusa, quae causa est mortis, salua iam caro ostenditur, causa carens mortis. 10. *Lex enim, inquit, spiritus uitae in Christo Iesu manumisit te a lege delinquentiae et mortis*, certe quam praemisit habitare in membris nostris. Ergo iam membra nostra legi mortis non tenebuntur, quia nec delinquentiae, a quibus manumissa sunt. 11. *Quod enim inuolidum erat legis, in quo infirmabatur per carnem, misso deus filio suo in simulacro carnis delinquentiae et per delinquentiam, damnavit delinquentiam in carne*, non carnem in delinquentia: neque enim domus cum habitatore damnabitur. 12. *Damnata autem delinquentia caro absoluta est, sicut indemnata ea legi mortis et delinquentiae obstricta est. Sic etsi sensum carnis mortem appellauit, dehinc et inimicitiam ad deum, sed non carnem ipsam.*

13. Cui ergo, dices, reputabitur sensus carnis, si non substantiae ipsi? Plane, si probaueris aliquid carnem de suo sapere. Si uero sine anima nullius est sensus, intelleges sensum carnis ad animam esse referendum, carni interdum deputatum, quia propter carnem et per carnem administratur. 14. Et ideo habitare ait delinquentiam in carne, quia et anima, a qua delinquentia inducitur, inquilina est carnis, mortificatae quidem, sed non suo uerum delinquentiae nomine. 15. Nam et alibi: *Quomodo, inquit, etiam nunc uelut uiuentes in mundo sententiam fertis?* non ad mortuos scribens, sed ad eos, qui desinere deberent mundialiter uiuere.

XLVII. Haec [enim] erit uita mundialis, quam ueterem ho-

36 Rom. 8, 2. 38 cf. Rom. 7, 23. 40 Rom. 8, 3. 47 cf. Rom. 8, 6-7. 55 cf. Rom. 7, 17. 58 Col. 2, 20.

XLVII, 1 cf. Rom. 6, 6.

dum *sup. l. T* 30 actus carnis *Gel* 34 salutis *T* (s. *exp.*) 35 causa] exclusa *T* (l. *exp.*) 36 ω Lex *T* (cf. *ad c.* 44, 3) 37 te *T Bmg*; me *M P X* 38-40 et mortis — nec delinquentiae *om. X* 38 in *al. m. in ras. T* 39 legi *T (Krm)*; lege *M P X* 42 deus ex deo *T* simulachro *P* et *exp. T* 42-43 delinquentiam *T M X*; carnem *P* 43 carnem in] carnis *T* (s. *in ras. al. m.*) 46 autem *M P X*; enim *T* indemnata ea *M P*; inde innata ea *X*; indampnate *T*, unde indampnata ea *conicias* lege *R* 47 et] sed *T* obstricta *T* etsi *M P*; et *T X* sensus *T* 48 dehinc *T M P*; De inde *X* et *om. X* inimicitia *M*; inimicitia *X* 50 Cui — carnis *om. X* dices *T* 51 Plane si *om. T* 51-52 sapere *M P X*; capere *T* 52 nullius *M P X*; nullus *T* intelles *T*; intellege *M X*; intellige *P* 53-54 deputandum *P* (al. deputatū *R in mg*) 54 propter carnem et *om. T (Gel)* 55 animae *P* aqua *T B*; *om. M P X* 56 delinquentiae *M* 57 non *supra l. P* ω Nam *T* (cf. *ad c.* 44, 3) 58 uelud *T* 60 mundialiter] in mundo aliter *T*.

XLVII, 1 enim *om. T* quam *M P X*; qua *T* (a *in ras. al. m.*) *Rig*

minem dicit confixum [esse] Christo, non corporalitatem, sed moralitatem. Ceterum si non ita accipimus, non est corporalitas nostra confixa nec crucem Christi caro nostra perpessa est, sed quemadmodum adiecit: *ut euacuaretur corpus delinquentiae*, per emendationem uitae, non per interitum substantiae, sicut ait, *uti hactenus delinquentiae seruiamus* et ut hac ratione 'conmortui [in] Christo' credamur, quod 'etiam con- uiuemus illi'. 2. Sic enim, inquit, *et uos reputate mortuos quidem uos*. Cuiam? Carni? Non, sed delinquentiae. Ergo salui erunt carni, uiuentes autem deo in Christo Iesu, per carnem utique, cui mortui non erunt, delinquentiae scilicet mortui, non carni. 3. Nam et adhuc ingerit: *Ne ergo regnauerit in corpore uestro mortali delinquentia ad obaudiendum illi et ad exhibendum membra uestra arma iniustitiae delinquentiae*: sed exhibete uosmet ipsos deo uelut ex mortuis uiuos, — non uelut uiuos, sed uelut ex mortuis uiuos — *et membra uestra arma iustitiae*. 4. Et rursus: *Sicut exhibuistis membra uestra famula inmunditiae et iniquitatis ad iniquitatem, ita et nunc exhibete membra uestra famula iustitiae in sacrificium*: cum enim serui essetis delinquentiae, liberi eratis iustitiae. 5. Quem ergo fructum habebatis super his, de quibus nunc confundimini? Finis enim illorum mors. 6. Nunc uero liberi facti a delinquentia, famulati autem deo, habetis fructum uestrum in sacrificium, finem autem uitam aeternam. 7. *Stipendia enim delinquentiae mors, donatium autem dei uita aeterna in Christo Iesu, domino nostro.*

8. Ita per totam hanc sensuum seriem ab iniustitia et delinquentia membra nostra diuellens et iustitiae et sanctimoniae adiungens et transferens eadem a stipendio mortis ad donatium uitae aeternae, carni utique compensationem salutis re-

5 Rom. 6, 6. 7 ib. 8 cf. Rom. 6, 8. 9 Rom. 6, 11. 13 Rom. 6, 12-13. 18 Rom. 6, 19-23.

2 confixum] $\bar{u}$ *al. m. in ras. T* esse *del. Krm* 2-3 sed moralitatem *del. Krm* (tuetur *Sauter*) 3 mortalitatem *T (Gel)* 4 nostra (post corporalitas) *om. T* crucem Christi *dñm xpm T* christo *P (corr. R)* perpessa *T* 5 ut *T*: uti *M P X* euacuaretur *X* 7 ut] ut $\bar{n}$ *T (in ras. al. m.)* ut] $\bar{u}$ *T* 8 in *M P X*: *om. T (Pam)* credamur *T*: credamus *M P X* 8-9 conuiuemus *T C*: conuiuiamus *M P X* 9 et *om. T* 10-11 saluus erit *T* 12 cui mortui non] commortui non *T* (non *lineola del.*) scilicet *om. M* (add. *supra l.*) *P* mortui *om. T* 13 carni] *ex e P* 14 obaudiendum *P* (*suprascr. au*) alterum ad *om. P* (add. *in mg*) 15 iustitiae *P* 16 nosmet $\bar{u}$ *T (in ras. al. m.)* 17 uelud *T M P (corr. R)* 18-19 uiuos non — ex mortuis uiuos *om. T* alterum uelut] uelud *X* 17 uelut] uelud *P (corr. R) X* 18 ω Et rursus *T* (cf. *ad c.* 44, 3) 19 inmunditiae] iniustitiae *T* iniquitati *C* ita *om. T* 20 sanctificationem *T (= Vulg)* 21 ergo] enim *T* 22 hijs *X* confundemini *T X* enim *T* (*Pam*): ergo *M P X* 23 liberi] liberati *P (corr. R)* 24 sanctificationem *T*; sacrificium *P (corr. R)* 27 totam *T B*: portam *M P X* seriem *T B*: seriēq; *M P X* 28 nostra *om. T* 29 a* stipendio* *T* (o *in ras.*) 29-30 donatium] dominatū *P (corr. R)* 30 carni *om. T*

promittit. 9. Cui nullam omnino competisset inperari propriam sanctimoniam et iustitiae disciplinam, si non ipsius esset et praemium disciplinae, sed nec ipsum baptisma committi, si per regenerationem non etiam restitutioni inauguraretur, V 97
 10. hoc quoque apostolo ingerente: *An ignoratis, quod quicumque in Iesum tincti sumus, in mortem eius tincti sumus? Consepulti ergo illi sumus per baptisma in mortem, uti, quemadmodum surrexit Christus a mortuis, ita et nos in novitate vitae incedamus.* 12. Ac ne de ista tantum vita putes dictum, 40 quae ex fide post baptisma in novitate vivenda est, providentissime adstruit: *Si enim consati sumus simulacro mortis Christi, sed et resurrectionis erimus.* 12. Per simulacrum enim morimur in baptismo, sed per veritatem resurgimus in carne, sicut et Christus, ut, sicut regnavit in morte delictum, ita et 45 gratia regnet per iustitiam in vitam sempiternam per Iesum Christum dominum nostrum. 13. Quomodo 'ita', si non aequae in carne? Vbi enim mors, ibi et vita post mortem, quia et vita ibi ante, ubi postea mors. Nam si regnum mortis nihil operatur quam carnis dissolutionem, proinde vitam contrariam morti contrarium oportet operari, id est carnis redintegrationem, ut, sicut deuorauerat mors inualescendo, ita et mortali deuorato ab immortalitate audire possit: *Vbi est, mors, aculeus tuus? Vbi est mors, contentio tua?* 14. Sic enim et gratia illic superabundabit, ubi et iniquitas abundavit; sic 55 et uirtus in infirmitate perficietur, quod periit saluum faciens, quod mortuum est uiuificans, quod percussus est sanans, quod languit medicans, quod ereptum est redimens, quod famulatum est liberans, quod seductum est reuocans, quod elisum est suscitans, 15. et quidem de terra in caelum, ubi nostrum 60 municipatum Philippenses quoque ab apostolo | discunt, unde V 98

35 Rom. 6, 3-4. 41 Rom. 6, 5. 44 Rom. 5, 21. 51 cf. Es. 25, 8. 52 I Cor. 15, 55. 54 cf. Rom. 5, 20. 55 cf. II Cor. 12, 9. 56-58 cf. Ez. 34, 16. 59 cf. Phil. 3, 20. 60 Phil. 3, 21.

31 cui] ui in ras. T nulla T 32 et (ante praemium) om. T 33 si T B: om. M P X 34 regenerationem] regene in ras. al. m. T non] nisi R restitutio** T auguraretur T 35 ut hoc T (v. supra) 36 iesum M P: iesu T X; Christum Iesum C alterum tincti] tincti T, sed tincti priore loco 37 consepulti T per] post C morte X 39 incedamus T tantum om. T 40 ex] & T post T: per M P X uiuenda M P X: uiuenda T; incedenda Bmg 41 astruit X consati sumus T: conplantati fuerimus M P X 42 sed T (Krm): ita M P X: simul Gel; cf. De pudicitia 17, 6 43 resurgemus C 43-44 carne ex-nē T 44 mortem T ita T B: ista M P X 47 ibi et ubi om. T 48 ut Nam T (cf. ad e. 44, 3) 51 ut T: uti M P X 52 deuoratu P (corr. R) Krm rescripsit: inualescendo mortale, ita et deuorata 53 concencia X 54 superabundabit T R: superabundauit M P X habundauit T (u ex b) M P X: abundabit Pam 55 perficitur T periit T (ut al. m. in fine lineae, eraso aut initio sequentis): perit M P X 57 languit M P: languet T; om. X medicans T 58 elisum] lesu T (le in ras.) 59 suscitans] sustinens

T 59-60 de tēa in celū: u nīm municipatū | expectam. T (al. m. in ras.): expectamus om. M P X 60 Philippenses T X: philipenses M P (corr. R)

et saluificatorem nostrum expectamus Iesum Christum, qui transfigurabit corpus nostrae humilitatis conforme corpori gloriae suae, sine dubio post resurrectionem, quia nec ipse Christus glorificatus est ante passionem.

65 16. Haec erunt corpora nostra, quae Romanos obsecrat exhibere hostiam uiuam sanctam placibilem deo. Quomodo uiuam, si peritura sunt? Quomodo sanctam, si profana sunt? Quomodo placibilem, si damnata sunt? 17. Age nunc, quod ad Thesalonicensis ut ipsius solis radio putem scriptum, — ita 70 claret, — qualiter accipient lucifugae isti scripturarum: *Ipse autem deus pacis sanctificet uos totos?* Non sufficit? 18. Sed et sequitur: *et integrum corpus uestrum et anima et spiritus sine querela conseruentur in praesentia domini.* Habes omnem substantiam hominis saluti destinata, nec alio tempore 75 quam in aduentu domini, qui clauis est resurrectionis.

XLVIII. Sed caro, inquis, et sanguis regnum dei hereditati possidere non possunt. Scimus hoc quoque scriptum, sed de industria distulimus hucusque, ut quod aduersarii in prima statim acie obstruunt, in ultima congressione prosterneremus, 5 omnibus quaestionibus quasi auxiliis eius ante disiectis. 2. Sed et nunc expediet praecedentia recognosci, ut et huic sensui sua origo praediudet. Ut opinor, apostolus disposita ad Corinthios omni distinctione ecclesiasticae disciplinae summam et sui euangelii et fidei illorum in dominicae mortis et resur- 10 rectionis demandatione concluderat, ut et nostrae spei regulam inde deduceret, unde constaret. 3. Itaque subicit: *Si autem Christus praedicatur quod a mortuis resurrexit, | quomodo* V 99

65 cf. Rom. 12, 1. 70 I Thess. 5, 23. 75 cf. Apoc. 1, 18.

XLVIII, 1 I Cor. 15, 50. 7 cf. I Cor. 15, 1-9. 11 I Cor. 15, 12-18.

61 saluificatorem Gel 62 transfigurabit Pam: transfigurauit T (u exp., trasraser. b) M P X conformati X: conformatum Gel corpore X 65 rhomanos X 66 ostiam X placibilem M X: placibilem T P 67 scā (i. e. sancta) T profana M P: prophana X: profanata T 68 placibilem C: placibilia T M P X nunc T: iam M P X: cf. Thrn IV p. 86 69 thessalonicensis T (prius s exp.) ut T (Gel): om. M P X 70 accipient X lucifugae] i in ras. al. m. T scripturarum] scripturum T (rum del.) 71 autem om. T Sed] quod P (sed in mg. R ex H) 72 et sequitur Bf: sequitur M P X: et exsequitur T nostrum X spiritus ex-um T querela X conseruentur] n alt. supra l. M praesentiam T 75 aduentum T est supra l. T.

XLVIII, 1 inquit T hereditate P 2 sed] et T 4 prosternamus T 5 disiectis T X: deiectis M P (disiectis add. R in mg) 6 expediet (uel expedit) Kellner (Eng): expectent T M X: expetent P huic] hinc X 7 n̄ p̄iudicet T (n̄ p̄ in ras. al. m.) Ut om. T (Gel) 7-8 chorinthios T 11 uñstaret T (uñs al. m. in ras.) Ita P (que sup. l. add. R) 12 Christus om. P (sup. l. add. R)

quidam dicunt in uobis resurrectionem mortuorum non esse?
Quae si non est, nec Christus resurrexit. 4. Si Christus non re-
surrexit, inanis est praedicatio nostra, inanis est et fides uestra.
Inueniemur etiam falsi testes dei, qui testimonium dixerimus,
quod resuscitauerit Christum, quem non resuscitauit. 5. Nam si
mortui non resurgunt, nec Christus resurrexit; si Christus non
resurrexit, uana est fides uestra, quia adhuc in delictis uestris
estis, et qui in Christo dormierunt perierunt.

6. Per haec cui nos rei credendae uidetur exstruere? Resur-
rectioni, inquis, mortuorum, quae negabatur. Certe sub
exemplo dominicae resurrectionis uolens eam credi. Certe,
inquis. Exemplum porro ex diuersitate an ex parilitate con-
ponitur? Vtique, inquis, ex parilitate. 7. Quomodo autem
Christus resurrexit, in carne an non? Sine dubio, si mortuum,
si sepultum audis secundum scripturas non alias quam in car-
ne, aequae resuscitatum in carne concedes. Ipsum enim, quod
cecidit in morte, quod iacuit in sepultura, hoc et resurrexit,
non tam Christus in carne quam caro in Christo.

8. Igitur si ad exemplum Christi resurgemus, qui resurrexit
in carne, iam non ad exemplum Christi resurgemus, si non in
carne et ipsi resurgemus: quia per hominem, inquit, mors, et
per hominem resurrectio, ut separaret quidem auctores, mortis
Adam, Christum resurrectionis, eiusdem autem constitueret
substantiae resurrectionem, cuius et mortem, per ipsorum
auctorem in nomine hominis comparisonem. 9. Si enim sicut
in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes uiuifica-
buntur, carne uiuificabuntur in Christo, sicut in Adam carne
moriuntur. 10. Vnusquisque autem in suo ordine, scilicet quia
et in suo corpore. Ordo enim meritorum [dispositorum] no-

mine disponetur. Merita autem cum corpori quoque adscri-
bantur, ordo quoque corporum disponatur necesse est, ut pos-
sit esse meritum.

11. Si autem et baptizantur quidam pro mortuis, uidebimus
an ratione. Certe illa praesumptione hoc eos instituisse porten-
dit, qua alii etiam carni [ut] uicarium baptismi profuturum
existimarent ad spem resurrectionis, quae nisi corporalis non
[nisi alias] in baptismo corporali obligaretur. Qui(d) et ipsos
baptizari ait, id est <lauari>, si non quae baptizantur corpora
resurgunt? Anima enim non lauacione, sed responsione sanc-
tur.

12. Quid et nos, inquit, omni hora periclitamur? Vtique per
carnem. Cotidie morior, utique periculis carnis, per quam et
depugnauit ad bestias [Ephesi], illas scilicet bestias Asiaticae
pressurae, de qua in secunda ad eosdem: Nolumus enim uos
ignorare, fratres, de pressura nostra apud Asiam, quod super
quam [supra] grauati sumus citra uires, uti et de uila haesitare-
mus. 13. Omnia haec, nisi fallor, eo enumerat ut, nolens ua-
nam credi carnis conflictationem, indubitate uelit credi carnis
resurrectionem: uana enim habenda est conflictatio eius,
cuius nulla erit resurrectio.

14. Sed dicet quis: Quomodo resurgent mortui? Quo autem
corpore uenient? Iam hic de qualitatibus corporum disserit, an
eadem ipsa an alia resumantur. Sed | cum eiusmodi quaestio
posterior habeatur, sufficit interim ex hoc quoque genere
corporalem definiri resurrectionem, cum de qualitate corpo-
rum quaeritur.

XLIX. Ventum est nunc ad carnem et sanguinem, * reuera

45 cf. I Cor. 15, 29. 50 cf. ib. 53 I Cor. 15, 30. 54 I Cor. 15, 31.
55 cf. I Cor. 15, 32. 56 II Cor. 1, 8. 63 I Cor. 15, 35.

26 cf. I Cor. 15, 3-4. 33 I Cor. 15, 21. 38 I Cor. 15, 22. 40 I Cor.
15, 23.

resurrexit T C; resurrexerit M P X 14 Quae om. T 15 nostra] uestra
P inanis est et fides uestra T: uacua est fides uestra B; uacua est et fides uestra
Gel; om. M P X; cf. Adu. Marc. III 8 (p. 390, 12 Krm) 16 inueniemur M P X:
inueni*mur T (eras. a); inuenimur C etiam T: enim M P X, autem C dix-
rimus M P X; dixerit T; diximus aduersus deum C (= Vulg) 19 uestris om. T
28 in carne del. in T concedes Krm; concedis T M P X 29 mortem T C
et om. B 30 Christus] christum X 34 separaret T (Gel): separet M
(supra) P; separet X auctores M P X; auctorem T 35 adam. 7 T
37 auctorem M P; auctorem T; auctores X 41 ω Ordo T (cf. ad c. 44, 3)
dispositorum om. T (Gel); Ordo enim non aliud quam meritorum dispositor

(omissis nomine disponetur) Pam ex Vaticanis tribus 42-43 ascribitur X 43 qui-
dam T (Gel); quidem M P X 46 certe T (Gel): certa M P X eos] est T
(sed del.) 46-47 portendit] contendit Gel; Paulus ostendit Eng 47 qua] qui
T (a supra) ut fiat quia] ut om. T X uicarium] in carniem X 48 quae
<non> nisi Krm 48-49 non nisi — corporali om. T non nisi alias del. Krm;
nisi alias Brf; nisi Eng 49 in del. Eng Quid Gel; qui M P X; ut T 49-50
ipsos baptizari M P X: ipso baptizare T 50 id est M P X; idem T (Eng)
<lauari> Brf; <corpora, pro illis> Krm 51 resurgunt T; resurgunt M P X
anima T (Gel); animae M P X leuacione X responsione] purgacione
Gel 54 morimur T 55 ad bestias] absentias T Ephesi om. T scilicet
et T 57 Asiaticam] aesiā P (corr. R) 57-58 super quam grauati T: super quam
supra grauati M P X; supergrauati Gel 58 et T (Krm): ut M P X; om. R³
59 uolens X 59-60 uanam] um quam T 60 conflictationem al. m. in ras. T
61 uana M P X; Nulla T 63 dicet X: dicit T; licet M (corr. m. 1) P (d supra) R
66 habeatur M P X; habetur T, nescio an recte sufficit X genere T:
om. M P X.

XLIX, 1 lacunam indicauit Krm, qui <cardinem> suppleri uelit, <sanguinem> Eng;

totius quaestionis. Quas substantias quali condicione exheredauerit apostolus a dei regno, aequae de antecedentibus discere est. **2.** *Primus*, inquit, *homo de terra, choicus*, id est limacius, id est Adam, *secundus homo de caelo*, id est sermo dei, id est Christus, non alias tamen homo, licet de caelo, nisi quia et ipse caro atque anima, quod homo, quod Adam. **3.** Nam et [si] supra nouissimus Adam dictus de consortio substantiae commercium nominis traxit, quia nec Adam ex semine caro, quod et Christus. **4.** *Qualis ergo choicus, tales et choici, et qualis caelestis, tales et caelestes*. Substantia tales an primo disciplina, dehinc et dignitate, quam disciplina captauit? Atquin substantia nullo modo separabuntur choici atque caelestes semel ab apostolo homines dicti. **5.** Si enim et Christus, solus uere caelestis, immo et supercaelestis, homo tamen, qua caro atque anima, nihilo ex ista substantiarum condicione a choica qualitate discernitur, proinde et qui caelestes secundum illum non de substantia praesenti sed de futura claritate caelestes praedicati intellegentur, quia et retro, — unde distinctio ista manauit — de dignitatis differentia ostensa est 'alia supercaelestium gloria, alia superterrenorum, et alia solis, alia lunae, alia stellarum, quia et stella a stella differt in gloria', non tamen in substantia. **6.** Denique praemissa differentia dignitatis in eadem substantia et nunc sectandae et tunc capessendae subiungit etiam exhortationem, ut et hic habitum Christi sectemur ex disciplina et illic fastigium consequamur ex gloria: *Sicut portauimus imaginem choici, portemus etiam imaginem*

XLIX, 3 I Cor. 15, 47. 8 cf. I Cor. 15, 45. 10 I Cor. 15, 48. 20 cf. I Cor. 15, 40-41. 27 I Cor. 15, 49.

possis et <summam> uel <apicem> 2-3 exhered**auerit T 3 apostolus T B Gel Rmg : Apli M P X a dei regno B : a**regno T : om. M P X 4 limacius P (corr. R) 6 et supra l. T 7 si om. T (Gel) 8 dictus T (Gel) : dicit M P X : dicitur Krm 9 nec Adam ex] & adam * T (eras. &, supra & ser. ex) 10 et (ante Christus)] ÷ (i. e. est) suprascr. T tales] talis M 11 et T : om. M P X talis et caelestes T (-es ex -is, al. m.) Substantia tales] substantiales T 12 captabit T Atquin] anqui T 13 nulla T 13-14 ab apostolo homines dicti M P X : homines apostolo dicente T 15 immo et supercaelestis om. T qua M X : quia T : quam P (corr. R) 16 nihil] nichil T 17 qui ex quia T 18 praesentis T de (ante futura) om. T 19 intellegentur X : intelleguntur M (sup. pr. u. suprascr. e. m. i) : intelliguntur T P distinctio M P X : destinatio T (e ex i) ista supra l. T 20 dignitate T (-ate ex -as) 21 solis et T 22 tellarum T quia stella stellae differt T 24 in substantia] est substantiae T capessendae T : capessende X 25 subiungit M P X : substantiam T exhortationem M P X : et hortationem T 26 bis ex] et T (suprascr. X) (bis) 27 choici — enim imaginem om. P (add. in mg. R ex II)

supercaelestis. Portauimus enim [eam] imaginem choici per collegium transgressionis, per consortium mortis, per exilium paradisi. **7.** Nam et si in carne hic portatur imago Adae, sed non carnem monemur exponere : si non carnem, ergo conuersionem, ut proinde et caelestis imaginem gestemus in nobis, non iam dei nec iam in caelo constituti, sed secundum linamenta Christi incedentes in sanctitate et iustitia et ueritate. **8.** Atque adeo ad disciplinam totum hoc dirigit, ut hic dicat portandam imaginem Christi in ista carne et in isto tempore disciplinae. 'Portemus' enim praeceptiuo modo dicens huic tempore loquitur, in quo homo nulla alia substantia est quam caro et anima, ut etsi quam aliam, id est caelestem, substantiam haec fides spectat, huic tamen repromissa sit cui ad illam elaborare mandatur. **9.** Cum igitur imaginem et choici et caelestis in conuersione constituat, illam eiurandam, hanc uero sectandam, dehinc adiungat : *Hoc enim dico*, — id est 'propter ea, quae supra dixi' : [propterea] coniunctio est. Est enim sensus supplementum antecedentibus reddens — *quod caro et sanguis regnum dei hereditati possidere non possunt*, **10.** nihil aliud intellegi mandat carnem et sanguinem quam supra dictam imaginem choici. Quae si in conuersione censetur uetustatis, conuersatio autem uetustatis non capit dei regnum, proinde caro et sanguis non | capiendi dei regnum ad conuer-

sationem rediguntur uetustatis. **11.** Plane si numquam apostolus pro operibus substantiam posuit, nec hic ita utatur. Si uero in carne adhuc constitutos negauit esse in carne, in operibus carnis negans esse, formam

31 cf. Eph. 4, 22. 34 cf. Eph. 4, 24. 43 I Cor. 15, 50. 53 cf. II Cor. 10, 3.

28 eam T : om. M P X 30 et si X (Rig) : si et T M P hic portatur Vrs : sic putatur M P X : esse putatur T 31 non carnem M P X : in carne T monemur — si non carnem om. X exponere] ponere Gel 32 et om. T 33 constituti M P X : instituti T 36 in (prius) al. m. in ras. T 37 enim] 7 in al. m. in ras. T praeceptiuo modo M P : praeceptis : quomodo T : praecipuo modo X dicens] dicis T 39 ut T : aut M P X 40 huic] hic Krm 41 elaborare T P : et laborare M X 42 constituat] -at al. m. in ras. T eiurandam Brf : eiurandam T (i. al. m. in ras.) : eiurandam Bmg : gerendam M P X 43 adiungat M P : adiungant T (n exp.) : adiungit X 44 quae T (Gel) : quae quae M P X propterea om. T (Gel) coniunctio est. Est enim P (Gel) : coniunctio est enim T M X : (autem) coniunctio est Krm (seruato propterea et deleta enim) 46 hereditati Brf : hereditate T (alt. e ex i) M P X : cf. e. 48, 1 et 50, 4 regnum possidere X (sed regnum dei. m. i) 48 Quae si] qui T 49 conuersatio autem uetustatis om. T non] suprascr. uel nec T capit T (Gel) : capiat M P X 50-51 ad conuersationem rediguntur M P X : a*conuersatione redarguantur T (arguantur al. m. in ras.) 51 uetustatis R⁹ : ueritatis T M P X 53 utitur T

15 eius subruere non debes, non substantiam sed opera substantiae alienantis a dei regno. 12. Quibus etiam ad Galatas manifestatis praedicere se et praedixisse profitetur, quod qui talia agant regnum dei non sint [in] hereditate consecuturi, non portantes scilicet imaginem caelestis, sicut portauerant choici, 60 ideoque ex uetere conuersatione nihil aliud deputandi quam caro et sanguis. 13. Nam et si subito in hanc definitionem erupisset apostolus, eliminandi carnem et sanguinem a dei regno sine ullius supra sensus praestruccione, nonne duas istas substantias proinde hominem ueterem interpretaremur carni et 65 sanguini deditum, id est esui et potui, cuius sit dicere aduersus fidem resurrectionis: *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur*? Et hoc enim inficiens apostolus, carnem et sanguinem de fructibus ipsorum manducandi et bibendi suggillauit.

L. Sed et omissis huiusmodi interpretationibus carnis et sanguinis opera taxantibus, ipsas quoque substantias non aliter quam sunt intellectas licebit resurrectioni uindicare. 2. Non enim resurrectio carni et sanguini directo negatur, sed dei 5 regnum, quod obuenerit resurrectioni — est autem et in iudicium resurrectio —, immo et confirmatur carnis resurrectio generalis, cum specialis excipitur. Dum enim in quem statum non resurgat edicitur, in quem [uero] resurgat subauditur.

3. Atque ita, dum pro meritis distinctionem resurrectionis 10 opus substantiae, non genus, patitur, apparet hinc quoque carnem et sanguinem nomine | culpa, non substantiae, arceri a dei regno, nomine tamen formae resurgere in iudicium, quia non resurgant in regnum. 4. Adhuc dicam: *Caro et sanguis regnum dei hereditati possidere non possunt*, merito sola et per 15 semetipsa, ut ostenderet adhuc spiritum in illis necessarium. *Spiritus enim est qui uiuificat in regnum dei, caro nihil prodest.*

56 cf. Gal. 5, 21. 66 I Cor. 15, 32.

L, 13 I Cor. 15, 50. 16 Ioa. 6, 63.

(i ex a) 55 debet T 56 alienatis T galathas X 57 profitentur P (corr. R) 58 agant M P X: agunt T (Gel) sint M P X: sunt T (Gel) in om. T (Gel) 59 imaginem scilicet T portauerant T X: portauimus M P (corr. R) 60 deputandi existimandi C 61 Nam] Quamquam Krm definitionem T 62 eliminandi T (supraser. eliminandi): eliminandam M P X a dei* T 63 illius X istas om. T 64 interpretaremur B: interpretamur T: interpretaretur M P X 65 est esui ex e sui T 66-67 mori*mur T.

L, 4 carni et sanguini directo om. T negatur] al. m. in ras. T; denegatur Gel 5 resurrection* T (supraser. i) est om. T 8 non resurgat non X 27 uero T: om. M P X 11 nomina T substantias T 11-12 arceri — forme al. m. in ras. T 12 namen] ia e T 13 in regnum om. X 14 hereditati M X: hereditate T (ult. c ex i) P ante merito corruptelae signum posuit Krm 15 in illis T: illi M P X; illis Pam 16 prodest T (sed alterum e exp.)

Prodesse tamen illi aliud potest, id est spiritus, et per spiritum opera quoque spiritus.

5. Resurgunt itaque ex aequo omnis caro et sanguis in qualitate sua. Sed quorum est adire regnum dei, induere oportebit uim incorruptibilitatis et immortalitatis, sine qua regnum dei adire non possunt, antequam consequi eam possint. Merito ergo caro et sanguis, ut diximus, sola regnum dei capere deficiunt. 6. Iam uero, cum deuorari habeat corruptiuium istud ab 25 incorruptibilitate, id est caro, et mortale istud ab immortalitate, id est sanguis, post resurrectionem ex demutatione, merito demutata ac deuorata caro et sanguis regnum dei hereditati possidere [non] possunt, non tamen non resuscitata.

7. Sunt, qui carnem et sanguinem Iudaismum uelint accipi 30 propter circumcisionem, alienum et ipsum a dei regno, quia et ille uetustati deputetur et hoc titulo iam et alibi ab apostolo denotetur, qui post reuelatum in se filium dei ad euangelizandum eum in nationibus statim non retulerit ad carnem et sanguinem, id est ad circumcisionem, id est ad Iudaismum, sicut 35 ad Galatas scribit.

LI. Sed pro omnibus iam stabit quod in clausulam reseruauimus, etiam pro apostolo ipso, reuera maximae inconsiderantiae reuincendo, si tam abrupte, ut quidam uolunt, clausis 5 passim carnem et sanguinem a regno dei extrusit, utique et ab ipsa regia caelorum, cum illic adhuc sedeat Iesus ad dexteram patris, homo, etsi deus, Adam nouissimus, etsi sermo primarius, caro et sanguis, etsi nostris purior, idem tamen et substantia et forma qua(m) ascendit, talis etiam descensus, V 105

20 cf. I Cor. 15, 53. 24 cf. I Cor. 15, 53-54. 33 cf. Gal. 1, 16.

LI, 6 cf. Mc. 16, 19. 7 cf. I Cor. 15, 45. 8 cf. Act. 1, 11.

17 illis Pam spiritum ex-us T 19 Resurgit T, nescio an recte, nisi mauis Resurget nel-gent aequo T Bng: eo quo M P X 19-20 equalitate T 20 quorum est Gel: quo est T; quorum M P X induere T (Gel): inducere M P X 22 possint M P X: possunt T, an recte? 23 sola om. T 24 cum] cum uero T (sed uero del.) istud] illud X ab M P: ad T (supraser. b); om. X 25-26 id est — immortalitate om. X 26-27 ex demutatione merito] & demutatione. erit* T merito (non) Vrs admutata T (pr. a exp.) 27 deuorata T (pr. t exp., supraser. r) 27-28 hereditati M P: hereditate T (ult. c ex i) X 28 non om. Gel resuscitata] supraser. uel ri T 29 Sunt] s* T qui om. T accipere X 30 a dei regno] ad dei regna X 31 ab apostolo om. T 32 qui post] quia apls T (apls al. m. in ras.) 33 cum] cu X 35 galathas X

LI, 1 quod in T (al. m. in ras.) Gel: quod M P X 1-2 reseruauimus T: reseruauimus M P (corr. R); reseruamus X 2-3 inconsiderantia M X 3 si] n(is)i T (al. m. in ras.) 4 sine conditione B: sine conditione T (alt. c exp.); om. M P X 5 extrusit T (s al. m. in ras.) R³mg Gel: extrusit M P X ω utique T 6 ipsa om. T cum] in mg add. T 8 purior* T (Egg): puriora X R; priora M P (u supraser. R) 9 quam Krm: qua T M P X

10 ut angeli adfirmant, agnoscendus scilicet et eis, qui illum con-
culnerunt. 2. Hic, sequester dei atque hominum appella-
tus ex utriusque partis deposito commissio sibi, carnis quoque
depositum seruat in semetipso, arrabonem summae totius.
Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, ita et
15 a nobis arrabonem carnis accepit et uexit in caelum pignus
totius summae illuc quandoque redigendae. 3. Securae estote,
caro et sanguis, usurpastis et caelum et regnum dei in Christo!
Aut si negent uos in Christo, negent et in caelo Christum qui
uobis caelum negauerunt.
20 4. Ita nec corruptela, inquit, incorruptelam hereditati habebit,
non ut carnem et sanguinem existimes corruptelam, quando
ipsa sint potius obnoxia corruptelae, per mortem scilicet, si-
quidem mors est, quae carnem et sanguinem non modo cor-
25 ruptum uerum etiam consumit. 5. sed, quoniam opera carnis
et sanguinis non posse consequi regnum dei edixerat, quo ma-
gis hoc exaggeraret, ipsi quoque corruptelae, id est morti, cui
carnis et sanguinis opera proficiunt, hereditatem incorrupte-
lae ademit. 6. Nam et paulo post ipsius mortis quodammodo
mortem expressit, deuorata est, dicens, mors in contentione. V 106
30 Vbi est, mors, aculeus tuus? Vbi est, mors, potentia tua? Acu-
leus autem mortis delinquentia, haec erit corruptela, uirtus au-
tem delinquentiae lex, illa alia sine dubio, quam constituit in
membris suis militantem aduersus legem animi sui, ipsam
scilicet uim delinquendi contra uoluntatem. 7. Nam et si supra
35 nouissimum inimicum mortem euacuari ait, hoc modo nec cor-
ruptela hereditatem incorruptelae consequetur, id est nec mors
perseuerabit. 8. Quando et quomodo defectura? Cum in ato-
mo, in momentaneo oculi motu, in nouissima tuba et mortui re-
surgent incorrupti, — qui hi, nisi qui ante corrupti, id est cor-

10 cf. Ioa. 19, 37; Zach. 12, 10. 11 cf. I Tim. 2, 5. 13 cf. II Cor. 5, 5.
20 I Cor. 15, 50. 29 I Cor. 15, 55-56. 33 cf. Rom. 7, 23. 34 cf. I Cor.
15, 26. 35 I Cor. 15, 50. 37 I Cor. 15, 52.

10 agnoscendus T R³: agnoscendis M P X et T: om. M P X 11 sequester]
se*^q*^q T 12 commissu T (u in ras.) 13 seruans T (s al. m. in ras.; fuit t)
14 relinquit T 16 illud T (c suprasr.) Securae Si curre T 18 si om. T
in xpm T (m ex o) qui] quia X 19 uobis] nobis T 20 nec] ne*
T inquit T; inquit P (corr. R) hereditate T (re al. m. in ras.; fuit ti)
21 ut] in T et] aut T 22 potius] totius T scilicet; et T 24 cumsumit
T 25 posse] ipsos se T (se del.) 25 *dixerat T 26 ipse X R³ mortis
X 28 adimit T 29 dicens mors T: mors dicens M P X contentionem
R³ 30 est (alterum) om. X potentia] contentio Pam 30-31 Aculeus]
aculeus tuus T (tuus del.) 31 **delinquentia T 33 militant P animi sui]
animi* ut T (eras. s) 36 consequetur T C: consequitur M P X 37 per-
seuerabit R³: perseuerauit M (u mut. in b m. t) P: perseuerauit T: perseuerat
X defutura T 37-38 athomo T M P X 39 hi om. T corrupta T

40 pora, id est caro et sanguis? — et nos demuta(bi)mur; — de
qua habitudine, nisi in qua deprehendemur? — Oportet enim
corruptum istud induere incorruptelam et mortale istud induere
immortalitatem. Quid mortale, nisi caro? Quid corruptum,
nisi sanguis? 9. Ac ne putes aliud sentire apostolum, prou-
45 dentem sibi et, ut de carne dictum intellegas, laborantem:
cum dicit istud corruptum et istud mortale, eam ipsam
tenens dicit. Certe istud nisi de subiecto, nisi de conparenti,
pronuntiasset non potuit: demonstrationis corporalis est uer-
bum. 10. Aliud autem erit corruptum, aliud corruptela, et
50 aliud mortale, [et] aliud mortalitas: aliud enim quod patitur,
aliud quod pati efficit. Ita quae | patiuntur corruptelam et V 107
mortalitatem, caro scilicet et sanguis, ea necesse est patiantur
et incorruptelam et immortalitatem.

LII. Videamus iam nunc, quo corpore uenturos mortuos
disputet. Et bene, quod erupit statim ostendere, quasi quis
eiusmodi quaerat. Stulte, inquit, tu; quod seminas non uiuifi-
catur, nisi mortuum fuerit. 2. Hoc ergo iam de exemplo seminis
5 constat non aliam uiuificari carnem quam ipsam, quae erit
mortua, et ita sequentia relucebunt. 3. Nihil enim aduersus
regulam exempli licebit intellegi, ne, quia sequitur: et quod
seminas, non corpus quod futurum est seminas, idcirco aliud
resurrecturum corpus quam quod moriendo seminatur existi-
10 mes. Ceterum excidisti ab exemplo. 4. Numquam enim fru-
mento seminato et in terra dissoluto ordeum erumpit et non
id ipsum genus grani eademque natura et qualitas et forma.
Denique unde, si non id ipsum? Et corruptela enim ipsum est,
dum ipsius est. 5. Non enim et suggerit, quomodo non quod

41 I Cor. 15, 53.

LII, 1 cf. I Cor. 15, 35. 3 I Cor. 15, 36. 7 I Cor. 15, 37.

(a exp., suprasr. i) 39-40 id est corpora] in* corpore T (in al. m. in ras.) 40 de-
mutabimur Pam: demutatur P X; deputatur M (p exp., suprasr. m); demure-
mur T 41 qua habitudine] *quo* (al. m. in ras.; fuit qua) habitu dic(it) T
in qua] in quo T (in et o al. m. in ras.) deprehendimur T (di in ras. al. m.)
enim al. m. in ras. T 42 incorruptelam (incorruptionem C (= Vulg)) et
mortale istud induere T C: om. M P X; cf. c. 42, 2 44 At X alia T post
apostolum lacunam indicat Krm haec intercidisse ratus: adspice ipsum 45 sibi T:
tibi M P X; cf. initium capitis ut* T (al. m. in ras.) dictum del. Vlt 46 et
om. T 47 subiecto nisi de] subiectioni. sede T conparenti T 48 est om.
T 49 corruptum X 50 et om. T (Krm) mortalitas] mortalis T 51 ef-
ficat T (pr. i in ras.) Ita quae P: Itaq; T M X 53 incorruptelam] corrupte-
lam T.

LII, 1 a Videamus T: Videamus Gel; Videmus M P X 2 derupit T
quasi P: quisi M (pr. i exp., suprasr. a); om. T X quis om. M 3 non
T (Gel): nonne M P X; numne R³; num Vre 3-4 reuiuificatur Egg 5 con-
stat T: constat M P X aliam] a ex u T erit] i ex a T 7 intelligi T P
8 non corpus q. f. est seminas om. X idcirco M P 11 ordeum] e ex i X
erumpit T P X: erupit M et (alterum) in ras. T 12 id] i in ras. T
13 unde (aliud) Krm 14 Non T M P X: Sed Krm; Nonne Souter; at non

15 futurum est corpus' seminetur, dicens: *Sed nudum granum, si forte, frumenti uel alicuius eiusmodi: deus autem dat illi corpus prout uult*, certe ei grano, quod nudum seminari ait? 6. Certe, inquit. Ergo saluum est cui dare habet deus corpus. Quomodo autem saluum est, si nusquam est, si non resurgit, 20 si non id ipsum resurgit? Si non resurgit, saluum non est; si non est et saluum, accipere corpus a deo non potest. 7. Sed enim saluum omni modo constat. Ad quid ergo dabit illi deus prout uult corpus, habenti utique proprium corpus illud nudum, nisi ut iam non <nu>dum resurgat? Ergo additiciu 25 erit corpus quod corpori superstruitur, nec exterminatur illud, cui superstruitur, sed augetur. Saluum est autem quod | auge- V 108 tur. 8. Seritur enim solummodo granum sine folliculi ueste, sine fundamento spicae, sine munimento aristae, sine superbia culmi. Exurgit autem copia feneratum, compagine aedificatum, ordine structum, cultu munitum et usquequaque uesti- 30 tum.

9. Haec sunt ei corpus a deo aliud, in quod non abolitione sed ampliacione mutatur, et unicuique seminum suum corpus <de>putauit non suum, id est non pristinum, ut tunc et illud 35 suum sit, quod extrinsecus a deo adquirunt. 10. Serui igitur exemplo et conserua speculum eius carni eandem credens fruticaturam, quae sit seminata, ipsam, etsi plenior, non aliam, etsi aliter reuertentem: accipiet enim et ipsa suggestum et or-

15 I Cor. 15, 37-38. 33 cf. I Cor. 15, 38.

pro nonne positum auctori sollemne enī* T (fuit enim&) et om. T 15 se-
minatur Pam 16 uel] aut Gel 17 ei] & T (exp.) seminare X 19 si
nusquam] minusquā T resurgat T 20 si non id ipsum resurgit? Si non
resurgit om. T 21 saluum non est] saluū T si non est et] & si nō T (al. m.
in ras.) non (ante potest) om. T 22 ad T: Ad M (d ex t) P (d ex t); At X
24 nisi ut iam non nudum om. T non nudum R³; nondum M P X Ergo]
N g T (N al. m. in ras.; g extra paginam) 24-25 additiciu (ti supra l. T) erit
corpus T C: additum erit M P X corpori* T (eras. s) 27 folliculi* M (s
eras.) 28 munimento] fundamento T aristo M (o exp., suprascr. c) 29 exurg&
T feneratum, i. e. 'auctum' 30 culum T 32 ei] & T in quod]
inquit T 33 ampliacionē uratur T 34-36 Krm ordine uerborum inuerso,
textum constituit sic: ut tunc et illud suum sit, quod extrinsecus a deo acquirit:
et unicuique seminum suum corpus: puta re non suum, id est non pristinum
34 deputauit Pam: putari M P X; putauit T; putauit Gel non (alterum) om. X
35 adquisit (se. 'remina') T: adquisit M X; adquisit P Seruit T (t supra l.)
36 conseruat T (t extra paginam) eandem T: eadem M P (n suprascr. m. 1) X
credes Krm 36-37 fruticaturam Brf: fructificaturam T M P X 37 ple-
nior] plenior est R 38 reuertentem Pam, sed errore hypothetae: cf. eiusdem

natum, qualem et illi deus uoluerit superducere secundum
40 merita. 11. Sine dubio ad hoc dirigit: *Non omnis caro eadem
caro*; non ad denegandam substantiae communionem sed
praerogatiuae peraequationem, corpus honoris, non generis, in
differentiam redigens. 12. In hoc et figurata subicit exempla
animalium et elementorum: *Alia caro hominis*, id est serui
45 dei, qui uere homo est, *alia iumentis*, id est ethnici, — de quo et
propheta: *Adsimilatus est*, inquit, *homo inrationabilibus iu-*
mentis, — *alia caro uolatilium*, id est martyrum, qui ad supe-
riora conantur, *alia piscium*, id est quibus aqua baptismatis
sufficit. 13. Sic et de supercaelestibus corporibus argumenta
50 committit: *alia gloria solis*, id est Christi, *et alia lunae*, id est
ecclesiae, *et alia stellarum*, id est seminis Abrahae. Et *stella*
enim a stella differt in gloria, et corpora terrena et caelestia, Iu-
daeus scilicet et Christianus. 14. Ceterum si non figurate, satis V 109
uane mulorum et miluorum carnes et corpora caelestium lumi-
num appositum humanis, non pertinentia ad condicionis con-
parationem sicut nec ad resurrectionis consecutionem. 15. Po-
stremo cum per haec differentiam gloriae, non substantiae,
conclusisset, *Sic*, inquit, *et resurrectio mortuorum*. Quomodo?
Non de alio aliquo, sed de sola gloria differens. 16. Rursus enim
60 resurrectionem ad eandem substantiam reuocans et ad granum
denuo spectans: *Seminatur*, inquit, *in corruptela, resurgit in*
incorruptela; *seminatur in dedecoratione, resurgit in gloria*;
seminatur in infirmitate, resurgit in uirtute; *seminatur corpus*
animale, resurgit spiritale. 17. Certe non aliud resurgit quam
65 quod seminatur, nec aliud seminatur quam quod dissoluitur
humi, nec aliud dissoluitur humi quam caro. Hanc enim sen-
tentia dei elisit: *Terra es et in terram ibis*, quia et de terra erat

40-48 I Cor. 15, 39. 46 Ps. 48, 21. 50-51 I Cor. 15, 41. 51 I Cor.
15, 40. 58 I Cor. 15, 42. 61 I Cor. 15, 42-44. 67 Gen. 3, 19.

adnotationem 39 et illi T: illi M P; ille X 40 dirigit T (Gel): direxit M P X
41 non (ante ad) om. T denegandam M P X (a ex ū): denegandū ſ T com-
munionem] omūionē T 46 assimilatus P X est om. T inrationabilis
T 47 uolarilium] uolucrum C 48 alia autem piscium C 49-50 argu-
menta committit T M X: argumentari conuenit P R¹ 50 gloria solis T: solis
gloria M P X; solis claritas Gel 52 a stelle T (e post. exp., suprascr. a) 52-53
Iudaus — Christianus R³: iud(a)eos — christianos T M P X 54 mulorū (pr.
o exp., suprascr. u, deinde totum uocabulum lineola del.) & mulorum & miluorū T
miluorū X carnes (e ex i) X 55 opposuit T 58 Quomodo] quoniam
R 61 denuo] al. m. in ras. T in (his) T (Gel): om. M P X 62 incorrupte-
la] gloriam corruptela* T (eras. m) 62 resurgit* in gloriam T 64 spirita-
lem T (sed m exp.) 66 dissoluitur humi] humi dissoluitur X 66-67 sententia
dei T Bmg (Gel): sententiam deus M P X 67 terrae s; T (ae exp., suprascr. a

sumpta. 18. Hinc et apostolus concepit seminari eam dicere, cum redhibetur in terram, quia et seminibus sequestratorium terra est, illic deponendis et inde repetendis. Ideoque et reconsignat inprimis: *Sic enim scriptum est*, ne aliud existimes esse seminari quam: *In terram ibis, ex qua es sumptus*; sic nec alterius quam carnis. [sic enim scriptum est.]

LIII. Sed corpus animale animam quidam argumentantur, ut illum a carne auocent rediciuatum. Porro cum constet fixumque sit illud resurrecturum corpus, quod fuerit seminat, ad ipsius rei exhibitionem prouocabuntur. 2. Aut ostendunt animam seminatam post mortem, id est mortuam, id est humi elisam disiectam dissolutam, quod in illam decretum a deo non est; proponent corruptelam eius et dedecorationem, ut ipsius sit etiam exurgere in incorruptelam et in gloriam et in uirtutem. 3. Sed enim in <E>l<e>azaro, praecipuo resurrectionis exemplo, caro iacuit in infirmitate, caro paene computruit in dedecorationem, caro interim putuit in corruptionem, et tamen <E>l<e>azarus caro resurrexit, cum anima quidem, sed incorrupta, quam nemo uinculis lineis strinxerat, nemo in sepulchro collocarat, nemo foetere iam senserat, nemo quadriduo uiderat seminatam. 4. Totum habitum, totum exitum <E>l<e>azari omnium quoque caro hodie experitur, anima uero nullius. In qua ergo stilus apostoli comparet, de qua eum loqui constat, ea erit et corpus animale, cum seminatur, et spiritale, cum suscitatur.

5. Nam ut ita intellegas, manum ad hinc porrigit, aeque de eiusdem scripturae auctoritate factum retexens primum hominem Adam in animam uiuam. 6. Si Adam homo primus, caro

71 I Cor. 14, 45.

LIII, 9 cf. Ioa. 11, 1-18. 20 cf. I Cor. 15, 45.

es & al. m.) 68 Hinc et] hinc T 69 redhibetur Bf; redibitur T; rehabetur MPX terra T 17 sequestratorium P; sequestratorium T (riū supraser.) MX 70 repetendis TX 70-71 reconsignat T (Gel); consignat MPX 72 In] supra l. T nec T (Krm); ne MPX 73 sic enim scriptum est del. Krm, tatur Hoppe, Beitrage p. 61 propter clausulam.

LIII, 1 quidem T (supraser. uel a) 2 illum C; illam TMP; illa X recidiuatum C; recidiuatum T (a ex u) MPX 2/3 fixumque] fixū.qd* T (d in ras. al. m. fuit quae) 3 illud] illi** T 4 exhibitionem] exhortationem R 6 decretum a deo TMP; a deo decretum P 7 proponent X et om. T dedecorationis T 8 <et> infirmitatem Krm, at cf. I. Iot, Spr. p. 31 exurgere T (Gel); consurgere MPX 9 in (ante gloriam) om. X Eleazaro Bf; lazaro TMPX, at cf. e. 17, 2 praecipue X 11-12 corruptione T 12 Eleazarus et 16 Eleazari] u. supra 13 quidam X 14 foetere iam] feterat iam T (prius t ex c; at esp., supraser. e); iam f(a)etere MPX 15 quadriduo P (super d pr. t supraser. R); quadriduo T (sed t ex d) MX 17 comparet T (alt. n exp.) 20 aeque] Atq; T 22 uiuam TX; uiuentem MP (= Vulg); cf. Adm. Marc. V

autem homo ante animam, sine dubio caro erit facta in animam; facta porro in animam, cum esset corpus, utique animale corpus est facta. 7. Quid eam appellari uelint quam quod per animam facta est, quam quod ante animam non fuit, quam quod post animam non erit, nisi cum resurgit? Recepta enim anima rursus animale corpus efficitur, ut fiat spiritale: non enim resurgit nisi quod fuit. 8. Ita unde carni competit corpus animale dici, inde animae nullo modo competit. Caro enim ante corpus quam animale corpus, — animata enim, postea facta est corpus animale — anima uero etsi corpus, tamen, quia ipsa est corpus non animatum sed animans potius, animale corpus non potest dici nec fieri quod facit. 10. Alii enim accedens facit illud animale: non accedens autem alii quomodo se faciet animale? Sicut ergo ante animale corpus caro, recipiens animam, ita et postea spiritale, induens spiritum.

11. Hunc ordinem apostolus disponens, in Adam quoque et in Christo eum merito distinguit ut in capitibus distinctionis ipsius. 12. Sed cum et Christum nouissimum Adam appellat, hinc eum recognosce ad carnis, non ad animae resurrectionem omnibus doctrinae uiribus operatum. Si enim et primus homo, Adam, caro, non anima, qui denique in animam [uinam] factus est, et nouissimus Adam, Christus, ideo Adam quia homo, ideo homo quia caro, non quia anima. 13. Atque ita <si> subiungit: *Non primum quod spiritale sed quod animale, postea quod spiritale*, secundum utrumque Adam, ecquid tibi uidetur corpus animale et corpus spiritale in eadem carne distinguere, cuius distinctionem in utroque Adam, id est in utroque homine, praestruxit? 14. Ex qua enim substantia pariant inter se

40 cf. I Cor. 15, 45.

40 I Cor. 15, 46.

10 (p. 607, 12 Krm) 23 animam; facta T MX; animam uiuentem P 24 in animam] inanimatum Vri 24-25 utique ad animale P 25 uellent T (Gel) quam] cū T (supraser. qua) 27 resurgit T (supra i ser. e) 29 carnis T (s exp.) 31 alterum enim] u(er)o*** T (in ras. al. m.) 33 animatum Rig; animata T (supra a ult. ser. uel ū) MPX animans T (Gel); anima MPX 34 <quia> nec conl. Krm facit] fecit P enim TMPX; aiunt P 34-35 accedens T (bis); accedens MPX 35 animale T Bmg (Gel); autem MPX 36 animale T (Gel); animale MPX Sicut] Sic X ante TB; om. MPX 38 et supra l. T 39 eum] cū T ut in] ** in T 40 post ipsius Krm lacunam statuit, quam probante Souter ita explet: factus est, dicens, primus homo Adam in animam uiuentem, nouissimus Adam in spiritum uiuificantem Sed T; et MPX; at Krm et xpm T (m ex o); xpm MPX 41 eum] enim X 43 qui denique MPX; quid iniquis* T (s in ras.); quidni quae Gel animam] anima X uiuam P; om. TMPX; del. Bf 43-44 factus P; fac***t T; facta MX 45 <si> Krm 40-47 sed quod animale, postea quod spiritale om. T 47 ecquid Gel: Et quid MPX; et quod T; ecquid i. e. 'nonne'; cf. Waszink ad De anima 18, 2 (p. 267) 49 utrumq; adam T id est] idē** T Ex qua] aeque R²; utraque Gel utrūq; hominē T (ū in ras. al. m.) 50 pareant X

Christus et Adam? Scilicet ex carne. Licet et ex anima, sed carnis nomine homo uterque sunt; prior enim caro homo. Ex illa et ordinem admittere potuerunt, ut alter primus, alter nouissimus homo, id est Adam, deputerentur. 15. Ceterum diuersa in ordinem disponi non possunt, de substantia dumtaxat: de loco enim aut tempore aut condicione forsitan possint. Hic autem de substantia carnis primus et nouissimus dicti sunt, sicut et rursus primus homo de terra et secundus de caelo; quia etsi de caelo secundum spiritum, sed homo | secundum carnem.

16. Itaque cum carni conueniat ordo in utroque Adam, non animae, ut primus homo in animam uiuam, nouissimus in spiritum uiuificantem distincti sunt, aequae distinctio eorum carni distinctionem praeiudicauit, ut de carne sit dictum: *Non primum quod spiritale sed quod animale, postea quod spiritale*, 17. atque ita eadem sit et supra intellegenda et quae seminetur, corpus animale, et quae resurgat, corpus spiritale, quia non primum quod spiritale, sed quod animale, quia primus Adam in animam, nouissimus Adam in spiritum, totum de homine, totum de carne, quando de homine. 18. Quid ergo dicemus? Nonne et nunc habet caro spiritum ex fide, ut quaerendum sit, quomodo corpus animale dicatur seminari? Plane accepit et hic spiritum caro, sed arrabonem, animae autem non arrabonem sed plenitudinem. 19. Itaque etiam propterea, maioris substantiae nomine, animale corpus nuncupata est, in quo seminatur, futura proinde per plenitudinem spiritus insuper spiritale, in quo resuscitatur. Quid mirum, si magis inde uocata est, unde conferta est, quam unde respersa est?

LIV. Ita de uocabulorum occasionibus plurimum quaestiones subornantur, sicut et de uerborum communionibus. Nam quia et illud apud apostolum positum est: *ubi deuoretur mortale a uita*, caro scilicet, deuorationem quoque ad perditionem scilicet carnis adripiunt, quasi non et bilem et dolorem deuo-

64 I Cor. 15, 46. 66 cf. I Cor. 15, 44. 71 cf. Gal. 5, 5.

LIV, 3 II Cor. 5, 4.

51 ex carne. Licet et ex anima] et carne et anima Gel. Licet] illic T (sed del.) et om. X. 54 id est] idē T (suprascr. m). Adam om. T. 62-63 ut primus homo — distincti sunt del. Krm. spiritu M. 63 sunt T (u. exp., suprascr. i); sint R. 64 praeiudicabit Krm. 67-68 quia non — animale del. Krm. 69 spiritum, totum] ita distincti Bf, spiritum, Totum ulgo: totum ad corpus spiritale referendum est. 72 accipit Krm. 73 spiritum caro T: spiritum ex fide. ut qu(a)erendum sit quomodo corpus animale dicatur seminari; Plane accepit et hic spiritum caro M P X. arabonem X (bis). 73-74 animae autem non arrabonem om. T. 74 sed] suprascr. fi T. 75 quo Vrs (Krm): qua T M P X. 76 per T B: om. M P X. 77 quo Vrs (Krm): qua T M P; que X. Quid] Quo T (o. exp., suprascr. id). uocata T: uocitata M P X. 78 respersa Gel: responsa T: dispersa M P X.

LIV, 2 communibus X. 3 et supra I. T. 4 scilicet om. T. 5 non et bilem

rare dicamur, id est abscondere et tegere et intra nosmetipsos | continere. 2. Denique cum et illud scriptum sit: *Oportet mortale hoc induere immortalitatem*, ostenditur, quomodo mortale deuoretur a uita, dum indutum immortalitate absconditur et tegitur et intus continetur, non dum absumitur et amittitur. 3. Ergo et mors, inquis, salua erit, cum fuerit deuorata. Ideo discerne pro sensibus communionem uerborum, et integre intelleges. Aliud enim mors et aliud mortale: aliter itaque deuorabitur mors et aliter mortale. Mors non capit immortalitatem, mortale autem capit. 4. Denique [et] scriptum est, quod necesse est mortale hoc induere immortalitatem. Quomodo ergo capit? Dum deuoratur a uita. Quomodo deuoratur a uita? Dum recipitur et redigitur et includitur in ipsam. Ceterum mors merito in interitum deuoratur, quia et ipsa in hoc deuorat. 5. Deuorauit, inquit, mors inualecendo, et ideo deuorata est in contentionem. Vbi est, mors, aculeus tuus? Vbi est, mors, contentio tua? Proinde et uita, mortis scilicet aemula, per contentionem deuorabit in salutem quod per contentionem [tuam] deuorauerat mors in interitum.

LV. Quamquam igitur, resurrecturam carnem probantes, hoc ipso non aliam resurrecturam probemus quam de qua agitur, tamen singulae quaestiones et causae earum proprios quoque flagitant congressus, licet aliunde iam caesae. 2. Interpretabimur itaque plenius et uim et rationem demutationis, quae ferme subministrat alterius carnis resurrecturae praesumptionem, quasi demutari desinere sit in totum et de pristino perire. 3. Discernenda est autem demutatio ab omni argumento perditionis: aliud enim demutatio, aliud perditio. 4. Porro non aliud, si ita demutabitur caro, ut pereat; peribit autem demutata, si non ipsa permanserit in demutatione, quae exhibita fuerit in resurrectione. 4. Quemadmodum enim perit, si non resurgit, ita et si resurgit quidem, uerum in demu-

7 I Cor. 15, 55. 10 cf. ib. 20 Es. 25, 8. 21 I Cor. 15, 55.

T: non bilem M X; nobilē P (corr. R in mg). 5-6 deuorare dicamur T: dicamur deuorare M P X. 6 et tegere T: adtegere M P X; ac tegere R. 10 intus] indutū* T (eras. s). absumitur T (b in ras. al. m.) X: adsumitur M P (corr. R). 11 inquit T (o. exp., suprascr. s). Ideo] immo uel iterum Eng. 12-13 intelliges T (Gel): intelligis M P X. 13 aliter itaque — aliter mortale T (Gel): om. M P X. 15 ω Deniq; T; cf. ad cap. 44, 3. et om. T. 16 est T: sit M P X. ergo P M X: autem T. 17 quomodo deuoratur a uita T B: om. M P X. 18 redicitur T (pr. i. eras, suprascr. u). 19 in interitum T (Gel): interitu M P X. 20 deuorabit T. 21 contentione T. aculeus] contentio tua; aculeus T (cont. tua exp.). 22 contencia X. 23 deuorabit] b al. m. in ras. T. 24 tuā M P X: om. T (Gel): suam Jm; tum Krm. deuorauerit Krm.

LV, 4 quosque C. caesae] casse T (a in ras. al. m.). caesae id est membra- tim R. in M in mg, ora paginae abscissa, fragmentum legitur uocabuli: rati. 6 carnis] carne X. 11 demutationē P X. 12 enim om. T. 13 quidem uerum] quid

tatione subducitur, aequae perit: aequae enim non erit, acsi non
 15 resurrexerit. Et quam ineptum, si in hoc resurgit, ut non sit,
 quae potuit non resurrexisse, ne esset, quia non esse iam coe-
 perat. 5. Non miscebuntur omnino diuersa, mutatio atque per-
 ditio, operibus utique diuersa: perdit haec, illa mutat. Quo-
 20 modo ergo quod perditum est mutatum non est, ita quod mu-
 tatum est perditum non est. 6. Perisse enim est in totum non
 esse quod fuerit; mutatum esse aliter esse est. Porro dum ali-
 ter est, id ipsum potest esse. Habet enim esse quod non omnino
 perit; mutationem enim passum est, non perditionem. 7. At-
 25 que adeo potest et demutari quid et ipsum esse nihilominus,
 ut et totus homo in hoc aevo substantia quidem ipse sit, mul-
 tifarum tamen demutetur, et habitu et ipsa corpulentia et
 ualitudine et condicione et dignitate et aetate, studio negotio
 30 artificio, facultatibus sedibus legibus moribus, nec quicquam
 esse, immo nec alius efficiatur, sed aliud.

8. Hanc formam demutationis diuina etiam documenta
 testantur. Mutatur Moysi manus et quidem ad instar emortuae
 exsanguis et exalbida et frigida, sed et recepto calore et refuso
 35 colore eadem caro et sanguis est. Mutatur postea et facies
 eiusdem in contemptibili claritate, sed Moyses erat proinde
 qui non uidebatur. 9. Sic et Stephanus angelicum iam fasti-
 gium induerat, sed non alia genua in lapidatione succiderant.
 10. Dominus quoque in secessu montis etiam uestimenta luce
 mutauerat, sed liniamenta Petro agnoscibilia seruauerat; ubi
 40 etiam Moyses et Helias, alter in imagine carnis nondum re-
 ceptae, alter in ueritate nondum defunctae, eandem tamen
 habitudinem corporis etiam in gloria perseverare docuerant.
 11. De quo exemplo instructus et Paulus: *Qui transfigurabit,*

LV, 32 cf. Ex. 4, 6—7. 35 cf. II Cor. 3, 7. 36 cf. Act. 7, 59—60.
 38 cf. Mt. 17, 3—8. 43 Phil. 3, 21.

uero T (i exp., *supra*scr. o) 13-14 demutatione T (Krm): demutationem MPX
 14 ac (*ac T) si T C: si MPX 16 ne esset Bf: necesse est MPX; necesse
 R¹; nec esse R² ne esset quia non esse om. T 17 miscebuntur MPX:
 miscetur T 19 perditum X 21 quod om. T mutatum esse mutatum
 ē T Porro T (Gel): Sed porro MPX 22 quod*ñ omnino T (fuit quod
 omnino): quod non MPX 24 demutare X et (alterum) om. X 25 sit
 est Krm 26 demutatur Krm ex cod. Florentino Magliab. 6, 10 ipsa om. T: an.
 delendum? 29 amittit T: admittit MPX; amittit Krm hominis T (Gel):
 homini MPX efficitur Krm 30 efficiatur C: efficitur T MPX 32 mo-
 sei M (y *supra*scr., ut sit moysi) P X: moysi TR 33 primum et MPX: om.
 T: est Krm et (alterum) T: om. MPX 33-34 et refuso colore om. T
 34 colore] calore X et postea X (sed et del.) 37 in lapidatione TB: lapi-
 dationi M (ult. i ex e) P X 40 moyses X in *supra* l. T imaginem T (m
 exp.) 42 docuerant T: docuerunt MPX 43 et] est X transfigurabit

inquit, *corpus humilitatis nostrae conformatum corpori gloriae*
 45 *suae*. Quodsi et transfigurationem et conuersionem in transitu
 substantiae cuiusque defendis, ergo et Saul in alium uirum
 conuersus de corpore suo excessit? 12. Et ipse satanas, cum
 in angelum lucis transfiguratur, qualitatem suam amittit?
 Non opinor. Ita et in resurrectionis euentu mutari conuerti re-
 50 formari licebit cum salute substantiae.

LVI. Etenim quam absurdum, quam uero et iniquum,
 utrumque autem quam deo indignum, aliam substantiam ope-
 rari aliam mercede dispungi, ut haec quidem caro per martyria
 lanietur, alia uero coronetur, item e contrario haec quidem
 5 caro in spurcitiis uoluetur, alia uero damnetur. 2. Nonne
 praestat omnem semel fidem a spe resurrectionis abducere
 quam de grauitate atque iustitia dei ludere? Marcionem pro
 Valentino resuscitari? 3. Quando neque mentem neque memo-
 riam neque conscientiam hominis hodierni credibile sit aboleri
 10 per indumentum illud mutatorium immortalitatis et incor-
 ruptelae, uacaturo scilicet emolumento et fructu resurrectio-
 nis et statu diuini utrobique iudicii. 4. Si non meminerim me
 esse qui merui, quomodo gloriam deo dicam, quomodo canam
 illi nouum canticum, nesciens me esse qui gratiam debeam?
 15 Cur autem solius carnis demutatio excipitur, non et animae
 simul, quae in omnibus praefuit carni? 5. Quale est, ut ea-
 dem anima, quae in hac carne totum uitae ordinem decurrit,
 quae in hac carne deum didicit et Christum induit et spem sa-
 20 lutis seminauit, in alia nescio qua metat fructum? Ne illa
 gratiosissima caro, cui gratis uita constabit! Quodsi non et
 anima mutabitur, iam nec animae resurrectio est; nec ipsa
 enim resurrexisse credetur, si non alia resurrexerit.

47 cf. II Cor. 11, 14.

LVI, 13 cf. Ps. 70, 8. cf. Apoc. 3, 9.

Pam: uir T (u exp., *supra*scr. b) MPX 44 conformatum MPX, conformationem
 T; conforme fieri Gel: cf. Adu. Marc. V 20 (p. 649, 9 Krm) 45 Quodsi et T
 (Gel): Quod et si MPX conuersionem T transitu T: transitum MPX
 46 Saulus Eng., at cf. De anima 11, 5 47 sathanas TX 48 angelicum T (ic
 exp.) suam om. P (add. R *supra* l.) 49 euentu TR¹mg: euentu MPX.

LVI, 1 et iniquum TC: ethnicum MPX, inde et inicum conicias 3 mercede
 X R¹: mercedem T (m exp.) M (corr. m. 1) P R¹ 3-5 per martyria — quidem
 caro om. T 5 spurcitiis P (corr. m. 1) X 6 omne X fidem] idem T (in mg
 uel hominem) 7 dei om. T marcionem TP (corr. R) 9 aboleri MP:
 adoleri X; amoueri T 11 uacaturos T 12 utrobique] o ex u, *supra*scr. u T
 13 deo P (o ex i) 14 canticum nouum X 17 in hac carne] in hanc carnem T
 17-18 torum — carne om. M (add. in mg. m. 2) P (add. R in mg. ex H) 19 aliam T
 qua metat MX: qua et ad T; qua metū P (u del., *supra*scr. at R) 20 gratis
 uita] gratuita T 22 creditur X non om. T resurrexit X.

LVII. Hinc iam illa vulgaris incredulitatis argutia est. Si, inquit, ipsa eademque substantia reuocatur cum sua forma linea qualitate, ergo et cum insignibus suis reliquis: itaque et caeci et claudi et paralytici et ut quis insignis excesserit, ita et reuertetur. **2.** Quid nunc, etsi ita dedignaris tantam gratiam qualiscumque a deo consequi? Non enim et nunc animae solius admittens salutem dimidiatis hominibus eam adscribis? Quid est credere resurrectionem, nisi integram credere? Si enim caro de dissolutione reparabitur, multo magis de uexatione reuocabitur. **3.** Minoribus maiora praescribunt. Cuius[cum]que membri detruncatio uel obtusio nonne mors membri est? Si uniuersalis mors resurrectione rescinditur, quid portionalis? Si demutatur in gloriam, quanto magis in incolomitatem? **4.** Vitiatio corporum accidens res est, integritas propria est. In hac nascimur: etiam si in utero uitiamur, iam hominis est passio; prius est genus quam casus. **5.** Quomodo uita confertur a deo, ita et refertur; quales eam accipimus, tales et recipimus. Naturae, non iniuriae reddimur; quod nascimur, non quod laedimur, reuiuiscimus. **6.** Si non integros deus suscitatur, non suscitatur mortuos. Quis enim mortuus integer, etsi integer moritur, quis incolomis qui exanimis? Quod corpus inlaesum, cum interemptum, cum frigidum, cum expallidum, cum edurum, cum cadauer? Quando magis homo debilis, nisi cum totus, quando magis paralyticus, nisi cum in mobilis? Ita nihil aliud est mortuum resuscitari quam integrum fieri, ne ex ea parte mortuus adhuc sit, ex qua non surrexerit.

7. Idoneus deus reficere quod fecit: hanc suam et postestatem et liberalitatem satis iam in Christo spondit, immo et ostendit, non tantum resuscitatore carnis uerum etiam redintegratore. **8.** Atque adeo et apostolus: *Et mortui*, inquit, *resurgent incorrupti*, quomodo, nisi integri, qui retro corrupti

LVII, 31 I Cor. 15, 52.

LVII, 1 illae vulgares argutiae C Si om. T 2 ipsa inquit eademque X ipse T (c. exp., *supra*scr. a) 3 linea] in ea T et cum om. X 4 claudi] clodi C paralytici T M P X 7 eam (i. e. 'salutem') T B: eadem M P X; eadem Pam 7-8 ascribis X 10 uexatione] uitatione Jan 11 cuiusque T: cuiuscumque M P X obtusio T: optusio M P X 13 parcionalis X 15 uitiamur C: uiciemur T; uexemur M P X 17-18 accepimus X 21 incolomis X qui* T (eras. s) 22 primum cum om. T interemptum T: interentum M P X 23 quando P X: quanto T M 24 nisi* e* eū T (e al. m. in ras.) 26 ne M P: nec T (c. exp.); om. X 26-27 resurrexit T 28 spondit T et om. T 30 resuscitatore Krm: -rē T M P X 30-31 redintegratore Krm: -rē T M P X 31 Adq. M adeo] deo T (i. al. m. in ras.)

tam uitio ualitudinis quam et senio sepulturae? **9.** Nam et supra utrumque proponens, oportere et corruptiuium istud induere incorruptelam et mortale istud immortalitatem, non iterauit sententiam sed differentiam demandauit: immortalitatem enim ad rescissionem mortis, incorruptelam ad obliterationem corruptelae diuidendo alteram ad resurrectionem, alteram ad redintegrationem temperauit. Puto autem et Thesalonicensibus omnis substantiae integritatem repromisit.

10. Itaque nec in posterum timebuntur corporum labes. Nihil poterit amittere integritas uel conseruata uel restituta, ex quo illi etiam, si quid amiserat, redditur. **11.** Praescribens enim adhuc easdem passiones obituram carnem, si eadem resurrectione dicatur, naturam aduersus dominum suum temere defendis, legem aduersus gratiam impie adseris. Quasi deo minus liceat et mutare naturam et sine lege seruare! Quo ergo legimus: *Quae impossibilia apud homines, possibilia apud deum et: Stulta mundi elegit deus, ut sapientia mundi confundat?* **12.** Oro te, si famulum tuum libertate mutaueris, quia eadem caro atque anima permanebunt, quae flagellis et compedibus et stigma[t]ibus obnoxiae retro fuerant, idcirco illas eadem pati oportebit? Non opinor. Atquin et uestis albae nitore et anuli aurei honore et patroni nomine ac tribu mensaque honoratur. **13.** Permite hanc et deo potestatem per uim illius demutationis condicionem, non naturam, reformandi, dum et passiones auferuntur et munitiones conferuntur. Ita manebit quidem caro etiam post resurrectionem eatenus passibilis, quia ipsa, qua eadem, et tamen impassibilis, quia in hoc ipsum munissa a domino, ne ultra pati possit.

34 cf. I Cor. 15, 53. 39 cf. I Thess. 4, 13-18. 48 Mt. 19, 26. 49 I Cor. 1, 27.

apostol*** T (eras. is) 33 et (ante senio) om. T 37 rescissionē T 39 temperauit om. T 39/40 thesalonicensibus] s. *supra*scr. T 42 amittere Rig.: admittere T M P X 43 ex quo] & quod* T (d al. m. in ras.) 44 adhuc T B X: ad hoc M P 45 Natura aduersum T 46 defendit T adseris T (*sup. alt. s. supra*scr. t) M: asseris P X dō quasi T (dō exp.) deo T: domino deo C: domino M P X 47 minus T: non M P X et sine lege T M P X: sine lege et Krm, at cf. *Lfst. Spr.* p. 83 Quo T (o exp., *supra*scr. id) M P X: quomodo B ergo] enim Krm coll. c. 60, 2 48 deum sunt X 49 stulta M P X: stultitia T eligit X sapientia M P: sapientiam T; sapientiā X: cf. *De bapt.* 2, 3; *De carne Chr.* 4 (p. 198, 10 Krm); *De fuga* 2, 2; *De idol.* 12 (p. 42, 26 R-W); *Adu. Prax.* 10 (p. 241, 22 Krm) confundit M (corr. m. 1) 50 quia] qui T (del.) 51 flagellis] fragiles T 52 stimatib; T: stigmatibus X obnoxiae X idcirco P illas (i. e. 'carnem et animam') T X: illa* M; illa P 53 atqui R uestes T 54 aurei anuli P nota T (a al. m. in ras.) ac] hac T (del.) tribu mensaque] tribunensiaq; T (nensiaq; al. m. in ras.) 54-55 honorantur T 55 permittes T (es al. m. in ras.) 55-56 illius demutationis T M: demutationis illius P (corr. m. 1) X 58 quidem M P X: idē T 58-59 quia] quia T (bis) 59 et T: ca M P X quia M P X: qua T (*supra*scr. i) Gel

LVIII. *Iocunditas*, inquit Esaias, *aeterna super caput eorum* — nihil aeternum nisi post resurrectionem —, *aufugit* [inquit] *dolor et maeror et gemitus ab illis*. 2. Proinde et Iohanni angelus: *Et delebit deus omnem lacrimam ab oculis eorum*, utique ex
 5 isdem oculis, qui retro fleuerant quique adhuc flere potuissent, si non omnem lacrimae imbrem indulgentia diuina siccasset. 3. Et rursus: *Deus enim delebit omnem lacrimam ab oculis eorum, et mors hactenus*: igitur et corruptela hactenus, proinde per incorruptelam fugata quemadmodum mors per immortalita-
 10 tem. 4. Si dolor et maeror et gemitus ipsaque mors ex laesuris et animae et carnis obuenerunt, quomodo auferentur, nisi ces-
 sauerint causae, scilicet laesurae carnis atque animae? 5. Vbi

Christum? Vbi daemonici impetus apud spiritum sanctum,
 15 iam et ipso diabolo cum angelis suis ignibus merso? Vbi ne-
 cessitas aut quod dicitur fortuna uel fatum? Quae resuscita-
 tis plaga post ueniam, quae reconciliatis ira post gratiam? Quae infirmitas post uirtutem, quae inbecillitas post salutem?
 20 6. Quod uestimenta et calcia[m]enta filiorum Israelis quadra-
 ginta [illis] annis indetrata et inobsoleta manserunt, quod et in
 ipsis corporibus unguium et capillorum facilia [et] crementa
 habilitatis et dignitatis iustitia defixit, ne etiam enormitas
 corruptelae deputaretur. 7. quod Babylonii ignes trium fra-
 25 trum nec tiaras nec sarabara, quamquam Iudaeis aliena, laese-
 runt. 8. quod Ionas deuoratus a belua maris, in cuius aluo
 naufragia de die digerebantur, triduo post incolomis expuitur,
 9. quod hodie Enoc et Helias, nondum resurrectione dispuncti,

LVIII, 1 Es. 35, 10. 4 Apoc. 7, 17. 7 Apoc. 21, 4. 15 cf. Apoc. 20,
 10. 10 cf. Deut. 8, 4; 29, 5. 23 cf. Dan. 3, 24. 25 cf. Ion. 2, 1. cf.
 Gen. 5, 24. cf. IV Reg. 2, 11.

LVIII, 1 esaias] y *supraser.* T caput T 2 inquit om. T 3 illo T
(supraser. uel is) iohannes X 4 deleuit T (u *exp.*, *supraser.* b) 5 isdem
 MP: hisdem T; cisdem X 6 siccasset T: siccaret MPX 7 deleuit T
 8 actenus T (h *supraser.*) bis igitur et corruptela hactenus om. P (add. R in mg)
 9 mors TB: om. MPX 10 Si MPX: sic T 11 auferantur T 13 deum
 TC: dominum MPX aut om. T 14 demonici T (*sup.* c *supraser.* a)
 15 iam et] cū T diabulo X suis. suis T 17 post gratiam] ingrām T
 19 israhelis MP 20 illis om. T et (*alterum*) C: om. T MPX inobsoleta
 T M (u *exp.*, *supraser.* c) et (*post quod*) om. T 21 et (*post facilia*) om. T
 incrementa T, at cf. De anima 25, 2 22 *(et)* habilitatis Krm defixit]
 fuit*** T (*al. m. in ras.*) enormitas X: inornitas T (*i del.*, *supraser.* c) MP (*corr.*
 R) 23 corruptelae T (*ae ex a*) Gel: corruptela MPX 24 ciaras P sara-
 bara T (Gel): sarabaras X (Krm): sarabas MP; cf. De orat. 15, 2; De pallio 4 et
 Saluatorum ad l. p. 321 Iudaeis] indeis T (n *ex u.* d *exp.*) aliena T (Gel):
 alienas MPX 26 de die T: om. MPX digerebantur MPX: dicebantur
 T incolomis T: incolomes MPX 27 enoc T (*supra c scr. h*): enoch MPX

quia nec morte functi, qua tamen de orbe translati et hoc ipso
 iam aeternitatis candidati, ab omni uitio et ab omni damno et
 30 ab omni iniuria et contumelia immunitatem carnis ediscunt:
 cuinam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet haec
 futurae integritatis esse documenta? 10. Figurae enim no-
 strae fuerunt apostolo auctore, quae scripta sunt, ut et deum
 potentior credamus omni corporum lege et carnis magis
 35 utique [et] conseruatorem, cuius etiam uestimenta, etiam calci-
 amenta protexit.

LIX. Sed futurum, inquis, aeuum alterius est dispositionis
 et aeternae; igitur huius aeni substantiam non aeternam di-

positionem et non dispositionem propter hominem. 25. alio enim
 5 apostolus scribens: *Siue mundus siue uita siue mors siue futura*
siue praesentia, omnia uestra sunt, eosdem constituit heredes
 etiam futurorum. Nihil tibi largitur Esaias: dicens *Omnis*
caro foenum et alibi *Et uidebit omnis caro salutare dei* exi-
 tus, non substantias, distinxit. 3. Quis enim iudicium dei
 10 non in sententia duplici | statuit salutis et poenae? *Omnis* igitur
caro foenum, quae igni destinatur, et *omnis caro uidebit sa-*
lutare dei, quae saluti ordinatur. Ego me scio neque alia carne
 adulteria commisisse neque nunc alia carne ad continentiam
 eniti. 4. Si quis est bina pudenda circumferens, potest iam et
 15 demere foenum carnis immundae et solam sibi reseruare quae
 nisura sit dei salutare.

5. Sed cum idem propheta etiam nationes ostendat nunc
 deputatas uelut puluerem et saliuam, nunc speraturas et cre-
 dituras in nomen et [in] brachium domini, numquid et de
 20 nationibus fallimur et aliae quidem sunt crediturae, aliae in
 puluerem deputatae ex diuersitate substantiae? 6. Sed et
 Christus intra oceanum et de isto caelo, quod nobis incubat,
 uerum lumen nationibus obfulsit, — et ipsi Valentiniani hic

32 cf. I Cor. 9, 10.

LIX, 3 I Cor. 3, 22. 7 Es. 40, 6. 8 Es. 40, 5. 17 cf. Es. 29, 5; 40,
 15, 17. 18 cf. Es. 42, 4. 22 cf. I Ioa. 2, 8. 23 cf. I Cor. 15, 53.

28 qua MP: quia TX 29 candidatu T (u *ex i*) 30 immunitatem T (im-
 munj *al. m. in ras.*) B: emunitatem MPX 31 quaj quia T, sed qua = *'qua*
fide' 32 enim MPX: autem T 33 deum T: dominum MPX 35 et
 om. T (Gel).

LIX, 1 est om. T 2 et om. T 4 Sedenim] S; idem T (idem *al. m. in ras.*)
 7 esaias T (y *supraser.*) aliter distinxit Bf 8 prius et] *(quia)* et Krm; *(nam)* et
 Thrn dei MPX: domini T 10 in supra l. T 11 foenum om. T igni-
 bus T destinatur T 12 dei Pam: dni MPX; om. T 14 eniti] *'niti* T
(eras. c) 15 demere] demetere con. Oel 16 dei salutare Pam: dni salutare
 MPX; salutare domini T 18 deputas MP (*corr. R*) uelud TX 19 alte-
 rium in om. T 22 intra] de intra X (*de del.*) 22 incubat TR²: incubat
 PXR²; incubit M (*i ex a*) 23 obfulsit T: ofulsit MPX *parenthesi*

errare didicerunt — nec alia erit forma nationum credentium
 25 nisi quae et non credentium de carne, de anima. 7. Sicut ergo
 easdem nationes non genere sed sorte distinxit, ita et carnes,
 quae in ipsis nationibus una substantia est, non materia sed
 mercede disiungit.

LX. Ecce autem, ut adhuc controuersiam exaggerent carni,
 maxime eidem, de officiis quoque membrorum argumentantur,
 aut et ipsa dicentes permanere debere cum suis operibus et
 fructibus, ut eidem corpulentiae adscripta, aut, quia constet
 5 decessura esse officia membrorum, corpulentiam quoque era-
 dunt, cuius scilicet perseuerantia credenda non sit utique
 sine membris, quia nec membra credenda sint sine officiis.
 2. Quo enim iam, inquit, spelunca haec oris et dentium sta-
 tio et gulae lapsus et compitum stomachi et aluei gurgies et
 10 intestinorum perplexa proceritas, cum esui et potui locus non
 erit? Quo huiusmodi membra admittunt subigunt deuoluunt
 diuidunt digerunt egerunt, quo manus ipsae et pedes et ope-
 rarii quique artus, cum uictus etiam cura cessabit? 3. Quo
 renes, conscii seminum, et reliqua genitalium utriusque sexus
 15 et conceptuum stabula et uberum fontes, decessuro concubitu
 et fetu et educatu? Postremo quo totum corpus, totum scilicet
 uacaturum?

4. Ad haec ergo praestruximus non oportere committi
 futurorum atque praesentium dispositiones, intercessura tunc
 20 demutatione, et nunc superstruimus officia ista membrorum
 necessitatibus uitae huius eo usque consistere, donec et ipsa
 uita transferatur a temporalitate in aeternitatem, sicut anima-
 le corpus in spiritale, dum mortale istud induit immortalitatem
 et corruptiuium istud incorruptelam; 5. et ipsa autem liberata
 25 tunc uita a necessitatibus liberabuntur et membra ab officiis,
 nec ideo non erunt necessaria. Licet enim officiis liberentur, sed

27 cf. II Cor. 5, 10.

inducit Krm hic MPX: hic (i. e. hinc) T 28 disiungit T: disiunxit
 MPX.

LX, 1 exaggerant TM (e. ex a) Gel: exaggerant P; exaggerant X carni
 MPX: carne T (supra. de) 2 eidem] idem TB 3 ipsam T cum
 T: in MPX 4 *eidem T (m. 1 in ras.); idem X ascripta X aut TR:
 ut MPX 5 decessura T: decessura MPX 5-6 eradunt Brf (nisi manus
 eradentes): eradant T MPX; eradantes Eng; euandam credendam Krm dub.
 6 perseuerantia T utique] ut quae Oel 7 sunt T 9 compitum T (Gel):
 compitum MP; compitum X; completum Bmg alui R² 11 subigunt] sub-
 iungunt X 12 digerunt] dirigunt X 12-13 operarii quique] opera sui
 quoq; T 13 artus] actus T (e in ras. al. m.) cum uictus] conuictus M
 (n exp., o in u corr. m. 1); cum uictis X 15 conceptum T (a supra. uberum)
 hum*orum T (eras. er) decessuro T (Gel): decessuro PX, decessuro M
 16 alterum totum] quo totum T 20 officia ista] officiis tam T 23 induit
 T MPX: induit Pam mortalitatem X 25 a TB: om. MPX liberabun-
 tur] in mg. adscr. ab officiis m. 1 T 25-26 et membra—liberentur om. T 26 sed

iudiciis detinentur, ut quis<que> referat per corpus prout gessit.

6. Saluum enim hominem tribunal dei exigit; saluum uero
 sine membris non licet [enim], ex quorum non officiis sed sub-
 30 stantiis constat, nisi forte et nauem sine carina, sine prora,
 sine puppi, sine compaginibus totius incolomitate saluam ad-
 seuerabis. 7. Et tamen nauem procella dissipatam uel carie
 dissolutam redactis et recuratis omnibus membris eandem
 35 saepe conspeximus, etiam titulo restitutionis gloriantem: de
 dei artificio et arbitrio et iure torquebimur? 8. Porro si diues
 dominus et liberalis adfectui aut gloriae suae praestans solam
 nauis restitutionem hactenus eam uoluerit operari, idcirco tu
 negabis necessariam illi compaginem pristinam, ut exinde iam
 uacaturam, cum soli saluti nans sine operatione conueniat? |
 40 9. Igitur hoc tantummodo discere sufficit, cum deus hominem
 saluti destinando carnem destinarit, an eandem uelit denuo
 esse. Quam non debebis ex futura membrorum uacatione
 praescribere denuo esse non posse: licet enim esse quid denuo
 et nihilominus uacare. Nec potest autem dici uacare, si non
 45 sit. Atenim si sit, poterit et non uacare: nihil enim apud
 deum uacabit.

LXI. Sed accepisti, homo, os ad uorandum atque potan-
 dum: cur non potius ad eloquendum, ut a ceteris animalibus
 distes? Cur non potius ad praedicandum deum, ut etiam ho-
 minibus antistes? Denique Adam ante nomina animalibus
 5 enuntiauit quam de arbore decerpserit, ante etiam prophetauit
 quam uorauit. 2. Sed accepisti dentes ad macellum corroden-
 dum: cur non potius ad omnem hiatum et rictum tuum coro-
 nandum, cur non potius ad pulsus linguae temperandos, ad
 uocis articulos offensione signandos? Denique et edentulos et
 10 audi et uide, ut honorem oris et organum dentium quaeras.
 3. Forata sunt inferna in uiro et in femina, nimirum qua libidi-
 nes fluitent: cur non magis, qua potuum defruta colentur?

MPX: s; et (i. e. sed et) T 27 detinentur Lfst: desinentur T; retinen-
 tur M (re ex de) P X quisque Oel: quis T MPX; non uidetur auctor quis
 pro quisque usurpasse, quod recentiores faciunt nonnumquam: u. Geyer, Burs. JB 98
 p. 64; Norberg, Beitr. zur spät. Synt. 1944 p. 93 20 licet T (i ex u) M (c exp.,
 supra. que m. 2) P X: liquet Vrs enim MP (puto scribendum, sine membris
 non licet esse R in mg) X (irrepsit ex l. 26): om. T; cum Bmg (Vrs); esse Rmg
 (Gel); at cf. De anima 20, 2 et Mnemosyne 60 (1932) p. 96; Lfst, Syntactica II p. 246, 1
 31 incolomitate T 31-32 asseuerabis X 32 uel MPX: et TC carie
 MPX: carina T; carinam C 34 saepe] spe X 35 torquebimur T: tor-
 quemur MPX diues] liber T 36 effectui X aut MPX: et T
 37 uoluerit om. T tu T (Gel): tunc MPX; tunc Eng 39 uacatura T
 40 cum Krm: an T MPX deus T: dominus MPX 42 debeat T ex
 T (Gel): et MPX 45 Atenim T (t in ras. al. m.).

LXI, 1-2 potandum T (eras. r) 5 antistes T (pr. e ex i) 5 etiam T MP:
 autem X 6 dentis M 7 hiatum] habitum T rectum T tuum om. R²
 7-8 coronandum C 9 edentulos T (o exp., supra. u) Gel: edentulos MPX
 9-10 et audi T (Krm): Sed audi MPX; esse (= 'edere') audi Oel; audi Kellner
 ut] in X honori Gel 11 in (ante femina) om. T, an recte? cf. c. 59, 5
 qua] qu'a T 12 qua T (Gel): om. M (ut add. supra l. m. 1) P X potuum

Est adhuc feminis intus, quo semina congerantur: an quo sanguinis onera secedant, quem pigrior sexus discutere non sufficit? **4.** Dicenda enim et haec, quatenus quae uolunt et quorum uolunt et qualiter uolunt officia membrorum ludibiose de industria suffundendae resurrectionis oblatrant, non recogitantes ipsas prius causas necessitatis tunc uacaturas, <c>ibi famem, et potus sitim, et concubitus genituram, et operationis uictum. Sublata enim morte neque uictus fulcimenta ad praesidia uitae neque generis subparatura grauis erit membris.

2. Ceterum et hodie uacare intestinis et | pudendis licebit: **V 123** quadraginta diebus Moyses et Helias ieiunio functi solo deo alebantur. Iam tunc enim dedicabatur: *Non in pane uiuet* **25** *homo sed in dei uerbo.* Ecce uirtutis futurae liniamenta! **6.** Nos quoque, ut possumus, os <a> cibo excusamus; etiam sexum a congressione subducimus. Quot spadones uoluntarii, quot uirgines Christi maritae, quot steriles utriusque naturae infertilitatis genitalibus structi? **7.** Nam si et hic iam uacare est **30** et officia et emolumenta membrorum temporali uacatione, ut in temporali dispositione, nec homo tamen minus saluus est, proinde homine saluo, et quidem magis tunc ut in aeterna dispositione, magis non desiderabimus quae iam hic non desiderare consueuimus.

LXII. Sed huic disceptationi finem dominica pronuntiatio inponet: *Erunt, inquit, tamquam angeli*, si non nubendo, quia nec moriendo, utique nec ulli simili necessitati succidendo corporalis condicionis, quia et angeli aliquando tamquam homines fuerunt, edendo et bibendo et pedes lauacro porrigendo;

LXI, 23 cf. Exod. 24, 18. cf. III Reg. 19, 8. **24** Deut. 8, 3. cf. Mt. 4, 4. Luc. 4, 4.

LXII, 2 Mt. 22, 30. **5** cf. Gen. 18, 4-8.

defruta *Gel*: potu* (*suprastr.* s) de fructu *T*; defluxura *MPX*; de fluxura *R*²; defluxurae (= 'defluxiones') *Krm* **13** in feminis *C* congerentur *T* **14** onera secedant] honorasse cedant *T* (*exp.* h et alt. o et pr. s; alteri o *suprastr.* e) **15** Dicenda] descende *T* (*pr.* e ex i) haec] hac *T* quae] qua *T* (*e suprastr.*) **15-16** et quorum uolunt et qualiter uolunt *MX*: et quorū uolunt *T* (*omissis ceteris*); et qualiter uolunt et quorum uolunt *P* **18** cibi *R*; ibi *MP* (*suprastr.* s; cibi *R* in *mg*); ubi *X*; om. *T* cibi.. potus.. concubitus, sc. 'causam' **19** famem *X* potus et sitim *T* **19-20** operationē uictus* *T* (*nō in ras. al. m., s. ex m*) **20** sublata *T* (*suprastr.* a) **21** subparatura *MX*: subparitura *P* (*corr. R in mg.*); suiparata *T* **22** et (*ante hodie*) om. *T* **23** helyas *X* **24** dedicabatur *MPX*; dicebantur *T* (*n. exp.*) pane solo *C* uiuit *PX* **25** futurae] ac ex a *T* **26** possumus *T* (*u suprastr.*) a cibo *Brg*: ab osse *T* (*b osse al. m. in ras.*); cibo *MPX*; cf. *De pudic.* 12, 7; ceruicem nostram a tanto iugo excusant **27** congressione* *T* **27-28** quod *T* (*ter*) **28** Christo *Gel* maritae *T*; maritae *MPX* **29** instructi *T*, at nota clausulam Nam om. *Gel* si et *MX*; et si *TP* **30** temporalia *T* **31** in om. *X* temporali] tempora *T* **31-33** nec homo — [dispositione om. *T* **33** quae iam] qua etiam *T* hic om. *T*.

LXII, 1 disceptationi *P* (*corr. R*) **2** inponet *T*; inponit *MPX* si om. *T* **3** ullis *T* (*s. exp.*) succedendo *T* (*e ex i*) **4** quia et] quia* *T* (*in mg. add. & m.*

humanam enim induerant superficiem salua intus substantia propria. **2.** Igitur si angeli, facti tamquam homines, in eadem substantia spiritus carnalem tractationem susceperunt, cur non et homines, facti tamquam angeli, in eadem substantia **10** carnis spiritalem subeant dispositionem, **3.** non magis sollemnibus carnis obnoxii sub angelico indumento quam angeli tunc sollemnibus spiritus sub humano, nec ideo non perman-
15 suri in carne, quia non et in sollemnibus carnis, cum nec angeli ideo non et in spiritu permanserint, quia non et in sollemnibus spiritus? **4.** Denique non dixit: *Erunt angeli*, ne homines negaret, sed *tamquam angeli*, ut homines conseruaret: non abstulit substantiam cui similitudinem adtribuit.

LXIII. Resurget igitur caro, et quidem omnis, et quidem ipsa, | et quidem integra. In deposito est ubicumque apud **V 124** deum per fidelissimum sequestrem dei et hominum Iesum Christum, qui et homini deum et hominem deo reddit, carni **5** spiritum et spiritui carnem, qui utrumque iam in semetipso foederauit, sponsam sponso et sponsum sponsae comparauit. **2.** Nam et si animam quis contenderit sponsam, uel dotis nomine sequetur animam caro. Non erit anima prostituta, ut nuda suscipiatur a sponso: habet instrumentum, habet cultum, **10** habet mancipium suum carnem; ut conlactanea comitabitur.

3. Sed caro est sponsa, quae et in Christo Iesu spiritum sponsum per sanguinem passa est. Huius interitum, quem putas, secessum scias esse: non sola anima seponitur; habet et caro secessus suos interim, in aquis, in ignibus, in alitibus, in bestiis. **15** **4.** Cum in haec dissolui uidetur, uelut in uasa transfunditur. Si etiam ipsa uasa defecerint, cum de illis quoque effluerit in suam matricem terram quasi per ambages, resorbebitur, ut rursus ex illa repraesentetur Adam audieturus a domino: *Ecce Adam factus est tamquam unus ex nobis*, uere tunc *compos mali*,

LXIII, 3 cf. I Tim. 2, 5. **18** Gen. 3, 22.

1) **8** susceperunt *T* **10-11** sollemnibus *X* (*ita semper*) **13-15** carnis — sollemnibus om. *P* (*add. R in mg. inf.*) **14** in (*ante spiritu*) *T B*: om. *MX* **17** attribuit *P*; attribuit *X*.

LXIII, 1 Resurget *MPX*: Surgit *T*; Resurgit *R*² igitur *MPX*; ergo *T* **2** ipsa et quidem om. *T* depositio *T* (*de supra l.*) **3** deum *TP*: dominum *MX* sequestrum *T*, at cf. *Adv. Prax* 27 (*p. 282, 21 Krm*) hominem *T* **5** spiritum] spiritus *T* (*s. exp., suprastr. m*) qui *T*: om. *MPX* **6** foederauerit *T* (*ex exp.*) comparauit *MPX*: confoederauerit *T* (*u exp., suprastr. b*) *Bmg* **7** animam om. *P* (*add. R in mg. ex H*) quis contenderit *MPX*; quisquā tenderit *T* (*inter a et t sup. l. ser. cū*) **10** conlactanea *T* (*u exp., suprastr. a*); collatanea *X* **11** Sed] *S.* *T* (*eras. &*; *fuit igitur* Sed et) est] si *T* **11/12** sponsā *P* (*ā ex ā*) *X* **12** passa] pacta *Gel* interitu *X* **14** secessus suos *MPX*: suos sinus *T* sinus etiam *Bmg* interim in aquis] interinasq² *T* (*a exp., suprastr. i*) **13** uelud *M* (*corr. m. i*) **17** interrām *T* (*sed in exp.*) resorbebitur *T*: resorbetur *MPX* **18** praesentetur *P* **19** factus est tanquam

Q. S. FL. TERTVLLIANI

DE EXHORTATIONE CASTITATIS

20 quod euasit, *et boni*, quod inuasit. 5. Quid, anima, inuides carni? Nemo tam proximus tibi, quem post deum diligas; nemo magis frater tuus, quam quae tecum etiam in deo nascitur. 6. Tu potius illi exorare debueras resurrectionem; per te, si forte, deliquit. Sed nihil mirum, si odisti, cuius auctorem quoque respuisti, quam et in Christo aut negare aut mutare consueuisti, proinde et ipsum sermonem dei, qui caro factus est, uel stilo uel interpretatione corrumpens, arcana etiam apocryphorum superducens, blasphemiae fabulas.

7. Atenim deus omnipotens aduersus haec incredulitatis et peruersitatis ingenia prouidentissima gratia sua effundens in nouissimis diebus de suo spiritu in omnem carnem, in seruos suos et ancillas, et fidem laborantem resurrectionis carnalis animauit et pristina instrumenta manifestis uerborum et sensuum luminibus ab omni ambiguitatis obscuritate purgauit. 8. Nam quia 'haereses esse oportuerat, ut probabiles quique manifestentur', haec autem sine aliquibus occasionibus scripturarum audere non poterant, idcirco pristina instrumenta quasdam materias illis uidentur subministrasse, et ipsas quidem isdem litteris reuincibiles. 9. Sed quoniam nec dissimulare spiritum sanctum oportebat, quominus et huiusmodi eloquiis superinundaret, quae nullis haeticorum uersutiis semina subspargerent, immo et ueteres eorum cespites uellerent, idcirco iam omnes retro ambiguitates et quantas uolunt parabolas aperta atque perspicua totius sacramenti praedicatione discussit per nouam prophetiam de paraclito inundantem. 10. Cuius si hauseris fontem, nullam poteris sitire doctrinam, nullus te ardor exuret quaestionum: resurrectionem quoque carnis usquequaque potando refrigerabis.

30 cf. Joel 3, 1. 35 cf. I Cor. 11, 19.

unus ex nobis T: quasi unus ex nobis factus est MPX (= Vulg); cf. Adu. Marc. II 25 (370, 26 Km); Adu. Prax. 12 (245, 14) uere MPX: uero T (o exp., *supraser.* i) 20 inuasit] euasit M (e exp., *supraser.* in) 21 deum T: dominum MPX 22 quam TB: om. MPX 24 delinquit X cuius] quorum T (*sed del., supraser.* cui) 25 cristo X 25-26 consueuisti Bf: consueuistis T: consuesti MPX 26 idipsum T (*sed id exp.*) 27 archana TPX 27-28 apocryphorum T; apocryphorum M; apocryphorum PX 28 fabulas MPX: fabula est T (e exp.) 29 Ad T (*supraser.* t) haec om. P (*add. in mg. R ex H*) 33 et (*ante sensuum*) om. T 35 probabilis quisque T 35-36 manifestentur T (n exp.) MPX: manifestarentur Gel 36 haec MPX: haec T 38 mat'erias T (*eras, h*) illis TB: om. MPX 39 isdem T (*h supraser.*) e isdem X (e *del.*) literis P (*t supraser.*) nec dissimulare MPX: necdum simulare T: necdum dissimulare Gel 40 sanctum spiritum T 43 quantas T: quas MPX 45 paraclito TX: paraclito MP inunantem T (*d supraser., in pr. corr. in n, m alt. al. m.*) 46 ausersis T (*supraser.* h) fontem T: fontes MPX 47 refrigeraberis Leopold de resurrectione mortuorum explic(it) T: DE CARNIS RESURRECTIONE EXPLICIT MP: in X nulla subscriptio.

CVRA ET STVDIO
AEM. KROYMANN

- A* codex Parisinus Latinus 1622, saec. IX (Agobardus).
F codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 10, saec. XV.
G codex amissus Gorziensis, quem adhibuit Rhenanus in editione sua tertia.
N codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 9, saec. XV.
*R*¹ editio princeps Beati Rhenani, Basileae, 1521 (cod. Hirsaugiensi superstructa).
*R*² editio tertia Beati Rhenani, Basileae, 1539.
R consensus harum editionum.
B editio Mesnartii, Parisiis, 1545.
Le Saint *Tertullian Treatises on Marriage and Remarriage*, translated by William P. Le Saint, Westminster, 1951 (*Ancient Christian Writers*, 13).
1 *1* his uncinis includuntur litterae quae in *A* euenerunt.

Ex editione Vindobonensi quam anno MCMXLII euulgauit Aemilius Kroymann textum et apparatus sumimus, paucis emendatis. Sed quid sit cogitandum de pruritu Kroymanniano in textibus ad arbitrium castigandis, sapientem minime latet.

I. 1. Non dubito, frater, te post uxorem in pacem praemissam ad compositionem animi conuersum de exitu singularitatis cogitare et utique consilii indigere. Quamquam in huiusmodi cum fide sua conloqui debeat unusquisque eiusque uires consulere, tamen quoniam in ista specie carnis necessitas cogitatum mouet, quae fere apud eandem conscientiam fidei resistit, opus est fidei extrinsecus consilio tamquam aduocato aduersus carnis necessitatem. 2. Quae quidem necessitas facillime circumscribi potest, si uoluntas potius dei quam indulgentia consideretur. Nemo indulgentia utendo promeretur, sed uoluntati obsequendo. 3. Voluntas dei est sanctificatio nostra. Vult enim imaginem suam nos etiam similitudinem fieri, ut simus sancti, sicut ipse sanctus est. Id bonum, sanctificationem dico, in species distribuit complures, ut in aliqua earum deprehendamus. 4. Prima species est uirginitas a natiuitate; secunda, uirginitas a secunda natiuitate, id est a lauacro, quae aut in matrimonio purificat(o) ex compacto aut in uirginitate persereuerat ex arbitrio; tertius gradus superest monogamia, cum post matrimonium unum interceptum exinde sexui renuntiatur. 5. Prima uirginitas felicitatis est, non nosse in totum a quo postea optabis

In instruendo huius libri apparatu critico eam rationem secutus sum, ut ea tantum, quae a lectione mihi probata et inter uerba recepta discrepant, in apparatu notarem.

1. 12sq. cf. I Thess. 4, 3 13 cf. Gen. 1, 27 14 cf. Leu. 11, 44; 19, 2 (cf. I Petr. 1, 16)

I. 1 INCIPIT DE EXHORTATIONE CASTITATIS *A*, Incipit De Exhortatione Castitatis *N*, Incipit Tertulliani de exhortatione castitatis *F*. Rhenanus (*R*²) mutauit titulum ita, ut scriberet: Exhortatio ad castitatem, sed nihil mutandum esse alia titulum exempla docere uidentur, sicut DE PRAESCRPTIONE HAERETICORVM, DE SCORPLACE 2 pace NFR Oehler Ho. 2sq. remissam *A* 4 consilium digere *FR*¹, cons. eligere *N*, cons. dirigere *R*²*G* in] et NFR 5 debet *A* (Oehler) 7 necessitatis *A* monet *F* quae fere *A*, quaerere *FR*, om. *N* eandem quaerere *N* 8 fidei *For. Mercerus*: fidem *A*, quae fidei NFR resistit — fidei om. *N* consilium NFR 9 aduocato *A* (c. ex s. corr.), aduocatum NFR carnem *N* necessitates *A* (Oehler) 10 facillime om. NFR 11sq. indulgentiam audendo NFR 14 similitudine *Vrs.* s. imus (c. erat.) *A* et ipse NFR 15 est, inquit. NFR distribuit (scil. deus) NFR, distribui *A*, distribuo *Rig.* (Oehler) 16 earundem de *A* 17sq. a secunda natiuitate om. NFR 18 id est a lauacro (c. corr.) quae *A*, ut et arbitrio uidua maneat cum alibi dicat (dicas *F*) dampnandam si nupserit, id est lauacro aquae NFR¹ (ita et *R*², nisi quod omittit uerba cum — nupserit) 18sq. purificato scripti: purificat libri omnes et uidgo 20 monogamiae NFR 21sq. prima felicitas prima uirginitas est NFR 22 in totum] haec uerba in NFR post

liberari; secunda uirtutis est, contemnere cuius uim optime
 25 noris; reliqua species hactenus nubendi post matrimonium
 morte disiunctum praeter uirtutis etiam modestiae laus est.
 Modestia est enim ablatum non desiderare, ut ablatum a
 domino deo, sine cuius uoluntate nec folium de arbore dela-
 bitur nec passer assis unius ad terram cadit. II. 1. Quam
 denique modesta illa uox est: *Dominus dedit, dominus*
abstulit, ut domino uisum est, ita factum est. Et ideo si nu-
 ptias ablatas restauremus, sine dubio contra uoluntatem
 5 dei nitimur, uolentes habere quod habere nos noluit. Si
 enim uoluisset, minime abstulisset, — nisi si et hoc in uolun-
 tatem dei interpretamur, quasi et rursus nos uoluerit habere
 quod iam noluit. 2. Non est bonae et solidae fidei sic omnia
 et <in> uoluntatem dei referre et ita adulari <ei> unumquem-
 10 que dicendo nihil fieri sine nutu eius, ut non intellegamus
 esse aliquid <et> in nobis ipsis. Ceterum excusabitur omne
 delictum, si contenderimus nihil fieri a nobis sine dei uolun-
 tate, et ibi definitio ista in destructionem totius disciplinae,
 etiam ipsius dei, si aut quae non uult de sua uoluntate pro-
 15 ducat aut nihil est, quod deus non uult. 3. Sed quomodo uetat
 quaedam, quibus etiam supplicium aeternum comminatur,
 utique etiam quae uetat non uult, ut quibus et offenditur,
 sicut et e contrario quae uult et praecipit et accepto facit

28 cf. Matth. 10, 29

II. 2 Iob 1, 21

uocem liberari (l. 23) comparent 23 secunda uirtutis est] secundae uirginitatis est
 NFR contemnere A cuius uim A, uim quam NFR 24 moris F
 reliquas NF hactenus NFR (hoc est: non amplius), sanctae (scē) A
 25 uirtutes NF 26 modestia est enim A, om. NF, modestiae enim laus est R
 non] tamen non N, cum non F ut scripsi: et ANFR 27sq. labitur
 NFR 28 fassis F

II. 2 denique] b. e. namque: perperam igitur a uerbis quam denique nouam
 caput instituit Rhenanus dominus dedit R, deus dedit NF, om. A 3 et om.
 NFR 4 sublatas A (Rig. Oehler) 5 habere (priori loco) A, habere rursus
 NFR uulgo quod haberetur A 5sq. uerba si enim uoluisset in A post
 uocabulum abstulisset legimus 6 minime A, non NFR et uulgo nisi si A,
 nisi NFR hoc in scripsi (interpretari aliquid in aliquid cf. Adm. Hermog. 19 =
 III, p. 147, 1), in hoc NFR, hoc A 7 et rursus nos uoluerit habere A (et
 coniunge cum uoluerit), rursus uellet in nos NFR 8 noluit deus NFR 9 et
 in Hildebrandus (cf. infra l. 29sq.), et A, ad NFR et uulgo adulari A ei addi-
 di: sibi suppl. Vrs., quem secuti sunt et Rig. et Oehler 10 nutu] iussione NFR
 11 aliquid esse NFR et addidi 12 contenderimus] continuerimus NFR
 a nobis] in nobis A 13 habet A, ibi NFR definito NR, definito F
 ista in] istam NFR destructionem A 14 aut que A, et quae NR, et
 me F 14sq. producit NFR 16 etiam] enim A (probatu Rig. [Oehler, sed
 indicata parentesi]) 17 ut quibus scripsi: a quibus libri et uulgo 18 sicut et A,

II. 9 <ei>] sibi Vrsinus, prob. Wazink, 'Vig. Christ.', 1952, p. 189

et aeternitatis mercede dispungit. Igitur cum utrumque ex
 20 praeceptis eius didicerimus, quid nolit et quid uelit, iam in
 nobis est uoluntas et arbitrium eligendi alterum, sicut scrip-
 tum est: *'Ecce posui ante te bonum et malum: gustasti enim*
de agnitionis arbore.' 4. Et ideo non debemus quod nostro
 expositum est arbitrio id domini referre in uoluntatem, eo
 25 quod non ipse uult <quod malum est, qui bonum uult> aut
 non uult quod bonum est qui malum non uult. Ita nostra V 128
 est uoluntas, cum malum uolumus aduersus dei uoluntatem,
 qui bonum uult. 5. Porro si quaeris, unde uenit ea uoluntas,
 qua quid uolumus aduersus dei uoluntatem, dicam: ex nobis
 30 ipsis. Nec temere. Semini enim tuo respondeas necesse
 est: siquidem ille princeps et generis et delicti Adam uoluit
 quod deliquit. Neque enim diabolus uoluntatem ei imposuit
 delinquendi, sed materiam uoluntati subministravit. Cete-
 rum uoluntas <ei de> dei inobaudientia uenerat. 6. Proinde
 35 et tu, si non obaudieris domino, qui te proposito praecepto
 liberae potestatis instituit, per uoluntatis libertatem uolens
 deuerges in id, quod deus non uult, et ita te putas a diabolo
 subuersum qui, etsi uult te uelle quod deus non uult, non
 tamen facit ut et uelis, quia nec protoplastos tunc inuitos
 40 ad uoluntatem delicti subegit, immo neque inuitos neque
 ignorantes, quid deus nollet. 7. Vtique enim nolebat fieri cui
 admissio mortem destinabat. Ita diaboli opus unum est,
 temptare, an uelis, qua in te est, ut uelis. At ubi uoluisti,

22 cf. Sir. 15, 17, 18; cf. Gen. 3, 17

sicuti et NFR, sic et Oehler et praecipit A, praecipit NFR uulgo accepto
 facit] accipit NFR 19 mercede F pungit N igitur] itaque NFR uulgo
 20 quid uelit et quid nolit NFR iam in scripsi: tamen A, iam NFR 21 et
 arbitrium om. NFR 22 enim om. A 23 nostri NFR 24 id domino
 scripsi: in domino A, in domini NFR in A, om. NFR uulgo eo scripsi:
 ei A, om. NFR uulgo 25 quod non ipse uult A, nos quos uult ipse NFR
 quod malum est qui bonum uult addidi 25sq. aut non uult quod bonum est
 A, et uelle est NFR (nisi quod est om. R) 28 ueniat NFR ea] ista FR et
 uulgo, ista bona N 29 dicam] ut dicam NFR 30 enim om. NFR tuo
 om. N 31 est] esse A et (priori) om. NFR 32 diabolu. A ei] eis
 NR³C, eius FR¹ 33 uoluntati AF, uoluntatis NR 34 <ei de> dei inobau-
 dientia scripsi (cf. quae seq.): dei in obaudientiam A, dei ob inaudientiam NFR
 uulgo 35 obaudieris (ti ex n corr.) A domino] deo NFR et uulgo 37 de-
 uerges in id A, deuergis in id R, deuergi sinit NF non uult] non uoluit NFR
 et ita A, ita NFR te putas] depurat R², te puta Vrs. 38 submersum N
 uult] quid uult A (Rig. Oehler) te uelle] euelle A 38sq. non tamen
 facit ut et om. A 39 nec protoplastos tunc inuitos scripsi: nec tunc inuitos
 (istos A) protoplastos libri et uulgo protopla, stos A (u eras.) 40 dilecti A
 41 nollet ANR³, nolli FR¹ cui FR, cum AN (idem mendum p. 134, 43) 43 qua
 in te scripsi: quante A, quod in te NFR et uulgo ut uelis om. NFR adhibi

34 uoluntas Dei in obaudientiam uenerat Le Saint

sequitur, ut te sibi subigat, non operatus in te uoluntatem, sed nactus occasionem uoluntatis.

45 III. 1. Igitur cum solum sit in nobis uelle et in hoc probetur nostra erga deum mens, an ea uelimus quae cum uoluntate ipsius faciunt, alte et impresse recogitandam esse dico dei uoluntatem: quid etiam in occulto uelit, — quae enim in manifesto, scimus, eaque ipsa qualiter — in manifestis intus inspicendis perspicendum est. Nam etsi quaedam uidentur uoluntatem dei sapere, dum ab eo permittuntur, non statim omne quod permittitur ex mera et tota uoluntate procedit eius, qui permittit. 2. Ex indulgentia est quodcumque permittitur. Quae etsi sine uoluntate non est, quia tamen aliquam habet causam in illo, cui indulgetur, quasi de inuita uenit uoluntate, passa quasam sui quae cogit uoluntatem. Vide, qualis sit uoluntas, cuius alter est causa. 3. Secunda item species consideranda est <non> purae uoluntatis. Vult nos deus agere quaedam sibi placita, in quibus non indulgentia operatori patrocinator, sed disciplina dominatur. Si tamen alia istis praeposuit, utique quae magis uult, dubiumne est ea nobis sectanda esse, quae mauult, cum quae minus uult, quia alia magis uult, perinde habenda sunt atque si nolit? 4. Nam ostendens quid magis uelit, minorem uoluntatem maiore delinit, quantoque notitiae tuae utramque proposuit, tanto definiit id te sectari debere quod declarauit se magis uelle. Ergo si ideo decla-

III. 9sq. cf. I Cor. 7, 6

A 44 te] et A subigat] subiungat A (sed cf. l. 40: subegit) 45 occasio- nem A, possessionem FR, om. N

III. 1 sit] erit NFR et om. NFR 2 erga] in NFR 3 ipsius] eius NFR faciunt Rig.: faciant A, sapiant NFR alte et] alte NFR 4 post uoluntatem grauius distincti parenthesin indicant: initium capitis tertii a Rhenano post faciunt (l. 3), ab Oehler post uelit (l. 4) constitutum ego paulo supra esse uolui 5 enim om. N in om. FR scimus A, scimus omnes NFR et uulgo qualiter] scil. uelit 5sq. manifestis A, manifestis NFR et uulgo 6 intus A, sint NFR et uulgo inspicendis perspicendum est scripti: inspicendum est A, perspicendum est NFR et uulgo etsi] si NFR 7 ab eo] habeo A, a deo NFR 7sq. permittuntur] remittuntur A (Oehler, sed cf. p. 125, 2 remissam pro praemissam) 10 quodcumque AFR, omne quod N permittitur NF etsi] est A 11 illo AN, loco FR 13 cuius] eius cuius NFR alter est] altera sit NFR 14 item] iterum NFR non add. Vrs. (quod probat Rig., improbat Oehler) 15 age- re quaedam om. NFR sibi placita] placita sibi A (Oehler; sed hic ordo uerborum refragatur clausulae legi) 16 indulgentiam A operatori R, operatur NF, om. A (Rig. Oehler) 17 alia ANGR², talia FR¹ istis praeposuit] ista prae- ponit NFR 18 sectanda NFR 19 cum quae minus uult A, om. N, quam quae uult ea quae minus uult F, quam ea quae minus uult R quia A, qui NR, om. F alia magis uult om. F perinde Rig.: praecinde A, proinde NFR 20 adque A atque si nolit om. NFR ostendens] osten- dendo NFR 21 maiorem A post deleuit leuius distincti 22 definiit A, definiuit NR, diffiniuit F 23 declarauit se] parauit te NFR¹, parauit eum

rauit, ut id secteris quod magis uult, sine dubio, nisi ita facis, contra uoluntatem dei sapiendo, sapiendo contra potiore eius uoluntatem, magis offendis quam promeris, quod uult quidem faciendo sed quod mauult respuendo; 5. Ex parte delinquis; ex parte, si non delinquis, non tamen promeris. Non porro et promereri nolle delinquere est? 30 Secundum igitur matrimonium si ex illa dei uoluntate, quae indulgentia uocatur, negabimus meram uoluntatem, cui indulgentia est causa; si ex ea, cui potior alia praepositur continentiae magis appetendae, didicerimus non potiorum a potiore rescindi.

35 6. Haec praestruxerim, ut iam apostoli uoces decurram. Inprimis autem non uidebor inreligiosus, si quod ipse profi- tetur animaduertam, omnem illum indulgentiam nuptiarum de suo, id est de humano sensu non, de diuino praescripto induxisse. Nam et cum de uiduis et innuptis definiit, uti nubant, si continere non possunt, quia melius sit nubere quam uri, conuersus ad alteram speciem — nuptis autem denuntio, inquit, non quidem ego, sed dominus — ista osten- dit ex translatione personae suae in domini id quod su- pra dixerat non ex domini persona, sed ex sua pronun- tiasse. [Melius est nubere quam uri.] 7. Quae uoluntas licet ad eos pertineat, qui <in>nupti uel uidui a fide deprehendun- 45 tur, quia tamen omnes eam ad nubendi licentiam amplec- tuntur, uelim retractare, quale bonum ostendat quod melius est poena, quod non potest uideri bonum nisi pessimo com-

35—135, 70 cf. De Monogamia cap. 3 38 cf. I Cor. 7, 6 39 cf. I Cor. 7, 9 41 I Cor. 7, 10

R² 24 ut id secteris] ut a (a om. F) se ceteris NF, uti secteris R 25 dei sapiendo, sapiendo A, eius sapis, sapiendo NFR uulgo 26 magis A, magisque NFR uulgo 27 sed quod scripti: et quod A, quod R², om. NFR¹ 28 patre delinqui A non (sec. loco) om. NFR 30 ante secundum ras. 16 litt.: fuit nolle delinquere ē ut uid. A igitur] itaque NFR si <est> ex Vrs. (Rig. Oehler): sed copulae omisso auctori utilitissima est 31 uocatur] cogitur NFR negauimus NFR¹ uoluntatem om. NFR 31sq. indulgentia NFR¹ 32 ex om. NFR 34 rescindi Rig.: rescindit A, scindi NFR 35 praestruxerim NFR, praestruxerim A (Rig. Oehler) uoce NFR 36 si quid NFR 36sq. proliteretur F post proliteretur in NFR occurrunt repetita ex superioribus: continentiae magis appetendae didicerimus 37 animaduertam] iam animaduertam NFR indulgentiarum N 38 praescripta NFR 39 de uiduis et innuptis AR², debuisses (deuisset N) in nuptis NFR¹ definiuit NFR 40 sit nubere] est nubi NFR 41 aliam NFR parenthesin indicant 42 quidem om. NFR ista AN, ita FR uulgo 43 ex translatione] extra (ex N) rationem NFR in domini scripti: in dño A, in dominum NR, in deum F id quod] et quod NFR 44 dixerat A non] id non NFR persona domini NFR 45 melius est nubere quam uri seclui] est nubere] esse nubi NFR uoluntas A (cf. supra l. 39): uox NFR et uulgo 46 <in>nupti Rig.: nupti A, sunt nupti NFR 46sq. a fide deprehenduntur om. NFR 47 qui NFR omnes eam ad om. NFR 48 retractare NFR, pertractare A (Rig. Oehler; sed confunduntur

50 paratum, ut ideo bonum sit nubere, quia deterius ardere.
 8. Bonum ita est, si perseueret nomen hoc obtinens in comparatione, non dico mali, sed etiam boni alterius, ut, etsi bono alii comparatur et alio adumbratur, nihilominus remaneat in boni nomine. Ceterum si per mali conlationem
 55 cogitur bonum dici, non tam bonum est quam genus mali inferioris, quod a superiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur. 9. Aufer denique condicionem comparationis, ut non dicas [Melius est nubere] *quam uri*, et quaero an dicere audeas: *Melius est nubere*, non adiciens quid sit id,
 60 quo melius est. Ergo quod non melius, utique nec bonum, quia abstulisti et remouisti condicionem comparationis, quae dum melius illud facit (alio malo,) ita bonum haberi cogit. 10. Ita melius est nubere quam uri sic accipiendum est, quomodo melius est uno oculo quam duobus carere; si
 65 tamen a comparatione discedas, non erit melius unum oculum habere, quia nec bonum. Nemo igitur captet ex hoc capitulo defensionem, quod proprie ad inuptos et uiduos spectat, quibus nulla adhuc coniunctio numeratur. Quamquam ostenderim etiam illis intellegendam esse permissi
 70 condicionem.

IV. 1. Ceterum de secundo matrimonio scimus plane apostolum pronuntiasse: *Solutus es ab uxore, ne quaesieris uxorem, sed et si duxeris, non delinquis*. Perinde tamen et huius sermonis ordinem de consilio suo, non de diuino
 5 praecepto introducit. Multum autem interest inter dei prae-

58 et 59 I Cor. 7, 9 63 ib.

IV. 2 I Cor. 7, 27, 28 3 cf. I Cor. 7, 25

praefixa per- prae- te cf. in hoc libro p. 125, 2; 129, 7sq.; 130, 1; de uerbo retractandi Ho. Synt. n. Stil p. 135) 50 deterius N, deterius sit A (Oehler), deterius est FR (Rig.) 50sq. ardere. Bonum ita est om. A 51 perseueret] per se NFR hoc om. A (Oehler) obtinens (perseuero cum participio more graeco: διὰ τοῦ τῆς αἰτίας) A, obtinet NFR in scriptis: sine libri et uulgo 52 et ut si N 53 alij alio NFR alio] ab alio NFR 54 in] id NFR nominis NFR conlationem] condicionem A (Rig. Oehler) 55 bonum] (priori loco) om. NFR 57 aufer denique AR³, auferendique NFR¹ 58 discas A melius est nubere seclui 59 dicere A quid sit id AR³, quid sit fieri NFR¹ 60 quo R³, quod A (Oehler), om. NFR¹ 61 quia] quia A condicionem AN, indictionem F, dictionem R 62 facit] alio malo addidi: in loco gemello libri De monogamia libri habent: alio, quod inde hic recepit R³ ita bonum haberi AR, ita bonum ita habere NF 63 ita melius scripti (cf. duplicatum ita quod est in NF) melius libri est nubere A, esse (esses F) nubi NFR 64 quomodo] ac si NFR melius est] melius NFR 66 habere] non habere NFR quia AN, quam FR nce] et NFR 67 nuptos NFR 69 intellegendam] numerandam NFR

IV. 1 plane] tamen NFR 3 et om. A (Rig. Oehler) delinquis (ἡγοῦρες) A Rig. (cf. p. 128, 37): delinques NFR Oehler proinde NFR 4 de (priori loco) om. NFR 5 introducit A, introduxit NFR uulgo autem] tamen N

ceptum et consilium hominis. Praeceptum domini, inquit, non habeo, sed consilium do, quasi misericordiam consecutus a domino fidelis esse. 2. Ceterum neque in euangelio neque in ipsius Pauli epistolis ex praecepto dei inuenias
 10 permissam matrimonii (ite) rationem. Vnde unum habendum confirmatur, quia quod a domino permissum non inuenitur, id agnoscitur interdictum. Adde quod et haec ipsa humani consilii interiectio, quasi iam recogitationem excessus sui
 15 passa, statim se refrenat et reuocat, cum subiungit: *Verumtamen huiusmodi pressuram carnis habebunt*, cum parcere se eis dicit, cum tempus in collecto esse adicit, quo oporteat etiam habentes matrimonia pro non habentibus agere, cum sollicitudinem nuptorum et innuptorum committit. 3. Per haec enim docens, cur non expediat nubere, dis-
 20 suadet ab eo, quod supra indulserat. Et hoc de primo matrimonio: quanto magis de secundo? Cum uero nos ad exemplum suum hortatur, utique ostendens quid nos uelit esse, id est continentes, pariter declarat, quid nos esse nolit. Ita et ipse cum aliud uult, id quod non uult nec sponte nec
 25 ueritate permittit. 4. Si enim uellet, non permisisset, immo imperasset. 'Sed ecce rursus mulierem marito defuncto
 30 dicit nubere posse, si cui uelit, tantum in domino.' At enim felicior erit, inquit, si sic permanserit secundum meum consilium. Puto autem, et ego dei spiritum habeo. Videmus
 35 duo consilia: quo supra nubendi ueniam facit, et quo postmodum continentiam nubendi docet. 5. Cui ergo, inquis, adsentabimur? Inspice et lege: cum ueniam facit, hominis prudentis consilium allegat, cum continentiam indicit, spiritus sancti consilium affirmat. Sequere admonitionem cui
 35 diuinitas patrocinator. Spiritum quidem dei etiam fideles habent, sed non omnes fideles apostoli. Cum ergo qui se

6 I Cor. 7, 25 14 I Cor. 7, 28 15 cf. ib. 16 cf. I Cor. 7, 29 18 cf. I Cor. 7, 32-34 21 cf. I Cor. 7, 8 26 cf. I Cor. 7, 39 27 I Cor. 7, 40 32 cf. I Cor. 7, 25

6 domini] dei NFR inquit A (pro more) 7sq. secutus A 8 a domino om. NFR fideles A caeterum A, quoniam NR, quam F in om. NFR 9 peruenias A 10 (ite) rationem los. Mercens: rationem A, separationem NFR 12 ignoscitur A interdictum om. A ad quod N haec om. N humani] huius NFR 13 interiectionem A quasi iam recogitationem om. A excessus ANGR³, excussus FR¹ 14 refrenat] frenant A 16 in collecto NFR, in collectum A 18 et innuptorum om. NFR 20 de] ne NFR 21 de om. NFR nos uero NFR 23 nolit (id est incontinentes) Rig. (otiose mea quidem sententia) 24 ita et ipse cum aliud uult om. NFR 26 hecce A defuncto marito NFR 28 permanserit A, perseuerauerit NFR 29 dei spm (spm in ras. a manu alia antiqua) A, spiritum dei NFR 31 docet Oehler: docit A, indicit NR, inducit F inquis AR, inquit F, om. N 31sq. adsentabimur A, consilio adsentabimur (adsentabimus F) NFR 32 inspicit A 33 incidit A 35 patrocinator (i. eras.) A 36 habent sed] habentes et A

fidelem dixerat adiecit postea spiritum dei se habere, quod nemo dubitaret etiam de fidei, idcirco id dixit, ut sibi apostoli fastigium redderet. 6. Proprie enim apostoli spiritum sanctum habent, qui plene habent in operibus prophetiae et efficacia uirtutum documentisque linguarum, non quasi ex parte, quod ceteri. Ita spiritus sancti auctoritatem ad eam speciem adire fecit, cui magis nos obsequi uoluit, et factum est iam non consilium diuini spiritus, sed pro eius maiestate praeceptum.

V. 1. Ad legem semel nubendi dirigendam ipsa origo humani generis patrocinator, contestans quod deus in primordio constituerit in formam posteritati recensendum. Nam cum hominem figulasset eique parem necessariam prospexisset, unam de costis eius mutuatus unam illi feminam finxit, cum utique nec artifex nec materia defecisset. Plures costae in Adam in infatigabiles manus in deo, sed non plures uxores apud deum. 2. Et ideo homo dei Adam et mulier dei Eua unus inter se nuptiis functi formam hominibus dei de originis auctoritate et prima dei uoluntate sanxerunt. Denique erunt, inquit, duo in carnem unam, non tres neque quatuor. Alioquin, quoniam una caro, nec duo in unam carnem (nisi) tunc erunt, si coniunctio et concretio in unitatem semel fiat. Si uero rursus aut saepius, iam una esse desiit, et erunt iam non duo in unam carnem, sed una plane contra in plures. 3. At (et) cum apostolus in ecclesiam et

V. 5 cf. Gen. 2, 21 11 cf. Gen. 2, 24 (cf. Eph. 5, 31) 15 cf. Eph. 5, 31, 32

36sq. apostoli. Cum ergo] apostolicum ergo quod fidelem dixerit NFR¹, apostoli. cur ergo cum fidelem dixerit R³ 37 adiecit AN, adiecit FR spm di se A se spm dei N, spm se dei FR 38 dubitat NFR id] hoc NFR 40 qui plene habent om. A <ut> qui susp. Oehler profetie A 41 et om. NFR efficaciam NFR documentisque linguarum] atque documentorum linguam NFR quasi om. A (Rig. Oehler) 42 spiritus sancti auctoritatem] spm scm auctoritate NFR 43 eam] eandem NFR cui] cum A nos magis NFR 44 consilium AR², consilii NFR¹

V. 1 dirigendam AN, dirigam FR¹ 2 quod NF, quid AR uulgo 2sq. in primordio] ab initio NFR 3 in formam] h. e. in legem posteritatis NFR recensendum scripti: recensendum libri et uulgo nam om. A 4 figurasset NFR patrem A necessario A 5 minatus N femina A 7 infatigabiles NGR², infatigabilis A, infabricabiles FR¹ 8 homo] modo A mulier dei om. A 9 Eua] euba A functi] defuncti F, defuncti sunt NR hominis NFR dei de ANFR, de Rig. (Oehler) 10 primam dei uoluntatem NFR 11 denique (h. e. enim) A, om. NFR duo inquit NFR carnem unam scripti (cf. I. 12 et 15): carne una A, una carne NFR 12 quoniam A, iam non NFR uulgo post caro nigrulam posui 12sq. unam carnem A, una carne NFR 13 nisi addidi 13sq. in unitatem A, dum in unitate NFR¹, duum in unitate R³ 15 iam om. A una carne NFR 15sq. plane contra] b. e. gerade umgekehrt 16 contra scripti (i. e. e contrario): costa A, caro NFR et addidi (similiter at et si Ad nat. I 15 = I p. 85, 16) aeclesiam A

Christum interpretatur erunt duo in unam carnem secundum spiritales nuptias ecclesiae et Christi, — unus enim Christus et una eius ecclesia — agnoscere debemus duplicatam et exaggeratam esse nobis unius matrimonii legem V 136 tam secundum generis fundamentum quam secundum Christi sacramentum. 4. De uno matrimonio censemur utrobique, et carnaliter in Adam et spiritaliter in Christo. Duorum natiuitatum unum est monogamiae praescriptum. 25 In utraque degenerat is, qui de monogamia exorbitat. Numerus matrimonii a maledicto uiro coepit: Primus Lamech duabus maritatus tres in unam carnem effecit.

VI. 1. 'Sed et benedicti,' inquis, 'patriarchae non modo pluribus uxoribus, uerum etiam concubinis coniugia miscuerunt.' Ergo propterea nobis quoque licebit in numerum nubere? Sane licebit, si qui adhuc typi futuri alicuius sacramenti supersunt, quod nuptiae tuae figurent, uel si etiam nunc locus est uocis illius: Crescite et multiplicamini, id est, si nondum alia uox superuenit, tempus iam in collecto esse, restare, ut et qui uxores habeant tamquam non habentes agant. 2. Vtique enim continentiam indicens et compescens concubitus, seminarium generis, abolefecit Crescite illud et multiplicamini. Vt opinor autem, unius et eiusdem dei utraque pronuntiatio et dispositio est, qui tum quidem in primordio sementem generis emisit indultis coniugiorum habenis, donec mundus repletur, donec nouae disciplinae materia proficeret, nunc uero sub extrematibus temporum compressit quod emiserat et reuocauit V 137 quod indulserat, non sine ratione prorogationis in primordio et repastinationis in ultimo. 3. Semper initia laxantur,

17 Eph. 5, 31 26sq. cf. Gen. 4, 19

VI. 4 cf. Gal. 4, 21—26 6 Gen. 1, 22, 28 7 cf. I Cor. 7, 29 8 cf. ib. 11 Gen. 1, 22, 28

17 una carne NFR 18 enim om. R 20 legem om. NFR 22 sacramentum] firmamentum NFR 22sq. utrobique A utrum ubique NF 23 carnaliter et NF 25 is qui Oehler: u. que A, qui NFR (an aequae qui?) 26 lamen A

VI. 2 coniugia (a ex s. fec.) A 3 in numerum R³, innumerum ANFR¹ 4 si qui R, si quia NF, si A (Rig. Oehler) alicuius futuri NFR 5 sacramenti] sacramenta A (Rig. Oehler) supersunt] intellego: edendi sunt quod scripti: quos libri et uulgo uel A, quod (ortum uidetur ex correctione quod pro corrupto quos) NFR¹, aut R³ 8 qui A habent NFR 10 adolescit NFR 12 et dispositio om. A 13 tum] tunc NFR 15 proficeret, nunc uulgo distinguitur sub] cum NFR 17 prorogationis A (cf. Val. Max. III 4, 6: familia prorogata, b. e. propagata), propagationis NFR 18 pastinationis A

VI. 3 innumerum bene tust. Oehler, prob. Waszink, I. c., p. 185

20 fines contrahuntur. Propterea siluam quis instituit et cre-
scere sinit, ut tempore suo caedat siluam. Erit uetus dispo-
situs, quae ab euangelio nouo deputatur, in quo et 'securis
ad radices arboris posita'. Sic et *oculum pro oculo dentem*
pro dente iam senuit, ex quo iuuenit 'malum pro malo ne-
mo reddat'. Puto autem etiam in humanis constitutiones
25 atque decreta posteriora pristinis praeualere.

VII. 1. Cur autem de pristinis exemplis non ea potius
agnoscamus, quae cum posterioribus communicant de dis-
ciplina et formam uetustatis ad nouitatem transmittunt?
Ecce enim in uetere lege animadueto castratam licentiam
5 saepius nubendi. Cautum in Leuitico: 'Sacerdotes mei non
plus nubent.' Possum dicere etiam illud 'plus' esse quod
semel non est. Quod non unum est, numerus est. Denique
post unum incipit numerus. Vnum autem est omne quod
semel est. 2. Sed Christo seruabatur, sicut in ceteris, ita in
10 isto quoque legis plenitudo. Inde igitur apostolus plenius
atque strictius praescribit unius matrimonii esse oportere
qui allegant(ur) in ordinem sacerdotalem. Vsque adeo quos-
dam memini digamos loco deiectionis. Sed dices: 'Ergo cete-
ris licet (quod eis non licet), quos excipit.' Vani erimus, si
15 putauerimus quod sacerdotibus non liceat laicis licere.
3. Nonne et laici sacerdotes sumus? Scriptum est: *Regnum*
quoque nos et sacerdotes deo et patri suo fecit. Differentiam
inter ordinem et plebem constituit ecclesiae auctoritas

21 cf. Matth. 3, 10 22 Exod. 21, 24 (cf. Leu. 24, 20; Deut. 19, 21; Matth. 5,
38) 23 cf. Rom. 12, 17

VII. 5 cf. Leu. 21, 13-15 10 cf. Matth. 5, 17 11 cf. I Tim. 3, 2; Tit. 1, 6
16 sq. Apoc. 1, 6

laxatur A 10 fines contrahuntur om. A (Rig. Oehler) 20 siluam. Erit
scripti: siluerit A, siluam. erat NFR, silua erat Oehler 21 ab euangelio] in
euangelio NFR deputatur] b, c. caeditur, amputatur 22 arboris om. A
(Rig. Oehler): tenet, etiam propter meliorem clausulam et dentem NFR uulgo
23 pro malum A 24 in AN, om. FR humanis scripti: humanas A, hu-
manam NFR 24 sq. constitutionem NFR 25 adque A decreta poste-
riora] decretum postea NFR postea Vri. posteris NFR

VII. 1 de om. NFR 2 sq. disciplinae formam NFR 3 transmittunt A
4 (et) in fort. ueteri NFR legem A 5 cautum est in NFR 6 nu-
bunt A possum AR, possunt NF 8 unam A est om. NF 9 in
christo NFR, uni Christo R 10 apostolus scripti (cf. infra l. 14 excipit, et
locus scripturae infra laudatus): apud nos libri et uulgo 11 strictius Lat.: strictius
NFR, instructius A (Rig. Oehler) praescribit scripti: praescribitur libri et uulgo
12 qui allegantur scripti: qui allegant A, quos allegat NF, quos allegi R, quos
allegilicet Pam. adeo] ad NFR 13 digamos] dicamus NFR deiectionis A
14 quod eis non licet addidi: om. A, cum quibus non liceat NFR quos
excipit A, excipit NFR 16 sq. sumus — sacerdotes (l. 17) om. A ante
regnum uerba quae sunt laici sacerdotes sumus iterata inueniuntur in NF 18 sq. auc-

et honor per ordinis consessus sanctificatos deo. Vbi ec-
clesiastici ordinis non est consessus, et offers et tinguis
20 et sacerdos es tibi solus; scilicet ubi tres, ecclesia est, li-
cet laici. 4. Vnusquisque enim, secundum quod et apostolus
dicit, *uiuunt fide sua, nec est personarum acceptio apud deum*,
quoniam *non auditores legis iustificantur a domino, sed fac-*
25 *tores*. Igitur si habes ius sacerdotis in temetipso ubi ne-
cesse est, habeas oportet etiam disciplinam sacerdotis
nec ubi necesse est habere ius sacerdotis. Digamus tinguis? V 139
digamus offers? 5. Quanto magis laico digamo quod ad salu-
tem capitale erit agere pro sacerdote, cum ipsi sacerdoti
30 digamo facto auferatur agere sacerdotem. Sed necessitati,
inquis, indulgetur. Nulla necessitas excusatur quae potest
non esse. Noli denique digamus deprehendi, et non com-
mittis in necessitatem administrandi quod non licet digamo.
6. Omnes nos deus ita uult dispositos esse, ut ubique sacra-
35 mentis eius obeundis apti simus. Vnus deus, una fides: una
sit et disciplina, usque adeo **nisi et laici ea obseruent,

21 cf. Matth. 18, 20 23 cf. Hab. 2, 4 (cf. Gal. 3, 11; Rom. 1, 17; Hebr. 10,
38) Chron. II 19, 7 (cf. Rom. 2, 11 Col. 3, 25; Eph. 6, 9) 24 Rom. 2, 13
35 cf. Eph. 4, 5

toritas, et honor uulgo distinguitur 10 honor] idem quod Graecorum ἀξίωμα con-
sensus (h. e. οὐκ ἐξ ἑαυτῶν) sanctificatos scripti: consensum (consensum N) sanctificatos
libri et uulgo deo scripti: a dño A, a deo NFR, adeo R (Rig. Oehler), grauiore
distinctione adhibita post sanctificatos ubi AR, est ibi NFR 20 offert
et tinguis NFR tinguis A 21 et om. NFR scilicet scripti (scilicet sensu
causali primo loco positum saepius occurrit): sed A, sed et NF 22 sq. uerba secun-
dum quod et apostolus dicit quae in libris mss. infra l. 24 post iustificatur leguntur,
huc transudi et apostolus] scil. sicut propheta Habacuc 23 fide sua A, de sua
fide NFR exceptio A (Oehler) 24 iustificatur A, iustificabuntur NFR
26 disciplina FR 27 nec ubi necesse est A (h. e. etiam illic ubi non necesse est),
necesse sit NFR, ubi necesse sit Rig. (Oehler) digamus AR, dicamus NF
28 digamo] dicat NF 28 sq. quod ad salutem Gel.: quo apud salutem NFR,
om. AR uulgo 29 erit] est A (Rig. Oehler) sacerdote] salute N cum]
quam R 30 sacerdoti AR, saluti NFR 30 digamo] dicitur quo ne NFR,
dicitur qui eo R auferatur agere sacerdotem] communicatur (excommunicatur
R) actione sacerdotis NFR 31 indulgetur A, indulserit NFR 32 non
esse necessitas NFR noli om. NFR digamus] dicamus NFR, digamos
R reprehendi R 32 sq. non committis in om. NFR (committis in idem
quod se committere in uel incidere in cf. Apol. 24 = II 1 p. 68, 10) 33 necessitate
NFR digamo] dicam FR, dicamus R 34 uult] uoluit NFR ut AR,
et NFR 34 sq. sacramentis] sanctionis NFR, sanctiones R 35 obeundis]
obeundi R apti — una om. NFR 36 sit et scripti: sit NFR, et A
disciplina, Vsque adeo nisi uulgo usque adeo] h. e. usque adhuc, ut supra
p. 138, 2 lacunam signant: usque adeo (apud alios alia. Alioquin) nisi rescribi

VII. 19 honor per ordinis consensum sanctificatos. Adeo Le Saint; fort. legen-
dum: honor per ordinis consensum sanctificatus a deo

per quae presbyteri alleguntur, quomodo erunt presbyteri, qui de laicis alleguntur? Ergo pugnare debemus ante laicum iussum a secundo matrimonio abstinere, dum presbyter esse non alius potest laicus quam semel fuerit maritus.

VIII. 1. Liceat nunc denno nubere, si et omne quod licet bonum. Sed idem apostolus exclamat: *Omnia licent, sed non omnia prosunt*. Quod non prodest, oro te, bonum potest dici? Si licita sunt et quae non prosunt, ergo et quae non bona sunt licita sunt. Quid autem magis uelle debebis: quod ideo bonum est, quia licet, an quod ideo, quia prodest? Multum existimo esse inter licentiam et utilitatem. De bono non dicitur 'licet', quia bonum permitti non expectat, sed assumi. 2. Permittitur autem quod an bonum sit in dubio est, quod potest etiam non permitti, si non habeat aliquam sui causam: primam, quia propter incontinentiae periculum permittitur nubere, secundo, quia nisi licentia alicuius non bonae rei subiaceret, non esset in quo probaretur, quis diuinae uoluntati et quis potestati suae obsequatur, quis nostrum utilitatis praesentiam sectetur et quis occasionem licentiae amplectetur. 3. Licentia plerumque temptatio est disciplinae, quoniam disciplina per temptationem probatur, temptatio per licentiam operatur. Ita fit, ut omnia liceant, sed non omnia expediant: dum temptatur cui permittitur, et iudicatur, dum in permissione

VIII. 2 cf. I Cor. 6, 12 19 cf. ib.

uelim et om. NFR 37 allegantur NFR 38 pugnare A, perferre NFR¹, proferre R³: *rescribendum censeo aut purgare* (cf. Apol. 4 = II 1 p. 13, 41, ubi idem mendum in codd. occurrit) aut ex recentiorum memoria purificare 40 laicus quam scripsi: quam laicus libri et uulgo quam (qui) R³ et uulgo: sed de hac omissione pronomini relatiui post quam conferas Lfst. Zur Spr. Tert. p. 35/36 maritus NFR

VIII. 1 et om. A (Rig. Oehler) 2 sed scripsi: et A, est NFR et uulgo exclamabat NFR 3 prosunt] pro salute NFR potest bonum NFR 4sq. et quae (prius) — — licita sunt om. A 4 prosunt scripsi: pro salute NFR et uulgo (idem mendum supra l. 3) 6 ideo] ergo NFR (his) 7 utilitatem A (Rig.), salutem NFR (Oehler) 8 dicitur] uincis NFR licet] scilicet R³ permitti NR³, permittit AFR¹ 9 autem] aut NFR¹, ut R³ 10 dubio AR³, dubium NFR¹ permitti] permisit A 11 post causam grauius distinxit primam, quia libri: *delere uoluit* quia Rig.: *ego corruptelam latine pertinere ratus sic uelim restitui*: causam: (sic) primum quidem propter 12 secundo] secundum NFR (sed primum...secundo et apud alios occurrit ut Cte. pro Planc. 59, ubi falso addidit Hirschfeld loco) nisi AR, non N, u (h. e. uero) F in ras. (fuit ño) 14 quis (priore loco) Vrs.: quid A, qui NFR quis A, qui NFR 14 suae potestati NFR 15 obsequeretur A (Rig. Oehler) praesentiam] praestantiam Rig. 16 post amplectetur in NFR leguntur: quis diuinae uoluntati et quis suae uoluptati obsequatur 17 temptatio est AGR³, tentatione NFR¹ 18 temptatio] temptatur NFR¹ 20 iudicatur] uincatur NFR

VIII. 15 praestantiam Rig., prob. Le Saint

temptatur. Licebat et apostolis nubere et uxores circumducere, licebat et de euangelio ali. Sed qui iure hoc usus non est in occasione, ad exemplum nos suum scilicet et prouocat, docens in eo esse probationem, in quo licentiae experimentum abstinentiae praestruxit.

IX. 1. Si penitus sensus eius interpretemur, non aliud dicendum erit [secundum] matrimonium quam quasi species stupri. Cum enim dicat maritos hoc in sollicitudine habere, quemadmodum sibi placeant, non (autem) utique de moribus — nam bonam sollicitudinem non suggillaret — sed de cultu et ornatu et omni studio formae ad inlecebras moliendas sollicitos intellegi uelit, de forma autem et cultu placere carnalis concupiscentiae ingenium sit, quae etiam stupri causa est, ecquid uidetur tibi stupri affine esse matrimonium, quoniam ea in illo deprehenduntur, quae stupro competunt? 2. Interim ipse dominus: *Qui uiderit, inquit, mulierem ad concupiscendum, iam stuprauit eam in corde suo*. Qui autem eam ad ducendum uiderit, minus an plus fecit? Quid si etiam duxerit? quod non faceret, nisi et ad ducendum concupisset et ad concupiscendum uidisset, nisi si potest duci uxor quam non uideris nec concupieris. 3. Multum sane interest, maritus (suam) an [caelebs] aliam concupiscat, [omnis] mulier etiam caelibis alia est, quamdiu

21 cf. I Cor. 9, 5 22 cf. I Cor. 9, 14. 15. cf. I Cor. 9, 12

IX. 3sq. cf. I Cor. 7, 33. 34 11 Matth. 5, 28 15 cf. ib.

22 euangelio A, euangelis NFR ali] uiuere NFR qui iure hoc usus] quibus reus NFR³, qui his usus R³ 23 in occasione scripsi: in occasionem NFR, occasionem A suum om. A 23sq. scilicet et prouocat] prouocat NFR uulgo 24 licentia A (Rig. Oehler) 25 experimentum] i. e. πείρα praestruxerit NFR

IX. 1 si penitus] superiorem ne NFR aliud] illud NFR 2 secundum reclusi (cf. infra l. 9sq.) quam quasi scripsi (cf. infra l. 9): quam A, quasi NFR speciem NFR 3 dicat] dicens *un der Vliet* sollicitudinem NFR 4 quemadmodum] quoniam modo NFR autem addidi 5 nam ut bonam NFR suggillaret A, subleuaret NFR sed NFR, et A (Rig. Oehler) 7 moriendas NF, mouendas R intellegi] iungi NR, ungi F uelit] uelut R autem om. NFR 9 causa — — stupri om. A ecquid R, eo quod NF affinem A 9sq. matrimonium A, secundum matrimonium NFR et uulgo deprehenduntur] reprehendo NFR 11 interim NFR (cf. supra l. 1: si penitus interpretetur): om. A (Rig. Oehler) ipse dominus] dominus ipse dicit NFR 11sq. inquit om. N 12 ad concupiscendum eam NFR 13 eam om. NFR adducendam NFR¹ 13sq. an plus Rig.: amplius A, par NFR¹ (perfecit R³) 14 nisi] non N et om. NFR 15 adducendam N et ad concupiscendum uidisset om. NFR 16 nisi si] si om. NFR non] et si non NFR uideris nec concupieris] uideris et (at R³) concupieris saltem, cum ipsam ducere coeperis NFR 17 interest] abest NFR maritus NFR suam addidi caelebs reclusi 17sq. an caelebs aliam concupiscat] apud coelum non concupiscentes NFR¹, a. c. concupiscens sed R³ 18 etiam om.

aliena, nec per aliud tamen fit maritus nisi per quod et adul-
 20 ter. 'A<t> leges uidentur matrimonii et stupri differen-
 tiam facere.' Per diuersitatem illiciti <scilicet et liciti>, non
 per condicionem rei ipsius. Alioquin quae res et uiris et
 25 feminis omnibus adest ad matrimonium et stuprum? com-
 mixtio carnis scilicet, cuius concupiscentiam dominus stupro
 adaequauit. 4. 'Ergo', inquit, 'iam et primas, id est unas nup-
 tias destruis?' Nec immerito, quia et ipsae ex ipso eo con-
 stant pro<bro> quo et stuprum. Ideo *optimum est homini*
mulierem non attingere, et ideo uirginis principalis est sanc-
 30 titas, quia caret stupri affinitate. Et cum haec etiam de
 primis et unis nuptiis praetendi ad causam continentiae
 possint, quanto magis secundo matrimonio recusando prae-
 iudicabunt? Gratus esto, si semel tibi indulsit deus nubere.
 Gratus autem eris, si iterum indulsisse illum tibi nescias.
 Ceterum abuteris indulgentia, cum sine modestia uteris.
 35 Modestia a modo intellegitur. 5. Non tibi sufficit de summo
 illo immaculatae uirginitatis gradu in secundum recidis-
 se nubendo? sed in tertium scilicet adhuc deuolueris, et in
 quartum, et fortassis in plures, postquam in secunda sta-
 40 tione continens non fuisti, quia nec praebere plures nuptias
 noluit qui de secundis prouocandis <non> retractauit. Nu-
 bamus igitur quotidie, et nubentes ab ultimo die depre-

24 cf. Matth. 5, 28 27 I Cor. 7, 1 41 cf. Matth. 24, 38

NFR caelibi alia] caeli uia NFR¹, zeliuira R³ 19 aliam NFR tamen
 om. NFR quae seculi interpretamentum esse iudico ab eo conceptum, qui in antecedenti
 uersu erranter supplens caelebs maritus scripsi: marita libri et uulgo quod]
 quem NFR 19sq. adulter. A<t> scripsi: adultera libri et uulgo 20 leges Ios. Mer-
 cerus: leces A, legis NFR uidetur NFR 20sq. differentia NFR 21sq. fa-
 cere — rei ipsius (I. 22) om. NFR 21 scilicet et liciti addidi 22 quae om.
 NFR 23 omnibus adest ad] eandem bonitatem NFR¹, eadem imponit: est
 enim et R³ 24 scilicet] sed A cuius] certandum cuius NFR: quid lateat in
 uoce certandum, haud facile quis dicat: an execrandam? dominus] non NFR¹,
 nos R³ 25 inquit (inquit A) ANF, inquit R 26 quia] quoniam NFR
 ex ipso eo scripsi: ex ipso N, ex eo AFR uulgo 27 pro<bro> quo et
 scripsi: pro quo et A, quod est NFR uulgo est] et A 28 non attingere]
 iungere NF, <non> tangere R³, <non> contingere R³sq. 28sq. et ideo —
 sanctitas om. NFR est sanctitas Oehler, et sanctitas A, sanctitas R³. 29 ca-
 ret] cara est NFR et] set NF, sed R 31sq. praedicebunt] praedicebuntur
 NFR 32 si semel] si, inel A deus indulsit NFR 33 si] si et NFR
 illum om. NFR tibi A 34 abuteris] uteris NFR sine] ne NFR
 modestia uteris om. N 35 modo AR³, ammodo NFR¹ intellegitur]
 iungitur NFR¹, dicitur R³ 30 immaculatae] iungere etiam NFR¹, inuorie
 etiam R³ gradu in secundum] gradum secundum F, gradum NR reci-
 disse] deliquisse NFR 37 signum interrog. posui sed <qui> in R³ scilicet
 adhuc scripsi: sed adhuc A, adhuc NFR 37sq. et in quartum om. NFR
 38 fortassis in plures, postquam] futuris impellis post enim quam NFR¹, impelli
 potes qui R³ 39 prebere A, prohibere NFR et uulgo (ad 'nuptias praebere' cf.
 sponsalia praebere Cic. ad Q. frat. II 6 [5], 2) 40 noluit scripsi: uoluit libri et
 uulgo prouocandis] reuocandis A (cf. simile mendum p. 12, 5sq.) non addidi

hendamur, tamquam Sodoma et Gomorra? quo die 'uae'
 illud super praegnantem et lactantem adimplebitur, id est
 maritos et incontinentes; de nuptiis enim uteri et ubera et V 144
 45 infantes. Et quando, <quibus> finis nubendi credo post
 finem uiuendi, (X. 1.) renuntiemus carnalibus, ut aliquando
 spiritalia fructificemus? Rape occasionem, etsi non exopta-
 tissimam, attamen opportunam, non habere cui debitum
 solueres et a quo exsoluereris. Desisti esse debitor. O te
 5 felicem! Dimisisti debitorem: sustine damnum. Quid si,
 quod diximus damnum, lucrum senties? Per continentiam
 enim negotiaberis magnam substantiam sanctitatis, parsi-
 monia carnis spiritum adquires. 2. Recogitemus enim ipsam
 conscientiam nostram, quam alium se homo sentiat, cum
 10 forte a sua femina cessat. Spiritualiter sapit: si orationem
 facit ad dominum, prope est caelo; si scripturis incumbit,
 totus illic est; si psalmum canit, placet sibi; si daemonem
 adiurat, confidit sibi. Ideo apostolus temporalem purifica- V 145
 tionem orationum commendandarum causa adiecit, ut scire-

42 cf. Ep. Iudae 7. cf. Luc. 17, 28. 29. 42sq. cf. Matth. 24, 19

X. 13 cf. I Cor. 7, 5

retractauit] b. e. haesitanti dubitanti (cf. Ho. Syn. u. Stil p. 138) 42 signum
 interrog. posui quo die] quo die adimplebitur NFR 43 supra A et lactan-
 tes om. A (Rig.) adimplebitur AF, om. NR (cf. I. 42) 44 maritos] supra
 maritos A, super maritos Rig. (Oehler) et incontinentes] incontinentiae NFR
 44sq. ubera et infantes] ubera infantis NFR 45 quibus addidi post nubendi
 signum interrog. a Rhenano positum sustuli et coniunxi cum antecedentibus quae sequuntur,
 perperam uidelicet uouit capitis initio ab illis separata 46 uiuendi] nubendi NFR¹,
 subandi R³

X. 1 renuntiemus] renuntient tandem NFR 1sq. carnalibus fructibus NFR
 2 fructificemus] retractemus NFR signum interrog. posui 2sq. exoptatissi-
 mam AR³, exortatissimam NFR¹ 3 attamen opportunam, non habere] attam-
 en desisti habere NFR 4 soluere sed A solueres] scil. si haberes etiamtum
 coniugem et a quo — debitor om. NFR exsoluereris] b. e. a quo tibi
 exsolueretur, ut uidetur: malim quidem: cui debitum soluere sit et a quo exsolui
 5 dimisisti] amisisti NFR sustine damnum. quid Rig.: sustinendam numquid
 A, simile damnum quod (quid R³) NFR 5sq. quid si, quod] quod si non
 NFR¹, quid R³ 6 senties] sentientem NFR 7 negotiaberis AR³, nego-
 tiauerimus NFR¹ sanctitatis] necessitatis NFR 7sq. parcimonii carni
 NFR¹, parsimoniae carnis R³ 8 spiritum adquires] sentientis acquires NFR¹,
 seruientis acquires R³ 9 alium] alius alium NFR 10 forte a om. NFR
 spiritualiter sapit om. NFR 11 facit ad dominum] faciat a dno A prope]
 in prope NFR: prope est in caelo Vrr. (sed cf. prope culpae est De pallio cap. 4)
 si om. A scripturae NFR 12sq. si daemonem adiurat, confidit sibi
 om. NFR 13 temporalem om. NFR 13sq. purificationi orationem NFR
 14 commendandarum Rig.: commendarum A, commendauit NFR 14sq. cau-
 sa adiecit, ut sciremus, quod] causantes id quod NFR¹, causatus id quod R³

IX. 45 <quibus> delendum 46 post uiuendi grauius distinguendum est, cf. Le Saint

X. 2 signum interrogationis tollendum

15 mus, quod ad tempus prodest semper nobis exercere esse, ut semper prosit. Si quotidie, omni momento oratio hominibus necessaria est, utique et continentia, post quam oratio, necessaria est. 3. Oratio de conscientia procedit: si conscientia erubescat, erubescit oratio. Spiritus deducit orationem ad deum: si spiritus reus apud se sit conscientiae erubescens, quomodo audebit orationem deducere ab alia re(a), qua erubescit et ipse suffunditur? Sanctus minister (4.) etenim est, et prophetica vox ueteris testamenti: *Sancti eritis, quia deus sanctus*, et rursus: *Cum sancto sanctificaberis*, et cum uiro innocenti innocuus eris et cum electo electus. Debemus enim ita ingredi in disciplina domini, ut deo dignum fructum *, non secundum carnis squalentes concupiscentias. 5. Ita enim et apostolus dicit, quod sapere secundum carnem mors sit, secundum spiritum uero sapere uita aeterna sit in Christo Iesu domino nostro. Item per sanctam prophetidem Priscam ita euangelizatur, quod 'sanctus minister sanctimoniam nouerit ministrare'. *Purificantia enim cum cor dat*, ait, *et uisiones uident et ponentes faciem deorsum etiam uoces audiunt salutes, tam manifestas quam et occultas*.

XI. 1. Si haec obfusio, etiam cum in unis nuptiis res car-

24 Leu. 19, 2 (cf. Luc. 1, 49; cf. I Petr. 1, 16); Leu. 20, 7, 26 24sq. II Reg. 22, 26, 27 27 cf. Rom. 7, 4 cf. II Petr. 2, 10 28 cf. Rom. 8, 6 29sq. cf. Rom. 6, 23

15 ad r. u. add. A prodest] permiscer NFR¹, promiserat R² exercere NFR¹ (cf. Ho. Synt. u. Stil p. 47), exercendum AR² Rig. Oehler 16 ut] quod NFR si om. A (Oehler) 17 necessaria] necesse A aliter distincti et scripti: postquam oratio necessaria est uulgo 17sq. post quam oratio] quae oratione NFR 18 necessaria i. u. add. A est] sit NFR 19 erubescat, erubescit] erubescit, erubescat FR deducit] ducit FR 19sq. erubescit — erubescens (l. 21) om. N 20sq. conscientiae erubescens A, conscientia erubescit NFR 21 ducere NFR 21sq. ab alia re(a), qua scripti: ab alia re qua A, ad altare NFR Oehler, ab illa, de qua Rig. 22sq. qua erubescit — sanctus minister om. NFR aliter distincti: suffunditur sanctus minister? et enim uulgo 23 etenim] sic etenim NFR est, et scripti: est NFR, et A prophetica] h. e. ueram Christiani sanctitatem praedicant (cf. infra: debemus enim et i. u. add. sq.). 24 crimus NFR 24sq. sanctificaris NFR 25 innocente NFR innocuus A, innocens NFR uulgo 26 electus eris NFR 27 deo NFR, om. A dignum fructum NFR, dignum est A lacunam signant: faciamus interdictis uel feramus sine edamus 27sq. squalentes concupiscentias] exsqualentiae concupiscentiam NFR 29 mors (e erat.) A sit AF, est NR 30 sit] est N 30sq. uerba quae sunt item per sanctam — — — quam et occultas l. 34 solus habet A 31 prophetidem A euangelizatur A 33sq. cum cor dat scripti (h. e. sapere facit): concordat A et uulgo faciem A 34 salutes, tam manifestas scripti: manifestas tam salutes A

XI. 1 capituli undecimi initium uulgo a uerbis duplex enim iste rubor incipientis hic

22sq. distinctionem communem suffunditur sanctus minister. Etenim est et merito tuetur Le Saint

nis exercetur, spiritum sanctum auertit, quanto magis, cum in secundo matrimonio agitur? Duplex enim iste rubor est, quia in secundo matrimonio duae uxores eundem circumstant maritum, una spiritu, alia in carne. Neque enim pristina poteris odisse, cui etiam religiosiorem reseruas affectionem, ut iam receptae apud dominum, pro cuius spiritu postulas, pro qua oblationes annuas reddis. 2. Stabis ergo ad dominum cum tot uxoribus, quot in oratione commemoras? et offeres pro duabus et commendabis illas duas per sacerdotem de monogamia ordinatum aut etiam de uirginitate sancitum, circumdatum uiduis uniuiis? et ascendet sacrificium tuum libera fronte? et inter cetera, uoluitans, <si> bonae mentis, postulabis tibi et uxoris castitatem?

XII. 1. Scio, quibus causationibus colorem insatiabilem carnis cupiditatem. Praetendimus necessitates adminiculorum: domum administrandam, familiam regendam, loculos clauas custodiendas, lanificium dispensandum, uictum procurandum, curas communicandas. Scilicet 'solis maritorum domibus bene est. Perierunt caelibum familiae, res spadonum, fortunae militum aut peregrinantium sine uxoribus'. Non enim et nos milites sumus — eo quidem maioris disciplinae, quanto tanti imperatoris —; non et nos peregrini-

XII. 8 cf. II Tim. 2, 3 9 cf. ad uocem peregrinantes I Petr. 2, 11

statui obfusio Semlerus (idem hoc interpretatus quod suffusio est: cf. l. 3: iste rubor): obfusio libri et uulgo res] in nos NFR 2 cum om. A 3 secundo (o ex u) A iste om. A (Rig. Oehler) 5 in carne] carne NFR neque] nec NFR 5sq. pristina AR, pristina NFR 6 religiosiorem] clariorem (an corruptum ex cariorum?) NFR 7 ut iam receptae] etiam (et N) repete NFR, repertae Scal. dominum AN, deum FR 8 postulas imperatoris reddis reddas NFR 9 ad dominum N, ad deum A, ad deum FR uxoribus AR², uxores NFR quot Vrs.: quod ANFR in oratione] illas orationi (oratione R²) NFR (hoc, illas ex uersu insequenti irrepsit) 9sq. commemoras A, commemoras NFR uulgo 10 et offeres pro duabus] haec uerba an suo loco essent, admodum dubito: melius certe se haberent, si legerentur l. 12 ante uerba: et ascendet sacr. tu. lib. fronte offeres AR, offers NF commendabis] commemorabis NFR 10sq. duas per] duas et per NF 11 ordinatum aut etiam] ob pristinum NFR 12 uiduis uniuiis] uirginis uniuiis NF, uirginis uniuiis R², uirginibus ac uniuiis R² et G (teste Rhenan) 12sq. ascendit NF 13sq. uoluitans, <si> bonae mentis (sit uxor) scripti: uoluitans bonae mentis NFR¹, fronte ne mentis A (fronte ex uersu antecedenti irrepsisse apertum est), inter cetera bonae mentis Oehler, inter ceteras uoluitates bonae mentis R² 14 uxoris] uxori R² et uulgo

XII. 1 excusationibus F, excusationibus NR coleremur NF 1sq. insatiabilem carnis cupiditatem AR, insatiabili carnis castitate NF 2 praetendimus] ex quibus NFR 2sq. adminiculorum A 3 domum] descendunt NFR regendos R²G 4 lanificium dispensandum R², lanificandis pensandum NF, om. A 5 communicandas (cf. p. 148, 12) Oehler (in notis): communicandas A, domesticas NFR, comminuendas Oehler (inter uerba) 6 caelibum AR², caelestibus NFR¹ 8sq. familiae, res spadonum, fortunae] familiares spadonum familiae NFR¹, familiae spadonum R² 8 et nos] nos et A (Rig. Oehler) quidem] h. e. sane (freilich) 9 quanto] quo et NFR post imperatoris et sumus

10 nantes — in isto saeculo — sumus. Cur autem ita dispositus es, o Christiane, ut sine uxore non possis? 2. <Sit> nunc et consors tibi onerum domesticorum necessaria: est habe(re).
 Aliquam uxorem spiritalem assume de uiduis, fide pulchram, paupertate dotatam, aetate signatam. Bonas nuptias feceris. Huiusmodi uxores etiam plures haberi deo gratum est.
 3. 'Sed posteritatem recogitant Christiani, quibus crastinum non est; heredes dei seruis desiderabit, qui semetipsum de saeculo exhereditauit. Et ideo quin repetat matrimonium, si de pristino non habeat liberos?' Habebit itaque hoc primum bonum, <secundum> ut diutius uelit uiuere ipso apostolo festinante ad dominum, certe expeditissimus in persecutionibus, constantissimus in martyriis, promptissimus in communicationibus rerum, temperantissimus in acquisitionibus; postremo securus morietur, relictis filiis forsitan, qui illi parentent. 4. Numquid ergo huiusmodi et rei publicae prospectu aguntur? ne ciuitates deficiant, si suboles, ne non exercentur legis iura, ne commercia delabantur, ne templa derelinquantur, ne non sint qui acclament: Christianis leonem? Haec enim audire desiderant qui filios quaerunt. 5. Sufficiat ad consilium uiduitatis uel ista,

16sq. cf. Iac. 4, 14 17 cf. Col. 2, 20 20sq. cf. Phil. 1, 23

(1. 10) quae uulgo habentur interrog. signa sustuli, ut quibus obumbratur huius sententiae ironia non] nonne A 10 isto] hoc N 11 es, o Christiane] est Christianus NFR possis] scil. esse (cf. Ho. Synt. n. Stil p. 144), possit R³ <sit> nunc scripsi (cf. p. 140, l.) : nunc libri, num R³ 12 consors tibi scripsi : consortium NFR, consors A 12sq. necessaria : est habe(re). Aliquam scripsi : necessaria (-ium NFR) est. habe aliquam libri et uulgo 13 spiritalem. assume uulgo distinguatur 14 dotatam, aetate om. A 14sq. feceris] fecerit R³ 15 uxores] uxor NFR etiam plures haberi A, has (habes N) te plures habere (om. etiam) NFR : an rescribendum abs te? sed forma abs apud Tert. nusquam occurrere uidetur deo] do A 16 uerba aduersarii indicant posteritatem recogitant] posteriori (de posteriori R³) temporis (tempore R³) cogitant NFR Christiani] xpi A 17 desiderauit NF 18 exhereditauit A, exhereditauit NFR et ideo quin scripsi : et ideo quis A (Rig. Oehler), ut ergo quis NFR¹, ut ergo quid (ut quid = uia et l. e. quem ad finem) R³ repetat A, reperit R³, repetis NFR¹ 19 si A, om. NFR¹, cum R³ habeat] habebat A hoc] scil. habere liberos 19sq. primum bonum] ironice uidelicet dictum 20 bonum om. NFR secundum addidi (cf. infra l. 24 postremo) ut diutius uelit] diutius uti uolunt NFR uiuere om. NFR 21 ad dñm A post dominum lenius distincti certe expeditissimus sqq.] animaduerte ironice et haec dici certe expeditissimus om. NFR 21sq. persecutionibus — — — promptissimus in om. A 22sq. constantissimum — promptissimum — temperantissimum NFR 23 rerum] tecum A, om. Rig. 24 securus morietur] uesurus morte N, usuris morte FR relictis] relinquendis NR, delinquendis F forsitan NFR 25 qui illi — — huiusmodi et om. NFR 26 ne ciuitates] nec (ne R³) diuites NFR suboles A, soboles non habent NFR 27 ne non exercentur scripsi : non exercentur ne libri legis iura A, leges ne iura NFR commercia A delabantur NF 28 nec non NF exclament NFR 28sq. Christianis leonem] christiani illius nescio NFR¹, Christiani ad bestias R³ (erat in archetypo ut uidetur : christianis illis bestias) 30 suf-

praecipue apud nos, importunitas liberorum, ad quos suscipiendos legibus compelluntur homines, quia sapiens quisque numquam libens filios desiderasset. Quid ergo facies, si nolens uxorem de tua conscientia impleueris? dissoluas medicaminibus conceptum? Puto nobis magis non licere nascentem necare quam et natum. Sed fortasse in illo tempore praegnantis uxoris remedium tantae sollicitudini a deo petere audebis.*** quod in te positum recusanti? 6. Aliqua, opinor, sterilis prospicietur iam, uel frigidioris aetatis. Satis consulte et inprimis fideliter! Nullam enim credidimus deo uolente sterilem aut anum enixam. Quod adeo magis euenire potest, si quis praesumptione huius prouidentiae suae dei aemulationem prouocarit. Scimus denique quendam ex fratribus, cum propter filiam suam secundo matrimonio sterilem captasset uxorem, tam iterum patrem factum quam et iterum maritum.

XIII. 1. Ad hanc meam cohortationem, frater dilectissime, accedunt etiam saecularia exempla, quae saepe nobis etiam in testimonium posita sunt, cum quid bonum et deo placitum ab extraneis quoque agnoscitur et testimonio honoratur. Denique monogamia apud ethnicos ita in summo honore est, ut uirginibus legitime nubentibus uniura pronuba adhibea-

XIII 1 ad hoc caput cf. quae leguntur in libri De monogamia cap. sextodesimo

ficiat NFR, sufficiant A (Oehler) ad AR³, om. NFR¹ 31 praecipuae A, praecipua NFR apud nos] aut nos NFR¹, causa R³ 31sq. suspiciendos NFR 33 libens] habens F facies A 34 nolens Ciacconius: nolis NFR, nouam A (Rig. Oehler) uxorem] si uxorem R³ dissolutus es NFR 35 medicamine NFR magis non A, non magis Rig. (Oehler), non NFR 36 necare NFR, nocere A (reprobanda est Agobardini lectio a Rig. et Oehler recepta : de dissolutione enim, id est de occisione conceptus, sermo est, non de laesura eius) quam et] quam Rig. sed AR³, seu NFR fortasse in illo A, forte illo NFR, fortasse illo Rig. (Oehler) 36sq. in illo tempore praegnantis uxor] cf. De an. e. 1 = I p. 298, 8 : an opportuno in tempore magistri 37 tantae sollicitudini] tantam sollicitudinem NFR¹, tanta sollicitudine R³ 38 lacrimam signati : quid? si non recusabit tibi intercedisse puto. Remedium illud in morte uxor] constabit, qua defuncta iam nouae uxori natus sit locus in te positum] interpositum NFR recusanti A, recusasti NFR et uulgo 38sq. oppinor aliqua NFR 39 iam, uel] uel etiam NFR 39sq. frigidioris — — — sterilem om. NFR 40 credidimus] cf. Lfst. Zur Spr. Ter. p. 91 41 aut anum enixam] etiam anus quis enixa NFR¹, uel etiam anus saepius enixa R³ quod adeo] quod (quidem N) a dño NFR¹, quid a domino R³ adeo] h. e. sogar 42sq. praesumptionem eius pro dei aemulatione prouocaret NFR 44 fratribus] patribus NFR filiam] familiam NFR 45 tam iterum A

XIII. 1 cohortationem] contentionem NFR 2 accedunt] uidemus NFR saecularia AN, saeculi FR 3 in testimonium scripsi (cf. p. 151, 24) : in testimonio libri et uulgo quid AN, quod FR placitum] placitum uidetur NFR 4 ab extraneis quoque agnoscitur et om. NFR honoratur Oehler : oneratur libri 5 denique (h. e. namque) om. NFR ita om. NFR 6 ut] ut

tur — et si auspicii causa, utique boni auspicii est — item, ut in quibusdam sollemnibus et officiis prior sit uniuirae locus. Certe Flaminica non nisi uniuira est. Quae <si> et
 10 Flaminis lex est — nam ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonium non licet — utique monogamiae gloria est. 2. Cum autem dei sacramenta satanas affectat, prouocatio est nostra, immo suffusio, si pigri simus ad continentiam deo
 15 exhibendam, quam diabolo quidam praestant nunc uirginitate nunc uiduitate perpetua. Nouimus uirgines: Vestae, et Iunonis apud Achaiae oppidum, et Apollinis apud Delphos, et Mineruae et Dianae quibusdam locis. Nouimus et continentes: et uiros quidem tauri illius Aegyptii antistites, feminas uero Cereris Africanae, cui etiam et sponte abdicato matrimonio assenescunt, auersantes exinde contactum masculorum usque ad oscula filiorum. Inuenit scilicet
 20 diabolus post luxuriam etiam castitatem perditricem, quo magis reus sit Christianus, qui castitatem recusauerit conseruatricem. 3. Erunt nobis in testimonium et feminae quaedam saeculares ob uniuiratus obstinationem famam consecutae: aliqua Dido, quae profuga in alieno solo, ubi nuptias regis ultro optasse debuerat, ne tamen secundas experiretur, maluit e contrario uri quam nubere, uel illa Lucretia, quae
 25 etsi semel per uim et inuita alium uirum passa est, sanguine suo maculatam carnem abluuit, ne uiueret iam non sibi uni-

V 151

V 152

et NFR et *sulgo* 7 et si auspicii initium est. item NFR 8 ut om. NFR et officiis] auspiciis NFR 8sq. ut prior sit uniuirae locus FR, uniuirae ut prior sit locus N 9 Flaminia R. post est grauius distincti si addidi 10 Flaminis] flamina N, flaminia F, Flaminia R. *parenthesin indicant* ipsi] quod ipsi FR¹ (Oehler), et quod ipsi N, duo ipsi R², dum ipsi Rig. pontifice A 10sq. matrimonia NFR 11 utique] quod NFR 12 dei sacramenta] deus summus tantum NFR satuas F affectat] ad perficiendum NFR 12sq. prouocatio est nostra AR, prouocationem nostram NF 13 suffusio AR², suffusio NFR¹ pigri simus] pigrissimum NFR¹, pigrissimorum R² 14 quam] qua NFR quidam praestant] quidam stant NFR¹, qui antistant R² 15 perpetua] per iurant NFR¹, eirant R² nouimus] noueram NFR uirgines Vestae *sulgo* distinguitur 16 et Iunonis om. NFR Achaiae] achanum NFR oppidum om. NFR Apollinis] atrocis NFR 16sq. Delphos] Ephesos A 17 et Dianae om. A: nescio an restituendum sit: et Apollinis apud Delphos et Dianae apud Ephesum et Mineruae quibusdam locis quibusdam] quibus NFR 18 et uiros scripsi: uiros et libri et *sulgo* 18sq. post antistites leuius distincti 19 Cereris scripsi: ceteris F, cereri ANR africanae ANF etiam et N, etiam AFR *sulgo*: sed de usu literatae coniunctionis uide Ho. Beitr. p. 118 20 auersantes om. NFR 20sq. contactum] quo pacto NFR¹, <adempto> contactu R² 21 masculorum (o in u corr.) A scilicet Rig.: set A, om. NFR 22 etiam om. NFR castitatem] castitate NFR¹, castitatis R² G 22sq. quo magis] quo modo NFR 23 xñs A 24 et AR, ut NF 25sq. famam consecutae AR², femina consequetur NFR¹ 26 aliqua Dido A, aut diuino NFR¹, ut Dido R², ut aliqua Dido *forz.* profoga (o in u corr.) A 27 ultro AR², solo ultro NFR¹ obtasse A 28 e AR², om. NFR¹ uri quam AR², om. NFR¹ 29 etsi] et NFR¹, ut R² 30 maculatam AR², maculata NFR¹ uiuere A iam non sibi om. N

uira. Plura exempla, curiose, si uis, de nostris inuenias, et quidem alteris tanto potiora, quam maius est uiuere in castitate quam pro ea mori. Facilius animam ponas, quia bonum amiseris, quam uiuendo serues id, <ob> quod emori malis.
 35 4. Quanti igitur et quantae in ecclesiasticis ordinibus de continentia censentur, qui deo nubere maluerunt, qui carnis suae honorem restituerunt, — quique se iam illius aevi filios dicauerunt, occidentes in se concupiscentiam libidinis et totum illud, quod intra paradisum non potuit admitti. Vnde
 40 praesumendum est hos, qui intra paradisum recipi uolent, tandem debere cessare ab ea re, a qua paradisus intactus est.

31 curiose, si uis, de nostris inuenias scripsi (cf. De an. 10 = I p. 313, 6): curiosius de nostris inuenias A, curiosius <inquirens> C. Prinz certa inueniam NFR *sulgo* 32 alteris tanto potiora scripsi: aliter potiora A, tanto potiora NFR, alteris potiora Oehler tanto potiora, quam] quam maius est scripsi: quam in anima est NFR¹, quia facilius est A, quanto maius est R², quia maius est Oehler, qua maius est C. Prinz, cf. Alcimus Auitus, Hom. I 1 (p. 103, 14 Peiper). Sed cf. Lfst. Zur Spr. Tert. p. 34 33 pro ea mori R², pro amori A, pro ea mereri NFR¹ 33sq. facilius animam ponas quia bonum amiseris] in cuius animam id bonum (bonis N) amiseris NFR¹, hoc est animae id bonum misceri R² 34 serues id, <ob> quod emori malis Oehler (nisi quod id omisit): serues id quod amori malis A, separati omni a malo NFR¹ separari animam a malo R² 35 quantae] quae NFR in ecclesiasticis ordinibus] in ecclesiis ordinari NFR 35sq. de continentia censentur] in ecclesia solent NFR 37 restituerunt Rig.: restituere A (sed formae in -are et -ere exenites apud Tert. non occurrunt excepto uno libro De pallio), instituerunt NFR quique] b. e. singuli omnes: quacque R² aevi filios] pudoris filios NFR 39 inter R¹ amitti A 40 uolunt NFR 41 in-

tactus] instructus NFR¹, obstructus R² DE EXORTATIONE (h. s. u. add. m. rec.) CASTITATIS EXPLICIT A, ERGO cū Indulgenti haec memento orationibus tuis Tertullianum ad haec exercentes. DE EXORTATIONE CASTITATIS EXPLICIT N, Gratia. Ergo cum indulgenti haec memento orationibus tuis Tertullianum ad haec exercentes. Explicit Tertulliani De exhortatione castitatis F (hoc est: gratia) ergo cum indulgenti haec memento <in> orationibus tuis Terrullia n i ad haec ex h o r tantis)

XXI

Q. S. FL. TERTVLLIANI
DE CORONA

CVRA ET STVDIO
AEM. KROYMANN

- A* codex Parisinus Latinus 1622, saec. IX (Agobardus).
F codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 10, saec. XV.
G codex amissus Gorziensis, quem adhibuit Rhenanus in editione sua tertia.
N codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 9, saec. XV.
X codex Luxemburgensis 75, saec. XV.

- R*¹ editio princeps Beati Rhenani, Basileae, 1521 (cod. Hirsaugiensi superstructa).
*R*² editio tertia Beati Rhenani, Basileae, 1539.
B editio Mesnartii, Parisiis, 1545.
*Ma*² I. Marra, *Q. Sept. Terulliani De Corona Liber — De Cultu Feminarum Libri II*, Augustae Taurinorum, editio altera, 1944 (*Corpus Scriptorum Latinorum Patavianum*).
 1.1 his uncinis includuntur litterae quae in *A* evanuerunt.

Textum Vindobonensem, quem curavit Aemilius Kroymann, emendare conati sumus ope tum codicis Luxemburgensis (cuius uero uarias lectiones tantum adnotauimus, quando discrepant a codicibus Florentinis et a prima Rhenani), tum alterius editionis Iosephi Marra.

I. 1. Proxime factum est : liberalitas praestantis, simorum, imperatorum expungebatur in castris, milites laureati adibant. Adhibetur quidam illic magis dei miles ceteris constantior fratribus, qui se duobus dominis seruire posse praesumpserant, solus libero capite, coronamento in manu otioso. Vulgato iam et ista disciplina Christiano, relucebat. 2. Denique, singuli designare, eludere eminens, infrenare comminus. Continuo murmur : tribuno (nomen) deferretur et persona. Iam ex ordine accesserat. Statim tribunus : 'Cur,' inquit, 'tam diuersus habitus ?' Negauit ille sibi cum ceteris licere. Causas expostulatus 'Christianus sum' respondit. O militem gloriosum in deo ! Suffragia exinde, et res apud acta, et reus ad praefectos. 3. Ibidem grauissimas paenulas posuit, releuari auspicatus, speculatoriam moro-

I. 5 cf. Matth. 6, 24 ; Luc. 16, 13

I. 1 INCIPIT LIBER DE CORONA FELICITER *A*, uacat titulus in *NF* ; in fine : DE CORONA EXPLICIT *N* (add. m. recentior s. u. MILITIS), Explicit liber De corona militis *F*, DE CORONA MILITIS *R* (ex Hirsaugiensi uidelicet codice) *B* 2 factum est *AFR*¹, facta est *NGR*²*B* liberalitate *FR*¹ 3 imperatorum expungebatur *A*, imperatorum, expungebantur *NFRB* 3sq. adibant. Adhibetur scripti : adibant *A* (Rig. Oehler), adhibetur *NFRB* 4 illici *F* 5 posse] non posse *F* 6 praesumpserant *AN*, praesumpserat *FRB* 7 post otioso grauius distincti ...gato *A* (Rig. Oehler), uulgata *NFRB* uulgato ... Christiano] hoc est : quia etiam ista disciplina iam inter omnes notus est Christianus xpiano *A* (Rig. Oehler), christianorum *NFRB* 7sq. relucebat] scil. miles ille non coronatus : er fiel auf 8 eludere *NFRB* Oehler, et ludere *A* Rig. 1 fist. (Zur Spr. Tert. p. 30) 9 comminus. Continuo scripti : comminus *A*, cominus *FR*¹, continuo *NGR*²*B* et lib. Divisionis apud Rigolium post murmur grauius distincti *R*² nomen addidi : nomen deferre alicui idem quod nostrum 'denunzieren bei jem.' 9sq. aliter distincti : deferretur ; et persona uulgo, deferretur, ut persona lui. nomen et persona] der Name und sein Träger, cf. persona nominis der Träger des Namens : Marc. IV 14 (= III p. 463, 7) 10 accesserat *NFRB* (cf. supra : milites laureati adibant), decesserat *A* (Rig. Oehler) 11 tam diu diuersus *N* habitus *A*, habitu *NFRB* 11sq. sibi cum ceteris *A*, cum ceteris sibi *NFRB*, quod ceteris sibi *Lat.* 13 gloriosum in deo *A*, in deo (deum *R*¹) gloriosum *NFR*²*BG* 14 apud acta *NFRB*,ta *A*, ampliata Rig. (Oehler) ad praef. *A*, apud praefectos *NFRB* 15 reuelari *B* auspicatus] idem quod incipiens 15sq. speculatoriam usq.

I. 1 LIBER DE CORONA MILITIS *L*, DE ROMANA MILITIA *L* in indice m. rec. 6/7 praesumpserant. Solus... otioso, uulgato *dist.* *Ma*² cet. edd. 9/10 deferretur, et persona iam *dist.* *Ma*² cet. edd.

sissimam de pedibus absoluit, terrae sanctae insistere incipiens, gladium nec dominicae defensionis necessarium reddidit, laurea et de manu caruit: et nunc rufatus sanguinis sui spe, calcatus de euangelii paratura, succinctus ²⁰acutius uerbo dei ac totus de apostolo armatus, ut de martyrii candida laurea melius coronandus donatium Christi in carcere expectat. 4. Exinde sententiae super illo, — nescio an Christianorum; non enim aliae ethnicorum — ut de abrupto et praecipiti et mori cupido, qui de habitu inter-
²⁵rogatus non mihi negotium fecerit, solus scilicet fortis inter tot fratres commilitones, solus Christianus**. Plane superest, ut etiam martyria recusare meditentur qui prophetias eiusdem spiritus sancti respuerunt. 5. Musitant denique tam bonam et longam pacem periclitari sibi. Nec dubito quosdam (secundum) scripturas emigrare, sarcinas expedire, fugae accingi de ciuitate in ciuitatem. Nullam enim aliam euangelii memoriam curant. Noui et pastores eorum in pace leones, et in proelio ceruos. Sed de quae-

V 155

16 cf. Exod. 3, 5; Act. 7, 33 17 cf. Ioh. 18, 11 18 cf. Luc. 22, 35 19sq. cf. Hebr. 4, 12 20 cf. Eph. 6, 14—16 21sq. cf. Apoc. 14, 13, 14; 4, 4 31 cf. Matth. 10, 23

caruit om. N 16 de AN, om. FRB 18 et de manu] cf. supra I. 6; praepositio de (ut multo saepius ab) pro ablativo qui dicitur limitationis cf. cap. 15, 27 et Ho. Synt. u. Stil p. 33 manu caruit B,uit A, manu claruit FR, manu deruit Oehler, manu corruit Rlg. et nunc...] animaduerte quatuor antecedentis sententiae membris quatuor respondere huius sententiae membra rufatus A, rufatus FR¹, rufatus R²B rufatus] b. e. rufa ueste uestitus (cf. uulgatum illud purpuratus), ut captiuus morte multandus ab ipso sperata 18sq. rufatus sanguinis sui spe om. N sanguinis sui spe] sanguine suo B 19 calciatus N succinctus N lacunam signauit: omni gladio (sive ense uel machaera) interdidit, quod sequitur ex loco hic laudato scripturae Ebr. 4, 12: ὁ λόγος θεοῦ τοιοῦτος ἐστὶν ὡς πᾶσαν ψυχὰν 20 dei ac totus scripsi: dei..... A, dei, totus NFRB uulgo ut scripsi: et libri omnes et uulgo de] pro abl. instrum. cf. Ho. Synt. u. Stil p. 33 21 candida laurea NGR²B, candida AFR¹ candida laurea] pro corona aurea cf. Apoc. 14, 13, 14; 4, 4 coronandus donatium Rlg.:natium A, coronatus donatium NFRB Oehler 22 parentibus indicant 26 lacunam signauit: inter tot electos spiritus sancti uel similia interdidisse necesse est propter id quod statim sequitur: eiusdem spiritus sancti 28 musitant FRB 29 pacem periclitari sibi N, pacem periclitari is F, pacem peri..... A, sibi pacem periclitari R (ex Hirsangensi?) B uulgo 30 secundum om. ANFRB uulgo addidit super uersum hanc uoculam in cod. Vindobonensi man. res. ex coniectura uidelicet, sed eadem et emendatione emigrare] ex aedibus scil. 32 aliam euangelii RB, ali.....lio A (o ex i corr. m. f), aliam euangelio F, aliam de euangelio N memoria euangelii] b. e. testimonium euangelii cf. Adu. Iud. cap. 1: scripturarum diuinarum memoriae 33 et in ANF, om. et RB

18 caruit] corruit Ma² 21 laurea] recte om. L Ma², cf. Teenwen, Bedeutungs-wandel, p. 97 sq. 26 nulla datur lacuna, cf. Thörnell 30 (secundum)] merito dei, Ma²

stionibus confessionum alibi docebi-mus. 6. At nunc, quatinus et illud opponunt: 'ubi autem prohibemur coronari?' hanc magis localem substantiam causae praesentis aggrediar, ut et qui ex sollicitudine ignorantiae quaerunt instruantur et qui in defensionem delicti contendunt reuincantur, ipsi uel maxime Christiani laureati, quibus id solum in solatium: 'quaestio est', quasi aut nullum aut incertum saltem haberi possit delictum, quod patiatu-
⁴⁰quaestionem. Nec nullum autem nec incertum hinc interim ostendam.

II. 1. Neminem dico fidelium coronam capite nosse alias extra tempus temptationis eius, modi. Omnes ita obseruant a catechumenis usque ad confesores, et martyras, uel negatores. Videris, unde auctoritas moris, de qua cum maxime quaeritur. Porro, cum quaeritur, cur quid obseruetur, obseruari interim constat. Ergo nec nullum nec incertum uideri potest delictum, quod committitur in obseruationem, suo iam nomine uindicandam et satis auctoritatem consensus patrocinio. 2. Plane, ut ratio quaerenda sit, sed salua obseruatione, nec in destructionem eius, sed in aedificationem potius, quo magis obserues, cum fueris etiam de ratione securus. Quale est autem, ut tunc quis in quaestionem pro-uocet obseruationem, cum ab ea excidit? et tunc requirat, unde habuerit obseruationem, cum ab ea desiit? quando, etsi id eo uelit uideri ad quaestionem uocare, uti ostendat se non deliquisse in obseruationis destitutione, nihilominus deliquisse cum constet retro in obseruationis praesumptione. 3. Si enim non deliquit hodie suscepta corona, deliquit aliquando recusa-ta. Et ideo non ad eos erit iste tractatus, quibus non competit quaestio, sed ad illos, qui studio discendi non quaestionem, deferunt

uulgo, sed fort. 34sq. quatinus AN, quatenus FR uulgo 37sq. intruantur (s. r. u. a m. f) A 38 defensionem ANR², defensione FR² 39 ipsi A, ipsius NFRB maxime christiani AFR, maxime exemplo christiani NGB 39sq. id solum in solatium scripsi: id solum A, in solatium NFRB 40 quaestio est] aduersarii uerba indicant 41 haberi possit N, habere possit A, haberi posset FRB

II. 1 capiti Vrs. 3 martyras A, martyres NFRB uulgo 4 uideris A, uiderit quis N, uiderint FRB 4sq. cum maxime (b. e. ipso hoc tempore) FRB, quam maxime NG (quam corruptum ex quum, ut opinor), nunc maxime A Rlg. Oehler 5 porro cum quaeritur FRB, om. AN 5sq. cur quid obseruetur, obseruari NFRB, quid obseruari (ceteris omittit) A 6 nullum NRB, ullum AF 8 nomine om. A 9 ut AFR², sic tamen ut NGR²B 10 sed] = tamen salua om. N 13sq. excidit — ab ea (l. 15) om. A 15 desiit Hildebrandus (sed cf. Adu. Herm. 43 = III p. 173, 13 desinere potuit a natura) 16 uti A, ut NFRB 17 nihilominus A eum] cum F 18 deliquit A 21sq.

38 defensionem] L 39/40 id solum quaestio est bene Ma²

II. 4 cum] nunc Ma² 15 desiit] desiit Castiglione Ma²

sed consultationem. Nam nec semper quaeritur de isto, et laudo fidem, quae ante credidit obseruandum esse quam didicit.

- 25 4. Et facile est statim, exigere, ubi scriptum sit, ne coronemur. At enim ubi scriptum est, ut coronemur? Ex-
 30 postulantes enim scripturae patrocinium in parte diuersa praeiudicant suae quoque parti scripturae patrocinium adesse debere. Nam si idem dicitur coronari licere, quia
 35 non prohibeat scriptura, aequae re, torquebitur ideo coronari non licere, quia scriptura non iubeat. Quid faciet disciplina? Vtrumque recipiet, quasi neutrum prohibitum sit? an utrumque reiciet, quasi neutrum praeceptum sit? 'Sed quod non prohibetur, ultro permissum est.' Immo prohibetur quod non ultro est permissum. III. 1. Et quamdiu per hanc lineam serram reciprocabimus, habentes obseruationem inueteratam, quae praeueniendo statum fecit? Hanc si nulla scriptura determinauit, certe consuetudo corroborauit, quae sine dubio de traditione manauit. Quomodo enim usurpari quid potest, si traditum prius non est? 'Etiam in traditionis obtentu exigenda est', inquit, 'auctoritas scripta.' 2. Ergo quae ramus, an et traditio nisi scripta non debeat recipi. Plane negabimus recipiendam, si nulla
 10 exempla praeiudicent, aliarum obseruationum, quas sine ullius scripturae instrumento, solius traditionis titulo et exinde consuetudinis patrocinio uindicamus. Denique, ut a baptismo ingrediar, aquam adituri ibidem, sed et aliquanto prius in ecclesia sub antistitis manu, contestamur
 15 nos renuntiare diabolo et pompae et angelis eius. 3. Dehinc ter mergitamus amplius aliquid respondentes quam dominus in euangelio determinauit. Inde suscepti lactis et

III. 17 cf. Matth. 28, 19 17sq. cf. Es. 7, 15; I Cor. 3, 2; I Petr. 2, 2; Hebr. 5, 12-14

deferunt sed consultationem om. A 22 nec scripsi: et libri et vulgo de isto] scil. de studio discendi (de studio ut ante studio) 23 ...didit A, credit NGR²B, cedit FR¹ 25 exigere] eligere N (corr. m. 1) 26 at enim — coronemur om. N ubi om. A ut coronemur om. A 26sq. expositulantes NFRB, ex. stulant A 27sq. in parte — patrocinium (l. 28) om. A 28 parti R²B, partis NFR¹ 31 licet F 34sq. permissum — ultro (l. 35) om. F 35 ultro non N

III. 2 serram R², seram NFR¹ (etiam A, ut indicat Reiff.) reciprocabimus FR¹ 8 traditio nisi A, traditionis FR¹, traditio non NGR²B 9 negauimus FR¹ 10 praeiudicent NFRB, re. A 10sq. quasi nullius A 11 et om. NFRB 12 denique] i. e. namque; post uindicamus enim mente supplendum: praeiudicant autem 12sq. ut baptismater ingrediar A 13 adituri NFRB, additur A sed et om. N 16 mergitamus Iam. aliquid] non aliquid FR¹

23 credidit] credit maluit Mo² in adn. p. 74sq.

III. 3 fecit. Hanc] ALR cet. edd., fecit: et hanc NF

mellis concordiam praegustamus, exque ea die lauacro quotidiano per totam ebdomadem abstinemus. Eucharistiae
 20 sacramentum, et in tempore uictus et omnibus mandatum a domino, etiam antelucanis coetibus nec de aliorum manu quam praesidentium sumimus. Oblationes pro defunctis, pro nataliciis annua die facimus. 4. Die dominico ieiunium nefas ducimus uel de geniculis adorare. Ea de m immu-
 25 nitate a die Paschae in Pentecosten usque gaudemus. Calicis aut panis etiam nostri aliquid decuti in terram anxie patimur. Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad uestitum, ad calciatum, ad lauacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia,
 30 quacumque nos conuersatio exercet, frontem signaculo terimus.

IV. 1. Harum et aliarum eiusmodi disciplina, rum si legem expostules scripturam, nullam leges. Traditio tibi, prae-
 tenditur auctrix et consuetudo confirmatrix et fides obserua-
 5 trix. Rationem traditioni, et consuetudini et fidei patrocinaturam aut ipse perspicies, aut ab aliquo qui perspexerit disces. Interim non nullam esse credes cui debeat obsequium. 2. Adicio unum adhuc exemplum, quatinus et de ueteribus docere conueniet. Apud Iudaeos, tam sollemne est feminis eorum uelamen capitis, ut inde noscantur.

10sq. cf. I Cor. 11, 23-25. cf. Matth. 26, 27. Marc. 14, 23

18 concordiam F exque ea die ARB, ex ea quoque die N, ex quo ea die F 19 quotidiano (o ex u corr.) A ebdomadem ANF, hebdomadem RB 20 in tempore uictus] qm. Eiso. zeit et ab omnibus N 21 domino] dño (n ex m corr.) A etiam AFR, et N cetibus NF 22 sumimus] sumimus N, summus F 25 annua] annua F 24 nefas ieiunium N de om. FR¹ 26 nostri] b. e. profani 28 ad (ex aut corr. m. 2) calciatum A, et calciatum NFRB vulgo 29 ad lumina om. A 30 conuersatio] scil. cotidiana signaculo] crucis signaculo NGR²B (sed recte iam reiecit ut interpretamentum uocabulum crucis Pam.)

IV. 2 scripturam A (recepti, etsi expostulare e. duplici accusatio nunquam alibi inueniri uidetur, sed cf. cap. I, 12: causas expostulatus), scripturarum NFRB vulgo nullam leges A, nulla legis FR¹, nullam inuenies NGR²B (repperunt hanc lectionem etiam Gel. et Rig., fort. recte, quia rhythmicae clausulae legi non Agobardini sed recentior memoria melius respondet) 3 et consuetudo A, consuetudo NFRB vulgo fides NR²B, fidei FR¹ 3sq. et fides obseruatrix om. A 4 rationem traditionis et FR, ratio, et A (fuisse igitur uidetur: rationi), rationem traditioni (om. et) NGB consuetudinis F et fidei] om. et NFRB 5 perspexeris N 6 non nullam Iam.: nonnullam libri omnes et vulgo 7 quatinus A, quatenus FR vulgo, quantus N 8 ueteribus A conueniet ANB, conueniat FR so-

30 signaculo] LR¹ (crucis om.)

IV. 2 expostules, scripturam nullam leges recte dist. Ma², leges tuet. Thörnell

- 10 Quaero legem. Apostolum differo. Si Rebecca conspecto
procul sponso uelamen inuasit, priuatus pudor legem fa-
cere non potuit. Aut, <ut> causae suae fecerit, tegantur
uirgines solae, et hoc nuptum uenientes nec antequam
cognouerint sponso. 3. Si et Susanna in iudicio reuelata
15 argumentum uelandi praestat, possum dicere: et hic uelamen
arbitrii fuit. Rea uenerat, erubescens de infamia sua,
merito abscondens decorem, uel quia timens iam placere.
Ceterum in stadio mariti non putem uelatam deambulasse
quae placuit. Fuerit nunc uelata semper: in ipsa quoque
20 legem, habitus requiro, uel in quacunque alia. 4. Si legem
nusquam reperio, sequitur, ut traditio consuetudini morem
hunc dederit, habiturum quandoque apostoli auctoritatem
ex interpretatione rationis. His igitur exemplis renuntia-
tum erit posse etiam non scriptam traditionem in obserua-
25 tione defendi, confirmatam consuetudine, idonea teste probatae
tunc traditionis ex perseverantia observationis.
5. Consuetudo autem etiam in civilibus rebus pro lege susci-
pitur, cum deficit lex, nec differt, scriptura an ratione con-
sistat, quando et legem ratio commendat. Porro si ratione
30 lex constat, lex erit omne iam quod ratione constiterit a
quocunque productum. An non putas omni fidei licere
concupere et constituere, dumtaxat quod deo congruat, quod
disciplinae conducatur, quod saluti proficiat, dicente, do-
mino: *cur autem non et a uobis ipsis quod iustum indicatis?*
35 6. Et non de iudicio tantum, sed de omni sententia
rerum examinandarum dicit et apostolus: *** *Si quid igno-
ra-
tis, deus uobis reuelabit*, solitus et ipse consilium sub-

IV. 10 cf. I Cor. 11, 5 10sq. cf. Gen. 24, 64, 65 14 cf. hist. Sus. 32 18 cf.
hist. Sus. 4, 7, 15-20; 25, 26, 36, 38 22 cf. I Cor. 11, 4-15 27sq. cf.
Isid. Et. II, 10, 25q.; V, 3, 3 [Edit.] 34 cf. Luc. 12, 57 38sq. cf. Phil. 3, 15
37sq. cf. I Cor. 7, 25

lempne AN 10 rebecca N 11 uelamine F 12 ut addidi causae suae]
b. e. uirginitati fecerit] scil. pudor legem <si> fecerit lum. 15 uelandi A,
uelatae NFRB praestant A 16 infamia sua ARB, infamia suo NF (in-
famiu[m] pro infamia etiam Isid. Et. V 27, 26) 17 abscondens N 18 stadio]
pomario N 19 uelata A 19sq. habitus A, quoque legem habitus
NGR²B, quoque lege habitus FR¹ 21 mortem F 23sq. renuntiarum] b. e.
responsu[m], ut renuntiatio = responsio De carn. Chr. cap. I) 24 in fort. delendum

24sq. obseruationem N 26 traditiois A (corr. m. I) 29sq. ratione lex AN,
lex ratione FRB 30 constituerit F 34 a nobis F iustum A, iustum est
NFRB 35 et non A, ut non NFRB iusti iudicio scripti: iudicio libri omnes
et uulgo sententia] an substantia? 36 dicat N lacunam signauit: laudauit
sine dubio auctor locum scripturae I Thess. 5, 21 (cf. De praeser. haer. 4): omnia exami-
nate, quod bonum est tenete. Interciderunt praeterea haec fere: sicut et alibi idem dicit

12 <ut>] del. Ma² si fecerit lumen, fort. recte

- ministra re, cum praeceptum domini non habebat, et quae-
dam edicere a semetipso, scilicet et ipse spiritum, dei ha-
bens deductorem omnis ueritatis. Itaque consilium et
40 edictum eius diuini iam praecepti instar obtinuit de ratio-
nis diuinae patrocinio. 7. Hanc nunc exposita saluo tradi-
tionis respectu, quocumque traditore censetur, nec aucto-
rem respicias, sed auctoritatem, et imprimis consuetudinis V 161
45 ipsius, quae propterea colenda est, ne non sit rationis
interpres, ut, si et hunc deus dederit, tunc discas non an
obseruanda sit tibi consuetudo, sed cur.

V. 1. Maior efficitur ratio Christianarum observationum,
cum illas etiam natura defendit, quae prima omnium disci-
plina est. Ideoque haec prima praescribit coronam capiti
non conuenire. Puto autem, naturae <dominus> deus noster,
5 qui figurauit hominem et fructibus rerum appetendi, iudi-
candis, consequendis certos in eo sensus ordinauit, propria
membrorum quodammodo organa auditum in auribus fodit,
uisum in oculis accendit, gustum in ore conclusit, odora-
tum in naribus uentilauit, contactum in manibus extimauit.
10 2. Per haec exterioris hominis ministeria interiori homini ad-
ministrantia fructus munerum diuinorum ad animam dedu-
cuntur a sensibus. Quis igitur fructus ex floribus? Sub-
stantia enim propria, certe praecipua, coronarum flores
agri. 'Aut odor', inquis, 'aut color, aut pariter utrumque.'

39 cf. I Cor. 7, 40 40 cf. Ioh. 16, 13

V. 13sq. cf. Matth. 6, 28

apostolus 38 non AR²mg B, nostri NFR 38sq. et quaedam edicere NFRB
Rig., et dicere A (Oehler) 39 scilicet et ipse scripti: sed et ipse NFRB, om. A
(Rig. Oehler) 40 ueritatis. Itaque] ueri statim itaque A 40sq. consilium et
edictum R²B, consilium et dictum N (dictum ex delictum corr. m. I) FR¹, con-
siliu[m] A (Oehler) 41 eius] enim N optinuit AN 42 exposito A
salua F 43 ...ditore A, traditore NRB, traditio F 45 ipsius in ras. F
rationis] trationis A 46 hunc scripti (scil. interpretem; significat autem se
ipsum auctor): hanc libri omnes et uulgo non an A, quod non NFR, cur nam B
recte haec distinxit Oehler: sed cur maior efficitur (A)NFRB

V. 3 praescribit A, praescribit NFRB 4 dominus add. Rig. (cf. p. 162, 35)
noster A, noster est NFRB Rig. uulgo 5 appetendis NFRB,si A
6 in eos F ordinauit propria F, ordi.....propria A, ordinauit per propria NR
(ex Hirsangensi, ut uid.) B uulgo 7 aliter distinxit: organa: auditum uulgo 8 ui-
sum — accendit om. A 9 extimauit AN (b. e. extremum collocauit), estimauit
F, aestimauit RB 10 ministeria interiori homini om. A 10sq. administrantia
A, ministrantia NRB, ministranti F 11 fructus om. A 11sq. ad animam
deducuntur a sensibus NFRB, ab anima deducuntur ad sensus A, ad animam

39 scilicet et ipse] om. Ma²

V. 12 ac sensus def. Ma² p. 77

15 Qui erunt sensus coloris et odoris? uisus, opinor, et odoratus. Istos sensus quae membra sortita sunt? oculi, nisi fallor, et nares. Vtere itaque floribus, visu et odoratu, V 162 quorum sensuum fructus est, utere per oculos et, nares, quae eorum sensuum membra sunt. Substantia tibi a deo tradita est, habitus a saeculo. 3. Quamquam nec habitus extraordinarius ordinario usui obest: hoc sint tibi flores et inserti et innexi et in filo et in scirpo, quod liberi, quod soluti, spectaculi scilicet et spiraculi res. Coronam, si forte, fascem existima florum per seriem comprehensorum, 25 ut plures semel portes, ut omnibus pariter utaris. Tam uero et in sinum, unde, si tanta munditia est, et in lectulum sparge, si tanta mollitia est, et in poculum crede, si tanta innocentia est; tot modis frui, quot et sentis. 4. Ceterum in capite quis sapor floris, quis coronae sensus, nisi uinculi tantum, quo neque color cernitur, neque odor ducitur, nec teneritas commendatur? Tam contra naturam est florem capite sectari, quam cibum aure, quam sonum nares. Omne autem, quod contra naturam est, monstri meretur notam penes omnes, penes nos uero etiam elogium 35 sacrilegii in deum, naturae dominum et auctorem.

VI. 1. Quaerens igitur dei legem habes communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis, ad quas et apostolus solet prouocare, ut cum in uelamine feminae nec natura, V 163 inquit, uos docet? ut cum ad Romanos, natura facere dicens nationes ea quae sunt legis, et legem naturalem suggerit et naturam legalem. Sed et in priore epistolae (parte) na-

VI. 3 I Cor. 11, 14 4 cf. Rom. 2, 14 6 cf. Rom. 1, 25-27

deducuntur ac sensus susp. Oehler 15sq. et odoris A, odoris NFRB uulgo 19 quae eorum Hildebrandus: quorum ANFRB uulgo sensuum NFRB, sensus A 20 quamquam AFR, quam N quamquam] animaduerte breuiloquentiam: intelligere enim debes: qui habitus, quamquam non ordinarius est, tamen nec extraordinarius etc. 21 usui AR, usu N, uisui F (corr. m. f) opstrepit A 21sq. et inserti] et om. N 22 scirpo NRB, scripo AF 23sq. si forte — florum om. A 24 existima scripsi: existimas NFRB uulgo comprachenso- rum A 25 semel (= ἀναξ simul, eodem tempore) ANFRB, simul Vrs. (Rig.) portes ARB, fortes NF 26 et (alt.) om. NFRB 27 mollities N et om. FRB 28 tanta innocentia (Unschädlichkeit) est] scil. ut florum nihil inde de- trahatur aut color aut odor 29 flores A 30 uinculi ANRB, uincula F quo A, quia NFRB 32 cybum A 34 notas ARB, notas F, naturam N omnes, penes om. A 35 dominum NFRB, dno A

VI. 1 quaerens NF Oehler, quaeres ARB, quaeris Rig. post legem signum interrog. posuit Rig. habes ARB Rig., habens NF 2 tabulis NFRB, talibus A 4 inquit uos N, uos inquit FRB, inquit (om. uos) A 6 legalem ARB, regalem NF in priore NFRB, in A (etiam in Agob. igitur fuisse uidetur priore), primore Rig., primo Oehler epistolae AF Oehler, epistola NRB Rig. parte

VI. 1 quaerens... habens Ma²

turalem usum conditionis in non naturalem masculos et feminas inter se demutasse affirmans ex retributione erroris in uicem poenae, utique naturali usui patrocinator. 2. Ipsum 10 deum secundum naturam prius nouimus, scilicet deum appellantes deorum et bonum praesumentes et iudicem inuocantes: quaeris, an conditio eius fruendae natura nobis debeat praeire, ne illa rapiamur, qua dei aemulus uniuersam conditionem certis usibus homini mancipatam 15 cum ipso homine corrumpit, unde eam et apostolus inquit, ait uanitati succidisse, uanis primum usibus, tum turpibus, et iniustis et impiis subuersam? 3. Sic itaque et circa uoluptates, spectaculorum infamata conditio est ab eis, qui natura quidem omnia dei sentiunt ex quibus spectacula 20 instruuntur, scientia autem deficiunt illud quoque intellegere, omnia a diabolo esse mutata. Sed et huic materiae V 164 propter suauitudo nos Graeco quoque stilo satisfacimus.

VII. 1. Proinde coronarii isti agnoscant interim naturae auctoritatem communis sapientiae nomine, qua homines, sed et propriae religionis pignore, qua deum naturae de proximo colentes, atque ita uelut ex abundanti ceteras quoque 5 rationes dispiciant, quae nostro priuati capiti coronamentis et quidem omnibus interdiciunt. 2. Nam et arguemur a communione naturalis disciplinae conuerti ad proprietatem Christianae solam iam defendendam per ceteras

15 cf. Rom. 8, 20

addidi: in dem (der vorher zitierten Stelle) vorangehenden Teile des Briefes 8 inter — affirmans om. A 9 naturali usui RB (Rig.), naturalium sui NF, naturalibus A (Oehler) 10 deum NFRB, dno A scilicet N Oehler (ex coniectura): sed AFR, et R²mg Rig., om. R³B 11 et bonum AN, om. et FRB uulgo 13 ne illa rapiamur] supplendum mente ut uidetur ex antecedentibus: conditione, atenim nusquam alibi de conditione h. e. creatura diaboli aliqua creatoris aduersaria sermo est apud Tertullianum, nescio igitur, an et hic intercederet uocabulum, quod secundum locum huius libri qui est cap. 8, 26 (cf. Rom. 8, 21) fuisse existimaui: corruptela 16 unitari A uanis B, uariis ANFR primum A, plurimum NFRB tum AR³B, tunc NFR¹ 17 et iniustis] timiustis A 19 quidem om. N dei om. NB 20 instruuntur A (i ex s corr. m. f) post deficiunt grauidius distinxit RB 20sq. intellegere A, intelligere NF, intellege RB 21 a diabolo esse mutata NFRB, esse mutata A (Rig. Oehler): sed recentior memoria defenditur clausulae rhythmicae lege

VII. 1 coronarii AR²mg B, de coronari N, dedecorari FR¹, dedecorati R³ 2 communis] munis A sapientiae A, patientiae NFR, parentis B 2sq. sed et scripsi: set A, et NFRB uulgo 3 pignore iam: pignora AFR uulgo, pignora N de proximo Rig.: de proxime A, proxime NF, proximo RB 4 uelut A habundanti NF 5 dispiciant B, despiciant ANFR priuati in capite (utrum e an i non dignoscitur) F 6 et arguemur] conuentionem et conuoge cum uerbis: per ceteras quasque species coronarum arguemur A, urgemur NFR 8 christianae NFRB Rig., xpianam A Oehler solam scripti: totam libri omnes

VII. 8 solam] totam recte Ma²

quasque species coronarum, quae aliis usibus prospectae videntur, ut aliis substantiis structae, ne, quia non ex floribus constant, quorum usum natura signavit, ut ipsa haec laurea militaris, non credantur admittere sectae interdictionem, quia euaserint naturae praescriptionem. Video igitur et curiosius et plenius agendum ab originibus usque ad profectus et excessus rei. 3. Litterae ad hoc saeculares necessariae. De suis enim instrumentis saecularia probari necesse est. Quantulas attigui, credo sufficient. Si fuit aliqua Pandora, quam primam feminarum memorat Hesiodus, hoc primum caput coronatum est a Chari- tibus, cum ab omnibus muneraretur, unde Pandora. Nobis uero Moyses, propheticus, non poëticus pastor, principem feminam Euam facilius pudenda foliis quam tempora floribus in cinctam describit. Nulla ergo Pandora. Sed ut de mendacio erubescenda est coronae origo, iam nunc et de ueritatibus suis. 4. Certe enim incertos fuisse constat auctoreis rei uel illuminatores. Saturnum Pherecydes ante omnes refert coronatum, Iouem Diodorus, post deuictos Titanas hoc munere a ceteris honoratum. Dat et Priapo taenias idem, et Ariadnae sertum ex auro et Indicis gemmis, Vulcani opus, Liberi munus, postea sidus. Iunoni

VII, 10 cf. Hesiod. *Ἔργα καὶ ἡμέραι* 69—82 22 cf. Gen. 3, 7 27sq. Diod. Bibl. VI 4 29 cf. Ouid. *Fast.* III 459; 513—516. *Metam.* VIII 175—180. Seru. ad Verg. *Georg.* I 222 30sq. cf. Plin. H. N. XXI 12 (sed rectius sine dubio *Carolus Prinz poetae Callimacho haec nunciat quam Oeblerus medico C. apud Plinium nominato*)

et uulgo per ceteras] pro ceteris dictum (cf. Ho. *Synt. u. Stil* p. 33) coniunge cum uerbis arguemur conuerbi 8sq. ceteras quasque scripsi: cetera que A (quinque litt. euumerant), ceteras quoque NFRB uulgo 9sq. prospectae uidentur

ARB, prospectis euidenter N, prospectita uidentur F 10 aliis A (cf. Ho. *Synt. u. Stil* p. 138), ex aliis NFRB 11 usum ARB, usu NF 12 credantur om. N 13 quia] qui N 15 littera F 17 probari] b. e. δοκιμάζω ex examiniari quantulas quantulas Hildebrandus 18 fuit A, fuerit NFRB 23 sed ut Iun., sed et libri et uulgo 24 iam nunc] ita nunc Iun. 24sq. et de ueritatibus] animaduerte ironiam in adhibito de industria plurali numero 25 incertos scripsi: ceteros ANFRB, certos Vrs., Graecos Rig., ueteres Hildebrandus, caecos Lat. 26 fere- cides NF, pherestides A 28 dat et N et Hirsang, lib. (teste Ribemans) RB, sat et F, ...et A 28sq. Priapo taenias idem, et Ariadnae RB, priapotei ianias idem et ariadne A, priapotei de metariae N, priapotei si de metariae F 30 vulcani opus, liberi NFRB Rig., vulcani ac post liberi A Oebler, Vulcani opus, (Veneris) ac post Liberi fort. (cf. Ouid. *Fast.* III 614) postea sidus A, post thesidus NGFR, post Thesei R, post et sidus B post uocabulum sidus in A

9 quasque] quoque Ma² 14 plenius] NL. edd., plinius cet. codd. (sec. Ma²) 17 quantulas] AL edd., quantulus cet. codd. 24 ita nunc Ma² 25 certos Ma² 28 ceteris (dis) Castiglioni 30 (ac) Liberi munus Castiglioni Ma²

uitem Callimachus induxit; ita et Argi signum eius pal- mite redimitum subiecto, pedibus corio leonino insultantem ostentat nouercam de exuuiis utriusque priuigni. Hercules nunc populum capite praeferit, nunc oleastrum, nunc apium. 5. Habes tragoediam et Cerberi, habes Pindarum atque Callimachum, qui et Apollinem memorat interfecto Delphino dracone lauream induisse, qua supplicem. Erant enim supplices coronati apud ueteres. Liberum, eundem apud Aegyptios Osirim, Harpocraton industria ederatam argumentatur, quod ederae natura sit cerebrum ab heluco defensare. Sed et alias Liberum principem coronae — plane laureae, in qua ex Indis triumphauit — etiam uulgi agno- scit, cum dies in illum sollemnes Magnam appellat Coro- nam. 6. Si et Leonis Aegyptii scripta euoluas, prima Isis repertas spicas capite circumtulit, rem magis uentris. Plura quaerentibus omnia exhibebit praestantissimus in hac quoque materia commentator Claudius Saturninus. 7. Nam est illi de coronis liber, et origines et causas et species et sollemnitates earum ita edisserens, ut nullam gratiam floris, nullam laetitiam frondis, nullum caespitem aut palmitem non alicuius capiti inuenias consecratum; quo satis instruiamur, quam alienum iudicare debeamus coro- nati capitis institutionem ab eis prolatam et in eorum deinceps honorem dispensatam, quos saeculum deos cre-

31 cf. Plin. H. N. XIV 9 34 cf. Seru. ad Verg. *Eclog.* VII 61; Ouid. *Her.* IX 64 35 cf. Pind. *Ol.* III 115q., 23; IV 19; XI 45. *Nem.* I 26; *Ol.* XIII 33 alibi; *Plut. Quaest. conu.* V 3, 3 36 *Call. frgm.* 364 38 cf. Plin. H. N. XVI 9; XVI 144; XXIV 75

comparent uerba sanguinis sui quae leguntur in capite primo p. 154 l. 18sq. 31 calli- machus FRB, callimachus N, callimachus A ita et] a et in ras. a m. 2 A argi, A (s. eras.), argis NFRB uulgo eius om. A 31sq. palmitem remittit A 32 pedibus AN, pedibus eius FRB 33 ostentat A, ostentam NF, ostentans RB exuuiis] eximiiis F herculis NF 34 oleastro F 35 habes tra- goediam Cerberi om. A Cerberi] Ceberis Scal.; ego nescio an delendum sit Cerberi ut additamentum docti cuiusdam non nescientis Herculem ob Cerberum obtruncatum populi foliis esse redimitum pyndarum A 36sq. delphine N, ...phino. A, delphyne F Oebler, delphino R, Delphico R²B 37 qua] quā A 38 coronati Vrs., corona. A, coronarii NFRB 39 osirim A, osirio NFRB uulgo arpocraton ANF ederatam AN, hederatam FRB 40 ederae NF, A, hederac R naturae A 40sq. ab heluco — Liberum om. A 41 parenthesin indicant 43 sollempnes A, sollempnes NF 44 aegyptii A, aegyptus N, egyptiis F scripta euoluas R, scripta (a ex e corr. m. 2) A, scripte uoluas NF, scripta uoluas Oebler ysis A 45 repertas om. A repertas spicas RB, reperta spicas N, reperta picas F spicas A capite circumtulit F 47 commentator ARB, commendator NF 48 illi scripsi: illic ANF, illius RB uulgo 49 so- lemmitates F 52 instruiamur NFRB, instruatur A Oebler alienum RB, ali... A, aligenum F, alienam N 54 inceptus F honore A saeculum A,

31 Argis Ma² 48 illius Ma² 52 alienam Ma² 54 saeculum] L

didit. 8. Si enim mendacium diuinitatis diabolus operatus, est <a primordio> in hac etiam specie a primordio mendax, sine dubio et eos ipse prospexerat, in quibus id mendacium diuinitatis ageretur. Quale igitur habendum est apud homines dei ueri quod agentibus candidatis diaboli introductum et ipsis a primordio dicatum est, quoque iam tunc idolis latriae initiabantur ab idolis et in idolis adhuc uiuis? non quasi aliquid sit idolum, sed quoniam quae idolis <ab> aliis fiunt ad daemones pertinere*. 9. Porro si quae alii idolis faciunt ad daemones pertinent, quanto magis quod ipsa sibi idola fecerunt, cum adiuerent? Ipsi scilicet sibi procurauerunt daemones, et per ea, in quibus et usuri erant [ante] quod procurauerant.

VIII. 1. Tene interrim hunc finem, dum incursum quaestionis excutio. Iam enim audio dici et alia multa, ab eis prolata, quos saeculum deos credit, tamen et in nostris hodie usibus et in pristinorum sanctorum et in dei rebus et in ipso Christo deprehendi, non alias scilicet hominem functo quam per communia ista instrumenta exhibitionis humanae.

56 cf. Ioh. 8, 44 62 cf. I Cor. 10, 19

scdm scdm N, scdm F 55 mendacium A 55sq. operatus est scripti: ope.... est A, operatur NFRB uulgo 56 a primordio addidi 57 id mendacium FRB, in mendacium A, mendacium N Oehler 58 quale AR¹mgR²B, qua FR¹, qua quid N, quale quid fort. 59 dei ueri AN, ueri dei FRB agentibus candidatis scripti: a gentib (tib in ras. a m. 2) datis A, a candidatis NFRB, a gentibus candidatis Rig. Oehler 60 ipsi Iun. quoque (hoc est: et quo) A (o in e corr. m. 2), quodque NFRB uulgo 61 idolis latriae scripti: idolis latriae A, idolis latriae NFRB uulgo latriae] = λατρείαν initiabantur A, initiabantur RB uulgo, undabatur N (sed deletum a libr. ipso), iniciabatur imitabatur F idolis — ab idolis] cf. infra l. 64sq. et in idolis] auch in den Götzenbildern, et id idolis Gel.

62 sit om. A ab addidi 63 alii A (s. add. m. 2), alii NFRB uulgo fiunt ANF, faciunt RB uulgo daemones N, daemones FR uulgo pertinere A, pertinent NFR uulgo locumam signant: scimus uel didicimus siue tale aliquid intercidit 64 daemones N, daemones FR uulgo 66 procurauerant Vrs., procurauerant libri et uulgo et per ea scripti (scilicet idola): per eas N, per eos FRB uulgo, A (septem uel octo litteras enanuisse testatur Reiff. in quibus] scil. in idolis, ut quae coronis ornentur et usuri erant scripti: esurierant N, esurierant AFRB uulgo, et haesuri (uel laesuri) erant R²mg Hoppio (Beitr. p. 17) codicum memoriam esurierant defendenti non adstipulor, uel quia non de sacrificiis hic sermo est, sed de sola corona 67 ante seclui ut ex dittographia ortum (cf. simile mendum p. 169, 15) quod A, quam NFRB quod procurauerant] scil. coronarum apparatus

VIII. 1 hunc finem A, cū (i. e. hunc) fidem N, hanc fidem FRB uulgo hunc finem] = τοῦτον τὸν ὅρον, i. e. hanc lineam, ad quam scilicet dimicando progressus est auctor (cf. quod sequitur incursum) incursum (s. ex e corr. m. 1) A 3 saeculum] secundum F 4 et in pristinorum — dei rebus om. A in ipso] in om. N 5 hominem NFRB (cf. Ho. Synt. u. Stil. p. 16), homine A (Oehler) 6 ista (s. eras.)

Plane ita sit, nec antiquius adhuc in origines disceptabo. 2. Primus litteras Mercurius enarrauerit: necessarias confitebor, et commerciis rerum et nostris erga deum studiis. Sed et si neruos, idem in sonum strinxit, non negabo et hoc ingenium, eius sanctis fecisse et deo ministrasse, audiens David. Prius medelas Aesculapius explorauerit: meminit et Esaias Ezechiae languenti aliquid medicinale mandasse, scit et Paulus stomacho uinum modicum prodesse. 15 Sed et Minerua prima molita sit nauem: uidebo nauigantem Ionan et apostolos. 3. Plus est, quod et Christus uestitur: habebit etiam paenulam Paulus. Si et uniuscuiusque supellectilis et singulorum uasorum aliquem ex diis saeculi auctorem nominaris, agnoscam necesse est et recubentem in lectulo Christum, et cum peluem discipulorum pedibus offert, et cum aquam ex urceo ingerit, et cum linteo circumstringitur, propria Osiridis ueste. 4. Huiusmodi quaestioni sic ubique respondeo, admittens quidem utensilium communionem, sed prouocans eam ad rationalium et irrationalium distinctionem, quia passiuitas fallit obumbrans corruptelam conditionis, quae subiecta est uanitati. 5. Dicimus enim ea demum et nostris et superiorum usibus et dei

VIII. 13 cf. Es. 38, 21 14 cf. I Tim. 5, 23 17 cf. II Tim. 4, 13 19 cf. Marth. 9, 10; Mc. 2, 15; 14, 3. 18. Luc. 7, 36. 37; 11, 37; 24, 30 20—22 cf. Ioh. 13, 5

A 7 antiquius (ius in as corr. m. 2) A origines A, originem NFRB 8 mercurius litteras FRB enarrauerit NFRB (cf. infra l. 15 molita sit), enarrauit A (Oehler) 9 commerciis rerum A, commerciis rebus NF, commercii rebus RB erga (e ex a corr. m. 2) A 10 neruos] sex uel septem litt. enanuisse in A testatur Reiff. idem NFRB, dent idem A (sed m. 2 ante dent addidit litteram i et coniunxit dent et idem) 11 ingenium] b. e. inuentum eius scripti: cum A (e ex e corr. m. 1), cum FRB uulgo, tum N sanctis NFRB, satis A fecisse] facere cum datino = conducere, conuenire, adiumento esse alicui cf. De pat. cap. 5 = III p. 6, 21, ubi non debebam cum Ew. Brubn rescribere alterius pro alteri, quod codd. praebent 12 medellas A medellas se expl. A (se erasum, recte ut ex dittographia ortum) explorauerit NFRB, explorauit A 12sq. meminit AF, memini NRB 13 esaias A, esaiam FRB, Isaiam N ezechiae A 13sq. mandasse] scil. se 15 nauigantem A 16 ionan N apostolus F Christus NFRB, sps A (alterum s. additum, sed utrum a prima an a secunda manu non dignoscitur) uestitur A (cf. Ho. Beitr. p. 39), uestietur NFRB uulgo 16sq. Plus est, quod et Christus uestitur, hab. et. p. Paulus] memento, id quod non expressis uerbis in antecedentibus dictum est, Mineruam textricem quoque artis inuentricem esse 17sq. supellectilis NFRB 18 uasorum A, uasculorum NFRB dis N 19 agnoscam] agnoscat A (Rig.) 21 urgeo A 23 admittens] pro ut admittam, ut saepius post sic et ita occurrit participium apud Tertullianum pro ut consecutus 25 quia F, qua N, distinction..... passiuitas A passiuitas ANR²mg Bmg, passibilitas FRB 26 qua F quam N 27 superiorum NFRB (cf. supra l. 3—4),

VIII. 8 enarrauerit] exarauit ingeniose coni. Gomperz, Tertullianea, p. 79, sed potius scribendum: exarauerit 10 neruos] cf. Isid. Etym. III, 21, 6 16 Ionan] L

56 <a primordio>] merito del. Ma² 66 procurauerunt] L

rebus et ipsi Christo competisse, quae meras utilitates et certa subsidia et honesta solatia necessarii uitae humanae V 170 procurant, ut et ipso deo inspirante dantur, priore prospectore et instructore et oblectatore, si forte, hominis sui, quae uero hunc ordinem excesserunt, ea non conuenire uisibus nostris, praesertim quae propterea scilicet [nec apud saeculum] nec in dei rebus nec in conuersationibus Christi recognosci est.

IX. 1. Quis denique patriarches, quis prophetae, quis leuitae aut sacerdotes aut archon, quis uel postea apostolus aut euangelizator aut episcopus inuenitur coronatus? Puto nec ipsum dei templum nec arca testamenti nec tabernaculum martyrii nec altare nec candelabrum, quibus utique et in prima dedicationis sollemnitate et in secunda restitutionis gratulatione competisset coronari, si dignum deo esset. 2. Atquin si figurae nostrae fuerunt — nos enim sumus et templa dei et altaria et luminaria et uasa —, hoc quoque figurate portendebant, homines dei coronari non oportere. Imagini ueritas respondere debebit. Si forsitan opponis ipsum Christum coronatum, ad hoc breuiter interim audies: 'Sic et tu coronare; licitum est.' 3. Tamen nec illam impietatis contumeliosae coronam populus consciuit. 15 Romanorum militum fuit commentum, ex usu rei saecularis, quem populus dei nec publicae umquam laetitiae nec ingenuitae luxuriae nomine admisit, facilius cum tympanis et tibiis et psalteriis reuertens de captiuitate Babyloniae

8sq. cf. I Cor. 3, 16; 6, 19; II Cor. 6, 15

superioribus A (Oehler) 28 meras] ueras Hildebrandus 29 solatio Fsariis A, necessariis necessitatibus NFRB: necessitatibus interpretamentum esse docet De pat. 5 = III p. 6, 10: de necessariis fidei 30 procurant A, procurant NFRB ut et ipso deo inspirante dantur scripti: ut et ipsorante dantur A, ut ab ipso deo inspirata credantur NFRB uulgo priore A, proprio NRB, proprio F 31 et instructore om. A 32 excesserunt A, excesserint NFRB 32sq. conuenire uisibus AFRB, cum uisibus (om. conuenire) N 33sq. nec apud saeculum seclusi: tolerari haec nequeunt propter argumentum in subsequenti sententia allatum: quis denique patriarches (denique = namque) 35 est] est. e. Acc. e. Inf. cf. Ho. Synt. u. Stil p. 47

IX. 4 archa NF 6 sollemnitate ANF 6sq. restitutionis R²B, praestitutionis AR¹, prostitutionis NF 7 gratulatione] b. e. gaudio competisse F 9 luminaria et uasa NFRB, lumina sua A 11 si AF, sed NRB 12 opponis A, oppones NFRB 12sq. breuiter interim ANRB, interim breuiter F 13 licitum A, et licitum NFRB 15 fuit commentum AN, commentum fuit FRB ex usu rei NFRB, luxuria A (sed in ras. a m. 2; quid antea fuerit, dignosci nequit) 15sq. saecularis (i ex e a m. 2) A 16 dei NFRB, dedit A 17 no-

30 ut ab ipso deo inspirata credantur Ma² 33/34 nec apud sanctum ullum optime cont. Thörnell, Stud. Tert. III, p. 35 sq.

quam cum coronis, et post cibum et potum exurgens ad ludendum sine coronis. 4. Nam neque laetitiae descriptio neque luxuriae denotatio de coronae decore aut dedecore tacuisset. Adeo, et Esaias: quoniam, inquit, cum tympanis et psalteriis et tibiis uinum bibunt, dicturus etiam 'cum coronis', si umquam hic usus fuisset et in dei rebus.

X. 1. Ita cum idcirco proponis deorum saecularium commenta etiam apud deum deprehendi, ut inter haec coronam quoque capitis communi usui iudices, ipse tibi iam praescribis non habendum in communione usus quod non inueniatur in dei rebus. Quid enim tam (in)dignum deo quam quod dignum idolo? Quid autem tam dignum idolo quam quod et mortuo? 2. Nam et mortuorum est ita coronari, quoniam et ipsi idola statim fiunt et habitu et cultu consecrationis, quae apud nos secunda idololatria est. Igitur qui careant sensu, illorum erit perinde uti ea re, cuius careant sensu, atque si abuti ea uellent, si sensu non careant. Nulla uero distantia est (utendi et) abutendi, cum ueritas cessat utendi cessante natura sentiendi. 3. Nobis autem abuti apud apostolum non licet, facilius non uti doctorem. Nisi quod nec abutuntur qui nihil sentiunt, — qua-

IX. 17 cf. I Esdras 5, 2 19 cf. Exod. 32, 6 (I Cor. 10, 7) 22 Es. 5, 12

X. 14 cf. I Cor. 7, 31

mine NFRB, nomen A (ex correctura m. 2) 19 et post] quod post F cybum A potum (p ex t) A 21 denotio A aut dedecore] aut decore F 22 quoniam ANFR¹, quando GR²B quoniam, inquit scripti: quoniam inquit uulgo 23 et tibiis et psalteriis FRB uinum bibunt scripti: bibunt A, bibunt uinum NFRB uulgo dicturus A, dicturus es N, dicturus esset FRB uulgo 24 et in dei] et om. A (Oehler)

X. 2 commenta NFRB (cf. cap. 7, 53), ornamenta A (Rig. Oehler) 3 uendices F 4 praescribes F communionem A (Rig. Oehler) usus A, usus apud nos NFRB uulgo 5 non inueniatur B, ueniatur A, inueniatur NFR in dei rebus A, in rebus N, in rebus dei FRB indignum Vrt.: dignum ANF RB 6 quid autem tam dignum idolo FRB, om. AN (recepit et ego inter uerba, ut reliqui omnes editores, quod ita tantummodo praebet lectionis memoria, quamquam haec abesse possunt) 7 ita] scil. capite 8 quoniam A, uel quem F, uel quoniam NRB uulgo (uel ortum putauerim ex ut superscripto olim coniunctioni quoniam propterea reprobatae, quia antecedens ita relatum aduerbum ut desiderare uidebatur) et ipsi] et om. N 9 apud nos] i. e. in uerem Aug. idololatria A, idolatria NFRB 10 careant sensu AN, sensu careant FRB perinde AN, proinde FRB 11 careant sensu N, careant sensu A, sensu careant F, sensu careant R (ex Hirsangensi?), sensu careant B atque si] ac quasi R²mg, aeque si B ea N (Rig.), eo A, om. FRB 12 uero] b. e. reuera utendi et addidi 13 utendi, cessante uult distingui Oehler natura] b. e. naturalis facultas 14 facilius] b. e. potius 15sq. post doctorem grauius distinci 15 nisi quod] = sed enim parenthesin indicant 15sq. quaque — utatur] haec uerba, quae in libris mss. supra (l. 13) post

X. 11 sensu carent L 13sq. cessat utendi. Cessante recte dist. Ma² et ordinem eodd. seruat (cf. l. 15 sq.) 15 sq. qua uult Ma² cum eodd.

(qua) uult, quis abutatur, cum non habeat, qua utatur? — sed uacant totum et est ipsum quoque opus mortuum, quantum in idolis, uinum plane, quantum in daemoniis, ad quae pertinet superstitio: *Idola nationum*, inquit Dau, id, *argentum et aurum*, *Oculos habent nec uident, nares neque odorantur*, manus nec conrectabunt. 4. Per haec enim floribus frui est. Quod si, tales edicit futuros qui idola fabricantur, tales iam sunt, qui, secundum idolorum ornatum quid utuntur. *Omnia munda mundis*; ita et immunda omnia immundis. Nihil autem immundius idolis. Ceterum substantiae munda, ut dei res, et hac sua condicione communes usui. Sed ipsius usus administratio interest. 5. Nam et ego mihi gallinaceum macto, non minus quam Aesculapio Socrates, et si me odor alicuius loci offenderit, Arabiae aliquid incendo, sed non eadem ritu nec eodem habitu nec eodem apparatu, quo agitur apud idola. Si enim uerbo nudo dei conditio polluitur, ut apostolus docet: *si quis autem dixerit, hoc idolothyrum est, ne contigeris*, multo magis, cum saltitaueris habitu et ritu, et apparatu idolothytarum, contaminatur. Ita et corona idolothyrum efficitur. 6. Hoc enim ritu et habitu et apparatu idolis immolatur a cultoribus suis, quorum eo uel maxime proprius est usus, ne in communionem possit admitti quod in dei rebus non inuenitur. Propterea apostolus clamat: *Fugite idololatriam!*

18 cf. I Cor. 10, 19, 20 19 Ps. 113, 12—15 (uerba decurtata sunt) 22 cf. ib. 16 24 Tit. 1, 15 25 cf. ib. 32 I Cor. 10, 28 39 I Cor. 10, 14

natura sentiendi leguntur, huc transposita qua(qua) scripsi: qua ANFRB uulgo 16 uult] scil. abuti 17 uacant scripsi: uacat ANFRB uulgo: uacant = otiosi, nihil agentes sunt totum] pro in totum ut et alibi ipsum quoque opus] scil. coronandi idola 18 ad quae] atque F 19 inquit A (pro more) 20 nares A, nares habent NFRB 21 conrectabunt] conrectant Rig. (sed conferas graeca: καὶ οὐ φησὶν ἀφ' αὐτοῦ) 22 tales edicit ARB, tale se dicit NF 26 ac A (litt. h. i. u. add. m. 2) 27 sed NFR, sed et A (Rig. Oehler) 28 gallinaceum A (litt. e in i corr. m. 2) 29 socratis NF offenderit NFRB, defenderit A 30 seq. nec eodem habitu om. A 31 quo] quod F idolum N si enim NR, sic enim F, sed enim A 32 dei conditio scripsi: dei om. ANFRB: in archetypo Agobardini si dei enim nudo uerbo conditio fuisse uidetur autem ANRB, non F 33 idolothyrum RB, idolothyrum N, idolotheticum AF ne A, non NFRB 34 saltitaueris A (Rig.), om. NFRB Oehler: de saltatione militari (Arnobius Adv. nat. II 42) hic sine dubio loquitur auctor, quamobrem iniuria Agobardini lectionis memoriam reiecit Oehler idolothytarum scripsi (ὀρθῆς apud Graecos occurrit iuxta ὀρθῆς), loci rationem secutus et codicum deteriorum memoriam, e quibus Vindobonensis (V) praebet idolytharum et Laur. 26, 12: idoloticarum: idolythorum A, ydoloticorum N, idolomicorum F 35 contaminatur] scil. conditio dei 36 idolis] idolo, A (s. erat, ut uid.) 36 seq. a cultoribus scripsi: auctoribus libri omnes et uulgo 39 clamat A, inclamat NFRB uulgo idololatriam A (n in m corr. m. 2), idolatram

17 uacat recte Ma² 32 <dei>] certe omittendum 34 saltitaueris] om. cum Ma² 36, 37 a cultoribus] auctoribus Ma²

Omnem utique et totam. 7. Recogita siluam et quantae latitant spinae. Nihil dandum idolo, sic(ut) nec sumendum ab idolo. Si in idolo recumbere alienum est a fide, quid in idoli habitu uideri? Quae communio Christo et Beliae? Et ideo fugite longe! longum enim diuortium mandat ab idololatria. In nullo proxime agendum: draco etiam terrenus de longinquo homines spiritu absorbet. 8. Altius Iohannes, filiolus, inquit, custodite uos ab idolis! non iam ab idololatria qu(asi) officio, sed ab idolis, id est ab ipsa effigie eorum. Indignum enim, ut imago dei uini imago idoli et mortui fias. Vsque adhuc proprietatem istius habitus et ex] originis censu et ex superstitionis usu idolis uindicamus, ex eo praeterea, quod dum in rebus dei non refertur, magis [magis]que illorum deputatur, in quorum et antiquitatibus et sollemnitatibus et officiis conuenitur. 9. Ipsae denique fores et ipsae hostiae et arae, ipsi ministri ac sacerdotes eorum coronantur. Habes omnium collegiorum sacerdotalium coronas apud Claudium. Sed et illam interstruimus distinctionem differentium rationalium et irrationalium eis occurrentem, qui communionem in omnibus de quorundam exemplorum occasione deficiunt. 10. Ad

42 cf. I Cor. 8, 10 43 II Cor. 6, 15 44 cf. II Cor. 6, 17 (cf. Hier. 51, 45; Ez. 20, 34, 41; Es. 52, 11) 47 I Ioh. 5, 21 49 cf. Gen. 1, 27

NFR 40 omnem AGR²B, in omnem NFR¹ utique] itaque N et totam AR²B, et eo tam FR¹, ex eo totam N 41 idolo — sumendum om. A sic(ur) scripsi: sic NFR uulgo (sic = sicut) 42 idolo A (o add. m. 2) NR, idoli F 44 longe! longum scripsi: longum libri omnes et uulgo mandata ab A (erat.) 44 seq. aliter distincti: ab idololatria, in nullo proxime agendum. Draco uulgo 45 in nullo ANR²B, ni in nullo FR¹, qui in nullo R²mg etiam enim N 46 de longinquo] deliquo N homines spu A, hominis spiritus NFR, non minus spiritu B absorbet, altius ANFR, absorbet alites B, absorbet, aliter Scal. altius] i. e. clamat 47 quae leguntur inde a uerbis ab idololatria usque ad uerba etenim, ut ipsam causam coronae cap. 11, 1 bis comparent in libro Agobardi: A notat prioris, A² posterioris memoriae lectiones, A earum consensum; uncinae simplices significant quae in prioribus uerbis, duplicatae u. u. quae in iteratis enauerunt 47 seq. idololatria A² 48 officia A² sed ab idolis NFRB, sed idolis A¹, sed diabolis A² effigie] effigiae A² 49 uiuit mago A² 50 fias A, fiat NFRB usque adhuc proprietatem is- om. A¹, non desunt in A² istius] ipsius F (in ras.) 51 censu] consu A¹ 52 ex eo ARB, et eo NF non A, nostri NFR¹, nostri non R²B refertur ANFR¹ mgr²B, infertur R¹ 53 magisque reclusi et om. A 54 solempnitatibus ANF et (alt.) om. F (fort. recte cf. I Jst. Zur Spr. Tert. p. 293 sq.) 55 fores A²NRB, furis A¹, fortes F et (prius) om. NFRB, fores et (postes), ipsae fort. hostiae A¹ arae AR²B, arae NFR¹ ac A, et NFRB 56 coronantur eorum F con...orum A¹ 57 aput A 58 differentium A, differentiae NFRB 58 seq. et irrationalium om. A 60 corundam A exemplorum

41 sic Ma², tnet. Thörnell 44 fugite. Longum Ma² 54 conuenitur] inuenitur Castiglione Ma²

hanc itaque partem causas iam ipsas coronarias, in spi-
ci superest, ut, dum ostendimus extraneas, immo et contrarias
disciplinae, nullam earum rationis patrocinio fultam pro-
bemus, quo posset habitus huiusmodi quoque commu-
65 nioni iudicari, si, cut et * quidam, quorum exempla
nobis obiectantur.

XI. 1. Etenim, ut ipsam causam coronae militaris ag-
grediar, puto prius conquirendum, an in totum Christianis
militia conveniat. Quale est alioquin de accidentibus re-
tractare, cum a praecedentibus culpa sit? Credimusne
5 humanum sacramentum diuino superduci licere, et in
alium dominum respondere post Christum, et eicere pa-
trem, ac matrem et omnem proximum, quod et lex honorari
et post deum, diligi praecepit, quos et euangelium, solum
Christum pluris faciens, sic quoque honoravit? 2. Licebit in
10 gladio conuersari, domino pronuntiante gladio periturum
qui gladio fuerit usus? Et proelio operabitur filius pacis,
cui nec litigare conueniet? Et uincula et carcerem, et
tormenta et supplicia administrabit, nec suarum ultor in-
iuriarum? 3. Iam et stationes aut aliis magis faciet quam
15 Christo, aut et dominico die, quando nec Christo? Et ex-
cubabit pro templis, quibus renuntiavit? Et cenabit illic,
ubi apostolo non placet? Et quos interdum exorcismis fuga-
uit, noctibus defensa, bit, incumbens et requiescens super
pilum, quo perfossum est latus Christi? Vexillum quoque
20 portabit aemulum Christi? Et signum postulabit a prin-
cipe, qui iam a deo accepit? Mortuus etiam tuba inque-
ta, bitur aeneatoris, qui excitari a tuba angeli expectat?

XI. 7 cf. Exod. 20, 12 8 Matth. 15, 4; Marc. 7, 10; Luc. 18, 20; cf. Matth.
5, 43; Marc. 12, 31, 33; Luc. 6, 27 9 cf. Matth. 10, 37 10 cf. Matth. 26,
32 12 cf. I Cor. 6, 7 13 cf. Matth. 5, 39; Luc. 6, 29 17 cf. I Cor.
8, 10 19 cf. Ioh. 19, 34 22 cf. I Cor. 15, 52; I Thess. 4, 16

om. N occasione A, occasione N 62 dum ANFRB, cum A² 63 ra-
tionis] rationis es A¹ 64 quo iam: quod ANFRB (Oehler) huiusmodi A,
eiusmodi NFRB 64sq. communionis A¹ 65 lacunam signavi: alii (scil.
habitus) interdicere puto (cf. quae supra cap. 8, 2sq. proferuntur) 66 nobis] bis A²

XI. 1 in uerba causam coronae desinit A² 2 cum quitendum F 3 est alio-
quin om. A 3sq. retrahit cum a A 4 credimusne NFRB, credimus nec A
6 dominum] dñm A 7 ac] aut A quos et NFRB, quos A 8 quos A
hos NFRB 8sq. solum Christum scripsi: solo xpm A, solo christo NFRB
9 pluris ANR²B, pluē (b. e. plure) F, plure R¹ faciens scripsi: in A litterae
septem emanerunt, non faciens NFRB quoque] quorum F 10 gladio peritu-
rum om. A 11 operabit F 13 et supplicia ANB, supplicia FR admi-
nistravit F 14 et om. A stationis NF aliis AN, alii FRB 15 et
(alt.) om. A 15sq. excusabit F (s in rar. a m. 2) 16 cenabit ARB, coenauit
NF 17 exorcismis A 19 pilum A, lumbos NFRB quo AFR¹, pro
quo NGR²B est latus christi NFRB, latus xpi A (erat igitur in A: latus est
xpi, quod obstrepit clausulae legi) 20 portabit ARB, portauit NF postulabit

Et cremabitur ex disciplina castrensi Christianus, cui cre-
mare, non licuit, cui Christus merita ignis indulsit? 4. Quanta
25 alia (ia)m delicta circumspecti possunt castrensium munium
transgressionem interpretanda! Ipsum de castris lucis in
castra tenebrarum nomen de ferre transgressionis est.
Plane, si quos militia praeueniens fide, posterior inuenit,
alia condicio est, ut illorum, quos Iohanne, admittebat ad
30 lauacrum, ut centurionum fidelissimorum, quem Christus
probat et quem Petrus catechizat, dum tamen suscepta fide
atque signata aut deserendum statim sit, ut a multis
actum, aut omnibus modis cauillandum, ne quid aduersus
deum committatur, quae nec extra militiam permittuntur,
35 aut nouissime, perpetiendum pro deo, quod aequae fides
pagana condixit. 5. Nec enim delictorum impunitatem aut
martyriorum immunitatem militia promittit. Nusquam
Christiano aliud est unum euangelium et idem: Iesus ne-
gaturus omnem negatorem et confessurus omnem con-
40 fessorum et saluam facturum animam pro nomine eius
amissam, perditurus autem de contrario aduersus nomen
eius lucris habitam. Apud hunc tam miles est paganus fide-
lis, quam paganus est miles fidelis. 6. Non admittit status
fidei allegationem necessitatis. Nulla est necessitas delin-
45 quendi, quibus una est necessitas non delinquendi. Nam et
ad sacrificandum et directo negandum necessitate quis
premitur tormentorum siue poenarum. Tam en nec illi

29 cf. Luc. 3, 14 30 cf. Matth. 8, 10; Luc. 7, 9 31 cf. Act. 10, 28—36
39 cf. Matth. 10, 33, 32; Luc. 12, 9, 8 40 cf. Matth. 10, 39; Marc. 8, 35;
Luc. 9, 24

ARB, postulauit NF 24 merita ignis] b. e. quae ignem (scil. infernum) mere-
bantur, cf. nullum meritum odii, reperitur = nihil quod odium merebitur Ad nat. I,
cap. 1 = I p. 59, 17sq. (corr. haec editio Iani Ph. Borleffs [1929] p. 1, 16) indulsit]
inclusit N 25 alia (ia)m delicta scripsi: al...delicta A, alia in delicta F, alia
delicta N, alia in delictis RB, alia inde delicta Oehler 27 deferret F trans-
gressionis A, transgressio NFRB 28 inuenitur N 31 catechizat A, cate-
chizat N, catechizat F 32 a om. NFRB 34 extra militiam A, ex militia
NFRB 35 perpetiendum A 37 promittit A, promittit NFRB 38 Chri-
stiano scripsi: christianos F, christianus ANRB et uulgo aliud est. Vnum
euangelium et idem Iesus uulgo distinguitur Iesus NFR, Ihs A 39 confessa-
rus omnem ARB, om. NFR¹ 40 & saluam A, et dei saluam NFR¹, dei et
saluam RB uulgo 41 amissam ARB, admissam NF proditurus F 42 lu-
chri A 42sq. est paganus — est miles om. N paganus] b. e. non militaris,
ciuitis 43 quam pagus est F miles fidelis] fidelis ANFR¹, infidelis RB et
reliqui omnes edd. praeter Oehler non ANR, nunc F statu N 44 fidei
allegationem necessitatis NFRB, fide in necessitates A (om. allegationem), fidei
necessitates R¹g, Oehler 44sq. delinquendi A 45 quibus — delinquendi
om. A 46 directo NFR²B, directio AR¹ 47 post poenarum grauius distinxi

XI. 23/24 cremari N Ma² (in adn. p. 79), at minus recte, ut nobis uidetur 25 alia
in(de) delicta Ma²

necessitati disciplina conuenit, quia potior est necessitas
timendae negationis et obeundi martyrii quam euadendae
passionis et implendi officii. 7. Ceterum subuertit totam sub-
stantiam sacramenti causatio eiusmodi, ut <quae> etiam
uoluntariis delictis fibulam laxet. Nam et uoluntas poterit
necessitas contendere, habens scilicet, unde cogatur, uel ip-
sam. Haec praestruxerim et ad ceteras officialium coro-
narum causas, quibus familiarissima ista aduocatio necessi-
tatis, cum idcirco aut officia fugienda sunt, ne delictis
incidamus, aut martyria toleranda sunt, ut officia rum-
pamus.

XII. 1. De prima specie quaestionis, etiam militiae ipsius
illicitae, plura non faciam, ut secunda reddatur, ne, si
omni ope expulso militiam, frustra iam de corona militari
prouocarim. Puta denique licere militiam usque ad cau-
sam coronae. † Sed et de corona prius dicamus. Lauream ista
Apoellini uel Libero sacra est, illi ut deo telorum, huic ut
deo triumphorum. Sic docet Claudius. 2. Cum et myrto ait
milites redimiri solere, 'Veneris enim' <inquit> 'myrtus,
matris Aeneadarum, etiam amicae Martis, per Iliam et
Romulos et Romanas'. Sed ego Venerem non credo ex
hac parte cum Marte Romanam, quae paucis dolor

48 necessitati AR²B, necessitate NFR¹ conuenit AR³, conibet NFR¹
50 officii] scil. uasculis, quod repugnat fidei 51 ut NFRB, om. A quae addidi
52 uoluntas AR²B, uoluntas NFR¹ 53 habens ANR²B, habes R¹, et habes F
53sq. aliter distincti: cogatur, uel ipsam uulgo 54 ipsam. Haec scripsi: ipsam A,
ipse haec NFRB et ad ceteras AR²mgNB, et ceteras FR 55sq. causas —
— cum om. A ista NFRB, est Lat. aduocatio Lat.: ducatio NFRB Oehler
(sed cf. Ho. Synt. u. Stil p. 118 et supra l. 44: allegationem necessitatis) 56 cum]
während doch (cf. Ho. Synt. u. Stil p. 80) sunt A, sint NFRB delictis A, in
delictis NFRB 57 indicamus A aut A, aut et NFRB sunt A, sint
NFRB

XII. 1 De prima] Initium capitis duodecimi uulgo infra a uerbis sed et de corona
incipientis hic statui 2 plura] scil. uerba faciam Vrs.: faciunt ANFRB ne
si A, nisi NFRB, nae si Oehler 3 omni ARB, omne NF ope om. N
4 militia N 5 Sed et — dicamus] locus corruptus nondum sanatus dicam A
(b. e. dicamus), dicam NFRB uulgo 6 sacra AN, sacra FRB illi ut RB,
illud A, illud NF telorum ARB, celorum NF 6sq. ut deo ARB, iudeo
N, uideo F 7 triumpharum A post Claudius grauius distincti cum A,
quamquam NFRB et myrto Im.: et murto A, et mirthe N, et morte F, ex
myrto RB 8 redimiri] redi A post solere uirgulam posui et uerba Claudii
signati inquit addidi myrtum R²B 9 matris ARB, matri NF aenea-
darum A, aeneae ad aurum NFR¹, Aeneae, non laurum R²B per illam ANRB,
in illam F 10 Romulos R²B, romulus ANFR¹ Romuli = Romulus et
Remus, sicut Castores = Castor et Pollux et (b. e. etiam) Romanae scripsi: et
romani A, romani NR²B, Romam FR¹ sed AB, sed et NFR 11 marte
romanam AR²B, marte romana FR¹, matre romana N 11sq. quae pelicis
dolor est A, quae paucis tumor, deae, dolor est fort., qua pelicis (pelicis N)

XII. 11 qua pelicis dolor est Ma²

est. Cum et olea militia coronatur, ad Mineruam est idolola-
latria, armorum aequae deam, sed et paci cum Neptuno
initiae, ex hac arbore coronatam. In his erit serti militaris
superstitio, ubique polluta et polluens omnia. Quae iam
polluatur et causis. 3. Ecce annua uotorum nuncupatio quid
uidetur? Prima in principiis, secunda in Capitolis. Ac-
cipe post loca et uerba: 'Tunc tibi, Iuppiter, bouem cornibus
auro decoratis uouemus, esse futurum.' Cuius sententiae
uox est? Vtique negationis. Etiam si tacet illic Christianus
ore, coronatus capite respondens. Eadem laurea in dona-
tini dispensationem denuntiatur; plane, <ne> gratuita. 4. Idololatra tu, aliquibus aureis uenditans Christum, ut argenteis
Iudas, hoc erit non potestis deo seruire et mammonae, mam-
monae manum tradere et deo adistere? Hoc erit red-
dite quae sunt Caesaris Caesari et quae dei deo, nec homi-
nem deo reddere et denarium Caesari auferre? Triumph
laurea foliis struitur, an cadaueribus? lemniscis ornatur,
an bustis? unguentis delibitur, an lacrimis coniugum et
matrum? fortasse quorundam et Christianorum; et apud
barbaros enim Christus. 5. Qui hanc portauerit in capite

XII. 25 Matth. 6, 24; Luc. 16, 13 26 Matth. 22, 21; Marc. 12, 16; Luc. 20, 25

dolor est NFRB uulgo 12 cum — coronatur] quin et olea militiam coronari B
ad mineruam AN, a minerua FRB 12sq.latria A, idolatria NF
13 armorum aequae dea A, marmorumque deam N, marmoreaque dea FR¹, armo-
rum quoque dea R², <non solum artium, sed> add. B paci ANFR¹, pacem
R²B, pace Im. 14 initiae Rig., A, ineitiae R¹F, mente N, inisse R²B,
inita Im., intendae fort. 15 ubique om. Rig. polluta] polluta A, pollutata
Hildebrandus omniaque iam Rig. 16 pol...tur A polluitur de la Cerda,
polluantur NFRB, polluentur Rig. et causis om. A 18 tunc ANF (scil.
cum exaudieris preces nostras), hunc RB Im., nunc Vrs. tibi ter F boue
Vrs. (Rig.) 19 decoratis A uouimus Vrs. (Rig.) esse facturum (Im.,
Lipsius [ad Tac. Ann. XVI Exc. A p. 541]; sic et in Vindobonensi codice adscript
margini m. 9) sentiae A 20 illic AR²B, illi NFR¹ 21 respondens
(scil. est). Eadem scripsi (cf. Ho. Synt. u. Stil p. 60): respondens A (& do sine
eadem in uandis fuisse testatur Reiff.; serio agnoscere tibi uidebatur Hildebrandus),
respondit. eadem NFRB uulgo 21sq. donatini NFRB, donatis A 22 dispen-
satione A, dispensatione NFRB uulgo denuntiatur] b. e. edicitur; post denuntia-
tur uulgo grauius distinguitur plane, <ne> gratuita (scil. sit donatini dispensatio)
scripsi: plane gratuita A. plane non gratia NFR, plane non gratuita B plane
non gratuita idolatria B uulgo 22sq. idololatra tu scripsi: idolatra ta F, idolatria
NR,latria A 23 christum om. A 24 Iudas, hoc erit uulgo distinguitur
mammonae A 25 deo AN, ab eo F, a deo RB adistere scripsi: absi-
stere libri et uulgo hoc erit A, hoc est NR, uocem F 26 nec] et haec F
28 struitur] instruitur F an cadaueribus Rig.: .. cadaueribus A, hanc aduerbis
NFRB lemniscis] lemnis A, lamnis Rig. ornatur Rig.: ornatus A, in-
ornatura NFR, inornatur B, inauratur Grl. 29 an bustis A, ambustis NFRB,
ambitur lamculis Bmg delibitur F lacrimis A 31 enim christus. qui

21. respondet Ma²

<gloriae> causa, nonne et ipse pugnavit? Est et alia militia: regiarum familiarum. Nam et castrenses appellantur, munificae et ipsae sollemnium Caesarianorum. Sed [et] tu proinde miles ac seruus alterius, et si duorum, dei et Caesaris, certe tunc non Caesaris, cum te deo debes, etiam in communibus, credo, potiori.

XIII. 1. Coronant et publicos ordines laureis publicae causae, magistratus uero insuper aureis. [ut Athenis, ut Romae] Superferuntur etiam illis Etruscae. Hoc uocabulum est coronarum, quas gemmis et foliis ex auro, quercinis ab Ioue, insignes ad deducendas tenas cum palmatis togis sumunt. Sunt et prouinciales aureae: imaginum iam numerant capita maiora quaerentes. Sed tui ordines et tui magistratus et ipsum curiae nomen ecclesia est Christi. Illius es, conscriptus in libris uitae. 2. Illic purpurae tuae, sanguis domini, et clauus latus in cruce ipsius; illic securae, ad caudicem iam arboris positae; illic uirgae, ex radice Iesse. Viderint et publici equi cum coronis suis. Dominus tuus, ubi secundum scripturam Hierusalem ingredi uoluit, nec asinum habuit priuatum. *Isti in curribus et isti in equis,*

36 cf. Matth. 6, 24; Luc. 16, 13

XIII. 9 cf. Apoc. 17, 8 (cf. Ps. 69, 29) 11 cf. Matth. 3, 10; Luc. 3, 9. cf. Es. 11, 1 13 cf. Zach. 9, 9; cf. Matth. 21, 1, 2 14 Ps. 20, 8 (cf. Matth. 21, 8)

ANB, christus enim, qui FR 32 <gloriae> causa scripti: causam libri et iudgo ipse ipsi Oehler (red tollitur clausula) nonne et ipse pugnavit? pugnavit scilicet et ipse reus factus est occisorum hominum, oppugnauit Vrs. (Rig.) 34 sollemnium ANF et seculi: sed et tu NFRB, sed (om. et tu) A, sed et tum Oehler 35 alterius A, alterius es NFRB iudgo 36 certe — Caesaris om. A

XIII. 1 publicos ordines laureis om. A 2 magistra F ut Athenis, ut Romae deletur Rig., quem non sequitur Oehler 3 superferuntur] praeferuntur B etiam NG³RB, enim AFR¹ illis] eis N 4 quercinis] quercernis A 4sq. ab Ioue insignes A, ob Iouem insignis NFRB, insignes, ab Ioue (b. e. ex templo Iouis) legi uult Landonius Deubner (cf. Hermes LXIX [1934] p. 313, adnot. 4), quem ego libenter sequer, si non et is, qui in Agobardino traditur ordo uerborum (satis quidem coactus), defendi posset 6 aureae NFRB, aure A 6sq. imaginum iam numerant] imaginum iam numerum NFR, imagi mero A, imaginum iam, non uirorum B et iudgo imaginum (effigies intellege anorum) iam numerant capita] ut dignos scilicet se probent additione aureae 7 maiora quaerentes] die böber hinas wollen ab A exorsus ita hunc locum emendandum censet C. Prinz: aureae, imagi num p r o n u m e r o capita maiora quaerentes ordines A, ordinis NFRB 8 ipsum curiae nomen] curia et curia aequantur ab auctore 9 domini NFRB, dñō A in cruce NFRB, in cruce A securae AF, securis NRB iudgo 11 caudicem A, caudices NFRB iam om. NFRB postitae ANF, posita RB iudgo uirgae A (Rig.), uirga NFRB reliqui, etiam Oehler 12 uiderunt N publi-

32 <gloriae> causa] causam recte Ma² 35 alterius es L Ma²

XIII. 2 ut Athenis ut Romae] tui. Ma² 6/7 imaginum iam numerant] imaginum iam nunc uirorum con. Ma²

15 nos autem in nomine domini dei nostri inuocabimus. 3. Ab ipso incolatu Babylonis illius in Apocalypsi Iohannis submouemur, nedum a suggestu. Coronatur et uulgus nunc ex principalium prosperitatum exultatione, nunc ex municipalium sollemnium proprietate. Est enim omnis publicae laetitiae luxuria captatrix. 4. Sed tu, peregrinus mundi huius et cuius ciuitatis supernae Hierusalem, — *noster*, inquit, *municipatus in caelis* — habes tuos census, tuos fastos, nihil tibi cum gaudiis saeculi, immo contrarium debes. *Saeculum enim gaudebit, uos uero lugebitis*. Et, puto, felices ait lugentes, non coronatos. Coronant et nuptiae sponsos. Et, ideo non nubemus ethnicis, ne nos ad idololatrian usque deducant, a qua apud illos nuptiae incipiunt. 5. Habes legem, et a patriarchis quidem, habes apostolum in domino nubere iubentem. Coronat et libertas saecularis. Sed tu iam redemptus es a Christo, et quidem magno. Seruum alienum quomodo sacculum manu mitet? Etsi libertas uidebitur, <non erit> Sed et seruitus uidebatur. Omnia imaginaria in saeculo et nihil ueri. Nam et tunc liber hominis eras, redemptus a Christo, et nunc seruus es Christi, licet manumissus sis ab homine. 6. Si ueram putes saeculi libertatem, ut et corona eam consignes, redisti in seruitutem hominis, quam putas libertatem, amisisti libertatem Christi, quam non putasti <libertatem, sed> seruitutem. Numquid et agonisticae causae disputabuntur, quas statim tituli sui

16 cf. Apoc. 18, 10 20 cf. I Petr. 2, 11; Hebr. 11, 13 (cf. Ps. 39, 13) 21 cf. Hebr. 12, 22; Phil. 3, 20 24 Ioh. 16, 20 25 Matth. 5, 4 28 cf. Gen. 24, 3, 4, 28, 1, 2; cf. I Cor. 7, 39 30 cf. I Petr. 1, 18, 19; cf. I Cor. 6, 20 34 cf. I Cor. 7, 23

ci equi R³B, publici .. qui A, publici et qui NFR¹ 15 domini dei nostri NFRB, dñi non A inuocabimus A 17 a suggestu ANR²B, ad suggestum FR¹

18 prosperitatum A, p̄t̄at̄ petatum N, proprietatum FRB 19 sollemnium NF est enim A, et est NFRB 20 sed] si F peregrinus A, peregrinus es NFRB 21 et A, om. NFRB iudgo ciuitatis cuius F parenthesin indicant 22 tuos fastos om. A 25 non coronatos om. A 26 post sponsos granis distincti sponsos et ideo NFRB, spon ideo A, sponsos. ideo Rig. nubemus A, nubimus NFRB, nubamus Rig. nos] uos F ad om. A 26sq. idololatrian Rig., idolatrian ANFRB 28 habes legem, et scripti: et habes legem F, habes legem ANRB iudgo quidem] qui idem Iun. 30 et quidem om. F 32 uidebitur A, uideatur NFRB iudgo non erit addidi uidebatur NFRB, uidebitur A (Rig. Oehler) 34 hominis A, homini NFRB 35 manumissus sis A, manumissus NFRB uera F 36 corona eam A, coronam NFRB 38 quam non putasti A, quam non putas NF, quam putas R iudgo

28 et] rei. Ma² 31/32 Etsi libertas uideatur, sed et seruitus uidebitur Ma² 38 quam usque seruitutem] bene restituit Kroymann, quam non putas libertatem seruitutem L, quam putasti seruitutem Ma²

40 damnant, ut et sacras et funebres scilicet? Hoc enim super-
est, ut Olympius [Iupiter] et Nemeaeus Hercules et misellus
Archemorus et [Antinous] infelix in Christiano coronentur,
ut ipse spec[ta]culum fiat, qui spectare non debet.

7. Vniuersas, ut arbitr[or], causas enumerauimus, nec ulla
45 nobiscum est: omnes alienae, profanae, illicitae, semel iam
in sacramenti testatione eieratae, — haec enim erunt 'pom-
pae diaboli et angelorum eius': saeculi officia honores sol-
lemnitates, popularitatis falsa uota, humana seruitia, la-
50 udes uanae, gloriae turpes — et in omnibus istis idololatriae,
in solo quoque censu coronarum, quibus omnia ista redimita
sunt. 8. Praefabitur quidem Claudius etiam caelum sideribus
apud Homeri carmina coronatum, — certe a deo, certe
homini; igitur et homo ipse a deo coronandus est — ceterum
a saeculo coronantur et [lupanaria] et latrinae et pistrinae
55 et carcer et ludus et ipsa amphitheatra, et ipsa spoliaria
ipsaeque libitinae. Quam sacer sanctusque, quam honestus
ac mundus sit habitus iste, noli de uno poetico caelo, sed
de totius mundi commerciis aestimare.

9. At enim Christianus nec ianuam suam laureis infama-
60 bit, si norit, quantos deos etiam ostiis diabolus adfinxerit,
Ianum a ianua, Limentinum a limine, Forculum et Carnam
a foribus atque cardinibus, etiam apud Graecos Thyraeum

52 cf. Hom. II. XVIII 485

libertatem sed addidi 40 ut et N, et FR *uulgo*, om. A 41 nemeaeus NR,
nemeus AF misellus AR, mesellus F, rusellus N 42 archimorus NF
anthinorus F 43 qui scripsi: quid N, quod AFRB *uulgo* non om. A
Oehler debet A, debeat NFRB, taedet Oehler 44 enumerauimus A, enume-
ramus NFRB 45 profanae om. N 46 testatione A, temptatione NFRB
eieratae] ei erat F haec enim erunt NF,rant A, haec enim erunt RB
46 *parenthesin indicauit* 46sq. pompae] = *missiones, ea quae mittuntur* (cf. cap. 3, 15)
47 saeculi officia (*Anter*) scripsi: officia saeculi libri et *uulgo* 47sq. sollempnitates
A, sollempnitates NF 48 popularitatis (b. e. *uulgi*, cf. *Adv. Marc.* I cap. 19 =
III p. 303, 6; *De an. cap.* 39 = I p. 349, 25) scripsi: popularitates A (Oehler), postu-
laritates NFR, postulatrices B 49 idololatriae (*scil.* sunt) A, idolatriae NF
RB 52 *parenthesin indicauit* certe a deo NFRB, certe ipse a dño A 53 ce-
terum] = sed 54 pistrinae *Rig.*: pistrinae A, pistrina NFRB 55 et carcer
FRB, om. AN ludus] *scil.* gladiatorius ipsa spoliaria NFRB, ipsae sponsa-
riae A 56 libitinae F sanctusque quam A, sanctus quam N, sanctus quam-
quam F, sanctus quamque RB 57 at mundus A caelo tius A (om. sed de to-)
58 commerciis A existimare N 59 ianuam suam laureis NFRB, lauream
suam ianuam A 59sq. infamauit F 60 ostiis R, hostiis AF, hostis N ad-
finxerit A, finxerit NFRB 61 ianum ARB, ianuam NF Carnam ARB,
carne NF 62 atque AN, et FRB etiam ANF, et RB thyraeum NF,

40 ut et sacras] et sacras L, ut sacras recte Ma² 43 qui] quid L, quod mi-
nus recte Ma² 47 officia saeculi L Ma² 48 popularitates, falsa uota Ma²

Apollinem et Ante....os daemones. (XIV. 1.) Tanto abest, ut
capiti suo munus inferat idololatriae, immo iam dixerim
Christo, siquidem caput uir[us] Christus. Est tam liberum
quam et Christus, ne uelamento quidem obnoxium, nedum
5 obligamento. Porro et quod obnoxium est uelamento, ca-
put feminae, hoc ipso iam occupatum non uacat etiam
obligamento. Habet humilitatis suae sarcinam. 2. Si nudo
capite uideri non debet propter angelos mul[ierem], mul[ierem] to ma-
gis coronato. Fortasse <et> tunc illos coronato scandaliza-
uerit. Quid enim est in capite feminae corona quam for-
10 mae lena, quam summae lasciuiae [nota], extrema negatio
uerecundiae, conflatio inlecebrae? Propterea nec ornabitur
operosius mulier ex apostoli [prospec]tu, ut nec crinium
artificio coronetur. 3. Qui tam[en] et uiri caput est et feminae
15 facies, ut uir ecclesiae, Christus Iesus, [quale, oro], te, ser-
uum pro utroque sexu subiit? Ex spinis op[er]inor et tribulis.
<Si> in figuram delictorum, quae nobis protulit terra carnis,
abs[tulit] autem uirtus crucis, omnem aculeum mortis in
dominici capitis tolerantia obtundens, certe praeter figu-
20 ram contumelia in promptu est et dedecoratio et turpitud[ine]
et his implexa saecuitia. 4. Quae <si> tunc domini tempora et
foedauerunt et lancinauerunt, uti <quid> tu nunc laurea et

XIV. 3 cf. I Cor. 11, 3 4 cf. I Cor. 11, 10 7 cf. I Cor. 11, 5 9 cf. I
Cor. 11, 10; cf. Gen. 6, 1. 2 13 cf. I Tim. 2, 9 14 cf. I Cor. 11, 3. 7 16 cf.
Gen. 3, 18 18 cf. I Cor. 15, 55

thyraeum A 63 anteos A, antelios NFRB *uulgo*, Antithyraeos fort. dae-
monas A, daemones NFRB

XIV. 1 abest ARB, habes NF 2 munus A, manus NFRBtriae A,
idolatriae NFRB, idolatria Lat. 3 caput uiri A, uiri caput NFRB *uulgo*
aliter distincti: Christus est, tam liberum *uulgo* est om. N 6 hoc ipso
iam A, iam hoc ipso NFRB 8 mul[ierem], mul[ierem] to scripsi: multo ANFRB
8sq. multo magis coronato] *scil.* uideri non debet 9 post coronato *grauius*
distincti et addidi et tunc] b. e. *sa aetate, qua seducti sunt angeli a filiabus homi-*
num cf. Gen. 6, 1. 2 illos AF, illo NR coronato AF, coronata N, coro-
natos RB *uulgo* 10 in A, om. NFRB 10sq. formae lena, quam om. A
11 lena R², linea NFR¹ summae A, summa NFRB 12 inlecebrae A, il-
lecebrae NFRB nec ornabitur A, non coronabitur NFRB 13 ut om. N
14 est et AN, est FRB 15 ut uir scripsi (= ut sponsus, maritus), uir A, ut NFRB
ecclesia F christus ih̄s A, christi iesu NFRB 16 post tribulis *grauius*
distincti 17 si addidi 18 autem] aut F omnem aculeum A, omnes aculeos
NFRB 19 post obtundens *uirgulam posui* 20 proptu A et dedecoratio
et turpitud[ine] AN, et turpitud[ine] et dedecoratio FRB 21 implexa] impressa N
post saecuitia *grauius distincti* si addidi et om. A 22 quid addidi: uti
quid = *ita ut saepius apud Tert.* occurrit; postulat autem hoc loco finalis sensus coniectio

XIV. 3 Christus est, tam liberum *dist.* Ma² 6 etiam] *reclutit Castiglioni*
8 [mulierem] rei. Ma² 15 ut] *del.* Ma² 16/17 et tribulis in figuram Ma² *com*
codd. 21 <si>] rei. Ma² 22 uti <quid>] ubi *cont. de Plinial, Mélanger de Gbel-*
linck, I, 185

m₁yrto et olea₁ et inlustriore quaque fronde et, quod magis
u₁sui est, centenariis quoque rosis ex Midae horto lectis et
25 utrisque liliis et omnibus uiolis coroneris, etiam gemmis
forsitan et auro? ut et illam Christi coronam aemuleris, V 186
quae postea ei obuenit? at quin et fauos post fella gustauit
nec ante rex gloriae a caelestibus salutatus est, quam 'rex
Iudaeorum' proscriptus in cruce, minoratus, primo a patre
30 modicum quid citra angelos, et ita gloria et honore corona-
tus. Si ob haec caput ei tuum debeas, tale, si potes, ei re-
pende, quale suum pro tuo obtulit. Aut nec floribus co-
rone ris, si spinis non potes. Quia non floribus potes, (XV.
1.) serua deo rem suam inattaminatam. Ille eam, si uo-
let, coronabit. Immo et uult; denique inuitat: Qui, uice-
rit, inquit, dabo ei coronam uitae. Esto et tu fidelis ad mor-
tem, decerta et tu bonum agonem, cuius coronam et apo-
stolus repositum sibi merito confidit. Accipit et angelus
victoriae coronam procedens in candido equo, ut uinceret,
et alius iridis ambitu ornatur caelesti* prato. Sedent V 187

24 cf. Herod. VIII 138 27 cf. Matth. 27, 34 28 cf. Matth. 27, 37; Marc. 15,
26; Luc. 23, 38 29 cf. Hebr. 2, 7; Ps. 8, 6 30 cf. Ps. 8, 6

XV. 2 Apoc. 2, 10 (cf. Iac. 1, 12) 3 cf. ib. 4 cf. II Tim. 4, 7 5 cf. II
Tim. 4, 8; cf. Apoc. 6, 2 6 cf. ib. 7 cf. Apoc. 10, 1; cf. Apoc. 4, 2, 3

eis uerbis, quae infra sequuntur l. 26: ut et illam — — — obuenit? 23 olei F
inlustriore quaque NFRB, inlustria aliqua A (Rig. Oehler) 24 centenariis
R²B, nariu A, centaureis NFR² rosis AB, roris NFR ex Midae horto
lectis scripti: et hortomi delectis FR², et hormi delectis N, de horto lectis A, ex
horto Midae lectis R²B, de horto Midae lectis Rig. Oehler 25 utrisque purpureis
et albis geminis ANR, genus F 26 signum interrog. posui 26sq. ut et ill
christianae mulieris quae N signum interrog. posui 27 obuenit? at quin et
fauos post scripti: obuenit a post A (12 litt. intercidisse testatur Reiff.),
obuenit quia et fauos post NFRB uulgo 28 a caelestibus in caelestibus Oehler
(nescio unde) 29 in cruce Iun.: in cruce NFRB, cruce A (Rig. Oehler) 30 mo-
dicum quid R²B, modico quid A, modice quid NFR² 31 ei caput N debes,
tale, si potes Rig.: debe s A, debes tale (si tale N), si forte NFRB 32 re-
prehende N aut] ut N 33 post potes (prius) grauius distinci, post alterum
potes uirgulam posui et conueni hae cum uerbis sequentibus: serua et q. s. a quibus
uulgo incipit caput quintum decimum quia non floribus (scil. coronatum caput)
potes (scil. domino rependere) NFRB, quia floribus non potes A (Oehler)

XV. 1 rem suam inattaminatam NFRB, re..... taminatam A, rem suam in-
taminatam Rig. (Oehler) 2 aliter distinci: immo et uult denique, inuitat uulgo
denique] h. e. namque 3 inquit om. N 4 et decerta A 6sq. ut
uinceret et NFRB, ut uinceret at A (con. imperf. pendens de participio procedens =
qui procedebat) 7 lacrimam signati: praesidens intercidisse puts (cf. Apoc. 4, 2, 3)
prato A, proto NFRB, parato Salmasius caeleste pratum] similiter Cic. in

24 de horto Midae Ma² 31 potes] forte recte Ma² (cf. eius adn. p. 81)

XV. 1 intaminatam Ma² 2 uult, denique dist. Ma² (denique = namque)
6 ut <qui> uinceret Ma²

et presbyteri coro[nis aureis coro]nati eodemque auro et
ipse filius hominis super nubem micat. 2. Si tales imagines
10 in uisione, quales ueritates in repraesentatione? Illas
aspice, illas odora. Quid caput strophilo aut dracontario
damnas diademati destinatum? Nam reges nos deo et
patris suo fecit Christus Iesus. Quid tibi cum flore mori-
turo? Habes florem ex uirga Iesse, super quem tota diuini
15 spiritus gratia requieuit, florem incorruptum, immarcesci-
bilem, sempiternum. 3. Quem et bonus miles eligendo in
caelesti ordinatione profecit. Erubescite, commilitones
eius, iam non ab ipso iudicandi, sed ab aliquo Mithrae
milite. Qui cum initiatur in spelaco, in castis uere tene-
20 brarum, coronam interposito gladio sibi oblatam, quasi
mimum martyrii, dehinc capiti suo accommodatam mo-
netur obuia manu a capite pellere et in humerum, si forte,
transferre <dei> dicens Mithran esse coronam suam, statim-
que creditur Mithrae miles, si deiecerit coronam, si eam in V 188
25 deo suo esse dixerit. 4. Atque exinde numquam coronatur
idque in signum habet ad probationem sui, sicubi tempta-
tus fuerit de sacramento. Agnoscamus ingenia diaboli,
idcirco quaedam de diuinis affectant, ut nos de suorum
fide confundat et iudicet.

8 cf. Apoc. 4, 4; cf. Apoc. 14, 14 12 cf. Apoc. 1, 6 14 cf. Es. 11, 1; cf.
Es. 11, 2 16 cf. II Tim. 2, 3

Arat. 129: Neptunia prata de aequore 8 coro[nis aureis coro]nati scripti:
coronati libri et uulgo (cf. quod sequitur: eodemque auro) 9 super A (cf. cap. 11,
p. 176, 18), supra NFRB uulgo 11 odora A, odorare NFRB, adora fort., quod
et margini cod. Vindobonensis adscripti man. rec. caput A strophilo NRB,
strophilo F, stupri A (u ex r a m. l) dracontario F 12 reges A, et reges
NFRB uulgo 16 miles om. A 17 ordinatione A, dignatione ordinatione
NFRB, ordinatione dignatione Rig. commilitones A, romani commilitones
NFRB 18 mitrac A 19 initatur om. A speleo A 20 gladio A
sibi] si N 21 minus Iun. martyrii A 22 a capite pellere A, capite
depellere NFRB 22sq. et in — — — transferre om. A 23 dei addidi (cf.
infra l. 24: si eam in deo suo esse dixerit) mithran A, mithram NFR
23sq. uerba statimque — — — dixerit, quae in libr. mss. paulo infra post uerba de
sacramento leguntur, huc transposui 25 coronatur] h. e. se coronat 26 idque
AN, id quod FRB idque] scil. quod caput suum non coronari sinat 26sq. sicu-
bi temptatus fuerit de om. A temptatus fuerit] cf. Ho. Synt. n. Stil. p. 66, notam
primam 28 a.....tis A, affectantis B, affectantem NFR TERTVLLIANI

DE CORONA EXPLIC. A, TERTVLLIANI DE CORONA EXPLICIT
(militis r. u. add. m. recentior) N, Q. Septimi Florentis Tertulliani DE CORONA
MILITIS liber explicit F

8 coronati tnet. Thörnell 11 adora Ma² 23 <dei>] rei. Ma² 23sq. Ma²
ordinem traditum secutus est 26 ad] ac con. Castiglione prob. Ma²

XXII

Q. S. FL. TERTVLLIANI

SCORPIACE

CVRA ET STVDIO

A. REIFFERSCHIED ET G. WISSOWA

- A* codex Parisinus Latinus 1622, saec. IX (Agobardinus). Folia in margine adnotantur.
- Cas.* litterae his uncinis inclusae in *A* uetustate euanuerunt.
- Casin.* codex Montiscasinensis 384, saec. IX-X.
- B* editio princeps Martini Mesnartii, Parisiis, 1545.
- Bmg* lectiones marginales editionis Parisiensis.
- Gel.* editio Sigismundi Gelenii, Basileae, 1550.
- Pam.* editio Iacobi Pamelii, Antuerpiae, 1579.
- Iun.* editio Francisci Iunii, Franekerae, 1597.
- Rig.* editio Nicolai Rigaltii, Parisiis, 1634.
- Castiglioni* L. Castiglioni, *Ad Tertulliani adnotationes*, in *Studi dedicati alla memoria di Paolo Ubaldo*, Mediolani, 1937, p. 255-261.
- Hartel* (in apparatu superiore :) coniecturae Hartelii apparatu editionis Augusti Reifferscheid insertae;
(in apparatu inferiore :) Gulielmus von Hartel, *Patristische Studien*, III, Vindobonae, 1890 (*Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philos.-hist. Classe*, Bd. CXXI, Heft 6).
- Kroyman.* Aemilius Kroymann, *Quaestiones Tertullianae criticae*, Oeniponte, 1894.
- v. d. Vliet* J. van der Vliet, *Studia Ecclesiastica. Tertullianus*, I, Lugduni-Bataurum, 1891.

Textum et apparatus criticum ex editione Vindobonensi (C. S. E. L. XX, 1890) quam curauit Augustus Reifferscheid et recognouit Georgius Wissowa, excudimus. Emendationes haud paucas, quas proposuerunt doctissimi et de textu Tertulliani restituendo optime meriti uiri, in primis Gul. Hartel et Aem. Kroymann, necnon Castiglioni, Hoppe, Thörnell, Waszink aliique, in apparatu inferiore adnotamus; ibique inuenies uarias lectiones cap. XII, 10 e cod. Montiscasinensi.

I. 1. Magnum de modico malum scorpio terra suppurat. Tot uenena quot et genera, tot perniciēs quot et species, tot dolores quot et colores. Nicander scribit et pingit. Et tamen unus omnium uolentiae gestus de cauda, non ore; quae cauda erit, quodcumque de postumo corporis propagatur et uerberat. *** perinde scorpīi: series illa nodorum uenena, ta int, rinsecus uenula subtilis arcuato impetu insurgens hamatile spiculum in summo tormenti ratione stringit. 2. Vnde et bellicam machinam retractu tela uegetantem de scorpio nominant. Id spiculum et fistula est patula tenuitate et uirus, qua figit, in uulnus effundit. Familiare periculi tempus aestas; Austro et Africo saeuitia uelificat. In remediis naturalia plurimum; aliquid et magia circumligat; medicina cum ferro et poculo occurrit. 3. Nam et praebibunt quidam festinando tutelam; sed concubitus exhaurit, et denuo sitiunt. Nobis fides praesidium, si non et ipsa percussit diffidentia signandi statim et adiurandi et iniciendi bestiae calcem. 4. Hoc denique modo etiam ethnicis saepe subuenimus, donati a deo ea potestate, quam apostolus V 145 dedicauit, cum morsum uiperæ spreuit. Quid ergo promittit stilus iste, si fides de suo tuta est? Vt et alias de suo tuta sit, cum suos scorpīos patitur. Acerba mediocritas et istis et genus uarium et uno modo armantur et certo tempore subornantur nec alio quam ardoris. 5. Hoc apud Christianos persecutio est. Cum igitur fides aestuat et ecclesia exurit de figura rubi, tunc Gnostici erumpunt, tunc Valentiniani proserpunt, tunc omnes martyriorum refragatores ebulliunt calentes et ipsi offendere, figere, occidere. Nam quod sciant multos simplices ac rudes tum infirmos, plerosque uero in uentum et f. 53

INCIPIT SCORPIACE LEGE FELICITER *A*, contra Gnosticos Scorpiacum *B* V 144
3 scorpīos *Vrs* et *Mercerus*, scorpium *Gel* 4 et ante genera add. *Ciacconius* ingenia
Bmg 5 et scripsit *A*, et scribit *Oehlerus* 6 de cauda non ore scripsi: nocere de
cauda *A*, de cauda nocere *B* 8 lacunam signauit perinde scripsi: proinde *AB*,
perinde ut *Gel* scorpīis *Iun* 9 uenulas *B* suptilis *A* surgens *A* 10 stringit
A, restringens *B*, restringit *Bmg* 11 et retractu *B* uegetantem *A* 12 et
uirus, qua figit, in uulnus scripsi: in uulnus et uirus qua figit *B*, in uulnus qua figit *A*,
id uulnus et uirus qua figit effundit *Gel* 13 aestus *Pam* 14 plurima *Vrs* 15 po-
pulo *A* 16 iam *Iun* et om. *A* quaedam *Vrs* 18 signando ... adiurando
Vrs iniciendi scripsi: unguendi *A*, ungendi *B*, ungendo *Vrs*, urgendi *Lat*, inge-
rendi *Wissowa* 19 bestia *Iun*
3 ē *A*, sit *B* et om. *A* ut de suo *Iun* 4 suo *B*, *Vrs* scorpio *Vrs* isti V 145
B 10 sciam *A*, *Bmg* 11 inuentum *Bmg*, inuento *B*

6 de cauda nocere *B*, merito prob. v. d. Vliet 10 destringit con. Castiglioni 12/13 V 144
lect. cod. *A* uindicat Waszink, Mnemosyne, 1935/6, p. 172 sq. (cfr Irid. Orig. XVIII, 8, 3:
uirus quo figit, infundit)

si placuerit Christianos, numquam magis adeundos sapiunt, quam cum aditus animae formido laxauit, praesertim cum aliqua iam atrocitas fidem martyrum coronauit. **6.** Itaque primo trahentes adhuc candam de affectibus applicant aut quasi in uacuam flagellant: haecine pati homines innocentes? Vt putes fratre aut de melioribus ethnicum. **7.** Siccine tractari sectam nemini molestam? Dehinc adigunt: perire homines sine causa. Perire enim, et sine causa, prima fixura. Exinde iam caedunt: **20** sed nesciunt simplices animae, quid quomodo scriptum sit, ubi et quando et coram quibus confitendum, nisi quod nec simplicitas ista, sed uanitas, immo dementia pro deo mori, ut qui me saluum faciat. **8.** Sic is occidet, qui saluum facere debebit? Semel Christus pro nobis obiit, semel occisus est, **25** ne occideremur. Si uicem repetit, num et ille salutem de mea nece expectat? An deus hominum sanguinem flagitat, maxime si taurorum et hircorum recusat? Certe peccatoris paenitentiam manuult quam mortem. Et quomodo non peccatorum desiderat mortem? **9.** Haec et si qua alia adinuenta haereticorum uenenorum quae non uel in scrupulum figant, si non in exitium, uel in bilem, si non in mortem? At tu, si fides uigilat, ibidem scorpio pro solea anathema inlido et relinquitur in suo pure morientem. **10.** Ceterum, si plagam satiauerit, intimatur uirus et properat in uiscera: statim omnes pristini sensus retorpescunt, sanguis animi gelascit, caro spiritus exolescit, nausea nominis inacrescit. Iam et ipsa mens sibi, quo uomat, quaerit, atque ita infirmitas, semel quae percussa est, sauciatam fidem uel in haeresin uel in saeculum expirat. **10** Et nunc in praesentia rerum est medius ardor, ipsa canicula persecutionis, ab ipso scilicet cynocephalo. **11.** Alios ignis, alios gladius, alios bestiae Christianos probauerunt, alii fustibus interim et ungulis insuper degustato martyrio in carcere esu-

27 cf. Ps. 99, 13. Ez. 33, 11.

V 145

13 posterius cum A, si B **14** iam om. A **19** et om. A cedunt B caedunt, sed ualido **23** ut qui me B, et quis me Vrr sic scripti: si AB occidit B quis Gel **24** obiit om. A **28** peccatorum non Pam **29** haec est et si qua al in ras. A admenta A **2** at tu Gel: actu B **4** pure Iam: sopore AB **5** intimatur scripti: intimat AB **6** gelescit A caro spiritus exolescit om. A carne Pam **7** inacrescit Rig: inagrescit A, magrescit B **8** ut quae B infirmitas, semel scripti: semel infirmitas AB quae A, quaeque B, quoque Gel, qua Oehlerus **9** est om. B heresin A, haeresim B expuat Gel **10** et in praesentiarum Gel in additi ador A **11** isto B **12** alios fustibus A **13** degustato martyrio Gel: degustata martyria

23 ut quis ... faciat, si is Hartel, cfr Hoppe, Beitr. 34 **5** intimat AB, uindicta Hoppe, Beitr. 74 **8** qua manu v. d. Vliet semel infirmitas AB Hartel (semel = "für immer") **13** degustata martyria AB, prob. Hoppe, Beitr. 17, emendationes Hartelii et Kreymanni postponens

V 145

V 146

riunt. Nos ipsi ut lepores, destinata uenatio, de longinquo obsedimur, et haeretici ex more grassantur. **12.** Itaque tempus admonuit aduersus nostrates bestiolas nostratem [mederi] theriacam stilo temperare. Qui legeris, biberis. Nec amarum potio. Si eloquia domini dulcia super mella et fauos, inde pigmenta sunt. Si lacte et melle promissio dei manat, **20** hoc sapiunt quae illuc faciunt. Vae autem qui dulce in amarum et lumen in tenebras conuertunt! **13.** Perinde enim et qui martyris refragantur salutem perditionem interpretantes tam dulce in amarum quam lucem in tenebras reformat, atque ita miserrimam hanc uitam illi beatissimae praeuertendo tam amarum pro dulce quam tenebras pro luce V 147 supponunt.

II. **1.** Sed nondum de bono martyri, nisi de debito primum, nec ante de utilitate eius, quam de necessitate discendum. Auctoritas diuina praecedit, an tale quid uoluerit atque mandauerit deus, ut qui negant bonum non suadeantur accommodum, nisi cum subacti fuerint. Ad officium haereticos compelli non inlici dignum est. Duritia uincenda est, non suadenda. **2.** Et utique satis optimum praeiudicabitur quod probabitur a deo constitutum **10** atque praeceptum. Sustineant euangelia paulisper, dum radicem eorum exprimo legem, dum inde elicio dei uoluntatem unde et ipsum recognosco: ego sum, inquit, deus deus tuus, qui te eduxi de terra Aegypti. Non erunt tibi dii alii praeter me. Non facies tibi simulacrum eorum quae **15** in caelo et quae in terra deorsum et quae in mari infra terram. Non adorabis ea, neque famulaberis eis. Ego enim dominus deus tuus. Item in eadem Exodo: ipsi uidistis, quod de caelo locutus ad uos sim. Non facietis uobis deos argenteos, et deos aureos non facietis uobis. **3.** Secundum haec et in Deuteronomio: audi

18 Ps. 11, 7. **19** cf. Ex. 3, 17. **20** Es. 5, 20. **12** Ex. 20, 2 sq. **17** ibid. 20, 22. **20** Deut. 6, 4 sqq.

V 146

V 147

AB **14** ipsi ut A, ipsius B **15** heretici A sic semper **16** nostratem scripti: nostrati B, nostram A habere falso Oehlerus testatur: immo uocem litterar perierunt, nostrate Gel, promptam Rig mederi seclui theriacam Bmg: teriacam A, scorpiacam B **17** nec etiam A ut uidetur nec amarum non amara enim Lat **22** refragantur A perditione B **23** tenebris A **1** dulci B **3** de debito Clauentius: debito AB nec ante Gel: negant AB **4** et de utilitate A dicendum Lat **5** quid Gel: qui AB **6** suadentur A accommodum A, ad commodum B **7** illuc A **11** legem Gel: legamus AB **12** inquit A ds ds AB, dominus deus Pam, deus Rig **13** alii dii B **14** eorum om. A **16** adorabis A famulaberis A, serues B **17** dominus B, ds A eodem exodo A **19** uobis A, inibi B

V 147

6 ad commodum bene Thörnelli, Stud. Tert. III, 24 **7** fuerint ad officium. Haereticos recte dist. Thörnelli V 147

Israel, dominus deus tuus unus est, et diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo et totis uiribus tuis et ex tota anima tua. Et rursus: nec obliuiscaris domini dei tui, qui te eduxit de terra Aegypti ex domo serui, tuis. Dominum deum tuum timebis et illi famulaberis soli et illi adglutinaberis, et in nomine eius deierabis. 4. Non ibitis post deos alienos ex deis nationum, quae circum uos, quia aemulatur deus deus tuus in te, et ne iratus indignetur, et exterminet te a facie terrae. 5. Sed et proponens benedictiones et maledictiones: benedictiones, inquit, si audieritis praecepta domini dei uestri, quaecumque ego praecipio uobis hodie, et non erraueritis de uia quam mandauimus uobis, ut abeuntes seruiatis deis aliis, quos non scitis. 6. De quibus omni, faciam extirpandis: perditione perdetis, inquit, omnia loca, in quibus seruierunt nationes deis suis, quas uos possidebitis hereditate, super montes et colles et sub arbores densas, quasque effodietis aras eorum, euertetis et comminuetis stitacula eorum et excidetis lucos eorum, et sculptilia ipsorum deorum concremabitis igni et disperdetis nomen eorum de loco illo. 7. Adhuc ingerit, cum introissent terram promissionis et exterminassent nationes eius: caue tibi, ne sequaris eas posteaquam exterminatae fuerint a facie tua, ne requisieris deos illarum dicens, quemadmodum faciunt nationes deis suis, ut et ego ita faciam. 8. Sed et, si ipse propheta, inquit, exsurrexerit in te aut somnium somnians et dederit tibi signum uel ostentum et uenerit et dixerit, eamus et seruamus diis aliis, quos non scitis, ne audiat sermonem prophetae aut somniatoris illius, quia temptat uos dominus deus uester, an ex toto corde uestro et ex tota anima uestra timeatis deum. Post dominum

4 Deut. 11, 27 sqq. 8 ibid. 12, 2 sqq. 10 ibid. 12, 30. 20 ibid. 13, 1 sqq. V 148

21 dominus B, dñs A 22 ex toto—24 dei tui om. A 23 ne Gel 24 egypti A ex A, et B 26 illi gl A 27 alienos ex deis Rig: alienos ex deos A, aliorum et deos B, aliorum ex deis Lun, alienos et deos Oabierus

1 aemulatur dñs dñs tuus in te. Ne A, et deus aemulator dominus deus tuus in te et ne B 2 et ne] ut ne Lun 3 terre A 4 inquit A 5 (quae)quumque A 6 hodie, maledictionem si erraueritis Pam, hodie, et maledictionem, si non audieritis praecepta domini dei nostri, quaecumque ego praecipio uobis hodie et erraueritis Lun et non A, ne B 9 inquit om. B 10 subter Rig 11 sub del. Gel arbore densa quaque Lun 12. 13 earum ter Pam 13 capitula A, sculptilia Rig 14 de eorum A deorum ipsarum Pam 15 eorum B, illorum A 17 ea A exterminata A 19 ut del. Pam 20 si ipse B, ipsi A, id si Rig inquit A 21 aut om. A 25 dominus B, dñs A an om. B 26 ametis Lun cum A dominum om. B

deum uestrum abibitis et hunc timebitis, et praecepta eius custodietis et uocem eius audietis et illi seruietis et illi adiciemini. Prophetes autem uel somnator ille morietur; locutus enim est ad seducendum te a domino deo tuo. 9. Sed et alio titulo: si autem rogauerit te frater tuus ex patre uel matre aut filius tuus aut filia tua aut mulier quae in gremio tuo est aut amicus qui animae tuae par est clam dicens, eamus et seruamus diis aliis, quos non scis, nec patres tui, ex deis nationum, quae circum te proxime aut longe, ne uelis ire cum illo, et ne audieris eum. 10. Non parcat oculus tuus super eum nec desiderabis nec saluabis eum; adnuntians adnuntiabis de eo. Manus tuae erunt in eum in primis ad occidendum, et manus populi tui in nouissimis, et lapidabitur illum, et morietur, quoniam quaesivit auertere te a domino deo tuo. 11. Subicit etiam de ciuitatibus, si quam ex his constitisset suasu iniquorum hominum transisse ad deos alios, ut interficerentur omnes incolentes eam, et deuotamenta fierent uniuersa eius, et colligerentur omnia spolia eius in omnes exitus eius et igni cremarentur cum omnibus uasibus suis et cum omni populo in conspectu domini dei, et non erit habitabilis, inquit, in aeternum, non reaedificabitur amplius nec adhaerebit quicquam manibus tuis ex deuotamento eius, uti auertatur dominus ab indignatione irae suae. 12. Maledictionum quoque ordinem ab idolorum execratione commisit: maledictus homo qui fecerit sculptile aut fusile aspernamentum, opus manuum artificis, et collocauerit illud in abscondito. In Leuitico uero: ne sequimini, inquit, idola et deos fusiles non facietis uobis. Ego dominus deus uester. Et alibi: filii Israel famuli pueri mei. Hi sunt quos eduxi de terra Aegypti. Ego dominus deus uester. Non facietis uobis manu facta nec sculptile staticulum statuētis uobis. Nec lapidem scopum ponetis in

5 Deut. 13, 6 sqq. 18 cf. ibid. 13, 15 sqq. 23 ibid. 13, 16 sqq. 27 ibid. 27, 15. V 149
3 Leu. 19, 4. 5 Leu. 25, 55. 26, 1. V 150

1 ut hunc A et praecepta eius custodietis om. A 3 uel A, et B 4 est V 149 enim B 5 titulo A, capitulo B 7 tua om. A 10 proximae B, proxime sunt Pam 12 cum om. A ne A misereberis Pam 13 saluabis Gel: saluabis B, celabis Pam annuntians annuntiabis A 16 auertere te B, auerteret A 20 deuotamenta Gel: deuota mente B fieret B 21 eius prius om. A cum B, in A 22 uasibus B, uis A Bmg 24 adhaerebit A 25 deuotamento A Bmg, deuota mente B ut B auertatur B, auertat A 26 ire A 27 execratione B, execratione A 1 sculptile Rig 3 inquit A ne A, non B 7 nec staticulum Pam V 150

terra uestra. Ego dominus deus uest₁er. **13.** Et₁ haec qui-
dem prima per Moysen dicta sunt ad omnes utique pertinentia,
quoscumque dominus deus Israelis perinde de Aegypto super-
stitiosissimi saeculi et de domo humanae seruitutis eduxerit.
14. Sed et deinceps omne os prophetarum eiusdem dei uocibus
sonat eandem legem suam eorundem praeceptorum insta-
uratione, cumulantis nec aliud primum tam principaliter denun-
tiantis, quam ab omni factura atque cultura idolorum cauere;
ut per Daud: di₁ nationum ar₁gentum et aurum, oculos
habent nec uident, aures habent nec audiunt, nares
habent nec odorantur, os nec locuntur, manus nec
contr₁ectant, pedes nec ingrediuntur. Similes erunt
illis, qui ea faciunt et qui fid₁unt in illis.

III. **1.** Nec putem disceptandum, an digne deus prohibeat no-
men et honorem suum mendacio addici, an digne quos ab errore
superstitionis auulserit rursus in Aegyptum regredi nolit, an
digne a se non patiat₁ur absistere quos sibi adlegit. || Ita nec
illud expectabitur retractari a nobis, an observari uoluerit disci-
plinam quam uoluit instituere et an merito ulciscatur deser-
tam quam uoluit obseruatam, quando frustra instituisset, si
obseruari eam noluisset, et frustra obseruari uoluisset, si ui-
dicare noluisset. **2.** Sequitur enim, ut has definitiones dei ad-
uersus superstitiones tam euictas quam etiam uindicatas pro-
blem, quoniam ex his tota martyriorum ratio constabit. Aberat
apud deum in monte Moyses, cum populus tam necessariam
absentiam eius impatiens deos sibi producere quaerit, quo se
potius ipse perdidit. **3.** Vrgetur Aaron, et iubet in aures femi-
narum suarum in ignem conferri. Amisuri enim erant in iu-
diciu sibi uera ornamenta aurum, dei uoces. Sapiens ignis
effigiem uituli de₁fundi₁t illis suggillans illic cor habentes ubi
et thesaurum, apud Aegyptum scilicet, in₁ter cetera animalia
bouis etiam cuiusdam consecratricem. **4.** Ita₁que tria₁ milia ho-

17 Ps. 135, 15 sqq. 115, 4 sqq.
4 cf. Ex. 22. 14 cf. Num. 25, 1 sqq.

9 haec om. A 10 prima haec A dicta dei scita Bmg ad omnes Bmg, a domi-
no AB 11 israelis (a ex h) A, israel B 15 aliu A denunciantis A 18
nec uident A, et non uident B 21 ea del. Gel 23 mendatio A 25 patitur
A quos A, quod B 26 expectabitur Vrs: expectabit AB seruari A
27 et an—28 obseruatam om. A
1 definitiones A 2 edicias Vrs probem Gel: probent AB 4 montem B V 151
necessariae absentiae Gel 5 quo se lin: quos AB 6 et om. B 7 uidicio
A 9 diffundit illos Vrs 11 itaque tria Gel: ita quod tria B, in A decem un-

9/10 et quidem prima haec A, prob. Kroy. (cfr l. 13 sed et deinceps). 26 expecta- V 150
bit AB, tnet. Kroy.
5 quos AB, tnet. Kroy. V 151

minum a parentibus proximis caesa, quia tam proximum paren-
tem deum offenderant, transgressionis et primordia et merita
dedicauerunt. In Arithmis cum diuertisset Israel apud Sethim,
abeunt libidinat₁um ad filia₁s Moab, inuitantur ad idola, ut et
spiritu fornicarentur, edunt denique de pollutis eorum, dehinc
et adorant deos gentis et Beelphegor initiantur. **5.** Ob ha₁nc
quoque idololatriam moechiae sororem uiginti tria milia dome-
sticis obruncata gladii₁s diuinae irae litauerunt. Defuncto Iesu
Naue derelincunt deum patru₁m suorum et seruiunt idolis Ba-
alim et Astartis, et iratus dominus tradidit eos in manibus
diripientium, et diripiebantur ab illis et uenumdabantur ini-
micis, nec poterant omnino subsistere a facie inimicorum
suorum. **6.** Quocumque processerant, manus erat super illos
in mala, et compressati || sunt ualde. Post quae instituit super
illos deus Critas, quos Censores intellegimus. Sed nec istis
obaudire perseuerauerunt. Vt quis critarum obierat, illi ad
delinquendum supra quam patres eorum, abeundo post deos
aliorum et seruendo et adorando eos. **7.** Itaque dominus iratus,
quoniam quidem, ait, transgressi sunt gens ista pactum
meum, quod disposui patribus eorum, et non audie-
runt uocem meam, et ego non aduertam ad auferen-
dum uirum a facie eorum ex nationibus, quas reliquit
decedens Iesus. Atque ita per omnes paene annales crita-
rum et deinceps regum reseruat₁s gentium circumcolarum uiri-
bus bello et captiuitate et iugo allophyliorum iram dei pensauit
Israel, quotienscumque ab illo maxime in idololatriam exorbi-
tauerunt.

IV. **1.** Hanc igitur si a primordio constat et prohibitam de
tot tantisque praeceptis et numquam inpune commissam de
tot tantisque documentis nec ullum tam superbum crimen
deputari apud deum, quam huiusmodi transgressionem, ul₁tro
intellegere debemus diuinarum et denuntiationum et executio-

19 cf. Iud. 2, 8, 13.
4 Iud. 2, 20 sqq.

decimus litterae perierunt 12 proximis A, et proximis B 14 arithmis A deue-
nisset A satio A 15 et om. B 17 prius et om. A dellegor A 18 ido-
latria A sorore A XXIII A domestici B 20 naue A bahalim A
21 in manus Hild in A legit: spatium tam angustius, quam ut in manibus sine nota scripta
capiat 22 uenumdabant A 24 erant A 25 post quae A, postquam B
26 isti A
2 dios ex duos A 3 orando B ds A 4 transgressa est B 5 obaudierunt V 152
uoci meae B 6 auertam B 7 reliquit A 8 per del. Gel pene A 9 re-
seratis Hartelins 10 iram om. A dei pensauit scripti: dispensauit A, dispensauit
B 11 idolatriam A 14 nunquam A 16 apud deum deputari B

16 pollutis conf. Kroy. 10 deus pensauit Hartel, A secutus
9 reseruat₁s Castiglioni V 152

num, intentionem iam tunc martyriis patrocinate non modo
 non dubi, tandis, uerum etiam sustinendis, quibus scilicet locum
 20 fecerat prohibendo idololatriam. Aliter enim martyria non
 euenirent. Et utique auctoritatem suam praestruxerat uolens
 ea euenire quibus locum, fecerat. 2. Nunc enim de dei uolun-
 tate conpungimur, et ingeminat, scorpis plagam, hanc negans,
 hanc accusans uoluntatem, ut aut alium deum insinuet, cuius
 25 haec non sit uoluntas, aut nostrum nihilo minus des, truat,
 cuius talis sit uoluntas, aut omnino neget uoluntatem dei, si
 ipsum negare, || non poterit. 3. Nos autem de deo alibi dimi-
 cantes et de reliquo corpore haereticae cuiusque doctrinae
 nunc in unam speciem congressionis certas praeducimus lineas,
 non alterius dei quam Israelis eam defendentes uoluntatem
 quae martyriis locum fecerit, tam ex praeceptis prohibita
 semper quam ex iudiciis punitae idololatriae. Si enim prae-
 ceptum obseruando uim patior, hoc erit quodammodo obser-
 uandi praeceptum, ut id patiar per quod potero
 5 obseruare praeceptum, uim scilicet, quaecumque mihi im-
 minet cauenda ab idololatria. 4. Et utique qui inponit prae-
 ceptum, extorquet obsequium. Non potuit ergo noluisse ea
 euenire per quae constabit obsequium. Praescribitur mihi, ne
 10 quem alium deum dicam, ne uel dicendo, non minus lingua
 quam manu, deum fingam neque alium adorem aut quo modo
 uenere, praeter unicum illum, qui ita mandat, quem et inbeor
 time, re, ne ab eo descerar, et de omni substantia diligere, ut
 pro eo moriar. 5. Huic sacramento militans ab hostibus pro-
 uocor. Par sum illis, nisi illis manus dero. Hoc defen-
 15 dendo depugno in acie, uulneror, concidor, occidor. Quis, hunc
 militi suo exitum uoluit, nisi qui tali sacramento eum con-
 signauit?

V. 1. Habes igitur dei mei uoluntatem. Occursum est huic
 20 plagae. Iam alium, ictum consideremus de uoluntatis quali-
 tate. Longum est, ut deum meum, bonum ostendam, quod iam
 a nobis didicerunt Marcionitae. Deum, interim sufficit dici,

20 idolatriam A 21 neuenirent A 22 ea om. A 23 et conpungimur Gel
 26 omnino Gel: domino B, om. A 27 potuerit B 28 haereticae A
 1 israelis A 2 prohibite A 4 obseruatum A Bmg patitur A Bmg V 153
 5 praeceptum om. A id Gel: ita AB 7 cauenda scripti: cauendam AB, cauendi
 Gel 10 dicam ne om. A dicendum A 11 nequem A aut quo modo
 Iur: aut quomodo AB, aut quomodo Vrs 12 p&erter A 25 nisi Lat: si AB
 16 concidi hunc A, unde recte Oehlerius conclusit occidit omisum fuisse 17 milito
 A corr. cum sacramento B 20 iam Hartelius: in (A)B, nec Lat hictum A

4/5 obseruatum A, tuel. Kroym. 5 praeceptum] om. A, prob. Kroym. 7 cauendi
 do con. Kroym. 10/11 dicam ne et non minus lingua quam manu] secl. Kroym.
 11 quoquo v. d. Vliet 15 si AB, tuel. Hoppe, Beitr. 132 sq. 20 in alium AB,

ut necesse sit bonum credi. 2. Malum enim, deum qui praesum, p-
 serit, constare in utroque non poterit: aut deum negare de-
 25 bebit quem malum existimari, aut bonum dicere quem deum
 pronuntiauerit. || Bona igitur erit et uoluntas eius qui nisi f. 57
 bonus non erit deus. 3. Probabit hoc etiam ipsius rei bonitas
 quam deus uoluit, martyrii dico, quia bonum non nisi bonus
 uoluit. Bonum contendo martyrium apud eundem deum, a quo V 154
 et prohibetur et punitur idololatria. Obnititur enim et aduer-
 satur idololatriae martyrium. Malo autem obniti et aduersari
 nisi bonum non potest. 4. Non quasi negem esse aemulationem
 5 tam malorum inter se quam et bonorum, sed alia condicio est
 huius tituli. Martyrium enim non de communi aliqua militia
 certat cum idololatria, sed de sua gratia; liberat enim ab ido-
 lolatria. Quod a malo liberat, quis non bonum pronuntiabit?
 Quid aliud est aduersatio idololatriae atque martyrii quam
 10 mortis et uitae? 5. In tantum uita martyrii deputabitur, quan-
 tum morti idololatria. Vitam qui malum, dixerit, habet mortem,
 quam bonum dicat. Est et haec peruersitas hominum salu-
 taria excutere, exitiosa suscipere, periculosa conquirere, medi-
 camina deuitare, aut mori denique citius quam curari desi-
 15 derare. 6. Nam et medicinae praesidium plures qui refugunt:
 plures enim stulti, plures timidi et male, uerecundi. Et est
 plane quasi saeuitia medicinae de scalpello deque caute, rio, de
 sinapis incendio; non tamen secari et inuri et extendi mor-
 derique idcirco malum, quia dolores utiles affert, nec quia
 20 tantummodo contristat, recusabitur, sed quia necessario con-
 tristat, adhibebitur. 7. Horrorem operis fructus excusat. Vlu-
 lans denique ille et gemens et mugiens inter manus medici
 postmodum easdem mercede cumulabit et artifices optimas
 praedicabit et saeuas iam negabit. Sic et martyria desaeuiunt,

23 deum quis praesumpserit B, ripserit A qui Rig: quis B 25 dicere
 add. Gel 26 pronuntiarit B eius om. A 28 quia nonnisi bonus uoluit
 bonum B

1 cum A 2 et primum om. B 4 negemus B 5 conditio A 6 malitia A V 154
 7 idolatria bis A de] cum A 10 uita A, ut a B 11 mors idololatriae Vrs
 13 conquirere scripti: con A, quaeque B, quereere Rig medicamina deuitare
 Oehlerius: medica male uitare AB, medicamina uitare Gel 14 aut del. Gel 15 in
 praesidium B plures qui refugunt om. A qui del. Rig 16 enim om. B
 17 medicina B deque (A?) Gel: denique B 18 et primum om. B excendi Iur
 morderique om. A 20 necessarie A 24 sic et A, et si B

tuel. Kroym. 23/24 qui praescripserit rectius interpretatus est Kroym. 25 bonum
 <dicere> Gel., malum (se. negare debet) Kroym. fort. recte

6 mollitia con. Hartel; potius cum A et Rig, et Kroym. malitia legendum 13 conue- V 154
 nire con. Kroym. 13/14 medica uitare aut mori denique malle citius quam curare
 Leo et Kroym. 18 extendi] exedi con. v. d. Vliet (cfr Lucif. Calar., Mor. pro dei fil.
 13, p. 313, §: secari inuri exedi morderique) 19 idcirco malum quia <tantummodo
 dolores affert, sed ideo bonum quia> dolores utiles affert con. Kroymann. Haud probabile
 (cfr Lucif., l.c.: idcirco bonum)

25 sed in salutem. Licebit et deo in uitam aeternam, || per ignes f. 57^v
et gladios et acerba quaeque curare. 8. Sed medicum quidem
miraberis etiam in illo, quod ferme pares adhibet qualitates
medellarum aduersus qualitates querellarum, cum quasi de per-
uerso auxiliatur per ea subueniens per quae laboratur. Nam V 155
et calores caloribus amplius onerando compescit et ardores
siti potius macerando restinguit et fellis excessus amarum qui-
busque potiunculis colligit et sanguinis fluxus defusa insuper
9. Deum uero et quidem zeloten culpandum ex-
istimabis, si uoluit certare cum causa et iniuriae aemulando
prodesse, mortem morte dissoluere, occisionem occisione di-
spargere, tormentis tormenta discutere, supplicia suppliciis eu-
aporare, uitam auferendo conferre, carnem laedendo iuuare,
10 animam eripiendo seruare. 10. Peruersitas, quam putas, ratio
est; quod saeuitiam existimas, gratia est. Ita deo de mo-
mentaneis aeterna me, dicante magnifica bono tuo deum tuum;
incidisti in manus eius, sed feliciter incidisti. Incidit et ille
in aegritudines tuas. Homo semper prior negotium medico
15 facit, denique sibimet ipse periculum mortis attrahit. 11. Acci-
perat a domino suo ut a medico satis utilem disciplinam se-
cundum legem uiuendi, ut omnia quidem ederet, ab una so-
lummmodo arbuscula temperaret, quam ipse medicus inportunam
interim nouerat. 12. Audiit ille quem maluit et abstinentiam
20 rupit. Edit illicum et transgressione saturatus in mortem
crudauit, dignissimus bona fide in totum perire quia uoluit.
Sed dominus sustentat a feruore delicti, donec tempore medi-
cina temperaretur, paulatim remedia composuit, omnes fidei
disciplinas et ipsas aemulas uitio, uerbum || mortis uerbo uitae f. 58
25 rescindentes, auditum transgressionis auditu deuotionis limantes.
Ita, et cum mori praecipit medicus ille, ueternum mortis ex-
cludit. 13. Quid grauatur nunc pati homo ex remedio quod non
est tunc grauatus pati ex uitio? Displicet occidi in salutem

25 sed del. Seal alterum in del. Seal 26 quidem A, quoque B 27 perme A
2 honorando A 3 restinguit Lat; restringit A, restringit B excussus A V 155
quibusdam fort. 4 potiunculis B corrigit Lat, recolligit Hartelius 5 ze-
lotem A corr. 6 certare scripti: certasse AB 8 enaportare A corr. 12 aeter-
nam B meditante B tuum B, tetrū A 14 aegritudines A medico prior
negotium B 15 denique donec Hartelius 16 suo om. A 17 ederet et B
18 temperaret et B 19 norat B 20 edit A 21 crudauit Vrs: erudauit B,
eructauit Gel perisse B quia scripti: qui AB 22 sustentata feruora (A)
Rig: sustentato feruore B 25 aditum et aditu fort. deuotioni B 26 mortes
A corr. 27 pati nunc B

3/4 quibusque] tnet. Hartel 10 seruare? bene Kroym. 12 deum tuum] tetricum V 155
cont. Kroym., minus recte 21 in totum perire (perire) qui uoluit p. d. Vliet 25 au-
ditum... auditu] merito tnet. Hartel

cui non displicuit occidi in perditionem? Nausiabit ad anti- V 156
dotum qui hiauit ad uenenum?

VI. 1. Sed si certaminis nomine deus nobis matyria proposuis-
set, per quae cum aduersario experiremur, ut, a quo libenter homo
5 elisus est, eum iam constanter elidat, hic quoque liberalitas
magis quam acerbitas dei praest. Euulsum enim hominem
de diaboli gula per fidem iam et per uirtutem inculcatorem
eius uoluit efficere, ne solummodo euasisset, uerum etiam eui-
cisset inimicum. 2. Amauit, qui uocauerat in salutem, inuitare
10 et ad gloriam, ut, qui gaudeamus liberati, exultemus etiam
coronati. Agonas istos, contentiosa sollemnia et superstitiosa
certamina Graecorum et religionum et uoluptatum, quanta
gratia saeculum celebret, iam et Africae licuit. Adhuc Cartha-
ginem singulae ciuitates gratulando inquitant donatam Pythico
15 agone post studii senectutem. 3. Ita ab aequo dignissimum cre-
ditum est studiorum experimentum committere, artes corporum
et uocum de praestantia expendere, praemio indice, spectaculo
iudice, sententia uoluptate. Qua nuda sunt praelia, non nulla
sunt uulnera; pugni quassant, calces arietant, caestus dilaniant,
20 flagella dilacerant. 4. Nemo tamen agonis praesidem suggillans
erit, quod homines uolentiae obiecat. Iniuriarum actiones
extra stadium. Sed, quantum liuores illi et cruores et uibices
negotiantur, intende: coronas scilicet et gloriam et dotem,
priuilegia || publica, stipendia ciuica, imagines, statuas et, qua- f. 58^v
25 lem potest praestare saeculum, de fama aeternitatem, de me-
moriam resurrectionem. 5. Pyctes ipse non queritur dolere se, nam V 157
uult; corona premit uulnera, palma sanguinem obscurat; plus
uictoria tumet quam iniuria. Hunc tu laesum existimabis,
quem uides laetum? Sed nec uictus ipse de agonotheta casum
3 suum exprobrabit. 6. Deum dedecabit artes et disciplinas suas
educere in medium, in hoc saeculi spatium, in spectaculum
hominibus et angelis et uniuersis potestatibus? Carnem atque

1 nausiabit A, nausci abit B 3 si A, et B proponit B 5 helisus A 7 uerba V 156
per uirtutem in AB post 8 efficere collocata reposui 8 deuicisset B 9 qui Vrs:
quā A, quae B, quos Lat, quem Hartelius 10 et om. B qui om. A gaudemus
Iun, gaudebamur Oehlerus 12 Graecorum B, gregorum A, graecorum Gel uo-
luntatum A 13 iam et A, etiam et B, etiam Gel liquit Gel Carthaginem B,
certamine A 14 (inquitant) A 16 committere, artes corporum scripti: com-
mittere artes, corporum sulgo 17 praesentia exprimere A Bmg, praestantiam ex-
pendere Gel illice fort. 18 uoluntate A, uoluntate Seal nulla Lat non
del. Lat 19 sunt om. A cassant B caluae Faber cestus A 20 praeside
A suggillauerit Gel 21 uolentiae A obiecat Rig: oblectant A, obiectet
B 23 (nego)tiantur A intende scripti: intendet A, intendit B, intendis Gel
24 ciuica] ciuitatem Lat statuas A 25 de fama om. A
1 nam A, non B 2 praemio A corr. uulnera om. A plus uictoria tumet V 157
quam iniuria Rig: plus uictoria tū. et quam iniuria A, plus uictoria tuum est quam
iniuriatum B, plus uictoriatum est quam iniuriatum Pam, plus uictoriarum est quam
iniuriarum Lat, plus uictoria tamen est quam iniuria Harrisius, plus uictoria tum est
quam iniuria alii 4 agonitheta A 5 dedecabit B, decebit A Bmg 6 in
medium A Bmg, remedium B saeculo A corr. 7 carnem ex carmen A

animam probare de constantia atque tolerantia? Dare huic palmam, huic honorem, illi ciuitatem, illi stipendia? etiam quosdam reprobare et castigatos cum ignominia submouere? Nimirum praescribis deo, quibus temporibus aut modis aut locis de familia sua iudicet, quasi non et praeiudicare iudici congruat. 7. Quid nunc, si non certaminis nomine in martyria fidem exposuisset, sed et proprii profectus, nonne oportebat illam habere aliquem spei cumulum, cui studium suum cogeret uotumque suspenderet, quo eniteretur ascendere, cum terrena quoque officia in gradus aestuent? Aut quomodo multae mansiones apud patrem, si non pro uarietate meritorum? Quomodo et stella ab stella distabit in gloria, nisi pro diuersitate radiorum? 8. Porro et si filii dei propterea congruebat sublimitati et claritatis aliqua prolatio, tale quid esse oportuerat illud emolumentum, quod magno constaret: labore, cruciatu, tormento, morte. Sed respice compensatio nem, cum caro et anima dependitur — quibus in homine carius nihil est, alterum manus dei, alterum flatus, — ipsa dependi in profectum quorum est profectus, ipsa erogari quae lucri fiant, eadem pretia quae et merces. 9. Prospexerat et alias deus inbecillitates condicionis humanae, aduersarii insidias, rerum talacias, saeculi retia, etiam post lauacrum periclitaturam fidem, perituros plerosque rursum post salutem, qui uestitum obsole-tassent nuptialem, qui faculis oleum non prae-parassent, qui requirendi per montes et saltus et umeris essent reportandi. Posuit igitur secunda solacia et extrema praesidia, dimicationem martyrii et lauacrum sanguinis exinde secuturum. 10. De cuius felicitate Dauid: beati quorum dimissae sunt iniquitates et quorum tecta sunt peccata. Beatus cui non imputauerit deus delictum. Proprie enim martyribus nihil iam reputari potest, quibus in lauacro ipsa uita deponitur. 11. Sic dilectio operit multitudinem peccatorum, quae deum scilicet di-

19 cf. 1 Cor. 15, 41.

11 Ps. 31, 1 sqq. 14 cf. 1 Petr. 4, 8. Matth. 22, 37.

V 157

V 158

9 stipendium B 11 praescribes B 12 et om. A praeiudicare A 13 qui Gel
nunc si non A, nunc sine B, si non Gel 14 et om. B 17 gradu B 18 apud
A 19 a A 20 praeterea fort. 21 sublimitatis Vrs claritati Gel 22 con-
staret abore A; pretio euansisse putat Oehlerus: mihi nihil deesse uidetur
carius B 24 nihil

1 adflatus B 2 profectum Im: profectu AB 3 alias B, has A 4 condi-
tionis A fallatias A 7 nuptialem—prae-parassent om. A 9 et om. A 10 secu-
rum A Bmg 11 dimissa sunt delicta et quorum operatae sunt iniquitates B 12 bea-
tus uir cui B reputauerit B 13 delictorum B

V 158

21 sublimitatis Vrsinus, prob. Kroym. 22 constaret [fide]li: labore optime Kroym. V 157
10 securum A Bmg tuent. Kroym., Dölger, Antike u. Christ. 2, p. 128, Warzink, V 158
Mnemosyne, 1944, p. 73 sq.

ligens ex totis uiribus suis, quibus in martyrio decertat, ex tota anima sua, quam pro deo ponit, hominem martyrem excudit. Haec tu remedia, consilia, iudicia, spectacula etiam dei atrocitatem uocabis? Sanguinem hominis deus concupiscit? et tam(en) ausim dicere, si et homo regnum dei, si et homo certam salutem, si et homo secundam regenerationem. Nulla compensatio inuidiosa est in qua aut gratiae aut iniuriae com-munis est ratio.

VII. 1. Incutiat adhuc scorpius homicidam deum uentilans, hor-rebo plane spurcum blasphemiae flatum de haeretico ore foe-tentem, sed et tale(m) deum de fiducia rationis amplectar, quā ratione etiam ipse se plus quam homicidam pronuntiauit ex sophiae suae persona, uoce Solomonis. Sophia, inquit, iugu-lauit filios suos. Sophia sapientia est. Sapienter utique iugulauit, dum in uitam, et rationaliter, dum in gloriam. 2. O parricidii ingenium! O sceleris artificium! O argumentum crudelitatis, quae idcirco occidit, ne moriatur quem occiderit! Et ideo quid sequitur? Sophia in exitibus cantatur hymnis; can-tatur enim et exitus martyrum. Sophia in plateis de constantia agit; bene enim filios suos iugulat. 3. Super summos autem muros confisa dicit, cum quidem secundum Ezeiam hic exclamat: ego dei sum; et hic uociferatur: in nomine Iacob; et alius inscri-bit: in nomine Israelis. O bonam matrem! opto et ipse in filios eius redigi, ut ab ea occidar; opto occidi, ut filius fiam. Solum autem iugulat filios suos, an et torquet? Audio enim et alibi dicentem deum: uiram illos sicut uritur aurum, et probabo illos sicuti probatur argentum. 4. Utique per tormenta ignium et sup-pliciorum, per martyria fidei exami-natoria. Scit et apostolus qualem deum adscripserit, cum scribit: si deus filio suo non pepercit, sed pro nobis tradidit illum, quomodo non et cum illo omnia condonauit nobis? Vides, quomodo etiam proprium suum filium primo-genitum et unigenitum sophia diuina iugulauerit, utique ui-cturum, immo et ceteros in uitam redacturum. 5. Possum di-cere cum sophia dei: Christus est qui se tradidit pro delictis nostris. Iam et semetipsam sophia trucidauit. Verbo non solum solo sapiunt, sed et sensu, nec auribus tan-

V 159

f. 59v

28 Prou. 9, 2.

5 cf. Prou. 1, 20. 8 Es. 45, 5. 13 Zach. 13, 19. 17 Rom. 8, 32. 22 ibid. 4, 25. V 159

19 iudicabis B 20 si homo certam salutem om. A et ante homo add. Ciacconius
21 nulla Vrs; nulli AB 24 incuciat A 25 adflatus B heretico A
fotentem A 26 et om. A 28 sofiae A solonis A inquit A

1, 3, 8 sofia A 2 inuitam B ingloriam B 5 exitu A canitur B 6 de
constantia] constantiam Pam 8 dicitur fort. quis B ezeiam A, Esaiam B
9 scribit A 10 israelis A 11 fiam B, filiam A 13 securi B argentum
Pam 14 aurum Pam 18 illum om. A et non Gel 20 iugulauerat A
21 possim A 22 sofia A sic semper 23 sophiam B 24 so.....nt A, aut

V 159

25 tummodo audienda sunt, sed et mentibus. Crudelem deum, qui non intellegit, credit. Quamquam et non intellegenti posita sententia est, quae temeritatem cohibeat aliter intellegendi. 6. Quis enim, inquit, cognouit sensum domini? aut quis illi consiliarius fuit, qui eum instruat, aut uiam intellegentiae quis demonstret illi? Sed enim Scytharum Dianam aut Gallorum Mercurium aut Afrorum Saturnum hominum uictima placari apud saeculum licuit, et Latio ad hodiernum Ioui media in urbe humanus sanguis ingustatur, nec quisquam retractat aut non rationem praesumit aliquam aut inestimabilem dei sui uoluntatem. 7. Si noster quoque deus propriae hostiae nomine martyria sibi depostulasset, quis illi exprobrasset funestam religionem et lugubres ritus et aram rogum et pollinctorem sacerdotem, et non beatum amplius reputasset quem deus comedisset?

VIII. 1. Vnum igitur gradum insistimus et in hoc solum prouocamus, an praecepta sint a deo martyria, ut credas ratione praecepta, si praecepta cognoueris, quia nihil deus non ratione praeceperit. Siquidem honorata est apud illum mors religionum ipsius, ut canit David, non, opinor, ista communis et omnium debitum — atquin ista etiam ignominiosa est ex elogio transgressionis et merito damnationis — sed illa quae in ipso aditur ex testimonio religionis et proelio confessionis pro iustitia et sacramento. 2. Sicut Esecias, uidete inquit, quomodo perit iustus, et nemo excipit cor de, et uiri iusti auferuntur, et nemo animaduertit; a facie enim iniustitiae perit iustus et erit honor sepulturae eius. Habes hic quoque et praedicationem et remunerationem martyriorum. A primordio enim iustitia uim patitur. 3. Statim ut coli deus coepit, inuidiam religio sortita est. Qui deo placuerat, occiditur, et quidem a fratre. Quo proclius impietas alienum sanguinem insectaretur, a suo auspicata in sectata est denique non modo iustorum, uerum etiam et prophetarum. David

28 ibid. 11, 33.

16 cf. Ps. 105, 5. 20 Es. 57, 1.

V 160

sono aut solo omissum fuit dei B 26 quamquam A intelligendi Gel 28 inquit A

4 liquit Pam 5 Latini Ciacconius ad in Gel 6 rationem praesumit aliquam Gel: ratione praesumit aliqua AB 7 inestimabile A uoluntate V 160 Oehlerus 9 ille A lugebres A 10 beatum om. A 18 ista A 20 esecias A, Esaias B uidete Pam: uidet B, uide A inquit A corr. 23 sepultura A 26 cepit Rig 27 (pro)clius A 28 sectaretur A au..... sectata A insectata del. Pam est. Denique uel est, denique uulgo; correxi

6/7 ratione ... aliqua AB, tuet. Hoppe et Castiglioni 15 si quidem Kroym. 19 V 160 in ipso aditur (martyrio) Kroym. 20 uide A, tuet. Kroym.

exagitur, Helias fugatur, Hieremias lapidatur, Esecias secatur, Zacharias inter altare et aedem trucidatur perennes cruoris sui maculas silicibus assignans. Ipse clausula legis et prophetarum nec prophetae, sed angelus dictus contumeliosa caede truncatur in puellae salticae lucar. 4. Et utique qui spiritu dei agebantur, ab ipso in martyria dirigebantur etiam patiendo quae et praedicassent. Proinde et trina fraternitas, cum dedicatio imaginis regiae turbam urgeret officii, non ignorauerunt, quid fides, quae sola in illis captiua non fuerat, exigeret, moriendum scilicet aduersus idololatriam. 5. Meminerant enim et Hieremiae scribentis ad eos, quibus illa captiuitas imminabat: et nunc uidebitis deos Babyloniorum aureos et argenteos et ligneos portari super umeros ostentantes nationibus timorem. Cauete igitur, ne et uos consimiles sitis allophyliis et timore capiamini, dum aspiciatis turbas adorantes retro eos et ante, sed dicite in animo uestro: te domine adorare debemus. 6. Itaque dixerunt a deo concepta fiducia, quanto uigore animi condicionales illas minas regis excutiant: non habemus necessitatem respondendi huic tuo imperio. Est enim deus noster, quem colimus, potens erucere nos de fornace ignis et ex manibus tuis, et tunc manifestum fiet tibi, quod neque idolo tuo famulabimur nec imaginem tuam auream, quam statuisti, adorabimus. 7. O martyrium et sine passione perfectum! Satis passi, satis exusti sunt, quos propterea deus texit, ne potestatem eius mentiti uiderentur. Nam et Danielum, nullius praeter dei supplicem et idcirco a Chaldaeis delatum ac depostulatum, statim utique conclusa et usitata feritas leonum deuorasset, si Darus digna praesumptio de deo falli debuisset. 8. Ceterum pati oportebat omnem dei praedicatorem atque cultorem, qui ad idololatriam prouocatus negasset obsequium, secundum illius quoque rationis statum, qua et praesentibus tunc et posteris deinceps commendari ueritatem oportebat, pro qua fidem diceret passio ipsorum defensorum eius, quia neque uoluisset

6 cf. Matth. 14, 3 sqq. 13 Bar. 6, 3 sqq. 20 Dan. 3, 16.

V 161

2 Esaias B 6 salticae Gel: psalticae B, psalticae A 7 etiam Gel: ut etiam B, ut et iam A ut iam patiunda Hartelius 9 turbam lum: urbem AB officii scripti: officio AB ignouerunt A 12 quibus B, quos A 16 allofiliis A 18 dicite A 19 coepta A quando Gel 20 illas om. B excutiant A 21 respondent A 24 famulabimur Gel: famulabitur AB 27 existi ex exusti sic A 28 mentiri A danibelum A, Daniele B 29 suplicem A idcirco a callatum ac postolatum A 3 dei om. A ad om. A 4 idololatriam B 5 quia B 7 defensorem A V 162

7/8 ut etiam patiunda quae praedicassent Hartel 9 officio AB, tuet. Hartel V 161

frustra occidi, nisi compos ueritatis. Talia a primordio et praecepta et exempla debitorum martyrii fidem ostendunt.

- IX. 1. Superest, ne antiquitas suum forte habuerit sacramentum, nouitatem Christianam recensere, quasi et de deo aliam ac proinde de disciplina quoque aemulam, cuius sophia filios suos iugulare non norit. Plane, alia in Christo et diuinitas et uoluntas et schola, qui martyria aut nulla in totum aut aliter intellegenda mandarit, qui neminem ad huiusmodi discrimen hortetur, qui pro eo passis nihil repromittat, quia pati eos nolit, et ideo praeceptorum principia deducens, beati, inquit, qui persecutionem patiuntur ob iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum? 2. Hoc quidem absolute ad omnes; dehinc proprie ad apostolis ipsos: beati eritis, cum uos dedecora uerint et persecutiones fuerint et dixerint aduersus uos omnia mala propter me: gaudete et exultate, quoniam merces uestra plurima in caelo: sic enim faciebant et prophetis patres illorum: ut etiam prophetaret, quod et ipsi occidi haberent ad exemplum prophetarum. 3. Quamquam etsi omnem hanc persecutionem condicionalem in solos tunc apostolos destinasset, utique per illos cum toto sacramento, cum propagine nominis, cum traduce spiritus sancti in nos quoque spectasset etiam persecutionis obundae disciplina ut in hereditarios discipulos et apostolici seminis fructus. 4. Nam et si rursus ad apostolos dirigit: ecce ego mittam uos tamquam oues in medio luporum, et: cauete ab hominibus; tradent enim uos in concessus et in synagogis suis flagellabunt uos et ad praesides et ad reges perducemini mei causa in testimonium illis et nationibus et cetera, tum autem subicit: tradet autem frater fratrem et pater filium in mortem et insurgent filii in parentes et mortificabunt eos, manifeste iniquitatem istam in ceteros pronuntiauit, quam in apostolis non inuenimus. 5. Nemo enim eorum aut fratrum aut patrem passus est traditorem, quod plerique iam nostri.

17 Matth. 5, 10 sqq. Luc. 6, 23.
3 Matth. 10, 16 sqq.

V 162
V 163

8 frustra om. B 10 forte B, quoque A 11 nouitate A 12 de add. Hartelius
sophia A 13 iugulandos non norit A non om. A 14 qui om. B 15 intellegenda andarit A neminem ad in A 16 repromittat A 18 inquit A
19 ipsorum A, illorum B 24 illorum A, eorum B 26 quamquam A 27 condicionabilem B 28 per om. A
2 et si AB, et Gel, et sic Oehlerus 3 mitto B tamquam A 4 tradent enim uos om. A 6 posterius ad om. B 7 cetera, tum Hartelius: cetera cum AB, cetera, cum uulgo distinguitur 9 surgent A 12 traditorem om. A

13 iugulandos non norit Hartel, ex A

V 162

- dehinc ad apostolos reuocat: et eritis odio omnibus propter nomen meum. Quanto magis nos, quos a parentibus quoque tradi oportet? Ita ipsa hac permixtione nunc ad apostolos, nunc ad omnes disponendo eundem in uniuersos nominis exitum effundit, in quibus consederit nomen cum odii sui lege. Qui autem sustinuerit usque in finem, iste saluus fiet. Quid sustinendo, nisi persecutionem, nisi traditionem, nisi occisionem? Nec enim aliud est sustinere in finem quam pati finem. 6. Et ideo: non est discipulus super magistrum, statim sequitur, nec seruus super dominum suum, quia cum magister et dominus ipse perpessus sit persecutionem et traditionem et occisionem, multo magis serui et discipuli eadem expendere debebunt, ne quasi superiores exempti de iniquitate uideantur, quando hoc ipsum sufficere eis ad gloriam debeat, aequari passionibus domini et magistri; ad quarum tolerantiam aedificans monet non eos timendos, qui solum corpus occidunt, animam autem interficere non ualeant, sed illi potius metum consecrandum, qui et corpus et animam occidere et perdere possit in gehennam. 7. Quinam hi solius corporis interemptores, nisi praesides et reges supra dicti, homines opinor? Quis etiam animae dominator, nisi deus solus? Quis iste ignium comminator, nisi is, sine cuius uoluntate nec passerum alter in terram cadit, id est nec altera ex duabus substantiis hominis, caro aut anima? Quia et capillorum apud eum regegestus est numerus. 8. Nolite ergo metuere, cum insuper dicit, multis passeribus antistatis, non frustra, id est non sine emolumento casuros in terram repromittit, si magis ab hominibus quam a deo occidi deligamus. Omnis igitur, qui in me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor in illo coram patre meo, qui in caelis est. Et omnis, qui me negauerit coram hominibus, et ego negabo illum coram patre meo, qui in caelis est. Manifesta, ut opinor, definitio et ratio est tam confessionis quam negationis, etsi dispositio diuersa est. 9. Qui se Christianum con-

13 ibid. 10, 22. 18 ibid. 21 ibid. 10, 24. 28 ibid. 10, 28.
5 cf. Matth. 10, 29. 8 ibid. 10, 31. 11 ibid. 10, 32 sqq.

V 164

15 ipsa hac permixtione B, ipsam hanc traditionem A Bmg 17 effudit A considerit A 24 eadem Veri: eandem AB
1 alterum et om. A animas A 2 gehenna A 3 interemptores B 4 anime A 5 iste ignium Rig: iste nisi ignium AB committor A nisi is om. A 7 autem A 8 est om. A 9 insuper luv: super B, om. A 11 eligamus B 14 omni A negauerit me B 16 est et definitio et ratio tam B

15 ipsam hanc traditionem merito tuet. Kroym. 16 nominis homines recte Kroym., V 163
secl. 1. eo
9 cum superdicit bene Hartel

V 164

fitetur, Christi, se esse testatur, qui Christi est, in Christo sit
 necesse est. Si in Christo est, in Christo utique, confitetur, cum
 se Christianum || confitetur. Hoc enim non potest esse, nisi sit
 in Christo. Porro in Christo confitendo Christum quoque con-
 fitetur, qui sit in ipso, dum et ipse in illo est, utpote Chri-
 stianus. Nam et si diem dixeris, lucis rem ostendisti, quae
 diem praestat, licet non dixeris lucem. Ita etsi non directo
 pronuntiauit qui me confessus fuerit, non est diuersus
 actus quotidianae confessionis a sensu dominicae pronuntia-
 tionis. 10. Quod enim est qui se confitetur, id est Christianum,
 etiam id, per quod est, confitetur, id est Christum. Proinde
 qui se negauit Christianum, in Christo negauit, negando se
 esse in Christo, dum negat se Christianum; et Christum autem
 in se negando, dum se in Christo negat, Christum quoque ne-
 gabit. Ita et qui in Christo negauerit, Christum negabit et
 qui in Christo confessus fuerit, Christum confitebitur. Suffe-
 cis, set igitur, etsi de confitendo tantummodo dominus pro-
 nuntiasset. 11. Ex forma enim confessionis contrario quoque
 eius praeiudicaretur, id est, negationi, perinde negationem
 negatione rependi a domino, quem admodum confessione con-
 fessionem. Et ideo cum in forma confessionis etiam negationis
 condicio intellegatur, apparet non ad alium modum, negationis
 pertinere, quod de ea aliter dominus pronuntiauit, quam de
 confessione dicendo, qui me negauerit, non, qui in me.
 12. Prospexerat enim et hanc uim plerumque in expugnatione, no-
 minis, subsecuturam, ut qui se Christianum negasset, ipsum
 quoque Christum compelleretur blasphemando negare. Sicut
 non olim pro auspice cum tota fide quorundam colluctatum
 hoc modo || horruimus. Itaque frustra erit dicere; etsi me ne-
 gauero Christianum, non negabor a Christo, non enim ipsum
 negaui. 13. Ex illa enim negatione tantumdem tenebitur, quia se
 Christianum negando Christum in se negans etiam ipsum ne-
 gavit. Plus est autem quod et confusio confusionem com-
 minatur: qui me confusus fuerit coram hominibus, et

f. 62v

V 165

f. 63

18 se om. B 19 si in Christo est om. A confitetur cum se Christianum om. A
 21 quoque om. A 22 ipso scripti: Christo AB 23 et sup. uers. A, ut Vrs
 ostendis A 27 quod enim est? quid enim? fort. qui A, cum B
 3 in Christo esse B se om. A 5 negabit A, negauit B 9 proinde B
 negatione negationem B, negationi negationem Rig 10 confessioni confessionem A
 12 conditio A non om. B negotiationis A 13 deus B 16 ipse B 18 ante
 auspice duae litterae perierunt in A; Tertullianus tale quid scripsisse uidetur non olim
 praesidem aliquem diabolo auspice proconsulem non olim improbo auspice
 Martellus cum in B 19 negaui B, negabo A 21 quia scripti: qua AB
 23 confusionis A corr. 24 confessus A

V 165

27 qui se <esse> add. Castiglioni

18 probato, auspice Kroym., uel potius, cum Leo: proconsule, auspice 21 qua
 AB, iudicat Hoppe, Beitr. 124

ego confundar eum coram patre meo, qui est in caelis.
 Sciebat enim a confusione uel maxime formari negationem,
 mentis statum in fronte consistere, priorem esse pudoris quam
 corporis plagam.

X. 1. Qui uero non hic, id est non intra hunc ambitum terrae
 nec per hunc commeatum uitae nec apud homines huius
 communis naturae confessionem putant constitutam, quanta
 praesumptio est aduersus omnem ordinem rerum in terris istis
 et in uita ista et sub humanis potestatibus experiundarum?
 Nimirum cum animae de corporibus excesserint et per singula
 tabulata caelorum de receptu dispi-ci coeperint et interrogari
 arcana illa haereticorum sacramenta, tunc confitendum apud
 ueras potestates et ueros homines, Theletos scilicet et Acinetos
 et Abascantos Valentini. 2. Nostrates, enim, inquit, nec ipse
 Demiurgus constanter homines probabat, quos stillicidium si-
 tulae et puluerem areae et sputamen et locustas deputauit,
 etiam inrationalibus iumentis adaequauit. Plane, ita scriptum.
 Non tamen idcirco aliud hominis genus intellegendum praeter
 nos, quos, quia constat esse, comparatione potuit || induere
 salua et proprietate generis et singularitate. 3. Neque enim si
 uita uitata est, ut despectui iudicata despectis compararetur,
 statim natura sublata est, ut alia in nomine eius deputeretur.
 Atquin seruat natura, etsi suffunditur uita, nec alios nouit
 Christus homines quam de quibus dicit: Quem me aiunt
 esse homines? Et: Quomodo uultis ut faciant uobis
 homines, ita et uos facite illis. 4. Vide an seruauerit genus,
 a quibus et testimonium sui expectet et in quos iustitiae
 uicem mandat. Illos autem caelestes homines si exostulem
 mihi ostendi, facilius Aratus Persea et Cephea et Erigonam et
 Ariadnam inter sidera deliniabit. Quis autem prohibuit do-
 minum illic etiam confessionem hominum faciendam manifeste
 determinare, ubi suam futuram aperte pronuntiauit, ut ita
 esset positum: qui in me confessus fuerit coram homi-
 nibus in caelis, et ego in illo confitebor coram patre

V 166

f. 63v

V 167

18 Matth. 14, 13. 19 Matth. 7, 12; Luc. 6, 31.
 2 Math. 10, 32.

V 166
 V 167

25 in caelis est B 26 negotiationem A
 1 naturae communis B 3 et prius om. A subi A 4 excesserant A 5 re-
 ceptu Lat: recepto B, respecto A, praecepto Rig 6 archana A hereticorum A
 7 theletos Rig et om. A Abascantos et Acinetos Rig: aginetos et abascantos
 A, Abascantos et Aginetos B, Abascantos et Ageratos Vrs, Abascantos et Aginetos
 Iun 8 ipse demiurgus A, ipsi eadem iurgis B 9 probabit B probabat ueros
 esse (non esse Pam) Pam, Rig stillicidium A 10 areae A 13 quos Lat:
 quod AB 14 singularitate A 15 adiudicata fort. despectis A 17 adquin
 A 18 Christus B, dominus A 20 ita et uos A, et uos ita B, et ita uos Rig
 23 Aratus om. A Persea et Cephea et B, perseacen et A aerigonā A, Erigonem
 B 24 Ariadnam B deliniabat B dñs A 25 manifeste om. B
 1 ut] at Iun 3 in caelis om. A in illum B

V 167

meo, qui in caelis est? 5. Eripere me debuit ex isto terrenae confessionis errore, quam suscipi nolisset, si caelestem praecipisset, quia nullos alios homines noueram praeter incolas terrae, ne ipso quidem adhuc tunc in caelis homine conspecto. Quae porro fides rerum, ut post excessum ad superna subleuatus illic probarer, quo non nisi iam probatus inponerem, illic de receptu examinarer, quo nisi admittendus peruenire non possem? 6. Christiano caelum ante patet quam uia; quia nulla uia in caelum, nisi cui patet caelum; quod qui attigerit, intrabit. Quas mihi potestates ianitrices adfirmas || iuxta Romanam superstitionem, † Barnum quendam et Forculum et Limentinum? Quas a cancellis ordinas potestates? 7. Si umquam legisti apud Dauid: Auferte portas, principes, uestri, et subleuentur portae aeternae, et intrabit rex gloriae, si item audisti apud Amos: qui ascensum suum aedificat in caelos, et profusionem suam fundat in terras, scito et ascensum illum exinde conplanatum uestigiis domini et introitum exinde reseratum uiribus Christi, nec ullam moram aut quaestionem in limine Christianis occurruram, qui non dinosci habeant illic, sed agnosci, nec interrogari, sed admitti. 8. Nam etsi adhuc clausum putas caelum, memento clauis eius hic dominum Petro et per eum ecclesiae reliquisse, quas hic unusquisque interrogatus atque confessus feret secum. Sed asseuerat diabolus illic confitendum, ut suadeat hic negandum. Pulchra uidelicet documenta praemittam, bonas mecum clauis feram, timorem eorum, qui solum corpus occidunt, animae autem nihil faciunt: commendatus ero huius praecepti deservitione, honeste in caelestibus stabo, qui in terrenis stare non potui, sustinebo maiores potestates, qui minoribus cessi, merebor utique admitti iam exclusus. 9. Suppetit adhuc dicere: si in caelestibus confitendum, et hic negandum est. Nam ubi alterum, ibi utrumque. Aemula enim quaeque concurrunt. Etiam persecutionem in caelis agitari oportebit, quae confessionis negationisue materia est. Quid itaque cessas, audacissime || haec

f. 64

V 168

f. 64v

16 Ps. 24, 7. 18 Amos 9, 6.
1 cf. Matth. 10, 28.

V 168

4 & ex A 5 si Gel: etsi AB 7 ante in tres litteras perierunt: tunc .. nō in sic Hild* : fortasse dittographia olim fuit 9 sublatu B probat Vrs: probat AB 10 praecepto A Bmg, recepto Vrs exanimarer A 14 Cardum Gel, Cardeam Pam, Ianum Rig, Carnum Hild quendam Pam 16 legis A uestras B 18 aedificat A 19 promissionem Bmg cito A 21 reseratum B 22 quaestionem A 24 eius om. A 25 dōs A 1 anime A 2 ero| ergo uel uero Hartelius 5 utique A, denique B 6 et hic A, uel B, est, hic fort. nam A, ne B, nae Gel 7 ibidem B 8 negationisue

V 168

5/6 si in caelestibus confitendum, et hic (uel illic uel istic) negandum est? Hartel V 168

10 retice, totum ordinem Christianae concussionis in superna transferre et inprimis ipsum nominis odium illic collocare, ubi ad patris dexteram praesidet Christus? 10. Illic constitues et synagogas Iudaeorum, fontes persecutionum, apud quas apostoli flagella perpassi sunt, et populos nationum cum suo quidem circo, ubi facile conclamant: usque quo genus tertium? 11. Sed et fratres nostros et patres et filios et socrus et nurus et domesticos nostros ibidem exhibere debetis, per quos traditio disposita est; item reges et praesides et armatas potestates, apud quas causa pugnanda est. Erit certe (etiam) carcer in caelo carens sole aut ingratis luminosus (et uincula fortasse de zonis et eculeus axis ipse qui torquet. 12. Tum si) lapidandus Christianus, grandines aderunt, si urendus, fulmina prae manu sunt, si trucidandus, Orionis armati manu operabitur, si bestiis finiendus, ursas septentrio emittit, zodiacus tauros et leones. Haec qui sustinuerit in finem, iste erit saluus. 13. Ergone et finis in caelis et passio et occisio et prima confessio? Et ubi caro omnibus istis necessaria? Vbi corpus, quod solum ab hominibus habet occidi? Haec nobis etiam iudicium in modum certa ratio mandauit nec ullus obiectionis praescriptionis istius extrudet, ut non omnem ordinem persecutionis, omnem eius causam formam paraturam illuc transferre cogatur, ubi confessioni foris dederit. 14. Siquidem confessio a persecutione deducitur || et persecutio in confessione finitur nec possunt non una sequi quae et aditum et exitum, id est initium finemque disponunt. Porro et odium nominis hic erit et persecutio hic erumpit et traditio hic producit et interrogatio hic compellit et carnificina hic desaeuit; at totum hunc ordinem in terris confessio uel negatio expungit. 15. Igitur si cetera hic, nec confessio alibi; si confessio alibi, nec cetera hic. Enimvero non alibi cetera, itaque nec confessio in caelo. Aut si aliam uolunt esse rationem interrogationis et confessionis caelestis, utique et ordinem suum illi struere debebunt alium longe et ab ista dispositione diuersum, quae scripturis notatur. 16. Et possumus dicere: uiderint, dum hic ordo terrenae interrogationis et confessionis ex materia deiciens persecutionis et discordiae pu-

V 169

f. 65

V 169

A 10 christiane A concussionis A corr. 12 dextera A illi B 15 tertium AB, tetrum Vrs sed et patrem et fratres et filios A 17 debebis Vrs 19 quas B, quos A pugnanda B, purganda A Bmg etiam B, & A 21 torquet Iun 23 manus Pam: munus AB 24 septenario A mittat A 2 causae B formam scripsi: firmam AB 3 confessionē ut uidetur A 8 at scripsi: et AB 9 expugit A 11 aliam B, iam A esse A 12 rationis A interrogationis et om. A caelestibus A 14 diuersumque scripturis B possumus A 16 ex B, et A

16 patres et fratres et filios Kroy. 19 quos A, merito tuet. Kroy. purganda A, merito tuet. Kroy. 25/26 Ergone et finis in caelis: et passio et occisio (ut) et prima (sc. primordia, cfr de bapt. 4, 1 prima illa): confessio? ita Kroy. Minime proba 11/12 aut si ism uolunt esse rationes Hartel, et melius Kroy. : aut si suam uolunt esse rationem (cfr l. 13 ordinem suum) 13 illic Hartel, illi tuet. Kroy.

blicae omni, no salu, us sit, sua e fide ut ita credendum sit, sicut et scribitur, ita intellegendum sit, sicuti auditur. Hic omnem ordinem sustinemus ipso domino non, aliam regionem mundi destinante. Quid enim post confessionis et negationis terminum subiungit? 17. Ne putaueritis ue, nisse me, uti pacem mittam in terram, sed machaeram, certe in terram. Veni enim diuidere hominem aduersus patrem suum et filiam aduersus matrem suam et socrum aduersus nurum suam, et inimici hominis domestici sui. Sic enim efficitur, ut tradat frater fratrem in mortem et pater filium et insurgant filii in parentes et mori eos faciant. Et qui sustinuerit in finem, iste sit saluus. Adeo totus hic ordo dominicae machaerae non in caelum missae, sed in terram, illic constituit etiam confessionem, quae in finem sustinendo passura est mortem.

5 XI. 1. Eadem igitur forma cetera quoque ad martyrii statum pertinere defendimus. Qui pluris, inquit, fecerit etiam animam suam quam me, non est me dignus, id est qui maluerit uiuere me negando quam mori confitendo, et, qui animam suam inuenerit, perdet illam, qui uero perdidit mei causa, inueniet illam. 2. Perinde enim inuenit eam qui negat lucri faciendo uitam, ut perdet in gehennam qui se putat negando lucri facere eam. Perdet autem eam ad praesens qui confessus occiditur, sed et inuenturus eam in uitam aeternam. 3. Ipsi denique praesides cum cohortantur negationi, serua animam tuam! Dicunt, et, noli animam tuam perdere! Quomodo loqueretur Christus, nisi quomodo tractaretur Christianus? Sed cum prohibet meditari responsionem ad tribunal, famulos suos instruit, spiritum sanctum responsurum repromittit, et cum in carcere fratrem uult uisitari, confessoris imperat curam, et cum deum uindictam facturum electorum suorum affirmat, passiones consolatur illo-

21 Matth. 10, 4 sqq. 26 ibid. 10, 21 sqq.

6 Luc. 14, 26. 8 Matth. 10, 39. 18 cf. ibid. 10, 19. 19 cf. ibid. 25, 36. 20 cf. Luc. 18, 7.

V 169

V 170

17 omnino scripti: in nomen AB post sit uirgulam posui, post fide instudi sua e fide scripti: suae fidei AB ut add. Vrs 18 sicuti B, uti A 19 sustinemus scripti: sustinens AB, sustineo Gel 20 destinante Gel: destinantem AB 22 sed machaeram A, non ueni sed ut machaeram B 25 suam om. A homini Gel 1 iste A, hic B saluus erit B 2 totus A Bmg, tutus B hic om. A macherae A, maceriae B 3 terras B 6 inquit A 8 me om. A et om. B 9 perdit A 10 perdidit illam B perinde scripti: proinde AB 11 eam A, ille B negarit B ut perdet Im 13 et om. B 14 cohortantur B, orantur A 15 et A, ei B 17 sed & A 19 carcerem A 20 confessoris Gel: confessurus

V 170

17 in nomen saluus sit suae fidei AB, merito tuet. Hartel, in omne eqs. con. Castiglioni 19 sustineas Hartel

rum, et iam in parabola seminis post cespitem arefacti persecutio, num, figurat ardorem. 4. Haec si non ita accipiuntur, quemadmodum pronuntiantur, sine dubio praeter quam sonant sapiunt, et aliud in uocibus erit, aliud in sensibus, ut allegoriae, ut parabolae, ut aenigmata. Quemcumque igitur conceperint uentum argumentationis scorpis isti, quocumque se acumine inegerint, una iam linea est, ad ipsas res prouocabuntur, an secundum scripturas transigantur. 5. Siquidem tunc aliud significabitur in scripturis, si non id ipsum reperiatur in rebus. Quod enim scriptum est, hoc euenire oportebit. Porro tunc eueniet quod est scriptum, si non aliter eueniet. Ecce autem, et odio habemur ab omnibus hominibus nominis causa, quomodo, et scriptum est, et tradimur etiam a proximis, quomodo et scriptum est, et perducimur ad potestates et interrogamur et torquemur et confitemur et trucidamur, quomodo et scriptum est. Sic dominus edixit. 6. Si aliter edixit haec, cur non aliter eueniunt quae edixit, id est quemadmodum edixit? Atquin non aliter eueniunt quam edixit; ergo sicut eueniunt, ita edixit et sicut edixit, ita eueniunt. Nam nec licuisset aliter euenire quam edixit, nec ipse aliter edixisset quam euenire uoluisset. 7. Ita non aliud significabunt scripturae istae quam in rebus recognoscimus: aut, si nondum aguntur illa quae praedicantur, quomodo haec quae aguntur praedicata non sunt? Non sunt enim haec praedicata quae aguntur, si alia sunt quae praedicantur et non haec quae aguntur. At nunc quia ipsa sunt in rebus quae in uocibus aliter dicta creduntur, quid fieret, si aliter facta inuenirentur? 8. Sed haec erit, peruersitas fidei, probata non credere, non probata praesumere. Cui peruersitati illud quoque opponam, ut, si haec, quae sic aguntur, quemadmodum scripta sunt, non erunt ipsa quae praedicantur, alia quoque non debeant sic agi quemadmodum scripta sunt, ne et ipsa horum, exemplo periclitentur excludi, siquidem aliud in uocibus, aliud in rebus est, et relinquitur nec praedicata uideri, cum euenierint, si

f. 66

V 171

f. 66

22 cf. Matth. 13, 35sq.

AB 22 sermonis A in persecutionum AB; in om. Gel 25 erit aliud in sensibus om. A 26 ut parabola B, et parabola A enigmata A quemcumque B, quacumque A, quodcumque Im 1 uentum AB, uenientum Im 4 significabatur A 5 uenire A 6 est A, et V 171 B aliud A 8, 11 et ante scriptum est om. A 11 sicut A 12 quae A, quam B id est 15 euenire quam edixit om. A 15 licuisset et B; et del. Gel 17 istae om. A recognoscitur Gel at Gel 18 haec quae aguntur Gel: aguntur haec quae B, aguntur (quae) A 21 nunc quia cum Clauionius et in B 22 acta B 23 erit B, est Rig 26 alia scripti: illa B quoque Oehlerius: quae B, (que) A 28 aliud A 29 et om. A, ita Im euenierit A

26 illa B, tuet. Kroyer.

aliter praedicantur, quam euenire habent. Et quomodo cre-
dentur quae non erunt praedicata (quia non ita sunt praedi-
cata) quomodo eueniunt? Ita haeretici quae praedicantur non
ut probata sunt credendo ea quae nec praedicata sunt credunt.

5 XII. 1. Quis nunc medullam scripturarum magis nosset, quam
ipsa Christi schola? Quos et sibi discipulos dominus adoptauit
omnia utique edocendos et nobis magistros adordinauit omnia
utique docturos. Cui potius figuram uocis suae declarasset,
quam cui effigiem gloriae suae reuelauit, Petro Iohanni Iaco-
10 bo et postea Paulo, quem paradisi quoque conpotem fecit
ante martyrium? An et illi aliter, quam sentiunt, scribunt,
fallaciae magistri, non ueritatis? 2. Petrus quidem ad Ponticos,
15 quanta enim, inquit, gloria, si non delinquentes ut
puniamini sustinetis? Haec enim gratia est, in hoc
et uocati estis, quoniam et Christus passus est pro
nobis, relinquens uobis exemplum semetipsum, uti
adsequamini uestigia ipsius. 3. Et rursus: dilecti, ne
epauescatis uisionem, quae agitur in uobis in tempta-
20 tionem, quasi nouum accidat uobis. Et enim se-
cundum quod communicatis passionibus Christi,
gaudete, uti et in reuelatione gloriae eius gaudeatis
exultantes. Si dedecoraminus in nomine Christi, beati
estis, quod gloria et dei spiritus requiescit in uobis,
25 dum ne quis uestrum patiat ut homicida || aut fur
aut maleficus aut alieni speculator, si autem ut Chris-
tianus, ne erubescat, glorificet autem dominum in
nomine isto. 4. Iohannes uero, ut etiam pro fratribus nostris
animas ponamus, hortatur negans timorem esse in dilectione.
Perfecta enim dilectio foras abicit timorem, quoniam
timor poenam habet, et qui timet non est perfectus
in dilectione. 5. Quem timorem intellegi praestet, nisi nega-
tionis auctoritatem? Quam dilectionem perfectam adfirmat, nisi
fugatricem timoris et animatricem confessionis? Qua poena
5 timorem puniat, nisi quam negator relaturus est cum corpore

V 172

f. 67

V 173

13 1 Petr. 2, 20 sqq. 17 ibid. 4, 12 sqq. 20 1 Ioh. 4, 18.

V 172

2 eriot A quia non ita erunt (immo sunt) praedicata add. Rig 3 quodo A V 172
heretici que A 4 ne A 5 qui A medullas B 7 adordinauit A
ordinauit B 8 utaque A corr. 13 inquit om. A delinquentes ut scripti: ut
delinquentes AB si <ut delinquentes et colaphizati sustinetis? sed si> non ut
delinquentes puniamini et sustinetis, haec gratia Harnackius 17 dilectione expaues-
scatis B 23 quoniam Gel gloriae Iun requiescet B 24 ut om. A 26 diu
A 27 uero ut B, ut .. A; Hild uiculam ut ab A afuisse coniect

2 praestat B 4 qua poena timorem Aug. Neander: quam poenam timore AB V 173

2/3 Rigaltii interpolationem merito secl. Kroym. 13 inquit] merito secl. Hartel 27 ut] V 172
merito secl. Hartel

et anima occidendus in gehenna? Quodsi pro fratribus, quanto
magis pro domino moriendum docet, satis de apocalypsi quo-
que sua instructus, haec suadere? 6. Mandauerat etenim spi-
ritus ad angelum ecclesiae Smyrnaeorum: Ecce diabolus ex
10 numero tuo coniciet in carcerem, ut temptemini
diebus decem. Esto fidelis ad mortem usque, et dabo
tibi uitae coronam. 7. Item ad Pergamenorum de Antipa,
fidelissimo martyre, interfecto in habitatione satanae. Item
ad Philadelphenorum, quod a temptatione ultima liberaretur,
15 qui domini nomen non negarat. 8. Exinde uictoribus quibusque
promittit, nunc arborem uitae et mortis ueniam secundae,
nunc latens manna cum calculo candido et nomine ignoto,
nunc ferreae uirgae potestatem et stellae matutinae clari-
tatem, nunc albam uestiri nec deleri de libro uitae et colum-
20 nam fieri in dei templo in nomine || dei et domini et Hieru-
salem caelestis inscriptam, nunc residere cum domino in
throno eius, quod aliquando Zebedaei filiis negabatur. 9. Quinam
isti tam beati uictores, nisi proprie martyres? Illorum etenim
uictoriae, quorum et pugnae, eorum uero pugnae, quorum et san-
25 guis. Sed et interim sub altari martyrum animae placidum
quiescunt et fiducia ultionis patientiam pascunt et indutae stolis
candidae claritatis usurpant, donec et alii consortium illorum
gloriae implant. 10. Nam et rursus innumera multitudo albat et
palmis uictoriae insignes reuelantur, scilicet de Antichristo trium-
phantes, sicut unus ex presbyteris, hi sunt, ait, qui ueniunt
ex illa presura magna et lauerunt uestimentum su-
30 um et candidauerunt ipsum in sanguine agni. Vestitus
enim animae caro. Sordes quidem baptismate abluuntur,
maculae uero martyrio candidantur. Quia et Esei ex russeo
et coccino niueum et laneum repromittit. 11. Magna etiam Ba-

f. 67

V 174

9 Apoc. 2, 10. 12 sq. 12 cf. Apoc. 2, 3. 22 cf. Matth. 20, 20 sq.
3 Apoc. 7, 14. 7 cf. Es. 1, 18.

V 173

V 174

6 gehennam B 7 apocalypsi A 9 smyrnaeorum A 10 coniciet B 11 mor-
tem usque et dabo B, mo bo A; usque afuit ab A 14 philadelphenorū A
15 uictorib: qu A, uictori cuique B; Oehlerus quibusque A habuisse intellexit
21 inscripta A dō A 22 zebedei A 23 propriae A 26 ultionis ultionis A
patientiam pascunt et indutaest olis A, patientiam pascunt et indutae stolis Bmg.
om. B 27 candidam A Bmg, candidae B usurpant donec et alii B, susurant onec
(ante o lacuna unius litterae) alii A illarum B
1 albatris B 2 uictoria B triumphantes A, triumphales B 3 presbyteris A V 174
uenerunt A 4 pres(sura) A 6 et qui(dem) A maculae A 7 rufō B
8 coccino A

3/7 sic legitur in cod. Casin 384 (saec. IX-X), f. 47 (cfr. A. Amelli, in Misc. Geronimiana, V 174
Romae, 1920, p. 178): Hi sunt qui uenerunt ex magna tribula-
tione et lauerunt stolas suas et candidas eas fecerunt in
sanguine Agni. Vestitus animae, caro est, maculis quidem baptismate abluuntur
a sordibus, martyrio uero candidatur

bylon cum describitur ebria [sanctorum] cruore, sine dubio
 10 ebrietas eius martyriorum poculis [ministra]tur, quorum formido
 quid relatura sit aeque ostenditur. Inter omnes enim repro-
 bos, immo ante omnes, timidi. Timidis autem, inquit, [de-
 hinc ceteris particula in stagno ignis et sulfuris. Sic
 timor [in epistola] eius, quem dilectio foras abicit, habet
 15 poenam.

XIII. 1. Paulus [vero] apostolus de persecutore, qui primus ec-
 clesiae sanguinem [fudit, postea] gladium stilo mutans et con-
 uertens machaeram in aratrum, lupus rapax Benjamin, dehinc f. 68
 ipse adferens escam secundum Iacob, qualiter martyria iam et
 20 sibi optabilia commendat! 2. Cum de Thessalonicensibus gaudens,
 uti, inquit, gloriemur in uobis, in ecclesiis dei pro to-
 lerantia uestra et fide in omnibus persecutionibus
 et pressuris, quibus sustinetis ostentamen iusti iudi-
 cii, dei, ut digni habeamini regno eius, pro quo et
 25 patimini. 3. Sic ut, et ad Romanos: non solum autem, ue-
 rum etiam exultantes in pressuris, certi, quod pres-
 sura tolerantiam perficiat, tolerantia uero proba-
 tionem, probatio autem spem, spes uero non confundit.
 4. Et rursus: quodsi filii et heredes, heredes quidem dei, V 175
 coheredes [ue]ro Christi; siquidem compatimur, uti
 et cum illo glorificemur. Reputo enim passiones
 huius temporis non esse dignas ad gloriam, quae in
 5 nos habet reuelari. Et ideo postmodum, quis, inquit,
 separabit nos a dilectione Christi? Pressura an
 angustia an famis an nuditas an periculum an machaera?
 Secundum quod scriptum est: tua causa mortificamur
 10 in omni die; deputati sumus ut pecora iugulationis, sed
 in omnibus istis, superuincimus pro eo qui nos dilexit.
 Persuasum enim habemus, quod neque mors neque
 uita neque uirtus neque sublimitas neque profundum
 neque alia condicio poterit nos a dilectione dei sepa-
 rare, quae est in Christo Iesu domino nostro. 5. Sed et
 15 Corinthiis passiones suas enumerans patiendum utique prae-
 finit: in [laboribus] abundantius, in carceribus plu-

12 Apoc. 21, 8. 21 2 Thess. 1, 3-4. 25 Rom. 5, 3 sqq. 11.
 1 Rom. 8, 17 sqq. 35. 16 2 Cor. 11, 23 sqq.

V 175

12 timidi add. Oehlerus inquit A 13 sulfuris A 14 eius in epistola Gel
 uerba in epistola seclusi 18 machaeram A 19 adferens ipse Gel etiam es-
 cam B 20 de om. A 21 inquit A 23 praessuris A sic fere semper 26
 certe B praestolerantiam A 27 perfici B
 1 heredes quidem om. A 2 compatimur Gel; compatiamur AB 3 passiones
 A 4 sq. in nobis reuelabitur A inquit A 7 famis B machaera B
 gla A 8 est scriptum B nui B 9 deputati A 12 profunditas B
 13 condicio A 14 et om. B 15 paciendū A 16 in carceribus plurimum om. A

V 175

rimum, in mortibus saepius, a Iudaeis quinque
 quadragenas citra unam accepi, ter uirgis caesus,
 semel lapidatus, et reliqua. 6. Quae si magis incommoda
 20 quam martyria uidebuntur, tamen rursus, propter quod, in-
 quit, boni duco in infirmitatibus, in iniuriis, in neces-
 sitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo.
 7. Etiam in superioribus: qui in omnibus tribulemur, sed
 non coangustemur, et [indigeamus], sed non perindi-
 25 geamus, qui persecutionibus [agitemur], sed non dere-
 linquamur, qui deiciamur, sed non [per]eamus, sem-
 per mortificationem Christi in corpore nostro cir-
 cūferentes. Sed etsi, inquit, exterior homo noster uitiatur, V 176
 [caro scilicet] et uir persecutionum, sed interior renouatur die
 et die, anima scilicet spe promissionum. 8. Nam quod ad prae-
 sens [temporale] et leue pressurae nostrae per super-
 5 gressum in supergressum aeternum pondus gloriae
 perficit, nobis non intuentibus quae uidentur, sed
 quae non uidentur. Quae enim uidentur temporalia, de
 incommodis dicens, quae uero non uidentur aeterna, de praemiis
 spondens. 9. Thessalonicensibus [vero] de uinculis scribens uti-
 10 que beatos affirmavit quibus donatum esset non tantum cre-
 dere in Christum, sed etiam pro ipso pati. Eundem, inquit,
 agonem habentes quem in me et uidistis et nunc
 [auditis]. Nam etsi labor super sacrificium, gaudeo
 et congaudeo omnibus uobis, perinde et uos gaudete
 15 et congaudete mihi. 10. Vides, quam martyrii definiat felici-
 tatem, cui de gaudio mutuo acquirit sollemnitatem. Ut pro-
 ximus denique uoti sui factus est, qualiter de prospectu
 eius exultans scribit Timotheo: ego enim labor iam, et
 tempus diiunctionis instat; agonem bonum decertavi,
 20 cursum consummaui, fidem custodiui; superest co-
 rona, quam mihi dominus illa die reddet, scilicet pas-
 sionis. 11. Satis et ipse supra allocutus: fidelis sermo. Si
 enim commortui sumus Christo, et [conui]uemus, si
 sufferimus, et conregnabimus, si negauerimus, et
 25 [ille] nos negabit: si non credimus, ille fidelis est, ne-

20 ibid. 12, 10. 23 ibid. 4, 8 sqq.

1 2 Cor. 4, 16 sqq. 11 Phil. 2, 17 sqq. 18 2 Tim. 2, 6 sqq. 22 ibid. 2, 11. V 176

18 quadragenas B, L. A 20 uidebantur A inquit A 21 iniuriis A 22 xpo
 A 23 tribulemur sed non om. A 24 conuitemur B 25 qui scripsi: quo-
 niam AB, qui etiam iam derelinquemur A corr. 26 ... camur A corr.
 5 in supergressum A, insuper per B 8 praemiis B, promissis A 9 thesa-
 salonicensibus A corr., philippensibus Pam 11 Christum B, ihm A pati pro
 ipso B 12 prius et om. B 13 audistis Rig 16 de om. A sollemnitatem A
 proximis B 18 exultat scribens B, exultat dicens Gel iam labor B 19 dii-
 unctionis A, disiunctionis Bmg, deuersionis B insistit B 25 negabit nos A

gare se non potest. Ne ergo confundaris martirium domini nostri, neque me uinctum eius; quia praedixerat: non enim dedit nobis deus spiritum timoris, sed uirtutis et dilectionis et sanae mentis. 12. Virtute enim patimur ex dilectione in deum, et sana mente, cum ob innocentiam patimur. Sed et sicubi tolerantiam praecipit, quibus magis eam quam passi onibus prospicit? Sicubi ab idololatria diuellit, quid ei magis quam martyria praeuellit?

XIV. 1. Plane monet Romanos omnibus potestatibus subici, quia non sit potestas nisi a deo, et quia non sine causa gladium gestet, et quia ministerium sit dei, sed et ultrix, inquit, in iram ei qui malum fecerit. Nam et praemiserat: 10 Principes enim non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem, fac bonum, et laudem ab ea referes. Dei ergo ministra est tibi in bonum. Si uero malum facias, time. 2. Ita non in occasione frustra ndi || martyrii iubet te subici potestatibus, sed in prouocatione bene uiuendi, etiam sub illarum respectu, quasi adiutricum iustitiae, quasi ministrarum diuini iudicii hic etiam de nocentibus praeiudicantis. Dehinc et exequitur, quomodo uelit te subici potestatibus, reddite, iubens, cui tributum, tributum, cui uectigal, uectigal, id est quae sunt Caesaris Caesaris, et quae dei deo; solius autem dei homo. 3. Condixerat scilicet Petrus regem quidem honorandum, ut tamen tunc rex honoretur, cum suis rebus insistit, cum a diuinis honoribus longe est; quia et pater et mater diligentur cum deo, non comparabuntur. Ceterum super 25 deum diligere nec animam licebit.

XV. 1. Num ergo et apostolorum litterae mobiles? Et nos usquequaque simplices animae et solummodo columbae libenter errantes? Crede uiuendi cupiditate. Ita uero sit, ut recedant a litteris suis sensus. Quae tamen passos apostolos scimus, manifesta doctrina est. Hanc intellego solam Acta decurrens, nihil quaero. 2. Carceres illic et uincula et flagella et saxa et 5 gladii et impetus Iudaeorum et coetus nationum et tribunorum

26 ibid. 1, 8.

28 ibid. 1, 7.

6 cf. Rom. 13, 1 sqq.

8 ibid. 13, 4.

10 ibid. 13, 3.

18 ibid. 13, 7. cf. Matth. V 177

22, 21. 21 cf. 1 Petr. 2, 13.

26 martirium Gel: martyrio AB 27 nostri om. A me om. A 28 timiditatis B
3 praecipit A (inras.) 7 et om. B 8 gestat A ministra B et add. Gel: affuit
etiam ab A 9 (ira) A ei om. A fecerat A corr. 10 timoris A, timores
Oehlerus bono operi sed malo B 11 bonum fac B 12 hab A minister A,
ministerium Hild 16 adiutricum tributum A, adiutricum tributum Oehlerus
ministrum A 18 te om. A reddite A, reddere B 20 di A solius
Vrs: solus AB 24 deliguntur A 25 diligi A 26 nunc A mobiles Vrs:
nobiles AB, nubilae Im
2 sui Vrs

V 178

elogia et regum auditoria et proconsulum tribunalia et Caesaris nomen interpretem non habent. Quod Petrus caeditur, quod Stephanus opprimitur, quod Iacobus immolatur, quod Paulus distrahitur, ipsorum sanguine scripta sunt. 3. Et si fidem commentarii uoluerit haereticus, instrumenta imperii loquentur, || ut lapides Hierusalem. Vitas Caesarum legimus: orientem fidem Romae primus Nero cruentauit. Tunc Petrus ab altero cingitur, cum cruce adstringitur. Tunc Paulus ciuitatis Romanae consequitur natiuitatem, cum illic martyrii renascitur generositate. 4. Haec ubicumque iam legero, pati disco; nec mea interest, quos sequar martyrii magistros, sensusne an exitus apostolorum, nisi quod et sensus in exitibus recognosco. Nihil enim passi fuissent, quod non prius patiendum esse scissent. Cum uincula Paulo Agabus gestu quoque prophetasset, discipuli flentes et orantes, ne se Hierosolyma committeret, frustra orauerant. 5. Ille enim quod semper docuerat animatus, quid fletis, inquit, et contristatis cor meum? At ego non modo uincula Hierosolymis pati optauerim, uerum etiam mori pro nomine domini mei Iesu Christi. Atque ita cesserunt dicendo: Fiat uoluntas domini; fidentes scilicet passionis ad dei uoluntatem pertinere. 6. Non enim dehortationis consilio, sed dilectionis retinere temptauerant, ut apostolum desiderantes, non ut martyrium dissuadentes. Quod si iam tunc Prodicus aut Valentinus adsisteret suggerens non in terris esse confitendum apud homines, minus uereor ne deus humanum sanguinem sitiatur nec Christus uicem passionis quasi et ipse de ea salutem consecutus, exposcat, statim audisset a seruo dei quod audierat diabolus a domino: recede satana, scandalum mihi es. Scriptum est || dominum deum tuum adorabis et illi soli seruias. 7. Sed et nunc audire debet, quatenus multo post uenena ista suffudit, nulli infirmorum facile nocitura, nisi si qui non hanc nostram ex fide praebiberit uel etiam superbiberit potionem.

21 Act. 21, 13 sqq.

3 Matth. 16, 23, 4, 10.

V 178

V 179

7 editur Rig 10 commentarii Rig: commentari B hereticus ex hereticos A
12 Rome A 18 paciendum A sensissent B 21 orauerunt B 23 optauerant A
24 mei om. A 26 ad uoluntatem dei B 20 Prodicus Gel: prodigus AB
30 confitendum A, conandum B minus om. Gel uereor, ne Hartelius: uero ne A, uero nec B, quod nec Gel, ueros nec fort.
3 diabolus a domino B, (a domino deo?) diabolus A 4 sathanas B V 179
7 nocitura, nisi Mercurius: nisi nocitura B, si nocitura A, nocitura Gel quis B
non om. B 8 DE: SCORPIACE: EXPLICIT: A

18 sensissent con. Castiglioni 30 homines minus ueros, ne Kroym. (cf. p. 166, l. V 178 4 sqq.)

XXIII

Q. S. FL. TERTVLLIANI
DE IDOLOLATRIA

CVRA ET STUDIO

A. REIFFERSCHIED ET G. WISSOWA

- A* codex Parisinus Latinus 1622, saec. IX (Agobardinus). Folia in margine adnotantur.
- 1.1* litterae his uncinis inclusae in *A* uetustate euenerunt.
- B* editio princeps Martini Mesnartii, Parisiis, 1545.
- Bmg* lectiones marginales editionis Parisiensis.
- Gel.* editio Sigismundi Gelenii, Basilae, 1550.
- Pam.* editio Iacobi Pamelii, Antuerpiae, 1579.
- Iun.* editio Francisci Iunii, Franekeræ, 1597.
- Rig.* editio Nicolai Rigaltii, Parisiis, 1634.
- Hartel* (in apparatu superiore :) coniecturae Hartelii apparatui editionis Augusti Reifferscheid insertae ;
(in apparatu inferiore :) Gulielmus von Hartel, *Patristische Studien*, I, Vindobonae, 1890 (*Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philos.-hist. Classe*, Bd. CXX, Heft 6).
- Kroym.* Aemilius Kroymann, *Quaestiones Tertullianae criticae*, Oeniponte, 1894.

In apparatu inferiore emendationes et coniecturae adnotantur Hartelii, Kroymanni aliorumque. Ceterum exhibemus textum Augusti Reifferscheid, quem anno 1890 Vindobonae euulgauerunt Gulielmus von Hartel et Georgius Wissowa in t. XX C. S. E. L. Paginae editionis Vindobonensis (V) indicantur in margine. Item folia codicis Agobardini.

DE IDOLOLATRIA

V 30

I. 1. Principale crimen generis humani, summus saeculi reatus, f. 105^v tota causa iudicii idololatria. Nam etsi suam speciem tenet
5 unumquodque delictum, etsi suo quodque nomine iudicio desti-
natur, in idololatriae tamen crimine expungitur. Omitte titulos,
opera recognosce. Idololatrae idem homicida est. Quaeris quem
occiderit? Si quid ad elogii ambitionem facit, non extraneum
nec inimicum, sed ipsum se. Quibus insidiis? Erroris sui. Quo
10 telo? Offensa dei. Quot plagis? Quotquot idololatriis. 2. Qui ne-
gat idololatren perisse, is negabit idololatren homicidium fecisse.
Perinde adulterium et stuprum in eodem recognoscas; nam
qui falsis deis seruit, si ne dubio adulter est ueritatis, quia
omne falsum adulterium est. Sic et stupro mergitur. Quis
15 enim immunis spiritibus cooperator non conspurcatus et con-
stupratus incedit? Atque adeo scripturae sanctae stupri voca-
bulo utuntur in idololatriae exprobratione. 3. Fraudis condicio
ea est, opinor, si quis alienum rapiat aut alii debitum deneget,
et utique erga hominem admissa fraus maximi criminis nomen
20 est. At enim idololatria fraudem deo facit honores illi suos
denegans et conferens aliis, ut fraudi etiam contumeliam
coniungat. Quodsi tam fraus quam stuprum atque adul- f. 106
terium mortem afferunt, iam in his aequae idololatria de
homicidii reatu non liberatur. 4. Post talia crimina, tam exitiosa,
tam denotatoria salutis cetera quoque aliquem ad modum et V 31
seorsum perinde disposita in idololatria condicionem suam re-
praesentant. In illa et concupiscentiae saeculi. Quae enim
idololatriae sollemnitas sine ambitione cultus et ornatus? In
5 illa lasciuiae et ebrietatis, cum plurimum uictus et uentris et
libidinis causa frequententur. In illa iniustitia. Quid enim in-
iustius ea quae iustitiae patrem nescit? In illa etiam uanitas,
cum tota eius ratio uana sit. In illa mendacium, cum tota
substantia eius mendax sit. 5. Ita fit, ut omnia in idololatria et
10 in omnibus idololatria deprehendantur. Sed et alias, cum uni-
uersa delicta aduersus deum sapiant, nihil autem, quod ad-

5 quodque *Iun.*, *Seal.*: quoque *AB* 7 opera *Lat.*: operas *AB* item *Oehlerus* V 30
8 occidit *B* 9 se ipsum *B* quod telo *A* 11 negauit *A* 12 perinde *Gel.*:
proinde *AB* 13sq. ueritatis — est *om.* *A* 14 in stupro *B* 15 cooperator
ABmg., operatus *B* conspurcatus *A* 18 est *om.* *A* 19 arga *A* 20 at
enim ad *A* deo *om.* *A* 23 aequae tres litterae fuerunt *A* 24 homicidi *A*
1 ad aliquem ad *A*, ad aliquem *B* 2 perinde *scripsi*: proinde *AB* conditio- V 31
nem *A* sic fere semper repraesentat *AB* 4 sollemnitas *A* 8 mendacium *A*
10 deprehendatur *A* 11 dominum *B*

uersus deum sapiat, non daemoniis et immundis spiritibus deputetur quibus idola mancipantur, sine dubio idololatriam admittit qui cumque delinquit. Id enim facit quod ad idolorum mancipia pertinet.

II. 1. Sed uniuersa nomina criminum discedant in operum suorum proprietates, remaneat idololatria in eo quod ipsa est. Sufficit sibi tam inimicum deo nomine, tam locuples substantia criminis, quae tot ramos porrigit, tot uenas diffundit, ut de hoc cum maxime materia || suscepta sit, quot modis nobis praecauenda sit idololatriae latitudo, quoniam multifariam seruos dei nec tantum ignorata, sed etiam dissimulata subuertit. 2. Plerique idololatriam simpliciter existimant his solis modis interpretandam, si quis aut incendat aut immolet aut polluceat aut sacris aliquibus aut sacerdotiis obligetur, quemadmodum si quis existimet adulterium in oculis et in amplexibus et in ipsa carnis congressione censendum aut homicidium in sola sanguinis profusione et in animae ereptione reputandum. 3. At enim, dominus quam extensius ista disponat, certi sumus, cum adulterium etiam in concupiscentia designat, si oculum quis impegerit libidine et animam commouerit impudice, cum homicidium etiam in uerbo maledicti uel conuicii iudicat et in omni impetu irae et in neglegentia caritatis in fratrem. 4. Sicut Iohannes docet homicidam esse qui oderit fratrem. Alioquin in modo consisteret et diaboli ingenium de malitia et dei dominium de disciplina, quae nos aduersus diaboli latitudines munit, si in his, tantum delictis iudicaremur, quae etiam nationes deiecerunt uindicanda. 5. Quomodo abundabit iustitia nostra super scribas et pharisaeos, ut dominus praescripsit, nisi abundantiam aduersariae eius id est iniustitiae perspexerimus? Quod si caput iniustitiae idololatria est, || prius est, uti aduersus abundantiam idololatriae praemuniamur, dum illam non solum in manifestis recognoscimus.

III. 1. Idolum aliquamdiu retro non erat. Priusquam huiusmodi artifices ebullissent, sola templa et uacuae aedes erant, sicut in hodiernum quibusdam locis uetustatis uestigia permanent. Tamen idololatria agebatur, non in isto nomine, sed in

3 cf. I Ioann. 3, 15.

13 idololatriam B sic fere semper 17 remaneant. Idololatria A 19 diffundit Vrs, Rig : defundit AB 23 existimant his B, existimantes A interpretandam A 24 quid A polluceat Pam : proluceat AB 25 sacerdotiis Bmg, sacerdotibus AB 2 conuicii iudicii iudicat B, al. deest iudicii Bmg 5 dominium Iun : domini AB 6 latitudines Vrs, Rig : altitudines AB innuit B in A non habere uidetur 10 caput A 12 in om. B 14 aliquamdiu A 15 ebullissent A 17 non isto (in

5 dominium] domini (sc. ingenium) AB, tuet. Kroym. 6 altitudines AB, tuet. Hartel

isto opere. Nam et hodie extra templum et sine idolo agi potest. 2. At ubi artifices statuarum et imaginum et omnis generis simulacrorum diabolus saeculo intulit, rude illud negotium humanae calamitatis et nomen de idolis consecutum est et profectum. Exinde iam caput facta est idololatriae ars omnis quae idolum quoquomodo edit. Neque enim interest, an plastes effingat, an caelator exculpat, an phrygio detexat, quia nec de materia refert, an gypso, an coloribus, an lapide, an aere, an argento, an filo formetur idolum. 3. Quando enim et sine idolo idololatria fiat, utique, cum adest idolum, nihil interest, quale sit, qua de materia, qua de effigie, ne qui putet id solum idolum habendum, quod humana effigie sit consecratum. 4. Ad hoc necessaria est uocabuli interpretatio. Ἔδος Graece formam sonat; ab eo per diminutionem εἶδωλον deductum; aequae apud nos forma formulam fecit. Igitur omnis forma uel formula idolum se dici exposcit. Inde idololatria omnis circa || omne idolum famulatus et seruitus. Inde et omnis idoli artifex eiusdem et unius est criminis, nisi parum idololatriam populus admisit, quia simulacrum uituli et non hominis sibi consecrauit.

IV. 1. Idolum tam fieri quam coli deus prohibet. Quanto praecedit, ut fiat quod coli possit, tanto prius est, ne fiat, si coli non licet. Propter hanc causam, ad eradicandam scilicet materiam idololatriae, lex diuina proclamat, ne feceris idolum, et coniungens, neque similitudinem eorum quae in caelo sunt et quae in terra et quae in mari, toto mundo eiusmodi artibus interdixit seruis dei. 2. Antecesserat Enoch praedicans omnia elementa, omnem mundi censum, quae caelo, quae mari, quae terra continentur, in idololatriam uersuros daemones et spiritus desertorum angelorum, ut pro deo aduersus deum consecrarentur. Omnia igitur colit humanus error, praeter ipsum omnium conditorem. Eorum imagines idola, imaginum consecratio idololatria. Quicquid idololatria committit, in artificem quemcumque et cuiuscumque idoli deputetur necesse est. Denique idem Enoch simul et cultores idoli et fabricatores in

10 Ex. 20, 2. Deut. 5, 8.

om.) A 22 et inde A 24 caelator A exculpat B phrygio testat A 26 filo Bmg, figulo AB 28 quam A quam A 29 at A 30 hoc om. A edos A (?) grece A 1 deminutionem Iun idolum A post deductum distincti deductum, quae (sc. diminutio) aequae Hartelius apud A 2 forma addidi 6 qui B hominis A, omnis B 7 tamen A 10 feceris A, feceritis B 13 Enoch Rig : enim hoc AB praedicans Enoch Pam 14 censum B 15 continentur A 16 dominum B 19 quicquid idololatria B

1/2 deductum aequae apud nos formulam AB (cf. Isid. Orig. VIII, 11, 13), uindicat Waszink, Mnemosyne, 1935/6, p. 179 sq.

comminatione praedamnat. 3. Et rursus : iuro uobis peccatores, quod in diem sanguinis perditionis tristitia parata est. Qui seruitis lapidibus et qui imagines facitis aureas et argenteas et ligneas et lapideas et fictiles et seruitis phantasmatibus et daemoniis et spiritibus infernis et omnibus || erroribus non secundum scientiam, nullum ab iis inuenietis auxilium. 4. Esaias uero, testes, ait, uos estis, si est deus absque me. Et non erant tunc qui fingunt et exculpant, omnes uani, qui faciunt libita sibi, quae illis non proderunt. Et deinceps tota illa pronuntiatio quam artifices, quam cultores detestatur. 5. Cuius clausula est: cognoscite, quod cinis sit cor illorum et terra, et nemo animam suam liberare possit. † Vbi aequae David et factores. Tales fiant, inquit, qui faciunt ea. 5. Et quod ego, modicae memoriae homo, ultra quid suggeram? Quid recolam de scripturis? Quasi aut non sufficiat uox spiritus sancti aut ultra deliberandum sit, an maledixerit atque damnauerit dominus ipsos prius artifices eorum, quorum cultores maledicit et damnat?

V. 1. Plane impensius respondebo ad excusationes huiusmodi artificum, quos numquam in domum dei, admitti oportet si quis eam disciplinam norit. Iam illa obici solita uox, non habeo aliud quo uiuam, districtius repercuti potest: uiuere ergo habes? quid tibi cum deo est, si tuis legibus uiuis? Tum quod et de scripturis audent argumentari, dixisse apostolum: ut quisque fuerit inuentus, ita perseueret, possumus igitur omnes in peccatis perseuerare ex ista interpretatione. 2. Nec enim, quisquam nostrum non peccator inuentus est, cum Christus non alia ex causa descenderit quam peccatorum liberandorum. Item eundem praecepisse dicunt secundum suum exemplum, ut manibus || suis unusquisque operetur ad uictum. Si hoc praeceptum ab omnibus manibus defenditur, credo et fures balneares manibus suis uiuere et ipsos latrones manibus agere

22 cf. Das Buch Henoch (ub. v. A. Dillmann, p. 72) 99, 6 sqq.

1 Es. 44, 8-9. 5 Es. 44, 20. 7 Ps. 115, 8. 18 1 Cor. 7, 20. 23 1 Thess. 4, 11. V 34

22 praedamnat prorsus: iuro Iun 23 et perditionis Iun, Rig tristitia A, paenitentia B 26 demoniis A 27 infernis Harritius; infamis AB, infamibus Pam, Lat, insans Vrs, in fanis Oehlerus 28 hab A escias A 4 pronuntiatio A bis qua in B 6 terra] errant Pam 6 uti Iun 9 suffiat A 13 respondebimus B 15 eam] eius Iun 17 si tuis A, sit uis B uiuis, A, om. B uidet 19 distinctionem correxi 20 interpretatione A enim A non habere uidetur, om. B 23 ut B manibus del. Scal 24 suis om. B unusque A 26 balneares Oehlerus, balneatores AB, balnearios Gel, et aleatores Rig V 34

7 et factores (sc. detestatur), tales Hartel 16 uiuere ergo aues? Klusmann, apud Reifferscheid-Wissowa, p. xii V 34

quo uiuant, item falsarios utique non pedibus, sed manibus operari malas litteras, histriones uero non manibus solis, sed totis membris uictum elaborare. 3. Pateat igitur ecclesia omnibus, qui manibus et suo opere tolerant, si nulla exceptio est aritum quas dei disciplina non recipit. Sed ait quidam aduersus similitudinis interdictae propositionem: cur ergo Moses in eremo simulacrum serpentis ex aere fecit? Seorsum figurae, quae dispositioni alicui arcanae praestruerantur, non ad erogationem legis, sed ad exemplarium causae suae. Alioquin si haec ut aduersarii legis interpretemur, numquid et nos, quod et Marcionitae, inconstantiam adscribimus omnipotenti, quem illi hoc modo destruunt ut mutabilem, dum alibi uetat, alibi mandata? 4. Si quis autem dissimulat illam effigiem aerei serpentis, suspensi in modum figuram designasse dominicae crucis a serpentibus id est ab angelis diaboli liberationis nos, dum per semetipsam diabolium id est serpentem interfectum suspendit, siue quae alia figurae istius expositio dignioribus reuelata est, dummodo apostolus affirmet omnia tunc figurate populo accidisse. Bene, quod idem deus et lege uetuit similitudinem fieri et extraordinario praecepto serpentis similitudinem indixit. Si eundem || deum obseruas, habes legem eius, ne feceris similitudinem. Si et praeceptum factae postea similitudinis respicis, et tu imitare Moysen, ne facias aduersus legem simulacrum aliquod, nisi et tibi deus iusserit.

VI. 1. Si nulla lex dei prohibuisset idola fieri a nobis, nulla uox spiritus sancti fabricatoribus idolorum non minus quam cultoribus comminaretur, de ipso sacramento nostro interpretaremur nobis aduersas esse fidei eiusmodi artes. 2. Quomodo enim renuntiauerimus diabolo et angelis eius, si eos facimus? Quod repudium diximus iis, non dico cum quibus, sed de quibus uiuimus? Quam discordiam suscepimus in eos, quibus exhibitionis nostrae gratia obligati sumus? Potes lingua negasse quod manu confiteris? Verbo destruere quod facto struis? Vnum deum praedicare qui tantos efficit? Verum deum praedicare qui falsos

18 Ex. 20, 1.

1 tolerant scripti: tolerantur AB 4 excare AB 5 praestruerantur B derogationem Iun, Scal, Rig 6 aduersaria Wissowa 8 quem] quod B 14 dummodo ut Iun 15 pro uirgula punctum ante bene posui 16 prius et AB, ut Oehlerus, qui Pam post. et add. Iun 17 indixit Rig: interz dixit AB, interdixit Iun 22 nobis, si nulla uox Lat 27 his B V 35

11 <figuram> figuram con. Krey. Non proba 15 accidisse. Bene prob. Hartel, uirgulam restituit Krey. V 35

facis? Facio, ait quidam, sed non colo: quasi ob aliquam causam
colere non audeat, nisi ob quam et facere non debeat, scilicet
ob dei offensam utrobique. 3. Immo tu colis, qui facis, ut coli
possint. Colis autem non spiritu uilissimi nidoris alicuius, sed
tuo proprio nec anima pecudis impensa, sed anima tua. Illis
ingenium tuum immolas, illis sudorem tuum libas, illis pru-
dentiam tuam accendis. Plus es illis quam sacerdos, cum per
te habeant sacerdotem; diligentia tua numen illorum est.
Negas te quod facis colere? Sed illi non negant, quibus hanc
saginatorem et auratiorem et maiorem hostiam caedis, salutem
tuam tota die.

VII. 1. Ad hanc partem zelus fidei perorabit ingemens: Christianum ab idolis in ecclesiam uenire, de aduersaria officina in domum dei uenire, attollere ad deum patrem manus matres
idolorum, his manibus adorare, quae foris aduersus deum ad-
orantur, eas manus admouere corpori domini, quae daemoniis
corpora conferunt? 2. Nec hoc sufficit. Parum sit, si ab aliis
manibus accipiant quod contaminant, sed etiam ipsae tradunt
aliis quod contaminauerunt. 3. Adleguntur in ordinem ecclesia-
sticum artifices idolorum. Pro scelus! Semel Iudaei Christo
manus intulerunt, isti quotidie corpus eius lacessunt. O manus
praevidendae! Viderint iam, an per similitudinem dictum sit:
si te manus tua scandalizat, amputa eam. Quae magis
amputandae, quam in quibus domini corpus scandalizatur?

VIII. 1. Sunt et aliae conplurium artium species, quae, etsi non
contingunt idolorum fabricationem, tamen ea, sine quibus idola,
nil possunt, eodem crimine expediunt. Nec enim differt, an ex-
truas uel exornes, si templum, si aram, si aediculam eius in-
struxeris, si bratteam expresseris aut insignia aut etiam do-
mum fabricaueris. Maior est eiusmodi opera, quae non effigiem
confert, sed auctoritatem. 2. Si ita necessitas exhibitionis exten-
ditur, habent et alias species, quae sine exorbitatione disciplinae
id est sine idoli confectura opem uictus praestent. Scit alba-

23 Matth. 18, 8.

1 aitq; uidam A sed B, et A ob aliquam Ius: obliquam Bmg, aliquam AB, V 36
ob aliam Gel 2 debeat A, debebat B 4 possit A odoris Bmg 6 illis...
libas om. A 8 nomen B, nomen A 11 uerba tota die uulgo in principio cap. 7
leguntur: correcti 12 Christum Bmg 13 aduersarii Rig 15 adornantur Ius,
operantur Wissowa 16 daeminiis A 17 signum interrogationis posui inapte. 18 con-
taminant B, contaminant A ipsi Vrs etradunt A corr. 22 uiderint Gel:
uiderit AB sit om. A 23 amputa eam A 26 nil om. B

1 bratteam B 3 obtenditur Vrs, attenditur Ius 5 confectura Pam praestet V 37

1 ob aliam Gel., prob. Kroym. 2 debebat B, prob. Kroym. 8 nomen A, prob. V 36
Hartel

1/2 aut etiam donum optime Hartel ("oder auch nur ein Weibgeschenk") V 37

rius tector et tecta sarcire et tectoria inducere et cisternam
liare et cymathia distendere et multa alia ornamenta || praeter
simulacra parietibus incrispare. Scit et pictor et marmorarius
et aerarius et quicumque caelator latitudines suas et utique
multo faciliores. 3. Nam qui signum describit, quanto facilius
abacum linit? Qui de tiliā Martem exculpit, quanto citius ar-
marium compingit? Nulla ars non alterius artis aut mater
aut propinqua est. Nihil alterius uacat. Tot sunt artium uenae,
quot hominum concupiscentiae. Sed de mercedibus et manus
pretiis interest. Perinde interest et de labore. Minor merces
frequentiore actu repensatur. 4. Quot parietes signa desiderant?
Quot templa et aedes idolis aedificantur? Domus uero et prae-
toria et balnea et insulae quantae? Soccus et baxa quotidie
deauratur, Mercurius et Serapis non quotidie. Sufficiat ad
quaestum artificiorum. Frequentior est omni superstitione luxuria
et ambitio. Lances et scyphos facilius ambitio quam supersti-
tio, desiderabit. 5. Coronas quoque magis luxuria quam sollemni-
tas, erogat. Cum igitur ad haec artificiorum genera cohortemur,
quae idolum quidem et quae idolo competunt non adtingant,
sint autem et hominibus communia saepe quae et idolis, hoc
quoque cauere debemus, ne quid scientibus nobis ab aliquibus
de manibus nostris in rem idolorum postuletur. Quod si con-
cesserimus et non remediis iam usitatis egerimus, non puto
nos a contagio idololatriae uacare, quorum manus non igno-
rantium in officio || uel in honore et usu daemoniorum depre-
henduntur.

IX. 1. Animaduertimus inter artes etiam professiones quasdam
obnoxias idololatriae. De astrologis ne loquendum quidem est.
Sed quoniam quidam istis diebus prouocauit defendens sibi per-
seuerantiam professionis istius, paucis utar. Non allego, quod
idola honoret, quorum nomina caelo inscripsit, quibus omnem
dei potestatem addixit, quod propterea homines non putant
deum requirendum praesumentes stellarum nos immutabili ar-
bitrio agi: unum propono, angelos esse illos desertores dei,
amatores feminarum, proditores etiam huius curiositatis, prop-
terea quoque damnatos a deo. 2. O diuina sententia usque ad ter-
ram pertinax, cui etiam ignorantes testimonium reddunt! Ex-

AB 7 ligare Pam cymathia AB 8 incrustare Pam, ingypsare fort. 9 ali-
tudines Hartelius et utique A, utique B 10 describit Ius 14 manuspraetis
A, manu spreis B, manupretis Ius 15 perinde scripti: proinde AB 19 deau-
ratur AB, deaurantur Pam sufficiant Gel 20 questum A frequentiores
(om. est) Gel 21 scyfos A 22 sollemnitas A 24 quae prius] equae A
25 sint Gel: sunt AB 27 dolorum A 28 iam Lat: tam AB usi paucitatis
fort., usi satis Hartelius

4 idolatriae A 5 quidem A 8 putent Ius 13 pertinax] pertinens Wissowa V 38

28 tam usitatis egerimus AB, prob. Hartel (agere = sinere)

pelluntur mathematici, sicut angeli eorum. Vrbs et Italia inter-
 15 dicitur mathematicis, sicut caelum angelis eorum. Eadem poena
 est exilii discipulis et magistris. 3. Sed magi [et astrologi] ab orien-
 te uenerunt. Scimus magiae et astrologiae inter se societatem.
 Primi igitur stellarum interpretes natum Christum annuntiaue-
 runt, primi munerauerunt. Hoc nomine Christum, opinor, sibi
 20 obligauerunt. Quid tum? Ideo nunc et mathematicis patrocinat-
 ur illorum magorum religio? De Christo scilicet est mathe-
 sis hodie, stellas Christi, non Saturni et Martis et cuiusque
 ex eodem ordine mortuorum obseruat et praedicat. 4. At enim
 scientia ista || usque ad euangelium fuit concessa, ut Christo f. 111
 edito nemo exinde natiuitatem alicuius de caelo interpretetur.
 Nam et tus illud et myrram et aurum ideo infanti tunc domino
 obtulerunt quasi clausulam sacrificiationis et gloriae saecularis,
 quam Christus erat adepturus. 5. Quod igitur isdem magis
 somnium sine dubio ex dei uoluntate suggessit, ut irent in
 30 sua, sed alia, non qua uenerant, uia, id est, ne pristina secta
 sua inciderent, non, ne illos Herodes persequeretur, qui nec
 persecutus est, etiam ignorans alia uia digressos, quoniam et
 qua uenerant ignorabat, adeo uiam sectam et disciplinam in-
 tellegere debemus. 6. Itaque magis praeceptum, ut exinde aliter
 V 39 inciderent. Sic et alia illa species magiae, quae miraculis ope-
 rat, etiam aduersus Moysen acmulata patientia dei traxit
 ad euangelium usque. Nam exinde et Simon Magus iamiam
 5 fidelis, quoniam aliquid adhuc de circulatoria secta cogitaret,
 ut scilicet inter miracula professionis suae etiam spiritum
 sanctum per manuum inpositionem enundinaret, maledictus ab
 apostolis de fide eiectus est: alter magus, qui cum Sergio Paulo,
 quoniam isdem aduersabatur apostolis, luminum amissione mul-
 10 tatus est. 7. Hoc et astrologi retulissent, credo, si qui in apostolos
 incidisset. Attamen cum magia punitur, cuius est species astro-
 logia, utique et species in genere damnatur. Post euangelium nus-
 quam inuenias || aut sophistas aut Chaldaeos aut incantatores aut
 15 coniectores aut magos, nisi plane punitos. Vbi sapiens, ubi lit-
 terator, ubi conquisitor huius aeni? Nonne infatuauit
 deus sapientiam huius saeculi? 8. Nihil scis, mathematice, si

14 : Cor. 1, 20. 19 Act. 8, 21.

V 39

15 eorum A 16 exilii Gel : exitii AB et astrologi *seclui* 18 primum B
 22 stellas Gel : stellarum AB 28 igitur om. Gel 31 non, ne Rig : nonne AB
 33 sectam *lum* : rectam AB

2 magi aequae B 3 patientiam B 4 iam Gel 8 deieceris *lum* et alter Gel V 39
 10 si quid B 11 incidisset Rig 13 caldeos A 16 mathematice A corr.

16 et astrologi non *secludendum* 18 primum B, *tuet. Isid. Orig. VIII, 9, 25* 33 igno- V 38
 rabat. Adeo uiam rectam *eqs. bene Hartel*

nesciebas te futurum Christianum. Si sciebas, hoc quoque scire
 debueras, nihil tibi futurum cum ista professione. Ipsa te de peri-
 culo suo instrueret, quae aliorum climacterica praecanit. Non
 20 est tibi pars neque sors in ista ratione. Non potest regna
 caelorum sperare cuius digitus aut radius abutitur caelo.

X. 1. Quaerendum autem est etiam de ludimagistris, sed et
 ceteris professoribus litterarum. Immo non dubitandum affines
 illos esse multimodae idololatriae. Primum quibus necesse est
 25 deos nationum praedicare, nomina, genealogias, fabulas, orna-
 menta honorifica quaeque eorum enuntiare, tum sollemnia festa-
 que eorundem obseruare, ut quibus uectigalia sua supputent.
 2. Quis ludimagister sine tabula VII idolorum Quinquatria tamen
 frequentabit? Ipsam primam noui discipuli stipem Mineruae et
 30 honori et nomini consecrat, ut, etsi non profanatus alicui idolo
 uerbotenus de idolothyto esse dicatur, pro idololatra uideatur. V 40
 Quid? Minus est inquinamenti? || Eoque praestat quaestus et f. 112
 nominibus et honoribus idolo nuncupatus? 3. Quam Minerualia
 Mineruae, quam Saturnalia Saturni, quae etiam seruiculis sub
 5 tempore Saturnalium celebrari necesse est. Etiam strenuae
 captandae et septimontium, et Brumae et carae cognationis
 honoraria exigenda omnia, Florae scholae coronandae; flaminicae
 et aediles sacrificant creati; schola honoratur feriis. 4. Idem fit
 idoli natali; omnis diaboli pompa frequentatur. Quis haec com-
 10 petere Christiano existimabit, nisi qui putabit conuenire etiam
 non magistro? Scimus dici posse: si docere litteras dei seruis
 non licet, etiam nec discere licebit, et, quomodo quis institue-
 retur ad prudentiam interim humanam uel ad quemcumque
 sensum uel actum, cum instrumentum sit ad omnem uitam
 15 litteratura? Quomodo repudiamus saecularia studia, sine quibus
 diuina non possunt? 5. Videamus igitur necessitatem litteratoriae
 eruditionis, respiciamus ex parte eam admitti [non] posse, ex
 parte uitari. Fideles magis discere quam docere litteras capit;

17 nesciebas AB, sciebas Rig 19 praecauit B 22 sed del. Lat et de ce-
 teris Lat 24 essem ultimo deidololatrie A 27 supputent *Mercerius* : suppetent
 AB, suppetant Gel 28 sine] si non Gel tabula, VII. AB, tabularia Gel non
 quinquatria *lum* tamen non Lat

1 idololatra Gel : idololatria AB uideatur Gel : uitatur AB 2 eoque scripti : V 40
 eo quem AB, quod Gel, eo quod Pam, eo quam Oehlerus questus A 3 nuncu-
 patis B quam] tam Gel 4 quae Gel : quem AB seruiculis Gel : seruiculi AB
 5 strenuae B 7 Florae scholae Rig : flores colq A, florescolae B, flore scholae Gel
 coronandae Flaminicae; et aedile sacrificante *lum* 8 ediles A creati;
 schola scripti : creatis cola A, cereatiscola B, creatis : schola Rig, Cereri schola Gel
 9 idolis *lum* 12 instituetur Scal 16 litteraturae AB 17 non *seclui*

28/29 signum interrogationis post idolorum recte ponit Hartel 31/33 <cum> de ido- V 39
 lothyto esse (= edere) dicatur, pro idololatria uideatur, quid minus est inquinamenti
 <in> eo quem praestat quaestus nominibus et honoribus idolorum nuncupatus? Kroym.
 4 quem B, merito *tuet. Kroym.* 17 non merito restituit Hartel : ex parte admitti V 40
 non posse, ex parte uitari (*sc. non posse*)

diuersa est enim ratio discendi et docendi. Si fidelis litteras
 20 doceat, insertas idolorum praedicationes sine dubio, dum docet,
 commendat, dum tradit, affirmat, dum commemorat, testimo-
 nium dicit. 6. Deos ipsos hoc nomine obsignat, cum lex prohibeat,
 ut diximus, deos pronuntiari et nomen hoc in uano conlocari.
 25 Hinc prima diabolo fides aedificatur ab initiis eruditionis. Quaere,
 an idololatriam committat qui de idolis catechizat. At cum fidelis
 haec discit, si iam sapit, quid sit, neque recipit neque ad-
 mittit, multo magis, si dudum sapit. Aut ubi coeperit sapere, f. 112v
 prius sapiat oportet quod prius didicit, id est de deo et fide. V 41
 Proinde illa respuit nec recipiet et erit tam tutus, quam qui
 sciens uenenum ab ignaro accipit nec bibit. 7. Huic necessitas
 ad excusationem deputatur, quia aliter discere non potest. Tanto
 5 autem facilius est litteras non docere quam non discere, quanto
 et reliqua scholarum de publicis ac propriis sollemnitatibus in-
 quina facilius discipulis fidelis non adibit quam magister
 non frequentabit.

XI. 1. † De generationibus si cetera delictorum recogitemus, in-
 10 primis cupiditatem radicem omnium malorum, qua quidam inre-
 titi circa fidem naufragium sunt passi, cum bis et idololatria ab
 eodem apostolo dicta sit cupiditas, tum mendacium cupiditatis
 ministrum — taceo de periurio, quando ne iurare quidem
 liceat — negotiatio seruo dei apta est? Ceterum si cupiditas
 15 abscedat, quae est causa acquirendi? Cessante causa acquirendi
 non erit necessitas negotiandi. 2. Sit nunc aliqua iustitia quaestus
 secunda de cupiditatis et mendacii obseruatione, in crimen offen-
 dere idololatriae eam opinor, quae ad ipsam idolorum animam
 et spiritum pertinet, quae omne daemonium saginat. Sane non
 20 illa principalis idololatria? Viderint, si eadem merces, tura dico
 et cetera peregrinitatis ad sacrificium idolorum etiam hominibus
 ad pigmenta medicinalia, nobis quoque insuper ad solacia sepul-
 turae usui sunt. Certe cum pompae, cum sacerdotia, cum sacrifi-
 cia idolorum de periculis, de damnis, de incommodis, de cogitatio-
 25 nibus, de discursibus negotiationibusne instruuntur, quid aliud ||
 quam procurator idolorum demonstraris? Nemo contendat posse f. 113

19 fideles B 20 insertas Gel: incertas AB, inserta Vrs, infertas Iun praedica-
 tione Gel, praedicationis Scal 25 idolatriam A corr. 26 quid Oehlerus: qui
 AB 27 dudum Rig: nondum AB sapere Gel: capere AB

1 sapiat oportet] sapit Scal 6 scholarum A ac add. Vrs, et Iun 9 De grauior-
 ibus Lat, De negotiationibus Heraldus, De negotiatione vero Vrs, De generalibus
 rationibus fort. si del. Scal 11 quum bis Heraldus: quamuis AB idolatria
 A 14 negotiatio A 16 non erit B, nouerit A 19 sane] an Gel 20 ido-
 latria A eadem Gel: eadem AB 21 ad add. Iun 22 sepulture A 25 ne-

27 si nondum sapit aut ubi coeperit sapere, recte dist. Harrel, lectionem traditam iudicans
 19 pertinet. Quae ... saginat, sane recte dist. Kroym. 25 negotiationis tuae optime
 Kroym.

hoc modo omnibus negotiationibus controuersiam fieri. 3. Grauior-
 ra delicta quaeque pro magnitudine periculi diligentiam exten-
 dunt obseruationis, ut non ab his tantum abscedamus, sed et ab
 30 iis per quae fiunt. Licet enim ab aliis fiat, non interest, si per
 me. 4. In nullo necessarius esse debeo alii, cum facit quod mihi V 42
 non licet. Ex hoc, quod uetor facere, intellegere debeo curan-
 dum mihi esse, ne fiat per me. Denique in alia causa non le-
 uioris reatus praeiudicium istud obseruo. Nam quod mihi de
 5 stupro interdictum sit, aliis ad eam rem nihil aut operae aut
 conscientiae exhibeo. 5. Nam quod ipsam carnem meam a lupa-
 naribus segregauit, agnosco me neque lenocinium neque id genus
 lucrum alterius causa exercere posse. Sic et homicidii inter-
 dictio ostendit mihi lanistam quoque ab ecclesia arceri: nec
 10 per se non faciet quod faciendum alio subministrat. Ecce magis
 proximum praeiudicium. 6. Si publicarum uictimarum redemptor
 ad fidem accedat, permittes ei in eo negotio permanere? Aut
 si iam fidelis id agere susceperit, retinendum in ecclesia puta-
 15 bis? Non opinor, nisi si quis et de turario dissimulabit. Scili-
 cet ad alios peruenit procuratio sanguinis, ad alios odorum. Si,
 antequam idola in saeculo essent, his mercibus adhuc informis
 idololatria transigebatur, si et nunc fere sine idolo opus idolo-
 latriae incendiis odorum perpetratur, ecquid maioris operae et
 erga daemones turarius? 7. Nam facilius sine idolo idololatria,
 20 quam sine turarii merce. Ipsius fidei conscientiam perrogemus. ||
 Quo ore Christianus turarius, si per templa transibit, quo ore f. 113v
 fumantes aras despuet et exsufflabit, quibus ipse prospexit? Qua
 constantia exorcizabit alumnos suos, quibus domum suam cel-
 larium praestat? Ille quidem si excluserit daemonium, non sibi
 25 placeat de fide. Neque enim inimicum exclusit. 8. Facile debuit
 de eo impetrare, quem cotidie pascit. Nulla igitur ars, nulla
 professio, nulla negotiatio, quae quid aut instruendis aut for-
 mandis idolis administrat, carere poterit titulo idololatriae; nisi
 si aliud omnino interpretemur idololatriam, quam famulatum
 30 idolorum colendorum.

XII. 1. Male nobis de necessitatibus humanae exhibitionis sup-
 plaudimus, si post fidem obsignatam dicimus: non habeo quo
 uiuam. Iam hic enim plenius illi abruptae propositioni respon-
 35 debo. Sero dicitur. Ante enim fuit deliberandum ex similitu-
 dine prouidentissimi aedificis illius, qui prius sumptus operis
 cum uiribus suis supputat, ne, ubi coeperit, defectus postea
 5 erubescat. 2. Sed et nunc habes dicta domini et exempla adimentia

gationib/tue A 27 negotiationibus A, 30 nisi Iun
 5 stupro A corr. 6 cardinem A corr. 8 lucrum Gel: locorum AB 9 ecclesia
 A marceri A corr. 10 per se Gel: posse AB alios B, aliis Gel 13 ecclesia
 A 14 si sup. vers. A 19 interrogationis signum posui idolo add. La Cerda
 21 si del. Lat quo ore del. Rig 23 cellarium Gel 26 quotidie ex cotidie A
 27 negotiatio AB
 4 sui A defectus Iun: defunctus AB 5 post, et add. Vrs
 25 T. II

tibi omnem causationem. Quid enim dicis? Egebo. Sed felices egenos dominus appellat. Victum non habeo: sed nolite, inquit, cogitare de uictu. Et uestitus habemus exemplum lilia. Substantia mihi opus erat: atquin omnia uendenda sunt et egentibus diuidenda. Sed filiis et posteritati prouidendum: nemo aratro manum imponens et retro spectans aptus est operi. Sed condicionalis eram: nemo duobus dominis seruire potest. Si uis domini discipulus esse, crucem tuam tollas et dominum sequaris necesse est id est angustias et cruciatus tuos uel corpus solum, quod in modum crucis est. 3. Parentes, coniuges, liberi propter deum relinquendi || erunt. De artibus et negotiationibus et de professionibus etiam liberorum et parentum causa dubitas? Iam tunc demonstratum est nobis et pignora et artificia et negotia propter dominum derelinquenda, cum Iacob et Iohannes uocati a domino et patrem nauemque derelinquunt, cum Matthaeus de teloneo suscitatur, cum etiam sepelire patrem tardum fuit fidei. 4. Nemo eorum, quos dominus allegit, non habeo, dixit, quo uiuam. Fides famem non timet. Scit etiam famem non minus sibi contemnendam propter deum quam omne mortis genus. Didicit non respicere uitam, quanto magis uictum? Quotusquisque haec adimpleuit? Sed quae penes homines difficilia, penes deum facilia. 5. Sic tamen nobis de mansuetudine et clementia dei blandiamur, ut non usque ad idololatriae affinitates necessitatibus largiamur, sed omnem afflatum eius uice pestis etiam de longinquo deuitemus, non in his tantum quae praemisimus, sed in uniuersa serie humanae superstitionis, siue deis suis siue defunctis siue regibus mancipatae, ut ad eosdem spiritus immundos pertinentis, modo per sacrificia et sacerdotia, modo per spectacula et hoc genus, modo per festos dies.

XIII. 1. Sed de sacrificiis et sacerdotiis quid loquar? De spectaculis autem et uoluptatibus eiusmodi suum iam uolumen impleuimus. Hoc loco retractari oportet de festis diebus et aliis extraordinariis sollempnitatibus, quas interdum lasciuiae, interdum timiditati nostrae subscribimus aduersus fidem disciplinam-

7 cf. Matth. 5, 3. 8 ib. 6, 25, 28. 9 cf. Luc. 18, 22. 10 Luc. 9, 62. V 43
12 Matth. 6, 24. 13 cf. Matth. 16, 24.

11 operi. Sed *Rig*: operis et *AB*, opera et *Gel*. 13 crucem *om.* *A*. 15 modum] dominum *Gel*, dominio *Iun* crucis *Rig*: *xps AB*, Christi *Gel*, *Iun*. 16 negotiationibus *A*. 17 dubitas *del. Scal*. 19 dñs *A*. Iacobus *B*. Iohannes *B*. 21 matheus *A*. teloneo *A*. 24 contemnendam *A*. 26 quotusquisque *A corr.* hec *A*. 1 uitemus *A*. 2 premisimus *A*. 3 deis ex *dehis A*. 7 de sacerdotiis *B*. V 44
10 lasciuiae interdum *om.* *A*. 11 fidem disciplinamque *ABmg*, fidei disciplinam *B*.

8 et uestitus (*sc.* non habeo): habemus *eqs. dist. Kroym.* Minus probabile 26 adim- V 43
plebit *Kroym.*

que communicantes nationibus in idolicis rebus. 2. De hoc quidem primo consistam, an cum ipsis quoque nationibus communicare in huiusmodi seruus dei debeat || siue habitu siue uictu uel quo f. 114v
15 alio genere laetitiae earum. Gaudere cum gaudentibus et lugere cum lugentibus de fratribus dictum est ab apostolo ad unanimitatem cohortante. 3. Ceterum ad haec nihil communionis est lumini et tenebris, uitae et morti, aut scindimus quod est scriptum: saeculum gaudebit, uos uero lugebitis. Si
20 cum saeculo gaudeamus, uerendum est, ne cum saeculo et lugeamus. 4. Saeculo autem gaudente lugeamus et saeculo postea lugente gaudebimus. Sic et Eleazar apud inferos in sinu Abrahae refrigerium consecutus, contra diues in tormento ignis constitutus alternas malorum et bonorum uices aemula retributione
25 compensant. Sunt quidam dies munerum, quae apud alios honoris titulum, apud alios mercedis debitum expungunt. 5. Nunc ergo, inquis, recipiam meum uel rependam alienum. Si hunc morem sibi homines de superstitione consecrauerunt, tu extraneus ab omni eorum uanitate quid participas idolothyta sollempnia, quasi tibi quoque praescriptum sit de die, quominus id, V 45
quod homini debes uel tibi ab homine debetur, citra diei observationem luas uel recipias. 6. Da formam, in qua uelis agi tecum. Cur enim et lateas, cum ignorantia alterius tuam conscientiam contamines? Si non ignoraris quod sis Christianus, temptaris et contra conscientiam alterius agis tamquam non Christianus: sin uero et dissimulaueris, temptatus addictus es. Certe siue hac siue illac, reus es confusionis in deo. Qui autem confusus super me fuerit penes homines, et ego confundar super illo, inquit, penes patrem meum, qui est in caelis.

XIV. 1. Sed enim plerique iam induxerunt animo ignoscendum esse, si quando, quae || ethnici, faciunt, ne nomen blasphemetur. f. 115
Porro blasphemiam, quae nobis omni modo deuitanda est, haec

15 Rom. 12, 15. 18 cf. 2 Cor. 6, 14. 19 Ioann. 16, 20. V 44
8 Matth. 10, 32] Luc. 9, 26. V 45

12 communem *A Bmg* nationibus in idolicis rebus. *om.* *A Bmg*. 13 prima *A*
14 modi] mundi *A*. habitu *A*. 15 letitiae *A*. 18 est *sup. ners.* *A*. 20 gaudebimus ex gaudebis *A*. 21 saeculo autem gaudente lugeamus *om.* *A*. sed *A*
22 gaudebimus ex gaudentibus *A*. Lazarus *Pam*. sinus *A*. 24 et bonorum *om.* *A*. 26 debitum *B*, titulum *A*. nunc *AB*, non *Bmg*.
1 quo, minus *A*. 3 respicias *A*. in qua *scripsi*: in quam *B*, qualem *A*, qua *Rig*. 5 non, si *Hauercampius* uerba si non ignoraris quod sis Christianus *Scal post*
tamquam non Christianus *collocat*. 7 sin uero et dissimulaueris *Lat*: enimvero et dissimulaberis *AB*. 8 in *del. Iun*. dñs *A*. 12 ignoscendum *Gel*: agnoscendam *A*, ad cognoscendam *B*, id ignoscendum *Vrs*. 13 si quando quae *Rig*: si quandoq; *A*, si quandoque et *B*, quandoque his quae *Gel*. 14 omnimodo *A*. V 45

12 communem *A*, *tuet. Kroym.* 26 non *Bmg*, *prob. Kroym.* V 44

15 opinor est, si qui nostrum ad iustam blasphemiam ethnicum deducat aut fraude aut iniuria aut contumelia aliaue materia dignae querelae, in qua nomen merito percutitur, ut merito irascatur et dominus. 2. Ceterum si de omni blasphemiam dictum est, uestra causa nomen meum blasphematur, perimus
20 uniuerſi, cum totus circus scelestis suffragiis nullo merito nomen lacessit. Desinamus, et non blasphemabitur. Immo blasphemetur, dum sumus in obseruatione, non in exorbitatione disciplinae, dum probamur, non dum reprobamur. 3. O blasphemiam martyrii adfinem, quae tunc me testatur
25 Christianum, cum propterea me detestatur! Benedictio est nominis maledictio custoditae disciplinae. Si hominibus, inquit, uellem placere, seruus Christi non essem. Sed idem alibi iubet, omnibus placere curemus. Quemadmodum ego, inquit, omnibus per omnia placeo. 4. Nimirum Saturnalia et Kalendas Ianuarias celebrans hominibus placebat?
5 An modestia et patientia? An grauitate, an humanitate, an integritate? Proinde cum dicit, omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrificiam: numquid idololatriſ idololatreſ? Numquid ethnicis ethnicus? Numquid saecularibus saecularis? 5. Sed
10 etsi non prohibet nos conuersari cum idololatriſ et adulteris et ceteris criminosis dicens, ceterum de mundo exiretis, non utique eas habenas conuersationis inmittit, ut, quoniam necesse est et conuiuere nos et commisceri cum peccatoribus, idem et compeccare possimus. Vbi est commercium uitae, quod apostolus concedit, ibi ** peccare, quod nemo permittit. Licet conuiuere cum ethnicis, || commori non licet. Conuiuiamus cum
15 omnibus; conlaetemur ex communione naturae, non superstitionis. Pares anima sumus, non disciplina, compossessiones

V 46

19 Rom. 2, 24. Es. 52, 5.

1 Gal. 1, 10. 3 1 Cor. 10, 33. 7 1 Cor. 9, 22. 11 1 Cor. 5, 10.

V 46

omnino B 15 si qui A, si quis B 17 digna quae cui non inmerito irascatur A
18 et] ei Leopoldus 19 uestri A Bmg, uae cuius B 20 caelestis Bmg 22 blasphemetur, dum sumus Rig: dum sumus blasphemetur AB 23 discipline A non dum reprobamur om. A 24 o Vrs: ob AB 25 cristianum A propterea me
Im: propter eam AB

2 uelim A 4 saturnalia A 5 placeat ex placebat A 6 et patientia om. A V 46
8 omnes B, omnibus A idololatreſ om. A 9 & ethnicis A corr. ethnicus] & A
11 caeterum A exissetis Pam 12 inmittit ut Ciacconius: immutat (inm. A) AB
13 est A, sit B et (ante commisceri) om. A 14 cum peccare B ibi Gel
commercium A 15 sibi B lacunam signauit 16 commoueri A cum
omnibus Gel: communibus AB 17 laetemur A 18 paris animae A disci-

19 uestri A Bmg, prob. Hoppe, Beitr. 18

15 ibi peccare] (sc. est) Hartel, et nulla lacuna signanda

V 45

V 46

mundi, non erroris. 6. Quod si nobis nullum ius est communionis
20 in huiusmodi cum extraneis, quanto scelestius est haec inter fratres frequentare. Quis hoc sustinere aut defendere potest? Iudaeis dies suos festos exprobrat spiritus sanctus. Sabbata, inquit, uestra et numenias et ceremonias odit anima mea. Nobis, quibus sabbata extranea sunt et numenias et
25 feriae a deo aliquando dilectae, Saturnalia et Ianuariae et Brumae et Matronales frequentantur, munera commeant et strenae, consonant lusus, conuiuia constrepunt. 7. O melior fides nationum in suam sectam, quae nullam sollemnitatem Christianorum sibi uindicat! Non dominicum diem, non pentecosten, etiamsi nossent, nobiscum communicassent; timerent enim, ne
3 Christiani uiderentur. Nos ne ethnici pronuntiemur, non ueremur. Si quid et carni indulgendum est, habes, non dicam tuos dies tantum, sed et plures. Nam ethnicis semel annuus dies quisque festus est, tibi octauo quoque die. Excerpe singulas sollemnitates nationum et in ordinem exsere: pentecosten implere
10 non poterunt.

V 47

XV. 1. Sed luceant, inquit, opera uestra. At nunc lucent tabernae et ianuae nostrae. Plures iam inuenias ethnicorum fores sine lucernis et laureis, quam Christianorum. De ista quoque specie quid uidetur? Si idoli honor est, sine dubio idoli
15 honor idololatria est. Si hominis causa est, recogitemus omnem idololatriam in homines esse culturam, cum ipsos deos nationum homines retro fuisse etiam apud suos constet. Itaque nihil || interest, superioris an huius saeculi uiris superstitio ista praestetur. Idololatria non propter personas, quae opponuntur, sed
20 propter officia ista damnata est, quae ad daemones pertinent. 3. Reddenda sunt Caesari quae sunt Caesaris. Bene quod apposit: et quae sunt dei deo. Quae ergo sunt Caesaris? Scilicet de quibus tunc consultatio mouebatur, praestandusne
25 esset census Caesari an non. Ideo et monetam ostendi sibi dominus postulauit et de imagine, cuius esset, requisiiuit, et cum audisset Caesaris, reddite, ait, quae sunt Caesaris Caesaris, et quae sunt dei deo, id est imaginem Caesaris Caesaris, quae in nummo est, et imaginem dei deo, quae in

f. 116

22 Es. 1, 14.

11 Matth. 5, 16. 22 Matth. 22, 21.

V 47

pline A 19 est Pam: esset AB, om. Gel. 20 in eius modicum B 21 frequentari Im 23 numenias A, neomenias B et ceremonias om. A 24 numenias A, neomenias B 26 et post. add. Scal

1 conuiuia A corr. fides om. A 6 dicam om. A tuos B, tamen A, suos V 47
Ciacconius, duos Lat, tantos Wisniewski 8 festus ... die om. A octauus quisque
dies Vrs 9 exsere A, exere Bmg, tece B pentecosten B 11 operae A
uestra om. A lucent Lat: luceant AB 12 inuenies B 17 cum et ipsos
A 20 opponuntur Lat 21 daemones B 25 et om. A 29 numo A

homine est, ut Caesari quidem pecuniam reddas, deo temetipsum.
 4. Alioquin quid erit dei, si omnia Caesaris? Ergo, inquis, honor
 dei est lucernae pro foribus et laurus in postibus? Non utique
 quod dei honor est, sed quod eius, qui pro deo eiusmodi officiis
 honoratur, quantum in manifesto est, salua operatione, quae est
 5 in occulto, ad daemones perueniens. 5. Certi enim esse debemus,
 si quos latet per ignorantiam litteraturae saecularis, etiam ostiorum
 deos apud Romanos, Cardeam a cardinibus appellatam et
 Forculum a foribus et Limentinum a limine et ipsum Ianum a
 ianua: et utique scimus, licet nomina inania atque conficta sint,
 10 cum tamen in superstitionem deducuntur, rapere ad se daemones
 et omnem spiritum immundum per consecrationis obligamentum.
 6. Alioquin daemones nullum habent nomen singillatim,
 sed ibi nomen inueniunt, ubi et pignus. Etiam apud
 15 Graecos Apollinem Thyraeum et Antelios daemones ostiorum
 praesides legimus. Haec igitur ab initio praeuidens spiritus
 sanctus etiam ostia in superstitionem uentura praececinat per
 antiquissimum prophetam Enoch. || Nam et alia ostia in balneis
 adorari uidemus. 7. Si autem sunt qui in ostiis adorentur, ad eos
 et lucernae et laureae pertinebunt. Idolo feceris, quicquid ostio
 20 feceris. Hoc in loco ex auctoritate quoque dei contestor, quia
 nec tutum est subtrahere, quodcumque uni fuerit ostensum
 utique omnium causa. Scio fratrem per uisionem eadem nocte
 castigatum grauiter, quod ianuam eius subito adnuntiatis gaudiis
 publicis serui coronassent. 8. Et tamen non ipse coronauerat aut
 25 praeceperat; nam ante processerat et regressus reprehenderat
 factum. Adeo apud deum in huiusmodi etiam disciplina
 familiae nostrae aestimatur. Igitur quod attineat ad honores
 regum uel imperatorum, satis praescriptum habemus, in omni
 obsequio esse nos oportere secundum apostoli praeceptum sub-
 ditos magistratibus et principibus et potestatibus, sed intra
 limites disciplinae, quousque ab idololatria separamur. 9. Propter-

V 48

f. 116v

V 49

16 cf. supra p. 33, l. 22 sqq.

20 cf. Rom. 13, 7.

V 48

1 caesaris A 4 in manifesta est operatione A 5 in occulto A corr. enim V 48
 om. A 6 quo A 7 ostiorum A 7 pellatam A 10 rapere A 12 singu-
 latim B 14 Thyraeum Rig: tyreum A, θυραίων Gangneis 16 hostia A
 uenturam B 17 propheta A alias Rig 18 eorum sunt Gel qui
 Seal: quae AB hostiis A adornentur Ian 24 coronarint A 25 de-
 prehenderat Lat 26 de disciplina Oehleria, in disciplina Wisowa 27 aestimatur
 Gel attinet Ian

3/5 quod dei honor est (eum praestare nolo), sed quod ... quantum in manifesta
 est operatione, quae est in occulto ad daemones perueniens Kroyen, A recte secutus
 in ultima parte V 48

ea enim et illud exemplum trium fratrum praecurrit, qui alias
 obsequentes erga regem Nabuchodonosor honorem imaginis eius
 5 constantissime respuerunt probantes idololatriam esse, quicquid
 ultra humani honoris modum ad instar diuinae sublimitatis
 extollitur. 10. Sic et Daniel cetera Dario subnixus tamdiu fuit in
 officio, quamdiu a periculo disciplinae uacaret. Nam ne id
 subiret, non magis leones regiones timuit, quam illi regiones ignes.
 10 Accendant igitur quotidie lucernas, quibus lux nulla est, af-
 figant postibus lauros postmodum arsuras, quibus ignes immi-
 nent; illis competunt et testimonia tenebrarum et auspicia
 poenarum. || 11. Tu lumen es mundi et arbor uiuens semper. Si f. 117
 templis renuntiasti, ne feceris templum ianuam tuam. Minus
 15 dixi: si lupanaribus renuntiasti, ne indueris domui tuae faciem
 noui lupanaris.

XVI. 1. Circa officia uero priuatarum et communium sollempni-
 tatum, ut togae purae, ut sponsalium, ut nuptialium, ut nomi-
 nialium, nullum putem periculum obseruari de flatu idololatriae,
 20 quae interuenit. 2. Causae enim sunt considerandae, quibus prae-
 statur officium. Eas mundas esse opinor per semetipsas, quia
 neque nestitus uirilis neque anulus aut coniunctio maritalis de
 alicuius idoli honore descendit. Nullum denique cultum a deo
 maledictum inuenio, nisi muliebrem in uiro. Maledictus
 25 enim, inquit, omnis qui muliebribus induitur. Toga uero
 etiam appellatione uirilis est. 3. Nuptias quoque celebrari non
 magis deus prohibet quam nomen imponi. Sed his accommo-
 dantur sacrificia. Sim uocatus nec adsacrificii sit titulus officii,
 et operae meae expunctio quantum sibi licet. 4. Utinam quidem V 50
 nec uidere possimus quae facere nobis nefas est. Sed quoniam
 ita malus circumdedit saeculum idololatria, licebit adesse in
 quibusdam, quae nos homini, non idolo, officiosos habent.
 5 Plane ad sacerdotium et sacrificium uocatus non ibo (proprium
 enim idoli officium est), sed neque consilio neque sumptu aliaue
 opera in eiusmodi fungar. 5. Si propter sacrificium uocatus ad-
 sistam, ero particeps idololatriae: si me alia causa coniungit
 sacrificanti, ero tantum spectator sacrificii.

10 XVII. 1. Ceterum quid facient serui uel liberti fideles, item offi-

13 cf. Matth. 5, 14. Ps. 1, 3. 24 Deut. 22, 5.

V 49

3 fratrum A 4 nabuchodonosor A 6 ultra om. A 7 extollit A cae-
 tera A 9 illi A Bmg, ille B 10 accedant A cotidie B sic semper adigant
 B 12 et om. A tenebrarum om. A et] aut A 15 domi B 17 com-
 muni, um A 18 nuptiarum Bmg 19 idolatriae A 20 quae om. A 26 ap-
 pellatione Gel: appellationis AB 28 sim uocatus A, si inuocatus B, si in uocatu
 Gel, si sim uocatus Vrs, si nec in uocatu Lat adsacrificii Rig: ad sacrificiis A, in
 sacrificiis B

1 opere A quae tum B utinam quantum sibi quidem A 2 possemus A V 50
 3 malis Gel 6 est officium A alia uera opera A 10 caeterum A sic saepius

ciales sacrificantibus dominis uel patronis uel praesidibus suis adhaerentes? Sed si merum quis sacrificanti tradiderit, immo si uerbo || quoque aliquo sacrificio necessario adiuerit, minister habebitur idololatriae. Huius regulae memores etiam magistratibus et potestatibus officium possumus reddere secundum patriarchas et ceteros maiores, qui regibus idololatriis usque ad finem idololatriae apparuerunt. 2. Hinc proxime disputatio oborta est, an seruus dei alicuius dignitatis aut potestatis administrationem capiat, si ab omni specie idololatriae intactum se aut gratia aliqua aut astutia etiam praestare possit, secundum quod et Ioseph et Daniel mundi ab idololatria et dignitatem et potestatem administrauerunt in ornamento et purpura praefecturae totius Aegypti siue Babyloniae. 3. Cedamus itaque succedere alicui posse, ut in quoquo honore in solo honoris nomine incedat neque sacrificet neque sacrificiis auctoritatem suam accomodet, non hostias locet, non curas templorum deleget, non uectigalia eorum procuret, non spectacula edat de suo aut de publico aut edendis praesit, nihil sollemne pronuntiet uel edicat, ne iuret quidem; iam uero quae sunt potestatis, neque iudicet de capite alicuius uel pudore — feras enim de pecunia — neque damnet neque praedamnet, neminem uinciat, neminem recludat aut torqueat, si haec credibile est fieri posse.

XVIII. 1. Iam uero de solo suggestu et apparatu honoris retractandum. Proprius habitus uniuscuiusque est tam ad usum quotidianum quam ad honorem et dignitatem. Igitur purpura illa et aurum ceruicis ornamentum eodem more apud Aegyptios et Babylonios insignia erant dignitatis, quo more nunc praetextae uel trabeae uel palmetae et coronae aureae sacerdotum prouincialium, sed non eadem condicione. 2. Tantum enim || honoris nomine conferebantur iis, qui familiaritatem regum merebantur. Vnde et purpurati regum uocabantur a purpura, sicut apud nos a toga candida candidati, sed non ut suggestus ille sacerdotiis quoque aut aliquibus idolorum officiis adstringeretur. Nam si ita esset, utique tantae sanctitatis et constantiae uiri statim habitus inquinatos recusassent, statimque apparuisset Daniele idolis non deseruisse nec Belem nec draconem colere, quod multo postea apparuit. 3. Simplex igitur purpura illa nec

liberti *Im*: liberi *AB* 11 praesidibus *A* suis *om. A* 12 minus quid sacrificantis *A* 13 uero *A* aliquos ex aliis quos *A* 15 et potestatibus *om. A* 18 suborta *Gel* 19 specie *A* 22 administrauerunt *B* in ornamento et purpura praefecturae *Oehleria*: in ornamento exturae *A*, in ornamento et purpura exturae *B*, et in ornamento et purpura exturae *Im*, in ornamento praefecturae *Rig* 23 cedamus *B* 24 honore ut in *B* 26 accomodet *A* hostias *A* temporum *A* 27 spectacula dat *A*

3 neque iudicia d. c. a. u. p. ferat, etiam de pecunia *Im* 7 apparatu *A* 9 ad add. in *mg. A* 13 condicione *A* 14 conferebantur *Rig*: conferebatur *AB* is *A*, his *B* memorabantur *A* 16 candida *om. A* 21 poste *A* 22 dignitati

iam dignitatis erat, sed ingenuitatis apud barbaros insigne. Quemadmodum enim et Ioseph, qui seruus fuerat, et Daniel, qui per captiuitatem statum uerterat, ciuitatem Babyloniam et Aegyptiam sunt consecuti per habitum barbaricae ingenuitatis, sic penes nos quoque fideles, si necesse fuerit, poterit et pueris praetexta concedi et puellis stola, natiuitatis insignia, nec potestatis, generis, non honoris, ordinis, non superstitionis. Ceterum purpura uel cetera insignia dignitatum et potestatum insertae dignitati et potestatibus idololatriae ab initio dicata habent profanationis suae maculam, cum praeterea ipsis etiam idolis induantur praetextae et trabeae et laticlaui, fasces quoque et uirgae praeferrantur, et merito. Nam daemones magistratus sunt saeculi huius; unius collegii insignia fasces et purpuras gestant. 4. Quid ergo proficies, si suggestu quidem utaris, opera eius uero non administres? Nemo in immundis mundus uideri potest. Tunicam si induas inquinatam per se, poterit forsitan illa non inquinari per te, sed tu per illam mundus esse non poteris. Iam nunc qui de Ioseph et Daniel argumentaris, scito, non semper comparanda esse uetera et noua, rudia et polita, coepta et explicita, seruilis || et liberalia. 5. Nam illi etiam condicione serui erant: tu uero nullius seruus, in quantum solius Christi, qui te etiam captiuitate saeculi liberauit, ex forma dominica agere debebis. Ille dominus in humilitate et ignobilitate incessit domicilio incertus: nam filius, inquit, hominis non habet ubi caput colloquet; uestitu incultus, neque enim dixisset, ecce qui teneris uestiuntur, in domibus regum sunt; uultu denique et aspectu inglorius, sicut et Esaias pronuntiauerat. 6. Si potestatis ius quoque nullum ne in suos quidem exercuit, quibus sordido ministerio functus est, si regem denique fieri conscius sui regni refugit, plenissime dedit formam suis deridendo omni fastigio et suggestu quam dignitatis quam potestatis. 7. Quis enim magis iis usus fuisset,

14 Luc. 9, 58. 16 Matth. 11, 8.

1 erat sed ingenuitatis *om. A* 23 quemadmodum *Pam*: quodammodo *AB* 24 statim *B* 25 aegyptiam *Rig*: aegyptum *AB* 26 fidei *A* 27 puerilis *A* puellis *Gel*: puerilis *AB* 1 induantur *Lat*: in quantum *B*, *om. A* 3 saeculi huius collegii *Rig* unius] summi *Wissowa* 5 in add. *Rig* 8 nunc qui de *B*, numquid *A* 11 condicione *A* seruus in quantum *B*, inquinatum *A* 12 solus *B* 13 ex *A*, et *B* 14 et ignobilitate *om. A* domicilii *Claconius* 15 caput suum colloquet *Pam* 18 et *om. A* potestatem quoque nullam *B* 20 regem se *B* 21 deridendo *Im*: dirigendo *AB*, deridendo uel derogando *fort.* fastidio *A* corr. quam] tam *B* 22 his *B*

23 quodammodo *AB*, tuct. *Hartel* 30 inserta corr. *Hartel*, minus recte 11 seruus] recte *om. A*

quam dei filius? Quales et quanti eum fasces producerent, qualis purpura de umeris eius floreret, quale aurum de capite radiaret, nisi gloriam saeculi alienam et sibi et suis iudicasset? Igitur quam noluit, reiecit, quam reiecit, damnauit, quam damnauit, in pompa diaboli deputauit. Non enim damnasset, nisi non sua: alterius autem esse non possunt, nisi diaboli, quae dei non sunt. 8. Tu si diaboli pompam eierasti, quicquid ex ea attigeris, id scias esse idololatriam. Vel hoc te commonefaciat omnes huius saeculi potestates et dignitates non solum alienas, uerum et inimicas dei esse, quod per illas aduersus dei seruos supplicia consulta sunt, per illas et poenae ad impios paratae ignorantur. 9. Sed et natiuitas et substantia tua molestae tibi sunt aduersus idololatriam. Ad euitandum remedia deesse non possunt, cum et, si defuerint, supersit unicum illud, quo felicius factus non in terris magistratus, sed in caelis.

XIX. 1. Possit in isto capitulo etiam de militia definitum uideri, quae inter dignitatem et potestatem est. At nunc de isto quaeritur, an fidelis ad militiam conuerti possit et an militia ad fidem admitti, etiam caligata uel inferior quaeque, cui non sit necessitas immolationum uel capitalium iudiciorum. 2. Non conuenit sacramento diuino et humano, signo Christi et signo diaboli, castris lucis et castris tenebrarum; non potest una anima duobus deberi, deo et Caesari. Et uirgam portauit Moyses, fibulam et Aaron, cingitur loro et Iohannes, agmen agit et Iesus Naue, bellauit et populus, si placet ludere. 3. Quomodo autem bellabit, immo quomodo etiam in pace militabit sine gladio, quem dominus abstulit? Nam etsi adierant milites ad Iohannem et formam obseruationis acceperant, si etiam centurio crediderat, omnem postea militem dominus in Petro exarmando discinxit. Nullus habitus licitus est apud nos illicito actui adscriptus.

XX. 1. Sed enim cum conuersatio diuinae disciplinae non factis tantum, uerum etiam uerbis periclitetur (nam sicut scriptum

28 quae ter B reiecit quam reiecit quam damnauit; damnauit A 28 possunt *Wissowa*: possent AB

4 inimica A 5 conuulsa A 6 interrogantur Lat et prius om. A tua ex sua A molesta & ibi A 7 euitandum] reliqua in A desunt: post uocem enim euitandum pergitur de minutiloquio aristotilis *e. q. s.* = de anima 6 9 quod Rig 11 intra Seal 13 quoque Vrs 17 portauit Gel: portauit B 18 cingitur Gel: cingitur B agit Gel: agit B 20 bellabit Iun: bellauit B immo B, iam Iun 21 quem Gel: quae B 23 exarmando Gel: examinando B 27 sicut et B, et om. Gel

9 <eris> magistratus *Krym.*, magistrabis *Leo.* At nihil immutandum uidetur 19 populus] Petrus recte con. v. d. *Vliet, Stud. Escl. I, p. 41 sq. et Birt, Philologus, 1928, p. 176* (cfr. I. 21: gladio quem dominus abstulit) 27 sicut et B, iudicat *Löffstedt, Krit. Bem., p. 94*

est, ecce homo et facta eius, ita, ex ore tuo iustificaberis), meminisse debemus etiam in uerbis quoque idololatriae incursum praecauendum aut de consuetudinis uitio aut timiditatis. 2. Deos nationum nominari lex prohibet non utique: nomina eorum pronuntiemus, quae nobis ut dicamus conuersatio extorquet. Nam id plerumque dicendum est: in templo Aesculapii illum habes, et, in uico Isidis habito, et sacerdos Iouis factus est, et multa alia in hunc modum, quando et hominibus hoc genus nomina inducuntur. Neque enim Saturnum honoro, si ita uocauero eum suo nomine; tam non honoro, quam Marcum, si uocauero Marcum. 3. Sed ait: nomen aliorum deorum ne commemoremur neque audiatur de tuo ore. Hoc praecepit, ne deos uocemus illos. Nam et in prima parte legis, non sumes, inquit, nomen domini dei tui in uano id est idolo. Cecidit igitur in idololatriam qui idolum nomine dei honorauerit. 4. Quodsi deos dicendum erit, adiciendum est aliquid quo appareat, quia non ego illos deos dico. Nam et scriptura deos nominat, sed adicit suos uel nationum; sicut Dauid, cum deos nominasset, ubi ait, dei autem nationum daemonia. Sed hoc mihi ad sequentia magis praestructum est. 5. Ceterum consuetudinis uitium est Mehercule dicere, Medius Fidius, accedente ignorantia quorundam, qui ignorant iusiurandum esse per Herculem. Porro quid erit deieratio per eos quos eierasti quam praeuaricatio fidei cum idololatria? Quis enim, per quos deierat, non honorat?

XXI. 1. Timiditatis est autem, cum te alius per deos suos obligat iuratione uel aliqua testificatione et tu, ne intellegaris, quiescis. Nam aeque quiescendo confirmas maiestatem eorum, cuius causa uideberis obligatus. 2. Quid refert, deos nationum dicendo deos an audiendo confirmes? Iures per idola, an ab alio adiuratus acquiescas? Cur non agnoscamus uersutias satanae, qui, quod ore nostro perficere non potest, id agit, ut suorum ore perficiat per aures inferens nobis idololatriam? Certe quisquis ille est, aut amica aut inimica congressione adstringit. 3. Si inimica, iam ad pugnam uocaris et scis tibi dimicandum esse: si amica, quanto securius in dominum transferes sponsionem tuam, ut dissoluas obligationem eius, per quem te malus honori idolo-

28 Ioh. 19, 5 (?). Matth. 12, 37.

10 Ex. 23, 13. 13 Ex. 20, 7. 18 Ps. 115, 4.

1 etiam B, esse Vrs 3 ne nomina Gel 6 in add. Rig 9 si quem ita Vrs eum del. Vrs 11 commemorabitur Vrs, comminiscamini fort. ore tuo Gel 18 dii B 22 erit Lat: erat B 28 uideris Iun 32 inferens Gel: inferes B 1 te adstringit Lat 3 responsionem Gel

11 commemoremur] B, tuet. Hartel

rum id est idololatriae quaerebat annectere. 4. Omnis patientia eiusmodi idololatria. Honoras eos, quibus impositis obsequium praestitisti. Scio quendam, cui dominus ignoscat, cum illi in publico per litem dictum esset: Iupiter tibi sit iratus, respondisse: immo tibi. Quid aliter fecisset ethnicus, qui Iouem deum credidit? Etiam si non per eundem retorsisset maledictum nec per ullum Iouis similem, confirmauerat Iouem deum, per quem se maledictum indigne tulisse demonstraueat remaledicens. 5. Ad quid enim indigneris per eum, quem scis nihil esse? Iam si insanis, iam esse confirmas, et erit idololatria professio timoris tui: quanto magis, cum per ipsum remaledicis, eodem Iouis honorem facis, quo et ille, qui te prouocauit? Fidelis autem in eiusmodi ridere debet, non insanire, immo, secundum praeceptum, ne per deum quidem remaledicere, sed plane benedicere per deum, ut et idola destruas et deum praedices et adimpleas disciplinam.

XXII. 1. Aequae benedici per deos nationum Christo initiatus non sustinebit, ut non semper reiciat immundam benedictionem et eam sibi in deum conuertens emundet. Benedici per deos nationum maledici est per deum. 2. Si cui dederam elemosynam uel aliquid praestitero beneficii, et ille mihi deos suos uel coloniae genium propitios imprecetur, iam oblatio mea uel operatio idolorum honor erit, per quae benedictionis gratiam compensat. 3. Cur autem non sciat me dei causa fecisse, ut et deus potius glorificetur et daemones non honorentur in eo quod propter deum feci? Si deus uidet, quoniam propter ipsum feci, pariter uidet, quoniam propter ipsum fecisse me nolui ostendere, et praeceptum eius idolothyum quodammodo feci. 4. Multi dicunt, nemo se debet promulgare; puto autem nec negare. Negat enim, quicumque dissimulat in quacumque causa pro ethnico habitus, et utique omnis negatio idololatria est, sicut omnis idololatria negatio siue in factis siue in uerbis.

XXIII. 1. Sed est quaedam eiusmodi species in facto et in uerbo bis acuta et infesta utrimque, licet tibi blandiatur, quasi uacet in utroque, dum factum non uidetur, quia dictum non tenetur.

9 aliud Lat 11 ullum Gel: illum B 13 per eum maledictus Vrs 14 insanis Gel: insanus B idololatria Lat: idololatriae B 16 Ioui Vrs, Scal 18 remaledicere Gel: et maledicere B 21 per add. Gel Christo initiatus Gel: Christum Sationistis B 22 non del. Pam 24 cui add. Vrs 26 propitios B 27 per quae B, quem per fort. 28 compensat Vrs: compensant B 29 honorentur Gel: honorantur B 30 feci? Si deus Oehlerus, fecisse deus B, feci. Deus Gel, feci? Sed deus Vrs

2 et] et contra Retiffereidius 7 uerbo bis B, uerbis Iun 8 cauta alii utrim-

15 quanto magis, (si), cum Kroym., nulla iusta de causa 24 cui] del. Kroym. 27 per quae] B, tuent. Hartel et Kroym. 27/28 benedictiones ... compensant Kroym.

10 Pecuniam de ethnicis mutuantes sub pignoribus fiduciati iurati cauent et se negant; se scire uolunt scilicet tempus persecutionis et locus tribunalis et persona praesidis. 2. Praescribit Christus non esse iurandum. Scripsi, inquit, sed nihil dixi: lingua, non littera occidit. Hic ego naturam et conscientiam aduoco: naturam, quia nihil potest manus scribere, etiam si lingua in dictando cessat immobilis et quiescit, quod non anima dictauerit; quamquam et ipsi linguae anima dictauerit aut a se conceptum aut ab alio traditum. 3. Iam, ne dicatur, alius dictauit; hic conscientiam appello, an quod alius dictauit anima suscipiat et siue comitante siue residente lingua ad manum transmittat. Et bene, quod in animo et conscientia delinquit dominus dixit. Si, inquit, concupiscentia uel malitia in cor hominis ascenderit, pro facto teneris. 4. Cauisti igitur, quod in cor tuum plane ascendit, quod neque ignorasse te contendere potes neque noluisti. 5. Nam cum caueres, scisti, cum scires, utique uoluisti; et est tam facto quam cogitatu. Nec potes leuiore crimine maius excludere, ut dicas falsum plane effici cauendo quod non facis. Tamen non negaui, quia non iuraui. Quin immo, etsi nihil tale fecisses, sic tamen dicereris deierare, fecisse si consenseris. Non ualet tacita uox in stilo et mutus in litteris sonus. 6. At enim Zacharias temporalis uocis oratione multatus cum animo conlocutus linguam irritam transit, cum manibus suis a corde dictat et nomen filii sine ore pronuntiat: loquitur in stilo, auditur in cera manus omni sono clarior, littera omni ore uocalior. Quaere, an dixerit qui dixisse compertus est. 7. Dominum oremus, ne qua nos eiusmodi contractus necessitas circumstet et, si ita euenerit, det fratribus operandi copiam uel nobis abrumpendae omnis neces-

13 cf. Matth. 5, 34. 22 cf. Matth. 5, 28.

4 cf. Luc. 1, 20, 62sq.

V 56

V 57

que Gel: utrique B 10 fiduciatis Rig 11 se] sic Gel negant Gel: necant B se om. Gel, sed Hartelius: se sciri nolunt, scitur fort. 12 locum Gel personam Gel 13 dixi Gel: dixit B 14 ergo Gel 16 dictando Gel anima Gel: animae B 18 alius dictauit Gel: aliquis dicarit B 22 delinquit Gel: delinquit B 23 teneris Gel: teneri B 25 potes Vrs: potest B 26 et es Gel, et haeres Lat, egisti Oehlerus in facto Gel, Lat 27 maius Lat: manus B 1 facis. Tamen Gel: facit tamen B 2 quin immo scripsi: quoniam B, immo Gel, quinam? Hartelius sic Oehlerus: si B, del. Gel 3 diceris Iun fecisse del. Gel 6 cum Oehlerus: eam B, del. Gel, iam fort. 7 manus Gel: manu B 8 clarior Gel: conclarior B 10 det Gel: de B 11 operandi copiam Gel: operandis copia B

V 57

10/11 iurati cauent, etsi negant se scire; uolunt scilicet recte Hartel 17 tamquam Hartel, minus recte 27 sq. ut dicas: Falsum plane feci cauendo quod non facit (sc. ad cauendum) Kroym., minus recte, ut nobis uidetur

1/4 sic emendare conatus est Kroym.: quia non iuraui, quoniam et (sc. tunc negaui) si nihil tale fecisses, si tamen dicereris deierare. Si fecisse consenseris, non ualet tacita uox in stilo et mutus in litteris sonus? 6 cum] nam recte cont. Hartel

V 56

V 57

sitatis constantiam, ne illae litterae negatrices uicariae oris nostri in die iudicii aduersus nos proferantur signatae signis non iam aduocatorum, sed angelorum.

- 15 XXIV. 1. Inter hos scopulos et sinus, inter haec uada et freta idololatriae uelificata spiritu dei fides nauigat, tuta si cauta, secura si attonita. Ceterum inenatabile excussis profundum est, inextricabile inpactis naufragium est, inrespirabile deuoratis hypobrychium in idololatria. Quicumque fluctus eius offocant, 20 omnis uertex eius ad inferos desorbet. 2. Nemo dicat : quis tam tuto praecauebit ? Exeundum de saeculo erit. Quasi non tanti sit exire, quam idololatren in saeculo stare. Nihil esse facilius potest, quam cautio idololatriae, si timor eius in capite sit. Quaecumque necessitas minor est periculo tanto comparata. 25 3. Propterea spiritus sanctus consultantibus tunc apostolis uinculum et iugum nobis relaxauit, ut idololatriae deuitandae uacaremus. Haec erit lex nostra, quo expedita hoc plenius administranda, propria Christianorum, per quam ab ethnicis agnoscimur et examinamur, haec accedentibus ad fidem proponenda et ingredientibus in fidem inculcanda est, ut accedentes deliberent, obseruantes perseuerent, non obseruantes renuntient sibi. 4. Viderimus enim si secundum arcae typum et coruus et 5 miluus et lupus et canis et serpens in ecclesia erit. Certe idololatres in arcae typo non habetur. Nullum animal in idololatren figuratum est. Quod in arca non fuit, in ecclesia non sit.

12 constantiam *Gel* : constantia *B* 18 inpactis *Gel* : in pactis *B* inrespirabile *B*,
corr. Gel 19 hypobrychium *B*, *corr. Gel* 20 *sq.* iam tutus *Lat* 23 sit *Gel* : sunt *B*
 24 comparato *B*, *corr. Gel* 28 Christianum *B*, *corr. Gel*
 4 uidebimus *fort.* arcae typum *Lat* : archetypum *B* 6 arcae typo *Lat* : V 58
 archetypo *B* habetur *Gel* : habet *B*

XXIV

Q. S. FL. TERTVLLIANI

AD SCAPVLAM

MONITVM

<i>G</i>	Codex Gorziensis deperditus, cuius uarias lectiones ex editione tertia Rhenani assumpsimus.
<i>L</i>	Codex Leidensis 2, saec. XV.
<i>A</i>	Codex Florentinus Laurentianus XXVI, 12, saec. XV.
<i>N</i>	Codex Florentinus Magliabechianus I, VI, 9, saec. XV.
<i>V</i>	Codex Vindobonensis 4194, nunc Neapolitanus, lat. 55, saec. XV; <i>V</i> ² : emendationes manus secundae.
<i>X</i>	Codex Luxemburgensis 75, saec. XV.

<i>Rb¹, Rb²</i>	editio prima et tertia Beati Rhenani, Basileae, 1521 et 1539.
<i>Pam.</i>	editio Iacobi Pamellii, Antuerpiae, 1579.
<i>Rig.</i>	editio Nicolai Rigaltii, Parisiis, 1634.
<i>Oehler</i>	editio Francisci Oehler, Lipsiae, 1855.
<i>Bindley</i>	editio T. Herbert Bindley, Oxonii, 1893.

Ex uariis lectionibus codicum minoris auctoritatis *L* et *V* et *A*, quas adnotauit Franciscus Oehlerus, haud paucas selegimus quae uidentur maioris momenti, potius ad traditionem textus illustrandam quam ad restitutionem. Codicem Luxemburgensem ipsi inspeximus; Florentinum *N* optimae notae ope plagarum lumine depictarum, quas humanissime nobis conficiendas curauit R. P. Hugolinus Lippens collegii S. Bonauenturae ad Claras Aquas, clarior uero in nos urbanitate, legimus et scrutati sumus.

AD SCAPVLAM

I. 1. Nos quidem neque expauescimus, neque pertimescimus ea quae ab ignorantibus patimur, cum ad hanc sectam, utique suscepta condicione eius pacti, uenerimus, ut etiam animas nostras exauctorati in has pugnas accedamus, ea quae Deus repromittit consequi optantes, et ea quae diuersae uitae comminatur pati timentes. 2. Denique cum omni saeuitia uestra concertamus, etiam ultro erumpentes, magisque damnati quam absoluti gaudemus. Itaque hunc libellum non nobis timentes misimus, sed uobis et omnibus inimicis nostris, nedum amicis. 3. Ita enim disciplina iubemur diligere inimicos quoque et orare pro iis qui nos persequuntur, ut haec sit perfecta et propria bonitas nostra, non communis. Amicos enim diligere omnium est, inimicos autem solum Christianorum. 4. Qui ergo dolemus de ignorantia uestra, et misere-mur erroris humani, et futura prospicimus, et signa eorum cottidie intentari uidemus, necesse est uel hoc modo erumpere ad proponenda uobis ea quae palam non uultis audire.

II. 1. Nos unum Deum colimus, quem omnes naturaliter nostis, ad cuius fulgura et tonitrua contremiscitis, ad cuius beneficia gaudetis. Ceteros et ipsi putatis deos esse, quos nos daemones scimus. 2. Tamen humani iuris et naturalis potestatis est unicuique quod putauerit colere; nec alii obest aut prodest alterius religio. Sed nec religionis est cogere religionem, quae sponte suscipi debeat, non ui, cum et hostiae ab animo libenti expostulentur. Ita etsi nos compuleritis ad sacrificandum, nihil praestabitis diis uestris: ab inuitis enim sacrificia non desiderabunt, nisi si contentiosi sunt; contentiosus autem Deus non est. 3. Denique qui est uerus, omnia

I, 14 cfr. Matth. 5, 44; Luc. 6, 28.

I, 1 INCIPIT AD SCAPVLAM N, Q. Septimii Florentis Tertuliani Incipit liber ad scapulam X 2 expauescimus X 4 susceptam condicionem X 4/5 pacti uenerimus, ut etiam animas nostras auctorati G edd., pacti uenerimus ait etiam anima nostra ex auctoritati N, pacti ante cum anima nostra et auctorati X, pacti ante cum anima nostra et auctorati VL, pacti ante cum anima nostra & auctorati ARb¹; exauctorati scripsi 5 accedamus N edd., accedimus rel. codd. Rb¹ 7 patimur N sententia VL 8 certamen N 10 nobis] uobis VL uestris V corr. L 11 necdum codd. 12 eis codd. 15 nostra VL 16 prospicimus codd. praeter N signa] fuga X 17 ostentari con. Iunius 18 eo X.

II, 2 contremiscimus codd. Rb¹ 3 gaudemus N 4 daemones codd. praeter N 5 alii] om. X 9 inuictis X 10 nisi si] si om. Rig.

sua ex aequo et profanis et suis praestat. Ideoque et iudicium constituit aeternum de gratis et ingratias. Tamen nos, quos sacrilegos existimatis, nec in furto unquam deprehendistis, nedum in sacrilegio. 4. Omnes autem qui templa despoliant, et per deos iurant, et eosdem colunt, et Christiani non sunt, et sacrilegi tamen deprehenduntur. Longum est si retexamus, quibus aliis modis et derideantur et contemnantur omnes dii ab ipsis cultoribus suis. 5. Sic et circa maiestatem imperatoris infamamur; tamen nunquam Albiniani, nec Nigriani, uel Cassiani inueniri potuerunt Christiani, sed idem ipsi qui per genios eorum in pridie usque iurauerant, qui pro salute eorum hostias et fecerant et uouerant, qui Christianos saepe damnauerant, hostes eorum sunt reperti. 6. Christianus nullius est hostis, nedum imperatoris, quem sciens a Deo suo constitui, necesse est ut et ipsum diligat et reueretur et honoret et saluum uelit, cum toto Romano imperio, quousque saeculum stabit: tamdiu enim stabit. 7. Colimus ergo et imperatorem sic quomodo et nobis licet et ipsi expedit, ut hominem a Deo secundum; et quicquid est a Deo consecutum est, solo tamen Deo minorem. Hoc et ipse uolet. Sic enim omnibus maior est, dum solo Deo minor est. Sic et ipsis diis maior est, dum et ipsi in potestate eius sunt. 8. Itaque et sacrificamus pro salute imperatoris, sed Deo nostro et ipsius, sed quomodo praecepit Deus, pura prece. Non enim eget Deus, conditor uniuersitatis, odoris aut sanguinis alicuius. Haec enim daemoniorum pabula sunt. 9. Daemonas autem non tantum respuimus, uerum et reuincimus, et cottidie traducimus, et de hominibus expellimus, sicut plurimis notum est. Ita nos magis oramus pro salute imperatoris, ab eo eam postulantes qui praestare potest. 10. Et utique ex disciplina patientiae diuinae agere nos, satis manifestum esse uobis potest, cum tanta hominum multitudo, pars paene maior ciuitatis cuiusque, in silentio et modestia agimus, singuli forte noti magis quam omnes, nec aliunde nobiles quam de emendatione uitiorum pristinorum. Absit enim ut indigne feramus ea nos pati quae optamus, aut ultionem a nobis aliquam machinemur, quam a Deo expectamus.

II, 12 cfr Matth. 5, 45. 25 cfr Rom. 13, 1; Tit. 3, 1; I Petr. 2, 13.

14 futuro VLA 15 nedum N, nedum rel. codd. omnis XLA tempora X despoliant codd. praeter N 17 est] om. N 21 inueniri] uincturi X 22 salutis X 23 et fecerant] effecerant codd. Rb., effecerunt V², efferunt V² uouent V² christiano N 24/25 Christiani nulli et X 25 sciens] om. N 27 eum X 30 secundum] seculum XL est] XV² L, om. N Rb, et V² codd. Vatic. Pamelii Rig. Oehler tamen] N, om. rel. 33 eius sunt] N, sunt eius rel. 35 uniuersitatis] NXV² Rb² edd., immensitatis VLA codd. Vatic. 37 daemones] NX, daemones rel. 42 nobis X 43 maior] GN edd., om. rel. codd. et Rb² 44 agamus NX, augurum VLA singulis XLR² corr. 46 quae] GN edd., quam X Rb² corr. 47/48 expectemus NXA.

III. 1. Tamen, sicut supra diximus, doleamus necesse est, quod nulla ciuitas impune latura sit sanguinis nostri effusionem; sicut et sub Hilario praeside, cum de areis sepulcrorum nostrarum acclamassent: 'Areae non sint!' Areae ipsorum non fuerunt: messes enim suas non egerunt. 2. Ceterum et imbres anni praeteriti quid commemorauerint genus humanum apparuit, cataclysmum scilicet et retro fuisse propter incredulitates et iniquitates hominum; et ignes qui super moenia Carthaginis proxime pependunt per noctem, quid minati sint, sciunt qui uiderunt; et pristina tonitrua quid sonuerint, sciunt qui obduruerunt. 3. Omnia haec signa sunt imminentis irae Dei, quam necesse est, quoquo modo possumus, ut et nuntiemus et praedicemus, et deprecemur interim localem esse. Vniuersalem enim et supremam suo tempore sentient, qui exempla eius aliter interpretantur. Nam et sol ille in conuentu Vicensi extincto paene lumine adeo portentum fuit, ut non potuerit ex ordinario deliquio hoc pati, positus in suo hypsomate et domicilio. Habetis astrologos. 4. Possumus aequae et exitus quorundam praesidium tibi proponere, qui in fine uitae suae recordati sunt deliquisse, quod uexassent Christianos. Vigellius Saturninus, qui primus hic gladium in nos egit, lumina amisit. Claudius Lucius Herminianus in Cappadocia, cum indigne ferens uxorem suam ad hanc sectam transisse, Christianos crudeliter tractasset, solusque in praetorio suo uastatus peste, conuiuiis uermibus ebullisset: 'Nemo sciat, aiebat, ne gaudeant Christiani aut sperent Christianae.' Postea cognito errore suo, quod tormentis quosdam a proposito suo excidere fecisset, paene Christianus decessit. Caecilius Capella in illo exitu Byzantino: 'Christiani gaudete!' exclamauit. 5. Sed qui sibi uidentur impune tulisse, uenient in diem diuini iudicii. Tibi quoque optamus admonitionem solam fuisse, quod, cum Adrumeticum Mauilum idem Caecilius ad bestias damnasset, statim haec uexatio subsecuta est,

III, 1 dolemus codd. praeter N 2 ulla N 3 Ylarino N praeside] GN, om. rel. codd. et Rb² areis XV, areis L 4 acclamassent] N, adclamassent rel. aree nostre aree ipsorum N 6 quod X commeruerunt, corr. in commeruerint A 7/8 incredulitatis et iniquitatis XLA 9/10 quid minati sint] N edd., qui mirati sunt rel. codd. Rb² 10 quod uiderunt XL, quid uid. V Rb² quid sonuerint] N Rig., quod sona erint X, sonauerint rel. 12 quo quoquo modo X, quo om. L 13 annuntiemus Rig. Bindley 15 sol] om. N 16 comitatu L incensi XV² L 19 praesidium X 21 ingellis X, ingellius L 22 Claudius Lucius] Claudius om. N, gladius lucinus X, gladius luti VLA hierominianus NXV² Rb² 24 solusque in] N edd., solo rel. codd. Rb² 25 conuiuiis] con. Scaliger, cum uiuis NX, cum muris VLA, cum innumeris V², cum uiuis Rb² obrulisset L 26 aut sperent Christianae] con. Rb², om. GN Rig., aut spe christiana[c] XV² LR² 29 Capella codd., Rb² corr. bysaminio X 30 sibi uidentur] N, uidentur sibi rel. 31 indicem X abtamus X 32 cum] et Rb² corr. in ut Adrumeticum XR², Adrumeticum corr. in Adrumeticum V, Adrumeticum L ide cecilius N, om. rel., fort. delendum et damnasset scribendum cum V²? 33 damnasset] NVLR², damnasset V² Rb² in marg.,

nunc ex eadem causa interpellatio sanguinis. Sed memento de cetero.

IV. 1. Non te terremus, qui nec timemus; sed uelim, ut omnes saluos facere possimus, monendo μή θεωμαχεῖν. Potes et officio iurisdictionis tuae fungi et humanitatis meminisse, uel quia et uos sub gladio estis. 2. Quid enim amplius tibi mandatur quam nocentes confessos damnare, negantes autem ad tormenta renocare? Videtis ergo quomodo ipsi uos contra mandata faciatis, ut confessos negare cogatis. Adeo confitemini innocentes esse nos, quos damnare statim ex confessione non uultis. Si autem contenditis ad elidendos nos, iam ergo innocentiam expugnatis. 3. Quanti autem praesides, et constantiores et crudeliores, dissimulauerunt ab huiusmodi causis! ut Cincius Seuerus, qui Thysdri ipse dedit remedium, quomodo responderent Christiani ut dimitti possent; ut Vespronius Candidus, qui Christianum quasi tumultuosum ciuibus suis satisfacere dimisit; ut Asper, qui modice uexatum hominem et statim deiecit, nec sacrificium compulsi facere, ante professus inter aduocatos et adsessores, dolere se incidisse primum in hanc causam. Pudens etiam missum ad se Christianum, in elogio concussionis eius intellecta, dimisit, scisso eodem elogio, sine accusatore negans se auditurum hominem secundum mandatum. 4. Haec omnia tibi et de officio suggeri possunt, et ab eisdem aduocatis, qui et ipsi beneficia habent Christianorum, licet acclament, quae uolunt. 5. Nam et cuiusdam notarius, cum a daemone praecipitaretur, liberatus est; et quorundam propinquus et puerulus; et quanti honesti uiri (de uulgaribus enim non dicimus) aut a daemoniis aut uoletudinibus remediati sunt! Ipse etiam Seuerus, pater Antonini, Christianorum memor fuit. Nam et Proculum Christianum qui Torpacion cognominabatur, Euhodiae procuratorem, qui eum per oleum aliquando curauerat, requisivit et in palatio suo habuit usque ad mortem eius; quem et

IV, 2 cfr Act. 5, 39.

quos edd. secuti sunt, damnass. X statim haec uexatio] N, statim et ueratio XV² (ueneratio V¹), statim et ne ratio L, statim & uexatio Rb¹, et statim haec uexatio rel. edd. 34 Sed memento] N edd., et memento rel. codd. Rb¹.

IV, 1 uelim ut] GNRb¹ in marg. edd., uelim et rel. codd. Rb¹ 2 MNΘEOMACHEIN N, desiderantur in VL potest XVI. 3 iuris et dictionis VL. 4 tibi] ter VL 11 cum delitiores L 12 thistri NRb¹, Thysdri V¹L, Tysdri V² 14 tumultuosus V² 17 dolore] om. XVI LRb¹ sed L 18 primum] N, rel. om. 19 confessione V² 20 scissoque N accusatore] X edd., accusatione NVL 20/21 hominem] GN edd., om. rel. codd. 21 tibi] ter VL 23 licet N 24 cuidam X a] om. X 25 propinquos X 27 uoletudinibus XVI liberati corr. in remediati N 28 Nam et] GN edd., nam cum rel. codd. Rb¹ 29 Christianum] GN edd., rel. codd. Rb¹ om. Torpacion] G

Antoninus optime nouerat, lacte Christiano educatus. 6. Sed et clarissimas feminas et clarissimos uiros Seuerus, sciens huius sectae esse, non modo non laesit, uerum et testimonio exornauit, et populo furenti in nos palam restitit. Marcus quoque Aurelius in Germanica expeditione Christianorum militum orationibus ad Deum factis imbres in siti illa impletrahit. Quando non geniculationibus et ieiunationibus nostris etiam siccitates sunt depulsae? Tunc et populus acclamans Deo deorum, qui solus potens. In Iouis nomine Deo nostro testimonium reddidit. 7. Praeter haec depositum non abnegamus, matrimonium nullius adulteramus, pupillos pie tractamus, indigentibus refrigeramus, nulli malum pro malo reddimus. Viderint, qui sectam mentiuntur, quos et ipsi recusamus. Quis denique de nobis alio nomine queritur? Quod aliud negotium patitur Christianus, nisi suae sectae, quam incestam, quam crudelem tanto tempore probauit? 8. Pro tanta innocentia, pro tanta probitate, pro iustitia, pro pudicitia, pro fide, pro ueritate, pro Deo uiuo, cremamur; quod nec sacrilegi, nec hostes publici, uerum nec tot maiestatis rei pati solent. Nam et nunc a praeside Legionis, et a praeside Mauritaniae uexatur hoc nomen, sed gladio tenus, sicut et a primordio mandatum est animaduerti in huiusmodi. Sed maiora certamina maiora sequuntur praemia.

V. 1. Crudelitas uestra gloria est nostra. Vide tantum ne hoc ipso, quod talia sustinemus, ad hoc solum uideamur erumpere, ut hoc ipsum probemus, nos haec non timere, sed ultro uocare. Arrius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, omnes illius ciuitatis Christiani ante tribunalia eius se manu facta obtulerunt. Tum ille, paucis duci iussis, reliquis ait: Ὁ δέσποτα, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους

V, 6 cfr Plin. epist. X, 97 „persecuerantes duci iussit“.

edd., Torp[ac]ion NRb¹, tot pacion XVI Euhodiae] Pam., Euhode G, Euhode N, Euhodae XVI, Euhodae Rb¹ corr. 32 nouerat Christianis educatum cod. Diuion. ex edit. Rig. 32/33 sed et] GN edd., non enim et rel. codd. Rb¹ 34 non laesit] non om. X 35 in os A resistit VL 38 et ieiunationibus] om. X 40 qui] GN edd., et qui XVI LRb¹ 41 Praeter] GN edd., Propter XVI LRb¹ 42 adulteramus XRb¹, adulteraturum L 44 Viderunt X 46 nisi] non X 48 Pro tanta innocentia] repet. in N 49 pro iustitia... ueritate om. X 50 quos VL uerum] N Rb¹ Rig. Latinus, ueri rel. omnes 51 tot] om. N 54 sequuntur] GN Rig., om. XVI LRb¹ Oehler Bindley.

V, 3 hoc] haec X 4 Arrius] Alius N 5 ante] GN edd., rel. codd. Rb¹ om. tribunali Rb¹ 6 tum ille... iussis] N, con. Rb¹, dum illi... iussit X, cum ille... iussis V, cum ille... iussit L, tum ille... iussit Rb¹ 7/8 ΟΔΟΙΝΟ- CΟCΙΕΤΕΑΠΘΟΝ ΝCΚΕ ΙΝΚΡΗΜΝΟΥC Ε ΒΡΟΧΟΥCΕΧΤΕ N, ΔΙΠΩΙΗ-

ἐχέτε. 2. Hoc si placuerit et hic fieri, quid facies de tantis milibus hominum, tot uiris ac feminis, omnis sexus, omnis
 10 aetatis, omnis dignitatis, offerentibus se tibi? Quantis ignibus, quantis gladiis opus erit! Quid ipse Carthago passura est, decimata a te, cum propinquos, cum contubernales suos illic unusquisque cognouerit, cum uiderit illic fortasse et tui ordinis uiros et matronas, et principales quasque personas,
 15 et amicorum tuorum uel propinquos uel amicos? 3. Parce ergo tibi, si non nobis. Parce Carthagini, si non tibi. Parce prouinciae, quae uisa intentione tua obnoxia facta est concussionibus et militum et inimicorum suorum cuiusque. 4. Magistrum neminem habemus, nisi solum Deum. Hic ante
 20 te est, nec abscondi potest, sed cui nihil facere possis. Ceterum quos putas tibi magistros, homines sunt et ipsi morituri quandoque. Nec tamen deficiet haec secta, quam tunc magis aedificari scias, cum caedi uidetur. Quisque enim tantam tolerantiam spectans, ut aliquo scrupulo percussus et inquirere accenditur, quid sit in causa, et ubi cognouerit ueritatem
 25 et ipse statim sequitur.

ΩΗΑΗΘΗΑΠ Θ ΩΝΗΚΗ ΙΝ ΚΡΗΜΝΩΥC Η ΒΡΩΧΩΥC ΗΧΘΗ ΧΡΘ, desiderantur in VL. 8 Et hoc VL de tantis] GN edd., decim X, decem VLRb¹ 11 quod ipsa LRB¹ 12 decimata] codd. Rb, decimanda rel. edd. cum propinquos] om. N 18 suorum cuiusque] edd., cuius quorum cuiusque codd. (praeter V¹: quorumcumque cuiusque) Rb¹, et curiosorum cuiusque cont. Rb¹ 19 nisi] NV²RB¹, non X, uero VL solum Deum] N, Deum solum rel. omnes 22 tamen nec X 23 hediificari N 23 Quisque] N, quis rel. codd. 24 expectans codd. in aliquo codd. Rb¹, non aliquo Rb¹ 25 quod XVL TERTVLLIANI AD SCAPVLAM EXPLICIT N.

XXV

Q. S. FL. TERTVLLIANI

DE FVGA IN PERSECVTIONE

MONITVM

N	codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 9 (527), saec. XV.
X	codex Luxemburgensis 75, saec. XV.
V	codex Neapolitanus, Mus. Naz. 55 (olim Vindobonensis 4194) saec. XV.
V (m. sec.)	codicis V manus altera, quae codicis lectiones correxit.
L	codex Leidensis lat. 2, saec. XV.
R	editio princeps Beati Rhenani, Basileae, 1521.
R ²	editio secunda Beati Rhenani, Basileae, 1528.
G	codex Gorziensis, quo usus est Rhenanus in editione sua tertia, Basileae, 1539.
B	editio Martini Mesnartii, Parisiis, 1545.
Gel.	editio altera Sigismundi Gelenii, Basileae, 1562.
Pam.	editio Iacobi Pamclii, Antuerpiae, 1579.
Iun.	editio Francisci Iunii, Franekeræ, 1597.
Rig.	editio Nicolai Rigaltii, Parisiis, 1634.
Oe.	editio Francisci Oehlerii, Lipsiae, 1853.
Ma.	editio Iosephi Marrae, Augustae Taurinorum, 1932.
Lat.	Latinius (Latini Latini Bibliotheca Sacra et Profana, a Dominico Macro Melitensi nunc primum e Bibliotheca Brancaccia in lucem editae, Romae, 1677).
Vrs.	Fulvius Vrsinus (Fulvii Vrsini lectiones, asseruatae a Ioa. a Wouwer, Ad Q. Sept. Flor. Tertulliani opera emendationes epidicticae, Francofurti ad Moenum, 1603).
Cast.	L. Castiglioni, qui suam de aliquot libelli locis opinionem cum Marra editore communicavit.
Borl.	J. G. Ph. Borleffs, qui suam de aliquot locis opinionem cum Marra communicavit.

Prae ceteris adhibui codices N et X, quorum N multo pauciora uitia exhibet. Etiam huius codicis exemplar lucis ope expressum mihi nunc praesto fuit. Vnde haec noua editio nonnullis locis a superiore mea differt (uide meam editionem: *Tertullianus, De fuga in persequutione, met inleiding, vertaling, toelichting en index*, Hilversum, 1941, p. 1, 40-44).

DE FVGA IN PERSECVTIONE.

I. 1. Quaesisti proxime, Fabi frater, fugiendum necne sit in persecutione, quod nescio quid annuntiaretur. Ibidem ego oblocutus aliquid pro loco ac tempore et quarundam personarum importunitate, semitractatam materiam abstuli mecum plenius eam de stilo nunc renuntiaturus, utpote quam et tua consultatio commendarat et condicio temporum suo iam nomine iniunxerat. Quanto enim frequentiores imminet persecutiones, tanto examinatio procuranda est, quomodo eas excipere fides debeat. Procuranda autem examinatio penes uos, <qui>, si forte, Paracletum non recipiendo, deductorem omnis ueritatis, merito adhuc etiam aliis quaestionibus obnoxii estis. 2. Igitur consultationi tuae ordinem quoque induimus, animaduertentes ante determinari oportere de statu ipsius persecutionis, utrum a Deo ueniat an a diabolo, quo facilius de obitu eius constare possit. Omnis enim rei inspectio auctore cognito planior. Satis est quidem praescribere nihil fieri sine Dei uoluntate; sed non statim hac sententia ceteris retractatibus locum dabimus, ne a praesenti articulo auocemur, si qui responderit: « Ergo et malum a Deo et delictum a Deo, nihil iam in diabolo, nihil etiam in nobis ipsis ».

3. De persecutione nunc quaeritur: circa hanc interim dixerim nihil fieri sine Dei uoluntate, respiciens eam in primis Deo dignam esse et, ut ita dixerim, necessariam, ad probationem scilicet seruorum eius siue reprobationem. Quis est enim exitus persecutionis, quis effectus alius, nisi probatio et reprobatio fidei, qua suos utique Dominus examinavit? 4. Hoc nomine iudicium est persecutio, per quam quis aut probatus aut re-

I, 11 sq. Ioh. 16, 13.

I, 1 Incipit Tertulliani de fuga N, De fuga siue de persecutione in indice libro N praefixo, Q. Septimii Florentis Tertulliani Incipit liber de fuga in persecutione X, De persecutione alii 6 plenius eam] plenius in eam N 6/7 et tua consultatio] Iun. Ma., ei tua cons. NXR, mihi tua cons. Oe., mihi et tua cons. Rig. Vrs., ei et tua cons. alii 10 penes uos] edd. plerique, penes suos NX R Gel. 11 qui si forte] Vrs. Oe. Ma., si forte NXR 12 obnoxii] R in marg. Rig. Iun., obnoxii NX 13 induimus] XR, indidimus N Ma. 15 ueniat] N, abueniat X, obuoniat Ma. 17 praescribere] Pam. Rig. Oe. Ma. perscribere NXR 18 hac] ac N 18/19 retractatibus] V(m. sec.) Rig. Vrs. Oe. Ma., retractauimus NXR, retractauerimus B Gel. Pam. ceteras retractantibus Scaliger, de ceteris retractauerimus Lat. 19 auocemur] reuocemur Iun. 23/24 deo dignam] N Ma., dignam deo XR edd. 24 ad probationem] NG edd., approbationem XR 26 effectus alius] effectus alias X 27 qua suos] quam suos X examinavit] NXR, examinabit Oe. Ma. hoc nomine] Ma., praesente Tbörnelli (Stud. Tert. I, 37), qui mauult et hoc nomine; hoc nomen NXR, hoc omne Rig. Vrs., hoc

probatus iudicatur: porro iudicium soli Deo competit. Haec
30 pala illa, quae et nunc dominicam aream purgat, ecclesiam
scilicet, confusum acruum fidelium euentilans et discernens
frumentum martyrum et paleas negatorum. Hae etiam scalae,
quas somniat Iacob, aliis ascensum in superiora, aliis descen-
sum ad inferiora demonstrantes.

35 5. Sic et agonem intellegi capit persecutionem. A quo cer-
tamen edicitur, nisi a quo corona et praemia proponuntur?
Legis edictum agonis istius in Apocalypsi, quibus praemiis ad
uictoriam inuitet, uel maxime illos, qui proprie uicerint in per-
secutione, uincendo luctati re uera non aduersus carnem et san-
40 guinem, sed aduersus spiritalia nequitiae. Ita agnosces ad
eundem agonithetam pertinere certaminis arbitrium, qui in-
uitat ad praemium. Totum, quod agitur in persecutione, gloria
Dei est, probantis et reprobantis, imponentis et deponentis.
Quod autem ad gloriam Dei pertinet, utique ex uoluntate
45 illius eueniet. Sed quando Deus magis creditur, nisi cum magis
timetur, nisi in tempore persecutionis? 6. Ecclesia in attonito
est; tunc et fides in expeditione sollicitior et disciplinatio in
ieiuniis et stationibus, [et] in orationibus et humilitate, in
alterutra diligentia et dilectione, in sanctitate et sobrietate:
50 non enim uacatur nisi timori et spei. Adeo et ex hoc ipso
ostenditur nobis non posse diabolo deputari eam, quae me-
liores efficit Dei seruos.

II. 1. Si, quod iniquitas a Deo non est, sed a diabolo, perse-
cutio autem ex iniquitate consistit — quid enim iniquius,
quam ueri Dei antistites, omnes sectatores ueritatis nocentis-
simorum more tractari? —, ideo uidetur persecutio a diabolo
5 euenire, a quo iniquitas agitur, ex qua constat persecutio,
scire debemus, quatenus nec persecutio potest sine iniquitate
diaboli nec probatio fidei sine persecutione, propter probatio-

30 cfr. Matth. 3, 12. 32 sq. cfr. Gen. 28, 12. 37 sqq. Apoc. 2, 7. 10—11. 17.
26—28; 3, 5. 12. 21. 39 sq. cfr. Eph. 6, 12.

domini Pam. Oe. 28/29 probatus aut reprobatus] probans aut reprobans X
30 purgat] pugnat X 21 euentilans] euentillans N 32 frumentum martyrum
R in marg. edd., frum. maturum NXR haec etiam] NR Iun., haec etiam X,
haec enim Pam. Rig., et haec etiam L Oe. 33/36 certamen edicitur] R, certa-
mine dicitur NX 41 agonithetam] NX, agonotheram R edd. 45/47 nisi
cum ... persecutionis Ecclesia in attonito est? Lat., quod uerisimile esse putat Iunius
46/47 ecclesia in attonito est] om. N (signo omissionis in marg. adhibito) 48 in
orationibus] Ma., et orationibus codd. edd. 50 non enim] nihil enim N, nihilo
enim Ma. spei. Adeo et] spei a deo. Et X.

II, 1 si quod] si quoniam Lat., prob. Iun. sed a diabolo] sed diabolo X
3 omnes] omnis X Pam. Rig. 6 quatenus] quatinus R Iun. Oe. potest] NXR,
est G Gel. Pam. Rig. Oe. Ma., potest Iun. 7 nec probatio fidei] NG edd., nec

nem fidei necessariam iniquitatem non patrociniū praestare
persecutioni, sed ministerium; praecedere enim Dei uolunta-
tem circa fidei probationem, quae est ratio persecutionis, sequi
10 autem diaboli iniquitatem ad instrumentum persecutionis,
quae ratio est probationis. Nam et alias in quantum iustitiae
iniquitas aemula est, in tantum materia est ad testimonium
eius, cuius est aemula, ut sic iustitia in iniquitate perficiatur,
15 quomodo uirtus in infirmitate perficitur. Nam infirma mundi
electa sunt a Deo, ut confundantur fortia, et stulta eius, ut
confundantur sapientia. Ita et iniquitas adhibetur, ut iustitia
probetur confundens iniquitatem. 2. Igitur quod ministerium
non est arbitrii, sed seruitii — arbitrium enim Domini perse-
20 cutio propter fidei probationem, ministerium autem iniquitas
diaboli propter persecutionis instructionem —, ita eam per dia-
bolum, si forte, non a diabolo euenire credimus. Nihil satanae
in seruos Dei uiui licebit, nisi permiserit Dominus, ut aut ip-
sum destruat per fidem electorum in temptatione uictricem,
25 aut homines eius fuisse traducat, qui defecerint ad illum.
3. Habes exemplum Iob, cui diabolus nullam potuit incutere
temptationem, nisi a Deo accepisset potestatem, nec in sub-
stantiam quidem eius, nisi Dominus « Ecce », dixisset, « omnia,
quae sunt ei, in manu tua do, in ipsum autem ne extenderis
30 manum ». Denique nec extendit, nisi postea[quam] et hoc
postulanti Dominus « Ecce », dixisset, « trado tibi illum, tan-
tum animam eius custodi ». 4. Sic et in apostolos facultatem
temptationis postulauit, non habens eam scilicet nisi ex per-
missu, siquidem Dominus in Euangelio ad Petrum « Ecce »,
35 inquit, « postulauit satanas, uti cerneret uos uelut frumentum,
ego autem rogavi pro te, ne deficeret fides tua », id est: ne
tantum diabolo permitteretur, ut fides periclitaretur. Per quod
ostenditur utrumque apud Deum esse, et concussionem fidei
et protectionem, cum utrumque ab eo petitur, concussio a
40 diabolo, protectio a filio.

II, 15 II Cor. 12, 9. 15 sq. I Cor. 1, 27. 27 sq. Iob 1, 12. 31 sq. Iob
2, 6. 34 sqq. Luc. 22, 31-32.

persecutio fidei XR 8/9 praestare persecutioni] GR in marg., praestare perse-
cutionem NXR 13 ad testimonium] N Ma., ad testimonia codd. edd. 14 ut
sic] ut si X iustitia in iniquitate] Pam. Rig. Oe. Ma., iustitia iniquitate NXR
16/17 electa sunt a Deo, ut confundantur sapientia. Ita] X 17 confundantur
sapientia] Gel. Rig., confundatur sapientia NR/LB Pam. Oe. Ma. 24 in
temptatione] N Oe. Ma., in tentatione G, intantationem X, in tentationem R, in
tentatione uictrice R in marg. 29 ne extenderis] non extenderis X 30 postea
[quam] scripsi, posteaquam rell. codd. edd. 31 Dominus « ecce » dixisset] NG
edd., Dominus et ceteris XR 33 eam scilicet nisi] N Ma., eam nisi rell. codd.
edd. 34 Dominus] om. X 35 uti cerneret] X Pam. Rig., ut cerneret R Oe.,
uti discerneret N Ma., ut discerneret GB Gel. 36 ego autem rogavi pro te]
om. XR, pro te om. N, uerum ego rogavi pro te edd. 37/38 per quod ostenditur]

5. Et utique cum filius Dei protectionem fidei habet in sua potestate, quam a patre postulat, a quo omnem accepit potestatem in caelis et in terris, quale est ut concussionem fidei diabolus in manu sua habeat? Sed in legitima oratione, cum
 45 dicimus ad patrem: «ne nos inducas in temptationem» — quae autem maior temptatio, quam persecutio; — ab eo illam profitemur accidere a quo ueniam eius deprecamur. Hoc est enim quod sequitur: «sed erue nos a maligno», id est: ne nos induxeris in temptationem permittendo nos maligno. Tunc
 50 enim eruiamur diaboli manibus, cum illi non tradimur in temptationem.

6. Nec in porcorum gregem diaboli legio habuit potestatem, nisi eam de Deo impetrasset: tanto [potestatem] abest, ut in oues Dei habeat. Possum dicere porcorum quoque setas tunc
 55 numeratas apud Deum fuisse, nedum capillos sanctorum. Habere uidetur diabolus propriam [iam] potestatem, si forte, in eos, qui ad Deum non pertinent, semel in stillam situlae et in puluerem areae et in saluam nationibus deputatis a Deo ac per hoc diabolo expositis in uacuum quodammodo
 60 possessionem. 7. Ceterum in domesticos Dei nihil illi licet ex propria potestate, quia, quando liceat, id est: ex quibus causis, exempla in Scripturis signata demonstrant. Aut enim ex causa probationis conceditur ei ius temptationis prouocato uel prouocanti, ut in superioribus, aut ex causa reprobationis
 65 traditur ei peccator, quasi carnifici in poenam, ut Saul, — «et abscessit», inquit, «Spiritus Domini a Saule, et concutiebat eum spiritus nequam a Domino et suffocabat eum» —, aut ex causa cohibitionis, ut apostolus refert datum sibi sudem angelum satanae, ut colaphizaretur nec hanc speciem permitti
 70 diabolo in sanctos humiliandos per carnis uexationem,

42 sq. Matth. 28, 18. 45 Matth. 6, 13. 48 Matth. 6, 13. 52 sq. Matth. 8, 31-32. 55 cfr Matth. 10, 30. 57 sq. cfr Ies. 40, 15. 60 I Sam. 16, 14. 68 cfr II Cor. 12, 7.

N, quod ostenditur X, quod ostendit Cast., quo ostenditur edd. 42 postulat a quo] postulata quo X accepit] Cast., accipit edd. 53 de Deo] a Deo X tanto abest] Hoppe Ma., tantam potestatem habet R, tantum potestatem habet NX, tantum potestatem abest Oe., tantum abest edd. 54 habet] habetur N possum...setas] R, possum quoque dicere porcorum quoque setas N, possum dicere porcorum coques et has X 56 propriam potestatem] B Gel. Ma., propriam iam potestatem edd. 58 areae] aere X 59 quodammodo] quosdam modo X 61 id est ex quibus] edd. edd., id est ex quibus Cast. Ma. 63 ei ius] et ius X 63/64 prouocato uel prouocanti] prouocato et prouocati X 64 ur in] N edd., uti XR reprobationis] NG edd., probationis XR 65 ei] et X 66 abscessit] abscessit X 68 cohibitionis] NXG edd., cohabitationis R 69 colaphizaretur] Oe. Ma., colaphizetur R edd., colaphizaretur X, colaphizaretur N nec hanc] XR, ne hanc N, sic hanc Im. 70 in sanctos] nisi ad sanctos R

<nisi> [simul] ut et uirtus tolerantiae scilicet in infirmitate perfici possit. Nam et ipse apostolus Phygellum et Hermogenem tradidit satanae, ut emendantur, ne blasphemant. Vides iam et a seruis Dei facilius diabolus accipere potestatem;
 75 tanto abest, ut eam ex proprietate possideat.

III. 1. Cum ergo et haec exempla magis in persecutionibus eueniant, siquidem magis tunc probamur uel reprobamur, et magis tunc humiliamur uel emendamus, ab eo permittatur uel imperetur necesse est catholice fieri haec a quo et ex parte,
 5 scilicet ab illo, qui dicit: «Ego sum, qui facio pacem et condo malum», id est: bellum; hoc est enim contrarium paci. Nostrae autem paci quid est bellum quam persecutio? Si persecutionis uel maxime exitus aut uitam afferunt aut mortem, aut plagam aut sanationem, habes auctorem eiusdem: «Ego percutiam et sanabo, ego uiuificabo et mortificabo». «Vram», inquit, «illos sicut uritur aurum» et
 10 «Probabo», inquit, «illos sicut probatur argentum». Cum enim exurimur persecutionis ardore, tunc probamur de fidei tenore. 2. Haec erunt ignea iacula diaboli, per quae fidei
 15 ustio et conflatio administratur, ex Dei tamen uoluntate. De isto quis dubitare possit ignoro, nisi plane friuola et frigida fides, deprehendens eos, qui timide conueniunt in ecclesiam. Dicitis enim: [inquit] «quoniam incondite conuenimus et simul conuenimus et complures concurrimus in ecclesiam,
 20 quaerimur a nationibus et timemus, ne turbentur nationes». Annon scitis, quod Deus sit omnium Dominus? Et si uelit Deus, tunc persecutionem patieris, si uero noluerit, silebunt nationes. Credas utique, si tamen in eum Deum credis, sine cuius uoluntate nec unius passer assis cadit in terram. Nos autem
 25 tem, puto, multis passeribus antistamus.

IV. 1. Igitur si constat a quo persecutio eueniat, possumus

72 sq. cfr II Tim. 1, 15; I Tim. 1, 20.

III, 5 sq. Ies. 45, 7. 10 Deut. 32, 39. 11 Zach. 13, 9. 14 cfr Eph. 6, 16. 24 Matth. 10, 29. 25 Matth. 10, 31.

in marg. 71 nisi ut] scripsi, nisi simul ut Rig. Oe. Ma., simul ut edd. edd. 72 Phygellum] Rig. Oe. Ma., phigelum NX, Phygellum R, Philetum G 72/73 Hermogenem] Hermoginem X 73 uidet] R edd., uidens X, uidetis N.

III, 6 malum] N, mala X edd. 7 quid est bellum] Rig. Lat., quod est bellum edd. edd. 8 afferunt] Rig. Lat. Oe. Ma., auferunt edd. edd. 11/13 uram...cum enim] uram, inquit, illos sicut probatur argentum. Cum enim X, uram, inquit, illos sicut uritur argentum et Probabo, inquit, illos sicut probatur aurum. Cum enim Pam. Rig. 18 dicitis enim quoniam] edd., dicitis enim inquit quoniam NR, dicitis enim inquit quomodo X 21 annon] post B edd., Ae ac non R, ac Non X, haec. Non N sit omnium] N Ma., omnium sit edd. edd. 24 unius passer] N Ma., passer unius edd. edd. 25 puto] om. N passeribus] om. X.

iam consultationem tuam inducere et determinare ex hoc ipso praetractatu fugiendum in persecutione non esse. Si enim persecutio a Deo euenit, nullo modo fugiendum erit, quod a Deo euenit; sicut duplex ratio defendit, quia neque debeat deuitari neque possit euadi quod a Deo euenit. Non debet deuitari, quia bonum: necesse est enim bonum esse omne quod Deo uisum est. Et numquid ideo in Genesi sic positum est: «et uidit Deus quia bonum est», non quod ignoraret bonum esse, nisi uidisset, sed ut hoc sono portenderet bonum esse quod Deo uisum est? Multa quidem sunt, quae a Deo eueniant, et alicuius malo eueniant. Immo bonum est ideo, quia a Deo euenit, ut diuinum, rationale. Quid enim diuinum non rationale? <Quid rationale> non bonum? Quid bonum non diuinum? Si autem sensui cuiusque uidetur, non sensus hominis praeeudicat statui rerum, sed status sensui. Status enim unusquisque certum quid est et dat sensui legem ita sentiendi statum sicut est. Si autem statu quidem bonum quod a Deo uenit — nihil enim a Deo non bonum, quia diuinum, quia rationale —, sensui uero malum uidetur, erit status in tuto, sensus in uitio. Statu optima res pudicitia et ueritas et iustitia, quae a multorum sensu displicent. 2. Numquid ideo status sensui addicitur? Ita et persecutio statu bona est, quia diuina et rationalis dispositio, sensui eorum uero, quorum malo uenit, displicet. Vides etiam illud malum rationale apud Deum haberi, cum quis in persecutione eueritur de salute, sicut et bonum illud ratione contingere, cum quis ex persecutione proficit in salute, nisi si irrationaliter quis aut perit apud Dominum aut saluus est. [is] Non poteris persecutionem malum dicere, quae etiam in mali parte bonum est, dum ratione admi-

IV, 9 Gen. 1, 10.

IV, 2 tuam] *om. Ma.* 5 defendit] *Rig. Clauconius Oe. Ma. prob. Iun.*, dependit *codd. edd.* 5/6 quia neque debeat deuitari neque possit] *G edd. plerique*, quia nec debeat *R*, quia neque debeat *X*, quia neque debeat deuitari, quia neque possit *N* 6 quod a Deo] quia a Deo *X* 7 omne] *om. N* 10 ut] in *X* 12 bonum est ideo] bonum est a Deo *R* 13 euenit] uenit *N* ut diuinum rationale] *NXR* *B Oe. Ma.*, ut diuinum et rationale *edd.* 14 quid rationale] *inserere uult Borl.* 15 cuiusque uidetur] cuiusque non uidetur *V (m. sec.) Ma.* 16 statui] statim *X* 17 et] *edd.*, sed *NXR* sentiendi] *Rig. Oe. Ma.*, sentiendi *R in marg. B Gel. Pam.*, sentiendi *NR*, sentiendi *X* 18 sicut est] *N*, sicuti est *Rig. Oe. Ma.*, si est *XR* 19 enim] *om. XR* 20 tuto] toto *XR* 22 sensu] sensus *X* 23 sensui] *G edd.*, sensus *N*, sensus sui *XR*, sensus ui *R in marg.* 25 displicet] *NG edd., om. XR*, quorum malo uenit mala *R in marg.* uidet] *G edd.*, sed quid est *NXR* 25/26 rationale ... haberi] *NR in marg.*, rationale ... habere *XR Oe. Ma.*, rationem habere *rell. edd.* 27/28 contingere cum quis ... in salute] contingere cum quis et persecutione eueritur de salute sicut et bonum illud ratione contingere cum quis ex persecutione proficit in salute *X* proficit] contigit *N*, *corr.* proficit 28 salute, nisi si] *scripti*, salute, nisi si *rell.* 29 non poteris] *scripti*, is non poterit *codd. edd.* 30 in

nistratur. 3. Ita si bonum persecutio quoquo modo, quia de statu constat, merito definimus quod bonum est uitari non oportere, quia delictum sit quod bonum est recusare, eo amplius, quod Deo uisum est; iam uero nec posse uitari, quia a Deo euenit, cuius uoluntas non poterit euadi. Igitur qui putant fugiendum aut malum exprobrant Deo, si persecutionem uti malum fugiunt — bonum enim nemo deuittat — aut fortiores se Deo existimant, qui putant se euadere posse, si Deus tale aliquid uoluerit euenire.

V. 1. «Sed quod meum est», inquit, «fugio, ne peream, si negauero; illius est, si uoluerit, etiam fugientem me reducere in medium». Hoc mihi prius responde: certus es te negaturum, si non fugeris, an incertus? Si enim certus, iam negasti, quia praesumendo te negaturum id despondidisti, de quo praesumpsisti et uane iam fugis, ne neges, qui, si negaturus es, iam negasti. Si uero incertus es, cur non ex aequalitate incerti metus inter utrumque euentum etiam confiteri te posse praesumis et saluum magis fieri, quominus fugias, sicut negaturum te praesumis, ut fugias? 2. Iam nunc aut in nobis est utrumque aut totum in Deo. Si in nobis aut confiteri aut negare, cur non id praesumimus, quod est melius, id est: confessuros nos? Nisi si uis confiteri, pati[aris] non uis; nolle autem confiteri negare est. Si uero in Deo totum est, cur non totum relinquimus arbitrio eius, agnoscentes uirtutem et potestatem, quod possit nos sicut fugientes reducere in medium, ita et non fugientes, immo et in medio populo conuersantes obumbrare? 3. Quale est, ut ad fugiendum Deo honorem reddas, qui possit te etiam fugientem producere in medium, ad constandum autem inhonores illum desperans potentiam protectionis ab illo? Quanto magis ex hac parte constantiae et fiducia in Deum, <si> dicis: «ego, quod meum est, facio;

mali parte] *N Rig. Scaliger Oe. Ma.*, in malis par *RB Gel.*, in malis parte *X Pam.* 31 ita si] ita sibi *N* 32 definimus] diffinimus *X* 35 uoluntas] uoluntas *X* non poterit euadi. Igitur] *R in marg. edd.*, non uitari poterit. Eo adigitur *N*, non poterit eo adigitur *XR*, non potest euadi. Igitur *Ma* putant] putat *X*.

V, 1 peream] per eam *X* 3 te] *om. RB Gel.* 7 ex aequalitate] ex qualitate *X* 9/10 sicut ... fugias] *om. N* 9 sicut] *G edd.*, si cum *XR* 10 ut] *om. X* 11/14 si in nobis aut confiteri ... confiteri negare est] si in nobis est confiteri patiaris nulle autem confiteri negare est *X*, si in nobis aut etc. *N Ma.*, si in nobis est etc. *codd. edd.* 13 nisi si] *codd. edd.*, nisi *Hoppe, Beitr. 131, Ma.* pati] *edd.*, patiaris *codd. R Hoppe, Beitr. 36, Ma.* non uis] *om. NR* 14 Deo] Domino *X* 15 relinquimus] delinquimus *X* 16 reducere] *Rig. Lat. Oe. Ma. ex Vaticano aliquo*, educere *rell. codd. edd.* 19/20 ad constandum] *R in marg. cfr. Teuwen, Sprachlicher Bedeutungswandel bei Tert.* 84, *prob. Iun.*, aut constandum *XR*, ad constandum *NG edd.* 20 inhonores] in honores *X* 21 quanto] *NXR*, quare non *Pam. Rig. Lat. Oe. Ma.* 21/22 si dicis] *scripti*, quanto magis ex ... fiducia <si> in deum dicis *fort. rescribendum putat Ma.*, ... fiducia in deo, e]um dicis *Cast.*

non discedo; Deus, si uoluerit, ipse me proteget »! Hoc potius nostrum est, stare sub Dei arbitrio, quam fugere sub nostro.
 25 Rutilius, sanctissimus martyr, cum totiens fugisset persecutionem de loco in locum, etiam periculum, ut putabat, nummis redemisset, post totam securitatem, quam sibi prospexerat, ex inopinato apprehensus et praesidi oblatu tormentis dissipatus, credo pro fugae castigatione, dehinc ignibus datus, 30 passionem, quam uitarat, misericordiae Dei retulit. Quid aliud uoluit Dominus nobis demonstrare hoc documento, quam fugiendum non esse, quia nihil fuga prosit, si Deus nolit?

VI. 1. « Immo », inquit, « [quia] praeceptum adimpleuit fugiens de ciuitate in ciuitatem. » Sic enim uoluit quidam, sed et ipse fugitiuus, argumentari, et qui proinde nolunt intellegere sensum Domini illius pronuntiationis, ut eam ad uelamentum 5 timiditatis suae utantur, cum et personas suas habuerit et tempora et causas, « Cum coeperint », inquit, « persequi uos, fugite de ciuitate in ciuitatem ». Hoc in persona(s) proprie apostolorum et in tempora et in causas eorum pertinere defendimus, sicut subsequentes sensus probabunt, qui non nisi in 10 apostolos competunt: « in uiam nationum ne ieritis et in ciuitatem Samaritanorum ne introieritis, sed ite potius ad oues perditas domus Israël ». 2. Nobis autem et uia nationum patet, in qua et inuenti sumus et usque in finem incedimus, et nulla ciuitas excepta est, quo per totum orbem praedicamus, 15 sed nec cura nobis Israël iniuncta est extra ordinem, nisi qua et omnibus gentibus praedicare debemus. Etiam si apprehendamus, non in concilia eorum perducemur nec in synagogis eorum flagellabimur, sed Romanis utique potestatibus et tribunalibus obiciemur. 3. Si(c) igitur et fugae praeceptum apostolorum condicio desiderabat, quoniam primo praedicandum 20 erat ad oues perditas domus Israël. Ut ergo perficeretur prae-

VI, 6 sq. Matth. 10, 23. 10 sq. Matth. 10, 5 sq. 17 sq. cfr Matth. 10,

23 proteget] protiger X 28 ex inopinato] ex inoptinato X 29 pro fugae castigatione] profugae castigationem X 30 misericordiae] NG edd., misericordia XR.

VI, 1 quia] del. *Im. Oe. Ma.* 2/3 sed et ipse] edd., om. N., fiet ipse XR 3 nolunt intellegere] uolunt intelligere X 4 ut eam] NXR edd., ut ea *Rig. Vrr.* 6 coeperint] ceperint X 7 in ciuitatem] in ciuitate X in personas] *Im. Vrr. Rig. Oe. Ma.*, in persona codd. edd. 8 in causas] in om. X 9 sicut subsequentes sensus probabunt] NXR, sicut praecedentes et subsequentes sensus probabunt *Pam. Rig.* 10 in uiam nationum] in uia nationum XR 14 quo] XR, quia N *Ma.*, quoniam R in marg., qua *Rig. Lat.*, excepta est quo non (uel quominus aut quin) per totum orbem praedicemus v. d. *Vliet* 15 est extra] est nobis extra X 17 eorum] N *Ma.*, illorum *rell. codd. edd.* 19 sic igitur] *Pam. Rig. Oe. Ma.*, si igitur NXR 21 perficeretur] *Rig. Lat. Vrr. Oe. Ma.*, perci-

dicatio apud quos priores eam perfici oportebat, uti panem ante filii quam canes sumerent, ideo illis fugere tunc ad tempus praecepit, non propter eludendum periculum proprio nomine 25 persecutionis — atquin persecutiones eos passuros praedicabat et tolerandas docebat — sed propter profectum annuntiationis, ne statim oppressis Euangelii quoque disseminatio perimeretur. 4. Neque enim quasi tacite in aliquam ciuitatem transfugiendum erat, sed quasi ubique annuntiaturis et ex hoc ubique 30 persecutiones subituris, donec replerent doctrinam suam. Denique, « non consummabitis », inquit, « ciuitates Israël ». Adeo intra terminos Iudaeae praeceptum fugae continebatur. Nobis autem nulla Iudaeae praefinitio competit praedicationis in omnem iam carnem effuso Spiritu Sancto. 5. Itaque Paulus 35 et apostoli, ipsi memores praecepti dominici, contestantur illud apud Israël, quem iam doctrina sua impleuerant: « uobis oportuit inprimis sermonem Dei tradi, sed quoniam repulistis eum, nec dignos uos aeterna uita existimastis, ecce conuertimus nos ad nationes ». Atque exinde conuersi et ipsi, sicut 40 antecessores instituerant, et in uiam nationum abierunt et in ciuitates Samaritanorum introierunt, ut in totam scilicet terram exiret sonus eorum et in terminos orbis uoces eorum. 6. Si ergo cessauit exceptio uiae nationum et introitus in ciuitates Samaritanorum, cur non cessauerit et fugae praeceptum 45 pariter emissum? Denique ex quo, saturato Israël, apostoli in nationes transierunt, nec fugerunt de ciuitate in ciuitatem, nec pati dubitauerunt. Atquin Paulus, qui se per murum concesserat expediri de persecutione, qua ad hoc tempus erat praecepti, idem iam in clausula officii et in consummatione 50 praecepti, discipulis magnopere deprecantibus, ne se Hierosolyma committeret passurus illic quae Agabus prophetauerat, sollicitudini eorum non subscripsit, sed e contrario: « Quid », inquit, « facitis lacrimantes et conturbantes cor meum? Ego enim non modo uincula pati optauerim, sed etiam mori Hierosolymis pro nomine Domini mei Iesu Christi. » Atque ita 55

17 sq. 22 sq. cfr Matth. 15, 26. 25 sq. cfr Matth. 10, 17 sq. 31 Matth. 10, 23. 34 cfr Act. 2, 17. 36 sq. Act. 13, 46. 41 sq. cfr Ps. 18, 5. 47 cfr Act. 9, 25. 50 sq. cfr Act. 21, 10-12. 52 sq. Act. 21, 13.

peretur codd. edd. 24 eludendum] elidendum R proprio nomine] pro nomine *Lat.* 26 tolerandas] tollerandas N, tollerandos X 27 statim] R in marg. B *Gel. Pam. Rig. Oe.*, statim codd. R *Im. Ma. Teenen*, 85 euangelii] aut euangelii X 28 tacite] tacitis *Lat.* 30 doctrinam suam] NG edd., doctrina sua XR *Lat. Im. Rig.* 36 doctrina sua] doctrinam suam X 38 existimastis] existimatis X 39 et ipsi sicut] ut ipsi N 40 abierunt] abierant N 40/41 in ciuitates Samaritanorum] in ciuitates Samaritarum RB *Gel. Pam.*, in ciuitate Samaritarum X 43 introitus] om. XR 46 nec fugerunt] N *Rig. Ciacconius Oe. Ma.*, et fugerunt codd. edd., et fugerunt X 47 atquin] NXR, atquin et *Pam. Rig. Oe. Ma.*, quin et *rell. codd. edd.* 48 ad hoc] N *Cart.*, ad hoc codd. edd.

omnes aierunt : « Fiat uoluntas Domini ». Quae erat uoluntas Domini ? Vtique non fugiendi iam persecutionem. Ceterum poterant et priorem Domini uoluntatem proposuisse, qua fugere mandauerat, qui illum persecutionem uitasse maluerant.

60 7. Igitur cum etiam sub apostolis ipsis temporale fuerit fugae praeceptum, sicut et reliquorum praescriptorum, non potest apud nos perseuerare quod apud doctores nostros concessauit, etsi non proprie ad illos fuisset emissum, aut, si perseuerare illud Dominus uoluit, deliquerunt apostoli, qui non usque in
65 finem fugere curauerunt.

VII. 1. Videamus nunc, an et cetera Domini edicta congruant perpetuo fugae praecepto. Primo quidem, si a Deo persecutio est, quale est, ut idem fugiendam eam mandet, qui et infert ? Quam si euadi uellet, melius non immitteret, ne uoluntatem suam alia uoluntate praeuaricari uideretur. Aut pati enim
5 nos uoluit persecutionem, aut fugere. Si fugere, quomodo pati ? Si pati, quomodo fugere ? Iam uero quanta inaequalitas sententiarum iubentis fugere et inuitantis ad passionem contrariam fugae ! « Qui confessus fuerit me et ego confitebor illum
10 coram patre meo ». Quomodo confitebitur fugiens ? Quomodo fugiet confitens ? « Qui mei confusus fuerit, et ego confundar eius coram patre meo. » Si deuoto passionem, confundo(r) confessionem. « Felices qui persecutionem passi fuerint causa nominis mei. » Infelices ergo qui fugiendo ex praecepto non
15 erunt passi. « Qui sustinerit in finem, iste saluabitur. » 2. Quid ergo me iubens fugere uis in finem sustinere ? Tanta diuersitas sententiarum si non congruit diuinae grauitati, apparet ex his quoque praeceptum fugae suam tunc habuisse rationem, quam ostendimus.

20 « Sed infirmitatem », inquit, « quorundam prospiciens Dominus pro sua humanitate nihilominus et portum fugae demonstrauit ». Non enim idoneus erat etiam sine [fuga] tam turpi et indigno et seruili praesidio saluos facere in persecutione quos sciret infirmos ! Atquin non fouet, sed recusat semper

56 Act. 21, 14.

VII, 9 sq. Matth. 10, 32. 11 sq. Matth. 10, 33 ; cfr. Marc. 8, 38 et Luc. 9, 26. 13 cfr. Matth. 5, 10 sq. 15 Matth. 10, 22.

60 fuerit] fuit R^g. 62 concessauit] concessauerit X 63 etsi] et si XR.

VII, 1 edicta] edita X 5 praeuaricari] *codd. edd.*, praeuaricare N Ma 7 si pati] iterant N quomodo] quo X 9 fugae. Qui] *edd.*, plerique, fugae ? Qui Ma., fugae ? Quae ? Qui NXR 10 meo] N Ma., *om. cett. codd. edd.* 10/11 quomodo fugiet confitens] iterant N 11 confusus] confessus N, *corr.*, confusus 12 deuoto] debito XR, debito pro deuoto R in marg. confundor] Scaliger Oe. Ma., confundo *codd.* 13 felices] felices X 16 ergo] ergo ? Cast. Ma. 21 pro sua humanitate] per suam humanitatem N 22 fuga] *deleuit v. d. Vliet*, sine fuga tam turpi et < tam > indigno Cast. 24 atquin] at quin NX, atqui R² B Gel.

25 infirmos, primum docens non fugiendos esse persecutores, sed potius non timendos. « Nolite timere eos, » inquit « qui occidunt corpus, animae autem nihil ualent facere, sed timete eum, qui et corpus et animam perdere potest in gehennam. » Atque exinde quae timidus praefinit ? « Qui plures fecerit animam suam quam me, non est me dignus et qui non tollit
30 crucem suam et sequitur me, non potest meus esse discipulus. » Postremo in Apocalypsi non fugam timidus offert, sed inter ceteros reprobos particulam in stagnum sulphuris et ignis, quod est mors secunda.

VIII. 1. Refugit et ipse uim interdum, sed eadem ratione qua apostolis fugere praeceperat, donec scilicet doctrinam suam impleret, qua consummata non dico stetit, sed nec auxilium a patre angelorum exercituum desiderauit, increpito
5 etiam Petri gladio. Professus quidem et ipse est animam anxiam usque ad mortem et carnem infirmam, ut tibi ostenderet primo in se utramque substantiam humanam fuisse ex proprietate anxietatis animae et imbecillitatis carnis, ne aliam, ut quidam nunc induxerunt, aut carnem aut animam Christi
10 interpretareris, dehinc ut, demonstratis condicionibus earum, scires illas nihil ualere per semetipsas sine Spiritu. 2. Et ideo praeponit : « Spiritus promptus », ut utramque condicionem substantiae utriusque respiciens, intellegas in te esse etiam fortitudinem Spiritus, quomodo et infirmitatem carnis, ac
15 iam hinc scias quid unde facias et quid cui subicias, infirmum scilicet forti, ne, ut nunc facis, de carnis quidem infirmitate causeris, de Spiritus autem firmitate dissimules. 3. Postulauit et ipse a patre, si fieri posset, ut transiret ab illo calix passionis. Postula et tu, sed stans ut ille, sed postulans tantum, sed
20 subiungens et reliqua : « uerum non quod ego uolo, sed quod tu ». Fugiens autem quomodo hoc postulabis, ipse tibi calicis praestans translationem, nec quod pater uult faciens, sed quod tu ?

26 sq. Matth. 10, 28.

30 sq. cfr. Matth. 10, 38 ; Luc. 14, 26 sq. 32 sq. cfr. Apoc. 21, 8.

VIII, 4 sq. cfr. Matth. 26, 52 sq. 5 sq. Matth. 26, 38. 12 Matth. 26, 41. 18 cfr. Matth. 26, 39.

26 inquit] N Ma., *om. rell. codd. edd.* 27 occidunt corpus] N, corpus occidere possunt *rell. codd. edd.* timete] timere R 31 meus esse discipulus] N Ma., esse meus discipulus *rell. codd. edd.* 32 apocalypsi] apocalipsui X 33 in stagnum NXR Oe. Ma., in stagno *rell. codd. edd.*

VIII, 4 a patre] a parte X angelorum] angelicorum R² in marg. 5 et ipse] est ipse X 5/6 anxiam] anxium X 7 utramque] utraque X 8 imbecillitatis] in becillitatis X 11 illas] illos R 13 in te esse] interesse XR 17 causeris de Spiritus autem firmitate] *om.* N 18 ut transiret] N Ma., ut *om.* XR *edd.* 21/22 calicis praestans translationem] N, praestans calicis translationem *rell. codd. edd.*

IX. 1. Omnia apostoli secundum Deum utique docuerunt, omnia Euangelii reuoluerunt. Vbi illos ostendis praeceptum fugiendi de ciuitate in ciuitatem restaurasse? Quia nec potuissent tale quid constituere tam contrarium exemplis suis, ut fugam mandarent, qui cum maxime de uinculis uel insulis, quibus ob confessionem, non ob fugam nominis continebantur, ad ecclesias scribebant. Infirmos sustineri iubet Paulus, utique [enim] non fugientes. Quomodo enim sustinebuntur absentes? An patientia? Dicit sustinendos, [si] cum per infirmitatem fidei suae offenderint. Sic et pusillanimes consolari, non tamen in fugam mitti.

2. Sed sum admonet, ne locum malo demus, non fugae suggerit consilium, sed iracundiae docet temperamentum, et si redimendum tempus dicit, quia dies nequam sunt, non per fugam, sed per sapientiam conuersationis lucrari nos uult commeatum. Ceterum, qui fulgere nos iubet uelut filios lucis, non iubet fuga abscondi ut filios tenebrarum. Stare immobiles praecipit — utique nec fuga mobiles — et accinctos... in fugam an in occursum Euangelii? Arma quoque demonstrat, quae fugituris non essent necessaria, inter quae et clipeum, quo possitis tela diaboli extinguere, resistentes sine dubio et exipientes omnem uim illius.

3. Proinde et Iohannes pro fratribus quoque animas ponendas docet, nedum pro Domino. Hoc a fugientibus non potest adimpleri. Denique memor Apocalypsis suae, in qua timidorum exitum audierat, de suo sensu admonet et ipse timorem reiciendum: « Timor », inquit, « non est in dilectione. Sed enim perfecta dilectio foras mittit timorem, quia timor supplicamentum habet » (utique ignem stagni); « qui autem timet, non est perfectus in dilectione » (Dei scilicet). 4. Porro quis

IX, 7 sq. Rom. 15, 1. 10 I Thess. 5, 14. 12 cfr Eph. 4, 27. 14 cfr Eph. 5, 16. 16 cfr Eph. 5, 8. 18 cfr Eph. 6, 14. 20 cfr Eph. 6, 16. 23 I Ioh. 3, 16. 25 Apoc. 21, 8. 27 sq. I Ioh. 4, 18.

IX, 2 euangelii reuoluerunt] XR *Im. Oe.*, euangelizare uoluerunt NG *edd.*, euangelii reuoluerunt Ma. 5 qui] XR *edd.*, om. N Ma. 7 sustineri] NX, sustinere *edd.* 8 utique [enim] non fugientes] enim *improbat Borl.* 8/9 sustinebuntur] *scripti*, sustinebantur *codd. edd.*, sustineantur Oe. Ma. 9 dicit] Ma. *edd.* R² in *marg.*, dicit XR, dicit N [si] cum] NXR, sicuti V (*m. sec.*) *edd.* 10 sic et] NXR, sicut Oe. Ma. 10/11 consolari] consulari X 13 docet temperamentum] docet consilium temperamentum N 15 sed] N *Pam. Rig. Ma.*, om. XR *edd.* 16 fulgere] NGB Ma., fugere *Gel.*, lugere XR, lucere *Pam. Rig. Oe.* R² uelut] uult ut X filios lucis] filios nos lucis X 18/19 fugam, an in occursum euangelii? N *edd.*, fugam, an in occursum euangelii arma etc. X, fugam. An in occursum euangelii arma necessaria? R, fugam, non in occursum euangelii *interrogationis signo sublato Ma. praesente Oe.* 24 nedum] ne dum X 25 Apocalypsis] apocalipsi X 26 audierat] NG *edd.* Ma., audieram XR 28/29 supplicamentum] supplicamentum *Rig. Oe. Ma.*

fugiet persecutionem, nisi qui timebit? Quis timebit, nisi qui non amabit? Spiritum uero si consulas, quid magis sermone illo Spiritus probat? Namque omnes paene ad martyrium exhortantur, non ad fugam, ut et illius commemoremur: 35 « Publicaris » inquit, « bonum tibi est; qui enim non publicatur in hominibus, publicatur in Domino. Ne confundaris; iustitia te producit in medium. Quid confunderis laudem ferens? Potestas fit, cum conspiceris ab hominibus ». Sic et alibi: « Nolite in lectulis nec in aborsibus et febribus molibus optare exire, sed in martyriis, uti glorificetur qui est passus pro uobis ».

X. 1. Sed omissis quidam diuinis exhortationibus illum magis Graecum uersiculum saecularis sententiae sibi adhibent: « Qui fugiebat, rursus [sibi] proeliabitur ». Vt et rursus forsitan fugiat! Et quando uincet qui, cum fugerit, uictus est? Bonum militem Christo imperatori suo praestat qui tam plene ab apostolo armatus tuba persecutionis audita diem deserit persecutionis! Respondebo et ego de saeculo aliquid: « Vsque adeone mori miserum est? » 2. Moriatur quoque modo aut uictus aut uictor. Nam etsi negando ceciderit, cum tormentis tamen proelatus. Malo miserandum quam erubescendum. Pulchrior est miles in pugna [proelio] amissus quam in fuga saluus. Times hominem, Christiane, quem timeri oportet ab angelis, siquidem angelos iudicaturus es; quem timeri oportet a demoniis, siquidem et in daemones accepisti potestatem; 15 quem timeri oportet ab universo mundo, siquidem et in te mundus iudicatur, Christum indutus es, siquidem in Christum tinctus es, qui fugis diabolum. Depretiasti Christum, qui in te est; fugituum cum diabolo te reddidisti. 3. Sed Dominum fugiens exprobras omnibus fugitiuis sui[s] uanitatem consilii.

X, 5 sq. cfr Eph. 6, 13 sq. 13 cfr I Cor. 6, 3. 14 cfr Matth. 10, 8 et Marc. 16, 17. 15 sq. cfr I Cor. 6, 2. 16 cfr Gal. 3, 27.

32 amabit] V (*m. sec.*), amauit *codd. edd.* 32/33 sermone illo] sermones illos XR 33 namque] N *edd.*, nam quod XR 34 exhortatur] exhortantur NXR commemoremur] comemorem N 35 inquit] in quid X 39 aborsibus] R in *marg. edd.*, auorsibus NXR 41 uobis] nobis X.

X, 3 fugiebat] fugebant X rursus] rursus sibi NX 4 fugiat] fugiat? Ma. 6 tuba] *edd.*, ut tuba NXR *Im.* 6/7 persecutionis] persecutionis? Cast. Ma. 10 proelatus] proeliatus est N Ma. 11 in pugna amissus] *scripti*, in pugna proelio amissus N, in pugna proelio amissus XR *edd.*, in proelio amissus *Rig. Lat.*, in pugna pilo transmissus V Oe. Ma. 12 Christiane] Christi XR quem] N *edd.*, neque XR (quem R in *marg.*) timeri] timere X 13 timeri oportet] time X 14 daemones] demones X 16 Christum] Christo X 17/18 tinctus es, qui fugis diabolum. Depretiasti Christum, qui in te est, fugituum cum diabolo te reddidisti Oe. Ma., (diabolum? Ma.), tinctus es. Qui fugis diabolum, depretiasti Christum, qui in te est. Fugituum cum diabolo te reddidisti *interpositio uulgata* 19 exprobras] exprobrat Cast. Ma. fugitiuis] fugitiuus X

20 Fugerat et quidam animosus propheta Dominum, traiecerat ab Ioppe Tarsum, quasi et a Deo transfretaret, sed illum non dico in mari et in terra, uerum in utero etiam bestiae inuenit, in quo nec mori per triduum potuit, nec uel sic Deum euadere. Quanto melius qui siue inimicum Dei timens non fugit eum, 25 sed potius contemnit, confidens scilicet de tutela Domini, siue Deum reformidat quanto magis sub oculis eius astitit, dicens: « Dominus est, potens est. Omnia illius sunt; ubi fuero, in manu eius sum; faciat quod uult, non discedo, et si perire me uolet, ipse me perdat, dum me ego illi seruo. Malo 30 inuidiam ei facere per uoluntatem ipsius pereundo, quam bilem per meam euadendo. »

XI. 1. Haec sentire et facere omnem seruum Dei oportet, etiam minoris loci, ut maioris fieri possit, si quem gradum in persecutionis tolerantia ascenderit. Sed cum ipsi actores, id est ipsi diaconi et presbyteri et episcopi, fugiunt, quomodo 5 laicus intellegere poterit, qua ratione dictum sit: « Fugite de ciuitate in ciuitatem »? Itaque cum duces fugiunt, quis de gregario numero sustinebit ad gradum in acie figendum suadere? Certe quidem bonus pastor animam pro pecoribus ponit, ut Moyses non Domino adhuc Christo reuelato et iam in se 10 figurato ait: « Si perdis hunc populum », inquit, « et me pariter cum eo disperde. » 2. Ceterum Christo confirmante figuras suas malus pastor est qui uiso lupo fugit et pecora diripienda derelinquit. Proicietur de uilla pastor huiusmodi, detinebuntur illi mercedes missionis suae in compensationem, immo et de 15 priore peculio eius exigetur detrimenti dominici restitutio.

21 cfr Ion. 1, 3. 22 sq. cfr Ion. 2, 1.

XI, 8 cfr Ioh. 10, 11. 9 sq. cfr Exod. 32, 32. 12 sq. cfr Ioh. 10, 12.

sui] B Rig. Iun. Oe. Ma., suis NXR *rell. edd.* 21 Ioppe] ioppen N, iopen XR 22 dico] om. N utero] N *edd.*, utrum XR Oe. Ma. inuenit] B Gel., inuenio *rell. codd. edd.* 23 nec ... euadere] ne ... euaderet N 24 melius qui] V Pam. Oe. Ma., melius seruus qui NXR B Gel. Iun., melius dei seruus qui Rig. Vrs. inimicum Dei] Oe. Ma., iniquus Deum NXR B Gel. Pam., inimicus Dei Rig. Vrs. timens] imminet Rig. Vrs. 25 contemnit] conuenit R in marg. 26 reformidat] formidat N quanto] tanto Iun. 28 eius] illius N Ma. quod] quid X 29 illi seruo] N Ma., seruo illi *rell. codd. edd.* 30/31 bilem] uilem N (*signo corr. + supra scripto*) *edd.*, uelim XR.

XI, 1 haec] N, hoc *edd.* 2 etiam] et iam X ut] et X si quem gradum] si quem gradus R, siquidem gradus X in] NXR B Gel. Oe. Ma., ex *rell. edd.* 3 sed cum ipsi actores] *scripsi*, sed cum ipsi auctores NGB Gel. Pam. Rig. Oe. Ma., secum ipsi actor XR, sed cum ipse pastor R in marg. 5 sit] N Ma., om. *rell. codd. edd.* 7 figendum] fugiendum NXR 7/8 suadere] suadentes Rig. Vrs. 8 quidem] quidam X 9 et iam] N Oe. Ma., etiam *rell. codd. edd.* 10 inquit] om. X 12 diripienda] diripienda X 14 illi mercedes missionis suae] N Ma., illi missionis suae mercedes suae R *edd. plerique*, illi missiones suae mercedes suae X, illi missionis suae mercedes Oe. in com-

Etenim qui habet, dabitur ei; ab eo autem, qui non habet, etiam quod uidetur habere auferetur. Sic Zacharias comminatur: « Exsurge romphaea in pastores et euellite oues, et superducam manum meam in pastores. » In quos et Ezechiel 20 et Hieremias iisdem minis perorant, quod non tantum de pecoribus improbe uescantur pascentes potius semetipsos, uerum et dispersum gregem faciant et in praedam esse omnibus bestiis agri, dum non est pastor illis. Quod numquam magis fit, quam cum in persecutione destituitur ecclesia a clero. Si et 25 Spiritum quis agnouerit, audiet fugitiuos denotantem. 3. Porro si eos qui gregi praesunt fugere, cum lupi irruunt, nec decet, immo nec licet — qui enim talem pastorem malum pronuntiauit, utique damnauit; omne autem quod damnatur, illicitum factum est sine dubio — ideo praepositos ecclesiae in 30 persecutione fugere non oportebit. Ceterum si grex fugere deberet, non debere (1) praepositus gregis stare, sine causa staturus ad tutelam gregis, quam grex non desideraret, ex licentia fugae scilicet.

XII. 1. Quod pertineat, frater, ad tuum problema, habes sententiae nostrae responsionem et exhortationem. Porro si quis quaerit, an persecutio fugienda sit, sequentem (quaestionem) quoque iam prospiciat necesse est, an, si fugienda non 5 est, redimenda certe sit. Vltro igitur et de hoc tibi suggeram, definiens persecutionem, quam constat non esse fugiendam, proinde nec redimendam. Pretium interest; ceterum sicut fuga redemptio gratuita est, ita redemptio nummaria fuga est. Certe et huius timiditatis consilium est. Quod times, 10 redimis, ergo fugis. Pedibus stetisti, curristi nummis. Hoc ipsum, quod stetisti ex redemptione, fugisti. 2. Vt autem redi-

16 sq. Luc. 8, 18. 17 sq. Zach. 13, 7. 19 cfr Ezech. 34, 2 sq. 20 cfr Ier. 23, 1 sq.

pensationem] incompensatione X, in compensatione R 18 exsurge] Ma., exurge NXR *edd.* romphaea] rophea N (*signo corr. + supra scripto*) in] inter X 19 manum meam] Pam. Rig. Oe. Ma., agnum meum *codd.* RB Gel. 22 et dispersum] et dispersam X, et disperdas N, quod dispersum Rig. Lat. Iun. 31 deberet] debere NXR praepositus] praepositos NR staturus] staturus NR 32/33 ex licentia fugae scilicet] scilicet ex licentia fugae N.

XII, 2/3 si quis quaerit] N, qui quaerit *edd.*, quis querit X 3/4 sequentem quaestionem Rig. Vrs. Oe., sequentem *codd. edd.*, quaestionem Ma., sequentia Cast. 4/5 fugienda non est, redimenda] G *edd.*, fugienda non est non est redimenda XR, fugienda necesse est redimenda N 5 certe sit. Vltro igitur] NG *edd.*, certe sit ultro. Igitur R, certe si ultro. Igitur X, sic ultro R in marg. et] om. X 8 redemptio nummaria] redemptionum maria NX 10 curristi nummis] *edd.*, curristi nummis curristi XR, nummis curristi N, cucurristi nummis Vrs. Iun. 11 ipsum] ipso Oe. Ma. ex redemptione] ex redemptione stetisti N

mas hominem tu nummis, quem sanguine suo redemit Christus, quam indignum Deo et dispositionis eius! Qui filio suo non pepercit pro te, ut fieret pro nobis maledictum; quia
 15 maledictus qui pepend[er]it in ligno, qui tamquam ouis ad uictimam ductus est, et tamquam agnus ante tondentem, sic non aperuit os, sed posuit dorsum suum in flagella et maxillas
 20 in palmas, et faciem non auertit a sputaminibus, et inter iniquos deputatus est, et traditus est in mortem, mortem autem crucis. Totum hoc, ut nos a peccatis lucraretur. Sol cessit
 25 diem emptionis nostrae. Apud inferos remancipatio nostra est et stipulatio nostra in caelis. Subleuatae sunt portae sempiternae, ut introiret rex gloriae, Dominus uirtutum, hominem de terris, immo ab inferis, mercatus in caelos. 3. Quis est nunc,
 30 qui aduersus illum reluctatur, immo depretiat mercedem eius tam magno comparatam, pretiosissimo scilicet sanguine agni immaculati? Iam ergo melius fugere, quam fieri uiliorem, si non tanto sibi constabit homo, quanti constitit Domino. Et Dominus quidem illum redemit ab angelis munditinentibus,
 35 <a> potestatibus, a spiritalibus nequitiae, a tenebris huius aevi, a iudicio aeterno, a morte perpetua; tu autem pro eo pacisceris cum delatore uel milite uel furunculo aliquo praeside sub tunica et sinu, quod aiunt, ut furtiuo, quem coram toto mundo Christus emit, immo et manumisit! Hunc ergo
 40 liberum pretio aestimabis et pretio possidebis, nisi eodem, quanto, ut diximus, Domino constitit, sanguine suo scilicet? Vt quid ergo de homine Christum redimis in homine, in quo

XII, 13 sq. Rom. 8, 32. 14 sq. Gal. 3, 13. 15 sq. cfr. Ies. 53, 7. 17 sq. cfr. Ies. 50, 6. 18/19 cfr. Ies. 53, 12. 19 sq. Phil. 2, 8. 20 sq. cfr. Matth. 27, 45. 22/23 cfr. Ps. 23, 7. 26 sq. I. Petr. 1, 19. 29 sq. cfr. Eph. 6, 12.

12 tu nummis quem sanguine] *GV (m. sec.) B Gel. Oe. Ma.*, tu nummis quem ex sanguine *N*, tuum nummis ex sanguine *XR*. 12/13 Christus] *om. XR*. 13 dispositionis] *XRGB Gel. Pam. Ma.*, dispositioni *N*, dispositione *Rig. Lat. Iun.*, dispositionibus *Oe.*. 14 pro nobis maledictum] *N Ma.*, maledictum pro nobis *rell. codd. edd.*. 15 pependit] *Cast. Ma.*, pependit *codd. edd.*. 17 et maxillas] *N Ma.*, maxillas autem *rell. codd. edd.*. 18/19 iniquos] iniquus *X*. 20/21 sol cessit diem emptionis] solus in diem redemptionis *Iun.*, sol cessit diem emptioni *Cast.*. 21 remancipatio] emancipatio *B Gel. Pam. Rig.*. 22 nostra] *om. N*. 22/23 sempiternae] aeternae *X*. 23 introiret] introieret *X*. 24 caelos] caelis *Ma.*. 25 depretiat] *Iun. Oe. Ma.*, deperiet *N*, depretiat et *B Gel. Pam. Rig.*, de pretio et *XR*. mercedem] *codd. edd.*, mercem *Rig. Oe. Ma.*. 26 pretiosissimo] pretiosissimi *X*. 26/27 sanguine agni immaculati] *N Ma.*, sanguini immaculati *X*, sanguine commaculati *RB Gel. Pam. Rig.*, sanguine et commaculati *Oe.*, *Ma.* putat fortasse rescribendum: sanguine commaculatam? Ergo. 28 constitit] constitit *X*. 29 munditinentibus] mundi tenentibus *NX*. 30 a potestatibus] *scripti (cfr. Adu. Marcionem V, 18: ... potestates et munditinentes)*, potestatibus *codd. edd.*, et potestatibus *V (m. sec.) Ma.*. spiritalibus] spiritalibus *Ma.*. 31 aevi] cui *X*. 33 sinu] sinum *XR*. ut furtiuo quem coram] *R in marg. edd.*, ut del. *Ma.*, ut furtiuum, quem coram *N*, ut furtiuum quoque coram *XR*, ut furtiuo quo, quem *Iun.*. 35 et pretio] iterant *X*. 37 redimis] redemis *X*.

Christus est? 4. Non aliter et Simon facere temptauit, cum pecuniam apostolis obtulit pro Spiritu Christi. Audiet ergo
 40 et iste, qui se redimens Christi Spiritum redemit: « Pecunia tua tecum sit in interitum, quoniam gratiam Dei pretio consequendam putasti. » Quis <non> talem abnegatorem spernat? Quid enim dicit illi concussor? « Da mihi pecuniam. » Certe ne eum tradat, siquidem non aliud uendit, quam quod
 45 praestaturus est praemio tuo. Cum das, utique ne tradaris uoluisti. Non traditus autem traduci nolebas. Ergo dum nolendo tradi non uis traduci, nolendo negasti te esse <quod> traduci noluisti. « Immo », inquit, « dum nolo traduci [quod], sum confessus id esse quod nolo traduci, id est: Christianum. » 5. Potes itaque te martyrem uindicare constanter ostendisse? Christum redimens, non ostendisti.
 50 Apud unum, si forte, confessus es, ergo et apud plures nolendo confiteri negasti. Ipsa salus indicabit hominem excidisse, dum euadit. Excidit ergo qui maluit euasisse: negatio est etiam
 55 martyrii recusatio. Christianus pecunia saluus est et in hoc nummos habet, ne patiat, dum aduersus Deum erit diues: at enim Christus sanguine fuit diues pro illo. « Felices itaque pauperes, quia illorum, » inquit, « est regnum caelorum, qui animam solam in confiscato habent. » 6. Si non possumus Deo
 60 seruire et mammonae, possumus et a Deo redimi et a mammona? Quis enim magis seruiet mammonae, quam quem mammonas redemit? Postremo quo exemplo uteris in redemptionem traditionis? Apostoli † tractantes persecutionibus

38 sq. cfr. Act. 8, 18. 40 sq. Act. 8, 20. 57 sq. Matth. 5, 3. 60 cfr. Matth.

38 cum] *om. X*. 41 in interitum quoniam gratiam] in interitu quomodo gratiam *X*. 42 quis non talem abnegatorem spernat] *Ma.*, quis talem abnegatorem spernat *N Rig.*, quis tamen abnegatorem spernat *XR B Gel. Pam. Oe.*, quis tamen ut negatorem spernat? *malit reponere Oe.*, quis tamen abnegatorem sperat *R in marg.*, quis tamen ab negatore rem spernat *Lat.*, quis tam eum abnegatorem spernat *Iun.*. 43 illi] *R² Ma.*, ille *codd. edd.*. 44 aliud] *om. X*. quod] quid *X*. 46 nolebas] (*igno inter. sublat.*) *Ma. praecunte Cast. qui etiam de uolebas? cogitat, habebas? codd. edd.*, nec traduci habebas *Lat.*. 47 tradi non uis traduci, nolendo] *om. X*, tradi non ut traduci nolendo *NR*. 47/48 negasti te esse quod traduci noluisti] *Ma.*, negasti te esse traduci noluisti *NR*, negasti te esse traduci uoluisti *X*, negasti, quod te esse traduci noluisti *rell. edd.*. 48/49 dum nolo traduci, sum confessus] *Ma.*, dum nolo traduci quod sum confessus *NXR*, dum nolo traduci quod sum, sum confessus *Rig. Lat. Iun. Oe.*. 50 potes itaque te] potest itaque te *R*, potest te itaque *X*. 51 ostendisse? Christum] *Ma.*, ostendisse. Christum *N*, ostendisse se Christum? *Oe.*, ostendisse Christum *rell. edd.*. non ostendisti] *Ma.*, non ostendisti? *Rig. Vrs.*, non ostendens (*corr. ostendit*) *N*, non ostendit *Oe.*, non ostendi *XR B Gel. Pam.*. 53 indicabit] *Iun.*, indicabit *codd. edd.*. 54/55 negatio ... recusatio post confiteri negasti *transp. uult Ma.*. 54 est etiam] enim est *Cast. Ma.*. 58 inquit est] *NX*, est inquit *rell. codd. edd.*. 60 et a Deo] a Deo *N Rig.*. 61 magis seruiet] *om. X*. 63 tractantes] *codd. edd. post pecunia ponit Rig. ex emend. Pithoi*, traditi et *Kellner*, periclitantes (<et>

agitati quando se pecunia liberauerunt? Quae illis utique non
 65 deerat ex praediorum pretiis ad pedes eorum depositis, certe
 multis locupletibus credentibus uiris ac feminis, qui his etiam
 refrigeria subministrabant. Quando Onesiphorus aut Aquila
 aut Stephanas hoc modo eis in persecutione[m] succurrerunt?
 70 Paulus quidem, cum Felix praeses pecunias accepturum se
 pro eo a discipulis sperasset, de quo et ipse in secreto tractauit
 cum ipso, neque ipse pro se, neque discipuli pro eo numeraue-
 runt, illi utique discipuli, qui flentes quod Hierosolymam
 tendere perseueraret et persecutiones praedicatas illic non
 praecaueret, postremo inquit: « Fiat uoluntas Dei ». Quae
 75 ista uoluntas? Vtique ut pateretur pro nomine Domini, non
 ut redimeretur. 7. Oportet enim, quomodo Christus animam
 suam posuit pro nobis, ita fieri pro eo et a nobis, nec tantum
 pro ipso, immo etiam pro fratribus propter ipsum. Quod
 Iohannes docens non et pro fratribus numerandum, sed morien-
 80 dum potius pronuntiauit. Nihil interest, si quem Christianum
 redimere non debeas aut emere. 8. Et adeo uoluntas Dei
 sic est: aspice regnorum et imperiorum utique a Deo disposi-
 tum statum, in cuius manu cor regis: tanta cotidie aerario
 augendo prospiciuntur remedia censuum, uectigalium, colla-
 85 tionum, stipendiorum, nec umquam usque adhuc ex Christia-
 nis tale aliquid prospectum est sub aliqua redemptione capitis
 et sectae redigendis, cum tantae multitudinis nemini ignotae
 fructus ingens meti posset. Sanguine empti, sanguine numerati
 nullum nummum pro capite debemus, quia caput nostrum
 90 Christus est. Non decet Christum pecunia constare. Quomodo
 et martyria fieri possent in gloriam Domini, si tributo licen-
 tiam sectae compensaremus? Itaque qui eam praemio pa-
 ciscitur, dispositioni diuinae aduersatur. 9. Cum igitur nihil

6, 24. 64 sq. cfr Act. 4, 34 sq. 67 sq. cfr II Tim. 1, 16, Rom. 16, 3 sq.,
 I Cor. 16, 15 sq. 69 cfr Act. 24, 26. 72 sq. cfr Act. 21, 12 sq. 79 cfr I
 Ioh. 3, 16. 83 cfr Prou. 21, 1. 89 sq. cfr Eph. 5, 23.

Hoppe, Beitr. 109. 64 se pecunia] se pecunia se X. 66 ac] a X. 68 Step-
 hanas] scripsi, Stephanus codd. edd., Stephanus Pam. persecutione] persecutionem
 NX. 69 praeses] praesens X. sc] sed X. 72 quod Hierosolymam] NB
 Gel. Pam. Rig. Ma., quod neque Hierosolymam R, quod neque ierusalem X,
 quod aequae Hierosolymam Oe. 74 praecaueret] praecauere X. 81 aut
 emere] NGB Gel. Pam. Rig. Oe. Ma., alium mente XR, alium nec te R in marg.
 82 aspice] R Rig. Clacc. Iun. Oe. Ma., apisci X, ab apice NGB Gel. Pam. 82/83
 dispositum statum] XR Rig. Clacc. Iun. Oe. Ma., disposito statu NGB Gel. Pam.
 85 umquam] umquam tamen N. adhuc] ad huc X. 86 tale] talem X. sub
 aliqua redemptione] NXR Oe. Ma., sub aliquam redemptionem rel. edd. 87 ne-
 mini] memini X. 88 meti posset] B Gel. Pam. Rig. Oe. Ma., om. N, memetipsum
 sed X, metipsum sed R, in semet ipso sed R in marg. prius sanguine] N praem.
 sed numerati] munerati Rig. Lat. 89 nummum] numinum X. 92 com-
 pensaremus] comcompensaremus X. 92/93 paciscitur] paciscitur X. 93 dis-

nobis Caesar indixerit in hunc modum stipendiariae sectae,
 95 sed nec indici umquam tale quid possit, antichristo iam in-
 stante et in sanguinem, non in pecunias hiantes Christianorum,
 quomodo mihi proponere potes[t] scripturam esse: « Reddite
 quae sunt Caesaris Caesari »? Miles me uel delator uel inimi-
 cus concutit, nil Caesari exigens, immo contra faciens, cum
 100 Christianum legibus humanis reum mercede dimittit. Alius
 est denarius, quem Caesari debeo, qui ad eum pertinet, de
 quo tunc agebatur, tributarius a tributariis scilicet, non a
 liberis debitus. 10. Aut quomodo reddam quae sunt Dei Deo?
 Vtique proinde imaginem et monetam ipsius inscriptam
 105 nomine eius, id est: hominem Christianum. Quid autem Deo
 debeo, sicut denarium Caesari, nisi sanguinem, quem pro me
 filius fudit ipsius? Quodsi Deo quidem hominem et sanguinem
 meum debeo, nunc uero in eo sum tempore, ut quod Deo debeo
 expostuler, utique fraudem Deo facio id agens, ne quod debeo
 110 soluam. Bene obseruaui praeceptum Caesari reddens quae sunt
 Caesaris, Deo uero quae sunt Dei abnegans!

XIII. 1. Sed et omni petenti me dabo in causa elemosinae,
 non in concussurae. « Petenti », inquit. Porro qui concutit,
 non petit. Qui comminatur, si non acceperit, non postulat,
 sed extorquet. Non elemosinam expectat qui non miserandus,
 5 sed timendus uenit. Dabo igitur misericordiae, non timiditatis
 meae nomine, ubi qui accepit Deum honorat et benedictionem
 mihi reddit, non ubi amplius et benefactum praestitisse se
 credit, et praedam suam aspiciens dicit: « De reatu ». « Ira-
 scar et <in> inimicum? » Sed inimicitiae alios habent titulos:

95 cfr I Ioh. 2, 18. 97 sq. Matth. 22, 21. 103 cfr Matth. 22, 21.

XIII, 1 cfr Luc. 6, 30.

positioni] dispositione X. 94 modum] NR in marg. G Ma. rel. edd., mundum
 XR. 95 indici umquam tale] R in marg. edd., indictum umquam tale N, in-
 dictum quam talem XR. antichristo] ante Christo NX. 96 hiantes Christia-
 norum] bi ante Christianum XR. 97 potes] Iun., potest codd. edd. 99 nil]
 N Ma., nihil rel. contra faciens] contra faciem faciens XR, faciem superesse
 indicat R in marg., contra fas faciens N. 100 reum mercede] re non mercedem X.
 101 est] om. N. qui] quia rescribendum putat Oe. 102 a tributariis] om. X,
 a om. NR. 108 meum] om. X. nunc] cum XR. prob. Iun. nunc uero in
 eo sum tempore ut quod Deo debeo] om. N. 110/111 bene obseruaui abne-
 gans] NXR edd., et bene obseruem VL, et bene obseruem abnegans? Kellner,
 Hoppe Beitr. 37, En, bene obseruem abnegans? Cast.

XIII, 2 in concussurae] inconcussurae NR, incussurae R in marg. concutit]
 Rig. Clacc. Iun. Oe. Ma., incutit codd. edd. 3 misericordiae] GB Gel. Pam. Rig. Oe.
 Ma., misericordiam NXR. 7 et] se R in marg. R² B Gel. Pam. Rig. 7/8 prae-
 stitisse se credit] Oe. Ma., praestitisse credit R in marg. R² B Gel. Pam. Rig., prae-
 stitisse et reddit N, praestitisset et reddit XR. 8 de reatu] de reatu est Rig. Vrs.
 8/9 irascar et in inimicum] Oe. Ma., irascar et inimicum NXR B Gel. Pam., pascam
 et inimicum Rig. Vrs., ulciscar et inimicum Lat. 9 alios] N Rig. Ma., et alios

10 non tamen dixit traditorem aut persecutorem aut concusso-
rem. Nam huic quanto magis carbonem acerbabo super caput,
si non me redemero! « Proinde inquit: 'qui tibi tunicam sustu-
lerit, uel etiam pallium concede'. » Ad eum pertinet, qui rem,
non qui fidem meam eripere quaesierit. Concedam et pallium
15 non minanti traditionem; si minatus fuerit, etiam tunicam
reposeam. 2. Omnium iam nunc dominicarum (pronuntia-
tionum) suae sunt et causae et regulae; termini non in infini-
tum nec ad omnia spectant. Atque adeo omni petenti dari
iubet, ipse signum petentibus non dat. Alioquin si omnibus
20 passim petentibus dandum putas, tu mihi uideris non dico
uinum febricitanti, sed etiam uenenum aut gladium mortem
desideranti daturus. « Facite autem uobis amicos de mammo-
na »: quomodo intellegendum sit, parabola praemissa te do-
ceat. Ad populum Iudaicum dictum, qui, commissam sibi
25 rationem Domini cum male administrasset, deberet de mam-
monae hominibus — quod nos eramus — amicos sibi potius
prospicere quam inimicos, et releuare nos a debitis peccato-
rum, quibus Deo detinebamur, si nobis id dominica ratione
conferrent, ut, cum coepisset ab his deficere gratia, ad no-
30 stram fidem refugientes reciperentur in tabernacula aeterna.
Quamuis nunc puta aliam interpretationem parabolae et
sententiae istius, dum scias uerisimile non esse, ut concussore
nostri in amicitiam redacti per mammonam recipiant tunc
nos in aeterna tabernacula. 3. Sed quid non timiditas persua-
35 debet! Quasi et fugere scriptum permittat et redimere praeci-
piat. Parum denique est, si unus aut alius ita eruitur! Massali-
ter totae ecclesiae tributum sibi irrogauerunt. Nescio dolendum
an erubescendum sit, cum in matricibus beneficiariorum et
curiosorum, inter tabernarios et ianeos et fures balnearum et
40 aleones et lenones Christiani[s] quoque uectigales continen-

11 cfr Rom. 12, 20. 12 sq. Matth. 5, 40. 19 sq. cfr Matth. 16, 4. 22
Luc. 16, 9.

rell. codd. edd. 10 dixit] dixi R² 12 redemero] redimero X 15 non
minanti] nilo minanti N, non minati X 16/17 dominicarum pronuntiationum
suae] Vrs., dominicarum suae NXR B Gel. Pam., dominicarum pronuntiationum
sui Rig., dominicarum sententiarum Lat., domini sententiarum suae Oe. Ma.
17/18 in infinitum] N Rig. Vrs. Oe. Ma., infinitum rell. codd. edd., infiniti Lat.
18 atque adeo] atque adeo qui Rig. Vrs., at qui adeo Lat. adeo omni petenti]
a deo omnipotenti X 21 uinum] om. X 22 desideranti] desiderantem X
23 intellegendum sit] intelligenda X 24 dictum] dicta Rig. Vrs. 26 ho-
minibus] nominibus Lat. 27 releuare] reuelare X 28 detinebamur] tene-
bamur N id] in Ius., de Rig. Lat. 29 conferrent] conferent NX coe-
pisset] conceperet X 32 uerisimile] silem X concussore] confessor N
34 in aeterna tabernacula] N Ma., in tabernacula aeterna rell. codd. edd. 35 scri-
ptum] NXR B Gel. Pam. Oe. Ma., scriptura R in marg. Rig. Lat. 39 curiosorum]
curiosorum XR ianeos] G Ius. Oe. Thörnell (3, 36) Ma., ianeos N edd. plerique
(lanios), ianeos R, lanios R in marg., ialeos X 40 lenones] leones X Chri-

tur. Hanc episcopatus formam apostoli prouidentius condide-
runt, ut regno suo securi frui possent, sub obtentu procurandae
salutis? Scilicet enim talem pacem Christus ad patrem regre-
diens mandauit a militibus per Saturnalia redimendam!

XIV. 1. « Sed quomodo colligemus », inquit, « quomodo do-
minica sollempnia celebrabimus? » Utique quomodo et aposto-
li, fide, non pecunia tuti, quae fides si montem transferre po-
test, multo magis militem. Esto sapientia, non praemio cautus.
5 Neque enim statim et a populo eris tutus, si officia militaria
redemeris. Vna ergo tibi et fides et sapientia ad tutelam opus
est, quibus non adhibitis et redemptionem tuam potes per-
dere, adhibitis autem redemptionem desiderare.

Postremo si colligere interdum non potes, habes noctem, luce
10 Christi luminosa aduersus eam. Non potes discurrere per sin-
gulos, si tibi est in tribus ecclesia? Melius est turbas tuas
aliquando non uideas, quam adducas. 2. Serua Christo uirgi-
nem sponsam; nemo quaestum de ea faciat. Haec tibi, frater,
dura forsitan et intolerabilia uidentur, sed reputa Deum di-
xisse: « Qui capit, capiat », id est: « Qui non capit, discedat. »
15 Non potest qui pati timet eius esse, qui passus est. At qui
pati non timet, iste erit perfectus in dilectione, utique Dei.
Perfecta enim dilectio foras mittit timorem. Et ideo multi
uocati, pauci electi. Non quaeritur qui latam uiam sequi para-
20 tus sit, sed qui angustam. 3. Et ideo Paracletus necessarius,
deductor omnium ueritatum, exhortator omnium tolerantia-
rum. Quem qui receperunt, neque fugere persecutionem
neque redimere nouerunt, habentes ipsum, qui pro nobis erit,
sicut locuturus in interrogatione, ita iuuaturus in passione.

43 sq. cfr Ioh. 14, 27 sq.

XIV, 3 cfr I Cor. 13, 2. 9 sq. cfr Eph. 5, 14. 11 cfr Matth. 18, 20. 12 sq.
cfr Eph. 5, 27. 15 Matth. 19, 12. 17 sq. cfr I Ioh. 4, 18. 18 sq. Matth.
22, 14. 19 sq. cfr Matth. 7, 13 sq. 20 sq. cfr Ioh. 16, 13. 24 cfr Matth.
10, 19 sq.

stiani] Christianis NXR 41 episcopatus] episcopatus N Ma. 42/43 pro-
curandae salutis] N Ma., procurandae X, procurando R, procurandi B Gel. Pam.
Rig. Oe. 44 Saturnalia] NXR rell. edd., Saturnalia V L Oe. redimendam]
redimenda X.

XIV, 5 a populo] apostolo X 6 et fides] et om. N 7 potes] potest X 8 autem]
N, aut XR, haud R in marg. edd. 9 interdum] interdum N potes] potest X
luce] lucem R in marg. 10 luminosa] Scaliger Oe. Ma., luminosam Rig. Vrs.,
luminosi rell. codd. edd. 11 si tibi est] NXR, si tibi et edd. ecclesia] ecclesiam
X melius est] est om. N 13 faciat] faciet X 14 reputa] Ius., recita NXR
rell. edd., recogita Ma. 16 eius] ei N 17 erit perfectus] N Ma., perfectus erit
rell. 18 et ideo] haec uerba suspecta habuit Ius. 20 angustam] angustiam X
22 receperunt] reciperunt X 24 locuturus] B Gel. Pam. Rig. Oe. Ma., locutus
NXR in passione] in passionem Ma. 25 Tertulliani De Fuga explicit
Incipit ad Scapulam N.

XXVI

Q. S. FL. TERTVLLIANI

ADVERSVS PRAXEAN

AD FIDEM EDITIONVM

AEM. KROYMANN ET ERN. EVANS

- F codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 10, saec. XV.
- G codex Gorziensis amissus, quem adhibuit Rhenanus in editione sua tertia.
- M codex Montepessulanus H 54, saec. XI.¹
- P codex Scelestadensis 439 (Paterniacensis), saec. XI, codd. consensus horum codicum.
- Rb¹ editio princeps Beati Rhenani, Basileae, 1521² (cod. Hirsauensis amisso et cod. Paterniacensi superstructa).
- Rb² editio tertia Beati Rhenani, Basileae, 1539.
- Rb consensus harum editionum.
- Gel. editio Sigismundi Gelenii, Basileae, 1550.
- Pam. editio Iacobi Pamellii, Antuerpiae, 1579.
- Rig. editio Nicolai Rigaltii, Parisiis, 1634.
- Oehler editio Francisci Oehler, t. II, Lipsiae, 1854.
- Kroymann editio Aemilii Kroymann, C. S. E. L., t. XLVII, Vindobonae, 1906.
- Kroymann² editio altera Aemilii Kroymann, Tubingae, 1907.
- Bakhuizen editio J. N. Bakhuizen van den Brink, Hagae Comitum, 1946.
- Evans editio Ernesti Evans, Londinii, 1948.
- Engelbrecht emendationes et coniecturae Augusti Engelbrecht, quas descripsit Aem. Kroymann in editione sua Vindobonensi.
- Hoppe H. Hoppe, *Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians*, Lundae, 1932.
- Reitzenstein emendationes et coniecturae R. Reitzenstein apud Rosenmeyer.
- Rosenmeyer L. Rosenmeyer, *Quaestiones Tertullianae ad librum aduersus Praxean pertinentes* (Dissertationes Philologicae Argentoratenses selectae, XIV, 1), Argentorati, 1910.
- Thörnell G. Thörnell, *Studia Tertulliana*, t. I et II, Vpsaliae, 1918 et 1921.
- Turner C. H. Turner, *Tertulliana*, in 'The Journal of Theological Studies', t. XIV, 1913, p. 556-564.
- Verhoeven Th. L. Verhoeven, *Studien over Tertullianus' Aduersus Praxean*, Amstelodami, 1948.
- Waszink J. H. Waszink, in 'Vigiliae Christianae', t. VII, 1953, p. 246-253.

Dum varias lectiones assumpsimus e prima editione Aemilii Kroymann, in textu describendo longe saepius Ernesti Evans in pedes ambulauimus, nonnullis tamen in locis codices pressius sequendum duximus, praecautibus Thörnell et Hoppe et Verhoeven.

1. Saepius in margine huius codicis adnotauit Rhenanus varias lectiones quas in codice Hirsauensi inuenit et in editione sua typis mandauit.

2. Lectiones huius primae Rhenani editionis saepe mendose exscripsit Kroymann.

I. 1. Varie diabolus acmulatus est ueritatem. Adfectauit illam aliquando defendendo concutere. Vnicum Dominum uindicat, omnipotentem mundi conditorem ut et de unico
5 haeresin faciat. Ipsum dicit Patrem descendisse in uirginem, ipsum ex ea natum, ipsum passum, denique ipsum esse Iesum Christum. Excidit sibi coluber quia Iesum Christum post baptismum Iohannis temptans ut Filium Dei aggressus est, certus Filium Deum habere uel ex ipsis scripturis de
10 quibus tunc temptationem struebat: 2. Si tu es Filius Dei, dic ut lapides isti panes fiant; item: Si tu es Filius Dei, deice te hinc. Scriptum est enim, quod mandauit angelis suis super te — utique Pater —, ut te manibus suis tollant necubi ad lapidem pedem tuum offendas. 3. Aut nunquid mendacium
15 euangelii exprobrabit dicens: « Viderit Mattheus et Lucas, ceterum ego ad ipsum Deum accessi, ipsum omnipotentem cominus temptaui, ideo et accessi, ideo et temptaui. Ceterum si Filius Dei esset, nunquam illum fortasse dignarer. » Sed enim ipse potius a primordio mendax est, et si quem
20 hominem de suo subornauerit, ut Praxean. 4. Nam iste primus ex Asia hoc genus peruersitatis intulit Romanae humo, V 228
<homo> et alias inquietus, insuper de iactatione martyrii inflatus ob solum et simplex et breue carceris taedium; quando et si corpus suum tradidisset exurendum, nihil
25 profecisset, dilectionem Dei non habens cuius charismata quoque expugnauit. 5. Nam idem tunc episcopum Romanum, agnoscentem iam prophetias Montani, Prisca, Maximillae, et ex ea agnitione pacem ecclesiis Asiae et Phrygiae inferentem, falsa de ipsis prophetis et ecclesiis eorum adseuerando et praecessorum eius auctoritates defendendo coegit
30 et litteras pacis reuocare iam emissas et a proposito recipiendorum charismatum concessare. Ita duo negotia diaboli Praxean Romae procurauit: prophetiam expulit et haeresin

I, 10 sq. Matth. 4, 3. 11 sqq. Matth. 4, 6; Luc. 4, 10. 12 sq. Ps. 90, 11-12. 19 cfr I Ioh. 3, 8; Ioh. 8, 44. 24 sq. cfr I Cor. 13, 3.

I, 1 ADV. PRAXEAN M, liber aduersus praxean F 3 dominum] codd., tuel. Verhoeven, deum Kroymann 5 uirgine P Rb¹ 7 <sed> excidit dub. Kroymann 10 struebas corr. ex struebat M 13 suis] om. P 15 exprobrabit] Rb², exprobrauit P M F Rb¹ 17 cominus M Rb¹ 18 fortasse] codd. Rb, tuel. Evans ("perhaps I should not have demeaned myself (to tempt him)"), temptasse con. Versinus, prob. Kroymann 20 subornauit F Rb 21/22 Romanae humo, <homo> Engelbrecht, prob. Kroymann, romanae humo P M Rb, romano homo F, Romae, homo Versinus, Romani homo Oehler, prob. Evans 28 frigge codd. 32 ces-

intulit, Paracletum fugavit et Patrem crucifixit. 6. Fruticauerant auenae Praxeanae hic quoque superseminatae, dormientibus multis in simplicitate doctrinae; traductae dehinc per quem Deus uoluit, etiam euulsae uidebantur. Denique cauerat pristinum doctor de emendatione sua et manet chirographum apud psychicos, apud quos tunc gesta res est. 7. Exinde silentium. Et nos quidem postea agnitio Paracleti atque defensio disiunxit a psychicis. Auenae uero illae ubique tunc semen excusserant, ita aliquamdiu per hypocrisin subdola uiuacitate latitauit et nunc denuo erupit. Sed et denno eradicabitur. Si uoluerit Dominus, in isto com-
 45 meatu, si quo minus, die suo colligentur omnes adulterae fruges et cum ceteris scandalis igni inextinguibili cremabuntur.

II. 1. Itaque post tempus Pater natus et Pater passus, ipse Deus Dominus omnipotens Iesus Christus praedicatur. Nos | uero et semper et nunc magis, ut instructiores per Paracletum, deductorem scilicet omnis ueritatis, unicum quidem
 5 Deum credimus, sub hac tamen dispensatione quam oikonomiam dicimus, ut unicus Dei sit et Filius, sermo ipsius qui ex ipso processerit, per quem omnia facta sunt et sine quo factum est nihil. Hunc missum a Patre in uirginem et ex ea natum, hominem et Deum, Filium hominis et Filium Dei et
 10 cognominatum Iesum Christum. Hunc passum, hunc mortuum et sepultum secundum scripturas et resuscitatum a Patre et in caelo resumptum sedere ad dexteram Patris, uenturum iudicare uiuos et mortuos. Qui exinde miserit secundum promissionem suam a Patre Spiritum sanctum,
 15 Paracletum, sanctificatorem fidei eorum qui credunt in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. 2. Hanc regulam ab initio euangelii decucurrisse, etiam ante priores quosque haereticos, nedum ante Praxean hesternum, probabit tam ipsa posteritas omnium haeticorum quam ipsa nouellitas
 20 Praxearum hesterni. Quo peraeque aduersus uniuersas haereses iam hinc praeiudicatum sit id esse uerum quodcumque primum, id esse adulterum quodcumque posterius. 3. Sed salua

35 sq. cfr Matth. 13, 25. 45 sq. cfr Matth. 13, 30. 46 cfr Matth. 3, 12.

II, 4 cfr Ioh. 16, 13. 4 sqq. cfr *De praescr.* 13 et 36; *De uirg. uel.* 1. 6 cfr Ioh. 1, 3. 11 cfr I Cor. 15, 3 et 4. 12 Marc. 16, 19. 13 cfr Act. 10, 42. 14 cfr Ioh. 16, 7.

sare F 34/35 fruticauerant] M, fructificauerant P Rb, fructiferant F 38 pristinum] sr. statum, presbyter istorum con. Turner. Non laudo 41 phisicis codd. * auenae M, haenae F 42 ita] id Kroymann 45 adultae F 46 igne F.

II, 5/6 oikonomiam codd., οἰκονομίαν Rb Evans, et sic semper 8 est] om. P 12 in caelos Pam. 18 praxeam codd.

ista praescriptione ubique tamen propter instructionem et munitionem quorundam dandus est etiam retractatibus
 25 locus, uel ne uideatur unaquaeque peruersitas non examinata sed praeiudicata damnari, maxime haec quae se existimat meram ueritatem possidere, dum unicum Deum non alias putat credendum quam si ipsum eundemque et Patrem et Filium et Spiritum dicat. 4. Quasi non sic quoque unus sit
 30 omnia dum ex uno omnia per substantiae scilicet unitatem et nihilominus custodiatur oikonomiae sacramentum, quae unitatem in trinitatem disponit, tres dirigens | Patrem et Filium et Spiritum, tres autem non statu sed gradu, nec substantia sed forma, nec potestate sed specie, unius autem
 35 substantiae et unius status et unius potestatis quia unus Deus ex quo et gradus isti et formae et species in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti deputantur. <Qui> quomodo numerum sine diuisione patiuntur, procedentes tractatus demonstra-
 bunt.

III. 1. Simples enim quique, ne dixerim imprudentes et idiotae, quae maior semper credentium pars est, quoniam et ipsa regula fidei a pluribus diis saeculi ad unicum et uerum Deum transfert, non intellegentes unicum quidem sed cum
 5 sua oikonomia esse credendum, expauescunt ad oikonomiam. Numerum et dispositionem trinitatis diuisionem praesumunt unitatis, quando unitas, ex semetipsa deriuans trinitatem, non destruiatur ab illa sed administretur. Itaque duos et tres iam iactitant a nobis praedicari, se uero unius Dei cultores
 10 praesumunt, quasi non et unitas irrationaliter collecta haeresin faciat et trinitas rationaliter expensa ueritatem constituat. 2. « Monarchiam, inquit, tenemus », et ita sonum ipsum uocaliter exprimunt etiam Latini et tam opifice ut
 15 putes illos tam bene intellegere monarchiam quam enuntiant. Sed monarchiam sonare student Latini, oikonomiam intellegere nolunt etiam Graeci. At ego, si quid utriusque linguae praecepsi, monarchiam nihil aliud significare scio quam
 singulare et unicum imperium; non tamen praescribere mo-

III, 3 sq. cfr Ioh. 17, 3.

29 spiritum] P M, sanctum add. F Rb Evans 32 dirimens con. Rosenmeier 33 spiritum] P M, sanctum add. F Rb 37 <qui> quomodo] Kroymann, quomodo codd., quomodo <autem> Vrinus.

III, 5 expauescunt ad] codd. (cfr *Ad mart.* 3, 2; *De orat.* 22, 10), expauescunt, quod Engelbrecht Kroymann et punctum del. post economiam; ad om. Rosenmeier 11 extensa Turner 12 inquit] M P (sc. Praxearum), inquit F Rb edd. sonum] Rb², solum P M Rb², solum F 13 istum dub. Kroymann et tam opifice] codd. Rb², etiam Opici Rb², etiam opifices Rig. Turner, dub. Evans, etiam modifice Oehler 15/16 sed monarchiam usq. Graeci] secl. Kroymann 16 ego] uero F

narchiam ideo, | quia unus sit, eum cuius sit aut Filium non
 20 habere aut ipsum se sibi filium fecisse aut monarchiam suam
 non per quos uelit administrare. Atquin nullam dico domi-
 nationem ita unius sui esse, ita singularem, ita monarchiam
 ut non etiam per alias proximas personas administretur quas
 ipsa prospexerit officiales sibi. **3.** Si uero et Filius fuerit ei
 25 cuius monarchia sit, non statim diuidi eam et monarchiam
 esse desinere, si particeps eius adsumatur et Filius, sed proinde
 illius esse principaliter a quo communicatur in Filium et dum
 illius est, proinde monarchiam esse quae a duobus tam unitis
 continetur. **4.** Igitur si et monarchia diuina per tot legiones
 30 et exercitus angelorum administratur sicut scriptum est :
Milies centies centena milia adsistebant ei, et milies centena
milia apparebant ei, nec ideo unius esse desiit ut desinat
 monarchia esse, quia per tanta milia uirtutum procuratur.
5. Quale est ut Deus diuisionem et dispersionem pati uideat-
 35 tur in Filio et in Spiritu sancto, secundum et tertium sortitis
 locum, tam consortibus substantiae Patris quas non patitur
 in tot angelorum numero et quidem tam <alienorum> a sub-
 stantia Patris? Membra et pignora et instrumenta et ipsam
 uim ac totum censum monarchiae euerisionem deputas eius?
 40 non recte. **6.** Malo te ad sensum rei quam ad sonum uocabuli
 exerceas. Euerisio enim monarchiae illa est tibi intellegenda
 cum alia dominatio suae condicionis et proprii status ac per
 hoc aemula superducitur, cum alius deus infertur aduersus
 creatorem cum Marcione, cum plures, secundum Valentinus
 45 et Prodicos: tunc in monarchiae euerisionem, cum in creatoris
 destructionem.

IV. **1.** Ceterum qui Filium non aliunde deduco sed de sub-
 stantia Patris, nihil facientem sine Patris uoluntate, omnem
 a Patre consecutum potestatem, quomodo possum de fide
 destruere monarchiam quam a Patre Filio traditam in Filio
 seruo? Hoc mihi et in tertium gradum dictum sit, quia Spiritum
 5 non aliunde puto quam a Patre per Filium. **2.** Vide ergo

31 sq. Dan. 7, 10.

IV, 2 cfr Ioh. 3, 19. 2 sq. cfr Matth. 28, 18.

19 cum] *Rig.*, eius *codd.* *Rh* 21 uelit] *F Rh*, uenit *P M* 28 unitis] *Engelbrecht*, unicis *codd.* *Rh* 33 quia] *om. F* 37 et quidem tam <alienorum>] *Gal. Kroymann, prob. Verhoeven*, et quidem tam *codd.* *Rh*, ecquid nata *Oehler*, et quid? demta *Engelbrecht*, et quidem tam <a maiestate alienorum quam> *Rosenmeier* 38 patris membra *Oehler Engelbrecht* 42 alio *P* 43/46 cum alius usq. destructionem] *recludere manu Kroymann* 44 cum Marcione] *Oehler*, tunc male *codd.* *Rh, prob. Verhoeven*, tunc magis *Engelbrecht, fort. recte*, tunc aemuli *Rosenmeier* 45 prodigos *codd.* *Rh*, proelos *Rh* 45/46 cum usq. destructionem] *post tunc male ponit Kroymann*.

IV, 6 puto] *codd. add.*, deuto *Kroymann*

ne tu potius monarchiam destruas, qui dispositionem et dis-
 pensationem eius eueris in tot nominibus constitutam in
 in quot Deus uoluit. Adeo autem manet in suo statu, licet
 10 trinitas inferatur, ut etiam restitui habeat Patri a Filio si-
 quidem apostolus scribit de ultimo fine, cum tradiderit
regnum Deo et Patri: Oportet enim eum regnare usque dum
ponat inimicos eius Deus sub pedes ipsius — scilicet secundum
 psalmum: *Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos*
 15 *tuos scabellum pedum tuorum* —, cum autem subiecta erunt illi
omnia absque eo qui ei subiecit omnia, tunc et ipse subicietur
illi, qui ei subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. **3.** Vi-
 demus igitur non obesse monarchiae Filium, etsi hodie apud
 Filium est, quia et in suo statu est apud Filium et cum suo statu
 20 restituetur Patri a Filio. Ita eam nemo hoc nomine destruet
 <si> Filium admittat cui et traditam eam a Patre et a quo
 quandoque restituendam Patri constat. **4.** Hoc uno capitulo
 epistolae apostolicae potuimus iam et Patrem et Filium
 ostendisse duos esse, praeterquam ex nominibus Patris et
 25 Filii etiam ex eo quod qui tradidit regnum et cui tradidit,
 item qui subiecit et cui subiecit duo sint necesse est.

V. **1.** Sed quia duos unum uolunt esse ut idem Pater et
 Filius habeatur, oportet et totum de Filio examinari, an sit
 et | qui sit et quomodo sit et ita res ipsa formam suam scrip-
 turis et interpretationibus earum patrocinantibus uindicabit. V 233
 5 Aiunt quidam et Genesin in Hebraico ita incipere: *In prin-*
cipio Deus fecit Filium. Hoc ut firmum non sit, alia me argu-
 menta deducunt ab ipsa Dei dispositione qua fuit ante mundi
 constitutionem ad usque Filii generationem. **2.** Ante omnia
 enim Deus erat solus, ipse sibi et mundus et locus et omnia.
 10 Solus autem quia nihil aliud extrinsecus praeter illum. Cete-
 rum ne tunc quidem solus; habebat enim secum quam habebat
 in semetipso, rationem suam scilicet. Rationalis enim
 Deus et ratio in ipsum prius et ita ab ipso omnia. Quae
 ratio sensus ipsius est. **3.** Hanc Graeci *λογον* dicunt, quo

11 sqq. I Cor. 15, 24 sq. 14 sq. Ps. 109, 1. 15 sqq. I Cor. 15, 27 sq.

V, 4 sq. Gen. 1, 1. 5 cfr Hieronymus, *Quaest. Hebr. in Gen.* I, 1. 13 cfr Ioh. 1, 3.

9 in suo statu manet *F* 11 fine: <tunc finis> cum *dub. Kroymann* 15 illi] *om. F* 18 filium] *secl. Kroymann* 21 si] *Rh* in marg., *om. codd.* 25 regnum post alterum tradidit ponit *P* 26 et cui subiecit] *Rh*, *om. codd. Rh*.

V, 1 esse uolunt *F* 2 in totum *manu Kroymann* 3 ipsa res *P* 4 patrocinantibus] *codd. Rh, tuent. Rosenmeier et Verhoeven*, patrocinantem *Kroymann* 5 quidam] *cfr Evans, p. 209 sqq.*; quidem *codd. Rh* 6/7 argumenta me *F* 7 ab] *codd. Rh, de Kroymann* 10 aliud] *om. P* 12 rationem, suam scilicet *Oehler Evans* 13 in ipsam] *P M tuet. Turner*, in ipso *F Rh Evans*, in ipsum ipso *dub. Kroymann* omnia] *alia dub. Kroymann*, in omnia *melius Turner* 14 est, hanc

- 15 uocabulo etiam sermonem appellamus ideoque iam in usu
est nostrorum per simplicitatem interpretationis sermonem
dicere in primordio apud Deum fuisse, cum magis rationem
competat antiquiorem haberi, quia non sermonalis a principio
sed rationalis Deus etiam ante principium, et quia ipse quoque
20 sermo ratione consistens priorem eam ut substantiam suam
ostendat. 4. Tamen et sic nihil interest. Nam etsi Deus non-
dum sermonem suum miserat, proinde eum cum ipsa et in
ipsa ratione intra semetipsum habebat, tacite cogitando et
disponendo secum quae per sermonem mox erat dicturus.
25 Cum ratione enim sua cogitans atque disponens sermonem,
eam efficiebat quam sermone tractabat. 5. Id quo facilius
intellegas, ex te ipso ante recognosce ut ex imagine et simili-
tudine Dei, quo habeas et tu in temetipso rationem qui es V 234
factus sed etiam ex substantia ipsius animatus. Vide, cum
tacitus tecum ipse congredieris ratione, hoc ipsum agi intra
te, occurrente ea tibi cum sermone ad omnem cogitatus tui
motum, ad omnem sensus tui pulsum. 6. Quodcumque cogi-
taueris sermo est, quodcumque senseris, ratio est. Loquaris
35 illud necesse est in animo, et dum loqueris conlocutorem pa-
teris sermonem in quo inest haec ipsa ratio qua cum eo co-
gitans loquaris per quem loquens cogitas. Ita secundum quo-
dammodo in te est sermo per quem loqueris cogitando et per
quem cogitas loquendo, ipse sermo alius est. 7. Quanto ergo
40 plenius hoc agitur in Deo, cuius tu quoque imago et similitudo
censeris, quod habeat in se etiam tacendo rationem et in
ratione sermonem? Possum itaque non temere praestruxisse
et tunc Deum ante uniuersitatis constitutionem solum non
fuisse, habentem in semetipso proinde rationem et in ratione
45 sermonem quem secundum a se fecerat agitando intra se.

VI. 1. Haec uis et haec diuini sensus dispositio apud scrip-
turas etiam in sophiae nomine ostenditur. Quid enim sapien-
tius ratione Dei siue sermone? Itaque sophiam quoque exaudi

27 sq. cfr Gen. 1, 26. 30 cfr Gen. 2, 7.

Kroymann 18 antiquiorem haberi] *secl. Kroymann* non] *secl. Evans* 19 sed]
codd. Rb, sit Kroymann etiam ante principium] *secl. Kroymann* 23 disponens]
sermone *add. Kroymann* 26 id quo] *Kroymann*, id quod *M F*, idque quo *P Rb*
Evans 27 ante recognosce] *Vrsinus*, *prob. Hoppe*, a me recognosce *P Rb*,
amore cognosce *M F*, amo, recognosce *Kroymann* 28 quo] *P Rb*, quod *M F*
Kroymann, quam *Vrsinus* 31 agi] *Rb*, age *codd. Rb* 34 ratio] oratio *con-*
Kroymann 35 in animo necesse est] *F Rb* 36 inest haec] est lex *F* 38/39
per quem usq. alius est] *secl. Kroymann* 39 quanto] *Rb*, quando *codd. Rb* 40 agi-
tur] *secl. Kroymann* 41/42 quod habeat usq. sermonem] *secl. Kroymann* 45 fe-
cerat] *Kroymann*, *tuet. Verboesen*, faceret *codd. Rb* agitando] cogitando *dub.*
Engelbrecht.

- ut secundam personam conditam: Primo Dominus creauit
5 me initium uiarum in opera sua, priusquam terram faceret,
priusquam montes collocarentur; ante omnes autem colles
generauit me, in sensu suo scilicet condens et generans. 2. De-
hinc adsistentem eam (in) ipsa operatione cognosce: | Cum V 235
pararet, inquit, caelum, aderam illi simul, et quomodo fortia
10 faciebat super uentos quae sursum nubila, et quomodo tulos
ponebat fontes eius, quae sub caelo, ego eram cum illo compin-
gens, ego eram, ad quem gaudebat; cotidie autem oblectabar in
persona ipsius. 3. Nam, ut primum Deus uoluit ea quae cum
sophia et ratione et sermone disposuerat intra se, in substantias
15 et species suas edere, ipsum primum protulit sermonem, ha-
bentem in se indiuiduas suas, rationem et sophiam, ut per
ipsum fierent uniuersa per quem erant cogitata atque dispo-
sita, immo et facta iam quantum in Dei sensu. Hoc enim eis
deerat ut coram quoque in suis speciebus atque substantiis
20 cognoscerentur et tenerentur.

VII. 1. Tunc igitur etiam ipse sermo speciem et ornatum
suum sumit, sonum et uocem cum dicit Deus: Fiat lux.
Haec est nativitas perfecta sermonis dum ex Deo procedit.
Conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine sophiae —
5 Dominus condidit me initium uiarum —, dehinc generatus ad
effectum — cum pararet caelum, aderam illi —, exinde eum
Patrem sibi faciens de quo procedendo Filius, factus est
primogenitus ut ante omnia genitus et unigenitus, ut solus
ex Deo genitus, proprie de uulua cordis ipsius secundum quod
10 et Pater ipse testatur: Eructauit cor meum sermonem opti-
mum. 2. Ad quem deinceps gaudens proinde gaudentem in
persona illius: Filius meus es tu, ego hodie generaui te, et: Ante
luciferum genui te. 3. Sic et Filius ex | sua persona proficitur V 236
Patrem in nomine sophiae: Dominus condidit me initium
15 uiarum in opera sua; ante omnes autem colles generauit me.

VI, 4 sqq. Prou. 8, 22-30.

VII, 2 Gen. 1, 3. 5 Prou. 8, 22. 6 Prou. 8, 27. 8 sq. cfr Ioh. 1, 18;
Col. 1, 15. 10 sq. Ps. 44, 2. 12 Ps. 2, 7. 12 sq. Ps. 109, 3. 14 sq. Prou.

VI, 4 secundum P 8 (in) ipsa operatione] *Kroymann* (operatio = creatio,
cfr VII, 1. 41), ipsa separatione *codd. Rb Evans*, ipsius operationi *Turner* 9 quo-
modo] *P M*, cum *F*, quomodo] *P M F*, quomodo] *Rb* 10 quomodo] *P M F*, quomodo] *Rb* 12 quem]
codd. Rb, quam] *Rb* 13 nam] *codd. Rb, tuet. Hoppe*, iam *Kroymann* 14 sophia
et] *Evans*, sophiae *et*. 15 edere] aedere *Rb*, sedere *codd.* 16 indiuiduas]
socias *add. Kroymann* rationem et sophiam] *Vrsinus*, rationes sophiam *codd. Rb*.

VII, 7 parem *P Rb* post procedendo laciniam signauit *Kroymann*, generatur
suppl. pauat, sit *suppl. Kroymann* 11 gaudentem in] *Pam.*, gaudenti in *codd. Rb*,
gaudentem *Rb* 12 tu] inquit *add. Kroymann* generaui] cfr *Capelle, Psautier*,
p. 15, genui *codd. edd.* 12/13 et usq. te om. *F* 15 in sua opera *M* (corr. m. 1) *P*

Nam si hic quidem sophia uidetur dicere conditam se a Domino in opera et uias eius, alibi autem per sermonem ostenditur omnia facta esse et sine illo nihil factum sicut et rursum: *Sermone eius caeli confirmati sunt et spiritu eius omnes uires eorum*, utique eo Spiritu qui sermoni inerat, apparet unam eandemque uim esse nunc in nomine sophiae nunc in appellatione sermonis, quae initium accepit uiarum in Dei opera et quae caelum confirmauit, per quam omnia facta sunt et sine qua nihil factum est. 4. Nec diutius de isto, quasi non ipse sit sermo et in sophiae et in rationis et in omnis diuini animi et Spiritus nomine qui Filius factus est Dei, de quo prodeundo generatus est. 5. «Ergo, inquis, das aliquam substantiam esse sermonem, spiritu et sophia et ratione constructam?» Plane. Non uis enim eum substantium habere in re per substantiae proprietatem, ut res et persona quaedam uideri possit et ita capiat secundus a Deo constitutus duos efficere, Patrem et Filium, Deum et sermonem. 6. «Quid est enim, dices, sermo, nisi uox et sonus oris et, sicut grammatici tradunt, aer offensus intellegibilis auditu, ceterum uacuum nescio quid et inane et incorporale?» At ego nihil dico de Deo inane et uacuum prodire potuisse, ut non de inani et uacuo prolato nec carere substantia quod de tanta substantia processit et tantas substantias fecit. 7. Fecit enim et ipse quae facta sunt | per illum. Quale est, ut nihil sit ipse sine quo nihil factum est, ut inanis solida et uacua plena et incorporalis corporalia sit operatus? Nam etsi potest aliquando quid fieri diuersum eius per quod fit, nihil tamen potest fieri per id, quod uacuum et inane est. 8. Vacua et inanis res est sermo Dei, qui Filius dictus est? Qui ipse Deus cognominatus est? *Et sermo erat apud Deum, et Deus erat sermo*. Scriptum est: *Non sumes nomen Dei in uanum*. Hic certe est, qui in effigie Dei constitutus non rapinam existimauit esse se aequalem Deo. In qua effigie Dei? Vtique in aliqua, non tamen in nulla. Quis enim negabit Deum corpus esse, etsi Deus spiritus est?

8, 24-25. 18 cfr Ioh. 1, 3. 19 sq. Ps. 32, 6. 22 sqq. cfr Prou. 8, 22; Ps. 32, 6; Ioh. 1, 3. 45 Ioh. 1, 1. 46 Exod. 20, 7. 46 sqq. Phil. 2, 6. 49 cfr Ioh. 4, 24. 49 sqq. cfr August. epist. 190, 14.

20 sermone *M corr.* 26 est] *M F Rb¹, om. P* 28 sophia et ratione] *Turner, prob. Evans, sophiae traditione cet.* 29 non uis enim] *nouimus P* 29/30 haberi in se *Turner, fort. rectius* 30 <ne> ut res *Kroymann* 31 capiat] *Rb¹, capias codd. Rb¹* 33 dices] *codd. Rb¹, dicis Kroymann* sermo] *Rb¹, sermoni codd.* 36 prodire] *Rb¹, prodere codd.* 37/38 quod de tanta substantia *om. P* 38 tanta substantia *P*, tanta substantias *M, corr. m. 3* 39 <aut> quale *Kroymann* 43 <si> uacua *Kroymann (cfr Hoppe, p. 34 adn. 4)* 44/45 dictus est, qui ... cognominatus est, et *edd., interrogationis signa ponit Kroymann* 48 aliqua] *Kroymann, alia codd. Rb¹* 49 negabit] *Rb¹, negauit codd. Rb¹* deus *om. P*

50 Spiritus enim corpus sui generis in sua effigie. 9. Sed et si inuisibilia illa quaecumque sunt, habent apud Deum et suum corpus et suam formam, per quae soli Deo uisibilia sunt, quanto magis quod ex ipsius substantia emissum est sine substantia non erit? Quaecumque ergo substantia sermonis fuit, illam dico personam et illi nomen Filii uindico et, dum Filium agnosco, secundum a Patre defendo.

VIII. 1. Hic si qui putauerit me *προβολήν* aliquam introducere, id est prolationem rei alterius ex altera, quod facit Valentinus, alium atque alium Aeonem de Aeone produciens, primo quidem dicam tibi: Non ideo non utitur et ueritas uocabulo isto et re ac censu eius quia et haeresis utatur. Immo haeresis potius ex ueritate accepit quod ad mendacium suum strueret. 2. Prolatus est sermo Dei an non? Hic mecum gradum fige. Si prolatus est, cognosce *προβολήν* ueritatis et uiderit haeresis | si quid de ueritate imitata est. Iam nunc quaeritur quis quomodo utatur aliqua re et uocabulo eius. Valentinus *προβολάς* suas discernit et separat ab auctore et ita longe ab eo ponit ut Aeon patrem nesciat. Denique desiderat nosse nec potest, immo et paene deuoratur et dissoluitur in reliquam substantiam. 3. Apud nos autem solus Filius Patrem nouit et sinum Patris ipse exposuit et omnia apud Patrem audiuit et uidit et quae mandatus est a Patre ea et loquitur, nec suam sed Patris perfecit uoluntatem quam de proximo, immo de initio nouerat. 4. Quis enim scit quae sint in Deo nisi Spiritus qui in ipso est? Sermo autem Spiritu structus est et, ut ita dixerim, sermonis corpus est Spiritus. Sermo ergo et in Patre semper, sicut dicit: *Ego in Patre*, et apud Deum semper, sicut scriptum est: *Et sermo erat apud Deum*, et numquam separatus a Patre aut alius a Patre quia: *Ego et Pater unum sumus*. 5. Haec erit *προβολή* ueritatis, custos unitatis, qua prolato dicimus Filium a Patre sed non separatum. Protulit enim Deus sermonem, quemadmodum etiam Paracletus docet, sicut radix fruticem et fons fluuium et sol radium. Nam et istae species *προβολαι* sunt earum sub-

31 cfr Rom. 1, 20.

VIII, 1 hic] *Latinus, hoc codd. Rb Evans* si putauerint *F, om. me probolē codd.* 4 utitur] *F Rb¹, utatur P M G Rb²* 5 re ac censu] *Rb¹, reaccessu codd.* Rb¹ utatur] *Kroymann, utitur codd. Rb* 18 de initio] *codd. Rb, tuet. Hoppe, de initio Kroymann* 23 aliud *dub. Evans* 25/26 separatum] *F G Rb², pa-*

50 sed et si] *codd. Rb¹, tuet. Thörnelli II, 95, sed si et Kroymann* 53 substantia emissum] *Rb², substantiae missum codd. Rb¹*

stantiarum ex quibus prodeunt. Nec dubitauerim Filium
 30 dicere et radice fruticem et fontis fluuium et solis radium,
 quia omnis origo parens est et omne quod ex origine profer-
 tur progenies est, multo magis sermo Dei qui etiam proprie
 nomen Filii accepit. Nec frutex tamen a radice nec fluuius
 a fonte nec radius a sole discernitur, sicut nec a Deo sermo.
 35 6. Igitur secundum horum exemplorum formam profiteor me
 duos dicere: Deum | et sermonem eius, Patrem et Filium V 239
 ipsius. Nam et radix et frutex duae res sunt, sed coniunctae;
 et fons et flumen duae species sunt, sed indiuisae; et sol et
 radius duae formae sunt, sed cohaerentes. 7. Omne quod
 40 prodit ex aliquo, secundum sit eius necesse est de quo prodit,
 non ideo tamen est separatum. Secundus autem ubi est, duo
 sunt et tertius ubi est, tres sunt. Tertius enim est Spiritus
 a Deo et Filio sicut tertius a radice fructus ex frutice et tertius
 a fonte riuus ex flumine et tertius a sole apex ex radio. Nihil
 45 tamen a matrice alienatur a qua proprietates suas ducit. Ita
 trinitas per consertos et connexos gradus a Patre decurrens
 et monarchiae nihil obstreperit et oikonomiae statum protegit.

IX. 1. Hanc me regulam professum qua inseparatos ab
 alterutro Patrem et Filium et Spiritum testor, tene ubique et
 ita quid quomodo dicatur agnosces. Ecce enim dico alium
 esse Patrem et alium Filium et alium Spiritum, — male accipit
 5 idiotas quisque aut peruersus hoc dictum, quasi diuersitatem
 sonet et ex diuersitate separationem protendat Patris et
 Filii et Spiritus sancti. Necessitate autem hoc dico cum eun-
 dem Patrem et Filium et Spiritum contendunt, aduersus
 oikonomiam monarchiae adulantes — non tamen diuersitate
 10 alium Filium a Patre sed distributione, nec diuisione alium
 sed distinctione, quia non sit idem Pater et Filius, uel mo-
 dulo alius ab alio. 2. Pater enim tota substantia est, Filius
 uero deriuatio totius et portio sicut ipse profitetur: *Quia*
Pater maior me est. A quo et minoratus canitur in psalmo:
 15 *Modico quid citra angelos.* Sic et Pater alius a Filio dum V 240
 Filio maior, dum alius qui generat, alius qui generatur, dum
 alius qui mittit, alius qui mittitur, dum alius qui facit, alius
 per quem fit. 3. Bene quod et Dominus usus hoc uerbo in
 persona Paracleti non diuisionem significauit sed dispositio-
 20 nem: *Rogabo enim, inquit, Patrem et alium aduocatum mittet*

IX, 13 sq. Ioh. 14, 28. 15 Ps. 8, 6. 20 sq. Ioh. 14, 16.

ratum *M* corr. *P* *Rb*¹ 30 radices *P* 31 et origine *P* 34 discernunt *P*.

IX, 4 accipit *M*, accepit *P* *F* *Rb* *Evans* 6 portendat *Iunius* 7 sancti *P*
M, om. *F* *Rb* *Evans* 11 sint *Kroymann* 12 alio *Kroymann* 14 mi-
 noratus *Rb*², minor nati *codd.* *Rb*¹ 15 modico *Rb*¹, *tuent*, *Löffstedt* et *Warszink*,
 dico *codd.*, modicum *Rb*² *cdd.*

uobis, Spiritum ueritatis. Sic alium a se Paracletum, quomodo
 et nos a Patre alium Filium ut tertium gradum ostenderet in
 Paraclete, sicut nos secundum in Filio propter oikonomiae
 observationem. 4. Ipsum, quod Pater et Filius dicuntur,
 25 nonne aliud ab alio est? Vtique enim omnia quod uocantur,
 hoc erunt, et quod erunt, hoc uocabuntur, et permiscere se
 diuersitas uocabulorum non potest omnino, quia nec rerum
 quarum erunt uocabula. *Est, est, non, non; nam quod amplius*
est, hoc a malo est.

X. 1. Ita aut Pater aut Filius est, et neque dies eadem
 et nox, neque Pater idem et Filius, ut sint ambo unus et
 utrumque alter, quod uanissimi isti monarchiani uolunt.
 « Ipse se, inquit, Filium sibi fecit. » 2. Atquin pater filium
 5 facit et patrem filius et qui ex alterutro fiunt a semetipsis sibi
 fieri nullo modo possunt, ut pater se sibi filium faciat et filius
 se sibi patrem praestet. 3. Quae instituit Deus, etiam ipse
 custodit. Habeat necesse est pater filium ut pater sit, et
 filius patrem ut filius sit. Aliud est autem habere, aliud esse.
 10 Verbi gratia, ut maritus sim, habeam oportet uxorem, non
 ipse mihi ero uxor. Sic etiam, ut pater sim, filium habeo,
 non ipse mihi ero filius et ut filius sim, patrem habeo, non
 ipse mihi ero | pater. 4. Quae enim me faciunt si habuero, V 241
 tunc ero pater si filium habeam, filius uero si patrem. Porro
 15 si ipse ero quid eorum, iam non habeo quod ipse ero, nec
 patrem quia ipse ero pater, nec filium quia ipse ero filius.
 In quantum autem alterum ex his habere me oportet, alte-
 rum esse, in tantum, si utrumque fuero, alterum non ero,
 dum alterum non habeo. Si enim ipse ero filius qui et pater,
 20 iam non habeo filium sed ipse sum filius. Non habendo autem
 filium dum ipse sum filius, quomodo pater ero? Habere enim
 filium debeo ut pater sim. Non sum ergo filius quia patrem
 non habeo qui facit filium. 5. Aequae si ipse sum pater qui et
 filius, iam non habeo patrem sed ipse sum pater. Non habendo
 25 autem patrem dum ipse sum pater, quomodo filius ero?
 Habere enim patrem debeo ut filius sim. Non ergo ero pater
 quia filium non habeo qui facit patrem. 6. Hoc erit totum

28 sq. Matth. 5, 37.

21 post ueritatis uirgulam ponit *Kroymann*, locum signans post aliam a se, <demon-
 strans> uel aliud huiusmodi add. Nihil interdictum uidetur, cfr. Hoppe, p. 46 sq.: "Zu
 der ungemein häufigen Ellipse der uerba dicendi etc." 24 ipsud *P* *M* 25 aliud ab
 alio *codd.* *Rb*, alius ab alio <alio> *Kroymann*, aliud ab alio <aliud> *Kroymann*².
 Nihil immutandum 26 permiscere se *P* *M* *Rb*, permisceri *F*.

X, 1 aut pater aut filius *codd.* *Rb*, *tuent*. *Evans* et *Verhoeven*, ut p. et f. *Kroymann*,
 et p. et f. *Turner* neque <ut> neque *Engelbrecht Kroymann* 6/7 filium usq.
 sibi om. *P* 11 et 12 habeo *codd.* *Rb*, habeo *Kroymann* 14 tunc *emic* *F*

ingenium diaboli, alterum ex altero excludere dum utrumque in unum sub monarchiae fauore concludens neutrum haberi facit ut et Pater non sit qui scilicet Filium non habet, et Filius non sit qui aequae Patrem non habet. Dum enim Pater est, Filius non erit. Sic monarchiam tenent qui nec Patrem nec Filium continent. 7. Sed nihil Deo difficile, quis hoc nesciat? Et: Impossibilia apud saeculum possibilia apud Deum, quis ignoret? Et: Stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientia. Legimus omnia. «Ergo, inquiunt, difficile non fuit Deo ipsum se et patrem et filium facere aduersus traditam formam rebus humanis. Nam et sterilem parere contra naturam difficile Deo non fuit, sicut nec uirginem». 8. Plane nihil Deo difficile, sed si tam abrupte in praesumptionibus nostris hac sententia utamur, quiduis de Deo confingere poterimus, | quasi fecerit V 242 quia facere potuerit. Non autem, quia omnia potest facere, ideoque credendum est illum fecisse etiam quod non fecerit sed an fecerit requirendum. Potuit, si uoluisset, Deus pennis hominem ad uolandum instruxisse quod et miluis praestitit, non tamen quia potuit statim et fecit. Potuit et Praxeas et omnes pariter haereticos statim extinxisse, non tamen quia potuit extinxit. — Oportebat enim et miluos esse et haereticos, oportebat et Patrem crucifigi. — Hac ratione erit aliquid et difficile Deo, id scilicet, quodcumque non fecerit, non quia non potuerit sed quia noluerit. 9. Dei enim posse uelle est et non posse nolle. Quod autem uoluit, et potuit et ostendit. Ergo — quia si uoluit semetipsum sibi filium facere, potuit et quia si potuit, fecit — tunc probabis illum et potuisse et uoluisse, si probaueris illum fecisse.

XI. 1. Probare autem tam aperte debebis ex scripturis, quam nos probamus illum sibi Filium fecisse sermonem suum. Si enim Filium nominat, Filius autem non erit alius quam qui ex ipso prodiit. Sermo autem prodiit ex ipso, hic erit Filius, non ipse de quo prodiit. Non enim ipse prodiit ex semetipso. Porro qui eundem Patrem dicis et Filium, eundem et protulisse ex semetipso facis et prodisse. Quod Deus etsi potuit fecisse, non tamen fecit. 2. Aut exhibe probationem, quam

X, 33 Iob 42, 2; cfr Gen. 18, 14. 34 Matth. 19, 26; Luc. 18, 27. 35 I Cor. 1, 27. 48 cfr I Cor. 11, 19.

uero] *Evans*, *ero* *codd.* Rb, *scil.* Kroymann 32 post erit *supplendum* *censit* Kroymann: et dum filius non est, pater non erit 36 omnia] *omnes* *dub.* Kroymann 40 sed si] Rb, *sensi* *codd.* Rb¹ 43 ideoque] *codd.* Rb, *ideo* <quo>que Oehler Kroymann 44 si uoluisset] M F Rb¹ in marg., ita salus sim M in marg. a m. 1, ita saluus sim P 48/49 oportebat usq. crucifigi] *scil.* Kroymann, *tuent.* Rosenmeyer et Hoppe 49 Patrem] Filium Kellner, *prob.* Hoppe.

XI, 3 erit alius] M, alius erit F Rb, P *om.* erit qui] *om.* F 7 prodisse quod *edd.* ctsi] Kroymann, est M (si *add.* m. 2), est si *cet.* *codd.* Rb 8 non] M, in

expostulo meae similem, id est sic scripturas eundem Filium et Patrem ostendere quemadmodum apud nos distincte pater et filius demonstrantur, distincte, inquam, non diuise. Sicut ego profero dictum a Deo: *Eructauit cor meum sermonem optimum*, haec tu contra opponas alicubi dixisse Deum: «*Eructauit me cor meum sermonem optimum*», ut ipse sit qui et eructauit et quod eructauit et ipse qui protulerit et qui prolatus sit, si ipse est et sermo et deus. 3. Ecce ego propono Patrem Filio dixisse: *Filius meus es tu, ego hodie generaui te*. Si uelis ut credam ipsum esse Patrem et Filium, ostende sic pronuntiatum alibi: «*Dominus dixit ad se: filius meus sum ego, ego hodie generaui me.*» Proinde et: «*Ante luciferum generaui me*»; et: «*Dominus condidi me initium uiarum in opera mea, ante omnes autem colles generaui me*» et si qua alia in hunc modum sunt. Quem autem uerebatur Deus Dominus uniuersitatis ita pronuntiare si ita res erat? An uerebatur ne non crederetur, si simpliciter se et Patrem et Filium pronuntiasset? 4. Vnum tamen ueritus est: mentiri ueritatis auctorem semetipsum et suam ueritatem. Et ideo ueracem Deum credens, scio illum non aliter quam disposuit pronuntiasse nec aliter disposuisse quam pronuntiauit. Tu porro eum mendacem efficias et fallacem et deceptorem fidei huius si, cum ipse esset sibi filius, alii dabat filii personam quando scripturae omnes et demonstrationem et distinctionem trinitatis ostendant a quibus et praescriptio nostra deducitur non posse unum atque eundem uideri qui loquitur et de quo loquitur et ad quem loquitur, quia neque peruersitas neque fallacia Deo congruat ut, cum ipse esset ad quem loquebatur, ad alium potius et non ad semetipsum loqueretur. 5. Accipe igitur et alias uoces Patris de Filio per | *Esaiam*: V 244 *Ecce filius meus, quem elegi, dilectus meus, in quem bene sensi; ponam spiritum meum super ipsum et iudicium nationibus annuntiabit*. Accipe et ad ipsum: *Magnum tibi est, ut uoceris filius meus ad statuendas tribus Iacob et ad conuertendam dispersionem Israhel; posui te in lucem nationum, ut sis salus in extremum terrae*. 6. Accipe nunc et Filii uoces de

XI, 12 sq. Ps. 44, 2. 17 Ps. 2, 7. 20 sq. cfr Ps. 109, 3. 21 sq. cfr Prou. 8, 22. 27 cfr Rom. 3, 4. 30 cfr I Ioh. 1, 10. 39 sqq. Is. 42, 1. 41 sqq. Is. 49, 6.

P *add.* Rb 1. u. quod, quod non F Rb 9 sic] *om.* F scriptura M, *corr.* m. 3 11 et] aut M *corr.* m. 1 12 eructauit P (cfr c. 7, 1; *Adu. Herm.* 18, 6; *Adu. Marc.* 11, 4, 1; IV, 14, 1), eructauit M F Rb 13 haec] *codd.* Rb Kroymann², acque Oehler Kroymann¹ 13/14 eructauit *codd.* Rb Kroymann 15 eructauit] M, eructauit *cet.* *codd.* Rb ipse qui et *dub.* Kroymann 17 generaui] P M Rb, genui F 23/24 dominus deus F 27 ueritatis auctorem] Turner, ueritus autem *codd.* *edd.* 35 et de quo loquitur] *om.* P 37 loqueretur] *lunius*, loquebatur

45 Patre : *Spiritus Domini super me, quapropter unxit me ad euangelizandum hominibus*. Item ad Patrem in psalmo de eodem : *Ne derelinqueris me, donec annuntiem brachium tuum natiuitati uniuersae uenturae* ; item in alio : *Domine, quid multiplicati sunt qui comprimunt me?* 7. Sed et omnes paene
50 psalmi, <qui> Christi personam sustinent, Filium ad Patrem (id est Christum ad Deum) uerba facientem repraesentant. Animaduerte etiam Spiritum loquentem ex tertia persona de Patre et Filio : *Dixit Dominus Domino meo : sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. 8. Item per Esaiam : *Haec dicit Dominus Domino meo Christo* ; item per eundem ad Patrem de Filio : *Domine, quis credidit auditui nostro et brachium Domini cui reuelatum est?*
55 *Annuntiauius de illo : sicut puerulus, sicut radix in terra sitiens et non erat forma eius nec gloria*. 9. Haec pauca de multis, nec enim affectamus uniuersas scripturas euoluere cum et in singulis capitulis plenam maiestatem et auctoritatem contestantes, maiorem congressum in retractatibus
60 habemus. His itaque paucis tamen manifeste distinctio trinitatis exponitur. 10. Est enim ipse qui pronuntiat Spiritus et Pater ad quem pronuntiat et Filius de quo pronuntiat. Sic et cetera quae nunc a Patre de Filio uel ad Filium, nunc a Filio de Patre uel ad Patrem, nunc a Spiritu pronuntiantur, unamquamque personam in sua proprietate constituunt.

XII. 1. Si te adhuc numerus scandalizat trinitatis quasi non connexae in unitate simplici, interrogo quomodo unicus et singularis pluraliter loquitur : *Faciam hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, cum debuerit dixisse :
65 « *Faciam hominem ad imaginem et similitudinem meam* », utpote unicus et singularis. 2. Sed et in sequentibus : *Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis*, fallit aut ludit ut, cum unus et solus et singularis esset, numerose loqueretur. Aut numquid angelis loquebatur, ut Iudaei interpretantur,

45 sq. Is. 61, 1. 47 sq. Ps. 70, 18. 48 sq. Ps. 3, 2. 53 sqq. Ps. 109, 1.
55 sq. Is. 45, 1. 56 sqq. Is. 53, 1-2 ; cfr Ioh. 12, 38 ; Rom. 10, 16.

XII, 3 sq. Gen. 1, 26. 6 sq. Gen. 3, 22.

codd. Rb¹, loquatur Rb², loqui uideatur dub. Evans 46 in psalmo ad patrem P Rb 46/47 de eodem] codd. Rb, de domine Kroymann 47 derelinqueris] codd. Rb¹, derelinqueris edd. 50 <qui>] add. Oebler 51 id est usq. deum] om. P, secl. Kroymann 54 dextram P 56 ad patrem de filio] om. P M 61 capitulis] sunt add. Kroymann, grauius dist. post. contestantes l. 62 63 habemus M F Rb¹, om. P, habeamus Rb² Evans tam P 66 a patre] Turner, ad patrem codd. edd. 67 a filio] Turner, ad filium F edd., om. P M nunc] secl. Kroymann a spiritu] Kroymann Turner, ad spiritum codd.

XII, 2 connexae P Kroymann 6 utpote] codd., utpote Rb edd.

10 quia nec ipsi Filium agnoscunt ? An quia ipse erat Pater Filius Spiritus, ideo pluralem se praestans pluraliter sibi loquebatur ? 3. Immo, quia iam adhaerebat illi Filius secunda persona, sermo ipsius et tertia, Spiritus in sermone, ideo pluraliter pronuntiavit « faciamus » et « nostram » et « nobis ». Cum
15 quibus enim faciebat hominem et quibus faciebat similem, Filio quidem qui erat induturus hominem, Spiritu uero qui erat sanctificaturus hominem, quasi cum ministris et arbitris ex unitate trinitatis loquebatur. 4. Denique sequens scriptura distinguit inter personas : <Et fecit> *Deus hominem, ad imaginem | Dei fecit illum*. Cur non « suam », si unus qui faciebat V 246 et non erat ad cuius faciebat ? Erat autem ad cuius imaginem faciebat, ad Filii scilicet, qui, homo futurus certior et uerior, imaginem suam fecerat dici hominem qui tunc de limo formari habebat, imago ueri et similitudo. 5. Sed et in antecedentibus operibus mundi quomodo scriptum est ? Primo quidem
25 nondum Filio apparente : *Et dixit Deus : fiat lux, et facta est*, ipse statim sermo, *uera lux quae illuminat hominem uenientem in hunc mundum* et per illum mundialis quoque lux. Exinde autem in sermone Christo adsistente et administrante, Deus uoluit fieri et Deus fecit : *Et dixit Deus : fiat firmamentum et fecit Deus firmamentum ; et dixit Deus : fiant luminaria et fecit Deus luminare maius et minus*. Sed et cetera utique
30 idem fecit qui et priora, id est sermo Dei, *per quem omnia facta sunt et sine quo factum est nihil*. 6. Qui si ipse Deus est secundum Iohannem : *Deus erat sermo*, habes duos, alium dicentem ut fiat, alium facientem. Alium autem quomodo accipere debeas iam professus sum, personae, non substantiae nomine, ad distinctionem, non ad diuisionem. 7. Ceterum, ubique teneo unam substantiam in tribus cohaerentibus,
40 tamen alium dicam oportet ex necessitate sensus eum qui iubet et eum, qui facit. Nam nec iuberet, si ipse faceret dum iuberet fieri. Per eum tamen iubebat aut sibi iussurus si unus esset, aut sine iussu facturum, quia non expectasset ut sibi iuberet.

XIII. 1. Ergo, inquis, si Deus dixit et Deus fecit, si alius

19 sq. Gen. 1, 27. 23 Gen. 2, 7. 24 Hebr. 9, 24. 26 Gen. 1, 3. 27 sq. Ioh. 1, 9. 30 sqq. Gen. 1, 6-7 ; 14-16. 33 sq. Ioh. 1, 3. 35 Ioh. 1, 1.

12 filius] secl. Kroymann, restit. Verhoeven 15/16 similem ? Filio Oebler Evans, similem, <cum> Filio Rig. 16 induturus Rig. Evans 17 cum ministris] M F Rb, cum magistris P, comministris Linius 19 et fecit] add. Pam. 24 ueri] Vrsinus, uero codd. Rb 25 primo] M F, primum P Rb 27 statim] codd. Rb, tunc. Evans, scilicet Kroymann uera lux] M F, uera lux P Rb 34 si <et> ipse Kroymann 35 erit F 39 ubique] codd. Rb, tunc. Verhoeven, <etsi> ubique Rig. Kroymann Evans teneam F 42 iuberet. Fieri per eum] disi. Warzink, iuberet fieri. Per eum Evans tamen] codd. Rb, tunc. Verhoeven, cui tum Kroymann, tamen <cui> Thörnell aut] M F, haud P Rb Evans.

Deus dixit et alius fecit, duo dii praedicantur. Si tam durus es, | puta interim tu; et ut adhuc amplius hoc putes, accipe ^{V 247} et in psalmo duos deos dictos: *Thronus tuus, Deus, in aeuum*; ⁵ *<uirga directionis> uirga regni tui; dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus.* 2. Si ad Deum loquitur, sed unctum Deum a Deo, affirmat et hic duos deos. [Pro uirga regni tui] Inde et Esaias ad personam Christi: *Et Seboin, inquit, uiri elati, ad te transibunt et post te sequentur* ¹⁰ *uincti manibus et ad te adorabunt, quia in te Deus est; tu enim es Deus noster et nesciebamus, Deus Israhelis.* Et hic enim dicendo «Deus in te» et «tu Deus» duos proponit: qui erat in Christo et Christum ipsum. 3. Plus est, quod in euangelio totidem inuenies: *In principio erat sermo et sermo erat apud* ¹⁵ *Deum et Deus erat sermo*: unus, qui erat et alius, penes quem erat. Sed et nomen Domini in duobus lego: *Dixit Dominus Domino meo: sede ad dexteram meam.* Et Esaias haec dicit: *Domine, quis credidit auditui nostro et brachium Domini cui reuelatum est?* «Brachium» enim «tuum», non «Domini» ²⁰ dixisset si non Dominum Patrem et Dominum Filium intellegi uellet. 4. Etiam adhuc antiquior Genesis: *Et pluit Dominus super Sodomam et Gomorram sulphur et ignem de caelo a Domino.* Haec aut nega scripta, aut quis es ut non putes accipienda quemadmodum scripta sunt, maxime quae non in ^{V 248} allegoriis et parabolis sed in definitionibus certis et simplicibus habent sensum? Quodsi ex illis es qui tunc Dominum non sustinebant Dei se Filium ostendentem ne eum Dominum crederent, recordare tu cum illis scriptum esse: *Ego dixi: uos dii estis et filii altissimi*, et: *Stetit Deus in ecclesia deorum*, ²⁵ ut, si homines per fidem filios Dei factos deos scriptura pronuntiare non timuit, scias illam multo magis uero et unico Dei Filio et Domini nomen iure contulisse. 5. «Ergo, inquis, pronocabo te ut hodie quoque ex auctoritate istarum scriptu-

XIII, 4 sqq. Ps. 44, 7-8. 9 sqq. Is. 45, 14-15. 14 sq. Ioh. 1, 1. 16 sq. Ps. 109, 1. 18 sq. Is. 53, 1. 21 sqq. Gen. 19, 24. 27 sq. cfr. Ioh. 10, 33-34. 28 sq. Ps. 81, 6. 29 Ps. 81, 1. 30 cfr. Ioh. 1, 12; Gal. 3, 26.

XIII, 3 interim tu] MF, tu om. P Rb Evans 4 deus tuus MF 5 uirga directionis] om. codd. Rb. (cfr. l. 8) 6 te, deus Kroymann 7 affirmat et hic] Kroymann, affirmat sed hic codd. Rb. (adfirmat), adfirmasset hic Oehler 8 pro uirga regni tui] codd. Rb. secl. Kroymann (cfr. l. 5) 9 sequentur] M (e ex u a m. l) Rb, sequuntur P F Rb 10 ad] om. P. Rb 11 erat] Kroymann, erant codd. Rb 12 in christo] F, in christum P M Rb christum] Rosenmeyer Thörnelt I, 65, Turner, spiritum codd. Rb. secl. Kroymann, spiritum et ipsum transponit Engelbrecht ipsum] MF Rb, om. P, sanctum Oehler (et) in Kroymann 19 tuum] Rb, suum codd. Rb non <domini>] Rig., non codd. Rb, omnino Oehler 23 aut nega] F Rb, autem nega P M Rb 26 dominum] om. P 27 sustinebant P M dominum] codd. Rb, tueri, Verboeven, deum Kroymann 32 et domini] MF, et om. P Rb, id dei Kroymann, et <dei et> domini Kroymann² Rosenmeyer, et

rarum constanter duos deos et duos dominos praedices». ³⁵ Absit. Nos enim qui et tempora et causas scripturarum per Dei gratiam inspicimus, maxime Paracleti, non hominum discipuli, duos quidem definimus, Patrem et Filium et iam tres cum Spiritu sancto secundum rationem oikonomiae, quae facit numerum, ne, ut uestra peruersitas infert, Pater ipse ⁴⁰ credatur natus et passus, quod non licet credi quoniam non ita traditum est. 6. Duos tamen deos et duos dominos nunquam ex ore nostro proferimus, non quasi non et Pater et Filius Deus et Spiritus Deus, et Deus unusquisque, sed quoniam retro et duo dii et duo domini praedicabantur ut, ubi uenisset Christus, et Deus agnosceretur et Dominus uocaretur ⁴⁵ quia Filius Dei et Domini. Si enim una persona et Dei et Domini in scripturis inueniretur, merito Christus non esset admissus ad nomen Dei et Domini — nemo enim alius praeter unus Deus et Dominus praedicabatur — et futurum ^{V 249} erat ut ipse Pater descendisse uideretur quia unus Deus et unus Dominus legebatur et tota oikonomia eius obumbraretur quae in materiam fidei prospecta atque dispensata est. 7. At ubi uenit Christus et cognitus est a nobis quod ipse, qui numerum retro fecerat, factus secundus a Patre et cum Spiritu ⁵⁵ tertius, etiam Pater per ipsum plenius manifestatus, reductum est iam nomen Dei et Domini in unionem ut, quia nationes a multitudine idolorum transirent ad unicum Deum et differentia constitueretur inter cultores unius et plurimae diuinitatis. 8. Nam et lucere in mundo Christianos oportebat ⁶⁰ ut filios lucis, lumen mundi unum et Deum et Dominum colentes et nominantes. Ceterum si ex conscientia qua scimus Dei nomen et Domini et Patri et Filio et Spiritui conuenire, deos et dominos nominaremus, extinxissemus facies nostras etiam ad martyria timidiore quibus euadendi quaque pateret ⁶⁵ occasio, iurantibus statim per deos et dominos, ut quidam haeretici, quorum dei plures. 9. Itaque deos omnino non dicam nec dominos, sed apostolum sequar ut, si pariter no-

59 sq. cfr. Matth. 5, 16; Ioh. 12, 36; Eph. 5, 8; Thess. 5, 5. 60 Ioh. 8, 12. 70 cfr. Rom. 1, 7. 71 sq. Rom. 9, 5.

dei Engelbrecht, <dei> et domini Evans 38 spiritum sanctum P M 40 quoniam] quo P 42 pater] P M, deus add. F Rb (ex Hieronymi) 43 spiritus] P M Rb, sanctus add. F dominus unusquisque Engelbrecht Kroymann 43/44 quoniam] secl. Engelbrecht, ideo add. Kroymann 48 et domini] F, et ad dom. P M Rb Kroymann 49 et unus dominus P Rb 52 alias profecta Rb marg. 53 ipse <sl>] Ursinus Evans 55 etiam M, et iam P F Rb 56 ut] Ursinus, et codd. Rb 58 prius et] Ursinus, ut codd. Rb 59 mundo] om. F 63 facies] Rb, facies codd. Rb 64 paterer] Ursinus, patet M, patet P Rb, pater F 66 quorum] P Rb, s. add. M, quos F, quorum sunt dub. Kroymann 68 patrem deum]

minandi fuerint Pater et Filius, Patrem Deum appellem et Iesum Christum Dominum nominem. Solum autem Christum
 70 potero Deum dicere, sicut idem apostolus: *Ex quibus Christus, qui est, inquit, Deus super omnia, benedictus in aeuum omne.*
 10. Nam et radium solis seorsum solem uocabo, solem autem nominans cuius est radius, non statim et radium solem appellabo. Nam et soles duos faciam. Tamen et solem et radium
 75 eius tam | duas res et duas species unius et indiuisae substantiae numerabo, quam Deum et sermonem eius, quam Patrem et Filium. V 250

XIV. 1. Adhuc et illa nobis regula adstipit duos uindicantibus Patrem et Filium, quae inuisibilem Deum determinauit. Cum enim Moyses in Aegypto desiderasset Domini conspectum dicens: *Si ergo inueni gratiam coram te, manifesta*
 5 *mihi te, ut cognoscenter uideam te. Non potes uidere, inquit, faciem meam; non enim uidebit homo faciem meam et uiuet, id est: morietur qui uiderit.* 2. Inuenimus enim et a multis Deum uisum et neminem tamen eorum qui eum uiderant mortuum, uisum quidem Deum secundum hominum capacitates, non secundum plenitudinem diuinitatis. Nam patriarchae Deum uidisse referuntur, ut Abraham et Iacob, et prophetae, ut Esaias, ut Ezechiel et tamen mortui non sunt. Igitur aut mori debuerant, si eum uiderant — Deum enim nemo uidebit et uiuet —, aut, si Deum uiderunt et mortui non
 10 sunt, scriptura mentitur Deum dixisse: *Faciem meam homo si uiderit, non uiuet.* Haud scriptura mentitur, neque cum inuisum neque cum uisum Deum profert. 3. Iam ergo alius erit qui uidebatur, quia non potest idem inuisibilis definiri, qui uidebatur, et consequens erit ut inuisibilem Patrem intellegamus
 20 pro plenitudine maiestatis, uisibilem uero Filium agnoscamus pro modulo derinationis, sicut nec solem nobis contemplari licet, quantum ad ipsam substantiae summam quae est in caelis, radium autem eius toleramus oculis pro temperata portionis quae in terram inde porrigitur. 4. Hic ex diuerso
 25 uolet | aliquis etiam Filium inuisibilem contendere, ut ser- V 251

XIV, 4 sq. Exod. 33, 13. 5 sq. Exod. 33, 20. 15 sq. Exod. 33, 20.

Kroymann, deum patrem *codd.* Rb Evans 69 nominans *dub.* Kroymann 70 potero] Rb¹, postero *codd.* 74 nam et] M F, *tuet.* Thörnelli II 49 sq., nam etsi P (si s. u. m. f) Rb¹ Evans, nam nec Kroymann <non> faciam Vrinus 74 prius quam] Rb¹, qua *codd.* Rb¹.

XIV, 2 quae] Rb¹, quem *codd.* Rb¹ degerminauit P M 6 non enim usq. meam] om. P 7 enim] autem Kroymann 9 deum] secl. Kroymann 10 nam <et> Kroymann 12 mortui] om. F 14 nemo] om. F 16 haud scriptura mentitur] *con.* Reitzenstein, aut script. ment. *codd.* Rb Evans, *fort. recte, cfr Verboeven*, aut <si> script. <non> ment. Kroymann 16/17 neque cum inuisum neque cum uisum] M, neque cum inu. neque cum uis. F, cum inuis. aut cum uis. P Rb, cum uisum Evans, *et. secl.* 17 praefert M F

monem, ut spiritum, et dum unam condicionem Patris et Filii uindicat, unum potius atque eundem confirmare Patrem et Filium. 5. Sed diximus scripturam differentiae patrocinari per uisibilis et inuisibilis distinctionem. Nam et illud adicient
 30 ad argumentationem quod, si Filius tunc ad Moysen loquebatur, ipse faciem suam nemini uisibilem pronuntiarit quia scilicet ipse inuisibilis Pater fuerit in Filii nomine. Ac per hoc sic eundem uolunt accipi et uisibilem et inuisibilem, quomodo eundem Patrem et Filium, quoniam et paulo supra,
 35 antequam faciem Moysi neget, scriptum sit Dominum ad Moysen locutum *coram uelut si quis loquatur ad amicum suum*, non minus quam et Iacob: *Ego uidi, inquit, Deum facie ad faciem.* 6. « Ergo uisibilis et inuisibilis idem, et quia idem utrumque, ideo et ipse Pater inuisibilis, qua et Filius,
 40 uisibilis ». Quasi non expositio scripturae, quae fit a nobis, Filio competat, Patre seposito, in sua uisibilitate. Dicimus enim et Filium suo nomine eatenus inuisibilem, qua sermo et Spiritus Dei, ex substantiae condicione iam nunc, et quia Deus, ut sermo et spiritus Dei, uisibilem autem fuisse ante
 45 carnem eo modo quo dicit ad Aaron et Mariam: *Et si fuerit propheta in uobis, in uisione cognoscat illis et in somnio loquar illi*, non quomodo Moysi: *Os ad os loquar illi, in specie*, id est in ueritate, et non in aenigmate, id est non in imagine, sicut et apostolus: *Nunc uidemus tanquam per speculum in aenigma-*
 50 *te, tunc autem facie ad faciem.* 7. Igitur cum Moysi seruat conspectum suum et colloquium facie ad faciem in futurum, — nam hoc postea adimpletum est in montis secessu, sicut legimus in euangelio uisum cum illo Moysen colloquentem — apparet retro semper in speculo et aenigmate et uisione et
 55 somnio Deum, id est Filium Dei, uisum tam prophetis et patriarchis quam et ipsi adhuc Moysi. 8. Et ipse quidem Dominus, si forte coram ad faciem loquebatur, non tamen ut est, homo faciem eius uideret, nisi forte in speculo, in aenig-

36 sq. Exod. 33, 11; cfr Num. 12, 7. 37 sq. Gen. 32, 30. 45 sqq. Num. 12, 6. 47 Num. 12, 8. 49 sq. I Cor. 13, 12. 53 cfr Matth. 17, 3; Marc. 9, 3; Luc. 9, 30. 58 cfr I Ioh. 3, 2.

29 nam] *codd.* Rb, iam Kroymann adiciunt P Rb Evans 31 pronuntiarit] Kroymann, pronuntiarer *codd.* Rb. *dub.* Evans 34 <et> patrem Kroymann 35 neget] neg a s s e t P, negasset et M F Rb, negasset Evans 37 deum] M, dominum P F Rb 40 non] uero Kroymann 41 patre seposito, Engelbrecht, <a> patre seposito Kroymann uisibilitate] *codd.* Rb, inuisibilitate Harrisius Pan. Rlg. Oeblor Rosenmeyer 43/44 iam nunc et quia deus, u t sermo et spiritus dei] Verboeven, i. n. e. q. d. e t s. e. s. d. *codd.* Rb, totum secl. Kroymann, et sermo et sp. dei tantum secl. Engelbrecht, et quia usq. sp. dei secl. Evans, quam habet quia deus, et sermo et spiritus dei *cont.* Rosenmeyer. Optime interpretatus est Verboeven: "wegens de aard van zijn substantie, en meer nog omdat Hij eveneens God is als Woord en geest van God" 46 sompnis F 47 alt. illi] Gel., illis *codd.* Rb 48 in imagine] M, imagine P F Rb 52 secessum M F 55 sompno M F 58 ut est] M P Rb, est F (ut add. ab alia m.), ut et Kroy-

mate. Denique si sic Moysi locutus esset Dominus ut et
 60 Moyses faciem eius cominus sciret, quomodo statim atque
 ibidem desiderat faciem eius uidere quam, quia uiderat, non
 desideraret? quomodo aeque et Dominus negat uideri faciem
 suam posse quam ostenderat, si tamen ostenderat? aut quae
 65 est facies Dei cuius conspectus negatur? Si erat quae uisa
 est — *uidi*, inquit Iacob, *Deum facie ad faciem, et salua facta*
est anima mea —, alia debet esse facies quae, si uideatur,
 occidit. 9. Aut numquid Filius quidem uidebatur — etsi facie,
 sed ipsum hoc in uisione et somnio et speculo et aenigmate,
 quia sermo et Spiritus nisi imaginaria forma uideri non potest
 70 —, faciem autem suam dicit inuisibilem Patrem? Quis enim
 Pater? Num facies erit Filii nomine auctoritatis quam genitus
 a Patre consequitur? Non enim et de aliqua maiore persona
 congruit dicere: «Facies mea est ille homo» et: «Faciem
 75 mihi praestat»? 10. *Pater*, inquit, *maior me est*. Ergo facies
 erit Filii Pater. | Nam et scriptura quid dicit? *Spiritus per-*
sonae eius Christus Dominus. Ergo si Christus personae paternae
 spiritus est, merito Spiritus cuius persona erat, id est Patris,
 eius faciem, suam, ex unitate scilicet, pronuntiavit. Mira res
 plane, an facies Filii Pater accipi possit, qui est caput eius:
 80 *caput enim Christi Deus*.

XV. 1. Si hunc articulum quaestionibus scripturae ueteris
 non expediam, de nouo testamento sumam confirmationem
 nostrae interpretationis, ne quodcumque in Filium reputo,
 in Patrem proinde defendas. Ecce enim et in euangelis et in
 5 apostolis uisibilem et inuisibilem Deum deprehendo sub
 manifesta et personali distinctione condicionis utriusque.
 2. Exclamat quodammodo Iohannes: *Deum nemo uidit*
unquam, utique nec retro. Ademit enim temporis quaestio-
 nem dicendo Deum nunquam uisum. Confirmat et apostolus
 10 de Deo *quem nemo uidit hominum, sed nec uidere potest*,
 scilicet quia morietur qui uidebit. Idem ipsi apostoli et

61 ibidem] cfr Exod. 33, 13, 18. 65 sq. Gen. 32, 30. 74 Ioh. 14, 28. 75
 sq. Lament. 4, 20. 80 I Cor. 11, 3.

XV, 7 sq. Ioh. 1, 18. 10 I Tim. 6, 16. 11 cfr Exod. 33, 20. 11 sq. cfr

mann 58/59 in aenigmate] M F, et in aen. P Rb Evans 59 esset] Kroymann,
 est codd. Rb Evans 61 quia uiderat] M F, si uideret P Rb 63 si tamen osten-
 derat] om. F aut] at dub. Kroymann 64/65 negatur? si] Kroymann, uisa est?
 uidi codd. 67/68 facie sed] Kroymann, facies sed P M Rb, facies et F 68 somno
 F 71 num] codd. Rb, non Vrsinus Kroymann 74 est me M 75/78 sic
 codd., tuent. Evans Verboeven, spiritus eius persona Christus dominus. Ergo si
 Christus persona paterni spiritus est, merito cuius spiritus persona erat, id est
 patris, eius faciem suam, et unitate scilicet, pronuntiavit Kroymann (cfr Adu. Mare.
 III, 6, 7) 78 mira res] Vrsinus, miraster codd. Rb 79 eius Xpi M (eras. Xpi
 m, 1) F.

XV, 9 deum] Pam., dominum codd. Rb uisum] om. P 10 uidere] Pam.

uidisse se Christum et contrectasse testantur. 3. Porro si ipse
 est Christus et Pater et Filius, quomodo et uisus est et inui-
 sus? Ad hanc diuersitatem uisi et inuisi in unum conferen-
 15 dam qui ex diuerso nobis argumentabitur recte utrumque
 dictum, uisibilem quidem in carne, inuisibilem uero ante car-
 nem, ut idem sit Pater inuisibilis ante carnem qui et Filius
 uisibilis in carne. | 4. Atquin si idem ante carnem inuisibilis, V 254
 quomodo uisus etiam retro inuenitur ante carnem? Aeque si
 20 idem post carnem uisibilis, quomodo et nunc inuisibilis pro-
 nuntiatur ab apostolis, nisi quia alius, quem, et retro uisum in
 aenigmate, plenius uisibilem caro effecit, sermo scilicet qui
 et caro factus est, alius quem nunquam quisquam uidit,
 [nisi] pater scilicet cuius est sermo? 5. Denique inspiciamus
 25 quem apostoli uiderint. *Quod uidimus*, inquit Iohannes, *quod*
audiuimus, oculis nostris uidimus et manus nostrae contrecta-
uerunt de sermone uitae. Sermo enim uitae caro factus, et
 auditus et uisus et contrectatus quia caro, qui ante carnem
 sermo tantum, in primordio apud Deum Patrem, non Pater
 30 apud semetipsum. Nam etsi Deus sermo, sed apud Deum,
 quia ex Deo Deus, quia cum Patre apud Patrem. 6. *Et ui-*
dimus gloriam eius, tanquam unigeniti a Patre, utique Filii,
 scilicet uisibilis, glorificati a Patre inuisibili. Et ideo, quo-
 niam sermonem Dei Deum dixerat, ne adiuuaret aduersario-
 35 rum praesumptionem quasi Patrem ipsum uidisset, ad distin-
 guendum inter inuisibilem Patrem et Filium uisibilem, super-
 dicit ex abundanti: *Deum nemo uidit unquam*. Quem Deum?
 Sermonem? Atquin: *Uidimus et audiuius et contrectauimus*
de sermone uitae praedictum est. Sed quem Deum? scilicet
 40 Patrem apud quem Deus erat sermo, *unigenitus Filius, qui*
sinum Patris ipse disseruit. | 7. Ipse et auditus et uisus et, V 255
 ne phantasma crederetur, etiam contrectatus. Hunc et
 Paulus conspexit nec tamen Patrem uidit. *Nonne*, inquit,

I Cor. 1, 9; I Ioh. 1, 1. 25 sqq. I Ioh. 1, 1. 29 cfr Ioh. 1, 1. 31 sqq. Ioh.
 1, 14. 37 I Ioh. 4, 12. 38 sq. I Ioh. 1, 1. 40 sq. Ioh. 1, 18. 43 sq. I

uideri codd. Rb Evans 12 ipse] om. F 13 christus et] Pam., et christus P M,
 prob. Engelbrecht, et christus et F, christus Rb et uisus] F, et om. P M Rb
 15/18 qui ex diuerso nobis (our opponent) ... carne.] Turner, prob. Evans, quis ... non
 ... carne? codd. edd. 17 quia M 21 quem ... uisum] Vrsinus, qui ... uisus
 codd. Rb 22 uisibilem plenius F 24 nisi] scilicet. Kroymann 27 factus, et]
 codd. Rb, factus est, Kroymann 29/30 non pater apud semetipsum] Turner, non
 pater apud sermonem codd. Rb, non <deus> pater. [apud sermonem] Kroymann
 30/31 sed usq. deus] codd., sed, quia ex deo deus, apud deum Kroymann, sed quia
 apud deum, ex deo deus Rosenmeyer. Haud melius 34 ne] Rb, ut codd. Rb
 36/37 superdicit] codd. Rb (cfr De pud. 15, 8), superadicit Engelbrecht 38 et con-
 trectauimus] om. F 39 uitae] om. F 40 deum Vrsinus unigenitus (sci-
 licet) Vrsinus 41 sinum] M F (cfr 8, 15), est in sinu P Rb, esse in sinu Oehler

uidi Iesum? Christum autem et ipse Deum cognominavit:
 45 Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui
 est super omnia Deus benedictus in aeuum. Ostendit et ipse
 uisibilem Deum Filium, id est sermonem Dei, quia qui caro
 factus est Christus dictus est. 8. De Patre autem ad Timo-
 theum: Quem nemo uidit hominum, sed nec videre potest,
 50 exaggerans amplius: Qui solus habet immortalitatem et lucem
 habitat inaccessibilem, de quo et supra dixerat: Regi autem
 saeculorum, immortalis, inuisibilis, soli Deo, ut et contraria
 ipsi Filio adscriberemus, mortalitatem, accessibilitatem,
 quem mortuum contestatur secundum scripturas et a se
 55 nouissime uisum per accessibilem utique lucem, quanquam
 et illam neque et ipse sine periculo luminis expertus est, neque
 Petrus et Iohannes et Iacobus sine rationis et amentia, qui,
 si non passuri Filii gloriam sed Patrem uidissent, credo, morituri
 ibidem. Deum enim nemo uidebit et uiuet. 9. Si haec ita sunt,
 60 constat cum semper uisum ab initio qui uisus fuerit in fine et
 eum nec in fine uisum qui nec ab initio fuit uisus et ita duos
 esse, uisum et inuisum. Filius ergo uisus est semper et Filius
 conuersatus est semper et Filius operatus est semper ex aucto-
 ritate Patris et uoluntate quia Filius nihil a semetipso potest
 65 facere, nisi uiderit Patrem facientem, in sensu scilicet facien-
 tem. Pater enim sensu agit, Filius uero quod in Patris
 sensu est uidens perficit. Sic omnia per Filium facta sunt et
 sine illo factum est nihil.

XVI. 1. Nec putes sola opera mundi per Filium facta sed
 et quae a Deo exinde gesta sunt. Pater enim qui diligit Filium
 et omnia tradidit in manu eius, utique a primordio diligit et a
 primordio tradidit, ex quo a primordio sermo erat apud Deum
 5 et Deus erat sermo, Cui data est omnis potestas a Patre in
 caelis et in terra. Non iudicat Pater quemquam, sed omne

Cor. 1, 9. 45 sq. Rom. 9, 5. 49 sq. I Tim. 6, 16. 51 sq. I Tim. 1, 17.
 54 sq. cfr I Cor. 15, 3 et 8. 56 cfr Act. 9, 8. 57 cfr Matth. 17, 6. 59 Exod.
 33, 20. 64 sq. Ioh. 5, 19.

XVI, 2 sq. Ioh. 3, 35. 4 sq. Ioh. 1, 1. 5 sq. Matth. 28, 18. 6 sq. Ioh.

ipse] om. M F 44/46 autem <si> ... aeuum, ostendit Kroymann 44 deum]
 Gel., dominum codd. Rb 46 super] F, per P M Rb 47 deum] M F, domini
 P Rb, dei Pam., <et> deum <sed> Reitzenstein, prob. Rosenmeyer. qui quia F
 54 et a se] M Rb², ut a se P F Rb¹ 56 et ipse] P M F Rb¹, et om. Rb²
 Kroymann Evans 57 et iohannes] P M Rb, neque Ioh. F sine rationis et
 amentia] Rb², tnet. Tbörnell I 2 sq., sine ratione et amentia codd. Rb¹, sine rationis
 (sc. periculo) Kroymann, secl. et amentia qui et hic uerba credo, morituri ibidem I.
 58/59 transfert 58 uidissent <essent> Engelbrecht, prob. Evans 62 est] fuit F
 65/66 in sensu sc. facientem] om. P 66 uero] F Rb, om. P M Kroymann quod]
 Vrsinus Evans (cfr 5, 19), qui codd. Rb. Kroymann 66/67 sensu patris F

XVI, 3 manu] Pam. (cfr I. 9 et c. 21, 7), sinu codd. Rb a primordio] a eration

iudicium tradidit Filio, a primordio tamen. 2. Omnem enim
 dicens potestatem et omne iudicium et omnia per eum facta
 et omnia tradita in manu eius, nullam exceptionem tem-
 10 poris permittit quia omnia non erunt si non omnis temporis
 fuerint. Filius itaque est qui et ab initio iudicauit, turrem super-
 bissimam elidens linguasque disperdens, orbem totum aqua-
 rum uiolentia puniens, pluens super Sodomam et Gomorram
 ignem et sulphurem, Deus a Deo. 3. Ipse enim et ad humana
 15 semper colloquia descendit, ab Adam usque ad patriarchas
 et prophetas in uisione, in somnio, in speculo, in aenigmate
 ordinem suum praestruens ab initio semper, quem erat perse-
 cuturus in finem. Ita semper ediscebat et Deus in terris cum
 20 hominibus conuersari, non alius quam sermo qui caro erat
 futurus. Ediscebat autem ut nobis fidem sterneret ut facilius
 crederemus Filium Dei descendisse in saeculum <si> et retro
 tale quid gestum cognosceremus. 4. Propter nos enim sicut
 scripta sunt ita et gesta sunt, in quos aeuorum fines decucurre-
 runt. Sic etiam affectus humanos sciebat iam tunc, susceptu-
 25 rus etiam ipsas substantias hominis, carnem et animum,
 interrogans Adam quasi nesciens: Vbi es, Adam? paenitens,
 quod hominem fecisset quasi non praesciens; temptans Abra-
 ham, quasi ignorans, quid sit in homine; offensus, reconcilia-
 tus eisdem et si qua haeretici adprehendunt quasi Deo indigna
 30 ad destructionem creatoris, ignorantes haec in Filium compe-
 tisse qui etiam passiones humanas et sitim et esuriem et lacri-
 mas et ipsam natiuitatem ipsamque mortem erat subiturus,
 propter hoc minoratus a Patre modicum citra angelos. 5. Sed
 haeretici quidem nec Filio Dei deputabant conuenire, quae tu
 35 ipsi Patri inducis quasi ipse se deminorauerit propter nos
 cum scriptura alium dicat ab alio minoratum, non ipsum a
 semetipso. Quid si et alius qui coronabatur gloriam et hono-
 rem, alius qui coronabat, utique Filium Pater? 6. Ceterum
 40 quale est ut Deus omnipotens ille inuisibilis, quem nemo
 uidit hominum nec uidere potest, ille qui inaccessibilem
 lucem habitat, ille qui non habitat in manu factis, a cuius
 conspectu terra contremescit, montes liquescunt ut cera,

5, 22. 11 sq. cfr Gen. 11, 7. 12 sq. cfr Gen. 6, 17. 13 sq. cfr Gen. 19,
 24. 15 sq. cfr Bar. 3, 37. 23 sq. I Cor. 10, 11. 26 Gen. 3, 9. 28 sq.
 cfr Gen. 6, 6. 28 Ioh. 2, 25. 33 cfr Ps. 8, 6. 40 sq. cfr I Tim. 6, 16.
 41 cfr Act. 17, 24. 41 sq. cfr Ioh. 2, 10. 42 cfr Ps. 96, 4-5.

in M. 1, totum secl. Kroymann 11 et] om. Rb² Evans 12 dispersiens Vrsinus
 14 dominus a domino Pam. Evans 16 sompno F 17 quem] Vrsinus, quae
 codd. Rb 18 finem. Ita] Vrsinus, infinita codd. Rb 21 si] Rb², cum Engel-
 brecht Kroymann 23/24 decurrerunt F 32 ipsam natiuitatem] om. M 33 mo-
 dicum <quid> Vrsinus sed] quae add. Kroymann 34 quae] om. Kroymann
 35 ipse F 37 quodsi Semler Kroymann coronabitur P M 38 coronabat
 <coronabat> Kroymann pater. Ceterum Rb Kroymann 40 uideri F 42 con-

qui totum orbem manu adprehendit uelut nidum, | cui
caelum thronus et terra scabellum, in quo omnis locus, non
ipse in loco, qui uniuersitatis extrema linea est, ille altissimus
in paradiso ad uesperam deambularit quaerens Adam et
arcam post introitum Noe clausit et apud Abraham sub
quercu refrigerauerit et Moysen de rubo ardenti uocarit et in
fornace Babylonii regis quartus apparuerit, quanquam filius
hominis est dictus? [et in imagine et speculo et aenigmate]
Scilicet et haec nec de Filio Dei credenda fuissent si scripta
non essent, fortasse non credenda de Patre, licet scripta, quem
isti in uuluum Mariae deducunt et in Pilati tribunal imponunt
et in monumentis Ioseph recludunt. 7. Hinc igitur apparet
error illorum. Ignorantes enim a primordio omnem ordinem
diuinae dispositionis per Filium decucurrisse, ipsum credunt
Patrem et uisum et congressum et operatum et sitim et esu-
riem passum — aduersus prophetam dicentem: *Deus aeter-
nus non sitiet nec esuriat omnino*: quanto magis nec morietur
nec sepeliatur? — et ita unum Deum, id est Patrem, semper
egisse quae per Filium gesta sunt.

XVII. 1. Facilius existimauerunt Patrem in Filii nomine
uenisse quam Filium in Patris, dicente ipso Domino: *Ego
ueni in Patris mei nomine*, item ad ipsum Patrem: *Nomen
tuum manifestauit hominibus*, condicente etiam scriptura:
Benedictus qui uenit in nomine Domini, utique Filius in Patris
nomine. 2. «Sed nomen Patris: Deus omnipotens, <Altis-
simus> Dominus uirtutum, Rex Israhelis, Qui est». Quatenus
ita scripturae docent, haec dicimus et in Filium competisse
et in his Filium uenisse et in his semper egisse et sic ea in se
hominibus manifestasse. 3. *Omnia*, inquit, *Patris mea sunt*.
Cur non et nomina? Cum ergo legis Deum omnipotentem et
Altissimum et Deum uirtutum et Regem Israhelis et Qui est,
uide, ne per haec Filius etiam demonstratur, suo iure Deus
<omnipotens> qua sermo Dei omnipotentis quaque omnium

42 cfr Is. 10, 14. 44 cfr Is. 66, 1. 46 cfr Gen. 3, 8. 47 cfr Gen. 7, 16.
47 sq. cfr Gen. 18, 4. 48 cfr Exod. 3, 4. 49 cfr Dan. 3, 92. 58 sq. Is. 40, 28.

XVII, 2 sq. Ioh. 4, 43. 3 sq. Ioh. 17, 6. 5 Ps. 117, 26. 10 Ioh. 16, 15.

tremescit] *codd. Rb¹*, contremiscit *edd. Evans* 46 deambularit] *Engelbrecht*,
deambulauit *codd. Rb¹*, deambulauerit *edd. Evans* 48 uocarit] *P M Rb¹*, uo-
cauerit *F* 49 apparuerit? Quanquam *Kroymann* 50 et in *uq.* aenigmate
secl. Evans 51 fuissent] *Vrsinus*, fuisse *codd. Rb¹* 54 recludunt *Kroymann*
56 decurrisse *F* 60/61 id est patrem post semper egisse *transulit Kroymann*,
laetiam signans inter duas sententias 61 sq. gesta sunt, facilius *dist. Rb¹ Kroymann*.

XVII, 2 uenisse] *Kroymann*, egisse *codd. edd. Evans* 5 utique] *F Rb¹*, utriusque
M (corr. in utriusque m. l.), utriusque *P* 6 sed] *Kroymann*, et *codd. Rb¹ Evans*, sed et
Vrsinus nomina *Vrsinus* 6/7 altissimus] *Rb¹, om. codd. Rb¹* 14 omni-

15 accepit potestatem, Altissimus, qua dextera Dei exaltatus
sicut Petrus in Actis contionatur, Dominus uirtutum quia
omnia subiecta sunt illi a Patre, Rex Israhelis quia illi proprie
excidit sors gentis istius, item Qui est, quoniam multi filii
dicuntur et non sunt. 4. Si autem uolunt, et Christi nomen
20 Patris esse audient suo loco. Interim hic mihi promptum sit
responsum aduersus id quod et de Apocalypsi Iohannis pro-
ferunt: *Ego Dominus, qui est et qui fuit et <qui> uenit, omni-
potens*, et sicubi alibi Dei omnipotentis appellationem non
putant etiam Filio conuenire: quasi qui uenturus sit omni-
25 <potentis Filius, non sit omni>potens cum et Filius omni-
potentis tam omnipotens sit Dei Filius, quam Deus Dei Filius.

XVIII. 1. Sed hanc societatem nominum paternorum in
Filio ne facile perspiciant, perturbat illos scriptura si quando
unicum Deum statuit, quasi non eadem et deos et dominos
duos proposuerit ut supra ostendimus. «Ergo quia duos et
unum, inquit, inuenimus, ideo ambo unus atque idem et
Filius et Pater». 2. Porro non periclitatur scriptura ut illi
de tua argumentatione succurras ne sibi contraria uideatur.
Habet rationem et cum unicum Deum statuit et cum duos
Patrem et Filium ostendit et sufficit sibi. Filium nominari
10 ab ea constat: saluo enim Filio recte unicum Deum potest
determinasse cuius est Filius. Non enim desinit esse qui
habet Filium ipse unicus, suo scilicet nomine, quotiens sine
filio nominatur; sine filio autem nominatur cum principaliter
determinatur ut prima persona quae ante Filii nomen
15 erat proponenda, quia Pater ante cognoscitur et post Patrem
Filius nominatur. 3. Igitur unus Deus pater et alius absque
eo non est. Quod ipse inferens non Filium negat sed alium
deum. Ceterum alius a Patre Filius non est. Denique inspicere
20 sequentia huiusmodi pronuntiationum, et inuenies fere ad
idolorum factitatores atque cultores definitionem earum

15 cfr Matth. 28, 18. 16 cfr Act. 2, 33. 17 cfr I Cor. 15, 27. 18 cfr
Deut. 32, 9. 18 sq. cfr Apoc. 2, 9. 22 sq. Apoc. 1, 8.

XVIII, 16 cfr I Cor. 8, 6. 16 sq. cfr Is. 45, 5.

potens] *Rb¹, om. codd. Rb¹* 18 filii] *cfr Apoc. 2, 9, secl. Kroymann*, dii *con. Ciasco-*
ninus, filii <dei> *Engelbrecht* 19/20 patris nomen christi *Kroymann* 20 audient]
Rb¹, audiunt *P M Rb¹*, audiuit *F* promptum] *Oehler*, promotum *codd. Rb¹*
21 et] *P M Rb¹, om. F* 22 qui est et qui fuit et <qui> uenit] *Kroymann*, <qui>
om. M Rb¹ Evans, qui est et qui uenit *F*, qui est et qui erat et qui fuit et qui uenit
P Rb¹ 24/25 sit omni<potentis filius, non sit omni>tens] *dub. Kroymann*, sit
omnipotens *codd. Rb¹, tuel. Verhoeven*, sit <non> omnipotens *Oehler Kroymann²*,
sit <non sit> omnipotens *Engelbrecht, prob. Rosenmeyer Evans* 26 sit dei filius,
quam] *codd. Rb¹*, dei filius *del. Vrsinus Kroymann Evans*.

XVIII, 5 unus] *P M Rb¹*, unum *F* 16/17 alius absque eo] *P M*, absque eo
alius *F Rb¹ Evans* 20 definitionem] *F Rb¹*, *corr. in definitionem P*, definitionum *M*

pertinere ut multitudinem falsorum deorum unio diuinitatis expellat, habens tamen Filium quanto indiuiduum et inseparatum a Patre, tanto in Patre reputandum etsi non nominatum. 4. Atquin si nominasset illum, separasset ita dicens: 25 Alius praeter me non est nisi Filius meus. Alium enim etiam Filium fecisset quem de aliis excepisset. Puta solem dicere: Ego sol et alius praeter me non est nisi radius meus, nonne denotasses uanitatem quasi non et radius in sole deputetur? Itaque praeter semetipsum non esse alium Deum, hoc propter 30 idololatriam, tam nationum quam Israhelis. Etiam propter haereticos qui, sicut nationes manibus ita et ipsi uerbis idola fabricantur, id est alium deum et alium Christum. 5. Igitur et cum se unum pronuntiabat, Filio Pater procurabat ne ab alio deo Christus uenisse credatur sed ab illo qui praedixerat: 35 *Ego Deus et alius absque me non est*, qui se unicum sed cum Filio ostendit cum quo caelum solus extendit.

XIX. 1. Quin et hoc dictum eius in argumentum singularitatis arripient: *Extendi*, inquit, *caelum solus*, quantum ad 461 ceteras uirtutes solus, praestruens aduersus coniecturas haereticorum qui mundum ab angelis et potestatibus diuersis uolunt structum, qui et ipsum creatorem aut angelum faciunt aut $\dagger$ ad alia quae extrinsecus ad opera mundi, ignorantem quoque subornatum. 2. Aut si sic solus caelum extendit, quomodo isti praesumunt in peruersum haeretici quasi singularis, non admittatur sophia illa dicens: *Cum pararet caelum, ego aderam illi*. Et Esaias dixit: *Quis cognouit sensum Domini et quis illi consilio fuit?* Vtique praeter 10 sophiam, ait, quae illi aderat, in ipso tamen et cum illo uniuersa compingebat, non ignorante quid faceret. Praeter sophiam autem praeter Filium dicit qui est Christus, sophia et uirtus 15 Dei secundum apostolum, solus sciens sensum Patris. *Quis enim scit quae sunt in Deo, nisi Spiritus qui in ipso est?* non qui extra ipsum. Erat ergo qui non solum Deum faceret nisi

35 Is. 45, 5; cfr 44, 6. 36 cfr Is. 44, 24.

XIX, 2 Is. 44, 24. 9 sq. Prou. 8, 27. 10 sq. Is. 40, 13; cfr Rom. 11, 34. 12 cfr Prou. 8, 30. 14 sq. I Cor. 1, 24. 15 sq. I Cor. 2, 11.

28 denotasset] M (s. ex t. a. m. 1), denotasset P F Rb. 29 praeter] Rb², per codd. Rb¹. 30 post idololatriam lacunam signauit Kroymann, nulla ratione, cfr Hoppe, p. 46 sq.

XIX, 1 quin] Rb¹, qui codd. Rb², tuet. Engelbrecht (=quomodo), (si) qui Kroymann 6 ad alia usq. mundi] codd. Rb, ab aliqua extrinsecus (uirtute uolunt) ad opera mundi dub. Kroymann, ad alia quae extrinsecus sunt opera mundi Engelbrecht, alii aliter ("or one suborned for other external acts, like the making of the world, and ignorant of that", uertit Evans) 10 et esaias dixit] Engelbrecht, et si dixit codd. Rb. Evans, et si dixit (apostolus) Vrsinus 12 ait] Vrsinus, fuit P M Rb², non fuit F Rb¹ in marg., secl. Engelbrecht Kroymann 14 christus] secl. Kroymann

a ceteris solum. 3. Sed et euangelium recusetur quod dicat omnia per sermonem a Deo facta esse et sine eo nihil factum. 20 Nisi fallor et alibi scriptum est: *Sermone eius caeli firmati sunt, et spiritu eius omnes uirtutes eorum*. Et sermo autem, uirtus et sophia Dei, ipse erit Filius. 4. Ita si per Filium omnia, caelum quoque per Filium | extendens, non solus extendit nisi 262 illa ratione qua a ceteris solus. Atque adeo statim de Filio loquitur: *Quis alius deiecit signa uentriloquorum et diuinationes a corde, auertens sapientes retrorsum et consilium eorum infatuans, sistens uerba filii sui?* dicendo scilicet: *Hic est Filius meus dilectus, hunc audite*. 5. Ita Filium subiungens ipse interpretator est quomodo caelum solus extenderit, scilicet 25 cum Filio solus sicut cum Filio unum. Proinde et Fili erit uox: *Extendi caelum solus*, quia sermone caeli confirmati sunt, quia sophia in sermone adsistente paratum est caelum et omnia per sermonem sunt facta, competit et Filium solum extendisse caelum quia solus operationi Patris ministravit. 30 6. Idem erit dicens: *Ego primus et in superuentura ego sum*. Primum scilicet omnium sermo: *In principio erat sermo*, in quo principio prolatus a Patre est. Ceterum Pater non habens initium, ut a nullo prolatus, ut innatus, non potest uideri. Qui solus fuit semper, ordinem habere non potuit. 7. Igitur 35 si propterea eundem et Patrem et Filium credendum putauerunt ut unum Deum uindicerent, salua est unio eius qui, cum sit unus, habet et Filium, aequae et ipsum eisdem scripturis comprehensum. Si Filium nolunt secundum a Patre reputari ne secundus duos faciat Deos dici, ostendimus etiam duos 40 Deos in scriptura relatos et duos Dominos. 8. Et tamen ne de isto scandalizetur, rationem reddimus qua Dii non duo dicantur nec Domini sed qua Pater et Filius duo, et hoc non ex separatione substantiae sed ex dispositione, cum indiuiduum et inseparatum Filium a Patre pronuntiamus, nec 45 statu sed gradu alium, qui etsi Deus dicatur, | quando nominatur singularis, non ideo duos Deos faciat sed unum, hoc ipso quod et Deus ex unitate Patris uocari habeat. 50

19 cfr Ioh. 1, 3. 20 sq. Ps. 32, 6. 23 cfr Is. 44, 24. 25 sqq. Is. 44, 25-26. 27 sq. Matth. 3, 17; Luc. 9, 35. 31 Is. 44, 24. 32 cfr Ps. 32, 6. 33 Is. 41, 4. 36 Ioh. 1, 1.

18 et] om. F Rb¹. 20 nisi] P M, enim add. F Rb Evans. 21 spiritu] (oris) Vrsinus, at tamen cfr e. 7, 3; Adu. Hermog. 45, 2 omnes uirtutes] F Rb² (cfr loc. cit.), omnis uirtus P M Rb¹ Kroymann (cfr Vulg.) 22 dei, ipse erit] Kroymann, ipse erit dei codd. edd. 24 qua a] Rb², a om. P M Rb¹, qua de F 32 sunt, quia edd. 33/34 competit usq. caelum] secl. Kroymann². 34 qui Kroymann 38 innatus, (primus) Kroymann Evans 41 salua] Rb², salua codd. Rb¹. 42 habet] Vrsinus, habeat codd. Rb Kroymann 44 etiam] et iam dub. Kroymann 46 scandalizetur] P M Rb, scandalizarentur F Kroymann reddidimus Kroymann dii non] codd. Rb, tuet. Löfstedt, Zur Sprache Tert. 48, non dii Kroymann.

XX. 1. Sed argumentationibus eorum adhuc retundendis opera praebenda est si quid de scripturis ad sententiam suam excerpent, cetera nolentes intueri quae et ipsa regulam seruant et quidem salua unione diuinitatis et monarchiae statu. Nam sicut in ueteribus nihil aliud tenent quam *Ego Deus et alius praeter me non est*, ita in euangelio responsionem Domini ad Philippum tuentur: *Ego et Pater unum sumus*, et: *Qui me uiderit, uidit et Patrem*, et: *Ego in Patre et Pater in me*. 2. His tribus capitulis totum instrumentum utriusque testamenti uolunt cedere cum oporteat secundum plura intellegi pauciora. 3. Sed proprium hoc est omnium haereticorum. Nam quia pauca sunt quae in silua inueniri possunt, pauca aduersus plura defendunt et posteriora aduersus priora suscipiunt. Regula autem omni rei ab initio constituta in prioribus et in posteriora praescribit, utique et in pauciora.

XXI. 1. Aspice itaque quanta praescribant tibi etiam in euangelio ante Philippi consultationem et ante omnem argumentationem tuam. Et in primis ipsa statim praefatio Iohannis euangelizatoris demonstrat, quid retro fuerit qui caro fieri habebat: *In principio erat sermo et sermo erat apud Deum et Deus erat sermo; hic erat in principio apud Deum; omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil*. 2. Nam si haec non aliter accipi licet quam quomodo scripta sunt, indubitanter alius ostenditur qui fuerit a principio, alius apud quem fuit; alium sermonem Dei, alium Deum, — licet et Deus sermo sed qua Dei Filius, non qua Pater — alium per quem omnia, alium a quo omnia. 3. Alium autem quomodo dicamus, saepe iam edidimus: quo alium dicamus necesse est non eundem, <non eundem> autem non quasi separatim, dispositione alium, non diuisione. Hic ergo caro factus est, non ipse cuius erat sermo. Huius gloria uisa est tanquam unicus a Patre, non tanquam Patris, praecedit enim: *Deum*

XX, 6 sq. Is. 45, 5. 7 Ioh. 10, 30. 7 sq. Ioh. 14, 9-11.

XXI, 5 sqq. Ioh. 1, 1-3. 16 sq. cfr Ioh. 1, 14. 17 sq. Ioh. 1, 18.

XX, 1 eorum] om. F 2 de <nouis> scripturis dub. Evans 3 quae] om. F 4 salua] P F Rb, saluo M Kroymann statu] Kroymann, sociu P M Rb, sonatu F 8 uidit] P M (m. 1) Rb, uidet F M (m. 2) 10 cedere] Rb, credere codd. Rb 11 est hoc F 12 inueniri] codd. Rb, inuenire Iuuius Kroymann 14 ab initio] P M Rb, semper praem. F, prob. Evans 14/15 et in <pluribus, et in> posteriora Kroymann 15 utique eq. scil. Engelbrecht pauciora] Vrsinus, paucioribus codd. Rb. Evans.

XXI, 5 erat sermo] erat uerbum P 10 alius sermo dei, alius dei Kroymann deum] Iuuius, dominum codd. Rb 11 sermo deus Kroymann alius Kroymann 12 pr. alium] alius Kroymann 13 pr. dicamus] Rg., praedicamus P M F Rb, praedicamus M m. 2 14 non eundem] add. Oehler 15 caro factus

nemo uidit unquam. Hic unicus sinum Patris disseruit, non sinum suum Pater. 4. Idem et [si] agnus Dei ab Iohanne designatur, non ipse cuius est; dilectus certe Filius Dei semper, sed non ipse cuius est Filius. Hoc eum Nathanahel statim sensit, sicut et alibi Petrus: *Tu es filius Dei*. Hoc et ipse recte sensisse illos confirmat, Nathanaheli quidem respondens: *quia dixi; uidi te sub ficu, ideo credis*, Petrum uero beatum adfirmans cui non caro neque sanguis reuelasset quod et Patrem senserat, sed Pater qui in caelis est. 5. Quo dicto utriusque personae constituit distinctionem: et Filii in terris quem Petrus agnouerat Dei Filium, et Patris qui in caelis, qui Petro reuelauerat quod Petrus agnouerat Dei Filium Christum. 6. Cum in templo introiit, aedem Patris appellat ut Filius. Cum ad Nicodemum dicit: *Ita, inquit, dilexit Deus mundum, ut Filium suum unicum dederit, in quem omnis qui crediderit non pereat, sed habeat uitam sempiternam*. Et rursus: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut indicet mundum, sed ut saluus sit mundus per eum; qui crediderit in illum, non iudicatur; qui non crediderit in illum, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine unicus Filii Dei*. 7. Iohannes autem, cum interrogaretur quid de Iesu, cum tingeret: *Pater, inquit, diligit Filium et omnia tradidit in manu eius; qui credidit in Filium, habet uitam aeternam; qui non credidit in Filio Dei, non uidebit Deum, sed ira Dei manebit super eum*. 8. Quem uero Samaritidi ostendit se? Si Messiam qui dicitur Christus, Filium utique se, non Patrem demonstrauit, qui et alibi Christus, Dei filius, non Pater dictus est. 9. Exinde discipulis: *Meum est, inquit, ut faciam uoluntatem eius, qui me misit, ut consummem opus eius*. Et ad Iudaeos de paralytici sanitate: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*. «Pater» et «ego» Filius dicit. Denique propter hoc magis Iudaei illum interficere uolebant, non tantum quod

19 sq. cfr Ioh. 1, 29. 22 Ioh. 1, 49; Matth. 16, 16. 24 Ioh. 1, 50. 24 sq. Matth. 16, 17. 30 cfr Ioh. 2, 16. 31 sqq. Ioh. 3, 16. 34 sqq. Ioh. 3, 17-18. 39 sqq. Ioh. 3, 35-36. 42 sq. cfr Ioh. 4, 25. 45 sq. Ioh. 4, 34. 47 sq. Ioh. 5, 17. 48 sqq. Ioh. 5, 18.

est] P M, factus est caro F Rb 18 unicus] Engelbrecht, unius codd. Rb 19 sinum] om. F inde et si uel inde etsi codd. Rb. Evans, idem et] Vrsinus 20 est; dilectus] Verhoeven, est dilectus. codd. Rb. Evans, est dictus Kroymann, alii aliter 21 eum] P M F Rb, enim G Rb 23 nathanahel codd. Rb 24 dixi] Rb, dixit codd. Rb 26 et patrem] scil. Kroymann 29 petrus] scil. Kroymann 29/30 dei filium christum] scil. Kroymann 30 templum Rb edd. 33 credidit P M 38/39 cum interrogaretur quid de Iesu, cum tingeret] Engelbrecht, prob. Evans, cum interrogaretur quid de Iesu contingeret codd. Rb, cum interrogaret qui de Iesu, cur tingeret Kroymann (cfr Ioh. 3, 26) 39 diligit] Pam. (cfr e. 16, 1), dilexit codd. Rb. Evans 40 et 41 credit Pam. Kroymann 42 uero] om. P 49 tan-

50 solueret sabbatum, sed quod Patrem suum Deum diceret, aequans se Deo. 10. Tunc ergo dicebat ad eos: Nihil Filius facere potest a semetipso, nisi uideat Patrem facientem; quae enim ille facit, eadem et Filius facit. Pater enim diligit Filium et omnia demonstraui illi, quae ille fecit et maiora istis opera |
55 demonstrabit illi, ut uos miremini. Quomodo enim <Pater> V 266 suscitatur mortuos et uiuificat, ita et Filius quos uult uiuificat. Neque enim Pater iudicat, sed omne iudicium dedit Filio, ut omnes honorent Filium sicut honorant Patrem. Qui non honorat Filium, non honorat Patrem, qui Filium misit. 11. Amen, amen dico uobis, quod qui audit sermones <meos> et credit ei, qui me misit, habet uitam aeternam et in iudicium non ueniet, sed transit de morte in uitam. 12. Amen dico uobis, quod ueniet hora, qua mortui audient uocem Filii Dei et cum audierint, uiuent. Sicut enim Pater habet uitam aeternam a semetipso, ita
60 et Filio dedit uitam aeternam habere in semetipso et iudicium dedit illi facere in potestate, quia Filius hominis est, per carnem scilicet, sicut et Filius Dei per Spiritum eius. 13. Adhuc adicit: Ego autem habeo maius quam Iohannis testimonium; opera enim, quae Pater mihi dedit consummare, illa ipsa de me testimonium perhibent, quod me Pater miserit; et qui me misit
70 Pater, ipse testimonium dixit de me. 14. Subiungens autem: Neque uocem eius audistis unquam neque formam eius uidistis, confirmat retro non Patrem sed Filium fuisse qui uidebatur et audiebatur. 15. Denique dicit: Ego ueni in Patris mei nomine et non me receperitis. Adeo semper Filius erat in Dei et regis et Domini omnipotentis et altissimi nomine. 16. Interrogantibus autem quid facere debeant respondit: Vt credatis in eum, quem Deus misit. 17. Panem quoque se adfirmat, quem Pater praestaret | de caelo. Ergo omne quod ei daret V 267
80 Pater, ad se uenire nec reiecerunt se, quia de caelo decendisset non ut suam sed ut Patris faceret uoluntatem; uoluntatem autem Patris esse uti qui uiderit Filium et crediderit in eum, uitam et resurrectionem consequatur; neminem porro ad se uenire posse nisi quem Pater adducat; omnem, qui a
85 Patre audisset et didicisset, uenire ad se: non quasi Patrem

51 sqq. Ioh. 5, 19-27. 68 sqq. Ioh. 5, 36-37. 72 Ioh. 5, 37. 74 sq. Ioh. 5, 43. 77 sq. Ioh. 6, 29. 78 sqq. cfr Ioh. 6, 32-44. 85 sq. cfr Ioh. 6, 46.

tum] Rb², tamen codd. Rb¹ quod] om. F 52 uiderit Pam. 54 demonstrat Kroymann 54/55 quae usq. illi] om. P M 54 fecit] F Rb¹, facit Kroymann istis] Pam., ista F Rb¹ 55 demonstrabit] Kroymann, demonstraui F Rb¹ pater] add. Kroymann 56 pr. uiuificat] P M Rb¹, uiuificabit F 60 sermones meos] Rb¹, sermones P M Rb¹, sermonem F, sermonem meum Engelbrecht Kroymann 61 uenit] Vrsinus 62 de uita uel morte F 65 habere] om. F in a semetipso F 69 illa et ipsa F 74 dicebat F 76 <et> omnipotentis] Vrsinus 84 omnem] autem add. Kroymann

aliquis uiderit adiciens et hic, ut ostenderet Patris esse sermonem per quem docti fiant. 18. At cum discedunt ab eo multi et apostolis suis offert si uelint discedere et ipsi, quid respondit Simon Petrus? Quo discedimus? uerba uitae habes
90 et nos credimus, quod tu sis Christus. Patrem illum esse an Patris Christum?

XXII. 1. Cuius autem doctrinam dicit ad quam mirabantur? Suam an Patris? Aequae ambigentibus inter se ne ipse esset Christus, utique non Pater sed Filius; Meque scitis, inquit, unde sim; et non ueni a me ipso, sed est uerus qui me
5 misit, quem uos non nostis; ego noui illum, quia apud illum sum. 2. Non dixit « quia ipse sum » et « ipse me misit », sed « ille me misit ». Item cum misissent ad inuadendum eum pharisaei: Modicum adhuc temporis, ait, uobiscum sum et uado
ad eum, qui me misit. At ubi se negat esse solum — sed ego, inquit, et qui me misit Pater — nonne duos demonstrat, tam
10 duos quam inseparatos? Immo totum erat hoc quod docebat inseparatos duos esse. 3. Siquidem et legem proponens duorum hominum testimonium confirmantem, | subiungit: Ego V 268
testimonium dico de me et testimonium dicit de me qui me misit Pater. Quodsi unus esset dum idem est et Filius et Pater, non uteretur legis patrocinio fidem imponentis non unius testimonio sed duorum. 4. Item interrogatus ubi esset Pater neque se neque Patrem notum esse illis respondens duos dixit ignotos, quod, si ipsum nossent, Patrem nossent, non
20 quidem quasi ipse esset Pater et Filius, sed quia per indiuiduitatem neque agnosci neque ignorari alter sine altero potest. 5. Qui me, ait, misit, uerax est, et ego quae ab eo audiui, ea et loquor in mundum, interpretante extrinsecus scriptura non cognouisse illos quod de Patre dixisset, cum scilicet cognoscere
25 debuissent sermones Patris in Filio esse legendo apud Hieremiam: Et dixit mihi Dominus: ecce dedi sermones meos in os tuum; et apud Esaiam: Dominus dat mihi linguam disciplinae ad cognoscendum, quando oporteat dicere sermonem; sicut ipse

89 sq. Ioh. 6, 68-69.

XXII, 1 sq. cfr Ioh. 5, 20; 7, 15-16. 3 sqq. Ioh. 7, 28. 8 sq. Ioh. 7, 33. 9 sq. Ioh. 8, 16. 13 sqq. Ioh. 8, 18. 16 sq. cfr Ioh. 8, 19; cfr Deut. 17, 6. 22 sq. Ioh. 8, 26. 24 cfr Ioh. 8, 27. 26 sq. Ier. 1, 9. 27 sq. Is. 50, 4.

86/87 esse <se> sermonem dub. Evans 88 et quid F 91 christum] uel. Kroymann.

XXII, 3 meque scitis] Kroymann, neque me scitis codd. (ex n e que sc., ut uidetur), atque me scitis Iunius, neque nescitis Oehler 9 negatur F 17 pater] om. F 19 esse ignotos F 20/21 indiuiduitate P M corr. 22/23 qui me usq. mundum transfert Kroymann in l. 24 post dixisset 25 patris] om. F 27 mihi

rursus : *Tunc, inquit, cognoscetis, quod ego sim, et a memetipso*
nihil loquar, sed sicut me docuit, ita et loquor, quia et qui me
misit mecum est, et hoc ad testimonium indiuiduorum duorum.
 6. Item in altercatione Iudaeorum exprobrans quod occi-
 dere eum uellent : *Ego, inquit, quae uidi penes Patrem meum*
loquor et uos quod uidistis penes patrem uestrum, id facitis ;
 35 *et : Nunc multis occidere hominem ueritatem uobis locutum,*
quam audiuit a Deo ; et : Si Deus esset pater uester, dilexissetis
me ; ego enim ex Deo exiui et ueni, | (et tamen non separamus, V 269
licet exisse dixerit, ut quidam arripiunt huius dicti occasio-
nem ; exiuit autem a Patre ut radius ex sole, ut riuus ex fonte,
 40 *ut frutex ex semine) ; <et : > Ego daemonium non habeo, sed*
honoro Patrem meum ; et : Si ego me ipse glorificem, nihil est
gloria mea ; est qui me glorificet Pater, quem uos dicitis Deum
esse uestrum nec nostis illum ; at ego noui eum et si dicam :
non noui, ero similis uestri mendax ; sed noui illum et sermonem
 45 *eius seruo. 7. At cum subiungit : Abraham diem meum uidit et*
laetatus est, nempe demonstrat Filium Abrahae retro uisum,
non Patrem. Item super caecum illum Patris opera dicit se
facere oportere, cui post restitutionem luminum : tu, inquit,
credis in Filium Dei ? Et interroganti quis esset iste, ipse se
 50 *demonstrans utique Filium demonstraui quem credendum*
esse dixerat. 8. Dehinc cognosci se profitetur a Patre et
Patrem a se et ideo se diligere a Patre, quod animam suam
ponat, quia hoc praeceptum accepisset a Patre. 9. Et inter-
rogatus a Iudaeis, si ipse esset Christus — utique Dei, nam
 55 *usque in hodiernum Iudaei Christum Dei, non ipsum Patrem*
sperant quia nunquam Christus Pater scriptus est uenturus
— : loquor, inquit, uobis et non creditis ; opera, quae ego facio
in nomine Patris, ipsa de me testimonium dicunt. Quod testi-
monium ? Ipsum scilicet esse de quo interrogabant, id est
 60 *Christum Dei. 10. De ouibus etiam suis, quod nemo illas de*
manu eius eriperet, Pater enim, <inquit> quod mihi dedit,
maius | est omnibus ; et : ego et Pater unum sumus. Hic ergo
 V 270 *iam gradum uolunt figere stulti, immo caeci, qui non uideant*
primo « ego et Pater » duorum esse significationem, dehinc in

29 sqq. Ioh. 8, 28. 33 sqq. Ioh. 8, 38. 40. 42. 40 sqq. Ioh. 8, 49. 54-55. 56
 48 sqq. Ioh. 9, 35-37. 51 sqq. cfr Ioh. 10, 15. 17. 24. 57 sq. Ioh. 10, 25.
 60 sq. cfr Ioh. 10, 27-28. 61 sq. Ioh. 10, 29. 30.

dat F 29 me ipso F 30 docuit <pater> Kroymann 33 eum uellent] om. F
 33/34 meum usq. patrem] om. F 35 ueritatem] om. P 37 separamus] P M
 (s corr. in r a n. 1) Rb¹, separauit F, separantur Rb² Euan¹ 39 autem] enim
 Kroymann 40 et] add. Kroymann 45 at] codd. Rb, ac Pam., et Kroymann
 46 laetatus] locutus F 47 caelum P 51 esse] om. F 54 dei] Rb², deus
 codd. Rb¹ 60 suis <subiungens> cont. Kroymann 61 inquit] add. Kroymann,
 fort. delendum 61/62 quod usq. omnibus] P M Rb, qui maior est omnibus mihi

65 nouissimo « sumus » non ex unius esse persona quod plura-
 liter dictum est, tunc quod « unum sumus », non « unus su-
 mus » <dicat>. 11. Si enim dixisset : « unus sumus », potuisset
 adiuuare sententiam illorum, unus enim singularis numeri
 significatio uidetur. Adhuc cum duo masculini generis unum
 70 dicit neutrali uerbo (quod non pertinet ad singularitatem sed
 ad unitatem, ad similitudinem, ad coniunctionem, ad di-
 lectionem Patris qui Filium diligit et ad obsequium Filii qui
 uoluntati Patris obsequitur) : *Vnum sumus, dicens, ego et*
Pater, ostendit duos esse quos aequat et iungit. 12. Adeo
 75 *addit etiam multa se opera a Patre ostendisse quorum nihil*
lapidari mereretur ; et ne putarent ideo se illum lapidare de-
bere, quasi se Deum ipsum, id est Patrem, uoluisset intellegi
quia dixerat : Ego et Pater unum sumus, qua Filium Dei Deum
ostendens, non qua ipsum Deum, si in lege, inquit, scriptum
 80 *est : Ego dixi, uos dii estis, et non potest solui scriptura, quem*
Pater sanctificauit et misit in mundum uos eum blasphemare
dicitis, quia dixerat : Filius Dei sum ? si non facio opera
Patris mei, nolite credere ; si uero facio et mihi credere non
uultis, uel propter opera credite et scitote, quod ego in Patre sim
 85 *et Pater in me. 13. Per opera ergo erit Pater in Filio et Filius*
in Patre. Et ita per opera intellegimus | unum esse Patrem V 271
<et Filium>. Adeo totum hoc perseuerabat inducere ut duo
tamen crederentur in una uirtute quia aliter Filius credi non
posset nisi duo crederentur.

XXIII. 1. Post haec autem Martha Filium Dei eum con-
 fessa non magis errauit quam Petrus et Nathanahel, quan-
 quam et si errasset, statim didicisset. Ecce enim ad suscitand-
 um fratrem eius a mortuis ad caelum et ad Patrem Dominus
 5 suspiciens : *Pater, inquit (utique Filius), gratias ago tibi, quod*
me semper exaudias ; propter istas turbas circumstantes dixi,
ut credant, quod tu me miseris. 2. Sed et in conturbatione
animae : Et quid dicam ? Pater, inquit, saluum me fac de ista
hora. Atquin propter hoc ueni in istam horam. Verum, Pater,

73 sq. Ioh. 10, 30. 74 cfr Ioh. 10, 32-33. 78 Ioh. 10, 30. 79 sqq. Ioh.
 10, 34-38.

XXIII, 1 cfr Ioh. 11, 27. 5 sqq. Ioh. 11, 41-42. 8 sqq. Ioh. 12, 27-28.

dedit F, prob. Oehler 66 tunc] M F Rb¹, tum P edd. 67 dicit] add. Kroymann,
 fort. delendum unus] Rjg., quod unus codd. Rb 74 adeo] ad ea dub. Kroymann
 75 sc] om. P 79 deum <patrem> dub. Kroymann 80 post estis lacunam signauit
 Kroymann cetera euangelii uerba desiderant : 'et illos deos nominauit ego.' 82 dixe-
 rit Iunius Kroymann 85 erat Vrsinus 87 et filium] add. Vrsinus.

XXIII, 1 Martha] Pam., Maria codd. Rb 7 quod] P M Rb, quia F

10 *glorifica nomen tuum*, in quo erat Filius: *Ego*, inquit, *ueni in Patris nomine*. 3. Inde — scilicet suffecerat Filii ad Patrem uox — ecce ex abundanti respondet de caelo Pater, Filio contestatus: *Hic est Filius meus dilectus, in quo bene sensi, audite illum*; ita et isto: *Glorificaui et glorificabo rursus*.
 15 4. Quot personae tibi uidentur, peruersissime Praxeas, nisi quot et uoces? Habes Filium in terris, habes Patrem in caelis. Non est separatio ista, sed dispositio diuina. Ceterum scimus Deum etiam intra abyssos esse et ubique consistere, sed ui et potestate, Filiumque ut indiuiduum cum ipso ubique.
 20 Tamen in ipsa oikonomia Pater uoluit Filium in terris haberi, se uero in caelis, quo et ipse Filius suspiciens et orabat et postulabat a Patre quo et nos erectos docebat orare: *Pater* V 272
noster, qui es in caelis, cum sit et ubique. Hanc sedem suam uoluit Pater [*mihi thronus*]. 5. Minorauit Filium modico citra
 25 angelos ad terram dimittendo, gloria tamen et honore coronaturus illum in caelos resumendo. Haec iam praestabat illi dicens: *Et glorificaui et glorificabo*. 6. Postulat Filius de terris, Pater promittit a caelis. Quid mendacem facis et Patrem et Filium? si aut Pater de caelis loquebatur ad Filium
 30 cum ipse esset Filius apud terras, aut Filius ad Patrem precabatur cum ipse esset Pater apud caelos, quale est ut Filius item postularet a semetipso postulando a Patre si Filius erat Pater, aut iterum Pater sibi ipse promitteret promittendo Filio si Pater erat? 7. Vt sic duos diuisos diceremus, quomodo iactitatis, tolerabilius erat duos diuisos quam unum
 35 Deum uersipellem praedicare. Itaque ad istos tunc Dominus pronuntiauit: *Non propter me ista uox uenit, sed propter uos*, ut credant et hi et Patrem et Filium in suis quemque nominibus et personis et locis. 8. Sed adhuc exclamat Iesus et dicit:
 40 *Qui credit in me, non in me credit, sed in eum credit, qui me*

10 sq. Ioh. 5, 43. 13 sq. Matth. 17, 5. 14 Ioh. 12, 28. 18 cfr Ps. 138, 8.
 21 cfr Ioh. 11, 41. 22 sq. Matth. 6, 9. 23 sq. cfr Ps. 102, 19. 24 Is. 66, 1.
 25 sq. cfr Ps. 8, 5. 27 Ioh. 12, 28. 37 Ioh. 12, 30. 40 sq. Ioh. 12, 44-45.

11 patris] P M, mei add. F Rb Evans 12 abundanti] Latinus (cfr c. 15, l. 37),
 abundantia codd. edd. respondit M F 13 contestatus] Evans, contestatur codd.
 Rb, contestaturus Oehler, usq. ad isto l. 14 scil. Kroymann 14 et in isto F
 15 praxeas] Rb, praxeas codd. 21 quo] Rb, quod codd. Rb 22 quo] P M
 Rb, quod F 23 caelis, cum ... ubique. Hanc] edd. praeter Kroymann suam]
 om. F 24 mihi thronus F, om. P M Rb, scil. Verboeven, (in caelo (caelum
 Evans), inquit) mihi thronus. (Hinc et) minorauit Kroymann Evans 25 demit-
 tendo Vrsinus Kroymann 29 aut] F Rb, autem P M Rb ad filium] Rb,
 si autem pater add. codd. Rb 30/31 terras usq. apud] om. P 31 pater] Kroy-
 mann, filius codd. Rb 32 postularet] Vrsinus, postulet codd. Rb si] Rb, om.
 codd. Rb 32/33 si filius erat pater et 34 si pater erat] scil. Engelbrecht 34 erat
 <filius> Kroymann 34/35 diceremus usq. diuisos] om. P 35 erat] M Rb, erit F
 36 tunc] Vrsinus, nunc codd. Rb Evans 37 uox ista F 38 et filium] F Rb,

misit (quia per Filium in Patrem creditur et auctoritas cre-
 dendi Filio Pater est), *et qui me conspiciat, conspiciat eum qui*
me misit. 9. Quomodo? Quoniam scilicet a memetipso non
 sum locutus, sed qui me misit Pater ipse mihi man[datum] dedit, V 273
 45 *quid dicam et quid loquar*; — Dominus enim dat mihi linguam
disciplinae ad cognoscendum, quando oporteat dicere — sermo-
nem quem ego loquor, sicut mihi Pater dixit, ita et loquor. 10.
 Haec quomodo dicta sint, euangelizator et utique tam carus
 50 discipulus Iohannes magis quam Praxeas nouerat, ideoque
ipse de suo sensu: *Ante autem sollemnitate[m] paschae*, inquit,
sciens Iesus omnia sibi tradita a Patre esse et se ex Deo esse
et ad Deum uadere. 11. Sed Praxeas ipsum uult Patrem de
 semetipso exisse et ad semetipsum abisse ut diabolus in cor
 Iudae non Filii traditionem sed Patris ipsius inmisit. Nec
 55 diabolo bene nec haeretico, quia nec in Filio bono suo diabolus
 operatus est traditionem. Filius enim traditus est Dei, qui
 erat in Filio hominis, sicut scriptura subiungit: *Nunc glori-*
ficatus est Filius hominis et Deus glorificatus est in illo. 12. Quis
 Deus? Vtique non Pater sed sermo Patris qui erat in Filio
 60 hominis, id est in carne, in qua et glorificatus iam, uirtute
 uero et sermone; et ante Iesus *et Deus*, inquit, *glorificabit illum*
in semetipso, id est Pater Filium quem in semetipso habens,
 etsi porrectum ad terram, mox <glorificaturus erat> per re-
 surrectionem morte deuicta.

XXIV. 1. Erant plane qui et tunc non intellexerent, quo-
 niam et Thomas aliquamdiu incredulus. *Domine*, enim in-
 quit, *non scimus, quo eas et quomodo uiam nouimus*? Et Iesus:
Ego sum uia, ueritas et uita; nemo uenit ad Patrem nisi per
 5 *me*; si cognouissetis me, cognouissetis et Patrem. Sed et: Abhinc V 274
notis illum et uidistis illum. 2. Et peruenimus iam ad Philip-
 pum qui spe excitatus uidendi Patris nec intellegens quo-
 modo uisum Patrem audisset: *Ostende*, inquit, *nobis Patrem*
et sufficit nobis. Et Dominus: *Philippe, tanto tempore uobiscum*
 10 *sum et non cognouistis me*? quem dicit cognosci ab illis de-

43 sqq. Ioh. 12, 49. 45 sq. Is. 50, 4. 46 sq. Ioh. 12, 50. 50 sqq. Ioh. 13,
 1-3. 57 sq. Ioh. 13, 31. 61 sq. Ioh. 13, 32.

XXIV, 2 sqq. Ioh. 14, 5-9.

et om. P M 42 me conspiciat] M F, conspiciat P Rb, conspiciat me Rb Evans
 47 quem] quae Kroymann 49 nouerat] Rb, nominat P M (in marg. m. 2: ut
 meminit) F Rb 51 alt. esse] exisse Vrsinus Kroymann 58 in illo] in caelo F
 60 et] etsi Kroymann 61 Iesus] Iunius, Iesum codd. Rb et deus] et om. F
 glorificabit] Iunius, glorificauit codd. Rb 62 quem] om. Rb 63 glori-
 ficaturus erat] add. Kroymann, glorificauit Vrsinus Evans.

XXIV, 1 erant tibi plane quippe qui F 1/2 quomodo F 2/3 domine
 enim inquit] Gel., domino en. inq. codd. Rb, domine, inquit Oehler Evans 5 sed

buisse <se>? Hoc enim solum discuti oportet. Quasi patrem an quasi filium? Si quasi patrem, doceat Praxeas tanto tempore Christum cum eis conuersatum Patrem aliquando non dico intellegi, uerum uel aestimari potuisse. 3. Nobis omnes scripturae et ueteres Christum Dei et nouae Filium Dei prae-
 15 finiant. Hoc et retro praedicabatur, hoc et ab ipso Christo pronuntiabatur, immo iam et ab ipso Patre coram de caelis Filium profitente et Filium glorificante: *Hic est Filius meus*; et: *Glorificauit et glorificabo*, hoc et a discipulis credebatur,
 20 hoc et a Iudaeis non credebatur. Hoc se uolens credi ab illis omni hora Patrem nominabat et Patrem praeferebat et Patrem honorabat. 4. Si ita est, ergo non Patrem tanto tempore secum conuersatum ignorauerant sed Filium. Et Dominus eum se ignorari exprobrans quem ignorauerant,
 25 eum utique agnosci uolebat quem tanto tempore non agnosci exprobrauerat, id est Filium. Et apparere iam potest quo modo dictum sit: *Qui me uidet, uidet et Patrem*, scilicet quo et supra: *Ego et Pater unum sumus*. 4. Quare? Quia ego ex Deo exiui et ueni; et: *Ego sum uia, nemo ad Patrem uenit nisi*
 30 *per me*; et: *Nemo ad me uenit nisi Pater eum adduxerit*; et: *Omnia mihi Pater tradidit*; et: *Sicut Pater uiuificat, ita et Filius*; et: *Si me cognouistis, et Patrem cognouistis*. 5. Secun-
 dum haec enim uicarium se Patris ostenderat, per quem
 35 Pater et uideretur in factis et audiretur in uerbis et cognosce- retur in Filio facta et uerba Patris administrante, quia inuisi- bilis pater quod et Philippus didicerat in lege et meminisse debuerat: *Deum nemo uidebit et uiuet*. Et ideo suggillatur Patrem uidere desiderans quasi uisibilem et instruitur uisi-
 40 bilem eum in Filio fieri ex uirtutibus, non ex personae re- praesentatione. 6. Denique si Patrem eundem Filium uellet intellegi dicendo: *Qui me uidet, Patrem uidet*, quomodo su- bicit: *Non credis, quia ego in Patre et Pater in me*? Debuerat enim subiunxisse: «Non credis, quia ego sum Pater»? aut
 45 quo exaggerauit si non illud manifestauit quod uoluerat intellegi, se scilicet Filium esse? Porro dicendo: *non credis, quia ego in Patre et Pater in me*, propterea potius exaggerauit, ne, quia dixerat: *Qui me uidet et Patrem uidet*, Pater existima-

18 Matth. 17, 5. 19 Ioh. 12, 28. 27 Ioh. 14, 9. 28 Ioh. 10, 30. 28
 sq. Ioh. 16, 28. 29 sq. Ioh. 14, 2. 30 Ioh. 6, 44. 31 Matth. 11, 27.
 31 sq. Ioh. 5, 21. 32 Ioh. 14, 7. 37 Exod. 33, 20. 41 Ioh. 14, 9. 42
 Ioh. 14, 10. 45 sq. Ioh. 14, 10. 47 Ioh. 14, 9.

et] *codd. Rb, tuel. Thörnelli II 94, et om. Gel. Kraymann Evans* 11 se] *add. Engelbrecht* 15 et nouae christum dei *Kraymann* 19 a] *om. F* 25 tempore non agnosci] *MF, non agnosci tempore P Rb Evans* 28 att. ego] *om. F* 31 pa- ter mihi *F* 34 in uerbis] *om. F* 30 uirtutis *dub. Kraymann* 42 creditis *Pam.* me <est> *Pam.* 43 creditis *Pam.* 45 se] *Rb, sic codd. Rb*

retur, quod nunquam se existimari uoluit qui semper se Filium et a Patre uenisse profitebatur. 7. Igitur et manifestam
 50 fecit duarum personarum coniunctionem ne Pater seorsum quasi uisibilis in conspectu desideraretur et ut Filius reprae- sentator Patris haberetur. Et nihilominus hoc quoque inter- pretatus est quomodo Pater esset in Filio et Filius in Patre: *Verba*, inquit, *quae ego loquor uobis, non sunt mea* — utique
 55 quia Patris —; *Pater autem manens in me facit opera*. 8. Per opera ergo uirtutum et uerba doctrinae manens in Filio Pater per ea uidetur per quae manet et per eum in quo manet, ex hoc ipso apparente proprietate utriusque personae, dum
 60 dicit: *Ego sum in Patre et Pater in me*. Atque adeo: *Credite*, ait. Quid? me Patrem esse? non puto scriptum esse, sed: *Quia ego in Patre et Pater in me, si quo minus, uel propter* V 276
opera credite, ea utique opera per quae Pater in Filio non uisu, sed sensu uidebatur.

XXV. 1. Post Philippum et totam substantiam quaestionis istius, quae in finem euangelii perseuerant, in eodem genere sermonis, quo Pater et Filius in sua proprietate distinguuntur, Paracletum quoque a Patre se postulaturum cum ascendisset
 5 ad Patrem et missurum repromittit, et quidem alium. Sed iam praemisimus quomodo alium. Ceterum: *De meo sumet*, inquit, sicut ipse de Patris. Ita connexus Patris in Filio et Filii in Paracleto tres efficit cohaerentes, alterum ex altero. Qui tres unum sunt, non unus, quomodo dictum est: *Ego et*
 10 *Pater unum sumus*, ad substantiae unitatem, non ad numeri singularitatem. 2. Percurre adhuc et inuenies quem Patrem credis uitem Patris dictum et Patrem agricolam, uti quem in terra tu putas fuisse, hunc rursus in caelis a Filio agnosci cum illuc respiciens discipulos suos Patri tradit. Sed etsi in
 15 isto euangelio non est reuelatum: *Deus meus, ad quid me dereliquisti?* et: *Pater, in tuis manibus depono spiritum meum*, tamen post resurrectionem et deuictae gloriæ mortis, exposita necessitate omnis humilitatis, cum iam Patrem se posset ostendere tam fideli feminae, ex dilectione, non ex

54 sq. Ioh. 14, 10. 50 Ioh. 14, 10. 61 sq. Ioh. 14, 11.

XXV, 5 cfr Ioh. 14, 16. 6 Ioh. 16, 14. 9 sq. Ioh. 10, 30. 12 cfr Ioh. 15, 1. 14 cfr Ioh. 17, 1. 11. 15 sq. Matth. 27, 46; Marc. 15, 34. 16 sq.

48 se existimari] *MF, exist. se P Rb Evans* 51 ut] *om. F* 54 ego] *F Rb, om. P M.*

XXV, 2 fine *Engelbrecht* perseuerat *Latinius Kraymann* 3 pater] *secl. Kraymann* distinguuntur] *Vrsinus, distinguitur codd. Rb Kraymann* 12 uitem] *Kraymann, uice codd. Rb* uri quem] *Leopoldus, utique codd. Rb, et quem Iuuius* 15 non esset] *Vrsinus* 17 deuictae] *P M Rb, deuicta F Rb in marg. : 'forte deuicta'* gloriam] *Rb, gloria codd. Rb* 18 necessitatem] *Rb, in marg. :*

20 curiositate nec ex incredulitate Thomae tangere eum adgres-
sae : Ne, inquit, contigeris me, nondum ascendi ad Patrem
meum, uade autem ad fratres meos — qui se et in hoc Filium
ostendit; filios enim appellasset illos, si Pater fuisset — et
dices eis : ascendo ad Patrem meum et Patrem uestrum | et
25 Deum meum et Deum uestrum. 3. Pater ad Patrem et Deus ad
Deum? an Filius ad Patrem et sermo ad Deum? 4. Ipsa
quoque clausula euangelii propter quid consignat haec
scripta, nisi ut credatis (inquit) Iesum Christum Filium Dei?
Igitur quaecumque ex his putaueris ad demonstrationem
30 eiusdem Patris et Filii proficere tibi posse, aduersus definiti-
uam euangelii sententiam niteris. Non ideo enim scripta sunt
ut Patrem credas Iesum Christum sed ut Filium.

XXVI. 1. Propter unum Philippi sermonem et Domini
responsionem ad eum uidemur Iohannis euangelium decu-
rriisse, ne tot manifeste pronuntiata et ante et postea unus
sermo subuertat, secundum omnia potius quam aduersus
5 omnia, etiam aduersus suos sensus interpretandus. 2. Ceterum
ut alia euangelia non interponam quae natiuitate dominica
fidem confirmant, sufficit eum qui nasci habebat ex uirgine,
ab ipso annuntiari angelo Filium Dei determinatum : Spi-
ritus Dei superueniet in te et uirtus Altissimi obumbrabit te;
10 propterea quod nascetur ex te sanctum uocabitur Filius Dei.
3. Volent quidem et hic argumentari, sed ueritas praeualebit.
« Nempe, inquit, Spiritus Dei Deus est et uirtus Altissimi
Altissimus est ». Nec pudet illos inicere quod, si esset, scriptum
fuisset. Quem enim uerebatur ut non aperte pronuntiaret :
15 « Deus superueniet » et « Altissimus obumbrabit te »? Dicens
autem « Spiritus Dei », etsi Spiritus Deus, tamen non directo
Deum nominans, portionem totius intellegi uoluit quae ces-
sura erat in Filii nomen. 4. Hic Spiritus Dei idem erit sermo.
Sicut | enim Iohanne dicente : sermo caro factus est, Spiritum
20 quoque intellegimus in mentione sermonis, ita et hic sermonem

Luc. 23, 46. 21 sqq. Ioh. 20, 17. 28 Ioh. 20, 31.

XXVI, 8 sqq. Luc. 1, 35. 19 Ioh. 1, 14.

necessitate 22 qui se] Engelbrecht, quia codd. Rb, quin Vrsinus (se add. post hoc)
Evans, quibus Kroymann (se add. post hoc) 25 et deum] et om. F Rb 32 iesum]
Rb (cfr l. 28), in iesum codd. Rb.

XXVI, 2/3 decurrisse F 6 non] codd. edd., tuent. Rosenmeyer Hoppe Verboeven,
nunc Kroymann <de> natiuitate Pam. Kroymann 7 eum] Rb, enim codd. Rb
8 aduocant Kroymann 9 in te] om. F 10 uocabitur sanctum F 12 spi-
ritus dei deus est] Engelbrecht, prob. Rosenmeyer et Verboeven, filius dei deus est
codd. edd., ut et spiritus dei deus est add. maudt Kroymann 13 illo F, illis Kroy-
mann uincere F 13/14 quod usq. uerebatur] om. F 16 etsi spiritus deus]
Evans, etsi spiritus dei codd. Rb, deus add. Vrsinus, deus capit dici add. Kroymann,
etsi spiritum dei Engelbrecht 18 erit (i ex a. n. l.) M 19 sic P Rb factum F

quoque agnoscimus in nomine Spiritus. Nam et Spiritus sub-
stantia est sermonis et sermo operatio Spiritus et duo unum
sunt. 5. Ceterum alium Iohannes profitebitur carnem factum,
alium angelus carnem futurum, si non et Spiritus sermo est
25 et sermo Spiritus. Sicut ergo sermo Dei non est ipse cuius est,
ita nec Spiritus; et si Dei dictus est, non tamen ipse est cuius
est dictus. Nulla res alicuius ipse est cuius est. Plane cum
quid ex ipso est et sic eius est dum ex ipso sit, potest tale
quid esse quale et ipse ex quo est et cuius est. 6. Et ideo Spi-
ritus Deus et sermo Deus, quia ex Deo, non tamen ipse ex
30 quo est. Quodsi Spiritus Dei, tanquam substantia res, non
erit ipse Deus, sed hactenus Deus, quia ex ipsius Dei sub-
stantia, qua et substantia res est et ut portio aliqua totius,
multo magis uirtus Altissimi non erit ipse Altissimus, quia
nec substantia res est quod est Spiritus, sicut nec sapientia
35 nec prouidentia. Et haec enim substantiae non sunt, sed
accidentia uniuscuiusque substantiae. 7. Virtus Spiritui acci-
dit nec ipsa erit Spiritus. His itaque rebus, quodcumque sunt,
Spiritu Dei et sermone et uirtute collatis in uirginem, quod
40 de ea nascitur filius Dei est. 8. Hoc se et in istis euangelii
ipse testatur statim a puero : Non scitis, inquit, quod in
Patris mei me esse oportet? hoc et satanas eum in temptationi-
bus nouit : Si Filius Dei es; hoc et exinde daemonia confi-
tentur : Scimus | qui sis, Filius Dei. Patrem et ipse adorat. V 279
45 Christum se Dei a Petro agnitum non negat. Exultans in
Spiritu ad Patrem : Confiteor, inquit, tibi, Pater, quod abscon-
deris haec a sapientibus. 9. Hic quoque Patrem nemini notum
nisi Filio adfirmat. Est Patris Filius confessurus confessores
et negaturus negatores suos apud Patrem, inducens para-
50 bolam filii, non patris, in uineam missi post aliquot seruos et
occisi a malis rusticis et a patre defensi, ignorans et ipse
diem et horam ultimam soli Patri notam, disponens regnum

41 sq. Luc. 2, 49. 43 Matth. 5, 3, 6. 44 Marc. 1, 24; cfr Luc. 4, 34. ado-
rat] cfr Marc. 1, 35. 45 Luc. 9, 20-21; cfr Matth. 16, 16-17. 46 sq. Luc. 10,
21; cfr Matth. 11, 25. 47 sq. cfr Luc. 10, 22; cfr Matth. 11, 27. 48 sq. cfr
Matth. 10, 32-33; Luc. 12, 8-9. 50 sq. cfr Matth. 21, 33-41. 52 cfr Marc.
13, 31. 52 sq. cfr Luc. 22, 29.

26 dei] Kroymann, dub. Evans, deus codd. edd. tamen] P Rb, enim M F
ipse] Kroymann, ipsa codd. Rb 27 est dictus] est om. F 30 non] om. F
31 quodsi spiritus dei] Evans, quod deus dei codd. Rb, quodsi deus dei Vrsinus
Kroymann 32 qua] Latinus, quia codd. Rb 33 qua] Vrsinus, quae codd. Rb,
usq. ad res est scil. Kroymann substantia F 34 quia] Rb, qui codd. Rb
36 <ut> et Kroymann 37 et uirtus F 40 hoc] Rb, si hoc codd. Rb 45 chri-
stum usq. negat l. 48 post u. patris filium transferendum putat Kroymann. Improbatur
Verboeven cognitum F exultans] F, insultans P M Rb Evans 48/49 est
patris filius confessurus ... negaturus] Bakhuizen, et patris (patri F, prob. Verboeven)
filium confessurum (-rus M F) ... negaturum (-rus M F) codd. Rb Evans (Kroymann
cfr supra l. 45) 52 soli] sibi F.

discipulis, quomodo et sibi dispositum dicit a Patre, habens potestatem legiones angelorum postulandi ad auxilium a Patre si uellet, exclamans quod se Deus reliquisset, in Patris manibus spiritum ponens et post resurrectionem spondens missurum se discipulis promissionem Patris et nouissime mandans ut tinguerent in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, non in unum. Nam nec semel sed ter ad singula nomina in personas singulas tingimur.

XXVII. 1. Et quid ego in tam manifestis morabor cum ea congregari debeam de quibus manifesta obumbrare quaerunt? Undique enim obducti distinctione Patris et Filii quam manente coniunctione disponimus ut solis et radii et fontis et fluminis, per indiuiduum tamen numerum duorum et trium, aliter eam ad suam nihilominus sententiam interpretari, conantur ut aequae in una persona utrumque distinguant, Patrem et Filium, dicentes | Filium carnem esse, id est hominem, id est Iesum, Patrem autem Spiritum, id est Deum, id est Christum. 2. Et qui unum eundemque contendunt Patrem et Filium, iam incipiunt diuidere illos potius quam unare. Si enim alius est Iesus, alius Christus, alius erit Filius, alius Pater, quia Filius Iesus et Pater Christus. Talem monarchiam apud Valentinum fortasse didicerunt, duos facere Iesum et Christum. 3. Sed et haec iniectio eorum, ex praetractatis iam retusa est, quod sermo Dei uel Spiritus Dei et uirtus Altissimi dictus sit quem Patrem faciunt: non enim ipse sunt, cuius dicuntur, sed ex ipso et ipsius. 4. Et aliter tamen in isto capitulo renincentur. « Ecce, inquit, ab angelo praedicatum est: Propterea quod nascetur sanctum uocabitur Filius Dei. Caro itaque nata est, caro itaque erit Filius Dei. » Immo de spiritu Dei dictum est. 5. Certe enim de Spiritu sancto uirgo concepit et quod concepit, id peperit. Id ergo nasci habebat, quod erat conceptum et pariundum, id est spiritus, cuius et uocabitur nomen Emmanuel, quod est interpretatum: nobiscum Deus. Caro autem Deus non est ut de illa dictum sit: Vocabitur sanctum Filius Dei, sed ille qui in ea natus est Deus, de quo et psalmus: Quoniam Deus homo natus est in illa et aedificauit eam uoluntate Patris. 6. Quis Deus in

54 cfr Matth. 26, 53. 55 cfr Matth. 27, 26; Marc. 15, 34; Luc. 23, 46. 57 cfr Luc. 24, 29. 58 sq. cfr Matth. 28, 19.

XXVII, 20 sq. Luc. 1, 35. 25 sq. Matth. 1, 23. 27 Luc. 1, 35. 28 sq.

XXVII, 1 manifestis F 2 congregari P M, aggredi F Rb Evans 8 discipulos P Rb 13 alius] Rb, om. codd. Rb 14/15 duos — christum] post u. eorum l. 15 transferi Kroymann 15/16 praetractatis] M F Rb marg., retractatis P Rb 18 ipse] Kroymann, ipsae codd. Rb 21 itaque] secl. Kroymann, improbant Thörnelli I 20 sq. et Verhoeven 24 et pariundum] secl. Kroymann, defend.

ea natus? sermo et Spiritus qui cum sermone de Patris uoluntate natus est. Igitur sermo in carne; tum et de hoc quaerendum quomodo sermo caro sit factus, utrumne quasi transfiguratus in carne an indutus carnem. Immo indutus ceterum Deum inmutabilem et informabilem credi necesse est ut aeternum. 7. Transfiguratio autem interemptio est pristini: | omne enim, quodcumque transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat et incipit esse quod non erat. Deus autem neque desinit esse neque aliud potest esse. Sermo autem Deus et sermo Domini manet in aeternum, perseverando scilicet in sua forma. Quem si non capit transfigurari, consequens est ut sic caro factus intellegatur dum fit in carne et manifestatur et uidetur et contrectatur per carnem, quia et cetera sic accipi exigunt. 8. Si enim sermo ex transfiguratione et demutatione substantiae caro factus est, una iam erit substantia Iesus ex duabus, ex carne et spiritu, mixtura quaedam ut electrum ex auro et argento, et incipit nec aurum esse, id est spiritus, neque argentum, id est caro, dum alterum altero mutatur et tertium quid efficitur. 9. Neque ergo Deus erit Iesus; sermo enim desiit esse qui caro factus est, neque homo caro; caro enim non proprie est, quia sermo fuit. Ita ex utroque neutrum est, aliud longe tertium est quam utrumque. 10. Sed enim inuenimus illum directo et Deum et hominem expositum, ipso hoc psalmo suggerente: Quoniam Deus homo natus est in illa et aedificauit eam uoluntate Patris, certe usquequaque Filium Dei et Filium hominis, cum Deum et hominem sine dubio secundum utramque substantiam in sua proprietate distantem, quia neque sermo aliud quam Deus neque caro aliud quam homo. 11. Sic et apostolus de utraque eius substantia docet: Qui factus est, inquit, ex semine David (hic erit homo et filius hominis), qui definitus est Filius Dei secundum Spiritum (hic erit Deus et sermo Dei [filius]). Videmus duplicem statum, non confusum sed coniunctum in una persona, Deum et hominem Iesum | — de Christo autem differo — et adeo salua est utriusque proprietate substantiae, ut et Spiritus res suas egerit in illo, id est uirtutes et opera

Ps. 86, 5. 39 Is. 40, 8. 42 cfr I Ioh. 1, 1-2. 53 sq. Ps. 86, 5. 59 sqq.

Verhoeven 31 sermo in carne, tum] Engelbrecht, sermo in carne, dum codd. Rb. Evans, dum sermo in carne Kroymann 33 carne] carnem Kroymann an indutus carnem] om. P M 35 in aeternum F 37 non] om. F 39 aeternum P 40 configurari Vrsinus Evans 41 fit] sit F Rb 44 erit] Vrsinus, erat codd. Rb 45 ex mixtura] 47 id est spiritus] om. F 50 pr. caro] secl. Kroymann non] om. F quia] qui Vrsinus Kroymann 51 neutrum] dum add. Engelbrecht 54 et] om. F Rb Evans 55/56 cum deum et hominem] secl. Kroymann 61 sermo dei filius codd. Rb Evans, sermo secl. Kroymann, sermo <dei> dei filius Engelbrecht 63 autem] enim Kroymann

et signa, et caro passiones suas functa sit, esuriens sub diabolo, sitiens sub Samaritide, flens Lazarum, anxia usque ad mortem, denique et mortua [est]. 12. Quodsi tertium quid esset, ex utroque confusum ut electrum, non tam distincta documenta parerent utriusque substantiae, sed et Spiritus carnalis et caro spiritalia egisset ex translatione, aut neque carnalia neque spiritalia, sed tertiae alicuius formae ex confusione. 13. Immo aut sermo mortuus esset aut caro mortua non esset, si sermo conuersus esset in carnem; aut caro enim immortalis fuisset aut sermo mortalis. Sed quia substantiae ambae in statu suo quaeque distincte agebant, ideo illis et operae et exitus sui occurrerunt. 14. Disce igitur cum Nicodemus quia quod in carne natum est caro est et quod de Spiritu spiritus est. Neque caro Spiritus fit neque Spiritus caro. In uno plane esse possunt. Ex his Iesus constitit, ex carne homo, ex Spiritu Deus. Quem tunc angelus ex ea parte qua Spiritus erat, Dei Filium pronuntiavit, seruans carni Filium hominis dici. 15. Sic et apostolus etiam Dei et hominum appellans sequestrem utriusque substantiae confirmavit. Nouissime, qui Filium Dei carnem interpretaris, exhibe, qui sit filius hominis? aut numquid Spiritus erit? Sed Spiritum Patrem ipsum uis haberi, quia Deus Spiritus, quasi non et Dei Spiritus, sicut et sermo Deus et Deo sermo.

XXVIII. 1. Itaque Christum facis Patrem, stultissime, qui nec ipsam uim inspicias nominis huius, si tamen nomen est Christus et non appellatio potius: unctus enim significatur. « Vinctus » autem non magis nomen est quam « uestitus », quam « calceatus », accidens nomini res. An tu, si ex aliquo argumento uestitus quoque uocaretur Iesus, quomodo Christus ab unctionis sacramento, aequae Iesum Filium Dei diceret, uestitum uero Patrem crederet? 2. Nunc de Christo. Si Pater Christus est, Pater unctus est, et utique ab alio; aut si a semetipso, proba. Sed non ita docent Acta Apostolorum in illa exclamatione ecclesiae ad Deum: *Conuenerunt enim uniuersi in ista ciuitate aduersus sanctum Filium tuum, quem unxisti, Herodes et Pilatus cum nationibus.* 3. Ita et

Rom. 1, 3-4. 66 cfr Matth. 4, 2. 67 cfr Ioh. 4, 7; 11, 35. 67 sq. Matth. 26, 38. 78 sq. Ioh. 3, 6. 81 sq. cfr Luc. 1, 35. 83 sq. cfr I Tim. 2, 5.

XXVIII, 11 sqq. Act. 4, 27.

67 sitiens Iesus MF 68 est] scil. Kroymann 69 electri F, electrum (ex auro et argento) dub. Kroymann 71 aut] Vrsinus, ut codd. Rb 76 distinctae PM 83 etiam] eum Kroymann, improb. Thörnelli II 83 87 quasi usq. spiritus] om. F.

XXVIII, 1 nunc de christo. facis patrem, Kroymann 3 est] om. F potius; unctus enim] Rb, potius enim unctus codd. Rb 5 calceatus codd. an] Vrsinus, ut codd. Rb 11 ecclesiae] MF Rb in marg., om. P Rb 12 tuum] Iesum

Filium Dei Iesum contestati sunt et Filium a Patre unctum. Ergo Iesus idem erit Christus qui a Patre unctus est, non Pater qui Filium unxit. 4. Sic et Petrus: *Firmissime itaque cognoscat omnis domus Israhel, quod et Domihum et Christum, id est unctum, fecerit eum Deus, hunc Iesum, quem uos crucifixistis.* 5. Iohannes autem etiam mendacem notat eum qui negauerit Iesum esse Christum, contra de Deo natum omnem qui crediderit Iesum esse Christum. Propter quod et hortatur, ut credamus nomini Filii eius Iesu Christi, ut scilicet communio sit nobis cum Patre et Filio eius Iesu Christo. 6. Sic et Paulus ubique Deum Patrem ponit et Dominum nostrum Iesum Christum. Cum ad Romanos scribit, gratias agit Deo per Dominum nostrum Iesum Christum. Cum ad Galatas, non ab hominibus se apostolum praefert nec per hominem sed per Iesum Christum et Deum Patrem. 7. Et habes totum instrumentum eius, quae in hunc modum pronuntiant et duos proponunt: Deum Patrem et Dominum nostrum Iesum Christum, Filium Patris, et Iesum ipsum esse Christum, in altero quoque nomine Dei Filium. 8. Nam exinde, eo iure quo utrumque nomen unius est, id est Dei Filius, etiam alterum sine altero eiusdem est; et siue Iesus tantummodo positum est, intellegitur et Christus quia Iesus unctus est; siue solummodo Christus, idem est et Iesus quia unctus est Iesus. Quorum nominum alterum est proprium quod ab angelo impositum est, alterum accidens quod ab unctione conuenit, dum tamen Christus Filius sit, non Pater. 9. Postremo quam caecus est qui nec in Christi nomine intellegit alium Deum portendi si Christi nomen Patri adscribat. Si enim Christus Pater Deus est qui dicit: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem uestrum et Deum meum et Deum uestrum*, utique alium Patrem super se et Deum ostendit. Si item Pater Christus est, alius est qui solidat tonitruum et condit Spiritum et annuntiat in homines Christum suum. 10. Et si adstiterunt reges terrae et archontes congregati sunt in unum aduersus (Dominum et aduersus) Christum ipsius, alius erit Dominus contra cuius

16 sqq. Act. 2, 36. 19 sq. cfr I Ioh. 2, 22. 20 sq. cfr I Ioh. 5, 1; cfr 4, 2. 22 I Ioh. 3, 23. 22 sq. I Ioh. 1, 3. 25 sq. cfr Rom. 1, 8. 26 sq. cfr Gal. 1, 1. 42 sq. Ioh. 20, 17. 45 sq. Amos 4, 13. 46 sqq. Ps. 2, 2.

add. Pam. Kroymann 15 Iesus] MF Rb in marg., dominus P Rb 17 dominum et] M Rb, deum et P, deum F 26 per usq. christum] add. in marg. F m. 1 28/29 totum instrumentum] codd. Rb tui. Hoppe, tota instrumenta Rb, (per) totum instr. Kroymann Evans 30 deum et patrem Rb 32 alterum MP eo iure] scil. Kroymann, fort. recte 33 quoque F filii Vrsinus, Kroymann Evans 35 Iesus] christus add. codd. Rb 36 christus idem est et] Rb, deest et codd. Rb 39 christus] om. F 42/43 ad patrem uestrum et ad deum F 44 deum] om. F 47/48 dominum et aduersus] add. Kroymann

Christum congregati sunt reges et archontes. **11.** Et si haec
 50 *dicat Dominus Domino meo Christo*, alius erit Dominus, qui
 loquitur ad Patrem Christum. **12.** Et cum apostolus scribit :
Vti Deus Domini nostri Iesu Christi det vobis spiritum sapien- V 285
tiae et agnitionis, alius erit Deus Christi Iesu, charismatum
 55 *suscitavit Christum, suscitaturus [est] et mortalia corpora*
nostra tanquam alius erit suscitator quam Pater mortuus et
 Pater suscitatus, si Christus qui est mortuus Pater est.

XXIX. **1.** Obmutescat, obmutescat ista blasphemia. Suffi-
 ciat Christum, Filium Dei, mortuum dici et hoc quia ita
 scriptum est. Nam et apostolus, non sine onere pronuntians
 Christum mortuum, adicit *secundum scripturas*, ut duritiam
 5 pronuntiationis scripturarum auctoritate molliret et scanda-
 lum auditori euerteret. **2.** Quanquam cum duae substantiae
 censeantur in Christo Iesu, diuina et humana, constet autem
 immortalem esse diuinam, cum mortalem quae humana sit,
 apparet quatenus cum mortuum dicat, id est qua carnem et
 10 hominem et filium hominis, non qua Spiritum et sermonem
 et Dei Filium. Dicendo denique : *Christus mortuus est*, id est
 unctus, id quod unctum est mortuum ostendit, id est carnem.
3. « Ergo, inquit, et nos eadem ratione <Patrem mortuum>
 dicentes qua uos Filium, non blasphemamus in Dominum
 15 Deum, non enim ex diuina sed ex humana substantia mor-
 tuum dicimus ». At tamen blasphematis, non tantum quia
 mortuum dicitis Patrem, sed et quia crucifixum. Maledictio-
 ne enim crucifixi, quae ex lege in Filium competit — quia
Christus pro nobis maledictio factus est, non Pater —, Christum
 20 in Patrem conuertentes, in Patrem blasphematis. **4.** Nos
 autem dicentes Christum crucifixum, non maledicimus illum, V 286
 sed maledictum legis referimus, quia nec apostolus hoc dicens
 blasphemauit. Sicut autem de quo quid capit dici sine blasphe-
 mia dicitur, ita quod non capit, blasphemia est si dicatur.
 25 **5.** Ergo nec compassus est Pater Filio. Scilicet directam

40 sq. Is. 45, 1; cfr Ps. 109, 1. 52 sq. Eph. 1, 17. 54 sqq. Rom. 8, 11.

XXIX, 4 cfr I Cor. 15, 3. 4 sq. cfr Ioh. 6, 60. 11 I Cor. 15, 3. 19 Gal.
 3, 13; cfr Deut. 21, 23.

51 christi *codd. Rb* 55 est] *secl. Kroymann* 56 tanquam] *iamque soni. Rig.*
 57 pr. pater] *secl. Kroymann* alt. est] *om. F.*

XXIX, 3 non] *om. F* 4 adiecit *Rb* 7 iesu christo *F* 8 cum] *codd. Rb*,
 sicut *Vrsinus*, ut *Oehler Evans* 9/10 qua ... qua] *P Rb*, quae ... quasi *MF*
 11 denique dicendo *F* 13 patrem mortuum] *add. Vrsinus Kroymann* 14 uos
 filium] *P*, nos filium *MRb*, nos filii *F* 16 dicimus] *om. F* at tamen] *Kroy-*
mann, ut cum *codd. Rb*, atquin *Rb Evans* 17 maledictione] *Rb*, maledictio
codd. Rb, maledictionem *Kroymann, l.* 19 Christum *secludens* 19/20 in christum
 patrem *Engelbrecht* 24 quod] de quo *Kroymann* 25 scilicet] *Oehler*, sicut

blasphemiam in Patrem ueriti, diminui eam hoc modo spe-
 rant, concedentes iam Patrem et Filium duos esse, si Filius
 quidem patitur, Pater uero compatitur, stulti et in hoc. Quid
 est enim compati quam cum alio pati? Porro si impassibilis
 30 Pater, utique et impassibilis; aut si compassibilis, utique
 passibilis. Nihil ei uel hoc timore tuo praestas. **6.** Times dicere
 passibilem quem dicis compassibilem. Tam autem incompas-
 sibilis Pater est quam impassibilis etiam Filius ex ea condi-
 cione qua Deus est. Sed quomodo Filius passus est, si non
 35 compassus est et Pater? Separatur a Filio, non a Deo. Nam
 et fluius si aliqua turbulentia contaminatur, quanquam una
 substantia de fonte decurrat nec secernatur a fonte, tamen
 fluii iniuria non pertinebit ad fontem; et licet aqua fontis
 sit quae patitur in fluio, dum non in fonte patitur sed in
 40 fluio, non fons patitur, sed fluuius qui ex fonte est. **7.** Ita et
 Spiritus Dei ut pati possit in Filio, quia non in Patre pateretur
 sed in Filio, Pater passus non uideretur? Sed sufficit nihil
 Spiritum Dei passum suo nomine, quia, si quid passus est | in V 287
 Filio, <possibile> quidem erat ut Pater cum Filio pateretur
 45 in carne. Quin hoc retractatum, nec quisquam negabit, quando
 nec nos pati pro Deo possumus nisi Spiritus Dei sit in nobis
 qui et loquitur de nobis quae sunt confessionis, non ipse tamen
 patiens sed pati posse praestans.

XXX. **1.** Alioquin si ultra perges, potero tibi durius respon-
 dere et te cum ipsius Domini pronuntiatione committere uti
 dicam : « Quid de isto quaeris? habes ipsum exclamantem
 in passione : *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?* »
 5 Ergo aut Filius patiebatur a Patre derelictus et Pater passus
 non est qui Filium dereliquit; aut si Pater erat qui patiebatur,
 ad quem deum exclamabat? **2.** Sed haec uox carnis et animae,
 id est hominis, non Sermonis nec Spiritus, id est non Dei,
 propterea emissa est ut impassibilem Deum ostenderet, qui
 10 sic Filium reliquit dum hominem eius tradidit in mortem.

XXX, 4 Matth. 27, 46.

codd. Rb, sic enim *Vrsinus* 28 quidem] *Vrsinus*, siquidem *codd. Rb*, sic quidem
Oehler Evans 31 uel hoc timore tuo] *Vrsinus*, ueluti mortuo *MF Rb* in
marg., ueluti mortuo *P Rb*, uel timore tuo *Kroymann* 32/33 impassibilis]
Rb, compassibilis *codd. Rb* 34 si ante filius ponit *Kroymann* 39 sit quae]
Rig., situe *codd. Rb* 41 ut pati] *Kroymann*, qui pati *codd. Rb Evans*, et qui pati
G Rb, quod pati *Oehler* posset *Vrsinus* quia <tamen> non *Vrsinus* 44 pos-
 sibile] *add. Evans* quidem] quid est? *dub. Kroymann* 45 quin] *Evans*, quia
et. retractatum *G Evans*, retractatus *M (corr. m. l.) P F Rb* (in *marg. dub.*
retractauimus), qui hoc retractatus? *dub. Kroymann* 46 nec] *F*, et *P M Rb*
 possumus] non *r. n. add. M m. l.* nisi] *MF*, si *P Rb*.

XXX, 1 perges] *Kroymann*, pergens *codd. Rb*, pergas *Rb* 3 habes] *Rb*,
 habet *codd. Rb* 4 dereliquisti] *M* 10 reliquit] *P M*, dereliquit *F Rb*

3. Hoc et apostolus sensit scribens : *Si Pater Filio non peper-*
cit ; hoc et Esaias prior pronuntiauit : *Et Dominus cum tradi-*
dit pro delictis nostris. Sic reliquit dum non parcit, sic reliquit
 dum tradit. 4. Ceterum non reliquit Pater Filium in cuius
 15 manibus Filius spiritum suum posuit. Denique posuit et
 statim obiit, spiritu enim manente in carne caro omnino mori
 non potest. Ita relinqui a Patre mori fuit | Filio. Filius igitur V 288
 et moritur et resuscitatur a Patre secundum scripturas,
 Filius ascendit in superiora caelorum qui et descendit in
 20 interiora terrae. 5. Hic sedet ad dexteram Patris, non Pater
 ad suam. Hunc uidit Stephanus cum lapidaretur, adhuc
 stantem ad dexteram Dei, ut exinde sessurum donec ponat illi
 Pater omnes inimicos sub pedibus suis. Hic et uenturus est
 25 rursus super nubes caeli talis, qualis et ascendit. Hic interim
 acceptum a Patre munus effudit, Spiritum sanctum, tertium
 nomen diuinitatis et tertium gradum maiestatis, unius prae-
 dicatorem monarchiae sed et oikonomiae interpretatorem,
 si quis sermones nouae prophetiae eius admiserit et deducto-
 rem omnis ueritatis quae est in Patre et Filio et Spiritu sancto
 30 secundum Christianum sacramentum.

XXXI. 1. Ceterum Iudaicae fidei ista res, sic unum Deum
 credere, ut Filium adnumerare ei nolis et post Filium Spi-
 ritum. Quid enim erit inter nos et illos nisi differentia ista ?
 Quod opus euangelii, quae est substantia noui testamenti
 5 statuens legem et prophetas usque ad Iohannem, si non
 exinde Pater et Filius et Spiritus sanctus, tres crediti, unum
 Deum sistunt ? 2. Sic Deus uoluit nouare sacramentum, ut
 noue unus crederetur per Filium et Spiritum, ut coram iam
 Deus in suis propriis nominibus et personis cognosceretur
 10 qui et retro per Filium et Spiritum praedicatus non intelle-
 gebatur. 3. Viderint igitur antichristi qui negant Patrem
 et Filium. Negant enim Patrem dum eundem Filium dicunt
 et negant Filium dum eundem Patrem credunt, dando illis
 quae non sunt, auferendo quae | sunt. *Qui uero confessus* V 289

11 sq. Rom. 8, 32. 12 sq. Is. 53, 6. 13 cfr Luc. 23, 46. 18 cfr I Cor. 15,
 3. 19 cfr Eph. 4, 9; Ioh. 3, 13. 20 cfr Marc. 16, 19. 21 cfr Act. 7, 55.
 22 sq. cfr Ps. 109, 1. 24 cfr Luc. 21, 27; Act. 1, 11. 28 sq. Ioh. 16, 13.

XXXI, 5 cfr Matth. 11, 13. 11 sq. I Ioh. 2, 22. 14 sqq. I Ioh. 4, 13.

13 parcit] *Rb*³, parcat *codd.* *Rb*⁴ 14 tradit] *Rb*³, tradet *codd.* *Rb*⁴ 20 inferiora
dub. Kroymann 21 uidit] *Kroymann*, uidet *codd.* *Rb. Evans* lapidatur *Vrsinus*
Evans 28/29 deductorem] *Gel.*, deductoris *codd.* *Rb.*

XXXI, 2 ei adnumerari *F* 4 quod] *quid dub. Kroymann* 6 sanctus] *F*,

15 fuerit Christum Filium Dei, non Patrem, Deus in illo manet
 et ipse in Deo. Nos credimus testimonio Dei quo testatus est
 de Filio suo : *Qui Filium non habet, nec uitam habet*, non habet
 autem Filium qui eum alium quam Filium credit.

16 sq. cfr I Ioh. 5, 10. 17 I Ioh. 5, 12.

spiritus *M. corr. m. 1, om. P Rb*⁴ 16 nos] *F Rb*, non *P M* testimonio] *M F*,
 testimonium *P Rb*⁴ 18 ADVERSVS PRAXEAN EXPLICIT *P M*, Explicit
 aduersus Praxean *F*, LIBRI ADVERSVS PRAXEAN, FINIS *Rb*.

XXVII

Q. S. FL. TERTVLLIANI
DE VIRGINIBVS VELANDIS

CVRA ET STUDIO
E. DEKKERS

- G* codex amissus Gorziensis, quem adhibuit Rhenanus in editione sua tertia.
N codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 9, saec. XV.
X codex Luxemburgensis 75, saec. XV.
V codex Vindobonensis 4194, nunc Neapolitanus, Mus. naz. 55, saec. XV.
L codex Leidensis 2, saec. XV.
Laur. codex Florentinus Laurentianus XXVI, 12, saec. XV.
Vatic. codices Vaticanus, quos adhibuit Pamellius.
Diui. codex Diuionensis amissus, quem adhibuit Rigaltius.

Rb¹ editio princeps Beati Rhenani, Basileae, 1521.
Rb² editio altera Beati Rhenani, Basileae, 1528.
Rh consensus harum editionum.
Gel. editio Sigismundi Gelenii, Basileae, 1550.
Pam. editio Iacobi Pamellii, Antuerpiae, 1579.
Rig. editio Nicolai Rigaltii, Parisiis, 1634.
Oehler editio maior Francisci Oehler, Lipsiae, t. I, 1853.

Inprimis codices *N* et *X* secuti sumus ac primam editionem Beati Rhenani, qui deperditos codices Cluniacenses et Hirsaugiensem cum tantulo curae expriment.

Varias paucas lectiones ceterorum codicum quas ex apparatu Oehleriano selegimus, potius ad relationem codicum illustrandam attulimus, quam ad textum restituendum.

DE VIRGINIBVS VELANDIS.

I. 1. Proprium iam negotium passus meae opinionis, Latine quoque ostendam uirgines nostras uelari oportere ex quo transitum aetatis suae fecerint : hoc exigere ueritatem, cui
 5 nemo praescribere potest, non spatium temporum, non patrocinia personarum, non privilegium regionum. Ex his enim fere consuetudo initium ab aliqua ignorantia uel simplicitate sortita in usum per successionem corroboratur et ita aduersus ueritatem uindicatur. Sed Dominus noster Christus ueritatem
 10 se, non consuetudinem, cognominauit. 2. Si semper Christus, et prior omnibus, aequae ueritas sempiterna et antiqua res. Viderint ergo quibus nouum est quod sibi uetus est. Haeresis non tam nouitas quam ueritas reuincit. Quodcumque aduersus ueritatem sapit, hoc erit haeresis, etiam uetus consuetudo.
 15 Ceterum suo uitio quis quid ignorat. Quod autem ignoratur fuit tam requirendum quam recipiendum quod agnoscitur. 3. Regula quidem fidei una omnino est, sola immobilis et irreformabilis, credendi scilicet in unicum Deum omnipotentem, mundi conditorem, et filium eius Iesum Christum, natum ex
 20 uirgine Maria, crucifixum sub Pontio Pilato, tertia die resuscitatum a mortuis, receptum in caelis, sedentem nunc ad dexteram Patris, uenturum iudicare uiuos et mortuos per carnis etiam resurrectionem. 4. Hac lege fidei manente cetera iam disciplinae et conuersationis admittunt nouitatem correctionis, operante scilicet et proficiente usque in finem gratia Dei.
 25 Quale est enim, ut diabolo semper operante et adiciente cottidie ad iniquitatis ingenia, opus Dei aut cessauerit aut proficere destiterit? Cum propterea Paracletum miserit Dominus, ut, quoniam humana mediocritas omnia semel capere non poterat,
 30 paulatim dirigeretur et ordinaretur et ad perfectum perduceretur disciplina ab illo uicario Domini Spiritu sancto. 5. *Adhuc*, inquit, *multa habeo loqui uobis, sed nondum potestis ea baiulare* : cum uenerit ille Spiritus ueritatis, deducet uos in omnem ueritatem et superuenientia renuntiabit uobis. Sed et supra de
 35 hoc eius opere pronuntiauit. Quae est ergo Paracleti admini-

I, 9 sq. cfr Ioh. 14, 6. 31 sqq. Ioh. 16, 12.

I, 5/6 patrocinia] *N* *Rb*, patrocinii *X*, patrocinii *V* *L* *Laur.*, patrocinium *V* *man. alt.* 12 haeresis] *Rb* *edd.*, haeresis *N* *X* *L* *Laur.*, haeresibus *V*, haereses *Oehler* 16 quam recipiendum] *om.* *X* 25 perficiente *X* 27 pr. aut] autem *X* perficere *N* (?) *V* *L* 28 paracletum *edd.* fere semper misit *N* 30 dirigetur *X* perfectionem *V* *L* 30/31 produceretur *X* 32 inquit, multa habeo loqui uobis] *X* *Rb* (cfr *De praeser.* 2, 8), multa habeo loqui ad uos *N* (cfr

stratio, nisi haec, quod disciplina dirigitur, quod scripturae reuelantur, quod intellectus reformatur, quod ad meliora proficitur? Nihil sine aetate est, omnia tempus expectant. Denique Ecclesiastes: *Tempus*, inquit, *omni rei*. Aspice ipsam
 40 creaturam paulatim ad fructum promoueri. 6. Granum est primo, et de grano frutex oritur, et de frutice arbuscula enititur; deinde rami et frondes inualescunt et totum arboris nomen expanditur, inde germinis tumor et flos de germine soluitur, et de flore fructus aperitur. Is quoque, rudis aliquamdiu et informis, paulatim aetatem suam dirigens eruditur in
 45 mansuetudinem saporis. 7. Sic et iustitia (nam idem Deus iustitiae et creaturae) primo fuit in rudimentis, natura Deum metuens; dehinc per legem et prophetas promouit in infantiam, dehinc per euangelium effertur in iuuentutem, nunc per Paracletum componitur in maturitatem. Hic erit solus a Christo magister et dicendus et uerendus. Non enim ab se loquitur, sed quae mandantur a Christo. Hic solus antecessor, quia solus post Christum. Hunc qui receperunt, ueritatem consuetudini anteposunt. Hunc qui audierunt usque, nunc prophetantem,
 50 uirgines contemunt.

II. 1. Sed nolo interim hunc morem ueritati deputare. Consuetudo sit tantisper, ut consuetudini etiam consuetudinem opponam. Per Graeciam et quasdam barbaras eius plures ecclesiae uirgines suas abscondunt. Est et sub hoc caelo institutum istud alicubi, ne qui gentilitati Graecanicae aut barbaricae consuetudinem illam adscribat. Sed eas ego ecclesias proposui quas et ipsi apostoli uel apostolici uiri condiderunt, et puto ante quosdam. Habent igitur et illae eandem consuetudinis auctoritatem, tempora et antecessores opponunt magis
 55 quam posterarum istarum. 2. Quid obseruabimus? quid deligemus? Non possumus respicere consuetudinem, quam damnare non possumus, utpote non extraneam, quia non extraneorum, cum quibus scilicet communicamus ius pacis et nomen fraternitatis. Vna nobis et illis fides, unus Deus, idem Christus, eadem spes, eadem lauacri sacramenta, semel dixerim, una ecclesia sumus. Ita nostrum est quodcunque nostrorum est. Ceterum diuidis corpus. 3. Tamen hic, sicut in omnibus uarie

39 Eccl. 3, 17.

De mon. 2, 2), ad uos multa habeo loqui V L Laur. 36 nisi] non X 41 fructus V L 44 fructus, aperituris quoque codd. 44/45 aliquando diu X 48 error montani N in marg. 49 effertur X Laur. 51 ferendus X a se N loquitur] loqit' N, loquetur cet. codd. Rb 53 consuetudinem ueritatis N 54 usque nunc] Rlg., usque non olim codd. Rb Oehler, usque nunc, non olim Vrinus.

II, 1 ueritatis codd. Rb 2 consuetudinem] -dine X 4 abscondunt N, abscondunt X 6 ascribit X 10 deligemus] Rb² (cfr l. 20), eligimus N, deligimus X Rb¹, diligemus V L 13 communicamus scilicet N 14 et illis] om. N deus] om. N 15 dixerim] N Rb, dilexerim X V L Laur. 17 ta-

institutis et dubiis et incertis fieri solet, adhibenda fuit examinatio, quae magis ex duabus tam diuersis consuetudinibus
 20 disciplinae Dei conueniret. Et utique ea deligenda quae uirgines includit, soli Deo notas, quibus, praeter quod a Deo non ab hominibus captanda gloria est, etiam ipsum bonum suum erubescendum est. Virginem magis laudando quam uituperando confundas; quia delicti durior frons est, ab ipso et in
 25 ipso delicto impudentiam docta. Nam illam consuetudinem, quae uirgines negat dum ostendit, nemo probasset, nisi aliqui talis quales uirgines ipsae. 4. Tales enim oculi uolent uirginem uisam, quales habet uirgo quae uideri uolet. Inuicem se eadem oculorum genera desiderant. Eiusdem libidinis est uideri et
 30 uidere. Tam sancti uiri est subfundi, si uirginem uiderit, quam sanctae uirginis, si a uiro uisa sit.

III. 1. Sed nec inter consuetudines dispicere uoluerunt illi sanctissimi antecessores. Tamen tolerabilis apud nos ad usque proxime utrique consuetudini communicabatur. Arbitrio commissum res erat, ut quaeque uoluisset aut tegi aut prostituui, sicut
 5 et nubere, quod et ipsum neque cogitur neque prohibetur. Contenta erat ueritas pacisci cum consuetudine, ut tacite sub consuetudinis nomine frueretur se uel ex parte. 2. Sed quoniam coeperat agnitio proficere, ut per licentiam utriusque moris indicium melioris partis emergeret, statim ille aduersarius
 10 bonorum multoque institutorum opus suum fecit. Ambiant uirgines hominum aduersus uirgines Dei nuda plane fronte, temeraria audacia excitatae, et uirgines uidentur quae aliquid a uiris petere possunt, nedum tale factum, ut scilicet aemulae earum, tanto magis liberae quanto Christi solius
 15 ancillae, dedantur illis. 3. Scandalizamus, inquiunt, quia aliter aliae incedunt, et malunt scandalizari quam prouocari. Scandalum, nisi fallor, non bonae rei, sed malae exemplum est, aedificans ad delictum. Bonae res neminem scandalizant, nisi malam mentem. Si bonum est modestia, uerecundia, fastidium
 20 gloriae, soli Deo captans placere, agnoscant malum suum quae de tali bono scandalizantur. 4. Quid enim, si et continentes dicant se a continentibus scandalizari, continentia reuocanda est? Et ne multinubi scandalizentur, monogamia recusanda

men] Rlg., tā codd., tam Rb 20 diligenda N X 21 praeter quod] codd., praeterea codd. Rb 24 et frons N in] iam in X 26 uirginis N aliqui] Rb¹ in marg., aliq codd., aliquae Rb² 27 talis] N, tales cet. codd. edd. uolunt N 28 eadem] codd., eiusdem codd. Rb.

III, 3/4 commissum] N, permissa cet. codd. edd. 5 nec cogitur N 6 erit X pacisci] codd., pacis si N X V², paucis si V² Rb, paucis et L¹, paucis sicut L² (om. cum) 8 pericere X 9 illi X 12 temeraria audacia] temerarie audacia codd. Rb, in temerariam audaciam Vrinus, temerariam in audaciam Oehler 15 dantur N 18 delictum] est codd. N scandalizat N 20 captus X agnoscunt X 21 continentes] N X, incontinentes Rb edd. 22 et continentia N, continentiae X L 23 multinubi] Rlg., multi nobis codd. Rb

est? Cur non magis hae quaerantur scandalo sibi esse petulantiam, impudentiam ostentaticiae uirginitatis? Propter eiusmodi igitur capita nundinaticia trahantur uirgines sanctae in ecclesiam, erubescunt quod cognoscantur in medio, patientes quod detegantur, accersitae quasi ad stuprum. Non minus enim et hoc pati nolunt. Omnis publicatio uirginis bonae stupri passio est, et tamen uim carnis pati minus est, quia de officio naturae uenit. 5. Sed cum spiritus ipse uiolatur in uirgine sublato uelamine, didicit amittere quod tuebatur. O sacrilegae manus, quae dicatum Deo habitum detrahare potuerunt! Quid peius aliquis persecutor fecisset, si hoc a uirgine electum cognouisset? Denudasti puellam a capite, et tota iam sibi uirgo non est, alia est facta. Exsurge igitur ueritas, exsurge et quasi de patientia erumpe! Nullam uolo consuetudinem defendas; nam iam et illa consuetudine, sub qua te fruebaris, expugnatur. Te esse demonstra quae uirgines tegis. 40 Ipsa scripturas tuas interpretare, quas consuetudo non nouit. Si enim nosset, nunquam esset.

IV. 1. Quatenus autem et de scripturis aduersus ueritatem argumentari consuetudo est, statim opponitur nobis nullam mentionem uirginum ab apostolo factam ubi de uelamine praefinit, sed tantum mulieres nominatas, cum, si uoluisset et uirgines tegi, de uirginibus quoque cum mulieribus nominatis pronuntiasset; quo modo illic, inquit, ubi de nuptiis tractat, quid obseruandum sit etiam de uirginibus declarat. Itaque non contineri eas lege uelandi capitis, ut non nominatas in hac lege, immo ex hoc reuelari, qua non iubentur quae nec nominantur. 2. Sed et nos eandem argumentationem retorquemus. Qui enim sciebat alias utriusque generis facere mentionem, uirginis dico et mulieris, id est non uirginis, ex causa distinctionis, in his, in quibus non nominat uirginem, non faciens distinctionem ostendit condicionis communionem. Ceterum 15 potuit hic quoque constituere differentiam inter uirginem et mulierem, sicut alibi dicit: *Diuisa est mulier et uirgo*. Igitur quas non diuisit tacendo, in altera uniit. Nec tamen quia illic diuisa est et mulier et uirgo, hic quoque patrociniabitur illa diuisio, ut quidam uolunt. Quanta enim alibi dicta non ualent, ubi

IV, 3 sqq. cfr I Cor. 11, 5 sqq. 12 cfr I Cor. 7, 33-34.

25 impudentiam] *om.* N 26 huiusmodi N mundanicia X sanctae] *om.* X 29 et] ad X uolunt X *Vatic.* 33 sacrilegi X 34 peius] G N, prius X V L Rb 35 agnouisset N nota N 36 sibi uirgo] N, uirgo sibi *et.* *codd.* *edd.* 37 exsurge] *om.* Rb 38 consuetudine] N X L Rb, *om.* Oehler (*error?*) 39 tegis] N Rg, *tegit codd. edd.* 40 ipsas N.

IV, 1 aduersus] ad N 9 reuelari] X *Vrsinus*, uelari *codd. Rb* quia N V² 10 et] *om.* N, quia X 11 alias] *Vatic.*, in alias N X V¹ Rb, in aliis V², malicias L 17 tacenda X 17 in altera uniit] *Thornell, Stud. Tert. I*, 18 sq., in altera

dicta scilicet non sunt, nisi si eadem sit causa quae alibi, ut sufficiat semel dictum? Illa autem causa uirginis et mulieris longe diuisa est ab hac specie. 3. *Diuisa est*, inquit, *mulier et uirgo*. Quare? Quoniam innupta, id est uirgo, cogitat ea quae sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu, nupta autem, id est non uirgo, cogitat quomodo placeat uiro. Haec erit interpretatio diuisionis illius, nullum habens locum in isto capitulo, in quo neque de nuptiis neque de animo et cogitatu mulieris et uirginis pronuntiatum, sed de capite uelando. Cuius nullam uolens esse disceptationem Spiritus sanctus uno nomine mulieris etiam uirginem intellegi uoluit, quam proprie non nominando a muliere non separauit, et non separando coniunxit ei a qua non separauit. 4. Nouum est nunc ergo principali uocabuli uti et cetera nihilominus in eo uocabulo intellegi, ubi nulla est necessitas singillatim distinguendae uniuersitatis? Naturaliter compendium sermonis et gratum et necessarium est, quoniam sermo laciniosus et onerosus et uanus est. Sic et generalibus uocabulis contenti sumus, comprehendentibus in se specialium intellectum. Ergo iam de uocabulo ipso. Naturale uocabulum est femina. Naturalis uocabuli generale mulier. Generalis etiam speciale uirgo uel nupta uel uidua uel quot etiam aetatis nomina accedunt. 5. Subiectum est igitur generale speciale, quia generale prius est, et subcessuum antecessiuo et portionale uniuersali; in ipso intellegitur cui subicitur, et in ipso significatur, quia in ipso continetur. Sic nec manus nec pes nec ullum membrorum desiderat significari corpore nominato. Et si mundum dixeris, illic erit et caelum et quae in eo, sol et luna et sidera et astra et terra et freta et omnis census elementorum. Omnia dixeris, cum id dixeris quod ex omnibus constat. Sic et mulierem nominando, quicquid est mulieris nominauit.

V. 1. Sed quoniam ita mulieris nomen usurpant, ut non putent competere illud nisi ei soli quae uirum passa sit, probari a nobis oportet proprietatem eius uocabuli ad sexum ipsum, non ad gradum sexus pertinere, quo communiter etiam uirgines censeantur. Cum hoc genus secundi hominis a Deo factum est in adiutorium hominis, femina illa, statim mulier

V, 6 sq. cfr Gen. 2, 18.

inquit *codd. Rb*, inalterauit *Rb²*, in altera alteram indidit *Oehler* 24 pr. et] *om.* N 25 uiro placeat N 27 mulieris] V L *Vatic.*, muliebri N X Rb, *fort. recte* 31/32 et non usq. separauit] *om.* N 32/33 uocabulo N 34 distinguendi X 41 est igitur] N, igitur est *et.* 42 subcessuum] *Vrsinus*, subiectiuum *codd. Rb* 43 intellegitur *Rb* 44 quia] quod X 46 nondum X 47 et terra] *om.* X.

V, 1 usurpauit N

est cognominata, adhuc felix, adhuc digna paradiso, adhuc uirgo. *Vocabitur*, inquit, *mulier*. Habes itaque nomen, non dico iam uirgini commune, sed proprium, quod in principio uirgo sortita est. 2. Sed ingeniose quidam de futuro uolunt dictum: *Vocabitur mulier*, quasi quae hoc futura esset, cum uirginitatem resignasset, quoniam et adiecit: *Propterea relinquet homo patrem et matrem, et conglutinabitur mulieri suae, et erunt duo in una carne*. Ostendant igitur primo, ubi sit subtilitas ista, si de futuro mulier cognominata est, quod interea uocabulum acceperit. Non potest enim sine uocabulo praesentis qualitatis suae fuisse. Ceterum quale est, ut quae in futurum uocaretur nomine designato, in praesenti nihil cognominaretur? Omnibus animalibus Adam nomina imposuit et nemini ex futura condicione, sed ex praesenti institutione, cui condicio quaecunque seruiret, hoc appellata quod ex primordio uoluit. Quid ergo tunc uocabatur? Atquin quotienscunque in scriptura nominatur, mulier appellatur, antequam nupta, et nunquam uirgo, cum uirgo. Hoc nomen tum unum illi fuit, et quando nihil prophetico modo dictum est. Nam cum scriptura refert fuisse nudos duos, Adam et mulierem eius, nec hoc de futuro sapit, quasi mulierem dixerit eius in praesagio uxoris, sed quoniam et innupta illius mulier, ut de substantia ipsius. *Hoc*, inquit, *os ex ossibus meis et caro ex carne mea uocabitur mulier*. 3. Hinc ergo tacita conscientia naturae ipsa diuinitas animae in usum sermonis eduxit nescientibus hominibus, sicut et alia multa, quae ex scriptura fieri et dici solere alibi poterimus ostendere, uti mulieres nostras dicamus uxores, quamquam et improprie quaedam loquamur. Nam et Graeci, qui magis uocabulo mulieris in uxore utuntur, alia habent propria uocabula uxoris. Sed malo hunc usum ad scripturae testimonium deputare. Vbi enim duo in unam carnem efficiuntur per matrimonii nexum, caro ex carne et os ex ossibus uocatur secundum originem mulier eius ex cuius substantia incipit censi facta uxor. Ita mulier non natura nomen est uxoris, sed uxor condicione nomen est mulieris. Denique mulier et non uxor dici potest, non mulier autem uxor dici non potest, quia nec esse. 4. Constituto igitur nomine nouae feminae, quod est mulier, et explicito quod prius fuit, id est nomine assignato, conuertit iam ad prophetica rationem, uti diceret: *Propter hanc relinquet homo patrem et*

8 Gen. 2, 23. 11 Gen. 2, 23. 12 sqq. Gen. 2, 24. 19 sqq. cfr Isid. *Etym.*
XII, 1, 1. 29 sq. Gen. 2, 23. 46 sq. Gen. 2, 24.

7 cognominata est N 8 habens X 9 in] N, a *ret. codd. edd.* 12 adicit X, adicit *Vatic.* 19 cognominari X 22 ex] N, a *ret. codd. edd.* 26 duos] *om.* N 34/35 loquimur N 43 autem] ante X

matrem. Adeo separatim est nomen a prophetia, quantum et ab ipsa persona, ut non utique de ipsa Eua dixerit, sed in illas feminas futuras, quas in matrice generis feminini nominarit. Alioquin non Adam relicturus erat patrem et matrem, quos non habebat, propter Euam. Ergo non ad Euam pertinet, quia nec ad Adam, quod prophetice dictum est. De maritorum enim condicione praedictum, qui ob mulierem parentes suos erant relicturi, quod in Euam cadere non potuit, quia nec in Adam. Si ita res est, apparet non propter futurum mulierem cognominatam, ad quam futurum non pertinebat. 5. Eo accedit, quod ipse rationem eius nominis edidit. Cum enim dixisset: *Vocabitur mulier*, <addidit>: *quoniam ex uiro suo sumpta est*, et ipso adhuc uirgine. Sed dicemus et de uiri nomine suo loco. Nemo itaque nomen ad prophetiam interpretetur, quod ex alia significatione deductum est, praesertim cum appareat, ubi de futuro nomen acceperit, illic scilicet, ubi Eua cognominatur, personali iam uocabulo, quia naturale praecesserat. Si enim Eua mater uiuentium est, ecce ex futuro cognominatur, ecce uxor et non uirgo praenuntiatur. Hoc erit uocabulum nupturae; ex nupta enim mater. Ita hic quoque ostenditur non de futuro mulierem tunc nominatam, quae postmodum acceptura erat futurae condicionis suae nomen. Responsum satis est ad hanc partem.

VI. 1. Videamus nunc, si et apostolus formam uocabuli istius secundum Genesim obseruat, sexui deputans illud, sic mulierem uocans uirginem Mariam quemadmodum et Genesis Euam. Scribens enim ad Galatas: *Misit*, inquit, *Deus filium suum factum ex muliere*, quam utique uirginem constat fuisse, licet Hebion resistat. Agnosco et angelum Gabrielem ad uirginem missum. Sed cum benedixit illam, inter mulieres, non inter uirgines deputat: *Benedicta tu inter mulieres*. Sciebat et angelus mulierem etiam uirginem dici. 2. Sed et ad haec duo ingeniose quidam respondisse sibi uisus est, quoniam quidem desponsata est Maria, idcirco et ab angelo et ab apostolo mulierem pronuntiatam. Desponsata enim quodammodo nupta. Tamen inter quodammodo et uerum satis interest, duntaxat hoc in loco. Nam alibi ita sanè habendum est. Nunc uero, non quasi iam nuptam mulierem Mariam pronuntiauerunt, sed quasi nihilominus feminam, etiamsi non sponsam, quasi hoc a

58 Gen. 2, 23.

VI, 4 sq. Gal. 4, 4. 6 sq. cfr Luc. 1, 26. 8 Luc. 1, 26.

53 praedictum] est *add. X V L* 54 nec] *om.* N 58 addidit] *Vrsinus, om. codd. Rb* est <ait> *Iunius Oehler* 60 hunc patrem X.

VI, 2 illuc X 9 et] *om.* N 13 interest quodammodo, et uerum satis inter-

primordio dictam. Illud enim praedicitur necesse est a quo forma descendit. 3. Ceterum quod pertineat ad hoc capitulum, si hic desponsatae adaequatur, ut ideo mulier dicta sit Maria, non qua femina, sed qua maritata, iam ergo Christus non ex uirgine natus est, quia ex desponsata, quae uirgo esse desiderat hoc nomine. Quod si ex uirgine natus est, licet et desponsata, tamen integra, agnosce mulierem etiam uirginem, etiam integram dici. Hic certe nihil propheticum dictum uideri potest, ut futuram mulierem, id est nuptam, apostolus nominarit, dicendo factum ex muliere. Non enim poterat posteriorem mulierem nominare, de qua Christus nasci non habebat, id est uirum passam, sed illa, quae erat praesens, quae erat uirgo et mulier uocabatur post uocabuli huius proprietatem, secundum primordii formam uirginis et ita uniuerso mulierum generi defensam.

VII. 1. Conuertamur ad ipsas iam rationes recensendas per quas apostolus docet uelari feminam oportere, an eadem etiam uirginibus competant, ut ex hoc quoque uocabuli communio inter uirgines et non uirgines constet, dum eadem uelaminis causae in utraque parte deprehenduntur. Si caput mulieris uir est, utique et uirginis, de qua fit mulier illa quae nupsit, nisi si uirgo tertium genus est monstruosum aliquid sui capitis. Si mulieri turpe est radi siue tonderi, utique et uirgini. Proinde uiderit saeculum aemulum Dei, si ita uirgini caesum capillum decori mentitur, quemadmodum et puero permissum. 2. Ergo cui aeque non conuenit radi siue tonderi, aeque conuenit operiri. Si gloria uiri est mulier, quanto magis uirgo, quae et sibi gloria est? Si mulier ex uiro et propter uirum, costa illa Adae uirgo primum fuit. Si mulier potestatem habere super caput debet, uel eo iustius uirgo, ad quam pertinet quod in causa est. Si enim propter angelos, scilicet quos legimus a Deo et caelo excidisse ob concupiscentiam feminarum, quis praesumere potest tales angelos maculata iam corpora et humanae libidinis reliquias desiderasse, ut non ad uirgines potius exarserint, quarum flos etiam humanam libidinem

VII, 3 sq. I Cor. 11, 3. 8 cfr I Cor. 11, 6. 12 sqq. cfr I Cor. 11, 7 sqq.
16 cfr I Cor. 11, 10. 17 cfr Gen. 6, 1 sqq.

est N 17 dicta X 18 pertinet X Isid. 20 pr. qua] que X V L 22 ex desponsata N X 23 uirgine integra X 28 illam N 30 uirginis] X V L Rb, uirginem (uel uirginum?) N, uirgini V² edd.

VII, 1 conuertamur] N V Rb, -mus X L Vatie. 2 eadem] codd. Rb (nuntium plur., cfr e. g. Thörnelli, Stud. Tert. II, p. 9 et 17; III, p. 29), eadem edd. 3 competat codd. Rb, fort. recte 3/4 uocabuli communio] edd., uocabulo communionis codd. Rb 4 eadem] N Rb, eadem X V L 6 fuit N 13 quae] et praem. N sibi gloria] N, gloria sibi X V L edd. 14 costa X 15 quem X 16 angelus X (et sic saepe u. pro o) 17 cauendum N in marg. 18 tales] Pam.,

excusat? Nam et scriptura sic suggerit: *Et factum est, inquit, cum coepissent homines plures fieri super terram, et filiae natae sunt eis; conspicati autem filii Dei filias hominum, quod pulchrae essent, acceperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerunt.* 3. Hic enim nomen mulierum Graecum uxores sapit, quia de nuptiis mentio est. Cum ergo filias hominum dicit, manifeste uirgines portendit, quae adhuc apud parentes deputarentur (nam nuptae maritorum nuncupantur), cum potuerit dixisse uxores hominum, acque non adulteros nominans angelos, sed maritos, dum innuptas sumunt filias hominum, quas natas supra dixit, sic quoque uirgines significauit, supra natas, at hic angelis nuptas. Aliud eas nescio quam natas et dehinc nuptas. Debet ergo adumbrari facies tam periculosa, quae usque ad caelum scandala iaculata est, ut coram Deo adstans, cui rea est angelorum exterminatorum, ceteris quoque angelis erubescat, et malam illam aliquando libertatem capitis sui comprimant, iam nec hominum oculis offerendam. 4. Sed etsi contaminatas iam feminas angeli illi appetissent, tanto magis propter angelos uirgines uelari debuissent, quanto magis propter uirgines angeli deliquisse potuissent. Si autem et naturae praedictum adicit apostolus, quod honor sit mulieris redundantia capillorum, quia coma pro operimento est, utique hoc maxime uirgini insigne est, quarum et ornatus ipse proprie sic est, ut concumulata in uerticem ipsam capitis arcem ambitu crinium contegat.

VIII. 1. Horum certe omnium contraria efficiunt, ne uir caput uelet, scilicet quia non sit naturaliter consecutus ambitionem capillorum, quia radi siue tonderi non sit turpe illi, quia non propter illum angeli exorbitarint, quia gloria et imago Dei sit, quia caput eius Christus. Itaque cum de uiro et muliere apostolus tractet cur illam oporteat uelari, illum uero non, apparet cur et uirginis silentium fecerit, eadem ratione scilicet uirginem in mulierem intellegendam sinens, qua et puerum ut in uiro deputandum non nominauit, totum ordinem utriusque sexus propriis uocabulis complexus, mulieris et uiri. 2. Sic etiam Adam adhuc integer uir in Genesi est cognominatus: *Vocabitur, inquit, mulier, quia ex uiro suo sumpta est.* Sic uir Adam ante nuptiarum congressum, quemadmodum

21 sqq. Gen. 6, 1-2. 41 sqq. cfr Isid. Etym. XIX, 23, 8.

VIII, 4 sq. I Cor. 11, 7. 5 cfr I Cor. 11, 3. 12 Gen. 2, 23.

quales codd. 24 uxores] om. N 24/25 elegerint N uxoris N X V 27 protendit X 31 significauit] N X Rb Isid., significans. cet. 34 coram] Rb, cum codd. Rb 37 etsi] et N 43 quarum] G N X Isid., quare V L Rb 44 concumulata] X V L Rb Isid., cumulata N Rb.

VIII, 7 uirgini N 8 mulierem] N X Rb, muliere Rb² edd. 12 ex] N

et Ena mulier. De utraque parte satis ad uniuersam speciem
 15 cuiusque sexus apostolus pronuntiauit, et breuiter et plene
 tam instructa definitione: *Omnis*, inquit, *mulier*. Quid est
 omnis, nisi omnis generis, omnis ordinis, omnis condicionis,
 omnis dignitatis, omnis aetatis? siquidem omne totum est et
 20 integrum et nulla sui parte defectum. Pars autem mulieris et
 uirgo est. Aequae et de uiro non uelando: *omnis*, inquit, *3*. Ecce
 duo diuersa nomina, uir et mulier. Omnis uterque. Duae leges
 obnoxiae inuicem, hinc uelandi, inde nudandi. Igitur si eo,
 quod dictum sit *omnis uir*, commune est nomen uiri etiam
 nondum uiri, masculi inuestis, commune autem cum sit no-
 25 men secundum naturam, communis est et lex non uelandi eius
 qui inter uiros uirgo est, secundum disciplinam, cur non prae-
 iudicatum sit proinde et mulierem uirginem omnem muliere
 nominata contineri consortio nominis, ut contineatur et
 communione legis? Si uirgo mulier non est, nec uir inuestis est.
 30 Si non operitur uirgo, quia mulier non sit, operiatur inuestis,
 quia uir non sit. Eiusdem uirginitatis aequa sit uenia. Sicut
 uirgines non coguntur uelari, ita pueri non iubeantur reuelari.
 4. Cur ex parte definitionem apostoli agnoscimus absolutam
 circa omnem uirum, nec detractamus quare non et puerum
 35 nominari, ex parte autem praeuaricamur, aequae absoluta
 ea circa omnem mulierem? *Si quis*, inquit, *contentiosus est*,
nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia Dei. Osten-
 dit contentionem aliquam de ista specie fuisse ad quam ex-
 tinguendam toto compendio usus est, neque uirginem nomi-
 40 nans, ut ostenderet dubitandum de uelanda non esse, et om-
 nem nominans mulierem, cum (non) nominasset uirginem. Sic
 et ipsi Corinthii intellexerunt. Hodie denique uirgines suas Co-
 rinthii uelant. Quid docuerint apostoli qui didicerunt appro-
 bant.

IX. 1. Videamus nunc, an sicut naturae et causae argumenta
 uirgini quoque competere monstrauiamus, ita etiam disciplinae
 ecclesiasticae praescripta de muliere in uirginem spectant.
 Non permittitur mulieri in ecclesia loqui, sed nec docere, nec
 5 tingere, nec offerre, nec ullius uirilis muneris, nedum sacer-

16 I Cor. 11, 5. 20 I Cor. 11, 4. 36 sq. I Cor. 11, 16.

IX, 4 I Cor. 14, 34; I Tim. 2, 12.

(*cf. V, 58*), de *cel.* 21 utraque X 23/25 uiri usq. naturam] om. N 25 com-
 munis. et lex N 32 ita usq. reuelari] om. N, add. in marg. m. 1 34 detracta-
 mus] *codd. Rb*, retractamus *Rb* in marg. Rig. Oehler 41 non] add. Thörnelt, *Stud.*
Tert. II, p. 98 43/44 quid docuerint usq. approbant] quid dixerunt approban-
 tes N approbantes Rig.

IX, 3 scolasticae X spectent] NX *Vatic.*, spectant VL *Rb* 5 tingere N

dotalis officii sortem sibi uindicare. Quaeramus, an aliquid
 horum uirgini liceat. Si uirgini non licet, sed in omnibus eadem
 condicione subicitur, et necessitas humilitatis cum muliere
 censetur, unde illi unum hoc licebit quod omni feminae non
 10 licet? Quid praerogatiuae meretur aduersus condicionem su-
 am, si qua uirgo est, et carnem suam sanctificare proposuit?
 Idcirco uelaminis uenia fit illi, ut in ecclesiam notabilis et
 insignis introeat, ut honorem sanctitatis in libertate capitis
 ostendat? Potuit dignius honorari aliqua praerogatiua uirilis
 15 aut gradus aut officii? 2. Plane scio alicubi uirginem in uidua-
 tu ab annis nondum uiginti collocatam. Cui si quid refrigerii
 debuerat episcopus, aliter utique saluo respectu disciplinae
 praestare potuisset, ne tale nunc miraculum, ne dixerim
 monstrum, in ecclesia denotaretur, uirgo uidua, hoc quidem
 20 portentuosior, quod nec qua uidua caput texit, utrumque se
 negans, et uirginem, quae uidua deputetur, et uiduam, quae
 uirgo dicatur. 3. Sed ea auctoritate illic sedet intacta qua et
 uirgo, ad quam sedem praeter annos sexaginta non tantum uni-
 25 uirae, id est nuptae, aliquando eliguntur, sed et matres, et
 quidem educatrices filiorum, scilicet ut experimentis omnium
 affectuum structae et facile norint ceteras et consilio et solatio
 iuuare, et ut nihilominus ea decucurrerint per quae femina
 probari potest. Adeo nihil uirgini ad honorem de loco permis-
 sum est.

X. 1. Sic nec de aliquibus insignibus. Ceterum satis inhumana-
 num, si feminae quidem per omnia uiris subditae honorigeram
 notam uirginitatis suae praeferant, qua suspiciantur et cir-
 cumspiciantur et magnificentur a fratribus, uiri autem tot
 5 uirgines, tot spadones uoluntarii, caeco bono suo incedant,
 nihil gestantes quod et ipsos faceret illustres. 2. Debebunt
 etiam et ipsi aliqua sibi insignia defendere, aut pennas Gara-
 mantum, aut stropulos barbarorum, aut cicadas Athenien-
 sium, aut cirros Germanorum, aut stigmata Brittonum: aut
 10 ex diuerso fiat, capite uelati in ecclesia lateant. Certi sumus
 Spiritum sanctum magis masculis tale aliquid subscribere

23 *cf. I Tim. 5, 9.*

X, 9 *cf. Isid. Etym. XIX, 23, 7.*

nedum] nec duo N, ne duo X *Rb* 6 uindicarent *codd. Rb* 7 non]
V², om. cet. codd. Rb 12 ueniat X 13 signis X 15 post officii interroga-
 tionis signum ponit N, om. cet. 15/16 uiduatu] X *Rb*, in uiduam N, inuidum V,
 inuiduum L 16 quod N 20 qua] quasi N 22 intacta] G N, contexta
 X *Rb* 24/25 equidem X 26 instructae *dub. Oehler*.

X, 2 si] *Rb*, om. *codd.*, ut *V²* uiris] N *Rb*, uiri X V L 3/4 circumspi-
 cantur X 7 etiam] *codd. Rb, cf. et Isid., enim Oehler* insignia X 8 stropu-
 los] *Rig.*, scrobiculos N *Rb*, ferobulos X, al. aliter 10 uelari X 11 magis spir.

potuisse, si feminis subscripsisset, cum praeter sexus auctoritatem etiam ipsius continentiae nomine masculos potius honorari oportuisset. **3.** Quorum quanto sexus auidior et calidior in feminas, tanto continentia maioris ardoris laboratior ideoque dignior omni ostentatione, si ostentatio uirginitatis est dignitas. Non enim et continentia uirginitati antistat, siue uiduorum, siue qui ex consensu contumeliam communem iam recusauerunt? Nam uirginitas gratia constat, continentia uero uirtute. **4.** Non concupiscendi cui concupiscendo inoleueris grande certamen est. Cuius autem concupiscendi ignoraueris fructum, facile non concupisces, aduersarium non habens, concupiscentiam fructus. Quomodo ergo non magis uiris aliquid tale Deus in honorem subscripsisset, uel quia familiariori scilicet 25 imagini suae, uel quia plus laboranti? Si autem nihil masculo, multo magis feminae.

XI. 1. Sed quod supra intermisimus ex parte subsecutae disputationis, ne cohaerentiam eius dispergeremus, nunc responso expungemus. Vbi enim gradum fiximus de apostoli absoluta definitione, omnem mulierem etiam omnis aetatis intellegendam, responderi ex diuerso habebat ergo a natiuitate et a primo nomine aetatis uirginem operiri oportere. Non ita est autem, sed ex quo se intellegere coeperit et sensum naturae suae intrare et de uirginis exire et pati nouum illud quod alterius aetatis est. **2.** Nam et principes generis Adam et Eua, quamdiu intellectu carebant, nudi agebant. At ubi de arbore agnitionis gustauerunt, nihil primum senserunt quam erubescendum. Ita sui quique sexus intellectum tegmine notaerunt. Sed etsi propter angelos uelanda est, sine dubio ab ea aetate lex uelaminis operabitur a qua potuerunt filiae hominum concupiscentiam sui adducere et nuptias pati. Ex illo enim uirgo desinit ex quo potest non esse. Et ideo penes Israel illicitum est ad uirum tradere nisi post contestatam sanguine maturitatem; ita ante hunc indicem acerba res est. Igitur si tam diu uirgo quamdiu acerba est, desinit uirginem cum maturatione cognoscitur, et ut non uirgo iam legi applicatur, sicut et nuptiis. **3.** Et desponsatae quidem habent exemplum Rebeccae, quae cum ad sponsum ignotum adhuc ignota perduceretur, simul ipsum cognouit esse quem de longinquo prospexerat, non sustinuit dexterarum colluctationem nec osculi

XI, 3 sq. cfr I Cor. 11, 5. 21 sqq. cfr Gen. 24, 64 sqq.

sanctum X 13 masculos X 15 tanta X 18 uiduorum] G N, uiduarum X V L Rb 19 constat N 22 concupiscis usq. habens] om. N 23 ergo] om. X 24 familiarior X 25 imagine X.

XI, 2 dispergeremur N 7 intelligere se N 9 principis N, princeps X 17 licitum N 18 si] sit N 21 desponsata equidem N 24 prospexerat]

congressionem nec salutationis communicationem, sed confessa quod senserat, id est spiritu nuptam, negauit uirginem uelata ibidem. O mulierem iam de Christi disciplina! Ostendit enim etiam nuptias de aspectu et animo fieri, quemadmodum stuprum; nisi quod etiam Rebeccam quidam adhuc uelant. **4.** De ceteris uero, id est quae desponsatae non sunt, uiderit parentum procrastinatio ex angustiis uel scrupulositate descendens, uiderit et ipsum continentiae uotum. Nihil pertinet ad aetatem sua spatia currentem suaeque debita maturitati lucentem. Alia in occulto mater, natura, et alius in latenti pater, tempus, filiam suam legibus suis maritarunt. Aspice nuptam iam in illam tuam uirginem et animam expectatione et carnem transfiguratione, cui tu secundum paras maritum. Iam et uox obsoleta est, et membra completa sunt, et pudor ubique uestitur, et menses tributa dependunt, ac tu mulierem negas quam muliebria pati dicis? Si congressio uiri mulierem facit, non tegantur nisi post ipsam nuptiarum passionem. Atquin etiam apud ethnicos uelatae ad uirum ducuntur. **5.** Si autem ad desponsationem uelantur, quia et corpore et spiritu masculo mixtae sunt per osculum et dexterarum, per quae primum resignarunt pudorem spiritu, per commune conscientiae pignus quo totam condixerunt confusionem, quanto magis tempus illas uelabit, sine quo sponsari non possunt et quo urgente sine sponsalibus uirgines desinunt esse? **6.** Tempus etiam ethnici obseruant, ut ex lege naturae iura sua aetatibus reddant. Nam feminas quidem a duodecim annis, masculum uero a duobus amplius ad negotia mittunt, pubertatem in annis, non sponsalibus aut nuptiis decernentes. Mater familiae uocatur, licet uirgo, et pater familiae, licet inuestis. A nobis nec naturalia obseruantur, quasi alius sit Deus naturae quam 55 noster.

XII. 1. Agnosce et mulierem, agnosce et nuptam de testimoniis et corporis et spiritus, quae patitur et in conscientia et in carne. Hae sunt tabellae priores naturalium sponsalium et nuptiarum. Impone uelamen extrinsecus habenti tegumen intrinsecus. Tegantur etiam superiora cuius inferiora nuda

31 cfr Matth. 5, 28.

Rig., perspexerat codd. Rb 26 uela X 30/31 uiderit] aut add. N, fort. recte, et interpungendum l. 32 descendens? 32 uiderint autem X, uiderint aut V L Rb 34 lucentem] om. X 36 in] codd. Rb, om. edd. expectationem codd. Rb 37 transfigurationem codd. Rb et cui N 39 dependunt] Rig., defendunt codd. Rb at N 45 spiritu] codd. Rb, met. Hoppe, Beiträge, p. 20, spiritus Vrsinus Rig., spiritui Oehler 49 suo X 50 quidam X ad XII annis N 51 admittunt N.

XII, 1 agnosce et] agnosce codd. Rb (bis) 2 et in] et om. N 4 uolamen X

non sunt. Vis scire quae sit aetatis auctoritas? Propone utramque, immature compressam in habitu mulieris, et quae maturitate progressa in uirginitate duret cum suo habitu: facilius illa mulier negabitur, quam ista uirgo credetur. Tanta est adeo fides aetatis, ut nec habitu obstrui possit. **2.** Quid? quod etiam hae nostrae etiam habitu mutationem aetatis confitentur, simulque se mulieres intellexerunt, de uirginibus educantur, a capite quidem ipso deponentes quod fuerunt: uertunt capillum et acu lasciuiore comam sibi inserunt, crinibus a fronte diuisis apertam professae mulieritatem. Iam et consilium formae a speculo petunt, et faciem morosiorum lauacro macerant, forsitan et aliquo eam medicamine interpolant, pallium extrinsecus iactant, calceum stipant multiformem, plus instrumenti ad balneas deferunt. Quid singula persequar? Solae autem manifestae paraturae totam circumferunt mulieritatem, sed uirginari uolunt sola capitis nuditate, uno habitu negantes quod toto suggestu profitentur.

XIII. 1. Si propter homines habitu abutuntur, impleant illum etiam in hoc, et ut apud ethnicos caput uelant, certe in ecclesia uirginitatem suam abscondant, quam extra ecclesiam celant. Timeant extraneos, reuerentur et fratres; aut constanter audeant et in uicis uirgines uideri, sicut audent in ecclesiis. Laudabo uigorem, si aliquid et apud ethnicos uirginitatis nundinarint. Eadem natura foris quae et intus, eadem institutio apud homines et apud Dominum eadem libertate constat. **2.** Quod ergo foris quidem bonum suum abstrudunt, in ecclesia uero prouulgant. Exposco rationem. Vtrumne ut fratribus suis placeant, an ut ipsi Deo? Si ut ipsi Deo, tam idoneus est ad conspicienda quaequae in occulto fiunt quam iustus ad remuneranda quae soli sibi fiunt. Denique praecipit, nihil debucinemus eorum quae apud illum mercedem merebuntur, nec ea ab hominibus compensemus. Quod si unius victoriati uel quamcunque eleemosynae operationem sinistra conscia facere prohibemur, quantum tenebrarum circumfundere debemus cum tantam oblationem Deo offerimus ipsius corporis et ipsius spiritus nostri, cum illi ipsam naturam con-

XIII, 13 sq. cfr. Matth. 6, 2 sqq.

7 immutare *Oehler* errore **11** pr. etiam] et iam *Isinius* **14** lasciuiorem *Isinius* inserunt] *Rig.*, inferunt *codd.* *Rb.* **15** a] om. *X.* **16** specula *X.* **17/18** interpolant *NX* **18** extrinsecum *X.* **20** solae autem] *solemnem Gel.* **21** uirginari] *V²* (= *mapbeuevatois*), uirginali *codd.* *Rb.* **22** negantes] nudantes *X.*

XIII, 2 et ut] *Rig.*, ut et *codd.* *Rb.* uelant] *Rig.*, uelent *codd.* *Rb.* **4** timeant] *N.*, timeant *cet.* **5** uices *N.* **7** naturo *X.* **12** quaequae] *Oehler*, quaeque *codd.* *Rb.*, quae *Rig.* **14** mercedem] om. *N.* **16** elemosina *N.* **17** conscia] *coni.* *Rb.* in marg., consciencia *codd.* *Rb.* **19** illi ipsam] *XV L Rb.*, ipsi ipsam *N.*

secramus? Ergo quod non potest uideri propter Deum fieri, quia sic fieri Deus non uult, sequitur ut hominum gratia fiat, utique primo illicitum, ut gloriae libidinosum. Gloria enim illicitum est eis quorum probatio in omni humiliatione constat. **3.** Et si a Deo confertur continentiae uirtus, quid gloriaris quasi non acceperis? Si uero non accepisti, quid habes quod datum tibi non est? Hoc ipso autem constat a Deo datum tibi non esse, quod illum non soli Deo praestas. Videamus ergo quod humanum est, an firmum sit et uerum.

XIV. 1. Referunt aliquando dictum a quodam, cum primum quaestio ista temptata est: "Et quomodo ceteras sollicitabimus ad huiusmodi opus?" Scilicet felices nos facient, si plures erunt, et non Dei gratia uel merita cuiusque. Virgines ecclesiam, an ecclesia uirgines ornat Deo siue commendat? Confessus est igitur gloriam esse in causa. Porro ubi gloria, illic sollicitatio, ubi sollicitatio, illic coactio, ubi coactio, illic necessitas, ubi necessitas, illic infirmitas. **2.** Merito itaque, dum caput non tegunt, ut sollicitentur gloriae causa, uentres tegere coguntur infirmitatis ruina. Aemulatio enim illas, non religio producit. Aliquando et ipse uenter deus earum, quia facile uirgines fraternitas suscipit. Nec tantum autem ruunt, sed et funem longum delictorum sibi attrahunt. Prolatae enim in medium et publicato bono suo elatae et fratribus omni honore et caritate et operatione cumulatae, dum non latent ubi quid admissum est, tantum dedecoris cogitant quantum honoris habuerunt. **3.** Si intectum caput uirginitati adscribitur, si qua uirgo exciderit de gratia uirginitatis, ne prodatur, intecto permanet capite, et tunc iam alieno ambulat habitu, id est, quem sibi uindicat uirginitas; permanet nihilominus in habitu uel tunc saltem alieno, ne scilicet mutatione prodatur. Consciae mulieritatis iam indubitatae audent nudo capite ad Deum adire. Sed aemulator Deus et Dominus, qui dixit:

XIV, 11 cfr. Phil. 3, 19.

illi ipsi *Diion.* **21** fiat gratia *X.* **23** humiliatione] *codd.* *Rb.*, alias humilitate *Rb.* in marg. **26** alt. datum] *codd.* *Rb.* (cfr. e. VII, 2), datum *Rb.* *edd.* **27** illum] *NXV Rb.*, illi *L.*, illam *Rb.* *edd.*

XIV, 3 ab *N.* **10** regere *N.* illas] *V² edd.*, illarum *codd.* *Rb.*, fort. recte **11** ipsi *X.* uenter deus] *NVL*, deus uenter *X Rb Oehler* **13** finem *X* **14** a fratribus *V² Rig.* **15** caritate et operatione] *codd.* *Rb.* (operatio, cfr. u. g. De idol. 22, 2), caritatis operatione *edd.* latent] *codd.* *Rb.*, tunc. *Hoppe, Beiträge*, p. 32 sq., lateat *Latinius Isinius*, labent *Oehler* **16** cogitantis *N.*, cogitantes *cet.* *codd.* *Rb.* **19** capite] esse *add. codd.* *Rb.* **20/21** id est usq. prodatur] *del. La Cerdas Rig. Oehler* **20** uindicat] *N.*, uendicat *cet. codd.* *Rb.* **22** consciae] *X.*, et conscientiae *N.*, et conscientia *VL*, conscientiae *Rb.*, conscientia *coni.* *Rb.* in marg., mulieritatis] *N* (cfr. e. XII, 1, 21), muliebritatis *cet. codd.* *Rb.* indubi-

Nihil occultum quod non reuelabitur, plerasque etiam in conspectum deducit. Non enim confitebuntur nisi ipsorum infantium suorum uagitibus proditae. **4.** Quantum autem plures, non etiam de pluribus sceleribus suspectas habebis? Dicam, licet nolim, difficile mulier semel fit quae timet fieri, quaeque iam facta potest uirginem mentiri sub Deo. Quanta item circa **30** uterum suum audebit, ne etiam mater detegatur? Scit Deus quot iam infantes et perfici et perducere ad partum integros duxerit, debellatos aliquamdiu a matribus. Facillime semper concipiunt et felicissime pariunt huiusmodi uirgines, et quidem simillimos patribus. **5.** Haec admittit flagitia coacta et **35** inuita uirginitas. Ipsa concupiscentia non latendi non est pudica. Patitur aliquid quod uirginis non sit, studium placendi utique et uiris. Quantum uelis bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis et multis, dum digitis demonstrantium titillatur, dum **40** nimium amatur, dum inter amplexus et oscula assidua concalescit. Sic frons duratur, sic pudor teritur, sic soluitur, sic discitur aliter iam placere desiderare.

XV. 1. Sed enim uera et tota et pura uirginitas nihil magis timet quam semetipsam. Etiam feminarum oculos pati non uult. Alios ipsa oculos habet. Confugit ad uelamen capitis quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat **5** aduersus ictus temptationum, aduersus iacula scandalorum, aduersus suspensiones et susurros et aemulationem, ipsum quoque liuorem. Nam est aliquid etiam apud ethnicos metuendum, quod fascinum uocant, infeliciorum laudis et gloriae enormioris euentum. **2.** Hoc nos interdum diabolo interpretamur, ipsius est enim boni odium; interdum Deo deputamus, illius est enim superbiae iudicium, *extollentis humiles et deprimentis elatos*. Timebit itaque uirgo sanctior, uel in nomine fascini, hinc aduersarium, inde Deum, illius liuidum ingenium, huius censorium lumen, et gaudebit sibi soli et Deo nota. **15 3.** Sed et si cui innotuerit, sapit si temptationibus gradum obstruxerit. Quis enim audebit oculis suis premere faciem clausam, faciem non sentientem, faciem, ut dixerim, tristem? Quicumque malus cogitatus ipsa seueritate frangetur. Iam se etiam mulierem negat quae uirginem celat.

24 Matth. 10, 26.

XV, 11 sq. Ps. 147, 6; Luc. 1, 52.

tate *codd.* Rb 24 reuelatur] N (*cf.* De paen. 6, 10) 28 quae et X 32 duxerit] iuuerit Oehler 35 inuitata *codd.* Rb 38 necesse usq. periclitetur] om. X 39 digitis] dignis N.

XV, 1 et tota] om. N 10 enim est N deo deputamus] N Rb, de deo disputamus X V L 11/12 humiles et deprimentes] om. N 13 liuidum] libidini X 16 obstruxerit] *Latine* Rig., obtraxerit *codd.* Rb.

XVI. 1. In his consistit defensio nostrae opinionis secundum scripturam, secundum naturam, secundum disciplinam. Scriptura legem condit, natura contestatur, disciplina exigit. Cui ex his consuetudo opinionis prodest, uel qui diuersae **5** sententiae color? Dei est scriptura, Dei est natura, Dei est disciplina. Quicquid contrarium est istis, Dei non est. **2.** Si scriptura incerta est, natura manifesta est, et de eius testimonio scriptura incerta non potest esse. Si de natura dubitatur, disciplina quid magis Deo ratum sit ostendit. Nihil est illi **10** carius humilitate, nihil acceptius modestia, nihil operosius gloria et studio hominibus placendi. Illud itaque sit tibi et scriptura et natura et disciplina quod ratum Deo inueneris, sicut iuberis *omnia examinare et meliora quaeque sectari*. **3.** Superest etiam ut ad ipsas conuertamur, quo libentius ista **15** suscipiant. Oro te, siue mater, siue soror, siue filia uirgo, secundum annorum nomina dixerim, uela caput: si mater, propter filios, si soror, propter fratres, si filia, propter patres. Omnes in te aetates periclitantur. **4.** Indue armaturam pudoris, circumduc uallum uerecundiae, murum sexui tuo strue, **20** qui nec tuos emittat oculos, nec admittat alienos. Adimple habitum mulieris, ut statum uirginis serues. Mentire aliquid ex his quae intus sunt, ut soli Deo exhibeas ueritatem. Quamquam non mentiris nuptam. Nupsisti enim Christo, illi tradidisti carnem tuam, illi sponsasti maturitatem tuam. Incede **25** secundum sponsi tui uoluntatem. Christus est qui et alienas sponsas et maritatas uelari iubet, utique multo magis suas.

XVII. 1. Sed et uos admonemus, alterius pudicitiae mulieres, quae in nuptias incidistis, ne sic a disciplina uelaminis exolescatis, ne quidem in momento horae, ut, quia reicere illam non potestis, alio modo destruatis, neque tectae neque nudae **5** incedentes. Mitris enim et lanis quaedam non uelant caput, sed conligant, a fronte quidem protectae, qua proprie autem caput est, renudae. Aliae modice linteolis, credo ne caput premant, nec ad aures usque demissis, cerebro tenus operiuntur. **2.** Misereor, si tam infirmo auditu sunt, ut per tegmen audire **10** non possint. Sciant quia totum caput mulier est. Limites et

XVI, 13 I Thess. 5, 21.

XVI, 1 opinionis N et sic semper 3 color] N, est add. est. 9 deo] om. N 10 operosius] G N X Rb (*cf.* Hoppe, *Beiträge*, p. 77 sq.), perosius *conl.* Rb, *prob.* Gel. Pam. Rig. 15 suscipiant N 18 inducam maturam X 21 mulieris habitum X 23 nupsisti enim christo] N X Rb (*cf.* De orat. 22, 9), nupsisti in christo V L.

XVII, 2 in] om. N, fort. recte, *cf.* Hoppe, *Syntax*, p. 14 sq. 7 renudae] N Rig., enudae X, he nudae V L, nudae Rb 9 miser eo *codd.* aditu X 10 pos-

fines eius eo usque porriguntur unde incipit uestis. Quantum resoluti crines occupare possunt, tanta est uelaminis regio, ut ceruices quoque ambiantur. Ipsae enim sunt quas subiectas esse oportet, propter quas potestas supra caput haberi debet.

13 Velamen iugum illarum est. Iudicabunt uos Arabiae feminae ethnicae, quae non caput, sed faciem quoque ita totam tegunt, ut uno oculo liberato contentae sint dimidiam frui lucem quam totam faciem prostituere. 3. Mauult femina uidere quam uideri. Quas propterea infelicissimas ait Romana quaedam regina

20 quod adamare magis quam adamari possint; cum sint uel ex alterius infelicitatis et quidem frequentioris immunitate felices, quia facilius adamari quam adamare feminae possint. Et ethnicae quidem disciplinae meracior et, ut ita dixerim, barbarior modestia. Nobis Dominus etiam reuelationibus uelaminis spatia metatus est. Nam cuidam sorori nostrae angelus

25 in somnis ceruices, quasi applauderet, uerberans: "Elegantes, inquit, ceruices et merito nudaee! bonum est usque ad lumbos a capite reueleris, ne et tibi ista ceruicum libertas non prosit." Et utique quod uni dixeris, omnibus dixeris. 4. Quantam autem

30 castigationem merebuntur etiam illae quae inter psalmos uel in quacunque Dei mentione reiectae perseuerant, moraturae etiam in oratione ipsa facillime fimbriam aut uillum aut quodlibet filum cerebro superponunt et tectas se opinantur? Tanti caput suum mentiuntur. Aliae, quibus plane maior est

35 palma omni fimbria et filo, non minus capite suo abutuntur, ut bestia quaedam magis quam auis, licet pennata, breui capite, protracta ceruice, cetera altegradia. Hanc aiunt, cum delitescendum habet, caput solum plane totum in condensum abstrudere, reliquam se in aperto relinquere. Ita dum in capite

40 te secuta est, nuda qua maior est capitur tota cum capite. Tales enim erunt et istae minus quam utile est tectae. 5. Oportet ergo omni tempore et omni loco memores legis incedere, paratas et instructas ad omnem Dei mentionem, qui si fuerit in pectore, cognoscetur et in capite feminarum. Haec cum bona

45 pace legentibus, ueritatem consuetudini praeponentibus, pax et gratia a Domino nostro Iesu redundet, et cum Septimio Tertulliano, cuius hoc opusculum est.

XVII, 13 sq. cfr I Cor. 11, 10.

sunt X 10/11 mulier est, limites ... eius. Eo usque dist. Imitus 15 nos codd. Rb¹ 17 contenti X 20 ad mare X 28 reueleris] Imitus, ueleris codd. Rb Rg. 31 moraturae etiam] Oehler, meritione etiam codd. Rb, meritarum etiam, quae Rg. 37 alte grandia codd. Rb 41 enim] N, om. cet. 42 tempore omni N 45 ueritatem] V² Latinia Rg., utilitatem cet. 46 alt. et] N V L, om. X Rb septennio X L.

XXVIII

Q. S. FL. TERTVLLIANI

DE MONOGAMIA

CVRA ET STUDIO

E. DEKKERS

MONITVM

- C* lectiones codicis Iohannis Clementis Angli, quas adnotauit Pamelius in editione sua.
F codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 10, saec. XV.
L codex Leidensis 2, saec. XV.
N codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 9, saec. XV.
V codex Vindobonensis 4194, nunc Neapolitanus, Mus. Naz. 55, saec. XV.
Vatic. lectiones cuiusdam codicis Bibl. Apost. Vaticanae quas adnotauit Pamelius in editione sua.
X codex Luxemburgensis 75, saec. XV.

- Rh.* editio princeps Beati Rhenani.
B editio Mesnartii, Parisiis, 1545.
Gel. editio Sigismundi Gelenii, Basileae, 1550.
Pam. editio Iacobi Pamelii, Antuerpiae, 1579.
Rig. editio Nicolai Rigaltii, Parisiis, 1634.
Oehler editio Francisci Oehler, Lipsiae, 1853.

Le Saint Tertullian Treatises on Marriage and Remarriage, translated by William P. Le Saint, Westminster, 1951 (*Ancient Christian Writers*, 13).

Plumpe Joseph C. Plumpe, Some Recommendations Regarding the Text of Tertullian's *De monogamia*, in 'Theological Studies', XII, 1951, p. 557 sq.

Praeter codices *N* et *X*, qui inter praestantiores reputantur „collectionis Cluniacensis”, haud paruipendendae sunt variae lectiones Gelenii, quas hausisse se dixit e „codice incorruptissimo” in Masburensi coenobio reperto. At sane exemplar est deperditae „collectionis Corbelensis”, qua et usus est supradictus Iohannes Clemens Anglus (uide sis quae exposuimus in „Sacris Erudiri”, IV, 1952, p. 382 sq.). Maximae utilitatis sunt ad textum restituendum, cum solus Gelenius uocabula et sententias tradit, quas (haud semel propter homoeoteleuton) omnes praetermittunt codices collectionis Cluniacensis.

Ceterorum codicum paucas tantum lectiones adnotauimus secundum editionem Oehlerianam. Inter quas eminent quaedam lectiones codicis Vaticani a Pamelio adhibiti.

DE MONOGAMIA

I. 1. Haeretici nuptias auferunt, psychici ingerunt. Illi nec semel, isti non semel nubunt. Quid agis, lex creatoris? Inter alienos spadones et aurigas tuos tantumdem quereris de domestico obsequio quantum de fastidio extraneo. Proinde et te laedunt qui abutuntur quemadmodum qui non utuntur. Verum neque continentia eiusmodi laudanda, quia haeretica est, neque licentia defendenda, quia psychica est. Illa blasphematur, ista luxuriat; illa destruit nuptiarum Deum, ista confundit. 2. Penes nos autem, quos spirituales merito dici facit agnitio spiritualium charismatum, continentia tam religiosa est quam licentia uerecunda, quandoquidem ambae cum creatore sunt. Continentia legem nuptiarum honorat, licentia temperat; illa non cogitur, ista regitur; illa arbitrium habet, haec modum. Vnum matrimonium nouimus, sicut unum Deum. Magis honorem refert lex nuptiarum, ubi habet et pudorem. 3. Sed psychicis, non recipientibus spiritum, ea quae sunt spiritus non placent. Ita quibus quae sunt spiritus non placent, ea quae sunt carnis placebunt, ut contraria spiritus. Caro, inquit, aduersus spiritum concupiscit, et spiritus aduersus carnem. Quid autem concupiscet caro quam quae magis carnis sunt? Propter quod et in primordio extranea spiritus facta est. Non, inquit, permanebit spiritus meus in istis hominibus in aeuum, eo quod caro sint.

II. 1. Itaque monogamiae disciplinam in haeresim exprobrant, nec ulla magis ex causa Paracletum negare coguntur, quam dum existimant nouae disciplinae institutorem, et quidem durissimae illis, ut iam de hoc primum consistendum

I. 20sq. Gal. 3, 17. 23sq. Gen. 6, 3.

I. 1 INCIPIT DE MONOGAMIA *N*, Incipit liber de monogamia *X* lege (?) caute hunc librum quia damnat secundas et manifeste tenet errorem montani et priscille ... 6° folio paracletum abstulisse quod paulus indulsit add. *N* in marg. 2 phisici *NXV* m. sec. *Rb.*, psychici *VL* 4 tantumdem] eorundem *N* 5 fastideo *X* 6 et te] *C* *Pam.* *Rig.*, et om. *cel.* obutuntur *X* 8 phisica *NX* (et ita semper), phisica *VL* *Rb.* (item) 11 agnitio] *Gel.*, om. *cel.* faciunt spiritualia charismata *B* 11/12 continentia tam religiosa est quam licentia uerecunda] *C*, cont. relig. est cum lic. uerec. *codd.* *Rb.*, fort. recte 12 quandoquidem ambae] *B* *Gel.*, quam (om. *XVL* *Rb.*) uerecunda continentia ambae *codd.* *Rb.* 17 phisicis *N*, phicicis *X*, phisicis *Rb.* (pro more) 18/19 ita utq. placent] om. *N* 18 quibus] *B*, dum *Gel.*, om. *cel.* 19 ut] *C*, om. *rel.* 20 spiritus 1° loco] *NX* *Rb.*, spiritui *C*, spiritu *VL* 21 quid] *N* *Rb.*, quod *cel.* *codd.* concupiscit *N* caue add. in marg. *N* 23 in quid *N*.

II. 1 discipline *N* 1/2 exprobrant] *N* *Gel.*, exprobrant *cel.* 2 ex] om. *N* paracletum *codd.* fere semper 4 durissimae] *VL* *codd.*, durissimae *NX* *Rb.*

5 sit in generali retractatu, an capiat Paracletum aliquid tale docuisse quod aut nouum deputari possit aduersus catholicam traditionem aut onerosum aduersus leuem sarcinam Domini. 2. De utroque autem ipse Dominus pronuntiauit. Dicens enim: *Adhuc multa habeo quae loquar ad uos, sed nondum* 10 *potestis portare ea, cum uenerit Spiritus sanctus, ille uos ducet in omnem ueritatem*, satis utique praetendit et docturum illum quae et noua existimari possint, ut nunquam retro edita, et aliquando onerosa, ut idcirco non edita. 3. Ergo, inquis, hac argumentatione quiduis nouum et onerosum 15 Paracleto adscribi poterit, etsi ab aduersario spiritu fuerit. Non utique. Aduersarius enim spiritus ex diuersitate praedicationis appareret, primo regulam adulterans fidei, et ita ordinem adulterans disciplinae, quia cuius gradus prior est, eius corruptela antecedit, id est fidei, quae prior est disciplina. 20 Ante quis de Deo haereticus sit necesse est, et tunc de instituto. 4. Paracletus autem multa habens edocere quae in illum distulit Dominus, secundum praefinitionem, ipsum primo Christum contestabitur qualem credimus, cum toto ordine Dei creatoris, et ipsum glorificabit, et de ipso comme- 25 morabit, et sic de principali regula agnitus illa multa quae sunt disciplinarum reuelabit, fidem dicente pro eis integritate praedicationis, licet nouis, quia nunc reuelantur, licet onerosis, quia nec nunc sustinentur, non alterius tamen Christi quam qui habere se dixit et alia multa quae a Paracleto 30 edocerentur, non minus istis onerosa quam illis a quibus nondum tunc sustinebantur.

III. 1. Sed an onerosa monogamia, uiderit adhuc impudens infirmitas carnis, an autem noua, de hoc interim constet. Illud enim amplius dicimus, etiamsi totam et solidam uirginitatem siue continentiam Paracletus hodie determinasset, ut 5 ne unis quidem nuptiis feruorem carnis despumare permitteret, sic quoque nihil noui inducere uideretur, ipso Domino

II. 7 cf. Matth. 11, 30. 9sq. Ioan. 16, 12. 24sq. cf. Ioan. 16, 13sq.

III. 2 cf. Rom. 6, 19. 6sq. cf. Matth. 19, 12.

5 in] ut N 7 aut] autem X domini] C, om. rel. 11 omnem terram ueritatem X et docturum] C, ea acturum codd. edd. 13 aliquanto N non edita] non id ita N 14 hec X quiduis] quid ius X 15 ab] V/L, om. NX Rb. 17 apparet] N Rb., appareret cet. 17/18 fidei et ita ordinem adulterans] om. N 20 est et] Pam., stet codd. Rb., est B Gel. 24/25 commemorauit NX 25 agnitus] Gel., om. cet. illa] om. N 26 dicente] eliciente Latinius (cf. Adv. Marc. II, 2), ducente Iustinus 26/27 integritatem N 27 licet 1° loco] Gel., om. cet.

III. 1 an] N Gel., om. rel. onerosa monogamia] V Gel., onerosam monogamiam rel. 5 despumare] B, de spiritu manare N Rb., de spūm mare X

spadonibus aperiente regna caelorum, ut et ipso spadone, ad quem spectans et apostolus propterea et ipse castratus continentiam mauult. 2. Sed saluo, inquis, iure nubendi. Plane 10 saluo, et uidebimus quousque, nihilominus iam ex ea parte destructo qua continentiam praefert. Bonum, inquit, homini mulierem non contingere. Ergo malum est contingere. Nihil enim bono contrarium nisi malum. Ideoque superesse, ut et qui habeant uxores sic sint quasi non habentes, quo magis qui 15 non habent habere non debeant. 3. Reddit etiam causas, cur ita suadeat, quod innupti de Deo cogitent, nupti uero, quomodo in matrimonio quis suo placeat. Et possum contendere, non mere bonum esse quod permittitur. Quod enim mere bonum est, non permittitur, sed ultro licet. Permissio 20 habet causam aliquando et necessitatis. Denique in hac specie non est uoluntas permittentis nubere. Aliud enim uult: *Volo uos*, inquit, *omnes sic esse quomodo et ego*. Et cum ostendit melius esse, quid utique se uelle confirmat quam quod melius esse praemisit? Et ita si aliud quam quod uoluit permittit, 25 non uoluntate, sed necessitate permittens, non mere bonum ostendit quod inuitus indulsit. 4. Denique cum dicit: *Melius est nubere quam uri*, quale id bonum intellegendum, quod melius est poena? Quod non potest uideri melius nisi pessimo comparatum? Bonum illud est quod per se hoc nomen tenet, 30 sine comparatione, non dico mali, sed etiam boni alterius, ut et si alio bono comparatum adumbretur, remaneat nihilominus in boni nomine. 5. Ceterum si per mali collationem cogitur bonum dici, non tam bonum est quam genus mali inferioris quod ab altiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur. Aufer denique condicionem, ut non dicas: *Melius est nubere quam uri*, et quaero an dicere audeas: *Melius nubere*, non adiciens quo melius sit? 5. Fit ergo iam non melius, et dum non melius, nec bonum, sublata condicione, quae dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit. Melius est 40 unum oculum amittere quam duos. Si tamen discedas a comparatione <mali> utriusque, non erit melius unum oculum

11sq. I Cor. 7, 1. 12sq. cf. Hieron., Adv. Iovin. I, 7sq. 14 cf. I Cor. 7, 29 17 cf. I Cor. 7, 32. 21sq. I Cor. 7, 7. 26sq. I Cor. 7, 9. 26sq. cf. de exhort. cast. 3, 4sq.

7/8 ad quem spectans et apostolus] Pam., que spectasset apostolus N, quem spect. apost. rel. 10 iam] Gel., om. N, tamen rel. 12 ergo malum est contingere] Gel. (suppl. ex Hieronymo, l. c. 7), om. cet. 14 habentes] codd. Rb., prob. Hoppe, Beitrage, p. 126, habeant Gel edd. 17 in] om. Gel. 18 mere] Rb., mereri NVL, merere X 19 mero NX 20 necessitatis] L, necessitas NXV Rb. 23 quid] quod codd. Rb. 27 quale] quare codd. Rb. 28 est] et N, est et X 32 bono N per mali collationem] B (cf. de exhort. cast., l. c.), p. m. comparationem C, permissio mali N, p. m. cogitationem XVI Rb. 34 aliori X 35 ob..... conditionem N non] B (cf. de exhort. cast., l. c.), om. cet. 37 sit? Fit ergo] C, fit? Ergo N, sit? Ergo cet. 38 condicionem N 39 habere X 41 <mali>

habere, quia nec bonum. Quid nunc, si omnem indulgentiam nubendi de suo, id est de humano sensu accommodat, ex necessitate qua diximus, quia melius sit nubere quam uri?

- 45 **6.** Denique conuersus ad alteram speciem dicendo: *Nuptis autem denuntio, non ego, sed Dominus*, ostendit illa quae supra dixerat non dominicae auctoritatis fuisse, sed humanae aestimationis. At ubi ad continentiam reflectit animos: *Volo autem uos sic esse omnes. Puto autem*, inquit, *et ego spiritum Dei habeo*, ut si quid indulserat ex necessitate, id Spiritus sancti auctoritate reuocaret. **7.** Sed et Ioannes monens sic nos incedere debere quemadmodum et Dominus, utique etiam secundum sanctitatem carnis admonuit incedere. Adeo manifestius: *Et omnis*, inquit, *qui spem istam in illo habet, castificat se, sicut et ipse castus est*. Nam et alibi: *Estate sancti, sicut et ille sanctus fuit*, scilicet carne. De spiritu enim non dixisset, quia Spiritus ultro sanctus agnoscitur nec exspectat sanctitatis admonitionem, quae propria natura est eius. **8.** Caro autem docetur sanctitatem, quae et in Christo fuit sancta. Igitur si omnia ista obliterant licentiam nubendi, et condicione licentiae inspecta et praelatione continentiae imposita, cur non potuerit post apostolos idem spiritus superueniens ad deducendam disciplinam in omnem ueritatem per gradus temporum (secundum quod Ecclesiastes: *Tempus omni rei*, inquit) supremam iam carni fibulam imponere, iam non oblique a nuptiis auocans, sed exerte, cum magis nunc tempus in collecto factum sit, annis circiter CLX exinde productis? **9.** Nonne ipse apud te retractares: „Vetus haec disciplina est, praemonstrata iam tunc in carne Domini et uoluntate, dehinc in apostolorum eius tam consiliis quam exemplis?” Olim sanctitati huic destinabamur. Nihil noui Paracletus inducit. Quod praemonuit, definit; quod sustinuit, exprobat. **10.** Et nunc recogitans ista facile tibi persuadebis multo magis unicas nuptias competisse Paracletu praedicare, qui potuit et nullas, magisque credendum temperasse illum quod et abstulisse decuisset, si quae uelit Christus intellegas. In hoc quoque Paracletum agnoscere debes

45sq. I Cor. 7, 10. 48sq. I Cor. 7, 7 et 40. 54sq. I Ioan. 3, 3 56 I Ioan. 2, 3. 63 Ioan. 16, 13. 65 Eccl. 3, 17.

add. Latinius et Iamius, om. cet. 42 quid] NX Rb., quod VL 44 sit] est X 47 actoritatis X 51 sed et] Gel., om. N, sed rel. 52 bebere X 54 manifeste Gel. ut VL quae VI. 55 illo] ullo VL 58 exspectat] Gel., spectat cet. 59 docetur] N, docet rel. 60 licentia NX Rb. 61 caue add. in marg. N 65 supremam] Gel., super terra N, super terram cet. 68/69 retractares. Verus] B, retractare suetus rel. 69 est] Gel., sit rel. 70 in uoluntate codd. 70/71 consilij X 71 quam] om. N 72 definiuit N 74 nuptias] C, am. cet. 76 decuisset] N, docuisset XVI Rb.

aduocatum, quod a tota continentia infirmitatem tuam excusat.

- IV. **1.** Secedat nunc mentio Paracleti, ut nostri alicuius auctoris. Euoluamus communia instrumenta scripturarum pristinorum. Hoc ipsum demonstratur a nobis, neque nouam neque extraneam esse monogamiae disciplinam, immo et antiquam et propriam Christianorum, ut Paracletum restitutorem potius sentias eius quam institutorem. **2.** Quod pertineat ad antiquitatem, quae potest antiquior forma proferri quam ipse census generis humani? Vnam feminam masculo Deus finxit, una costa eius decerpta, et utique ex pluribus. **10** Sed et in praefatione ipsius operis: *Non est*, inquit, *bonum homini solum eum esse, faciamus adiutorium illi*. Adiutores enim dixisset, si pluribus eum uxoribus destinasset. Adiecit et legem de futuro, siquidem propheticum dictum est: *Et erunt duo in unam carnem*; non tres, neque plures; ceterum iam **15** non duo, si plures. Stetit lex. **3.** Denique perseuerauit unio coniugii in auctoribus generis ad finem usque, non quia non erant feminae aliae, sed quia ideo non erant, ne primitiae generis duplici matrimonio contaminarentur. Alioquin si Deus uoluisset, et esse potuissent; certe de filiarum suarum **20** numerositate sumpsisset, non minus ex ossibus et ex carne sua habens Euam, si hoc pie fieret. At ubi primum scelus, homicidium, in fratricidio dedicatum, tam dignum secundo loco scelus non fuit quam duae nuptiae. Neque enim refert, duas quis uxores singulas habuerit, an pariter singulae duas fecerint. Idem numerus coniunctorum et separatorum. **4.** Semel tamen uim passa institutio Dei per Lamech, constitit postea in finem usque gentis illius. Secundus Lamech nullus exstitit, quomodo duabus maritatus. Negat scriptura quod non notat. Aliae diluuium iniquitates prouocauerunt, semel defensae, **30** quales fuerunt, non tamen septuagies septies, quod duo matrimonia meruerunt. Sed et reformatio secundi generis humani monogamia matre censetur. **5.** Iterum duo in unam carnem crescere et redundare suscipiunt, Noë et uxor filique eorum in unicus nuptiis. Etiam in ipsis animalibus monogamia recognoscitur, ne uel bestiae de moechia nascerentur. *Ex omnibus*, inquit, *bestiis ex omni carne duo induces in*

IV. 10sq. Gen. 2, 18. 13sq. Gen. 2, 24. 30 cf. Gen. 4, 24. 36sq. Gen. 6, 19-21.

IV. 9 costis X 10/11 homini bonum eum solum esse N 13 propheticum] GN, profacie XVI, prophetiae Rb. 14 carne una N 14/15 non iam X 19 potuisset V Rb. 21 habens Euam, si hoc] Rb. in marg., uel senam si hoc N, hanc seum sibi hoc XVI, hanc seum, sibi hoc Rb., quam Euam si hoc B 24 duos Rb. 25 coniunctorum] N Rb., est iunctorum XVI 28 maritatus] C, maritus rel. 29 alia diluuium et iniquitates VL 30 quales] qualescumque

arcam, ut uiuant tecum masculus et femina; erunt de animalibus uolatilibus secundum genus, et de omnibus serpentibus terrae secundum genus ipsorum; duo ex omnibus introibunt ad te, masculus et femina. Eadem forma et septena ex binis adlegi mandat ex masculo et femina, uno et una. Quid amplius dicam? Immundis quoque alitibus cum binis feminis introire non licuit.

V. 1. Haec quantum ad primordiorum testimonium et originis nostrae patrociniū et diuinae institutionis praeiudiciū. Quae utique lex est, non monimentum; quoniam si ita factum est a primordio, inuenimus nos ad initium dirigi a Christo; sicut in quaestione repudii dicens illud propter duritiā ipsorum a Moyse esse permissum, ab initio autem non ita fuisse, sine dubio ad initium reuocat matrimonii indiuiduitatem. 2. Ideoque quos Deus ab initio coniunxit in unam carnem duos, hodie homo non separabit. Dicit et apostolus scribens ad Ephesios Deum proposuisse in semetipso ad dispensationem adimpletionis temporum ad caput, id est ad initium reciprocare uniuersa in Christo, quae sunt super caelos et super terras in ipso. Sic et duas Graeciae litteras, summam et ultimam, sibi induit Dominus, initii et finis concurrentium in se figuras, uti, quemadmodum A ad Ω usque uoluitur et rursus Ω ad A replicatur, ita ostenderet in se esse et initii decursum ad finem et finis recursum ad initium, ut omnis dispositio in eo desinens per quem coepta est, per sermonem scilicet Dei qui caro factus est, proinde desinat quemadmodum et coepit. 3. Et adeo in Christo omnia reuocantur ad initium, ut et fides reuersa sit a circumcisione ad integritatem carnis illius, sicut ab initio fuit, et libertas ciborum et sanguinis solius abstinētia, sicut ab initio fuit, et matrimonii indiuiduitas, sicut ab initio fuit, et repudii cohibitio, quod ab initio non fuit, et postremo totus homo in paradisi reuocatur, ubi ab initio fuit. 4. Cur ergo uel monogamum illo (non) debeat Adam referre, qui non potest tam

V. 5sq. cf. Matth. 5, 31; 19, 8 et 6. 10sq. cf. Eph. 1, 9. 15sq. cf. Apoc. 1, 8; 22, 13. 23 cf. Act. 15, 19; Gen. 9, 3sq.

Vrsinus Rig. 37 aram X 38 genus ipsorum N 40 et septena] ex septena X.

V. 3 non monimentum] B, non nomine tunc codd. Rb., suo nomine tunc Kellner-Eiser 6/8 autem usq. ab initio] Gel., om. cet. 8 quos] quod Gel. 13/14 litteras, summam et ultimam] VL, summam litteras et ultimas N, summa littera et ultima X Rb. 15 ad] Gel., et cet. 15/16 usque usq. ad A] Gel., om. cet. 16 ista N 18 in eo desinens] VL (cf. Hoppe, Syntax, p. 40sq.), in eo des. C Rb., in o des. N, in condesinens X, in cum des. rel. 19 qui] quia codd. 20 a Deo Rb. B 20/21 reuocantur Gel., reuocantur cet. 22 carnis] Gel., om. cet. 22/23 et libertas ciborum usq. ab initio fuit] om. N libertas ciborum et] Gel., om. cet. 25 quod] X B Gel., quae cet. 26 reuocaretur B 27 illum Rb. B

integrum praestare quam inde dimissus est? Quantum pertinet itaque ad initii restitutionem, id a te exigit et dispositionis et spei tuae ratio, quod ab initio fuit secundum initium, quod tibi et in Adam censetur et in Noë recensetur. Elige in quo eorum initium tuum deutes. In ambobus te sibi monogamiae censura defendit. 5. Sed et si initium transmittit ad finem, ut A ad Ω, quomodo finis remittit ad initium, ut Ω ad A, atque ita census noster transfertur in Christum, animalis in spiritalem, quia non primo quod spiritale est, sed quod animale, dehinc quod spiritale; proinde uideamus, an id ipsum debeas huic quoque censui secundo, an in eadem te forma conueniat nouissimus quoque Adam in qua et primus, quando nouissimus Adam, id est Christus, innuptus in totum, quod etiam primus Adam ante exilium. 6. Sed donato infirmitati tuae carnis suae exemplo perfectior Adam, id est Christus, eo quoque nomine perfectior qua integrior, uolenti quidem tibi spado occurrit in carne. 7. Si uero non sufficis, monogamus occurrit in spiritu, unam habens ecclesiam sponsam, secundum Adam et Euae figuram, quam apostolus in illud magnum sacramentum interpretatur, in Christum et ecclesiam, competentes carnali monogamiae per spiritalem. Vides igitur quemadmodum etiam in Christo nouans census non possis eum sine monogamiae professione deferre, nisi carne sis quod spiritu ille est, licet et quod fuit in carne aequae esse debueris.

VI. 1. Sed adhuc nobis quaeramus aliquos originis principes. Non placent enim quibusdam monogami parentes Adam et Noë, fortasse nec Christus. Ad Abraham denique prouocant, prohibiti patrem alium praeter Deum agnoscere. Sit nunc pater noster Abraham, sit et Paulus. In euangelio,

38sq. cf. I Cor. 15, 46. 40sq. Eph. 5, 32.

VI. 5sq. I Cor. 4, 15.

non debeat] Vrsinus, non om. codd. 28 praestare] Gel., om. cet. de-missus Rb. B 31 tibi et] et am. X et in Noë recensetur] Vatie. Pam., om. cet. 34 ut A ad Ω] Gel., ut A et Ω N, ut Alpha et Ω X Rb. ut Ω ad A] Gel., om. cet. 36 primo] immo X 38 in eadem te forma] N VL Rb. B, in eadem te forma X, in eadem te formam Gel., in eadem te forma esse Vrsinus Rig. 39 conueniat] N Gel. Rig., conueniet rel. in qua] Vrsinus Rig., in quam NX, quam VL Rb. Gel., qua B 39/40 primus usq. id est] Gel., om. cet. 40 innuptus N Rb. coni. in marg., in nuptijs X Rb. 43 qua X, quo qua N, quia V, quaque L. 44 occurrit] Rb. Pam. (e codd. Vatie.), incurrit NX 46 Adam et Euae] Gel., om. cet., iust. Phompe in] Gel., om. cet. 48 competentes] codd. Rb., iust. Phompe et Le Saint competisse add. per spiritalem] perspicuitatem VL 49 nouas codd. Rb. (nouas in marg.) 50 cum] om. N siue X deferre] N, deferret XVI Rb. (deferre in marg.) 50/51 carne sis] Rb. in marg., carnis is codd. Rb. 51 quod] Rb. in marg., quodquod NX Rb. spiritus N Rb. (spiritu in marg.) in] L Rb., om. cet. codd. 52 debuerit codd. Rb.

VI. 1 adhuc] huc N 5 sit] NL Rb., sicut X, sic V post. sit] NX, sic

inquit, *ego uos generavi*. Etiam Abrahae te filium exhibe. Non enim passius tibi census est in illo. Certum tempus est, quo tuus pater est. Si enim ex fide filii deputamur Abrahae, ut apostolus docet, dicens ad Galatas: *Cognoscitis nempe, quia*
 10 *qui ex fide, isti sunt filii Abrahae, quando credidit Abraham Deo, et deputatum est ei in iustitiam?* Opinor, adhuc in monogamia, quia in circumcisione nondum. 2. Quodsi postea in utrumque mutatus est, et in digamiam per ancillae concubinum, et in circumcisionem per testamenti signaculum,
 15 non potes illum patrem agnoscere nisi tunc cum Deo credidit, siquidem secundum fidem filius eius es, non secundum carnem. Aut si posteriorem Abraham patrem sequeris, id est digamum, recipe et circumcisum. Si reicis circumcisum, ergo recusabis et digamum. Duas dispositiones eius binis inter
 20 se modis diversas miscere non poteris. Digamus cum circumcisione esse orsus est, monogamus cum praeputatione. Recipis digamiam, admitte et circumcisionem. Tueris praeputationem, teneris et monogamiae. Adeo autem monogami Abrahae filius es, sicut et praeputiati, ut si circumcidaris,
 25 iam non sis filius, quia non eris ex fide, sed ex signaculo fidei in praeputatione iustificatae. Habes apostolum, disce cum Galatis. 3. Proinde etsi digamiam tibi intuleris, non es illius [Abrahae filius] cuius fides in monogamia praecessit. Nam etsi postea pater multarum nationum nuncupatur, sed earum
 30 quae ex fide digamiam praecedente filii habebant deputari Abrahae. Exinde res uiderint. Aliud sunt figurae, aliud formae. Aliud imagines, aliud definitiones. Imagines transeunt adimpletae, definitiones permanent adimplendae. Imagines prophetant, definitiones gubernant. Quid digamia illa Abrahae portendat idem apostolus edocet interpretator utriusque
 35 testamenti, sicut idem semen nostrum in Isaac uocatum determinat. 4. Si ex libera es, ad Isaac pertines, hic certe unum matrimonium pertulit. Isti itaque sunt, ut opinor, in quibus censeor. Ceteros nescio. Quorum si exempla circum-

9sq. Gal. 3, 7. 10sq. Gal. 3, 6; Gen. 15, 6. 35sq. cf. Gal. 4, 24sq.

VL Rb. 6 genui N te] om. Gel. 7 passus VL 8 deputamur] Gel., deputemur cet. 11 est] N Gel., om. cet. 17 autem X sequeris, id est] Gel., sequi sat est NX, sequere sat est VL, se queri sat est Rb. (sequi in marg.), sequaris ut et B 20/21 digamus cum circumcisione esse orsus est] C, digami a circumcisione seorsus est codd., digamia circumcisione seorsus est Rb., digamus a circumcisione esse orsus est B Gel. 21 monogamus] B Gel., et monogamia NX Rb., monogamia VL 23 teneris] centris X monogami] Rb., monogami] a] codd. 26 habens X 27 tibi] Rb., iam tibi cet. 28 Abrahae filius] Gel., om. cet., delendum uidetur 30 digamiam] B Gel., digamia codd. Rb. 34 quid] quod X 35 edocet] NX Rb., docet VL 36/37 in Isaac usq. libera est] om. N 37 pertines] Vatie. Pam., pertines NX Rb. B Gel., pertines et VL 38 unum] om. N 39/40 circumspicis] Vrsinus

40 spicio, alicuius David etiam per sanguinem nuptias sibi ingentis, alicuius Salomonis etiam uxoris diuitis, meliora sectari iussus, habes et Ioseph uniugum, et hoc nomine audeo dicere patre meliorem, habes Moysen Dei de proximo arbitrum, habes Aaronem principalem sacerdotem. Secundus
 45 quoque Moyses populi secundi, qui imaginem nostram in promissionem Dei induxit, in quo primo nomen Domini dedicatum est, non fuit digamus.

VII. 1. Post uetera exempla originalium personarum aequae ad uetera transeamus instrumenta legalium scripturarum, ut per ordinem de omni nostra paratura retractemus. Et quoniam quidam interdum nihil sibi dicunt esse cum lege, quam
 5 Christus non dissoluit, sed adimpleuit, interdum quae uolunt legis arripiunt, plane et nos sic dicimus decessisse legem, ut onera quidem eius, secundum sententiam apostolorum, quae nec patres sustinere ualuerunt, concessarint, quae uero ad iustitiam spectant, non tantum reseruata permaneant, uerum
 10 et ampliata, ut scilicet redundare possit iustitia nostra super scribarum et pharisaeorum iustitiam. 2. Si iustitia, utique et pudicitia. Si ergo, quoniam in lege praecipitur, ut quis fratris sui uxorem sine liberis defuncti in matrimonium adsumat ad
 15 suscitandum fratri suo semen, idque saepius euenire in unam personam potest secundum callidam illam questionem Sadducaeorum, ideo et alias putant permissam frequentiam nuptiarum, intellegere debebunt primo rationem ipsius
 20 praecepti, et ita scient illam rationem iam cessantem ex eis esse quae euacuata sunt legis. 3. Necessario succedendum erat in matrimonium fratris sine liberis defuncti. Primum quia adhuc uetus illa benedictio decurrere habebat: *Crescite et*
 25 *redundate*, dehinc quoniam patrum delicta etiam de filiis exigebantur, tertio quoniam spadones et steriles ignominiosi habebantur. Itaque ne proinde maledicti iudicaretur qui non
 naturae reatu, at mortis praeuentu orbi decessissent, ideo

VII. 7sq. cf. Act. 15, 10. 10sq. Matth. 5, 20. 14 cf. Deut. 25, 5. 15sq. cf. Matth. 22, 23sq. 21sq. Gen. 1, 28.

40 dabit codd. Rb. nuptias] Gel., nescias rel. 42 uniugum] Gel., monogamum rel. ex hoc X 43 patrem N 43/44 arbitrium NX 44/45 secundus Moyses] id est Iesus Nae „in quo primo nomen Domini dedicatum est” 45/47 in promissionem dei induxit, in quo primo nomen domini dedicatum] Gel., in promissionem domini dedicatum N, in promissionem in imaginem dei dedicatum X, in prom. in imaginem domini dedicatus rel.

VII. 2 uetera] Rb. in marg., uetera codd. Rb. legalium] B, regalia codd. Rb. 3 de omni] B, per omnia codd. Rb. 4 quidem N 5 adimplebit NX uoluit X Rb. corr. 6 sic nos X 8 concessarint] NX Rb., prob. Hoppe, Beitr. 95, concesserint cet. codd. edd. Oehler 9 permaneat X 11 pharisaeorum X iustitiam] B, iustitia codd. Rb. si iustitia] B, iusti codd. Rb. 12 quoniam] quod X 16 putat X 18 cessante codd. 19 sunt legis] C, sint NX Rb., sit VL 25 reatus et mortis N, reatu et mortis Rb.

illis ex suo genere uicaria et quasi posthuma suboles supparatur. 4. At ubi et *Crescite et redundate* euacuauit extremitas temporum, inducente apostolo: *Superest ut et qui habent uxores sic sint ac si non habeant*, quia tempus in collectum est, et desiit uua acerba a patribus manducata filiorum dentes obstupefacere, unusquisque enim in suo delicto morietur, et spadones non tantum ignominia caruerunt, uerum et gratiam meruerunt inuitati in regna caelorum, sepulta lege succedendi in matrimonium fratris, contrarium eius obtinuit, non succedendi in matrimonium fratris. 5. Et ita, ut praediximus, quod cessauit ualere, cessante ratione, non potest alii argumentationem accommodare. Ergo non nubet defuncto uiro uxor, fratri utique nuptura, si nupserit. Omnes enim nos fratres sumus. Et illa nuptura in Domino habet nubere, id est non ethnico, sed fratri, quia et uetus lex adimit coniugium allophylosum. 6. Cum autem et in Leuitico cautum sit: *Quicumque sumpserit fratris uxorem, immunditia est*, turpitudine, sine liberis morietur, sine dubio, dum ille prohibetur denuo nubere, et illa prohibetur, non habens nubere nisi fratri. 45 Quomodo ergo apostolo conueniet et legi, quam non in totum impugnat, cum ad epistolam ipsius uenerimus, ostendetur. Interim quod pertineat ad legem, magis nobis competunt argumentationes eius. 7. Denique prohibet eadem sacerdotes denuo nubere. Filiam quoque sacerdotis iubet uiduam uel eiectam, si semen non fuerit illi, in domum patris sui regredi et de pane eius ali. Ideo si semen non fuerit illi, non ut si fuerit, denuo nubat (quanto magis enim non nubet, si filios habeat?), sed ut si habuerit, a filio potius alatur quam a patre, quo et filius praeceptum Dei exsequatur: *Honora patrem et matrem*. 8. Nos autem Iesus summus sacerdos et magnus Patris de suo uestiens (quia *qui in Christo tinguuntur, Christum induerunt*), sacerdotes Deo Patri suo fecit, secundum Ioannem. Nam et illum adolescentem festinantem ad exsequias patris ideo reuocat, ut ostendat sacerdotes nos uocari ab eo, quos lex uetabat parentum sepulturae adesse: *Super omnem*, inquit, *animam defunctam sacerdos non introibit et*

27 *ibid.* 28sq. I Cor. 7, 29. 30sq. cf. Ier. 31, 29sq. 41sq. Leu. 20, 21. 48sq. Leu. 21, 14; 22, 13. 54sq. Exod. 20, 12. 56sq. Gal. 3, 27. 57 cf. Apoc. 1, 6. 60sq. Leu. 21, 11.

26 sciboles X 29 sic om. N collectum] *codd.*, collecto Rb. *edd.* 30 desiit] C Rb., desinit N/L, desiit X, desierunt uuae acerbae ... manducatae G Rb., B Gel. uua] una X 32 in tantum X 33/34 succedendum N 40 adimit] N Rb., admittit N/L. 43/44 denuo usq. prohibetur] om. N 46 uenerimus] Gel., ueneris *codd.* Rb. 48 argumentatione N 49 quoque] om. N 51/52 non ut si fuerit] om. NX 53 habet X ut] et *codd.* Rb. 55 nos autem Iesus] non autem is *codd.* Rb. (*qui con. in marg. nos*) 56 duo X uestiens] om. X

super patrem suum et super matrem suam non contaminabitur. 9. Ergo et nos hoc interdictum obseruare debemus? Non utique. Viuit enim unicus pater noster Deus et mater ecclesia, et neque mortui sumus, qui Deo uiuimus, neque mortuos sepelimus, quia et illi uiuunt in Christo. Certe sacerdotes sumus a Christo uocati, monogamiae debitores, ex pristina Dei lege, quae nos tunc in suis sacerdotibus prophetauit.

VIII. 1. Nunc ad legem proprie nostram, id est euangelium, conuersi, qualibus excipimur exemplis, dum ad sententias peruenimus? Ecce statim quasi in limine duo nobis antistites Christianae sanctitatis occurrunt, monogamia et continentia, alia pudica, in Zacharia sacerdote, alia integra, in Ioanne antecursore, alia placans Deum, alia praedicans Christum, alia totum praedicans sacerdotem, alia plus praefers quam prophetem, scilicet eum qui non tantum praedicauerit aut demonstrauerit coram, uerum etiam baptizauerit Christum. 2. Quis enim corpus Domini dignius initiaret quam eiusmodi caro qualis et concepit illud et peperit? Et Christum quidem uirgo enixa est, semel nuptura post partum, ut uterque titulus sanctitatis in Christi censu dispungeretur, per matrem et uirginem et uniuirum. 3. At ubi infans templo exhibetur, quis illum in manus suscipit? Quis in spiritu primus agnoscit? *Vir iustus et cautus*, et utique non digamus, uel ne dignius mox Christus a femina praedicaretur netere uidua et uniuira, quae et templo dedita satis in semetipsa portendebat, quales spiritali templo, id est ecclesiae, debeant adhaerere. 4. Tales arbitros infans Dominus expertus non alios habuit et adultus. Petrum solum inuenio maritum, per socrum; monogamum praesumo per ecclesiam, qua super illum omnem gradum ordinis sui de monogamis erat collocaturus. Ceteros cum maritos non inuenio, aut spadones intellegam necesse est aut continentes. 5. Nec enim, si penes Graecos communi uocabulo censentur mulieres et uxores pro consuetudinis facilitate (ceterum est proprium uocabulum uxorum), ideo Paulum sic interpretabi-

VIII. 7sq. cf. Matth. 11, 9; Luc. 7, 26. 16 Luc. 2, 25.

68 dei] om. N, de X.

VIII. 1 euangelium] NXVL Rb., ad euang. C Vatie. Rig. Oehler 2 qualibus] quolibet X 3 lumine XLV. duo] NX Rb. B, *tuet. Plumpe*, duae VL Gel. Rig. Oehler 4 christiani X 6 cursore X placans] praecans V 8 propheten] Gel., prophetas *cet.* 11 huiusmodi X 12 post partum] ob partum B Gel. partum] paratum X 13 sanctitatis titulus N 16 castus Gel. 17 dignus N, indignus V Vatie. Pam. mox a fem. Chr. N 18 uniuire X post. et] om. N 22 meritum X 23 qua] NX Rb. B (cf. Hoppe, *Syntax*, 59), quam V *corr.* in quoniam, quae L. Gel. Rig. Oehler illum] aedificata add. Gel. Rig. Oehler 24 collocaturus] *codd.* Rb., collaturus B, collatura Gel. Rig. Oehler maritus X 27 uxoris X pro] per N 28 uxorum]

mur, quasi demonstret uxores apostolos habuisse. Si enim
 30 de matrimoniis disputaret, quod in sequentibus facit, ubi
 magis apostolus aliquod exemplum nominare potuisset,
 recte uideretur dicere: *Non enim habemus potestatem uxores*
circumducendi, sicut ceteri apostoli et Cephas? 6. At ubi ea
 subiungit quae de uictuaria exhibitione abstinentiam eius
 35 ostendunt, dicentis: *Non enim potestatem habemus mandu-*
candi et bibendi?, non uxores demonstrat ab apostolis de-
ductas, quas et qui non habent, potestatem tamen mandu-
candi et bibendi habent, sed simpliciter mulieres quae illis
eodem instituto, quo et Dominum comitantes, ministrabant.
 40 7. Iam uero si Christus reprobatur scribas et pharisaeos, se-
dentes in cathedra Moysi nec facientes quae docerent, quale
est, ut et ipse super cathedram suam collocaret qui sanctita-
tem carnis praecipere magis non etiam obire meminissent,
quam illis omnibus modis insinuarat et docendam et agen-
 45 *dam?* In primis de suo exemplo, tunc de ceteris argumentis,
 cum puerorum dicit esse regnum caelorum, cum consortes
 illis facit alios post nuptias pueros, cum ad simplicitatem
 columbae prouocat, auis non tantum innocuae, uerum et
 pudicae, quam unam unus masculus nouit, cum Samarita-
 50 nae maritum negat, ut adulterum ostendat numerosum
 maritum, cum in reuelatione gloriae suae de tot sanctis et
 prophetis Moysen et Heliam secum mauult, alterum mono-
 gamum, alterum spadonem. Non enim aliud fuit Helias quam
 Ioannes qui in uirtute et spiritu uenit Heliae, cum ille uorator
 55 et potator homo, prandiorum et coenarum cum publicanis et
 peccatoribus frequentator, semel apud unas nuptias coenat
 multis utique nubentibus. Totiens enim uoluit celebrare eas
 quotiens et esse.

IX. 1. Sed hae argumentationes potius existimentur de
 coniecturis coactae, si non et sententiae adstiterint, quas
 Dominus emisit in repudii retractatu, quod permissum ali-
 quando iam prohibet, in primis quia ab initio non fuit sic,
 5 sicut matrimonii numerus, tum quia quos *Deus coniunxit*,

32sq. I Cor. 9, 4sq. 31sq. cf. Matth. 17, 35sq. 54 Luc. 1, 17. 54sq. cf.
 Matth. 11, 13sq.; Luc. 15, 2. 56 cf. Ioan. 2, 25sq.

IX. 4 cf. Matth. 19, 8. 5sq. Matth. 19, 6.

ipsorum N 28/29 interpretabimur] N Rb., interpretabimus XVI. 29 de-
 monstret] N Gel., demonstrasset cet. 30 disputaret] N Gel., disputasset cet.,
 prob. Löfstedt, Krit. Bemerk., p. 58. 35 habemus potestatem N 36/37 deductas]
 codd. Rb., circumductas Gel. Rig. Oehler 41 cathedram N 45 de suo] N
 Gel., de om. cet. 46 regno celorum consortes N 48 tamen X 54 in
 uirtute] in ueritate et uirtute N 55/56 cum peccatoribus et publicanis N.

IX. 4 sic] Cf. Adu. Marc. 4, 34 Kroym., p. 533, 15, om. cet. 5 tum] Gel., tunc cet.

homo non separabit, scilicet ne contra Dominum faciat. Solus
 enim ille separabit qui et coniunxit. Separabit autem non per
 durtiam repudii, quam et exprobrat et compescit, sed per
 debitum mortis. Siquidem unus ex passeribus duobus non ca-
 10 dit in terram sine Patris uoluntate. 2. Igitur si quos *Deus*
coniunxit, homo non separabit repudio, aequae consentaneum
 est, ut quos Deus separauit morte, homo non coniungat
 matrimonio, proinde contra Dei uoluntatem iuncturus separa-
 15 tionem atque si separasset coniunctionem. Hoc quantum
 ad Dei uoluntatem non destruendam et initii formam re-
 struendam. 3. Ceterum et alia ratio conspirat, immo non
 alia, sed quae initii formam imposuit et uoluntatem Dei
 mouit ad prohibitionem repudii, quoniam *qui dimiserit uxo-*
rem suam praeter ex causa adulterii, facit eam adulterari, et
 20 *qui dimissam a uiro duxerit, adulteratur utique.* Nam et nubere
 legitime non potest repudiata, et si quid tale commiserit
 sine matrimonii nomine, non capit elogium adulterii, qua
 adulterium in matrimonio crimen est? 4. Deus taliter censuit
 citra quam homines, ut in totum, siue per nuptias siue uulgo,
 25 alterius uiri admissio adulterium pronuntietur, immo a Deo.
 Videamus enim quid sit matrimonium apud Deum, et ita
 cognoscemus quid sit aequae adulterium. Matrimonium est,
 cum Deus iungit duos in unam carnem, aut iunctos deprehen-
 dens in eadem carne coniunctionem signauit. Adulterium est,
 30 cum quoquo modo disiunctis duobus alia caro, immo aliena
 miscetur, de qua dici non possit: *Haec est caro ex carne mea,*
et hoc os ex ossibus meis. 5. Semel enim hoc factum et pro-
 nuntiatum sicut ab initio, ita et nunc in aliam carnem non
 potest conuenire. Itaque sine causa dices Deum uiuo marito
 35 nolle repudiatam alii uiro iungi, quasi mortuo uelit, quando
 si mortuo non tenetur, proinde nec uiuo. Tam repudio matri-
 monium dirimente quam morte non tenebitur ei cui per
 quod tenebatur abreptum est. Cui ergo tenebitur? Nihil

9sq. cf. Matth. 10, 29. 10sq. Matth. 19, 6. 19 Matth. 5, 32. 31sq. Gen.
 2, 23. 40sq. cf. I Cor. 6, 18.

6/7 scilicet usq. separabit 2° loco] Gel., om. cet. per homiotele. 7 autem non] Gel.,
 non autem rel. 8 et exprobrat compescit NXL Rb., exprobrat et compescit
 VB Oehler 11 aequae] et quid codd. Rb. 12 separabit NX Rb. 14 si] om. X
 separasset] separationem codd. Rb. coniunctione et hoc VL quantum]
 om. N 15 initii] uniuersatus V m. 2° 18 nouit X ad] et codd. Rb. quo-
 niam] quomodo X 19 praeter] codd. (cf. Adu. Marc. 5, 34 - Kroym., p. 533, 3),
 praeterquam Rb. edd. 20/21 nam et nubere legitime non potest] codd. Rb., non
 et nubere legitime potest Rig. Oehler 21 talem N 23 crimen est] criminis X
 taliter] Oehler, aliter codd. edd. 25 immo a Deo] immo ideo codd. Rb., a
 deo Rig., ab eo Oehler 27 cognoscamus N sit] om. N 28 duos iungit N
 29 eadem] NX Rb. Oehler, eandem VL, tunc Hoppe, Beitr., p. 28 31 miscetur
 N 32 et factum N 35 uiri N 36 tam] tam in codd. Rb. 37 per] Gel.,
 om. codd. Rb. 38 abreptum] XVI Rb., abrectum N, abruptum edd. cui

Deo interest, uiuo an mortuo uiro nubat. Neque enim in
 40 illum delinquit, sed in semetipsam. 6. Omne delictum quod
 admiserit homo, extra corpus est; qui autem adultera-
 tur, in corpus suum delinquit. Adulteratur autem, sicut
 praestruimus, qui aliam carnem sibi immiscet super illam
 45 pristinam quam Deus aut coniunxit in duos aut coniunctam
 deprehendit. 7. Ideoque abstulit repudium, quod ab initio
 non fuit, ut quod ab initio fuit muniat, duorum in unam
 carnem perseuerantiam, ne necessitas uel occasio tertiae
 concarnationis irrumpat, et soli causae permittens repudium,
 si forte praeuenerit cui praecauetur. 8. Adeo autem repudium
 50 a primordio non fuit, ut apud Romanos post annum sex-
 centesimum Urbis conditae id genus duritiae commissum
 denotetur. Sed illi etiam non repudiantes adulteria commi-
 scent; nobis, etsi repudiamus, ne nubere quidem licebit.

X. 1. Video iam hinc nos ad apostolum prouocari. Ad
 cuius sensum facilius perspicendum tanto instantius prae-
 culcandum est mulierem magis defuncto marito teneri, quo
 minus alium uirum admittat. Recogitemus enim repudium
 5 aut discordia fieri aut discordiam facere, mortem uero ex lege
 Dei non ex hominis offensa euenire, idque omnium esse debi-
 tum, etiam non maritorum. 2. Igitur si repudiata quae per
 discordiam et iram et odium et causas eorum, iniuriam uel
 contumeliam uel quamlibet querelam, et anima et corpore
 10 separata est tenetur inimico, ne dicam marito, quanto magis
 illa quae neque suo neque mariti uitio, sed dominicae legis
 euentu, a matrimonio non separata, sed relicta, eius erit etiam
 defuncti, cui etiam defuncto concordiam debet? 3. A quo
 repudium non audiit, non diuertit; cui repudium non scripsit,
 15 cum ipso est; quem amisisse noluit, retinet. Habet secum
 animi licentiam, qui omnia homini quae non habet imagi-
 nario fructu repraesentat. Ipsam denique interrogo feminam:
 Dic mihi, soror, in pace praemisisti uirum tuum? Quid
 respondebit? An in discordia? Ergo hoc magis ei uincta est

ergo tenebitur] C, om. cet. 38/39 nihil deo] C, de eo codd. Rb. 39/40 in
 illum] B, illo codd. Rb. 40 delinquit] Gel., delinquit cet. 41 amiserit X
 43 praestruimus] NXV, supra praestruimus L. edd. qui aliam] Gel., quia
 uiuam cet. super illam] Gel., super (bis ponit X) uiuam cet. 44 deus] om. N
 46 ut] Rb. in marg. B, om. codd. ut usq. fuit] om. N 46/47 carnem unam N
 47 ne] B, om. cet. 48 et] codd. Rb., om. edd. 49 prouenerit B 50 non] tunc
 VL 52/53 commiscet N 53 etsi] et ni uel et in codd. Rb.

X. 1 nos ad apostolum prouocari] Gel., nos apostolum prouocantem GN Rb²,
 nos ad apostolum prouocantem XVI. Rb. B 2 tanto] om. N 3 discordiam
 fieri aut discordiam X, discordia(m) fieri aut om. VL 6 dei] Vatie., om. cet. Rb
 12 a matrimonio] Gel., a om. cet. 18 uirum] maritum N 19 in] om. N
 ei uincta] C Vatie., euincta codd. Rb. (coniuncta in marg.), ei iuncta B Gel.

20 cum quo habet apud Deum causam. Non discessit quae tene-
 tur. Sed in pace? Ergo perseueret in ea cum illo necesse
 est quem iam repudiare non poterit, ne sic quidem nuptura,
 si repudiare potuisset. 4. Enimvero et pro anima eius orat,
 et refrigerium interim adpostulat ei, et in prima resurrectione
 25 consortium, et offert annuis diebus dormitionis eius. Nam
 haec nisi fecerit, uere repudiavit, quantum in ipsa est, et
 quidem hoc iniquius, quanto quomodo potuit, quia non
 potuit, et hoc indignius, quanto iam indignius, si quia non
 meruit. 5. Aut numquid nihil erimus post mortem, se-
 30 cundum aliquem Epicurum, et non secundum Christum?
 Quod si credidimus mortuorum resurrectionem, utique tenebi-
 mur cum quibus resurrecturi sumus rationem de alterutro
 reddituri. Si autem in illo acuo neque nubent neque nubentur,
 35 sed erunt aequales angelis, non ideo non tenebimur coniugibus
 defunctis, quia non erit restitutio coniugii? 6. Atqui eo
 magis tenebimur, quia in meliorem statum destinamur, re-
 surrecturi in spiritale consortium, agniti tam nosmetipsos
 quam et nostros. Ceterum quomodo gratias Deo in aeternum
 canemus, si non manebit in nobis sensus et memoria debiti
 40 huius, si substantia, non conscientia reformabimur? Ergo
 qui cum Deo erimus, simul erimus, dum omnes apud Deum
 unum (licet merces uaria, licet multae mansiones penes
 Patrem eundem), uno denario eiusdem mercedis operati, id
 est uitae aeternae, in qua magis non separabit quos coniun-
 45 xit Deus, quam in ista minore uita separari uetat. 7. Cum
 haec ita sint, quomodo alii uiro uacabit quae suo etiam in futu-
 rum occupata est? Vtrique autem sexui loquimur, etsi ad alte-
 rum sermo est, quia una omnibus disciplina praecet. Alium ha-
 bebim in spiritu, alium in carne. Hoc erit adulterium, unius
 50 feminae in duos uiros conscientia. 8. Si alter a carne disiun-
 ctus est, sed in corde remanet, illic, ubi etiam congregatus sine
 carnis congressu, et adulterium ante perficitur ex concupi-
 scentia et matrimonium ex uoluntate. Vsque adhuc maritus

X. 33sq. Matth. 22, 30. 42sq. cf. Matth. 20, 10; Ioan. 14, 2.

20 quo] qua NX Rb. 20/21 tenent X 22 quem] que N ne] nec codd.
 Rb. si N 23 enimvero et pro] C Vatie., et pro om. codd. Rb. (add. in marg.
 pro), enimvero om. B Gel. oret B Gel. 24 interim adpostulet ei B Gel.,
 interim postulat enim NXVL Rb. 25 offerat B Gel. 28 quanto iam in-
 dignius] om. N 31 credidimus] codd. Rb., credimus Rb. in marg. edd. 31/32 re-
 nebimur] N Rb. in marg., tenebitur XVI. 35 coniugis X 36 destinemur X
 37 tam] quam N 39 in nobis] om. N 40 si] C, om. codd. Rb. 42 uarias X
 43 operato X 44 separauit NX 45 quam] Pam., qui rel. 46 haec] om. N
 47 futurum] NX Rb., futuro VL 48 ad alterum] adulterium X, ad alterutrum
 Vatie., omnibus] N, om. cet. alium] Gel., aliud rel. 49 alium] Gel.,
 aliud N, aliud et rel. 51 in corde remanet] NX Rb., carne remaneret VL
 congregatus] codd. Rb., cogitatus edd. 52 perficitur] codd. Rb., perficit edd.

est, ipsum illud possidens per quod et factus est, id est animus, in quo si et alius habitabit, hoc erit crimen. Ceterum non est exclusus, si a uiliore commercio carnis discessit. Honoratior maritus est, quanto mundior factus est.

XI. 1. Vt igitur in Domino nubas secundum legem et apostolum (si tamen uel hoc curas), qualis es id matrimonium postulans quod eis a quibus postulas non licet habere, ab episcopo monogamo, a presbyteris et diaconis eiusdem sacramenti, a uiduis, quarum sectam in te recusasti? 2. Et illi plane sic dabunt uiros et uxores, quomodo buccellas. Hoc enim est apud illos: *Omni petenti te dabis*. Et coniungent uos in ecclesia uirgine, unius Christi unica sponsa. Et orabis pro maritis tuis, nouo et uetere. Elige cui te adulteram praestes. Puto, ambobus. Quodsi sapias, taceas defuncto. Repudium sit illi silentium tuum, alienis iam dotalibus scriptum. Hoc modo nouum promereberis maritum, si ueteris obliuiscaris. Debes magis illi placere propter quem Deo placere non maluisti. 3. Haec psychici uolunt apostolum probasse aut in totum non recogitasse, cum scriberet: *Mulier uincta est, in quantum temporis uiuit uir eius; si autem mortuus fuerit, libera est: cui uult, nubat, tantum in Domino*. Ex hoc enim capitulo defendunt licentiam secundi matrimonii, immo et plurimi, si secundi; quod enim semel esse desiit, omni obnoxium est numero. 4. Quo autem sensu apostolus scripserit, ita relucebit, si prius constet non hoc illum sensu scripsisse quo psychici utuntur. Constat autem, si quis ea recordetur quae huic capitulo diuersa sunt et apud doctrinam et apud uoluntatem et apud propriam ipsius Pauli disciplinam. Si enim secundas nuptias permittit, quae ab initio non fuerunt, quomodo affirmat omnia ad initium recolligi in Christo? Si uult nos iterare coniugia, quomodo semen nostrum in Isaac semel marito auctore defendit? Quomodo totum ordinem ecclesiae de monogamis disponit, si non haec disciplina praecedit in laicis, ex quibus ecclesiae ordo proficit? Quomodo in matrimonio adhuc positos a fructu matrimonii auocat, dicens in collectum esse tempus, si per mortem

XI. 1 I Cor. 7, 39. 7 Matth. 5, 42; Luc. 6, 30. 17sq. I Cor. 7, 39. 26sq. cf. Eph. 1, 9sq. 27sq. cf. Rom. 9, 7; Gal. 4, 28. 32 cf. I Cor. 7, 29.

ex] et X 55 habitabit] N Rb. in marg., habitauit XVI Rb. 56 decessit Gel.

XI. 1 domino] CN, deo X Rb. legem] C, om. cet. 2 es] NX Rb., est VL 3 postulans quod eis a quibus] om. N 6 dabunt sic N 7 dabis] cf. de fuga 11 et 13; tribue N (cf. Luc. 6, 30 [Vulg.]) 11 dotalium N 13/14 placere] GN, om. cet. codd., secl. Löffstedt, Krit. Bem., p. 101 16 uincta] CX (cf. I. 69; Cypr. Test. III, 3, 62), iuncta rel. 19 desiuit N 20 omni] N Vrs. Rb., omne rel. 25 permittit] C, remittit rel., Rb. in marg.; alias admittit 26 collige N 29 ordinem totum N 29/30 de monogamis usq. ordo] om. N 32 collectum] VL

matrimonio elapsos iterum in matrimonium reuocat? 5. Haec si diuersa sunt ei capitulo de quo agitur, constabit, ut diximus, non hoc illum sensu scripsisse, quo psychici utuntur; quia facilius est, ut aliquam rationem habeat unum illud capitulum quae cum ceteris habeat, quam ut apostolus diuersa inter se docuisse uideatur. Eam rationem in ipsa materia poterimus recognoscere. Quae ista materia apostolo fuit scribendi talia? 6. Tirocinium nouae et cum maxime orientis ecclesiae, quam lacte scilicet educabat, nondum solido cibo ualidioris doctrinae, adeo ut prae illa infantia fidei ignorarent adhuc quid sibi agendum esset circa carnis et sexus necessitatem. Cuius etiam ipsas species ex rescriptis intellegimus, cum dicit: *De his autem quae scribitis: „Bonum est homini mulierem non attingere”; propter fornicationes autem unusquisque uxorem suam habeat*. 7. Ostendit fuisse qui in matrimonio a fide deprehensi uerebantur, ne non liceret eis matrimonio suo exinde uti, quia in carnem sanctam Christi credidissent. Et tamen secundum ueniam concedit, non secundum imperium, id est indulgens, non praecipiens ita fieri. Ceterum malebat omnes id esse quod et ipse. 8. Proinde et de repudio rescribens demonstrat quosdam de isto quoque cogitasse, uel maxime quia et in ethnicis matrimoniis non putabant post fidem sibi perseuerandum. 9. Quaerebant et de uirginibus consilium (praeceptum enim Domini non erat), bonum esse homini si sic permaneat, utique quomodo a fide fuerit immentus. *Vinctus es uxori, ne quaesieris solutionem. Solutus es ab uxore, ne quaesieris uxorem*. Si autem acceperis uxorem, non deliquisti, quia ante fidem soluto ab uxore non numerabitur post fidem secunda uxor, quae post fidem prima est. A fide enim etiam ipsa uita nostra censetur. 10. Sed hic parcere se dicit illis; alioquin pressuram carnis subsecuturam prae angustiis temporum impedimenta matrimonii recusantibus; quin potius de Domino sollicitudinem habendam promerendo quam de marito. Et ita reuocat quod permisit. Sic ergo in eodem ipso capitulo, quo definit unumquemque in qua uocatione uocabitur, in ea permanere debere, adiciens: *Mulier uincta est quamdiu uiuit uir eius, si autem dormierit,*

41sq. cf. I Cor. 3, 2. 45sq. I Cor. 7, 1sq. 58sq. I Cor. 7, 27. 69sq. I

(cf. c. 7, I. 29), collectu NX, collecto edd. 33 in] om. N reuocati N 37 habeat] codd. omnes Rb., sapiat cont. B, prob. edd. 37/38 quam ut apostolus diuersa inter se ante unum illud (I. 36) ponit X 39 quae] Gel., qua cet. 40 scribendi talia] Gel., scribenda italia codd. Rb., scribenda ut alia B cum] Gel., quam cet., fort. recte 43 quod X 44/45 intelligimus N 48 eis] illis N 53 demonstras N 55 sibi] C, om. cet. 58 es] Gel., es enim cet. 67 mimerabiter X 63 se] om. X 65 habendam] X in marg. 66 merito X 68 per-

libera est, cui uolet nubat, tantum in Domino. Hinc quoque eam demonstrat intellegendam quae et ipsa sic fuerit inuenta soluta a uiro, quomodo et uir solutus ab uxore, per mortem utique, non per repudium facta solutione, quia repudiatis non permetteret nubere aduersus pristinum praeceptum. Itaque mulier, si nupserit, non delinquet, quia nec hic secundus maritus deputabitur qui est a fide primus, et adeo sic est, ut propterea adiecerit: *tantum in Domino*, quia de ea agebatur quae ethnicum habuerat et amisso eo crediderat, ne scilicet etiam post fidem ethnico se nubere posse praesumeret; licet nec hoc psychici curent. 11. Sciamus plane non sic esse in Graeco authentico, quomodo in usum exiit per duarum syllabarum aut callidam aut simplicem euerisionem: *Si autem dormierit uir eius*. Quasi de futuro sonet, ac per hoc uideatur ad eam pertinere quae iam in fide uirum amiserit. Hoc quidem si ita esset, in infinitum emissa licentia totiens uirum dedisset, quotiens amissus esset, sine ullo pudore nubendi etiam ethnicis congruente. Sed etsi ita esset, quasi de futuro, *si cuius maritus mortuus fuerit*, tantumdem et futurum ad eam pertineret cuius ante fidem morietur maritus. Quaeuis accipe, dum cetera non euertas. 12. Nam cum et illa sententiae cedant: *Seruus uocatus es, ne curaueris. Impraeputatus uocatus es, ne circumcidaris. Circumcisis uocatus es, ne adduxeris* — quibus concurrat: *Vinctus es uxori, ne quaesieris solutionem; solutus es ab uxore, ne quaesieris uxorem* —, satis manifestum est ad eos haec pertinere qui in noua et recenti uocatione constituti de his consulebant in quibus a fide fuerant deprehensi. 13. Haec erit interpretatio capituli istius de hoc examinanda, an et tempori et causae, et tam exemplis et argumentis praecedentibus quam et sententiis et sensibus subsequentibus, et in primis an ipsius apostoli et consilio proprio congruat et instituto; nihil enim custodiendum est quam ne diuersus sibi deprehendatur.

Cor. 7, 39. 77 *ibid.* 83 *ibid.* 91sq. 1 Cor. 7, 21, 18, 19. 93sq. 1 Cor. 7, 27.

seuerare N 70 hinc] *Vrsinus*, hanc *et.* 71 eam] *om.* N 76 ideo N 77 tamen X 79 ne] B, *om.* *et.* 81 attentico X exiit] N, exigit *XVL* *Rb.* 85 esset] B, est N, est *et.* 87 etiam] et tam N congruentes *codd.* *Rb.* etsi] *Pam.*, si *rel.* 90 quaeuis accipe dum cetera] *Gel.*, *om.* *codd.* *Rb.*, quam uis C, quauis *eqs.* *Oehler* 92 uocatus 1° loco] *Gel.*, *om.* *et.* circumdaris X 93 uxore X 96 hiis X 102 quam ne] *Gel.*, quia N, qua ne *V m.* 2^a, qua *et.* deprehendatur] *sc.* *Apostolus*, deprehendat N, quis deprehendatur *Gel.* *edd.*

XII. 1. Audi et aliam subtilissimam e contrario argumentationem. „Adeo, inquit, permisit apostolus iterare connubium, ut solos qui sunt in clero monogamiae iugo astrinxerit. Quod enim quibusdam praescribit, id non omnibus praescribit.” Numquid ergo et quod omnibus praecipit, solis episcopis non praescribit, si quod episcopis praescribit, non et omnibus praecipit? An ideo omnibus, quia et episcopis? et ideo episcopis, quia et omnibus? Vnde enim episcopi et clerus? Nonne de omnibus? Si non omnes monogamiae tenentur, unde monogami in clero? An ordo aliqui seorsum debebit institui monogamorum, de quo allectio fiat in clero? 2. Sed cum extollimur et inflamur aduersus clero, tunc unum omnes sumus, tunc omnes sacerdotes, quia sacerdotes nos Deo et Patri fecit. Cum ad peraequationem disciplinae sacerdotalis prouocamur, deponimus infulas, et pares sumus. De ecclesiasticis ordinibus agebatur, quales ordinari oporteret. Oportebat igitur omnem communis disciplinae formam sua fronte proponi, edictum quodammodo futurum uniuersis in praesessione, quo magis sciret plebs eum ordinem sibi obseruandum qui faceret praepositos, et ne uel ipse honor aliquid sibi ad licentiam quasi de privilegio loci blandiatur. 3. Prospiciebat Spiritus sanctus dicturos quosdam: Omnia licent episcopis, sicut ille uester Vtinensis nec Scantinianus timuit. Quot enim et digami praesident apud uos, insultantes utique apostolo, certe non erubescerent, cum haec sub illis leguntur? 4. Age iam, qui putas exceptionem monogamiae de episcopis factam, recede et a reliquis tuis titulis disciplinae, qui cum monogamia episcopis ascribuntur. Noli esse irreprehensibilis, sobrius, bene moratus, ornatus, hospitalis, docibilis, quin uero et uino deditus et manu promptus ad caedendum et pugnam et pecuniae amans et domum non regens nec filiorum curans disciplinam, sed nec ab extraneis bonam famam sectans. 5. Si enim suam habent episcopi legem circa monogamiam, etiam cetera quae monogamiae accedere oportebit episcopis erunt scripta. Laicis uero, quibus monogamia non

XII. 13sq. cf. Apoc. 1, 6; 5, 10. 29sq. cf. 1 Tim. 3, 2-7.

XII. 1 aliam] N, *om.* *et.* e] *om.* X 3 sunt] *V Rb.*, sint *NXL* 10 aliqui] C, aliquis *et.* 12 inflamamur C 14 par equacionem X 15 pares] *codd.* *Rb.* (*Le Saint uertis „marriage partner”*), partes *Gel.*, prob. *Kellner - Esser*, et fort. recte, impares *Rig.*, impartes *Vrsinus* 16 ordinibus] *om.* N et *cod.* *Diuton.* 18 proponi] *om.* X 19 in praesessione] *cont.* *Rig.*, in praesessione N *cod.* *Diuton.*, impressione *et.* *codd.* (ex i pcessionem?) *Rb.*, impressioni *Oehler* scieret X 21 blandiretur *Vrsinus* *Rig.* 21/22 proficiebat X 22 dicturus X 24 et digami] *Gel.*, ex digami N, ex digamia *XVL*, et ex digamia *Rb.* 26 exceptionem] *edd.*, acceptionem *codd.* *Rb.* 27 et] *Pam.*, *om.* *et.* 29/30 quin uero] *V L.*, qui in uero N, qui in mero X 31 pugnam] B, pugnam N, pugnam *et.* *codd.* *Rb.* pecunias X 32 curi X 35 locis X quibus] L, quos *rel.* mono-

conuenit, cetera quoque aliena sunt. Euasisti, psychice, si uelis, uincula disciplinae totius. Praescribe constanter non omnibus praecipi quae quibusdam sint praecepta, aut si cetera quidem communia sunt, monogamia uero solis episcopis imposita est, numquid illi soli Christiani pronuntiandi in quos tota disciplina collata est?

XIII. 1. Sed et Timotheo scribens uult *iuuenculas nubere, filios suscipere, matres familiae agere*. Ad eas dirigit quales supra denotat, iuenculas uiduas, quae in uiduitate deprehensae et aliquamdiu adsectatae, postquam in deliciis habuerunt Christum, nubere uolunt, habentes iudicium quod primam fidem resciderunt, illam uidelicet a qua in uiduitate inuentae et professae eam non perseuerant. Propter quod uult eas nubere, ne primam fidem susceptae uiduitatis postea rescindant, non ut totiens nubant, quotiens in uiduitate temptata, immo et in deliciis habita, noluerint perseuerare. 2. Legimus eum et ad Romanos scribentem: *Quae enim sub uiro est mulier, uiuenti uiro uincta est; si autem obierit, euacuata est a lege uiro. Nempe ergo uiuente uiro adulterare putabitur, si uincta fuerit alteri uiro. Si uero obierit uir, liberata est a lege, quod non sit adultera facta alii uiro*. Sed et sequentia recognosce, quo sensus iste, qui tibi blanditur, euadat. Itaque, inquit, *fratres mei, mortificamini et uos legi per corpus Christi, ut efficiamini alteri, ei scilicet qui a mortuis resurrexit, ut fructum seramus Deo. Cum enim eramus in carne, passionibus delictorum, quae per legem efficiebantur, in membris nostris ad fructum ferendum morti; nunc autem euacuati sumus a lege, mortui in quo tenebamur, ad seruiendum Deo in nouitate spiritus, et non in uetustate litterae*. 3. Igitur si mortificari nos iubet legi per corpus Christi, quod est ecclesia, quae spiritu nouitatis constat, non per litteram uetustatis, id est legis, auferens te a lege, quae non tenet uxorem marito defuncto, quominus alii uiro fiat, ad contrariam te redigit condicionem, ne amisso uiro nugas, quantumque non deputarieris adultera facta alteri uiro post mortem mariti, si adhuc

XIII. 1sq. I Tim. 5, 14. 4sq. cf. I Tim. 5, 11sq. 11sq. Rom. 7, 2sq. 24 Col. 1, 24.

gamie XVI. 37 praescribere X 38/39 aut si cetera quidam sint precepta aut si cetera quidem communia sunt X.

XIII. 4 adsectatae] Pam. affectatae codd. 6 a fidem XI sciderunt N scilicet N 10 temptata] Gel., temptanda codd. 11 et adscribentem Romanos cum N enim] N, autem codd. edd. 12 mulier] N, mulierum XVI. 13 a uiri lege N 14 uincta] NV, iuncta cet. alteri] alii N 15 quo non sit adulterata N 16 sensus] Rb. in marg., sensu codd. Rb. 17 mei om. Rb. 18 alteri] aliter codd. 19 deo] eo X 22 legi X a lege, mortui in quo] codd., a lege mortis in quo C Rb. in marg. Pam. (sec. Vulg.) 23 deo] om. N 26 non] B, om. codd. Rb. 29 alteri uiro facta N maritis N

in lege agere deberes, tanto ex diuersitate condicionis adulterii te praecudicat post mortem mariti alii nubentem; quia iam mortificata es legi, non potest tibi licere, cum recessisti ab ea apud quam tibi licebat.

XIV. 1. Nunc si et absolute apostolus permisisset in fide amisso matrimonio nubere, proinde fecisset quemadmodum et cetera quae aduersus formam regulae suae pro conditione temporum gessit, circumcidens Timotheum propter superinducticios falsos fratres, et rasos quosdam inducens in templum propter obseruationem Iudaeorum, ille qui Galatas in lege uolentes agere castigat. 2. Sed ita res exigebant, ut omnibus omnia fieret, quo omnes lucrificaret, parturiens illos, donec formaretur Christus in ipsis, et calefaciens tanquam nutrix paruulos fidei, docendo quaedam per ueniam, non per imperium (aliud est enim indulgere, aliud iubere), proinde temporalem licentiam permittens denuo nubendi propter infirmitatem carnis, quemadmodum Moyses repudiandi propter duritiam cordis. Et hic itaque reddemus supplementum sensus istius. 3. Si enim Christus abstulit quod Moyses praecepit, quia ab initio non fuit sic, nec sic ideo ab alia uenisse uirtute reputabitur Christus, cur non et Paracletus abstulerit quod Paulus indulsit, quia et secundum matrimonium ab initio non fuit, nec ideo suspectus habendus sit, quasi spiritus alienus, tantum ut Deo et Christo dignum sit quod superducitur? 4. Si Deo et Christo dignum fuit duritiam cordis tempore expleto compescere, cur non dignius sit et Deo et Christo infirmitatem carnis tempore iam collectiore discutere? Si iustum est matrimonium non separari, utique et non iterari honestum est. Denique apud saeculum utrumque in bona disciplina deputatur, aliud concordiae nomine, aliud pudicitiae. Regnauit duritia cordis usque ad Christum, regnauerit et infirmitas carnis usque ad Paracletum. Noua lex abstulit repudium (habuit quod auferret), noua prophetia secundum matrimonium, non minus repudium prioris. 5. Sed facilius duritia cordis Christo cessit quam infirmitas carnis. Plus haec sibi Paulum defendit quam illa Moysen; si tamen defendit cum indulgentem eum captat,

XIV. 4sq. cf. Act. 16, 3; Gal. 2, 6. 8sq. I Cor. 9, 22; Gal. 4, 19.

32 mortificata es] B, mortificare N, mortificat(a) rel. tibi] om. N.

XIV. 1 si] B, om. cet. 5 superinducticios] Gel., superducticios cet. 7 exigebat C 11 nubere X 14 cordis] G, carnis rel. 16/17 uirtute uenisse N 18 inclusit N 20/21 tantum usq. superducitur si] om. NX 21 superducitur] Rb., superducitur VL Vatic. si] Vatic. Pam., sed VL Rb. 24 si] iam add. N 26 aliud] alie N 29/31 habuit usq. repudium] add. X in marg. inferiore al. m. 29 habuit] et add. N 30 noua] et noua N, nouo X 31 sed] scilicet X 32/33 illa Moyses; si] illa non sensit N, illa non sensi XVI Rb. 33 cum]

praescribentem recusat, quae potiores sententias et perpetuas voluntates eius eludit, quae non sinit nos hoc apostolo praestare quod mauult. Et quousque infirmitas ista impudentissima in expugnando meliora perseuerabit? 6. Tempus eius, donec Paracletus operaretur, fuit, in quem dilata sunt a Domino quae tunc sustineri non poterant, quae iam nemi-
 40 mini competit portare non posse, quia per quem datur portare posse non deest. Quamdiu causabimur carnem, quia dixit Dominus: *Caro infirma*? Sed praemisit: *et spiritus promptus*, ut uincat spiritus carnem, ut cedat quod infirmum est fortiori. Nam et: *Qui potest capere capiat*, inquit, id est
 45 qui non potest, discedat. 7. Discessit et ille diues, qui non ceperat substantiae diuidendae egenis praeceptum, et dimissus est sententiae suae a Domino. Nec ideo duritia imputabitur Christo de arbitrii cuiuscunque liberi seruitio. *Ecce*, inquit, *posui ante te bonum et malum*. Elige quod bonum est; si non
 50 potes, quia non uis (posse enim te, si uelis, ostendit, quia tuo arbitrio utrumque proposuit), discedas oportet ab eo cuius non facis uoluntatem.

XV. 1. Quae igitur hic duritia nostra, si non facientibus uoluntatem Dei renuntiamus? Quae haeresis, si secundas nuptias, ut illicitas, iuxta adulterium iudicamus? Quid est enim adulterium quam matrimonium illicitum? Notat
 5 apostolus eos qui in totum nubere prohibebant, qui et de cibis interdicebant quos Deus condidit. Nos uero non magis nuptias auferimus, si secundas recusamus, quam cibos reprobamus, si saepius ieiunamus. 2. Aliud est auferre, aliud temperare; aliud est legem non nubendi ponere, aliud est modum nu-
 10 bendi statuere. Plane qui exprobrant nobis duritiam uel haeresim in hac causa aestimant, si in tantum fouent carnis infirmitatem, ut in nubendo frequenter sustinendam putent, cur illam in alia causa neque sustinent neque uenia fouent, cum tormentis expugnata est in negationem? 3. Vtique enim

40sq. cf. Ioan. 16, 12sq. 42sq. cf. Matth. 26, 41. 44 Matth. 19, 12. 48sq. Deut. 30, 15; Eccl. 15, 18.

XV. 6 cf. I Tim. 4, 3.

quam NX eam X 35 eludit] uelut id codd. Rb. 37 perseuerauit NX 38 operatur X Rb. dilata NX Rb. 39 sustinere VI. Vatic. Pam. 40/41 quia per quem datur portare posse] Gel., om. cet. 40/41 portare posse. Quamdiu B 41 deesse N cambimur N 48 seruitio] VI. Rb., tuent. Kellner-Ester et Plumpe, uitio NX edd., tuet, Le Saint.

XV. 7 auferamus X 8 esse X auferre] Rb. conit. in marg., refere codd. Rb. 9/10 ponere, aliud est modum nubendi] om. X aliud modum non nubendi N 11 aestimant] C, om. cet. 11/12 carnis infirmitatem] Rb., c. mee firmitatem NX, c. mese infirmitatem VL 12 ut] aut X sustinendum Gel. putant NX 14 utique] unde N

15 illam magis excusari capit quae in proelio cecidit quam quae in cubiculo, quae in equuleo succubuit quam quae in lectulo, quae crudelitati cessit quam quae libidini, quae gemens denicta est quam quae subans. Sed illam quidem a communicatione depellunt, quia non sustinuit in finem; hanc uero
 20 suscipiunt, quasi et haec sustinuerit in finem. 4. Propone, quid utraque non sustinuerit in finem, et inuenies eius causam honestiorem quae saeuitiam quam quae pudicitiam sustinere non potuit. Et tamen nec cruentam defectionem infirmitas carnis excusat, nedum impudicam.

XVI. 1. Rideo autem, cum infirmitas carnis opponitur, quae summa fortitudo dicenda est. Iterum nubere est res uirium; resurgere in opera carnis de continentiae otio substantia est laterum. Talis infirmitas et tertio et quarto et
 5 usque septimo forsitan matrimonio sufficit, ut quae totiens fortior quotiens fuerit infirmior, habitura iam non apostolum auctorem, sed Hermogenem aliquem, plures solitum mulieres ducere quam pingere. 2. Materia enim in illo abundat, unde et animam esse praesumens multo magis spiritum a Deo non
 10 habet, iam nec psychicus, quia non de afflatu Dei psychicus. Quid, si inopiam quis causetur, ut carnem suam aperte prostitutam profiteatur, exhibitionis causa nubentem, oblitus de uictu et uestitu non esse cogitandum? Habet Deum etiam coruorum educatorem, etiam florum excultorem. 3. Quid, si
 15 solitudinem domus obtendat? Quasi una mulier frequentiam praestet homini ad fugam proximo. Habet uiduam utique, quam assumat licebit. Non unam generis huius uxorem, sed etiam plures habere concessum est. 4. Quid, si de posteritate quis cogitet iisdem animis quibus oculis uxor Loth, ut ideo
 20 quis repetat matrimonium, quia de priore liberos non habuit? Haeredes scilicet Christianus quaeret saeculi totius exhaeres. Habet fratres, habet ecclesiam matrem. Aliud est, si et apud Christum legibus Iulii agi credunt, et existimant caelibes et orbos ex testamento Dei solidum non posse capere. Nu-

19 cf. Matth. 24, 13.

16 succumbit X 21 sustinerit X finem] N, fine cet. Rb.

XVI. 2/3 uirium res est N 4 lacertum X 5 forsitan] et add. X 7 her-
 mogenum aliquem] N Rb., hermo generaliquem X, hermo generalis quem VL
 8 habundat X 10 quia non de afflatu dei psychicus] Gel., om. cet. 14 coruo-
 rum] C, corporum cet. educatorem corporum N 15 obtendat] C, ostendat
 cet. 17 huius generis N 18 etiam] C, iam rel. 19 cogitetis (cogitatis N)
 de minimis codd. Rb., corr. in marg. ut ideo] Gel., uti deo N, utique deo cet. Rb.
 20 reputat X 21 christianos NX exhaeredes N 22 aliud] illud X
 est] om. N 23 iulii] N Rb., uilus (uel nilus) AVL existimant] NX,
 existimant VL, aestimant Rb. 24 solidum] om. N capere non posse N

25 bant igitur huiusmodi in finem usque, ut in ista confusione carnis, sicut Sodoma et Gomorrha et diluuii dies, ab illo ultimo exitu saeculi deprehendantur. 5. Adiciant tertium dictum: *Manducemus et bibamus et nubamus, cras enim moriemur*, non recogitantes uae illud praegnantibus et lactantibus multo grauius et amarius euenturum in concussione totius mundi, quam euenit in uastatione unius particulae Iudaeae. Satis opportunos nouissimis temporibus fructus iteratis matrimoniis colligant, ubera fluitantia et uteros nau-seantes et infantes pipiantes. Parent antichristo, in quae libi-
35 dinosius saeuat. Adducet illis carnifices obstetrices.

XVII. 1. Habebunt plane Christo quod allegent specio-sum priuilegium, carnis usquequaque imbecillitatem. Sed hanc iudicabunt iam non Isaac monogamus pater noster, nec Ioannes aliqui Christi spado, nec Iudith filia Merari, nec tot
5 alia exempla sanctorum. 2. Solent ethnici iudices destinari. Exsurget regina Carthaginis et decernet in Christianas, quae profuga et in alieno solo et tantae ciuitatis cum maxime formatrix, cum regis nuptias ultro optasse debuisset, ne tamen secundas eas experiretur, maluit e contrario uri quam
10 nubere. Assidebit et illi matrona Romana, quae etsi per uim nocturnam nihilominus experta alium uirum maculam carnis suo sanguine abluat, ut monogamiam in semetipsam uindicaret. Fuerunt et quae pro uiris mori mallent quam post uiros nubere. 3. Idolis certe et monogamia et uiduitas
15 apparent. Fortunae Muliebri coronam non imponit nisi uni- uira, sicut nec Matri Matutae. Pontifex Maximus et Flami- nica nubunt semel. Cereris sacerdotes uiuentibus etiam uiris et consentientibus amica separatione uiduantur. 4. Sunt et quae de tota continentia iudicent nos, uirgines Vestae et
20 Iunonis Achaicae et Dianae Scythicae et Apollinis Pythii. Etiam bonis illius Aegyptii antistites de continentia infirmi- tatem Christianorum iudicabunt. 5. Erubescere, caro, quae

XVI. 28sq. Is. 22, 14; I Cor. 15, 32. 29 cf. Matth. 24, 19.

25 usque ut] et N 29 uae illud] uelut X 31 euenit] conuenit X 32 Iu- daeae] inde (uel iude) NX 33/34 nauisantes X 34 pipiantes] Gel., pipantes cet. quae] Gel., quo cet.

XVII. 1 allegent] Rb. cont. in marg., Gel., legent cet. 3 iam] tam codd. Rb. 4 spado] B, spadone NX Rb. (cont. in marg. nec aliqui spadones), spadonis VL nec iudith filia merari N, ne uidui nec filia merari X, nec uidui nec filia merari VL, nec iudith nec filia Merari Rb. 6 in] om. N 7 et in] est in X 9 exprimeretur X 11 alium uirum experta N 12 sanguine suo N 13 pro uiris mori mallent quam] Gel., om. cet. 14 nubent idolis. (His add. B) Certe et in monogamia et uiduitas apparet Rb. B in monogamia XVL Rb. 15/16 uniuiris N, uniuiras X 16 nec] Gel., om. cet. 17 semel nubunt N Ce- reris sacerdotes] Rb., ceteris sacerdos codd. 19 quae] qui codd. Rb.

Christum induisti! Sufficiat tibi semel nubere, in quod a primordio facta es, in quod a fine reuocaris. Redi in Adam
25 uel priorem, si in nouissimum non potes. Semel gustauit ille de arbore, semel concupiit, semel pudenda protexit, semel Deo erubuit, semel ruborem suum abscondit, semel de pa- radiso sanctitatis exulauit, semel exinde nupsit. Si in illo fuisti, habes tuam formam; si in Christum transisti, melior
30 esse debebis. Exhibe tertium Adam et hunc digamum, et tunc poteris esse, quod inter duos non potes.

XVII, 23 cf. Rom. 13, 14; Gal. 3, 27. 30sq. cf. Hieron., Adu. Iouin. I, 16.

24 es] et N in quod a fine reuocaris] Gel., in quo definiri uocabis N, in quo definiri uocabis XVL Rb. (in marg. cont.; in quod et finiri uoc.), in quod a fine reuocaris B 30 tertium] Gel., te tertium cet. hoc X 31 duo X DE MONOGAMIA TERTVLLIANI EXPLICIT N.

XXIX

Q. S. FL. TERTVLLIANI
DE IEIVNIO ADVERSVS PSYCHICOS

CVRA ET STUDIO

A. REIFFERSCHIED ET G. WISSOWA

MONITVM

C codex deperditus Ioannis Clementis Angli, cuius varias lectiones exscripsit Pameliuss.

B editio princeps Martini Mesnartii, Parisiis, 1545.

Bmg lectiones marginales editionis Parisiensis.

Gel. editio Sigismundi Gelenii, Basileae, 1550.

Pam. editio Iacobi Pamelii, Antuerpiae, 1579.

Rig. editio Nicolai Rigaltii, Parisiis, 1634.

Hartel (in apparatu superiore :) coniecturae Hartelii apparatui editionis Augusti Reifferscheid insertae ;

(in apparatu inferiore :) Gulielmus von Hartel, *Patristische Studien*, IV, Vindobonae, 1890 (*Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philos.-hist. Classe*, Bd. CXXI, Heft 14).

Kroym. Aemilius Kroymann, *Quaestiones Tertullianae criticae*, Oeniponte, 1894.

Hoppe H. Hoppe, *Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians*, Lundae, 1932.

Huius tractatus nullus datur codex nullumque fragmentum manuscriptum. Tota traditio textus pendet ab editione Mesnartii et a deperdito codice Ioannis Clementis Angli, cuius varias lectiones adnotauit Pamelius.

Item Gelenius quendam codicem inspexit, et quidem eiusdem stirpis ac membranae Mesnartii et Ioannis Clementis. Quod tamen probare non liquet. Paucas enim et has plurimum uel minoris momenti uel peioris notae lectiones adfert. Potius coniecturis textum Mesnartii emendare conatus est. Attamen quosdam locos felici manu sanauit. Tantum ad cap. IX, 9 maiores variantes praebet ; etsi emendatioris dici nequeunt (cfr. H. Hoppe, *Beiträge*, p. 74 sq.), non ex coniecturis ortae uidentur. Item ne dubites quin quodam in codice inuenerit uocabulum 'saccum' (pag. 282, 26), quod et legis apud *Sept.* et in antiquis uersionibus, dum *Vulg.* 'cilicium' habet. Ceterum animaduertendum est Gelenium nunquam easdem praebere lectiones ac cod. *C*, qui tamen ad eandem collectionem, Corbeiensem nempe, pertinet ac „codex Masburensis” quem adhibuisse se dicit.

DE IEIUNIO

ADVERSVS PSYCHICOS

I. 1. Mirarer psychicos istos, si sola luxuria tenerentur, qua V 274
saepius nubunt, si non etiam ingluuie lacerarentur, qua ieiunia
oderunt. Monstrum scilicet haberetur libido sine gula, cum duo
haec tam unita atque concreta sint, ut si disiungi omnino po-
tuissent, ipsi prius uentri pudenda non adhaerent. Specta cor-
pus, et una regio est. 2. Denique pro dispositione membrorum
ordo uitiorum. Prior uenter, et statim cetera saginae substructa
10 lasciuia est ; per edacitatem salacitas transit. Agnosco igitur
animalem fidem studio carnis, qua tota constat, tam multi-
uorantiae quam multinubentiae pronam, ut merito spiritalem
disciplinam pro substantia aemulam in hac quoque specie con-
tinentiae accuset perinde gulae frenos imbuentem per nullas
15 interdum uel seras uel aridas escas, quemadmodum et libidini
per unicas nuptias. 3. Piget iam cum talibus congregari, pudet
etiam de eis altercari quorum nec defensio uerecunda est.
Quomodo enim protegam castitatem et sobrietatem sine taxa-
tione aduersariorum ? Quinam isti sint, semel nominabo : exte-
20 riores et interiores botuli psychicorum. Hi paraceto contro-
uersiam faciunt ; propter hoc nouae prophetiae recusantur ; non
quod alium deum praedicent Montanus et Priscilla et Maxi-
milla, nec quod Iesum Christum soluant, nec quod aliquam
fidei aut spei regulam euertant, sed quod plane doceant saepius
25 ieiunare quam nubere. 4. De modo quidem nubendi iam edidimus
monogamiae defensionem. Nunc de castigatione uictus secunda V 275
uel magis prima continentiae pugna est. Arguant nos, quod
ieiunia propria custodiamus, quod stationes plerumque in uespe-
ram producamus, quod etiam xerophagias obseruemus siccantes
5 cibum ab omni carne et omni iurulentia et uiuidioribus quibus-
que pomis nec quid uinositatis uel edamus uel potemus ; lauacri
quoque abstinentiam, congruentem arido uictui. 5. Nouitatem
igitur obiectant, de cuius illicito praescribant aut haeresin in-
dicandam, si humana praesumptio est, aut pseudoprophetiam

2 de Ieiunio aduersus Psychicos B, de ieiuniis aduersus psychicos Pam, de ieiuniis V 274
Rig 3 psychicos istos C, psychicos B tenderentur Rig 4 si add. Gel la-
cerarentur B, ducerentur Gel, laxarentur Vrs 11 in studio fort. qua tota Gel :
quam totam B 14 perinde scripti : proinde B induentem Harrisius 17 et
iam C, iam B

1 secunda Vrs : secundae B 2 prima Vrs : primae B 6 ne Lat 8 haeresim B V 275

1 de ieiuniis aduersum phisicos codd. Colon. et Corbeiens. deperditi, cfr. *Sacris Erudiri*,
1952, p. 372 sqq. 9 et statim cetera (sc. pudenda l. 7) ; saginae dist. Kroym.

10 pronuntiandam, si spiritalis indictio est, dum quaque ex parte anathema audiamus, qui aliter adnuntiamus.

II. 1. Nam quod ad ieiunia pertineat, certos dies a deo constitutos opponunt, ut cum in Leuitico praecipit dominus Moysi decimam mensis septimi diem placationis, sancta, inquit, 15 erit uobis dies, et uexabitis animas uestras, et omnis anima, quae uexata non fuerit in illa die, exterminabitur de populo suo. 2. Certe in euangelio illos dies ieiuniis determinatos putant, in quibus ablati sunt sponsus, et hos esse iam solos legitimos ieiuniorum Christianorum abolitis legalibus et prophetis uetustatibus. Vbi uolunt enim, agnoscunt 20 quid sapiat lex et prophetae usque ad Iohannem. 3. Itaque de cetero indifferenter ieiunandum ex arbitrio, non ex imperio nouae disciplinae, pro temporibus et causis uniuscuiusque; sic et apostolos obseruasse, nullum aliud imponentes iugum certorum et in commune omnibus obeundorum ieiuniorum, proinde 25 nec stationum, quae et ipsae suos quidem dies habeant quartae feriae et sextae, passiuè tamen currant, neque sub lege praeccepti neque ultra supremam diei, quando et orationes fere hora nona concludat de Petri exemplo, quod Actis refertur. 4. Xerophagias uero nouum adfectati officii nomen et proximum ethnicae superstitioni, quales castimoniae Apim, Isidem et Magnam Matrem certorum eduliorum exceptione purificant, cum fides 30 libera in Christo ne Iudaicae quidem legi abstinentiam quorundam ciborum debeat, semel in totum macellum ab apostolo admissa, detestatore eorum qui sicut nubere prohibeant, ita iubeant cibis abstinere a deo conditis. 5. Et ideo non esse iam tunc praenotatos in nouissimis temporibus abscedentes a fide, intendentes spiritibus mundi seductoribus, doctrinis mendaciloquorum inustam habentes conscientiam. Quibus, oro te, ignibus? Credo, quibus nuptias saepe 10 deducimus et cenas quotidie coquimus? 6. Sic et cum Galatis nos quoque percuti aiunt obseruatores dierum et mensium et annorum. Iaculantur interea et Esaiam pronuntiasse: non tale ieiunium dominus elegit, id est non abstinentiam cibi, sed opera iustitiae, quae subtextit; et ipsum dominum in euangelio ad omnem circa uictum scrupulositatem compendio respon-

14 Leu. 16, 29 sqq. 23, 27. 21 Luc. 16, 16. Matth. 11, 13. 20 cf. Act. 3, 1. V 275
3 cf. 1 Cor. 10, 25. 6 cf. 1 Tim. 4, 1 sq. 10 cf. Gal. 4, 10. 12 Es. 59, 4 sq. V 276
15 cf. Marc. 7, 13.

10 quaque C. 13 Mosi Gel. 22 differenter Rig. 27 passiuè Gel: passim V 275
B currant Gel: currunt B. 28 supremam diei Gel: suprema iudicii B. 30 adfectati Gel: adfecti B.
4 detestatore Gel: de testatore B. 9 credo Gel: trado B. 15 uictum Vrs: V 276

disse, non his communicari hominem quae in os inferantur, sed quae ex ore proferantur, cum et ipse manducaret et biberet usque in notationem: ecce homo uorator et potator! 7. Sic et apostolum docere, quod esca nos deo non commendat, neque 20 abundantes, si edamus, neque deficientes, si non edamus. His et huiusmodi sensibus eo iam subtiliter tendunt, ut unusquisque pronior uentri possit superuacua nec adeo necessaria existimare sublatis uel deminuti uel demorati cibi officia, praeponeute scilicet deo iustitiae et innocentiae opera. 8. Et scimus, 25 quales sint carnalium commodorum suasoriae, quam facile dicatur: opus est de totis praecordiis credam, diligam deum et proximum tamquam me. In his enim duobus praecceptis tota lex pendet et prophetae, non in pulmonum et intestinorum meorum inanitate.

III. 1. Itaque nos hoc prius affirmare debemus quod occulte sub- V 277
rui periclitatur, quantum ualeat apud deum inanitas ista, et ante omnia, unde ratio ipsa processerit hoc modo promerendi deum. Tunc enim agnoscetur obseruationis necessitas, cum eluxerit rationis auctoritas a primordio recensendae. 2. Acceperat Adam a deo legem non gustandi de arbore agnitionis boni et mali, moriturus si gustasset. Verum et ipse tunc in psychicum reuersus post ecstasin spiritalem, in qua magnum illud sacramentum in Christum et ecclesiam prophetauerat, nec iam 10 capiens quae erant spiritus, facilius uentri quam deo cessit, pabulo potius quam praeccepto annuit, salutem gula uendit. Manducauit denique et periit, saluus alioquin, si uni arbusculae ieiunare maluisset; ut iam hinc animalis fides semen suum recognoscat exinde deducens carnalium adpetitionem et spiritalium recusationem. 3. Teneo igitur a primordio homicidam gulam tormentis atque suppliciis inediae puniendam, etiamsi 15 deus nulla ieiunia praecepisset. Ostendens tamen, unde sit occisus Adam, mihi reliquerat intellegenda remedia offensae, qui offensam demonstrarat. Ultro cibum, quibus modis quibus- 20 que temporibus potuissem, pro ueneno deputarem et antidotum famem sumerem, per quam purgarem mortis a primordio causam in me quoque cum ipso genere transductam, certus

18 Matth. 11, 19. 19 cf. 1 Cor. 8, 8.

uictus B. 16 communicari C, coinquinari B. 22 superuacua Gel: superuacuum B. necessaria Gel: necessariam B. 23 sublatis Pam: dilati B. diminuti Gel: officia, praeponeute Gel: officinam praeponeutes B, officia, praepotente Scal, officia praeponeutes Iun. 27 tanquam me B, mihi C.
1 firmare Scal. 8 ecstasin B. 12 periit Gel: perit B. 18 intellegenda Gel: V 277
intellegendae B. 19 ultro Gel: ultio B, ut ultro Hartelius. 22 me add. Gel.

hoc deum uelle cuius contrarium noluit satisque confidens placitum illi continentiae curam, a quo damnatam comperissem
 25 incontinentiae culpam. 4. Porro, cum et ipse ieiunium mandet et animam conquassatam proprie utique cibi angustiis sacrificium appellet, quis iam dubitabit omnium erga uictum macerationum hanc fuisse rationem, qua rursus interdicto cibo et
 30 observato praecepto primordiale iam delictum expiaretur, ut homo per eandem materiam causae satis deo faciat per quam offenderat id est per cibi interdictionem, atque ita salutem
 aemulo modo redaccenderet inedia, sicut extinxerat sagina, pro
 unico illicito plura licita contemnens? V 278

IV. 1. Haec ratio seruabatur apud prouidentiam dei pro temporibus omnia modulantis, ne quis ex diuerso ad deiciendam
 5 propositionem nostram, cur ergo, dicat, non statim deus aliquam uictum constituit castigationem, quin immo et auxit permissionem? 2. Nam in primordio quidem herbidum solummodo et arboreum homini pabulum addixerat: ecce dedi uobis omne
 10 faenum sementium seminans semen quod est super terram, et omne lignum quod habet in semetipso fructum seminis sementiui uobis erit in escam. Postea uero ad Noe enumerata subiectione omnium bestiarum terrae et uolatilium caeli et mouentium in terra et piscium maris
 15 et omnis serpentis, erunt, inquit, uobis in escam: uelut holera faeni dedi uobis uniuersa, uerum carnem in sanguine animae suae non edetis. 3. Nam et hoc ipso, quod eam solam carnem esui eximit, cuius anima non per sanguinem effunditur, omnis reliquae carnis usum concessisse manifestum est. Ad haec respondemus non competisse onerari hominem aliqua adhuc abstinentiae lege, qui cum maxime
 20 tam leuem interdictionem unius scilicet pomi tolerare non potuit; remissum itaque illum libertate ipsa corroborandum. Aequae post diluuium in reformatione generis humani suffecisse unam interim legem a sanguine abstinendi permissu usu ceterorum. 4. Iam enim iudicium dominus ostenderat per diluuium,
 25 adhuc etiam comminatus fuerat per exquisitionem sanguinis de manu fratris et de manu bestiae omnis. Itaque iustitiam iudicii praeministrans materiam libertatis emisit per ueniam

24 cf. Ps. 50, 18.

8 Gen. 1, 29. 14 Gen. 9, 2. 26 cf. Gen. 9, 5.

V 277

V 278

26 concassatam B cibi Gel: sibi B 27 uictum Vrr: uictus B
 2 unico Gel: uno B 4 modulantis C, moderantis B 8 arboreum Gel: arborum B
 9 sementium Gel: sementinum B; sic et postea 14 serpentis B, uiuentis C
 17 esui C, om. B 23 aequae Pam: atque B

27 uictus maluit Kroym.

supparans disciplinam, permittens omnia, ut demeret quaedam,
 30 plus exacturus, si plus commisisset, abstinentiam imperaturus, cum indulgentiam praemisisset, quo magis, ut diximus, primordiale delictum expiaretur maioris abstinentiae operatione in
 maioris licentiae occasione. V 279

V. 1. Denique ubi iam et familiaris populus allegi deo coepit et restitutio hominis imbui potuit, tunc leges disciplinaeque
 5 omnes impositae, etiam quae decerperent uictum, adeptis quibusdam ueluti immundis, quo facilius aliquando ieiunia tolleraret homo perpetua in quibusdam abstinentia usus. 2. Nam et primus populus primi hominis resculpserat crimen prior
 10 uentri quam deo deprehensus, cum de duritia Aegyptiae seruitutis ualida manu dei et sublimi brachio ereptus dominus eius uisus est, terrae lacte et melle mananti destinatus, statim
 autem solitudinis incopiosae circumspectu scandalizatus, saturitatis Aegyptiae detrimenta suspirans in Moysen et Aaron mussitauit: utinam obiissemus percussi a domino in
 15 terra Aegypti, quando super ollas carniū sedebamus et panes in plenitudinem comedebamus. Quomodo eduxisti nos in haec deserta ad interficiendam synagogam istam fame? 3. Eadem uentris praelatione deploraturus erat eosdem duces suos et dei arbitros, quos desiderio carnis
 20 et recordatu Aegyptiarum copiarum exacerbat. Quis nos uescet carne? Venerunt in mentem nobis pisces quos in Aegypto edebamus gratis, et cucumeres et pepones et porri et cepe et allia. At nunc anima nostra arida, nihil nisi manna uident oculi nostri. 4. Ita et illis xerophagiae panis angelici displicebant, allium potius et cepe quam
 25 caelum fragrare malebant. Et ideo tam ingratis gratiora et esculentiora quaeque detracta sunt, puniendae simul gulae et exercendae continentiae causa, ut illa damnaretur, ista erudiretur.

VI. 1. Nunc si temere rationes castigati a deo uictus et castigandi propter deum a nobis ad primordiorum experimenta reuocauimus, conscientiam communem consulamus. Ipsa natura
 5 enuntiabit, quales nos ante pabulum et potum in uirgine adhuc salua exhibere consuerit rebus dumtaxat sensu agendis, quo diuina tractantur, si multo pollentioris mentis, si multo

14 Ex. 16, 2 sq. 20 Num. 11, 4 sqq.

V 279

8 resculpserat Gel: sculpserat B 10 dominis Im dominus eius uisus est del. V 279
 Scal 11 est] et Vrr mananti Gel: manantis B 12 incopiosae Gel: in copiose B
 13 detrimenta C, detrimento B 16 quoniam C 17 interficiendam Gel: interficiendum B
 21 uescet Gel: uescetur B, pascet Im mentem Gel: mente B
 25 panis Vrr: panes B 26 fragrare Bmg, Gel, fragrare B
 1 castigati a Gel: castiganda B 4 enuntiabit Gel: muntiabit B 5 sensus Pam
 6 sic—sic fort.

uiuacioris cordis, quam cum totum illud domicilium interioris hominis escis stipatum, uinis inundatum, decoquendis iam ster-
coribus exaestuans praemeditatorium efficitur latinarum, in quo
10 plane nihil tam in proximo supersit quam ad lasciuiam sapere.
2. Manducauit populus et bibit, et surrexerunt ludere. Intellege sanctae scripturae uerecundiam: lusum nisi impudicum non denotasset. Ceterum quotusquisque meminerit religionis
15 occupatis memoriae locis, impeditis sapientiae membris? Nemo ita ut decet, ita ut par est, ita ut utile est, recordabitur dei eo in tempore, quo ipsum sibi hominem excidere sollemne est. Omnem disciplinam uictus aut occidit aut uulnerat. Mentior, si non dominus ipse obliuionem sui exprobrans Israeli causam plenitudini reputat. 3. Incrassatus est dilectus et pingue-
20 factus et dilatatus est, et dereliquit deum, qui fecit eum, et abscessit a domino salutificatore suo. Denique in eodem Deuteronomio eandem causam praecaueri iubens, ne, inquit, cum manducaueris et biberis et domos opti-
25 mas aedificaueris, ouibus et bubus tuis multiplicatis et argento et auro extollatur cor tuum et obliuiscaris domini dei tui. 4. Praeposuit corruptelae diuitiarum edacitatis enormitatem, cui ipsae diuitiae procurant. Per illam scilicet incrassatum erat cor populi, ne oculis uideret et auribus audiret et corde coniceret adipibus obstructo, quas nominatim esui
30 abstulit dedecens hominem saginae studere. 5. Ceterum cui cor erectum potius inueniebatur quam impinguatum, qui quadraginta diebus totidemque noctibus supra humanae naturae fa-
cultatem ieiunium perennauit spiritali fide uirtutem submi-
nistrante, et uidit oculis dei gloriam et audiuit auribus dei uocem et corde coniecit dei legem iam tunc docentis non in
5 solo pane uiuere hominem, sed in omni uerbo dei, cum quidem nec ipsum Moysen deo pastum inediaeque eius nomine saginatam constanter contemplari ualeret pinguior populus. Merito igitur etiam in carne se dominus ei ostendit collegae
ieiuniorum suorum, non minus et Heliae. 6. Nam et Helias hoc
10 primum, quod famem fuerat imprecatus, satis iam se ieiuniis uouerat. Viuit, inquit, dominus, cui adsisto in conspectu eius, si erit ros istis annis et imber. Dehinc minantem Iezabel fugiens post unicum pabulum et potum, quem ab an-
gelo expergefactus inuenerat, et ipse quadraginta diebus et
15 noctibus uacuo uentre, arido ore peruenit in montem Choreb.

11 Ex. 32, 6. 10 Deut. 32, 15. 23 ibid. 8, 12 sqq.

11 i Reg. 17, 1.

V 280

V 281

8 decoquendis Gel: de coquendis B 9 exaestuans C, aestuans B 16 in eo Gel

10 deputat Vrs 27 illam scripsi: illa B, illas Gel 31 euectum C qui om.

Pam.

6 inediaeque Gel: mediamque B numine Vrs

V 281

ubi cum in speluncam deuertisset, quam familiari congressu dei exceptus est! 7. Quid tu Helia hic? Multo amior ista uox quam Adam ubi es? Illa enim pasto homini minabatur, ista ieiuno blandiebatur. Tanta est circumspecti uictus
20 praerogatiua, ut deum praestet homini contubernalem, parem reuera pari. Si enim deus aeternus non esuriet, ut testatur per Esaiam, hoc erit tempus, quo homo deo adaequetur, cum sine pabulo uiuit.

VII. 1. Processimus itaque iam ad exempla, uti reuoluamus uti-
25 litatis efficacia potestates istius officii, quod etiam iratum deum homini reconciliat. Deliquerat Israel in aquatione apud Maspha congregatus a Samuele, sed ita statim delictum ieiunio diluit, ut periculum proclii simul fugerit. Cum maxime Samuel offerebat holocaustum (in nullo magis procuratam audimus dei
30 clementiam quam in abstinentia populi) et allophyli proelio admovebant, ibidem dominus intonuit uoce magna super allophylos, et confusi sunt et corruerunt in conspectu Israelis, V 282 et processerunt uiri Israel ex Maspha et persecuti sunt allophylos et usque Bethor ceciderunt, pastos impasti, armatos inermes. 2. Hae erunt uires ieiunantium deo. Caelum pro eius-
5 modi militat. Habes formam praesidii etiam spiritalibus bellis necessariam. Perinde cum rex Assyriorum Sennacherib compluribus iam ciuitatibus captis Israeli per Rapsacen blasphemias et minas intentaret, nihil aliud illum a proposito in Aethiopias auertit. 3. Dehinc quid aliud centum et octoginta
10 quatuor milia de exercitu eius per angelum absumpsit quam Ezechiae regis humiliatio? Siquidem duritia hostis adnuntiata uestem scidit, saccum induit eodemque habitu seniores sacerdotum ad deum per Esaiam adire iussit utique ieiunio preces
15 prosequente. Neque enim cibi tempus in periculo nec saturitatis cultis in sacco. 4. Semper inedia maeroris sequela est sicut lactitia accessio saginae. Per hanc maeroris sequelam et inedia etiam ciuitas illa peccatrix Ninive de exitio praedicato liberatur. Satis enim paenitentia scelerum commenda-

17 ibid. 19, 9. 18 Gen. 3, 9. 22 cf. Es. 40, 28. 26 cf. 1 Sam. 7, 5 sqq.

16 speluncam Iun: spelunca B 26 Maspha Pam: Masphat B; sic etiam infra 27 sed om. Pam 28 fugerit Harnius: fuderit B 30 in addidi proclium Lat 31 ibidem BC, ibi demum Gel

3 Bethor Gel: Bethchar B 4 erant susp. Oehlerus 6 perinde scripsi: proinde V 282 B compluribus Gel: cum pluribus B 9 denique fort. quid aliud del. Gel et add. Gel 10 absumpsit Gel: assumpsit B 15 semper add. Gel macro- ris sequela Gel: sequela maeroris B 17 et id est fort. 18 commendauerat Vrs

16 spelunca Iun. Hoppe 15 semper] scil. Kroym. 17 et inedia] contra Reifferscheid et Hartel et Kroym. V 282 merito iudicat Thörnell, Stud. Tert. 1, p. 2 18 paenitentiam cont. Kroym. Minime

uerat ieiunium triduo functam, etiam pecudibus enectis, quibus
 20 iratus deus non erat. Sodoma quoque et Gomorra euasissent,
 si ieiunassent. Hoc remedium agnoscit et Achab. 5. Cum illi
 post transgressionem et idololatriam et necem Nabuthae prop-
 ter uineam interempti a Iezabel exprobrasset Helias : qua-
 liter occidisti et hereditatem possedisti : in loco quo
 25 sanguinem Nabuthae canes delinxerant, tuum quoque
 delinquent, destituit semetipsum et saccum carni suae im-
 posuit et ieiunauit et dormiuit in sacco. Et tunc sermo do-
 mini ad Heliam : uidisti ut reueritus sit Achab a facie
 mea : pro eo, quod reueritus est, non superducam lae-
 suram in diebus ipsius, sed in diebus filii eius super-
 ducam eam, qui non erat ieiunaturus. 6. Ita ieiunium in
 deum reuerentiae opus est, per quod Anna quoque ambiens
 uxor Helcanae retro sterilis impetrauit facile a deo inanem
 5 cibo uentrem filio implere et quidem propheta. Sed non modo
 naturae mutationem aut periculorum auersionem aut delictorum
 obliterationem, uerum etiam sacramentorum agnitionem ieiunia
 de deo merebuntur. 7. Aspice Danielis exemplum. Circa somnium
 regis Babylonis omnes turbantur sophistae, negant ultra de
 10 praestantia humana posse cognosci. Solus Daniel deo fidens
 et sciens, quid ad demerendam dei gratiam faceret, spatium
 tridui postulat, cum sua fraternitate ieiunat, atque ita oratio-
 nibus commendatis et ordinem et significationem somni per
 omnia instruitur, tyranni sophistis parcitur, deus glorificatur,
 15 Daniel honoratur, non minorem dei gratiam et postea quoque
 relaturus anno primo regis Darii, cum ex recogitatu praedica-
 torum temporum ab Hieremia dedit faciem suam deo in ieiun-
 niis et sacco et cinere. 8. Nam et angelus missus ad eum hanc
 statim professus est causam diuinae dignationis : ueni, inquit,
 20 demonstrare tibi, quatenus miserabilis es, ieiunando scilicet.
 Si deo miserabilis, leonibus in lacu fuerat horribilis, ubi
 quidem illi sex diebus ieiunanti prandium angelus procurauit.

VIII. 1. Reddimus et cetera. Ad noua enim nunc documenta
 properamus. In limine euangelii Anna prophetis, filia Phanuelis,

23 i Reg. 21, 19. 28 ibid. 21, 29.

19 cf. Dan. 10, 12 sq. 24 cf. Luc. 2, 37 sqq.

V 282

V 283

commendauerit B 19 functam scripsi : functa B 21 illi Gel : illo B 24 in
 loco quo BC, in quo loco Gel 26 delinquent Gel : diligunt B saccum add. Gel
 9 ultra Iun : ultro B 10 praescientia fort. 11 quod Rig 17 in add. Gel V 283
 22 in illi Gel : illis B 23 reddidimus uetera Lat, reddemus et cetera Hartelius
 24 prophetae B

placet. 19 functa tuent. Kroyer. et Thörnelli, o.c., p. 37 26 saccum] Gel. cum Sept.
 (cf. Viet. Cart. de paen. 14), cilicium Vulg. (I Reg. 20 [21] 27)

10 praestantia] tuet. Hartel (= "quod homines praestare possunt") 23 reddimus] V 283
 tuet. Löfstedt, Krit. Bem. 64

25 quae infantem dominum et agnouit et multa super eo prae-
 dicauit expectantibus redemptionem Israelis, post egregium
 titulum ueteris et uniuiuae uiduitatis ieiuniorum quoque testi-
 monio augetur, ostendens, in quibus officiis adsideri ecclesiae
 debeat, et a nullis magis intellegi Christum quam semel nuptis
 30 et saepe ieiunis. 2. Ipse mox dominus baptisma suum, et in
 suo omnium, ieiuniis dedicauit habens efficere panes ex lapi-
 dibus, etiam Iordanem uino fortasse manare, si ita uorator et
 potator fuisset. Immo nouum hominem in ueteris sugillationem
 uirtute fastidiendi cibi initiabat, ut eum diabolo rursus per
 escam temptare quaerenti fortiolem fame tota ostentaret. Prae-
 stituit exinde ieiuniis legem sine tristitia transigendis. 3. Cur
 enim triste, quod salutare? Docuit etiam aduersus diriora dae-
 monia ieiuniis proeliandum. Quid enim mirum, si eadem ope-
 ratione spiritus iniquus educitur, qua sanctus inducitur? 4. De-
 nique, ut in centurionem Cornelium necdum tinctum dignatio
 spiritus sancti cum charismate insuper prophetiae festinasset,
 ieiunia eius legimus exaudita. Puto autem et apostolus in se-
 cunda Corinthiorum inter labores suos et pericula et incom-
 moda post famem ac sitim ieiunia quoque plurima enumerat.

IX. 1. Principalis haec species in castigatione uictus potest iam
 de inferioribus quoque abstinentiae operationibus praeiudicare
 ut et ipsis pro modo utilibus aut necessariis. Nam exceptio
 15 eduliorum quorundam portionale ieiunium est. Inspiciamus
 igitur et xerophagiarum nouitatem aut uanitatem, si non et in
 his tam antiquissimae quam efficacissimae religionis operatio
 est. 2. Redeo ad Danielelem et fratres eius leguminum pabulum
 et aquae potum ferculis et oenophoris regis praeferentes atque
 20 exinde formosiores, ne qui de specie quoque corpusculi metuat,
 ceterum spiritu insuper cultos. Dedit enim deus adolescentulis
 scientiam et intellegentiam in omni litteratura et Danieli in
 omni uerbo et in somniis et in omni sophia, qua hoc ipsum
 quoque saperet, quibus modis de deo impetraretur agnitio sacra-
 25 mentorum. 3. Anno denique tertio Cyri regis Persarum cum in
 recogitatum incidisset uisionis, aliam formam humiliationis
 prospexit. In illis, inquit, diebus ego Daniel eram lugens
 per tres hebdomadas, panem suauem non edi, caro et
 uinum non introierunt in os meum, oleo unctus non
 30 sum, donec consummarentur tres hebdomades, quibus
 transactis angelus emissus est taliter alloquens: Daniel, homo

7 cf. Act. 10, 4. 10 cf. 2 Cor. 11, 27. 27 Dan. 10, 2 sq. 31 ibid. 10, 1, 12. V 284

20 qui C, quis B 23 somniis Gel : somnis B 25 in recogitatum Gel : regi V 284
 cogitatum B 27 lugens Gel : legens B

7/8 digna ratione spiritus sanctus corr. Kroyer., nulla uero necessitate

V 284

es miserabilis, ne timueris, quoniam ex die prima, qua dedisti animam tuam recogitatui et humiliationi coram deo, exauditum est uerbum tuum, et ego introiui uerbo tuo. **4.** Ita xerophagiarum miseria et humiliati metum expellunt et aures dei aduertunt et occultorum compotes faciunt. Reuertor etiam ad Heliam. Cum corui illum pane et carne saturare consuessent, cur postmodum apud Bersabe Iudaeae excitato ei de somno quidam ille angelus sine dubio panem solum et aquam obtulit? **5.** Defecerant corui, qui eum liberalius pascere, an difficile angelo fuerat aliquem alicunde de conuiuio regis ministrum cum instructissimo ferculo raptum ad Heliam transferre, sicut Danieli in lacu leonum esurienti prandium metentium exhibitum est? **6.** Sed constitui oportebat exemplum docens in tempore pressurae et persecutionis et cuiuscunque circumstantiae xerophagii esse uiuendum. Tali uictu Dauid exomologesin suam expressit cinerem quidem edens uelut panem, id est panem uelut cinerem aridum et sordidum, potum uero fletu miscens utique pro uino. **7.** Habet enim et abstinentia uini suos titulos, quae et Samuelem deo uouerat et Aaronem consecrat. Nam de Samuele mater, et uinum, inquit, et ebriamen non bibet; talis enim et ipsa deum orabat. Et dominus ad Aaron: uinum et siceram non bibetis, tu et filius tuus post te, si quando ingrediemini tabernaculum uel ascendetis ad altare, et non moriemini. **8.** Adeo morientur qui non sobrii in ecclesia ministraverint. Sic et Israeli proximo exprobrat et potum: dabatis sanctificatis meis uinum. Et haec autem strictura potus xerophagiae portio est. Quamquam ubi abstinentia uini aut a deo exigitur aut ab homine uouetur, illic intellegatur etiam pabuli pressura formam praestruens potui. Qualis enim esus, talis et potus. Verisimile non est, ut quis dimidiam gulam deo immolet, aquis sobrius et cibus ebrius. **9.** An autem et apostolus xerophagias norit, qui maiora celebrauerat, sitim et famem et multa ieiunia, qui ebrietates et comensationes recusauerat, uel de discipulo Timotheo argumenti satis est, quem propter stomachum et adsiduas imbecillitates modico uino

14 cf. Ps. 101, 10. 19 1 Reg. 1, 15. 20 Leu. 10, 9. 24 Amos 2, 13. V 285
3 cf. 1 Tim. 5, 23. V 286

2 humiliati scripti: humiliatio B, ieiunationis humiliatio Wissowa 4 Bersabe V 285
Iudaeae Gel: Bersabae Iuda B 6 illi Vrs 10 Danieli Lat: Daniel B lacu Lat:
lacum B 19 bibet Gel: bibi B 21 filii tui Pam 26 potus Gel: potius B
27 est uini B, ista uini Hartelius; est om. Gel alterum aut add. Gel

2 humiliatio merito tuet. Hartel 10 lacum B, tuet. Hoppe V 285

monens uti, quo ille non ex institutione, sed ex deuotione abstinerebat (ceterum stomacho magis consuetudo prodesset), hoc ipso abstinentiam uini dignam deo suavit, quam ex necessitate dissuasit.

X. 1. Aeque stationes nostras ut indictas, quasdam uero et in serum constitutas nouitatis nomine incusant, hoc quoque munus et ex arbitrio obeundum esse dicentes et non ultra nonam detinendum, de suo scilicet more. Sed quod pertineat ad indictionis quaestionem, semel pro omnibus causis respondebo. Nunc ad proprium huius speciei articulum, de modo temporis dico, de ipsis prius expostulandum, unde hanc formam nona dirimendis stationibus praescribant. **2.** Si, qua Petrus et qui cum eo ad horam nonam orationis templum introgressi leguntur, quis mihi probabit illos ea die statione functos, ut horam nonam ad clausulam et expunctionem stationis interpretetur? **3.** Atqui facilius inuenias Petrum hora sexta capiendi cibi causa prius in superiora ad orandum ascendisse, quo magis sexta diei finiri officio huic possit, quae illud absolutura post orationem uidebatur. **4.** Porro cum in eodem commentario Lucae et tertia hora orationis demonstratur, sub qua spiritu sancto initiati pro ebriis habebantur, et sexta, qua Petrus ascendit in superiora, et nona, qua templum sunt introgressi, cur non intellegamus salua plane indifferentia semper et ubique et omni tempore orandi tamen tres istas horas ut insigniores in rebus humanis, quam diem distribuunt, quae negotia distinguunt, quae publice resonant, ita et sollemniores fuisse in orationibus diuinis? **5.** Quod etiam suadet Danielis quoque argumentum ter die orantis, utique per aliquarum horarum exceptionem, non aliarum autem quam insigniorum, exinde apostolicarum, tertiae, sextae, nonae. Hinc itaque et Petrum dicam ex uetere potius usu nonam obseruasse tertio orantem supremae orationis munere. **6.** Haec autem propter illos qui se putant ex forma Petri agere, quam ignorant; non quasi respuamus nonam, cui et

16 cf. Act. 3, 1. 20 cf. Act. 10, 9. 23 cf. Act. 2, 15.

5 monens Gel: monet B ex institutione sed ex deuotione Gel: ex intimatione B V 286
6 ceterum Gel: quod B consuetudo add. Gel 7 quum Lat ex necessitate
Gel: nec B 9 indictas Rig: indignas B quidam Oehlerius 12 indictionis
Rig: interdictionis B 13 nona Gel: non a B, nouam Bmg 16 qua Gel: quia B
17 leguntur Gel: aguntur B 18 probabit C, probat B, probet Im 22 fungi fort.
quae] qua manoli Oehlerius 24 demonstratur Gel: demonstret B 28 orandi
Vrs: orandum B

3 aliquarum BC, aliarum Gel 4 insigniorum Gel: insigniorem B 8 cui] qua V 287

5 ex intimatione B, tuet. Hartel et Hoppe 6 quos stomacho magis prodesset B, V 286
tuet. Hartel 7 ex necessitate] nec B, tuet. Hartel 17 introgressi (sc. sunt), aiunt
Hartel. Minus recte

quarta sabbati et sexta plurimum fungimur, sed quia eorum
 10 quae ex traditione observantur tanto magis dignam rationem
 adferre debemus, quanto carent scripturae auctoritate, donec
 aliquo caelesti charismate aut confirmantur aut corrigantur.
 Et si qua, inquit, ignoratis, dominus vobis reuelabit.
 15 6. Itaque seposito confirmatore omnium istorum paracleto, duce
 uniuersae ueritatis, an dignior apud nos ratio adferatur nonam
 obseruandi require, ut etiam Petro ea ratio deputanda sit, si
 statione tunc functus est. Venit enim de exitu domini, quem
 etsi semper commemorari oportet sine differentia horarum,
 impressius tamen tum ei secundum ipsum stationis uocabulum
 20 addicimur. 7. Nam et milites numquam immemores sacramenti
 magis stationibus parent. Itaque in eam usque horam cele-
 branda pressura est, in qua a sexta contenebratus orbis de-
 functo domino lugubre fecit officium, ut tunc et nos reuertamur
 ad iucunditatem, cum et mundus recepit claritatem. 8. Hoc si
 25 magis ad religionem sapit Christianam, dum magis Christi
 gloriam celebrat, possum aequae serae stationis ex eodem rei
 ordine statum figere, ut ieiunemus ad serum expectantes tem-
 pus dominicae sepulturae, cum Ioseph postulatam detulit corpus
 et condidit. Inde et irreligiosum est ante famulorum carnem
 30 refrigerari quam domini. 9. Sed hactenus haec ex argumentatio-
 num prouocatione commiserim coniecturas coniecturis et tamen
 puto fidelioribus repercutiens. Videamus, an aliquid tale nobis de
 uetustatibus quoque patrocinetur. In Exodo habitus ille Moysis
 aduersus Amalech orationibus proeliantis usque in occasum
 5 perseuerans nonne statio fuit sera? 10. Iesum Nave debellantem
 Amorhaeos prandisse illa die existimamus qua ipsis elementis
 stationem imperauit? Stetit sol in Gabaon et luna in
 Aialon, stetit sol et luna in statione, donec ultus est
 10 populus de inimicis suis, et stetit sol medio caelo. Vt
 autem accedebat in occasum et finem diei unius, non
 fuit dies talis retro et in nouissimo, utique tam prolixus,
 ut, inquit, exaudiret deus hominem, parem scilicet solis,

13 Phil. 3, 15. 22 cf. Math. 27, 45. 28 cf. ibid. 27, 57.
 7 Ios. 10, 12 sq.

V 287
 V 288

Vrs 14 seposito Gel: si posito B 15 an add. Gel uos Vrs ratio adferatur
 Gel: ratione feratur B nonam scripsi: in nonam B 16 requiro Lat 19 tum
 ei Ios: cum eis B 20 addicimur Vrs: addicimus B 24 iocunditatem B 30 re-
 frigerari Vrs: refrigerare B sed hactenus haec B, ut haec Gel, sed hoc Pam
 1 sed Lat 7 imperauit, stetit BC, impetrauit? stet Vrs 9 ut autem B, et non V 288

15 dignior apud nos ratio ne adferatur ex B rest. Kroy. 17 uenit enim (in V 287
 mentem) suppl. Kroy. Vanum 20 adsistimus Kroy. 22 in quam recte con-
 Kroy.

instantem tam diu in officio, stationem etiam sera longiorem.
 11. Certe Saul et ipse in proelio constitutus manifeste munus istud
 15 indixit: maledictus homo, qui ederet panem ad uespe-
 ram usque, dum ulciscar de inimico meo, et non gu-
 stauit totus populus eius, et tota terra prandebat.
 12. Tantam autem deus praestitit auctoritatem edicto stationis
 illius, ut Ionathan, filius Saulis, quamquam ignarus ieiunationis
 20 in serum definitae gustum mellis admiserat, et forte mox de
 delicto sit traductus et uix per precem populi periculo exemptus.
 Gulae enim licet simplicis reus fuerat. 13. Sed et Daniel anno
 primo regis Darii, cum ieiunus in sacco et cinere exomologesin
 deo ageret, et adhuc, inquit, loquente me in oratione,
 25 ecce uir, quem uideram in somnis initio, uelociter
 uolans appropinquauit mihi quasi hora uespertini sa-
 crificii. Haec erit statio sera quae ad uesperam ieiunans pin-
 guiorem orationem deo immolat.

XI. 1. Omnia autem ista credo ignota eis, qui ad nostra tur-
 30 bantur, aut sola forsitan lectione, non etiam intentione com-
 perta secundum maiorem uim imperitorum apud gloriosissimam
 scilicet multitudinem psychicorum. Propterea per singulas di-
 reximus species ieiunationum, xerophagiarum, stationum, ut,
 dum recensemus secundum utriusque testamenti paraturam,
 5 quantum proficiant recusati uel recisi uel retardati pabuli officia,
 eos retundamus, qui haec uelut uacantia infirmant, item dum
 pariter ostendimus, quo semper in ordine fuerint religionis, eos
 reuincamus, qui haec ut noua accusant; nec nouum enim quod
 semper nec uacuum quod utile. 2. Sed et illud in medio est,
 10 quaedam ex his officiis a deo homini imperata legem consti-
 tuisse, quaedam ab homine deo oblata uotum expunxisse. Tamen
 et uotum, cum a deo acceptatum est, legem in posterum facit
 per auctoritatem acceptatoris; exinde enim faciendum mandauit
 qui factum comprobauit. Itaque et hinc in alia specie altercatio
 15 diuersae partis obducitur, cum dicunt: aut pseudopropheta est,
 si spiritalis uox sollemnia ista constituit, aut haeresis, si humana
 praesumptio adinuenit. 3. Eam enim formam reprehendentes, qua
 et uetera decucurrerunt, et ex ea retorquentes, quae et aduer-
 sarii ueterum aduersus illa poterunt retractare, aut et illa re-

15: Reg. 14, 24 sqq. 24 Dan. 9, 21.

Pam 13 instantis Ios statione etiam sera longiore manu Oehlerius 17 non
 prandebat Pam 20 sorte Gel 23 ieiunus Gel: ieiunius B 27 erat Vrs 28 ora-
 tionem Gel: rationem B
 12 sancit Lat 19 potuerunt Lat, poterant Vrs

V 289

20 sorte Gel, prob. Kroy. (cf. Hieronym. adu. Iovin. 11, 16: Ionathas ... deprehendere-
 tur sorte) V 288

cusare debebunt aut exerta ista suscipere; necessarie maxime cum et ista, a quocumque institutore sunt siue spiritali siue tantum fideli, eidem deo currant, cui et uetera. **4.** Indubitate enim et haeresis et pseudopropheta diuinitatis diuersitate iudicabuntur apud nos omnes unici dei creatoris et Christi eius antistites, adeoque indifferenter hanc partem defendo illis offerens in quo uelint gradum figere. Spiritus diaboli est, dicens, o psychice. Et quomodo dei nostri officia indicit nec alii offerenda quam deo nostro? **5.** Aut contende diabolus cum deo facere nostro aut satanas paracletus habeatur. Sed hominem antichristum adfirmas; hoc enim uocantur haeretici nomine penes Iohannem. Et quomodo, quisquis ille est, in Christo nostro haec erga dominum nostrum officia disposuit, cum et antichristi erga deum, aduersum nostrum processerint Christum? Quo itaque putas laterum confirmatum apud nos spiritum, cum imperat an cum probat, quae deus noster et imperauit semper et probauit? **6.** Sed rursus palos terminales figitis deo, sicut de gratia, ita de disciplina, sicut de charismatibus, ita et de sollemnibus, ut perinde officia cessauerint, quemadmodum et beneficia eius, atque ita negetis usque adhuc eum munia imponere, quia et hic lex et prophetae usque ad Iohannem. Superest ut totum auferatis, quantum in uobis, tam otiosum.

XII. 1. Iam enim et in ista specie ditati saturatique regnatis, non delicta incursantes, quae ieiuniis elimentur, nec reuelationum scientia indigentes, quae xerophagiis extorqueantur, nec bella propria metuentes, quae stationibus discutiantur. **2.** Ut ab Iohanne paracletus obmutuisset, et ipsi nobis prophetae in hanc maxime causam extitissemus, iam non dico ad exorandam dei iram nec ad impetrandam tutelam eius aut gratiam, sed ad praemuniendam per nosmet ipsos nouissimorum temporum condicionem indicentes omnem *ταπεινωφρόνησιν*, cum carcer ediscendus et fames ac sitis exercendae et tam inediae quam anxii uictus tolerantia usurpanda sit, ut in carcerem talis introeat Christianus, qualis inde prodisset, non poenam illic passurus, sed disciplinam, nec saeculi tormenta, sed sua officia, eoque fidentior processurus ad certamen e custodia abusus

7 Matth. 11, 13. 9 I Cor. 4, 8.

20 debuerunt Lat aut add. Lat exerta B, exerte C, certe Vrs necessarie Vrs maxime del. Vrs 21 sint Vrs 23 pseudopropheta Gel: pseudoprophetae B 24 omnes Gel: apud omnes B 32 deum fort. 33 erga deum del. Lat

1 itaque Gel: utique B 4 et del. Gel 5 perinde scripti: proinde B 9 ditati Gel: dotati B 10 incursantes. Scal: incusantes B 13 et om. Gel 22 obesus

20 debebunt exerte aut ista suscipere necessarie, maxime corr. et dist. Kroym.

V 290

V 290

V 289

nihil habens carnis, sic ut nec habeant tormenta materiam, cum sola et arida sit cute loratus, et contra ungulas corneus, praemisso iam sanguinis suco tamquam animae impeditis, properante iam et ipsa, quae iam saepe ieiunans mortem de proximo norit. **3.** Plane uestrum est in carceribus popinas exhibere martyribus incertis, ne consuetudinem quaerant, ne taedeat uitae, ne noua abstinentiae disciplina scandalizentur, quam nec ille Pristinus uester non Christianus martyr adtigerat, quem ex facultate custodiae liberae aliquamdiu fartum, omnibus balneis quasi baptisate melioribus et omnibus luxuriae secessibus quasi ecclesia secretioribus et omnibus uitae istius inlecebris quasi aeterna dignioribus hoc puto obligatum, ne mori uellet, postremo ipso tribunalis die luce summa condito mero tamquam antidoto praemedicatum ita eneruastis, ut paucis unguis titillatus (hoc enim ebrietas sentiebat) quem dominum confiteretur interroganti praesidi respondere non potuerit amplius, atque ita de hoc iam extortus, cum singultus et ructus solos haberet, in ipsa negatione discessit. **4.** Ideo sobrietatis disciplinam qui praedicant, pseudoprophetae, ideo haeretici, qui observant. Quid ergo cessatis paracletum, quem in Montano negatis, in Apicio credere?

XIII. 1. Praescribitis constituta esse sollemnia huic fidei scripturis uel traditione maiorum nihilque observationis amplius adiciendum ob illicitum innouationis. State in isto gradu, si potestis. Ecce enim conuenio uos et praeter pascha ieiunantes citra illos dies, quibus ablatus est sponsus, et stationum semiieiunia interponentes, et uos interdum pane et aqua uictitantes, ut cuique uisum est. **2.** Denique respondetis haec ex arbitrio agenda, non ex imperio. Mouistis igitur gradum excedendo traditionem, cum quae non sunt constituta obitis. Quale est autem, ut tuo arbitrio permittas, quod imperio dei non das? Plus humanae licebit uoluntati quam diuinae potestati? Ego me saeculo, non deo liberum memini. Sic meum est ultro officium facere domino, sic indicere illius est. **3.** Non tantum obsequi ei debeo, sed et adulari; illud enim imperio eius, hoc

Lat, ab usu Scal 24 uirgulas Rig 26 tam saepe Giacomini 28 incertis Bmg, Gel, incestis B 30 Pristinus Gel: pristinus B, pristinum Rig 31 quam Vrs ex Vrs: et B liberae Gel: libere B fartum C, farsum B

2 ecclesia Rig: ecclesiae B 3 istius del. Rig aeterna Rig: aeternae B dignitatibus Rig obligatum Vrs: oblegatum B, oblectatum Leopoldus 5 eneruastis Gel: enerua sitis B 8 de del. Lat extortus BC, exortus Gel 9 discessit Im: digessit B 12 Apicio Rig: Apitio B 15 ob illicitum Gel: ab illicito B state Gel: statu B 18 uos B, uero Vrs 21 sunt B, sint Gel 25 sicut Lat

30 Pristinus, — uester, non Christianus martyr, — optime Kroym.

1 <tum> omnibus add. Kroym. (cfr quamdiu l. 31 ... postremo l. 4) baptismatis (sc. balneis) et l. 2: ecclesiae (sc. secessibus) Kroym., B secutus 9 sine ipsa negatione discesserit bene Kroym.

arbitrio meo praesto. Bene autem, quod et episcopi uniuersae plebi mandare ieiunia adsolent, non dico de industria stipium conferendarum, ut uestrae capturae est, sed interdum et ex aliqua sollicitudinis ecclesiasticae causa. **4.** Itaque si et ex hominis edicto et in unum omnes ταπεινοφρόνησιν agitis, quomodo in nobis ipsam quoque unitatem ieiunationum et xerophagiarum et stationum denotatis? **5.** Nisi forte in senatus consulta et in principum mandata coitionibus opposita delinquimus. Spiritus sanctus, cum in quibus uellet terris et per quos uellet praedicaret, ex prouidentia imminentium siue ecclesiasticarum temptationum siue mundialium plagarum, qua paracletus id est aduocatus ad exorandum iudicem dicitur, huiusmodi officiorum remedia mandabat, puta, nunc ad exercendam sobrietatis et abstinentiae disciplinam; hunc qui recipimus, necessario etiam quae tunc constituit obseruamus. **6.** Aspice ad Iudaicos fastos et inuenies nihil nouum, si, quae patribus sunt praecepta, omnis deinceps posteritas hereditaria religione custodit. Aguntur praeterea per Graecias illa certis in locis concilia ex uniuersis ecclesiis, per quae et altiora quaeque in commune tractantur, et ipsa repraesentatio totius nominis Christiani magna ueneratione celebratur. **7.** Et hoc quam dignum fide auspicante congregari undique ad Christum! Vide, quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum! Hoc tu psallere non facile nosti, nisi quo tempore cum compluribus cenas. **8.** Conuentus autem illi stationibus prius et ieiunationibus operati dolere cum dolentibus et ita demum congaudere gaudentibus norunt. Si et ista sollemnia, quibus tunc praesens patrocinator est sermo, nos quoque in diuersis prouinciis fungimur in spiritu inuicem repraesentati, lex est sacramenti.

XIV. 1. Horum igitur tempora obseruantes et dies et menses et annos galaticamur? Plane, si Iudaicarum caeremoniarum, si legalium sollemnitatum obseruantes sumus; illas enim apostolus dedocet compescens ueteris testamenti in Christo sepulti perseuerantiam et noui sistens. **2.** Quod si noua conditio in Christo, noua et sollemnia esse debebunt: aut si omnem in totum deuotionem temporum et dierum et mensium et annorum erasit

17 Ps. 133, 1. 20 2 Cor. 5, 17.

5 ex Gel, om. B 7 dicitur del. Gel 13 praeterea BC, praecepta Gel illa Vrs: illas B 21 operati Gel: operari B 24 repraesentari Scal 26 interrogationis signum posui 29 in Christo, noua Vrs: in Christo sepulti per perseuerantiam noua B, in Christo sepulti perseuerant, iam noua Gel, in Christo sepelitis perseuerantiam, noua Scal: 'aliquis possit et rescribere noua conditione in Christo sepulta perseuerantia, noua' Oehlerus qui Vrsino consentit 30 at fort.

30 aut] tuct, Thörnelli, Stud. Tert. II, 29

V 292

V 292

apostolus, cur pascha celebramus annuo circulo in mense primo? Cur quinquaginta exinde diebus in omni exultatione decurrimus? Cur stationibus quartam et sextam sabbati dicamus et ieiuniis parasceuen? **3.** Quamquam uos etiam sabbatum, si quando, continuatis, numquam nisi in pascha ieiunandum secundum rationem alibi redditam. Nobis certe omnis dies etiam uulgata consecratione celebratur. Nec ergo apud apostolum differentiae ratio, distinguens noua et uetera. **4.** Sed et hic inaequalitas uestra ridebitur, cum uetustatum formam nobis exprobratis in quo causam nouitatis accusatis.

XV. 1. Reprobat etiam illos qui iubeant cibis abstinere, sed de prouidentia spiritus sancti, praedamnans iam haereticos perpetuam abstinentiam praecepturos ad destruenda et despicienda opera creatoris, quales inueniam apud Marcionem, apud Tatianum, apud Iouem, hodiernum de Pythagora haereticum, non apud paracletum. **2.** Quantula est enim apud nos interdictio ciborum? Duas in anno hebdomadas xerophagiarum nec totas, exceptis scilicet sabbatis et dominicis, offerimus deo abstinentes ab eis quae non reicimus, sed differimus. **3.** Atqui ad Romanos scribens uos nunc compungit detractatores huius officii. Ne propter pabulum solueritis, inquit, opus dei. Quod opus? De quo ait: bonum est carnem non edere et uinum non potare. Nam qui in istis seruit, placabilis et propitiabilis deo nostro est. Quidam credit omnia manducanda esse, quidam autem infirmus holera uescitur; qui manducat, ne nullificet non manducantem. Tu quises, qui alienum seruum iudicas? Et qui manducat et qui non manducat, deo agit gratias. **4.** Cum autem humano arbitrio uetet controuersiam fieri, quanto magis diuino? Ita sciebat quosdam castigatores et interdictores uictus incusare, qui ex fastidio, non qui ex officio abstinerent, probare uero qui in honorem, non qui in conuicium creatoris. **5.** Et si clauus macelli tibi tradidit permittens esui omnia ad constituendam idolothyto-

21 Rom. 14, 20 sq. 25 Rom. 14, 2 sqq.

V 293

2 annuo Gel: animo B 6 continuatis, putatis fort. 7 omnis dies Gel: omni die B 8 celebratur Gel: celebrantur B 11 quo Vrs: qua B 12 reprobatur Gel: reprobatur B iubeant Gel: iubeant B 13 sancti Clauentius: sanctus B 16 Iouium fort. 20 atquin Pam 21 detractatores Vrs: retractatores B, detractatores Rig 26 olera C, olera B 27 nullificet C, uilificet B 30 uetet Harrius: uitet B 1 incursare fort.

V 294

4 sabbati] feriam corr. Kroym. Pessime. Nil immutandum 5 sabbatum] sabbato Kroym. Item nihil immutandum 6/7 con. Reifferscheidii putatis recte del. Kroym., at nulla necessitate post ieiunandum interit praescribentes. Tota sententia recte tradita est 9 uetera? Kroym.

V 295

rum exceptionem, non tamen in macello regnum dei inclusit. Nec enim, inquit, esus aut potus est dei regnum, et, esca nos deo non commendat, non ut de arida dictum putes, sed potius de uncta et accurata, siquidem subiciens: nec si manducauerimus, abundabimus, nec si non manducauerimus, deficiemus, tibi magis intonat, qui abundare te existimas, si edas, et deficere, si non edas, et ideo ista detractas.

6. Dominum quoque quam indigne ad tuam libidinem interpretaris passim manducantem et bibentem, sed puto, quod etiam ieiunarit, qui beatos non saturatos, sed esurientes et sitientes pronuntiarit, qui escam profitebatur, non quam discipuli existimarent, sed paterni operis perfectionem, docens operari escam quae permanet in uitam aeternam, in ordinaria etiam oratione panem mandans postulandum, non et Attalicas diuitias. 7. Sic et Esaias non negauit deum elegisse ieiunium, sed quale non elegerit enumerauit. In diebus enim, inquit, ieiuniorum uestrorum inueniuntur uoluntates uestrae, et omnes subiectos uobis succutitis aut ad conuiuia et lites ieiunatis et caeditis pugnis. Non tale ieiunium ego elegi, sed quale subiecit, et subiciendo non abstulit, sed confirmauit.

XVI. 1. Nam et si manult opera iustitiae, non tamen sine sacrificio, quod est anima conflictata ieiuniis. Ille certe deus, cui nec populus incontinens gulae placuit, nec sacerdos nec prophetae. Manent adhuc monumenta concupiscentiae, ubi sepultus est populus carnis auarissimus usque ad cholera ortygometras cruditando. 2. Eliditur pro templi foribus senior Heli, filii eius in acie ruunt, nurus expirat in partu. Hanc enim meruerat a deo plagam domus impudens, sacrificiorum carnalium defraudatrix. Sameas, homo dei, cum exitum prophetasset idololatriae introductae a rege Hieroboam, post manum eius regis arefactam et statim restitutam, post altare diffissum, ob haec signa ad satisfactionem inuitatus a rege plane excusauit (prohibitus enim a deo fuerat) illic cibum in totum attingere; sed ab alio mox sene mentito prophetam temere pastus secundum uerbum dei ibidem factum super mensam non est in paternis sepultus. 3. Leonis enim in uia occursum prostratus

6 Rom. 14, 17. 7 1 Cor. 8, 8. 14 cf. Matth. 5, 6. 20 Es. 58, 3 sqq. 25 cf. V 294 Ps. 51, 18 sq. 27 cf. Num. 11, 4. 13, 32 sqq. 1 cf. 1 Sam. 4, 17 sqq. 11 cf. 1 Reg. 13. V 295

9 abundabimus Harrisius: abundauimus B 13 ieiunarit C, ieiunauit B 17 in ordinaria Gel: inordinaria B 18 diuitias om. Gel 21 uoluntates Pam: uoluptates B 28 monumenta Gel: munimenta B 29 ortygometras Rig: ortygometra B, ortygometras Scal

1 cruditando Gel: conditando B, eructando Pam 2 partu Gel: pastu B 6 diffissum Harrisius: diffusum B 7 ad satisfactionem Lat: et satisfactione B, de satisfactione Oehlerius recusauit quidam 9 prophetam BC, prophetiam Pam V 295

et apud exteros conditus poenam deserti ieiunii luit. Haec erunt exempla et populo et episcopis, etiam spiritualibus, si quam incontinentiam gulae admiserint. Sed nec apud inferos admonitio cessauit, ubi in diuite epulone quidem conuiuia cruciantur, in paupere uero ieiunia recreantur, habentia praeceptores Moysen et prophetas. 4. Nam et Iohel exclamauit: sanctificate ieiunium et praedicate curationem, prospiciens iam tunc et alios apostolos et prophetas sanctituros ieiunium et praedicaturos officia curantia deum. Vnde et qui in idolis comendis et in hac re ornandis et ad singulas horas salutandis diis adulantur, curationem facere dicuntur. 5. Sed et omnem ταπεινοφρόνησιν ethnici agnoscunt. Cum stupet caelum et aeternus annus, nudipedalia denuntiantur, magistratus purpuras ponunt, fasces retro auertunt, precem indignant, hostiam instaurant. Apud quasdam uero colonias praeterea annuo ritu saccis uelati et cinere conspersi idolis suis inedia supplicem obiciunt, balnea et tabernae in nonam usque cluduntur. Vnus in publico ignis apud aras, aquae nec in lancibus. 6. Niniuiticum credo iustitium. Iudaicum certe ieiunium ubique celebratur, cum omissis templis per omne litus quocumque in aperto aliquando iam precem ad caelum mittunt. Et licet cultu et ornatu maeroris munus infament, tamen fidem abstinentiae adfectant et stellae auctoritatem demorantis suspirant. 7. Sed bene quod tu nostris xerophagiis blasphemias ingerens casto Isidis et Cybeles eas adaequas. Admitto testimonialiam comparationem. Hinc diuinam constabit, quam diabolus diuinorum aemulator imitatur. Ex ueritate mendacium struitur, ex religione superstitio compingitur. 8. Hinc tu eo inreligiosior, quanto ethnicus paratior. Ille denique idolo gulam suam mactat, tu deo non uis. Deus enim tibi uenter est et pulmo templum et aqualiculus altare et sa-

15 cf. Luc. 16, 19 sqq. 17 loci 1, 14.

15 ubi in Gel: de B epulone del. Gel cruciantur Gel: conciliantur B 17 sanctificat C, sanctificate B 18 praedicate curationem Pam: orationem B, curationem Oehlerius iam et tunc Gel 20 idolis Gel: idoliis B comendis Gel: comedissent B 21 in hac re B, in aris Vrs, in sacro Oehlerius, auro fort., in aere (cf. 137, 15) Hartelius ornandis Gel: ordinandis B diis add. Vrs 24 magistratus Gel: magis B 26 annuo Gel: annuo B

1 inedia scripsi: inuidiam B supplices Barthius 2 tabernae Claeconius: V 296 tabernacula B unus Gel, om. B 2 Niniuiticum Gel: in Niniuiticum B, Niniuiticam C credo Gel: crede B iustitium Gel: iustitiam C, institutum B 8 tu Vrs: in B 9 casto Gel: sacco B 10 hinc Gel: huic B diuinam Vrs: diuina B 14 deo idolo B: deo del. Vrs

21 in hac re] in aere optime Hartel
10 diuina tuel. Hoppe ("wird sieb als göttlich bezeichnen")

cerdos cocus et sanctus spiritus nidor et condimenta charismata et ructus prophetia.

XVII. 1. Vetus es, uera si uelimus dicere, tu qui tantum gulae indulges, et merito te priorem iactitas; semper agnosco sapere
 20 Esau uenatorem ferarum; ita passim indagandis turdis studes, ita de campo laxissimae disciplinae tuae uenis, ita spiritu deficiis. 2. Si tibi lenticulam defruto inrufatam obtulero, statim totos primatus tuos uendes; apud te agape in caccabis feruet, fides in culmis calet, spes in ferculis iacet. 3. Sed maioris est
 25 agape, quia per hanc adulescentes tui cum sororibus dormiunt. Appendices scilicet gulae lasciuiam atque luxuriae. Quam societatem et apostolus sciens cum praemisisset non in ebrietatibus nec in comensationibus, adiunxit nec in cubilibus et libidinibus. 4. Ad elogium gulae tuae pertinet, quod
 duplex apud te praesidentibus honor binis partibus deputatur, cum apostolus duplicem honorem dederit ut et fratribus et praepositis. Quis sanctior inter uos, nisi conuiuandi frequentior,
 5 nisi obsonandi pollucibilior, nisi calicibus instructor? 5. Merito homines solius animae et carnis spiritalia recusatis. Talibus si placerent prophetae, mei non erant. Cur ergo non constanter praedicatis: manducemus et bibamus, cras enim moriemur? Sicuti nos non dubitamus exerte mandare: ieiunemus
 10 fratres et sorores, ne forte cras moriamur. 6. Palam disciplinas nostras uindicemus. Nos certi sumus eos qui in carne sunt deo placere non posse, non utique in substantia carnis, sed in cura, sed in affectione, sed in operatione, sed in uoluntate. Macies non displicet nobis; neque enim ad pondus deus carnem tribuit, sicut nec spiritum ad mensuram.
 15 7. Facilius, si forte, per angustam salutis ianuam introibit caro exilior; citius resuscitabitur caro lenior, diutius in sepultura durabit caro aridior. Saginentur pugiles et pyctae Olympici. Illis ambitio corporis competit, quibus et uires necessariae, et
 20 tamen illi quoque xerophagiis inualescunt. 8. Sed nostra alia ro-

27 Rom. 13, 13.

3 cf. 1 Tim. 3, 17.
 3, 34.

8 Es. 22, 13. 1 Cor. 15, 32.

11 Rom. 8, 8.

13 cf. Ioh. V 296

18 es Gel: est B uera Gel: et B 20 turdis Gel: turbis B 23 agape in caccabis feruet Gel: agape caccabis sero et B 24 culmis Gel: culinis B 26 luxuriae scripsi: luxuria est B, luxuria Rig

11 nostras BC, uestras Gel 12 in add. Lat 20 illi Gel: alii B

V 297

24 culinis B, tuel. Hoppe

7 prophetae mei, non erant (sc. prophetae) dist. Kraym., minus recte ut nobis uidetur V 297

bora aliaeque uires, sicut et alia certamina, quibus non est luctatio aduersus carnem et sanguinem, sed aduersus mundi potestates, aduersus spiritalia malitiae. Aduersus haec non carne et sanguine, sed fide et spiritu robusto
 25 oportet adsistere. 9. Ceterum saginatio Christianus ursus et leonibus forte quam deo erit necessarius, nisi quod et aduersus bestias maciem exercere debebit.

21 Eph. 6, 12.

23 potentes Lat spiritus fort. 25 saginator Gel 26 necessarius fort. 27
 Explicit de ieiunio aduersus psychicos, B

26 necessarius tuel. Hoppe (eliditur magis ante quam)

XXX

Q. S. FL. TERTVLLIANI

DE PVDICITIA

CVRA ET STUDIO

E. DEKKERS

MONITVM

- O codex Vaticanus Latinus Ottobonianus 25, saec. XIV (excerpta fol. 241^v-244^v).
- C codex deperditus Ioannis Clementis Angli, cuius varias lectiones adnotauit Pameliu.
- B editio princeps Martini Mesnartii, Parisiis, 1545.
- Gel. editio Sigismundi Gelenii, Basileae, 1550. Eius varias lectiones semper adnotauimus quando discrepant cum editione Parisiensi.
- Pam. editio Iacobi Pameli, Antuerpiae, 1579.
- Iun. editio Francisci Iunii, Franekerae, 1597.
- Rig. editio Nicolai Rigaltii, Parisiis, 1634.
- RW editio Augusti Reifferscheid et Georgii Wissowa, Vindobonae, 1890 (C.S.E.L., uol. XX, p. 219-273). Paginae in margine adnotauimus sub siglo V.
- De Labriolle editio Petri De Labriolle, Parisiis, 1906.
- Pr. editio altera Eruini Preuschen, Tubingae, 1910.
- Rau. editio Gerhardi Rauschen, Bonn, 1915.
- Gomperz H. Gomperz, *Tertulliana*, Vindobonae, 1895.
- Hartel Gulielmus von Hartel, *Patristische Studien*, IV, Vindobonae, 1890 (*Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philos.-hist. Classe*, Bd. CXXI, Heft 14).
- Hoppe, Beiträge H. Hoppe, *Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians*, Lundae, 1932.
- Hoppe, Syntax H. Hoppe, *Syntax und Stil des Tertullian*, Lipsiae, 1903.
- Kroym. Aem. Kroymann, *Quaestiones Tertullianae criticae*, Oeniponte, 1894.
- Lat. L. Latinius, *Bibliotheca sacra et profana*, Romae, 1677.
- Thörnell G. Thörnell, *Studia Tertulliana*, I-IV, Upsaliae, 1918-1926.
- v. d. Vliet¹ J. van der Vliet, *Studia Ecclesiastica*, I, Lugduni Batauorum, 1891.
- v. d. Vliet² J. van der Vliet, *Ad Tertulliani de pudicitia et de poenitentia*, in *Mnemosyne*, XX, 1892, p. 273-285.
- Vrs. Fului Vrsini emendationes adseruatae a Ioanne a Wouwer, *Ad Q. S. Fl. Tertulliani opera emendationes epideicticae*, Francofurti, 1603.

Libri manu scripti omnes perierunt. Editori praesto sunt tantum excerpta in codice miscellaneo Ottoboniano (O) et uariae lectiones Ioannis Clementis Angli (C) et praesertim editio princeps Martini Mesnartii (B). Item Gelenius (Gel.), praeter editionem Mesnartianam, quendam codicem hodie deperditum adhibuisse ueri simile est. Nonnullis enim in locis lacunas prioris editionis expleuit (I, 26-27; VI, 32-33; XIV, 112-113) uel mendas castigauit, et quidem non solis coniecturis fidens, quia haud raro idem praebet ac fragmenta Ottoboniana (uide sis VI, 58 et XXII, 15; conferantur quoque I, 9; V, 35; VI, 53; X, 54; XVI, 17, 40, 48; XXII, 23, 24, 59, 61). Quae tamen fragmenta non eiusdem familiae uidentur ac codices collectionis Corbeiensis (cfr. t. I, p. VII), quibus usi sunt Mesnartius et Ioannes Clemens et ipse Gelenius.

DE PVDICITIA.

- I. 1. Pudicitia, flos morum, honor corporum, decor sexuum, V 219 integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, praeiudicium omnibus bonae mentis, quamquam rara nec
5 facile perfecta uixque perpetua, tamen aliquatenus in saeculo morabitur, si natura praestruxerit, si disciplina persuaserit, si censura compresserit, siquidem omne animi bonum aut nascitur aut eruditur aut cogitur. 2. Sed ut mala magis uincunt, quod ultimorum temporum ratio est, bona iam nec nasci
10 licet, ita corrupta sunt semina, nec erudiri, ita deserta sunt studia, nec cogi, ita exarmata sunt iura. 3. Denique de qua incipimus eo usque iam exoleuit, ut non eiuratio, sed moderatio libidinum pudicitia credatur isque satis castus habeatur, qui non nimis castus fuerit. 4. Sed uiderit saeculi pudicitia cum
15 saeculo ipso, cum suo ingenio si nascebatur, cum suo studio si erudiebatur, cum suo seruitio si cogeatur; nisi quod infelicio etiam, si stetisset ut infructuosa, quae non apud Deum egisset. Malim nullum bonum quam uanum. Quid prodest esse, quod non prodest? 5. Nostorum bonorum status iam mergitur, Christianae pudicitiae ratio concutitur, quae omnia de
20 caelo trahit, et naturam per lauacrum regenerationis, et disciplinam per instrumentum praedicationis, et censuram per iudicia ex utroque | testamento et coacta constantius ex metu V 220 et uoto aeterni ignis et regni. Aduersus hanc nonne dissimulare potuissem?
6. Audio etiam edictum esse propositum, et quidem peremptorium. Pontifex scilicet maximus, quod (est) episcopus

I, 4 cfr. Luc. 2, 14. 5 cfr. Iuuenal. VI, 1 sqq. 21 Tit. 3, 5.

I, 14 sed uiderit usq. 19 non prodest: om. O;
24 aduersus hanc usq. 47 nocens: om. O;

I, 4 omnis Gel. bonis Pr. v. d. Vliet² 6 praestruxerat O 7 compresserat O 9 nec nasci] nasci non O 12 eiuratio] Ciacconius, eius ratio O Gel., ei ratio B 14 non nimis castus] Pr., non minus c. O B, non nimis incestus Vrs., minus castus Rig., nomine c. Oebler, minus non c. RW 18 malim nullum] Vrs., malum nullumque B, malo nullum Gel., [malum] nullumque bonum [maluisset prodere] Kroym. quid] Gel., quod B 19 quod] RW, om. B, quod esse Gel. 19/20 exigitur Vrs. 22/23 per iudicia] productis iudiciis O 23 et] B O, del. Lat. prob. RW Pr. coactam Hartel Rau. 24 nonne] B, nuncne Gel., nunc, ne Iun. Rau., nec Hartel 24/26 adu. hanc — nonne diss. potuissent? — audio eqs. Kroym. 26/27 peremptorium] Gel., peremptorem B 27 quod est] Vrs.,

episcoporum, edicit: « Ego et moechiae et fornicationis delicta paenitentia functis dimitto. » 7. O edictum cui adscribi non poterit: BONVM FACTVM! Et ubi proponetur liberalitas ista? Ibidem, opinor, in ipsis libidinum ianuis, sub ipsis libidinum titulis. Illic eiusmodi paenitentia promulganda est, ubi delinquentia ipsa uersabitur. Illic legenda est uenia, quo cum spe eius intrabitur. 8. Sed hoc in ecclesia legitur, et in ecclesia promuntiatur, et uirgo est. Absit, absit a sponsa Christi tale praecōnium! Illa, quae uera est, quae pudica, quae sancta, carebit etiam aurum macula. 9. Non habet, quibus hoc reprobmittat, et si habuerit, non reprobmittit, quod et terrenum Dei templum citius spelunca latronum appellari potuit a Domino quam moechorum et fornicatorum.

10. Erit igitur et hic aduersus psychicos titulus, aduersus meae quoque sententiae retro penes illos societatem, quo magis hoc mihi in notam leuitatis obiciant. Numquam societatis repudium delicti praecudicium. Quasi non facilius sit errare cum pluribus, quando ueritas cum paucis ametur.

11. At enim me non magis dedecorabit utilis leuitas quam ornari nocens. Non suffundor errore quo carui, quia caruisse delector, quia meliorem me et pudiciorem recognosco.

12. Nemo proficiens erubescit. Habet et in Christo scientia aetates suas, per quas deuolutus est et apostolus: *Cum paruulus, inquit, essem, tamquam paruulus loquebar, tamquam paruulus sapiebam; at ubi uir sum factus, ea quae paruuli fuerant euacuaui.* 13. Adeo diuertit a sententiis pristinis nec idcirco deliquit, quod aemulator factus est non paternarum traditionum, sed Christianarum, optans etiam ut praeciderentur qui circumcisionem detinendam suadebant.

14. Atque utinam et isti, qui meram et ueram integritatem carnis obruncant amputantes non summam superficiem, sed

39 cfr. Matth. 21, 13. 50 seq. I Cor. 13, 11. 54 sq. cfr. Gal. 1, 14. 55 sq. cfr. Gal. 5, 12.

24 aduersus hanc usq. 47 nocens: om. O;

37 atque utinam usq. 93 relaturis: om. O;

quod B, om. Gel. 28/29 fornicationis delicta paenitentia functis] Gel., fornicationis funes B, prob. Kreyer, l. 32 patientia scribens pro paenitentia 33/34 cum spe eius] Gel., conspectus B 37 habebit Vrs. 37/38 reprobmittet Vrs. 41 erit igitur] Gel., erigitur B 43 obiciant] De Labriolle, obicient B, obiectent Gel. RW cet. 44 praecudicium] est add. Gel. 46 non] Gel., nos B decorabit Rig. utilis] Ciacconius, inutilis B 47 carui quia] del. Vrs. 48 perdicciorem O 51/52 tamquam paruulus sapiebam] C, om. BO 53 diuertit] B, prob. Rau. (cfr. De praeser. 5, 5; Adu. Marc. III, 22, 2), deuertit O C RW 55 christianarum] O C, christianorum B 58 obruncant amputantes] Gel., obruncatam

intimam effigiem pudoris ipsius, cum moechis et fornicatoribus ueniam pollicentur aduersus principalem Christiani nominis disciplinam, quam ipsum quoque saeculum usque adeo testatur, ut, si quando, eam in feminis nostris inquinamentis potius carnis quam tormentis punire contendat id uolens eripere quod uitae anteponunt. 15. Sed iam haec gloria extinguitur et quidem per eos quos tanto constantius oportuerat eiusmodi maculis nullam subscribere ueniam, quando propterea, quotiens uolunt, nubant, ne moechiae et fornicationi succidere cogantur, quod melius est nubere quam uri. 16. Nimirum propter continentiam incontinentia necessaria est, incendium ignibus extinguetur. Cur ergo et crimina postmodum indulgent paenitentiae nomine, quorum remedia praestituunt multinubentiae iure? 17. Nam et remedia uacabunt, cum crimina indulgentur et crimina manebunt, si remedia uacabunt. Itaque utrobique de sollicitudine et neglegentia ludunt, praecauendo uanissime quibus parcunt et parcendo ineptissime quibus praecauent, cum aut praecauendum non sit ubi parcitur aut parcendum non sit ubi praecauetur. 18. Praecauent enim, quasi nolint admitti tale quid, indulgent autem, quasi uelint admitti; quando si admitti nolint, non debeant indulgere, si indulgere uelint, non debeant praecauere. 19. Nec enim moechia et fornicatio de modicis et de mediis delictis deputabuntur, ut utrumque competat, et sollicitudo quae praecauet et securitas quae indulget. Secum ea sint quae culmen criminum teneant, non capiunt et indulgeri quasi modica et praecaueri V 222 8, quasi maxima.

20. Nobis autem maxima aut summa sic quoque praecauentur, dum nec secundas quidem post fidem nuptias permittitur nosse, nuptialibus et dotalibus, si forte, tabulis a moechiae et fornicationis opere diuersas, et ideo durissime nos infamantes Paracletum disciplinae enormitate digamos foris sistimus. 21. Eundem limitem liminis moechis quoque et fornicatoribus figimus ieiunas pacis lacrimas profusuris nec amplius ab ecclesia quam publicationem dedecoris relaturis.

68 I Cor. 7, 9.

57 atque utinam usq. 93 relaturis: om. O.

putantes B 64 anteponunt] Gel., antepoent B, anteponant Vrs. 66 quando] B, quanto Vrs. Rig. RW 67 nubant] B, nubunt Vrs. Rig. RW 68 quod] B, quoniam Gel. 70 et crimina] C, crimine B 73 uacabunt] praecauent sel cauebunt cont. Rau. 78 tale quid] C, aliquid B 81 mediis] B, maximis Vrs. Rig. Rau. ut] Gel., om. B 84 capiunt] B, capit Vrs. Rig. Pr. 87 ne Lat. 89 et ideo] Vrs., sed ideo B 90 paracletum istum dub. RW, paracleti Kreyer.

II. 1. « Ceterum Deus, inquit, bonus et optimus et misericors et miserator et misericordiae plurimus, quam omni sacrificio anteponebat, non tanti ducens peccatoris mortem quam paenitentiam, saluator omnium hominum et maxime fidelium. 2. Itaque et filios Dei misericordes et pacificos esse oportebat, donantes inuicem sicut et Christus donauit nobis, non iudicantes, ne iudicemur. Domino enim suo stat quis uel cadit : tu quis es, ut seruum iudices alienum ? Dimitte, et dimittetur tibi. » 3. Talia et tanta sparsilia eorum, quibus et Deo adulantur et sibi lenocinantur, effeminantia magis quam uigorantia disciplinam, quantis et nos et contrariis possumus repercutere, quae et Dei seueritatem intemptent et nostram constantiam prouocent ? 4. Quia etsi bonus natura Deus, tamen et iustus. Ex causa enim, sicut sanare nouit, ita et caedere, faciens pacem, sed et condens mala, paenitentiam malens, sed et Hieremiae mandans, ne pro populo peccatore deprecaretur. Quod, et si ieiunauerint, inquit, non exaudiam obsecrationem eorum. 5. Et rursus : Et tu ne adoraueris pro populo et ne postulaueris pro his in prece et oratione, quoniam non exaudiam in tempore, quo inuocauerint me, in tempore afflictionis suae. 6. Et adhuc supra, idem misericordiae praelator quam sacrificii : Et tu ne adoraueris pro populo isto et ne postulaueris misericordiam consequi eos et ne accesseris pro his ad me, quoniam non exaudiam utique misericordiam postulantem, utique ex paenitentia flentes et ieiunantes et afflictionem suam offerentes Deo. 7. Deus enim zelotes, et qui naso non deridetur, adulantium scilicet bonitati eius, et qui licet patiens, tamen per Esaiam comminatur patientiae finem : Tacui, numquid et semper tacebo et sustinebo ? Quieni uelut parturiens, exurgam et arescere faciam. 8. Ceterum iudicantibus quomodo Dominus comminetur ipse demonstrat : Quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabitur de

II, 1 sq. loci 2, 13. 2 sq. cfr Os. 6, 6. 3 sq. cfr Ezech. 33, 6. 4 cfr I Tim. 4, 10. 5 sq. cfr Col. 3, 13. 6 cfr Matth. 7, 1. 7 sq. Rom. 14, 4. 8 sq. cfr Luc. 6, 37. 14 sq. cfr Is. 45, 7. 15 sq. cfr Ierem. 14, 12. 18 sq. cfr Ierem. 11, 14. 25 sq. cfr Exod. 20, 5. 26 cfr Gal. 6, 7. 28 sq. Is. 42, 14. 30 Ps. 96, 3. 31 Matth. 10, 28. 33 sq. Matth. 7, 2.

II, 18 et rursus usq. 33 damnationem : om. O ;

II, 2 et miserator] om. O 4 saluator Vrr. 8 alienum] suo domino stat uel cadit add. O 9 sparsilia] C cod. Remensis a Piriboe inspectus, futilia B Gel., sprassilia O 11 alt. et] recl. Pr., tuct. Thörnelli, II, 81 13/14 ex causa enim] excausariui O 15 malens] peccatoris add. O 16 quod et] quoniam C 20 inuocauerint] C, inuocauerit B in] C, et in B 21 idem] Gel., hisdem B 27 bonitati] C, bonitatem B, tuct. Rau. (cfr T.L.L. I, 878 sq.) 27/28 commina-

uobis. Ita non prohibuit iudicare, sed docuit. 9. Vnde et apostolus indicat et quidem in causa fornicationis, dedendum eiusmodi hominem satanae in interitum carnis, increpans etiam quod fratres non apud sanctos iudicarentur. Adiciens enim inquit : Ut quid mihi eos qui foris sunt iudicare ? 10. Dimittis autem, ut dimittatur tibi a Deo. Delicta mundantur, quae quis in fratrem, non Deum admiserit. Debitoribus denique dimissuros nos in oratione profiteamur, sed non decet ultra de auctoritate scripturarum eiusmodi funem contentiosum alterno ductu in diuersa distendere, ut haec restringere frenos disciplinae, illa laxare uideatur, quasi incertae et paenitentiae subsidium illa prosternere per lenitatem, haec negare per austeritatem. 11. Porro et auctoritas scripturae in suis terminis stabit sine alterutra oppositione, et paenitentiae subsidium suis condicionibus determinatur sine passiva concessione, et ipsae prius causae eius distinguuntur sine confusa propositione. 12. Causas paenitentiae delicta condicimus. Haec diuidimus in duos exitus. Alia erunt remissibilia, alia inremissibilia. Secundum quod nemini dubium est alia castigationem mereri, alia damnationem. 13. Omne delictum aut uenia dispungit aut poena, uenia ex castigatione, poena ex damnatione. De ista differentia iam et quasdam praemisimus altercationis scripturarum hinc retinentium hinc dimittentium delicta. 14. Sed et Iohannes docebit : Si quis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit et dabitur uita ei : quia non ad mortem delinquit, hoc erit remissibile. Est delictum ad mortem ; non pro illo dico, ut quis postulet, hoc erit inremissibile. 15. Ita ubi est postulationis <ratio>, illic etiam remissionis ; ubi nec postulationis, ibi aequae nec remissionis. Secundum hanc differentiam delictorum paenitentiae quoque condicio discriminatur. 16. Alia erit quae ueniam consequi possit, in delicto scilicet remissibili, alia quae consequi nullo

36 cfr I Cor. 5, 3. 37 cfr I Cor. 6, 1. 38 I Cor. 5, 12. 38 sq. cfr Matth. 6, 14. 40 sq. cfr Matth. 6, 12. 57 sq. I Ioh. 5, 16.

18 et rursus usq. damnationem : om. O ;

54 de ista usq. 56 delicta : om. O ;

60 hoc erit inremissibile usq. 66 inremissibili : om. O ;

tur] Oehler, comminetur B 38 inquit] ut B, inquit ut Gel., inquit : ad Oehler 41 profiteamur] B C, profiteatur Gel. 44 uideantur Gel. quasi] Gel., quia si B, tuct. Kroym. et] del. Gel. 46 scripturarum con. Kroym. (propter alterutra l. 47) 47 et] B, si et Vrr. prob. Kroym. Rau. 48 determinatur] Gel., determinetur B prob. Kroym. Rau. 49 eius] Gel., enim B distinguantur Kroym. Rau. 53 dispungit] B C O, expungit Gel. 57 sed et Ioh. docebit] Ioh. ait O scit] om. O suum] uiderit add. O 58 delictum] peccatum O 59 deliquit O hoc erit rem.] om. O 60 pro illo dico ne quis postulet O 61 ra-

modo possit, in delicto scilicet inremissibili. Et superest specialiter de moechiae et fornicationis statu examinare, in quam delictorum partem debeant redigi.

III. 1. Sed prius decidam intercedentem ex diuerso responsionem ad eam paenitentiae speciem, quam cum maxime definimus uenia carere. « Si enim, inquiunt, aliqua paenitentia caret uenia, iam nec in totum agenda tibi est. Nihil enim agendum est frustra. 2. Porro frustra agatur paenitentia, si caret uenia. Omnis autem paenitentia agenda est. Ergo omnis ueniam consequatur, ne frustra agatur, quia non erit agenda, si frustra agatur. Porro frustra agitur, si uenia carebit. » 3. Merito itaque opponunt, quod huius quoque paenitentiae fructum, id est ueniam, in sua potestate usurpauerunt. Quantum enim ad illos, a quibus pacem humanam consequitur, <frustra agitur>. Quantum autem ad nos, qui solum Dominum meminimus delicta concedere, et utique mortalia, non frustra agatur. 4. Ad dominum enim remissa et illi exinde prostrata, hoc ipso magis operabitur ueniam, quod eam a solo Deo exorat, quod delicto suo humanam pacem sufficere non credit, quod ecclesiae manult erubescere quam communicare. 5. Adstitit enim pro foribus eius et de notae suae exemplo ceteros admonet et lacrimas fratrum sibi quoque aduocat et redit plus utique negotiata, compassionem scilicet quam communicationem. Et si pacem hic non metit, apud Dominum seminat. 6. Nec amittit, sed praeparat fructum. Non uacabit ab emolumento, si non uacauerit ab officio. Ita nec paenitentia huiusmodi uana nec disciplina eiusmodi dura est. Deum ambae honorant. Illa nihil sibi blandiendo facilius impetrabit, ista nihil sibi adsumendo plenius adiuuabit.

IV. 1. Possumus igitur demandata paenitentiae distinctione ad ipsorum iam delictorum regredi censum, an ea sint, quae ueniam ab hominibus consequi possint. Inprimis quod moechiam et fornicationis nominamus, usus expostulat. 2. Habet

60 hoc erit inremissibile usq. 66 inremissibili : om. O ;

67 in quam usq. IV, 16 eludant : om. O.

III : om. O.

IV, 1 usq. 16 eludant : om. O.

tio] add. Vrs., om. B prob. Rau, uis add. Oehler, ius Hartel 66 et] om. O, del. Lat. 66/67 specialiter] om. O 67 statu et fornicationis O.

III, 2/3 cum usq. carere] Gel., maxime definiui uenia caret B 7 consequitur Lat., consequetur Rau, agenda] Gel., om. B RW 8 porro usq. carebit] seel. Rau, agitur] agatur Vrs. 9 itaque] B, utique ita Vrs. Rig., tnet. v. d. Vliet quod] B, quoniam Gel. 12 frustra agitur] add. Ciacconius, frustra add. v. d. Vliet 19 plus utique] Vrs., plusque B, precibusque Lat., plus usque Oehler Rau.

IV, 2 ea] C, hae B, haec Vrs. 3 hominibus] Lat., omnibus B ante in-

et fides quorundam nominum familiaritatem. Ita in omni opusculo usum custodimus. Ceterum si adulterium et si stuprum dixero, unum erit contaminatae carnis elogium. 3. Nec enim interest nuptam alienam an uiduam quis incurset, dum non suam feminam ; sicut nec <de> locis refert, in cubiculis an in triniis pudicitia trucidetur. Omne homicidium <et> extra siluam latrocinium est. 4. Ita et ubicunque uel in quacunque semetipsum adulterat et stuprat, qui aliter quam nuptiis utitur. Ideo penes nos occultae quoque coniunctiones, id est non prius apud ecclesiam professae, iuxta moechiam et fornicationem iudicari periclitantur, ne inde consertae obtentu matrimonii crimen eludant. 5. Reliquas autem libidinum furias impias et in corpora et in sexus ultra iura naturae non modo limine, uerum omni ecclesiae tecto submouemus, quia non sunt delicta, sed monstra.

V. 1. Ergo moechia, quod etiam fornicationis est res, secundum opus criminis quanti aestimanda sit sceleris prima lex Dei praesto est. Siquidem post interdictam alienorum deorum superstitionem ipsorumque idolorum fabricationem, post commendatam sabbati uenerationem, post imperatam in parentes secundam a Deo religionem nullum aliud in talibus titulis firmandis muniendisque substruxit praeceptum quam non moechaberis. 2. Post spiritalem enim castitatem sanctitatemque corporalis sequebatur integritas. Et hanc itaque munuit hostem statim eius prohibendo moechiam. Quale delictum iam intellege, cuius cohibitionem post idololatriam ordinauit. 3. Nihil secundum longinquat a primo. Nihil tam proximum primo quam secundum. Quod fit ex primo, aliud quodammodo

V, 8 Exod. 20, 14.

IV, 1 usq. 16 eludant : om. O.

V, 9 et hanc usq. 10 moechiam : om. O ;

primis interdicere putat Kroym. : praeministranda aliqua sunt 8 alienam] del. Ciacconius, dub. Rau. 9 feminam] del. Ciacconius <de> locis] Hartel, prob. Kroym. Waszink, locis B, locus dub. Hartel, prob. Rau. 10 triniis] Pr., turribus B, toris Hartel, ruribus Weymann, alii aliter et] add. Oehler : omne homicidium <homicidium (est) ; et> extra siluam latrocinium Kroym. 11 quamcumque Gel. 12 nuptus Hartel Rau. 15 ne] Lat. Pr. Rau., nec B RW consertae] nuptiae add. RW, reproh. Hartel Kroym. Rau. 16 nam reliquas O 17 pr. et] C O, om. B.

V, 1 quod est etiam res fornicationis O 1/2 uirgulam post res del. Kroym. et ponit post criminis 5 uenerationem O 6 in] om. O 7 muniendis] Lat., monendis] BO 8/9 sanctitatem] om. O 9 integritas sequebatur O 9 hanc] Gel., hunc B 9/10 muniuit] Gel., minuit B 11 cohabitationem O

primum est. **4.** Itaque moechia adfinis idololatriae — nam et
 15 idololatria moechiae nomine et fornicationis saepe populo
 exprobrata — etiam sorte coniungitur illi, sicut et serie; etiam
 damnatione cohaerebit illi, sicut et dispositione. **5.** Eo amplius
 praemittens *non moechaberis*, adiungit *non occides*. Honoravit
 utique moechiam, quam homicidio anteponebat, in prima
 20 itaque fronte sanctissimae legis, in primis titulis caelestis
 edicti, principalium utique delictorum proscriptione signatam.
 De loco modum, de ordine statum, de confinio meritum cuius-
 que dignoscas. **6.** Est et mali dignitas, quod in summo aut in
 medio pessimorum collocatur. Pompam quandam atque
 25 suggestum aspicio moechiae, hinc ducatum idololatriae ante-
 cedentis, hinc comitatum homicidii insequentis. **7.** Inter duos
 apices facinorum eminentissimos sine dubio digna consedit,
 et per medium eorum quasi uacantem locum pari criminis
 auctoritate compleuit. **8.** Quis eam talibus lateribus inclusam,
 30 talibus costis circumfultam a cohaerentium corpore diuellet, V 227
 de uiciorum criminum nexu, de propinquorum scelerum
 complexu, ut solam eam secernat ad paenitentiae fructum?
9. Nonne hinc idololatria, inde homicidium detinebunt et,
 si qua uox fuerit, reclamabunt: « Noster hic cuneus est, nostra
 35 compago? Ab idololatria metiamur, illa distinguente con-
 iungimur, illi de medio emicanti adunamur; concorporauit
 nos scriptura diuina, litterae ipsae glutina nostra sunt, iam
 nec ipsa sine nobis potest. **10.** Ego quidem idololatria
 saepissime moechiae occasionem subministro. Sciunt luci
 40 mei et mei montes, et uiuae aquae ipsaeque in urbibus templa
 quantum euertendae pudicitiae procurem. **11.** Ego quoque
 homicidium nonnumquam moechiae elaboro. Vt tragoedias
 omittam, sciunt hodie uenenarii, sciunt magi, quot pellicatus
 ulciscar, quot rualitates defendam, quot custodes, quot dela-
 45 tores, quot conscios auferam. Sciunt etiam obstetrices, quot
 adulteri conceptus trudentur. **12.** Etiam apud Christianos
 non est moechia sine nobis. Ibidem sunt idololatriae, ubi im-

14 nam et usq. 17 eo amplius: om. O;

28 et per usq. 29 compleuit: om. O;

14 idolatrie O (et sic fere semper) 14/16 parenthesin indicauerunt Kroym. et Thörnoll
 (II, 88 sq.); cet. grauius distinguant post idololatriae 16 sorte] Gel., forte B
 18 honorauit] Lat., oneravit B O 19 utique] B O, itaque Gel. RW 20 itaque]
 B O Gel., ubique C, utique Iuv. RW 21 signata Vrs. 22/23 cuiusquam O
 27 sine dubio] om. O 34 uox] uis Ciacconius 35 ab id. metiamur] O Gel., ab
 id. innitatur B, ab id. initiamur RW Pr., ab illa triunitatur Kroymann, ab illa enim
 tria unitatur Rau. 36 adunamur] Lat., adulamur B 37 glutina] uincula O
 41 procurem] Ciacconius, procuremus B O 42 moechiae elaboro] Rig., m(o)echia
 elaboro B O, moechiae laboro Ciacconius 43 uenenarii] Gel., uenerarii B O
 43/45 quot ... quot] quod B O semper 44/45 quot custodes usq. auferam om. O

mundi spiritus res est; ibidem est et homicidium, ubi homo,
 cum inquinatur, occiditur. **13.** Igitur aut nec illi aut etiam
 50 nobis paenitentiae subsidia conuenient. Aut detinemus eam,
 aut sequimur. » **14.** Haec ipsi rei loquuntur. Si res uoce defi-
 ciunt, adsistit idololatrias, adsistit homicida, in medio eorum
 adsistit et moechus. Pariter de paenitentiae officio sedent, in
 55 sacco et cinere inhorrescunt, eodem fletu ingemiscunt, eisdem
 precibus ambiunt, eisdem genibus exorant, eandem inuocant
 matrem. **15.** Quid agis, mollissima et humanissima disciplina?
 Aut omnibus eis hoc esse debebis, *beati enim pacifici*, aut, si
 non omnibus, nostra esse. Idololatrem quidem et homicidam
 semel damnas, moechum uero de medio excipis? Idololatriae
 60 successorem, homicidae antecessorem, utriusque collegam? V 228
 Personae acceptatio est: miserabiliores paenitentias reliquisti.

VI. **1.** Plane, si ostendas, de quibus patrociniis exemplorum
 praeceptorumque caelestium soli moechiae et in ea fornicationi
 quoque ianuam paenitentiae expandas, ad hanc iam lineam
 dimicabit nostra congressio. Praescribam tamen tibi formam
 5 necesse est, ne ad uetera manum emittas, ne in terga respi-
 cias. **2.** Vetera enim transierunt secundum Esaiam, et nouata
 est iam nouatio secundum Hieremiam, et obliti posteriorum
 in priora porrigimur secundum apostolum, et lex et prophetae
 usque ad Iohannem secundum Dominum. **3.** Nam et si cum ma-
 10 xime a lege coepimus demonstrando moechiam, merito ab eo
 statu legis, quem Christus non dissoluit, sed impleuit. Onera
 enim legis usque ad Iohannem, non remedia. Operum iuga
 reiecta sunt, non disciplinarum. Libertas in Christo non fecit
 innocentiae iniuriam. **4.** Manet lex tota pietatis sanctitatis hu-
 15 manitatis ueritatis castitatis iustitiae misericordiae beneuolen-
 tiae pudicitiae. In qua lege *beatus uir qui meditabitur die ac
 nocte*. De qua idem Dauid rursus: *Lex Domini inuoluta*

57 Matth. 5, 9. 61 cfr Rom. 2, 11.

VI, 5 sq. cfr Luc. 9, 62. 6 cfr Is. 45, 18. 7 cfr Ierem. 4, 3. 8 cfr Phil.
 3, 13. 9 cfr Matth. 11, 13. 11 cfr Matth. 5, 17. 16 sq. Ps. 1, 2. 17 sqq.

51 haec ipsi usq. 56 matrem: om. O;

57 aut omnibus usq. 58 esse: om. O;

61 miserabiliores usq. VI, 3 expandas: om. O.

49 illi] O, dub. RW, prob. v. d. Vlier¹ Rau., illis B 51 ipsi rei] B, tuet. Gomperz,
 ipsae res Vrs. Rig. RW 53 sedent] Gel., sedere B, sedentes Vrs., seuerae
 Kroym. 54 statu Gel. ingemiscunt] C, gemiscunt B 58 idololatrem] B,
 idolatram O, idololatrem RW 61 acceptio O.

VI, 2 praeceptorumque] C, praeceptorum B 3 pandas Lat. 4 nostra
 dimicabit O 8 propheta O 9 et si cum] sicut O 11 honora O 14/15
 humanitatis sanctitatis O 17 de qua usq. 23 in his] in lege scriptum est: non

bilis, conuertens animas; iura Domini directa, oblectantia
 corda; praeceptum Domini longe lucens, inluminans oculos.
 20 **5.** Sic et apostolus: *Itaque lex quidem sancta est, et praeceptum*
sanctum et optimum; utique: *Non moechaberis*. Sed et supra:
Legem ergo euacuamus per fidem? Absit, sed legem sistimus,
 scilicet in his quae et nunc nouo testamento interdicta etiam
 25 cumulatione praecepto prohibentur. **6.** Pro 'non moechaberis',
 25 'qui uiderit ad concupiscentiam, iam moechatus est in corde
 suo', et pro 'non occides' 'qui dixerit fratri suo Racha, reus erit
 gehennae'. Quaere, an salua sit lex non moechandi, cui accessit
 nec concupiscendi. **7.** Ceterum si qua uobis exempla in | sinum V 229
 plaudent, non opponentur huic quam defendimus disciplinae.
 30 Frustra enim lex suprastructa est, origines quoque delictorum
 id est concupiscentias et uoluntates non minus quam facta
 condemnans, si ideo hodie concedetur moechiae uenia, quia
 et aliquando concessa est. **8.** Cui emolumento hodie plenior
 disciplina coercetur, nisi ut maiore forsitan lenocinio tuo in-
 35 dulgeatur? Dabis ergo et idololatrae et omni apostatae ue-
 niam, quia et populum ipsum totiens reum istorum totiens
 inuenimus retro restitutum. **9.** Communicabis et homicidae,
 quia et Nabothae sanguinem Achab deprecatione deleuit et
 40 Dauid Vriac caedem cum causa eius moechia confessione pur-
 gavit. **10.** Iam et incesta donabis propter Loth et fornicationes
 cum incesto propter Iudam et turpes de prostitutione nuptias
 propter Osee, et non tantum frequentatas, uerum et simul
 plures, propter patres nostros. **11.** Utique enim dignum est
 45 peraequari nunc quoque gratiam circa omnia retro indulta,
 si de pristino aliquo exemplo uenia moechiae uindicatur.
12. Habemus quidem et nos eiusdem uetustatis exempla pro
 sententia nostra, non modo non indulti, uerum etiam reprae-
 sentati iudicii fornicationis. **13.** Et utique sufficit tantum
 50 numerum XXIV milium populi fornicantis in filias Madian una
 plaga ruisse.

Ps. 18, 8-9. 20 sq. Rom. 7, 12 et 7. 22 Rom. 3, 31. 24 sqq. Matth. 5,
 27, 28 et 22. 37 sq. cfr III Reg. 21, 27. 39 cfr II Reg. 12, 13. 40 cfr Gen.
 19, 31 sq. 41 cfr Gen. 38, 16 sq. 42 cfr Os. 1, 2. 49 sq. cfr Num. 25,

VI, 30 frustra usq. 45 uindicatur: om. O;
 47 non modo usq. 48 fornicationis: om. O;

moechaberis, non occides O. 18 animas] C, animam B. 19 corda] Gel., corde
 B. 23 et nunc] in O. 24 prohibentur] O Gel., prohibemur B. 26 et] om. O.
 28 ceterum] om. O. sinum] B O, sinu Oehler RW. 31 concupiscentias] Gel.,
 concupiscentia B. 32/33 concedetur usq. hodie] Gel., om. B per homiotele.
 moechiae] Pam., moechia Gel. 33 aliquando] Vrs., aliqua Gel. cui] cur
 Vrs. plenior Scaliger. 34 coercetur? [nisi] Vt maiori Kroym. 35/36 ido-
 lolatrae et omni apostatae ueniam] Gel., idololatriae et omnia apostata B. 38 de-
 precatione] Gel., in deprecatione B. Rau. 39 moechia] Gel., moechiae B.
 42 frequentatas] Gel., frequentes B. simul] v. d. Vlier², semel B RW. 46 qui-
 dem] om. O. 46/47 exempla praesentia pro sententia nostra O. 49 milium

14. Sed malo in gloriam Christi a Christo deducere discipli-
 nam. Habuerint pristina tempora omnis impudicitiae, si
 uolunt psychici, etiam potestatem. Luserit ante Christum caro,
 immo perierit antequam a Domino suo requisita est: nondum
 55 erat digna dono salutis, nondum apta officio sanctitatis.
15. Adhuc in Adam deputabatur cum suo uitio, facile quod
 speciosum uiderat concupiscens et ad inferiora respiciens
 et de ficulneis foliis pruriginem retinens. Inhaerebat usque-
 60 quaque libidinis uirus et † lactae sortes non habentes, idoneae V 230
 quod nec ipsae adhuc aquae lauerant. **16.** At ubi sermo Dei de-
 scendit in carnem ne nuptiis quidem resignatam et sermo caro
 factus est ne nuptiis quidem resignanda, quae ad lignum
 non incontinentiae, sed tolerantiae accederet, quae non dul-
 ce aliquid, sed amarum inde gustaret, quae non ad inferos,
 65 sed ad caelum pertineret, quae non lasciuias frondibus,
 sed sanctimoniae floribus praecingeretur, quae munditias suas
 aquis traderet, exinde caro quaecumque in Christo reliquas
 sordes pristinas soluit, alia iam res est, noua emergit, iam non
 ex seminis limo, non ex concupiscentiae fimo, sed ex aqua
 70 pura et spiritu mundo. **17.** Quid itaque illam de pristino excu-
 sas? Non corpus Christi, non membra Christi, non templum
 Dei uocabatur, cum ueniam moechiae consequeretur. **18.** Ita-
 que si exinde, quo statum uertit, et in Christum tincta induit
 Christum et magno redempta est, sanguine scilicet Domini,
 75 en manu tenes aliquid exemplum siue praeceptum siue for-
 mam siue sententiam indultae siue indulgentiae fornicationis
 atque moechiae; habes etiam temporis a nobis definitionem,
 ex quo deputetur aetas quaestionis.

28; Gen. 3, 7. 61 sq. Ioh. 1, 4. 71 cfr I Cor. 6, 15-19. 71 sq. cfr II Cor.
 6, 16. 73 sq. cfr Gal. 3, 27. 74 cfr I Cor. 6, 20. domini] cfr I Petr. 1, 19.

77 habes usq. IX, 32 nocentissima: om. O.

populi] om. O. 52 habuerint] Gel., habuerunt B O. 53 phisici O. ante
 christum] O Gel., antichristum B. 54 nondum] nudus O. 55 dono] Gel.,
 domino B O. nondum] nudum O. 56 uicio suo O. 58 puriginem O.
 inhaerebat] O Gel., in herba B, prob. Gomperz. 59/60 lactae usq. lauerant]
 late sordes quoniam nondum aquae lauerant O. lactae sortes non habentes,
 idoneae B, et lactae (lacte Gomperz) sortes non abeantes, idoneae Hartel Gomperz,
 lasciuias sordes non habentis idoneae d'Alès (Rech. sc. relig. 1937, p. 230 sq.), alii
 aliter. Locus nondum sanatus. 61 carnem] Gel., carcerem B O. 61/62 ne nuptiis
 quidem resignatam et ne nuptiis quidem resignanda] om. O. 64 amarum] O,
 aliquid add. B cet., del. Lat. 65 frondibus] om. O. 66 floribus] frondibus O.
 69 fimo] Vrs., fumo B O. 72 moechiae ueniam O. 75 en manu] et magnum
 B O, et agni Gel., et manu Hartel, secl. RW.

VII. 1. A parabolis licebit incipias, ubi est ovis perdita a Domino requisita et humeris eius reueta. Procedant ipsae picture calicum uestrorum, si uel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius, utrumne Christiano an ethnico peccatori de restitutione conliniet. 2. Praescribimus enim ex naturae disciplina, ex lege auris et linguae, ex mentis sanitate ea semper responderi quae prouocantur [id est ad ea quae prouocant]. Prouocauit, ut opinor, quod Pharisei publicanos et peccatores ethnicos admittentem Dominum et cum illis de uictu communicantem | indignati mussitabant. 3. Ad hoc Dominum pecudis V 231 perditae restitutionem, cui alii configurasse credendum est quam ethnico perduto, de quo agebatur, non [de] Christiano, qui adhuc nemo? aut quale est, ut Dominus quasi cauillator responsionis ommissa specie praesenti, quam repercutere deberet, de futura labore? 4. Sed « ouis proprie Christianus et grex Domini ecclesiae populus et pastor bonus Christus et ideo Christianus in oue intellegendus, qui ab ecclesiae grege errauerit. » 5. Ergo nihil ad Phariseorum mussitationem respondisse uis Dominum, sed ad tuam praesumptionem? Et tamen ita eam uindicare debebis, ut neget in ethnicum competere, quae in Christianum existimas conuenire. 6. Dic mihi, nonne omne hominum genus unus Dei grex est? Nonne uniuersarum gentium idem Deus et Dominus et pastor est? Quis magis perit a Deo quam ethnicus, quamdiu errat? 25 Quis magis requiritur a Deo quam ethnicus, quando reuocatur a Christo? 7. Denique antecedit hic ordo in ethnicis; siquidem non aliter Christiani ex ethnicis fiunt nisi prius perdit et a Deo requisiti et a Christo reportati. Ita etiam hunc ordinem seruari oportet, ut in eos tale aliquid interpretemur, in quibus 30 prius.

8. At tu, opinor, hoc uelis, ut ouem non de grege perditam faceret, sed de arca uel armario. Sic etsi [ethnorum] reliquum numerum iustum ait, non ideo Christianos esse ostendit, cum

VII, 1 sqq. cfr. Luc. 14, 4 sq. 16 sq. cfr. Ioh. 10, 12.

VII: om. O.

VII, 7 id est *mq.* prouocant] *secl. Rig.*, id est responderi ad ea quae prouocant *dub. RW* 8 prouocauit] *Im. Ran.*, prouocabit B, prouocabat *Rig. RW* 10 dominum] *Gomperz*, dominus B *et.* 11/12 cui alii configurasse credendum] C, *prob. Gomperz*, cum alii configurasset reddendum B, cum figurasset, cui alii reddendum *Gel.*, cum figurasset, cui alii configurasse credendum *Rig. RW* 12 de] *secl. Gomperz* 13 qui] *Gel.*, quid B 15 labore] *Gel.*, laboretur B 17 in oue] C, non B 22 omne] C, *om.* B 24 errat] *Gel.*, erratur B 30 prius] *et add. Gel.* 31 uelles *Vrs.* 32 ethnicorum] *del. uidetur*, <non> ethnicorum *v. d. Vliet*, melius ouium (*Gomperz*) uel et ouium *scribendum* 33 iustum] *Vrs.*

Iudaeis agens et illos cum maxime obtundens, quod indignarentur spei ethnicorum, sed ut exprimeret aduersus liuorem 35 Phariseorum suam gratiam et beneuolentiam etiam circa unum ethnicum, praeposuit unius peccatoris salutem ex paenitentia quam illorum ex iustitia. 9. Aut numquid non iusti Iudaei, et quibus paenitentia opus non esset habentibus gubernacula disciplinae et timoris instrumenta | legem et prophetas? Posuit igitur illos in parabola, etsi non quales erant, sed quales esse debuerant, quo magis suffunderentur, aliis et non 40 sibi paenitentiam audientes necessariam. V 232

10. Perinde drachmae parabolam, ut ex eadem materia 45 prouocatam, aequae in ethnicum interpretatur, etsi in domo amissam, quasi in ecclesia, etsi ad lucernae lumen repertam, quasi ad Dei uerbum. 11. Atquin totus hic mundus una omnium domus est, in quo magis ethnico gratia Dei inlucet, qui in tenebris inuenitur, quam Christiano, qui iam in Dei luce est. 50 12. Denique et oui et drachmae unus error adscribitur. Nam si iam in Christianum peccatorem defingerentur post fidem perditam, et de iterata amissione eorum et restitutione tractaretur.

13. Decedam nunc paulisper de gradu isto, quo magis eum 55 etiam decedendo commendem, cum sic quoque obduxero diuersae partis praesumptionem. Condico Christianum iam peccatorem in parabola utraque portendi, non tamen ideo eum adfirmandum, qui de facinore moechiae et fornicationis restitui per paenitentiam possit. 14. Licet enim perisse dicatur, 60 erit et de perditionis genere retractare, quia et ovis non moriendo, sed errando et drachma non interiando, sed latitando perierunt. Ita licet dici perisse, quod saluum est. 15. Perit igitur et fidelis elapsus in spectaculum quadrigarii furoris et gladiatorii cruoris et scaenicae foeditatis et xysticae 65 uanitatis, in lusus, in conuiuia saecularis sollemnitatis, <si> in officium, in ministerium alienae idololatriae aliquas artes adhibuit <aut> incuriosius in uerbum ancipitis negationis aut blasphemiae impegit. 16. Ob tale quid extra gregem datus est

44 sq. cfr. Luc. 15, 8.

VII: om. O.

istum B 34 agens] *Gel.*, habens B 39 et iudaei *Harnack* habentibus] C, habentes B *Ran.* 44 perinde] *RW*, proinde B *Ran.* 45 in] C, *om.* B 49 christiano] *Pam.*, in *praem.* B 52 perditam] perditum *Eiser* (*Theol. Rev.* 1907, c. 43), *prob. Ran.* de] *add. RW* amissio *Gel.* restitutio notaretur *Gel.*, *fort. recte* 56 condico] *Gel.*, cum dico B 60 prius et] C, *om.* B 61 intereundo *Lat. Pr.* 65 si] *add. RW* 66 aliquas] maleficas *Scaliger*, a magicas *Vilhebrand* 67 <aut> incuriosius] *RW*, curiositatis B *Ran.*, curiositates *Hartel*

uel et ipse forte ira, tumore, aemulatione, quod denique saepe
 70 fit, indignatione castigationis abruptit. Debet requiri atque re-
 uocari. Quod potest recuperari, non perit, nisi foris perseuera-
 uerit. **17.** Bene interpretaberis parabolam uiuentem adhuc
 reuocans peccatorem, Moechum uero et fornicatorem quis non
 mortuum statim admissio pronuntiabit? Quo ore mortuum
 75 restitues in gregem ex parabola eius auctoritate, quae non
 mortuum pecus reuocat? **18.** Denique si meministi propheta-
 rum, cum pastores increpantur, puto Ezechielis est uox:
Pastores, ecce lac deuoratis et lanis uestimini; quod forte est occi-
distis, quod infirmum est non curastis, quod comminutum est
 80 *non ligastis, quod expulsum est non conuertistis, quod periit*
non requisistis. **19.** Numquid et de mortuo exprobrat, quod
 non et illud in gregem reficere curauerint? Plane ingerit,
 quod perire oues fecerint et a bestiis agri comedi — neque
 possunt nec perire in mortem nec comedi, si relinquuntur —
 85 non, ut perditae in mortem et comestae resumantur. **20.** Iuxta
 drachmae quoque exemplum etiam intra domum Dei ecclesiam
 licet esse aliqua delicta pro ipsius drachmae modulo ac pondere
 mediocria, quae ibidem delitescunt mox ibidem et reperta
 statim ibidem cum gaudio emendationis transigantur. **21.** Moe-
 90 chiae uero et fornicationis non drachma, sed talentum, quibus
 exquirendis non lucernae spiculo [lumine], sed totius solis
 lancea opus est. **22.** Simul apparuit, statim homo de ecclesia
 expellitur nec illic manet nec gaudium confert repertrici eccle-
 siae, sed luctum nec congratulationem aduocat uicinarum sed
 95 contristationem proximarum fraternitatum. **23.** Commissa
 itaque etiam hac nostra cum illorum interpretatione eo magis
 in ethnicum spectabunt et ouis et drachmae argumenta, quan-
 to nec in eius delicti Christianum competere possunt, propter
 quod in Christianum de diuersa parte coguntur.

VIII. **1.** Sed enim plerosque interpretes parabolarum idem
 exitus decipit, quem in uestibus purpura oculandis saepissime

78 sqq. Ez. 34, 2-4. 83 cfr Ez. 38, 8.

VII: om. O.

VIII: om. O.

(fort. recte) negationis] Lat., negotiationis B 69 ira tumore] Gel., iratum
 ore B 70 de dignatione B 74 pronuntiabit] Pr., pronuntiavit BRW
 79 comminutum] Gel., communum B 80 periit] Gel., perit B 83/84 pa-
 rentibus in dicit. RW 91 lumine B, del. Lat., luminis lan. solis] Gel., om. B
 93 repertrici] Gel., reperiri ei B 94 aduocat] Vrs., aduocant B 97 specta-
 bunt] Gel., expectabunt B Rau.

VIII, 2 quem] Gel., quam B oculandis] B, tui. Tbörnelli, III, 25, clauandis

euenire est. Cum putaueris recte conciliasse temperamenta
 colorum et credideris comparationes eorum inter se amasse,
 5 erudito mox utroque corpore et luminibus expressis errorem
 omnem traducta diuersitas euomet. **2.** Eadem itaque caligine
 circa filiorum quoque duorum parabolam quibusdam ad prae-
 sents concolorantibus figuris a uero lumine exorbitant eius
 comparationis quam parabola materia praetexit.

10 **3.** Duos enim populos in duobus filiis collocant, Iudaicum
 maiorem, Christianum minorem. Nec enim possunt exinde
 Christianum peccatorem in filio minore disponere ueniam con-
 secuturum, nisi in maiore Iudaicum expresserint. **4.** Porro si
 Iudaicum ostendero deficere a comparatione filii maioris, con-
 15 sequenter utique nec Christianus admittetur de configuratione
 filii minoris. Licet enim et filius audiat Iudaeus et maior, quia
 prior in adoptione, licet et Christiano reconciliationem Dei
 patris inuideat, quod uel maxime diuersa pars carpit, sed non
 erit Iudaei dictum ad patrem: *Ecce quot annis tibi serui et*
 20 *praeceptum tuum numquam praeteriui.* **5.** Quando enim non
 transgressor legis Iudaeus, aure audiens et non audiens, odio
 habens traducem in portis et aspernamento sermonem
 sanctum? Sic nec patris ad Iudaeum erit uox: *Tu semper me-*
cum es, et omnia mea tua sunt. **6.** Iudaei enim apostatae filii
 25 pronuntiantur, generati quidem et in altum elati, sed qui non
 computauerint Deum et qui dereliquerint Dominum et in
 iram prouocauerint sanctum Israelis. **7.** Omnia plane Iudaeo
 concessa dicemus, cui etiam condicio gratior quaeque de gula
 erepta est, nedum ipsa terra paternae promissionis. Atque adeo
 30 non minus hodie Iudaeus quam minor filius producta substan-
 tia Dei in aliena regione mendicat seruienti usque adhuc prin-
 cipibus eius, id est saeculi huius.

8. Quaerant igitur alium Christiani suum fratrem; Iudaeum
 enim parabola non recipit. Multo aptius Christianum maiori et
 35 Iudaeum minori filio adaequassent secundum fidei compara-
 tionem, si ordo utriusque populi ab utero Rebeccae designa-

VIII, 7 cfr Luc. 15, 11 sqq. 16 sq. cfr Rom. 9, 4. 19 sq. Luc. 15, 29.
 21 cfr Marc. 8, 18. 21 sq. cfr Am. 5, 10; II Reg. 12, 9. 23 sq. Luc. 15, 31.
 24 sq. cfr Is. 6, 10; 1, 2. 30 sq. cfr Luc. 15, 13. 36 cfr Gen. 25, 22 sq.

VIII: om. O.

Kroyen., eleuandis Leo 3 putaueris] Gel., putauerit B 4 colorum] Gel.,
 saeculorum B amasse] B, animasse Vrs., unasse RW (recte quoad sensum)
 5 erudito] B, tui. Tbörnelli, I, c. (erudire = polire), erudite Hildebrand RW (unasse
 erudite.) 6 traducta] traductum B Rau. 8 lumine] Gel., liminis B 13 maiore]
 Gel., maiorem B 16 et filius audiat] v. d. Vlier² Kroyen., prob. De Labriolle
 ('bienque le juif soit appelé fils, et fils aine') 18 carpit] Gel., carpitur B 23 nec]
 Gel., ne B 26 deum] C, dominum B 33 quaerant] Harrisius, quaerunt B

tus permitteret demutationem. Nisi quod et clausula refragaretur. **9.** Christianum enim de restitutione Iudaei gaudere et non dolere conueniet, siquidem tota spes nostra cum reliqua
40 Israelis expectatione coniuncta est. Ita etsi quaedam facient, sed aliis contra sapientibus interimitur exemplorum peraequatio.

10. Quamquam, etsi omnia ad speculum respondere possint, unum sit praecipuum periculum interpretationum, ne aliorum
45 temperetur facilitas comparationum, quam quo parabola cuiusque materia mandauit. **11.** Meminimus enim et histriones, cum allegoricos gestus adcommodant canticis, alia longe a praesenti et fabula et scaena et persona et tamen congruentissime exprimentes. Sed uiderit ingenium extraordinarium.
50 Nihil enim ad Andromacham. **12.** Sic et haeretici easdem parabolas quo uolunt tribuunt, non quo debent. Aptissime excludunt. Quare aptissime? Quoniam a primordio secundum occasiones parabolarum ipsas materias confinxerunt doctrinarum. Vacuit scilicet illis solutis a regula ueritatis ea conquirere atque
55 que componere, quorum parabola uidetur.

IX. 1. Nos autem quia non ex parabolis materias commentamur, sed ex materiis parabolas interpretamur, nec ualde laboramus omnia in expositione torquere, dum contraria quaeque caueamus. **2.** Quare centum oues? Et quid utique
5 decem drachmae? et quae illae scopae? Necesse erat, qui unius peccatoris salutem gratissimam Deo uolebat exprimere, aliquam numeri quantitatem nominaret, de quo unum quidem V 236 perisse describeret, necesse erat, ut habitus requirentis drachmam in domo tam scoparum quam lucernae adminiculo adcommodaretur. **3.** Huiusmodi enim curiositates et suspecta faciunt quaedam et coactarum expositionum subtilitate plerumque deducunt a ueritate. Sunt autem, quae et simpliciter

43 sq. cfr. Lilius VII, 2, 9.

IX, 4 sq. cfr. Luc. 15, 4 et 8.

VIII: om. O.

IX, 1 usq. 32 nocentissima: om. O.

39 conueniet] *Gel.*, non ueniet B 41 sed] *Gel.*, prob. *Kroy.* *Gomperz Pr.*, et B, prob. *Thörn.*, II, 79, *sect. RW* 44 sit] *Gel.*, si B, et *RW* 45 facilitas] *Inn.*, felicitas B 49 exprimentes] *Gel.*, exprimentur B 50 andromachiam B 51 (cum) quo uolunt *Hartel Rau.* debent] *grauis dist. v. d. Vliet*, non quo debent aptissime excludunt *cel.* (excludunt *Hartel*, ex se ludunt *dub. RW*) 52 quoniam] *Gel.*, quoniam B.

IX, 5 erat] *Gel.*, erant B, ut *add. retentiores edd.* 6 deo] *Gel.*, a deo B 8 descri-

posita sunt ad struendam et disponendam et texendam parabolam, ut illuc perducantur, cui exemplum procuratur.

15 **4.** Et duo utique filii illuc spectabunt, quo et drachma et ouis. Quibus enim cohaerent, eandem habent causam eandemque utique mussitationem Pharisaeorum erga commercium Domini et ethnicorum. **5.** Aut si quis dubitat ethnicos fuisse publicanos apud Iudaeam usurpatam iam pridem Pompeii
20 manu atque Luculli, legat Deuteronomium: *Non erit uectigal pendens ex filiis Israel.* **6.** Nec tam execrabile esset nomen publicanorum apud Dominum, nisi extraneum, uendentium ipsius caeli et terrae et maris transitus. Peccatores autem cum adiungit publicanis, non statim Iudaeos ostendit, etsi aliqui
25 fuisse potuerunt. **7.** Sed unum genus ethnicorum alios ex officio peccatores id est publicanos, alios ex natura id est non publicanos, pariter ponendo distinxit. Ceterum nec denotaretur cum Iudaeis communicans uictum, sed cum ethnicis, quorum mensam Iudaica disciplina depellit. **8.** Nunc de filio prodigo id
30 prius considerandum est quod utilius. Non enim admittetur exemplorum adaequatio, licet in agina congruentissima, si fuerit saluti nocentissima. Totum autem statum salutis in tenore disciplinae constitutum subuerti uidemus ea interpretatione, quae ex diuerso adfectatur. **9.** Nam si Christianus est qui
35 acceptam a Deo patre substantiam utique baptismatis, utique Spiritus sancti et exinde spei aeternae longe euagatus a patre prodigit ethnice uiuens, si exutus bonis mentis etiam principi saeculi (cui alii quam diabolo?) seruitium suum tradidit et ab
40 eo porcis alendis, immundis scilicet spiritibus curandis praepositus resipuit ad patrem reuerti, iam non moechi et fornicarii, sed idololatrae et blasphemii et negatores et omne apostatarum genus hac parabola patri satisfaciunt, et elisa est
45 uerissime hoc magis modo tota substantia sacramenti. **10.** Quis enim timebit prodigere, quod habebit postea recuperare? Quis curabit perpetuo conseruare, quod non perpetuo

17 sq. cfr. Matth. 9, 10; 11, 19; Luc. 15, 2. 20 sq. Deut. 25, 19.

IX, 1 usq. 32 nocentissima: om. O.

34 nam si usq. 43 sacramenti: om. O.

beret] *Gel.*, describere B 14 perducant *dub. RW*, prob. *Rau.*, perducatur v. d. *Vliet* 15 spectabunt quo] *Gel.*, expectabunt quod B 16/17 eandemque] B, *tuct. Thörn.*, I, 2, eandem *dub. RW Kroy.* 18 et] *suppl. Oehler* 28/29 mensa *Gel.* 31 in agina] *imagini Vrs. De Labriolle* 32 autem] *om. O* 33/34 interpretatio O 34 aduerso O 37 prodigit *Rau.* 38 alii quam] *Gel.*, aliquandiu B 40 resipuit] C, respicit B 40/41 non moechi et fornicarii, sed] *Gel.*, nunc moechis et fornicariis, et B, non moechi et fornicatores, sed *RW*, cum moechis et fornicatoribus et *Rau.* 42 hac parabola] *Gel.*, hanc parabolam B 43 magis] B, imaginis *RW* 44 enim] *om. O* 45 conseruare] *om. O*.

poterit amittere? Securitas delicti etiam libido est eius. **11.** Recuperabit igitur et apostata uestem priorem, indumentum Spiritus sancti, et anulum denuo, signaculum lauacri, et rursus illi mactabitur Christus, et recumbet eo in toro, de quo indigne uestiti a tortoribus solent tolli et abici in tenebras, nedum spoliati. Plus est igitur, si nec expedit in Christianum conuenire ordinem filii prodigi.

12. Quod si nec in Iudaeum integre filii imago concurret, ad propositum Domini simpliciter interpretatio gubernabitur. **13.** Venerat Dominus utique, ut quod perierat saluum faceret, medicus languentibus magis quam sanis necessarius. **14.** Hoc et in parabolis figurabat et in sententiis praedicabat. Quid perit hominum, quis labat de ualeitudine, nisi qui Deum nescit? Quis saluus ac sanus, nisi qui Deum nouit? Has duas species de genere fraternas haec quoque signabit parabola. **15.** Vide an habeat ethnicus substantiam in Deo patre census et sapientiae et naturalis agnitionis in Deum, per quam et apostolus notat in sapientia Dei non cognouisse mundum per sapientiam Deum, quam utique a Deo acceperat. **16.** Hanc itaque prodegit longe a Domino moribus iactus inter errores et inlecebras et libidines saeculi, ubi fame ueritatis compulsus tradidit se principi huius aevi. Ille eum praefecit porcis (ut familiare id daemonum pecus pasceret), ubi nec illi compos esset uitalis esca simulque alios uideret in opere diuino abundantes pane caelesti. **17.** Recordatur patris Dei, satisfacto reddit, uestem pristina recipit, statum scilicet eum, quem Adam transgressus amiserat. Anulum quoque accipit tunc primum, quo fidei pactionem interrogatus obsignat, atque ita exinde opimitate dominici corporis uescitur, eucharistia scilicet. **18.** Hic erit prodigus filius, qui numquam retro frugi, qui statim prodigus, quod non statim Christianus. Hunc et Pharisei de saeculo ad patris complexus reuertentem in publicanis et peccatoribus maerebant. **19.** Et ideo ad hoc solum maioris fratris adcommo-

47 sq. cfr Luc. 15, 22. 49 cfr Hebr. 6, 6. 49 sqq. cfr Matth. 22, 13. 55 cfr Matth. 18, 11. 56 cfr Matth. 9, 12; Luc. 5, 31; 19, 10. 62 sq. cfr I Cor. 1, 21.

46 securitas usq. 98 referet: om. O.

50 a tortoribus] C, auribus B, moribus Vrs. 52 conuenire] Gel., et inuenire B 53 integri Eiser (Theol. Rev., 1907, c. 463), prob. Rau. 58 labat] Gel., leuat B deum] C, dominum B 59 deum] C, dominum B 65 domini foribus Hartel iactus] Oehler, factus B Rau. 66 fame] Gel., fama B 67 ut] Gel., in B 68 pasceret] Gel., pascere B illi] B, tui. Hoppe, Beiträge, 81 sq., ille Claeconius RW esca] B, tui. Hoppe, l. c., escae Claeconius RW 69 uideret] Gel., uidet B 72 accipit] Vrs., accepit B RW primum] Gel., primum B 78 maerebant] Gel., merebant B, numerabant uel mirabantur RW. Peisime. Nihil

datus est liuor, non quia innocentes et Deo obsequentes Iudaei, sed quia inuidentes nationibus salutem, plane quos semper apud patrem esse oportuerat. **19.** Et utique Iudaeus ad primam statim uocationem Christiani gemit, non ad secundam restitutionem. Illa enim etiam ethnicis relucet, haec uero quae in ecclesiis agitur ne Iudaeis quidem nota est. **20.** Puto me et materiae parabolarum et congruentiae rerum et tutelae disciplinarum adcommodatiorum interpretationes reddidisse. Ceterum si in hoc gestit diuersa pars ouem et drachmam et filii luxuriam Christiano peccatori configurare, ut moechiam et fornicationem paenitentia donent, aut et cetera delicta pariter capitalia concedi oportebit aut paria quoque eorum moechiam et fornicationem inconcessibilia seruari. **21.** Sed plus est, quod nihil aliud argumentari licet citra id de quo agebatur. Denique si aliorum parabolas transducere liceret, ad martyrium potius dirigeremus spem illarum, quod solum omni substantia prodacta restituere filium poterit et drachmam inter omnia licet in stercore repertam cum gaudio praedicabit, et ouem per aspera quaeque et abrupta fugitiuam humeris ipsius Domini in gregem referet. **22.** Sed malum in scripturis minus, si forte, sapere quam contra. Proinde sensum Domini custodire debemus atque praeceptum. Non est leuior transgressio in interpretatione quam in conuersatione.

X. **1.** Excusso igitur iugo in ethnicum disserendi parabolas istas et semel dispecta uel recepta necessitate non aliter interpretandi quam materia propositi est, contendunt iam nec competere ethnicis paenitentiae denuntiationem, quorum delicta obnoxia ei non sint, ignorantiae scilicet imputanda, quam sola natura ream Deo faciat. **2.** Porro nec remedia sapere quibus pericula ipsa non sapiant, illic autem paenitentiae constare rationem ubi conscientia et uoluntate delinquitur, ubi et culpa sapiat et gratia, illum lugere, illum uoluntari, qui sciat et quid amiserit et quid sit recuperaturus, si paenitentiam Deo immolarit, utique eam magis filiis offerenti quam extraneis.

3. Num ergo et Ionas idcirco ethnicis Niniuitis non putabat paenitentiam necessariam, cum cauillaretur in praedicationis

X, 12 sqq. cfr Ion. 1, 2 sqq.

46 securitas usq. 98 referet: om. O.

X, 1 usq. 19 quod et: om. O.

immutandum hoc] hunc Rau. 98 referet] Gel., refert B si] Gel., om. B O.

X, 1 in ethnicum] Gel., ethnicorum B Rau., haereticorum Hartel (fort. recte), ethnicos non RW 6 ream deo] Gel., rem a deo B 9 qui] Gel., quae B 11 eam] ueniam Hartel, gratiam dub. RW 12 num] Gel., nunc B, non Iam.

officio, an potius misericordiam Dei prouidens etiam in extra-
 15 neos profusam quasi destructuram praeconium uerebatur?
 4. Atque adeo propter ciuitatem profanam, nondum Dei com-
 potem, adhuc ignorantia delinquentem, paene periit prophe-
 tes? Nisi quod exemplum passus est dominicae passionis eth-
 20 nicos quoque paenitentes redempturae. 5. Bene quod et Io-
 hannes Domini uias sternens non minus militantibus et publi-
 canis quam filiis Abraham paenitentiae erat praeco. Ipse Do-
 minus Sidoniis et Tyriis praesumpsit paenitentiam, si uirtutem
 documenta uidissent. 6. Atquin ego illam naturalibus magis
 peccatoribus competere contendam quam uoluntariis. Magis
 25 enim merebitur fructum eius qui nondum eo usus est quam
 qui iam et abusus est, magisque sapient remedia prima quam
 exoleta. 7. Nimirum Dominus ingratis benignus magis quam
 ignaris et citius reprobatis misericors quam nondum proba-
 tis, ut non magis irascatur contumeliis clementiae suae quam
 30 blandiatur, et non libentius extraneis eam impertiat quam in
 filiis perdidit, cum gentes sic adoptauerit, dum Iudaei de pa-
 nentia ludunt.

8. Sed hoc uolunt psychici, ut Deus iusti iudex eius pecca-
 toris paenitentiam malit quam mortem qui mortem paeniten-
 35 tia maluit. Quod si ita est, peccando promeremur. 9. « Age tu V 240
 funambule pudicitiae et castitatis et omnis circa sexum sancti-
 tatis, qui tenuissimum filum disciplinae eiusmodi ueri a uere
 uia pendente uestigio ingrederis, carnem spiritu librans, ani-
 mam fide moderans, oculum metu temperans. 10. Quid itaque
 40 in gradu totus es? Pergesne, si potueris, si uolueris, dum ta-
 men securus et quasi in solido es. Nam si qua te carnis uacilla-
 tio, animi auocatio, oculi euagatio de tenore decusserit, Deus bo-
 nus est. 11. Suis, non ethnicis, sinum subicit; secunda te pa-
 nentia excipiet; eris iterum de moechno Christianus. » Haec

19 cfr Ioh. 1, 23; Luc. 5, 7 sqq.; Matth. 11, 21. 22 cfr Matth. 11, 21. 33
 cfr II Tim. 4, 8; II Petr. 3, 9.

X, 1 usq. 19 quod et: om. O;
 35 age usq. 53 secundae: om. O;

19 paenitentes] C., om. B 22 Tyriis] Gel., Tyris B, tiris O 23 magis natu-
 ralibus O 25 mundum O 26 iam et] B, etiam O 28 mundum O 33 physici
 O iusti] B, iusticiae O, iustus Pam. 35 age usq. 44 christianus: uerba aduer-
 sarii sunt, cfr Thörnelt, I, 70 37 filum] Gel., filium B disciplinae] RW, disci-
 plina B 37/38 ueri a uere uia] B (b. e. 'ab ea quae uere est uia ueri, sc. ueritatis'),
 tuet. Thörnelt, I, e., ueri uia Gel. RW, ueri aliena Rau., alii aliter 38 pendente]
 Gel., pendente B 40 totus] B, tuet. Thörnelt, tutus Hartel pergesne] B,
 perges sane Gel. tamen] B, tam Gel. 44 excipiet; eris] Gel., excepi caeteris

tu mihi benignissime Dei interpres. 12. Sed cederem tibi, si
 scriptura « Pastoris », quae sola moechos amat, diuino instru-
 mento meruisset incidi, si non ab omni concilio ecclesiarum,
 etiam uestrarum, inter apocrypha et falsa iudicaretur, adul-
 50 tera et ipsa et inde patrona sociorum, a qua et alias initiaris,
 cui ille, si forte, patrocinauit pastor, quem in calice depingis,
 prostitutorem et ipsum Christiani sacramenti, merito et ebrie-
 tatis idolum et moechiae asylum post calicem subsecuturam,
 de quo nihil libentius bibas quam ouem paenitentiae secundae.
 13. At ego eius Pastoris scripturam haurio, qui non potest
 55 frangi. Hanc mihi statim Iohannes offert cum paenitentiae
 lauacro et officio dicentem: *Facite dignos paenitentiae fructus,*
et ne dixeritis, patrem habemus Abraham (ne scilicet rursus
 blandimenta delinquentiae de patrum resumerent gratia):
Potest enim Deus de lapidibus istis filios suscitare Abrahae.
 60 14. Sic et nos sequitur, ut eos, qui hactenus delinquant, fa-
 cientes dignum paenitentiae fructum. Quid enim ex paeniten-
 tia maturescit quam emendationis effectus? Sed et si uenia
 potius est paenitentiae fructum. Quid enim ex paenitentia
 65 maturescit quam emendationis effectus? Sed et si uenia
 potius est paenitentiae fructus, hanc quoque consistere non
 licet sine cessatione delicti. Ita cessatio delicti radix est ueniae,
 ut uenia sit paenitentiae fructus.

XI. 1. Exinde quod ad euangelium pertinet, parabolarum V 241
 quidem discussa iam quaestio est. Si uero et factis aliquid tale
 pro peccatoribus edidit Dominus, ut cum peccatrici feminae
 etiam corporis sui contactum permittit lauanti lacrimis pedes
 5 eius et crinibus detergenti et unguento sepulturam ipsius
 inauguranti, ut cum Samaritanae sexto iam matrimonio non
 moechae, sed prostitutae, etiam quod nemini facile, quis esset
 ostendit, nihil ex hoc aduersariis confertur, et si iam Christianis

56 sqq. Matth. 3, 8-9.

XI, 3 cfr Luc. 7, 37 sq. 6 cfr Ioh. 4, 17 sq.

35 age usq. 53 secundae: om. O;
 62 sed et si uenia usq. XII, 7/8 uetustate: om. O.
 XI: om. O.

B 45 si] Gel., om. B 53 libas Vrr. De Labriolle 54 scripturam] Gel.,
 scripturas B qui] O Gel., prob. Esser Rau., quae B RW 55 hanc] B O (sc.
 'scripturam ueri Pastoris'), hunc Vrr., haec Esser Rau. 60 nos] B, om. O, oues
 dub. RW sequitur] loquitur con. Rau. (cfr Adm. Marc. IV, 22, 3; Adm. Hermog.
 31, 4) 60/61 deliquerunt, faciant O 61 enim] aliud add. O.

XI, 2 discussa] Gel., discussio B 4 permittit] permittat B 5 unguento]
 Gel., unguenti B 8 et si iam] Gel. RW, et suam B, ut suam Hartel, tamquam

ueniam delictorum praestitisset. **2.** Nunc enim dicimus, soli
 10 Domino hoc licet, hodie potestas indulgentiae eius operetur.
 Ad illa tamen tempora, quibus in terris egit, hoc definimus
 nihil aduersum nos praedudicare, si peccatoribus etiam Iudaeis
 uenia conferebatur. **3.** Christiana enim disciplina a nouatione
 15 testamenti et, ut praemisimus, a redemptione carnis id est
 Domini passione censetur. Nemo perfectus ante repertum or-
 dinem fide, nemo Christianus ante Christum caelo resumptum,
 nemo sanctus ante Spiritum sanctum de caelo repraesentatum
 ipsius disciplinae determinatorem.

XII. **1.** Itaque isti qui alium Paracletum in apostolis et per
 apostolos receperunt, quem nec in prophetis propriis agniti
 iam nec in apostolis possident, age nunc uel de apostolico in-
 strumento doceant maculas carnis post baptismum respersae
 5 paenitentia dilui posse. **2.** Non in apostolis quoque ueteris legis
 forma soluta circa moechiae quanta sit demonstrationem, ne
 forte lenior existimetur in nouitate disciplinarum quam in ue-
 tustate. **3.** Cum primum intonuit euangelium et uetera concussit,
 10 ut de legis retinendae necessitate disceptaretur, primum
 hanc regulam de auctoritate Spiritus sancti apostoli emittunt
 ad eos qui iam ex nationibus allegi coeperant. **4.** *Visum est,*
inquiunt, Spiritui sancto et nobis nullum amplius uobis adicere
pondus quam eorum a quibus necesse est abstinere, a sacrificiis
 15 *et a fornicationibus et sanguine. A quibus observando recte*
agetis uelante uos Spiritu sancto. **5.** Sufficit et hic seruatum esse
 moechiae et fornicationi locum honoris sui inter idololatriam
 et homicidium. Interdictum enim sanguinis multo magis huma-
 ni intellegemus. **6.** Porro qualia uideri uolunt apostoli crimina,
 20 quae sola in obseruatione de lege pristina excerpunt, quae sola
 necessario abstinenda praescribunt? Non quod alia permittant,

XII, 11 sqq. Act. 15, 28–29.

XI : om. O.

XII, 1 usq. 7/8 uetustate : om. O ;
 9 ut usq. disceptaretur : om. O ;

Wissowa, ac si etiam Pr., ac si iam Ran. 11 at Gel. 15 repertum] apertum
 Ran., perfectum Krey. 16 fidei dub. RW, prob. Ran.

XII, 2 receperunt] Gel., recipere B nec] Gel., nunc B propriis] Gel.,
 proprius B, propius Im. 4/5 respersae paenitentia] Gel., respersa paenitentiae
 B 6 forma soluta] RW, formam solutam B, formam salutamus Gel., formam
 solutam (ut scias, recogita quales sint) Krey. 7 leuior RW 9 necessitate]
 Mercerus, nec statu B, necne statu Rig., nunc statu Harrel primum] O, primam
 B edd. 11 ad eos usq. coeperant post inquiunt l. 12 ponit O allegi] Gel., a
 lege B O 12 adicere uobis O 14 prius et] om. O alt. et] a O 15 agetis uelante]
 Vrs. RW, agitis uelante B, agitis uelante O, agetis uelante Pr. Ran.

sed quod haec sola praeponant utique non remissibilia, qui
 ethnicorum causa cetera legis onera remissibilia fecerunt.
7. Cur ergo ceruicem nostram a tanto iugo excusant, nisi ut
 illi compendia ista disciplinae semper imponant? Cur tot uin-
 25 cula indulgent, nisi ut perpetuo ad necessaria constringant?
8. Soluerunt a pluribus, ut nocentioribus obseruandis obliga-
 remur. Compensatione res acta est. Lucrati sumus multa, ut
 aliqua praestemus. Compensatio autem reuocabilis non est,
 nisi denique reuocabitur iteratione moechiae utique et san-
 30 guinis et idololatriae. **9.** Tota enim iam lex sumetur, si ueniae
 condicio soluetur. Sed non leuiter nobiscum pactus Spiritus
 sanctus, etiam ultro pactus, quo magis honorandus. Sponsionem
 eius nemo dissoluet nisi ingratus. Iam nec recipiet quae dimi-
 35 sit nec dimittet quae retinuit. **10.** Nouissimi testamenti semper
 indemutabilis status est, et utique recitatio decreti consilium-
 que illud cum saeculo desinet. Satis denegauit ueniam eorum,
 quorum custodiam elegit, uindicauit quae non perinde con-
 cessit. **11.** Hinc est, quod neque idololatriae neque sanguini
 pax ab ecclesiis redditur. De qua finitione sua apostolos exci-
 40 disse, puto, non licet credere; aut si credere quidam possunt,
 debebunt probare.

XIII. **1.** Nouimus plane et hic suspensiones eorum. Reuera V 243
 enim suspicantur apostolum Paulum in secunda ad Corinthios
 eidem fornicatori ueniam dedisse, quem in prima dedendum
 satanae in interitum carnis pronuntiarit, impium patris de
 5 matrimonio heredem, quasi uel ipse postea stilum uerterit,
 scribens : **2.** *Si quis autem contristauit, non me contristauit,*
sed ex parte, ne uos onerem omnes. Satis est talis increpatio
quae a multis fit; uti e contrario magis uos donare et aduocare,
ne forte abundantiore tristitia deuoretur eiusmodi. Propter quod
 10 *oro uos, constituatis in eum dilectionem.* **3.** In hoc enim et

23 sq. cfr Gal. 5, 1.

XIII, 4 cfr I Cor. 5, 5. 6 sqq. II Cor. 2, 5–11.

21 utique non usq. XVI, 36/37 adglutinabor; om. O.

XIII : om. O.

uos] post obseruando ponunt RW et Ran. 21 proponant Vrs. 24 illi]
 Krey., illis B RW 24/25 tot uincula] Gel., totum gula B, totum gulae Harnack
 RW 25 necessaria] C (cfr nocentioribus l. 26), necessaria B Pr. Ran. 29 ni-
 si denique] Rig., iisdemque B 31 nobiscum pactus] Vrs., qui tamen est addidit,
 nobis compactus B 33 ingratis Ran. 34 dimittet] Gel., dimisit B Ran.
 35 status] Gel., factus B recitatio decreti] Gel., om. B lacrimam signans 37 uin-
 dicauit quae non] Gel., uindicauitque non B, uindicabit quae non RW.

XIII, 2 suspicantur] Gel., suspicatur B 5 quasi uel] Im., quasue B, quasque
 Vrs. ipse] v. d. Vlier, ipsum B edd. 7 tali Krey. Ran. 8 magis] malitis

scripsi, uti cognoscam probationem uestram, quod in omnibus obauditis mihi. Si cui autem donaueritis, et ego. Nam et ego si quid donauit, donauit in persona Christi, ne fraudemur a satana, quoniam non ignoramus iniunctiones eius. **4.** Quid hic de fornicatore, quid de paterni tori contaminatore, quid de Christiano ethnicorum impudentiam supergresso intellegitur, cum proinde utique speciali uenia absoluisset quem speciali ira damnasset? **5.** Obscurius miseretur quam indignatur. Apertior est in austeritate quam in lenitate. Atquin facilius ira quam indulgentia obliqua est. Magis tristiora cunctantur quam laetiora. **6.** De modica scilicet indulgentia agebatur; quae, si forte, nunc aestimaretur, quando maxima quaeque non soleant etiam sine praedicatione donari, tanto abest sine significatione.

7. Et tu quidem paenitentiam moechi ad exorandam fraternitatem in ecclesiam inducens conciliatum et concineratum cum dedecore et horrore compositum prosternis in medium ante uiduas, ante presbyteros, omnium lacrimas suadentem, omnium uestigia lambentem, omnium genua detinentem, inque eum hominis exitum quantis potes misericordiae inlecebris bonus pastor et benedictus papa contionaris et in parabola ouis capras tuas quaeris? **8.** Tua ouis ne rursus de grege exiliat (quasi non exinde iam liceat quod nec semel licuit), ceteras etiam metu comples cum maxime indulgens. **9.** Apostolus uero sceleratam libidinem fornicationis incesto onustam tam proeclate ignouisset, ut nec hunc saltem habitum legatum paenitentiae, quem ab ipso didicisse deberes, ab eo exegerit? Nihil de postero sit comminatus, nihil de cetero allocutus? **10.** Quin immo et ultra obsecrat, constituerent in eum dilectionem, quasi satisfaciens, non quasi ignoscens. Et tamen dilectionem audio, non communicationem. **11.** Quod et ad Thessalonicenses: Si quis autem non obaudit sermoni nostro per epistolam, hunc notate nec commisceamini illi, ut reueretur, non quasi

14 sqq. cfr I Cor. 5, 1. 38 sq. cfr II Cor. 2, 8. 41 sqq. II Thess. 3, 14-15.

XIII: om. O.

Oehler uos] uelitis add. RW 13 quid] Gel., quod B in persona christi] C, in christo B Rau. 14 quoniam] C, quod B 16 ethnicum Gel. impudentia B proinde] B, perinde RW 20 cunctantur B 21 nunc] nec Rau., cfr v. d. Vliet 23 tantum dub. RW sine] Gel., siue B 24 paenitentiam] Gel., paenitentiae B Rau. exorandam] Gel., exorandum B Rau. 25 conciliatum] Lat., conciliatum B 26 prosternis] Vrs., prosternens B 27 lacrimas suadentem] B, lacrimas inuadentem Lat. RW 29 inque eum] Gel., in quae cum B 31 tua ouis] Gel., tua domus B, del. Lat. exiliat scribens 33 indulgens] Rolffr. Das Indulgenz-Edikt, p. 84, indulgens? add. 34 incesto onustam] Gel., incestu onus tantum B 35 legatum] B (cfr Vss. I, 1, 2), legitimum Vrs. RW, legalem Oehler 36 exegerit?] Gel., exigeres B 38 ultro Vrs.

inimicum deputantes, sed quasi fratrem obiurgantes. **12.** Adeo potuisset dicere et fornicatori dilectionem solummodo concessam, non et communicationem, incesto uero nec dilectionem, quem scilicet auferri iussisset de medio ipsorum, multo magis utique de animo.

13. Sed uerebatur, ne fraudarentur a satana circa eius personae amissionem, quem satanae ipse proiecerat, aut ne abundantia maeroris deuoraretur, quem in interitum carnis addixerat. **14.** Hic iam carnis interitum in officium paenitentiae interpretantur, quod uideatur ieiuniis et sordibus et incuria omni et dedita opera malae tractationis carnem exterminando satis Deo facere, ut ex hoc argumententur fornicatorem, immo incestum illum non in perditionem satanae ab apostolo traditum, sed in emendationem, quasi postea ueniam ob interitum id est conflictationem carnis consecuturum, igitur et consecutum. **15.** Plane idem apostolus Hymenaeum et Alexandrum satanae tradidit, ut emendarentur non blasphemare, sicut V 245 Timotheo suo scribit. Sed et ipse datum sibi ait sudem, angelum satanae, a quo colaphizaretur, ne se extolleret. **16.** Si et hoc tangunt, ut traditos satanae ab illo in emendationem, non in perditionem intellegamus, quid simile blasphemia et incestum et anima ab his integra, immo non aliunde quam ex summa sanctitate et ex omni innocentia elata, quae in apostolo colaphis, si forte, cohibebatur, per dolorem, ut aiunt, auriculae uel capitis? **17.** Incestum uero atque blasphemia totos homines in possessionem ipsi satanae, non angelo eius tradidisse meruerunt. Et de hoc enim interest, immo et ad hoc plurimum refert, quod illos traditos ab apostolo legimus satanae, apostolo uero angelum datum satanae. **18.** Postremo cum deprecatur Dominum Paulus, quid audit? Satis habet gratiam meam, uirtus enim in infirmitate perficitur. Hoc qui satanae deduntur audire non possunt. **19.** Hymenaei autem et Alexandri crimen si et in isto et in futuro aeuo inremissibile est, blasphemia scilicet, utique apostolus non aduersus terminum Domini sub spe ueniae dedisset satanae iam a fide in blasphemiam mersos. **20.** Vnde et naufragos eos iuxta fidem pronuntiauit, non ha-

50 I Cor. 5, 5. 58 sqq. cfr I Tim. 1, 20. 60 sq. cfr II Cor. 12, 7. 72 sq. II Cor. 12, 9. 75 cfr Matth. 12, 31 sq. 77 cfr I Tim. 1, 19.

XIII: om. O.

51 interitum] Gel., interitu quem B 54 facere] Gel., faceret B 57/58 consecutum] Gel., consecutor B 58 himeneum B 59 emendarentur] Gel., enim darentur B 61 extolleret] Gel., extolleretur B 63 quid] Gel., quod B 64 anima ab his integra] Gel., animi ab his integri B 65 elata, quae] elatoque B 70 refert] Gel., referet B 74 hymenei B 77 deditit

bentes iam solacium nauis ecclesiae. Illis enim uenia negatur,
 80 qui de fide in blasphemia impegunt. Ceterum ethnici et
 haeretici cotidie ex blasphemia emergunt. 21. Sed et si dixit :
Tradidi eos satanae, uti disciplinam acciperent non blasphemandi,
 de ceteris dixit, qui illis traditis satanae id est extra
 ecclesiam proiectis erudiri haberent blasphemandum non esse.
 85 22. Sic igitur et incestum fornicatorem non in emendationem,
 sed in perditionem tradidit satanae, ad quem iam super ethnicum
 delinquendo transierat, ut discerent fornicandum non
 esse. 23. Denique in interitum, inquit, carnis, non in cruciatum,
 ipsam substantiam damnans, per quam exciderat, quae exinde
 90 iam perierat baptismate amisso, ut spiritus, inquit, saluus sit
 in die Domini.

24. Et de hoc enim quaeratur, si spiritus hominis ipsius
 saluus erit. Ergo saluus erit spiritus tanto scelere pollutus.
 Propter hoc perdita carne, ut saluus sit in poena. Ergo poenam
 95 sine carne censebit contraria interpretatio? Sic resurrectionem
 carnis amittimus. 25. Superest igitur ut eum spiritum dixerit,
 qui in ecclesia censetur, saluum id est integrum praestandum
 in die Domini ab immunditiarum contagione electo incesto
 fornicatore. Siquidem subiungit : *Non scitis, quod modicum*
 100 *fermentum totam desipiat conspersionem?* Et tamen fornicatio
 incesta non erat modicum, sed grande fermentum.

XIV. 1. Et his itaque discussis, quae intercesserant, regre-
 dior ad secundam Corinthiorum, ut probem illud quoque apo-
 stoli dictum : *Sufficiat eiusmodi homini increpatio ista quae*
a multis, non in fornicatoris persona conuenire. 2. Si enim
 5 dedendum satanae pronuntiauerat in interitum carnis, utique
 damnauerat eum magis quam increpauerat. Alius ergo erat,
 cui uoluit sufficere increpationem; siquidem fornicator non in-
 crepationem de sententia eius retulerat, sed damnationem.
 3. Nam et hoc ipsum dispiciendum tibi offero, an fuerint in

82 sq. I Tim. 1, 20. 88 I Cor. 5, 5. 90 sq. I Cor. 5, 5. 99 sq. I Cor. 5, 6.
 XIV, 3 sq. II Cor. 2, 6.

XIII : om. O.

XIV : om. O.

Ran. mersos] Gel., mersus B 80 blasphemia] B, blasphemiam Gel. edd.
 81 etsi edd. 86/87 ethnici Pam. Pr. 94 ut] Gel., om. B RW Kroy. sal-
 uus, sed Kroy. 95 sic] Vrs., si B 96 eum] Gel., cum B 100 desipiat]
 Pam., decipiat B conspersionem Pam. Pr.

XIV, 4 persona] B, personam Gel. edd. 9 dispiciendum] Gel., despiciendum

10 epistola prima et alii qui apostolum contristauerint incondite
 agentes et contristati sint ab illo increpationem referentes
 iuxta sensum epistolae secundae, ex quibus in ea ueniam ali-
 quis potuerit adipisci. 4. Animaduertamus autem totam episto-
 lam primam, ut ita dixerim, non atramento, sed felle conscri-
 15 ptam, tumentem, indignantem, dedignantem, comminantem,
 inuidiosam et per singulas causas in quosdam quasi mancipis
 earum figuratam. 5. Sic enim exegerant schismata et aemula-
 tiones et disensiones et praesumptiones et elationes et conten-
 20 tiones, ut et inuidia onerarentur et correptione retunderentur
 et superbia eliminarentur et austeritate detererentur. Et qualis
 inuidia humilitatis aculeus? 6. Deo gratias ago, quod neminem
 uestrum tinxerim, nisi Crispum et Gaium, ne qui dicat, quod in
 nomine meo tinxerim. Nec enim iudicauit scire aliquid in uobis
 quam Iesum Christum et hunc crucifixum. 7. Et puto, nos Deus
 25 apostolos nouissimos elegit uelut bestiarios, quoniam spectaculum
 facti sumus huic mundo et angelis et hominibus et purga-
 menta huius mundi facti sumus, omnium peripsema, et : non
 sum liber, non sum apostolus, non Christum Iesum Dominum
 nostrum uidi? 8. De quali contra supercilio pronuntiare com-
 30 pulsus est : *mihi autem in modico est, ut a uobis interroger aut*
ab humano die ; neque enim conscius mihi sum, et : *gloriam*
meam nemo inaniet. Non scitis quod angelos sumus iudicaturi?
 9. Ceterum libertas quam aperta obiurgationis, quam exerta
 acies machaerae spiritalis : *iam dilati estis, iam saturati estis,*
 35 *iam regnatis*, et : *si quis se putat scire, nondum scit quemadmo-*
dum oporteat eum scire! 10. Nonne et tunc in faciem alicuius
 impingens, quis enim, inquit, te discernit? Quid autem habes,
 quod non accepisti? *(Si autem accepisti,)* quid gloriaris, quasi non
 acceperis? Nonne et illos in os caedit? 11. Quidam autem in
 40 conscientia usque nunc quasi idolothytum edunt. Sic autem
 delinquentes percutiendo conscientias fratrum infirmas in Chri-
 stum delinquent. Iam uero et nominatim : *aut non habemus po-*
testatem manducandi et bibendi et mulieres circumducendi,

17 cfr I Cor. 1, 11. 21 sqq. I Cor. 1, 14-15. 23 sq. I Cor. 2, 2. 24 sqq.
 I Cor. 4, 9 et 13. 27 sqq. I Cor. 9, 1. 30 sq. I Cor. 4, 3. 31 sq. I Cor. 9,
 15. 32 I Cor. 6, 3. 34 sq. I Cor. 4, 8. 35 sq. I Cor. 8, 2. 38 sqq.
 I Cor. 4, 7. 39 sq. I Cor. 8, 7. 40 sq. I Cor. 8, 12. 43 sqq. I Cor. 9, 4.

XIV : om. O.

B 10 et] Gel., om. B 11 sint] Gel., sunt B 13 animaduertamus] Gel.,
 animaduertam B 14 felle] Gel., folle B 22 qui] C, quis B Ran. 25 quo-
 niam] C, quod B 27 peripsema] Gel., per ipsum B 29 de quali] B, cfr Hoppe,
 Syntax, 33, de om. Im., uide quasi Lat. 30 aut] Gel., ut B 33 aperta] RW,
 apertae B 38 si autem accepisti] add. Vrs.

sicut et ceteri apostoli et fratres Domini et Cephas? et: si alii
 45 de potestate uestra consequuntur, non magis nos? 12. Aequae et V 248
 illos singulari stilo figit: propterea qui se putat stare, uideat ne
 cadat, et: si quis contentiosus uidetur, nos talem consuetudinem
 non habemus neque ecclesia Domini. 13. Tali clausula maledicto
 50 detexta, si quis non amat Dominum Iesum, sit anathema mara-
 natha, aliquem utique percussit. Sed illic magis stabo, ubi
 apostolus magis feruet, ubi ipse fornicator aliis quoque nego-
 tium fecit. 14. Quasi non sim uenturus ad uos, inflati sunt qui-
 dam. Veniam autem citius, si permiserit Dominus, et cognoscam
 non sermonem eorum qui inflati sunt, sed uirtutem. Non enim
 55 in sermone est regnum Dei, sed in uirtute. Et quid uultis?
 Veniam ad uos in uirga an in spiritu lenitatis? 15. Quid enim
 suberat? Audietur in uobis in totum fornicatio et talis fornica-
 tio, qualis nec in gentibus, ut uxorem patris sui quis habeat.
 Et uos inflati estis, et non luxistis potius, ut auferatur de medio
 60 uestrum qui tale facinus admisit? 16. Pro quo lugerent? Utique
 pro mortuo. Ad quem lugerent? Utique ad Dominum, ut quo
 modo auferatur de medio eorum, non utique ut extra ecclesiam
 detur (hoc enim non a Deo postularetur quod erat in praesi-
 dentis officio), sed ut per mortem hanc quoque communem
 65 et propriam carnis ipsius, quae iam cadauer, quo captiuum,
 esset, immunditia inrecuperabili tabiosum, plenius de ecclesia
 deberet auferri. 17. Et ideo, quomodo interim potuit
 auferri, iudicauit dedendum eiusmodi satanae in interitum
 carnis. Maledici enim eam sequebatur, quae diabolo proicie-
 70 batur, ut sacramento benedictionis exauctoraretur numquam
 in castra ecclesiae reuersura.

18. Videmus itaque hoc in loco diuisam apostoli seueritatem
 in quendam inflatum et in quendam incestum, in alterum uirga, V 249
 in alterum sententia armatam: uirga, qua minabatur, sen-
 75 tentia, quam exsequebatur; illam adhuc coruscantem, hanc

44 sq. I Cor. 9, 12. 46 sq. I Cor. 10, 12. 47 sq. I Cor. 11, 16. 49
 sq. I Cor. 16, 22. 52 sq. I Cor. 4, 18-21. 57 sqq. I Cor. 5, 1-2.

XIV: om. O.

44 etsi B 48 domini] dei cont. Rau. (cfr De uirg. uel. 8, 4) 49/50 maranatha]
 C, om. B 51 feruet] Gel., seruet B 55 alt. in] Gel., om. B 61/62 ut quo
 modo] C, quomodo ut Vrs., quomodo Pam., ut quoquo modo Lat. 63/64
 parentibus indicant Kroy. 63 a deo] Gel., adeo B 65 quo captiuum (=
 corruptum), esset] B, tuel. Thörn. III, 27 sqq., quod captiuum esset Gel., quod
 corruptiuum esset et Lat., corruptiuum esset et RW, alii aliter. 67 quomo-
 do] B, tuel. Hoppe, Beiträge, 113 sq., quoquo modo RW 74 armatam] (se,
 sententiam) Hartel Rau., armatum B RW qua] B, quam Vrs.

statim fulminantem, qua increpabat quaque damnabat. 19.
 Certumque est exinde increpitum quidem sub intentione uir-
 gae tremuisse, damnatum uero sub repraesentatione poenae
 perisse. Statim ille timens plagam <rediit>, abiit ille luens poe-
 80 nam. 20. Cum ad Corinthios eiusdem apostoli litterae iterantur,
 uenia fit plane, sed incertum cui, quia nec persona nec causa
 proscribitur. Res cum sensibus conferam. 21. Si incestus oppo-
 nitur, ibidem erit et inflatus. Sane rei ratio satis habetur,
 cum inflatus increpitus est, incestus uero damnatus est. Inflato
 85 ignoscitur, sed increpito; incesto non uidetur ignotum, ut
 damnato. 22. Si ei ignoscebatur, cui deuoratio ex maerore ni-
 mio timebatur, deuorari adhuc increpitus periclitabatur defi-
 ciens ob comminationem et maerens ob increpationem;
 damnatus uero et culpa et sententia iam deuoratus deputa-
 90 batur, qui non maerere haberet, sed pati quod ante passionem
 maerere potuisset. 23. Si idcirco ignoscebatur, ne fraudaremur
 a satana, in eo utique detrimentum praecauebatur quod non-
 dum perisset. Nihil de transacto praecauetur, sed de adhuc
 95 saluo. 24. Damnatus autem et quidem in possessionem satanae
 iam tunc perierat ecclesiae, cum tale facinus admiserat, ne-
 dum cum et ab ipsa eierabatur. Quomodo uereretur fraudem
 pati eius, quem iam et ereptum amiserat et damnatum habe-
 re non potuerat? 25. Postremo, quid iudicem indulgere
 conueniet, quod pronuntiatione deciderit an quod interlocu-
 100 tionem suspenderit, et utique eum iudicem, qui non solet ea quae
 destruxit reaedificare, ne transgressor habeatur? 26. Age
 iam, si non tot personas prima epistola contristasset, si nemi-
 nem increpisset, neminem terrisset, si solum incestum
 cecidisset, si nullum in causam eius in pauorem misisset,
 105 inflatum consternasset, nonne melius suspicareris et fidelius V 250
 argumentareris aliquem potius longe alium apud Corinthios
 tunc in eadem causa fuisse, ut increpitus et maerore
 saucius propterea permittente modulo delicti ueniam postea
 ceperit, quam ut eam incesto fornicatori interpretareris?

101 cfr Gal. 2, 18.

XIV: om. O.

76 quaque] B, qua RW 79 stat enim Hartel Rau. et om. <rediit> rediit]
 dub. RW, om. B 80 iterant] B C 81 ueniam Vrs. fit] C, sit B, sic Vrs.
 83 rei ratio] Pam., ratio B C, relatio Vrs. 85 incesto] C, incestus B 86 cuius
 Pr. 88 maerens] Gel., moeroris B 91 fraudarentur Kroy. (cfr II Cor. 2, 11)
 93 transacto] Gel., transacta B 100 eum iudicem] Gel., cum iudice B 104 in
 causam] B, tuel. Thörn. I, 16 sq., in causa uel inter causam dub. RW, in causa
 Rau. aliique 105 <nullum> inflatum Kroy. suspicareris] Gel., suspirareris
 B 108 iam saucius Gel. 109 ceperit] Gel., coeperit B

110 **27.** Hoc enim legisse debueras, etsi non epistola, sed in ipsa apostoli secta, a pudore clarius quam stilo eius impressum, ne scilicet Paulum apostolum Christi, doctorem nationum in fide et ueritate, uas electionis, ecclesiarum conditorem, censorem disciplinarum, tantae leuitatis inficeret, ut aut damnauerit temere quem mox esset absoluturus aut temere absoluerit quem non temere damnasset, ob solam licet fornicationem simplicis impudicitiae, nedum ob incestas nuptias et impiam luxuriam et libidinem parricidalem, quam nec nationibus comparauerat, ne in consuetudinem deputeretur, quam absens iudicaret, ne spatium reus lucraretur, quam aduocata etiam Domini uirtute damnauerat, ne humana sententia uideretur. **28.** Lusit igitur et de suo spiritu et de ecclesiae angelo et de uirtute Domini, si quod de consilio eorum pronuntiauerat, rescidit.

XV. **1.** Si etiam sequentia illius epistolae ad intentionem apostoli extendas, nec ipsa comparabuntur ad obliterationem incesti, ne et hic suffundatur apostolus posteriorum incongruentia sensuum. **2.** Quale est enim, ut cum maxime incesto fornicatori postliminium largitus ecclesiasticae pacis statim ingesserit de auersatione immunditiarum, de amputatione macularum, de exhortatione sanctimoniarum, quasi nihil contrarium paulo ante decreuerit? **3.** Compara denique, an eius sit dicere: *Propterea habentes ministracionem istam, secundum quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris*, qui non dedecoris tantum, sed et sceleris manifestum dedamnauerit: **4.** an eiusdem sit excusare aliquam impudicitiam qui inter titulos laborum suorum post angustias atque pressuras, post ieiunia et uigilias castimoniam quoque praedicarit: **5.** an eiusdem sit recipere in communicationem reprobos quosque qui scribat: *Quae enim societas iustitiae et iniquitati? Quae autem communicatio luci*

112 cfr II Cor. 1, 1. 113 cfr Act. 9, 15. 119 cfr I Cor. 5, 1. 120 cfr I Cor. 5, 5. 121 cfr I Cor. 5, 4.

XV, 9 sqq. II Cor. 4, 1-2. 16 sqq. II Cor. 6, 14-15.

XIV: om. O.

XV: om. O.

110 <in> epistola Vrs. RW 112 Paulum] Gel., et Paulum B 112/113 nationem uq. conditorem] Gel., om. B per homoiotel. 114 inficeret] infamaret dub. RW 118 nationibus] Gel., rationibus B 119 comparat Rig. in consuetudinem] B, tuet. Hoppe, Beiträge, 23, consuetudini Gel. RW 120 iudicaret] RW, iudicaret B.

XV, 3/4 incongruentia] Gel., in congruentia B 6 auersatione] Vrs., aduersatione B 12 manifestum dedamnauerit] Gel., manifestando damnauerat B, ma-

et tenebris? Quae consonantia Christo et Belial? aut quae pars fidei cum infideli? Aut quis consensus templo Dei et idolis? **6.** Nonne constanter audire debet, et quomodo discernis quae supra incesti restitutione iunxisti? Illo enim concorporato rursus ecclesiae et iustitia cum iniquitate sociatur et tenebrae cum luce communicant et Belial consonat Christo et infidelis cum fidei sacramenta participat. **7.** Et uiderint idola, ipse templi Dei uitator in templum Dei conuenit. Nam et hic, uos enim, inquit, estis templum Dei uiui. Dicit enim, quia inhabitabo in uobis, et inambulabo, et ero Deus illorum, et illi erunt mihi populus. Propter quod discedite de medio eorum, separamini et immundum ne attigeritis. **8.** Hoc quoque euoluas, o apostole, ut cum maxime ipse tanto immunditiarum gurgiti manum tradis, immo et adhuc superdicis: *Habentes igitur promissionem istam, dilecti, emundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus perficientes castimoniam in Dei timore*. **9.** Oro te, qui talia infigit mentibus nostris, reuocauerat aliquem fornicatorem in ecclesiam? An ideo scribit, ne tibi nunc reuocasse uideatur? Haec sicuti et praeteritis praescribere, ita et sequentibus praedudicare debebunt. **10.** In finem enim epistolae dicens, *ne rursus cum uenero, humiliet me Deus, et lugeam multos eorum qui ante deliquerunt et paenitentiam non egerunt super immunditia quam admiserunt, fornicatione et uilitate*, non utique recipiendos constituit, si paenitentiam inissent, quos in ecclesia inuenturus erat, sed lugendos et sine dubio eiciendos, ut paenitentiam perderent. **11.** Et ceterum non competit eum de communicatione aliquid hic ostendisse, qui eam supra luci et tenebris, iustitiae et iniquitati negarat. Sed ignorant apostolum omnes isti, qui aliquid contra naturam atque propositum hominis ipsius, contra formam et regulam doctrinarum eius intellegunt, ut sanctitatis omnis etiam ex semetipso magistrum, impuritatis omnis execratorem et expiatorum et ubique talem citius incesto quam alicui humaniori reo ecclesiam reddidisse praesumant.

26 sqq. II Cor. 6, 16-18; cfr Leu. 26, 12. 31 sqq. II Cor. 7, 1. 38 sqq. II Cor. 12, 21.

XV: om. O.

nifestum praedamnauerit Lat., manifesta donauerit Gomperz Rau. sit] C, om. B 19 dei] C, om. B 24 infidelis] C, infidelitas B 25 uitator] Gel., uitatur B 27 ero] B, ego Rig. 30 euoluas dub. RW ut] et Hartel Rau. 31 malum Lat. tradas Kroy. post immo et desiderant RW osculum uel simili quid superdicis] B (cfr Adu. Prax. 15, 6), supra dicis Vrs., superadicis Wicrowa 32 dilecti] Harrisius, dilecti B 33 perficientes] Pam., perficientis B dei] Pam., fidei B 36 nunc] hunc Kroy. Rau. sicuti] Gel., sicubi B 36/37 praescribere] Gel., praescriberet B 41 uilitate] Pam., uilitate B.

XVI. 1. Necesse est igitur usque illis apostolum ostendi quem ego et in secunda Corinthiorum talem defendam qualem et in omnibus litteris noui. Qui et in prima primus omnium templum Dei dedicauit: *Non scitis uos templum Dei esse et in uobis Dominum habitare?* 2. Qui et templo sanciendo purificandoque aeditualem legem scripsit: *si quis templum Dei uiuauerit, uiuabit illum Deus; templum enim Dei sanctum est, quod estis uos.* 3. Age iam, quis omnino uiuatum a Deo redintegrauit id est traditum satanae in interitum carnis, cum idcirco substruxerit: *nemo seducat semetipsum* id est nemo praesumat uiuatum a Deo redintegrari denuo posse? 4. Sicut rursus inter cetera, immo et ante cetera, moechos et fornicatores et molles et masculorum concubitores negans regnum Dei consecuturos praemisit: *ne erraueritis*, scilicet si putaueritis eos consecuturos. 5. Quibus autem regnum adimitur, utique nec uita permittitur quae inest regno. Etiam ingerens: *sed haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini Iesu Christi et in spiritu Dei nostri*, quanto delicta ista ante lauacrum accepto facit, tanto post lauacrum inremissibilia constituit, siquidem denuo ablui non licet. 6. Agnosce et in sequentibus Paulum columnam immobilem disciplinarum: *Cibi uentri, et uenter cibi, Deus et hunc et illos conficiet; corpus autem non fornicationi, sed Deo* (faciamus enim hominem, ait Deus, ad imaginem et similitudinem nostram, et fecit hominem Deus, ad imaginem et similitudinem Dei fecit illum) et Dominus corpori (sermo enim caro factus est). 7. Deus autem et Dominum suscitauit et nos suscitabit per uirtutem suam, propter corporis scilicet nexum cum illo. 8. Et ideo: *Non scitis corpora uestra membra Christi?* Quia et Christus dei templum. *Euertite templum hoc, et ego illud in triduo resuscitabo. Auferens membra Christi faciam membra fornicariae? Non scitis, quod, qui adglutinator fornicariae, unum corpus efficitur? Erunt enim duo in unam carnem. Qui autem adglutinator Domino, unus est spiritus. Fugite fornicationem.* 9. Si reuocabilem uenia, quomodo fugiam moechus denuo futurus? Nihil profecero, si

XVI, 4 sq. I Cor. 3, 16. 6 sqq. I Cor. 3, 17. 10 I Cor. 3, 18. 14 I Cor. 6, 9. 16 sqq. I Cor. 6, 11. 21 sqq. I Cor. 6, 13. 23 sqq. Gen. 1, 27. 26 Ioh. 1, 14. 26 sq. I Cor. 6, 14. 28 sq. I Cor. 6, 13. 29 sq. Ioh. 2, 19. 30 sqq. Gen. 2, 24; cfr Matth. 19, 4. 33 sq. I Cor. 6, 17.

XVI, 1 usq. 36/37 adglutinabor: om. O;

XVI, 2 et in] B, in Gel. RW 7 uiuabit] Harrisius, uiuauit B 8 a] B, om. Gel. redintegrabat Rau. 11 a] B, om. Gel. 14 nec Pam. 22 conficiet] Lat. Rösch Kroym. Rau., conficit B RW 23 domino Lat. Kroym. Rau. 23/26 parentheois ponit Kroym. 25/26 et dominus corpori] Lat. Kroym. Rau., dominus corpori et B RW 27 suscitabit] Gel., suscitauit B 28 ideo] Gel., non id. B non] del. Vrs. 34 uenia] Gel., ueniam B 35 moechus] Gel., moechum

eam fugero; unum ero corpus, cui communicando adglutinabor. *Omne delictum quod admisit homo extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* 10. Ac ne hoc dictum in licentiam fornicationis inuaderes, ut in rem tuam, non Domini delicturus, aufert te tibi, et Christo, sicut disposuerat, addicit: *et non estis uestri*, statim apponens: *empti enim estis pretio, sanguine scilicet Domini; glorificate et tollite Deum in corpore uestro.* 11. Hoc qui praecipit, uide an ignouerit ei, qui dedecorauerit Deum et qui deiecerit eum de corpore suo et V 254 quidem per incestum. 12. Si uis omnem notitiam apostoli ebibere, intellege, quanta secure censurae omnem siluam libidinum caedat et eradicet et excaudicet, ne quidquam de reciduo fructificare permittat, aspice illum a iusta fruge naturae, a matrimonii dico pomo, animas ieiunare cupientem. 13. De quibus autem scripsistis, *bonum est homini mulierem non contingere; sed propter fornicationem unusquisque uxorem suam habeat; uir uxori et uxor uiro debitum reddat.* 14. Huius boni fibulam quis illum nesciat inuitum relaxasse, ut fornicationi obuiam esset? Quam si cui indulsit uel indulget, utique consilium remedii sui infregit et tenebitur iam frenandis continentiae coniugiis, si fornicatio, ob quam permittuntur, non timebitur. Non enim timebitur quae ignoscetur. 15. Et tamen ignouisse se proficitur matrimonii usum, non imperasse. Vult enim omnes sibi esse aequales. Vnde autem licita ignoscuntur, illicita qui sperant? Innuptis quoque et uiduis bonum esse dicit exemplo eius perseuerare, si uero deficerent, nubere; quia *praeest nubere quam uri.* 16. Quibus, oro, ignibus deterius est uri, concupiscentiae an poenae? Atquin si fornicatio habet

37 sq. I Cor. 6, 18. 41 sqq. I Cor. 6, 19. 40 sqq. I Cor. 7, 1-3. 62 I Cor. 7, 9.

XVI, 1 usq. 36/37 adglutinabor: om. O;
43 hoc qui praecipit usq. 45 incestum: om. O;
48 aspice illum usq. XVII, 1 aciem: om. O.

B profecero] C, proficere B, fecero Gel. si] C, ergo add. B 37 amiserit O qui] O Gel., quae B 39/40 non domini] B, in dominum O 40 aufert te] Ciacconius, auferat B, aufert O Gel. Christus O 40/41 addicit] Ciacconius, adjicit B, adicit O 41 apponens] Vrs. Rau., opponens B RW, exponens O 42 deum] O Ciacconius Rau. (cfr De res. 16, 14), dominum B 43 ignouerit] Gel., ignorauerit B 44 dedecorauerit] Gel., decorauerit B, dedecorauerat dub. RW 44 deum] C, dominum B deiecerat dub. RW 46 intellige O, ut intellegas B Gel. edd. securi Gel. 47/48 ne usq. reciduo] nec quicquam fere O 48 fructificare] Pam., fructificare B O permittat, aspice] (O) Gel., permittat ut aspicias B (cfr l. 46), permittatur, aspicias Hartel 50 scripsistis] Vrs., scriptis B, scribitis Gel. 54 esset] B, isset Pam. Rau., iret Scaliger 55 infregit] B C, infringit Gel. 55/56 continentia v. d. Vlier² Rau. 59 esse aequales] B, adhaerere Gel. unde] Thörnell, III, 29 sqq., adae B, tuer. Hartel, spernat scribens l. 60, si Gel., quando Oehler RW 60 sperant ignosci dub. RW, spernat Hartel 62 praec-

ueniam, non erit concupiscentia eius. Apostoli autem magis
 65 est poenae ignibus prouidere. Quod si poena est quae urit,
 ergo ueniam non habet fornicatio, quam manet poena.
 17. Interea et diuortium prohibens pro eo aut uiduitatis perseuerantiam aut reconciliationem pacis dominico praecepto
 aduersus moechiam procurat, quia qui dimiserit uxorem prae-
 70 ter causam moechiae, facit eam moechari, et qui dimissam a uiro
 ducit, moechatur. 18. Quanta remedia Spiritus sanctus instaurat,
 ne id scilicet denuo admittatur quod ignosci denuo non
 uult? Iam si usquequaque optimum dicit homini sic esse: V 255
 iunctus es uxori, ne quaesieris solutionem, ut moechiae locum
 75 non des: solutus es ab uxore, ne quaesieris uxorem, ut opportunitatem
 tibi serues. 19. Quod et si duxeris uxorem, et si nupserit
 uirgo, non peccat, pressuram tamen carnis habebunt huiusmodi,
 — et hic parcendo permittit. Ceterum tempus in collecto
 constituit, ut et qui habent uxores sic sint tamquam non habentes.
 80 Praeterit enim habitus huius mundi, iam scilicet non desiderantis:
 crescite et multiplicamini. 20. Sic uult nos praeter sollicitudinem
 degere, quia innupti de Domino curent quomodo placeant
 Deo, nupti uero de mundo recogitent quomodo placeant coniugio.
 Sic melius facere pronuntiat uirginis conseruatorem
 85 quam erogatorem. 21. Sic et illam beatorem discernit quae
 amisso uiro fidem ingressa amauerit occasionem uiduitatis.
 Sic haec omnia continentiae consilia ut diuina commendat;
 puto, inquit, et ego spiritum Dei habeo. 22. Quis iste est adsertor
 audacissimus omnis impudicitiae, moechorum et fornicatorum
 90 et incestorum plane fidelissimus aduocatus, quibus honorandis
 suscepit hanc causam aduersus Spiritum sanctum, ut falsum
 testimonium recitet de apostolo eius? 23. Nihil tale Paulus
 indulsit, qui totam carnis necessitatem de probis etiam
 titulis obliterare conatur. Indulget sane non adulteria, sed
 95 nuptias. Parcit sane matrimoniis, non stupris. Temptat ne naturae
 quidem ignoscere, quique culpae blandiatur? Studet compescere
 benedictionis concubitus, ne maledictionis excusetur.
 24. Hoc ei supererat, carnem uel a sordibus purgare; a
 maculis enim non potest. Sed est hoc sollempne peruersis et

69 sqq. Matth. 5, 32. 74 sq. I Cor. 7, 27. 76 sqq. I Cor. 7, 28-29. 81
 Gen. 1, 28. 82 sqq. I Cor. 7, 32. 88 I Cor. 7, 40.

48 aspice illum usq. XVII, 1 aciem: om. O.

stat Lat. 64 erit] B, tuer. Gomperz, urit [um. Rau., uet Lat., deest Hartel
 concupiscentiae Hartel apostoli] Gel., apostolum Rau. 66 manet] Gel.,
 inuret B, dub. Rau. 79 constitit Kroym. Pr. 80/81 desiderantis] Gel., -tes B
 84 coniugi Lat. uirginis] Gel., uirginem B 85 decernit Vrs. 87 sic]
 Vrs., si B Rau., tuer. Esser, Theol. Rev. 1907, 404 90 honorandis] Gel., honorari
 B, honorariis Hartel 96 quique] B, tuer. Thörnelli I, 53 sq., ne Gel. RW Rau.,
 quine dub. RW et Kroym., culpae cuique Hartel (Patr. Stud. III, 80), ne cuique

100 idiotis haereticis, iam et psychicis uniuersis, alicuius capituli
 ancipitis occasione aduersus exercitum sententiarum instru- V 256
 menti totius armari.

XVII. 1. Prouoca ad apostolicam aciem, aspice epistulas
 eius, omnes pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate prae-
 tendunt, omnes in luxuria et lasciuiae et libidinis negotia
 iaculantur. 2. Quid denique et Thessalonicensibus scribit?
 3. Aduocatio enim nostra non ex seductione nec ex immunditia,
 5 et: haec est uoluntas Dei, sanctimonia uestra, abstinere uos a
 fornicatione, scire unumquemque uas suum possidere in sancti-
 monia et honore, non in libidine concupiscentiae, sicut nationes,
 quae Deum ignorant. 3. Quid Galatae legunt? Manifesta sunt
 10 opera carnis. Quaecumque ista? In primis posuit fornicationem
 immunditiam lasciuiam, quae praedico uobis, sicut praedixi,
 quod qui talia agunt, regnum Dei non sunt consecuturi heredi-
 15 tati. 4. Romani uero quid magis discunt quam non derelinquere
 Dominum post fidem? Quid ergo dicimus? Perseueramus in
 delinquentia, ut superet gratia? Absit. Qui mortui sumus de-
 20 linquentiae, quomodo uiuemus in ea adhuc? 5. An ignoratis,
 quod, qui tincti sumus in Christo, in mortem eius sumus tincti?
 Consepulti ergo illi sumus per baptismum in mortem, ut, sicut
 Christus resurrexit a mortuis, ita et nos in nouitate uitae inceda-
 25 mus. 6. Si enim consepulti sumus simulacro mortis eius, sed et
 resurrectionis erimus, hoc scientes quod uetus homo noster confi-
 xus est illi. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quod et
 conuiuemus cum illo, scientes quod Christus suscitatus a mortuis
 iam non moriatur, mors non iam dominetur eius. 7. Quod enim
 30 mortuus est delinquentiae, mortuus est semel. Quod autem uiuit,
 Deo uiuit. Ita et uos reputate uosmetipsos mortuos quidem delin- V 257
 quentiae, uiuentes autem Deo per Christum Iesum. 8. Igitur semel
 Christo mortuo nemo potest, qui post Christum mortuus,
 delinquentiae, et maxime tantae, reuiuiscere. Aut si possit
 35 fornicatio et moechia denuo admitti, poterit et Christus denuo
 mori. 9. Instat autem apostolus prohibens regnare delinquentiam
 in corpore nostro mortali, cuius infirmitatem carnis noue-

XVII, 5 I Thess. 2, 3. 6 sqq. I Thess. 4, 3-5. 9 sqq. Gal. 5, 19-21.
 14 sqq. Rom. 6, 1-11.

XVII, 1 aspice usq. 4 iaculantur: O, om. cetera.

culpae Hartel (ibid. IV, 34), fort. recte, qui Kroym. 100 iam] Gel., etiam B
 100/101 occasione ... armari] Gel., occasionem ... armari B, occasionem ... armare
 Pr. Rau (armari: cfr Hoppe, Syntax, 63 sq.)

XVII, 1 prouoca] Gel., prouocat B 9 deum] Gel., dominum B 10 pri-
 mis] Gel., primo B 12/13 hereditati] C, prob. Gomperz, p. 54, haereditatem B,
 haereditate Oehler Rau. 13 delinquere dub. Pr. 14 dicimus? Perseuerabi-
 mus Pam. 16 quomodo] Gel., quo B 17 pr. sumus] Gel., sunt B christo]
 Iesu add. Pam. 18 illi] Pam. (cfr De res. 47, 10), om. B 20 consepulti] B,
 consati Pam. 26 uos] B, om. Pam. 28 qui] B, om. Pam. 32/33 nouerat]

rat. Sicut enim exhibuistis membra uestra famula immunditiae et iniquitati (in iniquitatem), ita et nunc exhibete ea famula iustitiae in sanctimoniam. **10.** Nam etsi habitare bonum in carne sua negauit, sed secundum legem litterae, in qua fuit, secundum autem legem spiritus, cui nos annectit, liberat ab infirmitate carnis. *Lex enim, inquit, spiritus uitae manumisit te a lege delinquentiae et mortis.*

11. Licet enim ex parte ex Iudaismo disputare uideatur, sed in nos dirigit integritatem et plenitudinem disciplinarum, propter quos laborantes in lege miserit Deus per carnem filium suum in similitudine carnis delinquentiae, et propter delinquentiam damnauerit delinquentiam in carne, uti ius legis, inquit, impleretur in nobis, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum incedimus. Qui enim secundum carnem incedunt, ea quae carnis sunt sapiunt, et qui secundum spiritum, ea quae sunt spiritus. **12.** Sensus autem carnis mortem adfirmavit esse, dehinc et inimicitiam et in Deum, et eos qui sunt in carne, id est in sensu carnis, Dei placere non posse. **13.** Et, si secundum carnem uiuistis, inquit, futurum est ut moriamini. Quid autem intellegimus carnis sensum et carnis uitam nisi quodcumque pudet pronuntiare? Cetera enim carnis et apostolus nominasset.

14. Proinde et Ephesiis pristina reputans de futuro monet: in quibus et nos conuersati sumus facientes concupiscentias et uoluptates carnis. Notans denique illos qui se negassent, scilicet Christianos, eo quod se tradidissent in operationem immunditiae omnis, uos autem, inquit, non sic didicistis Christum.

15. Et iterum si dicit: Qui furabatur, iam non furetur. Sed et qui moechabatur hactenus, non moechetur, et qui fornicabatur hactenus, non fornicetur. Adieciisset enim et haec, si talibus ueniam porrigere consuesset uel porrigi omnino uoluisset, qui nec uerbo pollui uolens. **16.** Omnis, inquit, sermo turpis non procedat ex ore uestro. Item: fornicatio autem et immunditia omnis ne nominetur quidem inter uos, sicut decet sanctos,

35 cfr Rom. 7, 18. 38 sq. Rom. 8, 2. 42 sqq. Rom. 8, 3-5. 48 sqq. cfr Rom. 8, 6-7. 50 sq. Rom. 8, 13. 56 sq. Eph. 2, 3. 59 Eph. 4, 20. 60 Eph. 4, 28. 64 sq. Eph. 4, 29. 65 sq. Eph. 5, 3.

XVII, 4 iaculantur uq. XXII, 13 generatori: om. O.

Gel, * uestrae B 33 famula] Gel. Rau. (cfr. l. 34 et De res. 47, 4), famulari B RW 34 iniquitati] ad iniquitatem add. Pam. Pr. Rau. (cfr. l. 34/35; Rom. 6, 19; De res. 47, 4) 38 manumisit] Gel., manum misit B te a] Gel. (cfr. De res. 46, 10), ea B, me a Rau. 40 iudaismo] iudaicis modo B 42 per carnem miserit Pam. 43 similitudinem Pam. 49 alt. et] secl. Pr. Rau., dei et in deum dub. RW deum] C, dominum B 55 reperans dub. RW 58 eo] C, gratia B, gratia eo Gel., gratiae (sc. dei), eo Kroym., scilicet christianos recludens, ingratia Rau. (cfr. De pam. l. 5) 60 si] B, sic Gel. sed (non) et v. d. Vliet¹ Rau., silet Esser 61 moechabatur] Gel., moechatur B 61/62 non ... non] secl. Kroym., prob. Hoppe, Beiträge, p. 127

tanto abest ut excusetur, hoc scientes, quod omnis fornicator aut immundus non habeat Dei regnum. Nemo uos seducat inanibus uerbis. Propter hoc uenit ira Dei super filios incredulitatis.

17. Quis seducit inanibus uerbis, nisi qui contionatur remissibilem esse moechiam? Non intuens etiam fundamenta eius ab apostolo effossa, cum ebrietates et comessiones compescit, sicut et hic: et nolite inebriari uino, in quo est luxuria. **18.** Demonstrat et Colossensibus, quae membra mortificent super terram, fornicationem immunditiam libidinem concupiscentiam malam et turpiloquium. Concede iam tot ac talibus sententiis unum illud quod tenes. Pauca multis, dubia certis, obscura manifestis adumbrantur. **19.** Etiam si pro certo apostolus Corinthio illi fornicationem donasset, esset aliud, quod semel contra institutum suum pro ratione temporis faceret. Circumcidit Timotheum solum et tamen abstulit circumcisionem.

XVIII. 1. Sed haec, inquit, ad interdictionem pertinebunt omnis impudicitiae et ad indictionem omnis pudicitiae, saluo tamen loco ueniae, quae non statim denegatur, si delicta damnatur, quando ueniae tempus cum damnatione (non) concurrat, quam excludit. **2.** Sequebatur et hoc psychicos sapere, et ideo reseruauimus huic loco quae aperte ad communicationem ecclesiasticam causis eiusmodi negandam etiam antiquitus cauta sunt. **3.** Nam et in prouerbiis Salomon, quae παροικίας dicimus, specialiter de moecheo nusquam expiabili, moechus autem, inquit, per indigentiam sensuum perditionem animae suae acquirit, dolores et dehonestationes sustinet. Ignominia autem eius non abolebitur in aeuum. Plena enim zeli indignatio uiro non parcat in die iudicii. **4.** Hoc si de ethnico putaueris dictum, certe de fidelibus iam audisti per Esaiam: Excedite de medio eorum et separamini et immundum ne attigeritis. Habes statim in psalmis: Beatum uirum, qui non abierit in consilio impiorum nec in uia peccatorum steterit et in cathedra

67 sqq. Eph. 5, 5-6. 73 Eph. 5, 18. 74 cfr Col. 3, 5. 8. 79 cfr II Cor. 2. 81 sq. cfr Act. 16, 3.

XVIII, 9 sqq. Prou. 6, 32-34. 14 sq. Is. 52, 11; II Cor. 6, 17. 16 sqq.

XVIII: om. O.

72 effossa] Gel., efusa B 73 noli te B 78 adnumerantur dub. RW 79 esset] Harrisius, esse B aliud] aliquid v. d. Vliet¹.

XVIII, 2 ad indictionem] Lat., additionem B Rau. saluo] Gel., salua B 3 ueniae] Gel., ueniet B 4 non] add. Harter 8 sunt] B C, sint Gel. 12 aeuum] C, cum B 13 parcat] C, paret B 14 Esaiam] Lat., cassum B 15 attigeritis] Lat. (cfr. Adu. Marc. III, 22, 2; V, 18, 6), egeritis B, tetigeritis Pam. RW

pestilentiae non sederit. 5. Cuius et postea uox : non sedi cum consensu uanitatis, sed et cum inique agentibus non introibo, odi-
 20 ui ecclesiam male agentium et cum impiis non sedebam, et : lauabo cum innocentibus manus meas et altare tuum circumdabo, Domine, ut solus plures, quoniam quidem cum sancto sanctus eris : et cum uiro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum peruerso peruersus eris. 6. Et alibi: Peccatori autem
 25 dicit Dominus, ut quid tu exponis iustificationes meas et adsumis testamentum meum per os tuum? Si uidebas furem, currebas cum eo et cum adulteris portionem tuam ponebas. 7. Hinc igitur informatus et apostolus: Scripsi, inquit, uobis in epistola, non
 30 commisceri fornicatoribus, non utique fornicatoribus huius mundi, et reliqua. Ceterum oportebat uos exire de mundo. 8. Nunc autem scribo uobis, si quis frater nominatur in uobis
 35 fraudator aut idololatre (quid enim tam coniunctum?) aut ne cibum quidem sumere, nedum eucharistiam; quoniam scilicet et fermentum modicum totam desipit conspersionem. 9. Item ad
 40 Timotheum: manus nemini cilo imponas neque communices delictis alienis. Item ad Ephesios: nolite ergo participes esse eorum; fuistis enim aliquando tenebrae. 10. Et adhuc pressius: nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, immo et
 45 reuincite ea. Quae enim in occulto ab eis fiunt, turpe est et dicere. 11. Quid turpius impudicitia? Si autem et ab otiose incedente fratre denuntiat subduci Thessalonicensibus, quanto magis
 50 et a fornicatore? Haec enim consultata sunt Christi ecclesiam diligentis, qui se pro ea tradidit, uti eam sanctificet emundans lauacro aquae in uerbo et sistat sibi ecclesiam gloriosam non
 habentem maculam aut rugam, utique post lauacrum, sed sit sancta et sine opprobrio, exinde scilicet sine ruga uetustatis ut uirgo, sine macula fornicationis ut sponsa, sine probro uilitatis ut emundata. 12. Quid, si et hic respondere concipias,
 55 adimi quidem peccatoribus uel maxime carne pollutis communicationem, sed ad praesens, restituendam scilicet ex paenitentiae ambitu, secundum illam clementiam Dei, quae mauult

Ps. 1, 1. 18 sqq. Ps. 25, 4-6. 22 sqq. Ps. 17, 26-27. 24 sqq. Ps. 49, 16-18, 28 I Cor. 5, 9-11. 35 I Cor. 5, 6. 36 sq. I Tim. 5, 22. 37 sqq. Eph. 5, 7-8; 11-12. 42 cfr II Thess. 3, 6. 45 sqq. cfr Eph. 5, 25-27. 52 sq. cfr

XVIII: om. O.

19 consensu] B, consensu Pam. RW sed et] sed B, et Gel. edd. 19/20 hoc de ecclesia male agentium B, odium ecclesiam malignantium Lat. RW 22 solius Lat. quoniam quidem] Gel., quod quid est B 25 ui] et dub. RW. Nil immutandum exponis] Gel., expones B 26 currebas] fort. concurrebas, cfr De spect. 15, 8 (cod. Agob.) 29/30 huius mundi] Gel., huiusmodi B 33 enim tam] Gel., tam in B 34 quoniam] Oehler, modicum B 35 et] del. Vrs. modicum loco quoniam ponit Vrs. desipit] Gel., despicit B conspersionem B edd., ad cfr e. 13, 25; Adu. Val. 31, 1; Adu. Marcionem IV, 24, 1; V, 7, 3 40 et dicere] Kroym. Pr. (cfr Graecum), edicere B, dicere Gel. 43 consultata sunt] Gel., lacuna in B 45 et] ut Gel. Pr. 47 uetustatis] Rig., ueritatis B, uanitatis Lat. 52 quae mauult

peccatoris paenitentiam quam mortem? 13. Hoc enim fundamentum opinionis uestrae usquequaque pulsandum est. Dici-
 55 mus itaque, clementiae diuinae si iterasse competisset | de- V 261 monstrationem sui etiam post fidem lapsis, ita apostolus diceret: nolite communicare operibus tenebrarum, nisi paenitentiam egerint, et: cum talibus ne cibum quidem sumere, nisi posteaquam caligas fratrum uolutando detererint, et: qui
 60 templum Dei uitiauerit, uitiaabit illum Deus, nisi omnium focorum cineres in ecclesia de capite suo excusserit. 14. Debuerat enim quae damnauerat proinde determinasse, quoniam usque et sub <qua> condicione damnasset, si temporali et condicionali et non perpetua seueritate damnasset. 15. Porro cum
 65 in omnibus epistolis et post fidem talem prohibeat admitti et admissum a communicatione detrudat, sine spe condicionis ullius aut temporis, nostrae magis sententiae adsistit, eam paenitentiam ostendens Dominum malle, quae ante fidem, quae ante baptismum morte peccatoris potior habeatur, semel diluendi per Christi gratiam semel pro peccatis nostris morte
 70 functi. 16. Nam hoc etiam in sua persona apostolus statuit. Adfirmans enim Christum ad hoc uenisse, ut peccatores saluos faceret, quorum primus ipse fuisset, quid adicit? Et misericordiam sum consecutus, quoniam ignorans feci in incredulitate.
 75 17. Ita clementia illa Dei malentis paenitentiam peccatoris quam mortem ad ignorantes adhuc et adhuc incredulos spectat, quorum causa liberandorum uenerit Christus, non qui iam Deum norint et sacramentum didicerint fidei. 18. Quod si clementia Dei ignorantibus adhuc et infidelibus competit,
 80 utique et paenitentia ad se clementiam inuitat, salua illa paenitentiae specie post fidem, quae aut leuioribus delictis ueniam ab episcopo consequi poterit aut maioribus et inremissibilibus a Deo solo.

Ez. 33, 11. 57 cfr Eph. 5, 11. 58 cfr I Cor. 5, 11. 60 cfr I Cor. 3, 17. 73 sq. I Tim. 1, 13. 75 cfr Ez. 33, 11.

XVIII: om. O.

Gel., qua ei uult B, qua mauult Vrs. Rau., quae uult Hartel, prob. Hoppe, Beiträge, 48 55 iterasse] Klusmann, ita esse B, statuisse dub. RW, adesse Rau. 55/56 demonstrationem sui] B, dari restitutionem suis Lat., demonstra(re)tionem sui Hartel 60 deus] om. B 63 qua] add. Vrs. 63/64 si usq. damnasset] C, om. B Gel. per hominot. 66 a communicatione] Gel., ad communicationem B 67 adsistit] Gel., adsciscite B 69/70 diluendi] Gel., diluendae B, diluenda (sc. mors) Rau. 74 quoniam] C, quod B 81 leuioribus] Gel., lenioribus B.

XIX. 1. Sed quonam usque de Paulo, quando etiam Iohannes nescio quid diuersae parti subplaudere uideatur? Quasi in Apocalypsi manifeste fornicationi posuerit paenitentiae auxilium, | ubi ad angelum Thyatirenorum Spiritus mandat V 262
 5 habere se aduersus eum, quod teneret mulierem Iezabel, quae se prophetem dicit et docet atque seducit seruos meos ad fornicandum et edendum de idolothytis. 2. Et largitus sum illi temporis spatium, ut paenitentiam iniret, nec uult eam inire nomine fornicationis. Ecce dabo eam in lectum et moechos
 10 eius cum ipsa in maximam pressuram, nisi paenitentiam egerint operum eius. 3. Bene autem quod apostolis et fidei et disciplinae regulis conuenit. Siue enim ego, inquit, siue illi, sic praedicamus. Totius itaque sacramenti interest nihil credere ab Iohanne concessum quod a Paulo sit denegatum. 4. Hanc
 15 aequalitatem Spiritus sancti qui obseruauerit, ab ipso deducetur in sensus eius. Haereticam enim feminam, quae quod didicerat a Nicolaitis docere susceperat, in ecclesiam latenter introducebat et merito ad paenitentiam urgebat. 5. Cui enim
 20 dubium est haereticum institutione deceptum cognito postmodum casu et paenitentia expiato et ueniam consequi et in ecclesiam redigi? Vnde et apud nos, ut ethnico par, immo et super ethnicum, haereticus etiam per baptismum ueritatis utroque nomine purgatus admittitur. 6. Aut si certus es mulierem
 25 illam post fidem uiuam in haeresi postea exspirasse, ut non quasi haereticas, sed quasi fidei peccatrici cui ueniam ex paenitentia uindices, sane agat paenitentiam, sed in fidem moechiae, non tamen et restitutionem consecutura. Haec enim erit paenitentia, quam et nos deberi quidem agnoscimus multo magis, sed de uenia Deo reseruamus.
 30 7. Denique eadem Apocalypsis in posterioribus propudiosos et fornicatores, sicut timidos et incredulos et homicidas et ueneficos et idololatrias, qui tale quid in fide fuerint, in stagnum ignis sine ulla condicionali damnatione decreuit. 8. Non enim de ethnicis uidebitur sapere, cum de fidelibus
 35 pronuntiarit: Qui uicerint, hereditate habebunt ista, et ero V 263
 illis Deus, et illi mihi in filios, et ita subiunxerit: limidis autem

XIX, 5 sqq. Apoc. 2, 20-22. 12 sq. I Cor. 5, 11. 27 sq. cfr Apoc. 2, 15. 29.
 30 cfr Apoc. 21, 8. 35 sqq. Apoc. 21, 7-8.

XIX: om. O.

XIX, 5 teneret mulierem] C, mulier B Rau. 21 redigi] posse add. v. d. Vliet¹
 23 nomine] Lat., homine B es] Vrs., est B Gel. 24 haeresin Vrs. RW
 25 haereticas] Gel., haeretico B cui] B, om. Gel. Pr. 26 uindicet] Gel. (cfr l. 23)
 in fidem] Gel., fidem B, in finem Rig. RW, finem Gomperz 30 eadem] v. d.
 Vliet² Gomperz, ea B RW, om. Hartel 32 fuerint] Vrs., fuerit B 35 heredi-

et incredulis et propudiosis et fornicatoribus et homicidis et ueneficis et idololatriis particula in stagno ignis et sulphuris, quod est mors secunda. 9. Sic et rursus: beati qui ex praeceptis agunt,
 40 ut in lignum uitae habeant potestatem et in portas ad introeundum in sanctam ciuitatem. Canes uenefici, fornicator, homicida foras, utique qui non ex praeceptis agant. Illorum est enim foras dari qui intus fuerunt. Ceterum quid mihi eos, qui foris sunt, iudicare? praecesserat.
 45 10. De epistola quoque Iohannis carpunt statim. Dictum est: Sanguis Filii eius emundat nos ab omni delicto. Semper ergo et omnifariam delinquemus, si semper et ab omni delicto emundat nos ille; aut si non semper, non etiam post fidem, et si non ab
 50 <omni> delicto, non etiam a fornicatione. 11. Vnde autem exorsus est? Lumen praedixerat Deum et tenebras non esse in illo et mentiri nos, si dicamus nos communionem habere cum eo et in tenebris incedamus. Si uero, inquit, in lumine incedamus,
 55 communionem cum eo habebimus, et sanguis Iesu Christi Domini nostri emundat nos ab omni delicto. 12. Ergo in lumine incedentes delinquimus et in lumine delinquentes emundabimur? Nullo pacto. Qui enim delinquit, non in lumine est, sed in tenebris. Vnde et ostendit, quomodo emundabimur
 60 a delicto in lumine incedentes. in quo delictum agi non potest. A Deo sic emundari nos ait, non quasi delinquamus, sed quia non delinquamus. 13. Incedentes enim in lumine, tenebris uero non communicantes, emundati agemus, non deposito, sed non
 65 admissio delicto. Haec est enim uis dominici sanguinis, ut quos iam <a> delicto mundarit et exinde in lumine constituerit, | mundos exinde perstare, si in lumine incedere perseuerauerint. V 264
 14. Sed subicit, inquit, si dicamus nos delictum non habere, seducimus nosmetipsos, et ueritas non est in nobis. Si confitemur delicta nostra, fidelis est iustus est, ut dimittat ea nobis et emundet nos ab omni iniustitia. 15. Numquid ab immunditia? Aut si ita est, ergo et ab idololatria? Sed aliud in sensu est. Ecce enim et

39 sqq. Apoc. 22, 14-15. 43 sq. I Cor. 5, 12. 46 I Ioh. 1, 7. 52 sqq. I Ioh. 1, 5, 7. 65 sqq. I Ioh. 1, 8.

XIX: om. O.

tate ... ista] C, prob. Gomperz, haereditatem istam B 38 particula in] Gel., particulam B 41 canes uenefici] B C, canes ueneficus Gel., fornicatores Rau.
 homicida] Gel., homicidae B Rau. 42 ex] Gel., om. B 47 delinquemus] Gel., delinquimus B Rau. 47/48 emundat nos] Gel., emundandus B 49 omni] add. v. d. Vliet³, prob. Gomperz Rau. 49/50 exorsus est? Lumen] Gel., exorsum est lumen B 58 non] Gel., om. B 59 adeo] Gel., quasi] qua Pam. 63 a] add. Lat. 64 perstare] B Hartel Rau., praestet Gel. RW 68 aut] B, tuent.

70 rursus, si dicamus, ait, nos non deliquisse, mendacem facimus illum, et sermo eius non est in nobis. 16. Eo amplius, filioli, haec scripsi uobis, ne delinquatis, et si deliqueritis, aduocatum habemus apud Deum patrem, Iesum Christum iustum, et ipse placatio est pro delictis nostris. Secundum haec, inquis, 75 et delinquere nos et ueniam habere constabit. 17. Quid ergo fiet, cum procedens aliud inuenio? Negat enim nos omnino delinquere, et in hoc plurimum tractat, ut nihil tale concedat, proponens semel a Christo delicta deleta, non habitura postea ueniam, in quo nos sensus ad admonitionem castimoniae demandat. 18. Omnis, inquit, qui habet spem istam, castificat semelipsum, quia et ille castus est. Omnis qui facit delictum, et iniquitatem facit, et delictum est iniquitas. Et scitis quod ille manifestatus sit, ut auferat delicta, utique hactenus admittenda. 19. Siquidem subiungit: omnis, qui manet in illo, non delinquit. 85 Omnis qui delinquit, neque uidit neque cognouit eum. Filioli, nemo uos seducat. Omnis qui facit iustitiam, iustus est, sicut et ille iustus est. Qui facit delictum, ex diabolo est, quoniam diabolus a primordio delinquit. In hoc enim manifestatus est filius Dei, ut soluat opera diaboli. 20. Nam et soluit liberans hominem 90 per lauacrum donato ei chirographo mortis. Et ideo omnis, qui ex Deo nascitur, non facit delictum, quia semen Dei manet in illo, et non potest delinquere, quia ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filii Dei et filii diaboli. 21. In quo, nisi illi non delinquendo, ex quo de Deo nati sunt, isti delinquendo, quia de 95 diabolo sunt, proinde atque si numquam sint ex Deo nati? quod si dicit, qui non est iustus, ex Deo non est, qui non pudicus, quomodo rursus ex Deo fiet, qui iam esse desiit? 22. Iuxta est igitur ut excidisse sibi dicamus Iohannem in primore quidem epistola negantem nos sine delicto esse, nunc uero praescribentem non delinquere omnino, et illic quidem aliquid de uenia blandientem, hic uero districte negantem filios Dei quicumque deliquerint. 23. Sed absit. Nam nec ipsi excidimus a qua digressi sumus distinctione delictorum. Et hic enim illam Iohannes commendauit, quod sint quaedam delicta cotidianae

70 sq. I Ioh. 1, 10. 72 sqq. I Ioh. 2, 1-2. 80 sqq. I Ioh. 3, 3-5. 84 sqq. I Ioh. 3, 6-8. 90 cfr Col. 2, 14. 90 sqq. I Ioh. 3, 9-10. 96 I Ioh. 3, 10.

XIX: om. O.

Gomperz et Thörnelli II, 29, at RW 71 eo] et v. d. Vliet² 73 deum] Gel., dominum B 74 nos] Gel., hos B 79 quo] Lat., quae B nos] hos Kroym. Rau. 80 habet] Gel., et add. B 84 delinquit] Gel., delinquit B, delinquit Pam. Rig. Rau. 87 quoniam] C, quod B 90 ei] del. Rig. 91 qui ex] Gel., quae a B 95 proinde] B, perinde Vrs. RW 97 qui] B, tuet. Thörnelli II, 70, quia Rau. 98 primore] Gel., priore B 99 negantem] Gel., negante B

105 incursionis, quibus omnes simus obiecti. 24. Cui enim non accidet aut irasci iniqui et ultra solis occasum, aut et manum immittere aut facile maledicere aut temere iurare aut fidem pacti destruere aut uerecundia aut necessitate mentiri? In negotiis, in officiis, in quaestu, in uictu, in uisu, in auditu 110 quanta temptamur? Vt, si nulla sit uenia istorum, nemini salus competat. 25. Horum ergo erit uenia per exoratorem Patris Christum. Sunt autem et contraria istis, ut grauiora et exitiosa, quae ueniam non capiant, homicidium, idololatria, fraus, negatio, blasphemia, utique et moechia et fornicatio, et si qua 115 alia uiolatio templi Dei. 26. Horum ultra exorator non erit Christus; haec non admittet omnino, qui natus ex Deo fuerit, non futurus Dei filius, si admiserit. Ita Iohannis ratio constabit diuersitatis, distinctionem delictorum disponentis, cum delinquere filios Dei nunc adnuit, nunc abnuit. 27. Prospiciebat enim 120 clausulam litterarum suarum, et illi praestruerat hos sensus dicturus in fine manifestius: Si quis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit, et dabit ei uitam V 266 Dominus, qui non ad mortem delinquit. Est enim delictum ad mortem; non de eo dico, ut quis postulet. 28. Meminerat et ipse 125 Hieremiam prohibitum a Deo deprecari pro populo mortalia delinquente. Omnis iniustitia delictum est, et est delictum ad mortem. Scimus autem, quod omnis, qui ex Deo natus sit, non delinquit, scilicet delictum quod ad mortem est. Ita nihil iam superest quam aut neget moechiam et fornicationem mortalia 130 esse delicta, aut inremissibilia fatearis, pro quibus nec exorare permittitur.

XX. 1. Disciplina igitur apostolorum proprie quidem instruit ac determinat principaliter sanctitatis omnis erga templum Dei sacramentum et ubique de ecclesia eradicat omne sacrilegium impudicitiae sine ulla restitutionis mentione. Volo ta-

106 cfr Matth. 5, 22; Eph. 4, 26. 111 cfr I Ioh. 2, 1; Rom. 8, 34; Hebr. 7, 25. 121 sqq. I Ioh. 5, 16. 125 cfr Ierem. 6, 16; 14, 11. 126 sq. I Ioh. 5, 17-18.

XIX: om. O.

XX: om. O.

105/106 accidet] Vrs., accedet B 117 Iohanni Gel. 118 diuersitatis] Gel., diuersitates B disponenti Gel. 120 praestruerat] Gel., perstruebat B 130 orari Vrs.

XX, 1 disciplinae Kroym., disciplinam Gomperz propria Kroym. Gomperz 1/2 instruit ac determinat] Gel., instrumenta determinant B 3 sacramentum et] Pr., sanctitatem et B Kroym., antistitem Gel. RW, anxietatem et Hartel, om. Gomperz eradicat] Pr., eradicantem B RW Gomperz, eradicant Kroym. 4 im-

men ex redundant alicuius etiam comitis apostolorum testimonium superducere, idoneum confirmandi de proximo iure disciplinam magistrorum. **2.** Extat enim et Barnabae titulus ad Hebraeos, a Deo satis auctorati uiri, ut quem Paulus iuxta se constituerit in abstinentiae tenore: aut ego solus et Barnabas non habemus operandi potestatem? Et utique receptor apud ecclesiam epistola Barnabae illo apocrypho Pastore moechorum. **3.** Monens itaque discipulos omissis omnibus initiis ad perfectionem magis tendere nec rursus fundamenta paenitentiae iacere ab operibus mortuorum, impossibile est enim, inquit, eos qui semel inluminati sunt et donum caeleste gustauerunt et participauerunt Spiritum sanctum et uerbum Dei dulce gustauerunt, occidente iam aeuo cum exciderint, rursus reuocari in paenitentiam, regentes cruci in semetipsos filium Dei et dedecorantes. **4.** Terra enim quae bibit saepius deuenientem in se humorem et peperit herbam aptam his propter quos et colitur, benedictionem Dei consequitur: proferens autem spinas reproba et maledictioni proxima, cuius finis in exustionem. **5.** Hoc qui ab apostolis didicit et cum apostolis docuit, numquam moeche et fornicatori secundam paenitentiam promissam ab apostolis norat. **6.** Optime enim legem interpretabatur et figuras eius iam in ipsa ueritate seruabat. **7.** Ad hanc denique speciem disciplinae de leproso cautum fuit: Si autem uarietas effloruerit in cutem et totam cutem texerit a capite usque ad pedes per omnem conspectum, et sacerdos cum uiderit, emundabit eum, quoniam conuertit in album, mundus est. Qua uero die uisus fuerit in eiusmodi color uiuus, inquinatus est. **8.** Conuersum enim hominem de pristino carnis habitu in candorem fidei, quae uitium et macula aestimatur in saeculo, et totum nouatum mundum uoluit intellegi, qui iam non sit uarius, non sit de pristino et nouo aspersus. Si uero post abolitionem in uetustatem aliquid ex illa reuixerit, rursus in carne eius quod emortuum delicto habebatur immundum iudicari nec expiari iam a sacerdote. Ita moechia de pristino recidiua et unitatem noui coloris, a

XX, 9 sq. I Cor. 9, 6. 14 sqq. Hebr. 6, 4-8. 27 sqq. Leu. 13, 12-15.

XX: om. O.

pudicitiae] Lat., pudicitiae B, tuent, Kroym, et Gomperz 5 ex redundant] Lat. (cfr 'ex abundanti'), ex redundantia B RW 8 a deo s. auctorati] Scaliger, adeo s. auctoritati B 10 hoc operandi Pam. 15/16 et participauerunt usq. gustauerunt] C, om. B Gel. per homoiotel. 17 reuocari] Lat. 25 eius] Gel., ei B 26 seruabat] Pam., seruabant B 29 quoniam] Pam., quod B (cfr II, 16; III, 9; XIII, 14; XIV, 25; XVIII, 74; XIX, 87) 33 uoluit] C, om. B 35 abolitionem C in uetustatem] uetustatis Kroym. 36 emortuum] Gel., emortuo B 37 habebatur] dub. RW 38 moechia ... recidiua] Gel., moechiam ... recidiuam B

quo fuerat exclusa, commaculans immundabile est uitium. **8.** Item de domo: Si quae maculae et cauositates adnuntiatae in parietibus sacerdoti fuissent, priusquam introiret ad inspiciendam eam, iubet auferri de domo omnia, ita immunda non futura quae domus essent. **9.** Dehinc introgressus sacerdos si inuenisset cauositates uiridicantes uel rubescentes, et aspectum earum humiliorem citra parietinam formam, exiret ad ianuam et secerneret domum illam septem diebus. Dehinc die septima regressus si animaduertisset diffusum in parietibus tactum illum, imperaret exterminari eos lapides, in quibus tactus leprae fuisset, et abici extra ciuitatem in locum immundum, et sumi alios lapides politos et solidos et reponi loco pristinorum et puluere alio inliniri domum. **10.** Oportet enim, cum peruenitur ad summum sacerdotem Patris Christum, de domo hominis nostri in tempore hebdomadis auferri omnia impedimenta prius, ut munda sit quae remanet domus, caro et anima, ut ubi introierit eam sermo Dei et inuenerit maculas ruboris et uirosis, extrahi statim et abici foras sensus mortiferos et cruentos (nam et Apocalypsis uiridi equo mortem, russeo autem praeliatorem imposuit), proque illis politos et in compaginem aptos et firmos substrui lapides, quales in Abrahae (filios) fiunt, ut ita homo habilis Deo sit. **11.** Quod si post recuperationem et reformationem rursus sacerdos animaduertit in eadem domo de pristinis cauis aliquid et maculis, immundam eam pronuntiauit, et iussit deponi materias et lapides et omnem structuram eius et abici in locum immundum. **12.** Hic erit homo caro atque anima, qui post baptisma et introitum sacerdotum reformatus denuo resumit scabra et maculas carnis, et abicitur extra ciuitatem in locum immundum, deditus scilicet satanae in carnis interitum, nec amplius reaedificatur in ecclesia post ruinam. **13.** Sic et de famulae concubitu, quae homini esset seruata, necdum redempta, necdum liberata. *Prospicietur*, inquit illi, et non morietur, quia nondum est manumissa, cui seruabatur. Nondum enim caro a Christo manumissa, cui seruabatur, impune contaminabatur, ita iam manumissa non habet ueniam.

40 sqq. Leu. 14, 36-42. 52 cfr Hebr. 8, 1. 57 cfr Apoc. 6, 4. 8. 70 sqq. Leu. 19, 20.

XX: om. O.

45 parietinam] Gel., parietem non B 48 exterminari] C, extrahi B tactus leprae] Iam., tactus lepra B, lepra Gel. 50 solitos Gel. 54 ut ubi] B, et ubi Gel. add. 57 russeo] Gel., roseo B (cfr De spect. 9, 5) 59 filios] add. RW, cfr Hoppe, Beiträge, 44 62 cauis] Lat., cauis B 65 et] id est Kroym., reprob. Thörnelli 1, 4 66 resumit] Gel., respuit B 73 cui seruabatur] del. v. d. Vliet et Kroym. et add. ut.

XXI. 1. Haec si apostoli magis norant, magis utique curabant. Sed et in hunc iam gradum decurrant, excernens inter doctrinam apostolorum et potestatem. Disciplina hominem gubernat, potestas adsignat. Sed rursus quid potestas? 3 <Spiritus> Spiritus autem Deus. 2. Quid autem docebat? Non V 269 communicandum operibus tenebrarum. Obserua quod iubet. Quis autem poterat donare delicta? Hoc solius ipsius est. Quis enim dimittit delicta, nisi solus Deus? Et utique mortalia, quae in ipsum fuerint admissa et in templum eius? 3. Nam tibi quae in te reatum habeant etiam septuagies septies iuberis indulgere in persona Petri. Itaque si et ipsos beatos apostolos tale aliquid indulsisse constaret, cuius uenia a Deo, non ab homine competeret, non ex disciplina, sed ex potestate fecissent. 4. Nam et mortuos suscitauerunt, quod Deus solus, 15 et debiles redintegrauerunt, quod nemo nisi Christus, immo et plagas inflixerunt, quod noluit Christus. Non enim decebat eum saeuire qui pati uenerat. Percussus est Ananias et Elimas, Ananias morte, Elimas caecitate, ut hoc ipso probaretur Christum et haec facere potuisse.

20 5. Sic et prophetae caedem et cum ea moechiam paenitentibus ignouerant, quia et seueritatis documenta fecerunt. Exhibe igitur et nunc mihi, apostolice, prophetica exempla, ut agnoscam diuinitatem, et iudica tibi delictorum eiusmodi remittendorum potestatem. 6. Quod si disciplinae solius officia 25 sortitus est, nec imperio praesidere, sed ministerio, quis aut quantus es indulgere, qui neque prophetam nec apostolum exhibens cares ea uirtute cuius est indulgere? 7. « Sed habet, inquis, potestatem ecclesia delicta donandi. » Hoc ego magis et agnosco et dispono, qui ipsum Paracletum in prophetis 30 nouis habeo dicentem: « Potest ecclesia donare delictum, sed non faciam, ne et alia delinquant. » 8. Quid, si pseudopropheticus spiritus pronuntiavit? Atqui magis euersoris fuisset et semetipsum de clementia commendare et ceteros ad delinquentiam

XXI, 6 cfr Eph. 5, 11. 8 Marc. 2, 7. 10 sq. cfr Matth. 18, 22. 16 cfr Act. 3, 1 sqq.; 9, 32 sqq.; 5, 1 sqq.; 13, 8 sqq. 16 quod noluit Christus] cfr Luc. 9, 55. 20 sq. cfr II Reg. 12, 13.

XXI: om. O.

XXI, 4 sed rursus quid] Lat., seorsum quod B, tuet. Hartel, distinguens: pot. ads. seorsum, quod potestas <spiritus> 5 spiritus] add. Lat. 7 ipsius] spiritus Lat. 9 quae] Gel., quod B Rau. 11 ipsos beatos apostolos] C, ipsos ab ea apostolos B, ipsi beati apostolis Gel. 12 indulsisse] C, indulsisset B 13/14 fecisse Gel. 18 elimas] Gel., et climas B Rau. ipso probaretur] C, ipsum probaret B Rau. 21 ignouerant] Gel., ignorauerant B 22 ut] Oehler, et B Pr. 23 uendica B 30 nouis habeo] Gel., nobis ab eo B 31 alii Har-

temperare. Aut si et hoc secundum spiritum ueritatis adfectare 35 gestiuit, ergo spiritus ueritatis potest quidem indulgere fornicatoribus ueniam, sed cum plurium malo non uult.

9. De tua nunc sententia quaero, unde hoc ius ecclesiae V 270 usurpes. Si quia dixerit Petro Dominus: *Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, tibi dedi clauis regni caelestis*, uel: 40 *quaecumque alligaueris uel solueris in terra, erunt alligata uel soluta in caelis*, idcirco praesumis et ad te deriuasse soluendi et alligandi potestatem, id est ad omnem ecclesiam Petri propinquam? 10. Qualis es, euertens atque commutans manifestam Domini intentionem personaliter hoc Petro conferentem? 45 *Super te*, inquit, *aedificabo ecclesiam meam*, et: *dabo tibi clauis*, non ecclesiae, et: *quaecumque solueris uel alligaueris*, non quae soluerint uel alligauerint.

11. Sic enim et exitus docet. In ipso ecclesia extracta est id est per ipsum, ipse clauem imbuat, uides quam: *Viri Israelitae*, 50 *auribus mandate quae dico: Iesum Nazarenum uirum a Deo uobis destinatum*, et reliqua. 12. Ipse denique primus in Christi baptismo reserauit aditum caelestis regni, quo soluuntur alligata retro delicta et alligantur quae non fuerint soluta, secundum ueram salutem, et Ananiam uinxit uinculo mortis et 55 debilem pedibus absoluit uitio ualetudinis. 13. Sed et in illa disceptatione custodiendae <necne> legis primus omnium Petrus spiritu instinctus et de nationum uocatione praefatus, et nunc, inquit, *cur templastis Dominum de imponendo iugo fratribus*, quod neque nos neque patres nostri sufferre ualuerunt? Sed 60 enim per gratiam Iesu credimus nos salutem consecuturos, sicut et illi. 14. Haec sententia et soluit quae omissa sunt legis et alligauit quae reseruata sunt. Adeo nihil ad delicta fidelium capitalia potestas soluendi et alligandi Petro emancipata. 15. Cui si praeceperat Dominus etiam septuagies septies delin- 65 quenti in eum fratri indulgere, utique nihil postea alligare id est retinere mandasset, nisi forte ea quae in Dominum, non in fratrem, quis admiserit. Praejudicatur enim non dimittenda in Deum delicta, cum in homine admissa donantur.

38 sqq. Matth. 16, 18. 49 sqq. Act. 2, 22. 57 sqq. Act. 15, 10-11. 64 sq. cfr Matth. 17, 22.

XXI: om. O.

nack. Rau. 34 temperare] B, tuet. Hoppe, Beiträge, 108 sq. (= instituere), temptare Scaliger RW 37 ius] Gel., iussisse B 43 es, euertens] Gel., sese uertens B 43/44 manifestam] Gel., manifestum B 49 uides] Gel., fidei B, uide Vrr. RW 51 christi] cornelii v. d. Vliet* (historice quidem recte, at hic Tertull. de baptismo in nomine Christi agit) 53/54 secundum B 54 uinxit] Gel., iunxit B 56 necne] add. Pam., secl. Rau. 66 ea] Gel., eam B 68 hominem Rau.

16. Quid nunc | et ad ecclesiam et quidem tuam, psychice? V 271
 70 Secundum enim Petri personam spiritualibus potestas ista
 conueniet, aut apostolo aut prophetae. Nam et ipsa ecclesia
 proprie et principaliter ipse est spiritus, in quo est trinitas
 unius diuinitatis, Pater et Filius et Spiritus sanctus. Illam eccle-
 75 siam congregat quam Dominus in tribus posuit. 17. Atque ita
 exinde etiam numerus omnis qui in hanc fidem conspirauerint
 ecclesia ab auctore et consecratore censetur. Et ideo ecclesia
 quidem delicta donabit, sed ecclesia spiritus per spiritalem
 hominem, non ecclesia numerus episcoporum. Domini enim,
 non famuli est ius et arbitrium; Dei ipsius, non sacerdotis.

XXII. 1. At tu iam et in martyras tuos effundis hanc po-
 testatem. Vt quisque ex consensione uincula induit adhuc
 mollia in nouo custodiae nomine, statim ambiunt moechi,
 statim adeunt fornicatores, iam preces circumsonant, iam
 5 lacrimae circumstagnant maculati cuiusque, nec ulli magis
 aditum carceris redimunt quam qui ecclesiam perdiderunt.
 2. Violantur uiri ac feminae in tenebris plane ex usu libidinum
 notis, et pacem ab his quaerunt qui de sua periclitantur. Alii
 ad metalla confugiunt et inde communicatores reuertuntur,
 10 ubi iam aliud martyrium necessarium est delictis post marty-
 rium nouis. 3. Quis enim in terris et in carne sine culpa? Quis
 martyr saeculi incola, denariis supplex, medico obnoxius et
 feneratori? Puta nunc sub gladio iam capite librato, puta in
 patibulo iam corpore expanso, puta in stipite iam leone con-
 15 cesso, puta in axe iam incendio adstructo, in ipsa, dico, secu-
 ritate et possessione martyrii, quis permittit homini donare
 quae Deo reseruanda sunt, a quo ea sine excusatione damnata
 sunt, quae nec apostoli, quod sciam, martyres et ipsi donabilia
 iudicauerunt? 4. Denique iam ad bestias depugnauerat Paulus
 20 Ephesi, cum interitum decernit incesto. Sufficiat martyri pro-
 pria delicta purgasse. Ingrati nel superbi est in alios quoque
 spargere, quod pro magno fuerit consecutus. Quis alienam
 mortem sua soluit, nisi solus Dei filius? Nam et in ipsa passione

XXII, 19 sq. cfr I Cor. 15, 32. 23 sq. cfr Luc. 23, 43.

XXI: om. O.

XXII, 1 usq. 13 feneratori: om. O;

17 a quo usq. 20 incesto: om. O;

71 ipsa] *Iun.*, ipse B *Rau.*, del. *Rig.* 76 pr. ecclesia] *Lat.*, ecclesiae B *Rau.*

XXII, 2 ex consensione] B ('après entente préalable' [De Labriolle]), ex confessione
Lat. RW 3 mollia] *Gel.*, immollia B 12 sacculi B donariis *Lat.*, damna-
 tis *Rig.* 12/13 moechi obn. et fornicatori *Rig.* 13/14 capite ... leone] B O
Rau., tuet. *Hoppe*, *Beiträge*, 100 sq., capiti ... leoni RW 15 in axe iam] *Gel.*, in
 axiam O, om. B adstructo] *Vrs.*, adstricto B, astricto O 16 permittat O
 17 ea sine] *Gel.*, eas in B 17/18 damnata sunt] damnatas B 19 iudicauerunt]
Gel., indicauerunt B 20 incesto] *Gel.*, incerto B 23 nisi] O *Gel.*, ni B RW

liberavit latronem. Ad hoc enim uenerat, ut ipse a delicto
 25 purus et omnia sanctus pro peccatoribus obiret. 5. Proinde
 qui illum aemularis donando delicta, si nil ipse deliquisti,
 plane patere pro me. Si uero peccator es, quomodo oleum
 faculae tuae sufficere et tibi et mihi poterit?

6. Habeo etiam nunc quo probem Christum. Si propterea
 30 Christus in martyre est, ut moechos et fornicatores martyr
 absoluat, occulta cordis edicat, ut ita delicta concedat, et
 Christus est. 7. Sic enim Dominus Iesus Christus potestatem
 suam ostendit: Quid cogitatis nequam in cordibus uestris?
 Quid enim facilius est dicere paralytico: dimittuntur tibi peccata,
 35 aut: surge et ambula? Igitur ut sciatis filium hominis habere
 dimittendorum peccatorum in terris potestatem, tibi dico, para-
 lytice: surge et ambula. 8. Si Dominus tantum de potestatis suae
 probatione curauit, uti traduceret cogitatus et ita imperaret
 sanitatem, ne non crederetur posse delicta dimittere, non licet
 40 mihi eandem potestatem in aliquo sine eisdem probationibus
 credere. 9. Cum tamen moechis et fornicatoribus a martyre
 expostulas ueniam, ipse confiteris eiusmodi crimina nonnisi
 proprio martyrio diluenda, qui praesumis alieno. Quod sciam,
 et martyrium aliud erit baptisma. 10. Habeo enim, inquit,
 45 et aliud baptisma. Vnde et ex uulnere lateris dominici aqua et
 sanguis, utriusque lauacri paratura manauit. 11. Debeo ergo
 et primo lauacro alium liberare, si possum secundo. Ingeram
 usque in finem necesse est: quaecunque auctoritas, quaecum-
 que ratio moecho et fornicatori pacem ecclesiasticam reddit,
 50 eadem debet et homicidae [et idololatrae] paenitentibus sub-
 uenire, certe negatori, et utique illi, quem in proelio confessio-
 nis tormentis conluctatum saeuitia deiecit. 12. Ceterum in-
 dignum Deo et illius misericordia, eius qui paenitentiam pecca-
 toris morti praeuertit, ut facilius in ecclesiam redeant, qui sub-
 55 dendo quam qui dimicando ceciderunt. Urget nos dicere in-

27 sq. cfr Matth. 25, 8-9. 33 sq. Marc. 2, 8-10. 44 sq. Luc. 12, 50. 45
 sq. cfr Ioh. 19, 34. 53 sq. cfr Ezech. 23, 11.

25 proinde usq. 54 praeuertit: om. O;

24 ipse] O *Gel.*, ipso B 25 omnia] C RW, omnino B, per omnia O obiret]
 O (iam coniecit *Vrsinus*), obediret B 27 pro me] *Gel.*, pro me B 42/43 nonnisi
 proprio martyrio] B *Gel.*, non in proprio martyrio *Hartel* (si quid corrigendum, dele
 proprio cum *Kroym.*) 43 praesumus B sciam] B, si est, iam *Gel.* 44 et]
secl. Kroym., tuet. *Thörnell*, II, 78 47 possum] *Gel.*, possumus B 47/48 inge-
 ram usque in finem] *Lat.*, ingeramusque in finem B, ingeram usque in sinum *Gel.*
 RW, ingeramus, quae in finem *Kroym.* 53 eius qui] *Hartel*, eiusque B, qui *Gel.*
 54 morti] *Gel.*, mortem B ut usq. redeant] sed cur facilius ad paenitentiam
 redeant O 54/55 subdendo] B O, subando *Gel. edd.* 55 urget nos dicere
 indignitas: contaminata] *Gel.*, urgemur dic. ind. cont. B, et cur contaminata O

dignitas : contaminata potius corpora reuocabis quam cruentata ? 13. Quae paenitentia miserabilior titillatam prosternens carnem an uero laniatam ? Quae iustior uenia in omnibus causis, quam uoluntarius an quam inuitus peccator implorat ?
 60 Nemo uolens negare compellitur, nemo nolens fornicator. 14. Nulla ad libidinem uis est, nisi ipsa ; nescit quo libet cogi. Negationem porro quanta compellunt ingenia carnificis et genera poenarum ? Quis magis negauit, qui Christum uexatus an qui delectatus amisit ? Qui cum amitteret doluit, an qui
 65 cum amitteret luit ? 15. Et tamen illae cicatrices Christiano proelio insculptae et utique inuidiosae apud Christum, quia uicisse cupierunt, et sic quoque gloriosae, quia non uincendo cesserunt, in quas adhuc et diabolus ipse suspirat, cum sua infelicitate, sed casta, cum paenitentia maerente, sed non erubesciente ad Dominum, de uenia denuo dimittetur reis, cum piaculariter negauerunt. Solis illis caro infirma est. Atquin nulla
 70 tam fortis caro quam quae spiritum elidit.

71 cfr Matth. 26, 41.

65 et tamen usq. 71 negauerant : om. O.

57/58 quae usq. laniatam] om. O 59 an] O Gel., om. B 60 fornicator] B O, fornicatur Gel. RW 61 quolibet O Gel., quodlibet Pam. Rau. 62 porro] uero O carnificis] B O, tuel. Hoppe, Beiträge, 68, carnificii Scaliger RW 63 magis magis O 70 dimittetur] Gel., dimittuntur B Kroym. 70/71 reis cum piaculariter] Hartel, resculpiculariter B, eis qui piac. Gel. RW, resculpi. <parti>culariter Kroym., quia piaculariter Oehler Rau. 71 est] om. O atquin] sed O.

XXXI

Q. S. FL. TERTVLLIANI

DE FATO

ALIAQVE FRAGMENTA

COLLEGT

A. HARNACK

Egregie hanc materiam tractauit A. Harnack, *Tertullian in der Litteratur der alten Kirche* (*Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Academie der Wissenschaften zu Berlin*, 1895, II, p. 545-579). Vide etiam quae monuimus in prolegomenis ad tom. I, p. v sq.

I

DE FATO

Nam et Tertullianus in libro quem 'De fato' scripsit, ita ait: Redde huic fratri primum problematis mancipatum.

fati al. municipatum *cod. Paris. 7581*

FVLGENTIVS MYTHOGRAPHVS, *Expositio sermonum antiquorum*, 16 — edid. R. HELM, Lipsiae, 1898, p. 116.

Item auctor *Quaestionum Veteris et Novi Testamenti* hoc opus Tertulliani adhibuisse uidetur (qu. 115 — edid. A. SOUTER, Vindobonae, 1908, p. 318-349), cfr. H. KOCH, *Tertullianisches*, I, in *Theologische Studien und Kritiken*, CI, 1929, p. 458-462.

II

ADVERSVS APELLEIACOS

- a) Hic praeterea Philumenem quamdam puellam dicebat inspiratam diuinitus ad praenuntianda futura, ad quam somnia atque aestus sui animi referens diuinationibus seu praesagiis eius secretim erat solitus praemoneri, eodem phantasmate eodem Philuminae pueri habitu se demonstrante, qui puer apparens Christum se aliquando, aliquando esse assereret Paulum. A quo phantasmate sciscitans ea soleret respondere quae se audientibus diceret. Nonnulla quoque illam miracula operari solitam, inter quae illud praecipuum, quod in angustissimi oris ampullam uitream panem grandem immitteret eumque extremis digitulis leuare soleret illaesum, eoque solo quasi diuinitus sibi cibo dato fuisse contenta.

1 hic] *sc. Apelles*, cfr. *Haer.* 23.

AVGVSTINVS, *De haeresibus*, 24 Appendix — edit. Maurinorum, t. VIII, Parisiis, 1688, p. 9B, iuxta ueteres editores (recudit J. MIGNE, *Pat. Lat.* t. XLII, col. 30, adn. 1).

Appendices subdititii ad quaedam capita huius Augustini opusculi iam saeculo V confecti uidentur. Attamen in codicibus nostrum fragmentum non inuenitur, ne in codice quidem Basileense B VIII 9, ubi et alii nonnulli appendices leguntur, cfr. G. MORIN, *Chapitres additionnels au De haeresibus de saint Augustin*, in *Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde*, XXVI, 1927, p. 218 sq.

Tertulliano attribui potest, uel saltem a Tertulliani opere deperdito auctor ignotus argumenta sua mutuatus est. Attamen nil certe constat.

- b) Eleganter in hoc loco uir doctissimus Tertullianus aduersus Appellem et eius uirginem Philumenem, quam angelus quidem diabolici spiritus et peruersus impleuerat, hunc esse scribit angelum, cui, multo antequam Apelles nasceretur, Spiritus Sancti uaticinio sit anathema per apostolum prophetatum.

HIERONYMVS, *Commentarii in epistolam ad Galatas*, I, 8 — edid. D. VALLARSI, t. VII, Veronae, 1737, p. 383 C D (recudit J. MIGNE, *Patr. Lat.*, t. XXVI [ed. 1884], col. 344 C).

Neque haec inueniuntur aliis in locis ubi Tertullianus contra Appellem et eius uirginem Philumenem dimicat. Conicere licet ea assumpta esse e proprio libello quem aduersus Apelleiacos composuit (cfr *De carne Christi*, VIII, 3: « Nam est nobis et aduersus illos libellus »).

III

DE EXSTASI

- Scriptis contra eos librum sanctus Soter papa Urbis, et Apollonius Ephesiorum antistes. Contra quos scripsit Tertullianus presbyter Carthaginensis. Qui cum omnia bene et prime et incomparabiliter scripserit, in hoc solum se reprehensibilem fecit, quod Montanum defendit, agens contra Soterem supradictum Urbis papam, asserens falsa esse de sanguine infantis, trinitatem in unitate deitatis, paenitentiam lapsis, mysteriis eisdem unum pascha nobiscum. Hoc solum discrepamus, inquit, quod secundas nuptias non recipimus et prophetiam Montani de futuro iudicio non recusamus. Obiciunt quidem Tertulliano, quod animam ex traduce, id est animam dixerit ita gigni ex anima sicut ex corporibus corpus, quod catholica fides uehementer execratur.

1 cōs] *sc. Cataphryges*.

Praedestinatus, I, 26 — edid. J. SIRMOND, Parisiis, 1643 (recudit J. MIGNE, *Patr. Lat.*, t. LIII, col. 596 B-C). Cfr I, 86 (col. 617 A): « Tertullianum autem catholica hinc reprehendit auctoritas, quod animam ex anima nasci dicit et defendit Montanum et Priscam et Maximillam contra fidem catholicam, et contra Apollonium episcopum Orientis, et contra Soterem papam Urbis Romae, ut supra diximus, dum Cataphryges haereticos detegerimus. »

Fragmentum hoc reuera ex illo opere Septimii exscriptum esse uidetur, cuius meminit Hieronymus his uerbis: « De exstasi libros sex, et septimum, quem

'Aduersus Apollonium' composuit » (*De utr. illustr.* 53 — edid. RICHARDSON, p. 32, 4-5; cfr 40, p. 28, 10-12: « Tertullianus, sex uoluminibus aduersus ecclesiam editis, quae scripsit 'De exstasi', septimum proprie 'Aduersum Apollonium' elaborauit. »).

IV

His Tertullianus uehementer occurrit, ostendens Dei Filium impassibilem esse et ista diuinitati non iniuriam sed laudem adferre: Sicut rex qui uolens anulum aureum cum gemma de cloaca leuare, induit se seruilem tunicam et sic descendit ad cloacam, ut stercoreas iniurias tunica illa suscipiat, et mittens manum et anulum aureum cum gemma eripiens, aqua abluit et digito suo regali induit, posteaquam inde ascenderit. Ita procul dubio Dei Filius formam serui suscipiens, uenit non solum ad inferos caelorum, ubi nos sumus, qui uidemur uiuere in mundo, sed etiam ad inferos inferiores, qui tanto a nobis sunt profundius, quanto nos sumus caelo, et ut inde humanum genus eriperet, cunctarum sordium, non suarum sed nostrarum, est squalorem perpassus. Pro uiuentibus sic uixit sicut nos qui uiuimus, nihil aliud distans nisi hoc quod immaculatam uitam exercuit, habens intra se Deum; pro mortuis sic mortuus, nihil distans nisi hoc, quod tertia die resurrexit a mortuis; et quod propterea sic descendit, ut sanctos inde erueret et mortis principem religaret. Quod autem anulum aureum cum gemma posuit, hoc in sequenti lectione edocuit, quod anulum corpus posuerit, gemma uero inclusam esse animam declarauit. Hunc ergo anulum de stercoribus antiquis et de cloaca huius mundi Christus eleuans ac baptismatis unda perfundens, ab omni squalore abluens, in suis fecit sanctis manibus radiare. Siquidem ita legitur: *Iustorum autem animae in manu Dei sunt*; et iterum: *Pone me sicut anulum in manu tua*; et: *In manus tuas commendo spiritum meum*. Et infinita sunt his similia in sacris apicibus, quae nos causa breuitatis omittentes...

1 his] *sc. Proclianistis* 9/10 cfr Phil. 2, 6 16/17 cfr Ps. 113, 18 29/30 Sap. 3, 1 30/31 Cant. 8, 6 31/32 Ps. 30, 6.

Praedestinatus, I, 60 — col. 608 A-C.

Et uerba et sententiae Tertulliani calamum patefaciunt. Ex eiusdem libello 'De censu animae contra Hermogenem' fluxisse coniecit Harnack, *art. laud.* p. 576,

tenuissimo tamen indicio ductus. Ceterum quod ipse Tertullianus de hoc suo libello refert, uide apud J. H. WASZINK, *Q. S. Fl. Tertulliani De Anima*, edited with *Introduction and Commentary*, Amstelodami, 1947, p. 7^a-12^a, ubi et alios scriptores legere potes, Filastrium nempe (*baer.* 126) et Pseudo-Ambrosium, *De origine animae* (edid. CASPARI, p. 229), qui e Septimii libello sua hauserunt.

V

De secundo problemate tuo Tertullianus in libris de monogamia disseruit asserens, sanctos dici fidelium filios, quod quasi candidati sint fidei et nullis idololatriae sordibus polluantur.

3 candidateae sint fidei Hilberg cum nonnullis codd. nullius al.

HIERONYMVS, *Epistula* 85, ad Paulinum, 5 — edid. I. HILBERG, II, Vindobonae, 1912, p. 137. 15-17.

Locus in libro 'de monogamia' non exstat. Fortasse fragmentum est e libro 'ad amicum philosophum de angustiis nuptiarum', quem laudat ipse Hieronymus ad Eustochium scribens (*epist.* 22, 22 — HILBERG, I, p. 174 sq.) uel contra Iovinianum dimicans (I, 15 — *Patr. Lat.* XXIII [ed. 1883], col. 241 A).

VI

Dicit sane etiam ipse animas hominum pessimas post mortem in daemones uerti [statum autem animae credit per traducem propagari].

1 dicit] sc. Tertull. 2/3 statum usq. propagari] om. codd. add. edd. ueteres (cfr supra adn. ad fragm. II a).

AVGVSTINVS, *De haeresibus*, 86 — edit. Maurinorum, t. VIII, Parisiis, 1688, p. 25 B-C (recudit J. MIGNE, *Patr. Lat.* t. XLII, col. 47).

Fragmentum cuiusdam opusculi deperditi de fine ultimo, fortasse 'De paradiso' (cfr *De anima*, 55, 5: 'Habes etiam de paradiso a nobis libellum, quo constituimus omnem animam apud inferos sequestrari in diem Domini'), uel potius 'De spe fidelium', de quo et Hieronymus: 'Neque enim iuxta Iudaicas fabulas, quas illi *θεωρετώσεις* appellant, gemmatam et auream de caelo exspectamus Ierusalem, nec rursus passuri circumcisionis iniuriam, nec oblarum taurorum et arietum uictimas, nec sabbati otio dormiemus. Quod et multi nostrorum et praecipue Tertulliani liber, qui inscribitur 'De spe fidelium' ... pollicetur' (*Comm. in Ezechiel.* XI, XXXVI, 1 — *Patr. Lat.* xxv [ed. 1884], col. 339 B).

XXXII

[Q. S. FL. TERTVLLIANI]

ADVERSVS IVDAEOS

CVRA ET STUDIO

AEM. KROYMANN

- F codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 10, saec. XV.
 G codex amissus Gorziensis, quem adhibuit Rhenanus in editione sua tertia.
 N codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 9, saec. XV.
 P codex Secleradiensis 439, saec. XI (Paterniacensis).
 T codex Trecentensis 523, saec. XII.
 Φ codex Fuldensis amissus, cuius variae lectiones ex collatione Francisci Modii Aldenburgensis congestae sunt in appendice editionis Iunianae, Franckerae, 1597.
 ϕ codex Parisinus Latinus 15.047, saec. IX-X.
 R¹ editio princeps Beati Rhenani, Basileae, 1521 (codicibus Paterniacensi et Hirsaugiensi superstructa).
 R² editio tertia Beati Rhenani, Basileae, 1539.
 R consensus harum editionum.
 B editio Martini Mesnartii, Parisiis, 1545.

Textum exhibemus editionis Aemilii Kroymann (C. S. E. L., vol. LXX, Vindobonae, 1942), pauca emendantes iuxta J. W. Ph. Borleffs (*Museum. Maandblad voor Philologie en geschiedenis*, L, 1943, p. 248 sq.).

Hic locus non est dirimendi quaestionem illam perarduam, sitne genuinus Septimii foetus tractatus 'aduersus Iudaeos' inscriptus. Plerique consentiunt cap. I-VIII Tertullianum habere auctorem; quod uero sequitur inde a cap. IX usque in finem libelli alium calamum patefacit, et quidem minus peritum; attamen nonnullas sententias haurire uidetur ex schedis plagulisque imperfectis ipsius Tertulliani. Vide quae animaduertit Kroymann noster in fronte cap. IX necnon in prolegomenis editionis suae Vindobonae euulgatae, p. XLIV.

Vir saepe laudatus G. Quispel suspicatus est et haud spernendis certe argumentis propugnauit compositorem illum non alium esse quam 'fratrem dehinc apostatam', qui Tertulliani primum opusculum 'aduersus Marcionem' iam fraude asportauerat (*Aduersus Marcionem*, I, 1, 1) (cfr G. Quispel, *De bronnen van Tertullianus' Aduersus Marcionem*, Lugduni Batavorum, 1943, p. 61-79).

Vt ut res sint, libellus 'aduersus Iudaeos' plura continet quae reuera Tertulliani sunt, at manus aliena nonnulla mutauit uel auxit. Et hoc quidem, ut nobis uidetur, tam in prima parte libelli quam in altera, ut pater u. g. ex uerbis S. Scripturae hinc illicque allatis. Vide, quaeso, quae arguunt F. C. Burkitt (*The Old Latin and the Itala*, Cantabrigiae, 1896, p. 7 et 29 sq.) et P. Capelle (*Le texte du psautier latin en Afrique*, Romae, 1913, p. 6 sq.) et H. Koch (*Tertullianisches I*, in *Theologische Studien und Kritiken*, CI, 1929, p. 462 sq.).

I. 1. Proxime accidit: disputatio habita est Christiano et proselyto Iudaeo. Alternis uicibus contentioso fune uterque diem in uesperam traxerunt. Obstrepentibus etiam quibusdam <in>expertibus singulorum nubilo quodam ueritas obumbrabatur. Placuit ergo, uel quod per concentum disputationis minus plene potuit dilucidari, curiosius inspectis lectionibus, stilo quaestiones retractatas terminare. 2. Nam occasio quidem defendendi etiam gentibus ibi diuinam gratiam hinc habuit praerogatiuam, quod sibi uindicare dei legem instituerit homo ex gentibus nec de prosapia Israelitum Iudaeus. 3. Hoc enim sat est, posse gentes admitti ad dei legem, ne Israel adhuc superbiat, quod gentes uelut stillicidium situlae aut puluis ex area deputentur. Quamquam habeamus ipsum deum idoneum pollicitatorem et fidelem sponsorem, qui Abrahae promiserit, quod in semine eius benedicerentur omnes nationes terrae, et * quod ex utero Rebeccae duo populi et duae gentes essent processurae, utique Iudaeorum, id est Israelitum, et gentium, id est noster. 4. Vterque ergo et populus et gens est appellatus, ne de nominis appellatione priuilegium gratiae sibi quis

I. 14 cf. Es. 40, 15 16 cf. Gen. 22, 18, 26, 4, 28, 14; Act. 3, 25 17 cf. Gen. 25, 23

I. 1 INCIP ADVERSVS IVD EOS EIVSDĒ P, INCIP TERTVLLIANI LIB ADVERSVS IVD EOS NF. Non comparet titulus in cod. T, sed in fine libelli legitur FINIT ADVSVS IVD EOS. 'Contra Iudaeos' inscriptus fuisse hic liber uidetur in deperdito cod. Fuldensi (Φ), si fidem habere uelis ueteri bibliothecae Fuldensis catalogo saeculo decimo sexto conscripto (cf. C. Schrader apud F. Falk: Beiträge zur Rekonstruktion der alten bibliotheca Fuldensis, Leipzig 1902, p. 106), cum quo consentit indiculus cod. miscellanei Parisini 13047 (ϕ): ego alterius memoriae auctoritatem sequi malui, praesertim cum in reliquis omnibus libris polemicis praepositionem 'aduersus' praeserat titulus 3 prosclito TPF, prosellito N 5 <in>expertibus scripti (inexpertis pro inexpertis et apud alios occurrit): ex partibus TΦ, spectantibus PNFR singulorum] singula = Einzelheiten 6 obumbratur T uel quod (schon weil) scripti: ut quod T (quod ut linea subscripta deleta est) PNFR, quod R iudgo concentum Seal. 7 potuit dilucidari] scil. ueritas curiosius inspectis T, curiosius inspicere et NF, inspicere curiosius et PR iudgo 8 lectionibus] h. e. scripturae locis stilo] i. e. libello retractatas PNFR, retractabat Φ, praeractatas T exterminare F 9 defendende F ibi (h. e. in illa altercatione) scripti: sibi TPNFR, deleri uult. Im. adstipulante Oehler 10 hinc habuit TNF, habuit hinc PR iudgo 13 ne adhuc] i. e. ut non iam (cf. Ho., Syn. u. Stil p. 110) ad hoc T quod TPR, quod ut NF 14 situlae PNFR, de urceo T (lectio Vulgatae) 16 promiserit TΦF, promiserat PNR 17 omnes om. PR lacunam signauit: Isaac intercidisse puts 19 israelitum T (cf. I. 19) israelis PNFR, israel Pam. 20 noster TPNF (cf. infra I. 31 et 49), nostrae Φ Oehler et populus TPNF, populus R iudgo

audeat defendere. Duos etenim populos et duas gentes processuras ex unius feminae utero deus destinavit, nec discrevit gratiam in nominis appellatione, sed in partus editione, ut, qui prior esset de utero processurus, minori subiceretur, id est posteriori. Sic namque locutus est ad Rebeccam dicens deus: *Duae gentes in utero tuo sunt, et duo populi de utero tuo diidentur, et populus populum superabit, et maior serviet minori.* 5. Itaque cum populus seu gens Iudaeorum anterior sit tempore et maior per gratiam primae dignationis in lege, noster uero minor aetate temporum intellegatur, utpote in ultimo saeculi spatio adeptus notitiam diuinæ miserationis, procul dubio secundum edictum diuinæ elocutionis [prior] maior populus, id est Iudaeus, serviat necesse est minori, et minor populus, id est Christianus, superet maiorem. 6. Nam et secundum diuinarum scripturarum memorias populus Iudaeorum, id est antiquior, derelicto deo idolis deseruiuit et diuinitate abrelicta simulacris fuit deditus, dicente populo ad Aaron: *Fac nobis deos, qui nos antecendant.* Quodcum ex monilibus feminarum et anulis uirorum aurum ab his esset igne conflatum et processisset eis bubulum caput, huic figmento uniuersus Israël abrelicto deo honorem dederunt dicentes: *Hi sunt dii, qui nos excierunt de terra Aegypti.* 7. Sic [namque] posterioribus temporibus, quibus reges eis imperabant, et cum Hieroboam uaccas aureas et lucos colebant et (cum Achab) Bahali se mancipabant. Vnde probatur eos semper idololatriae crimine reos designatos ex instrumento diuinarum

25 cf. ib. 27 ib. 30 Exod. 32, 23 40 cf. ib. 42 cf. ib. 43 Exod. 32, 4. 8 45 cf. III Reg. 12, 28 46 cf. III Reg. 14, 15. cf. III Reg. 16, 31

23 processura F 24 gratiam TPNFR, gratia Φ Oehler pertus F 25 qui om. F 26 subiceretur F posterior P 26sq. loquutus est ad rebeccam dicens deus T, ad rebeccam deus locutus est dicens N, ad rebeccam deus locutus est PFR *uulgo* 28 de utero Φ, ex utero T, de uentre PNFR *uulgo* (lectio *Vulgatae*) 30 gentes T (del. te m. 1) tempore F 31 minor in littera a m. 2 T 32 intellegatur utpote in ultimo ΦT, de rebecca de duobus populis intelligitur id posse in ultimo PNF (irrepsit inter uerba nota marginalis, unde corruptela id posse orta est) 33 secundum TPNFR, per Φ Oehler (sic et in sequentibus saepius uariat lectio; cf. quae adnotant infra ad p. 259, 26) 33sq. dictum PN 34 elocutionis ΦTR, locutionis PNF prior *reclui*: prior maior ΦTPN, prior F, prior (et) maior Vrs. 36sq. diuinarum scripturarum Φ T, om. PNFR 37 populus Iudaeorum (maior) Vrs. (cf. infra l. 49) 38 deseruiuit ΦTPNF Oehler, seruauit R reliqui abrelicta PNT m. 1, derelicta T m. 2, relicta F 40 antecendant PNFR, praecedant T (lect. *Vulgatae*) quodcum T, quod cum PNFR *uulgo* 41 ab his esset T, fuisset PNFR *uulgo* 42 et processisset eis b. c.] καὶ ἐξῆλθεν ὁ μὲν σὺν οὐτοῖς huic T (in ras. a m. 2) Gel.: cui PNFR 43 abrelicto] relicto Vrs. Rig. dii TPF, dei NR *uulgo* 44 excierunt scripsi (= ἀνεβιβασάν τε = he'elūdā cf. etiam De pat. c. 5 (= III p. 9, 19; extractus): cicerunt T, cicerunt PNFR *uulgo* namque *reclui* (irrepsisse uidetur ex l. 26 et 32); sic namque PNFR, signa quae T 46 cum Achab addidi 47sq. idololatriae N, idolatriae *rell. omnes*

scripturarum. Noster uero populus, id est posterior, relictis idolis, quibus ante deseruebat, ad eundem deum conuersus est, a quo Israël, ut supra memorauimus, abscesse-rat. 8. Sic namque populus minor, id est posterior, populum maiorem superauit, dum gratiam diuinæ dignationis con-sequitur, a qua Israël est repudiatus.

II. 1. Igitur gradum conferamus, et summam quaestionis ipsius certis lineis terminemus. Cur etenim deus, uniuersitatis conditor, mundi totius gubernator, hominis plasmator, uniuersarum gentium sator, legem per Moysen uni populo dedisse credatur et non omnibus gentibus attribuisse dicatur? 2. Nisi enim omnibus eam dedisset, nullo pacto ad eam etiam proselytos ex gentibus accessum habere permetteret. Sed, ut congruit bonitati dei et aequitati ipsius, utpote plasmatoris generis humani, omnibus gentibus eandem legem dedit, quam certis statutis temporibus obseruari praecepit quando uoluit et per quos uoluit et sicut uoluit. Namque in principio mundi ipse Adae et Euae legem dedit, ne de fructu arboris in medio paradisi ederent, quod, si contra fecissent, morte morerentur. Quae lex eis sufficeret, si esset custodita. 3. In hac enim lege Adae data omnia praecepta condita recognoscimus, quae postea pullulauerunt data per Moysen, id est: *Diliges dominum deum tuum de toto corde tuo et ex tota anima tua*, et: *Diliges proximum tibi tamquam te ipsum*, et: *Non occides, non moechaberis, non furaberis, non falsum testimonium dices, honora patrem tuum et matrem tuam et alienum non concupisces.* 4. Primordialis enim lex data est Adae et Euae in paradiso quasi matrix omnium praeceptorum dei. Denique si domi-

II. 12 cf. Gen. 2, 17 13 cf. Gen. 2, 9 17 Deut. 6, 5 18 Leu. 19, 18 19 Exod. 20, 13 20 Exod. 20, 14. Exod. 20, 15 21 Exod. 20, 16. Exod. 20, 12 22 Exod. 20, 17

49 populus T, populus minor PNFR *uulgo* 50 seruiebat R deum om. R 51sq. abcesserat F 52sq. sic namque superauit om. P (add. haec in mg. Rben. ex Hirsangensi) 53 grā = gratias T 54 repudiatus T (corr. m. 1)

II. 1 quaestionem F 2 terminemus TNF, determinemus PR *uulgo* 3 blas-mator P 3sq. et non dicatur om. P (add. haec in mg. Rben. ex Hirsangensi libro) gentibus om. T 6 eam omnibus N 7 proselytos PF, prosellitos N excessum F 8sq. plasmatori T, blasmatore P 10 statutis Φ, et statutis TPNFR *uulgo* (sed agnosceendus est ablatiuus qui dicitur absolutus) 11 et per quos uoluit om. T 12 ipse scripsi (cf. infra l. 15: praecepta .. data per Moysen), ipsi libri et *uulgo* 13 arboris in medio T, arboris plantatae in medio PNFR *uulgo*

17 diligis T (i in e corr. m. 1) 18 et (prius) om. F 19 tibi TPN, tuum F ipsum T, om. PNFR *uulgo* 20 furaberis Φ, fraudaberis F, fraudaueris TPN non falsum testimonium dices TN, falsum testimonium non dices PFR *uulgo* 21 tuam T, om. PNFR *uulgo* 22 enim lex data est ΦT, lex est

num deum suum dilexissent, contra praeceptum eius non
 25 fecissent; si proximum diligenter, id est semetipsos, per-
 suasioni serpentis non credidissent atque ita in semetipsos
 homicidium non commisissent, excidendo de immortalitate
 faciendo contra dei praeceptum. 5. A furto quoque abstinuis-
 sent, [si de fructu arboris non clam degustassent] nec a
 30 conspectu domini dei sui sub arbore delitescere gestissent,
 nec falsum adseueranti diabolo mendacii participes efficeren-
 tur credendo ei, quod similes dei essent futuri, atque ita nec
 dominum deum offendissent ut patrem, qui eos de limo
 terrae quasi ex utero matris figurauerat, si alienum non
 35 concupiscentes de fructu illicito non degustassent. 6. Igitur
 in hac generali et primordiali dei lege, quam in arboris
 fructu obseruari deus sanxerat, omnia praecepta legis po-
 sterioris, specialiter indita, fuisse cognoscimus, quae suis
 temporibus edita germinauerunt. Eiusdem est enim postea
 40 superducere legem, qui ante praemiserat praeceptum, quo-
 niam et ipsius est erudire postea, qui antea iustos formare
 instituerat. 7. Quid enim mirum, si is auget disciplinam qui
 instituit, si is perficit qui coepit? Denique ante legem Moysei
 scriptam in tabulis lapideis legem fuisse contendo non scri-
 45 ptam, quae naturaliter intellegebatur et a patribus custodie-
 batur. Nam unde Noë iustus inuentus, si non illi naturalis
 legis iustitia praecedebat? unde Abraham dei amicus depu-
 tatus, unde fides statim, si non de aequitate et iustitia
 legis naturalis? unde Melchisedech sacerdos dei summi nun-
 50 cupatus, si non ante Leuiticae legis sacerdotium Leuitae
 fuerunt, qui sacrificia deo offerebant? 8. Sic etenim post supra
 scriptos patriarchas data lex est Moysei eo tempore, postea-
 quam ab Aegypto excesserunt, post intervalla<ta> temporum

V 256

28 cf. Gen. 2, 17 30 cf. Gen. 3, 7-8 31 cf. Gen. 3, 5 33 cf. Gen. 2, 7
 46 cf. Gen. 6, 9 48 cf. Gen. 15, 6. Rom. 4, 3; cf. Iac. 2, 23 49 cf. Gen.
 14, 18; cf. Ps. 110, 4; cf. Hebr. 5, 9

enim data PNF paradysio T 25sq. persuasionis (s. erat) T 26 ita om. F
 27 excidendo OF, excidendo TPN 28 facientes T 29 si ..., degustassent
 seclui (cf. infra I. 34. 35) si OT, et PNFR non clam NF, non clam T (sed
 uocula clam linea infra scripta deleta est) 30 dei sui OT, dei nostri PNFR 31 ad-
 uersanti N mendacii T, om. PNFR uulgo participes T 32 dei OTF,
 deo PNR 33 dominum deum scripsi: dom T, deum PNFR uulgo 35 con-
 cupiscentes T, concupiscerent PNFR, concupissent Oehler gustassent PR
 36 in om. PNR 40 superducere T Oehler: subducere O, docere PNFR
 41 antea OTNF, ante PR 43 perficit TPR, proficit NF Oehler moysei T,
 moysi PNFR uulgo 44sq. uerba in tabulis — — non scriptam in T paulo infra
 post uerba a patribus custodiebatur comparant 46 si non illi OPNFR, si nulla
 T non illi scil. legi Moysei 47 iustitia TPNFR, iustitia, unde fides statim O
 procedebat O 48 dei amicus T, amicus dei PNFR uerba unde fides
 statim (cf. O in uersu antecedenti) hic inserui 51 sic i. e. his praestructis dei dispositio-
 nibus etenim T, enim PNFR 53 postea (ea expunxit m. l) T intervalla-

multorum spatia. Denique post quadringentos et triginta
 55 annos <ab> Abrahae Moysei data est lex. 9. Unde intellegimus
 dei legem etiam ante Moysen nec in Choreb tantum
 aut in Sina, nec in eremo primum, sed [antiquiorem]
 primum in paradiso, post deinde patriarchis, atque ita et
 Iudaeis certis temporibus datam, quando uoluit, et certis
 60 temporibus reformatam, ut non iam ad Moysei legem ita
 attendamus, quasi ad principalem legem, sed ad subsequen- V 257
 tem, quam certo tempore deus et gentibus exhibuit repro-
 missam per prophetas et in melius reformauit, ut praemo-
 nuit futurum; ut, sicuti certo tempore data est lex per
 65 Moysen, ita temporaliter obseruata et custodita credatur.
 10. Nec adimamus hanc dei potestatem pro temporum condi-
 cione legis praecepta reformantem in hominis salutem.
 Denique qui contendit et sabbatum adhuc obseruandum
 quasi salutis medellam et circumcisionem octaua die propter
 70 mortis comminationem, doceat <et> in praeteritum iustos
 sabbatizasse aut circumcidisse et sic amicos dei effectos.
 11. Nam si circumcisio purgat hominem, deus Adam incircum-
 cism cum faceret, cur eum non circumcidit uel posteaquam
 deliquit? [si purgat circumcisio] Certe in paradiso con-
 75 stituens eum, incircumcism <nec sabbatizantem> colorem
 paradiso praefecit. 12. Igitur, cum neque circumcism neque
 sabbatizantem deus Adam instituerit, consequenter quoque
 sobolem eius, Abel, offerentem sibi sacrificia, incircumcism
 nec sabbatizantem laudauit, accepto ferens quae offerebat
 80 in simplicitate cordis et reprobans sacrificium fratris eius
 Cain, qui quod offerebat non recte diuidebat. 13. Noë quoque
 incircumcism deus et non sabbatizantem de diluio libera- V 258

54 cf. Gal. 3, 17 63 cf. Es. 56, 6. cf. Ier. 31, 31-34 79 cf. Gen. 4, 4. cf.
 Gen. 20, 5. Sap. 1, 1. Act. 2, 47 et saepius 80 cf. Gen. 4, 5 81 cf. Gen. 6, 7. 8
 82 cf. Gen. 5, 24

<ta> scripsi: intervalla OT, intervallum PNFR 53sq. temporum multorum
 PR, temporum et multorum T, multorum temporum NF 54 spatia O T, et
 spatia PNFR uulgo denique i. e. nam 55 ab addidi: ab Abrahae scil. lege
 moysi T, om. PNFR lex om. NF 57 syna T, syria F nec in T,
 et in PNFR uulgo antiquiorem seclui 58 post deinde TNFR, post P,
 deinde O 59sq. datam, quando uoluit, et certis temporibus T, om. PNFR (O)
 60 moysi T, moysi PNFR 62 et gentibus in gentibus T 62sq. et re-
 promissam T (linea infra scripta del. et m. l), et repromissam PNFR uulgo 63 et
 in T, in PNFR uulgo ut scripsi: et TPNFR 64 futuram T 67 salute
 PN 68 ad hoc T 69 medellam T, medelam PNFR octaua die T,
 octaua diei PNFR et uulgo 70 et addidi 74 si purgat circumcisio seclui
 (quamuis defendente Lfst., Zur Spr. Tert. p. 75; intolerabilis enim eorundem uerborum
 repetitio destruit etiam clausulam optimam: posteaquam deliquit, quae in uocabulo
 circumcisio desideratur) 75 nec sabbatizantum addidi 76 paradiso T, paradisi

PNFR uulgo 78 sibi om. F 79 accepto ferensq T (corr. m. l) 80 et in
 simplicitate T (expunxit in m. l) 81 cain om. PR 82 et non T, sed et non

uit. Nam et Enoch iustissimum non circumcisi nec sabbatizantem de hoc mundo transtulit, qui necdum mortem
 85 gustavit, ut aeternitatis candidatus iam nobis ostenderet nos quoque sine onere legis Moysei deo posse placere. 14. Melchisedech quoque, summi dei sacerdos, incircumcisus et non sabbatizans ad sacerdotium dei electus est. Probatus et Loth, frater Abrahæ, quod pro meritis iustitiæ suæ sine
 90 legis observatione de Sodomitarum incendio sit liberatus.

III. 1. 'Sed Abraham', inquit, 'circumcisus'. Est, sed ante deo placuit, quam circumcideretur. Nec tamen sabbatizavit. Acceperat enim circumcisionem, sed quæ esset in signum, [temporis illius] non in salutis prærogatiuam. Denique sequentes patriarchæ incircumcisi fuerunt, ut (et) Melchisedech, qui ipsi Abrahæ iam circumciso, reuertenti de proelio, panem et vinum obtulit incircumcisus. 'Sed et filius', inquit, 'Moysi tum ab angelo præfocatus fuisset, si non Seffora mater eius calculo præputium infantis circumcidisset.' Vnde dicunt circumcisi omnes maximum periculum esse, si præputium carnis quis non circumciderit. 2. Atquin, si salutem circumcisio omnimodo adferret, etiam ipse
 10 Moyses in filio suo non intermisisset, quominus octava die eum circumcideret. Quando (autem) constet Sefforam coactam ab angelo id fecisse in itinere, consideremus id quoque, quod non potuerit unius infantis coacta circumcisio omni populo præscribere et quasi legem huius præcepti condere. 3. Nam providens deus, quod hanc circumcisionem in signum, non in salutem, esset daturus populo Israël, idcirco filium Moysi, ducis futuri, instigat circumcidi, ut,
 20

89 cf. Gen. 14, 18. cf. Gen. 19, 18.

III. 3 cf. Gen. 17, 11. 14 7 cf. Gen. 14, 18 14 cf. Exod. 4, 24-26

PNFR *ulgo* 83 iustum T 85 candidatos TF 86 onere legis T, legis onere PNFR moysi T, moysis PNFR 88 electus T, adlectus PNFR *ulgo* probatus et T (sed s. l. add. m. 1: probavit), probat et Φ, et probatus PF, et approbatus N 89 suæ om. Oehler

III. 1 inquit T, inquit PNFR, inquit Gel. circumcisus. Est, sed scripti: circumcisus est, sed *ulgo* distinguitur 2 circumcideretur. Nec tamen scripti: circumcideretur, nec tamen *ulgo* distinguitur 4 signum R, signo TPNF temporis illius reclusi (cf. infra l. 19) 5 et addidi 8 inquit T (s. ex t. a. m. T) tum R, cum T (sed linea infra scripta delet m. 1) PNFR 9 seffora TP, sephora NF 10sq. unde circumciderit (l. 11) om. Φ dicunt T, inquit PNFR *ulgo* circumcisi omnes scripti: circumcisionis TNF, om. PR *ulgo* 11 esse T, est PNFR *ulgo* 11sq. atquin Φ, et ideo TPNFR 12 adferret ΦT, adfert PNFR 13 moyses Φ intermisisset N 14 eum circumcideret T, circumcideret eum PNFR *ulgo* post circumcideret *gravius distincti* quando TPNFR, cum Φ Rlg. Oehler autem addidi sephoram NF 14sq. coacta F 15 post itinere *levius distincti* id quoque scripti: itaque TPNFR *ulgo* 17sq. condere Φ, condere in salutem TPNFR (i. s. ex insequentibus versu irrepsisse videtur)

cum coepisset per eum populo dare præceptum circumcisionis, non aspernaretur populus, videns exemplum istud in ducis filio iam celebratum. 4. Dari enim habebat circumcisio, sed in signum, unde Israël in nouissimo tempore di-
 25 nosci haberet, quando secundum sua merita in sanctam civitatem ingredi prohiberetur secundum verbum prophetarum dicentium: Terra uestra deserta, civitates uestrae igni exustae, regionem uestram in conspectu uestro extranei comedent, et deserta et subversa a populis extraneis derelin-
 30 quetur filia Sion, sicut casa in vinea et sicut custodiarium in cucumerario et quasi civitas quæ expugnatur. 5. Cur ita? quoniam subsequens sermo prophetae exprobrat eis dicens: V 260 Filios genui et exaltaui, ipsi autem reprobaurent me. Et iterum: Et si extenderitis manus uestras, avertam faciem meam a vobis; et si multiplicaveritis preces, non exaudiam vos; manus enim uestrae sanguine plenae sunt. Et iterum: Vae gens peccatrix, populus plenus peccatis, filii scelesti, dereliquistis dominum, et ad indignationem provocastis sanctum Israël. 6. Haec igitur dei providentia fuit, dandi cir-
 40 cumcisionem Israël in signum, unde dinosci possent, cum adveniret tempus, cum pro meritis suis supradictis in Hierusalem admitti prohiberentur; quod et quia futurum erat, nuntiabatur, et quia factum videmus, cognoscimus. 7. Sic ergo circumcisio carnalis, quæ temporalis erat, imbuta est
 45 in signum populo contumaci, ut spiritalis data est in salutem populo obaudienti, dicente Hieremia: Innovate vobis novitatem et ne seminaveritis in spinis: circumcidimini deo et circumcidite præputium cordis uestri. Et alio loco dicit:

27 Es. 1, 7, 8 33 Es. 1, 2 34 Es. 1, 15 37 Es. 1, 4 46 Hier. 4, 3, 4

22 non TPR, ut non NF 23 ducis filio ΦT, ducis (iudicis PR) filium PNFR 24 in (alterum) Φ TN, om. PFR 26 secundum TPNR, per ΦF Rlg. Oehler: haec corruptela, quæ saepissime occurrit in hoc libello, orta est procul dubio ex similitudine ligaturarum h. i. e. secundum et p. i. e. per Visigothicæ quæ dicitur scripti sollemniū verbum T, verba PNFR *ulgo* 26sq. prophetarum] plurali utitur numero, etsi de uno Esaiæ sermo est, ex ea consuetudine qua lex et prophetae inter se opponuntur 28 extranei ΦF, exteri T, alieni PNFR 30 syon T (pro more) ut casa T custodiarium T 31sq. cur ita? quoniam Φ, cur itaque? quoniam T, et ideo PNFR 32 eis ΦT, eis esaias PNFR 33 genui ΦT, generaui PNFR reprobaurent Φ, spreverunt TPNFR (lectio Vulgatae) 34 iterum et om. T uestras om. PNFR *ulgo* 36 iterum om. T 37 scelesti ΦT, scelerati PNFR (lectio Vulgatae) 38 ad ΦT, in PNFR provocastis Φ, misistis TPNFR 40 possent ΦN, posset TPNFR *ulgo* 41 cum pro T, quod PNFR, quo R *ulgo* 42 prohibentur T 43sq. sic ergo T, sicut ergo PNFR, sicut enim Φ 44 imbuta] tributa Rlg., sed cf. De pudic. c. 2 = I p. 270, 12 45 ut scripti: at T, ita PNFR spiritalis ΦNF, spiritalis circumcisio TP data est ΦT, est PNFR 46 hieremia T, propheta hieremia PNFR *ulgo* 47 novitatem om. Φ Rlg. Oehler ne seminaveritis ΦT, nolite seminare PNFR 48sq. et alibi: ecce N

Ecce enim dies veniunt, dicit dominus, et disponam domui
 50 Iudae et domui Iacob testamentum novum, non tale quale
 dedi patribus eorum in die, qua eos eduxi de terra Aegypti.
 8. Vnde intellegimus et priorem circumcisionem tunc datam
 cessaturam et novam legem, non talem qualem iam dederat
 patribus, processuram adnuntiari, sicut Esaias praedi- V 261
 55 cabat dicens, quod in novissimis diebus manifestus futurus
 esset mons domini et domus dei super vertices montium :
 et exaltabitur, inquit, super colles, et venient super illum
 omnes gentes, et ambulabunt multi et dicent : venite, ascen-
 damus in montem domini et in domum dei Iacob, non in
 60 Esau prioris filii, sed Iacob sequentis, id est populi nostri,
 cuius mons Christus est, sine manibus concidentium prae-
 cisus, implens omnem terram apud Danielem ostensus.
 9. Denique ex hac domo dei Iacob etiam legem novam pro-
 cessuram sequentibus verbis adnuntiat Esaias dicens : de
 65 Sion enim exiet lex et verbum domini ex Hierusalem, et
 iudicabit inter gentes, id est inter nos, qui ex gentibus su-
 mus vocati : et concident, inquit, gladios suos in aratra et
 lanceas suas in falces, et non accipiet gens super gentem gla-
 70 dium, et iam non discent pugnare. 10. Qui igitur intelle-
 guntur alii quam nos, qui in nova lege edocti ista obser-
 uamus, obliterata veteri lege, cuius abolitionem futuram
 actu ipso praedemonstrabat ? Nam vetus lex et ultione
 gladii se vindicabat et oculum pro oculo eruebat et vindica-
 tam iniuriam retribuebat, nova autem lex clementiam desi-
 75 gnabat et pristinam ferocitatem gladiorum et lancearum
 ad tranquillitatem converterbat et belli pristinam in aemulos V 262
 et hostes executionem in pacificos actus arandae et colen-
 dae terrae reformabat. 11. Igitur sicut, supra quod ostendi-
 mus, vetus lex et circumcisio carnalis cessatura pronun-
 tiata est, ita et novae legis et spiritalis circumcisionis ob-

49 Hier. 31, 31. 52 55 cf. Es. 2, 2 57 Es. 2, 2. 3 61 cf. Dan. 2, 34
 62 cf. Dan. 2, 35 64 cf. Es. 2, 3 67 cf. Es. 2, 4 73 cf. Leu. 24, 20; cf.
 Matth. 5, 38 74 cf. Exod. 22, 1-6; cf. Matth. 5, 39-42 75 cf. ib.

49 venient PR vulgo 51 dedi TN, iam dedi PFR vulgo qua T, quo PNFR
 vulgo 54sq. praedicabat T, praedicavit PNFR vulgo 56 verticem F 57 il-
 lum] eam T 59 domini om. F non in TP, non est in FRug, non inest in N
 60 sed T, sed in PNFR vulgo 69 pugnare, qui (quid T) igitur PT, proeliari
 igitur PNF 70 in nova T, nova PNFR vulgo 70sq. observabamus T
 (expansit m. f) 71 abolitionem TR, abolitionem PNF 72 actu ipso scripti :
 actu T (duae litterae erasae sunt, quae fuisse videntur : po), actus ipse PNFR vulgo
 praedemonstrabat T, demonstrabat PNFR vulgo vetus lex et scripti : et
 vetus lex T, vetus lex PNFR vulgo 72sq. ultionem gladii vindicabat NF
 73sq. vindictam T, vindictam PNFR 74 iniuriam TF, iniuriae PNFR lex
 om. PN 76 belli et P pristina PNFR in om. P aemulos legis PR
 vulgo 77 executione P pacificis NF 78sq. quod ostendimus PNF,

servantia in pacis obsequio eluxit. Prophetarum enim nuntia-
 runt : Populus autem, inquit, quem non noueram, servitum
 mihi, in obauditu auris obaudiuit mihi. 12. Quis autem popu-
 lus, qui deum ignorabat, nisi noster, qui retro deum nescie-
 85 bamus ? et quis in auditu auris obaudiuit ei, nisi nos, qui
 relictis idolis ad deum conuersi sumus ? 13. Nam Israël, qui
 deo fuerat cognitus quique ab eo in Aegypto exaltatus
 fuerat et per Erythraeum pelagus transuectus, quique in
 eremo, mancipatus ei XL annis, ad instar (erat) aeternitatis
 90 redactus, nec humanis passionibus contaminatus aut sae-
 culi huius cibis pastus sed angelorum panibus manna ciba-
 tus satisque beneficiis deo obligatus, domini et dei sui obli-
 tus est dicens ad Aaron : Fac nobis deos, qui nos antece-
 dant ; Moyses enim ille, qui nos eduxit de terra Aegypti,
 95 dereliquit nos, et quid illi acciderit, nescimus. Et ideo nos, V 263
 qui non populus dei retro, facti sumus populus eius, acci-
 piendo quoque et novam legem supra dictam et novam cir-
 cumcisionem ante praedictam.

IV. 1. Sequitur itaque ut, quatenus circumcisionis carnalis
 et legis veteris abolitio expuncta suis temporibus demon-
 stratur, ita sabbati quoque observatio temporaria fuisse
 demonstratur. Dicunt enim Iudaei, quod a primordio sancti-
 ficauerit deus diem septimum, requiescendo in eo ab omni-
 5 bus operibus suis quae fecit, et inde etiam Moysen dixisse
 ad populum : Mementote diem sabbatorum, sanctificare
 eum ; omne opus servile non facietis in eo, praeterquam
 quod ad animam pertinet. 2. Vnde nos magis intellegimus

82 Ps. 17, 45 87 cf. Ps. 77, 12 88 Ps. 77, 13 89 cf. Deut. 8, 4 90 cf.
 Ps. 77, 24. 25. cf. Exod. 16, 4 91 cf. Deut. 8, 16 92 cf. Ps. 77, 11 93 Exod.
 32, 1

IV. 5 cf. Exod. 20, 11 7 Exod. 20, 8 8 Exod. 20, 10. cf. I Maccab. 2, 40

ostendimus quod TR vulgo 81 obsequio T, obsequia PNFR vulgo 81sq. pro-
 phetae enim nuntiarunt] haec verba, quae in libr. mss. paulo infra l. 83 post verba
 obaudiuit mihi leguntur, hic transtuli enim nuntiarunt scripti : enimcliarunt T,
 adnuntiauerunt PNFR vulgo 82 autem T, enim PNFR 83 in om. T
 obaudiu PT, audiri PNFR audiit P 86 relictis — — conuersi
 sumus om. F 87 fuerat exaltatus N 88 erythraeum N pelagus T (litt. s
 in ras. a m. f), pelagum PNFR vulgo transuectus TF, transuectus est PNR
 vulgo 89 mancipatus ei scripti (cf. sui nos mancipamur Apologeticum c. 91) :
 manna cibatus et T, manna cibatus PNFR vulgo erat addidi 90 contami-
 natus] condemnatus F manna] secludi mult C. Prinz, defendens supra l. 89 manna
 cibatus xl annis 93sq. antecedant PT, praecedant PNFR 94 eduxit T,
 eciuit N, eiecit PFR vulgo, an exciuit ? 95 dereliquit nos om. F 97 quoque
 T, om. PNFR vulgo et novam legem, supra scripti : novam legem et supra
 TPNF

IV. 1 quatenus] i. e. quoniam quatenus T (superior, quia m. f) 2 expuncta]
 i. e. absoluta 3 ita R, itaque TPNF temporaria TPF, temporalia NF, tempo-
 ralis PR 9 magis intellegimus T, intellegimus magis PNFR

10 sabbatizare nos ab omni opere servili semper debere et non tantum septimo quoque die, sed per omne tempus. Ac per hoc quaerendum nobis, quod sabbatum nos deus velit custodire. Nam sabbatum aeternum et sabbatum temporale scripturae designant. Denique inquit per prophetam: *Sabbata*
 15 *uestra odit anima mea*, et alibi per prophetam: *Sabbata mea*, inquit, *profanastis*. 3. Vnde dinoscimus sabbatum temporale esse humanum, et sabbatum aeternum censi diuinum, de quo per Esaiam praedicat: *Et erit, inquit, mensis ex mense et dies de die et sabbatum de sabbato, et ueniet*
 20 *omnis caro adorare in Hierusalem, dicit dominus*. 4. Quod intellegimus adimpletum temporibus Christi, quando omnis caro, id est omnis gens, adorare in Hierusalem uenit deum patrem per Iesum Christum filium eius, sicut per prophetas praedicatum est: *Ecce proselyti per me ad te ibunt*. 5. Sic
 25 igitur ante hoc sabbatum temporale erat et sabbatum aeternum praeostensum et praeindictum, quomodo et ante circumcisionem carnalem fuit et spiritalis circumcisio praeostensa. 6. Denique doceant, sicuti iam praelocuti sumus, aut Adam sabbatizasse, aut Abel hostiam deo sanctam offerentem sabbati religione placuisse, aut Enoch translatus sab-
 30 bati cultorem fuisse, aut Noë, arcae fabricatorem, propter diluuium imminens sabbatum obseruasse, aut Abraham in obseruatione sabbati Isaac filium suum obtulisse, aut Melchisedech in suo sacerdotio legem sabbati accepisse. 7. Sed dicturi sunt Iudaei, ex quo hoc praeceptum datum est per
 35 Moysen, exinde obseruandum fuisse. Manifestum itaque est non aeternum, sed temporale fuisse praeceptum, quod quandoque cessarit. 8. Denique adeo non in uacatione septimi diei haec sollempnitas celebranda est, ut Iesus Naue eo
 40 tempore, quo Hiericho ciuitatem debellabat, praeceptum sibi a deo diceret, uti populo mandaret, ut *** sacerdotes,

14 Es. 1, 14 15 Ez. 22, 8 18 Es. 54, 15 24 Es. 54, 15 40 cf. Ios. 6, 3-5 41 cf. Ios. 6, 7. cf. Ios. 6, 6. cf. Ios. 6, 5

10 debere om. F 11 sed om. F 11 sq. per hoc] i. e. propter hoc 12 uellit T, uellet PNFR *uulgo* 12 sq. custodire? nam Oehler 14 denique] = nam denique inquit p prophetam T, dicit enim esaias propheta PNFR *uulgo* 15 et alibi p prophetam T, et alibi N, et alio loco dicit PFR *uulgo* 16 mea inquit T, mea PNFR *uulgo* 17 sabbata P (corr. in u. Rben.) 20 gens omnis N 23 prophetas T, prophetam PNFR *uulgo* 24 praedicatum TN, praedictum PFR p rome T 26 praedictum T, praedictum PNFR 28 sq. aut Adam T,

om. aut PNFR 30 religione TΦ, religionem PNFR 32 imminentes T, imminens PNFR *uulgo* 36 sq. itaque est TN, est itaque PFR 37 non alterum TΦ, non aeternum nec spiritale PNFR *uulgo* 37 sq. sed temporale — cessarit om. T 38 cessarit scripti (haec est: non fuerit), cessaret PNFR adeo om. T 38 sq. uacatione septimi diei TΦNF, uacatione sabbati id est diei septimi PR *uulgo* 39 sollempnitas TNF 41 diceret (s. s. u. a. m. 2 ut uid.) T lacu-

arcam testamenti dei septem diebus circumferrent in circuitu ciuitatis, atque ita <futurum, ut> septimi diei circuitu
 peracto sponte reurent muri ciuitatis. 9. Quod ita factum
 45 est, ut finito spatio diei septimi, sicut praedictum erat, ruerent muri ciuitatis. Ex quo manifeste ostenditur in numero istorum dierum septem incurrisse diem sabbati — septem enim dies, undecunque initium acceperint, sabbati
 50 diem secum concludant necesse est —, quo die non tantum sacerdotes sint operati, sed et in ore gladii praeda facta sit ciuitas ab omni populo Israël. 10. Nec dubium est opus seruille eos operatos, cum praedas belli agerent ex dei praecepto. Nam et temporibus Maccabaeorum sabbatis pugnando fortiter fecerunt et hostes allophylos expugnaue-
 55 runt legemque paternam ad pristinum ita statum pugnando sabbatis reuocauerunt. 11. Nec putem aliam legem eos defendisse nisi in qua de die sabbatorum meminerint esse praescriptum. Vnde manifestum est, ad tempus et praesentis causae necessitatem huiusmodi praecepta ** non ualuisse,
 60 non ad perpetui temporis obseruationem huiusmodi legem eis deum ante dedisse.

V. 1. Sic et sacrificia terrenarum oblationum et spirita-
 266 lium [sacrificiorum] praedicta ostendimus a primordio, et qui dem maioris filii, id est Israël, terrena fuisse in Cain praeostensa sacrificia, et minoris filii Abel, id est populi nostri, sacrificia diuersa demonstrata. 2. Namque maior natu Cain de fructu terrae obtulit munera deo, minor uero filios Abel de fructu ouium suarum; et respexit deus in Abel et in munera eius, in Cain autem et in munera eius non respexit.

46 cf. Ios. 6, 20 50 cf. Ios. 6, 21 53 cf. I Maccab. 2, 38. 41. 44

V. 5 cf. Gen. 4, 3 6 Gen. 4, 4

nam signauit: ut <septem diebus armati circumirent ciuitatem, et ut> *suppleri uelim* cf. Ios. 6, 7 et infra l. 49, 50 42 sq. circuitu TPR, circuitum NF 43 futurum, ut addidi 44 ruerent TNF, ruerunt PR 45 ut TΦN, et PFR 46 ruerent TΦN, ruerunt PFR 47 parenthesi indicauit 48 dies PNFR, diebus T initium acceperint PFR, initium acciperent T, acceperunt initium N 50 operati sint F sed et] et s. u. T (add. m. 1) 51 ciuitas PNFR, ciuitatis TΦ 53 machabeorum TPNF 55 ita T (in ras. list. u. fuisse uid.), uitae PNFR *uulgo*

57 meminerent T (corr. m. 2), meminerant PF, meminerat N 58 et PNFR, et ad T 59 lacunam signauit: si liquet uel similia intercidisse uidentur non ualuisse

scripti: conualuisse PNF, *** Qualuisse T (res litterae erasae, supra ultimam litt. c addita uidetur), ualuisse Φ Rig. Oehler 60 non T, ut non P, et non NF huiusmodi TNF, huiusmodi P, huius Φ 61 eis deum TNF, eis deus P, eisdem Φ dedisse T, dedissem Φ, dedisset PNF *uulgo*

V. 2 sacrificiorum reclusi praedicta TP, praedicata NFΦ 2 sq. a primordio, et quidem scripti: et quidem a primordio TPNFR *uulgo* 3 israelis T, israel PNF in terrena T 4 sq. et minoris — — — sacrificia om. N 7 et

[Et dixit deus ad Cain, quare concidit vultus tuus? nonne,
 10 si recte quidem offeras, non recte autem diuidas, peccasti?
 quiesce; ad te enim conuersio tua, sed ipsa tui dominabitur.
 Et tunc dixit Cain ad Abel fratrem suum: Eamus in cam-
 15 pum, et abiit cum eo illic et interfecit eum. Et tunc dixit
 deus ad Cain: Vbi est frater tuus? Et dixit: Nescio; num-
 20 quid custos sum fratris mei ego? Cui deus dixit: Vox san-
 guinis fratris tui proclamat ad me de terra. Propter quod
 maledicta terra, quae aperuit os suum ad excipiendum san-
 25 guinem fratris tui. Et eris gemens et tremens super terram,
 et omnis qui te inuenerit occidet te.] 3. Ex hoc igitur actu
 duplicia duorum populorum sacrificia praecostensa iam tunc
 [a primordio] animaduertimus. Denique, cum per Moysen
 [in Leuitico] lex sacerdotalis conscriberetur, inuenimus
 praescriptum populo Israël, ut sacrificia nullo alio in loco
 30 deus daturus esset populo Israël, (sicut dedisset) et patri-
 bus eorum, ut introducto Israël illic celebrarentur sacri-
 ficia et holocausta tam por peccatis quam pro animabus, et
 nusquam alibi nisi in terra sancta. 4. Cur utaque postea per
 prophetas praedicat futurum, ut in omni loco et in omni

9 cf. Gen. 4, 8—12 et 4, 14

23 cf. Deut. 12, 5

24 cf. Deut. 12, 2

respexit T, respexit PNFR *uulgo* 9 et dixit deus ad Cain] haec uerba et quae
 sequuntur usque ad uerba: et omnis qui te inuenerit occidet te l. 19 suo iure seclusi ut
 spuria Rigaltius, quippe quae ad causam hic tractatam prorsus nihil ualeant nonne Φ,
 quoniam TPNF 11 tua sed scripti: tuas et Φ, tua et N, eius et TPNF ipsa
 scripti: ipse Φ, om. TNFP tui dominabitur Φ, tu dominaberis eius TPNF
 13 habuit T cum eo om. T illic et PNF, et illic T, et (om. illic) Φ 14 frater
 tuus TPN, abel frater tuus FR *uulgo* 15 sum fratris mei ego T, sum ego fratris
 mei PN, fratris mei ego sum FR *uulgo* cui deus dixit TΦ, et dixit ei deus
 PNFR 16 proclamat TΦN, clamat PF 17 aperuit T 18 et eris gemens
 et tremens T, gemens et tremens eris PNFR 19 et eris omnis T te Φ, om.
 TPNFR Ex hoc igitur actu] de his uerbis et quae sequuntur usque in finem capitis
 accuratius disputati in Musei Rhenani tomo LXVIII (1913) p. 128—152 19sq.
 actu duplicia T Oehler, actu plicia Φ, ac duplici ad NF, duplicia PR 20 iam
 tunc TΦ, iam nunc PNF 21 a primordio seclusi 22 in Leuitico seclusi
 Latinius inuenimus PNF, animaduertimus T 23 praescriptum TFR, om.
 PN israeli PF, israel T, israeli iussum N nullo alio TΦ, nullo PNFR
 24 terram T 25 populo israeli om. T sicut dedisset addidi 25sq. et
 patribus PNFR, patribus T, et fratribus Rig. Oehler 26 ut TΦ, et PNF
 israeli ΦN, israel TPF 28 terra sancta ΦF, terram sanctam TPN
 29 praedicat (scil. dominus deus) Φ, praedicat spiritus TPNF 29sq. in omni loco
 et in omni terra TΦ, in omni terra aut in omni loco PNF 30 offerantur] offe-
 rentur T (r. s. u. a. m. f.) sicut ipse per FR (adscriptis uoculam ipse Rhenanus
 margini codicis P ex Hirsangensi), sicut per TΦP, sicut per N 30sq. uirgulam
 post Malachiam posui: Malschiam angelum, unum falso distinguitur *uulgo*: meol'aki

21 in Leuitico per Moysen T

31 angelum om. T

angelum unum ex duodecim prophetis, dicit: Non recipiam
 sacrificium de manibus uestris, quoniam ab oriente sole
 usque ad occidentem nomen meum clarificatum est in omni-
 35 bus gentibus, dicit dominus omnipotens, et in omni loco
 offeruntur sacrificia munda nomini meo, item in psalmis
 Daudid: Adferre deo, patriae gentium! indubitate quod in
 omnem terram exire habebat praedicatio apostolorum: ad-
 40 fert deo claritatem et honorem, adferre domino sacrificium
 nominis eius: tollite hostiam et introite in atria eius. 5. Nam-
 que quod non terrenis sacrificiis sed spiritalibus deo litan-
 dum sit, ita legimus: [sic scriptum est] Cor contribula-
 tum et humiliatum hostia deo est, et alibi: Sacrifica deo
 sacrificium laudis, et redde altissimo uota tua. Sic itaque
 45 sacrificia spiritalia laudis designantur, et cor contribulatum
 acceptabile sacrificium deo demonstratur. 6. Itaque, quomodo
 carnalia sacrificia reprobata intelleguntur, — de quibus et
 Esaias loquitur dicens: Quo mihi multitudinem sacrificio-
 rum uestrorum? dicit dominus, quoniam et si adtuleritis,
 inquit, mihi similaginem, uanum supplicamentum, execra-
 50 mentum mihi est, et adhuc: Holocaustomata uestra et sacri-
 ficia et adipem hircorum et sanguinem taurorum nolo, nec
 si ueniat uideri mihi: quis enim exquisiuit haec de mani-
 bus uestris? — ita sacrificia spiritalia accepta praedicantur,
 ut prophetae adnuntiant. 7. Carnalia ergo sacrificia, sicut et

31 Mal. 1, 10. 11

36 Ps. 95, 7

38 Ps. 95, 7. 8

41 cf. Ps. 50, 19

42 Ps. 49, 14

43 cf. Phil. 4, 18

47 Es. 1, 11

48 cf. Es. 1, 13

50 Es.

1, 11. 12 53 cf. Ps. 95, 7. 8

i. e. angelus meus; intellege igitur: qui inter prophetas unus est angelus dei 34 omni-
 potens om. Φ 35 offeruntur TPNF, ferunt Φ 36 dauid TΦ, dauid dicit
 PFR, deus dicit N patriae gentium] πατρίαι γέντων 37 omnem
 terram TΦ, omni terra PNFR 38 domino T, deo PNFR sacrificium
 T, sacrificia PNFR 39 hostiam T (recte sine dubio; consulto enim mutasse
 auctorem quod praebet sacra scriptura duas docent quae sequuntur: cor contri-
 butatum hostia deo est), hostias PNFR 41 sic N, ut TPNF sic scriptum
 est] seclusi ut interpretamentum uerborum ita legimus 42 et humiliatum Φ, om.
 TPNF deo est TΦ, dei est PN, est dei F est. et *uulgo* distinguitur sacri-
 ficia T 46 parenthesin indicant 47 isaias PF 48 quoniam PF, quō (i. e.
 quomodo) TN 48sq. adtuleris mihi inquit N 49 similaginem T, similes PR
uulgo, similem N, om. F 49sq. uanum supplicamentum, execrumentum TΦ,
 uanum est incensum, abominatio PNFR 50 mihi est TΦN, est mihi PF et
 adhuc ΦN, et adhuc dicit T, et alibi dicit PFR 50sq. uestra et sacrificia T, et
 sacrificia uestra PNFR *uulgo* 51sq. nec sic (si s. u. a. m. f.) T (sed cf. loc. laud.
 oōō' εὐν) 52 uidere Φ 53sq. uerba ita sacrificia spiritalia accepta praedicantur,
 ut prophetae adnuntiant, quae in libr. mss. omnibus paulo supra l. 47 post uerba Sacri-
 ficiis uestrorum, dicit dominus leguntur, huc translati (cf. quae disserui l. c. pag.
 145/46) 54 carnalia T, spiritalia FR ergo scripti: uero TFR sacrificia]
 scil. sunt 54sq. carnalia ergo — de manibus uestris] haec uerba in ΦPN omitta
 praebent T et F; fuerant autem et in Hirsangensi, unde ea sumptisse se testatur Rhenanus
 in margine codicis P; iniuria deleta ea esse a Rigaltio (quem secutus est Oehler) docuit

supra dixi, de quibus praedictum est: *non est nobis uoluntas in uobis, dicit dominus, sacrificia non accipiam de manibus uestris, quoniam ab oriente sole usque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit dominus, de spiritualibus uero sacrificiis addit dicens: Et in omni loco sacrificia munda offeruntur nomini meo, dicit dominus.*

VI. 1. Igitur cum manifestum sit et sabbatum temporale ostensum et sabbatum aeternum praedictum, circumcisionem quoque carnalem praedictam et circumcisionem spiritalem praedicatam, legem quoque temporalem et legem aeternalem denuntiata, sacrificia carnalia et sacrificia spiritalia praeostensa, sequitur, ut praecedenti tempore datis omnibus istis praeceptis carnaliter populo Israël superueniret tempus, quo legis antiquae et caeremoniarum ueterum praecepta cessarent et nouae legis promissio et spiritalium sacrificiorum agnitio et noui testamenti pollicitatio superueniret fulgente [nobis] lumine ex alto, quod nobis, qui sedebamus in tenebris et in umbra mortis detinebamur, oriretur. 2. Itaque necessitas nobis incumbit ut, quoniam iam praedicatam nouam legem a prophetis paediximus et eam non talem, qualis iam data esset patribus eorum eo tempore, quo eos de terra Aegypti produxit, ostendere et probare debeamus tam illam legem ueterem cessasse quam

55 Mal. 1, 10. 11 59 Mal. 1, 11

VI. 12 cf. Es. 9, 2 14 cf. Hier. 31, 33 15 cf. Hier. 7, 22

l. e. p. 147—149 uerba: sicut et supra dixi (sic ego, dixit FR) in cod. T non comparantia, quae in FR 55 post de quibus praedictum leguntur hic transiit praedictum FR (cf. infra de spiritualibus uero sacrificiis addit dicens), praedicatum T 57 sole TR, solis F (fort. recte: ἀπ' ἀνατολῆς ἕως) 60 offeruntur T (προσάγεται), offerunt PNF, offerentur PR nomini meo TNE, mihi PR (in margine: 'alias' — hoc est in Hirsauensi — 'nomini meo')

VI. 1 ITEM DE SABBATO ET CIRCUMCISIONE ET LEGIS E NOVAE OBSERVATIONE SIC DIC' PN, deest titulus in TF 2 praedictum ΦF, praedicatum TPNR 3 quoque TΦ, om. PNFR 4 praedicatam PFR, praedicatam N praedicatam — temporalem om. T 5 aeternalem] aeternam T (ante aeternum erasum uidetur &) carnalia et sacrificia om. TF 7 praeceptis om. F israeli ΦN, israel TPNR 8 superueniet N 11 effulgent Scioppius nobis reclusi 11sq. quod nobis T (in ras. a m. 1), om. PNFR uidgo 12 qui in T, i. u. add. m. 1 12sq. detinebamur, oriretur TΦ, detinebamur, oriretur lumen PR, detinebamur NF 13 Itaque necessitas] Ab his uerbis incipiunt codices Parisini 13947 membranae, saeculo decimo, ut uisum est Reifferscheidio, ecarati, cuius uaria lectio a nobis propter eam quae inter Parisinum et Fuldensem (Φ) intercedit affinitatem siglo q notatur. Accuratius disserui de huius codicis memoria Mus. Rhen., om. LXX (1915) p. 358—367 14 praedicatam TPN, praedicatum F, praedicatam qΦ 15 et eam non talem Scioppius: eam et non talis PNF, ut non talē T (ē in ras. a m. 1), et non talis qΦ esset (e ex i a m. 2) q, esset data F 17 debeamus Rhen.: debemus qTPNF illam legem qTNF, legem illam PR uidgo ces-

legem nouam promissam nunc operari: Et quidem primum quaerendum, an expectetur nouae legis lator et noui testamenti heres et nouorum sacrificiorum sacerdos et nouae circumcisionis purgator et aeterni sabbati cultor, qui legem ueterem compescat et nouum testamentum statuatur et noua sacrificia offerat et caeremonias antiquas reprimat et circumcisionem ueterem cum suo sabbato compescat et nouum regnum, quod non corrumpatur, adnuntiet. 3. Nam etiam hic nouae legis lator, sabbati spiritalis cultor, sacrificiorum aeternorum antistes, regni aeterni aeternus dominator quaerendum, an iam uenerit necne, ut, si iam uenit, seruandum sit illi, si necdum uenit, sustinendus sit, dummodo manifestum sit aduentu eius comprimi legis ueteris praecepta et oriri debere nouae legis exordia. 4. Et in primis definiendum est non potuisse cessare legem antiquam et prophetas, nisi uenisset is, qui per eandem legem et per eosdem prophetas uenturus adnuntiabatur.

VII. 1. Igitur in isto gradum conseramus, an qui uenturus Christus adnuntiabatur iam uenerit an uenturus adhuc speretur. Quod ipsum ut probari possit, etiam tempora sunt nobis requirenda, quando uenturum Christum prophetae adnuntiauerunt, ut, si intra ista tempora cognouerimus uenisse eum, sine dubio ipsum esse credamus, quem prophetae uenturum canebant, in quem nos, gentes scilicet, credituri adnuntiabamur, et cum constiterit uenisse, indubitate etiam legem nouam ab ipso datam esse credamus et testamentum nouum in ipso et per ipsum nobis dispositum non diffiteamur. 2. Venturum enim Christum et Iudaeos non refutare scimus, utpote qui in aduentum eius spem suam porrigant. Nec de isto pluribus quaerendum, cum retro

sare N 18 primum qΦN, in primis TPF 22 nouum qΦT, uetus PNFR 24 suo sabbato qΦT, suo sibi sabbato PNFR uidgo 25 adnuntiet] DE NATIVITATE XPI ADVENTVS PRIMVS PN, DE NATIVITATE XPI ET ADVENTV EIVS PRIMVS P, titulus non comparat in Tq 25sq. Nam etiam hic scripsi: hic nam etiam P, nam etiam q, nam T, ante et etiam NF, hic, inquam R uidgo 27 aeternus om. q 28 an] in q eras. a m. 3, quae s. u. add. utrum necne q (add. s. u. annecne m. 3), annecne TPNF ur] et R 29 sit (prius) qΦT, est PNF sustinendus] i. e. exspectandus sit qΦNF, est TPR 29sq. dummodo manifestum sit om. F 30 manifestus PN aduentu T Scioppius: aduentum q (m. litt. in lit. a m. 1) Φ, aduentus PNF comprimi TqFR, cum prime PN 31 oriri qΦ, operari TPNFR

VII. 1 gradum R², gradu qTPNFR¹ conseramus qΦ, conferamus TPNFR 2 christus adnuntiabatur qTFRmg, adnuntiabat christus Φ, om. adnuntiabatur PNR uenturus TF, uenturus ... (in ras. cognoscitur est) q, uenturus est PNR 5 adnuntiauerunt TPNF, nuntiauerunt q intra qΦT, in PNFR ista q PNF, haec T 7 prophetae uenturum qT, uenturum prophetae PNFR uidgo 8 cum steterit P (corr. Rhen.) 10 in ipso qΦ, ab ipso TPNFR 11 et iudeos non qΦF, nec iudeos TPN 12 aduentu F 13sq. omnes retro T

omnes prophetae de eo praedicauerunt, ut Esaias: *Sic dicit* V 272
 15 *dominus deus Christo meo domini: cuius tenui dexteram,*
exaudiant illum gentes! fortitudinis regnum disrumpam,
aperiam ante illum portas, et ciuitates non cludentur illi.
 Quod in ipsum **adimpletum uidemus. 3. Cui etenim tenet
 20 dexteram pater deus, nisi Christo, filio suo, quem exaudie-
 runt omnes gentes, id est: cui omnes gentes crediderunt,
 cuius et praedicatores, apostoli, in psalmis Dauid ostendun-
 tur: *In uniuersam, inquit, terram exiit sonus eorum, et ad*
terminos terrae uerba eorum? 4. In quem enim alium uniuersae
 25 gentes crediderunt, nisi in Christum, qui iam uenit?
 [Cui etenim alii crediderunt gentes] *Parthi et Medi et Elami-
 tae et qui habitant Mesopotamiam Armeniam [Phry-
 giam,] Cappadociam, et incolentes Pontum et Asiam, Phry-
 giam et Pamphyliam, immorantes Aegyptum et regiones*
 30 *Africae, quae est trans Cyrenen, inhabitantes — Romani et*
incolae —, tunc et in Hierusalem Iudaei, et ceterae gentes, V 273
 ut iam Getulorum uarietates et Maurorum multi fines (et)
 Hispaniarum omnes termini et Galliarum diuersae nationes
 et Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo uero sub-
 dita, et Sarmatarum et Dacorum et Germanorum et
 35 Scytharum et abditarum multarum gentium et prouincia-
 rum et insularum nobis ignotarum [et], quae enumera-
 re minus possumus? 5. In quibus omnibus locis Christi

VII. 14 Es. 45, 1 22 Ps. 18, 5 25 Act. 2, 9-11

14 praedicauerunt qΦ, p̄dicauerint T (punctum infra syllabam di a m. 1 ut uid.), praeca-
 nuerunt N, praecauerunt F, praecauerunt P ut isaias qΦF, ut isaias dicit
 TPN 15 domino: cuius distinxit 16 exaudiant T, ut exaudiant qPNF
 fortitudinis regnum T, fortitudines regum qPNF uulgo 17 cludentur
 qT, cludentur PR, clauduntur NF 18 in ipsum T, ipsum qPNF uulgo
 lacunam signant: qui iam uenit xp̄m supplendum puto uidemus] e ex i corr.
 m. 3 ut uid. q cui etenim qT, cui enim PNF uulgo 18sq. dexteram tenet
 PR uulgo 22 in uniuersam inquit terram TΦ, in uniuersam terram inquit qF,
 in uniuersa inquit terra PN exigit T (corr. m. 1) et om. F 22sq. ad
 terminos terrae q, usque ad terminos terrae PNF, in fines orbis terrae T
 24 christam Rben: christo qTPNF 25 cui etenim alii T, cui etenim qΦ, cui
 enim et aliae PNF cui — gentes reclusi gentes crediderunt PNF, credide-
 runt gentes qΦT et medi q, medi TPNF uulgo 25sq. et elamite qT,
 elamite PNF 26 habitant qTNF, inhabitant PR 26sq. Phrygiam reclusi
 27 et (prius) om. q 27sq. Phrygiam et Pamphyliam scripsi: frigiam T, pamphy-
 liam qPF, et pamphyliam N 28 regiones q (rā μέρη), regionem TPNF uulgo
 29 africae qPNF (τῆς Αἰθιοπίας), africanam T 29sq. Romani et incolae] appositionem
 intellege ad postrema duo membra pertinentem (cf. autem graeca: καὶ οἱ ἐπὶ ἀποδοῦντες
 'Παπαιοί') 30 et T (del. m. 1 ut uid.) in om. T desiderantur uerba: Cretes
 et Arabes, quae nescio an supplenda sint 31 multi] deleuit hoc uocabulum in q man,
 a librarii manu distesa et addidi 32 spaniarum q 33 britanorum TNF,
 britannorum qP romanis TqR, romanorum PNF 33sq. subdita et T,
 om. et qPNF 34 sarmatarum qR, sarmatorum TPNF 36 insularum
 F, insularum multarum rell. et uulgo et reclusi 37 christi om. F

nomen, qui iam uenit, *et regnat, utpote ante quem om-
 nium ciuitatum portae sunt apertae et cui nullae sunt
 40 clausae, abante quem ferreae serae sunt comminutae et
 ualuae aereae sunt apertae. 6. Quamquam ista et spiritaliter
 sint intellegenda, quod praecordia singulorum uariis modis
 a diabolo obsessa fide Christi sint reserata, attamen etiam
 45 propria specie sunt adimpleta, utpote in quibus omnibus
 locis populus nominis Christi inhabitet. Quis enim omnibus
 gentibus regnare potuisset, nisi Christus, dei filius, qui
 omnibus regnaturus in aeternum nuntiabatur? 7. Nam si
 Solomon regnauit, sed in finibus Iudaeae tantum; a Bersa- V 274
 bee usque Dan termini regni eius signantur. Si uero Baby-
 50 loniis et Parthis regnauit Darius, ulterius [ultra fines regni
 sui] non habuit potestatem [in omnibus gentibus]; si Ae-
 gyptiis Pharaonem uel quisque ei in hereditario regno successit,
 illic tantum potitus est regni sui dominium; si Nabucco-
 donosor, cum suis regulis ab India usque Aethiopiam ha-
 55 buit regni sui terminos; si Alexander Macedo, non amplius
 quam Asiam uniuersam et ceteras regiones quas postea
 deuicerat tenuit. 8. Sic et Germani adhuc usque limites suos

39 cf. Es. 45, 1 40 cf. Es. 45, 2 47 cf. Ps. 10, 16. Hier. 10, 10 49 cf.
 Reg. III 4, 25

38 lacunam signant: adoratur uel colitur uel creditur supplendum est (cf. infra I. 64 et 65)
 et regnat qΦT, regnat PNF uulgo 39 ciuitatum q, ciuitatum TPNF
 40 abante qFT (ab del. m. 1), ante PNR uulgo serae Rben: serrae qTPF, om. N,
 ferreae serrae q, serrae ferreae TPF 41 sunt om. NF Oehler ista et q,
 et ista TPNF uulgo spiritalia ter q 42 sint q (i ex u a m. 2) TNR², sunt
 PFR¹ quod NFR, quo qTP 43 diabolo obsessa q etiam qT, om.
 PNF uulgo 44 propria specie scripsi (κατὰ τὴν οἰκίαν Ἰδαίαν): specie T,
 perspicue qPNF uulgo sunt TFR, sint qPN 45 omnibus q (in s. u. add.
 m. 3) 47 regnaturus in aeternum qT, in aeternum regnaturus PNF uulgo
 praenuntiabatur F nam q, DE REGNO XPI AETERNO nam TPNF
 si om. T 48 solomon q, salomon TPNF iudaeae qT, iudaeae PNF
 uulgo 48sq. bersabee q, bersabae TNFR, bersabet F 49 terminus (corr.
 ex termini m. 1) T regni eius qTPF, eius regni NR uulgo signantur q
 PNF, fuit T (duae litt. erasae) 49sq. babylonis q (litt. 1 erasa) 50 par-
 tibus q 50sq. ulterius non habuit potestatem scripsi (ceteris reclusis): ulterius ultra
 fines regni sui non habuit potestatem in omnibus gentibus qΦ, non habuit
 potestatem ulterius ultra fines regni sui; non habuit in omnibus gentibus potesta-
 tem NFR, non habuit potestatem ulterius ultra (ultra in mg. add. m. 1) fines regni
 sui, in omnibus gentibus non habuit potestatem P (uerba postrema non habuit
 potestatem deleta sunt a manu Rbenani), non habuit potestatem totius orbis T
 52 quisque (= quisquis) libri omnes: quisquis Lat., quem reuerti sunt posteriores
 ei om. T hereditario regno qΦ, hereditate regni TPNF 53 dominio
 T 53sq. nabuccodonosor q, nabuchodonosor T, nabuchodonosor PNF
 55 regni sui] regni qe T 55sq. macedo non amplius quam qΦT, macedo-
 niam quam F, macedoniam tanquam N, macedo numquam PR 56 quas
 postea T, postea q (quam s. u. a m. 2, sed erasum), quam postea F, postea quam
 PNR uulgo 57 sic Rlg.: si libri et reliqui editores et Germani scripsi: et

transgredi non sinuntur, Britanniae intra oceani sui ambitum inclusae sunt gentes, Maurorum et Getulorum barbariae a Romanis obsidentur, ne regionum suarum fines excedant. Quid de ipsis Romanis dicam, qui legionum suarum praesidiis imperium suum muniunt nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt? 9. Christi autem nomen ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur, ubique regnat, ubique adoratur. Omnibus ubique tribuitur aequaliter; non regis apud illum maior gratia, non barbari alicuius inferior laetitia; non dignitatum uel natalium cuiusquam discreta merita; omnibus aequalis, omnibus rex, omnibus iudex, omnibus dominus et deus est.

VIII. 1. Nunc dubites credere quod adseueramus, cum uideas fieri. Itaque requirenda tempora praedicta et futurae natiuitatis Christi et passionis eius et exterminii ciuitatis Hierusalem, id est uastationis eius. Dicit enim Daniel et ciuitatem sanctam et sanctum exterminari (habere) cum duce uenturo et destrui pinnaculum usque ad interitum. 2. Venturi itaque Christi ducis sunt tempora requirenda, quae inuestigabimus in Danielo; quibus computatis probabimus

VIII. 4 cf. Dan. 9, 26 6 et destrui pinnaculum usque ad interitum] haec uerba solummodo in codicibus Alexandrino et Marshalliano leguntur

Germaniam F, Germani qTPN uulgo suos qPT, om. PNFR 58 britanniā TPR, britannia F, britanni q (n s. u. add. m. 2) N sui om. PR 58sq. ambitum inclusae sunt T, ambitum conclusae sunt PR, ambitum clausi sunt qP, ambitu clausa sunt F, ambitu sunt clausi N 59 gentes, Maurorum scripsi: maurorum gentes qTPNFR 59sq. barbariae qTPFR, barbaries N Gel. uulgo 60 a romanis TNFR, romanis q (inseruit a ante romanis m. 3), romani P regionum TNR, regionem q, religionum PF 61 quid de ipsis romanis dicam qP, quid de romanis dicam TPFR, quid dicam de romanis F legionum qT, de legionum PNFR uulgo 63 nomen qPP (in mg. add. Rhen.: regnum et) F, et nomen N, regnum et nomen TR 67 inferior qP, imperiosi TPNF 68 dignitatem q (corr. m. 1), dignitatem P uel qTPNF, aut R uulgo merita] meritum idem quod nostrum Lohn 69sq. dominus et deus est qT, deus et dominus est reli.

VIII. 1 Initium capituli, quod uulgo paulo infra ante uocem itaque habetur, hic statim nunc scripsi: nec libri et uulgo (confunduntur in libris mss. uoculae nunc et nec ut ad eandem ligaturam (n) redeunt adseueramus TqPN, adseueres PFR cum] h. e. eiti uideas qPN, uideamus TPFR 2 DE PASSIONE XRI ET VASTATIONE IERUSALEM NFmg, in codd. TP eadem paulo infra post uerba uastationis eius (l. 4) leguntur praedicta et futurae Rhen.: praedictae et futurae qPF, praedictae futurae T, praedicta (-tae N) et praedictae futurae PN 4 uastationes q (corr. m. 1) enim om. PN 5 sanctum om. T sanctum] scm q, scm m. 3 (in marg.) exterminari qPT, terminari PNFR habere addidi (cf. infra l. 16 et 51) 7 ducis TPN, duces q (corr. m. 3), duces F 8 inuestigabimus qPPN, inuestigauimus TFR danielo q, danielo TPNFR

uenisse eum iam et ex temporibus praescriptis et ex signis competentibus et ex operationibus eius, quae proba(bi)mus et ex consequentibus, quae post aduentum eius futura adnuntiabantur, uti iam adimpleta omnia praecepta credamus. 3. Sic igitur de eo Daniel praedicauit, ut et quando et quo in tempore gentes liberaturus esset ostenderet, et quo in anno post passionem ipsius sancta ciuitas exterminari haberet. 4. Dicit enim sic: In primo anno sub Dario, filio Assueri, a semine Medorum, qui regnauit super regnum Chaldaeorum, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Et adhuc me loquente in oratione, ecce uir Gabriel, quem uidi in uisione in principio, uolans et tetigit me quasi hora sacrificii uespertini et intellegere fecit me et locutus est mecum et dixit: Daniel, nunc exiui imbuere te intelligentiam, in principio obsecrationis tuae exiuit sermo. 5. Et ego ueni, ut adnuntiarem tibi, quia uir desideriorum tu es, et cogita in uerbo et intellege in uisione: Septuaginta ebdomades breuiatae sunt super plebem tuam et super ciuitatem sanctam, quoadusque inueteretur delictum, ut signentur peccata et exorentur iniustitiae et inducatur iustitia aeterna, ut et signentur uisio et prophetae et ut unguatur sanctus sanctorum. Et scies et percipies et intelleges: a projectione sermonis integrando et aedificando Hierusalem

16sq. Dan. 9, 1-2 19sq. Dan. 9, 20-27 (sec. Theodosionis recensioem)

probauimus T 9 iam et scripsi: etiam libri omnes et om. T 10 probabimus scripsi: probamus libri omnes 11 et ex PNFR, et q, ex T 12 uti q, ut TPNF omnia] omnia q (corr. m. 1), omnes P praecepta qP, perspecta T, quam perspecta PN, iam perfecta F, quam prospecta Rg. 13 et quando TPNF, quando q 14 lacunam signant: nasciturus sine uenturus excidit liberaturus esset qT, esset liberaturus PNFR uulgo et om. q 15 quo in anno (in abbreviatura = quo? an) scripsi: quoniam qPNFR uulgo, quod T ipsius sancta scripsi: ipsa q (ortum ex ip = ipsius et sa = sancta), ista P, xpi ipsa T, christi ista PNFR uulgo 17 a q (ἀπὸ σπέρματος), ex TPNFR uulgo 20 uolans et tetigit om. T (πετόμενος καὶ ἤψατό μου lxx κατὰ Θ.) 22sq. intelligentiam q (σύνεσις), intelligentia TPNFR uulgo 23 obsecrationis (τῆς δεήσεως) Pam.: obseruationis libri omnes sermo dei T 25sq. septuaginta ebdomades q (-des ex -tes corr. m. 3) T, lxx ebdomadae PF uulgo, lxx (om. ebdomades) N 27 ut q, et TPNFR uulgo signentur] i. e. finiantur 28 exorantur (a ex e m. 3) q, exorentur PNFR (cf. τοῦ ἐξιδάσθαι ἀδικίας), exu a ntur T (a in ras. trium lit.); an exunguantur? (τοῦ ἀπολεῖν τὰς ἀνομίας) iniustitiae qT, iustitiae PNFR uulgo inducatur TPNFR, conducantur q, conducatur P (an co(i)nducatur?) 29 ut et qP, ut T, et ut PNFR uulgo signentur T, signetur qPNFR prophetae qPNF (προφήτης lxx), prophetia T et ut qTNF, et PFR¹ unguatur q (corr. m. 1), unguatur TP, ungatur NF 30 sanctus] scm q (corr. in scs m. 1 in marg.) percipies qP (= διανοήθη; tria uerba his Latinis respondentia etiam in recensione Theodosionis olim fuisse uidentur), perspicies TPNFR uulgo intellegis q (corr. m. 1) 31 integrando PNF, in integrando qP, in integrando T (corr. libr. ipse) integrando et aedificando] b. e. ad integrandam et

usque ad Christum ducem ebdomades sexaginta et duae et dimidia; et conuertet et aedificabitur in latitiam et conuallationem, et innouabuntur tempora. 6. Et post ebdomadas
 35 has LX et II semis exterminabitur unctio, et non erit; et ciuitatem et sanctum exterminabit cum duce adueniente, et concidentur, quomodo in cataclysmo, usque in finem belli, V 278
 quod concidetur usque ad interitum. Et confirmabit testamentum in multis: Ebdomada una et dimidia ebdomadis
 40 auferetur meum sacrificium et libatio, et in sancto execratio uastationis; et usque ad finem temporis consummatio dabitur super hanc uastationem. 7. Animaduertamus igitur, terminum quomodo in uerbo 'quoadus(que)' praedicat LXX ebdomadas futuras: in quibus si reciperent eum, aedifica-
 45 bitur in latitudinem et longitudinem, et innouabuntur tempora. 8. Prouidens autem deus, quid esset futurum, quoniam non tantum non recipient eum uerum et insequentur et tradent eum morti, et recapitulauit et dixit: intra LX et II et dimidiam ebdomadas nasci illum et ungui sanctum san-
 50 ctorum, ebdomades autem VII et dimidia cum implerentur, pati habere, et ciuitatem et sanctum exterminari cum duce

40 cf. Matth. 24, 15 44sq. Dan. 9, 25 51 cf. Dan. 9, 27

aedificandam Hierusalem, quod spiritaliter scilicet intelligendum est (pro ἀποκαθάρσις recentioris Theodotianae ex nostro restituendum uidetur ἀνακαίνωσις) aedificando φ
 (ἀκαθάρσις LXX), reaedificando PNF, reaedificando T 32sq. ebdomades sexaginta et duo (dua Φ) et dimidia φΦ, ebdomade LX II et dimidia T, LXII et dimidia N, LX et II et dimidia P, LXII et dimidiam F, septem et dimidia) et LXII et dimidiam Pam., quem secuti sunt omnes abhinc editores 33 conuertetur T (sed in Graeco ἐπιστρέψει) latitiam scripsi: laetitia PNF, latitudinem φT, altitudinem Φ 33sq. et conuallationem] i. e. καὶ περὶ τρεῖς in conuallationem Φ 34 inuocabuntur T 35 has om. T semis T, om. φPNFR uulgo et exterminabitur PN 36 ciuitatem et sanctum (τὴν πόλιν καὶ τὸ ἅγιον) φΦF, ciuitatem et sanctuarium T, ciuitatem sanctam PN exterminauit φ 37 conciditur T 38 confirmabit φTR, confirmauit PNF 39 in multis] in deleri mult. Pam.: πολλοῖς 40 meum] enim T in lit. a m. T recentiore sancti N 41 et usque T (s. u. a m. T) Pam.; usque φPNF 42 hanc uastationem φT, hac uastatione PNF uulgo animaduertimus T 43 quomodo terminum T (sed cf. l. 62) in uerbo 'quoadus(que)' scripsi (cf. l. 27): in uerbo q̄s (q̄ = quod) F, in uerbo quas PN (as ex sū = usque ortum putauerim), in uero φΦ, inueniamus q̄ q̄do T (in lit. a m. recentiore) praedicat φΦ, dicit T, dixit PNF 44 reciperent φ, receperint TPNF uulgo 45 latitudinem TPNF, altitudinem φΦ longitudinem φT, in longitudinem PNF uulgo 48 morta F 48sq. in LX et duo (corr. m. T) et dimidia ebdomadas φ, in LX et II et dimidia hebdomadas Φ, in LXXII hebdomadibus PNF, in sexagesimo secundo ebdomadis (dis in lit. a m. T) T 49 ungi ΦFR sanctum] sc̄a φ (in mg. sc̄m a m. T), sancta φ 50 ebdomades TPN, ebdomadas φ (as in ae corr. m. T) FR et om. T 51 habere R, haberet TPNF, habebit φ (-bit corr. in -ret m. T) 51sq. et ciuitatem ex-

uenturo, et destrui pinnaculum usque ad interitum post V 279
 unam et dimidiam ebdomadā, quo scilicet tempore septem et dimidia ebdomadae completae sunt. Dicit enim sic: et
 55 concidentur sicut in cataclysmo. 9. Vnde igitur ostendemus, quoniam uenit Christus intra LXII et dimidiam ebdomadas? Numerabimus. <Numerabimus> autem a primo anno Darii, quoniam in ipso [tempore] Danielo uisio ista ostenditur. Dicit enim ei <angelus> et intellege et conice: a pro-
 60 fectione sermonis respondere me tibi haec. Vnde a primo anno Darii debemus computare, quando hanc uidit uisionem Daniel. 10. Videamus igitur, anni quomodo implentur usque ad aduentum Christi: Darius enim regnauit annis XVIII; Artaxerxes annis XI et I; deinde rex Ochus, qui et
 65 Cyrus, annis XX et III; Argus anno uno; alius Darius, qui et Melas nominatus est, annis XXI; Alexander Macedo annis XII; deinde post Alexandrum — qui et Medis et Persis

53 Dan. 9, 26 59 Dan. 9, 25

terminari post unam ... libri omnes. Inserui hic disiecta duo membra sententiae, quae in libris mss. omnibus paulo infra l. 54sq. ita leguntur: dicit enim sic: | et ciuitatem et sanctum exterminari cum duce uenturo | et concidentur sicut in cataclysmo | et destrui pinnaculum usque ad interitum | quem ordinem uerborum pessime turbatum esse in propatulo est 52 destrui (scil. habere) scripsi: distrui φ, et destrui PNF uulgo, et destrui T 53 quo scilicet <tempore> Vrs.: recte supplens Vrsinus, sed fugisse eum uidetur id quod hic intersiderat uocabulum paulo infra l. 58 per errorem librarii inter uerba irrepsisse 54sq. et concidentur sicut in cataclysmo] scil. una et dimidia ebdomade, mensium uidelicet, quem numerum enucleasse uidetur Tertullianus comparatis locis Gen. 7, 11 et 8, 13 55 ostendemus Hier. (commentatio in Daniele cap. IX Nighe V, p. 574), ostendimus φTPNFR Ven. (P. Venerabilis Adu. in ueteratam duritiem Iudaeorum Migne vol. 189, p. 564) 56 quoniam φTNFR, quomodo P, quia Hier. Ven. christus uenit Hier. Ven. LX et II φ, LXII PNF, sexaginta duas T, septuaginta duas Hier. Ven. ebdomadā T 57 numerabimus addidi numerabimus autem φR, numerauimus autem TPNF, numeremus (om. autem) Hier., numera (om. autem) Ven. 58 quoniam φTNF Hier. Ven., quomodo PR uulgo in ipso φPNF, ipso T Hier. Ven. tempore supra l. 53 interitum hic reclusi danielo uisio ista ostenditur scripsi: danielo uisio ostenditur φ, danieli uisio ipsa ostenditur T, ostenditur danieli (-le F, -lo N) uisio ipsa PNF uulgo 59 enim ei Hier. Ven. ei om. libri omnes angelus addidi 59sq. a profectione PFR, ad profectionem φ, ad prophetationem TN Hier. Ven., ad perfectionem φ Rig. Oehler 60 respondere] b. e. gewißlich zuwiehern me tibi φT Hier. Ven. R, tibi F, et ibi N, et ibi (t s. u. add. m. T) P 61sq. uidit uisionem φT Ven., uisionem uidit PNF Hier. 62 implentur φTPN, implentur FR Hier. Ven. uulgo 63 ad s. u. T (m. T) enim om. Hier. Ven. ann φ, annos T, annis PNF Hier. Ven. 64 artaxerxes φ Hier. Ven., regnauit artaxerxes T, artaxerses regnauit PNF ann φ, annos T, annis PNF XL et I φ Ven., XI et unum φ, quadraginta T Hier., LX PNF deinde rex om. Hier. Ven. rex Ochus (Ὠχος) R, rex ohus P, exochus φF, esochus N, anthiocus T 65 annis XX et III φΦ, annos XX III T, annis uiginti et quattuor Hier. Ven., regnauit annis XXXIII PNF uulgo Argus] Achus Ios. Scaliger annum unum T darius alius Hier. 66 medus nominatus Ven. annos uiginti unum Hier., annos XXII Ven. 66sq. annis XII φ Hier. Ven. Pmg., a m.

regnarat, quos deuicerat, et in Alexandria regnum suum firmauerat, quando et nomine suo eam appellauit —, post
 70 eum regnauit illic in Alexandria Soter annis xxx et v; cui succedit Philadelphus regnans annis xxx et viii; huic succedit Euergetes annis xx et v; deinde Philopator annis xvii; post hunc Epiphanes, annis xx et iii; item alius Euergetes, annis xx et vii; item alius Soter annis
 75 xxx et viii; Ptolomaeus annis xxx et vii; Cleopatra annis xx, mensibus vi; item adhuc Cleopatra conregnauit Augusto annis xiii; post Cleopatram Augustus aliis annis xliii imperauit; nam omnes anni imperii Augusti fuerunt i et vi. 11. Videmus autem quoniam in quadagesimo et primo
 80 anno imperii Augusti, quo post mortem Cleopatrae xxviii anno imperauit, nascitur Christus. Et superuixit idem Augustus, ex quo natus est Christus, annis xv, et erunt reliqua tempora annorum, [in diem natiuitatis Christi, in
 85 xx et viii Augusto, efficiuntur anni ccccxxx et vii, men-

Rhenani (nascio an ex Hirsangensi), annis xi F, annis x TPN 68 deuicerat T Hier. Ven., reuicerat qPNF alexandriam PN 69 nomine (e ex i corr. m. 3) q 69sq. post eum qΦ Ven., postea TPNF, om. Hier. 70 alexandriam N xxx et v q, xxxv TPNF, triginta quinque Hier. Ven. 70sq. cui succedit — annis xxx et viii (l. 74sq.) om. T 71 successit Hier. Ven. filadelfus qPF regnans qΦ Hier. Ven., et regnauit PN, regnauit F xxx et viii q, xxxviii PNF, triginta octo Hier. Ven. 71sq. huic succedit euergetes qPNF, post hunc Euergetes regnauit Hier. Ven. 72 euergetis (in mg. eūgetes a m. 2) q xx et v q, xxv PNF, uiginti quinque Hier. Ven. filopater q 73 xvii qPNF, decem et septem Hier. Ven. et post hunc Hier. xx et iii q, xxiiii PFN, uiginti quatuor Hier. Ven. 74 hebergestes q (corr. m. 2) xx et vii qΦ, xxvii PNF, uiginti septem Hier. Ven., xxviii Pmg (ex Hirsangensi, ut uid.) R uulgo item alius qΦ, om. PNF Hier. Ven. 75 xxx et viii qΦ, xxxviii F, triginta octo Hier. Ven., xxxiiii PN ptolomeus TPN, ptolomeus q, ptolomeus FR Hier. Ven. uulgo xxx et vii q, xxxvii TPNF, xxxviii Ven., triginta septem Hier. cleopatra conregnauit sub augusto F 76 xx TPNF, uiginti Hier. Ven., xx et ii qΦ mensibus vi Pam.; mensibus v ΦTPNF, mensibus quinque q Hier. Ven. adhuc om. Hier. Ven. 76sq. sub augusto PN 77 annis xliii T xliii TPNN Ven., quadraginta tribus Hier., xxx et iii immo xl et ii qΦ 78 imperauit qΦT Ven., regnauit Hier., om. PNF imperii om. Ven. fuerunt T, fuerunt anni qPNFR, fuerunt numero Hier. Ven. 79 L et vi q, lvi TPNF Ven., quinquaginta sex Hier. uideamus q Hier. Ven. (secundum aliquot libros mss.), uideamus TPNF Hier. Ven. (secundum alios libr. mss.) in q T Hier. Ven., om. PNF uulgo et om. T Hier. 80 quo PNF, quod q, quos T, qui Hier. Ven. 80sq. xxviii (h. e. uicesimo octauo) anno q, xx et viii annos Φ Oehler, om. TPNF Hier. Ven. 81sq. superuixit — christus (l. 82) om. N, insuper uixit Ven. 82 et quo F natus est Hier. Ven., nascitur q TPF uulgo (nascitur ex uersu antecedenti irreptisse putauimus) e-runt om. Ven. 83sq. uerba: in diem natiuitatis — — menses vi (l. 86) seclui: margini olim quasi indiculus rei hic tractatae adscripta haec uidelicet fuerunt a librario uel lectore quodam per errorem indicante computationem annorum ita ab auctore institutam esse, ut a primo anno Darii usque ad diem natiuitatis Christi numeraret annos ebdomadae LXII et dimidia. sed cfr. l. 87 in notis in annis xlii T 84sq. qui post mortem cleopatrae xx et viii augusto qΦ, post mortem cleopatrae T Hier. Ven., om. PNF 85 efficiuntur om. Hier. Ven. anni qΦ F Hier. Ven.,

ses vi] unde adimplentur LXII ebdomadae et dimidia, quae efficiunt annos ccccxxxvii, menses vi [in die natiuitatis Christi]. 12. Et manifestata est iustitia aeterna, et unctus est
 90 sanctus sanctorum, id est Christus, et signata est uisio et prophetae, et dimissa sunt peccata, quae per fidem nominis Christi omnibus in eum credentibus (non re)tribuentur. Quid est autem, quod dicit 'signari uisum et prophetiam'? Quoniam omnes prophetae nuntiabant de illo, quod esset
 95 uenturus [et pati haberet], igitur, quoniam adimpleta est prophetia per aduentum eius, propterea signari uisionem et prophetiam dicebat, quoniam ipse esset signaculum omnium prophetiarum, adimplens omnia quae retro de eo prophetae nuntiant. 13. Post enim aduentum eius [et passionem ipsius] iam non uisio neque prophetae, qui Christum
 100 nuntiet uenturum. Denique si non hoc ita est, exhibeant Iudaei prophetarum post Christum aliqua uolumina, angelorum aliquorum uisibilia miracula, [quasi] quae retro patriarchae uiderunt usque ad aduentum eius Christi, qui iam uenit. 14. Ex quo (si) signata est uisio et prophetia, id est

88 cf. Dan. 9, 24

simul anni T, autem anni PN ccccxxx et vii qΦ, ccccxxxvii TPNF Ven.,
 85sq. men. vi T (quae s. u. scripta sunt add. m. recentior), menses quinque q Hier. Ven., menses v ΦPNF 86sq. uerba unde adimplentur — — menses vi (l. 87) solummodo comparant in codice F, in margine cod. P (addita a Rhenano sine dubio ex Hirsangensi deperdit) et apud Hieronymum et Venerabilem, omnia sunt in qΦTPN hebdomades Hier. Ven. 87 in die qΦ F Ven., in diem TPN Hier. 87sq. in die natiuitatis Christi seclui: interpolatoris haec esse inde apparet, quod quadringenti triginta septem illi anni, qui capiunt exordium a primo anno Darii, qui cognominatur Nōdos, i. e. ab anno 424/23 a. Chr. nat., non in die natiuitatis Christi complentur, sed in die unctionis eius, i. e. baptismatis, quod secundum hunc locum eo anno factum esse praetendit Tertullianus, quo obiit Augustus, id est nostrae ἐποχῆς a. quarto decimo p. Chr. nat. 88 manifestata ΦTPmg (ex Hirsangensi additum a m. Rhenani) Hier. Ven., manifesta qPN 90 prophetae qPNF, prophetia (ia in lit. a m. rec.) T, prophetia Hier. Ven. 91 (non re)tribuentur scripti: tribuentur q, tribuantur TPNF Hier. Ven., remittuntur Pomerius, diluuntur Oehler 92 quod dicit om. Ven. signari Hier. Ven. R, signare qTPNF uisum] uisionem T Ven. (fort. recte) prophetam PNF 93 de ipso Hier. Ven. 94 et pati haberet seclui: passio enim Christi non ei, de qua hic sermo est, temporum ἐποχῆ ab auctore assignatur, sed sequenti septem et dimidia ebdomadam haberet. igitur uulgo distinguitur impleta Hier. 95 signari q T Hier. R, signatur F, signatur P, si gnara N 96 esset T, est qPNF Hier. Ven. 97 prophetiarum scripti: prophetarum qTPNF Hier. Ven. omnia om. q de om. Ven. 98 prophetae Hier. Ven. Pmg (add. Rhen.), om. qTPNF nuntiant Ven., nuntiabant Hier., nuntiauerant qTPNF post enim aduentum eius qΦ, post enim aduentum christi TPNF, post aduentum enim Hier. Ven. 98sq. et passionem ipsius seclui (cf. quae adnotauimus supra ad l. 87sq.): ipsius qΦPNF, eius Hier. Ven., om. T 99 non est uisio Hier., non uisio est Ven. prophetae qui q, propheta qui Ven., propheta est qui TPNF, prophetia quae Hier. 100 esse uenturum Ven. si non hoc q, si hoc non T, hoc si non PNF uulgo 100sq. denique si — — uideamus (l. 114) om. Hier. Ven. 102 quasi addidi 103 eius Christi scripti: eius qΦ, christi TPNF 104 post

- statuta, et merito euangelista : *lex et prophetae*, inquit, usque ad Iohannem baptistam. Baptizato enim Christo, id est sanctificante aquas in suo baptismo, omnis plenitudo spiritualium retro charismatum in Christo cessauit signante uisiones et prophetias omnes, quas aduentu suo adimpleuit.
- 110 15. Vnde firmissime dicit aduentum eius signare uisum et prophetiam. — Itaque ostendentes iuxta et numerum annorum et tempus LX duarum et dimidia ebdomadatum adimpleta, quibus completis 'uenisse Christum', id est natum uidemus unctum, uidemus eam, quid aliae septem ebdomadae et dimidia, quae sunt subdiuisae in abscissione priorum ebdomadatum, in quo actu sint adimpletae.
- 115 16. Post enim Augustum, qui superuixit post natiuitatem Christi annis xv, efficiuntur : cui succedit Tiberius Caesar et imperium habuit annis xxii, mensibus vii, diebus
- 120 XXVIII — huius quintodecimo anno imperii patitur Christus, annos habens quasi xxx, cum pateretur — item Caius Caesar, qui et Caligula, annis iii, mensibus viii, diebus xiii, Tiberius Claudius annis xii, mensibus viii, diebus xx, Nero annis xi, mensibus ix, diebus xiii, Galba mensibus vii, diebus vi. Otho mensibus iii, diebus v, Vitellius mensibus viii, diebus xx et vii. Vespasianus anno primo

105 Math. 11, 13

uenit gratia distincti si addidi 105 inquit T, om. qPNF 106 baptistam qPF, baptizatoem TPN enim] autem T 107 et omnis q 108 cessauit T, cesserunt qPNFR uisus signante] sanctae q 109 uisiones et q, uisionē sed T (corr. m. l), uisionem et PNFR uisus adimplet F 110 uisum qTPNF, uisus q 111 prophetiam qPT, prophetias F, prophetas PN itaque ostendentes] animaduerte singularem uisum part. praes. idem, ut uid., significantis quod in Graeco part. aor. δειξάντες οὖν iuxta (= aequaliter) T, om. qPNF uisus et om. T 113 adimpleta q, adimpletarum qTPNF, adimpletum Rg. quibus completis qPF, tunc TPNF 114 uidemus unctum, uidemus eam scripti : uidemus pbr et uisus quid] linea subscripta delent T, om. Pam. Rg. 115 septem ebdomadae et dimidia q, vii et dimidia (dimidia F Hier. Ven.) ebdomadae (dis T) TPNF Hier. Ven. 116 diuisae T 117 sint qT Hier. Ven., sunt PNF 118 annis qT, anni PNF Hier. Ven. successit Hier. 119 xxii TPNF Ven., uiginti duobus Hier., xxviii q, xx q 120 qPF, diebus uiginti octo Hier., diebus xx TPNF 121 huius imperii decimo quinto anno Hier., huius nono decimo anno Ven. patitur q Hier. Ven. (cf. supra nascitur Christus p. 281, 81), passus est TPNF 122 quasi xxx qTPNF, quasi triginta tres Hier. Ven. 123 q. Caius Caesar PNFR Hier. Ven., consul Caesar T, om. Caius q 124 calligula q Ven., caligula T, gallicula P, callicula NF 125 q. Tiberius Claudius annis xii, mensibus viii, diebus xx scripti : tiberius claudius annis xii, mensibus vii, diebus xx TPNFR Ven., delent haec omnia in qPF Hier., quos sequuntur Pamelinus et abhinc editores omnes 126 nero qPF Hier. Ven., nero Caesar TPNFR uisus annis nouem Hier., annis viii Ven. 127 diebus vi qTPNF, diebus uiginti octo Hier., diebus viii Ven. otho tribus (om. mensibus) qPF Oehler diebus v qPNF Hier. Ven., dies v T, diebus (omisso numero) qPF Oehler 128 diebus xx et vii q, dies xx et viii q, diebus uiginti octo

- imperii sui — nam imperauit annis xii — debellat Iudaeos, et fiunt anni numero LII, menses vi, atque ita in die suae expugnationis Iudaei impleuerunt ebdomadas LXX praedictas in Daniele. 17. Igitur expletis his quoque temporibus et debellatis inde Iudaeis postea cessauerunt illic libamina et sacrificia, quae exinde illic celebrari non potuerunt. Nam et unctio illic exterminata est post <extirpationem uncti, hoc est post> passionem Christi : erat enim praedictum huius exterminium, [exterminari illic unctorem] sicut in psalmis erat prophetatum : *exterminauerunt manus meas et pedes*. 18. Quae passio Christi intra tempora LXX ebdomadatum perfecta est sub Tiberio Caesare, consulibus Rubellio Gemino et Fusio Gemino mense Martio temporibus paschae, die octaua Kalendarum Aprilium, die prima azymorum, qua agnum occiderunt ad uesperam, sicuti a Moyse fuerat praecceptum. Itaque omnis synagoga filiorum Israel eum interfecit, dicentes ad Pilatum, cum eum uellet dimittere :

130 cf. Dan. 9, 27 134 cf. Dan. 9, 26 136 Ps. 21, 17 (pro ὁποῦναι interpretatio haec Latina postulat ἐξῳπταῖν) 141 cf. Exod. 12, 5-6 143 Math. 27, 25 ; Ioh. 19, 12

Hier., diebus xviii Ven., diebus xx et x F, diebus x T (diebus ex dies corr. m. rec.) PNR anno primo] hoc est anno post Chr. n. 67, quo anno suscepit Vespasianus aduersus Iudaeos imperium ; ex hoc igitur anno, non ex anno 69, computare se annos imperii Vespasiani indicat auctor eis uerbis, quae in parentesi addit : nam imperauit annis xii 127 uerba nam imperauit annis xii, quae in libris mss. apud Hier. et Ven. paulo infra post menses vi comparent (l. 128), huc transposui annis xii qPF Ven., annis xi TPNF, annis undecim Hier. debellat q, debellauit TPNF Hier. Ven. 128 anni n. et ii qT, anni numero quinquaginta duo Hier. Ven., om. numero (q) PNF menses vi] m. vi d. vii qPF sunt computati ; anni 48, menses 50 (= anni 4, menses duo), dies 112 (= 4 x 28 = menses quattuor) in die qPF, in diem TPNF Ven. 129 sq. suae expugnationis qPT Ven., expugnationis suae PNF Hier. 130 sq. praedicatas N 130 in] a Ven. danielo qPN, danielo TF Hier. Ven. post danielo explicit excerptum Tertulliani apud Hier. et Ven. 131 inde scripti : idē q, om. TPNFR illic qTP, illi N, om. F 132 sq. exterminationem uncti, hoc est post addidi : animaduerte exterminationem et exterminare hoc loco idem sapere quod passio et pandere, id quod relinquitur ex loco sacrae scripturae hic laudato 133 huius exterminium] haec uerba, quae in libris mss. paulo infra post passio Christi (l. 137) leguntur, huc transposui huius exterminium q, huius exterminii qTPN, exterminii F exterminari illic unctorem] delent haec uerba, addita uidentur a librario uel lectore quodam, qui propter mutilata antecedentia tale quid desiderauit eademque de causa uerba huius exterminium e loco suo alio transtulit 135 sq. sicut in psalmis erat q (q) T, sicut est in psalmis PNF 137 passio christi qPF, passio TPNF 139 Fusio Iun. : fusio T, fusio qPNF, fusio P (corr. m. l.) mense mar T 140 octaua scripti : octaua q, viii TP, viii NF, die octaua uisus Aprilium] aprilium (me erat. ut uid.) q, aprilium PF, ap] (= aprilis) T, aprilis N 141 qua scripti : quo qTPNF agnum occiderunt qPF, ut agnum occiderent (e ex a m. l) T, agnum ut occiderent PNF sicuti FPF, sicut q, om. TPN a moyse q, ad moysen q, a moysen T (add. d. s. u. m. l), a moysen NF, a moyse, P 142 synagoga filiorum israel TPNF, synagoga israel q, sygoga israhel q 143 cum uellet qPT, uellet cum PNFR

145 sanguis huius super nos et super filios nostros, et : si hunc
dimiseris, non es amicus Caesaris, ut adimpleri omnia pos-
sent, quae de eo fuerant scripta.

IX. 1. *** Incipiamus igitur probare natiuitatem Christi
a prophetis esse nuntiatam. Sic ut Esaias praedicat : audite,
domus David ! non pusillum uobis certamen cum hominibus,
quoniam deus praestat agonem, propter hoc ipse deus dabit
uobis signum : ecce uirgo concipiet et pariet filium : et uoca-
bitis nomen eius Emmanuel, quod interpretatur : nobiscum
deus. Botyrum et mel manducabit, quoniam, priusquam
cognoscat infans uocare patrem aut matrem, accipiet uirtu-
tem Damisci et spolia Samariae aduersus regem Assyrio-
rum, < sic > itaque, dicunt Iudaei, 'prouocemus < ad > istam

145 cf. Matth. 26, 56

IX. 2-4 Es. 7, 13-15 5-30 cf. Adu. Marcionem III cap. 12 = III p. 395,
48q. 7 Es. 8, 4

144 no. (e ut uid. in ras.) T 145sq. omnia possent (possint T) qTPN, possent
omnia FR uulgo

IX. 1 Incipiamus igitur] Quae abhinc usque in finem libelli leguntur, qualia nunc inue-
niantur composita Tertulliani stilo debere uix unus e uiris doctis Septimiani ingenii peritis
sibi potuit persuadere. Ego operi imperfecto uel casu quodam mutilato hanc appendicem
affixisse nescio quem putauerim ex relictis aliquot auctoris plagulis errabundas quasdam
continentibus epilogi huius libri particulas singulatim et discretim ab auctore conceptas, ut
quibus postmodum plenam ac ordinatam demonstrationem superstrueret. Cui negotio prorsus
imparem fuisse eum, qui in provinciam auctoris successit, uel inde apparet, quod singulas
disputationis partes apta ac dilucida rerum tractatarum ordinatione coniungere supercedet
eademque fere utique transgressionis formula usus quasi cohaereant nanam praefert speciem.
Quantum in re tam difficili indicare licet, id pro certo affirmauerim ad eam partem tractatus
huius, quae absoluitur in fine capituli octauo, artissime se applicare illa, quae leguntur in
capite undecimo inde a uerbis itaque quoniam (p. 312, 54) usque in finem capituli duodecimi,
ubi (cap. 12, 17) in uoce consideramus sermo medius abruptus. Ceterum animaduerten-
dum est in his capitulis duos locos redire, qui et alibi inueniuntur, uel eisdem uerbis uel
paululum inmutatis conceptos, unde comprobari mihi uidetur quod de ortu huius appen-
dicis iudicandum putant

ITEM PROBATIO NATIUITATIS XPI P (margini
a manu librarii hanc inueniuntur adscripta : sensum capituli huius in libro III contra
Marcionem plenius inuenies), ITEM PROBATIO NATIUITATIS N, PROBA-
TIO NATIUITATIS XRI SALVATORIS F, titulus deest in qT lacunam
signati : conferas uelim quae adnotant p. 316, 39 uerba incipiamus igitur probare
in cod. P maiusculis litteris exarata sunt 2 uerba aduersariorum indicant (cf. infra
l. 10 : dicunt Iudaei) sicut qPTF, sic PN esceas q praedicat qT,
dicit PNF 3 non] num T (in lit. a m. 2) Rlg. 4 agonem qPT, certamen
PNF ipsi q 6 nonem q entmanuel q (sic ubique), emmanuel T
6sq. quod interpretatur nobiscum deus] haec uerba, etsi nec in Hebraico nec in uulgata
uersione Latina inueniuntur, tamen in sua interpretatione legisse Tertullianum necesse est,

ut apparet ex eis, quae infra dicit l. 19sq. 7 botyrum q manducauit q (sic),
manducabit TPF, comedet N 10 sic addidi (cf. supra l. 2 : sicut Esaias prae-
dicat) ad addidi (cf. locum gemellum III p. 395, 4) 10sq. praedicationem] pro-

praedicationem Esaias et faciamus comparisonem, an Christo
qui iam uenit competat illi nomen, quod Esaias praedicauit,
et signa eius, quae de eo nuntiauit. Et primo quidem
Esaias praedicat eum Emmanuel uocitari oportere, dehinc
uirtutem sumpturum Damisci et spolia Samariae aduersus
regem Assyriorum. 2. Porro iste, dicunt, 'qui uenit, neque
sub eiusmodi nomine est dictus neque re ulla bellica fun-
ctus.' At nos e contrario admonendos eos existimamus,
cohaerentia quoque huius capituli recognoscant. Subiuncta
est enim et interpretatio Emmanuel : nobiscum deus, uti
non solum sonum nominis spectes, sed et sensum. Sonus
enim Hebraicus, quod est Emmanuel, interpretationem ha-
bet quod est nobiscum deus. 3. Quare ergo an ista uox :
nobiscum deus, quod est Emmanuel, exinde quod Christus
influxit agitur in Christo. Et puto, non negabis. Nam
qui ex Iudaismo credunt in Christum, ex quo in eum cre-
dunt, Emmanuel eum solent dicere nobiscum deum esse
significans, atque ita consentiunt iam uenisse illum, qui
praedicabatur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel
uenit, id est nobiscum deus. 4. Aequae sono nominis inducun-
tur, cum uirtutem Damisci et spolia Samariae et regnum
Assyriorum sic accipiunt, quasi bellatorem portendunt Chri-
stum, non animaduertentes, quia scriptura praemittit :
quoniam priusquam cognoscat puer uocare patrem aut ma-
trem, accipiet uirtutem Damisci et spolia Samariae aduer-
sus regem Assyriorum. 5. Ante est enim inspicias aetatis
demonstrationem, an uirum iam Christum exhibere ista

30-110 Adu. Marcionem III cap. 13 = III p. 396, 6sq. 34 Es. 8, 4

uocationem qP 11 an christus F, an si xps N 12 illi nomen scripti : illi
primo nomen qTPNF uulgo 13 signa qP, insignia TPNF de eo nuntiauit]
denuntiavit T et primo quidem scripti (cf. loc. gem. III p. 395, 5) : et quidem
qTNF, quidem P, equidem R uulgo 14 praedicat] praedicauit T emma-
nuel uocitari TqP, emmanuel uocari PNF 15 sumpturum] superatum T
(era add. m. 2) aduersum q 16 porro iste, dicunt q, porro autem iste,
inquiunt T, porro inquiunt iste PNFR uulgo 17 re ulla T, re PNFR uulgo,
om. q 18 existimauimus PR uulgo 19 uti cohaerentia PR uulgo 20 et
om. q 21 spectes Lat. (cf. III p. 395, 12), expectes qTPNF 22sq. inter-
pretationem habet quod est nobiscum deus qPT, id est nobiscum deus NF, suae
gentis est (in ras. a m. 1) P (in mg. inferiore ab eadem manu addita leguntur haec : sensus
autem eius quod est deus nobiscum ex interpretatione communis est, ex loco
uidelicet gemello 395, 14) 24 quod qTF, quo PN Oehler 25 non qPT, extoto
non PNF 26 iudaismo q in christum qP, in christo TPNF 26sq. ex
quo in eum credunt qPNF, in (in in lit. a m. 2) quo et nos credimus T 27 eum

solent scripti : cum uolent T, cum uolent q (yll. lent in ras.) PNFR uulgo 28 si-
gnificans scripti : significant libri consentiunt T, constant q, constat PNFR
uulgo iam om. T illum] illu in ras. q 31 uirtute qN 32 protendant
P (corr. pro in pot m. 1) NF 33 quia qPF, quid TPN 34 aut] et T 36 in-

aetas possit, nedum imperatorem. Scilicet uagitu ad arma
esset conuocaturus infans, et signum belli non tuba, sed
40 crepitaculo daturus, et non ex equo uel de muro, sed de
nutricis aut gerulae suae dorso siue collo hostem designa-
turus, atque ita Damascum et Samariam pro mammis sub-
acturus! 6. Aliud est, si penes nos infantes in proelia erum-
punt, credo ad solem uncti prius, dehinc pannis armati et
45 butyro stipendiati, qui ante norint lanciare quam lancinare.
Enimvero si nusquam hoc natura concedit, ante militare
quam uirum facere, ante uirtutem Damasci sumere quam
patrem nosse, sequitur ut figurate pronuntiatum uideatur.
7. 'Sed et uirginem', dicunt, 'parere natura non patitur, et
50 tamen credendum est prophetae.' Et merito. Praestruxit
enim fidem incredibili rei dicendo, quod signum esset futu-
rum: *Propterea, inquit, dabitur uobis signum. Ecce uirgo
concepit in utero et pariet filium.* Signum autem a deo,
nisi nouitas aliqua monstruosa fuisset, signum non uideretur.
55 8. Denique si quando ad deiciendos aliquos — ad hanc
diuinam praedicationem uel conuertere simplices quosque
gestitis — mentiri audetis, quasi non uirginem sed iuuen-
culam concepturam et parituram scriptura contineat, hinc
quoque reuincimini, quod nihil signi uideri possit res cotti-
60 diana, iuenculae scilicet praegnatus et partus. In signum
ergo nobis posita uirgo mater merito creditur, infans uero
bellator non aequae. 9. <Neque> enim et hic signi ratio uersa-
tur, sed signo natiuitati, scilicet nouae, adscripto exinde

32 Es. 7, 14

spicias φ^N , specias T, ut inspicias F 38 possit φ uagitu φ 40 cre-
pitaculo φ^N , crepitaculo TP (-cillo corr. in -culo Rhen.) NF et non] et P in
ras, (sed s. u. a. m. I et non, quod in nec corr. Rhen.), sed φ^N , uel T ex equo]
de equo T muro] mulo T 40sq. sed de nutricis aut scripsi (cf. loc. gem.); aut
de nutricis et φ^N , sed d. n. et PR *uulgo* 43 uos] in mg. cod. P legitur: alias
ponticos (os eras. a Rhenano) proelia φ , preli^o T (s. u. a. m. I), proelio PNF,
proelium R *uulgo* 43sq. rumpunt T 45 norint φ (s. u. a. m. I) lanciare
 φ^N , lanciare T, lanciare φ , lanciare P *uulgo*, lanciare F lancinare φ^N , la-
tinare T (lit. n. erasa uidetur), laciniare P, lanciare F 46 enimvero φ^N , etenim-
uero PF 48 ut] et φ 49 dicunt φ^N , inquit PNF 50 est om. F
51 fidem] finem T incredibili PNF, incredibili (s. u. a. m. 2) T, incredibilem
 φ^N 52 ac propterea φ 53 parenthesis indicant 55sq. ad hanc praedicationem
 φ , ab hac praedicatione TPNFR *uulgo* 56 simplices quosque φ^N , sim-
plices singulos φ (i. e. quoque) T, singulos simplices quosque PNR, singulos
quosque F 57 auditis φ (i. in e corr. m. I) F 58 scriptura om. φ ,
scriptura φ 60 iuencula φ 62 non aequae. <neque> scripsi: non aequae
TPNF, neque φ , non aequae. <non> Pam. Rig. Oehler enim et hic φ^N , et
hic enim PNF sig⁺ ratio φ (ig in lit.; pro n lacuna duarum litt.) 62sq. uer-
satur TPNF, uersaretur φ^N Oehler 63 natiuitati, scilicet nouae, scripsi: nati-

[post signum alias] iam ordo infantis edicitur: mel et buty-
rum manducaturum illum; et hoc utique <non> in signum;
65 est infantiae. 'Sed accepturum uirtutem Damasci et spolia
Samariae aduersus regem Assyriorum, hoc est mirabile
signum.' 10. Seruate modum aetatis et quaerite sensum praed-
icationis, immo credite ueritati cui credere non uultis: et
70 intellegitur prophetia, quae renuntiatur, expuncta; credan-
tur orientales illi magi, infantiam Christi recentem auro et
ture munerantes: et accepit infans uirtutem Damasci sine
proelio et armis. 11. Nam praeter quod omnibus notum est
orientis uirtutem, id est $\dagger$ enim uires, auro et odoribus pol-
75 lere solitam, certe est ex diuinis scripturis uirtutem
ceterarum quoque gentium aurum constituere, sicut per
Zachariam dicitur: *Et Iudas praetendit apud Hierusalem et
congregauit omnem ualentiam populorum per circuitum,
aurum et argentum.* 12. De hoc <autem> auri munere etiam
80 Dauid dicit: *Et dabitur illi ex auro Arabiae*, et rursus: *Re-
ges Arabum et Saba dona adferent illi.* Nam et magos reges

64 cf. Es. 7, 15
80 Ps. 72, 15

66 cf. Es. 8, 4

71 cf. Matth. 2, 11

77 Zach. 14, 14

uitatis nouae φ^N (tis ortum uidetur ex -ti, s. = ti scilicet) 64 alias φ ,
alias TPNFR *uulgo*: seclui uerba post signum alias ut uariam lectionem uocabuli
exinde (cf. in loco gem. post signum alibi, quae et illic secludere deberam) 65 man-
ducaturum φ^N , manducaturum PR *uulgo* illum T, om. φ^N et hoc
TFP (in lit. a m. recentiore), nec hoc φ^N non addidi 66 est infantia est P
(marginis a m. I legitur adscriptum: maliciae non assentatur; hoc enim quae uerba
a Rhenano deleta sunt, cf. loc. gem.) 67 aduersum φ 68 serua — quare P
(corr. m. I) R, serua — quare φ^N 69 credite scripsi: redite T, reddite φ
PNFR *uulgo* (perperam hoc ex loco gemello his irrepsisse sicut et quod insequitur quae pro
cui locorum diuersa ratio docet) cui T (in lit. a m. I), quae φ^N *uulgo* 69sq.
et intellegitur prophetia, quae (qua φ) renuntiatur, expuncta φ^N , et tam
intellegitur prophetia renuntiata quam creditur expuncta P (cf. loc. gem.) 70sq.
credantur orientales illi magi φ^N , credatur et spolia samariae orientales illi magi
N, credatur accepit christus infans uirtutem damasci et spolia samariae orientales
illi magi PP (ad uocem orientales adscripsit in Paterniacensi m. I: maneat enim;
cf. loc. gem.) 71 recentem T Rig., regem φ^N , ut regem PNF 71sq. auro
et ture φ^N , auro ture et mirra PNF 72 munerantes φ^N , munerantes
PNF accipit NF 73 praeter φ^N , patet T (in lit. a m. 2) 74 id est
enim uires φ^N , id est uires T (red linea subscripta haec librarius deletit) PNF, id est
emincentes uires fori. 75 certe est ex diuinis scriptis (sicherlich stammt aus d.
H. S.): certe est diuinis φ^N , certe et ex diuinis TPNF, certum est et ex diuinis
Vrr. (Rig.) 75sq. uerba certe est diuinis usque ad uerba ad populum Israel (l. 97)
in φ bis exarata sunt in fol. 37^r et 38^r; ubi dissonant siglis utar φ^1 et φ^2 76 quoque
ceterarum PR *uulgo* 77 dicitur F, dicit TPN, om. lacuna trium litterarum relicta
 φ^1 (an dictum = dem?), om. sine lacuna φ^2 praetendit φ^N , praetendit T
(e eras.) Hierusalem Oehler; israel φ^N 78 congregabit R *uulgo*
circuitum φ^1 79 de hoc autem scripsi (loc. gem. secutus), nam de hoc φ^N ,
possis etiam rescribere: iam <uero> de hoc, sed cf. l. 81, ubi conueniet nam in φ omissa
est, ut hic irrepsisse uideatur 80 dicit φ , dixit TPNFR *uulgo* ex auro φ^N , de
auro PNF *uulgo* rursus φ^N , iterum PNF *uulgo* 81 dona φ , munera

fere habuit oriens et Damascus Arabiae retro deputabatur, antequam transscripta esset in Syrophoenicen ex distinctione Syriarum, cuius tunc 'uirtutem' Christus accepit, 85 accipiendo insignia eius, aurum scilicet et odores, 'spolia' autem 'Samaritiae' ipsos magos, qui cum illum cognouissent et muneribus honorassent et genu posito adorassent qua dominum et regem, sub testimonio indicis et ducis stellae, spolia sunt facti Samaritiae, id est idololatriae, credentes uidelicet in Christum. 13. Idololatriam enim Samaritiae nomine notauit, ut ignominiosae ob idololatriam, qua descuerat tunc a deo sub rege Hieroboam. Nec hoc enim nouum scripturis diuinis, figurate uti translationem nominum ex comparatione criminum. 14. Nam et archontas Sodomorum appellat 95 archontas uestros et populum uestrum populum Gomorrae uocat, cum iam essent istae ciuitates olim extinctae. Et alibi per prophetam ad populum Israël: *Pater, inquit, tuus Amorraeus et mater tua Chetaea*, quorum ex genere procreati non sunt; sed ob consimilem impietatem cognominauit, quos aliquando etiam filios suos dixerat per Esaiam prophetam: *Filios genui et exaltaui*. 15. Sic et Aegyptus nonnumquam totus orbis intellegitur apud illum superstitionis [et maledictionis] elogio. Sic et Babylon apud Iohannem nostrum Romae urbis figura est, proinde et magnae et 105 regno superbae et sanctorum debellatricis. Hoc itaque modo magos quoque Samaritanorum appellatione titulauit dispoliatos quam habuerant cum Samaritanis, ut diximus, V 293

82 Ps. 72, 10 87 cf. Matth. 2, 11 88 cf. Matth. 2, 9 91 cf. III Reg. 13, 33-34 94 cf. Es. 1, 10 95 cf. ib. 97 Ez. 16, 3 101 Es. 1, 2 102 cf. Es. 19, 3 103 cf. Es. 19, 4 cf. Apoc. 17, 5

TPNFR *uulgo* offerent F nam om. q 83 esset et T 83sq. extinctionem siriarum q 84 xpō (o erat.) q² accepit om. PN 87 qua qN, quasi PFR *uulgo*, ut T (in lit. a m. l) 88 indicis et ducis R (see. loc. gem.), indicis et indicis qPN, indicis et iudicis F, indicis T, ducis et indicis Oehler 89sq. id est — samariae (l. 90) om. N 90 Christo PFR idolatria q 91 idolatriam PNF, idolatriae q, idolatrie T qua T Pam.: quae qPNF descuerant q 93 translatione q²T, translatione q³PNFR *uulgo* 94 et om. q arcontas (bis) q 95 gomorrae q² 96 iam olim essent ciuitates istae FR *uulgo* extinctae] hic explicat q²: quae sequuntur; et alibi — pater inquit *erasa sunt*, comparant autem in fol. 38v 97 pater inquit q²PN, dicit pater inquit TPF 98 chetaea T (h. e. n. a m. l), cethaea q, cethaea q³, cethaea PNF 99sq. cognominauit T, om. qPNFR *uulgo*, cognomin(e) isto eos notauit fort. 100sq. per esaiam prophetam om. q² 101 genui q, generauit TPNFR 103 et maledictionis om. q: habent TPNFR (sic et loc. gem.) babylon q 104 romae q²PN, romanae TPN (cf. loc. gem.) figura est q², figuram portat TPNFR; recepi inter uerba Fuldenis lectionem, sed admodum dubito, an totis hic locus secundum locum gemellum a libris quodam correctus ita e contrario constituendus sit: sic et Babylon(is) apud Iohannem nostrum Roma urbis figuram portat proinde et] proinde ut T, proinde ut <ipsa> fort. 105 bellatrici q 106 appellationem q 107 di-

idololatria aduersus dominum. 16. *Aduersus regem* autem *Assyriorum* aduersus diabolum intellegitur, qui adhuc se 110 regnare putat, si sanctos a religione dei deturbet. Adiuuabitur haec nostra interpretatio, dum et alibi bellatorem Christum scripturae designant ob armorum quorundam uocabula et eiusmodi uerba, si ex reliquorum sensuum comparatione conuincuntur Iudaei. *Accingere*, inquit Daud, 115 *ensem super femur*. 17. Sed quid supra legis de Christo? *Tempestiuus decore super filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis*. Valde autem absurdum est si, quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris et labiorum gratia blandiebatur; de <ae>quo, <si> subiungens dicebat, *extende et prospera procede et regna*, et adicit: *propter lenitatem et iustitiam tuam*. Quis enim ense operatur et non contraria lenitati et iustitiae exercet, id est [dolum et] asperitatem et iniustitiam, propriam scilicet negotii proeliorum? 18. Videamus ergo an alius sit ensis ille, cuius alius est actus. 125 Is est <ensis> dei, sermo diuinus, *bis acutus*, ut ex duobus V 294 testamentis legis antiquae et legis nouae, acutus sapientiae suae aequitate, reddens unicuique secundum actum suum. 19. Licuit ergo et Christo dei in psalmis sine bellat(or)is rebus ensem sermonis dei praecingi figurate, cui praedicta tempestiuitas congruat cum gratia labiorum, quem tunc iam cin-

108 cf. Es. 8, 4 114 Ps. 44, 4 116 Ps. 44, 3 119 Ps. 44, 5 125 cf. Apoc. 2, 12. cf. Hebr. 4, 12 127 cf. Matth. 16, 27

spoliatus q²T, dispoliauit (-uit *eras*) q, et despoliatos PNF quam T, quod q PNF *uulgo* habuerant TPNFR, aberant q samaritanis q, samaritis TPNFR *uulgo* 108 idololatriam R, idolatria q, idolatriam *rell. et uulgo* aduersus deum T 109 intellegitur q, om. TPNFR *uulgo* adhuc q², ad hoc TPNFR *uulgo* 110 deturbet T, deturbat PNF *uulgo*, putet q² 110sq. adiuuabitur q, adiuuabitur autem TPNFR *uulgo* 111 et om. NF 112 arborum q² 113 et om. q² huiusmodi N si ex scripti: sed ex qPNR, sed haec T, sed et ex F 114 comparisonem T 115 ense q² 116 effusa q²PNF, diffusa TPN 118 ensem NF ei] et q 119 de aequo scripti (cf. sic item in loca gemello; de aequo = aequo, ut de uero = uere, de cetero = ceterum): de quo libri omnes si addidi 120 prospera (scil. uia) procede q² (= καρποδοῶ), prospera (om. procede) TPNFR prospera, procede Oehler regna. et *uulgo* distinguitur adicit q, adiecit TPNF 121 enim T, om. qPNFR operatur q², operatur T (*duae litt. eras*), operabitur q²PNF, accingetur PR 122 lenitate et iustitia q dolum et *sechai* (irrepsit ex loc. gem.) 123 propriam — negotii q², propria — negotia TPNFR 124 uidemus T sit om. T alius est T, est alius qPNFR *uulgo* 125 is est <ensis> dei scripti (cf. loc. gem. 359, 16): id est dei libri omnes ut ex scripti: ut q²PNF, ex T 126 acutus PNF, acrus q²T 127 suae om. q aequitate TPNF, aequitatem q 128 bellat(or)is scripti: bellatis T, bellicis qPNFR *uulgo* 129 ensem TPNFR, et ipse q sermonis PNF, sermones q²T figurate T, figurato qPNFR *uulgo* 130 congruit N laborum q (i. e. u. a m. l), laborum in lit. a m. 2 T quem TPNR, qui q²T tunc iam T, tunc qPNFR *uulgo* 130sq. cinge-

gebatur super femur apud David, quando uenturus in terris ex dei patris decreto nuntiabatur: *Deducet, inquit, te magnifice dextera tua*, uirtus scilicet gratiae spiritalis, de qua Christi agnitio deducitur; *sagittae tuae* [inquit] *acutae*, —
 135 peruolantia utique dei praecepta — minantes traductionem uniuscuiusque cordis et compungentes et transfigentes conscientiam quamque; *populi sub te cadent*, utique adorantes. 20. Sic bellipotens et armiger Christus et sic accipiet spolia non solius Samariae uerum et omnium gentium. Agnosce et spolia figurata, cuius et arma allegorica didicisti: V 295
 140 Atque ita in tantum Christus, qui uenit, (Eseiae erit Christus, in quantum) non fuit bellator, quia non talis ab Esea praedicabatur. 'Sed Christus', inquiunt, 'qui uenturus creditur, non et Iesus dicitur. Quare igitur is qui uenit, Iesus
 145 Christus appellatur?' 21. Constat autem utrumque nomen in Christo dei, (si) in quo inuenitur etiam Iesus appellatus. Disce et hic erroris tui morem. Dum Moysi successor destinaretur Auses filius Naue, transfertur certe de pristino nomine et incipit uocari Iesus. Certe, inquis. Hanc prius
 150 dicimus figuram futuri fuisse. 22. Nam quia Iesus Christus secundum populum, quod sumus nos nationes in saeculi deserto commorantes antea, introducturus esset in ter-

131 cf. Ps. 45, 4 132 Ps. 45, 5 134 Ps. 45, 6 135 cf. Hebr. 4, 12
 137 Ps. 45, 6 141 sq. cf. Adu. Marc. cap. 16 = III p. 402, 7 sqq. 148 cf. Num. 13, 9, 17

batur] canebantur T 131 terris qT, terras PNFR *uulgo* 132 deducit P
 te inquit q 132sq. magnifice dextera tua qPT, magnitudo dexteræ
 tuæ PNFR *uulgo* 133 uirtus F, uirtus_{us} P (corr. m. 1; in ras. tis ut uid.), uirtus_{us}
 T (s. a. m. 2 pro syllaba tis erasa), uirtutis N, uirtutes q 134 inquit *seclui* acu-
 tae om. q. acutae inquit N 135 peruolantia T (corr. m. 1) utique Vrs. :
 ubique qTPNFR 136 compungentes TΦ, compungentis qPNF trans-
 figentes Φ, transfigentis T (e. erasum), transfigentis qPNF 136sq. conscientia
 T (s. i. n. a. m. 1 ut uid.) 137 quamque qΦ, namq̄am T (q̄ in lit., quae eras.)
 namque PNFR 138 et sic T, est sic qΦ, om. PNFR 139sq. agnosce
 agnosce q, cognosce T 140 allegorica in lit. a. m. rec. T 141 atque ita bis
 comparent in q 141sq. Eseiae erit Christus, in quantum addidi (cf. loc. gem. III
 p. 400, 14) 142 ab esia q, ab esia NF, ab isaia P, adesse iam T 143 sed
 qΦ, sed si TPNFR *uulgo* 144 non et ihs dicitur T, non ihs dicitur qΦ, non
 est iesus a iudeis dicitur NF, a iudeis et dicitur non est ihs P igitur is scripsi :
 *is T (ante uoculam is duae litt. erasae; in rasura cognoscuntur litterae ig = igitur), is
 rell. et *uulgo* uenit] uenit, inquiunt N 145 constabit om. F nomen utrum-
 que N 146 si addidi in quo (b. e. aliquo, scil. in Ause, filio Naue) ihs
 TPNFR, xps qΦ 147 et hic T, et q, om. PNFR *uulgo* erroris tui morem :
 deinen gewöhnlichen Irrtum 148 auxes P 148sq. certe — Iesus (I. 149) om. q
 149 inquis] inquis T (Iinea subscripta deletum) 150 dicimus (s. i. n. a. m. 2) T
 151sq. in saeculi deserto Pam., in sc̄lo, in deserto T (o in ras. ex m ut uid.), in saeculo
 in deserto PNFR, in saeculo desertae qΦ 152 commorantes TF, commemo-

ram repromissionis melle et lacte manantem, id est in ui-
 tae aeternae possessionem, qua nihil dulcius, idque non
 155 per Moysen, id est legis disciplinam, sed per Iesum,
 id est per nouae legis gratiam, prouenire habebat circum- V 296
 cisis nobis petrina acie, id est Christi praeceptis — petra
 enim Christus multis modis et figuris praedicatus est —
 160 ideo is uir, qui in huius sacramenti imagines parabatur,
 etiam nominis dominici inauguratus est figura, ut Iesus
 nominaretur. *** Nam qui ad Moysen loquebatur, ipse erat
 dei filius, qui et semper uidebatur; 'deum enim patrem nemo
 umquam uidit et uixit'. 23. Et ideo (si) constat ipsum dei
 filium Moyseo esse locutum et dixisse ad populum: *Ecce, ego*
 165 *mitto angelum meum ante faciem tuam*, id est populi, qui
te custodiat in itinere et introducat te in terram, quam prae-
paraui tibi; intende te illi et audi eum, et ne inobau-
diens fueris ei, non enim celabit te, quoniam nomen meum
 170 *super illum est* — populum enim introducturus erat Iesus
 in terram repromissionis, non Auses —, angelum qui-
 dem dixit eum ob magnitudinem uirtutum, quas erat edi-
 turus — quas uirtutes fecit Iesus Naue, et ipsi legis — et
 ob officium prophetae, nuntiantis scilicet diuinam uolunta-
 tem, [sicuti et praecursorem Christi, Iohannem, futurum V 297

153 cf. Deut. 27, 3; 31, 20 157 cf. Jos. 5, 2 158 cf. I Cor. 10, 4
 162 Exod. 33, 20 164 Exod. 23, 20, 21

rantes qNP (del. syll. me Rben.) introducturos q 153 mel PF ma-
 nentem T 154 possessionem qR³, repromissionem TF, repromissione PNK¹
 qua PNF, in qua qT nihil om. T idque qR³, atque T, in qua P, in
 quam NF, quam R¹ non om. TNF 155 per (prius) om. PNF id est
 — Iesum om. F 156 peruenire T 156sq. circumcisis qTR, circumcisis
 PNF 157 petrina acie T (a. m. recentiore) 158 Christus] erat christus N
 figuras T (i. s. n. a. m. 2) praedicus qΦ 159 imaginis (-nes Φ) para-
 batur qΦ, imagine sperabatur TPNF 160 figura ut ex figurauit T, (corr. m. 1)
 figurauit PNF 161 lacunam signauit: intercederunt quae in loco gemello (III p. 403,
 7, 8) leguntur: hoc nomen ipse Christus suum iam tunc esse testatus est, cum ad
 Moysen loquebatur *in stillicia*; uidit hoc primus I. M. Einsiedler (Diss. Erlangensis
 1897, p. 29) 163 unquam uidit qT, uidit unquam PNFR *uulgo* si addidi
 164 moyseo q (datiuum intellego, qui sequitur uerbum esse locutum), moysi TNF,
 moysi enim P (enim del. Rben.) ego om. PN 166 te in qΦ, in TPNFR
 167 praeparauit qR, praeparauit T, praeparauit PNF intende te illi scripsi
 (προσέχετε σε ἀδελφά) : intendente illi q (corr. m. 1), intende illi N,
 intende illum F audi F, audi te N, audite qP, obaudite T 167sq. inobau-
 diens qΦNF, inobediens TPR 168 celabit T Iun. (ὁδὸν μὴ ὑποστειλῆται) : celauit
 qPNFR *uulgo* 169 parenthesis indicaui 170 Auses scripti, moyses libri omnes
 171sq. edicturus (c in lit. a. m. 1) T, edicturus PF 172 legis q 173 ob qΦ,
 om. TPNF 174sq. uerba : sicuti et — — sic et (I. 187) *seclui*, quippe quibus
 et ea quae arte cohaerent : angelum quidem — Iesum autem I. 187 (cf. locum gemellum)

angelum appellat per prophetam spiritus sanctus dicens ex persona patris: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam*, id est Christi, qui praeparabit viam tuam ante te; nec novum est spiritui sancto angelos appellare eos, quos ministros suae virtutis deus praeficit. 24. Idem enim Iohannes non tantum angelus Christi vocatus est, sed et lucerna lucens ante Christum. *Paravi enim lucernam Christo meo*, David praedicat; quin ipse Christus, veniens adimplere prophetas, dicit ad Iudaeos: *Ille fuit*, inquit, *lucerna ardens et lucens*, utpote qui non tantum vias eius parabat in eremo, sed et agnum dei demonstrando illuminabat mentes hominum praeconio suo, ut eum esse intellexerent agnum quem Moyses passurum nuntiabat. 25. Sic et Iesum (autem) ob nominis sui futuri sacramentum; id enim nomen suum confirmavit, quod ipse ei indiderat, quia non [angelum nec] Ausen, sed Iesum eum iusserat exinde vocari. Sic igitur utrumque nomen competiit Christo dei, ut et Iesus et Christus appellaretur.

26. Expostulo etiam, ut qui a prophetis praedicabatur ex Iesse genere venturus et omnem humilitatem et patientiam et tranquillitatem esse exhibiturus, **an venerit. Et quoniam ex semine David genus trahere deberet uirgo, ex qua nasci oportuit Christum, ut supra memoravimus, evidenter

176 Mal. 3, 1; Matth. 11, 10 181 Ps. 132, 17 183 Ioh. 5, 35 184 cf. Ioh. 1, 29

III p. 403, 15-18) miseris duellantur et ipsa res, de qua hic sermo est, de munitione scilicet Christi duplici, prorsus obscuratur. Ad verba scripturas supra laudata: ecce ego mitto angelum meum, cum in mentem venisset interpolatori similitum verborum Malachiae prophetae ab evangelista laudatorum (Matth. 11, 10), et quae leguntur l. 174-179 addere ausus est, quae ad rem tractatam nihil valent, et ea, quae infra leguntur: Idem enim Iohannes etc., prorsus a consilio auctoris aberrantia et coniunctione enim male cum antecedentibus coniuncta. Postquam haec addimenta a margine inter verba irreparant, fieri non potuit, quin verba auctoris (l. 178) ita, ut res postulare videbatur, mutarentur. 175 spiritus sanctus T, spiritus qPNFR 176 ego qF, om. TPNR vulgo 177 praeparabit (b ex u) T, praeparabit q, praeparavit PNF 179 praeficit q, praefecit TPNF 180 christi om. PN est om. F 181 enim qF, enim inquit T (inquit l. subser. deletum) PF, inquit N 182 quin ipse scripsi: quem ipsi q, quem ipse TPNF, quare ipse Pam. 183sq. lucens et ardens N 184 eremo N, heremo TPF, aeterno qF 185 et om. T illuminabat qP, illuminabat (l ex n m. 2) T, illuminabat NF 187 nuntiabat] nuntiaverat T in mg. a m. rec., nuntiavit fort. Iesum (autem) scripsi loc. gem. secutus: Iesus libri omnes ob] de F 188 futuri scripsi (cf. loc. gem.): futurum libri omnes 189 angelum nec reclusi, quae verba et in loco gemello erant delenda, in quem ex nostro irreperisse putanda sunt 190 ausen NF, ausen q, ausen T, auxen P 191 competiit scripsi: competit qTPNFR 191sq. ihs et xps T (verba et xps s. u. a m. l), iesus qPNFR vulgo 193 ut qui a qT, et quia a PNF 193sq. verba expostulo etiam — an venerit, quae in libris mss. paulo infra l. 208, post nascitur Christus leguntur, huc transtuli 195 tranquillitatem qT esse T, esset qPNF lacunam signavi: recognoscatis mecum vel similia intercidisse puto 196 genus srabel (srabel

propheta in sequentibus dicit: *Et nascetur*, inquit, *uirga de radice Iesse*, quod est Maria, et *flos de radice ascendet* ***, et requiescet in illum spiritus dei: spiritus sapientiae et intellectus, spiritus agnitionis et pietatis, spiritus consilii et virtutis, et spiritus timoris dei implebit illum. 27. Neque enim ulli hominum universitas spiritalium documentorum V 299 competeat nisi Christo, flori quidem ob gratiam adaequato, ex stirpe autem Iesse deputato per Mariam, scilicet inde censendam. Fuit enim de patria Bethleem et de domo David, sicuti et apud Romanos in censu descripta est Maria, ex qua nascitur Christus. 28. Atque ita is homo, qui talis ostenditur, ipse erit Christus, qui venit. *** De hoc enim propheta dicit: *Homo in plaga positus, et sciens ferre inbecillitatem*, quia 'tamquam ovis ad victimam ductus est et sicut agnus coram tondente se non aperuit os suum'. Sic (et qui) 'neque contendit neque clamavit neque audita est foris vox eius', qui 'arundinem contusam', Israël fidem, 215 'non comminuit, qui linum ardens', id est momentaneum ardorem gentium, 'non restinxit', sed lucere magis fecit

198-235 cf. Adu. Marc. III cap. 17 = III p. 404, 215sq. 198 Es. 11, 1-3 210 Es. 53, 3 211 cf. Es. 53, 7 213 cf. Es. 42, 2. cf. Matth. 12, 19 214 cf. Es. 42, 3. cf. Matth. 12, 20 215 cf. Es. 60, 1-3

expunx. m. l) q 198 propheta qF, esaias propheta TPNF dicit qF, dixit TPNF nascitur q 199 iessae q de radice qTP, de radice eius NF, de uirga fort., cf. quae adnotavi ad Adu. Marc. V 8 = III p. 558, 2 ascendit PNF, ascendit q, ascendit (i in e corr. m. l) T lacunam signavi: supplenda sunt: (quod est Iesus, ortus ex Maria, dei scilicet Christus; nam adicit) vel similia, quia his omissis intellegi nequeunt quae l. 202sq. leguntur: neque enim illi hominum universitas sp. d. competeat 200 et requiescet Pam.: et requiescit T (corr. m. l), et requiescit qF, om. PNF in illum qFPTPNFR, super illum Pam. Rig. Oehler 202 virtutis qTPNFR, veritatis Oehler Rig. et spiritus T, spiritus qPNFR vulgo timoris dei qT, dei timoris PNF vulgo implebit R, implevit qPNF, implebit T illum TPNFR, eum q 204 nisi christo qFPTPNFR, nisi in christum R² vulgo flori qFT Pam., florido PN FR, floridum R² ob gratiam T, ad gloriam ob gratiam qPNR, ad gloriam F Pam., ob gloriam ob gratiam Oehler adaequato (liti. o in liti. a m. l) T, adaequatum qPNFR vulgo, adae quantum P 205 stirpe] tyrrpe T, tirpe P deputato (o in liti. a m. l) T, deputatum qPNFR vulgo 206 censendam scripsi: censandam T, censendum qPNFR vulgo bethleem TP, bethlem q, bethleem NFR 207 sicuti et T, sicuti qP, sicut NFR vulgo apud] ad q 208 atque TPNFR, adque q, aeque Oehler (ex coniectura) 209 lacunam signavi: aeque autem et alter ille inglorius et ignobilis et inhonorabilis vel similia intercidisse puto (cf. III p. 404, 14) 210 propheta qFT, propheta esaias P, propheta esaya NF dicit qFT, dixit PNF 211 inbecillitatem qTP, imbecillitatem NFR quia T, qui qPNFR vulgo 212 sicut agnus] tamquam agnus q post verba os suum desinit q, eratis quindecim fere abhinc litteris et spatio deinde quattuor litterarum uacuo relicto, in folii 40^a, extrema linea sic TPNF, si q Rig. Oehler 213 et qui addidi 216 restinxit T, extinxit PNF vulgo lucere qT, lucernam

ortu luminis sui, non potest alius esse quam qui praedicabatur. 29. Oportet itaque actum Christi eius, qui uenit, ad scripturarum regulam recognosci, duplici [enim] nisi fallor, V 300 operatione distinctum, praedicationis et uirtutis. Sed de utroque titulo sic dispositum, † itaque specialiter dispungamus ordinem coeptum, docentes praedictorem adnuntiatum Christum, ut per Esaia: 30. *Exclama, inquit, in uigore, et ne peperceris, exalta ut tuba uocem tuam et adnuntia plebi meae facinora ipsorum et domui Iacob delicta eorum: Me de die in diem quaerunt et cognoscere uias meas cupiunt; quasi populus, qui iustitiam fecerit et iudicium dei non dereliquerit*, et reliqua, uirtutes autem facturum a patre: *Ecce deus noster iudicium retribuet, ipse ueniet et saluos faciet nos*; tunc infirma curabuntur, et oculi caecorum uidebunt, et aures surdorum audient, et mulorum linguarum resoluuntur, et claudus saliet uelut ceruus, et cetera. 31. Quae operatum Christum nec nos diffitemini, utpote qui dicebatis, quod non propter opera eum lapidaretis, sed 235 quoniam ista sabbatis faciebat.

X. 1. De exitu plane passionis eius ambigitis, negantes V 301 passionem crucis in Christum praedicatam et argumentantes insuper non esse credendum, ut ad id genus mortis exposuerit deus filium suum, quod ipse dixerit: *Maledictus omnis qui pependerit in ligno*. Sed huius maledictionis sen-

223 Es. 58, 1. 2 229 Es. 35, 4 230 cf. Ps. 103, 3 231 Es. 35, 5. 6
235 cf. Ioh. 5, 16. 18

X. 1—132 cf. Adu. Marc. III cap. 18 et 19 = III p. 405, 25—410, 3 4 Deut. 21, 23

PNFR 217 esse om. F 218sq. ad — regulam NFR, 2a — regula T (una littera erasa), ad — regule P (corr. Rhen.) 219 enim seclusi (cf. loc. gen. III p. 405, 14) 220 distinctum T, distinctum cum legimus PNFR *uulgo* 221 titulo ΦT , populo PNFR sic] sit Oebler dispositum T (u in lit. a m. 1) Oebler, dispositam PNFR † itaque] locum sine dubio uerborum factura deprauatum ob eamque rem in prima uoce a correctore quodam perperam mutatum in auxilium uocato loco gemello (III p. 405, 16) ita fere uelim restitui: sic dispositum, ut quae spec(aliter de doctrinis et signis edocendi estis alio libro plenius disserenda nobis relinquamus, hic autem gener(aliter dispungamus ordinem coeptum 223 esaiaem Φ , ysaiaem T, esaiaem dixit PNFR 224 tuam et om. F, et om. PNR 226 meas om. F 228 dereliquerit] relinqueri, T (litt. n. erasa) facturum (cyll. um in lit.) T 229 ecce Φ , esaiaem dicit TPNFR 230 infirma T, infirmi PNFR *uulgo*: animaduertendum uerba tunc infirma curabuntur in loco laudato non legi 232 resoluuntur

T, soluentur PNFR *uulgo* 233 diffitemini T (corr. m. 1) 234 non propter T, propter PNFR *uulgo* 234 lapidaretis T, non lapidaretis PNFR *uulgo*

X. 1 ITĒ NECANTES IVDĒI PASSIONĒ XPI IN CRUCE TP, QVOD IVDĒI NECANT PASSIONĒ XPI NF 2 et om. Φ 3 ad s. u. add. m. 1 T 4 dixerit T, dixit PNFR *uulgo* 5 omnis ΦT , omnis homo PNFR pepen-

sum antecedit rerum ratio. 2. Dicit enim in Deuteronomio: *Si autem fuerit in aliquo delictum ita ut iudicium mortis sit et morietur et suspendetis eum in ligno; non manebit corpus eius in ligno, sed sepultura sepelietis eum ipsa die, quoniam maledictus a deo est omnis, qui suspensus fuerit in ligno, et non inquinabitis terram, quam dominus deus tuus dabit tibi in sortem*. 3. Igitur non in hanc passionem Christum maledixit, sed distinctionem fecit, ut qui in aliquo delicto iudicium mortis habuisset et moreretur suspensus in 15 ligno, hic maledictus a deo esset, <ut> qui propter merita delictorum suorum suspenderetur in ligno. 4. Alioquin Christus, qui dolum de ore suo locutus non est quique omnem iustitiam et humilitatem exhibuit, ut et supra de eo praedictum memorauimus, non pro meritis suis in id genus 20 mortis expositus est, sed ut ea, quae praedicta sunt a prophetis per uos ei obuentura, implerentur; sicut in psalmis ipse spiritus Christi iam canebat dicens: *Retribuiebant mihi mala pro bonis et: Quae non rapueram, tunc exsoluebam et: Exterminauerunt manus meas et pedes et: Miserunt in potum meum fel et in sili mea potauerunt me aceto et: Super uestem meam miserunt sortem*, sicuti et cetera, quae in illum commissuri essetis, praedicta sunt. 5. Qui quidem omnia ista perpeusus, non pro malo aliquo actu suo passus est, sed ut scripturae implerentur de ore prophetarum. Et 30 utique sacramentum passionis ipsius figurari in praedicationibus oportuerat, quanto incredibile, tanto magis scandalum futurum, si nude praedicaretur, quantoque magni-

7 Deut. 21, 22. 23 17 cf. I Petr. 2, 22 22 Ps. 34, 12. Ps. 68, 5
24 Ps. 21, 17 25 Ps. 68, 22 26 Ps. 21, 19 29 cf. Matth. 27, 35 31 cf. I Cor. 1, 23

derit ΦT , pependit PNFR *uulgo* 6 ratio ΦF , probatio TPN deutonomio F 7 delictum PN, delictū (u in lit. a m. 1) T, delicto ΦF ita ut TPNFR, ad Φ Oebler 7sq. mortis sit TPNF, mortis Φ Oebler; — delictum iudicium mortis fort. (ἐὰν δὲ γένηται ἐν τῇ ἀπορίᾳ κρῖνα θανάτου) 8 .. morietur (et erasum) T 8sq. non (et non T) manebit corpus eius in ligno ΦTF , om. PN 9 sed ΦT , sed et PNFR eum om. PN 11sq. et non inquinabitis — — suspensus in ligno (u. 16) om. Φ 12 tuus om. N tibi om. F 13 qui TR³, om. PNFR¹ 15 <ut> qui scripti: qui TPNFR Oebler, quia Pam. (Rig.) 18 ut et scripti: et ut

TPNFR *uulgo* 18sq. praedicta T 19 memorauimus T (corr. m. 1) 20 praedicta TN (a m. 1) R³, praedicata PN (a m. 2) FR¹ 22 canebat] clamabat T (clama in lit. a m. 2) 24 et (primo loco) T, om. PNF 25 sicuti meam N 25sq. et super TPNF, super R *uulgo* 26 sicuti et (et s. u. a m. 1) T, sicuti PNFR *uulgo* 27 qui scripti: quē (e litt. in lit. ex i ut uid. correctā a m. 1) T, quae PNFR *uulgo* 28 ista PNF, istā (a in e corr. m. 1) T, ipsa Φ Rig. Oebler malo aliquo actu suo T, actu suo aliquo malo PNFR *uulgo* 31 quanto scripti (cf. loc. gen. III p. 406, 9): quantoque TPNFR 32 si nude praedicaretur NR³, sinu depraedicaretur P (corr. Rhen.), si non praecaretur F, signū praedicaretur T quanto P (add. que

ficum, tanto magis obumbrandum, ut difficultas intellectus gratiam a deo quaereret. 6. Itaque inprimis Isaac, cum a patre hostia duceretur lignumque ipse sibi portans, Christi exitum iam tunc denotabat in uictimam concessi a patre et lignum passionis suae baiulantis. Ioseph et ipsum Christum figurat uel hoc solo, ne cursum demorer, quod persecutionem a fratribus passus est et uenundatus in Aegyptum ob dei gratiam, sicut et Christus ab Israël, a carnaliter fratribus, uenundatur, a Iuda cum traditur. 7. Nam et <cum> benedicitur a patre in haec uerba: *Ioseph, tauri decor eius, cornua unicornis cornua eius; in eis nationes uentilabit pariter ad summum usque terrae*, non utique rhinoceros destinabatur unicornis nec minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob utramque dispositionem, aliis ferus, ut iudex, aliis mansuetus, ut saluator, cuius cornua essent crucis extrema, — nam et in antemna naui, quae crucis pars est, hoc extremitates eius uocantur —, unicornis autem medius stipiti palus. 8. Hac denique uirtute crucis et hoc more cornutus uniuersas gentes et nunc uentilat per fidem, auferens a terra in caelum, et tunc per iudicium uentilabit, deiciens de caelo in terram. Idem erit et alibi taurus apud eandem scripturam, cum Iacob, dum in Simeonem et Leui exporrigit benedictionem, de scribis et pharisaeis prophetat; ex

34 cf. Gen. 22, 2. 6 36 cf. Rom. 8, 32 cf. Ioh. 19, 17 39 cf. Gen. 37, 27.
36; 45, 4 41 cf. Matth. 26, 15 42 Deut. 33, 17

Rhen.) N 33 subumbrandum T difficultatem | intellectus T (atem in ras. a m. 1 ut uid.) 34 a deo T, deo NP, dei FR *uulgo* quaereret) ITEM PATRI-
ARCHE OSTENDVNT FIGVRÄ CRVCIS TP, QVOD PATRIARCHE
OSTENDANT FIGVRAM SANCTAE CRVCIS NF ysaac T 35 li-
gnumque TFR, lignum quem PN 36 uictimam TN, uictima PF et T,
om. PNFR *uulgo* 37 baiulantis P et ipsum Christum] non modo exitum
Christi (cf. supra l. 35) sed etiam ipsum ipsum T (s. u. corr. m. rec. um in e), ipse
PNFR *uulgo* 37sq. figurat, T (duae litterae erasae), figurat P, figuratus PNFR,
figuratus R 38 demorer T, demorer ipse PNFR *uulgo* 39 uenundatus T,
uenundatus est PNFR *uulgo* 40 a carnaliter fratribus scripti: carnaliter a
fratribus PT, a fratribus PNFR 41 uenundatus T (r in s corr. m. 2 ut uid.),
uenundatus PNFR *uulgo* cum addidi loc. gem. secutus 42 uerba Ioseph:
tauri *uulgo* distinguatur 43 usque ad terrae F terrae, non *uulgo* 45 nec
PT Oehler, uel PNFR in minotaurus F 46 alii feriis F 46sq. et iudex
T 48 crucis PT, om. PNFR extrema T (quam geminam lectionem esse
duo propter clauisulam), aestimata P, estimata PNFR, extrema (cf. locum gem.) Pam.
Rig. Oehler parenthezin indicauit antea auis T 49 eius T, huius PNFR
uulgo 50 medius stipiti palus scripti (stipiti: stipiti intellego; stipitum ad stipem
ut remigium ad remem; alia sane exempla uerbi stipitum desiderantur): medio stipite
palus (paulus T) PT, media stipite palus PNFR 52 per iudicium uentilauit T,
uentilabit per iudicium PNFR 53 deiciens PTN, descendens PF et alibi
om. P 54 dum N, cum F, om. PT in simeonem PT, simeone F, simeon
P, om. N 54sq. exporrigit PNFR, porrigit T, porrexit P 55 prophetat T

illis enim deducitur census illorum. 9. Interpretatur enim spi-ritaliter sic: *Simeon et Leui perfecerunt iniquitatem ex sua secta*, qua scilicet Christum sunt persecuti; *in concilium eorum ne ueniat anima mea, et in stationem eorum ne incubuerint uiscera mea, quoniam in indignatione sua interfecerunt homines*, id est prophetas, *et in concupiscentia sua subneruauerunt laurum*, id est Christum, quem post necem prophetarum interfecerunt et nervos eius suffigendo clauis desauerunt. 10. Ceterum uanum, si post homicidia iam ab eis commissa ali(cuius bouis ill)is et non Christi exprobrat carnificinam. Iam uero Moyses, quid utique tunc, cum Iesus aduersus Amalech proeliabatur, expansis tantum manibus orabat residens, quando in rebus tam attonitis magis utique genibus positus et manibus caedentibus pectus et facie humi uoluntate orationem commendare debuisset, nisi quia illic, ubi nomen domini Iesu dimicabat, dimicaturi quandoque aduersus diabolum, crucis quoque habitus erat necessarius, per quam Iesus uictoriam esset relaturus? Idem rursus Moyses, post interdictam omnis rei similitudinem, cur acreum serpentem ligno impositum pendentis habitu in spectaculum Israël salutare proposuit eo tempore, quo a serpentibus post idololatriam exterminabantur, nisi quod <et> hic dominicam crucem intentabat, qua serpens diabolus designabatur et laeso cuique ab eiusmodi colubris, id est angelis eius, ad crucis istius sacramentum intentus a delictorum petulantia soluens? Nam qui in illam tunc respi-

57 Gen. 49, 6 67 cf. Exod. 17, 10, 11 68 cf. Exod. 17, 11, 12 74 cf. Num. 21, 8, 9

(ns s. n. a m. 2) 56 interpretatur] sensu passiuo, scil. benedictio (diuersa est ratio loci gemelli) enim] autem N 57 ex sua] in sua T 59 eorum om. R 61 et in concupiscentia PT, in concupiscentia PNFR 64 homicidia PT, homicidium PNFR *uulgo* 65 commissa PTPNF, commissum R *uulgo* ali(cuius bouis ill)is et non Christi scripti loc. gem. secutus: aliis et non ipsis TPNFR *uulgo* 66sq. tunc tantum T, tantum tunc PNFR *uulgo*: ego uocabam tantum hic supernactum paulo infra post expansis inserui, ubi desideratur 67 expansis PT, extensis PNFR 69 et manibus TPR, et genibus et manibus F, geminis et manibus N 70 facie humi uoluntate P (in mg. uoluntate a m. Rhenani, non addito unde), facie humi uoluntate RN *uulgo*, faciem humi uoluntatem F, faciem humili uoluntate, T (litt. in erasa): cf. loc. gem. III p. 407, 18) 71 ubi om. T ihu T, iesus F dimicabat T Pam., dicebat NF, dicebatur PR *uulgo* 72 quoque habitus T, habitus quoque PNFR *uulgo* 73 quam TPFR, quem PN Oehler 75 acreum TNF, acenum PR *uulgo* 77 idololatriam RN, idolatriam rell. et addidi (cf. etiam loc. gem.) 79 id est om. T 80 ad crucis istius T, ad christi crucis istius N, ad christi crucem istius F, ad christi crucem (om. istius) PR *uulgo* sacramentum T, sacramenta PNFR *uulgo* intentus (b. e. intentio, ut uid., Hingabe an ...) TPNF, intento R *uulgo* 80sq. a delictorum petulantia] haec uerba in libris paulo supra post angelis eius tradita huc transposui 81 petulantia scripti (cf. III p. 407, 26: sanitas m o r s u u m delictorum): pecantia T, peccantia PNFR *uulgo* soluens scripti (supple mente: designabatur): solus T, saluus P, saluus efficiebatur PF, saluus

ciebat a morsu serpentium liberabatur. 11. Age nunc, si legis penes prophetam in psalmis: *Dominus regnavit a ligno*, exspecto quid intellegatis, nisi forte lignarium aliquem re-
 85 gem significari putetis, et non Christum, qui exinde a passione ligni superata morte regnavit. Proinde et Esaias: *Quoniam puer, natus est vobis et datus est vobis filius* — quid novum, si non de filio dei dicit? — [et datus est vobis] cuius [initium] imperium factum est super hume-
 90 rum ipsius. 12. Quis omnino regum insigne potestatis suae (super) humerum praefert et non aut in capite diadema aut in manu sceptrum? At ut aliqua proprietate usus nova sit, solus novus rex (novorum) aevorum, Christus Iesus, novam gloriam et potestatem et sublimitatem suam in humero ex-
 95 tulit, crucem scilicet, ut secundum superiorem prophetiam exinde 'dominus' regnaret 'a ligno'. De hoc enim ligno etiam per Hieremiam deus insinuat quod essetis dicturi: *Venite, mittamus in panem eius lignum et conteramus eum a terra vivorum, et nomen illius non memorabitur amplius*.
 100 Utique in corpus eius lignum missum est, — sic enim Christus revelavit, panem corpus suum appellans — cuius retro corpus in pane prophetae initiauit. 13. Si adhuc quaeris dominicae crucis praedicationes, satis iam poterit tibi facere uicesimus primus psalmus, totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam: *Foderunt*, inquit,

V 306

83 Ps. 96, 10 (*ἐξουθενσεν ἀπὸ ξύλου* in solo cod. Veronensi [R] invenitur)
 87 Es. 9, 6 96 cf. Ps. 96, 10 [2] 98 Hier. 11, 19 100 Luc. 22, 19
 105 Ps. 21, 17

efficiebatur R *adgo* 82 serpentium] serpentis vivis (vivis linea subscripta deletum) T, an supra quiuis pro qui? 82sq. legistis T, legisti PNFR *adgo* 83 dominus PR, deus TNFR 84 intelligatis T, intellegas PNFR *adgo* nisi T, ne PNFR *adgo* 85 putemus F 85sq. passione] passionis O *Oehler* 86 ligni OT, christi PNFR et om. T 87 vobis (bis) OT, nobis (bis) NFR *adgo* datus T, natus PNFR *adgo* 88sq. parenthesin indicant et datus est vobis *seclust* (cf. loc. gem. III p. 408, 8) 89 vobis TP, nobis NFR initium *seclust* (ut alteram interpretationem Graeci vocabuli ἀρχή, hoc loco non ferendam, ut docent quae sequuntur) imperium] imperii O *Oehler* factus est T (corr. m. l), factum est PN, est factus F 91 super addidi humerum TP (mg. a m. l) N, humero PF in capite T (in s. u. a m. l), capite PNFR 92 in manu TPNFR, manu O *Oehler* sceptrum? at ut scripsi: sceptrum aut TPNFR aliqua proprietate usus nova OTPNFR, aliquam propriae vestis notam? Pam. (quem secuti sunt posteriores editores) ex loco gem. III p. 408, 12, *meo quidem iudicio ex hoc potius restituendo sit scripsi*: set PN, s; (= set vel sed) T, sed FR *adgo* 93 (novorum) aevorum scripsi: aevorum O, seculorum PNFR, om. T spatio sex litterarum uacuo relicto 95 superiorem OT, priorem PN, om. F 97 etiam per Hieremiam deus insinuat scripsi: etiam deus insinuat per hieremiam TPNFR 98 mittamus TPNFR, immitamus O *Oehler* pane T 100 parenthesin indicant 102 pane O, panem TPNFR prophetis T initiauit (= consecrauit, in sacramentum vertit) scripsi: fecit T, nunciauit P, nuntiauit NFR, figuravit Pam. (ex loco gem.) quaeris T, quaeres PNFR *adgo* 105 canentis PN, canenti F, canent T

manus meas et pedes, quae propria est atrocitas crucis; et rursus, cum auxilium patris implorat: *Saluum me fac*, inquit, *ex ore leonis*, utique mortis, et de cornibus unicornuorum humilitatem meam, de apicibus scilicet crucis, ut
 110 supra ostendimus. 14. Quam crucem nec ipse David passus est nec ullus regum Iudaeorum, ne putetis alterius alicuius prophetari passionem quam eius, qui solus a populo tam insigniter crucifixus est. Nunc si omnes istas interpretationes respuerit et intriserit duritia cordis uestri, probabimus
 115 sufficere posse mortem Christi prophetari unam, ut ex hoc, quod non esset edita qualis mors, intellegatur per crucem euenisse, nec alii deputandam fuisse passionem crucis quam cuius mors praedicabatur. 15. Nam mortem eius et passionem et sepulturam una voce Esaias volo ostendere.
 120 A facinoribus, inquit, *populi mei perductus est ad mortem, et dabo malos pro sepultura eius et divites pro morte eius, quia scelus non fecit nec dolus in ore eius inuentus est; et deus voluit eximere a morte animam eius et cetera*. 16. Dicit etiam adhuc: *Sepultura eius sublata est de*
 125 *medio*. Nec sepultus enim est nisi mortuus nec sepultura eius sublata de medio nisi per resurrectionem. Denique subiungit: *Propterea ipse multos in hereditatem habebit et mul-*
 130 *torum dividet spolia* — quis alius, nisi qui (a morte eximi dig) natus est, ut supra ostendimus? — *pro eo quod tradita est in mortem anima eius*. Ostensa enim causa gratiae eius, pro iniuria scilicet mortis repensandae, pariter ostensum est haec illum propter mortem consecuturum,

V 307

V 308

107 Ps. 21, 22 120sq. Es. 53, 8d, 9, 10⁸ 124 Es. 57, 2 127 Es. 53, 12
 129sq. cf. ib.

107 rursus F implorat OT, imploraret PNFR 107sq. saluum inquit fac T^{me} 108 utique mortis om. P (add. in mg. Rben.) 108sq. unicornuorum TP, unicorniorum OT, unicornis R in mg. 109 crucis T, xpi crucis PNFR, del. Christi Rig. 111 alicuius OT, om. PNFR 113sq. istas interpretationes TNF, interpretationes istas PR *adgo* 114 probabimus O, probabimus TPNFR 115 prophetari unam, ut ex hoc scripsi: prophetarum unam (sic l) ex hoc T, prophetam ut ex hoc PNFR *adgo* 116 quod] quia F edicta O qualis mors TPNF, qualitas mortis R *adgo* 117 deputandam TNFR², deputandam PR¹, deputanda F 119 passionem OT, passionem eius PNFR 119sq. esaias (ysaie T) volo ostendere OT, esaias dicit PNFR 120 est om. T 121 et (prius) om. T 124 sublata TN, ablata PF de T, e PNFR *adgo* 125sq. nec sepultus enim est (est enim F et Hirsangensis teste Rbenano) nisi mortuus, nec sepultura eius sublata (est F Hirsang.), quomodo nisi per resurrectionem PN, de medio nisi per resurrectionem (eius add. F) TFR et Hirsangensis teste Rbenano 126 denique] b. e. = namque 126sq. subiungit OT, subiungit idem esaias PNFR 128 parenthesin indicant alius OT, enim alius PNFR quia T 128sq. (a morte eximi dig) natus est scripsi: natus est libri omnes 130 mortem R, morte TPNFR 131 pariter q; b. e. = pariterque T 132 haec TPR, hoc NF 132sq. con-

post mortem, utique per resurrectionem, consecutum. **17.** Nam
(et) quod in passione eius accidit, ut media dies tenebresce-
ret, Amos propheta adnuntiat dicens: *Et erit, inquit, in illa*
die, dicit dominus: occidet sol media die, et tenebrescet su-
per terram dies luminis; et conuertam dies festos uestros
in luctum et omnia cantica uestra in lamentationem et im-
ponam super lumbos uestros saccum et super omne caput
caluitium, et ponam eum quasi luctum dilecti, et eos qui cum
illo quasi diem macroris. **18.** Hoc enim et Moyses initio
primi mensis (die) nouorum facturos uos prophetauit, cum
omne uulgus synagogae filiorum Israël ad uesperam agnum
esse immolaturum, et hanc sollemnitate diei huius, id est
paschae azymorum, cum amaritudine manducaturum prae-
cinebat et adiecit *pascha esse domini*, id est passionem
Christi, quod ita quoque adimpletum est, ut die prima
azymorum interficeretis Christum. **19.** Et ut prophetiae im-
plerentur, properauit dies uesperam facere, id est tenebras
efficere, quae media die factae sunt, atque ita 'dies festos
uestros conuertit deus in luctum et cantica uestra in lamen-
tationem'. Post enim passionem Christi etiam captiuitas
uobis et dispersio obuenerit, praedicta ante per spiritum
sanctum.

XI. **1.** Nam et pro istis meritis uestris cladem uestram
futuram Ezechiel nuntiat, et non solum in isto saeculo quae
iam euenit, sed et in die retributionis quae subsequetur.

135 Amos 8, 9, 10. 142 cf. Exod. 12, 18 (ἐναρξομένων τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ
ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου); cf. Num. 28, 26 τῇ ἡμέρᾳ τῶν νέων (= 28, 16 [τῇ]
τεσσαρεσκαίδεκάτῃ ἡμέρᾳ) 145sq. cf. Exod. 12, 8 et Num. 9, 10. cf. Exod. 12, 11
149 cf. Matth. 27, 45. cf. Sophonias 1, 15

secuturum post mortem om. T 133 per Im. (cf. III p. 410, 2): post TPNFR
consecutum scripsi: consecuturum TPNFR uulgo, sic et in loco gem., ubi pro
consecutus u s (MR) idem rescribendum erat 134 et addidi 135sq. illa die T,
die illa PNF uulgo 136 occidit (i in e corr.) T medietate T (corr. m. res.)
et ΦT, om. PNF tenebrescet, T (a ex e corr. m. 2, duae litt. erasae), tene-
brescet P, tenebrescit NF 138 in lamentationem PNF, in planctum T (lectio
Vulgatae) 140 dilecti Φ, delicti TPNF 141 macroris PNF, doloris T
(lectio Vulgatae) 142 die addidi uos TPR, suos NF 143 synagogae T,
om. PNF uulgo 144 esse, T (una littera erasa), esset PNF uulgo immo-
laturus NF 145 paschae PNF, phase T (in lit. a m. 2) manducaturum T
(ū in litura a m. 2), manducaturus PNF uulgo 145sq. praecinebat T, praecane-
bat PNF 146 et adiecit — passionem om. F 147 die prima T, prima
die PNF uulgo 148 et ut ΦTFR Hirsangienis, ut et PN 151sq. lamenta-
tionem] planctum T 152 passionem enim PR uulgo 153 praedicata T
ante ΦT, om. PNF

XI. 1 ITĒ (ITĒ om. P) DE VASTATIONE ISRL POST PASSIONĒ XRI
TPN, DE VASTATIONE ISRAHEL F 2 isto (in s. u. a m. 2) T 3 sed et
T, sed PNF uulgo retributionis ΦT, tribulationis PNF qui subsequitur

Qua clade nemo liberabitur, nisi qui passionem Christi,
quam respuistis, *** fuerit obsignatus. **2.** Sic enim scriptum
est: *Et dixit dominus deus ad me: filius hominis, uidisti*
quae seniores Israël faciunt, unusquisque eorum in tenebris,
unusquisque in cubiculo abscondit? quoniam dixerunt: non
uidet nos dominus, dereliquit dominus terram. *Et dixit ad*
me: adhuc conuersus uidebis facinora maiora, quae isti fa-
ciunt. **3.** *Et introduxit me ad limina ianuariae domus domini,*
quae aspiciunt ad aquilonem, et ecce illic mulieres sedentes
et plangebant Thamum. *Et dixit dominus ad me: fili ho-*
minis, uidisti? numquid modica domui Iuda, ut faciant
facinora quae fecerunt? et adhuc uisurus es adfectiones
maiores eorum. **4.** *Et introduxit me in aedem domus domini*
interiorem, et ecce in liminibus domus domini, inter me-
dium elam et inter medium altaris, quasi uiginti et quinque
uiri, qui posteriora sua dederant ad templum domini et fa-
cies suas contra Orientem; hi adorabant solem. **5.** *Et dixit*
ad me: uides, fili hominis? numquid pusilla domui Iuda, ut
faciant facinora quae fecerunt hic? quoniam impleuerunt
impietates suas, et ecce ipsi quasi subsannantes, et ego
faciam cum indignatione mea; non parcat oculus meus,
sed neque miserebor; et clamabunt ad aures meas uoce
magna, et non exaudiam eos [sed neque miserebor]. **6.** *Et*
exclamauit in aures meas uoce magna dicens: adproxima-
uit uindicta ciuitatis huius. Et unusquisque habuit uasa
exterminii in manu sua; et ecce sex uiri ueniebant a uia
portae altae, quae aspiciebat ad aquilonem, et unusquisque

XI. 4 cf. Ezechiel 9, 6 6 Ezechiel 8, 12-18 26sq. Ezechiel 9, 1-6

T (corr. m. rec.) 4 passionem TPF, passione NR uulgo 5 quam TR, quem
PNF respuistis TN, respuistis PFR uulgo lacrimam signant: agnoscens signo
crucis Christi intercidisse puto (cf. infra I, 43-45) 6 dominus deus (deus om. PN)
ad me TPNFR, om. Φ filius Φ, fili TPNFR uulgo 7sq. eorum — unus-
quisque om. TN 9 dereliquit T (litt. n. erasa) 10 maiora facinora N ista
F 12 aspicit PNF, respiciebat (sic Vulgatae lectio) T 13 plangebant Tha-
mum C. Prinz: plangebant humum Φ, plangentes thamur (tamur T) TPNF,
Thammuz R uulgo (sic Vulgatae lectio) 14 domui PNR (μὴ μικρὰ τῷ οἴκῳ Ἰούδα?),
domus ΦTF 15 et adhuc TPF, adhuc N es (s. u. a m. 2) T 16 domus
Φ, templi TPNF (sic lectio Vulgatae) 18 et (posterior) Φ, om. TPNFR quin-
que om. PN 19 qui s. u. T, om. PNF dederant T (δεδοκότες add. cod. A),
dederunt PNF uulgo 20 contra PNF, ad T (lectio Vulgatae) 21 domui
P, domus TNFR iudae PR 22 faciunt T hic (ᾗδε) TNF, hi PR
23 et (posterior) T, om. PNF uulgo 25 sed neque TNF, neque PR uulgo et
clamabunt (καὶ καλέσουσιν) T, exclamabunt PNF uulgo 25sq. uoces magnas F
26 sed neque miserebor reclusi (ut dittographiam antecedentium [cf. I, 25], quibus hic
in textu Graeco nihil respondeat) 26sq. et exclamauit (καὶ ἀνέκραγεν) T, et exclam-
abit PNF, et clamauit R uulgo 27sq. approximabit NF 28 uas, T (litt.
a erasa) 29 a uia TPNFR (ἀπὸ τῆς ὁδοῦ), ad uiam Φ Rlg. Oehler 30 quae

que bipennis dispersionis erat in manu eius. 7. Et unus fuit uir in medio eorum indutus poderem, et zona saphiri circa lumbos eius, et introierunt et steterunt proximi altaris aerei, et claritas dei Israël ascendit a Cherubin, quae fuit
 35 super eas, in subdual domus. 8. Et uocuit hominem, qui indutus erat poderem, qui habuit super lumbos suos zonam, et dixit ad eum dominus: transi mediam Hierusalem et scribe Tau signum in frontibus uirorum eorum, qui gemunt et dolent super omnia facinora, quae fiunt in medio eorum;
 40 et illis dixit audiente me: ite post eum in ciuitatem et concidite et nolite parcere oculis uestris, et ne misereamini senioris aut iuuenis aut uirginis; et paruulos et mulieres interficite omnes, ut perdeantur, ad omnes autem, super quos est Tau signum, ne accesseritis, et a sanctis meis incipite. 9. Huius autem signi sacramentum uariis modis praedicatum est: 'in quo uita hominibus praestruebatur', 'in quo Iudaei non essent credituri', sicut Moyses ante nuntiarat in Exodo dicens: Eiciemini de terra in quam introi-
 45 bitis***, et in nationibus illis non eritis in requiem, nec erit stabilitas uestigio pedis tui, et dabit tibi deus cor taedians et tabescentem animam et oculos deficientes, ut non uideant, et erit uita tua pendens in ligno ante oculos tuos, et non credes uitae tuae.

10. † Itaque quoniam impletae prophetiae per aduen-

46sq. cf. Deut. 28, 66 48 Deut. 28, 63sq.

aspiciebat T (της βλεπούσης), quae respiciebat PNFR *uulgo* 31 bipennis (i in e corr.) T manu sua N 31sq. unus fuit uir T, unus uir PNFR *uulgo* 32 poderem TP, potere ΦF, pondere N post poderem *uulgulam* posui 32sq. circa lumbos eius Φ, in lumbis eius (ἐπὶ τῆς δοσφύος αὐτοῦ) PNFR 33 proximi T (ἐχόμενοι), proxime Φ, in proximis PNFR 34 hierubin T fuerunt P 35 cas *scripti* (ἐπ' αὐτῶν i.e. ἐπὶ τῶν χειρῶν βέβη); ca. T (littera s crassa), eam PNFR, ea Rig. in subdual FN (ἐν τῷ αἰθρῶν), in subduali PR *uulgo*, ad limen *** T (tribus litteris deletis; ad limen legitur in *Vulgata*) 36 poderem TP, potere ΦNF 37 mediam ΦTNF, per mediam PR *uulgo* 38 tau om. Φ tau signum T, signum tau PNFR *uulgo* uirorum eorum T, uirorum PNFR *uulgo* 39 do-

lent] dolens ** T (duae litt. in ras.; es ut uid.) eorum T (corr. m. 1) 40 et illis dixit T, et in his dixit PNFR *uulgo* audiente me *scripti* (ἀκούοντός μου); ad audientem PNFR, me audiente T in ciuitatem post eum F 42 seniores — iuniores — uirgines T 43 omnes (prius) om. N ad omnes T, ad eos omnes NF, omnes PR *uulgo* 44 meis huius (huius deletum lin. subscr.) T 47sq. nun-

tiarat T, nuntiabat PNFR 48 eiciemini PFR, eiciemini T (e s. u. a m. 1), eici-
 mini N quam FR, qua TPN 49 lacrimam signari; et dissipabit uos dominus in nationes omnes, sed intercidisse puto n T (ec s. u. a m. 1), et ΦF, et non PN 50 stabilitas TPNFR, instabilitas Φ uestigio Pam. (τῷ ὄρει); uestigii libri omnes tibi deus] deus tibi Φ 53 tuae om. N 54 † Quae abhinc leguntur usque in finem capituli duodecimi et interpolationibus et uerbis in laetura misere deprauata non suo loco in codicibus nostris exhiberi in aperto mihi esse uidetur. Artissime enim et aptissime se applicant ad capituli octauum finem, cui si asserueris habebis idoniam partis prioris

tum Iesu, id est per natiuitatem, quam supra memorauimus, et passionem, quam euidenter ediximus, [propterea et Danihel signari uisionem et prophetiam dicebat, quoniam Christus est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quae retro erant de eo enuntiata; post
 55 enim aduentum eius et passionem ipsius iam non uisio neque prophetes. Vnde firmissime dicit aduentum eius signare uisum et prophetiam. 11. Itaque ostendentes et numerum annorum et tempus LXII et dimidia ebdomadatum adimplere probauimus tunc uenisse Christum, id est natum, et
 60 septem et dimidia ebdomadatum, quae sunt subdiuisae in abscisione priorum ebdomadatum, intra quae tempora passum ostendimus Christum, atque ita septuaginta ebdomadibus conclusis et ciuitatem exterminatam et sacrificium et unctionem exinde cessare] sufficit hucusque de his interim
 70 ordinem Christi decurrere, quo talis probatur qualis adnuntiabatur, ut iam ex ista consonantia (rerum eius et) scripturarum, qua ex praeindicio maioris partis, [aduersus Iudaeos elocuti sumus] neque ea in dubium deducantur uel negent(ur), quae post Christum futura praecanebantur,
 75 quae scripta proferimus, ut ex hoc quoque paria iam in scripturis diuinis negari non possint, ut adimpleta cognoscantur. 12. Ne(c haec enim expuncta inuenirentur), nisi ille uenisset, post quem habebant expungi quae nuntiaban-

60—cap. 12, 17 cf. Adu. Marcionem III cap. 20 = III p. 410, 4—412, 23 item Adu. Iudaeos c. 14, 82—103

huius altercationis clausulam impletae prophetiae T, impleta est prophetia PNFR *uulgo* 55 iesu T, eius PNFR *uulgo* 55sq. supra memorauimus PNFR, suprauimus T, supra enumerauimus fort. 56 euidenter PNFR, euenturam T 56sq. propterea — cessare l. 69 *seclusi*: interpolata sunt haec ex locis superioribus 57 prophetiam T, propheten PNFR 58 enuntiata T, nuntiata PNFR *uulgo* 60 uerba: iam non — prophetes in T add. m. 2 uisio est T 61 prophetia T 64 probabimus T 65 septem Φ, vii T, iii PNF 66 abscisione F, abscisionem TPNR 68 conclusit T ciuitatem exterminatam T, ciuitate exterminata PNFR *uulgo* 69 sufficit hucusque] animaduertendum est hunc locum (inde a uerbo sufficit usque in huius capituli exitum) redire in fine libelli (cap. 14, 82), eisdem fere uerbis compositum, sed hic illic, praecipue sub finem lemmatis, auctum aliquot sententiis. Meo quidem iudicio suo loco hic exstant haec uerba. Vide quae adnotant ibidem de his] scil. de natiuitate et passione Christi 70 decurrere PT, decurrere PNFR quo R (cf. loc. gem.), quod TPNR 71 ut iam TPNR, et iam R *uulgo* rerum eius et addidi ex loco gemello III p. 410, 7) 72 qua TN, quae F, qd (= quod) P, quas Rig. Oehler 72sq. aduersus Iudaeos elocuti sumus *seclusi* (cf. loc. gem. p. 410, 8) 73 neque ea *scripti*: neque enim PNFR *uulgo*, neque T deducantur T, deducant PNFR *uulgo* 74 negentur *scripti*: negent TPNR *uulgo* uerba quae post Christum futura praecanebantur in libris paulo infra l. 76 inser ut et adimpleta tradita hic transtuli 75 paria iam in *scripti* (secundum loc. gem. p. 410, 8): patriam in T, paria esse PNFR *uulgo* 77 ne(c haec enim expuncta inuenirentur) suppleni ex loco gemello p. 410, 41: ne, nisi T (una littera erasa), nisi PNFR 78 ille (e in ras. a m. 2) T post] in mg. uel per adnotant m. 2 T

tur. Quae quomodo impleta sunt, ut iam probentur, (XII. 1.) aspice uniuersas nationes de uoragine erroris humani exinde emergentes ad dominum deum creatorem et Christum eius, V 314 et si audes negare prophetatum, statim tibi promissio patris occurrit in psalmis dicentis: *Filius meus es tu, ego hodie genui te; pete a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae.* 2. Nec poterit alium deum dei filium uindicare quam Christum, aut terminos terrae Dauid potius promissos, qui intra unicam Iudaeam regnauit, quam Christo, qui totum iam orbem euangelii sui fide cepit, sicut per Esaiam dicit: *Ecce dedi te in dispositionem generis mei, in lucem gentium, aperire oculos caecorum, utique errantium, exsoluere de uinculis uinctos, id est de delictis liberare, et de domo carceris, id est mortis, sedentes in tenebris, ignorantiae scilicet.* Quae si per Christum eueniunt, non in alium erunt prophetata quam per quem expuncta consideramus.

XIII. 1. Igitur, quoniam filii Israël adfirmant nos errare recipiendo Christum, qui iam uenit, praescribimus illis ex eis(dem) scripturis iam uenisse Christum, qui praedicabatur, quamuis ex temporibus Danihelis praedicantis probauerimus iam uenisse Christum, qui nuntiabatur. Nasci enim oportuit eum in Bethleem Iudaeae. 2. Sic enim scriptum est in propheta: *Et tu, Bethleem, non es minima in ducibus Iuda; ex te enim exiet dux qui pascet populum meum Israël.* Si autem adhuc natus non est, qui processurus dux de tribu Iuda ex Bethleem nuntiabatur? 3. Oportebit enim eum

XII. 5 Ps. 2, 7. 8 11 Es. 42, 6. 7

XIII. 7 Mich. 5, 1 (Matth. 2, 6)

quem ex quae T 78sq. enuntiabantur F 79 quomodo impleta scripti: quompleta F, completa R, complete TN, completi P ut iam probentur scripti: etiam probarentur TPNFR uulgo aliter distincti

XII. 1 DE CLARITATE GENTIV IN XPO IHV P. 1sq. aspice PN 3 deum om. T 4 prophetatum statim] prophetar[um] statim T (litterae r et e in rasura) 5 in psalmis om. T dicentis T, dicens PNFR uulgo 6 pete] postula T 7 poterit T (absolute positum = poterit esse, cum acc. c. inf. iungere solet Tert.) : poteris PNFR uulgo 7sq. alium deum dei filium scripti: alium dauid filium T, eum Dauid filium PNFR uulgo 8 uindicare T, dicere PNFR uulgo 11 dicit om. T 12 aperire TPNFR, ut aperias Oehler 13 exsoluere PNFR, soluere T 15 si per] super T 17 consideramus] considerandi uerbum notione rarissima hic usurpat, idem significans quod nostrum 'wahrnehmen'. Post consideramus intercidisse putauerim quae cap. 14, 102-108 leguntur in huius lemmatis parte extrema

XIII. 2 iam uenit om. PN praescribimus T, praescribamus PNFR uulgo 2sq. illis ex eis(dem) scripti: illis ex eis T, eis ex ipsis PNFR uulgo 6 oportuit eum T, eum oportuit PNFR uulgo iudaeae T, iudae PNFR et sic T 7 in prophetam T es minima T, minima es PNFR uulgo 8 iuda TF, iudae PNFR uulgo 9 non om. F qui = quomodo processurus est F 10 oportebit

de tribu Iuda et a Bethleem procedere; animaduertimus autem nunc neminem de genere Israël in ciuitate Bethleem remansisse exinde, quo interdictum est, ne in confinio regionis istius demoretur quisquam Iudaeorum, — ut hoc quoque esset adimpletum, id est prophetae: 4. *Terra uestra deserta, ciuitates uestrae igni exustae,* (quod belli tempore eis euenit) *regionem uestram in conspectu uestro exteri comedent, et deserta et subuersa erit a populis alienis,* id est a Romanis, et alio loco: [sic propheta dicit] *regem cum claritate uidebitis,* id est Christum, *facientem uirtutes in gloriam dei patris, et oculi uestri uidebunt terram de longinquo,* quod uobis, pro meritis uestris post expugnationem Hierusalem prohibitis ingredi in terram uestram, de longinquo eam oculis tantum uidere permissum est: *anima,* inquit, *uestra meditabitur timorem,* scilicet quem ex tempore excidii sui passi sunt. 5. Quomodo igitur nascetur dux de Iuda et quatenus procedet de Bethleem, sicuti diuina prophetarum uolumina enuntiant, cum nullus omnino sit illic in hodiernum derelictus ex Israël, cuius ex stirpe possit nasci? Christus autem si secundum Iudaeos adhuc non uenit, cum uenire coeperit, unde unguetur? 6. Lex enim praecepit in captiuitate non licere unctionem chrismatis regalis confici. Si autem iam nec unctio illic est, ut Daniel prophetauit — dicit enim: *exterminabitur unctio* —, ergo iam non illic est unctus quia nec templum, ubi erat cornu, de quo reges unguebantur. 7. Si ergo non est unctio, unde unguetur dux, qui nascetur in Bethleem? aut quomodo procedet de Bethleem, cum de semine Israël nullus omnino

15 Es. 1, 7 19 Es. 33, 17 24 ib. 34 Dan. 9, 26

scripti: oportebat T, oportet PNFR uulgo 12 nunc O, tunc TPNFR 13 exinde quo T, et exinde quod PNFR uulgo 13sq. regionis istius scripti: regionis ipsius T, ipsius regionis PNFR uulgo 14 demorentur PNF 15 id est prophetae scripti: id est propheta O, id est (om. propheta) T, per prophetam PNFR uulgo 16 quod T, id est quod PNFR uulgo 17 eis om. T 18sq. id est a romanis T, om. PNFR uulgo 19 sic propheta dicit seclui: sic propheta dicit TF, sic (om. N) per prophetam dicitur PNFR 21 gloriam T, gloria PNFR uulgo terram om. T 21sq. longinco T 22 uobis TNF, uos PR uulgo 23 prohibitis scripti: prohibiti Oehler 25 scilicet licet T quem scripti: quo PNFR uulgo, quod T (hoc s. u. add. m. T) 26 excidii OTF, excidium PNFR uulgo 27 iuda T, iudaea PNFR procedet FR, nascetur procedit T, procederet PN 28 enuntiant OT, nuntiant PNFR 29 in om. T 30 nasci? Christus autem si scripti: nasci Christus? si enim OT, nasci Christus? si N, nasci christus? PFR 32 unctionem TF, unctione PN chrisma regale] = oleum regale 33 est] non est F 35 illic est OT, est illis PNFR illic] illis Oehler unctus (= χριστός) scripti: unctio TPNFR uulgo 36 unctio om. T 38 procedet et T (ex s. u. a m. T) semine OTF,

sit in Bethleem? || 8. Iterato deinde ostendamus et uenisse
 iam Christum secundum prophetas et passum et in caelis
 iam receptum et inde uenturum secundum praedicationes
 prophetarum. || 9. Nam post aduentum eius secundum Danihe-
 lem quod ipsa ciuitas exterminari haberet, legimus et ita
 factum recognoscimus. Dicit enim scriptura sic et ciuita-
 tem et sanctum exterminari simul cum duce. Quo duce?
 indubitate qui de Bethleem et de tribu Iuda esset processu-
 rus. 10. Vnde et manifestum est, quod ciuitas simul eo tem-
 pore exterminari deberet, cum ducatus eius in ea pati ha-
 beret secundum scripturas prophetarum dicentium: *Ex-*
pandi manus meas tota die ad populum contumacem et
contradicentem mihi, qui ambulat in uia non bona sed
post peccata sua, item in psalmis: Exterminauerunt manus
meas et pedes, dinumerauerunt omnia ossa mea; ipsi autem
contemplati sunt et uiderunt me et: in sili meo potauerunt
me aceto. 11. Haec Dauid passus non est, ut de se merito
 dixisse uideatur, sed Christus, qui crucifixus est: manus
 et pedes non exterminantur nisi eius, qui in ligno sus-
 penditur. Vnde et ipse Dauid regnaturum dominum ex
 ligno dicebat; nam et alibi propheta ligni huius fructum
 praedicat dicens: || *Terra dedit benedictiones suas* — uti-

41 cf. Dan. 9, 26 50 Es. 65, 2 52 Ps. 21, 17, 18 54 Ps. 68, 22
 58 cf. Ps. 96, 10 [?] 60 cf. Ps. 66, 7, 8 (sed interpretatio Latina ualde inuoluta
 Graeca)

germine PNR 39 iterato] = iterum (cf. Job. 3, 4), saepe apud posteriores inueniuntur
 apud Tert. nisi hoc loco nusquam deinde T, denique PNR uulgo ostendamus
 PT, ostendimus PNR 39sq. uerba a me hactenus duplicibus inclusa, quae medium
 subito interceptum sermonem, hoc loco nequaquam ferenda transitionis ad aliam partem
 formulam tam manifeste prae se ferunt, ut suum locum ea illis habere facile cognoscas, ubi
 auctor rem antea tractatam tanquam de integro recepturum se testatus fuisse putandus sit,
 id est in principio capitis non ante uerba: incipiamus igitur probare natiuitatem christi,
 a quibus incipit huius disputationis altera pars. Sic et igitur illud, quod, si nihil antecedit,
 in uacuo pendet, accommodare dici uidebitur 40 secundum TFR, per P, om. PN
 44sq. sic et ciuitatem TPNR, sic: ciuitatem P Rig. Oehler 45 exterminari
 simul T, simul exterminari PNR uulgo quo duce? T, om. PNR uulgo
 46 et om. T 48 deberet] haberet T ducatus (= ducator) T, ducator PNR
 uulgo 49 secundum TPNR, per P Oehler 50 meas om. F 51 uiam non
 bonam PN (in om.) 52 item T, et PNR uulgo in psalmis T, in psalmis
 dicit PNR uulgo 52sq. manus — dinumerauerunt om. F 54 contemplati
 sunt et uiderunt me PNR, considerauerunt me et conspexerunt me T (sic lectio
 Vulgatae) 55 acetum P 57 manus T, manus autem PNR, an manus enim
 eius om. F, ei T 58 sq. ex ligno dominum PNR uulgo 59 huius] eius T
 60sq. terra dedit — natus est] et haec uerba ab eo quo nunc leguntur loca aliena esse in
 aperto est; satis enim praedicant antecedentia uerba: ligni huius fructum praedicat
 dicens, quid sequi debeat, ea scilicet quae legis paulo infra: et lignum, inquit, tulit
 fructum suum. Neque nero dubium esse potest, ubi sint inserenda, illis uidelicet, ubi de
 conceptu Mariae sermo est, id est l. 129sq.; in conceptu cum uirgo Maria a uerbo dei
 praegnans inueniretur, || (cui) dedit terra benedictiones suas etc. Ad rem cf. Pr.
 139, 16 60 benedictiones suas PNR (benedictio pro re benedicta et consecrata),

que illa terra uirgo, nondum pluuiis rigata nec imbris V 318
 fecundata, ex qua homo tunc primum plasmatus est et ex
 qua nunc Christus secundum carnem ex uirgine natus est ||
 et lignum, inquit, tulit fructum suum, non illud lignum in
 65 paradiso, quod mortem dedit protoplastis, sed lignum
 passionis Christi, unde uita pendens uobis credita non est.
 12. Hoc enim lignum tunc in sacramento, cum Moyses aquam
 amaram indulcauit, unde populus, qui siti periebat in ere-
 mo, bibendo reuixit, sicuti nos, qui de saeculi calamita-
 70 tibus extracti, in quo commorabamur siti perientes, id est
 uerbo diuino <non> proluti, ligni passionis Christi per
 aquam baptismatis potantes fidem, quae est in eo reuiximus
 <uita>. 13. A qua fide Israël excidit, secundum Hieremiam di-
 centem: *Mittite, interrogate nimis, si facta sunt talia, si*
mutauerunt gentes deos suos, et isti non sunt dii; populus
autem meus mutauit gloriam suam, ex quo nihil proderit
eis; expauit caelum super isto. Et quando expauit? Indubi-
 tate, quando passus est Christus. 14. *Et horruit, inquit, pluri-*
 mum et nimis. Et quando horruit nimis, nisi in passione V 319
 Christi, cum terra quoque contremuit et sol in media die
 tenebricauit et uelum templi scissum est et monumenta
 dirupta sunt? *Quoniam, inquit, duo haec nequam fecit po-*
pulus meus: Me dereliquerunt, fontem aquae uitae, et fode-
runt sibi lacus contritos, qui non poterunt aquam continere.
 85 15. Indubitate non recipiendo Christum, fontem aquae uitae,

61 cf. Gen. 2, 5 62 cf. Gen. 2, 9 64 cf. Ps. 1, 3 65 cf. Gen. 1, 12
 66 cf. Deut. 28, 66 67 cf. Exod. 15, 25 74-84 Hier. 2, 10-13 77 Hier.
 2, 12 (ἐφάρθεν ἐπὶ πλεῖον ὀφείδρα) 80 cf. Matth. 27, 51, 52; Luc. 23, 44-45
 (cf. Am. 8, 9)

fructum suum T (correctoris manus agnoscenda est inducentis fructum propter antecedens
 ligni huius fructum) 61 rigata TPNR, irrigata P 62sq. et ex qua T, ex
 qua PNR uulgo 63 secundum TPNR, per P 64 tulit T, attulit PNR
 uulgo 65 protoplastis TN 66 uobis scripti: sed uobis T, a uobis PNR
 uulgo credita non est PNR, non est credita T 67 sacramentum F cum
 T, quo NF, erat quo PR uulgo 68 qui siti om. P periebat TPF, peribat NR
 uulgo 69 euixit T 70 commemorabamur F perientes T, pereuntes
 PNR uulgo 71 <non> proluti scripti: probati PTNF, propinati PR, priuati
 Isr., uerbi diuini potu priuati Vrs. ligni NF, ligno TPR 71sq. per aquam
 PTNF, aquam PR uulgo 72 fide PF eo F (scil. ligno passionis), cum
 TPNR 73 uita supplens cf. supra l. 66 a qua TPNR, qua P secundum
 per P 74 et interrogate FR uulgo 75 mutauerunt T, mutabunt PNR uulgo
 77 expaui P caelum — expaui om. F quomodo et quando P 79 et
 nimis T, nimis PNR uulgo et (alterum) om. T 80sq. uerba: et sol in media
 die tenebricauit, quae in libris mss. supra l. 79 post uocem nimis (prius) comparent, huc
 translata in T, om. PNR uulgo 81 tenebricauit PN cisum T, scisum
 N 82 inquit T, om. PNR uulgo nequam T, mala PNR uulgo 83 meus
 F, om. TPNR me T, me inquit PNR uulgo 84 contritos P, contritos
 bulatos T, contribulatos PNR poterunt P, poterant PNR, possunt T

lacus contritos coeperunt habere, id est synagogas, in dispersione scilicet gentium, in quibus iam spiritus sanctus non immoratur, ut in praeteritum in templo commorabatur ante aduentum Christi, qui est uerum dei templum. **16.** Nam
 90 et istam sitim diuini spiritus eos passuros praedicat propheta dicens: *Ecce, qui seruiunt mihi, manducabunt, uos autem esurietis: seruientes mihi potabuntur, uos autem sitiatis et a contritione spiritus ululabitis; remittetis enim nomen uestrum in satietatem electis meis, uos autem interficiet dominus; eis autem, qui seruiunt mihi, nomen nominabitur nouum, quod benedicetur in terris, **17.* Adhuc
 95 huius ligni sacramentum etiam in Regnorum legimus celebratum. Nam cum filii prophetarum super flumen Iordanem lignum securibus caederent, exsiliit ferrum et immersum est
 100 in flumine, atque ita Helisaeo propheta superueniente petunt ab eo filii prophetarum, uti ferrum, flumini quod immersum fuerat, erueret. **18.** Atque [ita Helisaeus] accepto ligno et misso in eum locum, ubi submersum fuerat ferrum, <et ferrum>
 105 statim supernatauit, quod receperunt filii prophetarum, et lignum mersum est. Ex quo intellexerunt, quod Heliae spiritus in eo sit repraesentatus. **19.** Quid manifestius huius ligni sacramento, quod duritia huius saeculi mersa est in profundo erroris et a ligno Christi, id est passionis eius, in baptismo liberatur, ut quod perierat olim per lignum in
 110 Adam, id restitueretur per lignum Christi? || nobis scilicet, qui successimus in loco prophetarum, ea sustinentes hodie in saeculo, quae semper passi sunt prophetae propter diuinam religionem. **20.** Alios enim lapidauerunt, alios fugauerunt, plures uero ad necem tradiderunt, quod negare non possunt. || Hoc lignum sibi et Isaac, filius Abrahae, ad sacrificium ipse portabat, cum sibi eum deus hostiam fieri praeciperet. **21.** Sed quoniam haec fuerant sacramenta, quae tem-

86 cf. Ioh. 4, 10. 11 91 Es. 65, 13-15 96sq. IV Reg. 6, 3-6
 115sq. cf. Gen. 22, 6-14

86sq. dispersione scilicet scripti: dispersiones libri omnes (ortum uidelicet esse dispersione. s.) 89 templum dei T 90 praedicat T, dixerat PNFR uidgo 90sq. propheta T, propheta esaias PNFR uidgo 91 mihi seruiunt T 93 scietis T, scietis FN ullulabitis T 94 satietatem T, satietate N 95 dominus] deus T 96 in terris] hic inserenda puto quae infra l. 119 uocillis inclusi 97 huius om. F 98 iordanem P 99 immersum T, mersum PNFR uidgo 102 ita Helisaeus seclui (cf. l. 100 atque ita, unde hic irripit); Helisaeus secludi uoluit Pam. 103 et ferrum supplendi 104sq. quod receperunt filii prophetarum, et lignum mersum est scripti: et lignum mersum est, quod receperunt filii prophetarum libri omnes 106 eo T, eum PNFR uidgo huius] omnis T 107 est T, om. PNFR uidgo 110 id om. T scilicet T, igitur PNFR, utique Vrs. (Rig. Oebler) 110sq. uerba nobis scilicet — — negare non possunt suo loco mota esse nemo non uidebit: intercederunt supra l. 96 post uerba quod benedicetur in terris 111 sustinentes T, sustinentibus PNFR uidgo 114 ad necem F, ad mortis necem TPNR uidgo

poribus Christi percipienda seruabantur, et Isaac tum ligno solutus est, ariete oblato in uepre cornibus haerente, et
 120 Christus suis temporibus lignum humeris suis partauit** inhaerens cornibus crucis, corona spinea capiti eius circumdata. Hunc enim oportebat pro omnibus gentibus fieri sacrificium, qui tamquam ouis ad uictimam ductus est et, uelut
 125 agnus coram tondente se sine uoce, sic non aperuit os suum. **22.** Hinc enim Pilato interroganti nihil locutus est; in humilitate enim iudicium eius sublatum est. Natiuitatem autem eius quis enarrabit? quare? quia nullus omnino hominum natiuitatis Christi fuit conscius, in conceptu cum uirgo
 130 Maria a uerbo dei praegnans inueniretur*** et quia 'tolle-retur a terra uita eius'. **23.** Cur ita? utique <quia> post resurrectionem eius a mortuis, quae die tertia effecta est, caeli eum receperunt secundum prophetiam <ab> Osee emissam huiusmodi: ante lucem surgent ad me dicentes: eamus et reuertamur ad dominum deum nostrum, quoniam ipse eripiet et liberabit nos post biduum in die tertia. Quae [est]
 135 resurrectio eius gloriosa de terra in caelos eum recepit, unde et uenerat ipse spiritus ad uirginem. **24.** Igitur quoniam adhuc contendunt Iudaei necdum uenisse Christum, quem tot modis adprobauius uenisse, recognoscant iam deinde exitum suum, quem post aduentum Christi relaturi praedicabantur ob impietatem, qua eum et
 140 despexerunt et interfecerunt, cuius neque natiuitatem ne-

118 cf. Gen. 22, 9. cf. 22, 13 121 cf. Matth. 27, 29; Ioh. 19, 5 123 Es. 53, 7
 125 Es. 53, 8 128 cf. Luc. 1, 35 129 cf. Es. 53, 8 131 cf. Act. 1, 9. 11
 133 Hos. 6, 1-3 138-188 cf. Adu. Marc. III cap. 23 = III p. 416, 22-418, 23

ad necem tradiderunt] sie lieferten zur Hinrichtung auf 118 percipienda T, percipienda PNFR uidgo 118sq. tum ligno solutus scripti (cf. Gen. 22, 9): cum ligno seruatus T, cum ligno reseruatus PNFR uidgo 119 ariete TFR, et ariete PN haerentem PN 120 lacunam signauit: et adfixus est illi uel similia intercederunt 121 capiti scripti: capite T, in capite PNFR uidgo in capite eius spinea PN 122 gentibus fieri om. T 123 tamquam T in lit. a m. 2 124 se om. T 125 hinc T, hic PNFR uidgo interroganti T, interrogante PNFR uidgo 126 autem om. N 127 enarrabit PN, enarrabit PTR, enarrauerit F quare? T, om. PNFR uidgo 129 a uerbo PN, uerbo TPF inueniretur] hic sunt inserenda uerba: <cui> terra dedit benedictiones suas et q. s. cf. supra l. 60-63 129sq. tolleretur] b. e. tolli habebat ut uidetur (cf. p. 328, 70 in notis), nisi malueris rescribi: tollitur (alpea). 130 utique T, itaque PNFR uidgo quia addidi 131 quae FR3, quia TPNR¹ dies PN 132 ab addidi Osee Pam.: esaias PNFR, om. T 134 nostrum PN, om. TPF 135 et om. NF in om. PNF est seclui 136 recipit T 138 Iudaei contendunt F 140 iam deinde scripti (ut saepius innot. Tert. mox deinde, post deinde similiter Vergilius nunc deinde Aen. 12, 889): Iudei TPNR uidgo 141 relaturi om. T praedicabantur PN, praedicabantur PNFR, patiuntur T (sed in litura undecim uel duodecim litterarum a m. 2) 142 despexerunt T 142sq. cuius neque natiuitatem neque passionem agnouerunt] haec uerba, quae in libris mss. supra l. 137 post

que passionem agnouerunt. Primo enim, ex qua die secundum dictum Esaiæ *proiecit homo abominamenta sua aurea et argentea, quae fecerunt adorare uanis et nociuis*, id est, ex quo gentes nos, dilucidatae pectora per Christi ueritatem, proieciunt idola, uident Iudaei et quod sequitur expunctum. **25.** *Abstulit enim dominus Sabaoth Iudaeis et ab Hierusalem inter cetera et sapientem architectum*, (id est spiritum sanctum,) qui aedificat ecclesiam, dei templum et ciuitatem sanctam et domum domini. Nam exinde destitit apud illos dei gratia et *mandatum est nubibus, ne pluerent imbrem super uineam Sorech*, id est caelestibus beneficiis, ne prouenirent domui Israel. **26.** Fecerat enim spinas, ex quibus Christum coronauerat, et non iustitiam, sed clamorem, quo in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charismatum roribus — lex et prophetae usque ad Iohannem fuerunt, et piscina Bethsaida usque ad aduentum Christi ualitudines apud Israel curare non desiit — dehinc, cum ex persecuerantia furoris sui nomen domini per ipsos blasphemaretur, sicut scriptum est: *propter uos nomen domini blasphematur inter gentes* — ab illis enim coepit infamia — et tempus medium a Tiberio usque ad Vespasianum *** [qui] cum ista commisissent nec intellexissent Christum in tempore suae uisitacionis inueniendum, *facta est terra eorum deserta, et ciuitates eorum igni exustae; regionem ipsorum sub eorum*

144 Es. 2, 20 146 Es. 3, 1. 3 132 Es. 5, 6 154 cf. Marc. 4, 7 155 cf. Es. 5, 7 157 cf. Luc. 16, 16; Matth. 11, 13 158 cf. Ioh. 5, 1. 2 161 Es. 52, 5 164 cf. Hier. 46, 21; 50, 26. 27 165 Es. 1, 7. 8

uerba ad uirginem leguntur, huc transtuli 143sq. secundum] sabbatum F 144 dictum esaiæ PNFR, esaiam T 145 adorare uanis] *προσκύβειν μαλαίους*; falso igitur Pam. adorandis rescripsit 146 dilucidatae pectora *scripsi*: dilucidata pectora TPNFR, dilucidato pectore Vrs. (Rig. Oehler) Christi christum T 147 uident T, uideant PNFR *uulgo* 147sq. expunctum T, expunctum est PNFR *uulgo* 148 Iudeis T, in Iudaeis PNFR *uulgo* 149sq. id est spiritum sanctum *suppleui* (cf. loc. gem. III p. 417, 6) 150 qui] quia T 152 est om. F 154 prouenirent domui TNFR, proueniret domus PF israelis NF 155 Christum] cum T (in lit. a m. 2) 156 crucem TNF, cruce PR extorserat et ita extorserat PN 156sq. charismatum TPNR, charismatis *OF Oehler* 157 roribus Rhen.: erroribus T (del. ex m. 1, ut uid.), prioribus *OPNF Oehler* *parenthesis indicanti* ad om. *Φ* 158sq. ualitudines apud israel (ab israhel *Φ*) curare *ΦT*, curando ualitudines ab israhel PNR, ualitudines ab israel F 159 non desiit T, desiit *Φ*, desiit a beneficiis PNFR dehinc T, deinde PNFR *uulgo* ex om. PR 160 furoris sui] *ihres Wütens gegen sich selbst* domini T, dei PNFR *uulgo* 162 inter gentes T, in gentibus PNFR *uulgo* *parenthesis indicanti* coepit T, incepit PNFR *uulgo* 163 lacrimam signauit: in paenitentiam sibi darum agnoscere non uisissent *intercedisse puto*, cf. III p. 417, 17 qui *uelui*, q T, quae PNR, qui F ista] ita N Hirsang. R² 165 inueniendum PNFR, uenientem T quae leguntur inde a uerbis inueniendum facta est usque ad uerba comminuet et conteret cap. 14, 21 teste Modio in *Φ* omissa erant 166 regiones PR

conspectu extraneis deuorantibus, derelicta est filia Sion tamquam specula in uinea, uelut in cucumerario casula, ex quo scilicet Israel dominum non cognouit et populus eum non intellexit, sed dereliquit magis et ad indignationem prouocauit sanctum Israel. **27.** Sic et machaeram condicionali iis comminatio(ne) comminatur: *Si nolueritis, inquit, nec obaudieritis me, gladius uos comedet*. Ex quo probamus Christum machaeram fuisse, cui non obaudiendo perierunt, qui et in psalmo dispersionem eis postulat a patre dicens: *Disperge eos in uirtute tua*, qui et rursus per Esaiam in exustionem eorum perorans: *Propter me*, inquit, *haec facta sunt uobis; in anxietate dormietis*. **28.** Haec igitur cum pati praedicarentur Iudaei propter Christum et passos eos inueniamus et in dispersionem demorari cernamus, manifestum est propter Christum Iudaeis ista accidisse, conspirante sensu scripturarum cum exitu rerum et ordine temporum. **29.** Aut si nondum uenit Christus, propter quem haec passuri praedicabantur, cum uenerit ergo, patientur. Et ubi tunc filia Sion relinquenda, quae in Iudaea hodie (non) est? ubi ciuitates exurendae, quae iam in tumulis? ubi dispersio gentis, quae iam extorris est? redde statum Iudaeae, quem Christus inueniat, et alium contendere uenire.

XIV. 1. Discite nunc ex abundanti erroris uestri ducatum. Duos dicimus Christi habitus a prophetis demonstratos, totidem aduentus eius praenotatos: unum in humilitate, uti-

169 Es. 1, 3 170 cf. Deut. 32, 16; cf. Es. 1, 4 172 Es. 1, 20 176 Ps. 58, 12 176sq. cf. Es. 50, 11^a 177 Es. 50, 11^b

XIV. 1—81 cf. Adu. Marc. III cap. 7 = III p. 386, 5—388, 19 3 cf. Es. 53, 7

166sq. sub eorum conspectu T, in conspectu eorum PNFR *uulgo* 167 extraneis deuorantibus T, extranei deuorantes PNFR *uulgo* est om. PR 168 tamquam] sicut T (in *Vulgata* legitur: ut) cucumeraria T 171 prouocat F sic et TR, sicut PNF machaeram T, machacrae PNFR *uulgo* 171sq. condicionali iis *scripsi*: condicionalius T, condicionalis PNFR *uulgo* 172 comminatio(ne) comminatur *scripsi*: comminatio PNFR, comminatur (ur ex io corr. m. 1) T inquit T, om. PNFR *uulgo* 173 me T, om. PNFR *uulgo* 174 cui non obaudiendo T, quem non audiendo PNFR *uulgo* 175 eis T, eius PNFR *uulgo* 176 disperde T eos TNF, illos PR *uulgo* rursus TF, rursum PNR *uulgo* 176sq. in exustionem PNFR¹, in exultationem T, exustionem R² *Oehler* 177 perorans T, orat PNFR *uulgo* 179 praedicarentur TF, praedicantur PN eos T, eos esse PNFR *uulgo* 180 in dispersionem] cf. Ho., *Synt. u. Stil* p. 40 181 ita T 181sq. cum inspirante T 182 et ordine *lum.*: ex ordine T, et ordinis PNFR *uulgo* 183 mundum T 184 cum om. F 185 reliquenda P, linquenda N in Iudaea TF, in Iuda P, in uia NG, nulla R (ex loc. gem.) *uulgo* non addidi 186 in tumulis T, in tumulis exustae sunt PNFR *uulgo* (cf. loc. gem.) 187 extorris est T, exstitit res PNFR, extorris R (ex loc. gem.) *uulgo* 188 quem christus] quae christum T contendere F

XIV. 1 dicite T abundanti T Rig., habundantia PNFR erroris uestri ducatum] idem fere quod nostrum Wegbereiter; alio igitur sensu hoc loco usurpatur hoc uocabulum atque in loco gemello 3 praenotatos] praenotasse Pam. (ex loco gemello)

que primum, cum tamquam ovis ad victimam deduci habebat et, tamquam agnus ante tondentem sine voce sic non aperiens os, ne aspectu quidem honestus: **2.** Adnuntiauerimus enim, inquit, de illo: sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, et non erat ei species neque gloria; et uidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species eius **10** inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga positus et sciens ferre infirmitatem, scilicet ut positus a patre in lapidem offensionis et (petram scandali) minoratus ab eo modicum citra angelos, uermem se pronuntians et non hominem, ignominia hominum et abiectio plebis. **3.** Quae ignobilitatis argumenta primo aduentui eius competunt, sicut sublimitatis secundo, dum fiet iam non lapis offensionis nec petra scandali, sed lapis summus angularis post reprobationem adsumptus et sublimatus in consummationem (templi, ecclesiae scilicet,) et petra sane illa apud Danielem de monte praecisa, quae imaginem saecularium regnorum comminuet et conteret. **4.** De quo secundo aduentu eius idem propheta: *Et ecce cum nubibus caeli tamquam filius hominis ueniens uenit usque ad ueterem dierum et aderat in conspectu eius, et qui adsistebant adduxerunt eum; et data est illi potestas regia et omnis terra secundum genus et omnis gloria seruient ei et potestas eius aeterna, quae non auferetur, et regnum eius, quod non corrumpetur.* **5.** Tunc scilicet (et) speciem honorabilem et decorem habiturus est indeficientem super filios hominum, tempestiuus nunc de-

6 Es. 53, 2, 3 11 cf. Es. 8, 14; 28, 16 12 cf. Ps. 8, 6; cf. I Petr. 2, 8
13-14 cf. Ps. 21, 7 19 cf. Ps. 117, 22; cf. Eph. 2, 21 20 cf. Ps. 88, 20; cf. Phil. 2, 9; cf. Dan. 2, 35 22 Dan. 7, 13-14 29 Ps. 44, 3

4 deduci T, duci PNFR *uulgo* **5** cum tondente F **6** aperiens T, aperuit PNFR *uulgo* os suum F **10sq.** in plaga positus T, in plaga PNFR *uulgo* **12** petram scandali *suppleui ex loco gemello: desce haec nequeant propter ea quae infra l. 17 et 19 leguntur* **13** pronuntians T, pronuntiat PNFR *uulgo* **14** ignominia hominum T, ignominiam hominis PNFR *uulgo* **15** abiectio plebis T, abiectioem (addictionem N) populi PNFR *ante* Quae in P legitur: DE SECUNDO ADVENTU XPI. haec eadem in T comparent paulo infra post uerba; dum fiet **15sq.** aduentui eius competunt, sicut sublimitatis *scripti*: aduentui competunt sublimitatis eius T (om. sicut), aduentui competunt sicut sublimitatis PNFR *uulgo* **16** dum T, cum PNFR *uulgo* **19** templi, ecclesiae scilicet *suppleui ex loco gemello* sane PNFR, .s. (= scilicet) T **21sq.** eius idem *scripti*: eiusdem PNFR, eius T **22** prophetae T, daniel dixit (dicit N) PNFR *uulgo* **23** et ecce PNFR, ecce T **23** ueterem PNFR, antiquum T (sed in litura a m. 2) **24** cum T, illum PNFR *uulgo* **25** illi T, ei PNFR *uulgo* **26** omnis terra T, omnes nationes terrae PNFR *uulgo* **26** seruient ei T, seruient (seruiet NF) illi PNFR *uulgo* **27** eius T, illius PNFR *uulgo* **28** et addidi (cf. infra l. 33: cum et pater) est om. T **29** super T, supra PNFR, ultra Φ **29** nunc T, enim PR *uulgo* **29sq.**

core citra filios hominum — effusa est gratia, inquit, in labiis tuis, propterea benedixit te deus in saecula. Accingere enses tuos circa femur tuum, potentissime tempestiuitate et pulchritudine tua — cum et pater, posteaquam diminuit eum modicum quid citra angelos, gloria et honore **35** coronabit eum et subiciet omnia pedibus eius. **6.** Et tunc cognoscent eum, quem pupugerunt, et cadent pectora sua tribus ad tribum, utique quod retro non agnouerunt eum in humilitate condicionis humanae constitutum: Et homo est inquit Hieremias: et quis cognoscat eum? quia et natiuitatem eius, inquit Esaias, quis enarrabit? **7.** Sic et apud Zachariam in persona Iesu, immo et in ipsius nominis sacramento uerus summus sacerdos patris, Christus Iesus, duplici habitu in duos aduentus deliniatur: Primum sordibus indutus est, id est carnis passibilis et mortalitatis indignitate, cum et diabolus aduersabatur ei, actor scilicet Iudae traditoris, qui cum etiam post baptismum temptauerat, dehinc, spoliatus pristinas sordes, exornatus podere et mitram et cidarim mundam est, secundi aduentus quoniam gloriam et honorem adeptus demonstratur. **8.** Nec poteritis cum Iosedech **50** filium dicere, qui nulla omnino ueste sordida, sed semper sacerdotali fuit exornatus nec umquam sacerdotali munere priuatus, sed Iesus iste Christus dei patris summus sacerdos, qui primo aduentu suo humanae formae et passibilis

30 cf. ib. et 44, 4 34 cf. Ps. 8, 6 35 cf. ib.; cf. Ps. 110, 1 36 Zach. 12, 10, 12 39 Hier. Es. 53, 8 40sq. cf. Zach. 3, 1-6

tempestiuus — filios hominum om. NF **30** inquit gratia N **31** saecula TPNFR, aeternum (sic legitur in Vulg.) Φ **32** enses] gladium T (sic in Vulg. legitur) **33** potentissime ΦT, potens PNFR **33** posteaquam T, postea cum PNFR *uulgo* **34** cum T, illum PNFR *uulgo* **35** quid R, quidem ΦPNF, om. T **35** coronabit — subiciet *scripti* (loc. gem. secutus): coronauit — subiciet libri omnes **36** eum T, illum PNFR *uulgo* **37** pedibus T, sub pedibus PNFR *uulgo* **37** utique] undique T **38** agnouerunt T, agnouerint PNFR *uulgo* **38sq.** et homo est inquit hieremias T, hieremias inquit homo est PNFR *uulgo* **39** cum T, illum PNFR *uulgo* **40** enarrabit (b ex u) T Pam., enarrauit PNFR **41** ait in persona T (ait deletum linea subscripta) PNF, in persona R **42** Iesu *scripti* (cf. loc. gem.): eius T, ipsius PNFR *uulgo* **42** uerus summus Pam.: uerissimus TPNFR Oehler **43** Christus Iesus Pam.: christus (Xps T) ipsius TPNFR Oehler **44sq.** in duplici N **45** diliniatur T **46** primum T (cf. loc. gem.): primo PNFR *uulgo* **47** sordibus] sordidus Pam. (loc. gem. secutus), sed cf. l. 47: pristinas sordes **48** indutus est PNFR, indutus T **49** ei om. T **50** actor T, auctor PNFR **51** baptismum T, baptismum PNFR *uulgo* (Trecensis lectio commendatur clauisula; cf. etiam loc. gem.) **52** pristina sorde Φ **53** podere] acc. inellege: ποδῶν **54sq.** mitram et cidarim TPNFR¹ (recte, quia exornatus hic = indutus, sicut spoliatus (cf. Ou. Met. XV, 213) = exutus, utrumque Graeco more c. acc. coniunctum; aliter infra l. 51); in loc. gem. item accusatiuis ex Montepessulano rescribendus fuit.) **55** cidari munda R² *uulgo* **56** mundam T, mundum PNFR, munda R² *uulgo* **57** est *scripti*: et T, id est PNFR *uulgo* **58** qm gloriam T (del. qm linea et subscripta et transuersa m. 1) **59** Iosedech Rben.: Ioseph ΦTPNFR¹ **60** summus *scripti*: summi TPNFR **61** primum T **62** humanae formae TPNF,

uenit in humilitate usque ad passionem, ipse effectus etiam
 55 hostia per omnia (aeva) pro omnibus nobis, qui post resur-
 rectionem suam indutus podere 'sacerdos in aeternum' dei V 328
 patris nuncupatur. 9. Si enim et duorum hircorum, qui ieiunio
 offerebantur, faciamus interpretationem, nonne et illi
 60 utrumque ordinem Christi qui iam uenit, ostendunt, pares
 quidem atque consimiles propter eundem domini conspe-
 ctum, quia non in alia uenturus est forma, ut qui agno-
 sci habet a quibus et laesus est; unus autem eorum circum-
 datus coccino, maledictus et consputatus et conuulsus et
 65 compunctus, a populo extra ciuitatem abiciebatur in per-
 ditionem, manifestis notatus insignibus Christi passionis,
 qui coccinea circumdatus ueste et consputatus et omnibus
 contumeliis afflictus extra ciuitatem crucifixus est; alter
 uero, pro delictis oblatu et sacerdotibus tantum templi in
 70 pabulum datus, secundae repraesentationis argumenta
 signabat, quia delictis omnibus expiatis sacerdotes templi
 spiritalis, id est ecclesiae, dominicae gratiae quasi uiscera-
 tione quadam fruerentur ieiunantibus ceteris ad salutem.
 10. Igitur quoniam primus aduentus et plurimis figuris obscu-
 75 ratus et omni inhonestate prostratus caneatur, secundus
 uero et manifestus et deo dignus, idcirco quem facile et
 intellegere et credere potuerunt, eum solum intuentes, id
 est secundum, qui est in honore et gloria, non immerito
 decepti sunt circa obscuriorem, certe indigniorem, id est
 primum. Atque ita in hodiernum negant uenisse Christum
 80 suum, quia non in sublimitate uenerit, dum ignorant in
 humilitate primo fuisse uenturum.

57sq. cf. Leu. 16, 5-29

humana forma PR *uulgo* 54 humilitatem T effectus etiam TNF, etiam
 effectus PR *uulgo* 55 aeva addidi. 56 podere TN (cf. supra l. 48), poderem
 PFR *uulgo* 57 nuncupatur TNF, nuncupatus est PR *uulgo* si scripsi (cf.
 loc. gem.), sic TPFR *uulgo* ieiunio] hoc uocabulo significari uidetur dies decimus
 mensis septimi, id est dies expiationis cf. Leu. 16, 30, 31. 58 faciamus T, faciam
 PNFR *uulgo* (et loc. gem.) interpretationem, nonne *uulgo* distinguitur 59 Chri-
 sti T, nomine christi NF, nominis christi PR *uulgo* (nomine ortum uidetur ex antece-
 denti uocula nonne) 60 domini] deum NF 61 quia] qui Φ alia TP,
 helia N, helye F 61sq. qui agnosci T (agnosci in ras. a m. 2) R², quia cognosci
 PNFR¹ 62 est om. F 63sq. et conuulsus et compunctus om. N 64 pun-
 ctus F abiciatur F 65 notatus ΦR, notis P (ta add. m. 1), notis TNF
 67 aliter F, aliter T (i erat.) 68 et TR, est PNF 70 quia scripsi: qui ΦTN,
 qui P (a s. i corr. m. 1), qua FR *uulgo* quia fruerentur] weil sie genießen sollten;
 cf. quia — tolleretur p. 321, 133 expiatis R, expiatis (corr. m. 1) P, expiatis
 TNF, expiati R¹. 72 ad salutem T, a salute PNFR *uulgo* ad salutem] =
 saluti, ut ad praemium = praemio Ad nat. II 5 = I p. 103, 16; hinc et loc. gem. emen-
 dandus est 74 in omni T 75 dignus TNF, condignus PR *uulgo* (cf. loc. gem.)
 77 secundum] per Φ 78 indigniorem, certe obscuriorem PR 80 suum om.

11. [Sufficit hucusque de his interim ordinem Christi decu-
 currisse, quo talis probabatur qualis adnuntiabatur, ut iam ex
 ista consonantia scripturarum diuinarum intellegamus, quae
 85 post Christum futura praedicabantur ex dispositione di-
 uina credantur expuncta. Nisi enim ille uenisset, post V 330
 quem habebant expungi, nullo modo euenissent quae in
 aduentu eius futura praedicabantur. 12. Igitur uniuersas na-
 tiones de profundo erroris humani exinde emergentes ad
 90 deum creatorem et Christum eius cernitis. Quod propheta-
 tum non audetis negare, quia et si negaretis, statim uobis
 in psalmis, sicuti iam praelocuti sumus, promissio patris
 occurreret dicentis: *Filius meus es tu, ego hodie genui te,*
pete a me et dabo tibi gentes hereditatem tuam et posses-
sionem tuam terminos terrae, nec poteritis in istam prae-
 95 dicationem magis Dauid filium Salomonem uindicare, quam
 Christum dei filium, nec terminos terrae Dauid filio pro-
 missos, qui intra unicum Iudaeam regnauit, quam Christo
 filio dei, qui totum iam orbem euangelii sui radiis inlumi-
 100 nauit. 13. Denique et thronus in aeuum magis Christo dei filio
 competit quam Salomoni, temporali scilicet regi, qui solo
 Israeli regnauit. Christum enim hodie inuocant nationes,
 quae eum non sciebant, et populi hodie ad Christum con-
 fugiunt, quem retro ignorabant. Non autem potes futurum

82-108 cf. supra cap. XI (extrem.) et Adu. Masc. III cap. 20 = III p. 416, 4 sqq.
 93 Ps. 2, 7 100 cf. II Reg. 7, 13

PR 82sq. quae l. 82-1. 100 leguntur, eadem eisdemque fere uerbis expressa iam
 supra occurrerant in huius libri capite undecimo exente; quae hic accedunt (inde a l. 109
 usque in finem) desumpta scias ex libro tertio Adu. Marcionem (cf. III p. 412, 10-12;
 412, 21-23; 414, 8-10). Vtra utris prius scripta sint, satis docent quae hic legis l. 92:
 sicuti iam praelocuti sumus. Neque tamen a Tertulliano ipso huius loci uerba composita
 esse, etsi ex ipso quoque compositionis ordine recte intellecto facile cognoueris, uel inde pro-
 batur, quod qui haec nouare ausus est ea quae imitatur uerba — multis sane mendis depraua-
 ta — plus uno loco male intellexit. Cui rei documento est, ut alia taceam (cf. l. 86 expuncta
 reddantur et 87 in aduentu), quod uerba exemplaris sui, quae leguntur in capite undecimo,
 perperam de Salomone rege dicta esse arbitratus est. Quae cum ita sint, meo iure haec omnia
 ut spuria sechuisse me putauerim 82 interim ordinem TP, ordinem interim F,
 ordinem interim ordinem N christi om. N 83 probatur T (yll. ba s. n. a
 m. 1), probatur PNFR *uulgo* 83sq. ex ista] exinde P 84 diuinarum om. T

quae T, et quae PNFR *uulgo* 85sq. diuina reddantur T (qm s. n. add. m. 2)
 86 ille enim F 87 euenissent ΦT (in ras. a m. 2), uenissent PNF 87sq. in
 aduentu T, in aduentum PN, aduentum F 88 uniuersas scripti: si uniuersas
 T (sed uocula si linea infra scripta deleta est) PNFR *uulgo* 89sq. ad dominum T
 91 negaretis TPR, negaueritis NF 93 occurreret PF, occurrerit T
 (yll. re erasa est) 94 tuam om. T 96sq. salomonem — filium om. N 97 fi-
 lium nec ΦT, filium dicere PF 99 filio] filium P 101 salomoni temporali
 TN, salomon temporalis PF solo TPF, soli NR *uulgo* 102 israel T
 103 n₁ sciebant T (erasae sunt litterae es), nesciebant N, non sciebant PF
 104 non autem potes scripti: n aut des T (aut in ras. a m. 2), non potes PNFR

105 contendere quod uides fieri. 14. Haec aut prophetata nega,
cum coram uidentur, aut adimpleta, cum leguntur; aut si ^{V 331}
non negas utrumque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt
prophetata.]

uulgo 105sq. aut prophetata nega, cum leguntur, aut impleta, cum coram ui-
dentur *rescribendum puto; perantiquam autem esse memoriae corruptelam probat loc.*
gem. (III p. 414, 8-10). 106 ad imple^{ad}ta T (*syll. ta erasa*), adimplera FR, impleta
(ad s. n. add. m. 1) P, impleta N 107 utrum T 108 finit Aduersus iudeos.
Incipit de carne xpe; nicasi uiuas in xpo dño nro AMEN T TERTVLLIANI
ADVERSVS IVDEOS EXPLICIT P, Explicit liber C. Septimii Florentis Tertu-
liani aduersus Iudeos F, *deest subscriptio in N*

APPENDIX

ADVERSVS OMNES HAERESES

CVRA ET STVDIO
AEM. KROYMANN

- P codex Scelestadensis 439 (Paterniacensis), saec. XI.
 N codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 9, saec. XV.
 F codex Florentinus Magliabechianus, Conv. soppr. I, VI, 10, saec. XV.

- R¹ editio princeps Beati Rhenani, Basileae, 1521.
 R² editio tertia beati Rhenani, Basileae, 1539.
 Pam editio Iacobi Pamelii, Antuerpiae, 1579.
 Iun editio Francisci Iunli, Franekeræ, 1597.

Eng emendationes et coniecturae Augusti Engelbrecht.

Textus cum apparatu critico exhibetur iuxta editionem C. S. E. L., t. xlvii, p. 213-226, quam curauit Aemilius Kroymann.

Opusculum haud magni pretii, nonnulla tamen de pristinis haereticis recensens quae nusquam alibi inueniuntur, conscriptum uidetur Romae sub Zephyrino papa, ipso fortasse Zephyrino dicente. Verisimile primum Graece confectum et postea Latine redditum, at quidem auctore Victorino Poetouionensi episcopo, subtilioribus argumentis proposuit Eduardus Schwartz (*Zwei Predigten Hippolyts* [*Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist. Abt.*, Jahrg. 1936, Heft 3], p. 38-45; cf. Hieron., *De uir. illustr.* 18, et Optatus Mileuit., *Contra Parmen.* I, 9). Attamen libellus Victorini calamum non redolet.

I. 1. Quorum haereticorum, ut plura praeteream, pauca perstringam. Taceo enim Iudaismi haereticos, Dositheum inquam
 5 Samaritanum, qui primus ausus est propheta quasi non in Spiritu sancto locutos repudiare, taceo Saducaeos, qui ex huius erroris radice surgentes ausi sunt ad hanc haeresim etiam resurrectionem carnis negare, praetermitto Pharisaeos, qui additamenta quaedam legi adstruendo a Iudaeis diuisi
 10 sunt, unde etiam hoc accipere ipsum quod habent nomen digni fuerunt, cum his etiam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt: ad eos me conuerto, qui ex euangelio haeretici esse uoluerunt. 2. Ex quibus est primus omnium Simon Magus, qui in Actis Apostolorum condignam meruit ab apostolo Petro iustamque sententiam. Hic ausus est summam se
 15 dicere uirtutem, id est summum deum, mundum autem ab angelis suis institutum. Ad daemonem se oberrantem, qui esset sapientia, descendisse quaerendum. Apud Iudaeos se in phantasmate dei non passum, sed esse quasi passum. 3. Post
 20 hunc Menander (extitit,) discipulus ipsius, similiter magus, eadem dicens quae Simon ipse, [quicquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat,] negans habere posse quemquam
 25 salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset. 4. Secutus est post haec et Saturninus, et hic similiter dicens innoscibilem Virtutem, id est deum, in summis et infinitis illis partibus et in superioribus manere, longe autem distanter [et] ab hoc angelos inferiores mundum fecisse. Et quia splendor quidam
 30 luminis desursum in inferioribus refulsisset, ad similitudinem

13-214, 1 cf. Iren. I 23, 1-5. 14 cf. Act. 8, 20-23.
 1-5 cf. Iren. I 23, 5. 5-16 cf. Iren. I 24, 1-2.

V 213
 V 214

2 aduersus omnes haereses incipit feliciter F, incipit aduersus omnes haereticos N, deest titulus in P (add. m. recentissima: aduersus omnes haereses seu potius de haeresibus liber); annexit hunc libellum libro de praescriptione haereticorum editio Gangneiana, separauit denuo Rigaltiana suppressa inscriptione. 3 Quorum NF, Duorum P (sed litteram D addidit rubrator; minuscula praescripta erat litt. q) perstringam P, praestringam NF. 7 surgentes NP (e alt. ex 1 a m. 1), surgentis F. 9 additamenta PN, adimendo F. legi Pam: legis PNF adstruendo a NR, astruenda P (corr. R), astruenda a F. 12 ex om. F. 15 summam om. F. 16 uirtutem PF, sententiam N. 17 ad daemonem Oehlerus: a daemone PF, ac daemone N. oberrantem Eng: oberrante PN, errante F, errantem Oehlerus. 18 etiam sapientiam F. descendendi se PR¹.

1 fantasmate F, fantasmaten P (del. litt. n R) N non om. F sed—passum V 214 om. F. 2 extitit addidi. 3 simon ipse N, simoni ipse P (i del. R), simonis aequae F. quicquid—dicebat seclust. 6 innoscibilem Iun: innoscibilem PNF. 7 et infinitis illis N, et illis infinitis PF. 8 distanter N, distantur PF, distantes R. uidgo et del. R. 9 inferiores PNF, inferiorem Vrs. 10 defusum F.

illius luminis angelos hominem instituere curasse. Hunc super
 terram iacuisse reptantem; cuius lumen illud, id est uirtutem
 illam superiorem, propter misericordiam scintillam *** sal-
 uam esse, cetera hominis perire; Christum in substantia cor-
 15 poris non fuisse et phantasmate tantum quasi passum fuisse;
 resurrectionem carnis nullo modo futuram esse. 5. Postea Basi-
 lides haereticus erupit. Hic esse dicit summum deum, nomine
 Abraxan, ex quo mentem creatam, quam Graece *νοῦν* appellat;
 inde uerbum, ex illo prouidentiam, <ex prouidentia> uirtutem
 20 et sapientiam, ex ipsis inde principatus et potestates et
 angelos factos, deinde infinitas angelorum editiones et pro-
 bolas; ab istis angelis trecentos sexaginta quinque caelos
 institutos et mundum in honorem Abraxae, cuius nomen hunc
 in se habeat numerum computatum. In ultimis quidem angelis,
 qui et hunc fecerunt mundum, nouissimum ponit Iudaeorum
 deum, id est deum legis et prophetarum, quem deum negat,
 5 sed angelum dicit; huic sortito obtigisse semen Abrahae,
 atque ideo hunc de terra Aegypti filios Israhel in terram
 Chanaan transtulisse; hunc turbulentiorum prae ceteris angelis
 atque ideo et seditiones frequenter et bella concutere, sed et
 humanum sanguinem fundere; Christum autem, non ab hoc,
 10 qui fecerit mundum, sed ab illo Abraxa missum, uenisse in
 phantasmate, sine substantia carnis fuisse; hunc passum apud
 Iudaeos non esse, sed uice ipsius Simonem crucifixum esse;
 unde nec in eum credendum esse, qui sit crucifixus, ne quis
 confiteatur in Simonem credidisse. Martyria negat esse facienda.
 15 Carnis resurrectionem grauiter impugnat, negans salutem corpo-
 ribus repromissam. 6. Alter haereticus Nicolaus emersit. Hic de
 septem diaconibus, qui in Actis Apostolorum adlecti sunt, fuit.
 Hic dicit tenebras in concupiscentia luminis et quidem foeda
 et obscoena fuisse; ex hac permixtione pudor est dicere quae
 20 foetida et imunda. Sunt et cetera obscoena. Aeones enim refert

16-215, 16 cf. Iren. I 24, 3-7.

16-216, 2 cf. Iren. I 26, 3. 17 cf. Act. 6, 5.

V 251

11 angelos curasse PNF, del. angelos Vrs. 12 cui Eng id est uirtutem scripsi: et
 uirtutem PNF 13 lacunam signant: ex Irenaeo haec suppleo: <uitae emisisse, quae
 erexerit hominem, propterea post mortem hanc scintillam>, uitae inmisisse, hanc
 scintillam mauit suppleri Eng 14 cetera R², ceteram PNFR¹ substantiam F
 15 fantasmata F 17 dicit F 18 Abraxan ex Pam: abraxan P, abraxen NF
 νοῦν R, nus P (corr. R) N, nunc F 19 ex prouidentia ex Irenaeo add. Pam 21
 infirmitas F

1 mundus F honorem Iun: honore PNF Abraxae R², abraxat PR¹, V 215
 abraxat NF 3 qui et scripsi: et qui PNF 6 de terra Aegypti NGel, de terra ex
 Aegypto PFR¹, de terra Aegypto R² in terram R², in terra PNFR¹ 8 et
 (tertium) om. N 11 phantasmata F hunc passum om. F apud Iudaeos PN,
 a Iudaeis F 16 repromissum P (corr. R) 17 diaconibus NP (corr. R -is ex
 -ibus), diaconis RF uulgo 18 concupiscentia R², concupiscentiam PNFR¹ et
 quidem R², sed quidem PNFR¹ 20 aeones Rig (ex Epiphani, adu. haer. XXV, 6):

quosdam turpitudinis natos et complexus et permixtiones exe-
 crabiles obscoenasque coniuncturas, et quaedam ex ipsis adhuc
 turpiora. Natos praeterea daemones et deos et spiritus septem,
 et alia satis sacrilega pariter et foeda, quae referre erube-
 25 scimus et iam praeterimus. Satis est nobis, quod totam istam
 haeresim Nicolaitarum Apocalypsis domini grauissima senten-
 tia auctoritate damnavit dicendo: Hoc tenes, quia odisti V 216
 doctrinam Nicolaitarum, quam et ego odi.

II. 1. Accesserunt his haeretici etiam illi, qui Ophitae nuncu-
 pantur. Nam serpentem magnificant in tantum, ut illum etiam
 5 ipsi Christo praeferant. 'Ipse enim,' inquit, 'scientiae nobis
 boni et mali originem dedit. Huius animaduertens potentiam
 et maiestatem Moyses, inquit, aereum posuit serpentem, et
 quicumque ipsum aspexerunt, sanitatem consecuti sunt. Ipse,
 aiunt, praeterea Christus in euangelio suo imitatur serpentis
 10 ipsius sacram potestatem dicendo: Et sicut Moyses exal-
 tauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet
 filium hominis.' Ipsum introducunt ad benedicenda eucha-
 ristia sua. 2. Sed tota istius erroris et scaena et doctrina inde
 fluxit: dicunt enim de illo summo primario Aeone complures
 15 alios Aeones extitisse inferiores, omnibus tamen istis Aeonem
 antestare, cuius sit nomen Ialdabaoth. Hunc autem conceptum
 esse ex altero Aeone Aeonibus inferioribus permixto, seque
 postea cum in superiora uoluisset eniti, grauitate materiae
 permixta sibi non potuisse ad superna peruenire; in medietate
 20 relictum extendisse totum et fecisse sic caelum. 3. Ialdabaoth
 tamen inferius descendisse et fecisse sibi filios septem; quem
 oclusisse superiora dilatatione, ut, quia angeli, quae superiora
 essent, scire non possent, ipsum solum deum putarent. Virtutes
 igitur illas et angelos inferiores hominem fecisse, et quia ab
 25 infirmioribus et mediocribus uirtutibus institutus esset, quasi
 uermem iacuisse reptantem; illum uero Aeonem, ex quo Ialda-

V 217

1 Apoc. 2, 6.

13-217, 4 cf. Iren. I 30, 5-6.

10 Ioh. 3, 14.

V 216

omnes PNF 21 complexus PN, complexos F 22 obscoenasque coniuncturas
 scripsi: obscoenasque coniunctas PNF, obscoenosque coniunctus Oelberus 24 sa-
 crilegia N

1 hoc tenes quia scripsi: quia hoc tenes PNF 2 odi N, odii PF 3 ofite F, V 216
 ossite N 5 ipsi enim F sciente uobis F 6 huius PF, huius autem N 8 as-
 pexerint F ipse R², ipsi PNFR¹ 10 dicendo NFR², docendo PR¹ exaltauit
 moyses N 12 eucharistia = εὐχαριστία 13 et bis om. F 15 inferiore
 omnibus tum istis F 16 antestare om. F 17 aeonibus R², a quibus PNFR¹
 inferioribus permixto R, insertoribus permixtos F, insertoribus permixtus PN
 seque P, se quae N, quae F 18 eniti PN, empta F grauitate P, grauitatem
 NF 19 superna PN, superiora F 20 extendisse <se> R² uulgo et fecisse
 Lat: effecisse PNFR¹ ialdabaoth P 21 sibi s. u. P 22 dilatazione NF 25 in-
 firmibus F

baoth processisset, inuidia commotum scintillam quandam iacenti homini inmisit, qua excitatus per prudentiam saperet et intellegere posset superiora. 4. Sic rursum Ialdabaoth istum in indignationem conuersum ex semetipso edidisse uirtutem et similitudinem serpentis, et hanc fuisse uirtutem in paradiso, id est istum fuisse serpentem, cui Eua quasi filio deo crediderat. 'Decerpit,' inquit, 'de fructu arboris, atque ideo generi humano scientiam bonorum et malorum contribuit.' Christum autem non in substantia carnis fuisse; salutem carnis sperandam omnino non esse. 5. Nec non etiam erupit alia quoque haeresis, quae dicitur Cainaeorum. Et ipsi enim magnificant Cain, quasi ex quadam potenti uirtute conceptum, quae operata sit in ipso. Nam Abel ex inferiore uirtute conceptum, procreatum et ideo inferiorem repertum. Hi qui hoc adserunt, etiam Iudam proditorem defendunt, admirabilem illum et magnum esse memorantes propter utilitates, quas humano generi contulisse iactant. 6. Quidam enim ipsorum gratiarum actionem Iudae propter hanc causam reddendam putant. 'Animaduertens enim,' inquit, 'Iudas, quod Christus uellet ueritatem subuertere, tradidit illum, ne subuerti ueritas posset.' Et alii sic contra disputant et dicunt: 'quia potestates huius mundi nolebant pati Christum, ne humano generi per mortem ipsius salus pararetur, saluti consulens generis humani tradidit Christum, ut salus, quae impediatur per uirtutes, quae obsisterant, ne pateretur Christus, impediri omnino non posset et ideo per passionem Christi non posset salus humani generis retardari. 7. Sed et illa haeresis processit, quae dicitur Sethoitarum. Huius peruersitatis doctrina haec est: duos homines ab angelis constitutos, Cain et Abel. Propter hos magnas inter angelos contentiones et discordias extitisse. Ob hanc causam illam uirtutem, quae super omnes uirtutes esset, quam matrem pronuntiant, dum Abel interfectum dicerent, uoluisse concipi et nasci hunc Seth loco Abelis, ut euacuarentur angeli illi, qui duos priores illos homines condidissent, dum hoc semen

4-9 cf. Iren. I 30, 7. 11-18 cf. Iren. I 31, 1.

2-22 cf. Epiph. adu. haer. 39, 2, 3.

V 217

V 218

2 processisset inuidia PN, sedere in iudicio F 4 istum in PN, istam F V 217
5 conuersus F 7 crediderit fort. 10 substantia R, substantiam PNF 12 Cainaeorum R³, chaldaeorum PNFR¹ 13 quodam F potens F 15 inferiorem R³, inferiore PFR¹, in inferiore N hoc om. F 16 defendunt proditorem F 19 animaduertentes F 21 posset R, possit PNF 22 dicant F huius Pam: haec PNF, hac R 23 uolebant NF ipsius PN, ipse F 24 pararetur PN, pareretur F generis humani PN, generi humano F 25 qui (alt. loco) F

2 Sethoitarum R, sedtoitarum NF, set tortorum P 4 magnos F 7 interfectum PF, interfecto N dicerent R, dicer F, om. P (add. dicerent a. u. R ex Hirsangensi) N, audiret sine uideret (Eng) fort. (cf. Epiph. l. c.: *προβα δὲ ἀνέκταται* "Aβελ") uoluisse F, uoluisset P, uoluisset seth N 8 sed (corr. R) loco P

mundum oritur et nascitur. 8. Permixtiones enim dicunt angelorum et hominum iniquas fuisse, ob quam causam illam uirtutem, quam, sicut diximus, pronuntiant matrem, ad uindictam etiam cataclysmum inducere, ut et illud permixtionis semen tolleretur et hoc solum semen, quod esset purum, integrum custodiretur. 9. Sed enim illos, qui seminis illos prioris instituissent, occulte et latenter et ignorante illa matre uirtute cum illis octo animabus in arcam misisse etiam semen Cham, quo semen malitiae non periret, sed cum ceteris conseruatum et post cataclysmum terris redditum exemplo ceterorum excresceret et effunderetur et totum orbem et impleteret et occuparet. De Christo autem sic sentiunt, ut dicant illum tantummodo Seth et pro ipso Seth Christum fuisse.

III. 1. Carpocrates praeterea hanc tulit sectam: unam esse dicit uirtutem in superioribus principalem. Ex hac prolato angelos atque uirtutes, quos distantes longe a superioribus [uirtutum] mundum istum in inferioribus partibus condidisse; Christum non ex uirgine Maria natum, sed ex semine Ioseph hominem tantummodo genitum, sane prae ceteris iustitiae cultu, uitae integritate meliorem. Hunc apud Iudaeos passum, solam animam ipsius in caelo receptam, eo quod et infirmior et robustior ceteris fuerit; ex quo colligi retenta animarum sola salute nullas corporis resurrectiones. 2. Post hunc Cerinthus haereticus erupit, similia docens. Nam et ipse mundum institutum esse ab angelis dicit; Christum ex semine Ioseph natum proponit, hominem illum tantummodo sine diuinitate contendens, ipsam quoque legem ab angelis datam perhibens, Iudaeorum deum non dominum, sed angelum promens. 3. Huius successor Ebion fuit, Cerintho non in omni parte consentiens, quod a deo dicat mundum, non ab angelis factum. Et quia

23-219, 20 cf. Iren. I 25, 1, 2. et Epiph. 27, 1, 2, 4.

9-14 cf. Iren. I 26, 1. 14-19 cf. Iren. I 26, 2.

V 219

10 oritur R, moritur PN, mortem F 12 pronuntiant NR, pronuntiat P (corr. R) F 15 qui seminis NR³, quo seminis PR¹, quos mines F priores P, priores NF 16 ignoranter illam matrem uirtutem F 17 cum illis om. F cham NFR, cha P (corr. R) 18 quo PN, id est F conseruata P (corr. R) N 19 redditum NR, reddito F, reduto P (corr. R in reddito) 21 illum dicant F 22 Seth NGR³, sed P (corr. R) F et pro ipso (id est: pro Christo) PN, pro ipsum F Seth Christum fuisse scripsi: seth ipsum fuisse PN, sedit fuisset F

1 esse dicit NR, esse discit P, dicit esse F 3 uirtutum *seclui*, uirtutibus GR³ V 219 condidisse PN, contumeliis F 5 homine F 6 cultu, uitae GR³, cultu iustitiae N, cultu P (in mg. uitae add. R), uitae F integritatem F 7 receptam PN, rectam F infirmior PNF, firmior R *uulgo* 8 ceteris *Gel*: ex ceteris PNF ex quo R³, et quo PNFR¹ colligi Eng: colligeret PN, colligere F, colligere est Iun retenta *scripsi*: tentata P, temptata N, temptatam F, retentata *Oehlerus* 9 solam salutem F nullas R³, multas PNFR¹ resurrectionem F 10 Cerinthus R³, corinthus PNFR¹ prorupit N 11 angelis Eng: illis PNF 15 Cerintho R³, corintho PNFR¹ non om. F 16 a deo PN, ab eo F

scriptum sit : nemo discipulus super magistrum, nec
seruus super dominum, *** legem esse proponit, scilicet
ad excludendum euangelium et uindicandum Iudaismum.

- IV. 1. Valentinus autem haereticus multas introduxit fabulas.
Has ego circumcidens breuiter expedit. Introducit enim Pleroma
et Aeones triginta ; exponit autem hos per synzygias, id est
conjugationes quasdam. Nam dicit in primis esse Bythion et Si-
lentium, ex his processisse Mentem et Veritatem, ex quibus eru-
pisse Verbum et Vitam, de quibus rursum creatum Hominem et
Ecclesiam. Sed enim ex eis quoque processisse duodecim
Aeones ; de Sermone autem et Vita Aeones alios decem. Hanc
esse Aeonum triacontada, quae sit in Pleromate, ex ogdoade et
decade ac duodecade. 2. Tricesimum autem Aeonem Bythion illum
uidere uoluisse et ad uidendum illum ausum esse in superiora
conscendere, et quoniam ad magnitudinem ipsius uidendam
capax non fuerit, in defectione fuisse et paene dissolutum esse,
nisi, qui missus esset ad constabiliendum illum — ille, quem
appellat Horon —, confirmasset illum dicto 'Iao' pronun-
tato. 3. Istum autem Aeonem in defectione factum, Achamoth,
dicit in passionibus desiderii quibusdam fuisse et ex pas-
sionibus materias edidisse. 'Expauit enim,' inquit, 'et exti-
muit et contristatus est et ex his passionibus concepit et
edidit.' [Hinc fecit caelum et terram et mare et omnia, quae-
cumque sunt in eis.] 4. Ob quam causam omnia infirma esse et
fragilia et caduca et mortalia, [quaecumque sunt ab ipso
facta] quoniam quidem ipse fuerit de defectione conceptus
atque prolatus. Horon tamen instituisse istum mundum ex
his materiis, quas Achamoth uel pauendo uel timendo uel
contristando uel † suadendo praestiterat. 'Nam ex pauore,' inquit,

V 220

V 221

17 Matth. 10, 24. 20—220, 8 cf. Iren. I 1, 1. et I 11, 1.

8—16 cf. Iren. I 2, 2. 19—22 cf. Iren. I 2, 4. 22—221, 4 cf. Iren. I 4, 2. V 220

18 lacunam signant : magistrum hunc ac dominum desidero esse PNFR¹, etiam R³
uulgo 21 circumcidens R¹mg : circumdicens PNF, circumducens R³ Pleroma
et R³, pleromate PNR¹, pleromata F

1 synzygias P, sizingias N, stingias F 2 nam PN, nunc F 3 processisse V 220
semen mentem PNF, del. semen Ciacconius 5 eis PN, his F 6 hanc Pam : haec
PN, et F 7 sit F et Hirsangensis teste Rhenano, sint PN 8 duo et decade N
aeonem ad biton F 10 uidendum F 11 fuerit scripti : fuit PNF 12 qui
P, quia NF missus esset Eng : misisset PN, missis F ille—Horon spurium
inducit Eng 13 horon PN, honor F Iao Pam : hoc PNF pronuntiatio NF
14 istum autem NR³, appellat istum autem P, appellat autem istum F defectione
Eng : defectionem PNF 18 hinc—in eis seclui hinc PN, hunc F 20 quae-
cumque—facta seclui 21 de defectione Oehlerius : deceptione PNFR¹, de apo-
riatione R³, de temptatione Scal 22 Horon scripti (cf. Iren. I 2, 4) : hunc PNF
23 timendo <uel aporiando> susp. Eng.

1 contristandum F suadendo PNFR¹, sudando R³ uulgo : mihi omnis abundare V 221
uidetur hoc membrum (cf. 220, 16—18) ; interpolatum uidetur ex Irenaeo I 4, 4. ex pauore

'tenebrae factae sunt, ex timore et ignorantia spiritus nequitiae
et malignitatis, ex tristitia et lacrimis humida fontium, flumi-
num materia marisque.' 5. Christum autem missum ab illo propa-
tore, qui est Bythos. Hunc autem in substantia corporis nostri
non fuisse, sed spiritale nescio quod corpus de caelo defe-
rentem, quasi aquam per fistulam, sic per Mariam uirginem
transmeasse, nihil inde uel accipientem uel mutuantem. Resur-
rectionem huius carnis negat, sed alterius. 6. Legis et pro-
phetarum quaedam probat, quaedam improbat, id est omnia
improbat, dum quaedam reprobant. Euangelium habet etiam
suum praeter haec nostra. 7. Post hunc extiterunt Ptolomaeus et
Secundus haeretici, qui cum Valentino per omnia consentiunt,
in illo solo differunt : nam cum Valentinus Aeones tantum
triginta finisset, isti addiderunt alios complures ; quatuor
enim primum, deinde alios quatuor adgregauerunt. Et quod
dicit Valentinus Aeonem tricesimum excessisse de Pleromate,
ut in defectionem, negant isti : non enim ex illa triacontada
fuisse hunc, qui fuerit in defectione propter desiderium
uidendi propatoris. 8. Extitit praeterea Heracleon alter haereti-
cus, qui cum Valentino paria sentit, sed nouitate quadam pronun-
tationis uult uideri alias sentire. Introducit enim in primis
illud fuisse quod * pronuntiat, et deinde ex illa monade duo, V 222
ac deinde reliquos Aeones. Deinde introducit totum Valen-
tinum.

V. 1. Non defuerunt post hoc Marcus quidam et Colarbasus,
nouam haeresim ex Graecorum alphabeto componentes. Negant
enim ueritatem sine istis posse litteris inueniri, immo totam
plenitudinem et perfectionem ueritatis in istis litteris esse
dispositam. Propter hanc enim causam Christum dixisse : Ego
sum A et Ω. 2. Denique <in> Iesum Christum descendisse, id est
columbam in Iesum uenisse, quae Graeco nomine cum περι-

4—20 cf. Iren. I 7, 2 et Epiph. 31, 7. 20—222, 3 cf. Epiph. 36, 2. Philast. cap. 41. V 221
8 Apoc. 1, 8. V 222

PN, exponere F 2 et ignorantia PN, ignorantiam F 3 humidam F 5 qui
est PN, quem F bythos NR³, biton F, bythion P substantiam F 9 huius
carnis negat = non huius carnis dicit (olim uolui rescribi : sed alterius <dicat> cf. 215, 5)
alterius legis uulgo (sed cf. Epiph. I. c. : μή τό σώμα τοῦτο ἀνίστασθαι, ἀλλ'
ἐνεργον ἐξ αὐτοῦ, ὃ δὲ πνευματικόν καλοῦσι) 10 quaedam improbat P (corr.
m. I) 12 praeter haec nostra PN, propter nostra F ptolemaeus F, tholomaeus
PN 13 finisset R, fixisset P (corr. R) N, fies et F 16 quatuor Pam : octo
PNF 18 triacontada PN, triacontade F 19 defectione Eng : defectionem PNF
22 alias PNF, alia R uulgo illud inprimis F

1 <dominum> pronuntiat I. M. Routh (ex Philastro), sed cf. Epiph. 36, 2 : ἀνθροπον V 222
δὲ φάσκει εἶναι τὸν ἀντα τῶν ὁλων πατέρα, ὃν καὶ Βυθὸν προση ὀρευσε illa
R, illo PNF 2 deinde (alt. loco) PN, de ui F 4 post hoc PN, post h' F, post
hos R uulgo 9 denique = nam in additi : intellege : in Iesum descendisse
Christum ; olim uerba Iesum et descendisse spuria indicabam 10 quae Graeco nomine

repā pronuntietur habere secum hunc numerum DCCCI. Percurrunt isti Ω, Ψ, X, Φ, Υ, T, totum usque ad B, A et computant ogdoadas et decadas ita, afferre illorum omnes uanitates ut ineptum sit et otiosum. 3. Quod tamen non tantum iam unam, sed etiam periculosum sit: alterum deum fingunt praeter creatorem. Christum in substantia negant carnis fuisse, negant carnis resurrectionem futuram.

VI. 1. Accedit his Cerdon quidam. Hic introducit initia duo, id est duos deos, unum bonum et alterum saeuum, bonum superiorem, saeuum hunc mundi creatorem. Hic prophetias et legem repudiat, deo creatori renuntiat, superioris dei filium Christum uenisse tractat, hunc in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronuntiat, nec omnino passum, sed quasi passum, nec ex uirgine natum, sed omnino nec natum. Resurrectionem animae tantummodo probat, corporis negat. Solum euangelium Lucae nec tamen totum recipit. Apostoli Pauli neque omnes neque totas epistolas sumit. Acta Apostolorum et Apocalypsim quasi falsa reicit. 2. Post hunc discipulus ipsius emersit, Marcion quidam nomine, Ponticus genere, episcopi filius, propter stuprum cuiusdam uirginis ab ecclesiae communicatione abiectus. Hic ex occasione qua dictum sit: omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem malos, haeresim Cerdonis approbare conatus est (et) eadem dicere, quae ille superior haereticus ante dixerat. 3. Exiit post hunc Lucanus quidam nomine, Marcionis sectator atque discipulus. Et hic per eadem uadens blasphemiae genera eadem docet, quae Marcion et Cerdon docuerant. 4. Post hos subsequitur Appelles, discipulus Marcionis, qui posteaquam in carnem suam lapsus est, a Marcione segregatus est. Hic introducit unum deum (in) infinitis superioribus partibus. Hunc potestates multas angelosque fecisse; propterea et aliam uirtutem, quam dicit, dominum dicit sed angelum ponit. (Ab) hoc uult uidere mundum institutum ad imitationem mundi superioris, cui mundo permiscuisse paenitentiam, quia non illum tam perfecte fecisset quam ille superior mundus insti-

18-223, 2 cf. Iren. I 27, 1.

2-8 cf. Iren. I 27, 2. 4 cf. Epiph. 42, 1. 6 Matth. 7, 17.

V 223

sq. intellege: Christus = α + ω = 801; περὶ ὅτι = 801 = α + ω; ergo Christus = περὶ ὅτι. 11 secum hunc Seal: secundum PNF 12 B, A scripti: alpha-beta PNF, A, B R uulgo 13 decadas ita Eng: decadas. ita uulgo afferre R, auferre PNF 14 ut PNF, et Iun 16 negant om. F

1 epistolas pauli apostoli F 3 illius F 6 fructus bonos N 7 et add. Eng 8 dicere PN, diceret F, dicens Iun, (ut) diceret Oehlerus 10 uadens—cadem om. P (add. R ex Hirsangensi) 11 post hos PN, post hoc F 12 in carne sua uap. Eng 14 in addidit I. M. Routh 15 propterea PNF, praeterea Iun 16 dicit (alt. loco) PN, dicunt F ponit PN, ponunt F ab addidit Iun 18 mundo R², mundi

tutus fuisset. Legem et prophetas repudiat. 5. Christum neque in phantasmate dicit fuisse, sicut Marcion, neque in substantia ueri corporis, ut euangelium docet, sed in eo, quo de superioribus partibus descenderit, ipso descensu sideream sibi carnem et aëream contexuisse. Hunc in resurrectione singulis quibusque elementis quae in descensu suo mutuatus fuisset in ascensu reddidisse, et sic dispersis quibusque corporis sui partibus in caelum spiritum tantum reddidisse. 6. Hic carnis resurrectionem negat; animarum solarum dicit salutem. Solo utitur apostolo, sed Marcionis, id est non toto. Habet praeterea priuatas, sed extraordinarias lectiones suas, quas appellant phanerosis, Philumenes cuiusdam puellae, quam quasi prophetissam sequitur. Habet praeterea suos libros, quos inscripsit Syllogismorum, in quibus probare uult quod omnia, quaecumque Moyses de deo scripserit, uera non sint, sed falsa sint.

VII. 1. His haereticis omnibus accedit Tatianus quidam alter haereticus. Hic Iustini Martyris discipulus fuit; post hunc diuersa sentire coepit. Totus enim secundum Valentinum sapit, adiciens illud, quod Adam negat salutem consequi posse, quasi non, si rami salui fiunt, et radix salua sit. 2. Accesserunt alii haeretici, qui dicuntur secundum Phrygas, sed horum non una doctrina est. Sunt enim, qui kata Proclum dicantur, sunt alii, qui secundum Aeschinen pronuntiantur. Hi habent aliam communem blasphemiam, aliam blasphemiam non communem, sed peculiarem et suam; et communem quidem illam, qua in apostolis quidem dicant spiritum sanctum fuisse, paracletum non fuisse, et qua dicant paracletum plura in Montano dixisse quam Christum in euangelio protulisse, nec tantum plura, sed etiam meliora atque maiora. Priuatam autem blasphemiam illi, qui sunt kata Aeschinen, hanc habent, qua adiciunt etiam hoc, uti dicant Christum ipsum esse filium et patrem.

20-224, 1 cf. Epiph. 44, 2.

9-13 cf. Iren. I 28, 1.

V 224

PNFR¹ 22 in eo, quo (quod F) de PNF, ideo quod de Oehlerus, in *deleuit Iun* (sed cf. Epiph. 44, 2: ἐν τῷ κατήρχεσθαι ἀπὸ τῶν ἑπουρανίων) 23 descenderit scripti: descenderet PNF 25 mutuatus fuisset scripti: mutatus fuisset F, mutata fuissent PN

1 caelum F, caelo PN uulgo 2 uerba animarum solarum dicit salutem, quae in libris mss. paulo infra post uoto leguntur, huc transtuli 3 apostolo F, et apostolo PN uulgo, Paulo apostolo Eng 4 priuatus F appellant PNF, appellat Rig 5 quam quasi R², quamquam si PNF prophetissam sic habet F 7 quaecumque PN, quae F 9 tacionus PN, taccianus F 11 diuersa Lat: diuisa PNF sapit R², capit PNFR¹ 12 quod Adam scripti: quod iam PNR¹, quodam F, Adam R² negat scripti: nec PNF 15 sunt om. F dicantur PN, dicuntur F sunt alii—pronuntiantur om. PR¹ alii N Oehlerus: aliqui FR 20 qua N, quia PF plura om. F 21 euangelio Eng: euangelium PNF 22 autem om. P 23 aeschinen PN, estineum F

VIII. 1. Est praeterea his omnibus etiam Blastos accedens, qui V 225
latenter Iudaismum uult introducere. Pascha enim dicit non
aliter custodiendum esse, nisi secundum legem Moysi XIII
mensis *. Quis autem nesciat, quoniam euangelica gratia eua-
cuatur, si ad legem Christum redigis? 2. Accedit his Theodotus,
haereticus Byzantius, qui posteaquam Christum, pro nomine
adprehensus, negauit, in Christum blasphemare non destitit.
Doctrinam enim introduxit, qua Christum hominem tantummodo
diceret, deum autem illum negaret, ex spiritu quidem sancto
10 <conceptum et> natum ex uirgine, sed hominem solitarium atque
nudum, nullo alio prae ceteris nisi sola iustitiae auctoritate. 3. Al-
ter post hunc Theodotus haereticus erupit, qui et ipse intro-
dixit alteram sectam: et ipse hominem Christum tantummodo
dixit ex spiritu sancto <et> ex uirgine Maria conceptum pa-
15 riter et natum, sed hunc inferiorem esse quam Melchisedech,
eo quod dictum sit de Christo: Tu es sacerdos in aeter-
num secundum ordinem Melchisedech. Nam illum
Melchisedech praecipua ex gratia caelestem esse uirtutem, et
quod agat Christus pro hominibus, deprecator et aduocatus
20 ipsorum factus, Melchisedech facere pro caelestibus angelis
atque uirtutibus. Nam esse illum usque adeo Christo melio-
rem, ut apator sit, amator sit, agenealogetus sit, cuius neque
initium neque finis comprehensus sit aut comprehendi possit.
4. Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam haeresim intro- V 226
dixit, quam Victorinus corroborare curauit. Hic deum patrem
omnipotentem Iesum Christum esse dicit; hunc, crucifixum
passumque, contendit mortuum; praeterea se ipsum sibi
5 sedere ad dexteram suam cum profana et sacrilega temeritate
proponit.

16 Ps. 109, 4. Hebr. 5, 6.

V 225

1 blastos PNF, Blastus R *uulgo* 4 lacunam signauit: Nisari nel Aprilis desideratur V 225
quoniam PN, quomodo F 5 redigis scripsi: redigit PN, redditur F the-
docus F 6 postquam N Christum pro FR, christi pro P (corr. R sec. Hirsau-
gensem), pro Christi N Christi pronomine (= cognomine, cf. apud Iren. interpretem
latinum II 35, 3) Eng 7 adprehensus negauit F, adprehensus est P (corr. R sec. Hir-
saugensem) G (probat Eng), captus est N 10 conceptum et addidi (cf. I. 14) 11 nullo
alio PNF, nulla alia Pam praec(uertentem) ceteris fort. (cf. 205, 15) 13 sectam:
et ipse scripsi: sectam et ipsum PNF 14 et addidi 17 nam illum Melchisedech
om. F 18 praecipua ex gratia scripsi: precipua et gratia F, praecipua et graecia P,
praecipua gracia N et quod scripsi: eo quod PNF 20 factus; Melchisedech
uulgo 22 agenealogetus PNF

1 etiam om. N 2 Victor Ochlerus (in notis) 3 hunc, crucifixum passumque, V 226
contendit Eng: hunc crucifixum passumque contendit uulgo 4 mortuum PNF,
<et> mortuum Rig 6 Explicit liber Tertulliani aduersus omnes haereses F, in PN
subscriptio deest

DE EXECRANDIS GENTIVM DIIS

CVRA ET STVDIO

R. WILLEMS

- V Codex Vaticanus 3852, saec. XI, fol. 129-130.
 Suar. editio princeps Iosephi Mariae Suaresii, Romae, 1630 (textum recuderunt J. P. Migne, Patrologia Latina, t. II, col. 1173-1176, et Fr. Ochler, *Tertulliani quae supersunt omnia*, t. II, Lipsiae, 1854, p. 766-768).
 Bickell E. Bickell, *Ps.-Tertullian: De execrandis gentium diis*, in 'Rheinisches Museum für Philologie', n. s., t. LXXVI, 1927, p. 394-417.
 edd. editores omnes praeter Bickell.

Vnicum codicem post Suarezium solus inspexit Bickell. Cuius ex apparatu lectiones codicis assumimus. Item semper adnotamus ubi nostra recensio a Bickelliana discrepat.

Tractatus uidetur esse foetus ignoti at non ignari auctoris, qui scripsit saec. VI, et quidem in parte orientali orbis Romani.

Quaestiones omnes de nostro opusculo optime perlustrauit Ernestus Bickell in opere supra laudato, De l. 80 sq. « Ne rursus foeditas iam sepulta auribus renouetur », uide etiam Hugonem Koch, in eodem ephemeride, t. LXXVIII, 1929, p. 220 sq.

1. Vel saec. IX, secundum Th. Mommsen, *Mon. Germ. hist., auct. ant.* XIII (chron. min. 3), p. 236.

DE EXECRANDIS GENTIVM DIIS.

1. Tantum caecitatis inuasit genus humanum, ut inimicum suum dominum uocent, et ablatores bonorum adeo datorem sibi esse praedicant, atque illi gratias agant. Vocant ergo illos
 5 nominibus humanis non propriis, nesciunt enim eorum nomina. Quia sint daemones intellegunt. Sed historias ueterum regum legunt, quorum actum cum uideant fuisse mortalem, deifico honorificant eos nomine.

2. Iouem quem uocant, quemque putant summum deum,
 10 quando natus est, a constitutione mundi erant ad illud tempus, anni ferme tria millia. Hic in Graecia nascitur, de Saturno et Ope. Et ne a patre interficeretur, aut si fas est dicere denuo pareretur, Cretam consilio matris in antro Ideo nutritur. A Cretibus hominibus natis, arma quatientibus occultatur.
 15 Caprae ubera sugit, cuius excoriatae pelle amictus utitur, nutricis suae scilicet, a se interfectae. Sed mille cincinnos aureos ei adsuit, centum bouum singulos pretium ualentes, sicut meminit auctor eorum Homerus, — credere si aequum est. Hic adulta aetate cum patre annis compluribus bellum
 20 gessit. Superauit parricidio, domum inuasit, sorores uirgines stuprauit, quarum unam in conubio elegit. Patrem armis fugauit. Cetera autem actus illius scripta sunt. Ex conubiis alienis aut uirginibus uiolatis filios sibi adulteros generauit. Pueros ingenuos attaminauit. Tyrannico regalique imperio
 25 oppressit populos sine lege.

3. Hunc pater, quem initialem deum fuisse opinantur errantes, celari in insula Creta ignorauit. Filius quoque quem potentior deum credunt, fugatum a se patrem latere in Italia nescit. Si erat in caelo, cur non uidebat quid in Italia gereretur? Non enim in angulo est, terra Italia. Quamquam si
 30 fuisset deus, latere eum nihil debebat; latuisse autem ibi quem Itali Saturnum uocitauerunt, liquido approbatum est. A cuius latitatione lingua hesperia Latina nominata est usque in hodiernum, sicut etiam auctor eorum Vergilius meminit.

4. Ergo in terra generatus dicitur, dum et ne ab eo regno pellatur timet, et tamquam aemulum quaerit necare, et sub-

34 Verg. *Aen.* VIII, 322 sq.

2 caecitatis V (ita fere semper) genus] gentis V (error e titulo irrepsit) humanum] V, romanum edd. 8 honorificant V 10 illud] V, illum edd. 13 Cretam] delatus add. edd. 16 mille] ego, in V (pro m = mille), III uel tres edd., centum cont. Bickell (cfr. *Iliad.* B 448: ἐκατόν ὄνομα) 22 caetera V edd. Bickell 29 cur] V, cum edd. 29/30 geretur V 30 quamquam V Bickell 32 approbatum]

reptum nescit latere. Et postea deus filius patrem persequitur, interficere quaerit immortalis immortalem, — credi potest? Et intervallo pelagi fallitur, et fugisse ignorat. Et dum haec
 40 agerentur inter deos in terris, caelum desertum est. Nemo administravit pluuias, nemo tonabat, nemo gubernabat tantam molem orbis. Nec enim possunt dicere actum illorum et bella in caelo esse facta; haec enim in monte Olympo fiebant in Graecia. Sed nec caelum Olympus uocatur. Caelum enim
 45 caelum est.

5. De quibus ergo actibus eorum primum tractabimus? De natiuitate, de latitatione, de ignorantia, de parricidio, de adulteriis, de obscenis coetibus, de rebus non a deo sed ab hominibus immundissimis et truculentissimis commissis?
 50 Qui si essent in his temporibus, omnibus legibus rei subiacerent, quae multo iustiores et seniores quam actus illorum. Patrem armis pulsauit: Lex Falcidia et Sempronia parricidam in culleo cum feris ligaret. Et sorores corruptit: Lex Papinia omnibus poenis per singula membra probrum puniret. Conubia aliena inuasit: Lex Iulia adulterum suum capite afficeret.
 55 Pueros ingenuos attaminauit: Lex Cornelia transgressi foederis ammissam, nouis exemplis, noui coitus sacrilegum damnet.

6. Hic nec diuinitatem habuisse ostenditur. Erat enim
 60 homo; latuit eum fuga patris. Huic tali homini, tam nefando regi, tam obsceno tamque crudeli, dei assignatus est honos ab hominibus. Qui utique cum sit in terra natus, et per incrementa aetatem adultus, in qua omnia mala haec admisit, et modo non sit in ea, quid putatur esse nisi mortuus? Aut numquid
 65 putat stultus error, pennas ei natas in senectute, unde ad caelum uolaret? Sed possunt et hoc credere orbatu sensu homines. Si tamen credunt eum cygnum factum esse, ut generaret Castores. Et aquilam, ut contaminaret Ganymedem. Et taurum, ut uiolaret Europam. Aurum, ut uiolaret Danaen. Et
 70 equum, ut generaret Pirithoum. Hircum, ut generaret Egyp-
 pam de capra. Satyrum, ut opprimeret Antiopam. Haec quia adulteria spectant ad quae prouisi sunt peccatores, ideo facile credunt, ut malefacti auctoritates et omnis spurcitiae de ficto deo mutuenter.

V Oehler, *tuat*. Bickell, adprobatum *Suar.* 37 persequitur] V, prosequitur *edd.* 39 dum] V, cum *edd.* 40/41 administravit] V, administrabat *edd.* 41 tantam] V, tantum *edd.* 44 olympus] *edd. in marg.*, olympum V *edd.* Bickell (*pro* Olympus *erratum, post caelum facilius excusandum, ita Bickell*) 46 tractabimus] *edd.*, tractauimus V Bickell 48 coetibus] coetibus V Bickell, actibus *edd.* 57 ammissam] V, amissum *edd.* 63 haec mala *edd.* 64 esse V, om. *edd.* 68 castores V Bickell (*cfr Bickell, p. 398 et 414*) 72 at V Bickell 73 auctoritates] V

75 7. Nam cetera quae credi possunt actus illius, quae et uera sunt, quaeque sine transfiguratione eum aiunt gessisse, quam sint inemendata animaduertite. Ex Semele generat Liberum. Ex Latona Apollinem et Dianam. Ex Maia Mercurium. Ex Alchmena Herculem. At ceteras eius corruptelas quas ipsi
 80 confitentur, nolo conscribere. Ne rursus foeditas iam sepulta auribus renouetur. Sed horum paucorum mentionem feci, quos deos et ipsos credunt errantes. Scilicet de incesto patre generatos, adulterinos, suppositicios. Et deum uiuentem, aeternum, sempiterni numinis, praescium futurorum, immensum,
 85 talibus tam nefandis criminibus diffuderunt.

Oehler, auctoritatem *Suar.* 75 nam] V, num *edd.* 77 animaduertite] V, animaduertenter *edd.* 83 uidentem *edd.* 84 numinis] filium *add. dub. Suar.* 85 tam] V, cum *edd.*

CARMEN ADVERSVS MARCIONEM

CVRA ET STVDIO

R. WILLEMS

- F editio princeps Georgii FABRICII, *Poetarum Veterum Ecclesiasticorum Opera Christiana*, Basilicae, s. a. [1564], col. 257-286.
- Hück. E. HÜCKSTÄDT, *Über das Ps. Tertullianische Gedicht 'Adversus Marcionem'*, Lipsiae, 1175.
- Müller M. MÜLLER, *Untersuchungen zum 'Carmen adversus Marcionitas'*, Ochsenfurt, 1936.
- Oehler editio Francisci OEHLER, *Q. S. Fl. Tertulliani quae supersunt omnia*, II, Lipsiae, 1854, p. 781-798.
- Oxé A. OXÉ, *Prolegomena de Carmine adversus Marcionem*, Lipsiae, 1888.
- de lege A. OXÉ, *Victorini versus de lege domini. Ein unedierter Cento aus dem 'Carmen adversus Marcionitas'*, Progr. Krefeld, 1894.
- de nat. *Versus de natiuitate, uita, passione et resurrectione domini*, edid. A. MAI, *Auctores Classici*, V, Romae, 1833, p. 382-386.

Interierunt codices omnes. Carmen primus edidit Georgius Fabricius e quodam codice Iohannis Heroldi Basileensis, quem ueri simile est inuiti codice, nunc item deperdito, coenobii Laurehamensis, relato in dicti coenobii librorum censu saec. IX, (Vatic. Palat. 1877, fol. 31, r. 21 — c d G. BECKER, *Catalogi antiqui*, p. 111, n. 37, 446) : « Metrum Tertulliani de resurrectione. Eiusdem lib. V adversus Marcionem ». Eodem enim e codice, praeter alia nonnulla, Fabricius etiam edidit « Carmen ad Flauium Felicem de resurrectione mortuorum » (*Claui Patrum Latinorum*, 1463), quod et Tertulliano adsignatur. Minime ergo ipse Fabricius, ut nonnulli ponunt, *Carmen adversus Marcionem* Tertulliano attribuit, quippe cum iam hoc nomine decoratum carmen inueniretur in dicto codice.

Praeter hanc primam editionem uersus fere centum *Carminis adu. Marc.*, etsi aliquantulum immutati, in duo alia recepti sunt carmina quae Victorino cuidam adsignantur, scilicet in *Versus de lege domini* et in *Versus de natiuitate, uita, passione et resurrectione domini*, primum ab A. Oxé, alterum ab A. Mai e codice Vatic. Reg. 582 saec. XI editum ; quae duo tamen unum efficiunt (*Claui Patrum Latinorum*, 1460). Deficientibus codicibus, hi centones magnopere conferunt textui *Carminis adu. Marc.* componendo, quamuis nobis uideatur cum Oxé tum Müller Pseudo-Victorino nimis fisos esse, cum fere semper recensionem carminum *De lege* et *De natiuitate* sequantur et sic textum *Carminis adu. Marc.*, qualem Fabricius e libris manu scriptis edidit, prorsus mutant, praesertim in libro tertio. Etsi Fabricius editor non bene audit (quem « editorem uel potius corruptorem ueterum operum » Maurinus noster Iohannes Liron dicit¹⁾), non tamen ueri simile est ipsum, qui multis locis textum re uera incomprehensibilem tradidit, qualem plane in codice reppererat, aliis locis, prosodiae metricae causa praesertim, textum eiusdem carminis tantopere mutasse, dum tamen in commentario suo haec adiecit : « Tertulliani opus imperfectum res declarat. Nam impetum suum secutus, donec emendationis tempus daretur, multa contra praecepta fecit, quorum aliqua excusationem temporis habent, ... aliqua (ut opinor) festinationi auctoris tribuenda, qui cogitauerit opus suum quasi delineatum, sub incudem (ut dicitur) reuocare : qualia sunt, quod cacsuram licenter facit communem, item quod ablatiuum primae declinationis corripit, item quod collisionibus non usitatis indulget.

1. *Singularités historiques et littéraires*, Parisiis, 1734-1740, t. III, p. 141. Cfr etiam J. H. WASZINK, *Florilegium Patristicum*, Suppl. I, p. 18 ; R. PEIPER, *C.S.E.L.*, t. XXIII, p. 235 sqq.

Quae quidem exagitanda non sunt, sed excusanda iis quibus dixi modis. Imitandi autem gratia non proponuntur, sed cognoscendi, propter pietatem quae in isto uiro singularis et grauis fuit ... » (p. 133). Ceterum *Carmen adu. Marc.* saepius « lectionem difficiliorem » (ut aiunt) retinuit, quae in centonibus ad formam usitatiorum redacta est. Quapropter in hac editione textum a Fabricio traditum pressius secuti sumus quam Müller, ac solum ubi Fabricii recensio plane corrupta uidetur, textum carminum *De lege* uel *De natiuitate* praetulimus, quotiens lectiones ita inter se differebant ut amanuensium mendis explicari queant. Haec ratio tutior nobis uidebatur quam illa Marthae Müller, quae nobis uisa est nimis facile a uerbis traditis discessisse. Patet tamen textum tam obscurum *Carminis adu. Marc.* exploratum haberi non posse, dum tantummodo editione principe centonibusque niti possumus.

De auctore nil aliud certo iure scimus quam ipsum non esse Tertullianum, etsi forsitan Tertulliano usus est. Profecto carmen concinnauit quidam, uerbis crebrior quam sententiis, de cuius patria uel saeculo nihil fere nobis notum est. Sat tenuis rationibus inductus, Carolus Holl opinatus est poetam in Gallia floruisse annis 475-525, nec solidioribus argumentis Martha Müller spatium temporis concilio Nicaeno antea defendit. Cum uero poeta noster Commodiano utatur, ponere licet eum non prius quam saec. V uixisse, probabilius in Gallia uel in Africa quam in Italia uel Hispania.

Quisquis ille erat, Isidori uerba in cap. VIII « de uiris illustribus » hic forsitan opportune memorantur : « Victorinus episcopus composuit et ipse uersibus duo opuscula admodum breuia : unum aduersus Manichaeos, reprobantes Veteris Testamenti Deum ueramque incarnationem Christi contradicentes ; alium autem aduersus Marcionitas, qui duo principia, id est duos deos fingunt, unum malum, iustum creaturarum conditorem et retributorem factorum, alium bonum, animarum susceptorem et iudicem criminum » (*Patr. Lat.* t. 83, 1088 A). Ceterum, centones *De lege* et *De natiuitate* in Vatic. Regio. 582 etiam Victorino cuidam adscribuntur. Difficile tamen dictu quisnam Victorinus ille fuerit. Certe non est Marius Victorinus neque Victorinus Poetouionensis, at forsitan idem esse potest ac Victorius poeta, quem laudat Sidonius Apollinaris (*epist.* V, 21), si modo huic nomini aliquid tribui liceat, cum illis temporibus multi uterentur ficto nomine Victorini (?)

2. Cfr W. Brandes, in *Wiener Studien*, t. XIII, 1890, p. 314

ADVERSVS MARCIONEM

LIBER PRIMVS.

Impietas profunda mali, mens inuida uitae,
Seductos homines spe postquam cepit inani,
Nudauit, suadendo nefas, sibi credere falsum.
Non impune quidem ; facti nam protinus ille,
5 Vt reus et tanti sceleris temerarius auctor,
Accepit maledicta merens. Sic postea demens
Amplius aggressus, desperatissimus hostis,
Infudit mentes hominum caligine mersas.
Oblitos dominum docuit spem linquere certam,
10 Idola uana sequi, turbam sibi fingere diuum,
Sortes, auguria, stellarum nomina falsa,
Nascentum geneses constringere posse uideri
Extorum inspicis, resque exspectare futuras,
Terribilis magicae refugarum audacia ductos,
15 Conflictam molem mirantes, spernere uitam,
Impulit in praeceps, scelerata insania mersos,
Sanguine gaudentes, homicidia saeua minari,
Corpore in alterius tunc carnis mlnus amare,
Ar dentes etiam, calida dulcedine captos,
20 Foedera naturae transcendere, corpora munda
Complexu infando, sexum maculare uirilem,
Femineos usus uulgi contaminate mixtos
Illicitos, castosque sinus generique dicatos,
In coitum obscenum pro luxu suasit habere.
25 Talia praeterito grassatus tempore gessit
Per latebras animae, sepi manante ueneno.
Non quia culpa carent homines, nam sponte secuti :
Ille dolo suasit, homo libertate peregit.
Haec dum continuo per saecula perfidus halat,
30 Consiliumque suum seductis cordibus infert,
Sperans, heu ! sceleris ueniam se stultus habere,
Ignarus qualis maneat sententia facti,
Turba prophetarum tectis sapientia uerbis
Spiritu deque dei praesaga uoce loquuntur.

Titulus : Aduersus Marcionem] eodese Lauresham. F. Adu. Marcionitas Müller.
1, 6 sic] sed *con.* Hück. 18 tunc] tum Müller 22 mixto Müller 24 habere] Müller, haberi *vet.* 25 praeterito] partito Oxi 26 sepi] serpens Oxi 27 culpa carent] Müller (*cfr* Commod. *Carm. apol.* 178), culpant *vet.* 31 sceleris ueniam] Oehler, scelerisque uiam F 33 tecti *De lege* 184 34 spiritu sancto dei *con.* Müller (*cfr* II, 63, et *De lege* 180) loquuntur] Oehler, loquentum F,

- 35 Publice non audet dominum maledicere nude,
 Secreto ingenio sperans se posse latere.
 Tandem lux animae carnis captiua tenetur,
 Desperatorum certat spes fortior hoste.
 Ipse figurator, renouator corporis ipse,
 40 Gloria uera patris, dei filius, unicus auctor,
 Iudex et dominus uenit, rex inclytus orbis,
 Oppressis ueniam dare promptus, soluere uinctos,
 Cuius amicitiae auxilio, patientia poenae,
 Et deus et renouatus homo miscetur in unum,
 45 Virgo sancta parit, patefit noua ianua uitae,
 Dicta prophetarum factis impleta probantur,
 Templi sacerdotes linguunt, stellae quoque ductu
 Mirantur dominum tantum se cernere partum.
 In uino uertuntur aquae, memorabile uisu,
 50 Lumina redduntur caecis, iussuque tremantes
 Daemones expulsi clamant, Christumque fatentur,
 Omnia sanantur uerbo iam tabida membra,
 Iam graditur claudus, surdus spem protinus audit,
 Dat dextram mancus, loquitur magnalia mutus,
 55 Fit mare tranquillum iussu, uentique quiescunt.
 Omnia cognoscunt dominum, confunditur hostis,
 Iamque triumphatus ferus armis paret iniquis.
 Omnia cum reuocata uidet quae ceperat ipse
 Cladis in interitu mersam iam surgere carnem,
 60 In caelos hominem deuicta morte leuari,
 Signari populos, effuso pignore sancto,
 Mirandae uirtutis opus, inuisaque facta,
 Audit et extremas flammarum in gurgite poenas
 A domino sibi perpetuas tenebrasque paratas,
 65 Irreuocata dei sententia. Nudus, inermis,
 Damnatus, uictus, periturus morte perenni,
 Iam reus, et nullam ueniam se certus habere,
 Protinus extremum nefas ausus, spargere passim
 Auribus horrendum uerbum neque uoce loquendum
 70 Abiectos a plebe dei, sine luce uagantes,
 Inuentos sine mente uiros, terrena sequentes,
 Agressus prauis prauos docet esse magistros.
 Praedicat his duos esse patres, dimisique regna,
 Esse mali causam dominum qui condidit orbem,

I, 38 cfr Luc. 11, 22. 42 cfr Matth. 18, 11. 47 cfr Matth. 2, 9.

locuti *De lege* 184, locuta est *Ose* 35 audet] *Oehler*, audens *F* 38 certa *Ose*
 43 patientiae *Oehler* 44 miscetur *De nat.* 22 *Ose* 48 se cernere] *Ose*,
 discernere *F* 49 uino] *De nat.* 62 (cfr I, 167), uinum *F* 59 interitu] *Müller*
 (cfr I, 49), interitum *F* 72 docet] *Oehler*, decet *F*

- 75 Quique figurauit carnem spiramine uiuam,
 Quique dedit legem, et uatum qui uoce locutus.
 Hunc negat esse bonum, iustum tamen esse fatetur,
 Crudelem, durum, belli cui saeua uoluptas,
 Iudicio horrendum, precibus mansuescere nullis,
 80 Esse alium suadens, nulli qui cognitus unquam,
 Qui non est usquam, falsum sine nomine numen,
 Constituens nihil, et nulla praecepta locutus.
 Hunc ait esse bonum, nullum qui iudicat, aequae
 Sed parcat cunctis, uitam non inuidet ulli.
 85 Iudicium negat esse reis, dulcique cruentum
 Circumfert miseris mixtum cum melle uenenum.
 Surgere posse negat carnem, cui causa ruinae
 Ipse fuit, quam contemptam spoliavit inique.
 Propterea maledictus habet sine fine dolorem,
 90 Hostis huic semper; uario quia uulnere uitam
 Nititur excutere et, de qua ruit ipse, salutem.
 Inque hoc ait Christum terris uenisse repente,
 Sed nulla socium carnis compagine factum,
 Spiritus est forma, et fictum sub imagine corpus,
 95 Fallere uult homines, quod non est, esse uideri.
 Hoc decet ergo deum, caligine ludere suasos,
 Mentiri nefas, aut hominem se dicere falso?
 Portatur, graditur, uestitur, rite quiescit,
 Tractatur, patitur, suspenditur et sepelitur;
 100 Omnia sunt hominis qui sancto in corpore uersus,
 A patre deo uero missus, qui cuncta creauit,
 Perfecit proprie, sua, non aliena requirens;
 Cognitus ipso opere, populis sperantibus olim,
 Perque prophetarum uocem notissimus orbi;
 105 Et nunc errantes manifesto in limine mortis
 Ignotum dominum quaerunt, notumque relinquunt.
 Quorum falsa fides, falsus deus, irrita merces,
 Falsa resurrectio, mortis deuictio falsa,
 Martyria et uacua, et Christi quoque nomen inane.
 110 Quem magicae nebulae similem uenisse docentes,
 Mendacem facti dementes esse fatentur,
 Nec quidquam passum, populum sine crimine factum.
 Sic uerax deus? hi domino referuntur honores?
 Heu miseri gratis ingrata morte perempti!
 115 Qui caeco duce praecipites in fossa ruistis,
 Et uelut in somnis thesauri munere diues

81 numen] *Rig.*, nomen *F* 92 ait] *Müller* (cfr I, 83), et *cet.* 94 est] *Müller*, at
cet. 100 qui] *Müller*, quae *cet.* uersus] *Ose* *Müller*, uersis *F*, uersant *Rig.*,
 uersans *Oehler* 101 deo uero] *F*, uero deo *Oehler* *Müller* 105 errantes] *Ose*,
 errantem *F* 107 fide *Müller*, minus recte 112 nec quidquam] *Müller*, nequid-
 quam *F* factum] *Müller*, fictum *F* 113 hi] huic *Müller*

Exsultat manibusque tenet spe lusus inani,
 Decepti uacuum speratis muneris umbram.
 Ah! tumidi rictus funesta praeda draconis,
 120 Speratis pro pace truces homicidia blanda?
 Audetis culpae deum, qui tanta creauit?
 In cuius terris nimia pietate profusa
 Immemores large laudatis dona fruantes,
 Ipsum factorem reprobatis, facta probantes,
 125 Artificem mundi? cuiusne opus estis et ipsi?
 Qui uobis magnos paruis donauit honores,
 Proseuit fruges, animalia cuncta subegit,
 Tempora qui certis fecundat mensibus anni,
 Dulcores, potus uarios, pingues et odores,
 130 Lucundos flores, nemorumque umbracula grata,
 Mirificos tribuit succos pubentibus herbis,
 Fontes et flumines diffundit dulcibus undis,
 Sideribus caelum totumque illuminat orbem,
 Immensus solus dominus, iustusque bonusque,
 135 Cognitus ex opere, aspectu non cognitus ulli;
 Quem stultae quamuis gentes errore copertae,
 Florentes opibus, alieno nomine laudant,
 Factoremque tamen gnari culpae uerentur.
 Nec quisquam tantum, nisi uos, noua porta gehennae,
 140 Ingrati eligitis dominum maledicere uestrum.
 Haec uobis per Marcionem, Cerdone magistro,
 Terribilis refuga adtribuit fera munera mortis;
 Nec uenit in mentem quod uos a nomine Christi
 Seductos ad Marcionis tulit infima nomen.
 145 Dicite, de multis quid uobis displicet unum?
 Quidue deus fecit quod non sit laude uehendum?
 Aut illud, quod uos nimium, patientia larga
 Indignos, dulcem permittit cernere lucem?
 Quae legitis uera et concisa, ea falsa docetis,
 150 Quae sunt postque futura, prius haec facta probatis:
 Aut incredibilem quid differt credere uestrum?
 Nec mirum si uos uersutus cepit inermes,
 Persuadens duos esse patres, damnatus ab uno,
 Esse deos, qui principio seduxerat omnes,
 155 Postea multiplici manantem uulnere pestem
 Distribuit multis, et inemendabile crimen,
 Infandos omni magicae dementia plenos
 Persuasit sese uirtutem dicere summam,

119 tumidi] *con.* Müller, taciidi F, tabidi *Pam.*, taciui *Oehler*, alii aliter. funestae F. 123 fruantes] Müller (*cf.* *Comm.* *Carm. apol.* 305; *Instruct.* I, 26, 34; II, 12, 6), ruentes *ect.* 125 cuius Oxé Müller 137 laudant] Müller laudent *ect.* 142 tribuit Müller (*cf.* I, 131) 149 quae] Müller, qui *ect.* 151 incredibile] *Oehler*, incredibile F, incredibili Müller 152 nimium F 158 per-

Fingere cum meretrice nefas, peragraré, uolare.
 160 Namque Valentino deus est insanus, et aeuo
 Triginta tribuit caelos, patremque Profundum;
 Bis docuit tingi, transducto corpore flamma.
 Tantos esse deos Basiliden credere iussit,
 Quantos et dies annus habet, tot denique mundos.
 165 Marco per numeros argumentatus acute
 Tradidit in magicae formam uiolare pudicam,
 Offerri calicem, precibusque in sanguine uerti.
 Hebioni Christum suasit de semine natum,
 Et circumcidi docuit, legique uacare,
 170 Fontibus amissis elementa resumere legis.
 Extremum facinus uerbis extendere nolo,
 Aut omnes causas aut nomina dicere cuncta.
 Est per pauca satis crudelia multa notare,
 Infandosque homines atque organa saeua draconis,
 175 Per quos nunc tantum sceleris infeste locutus
 Semper factorem mundi culpae laborat.
 Sed reuocate pedem saeui latronis ab antro,
 Dum spatium datur, et patiens pietate perennis
 Facta per errorem miseris deus omnia donat.
 180 Credite uero patri, uere qui condidit orbem,
 Verum qui dominum misit renouare ruinam
 Imparibus legi, peccati in gurgite mersis,
 Per uates olim promissam afferre salutem.
 Qui mandata dedit, hic et peccata remittit.
 185 Exigit hic aliquid merito, quia credidit ante,
 Aut donat large dominus, quasi debita seruis.
 Denique confusos populos poenamque merentes
 Delecto elogio cunctos iubet ipse lauare.
 Ergo totus homo credit, totusque lauatur.
 190 Abstinet aut patitur pro nomine uulnera uere,
 Verus surgit homo, uere mors uicta silebit;
 Sed non pars hominis anima, sua parte relicta,
 Percipiet palmam, socia quam carne laborans
 In stadio luctata simul coniuncta meretur.
 95 Grande nefas portare duos per uincula pondus,
 Quorum sit locuples unus atque alter egenus,
 Et miserum sperni, felici praemia reddi.
 Non facit hoc iustus, mercedis redditor aequus,
 Et bonus et diues, quem credimus omnia posse,
 200 Suauis in ingratos, miserendi plena uoluntas.

suasit] *Rig.*, persuasit F 164 mundo F 165 Marco] *Hück.*, Marcio F, Marcus *Oehler* 166 pudicam Müller 175 infeste] *Oehler*, sine teste F locuti F 176 laborant F 177 reuocare F 178 detur F 180 uere] Müller, uero F 181 dominum] Christum *De lege* 3 ruinam] salutem *De lege* 3 187 confusos] Müller, conlusos F, conlusos *Oehler* merentem F 188 delecto F 191 uita

Quin potius, cui maior inest mortalis egestas,
 Possit ut aequari socio praelatus, id ultro,
 Quicquid eget, tribuet locuples; sic credere iussum,
 Nec uelle illicite dominum culpae docendo,
 205 Suscitet ut quam animam, tamquam sit passa ruina,
 Liberet a morte, et uiuendi facta maneret
 Copia de solo merito, quia fortiter egit,
 Et caro communem semper sortita laborem
 Linquatur terrae, mortis sit praeda perennis.
 210 Ergo hominis anima placuit deo fortibus actis?
 Nullo sola modo potuit sine carne placere.
 Vincita tulit poenas: caro membris uincula gessit.
 Contempsit mortem: sed carnem morte reliquit.
 Illa dolens gemit: haec uicta a uulnere caesa est.
 215 Illa petit requiem: haec ferro in puluere fusa,
 Piscibus, alitibus, tabo cinerique relicta est.
 Frangitur infelix laniata, sparsa liquescit:
 Surgere non meruit? quid enim committere sola
 Exanimis potuit? quae sic causa inuida uitae
 220 Impedit aut prohibet dei dona capessere carnem,
 Cumque sua socia coniunctam uiuere semper,
 Cernere quid fuerit conuersa in puluere quondam?
 Post merito renouata ferat deo laudis honores,
 Non ignara sui, fragilis, mortalis et aegra.
 225 Certatis, magni possit quid uiuida uirtus,
 Qui bonus atque potens uitam non inuidet ulli?
 Haec captiua fuit mortis, haec uincta peribit,
 Quam dominus mira sapientia fecit et arte?
 Hanc uirtute sua miranda suscitatur ipse,
 230 Hanc reuocat dux fortis, et hanc sua gloria uestit.
 Ergo dei aptauit ars et sapientia corpus,
 Quod cupit his fieri: deest hoc uirtute reduci?
 Causa potest pietati nulla resistere sanctae,
 Ne maior sit causa mali quam summa potestas,
 235 Ut cognoscat homo iam tunc dei munere saluus,
 Mortalis quondam, nunc inuiolabile et ingens
 Vestitus lumen, uiuus cum corpore totus,
 Immensum uirtute deum, pietate perennem,
 Per Christum regem, per quem uia lucis aperta est,
 240 Et iam luce noua, iam dono plenus utroque,
 Fructibus et uitae paradisi laetus amoenis
 Laudet in aeternum caelesti diues in aula.

F 202 id] et Oxi 203 tribuat Oxi 205 ut quam] Müller, aut quem F, ut qui Oebler 206 et] ut coni. Hück. uiuendi] Müller, uiuenti cet. 207 fortior Oebler 212 uincta] Müller, uincta cet. 214 uita F 223 merito] Müller, meritis cet. 225 cernatis Oxi 227 uicta Oxi 230 fortis] ipse Oebler 232 cupit Müller 235 tunc] Müller (cfr. Tertull. Adv. Marc., II, 4, p. 338, 17), nunc cet. 237 uisus Oebler 241 uitae] Müller, uisae F, uisae Oxi amoeni Müller.

LIBER SECVNDVS.

Postquam fracta fides refugis spirantibus hostis,
 Et glomerata dolis emersit pestis operta,
 Sponte sua mendax contempto numine sensus
 Confixit plagas, fallaci tramite pallens
 5 Sanctorum dictis sua miscuit impia uerba,
 Inque bonum semen lolium miserabile seuit,
 Inde uolens omnem causam constare ruinae,
 Scilicet ut sua facta deo subsignet iniqua
 Ociosus, et possit suasos infingere poenis,
 10 Veris falsa tegens, et lenibus aspera uertens,
 Et roseis sertis hastae mucrone coperto,
 Improuisa necans incautos morte suprema.
 Supremum nefas in tantum dementia mersos
 Abruptos homines numen sine fine tremendum
 15 Diuidere in partes, Christi sublimia facta
 Falsa laude sequi, culpaeque gesta priora,
 Innumerata dei miracula, uisa nec umquam,
 Tam temere scelus illicitum componere uerbis,
 Ante nec audita, contentaque corde nec ullo,
 20 Aduersum sese duo testamenta sonare,
 Contra prophetarum domini committere uerba,
 Dissimili longe sententia uelle probare,
 Omnem Legis ut infamem deducere causam,
 Sanctorumque patrum uitam reprobare priorum,
 25 Quos in amicitiam adlexit deus, ad sua dona.
 Accipitur sine principio pro parte minori,
 Quattuor ex uno cum sint, ex quattuor unum.
 His tamen una placet, reprobant tres denique partes,
 Auctoremque sui Paulum per multa capessunt.
 30 Necnon ex ipso furiebantur extima uerba,
 Omnia quae ueteri de foedere cumque locutus,
 Dura uidentur eis, merito quia corde grauatis.
 Pondus apostolicum, fulgentis gratia uerbi,
 Lumina praeducit menti, neque cernere possunt.
 35 Spiritu lata, putant hebetes animalia digna.
 Sed uos, qui nondum penitus, duce numine falso
 Mente ipsa reprobi penetrastis ad intima mortis,

II, 2 pectis F 3 sensus] pressus coni. Müller 4 pallens] F, pollens uel callens Oebler, palans Oxi Müller 12 negans F supremum Müller 13 supremum F, suppressit Müller 19 contemptaque F 23 ut] Müller, et cet. 24 priorum] Müller, priorem cet. 25/26 post dona lacunam signauit Müller 28 reprobatur F 30 furiebantur] furiebat in F, furabant ut Müller 32 grauati F 34 lumina Müller 35 petant Oebler dicta Müller 36 nomine F

Discite de fonte fluuium manare perennem,
 Qui nutrit lignum (bis seni gratia fructus),
 40 Exit et in terram uentosque in quattuor orbis,
 Tot fluit in partes fontis color et sapor unus.
 Sic et apostolico decurrit ecclesia uerbo,
 Ex utero Christi, patris omni gloria plena,
 Sordida diluere et sata mortua uiuificare.
 45 Quattuor in numero diffusum in gentibus unum
 Electaque fide susceptum, doctor opimus
 Tradit euangelium Paulus sine crimine mundum,
 Abque hoc et Galatas uetuit discedere sanctos,
 Quos falsi fratres se circumcidere suasos
 50 Atque elementa sequi, noua libertate relictā,
 Vmbræ futurorum ueteri seruire docebant.
 Has habuit Galatis causas conscribere Paulus,
 Non ut euangelii partem pro corpore toto
 Exciperent modicam, maiori parte relictā.
 55 Atque adeo non uerba libri, sed missus in orbem,
 Ipse Christus euangelium est, si cernere uultis,
 A patre qui uenit, solus bona nuntia portans,
 Testificata prius cuius ingens gloria complet,
 Ostendens opere quantus sit conditor orbis,
 60 Cuius facta simul dictis coniuncta fideles
 Illi, Matthaeus, Marcus, Lucasque, Ioannes,
 Conscripsere mera, non extera uerba locuti,
 Spiritu sancto dei, tanto praesente magistro.
 Hic agnus paschae suspenditur hostia ligno;
 65 Hunc Paulus phase conscribens decreta Corintho
 Occisum tradit uitamque deumque futurum,
 Promissum patribus, quos illectauerat ante.
 Cernite quid uirtus, quid paschae possit imago.
 Sic uerum quid sit poteritis pascha uidere.
 70 Ne fidus pater et uates, cui pignus et haeres
 Carus erat, quem forte deus donauerat illi,
 Hunc deo mactaret, merito temptatus amore,
 Supplicium magnum, sanctus pro sanguine sanguis
 Connexus capite spinis ostenditur agnus
 75 Hostia sancta deo. Cuius de morte piaci,
 Esset ut in signum et uastandae pignora gentis,
 Sanguine signantur postes et limina fulta,
 Immane auxilium, caro tosta comeditur esca.

II, 51 cfr Col. 2, 17. 76 cfr Hebr. 11, 28. 77 sqq. cfr Exod. 12, 7 sqq.

Müller 39 bis seni] Oehler, bisenos F, in bisenos Müller 43 omni] Müller, omnis est. 44 sordide F sata] Ose (cfr I Cor. 15, 36), sata F 46 electoque F 51 umbra F 55 a Deo Ose 63 sancto] Müller (cfr De lege 184), sancta F 65 face Oehler 75 piaci] Oehler, piati F, piatae Müller 76 uastandae] Müller, uastatae F 77 fulta] Ose (cfr Exod. 12, 7), multa F 78 tosta] Müller

Iesus transgressus Iordan terraue potitus
 80 Lege dedit pascham, gaudens atque immolat agnum.
 Et reliqui magni reges sanctique prophetae,
 Non ignorantes certae promissa salutis,
 Ingentemque, metu pleni transcendere legem,
 Venturam summae uirtutis imagine molem,
 85 Inspectam e speculo celebrarunt ordine pascham.
 Denique, si celeri primordia mente recurras,
 Inuenies funesta nimis, post impia uerba.
 Credulus, heu, facile nudatus tegmine uitae
 Pellibus ut tegeretur homo, suspenditur agnus,
 90 Aut peccata necat, aut sanguine funera delet,
 Aut coperit nudos, fouet aut suo uellere uulnus
 Num pecoris sanguis humano sanguine pluris,
 Vt pro peccatis oblatus dirimat iram?
 Aut multae plebis ueluti si carior agnus
 95 Auxilium immane, tantae tutela salutis,
 Oblatus potuit pretium satis esse redemptis?
 At deus omnipotens, caeli terraeque creator,
 Immensus, uiuus, perfectus, luce perennis,
 His non placatur, pecudum neque sanguine gaudet.
 100 Omnia mactentur pecora, grex omnis in aras
 Decremet, ut ueniam uel peccati expiet unius.
 Nequaquam domini sapiens maculata figura
 Tam uili pretio caro foeda parauit honores;
 Sed spes et promissa fides mortalibus olim,
 105 Haec operata tulit, magnae rationis imago,
 Praemeditata patris, nimia pietate parata,
 Venturum Christum terris, hominemque futurum.
 Quem uisum Ioannes, baptismi primus apertor,
 Et uatum socius, necnon et apostolus ingens,
 110 Praecursor missus certus, testisque fidelis,
 Augustus uita, sublimi laude notatus,
 Olim pascha dei uerum quaerentibus agnum
 Ostendit tandem uenisse piacula facti,
 Qui delicta suo multorum sanguine soluat,
 115 Pro reprobis probus et carus, pro uilibus unus,
 Corpore homo uitaeque deus, mactatus ut agnus
 Acciperet nos et nobis se effunderet ipsum.
 Sic placuit domino mortem spoliare superbam;

101 cfr Hebr. 10, 4. 114 cfr Rom. 5, 15 sqq.; II Cor. 5, 15; Hebr. 9, 28.

(cfr Exod. 12, 8), testis F comeditor] Müller (cfr Exod. 12, 10; 12, 7), creditur F 79 Iosue Müller 90 dolet F 92 num] Rinnus, non F 93 ut] aut F 94 sit Oehler 100 aras] F, aras Oehler, aris Müller 101 unius] Im., unus F 102 domini sapiens] F, domino insipiens Müller 111 angustus F

- Sic poterit miserandus homo sperare salutem.
 120 Hunc pascham Paulus mactatum praedicat agnum.
 Non species domini pecoris sublimis inertis
 Consimilis patitur, quapropter dicitur agnus,
 Sed quia lanitiae renouata haec corpora uescit,
 Dat tegimen multis, unquam nec deficit ipse.
 125 Sic dominus uirtute patris, quos morte redemit,
 Exutos sua luce tegit, quae semper in illo est.
 Ergo pastor ouem qui perdidit, ipse requirit.
 Is robur spinasque uiae calcare paratus,
 Aut rabiem superare lupi, pecudumque potiri,
 130 Eripere et fortis, contemptis dentibus ultro,
 Obiectat sese leo pelle obiectus ouili,
 Decipiens habitu raptoris sanguine fauces.
 Adam ui captum sic quaerit Christus ubique,
 Ipse uiam gradiens qua mors operata ruinam est,
 135 Omnia perlustrans ueterum monumenta uirorum,
 Singula perspicens, exemplis omnibus unus,
 Ex utero incipiens inimicam expellere mortem,
 Conceptam simul in gremio cum semine carnis,
 Aetates omnes tacita sapientia lustrans,
 140 Debita suscipiens, cunctos mundare paratus,
 Reddere factori multos, quos sparserat unus.
 Et quia terribilis puteo demersus iniquo
 Vir cecidit, suasit uirgo subducta dracone,
 Consilio placuit, tegmen caeleste reliquit.
 145 Arguit hos lignum nudos, mors atra coëgit;
 Ex eadem massa simili ratione relecta
 Iam renouata redit, flos carnis et hospita pacis.
 Virgine desponsa caro non ex semine nata
 Artifici coniuncta suo, sine debito mortis.
 150 Angelus haec mandata patris per sidera defert
 Lucida, ut angelica credantur nuntia famae,
 Virginis ut uirgo, carnis caro debita soluat.
 Talibus ingressus sequitur uestigia mortis
 Paruulus immanis, senior puer et iuuenis uir.
 155 Post, ubi iusta uiri completa est roboris aetas,
 Paulatim solitam speciem deperdere uitans,
 In foedas etiam rugas et inertia membra

120 cfr I Cor. 5, 7.

121 nec Oehler 123 [lanitiae] lanities F 128 uiae Müller, uiae F 130 eri-
 pere et] Oehler, eriperet F 138 conceptam] Hück. (cfr De lege 22), conceptae F
 144 consilium De lege 23 regimen De lege 23 relinquit F 148 nato F
 149 debito] Oehler, debita F Müller (cfr II, 251) 151 famae Müller, fama F
 153 mortem F 156 solitam speciem deperdere uitans Müller, solitus socia

- Mutari specie uacuatis sanguine uenis,
 Constitit, haud habitum passus ueterascere carnis.
 160 Qua die quoue loco cecidit clarissimus Adam,
 Quae manum extendit temere contingere lignum,
 Hac eadem redeunte die uoluentibus annis
 In stadio ligni fortis congressus athleta,
 Extenditque manus, poenam et pro laude secutus
 165 Deuicit mortem, quia uitam sponte reliquit.
 Exuit exuias carnis et debita mortis;
 Serpentis spoliū deuicto principe mundi
 Adfixit ligno, refugarum immane tropaeum.
 In cuius signum Moses suspenderat anguem,
 170 Ut, quotquot fuerant multis serpentibus icti,
 Adspicerent ipsum uictum fixumque draconem.
 Post, ubi secretas inferni uenit ad undas
 Atque suum uictor captiuum luce retexit
 Adstanti iussuque patris uirtute peregit,
 175 Sponte suum corpus quod liquerat ipse recepit.
 Causa haec mortis erat, eadem uia facta salutis;
 Nuntius ille doli, sed pacis nuntius iste;
 Sponsa uirum necuit, genuit sed sponsa leonem;
 Virgo uiro nocuit, sed uir de uirgine uicit.
 180 Cuius in exemplum sopito corpore somno
 Sumitur ex latere mulier, quae costa mariti;
 Quam carnem de carne sua deque ossibus ossa
 Euigilans dixit, praesaga mente locutus.
 Mira fides, merito Paulus certissimus auctor,
 185 Christum de caelis Adam docet esse secundum.
 Veritas ipsa suis exemplis usa refulget.
 Nec cupit ex alieno acres ostendere gressus;
 Pauperis hoc opus est, propriae uirtutis egeni.
 Haec Paulus docuit magnus mysteria docta,
 190 Scilicet in Christo esse decus tuum, ecclesia, cernens.
 Huius de latere ligno pendentis in alto
 Corporis exanimi sanguis manauit et humor.
 Femina sanguis erat, aquae erant noua dona lauacri,
 Haec populi uera est uiuentis ecclesia mater,
 195 De Christi noua carne caro, deque ossibus ossum.
 Golgotha locus est, capitis caluaria quondam;
 Lingua paterna prior sic illum nomine dixit;
 Hic medium terrae est, hic est uictoriae signum.

164 cfr Prou. 1, 24. 160 cfr Ioh. 1, 14. 180 sqq. cfr Gen. 2, 21 sqq. 184 sq.
 Rom. 5, 14; I Cor. 15, 45 sqq.

deperdere uita F, solitus socias deperdere uitas Oehler 160 carissimus F
 161/162 ordinem uers. recte mutauit Oehler 165 uitam Müller (cfr II, 164, 166,
 170), mortem F relinquit F 171 fictum F 172 umbras De nat. 91
 176 causa haec] haec uia De nat. 98 198 uictoria F

Os magnum hic ueteres nostri docuere repertum,
 200 Hic hominem primum suscepimus esse sepultum,
 Hic patitur Christus, pio sanguine terra madescit,
 Pulvis Adae ut possit ueteris cum sanguine Christi
 Commixtus stillantis aquae uirtute leuari.
 Haec ouis est una, quam se per sabbata uiuam
 205 Inferni e puteo statuit subducere pastor.
 Propterea cunctae carnis praemortua membra
 Curabat sabbatis, aut caeci a germine nati
 Lumina, quae nondum dederat, cernendo peregit,
 Aut hominem totum exanimem per sabbata uiuum
 210 Deque sepultura praesenti plebe uocauit,
 Ipse noui factor, ueteris bonus ipse rector,
 Aut quae defuerunt supplens aut perdita reddens.
 Haec ineunte die sancto sperantibus in se
 Facturum plene pro pacto posse docebat.
 215 Quid ? caro si moritur, nec spes datur ulla salutis,
 Quas habuit causas hominem se fingere Christus,
 Et medicare homines, aut curam carnis habere ?
 Si reuocat paucos, cur non reuocabit et omnes ?
 Corruptela potens liquefactum soluere corpus,
 220 Non poterit uirtus domini reuocare solutum ?
 Credunt interitu qui non sua corpora solui,
 Non credunt domino, sua qui uult mersa leuare,
 Aut nolle praestare bonum, neque posse potentem
 Dicunt ignari, quanto se crimine iacent,
 225 Infirmas ausi causas praepnere mortis.
 In grano latet arbor, et hoc nisi terra sepultum
 Putrescat, non dat decoratos arbore fructus.
 Iam liquidae stringuntur aquae ; stridente rigore
 Saxa fiunt, et semper erunt, nisi magna potestas
 230 Soluerit inducto molli spirante tepore.
 Viticulae in gracili latet ingens corpore botrus ;
 Si quaeras, non est : cum uult deus, esse uidetur.
 Arboribus folia, spinis rosa, germina campis
 Mortua deficiunt, et rursus uiua resurgunt.
 235 Haec homini deus ante oculos reuocata reformat,
 Propter quem locuples primus large omnia fecit.
 Omnia nuda cadunt, suo corpore singula uestit :
 Cur hominem solum, cui tantos fudit honores,

207 sq. cfr Luc. 6, 1 sqq. ; 13, 14 ; 14, 3-4 ; Marc. 3, 1 sqq. ; Ioh. 9, 1.

203 leuare F 214 facturum] Müller, facturus F 215 quod F saluti F
 218 reuocabit] reuocauit F 224 se crimine iacent] Müller, de crimine iacent
 F 225 mortis] Müller, morti F 228 stringuntur] Hüch., stringuntur F 234
 deiciunt F 237 omnia] semina cont. Müller

Non tantum reuocet sibi, quem super omnia fecit ?
 240 Ergo caro et sanguis dei regno digna negatur,
 Tamquam sit Paulus proprie de carne locutus.
 Ille quidem magna docuit, sed inania corda
 Carnali sermone putant ; nam pristina facta
 Sanguinis et carnis uoluit sub nomine dicta
 245 Caelestis magni memoratus uerba magistri,
 Qui per aquam de se genitis sui nomen honoris
 Donauit, pignusque suo de spiritu fudit,
 Ut cuius fuerant homines uirtute redempti,
 Huius et acciperent renouati nomen honoris.
 250 Ergo, quia populis nondum suo fonte renatis,
 Sordibus antiquis tectis (ea debita mortis)
 Ex ueteri causa regnum caeleste negauit,
 Dicens humanum rursus debere renasci,
 Quod natum est de carne, caro est, de spiritu, uita,
 255 Radicis ueteris noua germina gloria mutans,
 Ablutum corpus iam non de carne uocari :
 Hoc sequitur Paulus, sic est de carne locutus.
 Denique dixit oportere superindui uestem,
 Hunc habitum fragilem, mortalem contegi formam,
 260 Non aliud corpus dari, sed prius illud inerme
 Undique regno dei lato circumdari totum,
 Memento aspectus oculi mutabitur, inquit.
 Ut rufae cerae facies dispaniditur herba,
 Et mutat proprium candenti sole colorem,
 265 Sic eadem caro fulgenti de gloria sumens
 Gaudebit semper gaudens et morte carebit,
 Deuictum clamans crudelem corporis hostem,
 Glutitam mortem fortis uictoria Christi,
 Ingentes deo summa ferens ad sidera laudes.

LIBER TERTIVS.

Iam gemit, quondam sterilis cognomine, mater,
 Iamque nouus gaudet populus de libera natus,
 Expulsa famula merito cum prole superba ;
 Viuentis quoque fontis aquas ingrata reliquit,

254 cfr Ioh. 3, 6. 257 sqq. cfr I Cor. 15, 53 sq. ; II Cor. 5, 2 sqq.
 III, 1 cfr Hebr. 11, 11. 3 sqq. cfr Gen. 16, 5 sqq. ; 21, 14 sq.

240 negantur Oxé 245 uerna Oehler 251 ea] Oehler, et F, est Müller 253
 humano F 260 inerme F 263 caerae F 268 Christus F.

III, 1 iam gemit Sara sterilis post tempora longa De lege 48 4 relinquit F

- 5 Et tepidis errans ardenti sidere potat.
 Iam possunt gentes et Abram clamare parentem,
 Quae uocem domini simili ratione secutae
 Omnia liquerunt peregre se sistere uitae.
 Laetare, o sterilis, promissam concipe plebem;
 10 Erumpe et clama, quae nulla prole beata,
 De qua dicebat per uates spiritus olim:
 Haec genuit gentem multis ex gentibus unam,
 Cuius principio semper pia membra laborant.
 Huius Abel iustus, pastor pecudumque magister,
 15 Fraternae occidit quem olim uiolentia dextrae.
 Huius Enoch, insigne decus, de corpore membrum,
 A deo digressos populos facinusque sequentes,
 Dum furit in terris refugarum turba latronum,
 Sacrilegum genus ut fugeret crudele gigantum,
 20 Consilio reuocabat, in omnibus ipse fidelis.
 Ingenti gemitu placuit, meritoque labore
 Translatus magno dignus seruatur honore.
 Perfectus laude et sine culpa Noe repertus
 Testificante deo iustus in adultera plebe,
 25 Bis quinquagenis arcam qui texuit annis,
 Venturum excidium factis et uoce ferebat;
 Promeruit tantis ereptus mortis ab undis,
 Et cum prole sua seruatus in altera gente.
 Hic Abraham, cuius gnatos uos esse negatis,
 30 Qui primus genere et patria et genitore relicto
 Voce dei suus secessit in externa regna,
 Tanta fide meruit sublimi dignus honore,
 Gentibus ut pater et populis credentibus esset.
 Cum patribus Iacob, quorum pater ipse, per omne
 35 Vitae suae spatium laetissima tempora Christi
 Praececinit uerbis, actu, uirtute, labore.
 Hunc sequitur Ioseph, foedae sine sorde iuuentae,

6 sq. cfr Hebr. 11, 8 sq. 14 sqq. cfr Gen. 4 sqq.; Eccli. 44; Hebr. 11.

6 et Abram] et Abraham F, et del. Oehler Müller 8 hidae Müller (cfr Hebr. 11, 8 sqq.) 13 occidit quem olim] F, cecidit primus Oxé (cfr De lege 30: «Fraterna cecidit prima uiolentia dextra») 19 ut] om. De lege 32 22 translatus] De lege 33, translatus F dignus] Müller (cfr III, 32 et De lege 33), pignus F 23 perfectus Noe, solus sine culpa con. Müller (cfr De lege 37; Gen. 6, 9) 25 quinquagenis arcam qui texuit annis] F, quinquagenis annis contexuit arcam De lege 38 27 tantum De lege 39, prob. Müller 28 cumque sua prole De lege 40 28/29 seruatus in altera gente. Hic Abraham] Müller (cfr De lege 40), seruatus. Gente sequente est Abraham F 30 et] bis om. De lege 42 31 successit De lege 44 regna] F, terra Müller (cfr De lege 44; Gen. 12, 1) 32 tanta fide ... sublimi ... honore] De lege 45, prob. Müller, tantos dei ... sublimis ... honores F 33 populus De lege 46 37 uenditio Ioseph cuius sine sorde iuuenta De lege 69 Oxé Müller

- Carceris et durae conficta calumnia poenae,
 Gloria post gemitus, regnique secunda corona,
 40 Inque fame panis tribuendi larga potestas.
 Tam propria Christi, tam lucida lucis imago
 Omnibus est manifesta, quibus sunt lumina menti,
 Ut speculo uultus firmam spem cernere possint.
 Iudas ipse pater, regalis sortis origo.
 45 Vnde duces geniti, cuius de semine reges
 Numquam defuerunt, donec uentura potestas
 Gentibus expectata diu promissa ueniret.
 Dux populi Moses, qui limina regia liquit,
 Spemans diuitias florentes tempore paruo,
 50 Maluit afflictus populi portare labores
 Subnix a ceruice, minis non territus ullis,
 Quam sibi delicias multasque remittere poenas,
 Pro magna fide, pro tanto mirus amore,
 Armatus uirtute dei magnalia gessit,
 55 Percussit gentem plagis, terramque reliquit,
 Confudit regem durum, populumque reducit,
 Calcauit fluctus, hostes demersit in undis,
 Fecit aquam dulcem per lignum, semper amaram,
 Cum Christi populo manifeste multa locutus,
 60 Cuius de facie lux et nitor † ore refulsit,
 Acceptam legem per paucos fudit in orbem,
 Exempli implicita priorum certa laborum,
 Percussit petram, iussus quoque flumina fudit;
 Extenditque manus, ut signo uinceret hostem.
 65 Omnia de Christo, per Christum cuncta loquuntur.
 Hic probus et magnus cum laudis pace quieuit.
 At Iesus Naue filius, Ausus ante uocatus,
 Spiritus hunc sanctus socium sibi nomine iunxit:
 Hic fluuium scidit, et populum transire coegit,

55 sqq. cfr Exod. 8 sqq. 67 sqq. cfr Ios. 3 sqq.

38 conficta calumniae poenam De lege 70 41 prius tam] tum F 43 ut uultus Müller 44 et ipse De lege 65 ortus De lege 65 45 unde] F, ex quo De lege 66, prob. Müller 48 regis qui limina De lege 73, prob. Müller 49 quae florent De lege 74, prob. Müller 51 ceruice subnix a De lege 75, prob. Müller 53 qui pro tanta fide, permagno mirus honore De lege 76 (amore Müller) 56 confudit] De lege 83, confudit F reducit] F, ducabat De lege 83, prob. Müller 58 amarum De lege 85 59 cum Christo coram populo manifeste locutus De lege 86, prob. Müller 60 cuius ... refulsit] F (ore corruptum uidetur [cfr tamen III, 174 et 204], fort. acer legendum est), c. de lucentior actus in hora ref. De lege 87, c. de luce nitor acer in ore ref. Oxé, c. de luce nitor actus (uel iactus uel factus) in ora ref. Müller 61 paucos] F, sanctos De lege 95, prob. Müller diffudit De lege 95 orbe Müller 65 locutus De lege 96, prob. Müller 66 cum laudis pace] F, uictor[que] in pace De lege 97, prob. Müller 67 at] om. De lege 98 69 hic] De

- 70 Distribuit terram gnatis, promissa paterna,
Solem cum luna statuit, dum uinceret hostem,
Expulit externas gentes prolemque gigantum,
Excidit lucos, aras et templa subegit,
Omnia legitima sollemnia mente peregit;
75 Nominis exemplum Christi, uirtutis imago.
Quid de Iudicibus populi per singula dicam?
Quorum uirtutes si conscribantur in unum,
Verborum spatio numerosa uolumina complent.
Attamen ex multis paucorum dicere uitam
80 Corporis explendi uerborum postulat ordo.
Ex quibus est Gedeon dux agminis, acer in hostem,
Non uirtute sua tutelam acquirere genti,
Firmatusque fide signum petit excita mente,
Quo uel non posset uel posset uincere bellum,
85 Vellus ut in noctem positum de rore maderet,
Et tellus omnis circum siccata iaceret,
Hoc inimicorum palmam coalescere mundo,
Atque iterum solo remanente uellere sicco,
Haec eadem tellus roraret nocte liquore.
90 Hoc etenim signo praedonum strauit aceruos,
Congressu populo Christi, sine milite multo,
Tercenteno equite (numerus Tau littera Graeca)
Armatis facibusque et cornibus ore canentum.
Vellus erat populus ouium de semine sancto;
95 Nam tellus uariae gentes fusaeque per orbem;
Verbum quod nutrit ros, nox est mortis imago,
Tau signum crucis, et cornu praeconia uitae,
Lucentesque faces in lychno spiritus ardens.
Scilicet hoc testamen erat uirtutis imago,
100 Non prius angelica mortis fera proelia uinci,
Quam populo indocili merito sua culpa relicto

76 sqq. cfr Iud. 6 sqq.

lege 100, hinc F et] om. De lege 70 terram gnatis] Oxf Müller, terram gratis
F Oehler, terra ignatis De lege 101 parentum De lege 101, prob. Müller 71 so-
lem cum luna statuit] F, et solis cursum mutauit De lege 102, et solis cursum statuit
Müller 74 legitime sollemni De lege 104 mente] F, cura De lege 104, prob.
Müller 75 uirtus De lege 105 corr. m. alt. 78 spatium De lege 108, prob. Müller
79 sed tamen De lege 109, prob. Müller 80 corporibus Müller uerborum] F,
membrorum De lege 110, prob. Müller, errore 81 est] De lege 111, ut F hoste
De lege 111 83 firmatusque fide] F, certus larga fide De lege 113, prob. Müller,
fort. recte menti F 84 quod De lege 114 possit (bis) De lege 85 ut] om.
De lege 116 nocte De lege, prob. Müller positum De lege 86 et tellus omnis
circum] F, omnis in circuitum De lege 116, omni et in circuitu dub. Müller 88 re-
manente] De lege 117, remanenti F Oehler Müller 89 haec] De lege 118, hoc F
noctem liquorem De lege 92 ter centenos (-no Müller) equitum numero
De lege 120 Müller 93 facibusque] -que om. De lege 121 canendum Müller
95 terra De lege 123, prob. Müller 96 ros] De lege 124, sed F 101 populus

- Florentesque fide gentes in laude receptae.
Debbora quin mulier super omnem maxima famam,
Pro patria quae belligero subnixa labore
105 Stipite sub palmae populum uicisse canebat,
Quapropter uicti simul hostes terga dedere,
Sisara dux fugit, cui non uir nec manus ulla
Restitit. Hic Baal Christi uictoriae signo
Exemplo refugam deuicit femina ligno.
110 Ieptha fide firma, qui duro uulnere uotum
Ausus mercedem belli deo dicere grandem,
Hic quia quae non uult dominus promiserat amens,
Occurrit primo carum sibi pectore pignus,
Nulli sperata cecidit quod sorte repente.
115 Promissum ut staret, soluit pia iura parentis,
Peccati uotum uiolenta mente coperuit
Immanis tumor, orbatae solatia uitae
Pro scelere obtinuit famam, pro crimine laudem.
Nec non Samsonis super omnia corpora uires,
120 Spiritus hoc donum? capiti concessa potestas.
Pro populo solus, nullo mucrone nec armis,
Os retinens asini, prostrauit corpora mille.
Vincula nulla uirum uinctum potuere tenere;
Gloria sed postquam capiti ui mota recessit,
125 Occidit, atque hostes uictor sua morte peremit.
Mirificus Samuel, cui reges ungere primum
Praeceptum, dare chrisma, uiris ostendere christum,
Talibus in uitae spatio laudabilis egit,
Vt quoque post requiem prophetica iura teneret.
130 Psalmographus Dauid, magnus rex atque propheta,
Passurum Christus cuius se uoce canebat,
Sponte quod ingratus populus sine lege peregit,
Cui deus ex utero fructum promiserat olim,
Prolem sublimi solio suo ponere sanctam.

126 sqq. cfr I Reg. 10 sqq. 131 cfr Ps. 21, 1, 8, 17, 19.

indocilis ... relictus Hück., uel potius, cum Müller, lacuna signanda post u. 101 104] a-
bori F 106 quam propter Müller 108 Baal] F, label scribendum est, cfr Iud.
4, 17 uictoriae] Müller, uictoria F 109 exemplo Ruhnke Oehler refu-
gae F 116 peccatum uoti De lege 125, prob. Müller cooperiit De lege 124
117 tumor] Müller, timor F 118 tribuit De lege 126 uitam] F, laudem De
lege 119 nec non Samsonis] F, huic etiam Samson De lege 132, prob. Müller
123 uictum De lege 134 124 capiti ui mota] Müller, captiui mota F Oehler,
capitis submota De lege 135 125 hostis F, hostem De lege 136 uictor Müller,
uictos F, ultor De lege, uictus Oehler peremit] De lege, redemit F 126 regis
De lege 137 ungere De lege, prob. Müller 127 chrismam De lege 138 uiris] De
lege, uiros F (post uiris ponit uirgam Müller) christum] De lege (cfr I Reg. 10,
24), christos F Oehler Müller iura] F, dona De lege 140, fort. recte (cfr I Reg. 28,
11) 130 rex magnus De lege 141 131 Christus] De lege 143, Christum F

- 135 Fixa fides domini quae sponderat omnia fecit.
Aemulus Ezechias, populi corrector inertis,
Oblitis legem qui restaurauit iniquis,
Haec olim mandata dei prior omnia iussit,
Quae precibus bellum, non ferri cuspe soluit.
140 Hic moriens lacrimis annos ac tempora uitae
Accepit, merito talem tulit actus honorem.
Ingenti zelo Iosias, rector et ipse,
Tantum nemo supra nec postea taliter egit.
Idola destituit, destruxit templa nefanda,
145 Atque sacerdotes super aras igne cremauit,
Ossa prophetarum falsorum cuncta refodit,
Incenditque aras, adolenda cadauera lignis.
Insignis fidei in laudem, memorabile, tractus
Nobilis Helias, qui nondum debita mortis
150 Gustauit, quoniam rursus uenturus in orbem est.
Ergo infracta fide, populum regemque furentem,
Militiam domini qui deseruere beatam,
Verberibus famis castigans hostes amaris,
Sidera conclusit, tenuitque in nubibus imbrem.
155 Esse deum ostendit cunctis, apparuit error.
Nam madidae partes hostiae fluuiio super aras
De caelo precibus ueniens uel flamma comedit;
Et quotiens uoluit, totiens ruit ignis ab alto.
Diuisit fluuium, transgressus et auiam fecit,
160 Sublatus curru paradisi uectus in aulam est
Huius discipulus sortis successor Heliseus,
Qui duplicem Heliae petiit sibi sumere sortem,
At castigandam uiolento uerbere plebem,
Tantum pro domino et talem spirauit amorem.
165 Iordane percusso, pedibus uia facta regressus,
Demersam fluuiio releuauit uirga securim,
Mortificumque cibum in uitalem transtulit escam,
Detinuit pluuias iterato tempore duplo,
Mundauitque lepras, hostes caligine cepit;
170 Cuius post obitum iam condita membra sepulchro
Abiectus quidam, mactatus caede latronum,
Mortuus, ut tetigit, reuocata luce reuixit.

cuius se] F, submissa con. Pamelius Oehler 135 sponderat De lege 147
138 haec olim] F, qui<que> colli De lege 136 Müller 143 supra De lege 160
147 dignis De lege 164 148 tractus] Müller, tactus F, ductus Hück. 149 morti
De lege 165 150 rursus De lege 166, prob. Müller 151 ergo] F, hic De lege
167, prob. Müller fide] De lege, fides F 153 famis] De lege 169 (cfr III Reg.
18, 2), flammis F castigans hostes] F, quos ut castigaret De lege, prob. Müller
154 tenuitque] F, -que om. De lege 170 155 cunctis ostendit, paruit De lege 171,
prob. Müller 156 madida fluuiio super aras hostiae membra De lege 172, prob.
Müller 158 toties F 159 in auiam uenit De lege 175 160 uentus De lege
176, corr. m. alt. 161 fortis Müller (errore?) 162 petit Heliae De lege 178
166 securim De lege 180 172 mortuus ut tetigit] F, ut tetigit costas De lege

- Esaias, locuples uates, cui fontes aperti;
Tam manifesta fide uerbum dei ore profudit,
175 Largaque per Christum patris est promissa uoluntas,
Praetextata uiam uitae atque probata per ipsum est.
Quem populus sectum ligno sine culpa repertum,
Immeritum, demens crudeli morte peremit.
Sanctus Hieremias, quem gentibus esse prophetam
180 Aeterni uirtus iussit, dixitque futurum;
Qui quoniam plebis facta inlaudanda reuoluit,
Et fore captiuam, nisi paenituisset, iniquos
In famulos fieri praesaga uoce locutus,
Vincula dura tulit, squalenti carcere clausus,
185 Inque luto putei famis hausit tabida membra.
Sed postquam quae noluerant audire probauit,
Atque hostes uictum populum duxere triumphis,
Horrida uix tandem caruit sua dextra catenis;
Nulla morte uirum constat, neque caede peremptum.
190 Ezechiel fidus, diues cui gratia uerbi
Concessa est peccatorum secreta uidere,
Afflictus lugere suos, ueniamque precari,
Cernere uindictam sanctorum caede futuram,
Sanctorumque locum regni carnisque salutem,
195 Spiritu implicitus, gressus aditusque uidere.
Osea, Amos, et Micheas, Ioel, Abdia, Ionas,
Atque Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeusque,
Zacharias uim passus, et angelus ipse Malachim,
Hi uates domini, quorum chorus usque canentum,
200 Ac pariter laudis propriam meruere coronam.
Quam magnus Daniel! qualis uir! quanta potestas!
Qui falsos testes ipsorum prodidit ore,
Seruauitque animam damnatam crimine ficto,
Somnia secreta et regi prior ore resoluit,
205 Praeuidit Christum regnorum soluere membra,
Pro domino reus et factus quoque praeda leonum,
Seruatisque palam cunctis in pace quieuit.

183, prob. Müller renouata De lege 173 cui] et Oehler fontis F 174 fi-
de] De lege 190, fides F deus De lege, prob. Müller 175 promissa] F, expleta
De lege 191 177 ligno (cfr Ascensio Isatae 5, 11) sine culpa] Oehler Müller, ligno
sine lae F, lignos inculpa De lege 192 repertus De lege 180 aeterna De lege
195, prob. Müller futura De lege 181 infanda facta De lege 196 182
captiuos De lege 197, prob. Müller iniquis De lege 183 in] F, et Müller
184 carcere] De lege 198, currere F 185 famis hausit] Müller, famis hausit F,
hausit famis De lege 199 membra] F, uerba De lege 186 uoluerant F, no-
luerant De lege 200 187 uinctum Oehler 188 catenam De lege 202 190 si-
dus F 195 implicitus spiritu Müller 196 et] F, om. De lege 186 Ioel]
simul F, Ioel et De lege 197 Ionas Naum ambo cum Sophonias et Aggaeus
De lege 198 ipse Malachim] F Malachiel De lege 188 204 et] om. De lege 206
regi] De lege, regis F 206 Christo De lege 207 et] De lege m. alt. (m. pr.
om.), est F quoque] F, his De lege 207 seruatusque palam uictor De lege

- Huius tres socii, uix digna laude canendi,
 Ex numero tanto decretum regis iniquum
 210 Contempsere pii, quorum data corpora flammis,
 Tradere se poenis potius pro nomine magno,
 Quam genibus nixi simulacro pandere palmas.
 Tam praeclara fides, iam spes super omnia fulgens
 Extinxit rabidos ignes et uicit iniquos.
 215 Esdras nates, legis doctor et ipse sacerdos,
 Qui populum captum post tempora plena reduxit,
 Ignibus et multa consumpta uolumina uatum
 Spiritu completus memori omnia reddidit ore.
 Grandis Ioannes super omnes semine natos;
 220 Cuius difficile poterimus dicere laudes:
 Ablutor carnis, domini praecursor apertus,
 Ablutor Christi, prior ipse renatus ab illo,
 Foederis ille noui primus ueterisque supremus,
 Proque uia uera prior hostia caesus obiuit.
 225 Ecce deus Christus; pariter bis sena iuuentus,
 Omnibus una fides, amor unus et una potestas,
 Flos hominum; mundo lucentes lumine Christi
 Et comites et apostolici, qui uera locuti
 Auribus audiuerunt, oculis uidere salutem,
 230 Tractauere manu corpus de morte receptum,
 Conuixere cibo assidue, testantur ut ipsi.
 Hunc Paulus, praelectus apostolus in uice missus,
 In caelos raptus uidit quoque; missus ab illo,
 Barnaba cum comite sociisque prioribus, uno
 235 Foedere coniunctis, per gentes tradit ubique
 Esse caput Christum, sunt cuius ecclesia membra.
 Corporis ipse salus, membrorum uita perennis,
 Ipse caro factus, pro cunctis ipse peremptus,
 Ipse resurrexit primus, spes una salutis;
 240 Discipulisque suis formam dedit: hi simul omnes
 Indignas uarie poenas pro nomine passi.
 Talia membra gerit specioso corpore mater
 Libera, quod nunquam domini praecepta reliquit,
 Inque domo senit, domino lectissima semper,
 245 Inuidiam, poenas eius pro nomine passa.
 Nam sterilis, quoniam nondum secunda futuri,

215 sqq. cfr Esdras 7 sqq. 242 sqq. cfr Gal. 4, 23 sqq.

208, prob. Müller, fort. recte 210 pii, quorum data] F, regem soli sua De lege
 210 213 tam] Müller, iam F 216 plena] F, longa De lege 213 218 me-
 mor De lege 215 231 ut] F, et De nat. 61 232 hinc F 233 raptum Müller,
 fort. recte missus] F, iussus Müller, fort. recte ad illud F 235 coniunctus

- Ediderat populum caelesti semine natum,
 Atque suae famulae portauit spreto dolorem;
 Hanc sterilem quondam nunc tempus cernere matrem
 250 Haeredem natum suae libertatis habere,
 Non similem famulae, quamquam de semine caeli
 Conceptum genuit, sibi conditione iugatum.
 Absit ut illicitis uerbis, temeraria uoce,
 Egregios homines, ardentia sidera caeli,
 255 Semine coniunctos tantum, uel sanguine, plebi
 In solidum passim famulum dicatis atrocem,
 Aut populum domini legis mandata secutum
 Seruili specie quisquam putet esse loquendum.
 Sed peccatorum uacuum sine mente cateruam,
 260 Qui promissa dei dubia spe corde locarunt,
 Praesentis uitae misera dulcedine uictos,
 Debita seruitia captos sua culpa subisse,
 Si legem plebi peccati causa iugauit,
 Nam seruire deo, totoque incumbere corde,
 265 Intemerata fides, libertas sponte paratur.
 Ergo patres iusti, sancti sine labe prophetae,
 Aduentum domini multi cecinere futurum,
 Testanturque fide caelestia iussa profanis.
 Cum quibus immanes, sociati gloria Christi,
 270 Consortes uirtutis, uerba sacrata replentes
 Firmare fidem, factis praedicta probando.
 Quorum discipuli, qui successere per orbem,
 Conflati uirtute uiri, nostrique magistri,
 Coniunctos operis nobis tribuere honores.
 275 Ex quibus electum magnum plebique probatum
 Hac cathedra Petrus, qua sederat ipse, locatum
 Maxima Roma Linum primum considerare iussit.
 Post quem Cletus et ipse gregem suscepit ouilis.
 Huius Anacletus successor sorte locatus.
 280 Quem sequitur Clemens; is apostolicis bene notus.
 Euaristus ab hoc rexit sine crimine gregem.
 Sextus Alexander Sixto commendat ouile;
 Post expleta sui qui huius tempora tradit
 Telesphoro; excellens hic erat, martyrique fidelis.
 285 Post illum doctus legis, certusque magister,
 Cum uestri sceleris socius, praecursor et auctor
 Aduenit Romam Cerdo, noua uulnera gestans;
 Detectus, quoniam uoces et uerba ueneni

Müller (errore?) 247 ediderat] Müller, ediderit F 248 portarit Oehler
 251 quamquam] quoniam Müller 262 seruitia captos] Müller, seruitio capitis
 F subisset] Müller, subisse F 263 iugauit] Müller, iugabit F 266 sine
 culpa cont. Müller (cfr III, 177; De lege 192) 269 sociati] Oxi, satiati F 281 gre-
 gem] Müller, legem F 285 doctus] dub. Müller, socius F 286 socio F

- Spargebat furtim; quapropter ab agmine pulsus
 290 Sacilegum genus hoc genuit spirante dracone.
 Constabat pietate uigens ecclesia Romae
 Composita a Petro, cuius successor et ipse
 Iamque loco nono cathedram suscepit Hyginus.
 Post hunc deinde Pius, Hermas cui germine frater,
 295 Angelicus pastor, cui tradita uerba locutus,
 Aque pio suscepit Anicetus ordine sortem.
 Sub quo Marcion hic ueniens, noua Pontica pestis.
 Nondum secretum facinus suo corde reclusum,
 Passim uulgo loquens latebrosa perfidus arte.
 300 Sed postquam coepit mortis proferre sagittas,
 Abiectus merito tam saeui criminis auctor,
 A sanctis reprobis, patuit mirabile monstrum.

LIBER QVARTVS.

- Haec populo inueni, qui diues, liber et haeres
 Possidet aeternam spem laudis, iure dicamus,
 Non ut doctores (solus docet omnia Christus),
 Sed famulos Christi, iubet inuiolata potestas
 5 Ingenti zelo flagrantis, pacis amore
 Armatos, molem belli deducere terrae,
 Excelsas turres et moenia saeua malorum
 Surgentesque minas populi contra agmina sancti
 Detrahare et uacuas uoces dissoluere uento.
 10 Quapropter merito nos aemulamenta locuti
 Ipsius ex uerbis etiam monumenta salutis
 Nitimur exprimere, quae gratia larga profudit,
 Praedonisque plagam sanctis aperire copertam,
 Ex improviso ne quis rudis, inscius, audax
 15 Incidat, et captus caelestia dona relinquat.
 Ergo deus cunctis mortalibus unus ubique est,
 Aeternum regnum, profundae lucis origo,
 Fons uitae, potus sapientia conditus omni.
 Protulit ipse orbem, cuius sinus omnia cingit.
 20 Nulla illum regio, nullus locus ambitu claudit;

289 delectus F 293 Higinus F 295 cui Hilgenfeld, quia F 296 atque
 Ochler 298 reclusit Müller.

IV, 2 dicamus] Oxé, dicatam F 3 docet] Oxé, daret F 9 detrahare et]
 Oxé, detraheret F 18 sapientia conditus] Rigaltius, sapientia creditus F, sa-

- Materies nulla est facta, ut sit sponte perennis,
 Quae fuerit semper, nullo factore creata;
 Caelorum, terrae, maris infernique locator
 Spiritus, aëris est diuisor, conditor, auctor,
 25 Solus perpetuus deus est, immensa potestas.
 Hunc lex esse deum populo monstrauerat unum,
 Cuius uox Mosi pollens in monte locuta est.
 Illius haec uirtus, sapientia, gloria, uerbum,
 Filius, immenso genitum de lumine lumen;
 30 Per uatum uoces hunc unum clamat esse.
 Ordine suscipiens Paulus, sic tradit et ipse
 Vnum hunc esse patrem, per quem sunt omnia facta,
 Atque unum Christum, per quem deus omnia fecit,
 Ad quem se curuare genu plane omne fatetur,
 35 Ex quo omnis patria in caelo terraque uocatur,
 Qui zelat populum summo pietatis amore
 Ut pater, et sancte uult omnem uiuere carnem,
 Apparere sibi mundam sine crimine plebem.
 Hoc zelo nostram custodit lege salutem,
 40 Legitimos monet esse, iubet, castigat et instat.
 Corripit Galatas fratres et apostolus idem,
 Talem se Paulus zelum ipse scripsit habere.
 Reddidit ergo deus gnatis peccata paterna
 In cataclysmo enecans pariter cum prole parentes
 45 Genteque iam quarta genitos de stirpe nepotes,
 Cum fere nongentos hos tunc adiuuerit annos.
 Iudicium durum, sententia saeua uidetur,
 Paruulus et Sodomis adhuc insons, mollis, inermis,
 Ut careat uita: quid enim peccauerat infans?
 50 Quod crudele putes, hoc est pietatis honestum.
 Auctores sceleris, facinus ne cresceret ultra,
 Extinxit, sobolemque patrum peccata sequentum.
 Sed non cum patribus poenas innoxius infans
 Perpetuas huius, ignarus, neque criminis auctor;
 55 Ne fieret sceleris consors aetatis adultae,
 Sponte futura mala, mors immatura resoluit.
 Cur deus ergo iubet pecorum sibi sanguine fundi,
 Legeque constringit ne quis transcederet errans
 In populo, lapidum praesenti morte minatus,
 60 Atque iterum haec reprobis, negat haec sibi munera grata,

IV, 35 cfr Eph. 3, 15. 41 Gal. 4, 19 sq.

pietiae creditus Müller (cred. = traditus), fort. recte 21 perenni F 32 a
 quo De lege 5, prob. Müller 42 ipse Müller, se F 43 gnatis De lege 34, gratis
 F parentum De lege 34 44 diluuiumque necans De lege 35 52 sequentur
 De lege 36 54 auctor Oxé, auctus F 59 minatur F

Corripiens plebem peccati examine pressam ;
 Ipse iubet uerax, iustus simul ipse repellit ?
 Si quaeris causas, errans desiste moueri ;
 Causa etenim fidei rationis imagine maior.
 65 Aspice per speculum fulgentis luminis umbram,
 Quid uituli sanguis, uitulae cinis, hircus uterque ;
 Hic dimissus abit, cadit alter ut hostia templo.
 Sanguine nam uituli populum, simul omnia uasa
 Atque sacerdotes et scripta uolumina legis
 70 Sparsit aquae mixto uates, sic iussus ab alto...
 Non propriam spem, nec speciem uirtute uacantem,
 Exemplo uituli passurum in corpore Christum ;
 Qui iuga dura ferens humeris temonis aratri
 Fortiter abruptit sua pectora uomere ferri,
 75 Infundens sulcis animae sui sanguinis undam.
 Nam templi uasa haec designant corpora nostra.
 Ipse dei templum uerum, non ante dicatum ;
 Namque suo socios homines sibi sanguine fecit,
 Atque sacerdotes uoluit sui corporis esse,
 80 Ipse patris summi perfectus iure sacerdos.
 Auditum, uisum, gressum mundauit inertem,
 Aspersitque libros testes praesaga locutos,
 Demonstrans legem suo uinctam sanguine sancto.
 Hanc et per uitulam manifestat uictimae causam,
 85 Sanguine de cuius pro plebe piacula sumens
 Intra uelamen primus Leuita ferebat,
 Castrorum extra fores corpus iussuque cremauit,
 Cuius de cinere mundabat corpora lapsa.
 Hoc dominus noster, qui nos sua morte redemit,
 90 Extra castra, uolens populi uim passus iniqui,
 Impleuit legem, factis praedicta probando.
 Qui uere mundat plebem contaminate plenam,
 Omnia concedens, quasi diues corporis auctor,
 Intra uelamen caeli cum sanguine gressus,
 95 Effudit quem pro multorum mortibus unus.
 Ergo sacerdotem magnum decet hostia sancta,
 Quam digne perfectus habens offerre probetur.
 Corpus habet, haec est mortalibus hostia uiua,

68 sqq. cfr Exod. 24, 8 ; Hebr. 9, 19. 72 cfr Hebr. 8, 5. 82 cfr Hebr. 9, 19. 85 sq. cfr Leu. 16 15 ; Hebr. 2, 17.

67 at F post u. 70 lacunam signauit Müller 73 aratro F 82 libros] Oxé Müller, libro F locutos] Oxé Müller, locutus F 84 uictimae] Müller, uictima F

Hanc dignam magnus pro cunctis obtulit unam.
 100 Hircorum species homines docet esse repulsos
 Ex duobus populis steriles, sine fructibus ambos,
 Quos in euangelio dominus quoque dixit, et haedos
 Abs ouibus cerni stantes in parte sinistra,
 105 Esse quidem quosdam domini pro nomine passos,
 (Sic actu steriles fructu uelasse supremo)
 Hos merito dignos arae docet esse propheta ;
 Abiectos alios, Lazaro ut diues iniquus,
 In sua duritie qui permansere repulsi.
 Nam uelum in medio pendens cernebat utrosque,
 110 Inque duas partes aedem diuiserat unam.
 Interiora quidem sanctorum sancta uocata.
 Istic ara sita effulgebat nobilis auro,
 Testamenta simul tabularum legis et arca,
 Pellibus agnorum caeli contexta colore,
 115 Interius uestita auro, media omnia ligno.
 Hic tabulae legis, hic manna est urna repleta,
 Hic Aaron est uirga, crucis quae germina profert,
 Ipsi dissimilis, styracis tamen arbore nata.
 Atque super Cherubim per formam quattuor unam
 120 Pandebant pinnae et sagmina iussu tegebant.
 Exterius uelum, pars aedis aperta patebat,
 In faciem labro grauis ara stabat athena,
 Et candelabrum bis ternis undique ramis
 Connexis medio calamo, totidemque lucernae.
 125 Aurea materies complebat lumine templum.
 Ergo prior templi facies communis, aperta,
 Declarat ritum populi sub lege morantis.
 In cuius tenebris septemplex spiritus unus
 Lucebat sanctus semper plebemque tegebat.
 130 Hoc candelabrum uerum uiuaeque lucernae
 Per legem et uates praeuolent corde subactis ;
 Inque typum terrae facta ara traditur esse.
 Hic operae populi, quas non sine sanguine semper
 Obtulit effuso, uitam sine lege, cruore
 135 In patulo passim cum par fuit omnibus olim.

104 sqq. cfr Apoc. 6, 9. 111 cfr Hebr. 9, 3. 113 sqq. cfr Exod. 25, 10 sqq. 133 cfr Hebr. 9, 17 sq.

99 magnus] Müller (cfr IV, 96), magnis F 100 docet] Rinnius, decet F, dicat Pamelius, docere Oehler 105 actu steriles fructu] Müller (actu ... supremo = iudicio nouissimo, cfr Comm. Instr. I, 27, 1 ; II, 21, 12), actum sterilem fructum F 106 docet] Müller, decet scilicet. propheta] Müller (cfr Apoc. 6, 9), prophetas F 108 repulsos Müller 113 arca] Oehler, arcae F 117 crucis] F, nucis Oxé Müller 118 styracis Müller, errore 120 iussa F 122 labro] Müller (cfr Exod. 30, 18), lato F ara] dub. Müller, aeris F athena] Müller, atheno F 131 praeuolent] Oxé Müller, perlucens F, perlucet Oehler 134 uitam accens. relat. 135 cum

- Istic et dominus pro cunctis hostia factus
 Totam designat terram, specialiter aram.
 Foederis hinc etiam noui inenarrabilis auctor,
 Discipulus Ioannes animas pro nomine passas
 140 Testatur tali sese uidisse sub ara,
 Clamantes dei uindictam pro caede potentis.
 Istic interdum requies, sub corpore terrae
 In parte ignota quidam locus exstat apertus,
 Luce sua fretus, Abrahae sinus iste uocatur,
 145 Altior a tenebris, longe semotus ab igne,
 Sub terra tamen, haec ara uocatur athena.
 In quo uelamen pullum memorauimus esse.
 Diuidit hoc partes ambas, unamque recludit,
 Dissitam ab aeterna cultura et temporis usu.
 150 Non inimica sibi, quamuis distantis amoris,
 Tempore diuisa et spatio, et ratione ligata.
 Vna domus, quamuis uelo partita uidetur;
 Atque adeo passo domino, uelamine rupto,
 Caelestes patuere plagae, celataque sancta,
 155 Atque duplex quondam facta est domus una perennis.
 Interius templum, populum de nomine Christi
 Caelesti cultu, ipsa dei mandata sequentem.
 (Personae hic propriae uere non umbra signantur),
 Perfectis rebus completur traditus ordo.
 160 Arca sub exemplo corpus uenerabile Christi
 Ostendit, sacro per lignum spiritu iunctum.
 Aeriae pelles, caro, non ex semine nata,
 Extensa in ligno, simul intus spiritus ardens
 Aurigera specie conflatus, iungitur illi,
 165 Vt caro pace data cum spiritu mixta uigeret.
 Panis et urna typum domini fert aurea plena,
 Foederis ipsa noui dominum declarat aperte
 Manna, quod est panis caelestis, uerus, in illum
 Traditus a patre, quem tribuit pro pignore sanctis;
 170 Perfecte dabit hunc illis qui uincula pacis
 Semper amatores operum tenere bonorum.
 Et tabulae duplices conscriptae legis in arca
 Significant simul haec in Christo condita semper,
 Qui uetus atque nouum mandatum pertulit ipse,

139 sq. cfr Apoc. 6, 9 sqq. 144 cfr Luc. 16, 22. 158 cfr Hebr. 9, 8.

par fuit] Müller, comparuit F 139 numine F 142 istis Müller 146 tamen] est add. Müller 147 in quo] sc. locus (n. 144) Müller, in qua F 148 hoc] Oehler, haec F 151 alt. et secl. Müller 154 caelataque F 158 signantur] Müller, ligatur F 159 completur] Müller, completum F traditus] Müller, tradidit F 162 aeriae] Oehler, aeria F 166 panis] Müller (cfr Hebr. 9, 4),

- 175 Arca patris summi, per quem dedit omnia diues.
 Et uirga styracis fructus nucis adtulit ipsa:
 Virginis haec species, genuit quae sanguine corpus,
 Coniunctum: in ligno sedauit mortis amarum
 Interius fructum dulcem, de spiritu sancto.
 180 Sicut Esaias uirgam de semine Iesse
 Praedixit Mariam, de qua flos exit in orbem.
 Ara nitens auro caelum declarat in alto,
 Quo sanctae subiere preces, sine crimine missae.
 Hanc aram dominus dixit, qua munera si quis
 185 Offert, ut primum pacem cum fratre retractet;
 Sic demum flagrare preces ad sidera possunt.
 Hoc Christus, uictor solus primusque sacerdos,
 Obtulit incensum precibus, non arbore natum.
 Nam Cherubim cum sit bis binis uultibus unum,
 190 Est unum uerbum, per quattuor ordine ductum,
 De patre quae Christus plenissima pertulit ipse
 Mandati sperata noui solatia uitae.
 Ast quater alae sex, ueteris praeconia uerbi,
 Testificantis ea quae postea facta docemur.
 195 His alis uolitant caelestia uerba per orbem;
 His etiam Christi sanguis contextus habetur,
 Obscure uatum praesago dictus ab ore.
 Alarum numerus antiqua uolumina signat,
 Esse satis certa uiginti quattuor ista,
 200 Quae domini cecinere uias et tempora pacis.
 Haec cohaerere nouo cum foedere cuncta uidemus.
 Sic quoque Ioannes, sic pandit spiritus illi:
 Tot numero solis senioribus insuper altis,
 Atque coronatis cohibentibus omnia mira,
 205 Ad solium domini uitreum et mare stare sub igne,
 Quattuor aligera atque oculis animalia plena
 Intus et exterius; quae sunt arcana patere
 Significat uerbo simul omnia clausa uideri;
 Nam uitreum flammae mixtum mare dona lauacri
 210 Spiritu conflata credentibus esse tributa.
 Quae pietas domini! quis tantum dicere possit!
 Ante tribunale, ante pauimentumque parauit,
 Vt fora iudiciumque sibi anticipare uolentes

180 cfr Is. 11, 1. 203 sqq. cfr Apoc. 4, 4 sqq.

carnis F 178 coniunctum] Müller, coniuncta F sedauit] Oxé, sedabit F 188 precibus, non arbore natum] F (cfr II, 118 et 162, et Tert. Apolog. 30, 6: «grana turis iunctis assis, Arabicae arboris lacrimas»), precibus non abominatis Müller 190 dictum Oxé Müller 196 contextus Oehler 203 solis] solio F, solia Müller altis] F, albis Rigaltius Oehler Müller 204 mitra Oehler 210 con-

- Effugerent, esset properanti copia lata.
 215 Sic igitur lex et miri cecinere prophetae,
 Omnia sic coniuncta uigent, ueterisque nouique
 Foederis, illa sacra et uerborum immania dicta.
 Sic et apostolicae uoces testantur ubique,
 Nec quidquam ueteris non est nouo denique iunctum.
 220 Sic errant, et dictorum sic fata retorquent
 Qui falsas finxere uias dominumque deumque
 Aeternum regem, qui tantum protulit orbem,
 Detrectant, alium quaerunt sub nomine ficto,
 Mentibus orbat, quas amisere furentes,
 225 Externum legi Christum affirmare uolentes,
 Nec mundi dominum, carnis neque uelle salutem,
 Nec uirtute patris factorem corporis ipsum;
 Quos obturatis fugiendum est auribus ultro,
 Ne sermone suo maculent innoxia corda.
 230 Nos igitur, quos tanta dei perfudit honestas,
 Veraque doctoris caelestia uerba magistri
 Instituire bonis recta et monumenta dedere,
 Semper honoremus dominum, sine fine canamus,
 Gaudentes puraque fide certaue salute.
 235 Nati uero deo nutrimur pane perenni,
 Aeternam toto sperantes pectore uitam.

LIBER QUINTVS.

- Primus erat referens inimici ex ordine uerba,
 Quae refuga illicite molitus protulit amens.
 Hinc etiam carnis spes et uictoria Christi,
 Et species breuiter falsarum dicta uiarum.
 5 Inde sequens coniuncta docet mysteria legis,
 Inque nouo diuus quae foedere tradidit unus.
 Tertius ingenua gentem de matre creatam,
 Vatibus et patribus sacros esse ministros,
 Quos numero bis sex de cunctis, Christe, legebas;
 10 Maiorum natu cum nomine tempora lustr
 Tempora, acruati sceleris cum paruut auctor

V, 9 cfr Luc. 6, 13; Ioh. 6, 71.

fata] Müller, conflato F 214 effugerent] Müller, et fugerent Oehler 220 fata]
 Müller, facta F 221 dominique F 223 alium] Müller, aliud F.

V, 6 diuus] Müller, diuis F, deus Oehler 10 natu F 11 acruati] Müller,

- Ignotus, sine lege, uagus, cum prole relict.
 Quartus et ipse refert obscura piacula legis
 Esse typum ueteris, quae paruut hostia uere,
 15 Iamdudum expectata piis cum semine sancto.
 Hic quintus multos nexus nodosque resoluit,
 In planum mala conuoluit quaecumque latebant,
 Argumenta trahens, sed non sine teste propheta.
 Et quamuis hostes muniti fortibus armis
 20 Vincamus, tamen illicita, polluta, nefanda,
 Commaculata simul, sic miscuit omnia serpens,
 Caecorum sine luce uiam, contamine uocum;
 Vt, dum factorem mundi contendimus ipsum
 Esse deum solum, natum quoque uoce locutum,
 25 Ignotumque alium quemquam non esse probamus,
 Vix mundam linguam sermonis culpa reseruet.
 Complexu uario notum dum laude sequentes
 Culpamusque alias ignoti tempora sera;
 Sed cogunt nos multa doli celata uenena,
 30 Ancipiti quamquam cum crimine, pandere uerba.
 Quisnam ergo deus, quem uerum dicitis esse
 Ignotum populis, alienum denique mundo?
 Hunc quem nemo prius norat, hic uenit ab alto?
 Si sua, cur tam sero petit? si non sua, quare
 35 Vt praedo rapit, et populum sub lege morantem
 Ignotis totiens per legem uocibus opplet?
 Si misereri etiam uenit et succurrere cunctis,
 Et releuare graui deuictos funere mortis,
 Carnis et obsceno spiramen soluere uinclo,
 40 Quo cohibetur homo interior, concisus inique,
 Cur tam sero pius uigilans, semperque benignus,
 Qui numquam prius omnino se praebuit ulli,
 Transmissos numeroque alienos ore requirens,
 Numquam expectatus, non notus, missus in orbem,
 45 Pastor quem quaerens, quam non amiserat ante?
 Debuit exutus carnem, quasi uictor et ipse
 Spiritus, ut fuerat semper, talisque uolebat,
 Omnes expulsas animas sine corpore passim
 Eripere, et carnem spoliata linquere terrae;
 50 Vna die pariter complere cadauere mundum,
 Euacuare orbem, atque animas adtollere caelo?
 Progenies hominum nasci cessasset in unum,

seruati F cum] Müller, cui F 12 relict] Müller (sc. tempora), relictus F
 13 regis F 18 sed] F, et Müller 19 et] F, sed Müller 22 uocum] Müller,
 uocem F 25 quamquam F 27 sequentes] Pamelius, sequentem F 29 cae-
 lata F 31 quisnam] Oehler, quis non F 34 sero] Müller, sera F 36 toties
 F 40 quo] Müller, qui F 43 transmissos numeroque alienos] Müller,
 transmissis numero al. F 46 ut F 47 talesque F

Et nulla posthac generis prosapia uestri
 Nata foret, pestemque nouam fudisset in orbem.
 55 Vel quia tunc nihil ex his factum ostenditur esse,
 Debuerat finem generi statuuisse futuro,
 Connubii solido complexus corde repleret,
 Fecisset torpere uiros, sine germine fructus,
 60 Feminei sexus cubitus taedere dedisset,
 Clausisset penitus carnis genitalia membra ;
 Nulla uoluntas nostro animo, neque posse facultas.
 Post haec posset et interior homo sanguine iunctus
 Haerere infusus carni, semperque periret.
 Semper ouis perit, ergo nec est seruare potestas,
 65 Cum semper nascatur homo, sub crimine mortis :
 Quod pastoris opus, si sic inuenta docentur ?
 Inquaesita ergo, sed non erepta probatur.
 Nunc uero delectus adest connubia adire,
 Vt semper fuerat, quem iunxit certa propago,
 70 Nascuntur gentes et uix numerabile uulgus,
 Accipiunt animas nascentes corpora uiua ;
 Nec Paulum decuit, quamuis pro tempore, quosdam
 Hortari, uelut ipse fuit, pari sorte manere,
 Temporis angusti cernens instantia multa ;
 75 Nam teneras alias aetates nubere iussit,
 Nec se fraudari, sed debita reddere pacto.
 Vos autem astuta quis suasit fraude manere,
 Diuiso proles securos degere amore,
 Crimen adulterii committere, perdere uitam ?
 80 Et quamquam perit, id falsare agnomine uerbi ?
 Quapropter uocis tam dulcia cuncta profundit
 Impauidi quidquid placet, ut faciatis oportet,
 In faciem casti, maculati crimine furtim,
 Hac causa uos connubio priuauit honesto.
 85 Sed quid plura ? bene est disiunctos scilicet esse ;
 Expedit et mundo, ne uestri germinis ullus
 Nascatur ; tandem cessabunt organa mortis.
 Partem hominis, dum speratis retinere salutem,
 Totus homo uester deperiit mente profana,
 90 Interior simul et ueterem quem dicitis hostem ;
 Sed nec homo solum spiramen dicitur esse ;
 Nec uetus est homo dicta caro, nec sunt inimica

72 sqq. cfr I Cor. 7, 6 et 38 ; 7, 5 sqq.

54 pestemque] *Oxé*, postemque *F* 62 iunctis *F* 69 fuerat] *Müller* (cfr *V*
 47), fuit *F* 71 nascentem *Oehler* 73 pare *F* 80 deperiit] *Müller*, de-
 perdit *F*

Spiritus et caro, uerus homo est sociatus in uno,
 Nec sibi priuatos sensus cernuntur habere.
 95 Haec regitur, regit ille, gemit, gaudetque doletque ;
 Diligit, ipse suae carni carissimus idem,
 Per quam paret homo, cum qua commixtus habetur ;
 Vulneribus curas adhibet, lacrimasque profundit,
 100 Nutrimenta cibi cupide per membra resumit,
 Hanc optat secum immortalem semper habere,
 Quam frangi gemit, et dolet euacuari per artus ;
 Illi mors miserae dominatur tempore certo,
 Quo renouata leui de puluere mors inimica
 Deficiat tandem, caro cum resoluta resurgit.
 105 Haec erit expectata diu uictoria summa,
 Quam fecit uirtute patris, uenerandus in aeuum
 Factus uerus homo, hominis qui membra redempta
 In caelos tulit atque aditus spe diues aperuit.
 Principio gentis in linguis omnibus, inde
 110 Hic, ubi semper opus, patria pietate minister,
 Visus ab inuiso, missus patiendo peregit.
 Quid nunc infandae uoces ? quid perdita turba ?
 Si non ipse dedit leges, deus ipse creator,
 Aegypti de calle uiam qui strauit in undis,
 115 Et sedes gnatis dedit has quas dixerat olim,
 Ipsa cur in gente uenit terraque dicata ?
 Non alios populos aut altera regna petiuit ?
 Cur iam per uates, praedicto nomine toto,
 Non proprio suo, se uocitatum tradidit esse ?
 120 Vnde etiam potuit baptismi dona benigna
 Promissa abs alio tamquam sua promere facta ?
 Haec mandata dei transgressi, sorde referti
 Optabant, ueniamque fera de morte petebant ;
 Exspectata diu merito uenere, sed illis
 125 Qui prius audita, at nunc agnouere reperta,
 Hoc dat uere manus Christi, pater ipse creator
 Semper ab aeterno monet, et pia uoce requirit,
 Quodque figurauit, fouet atque figurat et armat,
 Et iam despectum uictor sua luce reuestit,
 130 Vt maneat uirtutis opus cum laude perenni.
 Quid praestare deus, quid possit homo pati, ut omnes
 Agnoscant, uideant, quod fecit uiua potestas ?

111 cfr Col. 1, 15. 118 sq. cfr Is. 1, 3.

93 est] *del. Oehler* 101 euacuari] *Oxel*, euscuaré *F* 111 inuiso] *Oxel*, inciso *F*
 113 dedit] *Oehler*, deus *F* 115 gratis *F*, ut fere semper 122 referti] *Hück*, re-
 perti *F* 126 dat] *Oxel*, det *F* uere] *Müller*, uera *F* 132 uideant] *Müller*,
 uiuant *F*

Sed quia nec praedicta prius, nec facta suprema
 Dementes homines possunt suadere furentes,
 135 Esse hominem factum deum, passumque, sepultum,
 Surrexisse, ut eis tantis clamantibus olim
 Caelesti uerbo complexis testibus, ambo
 Terrestri saltem rationi credere discant.
 Cum dominus Christus caro nasci uenit in orbem
 140 Augusti Regis Romani tempore, primum
 Decreto gentes censu numerantur ubique;
 Idem hoc rex forte tulit, quia summa uoluntas
 In cuius manu regnantis cor legimus esse,
 Fecit primus, et in numerum scriptura redacta est.
 145 Tunc etiam Ioseph, Maria cum coniuge feta,
 Caelesti pariter gnato numerantur et ipsi.
 His instrumentis humana astutia nisa,
 Quae testes sancti uerbi, praebere probantes
 Inquirant, uel sic inuento postea uicti
 150 Paeniteant, ueniamque rogent, dum tempus habetur,
 Iudaei graue qui scelus admisisse fatentur,
 Dum detractantes ardent, nobisque resistunt;
 Nec genus ignotum dicunt neque dicere possunt
 Suspendisse hominem se ligno, uera locutum
 155 Ignari domino carnem sine semine uictam.
 Sed pro parte quidem reticent, pro parte triumphant;
 Namque deum populis hominem uulgare laborant.
 Aspiciunt errorem qui uos expugnat utrosque;
 Pro nobis hic erit, dum uobis certa probamus.
 160 Illi hominem, uos falso deum sine corpore corpus
 Dicitis, et uaria heu mentes uesania mergit,
 Quod qui praesumpsit, mergentes spargitis ambo;
 Namque hominem pariterque deum tunc facta probabant
 Commixtum, nec pauca dabat signacula mundo.
 165 Filius ipse dei dum carnis membra requirit,
 Iam praetextatus palmarum sustinet ictus,
 Conspuitur uultus, spinis innexa corona
 Compungit caput, et ligno suffigitur ipse,
 Potatur scriblita, et fel miscetur aceto,
 170 Diuiditur uestis, sortes mittuntur in illa;
 Quod rapuit sibi quisque tenet; caligine multa,

143 PROU. 21, 1.

134 furentes] *Pamelinus*, ferentes *F* 135 diuum *Müller* 137 completis *Müller*
 143 regnantis] *regis Müller* legimus esse] *Müller*, legibus esset *F* 147 his]
Müller, hunc *F* 148 quae] *Müller*, qui *F* 160 illi hominem, uos falso deum]
Oehler 161 mentes] *Müller*, mentis *F* 163 probabant] *Müller*, probabunt *F*
 164 dabat] *Müller*, dabit *F* mundo] *Müller*, mundus *F*

Exspirante deo tacite de corpore carnis,
 In tenebris tremefacta dies cum sole refugit;
 Bis fuit una dies, mediam nox atra coperuit.
 175 A fundamentis montes agitantur in orbem,
 Commota est tellus, patuere sepulchra piorum,
 Cunctaque quem norunt passum timuere uidere.
 Exanimum telo miles latus haurit apertum,
 Profluit et sanguis, nec aqua minus inde secuta.
 180 Haec illi pacto celant, noluntque fateri
 Admissi factum, nefas occultare uolentes.
 Spiritus ergo potest gerere sine corpore uestem,
 Aut poenam capit, aut suffert uiolentia uulnus?
 Aut moritur, surgitque, et sanguis funditur inde?
 185 De qua carne, quia illum uos habuisse negatis?
 Aut finxit potius, sic uobis dicere tutum est,
 Quamquam praecipites dicatis, plura tacendo.
 Non ergo manifesta fides, non omnia fixa?
 Ante diem quam cum pateretur pascha celebrans,
 190 Discipulisque suis tradens memorabile factum;
 Acceptum panem pariter uitaeque liquorem
 Corpus ait, sanguisque meus qui funditur hic est
 Pro uobis; fieri semper quod postea iussit.
 Quae creatura panem unumque putatis
 195 Esse suum corpus cum sanguine? quaeque fatenda?
 Non se factorem mundi per facta probauit,
 Et portare simul de carne et sanguine corpus?
 Hic deus, hic et homo uerus, uerumque locutus,
 De patre principium, genitum de lumine lumen,
 200 Spiritus et uerbum, Christi sub imagine uirtus.
 Cum patre semper erat, unitus gloria et aeo;
 Omnitentis enim solus quia uerba ministrat,
 Quem capit in terris, et per quem cuncta creauit.
 Filius ipse dei, carissimus ipse minister.
 205 Hinc genus, hinc et nomen habet, hinc denique regnum,
 De domino dominus, fluius de fonte perenni.
 Hic patribus sanctis parens ab origine mundi,
 Testeque eo quicumque deum uidisse fatetur.
 Promissa et memoranda patris patefecit ab alto,
 210 Eduxit populum, gentem percussit iniquam,
 Ipse columna fuit lucis nubesque frigoris,

192 sq. cfr. Luc. 22, 19 sq. 211 cfr. Num. 9, 15.

178 apertum] *Müller*, aperto *F* 180 celant *F* 183 suffert] *Müller*, fert *F*
 186 sic] *Müller*, si *F* uobis] *F*, uos *Oehler* 187 tacenda] *Müller* 208
 testeque eo] *Müller*, teste deo *F* 211 nubesque frigoris] nubesque rigoris
F, nubesque figura *Müller*

- Siccavitque mare, et populos iubet ire per undas,
 Hostibus implicitis, fluctuque fretoque copertis ;
 Per deserta uiam fecit sua iussa secutis ;
 215 De caelo populo panem dimisit in umbris,
 Erupitque petram, sitientis unda rigauit,
 A deo mandatum legis Mosique locutus
 Cum tonitru cantuque tubae, flammaeque columna
 Terribili uisu, tremebundo corde uirorum.
 220 Post bis uicenos completis mensibus annos,
 Iordane diuiso, patuit uia, constitit unda ;
 Ipse prophetarum uerbum patris ore locutus,
 Partirique tribus terram promissa paterna.
 Esseque uenturum terris, hominemque futurum
 225 Praedixit, Christum terris manifeste profatus.
 Exspectatus in auxilium, spes unica uitae,
 Mundator carnis ferae mortisque fugator,
 Tandem uenit ab imperio patris omnipotentis,
 Humanis sese uestiuit et artibus ille.
 230 Adam, uirgo, draco, lignum, quae causa ruinae,
 Et uia qua nos mors temeraria uicerat omnes,
 Hac eadem gradiens pastor, pecudemque requirens,
 Angelo, uirgine, carne sua, lignique medela.
 Ex quo uictus homo uictos periturus obibat ;
 235 Hinc interpositus pro captis omnibus unus
 Sustinuit patiens inimicam in corpore poenam,
 Morte sua spolians mortem, fit causa salutis,
 Nec non in terris suo postquam corpore sancto
 Omnia perpessus persoluit debita nostra,
 240 Infernum petit ; hic animas pro crimine uinctas,
 Quae sine praesidio conclusae pondere legis
 Olim promissa et sperata et tarda rogabant,
 Sanctorum in requiem dedit, et cum luce retraxit.
 Tertia namque die surgens cum corpore uictor,
 245 Immani uirtute patris, uia facta salutis,
 Inque creatura portans hominemque deumque
 Conscendit caelos, captiuas ille reducens
 Primitias, minus domino caramque figuram,
 Conseditque patri lucis uirtute recepta,
 250 Gloria qua munitus erat, dum uinceret hostem,
 Spiritu coniunctus, de nobis carne ligatus.
 Hunc pater et dominum et Christum regemque deumque
 Iudicio regnoque dato missurus in orbem est.

216 cfr Ps. 104, 16. 247 cfr Eph. 4, 8. 253 cfr Ioh. 5, 22.

223 parentum Müller (cfr De lege 101) 227 serae F 234 uicto Müller, errore
 244 surgens Müller (cfr De nat. 95), subiens F 247 ille] bello De nat. 95, prob.
 Müller 252 dominum et] dominus De nat. 99.

INDICES

INDEX LOCORVM SACRAE SCRIPTURAE

INDEX SCRIPTORVM

INDEX NOMINVM

INDEX RERVM ET LOCUTIONVM

MONITVM

<i>An.</i>	De anima, p. 779.
<i>Ap.</i>	Apologeticum, p. 77.
<i>Bapt.</i>	De baptismo, p. 275.
[<i>Carm.</i>]	Ps. Tertulliani Carmen aduersus Marcionem, p. 1417.
<i>Carn.</i>	De carne Christi, p. 871.
<i>Cast.</i>	De exhortatione castitatis, p. 1013.
<i>Cor.</i>	De corona, p. 1037.
<i>Cult.</i>	De cultu feminarum libri II, p. 341.
[<i>Execr.</i>]	Ps. Tertulliani De execrandis gentium diis, p. 1411.
<i>Fragm.</i>	Fragmenta, p. 1331.
<i>Fug.</i>	De fuga in persecutione, p. 1133.
[<i>Haer.</i>]	Ps. Tertulliani Aduersus omnes haereses, p. 1399.
<i>Herm.</i>	Aduersus Hermogenem, p. 395.
<i>Idol.</i>	De idololatria, p. 1099.
<i>Iei.</i>	De ieiunio, p. 1255.
<i>Iud.</i>	Aduersus Iudaeos, p. 1337.
<i>Marc.</i>	Aduersus Marcionem libri V, p. 437.
<i>Mart.</i>	Ad martyras, p. 1.
<i>Mon.</i>	De monogamia, p. 1227.
<i>Nat.</i>	Ad nationes libri II, p. 10.
<i>Or.</i>	De oratione, p. 255.
<i>Paen.</i>	De paenitentia, p. 319.
<i>Pal.</i>	De pallio, p. 731.
<i>Pat.</i>	De patientia, p. 297.
<i>Praescr.</i>	De praescriptione, p. 185.
<i>Prax.</i>	Aduersus Praxean, p. 1157.
<i>Pud.</i>	De pudicitia, p. 1279.
<i>Res.</i>	De resurrectione mortuorum, p. 919.
<i>Scap.</i>	Ad Scapulam, p. 1125.
<i>Scorp.</i>	Scorpiace, p. 1067.
<i>Spect.</i>	De spectaculis, p. 255.
<i>Test.</i>	De testimonio animae, p. 173.
<i>Val.</i>	Aduersus Valentianos, p. 751.
<i>Virg.</i>	De uirginibus uelandis, p. 1207.
<i>Vx.</i>	Ad uxorem libri II, p. 371.

Renocanter lectores ad singulorum tractatum libros, capitula, paragraphos.
 'App.' uariae lectiones designantur, in apparatu adnotatae.

Indices I, II, III confecit A. Hoste. Indicem IV ex editione Oehleriana
 acceperunt et pro uiribus expolierunt et compleuerunt E. Forges et E. Ver-
 linde, auxiliante Gertrude Fonteyne amanuense. Quorum nomina grati reco-
 lant qui utuntur.

I

INDEX LOCORVM SACRAE SCRIPTURAE

Genesis :		Genesis :	
1, 1	<i>Herm.</i> 3, 5 ; 19, 2 ; 22, 5 ; 26, 3 ; <i>Prax.</i> 5, 1.	1, 29	<i>Iei.</i> 4, 2.
1, 1-2	<i>Bapt.</i> 3, 2.	1, 31	<i>Marc.</i> v, 14, 11.
1, 2	<i>Ap.</i> 48, 7 ; <i>Bapt.</i> 4, 1 ; 8, 5 ; <i>Herm.</i> 22, 5 ; 25, 1 ; 26, 1 ; 26, 2 ; 27, 1 ; 29, 8 ; 30, 1 ; 32, 4 ; 32, 6 ; <i>Marc.</i> iv, 26, 4.	2, 5	<i>Iud.</i> 13, 11.
1, 3	<i>Herm.</i> 3, 5 ; <i>Marc.</i> v, 11, 12 ; <i>Prax.</i> 7, 1 ; 12, 5.	2, 7	<i>An.</i> 3, 4 ; 26, 5 ; 29, 7 ; <i>Bapt.</i> 3, 4 ; <i>Herm.</i> 26, 1 ; 30, 4 ; <i>Marc.</i> 11, 7, 2 ; 11, 9, 1 ; 11, 9, 6 ; <i>Prax.</i> 5, 5 ; 12, 4 ; <i>Res.</i> 5, 8 ; 7, 3.
1, 3-4	<i>Marc.</i> 11, 4, 2.	2, 7-8	<i>Marc.</i> 1, 24, 5.
1, 4	<i>Marc.</i> 11, 12, 2.	2, 8	<i>Marc.</i> 11, 4, 4 ; <i>Res.</i> 5, 8.
1, 6 sq.	<i>Bapt.</i> 3, 3.	2, 9	<i>Iud.</i> 2, 2 ; 13, 11 ; <i>Marc.</i> 11, 12, 2.
1, 6-7	<i>Prax.</i> 12, 5.	2, 15	<i>Herm.</i> 3, 6.
1, 7	<i>Marc.</i> 11, 12, 2.	2, 16	<i>An.</i> 38, 5.
1, 7-8	<i>Herm.</i> 26, 1.	2, 17	<i>Iud.</i> 2, 2 ; 2, 4 ; <i>Marc.</i> 11, 4, 6.
1, 9 sq.	<i>Bapt.</i> 3, 3 ; <i>Herm.</i> 29, 4 ; 29, 7.	2, 18	<i>Marc.</i> 11, 4, 5 ; <i>Mon.</i> 4, 2 ; <i>Virg.</i> 5, 1.
1, 10	<i>Fug.</i> 4, 1 ; <i>Herm.</i> 25, 4 ; 29, 4.	2, 19	<i>Marc.</i> 11, 4, 4.
1, 11	<i>Herm.</i> 29, 5.	2, 21	<i>An.</i> 45, 3 ; [<i>Carm.</i>] 11, 180 ; <i>Cast.</i> 5, 1.
1, 11-12	<i>Herm.</i> 22, 1.	2, 21 sqq.	<i>An.</i> 43, 9 ; <i>Or.</i> 22, 1.
1, 12	<i>Iud.</i> 13, 11.	2, 23	<i>Mon.</i> 9, 4 ; <i>Res.</i> 7, 2 ; <i>Virg.</i> 5, 1 ; 5, 2 ; 5, 5 ; 8, 2.
1, 14	<i>Marc.</i> 11, 3, 4 ; v, 6, 5.	2, 24	<i>Cast.</i> 5, 2 ; <i>Marc.</i> iv, 17, 5 ; iv, 34, 2 ; v, 18, 9 ; <i>Mon.</i> 4, 2 ; <i>Virg.</i> 5, 2 ; 5, 4 ; <i>Vx.</i> 1, 2, 1 ; 1, 3, 1 ; 11, 8, 7.
1, 14-16	<i>Prax.</i> 12, 5.	3, 1	<i>Pud.</i> 6, 13.
1, 16	<i>Marc.</i> 11, 12, 2.	3, 3	<i>Marc.</i> v, 18, 13.
1, 20	<i>Bapt.</i> 3, 4.	3, 5	<i>Iud.</i> 2, 5 ; <i>Marc.</i> v, 18, 13.
1, 20-21	<i>Herm.</i> 22, 2.	3, 7	<i>Cor.</i> 7, 3 ; <i>Iud.</i> 2, 5 ; <i>Or.</i> 22, 8.
1, 21-22	<i>Herm.</i> 12, 4.	3, 8	<i>Iud.</i> 2, 5 ; <i>Prax.</i> 16, 7.
1, 22	<i>Marc.</i> 11, 11, 1 ; v, 11, 1 ; <i>Res.</i> 45, 4.	3, 9	<i>Iei.</i> 6, 7 ; <i>Marc.</i> 11, 25, 1 ; 11, 25, 2 ; iv, 20, 8 ; <i>Prax.</i> 16, 4.
1, 22-28	<i>Cast.</i> 6, 1 ; 6, 2.	3, 10	<i>Marc.</i> 11, 25, 1.
1, 24	<i>Herm.</i> 22, 5 ; 29, 5.	3, 11	<i>Marc.</i> 11, 25, 1.
1, 26	<i>An.</i> 27, 9 ; <i>Bapt.</i> 5, 7 ; <i>Marc.</i> 11, 4, 4 ; iv, 21, 12 ; v, 8, 1 ; <i>Pat.</i> 5, 5 ; <i>Prax.</i> 5, 5 ; 12, 1 ; <i>Res.</i> 5, 6 ; 6, 4.	3, 14	<i>Marc.</i> iv, 26, 5 ; iv, 26, 12.
1, 26-27	<i>Pud.</i> 16, 6.	3, 15	<i>Cult.</i> 1, 6, 3.
1, 27	<i>Cast.</i> 1, 3 ; <i>Cor.</i> 10, 8 ; <i>Herm.</i> 26, 1 ; <i>Marc.</i> iv, 34, 2 ; <i>Paen.</i> 2, 4 ; <i>Prax.</i> 12, 4 ; <i>Res.</i> 5, 6 ; <i>Spect.</i> 18, 1.	3, 16	<i>Cult.</i> 1, 1, 1 ; <i>Marc.</i> 11, 11, 1 ; v, 8, 11.
1, 28	<i>An.</i> 27, 4 ; 27, 9 ; <i>Herm.</i> 1, 2 ; <i>Marc.</i> 1, 29, 2 ; 1, 29, 4 ; iv, 23, 7 ; <i>Mon.</i> 7, 3 ; 7, 4 ; <i>Pud.</i> 16, 19.	3, 17	<i>Cast.</i> 2, 3 ; <i>Marc.</i> 11, 11, 1.
		3, 18	<i>Cor.</i> 14, 3 ; <i>Marc.</i> 1, 24, 7.

Genesis :

- 3, 19 *Marc.* II, 11, 1; II, 11, 2;
III, 8, 6; IV, 26, 12; V,
9, 4; *Res.* 6, 7; 18, 6;
26, 2; 52, 17.
3, 21 *Marc.* II, 11, 2; *Res.* 7, 2;
Val. 24, 3.
3, 22 *Marc.* II, 25, 4; *Prax.* 12,
2; *Res.* 63, 4.
4 [*Carm.*] III, 140.
4, 3 *Ind.* 5, 1.
4, 4 *Ind.* 2, 12; 5, 2; *Marc.*
II, 22, 3.
4, 5 *Ind.* 2, 12; 5, 2.
4, 8-12 *Ind.* 5, 2.
4, 9 *Marc.* II, 25, 3.
4, 10 *Marc.* II, 25, 3.
4, 11 *Marc.* II, 25, 4; *Res.* 26,
2.
4, 14 *Ind.* 5, 2.
4, 14-15 *Marc.* II, 25, 4.
4, 15-24 *Or.* 7, 3.
4, 19 *Cast.* 5, 4.
4, 24 *Mon.* 4, 4.
5, 2 *Or.* 22, 1.
5, 21-28 *Cult.* 1, 3, 1.
5, 24 *An.* 50, 5; *Ind.* 2, 13;
Res. 58, 9.
6, 1 *Marc.* V, 8, 2; *Virg.* 7, 2.
6, 1-2 *Cor.* 14, 2; *Cult.* 1, 2, 1;
Virg. 7, 2.
6, 2 *Ap.* 22, 3; *Cult.* 1, 2, 4;
Or. 22, 5; 22, 6.
6, 3 *Mon.* 1, 5; *Res.* 10, 2.
6, 6 *Marc.* II, 28, 1; *Prax.* 16,
4.
6, 7 *Ind.* 2, 13.
6, 8 *Ind.* 2, 13.
6, 9 *Ind.* 2, 7.
6, 17 *Prax.* 16, 2.
6, 19-21 *Mon.* 4, 5.
7, 16 *Prax.* 16, 7.
8, 10 *Bapt.* 8, 4.
8, 21 *Marc.* II, 22, 3.
9, 2 *Iei.* 4, 2.
9, 3 *An.* 38, 3; *Mon.* 5, 3.
9, 5 *Iei.* 4, 4; *Res.* 28, 2; 31,
2; 39, 5.
9, 6 *Spect.* 18, 1.
9, 8 *Paen.* 2, 3.
11, 7 *Prax.* 16, 2.
12, 1 *Bapt.* 12, 9.
12, 11-13 *Cult.* II, 2, 6.
14, 18 *Ind.* 2, 7; 2, 14; 3, 1.
14, 18-19 *Marc.* V, 9, 9.
15, 6 *Bapt.* 12, 8; *Ind.* 2, 7;
Marc. V, 3, 12; *Mon.* 6,
1; *Pat.* 6, 1.
16, 4 [*Carm.*] III, 3.
17, 4 *Marc.* IV, 34, 12.

Genesis :

- 17, 4-5 *Marc.* V, 3, 12.
17, 5 *Marc.* IV, 13, 5.
17, 10 *Carn.* 23, 3.
17, 11 *Ind.* 3, 1.
17, 14 *Ind.* 3, 1.
18, 1 sqq. *Carn.* 6, 7.
18, 4 *Carn.* 3, 6; *Prax.* 16, 7.
18, 4-8 *Res.* 62, 1.
18, 14 *Prax.* 10, 7.
18, 21 *Marc.* II, 25, 6.
19, 10-11 *Carn.* 3, 6.
19, 17 *Marc.* IV, 23, 11.
19, 18 *Ind.* 2, 14.
19, 24 *Ap.* 40, 7; *Marc.* IV, 29,
12; *Prax.* 13, 4; 16, 2.
19, 30-31 *Pud.* 6, 9.
20, 5 *Ind.* 2, 12.
21, 14 [*Carm.*] III, 3.
22, 1 *Or.* 8, 3.
22, 2 *Ind.* 10, 6; *Pat.* 6, 1.
22, 6 *Ind.* 10, 6.
22, 6-14 *Ind.* 23, 20-21.
22, 17 *Marc.* III, 24, 7; IV, 34,
14; V, 20, 7; *Pat.* 6, 2.
22, 18 *Ind.* 1, 3.
23, 4 *Res.* 18, 2.
24, 3-4 *Cor.* 13, 5.
24, 64 *Virg.* 11, 3.
24, 64-65 *Cor.* 4, 2.
24, 65 *Or.* 22, 10.
25, 22 *An.* 26, 2.
25, 22-23 *Pud.* 8, 8.
25, 23 *Ind.* 1, 3.
26, 4 *Ind.* 1, 3.
26, 7 *Cult.* II, 2, 6.
27, 28 *Marc.* III, 24, 7.
27, 39 *Marc.* III, 24, 9.
28, 1-2 *Cor.* 13, 5.
28, 12 *An.* 50, 4; *Fug.* 1, 4.
28, 12-13 *Marc.* III, 24, 9.
28, 17 *Marc.* III, 24, 10.
31, 3 *Res.* 26, 14.
32, 24-26 *Carn.* 3, 6.
32, 28 *Marc.* IV, 39, 7.
32, 30 *Prax.* 14, 5-8.
36 *Ind.* 10, 6.
37, 27 *Ind.* 10, 6.
38, 14-15 *Cult.* II, 12, 3.
38, 15 sqq. *Pud.* 6, 10.
38, 16 *Cult.* II, 12, 3.
45, 4 *Ind.* 10, 6.
45, 24 *Or.* 11, 1.
48, 14 *Bapt.* 8, 2.
48, 21 *Res.* 26, 14.
49, 5 *Marc.* III, 18, 5.
49, 6 *Ind.* 10, 9; *Marc.* III, 18,
5.
49, 9-10 *Marc.* IV, 35, 10.
49, 10 *Marc.* IV, 11, 1; IV, 40, 6.

Genesis :

- 49, 11 *Marc.* IV, 40, 6.
49, 27 *Marc.* V, 1, 5.
Exodus :
1, 14 *Marc.* II, 20, 2.
1, 15-16 *Marc.* IV, 23, 5.
1, 17 *Marc.* IV, 23, 5.
1, 20 *Marc.* IV, 23, 5.
1, 22 *Marc.* I, 29, 8.
2, 13-14 *Marc.* IV, 28, 9.
3, 2 *Marc.* III, 10, 4.
3, 4 *Prax.* 16, 7.
3, 5 *Cor.* 1, 3; *Res.* 26, 11.
3, 8 *Marc.* III, 5, 3; III, 16, 4.
3, 13 *Or.* 3, 1.
3, 17 *Res.* 26, 11; *Scorp.* 1, 12.
3, 22 *Marc.* II, 20, 1; II, 28, 2.
4, 2-9 *Res.* 28, 1.
4, 6-7 *Res.* 28, 1; 55, 8.
4, 10-12 *Marc.* IV, 39, 6.
4, 21 *Marc.* II, 14, 4.
4, 24-26 *Ind.* 3, 2.
5, 1-4 *Marc.* II, 14, 4.
5, 5-14 *Marc.* II, 14, 4.
7 sqq. *Or.* 29, 2.
7, 12 *An.* 57, 6.
7, 14 *Paen.* 12, 8.
8 sq. [*Carm.*] III, 55.
8, 19 *Marc.* IV, 26, 11.
9, 17 *Marc.* IV, 21, 4.
10, 2 *Marc.* V, 18, 11.
10, 20 *Marc.* II, 14, 4.
11, 2 *Marc.* II, 20, 1; II, 20, 2;
II, 28, 2.
12, 5-6 *Ind.* 8, 18.
12, 7 [*Carm.*] II, 77.
12, 16 *Marc.* IV, 12, 10; IV, 30,
1.
12, 18 *Ind.* 10, 18.
12, 34-35 *Marc.* IV, 24, 1; IV, 24, 5.
12, 35 *Marc.* II, 28, 2.
12, 35-36 *Marc.* II, 20, 1; V, 13, 6.
12, 37 *Marc.* IV, 21, 3.
13, 2 *Carn.* 23, 3.
13, 21 *Marc.* IV, 8, 9.
14, 16-21 *Marc.* IV, 20, 1.
14, 19 *Marc.* III, 10, 4.
14, 21 *Marc.* IV, 20, 1.
14, 22 *Marc.* IV, 20, 1.
14, 27 *Marc.* IV, 20, 1.
14, 28 *Bapt.* 9, 1.
15, 22 *Bapt.* 20, 4.
15, 25 *Bapt.* 9, 2; *Ind.* 13, 12.
15, 27 *Marc.* IV, 24, 1.
16, 1-15 *Bapt.* 20, 4.
16, 2 sq. *Iei.* 5, 2.
16, 4 *Ind.* 3, 13.
16, 5 *Marc.* IV, 12, 6.
16, 14 *Pat.* 5, 23.

Exodus :

- 16, 31 *Marc.* IV, 26, 9.
16, 35 *Marc.* IV, 21, 3.
17, 6 *Marc.* IV, 35, 15; *Pat.* 5,
24.
17, 8 *Or.* 29, 2.
17, 10-12 *Ind.* 10, 10.
17, 10-13 *Marc.* III, 18, 6.
19, 16 *Marc.* IV, 22, 7.
19, 16-20 *Marc.* IV, 22, 7.
20, 1 *Idol.* 5, 4.
20, 1-6 *Ind.* 3, 10.
20, 2 *Idol.* 4, 1; *Scorp.* 2, 2.
20, 3 *Herm.* 7, 1.
20, 4 *Herm.* 1, 2; *Marc.* IV, 22,
5.
20, 5 *Marc.* II, 22, 1; IV, 27, 8;
Pud. 2, 6.
20, 7 *Idol.* 20, 5; *Prax.* 7, 8.
20, 8 *Ind.* 4, 1.
20, 9-10 *Marc.* II, 21, 1.
20, 10 *Ind.* 4, 1; *Marc.* IV, 12, 9.
20, 11 *Ind.* 4, 1.
20, 12 *Cor.* 11, 1; *Marc.* IV, 25,
14; V, 18, 11; *Mon.* 7, 7.
20, 12-16 *Marc.* II, 17, 4; IV, 36, 5.
20, 12-17 *Ind.* 2, 3.
20, 13 *Marc.* V, 17, 15; *Spect.* 2,
8; 3, 2.
20, 13-16 *Marc.* IV, 16, 17.
20, 14 *Marc.* V, 17, 15; *Pud.* 5,
2; *Spect.* 3, 2.
20, 17 *Marc.* I, 29, 4.
20, 22 *Scorp.* 2, 2.
21, 22 *An.* 37, 2.
21, 24 *Cast.* 6, 3; *Marc.* II, 18,
1; II, 28, 2; IV, 16, 2;
V, 5, 10; *Pat.* 6, 4.
21, 25 *Marc.* II, 18, 1.
22 *Scorp.* 2, 3.
23, 4 *Marc.* IV, 35, 3.
23, 13 *Idol.* 20, 3.
23, 20-21 *Ind.* 9, 23; *Marc.* III, 16,
5.
24, 8 [*Carm.*] IV, 68.
24, 18 *Res.* 61, 5.
25, 10 [*Carm.*] IV, 113.
28, 17-21 *Marc.* IV, 13, 4.
30, 30 *Bapt.* 7, 1.
32, 1 sqq. *Ind.* 3, 13; *Marc.* IV, 31,
4; *Pat.* 5, 23.
32, 4 *Ind.* 1, 6.
32, 6 *Cor.* 9, 3; *Iei.* 6, 2;
Marc. II, 18, 2.
32, 7 sqq. *Cult.* II, 13, 6.
32, 8 *Ind.* 1, 6.
32, 10 *Cult.* II, 13, 6; *Marc.* II,
26, 3.
32, 20 *Cult.* II, 13, 6.
32, 23 *Ind.* 1, 6.

Exodus :

- 32, 25 *Marc.* II, 14, 4.
 32, 32 *Fug.* II, 1; *Marc.* II, 26, 3.
 33, 10 *Iud.* 9, 22.
 33, 11 *Marc.* II, 17, 2; *Prax.* 14, 5.
 33, 13 *Marc.* IV, 22, 14; *Prax.* 14, 1; 14, 8.
 33, 17 *Marc.* IV, 22, 14.
 33, 18 *Marc.* IV, 22, 25; *Prax.* 14, 8.
 33, 19 *Marc.* IV, 22, 15.
 33, 20 *Marc.* II, 27, 5; IV, 22, 14; V, 19, 3; *Prax.* 14, 1; 14, 2; 15, 2; 15, 8; 24, 5.
 33, 23 *Marc.* IV, 22, 15.
 34, 29-30 *Marc.* IV, 22, 16.

Leuiticus :

- 6, 9-13 *Marc.* V, 5, 10.
 6, 14-18 *Marc.* V, 5, 10.
 8, 12 *Bapt.* 7, 1.
 10, 9 *Iei.* 9, 7; *Marc.* V, 18, 7.
 11, 2-4 *Marc.* V, 5, 10.
 11, 10 *Marc.* II, 20, 1.
 11, 44 *Cast.* 1, 3.
 12, 4-6 *Marc.* IV, 20, 12.
 13 *Marc.* IV, 35, 4.
 13, 12-13 *Pud.* 20, 6.
 13, 44-46 *Marc.* IV, 9, 3.
 14 *Marc.* IV, 35, 4.
 14, 36 sqq. *Pud.* 20, 8.
 15, 12 *Marc.* V, 5, 10.
 15, 19-24 *Marc.* IV, 20, 9.
 16, 5-10 *Marc.* III, 7, 7.
 16, 5-29 *Iud.* 14, 9.
 16, 15 [*Carm.*] IV, 85.
 16, 29 sqq. *Iei.* 2, 1.
 19, 2 *Cast.* 1, 3; 10, 4.
 19, 4 *Scorp.* 2, 12.
 19, 14-32 *Marc.* II, 13, 5.
 19, 17 *Marc.* IV, 35, 2.
 19, 18 *Cult.* II, 2, 5; *Iud.* 2, 3; *Marc.* I, 23, 4; II, 17, 4; IV, 35, 3; V, 4, 11; V, 4, 12; V, 14, 11; V, 14, 15.
 19, 20 *Pud.* 20, 13.
 20, 7-26 *Cast.* 10, 4.
 20, 11-17 *Marc.* I, 29, 4.
 20, 21 *Mon.* 7, 6.
 21, 11 *Marc.* IV, 23, 10; *Mon.* 7, 8.
 21, 13-15 *Cast.* 7, 1.
 21, 14 *Mon.* 7, 7.
 22, 13 *Mon.* 7, 7.
 23, 5 *Marc.* IV, 40, 1.
 23, 27 *Iei.* 2, 1.
 24, 20 *Cast.* 6, 3; *Iud.* 3, 10.

Leuiticus :

- 25, 4 *Marc.* II, 17, 4.
 25, 55 *Scorp.* 2, 12.
 26, 1 *Scorp.* 2, 12.
 Numeri :
 6, 6-7 *Marc.* IV, 23, 10.
 9, 10 *Iud.* 10, 18.
 9, 15 [*Carm.*] V, 211.
 11, 4 sqq. *Iei.* 5, 3; 16, 1.
 11, 13-32 *Iei.* 16, 1.
 11, 17 *An.* 35, 6.
 11, 31-32 *Marc.* IV, 26, 9.
 12, 6 *Prax.* 14, 6.
 12, 6-8 *Marc.* IV, 22, 15.
 12, 7 *Prax.* 14, 5.
 12, 8 *Prax.* 14, 6.
 13, 9 *Iud.* 9, 21.
 13, 9-17 *Marc.* III, 16, 3.
 13, 17 *Iud.* 9, 21; *Marc.* III, 16, 6; IV, 13, 5.
 14, 29-31 *Marc.* III, 16, 4.
 15, 32-36 *Marc.* II, 21, 2.
 21, 8-9 *Iud.* 10, 10; *Marc.* III, 18, 7.
 22, 6 *Marc.* IV, 28, 8.
 22, 18-19 *Marc.* IV, 24, 8.
 22-24 *Marc.* IV, 28, 8; IV, 39, 6.
 22, 38 *Marc.* IV, 28, 8.
 23, 5-10 *Marc.* IV, 28, 8.
 25, 1 *Scorp.* 3, 4.
 25, 28 *Pud.* 6, 13.
 28, 26 *Iud.* 10, 18.
 29, 8-9 *Marc.* II, 22, 1.
 33, 9 *Marc.* IV, 13, 4; IV, 24, 1.

Deuteronomium :

- 5, 8 *Idol.* 4, 1.
 5, 24 *Marc.* IV, 25, 3.
 5, 25 *Marc.* III, 5, 4.
 6, 4 sqq. *Scorp.* 2, 5.
 6, 5 *Iud.* 2, 3; *Marc.* IV, 25, 14; V, 4, 11.
 6, 5-12 *Marc.* IV, 27, 4.
 8, 3 *Res.* 26, 10; 61, 5.
 8, 4 *Iud.* 3, 13; *Res.* 58, 6.
 8, 11-14 *Marc.* IV, 39, 18.
 8, 12 sqq. *Iei.* 6, 3.
 8, 12-14 *Marc.* IV, 15, 9.
 10, 16 *Marc.* V, 4, 10; V, 13, 7.
 10, 18 *Marc.* II, 19, 2.
 11, 13 sqq. *Or.* 29, 2.
 11, 26 *Marc.* V, 3, 9.
 11, 27 sqq. *Scorp.* 2, 5.
 12, 2 sqq. *Iud.* 5, 3; *Scorp.* 2, 6.
 12, 5 *Iud.* 5, 3.
 12, 30 *Scorp.* 2, 7.
 13, 1 sqq. *Scorp.* 2, 8.
 13, 5 *Marc.* V, 7, 2.
 13, 6 sqq. *Or.* 8, 3; *Scorp.* 2, 9.

Deuteronomium :

- 13, 15 sqq. *Scorp.* 2, 11.
 14, 10 *Marc.* II, 20, 1.
 15, 2 *Marc.* IV, 17, 3.
 15, 4 *Marc.* IV, 16, 8.
 15, 7-8 *Marc.* IV, 16, 9.
 17, 6 *Prax.* 22, 3.
 17, 7 *Marc.* V, 7, 2; V, 14, 11.
 18, 15 *Marc.* IV, 22, 10.
 18, 19 *Marc.* IV, 22, 10.
 19, 15 *Marc.* IV, 22, 7; V, 12, 9; *Praeser.* 22, 6.
 19, 21 *Cast.* 6, 3.
 21, 21 *Marc.* V, 14, 11; V, 18, 6.
 21, 22 *Iud.* 10, 2.
 21, 23 *Iud.* 10, 1; 10, 2; *Marc.* I, 11, 8; III, 18, 1; V, 3, 10; *Pat.* 8, 3; *Prax.* 29, 3.
 22, 5 *Idol.* 16, 2; *Spect.* 23, 6.
 22, 24 *Marc.* V, 7, 2.
 22, 28-29 *Marc.* IV, 34, 6.
 23, 3 *Marc.* IV, 24, 8.
 23, 19 *Pud.* 9, 5.
 24, 1 *Marc.* IV, 34, 1; IV, 34, 6.
 24, 1-2 *Marc.* V, 7, 6.
 24, 12-13 *Marc.* IV, 17, 3.
 25, 4 *Marc.* II, 17, 4; IV, 21, 1; IV, 24, 4; V, 7, 10; V, 16, 7.
 25, 5 *Marc.* IV, 34, 8; *Mon.* 7, 2.
 25, 5-10 *Marc.* IV, 38, 4.
 27, 3 *Iud.* 19, 22.
 27, 15 *Scorp.* 2, 12.
 28, 10 *Marc.* IV, 7, 11.
 28, 63 *Iud.* 11, 9.
 28, 66 *Iud.* 11, 9; 13, 11.
 29, 5 *Res.* 58, 6.
 29, 24-25 *Marc.* III, 23, 4.
 30, 11-14 *Marc.* IV, 35, 13.
 30, 15 *Mon.* 14, 7.
 30, 19 *Marc.* IV, 15, 5.
 31, 20 *Iud.* 9, 22.
 32, 9 *Prax.* 17, 3.
 32, 15 *Iei.* 6, 3.
 32, 16 *Iud.* 13, 26.
 32, 20-21 *Marc.* IV, 31, 6.
 32, 35 *Marc.* II, 18, 1; IV, 16, 3; V, 4, 14; V, 14, 12; *Pat.* 10, 6.
 32, 39 *Fug.* 3, 1; *Marc.* III, 24, 1; IV, 1, 10; V, 11, 4; *Or.* 8, 3; *Res.* 9, 5; 28, 3.
 33, 17 *Iud.* 10, 7; *Marc.* III, 18, 3.

Iosue :

- 1, 1-9 *Marc.* III, 16, 3.

Iosue :

- 3 sqq. [*Carm.*] III, 67.
 3, 15-17 *Marc.* IV, 20, 2.
 4, 9 *Marc.* IV, 13, 4.
 5, 2 *Iud.* 9, 22; *Marc.* III, 16, 4.
 6, 3-4 *Marc.* II, 21, 1; IV, 12, 3; IV, 12, 12.
 6, 3-7 *Iud.* 4, 8.
 6, 20 *Iud.* 4, 9.
 6, 21 *Iud.* 4, 9.
 7, 10-26 *Cult.* II, 13, 6.
 10, 12 sqq. *Iei.* 10, 10.

Iudicum :

- 2, 8-13 *Scorp.* 3, 5.
 2, 20 sqq. *Scorp.* 3, 7.
 6 sqq. [*Carm.*] III, 76.
 7, 3 *Marc.* IV, 16, 1.
 14 sqq. *Cult.* I, 3, 3.

I Regum :

- 1, 15 *Iei.* 9, 7.
 2, 6 *Marc.* IV, 34, 15; *Res.* 28, 5.
 2, 8 *Marc.* IV, 14, 6; IV, 34, 17; IV, 36, 2.
 4, 17 sqq. *Iei.* 16, 2.
 7, 5 sqq. *Iei.* 7, 1.
 8, 7 *Marc.* IV, 24, 8.
 9, 2 *Marc.* II, 24, 2; *Praeser.* 3, 4.
 9, 16 *Marc.* II, 23, 1.
 10 sqq. [*Carm.*] III, 126.
 10, 11 *An.* 11, 5.
 11, 1 *Marc.* II, 23, 1.
 13 *Iei.* 16, 3.
 13, 14 *Praeser.* 3, 4.
 14, 24 sqq. *Iei.* 10, 11.
 14, 27-45 *Marc.* IV, 10, 3.
 14, 39 *Marc.* II, 17, 2.
 14, 45 *Marc.* II, 17, 2.
 15, 11 *Marc.* II, 24, 1.
 15, 15 *Marc.* II, 23, 1.
 15, 28-29 *Marc.* II, 24, 7.
 16, 7 *Cult.* II, 13, 1; *Or.* 17, 3; *Praeser.* 3, 7.
 16, 13 *Bapt.* 7, 1.
 16, 14 *Fug.* 2, 7.
 18, 10 sqq. *Praeser.* 3, 4.
 21, 2-6 *Marc.* IV, 12, 5.
 21, 27 *Pud.* 6, 9.
 28, 6 *An.* 57, 8.

II Regum :

- 5, 6-8 *Marc.* IV, 36, 12.
 7, 13 *Iud.* 17, 13; *Marc.* III, 20, 9.
 7, 14 *Marc.* III, 20, 8.
 7, 15 *Marc.* III, 20, 9.

II Regum :

- 12, 13 *Marc.* II, 17, 2 ; *IV*, 10, 3 ;
V, 11, 2.
22, 26-27 *Cast.* 10, 4.

III Regum :

- 3, 12 *Marc.* IV, 15, 8.
3, 13 *Marc.* IV, 15, 8.
4, 9 sqq. *Praescr.* 3, 4.
4, 25 *Iud.* 7, 7.
8, 19 *Marc.* IV, 36, 11.
11, 4 sqq. *Praescr.* 3, 4.
11, 14 *Marc.* III, 20, 10.
11, 29-39 *Marc.* IV, 35, 9.
12, 18 *Iud.* 1, 7.
12, 28-31 *Marc.* III, 13, 9.
13, 33-34 *Iud.* 9, 13.
14, 15 *Iud.* 1, 7.
16, 31 *Iud.* 1, 7.
17, 1 *Iei.* 6, 6.
17, 7-16 *Marc.* IV, 21, 4.
19, 4 *Mart.* 2, 8.
19, 8 *Res.* 61, 5.
19, 9 *Iei.* 6, 7.
19, 12 *Marc.* IV, 23, 9 ; *Pat.* 15, 6.
20, 29 *Marc.* V, 11, 2.
21, 19 *Iei.* 7, 5.
21, 29 *Iei.* 7, 5 ; *Marc.* IV, 10, 3.

IV Regum :

- 1, 10 *Marc.* IV, 23, 7.
1, 10 sq. *Or.* 29, 2.
2, 11 *An.* 50, 5.
2, 12 *Res.* 58, 9.
2, 14 *Marc.* IV, 20, 2.
2, 23-24 *Marc.* II, 14, 4 ; *IV*, 23, 4.
4, 26 *Marc.* IV, 24, 4.
4, 29 *Marc.* IV, 24, 3.
4, 32-37 *Marc.* IV, 12, 15.
4, 42-45 *Marc.* IV, 21, 5.
4, 43 *Marc.* IV, 21, 5.
5, 9-18 *Marc.* IV, 9, 6.
5, 15 *Marc.* IV, 9, 7.
6, 3-6 *Iud.* 13, 17.
12, 13 *Pud.* 6, 9.
18-19 *Marc.* V, 8, 7.
20, 3-5 *Marc.* II, 17, 2.
20, 5 *Marc.* V, 11, 2.

II Paralipomenon :

- 19, 7 *Cast.* 7, 4.

I Esdras :

- 5, 2 *Cor.* 9, 3.
7 sq. [*Carm.*] III, 215.

Tobias :

- 12, 12 *Or.* 16, 6.

Iob :

- 1, 12 *Fug.* 2, 1 ; *Marc.* V, 12, 8.
1, 15-17 *Pat.* 14, 2.
1, 19 *Pat.* 14, 2.
1, 21 *Cast.* 2, 1.
2, 6 *Fug.* 2, 3.
2, 9-10 *Pat.* 14, 4.
5, 13 *Marc.* V, 6, 12.
5, 18 *Marc.* III, 24, 1.
17, 4 *Marc.* IV, 26, 5.
38, 41 *Marc.* IV, 21, 1.
42, 2 *Prax.* 10, 7.
42, 10 *Pat.* 14, 7.

Psalmi :

- I [*Carm.*] III, 131.
1, 1 *Marc.* II, 19, 2 ; *IV*, 42, 8 ;
Spect. 3, 7 ; 27, 4.
1, 1-2 *Pud.* 6, 4.
1, 2 *Marc.* II, 19, 1 ; *Pud.* 6, 4 ;
Vx. 1, 4, 4.
1, 3 *Idol.* 15, 11 ; *Iud.* 13, 11 ;
Marc. II, 19, 3 ; *Paen.* 4, 3.
2, 1-2 *Marc.* I, 21, 1 ; *III*, 22, 3 ;
IV, 42, 2 ; *V*, 3, 8 ; *V*, 4, 9 ;
Res. 20, 4.
2, 2 *Marc.* V, 14, 8 ; *Prax.* 28, 10.
2, 3 *Marc.* I, 21, 1 ; *III*, 22, 3 ;
V, 3, 8 ; *V*, 4, 9.
2, 7 *Marc.* IV, 22, 8 ; *Prax.* 7, 2 ;
11, 3.
2, 7-8 *Iud.* 12, 1 ; *Marc.* III, 20, 3.
2, 8 *Marc.* IV, 16, 12 ; *IV*, 25, 9 ;
IV, 39, 11 ; *V*, 17, 6.
2, 9 *Pat.* 10, 4.
3, 2 *Prax.* 11, 6.
3, 5 *Marc.* IV, 13, 2.
4, 5 *Marc.* II, 19, 2 ; *V*, 18, 6.
4, 7 *Marc.* V, 11, 12.
7, 10 *Marc.* IV, 33, 6.
8 [*Carm.*] III, 131.
8, 5 *Prax.* 23, 5.
8, 6 *Carn.* 14, 4 ; 15, 5 ; *Cor.* 14, 4 ;
Iud. 14, 2 ; 14, 5 ; *Marc.* II, 27, 3 ; *III*, 7, 2 ;
III, 7, 5 ; *IV*, 21, 12 ; *Prax.* 9, 2 ;
16, 5 ; 23, 5.
8, 7 *Marc.* III, 7, 5 ; *V*, 17, 6.
8, 8 *Carn.* 15, 6.
9, 18-19 *Marc.* IV, 14, 5.
9, 19 *Marc.* IV, 39, 8.
9, 37 (= 10, 16) *Iud.* 7, 6.
11, 7 *Scorp.* 1, 12.
15, 10 *Marc.* IV, 7, 11.
17 [*Carm.*] III, 131.

Psalmi :

- 17, 26 *Cast.* 10, 4 ; *Marc.* V, 18, 6 ; *Pud.* 18, 5.
17, 45 *Iud.* 3, 11.
18, 5 *Fug.* 6, 5 ; *Iud.* 7, 3 ;
Marc. III, 22, 1 ; *IV*, 43, 9 ; *V*, 19, 2.
18, 6-7 *Marc.* IV, 11, 7.
18, 8 *Marc.* IV, 1, 5.
18, 8-9 *Pud.* 6, 4.
18, 10-11 *Marc.* IV, 17, 7.
19 [*Carm.*] III, 131.
19, 2 *Marc.* V, 14, 11.
19, 8 *Cor.* 13, 2.
21 [*Carm.*] III, 131.
21, 3 *Marc.* IV, 13, 2.
21, 7 *Carn.* 15, 5 ; *Iud.* 14, 2 ;
Marc. III, 7, 2 ; *III*, 17, 3 ;
IV, 21, 12.
21, 8 *Res.* 20, 5.
21, 8-9 *Marc.* IV, 42, 4.
21, 10 *Carn.* 20, 4.
21, 11 *Carn.* 20, 4.
21, 16 *Marc.* IV, 42, 3.
21, 17 *Iud.* 8, 17 ; 10, 4 ; 10, 13 ;
13, 10 ; *Marc.* III, 19, 5 ;
IV, 42, 4 ; *Res.* 20, 5.
21, 18 *Iud.* 13, 10.
21, 19 *Iud.* 10, 4 ; *Marc.* IV, 42, 4 ;
Res. 20, 5.
21, 22 *Iud.* 10, 13 ; *Marc.* III, 19, 5.
21, 23 *Marc.* III, 22, 6.
21, 26 *Marc.* III, 22, 6.
23, 1-2 *Herm.* 29, 3.
23, 4-5 *Marc.* II, 19, 3.
23, 7 *Fug.* 12, 2 ; *Scorp.* 10, 7.
23, 8 *Marc.* IV, 20, 4.
23, 10 *Marc.* V, 17, 5.
25, 4 sqq. *Pud.* 18, 5.
28, 3 *Marc.* IV, 20, 3.
30, 6 *Fragm.* IV ; *Marc.* IV, 42, 6.
31, 1 sqq. *Scorp.* 6, 10.
32, 6 *Herm.* 45, 2 ; *Prax.* 7, 3 ;
19, 3 ; 19, 5.
32, 18 *Marc.* II, 19, 4.
33, 14-15 *Marc.* II, 19, 2.
33, 15 *Marc.* V, 14, 11.
33, 20 *Marc.* II, 19, 4.
33, 21 *Marc.* II, 19, 4.
33, 23 *Marc.* II, 19, 4.
34, 12 *Iud.* 10, 4.
39, 13 *Cor.* 13, 4.
40, 10 *Marc.* IV, 40, 2.
44, 2 *Herm.* 18, 6 ; *Marc.* II, 4, 1 ;
IV, 14, 1 ; *Prax.* 7, 1 ;
11, 2.
44, 3 *Iud.* 9, 17 ; 14, 5 ; *Marc.* III, 14, 1 ; *III*, 17, 2.

Psalmi :

- 44, 3-5 *Marc.* III, 7, 5.
44, 4 *Iud.* 9, 16 ; 14, 5 ; *Marc.* III, 14, 1 ; *III*, 17, 2 ; *V*, 18, 5.
44, 5 *Iud.* 9, 17 ; *Marc.* III, 14, 2 ; *III*, 14, 6.
44, 6 *Marc.* III, 14, 7.
44, 7-8 *Prax.* 13, 1.
45, 4-6 *Iud.* 9, 19.
45, 14-15 *Prax.* 13, 2.
48, 4-5 *Marc.* IV, 19, 2.
48, 12 *An.* 32, 8.
48, 17-18 *Marc.* IV, 15, 11.
48, 21 *Res.* 52, 12.
49, 14 *Iud.* 5, 5.
49, 14-23 *Or.* 28, 1.
49, 16-18 *Pud.* 18, 6.
49, 18 *Spect.* 15, 8.
50, 12 *An.* 15, 4 ; *Or.* 12.
50, 18 *Iei.* 3, 3 ; 16, 1.
50, 19 *Iud.* 5, 5.
58, 12 *Iud.* 13, 27 ; *Marc.* III, 23, 4.
61, 11 *Marc.* IV, 15, 11.
65, 6 *Herm.* 34, 2.
66, 7-8 *Iud.* 13, 11.
67, 19 *Marc.* V, 8, 5 ; *V*, 18, 5.
67, 27 *Marc.* III, 22, 6.
68, 5 *Iud.* 10, 4.
68, 22 *Iud.* 10, 4 ; 13, 10 ; *Res.* 20, 5.
69, 29 *Cor.* 13, 1.
70, 8 *Res.* 56, 6.
70, 18 *Prax.* 11, 6.
71, 1 *Marc.* V, 9, 9.
71, 4 *Marc.* IV, 14, 4.
71, 6 *Marc.* V, 9, 10.
71, 8 *Marc.* V, 9, 11.
71, 9 *Marc.* V, 9, 13.
71, 11 *Marc.* IV, 14, 4 ; *V*, 9, 11.
71, 12-14 *Marc.* IV, 14, 4.
71, 15 *Marc.* III, 13, 8.
71, 17-19 *Marc.* V, 9, 11 ; *V*, 9, 12.
72, 10 *Iud.* 9, 12.
72, 15 *Iud.* 9, 12.
77, 2 *Marc.* IV, 11, 12.
77, 11 *Iud.* 3, 13.
77, 12 *Iud.* 3, 13.
77, 24-25 *Iud.* 3, 13.
77, 25 *Carn.* 6, 12.
81, 1 *Marc.* I, 7, 1 ; *Prax.* 13, 4.
81, 3-4 *Marc.* IV, 14, 3.
81, 6 *Herm.* 5, 2 ; *Marc.* I, 7, 1 ; *Prax.* 13, 4.
85, 13 *An.* 55, 1.
86, 4-5 *Marc.* IV, 13, 6.
86, 5 *Prax.* 27, 6 ; 27, 10.
88, 20 *Iud.* 14, 2.
90, 11-12 *Prax.* 1, 2.

Psalmi :

- 90, 13 *Marc.* IV, 24, 10.
 91, 13 *Res.* 13, 3.
 93, 11 *Marc.* V, 6, 12.
 95, 5 *Idol.* 20, 4.
 95, 7-8 *Iud.* 5, 4; 5, 6.
 95, 10 *Marc.* III, 19, 1.
 96, 1 *Res.* 26, 4.
 96, 3 *Marc.* IV, 29, 12; *Pud.* 2, 7.
 96, 4-5 *Prax.* 13, 6; *Res.* 26, 5.
 96, 5 *Herm.* 34, 2.
 96, 10 *Iud.* 10, 11; 10, 12; 13, 11.
 101, 10 *Iei.* 9, 6.
 101, 26 *Herm.* 45, 2.
 101, 26-27 *Herm.* 34, 2.
 101, 27 *Herm.* 34, 2.
 102, 8 *Marc.* V, 11, 1.
 102, 19 *Prax.* 23, 4.
 102, 22 *Or.* 3, 2.
 103, 3 *Iud.* 9, 30.
 103, 4 *Marc.* II, 8, 2; II, 10, 1; III, 9, 7; IV, 26, 4.
 104, 16 [*Carm.*] V, 216.
 105, 5 *Scorp.* 8, 1.
 106, 16 *Res.* 44, 7.
 109, 1 *Herm.* 11, 3; *Marc.* IV, 38, 10; IV, 41, 4; V, 17, 6; *Prax.* 4, 2; 11, 7; 13, 5; 28, 11; 30, 5; *Res.* 22, 9.
 109, 1-2 *Marc.* V, 9, 6.
 109, 3 *Marc.* V, 9, 7; *Prax.* 7, 2; 11, 3.
 109, 4 [*Haer.*] 8, 3; *Marc.* V, 9, 8.
 109, 8 *Praescr.* 20, 4.
 110, 1 *Iud.* 14, 5.
 110, 4 *Iud.* 2, 7.
 110, 10 *Praescr.* 43, 5.
 112, 5-8 *Marc.* IV, 14, 5.
 112, 7 *Marc.* IV, 28, 11; IV, 34, 17; IV, 36, 2.
 113, 8 *Idol.* 4, 4.
 113, 12-15 *Cor.* 10, 5; *Scorp.* 2, 14.
 113, 16 *Cor.* 10, 4.
 113, 18 *Fragm.* IV.
 115, 6 *Marc.* II, 19, 4; IV, 21, 9; IV, 39, 8.
 117, 8 *Marc.* V, 6, 13.
 117, 8-9 *Marc.* II, 19, 3; IV, 15, 15.
 117, 9 *Marc.* IV, 27, 5; V, 14, 11.
 117, 22 *Iud.* 14, 3; *Marc.* III, 7, 3; V, 17, 16.
 117, 22-23 *Marc.* IV, 55, 15.
 117, 26 *Prax.* 17, 1.
 118, 21 *Marc.* V, 12, 8.

Psalmi :

- 125, 5 *Marc.* IV, 14, 12; IV, 15, 13.
 131, 11 *Marc.* III, 20, 6.
 132, 1 *Iei.* 13, 7; *Marc.* II, 19, 3.
 132, 11 *Carn.* 21, 6; 22, 6.
 132, 17 *Iud.* 9, 24.
 134, 15 sqq. *Scorp.* 2, 14.
 138, 8 *Prax.* 23, 4.
 145, 8 *Marc.* IV, 36, 11.
 146, 8 *Marc.* V, 12, 8.
 146, 9 *Marc.* IV, 21, 1.
 147, 6 *Virg.* 15, 2.

Prouerbia :

- 1, 7 *Praescr.* 43, 5.
 1, 20 *Scap.* 7, 2.
 1, 24 [*Carm.*] II, 164.
 6, 23 *Pud.* 18, 3.
 8, 22 *Herm.* 20, 1; 20, 2; 45, 1; *Prax.* 7, 1; 7, 3; 11, 3.
 8, 22-23 *Herm.* 18, 3.
 8, 22-30 *Prax.* 6, 1.
 8, 24 *Herm.* 18, 3; 37, 2.
 8, 24-25 *Prax.* 7, 3.
 8, 25 *Herm.* 18, 3.
 8, 27 *Prax.* 7, 1; 19, 2.
 8, 27-28-30-31 *Herm.* 18, 2.
 8, 28 *Herm.* 32, 3.
 8, 30 *Prax.* 19, 2.
 9, 2 *Scorp.* 7, 1.
 9, 10 *Praescr.* 43, 5.
 20, 27 *Marc.* IV, 33, 6; V, 7, 1.
 21, 1 [*Carm.*] V, 143; *Fug.* 12, 8; *Marc.* IV, 26, 4; *Or.* 5, 1.
 21, 3 *Marc.* II, 17, 2; IV, 10, 4; IV, 20, 11; IV, 27, 3.
 24, 12 *An.* 15, 4.

Ecclesiastes :

- 3, 17 *Marc.* V, 4, 15; *Mon.* 3, 8; *Virg.* 1, 5.
 9, 4 *Ap.* 28, 3.

Canticum Cant. :

- 4, 8 *Marc.* IV, 11, 8.
 8, 6 *Fragm.* IV.

Sapientia :

- 1, 1 *Iud.* 2, 12; *Praescr.* 7, 10; *Val.* 2, 2.
 1, 6 *An.* 15, 4.
 2, 12 *Marc.* III, 22, 5.
 2, 23 *Bapt.* 5, 7.
 3, 8 *Mart.* 2, 4.
 10, 2 *Paen.* 12, 9.
 16, 20 *Marc.* IV, 26, 4.

Ecclesiasticus :

- 15, 18 *Mon.* 14, 7.
 44 sq. [*Carm.*] III, 14.
 Isaias :
 1, 2 *Iud.* 3, 5; 9, 14; *Marc.* III, 13, 9; III, 24, 11; V, 9, 8; *Or.* 2, 3.
 1, 2-3 *Pud.* 8, 6.
 1, 3 [*Carm.*] V, 118; *Iud.* 13, 26; *Marc.* III, 6, 7; IV, 25, 10; V, 14, 8.
 1, 3-4 *Marc.* III, 23, 3.
 1, 4 *Iud.* 3, 5; 13, 26; *Marc.* III, 6, 7.
 1, 7 *Iud.* 13, 3.
 1, 7-8 *Iud.* 3, 4; 13, 26; *Marc.* III, 23, 3; III, 23, 7.
 1, 8 *Marc.* IV, 25, 11; IV, 31, 6; IV, 42, 5.
 1, 10 *Iud.* 9, 14; *Marc.* III, 13, 9; IV, 27, 5.
 1, 11 *Marc.* II, 22, 2; II, 22, 4.
 1, 11-12 *Marc.* II, 18, 3; *Or.* 28, 1.
 1, 11-13 *Iud.* 5, 6.
 1, 13 *Marc.* II, 22, 4.
 1, 13-14 *Marc.* I, 20, 5; V, 4, 6.
 1, 14 *Idol.* 14, 6; *Iud.* 4, 2; *Marc.* IV, 12, 4; IV, 12, 13.
 1, 15 *Iud.* 3, 5; *Or.* 14.
 1, 16-18 *Marc.* II, 19, 2.
 1, 17 *Marc.* IV, 17, 8; IV, 29, 15.
 1, 17-18 *Marc.* IV, 14, 7; *Vx.* 1, 8, 1.
 1, 18 *Marc.* IV, 10, 2; *Scorp.* 12, 10.
 1, 19 *Res.* 26, 7.
 1, 20 *Iud.* 13, 27; *Marc.* III, 23, 4.
 1, 22 *An.* 3, 2.
 1, 23 *Marc.* IV, 31, 1.
 2, 2 *Iud.* 3, 8; *Marc.* V, 4, 2.
 2, 2-3 *Iud.* 3, 9; *Marc.* IV, 35, 15.
 2, 2-4 *Marc.* III, 21, 3.
 2, 3 *Iud.* 3, 9; *Marc.* III, 21, 1; IV, 1, 4; V, 4, 3.
 2, 4 *Iud.* 3, 9; *Marc.* IV, 1, 4.
 2, 10-19-21 *Marc.* V, 16, 2; V, 16, 3.
 2, 12 *Marc.* IV, 33, 6.
 2, 19 *Herm.* 34, 2; *Marc.* IV, 30, 4; V, 16, 3; *Res.* 22, 9.
 2, 20 *Iud.* 22, 24; *Marc.* III, 23, 1.
 3, 1 *Iud.* 13, 24.
 3, 1-3 *Marc.* III, 23, 2; V, 6, 10.

Isaias :

- 3, 3 *Iud.* 13, 24; *Marc.* V, 8, 5.
 3, 12 *Marc.* IV, 15, 14; IV, 27, 7.
 3, 13-14 *Marc.* IV, 42, 2.
 3, 14 *Res.* 20, 3.
 3, 14-15 *Marc.* IV, 14, 6.
 3, 15 *Marc.* IV, 27, 7.
 3, 16-26 *Marc.* IV, 15, 10.
 3, 18-19 *Cult.* II, 10, 4.
 5, 4 *Marc.* III, 23, 3.
 5, 6 *Iud.* 13, 25; *Marc.* III, 23, 2.
 5, 7 *Iud.* 13, 26; *Marc.* III, 23, 3; IV, 29, 15.
 5, 8 *Marc.* IV, 27, 7.
 5, 12 *Cor.* 9, 4; *Marc.* V, 18, 7.
 5, 14-15 *Marc.* IV, 15, 10.
 5, 18 *Paen.* 11, 7.
 5, 20 *Scorp.* 1, 12.
 5, 20 *Herm.* 13, 2; 14, 3.
 5, 21 *Marc.* V, 14, 12.
 5, 26-27 *Marc.* IV, 14, 9.
 6, 3 *Or.* 3, 3.
 6, 9 *Marc.* IV, 19, 2; IV, 31, 4; V, 11, 9; *Res.* 33, 3.
 6, 9-10 *Ap.* 21, 16; *Marc.* III, 6, 5.
 6, 10 *Pud.* 8, 6.
 7, 9 *Bapt.* 10, 1; *Marc.* IV, 20, 13; IV, 25, 3; IV, 27, 9; V, 11, 9.
 7, 13-15 *Iud.* 9, 1.
 7, 14 *Ap.* 7, 14; *Carn.* 17, 2; 21, 2; 23, 1; 23, 6; *Iud.* 9, 7; *Marc.* III, 12, 1; III, 15, 4; IV, 10, 7; *Res.* 20, 3.
 7, 15 *Cor.* 3, 3; *Iud.* 9, 9; *Marc.* III, 13, 5.
 8, 4 *Iud.* 9, 1; 9, 4; 9, 9; 9, 16; *Marc.* III, 12, 1; III, 13, 1; III, 13, 6; III, 13, 8; IV, 20, 4; V, 18, 5; *Res.* 20, 3.
 8, 14 *Iud.* 14, 2; *Marc.* III, 7, 2; IV, 13, 6; V, 5, 9.
 9, 1-2 *Marc.* IV, 7, 3.
 9, 2 *Iud.* 6, 2; *Marc.* V, 11, 12.
 9, 5 *Carn.* 14, 3.
 9, 6 *Iud.* 10, 11; *Marc.* III, 19, 2.
 10, 1-2 *Marc.* IV, 14, 6.
 10, 2 *Marc.* IV, 27, 7.
 10, 14 *Marc.* II, 25, 2; *Prax.* 16, 7.
 10, 23 *Marc.* IV, 1, 5; IV, 16, 17.
 10, 33-34 *Marc.* IV, 15, 11.
 11, 1 [*Carm.*] IV, 180; *Carn.* 21, 5; 22, 6; *Cor.* 13, 2;

Isaias :

- 15, 2; *Marc.* IV, 1, 8;
 IV, 36, 11.
 11, 1-2 *Marc.* V, 8, 4.
 11, 1-3 *Ind.* 9, 26.
 11, 2 *Cor.* 15, 2; *Marc.* V, 17, 5.
 11, 2-3 *Marc.* III, 17, 3; V, 8, 4; V, 8, 8.
 11, 6-8 *Herm.* 11, 3.
 11, 8-9 *Marc.* IV, 24, 9.
 12, 3 *Marc.* IV, 14, 2.
 13, 11 *Marc.* IV, 36, 2.
 13, 13 *Res.* 22, 2.
 14, 14 *Marc.* V, 11, 11.
 16, 3 *Marc.* III, 13, 9.
 16, 4 *Marc.* III, 21, 2.
 19, 3 *Ind.* 9, 15.
 19, 4 *Ind.* 9, 15.
 22, 13 *Lei.* 17, 5.
 22, 14 *Mon.* 16, 5.
 22, 20 *Res.* 27, 4; 27, 6.
 23, 1 *Res.* 20, 8.
 25, 8 *Res.* 47, 13; 54, 5.
 26, 19 *Res.* 31, 6.
 27, 1 *Marc.* IV, 24, 10.
 27, 11 *Marc.* IV, 43, 2.
 27, 13 *Or.* 29, 3.
 28, 11 *Marc.* V, 8, 10.
 28, 16 *Ind.* 14, 2; *Marc.* III, 7, 2; III, 7, 3; IV, 35, 15; V, 5, 9; V, 6, 10.
 29, 5 *Res.* 59, 5.
 29, 13 *Marc.* III, 6, 6; IV, 12, 13; IV, 17, 13; IV, 27, 7; IV, 26, 5; IV, 28, 1; IV, 41, 2; V, 11, 9; V, 14, 8.
 29, 14 *Marc.* III, 6, 5; III, 16, 1; IV, 25, 4; IV, 25, 14; IV, 25, 6; V, 5, 5; V, 6, 1; V, 11, 9; V, 19, 8; *Pat.* 1, 9.
 29, 18 *Marc.* IV, 26, 10.
 32, 9 *Marc.* IV, 19, 1.
 32, 9-10 *Marc.* IV, 19, 1.
 33, 14 *Marc.* IV, 34, 13; IV, 34, 16.
 33, 15 *Marc.* IV, 34, 14.
 33, 17 *Ind.* 13, 4.
 34, 4 *Herm.* 34, 1.
 35, 1 *Marc.* IV, 8, 9.
 35, 2-4 *Marc.* IV, 10, 1.
 35, 3 *Marc.* IV, 12, 13; IV, 24, 12.
 35, 4 *Ind.* 9, 30.
 35, 5-6 *Ind.* 9, 30; *Marc.* IV, 24, 12; *Res.* 20, 6.
 35, 8-9 *Marc.* IV, 24, 11.
 35, 10 *Res.* 58, 1.
 37, 1-14 *Res.* 29, 2-15.

Isaias :

- 37, 3 *Res.* 30, 8.
 37, 11 *Res.* 30, 1; 30, 7.
 37, 14 *Res.* 30, 10.
 37, 14-30 *Marc.* V, 9, 7.
 37-38 *Marc.* V, 9, 7.
 38, 21 *Cor.* 8, 2.
 39, 2-5-7 *Marc.* IV, 28, 11.
 39, 6 *Marc.* IV, 15, 9.
 40, 3 *Marc.* IV, 11, 5; IV, 18, 7; IV, 33, 9.
 40, 3-5 *Marc.* V, 3, 8.
 40, 4 *Marc.* V, 4, 3.
 40, 5 *Res.* 59, 2.
 40, 6 *Res.* 10, 2; 59, 2; *Val.* 32, 1.
 40, 8 *Marc.* IV, 33, 9; IV, 39, 18; *Prax.* 27, 7.
 40, 9 *Marc.* IV, 13, 1; V, 2, 5.
 40, 12 *Herm.* 45, 2.
 40, 13 *Marc.* V, 6, 9; V, 18, 3; *Prax.* 19, 2.
 40, 13-14 *Herm.* 17, 1; *Marc.* II, 2, 4; V, 14, 10.
 40, 14 *Herm.* 18, 1.
 40, 15 *Fug.* 2, 6; *Ind.* 1, 3; *Marc.* IV, 25, 11; *Paen.* 4, 3; *Prax.* 8, 9; *Res.* 59, 5.
 40, 17 *Res.* 59, 5.
 40, 25 *Marc.* I, 4, 2.
 40, 28 *Lei.* 6, 7; *Marc.* II, 22, 2; *Prax.* 16, 8.
 41, 1 *Prax.* 19, 6.
 41, 9 *Herm.* 7, 1.
 41, 17 *Herm.* 34, 2.
 41, 19 *Marc.* III, 5, 3.
 42, 1 *Prax.* 11, 5.
 42, 2 *Ind.* 9, 28; *Marc.* IV, 23, 8; *Pat.* 3, 4.
 42, 2-3 *Marc.* III, 17, 4.
 42, 5 *Ind.* 9, 28.
 42, 4 *Marc.* III, 21, 3; V, 2, 5; V, 4, 4; V, 4, 11; *Res.* 59, 5.
 42, 5 *An.* 11, 3.
 42, 6 *Marc.* IV, 11, 1; V, 7, 1.
 42, 6-7 *Ind.* 12, 2; *Marc.* III, 20, 4.
 42, 14 sq. *Pud.* 2, 7.
 42, 15 *Herm.* 34, 2.
 42, 19 *Marc.* III, 6, 6; V, 17, 5.
 43, 18 *Marc.* IV, 1, 6; IV, 11, 9; V, 2, 1.
 43, 18-19 *Marc.* I, 20, 4; V, 12, 6; *Pud.* 6, 2.
 43, 19 *Marc.* IV, 1, 6; IV, 11, 9; IV, 13, 4; IV, 53, 8; V, 4, 3; V, 19, 11.
 43, 20 *Marc.* III, 5, 3.

Isaias :

- 44, 5 *Marc.* IV, 39, 6.
 44, 6 *Herm.* 7, 1; *Prax.* 18, 4.
 44, 8-9 *Idol.* 4, 4.
 44, 20 *Idol.* 4, 4; *Res.* 3, 3.
 44, 24 *Herm.* 7, 2; *Prax.* 18, 5; 19, 1-4-5.
 44, 25 *Marc.* IV, 25, 4.
 44, 25-26 *Prax.* 19, 4.
 44, 26 *Marc.* IV, 22, 10.
 45, 1 *Ind.* 7, 2; *Prax.* 11, 8; 28, 11.
 45, 1-2 *Ind.* 7, 5.
 45, 3 *Marc.* IV, 25, 4; V, 6, 1; V, 14, 9.
 45, 5 *Carn.* 24, 2; *Prax.* 18, 3; 18, 5; 20, 1; *Scorp.* 7, 3; *Val.* 21, 1.
 45, 7 *Fug.* 3, 1; *Herm.* 30, 2; *Marc.* I, 2, 2; II, 14, 1; II, 24, 4; III, 24, 1; IV, 1, 10; *Pud.* 2, 4.
 45, 9 *Marc.* II, 2, 7.
 45, 18 *Herm.* 28, 3; 29, 7.
 45, 20 *Herm.* 7, 1.
 45, 22-23 *Marc.* I, 11, 9.
 45, 23 *Marc.* II, 26, 1.
 46, 9 *Carn.* 24, 2.
 46, 12-13 *Marc.* III, 22, 1; V, 17, 14.
 48, 12 *Herm.* 7, 1.
 49, 6 *Marc.* IV, 11, 1; IV, 25, 5; IV, 25, 11; V, 2, 5; V, 4, 4; V, 6, 1; V, 11, 12; *Paen.* 2, 5; *Prax.* 11, 5.
 49, 10 *Marc.* IV, 14, 9.
 49, 12 *Marc.* IV, 13, 7.
 49, 18 *Marc.* III, 24, 11; IV, 11, 7; IV, 13, 7.
 49, 21 *Marc.* IV, 13, 7.
 50, 5 *Marc.* IV, 42, 5.
 50, 4 *Marc.* IV, 39, 7; IV, 39, 19; IV, 42, 3; *Prax.* 22, 5; 23, 9.
 50, 6 *Marc.* III, 5, 2; *Res.* 20, 5.
 50, 10 *Marc.* III, 17, 5; IV, 22, 8; IV, 22, 10.
 50, 11 *Ind.* 13, 27; *Marc.* III, 23, 4.
 51, 4 *Marc.* IV, 1, 5.
 51, 5 *Marc.* IV, 11, 1.
 51, 6 *Marc.* IV, 39, 18.
 51, 7 *Marc.* IV, 14, 15.
 51, 9 *Res.* 26, 12.
 52, 2-3 *Marc.* III, 17, 1.
 52, 5 *Idol.* 14, 2; *Ind.* 13, 26; *Marc.* III, 23, 3; IV, 14, 16.

Isaias :

- 52, 6 *Marc.* IV, 13, 1.
 52, 6-7 *Marc.* IV, 13, 1.
 52, 7 *Marc.* III, 22, 1; IV, 34, 16; V, 2, 5; V, 5, 1.
 52, 10 *Marc.* III, 22, 3.
 52, 11 *Cor.* 10, 7; *Marc.* III, 22, 2; V, 18, 6; *Pud.* 18, 4.
 52, 14 *Marc.* III, 17, 1.
 53, 1 *Prax.* 13, 3.
 53, 1-2 *Prax.* 11, 8.
 53, 2-3 *Carn.* 9, 6; 15, 5; *Marc.* III, 7, 2.
 53, 3 *Carn.* 15, 1; *Ind.* 9, 28; *Marc.* III, 17, 4.
 53, 4 *Marc.* III, 17, 5; IV, 8, 4; IV, 9, 10.
 53, 5 *Marc.* IV, 21, 12.
 53, 6 *Prax.* 30, 5.
 53, 7 *Fug.* 12, 2; *Ind.* 9, 28; 13, 21; 14, 1; *Marc.* III, 17, 4; IV, 40, 1; *Or.* 7, 1; *Pat.* 3, 7; *Res.* 20, 5.
 53, 8 *Ind.* 13, 22; 14, 6; *Marr.* III, 7, 6.
 53, 9 *Marc.* III, 23, 5.
 53, 11 *Marc.* IV, 10, 2.
 53, 12 *Fug.* 12, 2; *Ind.* 10, 16; *Marc.* III, 19, 9; IV, 42, 4; *Res.* 20, 5.
 54, 2-3 *Ind.* 14, 2.
 54, 15 *Ind.* 4, 3; 4, 4.
 55, 3 *Marc.* III, 20, 5; III, 20, 10; IV, 1, 7.
 55, 4 *Marc.* III, 20, 10.
 55, 4-5 *Marc.* III, 20, 5.
 55, 5 *Marc.* III, 20, 10; IV, 25, 11.
 56, 2 *Marc.* IV, 12, 13.
 56, 6 *Ind.* 2, 9.
 57, 1 *Marc.* III, 22, 5; IV, 21, 8; IV, 28, 3; *Scorp.* 8, 2.
 57, 2 *Ind.* 10, 16; *Marc.* III, 19, 8; IV, 43, 2.
 57, 16 *An.* 11, 3; *Herm.* 32, 3.
 58, 1-2 *Ind.* 9, 30.
 58, 3 sqq. *Lei.* 15, 7.
 58, 5 *Paen.* 9, 4; *Res.* 27, 3.
 58, 6-7 *Marc.* II, 19, 2.
 58, 7 *Marc.* IV, 16, 16; IV, 17, 8; IV, 31, 1; IV, 37, 1.
 58, 8-10 *Ind.* 10, 15.
 58, 9 *Marc.* IV, 37, 1.
 58, 10 *Marc.* IV, 37, 1.
 58, 13 *Marc.* IV, 12, 13.
 59, 4 sq. *Lei.* 2, 6.
 60, 1-3 *Ind.* 9, 28.
 60, 8 *Marc.* III, 24, 11; V, 15, 4.
 61, 1 *Prax.* 11, 6.

Isaias :

- 61, 1-3 *Marc.* IV, 14, 13.
 61, 10 *Marc.* IV, 11, 7.
 63, 1-3 *Marc.* IV, 40, 5.
 63, 9 *Marc.* IV, 22, 11.
 65, 2 *Iud.* 13, 10.
 65, 13 *Marc.* IV, 14, 10; IV, 15, 13.
 65, 13-14 *Marc.* IV, 14, 11.
 65, 13-15 *Iud.* 13, 16.
 65, 17 *Marc.* IV, 33, 8; V, 2, 1; V, 4, 3.
 66, 1 *Marc.* II, 25, 2; *Prax.* 16, 7; 23, 4.
 66, 5 *Marc.* IV, 16, 1.
 66, 14 *Res.* 31, 4.
 66, 22 *Res.* 31, 8.
 66, 23 *Res.* 31, 7.
 66, 24 *Res.* 31, 9.

Jeremias :

- 1, 5 *An.* 26, 5.
 1, 9 *Prax.* 22, 5.
 2, 10-13 *Iud.* 13, 13-14.
 2, 31 *Marc.* IV, 31, 5.
 4, 3 *Marc.* IV, 11, 9; V, 19, 11.
 4, 3-4 *Iud.* 3, 7; *Marc.* I, 20, 4; IV, 1, 6.
 4, 4 *Marc.* V, 4, 10; V, 13, 7; *Pud.* 6, 2.
 5, 21 *An.* 9, 8.
 7, 15 sq. *Pud.* 2, 5.
 7, 16 *Pud.* 19, 28.
 7, 22 *Iud.* 6, 2.
 7, 23 *Marc.* IV, 31, 4.
 7, 24 *Marc.* IV, 31, 4.
 7, 25-26 *Marc.* IV, 31, 4.
 8, 4 *Paen.* 8, 2.
 9, 23-24 *Marc.* IV, 15, 10; V, 5, 10.
 10, 10 *Iud.* 7, 6.
 11, 14 *Pud.* 19, 28.
 11, 14 sqq. *Pud.* 2, 4.
 11, 19 *Iud.* 10, 12; *Marc.* III, 19, 3; IV, 40, 3.
 11, 20 *Marc.* IV, 33, 6; V, 7, 1.
 14, 11 *Pud.* 19, 28.
 14, 12 *Pud.* 2, 4.
 15, 14 *Marc.* IV, 29, 12.
 16, 16 *Marc.* IV, 9, 2.
 17, 5 *Marc.* IV, 15, 14; IV, 27, 5; IV, 33, 6; V, 6, 13.
 17, 9 *Marc.* III, 7, 6.
 18, 11 *Marc.* II, 24, 4.
 19, 11 *Paen.* 4, 3.
 22, 3 *Marc.* IV, 29, 15.
 23, 1 *Fug.* 11, 2.
 31, 8 *Bapt.* 19, 2.
 31, 15 *Carn.* 2, 2.

Jeremias :

- 31, 29 *Mon.* 7, 4.
 31, 31-32 *Iud.* 3, 7.
 31, 31-34 *Iud.* 2, 9.
 31, 33 *Iud.* 6, 2.
 38, 29 *Marc.* II, 15, 2.
 38, 31 *Marc.* V, 11, 4.
 38, 31-32 *Marc.* I, 20, 4; IV, 1, 6.
 46, 21 *Iud.* 13, 26.
 50, 26-27 *Iud.* 13, 26.
 51, 45 *Cor.* 10, 7.

Lamentationes Jeremiae :

- 4, 7 *Marc.* IV, 8, 1.
 4, 20 *Marc.* III, 6, 7; V, 11, 12; *Prax.* 14, 10.

Baruch :

- 3, 27 *Prax.* 16, 3.
 6, 3 sqq. *Scorp.* 8, 5.

Ezechiel :

- 8, 12-18 *Iud.* 11, 2-4.
 9, 1-6 *Iud.* 11, 6-8.
 9, 4 *Marc.* III, 22, 5.
 9, 6 *Iud.* 11, 1.
 12, 8 *Iud.* 10, 18.
 12, 11 *Iud.* 10, 18.
 16, 3 *Iud.* 9, 14.
 18, 7 *Marc.* IV, 16, 16; IV, 17, 2.
 18, 8 *Marc.* IV, 17, 1.
 18, 21 *Or.* 7, 1.
 18, 21-23 *Paen.* 4, 2.
 18, 23 *Marc.* II, 8, 2; *Res.* 9, 4.
 20, 32 *Marc.* IV, 21, 12.
 20, 34-41 *Cor.* 10, 7.
 20, 41 *Mart.* 2, 4.
 22, 8 *Iud.* 4, 2.
 23, 1 *Pud.* 22, 12.
 26, 16 *Marc.* IV, 34, 17.
 28, 11-16 *Marc.* II, 10, 5.
 28, 15 *Marc.* II, 10, 4.
 28, 16 *Marc.* II, 10, 5.
 33, 6 *Pud.* 2, 1.
 33, 11 *Marc.* II, 8, 2; II, 13, 5; IV, 10, 4; IV, 32, 2; V, 11, 2; *Or.* 7, 1; *Paen.* 4, 2; 4, 7; *Pud.* 18, 12; *Scorp.* 1, 8.
 34, 2 *Fug.* 11, 2; *Pud.* 7, 18.
 34, 16 *Res.* 47, 14.
 48, 30-35 *Marc.* III, 24, 4.

Daniel :

- 2, 1 *An.* 47, 2.
 2, 16 *An.* 48, 3.
 2, 34 *Iud.* 3, 8.
 2, 35 *Iud.* 3, 8; 14, 2.
 3, 12 *Prax.* 16, 7.

Daniel :

- 3, 15 sq. *Or.* 29, 1.
 3, 16 *Scorp.* 8, 6.
 3, 21-24 *Or.* 15, 2.
 3, 24 *Res.* 38, 7.
 3, 25 *Marc.* IV, 10, 11.
 3, 26 sqq. *Or.* 29, 1.
 3, 49-52 *Or.* 29, 1.
 3, 52-50 *Marc.* V, 11, 1.
 3, 59-80 *Herm.* 44, 4.
 3, 92 *Marc.* IV, 21, 8.
 4, 25 *Pat.* 13, 4.
 4, 30-33 *Paen.* 4, 31; 12, 7.
 4, 33 *Marc.* II, 17, 2.
 5, 19 *Paen.* 12, 7.
 6, 6 sq. *Or.* 25, 5.
 6, 15 sq. *Or.* 29, 1.
 6, 19 *Or.* 29, 1.
 7, 10 *Prax.* 3, 4.
 7, 13 *Carn.* 15, 1; *Marc.* III, 24, 11; IV, 10, 9; IV, 10, 12; IV, 39, 11; IV, 41, 4.
 7, 13-14 *Iud.* 14, 4; *Marc.* III, 7, 4.
 7, 14 *Marc.* IV, 10, 14; IV, 39, 11.
 9, 1-2 *Iud.* 8, 4.
 9, 20-27 *Iud.* 8, 4.
 9, 21 *Iei.* 10, 13.
 9, 24 *Iud.* 8, 12.
 9, 25 *Iud.* 8, 7; 8, 9.
 9, 26 *Iud.* 8, 1; 8, 8; 8, 17; 13, 6.
 9, 27 *Iud.* 8, 8; 8, 16; 13, 8.
 10, 1 *An.* 48, 3.
 10, 1 *Iei.* 9, 3.
 10, 2 sq. *Iei.* 9, 3.
 10, 12 sq. *Iei.* 7, 8; 9, 3.
 13, 15-20, 25, 26, 36, 38 *Cor.* 4, 3.

Oseas :

- 1, 2 *Pud.* 6, 10.
 2, 1 *Marc.* IV, 16, 12.
 2, 11 *Marc.* I, 20, 5; V, 4, 6.
 2, 23 *Marc.* IV, 16, 12.
 5, 15-6, 2 *Marc.* IV, 43, 1.
 6, 1-3 *Iud.* 13, 23.
 6, 6 *Marc.* II, 13, 5; II, 17, 2; IV, 10, 4; IV, 17, 8; IV, 18, 9; IV, 20, 11; IV, 27, 3; *Paen.* 8, 5; *Pud.* 2, 1.
 8, 14 *Marc.* IV, 29, 12.
 9, 7 *Res.* 22, 2.
 10, 6 *Marc.* IV, 42, 5.
 12, 4 *Marc.* IV, 39, 19.
 13, 3 *Paen.* 4, 3.
 13, 14 *Marc.* V, 10, 16.
 14, 3 *Or.* 28, 1.

Ioel :

- 1, 14 *Iei.* 16, 4.

Ioel :

- 2, 10 *Prax.* 16, 6.
 2, 13 *Pud.* 2, 1.
 2, 28 *An.* 47, 2.
 2, 30-31 *Marc.* IV, 39, 9.
 2, 31 *Marc.* IV, 39, 11.
 3, 1 *Marc.* V, 4, 2; V, 4, 4; V, 8, 6; V, 11, 4; V, 17, 4; *Res.* 10, 2; 63, 7.
 3, 18 *Marc.* III, 5, 3.

Amos :

- 2, 6 *Marc.* IV, 40, 2.
 2, 12 *Marc.* V, 18, 7.
 2, 13 *Iei.* 9, 8.
 4, 13 *Herm.* 32, 2; *Marc.* III, 6, 6; *Prax.* 28, 9.
 5, 10 *Pud.* 8, 5.
 5, 21 *Marc.* V, 4, 6.
 6, 1 *Marc.* IV, 27, 7; IV, 35, 10.
 6, 4-6 *Marc.* IV, 15, 12.
 8, 9 *Iud.* 13, 14; *Marc.* IV, 42, 5.
 8, 9-10 *Ap.* 21, 19; *Iud.* 10, 17.
 9, 6 *Marc.* III, 24, 10; IV, 34, 13; IV, 34, 16; V, 15, 4; *Scorp.* 10, 7.

Jonas :

- 1, 2-3 *Pud.* 10, 3.
 1, 3 *Fug.* 10, 3.
 2, 1 *Fug.* 10, 3; *Res.* 32, 3; 58, 8.
 2, 11 *Res.* 32, 3.
 3, 10 *Marc.* II, 17, 2; II, 24, 2; II, 24, 3; IV, 10, 3; V, 11, 2.
 4, 2 *Marc.* II, 24, 2.
 4, 3 *Marc.* V, 11, 2.

Michaeas :

- 5, 1 *Iud.* 13, 2.
 6, 8 *Marc.* IV, 36, 6; IV, 36, 7.
 7, 6 *Marc.* IV, 29, 14.
 7, 18-19 *Marc.* IV, 10, 2.

Nahum :

- 1, 4 *Marc.* IV, 20, 3.
 2, 1 *Marc.* IV, 13, 2.

Habacuc :

- 2, 4 *Catt.* 7, 4; *Marc.* IV, 18, 9; V, 3, 8; V, 3, 11.
 5, 1-2 *Marc.* IV, 22, 12.
 3, 3-4 *Marc.* IV, 22, 13.
 3, 9-12 *Marc.* IV, 39, 9.
 3, 10 *Marc.* IV, 20, 3.
 3, 13 *Marc.* IV, 39, 12.

Sophonias :

1, 15 *Iud.* 10, 19.
2, 2 *Res.* 22, 2.

Zacharias :

1, 14 *Carn.* 14, 6.
2, 8 *Marc.* IV, 35, 2.
3, 1-6 *Iud.* 14, 7.
3, 3-5 *Marc.* III, 7, 6.
4, 3 *Marc.* IV, 22, 12.
4, 14 *Marc.* IV, 22, 13.
6, 14 *Marc.* IV, 39, 8.
7, 10 *Marc.* IV, 16, 3; V, 14, 12.
8, 16 *Marc.* IV, 29, 15; V, 18, 6.
8, 17 *Marc.* IV, 16, 3.
9, 9 *Cor.* 13, 2.
9, 15-16 *Marc.* IV, 39, 4.
9, 16 *Marc.* IV, 29, 6.
11, 12 *Res.* 20, 5.
11, 12-13 *Marc.* IV, 40, 2.
12, 10 *Iud.* 14, 6; *Res.* 22, 10;
26, 5; 51, 1.
12, 10-12 *Marc.* III, 7, 6.
12, 12 *Iud.* 14, 6; *Res.* 22, 10.
13, 7 *Fug.* 11, 2.
13, 9 *Fug.* 3, 1.
13, 19 *Scorp.* 7, 3.
14, 4 *Marc.* IV, 39, 19.
14, 14 *Iud.* 9, 11; *Marc.* III, 13, 7.

Malachias :

1, 10-11 *Iud.* 5, 4; 5, 6; *Marc.* III, 22, 6; IV, 1, 8.
2, 15 *Marc.* IV, 34, 7.
3, 1 *Iud.* 9, 23; *Marc.* IV, 18, 4; IV, 35, 8.
4, 2 *Res.* 31, 4.
4, 5 *An.* 35, 5; *Res.* 22, 10.
4, 5-6 *Marc.* IV, 22, 3.

I Machabaeorum :

2, 38 *Iud.* 4, 10.
2, 40 *Iud.* 4, 10.
2, 41 *Iud.* 4, 10.
2, 44 *Iud.* 4, 10.

Matthaeus :

1, 1 *Carn.* 22, 1.
1, 12 *Carn.* 20, 2.
1, 20 *Carn.* 20, 1.
1, 20-21 *Carn.* 21, 3.
1, 23 *Carn.* 21, 2; *Marc.* III, 11, 2; *Prax.* 27, 5; *Res.* 20, 3.
2, 1 *Carn.* 2, 1.
2, 2-10 *Marc.* V, 8, 7.
2, 6 *Iud.* 13, 2.
2, 9 [*Carn.*] 1, 47.

Matthaeus :

2, 11 *Carn.* 2, 1; *Iud.* 9, 10; 9, 12; *Marc.* III, 13, 6.
2, 12 *Marc.* III, 13, 10.
2, 16 *Carn.* 2, 1.
2, 17 *Carn.* 2, 2.
2, 22 *Marc.* IV, 8, 1.
3, 2 *Marc.* IV, 11, 5; *Paen.* 2, 5.
3, 3 *Bapt.* 6, 1; 10, 2; 12, 4.
3, 6 *Bapt.* 20, 1.
3, 7-8 *Herm.* 12, 2.
3, 7-9 *An.* 21, 4.
3, 8 sqq. *Pud.* 10, 13.
3, 9 *Herm.* 12, 2; 37, 4; *Pud.* 20, 10.
3, 10 *Cast.* 6, 3; *Cor.* 13, 2; *Paen.* 4, 3.
3, 11 *Bapt.* 10, 7; 11, 2; 11, 3.
3, 12 *Fug.* 1, 4; *Praescr.* 3, 8; *Prax.* 1, 7.
3, 13 *Bapt.* 9, 4.
3, 16 *Bapt.* 8, 3.
3, 17 *An.* 17, 13; *Prax.* 19, 4.
4, 1 sq. *Or.* 8, 5.
4, 1-11 *Marc.* V, 6, 7.
4, 2 *Bapt.* 20, 3; 20, 4; *Prax.* 17, 11.
4, 2-4 *Carn.* 9, 7.
4, 3 *Prax.* 1, 2.
4, 4 *Bapt.* 20, 4; *Res.* 26, 10; 61, 5.
4, 6 *Prax.* 1, 2.
4, 10 *Scorp.* 15, 6.
4, 15-16 *Marc.* IV, 7, 3.
4, 22 *Bapt.* 12, 9.
5, 3 *Fug.* 12, 5; *Idol.* 12, 2; *Marc.* IV, 14, 1; *Pat.* 11, 6; V, 11, 8, 4.
5, 3-6 *Prax.* 26, 9.
5, 4 *Cor.* 13, 4; *Pat.* 11, 7.
5, 5 *Marc.* IV, 4, 10; *Pat.* 11, 8.
5, 6 *Iei.* 15, 6; *Marc.* IV, 14, 9; IV, 14, 13.
5, 9 *Pat.* 11, 8; *Pud.* 5, 15.
5, 10 sqq. *Fug.* 7, 1; *Res.* 41, 2; *Scorp.* 9, 1.
5, 11 *Pat.* 8, 3; 11, 9.
5, 12 *Pat.* 11, 9.
5, 14 *Cult.* 11, 13, 1; *Idol.* 15, 11; *Mart.* 2, 4.
5, 15 *Cult.* 11, 13, 1; *Praescr.* 26, 4.
5, 16 *Cult.* 11, 13, 1; *Idol.* 15, 1; *Prax.* 13, 8.
5, 17 *Cast.* 7, 2; *Cult.* 11, 2, 4; *Marc.* 1, 23, 4; IV, 7, 4; IV, 9, 10; IV, 12, 14; IV, 22, 11; IV, 36, 6; IV, 42,

Matthaeus :

6; V, 14, 14; *Or.* 1, 1;
11, 3; *Paen.* 3, 13.
5, 18 *Marc.* V, 17, 13.
5, 20 *Marc.* 1, 23, 5; *Mon.* 7, 1.
5, 21 *Marc.* V, 17, 15.
5, 21-22 *Ap.* 45, 3.
5, 22 *Marc.* V, 17, 15; *Pat.* 6, 5; *Pud.* 6, 6; 19, 24.
5, 23 *Or.* 11, 1.
5, 23-24 *Pat.* 12, 3.
5, 25-26 *An.* 35, 2; 58, 8.
5, 26 *Or.* 7, 2; *Res.* 42, 3.
5, 27 *Marc.* V, 17, 15; *Pud.* 6, 6.
5, 28 *An.* 15, 4; 40, 4; 58, 6; *Cast.* 9, 2; 9, 3; *Cult.* 11, 2, 4; *Idol.* 23, 3; *Paen.* 3, 13; *Res.* 15, 5; *Virg.* 11, 4.
5, 28-30 *Cult.* 11, 2, 4.
5, 30 *Marc.* 1, 27, 2.
5, 31 *Mon.* 5, 1.
5, 32 *Cult.* 11, 2, 8; *Marc.* IV, 34, 6; V, 7, 6; *Mon.* 9, 3; *Pud.* 16, 17.
5, 34 *Carn.* 14, 6; *Idol.* 23, 2.
5, 36 *Cult.* 11, 6, 3.
5, 37 *Carn.* 23, 3; *Praescr.* 26, 12; *Prax.* 9, 4.
5, 38 *Cast.* 6, 3; *Iud.* 3, 10; *Pat.* 6, 4.
5, 39 *Carn.* 14, 6; *Cor.* 11, 2; *Pat.* 8, 2; *Spect.* 23, 3.
5, 39-40 *Marc.* IV, 16, 2.
5, 39-42 *Iud.* 3, 10.
5, 40 *Fug.* 13, 1; *Pat.* 7, 10.
5, 42 *Mon.* 11, 2.
5, 43 *Ap.* 31, 2; *Cor.* 11, 1; *Marc.* 1, 23, 4.
5, 44 *An.* 35, 2; *Marc.* 1, 23, 3; *Or.* 3, 4; 29, 2; *Pat.* 6, 6; *Scap.* 1, 3; *Spect.* 16, 6.
5, 45 *An.* 47, 2; *Marc.* II, 17, 1; IV, 17, 6; IV, 36, 3; *Praescr.* 44, 11; *Res.* 26, 8; *Scap.* 2, 3.
5, 48 *Cult.* 11, 1, 4; *Marc.* 1, 24, 1; *Or.* 2, 2.
6, 1 *Or.* 2, 2.
6, 2 *Virg.* 13, 2.
6, 5 *Or.* 1, 1; 1, 4; 24.
6, 7 *Or.* 1, 4.
6, 9 *Or.* 2, 1; 3, 4; *Prax.* 23, 4.
6, 10 *Or.* 4, 1; 5, 1.
6, 11 *Or.* 6, 2.
6, 12 *Or.* 7, 1; 7, 2.
6, 13 *Fug.* 2, 5; *Or.* 8, 1; 8, 6.

Matthaeus :

6, 14 *Or.* 7, 3; *Pud.* 2, 10.
6, 14 sq. *Or.* 11, 1.
6, 16 sqq. *Or.* 18, 6.
6, 21 *An.* 57, 9; *Mart.* 2, 10.
6, 24 *An.* 16, 7; *Cor.* 1, 1; 12, 4; 12, 5; *Fug.* 12, 6; *Idol.* 12, 2; *Spect.* 26, 4; V, 11, 3, 4.
6, 25-28 *Idol.* 12, 2.
6, 27 *Cult.* 11, 7, 2; *Spect.* 23, 4.
6, 28 *Cor.* 5, 2; V, 1, 4, 7.
6, 32 V, 1, 4, 7.
6, 33 *Or.* 6, 2.
6, 34 *Or.* 6, 4; V, 1, 4, 7.
7, 1 *Pat.* 10, 7; *Pud.* 2, 2.
7, 2 *Pud.* 2, 8.
7, 3 *Ap.* 39, 15.
7, 6 *Bapt.* 18, 1; *Praescr.* 26, 1; 41, 2; V, 11, 5, 2.
7, 7 *Bapt.* 20, 5; *Or.* 10; *Praescr.* 8, 2; 8, 7; 8, 11; 8, 15; 9, 1; 9, 6; 10, 7; 10, 9; 43, 2.
7, 8 *Praescr.* 11, 7.
7, 9 *Or.* 6, 3.
7, 12 *Scorp.* 10, 3.
7, 13 *Fug.* 14, 2; *Marc.* II, 13, 3.
7, 15 *Praescr.* 4, 2; 44, 6.
7, 16 *Praescr.* 30, 8.
7, 17 *Carn.* 8, 4; [*Haer.*] 6, 2.
7, 22 *Praescr.* 44, 6.
7, 26 *Paen.* 6, 13; *Praescr.* 5, 1.
7, 29 *Marc.* IV, 13, 1.
8, 10 *Cor.* 11, 4.
8, 12 *Marc.* 1, 27, 2; *Res.* 35, 11.
8, 15 *An.* 17, 13.
8, 17 *Marc.* III, 17, 5.
8, 21 *Bapt.* 12, 9.
8, 24 *Bapt.* 12, 6; 12, 7.
8, 31-32 *Fug.* 2, 6.
9, 2 *Bapt.* 11, 3; 12, 8.
9, 4 *An.* 15, 4; *Pud.* 22, 7; *Res.* 15, 4.
9, 9 *Bapt.* 12, 9.
9, 10 *Cor.* 8, 3.
9, 12 *Pud.* 9, 12.
9, 16 *Or.* 1, 1.
9, 16-17 *Marc.* III, 15, 5.
9, 17 *Res.* 44, 4.
9, 22 *Bapt.* 12, 8.
10, 4 sqq. *Scorp.* 10, 17.
10, 5 *Fug.* 6, 1; *Praescr.* 8, 13.
10, 7 *Res.* 33, 7.
10, 8 *Fug.* 10, 2.
10, 10 *Marc.* IV, 24, 1.

Matthaeus :		Matthaeus :	
10, 16 sqq.	Bapt. 8, 4; Scorp. 9, 4; Val. 2, 1.	12, 7	Paen. 8, 3.
10, 17 sq.	Fug. 6, 2; 6, 3.	12, 8	Carn. 15, 1; Marc. iv, 16, 5.
10, 19	Fug. 14, 3; Scorp. 11, 3.	12, 19	Ind. 9, 28; Pat. 3, 4.
10, 21 sqq.	Scorp. 10, 17.	12, 19-20	Marc. iv, 23, 8.
10, 22	Fug. 7, 1; Praescr. 3, 6; Scorp. 9, 5.	12, 20	Ind. 9, 28.
10, 23	Cor. 1, 5; Fug. 6, 1; 6, 4.	12, 24	Marc. iv, 28, 2.
10, 24	An. 55, 2; [Haer.] 3, 3; Marc. i, 14, 3; iv, 4, 5; iv, 9, 8; Praescr. 34, 5; Scorp. 9, 6; Val. 33, 1.	12, 31-32	Pud. 13, 19.
10, 26	Paen. 6, 10; Virg. 14, 3.	12, 36	Pat. 8, 5; Spect. 17, 5.
10, 27	Praescr. 26, 2.	12, 37	Idol. 20, 1; Marc. ii, 25, 3.
10, 28	An. 13, 3; Fug. 7, 2; Pud. 2, 7; Res. 35, 1; Scorp. 9, 6; 10, 8.	12, 38-50	Marc. iv, 26, 13.
10, 29	Cast. 1, 5; Fug. 3, 2; Mon. 9, 1; Res. 35, 9; Scorp. 9, 7; Vx. 1, 7, 1.	12, 40	An. 55, 1.
10, 30	Fug. 2, 6.	12, 44	Paen. 2, 6.
10, 31	Fug. 3, 2; Res. 35, 10; Scorp. 9, 8.	12, 48	Carn. 7, 1; Marc. iv, 19, 6; iv, 19, 11.
10, 32 sqq.	Fug. 7, 1; Idol. 13, 6; Scorp. 9, 8; 10, 4.	13, 3 sqq.	Scorp. 11, 3.
10, 32-33	Prax. 26, 9.	13, 10	Res. 33, 2.
10, 33	Carn. 5, 3; Cor. 11, 5; Fug. 7, 1; Res. 13, 4.	13, 12	Marc. ii, 2, 6.
10, 34	Marc. iii, 14, 4; iv, 29, 13.	13, 13	Res. 33, 2.
10, 37	Bapt. 12, 9; Cor. 11, 1; Marc. iv, 18, 12; Or. 8, 3.	13, 14	Res. 33, 2.
10, 38	An. 55, 5; Fug. 7, 2.	13, 18-23	Res. 33, 5.
10, 39	Cor. 11, 5; Pat. 7, 11; Res. 35, 10; Scorp. 11, 1.	13, 24	Praescr. 31, 1.
10, 42	Bapt. 9, 4.	13, 25	An. 16, 7; Prax. 1, 6.
11, 2-3	Praescr. 8, 3.	13, 30	Praescr. 3, 9; Prax. 1, 7.
11, 3	Bapt. 10, 5.	13, 34	Res. 33, 1.
11, 9	Mon. 8, 1.	13, 44	Paen. 6, 10.
11, 10	Bapt. 6, 1; 10, 6; Ind. 9, 23; Marc. iv, 33, 8.	13, 54	Carn. 9, 5.
11, 11	Bapt. 12, 5.	13, 55	Spect. 30, 6.
11, 13	Iei. 2, 2; 11, 6; Ind. 8, 14; 13, 26; Mon. 8, 7; Or. 1, 3; Prax. 31, 1; Pud. 6, 2.	13, 55-36	Carn. 7, 2.
11, 14	An. 35, 5.	14, 3 sqq.	Marc. iv, 34, 8; Scorp. 8, 4.
11, 19	Iei. 2, 6.	14, 10	Marc. iv, 34, 9.
11, 20	Bapt. 10, 3.	14, 13	Scorp. 10, 3.
11, 21	Pud. 10, 5.	14, 25	Bapt. 9, 4.
11, 24	Res. 33, 7.	14, 29	Bapt. 12, 6.
11, 25	Prax. 26, 9.	14, 34	Bapt. 9, 4.
11, 27	Marc. ii, 27, 4; iv, 25, 10; Or. 1, 3; Praescr. 21, 2; Prax. 8, 3; 24, 4; 26, 9.	15, 4	Cor. 11, 1.
11, 29	Cult. 11, 3, 2; 11, 13, 7.	15, 8	Marc. iv, 17, 13.
11, 30	Mon. 2, 1.	15, 9	Marc. iv, 27, 7; v, 14, 8.
		15, 11	Spect. 13, 5.
		15, 13	Praescr. 3, 8.
		15, 14	Marc. iii, 7, 1; Praescr. 14, 8.
		15, 17	Spect. 13, 5.
		15, 19	Or. 13, 1.
		15, 20	Or. 13, 1.
		15, 24	Marc. iv, 7, 5; Praescr. 8, 12.
		15, 26	Fug. 6, 3; Marc. iv, 7, 5; Or. 6, 3; Praescr. 8, 13.
		16, 1	Marc. iv, 19, 7.
		16, 4	Fug. 13, 2.
		16, 13-16	Praescr. 8, 3.
		16, 16	Marc. iv, 21, 6; iv, 22, 6; iv, 34, 16; Prax. 21, 4.
		16, 16-17	Prax. 26, 9.

Matthaeus :		Matthaeus :	
16, 17	Marc. iv, 11, 1; Prax. 21, 4.	22, 21	Cor. 12, 4; Fug. 12, 9; 12, 10; Idol. 15, 3; Res. 22, 11; Scorp. 14, 2.
16, 18-19	Praescr. 22, 4; Pud. 21, 9.	22, 23	Mon. 7, 2; Praescr. 33, 4.
16, 21	Carn. 9, 8.	22, 23-30	Vx. 1, 1, 5.
16, 23	Scorp. 15, 6.	22, 23-33	Res. 2, 1.
16, 24	An. 55, 5; Idol. 12, 2.	22, 28	Res. 36, 1; Vx. 1, 1, 6.
16, 27	Carn. 16, 1; Ind. 9, 18.	22, 30	An. 37, 4; Cult. 1, 2, 5; Marc. iv, 38, 5; Mon. 10, 5; Res. 62, 1; Vx. 1, 1, 5; 10, 14.
17, 1 sqq.	Mart. 2, 8; Praescr. 22, 6.	22, 32	An. 26, 5; Res. 36, 3.
17, 3	Mon. 8, 7; Prax. 14, 7.	22, 37	Marc. ii, 13, 5; Res. 9, 5; Scorp. 6, 11.
17, 3 sqq.	An. 17, 14.	22, 39	Cult. 11, 2, 5.
17, 3-8	Res. 55, 9.	23, 9	Or. 2, 2.
17, 5	Prax. 23, 3; 24, 3.	23, 27	Res. 19, 4.
17, 6	Prax. 15, 8.	23, 31	Or. 14.
17, 12	An. 55, 5.	23, 34	Vx. 1, 3, 4.
18, 3	Val. 2, 3.	23, 37	Marc. iv, 15, 15; Res. 26, 13.
18, 7	Cult. 11, 2, 1; 11, 3, 1.	24, 3	Or. 5, 1.
18, 8	Idol. 7, 3; Marc. i, 27, 2.	24, 11	Praescr. 29, 6.
18, 11	[Carm.] 1, 42; Pud. 9, 12.	24, 15	Res. 8, 6.
18, 15-16	Praescr. 16, 2.	24, 19	Cast. 9, 5; Mon. 16, 5; Vx. 1, 5, 2.
18, 16	Praescr. 22, 6.	24, 24	An. 57, 8; Marc. iii, 2, 1; Praescr. 29, 6; 44, 6.
18, 18	Pud. 21, 14.	24, 31	Or. 29, 3.
18, 20	Bapt. 6, 2; Cast. 7, 3; Fug. 14, 1; Paen. 10, 6; Vx. 11, 8, 9.	24, 35	Herm. 34, 1; Marc. iv, 39, 18.
18, 21	Or. 7, 3.	24, 36	An. 33, 11.
18, 22	Pat. 12, 1; Pud. 21, 3.	24, 38	Cast. 9, 5.
18, 23 sqq.	Or. 7, 2.	25, 30	Res. 35, 12.
18, 35	Or. 7, 3.	25, 36	Scorp. 11, 3.
19, 2	Fug. 14, 2.	25, 41	Carn. 14, 2; Herm. 11, 15.
19, 3	Carn. 7, 3.	25, 46	Res. 35, 6.
19, 4-5-6	Marc. iv, 34, 2.	26, 7-12	An. 17, 13.
19, 5-6	Vx. 1, 3, 1.	26, 14	Spect. 30, 6.
19, 6	Mon. 5, 1; 9, 1; 9, 2; Vx. 11, 8, 7.	26, 15	Ind. 10, 6; Marc. iii, 23, 5.
19, 8	Marc. iv, 34, 2; Mon. 5, 1; 9, 1.	26, 24	Marc. iv, 41, 1; Praescr. 30, 4.
19, 9	Marc. v, 7, 6.	26, 26	Or. 6, 2.
19, 12	Cult. 11, 9, 7; Mon. 3, 1; 14, 6; Pat. 13, 5.	26, 27	Cor. 3, 3.
19, 14	Bapt. 18, 5.	26, 27-29	An. 17, 13.
19, 17	Res. 9, 3.	26, 36	Or. 4, 5; 8, 5.
19, 19	Cult. 11, 2, 5.	26, 38	Carn. 13, 5; Fug. 8, 1; Prax. 27, 11; Res. 18, 7.
19, 21	Res. 27, 2.	26, 39	Fug. 8, 3.
19, 26	Prax. 10, 7; Res. 57, 11.	26, 40	Bapt. 20, 2.
19, 29	Marc. iii, 14, 3.	26, 41	Bapt. 20, 1; Carn. 9, 7; Fug. 8, 2; Mart. 4, 1; Mon. 14, 6; Or. 8, 5; Pat. 13, 7; Pud. 22, 15; Vx. 1, 4, 1.
20, 10	Mon. 10, 6.		Bapt. 20, 2; Pat. 3, 7.
20, 20 sqq.	Scorp. 12, 8.		
20, 30	Carn. 22, 1.		
21, 1-2	Cor. 13, 2.		
21, 8	Cor. 13, 2.		
21, 13	Pud. 1, 9.		
21, 24	Bapt. 10, 1.		
21, 33-41	Prax. 26, 9.		
21, 34	Carn. 14, 3.		
21, 37	Carn. 14, 3.		
21, 46	Marc. iv, 12, 9.		
22, 11	Res. 27, 2; 35, 12.		
22, 12-13	Pud. 9, 11.		

- Matthaeus :
- 26, 52 *Cor.* 11, 2; *Fug.* 8, 1;
Pat. 3, 8.
- 26, 53 *Fug.* 8, 1; *Pat.* 3, 7;
Prax. 26, 9.
- 26, 56 *Bapt.* 20, 2; *Iud.* 8, 18.
- 26, 64 *Carn.* 16, 1.
- 26, 67 *Spect.* 30, 6.
- 26, 70 *Bapt.* 20, 2.
- 27, 3-8 *Marc.* IV, 40, 2.
- 27, 9 *Marc.* IV, 40, 2; *Res.* 20, 5.
- 27, 24 *Bapt.* 9, 4; *Or.* 13, 2.
- 27, 25 *Iud.* 8, 18; *Marc.* 11, 15, 3.
- 27, 26 *Prax.* 26, 9.
- 27, 29 *Iud.* 13, 21.
- 27, 30 *Carn.* 9, 7.
- 27, 34 *Cor.* 14, 4.
- 27, 35 *Iud.* 10, 5.
- 27, 37 *Cor.* 14, 4.
- 27, 45 *Iei.* 10, 7; *Iud.* 10, 19;
Fug. 12, 2.
- 27, 46 *Prax.* 25, 2; 30, 1.
- 27, 51-52 *Iud.* 13, 14.
- 27, 52 *An.* 55, 4.
- 27, 56 *Carn.* 7, 9.
- 27, 57 *Iei.* 10, 7.
- 28, 12-13 *Marc.* III, 23, 5.
- 28, 18 *Fug.* 2, 5; *Prax.* 4, 1;
16, 1; 17, 3.
- 28, 19 *Bapt.* 13, 3; *Cor.* 3, 3;
Praescr. 8, 14; 20, 2;
21, 1; *Prax.* 26, 9.
- Marcus :
- 1, 2 *Bapt.* 6, 1; 10, 2.
- 1, 4 *Bapt.* 10, 3; 10, 5; 10, 6;
Marc. IV, 11, 5; *Paen.* 2, 4.
- 1, 5 *Bapt.* 20, 1.
- 1, 9 *Bapt.* 9, 4.
- 1, 10 *Bapt.* 8, 3.
- 1, 13 *Bapt.* 20, 3.
- 1, 19 *Bapt.* 12, 9.
- 1, 22 *Marc.* IV, 13, 1.
- 1, 24 *Prax.* 26, 9.
- 1, 35 sq. *Mart.* 2, 8; *Prax.* 26, 9.
- 2, 7 *Bapt.* 10, 3; *Pud.* 21, 2.
- 2, 14 *Bapt.* 12, 8.
- 2, 15 *Cor.* 8, 3.
- 2, 21 *Or.* 1, 1.
- 2, 22 *Res.* 44, 4.
- 3, 1 [*Carm.*] 11, 207.
- 3, 31 *Marc.* IV, 19, 11.
- 3, 33 *Carn.* 7, 1.
- 4, 3 *Praescr.* 31, 2.
- 4, 7 *Iud.* 13, 26.
- 4, 21-22 *Praescr.* 26, 4.
- 4, 34 *Praescr.* 22, 3.
- 4, 37 *Bapt.* 12, 6.
- Marcus :
- 4, 38 *Bapt.* 12, 7.
- 5, 1 sq. *An.* 25, 8.
- 6, 2-4 *Carn.* 7, 2.
- 6, 48 *Bapt.* 9, 4.
- 6, 53 *Bapt.* 9, 4.
- 7, 6 *Marc.* IV, 17, 13.
- 7, 10 *Cor.* 11, 1.
- 7, 15 *Iei.* 2, 6.
- 7, 15-18 *Pat.* 8, 5.
- 7, 20 *Spect.* 17, 5.
- 7, 27 *Or.* 6, 3.
- 8, 29 *Marc.* IV, 21, 6; IV, 22, 6; IV, 34, 16.
- 8, 31 *Carn.* 9, 8.
- 8, 34 *An.* 55, 5.
- 8, 35 *Cor.* 11, 5.
- 8, 38 *Carn.* 5, 3; 16, 1; *Fug.* 7, 1.
- 9, 1 sq. *Mart.* 2, 8; *Praescr.* 22, 6.
- 9, 3 *Prax.* 14, 7.
- 9, 40 *Bapt.* 9, 4.
- 9, 43 *Marc.* 1, 27, 2.
- 10, 29-30 *Marc.* III, 14, 3.
- 10, 31 *Praescr.* 3, 8.
- 10, 47 *Carn.* 22, 1.
- 11, 25 *Or.* 11, 1.
- 11, 30 *Bapt.* 10, 1.
- 12, 16 *Cor.* 12, 4.
- 12, 18-23 *Res.* 36, 1.
- 12, 25 *Vx.* 1, 1, 5.
- 12, 30 *Marc.* 11, 13, 5.
- 12, 31-33 *Cor.* 11, 1.
- 13, 17 *Vx.* 1, 5, 2.
- 13, 22 *Marc.* III, 2, 1.
- 13, 31 *Marc.* IV, 39, 18; *Prax.* 26, 9.
- 13, 32 *An.* 33, 11.
- 14, 3-18 *Cor.* 8, 3.
- 14, 13 *Bapt.* 19, 1.
- 14, 21 *Marc.* IV, 41, 1; *Praescr.* 30, 4.
- 14, 22 *Or.* 6, 2.
- 14, 23 *Cor.* 3, 3.
- 14, 32 *Or.* 8, 5.
- 14, 33-43 *Carn.* 9, 7.
- 14, 34 *Carn.* 13, 5.
- 14, 36 *Or.* 4, 5.
- 14, 37 *Bapt.* 20, 2.
- 14, 38 *Bapt.* 20, 1; *Mart.* 1, 1;
4, 1; *Or.* 8, 5; *Vx.* 1, 4, 1.
- 14, 47 *Bapt.* 20, 2.
- 14, 50 *Bapt.* 20, 2.
- 14, 62 *Cor.* 16, 1.
- 14, 65 *Spect.* 30, 6.
- 14, 68 *Bapt.* 20, 2.
- 15, 19 *Carn.* 9, 6.
- 15, 26 *Cor.* 14, 4.
- 15, 34 *Prax.* 25, 2; 26, 9.

- Marcus :
- 16, 1 *Carn.* 7, 9.
- 16, 9 *An.* 25, 8.
- 16, 17 *Fug.* 10, 2; *Praescr.* 30, 16.
- 16, 19 *Prax.* 2, 1; 30, 5; *Res.* 51, 1.
- Lucas :
- 1, 17 *An.* 35, 6; *Mon.* 8, 7.
- 1, 20 *Idol.* 23, 6.
- 1, 26 *Virg.* 6, 1.
- 1, 26-30 *Carn.* 2, 1.
- 1, 31 *Carn.* 2, 1; *Marc.* IV, 7, 11.
- 1, 35 *Carn.* 2, 1; *Iud.* 13, 22;
Prax. 26, 2; 27, 4; 27, 5; 27, 14.
- 1, 38-48 *Cult.* 11, 3, 1.
- 1, 41 *An.* 26, 4; *Carn.* 2, 1.
- 1, 42 *Carn.* 21, 4; 22, 6.
- 1, 43 *Carn.* 21, 4.
- 1, 46 *An.* 26, 4.
- 1, 49 *Cast.* 10, 4.
- 1, 51-52 *Marc.* V, 12, 8.
- 1, 52 *Virg.* 15, 2.
- 1, 62 sq. *Idol.* 23, 6.
- 2, 1-5 *Carn.* 2, 1.
- 2, 7 *Carn.* 2, 1; *Marc.* V, 9, 7.
- 2, 10 *Marc.* V, 9, 7.
- 2, 13-14 *Carn.* 2, 1.
- 2, 14 *Pud.* 1, 1.
- 2, 21 *Carn.* 2, 2.
- 2, 24-38 *Carn.* 2, 2.
- 2, 25 *Mon.* 8, 3.
- 2, 32 *Marc.* IV, 9, 6; IV, 11, 1.
- 2, 34 *Carn.* 23, 1.
- 2, 37 sq. *Iei.* 8, 1.
- 2, 49 *Prax.* 26, 9.
- 3, 1 *Marc.* IV, 7, 1.
- 3, 2 *Bapt.* 10, 2.
- 3, 3 *Marc.* IV, 11, 5.
- 3, 4 *Bapt.* 10, 2; *Marc.* IV, 18, 7; V, 3, 8.
- 3, 7 *Herm.* 12, 2.
- 3, 8 *Herm.* 12, 2; *Pud.* 10, 5.
- 3, 9 *Cor.* 13, 2.
- 3, 11 *Pat.* 7, 10.
- 3, 14 *Cor.* 11, 4.
- 3, 16 *Bapt.* 10, 7.
- 3, 17 *Praescr.* 3, 8.
- 3, 19 *Marc.* IV, 34, 8.
- 3, 21 *Bapt.* 9, 4.
- 3, 22 *Bapt.* 8, 5; *Carn.* 3, 9.
- 3, 23 *Carn.* 7, 2.
- 4, 1 sq. *Or.* 8, 3.
- 4, 2 *Bapt.* 20, 3.
- 4, 4 *Bapt.* 20, 4; *Res.* 26, 10;
61, 5.
- 4, 10 *Prax.* 1, 2.
- Lucas :
- 4, 16-21 *Marc.* IV, 7, 4.
- 4, 23-24 *Marc.* IV, 8, 2.
- 4, 27 *Marc.* IV, 35, 6.
- 4, 29 *Marc.* IV, 8, 2.
- 4, 30 *Marc.* IV, 8, 3.
- 4, 31 *Marc.* IV, 7, 1.
- 4, 32 *Marc.* IV, 7, 7; IV, 13, 1.
- 4, 34 *Marc.* IV, 7, 9; IV, 7, 12;
V, 6, 7; *Prax.* 26, 9.
- 4, 35 *Marc.* IV, 7, 13.
- 4, 41 *Marc.* IV, 8, 5.
- 4, 42 *Marc.* IV, 8, 9.
- 4, 43 *Marc.* IV, 8, 9.
- 5, 1-11 *Marc.* IV, 9, 1.
- 5, 10 *Marc.* IV, 9, 1.
- 5, 11 *Bapt.* 12, 9.
- 5, 12-13 *Marc.* IV, 35, 8.
- 5, 12-14 *Marc.* IV, 9, 3.
- 5, 14 *Marc.* IV, 9, 9; IV, 9, 10.
- 5, 17-26 *Marc.* IV, 10, 1; IV, 10, 13.
- 5, 21 *Bapt.* 10, 3; *Marc.* IV, 10, 1; IV, 10, 13.
- 5, 24 *Marc.* IV, 10, 1.
- 5, 27 *Bapt.* 12, 9.
- 5, 27-32 *Marc.* IV, 11, 1.
- 5, 31 *Marc.* IV, 11, 1; *Pud.* 9, 12; *Res.* 9, 4.
- 5, 33 *Marc.* IV, 11, 5.
- 5, 33-35 *Marc.* IV, 11, 4.
- 5, 34-35 *Marc.* IV, 11, 6.
- 5, 36 *Or.* 1, 1.
- 5, 36-37 *Marc.* IV, 11, 10.
- 5, 36-39 *Marc.* IV, 11, 8.
- 5, 37 *Res.* 44, 4.
- 6, 1 [*Carm.*] 11, 207.
- 6, 1-5 *Marc.* IV, 12, 1; IV, 12, 5.
- 6, 3 [*Carm.*] V, 9.
- 6, 5 *Marc.* IV, 12, 11.
- 6, 7 *Marc.* IV, 12, 9.
- 6, 9 *Marc.* IV, 12, 10.
- 6, 12 *Marc.* IV, 13, 1.
- 6, 13-16 *Marc.* IV, 13, 3.
- 6, 14 *Marc.* IV, 13, 5.
- 6, 17-19 *Marc.* IV, 13, 6.
- 6, 20 *Marc.* IV, 14, 1; IV, 14, 13.
- 6, 21 *Marc.* IV, 14, 9; IV, 14, 10; IV, 14, 13.
- 6, 22 *Marc.* IV, 14, 14.
- 6, 23 *Marc.* IV, 15, 1; *Scorp.* 9, 1.
- 6, 24 *Marc.* IV, 15, 3; IV, 15, 8; IV, 15, 11.
- 6, 25 *Marc.* IV, 15, 13.
- 6, 26 *Marc.* IV, 15, 14.
- 6, 27 *An.* 35, 2; *Cor.* 11, 1;
Marc. 1, 23, 3; IV, 16, 6.
- 6, 27-28 *Marc.* IV, 16, 1.

Lucas :

- 6, 28 *Marc.* iv, 27, 1; *Scap.* 1, 3;
6, 29 *Cor.* ii, 2; *Marc.* iv, 16, 2; iv, 16, 5; iv, 16, 6; *Spect.* 23, 3; 25, 3;
6, 30 *Bapt.* 18, 1; *Fug.* 13, 1; *Marc.* iv, 16, 8; iv, 27, 1; *Mon.* 11, 2;
6, 31 *Marc.* iv, 16, 13; *Scorp.* 10, 3;
6, 34 *Marc.* iv, 17, 1.
6, 35 *Marc.* iv, 17, 4; iv, 17, 6.
6, 36 *Marc.* iv, 17, 8.
6, 37 *Or.* 7, 3; *Pat.* 12, 3; *Pud.* 2, 2;
6, 37-38 *Marc.* iv, 17, 9.
6, 39 *Marc.* iv, 7, 11; *Praeser.* 14, 8.
6, 40 *Marc.* i, 14, 3; iv, 17, 11.
6, 41 *Ap.* 39, 15.
6, 41-42 *Marc.* iv, 17, 11.
6, 43 *Marc.* i, 2, 1.
6, 43-44 *An.* 21, 4.
6, 43-45 *Marc.* iv, 17, 11.
6, 46 *Marc.* iv, 17, 12; iv, 17, 13.
7, 1-10 *Marc.* iv, 18, 1.
7, 9 *Cor.* ii, 4.
7, 11-15 *Marc.* iv, 18, 2.
7, 16 *Marc.* iv, 18, 3.
7, 19 *Bapt.* 10, 5; *Marc.* iv, 18, 5; iv, 18, 6; iv, 18, 7.
7, 20 *Marc.* iv, 18, 4.
7, 24 *Marc.* iv, 18, 8.
7, 26 *Marc.* iv, 18, 7; *Mon.* 8, 1.
7, 27 *Marc.* iv, 18, 7.
7, 27-28 *Marc.* iv, 18, 7.
7, 28 *Marc.* iv, 18, 8.
7, 36-37 *Cor.* 8, 3.
7, 36-50 *Marc.* iv, 18, 9.
7, 37-38 *Pud.* 11, 1.
7, 38 *Marc.* iv, 18, 9.
7, 50 *Marc.* iv, 18, 9.
8, 2 *Marc.* iv, 19, 1.
8, 8 *Marc.* iv, 19, 2.
8, 10 *Praeser.* 22, 3.
8, 16 *Cult.* ii, 13, 1; *Marc.* iv, 19, 4; *Praeser.* 26, 4.
8, 17 *Marc.* iv, 19, 5; *Paen.* 6, 10.
8, 18 *Fug.* 11, 2; *Marc.* ii, 2, 6; iv, 19, 3; iv, 19, 4.
8, 20 *Marc.* iii, 11, 3; iv, 19, 7; iv, 19, 11; iv, 36, 9.
8, 20-21 *Carn.* 7, 1.
8, 21 *Marc.* iv, 19, 6; iv, 19, 11; iv, 26, 13.

Lucas :

- 8, 22-25 *Marc.* iv, 20, 1.
8, 23 *Bapt.* 12, 6; 12, 7.
8, 26-39 *Marc.* iv, 20, 4.
8, 30 *Marc.* iv, 20, 4.
8, 31 *Marc.* iv, 20, 5; iv, 20, 6.
8, 32-33 *Marc.* iv, 20, 6.
8, 43-48 *Marc.* iv, 20, 8.
8, 44 *Marc.* iv, 20, 13.
8, 45 *Marc.* iv, 20, 8.
8, 46 *Marc.* iv, 20, 8.
8, 48 *Marc.* iv, 20, 9.
9, 1-6 *Marc.* iv, 21, 1.
9, 3 *Marc.* iv, 21, 1.
9, 5 *Marc.* iv, 21, 1.
9, 7 *Marc.* iv, 18, 6.
9, 7-9 *Marc.* iv, 21, 2.
9, 10-17 *Marc.* iv, 21, 2.
9, 10-17 *Marc.* iv, 21, 2.
9, 13 *Marc.* iv, 21, 5.
9, 18-22 *Marc.* iv, 21, 5.
9, 20 *Marc.* iv, 21, 6; iv, 22, 6; iv, 34, 16.
9, 20-21 *Prax.* 26, 9.
9, 21 *Marc.* iv, 21, 6.
9, 22 *Carn.* 9, 8; *Marc.* iv, 21, 7.
9, 24 *Cor.* ii, 5; *Marc.* iv, 21, 8; iv, 21, 10.
9, 26 *Carn.* 5, 3; *Fug.* 7, 1; *Idol.* 13, 6; *Marc.* iv, 21, 10; iv, 21, 12.
9, 28 *Marc.* iv, 22, 7.
9, 28-29 *Mart.* 2, 8; *Praeser.* 22, 6.
9, 28-36 *Marc.* iv, 22, 1.
9, 30 *Marc.* iv, 22, 2; *Prax.* 14, 7.
9, 30-31 *Marc.* iv, 22, 15.
9, 31 *Marc.* iv, 22, 2.
9, 32 *Marc.* iv, 22, 16.
9, 33 *Marc.* iv, 22, 4.
9, 34 *Marc.* iv, 22, 7.
9, 35 *Marc.* iv, 22, 1; iv, 22, 9; iv, 22, 12; iv, 34, 15; *Prax.* 19, 4.
9, 41 *Marc.* iv, 23, 1; iv, 23, 2.
9, 46-48 *Marc.* iv, 23, 4.
9, 51-56 *Marc.* iv, 23, 8.
9, 52 *Pat.* 3, 6.
9, 54 *Marc.* iv, 29, 12.
9, 56 *An.* 13, 3; *Carn.* 12, 7.
9, 57 *Marc.* iv, 23, 9.
9, 57-58 *Marc.* iv, 23, 9.
9, 59 *Bapt.* 12, 9; *Marc.* iv, 23, 10.
9, 60 *Marc.* iv, 23, 10.
9, 61-62 *Marc.* iv, 23, 11.
9, 62 *Idol.* 12, 2; *Pud.* 6, 1.
10, 1 *Marc.* iv, 24, 1; iv, 24, 2.
10, 4 *Marc.* iv, 24, 1.

Lucas :

- 10, 5 *Marc.* iv, 24, 4.
10, 5 sq. *Or.* 26, 2.
10, 7 *Marc.* iv, 21, 1; iv, 24, 4.
10, 9 *Marc.* iv, 24, 5.
10, 11 *Marc.* iv, 24, 7.
10, 16 *Marc.* iv, 24, 8.
10, 18 *An.* 17, 13; *Marc.* ii, 10, 3.
10, 19 *Marc.* iv, 24, 9.
10, 20 *Marc.* iv, 7, 13.
10, 21 *Marc.* iv, 25, 1; *Prax.* 26, 9.
10, 22 *Marc.* iv, 25, 7; iv, 25, 10; iv, 25, 11; *Prax.* 26, 9.
10, 23-24 *Marc.* iv, 25, 12.
10, 25 *Carn.* 7, 3; *Marc.* iv, 19, 7; iv, 25, 14.
10, 27 *Marc.* ii, 13, 5; iv, 25, 14; v, 8, 10.
10, 38-41 *Carn.* 7, 9.
11, 1 *Marc.* iv, 26, 1; *Or.* 1, 1; 1, 3.
11, 2 *Marc.* iv, 26, 3; iv, 26, 4.
11, 3 *Marc.* iv, 26, 4; *Or.* 6, 2.
11, 4 *Marc.* iv, 26, 4; *Or.* 7, 1; 7, 2; 8, 1; 8, 6.
11, 5 *Marc.* iv, 26, 8; *Or.* 6, 3.
11, 5 sq. *Praeser.* 11, 5; 12, 3.
11, 5-8 *Marc.* iv, 26, 7.
11, 7 *Marc.* iv, 26, 8.
11, 9 *Marc.* iv, 26, 5; *Praeser.* 11, 7.
11, 9 sq. *Or.* 10.
11, 10 *Bapt.* 20, 5; *Marc.* iv, 26, 5.
11, 11 *Marc.* iv, 26, 9; *Or.* 6, 3.
11, 11-13 *Marc.* iv, 26, 9.
11, 12 *Marc.* iv, 26, 9.
11, 13 *Marc.* iv, 26, 9.
11, 14-20 *Marc.* iv, 26, 10.
11, 18 *Marc.* iv, 26, 11.
11, 19 *Marc.* iv, 26, 10.
11, 20 *Marc.* iv, 26, 11.
11, 21-22 *Marc.* iv, 26, 12; v, 6, 7.
11, 22 *[Carm.]* 1, 38.
11, 27 *Marc.* iii, 11, 3; iv, 26, 12.
11, 27-28 *Carn.* 7, 13.
11, 28 *Marc.* iv, 26, 13.
11, 29 *Marc.* iv, 27, 1.
11, 33 *Cult.* ii, 13, 1; *Marc.* iv, 27, 1; *Praeser.* 26, 4.
11, 37 *Cor.* 8, 3.
11, 37-41 *Marc.* iv, 27, 2.
11, 39 *Marc.* iv, 27, 2.
11, 40 *Marc.* iv, 27, 2.
11, 41 *Marc.* iv, 27, 3.

Lucas :

- 11, 42-46 *Marc.* iv, 27, 1.
11, 43 *Marc.* iv, 27, 4.
11, 46 *Marc.* iv, 27, 6.
11, 47 *Or.* 14.
11, 47-51 *Marc.* iv, 27, 8.
11, 52 *Marc.* iv, 27, 9; iv, 28, 2.
12, 1 *Marc.* iv, 28, 1.
12, 2 *Marc.* iv, 28, 2.
12, 3 *Marc.* iv, 28, 2.
12, 4 *Marc.* iv, 28, 3; iv, 28, 4.
12, 5 *Marc.* iv, 28, 4.
12, 8-9 *Marc.* iv, 28, 4; *Prax.* 26, 9.
12, 9 *Cor.* 11, 5.
12, 10 *Marc.* iv, 28, 6.
12, 11-12 *Marc.* iv, 28, 7.
12, 12 *Marc.* iv, 28, 7.
12, 13-14 *Marc.* iv, 28, 9.
12, 14 *Marc.* iv, 28, 10.
12, 15-21 *Marc.* iv, 28, 11.
12, 16 *Or.* 6, 4.
12, 20 *Marc.* iv, 28, 11.
12, 22-31 *Marc.* iv, 29, 1.
12, 23-24 *Marc.* iv, 29, 1.
12, 24 *Vx.* 1, 4, 7.
12, 25 *Spect.* 23, 4.
12, 27 *Marc.* iv, 21, 1; iv, 29, 1.
12, 29 *Marc.* iv, 29, 2.
12, 30 *Marc.* iv, 29, 3.
12, 31 *Marc.* iii, 24, 8; iv, 29, 5; *Or.* 6, 2.
12, 35 *Marc.* iv, 29, 6.
12, 35-38 *Marc.* iv, 29, 6.
12, 36-37 *Marc.* iv, 29, 6.
12, 39 *Or.* 6, 4.
12, 39-40 *Marc.* iv, 29, 7.
12, 41 *Marc.* iv, 29, 9.
12, 42-46 *Marc.* iv, 29, 9.
12, 47-48 *Marc.* iv, 29, 11.
12, 49 *Marc.* iv, 29, 12.
12, 49-53 *Marc.* iv, 29, 12.
12, 50 *Bapt.* 16, 1; *Pud.* 22, 10.
12, 51 *Marc.* iv, 29, 13.
12, 52 *Marc.* iv, 29, 14.
12, 56-57 *Marc.* iv, 29, 14.
12, 57 *Cor.* 4, 5; *Marc.* iv, 29, 15.
12, 58-59 *An.* 35, 2; 35, 3; *Marc.* iv, 29, 16.
12, 59 *Or.* 7, 2; *Res.* 42, 2.
13, 6-9 *Res.* 33, 5.
13, 10-17 *Marc.* iv, 30, 1.
13, 14 *[Carm.]* 11, 207.
13, 15 *Marc.* iv, 30, 1.
13, 21 *Marc.* iv, 30, 3.
13, 25 *Marc.* iv, 30, 4.
13, 26 *Marc.* iv, 30, 4.
13, 27 *Marc.* iv, 30, 4.

Lucas :

- 13, 28 *Marc.* 1, 27, 2; *IV.* 30, 4.
 13, 34 *Res.* 26, 13.
 14, 3-4 [*Carm.*] 11, 207.
 14, 12-14 *Marc.* IV, 31, 1.
 14, 14 *Marc.* IV, 31, 1; *Res.* 33, 7.
 14, 16 *Marc.* IV, 31, 1.
 14, 16-24 *Marc.* IV, 31, 1.
 14, 17 *Marc.* IV, 31, 3.
 14, 18-20 *Marc.* IV, 31, 3; *IV.* 31, 4.
 14, 21 *Marc.* IV, 31, 5; *IV.* 31, 6.
 14, 23 *Marc.* IV, 31, 6.
 14, 24 *Marc.* IV, 31, 6.
 14, 26 *An.* 13, 5; *Fug.* 7, 2;
Marc. III, 14, 3; *IV.* 19,
 12; *Or.* 8, 3; *Scorp.* 11, 1.
 14, 27 *An.* 35, 5.
 15, 2 *Mon.* 8, 7.
 15, 4 *Paen.* 8, 5; *Pat.* 12, 6;
Pud. 9, 2.
 15, 4-5 *Pud.* 7, 1.
 15, 4-6 *Res.* 34, 22.
 15, 4-7 *Marc.* IV, 32, 1.
 15, 8 *Paen.* 8, 4; *Pud.* 7, 10;
 9, 2.
 15, 8-9 *Praescr.* 11, 4; 12, 3.
 15, 8-11 *Marc.* IV, 32, 1.
 15, 10 *Paen.* 18, 3.
 15, 11 *Pat.* 12, 7; *Pud.* 8, 2.
 15, 12 *Paen.* 8, 6.
 15, 13 *Pud.* 8, 7.
 15, 21 *Paen.* 8, 8.
 15, 22 *Pud.* 9, 11.
 15, 29 *Pud.* 8, 4.
 15, 31 *Pud.* 8, 5.
 16, 1-9 *Marc.* IV, 33, 1.
 16, 9 *Fug.* 13, 2; *Marc.* IV, 33,
 1; *Pat.* 7, 10.
 16, 11-12 *Marc.* IV, 33, 4.
 16, 13 *Cor.* 1, 1; 12, 4; 12, 5;
Marc. IV, 33, 1; *IV.* 33,
 2; *VX.* II, 3, 4.
 16, 14 *Marc.* IV, 33, 2.
 16, 15 *Marc.* IV, 33, 6.
 16, 16 *Iei.* 2, 2; *Iud.* 13, 26;
Marc. III, 23, 3; *IV.* 33,
 7; *IV.* 34, 8; *V.* 2, 1; *V.*
 8, 5; *Or.* 1, 3.
 16, 17 *Marc.* IV, 33, 9.
 16, 18 *Marc.* IV, 34, 1; *IV.* 34,
 4; *IV.* 34, 9.
 16, 19 *Iei.* 16, 3.
 16, 19 sq. *An.* 38, 1.
 16, 19-21 *Marc.* IV, 34, 10.
 16, 22 *An.* 35, 2; [*Carm.*] IV,
 144; *Marc.* III, 24, 1.
 16, 22 sq. *An.* 7, 1.
 16, 26 *Marc.* IV, 34, 11.
 16, 29 *Marc.* IV, 34, 10, 15, 17;
Praescr. 8, 6.

Lucas :

- 16, 30-31 *An.* 57, 11.
 17, 1-2 *Marc.* IV, 35, 1.
 17, 3 *Marc.* IV, 35, 2.
 17, 4 *Marc.* IV, 35, 3; *Or.* 7, 3.
 17, 11 *Marc.* IV, 35, 9.
 17, 11-19 *Marc.* IV, 35, 4.
 17, 14 *Marc.* IV, 35, 4; *IV.* 35, 7.
 17, 16 *Marc.* IV, 35, 9.
 17, 18-19 *Marc.* IV, 35, 11.
 17, 20-21 *Marc.* IV, 35, 12.
 17, 21 *Marc.* IV, 35, 13.
 17, 24 *Marc.* IV, 35, 8.
 17, 25 *Marc.* IV, 35, 14.
 17, 26-32 *Marc.* IV, 35, 15.
 17, 27-28 *VX.* I, 5, 4.
 17, 28-29 *Cast.* 9, 4.
 17, 32 *Marc.* IV, 35, 15.
 18, 1 *Or.* 24.
 18, 1-5 *Res.* 35, 5.
 18, 1-8 *Marc.* IV, 36, 1.
 18, 2 sqq. *Praescr.* 12, 3.
 18, 2-6 *Praescr.* 11, 5.
 18, 7 *Marc.* IV, 36, 6; *Scorp.*
 11, 3.
 18, 7-8 *Marc.* IV, 36, 1.
 18, 9 *Res.* 33, 4.
 18, 9-14 *Marc.* IV, 36, 1.
 18, 10 sq. *Or.* 17, 2.
 18, 16 *Bapt.* 18, 5.
 18, 18 *Marc.* IV, 36, 4; *IV.* 36, 6.
 18, 19 *Marc.* IV, 36, 3; *IV.* 36,
 6; *Res.* 9, 3.
 18, 20 *Cor.* 11, 1; *Marc.* IV, 36,
 4.
 18, 20-22 *Marc.* IV, 36, 7.
 18, 22 *Idol.* 12, 2; *Marc.* IV, 36,
 4; *IV.* 36, 6.
 18, 27 *Bapt.* 2, 3; *Prax.* 10, 7.
 18, 35-43 *Marc.* IV, 36, 8.
 18, 38 *Carn.* 22, 1; *Marc.* IV,
 36, 9; *IV.* 37, 1; *IV.* 38,
 10.
 18, 42 *Bapt.* 12, 8; *Marc.* IV, 36,
 10; *Praescr.* 14, 3.
 18, 42-43 *Marc.* IV, 36, 10.
 18, 43 *Marc.* IV, 37, 1.
 19, 1-10 *Marc.* IV, 37, 1.
 19, 6 *Marc.* IV, 37, 1.
 19, 8-9 *Marc.* IV, 37, 1.
 19, 10 *Marc.* IV, 37, 2; *Pud.* 9,
 12; *Res.* 9, 4; 34, 1.
 19, 11-26 *Marc.* IV, 39, 11.
 19, 11-27 *Marc.* IV, 37, 3.
 19, 20 sqq. *Praescr.* 26, 3.
 19, 21-22 *Marc.* IV, 37, 4.
 19, 22-23 *Marc.* IV, 37, 4.
 19, 26 *Marc.* IV, 37, 4.
 20, 1-8 *Marc.* IV, 38, 1.
 20, 5 *Marc.* IV, 38, 2.

Lucas :

- 20, 6 *Marc.* IV, 38, 1.
 20, 8 *Marc.* IV, 38, 2.
 20, 20-26 *Marc.* IV, 38, 3.
 20, 25 *Cor.* 12, 4; *Marc.* IV, 38,
 3.
 20, 27-33 *Marc.* IV, 38, 4.
 20, 27-34 *Res.* 36, 1.
 20, 34 *Marc.* IV, 38, 11.
 20, 35 *Marc.* IV, 38, 7; *VX.* I,
 1, 5.
 20, 35-36 *Marc.* IV, 38, 5; *IV.* 39,
 11.
 20, 36 *Marc.* III, 9, 4; *IV.* 38, 5;
V. 10, 14; *Res.* 36, 4;
 36, 5.
 20, 37 *Res.* 36, 3.
 20, 39 *Marc.* IV, 38, 9.
 20, 41-44 *Marc.* IV, 38, 10.
 21, 7 *Marc.* IV, 39, 12; *Res.*
 22, 3.
 21, 8 *Marc.* IV, 38, 10; *IV.* 39,
 1; *IV.* 39, 2; *V.* 1, 3.
 21, 9 *Marc.* IV, 39, 3; *IV.* 39,
 17.
 21, 9-11 *Marc.* IV, 39, 3.
 21, 12 *Marc.* IV, 39, 4.
 21, 14 *Marc.* IV, 39, 6.
 21, 15 *Marc.* IV, 39, 6.
 21, 16-17 *Marc.* IV, 39, 8.
 21, 19 *Marc.* IV, 39, 8.
 21, 20 *Marc.* IV, 39, 9.
 21, 21 *Marc.* IV, 39, 11.
 21, 23 *VX.* I, 5, 2.
 21, 25-26 *Marc.* IV, 39, 9.
 21, 27 *Prax.* 30, 5.
 21, 27-28 *Marc.* IV, 39, 10.
 21, 28 *Marc.* IV, 39, 12.
 21, 29 *Marc.* IV, 39, 13.
 21, 29-30 *Marc.* IV, 39, 10.
 21, 29-31 *Marc.* IV, 39, 16.
 21, 32-33 *Marc.* IV, 39, 18.
 21, 33 *Marc.* IV, 33, 9; *IV.* 39,
 18.
 21, 34-35 *Marc.* IV, 39, 18.
 21, 36 *Res.* 22, 8.
 21, 37 *Marc.* IV, 39, 19.
 21, 37-38 *Marc.* IV, 39, 19.
 21, 38 *Marc.* IV, 39, 19.
 22, 1 *Marc.* IV, 40, 1.
 22, 3 *Marc.* V, 6, 7.
 22, 4 *Spect.* 30, 6.
 22, 10 *Bapt.* 19, 1.
 22, 15 *Marc.* IV, 40, 1.
 22, 19 [*Carm.*] V, 192; *Iud.* 10,
 12; *Marc.* IV, 40, 3; *Or.*
 6, 2.
 22, 20 *An.* 17, 13; *Marc.* IV,
 40, 3.
 22, 22 *Marc.* IV, 41, 1.
 48

Lucas :

- 22, 23 *Praescr.* 30, 4.
 22, 28-30 *Bapt.* 20, 2.
 22, 29 *Prax.* 26, 9.
 22, 31-32 *Fug.* 2, 4.
 22, 33-34 *Marc.* IV, 41, 2.
 22, 34 *Marc.* IV, 38, 5.
 22, 35 *Cor.* 1, 3.
 22, 37 *Marc.* IV, 42, 4.
 22, 38 *Cor.* 14, 4.
 22, 39 *Or.* 8, 5.
 22, 42 *Or.* 4, 5.
 22, 45 *Bapt.* 20, 2.
 22, 46 *Or.* 8, 5.
 22, 47 *Marc.* IV, 41, 2.
 22, 50 *Bapt.* 20, 2.
 22, 51 *Pat.* 3, 8.
 22, 57 *Bapt.* 20, 2.
 22, 64 *Carn.* 9, 6.
 22, 66-67 *Marc.* IV, 41, 2.
 22, 67 *Marc.* IV, 41, 3.
 22, 69 *Carn.* 16, 1; *Marc.* IV, 41,
 4.
 22, 70 *Marc.* IV, 41, 4.
 23, 1-2 *Marc.* IV, 42, 1.
 23, 3 *Marc.* IV, 42, 1.
 23, 7-11 *Marc.* IV, 42, 2.
 23, 8-9 *Marc.* IV, 42, 3.
 23, 18-25 *Marc.* IV, 42, 4.
 23, 32-34 *Marc.* IV, 42, 4.
 23, 34 *Marc.* IV, 42, 4.
 23, 34 *Marc.* IV, 42, 4.
 23, 44 *Marc.* IV, 42, 4; *IV.* 42,
 5.
 23, 44-45 *Iud.* 13, 14.
 23, 45 *Marc.* IV, 42, 5.
 23, 46 *Marc.* IV, 42, 6; *Prax.*
 25, 2; 26, 9; 30, 4.
 23, 50-54 *Marc.* IV, 42, 8.
 23, 52-53 *Marc.* IV, 42, 7.
 23, 55-24, 1 *Marc.* IV, 43, 1.
 24, 6-7 *Marc.* IV, 43, 5.
 24, 9 *Marc.* IV, 43, 2.
 24, 13-33 *Marc.* IV, 43, 3.
 24, 21 *Marc.* IV, 43, 3.
 24, 25 *Marc.* IV, 43, 4.
 24, 26 *Res.* 39, 2.
 24, 27 *Praescr.* 22, 7.
 24, 29 *Prax.* 26, 9.
 24, 30 *Cor.* 8, 3.
 24, 38-39 *Marc.* IV, 43, 6.
 24, 39 *Carn.* 5, 9; *Marc.* IV, 43,
 8.
 24, 40 *Marc.* IV, 43, 8.
 24, 41-43 *Marc.* IV, 43, 8.
 24, 43 *Pud.* 22, 4.
 24, 47 *Marc.* IV, 43, 9.

Iohannes :

- 1, 1 *Herm.* 18, 6; 20, 4; *Or.*

Iohannes :

- 1, 1 : *Prax.* 7, 8 ; 8, 4 ;
12, 6 ; 13, 3 ; 16, 1 ; 19,
6.
1, 1-3 *Prax.* 21, 1.
1, 3 *Herm.* 20, 4 ; 45, 1 ;
Marc. v, 19, 4 ; *Prax.* 2,
1 ; 5, 2 ; 7, 3 ; 12, 5 ;
19, 3 ; *Res.* 5, 6.
1, 4 [*Carm.*] 11, 169 ; *Carn.*
12, 7.
1, 9 *Prax.* 12, 5.
1, 11 *Cult.* 1, 3, 3.
1, 12 *Or.* 2, 1 ; *Prax.* 13, 4.
1, 12-13 *Carn.* 19, 1.
1, 13 *Carn.* 15, 3 ; 19, 2 ; 24, 2.
1, 14 *Carn.* 19, 2 ; 20, 3 ; *Prax.*
15, 6 ; 21, 4 ; 26, 4 ;
Pud. 6, 16 ; 16, 7.
1, 18 *Prax.* 7, 1 ; 8, 3 ; 15, 2 ;
15, 6 ; 21, 4.
1, 21 *An.* 35, 5.
1, 23 *Pud.* 10, 5.
1, 29 *Ind.* 9, 24 ; *Prax.* 21, 4.
1, 32 *Bapt.* 8, 3.
1, 32-34 *Carn.* 3, 8.
1, 49 *Prax.* 21, 4.
1, 50 *Prax.* 21, 4.
2, 1 sq. *An.* 17, 14 ; *Or.* 17, 4.
2, 2 *Mon.* 8, 7.
2, 2-11 *Bapt.* 9, 4.
2, 16 *Prax.* 21, 6.
2, 19 *Pud.* 16, 8 ; *Res.* 18, 6.
2, 19-21 *Marc.* III, 21, 3 ; III, 24,
10.
2, 21 *Res.* 18, 7.
2, 25 *Prax.* 16, 4.
3, 1 *Or.* 2, 1.
3, 5 *An.* 39, 4 ; *Bapt.* 12, 1 ;
13, 3.
3, 6 [*Carm.*] 11, 254 ; *Carn.*
18, 5.
3, 13 *An.* 55, 2 ; *Prax.* 30, 4.
3, 14 [*Haer.*] 2, 1.
3, 16 *Prax.* 21, 6.
3, 17 *Prax.* 21, 6.
3, 28 *Bapt.* 6, 1.
3, 31 sq. *Bapt.* 10, 7 ; *Or.* 1, 3.
3, 34 *Iei.* 17, 6.
3, 35 *Prax.* 16, 1.
3, 35-36 *Prax.* 21, 7.
4, 2 *Bapt.* 11, 1.
4, 6 *Bapt.* 9, 4.
4, 7 *Carn.* 9, 7 ; *Prax.* 27, 11.
4, 10-11 *Ind.* 13, 15.
4, 12 *Marc.* IV, 35, 9.
4, 14 *Bapt.* 9, 4.
4, 17-18 *Pud.* 11, 1.
4, 20 *Marc.* IV, 35, 10.
4, 22 *Marc.* IV, 35, 10.

Iohannes :

- 4, 23 sq. *Or.* 28, 2.
4, 24 *Prax.* 7, 8 ; *Pud.* 21, 1.
4, 25 *Prax.* 21, 7.
4, 34 *Or.* 4, 3 ; *Praescr.* 20, 2 ;
Prax. 21, 9.
5, 1-2 *Ind.* 13, 26.
5, 2 *Bapt.* 5, 5.
5, 3 *Marc.* IV, 27, 6.
5, 15 *Res.* 37, 7.
5, 16 *Ind.* 9, 31.
5, 17 *Prax.* 21, 10.
5, 18 *Ind.* 9, 31 ; *Prax.* 21, 10 ;
Spect. 30, 6.
5, 19 *Prax.* 4, 1 ; 15, 9.
5, 19-27 *Prax.* 21, 10.
5, 20 *Prax.* 22, 1.
5, 21 *Prax.* 24, 4.
5, 22 [*Carm.*] v, 253 ; *Prax.*
16, 1.
5, 24 *Res.* 37, 2.
5, 28-29 *Res.* 37, 8.
5, 30 *Or.* 4, 3.
5, 31 *Praescr.* 23, 4.
5, 35 *Ind.* 9, 24.
5, 36-37 *Prax.* 21, 13.
5, 37 *Prax.* 21, 14.
5, 39 *Praescr.* 8, 6.
5, 43 *Or.* 3, 1 ; *Prax.* 21, 15 ;
23, 2.
6, 19 *Bapt.* 9, 4.
6, 29 *Prax.* 21, 16.
6, 31 *Res.* 37, 4.
6, 31 sq. *Or.* 6, 2.
6, 32-44 *Prax.* 21, 17.
6, 38 *Or.* 4, 5 ; *Prax.* 8, 3 ;
Res. 34, 9.
6, 39 *Marc.* III, 7, 1 ; *Res.* 34,
9 ; 35, 11.
6, 40 *Res.* 34, 11.
6, 44 *Prax.* 24, 4.
6, 46 *Prax.* 21, 17.
6, 51 *Carn.* 15, 5 ; *Res.* 26, 10 ;
37, 4.
6, 53 *Res.* 37, 1.
6, 60 *Prax.* 29, 1.
6, 63 *Res.* 37, 5 ; 50, 4.
6, 64 *Res.* 37, 1 ; 37, 2.
6, 67 *Praescr.* 3, 10 ; 3, 11.
6, 68-69 *Prax.* 21, 18.
6, 71 [*Carm.*] v, 9.
7, 5 *Carn.* 7, 9.
7, 15-16 *Prax.* 22, 1.
7, 28 *Prax.* 22, 1.
7, 33 *Prax.* 22, 2.
8, 12 *Prax.* 13, 8.
8, 16 *Prax.* 22, 2.
8, 17 *Praescr.* 22, 6.
8, 18 *Prax.* 22, 3.
8, 19 *Prax.* 22, 3.

Iohannes :

- 8, 26-27 *Prax.* 22, 5.
8, 28 *Prax.* 22, 5.
8, 38 *Prax.* 8, 3.
8, 38, 40. 42 *Prax.* 22, 6.
8, 40 *Carn.* 15, 1.
8, 44 *An.* 16, 7 ; *Cor.* 7, 8 ;
Prax. 1, 3.
8, 46 *Or.* 7, 1.
8, 49 *Prax.* 22, 6.
8, 54, 55. 56 *Prax.* 22, 6.
9, 1 [*Carm.*] 11, 207.
9, 35-37 *Prax.* 22, 7.
10, 7 *Marc.* III, 24, 10.
10, 11 *Fug.* 11, 1.
10, 12 *Fug.* 11, 2 ; *Pud.* 7, 4.
10, 15 *An.* 13, 3.
10, 15, 17. 24 *Prax.* 22, 8.
10, 25 *Prax.* 22, 9.
10, 25-38 *Marc.* II, 5, 3.
10, 27-28 *Prax.* 22, 10.
10, 29-30 *Prax.* 22, 10.
10, 30 *Herm.* 18, 6 ; *Or.* 2, 5 ;
Prax. 8, 4 ; 20, 1 ; 22,
11 ; 22, 12 ; 25, 1.
10, 32-33 *Prax.* 22, 11.
10, 33-34 *Prax.* 13, 4.
10, 34-38 *Prax.* 22, 12.
11, 1-18 *Res.* 53, 3.
11, 5 *Carn.* 7, 9.
11, 19-21 *Carn.* 7, 9.
11, 24 *Carn.* 7, 9.
11, 27 *Prax.* 23, 1.
11, 35 *Carn.* 9, 7 ; *Prax.* 27, 11.
11, 39 *Carn.* 7, 9.
11, 41 *Prax.* 23, 4.
11, 41-42 *Prax.* 23, 1.
12, 27-28 *Prax.* 23, 2.
12, 28 *Or.* 3, 1 ; *Prax.* 23, 3 ;
23, 5 ; 24, 3.
12, 30 *Prax.* 23, 7.
12, 36 *Prax.* 13, 8.
12, 44-45 *Prax.* 23, 8.
12, 49 *Prax.* 23, 9.
12, 50 *Prax.* 23, 9.
13, 1-3 *Prax.* 23, 10.
13, 3 *Praescr.* 3, 10.
13, 5 *Bapt.* 9, 4 ; *Cor.* 8, 3.
13, 10 *Bapt.* 12, 3 ; 12, 8.
13, 23 *Praescr.* 22, 5.
13, 25 *Praescr.* 22, 5.
13, 26 *Praescr.* 22, 5.
13, 31 *Prax.* 23, 11.
13, 32 *Prax.* 23, 12.
14, 2 *Mon.* 10, 6 ; *Res.* 41, 3.
14, 5-9 *Prax.* 24, 1.
14, 6 *Prax.* 24, 9 ; *Virg.* 1, 1.
14, 7 *Prax.* 24, 4.
14, 9 *Prax.* 24, 4 ; 24, 6.
14, 9-11 *Prax.* 20, 1.

Iohannes :

- 14, 10 *Prax.* 24, 6-7-8.
14, 11 *Prax.* 8, 4 ; 24, 8.
14, 16 *Prax.* 9, 3 ; 25, 1.
14, 26 *Praescr.* 28, 1.
14, 27 *Fug.* 13, 3.
14, 28 *Prax.* 9, 3 ; 24, 10.
14, 31 *Prax.* 8, 3.
14, 43 *Prax.* 17, 1.
15, 1 *Prax.* 25, 2 ; *Res.* 26, 10.
15, 26 *Praescr.* 28, 1.
16, 7 *Bapt.* 10, 4 ; *Prax.* 2, 1.
16, 12 *Mon.* 2, 2 ; 14, 6 ; *Praescr.*
22, 8 ; *Virg.* 1, 5.
16, 13 *Cor.* 4, 6 ; *Fug.* 1, 1 ; 14,
3 ; *Mon.* 2, 4 ; 3, 8 ;
Praescr. 8, 14 ; *Prax.* 2,
1 ; 30, 5.
16, 14 *Prax.* 25, 5.
16, 15 *Prax.* 17, 3.
16, 20 *Cor.* 13, 4 ; *Idol.* 13, 3 ;
Spect. 28, 2.
16, 24 *Or.* 10.
16, 28 *Prax.* 24, 4.
17, 1-11 *Prax.* 25, 2.
17, 3 *Prax.* 3, 1.
17, 6 *Or.* 3, 1 ; *Prax.* 17, 1.
17, 38 *Prax.* 11, 8.
18, 10 *Bapt.* 20, 2 ; *Pat.* 3, 7.
18, 11 *Cor.* 1, 3.
18, 20 *Praescr.* 20, 2 ; 26, 2.
18, 25 *Bapt.* 20, 2.
19, 5 *Idol.* 20, 1 ; *Ind.* 13, 21.
19, 12 *Ind.* 8, 18.
19, 17 *Ind.* 10, 6.
19, 26 *Praescr.* 22, 5.
19, 29 *Spect.* 30, 6.
19, 34 *An.* 43, 10 ; *Bapt.* 9, 4 ;
16, 2 ; *Cor.* 11, 3 ; *Pud.*
22, 10.
19, 37 *Carn.* 24, 4 ; *Marc.* III,
7, 6 ; *Res.* 26, 5 ; 51, 1.
20, 17 *Prax.* 25, 2 ; 28, 9.
20, 19 *Or.* 26, 2.
20, 24 sq. *An.* 50, 5.
20, 27 *An.* 17, 14.
20, 29 *Res.* 34, 12.
20, 31 *Prax.* 25, 4.
21, 23 *An.* 50, 5.
Actus Apostolorum :
1, 3 *Bapt.* 19, 2.
1, 5 *Bapt.* 19, 2 ; *Marc.* v, 2,
7.
1, 7 *Bapt.* 19, 2 ; *Res.* 22, 2.
1, 8 *Praescr.* 20, 4.
1, 9 *Ind.* 13, 23.
1, 11 *Carn.* 24, 4 ; *Ind.* 13, 23 ;
Prax. 30, 5 ; *Res.* 23, 9 ;
51, 1.

Actus Apostolorum :

- 1, 20 *Praeser.* 20, 4.
 1, 26 *Praeser.* 20, 4.
 2, 1 sqq. *Or.* 25, 1; *Praeser.* 20, 4;
 22, 10.
 2, 9-11 *Ind.* 7, 4.
 2, 11 *Vx.* 11, 7, 2.
 2, 15 *Iei.* 10, 3.
 2, 17 *Fug.* 6, 5; *Vx.* 1, 2, 3.
 2, 18 *Cult.* 11, 3, 1.
 2, 22 *Carn.* 15, 1; *Pud.* 21, 11.
 2, 27 *Marc.* 14, 7, 11.
 2, 30 *Carn.* 21, 6.
 2, 33 *Prax.* 17, 3.
 2, 36 *Prax.* 28, 4.
 2, 38 *Paen.* 2, 4.
 2, 47 *Ind.* 2, 12.
 3, 1 *Iei.* 2, 3; 10, 2; *Or.* 25,
 4; *Pud.* 21, 12.
 3, 19-21 *Res.* 23, 12.
 3, 22 *Marc.* 14, 22, 10.
 3, 25 *Carn.* 1, 3.
 4, 27 *Bapt.* 7, 1; *Marc.* 14, 42,
 2; *Prax.* 28, 2.
 4, 34 *Fug.* 12, 6.
 5, 1 *Pud.* 21, 4; 21, 12.
 5, 12 *Praeser.* 7, 10.
 5, 39 *Scap.* 4, 1.
 6, 5 [*Haer.*] 1, 6.
 7, 33 *Cor.* 1, 5.
 7, 52 *Or.* 14.
 7, 55 *Prax.* 30, 5.
 7, 59 *Pat.* 14, 1.
 7, 59-60 *Res.* 55, 9.
 8, 9 sqq. *An.* 57, 7.
 8, 18 *An.* 34, 2; *Fug.* 12, 4;
Praeser. 33, 12.
 8, 20 *Fug.* 12, 4.
 8, 20-23 [*Haer.*] 1, 2.
 8, 21 *Idol.* 9, 8.
 8, 26 *Bapt.* 18, 2.
 8, 27 *Bapt.* 18, 2.
 8, 28-29 *Bapt.* 18, 2.
 8, 31-32 *Bapt.* 18, 2.
 8, 36 *Bapt.* 18, 2.
 8, 38-39 *Bapt.* 18, 2.
 9, 1-9 *Marc.* v, 1, 1; v, 1, 6.
 9, 2 *Or.* 11, 2.
 9, 6 *Bapt.* 13, 4.
 9, 8 *Prax.* 15, 8.
 9, 15 *Bapt.* 18, 3; *Pud.* 14, 27;
Res. 23, 8.
 9, 18 *Bapt.* 12, 2; 13, 3.
 9, 19 *Bapt.* 18, 3.
 9, 21 *Praeser.* 23, 9.
 9, 25 *Fug.* 6, 6.
 9, 27 *Praeser.* 23, 6.
 10, 4 *Iei.* 8, 4.
 10, 9 *Iei.* 10, 2; *Or.* 25, 1.
 10, 28-36 *Cor.* 11, 4.

Actus Apostolorum :

- 10, 42 *Prax.* 2, 1.
 13, 8 *An.* 57, 7; *Pud.* 21, 4.
 13, 22 *Praeser.* 3, 4.
 13, 46 *Fug.* 6, 5.
 15, 5 *Marc.* v, 2, 7.
 15, 10 *Mon.* 7, 1.
 15, 10-11 *Pud.* 21, 13.
 15, 18-29 *Pud.* 11, 4.
 15, 19 *Mon.* 5, 3.
 15, 28 *Marc.* v, 2, 7.
 16, 3 *Marc.* v, 3, 5; *Mon.* 14,
 1; *Praeser.* 24, 3; *Pud.*
 17, 19.
 16, 25 *Or.* 24.
 17, 15 sqq. *Praeser.* 7, 8.
 17, 23 *Marc.* 1, 9, 2.
 17, 24 *Prax.* 16, 6.
 17, 32 *Res.* 39, 7.
 19, 2 *Bapt.* 10, 4.
 19, 4 *Bapt.* 10, 3; 10, 5.
 20, 30 *Praeser.* 44, 3.
 21, 10-12 *Fug.* 6, 6.
 21, 12 *Fug.* 12, 6.
 21, 13 sqq. *Fug.* 6, 6; *Scorp.* 15, 5.
 21, 14 *Fug.* 6, 6.
 21, 26 *Marc.* v, 3, 5.
 22, 8 *Bapt.* 13, 4.
 22, 10 *Bapt.* 13, 4.
 23, 1-9 *Res.* 39, 3.
 23, 6 *Res.* 39, 3.
 23, 8 *Carn.* 1, 1; *Praeser.* 33, 4.
 24, 26 *Fug.* 12, 6.
 26, 22 *Res.* 39, 4; 39, 5.
 27, 35 *Or.* 24.
 Rom. :
 1, 3 *Carn.* 22, 2.
 1, 3-4 *Prax.* 27, 11.
 1, 4 *Or.* 1, 1.
 1, 7 *Prax.* 13, 9.
 1, 8 *Praeser.* 27, 6; *Prax.* 28,
 6.
 1, 16-17 *Marc.* v, 13, 2.
 1, 16-27 *Marc.* v, 5, 4.
 1, 17 *Cast.* 7, 4; *Marc.* v, 14, 9.
 1, 18 *Marc.* v, 13, 2; v, 13, 5.
 1, 19-20 *Marc.* 14, 25, 10.
 1, 20 *An.* 18, 12; *Herm.* 45, 5;
Marc. 14, 25, 3; *Paen.* 5,
 4; *Prax.* 7, 9.
 1, 25 *Marc.* v, 19, 6; *Res.* 26,
 9.
 1, 25-27 *Cor.* 6, 1.
 2, 2 *Marc.* v, 13, 3; v, 13, 5.
 2, 11 *Cast.* 7, 4.
 2, 12 *Marc.* v, 13, 4.
 2, 13 *Cast.* 7, 4.
 2, 14 *Cor.* 6, 1; *Marc.* 14, 16,
 15; v, 13, 4.

Rom. :

- 2, 16 *Marc.* v, 13, 4; v, 13, 5.
 2, 21 *Marc.* v, 13, 6.
 2, 24 *Idol.* 14, 2; *Marc.* v, 13,
 7.
 2, 28 *Marc.* v, 13, 7; *Res.* 26,
 11.
 2, 29 *Marc.* v, 13, 7; *Res.* 26,
 11; *Vx.* 1, 2, 3.
 3, 4 *Prax.* 11, 4.
 3, 22 *Marc.* v, 13, 8.
 3, 31 *Pud.* 6, 5.
 4, 3 *Ind.* 2, 7; *Marc.* 14, 34, 12.
 4, 10 *Marc.* v, 3, 12.
 4, 11 *Marc.* 14, 34, 13.
 4, 13 *Marc.* 14, 34, 12.
 4, 17 *Marc.* 14, 34, 12.
 4, 25 *Scorp.* 7, 5.
 5, 1 *Marc.* v, 13, 9.
 5, 3 sqq. *Scorp.* 13, 3.
 5, 11 *Scorp.* 13, 3.
 5, 14 [*Carm.*] 11, 184; *Marc.*
 11, 19, 1.
 5, 14-21 *An.* 40, 1.
 5, 15 [*Carm.*] 11, 114.
 5, 17 *Poen.* 7, 3.
 5, 20 *Marc.* v, 13, 10; *Res.* 34,
 4; 47, 14; *Vx.* 1, 2, 3.
 5, 21 *Marc.* v, 13, 10; *Res.* 47,
 12.
 6, 1 *Pud.* 17, 4.
 6, 3 *Paen.* 6, 12.
 6, 3-4 *Res.* 47, 10.
 6, 5 *Res.* 47, 11.
 6, 6 *Res.* 47, 1.
 6, 8 *Res.* 47, 1.
 6, 10 *Spect.* 29, 3.
 6, 11 *Res.* 47, 2.
 6, 12-13 *Res.* 47, 3.
 6, 19 *Mon.* 3, 1; *Pud.* 17, 9.
 6, 19-23 *Res.* 47, 4.
 6, 23 *Cast.* 10, 5.
 7, 2 *Mon.* 13, 2.
 7, 4 *Cast.* 10, 4; *Marc.* v, 13,
 12.
 7, 7 *Marc.* v, 13, 13; *Pud.* 6,
 5.
 7, 11 *Marc.* v, 13, 14.
 7, 12 *Marc.* v, 13, 14; *Pud.* 6,
 5.
 7, 14 *Marc.* v, 13, 15.
 7, 17 *Res.* 46, 13.
 7, 18 *Pud.* 17, 10; *Res.* 10, 3.
 7, 23 *Marc.* v, 14, 1; *Res.* 46,
 10; 51, 6.
 8, 2 *Carn.* 16, 2; *Pud.* 17, 10;
Res. 46, 9.
 8, 3 *Carn.* 16, 1; 16, 2; 16, 3;
Marc. v, 14, 1; *Pud.* 17,
 11; *Res.* 16, 13; 46, 11.

Rom. :

- 8, 5 *Carn.* 19, 1.
 8, 6 *Cast.* 10, 5.
 8, 6-7 *Res.* 46, 12.
 8, 8 *Iei.* 17, 6; *Marc.* v, 10,
 11; *Res.* 10, 3.
 8, 8-9 *Cult.* 11, 3, 2.
 8, 8-10 *Res.* 46, 2-3.
 8, 9 *Carn.* 19, 1; *Marc.* v, 14,
 4; *Praeser.* 22, 11.
 8, 10 *Marc.* v, 14, 4.
 8, 11 *Marc.* v, 14, 5; *Prax.* 28,
 13; *Res.* 46, 6.
 8, 12-13 *Res.* 46, 8.
 8, 13 *Pud.* 17, 13.
 8, 17 sqq. *Scorp.* 13, 4.
 8, 17-18 *Res.* 40, 12.
 8, 19 *Herm.* 11, 3.
 8, 20 *Cor.* 6, 2.
 8, 32 *Fug.* 12, 2; *Ind.* 10, 6;
Prax. 30, 3; *Scorp.* 7, 4.
 8, 33 *Carn.* 19, 1.
 8, 35 *Scorp.* 13, 4.
 9, 4 *Pud.* 8, 4.
 9, 5 *Herm.* 4, 2; *Prax.* 13, 9;
 15, 7.
 9, 7 *Mon.* 11, 4.
 9, 20 *Res.* 7, 5.
 9, 21 *Paen.* 4, 3.
 9, 25 *Marc.* 14, 16, 12.
 9, 28 *Marc.* 14, 9, 7.
 9, 33 *Marc.* 11, 7, 2; v, 3, 9.
 10, 1 *Marc.* v, 14, 6; v, 14, 7.
 10, 2 *Marc.* v, 14, 6.
 10, 3-4 *Marc.* v, 14, 6.
 10, 10 *An.* 15, 4.
 10, 15 *Marc.* v, 5, 1.
 10, 16 *Prax.* 11, 8.
 10, 18 *An.* 49, 3.
 10, 20-21 *Marc.* v, 9, 9.
 11, 1 *Marc.* v, 1, 5.
 11, 13 *Marc.* 11, 2, 4.
 11, 19 *Herm.* 45, 5.
 11, 26-27 *Marc.* v, 9, 9.
 11, 33 *Herm.* 45, 5; *Marc.* v,
 14, 10; *Scorp.* 7, 6.
 11, 33-34 *Marc.* v, 14, 10.
 11, 34 *Prax.* 19, 2.
 11, 34-35 *Herm.* 17, 1.
 12, 1 *Or.* 15, 1; *Res.* 47, 16.
 12, 9 *Marc.* v, 14, 11.
 12, 10 *Marc.* v, 14, 11.
 12, 12 *Marc.* v, 14, 11.
 12, 14 *Marc.* v, 14, 11; *Spect.*
 16, 6.
 12, 15 *Idol.* 13, 2.
 12, 16 *Marc.* v, 14, 12.
 12, 17 *Cast.* 6, 3; *Marc.* v, 14,
 12; *Pat.* 10, 3.
 12, 18 *Marc.* v, 14, 12.

Rom. :

- 12, 19 *Marc.* II, 18, 1; IV, 16, 3; V, 14, 12.
 12, 20 *Fug.* 13, 1.
 13, 1 sqq. *Scorp.* 2, 6; *Scorp.* 14, 1.
 13, 3 *Scorp.* 14, 1.
 13, 4 *An.* 33, 6; *Scorp.* 14, 1.
 13, 7 *Idol.* 15, 8; *Scorp.* 14, 2.
 13, 9 *Marc.* V, 14, 13.
 13, 13 *Idol.* 17, 3.
 13, 14 *Mon.* 17, 5; *Res.* 3, 4.
 13, 17 *Ap.* 37, 3.
 14, 2 sqq. *Idol.* 15, 3.
 14, 4 *Pud.* 2, 2.
 14, 9-10 *Marc.* V, 14, 14.
 14, 17 *Idol.* 15, 5; *Or.* 12.
 14, 20 sq. *Idol.* 15, 3.
 15, 1 *Fug.* 9, 1.
 16, 3 *Fug.* 12, 6.
 16, 17 *Praescr.* 44, 5.

I Cor. :

- 1, 1 *Praescr.* 5, 4.
 1, 3 *Marc.* V, 5, 1; V, 5, 2.
 1, 4 *Praescr.* 27, 6.
 1, 9 *Prax.* 15, 2; 15, 7.
 1, 10 *Praescr.* 5, 5; 26, 11.
 1, 11 *Pud.* 14, 5.
 1, 11-18 *Bapt.* 14, 2.
 1, 14 sq. *Pud.* 14, 6.
 1, 14-16 *Bapt.* 14, 1.
 1, 17 *Bapt.* 14, 1; 14, 2.
 1, 18 *Marc.* V, 5, 5.
 1, 19 *Marc.* V, 5, 5; *Pat.* 1, 9.
 1, 20 *Idol.* 9, 7; *Marc.* V, 5, 7; V, 5, 8; V, 6, 1; *Res.* 3, 3.
 1, 21 *Marc.* II, 2, 3; V, 5, 7.
 1, 22 *Marc.* V, 5, 8.
 1, 23 *Iud.* 10, 5; *Marc.* V, 5, 9.
 1, 24 *Prax.* 19, 2.
 1, 25 *Marc.* II, 2, 5; V, 5, 9.
 1, 27 *Bapt.* 2, 3; *Carn.* 4, 5; *Fug.* 2, 1; *Marc.* V, 5, 10; V, 19, 8; *Praescr.* 7, 1; *Prax.* 10, 7; *Res.* 57, 11.
 1, 27-28 *Marc.* V, 5, 9.
 1, 29-31 *Marc.* V, 5, 10.
 1, 31 *Marc.* IV, 15, 10.
 2, 2 *Carn.* 5, 3; *Pud.* 14, 6.
 2, 6 *Marc.* V, 6, 1.
 2, 7 *Marc.* V, 6, 1; V, 6, 2; V, 6, 3; V, 6, 4.
 2, 8 *Marc.* V, 6, 5.
 2, 9 *Res.* 26, 7.
 2, 11 *Herm.* 18, 1; *Marc.* II, 2, 4; *Prax.* 8, 4; 19, 2.
 2, 12 *Marc.* IV, 26, 4.
 2, 14 *Marc.* II, 2, 6.
 2, 15 *Vx.* II, 6, 1.

I Cor. :

- 2, 16 *Marc.* V, 6, 9.
 3, 1 *Praescr.* 27, 4.
 3, 2 *Cor.* 3, 3; *Marc.* IV, 5, 1; *Mon.* 11, 6.
 3, 4 *Bapt.* 14, 2.
 3, 10 *Marc.* V, 6, 10.
 3, 13 *Marc.* V, 6, 11.
 3, 13-15 *Marc.* V, 6, 11.
 3, 16 *Cor.* 9, 2; *Cult.* II, 1, 1; *Marc.* V, 6, 11; *Res.* 44, 4.
 3, 16-17 *Pud.* 16, 1; *Res.* 10, 4; *Vx.* II, 3, 1.
 3, 17 *Marc.* V, 6, 12; *Pud.* 18, 13; 19, 25.
 3, 18 *Marc.* V, 6, 12; *Praescr.* 5, 6; *Pud.* 16, 3.
 3, 19 *Marc.* V, 6, 12; *Praescr.* 7, 1; *Res.* 3, 3; *Spect.* 17, 6.
 3, 20 *Marc.* V, 6, 12.
 3, 21 *Marc.* V, 6, 13.
 3, 22 *Marc.* V, 7, 9; *Res.* 59, 2.
 4, 3 *Pud.* 14, 8.
 4, 5 *Marc.* V, 7, 1.
 4, 7 *Or.* 22, 9; *Pud.* 14, 10.
 4, 8 *Idol.* 12, 1; *Pud.* 14, 9.
 4, 9 *Marc.* V, 7, 1; *Pud.* 14, 7.
 4, 15 *Marc.* V, 7, 2; V, 8, 5; *Mon.* 6, 1.
 4, 18 *Pud.* 14, 14.
 5, 1 *Marc.* V, 7, 2; *Pud.* 13, 4; 14, 15.
 5, 2-13 *Marc.* V, 7, 2.
 5, 4 *Pud.* 14, 27.
 5, 5 *Marc.* V, 7, 2; *Pud.* 13, 1; 13, 14.
 5, 6 *Marc.* I, 2, 5; *Pud.* 13, 25; 18, 8.
 5, 7 *[Carm.]* II, 120; *Marc.* V, 7, 3.
 5, 8 *Cult.* II, 6, 4.
 5, 9 *Pud.* 18, 7.
 5, 10 *An.* 35, 2; *Idol.* 14, 5.
 5, 11 *Marc.* IV, 9, 3; *Or.* 13, 1; *Pud.* 18, 13; *Vx.* II, 3, 1.
 5, 12 *Pud.* 2, 9; 19, 9.
 5, 13 *Marc.* V, 14, 11; V, 18, 6.
 5, 34 *Pud.* 2, 9.
 6, 2 *Fug.* 10, 2; *Mart.* 2, 4; *Vx.* II, 6, 1.
 6, 3 *Cult.* I, 2, 4; *Fug.* 10, 2; *Marc.* II, 9, 3; *Paen.* 7, 8; *Pud.* 14, 8.
 6, 7 *Cor.* 11, 2.
 6, 9 *Pud.* 16, 4.
 6, 11 *An.* 21, 4; *Pud.* 16, 5.
 6, 12 *Bapt.* 17, 2; *Cast.* 8, 1; 8, 3.

I Cor. :

- 6, 13 *Marc.* V, 7, 4; *Pud.* 14, 7; 16, 6.
 6, 14 *Marc.* V, 7, 4; *Pud.* 6, 7.
 6, 15 *Marc.* IV, 34, 5; V, 7, 4; *Pud.* 6, 8; *Res.* 10, 4; *Vx.* II, 3, 1.
 6, 15 sq. *Pud.* 16, 8.
 6, 15-19 *Pud.* 6, 17.
 6, 16 *Vx.* II, 8, 7.
 6, 17 *Carn.* 7, 13.
 6, 18 *Mon.* 9, 6; *Pud.* 16, 9.
 6, 19 *An.* 53, 5; *Cor.* 9, 2; *Marc.* V, 7, 4.
 6, 19-20 *Vx.* II, 3, 1.
 6, 20 *Cor.* 13, 5; *Marc.* V, 7, 4; V, 7, 5; *Res.* 16, 14; 10, 5.
 7 *Marc.* I, 21, 3; *Vx.* I, 2, 3.
 7, 1 *Cast.* 9, 4; *Mon.* 3, 2; 11, 6; *Pud.* 16, 13.
 7, 1-2 *Vx.* I, 3, 2.
 7, 3 *[Carm.]* V, 72.
 7, 5 *Cast.* 10, 2; *Vx.* I, 6, 2.
 7, 6 *[Carm.]* V, 72; *Cast.* 3, 2; 3, 6.
 7, 7 *Mon.* 3, 3; 3, 6; *Vx.* I, 3, 6; II, 1, 4; II, 2, 4.
 7, 7-8 *Marc.* V, 7, 6.
 7, 8 *Cast.* 4, 3; *Vx.* II, 2, 4.
 7, 9 *Cast.* 3, 6; 3, 9; 3, 10; *Marc.* V, 7, 6; *Mon.* 3, 4; *Pud.* 1, 15; 16, 15; *Vx.* I, 3, 3.
 7, 10 *Cast.* 3, 6; *Mon.* 3, 6; *Vx.* II, 2, 7.
 7, 10-11 *Marc.* V, 7, 7.
 7, 10-27 *Marc.* V, 7, 6.
 7, 11-13 *Vx.* II, 7, 1.
 7, 12-14 *Vx.* II, 2, 1.
 7, 14 *An.* 39, 4; *Vx.* II, 2, 9; II, 7, 1.
 7, 15 *Vx.* II, 2, 2.
 7, 16 *Vx.* II, 2, 3; II, 7, 1.
 7, 17 *Vx.* II, 2, 3.
 7, 20 *Idol.* 5, 1.
 7, 21 *Mon.* 11, 12.
 7, 23 *Cor.* 13, 5.
 7, 25 *Cast.* 4, 1; 4, 5; *Cor.* 4, 6.
 7, 25-26 *Vx.* I, 3, 2.
 7, 27 *Mon.* 11, 9; 11, 12; *Pud.* 16, 18; *Vx.* I, 7, 2.
 7, 27-28 *Cast.* 4, 1.
 7, 28 *Cast.* 4, 2; *Vx.* I, 7, 3.
 7, 29 *Cast.* 4, 2; 6, 1; *Cult.* II, 9, 6; *Marc.* I, 29, 4; V, 7, 8; V, 8, 7; *Mon.* 3, 2; 7, 4; 11, 4; *Vx.* I, 5, 4.

I Cor. :

- 7, 30 *Cult.* II, 9, 6.
 7, 31 *Cor.* 10, 3; *Res.* 5, 5; 26, 13; *Vx.* II, 2, 3.
 7, 32 *Mon.* 3, 3.
 7, 32-33 *Pud.* 16, 20.
 7, 32-34 *Cast.* 4, 2.
 7, 33-34 *Cast.* 9, 1; *Virg.* 4, 2.
 7, 34 *Or.* 22, 2; *Vx.* I, 3, 6.
 7, 35 *Vx.* I, 3, 6.
 7, 38 *[Carm.]* V, 72; *Pud.* 16, 20.
 7, 39 *Cast.* 4, 4; *Cor.* 13, 5; *Marc.* V, 7, 8; *Mon.* 11, 1; 11, 3; 11, 10; 11, 11; *Vx.* II, 2, 3.
 7, 40 *Cast.* 4, 4; *Cor.* 4, 6; *Pud.* 16, 21.
 8, 2 *Praescr.* 27, 4; *Pud.* 14, 9.
 8, 4 *Marc.* V, 7, 9; *Spect.* 13, 2.
 8, 5 *Herm.* 4, 2; *Marc.* III, 15, 2; V, 7, 9.
 8, 6 *Carn.* 24, 3; *Herm.* 4, 2; *Marc.* V, 7, 9; *Prax.* 18, 2.
 8, 8 *Idol.* 2, 7; 15, 5.
 8, 10 *Cor.* 10, 7; 11, 3; *Pud.* 14, 11.
 8, 12 *Pud.* 14, 11.
 9, 1 *Pud.* 14, 7.
 9, 3-10 *Marc.* V, 7, 10.
 9, 4 *Mon.* 8, 5; *Pud.* 14, 11.
 9, 5 *Cast.* 8, 3.
 9, 6 *Pud.* 20, 2.
 9, 7 *Marc.* V, 7, 10.
 9, 9 *Marc.* V, 7, 10.
 9, 9-10 *Marc.* III, 5, 4.
 9, 10 *Marc.* V, 7, 10; *Res.* 58, 10.
 9, 12 *Cast.* 8, 3.
 9, 14-15 *Cast.* 8, 3.
 9, 15 *Marc.* V, 7, 11; *Pud.* 14, 8.
 9, 19 *Marc.* IV, 3, 3.
 9, 19-21 *Praescr.* 24, 2.
 9, 20 *Marc.* V, 3, 5.
 9, 22 *Idol.* 14, 4; *Marc.* V, 9, 5; *Mon.* 14, 4.
 9, 22-20 *Marc.* I, 20, 3.
 9, 24 *Spect.* 18, 1; *Vx.* I, 3, 6.
 9, 25 *Mart.* 3, 5.
 10 *Marc.* I, 21, 3.
 10, 4 *Bapt.* 9, 3; *Iud.* 9, 22; *Marc.* III, 5, 4; III, 16, 5; IV, 35, 15; V, 5, 9; V, 7, 12; *Pat.* 5, 24.
 10, 6 *Marc.* V, 7, 12.
 10, 7 *Cor.* 9, 3.

- I Cor. :
 10, 7-10 *Marc. v, 7, 13.*
 10, 11 *Marc. v, 7, 14; Prax. 16, 4.*
 10, 12 *Pud. 14, 12.*
 10, 14 *Cor. 10, 6.*
 10, 19 *Cor. 7, 8; Spect. 13, 2.*
 10, 19-20 *Cor. 10, 3.*
 10, 21 *Spect. 13, 4.*
 10, 23 *Bapt. 17, 2; Cult. 11, 10, 6; 11, 11, 2.*
 10, 24 *Cult. 11, 2, 5.*
 10, 25 *Iei. 2, 4; Marc. v, 7, 14.*
 10, 28 *Cor. 10, 5.*
 10, 33 *Idol. 14, 3.*
 11 *Marc. 1, 21, 3.*
 11, 3 *Cor. 14, 1; Marc. v, 8, 1; Prax. 14, 10; Virg. 7, 1; 8, 1.*
 11, 3 sqq. *Or. 15, 2; 20, 1.*
 11, 3-7 *Cor. 14, 3.*
 11, 4 *Or. 22, 4; Virg. 8, 2.*
 11, 4-15 *Cor. 4, 4.*
 11, 5 *Cor. 6, 1; 14, 1; Marc. v, 8, 11; Or. 22, 1; 22, 4; Virg. 4, 1; 8, 2; 11, 1.*
 11, 6 *Or. 22, 7; Virg. 7, 1.*
 11, 6 sq. *Or. 21, 2.*
 11, 7 *Marc. v, 8, 1; Virg. 7, 2; 8, 1.*
 11, 10 *Cor. 14, 1; 14, 2; Marc. v, 8, 2; Or. 22, 5; Virg. 7, 2; 17, 2.*
 11, 14 *Or. 22, 7; Praescr. 6, 6.*
 11, 16 *Pud. 14, 12; Virg. 8, 4.*
 11, 18 *Praescr. 5, 1.*
 11, 18-19 *Marc. v, 8, 3.*
 11, 19 *An. 5, 1; Herm. 1, 1; Praescr. 4, 6; 30, 4; 39, 1; 39, 7; Prax. 10, 8; Res. 40, 1; 63, 8; Val. 5, 2.*
 11, 23-25 *Cor. 3, 3.*
 11, 25-27 *Marc. v, 8, 3.*
 11, 29 *Marc. v, 8, 3.*
 12, 1 *Marc. v, 8, 4.*
 12, 4 *Bapt. 20, 5.*
 12, 8-10 *Marc. v, 8, 8.*
 12, 10 *Marc. v, 8, 12.*
 12, 11 *Marc. v, 15, 6; Pat. 1, 4.*
 12, 12 *Marc. v, 8, 9.*
 12, 23 *Res. 9, 4.*
 12, 26 *Paen. 10, 5.*
 12, 29 *Vx. 11, 5, 1.*
 12, 31 *Marc. v, 8, 9; Vx. 11, 3, 6.*
 13, 2 *Fug. 14, 1.*
 13, 3 *Prax. 1, 4.*
 13, 4 *Pat. 12, 9.*
 13, 5 *Pat. 12, 9.*
- I Cor. :
 13, 7 *Pat. 12, 9.*
 13, 8-13 *Pat. 12, 9.*
 13, 11 *Pud. 1, 12.*
 13, 12 *Prax. 14, 6.*
 14, 15 *Or. 28, 8.*
 14, 20 *Val. 2, 3.*
 14, 21 *Marc. v, 8, 10.*
 14, 25 *Marc. v, 8, 12; v, 15, 5.*
 14, 26 *Marc. v, 15, 5.*
 14, 32 *Marc. v, 4, 5.*
 14, 34 *Marc. v, 8, 11; Virg. 9, 1.*
 14, 34-35 *Bapt. 17, 4; 17, 5; Marc. v, 8, 11.*
 14, 35 *Bapt. 17, 5.*
 15 *Marc. 1, 21, 3.*
 15, 1-9 *Res. 48, 2.*
 15, 5 *Prax. 29, 2; 30, 4.*
 15, 3-4 *Marc. 111, 8, 5; Prax. 2, 1; Res. 48, 7.*
 15, 3-8 *Prax. 15, 8.*
 15, 4 *Carn. 5, 3.*
 15, 11 *Marc. 1, 20, 4; IV, 4, 5; Pud. 19, 3.*
 15, 12 *Marc. 111, 8, 7; v, 9, 2; Praescr. 35, 3.*
 15, 12-18 *Res. 48, 3.*
 15, 13 *Prax. 29, 1.*
 15, 14 *Marc. 111, 8, 5; 111, 8, 7.*
 15, 15 *Marc. 111, 8, 7.*
 15, 17 *Carn. 5, 3.*
 15, 17-18 *Marc. 111, 8, 7.*
 15, 19 *Res. 24, 8.*
 15, 21 *Marc. v, 9, 5; Res. 48, 8.*
 15, 22 *Marc. v, 9, 5; Res. 48, 9.*
 15, 23 *Res. 48, 10.*
 15, 24 sq. *Prax. 4, 2.*
 15, 25 *Marc. v, 9, 6.*
 15, 26 *Marc. 111, 20, 5; Res. 51, 7.*
 15, 27 *Prax. 17, 3.*
 15, 27 sq. *Prax. 4, 2.*
 15, 27-28 *Carn. 15, 6.*
 15, 29 *Marc. v, 10, 1; Res. 48, 11.*
 15, 30 *Res. 48, 12.*
 15, 31 *Res. 48, 12.*
 15, 32 *Iei. 17, 5; Mon. 16, 5; Res. 48, 12; 49, 13.*
 15, 33 *Vx. 1, 8, 4; 11, 3, 3.*
 15, 35 *Marc. v, 10, 2; v, 10, 3; Res. 48, 13; 52, 1.*
 15, 36 *Res. 52, 1.*
 15, 37 *Res. 52, 3.*
 15, 37-38 *Res. 52, 5.*
 15, 37-41 *Marc. v, 10, 4.*
 15, 38 *Res. 52, 8.*
 15, 39 *Res. 52, 11.*
 15, 40 *Res. 52, 13; Vx. 1, 4, 8.*

- I Cor. :
 15, 40-41 *Res. 49, 5.*
 15, 40-47 *Vx. 1, 4, 1.*
 15, 41 *Marc. v, 20, 7; Res. 52, 13; Scorp. 6, 7.*
 15, 42 *Marc. v, 10, 4; Res. 52, 15.*
 15, 42-43 *Marc. v, 10, 5.*
 15, 42-44 *Res. 52, 16.*
 15, 44 *Marc. v, 10, 5; Res. 52, 18; 53, 17.*
 15, 45 *An. 45, 10; [Carm.] 11, 184; Carn. 22, 6; Marc. v, 10, 7; Res. 49, 3; 51, 1; 53, 5; 53, 12.*
 15, 46 *An. 11, 3; Marc. v, 10, 6; Mon. 5, 5; Res. 53, 15; 53, 16.*
 15, 47 *Carn. 8, 5; Res. 49, 2.*
 15, 48 *Marc. v, 10, 10; Res. 49, 4.*
 15, 49 *Marc. v, 10, 10; Res. 49, 6.*
 15, 50 *Carn. 13, 3; Marc. v, 10, 11; v, 10, 15; v, 12, 6; v, 14, 4; Res. 48, 1; 49, 9; 50, 3; 51, 4; 51, 7.*
 15, 51-52 *Res. 42, 1.*
 15, 51-53 *Marc. v, 20, 7.*
 15, 52 *Cor. 11, 3; Marc. v, 10, 14; v, 12, 2; Or. 29, 3; Res. 52, 8; 57, 8; Vx. 1, 5, 3.*
 15, 52-53 *Marc. 111, 24, 6.*
 15, 53 *Marc. v, 10, 14; v, 12, 3; Res. 42, 2; 50, 5; 51, 8; 54, 2; 54, 4; 57, 9; 60, 4.*
 15, 53-54 *Res. 50, 6.*
 15, 54 *Marc. v, 10, 15.*
 15, 55 *Cor. 14, 3; Marc. v, 10, 16; Res. 47, 13; 54, 5.*
 15, 55-56 *Res. 51, 6.*
 15, 56 *Marc. 1, 22, 3.*
 15, 57 *Marc. v, 10, 16.*
 16, 15 *Fug. 12, 6.*
 16, 22 *Pud. 14, 13.*
- II Cor. :
 1, 3 *Marc. v, 11, 1.*
 1, 8 *Res. 48, 12.*
 2 *Pud. 17, 19.*
 2, 5 *Pud. 13, 2.*
 2, 6 *Pud. 14, 1.*
 2, 7 *Pud. 13, 14.*
 2, 8 *Pud. 13, 10.*
 2, 9 *Spect. 30, 7.*
 2, 15 *Marc. v, 11, 6.*
 3, 3 *Marc. v, 11, 4.*
 3, 6 *Marc. v, 11, 4.*
- II Cor. :
 3, 7 *Res. 55, 8.*
 3, 11 *Marc. v, 11, 5.*
 3, 13 *Marc. v, 11, 5.*
 3, 14 *Marc. v, 11, 5.*
 3, 14-15 *Marc. v, 11, 5; v, 11, 6.*
 3, 16 *Marc. v, 11, 7.*
 3, 18 *Marc. v, 11, 8.*
 4, 1-2 *Pud. 15, 3.*
 4, 4 *Marc. v, 11, 9; v, 11, 12.*
 4, 6 *Marc. v, 11, 11; v, 11, 14.*
 4, 6-7 *Res. 44, 2.*
 4, 7 *Marc. v, 11, 14; Res. 7, 5.*
 4, 8 sqq. *Scorp. 13, 7.*
 4, 8-9 *Marc. v, 11, 15.*
 4, 10 *Carn. 12, 7; Marc. v, 11, 15; Res. 44, 4.*
 4, 11 *Marc. v, 11, 16; Res. 44, 5; 44, 9.*
 4, 14 *Res. 44, 10.*
 4, 16 sqq. *Marc. v, 11, 16; Res. 40, 2; 40, 3; 44, 1; Scorp. 13, 7.*
 4, 17 *Marc. v, 11, 16.*
 4, 17-18 *Marc. v, 11, 16; Res. 40, 8.*
 5, 1 *Marc. v, 12, 1; Res. 41, 1.*
 5, 2 *[Carm.] 11, 257; Cult. 11, 6, 4; Marc. v, 12, 1.*
 5, 2-3 *Res. 41, 5.*
 5, 3 *Marc. v, 12, 1; Res. 42, 12.*
 5, 4 *Marc. v, 12, 1; v, 12, 3; Res. 42, 2; 42, 5; 42, 9; 54, 1; Val. 32, 5.*
 5, 5 *Marc. v, 12, 4; Res. 51, 2.*
 5, 6 *Marc. v, 12, 4.*
 5, 6-7 *Res. 43, 1.*
 5, 8 *Marc. 111, 24, 11; v, 12, 4; Vx. 1, 5, 1.*
 5, 8-10 *Res. 43, 3-6.*
 5, 10 *Marc. v, 12, 4; Praescr. 44, 1; Res. 60, 5.*
 5, 15 *[Carm.] 11, 114.*
 5, 17 *Iei. 14, 2; Marc. 111, 1, 6; IV, 11, 9; IV, 33, 8; v, 2, 1; v, 4, 3; v, 12, 6; v, 19, 11.*
 5, 21 *Or. 7, 1.*
 6, 10 *Vx. 1, 4, 8.*
 6, 14 *Idol. 13, 3; Marc. 111, 8, 3; Pud. 15, 5; Spect. 26, 4.*
 6, 15 *Cor. 9, 2; 10, 7; Cult. 1, 2, 5.*
 6, 16 *Cult. 11, 1, 1; Pud. 6, 17; 15, 7.*

II Cor. :

- 6, 17 Cor. 10, 7; Marc. v, 18, 6; Pud. 18, 4.
 7, 1 Marc. v, 12, 6; Pud. 15, 8.
 7, 5 Res. 40, 12-13.
 7, 10 Paen. 2, 3.
 10, 3 Res. 49, 11.
 10, 17 Marc. iv, 15, 10.
 11, 2 Marc. v, 12, 6; Praescr. 44, 2.
 11, 7 Marc. v, 7, 11.
 11, 13 Marc. v, 12, 6; Praescr. 4, 4; 44, 6.
 11, 14 An. 57, 8; Marc. v, 12, 7; Res. 55, 12.
 11, 23 sqq. Scorp. 13, 5.
 11, 27 Iei. 8, 4.
 12, 1 sqq. Praescr. 24, 5.
 12, 2 Marc. i, 14, 2; v, 12, 8.
 12, 7 Fug. 2, 7; Pud. 13, 15.
 12, 7-8 Marc. v, 12, 8.
 12, 9 Fug. 2, 1; Marc. i, 14, 1; i, 29, 6; v, 12, 8; Pud. 13, 18; Res. 9, 4; 47, 14.
 12, 10 Scorp. 13, 6.
 12, 21 Pud. 15, 10.
 13, 1 Bapt. 6, 2; Marc. v, 12, 9; Praescr. 22, 6.
 13, 2 Marc. v, 12, 9.
 13, 10 Marc. v, 12, 9.

Galat. :

- 1, 1 Marc. v, 1, 3; v, 1, 6; Prax. 28, 6.
 1, 5 Vx. 1, 1, 3.
 1, 6 Marc. v, 2, 4; v, 2, 5; Praescr. 27, 3.
 1, 6-7 Marc. i, 20, 5.
 1, 8 Carn. 6, 2; 23, 2; Marc. iv, 4, 5; v, 2, 5; v, 2, 6; Praescr. 6, 5; 29, 7.
 1, 10 Idol. 14, 3.
 1, 11 sqq. Praescr. 6, 4.
 1, 11-24 Marc. v, 2, 7.
 1, 14 Pud. 1, 13.
 1, 16 Res. 50, 7.
 1, 18 Praescr. 23, 8.
 1, 23 Praescr. 23, 4.
 1, 24 Praescr. 23, 8.
 2, 1-2 Marc. v, 3, 1.
 2, 2 Marc. i, 20, 2; iv, 2, 5.
 2, 3 Marc. v, 3, 2; v, 3, 3.
 2, 3-4 Marc. iv, 3, 4.
 2, 4 Marc. i, 20, 4; iv, 3, 2; iv, 3, 4; v, 2, 7; v, 3, 2.
 2, 4-5 Marc. v, 3, 3.
 2, 6 Mon. 14, 1.
 2, 9 Marc. i, 20, 2; i, 20, 4; iv, 2, 5; iv, 3, 3; v, 3, 5; Praescr. 23, 9.

Galat. :

- 2, 9-10 Marc. v, 3, 6.
 2, 11 sqq. Praescr. 23, 1; 23, 10.
 2, 11-14 Marc. i, 20, 3; v, 3, 7.
 2, 12 Marc. v, 3, 7.
 2, 14 Marc. i, 20, 2; iv, 3, 2; v, 3, 7.
 2, 15-16 Marc. v, 3, 8.
 2, 16 Marc. v, 3, 8.
 2, 17 Pud. 6, 18.
 2, 18 Pud. 14, 25.
 3, 1 Praescr. 27, 3.
 3, 6 Marc. v, 3, 12; Mon. 6, 1.
 3, 7 Mon. 6, 1.
 3, 7-9 Marc. v, 3, 11.
 3, 8 Carn. 22, 5.
 3, 9 Marc. v, 3, 9.
 3, 10 Marc. v, 3, 9.
 3, 11 Cast. 7, 4; Marc. v, 3, 8; v, 3, 11.
 3, 13 Fug. 12, 2; Marc. i, 11, 8; iv, 21, 11; v, 3, 9; Pat. 8, 3; Prax. 29, 3.
 3, 14 Marc. v, 4, 1.
 3, 15 Marc. v, 4, 1.
 3, 16 Carn. 22, 5; Marc. v, 4, 2; Paen. 2, 4.
 3, 17 Ind. 2, 8.
 3, 20 Marc. v, 3, 11; Prax. 13, 4.
 3, 27 Fug. 10, 2; Marc. iii, 12, 4; Mon. 7, 8; 17, 5; Res. 3, 4.
 4, 3 Marc. v, 4, 1; Praescr. 33, 8.
 4, 4 Carn. 20, 2; 23, 5; Marc. v, 4, 2; v, 8, 7; Virg. 6, 1.
 4, 5 Marc. v, 4, 3.
 4, 6 Marc. v, 4, 4.
 4, 9 Marc. v, 4, 5.
 4, 10 Iei. 2, 6; Marc. i, 20, 4; v, 4, 5.
 4, 19 [Carm.] iv, 41; Marc. v, 8, 6; Mon. 14, 2.
 4, 21-26 Cast. 6, 1.
 4, 22-25 Marc. iii, 5, 4.
 4, 22-28 Vx. 1, 2, 2.
 4, 23 [Carm.] iii, 242.
 4, 26 Marc. iii, 24, 3; v, 15, 4.
 4, 28 Mon. 11, 4.
 4, 31 Marc. v, 4, 8.
 5, 1 Marc. v, 4, 9; Pud. 12, 7.
 5, 2 Marc. v, 4, 9; Praescr. 33, 5.
 5, 5 Res. 23, 7; 53, 18.
 5, 6 Marc. v, 4, 10; v, 4, 11.
 5, 7 Praescr. 27, 3.
 5, 10 Marc. v, 4, 12.

Galat. :

- 5, 12 An. 16, 6; Pud. 1, 13.
 5, 14 Marc. v, 4, 12.
 5, 17 Mon. 1, 3; Res. 10, 3.
 5, 19 Or. 13, 1; Res. 45, 6.
 5, 19-20 Pud. 17, 3.
 5, 19-21 Marc. v, 10, 11.
 5, 20 Praescr. 6, 1.
 5, 21 Res. 49, 12.
 6, 2 Marc. v, 4, 13.
 6, 7 Marc. v, 4, 14; Pud. 2, 6.
 6, 8 Marc. v, 4, 14.
 6, 9 Marc. v, 4, 14; v, 4, 15; Res. 23, 10.
 6, 10 Marc. v, 4, 14.
 6, 14 Marc. v, 4, 15.
 6, 17 Marc. v, 4, 15; Res. 10, 4.

Ephes. :

- 1, 9 Mon. 5, 2; 11, 4.
 1, 9-10 Marc. v, 17, 1.
 1, 12 Marc. v, 17, 3.
 1, 13 Marc. v, 17, 4.
 1, 17 Marc. v, 17, 5; Prax. 28, 12.
 1, 18 Marc. v, 17, 5; v, 17, 6.
 1, 21 Marc. iii, 21, 3.
 2, 1 Marc. v, 17, 7.
 2, 2 Marc. v, 17, 7.
 2, 3 An. 16, 7; 21, 4; Herm. 12, 2; Marc. v, 17, 9; v, 17, 10; Pat. 5, 15; Pud. 17, 14.
 2, 10 Marc. v, 17, 11; v, 17, 15.
 2, 11-12 Marc. v, 17, 12.
 2, 12 Marc. v, 11, 12.
 2, 13 Marc. v, 17, 12.
 2, 14-15 Marc. v, 17, 14.
 2, 15-16 Marc. v, 17, 15.
 2, 17-18 Marc. v, 17, 16.
 2, 19 Marc. v, 17, 16.
 2, 20 Marc. iv, 39, 6; v, 17, 16.
 2, 21 Ind. 14, 2; Marc. iii, 7, 3; v, 17, 16.
 3, 8 Cult. ii, 1, 1.
 3, 8-9 Marc. v, 18, 1.
 3, 10 Marc. v, 18, 2.
 3, 15 [Carm.] iv, 35.
 3, 16-17 Res. 40, 5.
 3, 17 Res. 40, 5.
 4, 4 Paen. 10, 4.
 4, 5 Bapt. 15, 1; Cast. 7, 6; Marc. v, 10, 2.
 4, 8 [Carm.] v, 247; Marc. v, 8, 5; v, 18, 5.
 4, 9 An. 55, 2; Prax. 30, 4.
 4, 13 An. 56, 7.

Ephes. :

- 4, 20 Pud. 17, 14.
 4, 22 Res. 19, 4; 37, 9; 45, 6; 49, 7.
 4, 22-24 Marc. v, 19, 11; Res. 45, 1.
 4, 24 Res. 49, 7.
 4, 25 Marc. v, 18, 6.
 4, 25-32 Res. 45, 7.
 4, 26 Marc. v, 18, 6; Or. 11, 3; Pat. 12, 4; Pud. 19, 24.
 4, 27 Fug. 9, 2; Marc. v, 18, 6; Or. 23, 2.
 4, 28 Pud. 17, 14.
 4, 29 Pud. 17, 16.
 4, 30 Or. 12; Spect. 15, 1.
 4, 31 Or. 11, 3.
 5, 2 Mart. 2, 4.
 5, 3 Pud. 17, 16; Spect. 17, 5.
 5, 5 Vx. 11, 2, 9.
 5, 5 sqq. Pud. 17, 16.
 5, 7 Pud. 18, 19.
 5, 8 An. 21, 4; Fug. 9, 2; Mart. 2, 4; Prax. 13, 8.
 5, 11 Marc. v, 18, 6; Pud. 10, 10; 18, 23.
 5, 14 Fug. 14, 1.
 5, 16 Fug. 9, 2.
 5, 18 Marc. v, 18, 6; Pud. 17, 17.
 5, 19 Marc. v, 18, 7.
 5, 22 Marc. v, 18, 7.
 5, 22-23 Cult. 11, 13, 7.
 5, 23 Fug. 12, 8; Marc. v, 18, 8.
 5, 25-26 Pud. 18, 11.
 5, 27 Fug. 14, 2.
 5, 28 Marc. v, 18, 8.
 5, 29 Marc. v, 18, 9.
 5, 31 Cast. 5, 2; 5, 3.
 5, 31-32 An. 11, 4; Cast. 5, 2; Marc. iii, 5, 4; v, 18, 9.
 5, 32 Marc. v, 18, 10; Mon. 5, 7.
 6, 2 Marc. v, 18, 11.
 6, 4 Marc. v, 18, 11; v, 18, 14.
 6, 9 Cast. 7, 4.
 6, 11 Marc. v, 18, 12.
 6, 12 Fug. 1, 5; 12, 3; Iei. 17, 8; Marc. iii, 14, 3; v, 18, 12; v, 18, 13; Praescr. 39, 1; Res. 22, 11.
 6, 13 Fug. 10, 1.
 6, 13-18 Res. 3, 4.
 6, 14 Fug. 9, 2.
 6, 14-16 Cor. 1, 3.
 6, 14-17 Marc. iii, 14, 4.
 6, 16 Fug. 3, 2; 9, 2.

Ephes. :

- 6, 18 *Marc.* III, 14, 4; *Or.* 24;
28, 3.
6, 19-20 *Marc.* V, 18, 14.

Philipp. :

- 1, 3 *Praescr.* 27, 6.
1, 18 *Marc.* V, 20, 1.
1, 20 *Cult.* II, 11, 2.
1, 23 *Cast.* 12, 3; *Pat.* 9, 5;
Vx. I, 5, 1.
2, 6 *Fragm.* IV; *Prax.* 7, 8;
Res. 6, 4.
2, 6-7 *Marc.* V, 20, 3.
2, 8 *Fug.* 12, 2; *Marc.* II, 27,
2; V, 20, 5.
2, 9 *Iud.* 14, 2.
2, 17 sqq. *Scorp.* 13, 9.
3, 3 *Cult.* II, 3, 2; *Marc.* V,
20, 6.
3, 5 *Marc.* V, 1, 5; V, 20, 6.
3, 6 *Praescr.* 23, 4.
3, 7 *Marc.* V, 20, 6.
3, 8 *Marc.* V, 20, 6.
3, 11-12 *Res.* 23, 8.
3, 12-14 *Res.* 23, 8.
3, 13 *Pud.* 6, 2; *Vx.* I, 3, 6.
3, 15 *Cor.* 4, 6; *Iei.* 10, 5.
3, 19 *Virg.* 14, 2; *Vx.* I, 8, 5.
3, 20 *Cor.* 13, 4; *Marc.* III, 24,
3; V, 20, 7; *Res.* 47, 15.
3, 21 *Marc.* V, 20, 7; *Res.* 47,
15; 55, 11.
3, 30 *Mart.* 3, 3.
4, 3 *Vx.* I, 4, 3.
4, 5 *Cult.* II, 13, 1.
4, 7 *Marc.* V, 5, 2.
4, 18 *Iud.* 5, 5.

Coloss. :

- 1, 3 *Praescr.* 27, 6.
1, 5-6 *Marc.* V, 19, 1.
1, 15 *Marc.* V, 19, 3; V, 19, 4;
V, 20, 4; *Prax.* 7, 1.
1, 16 *Marc.* I, 16, 2; V, 19, 4;
V, 19, 5.
1, 17 *Herm.* 4, 2; *Marc.* V, 19,
4; *Val.* 16, 1.
1, 19 *Marc.* V, 19, 5.
1, 20 *Marc.* V, 19, 5.
1, 21 *Marc.* V, 19, 6; *Res.* 23,
1.
1, 22 *Marc.* V, 19, 6.
1, 24 *Marc.* V, 19, 6; *Mon.* 13,
3.
2, 8 *An.* 3, 1; *Marc.* V, 19, 7;
Praescr. 7, 7.
2, 11 *Res.* 7, 6.
2, 12 *Paen.* 6, 12; *Res.* 23, 1.
2, 13 *Marc.* V, 19, 9; *Res.* 23, 2.

Coloss. :

- 2, 14 *Pud.* 19, 20.
2, 16-17 *Marc.* V, 19, 9.
2, 17 [*Carm.*] IV, 85.
2, 18 *Marc.* V, 19, 9.
2, 18-19 *Marc.* V, 19, 10.
2, 20 *Cast.* 12, 3; *Res.* 23, 2;
46, 15.
2, 22 *Marc.* IV, 27, 9; V, 19,
11; *Praescr.* 7, 1.
3, 1-2 *Res.* 23, 4.
3, 3 *Res.* 23, 5.
3, 5 *Pud.* 17, 18.
3, 8 *Or.* 11, 3.
3, 9 *Res.* 37, 9; *Val.* 32, 2.
3, 13 *Pud.* 2, 2.
3, 25 *Cast.* 7, 4.

I Thessal. :

- 1, 2 *Praescr.* 27, 6.
1, 9-10 *Res.* 24, 1.
2, 3 *Pud.* 17, 2.
2, 15 *Marc.* V, 15, 1.
2, 19 *Res.* 24, 2.
3, 13 *Res.* 24, 2.
4, 1 *Cult.* II, 1, 2.
4, 3 *Cast.* 1, 3; *Marc.* V, 15,
3; *Pud.* 16, 2.
4, 4 *Res.* 16, 11.
4, 4-5 *Marc.* V, 15, 3.
4, 5 *Or.* 4, 2.
4, 7 *Vx.* II, 2, 9.
4, 8 *Res.* 16, 11.
4, 11 *Idol.* 5, 2.
4, 13 *Pat.* 9, 1.
4, 13-18 *Res.* 57, 9.
4, 14-17 *Res.* 24, 3-6.
4, 15-16 *An.* 55, 3.
4, 15-17 *Marc.* V, 15, 4; *Res.* 41,
7.

II Thessal. :

- 4, 16 *Cor.* 11, 3; *Marc.* V, 20,
7; *Or.* 29, 3; *Vx.* I, 5, 3.
4, 17 *Marc.* III, 24, 11; V, 20,
7.
5, 1-3 *Res.* 24, 9.
5, 5 *Mart.* 2, 4; *Prax.* 13, 8.
5, 14 *Fug.* 9, 1.
5, 17 *Or.* 24.
5, 19-20 *Marc.* V, 15, 5.
5, 21 *Praescr.* 4, 7; *Virg.* 16, 2.
5, 23 *Marc.* V, 15, 7; *Res.* 47,
17.

II Thessal. :

- 1, 3 *Praescr.* 27, 6.
1, 3-4 *Scorp.* 13, 2.
1, 5 *Or.* 5, 4.
1, 6-8 *Marc.* V, 16, 1.
1, 8-9 *Marc.* V, 16, 2.
1, 9 *Marc.* V, 16, 2.

II Thessal. :

- 2, 1-7 *Res.* 24, 12.
2, 3 *Marc.* V, 16, 4.
2, 3-4 *Marc.* V, 16, 4.
2, 4 *An.* 57, 8.
2, 8 *Marc.* V, 16, 6.
2, 8-10 *Res.* 24, 20.
2, 9 *Marc.* V, 16, 5.
3, 1 *Praescr.* 29, 4.
3, 6 *Pud.* 18, 11.
3, 10 *Marc.* V, 16, 7.
3, 14 *Pud.* 13, 11.

I Timoth. :

- 1, 4 *An.* 2, 7; *Marc.* I, 9, 7;
Praescr. 7, 7; 33, 8; *Val.*
3, 4.
1, 11 *Marc.* V, 1, 5.
1, 13 *Praescr.* 23, 4; *Pud.* 18,
16.
1, 17 *Prax.* 15, 8.
1, 18 *Praescr.* 25, 5.
1, 19 *Pud.* 13, 20.
1, 20 *Fug.* 2, 7; *Praescr.* 3, 11;
Pud. 13, 15; 13, 21.
2, 1 *Or.* 3, 4.
2, 2 *Ap.* 31, 3.
2, 5 *Carm.* 15, 1; *Prax.* 27,
15; *Res.* 51, 2; 63, 1.
2, 7 *Res.* 23, 8; *Pud.* 14, 27.
2, 8 *Or.* 13, 1; 14, 17, 1;
24.
2, 9 *Cor.* 14, 2; *Or.* 15, 2;
20, 2.
2, 12 *Bapt.* 1, 3; *Virg.* 9, 1.
2, 13 *An.* 36, 4.
3, 1 *An.* 16, 6.
3, 2 *Cast.* 7, 2.
3, 2-7 *Mon.* 12, 4.
3, 2-12 *Vx.* I, 7, 4.
4, 1 *Iei.* 2, 5; *Praescr.* 7, 1;
34, 9; 44, 6.
4, 3 *Mon.* 15, 1; *Praescr.* 33,
5.
4, 10 *Pud.* 2, 1.
5, 9 *Virg.* 9, 3; *Vx.* I, 7, 4.
5, 11 *Mon.* 13, 1.
5, 13 *Bapt.* 18, 6.
5, 14 *Mon.* 13, 1.
5, 17 *Iei.* 17, 4.
5, 22 *Bapt.* 18, 1; *Pud.* 18, 9.
5, 23 *Cor.* 8, 2; *Iei.* 9, 9.
6, 10 *Pat.* 7, 4.
6, 12 *Mart.* 3, 3.
6, 12 *Mart.* 3, 3.
6, 13 sq. *Praescr.* 25, 5.
6, 14-15 *Res.* 23, 11.
6, 16 *Prax.* 25, 2; 25, 8; 26,
6.
6, 20 *Praescr.* 25, 2.

II Timoth. :

- 1, 7 *Scorp.* 13, 11.
1, 8 *Scorp.* 13, 11.
1, 14 *Praescr.* 25, 4.
1, 15 *Fug.* 2, 7; *Herm.* 1, 2;
Praescr. 3, 11; *Res.* 24, 9.
1, 16 *Fug.* 12, 6.
1, 18 *Res.* 23, 10.
2, 2 *Praescr.* 25, 6; 25, 8.
2, 3 *Cast.* 12, 1; *Cor.* 15, 3.
2, 6 sqq. *Scorp.* 13, 10.
2, 8 *Carm.* 22, 2.
2, 11 *Scorp.* 13, 11.
2, 17 *Praescr.* 3, 11; 7, 7.
2, 18 *Praescr.* 33, 7.
2, 19 *Cult.* II, 2, 2; *Praescr.* 3,
8.
3, 1 *Vx.* I, 2, 3; *Praescr.* 44,
3.
3, 16 *Cult.* I, 3, 3.
4, 3 *Praescr.* 7, 1; 44, 6.
4, 7 *Cor.* 15, 1.
4, 8 *Cor.* 15, 1; *Pud.* 10, 7.
4, 13 *Cor.* 8, 3; *Or.* 15, 2.

Tit. :

- 1, 6 *Cast.* 7, 2; *Vx.* I, 7, 4.
1, 7 *Praescr.* 28, 1.
1, 12 *An.* 20, 3.
1, 15 *Cor.* 10, 4.
2, 12 *Spect.* 14, 2; *Vx.* I, 4, 2.
3, 1 *Scap.* 2, 6.
3, 5 *Bapt.* 20, 5; *Pud.* 1, 5.
3, 9 *Praescr.* 7, 7.
3, 10 *Praescr.* 4, 1; 12, 1; 14,
6; 16, 1.
3, 10-11 *Praescr.* 6, 1.
3, 11 *Praescr.* 6, 3.

Philemon :

- 10 *Val.* 32, 4.

Hebr. :

- 1, 14 *Marc.* II, 9, 3.
2, 7 *Cor.* 14, 4.
2, 17 [*Carm.*] IV, 85.
4, 12 *Cor.* I, 3; *Iud.* 9, 18; 9,
19.
4, 15 *Marc.* V, 14, 1; *Or.* 7, 1;
Praescr. 3, 5.
5, 6 [*Haer.*] 8, 3.
5, 7 *Vx.* I, 4, 4.
5, 9 *Iud.* 2, 7.
5, 12-14 *Cor.* 3, 3.
6, 4 *Pud.* 20, 3.
6, 6 *Pud.* 9, 11.
6, 1 *Pud.* 20, 10.
8, 5 [*Carm.*] IV, 72.
9, 3 [*Carm.*] IV, 111.
9, 8 [*Carm.*] IV, 158.

Hebr. :

- 9, 11 *Carm.* 5, 10.
 9, 14 *Carm.* 16, 2.
 9, 15 *Vx.* 1, 1, 2.
 9, 17 [*Carm.*] IV, 133.
 9, 19 [*Carm.*] IV, 68; IV, 82.
 9, 24 *Prax.* 12, 4.
 9, 28 [*Carm.*] II, 114.
 10, 4 [*Carm.*] II, 101.
 10, 9 *Or.* 4, 3.
 10, 30 *Marc.* II, 18, 1; IV, 16, 3.
 10, 34 *Vx.* 1, 3, 6.
 10, 38 *Cast.* 7, 4.
 11 [*Carm.*] III, 14.
 11, 8 [*Carm.*] III, 6.
 11, 11 [*Carm.*] III, 1.
 11, 13 *Cor.* 13, 4.
 11, 28 [*Carm.*] II, 76.
 12, 22 *Cor.* 13, 4.
 13, 2 *Or.* 26, 1.
 13, 15 *Or.* 28, 1.

Iac. :

- 1, 12 *Bapt.* 20, 2; *Cor.* 15, 1.
 2, 23 *Iud.* 2, 7.
 4, 10 *Cult.* 11, 3, 2.
 4, 14 *Cast.* 12, 3.

I Petr. :

- 1, 4 *Vx.* 1, 1, 2.
 1, 16 *Cast.* 1, 3; 10, 4.
 1, 18-19 *Cor.* 13, 5.
 1, 19 *Fug.* 12, 3; *Pud.* 6, 18;
Vx. II, 3, 1.
 1, 20 *Paen.* 2, 4.
 2, 2 *Cor.* 3, 3.
 2, 4-6 *Marc.* III, 7, 3.
 2, 5 *Or.* 28, 1; 28, 3.
 2, 6-7 *Marc.* III, 7, 2.
 2, 8 *Iud.* 14, 2.
 2, 11 *Cast.* 12, 1; *Cor.* 13, 4.
 2, 13 *Scap.* 2, 6; *Scorp.* 14, 3.
 2, 20 sqq. *Scorp.* 12, 2.
 2, 21 *Praescr.* 3, 12.
 2, 22 *Or.* 7, 1; *Praescr.* 3, 5;
Iud. 10, 4.
 3, 3 *Or.* 15, 2; 20, 2.
 3, 19 *An.* 55, 2.
 4, 5 *Praescr.* 44, 1.
 4, 8 *Scorp.* 6, 11.
 4, 12 sqq. *Scorp.* 12, 3.
 4, 13 *Praescr.* 3, 12.
 5, 6 *Cult.* 11, 3, 2.

II Petr. :

- 1, 16-17 *Mart.* 2, 8.
 2, 1 *Praescr.* 4, 1.
 2, 2 *Praescr.* 29, 6.
 2, 10 *Cast.* 10, 4.
 3, 2 *Praescr.* 44, 6.

II Petr. :

- 3, 3 *Vx.* 1, 2, 3.
 3, 9 *Marc.* II, 8, 12; *Pud.* 0, 7.
 3, 17 *Praescr.* 4, 1.

I Ioh. :

- 1, 1 *An.* 17, 14; *Prax.* 15, 2;
 15, 5; 15, 6.
 1, 1-2 *Prax.* 27, 7.
 1, 3 *Prax.* 28, 5.
 1, 5 *Paen.* 6, 11.
 1, 5-6 *Pud.* 19, 4.
 1, 7 *Pud.* 19, 10.
 1, 8 *Pud.* 19, 21.
 1, 8-9 *Pud.* 19, 14.
 1, 10 *Prax.* 11, 4.
 2, 1-2 *Pud.* 19, 16.
 2, 8 *Res.* 59, 6.
 2, 15 *Spect.* 14, 2.
 2, 18 *Fug.* 12, 9; *Marc.* III, 8,
 1; V, 12, 2; *Praescr.* 4, 4.
 2, 19 *Praescr.* 3, 13.
 2, 20 *Mart.* 3, 4.
 2, 22 *Carm.* 24, 3; *Praescr.* 33,
 11; *Prax.* 28, 5; 31, 3.
 3, 2 *Prax.* 14, 8; *Res.* 23, 6.
 3, 3-4 *Pud.* 19, 18.
 3, 8 *Prax.* 1, 3.
 3, 9-10 *Pud.* 19, 20.
 3, 15 *Idol.* 2, 5.
 3, 16 *Fug.* 9, 3; 12, 7.
 3, 20 *An.* 15, 4.
 3, 23 *Prax.* 28, 5.
 4, 1 *Praescr.* 4, 4.
 4, 1-3 *Marc.* V, 16, 4.
 4, 2 *Prax.* 28.
 4, 3 *Carm.* 24, 3; *Praescr.* 33,
 11.
 4, 12 *Prax.* 15, 6.
 4, 15 *Prax.* 31, 3.
 4, 18 *Fug.* 9, 3; 14, 2; *Scorp.*
 12, 4.
 5, 1 *Prax.* 28, 5.
 5, 6 *Bapt.* 16, 1.
 5, 7 *Bapt.* 6, 2.
 5, 10 *Prax.* 31, 3.
 5, 12 *Prax.* 31, 3.
 5, 16 *Pud.* 2, 14; 19, 27.
 5, 17-18 *Pud.* 19, 28.
 5, 21 *Cor.* 10, 8.

Iud. :

- 7 *Cast.* 9, 5.
 18 *Praescr.* 44, 6.
 25 sq. *Vx.* 1, 1, 3.

Apocalypsis :

- 1, 6 *Cast.* 7, 3; *Cor.* 15, 2;
Mon. 7, 8; 12, 2; *Or.* 28,
 3.

Apocalypsis :

- 1, 8 [*Haer.*] 5, 1; *Mon.* 5, 2;
Prax. 17, 4.
 1, 17 *Herm.* 7, 2.
 1, 18 *Res.* 47, 18.
 2, 1-4 *Paen.* 8, 1.
 2, 3 *Scorp.* 12, 6.
 2, 6 [*Haer.*] 1, 6.
 2, 6-15 *Marc.* 1, 29, 2.
 2, 7 *Fug.* 1, 5; *Res.* 35, 12.
 2, 9 *Prax.* 17, 3.
 2, 10 *Cor.* 15, 1; *Scorp.* 12, 6.
 2, 10-11 *Fug.* 1, 5.
 2, 12 *Iud.* 9, 18; *Marc.* III, 14,
 3.
 2, 12 sq. *Scorp.* 12, 6.
 2, 12-15 *Paen.* 8, 1.
 2, 14 *Praescr.* 33, 10.
 2, 15 *Praescr.* 33, 10; *Pud.* 19,
 4.
 2, 17 *Fug.* 1, 5.
 2, 18-21 *Paen.* 8, 1.
 2, 20 *Pud.* 19, 1.
 2, 23 *Marc.* IV, 35, 6.
 2, 26-28 *Fug.* 1, 5.
 2, 27 *Pat.* 10, 4.
 3, 1 *Paen.* 8, 1.
 3, 4 *Res.* 27, 1.
 3, 5 *Fug.* 1, 5; *Res.* 27, 2.
 3, 12-21 *Fug.* 1, 5.
 3, 14 *Paen.* 8, 1.
 3, 19 *Pat.* 11, 4.
 4, 2-3 *Cor.* 15, 1.
 4, 4 [*Carm.*] IV, 203; *Cor.* 1,
 3; 15, 1.
 4, 8 *Or.* 3, 3.
 4, 10 *Vx.* 1, 1, 3.
 5, 9 *Res.* 56, 4.
 5, 10 *Mon.* 12, 2; *Or.* 28, 3.
 6, 2 *Cor.* 15, 1.
 6, 4 *Pud.* 20, 10.
 6, 8 *Pud.* 20, 10.
 6, 9 *An.* 8, 5; 55, 4; [*Carm.*]
 IV, 104; IV, 139; *Or.*
 5, 3; *Res.* 38, 4.
 6, 9-11 *Res.* 25, 1.

Apocalypsis :

- 6, 11 *Cult.* 11, 13, 6.
 6, 13 *Herm.* 34, 2.
 7, 14 *Scorp.* 12, 10.
 7, 17 *Res.* 58, 2.
 8, 2 *Or.* 29, 3.
 8, 3-4 *Or.* 16, 6.
 10, 1 *Cor.* 15, 1.
 11, 3 *An.* 50, 5.
 12, 6 *Res.* 22, 10.
 12, 10 *An.* 35, 3.
 14, 4 *Res.* 27, 1.
 14, 8 *Marc.* III, 13, 10.
 14, 13-14 *Cor.* 1, 3.
 14, 14 *Cor.* 15, 1.
 15, 7 *Res.* 25, 1.
 16, 1 *Res.* 25, 1.
 17, 1 *Cult.* 11, 12, 2.
 17, 4 *Cult.* 11, 12, 2.
 17, 5 *Iud.* 9, 15; *Marc.* III, 13,
 10.
 17, 8 *Cor.* 15, 1.
 17, 12 *Res.* 25, 1.
 17, 12-14 *Res.* 24, 20.
 18, 9 *Res.* 22, 10.
 18, 10 *Cor.* 13, 3.
 19, 19-20 *Res.* 25, 1.
 19, 21 *Marc.* III, 14, 3.
 20, 3 *Herm.* 11, 3.
 20, 4 *Res.* 25, 2.
 20, 6 *Or.* 28, 3.
 20, 9 *Res.* 25, 2.
 20, 10 *Res.* 58, 5.
 20, 11 *Herm.* 34, 1.
 20, 12 *Res.* 25, 2.
 21, 1 *Herm.* 34, 1; 34, 2.
 21, 2 *Marc.* III, 24, 3; III, 24,
 4; *Spect.* 30, 1.
 21, 4 *Res.* 58, 3.
 21, 7-8 *Pud.* 19, 8.
 21, 8 *Fug.* 7, 2; 9, 3; *Scorp.*
 12, 11.
 22, 13 *Mon.* 5, 2.
 22, 14-15 *Pud.* 19, 9.
 22, 15 *Marc.* II, 5, 1.
 22, 18-19 *Herm.* 22, 5.

II

INDEX SCRIPTORVM

- Acta Arnallentium* *Ap.* 35, 7.
Acta Pauli *Bapt.* 17, 5.
 Aesopus *Marc.* iv, 23, 2; *Pal.* 5, 6;
Val. 12, 4.
Agrapha *Bapt.* 20, 2.
 Antiopa [*Execr.*] 6; *Pal.* 3, 3.
 Antiphon *An.* 46, 10.
 Apion *Ap.* 19, 6.
 Arcesilaus *Nat.* 11, 2, 15.
 Aristaeus *Ap.* 18, 7.
 Aristoteles *An.* 5, 5; 6, 1; 6, 7; 12,
 3; 12, 5; 14, 2-3; 15, 3; 19, 2;
 32, 4; 43, 2; 46, 3; 46, 10; 49,
 2-3; *Ap.* 46, 15; *Praescr.* 7, 6;
Res. 2, 12.
 Artemon *An.* 46, 10.
Ascensio Isaiae [*Carm.*] 111, 177; *Pat.*
 14, 1.
 Berossus Chaldaeus *Ap.* 19, 6.
 Callinicus *Ap.* 50, 14; *Cor.* 7, 5.
 Cassius (= L. Cassius Hemina?)
Ap. 10, 7; *Nat.* 11, 12, 36.
 Catullus *Val.* 14, 4.
 Charon Lampsacenus *An.* 46, 4.
 Cicero *An.* 24, 3; 33, 4; 46, 2; 46,
 11; *Ap.* 11, 16; 22, 10; 50, 14;
Pal. 3, 3; 5, 5.
 Cleanthes *Ap.* 21, 10.
 Clemens Alexandrinus *Carm.* 23, 6.
 Cornelius Nepos *Ap.* 10, 7; *Nat.*
 11, 12, 26.
 Ctaseas *Ap.* 9, 16; *Nat.* 1, 16, 4.
 Demetrius *Ap.* 18, 5; 19, 6.
 Demosthenes *Ap.* 11, 15.
 Didachè *Or.* 11, 1; 11, 2; 18, 6.
 Diodorus Siculus *Ap.* 10, 7; 46,
 16; *Cor.* 7, 4; *Nat.* 11, 12, 26.
 Diogenes Laertius *Ap.* 1, 8; 46,
 12; 50, 6; *Herm.* 44, 1.
 Dionysius Stoicus *Nat.* 11, 2, 14;
 11, 14, 1.
 Ennius *An.* 33, 8; *Val.* 7, 1.
Liber Enoch *Cult.* 11, 10, 3; *Idol.* 4,
 2; *Res.* 32, 1.
 Epicurus *An.* 42, 1.
 III Esdras *Marc.* iv, 16, 1.
 IV Esdras *Praescr.* 3, 7.
 Fenestella Annalium commentator
Val. 34, 1.
 Flavius Iosephus *Ap.* 18, 7; 19, 6.
 Heraclides Lembus *An.* 57, 10.
 Heraclitus *Marc.* 11, 28, 1.
 Hermas *Or.* 16, 1-2; [*Carm.*] 111,
 294; *Pud.* 10, 11.
 Hermateles *Spect.* 8, 5.
 Herodotus *An.* 46, 4; 49, 2; 57,
 10; *Ap.* 9, 9; 22, 10; *Cor.* 14, 4;
Or. 17, 4.
 Hesiodus *Cor.* 7, 3; *Val.* 12, 4.
 Hieromus Phoenix *Ap.* 19, 6.
 Hipparchus (= Hippasus) *An.* 5, 2.
 Homerus *An.* 33, 8; 34, 1; 46, 2;
 56, 2; *Ap.* 14, 1-4; 19, 3; *Cor.* 13,
 8; [*Execr.*] 2; *Nat.* 1, 10, 38; 1, 10,
 39; 11, 7, 11; *Praescr.* 39, 5; *Res.*
 1, 5; *Val.* 7, 1.
 Hosidius Geta *Praescr.* 39, 4.
 Hostilius mimographus *Ap.* 15, 1;
Marc. 1, 18, 4; *Nat.* 1, 10, 44;
Spect. 5, 8.
 Irenaeus [*Haer.*] 1, 2 sqq.; *Val.* 5,
 1; 7, 3 sqq.
 Iuba rex *Ap.* 19, 6.
 Iustinus *Ap.* 13, 9; 19, 1; 21, 15;
 39, 6; 46, 9; [*Haer.*] 7, 1; *Val.*
 5, 1.
 Iuuenalis *Pud.* 1, 1.
 Laberius mimographus *Ap.* 48, 1;
Pal. 1, 3.
 Lentulus mimographus *Ap.* 15, 1;
Nat. 1, 10, 44; *Pal.* 4, 4; 4, 9.
 Leo Aegyptius *Cor.* 7, 6.
 Liuius *Ap.* 21, 23; *Pud.* 8, 10.
 Lucretius *An.* 5, 6; *Marc.* iv, 8, 3.
 Manethon Aegyptius *Ap.* 19, 6.
 Martialis *Ap.* 35, 9.
 Menander comicus *An.* 50, 4.
 Menander Ephesinus *Ap.* 19, 6.
 Menodemus *Ap.* 18, 7.

- Ovidius *Carn.* 9, 2; *Cor.* 7, 4; *Cult.* 11, 11, 1; *Val.* 12, 1.
- Phlegon *Ap.* 21, 19.
- Pindarus *Ap.* 14, 5; *Cor.* 7, 5; *Nat.* 11, 14, 12.
- Plato *An.* 2, 3; 3, 2; 4, 5, 1; 6, 7; 9, 2; 10, 1; 14, 2; 15, 3; 15, 5; 16, 1-3; 17, 2; 17, 12; 18, 1; 18, 3; 18, 12; 20, 3; 23, 5; 23, 6; 24, 3; 24, 8-11; 25, 2; 25, 8; 28, 1-2; 29, 4; 31, 6; 32, 4; 36, 1; 46, 9; 48, 2; 51, 2; 52, 3; 54, 1-2; 54, 4; 55, 4; *Ap.* 11, 5; 22, 2; 23, 13; 24, 3; 40, 4; 40, 5; 46, 9; 46, 10; 46, 13; 46, 15; *Marc.* 1, 13, 13; *Nat.* 1, 9, 6; 11, 3, 4; 11, 7, 11; *Res.* 3, 2; *Val.* 15, 1.
- Platonici *An.* 6, 1; 24, 3; 26, 3; 43, 11; 53, 5; *Ap.* 3, 6; 47, 6; 47, 7; *Carn.* 20, 3; *Nat.* 1, 4, 1; 11, 2, 8; *Pal.* 4, 7; *Praescr.* 30, 1; *Res.* 1, 5; 3, 2; *Test.* 4, 2.
- Plinius *Ap.* 2, 6; 8, 5; 33, 4; 40, 3; 40, 4; 40, 8; *Cor.* 7, 4; 7, 5; *Paen.* 12, 6; *Scap.* 5, 1.
- Plutarchos *Ap.* 4, 6; 21, 23; *Cor.* 7, 5.
- Poeta ignotus laudatur *Ap.* 25, 8.
- Ptolemaeus *Ap.* 19, 6; *Val.* 12, 4.
- Sallustius *An.* 20, 3; *Ap.* 9, 9.
- Seneca *An.* 20, 1; 42, 2; *Ap.* 12, 6; 22, 11; 48, 8; 50, 5; 50, 14; *Res.* 1, 15.
- Sibylla *Nat.* 11, 12, 35; 11, 12, 36.
- Sophocles *An.* 46, 9; *Ap.* 7, 13; 9, 16.
- Suetonius *An.* 44, 2; *Ap.* 22, 12; *Spect.* 5, 8.
- Tacitus *Ap.* 16, 2; 16, 3; 40, 7; *Nat.* 1, 11, 1; 1, 11, 3; 11, 12, 26.
- Tatianus *Ap.* 46, 10; 46, 15; 48, 9; [*Haer.*] 7, 1; *Iei.* 15, 1.
- Thallus *Ap.* 10, 7; 19, 2*; 19, 6; 21, 19.
- Theophilus Antiochenus *Ap.* 14, 7; 19, 1; 19, 4; 19, 6; 20, 4; 48, 8.
- Varro *Ap.* 14, 9; *Nat.* 1, 10, 17; 1, 10, 43; 1, 10, 47; 11, 1, 8; 11, 2, 19; 11, 3, 7; 11, 5, 2; 11, 8, 6; 11, 9, 3; 11, 12, 5; 11, 13, 1.
- Vergilius *Ap.* 7, 8; 14, 2; 25, 8; 25, 16; [*Excer.*] 3; *Marc.* 1, 5, 1; 11, 13, 20; *Nat.* 1, 7, 2; 11, 12, 20; 11, 13, 14; 11, 13, 26; 11, 17, 6; *Pal.* 1, 3; 1, 31; *Praescr.* 39, 4; *Spect.* 9, 3.
- Vita Adae et Evae *Paen.* 2, 9.
- Vitellius *An.* 46, 7.
- Xenophon *Ap.* 46, 10.
- Zeno *An.* 3, 2; 5, 3; 14, 2; 31, 6; *Ap.* 21, 10; (46, 13); *Marc.* 1, 13, 3; *Nat.* 11, 2, 18; 11, 4, 10; *Pal.* 5, 4; *Praescr.* 7, 4.

III

INDEX NOMINVM

- Aaron *Bapt.* 7, 1; [*Carm.*] IV, 117; *Idol.* 19, 2; *Iei.* 5, 2; 9, 7; *Marc.* IV, 13, 4; IV, 22, 15; IV, 31, 4; V, 18, 7; *Mon.* 6, 4; *Pat.* 5, 23; *Prax.* 14, 6; *Scorp.* 3, 3.
- Abascantus Aeon *Scorp.* 10, 1.
- Abdias [*Carm.*] III, 19, 6.
- Abel [*Carm.*] III, 14; [*Haer.*] 2, 5; 2, 7; *Marc.* 11, 22, 3; 11, 25, 3; *Val.* 29, 1; 29, 2.
- Abeona dea *Nat.* 11, 11, 9.
- Abraham *An.* 7, 4; 9, 8; 21, 4; 21, 5; 55, 2; 57, 11; *Bapt.* 13, 1; [*Carm.*] III, 6; III, 29; IV, 144; *Carn.* 6, 7; 22, 1 sqq.; *Cult.* 11, 2, 6; [*Haer.*] 1, 5; *Herm.* 12, 2; 57, 4; *Idol.* 13, 4; *Marc.* 1, 10, 3; III, 5, 4; III, 9, 1; III, 9, 6; III, 24, 1; III, 24, 2; III, 24, 7; IV, 13, 5; IV, 34, 12; IV, 54, 13; IV, 34, 14; V, 3, 11; V, 3, 12; V, 4, *passim*; V, 9, 9; V, 20, 7; *Mon.* 6, 1 sqq.; *Or.* 8, 3; *Paen.* 2, 4; *Pat.* 6, 1; 6, 3; *Praescr.* 8, 11; *Prax.* 14, 2; 15, 4; 15, 7; 22, 7.
- Abraxan deus [*Haer.*] 1, 5.
- Acataleptos Aeon *Val.* 35, 2.
- Accus *Val.* 12, 4.
- Achab *Iei.* 7, 4; *Marc.* IV, 10, 3; V, 11, 2.
- Achamoth Aeon [*Haer.*] 4, 3; 4, 4; *Val.* 14, 1; 14, 2; 15, 4; 16, 2; 17, 1; 18, 2; 19, 1; 20, 2; 23, 1; 25, 1; 25, 3; 26, 2; 27, 2; 27, 3; 28, 1; 29, 3; 30, 3; 31, 1; 31, 2; 32, 5.
- Achias *Marc.* IV, 35, 9.
- Achilles *An.* 46, 9; 56, 2.
- Acinetos Aeon *Scorp.* 10, 1; *Val.* 8, 2; 8, 5.
- Adam *An.* 9, 8; 11, 4; 19, 6; 20, 6; 21, 1; 27, 7; 36, 4; 38, 2; 40, 1; 43, 9; 43, 10; 45, 3; 55, 4; [*Carm.*] II, 133; II, 160; II, 185; II, 202; V, 230; *Carm.* 17, 4; 22, 6; *Cast.* 2, 5; 5, 1; 5, 2; 5, 4; *Cult.* 1, 1, 2; [*Haer.*] 7, 1; *Herm.* 3, 6; *Iei.* 3, 2; 3, 3; *Marc.* 1, 10, 1; 11, 2, 7; 11, 8, 3; 11, 10, 3; 11, 25, 1; 11, 25, 2; 11, 25, 4; 11, 25, 5; IV, 20, 8; IV, 31, 2; IV, 41, 1; V, 9, 3; V, 10, 6 sqq.; *Mon.* 5, 4 sqq.; 6, 1; 17, 5; *Or.* 22, 8; *Paen.* 2, 3; *Pat.* 5, 10; 5, 15; *Prax.* 16, 3; 16, 4; 16, 7; *Res.* 7, 2; *Val.* 20, 2; 25, 2; 25, 3; 29, 1; *Virg.* 5, 2; 5, 4; 7, 2; 8, 2; 11, 2.
- Adeona dea *Nat.* 11, 11, 9.
- Admetus *Ap.* 14, 4; *Nat.* 11, 17, 9.
- Acacus *An.* 33, 9.
- Acinus Aeon *Val.* 8, 2.
- Aemilius M. *Ap.* 5, 1; *Nat.* 1, 10, 14.
- Aeneas *Ap.* 14, 2; *Marc.* 1, 5, 1; *Nat.* 11, 9, 12; 11, 9, 13; 11, 9, 14; 11, 9, 18.
- Aenesidemus *An.* 9, 5; 14, 5; 25, 2.
- Aeschines [*Haer.*] 7, 2.
- Aesculapius *An.* 1, 6; *Ap.* 14, 5; 25, 6; 46, 5; *Cor.* 8, 2; *Idol.* 20, 2; *Nat.* 11, 2, 12; 11, 14, 14; *Pal.* 1, 2; 4, 10; *Test.* 2, 7.
- Aethalides *An.* 28, 3; 31, 4.
- Afferenda dea *Nat.* 11, 11, 12.
- Agabus *Fug.* 6, 6.
- Agape Aeon *Val.* 8, 2.
- Agave *An.* 17, 9.
- Agennetos Aeon *Val.* 35, 2.
- Ageratos Aeon *Val.* 8, 2.
- Aggeus [*Carm.*] III, 197.
- Ajax *An.* 17, 9; 46, 9.
- Albana dea *Nat.* 11, 11, 7.
- Albinus Caesar *Ap.* 35, 9; *Scap.* 2, 5.
- Albinus philosophus *An.* 28, 1; 29, 4.
- Alburnus *Ap.* 5, 1; *Marc.* 1, 18, 4; *Nat.* 1, 10, 14.
- Alchmena dea [*Excer.*] 7.
- Alcinous *Nat.* 11, 9, 23; *Pal.* 2, 7.
- Alemona dea *An.* 37, 1.
- Alexander Gnosticus *Carn.* 16, 1; 17, 1.
- Alexander Macedo *An.* 46, 5; 50, 3; *Ap.* 11, 25; 46, 15; [*Carm.*] III, 282; *Iud.* 8, 10; *Marc.* 1, 7, 2; *Pal.* 3, 5; 4, 6.
- Alexander (cfr 1 Tim. 1, 20) *Pud.* 13, 15; 13, 19.

- Amalech *Iei.* 10, 9; *Marc.* III, 18, 6.
 Ammon *Marc.* IV, 24, 8; *Pal.* 3, 5.
 Amos [*Carm.*] III, 196; *Marc.* III, 6, 6 app.
 Amphiarus *An.* 46, 11; *Nat.* II, 2, 14; II, 7, 1.
 Amphilocheus *An.* 46, 11.
 Anacharsis *Ap.* 1, 8; *Pal.* 5, 1.
 Anacleus papa [*Carm.*] III, 279; III, 296.
 Anaxagoras *An.* 12, 2; 12, 5; 43, 2; *Ap.* 46, 14.
 Anaxarchus *Ap.* 50, 6.
 Anaximander *Marc.* 1, 13, 3; *Pal.* 2, 1.
 Anaximenes *An.* 9, 5; *Marc.* 1, 13, 3.
 Ancharia dea *Ap.* 24, 8; *Nat.* II, 8, 6.
 Ancus Martius *Spect.* 5, 8.
 Andreas medicus *An.* 15, 2; 15, 3.
 Andromacha *Pnd.* 8, 11.
 Anenoetos Aeon *Val.* 35, 1.
 Anna mater Samuelis *Marc.* IV, 14, 6.
 Anna uxor Helcanae *Iei.* 7, 6.
 Anna filia Phanuelis *Iei.* 8, 1.
 Antelii daemones *Cor.* 13, 9 app.; *Idol.* 15, 6.
 Antenor *Nat.* II, 9, 12.
 Antinous *Cor.* 13, 6; *Marc.* 1, 18, 4; *Nat.* II, 10, 11.
 Antipas *Scorp.* 12, 7.
 Antithyrai daemones *Cor.* 13, 9 app.
 Antoninianus haereticus *Marc.* 1, 19, 2; 1, 19, 3.
 Antoninus Pius *Ap.* 5, 7; *Marc.* 1, 19, 2; 1, 19, 3; *Praescr.* 30, 2; *Scap.* 4, 5.
 Antonius Augustus *Pal.* 5, 7.
 Anubis deus *Ap.* 15, 1; 16, 3; *Nat.* I, 10, 17; II, 8, 19.
 Anytus *An.* 1, 3.
 Aoraton Aeon *Val.* 35, 1.
 Apelles *An.* 23, 3; 36, 3; *Carm.* 1, 3; 6, 11; 8, 1; 24, 2; [*Haer.*] 6, 4; *Marc.* III, 11, 2; IV, 17, 11; *Praescr.* 6, 6; 10, 8; 33, 4; 33, 6; 34, 4; 37, 3; *Ret.* 2, 3; 5, 2.
 Apicianus *An.* 33, 4.
 Apicius *Ap.* 3, 6; *Iei.* 12, 4; *Pal.* 5, 7.
 Apis deus *Iei.* 2, 4.
 Apollo *Ap.* 14, 4; 46, 4-6; *Bapt.* 14, 2; *Cast.* 13, 2; *Cor.* 7, 5; 12, 1; 13, 9; [*Execr.*] 7; *Idol.* 15, 6; *Mon.* 17, 3; 17, 4; *Nat.* I, 4, 7; I, 10, 27; II, 14, 10; II, 17, 10; *Spect.* 10, 9.
 Apollodorus *An.* 15, 6.
 Apollophanes *An.* 14, 2.
 Aquila *Fng.* 12, 6.
 Arachne *Pal.* 3, 5.
 Aratus *Scorp.* 10, 4.
 Archelaus *Marc.* IV, 8, 1.
 Archemorus *Cor.* 13, 6.
 Archimedes *An.* 14, 4.
 Argus *Cor.* 7, 4; *Ind.* 8, 10.
 Ariadne *Cor.* 7, 4; *Scorp.* 10, 4.
 Aristarchus *Ap.* 3, 6; *Nat.* I, 4, 1.
 Aristides *Ap.* 11, 15; *Nat.* I, 19, 5.
 Aristippus *Ap.* 46, 16.
 Aristodemus *An.* 46, 5.
 Aristophon *An.* 46, 5.
 Aritinaus *Cor.* 13, 6.
 Arius *An.* 54, 2; 55, 4.
 Arpocrates deus *Ap.* 6, 8; *Nat.* I, 10, 17.
 Arquis dea *Nat.* II, 15, 3.
 Arrheton Aeon *Val.* 35, 1.
 Arrius Antoninus *Scap.* 5, 1.
 Artorius *An.* 46, 8.
 Ascensus deus *Nat.* II, 15, 5.
 Asclepiades *An.* 15, 2; 15, 3; 15, 6; 25, 5; 38, 1; *Nat.* II, 14, 4.
 Asclepiodotus *Ap.* 23, 6.
 Asdrubal *Mart.* 4, 5; *Nat.* I, 18, 3; II, 9, 13.
 Asinius *Pal.* 5, 6.
 Asper *Scap.* 4, 3.
 Astartes deus *Scap.* 3, 5.
 Astyages *An.* 46, 4.
 Astyanax *Nat.* II, 9, 14.
 Atargatis dea *Ap.* 24, 7; *Nat.* II, 8, 5.
 Atellanus *Spect.* 17, 2.
 Athamas *An.* 17, 9.
 Attis deus *An.* 12, 4; 15, 2; 15, 5; *Nat.* I, 10, 45; I, 10, 47; II, 7, 16.
 Aufidius Lurco *Pal.* 5, 6.
 Augeas *Nat.* II, 9, 20.
 Augustus *An.* 46, 7; *Ap.* 34, 1; [*Carm.*] V, 140; *Ind.* 8, 10; 8, 11; 8, 16; *Marc.* IV, 19, 10; *Nat.* I, 7, 8; *Pal.* 2, 7.
 Ausa *Marc.* IV, 13, 5.
 Auses [*Carm.*] III, 67; *Marc.* III, 16, 3; III, 16, 6.
 Autophyes Aeon *Val.* 8, 2.
 Axionicus haereticus *Val.* 4, 3.
 Baal [*Carm.*] III, 108; *Scorp.* 3, 5.
 Bacchus *Ap.* 6, 10.
 Balaam *Marc.* IV, 28, 8; IV, 39, 6.
 Balac *Marc.* IV, 28, 8.
 Baralires Illyricus *An.* 46, 6.
 Barnabas [*Carm.*] III, 234; *Pnd.* 20, 2.

- Barnus *Scorp.* 10, 6.
 Barrabas *Marc.* IV, 42, 4.
 Basilides [*Carm.*] I, 163; [*Haer.*] 1, 5; *Ret.* 2, 3.
 Beelphegor *Scorp.* 3, 4.
 Belem *Idol.* 18, 2.
 Belenus deus *Ap.* 24, 7; *Nat.* II, 8, 5.
 Belia *Cult.* 1, 2, 5.
 Bellona dea *Ap.* 9, 10; *Pal.* 4, 10.
 Belus *Ap.* 19, 2; *Pal.* 2, 5.
 Belzebub *Marc.* IV, 26, 10; IV, 26, 11; IV, 26, 12; IV, 28, 2.
 Benjamin *Marc.* V, 1, 5; V, 20, 6; *Scorp.* 13, 1.
 Berenice *An.* 24, 5.
 Berenice maga *An.* 57, 10.
 Bersabe *Iei.* 9, 4.
 Blastos [*Haer.*] 8, 1.
 Bona dea *Nat.* II, 9, 22.
 Brutus *An.* 46, 8.
 Busiris *Pal.* 4, 3.
 Byth(i)os Aeon *An.* 12, 1; [*Haer.*] 4, 1; 4, 2; 4, 5; *Marc.* 1, 5, 1; *Val.* 7, 3; 7, 4; 7, 6; 7, 7; 8, 2; 33, 1; 34, 1; 35, 1.
 Caecilius Capella *Scap.* 3, 4; 3, 5.
 Caecina Seuerus *Pal.* 4, 9.
 Caeculus *Nat.* II, 15, 2.
 Caeclestis dea *Ap.* 12, 4; 23, 6; 24, 7; *Nat.* II, 8, 5.
 Caelus deus *Ap.* 10, 9; *Spect.* 9, 5.
 Cain *Bapt.* 1, 2; [*Haer.*] 2, 5; 2, 7; *Marc.* II, 25, 3; II, 25, 5; *Or.* 7, 3; *Pat.* 5, 16; *Val.* 29, 1; 29, 2.
 Callimachus *Cor.* 7, 4; 7, 5.
 Callisthenes *An.* 46, 6.
 Candelifera dea *Nat.* II, 11, 5.
 Cardea dea *Idol.* 15, 5; *Nat.* II, 15, 5.
 Carmentis dea *Nat.* II, 11, 6.
 Carnea dea *Cor.* 13, 9; *Nat.* II, 9, 7.
 Carpocrates magus *An.* 23, 2; 35, 1; 35, 4; [*Haer.*] 3, 1.
 Carpus *Or.* 15, 2.
 Cassius *An.* 46, 8; *Ap.* 35, 9; *Scap.* 2, 5.
 Cassius Seuerus *Ap.* 10, 7; *Nat.* II, 12, 26.
 Castores *Ap.* 22, 12; [*Execr.*] 6; *Marc.* IV, 10, 7; *Nat.* II, 15, 1; *Spect.* 8, 2; 9, 2; 11, 4.
 Catilina *Ap.* 9, 9.
 Cato *Ap.* 11, 16; 39, 12; *Nat.* II, 16, 4; *Pal.* 3, 7.
 Cebes *An.* 1, 6; *Praescr.* 39, 4.
 Cephca *Scorp.* 10, 4.
 Cerberus *Cor.* 7, 5.
 Cerdon [*Carm.*] 1, 141; III, 287; [*Haer.*] 6, 1; 6, 2; 6, 3; *Marc.* 1, 2, 3; 1, 22, 10; IV, 17, 11.
 Ceres *Ap.* 11, 6; 13, 9; 16, 6; *Cast.* 13, 2; *Nat.* I, 12, 3; II, 7, 15; *Pal.* 4, 10; *Spect.* 6, 2; *Test.* 2, 7; V, 1, 6, 4.
 Cerinthus [*Haer.*] 3, 5.
 Charis Aeon *Val.* 7, 5.
 Chilon Spartanus *An.* 52, 3.
 Chrysippus *An.* 5, 6; 6, 8; 14, 2; 15, 6; 31; *Test.* 3, 1.
 Cincius Seuerus *Scap.* 4, 3.
 Cis *An.* 11, 5.
 Circe *Spect.* 8, 2.
 Claudius *Cor.* 10, 9; 12, 1; 13, 8; *Pal.* 5, 5.
 Claudius Lucius Herminianus *Scap.* 3, 4.
 Claudius Saturninus *Cor.* 7, 6.
 Cleanthes *An.* 5, 4; 25, 9; *Ap.* 21, 10.
 Clemens papa [*Carm.*] III, 280; *Praescr.* 32, 2.
 Cleomachus *Pal.* 4, 4.
 Cleopatra *Ind.* 8, 10; *Mart.* 4, 6.
 Cletus papa [*Carm.*] III, 278.
 Clidemus Atheniensis *An.* 52, 3.
 Clinias *An.* 20, 3.
 Cluicola *Nat.* II, 15, 5.
 Cloacina dea *Pal.* 4, 7.
 Colarbasus [*Haer.*] 5, 1.
 Consciens deus *Nat.* II, 11, 3.
 Consus *Marc.* 1, 18, 4; *Nat.* II, 11, 10; *Spect.* 5, 5 sq.; 8, 6.
 Cornelius centurio *Iei.* 8, 4.
 Crassus *An.* 52, 3.
 Crates *Pal.* 5, 3.
 Cratippus *An.* 46, 10.
 Crispus *Bapt.* 14, 1.
 Critas *Scorp.* 3, 6.
 Critias *An.* 5, 2.
 Critolaus *An.* 5, 1; 5, 2.
 Croesus *Ap.* 11, 15; 19, 4; 22, 10; 46, 8; *Nat.* II, 2, 11; II, 17, 9.
 Curius *Pal.* 5, 7.
 Curris pater *Ap.* 24, 8.
 Curtius *Test.* 4, 9.
 Cybele *Ap.* 12, 4; 15, 2; 22, 12; 23, 3; 23, 6; 25, 4; 25, 6; *Iei.* 2, 4; 16, 7; *Marc.* 1, 3, 4; *Nat.* I, 10, 45; II, 7, 16; *Spect.* 8, 5.
 Cyrus *An.* 46, 4; 58, 5; *Ap.* 19, 3; *Iei.* 9, 3.
 Danae *Ap.* 21, 8; [*Execr.*] 6.
 Danaus *Ap.* 19, 1; 19, 3.
 Daniel [*Carm.*] III, 201.
 Danigeton *An.* 57, 1.

- Dardanus *An.* 57, 1.
 Darius *Ap.* 19, 3; *Idol.* 15, 10; *Iei.* 10, 13; *Marc.* 1, 7, 2.
 David *An.* 15, 4; [*Carm.*] III, 150; *Carn.* 20, 3; 21, 4 sqq.; *Cor.* 8, 2; 10, 3; *Herm.* 29, 3; 35, 2; *Idol.* 4, 4; *Iei.* 9, 6; *Marc.* II, 17, 2; III, 13, 8; III, 19, 1; III, 19, 6; III, 20, 3; III, 20, 5; III, 20, *passim*; IV, 10, 3; IV, 36, 9; IV, 36, 10 sq.; IV, 38, 10; V, 1, 6; V, 11, 2; *Mon.* 6, 4; *Praeser.* 3, 4; *Prax.* 27, 11; *Scorp.* 2, 14; 6, 10; 8, 1; 8, 3; 10, 7; *Spect.* 3, 3.
 Debbora [*Carm.*] III, 103.
 Decima dea *An.* 37, 1.
 Deluentinus deus *Ap.* 24, 8; *Nat.* II, 8, 6.
 Democritus *An.* 12, 6; 15, 3; 45, 2; 51, 2; *Ap.* 46, 11; *Nat.* II, 2, 18.
 Diana *An.* 39, 2; *Ap.* 13, 9; 15, 1; *Cast.* 13, 2; [*Excer.*] 7; *Mon.* 17, 3; 17, 4; *Nat.* I, 10, 27; *Scorp.* 7, 6.
 Dicaearchus *An.* 15, 2-3.
 Dido *An.* 33, 9; *Cast.* 13, 3; *Mart.* 4, 5; *Nat.* I, 18, 3.
 Diespiter deus *Nat.* II, 11, 4.
 Diocles *An.* 15, 3; 17, 2.
 Diogenes *Ap.* 14, 8; 39, 14; 46, 10; 46, 13; 50, 14; *Marc.* I, 1, 5; *Nat.* I, 10, 43; II, 2, 10; *Pal.* 4, 7.
 Diomedes *Ap.* 14, 2; *Pal.* 4, 3.
 Dionysius Rhodius *An.* 46, 10.
 Dionysius Tyrannus *An.* 46, 6; 58, 5; *Ap.* 46, 15; 50, 9.
 Ditis deus *Nat.* I, 10, 47.
 Domiduca dea *Nat.* II, 11, 9.
 Domitianus *Ap.* 5, 4; *cf.* 35, 9; *Pal.* 4, 5 (= Subnero).
 Dositheus Samarit. [*Haer.*] I, 1.
 Drusillanus *Pal.* 5, 5.
 Dusares deus *Ap.* 24, 7; *Nat.* II, 8, 5.
 Ebion [*Haer.*] 3, 3.
 Ecclesia Aeon *Val.* 7, 7; 8, 1; 9, 2; 12, 1.
 Ecclesiasticus Aeon *Val.* 8, 2.
 Edula dea *Nat.* II, 11, 8.
 Egypta dea [*Excer.*] 6.
 Eleazar (= Lazarus) *An.* 7, 2; *Idol.* 13, 4.
 Eleutherus papa *Praeser.* 30, 2.
 Elizabeth *An.* 26, 4; *Carn.* 21, 4.
 Elpis Aeon *Val.* 8, 2.
 Elymas *An.* 57, 7.
 Emmanuhel *Carn.* 17, 2; *Marc.* III, 12, 1; III, 12, 2; III, 12, 3; III, 12, 4; III, 15, 1.
 Empedocles *An.* 3, 2; 5, 2; 8, 1; 15, 3; 15, 5; 17, 2; 20, 3; 32, 33; 6; 43, 2; 54, 1; *Ap.* 50, 5; *Mart.* 4, 5; *Pal.* 4, 7; *Res.* 1, 5.
 Endymion *An.* 55, 4.
 Ennoia Aeon *Val.* 7, 5; 36, 1.
 Enoch *An.* 50, 5; [*Carm.*] III, 16; *Cult.* I, 3, 1; I, 3, 3; II, 10, 3; *Idol.* 4, 2; 15, 6; *Res.* 32, 1.
 Enthymesis Aeon *Praeser.* 7, 5; *Val.* 9, 4 sqq.; 13, 1; 14, 1; 14, 2.
 Ephorus *An.* 46, 5.
 Ephraim *Bapt.* 8, 2.
 Epicharmus *An.* 18, 1; 46, 10-11; 47, 3.
 Epicurus *An.* 3, 2; 5, 2; 15, 3; 15, 5; 17, 4; 31, 6; 32, 4; 42, 1; 43, 2; 46, 2-3; 50, 2; *Ap.* 3, 6; 58, 5; 45, 6; 47, 6; *Marc.* I, 25, 3; I, 25, 5; II, 16, 2; IV, 15, 2; V, 19, 7; *Mon.* 10, 5; *Nat.* II, 2, 8; II, 3, 4; II, 4, 15; *Pal.* 5, 4; *Praeser.* 7, 4; *Res.* 1, 4; 2, 1; *Test.* 1, 5; 4, 2; *Val.* 7, 4; 14, 1.
 Epimenides *An.* 44, 2.
 Epona dea *Ap.* 15, 5; *Nat.* I, 11, 6.
 Erasistratus *An.* 15, 3; 15, 5; 25, 5; *Ap.* 3, 6; *Nat.* I, 4, 1.
 Erichonius *Spect.* 9, 3.
 Erigona *Nat.* II, 15, 1; *Scorp.* 10, 4.
 Esau *Iei.* 17, 1; *Marc.* III, 24, 9.
 Esdras *Cult.* I, 3, 2.
 Eua *An.* 46, 4; 38, 2; *Carn.* 17, 5-6; *Cor.* 7, 3; *Cult.* I, 1, 1; I, 1, 3; [*Haer.*] 2, 4; *Marc.* II, 25, 5; *Mon.* 4, 3; 5, 7; *Or.* 22, 1; 22, 8; *Pal.* 5, 15; *Res.* 7, 2; *Virg.* 5, 4; 5, 5; 8, 2; 11, 2; *Vx.* I, 2, 1.
 Euaristicus papa [*Carm.*] III, 281.
 Eubulus *An.* 5, 1.
 Euphorbus *An.* 28, 3-4; 28, 5; 31, 3; 31, 4; 34, 1; *Res.* 1, 5.
 Euphorion *An.* 46, 6.
 Ezechias [*Carm.*] III, 156; *Cor.* 8, 2; *Iei.* 7, 3; *Marc.* II, 17, 4; V, 9, 7; V, 1, 8; V, 11, 2.
 Ezechiel [*Carm.*] III, 190.
 Fabius *Fug.* I, 1.
 Fama dea *Nat.* I, 7, 1; I, 7, 2; I, 7, 4; I, 7, 6; I, 7, 10; I, 7, 12.
 Farinus deus *Nat.* II, 11, 7.
 Faunus deus *Nat.* II, 9, 21; II, 9, 22.
 Felix (*cf.* *Aet.* 24, 26) *Fug.* 12, 6.
 Feretrius deus *Spect.* 5, 8.
 Fluionia dea *Nat.* II, 11, 3.
 Forculus deus *Cor.* 13, 9; *Idol.* 15, 5; *Nat.* II, 15, 5; *Scorp.* 10, 6.
 Fortuna dea *Mon.* 17, 3.

- Fortunata Aeon *Val.* 8, 4; 12, 1; 32, 5.
 Fufius Geminus consul *Iud.* 8, 18.
 Fuscianus *Nat.* I, 16, 13.
 Gabinius *Ap.* 6, 8; *Nat.* I, 10, 18.
 Gabriel Archangelus *Carn.* 14, 3; 17, 5.
 Galus *Ap.* 3, 1; 48, 1; *Bapt.* 14, 1; *Val.* 32, 4.
 Gaius Scius *Nat.* I, 4, 8.
 Galba *Iud.* 8, 16; *Marc.* V, 4, 9.
 Gallus Asinius *Pal.* 5, 5.
 Ganymedes [*Excer.*] 6; *Nat.* II, 10, 11; II, 15, 1.
 Gedeon [*Carm.*] III, 81.
 Geryon *Pal.* 4, 3; *Val.* 25, 3.
 Gracchus *Pal.* 1, 2.
 Habacuc [*Carm.*] III, 197.
 Hadrianus *Ap.* 5, 7.
 Hannibal *Ap.* 40, 8.
 Harpocratio deus *Cor.* 7, 5.
 Hasdrubal *Mart.* 4, 5; *Nat.* II, 9, 13; *cf.* *Nat.* I, 18, 3.
 Hebion [*Carm.*] I, 168; *Carn.* 18, 1; 24, 2; *Praeser.* 10, 8; 33, 5; 33, 11; *Virg.* 6, 1.
 Hedone Aeon *Val.* 8, 2; 8, 3.
 Helena Troiana *An.* 43, 4; 34, 5.
 Helena Tyria *An.* 34, 2; 35, 1.
 Heli *Iei.* 16, 2.
 Helias *An.* 35, 5; 35, 6; 50, 5; [*Carm.*] III, 149; III, 162; *Iei.* 6, 5; 6, 6; 7, 5; 9, 4; 9, 5; *Marc.* III, 16, 1; IV, 20, 2 app.; IV, 21, 2; IV, 22, 1 sqq.; *Mon.* 8, 7; *Pal.* 15, 6; *Praeser.* 22, 6; *Spect.* 23, 2; *Scorp.* 8, 3.
 Heliseus [*Carm.*] III, 161; *Marc.* IV, 9, 6; IV, 9 sqq.; IV, 12, 15; IV, 23, 4; IV, 24, 4.
 Henosis Aeon *Val.* 8, 2.
 Henotes Aeon *Val.* 37, 1; 37, 2.
 Heracleon [*Haer.*] 4, 8; *Val.* 4, 2.
 Heraclides Ponticus *An.* 9, 5; 46, 6.
 Heraclitus *An.* 2, 6; 3, 2; 5, 2; 9, 5; 14, 5; 15, 5; 17, 2; *Ap.* 47, 6; *Marc.* I, 13, 3; II, 28, 1; *Mart.* 4, 5; *Praeser.* 7, 4.
 Hercules *Ap.* 14, 1; 14, 8; 15, 1; 15, 3; 15, 5; 39, 15; *Car.* 7, 4; 13, 6; [*Excer.*] 7; *Idol.* 20, 5; *Marc.* IV, 10, 7; *Nat.* I, 10, 43; I, 10, 47; II, 2, 14; II, 10, 1 sqq.; II, 14, 2 sqq.; *Pal.* 2, 6; 4, 3; 4, 4 (= Tirynthius); *Spect.* 11, 1; 11, 4.
 Hermaphroditus *Val.* 34, 1.
 Hermes Trismegistus *Val.* 15, 1.
 Hermias *Ap.* 46, 15.
 Hermiona *An.* 46, 11.
 Hermippus Berytensis *An.* 46, 10-11.
 Hermogenes *An.* I, 1; 3, 4; 11, 2; 21, 6; 22, 1; 24, 2; 24, 10; *Fug.* 2, 7; *Herm.* I, 1 sqq.; *Mon.* 16, 1; *Praeser.* 3, 11; 33, 9; *Res.* 24, 8; *Val.* 16, 3.
 Hermitimus *An.* 2, 3; 28, 3; 31, 4; 43, 12; 44, 1; 44, 2; 44, 3.
 Herodes [*Haer.*] I, 1; *Idol.* 9, 5; *Marc.* III, 13, 10; IV, 8, 1; IV, 21, 2; IV, 34, 8; IV, 34, 9; IV, 34, 10; IV, 42, 2; IV, 42, 3; V, 6, 8; *Prax.* 28, 2.
 Herophilus *An.* 10, 4; 15, 3; 15, 5; 25, 5.
 Hicesius *An.* 25, 2; 25, 6.
 Hieroboam *Iei.* 16, 2; *Marc.* III, 13, 9; IV, 35, 9.
 Hilarianus *Scap.* 3, 1.
 Hippas *Ap.* 46, 16 app.
 Hippocrates *An.* 15, 5; 15, 5; 25, 5.
 Hippon *An.* 5, 2.
 Homo Aeon *Val.* 7, 7; 8, 1; 9, 2; 12, 1; 36, 2.
 Horos Aeon [*Haer.*] 4, 2; 4, 3; *Val.* 9, 3; 10, 3; 10, 4; 13, 1; 13, 2; 14, 1 sqq.
 Horothetes Aeon *Val.* 10, 3.
 Hortensius *Pal.* 5, 6.
 Hostia dea *Ap.* 24, 8.
 Hydra *Pal.* 4, 3.
 Hyginus papa [*Carm.*] III, 293.
 Hymenaeus *Praeser.* 3, 11; *Pud.* 13, 15; 13, 19.
 Iacob *An.* 50, 4; *Bapt.* 8, 2; [*Carm.*] III, 34; *Fug.* I, 4; *Marc.* III, 18, 5; III, 24, 7; III, 24, 8; V, 1, 5; *Praeser.* 8, 11; *Prax.* 14, 2; 14, 5; *Scorp.* 13, 1.
 Iacobus apostolus *Idol.* 12, 3; *Marc.* IV, 5, 3; V, 3, 6; *Prax.* 15, 8.
 Ialdabaoth Aeon [*Haer.*] 2, 2; 2, 3; 2, 4.
 Iana dea *Nat.* II, 15, 3.
 Ianus, Ianis *Ap.* 10, 7; 28, 1; *Cor.* 13, 9; *Idol.* 15, 5; *Nat.* II, 12, 27; II, 15, 3.
 Iao Aeon *Val.* 14, 3; 14, 4.
 Iapetus *Nat.* II, 12, 36.
 Ichthyas *Ap.* 46, 16.
 Idaea dea *Nat.* II, 7, 16.
 Ideus [*Excer.*] 2.
 Iesse [*Carm.*] IV, 180; *Marc.* III, 17, 4.
 Iesus Aeon *Val.* 12, 4.
 Iezabel *Iei.* 6, 6; 7, 5; *Marc.* IV, 10, 3; V, 11, 2.

- Inachus Argiurus *Ap.* 19, 3.
Inuisibilis Aeon *Val.* 35, 2.
Ioel [*Carm.*] III, 196; *Marc.* III, 6, 6.
Iohannes Baptista *An.* 9, 3; 26, 4;
35, 5; 35, 6; 50, 4; *Bapt.* 4, 5; 6,
1; 10, 1; 10, 2; 10, 4; 10, 5; 11,
1; 11, 4; 12, 3; 12, 4; 12, 5; 20,
1; [*Carm.*] II, 108; III, 219; *Idol.*
19, 2; 19, 3; *Lei.* II, 5; 11, 6; 12,
2; *Marc.* IV, 21, 2; IV, 26, 1; IV,
26, 2; IV, 33, 7; IV, 33, 8; IV, 33,
9; IV, 38, 1; IV, 38, 2; V, 2, 1;
V, 3, 8; *Mon.* 8, 1; 17, 1; *Or.* 1,
3 sq.; 25, 4; *Paen.* 2, 5; *Prax.* 1, 1;
21, 4; 27, 15.
Jonas [*Carm.*] III, 196; *Cor.* 8, 2;
Or. 17, 4; *Pal.* 2, 6.
Jonathas *Lei.* 10, 12; *Marc.* IV, 10, 3.
Ioseph Aegypt. *Bapt.* 8, 2; [*Carm.*]
III, 37; *Idol.* 17, 2; 18, 3; 18, 4;
Marc. III, 18, 3; *Nat.* II, 8, 10; II,
8, 13; *Mon.* 6, 4; *Or.* 11, 2; *Prax.*
16, 7.
Ioseph Mariae sponsus [*Carm.*] V,
145; *Carm.* 7, 2; [*Haer.*] 3, 2.
Ioseph ab Arimathea *Lei.* 10, 8;
Marc. IV, 42, 8.
Iosias [*Carm.*] III, 142.
Isaac *Marc.* III, 24, 7; *Mon.* 6, 3;
6, 4; 17, 4; 17, 1; *Praescr.* 8, 11.
Isaias *Carm.* 12, 1 app.
Isis dea *Bapt.* 5, 1; *Cor.* 7, 6; *Idol.*
20, 2, 4; *Lei.* 2, 4; 16, 7; *Nat.* I, 10,
17; II, 17, 8; *Spect.* 23, 3; *Test.* 2, 7.
Iudas Iscariot *An.* 11, 5; *Cor.* 12,
4; [*Haer.*] 2, 5; 2, 6; *Marc.* III, 7,
6; III, 23, 5; III, 23, 6; IV, 41, 1;
Praescr. 20, 4; 22, 5.
Iudas Machab. *Marc.* III, 13, 7.
Iudith *Mon.* 17, 1.
Iuno *An.* 39, 2; *Ap.* 13, 9; 15, 2;
23, 6; 24, 8; 25, 8; 25, 9; *Cast.* 13,
2; *Cor.* 7, 4; *Marc.* I, 13, 4; *Mon.*
17, 3; 17, 4; *Nat.* I, 10, 39; II, 9,
15; II, 12, 5; II, 17, 6; *Spect.* 9, 4;
Test. 2, 7; *Vx.* 1, 6, 4.
Lais *Ap.* 19, 9.
Lamech *Cast.* 5, 4; *Mon.* 4, 4; *Or.*
7, 3.
Laomedon *Ap.* 14, 4.
Larentina dea *Ap.* 13, 9; 25, 3;
25, 9; *Nat.* II, 10, 1; II, 10, 5; II,
10, 6; II, 10, 10; II, 17, 3; II, 17, 7.
Larissacus *Pal.* 4, 2.
Latona [*Excer.*] 7.
Lazarus *Carm.* 9, 7; [*Carm.*] IV, 107;
Prax. 27, 11. Cfr. Eleazar.
Lentulus augur *Pal.* 4, 9.
Leonymus *An.* 46, 9.
Lepidus *Pal.* 1, 2.
Leui *Marc.* III, 18, 5.
Liber deus *An.* 25, 8; *Ap.* 6, 7;
11, 6; 11, 8; 12, 4; *Cor.* 7, 4; 7, 5;
12, 1; [*Excer.*] 7; *Nat.* I, 10, 16;
Spect. 5, 4; 10, 6 sq.; 23, 3.
Limentinus deus *Cor.* 13, 9; *Idol.*
15, 5; *Nat.* II, 15, 5; *Scorp.* 10, 6.
Linus papa [*Carm.*] III, 277.
Locutius deus *Nat.* II, 11, 7.
Loth *Marc.* III, 9, 1; *Mon.* 16, 4.
Lucanus [*Haer.*] 6, 3; *Res.* 2, 12.
Lucas [*Carm.*] II, 61; [*Haer.*] 6, 1;
Lei. 10, 3; *Marc.* IV, 2, 2 sqq.;
Prax. 1, 3.
Lucina dea *An.* 37, 1; 39, 2.
Lucretia *Cast.* 13, 3; *Mart.* 4, 4.
Lucullus *Ap.* 11, 8; *Pud.* 9, 5.
Luna dea *Ap.* 15, 1; *Nat.* II, 2, 14;
II, 2, 17; *Spect.* 5, 3.
Lycurgus *Ap.* 4, 6; 46, 14; *Marc.*
II, 17, 3.
Lytrotes (= Horos) Aeon *Val.* 1, 3.
Macaria Aeon *Val.* 8, 2.
Macariotes Aeon *Val.* 8, 2.
Magdalena *An.* 25, 8.
Maia [*Excer.*] 7.
Malachias [*Carm.*] III, 198.
Malchus *Pat.* 3, 8.
Manasses *Bapt.* 8, 2.
Mandane *An.* 46, 4.
Marcion *An.* 17, 14; 21, 6; [*Carm.*]
I, 1 sqq.; *Carm.* 1, 2; 5, 10; 7, 1;
7, 10; 8, 1; 24, 2; [*Haer.*] 6, 2; 6,
3; 6, 4; 6, 5; 6, 6; *Lei.* 15, 1; *Marc.*
I, 1, 1 sqq.; *Prax.* 3, 6; *Res.* 2, 3;
2, 14; 14, 6; 56, 2; *Scorp.* 5, 1.
Marcus Aurelius *Ap.* 5, 6; 26, 5;
Scap. 4, 6.
Marcus euangelista [*Carm.*] I, 165;
Marc. IV, 2, 2 sqq.
Marcus haereticus [*Haer.*] 5, 1; *Res.*
5, 2; *Val.* 4, 2.
Maria *An.* 26, 4; [*Carm.*] IV, 181;
V, 230; *Carm.* 5, 6; 7, 2; 7, 9;
17, 5-6; 21, 4 sqq.; [*Haer.*] 3, 1;
4, 5; 8, 3; *Marc.* II, 4, 5; III, 17,
4; III, 20, 6; III, 20, 7; IV, 1, 7;
Praescr. 13, 5; 22, 5; 23, 11; 36, 5;
Prax. 14, 6; 16, 7; *Virg.* 1, 3; 6, 1;
6, 2; 6, 3.
Mars deus *Ap.* 14, 3; *Cor.* 12, 2;
Idol. 8, 3; 9, 3; *Marc.* I, 18, 1;
Nat. I, 10, 27; I, 10, 31; *Spect.* 5,
5; 5, 7; 5, 8; 9, 5; 11, 3; 12, 7.
Martha *Carm.* 7, 9; *Prax.* 23, 1.
Mathusalam *Cult.* 1, 3, 1.
Mattheus [*Carm.*] II, 61; *Marc.* IV,
2, 2 sqq.; *Prax.* 1, 3.

- Matthias *Praescr.* 20, 4.
Matuta dea *Mon.* 17, 3; 17, 4.
Mauius Adrumeticus *Scap.* 3, 5.
Maximilla *Lei.* 1, 3; *Prax.* 1, 5.
Medea *An.* 50, 4.
Medius Fidius *Idol.* 20, 5.
Megillus *An.* 20, 3.
Melampus *Ap.* 21, 29.
Melchisedec [*Haer.*] 8, 3; *Marc.* V,
9, 9.
Melitus *An.* 1, 3.
Menander haereticus *An.* 23, 1; 50,
2-5; [*Haer.*] 1, 3; *Res.* 5, 2.
Menelaus *An.* 54, 5.
Mens dea *Nat.* III, 11, 1.
Mercurus *Mon.* 17, 1.
Mercurius *An.* 53, 6; *Ap.* 9, 5; 15,
5; *Cor.* 8, 2; [*Excer.*] 7; *Idol.* 8,
4; *Nat.* I, 10, 47; *Pal.* 3, 5; *Scorp.*
7, 6; *Spect.* 9, 2; 10, 9; 11, 4; *Val.*
15, 1.
Mercurius Aegyptius *An.* 2, 3; 28,
1; 33, 2.
Metropes *Pal.* 2, 1.
Metagogeia Aeon *Val.* 10, 3.
Metellus deus *Marc.* I, 18, 4.
Metennius *Ap.* 6, 4.
Metropator Aeon *Val.* 18, 3.
Michael *Carm.* 14, 3.
Michaeas *Marc.* III, 22, 6.
Midas *An.* 2, 3; *Cor.* 14, 4; *Herm.*
25, 5; *Pal.* 2, 1; 2, 7.
Miltiades *Val.* 5, 1.
Minerva *An.* 20, 3; *Ap.* 11, 6; 13,
4; 15, 2; 15, 3; *Cast.* 13, 2; *Cor.*
8, 2; 12, 2; *Idol.* 10, 2 sq.; *Nat.* II,
12, 5; II, 17, 10; *Pal.* 3, 5; *Spect.*
9, 3; 10, 9; *Test.* 2, 1; 2, 7.
Minos *Ap.* 23, 13; *Nat.* I, 19, 5;
Spect. 30, 4.
Mitra *Bapt.* 5, 1; *Cor.* 15, 3; *Marc.*
I, 13, 5; *Praescr.* 40, 4.
Mithridates *An.* 46, 6.
Mixis Aeon *Val.* 8, 2.
Moab, Moabitae *Marc.* II, 23, 1;
IV, 24, 8; *Scorp.* 3, 4.
Monada Aeon *Val.* 37, 2.
Monogenes Aeon *Val.* 7, 6; 8, 2;
10, 3; 11, 1; 11, 2; 33, 2.
Monotes Aeon *Val.* 37, 1; 37, 2.
Montanus *Prax.* III; [*Haer.*] 7;
Lei. 1, 3; 12, 4; *Prax.* 1, 5.
Montinus deus *Nat.* II, 15, 3.
Mopsus *An.* 46, 11; *Nat.* II, 7, 1.
Moschion *An.* 15, 5.
Moyses *An.* 28, 1; 35, 6; 37, 2;
57, 7; 57, 11; *Ap.* 19, 1*-4*; 19, 5-
4; 21, 29; 45, 4; *Bapt.* 7, 1;
[*Carm.*] II, 169; III, 48; IV, 27; V,
217; *Cor.* 7, 3; *Fig.* 11, 1; [*Haer.*]
2, 1; 6, 6; 8, 1; *Herm.* 19, 1; 32,
4; 32, 6; *Idol.* 5, 3; 5, 4; 9, 6;
19, 2; *Lei.* 2, 1; 5, 2; 6, 5; 10, 9;
16, 3; *Marc.* I, 10, 1; 1, 10, 2; II,
17, 3; II, 22, 1; II, 26, 3; II, 26,
4; III, 16, 3; III, 16, 4; III, 16, 5;
III, 18, 6; III, 18, 7; III, 21, 3; IV,
9, 9; IV, 22, 1 sq.; IV, 28, 9; IV,
28, 10; IV, 34, 1 sq.; IV, 39, 6; V,
7, 6; V, 11, 5; V, 11, 6 sq.; V, 19,
10; V, 19, 11; *Mon.* 5, 1; 6, 4; 8,
7; 14, 2 sqq.; *Or.* 5, 1; *Praescr.*
22, 6; 42, 3; *Prax.* 14, 1; 14, 5;
14, 6; 14, 7; 14, 8; *Scorp.* 2, 13;
3, 2.
Mucius *An.* 58, 5; *Ap.* 50, 5; *Mart.*
4, 4.
Musaeus *An.* 2, 3; *Ap.* 21, 29.
Murus deus *Ap.* 25, 3; *Nat.* II,
11, 12; II, 17, 3.
Naaman Syrus *Marc.* IV, 9, 6; IV,
35, 6; IV, 35, 8.
Nabuchodonosor *An.* 47, 2; *Idol.*
15, 9.
Nabutha *Lei.* 7, 5; *Marc.* IV, 10, 3;
V, 11, 2.
Nahum [*Carm.*] III, 197.
Nathan *Marc.* III, 20, 8; IV, 10, 3.
Nathanahel *Prax.* 21, 4; 23, 1.
Nectabis magus *An.* 57, 1.
Neleus *Pal.* 2, 6.
Nemea *Pal.* 4, 3; *Spect.* 11, 1.
Neoptolemus *An.* 46, 9.
Neptunus *Ap.* 14, 4; *Cor.* 12, 2;
Nat. II, 2, 14; II, 2, 15; *Spect.* 5,
5; 6, 2; 8, 3; 9, 2; 11, 2.
Nero *An.* 44, 2; 49, 2; *Ap.* 5, 3-4;
Nat. I, 7, 8; I, 7, 9; *Pal.* 5, 7;
Scorp. 15, 3.
Nestor *An.* 31, 6; *Val.* 12, 4.
Nicander *An.* 57, 10; *Scorp.* 1, 1.
Nicodemus *Prax.* 21, 6.
Nicolaitae [*Haer.*] 1, 6; *Marc.* I, 29, 2.
Niger *Ap.* 35, 9; *Scap.* 2, 5.
Ninus *Pal.* 2, 5.
Noe [*Carm.*] III, 23; *Cult.* 1, 3, 1;
Lei. 4, 2; *Marc.* II, 22, 3; *Mon.* 4, 5;
5, 4; 6, 1; *Prax.* 16, 7.
Nona dea *An.* 37, 1.
Numa Pompilius *Ap.* 21, 29; 21,
30; 28, 12; *Nat.* II, 17, 12; *Praescr.*
40, 6; *Spect.* 5, 8.
Numiternus deus *Nat.* II, 8, 6.
Nus Aeon *Val.* 7, 5; 7, 6; 9, 1;
9, 2; 9, 3; 10, 2; 10, 3; 11, 9; 12, 1.
Nymphodorus *An.* 57, 10.
Obodas deus *Nat.* II, 8, 5.
Octavius *An.* 46, 7.

- Oedipus *Ap.* 9, 16; *Nat.* 1, 7, 27; 1, 16, 4; 1, 16, 5.
 Olofernes *Marc.* 1, 7, 2.
 Olympias *An.* 46, 5.
 Olympii dii *Ap.* 28, 3; *Nat.* 11, 2, 15; 11, 2, 16.
 Omphale *Nat.* 11, 14, 7; *Pal.* 4, 3.
 Onesimus *Val.* 32, 4.
 Onesiphorus *Fug.* 12, 6.
 Ophitae [*Haer.*] 2, 1.
 Ops deus [*Excer.*] 2; *Nat.* 11, 2, 15; 11, 12, 9; 11, 12, 19; 11, 13, 12.
 Orbana dea *Nat.* 11, 15, 2.
 Orcus deus *Nat.* 11, 2, 15.
 Orestes *An.* 17, 9.
 Orion *Scorp.* 10, 12.
 Orpheus *An.* 2, 3; 15, 5; *Ap.* 21, 29.
 Oscia *Val.* 12, 5.
 Oscas [*Carm.*] 111, 196; *Marc.* 11, 34, 13.
 Osiris *Cor.* 7, 5; 8, 3; *Marc.* 1, 13, 5; *Pal.* 3, 5.
 Ostanus *An.* 57, 1.
 Pallas *Ap.* 16, 6; *Nat.* 1, 12, 3.
 Panaetius *An.* 14, 2.
 Pancapipannirapia *Val.* 12, 5.
 Pandora *Cor.* 7, 3.
 Paracletus Aeon *Val.* 8, 2.
 Parmenides *An.* 43, 2.
 Parthenius *Ap.* 35, 9.
 Partula dea *An.* 37, 1.
 Pasiphaea *An.* 46, 11.
 Patricus Aeon *Val.* 8, 2.
 Patroclus *An.* 56, 2.
 Pautentia dea *Nat.* 11, 11, 10.
 Pauor deus *Marc.* 1, 18, 4.
 Penelopa *Nat.* 11, 9, 22.
 Peragenor deus *Nat.* 11, 11, 10.
 Peregrinus *Mart.* 4, 5.
 Perpetua S. *An.* 55, 4.
 Persea dea *Scorp.* 10, 4.
 Perseus *Nat.* 11, 15, 1.
 Pertunda dea *Nat.* 11, 11, 12.
 Petrus *An.* 17, 13; *Bapt.* 4, 3; 12, 3; 12, 6; 12, 8; [*Carm.*] 111, 276; 111, 292; *Cor.* 11, 4; *Fug.* 2, 4; 8, 1; [*Haer.*] 1, 2; *Idol.* 19, 3; *Iei.* 2, 3; 10, 2; 10, 3 sqq.; *Marc.* 1, 20, 2; 11, 3; 11, 4; 11, 5, *passim*; 11, 9, 1; 11, 13, 5; 11, 19, 5; 11, 21, 6; 11, 21, 8; 11, 22, 6 sq.; 11, 29, 9; 11, 41, 2; 11, 43, 1; 11, 43, 6; 11, 43, 7; *Mon.* 8, 4; *Or.* 7, 3; 20, 2; 25, 3; *Praescr.* 8, 3; 22, 4; 23, 1 sqq.; 24, 2 sqq.; 32, 2; 33, 12; 36, 3; *Prax.* 15, 8; 17, 3; 21, 4; 21, 5; 21, 18; 23, 1; *Scarp.* 10, 8; 12, 1; 12, 2; 14, 3; 15, 2; 15, 3.
 Pharia *Ap.* 16, 6; *Nat.* 1, 12, 3; 11, 8, 18.
 Pherecydes *An.* 2, 3; 28, 5; *Cor.* 7, 4.
 Phidias *Res.* 6, 6.
 Philetus *Praescr.* 3, 11.
 Philippus *Bapt.* 4, 3; 18, 2; *Prax.* 20, 1; 21, 1; 24, 2; 25, 1; 26, 1; 26, 4; 26, 5.
 Philippus Macedo *An.* 46, 5.
 Philochorus *An.* 46, 10-11.
 Philomela *Nat.* 1, 8, 6.
 Philumena *An.* 36, 3; *Carm.* 24, 2; *Fragm.* 11; [*Haer.*] 6, 6; *Marc.* 111, 11, 2; *Praescr.* 6, 6.
 Phosphorus rhetor *Val.* 8, 3.
 Phygelus *Fug.* 2, 7; *Praescr.* 3, 11; *Res.* 24, 8.
 Physco *Pal.* 4, 5.
 Picus *Nat.* 11, 9, 21.
 Pilatus *Ap.* 21, 18; 21, 24; *Bapt.* 9, 4; *Marc.* 11, 42, 1; 11, 42, 2; 11, 42, 3; 11, 42, 7; 11, 42, 8; *Or.* 13, 2; *Prax.* 28, 2; *Val.* 27, 2; *Virg.* 1, 3.
 Pirithaus [*Excer.*] 6.
 Pisistratus *Ap.* 18, 5.
 Piso *Ap.* 6, 8; *Spect.* 5, 8.
 Pistis Aeon *Val.* 8, 2.
 Pius papa [*Carm.*] 111, 294.
 Plotius *Nat.* 11, 9, 22.
 Pollux *Spect.* 9, 2.
 Polycarpus *Praescr.* 32, 2.
 Polycrates *An.* 46, 8; *Ap.* 11, 15.
 Pompeius *Ap.* 11, 16; 16, 3; *Nat.* 1, 11, 3; 11, 14, 6; 11, 16, 5; *Pal.* 1, 2; 2, 4; *Pud.* 9, 5.
 Posidonius *An.* 14, 2.
 Postueta dea *Nat.* 11, 11, 6.
 Potina dea *Nat.* 11, 11, 8.
 Praestitia dea *Nat.* 11, 11, 10.
 Praxagoras *An.* 15, 6 app.
 Praxas [*Haer.*] 8, 4; *Prax.* 1, 1 sqq.
 Prema dea *Nat.* 11, 11, 12.
 Priamus *An.* 34, 4; *Ap.* 19, 3; *Nat.* 11, 9, 14.
 Priapus *Cor.* 7, 4.
 Prisca *Cast.* 10, 5; *Prax.* 1, 5; *Res.* 11, 2.
 Priscilla *Iei.* 1, 3.
 Pristinus *Iei.* 12, 3.
 Proarchen Aeon *Val.* 35, 1-2.
 Proclus [*Haer.*] 7, 2.
 Proculus *Ap.* 21, 23; *Marc.* 11, 7, 3; *Val.* 5, 1.
 Proculus Torpacion *Scap.* 4, 5.
 Prodicus *Prax.* 5, 6; *Scorp.* 15, 6.
 Profundus Aeon [*Carm.*] 1, 161.
 Prometheus *Ap.* 18, 2; *Marc.* 1, 1, 4.

- Prosa dea *Nat.* 11, 11, 6.
 Protogoras *An.* 15, 6.
 Protogenes Aeon *Val.* 7, 6.
 Psammetichus *Nat.* 1, 8, 2.
 Ptolomaeus haereticus [*Haer.*] 4, 7; *Val.* 4, 2; 8, 3; 19, 2; 33, 1.
 Ptolomaeus Mendesius *Ap.* 19, 6.
 Ptolomaeus Philadelph. *Ap.* 18, 5; 18, 7; 18, 8.
 Pyriphlegeton *Ap.* 47, 12; *Nat.* 1, 19, 6.
 Pyrrhus *An.* 28, 3; 31, 4; *Ap.* 22, 10; *Nat.* 11, 17, 10.
 Pythagoras *An.* 2, 3; 28, *passim*; 31, *passim*; 32, 4; 33, 6; 34, 1; 35, 5; 48, 3; 54, 1; *Ap.* 3, 6; 11, 5; 46, 13; 47, 6; 48, 1; *Iei.* 15, 1; *Nat.* 1, 4, 1; *Res.* 1, 5; *Test.* 4, 2; *Val.* 15, 1.
 Pythia *Ap.* 48, 9.
 Pythius *An.* 1, 5; *Ap.* 22, 10; *Nat.* 1, 4, 7; *Or.* 17, 4.
 Quirinus *Nat.* 11, 9, 19; *Spect.* 9, 4.
 Radamanthus *Ap.* 23, 13; *Nat.* 1, 19, 5; *Spect.* 30, 4.
 Rapsaces *Iei.* 7, 2.
 Rebecca *An.* 26, 2; *Or.* 22, 10; *Virg.* 11, 3.
 Regulus *Ap.* 50, 6; *Mart.* 4, 6; *Nat.* 1, 18, 3; 1, 18, 10; *Test.* 4, 9.
 Rhodanus *Nat.* 1, 17, 4.
 Robigo dea *Spect.* 5, 8.
 Romulus *Ap.* 6, 4; 21, 23; *Marc.* 1, 18, 4; 11, 1, 1; 11, 7, 3; *Nat.* 11, 9, 19; 11, 10, 1.
 Rubellius Geminus consul *Iud.* 8, 18.
 Rufius Geminus consul *Iud.* 8, 18 app.
 Rufus, C. Sempronius *Pal.* 5, 7.
 Runcinia dea *Nat.* 11, 11, 7.
 Rutilius martyr *Fug.* 5, 3.
 Sameas *Iei.* 16, 2; *Marc.* 111, 5, 3.
 Samius *An.* 28, 2.
 Samson [*Carm.*] 111, 119.
 Samuel *An.* 57, 8; [*Carm.*] 111, 126; *Iei.* 7, 1; 9, 7; *Marc.* 11, 23, 1; 11, 24, 7; 11, 14, 6.
 Sanctus Deus *Ap.* 15, 9; *Nat.* 11, 9, 23.
 Sara *Cult.* 11, 2, 6; *Marc.* 11, 13, 5.
 Sarpedon *An.* 46, 11; *Ap.* 14, 3; *Nat.* 1, 10, 39.
 Saturninus *An.* 23, 1; [*Haer.*] 1, 4; *Pal.* 1, 2.
 Saturnus *An.* 28, 1; 46, 10; *Ap.* 9, 2; 9, 4; 10, 6; 10, 7; 10, 9; 10, 10; 10, 11; 11, 6; 13, 4; 16, 11; 19, 2; 25, 10; 42, 4; *Cor.* 7, 4; [*Excer.*] 2; 3; *Fug.* 13, 3; *Idol.* 9, 3; 10, 3 sq.; 20, 2; *Marc.* 1, 8, 2; 1, 18, 1; *Nat.* 1, 10, 27; 1, 13, 5; 11, 7, 15; 11, 12, 5; 11, 12, 8; 11, 12, 9; 11, 12, 10; 11, 12, 13; 11, 12, 20; 11, 12, 23; 11, 12, 24; 11, 12, 25; 11, 12, 26; 11, 12, 28; 11, 12, 29; 11, 12, 30; 11, 12, 32; 11, 12, 34; 11, 12, 36; 11, 12, 37; 11, 13, 12; 11, 14, 10; 11, 17, 8; *Pal.* 4, 10; *Scorp.* 7, 6; *Spect.* 23, 3; *Test.* 2, 1; 2, 7.
 Saul *An.* 11, 5; 57, 8; 57, 9; *Fug.* 2, 7; *Iei.* 10, 11; 10, 12; *Marc.* 11, 17, 2; 11, 23, 1; 11, 24, 1; 11, 24, 2; 11, 24, 7; 11, 10, 3; 11, 1, 6; *Praescr.* 3, 4.
 Scapula *Scap.* 1, 1 sqq.
 Scaurus *Pal.* 5, 7.
 Scipio *An.* 25, 8; *Ap.* 11, 16; *Mart.* 4, 5; *Nat.* 11, 14, 6; *Pal.* 1, 2.
 Seboin *Prax.* 13, 2.
 Secundus haereticus [*Haer.*] 4, 7; *Val.* 4, 2.
 Seiae deae *Spect.* 8, 3.
 Seleucus *An.* 46, 6.
 Semelis dea [*Excer.*] 7.
 Sennacherib *Iei.* 7, 2.
 Sentinus deus *Nat.* 11, 11, 4.
 Sentius Saturninus *Marc.* 11, 19, 10.
 Septimius Seuerus *Ap.* 4, 8; *Marc.* 1, 15, 1.
 Serapiacae cenae *Ap.* 39, 15.
 Serapion *An.* 46, 10.
 Serapis *Ap.* 6, 8; 6, 10; *Idol.* 8, 4; *Nat.* 1, 10, 17; 1, 10, 18; 11, 8, 10; 11, 8, 16.
 Sergius Paulus *Idol.* 9, 6.
 Sermo Aeon *Val.* 7, 6; 8, 1; 12, 4; 36, 2.
 Seth, Sethoite [*Haer.*] 2, 7; 2, 9; *Val.* 29, 1; 29, 2; 29, 3.
 Seuerus Cincius *Scap.* 4, 5; 4, 6.
 Sibylla *Ap.* 19, 10; *Nat.* 11, 12, 35 sq.; *Pal.* 2, 3.
 Sige Aeon *Marc.* 1, 5, 1; *Val.* 7, 5; 7, 6; 9, 1; 12, 1.
 Sigerius *Ap.* 7, 5.
 Silenus *An.* 2, 3; *Herm.* 25, 5; *Pal.* 2, 1.
 Simon Magus *An.* 34, 1 sq.; 57, 7; *Ap.* 13, 9; *Fug.* 12, 4; [*Haer.*] 1, 2; 1, 3; 1, 5; *Idol.* 9, 6; *Praescr.* 10, 8; 33, 12.
 Sisara [*Carm.*] 111, 107.
 Socordius deus *Ap.* 23, 6.
 Socrates *An.* 1, 1 sqq.; 6, 7; 12, 1;

- 15, 3; 17, 12; 25, 8; 39, 3; 46, 9;
Ap. 11, 15; 14, 7; 14, 8; 22, 1;
 39, 12; 46, 5; 46, 10; *Cor.* 10, 5;
Nat. 1, 4, 6; 1, 4, 7; 1, 10, 42; 11, 2,
 12; 11, 14, 10.
 Sol deus *Ap.* 15, 2; 16, 9-11; *Nat.*
 1, 10, 45; 1, 13, 1; 11, 2, 14; 11, 2,
 17; *Spect.* 8, 1 sq.; 9, 3.
 Solon *Ap.* 19, 4; *Marc.* 11, 17, 3.
 Sophia Aeon *Herm.* 32, 2; 32, 3;
Val. 2, 2; 8, 2; 9, 2; 9, 4; 10, 1;
 10, 2; 10, 4; 11, 1; 13, 1; 14, 2;
 21, 1; 23, 2; 24, 2; 25, 1.
 Sor *Marc.* 11, 10, 3.
 Soranus *An.* 6, 6; 6, 7; 8, 3; 14,
 2; 15, 3; 25, 5; 44, 2.
 Sorech *Marc.* 11, 23, 2.
 Speusippus *Ap.* 46, 10.
 Statilius Taurus *Pal.* 1, 2.
 Statina dea *An.* 39, 2; *Nat.* 11, 11, 8.
 Stephanas *Bapt.* 14, 1; *Fig.* 12, 6.
 Stephanus Protomartyr *Pal.* 14, 1;
Prax. 30, 5.
 Stereciae *Val.* 8, 5.
 Sterculus deus *Ap.* 25, 3; 25, 10;
Nat. 11, 9, 20; 11, 17, 3.
 Stesichorus *An.* 34, 4; *Spect.* 9, 2.
 Stoici *An.* 5, 2; 6, 7; 14, 2; 17, 4;
 25, 2; 43, 2; 43, 5; 46, 11; 54,
 1-2; 55, 4; *Ap.* 3, 6; 47, 6; 47, 7;
Herm. 1, 5; *Nat.* 11, 2, 8; 11, 3, 6;
Val. 15, 1.
 Strabo *An.* 46, 6.
 Strato *An.* 14, 5; 15, 3; 15, 5; 43,
 2; 46, 10; *Marc.* 1, 13, 3.
 Subigus deus *Nat.* 11, 11, 12.
 Sullanus *An.* 33, 4.
 Sylla *Ap.* 11, 16; *Pal.* 5, 5.
 Synesis Aeon *Val.* 8, 2.
 Synesis Aeon *Val.* 8, 2.
 Syntrophii *Val.* 8, 5.
 Tarpei *Nat.* 1, 9, 7; cfr *Spect.* 5, 8 sq.
 Tatus *Marc.* 1, 18, 4.
 Telesphorus papa [*Carm.*] 111, 284.
 Teletus Aeon *Scorp.* 10, 1.
 Temenidae *An.* 30, 2.
 Terminus *Pal.* 2, 6.
 Terra *Ap.* 16, 9; *Nat.* 11, 2, 15 sqq.
 Thales *An.* 5, 2; 6, 8; *Ap.* 10, 7;
 19, 2; 19, 6; *Marc.* 1, 13, 3; *Nat.*
 11, 2, 11; 11, 4, 18.
 Thanaticus deus *Ap.* 23, 6.
 Thecla *Bapt.* 17, 5.
 Theletus Aeon *Val.* 8, 2; 8, 3;
 9, 2; 12, 1; 30, 1; 32, 5.
 Themistocles *Ap.* 11, 15.
 Theodotus [*Haer.*] 8, 2; 8, 3.
 Theopompus *An.* 44, 2; *Herm.* 25,
 5.

- Theotimus *Val.* 4, 3.
 Theseus *Nat.* 11, 14, 14.
 Thetis *An.* 50, 3.
 Thomas *An.* 17, 14; 50, 5; *Prax.*
 24, 1; 25, 2.
 Thrasymedes *An.* 44, 2; 49, 2.
 Tiberius *Ap.* 5, 2; 7, 3; 9, 2; 21,
 1; 21, 24; 40, 3; *Ind.* 8, 16; 8, 18;
 15, 26; *Marc.* 1, 15, 1; 1, 15, 6; 1,
 19, 2; 1, 22, 10; 1, 22, 11; 11, 2, 1;
 11, 23, 3; 14, 6, 3; 14, 7, 1; *Nat.* 1,
 7, 8.
 Timaeus *Spect.* 5, 2.
 Timotheus *Le.* 9, 9; *Marc.* v, 21, 1;
Mon. 14, 1; *Praescr.* 24, 3 sq.; 33,
 6; *Prax.* 15, 8.
 Titan *Nat.* 1, 12, 36.
 Titus *Marc.* v, 3, 2; v, 21, 1.
 Traianus *Ap.* 2, 6; 2, 7; 5, 7; 14, 2.
 Triptolemus *Marc.* 1, 11, 5.
 Trochilus Argius *Spect.* 9, 4.
 Trophonius *An.* 46, 11; *Ap.* 21
 29.
 Tutulinae deae *Spect.* 8, 3.
 Tutunus deus *Nat.* 11, 11, 12.
 Typhon *An.* 57, 1.
 Valentia dea *Ap.* 24, 8.
 Valentinus *An.* 12, 1; 18, 4; 21, 1;
 23, 4; [*Carm.*] 1, 160; *Carm.* 1, 3;
 15, 1; 15, 3; 19, 2; 20, 3; 24, 2;
 [*Haer.*] 4, 1; 4, 7; 4, 8; 7, 1;
Marc. 1, 5, 1; 14, 10, 9; *Praescr.* 7,
 3; 7, 5; 10, 7; 10, 8; 30, 1; 33, 4;
 33, 8; 34, 4; 37, 3; 38, 8; 42, 8;
Prax. 8, 1; 8, 2; 27, 2; *Res.* 2, 3;
 56, 4; *Scorp.* 15, 6; *Val.* 1, 1 sq.
 Varsutina dea *Nat.* 11, 8, 5.
 Vedius Pollio *Pal.* 5, 6.
 Venilia dea *Nat.* 11, 11, 16.
 Venus dea *Ap.* 14, 2; 15, 2; *Cor.*
 12, 2; *Nat.* 1, 10, 39; 11, 9, 15;
Spect. 10, 3 sqq.
 Veritas Aeon *Val.* 7, 6; 33, 2.
 Verus *Ap.* 5, 7.
 Vespasianus *Ap.* 5, 7; *Ind.* 8, 16;
 13, 26; *Marc.* 11, 23, 3.
 Vespronius Candidus *Scap.* 4, 3.
 Vesta *Ap.* 26, 2; *Marc.* 1, 13, 4.
 Victoriae *Ap.* 16, 7.
 Victorinus [*Haer.*] 8, 4.
 Viduus deus *Nat.* 11, 15, 2.
 Vigellius Saturninus *Scap.* 5, 4.
 Visidianus deus *Ap.* 24, 8; *Nat.* 11
 8, 6.
 Vitumnus deus *Nat.* 11, 11, 4.
 Vlyxes *An.* 17, 9; *Nat.* 11, 9, 23.
 Voleta dea *Nat.* 11, 11, 9.
 Voluminus deus *Nat.* 11, 11, 9.
 Voluntas Aeon *Val.* 33, 1; 33, 2.

- Volupia dea *Nat.* 11, 11, 10.
 Vria *Marc.* 11, 17, 2; 14, 10, 3.
 Xenocrates *An.* 5, 1; 15, 5; *Nat.*
 11, 2, 16.
 Xenophanes *An.* 43, 2.
 Xerxes *Nat.* 1, 17, 10.
 Zacchaeus *Marc.* 14, 37, 1.
 Zacharias *Ap.* 14, 8; 19, 4*;
 [Carm.] 111, 198; *Idol.* 23, 6; *Mar.*
 111, 7, 6; 111, 13, 6; *Mon.* 8, 1;
Scorp. 8, 3.
 Zebedaeus *Marc.* 14, 9, 1; *Scorp.*
 12, 8.
 Zeno Eleates *An.* 58, 5; *Ap.* 50,
 9; *Pal.* 5, 4.
 Zephyr deus *Spect.* 9, 5.
 Zeus deus *Cor.* 7, 4.
 Zoa Aeon *Val.* 12, 1.

IV

INDEX RERVM ET LOCVTIONVM

- A* et Ω [*Haer.*] 5, 1; *Mon.* 5, 2.
A praep. c. ablat. pro adiect. *Nat.* 1, 10, 47 (deum a Pessinunte).
A foris *Cult.* 11, 13, 3.
A natiuitate *Virg.* 11, 1.
A primo nomine aetatis *Virg.* 11, 1.
A primordio *An.* 38, 1.
Ab re *Herm.* 19, 5.
Abactus *Pat.* 14, 2.
Abacum linire *Idol.* 8, 3.
Abalienare (= remouere) *Nat.* 11, 12, 15.
Abdicare filium *Ap.* 5, 4; abd. matrimonium *Cast.* 13, 2.
Abdicere (= abdicare, reicere) *Marc.* 14, 13, 15.
Abesse modico *Val.* 9, 3.
Abesus *Iei.* 12, 2 (coni. Rig.).
Abhinc (= inde, ab eo loco) *Val.* 14, 1; 17, 1.
Abicere *Marc.* 1, 27, 6.
Abire de rebus (= discedere e uita) *Vx.* 1, 6, 1. Cfr *Test.* 4, 11.
Abiungere *Carn.* 7, 13.
Ablatio *Marc.* 14, 19, 5.
Ablatiuus substantiu pro aduerbio *Herm.* 11, 3 (inustitia); *Nat.* 1, 4, 2 (temeritate); 1, 18, 1 (animo).
Abl. absol. gerundii *An.* 2, 6 (ingrediendo); *Scorp.* 8, 4 (patiando).
Abl. absol. particip. absolute positorum *Marc.* 11, 12, 3 (indicato).
Ablegare *Marc.* 5, 2, 4.
Abluere (= baptizare) *Paen.* 6, 17; *Pud.* 16, 5; *Res.* 8, 3 (abluitur caro ut anima emaculetur).
Abnoctare *An.* 57, 10; *Vx.* 11, 4, 2.
Abnuere *Nat.* 1, 4, 7; *Pud.* 19, 26.
Abolefacere *Ap.* 35, 2; *Cast.* 6, 2; *Cult.* 1, 3, 2.
Abolities *Pud.* 20, 7 app.
Abolitio *Marc.* 5, 4, 7; *Paen.* 2, 7; 6, 9; *Pud.* 20, 7.
Abominamentum *Ind.* 13, 24.
Aborigines uel uagi uel extorres *An.* 30, 2.
Aborsiuus, *abortiuus* *Marc.* 111, 8, 1; *Val.* 14, 1.
Aborsus, *aborsum*, *abortus* *An.* 57, 2 (aborsus reum talionibus iudicat); *Fug.* 9, 4; *Val.* 14, 1.
Abrelinquere *Ind.* 1, 6.
Abrumpere (intrans.) *Ap.* 37, 6 (abrupissemus a uobis); *Val.* 4, 1 (de ecclesia authenticac regulae abruptum).
Abrupte *Prax.* 10, 8; *Res.* 51, 1.
Abruptum *An.* 8, 1; *Marc.* 5, 14, 6 (Salio et hic amplissimum abruptum intercisae scripturae).
Abruptus (= praefractus, durus) *An.* 8, 1 (abruptum et absurdum); *Cor.* 1, 4 (de abrupto et praecipiti et mori cupido); *Idol.* 12, 1; *Marc.* 1, 1, 4 (Marcion Caucaso abruptior); 14, 4 (abrupta defensio); 14, 12, 4 (abrupta prouocatio); 14, 29, 2; *Pud.* 9, 21 (aspera et abrupta).
Abcessio *Res.* 24, 18.
Abcisio *Ind.* 8, 15; 11, 11.
Abconditor *Marc.* 14, 25, 3.
Absentias reducere *Res.* 12, 1 (reducuntur et siderum absentiae).
Absit *Cult.* 11, 6, 3; *Marc.* 1, 27, 5; 5, 13, 13; *Paen.* 7, 5; *Pal.* 2, 4; *Pat.* 8, 1; *Prax.* 13, 5; *Pud.* 1, 8; 17, 16; 19, 23; *Res.* 9, 2; *Spect.* 19, 5; *Vx.* 11, 2, 2.
Absoluere *Cor.* 1, 3 (speculatoriam de pedibus absoluit); *Nat.* 1, 9, 10; *Paen.* 6, 6; 9, 6; cett.
Absolutio mortis *Marc.* 1, 28, 2.
Absolutus (= certus) *An.* 21, 7; cfr 29, 4; *Marc.* 11, 21, 2; *Virg.* 8, 7.
Absque (= sine) *An.* 43, 7; *Idol.* 4, 4; (= praeter) *Carn.* 24, 2; *Marc.* 1, 26, 1; *Prax.* 18, 3.
Abstinencia *Iei.* 7, 1; *Marc.* 1, 29, 6; *Pud.* 20, 2.
Abstineri *Ap.* 6, 5.
Abstrudere *Praescr.* 26, 4.
Abstruere *Marc.* 14, 27, 1.
Abundans c. genit. *Marc.* 11, 24, 3.
Abuti c. accus. *Ap.* 23, 9; *Cor.* 10, 2; *Marc.* 111, 13, 4.
Abyssus *Herm.* 11, 3; 32, 2; *Or.* 17, 4.
Ac si *Herm.* 35, 1; *Mart.* 14, 29, 10; 14, 34, 3; 14, 35, 2.
Academici *An.* 17, 2 sqq.; *Ap.* 3, 6; *Carn.* 23, 2.
Acatus *Marc.* 5, 1, 2.
Accedere (= parem esse) *Cor.* 1, 2;

- Marc.* v, 5, 3; *Pal.* 4, 4; (trans.) *An.* 28, 4; (= accidere) *An.* 6, 5; 10, 7; 45, 3.
 Accendere *Cor.* 5, 1 (uisum in oculis accendit).
 Accendones *Pal.* 6, 2.
 Acceptabilis *Iud.* 5, 5 (accept. sacrificium); *Nat.* 1, 19, 4 (acceptabilior praesumptio); *Or.* 7, 1 (paenitentia accept. deo).
 Acceptatio (= προσωπολήφια) *Marc.* v, 9, 9; *Pud.* 5, 15.
 Acceptator *Paen.* 2, 9; *Pat.* 4, 6 (ac. bonorum deus).
 Acceptio (= acceptatio) *Marc.* iv, 35, 2.
 Accepto facere *Cast.* 2, 3; *Marc.* iv, 1, 2; *Pud.* 16, 5. Acc. ferre *Ap.* 13, 8; *Iud.* 2, 12; *Nat.* 1, 7, 27.
 Accersere *An.* 5, 1 (auxilio accersere).
 Accessibilis *Prax.* 15, 8.
 Accessibilitas *Prax.* 15, 8.
 Accidens *An.* 9, 1; 20, 4 (accidentibus) *Herm.* 36, 3; *Marc.* v, 11, 3.
 Accidentia *An.* 11, 4; 21, 7; 52, 2 (cfr 22, 2: accidentis obnoxiant); *Marc.* v, 11, 5.
 Acclamations publicae pro imperatoribus *Ap.* 35, 7.
 Accipere c. inf. (= suscipere) *Marc.* iv, 34, 16; *Or.* 19, 4 (accepto corpore domini); 22, 6 (accepto sibi in uxores).
 Accommodus *Scorp.* 2, 1.
 Accuratus (= quod maiori curae est) *Ap.* 22, 7 (quae illis accuratior pascua est).
 Accusatiuus graecus *An.* 25, 6 (colorem excoctae); 28, 1 (probatus diuinitatem); *Ap.* 35, 7 (insculpta scenam); *Marc.* iii, 18, 3 (figuratus Christum); *Nat.* 1, 3, 6 (id reum); *Pal.* 1, 2 (Romanum praecoqua); 1, 2 (senium non fastigium exemptis); 2, 4 (Vulsinius, pristinus exusta Tuscica); 2, 4 (Campania crepta Pompeios); 4, 2 (aurem effeminatus); 4, 7 (aeratus crepidam); 4, 10 (omnia candidatum); *Pud.* 22, 4 (omnia sanctus); *Virg.* 11, 4 (innupta animam); cett.
 Accus. absolutus *Pal.* 1, 1 (expeditum); 3, 4 (licitum).
 Accus. post quo uel unde *An.* 25, 6 (unde illis animam); *Bapt.* 11, 3 (quo ergo illi praecursorem); *Marc.* v, 18, 11 (quo iam mihi duos deos).
 Acerbare *Ap.* 50, 9 (flagella acerbata); *Val.* 32, 5 (ne fortuna acerbetur).
 Acerbus (= immaturus) *Herm.* 34, 2 (acerba sua amittit ficus); *Scorp.* 1, 4 (acerba mediocritas); *Virg.* 11, 2 (uirgo acerba).

- Acerba* *Ap.* 9, 15; *Marc.* 1, 27, 5.
 Aceruus *Fug.* 1, 4 (confusum aceruum fidelium); cfr *Pat.* 14, 4 app.
 Acescere *Ap.* 39, 15 (acescit aer).
 Achamothianus (= ad Achamoth pertinet) *Val.* 27, 2.
 Acies apostolica *Pud.* 17, 1; ac. tibiarum *An.* 14, 4 (in organo); acie figere *Pal.* 4, 8.
 Aconitum hostilitatis *Pal.* 2, 7.
 Acor *Marc.* 1, 2, 3 (acore haeretico totam massam desipuit); *Paen.* 6, 2 (poma in acorem uel amaritudinem senescere incipiunt).
 Acquiescere *Pal.* 1, 1 (pallium humeris acquiescit).
 Actor (= administrator, custos) *Marc.* iv, 29, 9.
 Actorem *An.* 14, 3.
 Actrix *Spect.* 17, 7 app. (tragoediae actrices).
 Actus - status *An.* 11, 1; 53, 3; actus - instinctus *An.* 27, 5; actus - effectus *An.* 45, 2. *Cult.* 1, 8, 6 app. (circa actum materiarum); *Marc.* iv, 33, 1 (ab actu summorum, a. = administratio rerum alterius); *Paen.* 3, 6 (actus carnis et spiritus).
 Acus *Paen.* 11, 2 (acum erinibus distinguendis); *Virg.* 12, 2 (acu lasciuore comam sibi inserunt).
 Acutus *An.* 20, 3 (acutissimos discendi sapientique Athenienses); *Pal.* 5, 5 (si pergam ad acuta tecum).
 Ad (= apud) *Ap.* 48, 13 (integre ad deum); *Pal.* 2, 1 (ad Meropas).
 Ad hodiernum, in hodiernum *An.* 34, 1; *Ap.* 5, 5; 10, 4; 40, 6; *Nat.* 1, 9, 8; *Herm.* 1, 2; *Res.* 22, 10; *Scorp.* 7, 6; *Val.* 4, 3.
 Ad summam (= insuper) *Marc.* v, 17, 10.
 Ad usque *Marc.* 11, 19, 1; *Virg.* 3, 1 (ad usque proxime).
 Adaequare (trans.) *An.* 8, 1; 24, 1; 32, 8; 32, 10; *Or.* 15, 2 (quod gentilibus adaequent, sc. nos); *Pal.* 2, 3; (intrans.) *An.* 32, 7 (nec ceteris naturae suae legibus adaequantia).
 Adaequatur de licentia et immunitate disciplinae *Ap.* 46, 3.
 Adaequatio comparationis *Nat.* 1, 1, 8; 15, 3; *Pud.* 9, 8 (ad. exemplorum).
 Adagnitio, Agnitio *Marc.* iv, 28, 2.
 Adagnoscere *An.* 6, 3 app.
 Adamator *Cult.* 1, 2, 2.
 Adauctor *Test.* 2, 4 app.
 Adcognoscere *Marc.* iv, 20, 7; iv, 21, 10.
 Addere (absolute positum) *An.* 56, 5, et saepius.
 Addicere *An.* 18, 10; 34, 3; 40, 3; 43

- 12 (c. gen.); *Ap.* 29, 1 (nos crimini addicite); *Fug.* 14, 1; *Paen.* 6, 4; *Pud.* 26, 10.
 Addictio *Pud.* 18, 1 app.
 Additicius *Res.* 52, 7 (add. corpus).
 Adducere praepurum *Mon.* 11, 12 (circumciscus uocatus es, ne adduxeris).
 Adeo (= itaque, igitur, transitioni seruiens) *Ap.* 1, 9; 4, 1; 19, 5; 22, 1; 23, 10; 24, 7; 25, 2; 28, 4; 36, 2; 46, 8; *Cast.* 7, 2; *Marc.* v, 14, 5; *Nat.* 1, 3, 21, 5; 11, 13, 29; *Pal.* 5, 1; cett.; (= ideo) *An.* 1, 4; 8, 5; *Pal.* 3, 7.
 Adesse c. datiuo *An.* 9, 1.
 Adfari (= fari, loqui) *Ap.* 21, 14.
 Adfectare (trans.) *An.* 46, 12; *Pal.* 4, 6. *An.* 47, 1 (somnia adfectantia atque captantia).
 Adfectati duces passiuorum discipulorum *Val.* 5, 1.
 Adfectatae uiduae *Mon.* 13, 1 app.
 Adfectata et coacta *Or.* 15, 1.
 Adfectatio *Ap.* 16, 10; *Or.* 22, 9; *Pal.* 4, 6.
 Adfectatio - affectio *Cult.* 11, 1, 1.
 Adfectator *Marc.* iv, 27, 5.
 Adfecte *An.* 45, 4.
 Adfectio *An.* 31, 3; *Cult.* 11, 1, 1; *Iud.* 11, 3; *Res.* 6, 3.
 Adfectiosus *An.* 19, 9; *Marc.* v, 14, 11 (= φλόστοργος).
 Adfectus *An.* 5, 4; 24, 4; 31, 4; 32, 8; et saepius.
 Adfectus omnis est calor *Pal.* 4, 6.
 Adferminare *Cult.* 11, 10, 2.
 Adfinis c. genit. *An.* 24, 2 (adf. obliuionis); *Herm.* 16, 2; 29, 2; 37, 3; *Idol.* 10, 5; 14, 3; *Marc.* 1, 12, 3; 1, 22, 7 app.; iv, 31, 2; v, 3, 1 (adf. iudaismi); *Pat.* 7, 6; *Res.* 2, 1; 32, 5 (= cupidus).
 Adfinitas *Idol.* 12, 5 (ad idololatriae adfinitates).
 Adfirmator *An.* 46, 10; *Marc.* iv, 7, 3.
 Adflator *Herm.* 32, 2.
 Adflatus *An.* 27, 7 (adfl. dei); *Idol.* 12, 5 (adfl. idololatriae); *Marc.* 11, 9, 1; *Paen.* 3, 4.
 Adflatio carnis *Marc.* v, 16, 1; *Pat.* 5, 23; 9, 5; 13, 2.
 Adflator *Marc.* v, 16, 1.
 Adflictio *Pud.* 2, 6.
 Adfluere *An.* 51, 3 (adfluit rapillago).
 Adgenerare *Marc.* iv, 19, 10 (omnibus natis adgenerantur et fratres).
 Adgeniculari *Paen.* 9, 4 (adg. aris dei).
 Adglutinare *An.* 11, 4; 21, 2 (adgl. mullieri suae); *Paen.* 5, 3 (adgl. contumaciae).
 Adgregare *Nat.* 1, 2, 9 (spectaculis adgregaretur gratia).

- Adhaerere c. datiuo *Pal.* 5, 3.
 Adhuc (= insuper) *Praxer.* 40, 4; (= etiamtum) *An.* 19, 3; *Pal.* 1, 3; (c. comparatiuo = etiam) *An.* 21, 1; 55, 1; *Marc.* iv, 17, 2; *Pal.* 4, 3; *Pud.* 18, 10.
 Adicere absol. posit. *Herm.* 3, 8.
 Adiectio *Paen.* 3, 13.
 Adiectiua pro aduerbiis posita *Cast.* 6, 1 app. (innumerum nubere; cfr *Herm.* 1, 2; assidue nubit); *Scorp.* 12, 9 (placidum quiescent).
 Adl. pro substantiis posita *Iei.* 17, 5; *Marc.* iv, 22, 3 (principales); *Nat.* 11, 12, 18 (seminalia); *Or.* 29, 2 (imbrium utilia); *Paen.* 7, 4 (periculosa); cett.
 Adigere cauterem *Pal.* 5, 5.
 Adimplere *An.* 19, 5; *Cor.* 7, 11; *Marc.* 111, 5, 1; 111, 21, 4; iv, 9, 2; v, 9, 2; v, 14, 14; v, 17, 2; *Nat.* 1, 5, 7; cett.
 Adimpletio *Marc.* iv, 35, 9; v, 17, 1 (ad. temporum).
 Adinuenire *Ap.* 4, 2; *Idol.* 17, 1; *Iei.* 11, 6.
 Adinuenta *Scorp.* 1, 9.
 Adipes *Iei.* 6, 4.
 Adire (absol. posit.) *An.* 44, 1; *Or.* 1, 5 (ad. ad dominum); 15, 2 (ad. ad idola).
 Aditum *Val.* 1, 2.
 Adiungere *Praxer.* 5, 2.
 Adiurare *Ap.* 32, 3 (adiur. daemones); *Idol.* 21, 2; *Scorp.* 1, 3.
 Adiutare *Pat.* 5, 8.
 Adiutorium (= auxilium) *Marc.* 1, 8, 1; *Mon.* 4, 2.
 Adlaborare *Pat.* 13, 1 (adl. patientiam).
 Adlectio *Praxer.* 45, 5 (adlectio explorata [in ordine ecclesiastico]); *Marc.* v, 17, 10 (adlectio patrum).
 Adlegere (adlegare) *Ap.* 11, 9 (causa adlegendae humanitatis in diuinitatem); 21, 6; *Bapt.* 5, 2; *Cast.* 7, 6 (adleguntur presbyteri); *Marc.* v, 3, 2; *Nat.* 11, 3, 1; *Pud.* 12, 3; *Res.* 8, 2 (anima a deo adlegitur); 40, 6; *Val.* 29, 4; *Vx.* 1, 7, 4.
 Adlegatio *Nat.* 1, 7, 9.
 Adleuare *Or.* 13, 1.
 Adleuator *Marc.* iv, 36, 2.
 Adligare *Pud.* 21, 9 sqq.
 Adlocutio *An.* 9, 4 (adlocutiones in ecclesia); *Praxer.* 15, 1 (adlocutionis praefatio).
 Admentare sententiam *Marc.* iv, 35, 2.
 Admentationes (= iacula, tela) *Nat.* 1, 10, 2.
 Admentum *Scorp.* 1, 9 app.
 Administrare *An.* 14, 4 (= curare); *Cult.* 11, 8, 3 (adm. pudicitiam); 11, 11, 2

(adm. uerbum dei); *Marc.* 11, 10, 2 (adm. stropham); *Or.* 19, 5 (adm. disciplinam).
 Administratio *Res.* 15, 1 (adm. vitae); *Val.* 26, 2.
 Admonere c. infin. *Scorp.* 1, 12. Cfr *Monere*.
 Admonitio *Pud.* 19, 17.
 Admouere (intrans.) *Lei.* 7, 1 (admonebant proelio).
 Adnotatio quaestoris *Ap.* 13, 5.
 Adnuere *Pud.* 19, 26; *Res.* 11, 5.
 Adolare c. s. uide adulare eqs.
 Adolere *Cult.* 11, 10, 4; *Res.* 8, 4 app.
 Adolescere *Nat.* 1, 1, 2 (quotidie adulescentem numerum).
 Adoliscere *Ap.* 21, 14 app.
 Adonere *Val.* 6, 3.
 Adoptare *Pud.* 10, 7.
 Adoptio *Nat.* 1, 16, 10; 11, 1, 12; 11, 1, 14; *Paen.* 12, 1; *Pud.* 8, 4.
 Adorare (= orare) *Iud.* 13, 24; *Herm.* 22, 5; *Or.* 1, 3; *Pud.* 2, 5; (= honorare, magni facere) *Ap.* 15, 7; 25, 16; *Val.* 6, 3 app.
 Adpingere *An.* 40, 4 (ei crimina adpingas).
 Adprehendere (= intellegere, percipere) *Val.* 11, 5.
 Adprehensibilis *Val.* 11, 4.
 Adpretiare *Res.* 9, 1 (cuius passiones sibi adpretiat).
 Adsacriticium *Idol.* 16, 3.
 Adsectari *Marc.* v, 14, 12 (adsectantes humilibus); *Mon.* 13, 1 (uiduae adsectatae, h. e. appetitae).
 Adsenescere *Cast.* 13, 2.
 Adsentator mali (= qui adsentitur malo dum fieri sinit) *Herm.* 10, 2.
 Adsequi (= sequi) *Scorp.* 12, 2 (ads. uestigia).
 Adsertor *Marc.* 1, 23, 7; *Vx.* 1, 8, 1.
 Adsessores iudicium *Scap.* 4, 3.
 Adseuerare (= falso adfirmare) *An.* 17, 2.
 Adsidere (= assidue incumbere) *Ap.* 19, 5.
 Adsiduitas sordium *Bapt.* 15, 3.
 Adsignare (= tanquam sigillo impresso confirmare, testificari, dicere, attribuire) *Herm.* 41, 5 (loca autem adsignas cum materiae morum ab utraque regione suspendis); *Nat.* 1, 3, 6; *Pal.* 5, 1 (totumque contracti umbonis figmentum custodibus forcipibus adsignet); *Pat.* 13, 5 (haec et uiduum tenet et uirginem adsignat); 15, 2 (patientia — exhomologesin adsignat, hominem regit); *Præser.* 6, 4 (acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus adsignauerunt);

Pud. 21, 1 (disciplina hominem gubernat, potestas adsignat); *Scorp.* 8, 3 (adsignans silicibus cruoris sui perpetuas maculas); cett.
 Adstere *Lei.* 17, 8 (aduersus haec non carne et sanguine, sed fide et spiritu robusto oportet adstere).
 Adsolare (= deprimere, ruere) *Ap.* 15, 6; *Nat.* 1, 10, 16; 1, 10, 48.
 Adspiratio daemonum *Ap.* 22, 6.
 Adstringere crimini *Paen.* 3, 16.
 Adsuescere c. datiuo *An.* 2, 3.
 Adsumere sibi ultionem *Pat.* 10, 5.
 Adtemperare *An.* 38, 1; *Præser.* 40, 7.
 Adtentare *Præser.* 40, 7 app.
 Adtinere aliquid *Pat.* 12, 1.
 Aduerbia pro adiectiuis posita *Ap.* 2, 6; 3, 4; 9, 8; 25, 9; 48, 8; *Cult.* 11, 9, 4 (retro dignitas); *Marc.* v, 1, 6 (primo asperitas); *Nat.* 1, 16, 11 (ubique saltus luxuriae); *Paen.* 12, 3 (ignis intrinsecus fetus); *Pal.* 1, 1 (principes semper Africae); 2, 4 (frustra ager); *Præser.* 4, 5; *Spect.* 1, 3 (solatia extrinsecus oculorum); *Val.* 8, 1; *Virg.* 3, 2; cett.
 Adu. cum praepositione structa *Pal.* 2, 6 (per ubique orbis = διὰ πανταυτοῦ γῆς); *Virg.* 3, 1 (ad usque proxime).
 Aduersari aliquem *Marc.* iv, 23, 6.
 Aduersarius *Marc.* iv, 20, 9 (adu. legis); *Pud.* 11, 1.
 Aduersarius spiritus *Mon.* 2, 5.
 Aduersio *Marc.* 11, 13, 1.
 Aduertere ad aliquid *Marc.* 11, 22, 5.
 Aduigilare officio *Pal.* 5, 4.
 Aduiuere *An.* 57, 4; *Cor.* 7, 9; *Marc.* 14, 19, 10 (omnibus natis mater adiuuit).
 Adulari, adolari *An.* 43, 5 (ei soli quies finem operis adulat); 52, 4 (adulante flatu); *Ap.* 31, 1 (adulati sumus imperatori); *Lei.* 16, 4 (diis adulantur); *Paen.* 6, 4 (gratiae suae adulat); *Pal.* 4, 10; *Pud.* 2, 3; *Res.* 8, 1 (uirginitas quoque et uiduitas de bonis carnis adulantur).
 Adulatio *Ap.* 25, 16; 34, 2; 34, 4.
 Adulatrix *An.* 51, 4.
 Adulter *Ap.* 47, 10 (adulteri nostri, h. e. haeretici); *Idol.* 1, 2 (ad. ueritatis); *Marc.* 1, 27, 4 (ad. dominatio); *Paen.* 3, 15; *Præser.* 17, 2 (ad. sensus); 30, 12; 38, 6 (ad. stilus); *Præx.* 1, 7 (ad. fruges); *Pud.* 10, 12 (ad. scriptura).
 Adulterare (= interpolare, corrumpere) *Ap.* 47, 9; *Marc.* 1, 20, 1; 14, 3, 5; 14, 4, 1; *Spect.* 2, 5.
 Adulteratio scripturarum *Præser.* 38, 1.
 Adulterator *Carn.* 19, 1.
 Adulterinus sapor *Pal.* 5, 6.
 Adulterium *An.* 41, 4 (ad. animae =

apostasia); *Ap.* 15, 7 (adulteria in templis commissa); 47, 11 (ad. disciplinae); *Cult.* 1, 8, 2 (ad. coloris); *Marc.* 1, 20, 4 (ad. euangelii); *Mon.* 9, 5; 15, 1; *Pat.* 5, 20 (ad. non sine libidinibus impatentia); *Præser.* 31, 1 (ad. auenarum); *Pud.* 4, 2; 16, 23; *Spect.* 24, 1 (ad. est omne quod fingitur).
 Adumbrare *Pal.* 4, 3; *Pud.* 17, 18 (ad. obscura manifestis); *Res.* 8, 3 (caro adumbratur [manus impositione] ut anima inluminetur); *Spect.* 12, 3; *Virg.* 7, 3.
 Adunare *Pud.* 5, 9.
 Aduocare (= consolari, iuuare, auxiliare) *Marc.* 14, 15; *Pud.* 13, 2.
 Aduocatio (= παράκλησις, consolatio, auxilium) *Ap.* 2, 2; *Cor.* 11, 7; *Marc.* 1, 16, 2; *Pat.* 11, 7; *Pud.* 17, 2; *Res.* 26, 15.
 Aduocator *Marc.* 14, 15, 8 (adu. mendicorum).
 Aduocatus *Idol.* 23, 7; *Mon.* 3, 10; *Pud.* 14, 27; 16, 22; *Scap.* 4, 5 (inter aduocatos et assessores).
 Aduoluere *Paen.* 9, 4 (aduolui presbyteris).
 Adytum *Pal.* 4, 7 (adyta cloacinarum).
 Aedifex *Idol.* 12, 1.
 Aedificare (= instruere, firmare, promouere, augere, iuuare) *An.* 26, 1; *Ap.* 23, 18; *Cult.* 1, 6, 1 (stuporem aed.); *Idol.* 10, 6 (diabolo fides aedificatur); *Marc.* 1, 8, 1; 11, 1, 1; *Mart.* 5, 4 (robore aedificando uacare); *Pal.* 5, 5; *Præser.* 3, 1 (aed. in ruinam); *Scap.* 5, 4 (haec secta, quam turis magis aedificari scias cum caedi uidetur); *Val.* 1, 2; *Virg.* 3, 3 (aedificans ad delictum).
 Aedificare sensu christiano (Eph. 2, 20) *Cult.* 11, 11, 2.
 Aedificatio *Cor.* 2, 2; *Marc.* v, 17, 16; *Paen.* 5, 8; *Pat.* 4, 1; *Res.* 45, 10.
 Aedificatorius *An.* 47, 2; *Carn.* 17, 5 (aed. uerbum).
 Aeditua *Cult.* 11, 1, 1.
 Aeditualis *Pud.* 12, 1 (aed. lex).
 Aedituus *An.* 28, 5; *Ap.* 15, 7; *Nat.* 1, 15, 3; 11, 10, 2; 11, 10, 5.
 Aegroti uisitantur *Vx.* 11, 9, 8.
 Aegyptii *An.* 57, 7; *Ap.* 18, 5; 24, 7; 26, 2; *Marc.* 1, 10, 3; 1, 13, 3; 11, 18, 2; 11, 20, 2; 11, 20, 3-4; *Nat.* 11, 4, 18; *Paen.* 12, 8; *Pal.* 3, 5.
 Aemulante *Præser.* 40, 7.
 Aemulari alicui *Pat.* 16, 2.
 Aemulatio (= inuidia, odium) *Ap.* 2, 17; 7, 3; 47, 11; *Bapt.* 17, 2 (aem. scismatum mater); *Marc.* 14, 20, 9 (aem. le-

gis); v, 16, 6; *Nat.* 1, 20, 5; *Spect.* 15, 4; *Val.* 9, 3 (aem. in aliquem).
 Aemulator *Spect.* 2, 12.
 Aemulus (= aduersarius, inimicus, diabolus) *An.* 2, 5; 8, 1; 20, 5; 43, 8; *Ap.* 2, 18; 21, 14; 23, 8; 27, 4; 48, 11; *Lei.* 1, 2; *Marc.* 1, 26, 5; v, 17, 14; v, 19, 5; *Nat.* 1, 7, 29; *Pal.* 6, 1; *Spect.* 2, 12.
 Aeneadae (= Romani) *Ap.* 9, 5; 25, 8; *Nat.* 11, 17, 6.
 Aeneas *Marc.* 1, 5, 1 (Aeneae scrofae).
 Aenigma (= figura) *Marc.* 14, 35, 14; *Præx.* 14, 6; *Res.* 19, 1; 32, 8.
 Acones *Carn.* 23, 1; [*Haer.*] 1, 6; 2, 2-3; 4, 1 sqq.; *Marc.* 1, 5, 1; 14, 10, 9; *Præser.* 33, 8; 34, 4; *Præx.* 8, 1-2; *Val.* 3, 4; 4, 2; 8, 1; 8, 5; 9, 1; 10, 5; 11, 2; 12, 3; 13, 1; 14, 4; 16, 1; 19, 1; 32, 4; cett.
 Aequanimitas *Pat.* 2, 1 (aeq. canina); 3, 10 (aequanimitatis fides).
 Aequanimitate *Pat.* 8, 4.
 Aequare *Ap.* 46, 8 (aequamur de disciplina).
 Aequilibratus impetus aginae *Herm.* 41, 2.
 Aequiparantiae corpulentiarum *Val.* 16, 5.
 Aequiparare c. dat. *Val.* 8, 1.
 Aer *Cult.* 1, 5, 3 (aeri et ferro totius uitae necessitates sunt innixae).
 Aerarius *Idol.* 8, 2.
 Aeratus *Pal.* 4, 7 (aer. crepidans).
 Aerinus *Cult.* 1, 8, 2 (aerinae oues).
 Aerius *An.* 9, 4 (aerius color).
 Aesculapius (= templum uel statua Aesculapii) *Test.* 2, 7 (sub Aesculapio stans).
 Aestimare (= diuinare, arbitrari, opinari, existimare) *Ap.* 16, 2; 21, 17; 31, 3; *Nat.* 1, 7, 28; 1, 11, 2; *Pal.* 2, 1; *Val.* 24, 1.
 Aestimare (= adpretiare) *Pal.* 5, 5.
 Aestimatio (= cogitatio, opinio) *An.* 9, 3; *Ap.* 1, 8; 24, 3; 45, 2.
 Aestiva (= aestas) *Ap.* 40, 14.
 Aestiuus caena *An.* 32, 1.
 Aestuarium *Ap.* 44, 3 (aestuatur carcer); *Pal.* 4, 6; *Scorp.* 6, 7 (aestuatur in gradus, h. e. certant de primatu); *Vx.* 1, 5, 3 (nulla in utero, nulla in uberibus aestuante sarcina nuptiarum).
 Aestuarium *Spect.* 27, 2 (aest. suffragiorum).
 Aestus cubiculares parturientium *An.* 25, 6.
 Aetas *An.* 5, 5 (aetates per corpora operantur); 56, 6 (corporum aetates); *Cult.* 11, 9, 3 (aetates requietae); *Nat.*

1, 16, 7 (aetate [sc. adolescentuli] Romanum in uenaficio refertur); *Virg.* 11, 1 (aetatis auctoritas).
 Aeternalis *Iud.* 6, 1.
 Aeternitas *Ap.* 8, 4; *Iud.* 2, 13 (aeternitatis candidatus Enoch); *Marc.* 1, 8, 5 (non habet tempus aeternitas); *Paen.* 11, 6.
 Aeternus *Ap.* 8, 1 (uita aeterna), et saepius; *Herm.* 12, 3 (non demutatur quod sit aeternum); *Res.* 35, 7 (aet. occisio).
 Aetnaeus *Ap.* 50, 5 (Aetnaea incendia).
 Aeuum (= saeculum) *Pal.* 2, 5.
 'Αἰών *Ap.* 39, 16.
 Agape coronata oratio *Or.* 28, 4; ag. fratrum *Mart.* 2, 7; Agape (aeon) *Val.* 8, 2.
 Age *Marc.* 14, 20, 4; v. 15, 7; cett.
 Agencalogetos [*Haer.*] 8, 3.
 Agere *An.* 31, 4 (agere uitam); 37, 7 (aurum et argentum agere, h. e. eudere); *Ap.* 22, 6 (ag. corruptelas); *Cast.* 7, 5 (ag. sacerdotem); *Marc.* 14, 18, 4 (ag. praeparaturam); 14, 22, 14 (ag. hominem); 14, 23, 3 (si uero alii agis, h. e. procures); 14, 29, 1; *Mart.* 2, 8 (dominus in secessu agebat, ut liberius oraret); *Nat.* 1, 2, 4 (ag. = iudicio persequi); *Paen.* 10, 6 (ag. lacrimas super aliquem); *Vx.* 1, 5, 4 (ag. nuptias et mercedem).
 Agi (= esse) *An.* 27, 9; 52, 3; *Marc.* 14, 16, 15; daemone agi *An.* 1, 4.
 Aginae aequilibratus impetus *Herm.* 41, 2; *Pud.* 9, 8.
 Agitare *Nat.* 11, 10, 11 (ag. controuersiam aliquid); *Res.* 24, 18; 27, 6 (ag. resurrectionem).
 Agmen *Or.* 1, 5 (agmen uerborum).
 Agnitio *Ap.* 21, 30; *Marc.* 5, 20, 6; *Pat.* 4, 5; *Prax.* 1, 5; 1, 7.
 Agnitionalis *Val.* 27, 3.
 Agnoscere *An.* 6, 3; *Carn.* 23, 1; *Marc.* 5, 3; v. 5, 7 app.; *Pud.* 19, 6; 21, 7; *Val.* 7, 6; cett.
 Agnoscere (i. e. adprobare) *Prax.* 1, 5.
 Agnoscibilis *Res.* 55, 10.
 Agnus paschae *Iud.* 10, 18.
 Agones *Scorp.* 6, 2; cf. *Pal.* 4, 1.
 Agonisticus *Spect.* 17, 6.
 Agonithetes, agonotheres *Fug.* 1, 5; *Mart.* 3, 3.
 Ahoi *An.* 57, 1.
 Agrestis *An.* 32, 6; *Pal.* 3, 3.
 Aierunt *Fug.* 6, 6.
 Αἰών Τέλειος *Val.* 7, 3.
 Albae uestes *Res.* 27, 2; 57, 12.
 Albarius *Idol.* 8, 2.
 Album *Marc.* 5, 1, 1 (alb. apostolorum).

Albus color hiemi dicatus *Spect.* 9, 5.
 Alea *Pal.* 5, 7.
 Alere preces ieiunium *Paen.* 9, 4.
 Ales (uelocitas significatur) *Ap.* 22, 8 (omnis spiritus ales est).
 Algor *Pal.* 5, 2.
 Alias (= alioquin, alia ratione, alibi) *An.* 25, 2; 46, 8; 48, 1; *Ap.* 27, 5; 39, 8; 40, 6; *Carn.* 7, 3; *Nat.* 1, 3, 1; cett.
 Alienus c. genit. *Marc.* 1, 21, 2; 14, 6, 1; v. 12, 8 (al. saeuendi); *Val.* 14, 1; 26, 2 (al. salutis).
 Alienus de aliqua re *An.* 25, 3 (alienam de uestro).
 Alio pro alii *Idol.* 11, 5; *Mon.* 3, 4.
 Aliorsum *An.* 2, 4; *Pud.* 8, 10 (al. temptare); 9, 21 (al. transducere parabolas).
 Aliquatenus *An.* 15, 2.
 Aliqui pro aliquis *Ap.* 23, 4; *Marc.* 1, 22, 9; 11, 9, 1; 11, 9, 8; 14, 36, 8; *Prax.* 3, 11; 14, 2; cett.
 Aliquid (aduerbium) *Nat.* 1, 16, 17; *Paen.* 7, 10.
 Aliquis uel aliqui *An.* 5, 1; 15, 2; *Ap.* 11, 15; 12, 5; 15, 5; 19, 6; 50, 5; *Bapt.* 5, 1; *Carn.* 12, 7; 14, 5; *Cast.* 13, 5; *Marc.* 1, 4, 2; 14, 29, 2; *Mon.* 6, 4; 10, 5; *Or.* 14, 1; *Res.* 3, 2 (aliquis Plato = Platonius).
 Aliquis (= alius quis) *An.* 20, 4.
 Aliquo (= aliquanto) *Carn.* 14, 5.
 Alius (= alter) *Marc.* 5, 3, 7; *Mon.* 8, 1; *Pud.* 2, 11; (= diuersus ab aliquo) *Carn.* 15, 6; *Marc.* 11, 16, 7; 14, 1, 6; 14, 18, 3 sqq.; v. 1, 3; v. 1, 9; alius praeter *Carn.* 1, 1; aliud est si *Marc.* 11, 13, 3; v. 13, 3; alius idem *Res.* 13, 2; alius ... alius (= alter ... alter) *Marc.* 14, 1, 11; v. 13, 15; alius et alius *Prax.* 18, 4; al. c. ablat. limitatio *An.* 12, 6; *Ap.* 8, 5 (alii nos, opinor natura).
 Allegoria (= parabola, figura, aenigmatum) *Marc.* 14, 25, 1 (per allegorias et figuras uel aenigmatum nebulas obumbrata); *Res.* 20, 7; 28, 5 (allegoriae nubilo carere); 30, 1 (allegoriae argumentatio).
 Allegorice *Marc.* 11, 5, 4; 14, 20, 4; *Res.* 27, 4; 31, 1.
 Allegoricus *Iud.* 9, 20; *Marc.* 11, 14, 5; 11, 24, 2; v. 4, 8 (allegorica, id est aliud portendentia); v. 7, 11; *Nat.* 11, 12, 17; *Pud.* 8, 11; *Res.* 19, 2; 26, 1; 29, 1; *Val.* 1, 3.
 Allegorizare *Marc.* 14, 17, 12; *Res.* 27, 1; 30, 2.
 Alleluia in orationibus subiungere *Or.* 27, 1.
 Allophyli *Iud.* 4, 10; *Marc.* 5, 7, 8.
 Alpes *An.* 25, 7.

Alphabetum Graecorum [*Haer.*] 5, 1.
 Altare *Or.* 5, 3; 11, 1; 19, 3; 28, 4.
 Altaria bustuaria *Pal.* 4, 3.
 Alte *Cast.* 3, 1. (alte et impresse); *Cor.* 10, 8; *Spect.* 10, 12 (altius praescribere).
 Altegradus *Virg.* 17, 4.
 Alter (= alius) *Ap.* 8, 2; *Carn.* 11, 5; 16, 4; *Marc.* 5, 17, 13; *Pal.* 5, 2; *Res.* 2, 8; *Spect.* 15, 1; (= unus, alteruter) *An.* 56, 8; *Res.* 45, 5.
 Altercari (= disputari, contendere) *Ap.* 2, 2.
 Altercatio *Iei.* 11, 2; *Marc.* 1, 9, 6; *Prax.* 18, 2; *Pud.* 2, 13.
 Alternare *An.* 29, 3 (alternant reformari); *Pal.* 3, 2 (c. accus.).
 Alteruter *Ap.* 39, 7; *Fug.* 1, 6 (alterutra, h. e. mutua diligentia); *Prax.* 10, 2; *Pud.* 2, 11 (alt. oppositio).
 Alterutro (= mutuo) *Vx.* 11, 8, 7.
 Altiles (= athletae) *Spect.* 18, 2.
 Altinae oues *Pal.* 3, 6.
 Aluearia conspersionis *Val.* 31, 1 app.
 Alueus (= aluus) *An.* 10, 6; *Ap.* 9, 11; *Res.* 60, 2.
 Alutacia *Val.* 31, 1.
 Amare *Marc.* 11, 10, 6 (amarius punire).
 Amare (= solere) *Marc.* 11, 28, 3; *Pal.* 2, 3 (temporatum uestri amantem); (= malle) *Ap.* 1, 8; *Scorp.* 6, 2; (= conciliare) *Pud.* 8, 1.
 Amariudines *An.* 32, 6.
 Amarus *An.* 17, 9; *Marc.* 14, 20, 20 (amarior admonitio); *Spect.* 16, 7 (quid amarius circo).
 Amasius *Ap.* 3, 3.
 Amazona *Ap.* 26, 2; *Marc.* 1, 1, 4.
 Ambitio (= studium) *An.* 2, 6; *Marc.* 1, 29, 6 (ambitionis repudiatio nulla in egestate); et saepius; (= ambitus); *An.* 25, 3 (ambitio uentris); *Ap.* 7, 11; *Iei.* 17, 7 (amb. corporis); *Idol.* 1, 1; *Nat.* 1, 7, 5; *Pal.* 4, 10; *Virg.* 8, 1 (ambitio capillorum).
 Ambirus *Ap.* 50, 3 (amb. sarmentorum); *Marc.* 14, 20, 6 (amb. caeli); *Paen.* 11, 4 (ambitus obire); *Pal.* 2, 2 (amb. caeli); *Pud.* 18, 2 (amb. paenitentiae); *Virg.* 7, 4 (amb. crinium).
 Ambulatorius titulus *Nat.* 1, 16, 12.
 Amen *Spect.* 25, 5 (ex ore quo 'amen' in sanctum protuleris); *Vx.* 1, 1, 3 app.
 Amentia (= ecstasis) *An.* 21, 2; 45, 3; cfr. *Ap.* 22, 6.
 Ametor (sine matre) [*Haer.*] 8, 3.
 Amicus minor (= amicus) *An.* 40, 2.
 Amigratio *An.* 50, 2.
 Amoliri (= abolere) *Marc.* 5, 3, 6; *Pal.* 4, 6 (triumphalem cataphractem amolitus).

Amolitio legis *Marc.* 5, 4, 7.
 Amor (= philtra, amatoria uenenata) *Marc.* 1, 1, 3 (amores colchorum).
 Amphitheatrum saeuitia et feritas *Spect.* 19, 1.
 Ampliatus (= celebratus, glorificatus) *Val.* 8, 5.
 Amplitudo (= amplificatio) *Marc.* 14, 11, 11.
 Amputare (= exsecare, genitalibus truncare) *Nat.* 11, 7, 16; (= circumcidere) *Pud.* 1, 14.
 Amputatio *Pud.* 15, 2 (amput. macularum).
 An ... necne *Iud.* 6, 3; an ... an *An.* 1, 1; *Herm.* 27, 2; an pro num *An.* 15, 1.
 Anabibazon *Marc.* 1, 18, 1.
 Anaphe insula *Nat.* 1, 9, 6.
 Anathema *Iei.* 1, 5; *Marc.* 14, 4, 5; *Scorp.* 1, 9.
 Anatomia *An.* 10, 4; 25, 5.
 Angela *Val.* 32, 3.
 Angelicus *Ap.* 56, 7 (ang. plenitudo); *Ap.* 27, 4 (ang. paratura); *Carn.* 6, 10 (ang. potestas); *Res.* 55, 9.
 Angelificare *Res.* 26, 7 (angelificata caro).
 Angelus *An.* 35, 3 (ang. executionis); 53, 6 (ang. euocator animarum); *Ap.* 22, 8 (ang. Plato non negauit); *Bapt.* 6, 1 (ang. baptismatis arbiter); *Carn.* 3, 6 (ang. pedes lauit Abraham); 5, 7 (ang. conuersi in corpulentiam humanam); 6, 2; 8, 2 (ang. mundum instituisse haereticum dogma); 14, 2 (ang. depreditorum salus); *Cult.* 1, 2, 4 (ang. mali); 11, 10, 2 (ang. peccatores); *Idol.* 9, 1 (ang. amatores feminarum, desertores, proditores curiositatis); *Marc.* 11, 8, 2 (ang. seductores); 11, 9, 2 (ang. substantia); v. 16, 6 (= diabolus); *Or.* 3, 3 (ang. circumstantia); 3, 3 (ang. candidati); 16, 6 (ang. orationis); *Paen.* 7, 8; 8, 3; *Pat.* 5, 7 (ang. perditionis); *Prax.* 6, 6 (ang. seductionis); *Pud.* 13, 15; 13, 17 (ang. Satanae); 14, 28 (ang. ecclesiae); *Res.* 62, 1 (ang. homines fuerunt); *Spect.* 27, 3 (ang. prospicere de caelo et singula denotare); *Test.* 3, 2 (ang. malitiae); *Virg.* 7, 2 (ang. desertores).
 Angina *An.* 48, 2 app. (angina mentis).
 Anguinus (= in modum anguis) *Nat.* 1, 14, 4 (dii anguini).
 Anguis apud Aegyptios cultus *Nat.* 11, 8, 8.
 Angularis *Nat.* 11, 4, 14.
 Angustia (= tenuitas facultatum) *Virg.* 11, 4.
 Angustum, -ti (= angustiae) *Pal.* 2, 3.
 Anhelando praefari *Ap.* 23, 5.

- Anhelum pectus *Pal.* 4, 6.
 Anima *An.* 1, 1 sqq.; anima-animus *An.* 12, 13, 2 (= animal) *Herm.* 33, 2; an. innata *An.* 4; an. corporalis *An.* 5-8; an. carnalis *Carn.* 11, 1; an. passibilis *An.* 12, 3; animae sexus *An.* 36, 2 sqq.; animae summus gradus quod ὑπερνοῦν appellant *An.* 15, 1; *Res.* 15, 5; animas pascere *An.* 13, 2; animae naturalis timor in deum *Tert.* 2, 5; an. naturaliter christiana *Ap.* 17, 6; an. christiana fieri, non nasci solet *Tert.* 1, 7; an. non lauatione, sed purgatione sancitur *Res.* 48, 11.
 Animaduercere *Marc.* 11, 28, 2 (animaduercit deus ad hominis salutem).
 Animal gloriae *An.* 1, 2; an. sapientiae *Pat.* 1, 7.
 Animalia *An.* 10, 2 (an. non omnia spirare); *Marc.* 1, 14, 1 (an. minutiora maximus artifex); 11, 12, 2 (an. terri-gena et aequigena).
 Animalis (= ψυχικός) *Iei.* 1, 2 (an. fides).
 Animare *Cult.* 11, 6, 2 (an. capillum sole, h. e. insalatione colorem inducere); *Pud.* 8, 1 app. (an. inter se colorum comparationes, h. e. ita comparare ut alter alterius uigore excitetur).
 Animatio *An.* 10, 3 app.; (= ira) *Marc.* 11, 3, 3; (= ὀργή) *Val.* 9, 4.
 Animator *Ap.* 48, 7; *Herm.* 32, 2.
 Animatrix *Scorp.* 12, 5.
 Animatus *Ap.* 37, 3; *Or.* 9, 3; *Scorp.* 15, 5.
 Animosus *An.* 19, 9 (infantia naturaliter animosa); *Fug.* 10, 3.
 Animus *An.* 13, 2 (anima - animus); *Marc.* 11, 16, 4; 11, 16, 6.
 Annalis *Pal.* 3, 2 (ann. sexus).
 Annona *Pal.* 1, 1.
 Annus (= annona) *Ap.* 40, 14.
 Annus pubertatis *Virg.* 11, 6.
 Annuus *Cor.* 3, 3 (oblationes pro defunctis annua die facimus).
 Ante est *Marc.* 11, 13, 2 (ante est inspi-cias); cett.
 Antecessus *Virg.* 4, 5.
 Antecessor *Fug.* 6, 5; *Marc.* 11, 2, 4; 11, 3, 5; *Praescr.* 32, 1; *Val.* 5, 1; *Virg.* 1, 7.
 Antecursor *Marc.* 11, 33, 8; *Res.* 22, 8 (antec. floris et frugis).
 Antelucanus *Ap.* 2, 6 (cfr. 39, 2); *Cor.* 3, 3.
 Antenna crucis *Marc.* 11, 18, 4; 11, 40, 3 app.; 11, 42, 4; *Nat.* 1, 12, 4.
 Anterior *Iud.* 1, 5.
 Antiae (= capilli anteriores) *Pal.* 4, 3.
 Antichristus *Marc.* 11, 16, 4; 11, 8, 2; *Praescr.* 4, 4; 33, 11; *Res.* 24, 18; 27, 6; et saepius.
 Anticipare (intrans.) *Res.* 45, 3 (antic. effectu).
 Antidotum *Nat.* 11, 5, 10.
 Antipodes *Nat.* 1, 8, 1.
 Antiquitatum cani *Nat.* 11, 12, 33.
 Antiquius *Cor.* 8, 1 (nec antiquius in originem disceptabo).
 Antistare, antestare (= potior esse, praestare) *Ap.* 30, 1; *Fug.* 3, 2; *Res.* 13, 4; 35, 10; *Scorp.* 9, 8; *Virg.* 10, 3 (continentia uirginitati antistat).
 Antistatus *Val.* 13, 1 (ant. angelorum, h. e. apparitura, satellitum).
 Antistes (= praeses, sacerdos) *Ap.* 1, 1 (antistites imperii Rom.); *Cor.* 3, 2; *Fug.* 2, 1 (ant. ueri dei); *Nat.* 1, 12, 1 (ant. crucis); *Pal.* 4, 9 (ant. latrinarum, = lena).
 Antistita *Cult.* 11, 1, 1 (pudicitia ant. et aeditua templi).
 Antithesis (opus Marcionis) *Marc.* 1, 19, 4; 11, 29, 3; 11, 1, 1; 11, 2, 11; cett.
 Anuloculter *An.* 25, 5.
 Anulus *Fragm.* 4; an. pronubus *Ap.* 6, 4; *Pud.* 9, 11; 9, 16; *Res.* 57, 12.
 Anxiare *Paen.* 10, 10 app.
 Apator (= sine patre) [*Haer.*] 8, 3.
 Apaturia mysteria *Ap.* 39, 15.
 Apelle(a)us *An.* 23, 3; 36, 3; *Carn.* 1, 3; 6, 1; 8, 1; 24, 2; *Fragm.* 2 a; 2 b; [*Haer.*] 6, 4; *Marc.* 11, 11, 2; 11, 17, 11; *Praescr.* 6, 6; 30, 5; 33, 4. Vide in ind. III sub u. Apelles, Philumene.
 Aperire *An.* 26, 2 (ap. partum); *Res.* 1, 1 (ueritatem deus aperit).
 Apertio *Marc.* 11, 14.
 Apex *An.* 46, 11 (apicem summum alicui efferre, h. e. summum tribuere); *Ap.* 15, 7 (apices sacerdotum); *Iud.* 10, 13; *Pal.* 4, 10; *Pud.* 5, 7 (inter apices facinororum eminentissimos).
 Apiciana condimenta *An.* 33, 4.
 Apis aedificia (= faui) *Marc.* 1, 14, 1.
 Apocarteresis *Ap.* 46, 14; *Marc.* 1, 14, 5.
 Apocryphus *An.* 2, 3; *Pud.* 10, 12; 20, 2; *Res.* 63, 6.
 Apollinares ludi *Bapt.* 5, 1; *Spect.* 6, 2; 11, 3.
 Apologeticorum adu. gentes scriptores *Test.* 1, 1 sqq.
 Apoplexis *An.* 53, 4.
 Aporiatio (= haesitatio, confusio) [*Haer.*] 4, 4 app.
 Apostata *An.* 2, 3; 11, 5; 57, 9; ap. ueritatis *Marc.* 11, 8, 2; *Pud.* 6, 8; 8, 6; 9, 9; 9, 11; *Val.* 1, 1.
 Apostaticus *Marc.* 11, 8, 2 (apost. census, non apostolicus).
 Apostolatus *Marc.* 11, 8, 3.
 Apostolicus *Carn.* 2, 3 (substant.); *Marc.*

- 1, 21, 4 sq. (ap. census); 11, 2, 1 sqq.; *Praescr.* 20, 6 (ap. ecclesiae); 32, 1 (bis); 32, 8 (his); *Pud.* 12, 1; 17, 1; 21, 5; cett.
 Apothea *Marc.* 11, 28, 11; 11, 29, 1 (non seruit nec metuit nec in apothecas condunt).
 Apotheosis *Ap.* 34, 4.
 Apparentia *Marc.* 1, 19, 5; *Res.* 25, 11 (app. Christi).
 Apparere (= apparitoris ministerio fungi) *Ap.* 48, 14; *Marc.* 11, 7, 2; *Mon.* 17, 3; *Nat.* 11, 5, 17; *Spect.* 17, 5 (apparent aures spiritui).
 Apparere (= φάβομαι) *An.* 13, 1 (apparet bonus); *Herm.* 45, 4; *Marc.* 11, 14, 8.
 Apparitio *Praescr.* 43, 5 (app. deuota).
 Apparitor *Spect.* 17, 6.
 Appendix *An.* 55, 4 (appendices dominicae resurrectionis patriarchae); *Iei.* 17, 3 (appendices gulae lasciuia et luxuria); *Marc.* 1, 25, 2; *Res.* 8, 4 (appendices ieiunii sordes); *Val.* 10, 4.
 Appetitio *Cult.* 11, 2, 1.
 Applaudere alicui *An.* 16, 1; *Res.* 11, 9.
 Applicare *Ap.* 12, 4 (appl. bestias diis); *Marc.* 11, 12, 8; *Scorp.* 1, 6.
 Apud (= in cum acc.) *An.* 25, 7; 30, 2; *Ap.* 10, 7; 18, 8; 21, 23; 22, 10; 40, 14; *Cast.* 13, 2; *Pal.* 3, 3; 4, 2; *Praescr.* 20, 5; *Scorp.* 10, 1 (= in cum abl.) *Ap.* 27, 2 (= penes) *An.* 14, 2; *Ap.* 46, 17 (penes nos - apud uos); *Carn.* 4, 7 (= pro) *An.* 28, 5; *Ap.* 1, 4; 37, 2; *Nat.* 11, 8, 9; 11, 12, 13.
 Apud conscientias pulsare *Ap.* 9, 6.
 Apuliae (= theatri uela) *Spect.* 20, 5.
 Aqua *An.* 14, 4 (aquae tormentum); 50, 3 (aquarum genera); *Ap.* 39, 18 (aqua manualis); *Bapt.* 3, 6 (aquae laudes); 4, 4 (aquae sacramentum sanctificationis consequuntur inuocato deo); 5, 2 (aquarum natura); *Val.* 15, 2 (aquae ferruginantes, bituminosae, sulphurantes, uenenatae).
 Aqua et sanguis et uulnere Christi *Bapt.* 16, 1; 16, 2; *Pud.* 22, 10.
 Aqua (= baptisma) *Paen.* 6, 18; *Pud.* 6, 9; 6, 15 sqq.
 Aqualiculus *Iei.* 16, 8.
 Aquariolus *Ap.* 43, 1.
 Aquatilis *Pat.* 25, 24 (aq. sequella petrae).
 Aquatio *Iei.* 7, 1.
 Aquigenus *Marc.* 11, 12, 2.
 Aquila *An.* 8, 4 (aquilae solis radium sustinent).
 Aquilegae rotae *An.* 33, 7.
 Aquilex *Marc.* 11, 5, 3.
 Aquilicia immolare *Ap.* 40, 14.
 Aquilinus *Paen.* 12, 7.
 Aquosus *An.* 9, 6 (aq. berylli materia).
 Ara *Idol.* 11, 7; *Nat.* 11, 9, 4 (ara diis ignotis); *Or.* 19, 3; *Pal.* 1, 2 (trinas Pompei aras, h. e. triumphos); 5, 3 (margine uel ara); *Scorp.* 7, 7 (aram rogum); *Vx.* 1, 7, 4.
 Arabia *Nat.* 11, 8, 5.
 Arabicae aliquid incendere *Ap.* 30, 6; *Cor.* 10, 5.
 Aranea *Ap.* 12, 7.
 Araneorum horoscopa *Pal.* 3, 6.
 Araneus *Marc.* 1, 14, 1; *Pal.* 3, 6.
 Arbitrarius (= testis) *38, 2* (oculis arbitris); 53, 1; *Iei.* 5, 3 (duces suos et dei arbitros); *Marc.* 11, 22, 7 (arbitros futurae uisionis); 11, 27, 6 (arb. patris et minister); *Mon.* 8, 4 (arbitri infantis); *Pal.* 2, 4 (Iordanis amnis finium arbiter).
 Arbitrari (= diuidere) *Pal.* 1, 3 (tunicam longiorem cinctu arbitante suspenditur).
 Arbitratrix *Marc.* 11, 12, 3 (arb. operum eius).
 Arbitrium *An.* 20, 5 (arb. libertas); 21, 6 (arb. libera potestas); 22, 1; 22, 2 (anima libera arbitrii); 24, 4 (libertates arb.); 25, 5 (arbitrium anxium); *Cast.* 2, 4 (arbitrio in nostro quod positum est, non debemus in dei referre uoluntatem); *Marc.* 11, 5, 5 (arb. liberum); 11, 6, 1 sqq. (arb. libertas in Adam et Eua); 11, 25, 3 (arb. lib. in Cain); *Pud.* 21, 17.
 Arboreus uiuere, non tamen sapere *An.* 19, 2.
 Arboris Arabicae lacrimae (= tus) *Ap.* 30, 6.
 Arbuscula *An.* 19, 3; *Iei.* 3, 2 (uni arbusculae ieiunare, sc. in paradiso); *Marc.* 1, 22, 8; 11, 39, 16; 11, 18, 5; *Scorp.* 5, 11; *Val.* 20, 2; *Virg.* 1, 6.
 Arbusta *Pal.* 3, 6 (arb. uestes praebent).
 Arbustus (= robustus) *Marc.* 11, 29, 4 (qui res suas arbusiores in primordiis praecurauerit).
 Arca *Mart.* 4, 6; *Pud.* 7, 8.
 Arcanum *An.* 18, 3; *Ap.* 21, 19 (arcana = archia); *Bapt.* 2, 2; *Res.* 19, 6; 63, 6; (arc. apocryphorum) *Scorp.* 10, 1; *Val.* 8, 4 (pleroma illud arcanum).
 Arcanus *Pal.* 3, 5.
 Arcere (= uctare) *Nat.* 1, 6, 2.
 Arch Herm. 19, 5; *Val.* 7, 2; 25, 3; 35, 2.
 Archetypus *Val.* 5, 1 (archetypus principium magistrorum).
 Archigallus *Ap.* 25, 5; *Res.* 16, 6.

Archina *Ap.* 19, 5 (cfr 21, 19); *Marc.* 14, 7, 7.
 Archon *Cor.* 9, 1; *Herm.* 19, 5.
 Archonta *Ind.* 9, 14; *Marc.* 111, 13, 9.
 Arcuatus *Scorp.* 1, 1 (arcuato impetu surgens).
 Ardor *Ap.* 46, 10 (ard. impudicus); *Fug.* 3, 1; *Scorp.* 1, 10 (ardor persecutionis).
 Ardua (= montes altissimi) *Pal.* 2, 3.
 Arcae *Scap.* 5, 1.
 Arefacere *Marc.* 14, 20, 3.
 Arenae atrocitas *Ap.* 38, 4.
 Arenae feris uescebantur Romani *Ap.* 9, 11.
 Arenarius *Nat.* 11, 14, 3 (ar. uillitas).
 Arere *An.* 48, 4 (arere uictu = *ἐρηφάειν*); *Id.* 16, 5 (aret annus).
 Argaci, Argiui *Ap.* 19, 3; 47, 2; *Nat.* 11, 9, 16; *Test.* 6, 3.
 Argentarius *Ap.* 6, 3 (arg. metalla).
 Argonautae *Nat.* 11, 14, 7.
 Argumentari (= argutiis agere, argute excogitare, concicere) *An.* 37, 4; *Carn.* 6, 2; 16, 1; *Herm.* 3, 4 app.; *Ind.* 10, 1; *Nat.* 1, 12, 12; *Prax.* 15, 3; 26, 3; *Res.* 37, 9; 53, 1; 60, 1; *Spect.* 4, 1; 8, 2.
 Argumentatio (= argutio, opinio) *An.* 2, 5; 3, 3; 6, 6; *Marc.* 11, 5, 1 (argumentationum ossa obrodere); *Nat.* 11, 2, 6; 4, 13; *Pud.* 9, 21; 13, 14; 14, 26; cett.
 Argumentator *An.* 38, 3; *Carn.* 24, 3 (arg. Christi multiformis).
 Argumentatrix *Spect.* 2, 2.
 Argumentum (= historia, fabula, narratio) *An.* 10, 3; 57, 11; *Marc.* 111, 5, 4; *Nat.* 1, 16, 13 (argumentorum uenae); 1, 10, 46 (saltant dei uestri argumenta et historias); *Paen.* 2, 1; 8, 4; *Pud.* 7, 23.
 Argutare *Herm.* 3, 4; *Spect.* 4, 1 app.
 Argutus (mente) *An.* 20, 3.
 Arida (= arida terra) *Marc.* 11, 12, 2.
 Aridus uictus *Ap.* 40, 15 (arida saginatio = *ἐρηφάγια*); *Id.* 1, 2 (aridae escae) 1, 4 (arido uictui); *Pal.* 4, 1 (arida saginatio athletarum).
 Aries *Pal.* 1, 3; *Res.* 5, 1 (et ubique prius iste in nos aries temperatur).
 Arietare *Scorp.* 6, 3 (calces arietant).
 Aristarchii (= discipuli Aristarchi grammatici) *Nat.* 1, 4, 1.
 Arithmi (= Liber Numerorum) *Marc.* 14, 23, 10.
 Armare (= instruere) *An.* 24, 1; *Marc.* 1, 11, 9; *Val.* 3, 5 (arm. congressionis cuneum).
 Armari *Pud.* 16, 24.
 Armarium *Cult.* 1, 1, 1 (nec in armarium

Iudaicum admittitur, h. e. in canonem scripturarum); *Pud.* 7, 8.
 Armatura *Marc.* 1, 18, 6 (arm. Christi et militia spiritualis).
 Armillae *Pal.* 4, 18.
 Arrabo *Herm.* 34, 4 (uirtutis diuinæ arrabonem praestat); *Marc.* 1, 10, 4 (arr. spiritus); *Res.* 51, 2 (bis); 53, 18 (non arrabonem, sed plenitudinem).
 Arripere aliquid ad aliquid (= referre) *Res.* 35, 6.
 Ars *An.* 20, 1 (ex Seneca: artium semina nobis insita sunt); 34, 2 (= magia).
 Artare *An.* 35, 2 (= cogere); *Cult.* 11, 1, 1 (art. brachia).
 Arte *Cast.* 3, 1 (arte et impresse recogitandum esse).
 Arteriarum fistulae *An.* 10, 7.
 Articulus (= locus, caput) *Fug.* 1, 2; *Herm.* 23, 2; 28, 1; 33, 2; *Marc.* 11, 24, 5; *Prax.* 15, 1; cett.
 Artifex *Carn.* 5, 10 (spectaculi artifices, i. e. histriones); *Nat.* 11, 1, 2 (art. erroris); 11, 3, 12 (artificem et arbitrum motus); 11, 4, 19 (art. naturae); *Pal.* 5, 1; *Scorp.* 5, 7 (artifices manus); *Spect.* 23, 7 (artifex pugnorum).
 Artifex (adiect.) *An.* 1, 5; 10, 3; 10, 6 (art. deus).
 Artus *An.* 30, 4 (necessitates artiores); *Paen.* 9, 1 (in arto negotium est); *Pal.* 1, 1.
 Arula *Nat.* 1, 6, 1.
 Aruum *An.* 27, 8 (= uulua).
 Arx tyrannicae dominationis figura *Ap.* 4, 4.
 Ascia *Ap.* 12, 4.
 Asculani *Ap.* 24, 8; *Nat.* 11, 8, 6.
 Asilus *Pud.* 10, 12.
 Asinarius *Ap.* 16, 5; *Nat.* 1, 11, 6.
 Asinium caput a Christianis cultum *Ap.* 16, 1; *Nat.* 1, 11, 6.
 Asinus *Marc.* 14, 23, 2 (asinus de Aesopi puteo).
 Asper *Pal.* 3, 3.
 Aspergere ignominia *Cult.* 11, 2, 4.
 Aspergo *Bapt.* 5, 1; *Paen.* 6, 9 (asp. aquae); *Res.* 16, 8 (asp. florum).
 Aspernamentum *Marc.* 14, 14, 16 sq.; *Pud.* 8, 5; *Scorp.* 2, 12.
 Aspernator *Marc.* 14, 15, 8.
 Aspicere *Ap.* 21, 29 (asp. ad aliquem); *Pal.* 2, 4; 4, 9 (asp. aliquid).
 Aspis a uisera uenenum mutuatur (proverbium) *Marc.* 111, 8, 1.
 Aspritudinis *Cult.* 11, 8, 2 (aspr. pulueris).
 Assus *An.* 32, 1.
 Assyrii *Ap.* 19, 2; 26, 2; *Marc.* 111, 11, 1;

111, 15, 1; 111, 15, 6; *Nat.* 11, 17, 18; *Pal.* 2, 5.
 Astra *Nat.* 11, 2, 15 (dei sunt); 11, 6, 2 (a. intercidunt).
 Astuta *Val.* 1, 4 app.
 Astrologi, astronomi *Ap.* 35, 12; *Idol.* 9, 1 (astr. taxantur).
 Athenae linguata ciuitas *An.* 3, 1.
 Athenienses *Ap.* 14, 8; *Nat.* 11, 14, 14; *Res.* 39, 0; *Virg.* 10, 2.
 Atinenses *Nat.* 11, 8, 6.
 Atlanticum mare *Ap.* 40, 4; *Nat.* 1, 9, 6.
 Atlantica insula *Pal.* 2, 3.
 Atomus *An.* 5, 2; 32, 4; *Ap.* 47, 6; *Marc.* 111, 24, 6; 1, 10, 14; *Res.* 42, 1; 51, 8 (in atomo, in momentaneo oculi motu).
 Atque ita *An.* 11, 6; 12, 1; 23, 5; 34, 1; 37, 5; cett.
 Atquin (= at, immo) *An.* 1, 5; 10, 5; *Ap.* 2, 6; 8, 7; 41, 5; *Carn.* 2, 5; *Fug.* 6, 6; *Marc.* 11, 23, 1; 1, 11, 5; *Nat.* 1, 6, 4; 1, 7, 14; 1, 15, 4; 11, 9, 14.
 Atrocitates arenae *Cult.* 1, 8, 5.
 Atticae curae *Val.* 12, 5 app.
 Atticorum mysteriorum luxuria *Ap.* 39, 13.
 Attonitus (= sollicitus, attentus, intentus) *Fug.* 1, 6 (in attonito est ecclesia); *Idol.* 24, 1; *Marc.* 111, 18, 6; *Prax.* 43, 5 (diligentia attonita, et cura sollicita).
 Attractio relatiui pronomini durior *Val.* 8, 2; 16, 3; cett.
 Auctor *Ap.* 21, 6 (capax disciplinae auctoris).
 Auctor (= *ἀρχηγός*, magister, doctor) *Ap.* 19, 3* (auctores sapientiae, h. e. philosophi); 21, 4 (auctores originales, h. e. patriarchae); *Fug.* 11, 1 (ipsi auctores id est diaconi et presbyteri et episcopi).
 Auctoramentum uentris *Ap.* 39, 16.
 Auctorare *Marc.* 5, 1 (auct. se ad ignes); *Nat.* 1, 18, 8 (auct. se ad lanistas); *Scap.* 1, 1 app.
 Auctoratus (= auctoritate firmatus, ratus factus) *Cor.* 2, 1 (auct. obseruatio); *Pud.* 20, 2 (a deo satis auctorati iuri).
 Auctoritas *Ap.* 1, 1; *Id.* 16, 6 (stellae auctoritatem demorantis suspirant); *Prax.* 36, 2.
 Auctrix *An.* 57, 1; *Herm.* 5, 1; 7, 5; *Spect.* 17, 7 (comoediae et tragoediae libidinum auctrices).
 Aucupabundus *An.* 39, 1 (auc. animas).
 Audacia pupillarum aquilae *An.* 8, 4.
 Audac(i)ter *Cult.* 11, 1, 2.
 Audenter *An.* 52, 2; *Marc.* 1, 20, 1 (audentius enuntiare); 14, 12, 5.

Audere (absolute) *Pal.* 1, 3; *Res.* 63, 8.
 Audientes (= discipuli) *Paen.* 6, 15; 6, 17; 6, 20.
 Audientia *Carn.* 7, 12.
 Audire *Pal.* 2, 4 (et solum audiebat, h. e. fructum adferebat).
 Auditio (= cognitio, iudicium) *Ap.* 9, 15.
 Audiri suscitare *Marc.* 14, 19, 3.
 Auenae *Prax.* 31, 1 (auenarum sterile foenum); *Prax.* 1, 6 (auenae Praxeanae).
 Auersari *Marc.* 111, 6, 10; 14, 7, 8.
 Auersatio *Cult.* 11, 1, 2.
 Auersatrix *An.* 51, 4.
 Auertere onus *Marc.* 1, 2; (= auerti) *Marc.* 1, 8.
 Aues canori et loquaces *Pal.* 5, 6.
 Augur *An.* 19, 8 (augurem incommodorum uocem); 24, 10; *Test.* 5, 2.
 Auguratus *An.* 26, 2.
 Augustianus *Marc.* 14, 36, 8 (Aug. census).
 Auius c. genit. *Pud.* 10, 9 app. (disciplina aui ueri).
 Aulaeum *An.* 41, 4; *Ap.* 48, 12.
 Aulicus *Ap.* 13, 9 (aul. paedagogia).
 Auocare *Carn.* 7, 10; au. aliquid alicui *Marc.* 1, 9, 7.
 Auocator *Carn.* 5, 10.
 Auocatrix *An.* 1, 5 (ueritas auocatrix).
 Aura canicularis *Marc.* 1, 19, 2.
 Auratus *Idol.* 6, 3 (aurator).
 Aures *An.* 2, 3 (aures tradere alicui); *Ap.* 7, 12 (aurium et linguarum traduces); *Marc.* 111, 6, 5 (auribus graniter audire); 14, 9, 3 (aures cordis); *Pal.* 2, 1 (aures Midae); *Pal.* 5, 10 (aures debere alicui).
 Aureus *Ap.* 6, 4 (aureos anulos antiqui Romani non habebant); *Fragm.* 4 (aureum anulum).
 Auriculas pertunderet infantium *Cult.* 11, 10, 1; cfr *Pal.* 4, 2.
 Auriga *An.* 45, 2; 53, 3 (auriga corporis); *Carn.* 7, 10 (histrionibus aut aurigis); *Mon.* 1, 1; *Spect.* 9, 5 (aurigae circenses).
 Auruginare (= utero laborare) *An.* 17, 9.
 Aurula *An.* 28, 5; *Marc.* 11, 9, 2.
 Aurum apud barbaros uernaculum et copiosum *Cult.* 1, 7, 1.
 Auspex (= laci auspicii) *Scorp.* 9, 12.
 Auspicari *Cor.* 1, 3; *Marc.* 14, 21, 11; *Pal.* 5, 7.
 Auspicia poenae *Idol.* 15, 10; *Vx.* 1, 6, 3.
 Aut et - aut et *Marc.* 14, 39, 15.
 Aut - aut (= sine - sine) *Idol.* 20, 2.
 Aut si (= non et) *An.* 31, 6; *Ap.* 8, 4;

Marc. III, 4, 5; IV, 17, 8; *Pud.* 19, 15; cett.
Αὐρεῖον *An.* 21, 6.
 Authenticus *Marc.* IV, 3, 1 (auth. paratur); IV, 35, 7 (auth. pontifex dei patris); *Mon.* 11, 11 (auth. Graecum exemplar); *Præser.* 36, 1 (auth. litterae apostolorum) *Val.* 4, 1 (authenticæ regulæ ecclesiæ).
 Autumna (= autumnus) *Res.* 12, 4.
 Autumnare *Pal.* 2, 5; 5, 5.
 Axis *Ap.* 50, 3; *Pud.* 22, 3.
 Azyrna *Marc.* IV, 39, 0 (az. familia Creatori).
 Babylon *Ap.* 26, 2; *Cult.* 1, 1, 3, 1, 3, 2; *Ind.* 9, 15; *Marc.* III, 13, 10; *Or.* 15, 2; *Præx.* 16, 7.
 Babylonius *Paen.* 12, 7.
 Bacchanalia olim exterminata *Ap.* 6, 10; bacchanalium furiae *Ap.* 57, 2.
 Bacchantia indumenta *Pal.* 4, 7.
 Baeticæ oves *Pal.* 3, 6.
 Baiulare *Cult.* 1, 9, 3 (bai. usuram, h. e. sustinere); *Ind.* 10, 6; *Marc.* III, 18, 2 (lignum passionis baiulans); *Pal.* 5, 1 (bai. uestem).
 Baiuli Germanici *Vx.* 1, 4, 7.
 Balbutiens benignitas (= ben. imperfecta) *Marc.* IV, 17, 2.
 Balneum *An.* 50, 4 (baln. cornicum); *Paen.* 11, 3.
 Baltei *Spect.* 3, 6.
 Balsamum *Pal.* 4, 3.
 Baptisma *Bapt.* 1, 1 sqq.; h. uicarium *Res.* 48, 11; b. morti aut repudio seruat Marcion, *Marc.* IV, 11, 8; post bapt. eucharistia datur neophytis *Marc.* IV, 54, 5; in bapt. per simulacrum morimur, sed per ueritatem resurgimus *Res.* 47, 12; post bapt. a lauacro abstinetur per hebdomadam *Cor.* 3, 3; bapt. Iohannis ex deo *Marc.* IV, 58, 2; b. obsecratio est fidei *Paen.* 6, 16; bapt. ad singula nomina in personas singulas *Præx.* 26, 9; *Cor.* 3, 3.
 Baptizator *An.* 50, 4; *Bapt.* 12, 5; *Ind.* 8, 14 app.
 Barbam acius cadere *Cult.* II, 8, 2.
 Barbaria *Marc.* 1, 1, 3 (barbariae suae pudore); *Nat.* II, 9, 22; *Virg.* 2, 1 (Barbariae Graeciae).
 Barbaries *Marc.* 1, 1, 4.
 Barbarismus *Nat.* 1, 3, 8.
 Barbari exclusi *Pal.* 2, 7.
 Barbarum sonare *Ap.* 3, 5.
 Barbarus *An.* 6, 7; *Cult.* 1, 7, 1; *Virg.* 17, 3 (barbarior modestia).
 Bardus *Herm.* 36, 2 (pictor te bardior non est).

Basiliæ *Marc.* IV, 14, 6; 21, 4 (= Libri Regum).
 Basilica *Marc.* V, 5, 7.
 Baxa (calcei genus) *Idol.* 8, 4; *Pal.* 4, 7.
 Bekhos uocab. Phrygium *Nat.* 1, 8, 5.
 Bellator *Ind.* 9, 19 sq.
 Bellipotens *Ind.* 9, 20.
 Bellonae montes *Pal.* 4, 10.
 Bellonarii *Pal.* 4, 10.
 Bene est a caelo *Pal.* 1, 1.
 Bene quod *An.* 6, 7; *Ap.* 7, 13; *Carn.* 24, 4; *Lei.* 13, 5; *Marc.* IV, 7, 4; cett.
 Benedictio *Pud.* 14, 17; 16, 23; *Res.* 45, 4 (ben. geniturae); *Vx.* II, 6, 2; II, 8, 8; (= salutatio) *Marc.* III, 22, 6; IV, 24, 3; benedictionem exporrigere *Ind.* 10, 8; *Marc.* III, 24, 9.
 Benedicere *Mart.* 1, 1 (benedicti martyres); *Præser.* 30, 2 (sub episcopatu Eleutherii benedicti); *Pud.* 13, 7 (benedictus papa); benedicti, benedictae (absol. posit.) *Cult.* II, 9, 4; *Mart.* 1, 3; 3, 1; *Or.* 1, 4.
 Beneficiarius *Fug.* 13, 3.
 Beneficium iniuriæ *Pal.* 1, 2.
 Beryllis *An.* 9, 6.
 Bestiae lectuli et tegetis *Marc.* 1, 14, 1.
 Bestiarius *Ap.* 9, 5; 42, 5.
 Bethesda piscina *Bapt.* 5, 5; *Ind.* 13, 26.
 Biaethanatus *An.* 57, 1.
 Biberè *Ap.* 39, 9 (bib. spiritum sanctitatis).
 Bibliotheca Alexandriae *Ap.* 18, 8.
 Bilinguis *Val.* 1, 4 (bil. ambiguitas).
 Bilis *Fug.* 10, 3 (bilem facere de); *Pal.* 1, 3 (b. pecoris); *Scorp.* 1, 9.
 Bipennis dispersionis *Ind.* 11, 6.
 Bisacutus *Ind.* 9, 18.
 Bisulcum aliquid ferri *Paen.* 11, 2.
 Blandiri sibi de aliqua re *Mon.* 12, 2; *Pud.* 3, 6; 19, 22; *Vx.* II, 2, 1.
 Blandus *An.* 43, 11 (blanda quietis necessitate).
 Blasphemabilis *Cult.* II, 12, 1.
 Blasphemare *Cult.* II, 11, 3; *Marc.* IV, 28, 6; V, 13, 7; *Pud.* 13, 15; 13, 21.
 Blasphemia *Idol.* 14, 1; *Marc.* IV, 28, 7; *Pud.* 7, 15; 13, 16 sqq.; 19, 25.
 Blatire *Pal.* 2, 1.
 Boeotiae (= in Boeotia) *Ap.* 21, 29.
 Bombyx (b. stamina) *Marc.* 1, 14, 1; *Pal.* 3, 6.
 Bona fide (= certo, profecto, plane, ἀρεῖως) *An.* 23, 5; *Herm.* 10, 1; *Val.* 1, 4; 4, 4.
 Bonitas creatoris aeterna *Marc.* II, 3, 2; b. perfecta 1, 23, 3; bonitatis gradus secundus IV, 16, 11.
 Boni ducere *Marc.* V, 5, 7; 12, 4; 19, 5.
 Bonum factum *Pud.* 1, 7.

Bonum *Cult.* 1, 2, 4 (b. decoris); *Pud.* 1, 1; *Spect.* 15, 2 (bon. naturae); *Test.* 4, 3 (bon. uitae).
 Bonorum sicuti et malorum intolerantia *Pal.* 1, 2.
 Botronatus *Cult.* II, 10, 4.
 Botulus *Ap.* 9, 14; *Lei.* 1, 3.
 Brabium *Mart.* 3, 3.
 Brachmanae *Ap.* 42, 1.
 Bratteam exprimere *Idol.* 8, 1.
 Breuiare *Ind.* 8, 5.
 Breuiarium *Or.* 1, 6 (oratio dominica breu. totius euangelii).
 Britannia *Ind.* 7, 8.
 Britannicum mare *Cult.* 1, 6, 2.
 Britonum stigmata *Virg.* 10, 2.
 Brumae *Idol.* 10, 3; 14, 6.
 Buccella *Mon.* 11, 2.
 Buccinae *Pal.* 2, 3.
 Bulbi *Res.* 26, 9.
 Bulgae *Nat.* 1, 10, 36.
 Bustuaria altaria *Pal.* 4, 3.
 Byrsa (Carthaginis arx) *Nat.* II, 14, 6.
 Byssinum sanctitatis *Cult.* II, 13, 7.
 Caccabacius *Herm.* 41, 2.
 Caccabulum *Ap.* 13, 4.
 Caccabus *Lei.* 17, 2.
 Cactus subdoleae familiaritatis *Pal.* 2, 7.
 Cadauer *Marc.* 1, 1, 3; *Pud.* 19, 16; unde dictum *Res.* 18, 8; cfr *Marc.* V, 9, 4.
 Cadanerinus *An.* 32, 6.
 Cadere *Ap.* 8, 3 (cum ceciderunt tenebrae); *Nat.* 1, 7, 3 (= interire); *Paen.* 3, 13 (cad. in alienum matrimonium).
 Caducus *Res.* 4, 2; *Spect.* 9, 3 (cad. in terram libido).
 Caecus *An.* 10, 5 (aurium caeci, h. e. surdi); 49, 2 (c. somnus, h. e. qui somniis caret); *Ap.* 9, 18 (c. sanguis) 22, 5; *Marc.* IV, 16, 13; *Pal.* 1, 7 (caeca uiuere); *Val.* 3, 1 (caeca loca, h. e. obscura); *Virg.* 10, 1 (caec. bonum).
 Caecutire in aliquid *Marc.* II, 2, 3.
 Caedere *An.* 21, 1 (trinitas Valentiniana caedatur); 34, 1; *Ap.* 4, 7 (caed. siluam legum); 40, 5 (clades orbem et urbem ceciderunt); *Marc.* 1, 1, 3 (parentum cadauera cum pecudibus caesa conuiuio conuorant); II, 29, 1 (antitheses Marcionis caed.); III, 18, 6 (caed. pectus orando); IV, 1, 2; *Nat.* II, 9, 2 (caed. siluam erroris); *Res.* 55, 1 (caed. quaestiones, h. e. profligare).
 Caedes *Pud.* 21, 5.
 Caelator *Idol.* 3, 2.
 Caelebs *Marc.* IV, 11, 8.
 Caeles (deus) *Pal.* 4, 7.
 Caelum *An.* 23, 1 (plur.); *Ap.* 4, 5 (de

caelo ruere); 10, 9 (de caelo superuenire); 40, 2 (caelum stetit); 40, 14 (caelum inuidia tundere); *Lei.* 16, 5 (caelum stupet); *Nat.* II, 12, 18 (caeli seminalia); *Pal.* 2, 2 (caeli ambitus); *Spect.* 25, 5 (de caelo in coenum [prouerbum]).
 Caelum et astra animalia *Nat.* II, 3, 7.
 Caenulentus *Pal.* 4, 7.
 Caesares cur multi olim obseruauerunt *Ap.* 35, 4; ante apotheosin deos nuncupare 34, 4; c. a deo secundi 30, 1; caelo minores 30, 3; necessarii saeculo 21, 24; c. Parthici, Medici, Germanici cognominati *Nat.* 1, 17, 3.
 Caesaris genius *Ap.* 28, 4; 33, 2; imagines *Nat.* 1, 17, 2; sollemnia *Ap.* 35, 5; morae *Pal.* 1, 2.
 Caesarianus gladius *Ap.* 5, 3.
 Caesaratus (= comatus) *Pal.* 4, 1.
 Caesio *Ap.* 39, 19 (caesionum cateruae).
 Caesus *Pal.* 4, 4.
 Caineorum haeresis [*Hlaer.*] 2, 5; cf. *Bapt.* 1, 2.
 Calcanem *Cult.* II, 7, 3.
 Calcare (= inculcare, insultare) *Marc.* III, 23, 7; *Spect.* 29, 3.
 Calcaria *Carn.* 6, 1.
 Calceatus (= calceamentum) *Pal.* 5, 3.
 Calceus *Marc.* 1, 8, 1 (inflantur pueri nouis calceis); *Pal.* 4, 10 (calc. mulleolus) 5, 2; *Virg.* 12, 2 (calc. multiformem stipare).
 Calciare, calceare (= instruere, armare) *Cor.* 1, 3 (calc. de euangelica paritura); *Marc.* 1, 8, 1; III, 14, 4; *Pal.* 4, 7 (calc. auro); *Test.* 2, 7.
 Calere *Scorp.* 1, 5 (calentes offendere).
 Calendrum *Pal.* 4, 9.
 Caligatus *Idol.* 19, 1 (cal. militia).
 Calix *Cor.* 3, 4; *Pud.* 7, 1; 10, 12; *Res.* 16, 8.
 Calli pugnorum *Spect.* 23, 7.
 Calliblepharum *Cult.* II, 10, 3.
 Callositas *Nat.* II, 1, 5 (call. erroris); *Test.* 5, 7 (call. usus communis).
 Calor fidei catholicae *Marc.* IV, 4, 3; calor omnis affectus *Pal.* 4, 6.
 Calutium *Ind.* 10, 17; *Nat.* 1, 10, 47.
 Camenae *Marc.* 1, 13, 4.
 Campi Elysii *Ap.* 47, 13; *Marc.* IV, 13, 12; *Nat.* 1, 19, 6.
 Campus orbis *Res.* 30, 1.
 Canales (in foro) *Pal.* 5, 4.
 Cancelli *Pal.* 5, 4; *Scorp.* 10, 6.
 Candere *Cult.* 1, 1, 3 (margarita candent); *Res.* 7, 7.
 Candida (= spes, honor, praedictio, praegustatio) *Cor.* 1, 3 (cand. martyrii);

- Marc.* iv, 34, 14; *Scorp.* 12, 9 (cand. claritas); *Vxc.* 1, 7, 4.
 Candidare *Scorp.* 12, 10 (cand. maculas).
 Candidatus *An.* 39, 2 (daemoniorum candidatus); *Bapt.* 10, 5; *Cor.* 7, 8 (cand. diaboli); *Fragm.* 5 (cand. fidei); *Idol.* 18, 2; *Iud.* 2, 13 (cand. aeternitatis); *Marc.* 11, 25, 5 (cand. restitutiones); *Or.* 3, 3; *Res.* 58, 9 (aeternitatis candidatus); *Vxc.* 11, 7, 2 (cand. dei).
 Candidatus (= albus) *Pal.* 4, 10.
 Canere (= praedicare) *Ap.* 2, 6; 39, 18; *Bapt.* 5, 5 app.; *Carn.* 20, 3; *Iud.* 7, 1; *Marc.* v, 9, 7.
 Canes *Ap.* 2, 5; 7, 4; *Nat.* 1, 2, 9 (in sacris christianorum lumina euerunt); 11, 15, 1 (in caelum translati).
 Cani antiquitatum (= ultimae antiquitates) *Nat.* 11, 12, 26.
 Canicola *Marc.* 1, 1, 5 (can. Diogenes); *Scorp.* 1, 10 (can. persecutionis).
 Caninus *Ap.* 8, 3 (can. tenebrae); *Nat.* 11, 9, 12 (can. telum) *Pal.* 4, 5 (can. constantia); *Pal.* 2, 1 (caninae aequanimitatis).
 Cantabrum *Ap.* 16, 8; *Nat.* 1, 12, 16.
 Cantherius *Ap.* 16, 5.
 Cantrix *Marc.* 111, 5, 3.
 Canus (= antiquissimus) *Ap.* 19, 2.
 Capax *An.* 32, 7 (cap. translationis); *Marc.* 11, 9, 1; *IV.* 10, 11 (cap. appellationis).
 Capacitas *Ap.* 21, 6 (capac. disciplinae auctoris).
 Capere (= recipere, admittere, capacem esse, ἐνδεχέσθαι) *An.* 32, 4 (admitti et capi nomine contrarietatis); *Herm.* 7, 1 sq.; 11, 1; 20, 1 (nihil aliud capit quam initium); 32, 5; 37, 4; *Idol.* 17, 2 (an seruus dei alicuius dignitatis aut potestatis administrationem capiat); *Marc.* 1, 4, 2; 1, 6, 2; *IV.* 10, 11; *IV.* 11, 11; *Pal.* 3, 3; *Prax.* 7, 5 (et ita capiat secundus a deo constitutus duos efficere).
 Capit (imperson.) c. infini. *An.* 4, 46, 2; *Ap.* 17, 3 (cap. aestimari); *Bapt.* 15, 2; *Cult.* 1, 2, 3; *Fug.* 1, 5; *Idol.* 10, 5 (cap. discere); *Marc.* 11, 9, 2; 111, 6, 9 (cap. intellegi); *IV.* 16, 4; *IV.* 34, 14; *V.* 10, 5; *V.* 14, 5; *V.* 17, 3; *Mon.* 2, 1; *Nat.* 11, 3, 5 (cap. uideri); *Praescr.* 44, 12; *Pud.* 1, 19 (capiunt et indulgeri); *Spect.* 3, 7 (cap. interpretari); cfr *Val.* 22, 1 (quia origo sordidior capit).
 Capessere *Paen.* 6, 1.
 Capherea saxa *An.* 52, 4.
 Capillago *An.* 51, 3 (cap. adfuit).
 Capillamentum *Cult.* 11, 7, 1 (capillamentorum enormitates).
 Capillatura *Cult.* 11, 7, 2 (capillaturae structores).
 Capillus *Cult.* 11, 6, 1 (transferre cap.); *Virg.* 12, 2 (uertere cap.).
 Capilli adhuc olentes cadauerum *Res.* 42, 8.
 Capitalia delicta *Marc.* 11, 9, 6; *Pud.* 19, 20.
 Capitolini ludi *Spect.* 3, 8; 11, 1; *Nat.* 1, 10, 22; 11, 17, 5.
 Capitolium *Ap.* 6, 8; 40, 9; 40, 14; *Nat.* 1, 10, 17; *Spect.* 8, 10; 12, 7.
 Capitulum (= caput, locus, κεφαλή) *Cast.* 3, 10; *Mon.* 11, 5; *Nat.* 1, 18, 1; *Praescr.* 5, 4; *Prax.* 20, 2; *Virg.* 4, 3; 6, 3; *Vxc.* 11, 2, 1; (= paruum caput, extrema particula) *Ap.* 14, 1; *Nat.* 1, 10, 35; *Pal.* 3, 3.
 Caprae *An.* 15, 2; *Ap.* 25, 1.
 Caprificus *Praescr.* 36, 7 (caprif. uana et uentosa).
 Caprigena *Nat.* 1, 14, 4.
 Captare *An.* 47, 1; *Carn.* 7, 4; *Cast.* 12, 6; *Herm.* 31, 1; *Marc.* 1, 12, 2; *V.* 17, 10; *Mon.* 14, 5; *Res.* 16, 15; 40, 1 (capt. argumenta); *Spect.* 2, 9 app.
 Captatela *Pal.* 5, 1.
 Captatrix *Cor.* 13, 3.
 Captiui dei *Ap.* 10, 5; 25, 15.
 Captiuus (= corruptus) *Pud.* 14, 16.
 Captura *Iei.* 13, 3.
 Capulum *Res.* 32, 3; 38, 1.
 Capulus *Res.* 7, 8 (= uagina, locus, receptaculum).
 Caput (= fons, origo, primarius locus) *Idol.* 24, 2; *Nat.* 11, 5.
 Carbonaria *Carn.* 6, 1.
 Carcer Christiano quod eremus prophetis *Mart.* 2, 8.
 Carcer corporis *Ap.* 17, 5; cett.
 Cardiaca *An.* 43, 8.
 Cardines circi et theatri *Spect.* 3, 6; 20, 5.
 Cardo (= norma, lex) *Cult.* 11, 5, 1.
 Cardo salutis *Res.* 8, 2 (cardo salutis).
 Carere *Cor.* 1, 5 (de manu caruit, h. e. corrui).
 Carnalis *Praescr.* 6, 1; *Prax.* 27, 12 (carnalia); *Val.* 24, 3; cett.
 Carnaliter *An.* 11, 3; *Carn.* 20, 7; *Cast.* 5, 4; *Iud.* 10, 6; *Res.* 11, 1; 46, 3 (carn. uiuere).
 Carneus *Marc.* 111, 11, 1; 111, 11, 9 (bis); *IV.* 40, 4 app.
 Carnifex *Ap.* 50, 8; *Pud.* 22, 14; cett.
 Carnificare *Nat.* 1, 2, 3.
 Carnificina *Iud.* 10, 10; *Marc.* 111, 18, 5.
 Caro *Carn.* 1, 1 sq.; *Res.* 1, 1 sq.; caro cardo salutis *Res.* 8, 1; carnem saginarietspiritu esurire non prodest *Mart.* 1, 1; carnis adflictio hostia domino

- placatoria *Pat.* 13, 2; caro terrena *Vxc.* 1, 4, 1; c. peccatrix *An.* 40, 2; c. seminatur in corruptela, dum soluitur in terra *Marc.* v, 10, 6.
 Carthago *Ap.* 25, 9; *Nat.* 11, 14, 6; 11, 17, 7; *Scorp.* 6, 2.
 Carthaginenses, principes semper Africae uiri *Pal.* 1, 1.
 Caseum *Carn.* 19, 4.
 Casinenses *Ap.* 24, 8; *Nat.* 11, 8, 6.
 Cassis *Carn.* 11, 5.
 Cassum *Pal.* 4, 1 (cassum [= in cassum, frustra] laborantia).
 Cassus (= uacuuus, inanis) *Pal.* 2, 6.
 Castificare *Mon.* 3, 7; *Pud.* 19, 18.
 Castigatio *Paen.* 11, 6; *Pud.* 2, 12; 2, 13; 7, 16.
 Castimonia *Iei.* 2, 4; *Pud.* 15, 4; 19, 17.
 Castitas in publico occisa *Pal.* 4, 9.
 Castor *Marc.* 1, 1, 5 (castrator carnis castor).
 Castra lucis *Idol.* 19, 2.
 Castra tenebrarum *Cor.* 11, 4.
 Castrare (= uulnerare, exsecrare) *Ap.* 25, 5 (castr. lacertos); *Cast.* 7, 1; *Cult.* 11, 9, 8; *Mon.* 3, 1; *Nat.* 1, 8, 4; *Val.* 8, 5 (castrata libido).
 Castrator *Marc.* 1, 1, 5; *Nat.* 11, 13, 15.
 Castrensis *Ap.* 16, 8; *Cor.* 11, 3 sq.
 Castus *Iei.* 16, 7 (casto Isidis et Cybeles).
 Catabolicus *An.* 28, 5 (per catabolicos spiritus).
 Catachresis *Marc.* 111, 15, 4.
 Cataclistus (= pretiosus) *Pal.* 3, 1.
 Cataclysmus *Ap.* 40, 5; *Nat.* 1, 9, 7; *Scap.* 3, 2.
 Cataphractes *Pal.* 4, 6.
 Cataphryges [Haer.] 7, 2 (secundum Phrygas).
 Catechizare *Cor.* 11, 4 (quem Petrus catechizat); *Marc.* 11, 29, 10; *Idol.* 10, 6 (cat. de idolis).
 Catechumenus *Cor.* 2, 1; *Marc.* v, 7, 6; *Praescr.* 41, 2.
 Cateruatim *Ap.* 35, 2.
 Catharticum *Pal.* 5, 7.
 Cathedra *Praescr.* 36, 1 (cathedrae apostolorum); *Spect.* 3, 6; *Val.* 11, 2 (= schola).
 Catholice (= generaliter) *Fug.* 5, 1.
 Catholicus (= generalis) *Marc.* 11, 17, 1; 111, 21, 3 (cath. dei templum); 111, 22, 6 (cath. Hierusalem); *IV.* 9, 9 (cath. patris sacerdos Christus); *Mon.* 2, 1 (cath. traditio); *Praescr.* 26, 9; 30, 2.
 Catilinarii *Ap.* 9, 9.
 Catinenses (Lentuli minus) *Pal.* 4, 4.
 Catulus *Paen.* 6, 1.
 Cauca abruptior Marcion *Marc.* 1, 1, 4.
 Cauca *Ap.* 15, 4; *Marc.* 1, 27, 5 (cau.

sacuiens); *Nat.* 1, 2, 9; 1, 10, 46; *Spect.* 30, 7 (cauca utraque).

Cauere (= statuere) *Marc.* 11, 12, 1 app.

Cauillabundus *An.* 34, 5.

Cauillari *Cor.* 11, 4; *Pal.* 2, 2 (cauillantur fontium uenae, h. e. intermittunt); *Pud.* 10, 3; *Res.* 21, 6.

Cauillator *Pud.* 7, 3.

Causositas *An.* 55, 1; *Pud.* 20, 8 (causositates in parietibus).

Caupo *An.* 3, 1 (caupones sapientiae et facundiae).

Cauponium *Ap.* 40, 14.

Causa *An.* 17, 6; 24, 8 (in causa esse); *Carn.* 14, 2 (de causa esse); c. in mei (= mea causa) *Scorp.* 9, 4; (= morbus) *Pud.* 20, 11 app.

Causam purgare *Ap.* 1, 4; 2, 3 (causam collocare).

Causari *Fug.* 8, 2 (caus. de infirmitate carnis).

Causatio *Cast.* 12, 1 (causationibus colorare); *Cor.* 11, 7; *Idol.* 12, 2; *Marc.* v, 20, 1.

Cauter *Pal.* 5, 5 (cauterem adigere).

Cauterium *Ap.* 15, 5; *Herm.* 1, 2; *Nat.* 1, 10, 47; *Paen.* 10, 10.

Cautionem delegare (= cauere) *Marc.* 11, 5, 4.

Causus *Pud.* 20, 11.

Cea insula *Nat.* 1, 9, 6.

Cedere de gradu *Marc.* v, 16, 6; ced. alicui (= pertinere ad) *Val.* 6, 3; *Fug.* 12, 2. (sol cessit diem emptionis nostrae).

Cedo *Pal.* 3, 5.

Celeber conuiuuii (= conuiuia celebrans, frequentans) *Paen.* 11, 5.

Cella *Ap.* 6, 4 (cellae uinariae loculi); c. carceris *Marc.* 111, 20, 4; c. proma *Res.* 27, 5.

Cellarium (= cella, promptuarium) *Idol.* 11, 7; *Res.* 27, 6.

Cellula *Marc.* 1, 14, 2.

Censere (= in censum dare) *An.* 56, 6; cens. praeter urbem (= ex urbe pellere) *Pal.* 3, 7; cens. alicui aliquid *Marc.* 1, 3, 2.

Censeri (= censum suum uel aestimationem habere, originem ducere) *An.* 20, 1; 32, 2 (etiam si [anima humana] ex elementiciis substantiis censetur); *Ap.* 12, 5 (in metalla damnatur: inde censentur dii uestri); 15, 6 (de contemptu utique censentur); *Carn.* 22, 6 (quae non de spiritali stirpe censentur); *Cast.* 5, 4 (de uno matrimonio censentur utrobique, et carnaliter in Adam, et spiritaliter in Christo); *Marc.* 1, 8, 2; *Nat.* 1, 10, 48; *Pud.* 11, 3; cett.

Censor (= iudex, uindex) *Pal.* 2, 4; *Pud.* 14, 27.
 Censores *Nat.* 1, 10, 16; *Pal.* 4, 8.
 Censorius *Pal.* 4, 8 (cens. intentio); *Virg.* 15, 2 (cens. lumen).
 Censualis *Ap.* 19, 7 (censuales libri Graccorum).
 Censura (= iudicium, nota animaduersionis) *An.* 33, 2; 58, 6; *Ap.* 2, 8; 39, 3; *Carn.* 4, 5; *Nat.* 1, 10, 18; *Pud.* 1, 5; 16, 12; (censurae securis); *Res.* 17, 9.
 Censura *Ind.* 9, 27; *Marc.* 14, 7, 7 (de censu Augusti); *IV.* 35, 8 (de recentibus Augustianibus censibus); *Pud.* 4, 1.
 Censura (= origo, natura; nam in censuales libros referebantur cuiusque parentes atque natales, cfr *Marc.* 14, 7, 7) *An.* 1, 1 (de solo censu animae congressus Hermogeni); 58, 1 (ex ingenito animae censu); *Ap.* 7, 3 (census istius disciplinae a Tiberio est); 10, 6 (ab illo census totius diuinitatis); 21, 27 (hunc edidimus censum et sectae et nominis); *Carn.* 5, 7; 8, 4; 16, 1; *Cor.* 10, 8 (proprietas istius habitus et ex originis censu et ex superstitionibus usu idolis iudicamus); 13, 7 (in solo censu coronarum); *Herm.* 4, 1; 33, 2; *Marc.* 11, 20, 6 (census Mariae uirginis); *IV.* 34, 12 (census Abraham); *IV.* 40, 6; *V.* 3, 5 app.; *V.* 20, 6; *Mon.* 4, 2; 5, 5; *Nat.* 1, 12, 12 (omne genus censum ad originem refert); 11, 12, 3 (Saturni census); 11, 12, 26; *Praescr.* 32, 2; *Pud.* 9, 14; *Spect.* 7, 5; *Val.* 7, 8.
 Censura (= numerus, apparatus) *An.* 31, 5; 32, 3 (maiores piscium censum); *Nat.* 1, 1, 10; *Pal.* 2, 7; *Prax.* 3, 4; *Virg.* 4, 5.
 Centauri *Pal.* 4, 3.
 Centenarius *Ap.* 6, 3 (cent. coenae); *Cor.* 14, 4 (cent. rosae); *Pal.* 5, 3 (centenarii ponderis lances).
 Centonarius *Praescr.* 39, 5.
 Cerasium *Ap.* 11, 8; *Nat.* 11, 16, 5.
 Ceraunius *An.* 9, 6 (ceraunius gemmis); *Cult.* 1, 1, 3 (et ceraunia coruscarent).
 Cereales ludi *Spect.* 6, 2.
 Cernere (= secernere, purgare) *Fug.* 2, 4 (ut cerneret uos uelut frumentum).
 Certare ad caelum *Ap.* 25, 13.
 Certe (= certo) *Ap.* 1, 11; *Nat.* 1, 1, 9.
 Certus aliquid *Marc.* 14, 10, 13; cum infin. et acc. c. inf. *Marc.* 5, 1.
 Ceruicium messis *An.* 53, 4.
 Ceruus *Paen.* 12, 6; *Pal.* 3, 2.
 Ceruus (= sustentaculum) *An.* 19, 4.
 Cespites (ueteres haereticorum) uellere *Res.* 65, 9.
 Cessare (= deficere, desesse, superfluum esse, desinere, desistere) *Ap.* 12, 1 (cesso iam de istis); *Cast.* 10, 2 (cessat a sua femina); *Cor.* 10, 2; *Ind.* 3, 11; *Marc.* 1, 11, 7; 1, 20, 5; 1, 22, 6; *V.* 4, 12; *Res.* 42, 7.
 Cessatio *Herm.* 12, 3; *Marc.* 1, 12, 3 (cessationis et defectionis); *Pud.* 10, 14 (cess. delicti).
 Cessatrix *Marc.* 1, 24, 2.
 Cestuum uiriae *Pal.* 4, 4.
 Ceterum (= alioquin) *Marc.* 14, 8, 1; *IV.* 43, 4; *IV.* 19, 5; *Mon.* 10, 8; *Paen.* 6, 18; *Pat.* 12, 9; *Praescr.* 10, 6; *Scorp.* 1, 10; *Val.* 3, 5; *Virg.* 2, 2; (= sed) *Ap.* 40, 7; *Carn.* 9, 2, *Cor.* 4, 3; 13, 7; *Fug.* 2, 7; *Herm.* 4, 2.
 Chamaeleon *Pal.* 3, 3.
 Character *Marc.* 5, 1, 2 (character tituli percutere).
 Charisma *An.* 9, 3 sq.; 58, 8; *Mon.* 1, 2; *Praescr.* 29, 3; *Prax.* 1, 4; *Val.* 4, 4.
 Chelidonia *Pud.* 12, 6.
 Cherub *Marc.* 1, 10, 3.
 Cherubim [*Carm.*] *IV.* 119; *IV.* 189; *Marc.* 11, 10, 3 app.; 11, 21, 1.
 Chiliasmus *Marc.* 1, 29; 11, 24; *IV.* 29; *Res.* 25.
 Chirographum *Prax.* 1, 6; *Pud.* 19, 20 (chir. mortis).
 Chlamys *Pal.* 4, 8.
 Choicus (= materialis) *An.* 40, 3; *Res.* 49, 2 (ch., id est limacius); 49, 6; 49, 10; *Val.* 24, 2; 29, 2.
 Chrestianus *Ap.* 3, 5.
 Chrisma *Ind.* 13, 6.
 Christianismus *Marc.* 14, 33, 8; *V.* 4, 8.
 Christianizare *Marc.* 1, 21, 4.
 Cibare *Ind.* 3, 13 (manna cibatur).
 Cicadae Atheniensium *Virg.* 10, 2.
 Cicercula *Marc.* 1, 11, 5.
 Ciceroniatae mensae *An.* 33, 4; *Pal.* 5, 5.
 Cicuris *Val.* 37, 1 (cicuri iam anima).
 Cicutae damnationis *An.* 1, 2.
 Cidarid *Ind.* 14, 7.
 Cinctus (= zona) *Pal.* 1, 5.
 Cinerarius (= structor comae et capillamenti) *Vx.* 11, 8, 3.
 Cinerescere *Ap.* 40, 7.
 Cingula smaragdi *Cult.* 1, 7, 2.
 Cinis *Ind.* 16, 5 (cinere conspersi); *Paen.* 9, 4; 11, 1; *Pat.* 15, 2 (cineri et sacco inolescunt); *Pud.* 5, 14; 18, 13 (cineres focorum in capite paenitentium).
 Circenses ludi *Spect.* 7, 2.
 Circulator *Praescr.* 43, 1.
 Circulatorius *Ap.* 23, 1 (circ. praestigiae); *Carn.* 5, 10 (circ. coetus); *Ind.* 9, 6 (circ. secta); *Val.* 37, 1 app.
 Circuli ex auro *Cult.* 1, 2, 1; 1, 7, 2 app.

(circuli smaragdi); (= zonae) *Nat.* 11, 5, 3.
 Circumcisio spiritalis *Ind.* 3, 11; *Vx.* 1, 2, 3.
 Circumcola *Scorp.* 3, 7 (circumcolarum gentium).
 Circumcordialis *An.* 15, 5 (circ. sanguis); 43, 2 (circ. calor).
 Circumdare honorem alicui *Res.* 9, 4.
 Circumducere (= circumcidere, minuire) [*Haer.*] 4, 1 app.; *Marc.* 14, 10, 3.
 Circumferre *Carn.* 13, 6 (circ. animam); *Marc.* 14, 12, 1; *IV.* 12, 3; *IV.* 18, 3 (circ. carnem); *V.* 1, 9 (circ. deum); *V.* 16, 1; *Res.* 44, 5 (circ. mortificationem domini).
 Circumfigere *Marc.* 14, 42, 4.
 Circumfigere *An.* 23, 3.
 Circumfulcire *Pal.* 5, 3.
 Circumgelare *An.* 23, 5 (circumgelauerunt ei mortale corpus).
 Circumiectionis *Pal.* 5, 3 (uno circumiectione).
 Circumlator *Marc.* 1, 19, 1; 22, 1.
 Circummeare *Pal.* 1, 2.
 Circumradere capillum *Cult.* 11, 8, 2.
 Circumscribere (= describere) *Cast.* 1, 2; (= fraudare, detrahare) *Ap.* 17, 5; 22, 6; *Ind.* 6, 7 (circumscripti uictus); *Marc.* 14, 14, 16.
 Circumscriptionis *Pal.* 5, 11.
 Circumscriptor *Marc.* 1, 27, 1; 11, 7, 3.
 Circumspectus *Ind.* 5, 2 (solitudinis inopiosae circ.); *Pal.* 3, 3.
 Circumspicere (= indagare, intellegere, agnoscere) *Marc.* 14, 10, 8; *Pal.* 4, 3.
 Circumstagnare *Pud.* 22, 1.
 Circumstantia *An.* 47, 3 (circumstantiarum, h. e. rerum, intentio); *Ind.* 9, 6; *Or.* 3, 3 (circ. angelorum); 10; *Res.* 30, 9; *Val.* 15, 4.
 Circumstringere *Pal.* 5, 1; 5, 3.
 Circus *Ap.* 38, 4; *Nat.* 1, 17, 5; *Spect.* 8, 2.
 Cirri Germanorum *Virg.* 10, 2.
 Cisterna *Ind.* 8, 2 (cisternam lare); *Val.* 15, 4.
 Citius (= potius, facilius) *Ap.* 28, 4; *Marc.* 14, 14, 4; *Res.* 45, 5; cett.
 Citra (= extra, praeter) *Carn.* 25, 1; *Ind.* 13, 1.
 Citri orbis *Pal.* 5, 5.
 Civilis *Ap.* 2, 14 (circ. non tyrannica dominatio).
 Clamare crucem *Val.* 2, 2.
 Clancularius *Pal.* 4, 3 (clancularia Lydia).
 Clanculus *Pal.* 4, 2.
 Classes discursionum *Ap.* 39, 19.
 Clauare *Pud.* 8, 1 app.
 Clauis *Ind.* 15, 5 (cl. macelli); *Marc.* 14, 27, 9; *IV.* 28, 2 (cl. agnitionis); *Pud.* 21, 11 (clauem inhiit).
 Clauis resurrectionis Christus *Res.* 47, 18.
 Clauis regni caelorum *Scorp.* 10, 8.
 Clausula (= finis) *An.* 38, 1; *Ap.* 32, 1 (cl. saeculi); *Fug.* 6, 6; *Ind.* 9, 4; *Ind.* 10, 2; *Marc.* 5, 7, 14; *V.* 14, 14; *Pud.* 19, 27; *Res.* 25, 5 (temporum claus.).
 Clazomenii *An.* 2, 3; 44, 1.
 Cleros *Mon.* 12, 1.
 Clibanus gehennae *Marc.* 14, 30, 3.
 Clima *An.* 49, 2.
 Climacterica *Ind.* 9, 8.
 Cloaca *Fragm.* 4; *Spect.* 20, 2; *Marc.* 111, 11, 7; *IV.* 21, 11; cl. corporis (= uterus).
 Cloacinum adyta *Pal.* 4, 7.
 Cludere *Ap.* 11, 16; *Carn.* 1, 4 app.; 23, 5; *Marc.* 1, 7, 7 (cl. lincis); 1, 15, 4; 111, 3, 3 (cl. fidem); *IV.* 16, 1; *IV.* 30, 4; *Nat.* 11, 15, 2.
 Cluere (= excellere, gloriari) *Pal.* 3, 6.
 Clypeo alieno uti *Res.* 3, 4.
 Clypeus (solis) *Ap.* 16, 9.
 Co insula *Ap.* 40, 3.
 Coacte *An.* 42, 2 (multo coactius).
 Coactus *Bapt.* 12, 6; *Mon.* 9, 1 (coactae argumentationes); *Or.* 15, 1; *Paen.* 11, 2 (coacti ruboris); *Pal.* 5, 6 (coacta alimenta); *Pat.* 16, 3; *Pud.* 9, 3; *Val.* 1, 3 (coactae figurae patricinio); 6, 1; *Virg.* 14, 5.
 Coadulescere *An.* 16, 1; 19, 3.
 Coagrescere *An.* 5, 5.
 Coaequalis *Ap.* 11, 14; *Val.* 12, 5.
 Coetaneus *Herm.* 6, 2; 7, 5; *Val.* 16, 1.
 Coetare *Res.* 45, 5.
 Coeternus *Herm.* 11, 1.
 Coagulatus *Marc.* 14, 21, 11.
 Coagulum *Carn.* 4, 1 (coagula foeda carnis); 16, 5; 19, 3; *Val.* 8, 5 (coag. numerorum).
 Coangustare *Marc.* 5, 7, 8.
 Coccinatus *Test.* 2, 7 (cocc. pallium).
 Coccinum *Marc.* 14, 20, 2; *Paen.* 11, 2.
 Cocus unde dictus *Ap.* 3, 6.
 Coelestis *Val.* 23, 2.
 Coena *An.* 32, 1 (c. aestiua); *Ap.* 6, 3 (c. centenaria); 39, 16; *Marc.* 5, 4, 6 (c. pura); *Nat.* 1, 13, 4 (c. pura ludaeorum); *Spect.* 13, 4 (coenam dei edere); *Vx.* 11, 6, 2 app. (c. dei).
 Coenacula caeli *Val.* 7, 1; 31, 2.
 Coenare aliqua re *Ap.* 9, 11; c. disciplinam 39, 19; c. supremam 42, 5.
 Coenulentus *Pal.* 4, 7.
 Coetus *Ap.* 2, 6; 39, 2 (c. antelucanus); *Marc.* 11, 12, 2 (c. maris); *Res.* 22, 9 (c. popularis).

Cogere *Ap.* 35, 2 (c. lutum uino); (= cogendo efficere) *Carn.* 7, 4; (cog. alicui aliquid = adigere) *Paen.* 2, 10; *Pal.* 5, 6 (cog. feras).
 Cogitatorum *An.* 14, 3; *Res.* 15, 5; *Spect.* 2, 10.
 Cogitatum *Carn.* 14, 3 (cog. magnum); *Res.* 17, 6 (cogitata).
 Cogitatus *An.* 38, 6; *Cast.* 1, 1; *Mon.* 10, 8 app.; *Prax.* 5, 5; *Pud.* 22, 8; *Res.* 15, 4.
 Cognoscenter (= γνωστικῶς) *Marc.* iv, 22, 14; *Prax.* 14, 1.
 Cognoscere (= inquirere) aliquid *Marc.* ii, 20, 2.
 Cohabitare *Ap.* 42, 2.
 Cohærere *Pud.* 5, 4; 5, 8; 9, 4; *Res.* 46, 1.
 Cohærescere *An.* 5, 5 app.
 Cohæres *Res.* 7, 13.
 Cohibitio *Pud.* 5, 2.
 Coillo potentes Lares *Spect.* 5, 7.
 Complicitus *An.* 17, 2.
 Coinquinare *Iei.* 2, 6 app.; *Marc.* 1, 28, 5; *Pat.* 8, 5 app.
 Coire ad deum *Ap.* 39, 3.
 Coitio *Iei.* 13, 5.
 Coitus atomorum *An.* 5, 2; *Pal.* 2, 3.
 Colaphizare *Pud.* 13, 15.
 Colaphus *Pud.* 13, 16.
 Colare *An.* 53, 6 (colatur lux).
 Colatus (= purus) *An.* 48, 1 (certiora et colatiora somniari); 9, 6; *Nat.* 1, 5, 5 (col. serenitas).
 Colchi *Marc.* 1, 1, 3.
 Collactaneus *Res.* 65, 2 (collactanea).
 Collaticius *Val.* 12, 4 (coll. aes).
 Collectus (= solidus) *An.* 57, 6 (collectus habitus massae auri); (= brevis) *Cult.* ii, 9, 6; *Marc.* v, 8, 7; *Mon.* 14, 4 (collectiore iam tempore); *Vx.* 1, 5, 4 (tempus in collecto est).
 Collegiarius *Spect.* 11, 2 (coll. ministri).
 Collegium (= consortium) *Nat.* 1, 20, 5; *Res.* 40, 14 (collegia laborum); 49, 6 (coll. transgressionis).
 Colligere (= se colligere, conuenire, συνδύεω) *Fig.* 14, 1; coll. ex disperso *Val.* 29, 1.
 Collocare causam apud aliquem *Ap.* 1, 4.
 Collocutio *Virg.* 11, 3.
 Collurae (= scutorum umbones, κολλύραι) *Cult.* ii, 7, 2.
 Colonus *Iud.* 2, 11; *Pat.* 5, 13 (col. paradisi homo).
 Colophon *An.* 50, 3.
 Color (= pars uel genus controuersiae) *Marc.* iv, 12, 5.
 Color *Cult.* 1, 8, 2 (colorum iniustorum adulteria); *Pud.* 8, 1 (colores inter se

conciliare); *Val.* 4, 4 (colores ignorantiarum).
 Colorare argumentationibus *Nat.* 11, 12, 22; *Cast.* 12, 1 (c. causationibus).
 Coluber *Val.* 4, 2.
 Colubrinus *Spect.* 18, 3 (col. uis).
 Colubrosus *Val.* 4, 2 app.
 Columba *Bapt.* 8, 3 sq.; *Carn.* 3, 9; *Mon.* 8, 7; *Val.* 2, 4 (col. pacis praeco).
 Columbinus *Val.* 27, 2.
 Columna *Pud.* 16, 6 (Paulus columna immobilis disciplinarum).
 Columnae apostolatus *Marc.* iv, 3, 3.
 Columnae Setas *Spect.* 8, 3.
 Coma *Pal.* 4, 2 (comam struere); *Virg.* 7, 4.
 Comare *Pal.* 3, 6.
 Combibere inquinamentum *Spect.* 15, 1.
 Comedere linguam (= l. dentibus abscedere) *Ap.* 50, 8.
 Comesor *Marc.* 1, 1, 5 (com. mus).
 Comessatio *Paen.* 9, 5; *Pud.* 17, 17.
 Comesus *Ap.* 50, 8.
 Comicus *An.* 20, 3; 50, 4.
 Com(m)inus *Carn.* 21, 2 (cominus accedere); *Marc.* 11, 29, 1 (com. caedere); *iii*, 5, 1.
 Comitialis morbus *Ap.* 9, 10.
 Comitare (= conuicium facere, inflamare) *Pal.* 5, 4.
 Commaculare *Pud.* 20, 7.
 Commartyr *An.* 55, 4 app.
 Commensus (= prorogatio, spatium, mora) *An.* 30, 5; *Ap.* 32, 1 (comm. imperii Romani); 46, 8 (comm. delibendi); *Fig.* 9, 2; *Marc.* 11, 10, 5; *iii*, 9, 6; *Nat.* 11, 2, 11; *Paen.* 6, 3 (comm. delinquendi); *Prax.* 1, 7; *Scorp.* 10, 1.
 Commemorare (= commonefacere) *Scap.* 3, 2.
 Commemorari (= commemorare) *Idol.* 20, 3; *Marc.* iv, 22, 13.
 Commemoratio (= recordatio, admonitio) *Or.* 13, 2.
 Commemorator *An.* 15, 5 app.; *Marc.* iv, 26, 11.
 Comendabilis *Marc.* 11, 13, 2.
 Commendare (= probare) *An.* 2, 4; 37, 5; *Carn.* 17, 2 app.; *Cast.* 10, 2; *Herm.* 32, 1; 45, 5; *Marc.* v, 10, 4; *Or.* 2, 1; *Pal.* 4, 10; *Res.* 5, 9.
 Commendatio (= probatio) *Ap.* 2, 2 (comm. innocentiae).
 Commendatus *Val.* 7, 5 (commendatissima quies).
 Commentari (= comminisci) *Ap.* 40, 10; *Carn.* 17, 2; *Marc.* 1, 19, 5; *Nat.* 1, 8, 8; *Pal.* 1, 3; *Val.* 19, 1; (= interpretari, explicare) *Ap.* 21, 30.

Commentarii *Ap.* 46, 4; *Scorp.* 15, 3.
 Commentator *An.* 15, 5; *Ap.* 10, 7; *Carn.* 22, 1; *Res.* 33, 5.
 Commencium (= communio, communis usus) *An.* 14, 4 (tot compendia sonorum, tot commercia modorum); *Res.* 49, 3 (comm. nominis).
 Commensabundus *Marc.* iv, 15, 10.
 Comminari *An.* 13, 3 (c. infin.); *Paen.* 8, 2; *Pud.* 13, 9; 14, 4.
 Comminatio *An.* 52, 2 (comm. conditio); *Iud.* 13, 27; *Marc.* iv, 23, 4.
 Comminatus *Marc.* 11, 25, 6.
 Commiscibilis *An.* 12, 3.
 Commisero (= συνκαταίμαρος) *Marc.* iv, 9, 3; 36, 5.
 Commissio iniuriae *Marc.* 11, 18, 1.
 Committere *Marc.* 1, 19, 4 (comm. discordiam); *Pat.* 1, 7 (comm. pacem alicui); *Res.* 47, 9 (comm. baptismi).
 Commodare aliquem alicui rei *Pal.* 4, 1.
 Commodum uitae *Test.* 4, 7.
 Commouere limites *Praxer.* 37, 3.
 Communicare *Ap.* 39, 12 (comm. amicis uxores); *Marc.* 11, 16, 4 (comm. aliqua re, h. e. communiter uti); *iii*, 15, 2 (comm. aliquid in aliquem); *Pud.* 3, 4; 6, 9 sqq.; *Spect.* 3, 4; 12, 5 (comm. maculas); 17, 5; *Val.* 5, 2 (comm. cum aliqua re); 25, 2; *Virg.* 2, 2; 3, 1.
 Communicare (= contaminare, coinquinare) *Iei.* 2, 6; *Pat.* 8, 5; *Spect.* 16, 4 (cfr. 12, 5).
 Communicatio *Ap.* 39, 4; 39, 11; *Bapt.* 15, 2; *Carn.* 20, 6 app. (comm. uuluae); *Praxer.* 20, 8 (comm. pacis); 43, 5; *Pud.* 15, 5; 16, 9; cett.
 Communicator *Pud.* 22, 2.
 Communio *Carn.* 20, 6 (c. uuluae); *Cor.* 10, 6; *Marc.* iv, 10, 11; *Nat.* 1, 17, 1 (c. comparisonis); *Paen.* 3, 6; *Pud.* 19, 11; *Res.* 46, 7; 52, 11; 54, 1 (c. uerborum).
 Communis *Ap.* 74, 5 (c. aestimatio).
 Communiter *Ap.* 17, 2.
 Compacticius *Val.* 31, 1.
 Compactio matrimonii *Vx.* 1, 3, 1.
 Compactus *Val.* 6, 1 (comp. nomen).
 Compago *Marc.* v, 8, 9; *Nat.* 1, 16, 12 (compagines generis); *Pud.* 5, 9; *Res.* 52, 8; 60, 8.
 Compar *Ap.* 4, 1 (compares suos).
 Comparare (= efficere) *Marc.* 11, 9, 3.
 Comparaticus *Val.* 13, 1.
 Comparcinus *Val.* 31, 1 app.
 Compassio *Pud.* 3, 5; *Res.* 3, 6 (comp. sententiarum); 40, 12; 40, 13.
 Compati *Prax.* 29, 5; *Res.* 40, 12; *Scorp.* 13, 4.
 51

Compellere (= cogere, extorquere) *Marc.* 11, 15, 1.
 Compendiare *Marc.* iv, 1, 6 (compendium est nouum testamentum et a legis laciniosis oneribus expeditum); *iv*, 9, 7.
 Compendium *An.* 14, 4 (compendia sonorum, h. e. potestas son.); *Carn.* 3, 1; *Marc.* iv, 16, 17 (compendio substringere); *v*, 9, 2 (comp. figure); *v*, 12, 2 (comp. mortis); *Nat.* 11, 1, 8; 11, 12, 4; *Paen.* 11, 11; *Pud.* 12, 7; *Virg.* 4, 4.
 Compensare *Cult.* 11, 9, 3; *Pal.* 4, 3.
 Compensatio *Ap.* 50, 15; *Paen.* 6, 4; *Pud.* 12, 8; *Res.* 40, 9; 41, 2; 47, 8; *Scorp.* 6, 8.
 Compensatum *Pal.* 2, 6.
 Comperiri (= comperire) *Herm.* 28, 2 (compertus est).
 Compescere *Iud.* 6, 2 (comp. legem, h. e. abrogare).
 Competere (in aliquem, alicui) *Ap.* 3, 7; *Carn.* 11, 4. Competit (imperson., = conuenit, par est) *Marc.* 1, 16, 4; 11, 29, 2; *iii*, 3, 1; 9, 1; 15, 1; 17, 4; 20, 10; *iv*, 13, 5; 25, 3; *v*, 9, 3; 13, 9; 14, 8; 16, 7; *Nat.* 1, 2, 8; 5, 8; 11, 13, 8; *Pud.* 21, 3; *Res.* 47, 9; cett.
 Compingere *An.* 42, 2; c. oscula *Nat.* 1, 20, 2.
 Compinguescere *An.* 25, 2.
 Compitum stomachi *Res.* 60, 2.
 Complaudere *Marc.* iv, 15, 12.
 Complexus miscere *Nat.* 1, 20, 2.
 Componere *Ap.* 15, 7 (comp. adulteria); *Marc.* iv, 28, 10 (pacem componere); *Paen.* 2, 4 (= praeparare, disponere); *Pat.* 6, 5 (gratiam fidei patientia comp., = coniungere).
 Compos *An.* 45, 4 (si compotes somniamus); 45, 5; *Herm.* 22, 4 (comp. reddere = instruere); *Paen.* 2, 1; *Pal.* 2, 5; *Pud.* 10, 4 (comp. dei); *Scorp.* 8, 8 (comp. ueritatis).
 Compositicius *An.* 9, 2.
 Compositum *An.* 9, 2.
 Compossessor *Idol.* 14, 5.
 Compotiri alicuius *Val.* 11, 2.
 Comprehensibilis *Ap.* 48, 11; *Herm.* 39, 1.
 Compressare *Scorp.* 3, 6.
 Compressatus (= uexatio) *Nat.* 11, 8, 17 app.
 Compressio *Marc.* iv, 34, 6 (ex compressione matrimonium).
 Comprimeret *Pat.* 6, 5 (compressa petulantia manus); (= uexare) *Nat.* 11, 8, 17; *Res.* 40, 14 (in omnibus compressi).
 Compulsare *Ap.* 20, 2 (compulsant regna regnis).

- Compulsatio (= concertatio, aemulatio) *Ap.* 21, 15.
 Computare (= aestimare, intellegere, percipere, magni habere) *Carn.* 7, 10; *Pat.* 7, 3; *Pud.* 8, 6 (non computauerint dominum).
 Computatio matrimonii *Vx.* 1, 3, 1 app.
 Computescere *Res.* 53, 3 (computruit in dedecorationem).
 Conari *An.* 19, 5 (ad suprema con.); *Ap.* 40, 7; *Res.* 52, 12 (con. ad superiora); (= niti, reniti, resistere) *Virg.* 14, 5.
 Concalectus *Val.* 17, 1.
 Concalescere *Virg.* 14, 5.
 Concarnari *Carn.* 20, 5.
 Concarnatio *Mon.* 9, 7.
 Concatenationes temporum *Ap.* 19, 7.
 Concedere (= cedere, decedere) *Marc.* 14, 16, 6; *Pud.* 9, 20.
 Concentus disputationes *Isid.* 1, 1.
 Conceptus *Res.* 40, 5.
 Conceptus *Ap.* 9, 8 (conceptum dissoluere); *Carn.* 1, 4; 2, 1; *Cast.* 12, 5; *Res.* 60, 3 (conceptum stabula).
 Concessare *Fig.* 6, 7; *Marc.* 1, 21, 1; *Prax.* 1, 5 (conc. a proposito).
 Concessio *Pud.* 11, 11.
 Conchae maris poma *Cult.* 1, 6, 2; *Pal.* 2, 3; 3, 6.
 Conchula *Marc.* 1, 13, 5.
 Conchylium (= purpura) *Cult.* 11, 10, 4; *Pal.* 3, 1 (omni conchylio pressior).
 Conciliare temperamenta colorum *Pud.* 8, 1.
 Conciliabulum (= locus ubi in concilium conuenitur) *Ap.* 37, 4; *Spect.* 8, 8.
 Conciliatus *Pud.* 13, 7 (conc. et concinatum).
 Concilium (= compositio) *Pal.* 1, 1 (conc. luminis); 4, 2 (conc. nominis) *Pud.* 10, 11 (omne concilium ecclesiarum).
 Concineratus *Pud.* 13, 7.
 Concinerere (aliquem) *Val.* 12, 2.
 Concinnatio (= *καταρτισμός*) *Val.* 11, 2.
 Concinnari *Pud.* 13, 7; 17, 17; *Res.* 39, 1.
 Concipere (= suscipere, conari, putare) *Pud.* 18, 12 (conc. respondere); *Res.* 52, 18 (conc. dicere); *Val.* 39, 2.
 Concludere saeculum *Ap.* 21, 15.
 Conclusio saeculi *Res.* 22, 5; concl. nationum *Res.* 22, 4.
 Concolorare *Pud.* 8, 2.
 Concoquere *An.* 43, 3.
 Concordia lactis et mellis *Cor.* 3, 3.
 Concorporare *Nat.* 1, 9, 1; *Pud.* 5, 9; 15, 6.
 Concorporatio *Marc.* 14, 4, 4.
 Concorporificatus *Val.* 23, 2.
 Concretio *An.* 37, 5; *Res.* 14, 11 app.
 Concretus *Herm.* 43, 1 (concr. motus materiae); *Val.* 1, 4 (concreto uultu, h. e. immobili, austero, graui).
 Concubina *Cast.* 6, 1; *Vx.* 1, 2, 2.
 Concubinus *Res.* 16, 7 (sanguinis sui concubinum).
 Concubitalis consatio *Nat.* 11, 11, 3.
 Concubitor *Pud.* 16, 4.
 Conculcare *Res.* 22, 11.
 Conculcus *Pal.* 2, 7 app.
 Concupiscentia *An.* 16, 6; 38, 3; *Ap.* 17, 5; 45, 3; 46, 11; *Cult.* 11, 2, 4; *Marc.* 17, 10; *Res.* 45, 1 et 10 (per concupiscentias seductionis).
 Concupiscentium *An.* 16, 3 seqq.
 Concupiscere in aliquid *Cult.* 11, 2, 4; *Marc.* 17, 15 (absolute); *Paen.* 3, 16; *Pud.* 6, 15.
 Concurre (= conuenire) *Pud.* 9, 12; 18, 1.
 Concurre in memorias suas *Ap.* 9, 18.
 Concussibilis *Marc.* 1, 25, 4.
 Concussio *An.* 1, 2; *Marc.* 14, 21, 11; *Res.* 2, 9; 22, 2; *Spect.* 15, 3; (= terror inlatus) *Ap.* 7, 3; *Scap.* 4, 3; *Scorp.* 10, 9.
 Concursor *Fig.* 12, 4.
 Concussura *Fig.* 13, 1.
 Concutere (= uiolare) *An.* 3, 1; *Ap.* 50, 15; *Fig.* 12, 9 (concutit miles, h. e. terret, pecuniam extorquet); *Marc.* 14, 12, 3; *Nat.* 1, 16, 17 (= concuti); *Pal.* 4, 2 (c. naturam); *Res.* 2, 11; *Val.* 2, 4.
 Condecere *Paen.* 11, 2.
 Condecet *Marc.* 11, 16, 7.
 Condensus *Virg.* 17, 4 (in condensum abstrudere).
 Condere pacem *An.* 51, 6 (h. e. osculum pacis dare, quo signaculo concludebatur oratio).
 Condesertor *Carn.* 1, 3.
 Condicere condicionem *Marc.* 14, 6, 3; cond. ad balneas *Vx.* 11, 4, 1; (= simul dicere, consentire, pacisci) *An.* 8, 1; *Cor.* 11, 4; *Herm.* 11, 3 (pecora condixerint bestiis); *Marc.* 11, 2, 4 (condicet illi apostolus); *Prax.* 17, 1 (condicente etiam scriptura); *Pud.* 7, 13; *Scorp.* 14, 3 (condixerat Petrus).
 Condicionalis *Scorp.* 1, 3 app.
 Condicionalis *An.* 52, 2 (cond. comminatio); *Idol.* 12, 2; *Ind.* 13, 27; *Marc.* 11, 23, 4; *Pud.* 18, 14; 19, 7; *Scorp.* 8, 3; 9, 3.
 Condicionaliter *Marc.* 14, 12, 9; 34, 4.
 Condignus *Cult.* 11, 9, 1 (cum genit.), *Marc.* 11, 7, 8.
 Condimentarius *An.* 23, 5 (Platonem

- omnium haereticorum condimentarium factum).
 Condiscipulus *Carn.* 1, 3.
 Conditio (= creatio, creatura) *An.* 6, 9; *Cor.* 6, 1; 10, 5; *Cult.* 1, 8, 5; *Herm.* 11, 3; *Pud.* 8, 7; *Res.* 26, 8; *Spect.* 2, 5.
 Conditiorum *Res.* 44, 2 (cond. diuini thesauri caro).
 Conditio *Paen.* 1, 2; *Res.* 26, 9.
 Conditrix *Ap.* 50, 5; *Spect.* 7, 1.
 Conditus *An.* 32, 1 (conditiore sepultura); *Idol.* 12, 3 (condito mero praemedicatum); *Res.* 32, 3 (conditae sepulturae); *Spect.* 27, 4.
 Condolescere alicui *An.* 5, 5.
 Confermentare *Val.* 31, 1 app.
 Conferre gradum ad aliquem *Ind.* 2, 1; 7, 1 app.; *Nat.* 11, 1, 8.
 Confessio *An.* 2, 3 (conf. apocryphorum); *Ap.* 39, 6 (alumni confessionis suae); *Paen.* 3, 15; 8, 9; 9, 2; *Pud.* 6, 9.
 Confessor *Cor.* 11, 5.
 Confictura *Idol.* 8, 2 (conf. idoli).
 Configurare *An.* 9, 8; 54, 4; *Pud.* 9, 20; *Val.* 1, 3.
 Configuratio *Pud.* 8, 4.
 Confinium delictorum *Pud.* 5, 5.
 Confirmatiue *Marc.* 14, 41, 5.
 Confiscare *Fig.* 12, 5 (animam in confiscato habent, h. e. tanquam in fisco repositam); *Pal.* 5, 6 (= replere?).
 Confiteri (sensu passiuo) *Pal.* 4, 2.
 Conflabellare *Spect.* 25, 2.
 Conflagratio (= *ἐκπέπρωσις*) *An.* 54, 1; 54, 3; *Marc.* 11, 24, 6.
 Conflare *Ap.* 25, 7 (conflata regna in imperii Rom. summam).
 Conflictatio *Bapt.* 20, 1 (confl. carnis); *Marc.* 14, 39, 17; *Pat.* 14, 3; *Pud.* 13, 14; *Val.* 10, 3; *Vx.* 11, 5, 3.
 Conflictatrix *Marc.* 11, 14, 4.
 Conflictatus *Marc.* 14, 37, 1.
 Confoederare disciplinam *Ap.* 2, 6.
 Conformalis *Marc.* 14, 20, 7; *Res.* 47, 15; 55, 11.
 Conformatus (= una formatus) *Res.* 16, 10.
 Confrequenter *Val.* 31, 1.
 Confundi (alicuius rei, aliquem rem) *Carn.* 5, 3; *Fig.* 7, 1; *Scorp.* 13, 11.
 Confusio (= pudor, contumelia) *Val.* 1, 1; *Virg.* 11, 5.
 Confusus *Ap.* 2, 8 (o sententiam necessitate confusam).
 Congemescere *Spect.* 30, 3.
 Congestio *Val.* 6, 2 app.
 Conglorificare *Res.* 40, 14.
 Congregare (= se congregare) cum aliquo *Nat.* 1, 5, 9; congr. pecuniam *Ap.* 39, 5; *Nat.* 11, 17, 19.
 Congregatio *An.* 37, 5 app.; *Pal.* 1, 3 (congr. tabulata); *Res.* 14, 11.
 Congressio *Val.* 3, 5; 6, 2; congr. carnis *Idol.* 2, 2; *Res.* 61, 6; *Virg.* 11, 3 (osculi congressio); (= certamen) *Ap.* 25, 2; *Prax.* 16, 2 (congr. scripturatum, h. e. de scripturis).
 Congressus (= congressio) *Carn.* 21, 2.
 Congrex *Paen.* 11, 5 (nullis comessationibus congreges).
 Congruenter *Marc.* 14, 17, 12 (congruentius) *Carn.* 11, 5; *Res.* 2, 6; *Val.* 7, 6.
 Congruentia *Res.* 7, 8.
 Congruentissimus *An.* 58, 6; *Pud.* 9, 8; *Res.* 14, 8 (bis).
 Congruere *Prax.* 14, 9 (congruit dicere).
 Coniectare stellarem (sc. artem) *Pal.* 6, 2 (= stellas interpretari).
 Coniectari (= coniectare) *Nat.* 11, 12, 18.
 Coniectatio (= *κατάληψις*) *Val.* 11, 2.
 Coniectior *Idol.* 9, 7.
 Coniteri *Res.* 21, 3.
 Coniugalis *Val.* 8, 1.
 Coniugatio (= *συγγία*) *Val.* 7, 8.
 Coniugium (= coniux) *Cast.* 6, 1; *Pud.* 16, 14.
 Coniunctius *Herm.* 26, 3 (coni. particulae uelut fibula).
 Conlaborare *Paen.* 10, 5.
 Conlocutor *Prax.* 5, 6.
 Conmortuus *Res.* 47, 1.
 Connubium fraterum *Val.* 7, 8.
 Conquassare *Idol.* 3, 5.
 Conrecumbere *Test.* 4, 5.
 Conregnare (alicui) *Ind.* 8, 10; *Scorp.* 13, 11.
 Conresupinatus *An.* 48, 2.
 Conresuscitatus *Res.* 25, 1.
 Consacerdos *Nat.* 1, 12, 1.
 Consanguineus *Cult.* 1, 5, 4 (consanguineae materiae aurum et argentum).
 Consanguinitas doctrinae *Prax.* 32, 6.
 Consatio *Nat.* 11, 11, 3 (consationes concubinales).
 Consatus *An.* 43, 2; 43, 4 (consati spiritus); *Res.* 16, 10; cfr. Consitus.
 Consciens *Carn.* 3, 3 app. (consc. Christus quid esset).
 Conscientia *Ap.* 9, 6 (apud conscientias pulsare); 15, 7 (conscientiae omnium); 29, 1; 30, 6; 39, 1; *Cult.* 11, 1, 2; *Mon.* 10, 7 (consc. unius feminae); *Test.* 6, 4; *Val.* 3, 4.
 Conscius *Test.* 1, 7; *Res.* 16, 8 (bene sibi conscius calix); 60, 3.
 Conscriptio (= scriptum, scriptura) *Marc.* 14, 37, 1 (concr. iniqua).
 Consecratus *Ap.* 16, 6; *Nat.* 1, 12, 1 app.
 Consecrare *Nat.* 1, 12, 4; 1, 12, 10; cons. in deos *Ap.* 11, 8.

- Consecrator *Psalm.* 21, 17.
 Consecutio (= adeptio) *Rev.* 52, 14.
 Consensio *Psalm.* 22, 1.
 Consensus (= concilium) *Psalm.* 18, 5.
 Consepelire *Res.* 23, 1; 47, 10.
 Consequenter *Ind.* 2, 12.
 Consequentia *Res.* 4, 5.
 Consequi *An.* 9, 3; (= persequi) *Pal.* 5, 2.
 Conserere gradum *Ind.* 7, 1; *Marc.* 11, 2, 1; *Psalm.* 4, 4.
 Conserua *Vx.* 1, 1, 1 (cons. in domino).
 Conseruabilis *Marc.* 11, 13, 2.
 Conseruator (= obseruator) *Nat.* 1, 7, 29.
 Conseruitum *Cult.* 11, 1, 1.
 Consessus *Cast.* 7, 3; *Psalm.* 13, 5 app.; *Spect.* 3, 6.
 Considerare in aliquid *Marc.* 14, 16, 6.
 Consignare (= confirmare) *An.* 46, 12; *Ap.* 8, 4 (italia initiatus et consignatus); *Carn.* 20, 3 (= una significare); *Marc.* 1, 5, 9; *Prax.* 25, 4; *Res.* 22, 3; *Val.* 1, 2.
 Consimilis *Ind.* 9, 14; 14, 9; *Marc.* 1, 14, 2.
 Consistere (= gradum figere, actione experiri, iudicio congruere) *Ap.* 4, 1; 19, 7; 46, 1; *Idol.* 13, 2; *Mon.* 2, 1; *Nat.* 11, 13, 2.
 Consistorium *Res.* 26, 3 app.; *Spect.* 17, 1 (cons. impudicitiae); *Vx.* 11, 6, 1 (cons. libidinum nouum).
 Consistorius *Res.* 26, 3.
 Consitus (= *uoluptuosus*) *An.* 5, 3 (consitus spiritus); cfr *Consatus*.
 Consolari *An.* 1, 2; 44, 1; *Pal.* 4, 10; *Scorp.* 11, 3; *Spect.* 12, 3 (mortem homicidii cons.); *Val.* 4, 3.
 Consonantia *Ind.* 11, 11; 14, 11 (cons. scripturam); *Marc.* 11, 20, 1.
 Consort *Prax.* 3, 5.
 Consortium *Ap.* 11, 13; 39, 12; 21, 2 (cons. nominis); *Herm.* 42, 3; *Marc.* 1, 18, 9; *Prax.* 34, 8; *Res.* 5, 9; 40, 14; 49, 3.
 Consparcio (= farina aqua conspersa atque coacta) *Marc.* 14, 24, 1; 1, 7, 3; *Psalm.* 13, 25; 18, 8; *Val.* 31, 1.
 Conspicere *Cult.* 11, 13, 1 (consp. cordis deus); *Nat.* 11, 7, 6.
 Conspirare *Psalm.* 21, 17.
 Conspiratus *Ap.* 37, 3; *Spect.* 10, 6.
 Conspurare *Spect.* 11, 2.
 Conspuere *An.* 50, 2; cfr *Despuere*.
 Constabilire *Res.* 2, 11; *Val.* 12, 2.
 Constans (= intrepidus, fortis) *An.* 1, 5; *Marc.* 14, 19, 6 (constantissimum argumentum); 1, 7, 6 (constantior); *Pat.* 8, 7 (constantissima duritia petrae).
 Constante (= indubitanter) *An.* 17, 4; *Bapt.* 17, 5; *Carn.* 3, 3; *Marc.* 14, 12, 8 (const. tueri); 1, 1, 2; *Prax.* 13, 5; *Psalm.* 1, 5.
 Constantia gratiae *An.* 9, 3.
 Constare *Marc.* 1, 1, 1; (= tribuere) *Marc.* 1, 13, 3; c. ex aliqua re *Pal.* 2, 1.
 Constitutio infantis *An.* 39, 2; (= status) *Prax.* 16, 1.
 Constitutus *An.* 18, 4.
 Constrictare *Marc.* 11, 16, 1.
 Constringere *Mart.* 2, 2.
 Construere famam asseueratione *Ap.* 7, 11.
 Constuprare (= uiolare, inficere) *Ap.* 15, 3; *Nat.* 1, 10, 45; *Spect.* 27, 4 (constupratus aer).
 Consualia *Spect.* 5, 5.
 Consubstantialis *Herm.* 44, 3.
 Consubstantius *Val.* 12, 5; 18, 1; 37, 2 (= *ὁμοούσιος*).
 Consuetudo *Cor.* 4, 4 (consuetudinis uis); *Lei.* 12, 3 (in carceribus consuetudinem quaerant); *Pal.* 4, 1; *Virg.* 1, 1.
 Consultare *Ap.* 35, 12 (cons. astrologos); *Psalm.* 18, 11 (consultata Christi).
 Consultari (= consultum rogare) *Herm.* 17, 1 (quem consultatus est).
 Consultatio *Idol.* 15, 3.
 Consummare *An.* 42, 1 (= prodigere, conficere); *Ap.* 48, 8; *Fug.* 6, 4; *Paen.* 3, 5; *Res.* 23, 8.
 Consummatio (= confectio, finis) *Marc.* 14, 7; *Spect.* 29, 3; *Val.* 31, 1.
 Consummator *Marc.* 14, 22, 3.
 Contagio nubentium *Herm.* 1, 2.
 Contaminabilis *Marc.* 14, 20, 11.
 Contaminare *Ap.* 17, 2 (= contingere); *Paen.* 2, 6; 3, 13; *Psalm.* 4, 2; 20, 13.
 Contaminator *Ap.* 11, 12 (cont. puerorum).
 Contemno quaerere *Pat.* 5, 7.
 Contemplatio *Ap.* 39, 16 (= respectus, ratio); *Res.* 23, 8 (contemplatio spei in hoc spatio per fidem).
 Contemporalis *An.* 27, 4; *Marc.* 1, 15, 4; *Val.* 5, 1.
 Contemporare *Res.* 45, 5.
 Contemptibilis *An.* 35, 10; *Ap.* 45, 6.
 Contemptus derisu leuior *Nat.* 1, 10, 34.
 Contendere *Carn.* 7, 10 (de histrionibus aut aurigis); *Cast.* 2, 2; *Spect.* 18, 1; *Val.* 9, 3. (cont. impossibilia).
 Contenebrare incesta *Ap.* 2, 5 (h. e. per tenebras committere); *Lei.* 10, 7 (contenebratus orbis); *Prax.* 12, 4.
 Contentio (= studium, aemulatio) *Marc.* 1, 20, 1.
 Contentiones *Psalm.* 2, 10; *Res.* 34, 7 (contentioso fune deducere).

- Contentus c. genit. *Marc.* 1, 11, 10.
 Contesserare (= communicare) *Prax.* 36, 4 (cum Africanis quoque ecclesiis contesseratis).
 Contesseratio hospitalitatis *Prax.* 20, 8.
 Contestare *Test.* 6, 2.
 Contestatio *Pat.* 6, 1.
 Contestificare *Test.* 1, 2.
 Contextus carnis et animae *Res.* 15, 1.
 Contingens, in continenti (= simul, statim) *Ap.* 23, 11; *Prax.* 5, 1.
 Continentia uirgo *Ap.* 9, 19.
 Continentiae consilia *Psalm.* 14, 16.
 Continere *Ap.* 17, 4; *Cast.* 2, 2 app.
 Contractum obnexum *Marc.* 14, 37, 1.
 Contradicere aliquid *Carn.* 23, 1 app.
 Contradicibilis *Carn.* 23, 1 (contrad. signum); 23, 2.
 Contrahere narem *Marc.* 1, 13, 1.
 Contraponere *Mart.* 4, 3.
 Contrarietas *An.* 29, 5; *Herm.* 35, 1; *Marc.* 11, 21, 1; 29, 4; 14, 1, 8; *Prax.* 32, 5.
 Contrario *Spect.* 3, 7.
 Contraxibilis *An.* 57, 12.
 Contrectatus *Prax.* 15, 5.
 Contribulare *Ind.* 5, 5.
 Contristare *An.* 45, 4; *Ap.* 59, 21; *Carn.* 2, 2; *Marc.* 14, 12, 8 (contr. sabbatum, h. e. uiolare); *Mart.* 1, 3; *Psalm.* 13, 2 (bis); 14, 3; *Res.* 45, 11.
 Contristatio *Marc.* 11, 11, 1; 1, 12, 1.
 Controversiam agitare alicui *Nat.* 11, 10, 11.
 Contrucidare *Marc.* 1, 15, 2.
 Contumacia *Ap.* 27, 5; *Paen.* 5, 3; 5, 4; 8, 9.
 Contumax *Paen.* 5, 6.
 Contumelia oris *Pal.* 4, 3.
 Contundere subsellia *Pal.* 5, 4.
 Conturbare fura *Pal.* 5, 4.
 Conuenientia (= consensus, concordia) *Marc.* 14, 16, 15; *Pat.* 12, 2; *Prax.* 23, 9.
 Conuenire *Ap.* 39, 11 (= synaxim agere); conu. spectaculis *Ap.* 42, 7.
 Conuenire (= deprehendere, petere, iudicio adgredi) *Ap.* 10, 1 (maiestatis rei conuenimur); 31, 2 (conu. de aliqua re in crimen); 35, 5 (de qua in sacrilegium conuenimur); *Carn.* 11, 1; *Cor.* 8, 5; 10, 8; *Herm.* 45, 4; *Lei.* 13, 1 (conuenio uos et praeter pascha ieiunantes); *Marc.* 1, 6, 2; 11, 17, 3; 14, 6, 2; *Mart.* 2, 6; *Nat.* 1, 12, 12 (quantoque genus censetur in origine, tanto origo conuenitur in genere); 1, 17, 5; *Res.* 12, 6; 18, 4.
 Conuenire (ad aliquem) *An.* 54, 3.
 Conuersari in gladio (= militare, gladio uti) *Cor.* 11, 2; *Pat.* 4, 1 (conu. pro ingenio dominico).
 Conuersatio (= habitus uel ratio uiuendi agendique) *Fug.* 9, 2; *Idol.* 20, 1; *Marc.* 1, 20, 5; 1, 12, 6; 14, 4; *Nat.* 1, 10, 5; *Or.* 13, 2 (conu. humana); *Paen.* 1, 3; 9, 3; *Prax.* 41, 1 (conu. haeretica); *Psalm.* 9, 22; *Res.* 45, 16; 49, 12; *Virg.* 1, 4 (conu. Christiana); *Vx.* 11, 5, 2.
 Conuersio *Carn.* 3, 5; *Herm.* 15, 2.
 Conuertere (= mutare) *Marc.* 1, 4, 8; (= conuerti) *Pal.* 4, 9; *Val.* 10, 2; *Virg.* 5, 4.
 Conuertere in aliqua re *Ap.* 21, 8.
 Conuertibilis *An.* 21, 4; *Carn.* 3, 5; *Herm.* 39, 1.
 Conuicium *Marc.* 1, 13, 6 (conu. facere alicui); *Val.* 1, 3 (conu. falsi).
 Conuictum uariare *Marc.* 14, 3, 3.
 Conuolare *Ap.* 39, 14 app.
 Conuiscere *Carn.* 20, 5 (conuiscatur et conuisceratur).
 Conuiuorum admonitor spiritus sanctus *Marc.* 14, 31, 5.
 Conuiuere *Idol.* 14, 5 (conu. cum ethnicis); *Res.* 47, 1 (conuiuemus Christo).
 Conuiuium christianorum *Ap.* 39, 17.
 Conuiuium dominicum *Vx.* 11, 4, 2.
 Conuocationes nocturnae *Vx.* 11, 4, 2.
 Conuolare *Marc.* 1, 1, 3.
 Conuulnere *Ap.* 22, 5; *Res.* 51, 1.
 Conuulsus *Pal.* 2, 7; *Pat.* 12, 3 (conuulsus animum in fratrem).
 Coodibilis *Marc.* 14, 9, 3; 14, 36, 5.
 Copia *Marc.* 1, 14, 4 (copias maris, h. e. pisces).
 Cor terrae *An.* 55, 1.
 Cordis uulua *Prax.* 7, 1.
 Corium leoninum *Cor.* 7, 4; *Pal.* 3, 3 (de corio suo ludere [proverbium]).
 Corneus *An.* 53, 5 (corneum specular); *Lei.* 12, 2 (corneus contra uigulas, h. e. sensus experts).
 Cornua crucis *Ind.* 11, 21; *Marc.* 11, 18, 4.
 Cornutus *Ap.* 21, 8; *Nat.* 1, 14, 4.
 Coronamentum *Cor.* 1, 1.
 Coronare (= honore prosequi) *Ap.* 50, 7; *Nat.* 11, 7, 11.
 Coronarius *Cor.* 7, 1.
 Corporalis *An.* 5, 6 (corporalia); *Herm.* 35, 2; 36, 1 sqq.; cett.
 Corporalitas *An.* 7, 1; 9, 3; 24, 9; *Herm.* 36, 4; *Res.* 47, 1.
 Corporaliter *Carn.* 12, 7; *Herm.* 58, 2.
 Corporare *Carn.* 3, 4; 6, 5; *Pal.* 2, 1.
 Corporatio *Carn.* 4, 1.
 Corpulentia *An.* 5, 2; 9, 8; 28, 2; *Carn.* 3, 7; *Marc.* 11, 11, 1 (c. putativa);

- Val.* 16, 3 (corpulentiarum aequiparantiae); *Res.* 45, 16; cett.
- Corpulentus Herm.* 19, 1.
- Corpus Ap.* 26, 1 (c. temporum); 39, 1 (c. sumus de conscientia religionis et disciplinae); *Marc.* 11, 19, 4 (corporis Christi figura panis); *Or.* 6, 2 (c. Christi in pane censetur); 19, 1 (accepto corpore domini); *Praescr.* 22, 11; *Pud.* 9, 16 (c. dominicum); *Virg.* 2, 2 (c. christianum).
- Corpusculum Marc.* 11, 17, 2; *Res.* 5, 2; *Vx.* 11, 5, 2.
- Correptio* (= reprehensio, castigatio, uituperium) *Praescr.* 6, 1; *Pud.* 14, 5.
- Corripere tunicam Pal.* 5, 1 (tunica cingulo correpta).
- Corroborare Ap.* 7, 14 (corr. in opinio-nem); *Res.* 39, 8 (corr. fidem spei).
- Corrodere Res.* 61, 1.
- Corruere Cor.* 1, 3 app.
- Corruptela Marc.* v, 10, 5 sq.; *Praescr.* 38, 3; *Res.* 40, 6; 51, 4; 52, 4; cett.
- Corruptibilitas Marc.* 11, 16, 4.
- Corruptibilis Test.* 2, 3.
- Corruptius Marc.* v, 10, 14; v, 12, 3; *Pud.* 14, 16; *Res.* 50, 6; 51, 10; 57, 9.
- Corruptorius Marc.* 11, 16, 4 (corr. conditio).
- Coruscare gloria Ap.* 33, 4.
- Corybantia aera Ap.* 25, 7.
- Coturnatio Val.* 13, 2.
- Crates Pal.* 5, 2; *Res.* 42, 7.
- Credere baptismum alicui Bapt.* 18, 1; cred. in aliquid *Herm.* 11, 2 app.; *Marc.* 1, 12, 2; *Pat.* 9, 2; 16, 5; cred. in aliquo *Ap.* 23, 18; cred. ut *Marc.* 11, 18, 1.
- Cremare Cor.* 11, 3; (= sacrificare) *Res.* 1, 3 (crematis cremare).
- Cremator Marc.* v, 16, 2.
- Cremetum An.* 25, 4; 51, 2 (cr. unguum et pomarum); *Marc.* 1, 29, 2 (cr. generis humani); *Res.* 58, 6 (cr. unguum).
- Crepidae Graecatae Pal.* 4, 7; 4, 10.
- Crepidulum Pal.* 4, 9.
- Crepitaculum Ind.* 9, 5 app.; *Marc.* 11, 13, 2.
- Crepitaculum Ind.* 9, 5.
- Creta louis patria et locus sepulturae Ap.* 25, 7; *Nat.* 11, 17, 5.
- Cretes mendaces An.* 20, 3.
- Criminator Ap.* 14, 8.
- Critae Scorp.* 3, 6 (critas quos censors intellegimus).
- Crocodilorum cultus Nat.* 11, 8, 8.
- Cruciare aditum Val.* 1, 2.
- Cruciarus Praescr.* 2, 1 (cruciaris exitus).
- Cruciatorius Praescr.* 2, 1 app.
- Cruciatu Pnd.* 13, 23.
- Cruditare Ap.* 9, 11 (alvei cruditates adhuc de uisceribus humanis); *Lei.* 16, 1 (crud. ortygo metras); *Scorp.* 5, 12.
- Crudus Cult.* 1, 2, 3 (cr. mulieres); 11, 5, 1 (cr. et ferina habitudo); *Marc.* 14, 18, 1 (cr. adhuc fides); *Paen.* 11, 5 (crudae salutationes, h. e. antelucanae).
- Crux Ap.* 16, 6 sqq.; *Cor.* 3, 4 app. (cr. signaculo fronte terimus) (cfr. *Vx.* 11, 5, 2); *Ind.* 10, 13 (cr. apices); 11, 21; *Marc.* 11, 18, 3; 11, 18, 6; *Nat.* 1, 12, 4 (cr. cornua); 1, 12, 14 (cr. intestina tropaeorum); *Pal.* 5, 3 (cr. forceps distendendis uernandisque togis); *Val.* 9, 3 (cr. Aeon, i. e. Horos).
- Cubicularis An.* 25, 6 (cub. aestus).
- Cubito pellere, h. e. monere, confutare An.* 55, 2.
- Cucumerarium Ind.* 5, 4.
- Culex An.* 10, 3; 10, 5; 32, 3; *Marc.* 1, 14, 1.
- Culina Lei.* 17, 2 app.
- Culleus Nat.* 11, 13, 16.
- Culmus Lei.* 17, 2; culmi superbia *Res.* 52, 8.
- Culter Pal.* 4, 1.
- Cultimonia Pal.* 4, 10 app.
- Cultura* (= cultus, ueneratio) *Ap.* 16, 4; *Carn.* 4, 6; *Idol.* 15, 2 (cult. in homines).
- Cultus* (= habitus) *Cult.* 1, 4, 1; *Idol.* 16, 2; *Pal.* 4, 5; (adiect.) *Marc.* 14, 29, 1 (Salomon nec ullo flosculo cultior).
- Culus Pal.* 4, 1 (rapax a culo resina).
- Cum particula causalis c. indicat. Ap.* 1, 6; *Pal.* 4, 10; *Praescr.* 3, 12; cett.
- Cum maxime* (= modo, iam, hoc ipso tempore, hoc ipso maxime tempore) *Ap.* 5, 3; *Bapt.* 1, 1; *Herm.* 26, 3; *Marc.* 14, 29, 5; *Mon.* 10, 7; *Paen.* 6, 1; *Spect.* 1, 1; 10, 4.
- Cum* (= maxime, quam maxime) *Ap.* 5, 3; *Fug.* 9, 1; *Idol.* 2, 1; *Marc.* 11, 26, 1; 11, 4, 1; 14, 35, 1 et 7; *Pud.* 3, 1; 13, 4; 15, 8; *Res.* 2, 15; 14, 1.
- Cum* (= praeter) *Pal.* 3, 2.
- Cumulare* (aliquid alicui) *Bapt.* 17, 5; *Nat.* 11, 5, 4.
- Cuneus Marc.* 1, 21, 6 (cum. ueritatis); *Pud.* 5, 9; *Res.* 2, 11 (cuneo occurrere); *Val.* 3, 5 (cuneum arinate congressionis).
- Cupiditas Cast.* 12, 1; *Pat.* 7, 6.
- Curare An.* 32, 6 (curata ac delicata pabula); 53, 5 (curata mora finis); *Ap.* 46, 7 (curant saluti suae); *Lei.* 16, 4 (curantia deum officia).
- Curatio Marc.* 14, 30, 1; v, 8, 8.
- Curiarum Romanarum commensationes Ap.* 39, 15.

- Curii alea Pal.* 5, 7.
- Curiosi Fug.* 13, 3.
- Curiositas Ap.* 5, 7 (omnium curiositatum explorator); *Praescr.* 14, 1; 18, 5; 40, 6 (curiositates piaculorum et uotorum); *Pud.* 7, 15 app.; 9, 3.
- Currere* (= decurrere, absolui, fungi) *Bapt.* 7, 2; *Lei.* 11, 3 (currunt eidem deo cui et uetera); *Marc.* 11, 16, 1 (cetera bona per quae opus bonum currit bonae seueritatis); *Marc.* 11, 5, 4; *Nat.* 11, 26, 1.
- Curricula Ap.* 21, 6 (curr. extima saeculi); *Pal.* 2, 7.
- Cursitare Ap.* 35, 2.
- Custodia Pnd.* 12, 10; 22, 1; cust. regulorum *Val.* 4, 3.
- Custodiae* (= qui custodiis tenentur) *Ap.* 44, 2.
- Custodiarius Ind.* 3, 4; *Mart.* 2, 4.
- Custodire Pnd.* 21, 13 (cust. legem = seruare, obseruare); *Cor.* 10, 8 (custodire ab aliqua re).
- Custos Pal.* 5, 1.
- Cutis Pal.* 4, 1 (iuxta eum tonsor); 4, 2 (cutem fingere); 4, 4 (intra cutem caesus); *Res.* 7, 6 (cutes).
- Cyclopes Ap.* 7, 5.
- Cylindri Cult.* 1, 7, 2.
- Cymatium Idol.* 8, 2 (cymatia distendere).
- Cymbalum Pal.* 4, 7.
- Cynocephalus Ap.* 6, 8.
- Cynopennae Ap.* 8, 5; *Nat.* 1, 8, 1.
- Daemones se cum anima conserere soluit An.* 25, 7; d. praeministratores fabularum *Ap.* 21, 14; d. orti de angelis corruptis *Ap.* 22, 3; d. sacrarum scripturarum interpolatores *Ap.* 47, 9; d. corporibus ualitudinibus infligunt et casus acerbos et extraordinarios *Ap.* 22, 4; d. fugantur Christianorum afflatu uel contactu *Ap.* 23, 4 sq.; 27, 5; d. ualitudinum curatores *Ap.* 22, 11; daemonum pabula *Scap.* 2, 8; daemonum operatio *Ap.* 22, 7; d. oracula ambigua *Ap.* 22, 10.
- Daemonia. Daemonia Socratis Ap.* 22, 1; daemonia magistratus huius saeculi *Idol.* 18, 3; somnia incutiunt *An.* 47, 1; saepius se fingunt aliquem esse ex parentibus *An.* 57, 5; daemone paene nullum hominem carere *An.* 57, 4; daemoniorum incursus mortis causa *An.* 57, 4.
- Daemoni(a)cus An.* 39, 3; 50, 3; *Ap.* 27, 4; *Carn.* 4, 4; *Res.* 58, 5.
- Dalmatae feroces An.* 20, 3.
- Damascus Arabiae uel Syrophoenices Marc.* 11, 13, 1.
- Damnare An.* 28, 2; *Paen.* 10, 8; *Pud.* 5, 15; cett.
- Damnaticus Praescr.* 34, 8.
- Damnatio Paen.* 7, 8; *Pud.* 2, 13; cett.
- Damnator Nat.* 1, 3, 1.
- Danae (= Danae) Ap.* 21, 8.
- Dare* (= concedere) *An.* 10, 9.
- Dare faciem* (= conuertere) *Lei.* 7, 7.
- Dare extra gregem Pnd.* 7, 16; d. c. intin. *Marc.* 14, 19, 2; *Res.* 17, 3 (dedi aduersario dicere).
- Datiuus pro ab praeposit. apud passium Val.* 27, 3; pro ad. praeposit. apud gerund. *Ap.* 2, 8 (latronibus uestigandis); *Ap.* 2, 13 (ueritati extorquendae); *Ap.* 6, 2 (stuprandis moribus); *Ap.* 11, 13 (talibus pruniendis); *Ap.* 16, 3 (speculandis arcanis); *Ap.* 16, 12 (frustrandis bestiis); *Ap.* 18, 3 (demerendo sibi); *Ap.* 25, 13 (figendis simulacris); *Nat.* 1, 10, 46 (nocentibus ergoandis); cett.
- Dator Marc.* 14, 16, 8.
- De cetero* (= ceterum) *Herm.* 19, 4; (= in posterum) *Ap.* 2, 6; *Lei.* 2, 3; *Pud.* 13, 9.
- De comperto Ap.* 1, 6.
- De causa esse Carn.* 14, 2.
- De die* (= in dies) *An.* 30, 3; *Ap.* 6, 9; *Carn.* 4, 1; *Nat.* 1, 7, 18; 1, 10, 4; *Paen.* 12, 2.
- De falso Ap.* 23, 4.
- De futuro Marc.* 1, 24, 7; 14, 31, 8.
- De limine* (= statim, ab initio) *Val.* 3, 3.
- De longinquo Herm.* 44, 5; *Idol.* 13, 5; *Mart.* 1, 2.
- De meo, de tuo, de suo, de nostro, cett. An.* 51, 6; 58, 4; *Bapt.* 17, 5; *Marc.* 14, 29, 16; *Val.* 10, 1; cett.
- De pectore Ap.* 30, 4.
- De praesenti Marc.* 1, 24, 7.
- De praeterito Ap.* 2, 17.
- De proposito Marc.* 11, 17, 4.
- De proximo Herm.* 42, 1; *Lei.* 12, 2; *Marc.* 11, 24, 4; 14, 3; 14, 3; *Mon.* 6, 4; *Pat.* 7, 7; *Vx.* 11, 3, 1.
- De uero Ap.* 23, 4.
- Debellare Ap.* 30, 2; *Marc.* 14, 39, 5; *Virg.* 14, 4 (deb. infantes).
- Debellator Ap.* 5, 7; 25, 4 app.
- Debellatrix Ap.* 25, 4; *Ind.* 9, 15.
- Deberi Ap.* 30, 5 (ego sum cui impetrare debetur, h. e. ego solus impetrare debeo).
- Debitor Paen.* 2, 11; 7, 12; *Pud.* 2, 10; cett.
- Debitrix An.* 35, 4; *Scorp.* 8, 8.
- Debitum naturae* (= mors) *An.* 50, 2 (cfr. *Carn.* 6, 6; *Scorp.* 8, 1; *Spect.* 2, 3); debitum odii *Ap.* 1, 9 app.

- Debuccinare *Virg.* 13, 2.
 Decachinnare *Ap.* 47, 12; *Nat.* 1, 19, 3.
 Decalogus *An.* 37, 47.
 Decedere de confessione *Ap.* 2, 11;
 dec. de gradu *Paul.* 7, 15.
 Decemplex *Marc.* 11, 14, 4.
 Deceptus *An.* 18, 4; *Marc.* 11, 6, 3.
 Decernere *Paul.* 19, 7; 22, 4.
 Decessio *An.* 33, 6; *Marc.* 14, 22, 11.
 Decimare *Marc.* 14, 27, 4; *Scap.* 5, 2.
 Decineratus *Val.* 32, 4.
 Decinerescere *Ap.* 48, 15.
 Decisus (= certus, definitus) *Res.* 18, 4
 (uerba expedita, decisa, derecta).
 Declarare *Marc.* 14, 39, 15 app.
 Declinare *Ap.* 21, 5; *Marc.* 14, 40, 6
 app.; *Val.* 9, 4.
 Declinatio *Marc.* 5, 4, 8 app.
 Decolorare canitum *Cult.* 11, 8, 2.
 Decoquere *An.* 10, 5; 53, 3; *Res.* 12, 5.
 Decoquere stereora *Ap.* 42, 8 (dec. tem-
 porum uectigalia); *Carn.* 20, 6 (dec.
 aliquid in aliquid); *Lei.* 6, 1.
 Decoramentum *Cult.* 11, 12, 1.
 Decoriare (= corio priuare) *An.* 33, 3.
 Decrescere ad occursum personae ma-
 ioris *Paen.* 11, 5.
 Deculcare *Ap.* 46, 13.
 Decumanus *An.* 52, 4; *Pal.* 2, 2.
 Decurialis numerus *An.* 37, 3.
 Decurrere (= absolui, absolueret, de-
 fungi) *An.* 10, 7; 16, 5; 57, 3; 43, 1
 (mortem qualiter anima decurrat);
Carn. 20, 2 (originem dec.); *Cult.* 1, 8,
 4; *Herm.* 26, 1; 27, 2; *Iud.* 11, 11;
Marc. 14, 1, 3, 7 (ordo decurrit); 14, 3,
 1; 14, 38, 7; 15, 2, 7 (decurrere ordi-
 nem, h. e. enarrare); 15, 7, 12; 15, 7, 14;
Nat. 11, 5, 8; *Pal.* 2, 2; *Prax.* 2, 2;
 16, 4; *Res.* 15, 2; 56, 5 (dec. ordinem
 uitae); *Val.* 13, 2.
 Decursio *An.* 28, 4 (dec. uitae).
 Decursus *Marc.* 11, 24, 1.
 Decussio *Cult.* 11, 9, 1.
 Decutere *Prax.* 20, 3 (decusso uno ex
 apostolis).
 Decutire (= cute exuere uel exui) *Nat.* 1,
 14, 1.
 Dedamare (= absolvere, sententiam
 damnationis rescindere) *Paul.* 15, 3.
 Dedecor *Marc.* 14, 36, 14 app.; *Vic.* 1, 1, 4.
 Dedecorare *Pal.* 1, 9; *Paul.* 1, 11; 16, 11.
 Dedecoratio *An.* 34, 4; *Marc.* 5, 10;
Res. 53, 2; 53, 3.
 Dedecoratio *Ap.* 14, 4.
 Dedere *Virg.* 3, 2.
 Dedicare (= rem nouam primum insti-
 tuere, initiare, inchoare) *An.* 19, 7;
 45, 3; *Ap.* 12, 3; *Lei.* 8, 2; *Marc.* 1, 10,
 1; 1, 22, 11; *Mon.* 4, 3; 6, 4; *Nat.* 1, 18,
 3; *Paen.* 2, 3; *Res.* 11, 6; *Scorp.* 1, 4;
 cett.
 Dedicator (= auctor, initiator, princeps)
Ap. 5, 3; *Carn.* 2, 2 (nouae natiuitatis
 dedicator).
 Deditio *Paul.* 7, 16 (deditio castiga-
 tionis).
 Dediticius *Pal.* 4, 8.
 Dedocere *Lei.* 6, 4; 14, 1; *Marc.* 5, 2, 7.
 Dedolare finem *Marc.* 11, 19, 1.
 Deducere *Marc.* 11, 20, 2 (lateris de-
 ductis); *Pal.* 4, 10 (ded. oculos); (= mouere, persuadere, docere, *δηγεῖν*)
An. 43, 10 (induc. deducimur recense-
 re); *Marc.* 11, 14, 6; *Mon.* 3, 8; *Prax.*
 8, 14; 22, 9; 28, 1; *Paul.* 19, 4; *Virg.*
 1, 5.
 Deductor (*ἀρχηγός*, doctor) *Ap.* 21, 7
 (illuminator atque deductor generis
 humani); *Cor.* 4, 6 (ded. omnis uerita-
 tis); *Fig.* 1, 1; 14, 3; *Prax.* 2, 1.
 Dee (uocat.) *Marc.* 1, 29, 8.
 Defaecare *Paen.* 11, 3.
 Defaecatio *An.* 27, 6 (def. carnis).
 Defarinatus (= in farinam redactus) *Val.*
 31, 1.
 Defatigatio *An.* 53, 3.
 Defectio *Marc.* 1, 24, 2; 1, 24, 3; *Mon.* 15,
 4.
 Defectrix *Val.* 38.
 Defectus (= uigore destitutus, obso-
 letus, emortuus) *An.* 28, 5 (defectae tra-
 ditionis); *Idol.* 12, 1; *Marc.* 1, 24, 1;
Nat. 11, 9, 17; *Virg.* 8, 2 (nulla sui
 parte defectus).
 Defendere (= asserere, comprobare, uin-
 dicare) *An.* 9, 1; 11, 1; 21, 3; *Bapt.* 14,
 2; *Carn.* 16, 2; *Idol.* 9, 1; *Iud.* 1, 2;
Marc. 1, 16, 1; 11, 6, 1; 11, 2, 1; 15,
 10, 3; *Mon.* 5, 4; *Nat.* 11, 5, 18 (def.
 elementis diuinitatem); *Prax.* 15, 1;
Paul. 16, 1; *Res.* 11, 5; *Spect.* 5, 5 (Con-
 sualia ab Romulo defendunt); *Virg.*
 6, 3; cett.
 Defendere (= ulcisci) *Ap.* 4, 11; *Marc.*
 1, 26, 2; 11, 18, 1; *Mon.* 4, 4; *Paul.* 5, 11.
 Defensa (= defensio) *Marc.* 11, 18, 1.
 Defensare *Cor.* 11, 3; 7, 5 (ab heluco
 cerebrum def.).
 Defensio (= prohibitio, remotio) *Marc.*
 1, 22, 1; (= assertio) *Res.* 27, 4 (suppe-
 tit allegorice defensio).
 Defensorius *Marc.* 11, 14, 3.
 Deferre (= emere) *Pal.* 5, 6.
 Defetiscentia *An.* 43, 2.
 Deficere *An.* 29, 2; *Cor.* 6, 3 (deficiunt
 intellegere, h. e. nequeunt intellegere);
Lei. 9, 5; *Iud.* 14, 2 (deficiens citra filios
 hominum); *Res.* 50, 5 (deficiunt cape-
 re); *Val.* 8, 4.

- Defigere *Res.* 58, 6 (defixit crementa un-
 guium, h. e. crescere uetuit); (= sta-
 tuere, firmare) *Marc.* 14, 6, 4.
 Definire (= statuere) *Ap.* 4, 4; *Paul.* 11,
 2.
 Definitio *An.* 6, 2 (= syllogismus);
Herm. 27, 2; *Marc.* 11, 8, 3 (cum defi-
 nitione mortis); *Paul.* 6, 18.
 Definitiae *Carn.* 18, 5.
 Defloratio *Val.* 12, 4.
 Defluxura *Res.* 61, 3 app.
 Defodere uulnera *Nat.* 1, 10, 2.
 Deformare (= effigare) *Ap.* 12, 5;
Marc. 14, 34, 10 (eximium deformans).
 Defraudatio *An.* 43, 8 (natura aut de-
 fraudatione aut enormitate rescindi-
 tur).
 Defrutum *Marc.* 11, 5, 3 (defrutum de
 rupihus); *Res.* 61, 3.
 Defuncti comeduntur *Ap.* 9, 9.
 Defunctos colere *Marc.* 5, 9, 2.
 Defunctis parentare *Mon.* 10, 1; *Res.* 1, 2.
 Defunctus *Val.* 26, 2 (defunctui subiace-
 re).
 Defundere *Ap.* 50, 1 (def. statuas); *Nat.*
 1, 12, 6; *Paul.* 5, 23.
 Defungi (= non amplius fungi, desi-
 nere) *Ap.* 48, 8; *Marc.* 1, 29, 5 (con-
 nubii res natura defungi); *Vic.* 1, 7, 2
 (defuncto uiro etiam matrimonium de-
 fungitur).
 Degenerare *An.* 8, 4 (non educabunt, ut
 degenerem).
 Degeneratus *Val.* 29, 2 (deg. salutis).
 Deglubare (= pellem detrahere) *Pal.* 3, 5.
 Deglutire *Nat.* 11, 12, 15 (deglutit
 saxum).
 Degustare *Ap.* 2, 5 (deg. infanticidia);
 9, 9; *Iud.* 2, 5 (bis); *Res.* 17, 8 (deg.
 iudicium); *Scorp.* 1, 11 (deg. martyria).
 Degustatio *Res.* 34, 1.
 Dehaurire *Pal.* 5, 6; *Res.* 11, 9 (carnem
 quocumque dehaustam, h. e. pro-
 ductam, absumptam).
 Dehonestatio *Paul.* 18, 3.
 Dehonore *Marc.* 14, 13, 10.
 Dehortari *Marc.* 14, 15, 13.
 Dehortatio *Marc.* 14, 15, 13 (bis).
 Dehortatorius *Ap.* 22, 1 (dehort. a bo-
 no).
 Deicere (sc. de gradu) *Marc.* 11, 15, 4;
Pal. 2, 2 (siderum distincta confusio
 interdum deicit aliquid).
 Deiectare *Pal.* 4, 6 app.
 Deiecte *Marc.* 1, 6, 4 (deiectus); *Marc.*
 11, 27, 8.
 Deiectio *Marc.* 14, 36, 11 app.
 Deiectus (= demissus) *Nat.* 11, 8, 19.
 Deicere (= iurare, eicere, damnare)

- Ap.* 14, 7; 32, 3; 35, 10; 46, 4; *Nat.*
 1, 10, 31; 1, 17, 2; 1, 17, 6; 11, 9, 14;
Prax. 33, 1.
 Deicratio *Idol.* 20, 5; *Paen.* 2, 8.
 Deificus *Ap.* 11, 10.
 Delator (= diabolus) *An.* 35, 3; *Marc.*
 11, 10, 1; cfr. v. 18, 13.
 Delatura (= delatio, *δευλογία*) *Marc.* 5,
 18, 13.
 Delectissimus *Res.* 7, 8.
 Delegare *An.* 9, 4 (petitiones delegan-
 tur); 56, 6 (pueritiae delegata, h. e.
 addicta); *Marc.* 11, 5, 4; *Paul.* 2, 1.
 Delibare *Ap.* 9, 8.
 Delibatio *Marc.* 1, 22, 8 (ob unius arbu-
 sculae delibationem, sc. in paradiso);
Pal. 8, 1; *Res.* 7, 2 (del. masculi in
 feminam); *Val.* 6, 2 (delib. trans-
 functoria).
 Deliberare (= dubitare) *An.* 17, 13; (del.
 4, 5; (= liberare) *Ap.* 9, 8 app.;
Marc. 11, 19, 4; 14, 21, 11 (deliberatus
 decem mensium cruciatus); *Val.* 29,
 2.
 Deliberatio *Pal.* 8, 1 app.
 Delicata pabula *An.* 32, 6; del. uestis
Pal. 4, 8.
 Deliciae discutiendae *Cult.* 11, 13, 3.
 Delicium *An.* 24, 5.
 Delictum *Marc.* 14, 9, 6; *Paul.* 19, 20; 21,
 14 (delicta capitalia); *Paen.* 3, 3 (d.
 carnalia); *Paen.* 3, 3 et 8 (d. corporalia,
 spiritualia); *Paul.* 19, 25 (d. exitiosa,
 grauiora); 18, 17 (d. leuiora); 1, 19
 (d. media, modica); 7, 20 (d. medio-
 cria); 2, 14 (d. ad mortem); 2, 12 sqq.
 (d. remissibilia, inremissibilia); 9, 20
 (d. inconcessibilia); 19, 13; 21, 2 (d.
 admittere); 21, 12 (d. alligere); 3, 3;
 22, 6 (d. concedere); 19, 17 (d. de-
 lere); 19, 15 (d. deponere); 1, 6; 2, 13;
 cett. (d. dimittere); 2, 13 (d. dispunge-
 re); 21, 2 sqq.; 22, 5 (d. donare); 22,
 4 (d. purgare); 21, 5 (d. remittere); 2,
 13 (d. retinere); 21, 12 (d. soluere).
 Delinere *Marc.* 14, 40, 6; *Res.* 20, 1.
 Delinatio *Marc.* 5, 4, 8; *Val.* 27, 3 (in
 delinationem superioris Christi).
 Delinquentia *Paul.* 1, 7; 10, 13; 17, 4
 sqq.; 21, 8; *Res.* 24, 12.
 Deliquium animae *An.* 44, 3.
 Delirare *An.* 32, 1 (del. se deum); *Pal.* 4,
 7 (del. se caelitem).
 Delitescere *Ap.* 21, 31; *Nat.* 1, 16, 20;
Spect. 8, 6.
 Delos insula *Ap.* 40, 3; *Nat.* 1, 9, 6;
Pal. 2, 3.
 Delphinus draco *Cor.* 7, 5.
 Demandare (= proponere, asserere
 praemittere) *Marc.* 11, 5, 1; 8, 5; *Pal.*

- 3, 3; *Praeser.* 22, 5; *Pud.* 19, 7; *Res.* 21, 2; 32, 1; 57, 9.
 Demandatio *Res.* 48, 2.
 Dementire *An.* 18, 9; *Ap.* 23, 3.
 Demerere *Ap.* 18, 3; 21, 30; *Marc.* 11, 1, 2; *IV.* 28, 3; *Nat.* 11, 8, 2.
 Demessus aliquid *Marc.* 1, 15, 4.
 Deminorare *An.* 33, 9 app.; *Prax.* 16, 5.
 Demiurgus *Scorp.* 10, 2; *Val.* 15, 2; 18, 2 sqq.
 Demolitio *Marc.* 11, 3, 1.
 Demonstrare (aliquem in aliquem) *Marc.* 14, 22, 3.
 Demonstratio *Pud.* 12, 2; 18, 13.
 Demonstrator (= interpres) *An.* 1, 6.
 Demorari *Is.* 2, 7 (cibi demorari, h. e. dilati); *Is.* 16, 6 (demorantis stellae); *Marc.* 11, 10, 3.
 Demulcere collum *Pal.* 4, 2.
 Demutabilis *An.* 21, 4; *Herm.* 39, 1.
 Demutare *An.* 24, 9; *Ap.* 7, 8; 13, 4; *Res.* 55, 7 (bis); (= demutari) *Marc.* 14, 15, 3.
 Demutatio *Herm.* 39, 1; *Marc.* v, 12, 3; *Pal.* 2, 1; *Res.* 42, 3 (vicaria dem.); 42, 4; 55, 8.
 Denegare *An.* 25, 4 (den. partum); 53, 3 (uires equorum defatigatio denegavit).
 Denigrare *Res.* 12, 1.
 Denotare (= reprehendere, arguere) *Ap.* 1, 12; 3, 3; 57, 5; *Marc.* v, 10, 1; v, 11, 6; *Nat.* 1, 1, 10; 4, 14; 14, 4; *Pal.* 1, 1; 1, 3; 2, 7; *Prax.* 18, 4; *Pud.* 9, 7; *Val.* 7, 4; 11, 3.
 Denotatio *Cult.* 11, 13, 2; *Marc.* v, 20, 2.
 Denotatus (adiect.) *Nat.* 1, 10, 34 (denotatior).
 Denotatus (subst.) *Pal.* 4, 8 (denotatui).
 Densare *Ap.* 39, 3 (dens. fidem, h. e. pressius obseruare); *Mart.* 3, 2.
 Dentium statio *Res.* 60, 2.
 Denuntiatio *Marc.* 14, 11, 5 (den. paenitentiae); *Praeser.* 44, 7 (denuntiationes scripturarum apostolicarum); *Pud.* 10, 1.
 Depalare (= palis impactis statuere et circumcludere, condere) *Ap.* 10, 8; *Herm.* 29, 1 (depalans mundum); *Nat.* 11, 12, 28.
 Depalator *Marc.* v, 6, 10.
 Depasci *Res.* 7, 11.
 Depellere *An.* 1, 6 (dep. daemonia); *Ap.* 9, 19; 24, 1 (dep. praestruentem); *Res.* 20, 1.
 Dependere *Ap.* 35, 52 (dep. officia).
 Deperire *Ap.* 1, 3.
 Deperere *Marc.* 14, 20, 6.
 Depilari *Pal.* 4, 1.
 Deplangere *Marc.* 11, 24, 3.
 Depluere aliquid *Val.* 29, 3.
 Deponere *Ap.* 39, 5; 46, 14; *Marc.* 11, 18, 6 (depositis genibus); *Res.* 63, 1 (in deposito est); (= minuere, depretiare) *Spect.* 22, 2; (= reicere, irritum facere) *Marc.* v, 3, 2.
 Depostulare *Res.* 34, 7.
 Depostulator *Ap.* 35, 8 (dep. Christianorum).
 Deprecari (= ualde precari) c. acc. c. inf. *Ap.* 1, 2; *Scap.* 3, 3.
 Deprecatio *Paen.* 9, 4.
 Deprecator *Ap.* 40, 13.
 Deprecatrix *Marc.* v, 12, 8.
 Deprehendere *Ap.* 31, 1 (irreligiosi erga deos deprehendimini); (= comprehendere, conuincere) *Fug.* 3, 2.
 Depretiare (= ad minus pretium redigere, paruifacere, contemnere) *An.* 17, 3; 54, 3; *Ap.* 45, 6; *Fug.* 10, 2; *Marc.* 1, 14, 5; *Nat.* 1, 10, 25 (depr. aliqua indignitate); *Res.* 2, 9; *Spect.* 22, 3.
 Depretiator *Marc.* 14, 29, 4.
 Depropitius *Nat.* 11, 17, 18.
 Depugnare *An.* 52, 4 (depugnata turbibus nauigia).
 Depugnatio *Spect.* 18, 1 (dep. humani oris).
 Deputare (= putare, censere, tribuere, addicere) *Ap.* 4, 2; 11, 7; 13, 9; 16, 9; 21, 3; 23, 8; 35, 3; 38, 1; 41, 5; 46, 5; *Herm.* 25, 4; 36, 3 (dep. aliquid in aliquid); *Idol.* 4, 2; *Marc.* v, 10, 10 (deput. detrimento); *Marc.* 14, 15, 7; *IV.* 39, 12; *IV.* 39, 14; *Nat.* 1, 5, 4 (dep. malitiae); *Nat.* 1, 2, 7; 1, 7, 18; 1, 8, 11; 1, 10, 29; 1, 12, 11; 1, 18, 5; 11, 7, 1; 11, 14, 6; *Spect.* 17, 6; *Test.* 3, 1; *Val.* 32, 1 (dep. cum aliquo).
 Deputare (= abscidere uelut surculum de arbore) *Ap.* 19, 6; 20, 5; *Marc.* 11, 24, 4; 11, 20, 8; *Val.* 22, 1.
 Deradere *Ap.* 12, 4.
 Derelinquere *An.* 5, 6.
 Deridere *Carn.* 4, 2 (deridetur infans blanditiis); *Pud.* 2, 7 (naso non deridetur).
 Derigere alicui rei *Idol.* 18, 6.
 Deriuare (intransit.) *Ap.* 21, 5 app. (der. a disciplina); *Pud.* 21, 9; *Val.* 9, 2.
 Deriuatio *Prax.* 9, 2 (filius uero deriuatio ipsius et portio).
 Derisus *Nat.* 1, 10, 34.
 Derodere *Spect.* 21, 3 (derosa corpora et dissipata).
 Derogare *An.* 38, 3; 48, 3 (de cibis distinguendis uel derogandis) *Marc.* 1, 21, 2 (der. legi); *Nat.* 1, 10, 37.
 Derogatio *Marc.* v, 4, 5.
 Derogator *Marc.* 14, 29, 2 (bis).
 Desacuire *Ap.* 37, 2; *Marc.* 11, 18, 5;

- (= sacre et crudeliter tractare) *Marc.* 1, 24, 4.
 Desaltare originem carnis (h. e. actum creandi, concubium) *Marc.* 11, 11, 6.
 Descisco *Cor.* 2, 2 app.
 Describere *Idol.* 8, 3 (descr. signum, h. e. statuariae lineamenta formare); (= abscribere, definire, statuere) *Marc.* 11, 9, 9 (malum describes deo).
 Descrobare *Res.* 7, 7 app. (descr. auro gemmas).
 Desculpere *Nat.* 1, 12, 6.
 Deserere (= deficere) *An.* 51, 3; *Pal.* 2, 6 (absolute); *Val.* 10, 2.
 Desertor *Ap.* 55, 12 (desertores angeli); *Carn.* 1, 3; *Idol.* 4, 2; 9, 1.
 Designare (c. genit. = destinare) *An.* 39, 4; *Idol.* 5, 5; *Pal.* 4, 3 (= notare).
 Designator *Spect.* 10, 2; *Val.* 3, 5.
 Desinere ab aliqua re *Cor.* 2, 2; *Herm.* 43, 3; *Marc.* 1, 6, 3; (= deesse) *Cult.* 11, 9, 2; *Virg.* 11, 2 (desinit uirginem, sc. esse).
 Desipere (= insipidum reddere) *Marc.* 1, 2, 3; *Pud.* 13, 25; 18, 8.
 Despectrix *An.* 23, 2; *Ap.* 26, 3. Cfr Dispectare, dispectio eqs.
 Despicere *An.* 13, 1 app.; *Pud.* 18, 8 app.; cfr Dispicere.
 Despoliare *An.* 33, 3 (= cute spoliare); *Val.* 32, 5 (despolior sexui meo).
 Desponsare *Virg.* 6, 2 (desponsata).
 Despuere *Carn.* 4, 2; *Idol.* 11, 7; *Marc.* 1, 29, 3; *Nat.* 1, 6, 6; 1, 10, 10; *Spect.* 13, 4; *Test.* 1, 3.
 Despumare *An.* 27, 5 (despumatur semen); *Mon.* 3, 1 (desp. carnis fetorem).
 Despumatius *Carn.* 19, 3.
 Destillatio *An.* 27, 6.
 Destinare (= deuouere, addicere) *An.* 19, 5; *Cult.* 11, 7, 2 (gehennae destinatio); *Is.* 5, 2; *Marc.* 14, 33, 2; *Res.* 47, 18; (= notare, denotare, petere) *Ap.* 6, 10; *Idol.* 1, 1; *Marc.* 11, 6, 6; 13, 2; 18, 3; *IV.* 15, 12; 23, 8; *Pal.* 4, 8 (destinare digito); *Val.* 1, 5 (destinare haereticos).
 Destinatio *Ap.* 48, 4.
 Destinatum (= uoluntas, consilium, uotum) *Ap.* 25, 9.
 Destrictus *Idol.* 5, 1 (destrictus repercutere); *Marc.* 1, 3, 1 (destr. pronuntiare); *Pud.* 19, 22; *Vx.* 11, 2, 5 app.
 Destringere *Scorp.* 1, 1 app.; *Vx.* 11, 2, 5 (destricta et expedita sententia).
 Destructio *Herm.* 15, 6 (indignioribus destructionibus).
 Destructor *Ap.* 46, 18; *Marc.* 14, 12, 9; 36, 2; 39, 3; cett.
- Destruere *Ap.* 46, 4 (destr. deos); *Marc.* 14, 12, 5 (destr. sabbatum).
 Desuefacere *Pal.* 4, 9.
 Desultare *An.* 32, 6 (des. mari); 34, 3.
 Desultor (= contemptor) *Marc.* v, 16, 6.
 Desultrix *Val.* 38.
 Detectio *Marc.* 14, 36, 11.
 Detector *Marc.* 14, 36, 10.
 Detentus *Val.* 32, 2 (detentui obnoxii).
 Detergere *Res.* 18, 4 (uerba expedita, decisa, deterata).
 Determinare *An.* 14, 3; 27, 2; 43, 3; *Ap.* 18, 13; 21, 10; *Marc.* 14, 4, 1; (definire, praescribere, mandare) *Ap.* 21, 10; *Cor.* 3, 1; *Marc.* 14, 34, 11 (apud inferos determinare); *Or.* 1, 1; *Praeser.* 10, 5 (determinare fossam alicui); *Pud.* 20, 1.
 Determinatio *Marc.* 14, 34, 12 (det. localis).
 Determinator *Pud.* 11, 3 (determinator disciplinae).
 Detestator *Marc.* 14, 27, 6; *IV.* 29, 6 (det. nuptiarum [deus Marcionis]).
 Detexere (= intexere) *Pud.* 14, 13.
 Detinere (= tenere, accusare) *An.* 14, 5; *Ap.* 3, 8; *Cult.* 11, 6, 3; *Nat.* 1, 4, 3; 7, 19; 16, 1; *Vx.* 11, 8, 2.
 Detondere *Pal.* 2, 6 (gladius detondit).
 Detractare *Nat.* 1, 7, 22; *Vx.* 11, 2, 5 app. (detracta et experta sententia).
 Detractor *Nat.* 11, 7, 13.
 Detractatus *Spect.* 3, 1.
 Detrahere (c. abl. pro dat.) *Nat.* 1, 18, 5.
 Detrimentum lucis *An.* 27, 6; detr. salutis *Marc.* 1, 27, 6; detr. cutis *Nat.* 1, 14, 1; *Paen.* 10, 3; *Pud.* 14, 23; *Vx.* 11, 2, 4 (continentiae detrimenta).
 Detriumphare aliquem *Ap.* 27, 7.
 Detrudere *An.* 56, 3 (detr. sub terram, h. e. sepelire); *Val.* 20, 1.
 Deturbare *Idol.* 9, 16.
 Deuehi *Cult.* 1, 2, 4 (deu. de simplicitate); *Or.* 8, 6 (deuehe nos a malo).
 Deuenire (= fieri) *An.* 11, 2; *Praeser.* 12, 5 (in questionem deuenire).
 Deuergere *Cast.* 2, 6; *Herm.* 41, 5; *Marc.* v, 1, 5; *Praeser.* 18, 1.
 Deuersari *Paen.* 1, 4 (deu. inrationaliter in paenitentiae actu).
 Deuersio *Marc.* 14, 11, 7.
 Deuersorium *An.* 7, 4; 53, 6; 54, 3.
 Deuertere *An.* 55, 1; *Marc.* 11, 8, 6 app.; *Pud.* 1, 13 app.; *Res.* 43, 4 (deuersurus paradiso, non inferis); *Val.* 32, 5.
 Deuigescere *An.* 27, 6.
 Deuinctio *Spect.* 2, 8 (deuinctiones magicae).
 Deuocare *An.* 17, 13; (deu. in dubium); *Marc.* 1, 9, 9 (ad probationem deuocari).

- Deuolui ad aliquid (= peruenire ex ordine instituto) *Mare* v, 1, 1.
- Deuorare *Pal* 2, 3 (deu. mare naufragia); *Pud* 13, 2; 13, 13 (deuorantur abundantia moeroris); *Res* 7, 3 (deuoratus est limus in carnem); 11, 3; 37, 3 (deu. auditu); 42, 7 (deuoratum corpus, h. e. interceptum); 54, 1 (deu. bilem); 54, 1.
- Deuoratio *Pud* 14, 22; *Res* 34, 1.
- Deuorator *Res* 32, 2 (bis).
- Deuoratorius *Idol* 1, 4 (crimina deuoratoria salutis).
- Deuotamentum *Scorp* 2, 11.
- Deuotere *An* 31, 4 (astrologiae et musicae deuotus); *Pal* 5, 1 (deuoto in terga tabulato, h. e. reiecto).
- Deustus *Pal* 2, 4.
- Dextera *Mare* 1, 20, 4 (dexteram iungere); *Mare* iv, 2, 5 (dexteram miscere).
- Diacorus *Praescr* 41, 8.
- Diadema *Pal* 5, 1.
- Dialectica *Praescr* 7, 6.
- Diagonalis *Mart* 4, 8.
- Dicere (= notare, criminare) *Ap* 2, 2; 7, 1 sq.; *dic*, nihil (= silentio praeterire) *Pal* 5, 2; *dic*, medicinas *Pal* 5, 5.
- Dicibulum *Val* 20, 3 (dicibula puerilia, h. e. nugae).
- Dictaminum *Paen* 12, 6.
- Dictata suggerere *Mart* 1, 2.
- Dictum *Praescr* 8, 16 (dicta domini).
- Didicisse (= solere) *Nat* 1, 18, 2; *Res* 25, 1.
- Dies domini *Bapt* 19, 3; *Pud* 13, 25; d. domini magni *Res* 22, 2; d. dominicus *Cor* 3, 4; 11, 3; *Idol* 14, 7 (cfr. Dominicus); d. expectationis, dies ultimi iudicii *Vx* 1, 5, 2; d. sanguinis *Ap* 25, 5; d. Saturni *Ap* 16, 11; *Nat* 1, 13, 5; d. solis *Ap* 16, 11; *Nat* 1, 13, 1; die ac die *Res* 40, 6; die et die *Scorp* 15, 7; cfr. de die, in die.
- Differenter *Idol* 2, 2 app.
- Differentia *An* 4; *Mare* iv, 6, 3 (differentiam scindere); *Pud* 2, 15.
- Differere (= spargere, disseminare) *Ap* 7, 13; (= remouere) *Ap* 40, 15 (dilatari ab omni frangi uitae).
- Digamus *Cast* 7, 2; *Mon* 12, 3; 17, 5; *Pud* 1, 20; *Vx* 1, 7, 4.
- Digerere *Idol* 12, 3 app.; *Nat* 11, 12, 15; *Res* 37, 3; 58, 8.
- Digerere, digestum (= recensere, narrare) *An* 9, 4; *Ap* 19, 1* 47, 3 (digesta sancta, h. e. libri sancti); *Mare* iv, 3, 4 (inde sunt nostra digesta); iv, 5, 3 (digestum Lucae); *Nat* 1, 3, 1; 1, 7, 30; 1, 9, 5; 11, 1, 8 (ex omnibus retro digestis); 11, 7, 18; 11, 9, 1; 11, 11, 1; *Pal* 3, 5; *Pat* 13, 5; *Res* 22, 3 app.
- Digestio (= concoctio) *An* 43, 3.
- Digestus (= concoctio) *An* 10, 6.
- Dignus *Ap* 19, 5 (digitorum supputarii gesticuli); *Herm* 27, 1 (digni nutu); *Mare* iv, 26, 11 (dignus dei); *Pal* 4, 8 (digito destinare).
- Dignari *Mare* 1, 19, 2 (Christus de caelo manare dignatus est); *Pat* 11, 4.
- Dignatio *An* 47, 2; *Bapt* 18, 2; 18, 3; *Idol* 7, 8; 8, 4; *Idol* 1, 8; *Mare* 11, 6, 4; iv, 22, 2; *Pat* 11, 4; *Vx* 1, 4, 4 (dignatio dei, diuina dign.; dign. spiritus sancti).
- Digne (= merito) *Pat* 7, 1.
- Dignitas *An* 31, 5 (= ordo); *Cult* 11, 3, 1 (dign. formae); *Pud* 5, 6 (dign. mali); *Res* 58, 6 (dignitatis iustitia).
- Dignus c. inf. *Ap* 18, 2; *Paen* 8, 8; *Res* 22, 8; *Scorp* 5, 12; *Val* 6, 3.
- Diungere *Vx* 11, 2, 7.
- Dilatatio *An* 37, 6.
- Dilectio *Ap* 39, 16; dilectio summum fidei sacramentum, christiani nominis thesaurus *Pat* 12, 8; dilectio perfecta fugatrix timoris *Scorp* 12, 5.
- Dilector *Mare* iv, 23, 6.
- Diligentia *Nat* 1, 7, 32; *Praescr* 43, 5; *Vx* 11, 8, 8; (= amor, cupido, cura) *Fig* 1, 6; *Val* 50, 3 (dil. delictorum).
- Dilucere c. accus. c. inf. *An* 15, 4.
- Dilucidari *Idol* 1, 1.
- Dilucere (= soluere, destruere) *Bapt* 2, 2 (Iuacero dilui mortem); 4, 5 (spiritus in aquis corporaliter diluitur); *Pal* 2, 2 (si quid mari diluit); *Test* 4, 7.
- Dilutus *An* 24, 2 (dilutioris diuinitatis, h. e. minutae); *Res* 7, 1 (dilutior auctoritas); *Test* 4, 4 (dilutior rediis, h. e. ebrius).
- Diluuium (= diluuium) *An* 26, 4.
- Dimidiare *Carn* 5, 8 (dimidiare mendacio Christum); *Res* 57, 2 (dimidiati homines).
- Dimidiatio *Mare* 1, 24, 3 (dim. salutis).
- Dimidius *Idol* 9, 8 (dimidiam gulam deo immolat).
- Diminorari *An* 33, 9.
- Dimittere *An* 9, 4 (dimissa plebe); *Ap* 21, 19 (dim. spiritum); *Cast* 10, 1 (dim. debitorem); *Mare* iv, 10, 5 (dim. delicta); iv, 24, 12 (dimissae manus, h. e. resolutae); *Scap* 4, 3 (= omittere).
- Dimouere poenam ab aliquo *Ap* 5, 6.
- Dinosci *An* 17, 11.
- Dionysii ludi *Ap* 39, 15; *Spect* 10, 7.
- Dinumerare (= recensere) *Ap* 1, 11 (dinumerant in semetipsos).

- Diploma *Ap* 25, 6 (somnia culosa diplomata).
- Directo *An* 52, 2; *Ap* 23, 9 (dir. nosse); *Mare* 1, 26, 2; 11, 14, 3; iv, 10, 12; *Spect* 20, 1 (dir. prohibere).
- Dirigere (= dirigi, conuerti, contendere, consistere, disputare); *Mare* 1, 9, 10; iv, 12, 3; iv, 37, 2 dirigo in gradum alterius quaestionis); v, 1, 5; *Nat* 11, 9, 10; *Praescr* 15, 1; (= interpretari) *An* 1, 6; (= digerere) *An* 25, 9; (= intendere) *Or* 5, 3; infantem pannis dirigere *Carn* 4, 2.
- Dirimere *Idol* 10, 1 (dir. stationes).
- Discedere (= decedere, mori) *An* 31, 2; 56, 6; *Idol* 12, 3; (= dissolui, desinere, cessare) *Res* 60, 1 app.
- Discentes (= discipuli) *Bapt* 11, 4; *Carn* 6, 5 app.; *Mare* iv, 29, 3 app.; *Pat* 3, 7; *Praescr* 3, 10.
- Discentia *An* 23, 6; 24, 11 (discentiae, h. e. pabulae).
- Disceptare *Cor* 8, 1 (in aliquid); *Mare* iv, 12, 1 sq. (absolute); *Pud* 12, 3 (de aliquo).
- Disceptatio *Pud* 21, 13; *Res* 2, 7; 19, 1 app.
- Disceptor *Carn* 24, 3; *Mare* iv, 35, 7 (disc. et elimator humanarum macularum).
- Discernere *An* 10, 8 (in discreto); 27, 1; *Val* 16, 2 (in exterminium discretis).
- Discessus (= mors) *Vx* 1, 1, 1.
- Disidium *Paen* 12, 8; *Pal* 2, 3.
- Disciplina *Ap* 2, 6 (disciplinam confederare); 3, 6; 7, 3; 30, 5; 35, 3; 39, 3 (disc. inculcare); *Cor* 2, 4; 11, 3 (disc. castrensis); *Idol* 13, 1 (idem disciplinamque); *Idol* 17, 1; *Mon* 2, 1 (disc. monogamiae); *Or* 1, 3 (disc. orandi); *Praescr* 9, 6 (disc. rationis); 44, 1 (disc. pressior); *Pud* 12, 7 (disciplinae compendia); *Res* 11, 1; 26, 2 (disc. interpretandi); 44, 8 (disc. sanctitatis); *Scap* 1, 3 (disc. patientiae); *Val* 1, 7.
- Disciplinatus *Fig* 1, 6 (disciplinatus fides).
- Discipula *An* 34, 3.
- Discipulus *Mare* iv, 3, 1; *Praescr* 22, 3.
- Discipuli *Carn* 7, 13; *Mare* iv, 5, 4; *Pud* 20, 3; cett.
- Discolor *Pal* 3, 1.
- Disconuenientia *Test* 6, 2.
- Discordia concors *An* 8, 1; disc. diuersitatis *Pal* 2, 1.
- Discrepare *Fragm* 3.
- Discretio *An* 51, 1; *Ap* 41, 3.
- Discrimen *Res* 15, 5 (discr. medium superciliorum).
- Discriminare *Pud* 2, 15.
- Discriminator (= criminator) *Nat* 1, 10, 42 app.
- Disculptum pectus *Pal* 3, 6.
- Discursatio *Ap* 39, 19 (discursationum classes).
- Discursus *Carn* 9, 3 (disc. ramosi uenarum).
- Discussio *Pud* 11, 1 app.
- Discussor *Nat* 1, 3, 1.
- Discutere (= examinare) *Ap* 5, 6; *Nat* 1, 6, 3; 11, 1, 4; 11, 13, 9; *Pud* 11, 1.
- Disiungere *Vx* 11, 2, 7 app.
- Dispargere *Carn* 7, 11; *Mare* 11, 20, 1; *Val* 53, 1 (disp. intentionem alicuius).
- Dispartibilis *Herm* 39, 1.
- Dispectare *Mare* 11, 17, 1.
- Dispectio *Res* 19, 1.
- Dispector (= probator, examinatore, iudex) *An* 15, 4; *Ap* 45, 1; *Cult* 11, 10, 4; *Vx* 11, 8, 1.
- Dispectrix u. despectrix.
- Dispendium *Ap* 43, 2; *Mare* v, 4, 13; *Paen* 2, 11.
- Dispensatio (= oeconomia) *Mare* v, 18, 1; *Prax* 2, 1; 4, 2; cfr. *Pal* 3, 5; *Res* 33, 8 app.; (= digestio) *An* 43, 3 (disp. ciborum).
- Disperdere *Pal* 4, 8; *Prax* 16, 2.
- Dispergere (= frustrare, dissoluere) *Ap* 5, 6 (disp. poenam); 9, 17 (disp. memoriam); *Val* 1, 4.
- Dispersio *Herm* 39, 2 app.; *Nat* 1, 16, 11; *Res* 31, 1.
- Dispersum *Mare* 1, 1, 2 (in disperso, *anopadny*); *Val* 29, 1 (ex disperso).
- Dispartitio *Herm* 39, 2.
- Dispicere (= examinare, excutere) *An* 13, 1; *Ap* 1, 1; 15, 1; *Cor* 7, 1; *Mare* 11, 7, 6; 15, 1; iv, 10, 15; v, 5, 2; 9, 2; *Nat* 1, 7, 12; 1, 10, 44; 11, 12, 3; *Pud* 10, 1; *Scorp* 10, 1.
- Displicere ab aliqua re *Fig* 4, 2.
- Disponere (= *diastheora*) *Ap* 2, 18 (disponitis nos aliter); *Idol* 3, 7; *Res* 2, 7; (= ordinare, statuere) *Ap* 17, 1; 21, 11; 23, 11; 24, 3; *Cast* 12, 1; *Nat* 1, 9, 6; 11, 5, 18; 11, 7, 15; 11, 9, 3 (disp. in aliquid); *Res* 48, 2; 48, 10.
- Dispositio (= ordo, uoluntas, lex institutum, natura) *An* 3, 2; 57, 11; *Ap* 7, 13; 18, 1; 18, 2; 21, 10; 22, 9; 41, 2; 48, 12; *Carn* 17, 3; 18, 3; *Mare* 1, 2, 3; 11, 27, 3; 11, 20, 4; iv, 7, 12; v, 2, 4; 4, 8; 9, 13; 12, 8; 14, 7; *Mon* 6, 2 (dispositiones, h. e. oeconomiae); *Res* 33, 8; 35, 13 (disp. corporalis); *Val* 1, 3 (disp. allegorica).
- Dispositor *Res* 48, 10 app. (dispositor meritorum ordo).
- Dispunctio (= rationum, examinatio

- iudicium, consummatio) *An.* 33, 10; *Ap.* 18, 3 (ad utriusque meriti dispositionem); *Ap.* 19, 7 (disp. cotidiana saeculi totius); *Marc.* v, 12, 5; *Test.* 4, 1.
- Dispunctor *Marc.* iv, 17, 10.
- Dispungere (= conferre accepta et data, examinare, absolvere, expungere) *An.* 33, 1; 57, 2; *Ap.* 37, 3; 44, 2; 45, 7; *Carn.* 5, 7; *Cast.* 2, 3; *Marc.* ii, 23, 3; *iv*, 10, 2; *iv*, 22, 12; *Mon.* 8, 2; *Nat.* 1, 2, 5; *Pat.* 8, 7; *Pud.* 2, 13; *Res.* 56, 1 (mercede disp. aliquem); *Res.* 58, 9 (disp. resurrectione, h. e. resurrectione ex merito afficere); *Spect.* 17, 6.
- Dissecare (= torquere, grauare) *Pat.* 14, 5.
- Dissimulare *Pud.* 1, 5.
- Dissimulatio *An.* 43, 12; *Marc.* v, 5. (= cessatio, negligentia).
- Dissipare *An.* 33, 5 (= dilaniare); *Ap.* 9, 17 app. (dissipatur memoria); 46, 16; *Marc.* iv, 37, 1, (diss. conscriptionem iniquam); *Spect.* 12, 4; 21, 3 (corpora feris diss.).
- Dissolubilis *An.* 9, 2; *Ap.* 47, 8.
- Dissolvere (= mori) *An.* 14, 1.
- Dissolutrix *An.* 42, 1.
- Dissolutus (= diffusus) *Praescr.* 9, 2; (= infirmus, paralyticus) *Marc.* iv, 12, 15 (diss. manus, diss. genua inualescunt).
- Distans *Fragni.* 4.
- Distantius *An.* 9, 1 (illud trifariam distantium).
- Distare *Carn.* 15, 4; *Praescr.* 40, 8; *Res.* 61, 1.
- Distat (= differt) *Nat.* 1, 15, 4.
- Distincta confusio (siderum) *Pal.* 2, 2.
- Distinctio (= singularitas) *An.* 11, 2.
- Distrare *Scorp.* 15, 2 (Paulus distrahitur).
- Distributio iudicii *Nat.* 1, 19, 7.
- Distrusus *Val.* 20, 1 app.
- Disturbare *Ap.* 9, 8 (dict. animas nascentium).
- Ditis pater *Nat.* 1, 10, 47.
- Diversitas (= singularitas) *An.* 16, 2.
- Diuentilare *Test.* 5, 3 (diuentilata opinionones).
- Diversitates *Pal.* 2, 1.
- Diuersorium *An.* 7, 4 app.
- Diuersus sibi *Mon.* 11, 13.
- Diuersus (= contrarius) *Herm.* 19, 1 (diu. pars); 21, 1; *Marc.* i, 20, 1; *iii*, 15, 1; *v*, 6, 9; *Pud.* 7, 13; 7, 23; 8, 4; 9, 20; 19, 1; cett.
- Diuertere *An.* 53, 1 app.; *Cult.* 11, 1, 4; *Marc.* iii, 22, 2 (diu. a iudaismo); *Praescr.* 5, 5; *Pud.* 1, 13 (diu. a sententiis pristinis).
- Dives c. genit. *Pal.* 3, 5.
- Diuidere forum toris *Ap.* 35, 11.
- Diuidi dissolui est et dissolui mori *An.* 14, 1.
- Diuinatio *An.* 22, 1; 28, 1; *Ap.* 20, 3 (ueritas diuinationis).
- Diuinatrix *An.* 22, 2; 46, 11.
- Diuitas (= dii) *Ap.* 10, 36; 11, 2; 27, 1.
- Diuius *An.* 28, 1.
- Diuisse *Carn.* 15, 5; *Prax.* 11, 2.
- Diuisibilis *An.* 14, 1.
- Diuisus (= diuersus) *An.* 37, 5; cfr 27, 8.
- Diuitium genit. pro diuitum *Vx.* ii, 8, 5 app.
- Diuitium *An.* 7, 3 (diu. corporis); cfr 44, 3; 53, 5 (diu. animae); *Ap.* 37, 6; *Cor.* 10, 7; *Herm.* 29, 4; *Pud.* 16, 17.
- Diurnitas Romana *Ap.* 32, 1.
- Diuus (= deus) *An.* 2, 3.
- Doctor *Pud.* 14, 27.
- Doctrinae consanguinitas *Praescr.* 32, 6.
- Doctrinae adulterinae *Praescr.* 34, 1.
- Dogma *An.* 33, 1.
- Dolere (trans.) *Scorp.* 6, 5 (dolere se).
- Domare *An.* 30, 3.
- Domestice (= tamquam domi) *Pal.* 4, 9.
- Domesticus *Ap.* 1, 1; 18, 6 (dom. gens dei); 39, 6 (domestici senes); *Marc.* 1, 23, 7; *Praescr.* 38, 6.
- Domicilium *Marc.* v, 12, 1 (terreni domicilii nostri).
- Domina mater ecclesia *Mart.* 1, 1.
- Dominari (c. genit.) *Ap.* 26, 3.
- Dominatio ex arce (= dom. tyrannica) *Ap.* 4, 4; dom. iusta et ordinaria *Marc.* 1, 27, 4.
- Dominatrix *An.* 22, 2; 24, 4; 38, 1.
- Dominatus *Res.* 9, 0.
- Dominicus *An.* 9, 4 (dom. sollemnitas); 55, 4; *Cor.* 3, 4 (dom. die); *Iud.* 9, 22; 14, 9; *Pud.* 9, 16; *Res.* 48, 2; 62, 1 (dom. pronuntiatio).
- Dominium *Cult.* 11, 6, 4; *Idol.* 2, 4.
- Domus (accus. plur.) *An.* 46, 13.
- Donare *Ap.* 50, 5 (don. se incendiis); *Marc.* v, 19, 9 (don. delicta); *Pud.* 17, 19 (don. fornicationem); *Pud.* 19, 20 (donato chirographo mortis).
- Donatium *Cor.* 1, 3; *Marc.* v, 8, 5 (donatium, h. e. charismata); *Praescr.* 12, 2; *Res.* 47, 8 (don. uitae aeternae); *Vx.* 1, 3, 6.
- Dormire *An.* 43, 9 (dormiturus in mortem); cfr 43, 10; 45, 3; *Iei.* 17, 3 (dormiunt cum sororibus).
- Dormitio (= mors) *An.* 55, 4; *Mon.* 10, 4; *Pat.* 9, 1; *Res.* 24, 2.
- Dos *An.* 2, 1; *Paen.* 1, 2; 1, 3; *Res.* 63, 2; *Test.* 4, 2 (dotem corporis); *Vx.* 1, 4, 4; 11, 8, 5.

- Dotalis *An.* 41, 4 (dot. mancipium); *Pud.* 1, 20; *Vx.* ii, 8, 5.
- Dotare *An.* 2, 1; *Herm.* 29, 1; *Vx.* ii, 8, 5.
- Draco (= diabolus) *Vx.* i, 6, 3.
- Dracones *Cult.* 1, 6, 2.
- Dracontarium *Cor.* 14, 2.
- Dubitare c. accus. c. infin. *An.* 46, 13.
- Dubitatus *Carn.* 23, 6.
- Dubitatus (= dubius) *Val.* 26, 1 (dub. euentus).
- Dubium *An.* 17, 13 (in d. deducere); 24, 3 (in d. deuocare).
- Ducatio *Cor.* 11, 7 app.
- Ducator *Iud.* 13, 10 app.
- Ducatus *Iud.* 13, 10; *Marc.* iii, 7, 1; *Nat.* 11, 5, 16; *Pud.* 5, 6.
- Ducere *An.* 15, 3 app. (= docere); *Mon.* 2, 2; *Nat.* 11, 2, 15 app.
- Ducere *An.* 37, 7 (materiam ducere, h. e. formare); *Herm.* 3, 2 (= boni ducere, uelle); *Val.* 15, 3 (duc. exitum).
- Ducere boni *Marc.* v, 5, 7; *v*, 12, 4; *v*, 19, 5; duc. lucri *Marc.* v, 20, 6; duc. magni *Marc.* v, 8, 12 app.; duc. tanti *Pud.* 2, 1.
- Dulcor *Marc.* iii, 5, 3.
- Dumtaxat (= maxime, praesertim) *Ap.* 39, 6; *Cult.* 11, 3, 2; *Herm.* 35, 2; *Marc.* ii, 2, 6; *v*, 8, 11; *Res.* 39, 1; *Virg.* 6, 2 cett.; (= certe, saltem) *An.* 10, 1; 58, 9; *Or.* 20, 1; *Res.* 53, 15.
- Duplicitas *Marc.* v, 11, 9.
- Durare *An.* 51, 3; *Cult.* 11, 3, 5; *Virg.* 14, 5 (duratur frons).
- Dure *An.* 17, 2 (cfr 28, 3); *Ap.* 4, 4 app.; *Bapt.* 5, 5 (durius); *Pud.* 1, 20 (durissime).
- Duricordia *Marc.* v, 4, 10; *v*, 13, 7 (*οὐλοποκαρδία*).
- Duritas *Nat.* 1, 18, 1.
- Duritia *Ap.* 27, 3; *Marc.* i, 14, 5; 1, 29, 8; *Nat.* 1, 10, 41; *Scorp.* 2, 1.
- Durus (= difficilis, obstinatus, stolidus, obtusus) *An.* 28, 3; *Praescr.* 7, 6; *Prax.* 13, 1; *Res.* 5, 4; 37, 1; *Test.* 1, 3.
- Dux (= deductor, doctor, καθήγητής) *Iei.* 10, 6 (dux universae ueritatis).
- Dynasta *Marc.* iv, 34, 17; *v*, 12, 8.
- Eadem (= simul, una) *Ap.* 19, 8; 21, 6; *Marc.* iv, 5, 2 app.
- Eatenus *Marc.* iii, 2, 4; *iii*, 24, 11 (eatenus dum); *Res.* 17, 3 (eatenus ... qua).
- Ebibere *An.* 43, 9 (ebibit soporem Adam); *Ap.* 40, 4 (ebibit terrae morus Corinthium mare); *Pud.* 16, 12 (ebibere notitiam apostoli).
- Ebramen *Iei.* 9, 7.
- Ebrietas *Pud.* 17, 17.
- Ebrius (= saturatus, plenus, plene expertus) *Iei.* 9, 8 (ebrius cibus); *Res.* 16, 7 (gladius latrociniis ebrius).
- Ebullire *Idol.* 3, 1; *Marc.* i, 27, 5 (eb. in omnem libidinem); *Scap.* 3, 4 (eb. uermibus); *Scorp.* 1, 5; *Val.* 8, 1 (ebulliant alios fetus).
- Eburnacius *Marc.* iv, 5, 12.
- Ecclesiasticus *Cast.* 13, 4 (eccl. ordines); *Marc.* v, 21, 1; *Pud.* 18, 2; 22, 11; *Virg.* 9, 1 (eccl. disciplina).
- Ecquid (= nonne) *An.* 18, 12.
- Ecquomodo *Marc.* iv, 20, 10 app.
- Ectasis *An.* 9, 4; 11, 4; 45, 3; 47, 3; 48, 4; *Iei.* 3, 2; *Marc.* iv, 22, 4; *v*, 8, 12; cett.
- Ectroma (= abortus) *Praescr.* 7, 5.
- Ecuria *Spect.* 5, 5 (ludi).
- Edentulus *Pal.* 5, 6 app.; *Res.* 61, 2.
- Ederatus *Cor.* 7, 5.
- Edere puberes (obscene) *Ap.* 9, 12.
- Edicere (= dicere, pronuntiare) *Ap.* 35, 11 app.; *Carn.* 14, 5 app.; *Cor.* 4, 6; 10, 4; *Herm.* 26, 1; 31, 3; *Marc.* v, 9, 6; *v*, 11, 4; *Pud.* 18, 10 app.; 22, 6; *Res.* 51, 5; *Val.* 30, 3; cett.
- Edictum *An.* 3, 1 (ed. praemonitorium); *Ap.* 4, 7; *Marc.* iv, 14, 1; *Pud.* 1, 6 (ed. peremptorium).
- Ediscere *An.* 43, 12; *Ap.* 35, 11; *Carn.* 6, 8; *Or.* 3, 3; *Prax.* 16, 3 (bis); *Res.* 58, 9.
- Edissertare *Res.* 33, 5.
- Editio (= munus) *Spect.* 12, 5.
- Edocere *An.* 53, 1.
- Edomare *Marc.* ii, 19, 1; 11, 15, 2 (ed. duritiam).
- Educare (= educere) *Pal.* 2, 6; *Virg.* 12, 2.
- Educator *Marc.* i, 23, 8.
- Educatus (= educatio) *Res.* 60, 3.
- Educere *Ap.* 21, 22 (ed. se in uulgas); *Virg.* 12, 2 (de uirginibus educere).
- Edulia *Marc.* v, 19, 10.
- Edurus *Res.* 57, 6 (ed. corpus).
- Effatus (subst.) *An.* 6, 3; *Nat.* 11, 11, 7.
- Effeminare *Pal.* 4, 2 (effeminatus aures); *Pud.* 2, 3 (eff. disciplinam).
- Efferre summum apicem alicui (= plurimum tribuere) *An.* 46, 11.
- Efficacia (= *εὐεργετία*) *An.* 14, 3.
- Efficere c. accus. c. infin. *An.* 2, 4.
- Effigiarus *An.* 9, 2; 22, 2 (eff. anima).
- Effigies (= species) *An.* 53, 3 (eff. demitionis).
- Efflare *An.* 27, 7.
- Effligere *Marc.* iv, 12, 5 (effl. spicas manibus).
- Effructicare *An.* 27, 8 (effr. aliquid); *Nat.* 1, 5, 2.
- Effumigatus *Mart.* 1, 5 (eff. coluber).

- Effundere partum *An.* 25, 2.
 Effutire *Nat.* 1, 8, 7.
 **Ἐφευκέν* *An.* 15, 1; *Res.* 15, 5.
 Egere (c. genit.) *Herm.* 8, 2 app.
 Egredi cutem (pro cute) *Pal.* 3, 2.
 **Ἐξορ*, **ἐξορῶν* *Idol.* 3, 4.
 Eicere *Ap.* 3, 4 (ei. uxorem); *Idol.* 9, 6 (ei. de aliqua re); *Pud.* 5, 10.
 Eicere *An.* 35, 3; *Cor.* 13, 7; *Spect.* 24, 2 (in baptisate); *Idol.* 18, 8; *Pal.* 4, 9; *Pud.* 14, 24.
 Eicrario libidinum *Pud.* 1, 3.
 Eiusmodi (ad instar substantiui usurpatum) *Ap.* 49, 3; *Bapt.* 12, 2; *Idol.* 14, 6 app.; *Idol.* 7, 2 (caelum pro eiusmodi militat); *Nat.* 1, 5, 9; *Praescr.* 5, 5; *Pud.* 20, 6; *Spect.* 10, 12; 25, 1; 28, 1; *Test.* 6, 3; cfr. Huiusmodi.
 Elaborare *Ap.* 2, 13 app. (elaboratis audire); *Cult.* 11, 2, 5 (elaborata pulchritudo); *Pud.* 5, 11 (elab. homicidium moechiae); *Res.* 49, 8 (elab. ad aliquid); *Val.* 30, 1 (elab. salutem).
 Elaeon *Marc.* 14, 39, 19 (= mons Oliuarum).
 Elanguere *An.* 53, 3.
 Elatio *Pud.* 14, 5.
 Elatrare *Nat.* 1, 4, 4 (cl. in aliquem); *Pal.* 5, 4 (cl. causas).
 **Ἐλαύνειν* *Ap.* 9, 16; *Nat.* 1, 16, 4.
 Electio *Praescr.* 37, 2 (= iudicium).
 Electrum *Herm.* 25, 3; *Prax.* 27, 8.
 Eleemosyna (= misericordia, stips, **ἐλεος*) *Idol.* 22, 2; *Pal.* 7, 8; *Virg.* 15, 2 (eleemosynae operatio); *Vx.* 11, 8.
 Elementa (= sol et luna) *Idol.* 10, 10; *Nat.* 11, 3, 3; (= primae litterae) *Marc.* 8, 4, 1.
 Elementicius *An.* 32, 2.
 Elephantus bestia insulsiissima *Res.* 6, 6.
 Eleuatio *Praescr.* 42, 2.
 Eleusinia *Ap.* 7, 6; *Val.* 1, 1, 1, 3.
 Eleusiniarum initiatu *Val.* 1, 1.
 Elicere purulentias *Pal.* 5, 7.
 Elidere (= interficere, conficere, reprimere) *Ap.* 23, 1; *Bapt.* 20, 4; *Cult.* 11, 7, 1; *Marc.* 1, 22, 1; 11, 10, 6; 14, 20, 3 (elid. mare); *Pud.* 9, 9; 22, 15; *Res.* 34, 3; 36, 1; *Scap.* 4, 2; *Scorp.* 6, 2; *Spect.* 18, 3.
 Elidere (= refellere) *An.* 23, 6.
 Elimare *Paen.* 11, 2 (elim. dentes); *Pud.* 14, 5 (elim. superbia).
 Elimator *Marc.* 14, 35, 7 (elim. humanarum macularum).
 Eliminare *Ap.* 6, 7; *Nat.* 11, 7, 11; *Res.* 49, 13.
 Elinguare *Nat.* 1, 8, 2.
 Elinguis, elinguis *Pal.* 6, 6.

- Eliquare *An.* 30, 3 (eliq. paludes); *Marc.* 1, 4, 5; *Pal.* 3, 5 (eliq. filum); *Res.* 6, 8.
 Elieborum *An.* 6, 8 (sic Chrysippus ad (h)elleborum).
 Elogium (testimonium bonum aut malum, libellus) *An.* 17, 10; *Ap.* 2, 4; 15, 2; 24, 6; 44, 2; *Cor.* 5, 4; *Marc.* 1, 22, 8; *Nat.* 1, 2, 7; 1, 10, 45; *Pud.* 4, 2 (contaminatae carnis el.); *Res.* 4, 2 (el. ignobilitatis); 34, 1 (elogio transgressionis inscribere); *Scap.* 4, 3 (bis).
 Elogium (= sermo, pronuntiatio, dictum) *An.* 2, 2; *Ap.* 18, 6; 23, 1; 48, 1; *Marc.* 14, 19, 2; *Nat.* 1, 4, 4; 11, 4, 17; *Pal.* 6, 1.
 Elucere (in aliquid) *Idol.* 3, 11.
 Eluctari agrum *Pal.* 4, 1.
 Elysei campi *Ap.* 47, 13; *Marc.* 14, 34, 12; *Nat.* 1, 19, 6.
 Emaculare *An.* 24, 5; *Carn.* 4, 4; *Marc.* 14, 9, 9; *Res.* 8, 3.
 Emancipare *Marc.* 11, 6, 5; 14, 8, 2; *Pud.* 21, 14.
 Emancipatio *Fug.* 12, 2 app.
 **Ἐμψροσάκης* *An.* 25, 5.
 Emendare *Paen.* 6, 6; 6, 22; *Pud.* 13, 15.
 Emendatio *Ap.* 46, 11 (= poena); *Paen.* 2, 1; 2, 2; *Pud.* 7, 20; 10, 14; 13, 14 sqq.
 Emendator *Val.* 33, 1.
 Emendicare *An.* 51, 1.
 Ementiri amicum *An.* 34, 4.
 Ementitus (passive) *Nat.* 11, 12, 15.
 Emereri *Marc.* 14, 35, 8.
 Emicare *An.* 3, 1; *Herm.* 29, 3 (emiciantior facta est arida).
 Emigrare scripturas *Cor.* 1, 5.
 Emissicius *Pal.* 3, 5 (emiss. ocelli).
 Emortuus *Pud.* 20, 7; *Res.* 28, 1; 30, 1; 35, 8.
 Emortuus *Pud.* 20, 7; *Res.* 28, 1; 30, 1; 35, 8.
 Emundare *Marc.* 14, 35, 7; *Pud.* 18, 11; 19, 10 sqq.
 Emunitas *Res.* 58, 9 app.
 Enarrare (= effari) *Pal.* 1, 2.
 Enatare (= emergere) *Pal.* 2, 3.
 Endromis *Pal.* 4, 4 (endromidis solocem).
 Enecatrix *Marc.* 1, 29, 8.
 Enectus *Ap.* 14, 1; *Nat.* 1, 10, 35; 11, 8, 14.
 Energema *Carn.* 24, 2; *Praescr.* 30, 6.
 Eneruis *Pal.* 4, 3.
 Enim (= profecto, utique, scilicet) *Pud.* 3, 1.
 Enim tertio loco collocatum *Idol.* 12, 1; *Nat.* 11, 17, 15.
 Enodator *Pal.* 6, 2 (enod. uocis).
 Enormis *An.* 6, 8; 58, 9; *Ap.* 19, 5;

- Paen.* 11, 5; *Virg.* 15, 1 (enormioris gloriae euentus).
 Enormitas *An.* 43, 8; 56, 2; *Idol.* 6, 4; *Marc.* 1, 2, 2; *Nat.* 11, 5, 5; *Pud.* 1, 20; *Res.* 58, 6.
 Entelechia *An.* 32, 4.
 Enubulare *An.* 3, 3; *Marc.* 14, 36, 10 (enub. caecitatem).
 Enundinare *Idol.* 9, 6 (enund. spiritum sanctum).
 **Ἐπερχόμενος* *Marc.* 14, 23, 1 sq. app.; 14, 25, 7 app.
 Epitharisma *Val.* 33, 1.
 **Ἐπιθυμῶν* *An.* 16, 3.
 Epinoema *Herm.* 3, 8 app.
 Episcopatus *Bapt.* 17, 2 (episcopatus aemulatio scismatum mater); *Fug.* 13, 3; *Praescr.* 32, 2; *Val.* 4, 1.
 Episcopus *Bapt.* 17, 1 sq.; *Cor.* 9, 1; *Idol.* 13, 3; *Mon.* 12, 1; *Praescr.* 32, 1 (ordo episcoporum); 41, 8; *Pud.* 1, 6 (episc. episcoporum); 18, 17; 21, 17 (ecclesia numerus episcoporum); cett.
 Episcynium (= seueritas, austeritas) *Pal.* 4, 8.
 Epistates *Mart.* 3, 4.
 Epitheton *Pal.* 4, 3.
 Epopta *Val.* 1, 2.
 Epulae esculentae *Ap.* 9, 13.
 Epulo *Idol.* 16, 3.
 Epulum Iouis *Ap.* 13, 7.
 Equidem *Marc.* 14, 36, 13 app.
 Equiria *Spect.* 5, 5 app.
 Equis (= pilis) caesiariati *Pal.* 4, 1.
 Equuleus *Mon.* 13, 3.
 Eradere *Ap.* 4, 9 (erad. legis crudelitatem); *Marc.* 11, 17, 1; 14, 6, 2; 14, 9; *Pal.* 3, 2 (er. serpentis pellem).
 Eradicare *Ap.* 5, 8; 9, 3; *Marc.* 14, 17, 1; *Nat.* 1, 2, 9; 1, 18, 4; *Pal.* 2, 7; *Pud.* 16, 12.
 Eradicatio *Nat.* 1, 9, 10; *Res.* 27, 6.
 Eremus *Mart.* 2, 7.
 Ereptio *Idol.* 2, 2 (er. animae).
 Erga (= contra) *Ap.* 1, 4; 2, 10; (= circa) *Marc.* 14, 35, 4; *Pud.* 20, 1.
 Ergastulum *Ap.* 27, 7 (ergastula rebellantia); *Marc.* 11, 2, 6.
 Erigere (= aedificare, struere) *Res.* 36, 1 (sententiam erigere).
 Eripere *Ap.* 21, 23; *Pal.* 2, 4 (Campania erepta Pompeiis); *Praescr.* 13, 4; 24, 5; *Res.* 11, 3 (ereptum tabernaculum carnis); 24, 7 (in nubis erepti); 42, 7 (eripi alicui rei).
 Erogare (= impendere, conficere, interficere, necare) *An.* 30, 5; 51, 3; *Ap.* 44, 1; 48, 14; *Mart.* 4, 9; *Nat.* 1, 10, 46; *Praescr.* 2, 1 (bis); *Res.* 8, 5; *Spect.* 12, 3.
 Erogare legem *Marc.* 11, 4, 5 app.
 Erogatio *Idol.* 5, 3.
 Erogator *Pud.* 16, 20.
 Errare *Pud.* 1, 10; 7, 6; 7, 14; *Spect.* 20, 5; cett.
 Error *Paen.* 2, 6; 4, 4; *Pud.* 1, 12; 7, 12; cett.; erroris silua *Nat.* 11, 9, 2; erroris uada incursare 1, 16, 9.
 Erubescencia *Paen.* 10, 1.
 Erubescere *An.* 27, 4 (natura ueneranda, non erubescenda); *Ap.* 1, 1 (erubescit inquirere); 4, 1; 9, 13; *Carn.* 4, 4; *Marc.* 1, 1, 3 (erub. alicui); *Pal.* 4, 3; *Pud.* 3, 4; *Val.* 3, 2 (erub. aliquid).
 Fruct(u)are *An.* 30, 2; *Ap.* 48, 14; *Cult.* 11, 13, 3; *Pal.* 2, 6 (Phoenices in Africam eructant); *Prax.* 11, 2; cett.
 Erudire *Carn.* 21, 6 (hos eruditur in fructum); *Marc.* 11, 16, 2 (erudimur deum a Christo); 11, 17, 4 (er. in aliquid); *Pal.* 5, 7 (er. aliquid); *Pat.* 3, 3 (er. ueniam patientiae); *Praescr.* 30, 3 (er. perditioni); *Pud.* 8, 1 (= polle); *Val.* 29, 3; *Virg.* 1, 6.
 Eruditio *An.* 24, 5 (er. mansuetudinis); *Paen.* 6, 3.
 Eruditor *Pal.* 4, 2 (eruditorem monstrum).
 Eruditus *Val.* 29, 3 (eruditus huius fides augetur).
 Eruere *Ap.* 2, 5; 7, 2; *Fug.* 2, 5 (ab aliqua re); *Nat.* 1, 2, 10; 1, 6, 4; 1, 16, 20.
 Erumpere *Marc.* 1, 17, 1 (erumpunt dicere); *Res.* 22, 3 (erump. aliquid = enuntiare); 52, 1 (erupit ostendere).
 Eruptio *Ap.* 35, 10 (eruptio impietatis); 39, 19 app. (eruptiones lasciuarum); *Marc.* 14, 9; *Test.* 5, 3.
 Esca *Idol.* 1, 2; *Marc.* 11, 18, 2 (esca non gloriosa); *Res.* 42, 5 (esca uitae).
 Escatilis *Marc.* 1, 1, 3; *Pat.* 5, 24 (escat. pluuia manna).
 Esculentus *Idol.* 5, 4 (esculentiora).
 Esietus *Bapt.* 5, 4.
 Esse ad aliquem (= proximum esse) *Pal.* 4, 1.
 Esse in malis *Val.* 10, 2 (est in malis res); e. de causa *Carn.* 14, 2; e. liquido *Ap.* 1, 1; e. moris *Ap.* 8, 7; e. pariter *Ap.* 19, 3 ([Moyses] Inacho pariter aetate est).
 Essentia *Val.* 30, 1.
 Est c. infin. *An.* 36, 2; 46, 2; 51, 4; *Ap.* 41, 2 (repercutere e.); *Carn.* 12, 3; *Cor.* 8, 5; 10, 2; *Marc.* 14, 9, 15 (fuit ei erasisse); *Nat.* 11, 3, 3; *Pud.* 2, 16 (est examinare); 7, 14 (erit retractare); 8, 1 (e. euenire); *Res.* 3, 1; 16, 9; 61, 7; *Test.* 5, 2; *Val.* 1, 3; 17, 1.

Esuries *An.* 24, 6; *Prax.* 16, 4.
 Esurire (= appetere) *Cor.* 7, 9; *Pal.* 5, 6;
Scorp. 1, 11 (esuriunt martyria).
 Etenim secundo loco collocatum *Ap.* 1,
 4; *Ind.* 2, 1; *Marc.* 111, 1, 1.
 Ethnicalis *Spect.* 5, 1 (ethn. litterae).
 Ethnicus *Pud.* 9, 5.
 Eriam quoque *Idol.* 20, 1.
 Etruscae coronae *Cor.* 13, 1.
 Euacuare (= infirmare, abolere, pro
 irritu habere) *An.* 33, 2; *Carn.* 16, 1;
 21, 3; *Marc.* v, 7, 11; 11, 5; *Mon.* 7,
 2; 13, 2; *Pal.* 12, 10; *Res.* 24, 19.
 Euacuare (= uacuum existimare) *An.* 46,
 3 (nulla somnia euacuant).
 Euacuatio *Marc.* 14, 24, 11.
 Euagare *Ap.* 19, 8.
 Euagatio *Pud.* 10, 10.
 Euangelicus *Marc.* 14, 2, 1 (euang. in-
 strumentum); *Res.* 24, 7 (euang. sermo
 tuba dei).
 Euangelizare *Marc.* 14, 2, 5.
 Euangelizator *Marc.* v, 7, 11; v, 19, 5;
Prax. 4, 4; *Prax.* 21, 1.
 Euaporare *Scorp.* 5, 9.
 Eucharistia *Cor.* 3, 3; *Or.* 19, 2; *Prax.*
 36, 5; *Pud.* 9, 16; 18, 8; cett.
 Euchere *Or.* 8, 6 (sed euche nos a malo).
 Euenire c. accus. c. infin. *An.* 53, 5; cfr
Marc. 14, 34, 1; v, 4, 2.
 Euentilare *Fig.* 1, 4 (eu. aeruum fide-
 lium).
 Euentus *An.* 2, 1; 46, 2; *Ap.* 9, 19;
Fig. 5, 1; *Marc.* 111, 6, 9; *Nat.* 1, 16,
 9; 1, 16, 11; 1, 16, 16; *Prax.* 28, 2;
Res. 21, 4; 55, 12.
 Euersio *An.* 26, 4; 35, 1; 53, 2; 55, 3;
Ap. 8, 7; *Marc.* 14, 29, 14; *Mon.* 11,
 11; *Prax.* 16, 2.
 Euersor *Ap.* 7, 1 (euersores luminum
 canes); *Pud.* 21, 8.
 Euidenter *Ind.* 11, 10.
 Euigescere (= vigorem amittere) *An.* 38, 3.
 Euigilare (= expurgari) *An.* 43, 12;
Marc. 111, 24, 10.
 Euigoratus (= uigore priuatus) *Ap.* 17,
 5; *Pal.* 4, 3.
 Euocator *An.* 53, 6.
 Euoluere *Res.* 32, 3 (lonas de alio piscis
 euoluitur).
 Euomere errorem *Pud.* 8, 1.
 Ex abundanti *An.* 7, 1; *Ap.* 16, 14;
Carn. 2, 6; *Cor.* 7, 1; *Ind.* 14, 1; *Marc.*
 111, 1, 1; 111, 7, 1; 114, 19, 8; 114, 38, 7;
 v, 4, 2; v, 9, 3; *Prax.* 13, 6; *Spect.* 14,
 1; *Vx.* 1, 8, 5; ex redundant *Pud.* 20,
 1; ex aequo *An.* 8, 5; 24, 11; *Ap.* 36,
 4; *Bapt.* 17, 2; *Herm.* 16, 2; 21, 1;
Marc. 1, 6, 2; 11, 27, 5; 11, 27, 7; *Res.*
 50, 5; *Scap.* 2, 3; *Vx.* 1, 8, 1 (ex aequo

haberi); 11, 8, 5; ex aperto *Ap.* 18, 8
 app.; ex arce dominatio *Ap.* 4, 4; ex
 contrario *An.* 5, 1; ex disperso *Val.*
 29, 1; ex diuerso *Herm.* 32, 4; *Marc.*
 114, 19, 2; 114, 29, 16; 114, 36, 13; *Nat.*
 11, 5, 11; *Prax.* 14, 4; 15, 3; *Pud.* 9, 8;
Virg. 10, 2; ex falso *An.* 28, 3 (= fal-
 sum); ex fide *Ap.* 2, 17; *Marc.* 14, 16,
 15; *Nat.* 1, 17, 6; ex multis *Pal.* 5, 7;
 ex otio *Ap.* 48, 5; ex pari *Nat.* 1, 11,
 5; *Herm.* 7, 3; *Marc.* 1, 7, 5; v, 10, 10;
Paen. 3, 5; *Pal.* 16, 2; ex parte *Herm.*
 36, 1; ex toto *Ind.* 9, 3 app.; ex (sensu
 instrumentali) *Nat.* 1, 10, 47 (corporea
 examinata e cauterio probat).
 Exactio *Marc.* 14, 11, 5 (exactio compa-
 rationis); *Nat.* 1, 10, 22 (exactio
 quaestoris); *Res.* 32, 2.
 Exactior *Ap.* 36, 3 (ex. benignitatis);
Ap. 40, 10; *Cult.* 11, 4, 2 (exactior casti-
 tatis); *Spect.* 2, 11 (ex. innocentiae).
 Exagere *Res.* 42, 3 (usque nouissimum
 quadrantem exacturus).
 Exaggeranter *Carn.* 19, 4.
 Exaggerare *Res.* 51, 5.
 Exalbidus *Res.* 55, 8.
 Exaltatio (= superbia) *Cult.* 11, 3, 2.
 Examen *An.* 23, 4; 30, 2; 36, 1; *Marc.*
 14, 5, 3; *Val.* 32, 1; (= multitudo)
Ap. 10, 11; 40, 7; *Marc.* 1, 5, 1 (exa-
 men diuinitatis, de Gnosticorum
 aenibus dictum); *Pal.* 2, 6 (examina
 gentium); cfr *Exercitus*, *Silua*.
 Examinare in aliquid *Marc.* 111, 1, 2.
 Examine *Prax.* 23, 4 (ex. credere).
 Examinatio *An.* 10, 3.
 Examinator *An.* 2, 6; *Ap.* 9, 5.
 Examinatorius *Scorp.* 7, 4 (martyria fidei
 examinatio).
 Exancillari *Ap.* 17, 5 (exancillata falsis
 deis).
 Exanimare fruges *Ap.* 22, 5.
 Exaperire *Ap.* 18, 8 (in Graecum stilum
 exasperata monumenta).
 Exaridus *Res.* 30, 1.
 Exarmare *Cult.* 11, 9, 2 (exarmata forma);
Idol. 19, 3; *Pud.* 1, 2 (exarmata iura).
 Exarticulatus *Nat.* 1, 8, 7 (exart. sonus).
 Exasperare *Ap.* 21, 18.
 Exasperatio *Marc.* 11, 16, 6.
 Exautorare se (= sui obliuisci) *Pal.* 4,
 8; *Pud.* 14, 17; *Scap.* 1, 1 (exautorati
 animas nostras); (= auctoritate pri-
 mare) *Marc.* 111, 3, 1.
 Excaecare *Ap.* 46, 11.
 Excantare *Mart.* 1, 5.
 Excaudicare *Pud.* 16, 12 (exc. siluam).
 Excedere *Ap.* 46, 17 (exc. a regula);
Marc. 1, 5, 2 (excessa iam unione).
 Exceptaculum *Spect.* 2, 10.

Exceptio *Ap.* 21, 2 (exc. uictus); *Ap.*
 36, 3 (exc. personarum); *Idol.* 10, 4;
Paen. 5, 14; *Val.* 9, 1.
 Excerebratus *Marc.* 14, 11, 9.
 Excernere *Pud.* 21, 1.
 Excessus *Nat.* 1, 12, 4 (exc. sedilis in
 cruce); (= exorbitantia, morbus) *An.*
 27, 4 (excessus, non status est impu-
 dicus); *Ap.* 22, 4; *Scorp.* 5, 8 (exc.
 fellis); *Spect.* 2, 10; (= mors) *Val.* 32,
 5; *Vx.* 1, 1, 4; 1, 6, 5; 11, 1, 1; (= di-
 gressio, diuerticulum) *An.* 25, 1; 50,
 1; *Nat.* 1, 15, 5; *Prax.* 31, 1; (= ec-
 stasis) *An.* 45, 3.
 Excetra delictorum *Pal.* 5, 22.
 Excidere *An.* 25, 9 (exc. de memoria); *Ap.*
 49, 6 (exc. a deo); *Carn.* 2, 4; *Herm.*
 39, 1 (exc. a lineis suis); *Idol.* 6, 2 (exci-
 dit sibi ipse homo); *Ind.* 2, 4 (exc. de
 immortalitate); *Marc.* 111, 4, 4; 114, 17,
 11; 114, 22, 12; v, 4, 8 (furibus aliquid
 excidere solet de praeda in iudicium);
Nat. 1, 16, 14 (exc. domo); 11, 8, 3 (exc.
 probationi); *Paen.* 6, 13 (absolute);
Prax. 17, 3 (excidit, h. e. accidit, sors
 illi); *Spect.* 8, 10; 26, 4; *Virg.* 7, 2;
 14, 3 (exc. de uirginitatis gratia).
 Excipere (= accipere) *Bapt.* 17, 3; (= ex-
 cludere) *Val.* 26, 2 app.
 Excitare (= excutere) *Marc.* 14, 16, 7 (exc.
 dentem).
 Exclamare (= declamare) *Ap.* 39, 10.
 Excludere (= parere, gignere) *Res.* 6, 5
 app.; *Val.* 11, 1; 36, 1 app.; (= abro-
 gare, euertere reddere, irritum
 uel superfluum, infirmare) *An.* 2, 5;
 6, 5 (excl. gradum definitionis); 57, 5;
Ap. 4, 8; *Idol.* 11, 7; 23, 5; *Marc.* 1,
 1, 5; 20, 4; 21, 1; 11, 29, 5; 111, 19, 1;
 114, 9, 10; 20, 1; v, 3, 6; 13, 1; 19, 9;
 20, 4; *Pud.* 8, 12 (excl. parabolas);
Res. 2, 4.
 Exclutor *Nat.* 1, 10, 6.
 Excoctus *An.* 25, 6 (colorem excoctae
 gentes).
 Excondere (= condere, facere) *Marc.* v,
 18, 5 app.
 Excornis *Pal.* 5, 6.
 Excremare *Cult.* 11, 6, 2 (quodcumque
 immundo spiritui excremari solet);
Nat. 1, 10, 28.
 Excruare *Vx.* 11, 5, 3 (excruata re).
 Excudere *Res.* 6, 5; *Val.* 36, 1.
 Excusare (= detrectare) *Herm.* 15, 6;
Idol. 16, 2; *Marc.* 14, 24, 5 (exc. prae-
 ceptum); *Pud.* 12, 7 (excusant ceruicem
 nostram a tanto iugo); *Res.* 6, 8; 61,
 6 (os cibo excusamus); *Val.* 1, 3.
 Excutere daemona *Ap.* 21, 17; 34, 2;
Nat. 1, 10, 39 (exc. lacrimas).

Excutare (= temptare) *Marc.* 14, 28,
 10.
 Executio *Ind.* 9, 10 (= persecutio).
 Executor *Marc.* 1, 27, 6; *Nat.* 1, 6, 2.
 Exedentulus (= qui exedit) *Pal.* 5, 6.
 Exedere *Scorp.* 5, 6 app.
 Exeduratus *Pal.* 4, 3 app. (exeduratae
 exuuiiae).
 Exemplaris *An.* 18, 3 app. (ex. formae);
Nat. 1, 5, 3.
 Exemplarium *Herm.* 38, 5; *Idol.* 5, 3;
Marc. 1, 16, 1.
 Exemplum (= figura, imago) *Ap.* 33,
 11; *Marc.* v, 7, 13; v, 4, 1 (non exemplum
 sed ueritas); *Res.* 38, 6; 52, 2; (= poena)
Scap. 3, 3.
 Exemplus c. accus. *Pal.* 1, 2.
 Exequi *Marc.* 1, 27, 4 (ex. delicta); (= enarrare)
Spect. 8, 1.
 Exercere conuiuium *Vx.* 11, 4, 1.
 Exercitare aliquid *Val.* 14, 4.
 Exercitatio scripturarum *Prax.* 14, 5.
 Exercitatorius *Paen.* 12, 4 (exercitatoria
 iacula).
 Exercitatus *Prax.* 17, 4 (exercitatis-
 mus scripturarum); 14, 2.
 Exercitus *Pud.* 16, 24 (ex. sententiarum).
 Exercitus *An.* 45, 5; 45, 1 (= occupa-
 tus); *Pal.* 4, 1 (prouinciis melius exer-
 citis); *Val.* 18, 1 (exercitior agendis
 rebus).
 Exerere mentionem *Marc.* v, 2, 4.
 Exerte *Idol.* 11, 3 app.; *Spect.* 3, 2; *Val.*
 3, 5; *Vx.* 11, 1, 4.
 Exertus *Ap.* 37, 4; *Bapt.* 18, 2 (exerta
 dignatio); *Pal.* 3, 7 (c. accus.) *Nat.* 1,
 20, 10 (exertior).
 Exh(a)reditare de aliqua re *Cast.* 12, 3;
Res. 49, 1.
 Exhalare (intrans.) *An.* 54, 4; cfr 55, 3.
 Exhaustire *Carn.* 15, 4 app. (exhaustos in
 tantum humilitatis); *Marc.* v, 20, 5.
 Exhibere *An.* 10, 5; *Ap.* 36, 2; 48, 4;
Carn. 2, 3; 4, 4; 15, 4; *Cult.* 11, 9, 1;
Marc. 11, 23, 3; 114, 24, 12; *Pal.* 1, 2;
Pud. 21, 5; *Res.* 42, 11; cett.
 Exhibitio (= praestatio, representatio,
 impletio, τελειωσις) *An.* 57, 12; *Cor.*
 8, 1; *Cult.* 11, 1, 1; *Herm.* 33, 2; *Idol.*
 6, 2; 8, 2; 12, 1; *Mon.* 8, 6; 16, 2;
Res. 17, 9 (exh. carnis); 23, 12 (exhibi-
 tionis omnium quae locutus est deus
 tempus); 53, 1.
 Exhorere *Or.* 14; *Res.* 42, 8.
 Exhortatio *Pud.* 15, 2 (exh. sanctorumia-
 rum); *Cast.* 1, 1; *Res.* 43, 2 (exh. fa-
 stidiendae uitae); 49, 6 (exh. dignitatis
 sectandae).
 Exhortatus (passiue) *Bapt.* 18, 2.
 Exigere (= depellere) *Ap.* 32, 3 (exigere

- daemones de hominibus; 48, 1 (exig. lapidibus); *Test.* 4, 5.
 Exilitas *An.* 20, 4; *Marc.* 11, 9, 8.
 Exilium *Res.* 8, 5 (exil. lucis); 40, 3 (exil. animae); *Res.* 49, 6 (exil. paradisi).
 Eximere *Ap.* 2, 15 (eximi debito poenae); *Pal.* 1, 2 (exemptus senium).
 Exinde — quo *Ind.* 13, 5; *Marc.* 11, 12, 3; ex. — quod *Ind.* 13, 3 app.; *Marc.* 11, 12, 2; ex. — ex quo *Herm.* 18, 4; *Marc.* 11, 21, 1; (= inde, ex hoc) *Ind.* 13, 5 (exinde quo interdictum est); *Marc.* 14, 42, 2; v. 9, 6; 16, 3; *Pal.* 1, 3; 3, 6 (= ex illo tempore).
 Existimatio *Paen.* 10, 8.
 Exitialis *Marc.* v, 16, 2.
 Exitiosus *Pud.* 19, 25.
 Exitus (= finis, exitium, mors, sors) *An.* 6, 7; 51, 4; *Ap.* 18, 2; 21, 5; 23, 3; 30, 6; *Fug.* 3, 1; *Idol.* 10, 6 (ex. domini); 16, 2; *Marc.* 1, 1, 2; 11, 18, 2; *Mart.* 6, 2; *Nat.* 1, 16, 16; *Res.* 20, 8; 25, 6 (exitus saeculi); *Scap.* 3, 4 (in exitu Byzantino); *Scorp.* 7, 2 (exitus martyrum cantantur); *Spect.* 3, 8 app.; *Val.* 10, 1.
 Exodium (= finis, clausula) *An.* 51, 3; *Res.* 25, 3 (ex. saeculi).
 Exodoratus *Pal.* 4, 3.
 Exolescere *Scorp.* 1, 10; (in aliquid) *Val.* 39, 2; *Virg.* 17, 1 (exol. ab aliqua re).
 Exomologesis *Paen.* 9; 10, 9; 12, 1 sqq.; *Pat.* 15, 2.
 Exonerare *An.* 30, 2 (exon. popularitatem).
 Exorare *Paen.* 10, 6; *Pud.* 13, 7; 19, 28; *Res.* 63, 6.
 Exorator *Pud.* 19, 25; 19, 26.
 Exorbitare *Ap.* 6, 1; 9, 14; 16, 11; 20, 3; *Nat.* 1, 13, 4; 11, 2, 9; *Pal.* 5, 1; *Pud.* 8, 2 (exorb. a lumine vero); *Praescr.* 4, 6 (exorb. ad haereses).
 Exorbitatio *An.* 24, 2; *Idol.* 8, 2; 14, 2 (exorb. disciplinae); *Marc.* 1, 29, 4.
 Exorbitator *Marc.* 11, 13, 5; 11, 6, 10 (exorb. Iudaismi).
 Exorcismus *An.* 57, 5; *Praescr.* 41, 5 (exorcismus agere); *Spect.* 26, 2.
 Exorcizare *Idol.* 11, 7.
 Exordium *Cult.* 1, 2, 1 (exordia oculorum producere).
 Exornare (= ornamentis destituere) *Cult.* 11, 9, 2 app.
 Expallidus *Res.* 57, 6.
 Expandere *Ap.* 30, 4; 30, 7; *Ind.* 10, 10 (expansis manibus orare); *Marc.* 1, 23, 9; 11, 18, 6; *Paen.* 10, 2 (exp. frontem); (= explicare, interpretari) *Marc.* 11, 21, 2.
 Expauescere *An.* 30, 4 (transit.); *Ap.* 37,

- 7; 39, 9 (exp. ad lucem ueritatis); *Marc.* 11, 17, 1 (exp. super aliquid); *Mart.* 3, 2 (exp. de umbra ad solem); *Nat.* 1, 17, 15 (transit.); *Or.* 22, 10; *Prax.* 3, 1; *Scap.* 1, 1; *Scorp.* 12, 3 (transit.); *Spect.* 17, 4.
 Expedire *Ap.* 16, 2 (Iudaeos Aegypto expeditos); *Idol.* 8, 1 (= conficere, adornare); *Paen.* 1, 4; *Pal.* 2, 5 (c. accus.).
 Expediti aduersus aliquem (h. e. uelle congregari) *Marc.* 14, 5, 7.
 Expeditio (= compendiose) *Ap.* 47, 10.
 Expeditio *An.* 2, 6; *Marc.* 11, 24, 4; *Vx.* 1, 5, 2.
 Expeditus (= facilis, pronus) *Or.* 8, 1; *Pal.* 1, 1; 5, 3; *Spect.* 1, 5 (expeditum morti genus); *Vx.* 11, 2, 5 (expedita sententia).
 Expellere *Ap.* 58, 8; *Val.* 26, 2.
 Experimentum (= argumentum) *Herm.* 3, 8 app.
 Expertus *Res.* 42, 4 (inferos iam expertus); *Vx.* 11, 2, 5 app. (experta sententia).
 Expiabilis *Pud.* 18, 3.
 Expiare *Carn.* 4, 4 (exp. daemonicum); 17, 3 (exp. carnem sordibus antiquitatis); *Pud.* 19, 5.
 Expiator *Pud.* 15, 11.
 Expiatus (= expiatio) *Val.* 13, 1.
 Expingere *Cult.* 11, 1, 3 (femina non uel idcirco expingi se curet); 11, 12, 3.
 Explicabilis *Carn.* 16, 5.
 Explicare *Pal.* 3, 2 (= se explicare); 3, 3 (expl. gradum).
 Explodere *An.* 53, 1 (explosa anima); *Vx.* 11, 5, 2 (aliquid immundum flatu explodere).
 Exploratus (subst.) *Nat.* 1, 8, 2 (expl. inire).
 Expolitus *Praescr.* 34, 8 (expolitores haereses).
 Exponere (= deponere, exuere) *Or.* 15, 2 (exposita penula); *Pal.* 5, 3 (exponitur uestis); *Prax.* 25, 2; *Res.* 45, 6 (exp. ueterem hominem); *Val.* 9, 4; exp. crucibus aliquem (h. e. dedere) *Ap.* 9, 2; 9, 7.
 Exporrigere *Ind.* 10, 8 (exp. benedictionem).
 Expositio *Pal.* 5, 2 (expos. indumenti, l. e. depositio); *Pud.* 9, 1 (in expositione torquere); 9, 3.
 Expostulare (= postulare, prouocare, interrogare) *Cor.* 1, 2 (expostulatus causas); *Herm.* 24, 1; 28, 2; *Marc.* 11, 17, 4; 14, 7, 10; *Res.* 30, 7; *Val.* 7, 4.
 Expressor *Ap.* 46, 18 (expr. ueritatis).
 Exprimere *An.* 56, 6 (expr. fenus) *Ap.* 35, 2 (expr. fauces, h. e. strangulare);

- 40, 15 (omni continentia expressi, h. e. *ἐκμετρεμένοι*); *Idol.* 9, 6 (expr. exomologesis); (= excludere) *Marc.* 1, 4, 5; (= exponere) *An.* 46, 1 (expr. de re); cfr. 45, 1.
 Exprobare alicui *Idol.* 7, 5; *Marc.* 14, 7, 12; *Paen.* 8, 1.
 Expromere (absol.) de aliqua re *An.* 45, 1.
 Expugnabilis (= oppugnabilis) *Marc.* 11, 15, 2.
 Expugnare *Ap.* 24, 2; *Val.* 4, 2.
 Expugnatio *An.* 34, 2.
 Expugnatorum multitudo *Nat.* 11, 1, 6.
 Expugnatorius *An.* 57, 2 (exp. dominationis).
 Expunicare (= laeuigare, purgare) *Val.* 16, 2 (exp. ab iniuriis).
 Expunctio *Idol.* 16, 3 (exp. operae meae); *Praescr.* 10, 7.
 Expunctore *Or.* 1, 2.
 Expungere (= dispungere, perficere, implere, consummare) *An.* 49, 1; *Ap.* 2, 15 (exp. debito poenae, h. e. afficere); 15, 7; 21, 5; 35, 4; 48, 12; *Cor.* 1, 1; *Idol.* 13, 4; *Ind.* 12, 15 (expuncta prophetata); *Marc.* 11, 20, 4; 11, 12, 3; 11, 17, 5; 11, 20, 2; 11, 24, 4; 14, 20, 3; 14, 39, 18; v. 21, 2; *Mart.* 6, 1; *Nat.* 1, 7, 33; *Or.* 11, 2; 11, 3; *Paen.* 3, 14; 9, 5; *Res.* 14, 8; 25, 5 (exp. iudicium); 41, 6 (exp. mortem); *Scorp.* 10, 14.
 Expungere (= absolvere) *An.* 22, 1.
 Exquisitio *Idol.* 4, 4 (exq. sanguinis); *Nat.* 1, 3, 1.
 Exquisitus *An.* 33, 5 (exquisitis tormentis); *Ap.* 50, 13 (exquisitor crudelitas).
 Exsanguis *Res.* 55, 8.
 Exsecare *An.* 10, 4.
 Exsecraturum *Ap.* 22, 2; *Ind.* 5, 6.
 Exsecrator *Pud.* 15, 11.
 Exsectio *An.* 10, 4 (= vivisection).
 Executio eqs. u. Executio eqs.
 Exsors *Marc.* 1, 28, 3 (exs. salutis).
 Ex(s)pectabilis *Marc.* 11, 16, 1.
 Ex(s)pectare (= animaduertere, spectare) *Ap.* 22, 1 (exp. ad arbitrium alicuius); cfr. *Pud.* 7, 23 app.; *Spect.* 3, 2 app.
 Ex(s)pirare *Mart.* 2, 4 (exp. triste); *Pud.* 19, 6 (in haeresi exspirare).
 Ex(s)piratio *An.* 25, 2.
 Exsplendor *An.* 37, 7 app.
 Ex(s)puere *Ap.* 50, 8; *Mart.* 4, 7; *Nat.* 1, 18, 4; *Pal.* 2, 3 (mare expuens naufragia); *Vx.* 11, 5, 2.
 Ex(s)tare (= emergere) *Cult.* 11, 13, 1.
 Ex(s)tasis u. Ecstasis.
 Ex(s)ternatus *An.* 1, 2 (externata anima).
 Ex(s)tructe *Cult.* 11, 11, 1 (exstructus prodire).
 Ex(s)tructio *Herm.* 40, 1 (extr. mundi); *Res.* 5, 2.
 Ex(s)tructorius *Carn.* 17, 5 app. (extr. uitae uerbum).
 Ex(s)truere *An.* 5, 1 (exst. aliquem ad aliquam rem); 28, 2 (extr. sententiam); *Res.* 48, 6 (aliquem alicui rei).
 Exsuccidus *An.* 32, 3.
 Exsuccus *An.* 51, 3.
 Exsufflare *Idol.* 11, 7 (= contemnere).
 Exsugere *Praescr.* 39, 4 (exsuxit tragoe-diam ex Virgilio).
 Exsuperantia *Pal.* 11, 2.
 Exsuppurare *Pal.* 5, 7 app.
 Extendere (= cruciare, proritare, instigare) *Ap.* 8, 7; *Val.* 9, 3; *Vx.* 1, 3, 6; (= augere) *Cult.* 11, 3, 1; *Idol.* 11, 3 (ext. diligentiam).
 Exterminare (= relegare, uastare, delere, euertere) *An.* 45, 5; *Ind.* 8, 17; 10, 4; *Pal.* 3, 4 (= exterminari) *Res.* 52, 7; *Spect.* 17, 2 (ext. sexum pudoris).
 Exterminium (= uastatio) *Ind.* 8, 17; 11, 6; *Val.* 16, 2.
 Externus *Ap.* 20, 2 (interna et externa bella); 37, 4 app.
 Estimare (= extimam collocare, ad extimam relegare) *Cor.* 5, 1.
 Estimatio temporalis *Cult.* 11, 9, 8.
 Extimus *An.* 48, 1; *Ap.* 21, 6; *Marc.* 11, 18, 5.
 Extorquere *Ap.* 9, 7 (spiritum extorq.); *Ap.* 30, 7; *Idol.* 12, 1 (reuelationes extorq. xerophagiis); *Ind.* 13, 26.
 Extorris c. genit *An.* 25, 2; 56, 8 (extorres inferum); *Ap.* 21, 5; *Praescr.* 42, 10.
 Extra (= ab extraneis) *Ap.* 46, 14.
 Extranaturalis *An.* 43, 1.
 Extraneus (= alienus) *An.* 25, 2 (c. genit.); 46, 5 (extr. humanitatis); 49, 3 (extranea dea nulla gens); *Ap.* 1, 2; 7, 5; 9, 17; 16, 4; 25, 4; 31, 1; 31, 3 (extr. a turbis); 37, 4 app.; *Cult.* 11, 11, 2 (extr. fidei); *Marc.* 11, 13, 4 (extr. mali); *Marc.* 14, 11, 1 (extr. legis); 14, 11, 3; 14, 16, 11; v. 19, 5; *Nat.* 1, 7, 14; 11, 4; 17, 3; 18, 6; 20, 10; 11, 13, 21; *Pud.* 9, 6 (nomen extr.); *Res.* 16, 15 (extr. gloriae).
 Extraordinarius *Idol.* 5, 4; *Marc.* v, 15, 3; *Pud.* 8, 11.
 Extremior *An.* 33, 10.
 Extremissimus *Ap.* 19, 4.
 Extremitas *Cast.* 6, 2; *Marc.* v, 4, 2; *Nat.* 1, 1, 7 (extremitates temporum); *Paen.* 2, 4.
 Extrinsecus (adiect.) *An.* 6, 3; *Cast.* 1, 1; *Or.* 25, 1; *Paen.* 12, 3; *Pal.* 1, 1; *Praescr.* 4, 3; *Val.* 18, 2.
 Extrudere *Pal.* 4, 4 (= expellere).

- Extundere (= effundere) *Marc.* v, 18, 5.
 Exuberare *An.* 30, 2; *Ap.* 11, 6; *Marc.* iv, 21, 4; *Pal.* 2, 6 (Scythae exuberant Persas); *Res.* 7, 10.
 Exuere *Res.* 7, 2 (paradisum exuti); 45, 16 (exui aliquid); *Spect.* 21, 2 (exuere uesicam).
 Exul *Ap.* 42, 1 (exules uitae); *Nat.* 1, 8, 2 (exul uocis); *Paen.* 11, 5 (ex. a felicitate); *Res.* 17, 2 (ex. carnalis).
 Exulare *An.* 56, 8 (c. ablat.); *Pat.* 13, 4 (ex. ab humana forma).
 Exultatio *Paen.* 5, 7.
 Exunguis *Pal.* 5, 6.
 Exumiae *Ap.* 21, 21 (exum. sepulchri); *Cult.* 11, 7, 2 (ex. alieni capitis); *Pal.* 3, 2 (ex. serpentis); 4, 5; 4, 10 (= deorum uestimenta).
 Exusporare *Pal.* 5, 7.
 Faba *An.* 31, 4; 48, 3.
 Fabale *An.* 31, 4 (per fabalia non transendum).
 Fabricare *Pat.* 7, 10 (amicos de mamma fabricare).
 Fabulae *Nat.* 1, 8, 4; fab. mimicae *Nat.* 1, 10.
 Facere alicui *Pat.* 5, 4 (neutrum alteri facere, h. e. conuenire); *Scap.* 5, 4 (sed cui nihil facere possis); *Scorp.* 10, 3 (quomodo multis ut uobis faciant homines); 10, 8 (qui solum corpus occidunt, animae autem nihil faciunt); *Val.* 32, 5; cett.
 Facere ad (= pertinere) *An.* 38, 1; *Nat.* 11, 3, 2; (= adiuuare, fauere) *An.* 57, 3; *Ap.* 29, 3 (facere ad causam) (cfr. 5, 1; 23, 8); *Herm.* 36, 5; *Idol.* 1, 1; *Marc.* iv, 40, 3; *Mart.* 1, 1; *Res.* 6, 5; *Spect.* 5, 8.
 Facere liberos (= γενναίους) *Herm.* 32, 2; *Marc.* iv, 17, 4.
 Facere (= uadere, proficisci) *Pal.* 3, 5 (quo ad illum ex Libya Ammon facit); f. aliquid aliquid *Pal.* 2, 3 (reliquias Siciliam facit); f. c. infin. *Scorp.* 10, 17.
 Facies *An.* 2, 3 (f. saeculi); 13, 2 (f. operis = prima pagina); 53, 4; *Cult.* 11, 9, 1 (facies frugis); *Herm.* 35, 2 (facie prima, h. e. primo obrutu); *Marc.* v, 3, 7 (in faciem resistere alicui); *Res.* 15, 6 (fac. intentionum speculum); *Scorp.* 2, 4 (fac. terrae).
 Facilis c. infin. *An.* 50, 5; *Ap.* 45, 2; 46, 9; *Marc.* v, 11, 2; cett.; fac. ad aliquid *Val.* 1, 1.
 Facilitas *Pal.* 5, 5 (facil. materiae).
 Facilius (= citius, potius, apius) *An.* 1, 4; *Ap.* 5, 8; 39, 14; 46, 4; *Cor.* 7, 5;
 9, 2; *Idol.* 10, 2; *Marc.* 1, 13, 4; iv, 7, 8; iv, 9, 6; iv, 17, 7; iv, 18, 5; *Nat.* 1, 10, 33; *Prax.* 17, 1; *Scorp.* 10, 4.
 Facinus (= res) *An.* 25, 5.
 Factio (= haeresis) *Val.* 7, 6.
 Factitamentum (νομήματα) *An.* 18, 12.
 Factitare *Nat.* 1, 16, 4; *Pal.* 4, 9 (f. locinimum).
 Factitatio *Herm.* 31, 5; 32, 1 (fact. hominis).
 Factitator *Ap.* 21, 10; 46, 9; *Prax.* 18, 3 (fact. idolorum); *Val.* 21, 2.
 Factiticius *Spect.* 18, 2 (factiticii corporis cura).
 Factiuncula *Carn.* 15, 3.
 Factura (το ποιεῖσθαι) *An.* 4; *Marc.* v, 17, 11; *Scorp.* 2, 14.
 Facula *Ap.* 37, 3; *Pud.* 22, 5; *Scorp.* 6, 9.
 Facultas (= essentia) *An.* 46, 4.
 Falsarius *Idol.* 5, 2; *Marc.* iv, 3, 4.
 Falsum *An.* 28, 3 (ex falso); *Ap.* 2, 5 (cum falso); *Marc.* iv, 42, 4 (habere falsi tui praedam).
 Famae cupido ingenua *Test.* 4, 9.
 Familia *Marc.* iv, 20, 2 (familiae dirimendae sorte); f. dei *Pat.* 2, 3; *Scorp.* 6, 6; (= schola, discipuli, sectatores) *Val.* 8, 3 (fam. Phosphori).
 Familiaris (= domesticus) *An.* 48, 4; *Idol.* 6, 6 (fam. dei).
 Familiaris substantia *Ap.* 39, 10.
 Fames *Nat.* 1, 9, 3; 1, 9, 5.
 Famose *Marc.* 1, 22, 9 (famosius curare).
 Famositas *Spect.* 23, 1.
 Famosus (= nobilis) *Nat.* 1, 18, 9.
 Famula *Pud.* 20, 13.
 Famulare (= famulum facere, δουλοῦν) *Ap.* 39, 16 (famulandae libertatis); *Ap.* 21, 7 (fam. elementa); *Res.* 47, 6 (famulati); 47, 14 (quod famulatum est liberans).
 Famularis *Ap.* 21, 22 (fam. et uectigalis).
 Famulatorius *An.* 33, 1 (fam. animal); *Nat.* 11, 14, 4 (fam. mendicantis).
 Famulatus *Idol.* 11, 8 (famulatus idolorum).
 Famulus (adlect.) *An.* 33, 9; *Res.* 47, 4 (c. genit.).
 Farinus deus *Nat.* 11, 11, 6.
 Farsura *Val.* 27, 2.
 Farsus *Idol.* 12, 3; cfr. *Pal.* 4, 3 (hiatus crinibus infarsus).
 Fartilis *Val.* 27, 1 (fartilia nescio quae).
 Fasces *Idol.* 16, 5 (fasces retro auerterunt).
 Fascinare *Carn.* 2, 2.
 Fascinum *Virg.* 15, 2.
 Fasti Iudaici *Idol.* 13, 6; *Marc.* iv, 3, 4.
 Fastidibilis *An.* 33, 10.
 Fastidiosus *Ap.* 15, 2; *Nat.* 11, 7, 16 (fastidiosior adulescens).

- Fastidire *Pat.* 10, 3.
 Fastidium *Marc.* 11, 4, 5; *Pat.* 10, 3 (fast. ultionis); *Spect.* 29, 2.
 Fastigium *An.* 33, 2; *Ap.* 25, 12 (fast. Romanum); *Cast.* 4, 5; *Pal.* 1, 2; *Res.* 6, 5; 49, 6; 55, 9 (Stephanus fact. angelicum induit).
 Fata scribunda *An.* 39, 2.
 Fatigabilis *An.* 32, 6.
 Fato bono *Val.* 9, 3.
 Fatum (prouidentia et fatum et necessitas) *An.* 20, 5; *Fragm.* 1; *Res.* 58, 5.
 Fauces exprimere *Ap.* 35, 9.
 Fauorabilis *Res.* 4, 1.
 Febriatere *Marc.* 1, 24, 7 app.
 Febriolare *Marc.* 1, 24, 7.
 Fecunditas (= fecunda, numerosa proles) *Val.* 7, 8.
 Fel *Pud.* 14, 4.
 Felicitas *An.* 2, 1 (caeca felicitate); *Prax.* 39, 2 app.; *Pud.* 8, 10 app. (fel. companionem).
 Feliciter (= fecunde, fertiliter) *Nat.* 1, 16, 3.
 Fellicula insula *Val.* 7, 5.
 Fellitatio *Ap.* 9, 12; *Nat.* 1, 15, 8.
 Femina *An.* 56, 5; *Ap.* 10, 5; *Nat.* 11, 12, 2; *Pal.* 3, 2; *Val.* 10, 3.
 Fenerare *An.* 30, 2 (= augere); *Marc.* iv, 17, 1; 39, 11; *Pat.* 6, 4 (fem. malum malo); *Res.* 52, 8 (granum copia feneratum).
 Fenerator *Pud.* 22, 3.
 Feralis *Cult.* 1, 5, 1 (ferales officinae metallorum).
 Ferulum *Idol.* 9, 5.
 Feretrum *Pat.* 14, 4.
 Feriae *Idol.* 10, 3 (fer. scholarum); 10, 3 (feriae creatae); *Idol.* 2, 3 (feriae quartae et sextae).
 Ferinus *Ap.* 9, 11 (fer. obsonia).
 Ferentatio *Marc.* iv, 30, 3.
 Fermentum *Pud.* 13, 26.
 Ferocire *Ap.* 5, 3 (fer. gladio in aliquem).
 Ferramentum *Marc.* 11, 16, 1 (ferramenta medici).
 Ferre accepto *Ap.* 13, 8; *Ind.* 2, 12; *Nat.* 1, 7, 27.
 Ferrugine *Val.* 15, 3 (ferruginantes aquae).
 Ferrugo (= acies) *Res.* 7, 8 (ferruginis perfectae gladius).
 Feruere *Pud.* 14, 13.
 Feruura *Scorp.* 5, 12 (feru. delicti).
 Festiui libelli (h. e. famosi) *Nat.* 1, 17, 5.
 Feturatus (= κωφονηθεῖς) *Val.* 25, 2.
 Fetus (= partus) *An.* 6, 8; 25, 8; 32, 5; *Res.* 45, 5 (= conceptio); 60, 3.
 Fibula *Cor.* 11, 7; *Herm.* 26, 5; *Pal.* 1, 1 (fibulae morsus); *Pud.* 16, 14 (fibulam relaxare); *Res.* 49, 3.
 Ficrix u. Fricrix.
 Ficulneus *An.* 38, 2 (ficulnea contagio); *Pal.* 3, 4 (ficulnea folia); *Pud.* 6, 15.
 Ficus papauer *Prax.* 36, 7; fic. uiridis *Nat.* 11, 16, 4.
 Fidelis *Ap.* 46, 14; *Idol.* 11, 5; *Prax.* 41, 2 (fid. carechumenus).
 Fideliter *Ap.* 6, 10 (fidelissime tueri); *Cast.* 12, 6 (= ut fidelem uel Christianum decet); *Pud.* 14, 26 (fidelius argumentaueris).
 Fides *Ap.* 2, 15; 35, 5; 39, 3 (fidem pascere sanctis uocibus); 42, 9 (ex fide); 48, 1 (fidem infingere); *Bapt.* 18, 6 (f. integra); *Fug.* 5, 2 (f. friuola et frigida); *Pal.* 4, 2 (fidem dari temporis); 5, 3 (f. tabularum togae); *Prax.* 36, 5 (fidem potare); 37, 5 (fidei committere); *Prax.* 16, 3 (fidem sternere alicui); *Pud.* 16, 21 (fidem ingressa); 18, 15 (post fidem, h. e. post baptismum); *Virg.* 12, 1 (fides aetatis); *Virg.* 11, 6, 2 (fidei fomenta).
 Fiducia *Ap.* 39, 3 (fiduciam figere).
 Fiduciaria *Idol.* 23, 1 (fid. pignorum).
 Figere *Ap.* 39, 3 (fiduciam fig.); *Idol.* 10, 8 (statum fig.); *Marc.* iv, 18, 9 (oculis pedes fig.); iv, 27, 2 (= statuere); v, 10, 2 (fig. gradum); v, 19, 1 (fig. compendium); *Nat.* 1, 17, 4 (fig. notum); *Pal.* 4, 8 (fig. acie); *Pat.* 3, 9 (= cruci fig.); *Prax.* 8, 2; 22, 10 (fig. gradum); *Res.* 16, 9 (sententiam fig.).
 Figmentum (= res creata) *An.* 37, 5; *Res.* 5, 9; 6, 2; 40, 3; *Pal.* 5, 1 (figmentum umbonis).
 Figulare *Bapt.* 3, 4; *Cast.* 5, 1; *Val.* 24, 2 (fig. hominem).
 Figulatio *An.* 25, 2 (figul. carnis); *Res.* 5, 4.
 Figulus figulo, faber fabro inuidet (proverbium) *Nat.* 1, 20, 5.
 Figulus (= deus creator) *Pal.* 3, 4.
 Figura (= aenigma, parabola, imago) *Cor.* 9, 2; *Ind.* 9, 21 (figura Romae Babylon); 14, 10; *Marc.* 11, 21, 2; 11, 16, 4; v, 6, 1; v, 8, 4; *Res.* 19, 1; 20, 2; *Scorp.* 12, 1; cett.
 Figuraliter *Test.* 2, 2.
 Figurare *An.* 18, 4; *Ap.* 21, 14 (figuratus caro, h. e. caro factus); *Ind.* 9, 20 (figurata spolia, h. e. allegorica); 10, 5 (fig. in praedicationibus); *Prax.* 31, 2; *Pud.* 7, 3; *Res.* 13, 1 (uniuersitas figurat resurrectionem, h. e. per figuram docet).
 Figure (= per figuram, allegorice) *Idol.* 5, 4; *Ind.* 9, 6; 9, 13; 9, 19;

Mare III, 5, 3; III, 14, 7; IV, 20, 4; cett.
 Figuratio *Herm.* 33, 2 (fig. hominis).
 Figuratio *Iud.* 9, 19 app.; *Mare* III, 14, 5.
 Fili (= liberi) *An.* 5, 4; *Ap.* 9, 13; *Nat.* II, 9, 13; II, 12, 5; II, 14, 8; *Vx.* I, 6.
 Filus *Cor.* 5, 3; *Pal.* 3, 5; *Pud.* 10, 9.
 Fimbria *Virg.* 17, 4.
 Fimus concupiscentiae *Pud.* 6, 16.
 Fines (= extremae partes, pulenda) *An.* 38, 2.
 Fingere *Cult.* II, 5, 5 (ficta facies); *Pal.* 4, 2 (f. cutem).
 Finire *Iei.* 10, 2 (finiri sexta die huic officio possit); (= conficere, interficere) *Scorp.* 10, 12 (bestiis finiendis).
 Finis *Mare.* I, 22, 7 (finis malignitatis, h. e. suprema malignitas); *Pud.* 19, 6 (in finem moechiae); *Scorp.* 9, 5 (= mors); *Virg.* 17, 2 (fines et limites capitis).
 Finitio (= definitio, praeceptum) *Pud.* 12, 11.
 Firmamentum caeleste *Bapt.* 3, 5.
 Firme *An.* 10, 9 (firmius = uerius); *Iud.* 11, 10 (firmissime dicit).
 Fistula *An.* 10, 7 (fistulae articularum).
 Fixura *Scorp.* 1, 7 (fix. serpentis).
 Flabellare *Pal.* 4, 6 (flab. in adfectionem).
 Flabrum *Pal.* 2, 2.
 Flagellare *Scorp.* 1, 6 (flag. in uacuum).
 Flagellum *Spect.* 21, 4 (flagella et uirgae gladiatorum).
 Flagrare *Ap.* 46, 6 (fl. odium).
 Flagrum *Ap.* 6, 3 (flagra rumpere).
 Flaminica *Cast.* 13, 1 (fl. uiniura); *Mon.* 17, 3; cfr. *Pal.* 4, 10.
 Flammeum *Val.* 32, 4.
 Flammeus *Cult.* II, 6, 1 (auspicare flammeo capite).
 Flaturalis *An.* 10, 7.
 Flatus *An.* 9, 6; 9, 7; 10, 7; *Idol.* 16, 1 (fl. idololatriae); *Mare.* II, 9, 7.
 Flatus dei *An.* I, 1; 19, 2; 22, 2; cett.
 Flectere *Nat.* I, 4, 15 (flectitur super indigentes).
 Flocculus *Nat.* I, 5, 3 (fl. nubiculae).
 Floralis *Spect.* 6, 2 (fl. ludii).
 Florere (de colore et luce) *Ap.* 11, 6; *Herm.* 15, 5; *Idol.* 18, 7; *Pal.* 3, 1; *Val.* 12, 3 (fl. aliquid).
 Flos *Cor.* 5, 3 (flos in scirpo); *Virg.* 7, 2 (flos uirginis).
 Flosculi *An.* 19, 3.
 Fluctuare (de gemmis) *An.* 9, 6 (fluctuant colato nitore).
 Fluere de masculo (h. e. de uiro femina fieri) *Pal.* 4, 2.

Fluitare *An.* 48, 2; *Mare.* IV, 20, 7 (fluitans sanguine femina); *Mare.* II, 2, 1; *Mon.* 16, 5; *Pal.* 2, 3; *Res.* 61, 3.
 Flustrum *Pal.* 2, 2 (= accessus et recessus maris).
 Fluxilis *Val.* 24, 1.
 Fluxus (= mollitia) *Pal.* 4, 8 (fl. Menandricus); *Spect.* 10, 8.
 Foculus (= uerna) *Ap.* 9, 15.
 Foederare *Herm.* 25, 3 (electrum ex auro et argento foederatum); *Pal.* 2, 1; *Res.* 63, 2 (foed. sponsum sponsae).
 Foedus humani sanguinis gustatu confarum *Ap.* 9, 9.
 Foetere *Pal.* 4, 3.
 Folles pulmonum *An.* 10, 7.
 Follicare *Pal.* 3, 3.
 Folliculus *Carn.* 20, 5; *Res.* 52, 8 (granum sine folliculi ueste).
 Follis (corpore) *Ap.* 50, 6.
 Fomes *Pal.* 4, 6.
 Fons animarum *An.* 20, 6; fontes uberrimae *An.* 56, 5.
 Forare *Res.* 61, 3 (forata sunt inferna in uiro et in femina).
 Foras *Vx.* II, 8, 1 (foras nubere).
 Foratus (= perforatio) *Pal.* 4, 2 (for. aurium).
 Forceps *Pal.* 5, 1; 5, 3 (forceps uestium custodes, h. e. crux).
 Forensis *Pal.* 4, 8.
 Foris *Ap.* 35, 10; *Pud.* 2, 9 (qui foris sunt); *Virg.* 13, 1.
 Forma *An.* 9, 2 (intellectualibus formis); 9, 7 (in forma gelasse); *Test.* 2, 7 (Minervam calceas furui galeas formis, h. e. ornamentis).
 Forma (= lex, institutum, ratio, condicio) *An.* 2, 2; 6, 1; 44, 3; *Ap.* 2, 10 (forma reorum indicandorum); *Carn.* 16, 1 (ex forma ingenii haereticus); *Cast.* 5, 1; *Idol.* 13, 6 (da forniam qua uelis agi); 18, 6; 19, 3; *Iei.* 10, 1; *Pal.* 2, 1; *Mare.* I, 4, 5; I, 11, 5; I, 11, 5; I, 18, 3; II, 10, 5; III, 5, 1; IV, 22, 7; V, 3, 1; *Nat.* I, 7, 13 (forma mysteriorum); *Pud.* 12, 2 (f. soluta); *Res.* 8, 1.
 Formalis *Carn.* 19, 3 (form. nostra naturalitas).
 Formare (= informare) *Bapt.* 1, 1; *Mare.* IV, 16, 13; f. loquellam *Nat.* I, 8, 2; f. unctionibus infantem *Carn.* 4, 2.
 Formator imperii *Ap.* 34, 1.
 Formatrix *Mon.* 17, 2.
 Fornicae *An.* 10, 3; 32, 5.
 Formido *Paen.* 6, 16; 7, 9.
 Formula *Idol.* 3, 4 (omnis forma uel formula idolum se dici exposcit).
 Fornax *An.* 25, 2 (uteri fornax).

Fornicari *Pud.* 6, 13; 13, 22; 17, 15; 22, 13; cett.
 Fornicarius *An.* 35, 1; *Pud.* 9, 9; 16, 8; cett.
 Fornicatio *Pud.* 1, 6; 6, 1; 13, 9; cett.
 Fornicator *Pud.* 1, 9; 1, 14; cett.
 Fors (= forsitan, forte) *An.* 32, 4; *Cult.* II, 13, 1; *Nat.* I, 8, 8; *Pal.* 3, 1 (haec diuinae patientiae species, fors ut de supernis aestimetur); *Vx.* II, 2, 2.
 Forum olitorium *Ap.* 15, 5.
 Forum torcularis *Mare.* IV, 40, 6.
 Fortasscan *An.* 5, 1 (c. indic.) 20, 4; *Ap.* 21, 1; *Mare.* V, 9, 8.
 Fossam determinare alicui *Praescr.* 10, 5.
 Fouca (= lacuna) *An.* 19, 6 (foucae genitalis); *Mare.* V, 13, 4 (quantas foucas in ista epistola Marcion fecerit).
 Fouella (= refrigerium) *An.* 7, 3.
 Fouere (= refrigerare) *An.* 58, 2; *Res.* 17, 7.
 Frater (Christiani appellatio) *Ap.* 39, 8; *Paen.* 10, 4; 10, 6.
 Fraternitas *An.* 48, 3; *Ap.* 39, 10; *Praescr.* 20, 8; *Pud.* 7, 22 (fraternitates); 13, 7; *Scorp.* 8, 4; *Virg.* 14, 2.
 Fraternalis *Pud.* 9, 13 (fr. species); *Val.* 7, 8 (frat. connubium).
 Fratres (de sorore et fratre) *Nat.* II, 13, 12.
 Fraudare *Ap.* 20, 2 (fraudent maria insulas); *Pal.* 2, 4 (fraudatis castris); *Pud.* 13, 13; 14, 23.
 Fraudatrix *Res.* 12, 5.
 Fraus *Pud.* 19, 25.
 Frendor *Mare.* I, 27, 2 (fr. dentium); *Res.* 35, 12 (fletus et fr. dentium).
 Frequens c. genit. *Iei.* 17, 4 (frequentior conuiuandi).
 Frequentare *Ap.* 22, 2; *Herm.* 29, 9 (fr. maria beluis); *Test.* 4, 10 (fr. memoriam); *Vx.* I, 8, 5.
 Frequentia *Ap.* 20, 2 (frequentiae mortuum); *Mare.* V, 4, 6 (bis).
 Frictrix (= *τριβάς*) *Pal.* 4, 9; *Res.* 16, 6.
 Frigere *Ap.* 38, 3 (fr. ab omni ardore gloriae).
 Frigescere *Mare.* II, 18, 2.
 Frigidus *Cast.* 12, 6 (frigidior aetas); *Cult.* I, 9, 1 (fr. gloria); II, 9, 3 (frigidior aetas); *Fig.* 3, 2 (fr. fides); *Val.* 8, 3 (frigidissimus rhetor).
 Frigusculum *An.* 25, 7 (de frigusculis).
 Friuolus *Fig.* 3, 2 (fr. fides) *Mare.* I, 15, 1 (friuiola creatoris); *Mare.* IV, 29, 2; *Nat.* I, 4, 15.
 Frons *An.* 13, 2 (= initium); *Praescr.* 40, 4 (in frontibus signare); *Scorp.* 9, 13

(in fronte consistit mentis status); *Virg.* 2, 3 (fr. durior); 14, 5 (fr. duratur).
 Fructificare *Herm.* 22, 1 app.; 29, 5 app.; *Res.* 22, 8 app.; 42, 8 app.; cett.; u. Fructicare.
 Fructificatio *Mare.* IV, 39, 16 (fructificationes arbuscularum).
 Fructuosus *Ap.* 25, 19; *Herm.* 22, 2; 29, 7; *Mare.* II, 11, 1 (fructuosa arborum); *Res.* 34, 12; cett.
 Fructus *Cult.* II, 3, 1 (fr. pulchritudinis); *Mare.* I, 26, 3 (fr. irac); *Mare.* IV, 39, 11 (fr. filii, h. e. fruitio); *Pal.* 8, 8 (fr. laedentis in dolore laesi est).
 Frugalitas *Vx.* I, 8, 3.
 Frugescere *Res.* 22, 8; *Val.* 17, 1.
 Frui (c. acc.) *Ap.* 27, 6 (fructuandae malignitatis); *Mare.* II, 7, 2; *Val.* 9, 1.
 Frumentarius *An.* 16, 7.
 Frumentari (= frumento. iuuare) *Nat.* II, 8, 15 (uniuersae Aegypti et frumentandae et exinde curandae cum praefecit).
 Frustra (adiect.) *Pal.* 2, 4.
 Frustrare *Nat.* II, 17, 16; *Res.* 24, 8; *Val.* 9, 3 app.
 Frustrari (= decipere, fraudare, fallere) *Ap.* 5, 7; 16, 12 (frustrandis bestiis); *Mare.* III, 8, 3.
 Frustratio *An.* I, 3 (fr. iniuriarum).
 Frustratorius *An.* 47, 1.
 Frutex *Prax.* 8, 5.
 Fructicare *Herm.* 22, 1; 29, 5; *Prax.* I, 6; *Pud.* 16, 12; *Res.* 22, 8; 42, 8; *Val.* 8, 1.
 Frux *Ap.* 21, 16 (fruge aurium et oculorum multari); 22, 5; 40, 15 (ab omni uitae fruge dilati); *Cult.* II, 9, 1 (frugi, facies); *Nat.* II, 17, 13 (frugi religio); *Pud.* 16, 12 (a iusta fruge naturae); *Res.* 22, 8 (frugis antecursor).
 Fucus *Cult.* II, 1, 2 app.
 Fuga numaria *Fig.* 12, 1.
 Fugari *Pal.* 4, 10.
 Fugatrix *Scorp.* 12, 5.
 Fulcimenta uictus *Res.* 61, 4.
 Fulcire animam cibo *An.* 6, 6.
 Fuligo *Cult.* II, 5, 2 (fuligine oculos porrigunt).
 Fullones Nouiani *Pal.* 4, 4.
 Fulmine icti *Ap.* 48, 14.
 Fumariola ignis aeterni *Paen.* 12, 2.
 Fumigare *Ap.* 42, 7.
 Fumus *Pud.* 6, 16 app.
 Funambulus *Pud.* 10, 9 (fun. institiae).
 Fundamentum *An.* 26, 2; *Pud.* 17, 17 (fundamenta moechiae effossa); 18, 13; 20, 3.
 Fundere *Pal.* 4, 2 (f. stolam); (de partu) *Val.* 8, 1.

Funerare *An.* 51, 4 (funerandum ignibus); *Res.* 13, 2.
 Funestare *Res.* 12, 1 (funestatur mundi honor).
 Fungi (c. accus.) *Carn.* 20, 6; *Cor.* 8, 1 (functus hominem Christus); *Marc.* 11, 17, 2; f. alicui (= satisfacere, morigerari) *lei.* 10, 6; *Marc.* v, 16, 6; *Nat.* 11, 10, 6; f. alicui virum *Pal.* 4, 2; (= defungi, mori) *An.* 51, 6 (cfr morte fungi *An.* 35, 6); 55, 2; *Pud.* 18, 15; *Res.* 36, 6; 58, 9; (absolute) *An.* 9, 8 (cfr 19, 3; 27, 5); *Marc.* iv, 9, 7; iv, 26, 6 app. (unde sum functus); *Res.* 14, 11 (uita functa est).
 Fungus *Spect.* 23, 7 (fungi aurium, h. e. tubera).
 Funis *Ind.* 1, 1; *Marc.* iv, 4, 1 (funem contentiosum ducere, h. e. altercari); *Pud.* 2, 10; *Res.* 34, 7 (funem contentioso deducere); *Virg.* 14, 2 (funis delictorum).
 Funus *Res.* 15, 3; cett.
 Fur (= diabolus) *Marc.* iv, 29, 7.
 Furator *Ap.* 46, 18.
 Furax *Pal.* 4, 1.
 Furia *Ap.* 6, 10 (furias immolare); 37, 2; *Nat.* 11, 14, 8; *Pud.* 4, 5 (furiae libidinam).
 Furnus *Marc.* iv, 30, 3 (furnus et clihaus gehennae); *Test.* 2, 7.
 Furtiuus *An.* 58, 4 (furt. gaudium); *Nat.* 11, 13, 13 (furt. infans).
 Furtum *Paen.* 6, 19; cett.
 Furunculus *Fug.* 12, 3; *Marc.* 11, 25, 3; 11, 16, 1.
 Fusilis *Val.* 24, 1.
 Fur(t)ilis *An.* 23, 1; *Marc.* 11, 7, 3; *Pud.* 3, 2 app.; *Res.* 5, 2.
 Gaiana haeresis *Bapt.* 1, 2 app.; *Praescr.* 33, 10 app.
 Gaius (nomen personae fictae) *Ap.* 3, 1; 48, 1; *Val.* 32, 4.
 Gaius Seius (nomen personae fictae) *Ap.* 3, 1; *Nat.* 1, 4, 8.
 Galaticarum *lei.* 14, 1.
 Galaticus *Pal.* 4, 10 (Gal. rubor).
 Galerius *Cult.* 11, 7, 1; *Pal.* 4, 10.
 Gallia *Ind.* 7, 4.
 Gallici muli *Vx.* 1, 4, 7.
 Garamantes *Virg.* 10, 2.
 Gaudere c. gen. *Ap.* 1, 13.
 Gaza *Marc.* iv, 28, 11 (gazae et apothecae deliciarum).
 Gehenna *Ap.* 47, 12 (gehennam comminari); *Marc.* iv, 30, 3; *Paen.* 5, 11; 12, 1; *Pud.* 2, 7; *Vx.* 1, 6, 5.
 Gelare *An.* 9, 7.
 Gelascere *Scorp.* 1, 10.

Geminatio *An.* 17, 13; *Marc.* 1, 27, 5; *Prax.* 29, 1; *Pud.* 1, 8; *Res.* 9, 2; *Vx.* 11, 8, 9; cett.
 Gemonii gradus *Val.* 36, 1.
 Genealogia *Idol.* 10, 1; *Praescr.* 7, 7; *Val.* 3, 4 (genealogiae indeterminatae).
 Generaliter *Or.* 22, 6; *Pal.* 1, 3.
 Generatorius *Val.* 27, 1.
 Generositas *Carn.* 9, 8; *Marc.* iv, 5, 2; v, 4, 8.
 Geniculatio *Bapt.* 20, 1; *Scap.* 4, 6.
 Genimen *An.* 21, 4; 23, 5; 34, 3; 39, 2; *Herm.* 12, 2; *Val.* 3, 4.
 Genitalis *An.* 19, 6 (genitales foucae); 27, 6 (gen. uirus); 27, 8 (gen. condicio); *Carn.* 4, 1; *Herm.* 29, 2 (gen. humor); *Res.* 61, 6 (genitalia infructuosa); *Val.* 7, 5; 8, 5 (genit. libido).
 Genitura (= generatio, proles) *An.* 23, 5; 25, 9; 38, 3 (= creatio); 46, 5; *Carn.* 22, 1; *Marc.* iv, 23, 1; iv, 51, 6; *Nat.* 11, 12, 36 (= aeuum); *Pat.* 2, 2 (= creatio); *Res.* 61, 4; *Val.* 14, 1 (gen. abortiuus); 22, 1.
 Genius (= daemon) *An.* 39, 3; *Ap.* 32, 2; 35, 10.
 Genius loci *Idol.* 22, 2 (genii coloniae); *Pal.* 4, 3.
 Genius Caesaris *Ap.* 28, 4; 32, 2; *Nat.* 1, 17, 2; 1, 17, 6; *Scap.* 2, 5 (g. imperatorum).
 Gentilis *An.* 39, 3 (gentis, deuotio).
 Gentilis *Cult.* 11, 4, 1; *Nat.* 11, 8, 1; *Or.* 15, 1.
 Gentilitas *An.* 24, 9; 30, 2.
 Gentilitus *Pal.* 3, 7.
 Genus *Marc.* iv, 24, 12 (gen. resoluta); *Pud.* 13, 7 (gen. omnium inuadentem).
 Genuini (dentes) *An.* 10, 5; *Pal.* 4, 3.
 Genus (= g. humanum) *An.* 20, 6; 30, 2; 30, 4; *Carn.* 22, 2; *lei.* 3, 4; *Marc.* 1, 24, 7; 11, 11, 1; 11, 15, 2; *Mon.* 4, 3 (in auctoribus generis); (= sexus) *An.* 36, 4; *Virg.* 5, 4 (generis femini); hoc genus psalmos (pro genit.) *Or.* 27, 1.
 Gerere aliquem *An.* 34, 4; *Marc.* iv, 23, 9 (iudicem gessit); *Vx.* 1, 5, 1 (g. liberos); gerere impune (= impune agere) *Marc.* 11, 21, 2.
 Germani *Ap.* 5, 6 (Germanica stitis); *Ind.* 7, 4; 7, 8; *Scap.* 4, 6; *Virg.* 10, 2; *Vx.* 1, 4, 7 (Germ. baiuli). Cfr *Nat.* 1, 17, 3.
 Germanitas *Val.* 29, 4 (germ. conditionis).
 Germinare *Ind.* 2, 6; *Test.* 5, 5.
 Gerula *An.* 19, 8; 46, 9; *Ind.* 9, 5; *Marc.* 11, 13, 2.
 Gerundium c. uerbo habere *Virg.* 17, 4; g. pro gerundiuo *Bapt.* 15, 2 (quae

custodiendum sit); *Idol.* 20, 1; *Pal.* 2, 6; 3, 4; 4, 5 (Physconem tacendum est); *Res.* 6, 5 (ad infuscandum originem).
 Gerundium pro part. *An.* 35, 6; 39, 2.
 Gestare *Carn.* 5, 1; 13, 6 (gestare carnem); 14, 1 (gest. hominem; gest. angelum); *Marc.* iv, 34, 3.
 Gestatio *Bapt.* 5, 4 (gest. diuini spiritus in aquis).
 Gesticulari aliquid *An.* 45, 2; *Spect.* 17, 2.
 Gesticulatio *Spect.* 21, 2.
 Gesticuli supputarii *Ap.* 19, 5.
 Getuli *Ind.* 7, 4.
 Gladiatorum togati *Pal.* 6, 2.
 Gladius *Res.* 16, 7 (gl. ebrius latrociniis); *Scap.* 4, 1 (sub gladio estis); 4, 8 (gladio tenus).
 Gloria *Cult.* 11, 3, 2; *Marc.* iv, 34, 17 (gloriae deliciarum); *Or.* 20, 2 (gl. uestium); 22, 9 (gloria tua = iactantia); *Pal.* 4, 6 (gl. = cupiditas uanae gl.).
 Gloriatu (= glorificatus) *Marc.* 11, 22, 6 app.
 Glorificare *An.* 26, 4; *Marc.* iv, 18, 3.
 Gloriosus *An.* 30, 2; *lei.* 11, 1; *Res.* 8, 6; *Val.* 8, 3.
 Glutinus *Ap.* 12, 4; *Pud.* 5, 9.
 Gnarus *Pal.* 3, 3.
 Gomphus *Ap.* 12, 4.
 Gradus *An.* 6, 5 (gradus definitionis hic stabit); 15, 1 (summus in anima gradus uitalis); 24, 4; *Ap.* 27, 1 (gradum obstruere); *lei.* 11, 4; 13, 1 (in gradu isto stare); 13, 2 (gradum mouere); *Ind.* 2, 1; 7, 1 (gradum conserere); *Marc.* 1, 1, 7 (gradum sustinere); 1, 9, 2 (ad lineas et in gradum); 1, 19, 1 (ad gradum occurrere); 11, 2, 1; 11, 5, 1 (de gradu primo produserim); 14, 2, 3; 14, 16, 11; 14, 29, 5; 14, 37, 2 (in gradum alterius dirigere); v, 10, 2; v, 16, 6; *Nat.* 11, 1, 8 (gradum conferre); 11, 12, 39 (gradum ad gradum comparare); *Pal.* 3, 3 (gradum magis demonstrare [chamaeleon] quam explicat); *Praescr.* 9, 1 (cedere de gradu); *Prax.* 8, 2; *Pud.* 7, 13; 10, 10 (in gradu totus es); 21, 1 (in gradum hunc decurrere); *Scorp.* 8, 1 (gradum insistere); *Virg.* 11, 1 (gradum figere).
 Graecanicus *Virg.* 2, 1.
 Graecari *Pal.* 4, 7.
 Graecatum *Pal.* 4, 1; 4, 10.
 Graeciae (= Graeciae prouinciae) *lei.* 13, 6.
 Graeco (= Graece) *Val.* 6, 1.
 Graeculus *Nat.* 1, 16, 14.
 Graecus (= cinaedus) *Nat.* 1, 16, 15.

Gramma (= pituita) *Val.* 24, 2.
 Grandescere *An.* 19, 3.
 Grandis *Ap.* 5, 3; 25, 5; 33, 3; 35, 3; 44, 1; *Pal.* 2, 1.
 Granum *Ap.* 30, 6 (grana turis); *Nat.* 1, 12, 10; *Res.* 7, 8 (grana Rubentis Maris, h. e. bacae).
 Grassari *An.* 52, 3 (mors grassatur).
 Gratia *Or.* 1, 2; 29, 1; cett.; gratiam meminisse alicui *Nat.* 11, 5, 10.
 Gratositas *Marc.* 1, 9, 1.
 Gratosus *An.* 47, 1 (gratiosa somnia); *Res.* 56, 5 (gratiosissima caro).
 Gratis *Marc.* v, 7, 11.
 Gratuitus *An.* 45, 4.
 Gratuitas *Cult.* 11, 8, 1 app. (respectu obeundae gratuitatis).
 Gratulari (pass.) *Pal.* 5, 2 (= gratum esse).
 Gratulatio (= gaudium) *An.* 1, 3; *Cor.* 9, 7; *Vx.* 11, 8, 8 (gr. trepida).
 Grauari *Marc.* iv, 42, 1.
 Grex Christi *Marc.* iv, 11, 5 (grex dei); *Pud.* 7, 4 (grex domini).
 Grossus *An.* 54, 4.
 Gubernaculum *Ap.* 11, 5 (gub. rationis); *Paen.* 1, 3; *Praescr.* 9, 1 (gub. interpretationis); *Pud.* 7, 9.
 Gula diaboli *lei.* 3, 2; 9, 8 (gulam dimidiandam deo immolare); 17, 3 (gulae appendices lasciuia et luxuria); 16, 8 (gulam suam maciat idolo suo ethnici); *Marc.* 11, 18, 2 (gulae comites libido et luxuria); *Pal.* 5, 6; *Pud.* 8, 7; *Res.* 4, 3 (gula propria ipsorum temporum); 60, 2 (gulae lapsus); *Scorp.* 6, 1; *Spect.* 16, 3.
 Gulose *Res.* 1, 3 (gulosissime nutrire).
 Gynaikes *Or.* 22, 3.
 Gurgis *Pud.* 15, 8; g. alui *Res.* 60, 2.
 Gustus *lei.* 10, 12 (gustum mellis); *Pal.* 4, 2.
 Gymnicus *Spect.* 11, 4 (gymn. artes).
 Gymnosophistae Indorum *Ap.* 42, 1; *Marc.* 1, 13, 3.
 Habere c. inf. *An.* 32, 4; 35, 1; 35, 2; *Ap.* 37, 1; *Carn.* 6, 3; *Fug.* 12, 4 app.; *Herm.* 17, 2; 20, 1; *lei.* 8, 2; *Marc.* v, 1, 1; v, 6, 10; v, 8, 4; v, 9, 9; v, 20, 4; *Nat.* 1, 5, 6; *Pal.* 2, 1; 4, 9; *Pud.* 13, 21 (erudiri haberent); *Res.* 27, 1 (habemus allegorizare); *Scorp.* 10, 7; *Test.* 6, 5 (hab. dicere); *Virg.* 11, 1.
 Habere c. adu. *An.* 28, 1; *Cult.* 1, 3, 2; *Herm.* 39, 5; *Or.* 25, 5 (simpliciter se hab.); *Val.* 14, 1 (dum ita rerum habet, h. e. dum eius res in eo sunt statu).
 Habere timori, pudori *Nat.* 1, 1, 8; hab. haereditari (tate) *Res.* 51, 4 (cfr

- 50, 4; hab. in quaestu *Ap.* 38, 2; lucr. hab. *Cor.* 11, 5.
 Habes (= tu scis) *An.* 13, 3; *Scorp.* 5, 1.
 Habendi sit modus *Cult.* 1, 9, 2.
 Habitare mercedibus *Nat.* 11, 15, 4.
 Habilis *Bapt.* 3, 5; 19, 3 (omne tempus habile baptismo); *Herm.* 29, 8 app. (hab. terra postquam visibilis); *Pud.* 10, 10.
 Habitabilis *Herm.* 29, 8.
 Habitaculum *Res.* 30, 2.
 Habitus *An.* 1, 6 (hab. fecunditatis); 51, 6 (hab. supplex); *Ap.* 30, 7; 35, 2 (hab. tabernae); *Cor.* 5, 2; *Or.* 15, 2; 20, 1; 23, 2; *Pal.* 4, 9 (hab. indices custodesque dignitatis); *Paen.* 9, 3; *Pud.* 13, 9; 20, 7; *Res.* 5, 5 (hab. huius mundi); *Spect.* 8, 2.
 Hactenus (= non amplius, non ultra) *Cast.* 1, 5; *Herm.* 34, 2; *Marc.* 1, 24, 4; 5, 11, 10; *Paen.* 7, 4; *Pal.* 2, 4 (hact. Sodoma); *Præter.* 11, 6; *Pud.* 10, 14; 19, 18; *Res.* 6, 8; *Test.* 1, 5; hact. qua *Præx.* 26, 6.
 Haereditarius *Or.* 14; *Scorp.* 9, 3 (haered. discipuli).
 Haerentia *Marc.* 14, 24, 7 app.
 Haerere *Res.* 31, 3 app.; *Val.* 10, 2.
 Haeresiarcha *Val.* 5, 1.
 Haeresis *An.* 3, 1; *Iei.* 11, 2; *Marc.* 1, 19, 4; *Mon.* 2, 1; *Pud.* 19, 6; *Virg.* 1, 2 app.
 Haeresis [*Haer.*] 1, 1 sqq.; *Præter.* 1, 1 sqq.; *Scorp.* 1, 1 sqq.; haereses cum oporteat esse *Res.* 40, 1; haer. ex subtililoquentiae viribus et philosophiae regulis *Marc.* 5, 19, 7; haer. omne quod contrarium est veritati, etiam vetus consuetudo *Virg.* 1, 2.
 Haeretica licentia *Marc.* 1, 3, 1.
 Haeretic credendo non credunt, ethnici non credendo credunt *Carn.* 15, 4; haer. nunquam ordinarie tractant *Res.* 2, 8; haer. simplicia torquere *Herm.* 19, 1; 27, 1; haereticorum patriarchae philosophi *Herm.* 8, 3.
 Haereticus *Præter.* 6, 1; 37, 1; *Pud.* 8, 12; 13, 20; 16, 24; 19, 4 sqq.
 Halitus *An.* 51, 6 (ad primum halitum orationis).
 Hamatilis *Scorp.* 1, 1 (hamat. spiculum).
 Hamaxobii *Marc.* 1, 1, 4.
 Harenae *Pal.* 2, 3.
 Harenarius numerorum (= qui calculare docet) *Pal.* 6, 2.
 Hastarium *Ap.* 13, 5; *Nat.* 1, 10, 22.
 Haurire (= percipere) *Ap.* 15, 8; haur. fulmine *Nat.* 11, 14, 10.
 Haustus (de aëre) *An.* 54, 4 (haustus crassior); *Ap.* 22, 5.
 Hebdomas (= 7 dies) *An.* 39, 2; 48, 4; *Iud.* 8, 15; *Pud.* 10, 10; cett.
 Hebes *An.* 20, 3; 25, 5 (uncus hebes); *Pal.* 3, 3 (de chamacleonte dictum); *Marc.* 5, 19, 7.
 Hebraeae litterae *Ap.* 18, 6.
 Hebraica monumenta *Ap.* 18, 8.
 Hedera *An.* 19, 5; *Ap.* 7, 12.
 Hederatus *Cor.* 7, 5 app.
 Hegemonicon *An.* 15, 1; *Res.* 15, 5; cfr. *'Hegemonicon*.
 Helucus *Cor.* 7, 5.
 Herbida lini *Pal.* 3, 6.
 Herbidus *Iei.* 4, 2.
 Herculanus *Ap.* 39, 15 (Herculanæ decimane); *Nat.* 11, 14, 7 (Herculani tituli).
 Hercules *Nat.* 11, 7, 17; *Pal.* 2, 6 (herculea posteritas).
 Heri, de tempore non ita pridem elapso *Ap.* 4, 8.
 Hermogenianus *Herm.* 35, 5.
 Heroes *An.* 39, 2.
 Hesternus (= novellus) *Ap.* 37, 4 (hesterni sumus); *Præx.* 2, 2 (hest. Praxeas).
 Hiare *Ap.* 9, 14 (in Christianorum sanguinem hiantibus, h. e. inhiantibus); *Nat.* 11, 5, 6; *Scorp.* 5, 13 (hiavit ad uenenum).
 Hiatus *Pal.* 4, 3.
 Hibernum *Ap.* 40, 14 (aestiva, hiberna); *Marc.* 1, 1, 3 (totus annus hibernum).
 Hic (= in hac re) *Ap.* 1, 4; cett.
 Hic qui *An.* 31, 5; 35, 3; 57, 4; *Ap.* 36, 2; *Marc.* 14, 28, 4; 5, 17, 9; *Nat.* 11, 5, 8; 11, 17, 1; *Paen.* 1, 1; cett.
 Hiera insula *Ap.* 40, 5; *Nat.* 1, 9, 6.
 Hierophanta *Marc.* 1, 15, 5.
 Hister *Marc.* 1, 1, 4 (= Danubius).
 Historiae (= fabulae, nugae) *An.* 23, 4; *Ap.* 15, 4; *Nat.* 1, 10, 46; *Spect.* 10, 13.
 Hirsutus *Pal.* 4, 1.
 Hirtus *Pal.* 4, 1.
 Histri *Marc.* 1, 1, 4.
 Histriculus *Pal.* 4, 2.
 Histrio *Carn.* 7, 10; *Pud.* 8, 11.
 Histrionicus *Nat.* 1, 10, 44 (histr. litterae).
 Hodiernum cfr. Ad hodiernum, In hodiernum.
 Holocaustomata *Or.* 28, 1.
 Holuscula *Marc.* 14, 27, 4 (hol. decimantes).
 Homericus *Pal.* 2, 2 (hom. oculi = caeci).
 Homerocentones *Præter.* 39, 5.
 Homo *Ap.* 38, 2 (homo violentiae); 47, 3 (homo gloriae); *Marc.* 11, 6, 6 (homo Christi); 14, 11, 1 (homo legis).
 Homo interior (= anima) *An.* 9, 8.
 Honestare *Nat.* 11, 7, 4 app.
 Honestas *Carn.* 9, 6 (nec humanae honestatis corpus fuit).

- Honor *An.* 3, 2 (Platonis hon.); 56, 2 (hon. corporum); *Cast.* 13, 1 (hon. carnis suae); *Cult.* 1, 8, 1; *Marc.* 1, 15, 3; 14, 12, 8; *Or.* 22, 7 (= ornamentum); *Pat.* 15, 5 (hon. taciturnitatis); *Res.* 12, 1 (mundi hon.); *Virg.* 7, 4.
 Honorabilis *Iud.* 14, 5 (hon. species).
 Honorare *Nat.* 11, 7, 4; cett.
 Honorarium *Idol.* 10, 3 (honoraria ludi magistrorum).
 Honorarius *Ap.* 39, 5 (honoraria summa).
 Honoriger *Virg.* 10, 1.
 Honos temporis *Pal.* 4, 2.
 Honoscopa araneorum *Pal.* 3, 6.
 Horrentia *Marc.* 14, 24, 7 app.
 Horreare (absolute, h. e. horrorem facere) *An.* 10, 3; *Marc.* 1, 27, 2.
 Hostari alicui rei *Scorp.* 11, 3 app.
 Hospitalitas *Præter.* 20, 8 (hospitalitatis contesseratio).
 Hospites *Ap.* 46, 14.
 Hospitium *An.* 55, 5 (mortis hospitium).
 Hospitium *Marc.* 1, 2, 5 (hospita diuinitas, h. e. noua peregrina).
 Hostia *Ap.* 30, 5; 30, 6; *Nat.* 1, 10, 18; (hostiae ante sacrificium probandae); *Iud.* 5, 5 (hostia dei cor contribulatum); *Or.* 27, 28, 1; *Scap.* 2, 2; *Spect.* 17, 3 (hostia libidinis publicae).
 Hosticus *Ap.* 35, 8 (hosticum spirant).
 Hostilitas *Ap.* 36, 2; *Pal.* 2, 7 (uenenum hostilitatis).
 Hostis (= diabolus) *Or.* 29, 3 (hostis qui nos undique obseruat); *Paen.* 7, 7 (peruicacissimus hostis ille).
 Hucusque adhuc *Marc.* 14, 17, 12 app.
 Huiusmodi substantiui instar usurpatum (cfr. Eiusmodi) *Cast.* 1, 1; *Marc.* 5, 15, 7; *Nat.* 11, 1, 8; *Or.* 15, 1; *Pat.* 9, 4; *Scap.* 4, 8; *Val.* 7, 4 (in huiusmodi).
 Humanitas (= homines) *Ap.* 11, 9; cfr. 21, 30.
 Humanus *Marc.* 11, 9, 5; 5, 4, 1.
 Humanus *Marc.* 6, 1 (humanae conditionis contemplatio).
 Humanus sensu gen. obiect. *An.* 46, 11; *Marc.* 11, 25, 5.
 Humectus *Bapt.* 3, 5.
 Humiliare *Cult.* 11, 9, 5; *Iud.* 5, 5; *Marc.* 11, 14, 1; 5, 20, 7; *Or.* 17, 1.
 Humiliatio *An.* 48, 4; *Herm.* 7, 1; *Iei.* 7, 3; 9, 3; *Pat.* 13, 2; *Virg.* 13, 2.
 Humilificare *Paen.* 9, 5.
 Humilitas *Cor.* 14, 1; *Cult.* 11, 3, 2; 9, 5 (hum. Christiana); 11, 9, 7 (hum. animae in uictus castigatione); *Fig.* 1, 6; *Virg.* 16, 2 (nil deo carius humilitate).
 Humor (= semen) *An.* 27, 5; *Carn.* 4, 1; *Herm.* 29, 2 (h. genitalis); *Marc.* 14, 21, 11.
 Humor (= lac matrum) *An.* 19, 7.
 Hyacinthinus *Cult.* 1, 8, 1.
 Hyacinae sexus *Pal.* 3, 2.
 Hydra *Pal.* 4, 3.
 Hydrophobus *Bapt.* 5, 4.
 Hyperbaton *Res.* 43, 7.
 Hypobrychium *Idol.* 24, 1.
 Hypocrisis *Marc.* 14, 23, 9; 14, 28, 15; 5, 12, 6; *Spect.* 23, 6.
 Hypocrita *Marc.* 1, 14, 5; *Paen.* 5, 12.
 Hypogeum *An.* 28, 4.
 Hypsoma (solis) *Scap.* 3, 3.
 Iacere *Pal.* 3, 1 (qua caudae [pauonis] iacent).
 Iaculari *Carn.* 24, 1 (iaculatur Esaias); *Iei.* 2, 6; *Marc.* 14, 34, 9 (iaculatus est figura in Herodem); *Nat.* 1, 4, 4 (iacul. libertatem suam in aliquem); *Pat.* 11, 1; *Pud.* 17, 1; *Res.* 21, 5.
 Iaculum *Paen.* 12, 4; *Res.* 20, 5 (iacula sputaminum).
 Iam ergo *An.* 12, 5; cett.
 Iam nunc *Spect.* 10, 10; 29, 1; cett.
 Ianeus *Fig.* 13, 5.
 Ianitor *Nat.* 11, 15, 5 (numinum ianitorum).
 Ianitrix *An.* 55, 4; *Scorp.* 10, 6 (ianitricis potestates).
 Ianua *An.* 39, 1 (ian. natiuitatis); 53, 4 (ian. mortis); *Paen.* 7, 10; *Pud.* 1, 7.
 Iao uox *Val.* 14, 3.
 Iasis *Paen.* 10, 9 app.
 Ibidem (= in eadem re, eodem loco uel tempore, statim) *An.* 19, 7; *Ap.* 2, 17; 50, 16; *Carn.* 7, 2; *Fig.* 1, 1; *Iei.* 7, 1; *Marc.* 14, 35, 1; *Pal.* 3, 4; *Pat.* 8, 7; *Præx.* 14, 8 (statim atque ibid.); *Scorp.* 1, 9; *Val.* 7, 6.
 Ixthys *Bapt.* 1, 3.
 Ictus *Scorp.* 5, 1.
 Idacum antrum *Ap.* 25, 7; *Nat.* 11, 17, 5.
 Idea *An.* 18, 3; 23, 6; 32, 4; *Ap.* 25, 7; *Nat.* 11, 17, 5.
 Idiota *Mart.* 1, 2; *Præx.* 3, 1; *Pud.* 16, 24.
 Idiotus *Præx.* 9, 1.
 Idioticus *Test.* 1, 6 (idiotica sapientia).
 Idolicus *Idol.* 13, 1.
 Idololatrie *Idol.* 1, 1; *Pud.* 5, 14 sqq.
 Idololatria secunda *Cor.* 10, 2.
 Idolothytum *Idol.* 10, 2; *Paen.* 8, 1.
 Idolum *Cor.* 7, 8; *Idol.* 3, 1; *Iei.* 16, 4; *Pud.* 5, 1; 10, 12; 15, 7; *Spect.* 8, 9; 12, 5.
 Idonee *An.* 37, 4.
 Idoneus (sensu iuridico) *An.* 19, 4; *Ap.* 20, 3; 21, 26 (testes idoneos); *Carn.*

17, 1; *Cor.* 4, 4; *Ind.* 1, 3; *Nat.* 11, 8, 4; *Pat.* 15, 1; *Res.* 32, 3.
 Idoneus e. inf. *Pud.* 6, 5; *Rel.* 7, 3; 11, 10.
 Idoneus e. genit. *Pud.* 20, 1; *Val.* 11, 2.
 Idonior, Idonius *An.* 18, 3; *Fierm.* 18, 1; *Pal.* 3, 6.
 Ieiunare *An.* 6, 7 (iei. a philosophia); *Bapt.* 20, 3; *Iei.* 3, 2; 13, 1; *Iud.* 14, 9; *Marc.* 11, 7, 7 (ieiun. a salute); *iv.* 11, 6; *Or.* 18, 1; *Pud.* 1, 21; 16, 12 (ieiun. a iusta fruge naturae, h. e. matrimonii fructu).
 Ieiunatio *Scap.* 4, 6.
 Ieiunium *An.* 48, 3 (iei. indicare); *Cor.* 3, 4; *Iei.* 1, 1; 2, 1; 13, 3; 15, 7; *Marc.* 14, 10, 3 (ieiun. resignare, h. e. uiolare); *Nat.* 1, 13, 4; *Or.* 18, 6; *Paen.* 9, 4; 11, 1; *Pat.* 13, 2; *Pud.* 13, 14; 15, 4; *V. n.* 11, 8, 7.
 Ieiunus e. genit. *Pud.* 1, 21 (ieiunas pacis lacrimas).
 Ignarescere *An.* 43, 12.
 Igneus *Ap.* 40, 7 (ign. imber); *Marc.* 1, 13, 5.
 Ignis *Ap.* 47, 12 (ign. thesaurus); *Ap.* 47, 6; 48, 13 (ignis arcanus); *Marc.* 1, 27, 2 (ignis coquitur in gehenna); *Mart.* 4, 2 (ignis poena); *Nat.* 11, 2, 18 (ignis supernus, h. e. astra); *Paen.* 12, 2; *Pal.* 2, 2 (ignis imbres); *Pud.* 1, 5; 19, 7 (ign. stagnum); *Spect.* 30, 2 (uno igni); *Val.* 23, 3 (ignis inflabellatus).
 Ignitulus *Nat.* 1, 10, 47.
 Ignitus *An.* 9, 6.
 Ignominia gladiatorum *Pal.* 6, 2 (= gladiatores ignominiosi).
 Ignorabilis *Marc.* 11, 6, 4.
 Ignorantia *Val.* 4, 4 (ignorantiae).
 Ignoscencia *Paen.* 7, 10.
 Ignoscere *Paen.* 5, 6; 7, 4; 8, 2; *Pud.* 13, 10; cett.
 Ignotus (= ignarus) *Nat.* 11, 12, 30; igno(r)atus ab aliquo *Marc.* v, 6, 6 app.
 Ilacus exitus *Ap.* 19, 2 (h. e. illi excidium).
 Illesibilis *Val.* 27, 2.
 Ille aliquis *Ap.* 11, 6; ille... ille *An.* 9, 8; *Marc.* v, 18, 3; *Spect.* 10, 8.
 Illecebra *Ap.* 50, 13; *Paen.* 7, 9; *Pud.* 9, 15; 13, 7.
 Illex *Ap.* 41, 1 (illex incommodorum); *Paen.* 9, 3 (illex misericordiae).
 Illeberis (= sine liberis) *Marc.* 14, 34, 8.
 Illuminare *Ap.* 4, 7; *Marc.* 14, 13, 4; v, 18, 1; *Res.* 57, 6; *Val.* 28, 1 (illuminatus de omnibus).
 Illuminatio *Herm.* 15, 6.

Illuminator *Ap.* 21, 7 (illum. generis humani); *Cor.* 7, 4; *Marc.* 14, 2, 5; 14, 17, 13 (illum. religionis).
 Illustrare ordines *Pal.* 2, 7.
 Imaginari *Spect.* 30, 7.
 Imaginarius *Carn.* 5, 2 (imag. infantiae); *Cor.* 13, 5; *Marc.* 11, 8, 4; 14, 11, 4 (imag. caro); v, 20, 5; *Mon.* 10, 3; *Val.* 27, 3 (imag. Christiani).
 Imaginatio *Val.* 17, 2.
 Imago (= figura, parabola, allegoria) *An.* 7, 2; 43, 10; *Marc.* v, 18, 9; *Mon.* 6, 3; *Pud.* 9, 9; *Res.* 30, 2; *Val.* 4, 3; imago (= persona) *Ap.* 15, 3; *Nat.* 1, 10, 45.
 Imber ignium *Pal.* 2, 2.
 Imbonitas *Mart.* 3, 1.
 Imbuere *An.* 31, 2; *Iei.* 1, 2 (imb. frenos gulae); 5, 1 (imb. restitutionem hominis); *Marc.* 11, 16, 5; 11, 24, 9; v, 7, 3 app.; *Pal.* 2, 3 (= inducere); *Pud.* 21, 11 (imb. clauem);
 Immarcescibilis *Cor.* 15, 1.
 Immaturus *An.* 56, 8 (anima immatura et innupta); 57, 3 (sacrus et immaturus finis).
 Immemor e. accus. *Pal.* 1, 3 (cfr *Memor*).
 Immergere scalpellum *Pal.* 5, 6.
 Immiscere sibi aliam carnem *Mon.* 9, 6.
 Immisericordia *Spect.* 20, 5.
 Immissio *Marc.* v, 16, 6.
 Immitis *Nat.* 1, 5, 5.
 Immittere *Pud.* 14, 24 (imm. manum).
 Immoderantia *Bapt.* 20, 4 (immod. uentris).
 Immolare *An.* 33, 9; *Ap.* 6, 18 (imm. furias); 40, 14 (immol. aquilicia); *Cult.* 11, 9, 7; *Iei.* 10, 13 (imm. orationem); *Paen.* 12, 7; *Pat.* 13, 4; *Pud.* 10, 2 (imm. paenitentiam deo); *Spect.* 10, 8 (imm. mollitiae).
 Immorari (= habitare, incolere) *Iud.* 7, 4 (immor. Aegyptum).
 Immundabilis *Pud.* 20, 7.
 Immunditia *Pud.* 13, 25; cett.
 Immundus *Paen.* 8, 8; *Pud.* 9, 9; cett.; (subst.) *Cult.* 1, 4, 2.
 Immunis ab aliqua re *An.* 7, 3 (immunis a poena et fouella); *Pal.* 4, 1 (alicuius rei).
 Immunitas (= libertas) *Or.* 21, 2.
 Immiscus (= ἀμεικτός) *Ap.* 1, 8 app.
 Impassibilis *An.* 12, 3; *Ap.* 50, 9; *Prax.* 29, 5; 30, 2; *Res.* 57, 15; *Val.* 27, 2.
 Impatiens *Scorp.* 3, 2 (imp. absentiam).
 Impatienter *Pat.* 7, 6.
 Impellere *Ap.* 12, 4 (impell. ad bestias); *Marc.* 14, 17, 10 (impellit illi nostrum obsequium).
 Impendere (= tradere, erogare, conficere, immolare) *An.* 51, 4 (imp.

poenali exitu); *Ap.* 44, 1 (tot iusti impenduntur); *Marc.* 11, 26, 3; *Nat.* 1, 10, 42; *Spect.* 19, 2.
 Impendium *Val.* 3, 5.
 Impense *Idol.* 5, 1 (impensius respondimus).
 Impensus *Res.* 1, 2 (impensissimum officium).
 Imperator a christianis colendis *Ap.* 3, 1; *Scap.* 2, 7.
 Imperfectus cum genit. *Marc.* 1, 24, 3.
 Imperialis *Marc.* 11, 4, 4 (imp. uerbum).
 Imperium *Pud.* 21, 6 (= auctoritas).
 Imperire, Impatire *Ap.* 29, 1; 42, 8; *Marc.* 14, 7, 6; *Res.* 45, 9.
 Impetigo *Pal.* 5, 5.
 Impetrare c. infin. *Iei.* 7, 6.
 Impetus *Ap.* 1, 11 (imp. mentis malae in se dinumerare); *Pal.* 1, 3 (imp. pendulus).
 Impietates *Marc.* v, 15, 2 (app.).
 Impiissimus *Nat.* 1, 10, 15.
 Impingere (transitiue et intransitiue) *An.* 6, 3; *Ap.* 3, 1 (imp. in odium, h. e. incurere); 3, 3 (imp. in suffragium); *Idol.* 2, 3 (imp. osculum); *Marc.* 11, 11, 5 (imp. in quaestionem); 14, 7, 2 (imp. oculos in aliquid); v, 16, 5 (imp. aliquid in errorem); *Praescr.* 4, 7.
 Implere *Iei.* 7, 6; *Marc.* 14, 11, 3; 14, 6, 4 (impl. prophetias); *Praescr.* 22, 10 (impl. repromissum); (= absolvere) *Marc.* 14, 21, 7.
 Implicare retractatus *Praescr.* 7, 5.
 Implicatio *An.* 2, 6 (implicationes expeditionum).
 Imponere (= condere) *Ap.* 48, 7; *Pal.* 1, 2 (imp. moenia).
 Importabilis *Marc.* 14, 27, 6.
 Importare *Cult.* 11, 2, 4 (concupiscentiam alteri imp.); *Or.* 24 (quem opportunitas aut etiam necessitas importat).
 Importunitas *Cast.* 12, 5 (import. liberorum).
 Importunus *Ap.* 41, 1 (importuni rebus humanis); *Scorp.* 5, 11.
 Impossibilis *Carn.* 3, 1; 4, 1; *Herm.* 42, 1; *Val.* 9, 5.
 Imprecari *Carn.* 12, 5 (imprecatur bene uel male defuncto cuique); impr. aliquid (= execrari) *Marc.* 11, 18, 5.
 Impresse *Ap.* 18, 1; *Carn.* 12, 2 (impressus dicere); *Carn.* 20, 3; *Cast.* 3, 1 (alte et impressus); *Iei.* 10, 6 (impressus); *Marc.* 11, 8, 5.
 Impressus *Bapt.* 18, 2 (impr. diuinae scripturae, h. e. diuinis scripturis uelut repletus atque stipatus); *Marc.* 11, 25, 2 (impressus sonus).
 Imprimere *Ap.* 5, 7 (impr. leges); *Pal.*

4, 9 (impressit senatui grauius); *Val.* 6, 2 (impr. uulnera).
 Improvidentia *Marc.* v, 1, 2.
 Impudentia *Pud.* 13, 4.
 Impudicitia *Pud.* 6, 14 sqq.; *Spect.* 17, 1; cett.
 Impune habere *Cult.* 11, 2, 4.
 Impunitas *Paen.* 6, 4.
 Impunitus *Ap.* 49, 3.
 Impuratus *Ap.* 23, 14 (impurissimae linguae).
 Impuritas *Pal.* 5, 7; *Pud.* 15, 11.
 Impuratus *Marc.* 11, 25, 2 (imp. sonus).
 In praep. apud uocabulum temporis pro simplici ablat. *Ap.* 19, 4 (quo in tempore); cfr 41, 5 (in hoc aeuo).
 In cum ablat. pro accus. *An.* 8, 2; 27, 8; *Ap.* 12, 5; 13, 3; 21, 8; *Bapt.* 20, 4; *Carn.* 6, 1; *Fug.* 12, 1; *Iud.* 8, 14 app. (in Christo cesserunt); *Scorp.* 3, 2 app.; cett.
 In cum accus. pro ablat. *An.* 6, 8; *Ap.* 40, 6; *Carn.* 1, 1 app.; *Fug.* 7, 2; *Idol.* 15, 2 (in homines esse); *Or.* 1, 3; *Scorp.* 11, 3 app.; cett.
 In significatione instrumentali *Carn.* 23, 3 (in partu suo nupsit); *Idol.* 7, 3; 22, 1; *Marc.* v, 20, 7 (in ipsa lege); *Pal.* 1, 1; *Res.* 44, 4; 61, 5 (non in [em] pane uiuit homo, sed in dei uerbo); *Virg.* 11, 6 (pubertas in annis).
 In abditum *Or.* 1, 4.
 In aperto (= aperte) *An.* 17, 6; *Marc.* v, 3, 7.
 In causam esse *An.* 38, 4; *Idol.* 15, 1.
 In causa esse *An.* 17, 6; *Ap.* 2, 18; 40, 1; *Pud.* 14, 26.
 In continenti *Ap.* 23, 11; *Praescr.* 5, 1.
 In disperso *Herm.* 32, 4; *Marc.* 1, 1, 2; 1, 4, 6.
 In discreto *An.* 10, 8.
 In facili esse *Cult.* 11, 9, 2.
 In forma (= in normaler Gestalt [Löfstedt]) *Pal.* 2, 3.
 In hodiernum *An.* 34, 1; *Ap.* 40, 6; *Idol.* 13, 1; *Iud.* 14, 10; *Marc.* 11, 7, 8; *Prax.* 22, 9.
 In medio u. Medius.
 In meo *Praescr.* 37, 3; *Spect.* 26, 2.
 In primo (= in primis) *Pud.* 17, 3 app.
 In promptu (= in publico) *Pal.* 1, 2.
 In proximo *An.* 44, 3.
 In publico *Or.* 17, 5; 22, 9.
 In quantum — in tantum *Herm.* 45, 6; *Prax.* 10, 4.
 In saeculum introire (= nasci, innoscere) *Ap.* 5, 2 app.
 In summa *Marc.* v, 16, 6; *Val.* 2, 4.
 In totum *An.* 6, 6; *Carn.* 11, 2; *Cor.* 11, 1; *Marc.* 14, 7, 14; 34, 5; v, 7, 7;

v. 19, 6; *Or.* 8, 1; *Pal.* 2, 2; *Res.* 55, 6; *Scorp.* 9, 1.
 In vacuum (= frustra) *Herm.* 29, 1; 43, 2; *Praescr.* 29, 4.
 In uero *An.* 57, 5.
 In unum *Pal.* 2, 1; 2, 7.
 Inacusatus *Ap.* 49, 3; *Nat.* 1, 2, 4.
 Inaccessibilis *Prax.* 15, 8; 16, 6.
 Inacrescere *Scorp.* 1, 10 (inacrescit nau-sea).
 Inaequatus *Spect.* 22, 1.
 Inestimabilis *Ap.* 17, 2; *Scorp.* 7, 6.
 Inaffectatus *Pal.* 4, 10.
 Inalterare *Virg.* 4, 2 app.
 Inanimatus *An.* 6, 1; 6, 2; *Ap.* 48, 11; *Herm.* 36, 4; 44, 4; *Nat.* 11, 11, 2.
 Inanire (= irritum reddere, abolere) *An.* 12, 3.
 Inapprehensibilis *Herm.* 45, 1; *Val.* 11, 3; 27, 2.
 Inardescere *Marc.* 1, 29, 5.
 Inattaminare *Cor.* 15, 1.
 Inaugurare *An.* 57, 4; *Pud.* 11, 1; *Res.* 47, 9 (c. dat.).
 Inauratus *Pal.* 3, 1 (paragio inaurator).
 Inbellis *An.* 31, 4.
 Incantatio *Cult.* 1, 2, 1.
 Incantator *Idol.* 9, 7.
 Incedere *An.* 35, 2 (inc. uiam); *Pal.* 4, 7 (inc. cymbalo); *Praescr.* 37, 1 (inc. in regula).
 Incendialis tunica *Nat.* 1, 18, 10.
 Incendium *Pal.* 4, 6 (inc. gloriae); *Scorp.* 5, 6 (inc. sinapis).
 Incentium *Pal.* 4, 2 (= stimulus).
 Inceptio *Ap.* 39, 19 (inceptiones lasciuarum); *Herm.* 19, 2; *Marc.* v, 14, 13.
 Incertus cum genit. *Marc.* 11, 23, 3.
 Incestum *Pud.* 6, 10; 15, 16; 16, 11; inc. uerecundum *Nat.* 1, 16, 2.
 Incesta in sacris christianorum *Ap.* 2, 5; 9, 17.
 Incestus *Pud.* 15, 9 sqq.
 Incidere *Ap.* 25, 11; *Marc.* 1, 9, 2 (inc. titulum); cfr *Pud.* 10, 12; (= superuenire) *Ap.* 50, 11.
 Incinctus *Cor.* 7, 3.
 Incircumcisus *Ind.* 2, 11.
 Incircumscriptus *Herm.* 38, 2.
 Incitator *Nat.* 11, 3, 11 app.
 Inclamare *Val.* 14, 3.
 Inclamatio *Marc.* 14, 15, 8 (incl. austerior).
 Inclarescere *Res.* 20, 6 (inclaruit lingua mutorum).
 Inclinare fidem *Test.* 1, 3.
 Includere (= perficere, implere) *Paen.* 6, 1.
 Includere (= tegere) *Pal.* 5, 3 (incl. humerum).

Incognoscibilis *Marc.* 11, 27, 6 (app. Oehler).
 Incolare *Res.* 26, 11.
 Incolatus *An.* 57, 2 (inc. inferum); *Ap.* 22, 10; *Cor.* 13, 3; *Nat.* 11, 5, 3; *Res.* 9, 1.
 Incolere *An.* 17, 11; *Marc.* 11, 4, 3.
 Incommiscibilis *An.* 12, 2.
 Incommunis *Pal.* 3, 7.
 Incomparabilis (c. dat.) *Herm.* 7, 1.
 Incompassibilis *Prax.* 29, 5.
 Incomprehensibilis *Ap.* 17, 2; 48, 11; *Val.* 7, 6; 9, 1; 11, 3.
 Inconcessibilis *Pud.* 9, 20 (inconcessa).
 Inconcinnitas *Herm.* 41, 5.
 Inconcussus *Marc.* 1, 19, 5 (inconcussa pax).
 Incondite *Fig.* 5, 2 (inc. conuenire in ecclesiam); *Pud.* 14, 3 (inc. agere).
 Incongressibilis *Marc.* 11, 27, 6.
 Incongruens *Herm.* 2, 5.
 Incongruentia *An.* 6, 2; *Marc.* 11, 25, 1 (incongruentiae); *Pud.* 15, 1.
 Inconsiderans *Marc.* 11, 29, 4 (inconsiderantissimus).
 Inconsiderantia *Res.* 51, 1.
 Inconsiderate *Praescr.* 1, 2; 26, 1.
 Inconsiderato *Praescr.* 1, 2 app.
 Inconstans (c. genit.) *Nat.* 11, 2, 13 app.
 Inconstantia uictus *Marc.* v, 3, 7 (h. e. conuersationis ambiguitas).
 Incontaminabilis *Marc.* 14, 9, 5.
 Incontemplabilis *Marc.* v, 11, 5; *Res.* 55, 8.
 Incontemptibilis *Ap.* 45, 1.
 Incontinens *Lei.* 16, 1 (incont. gulae).
 Incontinentia *Pud.* 1, 16; 6, 16; cett.
 Incontradicibilis *Marc.* 14, 39, 7 (incontradicibilis).
 Inconueniens (c. dat.) *Carn.* 3, 1.
 Inconuenientia *Marc.* 14, 16, 14.
 Inconuertibilis *An.* 21, 7; *Carn.* 3, 4; *Herm.* 12, 1.
 Incopiosus *Lei.* 5, 2 (inc. solitudo).
 Incoquere lanas *Cult.* 11, 10, 1.
 Incorpora *Herm.* 36, 4 app.
 Incorporabilis *Marc.* 11, 17, 3 app.
 Incorporalis *An.* 8, 2; *Ap.* 47, 6; *Carn.* 11, 2; *Herm.* 35, 2; 36, 1 sqq.; 41, 4; 44, 4; *Nat.* 11, 12, 20; *Val.* 16, 3; 20, 1.
 Incorporalitas *An.* 7, 4.
 Incorporaliter *Nat.* 11, 12, 24.
 Incorreptibilis *Herm.* 12, 3.
 Incorrumpela *Marc.* 11, 24, 6; v, 10, 14; v, 12, 3; *Res.* 51, 4.
 Incorruptibilis *An.* 24, 1; 50, 2; *Herm.* 12, 3 app.
 Incorruptibilitas *Ap.* 48, 13; *Marc.* 11, 16, 4; *Val.* 14, 2; *Vx.* 1, 7, 1.

Incorruptorius *Marc.* 11, 16, 4.
 Incorruptus *Marc.* v, 10, 14; v, 12, 2; *Res.* 42, 8.
 Incredulitas *Ap.* 46, 2; *Carn.* 7, 9; *Marc.* 14, 28, 2; v, 17, 7; *Res.* 18, 1; 39, 8; 57, 1; 63, 7.
 Incredulus *Pud.* 18, 16; 19, 7; (c. genit.) *Carn.* 7, 13; *Res.* 36, 2.
 Incrementum *Marc.* 1, 29, 2 app.; 11, 11, 1 (incr. generis).
 Increpare *Pud.* 14, 2 sqq.
 Increpatio *Marc.* v, 20, 2; *Pud.* 14, 2; 14, 3.
 Increpitus *Marc.* 14, 8, 7 (increpitu daemonia expellens).
 Incrementum *Nat.* 1, 7, 18 (bis).
 Incrementatio *Res.* 23, 9.
 Inerispare *Idol.* 8, 2 (incr. ornamenta parietibus).
 Inerustatus *Or.* 14.
 Incubare apud oracula *An.* 48, 3; (= incubare, operam dare) *Paen.* 1, 5; 6, 15; *Pat.* 10, 9 (incub. patientiae); *Praescr.* 22, 5 (incub. pectori alicuius); *Spect.* 27, 4 (ipsumque aërem, qui desuper incubat).
 Incubator *An.* 49, 2.
 Incubo *An.* 44, 2.
 Inculcare (= calcare, cum contemptu tractare) *Nat.* 1, 10, 20; *Paen.* 7, 5; inc. disciplinam *Ap.* 39, 1.
 Inculcatio praeceptorum *Ap.* 39, 3.
 Incumbere *Ap.* 12, 4 (incumbunt asciae); *Marc.* v, 15, 5 (incumbit Marcioni, h. e. debet); *Nat.* 11, 9, 13 (inc. in amplexum); *Pal.* 2, 1 (quem [mundum] incumbimus, h. e. habitamus).
 Incuria *Paen.* 12, 7.
 Incuriose *Pud.* 7, 15.
 Incursare *An.* 2, 5; *Cult.* 11, 13, 2; *Lei.* 15, 4 app.; *Nat.* 1, 2, 8 (inc. incesta); 1, 7, 32; 1, 16, 9 (inc. lara uada erroris); 11, 2, 5; *Pat.* 10, 8; *Pud.* 4, 3 (inc. uiduum); *Val.* 9, 3 (incursasset in Horon).
 Incursio *Pud.* 19, 23 (incursionis quotidianae delicta).
 Incursus *An.* 57, 4 (inc. daemoniorum); *Ap.* 37, 9; *Carn.* 17, 4 (inc. nominis Christi); *Cor.* 8, 1 (inc. quaestionis); *Idol.* 19, 1 (inc. idololatriae); *Marc.* v, 1, 2; *Res.* 58, 5.
 Incusabilis *Nat.* 1, 12, 14 (incusabiliores).
 Incusare *An.* 56, 2; *Lei.* 15, 4; *Paen.* 8, 1.
 Incussus *Marc.* 11, 25, 2 (inc. sonus).
 Incutere infamiam *Ap.* 21, 27; *Marc.* 11, 20, 8 (incut. risum).
 Indago *Marc.* 14, 9, 1 (de copiosa indagine piscium).
 Indebitus (= non destinatus) *Pal.* 3, 4.

Indefectus *Ap.* 21, 12 (indef. matrix); *Pal.* 3, 3.
 Indefensus *Ap.* 2, 2; *Nat.* 1, 2, 4.
 Indeficiens *Ind.* 14, 5; *Marc.* 11, 7, 5.
 Indemutabilis *Herm.* 2, 2; 12, 1; *Pud.* 12, 10.
 Indeterminabilis *Marc.* 1, 9, 7 (indet. quaestiones).
 Indeterminatus *Praescr.* 33, 7; *Val.* 3, 4.
 Indi *Ap.* 42, 1; *Marc.* 1, 13, 3.
 Indicare *Marc.* 1, 19, 4 app. (indicantur et initiantur in hanc haeresim).
 Indicere (= postulare) *Ap.* 28, 1; *Paen.* 5, 1.
 Indicium *Ap.* 1, 1 app. (domesticis indicibus).
 Indicio *Lei.* 1, 5 (ind. spiritalis).
 Indicus *Cult.* 1, 6, 2 (Indici maris conchae); *Res.* 7, 8 (Indicae gemmae).
 Indifferens *Ap.* 36, 3 (ind. benignitas).
 Indifferentia *Lei.* 2, 2; 11, 4; *Or.* 22, 5.
 Indifferentia *Marc.* v, 19, 11 app.
 Indigenae *Ap.* 25, 10 app. (= cultores).
 Indigentia *An.* 43, 4.
 Indigitamentum *Ap.* 25, 10.
 Indigitare precem *Lei.* 16, 5.
 Indignatio *Paen.* 9, 5.
 Indignatium *An.* 16, 3; 16, 4; 16, 5.
 Indignitas *Ind.* 14, 7; *Marc.* 14, 21, 10; *Val.* 6, 2.
 Indignatio *An.* 16, 6.
 Indignus *Val.* 6, 3.
 Indimissus *Marc.* 14, 34, 4.
 Indiscretus *Ap.* 39, 11; *Carn.* 13, 4.
 Indissolubilis *An.* 9, 2.
 Inditamentum *Ap.* 25, 10 app.
 Indiudivitas *An.* 51, 2; *Marc.* 14, 22, 4; *Mon.* 5, 1; *Or.* 6, 2; *Prax.* 22, 4.
 Indiudivus *Marc.* 14, 23, 9; *Pal.* 15, 7; *Praescr.* 22, 3; *Prax.* 6, 3; *Val.* 14, 1.
 Indiudivibilis *An.* 51, 5; *Herm.* 2, 2.
 Indiudivibiliter *An.* 51, 5.
 Indiudivus *Prax.* 8, 6.
 Indoctus (= quod non doctum est) *An.* 6, 7.
 Indubitanter *Prax.* 21, 2.
 Indubitate *An.* 25, 1; *Ind.* 5, 4; 13, 9; 13, 15; *Marc.* 1, 9, 4; *Res.* 43, 8; 48, 13; *Spect.* 2, 7; 4, 3; *Virg.* 14, 3.
 Indubitato *Marc.* 1, 9, 4 app.
 Indubitatus *Marc.* 1, 9, 7; v, 16, 6; *Spect.* 30, 1; *Val.* 26, 1.
 Inducere *An.* 3, 4 (ind. exordium); *Ap.* 16, 7 (ind. originem alicui, h. e. deriuare); *Idol.* 14, 1 (ind. animo); *Marc.* 14, 14, 1 (ind. ad edictum); *Pal.* 4, 10; 5, 3 (ind. calceos).
 Inducere aliquem aliquid (= deducere, introdocere, docere, *εἰσφέρειν*) *An.* 9, 7; 23, 1; *Val.* 11, 2; 11, 4.

Induere *An.* 33, 9 (de metempsychose dictum; cfr. *Res.* 62, 1); 50, 2 (ind. baptisma); *Ap.* 15, 4 (ind. deum); *Bapt.* 12, 2; 13, 2; *Carn.* 3, 4; *Fug.* 1, 2 (ind. ordinem alicui); 10, 2; *Lei.* 1, 2 app.; *Marc.* 11, 10; 3; v, 7, 3; *Res.* 19, 3 (ind. dominum).
 Induiturus *Prax.* 12, 3.
 Indulcare *Ind.* 13, 12.
 Indulgentia *Cast.* 3, 2; *Marc.* 14, 29, 4 (indulgentiae, h. e. dona); *Paen.* 7, 11; *Pud.* 2, 2; 13, 5 sq.; *Val.* 29, 3.
 Indulgere (= concedere, dare) *Ap.* 16, 11; 18, 7; *Bapt.* 10, 3; *Cast.* 4, 3; *Pud.* 1, 16 sqq.
 Indultor *Marc.* 14, 9, 12 (ind. legis).
 Indumentum incorruptibilitatis *Vx.* 1, 7, 1.
 Indurare *Marc.* 1, 19, 4 (ind. in haeresin).
 Induinae *Pal.* 4, 6 (= indumentum).
 Inebriari uino *Marc.* v, 18, 7.
 Inebriator *Marc.* v, 18, 7.
 Inedia *Lei.* 16, 5 (inediam supplicem obiciunt idolis suis).
 Ineffigibilis *An.* 24, 1.
 Ineffigiarus *An.* 9, 2.
 Ineluctabilis *Marc.* 1, 4, 6.
 Inemeribilis *Res.* 18, 1.
 Ineptum, ut *An.* 42, 1; *Praeser.* 29, 6.
 Inenarrabilis *Val.* 26, 2; 37, 1.
 Inenarratiuus *Val.* 27, 2.
 Inenatabilis *Idol.* 24, 1 (inenat. profundum).
 Iners *Res.* 15, 8.
 Inexcogitabilis *Val.* 37, 1.
 Inexercitus *Ap.* 47, 6; *Nat.* 11, 2, 8.
 Inexorabilis *Ap.* 34, 3.
 Inexperientia *An.* 20, 4 (inexperientiae).
 Inextinguibilis *Prax.* 1, 7.
 Inextricabilis *Idol.* 24, 1.
 Infaccare *An.* 53, 5.
 Infamare *An.* 17, 2; *Ap.* 23, 1; *Cor.* 6, 3; 13, 9; *Lei.* 16, 6; *Marc.* 1, 2, 3; *Nat.* 5, 8; 11, 7, 4; *Pal.* 5, 4; *Pud.* 1, 20.
 Infamia *An.* 17, 10 (inf. sensuum); *Cult.* 11, 2, 4 (inf. aspergere); *Val.* 22, 1 (inf. in aliquem, h. e. infamatio).
 Infamis c. genit. *Ap.* 39, 14.
 Infans furtiuus *Nat.* 11, 13, 13.
 Infantare *Marc.* 1, 14, 3.
 Infantarius (= qui infantes amat) *Nat.* 1, 2, 9; cfr. *Puerarius*.
 Infantia *An.* 19, 2; 19, 4 (inf. ligni); 25, 5 (= infantes); 26, 2 (inf. animosa); *Carn.* 5, 2 (inf. imaginaria); *Mon.* 11, 6 (inf. fidei); *Nat.* 1, 7, 10 (= infantes); *Pal.* 6, 1 (= impotentia fandi).
 Infanticida *Ap.* 4, 11; *Nat.* 1, 15, 3.
 Infanticidium *An.* 25, 5; *Ap.* 2, 5 (infanticidia) 7, 1; 9, 6; *Nat.* 1, 15, 2.

Infarsus *Pal.* 4, 3.
 Infatigabilis *Cast.* 5, 1.
 Infatuare *Idol.* 9, 7 (inf. sapientiam).
 Infectus (= non factus) *Marc.* 1, 7, 3.
 Infelicitas *Paen.* 3, 12 (inf. perficiendi); *Spect.* 10, 2 (inf. turis et sanguinis).
 Infercire *An.* 6, 7 (inf. micas); *Marc.* 11, 10, 1.
 Inferi *An.* 7, 4 (inferum genit.); 54, 4; 57, 2 (ab inferum incolatu); 58, 1 (pene inferos); 58, 3; 58, 7; *Ap.* 11, 15; 11, 16; 23, 12; 47, 12; *Fug.* 12, 2; *Marc.* 11, 24, 1; 14, 34, 10; *Res.* 17, 2; 43, 4; cett.
 Inferiae *Spect.* 12, 3 (inferiarum dies).
 Inferius c. accus. *Val.* 23, 1.
 Infernus *Res.* 61, 3 (inferna forata in uiro et femina).
 Infestatio *Ap.* 1, 1.
 Inficere (aliquem alicuius rei) *Pud.* 14, 27.
 Infidelis *Pud.* 15, 6; 18, 17; *Spect.* 23, 3.
 Infidus *Paen.* 6, 9 (infida paenitentia).
 Infingere fidem *Ap.* 48, 1.
 Infingere *Cult.* 11, 5, 4.
 Infinitiuus pro substantiuo positus *An.* 17, 12; 45, 6; post praepositionem *An.* 4; *Cult.* 11, 11, 1; *Marc.* 11, 13, 4; pro ut *Lei.* 7, 6 (impetravit implere); pro gerundio *Cast.* 10, 1 (ocasio non habere); *Marr.* v, 16, 5 (zelus errore decipere); *Pal.* 5, 2.
 Infirmitas c. genit. *Marc.* 11, 8, 2 (inf. dominandi); c. infin. *Res.* 11, 6.
 Inflabellare ignem *Val.* 23, 3.
 Inflammaré pretia *Cult.* 1, 9, 2.
 Inflare *Pal.* 3, 7.
 Inflatus *Ap.* 21, 5; *Pal.* 4, 6.
 Inflatus pabulum *An.* 48, 3.
 Inflexus *An.* 17, 6 (remus uisui inflexus in aqua).
 Infoederatus *Praeser.* 12, 2.
 Informabilis *Prax.* 27, 6.
 Informare alicui aliquid (= inducere) *Carn.* 15, 3.
 Informator *Marc.* 1, 2, 3 (inf. scandali huius); *Pal.* 6, 2 (inf. litteratum, h. e. qui pueros docet litteras formare).
 Informitas *Herm.* 42, 1.
 Infractus *An.* 17, 6 (remus uisui infractus in aqua).
 Infrenatio *Marc.* 1, 29, 6 (infr. libidinis).
 Infrendere *Ap.* 12, 6.
 Infringere *An.* 1, 3 (infr. palmam); *Ap.* 35, 4 (infr. diem lucernis); *Carn.* 6, 12 (infringitur condicio domini); *Marc.* 11, 19, 2.
 Infructuositas *Res.* 33, 5 (iudaica infructuositas).
 Infructuosus *Ap.* 42, 1 (infr. in negotiis); 3, 2; *Res.* 61, 6 (infructuosa genitalia).

Infula *An.* 39, 2 (infulae uteri); *Mon.* 12, 2.
 Infulcire *An.* 11, 3; 23, 4; *Res.* 42, 12; 49, 13; *Val.* 27, 1.
 Infuscare (= polluere, uiolare) *An.* 3, 3 (inf. purum ueritatis aërem); *Marc.* 11, 9, 2 (inf. spiritum dei delicto); 11, 20, 1; 14, 27, 10 (inf. creatorem); *Res.* 6, 5 (inf. originem carnis); 10, 1 (inf. carnem).
 Ingemere *Pal.* 4, 3.
 Ingeminare *Scorp.* 4, 2.
 Ingemiscere *An.* 57, 11.
 Ingenium (= res ingenio facta et inuenta, artificium, strophæ) *An.* 1, 6; 2, 3; 14, 3; *Ap.* 7, 12; 22, 10; 49, 1; *Carn.* 7, 6; *Cast.* 9, 1; *Cor.* 8, 2; 15, 4 (ingenia diabolici); *Cult.* 1, 2, 1 (ingenia herbarum); 1, 2, 3 (ingenia decoris); 11, 5, 3; *Marc.* 14, 25, 3 (ingenia subministrare); v, 19, 8; *Mart.* 4, 2; *Nat.* 1, 7, 11; 1, 10, 44; *Paen.* 5, 13; *Pal.* 1, 3; 3, 7; *Praeser.* 40, 7; *Prax.* 10, 6; *Pud.* 8, 4; 22, 14 (ingenia carnificii); *Res.* 3, 3; 8, 5 (ingenia poenarum); *Scorp.* 7, 2; *Spect.* 10, 12 (ingenia artium); *Virg.* 1, 4; (= natura) *Cast.* 9, 1 (concupiscentiae ingenium).
 Ingerere (= proferre, afferre) *Carn.* 5, 3; *Marc.* 14, 27, 10; 31, 5; 39, 18; *Res.* 47, 3; ing. in sinum *Pud.* 22, 11; ing. nuptias *Mon.* 1, 1; 6, 4.
 Ingestus immortalitatis *Res.* 42, 9 (h. e. superindumentum immortalis).
 Inglorius *Idol.* 18, 5 (ingl. aspectu).
 Inghuies *Lei.* 1, 1; *Pal.* 2, 4.
 Ingratia *Marc.* 11, 24, 6 (ingratia boni operis); *Paen.* 2, 10; 1, 5 (in ingratiam cadere).
 Ingratis (= inuite, ἀκούσιος) *An.* 11, 2; *Ap.* 4, 3; 27, 7; 48, 10; *Herm.* 19, 1; *Scorp.* 10, 11 (ingratis luminosus carcer, h. e. male, uix luminosus); *Val.* 26, 2; (= frustra) *Herm.* 19, 1; *Marc.* v, 7, 10.
 Ingratus c. genit. *Ap.* 40, 12; *Marc.* 11, 24, 1.
 Ingressi freta *Ap.* 21, 17; ingr. specum *Pal.* 3, 2; ingr. fidem *Pud.* 16, 21.
 Ingustare *Scorp.* 7, 6.
 Inhabilis *Res.* 18, 1.
 Inhabitare uestes *Pal.* 3, 7.
 Inhalare *Ap.* 23, 5 (inhal. aris).
 Inhonestas (= deformitas) *Ind.* 14, 10.
 Inhonestus (= deformis) *Carn.* 9, 6.
 Inhonorare *Fug.* 5, 3.
 Inhonorabilis *Marc.* 11, 17, 2.
 Inhonore (= honore priuare, non honorare) *Ap.* 13, 7; *Ind.* 14, 2 (inhono-

rata species); *Marc.* 11, 7, 2; 11, 17, 1 (inhonoratus); 14, 15, 10 app.; *Res.* 10, 3 app.
 Inhorreare *An.* 58, 3.
 Inhospitalitas *Marc.* 14, 24, 8.
 Inhospitally *Marc.* 14, 24, 8.
 Inhumane *Marc.* 14, 24, 8; (= inciuiliter) *Val.* 3, 5.
 Inhumanitas *Marc.* 14, 24, 8.
 Inhumanus *Pal.* 5, 3.
 Inicere *Ap.* 23, 8; *Or.* 22, 8; *Prax.* 26, 3; (= consilium capere, animum inducere) *An.* 34, 3 (qua iniecerat angelos condere).
 Iniectio (= νόημα, ἐπιβολή, εἰσβολή, ἐνοια) *An.* 34, 3; *Herm.* 10, 2; *Marc.* 11, 21, 1 (injectionem sistere); 1, 22, 1; 14, 1, 2; *Prax.* 27, 3; *Pud.* 13, 3 (injectiones Satanæ).
 Inimice *Ap.* 46, 7.
 Ininterpretabilis *Val.* 14, 1.
 Ininuentibilis *Herm.* 45, 5.
 Ininuestigabilis *Herm.* 45, 5; *Marc.* 11, 2, 4; v, 14, 9 app.
 Ininuestigare *Herm.* 45, 6.
 Iniquissimus *An.* 58, 3.
 Inire *Praeser.* 8, 1 (in. curiositatem); 16, 1 (in. quaestiones); 16, 2 (in. euerisionem stomachi aut cerebri).
 Initiare aliquid *An.* 45, 12; *Marc.* 14, 11, 6; 14, 21, 11; in. alicui rei et aliqua re *Ap.* 16, 3.
 Initiari *Ap.* 8, 4 (talit. initiatus et consignatus); *Marc.* 1, 19, 4; *Pud.* 5, 9 app.; 10, 12.
 Initiatio *Ap.* 7, 7; 21, 29; *Marc.* 14, 33, 8.
 Initiator *Marc.* 14, 14, 2; 14, 22, 3; *Nat.* 11, 3, 11.
 Initiatrix *Nat.* 11, 7, 10.
 Initiatus *Nat.* 1, 7, 23 (initiatum uolentibus).
 Initium solis (= oriens) *Nat.* 1, 13, 2.
 Iniuriosus *An.* 56, 2.
 Iniuria (= damnum) *Ap.* 3, 4; 38, 5.
 Iniuriae beneficium *Pal.* 1, 2.
 Iniustitia *Marc.* 11, 11, 3 sq.; 11, 14, 2; 11, 22, 5; 14, 10, 2 (iniustitiae).
 Iniustus *Res.* 15, 8; (= non conueniens, discors) *Cult.* 1, 8, 2 (iniustorum colorum adulteria).
 Inlaesibilis *Val.* 27, 2.
 Inlex *Ap.* 41, 1; *Paen.* 9, 3.
 Inludium *Res.* 16, 7 app.
 Inlutor *Marc.* 14, 35, 7 (inl. legis).
 Innascibilis *Val.* 37, 2.
 Innatus *An.* 24, 1; 24, 7; *Herm.* 18, 6; 27, 1; cett.
 Innominabilis *Val.* 37, 1.
 Innouare *Val.* 4, 4.

- Innouatio *Iei.* 13, 1; *Marc.* 1, 1, 1; *iv.* 1, 8.
 Innubus *Ret.* 27, 2 (innuba caro).
 Innumerus *Cast.* 6, 1 app. (innumerus nubere).
 Innuptus *Bapt.* 18, 6; *Cast.* 4, 2; *Pud.* 16, 15.
 Inobaudientia *Cast.* 2, 5; *Marc.* 14, 17, 13.
 Inobaudire aliquem *Marc.* 11, 16, 5.
 Inoblectari *Herm.* 18, 2 (inobl. in aliqua re).
 Inoblitteratus *An.* 24, 6.
 Inobscurabilis *An.* 3, 4 (inobscur. regula).
 Inobsoletus *Ret.* 58, 6.
 Inoculare *An.* 19, 3 (inoc. frutices).
 Inofficiosus *Ap.* 40, 10 (inofficiosa dei gens).
 Inolescere *An.* 30, 4 app.; *Ap.* 40, 10 (inol. criminibus); *Pat.* 13, 2 (inol. cineri et sacco); *Val.* 39, 2; cfr *Virg.* 10, 4.
 Inoperari *Marc.* 11, 11, 2; *v.* 17, 6 (inop. aliquid in aliquem).
 Inopinatus *Spect.* 30, 4 (ad inopinati Christi tribunal).
 Inornare (= ornare) *An.* 19, 3; *Ret.* 16, 8 (coronis inornati).
 Inpraeputatus *Mon.* 11, 12.
 Inpraesentia *Marc.* 11, 7, 4.
 Inprospecte *An.* 24, 7.
 Inprouidentia *Marc.* 5, 1, 2.
 Inquies *An.* 25, 3.
 Inquietare *Ap.* 15, 6 (inq. honorem diuinitatis, h. e. inquinare, turbare); *38, 2; Carn.* 1, 1; *Cor.* 11, 3; *Nat.* 1, 10, 48; *Pal.* 2, 2 (= inquietari); *Ret.* 16, 7; *Spect.* 15, 2 (inq. spiritum sanctum).
 Inquietator *Spect.* 23, 2 (inq. animarum).
 Inquinatus *An.* 38, 5.
 Inquilinus *An.* 38, 4 (inquilinus carnis anima) 38, 5; *Ret.* 46, 14.
 Inquinamentum *Ap.* 15, 4; 30, 6; *Marc.* 5, 12, 6; *Nat.* 1, 10, 46; *Or.* 13, 2; *Paen.* 1, 14.
 Inquinare *Paen.* 2, 6; *Pud.* 5, 12; *Spect.* 17, 5; *Vx.* 11, 2, 9.
 Inquisitor *Marc.* 5, 1, 4.
 Inquit pro dicit e. acc. c. inf. *Idol.* 23, 2; *Nat.* 1, 1, 6; abundat post dicit *Iud.* 9, 14; *Prax.* 21, 6; absolute positum *Ap.* 1, 10; *Cast.* 9, 4; *Eng.* 5, 1; *Herm.* 18, 6; *Mon.* 1, 3; *Pal.* 4, 2; 6, 1; *Virg.* 4, 1; cett.
 Iratationa(bi)lis *An.* 32, 8; *Ret.* 52, 12; *Scep.* 10, 2.
 Iratationabiliter *Paen.* 1, 4; *Prax.* 3, 5.
 Iratationaliter *Marc.* 11, 6, 2.
 Inrecuperabilis (= quod sanari non potest) *Pud.* 14, 16.
 Inreformabilis *Ret.* 5, 5; *Val.* 29, 3.
 Inreligiositas *Ap.* 24, 2; 25, 14.
 Inreligiosus *Nat.* 1, 10, 20; 11, 9, 5; *Or.* 16, 6 (inreligiosissimus).
 Inremissibilis *Pud.* 2, 12 sqq.; 13, 9; 16, 5.
 Inrepercussus *Ap.* 16, 14.
 Inreprehensibilis *Ret.* 25, 11.
 Inrespirabilis *Idol.* 24, 1.
 Inreuerens *Marc.* 11, 14, 4; *Nat.* 1, 10, 36 (inreuerentissimus); *Or.* 16, 6.
 Inreuerentia *Nat.* 1, 17, 5.
 Inreuocabilis *Paen.* 12, 6 (inreuocabiles morae).
 Inrisui iudicare *Ap.* 49, 4.
 Inrogare *Nat.* 11, 13, 8 (se rogo); *Paen.* 1, 5; 11, 6.
 Inruere *An.* 24, 8 (inruit obliuio); 31, 4 (= deuorare).
 Inrulare *Ap.* 22, 12; *Iei.* 17, 2.
 Inrumpere *Ap.* 3, 2 (id quod ignorat inrumpunt); *Marc.* 14, 20, 10 (inr. legem); *Nat.* 1, 7, 20 (inr. tenebras lumine).
 Insanire (= irasci) *Idol.* 21, 5; (= uaticinari) *Vx.* 1, 6, 4.
 Insatiabilis *Spect.* 30, 5.
 Inscien(t)ia *Marc.* 5, 14, 7.
 Inscribere *Ap.* 21, 11; 50, 11 (inscr. alicui imagines) *Marc.* 11, 17, 1 (sed ipse mundus inscriptus est, sc. hoc testimonio); *Ret.* 2, 5; 34, 1 (inscr. transgressionis elogio); *Ret.* 40, 3 (caro cadauer inscribitur); *Val.* 29, 3 (censui animali inscriptas).
 Inscriptura *Val.* 30, 1 (= *εγγραφή*).
 Insculptus aliquid *Ap.* 35, 7 (insc. scenam).
 Insectatio *Marc.* 5, 1, 6.
 Insecutor (= persecutor) *Ap.* 5, 4.
 Insensibilis *Ap.* 22, 5; *Marc.* 5, 9, 10.
 Inserere *Ap.* 16, 1 (ins. suspitionem); *Marc.* 5, 18, 5 (ins. catenis regulos); *Pal.* 4, 10 (ins. aliquid aliquid).
 Insidere (alicui rei) *Ret.* 18, 10.
 Insignis *Ap.* 6, 2 (insignia dignitatum); 21, 19; *Pal.* 4, 5 (insignes libidinum); *Spect.* 12, 1 (insignissimus); 21, 4 (insignior homicida).
 Insigniter *Marc.* 11, 19, 6.
 Insilire aliquem (in aliquem) (= insultare, increpare) *Marc.* 14, 15, 9; *iv.* 23, 2.
 Insinuare *An.* 23, 6; 27, 8 (insin. sulco et aruo); *Iud.* 10, 12; *Marc.* 11, 19, 3; *Mon.* 8, 7; *Ret.* 2, 10; 28, 1 (insin. narium, h. e. in sinum condere); *Val.* 11, 5; *Vx.* 1, 6, 4 (insin. uiris uxores).

- Insinuatio *An.* 46, 12; *Ret.* 2, 8 (insin. alterius diuinitatis); *Scep.* 4, 2.
 Insinuator *Nat.* 11, 1, 9.
 Insistere (= instare) *Marc.* 14, 39, 18; *Ret.* 24, 11; ins. suis rebus *Scep.* 14, 3; ins. lineae *Marc.* 14, 17, 0.
 Insolentia *Spect.* 20, 5 (insol. stadii).
 Insolescere *An.* 30, 4; *Carn.* 4, 1 (uterum de die in diem insolescentem); *Cult.* 11, 11, 1; *Nat.* 11, 12, 7 (insolescere uox pubescentium coepit); *Pat.* 2, 3; *Val.* 39, 2 app.
 Inspeciatus (= sine specie, *ἀνείδεος*) *Val.* 10, 5.
 Inspeciatio (= contemplatio, examinatio) *Marc.* 14, 35, 4; *Marc.* 11, 17, 3 (ad inspectionem doctrinarum).
 Inspecio (= examinatio) *Nat.* 1, 4, 2; (= conspectus, adspectus) *Nat.* 1, 20, 14.
 Inspector (= lector) *Marc.* 5, 21, 2.
 Insperatus *Spect.* 30, 2.
 Inspicere (= dispicere) *Mon.* 3, 8.
 Inspirare *Cor.* 8, 5; *Nat.* 1, 20, 7.
 Inspiratio *Pat.* 1, 2.
 Inspumare *Ap.* 12, 6.
 Instabilis *Marc.* 1, 1, 4.
 Instabilitas *Iud.* 11, 9 app. (instabil. pedis).
 Instantia *An.* 56, 2 (inst. funeris); *Marc.* 14, 36, 1 (inst. orandi); *Or.* 4, 5 (sub instantia passionis); *Pat.* 10, 8; *Spect.* 19, 3 (inst. questionis).
 Instaurare *Iei.* 16, 5; *Marc.* 14, 2, 2.
 Instigatio *Ap.* 23, 3.
 Instinctor *Bapt.* 4, 1; *Marc.* 11, 10, 1.
 Instinctum *Marc.* 5, 16, 5.
 Instinctus *An.* 16, 1; 27, 5; *Marc.* 1, 2, 1; *v.* 16, 5; *Pud.* 21, 13; *Ret.* 34, 1.
 Institutio *Ap.* 17, 5; *Or.* 22, 10; *Pud.* 19, 5.
 Institutum (= mos) *Ap.* 47, 8; *Pud.* 17, 19.
 Institutum (= instituta causa) *Nat.* 1, 3, 6; inst. Neronianum *Nat.* 1, 7, 9.
 Instructilis *An.* 14, 1 app.
 Instructio *An.* 17, 11 (secunda instructio = recreatio mundi).
 Instructus *An.* 19, 2; 32, 5; *Ap.* 6, 9.
 Instruere (= struere, sistere) *An.* 5, 5; 10, 6; 35, 1; *Ap.* 21, 14 app.; *Herm.* 30, 1; *Pat.* 5, 8.
 Instrui aliquid *Iei.* 7, 7; *Marc.* 11, 15, 4.
 Instrumentum (= apparatus, paratura, liber, Sacra Scriptura) *An.* 11, 3; *Ap.* 17, 1 (instr. elementorum); 18, 1; 19, 1; 21, 1 (instrumenta Iudaeorum, h. e. sacrae litterae); 47, 9; *Carn.* 2, 2; *Cor.* 8, 1; *Cult.* 11, 8, 3 (pudicitiam sine instrumento suo, id est sine grauitate,

tractare); *Herm.* 19, 20; *Marc.* 14, 1, 1; *iv.* 2, 1; *iv.* 10, 13 (instr. Danielis); *v.* 6, 7; *Paen.* 6, 25; *Praescr.* 38, 8 (Valentinus integro instr. uti uidetur); *Prax.* 28, 7; *Pud.* 7, 9; *Ret.* 21, 1 (instr. diuina); 33, 1 (de prophetico instr.); 38, 4 (instr. Iohannis); 39, 8 (apostolus per totum pacis instrumentum); 40, 1; 63, 2 (anima habet instrumentum, habet cultum, habet mancipium suum carnem).

Insuauitas *Mart.* 3, 1; *Paen.* 10, 10.

Insuditiuus *Val.* 27, 3.

Insufficiens *Herm.* 15, 2.

Insufficiencia *Vx.* 1, 4, 6.

Insufflare *Ret.* 5, 8.

Insulsus *Nat.* 1, 3, 8; *Ret.* 6, 6 (insulsissima bestia elephantus).

Insultare *An.* 1, 2 (insult. iniuriam); 32, 6 (c. dat.); *Marc.* 1, 7, 2; *Nat.* 1, 18, 11 (ins. flagris, h. e. contemere); *Pal.* 4, 3 (insultante luxuria); *Spect.* 30, 3.

Insultatorius *Marc.* 5, 10, 16.

Insumere *Herm.* 22, 4 (curam instructionis insumere).

Insuper nominare *Val.* 7, 5.

Insuperabilis *Herm.* 11, 3.

Insuperatus *Nat.* 11, 16, 7.

Insurgens conatus *An.* 10, 6.

Insusurrare *Marc.* 11, 7, 5.

Intactus e. genit. *An.* 26, 4.

Intaminatus *Cor.* 15, 1 app.

Integer *An.* 17, 6 (remus integer in aqua).

Integer *Ap.* 11, 12 (ab aliqua re); *Praescr.* 38, 8 (integrum instrumentum); *Pud.* 13, 25.

Integrare *Ret.* 12, 5.

Integrator *Ap.* 46, 18 (integr. ueritatis).

Integre *Ap.* 46, 7; *Ret.* 54, 3 (int. intellegere).

Integritas *An.* 17, 10; 38, 2; *Pat.* 15, 6; *Pud.* 1, 1.

Intellectio *Nat.* 11, 12, 22.

Intellectualis *An.* 6, 4; *Val.* 32, 2; 37, 2.

Intellectualitas *An.* 38, 6.

Intellegens e. genit. *Val.* 28, 1.

Intellegere aliquid in aliquid (= interpretari) *Marc.* 14, 33, 1; (absolute positum) *Iud.* 14, 10.

Intellegibilis *Marc.* 14, 25, 3; *Prax.* 7, 6.

Intempestiuus *Val.* 14, 1 (intemp. genitura).

Intendere *Iei.* 2, 5; *Marc.* 5, 3; *v.* 15, 1; *Spect.* 20, 5 (intend. impudicitiae).

Intentare (= intendere, persequi) *Iud.* 10, 10; *Marc.* 5, 4, 14; *v.* 6, 12; *v.* 14, 14; *Nat.* 1, 16, 20.

Intentatio (= intentio) *Ap.* 27, 1 (intent. laesae diuinitatis); 46, 1 (int. criminum); *Pud.* 14, 19; 15, 1.

Intentio *An.* 15, 4 (= accusatio); 47, 3 (= observatio); *Ap.* 27, 1 app.; 46, 1 app.; *Iel.* 11, 1; *Marc.* 11, 20, 1; 11, 29, 2; 11, 5, 1; 11, 11, 1; 11, 17, 4; 14, 34, 10; *Or.* 12; *Pal.* 4, 8 (= accusatio); *Res.* 15, 6 (facies intentionum omnium speculum); *Val.* 33, 1.

Intercalare *Marc.* v, 13, 10 (interc. legem).

Intercedere (= interpellare) *Marc.* 1, 1, 5.

Intercidere *Marc.* v, 14, 6.

Intercepere *Ap.* 25, 5; *Cast.* 1, 4 (interceptum matrimonium); *Nat.* 11, 6, 1; *Paen.* 3, 12 (difficultas perperationem intercepti); *Pal.* 2, 3; *Res.* 12, 5; 42, 7.

Interdicere *Ap.* 45, 3 (interd. de malloquio); *Mon.* 15, 1 (interd. de cibis).

Interdictio *Marc.* v, 19, 10; *Pud.* 18, 1.

Interdictor *Marc.* 11, 9, 9.

Interdictum *Pud.* 12, 5.

Interdum (adiect.) *An.* 22, 1.

Interemptibilis *Marc.* 11, 6, 4.

Interemptio (de re inanimi) *Prax.* 27, 7.

Interemptrix *Spect.* 17, 4 (interemptrices pudoris sui).

Interesse c. dat. *An.* 25, 2 (interest nulla professoribus veritatis); *Ap.* 9, 6 (licet parricidium homicidio intersit); 33, 3 (interest homini deo credere); *Mon.* 9, 5 (nihil deo interest an).

Interfector *Carn.* 5, 2 (interf. veritatis).

Interficere *Ap.* 48, 8 (interfecta lux); *Carn.* 3, 8 (interf. substantiam); *Res.* 12, 2 (interf. mortem, interf. noctem).

Interhiare *Ap.* 48, 12.

Interibilis *Herm.* 34, 4; *Res.* 34, 5 sq.

Interiectio *Val.* 33, 1; *Vx.* 11, 6, 2 (interf. scripturarum).

Interiundo pro Interiundo *Pud.* 7, 14.

Interim *An.* 9, 7; int. dum *Cor.* 8, 1; *Pal.* 2, 1 (= interdum); 3, 4 (= ad tempus).

Interire interitum *Val.* 32, 1.

Interlocutio *Pud.* 14, 25 (interf. iudicii).

Interminabilis *Marc.* 11, 5, 5; *Prax.* 7, 7.

Interpellatio *Scap.* 3, 5.

Interpolare *Ap.* 47, 3; *Cult.* 11, 6, 3; *Marc.* 14, 1, 1.

Interpolator (= diabolus, falsarius) *An.* 16, 7 (interp. segetis frumentariae); *Ap.* 46, 18; *Cult.* 1, 8, 2; *Prax.* 7, 8; *Spect.* 2, 12; *Test.* 3, 2.

Interpres *Idol.* 9, 3 (stellarum interpretes, h. e. astrologi).

Interpretare *Bapt.* 19, 1; *Id.* 9, 1; 10, 9; *Marc.* 11, 18, 5 app.; *Nat.* 1, 3, 8 (Christianum nomen de unctione interpretatur); *Prax.* 40, 1.

Interpretari (= deputare, tribuere) *An.* 46, 4; *Cor.* 11, 4; *Herm.* 19, 1 (interp. aliquid in aliquid); *Marc.* v, 7, 1 (interp. aliquid alicui rei); *Virg.* 15, 2.

Interpretatio *Prax.* 9, 1 (interpretationis gubernaculum).

Interpretator *Mon.* 6, 3; *Prax.* 19, 5.

Interpretatorius *Nat.* 11, 4, 6.

Interrogare si *Or.* 7, 3.

Interrogative *Marc.* 14, 41, 5.

Interrogatorius *Marc.* 11, 25, 2 (interrog. sonus).

Interscindere *Marc.* 14, 34, 11 app.

Interspatium *Or.* 25, 1.

Interstes (= limes) *Marc.* 14, 33, 8.

Interstruere *An.* 53, 2; *Cor.* 10, 9; *Marc.* 14, 39, 12; *Res.* 4, 1.

Interuallum *Cult.* 11, 8, 2.

Interuenire *Ap.* 2, 1; *Bapt.* 5, 5 (interu. aquis); *Or.* 19, 1; *Pat.* 11, 5; 15, 2.

Interuentus *Bapt.* 4, 5.

Interuersio *Marc.* 11, 1, 2.

Interula *Pal.* 5, 3.

Interuomere *Marc.* 11, 20, 1.

Intestina tropaeorum *Ap.* 16, 7; *Nat.* 1, 12, 14.

Intestinum iter *Marc.* 14, 20, 1.

Intimare *Cult.* 1, 5, 3; *Res.* 40, 4 (int. sensibus); *Scorp.* 1, 10 (int. ulrus); *Val.* 17, 1.

Intinctio (= baptismus) *Paen.* 2, 4 (int. paenitentiae); 6, 5 sqq.; *Pat.* 13, 7; *Pud.* 12, 5.

Intinctor (= qui baptizat) *Bapt.* 4, 1 app.

Intingere (= baptizare) *Paen.* 6, 15.

Intonare *An.* 28, 1; *Iel.* 15, 5; *Pud.* 12, 3 (intonuit euangelium).

Intra cutem caesus et ultra *Pal.* 4, 4.

Intrare in saeculum *Ap.* 5, 2.

Intrepidus c. genit. *An.* 32, 6.

Intrinsecus adiect. *An.* 6, 3.

Introgressus *Marc.* 11, 21, 4 (introgr. atque decursus uocationis in nationes).

Introire in saeculum *Ap.* 5, 2 app.

Intus adiect. *An.* 9, 7.

Intus ac foris *Marc.* 1, 14, 2.

Inuadere *An.* 26, 3 (c. accus. ut saepius); 35, 5; *Ap.* 37, 2; *Cor.* 4, 2 (inuad. uelamen); *Marc.* 14, 40, 2; *Nat.* 1, 18, 3; *Paen.* 2, 14, 4; 2 (inuad. paenitentiam); *Pal.* 5, 6 (= deuorare); *Pud.* 13, 7 (inu. omnium genua); *Vx.* 11, 4, 3 (inu. de poculo).

Inualescere *Marc.* 14, 24, 12; *Nat.* 1, 7, 8; *Or.* 18, 1; *Res.* 47, 13; 54, 5.

Inualitudo (= infirmitas) *Val.* 21, 1.

Inualidus (c. genit.) *Marc.* 11, 8, 3 (inual. sustinendi).

Inuolueri *An.* 19, 5 (inuolui parietibus malunt hederac); *Ap.* 30, 2; *Pat.* 13, 1; *Vx.* 11, 8, 5 (inu. dotalia).

Inuentus (= inuentio) *An.* 2, 1 app.

Inuercundia *Ap.* 7, 1 (inuercundiam libidinum procurare).

Inuestigabilis (= quod inuestigari potest) *Herm.* 45, 6; (= inuestigabilis) *Marc.* v, 14, 9.

Inuestigatio *Val.* 9, 4.

Inuestis (= nudus) *Pal.* 3, 4; (= nondum uesticeps) *An.* 56, 5 (inu. puer); *Or.* 22, 4; *Virg.* 8, 3; 11, 6.

Inuia *Pat.* 7, 12.

Inuidia *Ap.* 40, 15 (inuidia caelum runderet); *Fug.* 10, 5; *Iel.* 16, 5 app. (inuidiam supplicem obiciunt idolis suis); *Or.* 5, 3; *Res.* 16, 7.

Inuidiosus *Marc.* 11, 24, 2; *Pud.* 22, 15 (inuidiosae cicatrices).

Inuincibilis *Herm.* 11, 3.

Inuiscare *An.* 1, 5 (inuiscatae palmae).

Inuisibilis *Ap.* 17, 2; 22, 5; *Carn.* 11, 1; *Herm.* 23, 1; 25, 1; 29, 2; 45, 5; *Marc.* v, 11, 16; v, 14, 9; v, 19, 5; v, 20, 4; *Prax.* 14, 5; *Val.* 7, 3; 35, 1 sq. (= Aoratus [Aeon]); 37, 2; cett.

Inuisibilitas *Prax.* 14, 6 app.

Inuisibiliter *Val.* 14, 3; 32, 2.

Inuisus (= non uisus, inuisibilis) *Prax.* 14, 2.

Inuitare (= seducere) *An.* 39, 1; *Ap.* 23, 1.

Inuitatio daemonum *Spect.* 12, 6.

Inuitator *Cult.* 11, 2, 1 (inuit. libidinis decor); *Marc.* 25, 18 (inuit. uitae longaeuac); 14, 31, 1; *Pat.* 16, 4.

Inuitatorius *An.* 57, 2 (inuit. operatio).

Inuituperabilis *Marc.* 11, 10, 3; *Pud.* 6, 4.

Inuitus c. genit. *Ap.* 39, 13.

Inundare *Ap.* 18, 2; 25, 13; *Val.* 15, 3.

Inundatio *Nat.* 11, 2, 6 (inund. argumentationis).

Inuitus (= euolueis, unius) *Val.* 29, 1.

Inuoluntas *Ap.* 45, 5 (coni. Latini; ex inuoluntate uel necessitate).

Inurere *An.* 20, 3 (inurit mendaces Cretas, h. e. turpiter notat); *Ap.* 39, 7; *Cult.* 11, 6, 2; *Iel.* 2, 5 (inusta conscientia).

Iocosus *Marc.* 14, 35, 8 app.

Iocunditas, iocundus *An.* 1, 6; 52, 3; *Marc.* 14, 14, 11.

Iordanis amnis finium arbiter *Pal.* 2, 4.

Ipse (= idem) *An.* 10, 7; 10, 9; 14, 5; 32, 9 (cfr. 35, 6; idem et ipse); *Ap.* 48, 2; *Marc.* v, 16, 5; *Pal.* 3, 1.

Ire in aliquid (= obsistere) *Marc.* 1, 29, 8 app.

Israelitum (genit.) *Id.* 1, 3.

Isthmia sacra *Spect.* 11, 1.

Ita rerum *Val.* 14, 1.

Italiae nomen *Nat.* 11, 12, 28; It. latus mediotenus intercepit Siciliam facit *Pal.* 2, 3.

Itaque postpositum *Marc.* 11, 9, 2; cett.

Iterabilis *Marc.* 11, 28, 2 (iter. iniuria).

Iterare *An.* 35, 6 (iteratae animae in alia corpora); *Pud.* 14, 20 (iter. ueniam); 18, 13; *Res.* 57, 9 (iter. sententiam).

Iteratio *Marc.* v, 21, 2; *Paen.* 5, 1 (iter. delicti); 12, 8.

Iterato *Id.* 13, 8.

Iuba *An.* 24, 5 (iubae leonis).

Iubere c. simpl. coniunct. *An.* 35, 2; *Or.* 18, 6; iub. ut *Marc.* 14, 29, 7; v, 12, 6; iub. c. dat. *Prax.* 12, 7.

Iudaei, *Id.* 1, 1 sqq.; ante Hebraei uocati *Ap.* 18, 6; olim dei gens domestica *Ap.* 18, 6; 21, 25; terrena sperando caelestia amittunt *Res.* 26, 10; diem Saturni celebrant *Ap.* 16, 11; *Nat.* 1, 14, 1; libri sacri in Graecum conuersi *Ap.* 18, 8 sqq.; salutatio *Marc.* v, 5, 1; sabbata et coena pura *Nat.* 1, 13, 4.

Iudaismus *Marc.* 1, 20, 3; 14, 35, 8; v, 3, 1; v, 17, 9; *Pud.* 17, 11.

Iudicare *Paen.* 5, 8 (iudicatio, h. e. cognitio); (= damnare, punire) *An.* 37, 2 (iudicat talionibus); *Ap.* 4, 6; 14, 5; 18, 3; 45, 7; 49, 4 (iud. inrisui); *Prax.* 13, 5 (iud. igni perpetuo); *Scorp.* 10, 3; *Spect.* 15, 7; *Virg.* 17, 2.

Iudicatio *Marc.* 14, 24, 4.

Iudicatio *Marc.* 11, 12, 3.

Iudiciarius *Marc.* 11, 24, 4 (mala iudiciaria, h. e. quae a iudice infliguntur).

Iudicium *Ap.* 1, 1 (domesticis iudiciis); *Spect.* 30, 2 (ultimus et perpetuus iudicii dies).

Iugalis *Nat.* 11, 9, 16.

Iugulatio *An.* 25, 5.

Iugum *Marc.* 11, 11, 4 (eodem iuge urgeris, h. e. pari necessitate); *Pud.* 12, 7; *Vx.* 11, 9, 7 (iugum fidelium).

Iuliae leges *Ap.* 4, 8; *Val.* 31, 2.

Iungere restem *Pal.* 3, 5; iung. sententiam cum aliquo *Res.* 1, 4.

Iuppiteri, Iuppiteres *Ap.* 14, 9; *Nat.* 1, 10, 42.

Iurare per genium Caesaris *Ap.* 32, 2; iur. aliquid *Ap.* 16, 8 (iurat signa).

Iuridicina *Pal.* 3, 7.

Iurisdicatio *Scap.* 4, 1.

Iurulentia *Ap.* 8, 7; *Iel.* 1, 4.

Iustificatus *Or.* 17, 2 (iustificatio).

Iustificatrix *Marc.* 14, 36, 1.

Iustitia *Cult.* 11, 5, 1 (iust. corporis exco- lendi); *Herm.* 41, 3 (iust. motionis); *Idol.* 11, 2 (iust. quaestus); *Pal.* 1, 1 (iust. uestis = ajuste); *Res.* 58, 6 (iust. habilitatis et dignitatis).

- Iustitium *lei.* 16, 1; 16, 6; *Res.* 12, 1 (h. e. quies).
 Iuare (= refrigerare) *Marr.* v, 12, 5.
 Iuencula *Iud.* 9, 8; *Marc.* iii, 13, 5;
Mon. 13, 1.
 Iuuenescere *Cast.* 6, 3 (iuuenit).
 Iuxta *An.* 2, 1 (iuxta nostra philosophos
 sensisse); *Mon.* 15, 1 (iuxta adulterium
 iudicare); *Pal.* 2, 4 (iuxta cum); *Pud.*
 4, 4 (iuxta moechiam iudicari); 19,
 22 (iuxta est ut dicamus).
 Kalendas Ianuarias celebrare *Idol.* 14, 4;
 kalendae Februariarum ... pro mortuis
 petere *Marr.* v, 10, 1.
 Kalendarium (= census, liber in quo
 accepti repensique ratio continetur)
Cult. 1, 9, 3.
 Labare *Pud.* 9, 13 (labat de ualitudine).
 Lacessere (lascere) *Nat.* 1, 10, 10;
Praescr. 4, 5.
 Lacinia *Pud.* 13, 7 (lacinias omnium
 inuadentem).
 Laciniosus *Cult.* 11, 9, 1 (laciniosae
 ineptiae pomparum); *Marc.* iv, 1, 6
 (laciniosa onera legis Mosaicae); iv,
 29, 6 (lac. et implicita uita); *Virg.* 4, 4
 (lac. sermo).
 Lacones *Ap.* 46, 14; 50, 9.
 Lacrima *Ap.* 30, 6 (lacrimae arboris
 Arabicae).
 Lacrimabilis *An.* 19, 8.
 Lacrimari *Paen.* 9, 4.
 Lacrimosus *Marc.* iv, 30, 3 (lacr. auste-
 ritas).
 Lactans (lactens) *An.* 19, 9; cfr *Cast.* 9,
 5; *Mon.* 16, 5.
 Lactes piscium *Res.* 4, 3.
 Lacunaria *Ap.* 24, 5.
 Laedi aliquid *Res.* 37, 5.
 Laesura *lei.* 7, 5; *Marc.* ii, 10, 4; *Pat.* 7,
 3 (diuitiarum laesurae); *Res.* 40, 9.
 Lactus *Carn.* 20, 6 (materia lactis lactis);
Cult. 1, 1, 1 (lactior habitus); *Marr.* 3,
 4.
 Latissimum spatium (= tempus pascha-
 le) *Bapt.* 19, 2; [*Carn.*] 3, 35.
 Laicus *Bapt.* 17, 2; *Cast.* 7, 2; 7, 6; *Fug.*
 11, 1; *Mon.* 11, 4; *Praescr.* 41, 8.
 Lania *Val.* 3, 3 (Laniae turres).
 Laniae *Cor.* 12, 4 app.
 Lana *Cult.* 11, 10, 1 (lanas incoquere);
Nat. 11, 5, 10. Cfr *Pal.* 5, 6.
 Lancea *An.* 10, 5; *Marc.* i, 14, 1 (lanc.
 culleis); *Nat.* 11, 5, 11; *Pud.* 7, 21
 (lancea solis).
 Lanceare *Iud.* 9, 6 app.; *Marc.* iii, 13, 3
 Lances *Pal.* 5, 3.
 Lanciare *Iud.* 9, 6.
 Lancinare *Cor.* 14, 4; *Iud.* 9, 6; *Marc.* 1,
 4; iii, 13, 3; *Nat.* 11, 7, 5; *Res.* 8, 5.
 Languescere *Pal.* 3, 2 (languescit in
 iuuentutem).
 Languor *Praescr.* 2, 2.
 Laniare *Ap.* 2, 12.
 Lanicutis *Pal.* 1, 3.
 Lanificium *Cast.* 12, 1 (lanif. dispensare).
 Lanista *Idol.* 11, 5; *Nat.* 1, 18, 8; *Pal.* 4, 8.
 Lanitium *Pal.* 3, 5 (lanitii dispensatio).
 Lanius *An.* 10, 4.
 Lanositas *Pal.* 3, 6 (lanos. muscosa).
 Lanugo *Cult.* 11, 8, 2 (lanuginem sub-
 ducere).
 Lanuinae mulieres *Nat.* 11, 7, 17.
 Lanx *Ap.* 6, 3; *Pal.* 5, 5 (lances cente-
 narii ponderis).
 Lapathus *An.* 32, 2.
 Lapidare *Scorp.* 10, 12.
 Lapidatio *Marc.* iv, 39, 5 (lapid. fami-
 liaris inermi tumultui); *Res.* 55, 9.
 Lapidosis *Cult.* 1, 6, 2 (lapidositas in
 piscium cerebris).
 Lapilliscere *Nat.* 11, 12, 7 (lapill. ubera
 coeperunt).
 Lapis *An.* 46, 9 (lapidum senia deponit);
Ap. 48, 1 (lapidibus exigere).
 Lapsus *Pud.* 18, 3; l. gulae *Res.* 60, 2.
 Laqueus *An.* 2, 5 (laq. praedicti);
Marc. iv, 30, 2; *Nat.* 1, 16, 19 (laqueo
 sibi mederi).
 Lar *Praescr.* 42, 10 (sine lare extorres ua-
 gantur).
 Lares priuari et domestici dii *Ap.* 13, 4;
Nat. 1, 10, 20.
 Largiter e. genit. *Ap.* 37, 3 (larg. ul-
 tionis).
 Largitio *Paen.* 2, 4.
 Lasciua *Pud.* 6, 16; 17, 1; 17, 3.
 Lasciuire (= exorbitare) *Ap.* 48, 3.
 Latereolum *Nat.* 1, 13, 3 (latere. septem
 dierum); *Val.* 29, 4.
 Latere c. dat. *Carn.* 11, 2 app.; *Herm.* 8,
 3 app.; *Marc.* 1, 1, 7 (ne cui lateat).
 Laterensis *Marc.* iv, 43, 2.
 Laterinus *Marc.* ii, 20, 2 app. (pro late-
 rinis deductis).
 Latialis *Spect.* 6, 2 (latiales ludi).
 Latitudo *Idol.* 2, 1 (latit. idololatriae);
 8, 2; 2, 4 (latit. diaboli); *Nat.* 11, 9, 2
 (lat. erroris); *Spect.* 30, 3 (lat. specta-
 culi).
 Latrare *Ap.* 46, 4 (latrant in principes
 philosophi); *Pal.* 4, 7. Cfr Elatrare.
 Latrinae *lei.* 6, 1 (praemeditatorium
 efficitur latinarum); *Pal.* 4, 10 (latri-
 narum antistes).
 Latrocinium *Pud.* 5, 3.
 Latus *lei.* 11, 5; *Res.* 2, 11 (et hoc latere
 defendetur); *Vx.* 11, 4, 1.

- Lauacrum *Or.* 13, 1; 25, 6; (= baptisma)
Ap. 42, 4; *Paen.* 6, 16; *Pud.* 10, 13;
 16, 5.
 Lauantium praedo *Ap.* 44, 2.
 Lauare (intrans.) *An.* 50, 4; *Bapt.* 12, 3;
 16, 2; *Or.* 14, 1.
 Lauatio *Bapt.* 1, 1.
 Laudatio (= commendatio) *Marc.* iv, 11,
 5; *Res.* 5, 1.
 Laureolus *Val.* 14, 4.
 Laurus (= lauretum) *Ap.* 35, 9.
 Lautus *Pal.* 3, 6.
 Laxare meralla *An.* 37, 6.
 Lectica *Pal.* 4, 9.
 Lectio *Ap.* 22, 9.
 Lectisternium *Nat.* 1, 10, 29.
 Lectitare *Pal.* 2, 5 (lect. diuinas, sc.
 scripturas).
 Lector *Praescr.* 41, 8.
 Leculus *An.* 55, 5; *Fug.* 9, 4; *Mon.* 15,
 3; *Vx.* 11, 5, 2.
 Lectus *Or.* 16, 2.
 Legalis *Mon.* 7, 1 (legales scripturae);
Pud. 13, 9 app.
 Legare *Nat.* 1, 16, 15 (leg. in uincula).
 Legatarius *Spect.* 6, 3 (legatariae editiones,
 sc. ludorum).
 Legatio *Paen.* 9, 4 (legationes deprec-
 tionis).
 Legatus *Marc.* ii, 14, 4; *Pud.* 13, 9;
Vx. 1, 1, 2.
 Legisfer (= legislator) *Ap.* 19, 4.
 Legio Fulminatrix *Ap.* 5, 6.
 Legio diaboli *Fug.* 2, 6; *Marc.* iv, 20, 4.
 Legionarius *An.* 25, 8 (legion. numerus).
 Cfr *Marc.* iv, 20, 4.
 Legitimus *An.* 37, 3 (legit. natiuitas);
Fug. 2, 5 (legit. oratio, h. e. dominica);
lei. 2, 2; *Nat.* 1, 7, 24 (legit. Christi-
 anus); *Or.* 10, 25, 5 (leg. oratio);
Pal. 1, 2 (legitima uerba); *Pud.* 13, 9
 app.
 Legitimus c. genit. *Val.* 30, 3 (legitimus
 ueritatis).
 Lemniscatus *An.* 1, 3 app. (lemniscata
 palma).
 Lemniscus *Cor.* 12, 4.
 Lena *Cor.* 14, 2.
 Lenitas *Pud.* 13, 5.
 Leno *Ap.* 7, 1 (lenones tenebrarum can-
 nes); *Cult.* 11, 9, 4 (leno uestitus); *Or.*
 20, 2; *Pal.* 4, 8.
 Lenocinator gratiae *Marc.* 1, 22, 10.
 Lenocinium *An.* 48, 4 (lenocinium
 diuinitatis religio); *Herm.* 27, 1 (lenoc.
 pronuntiationis); *Pal.* 4, 9; *Praescr.*
 41, 3; *Pud.* 6, 8.
 Lenticula *lei.* 17, 2.
 Lentigo *Nat.* 1, 5, 2 (lent. sordescens).
 Leo *Marc.* 1, 13, 5 (leones Mithrae);

- Pud.* 22, 3 (leonem concedere); *Spect.*
 27, 1 (expostulare leones in aliquem).
 Leoninus *Ap.* 16, 13 (leoninum caput,
 cfr *Nat.* 1, 14, 4); *Cor.* 7, 4 (leon. co-
 rium); *Paen.* 12, 7 (leon. horror ca-
 pilli).
 Leprosus *Ap.* 21, 27 (leprosus purgare);
Marc. iv, 9, 6; *Pud.* 20, 6 (leprosonum
 purgatio).
 Lethargus *An.* 43, 8.
 Leuare tunicam *Spect.* 21, 2.
 Leuitas *Pud.* 14, 27.
 Lex *Ap.* 4, 1 sqq.; 4, 7 (legum silua);
 6, 2 (l. sumptuariarum); *Cor.* 6, 1 (l. com-
 munitis in publico mundi; l. naturalis);
Iud. 2, 4; 2, 6 (l. primordialis); 2, 7
 (l. non scripta, h. e. naturalis); *Marc.*
 v, 13, 15 (l. figurata, h. e. ueteris testa-
 menti); *Pud.* 17, 10 (l. litterae ... l.
 spiritus, h. e. nouum testamentum);
Scorp. 2, 2 (l. euangeliorum radix, h. e.
 uetus testamentum).
 Lex Cornelia [*Excer.*] 5; l. Falcidia
 [*Excer.*] 5; l. Iulia *Ap.* 4, 8; [*Excer.*]
 5; *Mon.* 16, 4; l. Papinia *Ap.* 4, 8;
 [*Excer.*] 5; l. Pontica, l. Rhodia *Marc.*
 iii, 6, 3; l. Scantinia *Mon.* 12, 3; l.
 Sempronia [*Excer.*] 5.
 Liare cisternam *Idol.* 8, 2.
 Libacunculus *Spect.* 27, 5.
 Libamen *Iud.* 8, 17.
 Libellulus *Marc.* ii, 1, 1; *Nat.* 1, 20, 14.
 Libellus *Nat.* 1, 17, 5 (libelli festiui).
 Libens *Marc.* 1, 1, 3 app. (sol nunquam
 libens).
 Libenter (= incaute) *Scorp.* 15, 1 (colum-
 bae libenter errantes).
 Liber c. genit. *An.* 22, 2 (libera arbitrii
 anima); cfr 21, 6 (libera arbitrii po-
 testas); *Marc.* ii, 6, 3 (libera hominis
 potestas arbitrii sui); l. e. infim. *An.* 1,
 6 (liberior negare).
 Liberalis (= dignioris conditionis) *Pal.*
 4, 8.
 Liberalia *Ap.* 42, 5; *Spect.* 5, 4; 10, 7.
 Liberalitas (= donatiuum) *An.* 47, 2;
Ap. 29, 3 (liberalitatis aliquid alicui
 conferre); *Cor.* 1, 1 (liberalitas impera-
 torum expungebatur in castris); *Paen.*
 6, 11; *Pal.* 6, 2 (lib. studiorum = stu-
 dia liberales); *Pud.* 1, 7.
 Liberaliter *lei.* 9, 5 (liberalius pascere).
 Liberare *An.* 17, 10 (= absolvere); *Carn.*
 7, 8; *Marc.* 1, 25, 6 (lib. in aliquid);
Paen. 3, 12.
 Libertas *An.* 20, 5 (libertas arbitrii); 24,
 4 (libertates arbitrii); *Ap.* 24, 6 (libert.
 religionis); *Marc.* ii, 5, 6 (lib. arbitrii);
 iv, 21, 1 (lib. oris boni terenti); v, 3,
 3; *Paen.* 6, 7 et *Res.* 57, 12 (libertate

mutare, h. e. liberare, manumittere); *Paul.* 6, 3; 14, 9; *Virg.* 7, 3 (lib. capitis, h. e. caput non uelatum); (= licentia) *Nat.* 1, 4, 14.
 Liberum arbitrium *Marc.* 11, 5, 5; 11, 6, 1 sqq.; 11, 25, 3.
 Libidinosus e. genit. *Res.* 32, 5; *Virg.* 15, 2.
 Libido *An.* 34, 2 (libidinis publicae locus) (cfr. *Cult.* 11, 12, 1; *Mart.* 2, 2; *Pal.* 4, 9; *Spect.* 17, 3; *Ap.* 15, 7; 9, 18 (libidinis saltus); *Bapt.* 12, 2 (lib. stili); *Iei.* 1, 1; *Marc.* v, 15, 3; *Paul.* 14, 27; *Res.* 61, 3 (libidines fluitant, h. e. semina); *Vx.* 11, 6, 1 (libidinum publicarum consistorium).
 Libitina *Cor.* 13, 8.
 Librare *Pal.* 1, 3 (libr. arietem); *Paul.* 22, 3 (libr. caput sub gladio).
 Librator *Herm.* 32, 2 (libr. uniuersitatis).
 Libripens *Marc.* 11, 6, 5.
 Licebit *An.* 20, 2; 32, 2; *Carn.* 7, 2; *Marc.* 11, 7, 1; *Paul.* 7, 1.
 Licentia (= potestas, sensu iuridico) *An.* 2, 2; *Bapt.* 17, 5; *Res.* 11, 3.
 Licentia *Cast.* 8, 1; *Marc.* 1, 3, 1 (lic. poetica, pictoria, haeretic).
 Licet (personaliter) *An.* 28, 5; *Ap.* 9, 17; *Marc.* 11, 26, 4; *Mart.* 4, 9; *Pal.* 2, 5; *Paul.* 15, 1.
 Licite (= licenter) *Herm.* 1, 2 app.
 Lignarius *Idol.* 10, 11 (lign. rex); *Marc.* 11, 19, 1.
 Lignatum *Marc.* 11, 21, 2 app.
 Lignum (= crux) *Idol.* 13, 11; lignum passionis *Idol.* 13, 11.
 Lilium *Cor.* 14, 4 (lilia utraque); *Vx.* 1, 4, 7.
 Limaceus (= de limo, choicus) *Res.* 49, 2.
 Limare *Scorp.* 5, 12.
 Limax *An.* 10, 6.
 Limen *Mon.* 8, 1 (quasi in limine = in exordio).
 Limes *Marc.* 11, 53, 8; *Praescr.* 37, 3 (limes commouere); *Paul.* 1, 21 (limes figere); *Spect.* 20, 5; *Val.* 5, 1 (limes mihi erit cum illis).
 Limus *An.* 27, 7; *Bapt.* 3, 5; *Res.* 6, 1; *Val.* 24, 1.
 Linea *An.* 26, 1; 43, 11 (agere lineas); *Carn.* 17, 1 (ad unam lineam congressionem dirigere); *Herm.* 3, 8 (extrema lineam non intelligentium Hermogenes); 38, 1 (linea extrema pict.); *Marc.* 1, 7, 7 (lineis eludere); 1, 9, 2 (ad lineas rursus et in gradum); 11, 9, 4 (lineae dei); 11, 3, 1; 19, 17, 12 (lineae insistere); v, 1, 8 (lineis iisdem dimicare); *Paul.* 6, 1 (ad lineam dimicare); *Res.*

57, 1; *Scorp.* 4, 3 (certas lineas praeducere).
 Linamentum *Cult.* 11, 5, 5; *Res.* 49, 7 (secundum linamenta Christi incedentes, h. e. in sanctitate, ueritate, iustitia); *Res.* 6, 3; 14, 1; 55, 10 (linamenta agnoscibilia).
 Lingua *Nat.* 1, 8, 6 (l. animae organon); 1, 19, 3 (intersa lingua delete litteras); *Paul.* 6, 5 (linguae uenenum); 8, 3 (linguae amaritudo); *Res.* 61, 2 (linguae pulsus temperantur dentibus).
 Linguatulus *Nat.* 1, 8, 8.
 Linguatus *An.* 3, 1 (linguata ciuitas).
 Linamenta diuinorum uirium *Res.* 14, 1.
 Linire abacum *Idol.* 8, 3.
 Linteatus *Test.* 2, 7 (lint. pallium).
 Linteolum *Virg.* 17, 1.
 Linteus *Cor.* 8, 3; *Spect.* 26, 3.
 Linum ardens *Idol.* 9, 28.
 Lippire *Marc.* 1, 2, 3 (lippientibus singularis lucerna numerosa est).
 Liquare *Pal.* 3, 6 (= eliquare, ducere).
 Liquere *Carn.* 17, 1 app.; *Pal.* 2, 2; *Scorp.* 6, 2 app.
 Liquido esse *Ap.* 1, 1 (quid sit liquido in causa Christianorum).
 Litare *Idol.* 5, 5; *Pal.* 10, 4 (litare deo honorem); *Val.* 2, 2 (litauerunt sanguine testimonium Christi).
 Litigare *Cor.* 11, 2.
 Litterae *An.* 17, 1 (litt. primae, h. e. rudimenta); 57, 2 app. (publica littera); *Ap.* 22, 3 (litt. sanctae); *Cor.* 7, 3 (litt. saecularis); *Idol.* 5, 2 (malae litt.); 23, 7 (litt. uicariae oris nostri); *Marc.* v, 19, 7; *Nat.* 11, 12, 37 (litt. diuinae); *Prax.* 1, 5 (litteras pacis reuocare); *Paul.* 5, 9 (= S. Scriptura); 19, 27; *Spect.* 5, 1 (ethicae litt.); *Test.* 5, 3 (litt. publicatae).
 Litterator *Idol.* 9, 7.
 Litteratorius *Idol.* 10, 5.
 Litteratura *An.* 46, 10 (saeculi litt.); 57, 2 (publica litt.); *Ap.* 18, 1; 47, 1 (litt. diuina); *Idol.* 10, 4; 15, 3; *Nat.* 1, 10, 36; 11, 2, 5; 11, 7, 10; 11, 12, 35; *Spect.* 17, 6; *Test.* 4, 10.
 Litteraturus *Idol.* 10, 5 app.
 Littoriales orationes *Nat.* 1, 13, 4.
 Litura *Marc.* v, 16, 1.
 Localis *An.* 48, 2 app.; *Cor.* 1, 6; *Res.* 21, 5 (localia iudicia dei).
 Localiter *Pal.* 2, 3.
 Locare *Mart.* 5, 1 (quot otiosos affectatio armorum ad gladium locat).
 Loculus *An.* 11, 5; 20, 3 app. (loci uim cod. *Agob.*); 48, 2; *Ap.* 6, 4 (loculi cellae uinariae); *Cast.* 12, 1; *Cult.* 1, 9, 3.

Locus *An.* 25, 2 (locis muliebribus sequestratum semen); 26, 2 (in locis matris); *Val.* 7, 5 (in genitalibus uuluae locis).
 Locus (sensu iuridico) *An.* 1, 2 (nihil de loco interest); 4; 20, 2; *Corn.* 7, 11; *Fug.* 1, 1; *Or.* 24; *Paul.* 4, 3; *Spect.* 8, 8; 8, 10; 10, 3; 28, 1.
 Locus (honor) *An.* 46, 7 (puerulum adhuc et priuatum loci); *Fug.* 11, 1 (loci minoris Christianus); *Res.* 27, 5 (locus receptorius).
 Locus *Ap.* 31, 3 (in aliquo loco casus inuenimur); *Pal.* 4, 7 (tunc locorum = tunc temporis); 4, 10 (= fornix).
 Locusta *An.* 15, 2 app.; 32, 3.
 Logos *Ap.* 21, 10; *Prax.* 5, 5.
 Longinquare *Paul.* 5, 3.
 Longinquus *Idol.* 12, 5; *Spect.* 2, 5 (de longinquo); 21, 4.
 Longum est si *Mart.* 4, 4.
 Loquacius *An.* 53, 5 (extraordinaria loquacitate); *Herm.* 1, 2; *Pal.* 5, 1.
 Loquax *Nat.* 1, 11, 3 (Tacitus mendaciorum loquacissimus); *Pal.* 5, 6 (aues canori et loquaces).
 Loquel(l)a *Marc.* 11, 12; *Nat.* 1, 8, 2 (loquellam formare); *Test.* 5, 6.
 Loqui (= alloqui, dicere, appellare) *Herm.* 31, 4; *Marc.* 11, 22, 3; 11, 22, 5; 11, 22, 15 bis.
 Lorica *An.* 15, 5 (lorica pectoris).
 Loricare *An.* 38, 5; *Iei.* 12, 2 (cute loricate).
 Lubricus (= inconstans) *Herm.* 41, 1.
 Lucar *Scorp.* 8, 3.
 Lucere *Marc.* v, 16, 1 (lucet uanitas liturae).
 Lucerna *Idol.* 15, 1 et 4 (fores sine lucernis); 15, 10; *Idol.* 9, 24 (luc. Christo Iohannes); *Nat.* 1, 13, 4 (lucernarum ritus Iudaicus); *Paul.* 7, 10; 7, 21 (lucernae speculum); 9, 2.
 Lucernatus *Vx.* 11, 6, 1 (lucernata ianua).
 Lucifuga *Res.* 47, 17 (lucif. scripturatum); *Val.* 3, 1 (lucif. bestia).
 Lucius, Lucius Titius (nomina ficta) *Ap.* 3, 1; *Nat.* 1, 4, 8.
 Lucrari *Paul.* 12, 8.
 Lucri ducere *Marc.* v, 20, 6; habere *Cor.* 11, 5; facere *Res.* 42, 3.
 Lucrificare *Praescr.* 24, 2.
 Lucrificari *Vx.* 11, 7, 2.
 Lucrari *Nat.* 11, 11, 13 (luctantes sponsae).
 Luctus publici signa *Iei.* 16, 5.
 Luculenter *Res.* 11, 2.
 Lucunculus *Spect.* 27, 5 app.
 Lucus *Paul.* 5, 10.
 Lucusta *An.* 15, 2; 32, 3.

Ludere *Ap.* 23, 1 (lud. miracula); *Ap.* 29, 4; *Nat.* 11, 10, 2 (lud. calculus); *Pal.* 3, 3 (de corio suo ludere [prouerbum]); *Paul.* 14, 28; 22, 14.
 Ludibriosus *An.* 47, 1.
 Ludibrium *Pal.* 1, 2.
 Ludicrae meridianorum crudelitates *Ap.* 15, 5.
 Ludificare *An.* 17, 14.
 Ludus meridianus *Nat.* 1, 10, 47; ludi a Lydiis dicti *Spect.* 3, 2.
 Luere (= soluere, exsoluere) *Idol.* 13, 5; *Marc.* v, 16, 2.
 Lumen *Ap.* 11, 6 (lumina florent); 39, 18 (post lumina); *Cult.* 1, 2, 1 (lumina lapillorum); *Pal.* 1, 1 (luminis concilium = colorum conuentientia); *Paul.* 8, 1.
 Luminaria caelestia *Marc.* 11, 3, 4; *Prax.* 12, 5.
 Luminosus *Fug.* 14, 1 (luminosa nox Christi); *Scorp.* 10, 11.
 Luna *Ap.* 15, 1 (l. masculus representata); *Herm.* 29, 1 (luna, solatium tenebrarum); *Nat.* 11, 6, 2 (lunae defectus). *Res.* 12, 3 (lunae specula).
 Lunensis *Val.* 34.
 Lunula *Cult.* 11, 10, 4.
 Lupa *Ap.* 25, 9 (lupa prostitutissima); *Nat.* 1, 4, 12; 11, 10, 1; *Pal.* 4, 9; *Val.* 4, 3.
 Lupanar *An.* 27, 4; *Ap.* 40, 14 (lupanaribus operantibus); *Ap.* 35, 4 (lupanaris noui habitus); *Idol.* 15, 11 (lupanaris noui facies).
 Luperci *Ap.* 26, 2; *Spect.* 5, 3.
 Lurconianus *An.* 33, 4 (Lurconiana condimenta); cfr. *Pal.* 5, 6.
 Luridatus *Marc.* 11, 8, 1 (luridati delinquentiae maculis).
 Lusio *Val.* 6, 2.
 Lusitare *Nat.* 11, 13, 17.
 Lusorius *Spect.* 17, 6 (lusoria scena).
 Lutens *Pal.* 4, 1 (lutea unctio).
 Lux mundialis *Prax.* 12, 5.
 Luxuria (= ardor impudicus, libido) *Nat.* 11, 13, 18; *Pal.* 4, 3 (= dissolutio morum); *Paul.* 14, 27; 17, 1.
 Luxuriari cum aliqua (= concumbere) *Nat.* 1, 10, 39.
 Lydia, Lydi *Ap.* 22, 10; *Pal.* 1, 2; 4, 3; *Spect.* 5, 2.
 Lymphaticus *An.* 50, 3; *Bapt.* 5, 4.
 Lynceae *An.* 50, 3; *Val.* 15, 3.
 Macedones *Ap.* 9, 16; *Nat.* 1, 16, 4; 1, 16, 5.
 Macellum *Ap.* 42, 2; *Iei.* 15, 5 (macelli clauis tibi tradidit); *Res.* 61, 2 (ad macellum corrodendum).

Macerare lauacro faciem morosiorum
Virg. 12, 2.
Maceratio *lei.* 3, 4 (omnium erga uictus
macerationum).
Maceria *Ap.* 47, 13 (mac. quadam illius
ignae zonae).
Machaera *Iud.* 13, 27 (mach. condici-
onalis); *Marc.* 11, 14, 5 (mach. allego-
rica); 11, 21, 3; 11, 23, 4; 14, 29, 14;
Praescr. 39, 9; *Pud.* 14, 9 (mach. spi-
ritalis); *Scorp.* 10, 17.
Machina *Nat.* 1, 18, 10 (mach. confin-
gendi corporis); *Pal.* 1, 3.
Machinari *Scap.* 2, 10 (mach. ultionem).
Mactare *lei.* 16, 8 (mactat gulam suam
idolo).
Macula (= peccata) *Or.* 13, 1; maculae
lignae *Pal.* 5, 5.
Maculare *Pud.* 22, 1.
Madere *Or.* 18, 2 app.
Maerere *Res.* 31, 3.
Magia *An.* 57, 1 (= magica); *Idol.* 9, 6;
Vx. 11, 5, 2 (magiae aliquid operari).
Magicus *Spect.* 2, 8 (magicae deuinci-
ones).
Magis (= potius) *An.* 5, 1; 29, 1; 31, 2
(magis est ut); *Cult.* 1, 1, 1; *Marc.* 11,
1, 2; *Pal.* 5, 5; (= frequentius) *Paen.*
9, 1 (is actus qui magis Graeco uoca-
bulo exprimitur); magis proximo:
Ap. 23, 17; *Idol.* 11, 5; magis uelle:
Marc. 14, 15, 8.
Magister *An.* 2, 1 (= Socrates); *Ap.* 40,
10 (mag. innocentiae); *Marc.* 1, 2 (magis-
tri gladiatorum); *Nat.* 1, 7, 23 (mag.
sacrorum).
Magisterium *Pal.* 5, 4 (magist. quietis);
Pat. 1, 2 (mag. exhibendi).
Magistrare *Idol.* 18, 9 app.
Magistratus *Idol.* 18, 9; *lei.* 16, 5; *Paen.*
11, 4.
Magna Corona, dies Libero festi *Cor.*
7, 5.
Magnalia sentire *Vx.* 11, 7, 2.
Magnanimis *Pat.* 12, 9.
Magnes lapis *Herm.* 44, 1.
Magnificus *Marc.* v, 8, 12 app.
Magnificere *Spect.* 22, 2.
Magnificare *Cult.* 11, 11, 2; *Nat.* 1, 10,
37; *Spect.* 22, 4.
Magus *Ap.* 21, 17; 22, 2; 23, 1; 35, 12;
Idol. 9, 3; *Nat.* 11, 6, 3; *Praescr.* 43, 1;
Pud. 5, 11.
Maestas *Ap.* 6, 8 (maiest. legum); *Ap.*
23, 9; *Nat.* 1, 17, 2; *Paen.* 4, 6; *Val.*
7, 8 (maiestatis census).
Maior aetas *Ap.* 9, 5 (h. e. senes); m.
ignis *Praescr.* 2, 4.
Malagma *Nat.* 11, 5, 10.
Male esse *An.* 19, 5 (quibus de edificio

male est); *Nat.* 11, 5, 10 (male est
uoluntate); *Praescr.* 24, 1 (non mihi
tam male est, h. e. tam insanus non
sum).
Maledicere *Pud.* 14, 17; 19, 24.
Maledictio *Pud.* 16, 23.
Maleficium *Marc.* 11, 17, 12; *Pat.* 10, 2.
Maleficus *Marc.* 1, 18, 1 (malefica stella);
Pud. 7, 15 app.
Malignitas *Marc.* 11, 28, 1 (malignitates
et malitiae).
Maliloquium *Ap.* 45, 3; *Spect.* 2, 10.
Malitia *Paen.* 7, 7; malitiae spiritales (=
spiritalia nequitiae, daemones) *Val.*
22, 1.
Malitiositas *Marc.* 11, 15, 7; 11, 23, 7.
Malle sequente coniunctiuo simplici, pro
ut, *Herm.* 16, 4; m. alicui *Ap.* 25, 3;
Pal. 1, 2 (maluit Romanis deus); *Pal.*
3, 5 (malle alicui aliquid); m. aliquid
An. 31, 4; 33, 8; *Paen.* 4, 2; 8, 3.
Malleus (in manu Plutonis) *Ap.* 15, 5.
Malum *Carn.* 8, 2 (igneus ille mali praes-
ses); *Marc.* 11, 24, 4 (mala ultiora, non
peccatoria); *Val.* 10, 5 (malum foras);
Val. 10, 2 (in malis purgatum); 10, 5
(malum, quod aiunt, foras).
Malus (= ὁ πονηρός) *An.* 11, 5; 47, 2;
Ap. 22, 2; *Cult.* 11, 5, 4; *Idol.* 16, 4;
21, 3; *Vx.* 11, 7, 3; cett.
Mammonas *Cor.* 12, 4; *Fag.* 12, 6
(quater); 13, 2 (ter); *Marc.* 14, 33, 1;
Pat. 7, 10.
Manare *An.* 10, 6 (manante impetu); 20,
6; *Iud.* 9, 22; *Marc.* 1, 19, 2 (manare
deus dignatus est de caelo).
Manceps *Ap.* 11, 2 (manc. diuinitatis);
Idol. 1, 5 (mancipes idolorum); *Nat.*
1, 9, 1; 11, 2, 1 (mancipium genit.
plur.); 11, 13, 4; *Pud.* 14, 4; *Spect.* 10,
9.
Mancipare *An.* 33, 9; *Ap.* 21, 2; 24, 1
(mancipamur deo); *Cor.* 6, 2; *Fragm.*
1; *Idol.* 1, 5; 12, 5; *Marc.* 11, 23, 1;
14, 8, 2 app.; *Spect.* 2, 4.
Mandator *Marc.* 11, 2, 2; 4, 1.
Mandatus *Bapt.* 10, 2 (mandatu tamen,
non potestate); m. aliquid *Prax.* 8, 3.
Mandibula *An.* 10, 5.
Manc primo *Nat.* 11, 10, 7.
Manere (= expectare) *Iud.* 9, 10 app.;
Marc. 11, 13, 6.
Mania (= μανία) *Marc.* v, 18, 1.
Manifestari (= manifestare) *Res.* 23, 6.
Manifeste *Prax.* 26, 1.
Manifestus c. genit. *Pud.* 15, 3 (manif.
sceleris).
Manna *lei.* 5, 3; *Iud.* 3, 13; *Pat.* 5, 24
(mannae escatilis pluuia).
Mansio *An.* 54, 1; *Res.* 41, 3.

Mansitare *An.* 57, 10.
Manticularius *Ap.* 44, 2.
Manualis *Ap.* 39, 18 (post aquam ma-
nualem).
Manumissor *Marc.* v, 4, 9.
Manumittere *Fag.* 12, 5 (manumisit ho-
minem deus); *Marc.* v, 4, 9; *Pud.* 20,
13; *Res.* 57, 13 (manumissa a domino).
Manus *An.* 5, 6; 43, 11 (manum porri-
gere); *Ap.* 30, 4; 39, 2 (manum face-
re); *Bapt.* 8, 1 (manum imponere);
8, 1 (manibus desuper accommodatis);
8, 2 (manibus transuersim obliquatis);
8, 2 (manibus intermutatis); *Herm.* 45,
2 (manus dei sophia); *Idol.* 5, 2 (ma-
nibus operari ad uictum); *Idol.* 7, 1
(manus idolorum matres); 8, 3 (manus
pretia); *Marc.* 11, 24, 12; 14, 41, 4 (m.
porrigere); *Nat.* 1, 12, 7 (manibus
expansis); *Nat.* 11, 1, 5 (ingenti manu
ueritas obsidetur); *Or.* 13, 1 (manus
puras alleuare); *Or.* 17, 1 (manibus
temperate ac probe elatis); *Paen.* 2, 8
(manus uolenta); *Pud.* 15, 8 (manum
tradis gurgiti immunditiarum); *Res.*
8, 3; 53, 5; *Spect.* 21, 3 (manu agere).
Mappa *Spect.* 16, 3 (mappam mittere);
Val. 36, 1.
Marcionensis *Praescr.* 30, 5 (Marc. conti-
nentia).
Marcomanni *Ap.* 37, 4.
Marcor *An.* 43, 2; *Spect.* 8, 6 app.
Marcus (nomen fictum) *Idol.* 20, 2; *Val.*
32, 4.
Margarita *Cult.* 11, 15, 4.
Margaritum *Cult.* 1, 6, 2; *Pal.* 5, 7.
Margo (= terminalis lapis) *Pal.* 5, 5 (de
margine qualibet uel ara).
Maritalis *Cult.* 11, 12, 1.
Maritatus *Ap.* 11, 12; *Cast.* 5, 4 (mari-
tatus duabus); 7, 6; *Marc.* 14, 34, 10;
Mon. 4, 4; *Res.* 61, 6 (marita Christi);
Virg. 6, 3.
Mariti (de uiro et uxore) *Cast.* 9, 1.
Marmorarius *Idol.* 8, 2.
Marruccini *Marc.* v, 17, 14.
Martiales ludi *Spect.* 11, 3.
Martyr *lei.* 12, 3 (martyres incerti);
Mart. 1, 1 (mart. designati); *Pud.* 22,
1 sqq.; *Scorp.* 6, 10.
Martyrium *An.* 55, 5; *Pat.* 13, 7 (mart.
secunda intinctio); *Praescr.* 29, 3
(martyria coronata); *Pud.* 9, 21; 22,
2 sqq.; *Scorp.* 1, 11 (degustare marty-
rium); 6, 1; 6, 7; 7, 4 (martyria fidei
examinatoria); *Val.* 4, 1.
Mas (adiect.) *An.* 36, 2; *Nat.* 11, 12, 2;
Pal. 3, 2; *Val.* 10, 3.
Masculus *Pal.* 4, 4; *Pud.* 16, 4.
Massa *An.* 13, 1 (massa substantiae);

An. 37, 6; *Praescr.* 3, 9 (massa fru-
menti); *Val.* 31, 1 (massam premere).
Massagetae *Marc.* 1, 1, 4; cfr *Ap.* 9, 9.
Massalis *Herm.* 30, 1 (mass. moles);
Marc. 14, 18, 4 (mass. summa).
Massaliter *Fag.* 13, 3; *Val.* 16, 3 (mas-
saliter solidata).
Mater *Idol.* 7, 1 (matres idolorum ma-
nus); *Mon.* 17, 3 (Mater Matuta); *Or.*
2, 6 (mater ecclesia).
Materialis *An.* 21, 3; *Val.* 17, 2.
Materiaris (haereticus) *Herm.* 25, 2.
Mathematicus *Ap.* 43, 1; *Idol.* 9, 2 sq.
Mathesis *Idol.* 9, 3.
Mithras *An.* 23, 6.
Matrimonium *Cast.* 1, 4 (matt. inter-
ceptum); *Mon.* 10, 2; 11, 1 (matt. po-
stulare); *Paen.* 3, 13 (in alienum matri-
monium cadere); *Res.* 8, 4 (matrimonii
dissimulatio); *Vx.* 1, 2, 2 (matrimonii
plurifariam uti); *Vx.* 1, 7, 2 (matri-
monii seruitute iterata).
Matrix *An.* 19, 6; 20, 6 (matrix omnium
animarum); *Ap.* 21, 12; 13; *Fag.* 13,
3 (matrices beneficiariorum); *Herm.*
16, 2; 16, 2 (matrix boni materia);
Iud. 2, 4 (matrix omnium praecepto-
rum dei); *Marc.* 1, 14, 4 (terra matrix);
14, 35, 10; 11, 16, 6 (matrix uirtutum
bonitas); *Praescr.* 21, 4 (ecclesiae apo-
stolicae matrices); *Res.* 6, 8 (matrix
auri terra); *Val.* 7, 6; *Virg.* 5, 4.
Matronae *Pal.* 4, 9 (matt. sine stola).
Matronalis *Cult.* 11, 12, 1 (matron. deco-
ramenta); *Idol.* 14, 6 (matronales fe-
riae).
Mattea *Test.* 4, 4 (matteis et obsoniis).
Maturare *Paen.* 2, 3 (maturauit ad miseri-
cordiam).
Maturescere *Pud.* 10, 4.
Maturus c. infin. *Marc.* 1, 29, 5 (matura
defungi).
Mauri, Mauritania *An.* 20, 3; *Ap.* 24, 7;
37, 4; *Iud.* 7, 8; *Nat.* 11, 8, 5; *Pal.* 5, 5.
Mausoleum *Res.* 27, 5.
Maxilla *Spect.* 23, 4 (maxillam uerberan-
dam offerre).
Medella *An.* 46, 9; *Iud.* 2, 10; *Paen.* 3,
7; *Res.* 31, 6.
Mederi c. accus. *Bapt.* 5, 6 (spiritum
med.); *Nat.* 1, 16, 19 (med. sibi laqueo).
Medi *Ap.* 26, 2; *Cult.* 1, 7, 2; *Nat.* 11, 17,
18.
Medica gens *Pal.* 4, 6.
Medicamen *Virg.* 12, 2.
Medicare *Bapt.* 4, 5 (medicatis quodam-
modo aquis per angeli interuentum);
Bapt. 5, 2; *Carn.* 19, 4; *Res.* 27, 5;
47, 14.
Medicator *Marc.* 11, 17, 5.

- Medici Caesares cognominati *Nat.* 1, 17, 3.
 Medicina *An.* 2, 6 (med. philosophiae); 6, 6 (med. methodica); 46, 12; *Bapt.* 3, 5 (spiritalis medicina); *Pal.* 5, 5 (medicinas moribus dicere); *Spect.* 29, 3 (medicinas facere); *Scorp.* 5, 6.
 Medicinalis *Cor.* 8, 2 (medicinale aliquid mandare); *Idol.* 11, 2 (medic. pigmenta).
 Medietas *Bapt.* 3, 3; *Val.* 23, 1; 32, 1.
 Mediocritas *An.* 10, 6 (= paritas); 53, 4 (= μέσότης); *Paen.* 3, 9; 6, 1.
 Mediotenus *Pal.* 2, 3.
 Meditare *An.* 17, 3 (tonitru meditante); 43, 12 (spec. meditari).
 Medius *Marc.* 14, 8, 3 (per medios euasit); *Nat.* 1, 18, 9 (medio pacis).
 In medio (= palam) *An.* 51, 1; *Ap.* 23, 7 (simplicitas ueritatis in medio est); *Idol.* 11, 2; *Virg.* 3, 4; 14, 2 (prolatae in medium).
 Medulla *Carn.* 9, 3; *Marc.* 1, 14, 4 (medullas terrae extorquere uictui); *Res.* 3, 6 (in medulla est ratio diuina, h. e. in medio, in intimo); *Scorp.* 12, 1 (medulla scripturarum).
 Megalenses *Spect.* 6, 2.
 Megarenses *Ap.* 39, 14.
 Mel *An.* 31, 6 (mella facundiae Platonis); *Cor.* 3, 3; *Marc.* 1, 14, 3 (mellis et lactis societas); *Idol.* 21, 11.
 Melius uitium (h. e. minus uit.) *Val.* 2, 2.
 Meminisse gratiam alicui *Nat.* 11, 5, 10.
 Memor c. gen. et accus. *An.* 24, 6 (memor manducandi et... uidendum); *Pal.* 2, 2 (memor uiridem). Cfr. immemor.
 Memoria (= sepulcrum) *An.* 46, 12.
 Memoria *An.* 24, 1-12 (memoria dilabitur); *Ap.* 9, 17 (memoria dispergitur, dissipatur).
 Memoriae (= annales, historiae) *Ap.* 9, 18; 18, 5; 19, 2 (urbes historiarum et canas memoriarum); *Idol.* 1, 6 (memoriae scripturarum); *Nat.* 11, 12, 24.
 Menandricus *Pal.* 4, 8 (Menandricus fluxus).
 Mendaciloquus *Idol.* 2, 5.
 Mendacium (= idolum) *Ap.* 24, 2 (qui mendacium colentes); *Cor.* 7, 8 (mendacium diuinitatis diabolus operatur).
 Mendicare *Ap.* 13, 6 (mendicans religio); 42, 8.
 Mendice *Pal.* 5, 6 (mendicium coenare).
 Mendicus *Marc.* 14, 25, 8 (mendicissimus).
 Mendicitas *Marc.* 1, 14, 3 (mendicitates); *Nat.* 11, 14, 4 (mendic. famulatura).

- Mensa Mauretaniae *Pal.* 5, 5.
 Mensis *Carn.* 20, 6 (mensis sanguinis); *Nat.* 11, 5, 4 (genit. plur. mensum).
 Menstruus *Ap.* 39, 5 (menstrua die).
 Mentio *An.* 13, 1 (mentio titulata); 35, 3 (aduersarii m.); *Ap.* 25, 2 app.; *Herm.* 3, 3; 19, 3; 26, 2; *Marc.* 111, 1, 1; 14, 11, 8; 14, 33, 5; 14, 34, 8; *Mon.* 4, 1; *Res.* 33, 10; 44, 1; *Spect.* 20, 1; *Virg.* 17, 4; 17, 5; *Vx.* 11, 1, 2; 11, 6, 2.
 Mentionem exserere *Marc.* v, 2, 4.
 Mentior si *An.* 19, 7; 58, 5; *Idol.* 6, 2; *Marc.* 14, 29, 12 app. (non mentiat si); *Nat.* 1, 10, 14; *Praescr.* 42, 7.
 Mentiri (ementiri) c. accus. *An.* 34, 4; *Idol.* 16, 2; *Cult.* 11, 12, 3; *Marc.* 111, 9, 7; v, 18, 13; *Nat.* 11, 12, 15; *Or.* 22, 9; *Pal.* 4, 10; *Virg.* 14, 4; 16, 4; cett.
 Mentiri *Ap.* 23, 6 (ment. Christiano non audentes); *Cult.* 11, 12, 3 (habitus qualitate quaestuariam mentiente, h. e. simulante, fingente, repraesentante); *Virg.* 7, 1 (si ita uirgini caesum capillum decori mentitur).
 Mentis (passive) *Nat.* 11, 12, 22 (mentis argumentationibus); *Pal.* 16, 3.
 Meracius *Virg.* 17, 3 (meracior et barbarior modestia).
 Mercatus miscere *Ap.* 42, 3.
 Mercatus (partic. pass.) *Marc.* 1, 29, 1.
 Mercennarius *Ap.* 2, 2 (mercennaria aduocatio); 16, 12 (m. noxius); *Paen.* 8, 8.
 Merces (merx) *An.* 54, 2 app.; 58, 2; *Paen.* 6, 4 et 5 app.
 Mercedibus habitare *Nat.* 11, 15, 4.
 Mergere *Idol.* 1, 2 (merg. stupro).
 Mergitare *Cor.* 3, 3.
 Meridiani *Ap.* 15, 5; *Nat.* 1, 10, 47 (meridianus ludus).
 Meritatus (= meritis) *Marc.* 14, 34, 10.
 Merito esse *Pal.* 4, 8 (= par esse).
 Meritorius *Nat.* 11, 10, 1 (meritorium scortum); *Val.* 7, 2 (meritorium, sc. domicilium).
 Meritum (= quod quis meruit siue boni siue mali) *Ap.* 1, 9; 14, 5; 21, 16; 41, 1; 48, 4; *Nat.* 1, 3, 7; 1, 7, 9; *Res.* 48, 10; (= dignitas, momenta) *Paen.* 2, 1 (merita paenitentiae expenderent); *Pal.* 5, 5.
 Meropes *Pal.* 2, 1.
 Messiae Columnae *Spect.* 8, 3.
 Messis *An.* 53, 4 (rapida mors ut messis ceruicum, h. e. abscissio); *Val.* 31, 1 app. (messes premere); *Vx.* 1, 4, 3 (messis decoris).
 Meta *Spect.* 5, 7; 8, 6; 29, 3 (metas consummationis expecta).

- Metalla *Ap.* 6, 3; 27, 7 (metalla rebellantia); 29, 2; 44, 3; *Carn.* 9, 3 (metalla [carnis], i. e. medullae); *Cult.* 1, 5, 1; *Pal.* 3, 4; *Pal.* 22, 2.
 Metari *Val.* 23, 1 (metatur medietatem Achamoth); *Virg.* 17, 3.
 Metatio (= hospitium, domicilium) *An.* 14, 5; *Pal.* 2, 2.
 Metator *Marc.* 1, 8, 3.
 Metempsychosis *An.* 31, 5 sqq.; *Ap.* 48, 2.
 Metensomatosis *An.* 31, 5 sqq.
 Metere *Ap.* 50, 13 (quotiens metimur a uobis); *Marc.* v, 13, 7 (metens carnem eius, h. e. circumcisio).
 Methodicus *An.* 6, 6 (meth. medicina).
 Metiri *Pal.* 5, 9 (metiamur ab idololatria).
 Merus *Praescr.* 43, 5 (metus in deum).
 Μη Θεοπαρεῖς *Scap.* 4, 1.
 Micae de minutiloquio Aristotelis *An.* 6, 7.
 Milesiae Aeonum *An.* 23, 4 (= magna copia Aeonum).
 Milesii oues *Cult.* 1, 1, 3; *Pal.* 3, 6.
 Militare c. inf. *Pal.* 1, 3 (militat muros frangere).
 Militia *Cor.* 12, 1; *Idol.* 19, 1 (mil. caligata); *Marc.* 3, 1 (militia dei).
 Millarius *An.* 30, 5 (mill. tempus); 31, 3 (mill. aeuum).
 Mimice *Ap.* 46, 7 app.
 Mimographus *Pal.* 4, 4.
 Minae condicionales *Scorp.* 8, 6.
 Minervalia *Idol.* 10, 3; *Spect.* 11, 3.
 Ministerium (= minister, ministra) *An.* 40, 2; *Ap.* 11, 4; 39, 2; *Cor.* 5, 2; *Nat.* 1, 18, 4; *Paen.* 12, 8; *Pal.* 12, 8; 21, 6.
 Ministrare *Ap.* 2, 14; *Carn.* 12, 4 (= ministrum esse).
 Ministratio *Pal.* 15, 3.
 Minorare *An.* 43, 4 (perit anima si minoratur); *Cor.* 14, 4.
 Minotaurus bicornis *Idol.* 10, 7; *Marc.* 111, 18, 3.
 Minus = sine *An.* 35, 1 (Helena minus).
 Minutalia *An.* 32, 3; *Cult.* 1, 6, 1 (minutalia terrae); *Marc.* 1, 4, 5 (minutalia regna).
 Minutatum *An.* 53, 2.
 Minutiloquium *An.* 6, 7.
 Miriones (= Θεοπαρεῖς) *Praescr.* 3, 1.
 Miscellaneous *Val.* 12, 4 (Miscellanea Ptolemaei).
 Miscere *An.* 27, 5 (sollemni sexuum officio marem ac feminam miscere); 45, 3; *Ap.* 21, 14 (homo deo mixtus); 42, 3 (misc. mercatus); 47, 4 (misc. in incertum); *Marc.* 11, 27, 6 (miscente in semetipso deum et hominem); *Nat.* 1, 20, 2 (misc. complexus); *Praescr.* 27, 6 (misc. ium); 41, 3 (misc. pacem).
 Misellus *Cor.* 13, 6; *Test.* 4, 5.
 Miserabilis *Idol.* 7, 8; 9, 3; *Pal.* 5, 15; 22, 13 (miserabilior paenitentia).
 Miserari c. genit. *An.* 25, 5 app.
 Miserescere *Marc.* 11, 24, 2.
 Misericordia *Ap.* 9, 17 (filios exponitis suscipiendos ab aliqua praetereunte misericordia extranea).
 Missi (= apostoli) *Praescr.* 20, 4.
 Missilia *Paen.* 12, 4; *Pal.* 2, 2 (miss. cum imbribus).
 Missio *Fug.* 11, 2.
 Mitra *Marc.* 111, 7, 6; *Virg.* 17, 1.
 Mittere mappam *Spect.* 16, 3; *Val.* 36, 1.
 Mixtio *Nat.* 1, 16, 12 (sanguinis mixtiones).
 Mixture *Praescr.* 27, 8.
 Moderanter *An.* 17, 4 (moderantius).
 Modestia *Ap.* 39, 19 (mod. publica); *Cast.* 1, 5; *Or.* 1, 4.
 Modialis *Nat.* 11, 8, 16.
 Modicus *An.* 10, 6; 45, 1 (= paruus); *Idol.* 4, 5; *Marc.* 1, 14, 2 (= paruus); 11, 27, 8; *Val.* 9, 3 (modico abfuit).
 Modifice (= iuste, commode) *Praescr.* 3, 2 app.
 Modo *Ap.* 54, 2 (non modo, h. e. οὐχ ὅπως).
 Modulari *An.* 37, 1; *Bapt.* 8, 1; *Herm.* 32, 3; *Idol.* 4, 1; *Marc.* 11, 12, 1; 11, 29, 4; *Nat.* 1, 10, 45 (mod. louis elogia); *Praescr.* 42, 7; *Res.* 11, 9.
 Modulatus (passive) *Ap.* 27, 4; *Nat.* 1, 3, 9 ([nomen] de suauitate uel bonitate modulatum est); 11, 4, 5 ([interpretatio] a cursu et motu modulata); *Or.* 14.
 Modulatio *Pal.* 2, 2 (modulatione menstruae lunae).
 Modulate *Nat.* 1, 8, 7 (modulatus).
 Modulatrix *Bapt.* 3, 3 (modulatrix aquae).
 Modulus *An.* 32, 7 (moduli corporum); 37, 6 (moduli linea); *Ap.* 21, 13; *Marc.* 14, 24 (ex forma prophetici moduli); *Nat.* 1, 12, 9 (moduli plumbei); *Or.* 22, 10; *Praescr.* 9, 1; 14, 3; *Pal.* 14, 26.
 Modus *An.* 14, 4 (tot compendia sonorum, tot commercia modorum).
 Moechari *Pal.* 17, 15; cett.
 Moechia *Pal.* 5, 4 sqq.; 17, 17; 20, 7; cett.
 Moechus *Pal.* 1, 9; 20, 7; cett.
 Moenia imponere *Pal.* 1, 2.
 Molinus *Marc.* 14, 35, 1 (mol. saxum).
 Moliri inlecebras *Cast.* 9, 1; mol. incesum *Pal.* 3, 3; mol. lances *Pal.* 5, 5.
 Molitio (= operatio, creatio) *Herm.* 44,

5 (mol. mundi); *Marc.* 1, 11, 8; *Pal.* 5, 3; *Res.* 9, 2.
 Mollire exuias *Pal.* 4, 3.
 Momentaneus *Marc.* v, 10, 41; *Res.* 42, 1 (momentaneo oculi motu).
 Monento *Ap.* 22, 8; 22, 10.
 Monarchia *Cult.* 11, 6, 4; *Prax.* 3, 2 sqq.
 Monarchianus *Prax.* 10, 1.
 Monel(l)a *Marc.* iv, 34, 15; *Pat.* 8, 2.
 Monere c. infin. *An.* 25, 9; *Cor.* 13, 3; *Iei.* 9, 9; *Pal.* 20, 3; *Scorp.* 14, 1; cfr *Scorp.* 1, 12 (admonuit temperare).
 Moneta *Fug.* 12, 10; *Idol.* 15, 3 (moneta dei); *Marc.* iv, 38, 3; *Nat.* 11, 7, 5 (monetam repercutere).
 Monilia *Nat.* 1, 12, 15.
 Monitor *Ap.* 30, 4 (sine monitore orare).
 Monogamia *Mon.* 1, 1 sqq.; cett.
 Monogamus *Mon.* 11, 1; 17, 1.
 Mons Saturnius *Ap.* 10, 8; *Nat.* 11, 12, 28.
 Montes ardentis *Ap.* 49, 15.
 Monstrum *Ap.* 20, 3; *Cor.* 5, 4; *Iei.* 1, 1; *Pal.* 4, 2; *Pud.* 4, 5.
 Monstrum (= monstruosum) *Pal.* 4, 2 (m. eruditorem).
 Monumentum *Res.* 37, 8.
 Mora *An.* 33, 5 (m. finis); 35, 3 (m. resurrectionis); *Ap.* 27, 6 (mora poenae); 39, 2 (mora finis); *Paen.* 12, 6 (ut ferrum et irreuocabiles moras eius de uulnere expellat); *Pal.* 1, 2 (morae Caesaris).
 Moralis *Res.* 45, 15 (moralis differentia).
 Moratus *An.* 33, 7; *Carn.* 1, 1 (moratam sine controversia fidem); *Marc.* iv, 15, 2; *Pat.* 4, 1 (moratos secundum dominum).
 Morbus comitalis *Ap.* 9, 10.
 Mordacitas *Paen.* 10, 10 (mord. pulueris).
 Mori *Pal.* 5, 4 (mori sibi); *Res.* 12, 1 (dies moritur in noctem).
 Morose (= affectate) *Pal.* 4, 10 (pallium morosius ordinatum).
 Morositas (= scrupulosa curiositas) *Marc.* iv, 35, 4; *Nat.* 11, 4, 17; *Or.* 20, 2; *Prax.* 40, 6 (moros. Iudaicae legis).
 Morosus *Cor.* 1, 3 (morosissima speculatoria); *Virg.* 12, 2 (morosior facies).
 Mors *An.* 33, 4 (postremitas mortis); *Ap.* 20, 2 (mortium frequentiae); *Fug.* 7, 2; *Ind.* 13, 20 app. (ad mortis necem); *Pal.* 2, 4 (mortem uiuere); *Pud.* 19, 8 (mors secunda); *Res.* 16, 1 (mors aliqua ructauit in calicem); *Tert.* 3, 2 (in mortem datus).
 Morsus fibulae *Pal.* 1, 1.
 Mortalitas *Nat.* 11, 6, 7; 11, 13, 5; *Prax.* 15, 8; *Res.* 18, 10.

Morticinus *Ap.* 9, 13.
 Mortificare *Marc.* 11, 14, 1; v, 9, 5; *Res.* 37, 5.
 Mortificatio *Marc.* v, 9, 5; v, 11, 15; *Res.* 44, 4.
 Mortuarius *Spect.* 11, 1 app. (mortuarii agones).
 Mos *Ap.* 8, 7 (moris esse); *Bapt.* 11, 2 (more communi); *Ind.* 9, 21 (disce morem erroris tui); *Marc.* 11, 24, 8 (mos paenitentiae diuinae); *Res.* 12, 4 (mores ueris et autumn).
 Motatio *An.* 45, 1; *Herm.* 41, 3.
 Motator *An.* 12, 1; *Nat.* 11, 3, 11; 11, 3, 15.
 Motiunculae (= febriculae) *Val.* 23, 3.
 Motorius *An.* 14, 3 (motorium animae).
 Mouere (intrans.) *Ap.* 40, 2; *Iei.* 4, 2; *Nat.* 1, 9, 3 (mouit terra).
 Mugire *Paen.* 9, 4 (ingemiscere, lacrimari et mugire).
 Muliebris *Spect.* 23, 6 (muliebribus curari); *Virg.* 11, 4 (muliebria pati).
 Muliebres (h. e. uestes mulierum) *Idol.* 16, 2; *Spect.* 17, 2; 23, 6.
 Mulier *Virg.* 4, 1 (= uirgo); 5, 1 (= uxor).
 Mulieritas *Virg.* 12, 2 (mulieritatem professae); 14, 3.
 Mulleolus (= ruber) *Pal.* 4, 10 (mulleolum inducit calceum).
 Mullus *Pal.* 5, 6 (nulli unius obsonium).
 Muls aqua de cloquio Platonis *An.* 6, 7.
 Multare *Ap.* 21, 16 (multati sapientia).
 Multicia synthesis *Pal.* 4, 4.
 Multicolor *Pal.* 3, 1.
 Multifarius *Marc.* v, 18, 2 et 4; 1, 4, 6.
 Multifidus *Marc.* iv, 15, 9.
 Multimodus *An.* 52, 3.
 Multinubentia *Iei.* 1, 2; *Pud.* 1, 16.
 Multinubus *Virg.* 3, 4.
 Multipartitus *Prax.* 7, 8.
 Multitudo temporis *An.* 24, 7.
 Multiuorantia *Iei.* 1, 2.
 Multum est si *Ap.* 21, 26.
 Mulus *Herm.* 40, 1; *Val.* 19, 2 (mulum de asino pingere [proverbium]).
 Mundare *Paen.* 9, 6; *Pud.* 2, 10; 19, 13 (aliqua re).
 Mundialis *An.* 54, 4; *Iei.* 13, 5; *Marc.* iv, 26, 4 (mund. spiritus); v, 4, 3; *Nat.* 11, 4, 10; 11, 5, 17; *Prax.* 12, 5 (mund. lux); *Res.* 47, 1 (mund. uita); *Spect.* 9, 6.
 Mundialiter *Res.* 46, 13 (mund. uiuere).
 Mundipotens *An.* 23, 2 (m. principatus, κοσμοκρατορ ἀρχοντες); *Res.* 22, 11.

Munditenens (= κοσμοκράτορ) *Fug.* 12, 3; *Marc.* v, 18, 12 (ter); *Val.* 22, 2.
 Munditia *Pud.* 6, 16; cett.; munditiae mysticae *Pal.* 4, 1.
 Mundus *Ap.* 17, 1; 24, 3 (mundi princeps); *Cult.* 1, 4, 2 (mundus muliebris); *Marc.* 1, 15, 3 (mundus, κόσμος); *Res.* 22, 2 (mundi transitus); *Val.* 20, 1.
 Mundus ab aliqua re *Nat.* 1, 5, 3.
 Munerare *Idol.* 9, 3; *Ind.* 9, 10.
 Munerarius *Ap.* 44, 3 (munerarii noxi-orum greges pascunt).
 Munia elementorum *Ap.* 20, 3.
 Municipalis *Cor.* 13, 3 (municipales sollemnitates).
 Municipatus (= πολιτεία) *Marc.* 11, 24, 3; *Res.* 47, 15.
 Munificentia (= munus) *An.* 14, 4 (munif. portentuosissima Archimedis).
 Munificus (e. genit) *Cor.* 12, 5; *Or.* 22, 8.
 Munire (= condere, aedificare) *Pal.* 2, 6.
 Munire aliquem *Res.* 2, 11.
 Munus *Spect.* 12, 1.
 Munus sollemne *Pal.* 2, 1 (= occupatio communis).
 Murnae *Pal.* 3, 6.
 Murciae Metae *Spect.* 8, 6.
 Musae *Spect.* 10, 9.
 Muscosus *Pal.* 3, 6 (muscosa lanositas).
 Musica *Ap.* 1, 8 (musica) (plur. neutr., = artes); *Pal.* 6, 2 (musicam pulsare).
 Mus(s)itare *Ap.* 11, 16; *Cor.* 1, 5; *Iei.* 5, 2 (mussitauit in Moysen); *Marc.* iv, 28, 2; *Pud.* 7, 2; *Res.* 31, 1.
 Mussitatio *Pud.* 7, 5; 9, 4.
 Mutare *An.* 25, 3 (= mouere); *Ap.* 20, 2 (mut. humilitate); 47, 4 app.; *Nat.* 1, 10, 5 (mutari ab aliqua re); *Paen.* 9, 4; *Res.* 57, 12 (mut. famulum libertate).
 Mutare (intrans.) *An.* 29, 2; *Or.* 22, 8 (pueritia mutauit, = mutatus est); *Pal.* 1, 2; 2, 1; 2, 2; 2, 3; 2, 5; 2, 6; 2, 7; 3, 5; 4, 2 (mutando in uirginem).
 Mutatio *An.* 21, 7; *Herm.* 41, 3 app.
 Mutatorius *Res.* 56, 3 (mutat. indumentum).
 Mutatus (= mutatio) *Pal.* 4, 4.
 Mutire *Prax.* 24, 6; *Tert.* 6, 5.
 Mutuare, mutuari *An.* 23, 6; *Marc.* 11, 7, 1; *Val.* 10, 2.
 Mystera *Ap.* 7, 6; 39, 15.
 Mythicus (= mythographus) *Nat.* 1, 19, 7.
 Naeniae (= rugae) *Val.* 29, 4.
 Naeuus *Carn.* 16, 4 app. (naeuum peccati redemit Christus); *Nat.* 1, 5, 2 (naeuus effructet).
 Namque postpositum *Ind.* 1, 7.

Naris *Cor.* 5, 1; *Marc.* 1, 13, 1 (narem contrahere).
 Narnienses *Pal.* 24, 8; *Nat.* 11, 8, 6.
 Nasamonies *An.* 57, 10.
 Nasci *Pal.* 5, 4 (nemo alii nascitur mortiturus sibi [proverbium]).
 Nascibilis *Marc.* 11, 11, 1; 11, 19, 8.
 Nasus *Marc.* 11, 25, 3 (naso agere); *Pud.* 2, 7 (naso derideri).
 Natalis *Idol.* 10, 4 (natalis idoli); *Marc.* 1, 10, 1 (natalis agnitionis); *Pal.* 2, 5 (natales mundi).
 Natate pulmonibus *Res.* 4, 5.
 Natatilis *Herm.* 35, 2 (natatiles animae).
 Natiuitas *Idol.* 9, 4 (natiuitatem de caelo interpretari).
 A natiuitate *An.* 11, 6; 37, 5; 52, 2; *Cast.* 1, 4; *Virg.* 11, 1.
 Natiuitates (= generationes) *An.* 28, 1; *Marc.* iv, 27, 8; *Spect.* 30, 2.
 Natiuitus *An.* 12, 1; 39, 1.
 Natura *An.* 46, 5 (natura uxoris obsignata anulo, h. e. pudenda uxoris); *Ap.* 2, 14 (nat. et forma iudicandi); *Pud.* 4, 5 (ultra naturae iura); 10, 1.
 Naturalis *An.* 20, 1; 22, 1; 24, 5 sqq.; 32, 9; 38, 1 (naturalia animae peculia); 41, 1; 43, 9; *Ap.* 1, 13 (naturalia mali); 20, 3; *Carn.* 12, 3; *Cor.* 6, 1 (in naturalibus tabulis); *Ind.* 2, 7 (nat. lex); *Marc.* 1, 22, 3; iv, 1, 10; *Pud.* 10, 6; *Virg.* 11, 6.
 Naturalitas *An.* 16, 1; 43, 6.
 Naturaliter *Marc.* v, 16, 3; anima naturaliter christiana *Ap.* 17, 6.
 Naturificatus *Val.* 29, 4.
 Naucerus *Marc.* v, 1, 2 (pontifice naucere; Marcion).
 Naufragium *An.* 52, 4 (naufragia uitae); *Idol.* 11, 1 (naufr. circa fidem); *Pud.* 13, 20 (naufr. iuxta fidem).
 Naufragus *Cult.* 11, 9, 2 (naufraga et exarmata forma); *Nat.* 11, 5, 11 (naufragorum petrae); *Paen.* 4, 2; *Pud.* 13, 20.
 Nauicularius *Marc.* iv, 9, 2 (nauiculariorum collegium).
 Nauigatio *An.* 52, 4 (nauig. animae).
 Nauigium *An.* 1, 2; 52, 4.
 Naulis *Pud.* 13, 20 (nauis ecclesiae); *Res.* 60, 6.
 Nausea *Scorp.* 1, 10 (nausea inarescit).
 Nauseare *Mon.* 16, 5 (nauseantes uteri).
 Nauta *Val.* 12, 3.
 Nazareus, Nazarenus *Marc.* iv, 8, 1.
 Ne (= ut non) *An.* 6, 5; 16, 7; 57, 9; *Ap.* 8, 9; 21, 6; *Carn.* 3, 5; *Nat.* 11, 10, 12; cett.
 Ne quoque *An.* 33, 5; *Res.* 7, 7 app.
 Ne particula more Graecorum μὴ posita

Ap. 3, 1 (nemo retractat ne ideo bonus Gaius); 7, 12 (nemo recogitet ne primum illud os mendacium seminaverit); 9, 9 (legite necubi relatum sit); 15, 7 (nescio ne plus de vobis dei vestri quam de Christianis querantur); 26, 1 (videte ne ille — ordinari); 48, 1 (persuasum quis habeat ne forte bubulam de aliquo proauo suo obsonet?) *Marc.* iv, 17, 11 (eligit ne); iv, 35, 16 (expectare ne); v, 16, 1; *Nat.* i, 4, 10 (nemini subuenit ne ideo bonus quis et prudens); 1, 7, 5 (recogitet ne — seminaverit); 1, 8, 9 (recogitate ne — obtineant); 1, 10, 3 (considerate ne vobiscum communicemus); 1, 10, 3 (nescio ne plus querantur).

Nebulare *Ap.* 35, 11 (neb. vestibula lucernis).

Nec — saltem *Ap.* 48, 1; *Marc.* iv, 1, 10; *Paul.* 13, 9.

Nec (= ne quidem) *An.* 5, 6; *Ap.* 46, 13 (Christianus nec in pauperem superbit); 46, 15 (Christianus nec inimicum suum laedit); *Cor.* 11, 2; 13, 2; 14, 2; *Marc.* iv, 5, 4; cett.

Nec quidem *Ap.* 14, 6; *Carn.* 11, 3; *Marc.* iv, 10, 9.

Nec (= neque) *Marc.* iv, 36, 10.

Nec (= non) *Marc.* v, 14, 2; *Pal.* 4, 1 (nec honestis = inhonestis).

Necum (= nondum) *An.* 19, 3; *Iei.* 8, 7; *Iud.* 2, 13; 6, 3; *Praescr.* 22, 11.

Necessaria (= necessitates) *Cor.* 8, 2.

Necessarie *Marc.* v, 2, 1.

Necessarius (comparat.) *Carn.* 7, 10 (necessarius aliquid); *Cult.* 1, 5, 2 (necessariores operae); *Marc.* i, 17, 4 (necessarius); iv, 19, 3 (necessarius); *Pat.* 11, 2 (necessarius); *Paul.* 12, 7; *Res.* 31, 3; *Test.* 4, 1 (necessarius sententia).

Necessarius (= socius, conscius) *Idol.* 11, 4.

Necesse est (aliquem) *Pal.* 5, 1.

Necessitas *Ap.* 13, 4 (necess. domestica); 45, 5 (ex necessitate delinquenti); *Cor.* 11, 6 app. (necessitates); *Marc.* iv, 12, 8 (necessitatem opponere); iv, 14, 4 (necessitates, h. e. angustiae); *Paul.* 16, 23 (necess. carnis, h. e. matrimonii).

Necrothyton *Spect.* 13, 5.

Nectere controversiam alicui *Marc.* v, 18, 5.

Necubi *Ap.* 9, 9.

Nedum ut *Marc.* i, 23, 1.

Negare *Carn.* 7, 8 (matrem negare); 7, 13 (matris utrum er ubera negare); *Iud.* 13, 20 (prophetam neg.); *Marc.* i, 1, 3 (Pontus igitur qui Euxinus natura

negatur, nomine includitur); 1, 1, 3 (amnes glacie negantur, h. e. innavigabiles sunt); *Paul.* 15, 11 (e. dat.).

Negatio *Cor.* 14, 2 (neg. uerecundiae); *Fig.* 12, 5 (neg. martyrii est recusatio); *Idol.* 22, 4 (neg. idololatria est); *Paul.* 7, 13; 19, 25; 22, 14.

Negator *Marc.* iv, 34 (Saducae resurrexerunt negatores); *Praescr.* 11, 3; *Paul.* 9, 9; 22, 11; *Res.* 39, 3.

Neglegere de aliqua re *Nat.* i, 9, 10.

Negotiari *Cast.* 10, 1 (negotiaberis magnam substantiam sanctitatis); *Cult.* 11, 11, 1 (ut negotieris luxuria); *Paul.* 3, 5; *Scorp.* 6, 4 (negot. luores).

Negotiatio *Idol.* 11, 1; *Mart.* 2, 6; *Nat.* 11, 5, 17 (negot. mundialis).

Negotiator *Ap.* 4, 6; 4, 18 (negot. famae et uitae).

Negotiosus *An.* 30, 3; *Marc.* 11, 18, 3 (neg. scrupulositates).

Negotium *An.* 2, 4 (neg. curiositatis); 2, 6; *Ap.* 46, 2 (neg. diuinum, non philosophiae); *Cor.* 1, 4; *Iud.* 9, 17 (negotia procliorum dolus, asperitas, iniustitia); *Marc.* 11, 1, 1; iv, 29, 8 (negot. agere alicui); iv, 34, 2 (neg. impudicum); *Paul.* 17, 1 (negotia libidinis); *Res.* 7, 1 (neg. carni gessit); *Scap.* 4, 7 (neg. partiri); *Scorp.* 5, 10 (neg. facere alicui); *Virg.* 1, 1 (neg. pati).

Nema *Pal.* 3, 6.

Nemo *Ap.* 47, 6 (humanis rebus neminem); *Marc.* 1, 8, 1 (tantis retro saeculis neminem); *Nat.* 11, 2, 8; (= nullus) *Ap.* 11, 3; *Marc.* i, 28, 1; iv, 22, 14 (nemo homo); *Prax.* 13, 6 (nemo alius praeter unus deus); *Res.* 13, 2; *Vx.* 1, 3, 5.

Nemo alii nascitur moriturus sibi *Pal.* 5, 4 (proverbium).

Nempe enim *Mart.* 3, 4.

Neniae (= rugae) *Val.* 29, 4.

Neomenia *Idol.* 14, 6 app.

Neophytus *Marc.* i, 20, 3; *Praescr.* 41, 6.

Nepotari *Ap.* 46, 16.

Neptunales ludi *Spect.* 6, 2.

Nequam *Spect.* 4, 2 (nequam spiritus = daemones). Et saepius.

Neronianum institutum *Nat.* 1, 7, 9.

Neruos *Ap.* 8, 5 (nerui ad libidinem); *Carn.* 20, 5 (n. umbilicaris); *Cor.* 8, 2 (neruos in sonum strinxit); *Mart.* 2, 10 (nihil erus sentit in neruo).

Nescio ... an (sensu positivo) *Nat.* 11, 7, 1; *Paen.* 6, 20.

Nescio ... an (sensu negativo) *An.* 1, 2; 10, 4; 12, 3; 24, 3; 48, 4; *Cult.* 11, 2, 4; *Marc.* i, 29, 7; 11, 27, 7; iv, 39, 18; *Pat.* 7, 8.

Nex *Iud.* 13, 20 (ad [mortis] necem tradiderunt).

Nicolaitae haeretici *Praescr.* 34, 10; *Paul.* 19, 4.

Nidor *An.* 5, 3 (de nidoribus philosophiae); *Ap.* 22, 6; 23, 5; 25, 13 (nidor exilis); *Idol.* 6, 3; *Iei.* 16, 8 (nidor spiritus sancti); *Mart.* 2, 7 (nidoribus spurcis uerberari); *Vx.* 11, 6, 1.

Nidorosus *Marc.* v, 5, 10 (nidorosa sacrificia).

Nigratus *Marc.* iv, 8, 1 (nigratus ignorantiae tenebris).

Nihil (= non) *Ap.* 11, 6; 41, 5; *Spect.* 1, 3; nihil haberi *Marc.* v, 15, 5.

Nilus fluuius *Ap.* 40, 2; *Nat.* i, 9, 3.

Nimietas *Herm.* 43, 1.

Niniuitae *Marc.* 11, 17, 2; 11, 24, 2; 11, 24, 6; v, 11, 2; *Paul.* 10, 3.

Niniuiticus *Iei.* 16, 6 (Niniuiticum iustitium).

Nisi quod *An.* 34, 5; *Herm.* 18, 6; 32, 5; 45, 6; *Marc.* 11, 2, 1; 11, 8, 1; iv, 23, 4; *Pal.* 4, 6; *Val.* 19, 1; *Virg.* 11, 3; n. quia *Marc.* iv, 22, 5; iv, 24, 7; iv, 36, 9; v, 4, 12; n. si *An.* 46, 10; *Herm.* 15, 2; *Marc.* iv, 12, 2; v, 13, 10; n. pro praeter *Marc.* 11, 2, 4; iv, 7, 7; iv, 24, 5; iv, 36, 3; n. redundat *Marc.* iv, 21, 6; cett.

Niuescere *Pal.* 3, 6.

Nobilis *Scorp.* 15, 1 (apostolorum litterae nobiles).

Noceat *Ap.* 14, 5.

Noceat *Ap.* 40, 10 (noceat iudex et exactor); *Marc.* 11, 13, 4.

Nocere c. accus. *Cast.* 12, 5 app.

Noctua *An.* 8, 4 (solem noctuae nesciunt oculis).

Nodose *Res.* 46, 6 (nodosus).

Noepos *Val.* 20, 2 (= mentalis).

Nolentia *Marc.* i, 25, 6.

Nomen (= essentia) *An.* 40, 2; *Ap.* 23, 4 (unam utriusque nominis [deorum et daemonum] qualitatem); *Virg.* 1, 6 (totum arboris nomen); cfr *An.* 35, 6; *Res.* 7, 4.

Nomen Christianum *Ap.* 2, 19 sq. (solius nominis crimen est); *Res.* 8, 1; 40, 6; *Scorp.* 10, 3.

Nomen Romanum *Ap.* 25, 2; 25, 3; 25, 12.

Nomen *An.* 27, 5 (si frigidum nomen est anima Graecorum [ψυχος]).

Nominalis *Idol.* 16, 1 (nominalium sollemnitas).

Nominatio *Ap.* 23, 15; *Herm.* 24, 1 sq.

Nominator *An.* 13, 2 (nominatoria pericula aut uota).

Nona *Iei.* 2, 3; 10, 1 sqq.; 10, 1 (nona

dirimendis stationibus); 10, 5 (non ultra nonam ieiunandum); *Or.* 25, 1.

Norici *Ap.* 24, 7; *Nat.* 11, 8, 5.

Nortia *Ap.* 28, 8; *Nat.* 11, 8, 6.

Nosse reuerentiam *Praescr.* 42, 5; (= scire, posse) *Ap.* 35, 7; *Marc.* v, 4, 14; *Or.* 29, 2.

Noster *An.* 2, 1 (iuxta nostra [h. e. Christianismum] sensisse); 7, 1; 20, 1 (Seneca saepe noster); 56, 5; cett.

Nostras *Marc.* v, 16, 1 (nostratem deum); *Or.* 11, 2; *Scorp.* 10, 2 (nostrates, h. e. Christiani).

Nota *Nat.* i, 17, 32 (notam figere); *Paen.* 6, 7 (notae militum); 12, 9 (peccator enim omnium notarum cum sim); *Praescr.* 5, 3 (de peioris notae temptationibus); *Paul.* 1, 10; 3, 5.

Notare (= infamare) *An.* 40, 2; *Marc.* i, 16, 4; 11, 8, 1; *Praescr.* 35, 3; *Paul.* 9, 14; 17, 14.

Notarius *Scap.* 4, 5.

Notatio *Iei.* 2, 6.

Notitia *Or.* 22, 10; *Paen.* 10, 7; *Paul.* 16, 12.

Nouacula *Spect.* 23, 3 (nouacula mutare uultum).

Nouamen *Marc.* i, 20, 4 et 5 (nou. nouum); iv, 11, 9 (nouare nouamen).

Nouare nouamen *Marc.* iv, 11, 9.

Nouare habitum orbis *Pal.* 2, 4.

Nouatio *Marc.* v, 2, 1.

Nouellitas *An.* 28, 3; *Prax.* 2, 2.

Nouellus *Ap.* 21, 1.

Nouianus *Pal.* 4, 4 (Nouiani fullones).

Nouissime (= denique) *Carn.* 24, 3.

Nouitas *Iei.* 10, 1; *Pal.* 1, 1; 4, 10; *Virg.* 1, 2 (nouitas correctionis).

Nouitiolus *Ap.* 47, 9 (nouitiola paratura); *Paen.* 6, 1 (nouitioli, h. e. catechumeni).

Nouus *Ap.* 8, 2 (noua anima, h. e. modo nata); 35, 7 (nouus ac nouus).

Nox *Nat.* i, 16, 2 (nox adultera).

Noxietas *Ap.* 2, 1.

Noxius *Ap.* 9, 10; 15, 4; 16, 12 (noxius mercennarius); *Ap.* 44, 5.

Nubere (de utroque sexu) *Cast.* 6, 1; *Cor.* 13, 4 (non nubemus ethnicis); *Cor.* 4, 2 (nuptum uenire); *Herm.* 1, 2 (nubit assidue); *Iei.* 1, 1; *Pal.* 4, 2; *Val.* 32, 5; *Vx.* 1, 7, 5.

Nubes *Ap.* 24, 5 (si hoc putatis, nubes numeret orans).

Nubicula (nubecula) *Nat.* i, 5, 3; *Val.* 20, 2.

Nubilus *Ap.* 40, 14; *Iud.* 1, 1 (ueritas nubilo obumbratur); *Pal.* 2, 2; *Pat.* 15, 6; *Marc.* i, 1, 4 (nubilo obscurior Marcion); *Res.* 16, 6.

Nucetum *Val.* 20, 3.
 Nudare (= aperire, patefacere) *Res.* 2, 1.
 Nudipedalia *Ap.* 40, 14 (nudip. denuntiare); *Idol.* 16, 5.
 Nudipes *Pal.* 5, 2.
 Nuditatis *An.* 53, 5.
 Nudus *Ap.* 6, 3 (nuda theatra, h. e. non tecta); *Marc.* 1, 1, 3 (libido nuda).
 Nullificamen *Marc.* 11, 7, 2.
 Nullificare *Idol.* 15, 5.
 Nullificatio *Marc.* 14, 14, 15.
 Nullus nominibus propriis ad emphasim additum *Ap.* 5, 7 (nullus Hadrianus, nullus Vespasianus); ceteri. Cfr. Aliquis.
 Nullus (= minoris momenti) *Or.* 20, 1 (nullus loci homines); *Scorp.* 6, 3 (nulla sunt vulnera); (= neuter) *Herm.* 15, 1.
 Nullus (substantive) *Ap.* 8, 2 (infans nullus inimicus, nullus reus); *Cor.* 10, 7; *Idol.* 11, 4; 18, 5; *Scap.* 2, 6; 4, 7.
 Nulla origine (= sine origine) *Nat.* 11, 12, 17.
 Numarius *Fug.* 12, 1 (numaria fuga, h. e. redemptio).
 Numen *Spect.* 8, 7.
 Numenia *Idol.* 14, 6.
 Numerare (= enumerare) *Marc.* v, 20, 6.
 Numerare (= notari, insigniri) *Fug.* 12, 8 (sanguine numerati).
 Numeroze *Prax.* 12, 2 (num. loqui, h. e. pluraliter).
 Numidae *Pal.* 4, 1.
 Numus *Ap.* 10, 8 (n. imagine signatus); *Fug.* 12, 5; *Paen.* 6, 5 (n. examinare; n. scalptus, versus, adulter).
 Nunc de tempore praeterito dictum *Carn.* 23, 6 app.; *Marc.* 11, 15, 6; 14, 19, 10 app.; 14, 22, 8; 14, 25, 18; *Or.* 29, 4 app.; *Prax.* 23, 7 app.
 Nundinae libidinum *Pal.* 4, 9.
 Nundinare abusui *Nat.* 11, 13, 17.
 Nundinatus *Virg.* 3, 4 (nundinatus capite).
 Nunquam non *Herm.* 5, 1.
 Nuntiatio *Nat.* 11, 1, 4.
 Nuntiator *Nat.* 1, 7, 18.
 Nuper de tempore dudum peracto *Nat.* 1, 14, 1.
 Nuptialis *Idol.* 16, 1 (nuptialium sollemnitatis).
 Nuptiae (= matrimonium) *Cast.* 2, 1 (nuptias sublatis restaurare); 9, 4; 12, 2 (nuptias bonas facere); *Idol.* 2, 5; *Mon.* 1, 1; 6, 4 (nuptias ingerere); *Pal.* 6, 10; 6, 16; *Val.* 32, 4 (n. recte deducere); *Virg.* 11, 2 sqq.; 17, 1 (in nuptias incidere); ceteri.
 Nuptialis *Pal.* 1, 20.

Nusquam fieri (= perire, nusquam amplius reperiri) *Herm.* 34, 1.
 Nutare *Ap.* 47, 4.
 Nutricare *Marc.* 11, 19, 4.
 Nutricula *Val.* 3, 3.
 Nutu tradere *Pal.* 4, 8.
 Nymphon *Val.* 32, 4.

Obba *Ap.* 13, 7.
 Obaemulari *Marc.* 14, 51, 6.
 Obaudire *Cast.* 2, 6; *Idol.* 5, 7; *Marc.* 14, 20, 1; 14, 15, 6 (obaudendus); 14, 35, 8; *Pal.* 13, 3; *Res.* 47, 3.
 Obauditus *Idol.* 3, 11 (in obauditu).
 Obducere (= convincere, reuincere) *Ap.* 35, 7; 46, 2; 50, 3; *Carn.* 19, 1; *Herm.* 38, 3; *Idol.* 11, 2; *Marc.* 1, 21, 5; 11, 16, 7; v, 10, 3; *Prax.* 27, 1; *Pal.* 7, 13 (obduxero diuersae partis praesumptionem); *Res.* 2, 6.
 Obdurare *Bapt.* 2, 1 (obduret hominum mentes); *Nat.* 11, 1, 5 (obdurari in callositatem).
 Obeliscus *Herm.* 31, 3 app.; *Spect.* 8, 5.
 Obex *Scorp.* 10, 13 (obex praescriptionis).
 Obfirmare (= firmum facere contra aliquem, defendere) *An.* 24, 5 (nullum illi uenabulum obfirmabit).
 Obfusio (= rubor) *Cast.* 11, 1.
 Obhumare *Pal.* 2, 2.
 Oblacere *An.* 8, 2 (= contrarium esse).
 Oblectare *Cor.* 10, 10; *Scorp.* 6, 4.
 Obire ambitu (de candidatis) *Paen.* 11, 4.
 Obitus *Fug.* 1, 2 (ob. persecutionis).
 Obiurgare *Paen.* 8, 1.
 Obiurgatio *Pal.* 14, 9.
 Oblaqueare (gemmas argento) *Res.* 7, 8.
 Oblatio *An.* 52, 2 (ex oblationis potestatis, h. e. ex libero arbitrio); *Ap.* 2, 9 (= delatio); *Carn.* 2, 2; *Cast.* 11, 1 (oblationes pro defunctis); *Cor.* 3, 3; *Or.* 9, 2; *Praescr.* 40, 4 (obl. panis); *Virg.* 13, 2; *Vx.* 11, 8, 6.
 Oblectator *Cor.* 8, 5 (obl. hominis sui deus).
 Obligamentum *Cor.* 14, 1 (oblig. capituli); *Idol.* 15, 5; *Marc.* 11, 22, 3 (obligamenta et onera legis).
 Obligare *An.* 39, 3 (sacrificio obl.) *Idol.* 2, 2 (obl. sacerdotiis); *Pal.* 12, 8; *Spect.* 18, 3.
 Obligatio *Ap.* 28, 2; *Carn.* 2, 2.
 Obliquare *An.* 25, 4 (obliquatus in utero infans).
 Obliquatio uerborum *Nat.* 1, 12, 7.
 Oblique (= ex πλεον) *Test.* 2, 2.
 Obliquus *Nat.* 1, 17, 5 (obliqua dicta).
 Oblit(erare) *An.* 30, 3; *Mon.* 3, 8; *Pal.* 16, 23; *Vx.* 1, 6, 1; 11, 3, 3 (oblit. fidem).

Oblitteratio *Pal.* 15, 1.
 Obmussare *An.* 18, 1.
 Obmussitare *Pal.* 4, 5.
 Obmutescere *Idol.* 12, 2.
 Obnex *Marc.* 14, 37, 1 (obn. uiolentiorum contractuum).
 Obnoxius (e. genit.) *An.* 22, 2; *Marc.* 14, 37, 1 app.
 Obnoxiare *Cast.* 2, 6.
 Oboliscus *Herm.* 31, 3.
 Oboriri *Herm.* 14, 3 app.
 Obradiare *Res.* 29, 1.
 Obrepere *Marc.* 11, 16, 2 app.; v, 6, 7 app.; *Paen.* 6, 13 (obrep. baptismo).
 Obrodere *Marc.* 11, 5, 1.
 Obscena omnia *Pal.* 1, 2.
 Obscurare *Ap.* 7, 12; *Idol.* 14, 10 (obscur. figuris); *Nat.* 1, 7, 5; *Scorp.* 6, 5 (obscurat sanguinem palma).
 Obscure *Pal.* 15, 5 (obscurius miseretur quam indignatur).
 Obsecutor *Marc.* 11, 13, 5; 14, 9, 11 (obs. legis); 14, 26, 13.
 Obsequium *An.* 18, 6 (illis et istis obsequio deputatis); *Or.* 9, 2; 19, 2; *Paen.* 4, 4; *Pal.* 4, 2 sqq.; 4, 5 (obsequii exhibitio domino debita).
 Observantia *Idol.* 3, 11 (obs. circumcissionis).
 Obseruare ab aliqua re (= abstinere) *Pal.* 12, 4; obs. diem *An.* 35, 11; obs. praetoria (h. e. curare praetoria edicta) *Pal.* 5, 4.
 Obseruatio *Cor.* 2, 1; 3, 1; *Or.* 20, 1; 23, 1; *Pal.* 12, 6.
 Obsignare *Cult.* 11, 9, 7 (obs. se spodonatu); *Idol.* 10, 6; 12, 1 (obsignata fides); *Nat.* 11, 8, 16; *Vx.* 1, 6, 2 (obs. carnem).
 Obsignatio *Paen.* 6, 16 (obs. fidei).
 Obsis aquis *Pal.* 2, 3.
 Obsolefactus *Virg.* 11, 4 (obsolefacta uox).
 Obsolete *Ap.* 15, 6; *Scorp.* 6, 9 (obs. uestitum nuptiale).
 Obsoletus *An.* 55, 5 (obsoletior lux).
 Obsonium (= cibus) *Marc.* v, 7, 14 app.; *Pal.* 5, 6.
 Obsonia ferina de arena *Ap.* 9, 11.
 Obstetricare *Nat.* 11, 12, 16 (poetis obstetricantibus).
 Obstetrix *An.* 39, 2 (obstetrix idololatris); *Marc.* 14, 23, 5 (obst. apud Aegyptios); *Mon.* 16, 5; *Pal.* 5, 11.
 Obstinatio *Ap.* 2, 6; 27, 2 (obstin. fidei); *Spect.* 1, 5.
 Obstreperare *An.* 24, 10 (= aduersari); *Cor.* 5, 5 (obstreper. usu); *Cult.* 11, 9, 2 (obstreper. pudicitiae); *Marc.* 11, 16, 2; *Spect.* 1, 3 (obstreper. religioni); 23, 1 (obstreper. gratia uoluptatis).

Obstreptaculum *Marc.* 1, 20, 1.
 Obstrictus *Praescr.* 41, 6 (saeculo obstrictus).
 Obstruere *Ap.* 1, 1 (os obstruit defensionem); 4, 5 (obstruitur legum auctoritas); 27, 1 (obstr. gradum); *Marc.* 14, 12, 14 (obstr. os alicui); *Or.* 29, 1; *Paen.* 6, 19 (nisi a custodibus corporis obstruati, h. e. prohibiti); *Praescr.* 15, 3; *Virg.* 15, 3.
 Obtentus *Marc.* 14, 9, 10; *Res.* 19, 1.
 Obtinere (= uincere in causa iudiciali) *An.* 12, 6; *Ap.* 50, 3; *Herm.* 33, 1; *Spect.* 18, 1.
 Obtorpescere *Val.* 30, 2.
 Obtritus *Marc.* 14, 13 (obtritus conde).
 Obtruncare *Pal.* 1, 14.
 Obtundere *Marc.* v, 1, 4 (obt. fidem); *Marc.* 14, 38, 10 (obt. errorem, h. e. refellere); *Pal.* 7, 8.
 Obtusio *Marc.* 11, 6, 6 (obt. salutarium sensuum); *Res.* 57, 3.
 Obtutus *An.* 55, 5 (obtus. sollicitior).
 Obuenientia *Marc.* 11, 3, 3 (obuen. bonitas); *Val.* 29, 3.
 Obuenire *Marc.* v, 8, 5; *Praescr.* 23, 8 (quia aduersarius eius Paulus obuenit).
 Obuenticius *Marc.* 11, 3, 5; 12, 3 (obuenticia bonitas).
 Obuentus *An.* 41, 1.
 Obuertere *Res.* 43, 2.
 Obuiam esse (= cohibere) *Pal.* 16, 14.
 Obumbrare *An.* 39, 1; 41, 2; 45, 6 (obumbratur sapere nostrum in somnis); *Ap.* 35, 4 (obumbr. lauris postes); 47, 3; *Cor.* 8, 4 (obumbrans corruptelam); *Fug.* 5, 2; *Idol.* 1, 1 (ueritas obumbratur); *Marc.* 1, 13, 4; 11, 18, 2; 14, 28, 2; *Nat.* 11, 9, 2; *Or.* 22, 9; *Praescr.* 14, 1; *Res.* 33, 6.
 Obumbratrix *Ap.* 9, 2 (obumbratrices templi scelerum arbores).
 Occasio *An.* 24, 12; 58, 3; *Ap.* 35, 3 (occ. luxuriae); *Cast.* 8, 2; 10, 1 (occ. non habere, h. e. non habendi); *Cult.* 11, 4, 1; *Marc.* 11, 9, 2.
 Occasio (= praetextum, ratio simulata, praesertim e scripturis) *An.* 44, 1; *Herm.* 19, 1 (occasionibus quorundam uerborum); *Marc.* 14, 9, 5 (ex occasione phantasmatis, sc. corporis Christi); 14, 38, 5; *Pal.* 6, 4 (occasionibus legis frui); *Pal.* 16, 24 (alicuius capituli ancipitis occasione); *Res.* 63, 8 (sine aliquibus occasionibus scripturarum).
 Occidere *Pal.* 4, 9 (occisae in publico castratis).
 Occisio *Res.* 35, 2.

- Occisarius *An.* 33, 1 (occis. animal).
 Occultatio *Paen.* 10, 7.
 Occupare *Ap.* 17, 2 (occup. oculis); *Res.* 5, 8 (occup. uocabulum).
 Occurrere *Ap.* 45, 7 (soli innocentiae occurrimus); *Marc.* 1, 25, 6 (= praesto esse apparere); *Pat.* 2, 2; *Praescr.* 30, 3.
 Oculiculi *Ap.* 24, 8.
 Octoingis *Val.* 36, 1.
 Oculare *Ap.* 21, 30 (oc. in agnitionem ueritatis); *Paen.* 12, 6 (si excaecauerit pullos, nouit illos oculare rursus hiruendo); *Pud.* 8, 1 (oc. purpura uestes).
 Oculatus *Marc.* 11, 25, 3 (oculatus deus); *Marc.* 14, 36, 12 (oculata fides).
 Oculus *Ap.* 3, 1 (oculis clausis; cfr. *Res.* 51, 1); *Ap.* 40, 7 (oculis tenus); 45, 3 (oculorum solitaria concupiscentia); *Cult.* 11, 5, 2 (oculos fuligine porrigunt); *Nat.* 1, 16, 4 (oculos trucidatus); *Virg.* 17, 2; 15, 1 (oculos patere).
 Odeum *Res.* 42, 8.
 Odire *An.* 10, 4 (odit, perf.); *Ap.* 3, 5 (odit secta); *Carn.* 4, 2 (odis); *Marc.* 14, 16, 1 (odientes); *Marc.* 14, 35, 2 (non odies fratrem); *Nat.* 1, 1, 4 (odituros).
 Odor *An.* 6, 5; *Ap.* 25, 7 (odor nutricis); *Idol.* 11, 6 (odorum incendia).
 Odorare (= odorari) *Pal.* 5, 4.
 Odoratus *An.* 6, 5; 17, 1.
 Oeconomia (= dispensatio) *Prax.* 2, 1; 2, 4 (oeconomiae sacramentum); 30, 5 (oeconomia).
 Oenotria (= Italia) *Ap.* 10, 1; *Nat.* 11, 12, 27.
 Offarcinatus *Marc.* 14, 24, 1 (offarc. oneribus consparsionum).
 Offendere *Ap.* (nares offendere); *Paen.* 3, 5; 4, 4; 6, 24; cett.; *Pal.* 3, 3 (= deprehendere); 4, 3 (unguentis offendere).
 Offendiculum *Marc.* 14, 15, 6.
 Offensa *Marc.* 1, 26, 3; v. 5, 3, 6; 19, 6 (offensam admittere); *Or.* 11, 1; *Paen.* 1, 1; 10, 9.
 Offensio *Res.* 61, 2 (ad uocis articulos offensione, sc. linguae signandos).
 Offensus (= offensio) *Marc.* 14, 39, 6; (adiect.) *Paen.* 5, 12 (deum offensum).
 Offertia *Marc.* 14, 24, 2 (offer. causarum).
 Offerre *Ap.* 2, 9; 6, 5; *Bapt.* 9, 4; *Cant.* 7, 3; *Cor.* 8, 3; *Idol.* 15, 2 (offerimus deo xerophagiarum duas hebdomadas); *Marc.* 14, 7, 6 (off. panem doctrinae); 14, 9, 15 (off. orationem et actionem gratiarum apud ecclesiam); *Mon.* 10, 4 (offerre annuis diebus); *Pud.* 2, 6 (off. afflictationem suam deo); *Vx.* 11, 4, 3.
 Officialis *Cor.* 11, 7 (officialis coronae); *Idol.* 17, 1; *Marc.* 1, 25, 6; *Prax.* 3, 2 (officialis principis).
 Officina *Marc.* 11, 11, 7 (off. hominis producendi, h. e. uterus); *Pal.* 5, 5.
 Officium *An.* 12, 6; 37, 1 (cum officia diuina angelos credimus); 40, 4 (cum officia pulsantur); *Fug.* 14, 1 (officia militaria redimere); *Idol.* 17, 1; *Idol.* 2, 7 (officia cibi demorati); 10, 2 (officia stationum); 11, 4 (officia dei, h. e. ieiunia); 11, 1 (officia pabuli retardati); 13, 2 (officium facere alicui; cfr. *Ap.* 25, 2); 15, 3 (officii detractatores); 16, 4; *Paen.* 12, 9; *Pud.* 3, 6; 5, 14; 6, 14; 7, 15; 10, 3; 10, 15; 14, 16; 21, 6; *Res.* 16, 7 (off. capitis, h. e. cervical; *Scap.* 4, 4; *Val.* 16, 1; *Vx.* 1, 4, 3 (officia aetatis); 11, 3, 4 (officia sexus).
 Officere *Idol.* 24, 1 (officant fluctus).
 Officium *Val.* 1, 1.
 Offula *Ap.* 8, 7; *Nat.* 1, 7, 24.
 Offulgere et Effulgere *Res.* 59, 6.
 Offundere *Ap.* 22, 5 (offundit haustus pestilentes); *Pal.* 4, 3 app.
 Offuscare *Marc.* 11, 12, 3 (off. iustitiam de mali causa); *Spect.* 22, 4.
 Offusio *Nat.* 1, 10, 35 (offusio deorum, h. e. iniuriam); *Res.* 43, 1 (off. carnis).
 Ogdoada *Val.* 20, 2.
 Ogdoas *Val.* 7, 8; 35, 1, 38.
 Oleaster *Cor.* 7, 4; *Praescr.* 36, 7.
 Olentia suavis *Marc.* 11, 22, 3.
 Oleum *Praescr.* 36, 3 (oleum igneum); *Pud.* 22, 5 (ol. faculae); *Res.* 26, 10 (ol. diuinae unctionis); *Scap.* 4, 4 (ol. curare).
 Olim (= dudum) *Marc.* v, 19, 3; *Marc.* 4, 5 (non olim); (= uulgo, fere) *Ap.* 14, 7; *Cult.* 1, 6, 1 app.; *Marc.* 14, 11, 9.
 Olitorius *Ap.* 13, 5 (olitor. forum).
 Olusculum *Marc.* 14, 27, 4 (oluscula decimantes).
 Olympia sacra *Spect.* 11, 1.
 Olympii dii *Nat.* 11, 2, 16.
 Omen *An.* 24, 10; *Pal.* 1, 2 (obscena omina); *Test.* 5, 2.
 Omnia (= res omnis generis) *Pud.* 9, 1; *Val.* 12, 4 (= cognomen Iesus Valentini).
 Omne totum est et integrum et nulla sui parte defectum *Virg.* 8, 2.
 Omnis (= plenus, perfectus) *An.* 28, 2; 46, 12 (cfr. 26, 1); *Ap.* 11, 5; 50, 15; *Marc.* 11, 15, 3 app. (omnis prouidentia dei); 14, 6, 3 (magnam et omnem differentiam); *Nat.* 1, 16, 3;

- Pud.* 16, 12 (omnem notitiam apostoli); *Res.* 25, 5 (sub omni clausula temporum).
 Omnis (= uterque) *An.* 31, 5 (ex omni sexu); *Ap.* 1, 7; *Nat.* 1, 1, 2; *Pat.* 15, 3; *Scap.* 5, 1.
 Omnia hominis (= totus homo) *Pal.* 5, 3.
 Omnifariam *Marc.* 11, 19, 1; *Scorp.* 2, 6.
 Omnimodus *An.* 35, 1; *Ap.* 50, 10; *Nat.* 11, 2, 5.
 Onager *Ap.* 16, 2; *Nat.* 1, 11, 2.
 Onerare (= accusare, criminari, obligare, incommodo afficere) *An.* 17, 4; 40, 4; *Cult.* 1, 7, 1; *Marc.* 1, 22, 9; 14, 27, 6; 14, 34, 9; 14, 42, 1; v. 15, 1; *Pat.* 10, 9; *Res.* 10, 3; *Spect.* 26, 2 (cum oneraretur immundus spiritus).
 Onerarius *Ap.* 39, 5 app.
 Onerositas *Cult.* 11, 7, 1 app.
 Oonokwrtys *Ap.* 16, 12; *Nat.* 1, 14, 1 sqq.
 Onus *Pud.* 6, 3; 12, 6 (legis onera).
 Opera (= opus) *An.* 10, 8; 11, 1; 14, 4; *Ap.* 14, 4 (operac. structoriae); *Pal.* 5, 5; cett.
 Operans *An.* 57, 6 app. (operantior uis); *Marc.* 11, 4, 3 (operantior bonitas).
 Operari c. dat. *An.* 18, 8; *Nat.* 11, 17, 8; c. accus. *An.* 18, 3; 21, 3; 44, 3; 45, 6; *Bapt.* 3, 6; *Paen.* 3, 12; 12, 7; *Idol.* 5, 2.
 Operari (= operam dare) *Ap.* 1, 1 (domesticis iudiciis operam infestatio sectae huius); *Carn.* 7, 9 (cum languoribus et uitis medendis operaretur); *Cor.* 11, 2 (oper. proelio); *Idol.* 23, 7 (op. fratris, h. e. fratres elemosyna iuuare, refrigerare); *Ind.* 9, 17 (oper. ense); *Marc.* 11, 12, 1 (operata, h. e. modulata).
 Operarius *An.* 33, 1 (operaria, h. e. ergastula); *Marc.* 14, 1, 5; 14, 19, 1; v. 12, 6 (operarii dolosi); *Pat.* 14, 6 (oper. ille uictoriae dei); 16, 3 (uentris operarios); *Res.* 60, 2.
 Operatio *Ap.* 22, 4 (op. daemonum); 23, 14; 39, 7 (operatio dilectionis); *Marc.* 1, 22, 9; v. 16, 6 (oper. fallaciae); *Or.* 18, 2; *Res.* 9, 1 (h. e. opus); 61, 4; *Val.* 30, 1; *Virg.* 15, 2 (oper. elemosynae); cett.
 Operator *Ap.* 46, 18 (uerborum et factorum oper.); cfr. 23, 14 app.
 Operatrix *An.* 11, 4 (oper. prophetiae); 52, 3 (ratio operatrix mortis).
 Operatus *An.* 57, 6 (operator uis); *Ap.* 1, 1 (operata infestatio).
 Operose *Cor.* 14, 2 (operosius ornari); *Cult.* 1, 8, 1; *Virg.* 16, 2.
 Operositas (= nepepyta) *An.* 2, 6; *Cult.* 11, 7, 1 (operos. ordinandi crinis); 11, 10, 2; *Or.* 20, 2 app. (operos. crinium).
 Operosus *Ap.* 21, 29 (operosissimae superstitiones); *Nat.* 1, 4, 5; *Res.* 7, 8 (operosissimo describes auro); *Virg.* 16, 2.
 Opertorium *Herm.* 34, 2.
 Opifice (= rudes, imperiti) *Prax.* 3, 2.
 Opimitas *An.* 20, 4 (opimitas sapientiam impedit); *Pud.* 9, 16 (opim. dominici corporis).
 Opimus *An.* 6, 7 (opimior anima); 27, 7 (opimus liquor); *Nat.* 11, 8, 14 (opimissimus bos); *Or.* 27.
 Opinosus *Marc.* 14, 35, 8.
 Oportere (personaliter) *An.* 17, 10; 44, 3; *Bapt.* 16, 2; 18, 2.
 Oportet c. dat. *Paen.* 7, 1.
 Opportunus *An.* 7, 3; 58, 1; *Marc.* 14, 1, 2; *Nat.* 1, 7, 11; 1, 15, 6.
 Opportunitas *Pud.* 16, 18.
 Oppandere *An.* 53, 6 (oppansum corporis); *Ap.* 16, 4; 48, 12.
 Oppido *Pal.* 3, 3 (de mediocribus oppido = ualde, admodum).
 Oppugnare *Ap.* 6, 4 (oppugn. pronubo anulo).
 Opprimere *Marc.* v, 6, 7.
 Ops unde dicta *Nat.* 11, 12, 19.
 Opsonium *Marc.* v, 7, 14.
 Optare (= sibi eligere) *Ap.* 46, 14; *Or.* 4, 4 (nobis bene optamus).
 Opus salutis dei proprium *Marc.* 14, 12, 10.
 Orare *Ap.* 30, 4 (orare de pectore); 30, 7; *Ind.* 10, 10 (or. manibus expansis, cfr. *Marc.* 11, 18, 6; 14, 21 sq.; 14, 36, 1; cett.); *Mon.* 10, 4 (or. pro mortuis); *Scap.* 2, 9; *Scorp.* 3, 6 (or. [in] aliquem); *Vx.* 11, 5, 2 (per noctem exurgis oratum).
 Oratio *An.* 51, 6 (ad primum halitum orationis); *Ap.* 39, 17 (oratio praegustatur); *Fug.* 2, 5 (or. legitima); *Idol.* 7, 7 (orationem commendare); 10, 13 (or. pinguiorem immolare); 15, 6 (or. ordinaria, h. e. dominica); *Nat.* 1, 13, 4 (or. littorales); *Or.* 1, 1 sqq.; 6, 1 (or. dominica); 9, 3 (orationis religio); *Pud.* 2, 10 (= orat. dominica); *Vx.* 1, 4, 4.
 Orator (= qui orat) *Marc.* 14, 36, 2.
 Orbis terrae *Ap.* 26, 1; orbis cultissimum rus *Pal.* 2, 7; 5, 5 (orb. citri).
 Orbitas *Pat.* 16, 3 (orbitates aucupare).
 Ordinare *Ap.* 18, 2 (ord. saeculum); *Ap.* 21, 23; *Bapt.* 3, 4 (ordinato mundo per elementa); *Cor.* 5, 1; *Cult.* 11, 7, 1 (ord. crinem); *Res.* 14, 1; 59, 3; *Scorp.* 10,

- 6 (ord. potestates); *Vx.* 1, 1, 2 (ord. tabulis).
- Ordinarie *Res.* 2, 8 (ordin. tractare).
- Ordinarius *Cor.* 5, 3 (ordin. usus); *Iet.* 15, 6 (ordinaria oratio, h. e. dominica); *Marc.* 14, 1 (ordinariae sententiae); *Or.* 10 (ord. oratio = oratio dominica).
- Ordinatio *An.* 58, 3 (ordin. iudici); *Herm.* 19, 4; *Nat.* 11, 7, 6; *Praescr.* 41, 6 (ordinationes haereticorum temerariae).
- Ordinativus *Herm.* 19, 5.
- Ordo *Cast.* 7, 2 (ordo et plebs); 7, 2 (o. sacerdotalis); 7, 3 (o. ecclesiasticus); 13, 4; *Idol.* 9, 3; *Mon.* 11, 4 (o. ecclesiasticus); 12, 2 (ordines ecclesiastici); *Pat.* 10, 5; *Pud.* 9, 11 (o. filii prodigi); *Res.* 2, 7 (o. a principalibus deducendus); 25, 1 (o. temporum sternitur); 48, 10 (o. dispositio meritorum).
- Ordo (= res, ratio, dispositio, argumentum, decursus) *An.* 22, 1 (ut ordinem eius, sc. animae, expungam); 50, 1 (o. mortis); *Ap.* 22, 3; *Carn.* 1, 4; *Herm.* 5, 3 (o. aeternitatis); 19, 4; 29, 5 (ordinem implere); *Marc.* 11, 7, 7; 11, 13, 5; 11, 16, 6; 14, 7, 2 (ordinem facere); 14, 11, 4 (o. Iohannis); 14, 21, 5; 14, 22, 6; 14, 31, 7; 15, 1, 1; 15, 1, 6; 15, 2, 1 sqq.; 15, 11, 8 (o. Moysi); *Pud.* 7, 7; 8, 8; 11, 3 (o. fidei); *Res.* 56, 5 (ordinem vitae decurrere).
- Organum *An.* 10, 2 (organa spiritus); 14, 4 (org. hydraulica Archimedis); 25, 5; *Cor.* 5, 1 (organa membrorum); *Marc.* 6, 4; *Nat.* 1, 8, 5 (lingua animae organum); *Res.* 61, 2 (organum dentium); *Spect.* 10, 9 (voce et modis et organis et litteris); *Val.* 23, 2 (org. temporum).
- Oriens *Ap.* 16, 10 (ad orientem preces mittebantur, cfr *Nat.* 1, 13, 1); *Marc.* 11, 13, 7 (orientis uirtus, aurum et odores); *Res.* 13, 2 (orientis ales); *Val.* 3, 1 (oriens Christi symbolum).
- Originalis *An.* 3, 3 (originales [sc. patriarchales, h. e. patriarcharum haereticorum] argumentationes); *Ap.* 21, 4 (originales auctores, h. e. patriarchae); *Carn.* 2, 2 (originalia instrumenta); *Herm.* 19, 1; *Marc.* 11, 9, 1 (orig. summa); *Mon.* 7, 1 (orig. personae, h. e. patriarchae); *Praescr.* 21, 4 (originales ecclesiae).
- Origo *An.* 30, 2 (= parens); 41, 1 (originitis uirtus).
- Ornatus (= habitus) *Cult.* 1, 4, 1 sq.; *Or.* 20, 2; *Pal.* 2, 2 (orn. terrae).
- Ortaneus *Marc.* 6, 4 app.
- Ortygometra *Marc.* 14, 26, 9.
- Os *Marc.* 14, 12, 14 (os obstruere alicui); *Res.* 61, 2 (oris honor); *Res.* 61, 6; (= lingua, sermo) *Idol.* 25, 6.
- Oscillum *An.* 12, 2 (osc. universitatis); *Pal.* 1, 3 (oscillum penduli impetus).
- Osculum *Ap.* 6, 6 (osc. necessitas); *Marc.* 14, 18, 9 (osculis figere pedes); *Nat.* 1, 20, 2 (oscula compingere); *Or.* 18, 1 (osculum signaculum orationis); *Vx.* 11, 4, 3 (ad osculum conuenire).
- Ossuum (genit.) *Res.* 6, 7; 30, 4; 32, 7.
- Ostendere (= probare) *Ap.* 9, 20 (sic per omnia ostendunt); *Praescr.* 3, 8.
- Ostensio *Cult.* 1, 7, 2 app.; *Marc.* 6, 4, 8.
- Ostentatius *Virg.* 3, 4 (ostentaticia uirginitas).
- Osten(t)atio *Cult.* 1, 7, 2; *Or.* 22, 9 (ost. tui).
- Otiosus (= inutilis) *Ap.* 10, 5 (otiosum est etiam titulos persequi); *Cor.* 1, 1 (otiosum coronamentum); *Paen.* 3, 1 (otiosum uideri potest); *Vx.* 1, 5, 1.
- Otium *Paen.* 7, 7 (ot. facere); *Pal.* 1, 1 (paci otia).
- Ouanter *Val.* 28, 1 (ouanter occurrere).
- Oues dei (= christiani) *Fig.* 2, 6, cfr *Pud.* 7, 4; *Pal.* 5, 5 (Ammon ouium diues).
- Quicula *Pal.* 3, 5.
- Ouum *Spect.* 8, 3 (ouo honori Castorum adscripta in circo).
- Pabulum (= cibus) *An.* 33, 3; *Ap.* 7, 1 (pab. infanticidii); *Iet.* 11, 1 (pabuli recusari, recisi, retardati officia).
- Pacator *An.* 43, 7 (pac. operum somnus).
- Pacatorius *Marc.* 14, 29, 15 (pacat. iudicium).
- Pacisci *Ap.* 3, 4 (de utilitatibus suis cum odio paciscuntur); *Paen.* 2, 3 (pactus ignoscere); 6, 5; *Pud.* 12, 9.
- Pactio *Pud.* 9, 16.
- Pacuiana testitudo *Pal.* 3, 3.
- Paedagogatus *Val.* 15, 1.
- Paedagogium *Ap.* 13, 9 (paedagogia aulica); *Val.* 8, 5.
- Paeclor *Res.* 8, 5.
- Paelicatus u. Pellicatus.
- Paenitentia *Bapt.* 10, 2 (paenitentiae praepositi Iohannes); 12, 4 (paenitentiae debitor); *Marc.* 11, 24, 6 (paenit. dei; paenitentiam gerere); *Paen.* 7, 10 (paenit. secunda); *Pud.* 10, 2 (paenitentiam immolare); 18, 12 (paenitentiae ambitus); 19, 1 (paenitentiae auxilium).
- Paenitere *Marc.* 11, 24, 6 (paenitendus); *Pud.* 10, 4 (paenitens).

- Paenula *Ap.* 6, 3 (penulae odium); *Cor.* 1, 3; 8, 3; *Or.* 15, 2.
- Paenulatus *Or.* 15, 2.
- Paganus *Cor.* 11, 4 (pagani fides); 11, 5 (pagani fidelis); *Pal.* 4, 8 (= non miles).
- Pala *Fig.* 1, 4.
- Palabundus *Ap.* 21, 5 (palabundi Iudaei).
- Palaestra *An.* 2, 6 (palaestrae opinionum); *Mart.* 3, 5; *Pal.* 4, 1 (palaestra studia male senescentia).
- Palaestrica *Ap.* 35, 9 (palaestricam exercere); *Spect.* 18, 3 (pal. diaboli negotium).
- Palam *Carn.* 20, 7 (palam est quod); *Herm.* 25, 4 (idem); *Nat.* 11, 4, 8 (palam est ut); 11, 7, 2 (palam est homines); 11, 10, 1 (palam facere de aliqua re); 11, 13, 38.
- Palea *Praescr.* 3, 9 (paleae leuis fidei).
- Palliatum *Pal.* 3, 7 (p. habitus); 5, 7 (sermo palliatum, h. e. philosophicus).
- Pallium *Pal.* 5, 3 (pall. duplex Crateris); cett.; *Virg.* 12, 2 (pallium extrinsecus iactare).
- Palmarum *Ap.* 50, 3 (palmarum uestis); *Cor.* 13, 1 (palmarum togae); *Idol.* 18, 1.
- Palmula *Ap.* 9, 10.
- Palpare *Pal.* 3, 5 (p. arietem).
- Palpitare *Spect.* 30, 4 (palp. ad tribunal Christi).
- Palus *Iet.* 11, 6 (palos terminales figere).
- Pancarpia *Val.* 12, 5 app.
- Pangere (= serere, procreare, effundere) *An.* 30, 3; *Ap.* 9, 18 (pang. filios); 46, 6 (pang. gratiam); 50, 7 (pepigerunt de laude); *Pal.* 2, 6; 3, 6.
- Panis *Iet.* 5, 4 (panis angelicus, h. e. manna); 9, 6 (panem uelut cinerem); 15, 6 (panem mandans postulandum); *Marc.* 14, 7, 6 (doctrinae suae panem offert); 14, 26, 4 (panis cotidianus).
- Panis (= corpus domini) *Iud.* 10, 12; *Marc.* 1, 14, 3; 11, 19, 4; 15, 8, 3 (p. et calicis sacramentum); *Praescr.* 40, 4 (panis oblatio).
- Pannus *Carn.* 2, 1; *Marc.* 11, 13, 3 (panni); 14, 11, 9 (pannum haereticarum nouitatis aduere); 14, 21, 11 (pannis sepulturae inuoluerum initiatum).
- Papa *Pud.* 13, 7 (papa benedictus).
- Papauer ficus *Praescr.* 36, 7.
- Papilio *Mart.* 3, 1 (papilioes militum).
- Papiliunculus *An.* 32, 3.
- Par *Cast.* 5, 1 (parem homini necessariam prospexit deus); par cum genit. *Ap.* 10, 11; *Carn.* 3, 5; 15, 3; 16, 3; *Marc.* 14, 15, 7; 14, 29, 3; 14, 39, 12; 15, 14, 1; 15, 16, 1; *Pal.* 16, 2.
- Par factum par habet meritum *Pal.* 10, 3.
- Parabola *An.* 43, 11; *Marc.* 14, 25, 1; 14, 29, 6; 14, 29, 9; *Pud.* 7, 1 sqq.; *Res.* 33, 1 et saepius.
- Paracletus (Paracletus) *An.* 55, 5; 58, 8; *Fig.* 14, 3; *Marc.* 1, 29, 4; *Mon.* 2, 1 (bis); 3, 1; *Prax.* 1, 5 (Paracleti agniti); 9, 3; *Pud.* 1, 20; 12, 1; 21, 7; *Res.* 11, 2; 63, 9; *Val.* 16, 1; *Virg.* 1, 4; cett.
- Paradigma *An.* 43, 11.
- Paradisus *An.* 55, 4 (paradisi iantrix); 55, 5 (par. clauis sanguis tuus); *Ap.* 47, 13; *Cast.* 13, 4; *Marc.* 6, 12, 8; *Paen.* 2, 3; 12, 9; *Pal.* 5, 13 (paradisi colonus); *Res.* 43, 4 (paradiso, non inferis, deuersurus); *Scorp.* 12, 1 (paradisi compos).
- Paradisus Archangelus *Val.* 20, 2.
- Paralyticus *Ap.* 21, 17 (paralyticos restringere); *Carn.* 4, 4 (paralyticos redintegrare).
- Parasceue *Iet.* 14, 2.
- Parasitus *Ap.* 39, 16.
- Paratacticae structurae *Cor.* 1, 1 (proxime factum est, liberalitas praestantissimorum imperatorum expungebatur in castris); *Iud.* 1, 1 (proxime accidit disputatio habita est Christiano); *Praescr.* 43, 2 (quaerite et inuenietis ubique meminerunt); cett.
- Paratura (= apparatus, instrumentum, materia) *An.* 2, 3 (= S. Scriptura); 25, 6 (parat. calor); 37, 1 (in utero par.); 43, 9 (in his [sc. esu et potu] plurima somni paratura est); 53, 6 (parat. deuersorii); *Ap.* 22, 10 (paraturae caelestes); *Ap.* 47, 9 (parat. nouitiola); *Cor.* 1, 3 (calceatus de euangelii paratura); *Iet.* 11, 1 (= S. Scriptura); *Marc.* 1, 11, 9; 11, 1, 1; 11, 2, 4; 11, 10, 4; 14, 3, 1 (par. authentica); 14, 12, 6 (par. pabuli pridiani); 14, 31, 2; 14, 43, 1; *Mon.* 7, 1; *Pal.* 3, 7 (par. materiarum); *Scorp.* 10, 13; *Spect.* 4, 3 (par. spectaculorum); *Val.* 26, 2 (par. mundi); *Virg.* 12, 2.
- Parcere (= integrum seruare) *Vx.* 1, 6, 1 app. (memoriae carissimorum maritorum parcant).
- Parcus (= exiguus) *Pal.* 1, 1.
- Paredrus *An.* 28, 5 (paredri spiritus).
- Parens multiplex *An.* 6, 8.
- Parentare *Cast.* 12, 3; *Res.* 1, 2 (defunctis parentant); *Spect.* 6, 3; 13, 4 (de parentato non edimus); *Vx.* 1, 6, 1.
- Parentatio *Spect.* 12, 4.
- Parentes (= propinqui) *Mart.* 2, 1; *Scorp.* 3, 4.
- Parere debito (= soluere debitum) *Res.* 8, 6; (= apparere) *An.* 6, 3; *Ap.* 35,

7; *Bapt.* 3, 6; *Cult.* 11, 5, 3; *Marc.* 1, 15, 2; *iv.* 8, 5; *v.* 13, 4; *Prax.* 27, 5; *Res.* 14, 11; *Spect.* 8, 4.
 Pariare, paritari (= parere esse) *An.* 30, 5; 32, 9; *Marc.* iv, 29, 6; *v.* 20, 3; *Res.* 6, 4.
 Parietinus *Pud.* 20, 9.
 Paritas *Marc.* 1, 5, 5; 6, 1; *Res.* 48, 6.
 Pariter c. dat. *Ap.* 19, 3 (p. esse aetate alicui); *Pal.* 2, 6.
 Parricida *Nat.* 11, 7, 7.
 Parricidalis *Pud.* 14, 27 (parricid. libido).
 Pars *Ap.* 21, 18 (ex parte Romana); *Herm.* 2, 2 (in partes non deuenire); *Nat.* 1, 13, 1 (h. e. regio).
 Parsimonia carnis *Cult.* 10, 1.
 Parthi *Ap.* 37, 4; *Cult.* 1, 7, 2; 11, 10, 1.
 Parthicus *Nat.* 1, 17, 3.
 Partiarus *Marc.* 1, 24, 2 (partiarum exitii); 111, 16, 3; *Res.* 2, 2 (partiarum sententiae illius).
 Participare *Idol.* 13, 5 (partic. idolotheta); *Nat.* 1, 5, 9 (partic. cum aliquo); *Vx.* 11, 6, 1 (de poculo partic.).
 Particulariter *Pud.* 22, 15 app.
 Partialis *Marc.* iv, 20, 12 (part. sanguis).
 Partus *An.* 25, 2 (effuso partu); 26, 2 (partus aperitur); 37, 1 (Partula, quae partum gubernet); cett.
 Parum est si *Ap.* 6, 3; 21, 18; *Fug.* 13, 3; *Idol.* 7, 2; *Nat.* 11, 8, 9.
 Pascere *An.* 13, 2 (pascere animas); 36, 3 (pasci luce); *Ap.* 39, 3 (pasc. fidem); *Nat.* 1, 18, 4 (pasc. linguam, h. e. comedere); *Praescr.* 36, 5; *Scorp.* 12, 9 (pasc. patientiam); *Test.* 1, 6.
 Pascha *Bapt.* 19, 1; *Lei.* 13, 1; 14, 2; *Iud.* 10, 18; *Marc.* v, 7, 3; *Or.* 18, 7; *Vx.* 11, 4, 2.
 Pascua *Ap.* 22, 7.
 Passibilis *An.* 7, 4; 12, 3 (c. genit.); *Iud.* 14, 7; *Marc.* 111, 7, 6; *Res.* 57, 13.
 Passibiliter *An.* 45, 4.
 Passim (= indistincte) *Marc.* v, 8, 5.
 Passio *An.* 25, 3 (passio praegnantis); 58, 4 (passio ad utrumque titulum, h. e. poenae et refrigerii); *Carn.* 23, 5 (passio uulnalis adaptatae uulvae); *Or.* 14; *Paen.* 1, 1; 10, 4; *Pud.* 10, 4 (p. dominica); 11, 3 (p. domini); 14, 22; 22, 4; *Carn.* 20, 6 (passio genitalis uulvae); 33, 8 (passio resurrectionis); *Spect.* 15, 5 (passio spiritus); *Virg.* 11, 4 (passio nuptiarum); p. appendix entymesis *Val.* 9, 4; 10, 4; 13, 1; 14, 1.
 Passionalis *Test.* 2, 3; 4, 1 (passion. caro); *Val.* 16, 3.
 Passiue (= passim, promiscue) *Lei.* 2, 3 (pass. currunt).

Passiuitas (= promiscua ratio, inconstancia) *An.* 4 (passiuitatis commercia); 46, 2; *Ap.* 9, 17 (passiu. luxuria); *Cor.* 8, 4; *Herm.* 41, 3 (passiu. et turbulentia); *Marc.* iv, 16, 13 (passiu. sententiae); *Nat.* 11, 5, 15; *Pal.* 4, 8; *Val.* 30, 3 (passiu. uitae).
 Passiuitus (= passim, promiscue) *Pal.* 3, 7 (passiuitus utiles).
 Passiuus (= promiscuus, inconstans, uagus) *Carn.* 24, 3; *Lei.* 2, 3; *Marc.* 1, 7, 1; 1, 20, 3; *Mon.* 6, 1; *Nat.* 11, 1, 13; 11, 1, 14; *Pud.* 2, 11; *Val.* 5, 1; *Vx.* 1, 2, 5.
 Pastinatio *Cast.* 6, 2 app.
 Pastor *Cor.* 1, 5; *Fug.* 11, 1; *Paen.* 8, 5; *Pud.* 7, 4 (pastor bonus Christus); 7, 6; 7, 18; 10, 12; 10, 13 (Pastoris scriptura); 15, 7; 20, 2.
 Patagium *Pal.* 3, 1 (= aureus clauus).
 Pater *Ap.* 8, 7; *Nat.* 1, 7, 23 (pater sacrorum).
 Paterfamilias *Ap.* 34, 2 (paterf. non dominus).
 Patescere *Pal.* 2, 5.
 Pati de deo *Ap.* 23, 5.
 Pati (= πάσχειν, sortiri) *An.* 4 (pati quaestionem); 9, 4 (per ecstasim in spiritu patitur); *Ap.* 21, 8 (deum patrem non de sororis incesto nec de stupro filiae aut coniugis alienae passus est, h. e. habuit, sortitus est); 17, 5 (et sanitatem suam patitur, h. e. nanciscitur); *Cor.* 1, 6; *Herm.* 38, 1; 39, 2; *Marc.* v, 12, 8; *Nat.* 11, 3, 6; 10, 6; *Pal.* 4, 3 (p. pectinem); *Res.* 14, 4; *Scorp.* 1, 4; 9, 1; *Spect.* 15, 6; *Val.* 27, 3.
 Patibulum *Pud.* 22, 3.
 Patiens (= patienter) *Pal.* 4, 2 (patiens ferre).
 Patientia *Paen.* 1, 4; *Pat.* 2, 1 (pat. canina); 3, 10 (patientiam perpetrare); 11, 5 (patientiam administrare); 11, 9 (patientiam gerere); *Scorp.* 12, 9 (patientiam pascere).
 Patina *Pal.* 4, 6.
 Patriarcha *An.* 3, 1; *Herm.* 8, 3 (patriarchae haereticorum philosophi); *Nat.* 11, 12, 16 (patriarcha deorum).
 Patrocinari *An.* 2, 4; *Ap.* 18, 5 (quibus aut uelut aut curiositas aliqua ad famam patrocinabatur); *Carn.* 20, 3; *Marc.* v, 7, 11; *Paen.* 5, 2; *Prax.* 14, 5; *Pud.* 6, 1; *Res.* 11, 3; 38, 6; *Test.* 1, 2.
 Patrocinium *An.* 13, 3; *Fug.* 2, 1; *Nat.* 11, 5, 4 (luna solacium nocturnum, patr. mensium); 11, 6, 4 (patrocinia humanae doctrinae, h. e. philosophi); *Pat.*

16, 3 (patrocinia, h. e. patroni); *Pud.* 5, 12; 6, 1; *Res.* 18, 1; *Val.* 1, 3.
 Patruinitus *Val.* 12, 4 (de patruitis).
 Pauculi *Or.* 23, 1.
 Pauoninus *Val.* 13, 1 (pauon. ornatus).
 Pauper *Ap.* 25, 13 (pauperes ritus); *Pat.* 11, 6 (pauper spiritu nullus nisi humilis).
 Paupere *Cult.* 11, 11, 3 (pauperius incedit).
 Paupertas *Pat.* 15, 6 (paup. lucis).
 Paupertinus *Marc.* 1, 14, 2 (paupertina elementa); *Nat.* 11, 17, 13 (paup. superstitio).
 Pauus *An.* 33, 8; *Marc.* 1, 13, 4; *Nat.* 1, 19, 4; *Pal.* 3, 1; 3, 2; 5, 6; *Res.* 1, 5.
 Pax *An.* 51, 6 (pacem condere); *Marc.* v, 5, 1 (salutatio in pacis nomine); *Mart.* 1, 5 (p. christianorum bellum est satanae); *Or.* 19, 2 (p. conferenda cum fratribus); 19, 1 (osculum pacis quod est signaculum orationis); *Pal.* 1, 1 (pacis otia); *Pat.* 1, 8 (pacem committere alicui); *Praescr.* 30, 3 (pacem recipere); 41, 3 (pacem miscere); *Prax.* 1, 5 (pacem inferre); pacis litteras reuocare; *Pud.* 3, 3; 3, 4; 15, 2 (pacis ecclesiasticae postliminium); 22, 2 (pacem a martyribus quaerere); 22, 11 (pacem ecclesiasticam reddere); *Virg.* 2, 2 (ius pacis communicare).
 Peccantia *Iud.* 10; 10 app.
 Peccata *An.* 40, 2.
 Peccator omnium notarum *Paen.* 12, 9.
 Peccatorius *Carn.* 8, 4 (peccat. census); *Marc.* 11, 24, 4 (mala peccatoria).
 Peccatrix *Carn.* 8, 4; 16, 2 sq.; *Pud.* 11, 1; 19, 6; *Res.* 9, 4.
 Pectines solis *Val.* 5, 3.
 Peculium *An.* 37, 5 (peculia [= proprietates] naturalia animae); *Fug.* 11, 2; *Val.* 14, 2; 25, 1.
 Pecuniarius *Pat.* 7, 11.
 Pecus, pecudis (= ouis) *An.* 13, 3; *Fug.* 11, 1 (pecoribus; vtr. *An.* 30, 3; pecora).
 Pecus (= ferus in utero figuratum) *An.* 25, 5 app.; 37, 2; *Marc.* iv, 21, 11; *Res.* 34, 2.
 Peierare c. accus. *An.* 28, 5; *Marc.* 11, 26, 1.
 Pelasgi *Pal.* 1, 2.
 Pellicus *Pud.* 5, 11.
 Pellicus *Cult.* 1, 1, 2 (pell. tunicae); *Res.* 7, 2 (h. e. cutes); *Val.* 24, 3.
 Pellicula *Pal.* 3, 3.
 Pellitus *Pal.* 3, 4.
 Pellucidus *Pal.* 4, 6 (pellucido textu).
 Peloris *Cult.* 1, 6, 2.
 Pelusii Iudi *Bapt.* 5, 1.

Penates domestici dii *Ap.* 13, 4; *Nat.* 1, 10, 20.
 Pendere *Marc.* iv, 36, 8 (adhuc pendens Augustianis censibus); *Pud.* 10, 9 (pendente uestigio ingrederis); *Res.* 18, 4 (pendet edictum dei).
 Pendere sententiam *Res.* 17, 5 (h. e. sententiam pati, puniri).
 Pendulus *An.* 33, 11 (pend. expectatio); *Pal.* 1, 3 (pend. impetus).
 Penes (= apud, in) *An.* 2, 3; 14, 2; *Ap.* 3, 5; 9, 14; 10, 6; 21, 14; 23, 12; 30, 6; 37, 3; 39, 7; 46, 17; 50, 4; *Carn.* 20, 1 (penes scripturas sanctas); *Marc.* iv, 24, 10; *iv.* 36, 2; *Nat.* 1, 12, 1; 1, 14, 4; 1, 15, 5; 11, 1, 8; 11, 17, 18; *Paen.* 4, 3 (penes aquas seritur); *Pal.* 2, 1 (penes aures Midiae blattit); 3, 7; 4, 8; *Praescr.* 8, 8 (penes deum fuerant); *Pud.* 1, 10.
 Penetrabilis *Spect.* 26, 1 (penetr. daemonis).
 Pennatulus *Nat.* 1, 10, 47.
 Pensare *An.* 58, 7 (pens. mercedes); *Nat.* 11, 13, 18 (pens. pretium); *Res.* 16, 8; 32, 4 (pens. ultionem); 43, 8.
 Pensitare *Ap.* 5, 1.
 Pensum facere *Marc.* 1, 1, 3.
 Pentateuchus *Marc.* 1, 10, 1.
 Pentecoste *Bapt.* 19, 2; *Idol.* 14, 7; *Or.* 23, 2.
 Penula u. Paenula.
 Penuria mundi *Pal.* 13, 6 app.; *Res.* 8, 5.
 Peplus *Pal.* 4, 10.
 Pepo *An.* 32, 1 (pepo tam insulsus); *Marc.* iv, 40, 3.
 Per (= propter) *Marc.* iv, 18, 9 (per paenitentiam).
 Per ubique orbis *Pal.* 2, 6.
 Peraequare *An.* 2, 2; 29, 2 (absolute); *Res.* 34, 7; *Val.* 11, 4; 12, 1.
 Peraequatio *An.* 24, 3; *Marc.* iv, 29, 6; *Mon.* 12, 2; *Pud.* 8, 9 (peraeq. exemplorum); *Res.* 52, 11 (peraeq. praerogatiuae); *Val.* 12, 5.
 Peraequae *Prax.* 2, 2.
 Percussus *An.* 52, 4.
 Percutere *Lei.* 2, 6; *Marc.* v, 1, 2 (percut. tituli caractere); *Scorp.* 1, 3 (percuti diffidentia).
 Perdelere *Iud.* 11, 8.
 Perdere paenitentiam *Pud.* 15, 10; 22, 1 (perd. ecclesiam).
 Perditio *Ap.* 50, 4; *Carn.* 14, 2; *Praescr.* 30, 3; *Pud.* 13, 14; 15, 22; *Res.* 34, 1; 55, 3.
 Perditrix (castitas) *Cast.* 13, 2.
 Perditus *Nat.* 1, 14, 1 (perditissimus Iudaicus).
 Perdocere *Val.* 3, 5.

- Perducere unguento *Marc.* iv, 18, 9.
 Perduellum *An.* 46, 8.
 Perductor *Ap.* 43, 1.
 Pereger *Vx.* ii, 4, 3.
 Peregrinari *Ap.* 19, 7 (peregrinandum est in historias et litteras orbis); *Pal.* 2, 3; *Res.* 43, 2 (peregrinamur a domino quamdiu uiuimus).
 Peregrinitas *Cult.* i, 7, 1 (de sola raretate et peregrinitate gloriam possidere).
 Peremptor *Pud.* 1, 6 app.
 Peremptorius *An.* 23, 5 (peremptorium infantis spiculum); *Pud.* 1, 6 (perempt. edictum).
 Peremptrix *An.* 42, 1.
 Perennare *Sci.* 6, 5 (perennare ieiunium); *Paen.* 4, 3 (perennat foliis); *Res.* 42, 8 (dentes incorruptos perennare).
 Perfecit *Ap.* 45, 1 (perfectus).
 Perfectus (subst.) *An.* 20, 3.
 Perfectus *Ap.* 45, 1; 45, 3; *Marc.* i, 24, 2 (perfecta malitia); *Mart.* 1, 2 (perfectissimus gladiator); *Res.* 7, 8 (perfectae ferruginis gladius).
 Perficere *Paen.* 3, 12 (perficiendi infelicitas); *Pat.* 12, 3 (perficiet munus ad altare).
 Performare (ad malum) *Ap.* 1, 10 app.
 Perfundere *Ap.* 1, 10 (perf. pudore); *Ap.* 40, 8 (Vulsinius perfudit ignis de caelo); (= baptizare) *An.* 50, 5; *Bapt.* 12, 3.
 Pergere ad acuta *Pal.* 5, 5 (= incipere acutis armis pugnare).
 Pergula *Val.* 7, 2 (aliis atque aliis pergulis superstructis).
 Periclitari (= κινδυνεύειν) *An.* 9, 2 (pericl. de); 27, 6 (uerecundia periclitet); *Bapt.* 17, 3; *Carn.* 12, 6; 18, 4; *Cor.* 1, 5; *Herm.* 21, 2; *Sci.* 3, 1 (periclitantur subru); *Pud.* 4, 4 (periclitantur iudicari); 4, 22; 22, 2.
 Periclitari *An.* 27, 6.
 Periculosus *Paen.* 7, 4 (periculosa, h. e. pericula).
 Periculum *Prax.* 15, 8 (peric. luminis); 15, 8 (peric. rationis).
 Perinde adiect. *An.* 34, 3; 43, 10; per. ... quia *An.* 33, 3; per. ... quoniam *Spect.* 12, 1.
 Perindigere *Scorp.* 13, 7.
 Peripathetici *An.* 5, 2; *Nat.* ii, 4, 16.
 Periscelium *Cult.* ii, 13, 4.
 Perlucidus *An.* 9, 6; *Pal.* 4, 6 app.
 Perluminare caecum *Carn.* 4, 4 app.
 Permeator *Ap.* 21, 10 (perm. uniuersitatis).
 Permissio *Vx.* i, 5, 4.
 Permissor *Herm.* 9, 3; *Marc.* i, 22, 10.
 Permoere *Cult.* ii, 2, 1.
 Pero *Cult.* i, 7, 2; ii, 10, 1 (perones Parathorum bullari); *Pal.* 5, 2 (perones effeminati).
 Perorare *An.* 52, 6 (ne singulis perorandis immoremur); *Ap.* 12, 6; 18, 6; *Carn.* 4, 1; *Marc.* iii, 11, 7 (perora in illa opera); iv, 21, 10; *Pat.* 1, 5; *Res.* 20, 8 (peror. exitum urbium); *Spect.* 12, 7; 24, 1; *Val.* 8, 3 (peror. uirum fortem, h. e. declamare).
 Perosus *An.* 1, 6; *Marc.* iv, 35, 6; *Nat.* i, 4, 5; *Paen.* 5, 9; *Virg.* 16, 2 app.
 Perpastinare *Cult.* ii, 9, 5 app. (perpastinantes usum diuitiarum).
 Perperam philosophantes *Marc.* iv, 25, 3.
 Perpes *Ap.* 18, 3 (ignis perpes et iugis).
 Perpetrabilis *Vx.* ii, 1, 3.
 Perpetratio *Paen.* 3, 12.
 Perpetuitas *Val.* 11, 3.
 Perrogare *Idol.* 11, 7 (perr. fidel conscientiam); *Pal.* 5, 2 (perr. conscientiam).
 Persae *Ap.* 9, 16; 16, 9; *Marc.* i, 13, 3; *Nat.* i, 16, 4; ii, 17, 18; *Pal.* 2, 6.
 Persentire senium *Pal.* 3, 2.
 Perseruare *Pat.* 5, 9 (pers. patientiam); *Vx.* i, 1, 4 (perseruanda carnis integritas).
 Persecutio *Fug.* 1, 1 (p. a deo an a diabolo); *Scorp.* 10, 10 (persecutionum fontes synagogae Iudaeorum).
 Perseuerare *Ap.* 9, 3 (perseueratur facinus); *Pal.* 4, 2 (persec. puellam).
 Persona *Ap.* 36, 3 (personarum exceptio); *Carn.* 11, 5 (personam aut cassidem inducere); *Cor.* 1, 2; *Marc.* iv, 14, 17 (persona nominis); *Mon.* 7, 1 (pers. originalis); *Paen.* 11, 5 (personae maioris occurrus); *Pud.* 5, 15 (personae acceptatio); *Spect.* 23, 5. ex (in, sub) persona c. genit. *An.* 17, 12 (ex Socratis pers.); 57, 5; 57, 11; *Bapt.* 12, 8; *Marc.* ii, 10, 3; *Res.* 36, 1.
 Personalis *Prax.* 15, 1 (person. distinctio); *Res.* 21, 5 (personalia iudicia).
 Personaliter *Val.* 7, 3.
 Personare *An.* 10, 5.
 Perspicax c. genit. *Res.* 24, 9 (perspic. eiusmodi sensuum).
 Pestare (alicui rei) *Pud.* 19, 3.
 Pestringere *Ap.* 41, 5 app.
 Persuadere aliquem *An.* 44, 3; *Res.* 4, 3; 18, 5; *Val.* 9, 4.
 Persuasio (= certitudo) *An.* 23, 1.
 Pertemptare *Pal.* 3, 5.
 Pertemptare *Pal.* 3, 5.
 Pertinax *Idol.* 9, 1 (o diuina sententia usque ad terram pertinax).

- Pertinere aliquid *Spect.* 10, 12.
 Pertinenter *Marc.* iv, 9, 4 (pertinentius); iv, 31, 4 (pertinentissime); iv, 38, 5.
 Pertractum *Or.* 5, 1 app. (pertractum saeculo postulare).
 Peruersio (= uitatio, turbatio) *Marc.* iv, 5, 5.
 Peruersitas *Vx.* i, 5, 1 (peruersitates).
 Peruersus *Ap.* 1, 10; *Carn.* 13, 1 (peruersissimum); *Marc.* ii, 16, 5 (peruersum est ut); *Nat.* i, 1, 7 (in peruersum transfugae); *Praetor.* 30, 17 (in peruersum aemulari); *Prax.* 9, 1 (peruersus quisque).
 Peruertere (= turbare, interpolare) *Marc.* iv, 5, 5.
 Peruicax *Paen.* 7, 7.
 Peruigilium *Bapt.* 20, 1.
 Peruiere *An.* 56, 4.
 Peruolare *Ap.* 23, 3 (peru. turres).
 Peruolatus *An.* 46, 13 (uaga et peruolatitica).
 Pessimus (= Pessimus) *Ap.* 15, 5; cfr *Nat.* i, 10, 47.
 Pessum abire *Ap.* 40, 5; p. ire *Nat.* i, 9, 6.
 Petitio *An.* 9, 4 (petitiones, h. e. preces, delegare); *Paen.* 11, 6 (petitio, h. e. ambitio, securum uirgarumque).
 Petitor *Paen.* 6, 1.
 Petrinus *Ind.* 9, 22 (petrina acie circumcisi); *Marc.* iii, 16, 4.
 Petulantia *Bapt.* 17, 4; *Ind.* 10, 10.
 Phallus in Eleusiniis cultus *Val.* 1, 2.
 Phanerosis [*Haer.*] 6, 6; *Praetor.* 30, 6.
 Phantasma *An.* 57, 6; *Ap.* 23, 1; 22, 12 (phantasmata Castorum); *Carn.* i, 4; 5, 2; *Idol.* 4, 3; *Marc.* i, 27, 1; v, 14, 3; 20, 3; *Res.* 2, 5.
 Phariseus *An.* 16, 4; [*Haer.*] 1, 1; *Marc.* i, 23, 5; ii, 14, 4; v, 20, 6; *Pud.* 7, 2; 9, 4; 9, 17.
 Phed *Val.* 8, 4.
 Philosophari *An.* 3, 2; *Pal.* 4, 7.
 Philosophi famae negotiatores, uerborum operatores, ueritatis interpolatores et furatores *Ap.* 14, 7; 46, 3; *Nat.* ii, 2, 1; ph. ueritatis adfectatores, non possesores *Nat.* i, 4, 19; ph. homines gloriae *Ap.* 47, 3; ph. gloriae animal *An.* i, 2; ph. deorum inrisores *Ap.* 14, 7; *Nat.* i, 10, 41; ph. deorum destructores *Ap.* 46, 18; ph. daemones norunt *Ap.* 21, 1; 46, 5; ph. haereticorum patriarchae *An.* 5, 1; *Herm.* 8, 3; ph. physici *Nat.* ii, 2, 1; ph. de libris sacris Iudaeorum ingenia sua intrigauerunt *Ap.* 47, 19; *Nat.* ii, 2, 10; Moysi recentiores omnes *Ap.* 19, 1 sqq.; prophetas legebant *An.* 2, 1

- sqq.; statuis et salariis honorati *Ap.* 46, 4; ph. mendici totum orbem peragrantes *Nat.* ii, 14, 4; philosophorum habitus *Pal.* i, 1; 4, 7; ph. perulantia in leges, ritus, mores *Nat.* i, 4, 5 sqq.; ph. inter se discordantes *Pat.* i, 7; de animae natura *An.* i, 1 sqq.; de somnis *An.* 43, 1 sqq.; de origine mundi *Res.* 11, 5; ph. deus *Marc.* ii, 27, 6; de deo nihil certi docuerunt *Ap.* 46, 5; ph. de sectarum suarum auctoribus nomina sortiti *Ap.* 3, 6; *Nat.* i, 4, 1 sqq.; ph. lege ex quibusdam ciuitatibus expulsi *Ap.* 47, 9.
 Philosophia *An.* 6, 7 (a philosophia ieiunantes); 6, 8 (philosophiae intentio enormis); *Pal.* 5, 6 (phil. elinguis); 6, 2 (phil. melior); *Praetor.* 7, 1 (phil. saecularis).
 Philosophus (= Plato) *An.* 4, 6; 7.
 Philyra *Pal.* 5, 5 (philyrae taeniis).
 Phoenix *Ap.* 19, 5; *Pal.* 2, 6.
 Phoenix *Res.* 13, 2.
 Phrenetica *An.* 43, 8.
 Phryges *An.* 20, 2; *Cult.* i, 1, 3; *Nat.* i, 8, 5; i, 8, 9; *Pal.* 2, 6; (= Troiani) *An.* 30, 2.
 Phrygio *Idol.* 3, 2.
 Physicus *Marc.* v, 4, 5 (physica superstitio); *Nat.* ii, 2, 14 (physica rheologia); ii, 2, 1; ii, 3, 1; *Val.* 15, 1.
 Physiologie *Nat.* ii, 12, 17.
 Physiologicus *Nat.* ii, 4, 13.
 Piaculariter *Pud.* 22, 15.
 Piaculum *Ap.* 8, 3.
 Pictorius *Marc.* i, 3, 1 (poetica et pictoria licentia).
 Pictura *Cult.* i, 8, 1; *Pud.* 7, 1; cfr 10, 12.
 Pieria *Ap.* 21, 29 (Pieriae, h. e. in Pieria).
 Pietatis deposita *Ap.* 39, 5 (= eleemosyna).
 Pigmentatus *Cult.* ii, 13, 7.
 Pigmentum *Cult.* ii, 8, 2 (pigm. muliebri); *Idol.* 11, 2 (pigmenta medicinalia); *Scorp.* 1, 12.
 Pignerare *Ap.* 13, 4; *Marc.* v, 12, 4 (pigneratos in eandem spem superindumenti).
 Pignus *Nat.* i, 15, 5; ii, 9, 14; *Prax.* 3, 5 (de liberis dictum).
 Pileum petere *Spect.* 21, 4.
 Pinnula *Marc.* i, 15, 5 (pinn. tetraonis).
 Pipiare *Mon.* 16, 5 (pipiantes infantes); *Val.* 15, 4 (pipiauit imbres, h. e. effudit pipians).
 Piratae *Nat.* ii, 14, 6 (piratae ad Ostiam usque progressi).
 Piscatura *Marc.* iv, 9, 1.
 Piscina *An.* 32, 6 (piscinarum submersio

- stragulabilis; *Bapt.* 3, 5 (pisc. Bethesda).
- Pisculentus *Marc.* 11, 20, 1 (pisculentum).
- Pituita *Val.* 24, 2 (pituitis et gramis).
- Placentem sibi esse de aliqua re *Marc.* 14, 35, 9.
- Placibilis *Res.* 43, 6; 47, 16 (placib. deo).
- Placidum quiescere *Scorp.* 12, 9.
- Plaga *Pal.* 2, 2 (pl. discidi); *Scorp.* 5, 1 (occursus est huic plagae).
- Plagiarius *Marc.* 1, 27, 4.
- Plagiator *Marc.* 1, 23, 7.
- Plagula *Marc.* 11, 15, 5; *Or.* 1, 1 (noua plagula nouo uestimento).
- Planca *Paen.* 12, 9 (plancae duae humanae salutis).
- Plane *Pal.* 4, 9 (quo planius adestur).
- Plane (= sane) *An.* 2, 1; 6, 5; 10, 9; 24, 5; 32, 1; 50, 5; 53, 2; *Pal.* 4, 2; 6, 2; et saepius.
- Planus *Marc.* 11, 6, 10 (planum in signis existimarunt); *Marc.* 11, 15, 7.
- Plasmare *Iud.* 13, 11; *Spect.* 23, 7.
- Plasmator *Iud.* 2, 1.
- Plastes, Plasta *Ap.* 16, 7; *Idol.* 3, 2; *Nat.* 1, 12, 7.
- Plasticus *An.* 43, 11; *Cult.* 11, 2, 6 (plasticae diuinae); 11, 5, 2 (plastica dei); *Nat.* 1, 12, 6 (plasticae manus); *Spect.* 18, 2.
- Platonicus *Pal.* 4, 7 (platonici tori); *Praescr.* 30, 1 (Platonica = schola Platonica); *Test.* 4, 2.
- Plaudere in sinum *Pud.* 6, 7.
- Plausor *Ap.* 35, 11; *Paen.* 10, 5.
- Plautus *Pal.* 3, 6 app.
- Plebs *Nat.* 1, 10, 39 (plebs caelorum); (= laici) *An.* 9, 4 (dimissa plebe); *Cast.* 7, 3 (differentiam inter ordinem et plebem constituit ecclesiae auctoritas); *Lei.* 13, 3; *Mon.* 12, 2.
- Plenitudo *An.* 33, 5 (plen. poenae); *Ap.* 45, 7 (plen. scientiae); *Lei.* 6, 2 (h. e. satietas); *Marc.* 5, 19, 5; *Spect.* 20, 6 (plenit. disciplinae).
- Plenus aliquid *Marc.* 11, 22, 4.
- Pleroma [*Flar.*] 4, 1; *Val.* 8, 4; 10, 4; 11, 1; 12, 2; 12, 4; 13, 2; 14, 1; 14, 2; 16, 1; 20, 1; 23, 1; 31, 1; 32, 2; 32, 4.
- Plerumque (= pleraque regiones) *Ap.* 20, 2.
- Pluma (= plurnae) *Pal.* 3, 1.
- Plumatus *Ap.* 21, 8.
- Plumbatus *Ap.* 29, 4.
- Pluraliter *Marc.* 5, 18, 12; *Prax.* 12, 1; 22, 10.
- Plurifariam *Vx.* 1, 2, 2.
- Plurifarius *Marc.* 1, 4, 4.
- Plurimus *Marc.* 11, 24, 2; 5, 13, 1; *Mon.*

- 11, 3 (plurimi matrimonii licentia); *Prax.* 13, 7 (plurima diuinitas, h. e. idololatria); *Spect.* 27, 4 (plurimum dulcibus); plur. cum genit. *Marc.* 11, 24, 2; 5, 11, 1 (plurimus misericordiae).
- Plus nubere *Cast.* 7, 1 (non plus nubunt).
- Plus (= magis) *An.* 33, 8 (plus gaudere); *Herm.* 15, 5 (plus bonum florisset sine mali afflatu); *Pal.* 5, 5 (plus laesere).
- Plus est quod *An.* 19, 8; 43, 3; *Cor.* 8, 3; *Prax.* 13, 3; *Pud.* 9, 21; *Res.* 22, 3; *Scorp.* 9, 15; cett.
- Plus est si *Marc.* 11, 21, 2; *Pud.* 9, 11.
- Poculum *Or.* 4, 5; *Scorp.* 12, 11 (pocula martyriorum).
- Poderes *Iud.* 11, 7; 14, 7.
- Poenalis *An.* 51, 4 (poen. exitus); *Ap.* 27, 7 (poen. scriuitus); *Cult.* 1, 5, 1 (poenale opus metalli).
- Poenicus *Pal.* 2, 1 (ne Poenicum inter Romanos erubescat).
- Poetae *An.* 33, 9; 57, 12; *Ap.* 14, 4; 47, 2; *Nat.* 1, 10, 40; 11, 1, 9; 11, 3, 2; 11, 7, 8; 11, 12, 16.
- Poetica (= poesis) *Nat.* 11, 7, 10; 11, 13, 17.
- Poeticus *An.* 56, 2; *Ap.* 19, 6; *Marc.* 1, 3, 1 (poetica et pictoria licentia).
- Politeuma *Marc.* 11, 24, 3.
- Politia *Mart.* 3, 3.
- Pollens *Lei.* 6, 1 (pollentioris mentis).
- Pollicitator *Iud.* 1, 3 (poll. idoneus).
- Pollicitatrix *Ap.* 23, 6 (pollicit. pluuiarum).
- Pollinator *Ap.* 13, 7; *Scorp.* 7, 7.
- Pollucere *Idol.* 2, 2.
- Pollucibilis *Lei.* 17, 4 (pollucibilior obsonandi).
- Polluctor *Ap.* 39, 15.
- Polluctum *Nat.* 11, 7, 17.
- Poma quae contacta cinerescunt *Ap.* 40, 7; *Pud.* 16, 12 (matrimonii pomum).
- Pometum *Pal.* 2, 7 (= pomarium).
- Pompa *An.* 35, 3; *Cor.* 13, 7 (pompa diaboli); *Idol.* 10, 4; *Pud.* 5, 6 (pompa et suggestus moechiae); *Spect.* 24, 2 (pompa diaboli).
- Pompaticus *Cult.* 11, 9, 4 (pompaticae feminae); *Val.* 16, 2 (pomp. aduentus).
- Pompatus *Spect.* 7, 2 (pompator suggestus).
- Pomum *Cult.* 1, 6, 2 (maris poma); *Lei.* 1, 4; *Pud.* 16, 12 (ex pomo matrimonii ieiunare).
- Ponderare *An.* 56, 7; *Nat.* 1, 7, 8.
- Pone *Pal.* 3, 2 (pone, h. e. post, paupum nominandus).
- Ponere *An.* 4 (in esse poni); 41, 1 (intrans.); *Ap.* 12, 4 (pon. ceruicem);

- Lei.* 16, 5 (purpuras ponere = deponere); *Or.* 25, 1 (de genu ponendo).
- Pontica lex *Marc.* 11, 6, 3.
- Ponticus (= Marcion) *Marc.* 1, 1, 5; 1, 2, 1; 1, 19, 5; cett.
- Pontice nauclere (= Marcion) *Marc.* 5, 1, 2.
- Pontifex Maximus *Ap.* 26, 2; *Cast.* 13, 1; *Marc.* 1, 7, 5; *Mon.* 17, 3; *Praescr.* 40, 5; *Pud.* 1, 6; *Vx.* 1, 7, 5.
- Pontifex authenticus dei patris *Marc.* 14, 35, 7.
- Pontifex salutis *Carn.* 5, 10.
- Pontificalis *Val.* 37, 1 (pontif. auctoritas).
- Pontus *Marc.* 1, 1, 3; 1, 10, 3; 11, 16, 5; *Nat.* 11, 16, 5; cett.
- Popina *Lei.* 12, 3 (popinas exhibere martyribus incertis).
- Popularis *Ap.* 40, 1 (populare incommo- dum); *Pal.* 4, 9 (popularium libidinum nudinae); *Res.* 22, 9; *Spect.* 3, 6 (discrimen popularium).
- Popularitas *An.* 30, 2 (popularitatem exonerare); *Cor.* 13, 7 (uota popularitatis); *Marc.* 1, 10, 2 (popul. maior generis humani).
- Populus (= Israel) *An.* 9, 8; *Idol.* 3, 4.
- Populus (= mores, uita publica) *Pal.* 5, 4 (pallium de populo secessit).
- Porrigere *Ap.* 21, 12 (porrigitur ex sole radius); *Ap.* 42, 8 (porrig. manum); *Cult.* 11, 5, 2 (porrig. oculos fuligine).
- Porta caeli strata a Christo *Marc.* 11, 24, 10.
- Portare *Bapt.* 1, 1 (port. fidem); *Carn.* 6, 13 (porto carnem); *Marc.* 14, 8, 4 (portare Graeci etiam pro eo solent ponere quod est tollere).
- Portendere (= significare, interpretari, praedicere) *An.* 18, 3; *Fug.* 4, 1; *Herm.* 37, 3; *Marc.* 14, 29, 8; 14, 30, 3; 14, 35, 15; *Prax.* 28, 9; *Pud.* 7, 13; cett.
- Portentosus *An.* 14, 4 (portentosissima munificentia Archimedis); 32, 2 (portentosior); *Marc.* 5, 15, 3.
- Porticus Salomonis *Praescr.* 7, 10.
- Portio *Ap.* 5, 4 (portio Neronis de crudelitate).
- Portionalis *Herm.* 31, 3; *Lei.* 9, 1 (portionale ieiunium); *Res.* 57, 3; *Virg.* 4, 5.
- Positio *Herm.* 27, 2 (positio uerbi prima, h. e. praesens tempus); *Nat.* 1, 7, 34; *Res.* 42, 2 app.
- Posse (= posse esse, posse fieri) *An.* 18, 7; *Cult.* 11, 12, 2; *Marc.* 14, 24, 7; *Pal.* 6, 1; *Res.* 45, 5.
- Possessio satanae *Pud.* 14, 24; martyrii *Pud.* 22, 3.
- Possidens c. genit. *Marc.* 11, 4, 4; 11, 6, 4 (possid. mundi).
- Possidere *Marc.* 11, 23, 1 (possessus a mulieribus); *Res.* 48, 1; 49, 9; 50, 4; *Scorp.* 2, 6. (poss. haereditate, possidere haereditati).
- Possum dicere *Cast.* 7, 1; *Fug.* 2, 6; *Marc.* 5, 8, 9; 5, 13, 12; *Mart.* 4, 9; *Mon.* 3, 3 (possum contendere); *Scorp.* 7, 5; *Vx.* 1, 5, 4.
- Posteaquam *An.* 34, 2; *Paen.* 6, 7.
- Posteritas *Marc.* 5, 19, 1 (post. haeretica, h. e. posteriores haeretici); *Praescr.* 31, 1 (poster. mendacitatis); *Praescr.* 34, 8; *Prax.* 2, 2 (poster. haereticorum).
- Postes laureis et lucernis ornabantur diebus festis *Ap.* 35, 4.
- Postliminium *An.* 35, 6 (postlim. uitae); *Pud.* 15, 2 (postlim. ecclesiasticae pacis).
- Postremissimus *Cult.* 11, 1, 1.
- Postremitas *An.* 53, 4 (post. mortis).
- Postremo (= denique) *Test.* 2, 4.
- Postulare *Ap.* 42, 1 (postulatur titulo iniuriarum); *Mon.* 11, 1 (postul. matrimonium); *Pat.* 5, 2 (post aliquid de aliquo).
- Postumare *Ap.* 19, 4 (postumant Moysi prophetae ceteri, h. e. aetate minores sunt); *Res.* 45, 3 (ordine postumant).
- Postumatus *Val.* 35, 1.
- Postumus *An.* 17, 12 (postuma ueritatis sententia); 42, 3 (post. uita); 54, 3 (post. eruditio); *Ap.* 40, 6 (post. clades); *Nat.* 1, 9, 8; *Scorp.* 1, 1 (de postumo corporis, h. e. de cauda); *Test.* 4, 9 (postuma fama).
- Potaculum (= potatio, potio) *Ap.* 39, 6; *Res.* 4, 5.
- Potare fidem *Praescr.* 36, 5.
- Potare (= potu refrigerare) *Iud.* 13, 12; *Spect.* 30, 6 (felle et aceto potatus).
- Potens c. inf. *Scorp.* 8, 6.
- Potentator *Res.* 23, 11.
- Potentatus *Res.* 22, 6.
- Potestas *An.* 20, 4; 24, 4; 38, 1 (potestates dominatrices).
- Potestatiuus *Herm.* 19, 5.
- Potior *An.* 18, 10; *Ap.* 10, 6 (= melior); *Marc.* 1, 6, 3 (= potentior).
- Potiri aliquid *Ap.* 17, 5 (pot. sanitatem); *Pal.* 3, 4.
- Prae (= propter) *An.* 2, 2.
- Prae manu esse *Ap.* 28, 1; *Marc.* 11, 11; *Scorp.* 10, 12; *Test.* 4, 11.
- Praebibere *Scorp.* 1, 3 (praeb. tutelam).

Praecanere (= praedicere, prophetare) *Idol.* 9, 8; 15, 6; *Iud.* 11, 11.
 Praecauere *Pud.* 1, 17-19; 14, 23.
 Praecedere *Marc.* 11, 4, 3.
 Praecellentia *Ap.* 25, 2.
 Praeceptus (= abruptus) *Cor.* 1, 4; *Marc.* 14, 38, 1 (sciens praecceptus ituros homines).
 Praeceptivus *Marc.* v, 10, 11.
 Praeceptivus *Res.* 49, 8 (praecceptivus modo).
 Praecerpere *Val.* 3, 2 (si quid utriusque linguae praecerpis).
 Praecessio *Mon.* 12, 2 app.
 Praecidere *An.* 16, 6; *Idol.* 7, 3; *Marc.* v, 18, 1; *Pal.* 5, 6 (praec. gulam); *Pud.* 1, 13.
 Praecinere (= praedicere, prophetare) *Carn.* 6, 2.
 Praecipere c. infin. *An.* 20, 3; c. accus. et infin. pro ne *Marc.* v, 7, 7.
 Praecipitare *Ap.* 41, 3; 22, 5 (fruges in flore praecipitat, h. e. interficit, decutit); *Scap.* 4, 5 (praecipitatus a daemone).
 Praecludere aliquid ab aliqua re *Nat.* 1, 2, 10.
 Praeclator *Marc.* 14, 27, 9 (praec. legis).
 Praeco *Pud.* 10, 3 (paenitentiae praeco).
 Praecocus *An.* 20, 3 (praecoca lingua); *Marc.* 11, 8, 1 (praecocus et abortivus); *Marc.* 14, 27, 4 (praecoca dilectio); *Nat.* 1, 13, 8 (praecocum infantem exhaustis, h. e. immaturum); *Pal.* 1, 2 (praecoca Romanum).
 Praecogitare *Val.* 36, 2.
 Praecognitio *Marc.* 15, 39, 7.
 Praeconium *An.* 3, 3; *Pud.* 1, 8; 10, 3; *Res.* 11, 1; 19, 1.
 Praecoquus : u. Praecocus
 Praecordia *Ap.* 31, 7 (praec. scenam insculpta); *Iei.* 2, 8 (de totis praecordiis credere); *Iud.* 7, 6 (praec. a diabolo obsessa).
 Praecox *An.* 20, 3 app.
 Praeculcare *Mon.* 10, 1.
 Praecurare *Marc.* 11, 29, 4.
 Praecursor *Iud.* 9, 23; *Marc.* v, 16, 4.
 Praedamnare *Ap.* 3, 2 et 8; *Idol.* 17, 3; *Marc.* 11, 23, 2; 10, 3.
 Praedamatio *Ap.* 27, 6.
 Praedesignatus *Res.* 23, 12.
 Praedicare (= praedicere) *Iud.* 9, 3; *Marc.* 11, 3, 2; (= docere) *Pud.* 19, 3.
 Praedicatio *Pud.* 1, 3; 10, 3; 15, 6.
 Praedicator (= propheta) *Ap.* 18, 5.
 Praedicatrix *An.* 46, 8.
 Praedo luantium *Ap.* 44, 2.
 Praeesse (= praestare, esse antea) *Ap.* 21, 11; 48, 2; *Carn.* 17, 2 (praestit ut);

Pud. 16, 15 (praestit nubere quam uri); *Res.* 14, 3; *Scorp.* 6, 1.
 Praefari *Ap.* 18, 5; *Herm.* 19, 2; (= prophetare) 20, 4 (praef. futura); *Marc.* 11, 3, 2; praef. alicui rei (= materiam praebere, in causa esse) *Ap.* 14, 6; *Nat.* 1, 10, 40.
 Praefatio *Res.* 6, 4 (sic enim praefatio patris ad filium : faciamus hominem).
 Praeferre (= praec se ferre) *Prax.* 24, 3; 28, 7.
 Praefocare *Iud.* 3, 1.
 Praeformare *Ap.* 1, 10 app.
 Praeformator *Praescr.* 30, 5.
 Praefortis *Carn.* 5, 7.
 Praefugere *An.* 33, 5.
 Praegnatus *Carn.* 1, 4; *Iud.* 9, 8; *Marc.* 11, 13, 5.
 Praegustare *Ap.* 39, 17 (praegust. orationem).
 Praeindicare *Iud.* 6, 1.
 Praeire *An.* 17, 10; 43, 7; *Marc.* 11, 5, 3.
 Praejudicare *An.* 2, 2; 8, 5 (c. dat., cfr. *Fug.* 4, 1; *Pud.* 15, 9); *Ap.* 1, 10; 3, 2; *Cor.* 2, 4 (praeducant suae parti); *Herm.* 6, 4; *Marc.* 11, 16, 4 (praed. de aliquo aliquid); *Marc.* 14, 16, 9; v, 1, 9; v, 6, 6; v, 20, 4; *Pud.* 11, 2 (praec. adversus aliquem); 21, 15; *Res.* 5, 5; 18, 2; *Scorp.* 6, 6; *Spect.* 3, 8; 4, 3; *Virg.* 6, 2.
 Praejudicium *An.* 2, 5 (sine laqueo alicuius praedicii); *Ap.* 39, 4 (praed. futuri iudicii); *Pud.* 1, 10; *Virg.* 7, 4 (praed. naturae).
 Praelatio *An.* 18, 10; 24, 6 (intellectualium praelatio); *Ap.* 13, 2; *Carn.* 7, 12; *Nat.* 1, 10, 11; *Val.* 22, 2.
 Praelator *Pud.* 2, 6 (praelator misericordiae quam iudicii).
 Praelatus *Marc.* 1, 9, 4; 11, 24, 8 (praelator populus).
 Praelegare *Vx.* 1, 1, 2.
 Praelegere (= eligere praec alio) *Nat.* 1, 3, 3.
 Praelibare *Res.* 2, 1.
 Praelibatio *An.* 38, 2.
 Praeloqui *Iud.* 4, 6; 14, 12.
 Praeluminare *Res.* 33, 5.
 Praemaledicere *Marc.* v, 5, 10.
 Praemeditatorium *Iei.* 6, 1 (praemedit. latinarum).
 Praemeditatus *Marc.* 11, 17, 4.
 Praeminari *Ap.* 21, 6; *Marc.* v, 19, 8.
 Praeminister *Or.* 1, 5.
 Praeministrare *Ap.* 21, 14; *Marc.* 14, 10; v, 6, 5; 18, 10; *Nat.* 1, 7, 26; 11, 3, 4.
 Praemittere (= praefari) *Marc.* 14, 22, 9; *Vx.* 1, 3, 1.

Praemittere *Vx.* 1, 5, 1 (liberos praemittere optamus, h. e. ante mori videre; hinc praemissus idem quod defunctus); *Cast.* 1, 1 (praemissa uxor); *Iei.* 12, 2; *Mon.* 10, 3; *Vx.* 1, 4, 3.
 Praemonere *Fragm.* 2 a.
 Praemonitio *Marc.* 11, 4, 6; *Pat.* 5, 11.
 Praemonitorius *An.* 3, 1 (praemonitorium edictum).
 Praenominare (= praenomen indere) *Marc.* v, 15, 7.
 Praenotare *Res.* 22, 2.
 Praenubere *Or.* 22, 10.
 Praenuntiare *Cult.* 11, 12, 3; *Fragm.* 2 a; *Marc.* v, 8, 4; *Or.* 1, 3.
 Praenuntiatio *An.* 35, 5; 46, 12.
 Praenuntius *An.* 35, 5 app. (praenuntius domini Iohannis).
 Praecipuus *Paen.* 8, 6.
 Praestendere *Iud.* 4, 5; 5, 1.
 Praeparatura *An.* 43, 9; *Marc.* 14, 13, 5; 14, 18, 4 (praeparaturam agere).
 Praepositor *Fug.* 11, 3 (praepos. ecclesiae); *Paen.* 6, 10.
 Praepotentia *Marc.* 11, 7, 2.
 Praepotentiatio *Marc.* v, 4, 10; v, 15, 7 app.; *Res.* 23, 2.
 Praeputatus *Marc.* v, 9, 9.
 Praeripere *Marc.* 11, 3, 2.
 Praerogativa *An.* 39, 4; *Ap.* 5, 2 (praerog. suffragii); *Herm.* 4, 1; *Iud.* 3, 1; 1, 2 (praerogativam habere); *Marc.* 14, 22, 12; 14, 31, 2; *Res.* 8, 1; 25, 2; 43, 4; 52, 11; *Val.* 4, 1 (praerog. martyrii).
 Praerupium, Praeruptum *Marc.* 14, 38, 1.
 Praesagia *Fragm.* 2 a.
 Praescientia *Marc.* 11, 7, 1 sq. (praesc. dei).
 Praescius c. genit *Ap.* 11, 16.
 Praescribere (= exceptione uti, exceptione perimere, obicere) *Ap.* 4, 4; 7, 2; 47, 10; *Fug.* 1, 2; *Iud.* 3, 2; *Marc.* 11, 3, 3; *Nat.* 1, 3, 6; 20, 16; *Prax.* 20, 3 (praescribit ex pluribus in pauciora); *Pud.* 6, 1; 7, 2; 12, 6; 15, 9; 19, 22; *Res.* 57, 3.
 Praescribere (= in initio scribere, praefari) *Marc.* v, 11, 12 (praescriptus, h. e. inscriptus).
 Praescriptio (= praescriptum, lex) *Nat.* 1, 12, 12 (praescr. naturalis).
 Praescriptio (= clausula qua reus adversarii intentionem oppugnat, exceptio, defensio) *Bapt.* 3, 1; *Marc.* 1, 1, 7 (praescr. novitatis); 11, 1, 2 (praescriptionis compendia); *Nat.* 11, 1, 4; 11, 12, 38; *Pat.* 4, 6 (praescriptionis compendia); *Prax.* 11, 4.

Praescriptivus *Marc.* 14, 1, 2 (praescr. occurrere).
 Praesentaneus *Ap.* 28, 4; *Nat.* 1, 7, 13.
 Praesentare (= repraesentare) *Praescr.* 36, 1.
 Praesentia *Carn.* 7, 6 (in praesentia esse); *Scorp.* 1, 10 (praesc. rerum).
 Praesepium *Pal.* 4, 2 (Diomedis cruenta praesepia).
 Praeses *Carn.* 8, 2; *Herm.* 11, 3 (praeses mali diabolus); *Praescr.* 42, 5.
 Praessio *Mon.* 12, 2.
 Praesidens *Pud.* 14, 16.
 Praesidere *An.* 33, 2; *Ap.* 39, 4; *Iei.* 17, 4; *Pud.* 14, 16; 21, 6; *Res.* 14, 9; 16, 4.
 Praesidium (= lucrum, emolumenta) *Ap.* 43, 2.
 Praesignare *Marc.* 1, 13, 1.
 Praesperare in aliquem *Marc.* v, 17, 3.
 Praestans (= liberalis) *Marc.* 14, 24, 5; 14, 29, 1.
 Praestantia (= quod quis, uel qua quis quid praestat) *Cast.* 8, 2 app.; *Iei.* 7, 7 (de praestantia humana, h. e. de uiribus humanis); *Marc.* 11, 16, 7 (praest. dei propter merentes); *Marc.* 14, 29, 1; (= qui uel quod praestans est) *An.* 2, 6; *Marc.* 1, 4, 6; 1, 5, 4; *Paen.* 4, 2.
 Praestare *Marc.* 14, 35, 3 (praest. fratri militiam, h. e. repraesentare); pr. absolute posit. *An.* 34, 4; 35, 2 (= se praestare); *Herm.* 34, 3; pr. c. accus. et inf. *An.* 51, 3.
 Praestigia *An.* 34, 2 app.; 57, 12 app.; *Ap.* 23, 1 (praestigia circulatoria); *Marc.* 11, 24, 13 (praest. magna promissionis).
 Praestrigia *An.* 34, 2; 57, 12.
 Praestringere *Ap.* 13, 3; 41, 5; *Cast.* 3, 6 app.; *Res.* 2, 13.
 Praestructum *Pal.* 3, 4.
 Praestructio *Marc.* 14, 14, 9; v, 5, 1; *Res.* 18, 1; 20, 1.
 Praestruere *An.* 18, 5; 25, 8; 38, 1; *Ap.* 35, 11; 47, 1 (praestructa antiquitas); *Bapt.* 20, 1; *Carn.* 1, 1; *Cast.* 3, 6; *Cor.* 11, 7; *Idol.* 5, 3; *Marc.* 1, 11, 8; 11, 12, 1; 11, 13, 4; 14, 2, 1; 14, 9, 3; 14, 16, 15; 14, 38, 5; v, 1, 9; v, 10, 6; v, 13, 12; v, 16, 7; *Mon.* 9, 6; *Nat.* 1, 19, 2; 11, 3, 3; *Praescr.* 15, 1; 44, 4; *Prax.* 19, 1; *Pud.* 1, 1; *Res.* 2, 11; 4, 1; 35, 9; 60, 4; *Val.* 1, 2; *Vx.* 1, 3, 1.
 Praesumere *Ap.* 16, 3; 21, 3; *Cult.* 11, 2, 2 sq.; *Marc.* 1, 11, 4; *Paen.* 6, 21; 10, 1; *Pud.* 10, 5; 15, 11; 16, 3; 21, 9; 22, 9.
 Praesumptio *Ap.* 21, 1; 25, 2; 49, 1; 49, 2; 50, 10 (praes. perdita); *Cult.* 11,

2, 2; *Nat.* 1, 19, 4 (praes. acceptabilior); *Paen.* 6, 3 (praes. infinctionis); *Prax.* 15, 6; *Pud.* 7, 5; 7, 13 (praesumptionem diuersae partis obducere); 14, 5; *Res.* 39, 7; *Test.* 4, 2 sq.; *Val.* 4, 1.
 Praesumptor *Paen.* 6, 23; *Test.* 4, 11 (praes. resurrectionis).
 Praesumptorie *Marc.* iv, 41, 2 (praes. aliquid elocutum).
 Praetendere (= praesidio esse) *Marc.* ii, 6, 5; *Mat.* 13, 7; *Pud.* 17, 1 (praetendunt pro castitate).
 Praeter (= extra) *Pal.* 3, 7 (praeter urbem censere); *Pud.* 16, 20; (= praeterquam) *Ap.* 6, 4; *Marc.* iv, 24, 1; iv, 34, 6 (praeter ex causa adulterii); *Nat.* 1, 11, 4; *Prax.* 13, 6; *Res.* 22, 2; *Scorp.* 8, 7; *Val.* 18, 2; *Virg.* 2, 3; pr. quam (= aliter quam) *Scorp.* 11, 4.
 Praeterea (= antea, olim) *Nat.* 1, 4, 13.
 Praeteresse alicui rei (= abstinere, renuntiare) *Ap.* 38, 4.
 Praeterire (= non curare, contemnere) *An.* 58, 5 (tormenta praeterire); *Bapt.* 2, 3; praet. de aliqua re *Marc.* v, 11, 10.
 Praetexta puerilis *Idol.* 18, 1.
 Praetextum *Paen.* 5, 2; *Val.* 9, 3 (praetexto dilectionis).
 Praetimere *Res.* 35, 6.
 Praetorium *Scap.* 3, 4; *Pal.* 5, 4 (praetoria = praetoria edicta).
 Praetractare *Marc.* v, 21, 2; *Prax.* 27, 3.
 Praetractatus *Fug.* 4, 1.
 Praevalere alicuius *Herm.* 9, 3.
 Praeuaricare *Fug.* 7, 1 app.
 Praeuaricari *An.* 1, 5; *Ap.* 2, 17 (praeu. in leges); *Fug.* 7, 1 (praeu. voluntatem suam); *Pat.* 9, 4 (praeu. fidem); *Virg.* 8, 4.
 Praeuaricatio *An.* 17, 9 (praeu. gustus); *Idol.* 19, 5; *Nat.* 11, 14, 12 (praeu. uenalis medicinae).
 Praeuaricator *An.* 25, 2 (praeu. naturae et artis); *Marc.* 1, 22, 10; 1, 27, 1; iv, 43, 4; *Paen.* 3, 10 (dissimulator et praeu.).
 Praeuellere (alicui aliquid) *Scorp.* 13, 12.
 Praeuenire *An.* 15, 4 (trans. = praecoccupare); 26, 3 (pr. nasci); *Ap.* 21, 19 (praeuento carnificis officio); 19, 3 (h. e. aetate praecedere); *Bapt.* 5, 5 (praeuienti descendere); *Marc.* v, 11, 4; 12, 3.
 Praeuertere (= anteponere) *Pal.* 5, 1; *Res.* 37, 4.
 Praeuulsa setarum *Nat.* 1, 10, 35.
 Prasinum *Spect.* 9, 5.
 Pratum *An.* 24, 11 (in tanto sapientium

prato); *Cor.* 15, 1 (pratrum caeleste, h. e. Iris).
 Precarius *Herm.* 9, 1 sqq.; 9, 3 (praecario aut iniuria); *Marc.* iv, 22, 8; v, 12, 8.
 Premere massam *Val.* 31, 1.
 Presbyter *Cast.* 7, 6 (bis); *Paen.* 9, 4; *Praescr.* 41, 8; *Pud.* 13, 7; cett.
 Presse *Marc.* v, 2, 3; *Pud.* 18, 10 (et adhuc pressus).
 Pressura (= uexatio) *Idol.* 9, 6; 9, 8 (press. pabuli); *Marc.* v, 14, 11; *Res.* 40, 8; 48, 12 (press. Asiatica Pauli); *Vx.* 11, 5, 1.
 Pressus *Pal.* 3, 1 (omni conchylio pressior); *Praescr.* 41, 1 (pressior disciplina); 44, 1 app. (pressiora testimonia).
 Pretiose *Marc.* 1, 22, 9 (pretiosius curare).
 Pretiositas *Cult.* 11, 10, 2; *Pal.* 5, 6 (pretios. auium).
 Pretium (= merx) *Paen.* 6, 4.
 Prex *Ap.* 43, 2 (preces sternere alicui).
 Pridianus *Marc.* iv, 12, 6; *Res.* 42, 6.
 Primarius *Marc.* iv, 15, 12 (primaria unguenta).
 Primatus *An.* 27, 3 (= primogenita); *Idol.* 17, 2; *Marc.* iv, 27, 5 (primatus locorum et honoris).
 Primigeni(t)alis *Val.* 20, 2.
 Primitus *Pal.* 2, 6.
 Primogenitus *Ap.* 21, 17; *Prax.* 7, 1.
 Primordialis *Ap.* 21, 17; *Idol.* 4, 4 (primordiale delictum); *Idol.* 2, 6; *Nat.* 1, 12, 13 (primord. granum); *Val.* 7, 8.
 Primordium (= status originalis) *An.* 9, 7; 16, 1; 26, 5 (ex primordii forma); 27, 7; 31, 1; 36, 4; 43, 9; *Mon.* 5, 1 (primordiorum testimonium); *Pal.* 5, 4.
 Primoris *Ap.* 19, 4; 21, 18; *Praescr.* 31, 1 (in primore constituere); *Pud.* 19, 22 (in primore epistula).
 Primus *Pal.* 2, 5 (regnare primus); pr. pro Prior *Marc.* iv, 35, 14.
 Princeps mundi *Ap.* 24, 3; pr. saeculi *Pud.* 8, 7; 9, 9; pr. huius aevi *Pud.* 9, 15.
 Principalis *An.* 15, 1 (principale, sc. in anima, h. e. τὸ ἡγεμονικόν); 43, 9 (principalior); *Cor.* 13, 3 (principales prosperitates); *Herm.* 4, 2; *Marc.* iv, 36, 4; v, 2, 1 (principales epistulae); *Pat.* 5, 21 (principalia delicta); *Val.* 5, 1.
 Principalitas *An.* 15, 1 (= τὸ ἡγεμονικόν) *Praescr.* 31, 1 (princip. ueritatis).
 Principaliter (= praecipue) *An.* 18, 9; *Ap.* 6, 10; *Marc.* 1, 4, 2; *Pat.* 5, 3; *Prax.* 18, 2; *Pud.* 20, 1; *Scorp.* 2, 4.
 Principatus *Herm.* 19, 5; *Marc.* 1, 24, 4 (princip. culpae); *Val.* 35, 1.

Principium *Cor.* 12, 3; *Herm.* 19, 3 (princip. testae argilla).
 Prioratus *Val.* 4, 1.
 Pristinus *Bapt.* 1, 1; *Carn.* 3, 4; *Idol.* 12, 3 (Pr. pseudomartyr); *Idol.* 3, 10 (pristina belli); *Idol.* 9, 21; *Marc.* iv, 22, 7 (prist. populus, h. e. Iudaei); *Nat.* 1, 10, 5; *Prax.* 1, 6 (pristinum doctor); *Res.* 55, 2 (de pristino perire, h. e. demutari).
 Priuilegium *galeri* *Pal.* 4, 10.
 Prius est ut *Herm.* 41, 4; *Marc.* 111, 24, 13; iv, 26, 1.
 Priuare (= priuare et proprium facere) *An.* 2, 2 (nunc peraequat, nunc priuat).
 Priuatus *An.* 46, 7 (priuatum loci); 54, 4 (priu. aer); *Paen.* 2, 14 (priuatum, h. e. res propria).
 Pro eo quod est *Bapt.* 11, 2; *Or.* 22, 3.
 Probabilis *Bapt.* 1, 1 app. (prob. fides).
 Probator *An.* 43, 7 (= probum faciens).
 Probe *Or.* 17, 1 (temperate ac probe elatis manibus).
 Problema *Fragm.* 1; *Res.* 36, 1.
 Probore (= prolatio) *Prax.* 8, 1 sqq.
 Probrosus *Nat.* 1, 5, 1 (probrosissimus).
 Probrum *Pud.* 18, 11 (sine probro uilitatis).
 Probus *Cult.* 11, 13, 1 (probum uestrum appareat).
 Procax *An.* 17, 11 (Academia procacissima); *Ap.* 25, 6; *Or.* 17, 2 (procacissimus Pharisaeus).
 Procedere *An.* 43, 2; 48, 2; *Ap.* 13, 2; *Cult.* 11, 10, 5; *Idol.* 15, 8; *Vx.* 11, 4, 1.
 Proceritas perplexa intestinorum *Res.* 60, 2.
 Processio *Praescr.* 43, 5 (processio modesta).
 Processus *An.* 20, 2 (processus uarii seminum); 38, 1 (proc. membrorum, h. e. progressus).
 Proclinare *Herm.* 41, 3 (in alterum magis proclinarunt).
 Proclium *Vx.* 11, 1, 2.
 Proclium *Spect.* 3, 6.
 Procreatus *An.* 39, 4 app.
 Procurare *Ap.* 24, 4; *Cult.* 11, 1, 1 (procurans affectioni); *Marc.* 1, 25, 7 (procurat liberando homini); iv, 1, 2 (proc. euangelio); iv, 17, 2; iv, 28, 3; iv, 38, 10; v, 15, 10; *Pat.* 13, 5; *Prax.* 18, 5 (filio procurabat pater); *Pud.* 9, 3; *Res.* 18, 1; *Val.* 11, 2.
 Procuratio *Idol.* 11, 6.
 Procurator *Idol.* 11, 2 (procur. idolorum); *Scap.* 4, 5.
 Productus *An.* 48, 1; *Ap.* 18, 3; *Marc.* v, 6, 4; *Paen.* 10, 2; *Pud.* 8, 7; 9, 21; *Res.* 11, 9.

Prodere *Or.* 17, 5 (prod. petitiones suas).
 Prodesse in aliquid *Pal.* 5, 5.
 Prodigia (= index) *Nat.* 1, 7, 7.
 Prodigere (= consumere, absumere) *An.* 20, 4 (prodigat mentem paralysis); *Ap.* 48, 9 (prodig. in nihilum); *Pud.* 9, 10; Cfr Productus.
 Prodigium est c. accus. c. inf. *Pal.* 4, 1.
 Prodigus *Pal.* 1, 1 (tunicae trans crura prodigae).
 Producere (intrans.) *Pal.* 2, 6; produci, h. e. in arenam *Pal.* 6, 2.
 Productus *Ap.* 18, 3 app.
 Produx *Carn.* 20, 5 app.
 Profanare *Idol.* 10, 2 (profanatus idolo).
 Profanitas *Pal.* 2, 5 (prof. superiorum = superiores profani).
 Profanus c. genit. *Marc.* iv, 11, 1 (prof. Iudaismi).
 Profari (= προφητεύειν) *An.* 43, 9; *Res.* 20, 6.
 Profectio (= expeditio, agmen) *Marc.* iv, 24, 1.
 Profectus *Marc.* 111, 24, 4 (prof. dici); *Nat.* 1, 10, 19.
 Proferre sermonem *Prax.* 8, 6.
 Professio *Ap.* 42, 9; *Marc.* v, 1, 3; 8, 12; *Nat.* 1, 5, 8 (bis).
 Professor *An.* 25, 2 (pr. ueritatis); *Cult.* 11, 3, 2; *Marc.* 1, 13, 5 (sapientiae professores, h. e. philosophi); iv, 12, 9; v, 1, 3; *Res.* 39, 3.
 Professus (pass.) *Pud.* 4, 4.
 Proficere in aliquid *Spect.* 19, 4.
 Profiteri *Pud.* 2, 10 (= confiteri).
 Profligare (= impendere, finire) *Ap.* 42, 7 (profligantur merces Sabaeorum Christianis sepeliendis); *Marc.* v, 13, 1 (profligatur opusculum).
 Profundum *Idol.* 24, 1; *Marc.* iv, 34, 11; iv, 35, 1; v, 14, 9.
 Profundus *Nat.* 11, 17, 14 (profundissima cura).
 Profusor *Marc.* 1, 24, 3.
 Profuturus *An.* 38, 5.
 Progressus *An.* 31, 2 (progressior).
 Prohibere (= uetare) *An.* 2, 7; 40, 2; (c. simplici coniunctiuo) *Marc.* iv, 35, 3.
 Proiecte *Pud.* 13, 9.
 Proinde adiect. *Val.* 6, 1; proinde — quemadmodum *Ap.* 9, 15; pr. — sicut *Marc.* iv, 39, 1; v, 3, 9; pr. est (c. infin.) *Marc.* 11, 16, 2.
 Prolatio *Nat.* 1, 3, 6 app.; *Praescr.* 10, 4 (prob. quaerendi); *Prax.* 8, 1; *Val.* 7, 6.
 Proleuare *Val.* 33, 2 (proleuare facillimo).
 Proleuare *Paen.* 4, 5 (proleuare mersum).
 Prolixus *Ap.* 30, 4 (prolixam uitam).

- Proludere* *Marc.* 11, 4, 1; 11, 5, 1 (proludere quasi de gradu primo).
Proluere *Ap.* 9, 5 (proluere humano sanguine).
Proma *Marc.* 11, 10, 3 (promas tuas replesti); *Res.* 27, 4 (proma cella); *Vx.* 11, 4, 3 (proma praeculsa).
Promere *Vx.* 11, 8, 1 (dominica extraneis promant).
Promereri *Ap.* 21, 4; 24, 4; *Catt.* 3, 4; *Iei.* 3, 1 (prom. deum); *Paen.* 6, 1.
Promisce *Or.* 21, 1.
Promissio *Paen.* 2, 4; *Pud.* 8, 7.
Promittere (= demittere) *Pal.* 5, 1.
Promotio *Praescr.* 43, 5 (promotio ementa).
Promotus (= promotio) *Cor.* 3, 4.
Promouere *Ap.* 1, 8; *Nat.* 1, 1, 3 (promou. animum ad aliquid); *Pal.* 3, 3 (= incedere); (= proficere, perficere) *Praescr.* 32, 5.
Promptus c. infin. *Scorp.* 1, 12 app. (promptam mederi theriacam).
Promulgare *An.* 11, 3; 46, 6; *Ap.* 10, 7; 11, 8; *Herm.* 26, 2; *Idol.* 22, 4 (promulgare se nemo debet); *Marc.* 11, 19, 1; 14, 2, 1; 14, 5, 4; 14, 33, 8; 14, 34, 13; *Pal.* 3, 7; *Praescr.* 20, 4; *Pud.* 1, 7; *Res.* 11, 4.
Promulsus (= lanx) *Pal.* 5, 5.
Pronatus *An.* 2, 3 (pronatae propheticae paraturae).
Pronepos *An.* 28, 1; *Nat.* 11, 14, 10.
Pronubus *Ap.* 6, 4 (pronubo anulo opignerare); *Catt.* 15, 1; *Nat.* 1, 2, 9 (pronubi canes).
Pronuntiare *Ap.* 46, 4 (pronuntiare aliquem ad bestias); *Ap.* 2, 20; *Herm.* 10, 4; *Paen.* 9, 5 (pron. paenitentiam in peccatorem); *Pud.* 1, 8 (= in ecclesia legere); 7, 17 (admisso pron.); 8, 6; 13, 1 (in interitum carnis pron.); 13, 20; 14, 28; 16, 20; 17, 13; 19, 8; *Res.* 16, 4; *Test.* 1, 5 (prope Christianum pronuntiare).
Pronuntiatio *An.* 35, 5; *Bapt.* 2, 5; 12, 1; *Fug.* 6, 1; *Marc.* 1, 2, 1; *Pud.* 14, 25; *Res.* 62, 1; *Scorp.* 9, 9.
Pronus *Herm.* 41, 2 (nec malo nec bono pronus).
Propago *An.* 2, 6 (propagines quaestionum); 19, 6; *Pal.* 2, 6; *Scorp.* 9, 3 (prop. nominis).
Prope *Ap.* 1, 8; *Nat.* 1, 1, 3; 4, 6 (propius experiri); pr. — esse *Pal.* 2, 2 (prope sis eandem negare); 4, 1 (culpae prope est); prope aliquem pronuntiare *Test.* 1, 5.
Properabilis *An.* 43, 3.
Properare aliquid *Pal.* 4, 2; pr. sibi mortem *Res.* 45, 14.
Properatus *Marc.* 1, 1, 1 (primum opusculum quasi properatum rescindendum).
Propheta *An.* 28, 1; *Iud.* 13, 3; *Paen.* 2, 4; *Pud.* 6, 2; *Res.* 20, 1; cett.
Prophetare *An.* 11, 4; 26, 1; 47, 2; *Marc.* 14, 21, 6; 14, 39, 12; *Or.* 22, 4; *Res.* 61, 1.
Prophetes (= prophetissa) *An.* 15, 4; *Pud.* 10, 4 (= Ionas); *Res.* 11, 1.
Prophetia *An.* 4 (= S. Scriptura); *Ap.* 19, 6; *Iei.* 16, 8; *Marc.* 14, 8, 1; 14, 18, 7; 14, 19, 1; 14, 12, 6; 14, 15, 5; *Or.* 1, 1; *Res.* 21, 5.
Prophetialis *Val.* 28, 1 (prophetiale patrociniū).
Propheticus *An.* 2, 3; *Marc.* 11, 5, 2 (propheticum eloquium); 14, 18, 4; *Pud.* 21, 5.
Propinquitas *Pal.* 2, 4.
Propitiabilis *Iei.* 15, 3.
Propitiare (= adorare, uenerari) *Ap.* 16, 6; *Spect.* 12, 2.
Proponere edictum *Pud.* 1, 6.
Propositio (= πρόβλημα) *An.* 6, 3; *Herm.* 37, 2; *Pud.* 2, 11.
Propositum *Marc.* 11, 17, 4 (de proposito); *Pud.* 9, 12; 10, 1; 15, 11.
Proprietas *An.* 8, 5 (= natura particularis, cfr 21, 4); 9, 5 (coloris proprietas = proprius color); *Bapt.* 2, 2; *Cor.* 10, 8; *Fug.* 2, 7 (ex proprietate possidere); *Pal.* 3, 3 (coloris propr.); *Praescr.* 35, 4.
Proprius (= suus) *An.* 2, 2; 38, 6 (sua firmamenta et propriae conditionis alimenta).
Propter c. gerund. *An.* 35, 1.
Propudiosus *Pal.* 4, 5 (propudiosi Caesaris).
Propudium *Pal.* 4, 9.
Prorogatio *Catt.* 6, 2.
Prosapia *Iud.* 1, 2; *Nat.* 11, 12, 36.
Proscribere *Marc.* 11, 17, 4 app. (proscripsit; Non occides).
Proscribere (= inscribere, intituare) *An.* 13, 2; 24, 1 (quid amplius proscriberet animam); *Res.* 18, 4 (quoniam titulo spes proscribitur sit).
Proscriptio *Ap.* 4, 9; *Nat.* 1, 14, 1 (picturam sub ista proscriptio); *Pud.* 3, 3 (in primis titulis ... proscriptio signatam).
Prosecare (= sacrificare) *Ap.* 9, 5 (maior aetas apud Gallos Mercurio prosecatur); *Ap.* 46, 5 (gallinaceum prosecare Aesculapio).
Prosector *An.* 25, 5.
Proselytus *Iud.* 1, 1 (prosel. Iudaeus).
Proseminator *Nat.* 11, 13, 20 app.

- Prosciac* (= ἀπαγγαλ) *Val.* 26, 2.
Prosilire *Val.* 14, 3 (prosiluit inquire).
Prospecte *Ap.* 6, 7 (prosp. decernere).
Prospectus *Marc.* 14, 34, 7; *Or.* 10.
Prospectus *An.* 6, 8 (c. genit.); *Ap.* 22, 7; *Cor.* 14, 2 (ex apostoli prospectu); *Marc.* 14, 13, 12; *Pal.* 6, 1; *Val.* 11, 1 (h. e. prouidentia).
Prosper c. genit. *Pal.* 1, 1 (prosperos temporum).
Prosperatus *Ap.* 6, 6 (prosperata felicitas).
Prospex *Test.* 5, 2.
Prospicere (= offerre, praebere) *Pal.* 5, 2; (= conspiciere, uidere) *Iei.* 9, 3; *Marc.* 14, 43, 2; *Val.* 4, 4 (= requirere) *Or.* 28, 3 (quam sibi prospexit deus).
Prostare *Ap.* 16, 6.
Prosternere se *Or.* 23, 5.
Prostitubulum *Ap.* 6, 3; *Praescr.* 30, 6; *Spect.* 17, 3.
Prostituere *An.* 34, 4 (sub titulo prostitisse Helenam uiliorem); *Ap.* 46, 4 (prostit. lucernas); *Pud.* 11, 1.
Prostitutio *Ap.* 27, 1; *Pud.* 6, 10.
Prostitutor *Pud.* 10, 12 (prostitutor christiani sacramenti).
Prostitutus *Ap.* 25, 9 (prostitutissima lupa); *Cult.* 11, 12, 2; *Res.* 63, 2.
Prostratio *Praescr.* 41, 3 (prostr. disciplinae).
Prostratus *Ap.* 25, 9 (prostratissimus).
Protectio *Fug.* 5, 3.
Protector *Ap.* 5, 6; 6, 1; *Nat.* 11, 1, 6.
Protelare *Marc.* 14, 21, 3 (sexcenta hominum milia protelauit); *Paen.* 4, 3 (protel. in portum); *Spect.* 1, 2 (protel. in occasionem).
Proterius *Pal.* 12, 9 (proterium sapit).
Protoplastus *Catt.* 2, 6.
Protractus *Or.* 5, 1 (protractum saeculo postulare).
Prouenire *Or.* 6, 4.
Prouerbia *An.* 6, 8 (Thales in puteum); *Ap.* 7, 13 (tempus omnia reuelat); *Carn.* 6, 1 (de calcaria ad carbonariam); *Fug.* 10, 1 (qui fugiebat, rursus proeliabitur); *Marc.* 11, 8, 1 (aspis a uipera uenenum mutuatur); 14, 17, 11 (caecus caecum ducit in foueam); *Mart.* 4, 9 (tantum si ultimum, quanti margaritum); *Nat.* 1, 20, 5 (figulus figulo, faber fabro inuidet); 11, 13, 15 (τοῦ πατρὸς τοῦ πατρὸς); *Pal.* 3, 3 (de corio suo ludere); 5, 4 (nemo alii nascitur, moriturus sibi); *Praescr.* 37, 3 (alterius siluam caedere); *Spect.* 25, 5 (de caelo in coenem); *Val.* 19, 2 (mulum de asino pingere).
Prouidens *An.* 46, 11 (prouidentissimum humanae institutioni); *Res.* 63, 7 (prouidentissimus).
Prouidenter *Ap.* 20, 3; *Res.* 47, 12 (prouidentissime).
Prouidere (= praeuidere) *An.* 3, 1; *Marc.* 11, 26, 2; 14, 1, 5; *Vx.* 2, 3, 5.
Prouincia *An.* 42, 3 (prou. animae).
Prouincialis *Cor.* 13, 1.
Prouocare *An.* 19, 3; *Ap.* 27, 1 (prouocati ad sacrificandum); 39, 18 (prouocatur deo canere); *Cor.* 6, 1; 12, 1 (prouocare de aliqua re, h. e. postulare, cfr *Ap.* 46, 10; prouocamur de pudicitia); *Herm.* 33, 2; *Idol.* 9, 1; *Marc.* 11, 9, 7; 14, 1, 1; 14, 1, 7; 14, 15, 5 (prou. aliquid ad aliquid); *Mon.* 10, 1 (ad apostolum prouocari); *Pal.* 5, 4 (prou. de negotio); *Pud.* 7, 2.
Prouocaticus *Marc.* 11, 3, 5.
Prouocatio *Marc.* 1, 9, 8; 14, 11, 5; 14, 12, 4.
Prouocatus *An.* 37, 7 (prouocatus cœmentia).
Prouulgare *An.* 46, 6 app.; *Cult.* 1, 2, 1; *Marc.* 14, 21, 6; 14, 27, 2; *Nat.* 11, 16, 5; *Virg.* 13, 2.
Proxime c. genit. *Iud.* 11, 7.
Proximo (= nuper, proxime) *Iei.* 9, 8.
Proximus *Ap.* 27, 6; *Cor.* 7, 1 (de proximo colere deum); *Cult.* 11, 9, 2; *Iei.* 12, 2; *Mon.* 6, 4; *Pal.* 7, 7; 5, 13 (de proximo amicus deo); *Vx.* 1, 8, 2; 11, 3, 1 (= promptus, manifestus) *Ap.* 25, 17 (magis fides proxima est aduersus semetipsos confidentes quam pro semetipsis negantes); *Idol.* 11, 5; *Nat.* 11, 12, 37 (litteris ... magis proximis).
Prurigo *Pud.* 6, 15.
Prurire *Val.* 17, 1 (prurientis intentionis lactitia).
Psallere (= psalmum canere) *Iei.* 13, 7.
Psalmus *An.* 9, 4; *Carn.* 17, 1; 20, 3 (pr. Valentini); *Catt.* 10, 2; *Marc.* 14, 8, 12; 14, 9, 10; *Or.* 27, 28, 4; *Spect.* 25, 3 (psalmum comminisci); *Vx.* 11, 9, 8.
Psalticus *Scorp.* 8, 3 app. (psalticae puellae lucar).
Pseud(o)apostolus *Marc.* 14, 3, 4; 14, 5, 5; 14, 12, 6; 14, 19, 5; *Praescr.* 4, 4; *Res.* 24, 13; cett.
Pseudochristus *Marc.* 11, 3, 1.
Pseudopropheta *An.* 2, 3; *Marc.* 11, 15, 7; *Praescr.* 4, 4; *Res.* 24, 13.
Pseudopropheta, (gen. -tidis) *An.* 37, 9; *Catt.* 10, 5; *Res.* 11, 2.
Pseudopropheticus *Pud.* 21, 8.
Psychicus (= catholicus) *Iei.* 1, 1; *Marc.* 14, 22, 5; *Mon.* 1, 1; *Prax.* 1, 6; *Pud.* 1, 10; 6, 14; 10, 8; 16, 24; 18, 2; 21, 16; cett.

- Pthisis *An.* 20, 4.
 Pitana *Ap.* 50, 6.
 Pubertas *An.* 38, 1 (pub. animalis); *Ap.* 22, 5 (pub. frugum).
 Publicanus *Publ.* 7, 2; 9, 5 sqq.; 10, 5.
 Publicare *Ap.* 42, 3 (publicamus usui uestro opera nostras); *Fig.* 9, 4; *Nat.* 1, 16, 12 (publ. libidinem).
 Publicatio *Paen.* 10, 1 (publ. sui); *Publ.* 1, 21; *Virg.* 14, 5; 3, 4 (publ. uirginis).
 Publicus *Cor.* 6, 1 (in publico mundi); *Or.* 17, 5 (in publico onere).
 Publicus (adi.) *Cult.* 11, 12, 1 (publicarum libidinarum uictimae); *Idol.* 10, 6 (publicae uictimae, sc. libidinis).
 Pudenda *Iel.* 1, 1; *Pal.* 4, 10; *Res.* 4, 5 (de pudendis non pudendum).
 Pudicitiam trucidare *Publ.* 4, 3.
 Pudor (= pudendum) *Spect.* 21, 2; *Virg.* 11, 4 (pud. ubique uestitur).
 Pudorem imperare alicui *An.* 46, 3; pud. resignari per osculum et dexteram *Virg.* 11, 5.
 Puellam perseuerare *Pal.* 4, 2.
 Puer *Marc.* 14, 23, 4; *Or.* 16, 1 (puer, h. e. paruuli); (= seruus) *Ap.* 14, 1.
 Puerarius (= παιδαγωγός) *An.* 55, 4.
 Pueritas *Nat.* 11, 9, 2 app. (puer. uitii).
 Pueritia *Or.* 22, 8 (bis).
 Puerpera numerosa *An.* 6, 8.
 Puerperium *Marc.* 11, 11, 7 (puerperii spurcos, anxios, ludicros exitus).
 Pugil *Pal.* 4, 4.
 Pugnus *Scorp.* 6, 3 (pugni quassant); *Spect.* 23, 7 (pugnorum artifex; pugnorum calli).
 Pullulare *Isid.* 2, 3; *Paen.* 5, 12; *Val.* 3, 4.
 Pullulatio *Ap.* 19, 1*.
 Pulmentum *Spect.* 27, 4.
 Pulmo *An.* 10, 5; 10, 7 (pulmonum folles); *Res.* 4, 5 (pulmonibus natate).
 Pulpatum *Pal.* 5, 6.
 Puls *Spect.* 12, 6 (puls. pridiana).
 Pulsare *An.* 20, 3 (= accusare); 40, 4; *Ap.* 9, 6 (puls. apud conscientias); 20, 4; *Carn.* 24, 2 (h. e. punire); *Marc.* 14, 38, 10 (pulsata traditione scribarum); v, 19, 10; *Or.* 6, 3; *Pal.* 6, 2 (pulsare musicam); *Praescr.* 8, 7 (pulsate et aperietur); *Praescr.* 10, 8 (pulsabit me hac pronuntiatione); *Res.* 1, 6 (h. e. ueritatem quaerere, uestigare).
 Pulsator *Or.* 6, 3 (pulsator ille nocturnus).
 Pulsus *Prax.* 5, 5; *Res.* 61, 2 (pulsus linguae).
 Puluerus *Pal.* 4, 1 (pulueris uolutatio).
 Pumex spiculi *Pal.* 4, 3.
 Punicus *Ap.* 25, 8; *Nat.* 11, 9, 13. Cfr. Phoenicus.
 Pupula *An.* 10, 5.
 Purgare *Ap.* 2, 3 (p. causam); 6, 11 (ut uiam mihi ad manifestiora purgem); 21, 17 (purg. leprosos); *Marc.* 11, 9, 9 (purgatur de mali exprobratione); *Marc.* 14, 27, 1; *Publ.* 19, 5; *Res.* 6, 6; *Scorp.* 10, 11 app. (p. causam).
 Purgatrix *Bapt.* 5, 1.
 Purificatio *Cast.* 10, 3.
 Purificatio *Cast.* 10, 2.
 Purpura *Ap.* 15, 7 (purpureae sacerdotum); *Cor.* 15, 2; *Cult.* 11, 13, 7 (purp. pudicitiae); *Idol.* 18, 1; *Iel.* 16, 5 (purpuras ponere, h. e. deponere); *Pal.* 4, 7; *Publ.* 8, 1 (purpura oculare uestes).
 Purpuratus *Idol.* 18, 2 (purpurati regum).
 Purpureus *Cult.* 11, 10, 1 (purpureae oues).
 Purulentia *Pal.* 5, 7 (purulentiae ciuitatis).
 Purus *Paen.* 9, 4; *Pal.* 4, 10; *Res.* 20, 7 (purus ab aliqua re); *Scap.* 2, 8 (pura prece).
 Pusillanimitas *Or.* 29, 2.
 Pusillitas *Herm.* 14, 3; *Marc.* 11, 25, 1; 11, 27, 3 sq. (pusillitates dei); 11, 28, 1; 14, 9, 8; 14, 20, 7; *Res.* 6, 1.
 Pustulare *Cult.* 1, 5, 2 (pustulat concha intrinsecus).
 Puta (= pone, exempli gratia) *An.* 56, 5; *Iel.* 13, 5; *Marc.* 11, 7, 3; 14, 30, 2; 38, 1; *Prax.* 13, 1; 18, 4; *Publ.* 22, 3.
 Putare (= credere, arbitrari) *Pal.* 2, 1.
 Putatius *Carn.* 1, 4 (putatius caro Christi); *Marc.* 11, 11, 1 (putat, in Christo corpulentia); cfr. 11, 8, 4; 11, 9, 1; v, 4, 15.
 Putescere *An.* 32, 1; *Res.* 33, 3 (putuit in corruptionem).
 Puteus *Bapt.* 5, 4 (putei qui rapere dicuntur); *Herm.* 11, 3 (puteus abyssi).
 Pyctes *Iel.* 17, 7; *Scorp.* 6, 5.
 Pyra *Nat.* 11, 14, 9.
 Pyriphlegeton fluius *Ap.* 47, 12; *Nat.* 1, 19, 6.
 Pythicus *Scorp.* 6, 2 (Pyth. agon).
 Pythonicus *An.* 28, 5 (python. spiritus).
 Qua (= in quantum, quatenus, quandoquidem, ut) *Ap.* 5, 4; 47, 6; *Or.* 6, 3; *Pal.* 3, 6; 3, 7; *Publ.* 19, 25; *Virg.* 6, 3; cett.; (= qua parte, ubi) *Pal.* 3, 1.
 Quadrangulatus *An.* 17, 2.
 Quadrangulus *Pal.* 1, 1 (pallium habitus quadr.).
 Quadrans *An.* 58, 8; *Or.* 7, 2 (ad nouissimum quadrantem).

- Quadratus *Pal.* 1, 1 (quadrata iustitia uestis).
 Quadriga (= τετρακρός) *Val.* 7, 6.
 Quadrigarius *Publ.* 7, 17 (quadrig. furor); *Spect.* 22, 2.
 Quadrupes *Pal.* 3, 2.
 Quaerere (= studere, operam dare) *Marc.* 11, 13, 13.
 Quaestio *An.* 2, 7 (qu. infinitae); *Marc.* 1, 9, 7 (qu. indeterminabiles); *Publ.* 6, 18 (aetas quaestionis); 11, 1.
 Quaestionem pati (in causis iuridicis) *An.* 4; *Cor.* 1, 6; *Marc.* v, 12, 8.
 Quaestuarium *Ap.* 13, 6 (quaestuarium maiestas); *Cult.* 11, 12, 3; *Spect.* 30, 6 (quaestuarium filius).
 Quaestuosus *Pal.* 7, 12.
 Quaestui sedere *Cult.* 11, 12, 3.
 Quale est ut *An.* 24, 8; *Virg.* 5, 2; qu. est cum *Herm.* 5, 3; qu. est si *Marc.* 11, 3, 2; qu. est quod *Marc.* 11, 15, 3; qu. est c. infinit. *Pal.* 4, 1.
 Qualiterqualiter *An.* 54, 1.
 Quam *An.* 45, 4 (qu. bene = optime); *Marc.* v, 5, 1 (quam maturi pedes euangelizantium bona); *Nat.* 1, 10, 35 (quam derisores inueniamini nominum uestrorum); *Pal.* 2, 5 (quam et); 5, 2 (= magis quam).
 Quam pro antiquam *An.* 56, 2; qu. pro nisi *Nat.* 1, 10, 18; quam - quam pro tam - quam *Idol.* 4, 4; 18, 6 (qu. dignitatis qu. potestatis); *Marc.* v, 1, 8; *Nat.* 1, 10, 31 (qu. ipsi, qu. ii); 1, 10, 48; cett.
 Quando (= quandoquidem) *Herm.* 44, 3; *Iel.* 2, 5; *Marc.* 14, 38, 8; v, 2, 7; v, 7, 9; v, 18, 2; *Praescr.* 22, 11; *Prax.* 22, 5; 23, 9; *Scorp.* 3, 1; cett.; qu. (sensu aduersatiuo c. coni.) *An.* 20, 6; *Pal.* 4, 2; *Publ.* 9, 1; cett.
 Quanti, quantum (= quot) *An.* 9, 6; 13, 2; 46, 10; *Ap.* 1, 10; 50, 14; *Marc.* v, 18, 1; *Pal.* 2, 7; *Res.* 42, 6; *Scap.* 5, 2.
 Quantulum (= aliquantulum) *Res.* 27, 4.
 Quantulus *Bapt.* 10, 2 (quantula fides).
 Quantum (= in quantum) *Ap.* 3, 5; *Idol.* 18, 5; *Scorp.* 5, 5; (= quatenus) *Pal.* 5, 4; (= quanto) *Virg.* 14, 2; qu. uelis *Virg.* 14, 5.
 Quantus *Publ.* 21, 6 (quantus es indulgere?).
 Quasi (= qua) *Herm.* 19, 3 (quasi originis nomine); (= ad) *Iel.* 10, 13 (appropinquauit mihi quasi hora sacrificii); quasi non *Ap.* 49, 5; *Nat.* 11, 14, 14.
 Quassare *An.* 52, 4; *Pal.* 2, 3; *Res.* 5, 1 (quassatur condicio carnis); *Scorp.* 6, 3.
 Quatenus (= quoniam) *An.* 1, 1.
 Quatines *Ap.* 19, 10*; cett.
 Querella *An.* 30, 4.
 Qui (= uter) *Herm.* 25, 1; *Virg.* 2, 1; qui pro quis *An.* 25, 8; *Idol.* 3, 3; *Praescr.* 9, 5; *Scorp.* 11, 1.
 Quia scilicet *Virg.* 10, 4.
 Quia pro Quod post uerba sentiendi et declarandi *An.* 57, 8 (credo quia); *Idol.* 20, 4; *Iud.* 9, 3; *Marc.* 14, 10, 6 (apparet quia); *Praescr.* 4, 7; cett.
 Quia c. partic. *An.* 25, 6 (quia respondens); cett.
 Quia u. Quod.
 Quidni *An.* 6, 6; 12, 4; 16, 6; 28, 3; 35, 1; 40, 2; 57, 2; *Marc.* 1, 1, 4; 1, 22, 4; *Nat.* 11, 1, 6; *Res.* 7, 11.
 Quies resupina *An.* 48, 2.
 Quiescere *Nat.* 11, 13, 14 (quiescit pax).
 Quindecimuri Sibyllini *Ap.* 26, 2.
 Quingenarius *Pal.* 5, 5 (quingenaria promulsis).
 Quinio *An.* 6, 8 (qu. filiorum); 46, 11 (qu. uoluminum).
 Quinquatria *Idol.* 10, 2.
 Quique pro Quisque *Virg.* 11, 2.
 Quirinalis *Spect.* 5, 7 (Quirina. flamen).
 Quis (= quibus) *Pal.* 3, 6; 4, 9.
 Quisque pro Vterque *Carn.* 5, 7.
 Quo *Prax.* 1, 7 (= aliquanto); 5, 3 (= quem in finem, ut); *Res.* 60, 2 (qu. admittunt); cett.
 Quod, quia, quoniam post uerba sentiendi et declarandi pro accus. c. infin. *An.* 17, 13; *Ap.* 7, 2; *Bapt.* 10, 4; *Idol.* 20, 4; *Iud.* 8, 1; 8, 8; *Mart.* 4, 1; *Pal.* 3, 6; cett.
 Quod (= sicut, ut, id quod) *An.* 10, 6; 15, 5; 17, 10; 18, 10; 19, 2; cett.; (= quod) *Spect.* 10, 13; *Test.* 4, 3 (non quod de bono uitae ereptum).
 Quominus, Quo minus *An.* 19, 1; *Ap.* 47, 5; *Carn.* 21, 6; *Fig.* 5, 1; *Marc.* 11, 25, 2; 14, 35, 3 (post uerbum despicere); *Nat.* 1, 10, 36; cett.
 Quoniam post uerba sentiendi et declarandi pro accus. c. infin. cfr. Quod.
 Quoniam (= cum) *Virg.* 5, 2.
 Quorsum (= cur, quem in finem) *Marc.* 14, 7, 13.
 Racematio *Ap.* 35, 11 (racem. parricidarum).
 Radiare *Ap.* 11, 6; *Nat.* 1, 4, 14 (radiant de suo).
 Radius *Res.* 47, 17 (radio solis scriptum).
 Ramosus *Ap.* 35, 11 (ramosissimis laureis); *Carn.* 9, 3 (uenarum ramosos discursus).

- Ramulus *Marc.* 1, 17, 5 (ramulos quæstionis excutere).
 Rancidus *Nat.* 1, 10, 5.
 Ranunculus *Spect.* 27, 5 app. (ranunc. uenenatus).
 Rapax *Pal.* 4, 1 (rapax a culo resina).
 Rapere *An.* 25, 2 (uim animalem rapere); 25, 3 (rapiens sibi iniurias matris); *Ap.* 47, 11 (fidem sibi rapere); *Bapt.* 4, 1; 5, 4 (putei qui rapere dicuntur); *Idol.* 15, 5 (rap. ad se daemonia); *Marc.* 111, 8, 2 (sibi rap. praesumptionem).
 Rapidus *An.* 53, 4 (rapida mors).
 Raptor *Ap.* 11, 12 (raptos uirginum).
 Rarescere *Ap.* 20, 3.
 Raritas *An.* 50, 4; *Cult.* 1, 7, 1.
 Rasus *Paen.* 6, 5 app.
 Ratio *Carn.* 14, 1; *Cor.* 4, 4 (rationis interpretatio); *Prax.* 5, 2 (ratio dei, h. e. λόγος); *Scorp.* 1, 1 (ratione tormenti, h. e. in modum tormenti).
 Rationalis *Marc.* 1, 23, 2 (ration. bonitas); *Marc.* 14, 19, 6; *V.* 3, 10; *Or.* 15, 1 (rat. officium).
 Rationalitas *An.* 38, 6.
 Rationaliter *An.* 16, 5; *Marc.* 1, 23, 1.
 Rato fieri *An.* 35, 1; rato habere *Marc.* 14, 1, 2; *V.* 11, 9, 6.
 Reaedificare *Marc.* 5, 3, 8; *Pud.* 14, 25; 22, 12; *Res.* 11, 3.
 Reatus *An.* 39, 3; *Ap.* 3, 5; 3, 7; *Bapt.* 4, 5; *Idol.* 1, 1; *Marc.* 11, 15, 2; *Nat.* 1, 3, 7; *Paen.* 3, 7; *Pat.* 8, 5; *Pud.* 21, 5; *Spect.* 8, 5.
 Rebelle *Ap.* 27, 7 (rebellantia ergastula); *Marc.* 5, 5, 4; *V.* 19, 5 (rebell. aliquem).
 Rebellis *Nat.* 1, 17, 5 (rebelles lingua).
 Recapitulare *Lud.* 8, 8; *Marc.* 5, 17, 1.
 Recens *Marc.* 111, 13, 6 (rec. Christus).
 Recensere terram *Pal.* 2, 2; rev. uices regnorum *Pal.* 2, 5.
 Recenseri (= renasci) *An.* 35, 1; 40, 1; *Marc.* 5, 17, 1; *V.* 17, 3; *Res.* 1, 5.
 Recensus uitae *An.* 38, 3.
 Receptor *Nat.* 1, 2, 6.
 Receptorius *Res.* 27, 5 (recept. locus).
 Receptus *Or.* 11, 3 (receptus solis); *Scorp.* 10, 1.
 Receptus *Carn.* 20, 3 (receptissimus propheta David); *Marc.* 14, 5, 5 (receptor auctoritas); *Nat.* 11, 1, 7 (receptorum auctoritates, h. e. institutorum); *Pud.* 20, 2; *Spect.* 12, 1 app.; *Test.* 1, 1 (ex libris receptissimis quibusque).
 Reciduius *An.* 28, 2 (recid. animarum); *Res.* 1, 6 (recid. animae); *Res.* 18, 1 (recid. carnis); 30, 4; 53, 1.
 Reciduius *An.* 24, 10 (recid. memoria);

- Marc.* 1, 13, 5 (recid. annus); *IV.* 25, 15 (recid. uita); *Pud.* 16, 12 (de recidiuo fructicare); 20, 7; *Res.* 12, 6 (recidiua est uniuerſa conditio).
 Recipere (= consignare) *An.* 40, 1; (= peccatores recipere post paenitentiam) *Pud.* 15, 10.
 Reciprocare *Ap.* 48, 2 (reciprocandum in corpora animarum); *Cor.* 3, 1 (recipr. serram); *Mon.* 5, 2 (ad caput, id est ad initium, uniuerſa reciprocare in Christo); *Nat.* 11, 5, 17; *Val.* 23, 2 (reciprocare spiritum).
 Reciprocatio *Herm.* 36, 1 app.; *Nat.* 1, 19, 7 (reciproc. animarum).
 Reciprocorum *Pal.* 1, 3 (de arietate dictum).
 Reciprocus *Marc.* 1, 13, 5 (reciprocae fruges); *Pat.* 8, 7 (reciproco impetu).
 Recitare *An.* 46, 3 app.; *Ap.* 2, 20 (recit. de tabella); *Fig.* 14, 2; *Pud.* 16, 22.
 Reclamare *Pud.* 5, 9.
 Recludere (= includere) *Idol.* 17, 3.
 Recognitare *An.* 27, 2; *Ap.* 45, 6; 48, 5; *Prax.* 44, 10; *Res.* 6, 3.
 Recognitatio *Cast.* 4, 2.
 Recognitus *An.* 6, 8; 15, 4; *Ap.* 22, 7; *Lei.* 7, 7; 9, 3; *Marc.* 14, 43, 2 (in recognitu mulierum illarum); *Pal.* 6, 1; *Res.* 37, 5.
 Recognoscere *An.* 46, 5; *Ap.* 4, 10; 17, 5; 37, 2; 39, 3; *Marc.* 5, 17, 6; *Nat.* 1, 2, 8; 10, 11; 15, 2; *Or.* 2, 6; *Pal.* 5, 1; *Res.* 20, 9.
 Recognosci (= cognoscere) *An.* 17, 6; 21, 1; 23, 4; cett.
 Recolligere *Mon.* 11, 4 (recolliguntur in Christo omnia ad initium).
 Recompingere *Res.* 30, 2.
 Reconciliare *Marc.* 5, 19, 5 sq.; *Paen.* 7, 14; *Pud.* 11, 3.
 Reconciliatio *Pud.* 8, 4; 16, 17.
 Reconcludere *Prax.* 16, 7.
 Recondere (aliquid in aliquid et in aliqua re) *Carn.* 5, 1; *Or.* 1, 1 (recondi nouis utribus).
 Reconsignare *Res.* 52, 18.
 Recontrare *Nat.* 11, 8, 19 (recontrans regibus suis).
 Recordatus *Res.* 4, 3 (recordatus tuo ereptam).
 Recorporare *An.* 35, 7 (recorp. in asinos); 35, 1; *Res.* 7, 4 (recorp. in materiam robustiorem); 30, 2; 31, 5.
 Recorporatio *Res.* 30, 4.
 Recorrigere *Marc.* 14, 5, 1 (recorrigi ad regulam).
 Recreator *An.* 43, 7 (recre. corporum somnus).
 Rector *Herm.* 22, 5 app.

- Recuperare *An.* 31, 5.
 Recuperatio *An.* 34, 5; (= sanatio) *Pud.* 20, 11.
 Recusabilis *Marc.* 14, 35, 14.
 Recurare *Marc.* 1, 20, 1; *Nat.* 11, 14, 9 (rec. ad uitam); *Res.* 60, 7 (recuratis omnibus membris).
 Recusare (= remouere, abicere) *Fragm.* 3; *Fig.* 4, 3 (bonum recusare); *Marc.* 1, 20, 6 (recusata uetustas); *Pal.* 3, 2 (recusantur anni).
 Recusatio (= protestatio) *Nat.* 1, 2, 4.
 Re(d)accendere *An.* 30, 5; *Lei.* 3, 5 (redacc. salutem inedia); *Res.* 12, 3.
 Re(d)animare *Res.* 15, 1; 31, 5; 19, 4 (redanimatus deo).
 Redanimatio *Res.* 30, 4; 38, 1.
 Reddere testimonium *Ap.* 14, 8; *Idol.* 9, 2; *Scap.* 4, 6.
 Reddere (= exhibere, referre, proferre) *An.* 54, 1; 58, 1; *Val.* 27, 1; cett.
 Redemptio *Pud.* 11, 3.
 Redemptor *Idol.* 11, 6 (red. uictimarum).
 Red(h)ibere *Marc.* 11, 2, 6 (redhibitus materiae suae); *Res.* 52, 18.
 Redhibitio *Res.* 32, 2 (redhib. carnis).
 Redigere in ecclesiam (= pacem accipere) *Pud.* 19, 5; red. aliquem in aliquid *Herm.* 23, 1.
 Redimere *Ap.* 39, 5 (redim. religionem); *Fig.* 12, 1 (redim. peccationem); *Nat.* 1, 7, 21 (red. crimen); *Pud.* 6, 18; 10, 4; 20, 13.
 Re(d)inducere *Res.* 42, 15 (reindutus).
 Redintegrare *Carn.* 4, 4 (redintegr. paralyticum); *Pud.* 16, 5; 21, 4 (redintegr. debiles).
 Redintegratio *Marc.* 14, 10, 1 (redint. membrorum); *Res.* 47, 15; 57, 9.
 Redintegrator *An.* 43, 7 (redint. uirum); *Res.* 57, 7.
 Redinuenire *An.* 46, 9.
 Re(d)optare *Res.* 4, 6.
 Re(d)ornare *Res.* 12, 3.
 Reducere absentias *Res.* 12, 3.
 Redundantia *An.* 27, 9 (redund. animarum); *Ap.* 31, 2 (redund. benignitas); *Marc.* 1, 29, 7; *IV.* 17, 1; 29, 16; *V.* 6, 7; *V.* 21, 2; *Nat.* 4, 1, 6 (redund. Christianorum); *Paen.* 7, 3; *Pal.* 1, 3 (redund. pallii); *Pud.* 20, 1.
 Redundare *An.* 22, 2 (redundat ex una); *Cult.* 11, 9, 1 (redundantior nitor); *Marc.* 11, 15, 2; *IV.* 21, 4; *Mon.* 4, 5; *Nat.* 1, 7, 18; *Pal.* 2, 6.
 Refectio *Res.* 2, 15.
 Referre uicem *Ap.* 37, 1; ref. scelus impune *Marc.* 14, 41, 1; ref. actis *Marc.* 5, 1, 3.
 Refert inter *Pal.* 4, 2.
 Reficere *Pud.* 7, 19 (in gregem ref.); (= iterum facere) *Res.* 11, 10.
 Refigere *Pud.* 20, 3 (ref. cruci).
 Relingere *An.* 34, 1 (ref. animas in bestias).
 Reflectere *Pal.* 3, 3.
 Reformare (= renasci, mutare, soluere, sanare) *An.* 52, 4 (in contraria ref.); *Ap.* 1, 10 (ref. ad malum); 48, 3 (reformari in bestiam); *Bapt.* 5, 6; *Carn.* 4, 4 (reformat a morte natiuitatem); *Marc.* 14, 5, 7; *V.* 7, 7; *Nat.* 1, 4, 12; *Paen.* 10, 2; *Prax.* 44, 5 (ref. debiles); *Pud.* 20, 12.
 Reformatio *Res.* 7, 2; (= sanatio) *Pud.* 20, 11.
 Reformator *An.* 46, 7 (ref. imperii).
 Reformatus *Val.* 13, 1 (Aeonum tutelarem reformatum).
 Refrigerare (= refrigerio iuuare et refrigerio iuuari) *An.* 43, 3; 51, 7; (refrig. alicui); *Lei.* 10, 8; *Marc.* 14, 16, 16; *Prax.* 16, 6 (refrigerauerit apud Abraham); *Res.* 63, 10; *Scap.* 4, 7.
 Refrigeratio *An.* 25, 6; 43, 2.
 Refrigerium *An.* 33, 11; 58, 2; *Ap.* 39, 16; 49, 2; *Fig.* 12, 6; *Marc.* 11, 17, 4; *IV.* 34, 11; *Mon.* 10, 4; *Or.* 25, 5; 26, 2 (refrigeria terrena); *Res.* 17, 1; 23, 12; 30, 2; *Test.* 4, 1; 4, 5; *Virg.* 9, 2; *V.* 11, 6, 2.
 Refrigerescencia *An.* 43, 3.
 Refrigerescere *Res.* 22, 5 (refrigerescit prae metu).
 Refuga *Cult.* 1, 5, 1 (refuga metalli).
 Refundere *An.* 35, 2; 48, 2.
 Refutare *Ap.* 23, 14; *Lud.* 7, 2; *Pat.* 3, 11.
 Regeneratio *Carn.* 4, 4; 20, 7; *Pud.* 1, 5; *Res.* 47, 9.
 Regerere *Ap.* 47, 3 (regestum ex digestis); *Nat.* 1, 10, 22 (reg. in hastarium); *Pal.* 1, 1 (regestus ab utroque laterum); *Pat.* 11, 1 (regestas impatientiae materias).
 Regnare (transit.) *Ap.* 26, 1 (orbis qui regnatur).
 Regnator *An.* 46, 4.
 Regnum *Lei.* 15, 5; *Marc.* 111, 24, 6 (regnum caeleste); *IV.* 30, 2 (semen regni); *Or.* 5, 1 (regnum dominicum); *Pud.* 1, 5 (regni aeterni uotum); *Pud.* 16, 4 (regnum dei); 21, 12 (regnum caeleste).
 Regressus *Paen.* 5, 7 (regressu suo).
 Regula *Ap.* 46, 17 (reg. disciplinae); *Lei.* 1, 3; *Marc.* 1, 5, 2 (regula unum deum sistens); 1, 21, 4; 1, 22, 3 (reg. dei); 111, 17, 5 (reg. scripturarum); *Mon.* 2, 4 (regulam fidei adulterans);

Praeter 3, 5; 12, 5; 42, 7 (reg. fidei);
Prax. 2, 2; *Pud.* 8, 12 (r. ueritatis);
 12, 3; 15, 11 (r. doctrinarum); 19, 3
 (r. fidei); *Virg.* 1, 3.
Relectio *Marc.* v, 20, 6.
Relatio *Herm.* 27, 2.
Relator *An.* 46, 11.
Relegare *Ap.* 39, 4 (releg. a communica-
 tione orationis); 57, 11 (= delegare).
Releuare (= soluere, refrigerare, resu-
 scitare) *Cor.* 1, 3 (releuari auspiciatus);
Fig. 13, 2 (releu. a debitis); *Paen.* 8,
 9; *Res.* 18, 7.
Religio *Ap.* 16, 8; 24, 1; 25, 12; 26, 3;
 35, 3; 39, 1; *Nat.* 1, 10, 36; *Nat.* 11,
 17, 13 (rel. frugii); *Pud.* 5, 1; *Scap.* 2,
 2.
Religiositas *Ap.* 25, 2; 25, 12; *Nat.* 11,
 17, 11.
Religiosus *Ap.* 16, 6 (religiosi crucis);
Res. 32, 5; *Scorp.* 8, 1 (religiosi dei).
Reliquatio (= quod reliquatur debitor,
 quod restat) *An.* 56, 4 (donec reli-
 quatio compleatur annorum).
Reliquatrix *An.* 35, 1 (reliqu. delictor-
 um).
Relucere *An.* 18, 4; 35, 2; *Cor.* 1, 1;
Marc. 11, 20, 1; 11, 24, 8; 11, 3, 4;
 14, 33, 4; v, 10, 7 (relucet falsum);
Mon. 11, 4; *Res.* 52, 2 (relucebunt se-
 quentia).
Reluminare *An.* 34, 4; *Ap.* 21, 17 (re-
 lum. caecos); *Carn.* 4, 4.
Remaedicere *Idol.* 21, 4; *Marc.* iv, 16, 6.
Remancipatio *Fig.* 12, 2.
Remeabilis *Res.* 1, 5 (remeab. in corpora
 anima).
Remediare *Bapt.* 5, 6 (remediare uitia
 corporis); *Bapt.* 9, 2 (remediare de
 aliqua re); *Marc.* 11, 22, 1; iv, 11, 2;
 iv, 35, 8; iv, 35, 11; v, 14, 2; *Praeter.*
 38, 4; *Res.* 20, 7; *Scap.* 4, 5 (remed. a
 daemonibus et ualitudinibus).
Remediator *Marc.* iv, 35, 5 (remed.
 languorum); *Marc.* iv, 8, 4 (remed.
 ualitudinum).
Remedio agere *Val.* 15, 5.
Rememinisse *Marc.* iv, 1, 6.
Reminiscentia *An.* 23, 6; *Nat.* 11, 13,
 9.
Remissa (= remissio) *Marc.* iv, 18, 9
 (rem. peccatorum).
Remissibilis *Pud.* 12, 6; 17, 17.
Remissio *Marc.* iv, 28, 6 (rem. delicti).
Remunerare *Ap.* 46, 4 (statuis et salariis
 remuneratur); *Marc.* iv, 38, 10.
Remuneratio *Marc.* v, 5, 8.
Remunerator *Ap.* 36, 3; *Marc.* iv, 29,
 11; 36, 11; *Paen.* 9, 11.
Renes *Res.* 60, 3 (renes conscii seminum).

Residentia *An.* 49, 1 (residentiae infan-
 tium in somnis).
Renodus *Virg.* 17, 1.
Renuere (= negare) *Carn.* 19, 3; *Pal.* 4,
 10 (ren. superstitionibus).
Renuntiare (= nuntiare, denuntiare,
 pronuntiare) *An.* 6, 4; 17, 3; *Cor.* 4,
 4; *Herm.* 36, 1; *Marc.* iv, 15, 7; iv,
 16, 2; *Res.* 18, 8 app.; 34, 3; (= re-
 pudare, abdicare) *An.* 35, 2; *Ap.* 38,
 4 (renunt. spectaculis); *Cor.* 3, 2;
Paen. 5, 7; 6, 1; *Spect.* 4, 1.
Renuntiatio *Carn.* 1, 2; *Herm.* 36, 1;
Nat. 11, 4, 8.
Renuntiator *An.* 57, 11; *Pal.* 4, 10.
Repastinare (= coërcere) *An.* 50, 4 (re-
 past. uitam); *Cult.* 11, 9, 5 (repast.
 diuitiarum usum); *Marc.* 11, 18, 1;
Paen. 11, 2.
Repastinatio *Cast.* 6, 2.
Rependere *Marc.* v, 16, 1.
Repensare *Ap.* 37, 3 (repensatum pro
 iniuria); *Idol.* 8, 3; *Iud.* 10, 16; *Marc.*
 11, 19, 9 (repens. mortem).
Reptentius *Ap.* 10, 10.
Repercutere (= iterum percutere, repel-
 lere, refutare) *An.* 23, 6; 34, 1; *Ap.*
 15, 8 (repercussis opinionibus); 41, 2;
Carn. 8, 2; *Herm.* 12, 4; *Idol.* 5, 1; *Idol.*
 10, 9; *Marc.* 1, 9, 1; 11, 20, 4; 11, 29,
 3; iv, 10, 8; 23, 2; *Nat.* 11, 7, 5 (re-
 perc. monentem); *Pud.* 2, 3; 7, 3;
Spect. 25, 3.
Repertrix *Pud.* 7, 22.
Repraesentare *An.* 57, 2; *Marc.* 1, 14, 3;
 iv, 6, 4 (repraes. promissiones); iv, 9,
 7 (repr. curationem); *Paen.* 3, 14;
Pat. 3, 6 (repraes. ignes); *Pud.* 11, 3.
Repraesentatio *Ap.* 23, 16 (repraes. ignis
 aeterni); *Cor.* 15, 2; *Idol.* 13, 6; *Marc.*
 iv, 16, 5 (repraes. talionis); v, 12, 5
 (repraes. corporum); *Pud.* 14, 19 (re-
 praes. poenae); *Res.* 23, 7; 24, 10 (re-
 pr. totius hominis).
Repraesentator *Prax.* 24, 7 (repraes. pa-
 tris).
Reprehendere *Ap.* 12, 2; 19, 4; *Marc.*
 v, 12, 2; *Nat.* 11, 4, 6.
Reprobare *Carn.* 5, 2; *Marc.* iv, 15, 7;
 v, 15, 1; *Pud.* 10, 7.
Reprobatio *Nat.* 1, 10, 11; *Paen.* 2, 9.
Reprobatrix *Marc.* iv, 36, 1.
Reprobis *Ap.* 30, 6 (repr. bos); *Nat.* 11,
 9, 5; *Scorp.* 12, 11.
Repromissio *Marc.* iv, 16, 5; v, 4, 8;
 v, 8, 4.
Repromittere *An.* 9, 4; *Ap.* 48, 1; *Marc.*
 iv, 14, 7; v, 4, 8; v, 10, 3; 19, 8;
Scorp. 9, 1.
Reproptiare *Nat.* 1, 17, 2.

Reptatus *An.* 10, 6.
Repudiare *Marc.* iv, 34, 1 (repudiatas
 matrimonium).
Repudiatio *Marc.* 1, 29, 6.
Repudium *Ap.* 6, 6 (repudium scribere);
 12, 7 (repud. erroris); *Marc.* iv, 34, 1
 (repudii libellum dare); *Mon.* 9, 1;
 10, 3; 11, 2; *Paen.* 7, 5 (repud. dicere);
Pud. 1, 10.
Repuerescere *Val.* 2, 3.
Repugnare aliquid *Marc.* 11, 16, 7; *Pal.*
 2, 7 app.
Repurgare *Ap.* 16, 14; *Pal.* 2, 7 (rep.
 populos).
Reputare (= aestimare, considerare, de-
 putare, tribuere) *An.* 12, 6; 46, 3;
Ap. 27, 6; 50, 10; *Carn.* 5, 3 (reput.
 ad aliquem); *Idol.* 6, 2; *Marc.* 1, 22, 5;
 11, 15, 1; 11, 24, 5; iv, 39, 14; v, 18, 2;
Mon. 14, 3; *Or.* 7, 1; *Prax.* 15, 1 (re-
 put. in aliquem); *Res.* 16, 5; 41, 2;
 46, 13; *Scorp.* 6, 10; *Test.* 6, 3.
Reputare et Deputare *Res.* 41, 2.
Reputatio *Marc.* 11, 6, 8.
Reputescere *An.* 32, 1 app.
Requies *An.* 52, 3; *Marc.* v, 16, 1 (re-
 quietem).
Requies *Cult.* 11, 9, 3 (requies aeta-
 tes); *Res.* 32, 3 (requies sepultura).
Requirere *Ap.* 2, 9; 4, 11; *Iud.* 7, 1; 8,
 1.
Requisitio *Nat.* 1, 2, 9.
Res *An.* 11, 5; 20, 5 (res proprietatum
 = proprietates); 28, 5 (res sanguinis);
Ap. 39, 4; *Bapt.* 5, 3; *Cor.* 5, 3 (res
 spiraculi); *Cor.* 10, 1; *Idol.* 6 (res ido-
 lorum); *Idol.* 6, 1 app. (res census);
Marc. 1, 29, 3 (res matrimonii in-
 ardescunt); 1, 29, 5 (res connubii);
 v, 1, 2 (res dei); *Mart.* 2, 1 (res saeculi);
Paen. 1, 2; *Pal.* 4, 1 (res Asiae); *Pat.*
 1, 8 (res diuina); *Pud.* 12, 8 (res acta
 est).
Res (= substantia familiaris, pecunia)
Vx. 11, 5, 3 (re exheredat).
Res (= respublica) *Pal.* 5, 4.
Resalutare *Marc.* iv, 24, 3.
Rescindere (= abolere, tollere, infir-
 mare) *An.* 43, 8; *Ap.* 14, 8 (rescissa
 damnatione); *Carn.* 2, 4; *Marc.* 11, 23,
 2; iv, 12, 14 (resc. sabbatum); *Paen.*
 2, 3 (rescissa sententia inarum pristina-
 rum); *Pud.* 14, 28; *Res.* 12, 2; 39, 3;
 (= deputare, desumere, deriuare)
Cast. 3, 5; *Nat.* 11, 4, 5.
Rescissio (= infirmitas) *An.* 53, 3 (resc.
 uitalium finium); *Marc.* 11, 7, 5; *Res.*
 37, 9 (resc. mortis).
Rescribere *Marc.* 1, 22, 8 (rescrib. elo-
 gium).

Rescripta principalia *Ap.* 4, 7.
Resculpere *Idol.* 5, 2 (resculpserat crimen
 primi hominis); *Pud.* 22, 15 app.
Reserare *Ap.* 19, 5 (= frangere, aperire).
Reseruati *Cult.* 11, 6, 2; *Iud.* 13, 21 app.;
Pud. 19, 6.
Reses *An.* 51, 4 (residem et imbellem).
Residuus *Paen.* 7, 2 (resid. auxilium).
Resignaculum *Marc.* 11, 10, 3.
Resignare (= reserare, recludere, ui-
 olare) *Ap.* 6, 4 (resignati loculi);
Carn. 23, 4; *Marc.* 11, 10, 3; iv, 10, 5
 (resignati ieiunii culpa); *Or.* 22, 8;
Paen. 5, 1 (resign. paenitentiam); *Pud.*
 6, 16; *Res.* 39, 1; *Virg.* 5, 2 (resign.
 uirginitatem).
Resignatrix *Cult.* 1, 1, 2.
Resina rapax a culo (= psilothrum) *Pal.*
 4, 1.
Resipiscere *Ap.* 6, 4; *Pud.* 9, 9 (resipuit
 ad patrem reuertit); *Res.* 25, 12
 app.
Resoluere *Marc.* iv, 24, 12 (resoluta ge-
 nua); *Or.* 11, 1; 19, 2 (res. obsequium).
Resolute *Nat.* 1, 19, 3 (resolutius deca-
 chinnare).
Resonare *Idol.* 10, 3 (horae tres illae, quae
 publice resonant).
Respectus (= observatio) *Nat.* 1, 4, 4;
Marc. 11, 19, 1; *Pat.* 14, 3.
Respergere *Pud.* 12, 1; *Res.* 7, 11 (re-
 spersa est diuina potestate); *Res.* 53,
 19.
Respicere (= obseruare, uidere) *An.* 10,
 3; 46, 3; *Idol.* 5, 4; *Marc.* 11, 16, 6;
 iv, 16, 4; *Pat.* 8, 3; *Res.* 23, 12.
Respirare aliquem (= renouificare, ἀνα-
 ψυχόν) *Res.* 30, 2.
Respiratio (= resurrectio) *Res.* 50, 6.
Resplendere (= denuo splendere) *Ap.*
 48, 8.
Respondere (= concilium dare) *An.* 6,
 6; 25, 9 (= similem esse); 26, 1; 20, 2
 (= spondere); *Ap.* 9, 4; 24, 1; *Carn.*
 1, 2 (respond. sibi testimonium); *Cor.*
 11, 1; *Test.* 3, 1.
Responsio (= sponsio) *Res.* 36, 2 (re-
 sponsionis sensus).
Responsum (= concilium) *Marc.* iv, 25,
 14.
Respuere (= spernere) *Carn.* 7, 1; *Res.*
 36, 2; (= refundere, redundare ali-
 quid in aliquid uel alicui) *An.* 40, 1
 app.; *Marc.* 11, 9, 9; *Spect.* 15, 1.
Restaurare *Ap.* 48, 3; *Cast.* 2, 1 (restaur.
 nuptias).
Restis *Pal.* 3, 5.
Restituere *Carn.* 4, 4 (restit. carnem ab
 omni uexatione); *Paen.* 5, 2 (restituis
 te in delicta); 7, 11; *Pud.* 6, 8; 7, 13

- (absolute); 7, 17 (restitui in gregem); 9, 21.
 Restitutio *Cor.* 9, 1 (restitutionis gratulatio); *Marc.* 11, 25, 5 (restitutionis candidati).
 Restringere *Ap.* 21, 17 (restr. paralyticos).
 Restruere *Ap.* 6, 10; *Res.* 31, 2 (restr. fidem).
 Resultare *Ap.* 24, 2 (resultauit in uos exprobratio).
 Resumi (= renasci) *An.* 31, 1; *Res.* 48, 14.
 Resupinus *An.* 48, 2 (resup. quies).
 Resurgere in opera carnis *Mon.* 16, 1.
 Resurrectio *Res.* 1, 1 sqq.; *Marc.* v, 10, 1 sqq.; *Nat.* 1, 19, 1 sqq.; *res. Christi in exemplum spei nostrae Carn.* 15, 4; *res. saeculi Ap.* 48, 12; *res. mortuorum fiducia Christianorum Res.* 1, 1; *res. Christi infirmata etiam nostra subuersa est Marc.* 11, 8, 6; *res. Christi credentes in nostram quoque credimus Pat.* 9, 2; *resurrectionis praesumptores uocantur Christiani Test.* 4, 11; *res. haereticarum interpretationes Res.* 19, 1 sqq.
 Resuscitare *Marc.* v, 10, 14; *Pal.* 2, 2 (trans.).
 Resuscitatio *Res.* 38, 3.
 Resuscitator *Carn.* 5, 10; *Marc.* 11, 8, 2; *Res.* 12, 8; 57, 7.
 Retectus (= nudus) *Virg.* 17, 4.
 Retentio *Marc.* 14, 28, 6; (ret. uel remissio delictorum) *Or.* 11, 1.
 Retexere (= narrare) *Bapt.* 15, 1; *Carn.* 22, 5; *Nat.* 11, 7, 12; *Res.* 9, 1.
 Retiariorum spongiae *Spect.* 25, 4.
 Retinaculum *Cult.* 11, 13, 5; *Marc.* 14, 21, 11 (retinac. infantis in utero); *Spect.* 1, 5.
 Retinere *Marc.* 15, 28, 2; *Nat.* 1, 4, 2; *Pal.* 2, 13 (retinere delicta).
 Retis *Pal.* 3, 5 app.
 Retorpscere *Scorp.* 1, 10.
 Retorquere *Ap.* 4, 1; *Herm.* 21, 1; *Marc.* 14, 12, 2; *Nat.* 1, 5, 5; 10, 2; 10, 42; 14, 3; *Test.* 2, 4.
 Retorsio *Nat.* 1, 10, 1 sqq.
 Retractare (= de nouo tractare, iterum atque iterum tractare, considerare, in disceptationem uocare, dubitare, detractare) *An.* 16, 2; *Ap.* 3, 1; 5, 1; 11, 5; 25, 1; 39, 15; *Bapt.* 3, 1; *Carn.* 1, 2; 2, 6; *Herm.* 4, 1; 37, 2; *Marc.* 11, 4, 1; 14, 7, 1; 15, 4, 2; 15, 5, 1; 15, 10, 3; 15, 12, 1; 15, 19, 9; *Nat.* 1, 8, 4; 11, 1, 10; 11, 3, 2; *Or.* 20, 1; 21, 1; *Pat.* 4, 6; *Scorp.* 7, 6; *Val.* 5, 2; *Vx.* 11, 2, 4.
 Retractor (= detractor) *Lei.* 15, 3 app.
 Retractor *An.* 2, 6; 22, 1; 46, 1; *Ap.* 4, 4; 11, 15; *Bapt.* 12, 1; *Herm.* 33, 2; *Marc.* 1, 1, 7; 1, 7, 1; 1, 9, 9; 1, 3, 6; *Mon.* 2, 1; 9, 1; *Praeser.* 7, 5; *Prax.* 2, 3; 11, 9; *Res.* 2, 12 (retractatu caret); *Spect.* 3, 1.
 Retrahere ambitum togae a scapulis *Pal.* 5, 1.
 Retribuere uicem *Marc.* 14, 31, 1.
 Retributio *Ap.* 18, 5; *Cor.* 6, 1; *Ind.* 11, 1 (retributionis dies); *Marc.* 14, 17, 9; 14, 24, 4; 14, 27, 7; 14, 31, 1; 15, 4, 14; 15, 12, 5; 15, 14, 13; *Res.* 22, 2.
 Retributor *Marc.* 14, 29, 11; 15, 16, 1.
 Retro (= antea) *An.* 23, 6; *Ap.* 1, 6; 3, 3; 3, 4; 18, 6; 21, 14; 26, 3; 40, 11; *Idol.* 15, 2; *Marc.* v, 17, 12; v, 19, 9; v, 20, 6; *Nat.* 1, 1, 1; 1, 4, 11; 1, 7, 25; 11, 1, 8; 11, 11, 1; *Res.* 38, 2; *Spect.* 9, 1.
 Retrogradus *An.* 31, 2 (retrograda actio).
 Retrosior (= prior, antiquior) *Ap.* 19, 4.
 Retundere (= refutare, repellere) *An.* 3, 5; 54, 1; *Herm.* 37, 4; *Lei.* 11, 1; *Marc.* 11, 29, 1; 14, 1, 2; 14, 34, 8; 14, 36, 13; v, 15, 3; *Prax.* 20, 1; 27, 3; *Val.* 5, 1.
 Reualescere *Res.* 20, 6 (reualuerunt genua dissoluta).
 Reuelare *Cor.* 4, 3; *Idol.* 5, 4.
 Reuelatio *An.* 9, 3; 55, 4; *Val.* 4, 4; *Virg.* 17, 3.
 Reuelator *Marc.* 14, 25, 3.
 Reuelatorius *An.* 47, 2.
 Reuestire *Res.* 42, 12 (reuestitus).
 Reuincere (= euincere, conuincere, refellere, confutare) *An.* 25, 5; *Ap.* 1, 4; 3, 8; 10, 4; 19, 6; 21, 18; 40, 9; 46, 1; *Cor.* 1, 6; *Cult.* 11, 6, 3; *Herm.* 25, 2; *Lei.* 11, 1; *Marc.* 11, 27, 2; 11, 6, 8; 11, 8, 7; 14, 17, 11; v, 4, 1 sqq.; v, 10, 8; *Nat.* 1, 1; *Prax.* 27, 4; *Scap.* 2, 9; *Test.* 1, 1; *Val.* 6, 3; *Virg.* 1, 2; cett.
 Reuincibilis *Res.* 63, 8.
 Reuisceratio *Res.* 30, 6 (reuiscerationem et respirationem).
 Reuiuificare *Res.* 19, 4 (reuificatus).
 Reuiuiscere *Res.* 12, 2; 56, 5.
 Reuocabilis (= remissibilis) *Pud.* 16, 9.
 Reuocare *Paen.* 5, 1; *Pud.* 15, 9; (= rescindere, infirmare) *Marc.* 14, 40, 2; *Prax.* 1, 5; *Virg.* 3, 4; (= monere, retinere) *Ap.* 33, 4; *Pud.* 22, 12.
 Reuocari (= renasci) *An.* 35, 1; *Ap.* 48, 2 (Fuld.); *Pud.* 7, 6; *Res.* 15, 2; 57, 1; 57, 2.

- Reuolubilis *An.* 28, 2; *Res.* 12, 7 (reuol. ordo).
 Reuoluerere (= uolutare, haesitare) *Paen.* 4, 7; (= reicere, regerere, obicere) *Bapt.* 14, 1; *Marc.* v, 14, 9; (= repetere, demonstrare) *An.* 3, 4; *Lei.* 7, 1.
 Reuolui (= metempsychosis) *An.* 31, 3; 32, 2.
 Reus *Marc.* 11, 7, 4; 11, 14, 4 (reus alicui) *Nat.* 1, 3, 6 (reus aliquid); *Pud.* 5, 14; 16, 8; 10, 1; 14, 27.
 Rhetoricari *Res.* 5, 1.
 Rhegium *Pal.* 2, 3.
 Rhinoceros *Ind.* 10, 7; *Marc.* 11, 18, 3.
 Rhodius *Marc.* 11, 6, 3 (Rhodia lex).
 Rhodus insula *Ap.* 40, 3; *Nat.* 1, 9, 6.
 Rictus *Res.* 61, 2.
 Ridere *Marc.* 1, 1, 3 (sol. numquam ridens); *rid. audaciam Pal.* 3, 3; *rid. risum Val.* 6, 3.
 Rigare *Ap.* 7, 2 (rig. sitim); *Paen.* 6, 1 (diuinis sermonibus aures rigare).
 Rigor *Val.* 15, 5 (rig. fletus).
 Rimula *Nat.* 1, 7, 15.
 Risiloquium *Paen.* 10, 4.
 Risum incutere *Marc.* 11, 20, 8; *ris. ridere Val.* 6, 3.
 Rirus *Ap.* 25, 13 (ritus pauperes).
 Riualitas *Rid.* 5, 11 (riualitates).
 Rixosus *Nat.* 11, 8, 19 (gens rixosa).
 Rohoratus *An.* 25, 3 app.
 Rohur *Mari.* 3, 4 (robur aedificare).
 Robustus *Lei.* 17, 8 (robust. spiritus); *Nat.* 1, 18, 6 (robustior antiquitas).
 Rogo se inrogare *Nat.* 11, 14, 9.
 Rogus *An.* 35, 5; *Scorp.* 7, 7 (= ara).
 Roma *Ap.* 9, 5 (Roma Aeneadarum religiosissima urbs); 26, 2 (Roma siluestris); *Ind.* 9, 15 (sanctorum debellatrix Roma); *Spect.* 7, 3 (Roma urbs in qua daemionum conuentus consistit).
 Romanensis *Praeser.* 30, 2 (Rom. ecclesia).
 Romanitas *Pal.* 4, 1.
 Romanum *Pal.* 1, 2.
 Romphaea *An.* 55, 5; *Eng.* 11, 2.
 Rosa centenaria *Cor.* 14, 4.
 Rosetum *Pal.* 2, 7 (= rosarium).
 Roseus *Marc.* 14, 10, 2.
 Rostra *Pal.* 5, 4.
 Rostratus *Spect.* 23, 2.
 Rotae aequilae mulis motatae *An.* 33, 7.
 Rotundus (= acquabilis) *Nat.* 11, 4, 14.
 Rubens *Marc.* 11, 7, 8 (Rubentis Maris grana).
 Rubor *An.* 9, 6 (r. rutilatus) *Nat.* 11, 9, 22 (= pudor); *Pal.* 4, 10 (r. Galaticus).
 Ruboratus (= pudendus) *An.* 25, 37 (ruborator exitus).
 Ructare *Ap.* 23, 5 (ructando curari); 39, 15; *Test.* 1, 6 (ructas sapientiam).
 Ructus (= propheta) *Lei.* 16, 7.
 Rudem et pileum petere *Spect.* 21, 4.
 Rudimentum *Herm.* 28, 3; *Res.* 7, 7.
 Rudis (= tenellus, immaturus, imperitus) *Ap.* 8, 2 (rudem sanguinem); *Herm.* 23, 1; *Marc.* 1, 20, 2 (adhuc in gratia rudis); v, 3, 4 (rudis adhuc fides et adhuc suspensa); *Nat.* 1, 7, 31 (rudem sanguinem).
 Ruere *Ap.* 4, 5 (ruere de caelo); *Pal.* 2, 2 (imbres ruunt); *Pud.* 6, 13.
 Rufatus *Cor.* 1, 3 (ruf. sanguinis sui spe).
 Ruga *Pal.* 5, 1 (rugas uestis formare); *Pud.* 18, 11 (ruga uetustatis).
 Rugositas *Pat.* 15, 4 (rugos. frontis).
 Ruma (= gula) *Res.* 4, 3 (rumis alitum).
 Ruminare *Marc.* 1, 25, 3 (hanc sententiam ruminans); *Pal.* 3, 3 (ruminat follicans); *Res.* 37, 3 (rumin. intellectus).
 Rumpere *Ap.* 6, 3 (rump. flagra); *Marc.* 14, 22, 7 (rump. uiam); *Nat.* 11, 13, 18 (rump. aditum pecunia).
 Runcare *Ap.* 4, 7 app.; *Pal.* 2, 6.
 Runcina *Ap.* 12, 4.
 Rupex *An.* 6, 7; *Ap.* 21, 30; *Pal.* 4, 2 (= homo rusticus).
 Ruratio *Nat.* 11, 5, 5.
 Rursus *An.* 35, 4 (rursus ac rursus); rursus conuertere *Praeser.* 22, 2.
 Rus *Pal.* 2, 7 (orbis Romani imperii rus); *Pud.* 4, 3 app. (rures).
 Ruspere *Ap.* 4, 7; *Pal.* 2, 6.
 Russatus *Cor.* 1, 3 app. (russ. sanguinis sui spe).
 Russeus *Pud.* 20, 10; *Spect.* 9, 5.
 Ru(s)tare *Pal.* 2, 6 app.
 Rutilatus *An.* 9, 6 (rutil. rubor).
 Sabaei *Ap.* 42, 7 (Sabaeorum merces).
 Sabbatizare (ab aliqua re) *Ind.* 2, 10 sqq.
 Sabbatum *An.* 37, 4; *Ap.* 18, 9; *Lei.* 14, 2; *Ind.* 4, 1 sqq.; *Marc.* 14, 12, 1 sqq.; *Nat.* 1, 15, 4 sqq.; *Pud.* 5, 1; *Val.* 20, 2.
 Sabinae uirgines *Spect.* 5, 5; *Val.* 32, 3.
 Saccus *Ap.* 40, 15; *Lei.* 7, 3; 7, 5 (saccum induere); 16, 5; *Paen.* 9, 4 (sacco et cineri incubare); 11, 1; *Pat.* 13, 2 (sacco et cineri inolescere); *Pud.* 5, 14.
 Sacerdos *Cult.* 11, 12, 1 (sacerdotes pudicitiae); *Lei.* 16, 8 (sac. cocus); *Ind.* 14, 7; *Marc.* 14, 9, 9; *Mon.* 7, 8 (bis); *Nat.* 1, 7, 26; *Pal.* 4, 10 (sacerdos [= sacerdotalis] suggestus); *Pud.* 20, 7 sqq.; 21, 17; *Scorp.* 7, 7; *Spect.* 16, 4 (sacerdotes pacis); *Vx.* 1, 6, 5 (sacerdotes gehennae).
 Sacerdotalis *Mon.* 12, 2 (sacerd. disci-

- plina; *Praescr.* 41, 8; *Virg.* 9, 1 (sac. officium).
- Sacerdotium *Pal.* 1, 2 (h. e. sacerdotes); *Spect.* 7, 1 (quot collegia, quot sacerdotia); *Vx.* 1, 6, 3; 1, 7, 5 (sacerdotia uiduitatis).
- Sacramentum (= id quod sacrat, id quo sacrat, res sacra) *Bapt.* 4, 4; 5, 4; 12, 3; 13, 2; *Ind.* 9, 22; *Marc.* III, 16, 5; V, 8, 3; *Test.* 2, 2.
- Sacramentum (= iuramentum, formula baptismalis, baptisma) *Cor.* 11, 1; *Idol.* 6, 1; 19, 2; *Lei.* 10, 7; *Mart.* 3, 1; *Pud.* 14, 17; *Scorp.* 4, 5; *Spect.* 24, 4.
- Sacramentum (= initiatio, mysteria) *Ap.* 2, 6; 7, 1; *Cor.* 13, 4; *Nat.* 1, 16, 20.
- Sacramentum (= ritus, sacrificium) *An.* 50, 4; *Bapt.* 1, 1; 3, 6; 8, 2; 9, 1; *Cast.* 7, 6; *Cor.* 3, 3; *Ind.* 10, 5; *Marc.* I, 14, 3; 1, 28, 3; III, 22, 7; IV, 34, 5; IV, 38, 2; *Praescr.* 40, 7; *Prax.* 28, 1; *Pud.* 9, 9; 10, 12; 15, 6; *Res.* 9, 1; *Val.* 27, 2; 30, 3; *Virg.* 2, 2.
- Sacramentum (= religio, doctrina, reuelatio, doctrina) *An.* 9, 4; 18, 4; 18, 10; *Ap.* 13, 8; 19, 2; 47, 14; *Cast.* 13, 2; *Cor.* 13, 7; *Lei.* 13, 8; *Marc.* I, 21, 5; IV, 3, 1; IV, 5, 2; V, 5, 2; V, 15, 5; V, 18, 14; V, 20, 1; *Mon.* 11, 1; *Praescr.* 20, 9; 26, 2; 26, 5; 32, 8; *Prax.* 30, 5; 51, 2; *Pud.* 19, 3; *Res.* 21, 3; 22, 8; 23, 8; 25, 3; 63, 9; *Scorp.* 8, 1; 9, 3; 10, 1.
- Sacramentum (= signum, signaculum) *An.* 1, 4; *Marc.* 1, 28, 2; *Pat.* 12, 8.
- Sacramentum (= figura, praefiguratio, prophetia) *An.* 11, 4; 21, 2; *Cast.* 5, 3; 6, 1; *Lei.* 5, 2; *Ind.* 9, 25; 11, 9; 13, 12; 13, 19; 13, 21; 14, 7; *Marc.* I, 13, 5; III, 7, 6; III, 16, 5; III, 16, 1; III, 19, 4; IV, 40, 1; V, 1, 6; V, 4, 8; V, 6, 2; V, 7, 12; V, 11, 6; V, 11, 7; V, 18, 10; *Mon.* 5, 7; *Res.* 2, 8; *Scorp.* 9, 1; *Val.* 39, 2.
- Sacramentum (= arcanum, res occulta) *Lei.* 7, 6; 9, 2; *Ind.* 10, 5; *Marc.* III, 18, 2; *Prax.* 2, 4; *Pud.* 18, 16; 18, 17; *Val.* 32, 5.
- Sacramentum (= dispositio, ordo, oeconomia) *Marc.* II, 27; IV, 1, 11; IV, 16, 12; V, 14, 9; V, 17, 1; V, 18, 1; V, 18, 3; V, 18, 4.
- Sacrarium *Ap.* 16, 4.
- Sacrificialis *Praescr.* 40, 6 app.
- Sacrificare *Ap.* 14, 1; *Praescr.* 40, 6; *Scap.* 2, 2; *Spect.* 15, 4 (de sacrificio non edimus).
- Sacrificatio *Idol.* 9, 4.
- Sacrificium *Idol.* 16, 3 (sacrificiorum
- orationes); *Lei.* 16, 2 (sacr. carnale); *Ind.* 5, 1 (sacrificia spiritalia); 6, 3 (sacrificiorum aeternorum antistes); *Marc.* II, 18, 3 (bis); III, 22, 6; IV, 1, 8; IV, 17, 8; *Or.* 18, 5; *Pud.* 2, 1; 2, 6; *Res.* 8, 4; *Scap.* 2, 2.
- Sacrilege *Ap.* 12, 2.
- Sacrilegium *Pud.* 20, 1.
- Sacrilegus c. genit. *Res.* 42, 8.
- Sacrosanctus *Marc.* IV, 5, 1; *Res.* 22, 2 (sacros. stilus).
- Sadducaci *Mon.* 7, 2; *Praescr.* 33, 3; *Res.* 2, 1; 2, 2; *Vx.* 1, 1, 6.
- Saecularis *Cor.* 7, 3 (saeculares litterae); *Pal.* 1, 2 (saecularium sortium urna); *Praescr.* 39, 2 (saec. scriptura - diuina scr.); *Spect.* 17, 6 (saecularis litteratura).
- Saeculum (= corpus temporum, mundus, universitas hominum) *An.* 1, 6; *Ap.* 26, 1; 21, 6 (saeculi extimi curricula); *Herm.* 1, 2 (in saeculo esse); *Mart.* 2, 5 sqq.; 5, 2; *Pal.* 2, 7; *Praescr.* 30, 7; *Res.* 19, 7; *Spect.* 8, 10 (bis); 15, 8; 26, 3. (= ethnici, idololatriae) *Pud.* 1, 1; 1, 4; cett.
- Saeculum aureum *Nat.* II, 13, 14.
- Sacuitia semper cum impudicitia concordat *Nat.* 1, 15, 7.
- Saeuus [Haer.] 6, 1 (saeuus - bonus).
- Sagax *Ap.* 18, 5 (sagacissimus omnis litteraturae).
- Sagina *An.* 48, 2 app.; *Lei.* 6, 4.
- Saginare *Idol.* 11, 2 (saginare daemonium); *Pat.* 3, 9 (sag. uoluptate patientiae); *Res.* 8, 3.
- Saginato arida *Pal.* 4, 1 (= *ξηροφαια*).
- Sal *Marc.* IV, 21, 11 (sale et melle medicati infantes).
- Salacitas *Lei.* 1, 2.
- Salamandra *An.* 32, 3.
- Salarium *Ap.* 46, 4.
- Salii *Ap.* 10, 7; 26, 2; 39, 15; *Nat.* II, 12, 27.
- Salire *Marc.* V, 14, 6 (salio amplissimum abruptum).
- Saliua *Cult.* II, 10, 1 (saliuae concharum); *Lei.* 6, 1 (saliua uirgine).
- Salmacis fons *Val.* 15, 3.
- Salsugo *Nat.* II, 12, 12 (salsuginem olere).
- Saltare (argumenta et historias) *Nat.* 1, 10, 46.
- Saltem (saltem) *Ap.* 48, 1; *Marc.* IV, 1, 10; *Val.* 21, 2.
- Salticus *Scorp.* 8, 3 (puella saltica).
- Saltitare *Cor.* 10, 5.
- Salus *Ap.* 9, 18 (saltus libidinis); *Carn.* 23, 5 (saltu quodam mater antequam nupta).

- Saluator *Ind.* 10, 7; *Marc.* III, 18, 3; IV, 14, 2.
- Salu(t)ificator *Res.* 47, 15 app.
- Saluo eo ut *An.* 18, 6; saluo eo quod *Marc.* II, 6, 7; II, 15, 2; IV, 29, 8; *Res.* 20, 7; 32, 4.
- Salutare uestigio *Ap.* 21, 5.
- Salutaris *Paen.* 10, 9.
- Salutatio *Marc.* V, 5, 1 (salut. in pacis nomine); *Paen.* 11, 5 (salutationes erudae).
- Saluum facere *An.* 13, 5; *Marc.* IV, 21, 8; *Pud.* 9, 12.
- Salius *Ap.* 46, 12 (saluis oculis feminas uidere); *Pud.* 9, 13; 13, 24 sq.; 14, 25.
- Salutificator *Carn.* 14, 3; *Lei.* 6, 3; *Marc.* II, 19, 3; V, 15, 7; *Pud.* 2, 1; *Res.* 47, 15.
- Samaria *An.* 34, 4; *Ind.* 9, 1; *Marc.* IV, 35, 9.
- Samaritani *An.* 50, 2; *Marc.* III, 13, 10; *Pud.* 11, 1.
- Samarites *An.* 34, 2 (Simon Samarites); *Carn.* 9, 7 (sitis sub Samaritide); *Spect.* 30, 6 (Samarites es et daemonium habes).
- Samius *Ap.* 25, 13 (Samiia uasa); *Marc.* III, 5, 3 (Samiiae, h. e. placenta genus).
- Samos harenae *Pal.* 2, 3.
- Samothracia mysteria *Ap.* 7, 6; *Spect.* 8, 4.
- Sanare *Res.* 6, 6 (san. ab infirmitate).
- Sancire *Lei.* 16, 4; *Marc.* IV, 14, 16; *Res.* 48, 11.
- Sanctificare *An.* 26, 5; 39, 4; *Bapt.* 4, 4; *Carn.* 20, 7 (sanctif. ab aliqua re); *Virg.* 9, 1.
- Sanctificatio *Bapt.* 4, 4.
- Sanctificator *Prax.* 2, 1 (sanctif. fidei).
- Sanctificium *Res.* 47, 4.
- Sanctimonia *An.* 33, 9; *Pud.* 6, 16; 15, 2.
- Sanctitas *An.* 39, 4; *Pud.* 1, 1; 5, 2; cett.
- Sanctus *An.* 39, 4; *Marc.* IV, 7, 9; *Pud.* 2, 9 (apud sanctos fratres iudicentur); *Spect.* 29, 3; cett.
- Sanguinare *Marc.* IV, 20, 9 (sanguinantis feminae, h. e. *αἱμαποών*).
- Sanguis *An.* 28, 5 (sanguinis res); *Ap.* 9, 12 (sanguis futurus, h. e. semen); 25, 5 (sanguinis dies); *Carn.* 9, 2 (bis); 20, 6 app. (sanguinum menses); *Marc.* III, 11, 6 (sanguinis tributum); IV, 20, 12 (sanguinis partialis fluxus); *Res.* 61, 3 (sanguinis onera, h. e. menstrua); *Scorp.* 5, 8; 1, 10 (sang. animi); 5, 8; 6, 9 (sanguinis lauacrum).
- Sanguis (= martyrium) *An.* 55, 5; *Cor.* 1, 3; *Scorp.* 6, 9; 12, 9.
- Sannam facere *Nat.* 1, 17, 7.
- Sapa *Marc.* III, 5, 3 (sapa de petris).
- Sapere *An.* 32, 10 (sic et diuina pronuntiatio sapit); *Ap.* 22, 10; 5, 5 (sapientibus diuinum humanumque); *Cast.* 3, 1 (sap. uoluntatem dei); 10, 2 (sapit spiritaliter); *Idol.* 10, 6 (bis); 1, 5 (sapiunt aduersus deum); *Lei.* 6, 1 (sap. ad lasciuam); 10, 8; 17, 1 (sapis Esaiiae uenatorem); *Mon.* 11, 5 (sapiat hoc capitulum cum ceteris); *Praescr.* 5, 5 (sapere ad aliquid); *Pud.* 8, 9 (allis contra sapientibus); 10, 2 (quibus non sapient ipsa pericula); *Res.* 44, 10; 33, 6 (sententiae dei non aliter sapient quam sonant); *Scorp.* 11, 4; 7, 5 (uerba non sono solo sapient); *Virg.* 1, 2; 5, 2 (sapit de futuro).
- Sapientia *Ap.* 19, 3* (sapientiae auctores, h. e. philosophi); *Lei.* 6, 2 (sapientiae membris impeditis); *Praescr.* 7, 1 (sap. saecularis).
- Sapientialis *An.* 15, 1; 15, 4.
- Sapor *An.* 12, 5 (= sapere); *Marc.* II, 18, 1 (sapor passionis); V, 15, 1; *Res.* 40, 4 (sapor substantiae non substantia ipsa).
- Sarabara *Or.* 15, 2; *Pal.* 4, 6; *Res.* 58, 7.
- Sarapiacus, Serapicacus, Serapicus *Ap.* 39, 15 app.
- Sarcina *Cor.* 14, 1 (sarc. humilitatis); *Pal.* 5, 1; *Vx.* 1, 5, 3 (sarc. nuptiarum).
- Sardi *Paen.* 8, 1.
- Sarmatae *An.* 25, 7.
- Sarmenticius *Ap.* 50, 3.
- Satagere *Paen.* 6, 21.
- Satanas *Ap.* 22, 2; *Pud.* 13, 13 sqq.; *Spect.* 8, 9; cett.
- Satelles *Carn.* 14, 2; *Val.* 12, 5.
- Satiare *Ap.* 8, 2 (satiare pacem sanguine); *Nat.* 1, 2, 5; 1, 2, 8; II, 12, 34 (satiata disputatione, h. e. expleta et absoluta); *Scorp.* 1, 10.
- Satiare *An.* 46, 11 (satiatissime).
- Satiatus *An.* 57, 12 (solida et satiata ueritate, h. e. plena).
- Satis est quod *Herm.* 33, 1.
- Satis agere *Vx.* 1, 1, 2.
- Satisfacere *Paen.* 5, 9; 7, 14; 10, 2; *Pat.* 3, 8; *Pud.* 9, 16 (satisfacient patri); 13, 10; 13, 14.
- Satisfactio *Paen.* 8, 9; 9, 2.
- Satisfieri *An.* 35, 1.
- Saturare *Paen.* 3, 14 (solutum sui saturans); *Or.* 27, 1 (saturata oratio).
- Saturitas *Lei.* 7, 3; *Marc.* IV, 31, 8.
- Saturnalia *Ap.* 42, 4.
- Saturnalicus *Fug.* 13, 3.
- Saturni dies *Ap.* 16, 11.
- Saturnia ciuitas *Ap.* 10, 8; *Nat.* II, 12, 28.
- Saturnius mons *Ap.* 10, 8; *Nat.* II, 12, 28.

- Saturnus quadratus *Marc.* 1, 18, 1.
 Scabidus *An.* 38, 2 (scabida in ceteras culpas).
 Scabiosus *Ap.* 14, 1.
 Scabra carnis *Pud.* 20, 12.
 Scala *Fug.* 1, 4.
 Scalpellum *Pal.* 5, 7.
 Scalptilis *Scorp.* 2, 12 app.
 Scalptus nutum *Paen.* 6, 5.
 Scamnum *Mart.* 3, 4 (ad scamna produxit).
 Scandalizare *Iti.* 5, 2; 12, 3; *Marc.* 14, 18, 4 sqq.; 14, 43, 5 (scandalizatus de aliqua re); 14, 8, 2 (scandal. aliquem); 14, 18, 14 (angeli scandalizati in filias hominum); *Praescr.* 1, 2; *Prax.* 12, 1; *Virg.* 3, 3.
 Scandalum *Marc.* 11, 1; 14, 35, 1; *Paen.* 7, 9; *Virg.* 3, 3.
 Scantinius *Mon.* 12, 3 (Scantinia lex).
 Scapula *Pal.* 2, 2 (scapulae montium); 4, 3 (sc. uiraginis).
 Scaturigo *An.* 50, 3 (Colophonis scaturigo daemonica).
 Scena *An.* 46, 12 (scena malitiae); *An.* 51, 4 (sc. tota corporis); *Ap.* 35, 7; [*Haer.*] 2, 2 (tota erroris et scaena et doctrina); *Marc.* 11, 11, 6 (scenam phantasmatis decurrere); *Spect.* 17, 6 (lusoria uel agonistica scena); *Val.* 20, 1 (scena caelorum).
 Scenicus *Pud.* 7, 15 (scenica foeditas); *Spect.* 10, 1; 22, 2.
 Sc(h)isma *Praescr.* 5, 1 sqq.; 42, 6 (his); *Pud.* 14, 5.
 Schola *An.* 1, 6 (sch. caeli); *Ap.* 35, 6 (sch. bestiarum); *Idol.* 10, 3 (scholarum feriae); *Marc.* 11, 19, 7 (de Epicuri sch.); *Pal.* 4, 2 (scrupea sch. = sch. rupestris); *Scorp.* 9, 1; 12, 1 (Christi sch.).
 Sciapodes *Ap.* 8, 5; *Nat.* 1, 8, 1.
 Scibilis *Marc.* 1, 16, 3.
 Scidium *Mart.* 1, 5 app. (temptabo illos uilibus scidiis).
 Scindere *Ap.* 47, 9 (scind. tramites); *Idol.* 13, 3 (scindimus quod est scriptum, h. e. rescindimus); *Marc.* 14, 6, 5 (scind. differentiam).
 Scintilla *An.* 23, 1 (scint. uitae).
 Scire (= nosse) *Ap.* 5, 1; 21, 3 (scit Christum); *Marc.* 11, 20, 5; *Pal.* 4, 7; *Scap.* 2, 1; (= sapere) *Ap.* 28, 3; 32, 1).
 Sciria leonina *Pal.* 4, 3 (= *scirpaea*).
 Scirpus *Cor.* 5, 3 (in scirpo flores).
 Sciscitare *Prax.* 2, 2; *Marc.* 14, 38, 6.
 Scobina *Ap.* 12, 4.
 Scopae *Ap.* 48, 1; *Pud.* 9, 2.
 Scopius *Ap.* 48, 1.
 Scorpion *Marc.* 14, 9; *Nat.* 11, 15, 1; *Scorp.* 1, 1.
 Scortum (= pellis) *Marc.* 14, 20, 2 app.; *Pal.* 4, 3.
 Scribere repudium *Ap.* 6, 6.
 Scrinium (prophetiae scr. = scriptura) *Ap.* 19, 2.
 Scriptura *Ap.* 20, 1 (scripturarum maiestas); *Marc.* 11, 19, 2 (scripturam iniustam dissipare); 11, 17, 1; *Mon.* 4, 4 (scr. negat quod non notat); *Praescr.* 17, 1; 19, 1; 38, 1; *Pud.* 9, 22; *Ret.* 22, 1; 65, 8; *Scorp.* 12, 1 (scripturarum medullas nosse); *Spect.* 8, 5 (script. obelisci); *Vx.* 11, 2, 1 sq.
 Scrobis *An.* 19, 3; *Ret.* 7, 8.
 Scrobulus *Virg.* 10, 2 app.
 Scrofa *Marc.* 1, 5, 1.
 Scrupeus *Pal.* 4, 2 (scrupea schola).
 Scrupulositas *Ap.* 47, 4; *Idol.* 2, 6 (scrupul. uictus); *Nat.* 11, 2, 5; *Praescr.* 27, 2; *Virg.* 11, 4.
 Scrupulosus *Cult.* 11, 10, 1 (scrupulosa uulnera auribus intulit, h. e. subtilia).
 Scrupulus *Ret.* 2, 9.
 Sculptilis *Scorp.* 2, 12.
 Scurritas *Spect.* 17, 5.
 Scutum *Cult.* 11, 7, 2.
 Seytalosagittipelliger *Pal.* 4, 3 (= Hercules).
 Seythae *Ap.* 9, 9; *Pal.* 2, 6; 5, 1; *Marc.* 1, 1, 4; *Ret.* 7, 8.
 Secare (= prosecare, sacrificare) *Nat.* 11, 2, 12 (sec. gallinaceum); (= exsecare) *Vx.* 11, 8, 4 (aut ad licentiam sectis).
 Secedere *An.* 58, 4 (= mori); *Pal.* 5, 4 (sec. de populo).
 Secessio *An.* 44, 2 (= mors).
 Secessus *Ret.* 63, 3 (= mors).
 Secreta *An.* 25, 5 (loci muliebres).
 Secrete *Or.* 1, 4.
 Secta *Ap.* 1, 1; 3; 6; 3, 7 (bis); 21, 1 (secta nouella); 40, 7 (secta Christiana); *Fug.* 12, 8; *Mon.* 11, 1 (secta monogamorum); *Nat.* 1, 4, 1; *Pal.* 6, 2; *Pat.* 1, 7; *Scap.* 4, 6 (secta Christi); *Test.* 3, 5.
 Secta (= institutum, indoles) *Marc.* 14, 25, 11 (secta creatoris); 14, 27, 5 (sectam administrare); *Pud.* 14, 27 (secta apostoli).
 Sectatio *Vx.* 1, 6, 5.
 Sectator *Ap.* 3, 6; 19, 6; *Cult.* 11, 2, 6.
 Secundatus *An.* 27, 3 (alteri primum damus, alteri secundatum).
 Secundus *Ap.* 35, 5 (secundae maiestatis religio); *Cor.* 10, 2 (secunda idololatria); *Scorp.* 6, 9 (sec. solatio); 12, 8 (secundae mortis uenia); *Vx.* 11, 1, 1 (sec. consilia); (= proxime) *Ap.* 46, 5

- (secundum deos philosophi daemones deputent).
 Securus *Ap.* 4, 7 (securis principalium edictorum et rescriptorum); *Marc.* 1, 29, 5.
 Securus *An.* 50, 4; *Scorp.* 6, 9 app.; *Test.* 4, 4 (securi, h. e. mortui).
 Secutor *Praescr.* 33, 6 (sec. Marcionis Apelles).
 Sed et *Ap.* 9, 16; 16, 7; 18, 8; 18, 9; et saepissime.
 Sed nec *An.* 15, 5; *Praescr.* 6, 3; cett.
 Sedatio (= *ὑπόμνησις*) *Marc.* 14, 33, 8 (sed. legis et prophetarum).
 Sedilis *Nat.* 1, 12, 4 (excessus sedilis in cruce); *Spect.* 27, 4 (sedilia hostium dei).
 Seges frumentaria *An.* 16, 7.
 Segregare *An.* 12, 2; 16, 3.
 Segregatio *An.* 43, 2; 43, 4.
 Segressus (= segregatus) *An.* 18, 2 app.
 Seiae columnae *Spect.* 8, 3.
 Seius nomen fictum *Ap.* 3, 1; *Nat.* 1, 4, 8.
 Selgicus *Pal.* 3, 6 (Selgicac oues).
 Sella *Pal.* 4, 9.
 Semaxius *Ap.* 50, 3.
 Semel (= in perpetuum) *An.* 33, 11; *Ap.* 9, 8; 10, 1; 11, 5; 11, 16; 25, 1; 41, 3; *Pal.* 2, 4; *Pud.* 6, 10; *Scorp.* 1, 10 app.
 Semen *An.* 26, 4 (seminis stupida); *Nat.* 1, 16, 11 (seminum dispersio); *Pud.* 6, 16 (seminis linus).
 Sementatio *Spect.* 8, 3.
 Sementius *Idol.* 4, 2.
 Semes *Nat.* 1, 7, 20.
 Seminalis *Marc.* 1, 13, 4 (terram seminalia demessam); *Nat.* 11, 12, 18 (seminalia caeli).
 Seminare *Ap.* 7, 12 (semin. mendacium); 21, 25 (semin. sanguinem Christi); *Marc.* 14, 12.
 Seminarium *Cast.* 6, 2 (semin. generis, h. e. concubitus); *Nat.* 1, 14, 2 (semin. infamiae nostrae).
 Seminatio *Marc.* 14, 10, 5.
 Seminum *Praescr.* 33, 2 (seminia ex illis sumpsisse).
 Semitractatus *Fug.* 1, 1 (semitractata materia).
 Semper *Pal.* 1, 1 (principes semper Africae).
 Senarius uersus (= hexameter) *Nat.* 11, 12, 36.
 Senecta *An.* 56, 6.
 Senectus *Ap.* 4, 8 (post tantae auctoritatis senectutem); *Cult.* 11, 6, 5; *Scorp.* 6, 2 (post stadii senectutem).
 Senescere *Paen.* 6, 2 (poma senescentia); *Pal.* 4, 1 (studia senescentia); *Ret.* 30, 9 (senescentes sepulchrae).
 Senex *Ap.* 9, 19 (senes pueri, h. e. uirgines); sen. domesticus *Ap.* 39, 6.
 Senium *An.* 46, 9 (senia lapidum); *Marc.* 11, 15, 5 (indutus nominum senio); *Pal.* 1, 2; 3, 2; *Ret.* 32, 3 (senium requietae atque reconditae sepulchrae); 45, 6 (senium alicuius substantiae); 57, 8 (senium sepulchrae).
 Senones *Ap.* 40, 9.
 Sensualis *An.* 18, 5.
 Sensualitas *An.* 17, 2; 38, 6.
 Sensus *An.* 2, 1 (de publico sensu); 14, 3; 17, 1 (quinque s.); 12, 4 (sensus sunt passiones); *Fug.* 4, 1; *Marc.* 1, 16, 2; *Nat.* 11, 5, 1; *Pud.* 19, 15 (aliud in sensu est); *Ret.* 3, 1; 3, 6 (communes sensus).
 Sententiae sanctae, *An.* 21, 5; (= S. Scriptura); cfr *Fug.* 7, 2.
 Sententialiter *Carn.* 18, 5 (sentent. et definitiue pronuntiare).
 Sentina *An.* 55, 1 (sent. subdualis); *Carn.* 20, 6 (sent. interni sanguinis).
 Sentire pati est *An.* 12, 4; sent. aliquid impatienter *Pat.* 7, 6; s. c. genit. *Val.* 18, 2 (nihil sentiens eius).
 Sepelire in sidera *Nat.* 11, 15, 1.
 Sepia *Marc.* 11, 20, 1 (sepiae isti).
 Seponere *An.* 22, 1.
 Septem collium plebs *Ap.* 35, 6.
 Septem maculae capitalium delictorum *Marc.* 14, 9, 6.
 Septemplex *Val.* 20, 1 (sept. scena caelorum).
 Septenarius *An.* 25, 8 (sept. spiritus, ut in Magdalena).
 Septennium *An.* 28, 2; 28, 2; 28, 4.
 Septentriones *Carn.* 9, 4.
 Septimontium *Idol.* 10, 3; *Nat.* 11, 15, 3 app.
 Septuaginta *Ap.* 18, 5.
 Sepulchrum *Ret.* 19, 7 (corpus sepulchr. animae); 37, 7-8 (sepulchra ... stabula cadauerum).
 Sepultor *An.* 46, 7 (sep. ciuiliu turbinum); *Marc.* 14, 43, 1.
 Sepultura *An.* 33, 5 (ut sepultura [sc. per cremationem] puniatur); 51, 6; 56, 2 (sepulturae mora); *Ret.* 27, 5; 30, 9 (sepult. senescens).
 Sepultura (= sepulchrum) *An.* 32, 1; *Ap.* 37, 2; *Ret.* 12, 2; 32, 3; 48, 7; 57, 8; (= sepulchrum, mortuus) *An.* 51, 2; *Ap.* 21, 21; *Marc.* 11, 19, 8; 14, 45, 2; *Ret.* 42, 8.
 Sequella *Carn.* 20, 5 (sequa. abruptae unitatis); *Pat.* 5, 24.
 Sequester (= cur custodia rei, proprie de qua disceptatur, commissae est)

- Prax.* 27, 15 (sequi dei et hominum Christus); *Res.* 51, 2; 63, 1.
- Sequestrare (= sequestri commendare, depositum seruare) *An.* 14, 5; 25, 2; 55, 5; 58, 3; *Pat.* 15, 1; *Res.* 38, 2; 27, 5 (sequestrantur mausoleis corpora); 38, 2; *Val.* 25, 1.
- Sequestratorium *Res.* 51, 18 (seminibus sequestratorum terra est).
- Serapeum *Ap.* 18, 8; *Nat.* 1, 10, 22; *Spect.* 8, 10.
- Serapis *Nat.* 1, 10, 18 (Serape); 1, 10, 17 (Serapem); 11, 8, 16 (Serapidem).
- Serapiacus *Ap.* 39, 15 (Serapiacae coenae).
- Serere tunicam *Pal.* 3, 6 (tunicam pungere et serere).
- Seres *Cult.* 1, 1, 3.
- Sericatus *Pal.* 4, 7 (= serico indutus).
- Sericum *Cult.* 11, 13, 7 (sericum prohibitum); *Pal.* 4, 3 (= serica uestis).
- Sermo *An.* 28, 1 (uerus s.); 36, 1 (s. Platonis ueternus); *Ind.* 9, 18 (sermo dei bis acutus); *Paen.* 6, 1 (s. diuinus); *Prax.* 7, 6 (sermo, h. e. uox); *Pud.* 8, 5 (s. sanctus); 20, 10 (s. dei).
- Serpens *Herm.* 11, 3 (de serpentibus paruuli ludunt); *Idol.* 5, 3; *Marc.* 11, 22, 1; *Pal.* 3, 2 (serpentis exuuiæ).
- Serram reciprocare *Cor.* 3, 1.
- Seruans (e. infin.) *An.* 47, 3 (s. perpeti); *Prax.* 27, 14 (seru. diei).
- Seruatrix *Res.* 12, 5.
- Seruiculus *Idol.* 10, 3.
- Seruiliis *Fragm.* 4.
- Seruilitate *Nat.* 11, 6, 1.
- Seruilitum *Marc.* 11, 17, 4 (seruitia, h. e. serui); *Pat.* 2, 2 (seruitia elementorum).
- Seruitus *Ap.* 27, 7 (seru. pœnalis); *Cult.* 11, 7, 2 (seru. ornatus); *Nat.* 11, 3, 14 (seruitutes et officia elementorum); *Paen.* 6, 11; *Vx.* 1, 7, 2 (seruitute matrimonii iterata).
- Serus *Idol.* 1, 2 (seme escæ); *Marc.* 14, 26, 8 (serum tempus).
- Seruus *Cult.* 11, 10, 10 (seruorum uincula aurea); *Idol.* 18, 5 (seruus Christi); *Marc.* 1, 7, 2 (seruorum nomina Alexander, Darius, Holofernes); *Spect.* 12, 2 (serui captiui immolantur).
- Sessiae columnæ, a sementationibus *Spect.* 8, 3 app.
- Sessus (= concessus) *Spect.* 3, 4 app.
- Sestertium *Pal.* 5, 6.
- Sethonæ (*Haer.*) 2, 7.
- Sexus *An.* 27, 5 (sexuum sollempne officium); 36, 2 (sexus animæ); 38, 2 (= genitalia); *Res.* 61, 3 (sex. pigrior); 61, 6 (sexum a congressione subducere); *Spect.* 17, 2 (sex. pudoris); *Val.* 32, 5 (sexui despoliari, h. e. non fungi); *Vx.* 11, 3, 4 (sex. officia).
- Si forte (= *et* *requis*, scilicet, nempe, utique) *An.* 8, 5; 26, 4; 43, 5; 55, 2; 57, 8; *Ap.* 38, 5; 41, 4; *Herm.* 36, 3; *Idol.* 17, 7; *Marc.* 2, 7; 111, 4, 5; 14, 17, 1; 14, 12, 4; *Mart.* 2, 4; *Pal.* 2, 5; cett.
- Si quando *An.* 18, 9; *Idol.* 14, 1; *Idol.* 14, 3; *Marc.* 111, 15, 4; 14, 3, 1; 14, 7, 14; *Pud.* 1, 14.
- Si quis (= quisquis) *An.* 19, 2; *Ap.* 19, 6 app.; *Pal.* 2, 2 (si quæ missilia); 5, 3 (si quid interula subter est).
- Si quod *An.* 10, 6; cett.
- Si tamen *Marc.* 11, 3, 5; 11, 27, 8; 14, 9, 8; 14, 17, 9; cett.
- Si utique *Cult.* 1, 9, 1; *Marc.* 14, 7, 4; 14, 30, 5.
- Si c. partic. *An.* 1, 3; 18, 3 (si egressus).
- Sibyna (= uenabulum) *Marc.* 111, 21, 3 app.; 14, 1, 5 app.
- Sic - si *An.* 6, 7; sic et *Pal.* 1, 1; 2, 2; 2, 6; sic - sic pro sic - ut *Idol.* 13, 2.
- Siccare aliquid ab aliqua re *Idol.* 1, 4.
- Siccatates *Scap.* 4, 6.
- Sicilia *Ap.* 40, 4.
- Sicubi *Marc.* 14, 7, 2; 14, 19, 6; *Pal.* 1, 2; 2, 6; *Prax.* 17, 4 (sicubi alibi); *Scorp.* 13, 12; *Val.* 6, 2.
- Sidonii *Pud.* 10, 5.
- Sigeum *Pal.* 4, 2.
- Sigillarium *Or.* 16, 4 (sigillaria ethnorum); *Val.* 12, 5.
- Sigillarius *An.* 6, 3 (sigillario motu superficiem intus agitante); *Val.* 18, 2 (sigillario extrinsecus ductu).
- Signaculum (= signum, sigillum) *Ap.* 21, 2 (signac. corporis); *Idol.* 8, 12; 11, 10 (signac. prophetarum Christus); *Marc.* 111, 22, 7 (signac. frontium); *Nat.* 11, 5, 5 (signacula temporum); *Pal.* 4, 6 (signaculis squamarum); *Pud.* 9, 11; *Spect.* 4, 1; 24, 2 (signac. fidei); *Val.* 1, 3 (signac. linguae).
- Signare (= signo notare, consignare, confirmare, obsignare sigillo, statuere, absolueret) *An.* 8, 1; 31, 1; *Ap.* 10, 8 (imagine signatus nummus); 21, 19; 48, 7 (signatum et ipsum humane resurrectionis exemplum); *Cor.* 11, 4 (signata fide); *Herm.* 29, 1 (ubi est pro signis ornare uel insignire); *Ind.* 8, 12 (ter); *Marc.* 1, 28, 3; *Nat.* 11, 12, 5 (ea origo Saturni signatur, h. e. adsignatur); 11, 12, 27 (nec fideliora eius uestigia quam in ipsa Italia signata sunt); 11, 15, 7; *Pal.* 15, 4; *Scorp.* 1, 3 (sign. aduersus uenenatos mor-

- sus); *Vx.* 11, 5, 2 (sign. lectulum, corpusculum).
- Signatio *Vx.* 11, 8, 8 (sign. furtiuæ).
- Significancia *Marc.* 11, 19, 1 (significancia legis); *Marc.* 11, 6, 2 (significancia obumbrata); *Res.* 21, 1 (significancia figuratae suspicio).
- Signum *Ap.* 16, 8; *Idol.* 9, 1; 11, 9; *Marc.* 111, 15, 4 sq.; 14, 39, 3; 14, 39, 16.
- Silentium rerum *Ap.* 37, 7.
- Silentii fides *Ap.* 7, 6.
- Silicernium *Ap.* 15, 7.
- Silua (= multitudo) *An.* 2, 6; *Ap.* 4, 7 (siluam legum cadere); *Cast.* 6, 3; *Cor.* 10, 7; *Marc.* 14, 14, 3; *Nat.* 1, 12, 13; 11, 9, 2 (siluam erroris cadere); *Pud.* 16, 12; *Val.* 39, 2; *Præscr.* 37, 3 (siluam alicuius cadere [proverb.]).
- Siluicola *Pal.* 4, 2.
- Simia *An.* 24, 5.
- Similitudo (= *ὁμοιωµα*, simulacrum, parabola) *Idol.* 5, 3; 12, 1; *Idol.* 10, 10; *Marc.* 14, 11, 3; 14, 26, 8; 14, 29, 6; 14, 18, 9; *Paen.* 4, 4; 8, 4.
- Simplex *Cult.* 11, 4, 2; *Idol.* 10, 12 (simplicis gulæ reus); *Scorp.* 1, 7; *Val.* 2, 1.
- Simplicitas *Bapt.* 2, 1; *Cult.* 11, 7, 1; *Nat.* 11, 2, 5 (simpl. ueritatis); *Paen.* 1, 4; *Præscr.* 41, 3 (simplicitas haereticorum); *Val.* 1, 4; 2, 1.
- Simpliciter intellegere *An.* 35, 2; *Vx.* 11, 2, 2.
- Simulacrum *Ap.* 13, 7.
- Simul (= simul atque) *Ap.* 1, 6; *Nat.* 1, 4, 13 (simul quis intellexerit Christianum); *Paen.* 6, 14; *Val.* 7, 6; simul et *Spect.* 22, 2.
- Simulacrum *Res.* 47, 12 (per simulacrum morimur in baptismo).
- Singillatim *Idol.* 15, 6.
- Singulare (= singulum facere) *An.* 31, 1 app.
- Singularitas *Cast.* 1, 1; *Res.* 13, 2.
- Singulariter *Carn.* 19, 2.
- Singultus *Idol.* 12, 3.
- Sinus *An.* 9, 8; *Idol.* 13, 4 (sinus Abrahæ); *Marc.* 111, 24, 2; 14, 34, 10 sqq.; *Pal.* 5, 1 (s. togæ); *Pud.* 6, 7 (in sinum plaudere); 22, 11 (in sinum ingerere).
- Siparium *Val.* 13, 2.
- Sipharam *Ap.* 16, 8; *Nat.* 1, 12, 16.
- Siquidem (*ἔπειτα*) c. indic. *Cult.* 1, 2, 1; *Mon.* 9, 1; *Nat.* 1, 16, 4; *Pal.* 3, 2; *Res.* 12, 5; 13, 1; 41, 5.
- Sirenæ *Ap.* 7, 5; *Marc.* 111, 5, 3.
- Sirmium *Ap.* 25, 5.
- Sistere *Idol.* 14, 1; *Marc.* 1, 7, 7 (sistere non potes deos pares); 111, 21, 1; 14, 5, 8; 14, 10, 1 (ut tanto magis sisteret carnis resurrectionem); 14, 8; *Pud.* 1, 20 (sistimus foris digamos); *Res.* 3, 6 (sistant quaestiones suas de scripturis).
- Sitis *Ap.* 5, 6 (sitis Germanica); 16, 2 (siti macerare); 47, 2 (siti rigare).
- Sittire *Carn.* 9, 7 (sittit sub Samaritide); *Res.* 28, 5 (siti. interpretationem).
- Sluc, seu (= uel) *An.* 12, 1; *Nat.* 1, 10, 43.
- Sine - uel *Nat.* 1, 16, 12 app.
- Smaragdus *Cult.* 1, 7, 8; 11, 13, 4.
- Sobolis *Herm.* 25, 1.
- Sobrietas (= *σωφροσύνη*) *Paen.* 8, 8.
- Soccus *Idol.* 8, 4.
- Sociare *An.* 58, 6 (anima non sociata carne); *Bapt.* 3, 5.
- Societas *An.* 37, 5 (soc. carnis atque animæ); *Marc.* 1, 14, 3 (soc. mellis et lactis); *Pud.* 1, 10 (soc. sententiae); *Spect.* 29, 3 (societates ecclesiarum).
- Socius (adict.) *An.* 5, 5; 18, 1.
- Sodalitium *Vx.* 11, 6, 1.
- Sodoma *Ap.* 40, 7; *Pal.* 2, 4.
- Sol *An.* 8, 5 (sol corpus, siquidem ignis); *Nat.* 1, 13, 1 (h. e. Solis dies); *Nat.* 11, 5, 3 (solis stationes); *Or.* 11, 3 (solis receptus); *Pal.* 2, 2 (stationes annuæ solis); *Pud.* 7, 21 (solis lancea); *Scap.* 3, 3 (solis deliquium, cfr. *Ap.* 21, 19); *Val.* 3, 3 (solis pectines).
- Solamen *An.* 1, 2 (sol. iniuriæ).
- Solatium *An.* 7, 1; 34, 2; 46, 11; 56, 2 (sol. enormitas); *Cor.* 8, 5; *Herm.* 29, 1 (sol. lunæ); *Idol.* 11, 2 (sol. sepulturae); *Nat.* 11, 7, 4 (sol. consecrationis); *Pud.* 13, 20.
- Solidare *An.* 9, 8; *Marc.* 111, 6, 6 (deo solidante tonitruum); *Val.* 16, 3.
- Solidus *An.* 57, 12; *Cast.* 2, 2 (solida fides); *Mon.* 3, 1 (tota et solida uirginitas); 16, 4 (solidum capere, h. e. haereditatem adire); *Marc.* 1, 24, 6; 111, 9, 2; 14, 18, 9; *Res.* 36, 7 (solida resurrectio); *Vx.* 1, 1, 3.
- Solisternium *Nat.* 1, 10, 29.
- Solitaris *Ap.* 45, 3 (solit. concupiscentia oculorum).
- Sollemnia *Ap.* 35, 5 (sollemnia Caesaris); *Cor.* 12, 5; *Spect.* 6, 2; *Vx.* 11, 4, 2 (sollemnia Paschæ); 11, 6, 1 (sollemnia regum).
- Sollemnis *Marc.* 14, 12, 4 (sollemnis iudaeorum dies); *Or.* 19, 3; 25, 1; *Res.* 19, 2 (sollemnis eloquii prophetici formam).
- Sollemnis (= usualis, quod solet euenire) *An.* 27, 5 (sol. sexuum officium); *Cor.* 1, 3

- 4, 2 (apud Iudaeos sollempne est); *Marc.* iv, 20, 12 (ordinarium et sollempnem); *Pal.* 1, 2 (soll. et legitima uerba); *Res.* 61, 3.
- Sollemnitates *Idol.* 13, 1; 16, 1 (sollemnitates profanae); *Spect.* 6, 2 app.
- Sollicitatio *Virg.* 14, 1 (bis).
- Sollicitudo *Cast.* 9, 1 (in sollicitudine habere); *Lei.* 13, 3; *Vx.* 1, 5, 1; 11, 1, 3.
- Sollicitus *An.* 37, 1 (a sollicitioribus mensibus); 53, 5 (sollicitior, h. e. intentior); *Fug.* 1, 6.
- Sollocismus *Nat.* 1, 3, 8.
- Solox *Pal.* 4, 4 (solocem endromidis).
- Soluendo esse *Marc.* iv, 17, 2.
- Soluere *Pud.* 12, 8; 19, 20; 21, 9 sqq.; 22, 4; cett.
- Solum (= solitudo) *Pat.* 13, 6.
- Solummodo *An.* 10, 2; 10, 7; cett.
- Solutim *Pal.* 5, 2.
- Solutor *Marc.* iv, 17, 2 (h. e. qui pecuniam soluit).
- Solutus *Pal.* 3, 1 (omni symmate solutor).
- Somniare *An.* 28, 5; *Nat.* 11, 13, 1; *Val.* 10, 1 (de philosophis paganis dictum).
- Somniator *Scorp.* 2, 8 (bis).
- Somniculosus *An.* 44, 2; *Ap.* 25, 6 (somniculosa diplomata).
- Somnus caccus (h. e. sine somniis) *An.* 49, 2.
- Sonare *An.* 17, 3 (de plaustro son.); *Ap.* 3, 5 (sonat barbaricum); *Marc.* iv, 5, 1; *Pal.* 4, 2 (de proelio sonuerat); 6, 1 (ipse habitus sonat).
- Sonitus uel sonatus *Prax.* 20, 1 app. (sonitus monarchiae).
- Sonus *An.* 14, 4 (tot compendia sonorum); *Marc.* 11, 24, 8; 11, 25, 2; 11, 12, 2 sqq.; v, 11, 9.
- Sophia *Ap.* 19, 6^a; *Herm.* 18, 1 sqq.; *Lei.* 9, 2; *Or.* 1, 5 (sophia caelestis); *Scorp.* 7, 1.
- Sophista (ironice pro philosopho) *An.* 3, 5; 28, 2; *Ap.* 47, 2; *Idol.* 9, 7; *Lei.* 7, 7 (bis); *Pal.* 6, 2; *Val.* 5, 1 (Miltiades ecclesiarum sophista).
- Sopitus (= mortuus) *An.* 57, 2.
- Sordere *Vx.* 11, 8, 3 (sordent talibus ecclesiae).
- Sordes *Paen.* 9, 4; *Pud.* 6, 16; 13, 14; *Res.* 8, 4; cett.
- Sordescere *Nat.* 1, 5, 2 (sordescit lentigo).
- Soror *An.* 9, 4 (= fidelis Montani); 52, 3 (sororum substantiarum); *Ap.* 12, 2 (sorores materiae); *Cult.* 1, 1, 1; 11, 1, 1 (sorores, h. e. conseruae); *Lei.* 17, 5; *Pal.* 1, 2 (soror ciuitas); *Test.* 6, 1 (soror ueritatis).
- Sors *An.* 11, 6 (ex substantiae suae sorte = ex subs. quam sortita est); 20, 6; 43, 9 (de naturae sortibus eximere); *Ap.* 22, 9 (sortes temporum); *Marc.* 1, 7, 5 (ex nominis sorte); *Nat.* 11, 13, 15; 11, 17, 19 (sors temporum); *Pal.* 1, 2 (sortes saeculares); 4, 3 (totam epitheti sui sortem); *Spect.* 16, 2.
- Sortire *Ap.* 2, 8 (latronibus uestigandis per provincias militaris statio sortitur); *Prax.* 1, 3.
- Sortiri *An.* 8, 4 (sortita est esse inuisibilis); 12, 3; 37, 1; 43, 6; *Res.* 18, 5; 26, 14; *Val.* 10, 1 (gallina sortita est de suo parere).
- Sotericianus (= ad Soterem pertinens) *Val.* 27, 2.
- Spado (= nuptiarum osor, innuptus) *Mon.* 1, 1; 3, 1; *Res.* 61, 6 (spado uoluntarius); *Val.* 30, 3.
- Spadonatus *Cult.* 11, 9, 7.
- Spaniae (= Hispaniae) *Ind.* 7, 4 app.
- Sparsilis *Pud.* 2, 3.
- Sparteoli *Ap.* 39, 15.
- Spartiatas *Ap.* 47, 2.
- Spatium *Cult.* 11, 13, 4.
- Spatha *Cult.* 11, 13, 4.
- Spatium (= uita super terram) *Res.* 23, 8 (contemplatio spei in hoc spatio per fidem).
- Specialis *Pud.* 13, 4.
- Specialitas *Marc.* v, 8, 9.
- Specialiter *Herm.* 19, 3; *Ind.* 2, 6.
- Speciatus *Herm.* 40, 2.
- Species (= causa, casus, impletio, argumentum) *Ap.* 1, 1; *Idol.* 15, 1; *Nat.* 1, 18, 8; *Paen.* 1, 5; *Pud.* 7, 3; 9, 13; 18, 17; 20, 6.
- Speciositas *Cult.* 11, 2, 5.
- Spectacula *Ap.* 38, 2; *Cor.* 6, 3; *Idol.* 13, 1 sqq.; *Nat.* 1, 2, 9; *Spect.* 1, 1 sqq.
- Spectus (= conspectus) *Marc.* iv, 21, 5 (in sp. centum millibus hominum).
- Specular cornu *An.* 53, 5.
- Specularis materia *Ap.* 35, 7.
- Speculator *Ap.* 45, 7 (specul. omnium deus); *Marc.* 11, 25, 3 (spec. uineae uel horti); *Scorp.* 12, 3 (spec. alicui).
- Speculatoria *Cor.* 1, 3 (specul. morosissima).
- Speculum *Cult.* 1, 1, 3; 11, 8, 2 (spec. consuler); *Marc.* iv, 31, 7 (spec. parabola); *Pud.* 8, 10; *Res.* 12, 3 (specula lunae); *Res.* 52, 10 (spec. exempli).
- Specus euacium *Nat.* 1, 7, 34.
- Spelaeum *Cor.* 13, 3 (spel. Mithrae).
- Spelunca oris *Res.* 60, 2.
- Sperare (= exspectare) *An.* 55, 5; 56, 6; *Cult.* 11, 12, 3; (= putare) *Pal.* 4, 3;

- (= timere) *An.* 33, 11; *Paen.* 12, 2; *Pal.* 2, 4.
- Spernere (= secernere, segregare) *Nat.* 1, 7, 14.
- Spes *Carn.* 5, 3 (spes unica totius orbis); *Paen.* 10, 4 (spes communis); *Res.* 23, 7 (bis).
- Spica *Marc.* iv, 12, 5 (spicas effigere); *Res.* 52, 8 (spicae fundamentum).
- Spiculum *An.* 25, 5 (aeneum spiculum); *Pal.* 4, 3 (= acus); *Pud.* 7, 21 (spic. lucernae); *Scorp.* 1, 1.
- Spiraculum *Cor.* 5, 5.
- Spiritualis *An.* 57, 2 (spiritalia nequitiae); *Ap.* 46, 1 (spiritalia potestates); 22, 1 (spiritalia substantiae); *Cast.* 12, 2 (spir. uxor); *Lei.* 1, 2 (spir. disciplina); *Lei.* 11, 2; *Marc.* 11, 14, 3 (spiritalia nequitiae); iv, 24, 10 (spiritalia malitiae); v, 8, 4 sqq.; *Prax.* 39, 1; 40, 8 (spiritalia nequitiae, h. e. daemones); *Pud.* 21, 16-17.
- Spiritualiter *Cast.* 10, 2 (spir. sapere); *Herm.* 34, 3; *Marc.* iv, 20, 4 (bis); *Res.* 20, 7; 21, 1.
- Spiritus *An.* 9, 4 (in spiritu esse, h. e. ecstasi); *Ap.* 9, 7 (spiritum extorquere, h. e. exorcizare); 18, 2 (spiritu diuino inundatus); 20, 4; 21, 10 (sp. permeator uniuersitatis); 21, 19 (spiritum dimittere); 27, 4 (sp. daemoneica puritatis); 39, 9 (sp. sanctitatis); 47, 11 (sp. erroris); 48, 7; *Cult.* 11, 2, 1 (spiritum permouent scandalum); 11, 5, 3; *Lei.* 17, 8 (sp. robustus); *Marc.* 11, 9, 2 sqq.; iv, 22, 5 (in spiritu homo constitutus); *Mart.* 3, 4 (spiritu unxit); *Nat.* 1, 16, 17; *Or.* 12, 1 (spiritu inquinatus); *Paen.* 10, 4 (sp. communis); *Pal.* 7, 7 (concutere spiritum); *Prax.* 36, 5; (sp. sancto uestire) *Prax.* 30, 1; *Pud.* 9, 9 (sp. immundus); 21, 8 (sp. pseudopropheticus; sp. ueritatis); *Spect.* 6, 4; 15, 5; 10, 10 (sp. nequam, h. e. daemones); *Virg.* 1, 4 (sp. sanctus dei uicarius); *Vx.* 11, 2, 4 (sp. cecinit); 11, 6, 2.
- Spoliare *Cor.* 13, 8.
- Spoliare *Ind.* 14, 7 (spoliatus pristinas sordes).
- Spondere *An.* 50, 2; *Paen.* 6, 4.
- Spongia *Marc.* v, 4, 2; *Nat.* 1, 7, 29; *Spect.* 25, 4 (spongiae retiariorum).
- Sponsalis *Idol.* 16, 1 (sponsalium sollempnitas); *Val.* 31, 1 (sponsalis pleroma).
- Sponsio (= certatio pignorum, de euentu rei incerto) *Pud.* 12, 9; *Spect.* 16, 1.
- Sponsor *An.* 9, 4 (idoneus sponsor); (= arbiter) *Bapt.* 18, 4.
- Spoutula *Marc.* 11, 16, 1.
- Spumans reptatus *An.* 10, 6.
- Spurciloquium *Res.* 4, 7.
- Spurcitia *Ap.* 9, 12; *Res.* 36, 1 (caro in spurcitiis uoluitur).
- Spurcus *Ap.* 30, 6 (spurca conscientia).
- Sputamen *Carn.* 9, 7 (sputaminibus contaminare); *Res.* 20, 5 (sputaminum iaculis).
- Sputamentum *Spect.* 30, 6 (sputamentis dedecoratus).
- Sputum *Cult.* 11, 7, 2 app.
- Squallens *Ap.* 4, 7 (squallentem siluam legum); *Cast.* 10, 4.
- Squalor *Fragm.* 4.
- Squamae *Pal.* 4, 6.
- Squamatus *Ap.* 21, 8.
- Stabilitas *Ind.* 11, 9.
- Stabulum *Ap.* 42, 2; *Res.* 37, 8 (stabula cadauerum, h. e. monumenta); 60, 3 (stabula conceptum).
- Stadium *Cor.* 4, 3 (in stadio mariti); *Scorp.* 6, 2 (stadii senectus); *Spect.* 11, 3; 18, 1.
- Stagnum *Pud.* 19, 7.
- Stamina *Pal.* 3, 6.
- Stare *Ap.* 40, 2 (stat. caelum); *Lei.* 13, 1 (state in isto gradu); *Marc.* iv, 5, 2 (ordo recensensus subit in Iohannem); *Nat.* 1, 9, 3; *Pal.* 1, 1 (stant uestes in uiris); *Scorp.* 10, 8 (in terrenis stare non potui).
- Staticulum *Nat.* 1, 12, 3 (static. ligni); *Scorp.* 2, 6.
- Statio *An.* 48, 2 (st. sensuum); 48, 4 (st. rium hebdomadam); *Ap.* 2, 8; 16, 7 (st. directa); *Cast.* 9, 5 (st. secunda nuptiarum); *Cor.* 11, 3; *Lei.* 1, 4 (st. in uesperum protractae); 2, 3; 10, 1 sqq. (st. sera); 10, 10 (steris luna in statione); 11, 1; 14, 2; *Or.* 18, 1; 19, 1 sqq.; 23, 4; 29, 3; *Pal.* 2, 2 (stationes annuae solis); *Prax.* 10, 7 (st. credendi); *Res.* 60, 2 (st. dentium); *Vx.* 11, 4, 1.
- Statius *Nat.* 1, 16, 12 (st. titulus).
- Statumen *Nat.* 1, 12, 8.
- Statuae in circo *Herm.* 31, 3.
- Status *An.* 4 (st. animae); 11, 4 (st. actus; cfr 53, 5); 27, 3 (st. ordinis); *Fug.* 4, 1 (st. et sensus rei cuiusque); *Idol.* 18, 3; *Marc.* 1, 7, 3; 11, 16, 4; iv, 6, 3 (st. iudaicus); iv, 12, 7 (st. scripti et uoluntatis); iv, 12, 13 (statum facere); v, 2, 3 (st. quaestionis); v, 14, 3; v, 15, 2; v, 18, 8 (statum sumere); *Pud.* 1, 5; 6, 3 (st. legis); 6, 18 (statum uertere); 9, 8 (st. salutis); *Spect.* 12, 2 (mali status scrui).
- Stella *Cult.* 1, 2, 1 (stellarum interpretatio); *Idol.* 9, 1 (stellarum arbitrium);

9, 3 (stellarum interpretes); *Marc.* 1, 18, 1 (stella malefica); *Res.* 49, 5 (ter).
 Stellaris *Pal.* 6, 2 (qui stellarem coniectat, h. e. qui stellarem artem exerceat, qui stellas interpretatur).
 Stelliones *An.* 32, 3.
 Stemma *Praescr.* 30, 5.
 Stercorus *Fragm.* 4 (stercoras iniurias).
 Sterilis *Prax.* 10, 7.
 Sterilitas *Ap.* 43, 1.
 Sternere uiam *An.* 16, 4; 19, 1; *Or.* 11, 1; *Pud.* 10, 5; preces deo *Ap.* 43, 2; st. fidem *Marc.* 1, 16, 2; *Prax.* 16, 3; st. ordinem *Res.* 25, 1.
 Sterquilinium *An.* 32, 6 (sterquiliniorum bestiae).
 Stigma *Marc.* 14, 9, 5 (stigmata delictorum); *V.* 4, 15; *Res.* 57, 12; *Virg.* 10, 2.
 Stillicidium *Nat.* 11, 2, 6 (stillicidium ueritatis).
 Stilus (= liber, scriptura) *An.* 52, 3; *Ap.* 19, 2; *Bapt.* 12, 2 (stili libido); *Idol.* 23, 6 (loquitur in stilo); *Marc.* 1, 1, 2; *V.* 12, 8 (de paradiso' suus stilus est); *Nat.* 1, 10, 43; *Pal.* 2, 5; *Praescr.* 38, 6 (stilus adulter); *Pud.* 13, 1 (stilum uertere); 14, 27 (singulari stilo figit); *Res.* 2, 13 (stilum plenissimum habet); 10, 3 (non de uno stilo noueris apostolum); 22, 2 (stilo sacrosancto); 63, 6; *Scorp.* 1, 12 (stilo theriacam temperare).
 Stipare *An.* 54, 4 (stip. aërem); *An.* 46, 11 (stipatus est orbis oraculis); *Lei.* 6, 1 (stipatum escis); *Mart.* 4, 6; *Pal.* 2, 6; 3, 2 (intrans.); *Virg.* 12, 2 (stip. calceum multiformem).
 Stipendiari *Ind.* 9, 6 (stipendiati butyro); *Marc.* 11, 13, 3.
 Stipes *Ap.* 39, 5; 42, 8; *Idol.* 10, 2 (stipes noui discipuli); *Nat.* 11, 10, 3; *Pud.* 22, 3; *Spect.* 17, 3.
 Stipula *Ap.* 39, 14; *Nat.* 1, 20, 11.
 Stipulari *An.* 50, 2.
 Stipulatio *Fug.* 12, 2.
 Stoica (= Stoica disciplina) *Praescr.* 30, 1.
 Stoicus christianismus *Praescr.* 7, 11.
 Stola *Cult.* 11, 13, 6 (stolae martyriorum); *Idol.* 18, 3 (stola puerilis); *Pal.* 4, 2 (stolam fundere); 4, 9 (matronae sine stola).
 Stomachus *Praescr.* 16, 2 (stomachi euersio aut cerebri); *Res.* 60, 2 (stomachi compitum).
 Strangulabilis *An.* 32, 6.
 Strenua *Idol.* 10, 5.
 Strictura *Lei.* 9, 8 (str. potus).
 Strictus *Mart.* 3, 4 (strictior disciplina).
 Stringere fulmina *Ap.* 48, 14; (= perstringere) *Marc.* 5, 12, 2.

Strongyla *Pal.* 4, 2 (= clypeus rotundus).
 Strophæ (= uersus, techna, fraus, uersutia) *An.* 28, 4 (stropham commentarii); *Ap.* 15, 1 (strophæ histrionum); *Marc.* 111, 10, 2 (stropham administrare); *Nat.* 1, 10, 44; *Spect.* 29, 4.
 Stropholus *Cor.* 15, 2.
 Stropulus *Virg.* 10, 2.
 Structe *Cult.* 11, 10, 1 app. (structius prodeundi).
 Structilis *An.* 9, 2; 14, 2.
 Structio (= instructio) *Pat.* 3, 11.
 Structor *Cult.* 11, 7, 2 (structores capillaturae).
 Structorius *Ap.* 14, 4 (structoriae operae); *Carn.* 17, 5 (dei uerbum structorium uitae).
 Structura benedictionis (h. e. ordo) *Marc.* 111, 24, 8; *Pal.* 3, 5 (= textura).
 Structus *An.* 18, 5.
 Struere *An.* 2, 2 (struere atque destruere eruditum eloquium); *Carn.* 8, 4 (str. carnem); *Marc.* 111, 6, 2; *Pal.* 4, 2 (str. comam); *Prax.* 8, 1; *Praescr.* 23, 2.
 Struere (= instruere) *An.* 10, 3; *Ap.* 21, 14; *Marc.* 14, 2; *Prax.* 8, 4 (sermo spiritu structus); *Res.* 61, 6 (steriles infertuosos genitalibus structi); *Virg.* 9, 3.
 Strues *Res.* 35, 3 (str. carnis); *Val.* 15, 1 (str. mundi).
 Strumentum (= instrumentum) *Praescr.* 38, 8 app.; *Vx.* 1, 7, 1 app.
 Struthiocamelus *Virg.* 17, 4.
 Studere aliquid *Pat.* 1, 7; ad aliquid *Vx.* 1, 8, 3.
 Studia palaestra *Pal.* 4, 1.
 Stupere *Lei.* 16, 5 (stupet caelum); *Marc.* 1, 25, 3 (stupens deus [Marcionis]); *Nat.* 11, 1, 3 (cor stupet saliens); *Pal.* 1, 3 (c. accus.); 3, 3 (absolute); *Val.* 7, 4 (placidae et stupentis diuinitatis).
 Stupescere *Cult.* 11, 13, 4 (stup. in duritiam).
 Stupidus *An.* 26, 4 (stupidus seminis, h. e. sterilis); *Marc.* 1, 26, 3; *Nat.* 11, 4, 19 (stup. curiositas).
 Stupor *An.* 3, 2; 12, 5 (stup. et quies); 50, 2 (stupor Epicuri); *Ap.* 37, 7 (stupor quasi mortui orbis); *Marc.* 1, 8, 1 (stuporem aedificare); *iv.* 20, 1; *v.* 20, 6; *Nat.* 11, 9, 4 (stupores Attici).
 Stuporatus *Cult.* 11, 3, 2 (stuporata gloria).
 Stuprare *Ap.* 6, 2 (stuprare mores); *Praescr.* 44, 2 (stupr. adulterio fidem).
 Stygius *An.* 5, 3.
 Styx *An.* 5, 3; 50, 5.
 Suadere aliquem *Cult.* 1, 1, 2; *Pal.* 6, 1;

Pud. 13, 7 (s. lacrimas); *Scorp.* 2, 1 (bis); *Val.* 3, 3; 4, 3 (suad. alicui quid, h. e. simulare).
 Suasoria *An.* 56, 2 (suasoriae); *Lei.* 2, 8.
 Suauiludius (= qui ludorum suauitate delectatur) *Cor.* 6, 3; *Spect.* 20, 2.
 Sub *An.* 48, 1 (sub extimis noctibus); 55, 1 (sub die passionis); 56, 3 (sub uberum fontibus); *Ap.* 8, 9 (sub tali conscientia uiuere); 9, 9 (sub Carilina); 35, 10 (sub ipsa eruptione); *Carn.* 9, 7 (sub diabolo esurit et sub Samaritide sitiit); 24, 3 (sub tribus arbitris); *Cult.* 11, 15, 1; *Val.* 30, 2 (conferri sub potestatibus saeculi).
 Subactio *Marc.* 14, 7, 13.
 Subaqueus *An.* 32, 3.
 Subare *Ap.* 14, 3; 46, 10 (subans ardori); *Mon.* 15, 3; *Pud.* 22, 12 app.; *Val.* 17, 1 app.
 Subcessiuus *Virg.* 4, 5.
 Subdere *Pud.* 22, 12; subd. publicanis *Nat.* 1, 10, 22.
 Subdual (subst.) *Ind.* 11, 7 (in subdual domus).
 Subdualis *An.* 55, 1 (subdualis sentina mundi).
 Subdiuidere *An.* 16, 3; *Ind.* 8, 15; 11, 11.
 Subdium (= serenum) *Pal.* 2, 2.
 Subdola familiaritas *Pal.* 2, 7.
 Subducere *Paen.* 10, 2; *Res.* 61, 6 (subd. carnem a congressione).
 Subfermentatus *Val.* 17, 1.
 Subiacere *An.* 18, 3 et 24, 3 (c. datiu.); 21, 6 (subiacens in nobis potestas); *Ap.* 15, 8 (subiacet intellegi, h. e. *imbecillitas*); *Herm.* 22, 5; 23, 1; 31, 2; 41, 1; *Marc.* 111, 19, 9; *Pat.* 7, 2; *Res.* 7, 13; 11, 6.
 Subiectare *Marc.* 14, 39, 7.
 Subiectio *Herm.* 7, 2; *Lei.* 4, 2 (subiectio bestiarum); *Pat.* 4, 1 (morigera subiectio); *Vx.* 11, 5, 3 app. (subiect. nominis).
 Subicere (= humilis, obediens) *Ap.* 3, 4; *Herm.* 7, 1 (subiectior); *Nat.* 1, 20, 10.
 Subicere *Marc.* 14, 15, 4; (= imponere) *Ap.* 8, 6 (subicitur ignorantibus); (= posthabere) *Nat.* 11, 9, 2.
 Subigere *Carn.* 17, 3 (subig. sementi); *Ind.* 9, 5 (subig. manum); *Marc.* 11, 20, 4 (subig. in ergastulum); *Nat.* 11, 10, 12 (subig. uiam); 11, 14, 4 (sub. oculis orbem).
 Subintelligere *Marc.* 5, 3, 1.
 Subintrare *Marc.* 5, 3, 5.
 Subintroire *Marc.* 5, 13, 10.
 Sublectio *Marc.* 14, 31, 5.

Sublimare *An.* 54, 2; *Ind.* 14, 3; *Marc.* 11, 14, 1; 111, 7, 3; *Val.* 20, 1 (i. e. in sublime tendere).
 Sublimis *Ap.* 33, 4 (sublimissimus curus); *Pal.* 1, 2 (sublimior populus, h. e. Romanus pop.).
 Sublimitas (= altitudo) *An.* 9, 1; 32, 6 (nullius sublimitatis, nullius profunditatis); *Ap.* 11, 15; *Marc.* 14, 34, 12; *v.* 8, 5; *Scorp.* 13, 4; *Val.* 7, 1 (sublimitates).
 Sublimus *Pal.* 4, 9 (aspice tamen uel sublimis, sc. oculis).
 Submersus *An.* 32, 6 (submersu piscinarum strangulabilis).
 Subministrare *Ap.* 39, 12; *Cult.* 11, 7, 1; *Marc.* 14, 25, 5; *Praescr.* 2, 5 (submin. in scandalum).
 Subministratio *Ap.* 48, 13.
 Subministratores *Ap.* 23, 6 (subministr. uitae).
 Submissus *Marc.* 5, 16, 5 (submissus erroris).
 Subnero *Pal.* 4, 5 (= Nerone peior).
 Subneruare (= neruos succidere) *Ind.* 10, 9 (subn. taurum).
 Subnixus *Pat.* 4, 3 (subn. seruitute).
 Subnubilis *Ap.* 47, 3.
 Suboles *Nat.* 1, 12, 11 (sub. arborum); *Nat.* 11, 12, 9; *Praescr.* 20, 6 (sub. apostolicarum ecclesiarum).
 Subornare *An.* 2, 4; 44, 2; *Nat.* 1, 7, 7; 11, 3, 1; *Res.* 34, 1; *Vx.* 1, 4, 6.
 Subostendere *An.* 12, 5; *Bapt.* 19, 2; *Herm.* 37, 3; *Marc.* 14, 38, 5; *Praescr.* 25, 6; *Val.* 1, 4.
 Subradicare *Res.* 29, 1 app. (subrad. aliquid).
 Subremanere *An.* 18, 10 (subrem. ab aliqua re).
 Subresidere *Vx.* 11, 1, 2.
 Subruere *Lei.* 5, 1.
 Subscribere (= talibus subscribere nomen, signare, dare, concedere) *An.* 40, 4; *Ap.* 6, 2 (centum aera in unam caenam subscribere); 18, 7; *Fug.* 6, 6; *Idol.* 13, 1 (subscr. timiditati); *Pud.* 1, 15 (subscr. ueniam); *Virg.* 10, 1.
 Subsciuus *Marc.* 1, 15, 3 app.
 Subsellium *Pal.* 5, 4.
 Subsericus *Res.* 27, 3 (subserica).
 Subsicius, suscidius *Marc.* 1, 15, 3.
 Subsignare (= signare, probare, sacrare) *Marc.* 1, 27, 2; *Pat.* 1, 7; *Vx.* 1, 4, 8 (subsignatae apud deum uiduitati).
 Subsignatio *Paen.* 2, 4 (subsign. paenitentiae).
 Subspargere *Res.* 63, 9.
 Substantia *An.* 11, 1; 14, 4 (subst. operae); 32, 4; *Ap.* 39, 10 (subst. fami-

- liaris; *Cast.* 10, 1; *Cult.* 1, 9, 3; 11, 2, 2 (totam fidei substantiam); *Mare.* 111, 10, 2; *IV.* 15, 10; *Or.* 4, 2 (subst. uoluntatis); *Paen.* 3, 3; *Prax.* 25, 1 (subst. quaestionis); *Pud.* 8, 7; 9, 9 sqq.; 13, 23.
- Substantialis *Res.* 45, 15.
- Substantialiter *Mare.* 11, 35, 14; *Val.* 7, 3.
- Substantiua pro adiectiuis *An.* 1, 5 (auocatrix); 11, 4 (operatrix); 19, 8 (augur); 22, 2 (diuinatrix; dominatrix); 24, 10 (augur); 31, 2 (coactaneus); 33, 3 (famulus); 35, 4 (debitrix); 36, 3 (mas; femina); 37, 3 (decurialis); 39, 2 (candidatus); 42, 1 (dissolutrix; peremptrix); 46, 8 (praeiudicatrix); 51, 4 (adulatrix; auersatrix); 52, 3 (soror); *Ap.* 9, 19 (uirgo continentia); *Pal.* 4, 2 (monstrum eruditorem); 4, 10 (sacerdos suggestus); 4, 10 (renuntiator habitus); 5, 1 (custodes forcipes); cett.
- Substantialis *Val.* 27, 3.
- Substantius (= *ὀνείδης*) *An.* 20, 1; *Herm.* 19, 1; 36, 3; *Prax.* 7, 5; 26, 6 (ter); *Res.* 40, 5 (bis).
- Substillum *Pal.* 2, 2.
- Substringere *Cult.* 11, 7, 1 (crinibus substrictis); *Mare.* 11, 16, 17.
- Substruere *An.* 38, 5; *Cult.* 11, 7, 1 app.; *Mare.* 11, 9, 8; *Val.* 17, 1 app.
- Subsultare *An.* 26, 2.
- Subsurire *Val.* 17, 1 app.
- Subtemen *Pal.* 1, 1 (subteminis studium).
- Subter *Pal.* 5, 3 (subter esse); *Pat.* 16, 4 (subter ignis).
- Subterraneus *An.* 28, 2 (subterraneo latitat); 32, 31 (subterraneum et subaquaneum uiuentia); *Ap.* 47, 12 (subterranei ignis); *Nat.* 1, 8, 1 (de subterraneo Antipodes).
- Subtilia *Cult.* 11, 7, 1 app.
- Subtililoquentia *Mare.* v, 19, 7 sq.
- Subtililoquus *Mare.* v, 19, 7.
- Subtilitas *Bapt.* 4, 1; *Pud.* 8, 3.
- Subtinnire *Pal.* 4, 7.
- Subuenire *Bapt.* 4, 4 (superuenit spiritus de caelis); *Pud.* 22, 11; (= in mentem uenire) *Nat.* 1, 4, 10.
- Subuerbustus *Pal.* 4, 8.
- Subuertere *Cast.* 1, 6 (subuersus a diabolio); *Idol.* 2, 1 (subu. seruos dei); *Praeser.* 1, 1 (subu. fidem).
- Succedere *Ap.* 27, 6; (= contingere) *Val.* 1, 3 app.
- Succensio *Res.* 12, 3 (succ. matutina, h. e. oriens sol).
- Successio (= successores) *Nat.* 11, 2, 15.
- Succidere *An.* 43, 5; *Ap.* 27, 6 app.
- (succ. conditioni suae); *Cor.* 6, 2 (succ. uanitati); *Mare.* 11, 10, 10; *IV.* 8, 3; *Pat.* 5, 13; 14, 3; *Res.* 55, 9 (succiderant genua in lapidatione); *Res.* 62, 1 (succ. necessitati); *Val.* 1, 3; 10, 2 (succ. in preces).
- Succidus *Res.* 42, 8 (succ. ossa).
- Succumbere *Pat.* 5, 13 app.
- Succussus *An.* 49, 1 (succ. infantium in somnis).
- Succutere *Id.* 15, 7.
- Suculae *Carn.* 9, 4.
- Sudes *Fug.* 2, 7; *Pud.* 13, 15.
- Sudum *Pal.* 2, 2 (= caelum serenum).
- Suere coronam *Pal.* 4, 3.
- Suffectio *An.* 28, 2.
- Suffectura *Mare.* 1, 28, 3.
- Sufferentia *Mare.* 11, 15, 4; *Or.* 4, 4; 29, 1.
- Sufficiens *Mare.* v, 2, 4 (sufficientissimus).
- Sufficio *Ap.* 37, 9; *Id.* 4, 3; *Mare.* 1, 1, 1 (hanc nondum exemplariis suffectam, h. e. sufficienter exscriptam, nondum exemplariis multiplicatam); 11, 19, 2; 11, 26, 4 (sufficit, si); v, 17, 8; v, 18, 10; *Val.* 7, 6; cett.
- Suffixus (= crucifixus) *Ap.* 21, 19.
- Suffocatorum interdictio *Id.* 4, 3; *Ap.* 9, 13.
- Suffragium *Ap.* 5, 2 (suffragii praerogativa); 21, 18; *Nat.* 11, 5, 2 (suffr. elementorum); *Spect.* 27, 2 (suffragiorum aestuarium).
- Suffugere *Paen.* 10, 1 (aut suff. aut de die in diem differre).
- Suffundere (= rubore suffundere, pudificare) *Ap.* 4, 9; 37, 6; *Carn.* 5, 5 (suffusa sanguine caro); *Cast.* 10, 3; *Mare.* 11, 3, 5; v, 1, 4; *Pal.* 6, 1; *Pud.* 1, 11; *Res.* 61, 4; *Scorp.* 10, 5; *Val.* 6, 1 (suffundit aliquem caligo); *Virg.* 2, 4.
- Suffundi (= colorem alicuius rei sumere) *Pal.* 3, 3.
- Suffusio *Cast.* 13, 2.
- Suffusus *An.* 38, 2 (ab his autem annis et suffusior et aestitior sexus est).
- Suggestere (= suppeditare, relatione facta denuntiare) *An.* 2, 1; *Ap.* 25, 17; 27, 3; 33, 4; 47, 9; *Carn.* 9, 1; *Cor.* 6, 1; *Cult.* 11, 12, 3; *Fug.* 9, 2; 12, 1; *Idol.* 9, 5; *Mare.* 11, 9, 2; v, 2, 4; *Mart.* 1, 2; *Nat.* 1, 6, 1; 12, 1; *Spect.* 2, 4; 10, 10 (sugg. uolumus de artibus).
- Suggestus (= apparatus, ornatus) *An.* 1, 11; 12, 1; 18, 5 (sugg. et structus); 24, 5 (sugg. iubarum leonis); *Ap.* 16, 8; *Bapt.* 5, 2; *Carn.* 16, 1; *Cor.* 13, 3;

- Herm.* 16, 3; 31, 1; *Idol.* 18, 1; *Nat.* 1, 12, 15; *Pal.* 4, 10 (sacerdos, h. e. sacerdotalis sugg.); *Pud.* 5, 6 (sugg. et pompa moechiae); *Res.* 52, 10 (sugg. et ornatus); *Spect.* 7, 2; 12, 6; *Val.* 16, 2.
- Suggestus (= suppeditatio, suggestio, insinuat, hortatus) *An.* 38, 1 (sugg. sensuum); *Ap.* 18, 5; *Res.* 40, 7; 46, 1.
- Suggillare (= notare) *Ap.* 4, 1 (sugg. iniquitatem); 39, 14; *Mare.* 11, 15, 1 sq.; *IV.* 17, 7; *IV.* 18, 2; *IV.* 27, 6; v, 14, 8; *Res.* 49, 13; *Val.* 6, 2.
- Suggillatio *Ap.* 11, 14; *Res.* 10, 3.
- Suggillatus *Mare.* 11, 34, 10.
- Sulco (= uulua) *An.* 27, 8.
- Sulphur (masc.) *Prax.* 16, 3 (sulphurem).
- Sulphurantes aquae *Val.* 15, 2.
- Sulphuratus *Mare.* 1, 28, 1 (sulphuration gehenna).
- Sumere (= acquirere, obtinere) *An.* 9, 4 (medicinas desiderantibus sumit); *Carn.* 18, 3; (= originem ducere) *An.* 22, 2; *Mare.* 11, 8, 6; 11, 9, 4; *Res.* 52, 17; *Spect.* 7, 4; sumere praesidia *An.* 50, 5; s. aliquid uitio *Val.* 2, 2.
- Summa *Mare.* 11, 18, 4 (summa massalis); v, 16, 6 (in summa); v, 17, 10 (ad summam); *Nat.* 11, 17, 19 (summa regnorum).
- Summalis *Herm.* 31, 3.
- Summaliter *Nat.* 11, 3, 4.
- Summitas *Val.* 23, 1 (summitates summae).
- Summum magnum necesse sit unicum *Mare.* 1, 3, 5; 4, 5, 2.
- Summus (= supremus) *An.* 53, 4.
- Sumptuose *Pal.* 3, 6 (sumptuosius esurire).
- Super (= magis quam) *Pal.* 2, 7 (amoenus super Alcinoi pometum); *Pud.* 13, 22 (super ethnicum delinquere).
- Superabundare *Mare.* v, 13, 10.
- Superaceruare *Nat.* 1, 13, 5.
- Superadicere *Pud.* 15, 8 app.
- Superaedificare *Mare.* v, 17, 16.
- Superaedificatio *Mare.* v, 6, 11.
- Superargumentari *Herm.* 37, 1.
- Superbia *Cult.* 1, 6, 1 (sup. gemmarum); *Res.* 52, 8 (sup. culmi).
- Superbibere *Scorp.* 15, 7.
- Supercaclestis *An.* 23, 3; *Mare.* v, 18, 2; *Res.* 49, 5 (bis); 49, 6.
- Supercilium *Herm.* 27, 1 (supercilia alius tollens); *Mare.* 1, 8, 1 (supercilio stuporem aedificant); *Pud.* 14, 8 (de quali supercilio); *Res.* 15, 5 (superciliorum discrimen); *Val.* 1, 4 (supercilio suspensio).
- Superdicere *Prax.* 15, 6; *Pud.* 15, 8; *Scorp.* 9, 8 app.
- Superducere (= insuper addere, adicere) *An.* 25, 6 (iam natis animam superd.); 36, 3; *Cor.* 11, 1; *Cult.* 11, 5, 4; *Herm.* 26, 1; *Mare.* 11, 1, 2; 11, 4, 2; *IV.* 33, 8; *Mon.* 14, 3; *Nat.* 1, 11, 1; *Or.* 1, 2; *Pat.* 6, 3; *Praeser.* 21, 1; 26, 9; *Prax.* 5, 56; *Pud.* 20, 1; *Res.* 52, 10; 65, 6; *Val.* 29, 3.
- Superduccius *Mare.* v, 3, 2 app.; *Mon.* 14, 1 app.
- Superest c. coni. (sine ut) *An.* 45, 5; *Nat.* 1, 19, 1; *Pud.* 19, 28; (cum ut) *An.* 21, 3; (c. infin.) *Bapt.* 17, 1.
- Superextolli *Res.* 24, 15.
- Superferre *Bapt.* 4, 1; *Cor.* 13, 1.
- Superficialis *Mare.* 11, 28, 2.
- Superficies *Ap.* 16, 2; 46, 16; *Cult.* 11, 1, 2; 11, 11, 3; 11, 13, 3; *Mare.* 11, 34, 10; *Nat.* 1, 5, 8; *Praeser.* 4, 3 (superf. nominis); *Val.* 24, 3 (superf. carnalis).
- Superfluum *An.* 51, 4.
- Superfructicare *Val.* 39, 2.
- Supergredi *Cult.* 11, 5, 1.
- Supergressus (= *ὑπερβολή*) *Res.* 40, 8.
- Superiectio *Pal.* 4, 10 (Galatici ruboris superiectio).
- Superinducere *Herm.* 26, 1 app.
- Superinducticius *Mare.* v, 3, 2 sq.; v, 3, 5 app.; *Mon.* 14, 1.
- Superinductus (= superinducticius) *Mare.* v, 3, 5.
- Superinducere *Ap.* 48, 15; *Cult.* 11, 6, 4; *Mare.* v, 12, 1; v, 12, 3; *Res.* 42, 2 sq.; *Val.* 32, 5.
- Superindumentum *Mare.* 11, 24, 6; v, 12, 3 sq.; *Res.* 42, 5 (sup. caeleste).
- Superindundare *Res.* 65, 9.
- Superior (= antiquior) *Pal.* 1, 3; 2, 5.
- Superius (= insuper) *Carn.* 22, 6.
- Supermetri *An.* 38, 3.
- Supermundialis *An.* 18, 3.
- Supernitas *Val.* 7, 1 (supernitates supernitatum).
- Supernominare *Ap.* 18, 5.
- Superordinare *Mare.* v, 4, 1.
- Superponere *Or.* 11, 3 (superponit iram homicidio).
- Supersapere (= magis sapere) *An.* 18, 2.
- Superseendere *Nat.* 1, 7, 17 (superseendit omnem admirationem); *Paen.* 10, 4.
- Superseminare *Prax.* 1, 6.
- Superseminare *An.* 16, 7.
- Superstitio *Mare.* 1, 5, 5; 1, 13, 4 (sup. uulgaris); 11, 10, 3; v, 4, 5; *Pal.* 4, 10 (sup. uanissima); *Pud.* 5, 1; *Spect.* 9, 5.
- Superstruere *An.* 55, 1; *Ap.* 12, 3; *Mare.* 11, 20, 1; *Or.* 10, 1; *Pud.* 6, 7; *Res.* 60, 4; 52, 7.

Superterrenus *Res.* 49, 5.
 Supertextus *Val.* 24, 3.
 Superuacuuus *Ap.* 14, 1; *Iel.* 2, 7; *Marc.* 14, 9, 14; *Mart.* 1, 2; *Pat.* 8, 5.
 Superuictari *Bapt.* 4, 1 app.
 Superuenire (= accedere) *Ap.* 10, 9; *Nat.* 1, 7, 20 (superu. alicui rei); *Virg.* 1, 5 (superuenientia renuntiabit).
 Superuincere *Scorp.* 13, 4.
 Supparare *An.* 25, 9 (supp. labem animae); 30, 5 (supparatur quod erogatur); *Cult.* 11, 7, 2; *Iel.* 4, 4; *Marc.* 14, 34, 8; *Val.* 4, 3; 14, 2.
 Supparatura *Res.* 61, 4 (suppar. generis).
 Supparus *Pal.* 4, 9 (= uestimentum lintheum).
 Suppellex (= corpus, membra) *An.* 40, 3; *Res.* 16, 12.
 Suppetit si *Scorp.* 10, 9.
 Supplaudere *Idol.* 12, 1; *Pud.* 19, 1 (suppl. uidetur diuersae parti).
 Supplementum *An.* 51, 6; *Marc.* 14, 16, 2.
 Supplex habitus *An.* 51, 6 (= hab. orationis).
 Supplicamentum *Ind.* 5, 6.
 Supplicamentum *Fug.* 9, 3 (suppl. stagni ignis).
 Supplicium *Ap.* 12, 5 (numina dicenda sunt supplicia, h. e. scelerati); *Paen.* 9, 5; 12, 4 (supplicia aeterna).
 Suppurare *Scorp.* 1, 1.
 Supputare *An.* 38, 1 (supp. sapientiam); *Idol.* 10, 1 (uicigalia sua supp.).
 Supputatorius *Ap.* 19, 5 (supputatorii digitorum gesticuli).
 Supputatio *Ap.* 19, 1* (supp. saeculi).
 Supscriptus *Pal.* 5, 5.
 Suprastruere *Pud.* 6, 7.
 Supremus *Ap.* 42, 5 (supremam coenatibus, h. e. supremam coenam).
 Surculus *Pal.* 2, 6.
 Suscipere *Carn.* 6, 1 (suscepit praedicare).
 Suscitare *Marc.* 14, 19, 5 (susc. auditui); *Pud.* 21, 4.
 Suscitatio *Carn.* 25, 1.
 Suscitatio *Carn.* 5, 10 app.
 Suspectus (= suspicax) *Ap.* 21, 20; *Cult.* 11, 4, 2; *Marc.* 14, 3, 4; *Val.* 21, 2; *Vic.* 1, 1, 4.
 Suspendere *An.* 18, 7 (susp. ueritatem); 50, 2; *Ap.* 40, 14 (suspendunt ab imbribus aestiua hiberna); *Or.* 3, 4; *Pal.* 5, 3 (se suspendere); *Scorp.* 6, 7 (susp. uotum); *Val.* 1, 4 (suspensio supercilii).
 Suspendium *Val.* 1, 2 (susp. cognitionis).
 Suspensio *Or.* 5, 1.
 Suspicare *Pud.* 13, 1.

Suspiciere (= aestimare, reuereri) *Ap.* 18, 7; 24, 4; 33, 1.
 Suspicio *Cult.* 11, 12, 3; *Pud.* 13, 1; *Res.* 21, 1 (susp. significantiae figuratae).
 Suspirare *Ap.* 44, 3 (suspirant metalla); susp. aliquem (= ardere) *Ap.* 15, 2; *Nat.* 1, 10, 45.
 Suspirium *Cult.* 11, 3, 3 (suspiria adolescentium post se trahere); *Val.* 1, 3.
 Sussultare *An.* 26, 2 app.
 Sustinere (= expectare, sperare, differre) *An.* 56, 3; 56, 4; *Carn.* 7, 10; *Cult.* 11, 13, 4; *Fug.* 11, 1; *Herm.* 29, 4; *Ind.* 6, 3; *Marc.* 14, 2 sq.; *Mon.* 5, 9; *Paen.* 6, 4 (sust. ueniam delictorum); *Scorp.* 2, 2; 9, 5; 10, 16; 13, 2; *Test.* 5, 6; *Virg.* 11, 5.
 Susum *Praeser.* 22, 2.
 Sutilia *Cult.* 11, 7, 1 (enormitates sutilium atque textilium capillamentorum).
 Sutrina *Pal.* 5, 2 (sutrina Venetiae).
 Sutrinus *Ap.* 24, 8.
 Suus pro eius *An.* 2, 5; *Spect.* 28, 1; (= proprius) *An.* 3, 4 (suum titulum = librum proprium); 18, 11; *Idol.* 13, 1 (suum iam uolumen impleuimus [de spectaculis]); *Marc.* 14, 8 (de paradiso suus stilus [i. e. liber] est); *Nat.* 11, 3, 1; (= propinqui) *Ap.* 6, 4.
 Συγγία [*Haer.*] 4, 1.
 Symbola *Val.* 12, 3.
 Symbolum *Marc.* 14, 1, 2; *Paen.* 6, 12.
 Συμμοσύνος *Marc.* 14, 9, 3.
 Symplegades *Marc.* 1, 2, 1 (tanquam duas Symplegades naufragii sui).
 Synagoga *Marc.* 14, 7, 5 (de caelo ad synagogam).
 Synodus deorum *Ap.* 15, 9.
 Συντάλαστος *Marc.* 14, 9, 5.
 Synthesis multicia *Pal.* 4, 4.
 Synzygia [*Haer.*] 4, 1.
 Syracuse *Pal.* 3, 1.
 Syri *Ap.* 5, 21, 8; 24, 7; *Nat.* 11, 8, 5.
 Syrma *Pal.* 3, 1 (syrmate solutior).
 Tabella *Ap.* 2, 20 (de tabella recitare); *Nat.* 1, 15, 3; *Virg.* 12, 1 (t. sponsalium).
 Tabernaculum *Ap.* 15, 7 (tabernacula aediorum et sacerdotum); *Res.* 11, 3 (tabern. carnis); (= taberna) *Iel.* 16, 5 app.
 Tabidosus *Ap.* 14, 1.
 Tabidus *Nat.* 1, 10, 35.
 Tabiosus *Pud.* 14, 16.
 Tabula *Carn.* 7, 10 (tabula ludere); *Paen.* 4, 2 (tab. naufragii); *Pal.* 5, 1 (nihil de tabularum, h. e. rogarum, fide laborat); *Pud.* 1, 20; *Vic.* 1, 1, 1; 11, 3, 1 (tabulae nuptiales).

Tabulare *Pal.* 1, 3 (tabulata congregacione, h. e. umbone ex pluribus tabulis coacto, cfr. Tabula); 5, 1 (tabulato in terga deuoto); *Scorp.* 10, 1 (tabulata caelorum).
 Tabularius *Ap.* 39, 15 (tabularii suppandis sumptibus).
 Tacere quod c. infin. *Pal.* 3, 2.
 Taediare *Ind.* 11, 9 (taedians cor).
 Taedium *Pal.* 5, 3 (taedio nullo constare).
 Taenia *Cor.* 7, 4; *Pal.* 3, 5.
 Tale nihil *Herm.* 23, 2; 31, 1; *Marc.* 14, 35, 8; *V.* 5, 10; *V.* 15, 6; *t.* quid, *t.* aliquid *An.* 44, 2; 51, 7; *Herm.* 23, 2 app.
 Talentum *Pud.* 7, 21.
 Talia *Pal.* 5, 1 app.
 Talio *An.* 57, 2 (talionibus iudicare); *Marc.* 11, 18, 1; *IV.* 16, 4 sq.; *V.* 14, 13.
 Talis et talis *Herm.* 31, 3; talis nullus *Marc.* 14, 7, 10.
 Tam (= adeo, tantopere) *Marc.* 14, 27, 1; *IV.* 27, 4 (tam praecocam, immo tam acerbam); tam - quam et *Herm.* 12, 1; *Marc.* 1, 29, 4; 11, 12, 1; *IV.* 24, 8; *Res.* 28, 1; 33, 9.
 Tamenetsi *Carn.* 20, 2.
 Tangere *Ap.* 40, 15 (deum tangimus).
 Tanti (= tot) *An.* 6, 7; 30, 3; *Ap.* 10, 5; 40, 2; 50, 14; *Idol.* 6, 2; *Nat.* 1, 10, 12; *Spect.* 30, 3.
 Tanto abest (= tanto magis abest) *Ap.* 34, 2; *Marc.* 1, 23, 6; *III.* 6, 10; *Res.* 18, 3; 23, 6; 33, 6; *Test.* 1, 4.
 Tantum quod (= nisi quod, uixdum) *Ap.* 3, 1; *Marc.* 14, 26, 8; *IV.* 29, 8; *IV.* 31, 3; *Nat.* 1, 4, 8; *Val.* 38.
 Tantum ut *Marc.* 14, 3, 6.
 Tantundem *An.* 23, 2; *Carn.* 20, 2; 24, 4.
 Tantus *An.* 33, 5 (nec tanta cura; non ualde magna); *Ap.* 17, 2.
 Τανεισοφρόνους *Iel.* 12, 2.
 Tardabilis *An.* 43, 3 (rigore tardabili).
 Tardare (intrans.) *Marc.* 14, 24, 6.
 Tardigradus *Pal.* 3, 5.
 Tardus *Idol.* 12, 3 (cum etiam sepelire tardum fuit fidei).
 Tarentum *Pal.* 3, 6.
 Tarpei ludi *Spect.* 5, 8 sq.
 Taurea *Mart.* 5, 1 (taurae uenatorum).
 Tauricae fabulae *Ap.* 9, 5.
 Taxare *An.* 49, 2 (animae taxantur); *Idol.* 9, 1; *Marc.* 14, 20, 12; *IV.* 27, 6; *IV.* 28, 2; *V.* 12, 6 (reos taxare); *V.* 18, 14; *V.* 19, 10; *V.* 20, 1; *Praeser.* 6, 2; *Res.* 15, 4; 50, 1.
 Tector albarius *Idol.* 8, 2.
 Tectorium *Idol.* 8, 2 (tectoria inducere).
 Telinum *Pal.* 4, 5 (= τήλινον).

Telmessenses *An.* 46, 3.
 Temerarius (= quod temere et sine arte fit) *Ap.* 25, 15 (temeraria de caespite altaria); *Nat.* 11, 17, 13.
 Temere (= sine haesitatione) *Pal.* 4, 9.
 Temeritatis modus testatio est timoris *Paen.* 7, 6.
 Temperamentum *An.* 25, 5 (temper. [= motus] tortile); 43, 8 (cum in suo temperamento est); *Marc.* 14, 7, 2; *Pal.* 1, 1 (temp. mensurae); *Pud.* 8, 1 (temperamenta colorum).
 Temperare (= instituere, cogere, adhibere, regere, minuire) *An.* 10, 3; 55, 2; *Ap.* 2, 15 (temp. tormenta quactioni); 21, 30 (ad humanitatem temp.); 22, 10 (temp. ambiguitates); 39, 2 (temperans maiestatem Caesaris infra deum); 47, 1 (temp. onus uoluminis); *Marc.* 1, 16, 3; *IV.* 29, 10; *Nat.* 1, 2, 10 (temp. fidem); 1, 12, 10 (temperatum sub terra granum); 11, 3, 11 (temp. machinam); 11, 8, 10 (aliosum temp.); 11, 21, 8 (temp. aliquem ad delinquentiam); *Res.* 2, 9; 5, 1 (temperatur in nos acies); 16, 6 (temperatus ueneno calix); *Scorp.* 5, 11 (omnia edere, ab una solummodo arbuscula temperare).
 Temperatura *An.* 25, 7 (t. meridionalis).
 Temperius *An.* 36, 4.
 Tempestas Osidiris *Pal.* 3, 5.
 Tempestiuitas (= forma) *Ind.* 9, 17 (temp. decoris et gratia laborum); 9, 19; 14, 5; *Marc.* 11, 14, 2; *III.* 14, 5.
 Tempestiuus (= ὁπωσιος) *Ind.* 14, 5 (temp. decore); *Marc.* 14, 5.
 Templatum *Ap.* 42, 8.
 Templum dei catholicum Christus, in quo deus colitur *Marc.* 11, 21, 3.
 Temporalis *Ap.* 48, 12; *Idol.* 25, 6; *Res.* 21, 5 (temporalia decreta et iudicia dei).
 Temporalitas *Pal.* 1, 3 (= ratio temporalis).
 Temporaliter (= ad tempus) *Ind.* 2, 9 (tempor. obseruata lex).
 Temporaneus *Res.* 27, 3.
 Temporarius *Ind.* 4, 1.
 Temporatum *An.* 28, 1; *Pal.* 2, 2 (temporatum uestiri amantem).
 Tempotius *An.* 36, 4 app.
 Temperamentum *Ap.* 9, 14.
 Temptatio *Fug.* 2, 2; *Carn.* 7, 3; *Cult.* 11, 2, 1; *Paen.* 7, 9; cett.
 Temptator *An.* 48, 1 (tempt. ualetudinum autumnus).
 Tempus uberum *Carn.* 20, 6; temporum ratio *Marc.* 11, 3, 4; temporum ultimorum ratio *Pud.* 1, 2.

- Tenax *Cult.* 11, 1, 3 (ten. sui).
 Tendere *lei.* 1, 1 app. (si tenderetur sola luxuria); *Nat.* 1, 2, 3 (h. e. torquere).
 Tenebrae *Ap.* 8, 3 (ten. caninae).
 Tenebricare *Ind.* 13, 14 (sol tenebricavit).
 Tenebrescere *Ind.* 10, 17.
 Tenebricus *Pal.* 4, 10 (tenebrica, h. e. atra, uestis).
 Tenebrosus *An.* 2, 6 (Heraclitus ille tenebrosus); *Marc.* 11, 28, 1 (id.).
 Tener *Pat.* 15, 6 (tenerae serenitatis).
 Tenere c. accus. (c. inf.) (intellege: tenere hunc sermonem) *An.* 28, 3; *lei.* 3, 3; *Praescr.* 27, 3.
 Tenere (= cogere, accusare) *An.* 45, 1; *Ap.* 23, 101; *Mon.* 6, 2; 12, 1 (teneri alicui rei); *Pud.* 16, 14; *Res.* 16, 12 (ten. iudicio).
 Tenescere *Res.* 22, 8 (tenerescentes arbores in caulem floribus).
 Teneritas *Cor.* 5, 4; *Nat.* 11, 1, 5 (tener. conscientiae).
 Tenor *An.* 3, 2 (Aristotelis tenor); *Pud.* 20, 2 (tenor abstinentiae); *Test.* 1, 2 (ten. memoriae).
 Tensa u. thensa.
 Tenus *Ap.* 40, 7 (oculis tenus); *Idol.* 10, 2 (uerbo tenus); *Marc.* 1, 24, 3 (anima tenus); *Paen.* 1, 1 (natura tenus norunt); *Scap.* 4, 8 (gladio tenus); *Virg.* 17, 1 (cerebro tenus).
 Tepidus *Pal.* 4, 6 (tepidior uis).
 Ter unus *Pal.* 4, 3 (de Geryone dictum).
 Teres pallium (= toga) *Pal.* 1, 3.
 Terhmersatio *Ap.* 1, 13; *Pud.* 6, 3.
 Terminus *An.* 26, 1 (t. dei, sc. diuinae reuelationis); *Fug.* 13, 2; *Marc.* 14, 26, 12; v, 2, 1 (terminum in Iohanne statuens); *Pud.* 2, 11; 13, 19 (t. domini, h. e. sententia); (= dogma) *Marc.* v, 19, 7 (suae fidei terminum de Epicuri schola agnoscat).
 Terra *An.* 55, 1 (terrae cor); *Ap.* 10, 10 (t. filii); 40, 2 (t. mouit); *Carn.* 17, 3 (t. uirgo); *Cor.* 14, 3 (t. carnis); *Ind.* 9, 22 (t. repositionis); *Marc.* 1, 14, 4 (t. matrix); *Nat.* 11, 12, 27; 11, 12, 29; *Pat.* 5, 14 (terrae datus homo); *Res.* 6, 8 (t. matrix auri); 26, 14 (t. sancta); *Test.* 4, 5 (terram grauem imprecatur, sc. defunctis).
 Terrenus *Carn.* 9, 4 (terrenae originis); *Herm.* 24, 1 app.; *Marc.* 14, 14, 8; *Pal.* 5, 6 (terrenae bestiae, sc. murenae); *Pat.* 7, 7 (terrena caelestibus antepone); 7, 8 (terrena amittimus); *Scorp.* 6, 7 (terrenae dignitates).
 Terrigenus *Marc.* 11, 12, 2.
 Tertium genus *Nat.* 1, 8, 1; 8, 9; 20, 4; cfr. *Scorp.* 10, 2.
 Testa *Carn.* 13, 3; *Herm.* 25, 3; *Res.* 7, 3.
 Testaceus *Res.* 44, 2.
 Testamentum *Marc.* 14, 1, 1 sqq.; iv, 22, 3; *Pud.* 1, 5; 6, 5; 11, 3; 12, 10.
 Testari *Marc.* 11, 24, 4 (testor ut); *Paen.* 4, 8; *Pud.* 1, 14.
 Testatio *Marc.* v, 1, 9; *Paen.* 7, 6.
 Testimonialis *lei.* 16, 7.
 Testimonium *An.* 2, 5 (test. necessarium; test. ex aemulis); *Marc.* v, 14, 6 (test. perhibere alicui); v, 14, 7 (test. perhibere erga aliquem).
 Testis *Bapt.* 6, 2 (in tribus testibus); *Marc.* 11, 9, 4 (testibus sensibus subiecit); iv, 22, 7 (in tribus testibus).
 Testitrahus *Pal.* 1, 3.
 Testudo *Mart.* 3, 2 (testudinem densare); *Pal.* 3, 3 (test. Pacuiana).
 Teter (= grauis, austerus) *Ap.* 5, 6 (tetriciore damnatione).
 Tetrao *Marc.* 1, 13, 5.
 Tetras *Val.* 7, 8; 8, 1.
 Tetricus *Pal.* 4, 10 (tetricum uellus); *Scorp.* 5, 10 app.
 Textinum *Test.* 1, 6.
 Textura *Res.* 34, 10 (text. carnis et animae).
 Thamus *An.* 32, 2.
 Theatrum *Ap.* 6, 2; 38, 4; *Spect.* 10, 3.
 Thebaci *Ap.* 47, 2; *An.* 20, 3.
 Θεωρ *Nat.* 11, 4, 1.
 T(h)ensa *Cor.* 13, 1 (thensas deducere); *Nat.* 1, 10, 29; (thensa regum honor) *Spect.* 7, 2.
 Theologia *Nat.* 11, 2, 14 (theol. physica); *Nat.* 11, 3, 2 (theol. mythica).
 Θεσφαγεῖν *Scap.* 4, 1.
 Theriaca *An.* 24, 5; *Scorp.* 1, 12.
 The(n)saurus *An.* 15, 4; 24, 3; 25, 7; 46, 9; 57, 9; *Ap.* 47, 12; *Marc.* 1, 22, 4 (thesauri naturalium proprietatum); *Paen.* 12, 2 (thes. ignis acrem); cett.
 Θεωρεῖν *An.* 16, 3.
 Thuri *Ap.* 46, 13 (cfr. Diog. Laert. viii, 1, 21).
 Thyatireni *Paen.* 8, 1; *Pud.* 19, 1.
 Tiara *Res.* 58, 7.
 Tiberis fluuius *Ap.* 35, 6; 40, 2; *Nat.* 1, 9, 2.
 Tibia *An.* 14, 4 (tot acies tibiarum).
 Tibicinare (= struere) *An.* 38, 5.
 Tiliae (= tabulae) *Pal.* 5, 1.
 Timiditas *Idol.* 20, 1.
 Timor *Ap.* 27, 5 (t. odium spirat); *Cult.* 11, 2, 2; *Paen.* 7, 6 (tim. dei); *Res.* 21, 4; *Vx.* 11, 7, 2; (= quod timorem incutit) *Scorp.* 14, 1.
 Tinctura *Cult.* 11, 10, 3 (tincturae uellurum).

- Ting(u)ere (= baptizare) *Bapt.* 4, 2; 12, 5; cett.; *Marc.* 1, 23, 9; *Praescr.* 40, 2; *Prax.* 26, 9; *Pud.* 6, 18; *Res.* 47, 10.
 Tirocinium *Mon.* 11, 6 (tiroc. ecclesiae); *Paen.* 6, 14.
 Tiryntius (= Hercules) *Pal.* 4, 4.
 Tisana *Ap.* 50, 6 app.
 Titanius *Ap.* 19, 2; *Cor.* 7, 4; *Nat.* 1, 12, 36; 11, 2, 15; 11, 2, 16.
 Titillare *lei.* 12, 3 (titillare ungulis); *Pud.* 22, 13; *Virg.* 14, 5 (titillari digitis demonstrantibus).
 Titulare *An.* 13, 1; *Ind.* 9, 15 (tit. appellatione); *Marc.* 1, 23, 3; 11, 15, 10.
 Titulus (= genus, categoria, distinctio) *An.* 2, 5; 58, 4 (ad utrumque titulum passionis); *Marc.* 11, 5, 4 (quis praescientiae titulus); 11, 22, 1 (idololatriae tit.); iv, 9, 7; v, 15, 2; *Nat.* 1, 16, 12 (statuo uel ambulatorio titulo); 11, 5, 12 (in omnibus rebus tres tituli); (= causa iuridica) *Ap.* 1, 4; 6, 2; 28, 3; 39, 20; 41, 2; 49, 2; *Idol.* 1, 1; 11, 8 (tit. idololatriae); *Paen.* 2, 7; 7, 7; *Pud.* 1, 7 (tit. libidinum); 1, 10; 5, 1; 5, 5; 16, 23; 20, 2; (= liber, caput, oraculum, scheda) *An.* 3, 4; 20, 5; *Ap.* 48, 9 (de titulo Pythiae discas); *Bapt.* 18, 1 (habet suum titulum); *Marc.* 11, 1, 1; 11, 3, 2; v, 1, 2 (tituli character percutere); (= inscriptio) *An.* 34, 1; *Ap.* 50, 11 (titulos inciditis in aeternitatem); *Nat.* 11, 7, 5; *Res.* 16, 11 (limus qui prior titulo hominis incisus est); (= nomen, appellatio, dignitas, auctoritas) *An.* 14, 5 (haec omnia quibus titulis nuncupantur); *Idol.* 13, 4 (honoris titulum); *lei.* 8, 1 (egregium titulum uiduitatis); 9, 7 (habet et abstinentia suos titulos); *Nat.* 11, 14, 7 (addicite titulis Herculanis); *Val.* 39, 1.
 Titulus (uel rotulus) (= capitulum flammennicarum) *Pal.* 4, 10.
 Toga *Pal.* 1, 2 sqq.
 Togatus *Pal.* 5, 7; 6, 3.
 Tonitruum *Ap.* 11, 6; *Herm.* 22, 2; *Prax.* 28, 9; *Scap.* 2, 1; 3, 2.
 Tonsor *Herm.* 40, 1; *Pal.* 4, 1 (iuxta cutem tonsor).
 Tonsura *An.* 50, 4 (tonsura insolescentis generis humani).
 Torcularis forum *Marc.* 14, 40, 5.
 Tormentum *An.* 14, 4 (torm. aquae [in organo hydraulico]); *Pal.* 3, 2 (togae tormentum); *Pud.* 1, 14; 20, 2; *Scorp.* 1, 1 (spiculum in summo tormenti ratione); *Vx.* 11, 8, 8 (elemosynae sine tormento).
 Torpescere *Ap.* 1, 8 (torpescit curiositas).
 Tortilis *An.* 25, 5.
 Tortor *Pud.* 9, 11.
 Tortuose *Val.* 3, 1 (tort. procedere).
 Tortuositas *Carn.* 20, 1; *Marc.* 14, 43, 7.
 Tortuosus *Spect.* 18, 3 (tort. ad obligandum).
 Torus *Ap.* 33, 2; *Pal.* 4, 7 (tori Platonici); *Pud.* 4, 3 app.; 9, 11; 13, 4.
 Tot omnes *Ap.* 35, 9.
 Totum (= in totum) *Ap.* 21, 4; *Marc.* 1, 29, 7; *Nat.* 1, 18, 4; *Or.* 22, 9.
 Trabea *Idol.* 18, 1.
 Trabem de oculo auferre *Nat.* 1, 20, 11; trabes machina *Pal.* 1, 3.
 Tractatio *An.* 25, 4 (tractatio animae); *Herm.* 17, 2 (tract. dispositionis); *Paen.* 9, 4; *Pud.* 13, 14; *Res.* 62, 2.
 Tradere *An.* 2, 3 (aures trad. alicui); *Pal.* 4, 8 (trad. nutu); *Virg.* 11, 2 (trad. ad uirum).
 Traditio *An.* 28, 5 (defectae iam traditionis superstites); *Cor.* 3, 2 (trad. non scripta); 4, 1 (trad. auctrix, confirmatrix, obseruatrix); *lei.* 10, 5; *Marc.* v, 19, 1 (trad. euangelica); *Paen.* 7, 9; *Pud.* 1, 15.
 Traditor *An.* 11, 5; *Cor.* 4, 7; *Ind.* 14, 7; *Marc.* 11, 28, 2; 11, 7, 6; iv, 40, 2; *Praescr.* 3, 11; 22, 5.
 Traducere (= conuincere, refutare, ostendere, manifestare) *An.* 1, 5; 15, 4; *Cult.* 1, 2, 1; *Fug.* 12, 4; 2, 2 (traducat homines eius fuisse); *Herm.* 38, 1; *lei.* 10, 12 (traductus de delicto); *Marc.* 1, 24, 1; 11, 4, 4; iv, 5, 7; iv, 25, 6; iv, 36, 5; v, 8, 12; *Nat.* 1, 10, 39; *Prax.* 1, 6; *Pud.* 8, 1; 22, 8 (trad. cogitatus); *Scap.* 2, 9 (trad. daemones).
 Traductio *Ind.* 9, 19; *Marc.* 11, 20, 1 (ut traductionem sui sentiunt); *Marc.* 11, 14, 7; iv, 35, 2 (traductione traducens proximum tuum); v, 8, 12 (trad. cordis); *Praescr.* 22, 12.
 Tradux *An.* 9, 6; 36, 4; *Ap.* 7, 12 (traduces linguarum et aurium); *Ap.* 9, 17 (tradux proficiet incesti); 21, 12 (traduces qualitatium); *Carn.* 9, 3; 20, 5; 22, 2; *Fragn.* 6; *Nat.* 1, 4, 2 (tradux mali nominis); 7, 5; 12, 11; 16, 12; *Pat.* 5, 10; *Praescr.* 20, 5 (trad. fidei et semina doctrinae); *Praescr.* 32, 3 (traduces apostolici seminis); *Res.* 7, 2; *Scorp.* 9, 3; *Test.* 3, 2 (tradux damnationis); *Val.* 25, 3 (trad. animae).
 Tragoedia *Pud.* 5, 11; *Spect.* 17, 7.
 Transmittere *Marc.* 14, 5, 7 (tram. euangelii ueritatem); iv, 7, 1; v, 13, 1.
 Tranquillum (= tranquillitas) *Pal.* 2, 2,

- Transactio (= consummatio) *An.* 55, 3 (trans. mundi).
 Transfere *Ind.* 9, 21 (transferri de pristino nomine); *Pal.* 4, 2 (transf. h. e. mutare, habitum); 4, 8 (= se transferre).
 Transigere *Ind.* 9, 19 (transf. conscientiam); *Res.* 32, 7.
 Transfigurabilis *Carn.* 6, 9.
 Transfigurare *Ap.* 12, 2; *Cult.* 11, 5, 3; *Marc.* v, 20, 7; *Pal.* 4, 3.
 Transfiguratio *Prax.* 27, 7; *Res.* 55, 11; *Virg.* 11, 4.
 Transfigurator *Marc.* v, 12, 6.
 Transfigere *Res.* 32, 7.
 Transfretanus *Ap.* 25, 3.
 Transfretare *Paen.* 1, 3 (transfretantes sine gubernaculo rationis).
 Transfuga in peruersum *Ap.* 1, 10.
 Transfunctorius (= perfunctorius) *Marc.* 1, 27, 1 (transfunctoria praecepta); *Val.* 6, 2 (transfunctoria delibatio).
 Transgredi in melius *Pal.* 5, 1.
 Transgressio (= peccatum) *Ap.* 6, 16; *Cor.* 11, 4; *Marc.* v, 5, 4; v, 6, 6; *Nat.* 1, 10, 8; *Res.* 34, 1; 49, 6.
 Transgressor *An.* 35, 5; *Marc.* v, 13, 6 (transgr. legis); *Pud.* 8, 4; 14, 25; *Res.* 39, 3 (transgr. legis).
 Transigere *An.* 49, 2 (caeco somno transigere, sc. noctem); *Ap.* 38, 4; *Marc.* v, 13, 5; *Or.* 18, 2 (transig. de aliqua re); *Pal.* 10, 8; *Spect.* 13, 5; *Vx.* 11, 3, 4; 8, 7.
 Transitus *Res.* 22, 2 (trans. mundi); *Virg.* 1, 1 (transitum aetatis facere).
 Translatio *An.* 32, 4; *Herm.* 39, 1.
 Translucere *Ap.* 35, 7.
 Transmeatorius *Val.* 27, 1 (transmeatorio more).
 Transmouere *Val.* 3, 3.
 Transnominare *Marc.* iv, 39, 1.
 Trans(s)cribere *Ind.* 9, 12 (transcripta in Syrophoenice Arabia); *Marc.* 11, 10, 1 (transcripseris ab homine in diabolum elogium mali); *Pal.* 2, 7 (tr. census).
 Transuena *Spect.* 5, 2.
 Transuenire *An.* 23, 6; *Ap.* 19, 1*.
 Transuersim *Bapt.* 8, 2 (transuersim obliquatis manibus).
 Transuerrere *Prax.* 37, 3 (transuert. fontes).
 Transuolare *Nat.* 11, 15, 3 (transu. cetera); *Pal.* 2, 6.
 Tribulus *Marc.* 1, 24, 1.
 Tribunal dei *Res.* 60, 6; trib. Christi *Spect.* 30, 4.
 Tribunus *Ap.* 39, 15.
 Tributarius *Fug.* 12, 9 (bis).
 Tributum *Ap.* 42, 9 (trib. dependere);

- Ap.* 13, 6; *Nat.* 1, 10, 23 (tributo onusti agri); *Pal.* 2, 2 (tributa genituae totius).
 Trica, trichea *Val.* 14, 4 app.
 Tricenarius *Val.* 8, 4.
 Triclinium *Pal.* 5, 5.
 Trinitas *An.* 16, 4; *Prax.* 3, 1; *Pud.* 21, 16; *Val.* 17, 2 (bis).
 Trinus (= triplex) *An.* 48, 3.
 Triplex uirtus praesentis imperii (h. e. tres Augusti) *Pal.* 2, 7.
 Triviae *Pud.* 4, 3.
 Triumphalis *Val.* 8, 3.
 Triumphare *Ap.* 33, 4; *Spect.* 30, 1.
 Triumphatorius *Marc.* v, 10, 16.
 Triunitate *Pud.* 5, 8 app.
 Triturare *Marc.* v, 16, 7.
 Troianum proelium *Ap.* 19, 2*.
 Tropaeum *Ap.* 16, 7 (bis); *Marc.* iv, 20, 5; *Nat.* 1, 12, 14; 11, 17, 16.
 Trucidare *Nat.* 1, 16, 4 (trucidatus oculos); *Pud.* 4, 3 (trucid. pudicitiam).
 Trulla *Ap.* 13, 4.
 Truncare *Ap.* 4, 7 app. (truncare legum siluam).
 Trutina *Pal.* 5, 5 (= pondus).
 Tuba culicis *An.* 10, 5; *Marc.* 1, 14, 1; tuba dei euangelicus sermo *Res.* 24, 5.
 Tuber *Res.* 26, 9.
 Tuguria circuire *Vx.* 11, 4, 2.
 Tumere *Pal.* 4, 6 (tumens animi); *Scorp.* 6, 5 (tumet uictoria).
 Tumultus *Marc.* iv, 8, 8; iv, 39, 5 (tumultus inermis).
 Tunc (adiect.) *An.* 1, 2; 51, 4 (proelia tunc Graeciae); 36, 4.
 Tunc locorum *Pal.* 4, 7 (= tunc temporis).
 Tundere inuidia caelum *Ap.* 40, 15.
 Tunica *Carn.* 5, 9; *Cult.* 1, 1, 2 (tun. pellicea); *Mart.* 5, 1; *Nat.* 1, 18, 10 (tun. incendialis); *Pal.* 1, 1; 5, 1 (tunica cingulo correpta); *Spect.* 21, 2 (tunicam leuare).
 Turarius *Idol.* 11, 6.
 Turba *Fug.* 14, 1 (urbis fidelium).
 Turbare *An.* 48, 2.
 Turbo *An.* 46, 7 (turbines ciuiles).
 Turbulentia *Herm.* 41, 3.
 Turbulentus *Herm.* 1, 2; 41, 2.
 Turpiloquium *Pud.* 17, 18.
 Tus *Ap.* 30, 6; 42, 7; *Cult.* 1, 8, 5; *Idol.* 11, 2; *Marc.* iv, 11, 8; *Vx.* 11, 6, 1.
 Tuscus *Ap.* 25, 13.
 Tutela *Marc.* iv, 9, 9 (tut. legis); *Pal.* 5, 2 (tut. pedum calcei); *Pud.* 9, 20.
 Tutor *Ap.* 4, 3 (tutores legum).
 Tutulinae (columnae) *Spect.* 8, 3.
 Turulus *Pal.* 4, 10 app.
 Turus (= tutum faciens) *An.* 50, 4 (tutissimi sacramenti).

- Typicus *Pal.* 6, 1 (typica contestatio fidei).
 Typus *Cast.* 6, 1; *Idol.* 24, 4.
 Tyros, Tyrius *Cult.* 1, 8, 1; *Paen.* 11, 2 (in tyrio et coccino); *Pal.* 1, 2; 4, 7; *Pud.* 10, 5.
 Vacare (= uacuum esse, superuacuum esse, otiosum esse, cessare, non esse, se abstinere) *An.* 12, 5; 44, 1; 45, 1 (uac. a solacio); *Ap.* 1, 5 (uacante notitia); 2, 15 (uacabunt tormenta); *Carn.* 5, 2 (uac. a sensu); 17, 4; 18, 2 (uacabant uiri semen); 21, 2 (uacat propheta); *Cor.* 10, 5; *Cult.* 11, 2, 4 (a culpa uaces); *Herm.* 31, 4; 34, 3; *Marc.* 1, 29, 6; 11, 19, 1 (uac. a respectu dei); iv, 32, 2; v, 2, 3; v, 4, 11; v, 17, 15; *Or.* 22, 6 (uxores uacantes); *Paen.* 6, 18 (uac. a crimine); *Pal.* 2, 6 (uacans hominum); 4, 2; 5, 3; *Pal.* 1, 4 (uac. a sanitate); *Pud.* 3, 6 (uac. ab emolumento); *Res.* 16, 10; 25, 3; 35, 5; 36, 3; 60, 3; 61, 5 (uac. intestinis et pudendis, h. e. ieiunare et continentia); *Spect.* 10, 11 (ab idololatria uac.); *Val.* 10, 2 (uac. alicui rei); 12, 3.
 Vacat (imperson.) *Pal.* 1, 1 (cum ita uacat et inuac).
 Vacui, uacueram etc. (loco uacui) *Carn.* 7, 6; *Pal.* 4, 2; *Pud.* 8, 12; *Res.* 9, 5; 10, 2 (uacuisset); *Val.* 10, 2.
 Vacatio *Ap.* 48, 7; *Bapt.* 18, 6.
 Vacuus (= inanis) *Carn.* 5, 2 (uacua ludibria); *Marc.* iv, 16, 6 (in uacuam, h. e. frustra); *Or.* 15, 1 (uacua obseruatio); *Vx.* 1, 8, 3.
 Vadum *Nat.* 1, 16, 9 (incurant uada erroris).
 Vae *Marc.* iv, 15, 3 (Vae, non tam admonitionis quam maledictionis); iv, 15, 8 (Vae, austerior inelamatio); iv, 41, 1 (Vae, imprecationis et comminationis).
 Vagare *Mart.* 2, 9 (uagare spiritu).
 Vagatio *Bapt.* 18, 6 app.
 Vagina *Res.* 7, 8; 9, 2 (uag. adflatus diuini cario).
 Vagus *An.* 30, 2 (Scythae uagi); *Ap.* 3, 3 (uagos, uiles, improbos); *Nat.* 11, 7, 7; *Spect.* 2, 10 (uaga uita); *Vx.* 1, 8, 3 app. (uaga mulier).
 Valentia *An.* 20, 4; *Herm.* 43, 3; *Ind.* 9, 11; *Marc.* 111, 13, 7; iv, 15, 11; v, 2, 5; v, 8, 4; v, 8, 8; v, 16, 2; v, 17, 6; *Res.* 29, 11.
 Valere (e. infin.) *Pal.* 3, 3.
 Valetudo *An.* 6, 8; 17, 9 (ual. gustus); 20, 4; *Marc.* iv, 20, 12; *Paen.* 7, 13; *Pal.* 5, 5 (ualetudines); *Pud.* 9, 13; 21, 12 (ualetudinis uitium); *Res.* 57, 8.
 Vane *Ap.* 49, 5; *Pud.* 1, 17 (uanissime).
 Vanitas *An.* 25, 3 (uanitates ciborum); *Ap.* 40, 1; *Paen.* 11, 1 (uanitas oris de ieiunio).
 Vanitum *Herm.* 30, 2 app.
 Vanum est ut *An.* 56, 3; *Herm.* 30, 2; *Marc.* v, 4, 3; *Nat.* 1, 7, 26 (c. infinit.); *Res.* 26, 8.
 Vanus *Ap.* 11, 6; *Cast.* 7, 2 (uani erimus); *Idol.* 10, 6 (in uano collocare nomen dei); 20, 3; *Pal.* 2, 7 (uanum iam antiquitas).
 Vapor *Res.* 7, 5.
 Vaporatus *Cult.* 1, 2, 4 (post uaporata libidinum momenta).
 Vapulare *Marc.* 1, 8, 1.
 Variare *Cult.* 1, 2, 1; *Pal.* 1, 2; *Val.* 10, 3.
 Varietas *Ind.* 7, 4 (uarietates Getalorum); *Pud.* 20, 6 (uarietas effluit in cutem, i. e. utiligo).
 Vas *Ind.* 11, 6 (u. exterminii); *Nat.* 11, 17, 13 (u. sordida, terrena et friuola); *Pud.* 14, 27 (uas electionis); *Res.* 16, 12 (caro uas capacitatis).
 Vasculum *Cult.* 1, 5, 2; *Marc.* 11, 19, 1.
 Vastator *An.* 57, 2 (u. animae).
 Vastatrix *An.* 57, 2 app.
 Vastitas *Val.* 20, 1 (uast. exilii).
 Vaticinatio *Ap.* 19, 1*.
 Vbera *Carn.* 20, 6 (ubera manant); *Mon.* 16, 5 (ubera fluitantia); *Nat.* 11, 12, 7 (ubera lapilliscunt); *Res.* 60, 3 (uberum fontes).
 Ubique *Pal.* 2, 6 (per ubique orbis); (= quoquo) *Marc.* v, 19, 1 sq.
 Vectaculum *An.* 53, 3; *Bapt.* 3, 2.
 Vectare *An.* 15, 2 (uectatur illa argumentatione); *Pud.* 12, 4 app. (uectante uos spiritu sancto).
 Vectigal *Ap.* 18, 9 (uectigalis libertas); 30, 2; 42, 8 (uectigalia templorum decoquunt); *Fug.* 12, 8; *Idol.* 17, 3.
 Vectigalis *Ap.* 13, 5 (uectigales dii); *Fug.* 13, 3.
 Vegetare *An.* 15, 2; *Scorp.* 1, 2.
 Vehl (= inuehi) *Marc.* v, 13, 6 (uehitur in transgressores).
 Vel (= et) *An.* 57, 10 (uel Nymphodorus uel Herodotus); *Ap.* 10, 6 app.; 16, 13 app.; 33, 3; *Spect.* 17, 6; uel pro aut *Ind.* 9, 5 (nec ex equo uel de mulo).
 Velamen *Cor.* 4, 2; *Marc.* v, 8, 11; v, 11, 5 sqq.
 Velamentum *Ap.* 36, 2; *Fug.* 6, 1 (ad uelamentum similitatis); *Marc.* v, 11, 7; *Val.* 16, 2.
 Velificare *Idol.* 24, 1; *Scorp.* 1, 2.
 Velis ac nolis *An.* 58, 1; *Ap.* 24, 10 (uelimus nolimus).

Velitari *An.* 1, 2.
 Velle aliquid alicui *Paen.* 8, 4 (quid illa nobis uolunt).
 Vellera *Pal.* 3, 6 (uellera de mari, h. e. lanugo pinnarum).
 Vellere ueteres caespites *Res.* 63, 9.
 Vellus *Cult.* 11, 10, 3; *Pal.* 4, 10.
 Vena *An.* 50, 3 (uena uinosa lyncestarium); *Ap.* 19, 2; *Idol.* 8, 3 (uenae artium); *Nat.* 1, 16, 13 (uenae argumentorum fluunt); *Pat.* 5, 18 (uenas criminum defundens de suo fonte).
 Venaliciarius *Nat.* 1, 16, 18.
 Venaliciium *Nat.* 1, 16, 15.
 Venator *Mart.* 5, 1 (uenatorum tau-rae).
 Venatorius (= uenator) *Nat.* 1, 18, 11.
 Vendere crimen *Ap.* 7, 5; *Nat.* 1, 7, 21.
 Venditare *Ap.* 42, 7; 46, 15.
 Veneficia (= magia) *An.* 1, 5.
 Venenarius *Ap.* 43, 1; *Pud.* 5, 11; *Res.* 16, 6 (uenenar. calix).
 Veneratio *Pud.* 5, 1.
 Venetiae sutrinae *Pal.* 5, 2.
 Venerus (color) *Spect.* 10, 5.
 Venia *Marc.* 14, 21, 1 (ad ueniam pabuli); *Pud.* 3, 5 (uenia ad dominum remissa); *Vx.* 11, 1, 3 (uenia facilis difficultum).
 Venire ab (de, ex) *An.* 1, 4; (= euenire) *An.* 53, 5 app.
 Venter *Ap.* 39, 16 (uentris auctoramen-tum); 46, 15; *Marc.* 11, 20, 6 (uenter Dauidis); *Pat.* 16, 3 (uentris operarii, h. e. parassiti).
 Ventilare *An.* 15, 5 (uentil. per totum corpus); *Bapt.* 15, 1; *Cor.* 5, 1 (uentilauit in naribus adoratum); *Pal.* 4, 6 (uentilante serico); 4, 10 (sericum uen-tilat); *Res.* 6, 5; *Scorp.* 7, 1 (uentilans deum homicidam).
 Ventri loquens *Prax.* 19, 4.
 Ventosus *Praxer.* 36, 7 (uentosa et uana caprificus).
 Ventus *Scorp.* 1, 5 (in uentum Chri-stianos).
 Verbecina *Marc.* 14, 40, 1.
 Verbum dei (dionium) *Ap.* 21, 10; *Cult.* 11, 11, 2 app.; *Marc.* 14, 19, 12; *Praxer.* 31, 2; *Pud.* 7, 10.
 Verbum insultatorium et triumphato-rium *Marc.* 5, 10, 16.
 Verecundus *Nat.* 1, 16, 2 (uerecundum incestum); *Paen.* 10, 1 (uerecundiores partes corporis).
 Vergilicoentes *Praxer.* 39, 3.
 Veritas *Ap.* 46, 6 (u. odium flagrat); *Carn.* 5, 2 (ueritatis interfectio [Mar-cion]); *Marc.* 1, 11, 3 (u. patet menda-cio); 1, 21, 6 (ueritatis cuneus); 11, 21, 2 (ueritatis simplicitas); 111, 1, 2 (ueri-

tatem laborantem); *Pud.* 1, 10 (u. paucis amatur); *Val.* 7, 6; 33, 2 (Veritas Aeon); *Virg.* 1, 1 (ueritatem se Christus nominat, non consuetudo); 1, 2 (u. sempiterna et antiqua res).
 Vermiculus *Pal.* 5, 6.
 Vermis *An.* 32, 6; *Scap.* 3, 4 (uermibus ebullire).
 Vernaculus *An.* 51, 6 (uernaculum eccle-siae feminam); *Ap.* 35, 6 (uernaculum septem collium plebem); *Cult.* 1, 7, 1 (aurum uernaculum et copiosum); *Nat.* 1, 17, 5; *Res.* 39, 7.
 Vernum (= uer) *An.* 48, 1; *Res.* 12, 4; *Spect.* 9, 5.
 Verruca *Cult.* 1, 6, 2.
 Verrucula *Nat.* 1, 5, 2 (uerrucula exsur-gat).
 Versicolor *Pal.* 3, 1.
 Versiformis *Pal.* 2, 2.
 Versipellis *Marc.* 14, 15, 1; *Praxer.* 7, 6; *Prax.* 23, 7.
 Versura (= ἀντιστροφή) *Pal.* 3, 6 (uersura compensati).
 Versus *Paen.* 6, 5 (nummus uersus, adul-teratus).
 Versutia *Res.* 63, 9 (uersutiae haereticorum).
 Vertere ad propria *Ap.* 47, 3.
 Vertere (intrans.) *An.* 33, 2; *Herm.* 41, 1; 41, 3; *Pal.* 2, 2; (= mutare) *Pal.* 2, 1; uertere statum *Pud.* 6, 18; u. capillum *Virg.* 12, 2; u. habitum *Pal.* 2, 1.
 Vertex *Pal.* 4, 1 (uertex immunis cultri); (= uortex) *Idol.* 24, 1.
 Vertiginare *Pal.* 5, 3 (= circumferre).
 Veruecinus *Marc.* 14, 40, 1 app.
 Verus *Pud.* 1, 14 (ueram et meram); *Res.* 11, 7 (in uero haberetur); 19, 3 (esse in uero).
 Vescere *Idol.* 5, 3 (quis nos uescet carne? h. e. pascet).
 Vesica *An.* 46, 4; *Ap.* 48, 1; *Spect.* 21, 2 (uesicae necessitate).
 Vespas *Marc.* 14, 5, 3 (faciunt fauos et uespas, faciunt ecclesias et Marcioni-tae).
 Vesperugo *An.* 32, 3 (= uespertilioes).
 Vespillo *Pal.* 4, 8.
 Vestales *Ap.* 26, 2; *Marc.* 1, 13, 4; *Mon.* 17, 4; *Vx.* 1, 6, 3.
 Vestibulum *Paen.* 7, 10.
 Vesticeps *An.* 56, 5.
 Vestificina *Pal.* 3, 7 (uestificinae ingenia).
 Vestigium *Ap.* 7, 5 (uestigia immunda); 21, 5 (uestigio patriam salutare); *Pud.* 10, 9; 13, 7 (uestigia lambere).
 Vestimentum *Bapt.* 13, 2 (uestim. fidei).
 Vestire *An.* 2, 5 (uestiunt propriis argu-

mentationibus); 17, 6 (uestire luce); *Marc.* 11, 13, 5 (uestitus tota lege); *Pal.* 1, 2 (= se uestire); 3, 6 (= uestes praeberere); 6, 2 (uestiri de aliqua re); *Praxer.* 36, 5 (uestit spiritu sancto); *Res.* 9, 1 (uestiuit sacramentis suis discipulisque); *Virg.* 11, 4 (pudor ubique uestitur, h. e. tegere, cfr Vestitus).
 Vestis *Ap.* 50, 3 (uestis palmata); *Pal.* 3, 1 (u. de cataclystis); 4, 6 (uestis inflator); *Res.* 32, 8 (uestis folliculi in grano).
 Vestitus *An.* 38, 2 (uestitior sexus); *Cult.* 11, 9, 1; 11, 9, 4 (uestitus lenones).
 Vetare *Pud.* 12, 4 (uetante uos spiritu sancto).
 Veteranus *Ap.* 19, 2 (ueter. stilus).
 Veterosus (= uetus) *An.* 36, 1 (uetero-sus sermo).
 Veterus *Pal.* 5, 5 (nullis ueternis parco); *Scorp.* 5, 12 (ueterum mortis excludit).
 Vetustas *Idol.* 10, 9 (uetustates, h. e. uetus testamentum); *Nat.* 1, 10, 7; *Pal.* 1, 1 (uetustate nobiles, nouitate felices); 1, 3 (u. longinqua).
 Vexatio *Paen.* 10, 1; 10, 5.
 Vexillum *Ap.* 16, 8; *Nat.* 1, 12, 16.
 Via *An.* 55, 2 (uia uitalis); *Nat.* 11, 10, 12 (uiam subigere); *Spect.* 3, 3.
 Vibrare *Ap.* 16, 10 (uibr. labia ad solis ortum); *Nat.* 1, 13, 2 (ad solis initium labia uibratis).
 Vicarius *Idol.* 23, 7 (uicariae oris nostri litterae); *Marc.* 11, 6, 7 (uicarius patris Christus); 14, 35, 5 (uicaria documenta) (oppos. propria); *Praxer.* 13, 5 (uicaria uis spiritus sancti); *Prax.* 24, 5; *Res.* 42, 3 (uicaria demutatio); 48, 11 (uicarium baptisma); *Val.* 16, 1 (uicar. paracletus); *Virg.* 1, 4 (uicarius domini, spiritus sanctus).
 Vicatim *Ap.* 35, 2 (vic. epulari); 42, 8; *Vx.* 11, 4, 2.
 Vice (= more, ad instar) *Ap.* 27, 7; 48, 8.
 Vicem offensae *An.* 57, 3; u. referre *Ap.* 37, 1; u. sinere *Ap.* 45, 3; u. prohibere *Marc.* 11, 28, 2; u. iniuriae cohibere *Marc.* 14, 16, 2; u. retribuere *Marc.* 14, 31, 1; u. opponere *Marc.* 14, 38, 2; u. reddere *Res.* 8, 5.
 Vicis occurrere metus (h. e. talionis) *Marc.* 11, 18, 1.
 Victima *Cult.* 11, 12, 1 (uictimae publica-rum libidinum); *Idol.* 11, 6.
 Victimam (= sacrificium) *Idol.* 14, 1; cett.
 Victoriae *Ap.* 25, 14; *Nat.* 1, 12, 14 (bis).
 Victoriatus *Virg.* 13, 2.

Victuarius *Mon.* 8, 6 (uictuaria exhibitio).
 Victus *An.* 17, 11; 31, 5; 32, 5; *Ap.* 21, 2 (uictus exceptionis); *Cult.* 11, 9, 7 (uictus castigatio); *Marc.* 5, 3, 7 (uictus inconstancia, h. e. conuersationis ambiguitas); *Paen.* 9, 6 (castigatio uictus arcae cultus); *Pud.* 9, 7 (cum Iudaeis communicans uictus).
 Vicus Isidis *Idol.* 20, 2.
 Videri (= conspici) *Ap.* 20, 2; *Pal.* 6, 1.
 Viderit (formula Tertulliano sollemnis ubi quid improbat aut missum facit) *An.* 2, 6; 10, 1; *Ap.* 16, 1 (uiderit habitus); 25, 1; 42, 1; 42, 65 (uiderint qui per capillum odorantur); *Cor.* 13, 2; *Cult.* 1, 5, 2; 11, 1, 4; 11, 3, 2; *Herm.* 1, 3; *Marc.* 14, 7, 2; 14, 7, 2; *Nat.* 1, 7, 7; 1, 12, 2; *Paen.* 2, 10; 3, 11; *Pal.* 2, 1; 6, 2; *Pud.* 1, 4; *Scorp.* 10, 16; *Spect.* 7, 5; *Res.* 2, 12; cett.
 Vidua *Cult.* 11, 2 (uid. uniuira); *Mon.* 11, 1 (uiduarum secta); *Pud.* 4, 5; 13, 7; 16, 15; *Vx.* 1, 7, 4 (uiduam adlegi in ordinem).
 Viduare *An.* 19, 1 (uiduant animam in-tellectu).
 Viduarus *Virg.* 9, 2 (in uiduatu).
 Viduitas *Pud.* 16, 17; 16, 21; *Res.* 8, 4; *Vx.* 1, 7, 5 (sacerdotium uiduitatis).
 Viduus *Bapt.* 5, 1 (uiduae aquae); *Cult.* 3, 6; *Marc.* 1, 29, 1 (uidua caro, h. e. innupta); *Vx.* 1, 8, 1.
 Vigor *An.* 3, 2 (= rigor); 45, 2; 48, 1 (= τόπος).
 Vigorare *Pud.* 2, 3; *Res.* 26, 10.
 Vilicus *Praxer.* 28, 1 (dei vilicus spiritus sanctus).
 Vilitas *An.* 25, 9 (uilitas concubitus, h. e. φανδότης); *Pud.* 15, 10; 18, 11.
 Villus (= laos) *Virg.* 17, 4.
 Vinarius *Ap.* 6, 4 (uinariae cellae loculi).
 Vincipes *Pal.* 5, 2 (= pedes uinctos habens).
 Vindemia parricidarum *Ap.* 55, 11.
 Vindicare (c. accus.) *An.* 1, 2; 9, 1; 11, 1; 54, 1; cett.
 Vindicta *An.* 34, 4 (per uindictam = iure).
 Violentia *Pal.* 5, 7.
 Vinositas *Idol.* 1, 4 (ne quid uinositatis).
 Vinosus *An.* 48, 1 (uinosissimi suci po-ma).
 Vinum *Fug.* 13, 2 (uinum febricitanti [prouerb.]); *Idol.* 6, 1 (uinis inundatus); *Marc.* 14, 15, 12 (uinum liquatum); *Paen.* 11, 3 (uini senectutem defaecare); *Res.* 26, 10 (uin. spiritus).
 Violatio *Pud.* 19, 25.
 Violentia *Ap.* 21, 18 (uol. suffragi-

- orum); 38, 2 (uolentiae homines); *Scorp.* 1, 1 (uolentiae gestus).
- Vir *An.* 33, 5 (= genitalia); *Pal.* 4, 2 (uirum fungi alicui); *Virg.* 10, 1 (uir uirgo).
- Virgiliocentones *Praescr.* 39, 3.
- Virginari (= *μαρδευέειν*) *Virg.* 12, 2 (uirg. capitis nuditate).
- Virgo *Ap.* 9, 19 (uirgine continentia); *Iei.* 6, 1 (uirgo salua); *Iud.* 13, 11 (uirgo terra); *Marc.* 1, 29, 1 (uirgo caro); *Pud.* 16, 20 (uirginis erogator); *Res.* 61, 6 (uirgines Christi maritae); *Virg.* 7, 1 sqq. (uirgo — mulier); 8, 3 (uirgo inter uiros, h. e. masculus inuestis); 9, 2 (uirgo uidua); 10, 1 (uir uirgo).
- Viriae cestuum *Pal.* 4, 4.
- Viridicare *Pud.* 20, 9 (uiridicantes canositates).
- Viridis (= recens) *Nat.* 11, 16, 4.
- Virilitas *Cult.* 11, 9, 7 app.
- Viriose *An.* 19, 3 (uiriosius).
- Viriosus (= fortis) *Val.* 16, 3 (uiriosa usu).
- Viror (= uiridis color) *Pal.* 3, 6.
- Virtus (= uires) *Iud.* 9, 6; *Marc.* 11, 13, 1 (uirt. Damasci); 11, 13, 7 (uirt. Orientis, aurum et odores); *Prax.* 26, 2 (uirtus Altissimi); uirtus, uirtutes (= uires magicae, miracula) *An.* 54, 2; *Ap.* 21, 11; *Praescr.* 13, 4 (uirtutes facere); 30, 3; 44, 6.
- Virulentia *Ap.* 8, 7 app.
- Virus *An.* 27, 6 (virus genitale); *Pud.* 6, 15 (virus libidinis).
- Vis *An.* 19, 3 (uis animae = anima); 25, 2; 37, 5; *Ap.* 9, 19 (uis erroris); 17, 3 (uis magnitudinis); 32, 1 (uim orbi imminentem); 37, 4 (uis numerorum et copiarum); 39, 2 (uis deo grata); *Carn.* 23, 4 (uis masculi admissi).
- Viscera terrae *An.* 55, 1.
- Visceratio *Iud.* 14, 9; *Marc.* 11, 7, 7.
- Visibilis *Marc.* 14, 22, 15; v, 11, 16; v, 18, 5; v, 19, 3; *Nat.* 11, 4, 2.
- Visibilitas *Carn.* 12, 7.
- Visio *An.* 9, 4 (hoc uisio, sc. in ecstasi); 45, 4 (non magis ob stupri uisionem, sc. in somno, damnabimur quam ob martyrii coronabimur); *Marc.* v, 8, 12; v, 19, 10 (uisiones angelicae).
- Visio (= uisus, facultas uidendi) *Herm.* 29, 6; *Marc.* 14, 36, 12.
- Visitare *Cult.* 11, 11, 2; *Vx.* 11, 4, 2; 11, 8, 8.
- Visualitas *An.* 29, 3.
- Visum (= uisio) *Iud.* 8, 13.
- Vita *An.* 52, 4 (uitae naufragia); *Ap.* 42,

- 1 (uitae exules); *Marc.* 14, 25, 15 (uita legalis).
- Vitalis *An.* 15, 1; 43, 7; 53, 2; *Res.* 44, 5.
- Vitiare *Pal.* 5, 6 (u. corpora sagina); *Pud.* 16, 3.
- Vitiatio *Marc.* 14, 4, 1.
- Vitiator *Pud.* 15, 7.
- Vitium *Pud.* 21, 12 (uoluntatis uitium); *Val.* 2, 2 (uitium melius, h. e. leuius).
- Vitreus *Fragm.* 2a (uitrea ampulla); *Mart.* 4, 9.
- Vitta *Ap.* 15, 7; *Pal.* 4, 10.
- Viucitas *An.* 25, 3 (in fetu sentiat uiuacitatem alienam de uestro); *Prax.* 1, 7 (uiuc. subdola); *Res.* 9, 1.
- Viucax *Iei.* 6, 1 (uiucioris cordis).
- Viucere *An.* 32, 3 (uiu. subterraneum et subaquaneum); *Marc.* 1, 18, 1 (uiucere de stellis); v, 7, 11 (uiu. de euangelio); *Pal.* 2, 4 (uiucere mortem); *Res.* 42, 7 (uiuunt adhuc crates cadauerum).
- Viucere (= reuiuere) *Ap.* 48, 8.
- Viucere *Nat.* 11, 11, 4.
- Viucicomburium *An.* 1, 6; 33, 6.
- Viuidus *Marc.* 1, 13, 5 (Osiris in uiuido quaeritur).
- Viuidicare *Marc.* 11, 14, 1; 14, 34, 15; v, 9, 5; v, 14, 5; v, 19, 9; *Res.* 28, 5 (ter); *Val.* 14, 4.
- Viuidicatio *Marc.* v, 9, 5; *Res.* 28, 6.
- Viuidicator *Marc.* 11, 9, 6; *Res.* 37, 3.
- Viuos uorare (de fellitatione) *Ap.* 9, 12; *Nat.* 1, 15, 8.
- Villus (= quisquam) *Ap.* 12, 7 (ullum, h. e. ulla res); *Bapt.* 17, 2.
- Vltimare *Pal.* 1, 3.
- Vltimo *Ap.* 26, 3; *Marc.* v, 9, 9.
- Vltorius *Marc.* 11, 24, 4 (ultoria mala).
- Vmbilicaris *Carn.* 20, 5 (umbilic. neruus).
- Vmbilicus *Cult.* 11, 7, 2 (umbilici scutorum).
- Vmbo *Pal.* 5, 1 (umbonis figmentum).
- Vmbra prima *Herm.* 2, 1.
- Vmbra futurorum *Marc.* v, 19, 9.
- Vmbra culum *Ap.* 21, 1.
- Vmerus *Nat.* 1, 12, 7 (obliquatio umero-rum).
- Vnare *Prax.* 27, 2.
- Vnctio *Bapt.* 7, 1 (u. benedicta); *Carn.* 4, 2 (unctionibus formatur); *Iud.* 8, 17; 13, 6; *Pal.* 4, 1 (unctio lutea); *Prax.* 28, 1.
- Vncus *An.* 25, 5 (u. hebes = *ἐμβρουλ-κός*); 33, 6.
- Vnde c. gen. *Pal.* 4, 1 (unde gentium).
- Vndeunde *An.* 51, 8; *Herm.* 10, 1; 22, 4; 27, 1; *Marc.* 11, 9, 5; 11, 9, 7; 14, 33, 8; *Nat.* 11, 12, 6.

- Vnguen *An.* 46, 8 (unguine solis).
- Vnguentum *Marc.* 14, 15, 12 (unguenta primaria); 14, 18, 9 (unguento perducere); *Pal.* 3, 3.
- Vnguere *Iei.* 15, 5 (uncta et accurata esca); *Mart.* 3, 4 (uncti spiritu sancto); *Prax.* 28, 1.
- Vnguis *An.* 51, 2; *Carn.* 9, 7 (ungue summo perstringere); *Res.* 58, 6.
- Vngula (tormenti genus) *Ap.* 12, 4 (ungulis deradere latera); 30, 7 (ungulae fodiant); *Iei.* 12, 2 (contra ungulas cornu).
- Vnicorn(u)s *Iud.* 10, 7; *Marc.* 11, 18, 3 sq.
- Vniformis *Herm.* 13, 2; 30, 2.
- Vniugus *Mon.* 6, 4.
- Vnio (= unitas) *An.* 13, 3; *Marc.* 1, 4, 5; 1, 4, 6; 1, 5, 2 (duo enim multitudo, unione iam excessa); *Mon.* 4, 3 (u. coniugii, h. e. monogamia); *Prax.* 13, 7 sqq.; *Res.* 2, 10 (u. diuinitatis); *Val.* 37, 2 (Vnio Aeon).
- Vniri *An.* 17, 6.
- Vnitas *Iei.* 13, 4 (unitas iclunationum); *Prax.* 3, 1; 22, 11; *Val.* 37, 2 (Vnitas Aeon).
- Vniuersitas (= mundus) *Herm.* 32, 2; *Marc.* v, 5, 3; *Prax.* 11, 3; *Res.* 13, 1.
- Vniuersum conditionis *Marc.* 1, 29, 2.
- Vniura *Cult.* 11, 2; 13, 1; *Iei.* 8, 1; *Mon.* 17, 3; *Vx.* 1, 7, 4.
- Vniuratus *Vx.* 1, 8, 5; 11, 1, 2.
- Vnus atque alius *Nat.* 1, 4, 12; 11, 2, 6.
- Vocabulum (= nomen) *Nat.* 1, 3, 7 (bis); 11, 12, 18; 11, 12, 28.
- Vocalis *Spect.* 30, 5 (uocales tragoedi).
- Vocaliter *Prax.* 3, 2 (uocal. expriment sonum).
- Vocatio *Pud.* 9, 19; 21, 13.
- Vocatorius *An.* 47, 2 (somnia uocatoria).
- Vocatus (= appellatio, uocatio) *Herm.* 25, 4; *Vx.* 11, 7, 2.
- Volaticus *Paen.* 11, 5 (uolat. gaudium); *Pal.* 6, 2 (qui uolaticam spectat, h. e. augur); *Vx.* 1, 4, 5 (uolatica desideria).
- Volatilus anima *Herm.* 33, 2.
- Volens (= ad libitum) *Pal.* 5, 3.
- Volsella *Pal.* 4, 1 (furax a mento uolsella).
- Volsinii *Ap.* 24, 8; 40, 8; *Nat.* 1, 9, 7; *Pal.* 2, 4.
- Voluntarius *Pud.* 10, 6 (uolunt. peccator); 22, 13.
- Voluntas *Cult.* 3, 4 (minor uoluntas maiore deletur); *Pat.* 8, 7 app. (= ratio, consilium, significatio).
- Voluptas *Cult.* 11, 9, 7 app. (fortis uoluptas); *Pat.* 8, 7.
- Voluptuosus *Vx.* 1, 1, 4 (uolupt. dedecus).
- Volutare (transit. et intransit.) *Ap.* 40, 15 (uolutantes in sacco et cinere); *Carn.* 7, 5; 11, 2; 15, 4; *Marc.* 11, 18, 6; 14, 39, 6; 14, 43, 2 (uolutata in recogitatu); *Nat.* 11, 17, 19; *Pud.* 10, 2; 18, 13; *Res.* 15, 6 (uolutat aliquid anima); 56, 1; *Vx.* 11, 8, 7.
- Volutatio puluerea *Pal.* 4, 1.
- Vomere *Pud.* 8, 1 app. (uom. errorem).
- Vorago *Iud.* 12, 1; *Marc.* 11, 20, 2 (uor. erroris).
- Vorare *Ap.* 9, 12; 20, 2 (uoratae urbes); *Res.* 61, 1; u. uiuos (de fellitatione) *Ap.* 9, 12; *Nat.* 1, 15, 8.
- Vorator *Nat.* 11, 12, 17.
- Voratrina *Ap.* 39, 6.
- Vortex *Idol.* 24, 1 (uortex desorbet ad inferos).
- Vorarius *Ap.* 9, 2 (uorariae cruce).
- Votum *Cor.* 12, 3 (uotorum annua nuncupatio); *Iei.* 11, 2; *Res.* 22, 2 (uota nostra suspirant in huius saeculi occasum); *Scorp.* 6, 7 (uotum suspendere); (= nuptiae) *Ap.* 6, 6; *Nat.* 11, 11, 13.
- Vouere *Ap.* 24, 5; *Cor.* 12, 3 (uouimus esse futurum); *Iei.* 6, 6.
- Vox *Nat.* 11, 12, 7 (uox insolescit); *Pal.* 6, 2 (uocis primus enodator); *Prax.* 7, 6 (uox, aer offensus); *Res.* 61, 2 (uocis articuli); *Virg.* 11, 4 (uox obsoletas).
- Vrbaitas *Ap.* 21, 30.
- Vrgere *An.* 56, 6 (urg. agrum); *Cult.* 11, 5, 2 (urgere cutem medicaminibus); *Paen.* 11, 9 (urg. in genas aliquid coacti ruboris); *Pal.* 4, 10 (urg. oculis); *Res.* 2, 8 (urgenter causa); *Scorp.* 1, 3 app. (urg. calcem bestiae).
- Vrna (= sortes) *Pal.* 1, 2 (u. sortium saecularium); *Spect.* 16, 2.
- Vsitus *Praescr.* 3, 3 (usitatissimi in ecclesia).
- Vsque *An.* 25, 3 (u. et); 31, 1 (et u.); 46, 6 (u. Macedoniam); 56, 7 (ad diem usque); *Ap.* 37, 3 (ad mortem usque); *Iud.* 7, 7 (u. Aethiopiam); *Virg.* 3, 1 (ad u. proxime); usque ad *An.* 11, 3; *Marc.* 11, 9, 4; *Res.* 42, 3; *Vx.* 1, 6, 4.
- Vsquequaque *Marc.* 11, 9, 3; 14, 43, 8; *Res.* 12, 1; 37, 4; 52, 8; 63, 10.
- Vsurpabilis *Marc.* 11, 6, 5.
- Vsurpare *Ap.* 39, 12 (usurp. matrimonia amicorum); *Marc.* 11, 2, 6; *Pal.* 4, 9; *Pud.* 3, 3; 21, 9; *Res.* 51, 3 (usurpatis caelum in Christo); *Scorp.* 12, 9 (usurp. candidam claritatis).
- Vsurpatione *An.* 58, 2 (in usurpatione et candida iudicii, h. e. anticipatione).

- Vsus (ac) fructus *An.* 54, 3; *Cult.* 11, 3, 1;
Rel. 7, 11.
 Vsui esse (= in usu esse) *Marc.* iv, 1, 1;
 v, 7, 6.
 Vsus ordinarius *Cor.* 5, 5.
 Vt ne *An.* 44, 2 app.
 Vt scilicet *An.* 24, 6; *Ap.* 41, 5; *Carn.*
 5, 2; *Cult.* 1, 8, 6; cett.
 Vt quid (= ita et) *Prax.* 50, 1; *Pud.* 2,
 9.
 Vt puta *Carn.* 6, 9 app.; *Marc.* iv, 9, 9
 app.; v, 2, 2.
 Vtensilitas *Cult.* 1, 3, 2.
 Vterque (= uterque) *An.* 11, 6; *Ap.* 1, 5.
 Vterque c. plur. uerbi *Rel.* 53, 14.
 Vterus *An.* 6, 8 (= partus); 25, 2 (uteri
 fornax); *Mon.* 16, 5 (uteri nauseantes).
 Vti (absolute) *An.* 9, 8; c. accus. *Cor.* 10,
 2 sq.; *Fig.* 6, 1; *Test.* 4, 10; uti de
Nat. 1, 12, 11.
 Vtica *Pal.* 1, 2.
 Vtipensis episcopus *Mon.* 12, 3.
 Vtique (= utroque, scilicet) *An.* 25, 8;
Herm. 11, 3 (ter); 12, 4; *Marc.* iii, 7,
 1; iv, 1, 4; iv, 22, 2; iv, 28, 2; iv,
 36, 9; v, 15, 4; v, 19, 6; *Res.* 48, 12;
 cett.
 Vipote *Carn.* 6, 9; *Herm.* 7, 4; *Marc.* iv,
 9, 9.
 Vitrobique *Cast.* 5, 4; *Herm.* 7, 4; *Idol.*
 6, 2.
 Vuidus *Idol.* 1, 4 (uuidiora poma).
 Vulnerare *Cult.* 11, 12, 3 (uulneratur spi-
 ritus per aures); *Idol.* 6, 2.
 Vulnus *Nat.* 1, 10, 2 (uulnera defodere).
 Vulsinii u. Volsinii.
 Vultures *Val.* 10, 1.
 Vulua *Carn.* 19, 5; 20, 6 (= uterum);
Prax. 7, 1 (de uulua cordis); *Val.* 7, 5.
 Vxor *Cast.* 12, 2 (uxor spiritalis).
 Xenium *Marc.* iv, 42, 5.
 Xerophagia *Idol.* 1, 4; 2, 4; 5, 4; 9, 6;
 12, 1; 17, 7.
 Xystarches *Marc.* 3, 5.
 Xysticus *Pal.* 4, 1 (xystica munditiae);
Pud. 7, 15 (xystica uanitas); *Spect.* 22,
 2; 30, 5.
 Xystus *Ap.* 58, 4 (xysti uanitas).
 Zelotes *Marc.* iii, 24, 7; *Pud.* 2, 7.
 Zelotypus *Ap.* 5, 4; *Nat.* 1, 4, 12.
 Zibina (= uenabulum) *Marc.* iii, 21, 3;
 iv, 1, 5.
 Zodiacus *Scorp.* 10, 12.
 Zona *Ap.* 47, 13 (igneae illius zonae);
Scorp. 10, 11; *Pal.* 5, 3 (zonae tormen-
 tum).

TABVLA CHRONOLOGICA*

Ante Ad nationes et Apologeticum :

Ad martyras¹.

Post 19 Febr. 197:

Ad nationes² :

Paulo post:

Apologeticum.

Paulo post:

De testimonio animae.

Ab a. 198 usque ad nouae profetiae susceptionem³:

De praescriptione.

(Adu. Marcionem, prima recensio).

De spectaculis.

De baptismo.

(Adu. Iudaeos[?]).

De patientia.

De paenitentia.

De cultu feminarum.

Ad uxorem.

Aduersus Hermogenem.

Ab a. 204, ad Montani dogmata paulatim deficiens:

(De ecstasi)⁴.

(De spe fidelium)⁵.

(De paradiso)⁶.

A. 207-208:

Aduersus Marcionem librorum I-III noua recensio⁷:

A. 208-212, ad Montanismum conuersus:

Aduersus Marcionem I. IV, V.

De pallio⁸.

Aduersus Valentinianos.

* Cfr A. HARNACK, *Die Chronologie der altchristlichen Literatur*, II, Leipzig, 1904, p. 256-296; P. MONCEAUX, *Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne*, I, Paris, 1901.

1. Cfr C. BECKER, *Tertullians Apologeticum. Werden und Leistung*, München, 1954, p. 350-354.

2. Meminit I. I, c. 17, 4 Septimii Seueri uictoriam hac die ab Albino reportatam apud Lugdunum.

3. Ad hanc periodum pertinet etiam *Passio SS. Perpetuae et Felicitatis* (a. 202-203), si tamen reuera Tertullianum habet auctorem. Textus typis describetur una cum ceteris documentis hagiographicis in t. CLXVIII huius collectionis.

4. Cfr A. HARNACK, *Chronologie der altchristlichen Literatur*, II, Leipzig, 1904, p. 276-278.

5. Ante *Aduersus Marcionem* I. III (24, 2) conscriptum.

6. Ante *Aduersus Marcionem* I. V (12, 8) et *De anima* (55, 5) conscriptum.

7. Cfr I, 15, 1: „Anno XV Severi imperatoris“, h. e. 207-208.

8. A. 209-211, cfr 2, 7: „Praesentis imperii triplex uirtus. Deo tot Augustis in unum fauente“, h. e. Seuerus, Caracalla, Geta.

- (De censu animae aduersus Hermogenem)¹.
 (De fato)².
 De anima³.
 (Aduersus Apelleiacos)⁴.
 De carne Christi.
 De resurrectione mortuorum.
 De corona.
 Scorpiae.
 De idololatria⁵.
 Post solis eclipsim 14 Aug. 212:
 Ad Scapulam⁶.
 Post discidium cum „psychicis“ (circiter a. 213):
 De fuga.
 Aduersus Praxean.
 De uirginibus uelandis⁷.
 De monogamia⁸.
 De ieiunio.
 De pudicitia⁹.

1. Ante *De anima* (1, 1 et passim) conscriptum.

2. Ante *De anima* (20, 5) conscriptum.

3. Post *Aduersus Marcionem* I. II conscriptum (cfr cap. 21, 6). Vide etiam C. BECKER, in *Gnomon*, XXV, 1953, p. 52 sq.

4. Ante *De carne Christi* (8, 5) conscriptum.

5. Nonnulli hoc tractatum antiquiorem censent et paulo post *De spectaculis* conscriptum.

6. Cfr c. 3, 2.

7. NÖLDECHEN, KELLNER, MOREL (*De ontwikkeling van de christelijke overlevering volgens Tertullianus*, Brussel, 1946, p. 24) hoc opusculum haud immerito ponunt iuxta illud de monogamia.

8. Cap. 3, 9: „Annis circiter CLX exinde productis“, scilicet post Pauli apostoli epistolam primam ad Corinthios, h. e. c. 212-219.

9. A. 222-223?

CONSPECTVS MATERIAE

Praefatio	V
Bibliographia selecta	X
Stemma codicum collectionis Cluniacensis	XXVII
Tabula I. Testimonia	
Tabula II. Codices et Editiones praecipuae	
I. Ad Martyras	
edid. E. DEKKERS	I
II. Ad Nationes	
edid. J. G. PH. BORLEFFS	9
III. Apologeticum	
edid. E. DEKKERS	77
IV. De Testimonio Animae	
edid. R. WILLEMS	173
V. De Praescriptione Haereticorum	
edid. R. F. REFOULÉ	185
VI. De Spectaculis	
edid. E. DEKKERS	225
VII. De Oratione	
edid. G. F. DIERCKX	255
VIII. De Baptismo	
edid. J. G. PH. BORLEFFS	275
IX. De Patientia	
edid. J. G. PH. BORLEFFS	297
X. De Paenitentia	
edid. J. G. PH. BORLEFFS	319
XI. De Cultu Feminarum	
edid. Aem. KROYMANN	341
XII. Ad Vxorem	
edid. Aem. KROYMANN	371
XIII. Aduersus Hermogenem	
edid. Aem. KROYMANN	395
XIV. Aduersus Marcionem	
edid. Aem. KROYMANN	437
<i>Sequitur in tomo II:</i>	
XV. De Pallio	
edid. A. GERLO	731
XVI. Aduersus Valentinianos	
edid. Aem. KROYMANN	751
XVII. De Anima	
edid. J. H. WASZINK	779
XVIII. De Carne Christi	
edid. Aem. KROYMANN	871

XIX. De Resurrectione Mortuorum edid. J. G. Ph. BORLEFFS	919
XX. De Exhortatione Castitatis edid. Aem. KROYMANN	1013
XXI. De Corona edid. Aem. KROYMANN	1037
XXII. Scorpiae edid. A. REIFFERSCHIED et G. WISSOWA	1067
XXIII. De Idololatria edid. A. REIFFERSCHIED et G. WISSOWA	1099
XXIV. Ad Scapulam edid. E. DEKKERS	1123
XXV. De Fuga in Persecutione edid. J. J. THIERRY	1133
XXVI. Aduersus Praxean edid. Aem. KROYMANN et E. EVANS	1157
XXVII. De Virginibus Velandis edid. E. DEKKERS	1207
XXVIII. De Monogamia edid. E. DEKKERS	1227
XXIX. De Ieiunio aduersus Psychicos edid. A. REIFFERSCHIED et G. WISSOWA	1255
XXX. De Pudicitia edid. E. DEKKERS	1279
XXXI. De Fato aliaque fragmenta collegit A. HARNACK	1331
XXXII. Aduersus Iudeos edid. Aem. KROYMANN	1337
APPENDIX	
Aduersus omnes Haereses edid. Aem. KROYMANN	1399
De Execrandis Gentium Diis edid. R. WILLEMS	1411
Carmen aduersus Marcionem edid. R. WILLEMS	1417
INDICES	
Index locorum S. Scripturae	1457
Index Scriptorum	1495
Index Nominum	1497
Index Rerum et Locutionum	1509
Tabula chronologica	1627
Conspectus materiae	1629
Addenda et Corrigenda	1631

ADDENDA ET CORRIGENDA.

- P. V, adn. 5 *lege* II, p. 380 sq.
 p. VI, adn. 1, l. 1 *lege* LXX, 213, 12.
 p. IX, l. 4 *lege* stili.
 p. XV, l. 13 *lege* Succio.
 p. XVI add. D. KUIJPER, *Tert. Nat. II*, 9, 13, in *Vigiliae Christianae*, VIII, 1954, p. 78-82.
 p. XVIII add. L. ALFONSI, *Taleta e l'Egizio* (Nat. II, 4, 18), in *Rivista di Filologia*, XXVIII, 1950, p. 204-222. P. KESELING, *Aristoteles bei Tertullian* (Pud. I, 1)?, in *Philosophisches Jahrbuch*, LXII, 1947, p. 256-257. G. BARDY, *S. Augustin et Tertullien*, in *L'Année théologique augustinienne*, XIII, 1953, p. 145-150.
 p. XXI add. J. G. Ph. BORLEFFS, *Institutum Neronianum* (Nat. I, 7, 9), in *Vigiliae Christianae*, VI, 1952, p. 129-145. J. BERAN, *De ordine missae secundum Tertulliani Apologeticum*, in *Miscellanea liturgica in honorem L. C. Mohlberg*, II, Romae, 1949, p. 7-32.
 p. XXII add. F. X. LUKMAN, *Das Anblasen des Teufels beim Taufgelöbniß. Eine bisher unbeachtete Anspielung darauf bei Tertullian*, in *Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte. Festschrift R. Egger*, Klagenfurt, 1952, p. 343-346.
 p. XXIII add. G. DE PLINVAL, *Tertullien et le scandale de la couronne*, in *Mélanges J. de Ghellinck*, I, Gembloux, 1951, p. 183-188.
 p. XXIV add. G. LOPUSZANSKI, *La police romaine et les chrétiens (De fuga)*, in *L'Antiquité classique*, XX, 1951, p. 5-46.
 p. XXV add. C. BECKER, *Tertullians Apologeticum. Werden und Leistung*, München, 1954.
 Tab. I c add. Beda Venerabilis, cfr A. D'ALÈS, *Tertullien chez Bède*, in *Rech. de sciences religieuses*, XXVII, 1937, p. 620. Petrus Venerabilis, *Aduersus duritiam Iudaeorum*, 4 = *Aduersus Iudaeos*, 8, cfr M. MANITIUS, *Zu Petrus' von Chuni patristischen Kenntnissen*, in *Speculum*, III, 1928, p. 582-586.
 Tab. II Codex Vindobonensis graecus 64 (prius 146) (s. XIV ex.) f. 324^r et 327^v fragmenta continet *Apologetici* (non autem *De carne Christi*), et quidem cap. 5 in uersione asseruata apud Eusebium. Quae officiosissime nobis transcribit cl. u. Vincen-tius Bulhart.
 p. 7, 14 *omitte uirgulam post adolescentes*.
 p. 22, 32 *lege* antecedunt.
 p. 26, 33 *lege* deis.
 p. 41, 33 *lege* iactauit.
 p. 96, 31 *lege* nos.
 p. 125, l. 69 *lege* probetur.
 p. 147 *lege* in apparatu, l. 2: caesaris F M.
 p. 164, 9 *et in apparatu lege* scopis.
 p. 180, 12 *lege* ominibus.
 p. 210, 15 *lege* 7.
 p. 211, 24 *lege* Φανερώσεις (item in apparatu).
 p. 211, 34 *lege* 12.

- p. 219, 4 *lege* 2. Et ideo.
 p. 225 sqq., 731 sqq., 1133 sqq.: cfr librorum 'De spectaculis, De fuga in persecutione, De pallio' nouam recensionem cura et studio Iosephi Marra, Augustae Taurinorum, 1954 (uide tamen huius editionis recensionem criticam auctore G. Oggioni, in *La Scuola Cattolica*, LXXXIII, 1955, p. 78 sq.).
 p. 231, 35 *lege* exitum (cfr H. Hoppe, *Beiträge*, p. 73).
 p. 232, 31 *loco* COILLO, M. D. Petrushevski *legendum* *putat* DOMO (*De ἀπαξ ἐπιμένειν* coillo, in *Ziva Antika*, II, 1954, p. 94).
 p. 306, 21 *lege* 6.
 p. 329, 14 *lege* uitium.
 p. 372 sqq.: cfr librorum 'ad uxorem' nouam recensionem cura et studio Adriani Stephan, Hagae Comitum, 1954.
 p. 389, 14 *om.* 2.
 p. 651, 26 (in apparatu superiore) *lege* Zach.
 p. 656, ult. linea, *lege* 564.

NORTH-HOLLAND PUBLISHING COMPANY

Amsterdam

QVINTI SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI

DE ANIMA

EDITED WITH INTRODUCTION

AND COMMENTARY

by

Dr. J. H. WASZINK

PROF. IN THE UNIVERSITY OF LEIDEN

Tertullian's treatise „On the Soul” (*De Anima*), written at Carthago in A. D. 210, is the first attempt, as far as is known, to give a complete psychology from the Christian point of view. This work is of twofold importance. In the first place the object in view led Tertullian to make a detailed study of the psychological theories of Greek philosophers and Christian heretics which were prevalent or still known in his time and to define his attitude towards them. Consequently his work contains a store of data on Ancient psychology, for which it is often the only source; particularly notable is his keen interest in medical science: the treatise „On the Soul” of the famous physician Soranus of Ephesus was one of his most important sources. The assimilation of this extensive material and the combating of everything which to Tertullian as a Christian seemed undesirable or dangerous, reveal great penetration, which, however, because of an inclination towards over-subtlety forces the reader to be ever on the alert.

In the second place this treatise is important for its positive results. Tertullian's theories on the materiality of the soul, the function of the intellect, the origin of the soul, of sleep and dreams, and the fate of the soul in the hereafter deserve, especially on the part of historians of civilisation, more attention than has so far been paid them.

In 1933 the editor of this treatise brought out as his thesis for the doctorate an edition—now out of print—with an introduction, translation and commentary. As on further study he found that more conclusive results could be attained, he prepared this edition for the press with an English introduction

Cloth bound, pp. x. 50*. 650. Royal 8vo, net. hfl 40.-

and commentary, which constitute an entirely new piece of work. In the introduction the textual transmission, the plan, the sources and the influence of the *De Anima* are discussed. No translation is added this time; for the editor has found that a paraphrase which leaves the contents of the text intact but represents the thoughts in a modern form, will lead the reader much sooner to the author's ideas than a literal translation which at once requires further elucidation. Nevertheless particularly difficult parts are also translated literally in the commentary.

The commentary, the most important part of the book, intended for philologists as well as for theologians and historians of civilisation, provides besides the usual explanation of philological and other pertinent details and a continuous analysis of the often difficult argument, at the beginning of each chapter—a chapter of *De Anima* is usually a self-contained whole—a paraphrase and a discussion of the question as to what sources Tertullian used and why he worked them up in the way he did. On especially important subjects (e.g., migration of souls, materiality and perceptibility of the soul, dreams, origin of the soul, eschatology) the discussion develops into an excursion.

A detailed bibliography concerning Tertullian, primitive Christian intellectual life and late Latin concludes the book.

A. D. Nock in his review in *VIGILIAE CHRISTIANAE* 4 (1950), p. 129 :

...This admirable edition is so well known and so highly esteemed that any praise of it may seem superfluous. Waszink supplies all that is needed for the understanding of the treatise. His introduction sets it in relation to Tertullian's writings in general and in particular to his lost *De censu animae*; the text is excellent and equipped with a full and clear apparatus; the commentary does equal justice to problems of language and of content; and the whole is well indexed. Here is a masterpiece of erudition, which will be widely used as such; and yet the erudition is never displayed for its own sake but always employed with strict relevance to determine what Tertullian said and what he meant.

J. W. Ph. Borleffs in *MUSEUM* 53 (1948), 146-148 :

...Cette dernière édition qui est devenue une œuvre vraiment monumentale, ne laisse à peu près rien à désirer : nul problème n'y reste indiscuté, nulle difficulté inexplicée; elle donne même beaucoup plus qu'un simple commentaire à un seul écrit : on y trouvera quelque chose de son gré pour presque tous les problèmes qui touchent à Tertullien et à son œuvre en général, grâce aussi à l'ample bibliographie et aux tables également très détaillées à la fin de l'ouvrage.

George E. Mc Cracken in *THE CLASSICAL JOURNAL* 44 (1949), 348-351 :

...It will long remain not only the standard edition of this difficult treatise, containing an immense amount of penetrating insight into the language and thought of the most brilliant of Latin Fathers, but it will serve

also as an admirable model for all future editors of patristic texts. To cite a performance comparable in brilliance and thoroughness, one must go to the better volumes of the *International Critical Commentary*. Waszink has demonstrated abundantly his right to a position in the front rank of patristic scholars and is surely our greatest expert on Tertullian.

Josiah Whatmough in *CLASSICAL PHILOLOGY*, 45 (Jan. 1950) :

...We now have an edition of *De Anima* fit to be set beside the finest critical and exegetical work, comparable with Munro's *Lucretius* or J. B. Mayor's *De Natura deorum*, a worthy representative of Dutch scholarship at its best and a mine of information that will serve well all who may have occasion to turn to Tertullian's *De Anima*.

J. Daniélou in *RECHERCHES DE SCIENCE RELIGIEUSE* 36 (1949), pp. 624-625 :

...C'est un travail monumental que M. Waszink vient de consacrer au *De Anima* de Tertullien. Il l'est par les proportions matérielles, puisque le livre dépasse sept cents pages. Il l'est aussi par la valeur scientifique... Tous les éléments qui peuvent aider à l'intelligence du traité de Tertullien sont ici rassemblés... Ce qui fait l'intérêt très particulier de cette édition, c'est qu'elle apporte des éléments précieux dans une des questions les plus compliquées de la littérature chrétienne antique, celle de l'anthropologie... Nous avons là une véritable mine de renseignements, que des *Indices* très soignés rendent accessibles. Tout ceci fait du livre de M. Waszink un instrument de travail désormais indispensable.

S. L. Greenslade in *THE JOURNAL OF THEOLOGICAL STUDIES* 50 (1949), 87-90 :

...his book is the product of great learning and astonishing industry. Serious students of Tertullian and his age will refer to it continually and gratefully.

Joseph Moreau in *REVUE DES ÉTUDES ANCIENNES* (1949), 404-406 :

...c'est ainsi que le *De Anima* de Tertullien se trouve doté aujourd'hui d'un commentaire philologique, historique et exégétique, grâce auquel il rivalise, dans le catalogue des travaux de l'érudition contemporaine, avec le *De Anima* d'Aristote, illustré par les commentaires de Rodier et de Hicks.

L. Alfonsi in *NUOVO DIDASKALEION* (1949) :

È la sua un'opera che onora la filologia olandese e che fa progredire i nostri studi : nessun cultore di letteratura latina cristiana ed in particolare di Tertulliano potrà prescindere.

V. Grumel in *REVUE DES ÉTUDES BYZANTINES* 6 (1948), 283-286 :

...On le voit, rien n'a été négligé pour donner à ce magnifique ouvrage le maximum d'utilité et de commodité. Le *De Anima* de Tertullien aura donc bénéficié d'un traitement, édition et commentaire, que bien peu d'anciens textes connaissent. Il y a là un exemple à suivre, auquel on souhaite, sans trop l'espérer, de nombreux imitateurs.

CORPVS CHRISTIANORVM

collectum a monachis

O. S. B.

abbatiae S. Petri in Steenbrugge

edunt

Typographi Brepols Editores Pontificii

Turnholti

(Belgium)

Series Latina 180 uolumina in 8° circiter 800 p. amplexetur.

Prostat apud Brepols et omnes

Bibliopolas.